ISBN 978-974-231-867-3

49th ANNIVERSARY NIDA
WISDOM for Change

รายงานสืบเนื่องการประชุมวิชาการระดับชาติ เนื่องในโอกาสครบรอบปีที่ 49 แห่งการสถาปนา สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์



พัฒนบริหารศาสตร์ โลกาภิวัตน์ และ การพัฒนาที่สมดุลยั่งยืน

Development Administration, Globalization and Sustainable Development

1 เมษายน 2558
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์



คำสั่งสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

ที่ ๓๕ /๒๕๕๘

เรื่อง แต่งตั้งกองบรรณาธิการจัดทำรายงานสืบเนื่องการประชุมวิชาการ

ประจำปี ๒๕๕๘

ตามที่สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ กำหนดให้มีการสัมมนาวิชาการในวันคล้ายวันสถาปนาสถาบัน วันที่ ๑ เมษายน ๒๕๕๘ เพื่อเผยแพร่ผลงานทางวิชาการของคณาจารย์ในการประชุมวิชาการระดับชาติ และได้มีคำสั่งสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ที่ ๕๕๘/๒๕๕๗ เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการจัดสัมมนาวิชาการของสถาบัน เนื่องในวันคล้ายวันสถาปนาสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ครบรอบ ๔๙ ปี นั้น

เพื่อให้การพิจารณาผลงานการประชุมวิชาการดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย และมีประสิทธิภาพ ฉะนั้น อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๙ แห่งพระราชบัญญัติสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๐๙ แก้ไขเพิ่มเติมโดยมาตรา ๑๒ แห่งพระราชบัญญัติสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๔๓ จึงแต่งตั้งผู้ทรงคุณวุฒิเป็นกองบรรณาธิการจัดทำรายงานสืบเนื่องการประชุมวิชาการประจำปี ๒๕๕๘ ดังนี้

สาขารัฐประศาสนศาสตร์

ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

ศาสตราจารย์ ดร.อุดม ทุมโฆสิต

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

๑. ศาสตราจารย์ ดร.บุญทัน ดอกไธสง

๒. รองศาสตราจารย์ ดร.อุทัย เลาหวิเชียร

สาขาบริหารธุรกิจ

ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

ศาสตราจารย์ ดร.นิตยา วงศ์ธาดา

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

๑. รองศาสตราจารย์ ดร.ปรีชา จรุงกิจอนันต์

๒. ดร.นิเวศน์ เหมวชิรวรากร

สาขาพัฒนาการเศรษฐกิจ

ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

ศาสตราจารย์ ดร.ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

๑. ศาสตราจารย์ ดร.ตีรณ พงศ์มฆพัฒน์

๒. รองศาสตราจารย์ ดร.ชยันต์ ตันติวัสดาการ

สาขาสถิติประยุกต์

ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

ศาสตราจารย์ ดร.ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

๑. นายอำนาจ วิชยานุวัติ

๒. นางสาวจารุนันท์ สุทธิประภา

สาขาการบริหารการพัฒนาสังคม

ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

รองศาสตราจารย์ ดร.สุรสิทธิ์ วชิรขจร

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

๑. ศาสตราจารย์ สุริชัย หวันแก้ว

๒. รองศาสตราจารย์ ดร.บัวพันธ์ พรหมพักพิง

สาขาการจัดการสิ่งแวดล้อม

ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

รองศาสตราจารย์ ดร.บุญจง ขาวสิทธิวงษ์

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

๑. รองศาสตราจารย์ ดร.สมพร แสงชัย

๒. รองศาสตราจารย์ สยาม อรุณศรีมรกต

สาขาภาษาและการสื่อสาร

ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สาวิตรี คทวณิช

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

๑. รองศาสตราจารย์ ดร.ณัฐมา พงศ์ไพโรจน์

๒. รองศาสตราจารย์ ดร.สุพงศ์ ตั้งเคียงศิริสิน

สาขาพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

ศาสตราจารย์ ดร.กัลยาณี เสนาสุ

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

๑. ศาสตราจารย์ ดร.ปรัชญา เวสารัชช์

๒. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา

สาขานิติศาสตร์

ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

ศาสตราจารย์ ดร.บรรเจิด สิงคะเนติ

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

๑. นายประภาส คงเอียด

๒. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปรีชา สุวรรณทัต

สาขาการจัดการการท่องเที่ยว

ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

รองศาสตราจารย์ ดร.เทิดชาย ช่วยบำรุง

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

๑. อาจารย์ ดร.วารัชต์ มัธยมบุรุษ

๒. อาจารย์ ดร.ดลฤทัย โกวรรธนะกุล

สาขานิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการจัดการ

ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

ศาสตราจารย์ ดร.ยุบล เบ็ญจรงค์กิจ

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

๑. รองศาสตราจารย์ ดร.กาญจนา แก้วเทพ

๒. รองศาสตราจารย์ ดร.กำจร หลุยยะพงศ์

วิทยาลัยนานาชาติ

ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

ศาสตราจารย์ ดร.พิริยะ ผลพิรุฬห์

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

๑. รองศาสตราจารย์ ดร.ปังปอนด์ รักอำนวยกิจ

๒. อาจารย์ ดร.ธีระวัฒน์ เจริญราษฎร์

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๒๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๘

(รองศาสตราจารย์ ดร.ประดิษฐ์ วรรณรัตน์)

อธิการบดีสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

คำนำ

การจัดประชุมวิชาการระดับชาติ ประจำปี 2558 เนื่องในวันคล้ายวันสถาปนาสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ครบรอบ 49 ปี เรื่อง “พัฒนบริหารศาสตร์ โลกาภิวัตน์ และการพัฒนาที่สมดุลยั่งยืน” มีผลงานจากนักวิชาการที่ผ่านการพิจารณาจากผู้อ่านประเมินจำนวน 52 เรื่อง และได้นำเสนอผลงาน ณ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ กรุงเทพมหานคร ในวันพุธที่ 1 เมษายน 2558

การเผยแพร่ผลงานทางวิชาการจากการประชุมสัมมนาวิชาการดังกล่าว ประกอบด้วยบทความที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อ “พัฒนบริหารศาสตร์ โลกาภิวัตน์ และการพัฒนาที่สมดุลยั่งยืน” ในหัวข้อย่อยตามสาขาวิชา

กลุ่มที่ 1 รัฐประศาสนศาสตร์ “รัฐประศาสนศาสตร์ เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน”
กลุ่มที่ 2 บริหารธุรกิจ “ธุรกิจกับความพร้อมเปิด AEC 2015”
กลุ่มที่ 3 พัฒนาการเศรษฐกิจ “มุ่งสู่การเติบโตที่ยั่งยืน”
กลุ่มที่ 4 สถิติประยุกต์ “สารสนเทศเพื่อการพัฒนาที่สมดุลยั่งยืน”
กลุ่มที่ 5 การบริหารการพัฒนาสังคม “การพัฒนาสังคมบนฐานของชุมชน”
กลุ่มที่ 6 การจัดการสิ่งแวดล้อม “ความเป็นธรรมทางสิ่งแวดล้อทในประเทศไทยกับโลกาภิวัตน์”
กลุ่มที่ 7 ภาษาและการสื่อสาร “ภาษาและการสื่อสาร กับการสร้างความสมดุลในสังคม”
กลุ่มที่ 8 พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่สมดุลยั่งยืน”
กลุ่มที่ 9 นิติศาสตร์ “กฎกมายเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในประชาคมอาเซียน”
กลุ่มที่ 10 การจัดการการท่องเที่ยว “การปรับตัวของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและบริการอย่างยั่งยืนในยุคโลกาภิวัตน์”
กลุ่มที่ 11 นิเทศศาสตร์และนวัตกรรม “นวัตกรรมนิเทศศาสตร์เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทออนไลน์”
กลุ่มที่ 12 วิทยาลัยนานาชาติ “Sustaining Performances of Thai SMEs in the 21st Century”

บทความวิชาการในกลุ่มย่อยดังกล่าว มีผลจากการศึกษาอันเป็นประโยชน์ต่อวงวิชาการด้านพัฒนบริหารศาสตร์ คณะกรรมการจัดประชุมวิชาการขอขอบคุณผู้เขียนบทความ ผู้ประเมินบทความ ผู้ทรงคุณวุฒิประจำสาขาวิชา และสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ที่ให้ทุนสนับสนุนการจัดสัมมนาวิชาการในครั้งนี้

สารบัญ

หน้า

ปกหน้า.....1
คำสั่งสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.....2
เรื่อง แต่งตั้งกองบรรณาธิการจัดทำรายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการ ประจำปี 2558
คำนำ..... 5
สารบัญ..... 6

รัฐประศาสนศาสตร์ "รัฐประศาสนศาสตร์ เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน"

- ปัญหาการพัฒนาการเกษตรที่ยั่งยืน:กรณีศึกษาการรวมกลุ่มเพื่อทำการเกษตรที่ลดการพึ่งพิงสารเคมี.....11
  ✍ ศาสตราจารย์ ดร.อัญชนา ณ ระนอง
- การกระจายอำนาจกับความเหลื่อมล้ำของการคลังท้องถิ่น
  บทวิเคราะห์เงินอุดหนุนทั่วไปสำหรับท้องถิ่นในประเทศอินโดนีเซียและประเทศไทย.....34
  ✍ รองศาสตราจารย์ ดร.อัชกรณ์ วงศ์ปรีดี
  ดร.ธัชเฉลิม สุทธิพงษ์ประชา
- ปัจจัยแห่งความเป็นเลิศในการจัดการนวัตกรรมองค์การอย่างยั่งยืน.....57
  ✍ ดร.พยัต วุฒิรงค์

บริหารธุรกิจ "ธุรกิจกับความพร้อมเปิด AEC 2015" (ห้อง 1)

- การพัฒนาระบบสารสนเทศระหว่างองค์กรภาครัฐ:
  กรณีศึกษาระบบ National Single Window ในประเทศไทย.....85
  ✍ ผศ.ดร.ปีเตอร์ รักธรรม และ ดร.ลัดดาวัลย์ แก้วกิติพงษ์
- การศึกษาเปรียบเทียบมิติทางวัฒนธรรมข้ามชาติด้วยวิธีของ
  Hofstede ในกลุ่มประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน.....94
  ✍ รศ.ดร.มณีวรรณ ฉัตรอุทัย
- Challenges and Opportunities for regional integration among GMS countries: the comparative study of the innovative cluster development between BSR and GMS regions 121
  ✍ รองศาสตราจารย์ พ.ต.ต.ดร.ดนุวศิน เจริญ
- การเพิ่มประสิทธิภาพของกระบวนการเติมเต็มสินค้าระหว่างซัพพลายเออร์และร้านค้าในอุตสาหกรรมค้าปลีก.....153
  ✍ ผศ.ดร.อนุกัลยณ์ จีระลักษณกุล
- "ธุรกิจกับความพร้อมเปิด AEC 2015 AEC: Business Readiness"
  โอกาสของเอสเอ็มอีอาหารไทยกับการเปิดเสรีอาเซียนกับยุทธศาสตร์อาหารปลอดภัย.....162
  ✍ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประดิษฐ์ วิธิศุภกร

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

บริหารธุรกิจ "ธุรกิจกับความพร้อมเปิด AEC 2015" (ห้อง 2)

- การสร้างความสามารถในการแข่งขันแบบพอดีที่มีพลวัตของประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน: AEC ผ่านหลักคิดเชิงสถาบัน.....190
  - ✍ รองศาสตราจารย์ ดร.ผลิน ภู่จรูญ
- กลยุทธ์การสร้างและบริหารแบรนด์ในระดับองค์กร: มิติด้านภาพลักษณ์ขององค์กร.....208
  - ✍ อาจารย์ ดร.ปิยะ งามเจริญมงคล
- Enhancing Thailand's Competitiveness: A Case Study of the Electrical and Electronic Equipment (EEE) Cluster.....220
  - ✍ อาจารย์ ดร.ธัญรัตน์ อมรเพรชรกุล
- การเตรียมความพร้อมของ CFO ไทยต่อการเข้าสู่ AEC.....237
  - ✍ รองศาสตราจารย์ ดร.เอกชัย นิตยาเกษตรวัฒน์
- Future of Innovative Clusters in GMS Areas: Lessons Learned from the Development of Hi-Tech Industrial Zones in Vietnam and Yunnan.....252
  - ✍ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จงสวัสดิ์ จงวัฒน์ผล
- ความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการ.....271
  - ✍ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิพุธ อ่องสกุล

พัฒนาการเศรษฐกิจ "มุ่งสู่การเติบโตที่ยั่งยืน"

- มุ่งสู่การสร้างรายได้อย่างยั่งยืนในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทย.....300
  - ✍ รองศาสตราจารย์ ดร.พรเพ็ญ วรสิทธา รองศาสตราจารย์ ดร.อุดมศักดิ์ ศีลประชาวงศ์ , ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อนันต์ วัฒนกุลจรัส
- การเจริญเติบโตของเมืองและการจัดการปัญหาชุมชนแออัด: "บ้าน"ของคนจนในเมือง.....312
  - ✍ ดร.กรรณิการ์ ธรรมพานิชวงค์
- การใช้เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์เพื่อลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก.....329
  - ✍ รองศาสตราจารย์ ดร.อดิศร์ อิศรางกูร ณ อยุธยา

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

การบริหารการพัฒนาสังคม “การพัฒนาสังคมบนฐานของชุมชน”

- ชุมชน ความเป็นส่วนตัว และการพัฒนาในยุคโลกาภิวัตน์.....349
  - ✍ รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ สามัคคีธรรม
- การพัฒนากับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจของชุมชนท้องถิ่นในภาคตะวันออก.....374
  - ✍ รองศาสตราจารย์ ดร. ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์
- การเปลี่ยนด้านเศรษฐกิจการเมืองในชุมชนชนบทและการปรับตัวของชาวนา.....393
  - ✍ รองศาสตราจารย์ ดร.ประภาส ปิ่นตบแต่ง
- การส่งเสริมการดำรงชีพอย่างยั่งยืนในชนบทด้วยการพัฒนาบนฐานชุมชน.....437
  - ✍ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อาแว มะแส

การจัดการสิ่งแวดล้อม “ความเป็นธรรมทางสิ่งแวดล้อมในประเทศไทยกับโลกาภิวัตน์”

- ความรับผิดชอบของภาระภาษีต่อภาระด้านสิ่งแวดล้อม อำนาจสร้างรายได้ของสินค้าและบริการ และความเป็นธรรมทางสิ่งแวดล้อมในระบบเศรษฐกิจประเทศไทย.....459
  - ✍ รองศาสตราจารย์ ดร.สมพจน์ กรรณนุช
- ความยุติธรรมและการจัดการความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อม 481
  กรณีศึกษาโรงไฟฟ้าพลังงานความร้อนจากถ่านหินในพื้นที่จังหวัดระยอง
  - ✍ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จุฑารัตน์ ชมพันธุ์

ภาษาและการสื่อสาร “ภาษาและการสื่อสาร กับการสร้างความสมดุลในสังคม”

- อคติทางสังคมกับการสร้างตัวละครเกย์.....500
  - ✍ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จเร สิงหโกวินท์
- มนุษย์ใช้ภาษา ภาษาใช้มนุษย์ : ข้อถกเถียงเรื่องภาษาในปรัชญาของจี๊อและเต๋า.....520
  - ✍ อาจารย์ รชฎ สาตราวุธ
- ความเหลื่อมล้ำของโอกาสทางการเรียนภาษาญี่ปุ่นในประเทศไทย.....537
  - ✍ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เตวิช เสวตไอยาราม

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ "การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่สมดุลและยั่งยืน"

- ปัจจัยเสริมสร้างความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนในการทำงานจิตอาสาของพนักงานในองค์การไทย.....556
  - ✍ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วาสิตา บุญสาธร
- การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่สมดุลยั่งยืนด้วยกระบวนการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การ.....581
  - ✍ รองศาสตราจารย์ ดร.บังอร โสพส
- กลยุทธการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และองค์การของบริษัทในอุตสาหกรรมเชิงสร้างสรรค์.....603
  - ✍ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมบัติ กุสุมาวลี และ นายศรายุทธ พจนปรีชากุล

นิติศาสตร์ "กฎหมายเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในประชาคมอาเซียน"

- สิทธิชุมชนในประชาคมอาเซียน.....626
  - ✍ ศาสตราจารย์ ดร.บรรเจิด สิงคะเนติ
- การให้เอกชนเข้าทำสัญญาจัดทำบริการสาธารณะกับภาครัฐในประชาคมอาเซียน.....654
  - ✍ อาจารย์.ดร.พัชรวรรณ นุชประยูร
- การแจ้งและการเปิดเผยต่อสาธารณะซึ่งข้อมูลทรัพย์สินและหนี้สินของสมาชิกคณะรัฐมนตรี : เปรียบเทียบกรณีของประเทศไทย ฟิลิปปินส์ และสิงคโปร์.....667
  - ✍ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อมรรัตน์ กุลสุจริต
- การแก้ไขกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาของไทยให้เป็นไปตามพันธกรณีการเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน.....683
  - ✍ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วริยา ล้ำเลิศ

การจัดการการท่องเที่ยว "การปรับตัวของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและบริการอย่างยั่งยืนในยุคโลกาภิวัตน์"

- High- Performance Work Practice and the Hotel Employees: Evidence from Rachamankha Hotel, Chiang Mai.....693
  - ✍ อาจารย์ ดร.เจริญชัย เอกมาไพศาล
- การจัดการวัฒนธรรมองค์กรที่ขับเคลื่อนด้วยคุณค่าเพื่อการพัฒนาที่สมดุลย์และยั่งยืนในอุตสาหกรรมบริการและการท่องเที่ยว.....713
  - ✍ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. โชคชัย สุเวชวัฒนกูล

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

นิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการจัดการ "นวัตกรรมนิเทศศาสตร์เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทออนไลน์"

- พฤติกรรมแน่นิ่งจากการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อใหม่ในกลุ่มประชากรวัยแรงงาน.....725
  - ✍ อาจารย์ ดร.พรพรรณ ประจักษ์เนตร
- การจัดกลุ่มและหาคุณลักษณะของกลุ่มดิจิทัลอิมมิแกรนท์ตามพฤติกรรมการสื่อสารในบริบทออนไลน์และปัญหาทางความสัมพันธ์กับสังคม.....748
  - ✍ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุหงา ชัยสุวรรณ
- การใช้ชีวิต และการสื่อสารเพื่อเข้าสู่พรมแดนดิจิทัลของพลเมืองดิจิทัลหน้าใหม่.....763
  - ✍ รองศาสตราจารย์ พัชนี เชยจรรยา
- การใช้สื่อสังคมและการรู้สื่อสังคมของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานคร.....782
  - ✍ รองศาสตราจารย์ ดร.ประทุม ฤกษ์กลาง
- การสื่อสารออนไลน์ด้วยสติ๊กเกอร์และภาพในแอพลิเคชั่นไลน์.....794
  - ✍ รองศาสตราจารย์ อวยพร พานิช

วิทยาลัยนานาชาติ "Sustaining Performances of Thai SMEs in the 21st Century"

- IT Investment and Constraints in Developing Countries: Evidence from Thai Manufacturers.....805
  - ✍ Prof. Dr.Piriya Pholphirul and Asst. Prof. Dr.Veera Bhatiasevi
- The Performance of Thai Exporting Manufacturing SMEs: Evidence from Industrial Census Data.....830
  - ✍ Teerawat Charoenrat and Assoc. Prof. Dr.Charles Harvie

สถิติประยุกต์ "สารสนเทศเพื่อการพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน"

- การพัฒนาดัชนีและตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับภาคของประเทศไทยปี 2548–2554.....858
  - ✍ รองศาสตราจารย์ ดร.วิชิต หล่อจีระชุณห์กุล และ รองศาสตราจารย์ ดร.จิราวัลย์ จิตรถเวช
- ความต้องการระบบสารสนเทศในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน.....912
  - ✍ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุพจน์ สุตัณฑวิบูลย์ และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จักรินทร์ ศุขหมอก

ปัญหาการพัฒนาการเกษตรที่ยั่งยืน : กรณีศึกษาการรวมกลุ่มเพื่อทำการเกษตรที่ลดการพึ่งพิงสารเคมี[1]

อัญชนา ณ ระนอง[2]

บทคัดย่อ

การใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชมีความเสี่ยงต่อสุขภาพทั้งแบบเฉียบพลันและแบบเรื้อรังต่อทั้งเกษตรกรและผู้บริโภค และที่ผ่านมาการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชในประเทศไทยมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาการรวมกลุ่มและการพัฒนากลุ่มเพื่อทำเกษตรที่ลดการพึ่งพิงสารเคมี การบริหารจัดการของกลุ่ม และการกระจายพืชผลการเกษตรและการจัดการความรู้ของกลุ่ม การวิจัยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพโดยการสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม (Participant and non-participant Observation) และการสัมภาษณ์เจาะลึก กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วยปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน เกษตรกรที่ใช้และไม่ใช้สารเคมีในการเพาะปลูก และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องในจังหวัดจันทบุรีและปทุมธานี

ผลการศึกษาพบว่าการรวมกลุ่มเพื่อทำเกษตรปลอดสารพิษมักมีภาครัฐเข้ามาเกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเกิดจากการริเริ่มของภาครัฐหรือจากการสนับสนุนของภาครัฐในช่วงต่อมา การบริหารจัดการกลุ่มมักเป็นแบบจากล่างสู่บน (Bottom Up) ภายในกลุ่มมีการเกื้อกูลกันทั้งอุปกรณ์และเมล็ดพันธ์ มีการแบ่งปันทรัพยากรในการผลิตโดยการให้หยิบยืมกันระหว่างสมาชิกในกลุ่มในระดับหนึ่ง แหล่งกระจายพืชผลทางการเกษตรที่ไม่ใช้สารเคมียังมีค่อนข้างจำกัด เกษตรกรมีปัญหาการเข้าถึงตลาด ปัญหาจากผู้ซื้อต้องการรับผลผลิตตามปริมาณที่กำหนดและบางครั้งไม่อยู่ในวิสัยที่เกษตรกรจะทำได้ นอกจากนี้ยังมีปัญหาข้อมูลข่าวสารไม่เท่าเทียมกัน (asymmetry of information) ระหว่างเกษตรกรและผู้ซื้อผลผลิต ไม่ว่าจะเป็นผู้กระจายสินค้า (distributor) หรือผู้บริโภคโดยตรง การที่การตรวจสอบผลิตผลทางการเกษตรว่ามีสารตกค้างที่เป็นอันตรายไม่สามารถทำได้โดยง่าย หรือมีต้นทุนสูง ทำให้ผู้ซื้อไม่ค่อยมีแรงจูงใจที่จะซื้อจากกลุ่มที่ไม่คุ้นเคย ในด้านการจัดการความรู้ ก็ยังมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการเปลี่ยน tacit knowledge ในตัวเกษตรกรมาเป็น explicit knowledge ผู้วิจัยเสนอให้สร้างหรือพัฒนาระบบข้อมูลให้ดีขึ้นเพื่อให้ผู้ผลิตพบกับผู้ซื้อ และมีความจำเป็นในการสร้างองค์กรที่ทำหน้าที่เป็นกลางที่ทำหน้าที่ตรวจสอบผลผลิตการเกษตรอย่างเป็นระบบและผู้บริโภคไว้เนื้อเชื่อใจได้

คำสำคัญ: เกษตรยั่งยืน เกษตรลดการพึ่งพิงสารเคมี การรวมกลุ่ม การตลาด

---

[1] ขอขอบคุณคุณดำรงค์ รื่นเพ็ชร คุณคำนึง ชนะสิทธิ์ คุณเล็ก พวงต้น คุณวันชัย รัตนปรากฎ คุณ คุณสายหยุด แจ่มจำรัส คุณบรรจง เคนอารันท์ คุณปลิว มหาเวก คุณประกอบ จรเจริญ คุณจรรยา ทุกข์จาก และคุณทองคำ สาระคุณ และนักศึกษาหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิตและนักศึกษารัฐประศาสนศาตรมหาบัณฑิตที่เป็นผู้ช่วยวิจัยในการออกพื้นที่และรวบรวมข้อมูล.

[2] คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (นิด้า)

ABSTRACT

The use of pesticides in agriculture in Thailand has been increasing. Both farmers and consumers of agriculture products face adverse effects on their health. This research studies how farmer groups that use little or no pesticides are formed and developed. Group management, distribution of agricultural products, and knowledge management are also studied. Qualitative research - both participant and non-participant observation and in-depth interviews - is employed. Samples include local sage farmers, community leaders, farmers who use and do not use pesticides, and government officers in Chantaburi and Pathumthani provinces.

The study found that the government plays an important role in supporting group forming and development. Group management is bottom-up. Group members often share instruments, seeds, and other production factors within their group. Commercial distribution locales for non-pesticide agricultural products are limited. Farmers face problems of market accessibility or unmet quantity demanded by buyers. Moreover, there is asymmetry of information between farmers, distributors, and consumers. Inspection for pesticides increases transaction costs for the buyers, which leads to reduced incentive to buy from non-accustomed sellers. Knowledge management is necessary to convert tacit knowledge to explicit knowledge. The recommendation from the study is to build or develop information and logistic systems to map growers with potential buyers. It is also necessary to have neutral organizations that consumers can trust to inspect pesticide residues in agricultural products on a regular basis.

1. บทนำ

การเกษตรของประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงจากเดิมที่ใช้แรงงานคนและสัตว์ในกระบวนการผลิตมาเป็นการเกษตรที่มีการใช้สารเคมีและเครื่องจักรกลมากขึ้น การใช้สารเคมีมีผลทำให้ได้ผลผลิตเพิ่มขึ้นและส่วนหนึ่งก็เป็นการทดแทนการใช้แรงงานด้วย แต่ในขณะเดียวกัน การใช้สารเคมีก็อาจส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ต่อสุขภาพของเกษตรกร ลูกจ้าง และคนในพื้นที่ และต่อสุขภาพของผู้บริโภคในแง่ความปลอดภัยของอาหารด้วย

สารเคมีป้องกันหรือกำจัดศัตรูพืชเกือบทั้งหมดนำเข้ามาจากต่างประเทศ ซึ่งปริมาณนำเข้ามีแนวโน้มเพิ่มขึ้นด้วย โดยข้อมูลจากกรมวิชาการเกษตร สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร แสดงให้เห็นว่าระหว่างปี พ.ศ. 2551-2555 มีการนำเข้าสารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชระหว่าง 109,908-164,383 ตัน[3] และในปี 2555 มีการนำเข้าสารกำจัดศัตรูพืชเพิ่มขึ้นมากกว่า 2 เท่าจากเมื่อสิบปีก่อนหน้านั้น สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชที่มีการใช้มากที่สุดได้แก่สารกำจัดวัชพืช (ร้อยละ 80) ที่เหลือเป็นสารกำจัดแมลง ร้อยละ 13 สารป้องกันกำจัดโรคพืช ร้อยละ 5 และอื่น ๆ ร้อยละ 3 (ดูตารางที่ 1) สำนักระบาดวิทยา กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข (2556) ระบุว่าในระหว่าง ปี พ.ศ. 2553-2554 ระบบการแจ้งเตือนสินค้าอาหาร (Rapid Alert System for Food: RASFF) ของสหภาพยุโรป (EU) มีการตรวจพบสารเคมีตกค้างในพืชผักของประเทศไทยมากที่สุดคือ 55 ครั้ง มากกว่าที่พบนำเข้าจาก ตุรกี อินเดีย และอียิปต์

ตารางที่ 1 ปริมาณและมูลค่าการนำเข้าสารกำจัดศัตรูพืช ปี 2551 -2555

หน่วย : ปริมาณ : ตัน
มูลค่า : ล้านบาท

สารเคมี															
สารกำจัดวัชพืช (Herbicide)			สารกำจัดแมลง (Insecticide)			สารป้องกันและกำจัดโรคพืช (Fungicide)			อื่นๆ			รวม		
ปริมาณ	มูลค่า	สารสำคัญ	ปริมาณ	มูลค่า	สารสำคัญ	ปริมาณ	มูลค่า	สารสำคัญ	ปริมาณ	มูลค่า	สารสำคัญ	ปริมาณ	มูลค่า	สารสำคัญ
68,825	11,487	44,063	25,332	4,577	9,471	11,255	2,537	7,098	4,497	580	2,238	109,908	19,182	62,870
97,957	9,338	53,615	24,680	3,972	8,112	10,367	2,968	4,890	4,590	537	2,151	137,594	16,816	68,769
80,278	8,845	51,903	23,417	4,670	9,995	9,671	3,860	5,972	4,332	550	1,999	117,698	17,924	69,868
112,177	11,480	67,608	34,672	5,938	10,671	12,179	3,875	6,980	5,355	751	2,360	164,383	22,044	87,619
106,860	11,294	60,232	16,797	3,686	4,065	6,972	3,883	4,421	3,748	494	1,438	134,377	19,357	70,156

หมายเหตุ : * ได้แก่ สารควบคุมการเจริญเติบโตของพืช สารรมควันพิษ สารกำจัดหอยและหอยทาก สารกำจัดไร สารกำจัดหนูและสารกำจัดไส้เดือนฝอย

ที่มา : กรมวิชาการเกษตร, สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร

[3] แต่ทั้งนี้ ปริมาณสารเคมีที่นำเข้ารวมส่วนหนึ่งที่เป็นการนำเข้าเพื่อส่งออกต่อ (re-export) ไปประเทศอื่นด้วย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการส่งออกไปประเทศเพื่อนบ้าน

ข้อมูลข้างต้นแสดงถึงการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชที่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นของประเทศไทยและผลกระทบจากการใช้สารเคมีที่ส่งผลไปถึงผลผลิตการส่งออก ถ้ากลับมาพิจารณาผลกระทบด้านสุขภาพจะ พบว่าสารเคมีกำจัดศัตรูพืช ซึ่งมีทั้งสารกำจัดแมลงศัตรูพืช (Insecticides) สารกำจัดวัชพืช (Herbicides) สารกำจัดเชื้อรา (Fungicides) และสารกำจัดหนูและสัตว์แทะ (Rodenticides) ส่วนใหญ่มีผลต่อสุขภาพทั้งแบบเฉียบพลันและแบบเรื้อรัง (ดูกล่องที่ 1)

กล่องที่ 1 ผลต่อสุขภาพของสารเคมีกำจัดศัตรูพืช

<u>สารกำจัดแมลงศัตรูพืช (Insecticides)</u>

- กลุ่ม Organochloride สลายตัวได้ช้า ตกค้างในสิ่งแวดล้อมยาวนานและเป็นอันตรายต่อสุขภาพรุนแรง การเกิดพิษเฉียบพลัน จะมีผลต่อระบบประสาทหากใช้ในปริมาณสูงๆ เป็นระยะเวลานานๆ ทำให้เกิดพิษแบบเรื้อรังที่อาจส่งผลต่อการทำงานของตับและทำให้เกิดโรคมะเร็ง หรือโลหิตจางได้สารกลุ่มนี้จึงมีการควบคุมการใช้และยกเลิกไป เช่น DDT, diedrin, endosulfan ฯ
- กลุ่ม Organophosphate การพิษเฉียบพลัน ทำให้เกิดการกระตุ้นปลายประสาทอย่างรุนแรงและเสียชีวิตได้ง่าย อาการอื่นๆ ที่พบ มีคลื่นไส้อาเจียน ท้องเดิน น้ำตาไหลเหงื่อออก ม่านตาหด กลั้นอุจจาระปัสสาวะไม่ได้การเกร็งของหลอดลม กล้ามเนื้อกระตุก และมีเสมหะมาก สารกลุ่มนี้ได้แก่ malathion, parathion, diazinon เป็นต้น
- *กลุ่ม Carbamate ออกฤทธิ์คล้ายกับกลุ่ม Organophosphate*
- กลุ่ม Pyrethiod เป็นสารสังเคราะห์จากธรรมชาติ จากพืช pyrethrum มีพิษต่อแมลง ตกค้างน้อย แต่ราคาค่อนข้างแพง การใช้อย่างเจือจางทำให้ไม่มีฤทธิ์สะสมในร่างกาย จึงเกิดพิษต่อคน และสัตว์น้อยมาก การเกิดพิษที่พบได้บ่อย คือ อาการคันตาม ผิวหนัง เช่น detlamethin, permethrin, deltamethrin, cyhalothrin และ cypermethrin ฯลฯ

2. สารกำจัดวัชพืช (Herbicides) ปัจจุบันมีการใช้อย่างแพร่หลาย สารกลุ่มนี้ที่สำคัญ เช่น Paraquat, Glyphosate ฯลฯ มีฤทธิ์ต่อสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม ทำให้เกิดอาการ คลื่นไส้อาเจียน แน่นหน้าอก อาการรุนแรงอาจพบมีปัสสาวะออก น้อย ไตวาย ปอดบวม ผื่นคัน ผิวหนังไหม้พิษเรื้อรัง มีอาการเป็นพังผืดที่ปอด เคยมีรายงานการเกิดโรคพาร์กินสัน (Parkinson's disease) จากการได้รับสัมผัสสารนี้ต่อเนื่องเป็นระยะเวลานาน

3. สารกำจัดเชื้อรา (Fungicides) ได้แก่ Phosphorus acid, Pencycuron, Propineb เป็นต้น ส่วนใหญ่การสัมผัสโดยตรง มีพิษระคายเคือง ผิวหนัง คัน และถ้ากินเข้าไป มีอาการคลื่นไส้ อาเจียน ท้องร่วง อ่อนเพลีย สารกำจัดเชื้อรา ส่วนใหญ่มีผลกับสัตว์น้ำ เช่น ปลา และสัตว์เล็ก ๆ

4. สารกำจัดหนูและสัตว์แทะ (Rodenticides) จำแนกเป็น สารกลุ่มออกฤทธิ์เร็ว เช่น Zinc phosphide, Thallium Sulphate กลุ่มนี้ออกฤทธิ์รุนแรง มีอาการคลื่นไส้อาเจียน ท้องร่วง หัวใจเต้น เร็ว ช็อก หัวใจหยุดเต้น เสียชีวิตได้ภายใน 24-48 ชั่วโมง และกลุ่ม ออกฤทธิ์ช้า เป็นชนิด anticoagglulant เช่น warfarin, pindone ฯลฯ การสัมผัสระยะยาวนาน จะมีอาการอ่อนเพลีย ผิวซีด เลือดออก ใต้ผิวหนัง เลือดกำเดาออก มีเลือดออกปนมากับปัสสาวะ หลอดเลือดสมองแตกได้
ที่มา: สำนักระบาดวิทยา กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข (2556).

รายงานการเฝ้าระวังโรคจากการประกอบอาชีพและสิ่งแวดล้อมของสำนักระบาดวิทยา กรมควบคุมโรค ระบุว่า ในระหว่างปี 2546-2555 มีผู้ป่วยซึ่งส่วนมากเป็นเกษตรกรได้รับพิษจากสารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช 17,340 ราย เฉลี่ยปีละ1,734 ราย และผลการตรวจเลือดเกษตรกรในพื้นที่ 48 จังหวัด จำนวน 3 แสนกว่าคนในปี 2556 พบว่ามีสารป้องกันกำจัดศัตรูพืชตกค้างในเกณฑ์ไม่ปลอดภัยร้อยละ 30 ดังนั้น ทางกรมควบคุมโรคจึงคาดการณ์ว่าเกษตรกรทั่วประเทศ 15 ล้านกว่าคน จะมีสารกำจัดศัตรูพืชตกค้างอยู่ในร่างกายมากกว่า 4 ล้านคน

ในขณะเดียวกัน ผู้บริโภคของไทยก็ประสบปัญหาอาหารปนเปื้อนสารพิษ ยกตัวอย่างเช่นในปี 2551 กระทรวงสาธารณสุข ได้สำรวจอาหารสดทั่วประเทศ 159,684 ตัวอย่าง พบสารอันตรายปนเปื้อน 3,362 ตัวอย่าง ยาฆ่าแมลงในผักกินใบ เช่น ผักชี คะน้า ผักกาดขาว กะหล่ำปลี พบมากที่สุด(2,449 ตัวอย่าง) ปี 2553 มหาวิทยาลัยมหิดลพบผักผลไม้ 58 % พบการปนเปื้อนสารเคมีกำจัดศัตรูพืชตกค้าง โดยในสาลี่ ลูกพลับสด ส้ม องุ่นและถั่วฝักยาว พบมากถึง 78% ในปี 2555 องค์การอาหารและยารายงานว่าจากตัวอย่างอาหาร 1987 ตัวอย่าง พบจำนวนตัวอย่างไม่ผ่านเกณฑ์ 69 ตัวอย่าง เป็นผลไม้จากตลาดสดที่ไม่ผ่านเกณฑ์ 60 ตัวอย่าง โดยพบผักสดที่มีสารพิษตกค้างมากที่สุด ได้แก่คะน้า กะหล่ำดอก ต้นหอม

การเกษตรที่ไม่ใช้สารกำจัดศัตรูพืช การจัดการศัตรูพืชโดยวิธีผสมผสาน (Integrated pest management หรือ IPM) และเกษตรอินทรีย์ เป็นทางเลือกบางส่วนที่อาจแก้ปัญหาข้างต้น งานวิจัยนี้พยายามศึกษาและรวบรวมปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับเกษตรกรในการลดการใช้สารเคมี

1. วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการรวมกลุ่มและการพัฒนากลุ่มเพื่อทำเกษตรที่ลดการพึ่งพิงสารเคมี
2. เพื่อศึกษาการบริหารจัดการของกลุ่มเพื่อทำเกษตรที่ลดการพึ่งพิงสารเคมี
3. เพื่อศึกษาการกระจายพืชผลการเกษตรและการจัดการความรู้ของกลุ่ม

3. วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การพัฒนาการเกษตรที่ยั่งยืน

แผนปฏิบัติการ 21 (Agenda 21) เป็นเอกสารที่ประเทศไทยและประเทศสมาชิกสหประชาชาติรวม 178 ประเทศได้ร่วมลงนามรับรองปฏิญญาริโอ ว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (Rio Declaration on Environment and Development) ในปี พ.ศ.2535 แผนปฏิบัติการ 21 นี้เป็นแผนแม่บทเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนของโลก และเพื่อสร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นระหว่างสิ่งแวดล้อมกับการพัฒนาในศตวรรษที่ 21 โดยครอบคลุมการพัฒนาที่สมดุล ทั้ง 3 ด้าน ประกอบด้วยด้านเศรษฐกิจ สังคม และด้านสิ่งแวดล้อม (กรมการค้าภายใน กระทรวงพาณิชย์, 2015)

การพัฒนาที่ยั่งยืนในบทความนี้เน้นด้านการเกษตร ซึ่ง FAO ให้นิยามการพัฒนาการเกษตรที่ยั่งยืน (Sustainable Agricultural Development) ว่าคือการจัดการและการรักษาธรรมชาติและระบบนิเวศน์ โดยใช้เทคโนโลยีและสถาบันที่เกี่ยวข้องให้เป็นประโยชน์ในการตอบสนองความต้องการของคนทั้งในปัจจุบันและอนาคต[4] ชนวน รัตนวราหะ (2534) และ วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ (2535) ได้ให้ความหมายที่สอดคล้องกันว่า กิจกรรมการผลิตทางการเกษตรต้องสอดคล้องกับระบบนิเวศน์ ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม และส่งเสริมคุณภาพชีวิตที่ดีของเกษตรกรและผู้บริโภค รวมทั้งเป็นการพัฒนาสังคมเพื่อให้เกิดความผาสุกอย่างยาวนาน ถ้าจะขยายความในส่วนหลัง การเกษตรที่ว่านี้นอกจากจะต้องการรักษาสภาพแวดล้อม การอนุรักษ์บำรุงดิน และสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติให้อุดมสมบูรณ์ในระยะยาวอย่างต่อเนื่องแล้ว ยังต้องรับผิดชอบต่อสังคม โดยดูแล (Stewardship) ด้านทรัพยากรมนุษย์ เช่น ความปลอดภัยในการทำงานและสุขภาพของเกษตรกร สุขภาพและความปลอดภัยของผู้บริโภค การอยู่ร่วมกันของชุมชนชนบท (Sustainable Agriculture Research and Education Program, University of California, 2015) หลักการที่ United Nations World Commission on Environment and Development (WCED) ให้ในปี 1987 ที่สำคัญคือการเกษตรที่ยั่งยืนต้องสนองความต้องการของคนในปัจจุบัน โดยคนในรุ่นต่อๆไปก็มีความสามารถในการสนองความต้องการของตนเองด้วย[5]

ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง

ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ที่สามารถนำมาอธิบายลักษณะสินค้าเกษตรไม่ใช้เคมีศัตรูพืชและปัญหาการจัดการกลุ่มได้แก่

<u>ปัญหาข้อมูลข่าวสารไม่สมบูรณ์ (incomplete information)</u>

อัญชนา ณ ระนอง (2557) สรุปปัญหาข้อมูลข่าวสารไม่สมบูรณ์ (incomplete information) และ/หรือ ปัญหาการมีข้อมูลข่าวสารไม่เท่าเทียมกัน (asymmetric information) ว่าเป็นปัญหาของความล้มเหลวของตลาด (market failure) เมื่อมีคู่กรณีที่จะทำสัญญากัน โดยคู่กรณีฝ่ายหนึ่งมีข้อมูลมากกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง ก็จะเกิดปัญหาการมีข่าวสารไม่เท่าเทียมกัน (asymmetric information) การมีข้อมูลข่าวสารไม่เท่าเทียมกันเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ปัญหาข้อมูลข่าวสารไม่สมบูรณ์ทำให้เกิดปัญหา moral hazard

Moral hazard คือการที่บุคคลมีพฤติกรรมที่ไม่พึงปรารถนา ซึ่งเกิดได้เนื่องจากข้อมูลข่าวสารที่ไม่เท่าเทียมกัน ทำให้ผู้ที่มีพฤติกรรมเหล่านี้ไม่ได้รับผลกระทบจากการกระทำของตน Moral hazard มักใช้ในการอธิบายการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคนในโครงการที่มีการกระจายความเสี่ยง โดยเฉพาะโครงการประกันต่างๆ เช่น รัฐมีโครงการให้ผู้ขับขี่ซื้อประกันภาคบังคับ (ได้แก่ พ.ร.บ.คุ้มครองผู้ประสบภัยจากรถ) แต่หลังจาก

---

[4] "The management and conservation of the natural resource base, and the orientation of technological and institutional change in such a manner as to ensure the attainment and continued satisfaction of human needs for present and future generations. Such development... conserves land, water, plant and animal genetic resources, is environmentally non-degrading, technically appropriate, economically viable and socially acceptable."

[5] “Sustainable Development is a development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generation to meet their own needs”

ผู้ขับขี่ซื้อประกันแล้ว ผู้ขับขี่รถจำนวนหนึ่งก็ขับรถเร็วขึ้น หรือการมีโครงการหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าอาจทำให้ประชาชนบางส่วนดูแลสุขภาพตนเองลดลง (เนื่องจากเสียค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลเพียง 30 บาท หรือไม่ต้องเสียเลย) หรืออาจทำให้มียอดจำนวนผู้เสียชีวิตที่โรงพยาบาลเพิ่มขึ้น (เพราะการอยู่ต่อที่โรงพยาบาลมีค่าใช้จ่ายน้อยกว่าที่บ้าน) หรือโรงพยาบาลที่ได้รับค่าหัวจากโครงการประกันสังคมและ/หรือโครงการหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้ามาแล้ว ไม่สนใจดูแลผู้ที่มาใช้สิทธิ์เท่าที่ควร เป็นต้น (อัญชนา ณ ระนอง, 2557)

ทฤษฎีต้นทุนธุรกรรม (Transaction cost Theory)

ต้นทุนธุรกรรม แบ่งได้เป็นต้นทุนในการหาข่าวสารและต้นทุนข้อมูล (Search and information costs) หมายถึง ต้นทุนในการหาข้อมูลที่เกี่ยวข้องและต้นทุนที่ต้องจ่ายให้ตัวแทนเพื่อทำการซื้อขายกันในตลาด ต้นทุนในการเจรจาต่อรอง (Bargaining costs) คือต้นทุนที่เกิดขึ้นในการต่อรองให้ได้สัญญาที่เหมาะสม โดยทั่วไปต้นทุนที่เกิดขึ้นในกรณีจะไม่สูงนัก แต่ในตลาดบางประเภท ต้นทุนในการต่อรองสูงมาก และต้นทุนในการควบคุมกำกับดูแล (Policing and enforcement costs) คือ ต้นทุนในการควบคุมกำกับดูแลให้อีกฝ่ายทำตามสัญญาที่ตกลงกันไว้ (Fidalgo, Eduardo González. (2015))

รูปแบบการกระจายผลผลิตเกษตรสีเขียว

กรีนเนท จำกัด (2553) ได้สรุปรูปแบบตลาดผลผลิตอินทรีย์ไว้สี่รูปแบบ ได้แก่ (1) ระบบสมาชิก เป็นรูปแบบการตลาดที่มีในประเทศไทยแต่ไม่แพร่หลาย รูปแบบนี้เกษตรกรผู้ผลิตและผู้บริโภคจะเชื่อมต่อกันโดยตรง โดยผู้บริโภคตกลงกับเกษตรกรผู้ผลิตว่าจะซื้อผลผลิตเกษตรโดยอาจจะชำระค่าสินค้าก่อนล่วงหน้าและมารับสินค้าหลังจากที่ผู้ผลิตผลิตผลิตภัณฑ์ออกสู่ตลาดได้ (2) ช่องทางเฉพาะ เช่น ร้านขายผลิตภัณฑ์เพื่อสุขภาพ หรือซูเปอร์มาร์เก็ตที่เน้นเกษตรปลอดสารพิษ (3) ตลาดนัด เป็นรูปแบบตลาดที่ส่วนใหญ่จะอยู่ในท้องถิ่นหรือหัวเมืองใหญ่ในต่างจังหวัด โดยส่วนมากมักจัดในสถานที่ที่มีผู้บริโภคอยู่หนาแน่น ตลาดนัดนี้มักจะเปิดเฉพาะวันที่แน่นอน แต่ไม่เปิดทุกวัน (4) ตลาดทั่วไป เป็นรูปแบบการตลาดที่จำหน่ายผลิตภัณฑ์เกษตรอินทรีย์ในซูเปอร์มาร์เก็ตและห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ ทั้งนี้ ในประเทศไทยมีครบทั้งสี่รูปแบบ แต่ระดับความแพร่หลายของแต่ละรูปแบบอาจไม่เท่ากัน

ประเภทของมาตรฐานสินค้าเกษตร

กรีนเนท (2554) ได้ทำการสำรวจสินค้าการเกษตรในตลาดของไทยพบว่ามีการใช้ตรารับรองผลผลิตเกษตรทั้งหมด 12 ตรารับรอง ซึ่งกรีนเนทได้แบ่งการรับรองมาตรฐานอาหารและสินค้าเกษตรได้เป็น 2 กลุ่ม คือ (ก) เกษตรอินทรีย์-เกษตรยั่งยืน ที่เน้นในเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และ (ข) อาหารปลอดภัย ที่เน้นในเรื่องความปลอดภัยต่อผู้บริโภค (ดูตารางที่ 2) ส่วนตารางที่ 3 เปรียบเทียบการใช้สารเคมีในกระบวนการผลิตผักปลอดสารทั้ง 4 ประเภท

ตารางที่ 2 การรับรองมาตรฐานอาหารและสินค้าเกษตร

ประเภท	ตัวอย่างมาตรฐาน	ปุ๋ยเคมี	สารเคมีกำจัดศัตรูพืช	สารเคมีกำจัดวัชพืช
อาหารปลอดภัย	- ปลอดภัยจากสารพิษ - เกษตรดีที่เหมาะสม	อนุญาตให้ใช้	อนุญาตให้ใช้	อนุญาตให้ใช้
เกษตรอินทรีย์- เกษตรยั่งยืน	- เกษตรอินทรีย์ - เกษตรธรรมชาติ - กสิกรรมไร้สารพิษ	ไม่อนุญาตให้ใช้	ไม่อนุญาตให้ใช้	ไม่อนุญาตให้ใช้

ที่มา: กรีนเนท (2554)

ตารางที่ 3 เปรียบเทียบการใช้สารเคมีในกระบวนการผลิตผักปลอดสารทั้ง 4 ประเภท

ระบบการผลิตพืช	สารเคมี			
	ปุ๋ยเคมี	ฮอร์โมน	ยาฆ่าแมลง	ยาปราบวัชพืช
ผักปลอดสารพิษ	√	√	x	x
ผักอนามัย	√	√	√	√
ผักออร์แกนิก	x	X	x	x
ผักไฮโดรโปนิกส์	√	√	x	x

หมายเหตุ : √ คือ มีการใช้สารเคมี และ x คือ ไม่มีการใช้สารเคมี
ที่มา: นันทิรา หงษ์ศรีสุวรรณ (2557)

ปัญหามาตรฐานและการรักษามาตรฐานยังเป็นปัญหาที่ปรากฏออกมาเมื่อมีการตรวจสินค้าอยู่เนืองๆ ตัวอย่างเช่น ฝ่ายข้อมูลเครือข่ายเตือนภัยสารเคมีกำจัดศัตรูพืช ได้รายงานผลการตรวจผักในกรุงเทพมหานคร ปี พ.ศ. 2555 ว่าผลการตรวจสารตกค้างจากผักที่ได้รับตรามาตรฐาน Q และผักตราห้างสรรพสินค้าต่างๆ รวม 7 รายการ โดยผักมาตรฐาน Q ที่เก็บตัวอย่างมาตรวจได้แก่ ผักตราโครงการหลวง ตรา Fresh Deli และตราผัก ด๊อกเตอร์ ซึ่งตรวจพบสารตกค้างเกินค่าสูงสุดในอาหารที่ยอมรับได้ที่พบในอาหารมนุษย์และอาหารสัตว์ (maximum residue limits หรือ MRL) ตามมาตรฐานของไทยในผักตรา Fresh Deli และตราผักด๊อกเตอร์ ส่วนผักตราห้างสรรพสินค้าที่เก็บตัวอย่างไปตรวจได้แก่ ผักตราเทสโก้ ผักตราโฮมเฟรชมาร์ท และผักตรากูร์เมต์มาร์เก็ต ซึ่งตรวจพบสารตกค้างเกินค่า MRL ไทย ในทุกตราสินค้า (นันทิรา หงส์ศรีสุวรรณ 2557) และในปีที่ผ่านมา ผู้จัดการออนไลน์ (2557)[6] ก็ได้รายงานข่าวผลการสำรวจของมูลนิธิเพื่อผู้บริโภคในปี 2557 ว่าผักที่พบการตกค้างของสารเคมีกำจัดศัตรูพืชมากที่สุด คือผักผลไม้ที่ได้รับ “ตรารับรองมาตรฐาน Q” โดยภาพรวมของผัก Q ร้อยละ 87.5 พบการตกค้างของสารเคมี และมีที่ไม่ผ่านเกณฑ์มาตรฐาน MRLs (ปริมาณสารตกค้างสูงสุดที่ยอมรับได้) มากถึงร้อยละ 62.5

[6] “ผู้บริโภคผวา! ผัก-ผลไม้ในห้างฯ อุดมไปด้วย “สารตกค้าง” อย่าวางใจ!” ผู้จัดการออนไลน์ (20 สิงหาคม 2557)

การจัดการความรู้

การจัดการความรู้ (Knowledge Management) คือ การรวบรวมความรู้ที่มีอยู่กระจัดกระจายในตัวบุคคลหรือเอกสารมาพัฒนาให้เป็นระบบ เพื่อให้ทุกคนสามารถเข้าถึงความรู้ได้ ความรู้แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ 1) ความรู้ที่เก็บอยู่ในคน (Tacit Knowledge) เป็นความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ ความเชี่ยวชาญส่วนบุคคล ความคิดสร้างสรรค์เป็นความรู้ที่ไม่สามารถถ่ายทอดออกมาเป็นคำพูดหรือลายลักษณ์อักษรได้โดยง่าย เช่น ทักษะในการทำงาน วิธีการแก้ปัญหา หรือการคิดเชิงวิเคราะห์ บางครั้ง จึงเรียกว่าเป็นความรู้แบบนามธรรม 2) ความรู้ที่ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) เป็นความรู้ที่สามารถรวบรวม ถ่ายทอดได้ โดยผ่านวิธีต่าง ๆ เช่น การบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ทฤษฎี คู่มือต่างๆ (อัญชนา ณ ระนอง, 2550) การจัดการความรู้จึงเป็นกระบวนการหรือขั้นตอนในการจัดการความรู้ให้เป็นระบบ เพื่อให้ผู้อื่นสามารถเข้าถึงและนำความรู้เหล่านั้นไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยครอบคลุมถึงการสร้าง การเผยแพร่ และการนำความรู้ไปใช้งานอย่างเป็นระบบ (Brain Newman, 1991)

การจัดการความรู้ในการเกษตร ประกอบด้วยการรวบรวมความรู้จากงานวิจัย ประสบการณ์ของเจ้าหน้าที่และเกษตรกรที่อยู่กระจัดกระจายในหลายพื้นที่เพื่อเผยแพร่ให้แก่เกษตรกรอื่นๆ

4. ประเด็นที่ศึกษา

การวิจัยครั้งนี้ต้องการศึกษาประเด็นต่างๆดังนี้

- **การรวมกลุ่มและการพัฒนากลุ่มเพื่อทำเกษตรที่ลดการพึ่งพิงสารเคมี** โดยศึกษาจุดเริ่มต้นการรวมกลุ่มเกษตรไม่ใช้สารเคมีปราบศัตรูพืชและการพัฒนากลุ่ม
- **การบริหารจัดการกลุ่ม** ศึกษาหลักการที่กลุ่มนำมาใช้ในการบริหารจัดการ กลุ่ม การจัดการผลผลิต การเกื้อกูล (ความรู้ , อุปกรณ์ , เมล็ดพันธ์ , การหาตลาด) และการแบ่งผลประโยชน์

  (เงิน , ผลผลิตทางการเกษตร)
- **การกระจายพืชผลเกษตร** ได้แก่ แหล่งจำหน่าย รับสินค้าเกษตรไม่ใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช
- **การจัดการความรู้** การสะสมและถ่ายทอดทักษะประสบการณ์ของเกษตรกร

5. ระเบียบวิธีการวิจัย

วิธีการวิจัย

ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพโดยการสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม (Participant and Non-participant Observation) เช่น เข้าร่วมกับเกษตรกรอื่นๆ เพื่อฝึกอบรมเศรษฐกิจพอเพียงและวิธีการเกษตรในลดการใช้สารเคมี เข้าไปสังเกตเรือกสวนไร่นาของเกษตรกรและสังเกตขบวนการเพาะปลูก เป็นต้น และสัมภาษณ์เจาะลึกเจ้าหน้าที่ ผู้นำชุมชน รวมทั้งเกษตรกรที่ใช้และไม่ใช้สารเคมีในการเพาะปลูก

กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วยปราชญ์ชาวบ้าน เกษตรกร เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องในสองจังหวัด ได้แก่ จันทบุรีและปทุมธานี

ที่จังหวัดจันทบุรี เป็นศูนย์วิสาหกิจชุมชน ศูนย์การเรียนรู้การเกษตรพอเพียงและการเกษตรอินทรีย์ชำปลาไหล อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี โครงการปลูกผักปลอดสารพิษ หมู่ที่ 12 ตำบลบึงบอน และสหกรณ์การเกษตรท่าใหม่ จำกัด 13/ 6 หมู่ 1 ถนน สุขุมวิท ตำบล เขาบายศรี อำเภอท่าใหม่ จังหวัด จันทบุรี

ที่จังหวัดปทุมธานี เป็นโครงการปลูกผักปลอดสารพิษ หมู่ที่ 2 ตำบลบึงบอน อำเภอหนองเสือ จังหวัดปทุมธานี ปลูกข้าวไรซ์เบอรี่ หมู่ที่ 1 ตำบลบึงบอน อำเภอหนองเสือ จังหวัดปทุมธานี ปลูกข้าว กข และโครงการฝึกอบรมที่หมู่ 7 ตำบลบึงกาสาม อำเภอหนองเสือ จังหวัดปทุมธานี และปลูกข้าว กข ที่ตำบลคลองหนึ่ง อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

6. ผลการศึกษา

การรวมกลุ่มและการพัฒนากลุ่มเพื่อทำเกษตรที่ลดการพึ่งพิงสารเคมี

จากการศึกษาพบว่าการรวมกลุ่มเพื่อทำเกษตรปลอดสารพิษมักมีภาครัฐเข้ามาเกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเกิดจากการริเริ่มของภาครัฐ หรือจากการสนับสนุนของภาครัฐในช่วงต่อมา ภาครัฐมีโครงการการลดการใช้สารเคมีและให้ความช่วยเหลือในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการให้ความรู้เกษตรกรเกี่ยวกับความสำคัญของการลดการใช้สารเคมี หรือการให้เงินทุน ในกรณีของศูนย์การเรียนรู้การเกษตรพอเพียงและการเกษตรอินทรีย์ชำปลาไหล ซึ่งเริ่มจัดตั้งขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2532 ศูนย์ดังกล่าวได้รับงบประมาณจากศูนย์เรียนรู้เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียงของ ธกส และการศึกษานอกโรงเรียน (กศน) ในการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ขึ้น ในด้านความรู้นั้นได้รับความรู้จากศูนย์ข้อมูลเศรษฐกิจการเกษตรเขต 6 ศูนย์ข้อมูลของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดจันทบุรี และสำนักงานกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร เป็นต้น

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์อดีตผู้ใหญ่บ้านชำปลาไหล (คำนึง ชนะสิทธิ์) ซึ่งให้ข้อมูลความเป็นมาของหมู่บ้านว่าส่วนใหญ่เป็นคนจีนสองตระกูลแซ่ตั้งและแซ่ลี้ จึงมีการตั้งชื่อเป็นตำบลสองพี่น้อง การรวมตัวครั้งแรกจึงไม่ยากนักเพราะครัวเรือนในแต่ละตระกูลก็เป็นญาติกันอยู่แล้ว การเริ่มต้นของกลุ่มเริ่มจากการจัดทำเวทีประชาคม อภิปรายกันในประเด็นการทำเกษตรเคมีที่ส่งผลให้เกิดปัญหาสุขภาพ และปัญหาทางการเงินของเกษตรกร เช่น ภาระหนี้สิน ต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้นจากการใช้สารเคมี อย่างไรก็ตาม กลุ่มได้ล้มไปเมื่อปี 2535 เนื่องจากปัญหาการแบ่งผลประโยชน์ รวมทั้งปัญหาความขัดแย้งที่ “ไม่ได้ทำแต่อ้างว่าทำ” หลังจากนั้นจึงเกิดการสร้างกลุ่มขึ้นมาใหม่โดยหลวงปู่ฟัก ซึ่งเป็นพระที่ชาวบ้านนับถือ[7] หลวงปู่ฟักแนะนำให้ใช้ “คุณธรรมนำการพัฒนา” และหลวงปู่ให้สมาชิกกลุ่มเซ็นรับรองด้วยว่าจะทำตามนั้น[8] เมื่อมีการตั้งกลุ่มใหม่ในปี 2549 ภาครัฐได้สนับสนุนให้มีการตั้งวิสาหกิจชุมชน และให้งบประมาณสนับสนุนการก่อสร้างโรงงานผลิตปุ๋ยอินทรีย์ ในช่วงนั้น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และ อบต. ก็เข้ามาร่วมด้วย อดีตผู้ใหญ่บ้านคำนึงบอกว่า “พอเป็นกลุ่ม พวกรัฐก็เข้ามาดูแล” ซึ่งอาจมีส่วนทำให้ทางกลุ่มระบุว่าใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นหลักในการดำเนินงาน นอกจากนี้กลุ่มก็ยังจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้กสิกรรมธรรมชาติ โดยมีหน่วยงานภาครัฐเข้ามาสนับสนุน เช่น กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กรมพัฒนาชุมชน กรมที่ดิน

อดีตผู้ใหญ่บ้านคำนึงกล่าวถึงการพัฒนากลุ่มที่เน้นการพัฒนาที่คนว่า

“การพัฒนากลุ่มเน้นการพัฒนาตัวบุคคลให้มีจิตอาสา โดยมอบหมายงานให้ตรงตามความสามารถและพัฒนาศักยภาพในด้านนั้นๆให้สูงขึ้น”

“จะเน้นการพัฒนาคน ให้คนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนา การเลือกคนเข้ามาทำงานจะเลือกคนที่มีจิตอาสาเข้ามาทำงาน การถ่ายทอดความรู้ ผู้ที่ให้ความรู้ต้องมีความรู้และทักษะทั้งในด้านวิชาการและการปฏิบัติจริง”

“เริ่มต้นจากการพัฒนาตัวบุคคล (จิตอาสา) โดยมอบหมายงานให้ตรงตามความสามารถ และพัฒนาศักยภาพในด้านนั้นๆให้สูงขึ้น จากนั้นจึงเข้าสู่การพัฒนากลุ่มและธำรงรักษาคนและกลุ่มไว้ด้วยหลัก “ครองตน ครองคน ครองงาน””

สำหรับกลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษในจังหวัดปทุมธานี กลุ่มเริ่มก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2537 เริ่มจากจังหวัดมียุทธศาสตร์ในด้านการปลูกผักปลอดภัย อำเภอจึงได้คัดเลือกชุมชนที่มีความเข้มแข็งเพื่อพัฒนาให้เป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชน หลังจากได้รับการคัดเลือกแล้ว สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย กระทรวงศึกษาธิการ (กศน.) ได้เข้ามาอบรมภายใต้โครงการเศรษฐกิจพอเพียงทุกปี เนื้อหาการอบรมมีเรื่องการทำปุ๋ยหมักชีวภาพ การกำจัดศัตรูพืช เกษตรอินทรีย์ การทำปุ๋ยที่ปลอดพิษที่ไม่ใช้สารเคมี ใน

[7] หลวงปู่ฟัก สันติธัมโม เป็นศิษย์ของหลวงพ่อลี ธัมมธโร วัดอโศการาม และหลวงตามหาบัว วัดป่าบ้านตาด จ.อุดรธานี

[8] ตัวอย่างคำแนะนำการดำเนินงานของหลวงปู่ เช่น “ถ้าค้ายา ไม่มีสิทธิ์กู้” “ติดยาไม่จับ ให้ไปรักษาถือว่าเป็นผู้ป่วย” “ต้องควบคุมการพนัน หางานให้ทำ” นอกจากนี้ ท่านสนับสนุนการไม่ใช้สารกำจัดศัตรูพืชทุกชนิดในไร่นา โดยให้เหตุผลว่าจะเป็นการทำร้ายเบียดเบียนสัตว์และแมลง ซึ่งเป็นเพื่อนร่วมโลก อย่างไรก็ตาม ไม่มีข้อมูลที่ชัดเจนว่าเกษตรกรทำตามคำสอนของท่านอย่างเคร่งครัดแค่ไหน

แต่ละปีจะมีงบประมาณมาให้กับกลุ่ม เช่น งบประมาณการทำปุ๋ยหมักแปรรูป นอกจากนี้ ยังมีหน่วยงานรัฐอื่นๆ ที่ให้คำปรึกษา เช่น เกษตรอำเภอ เกษตรตำบล องค์การบริหารส่วนตำบล พัฒนาที่ดินจังหวัด รวมทั้งมหาวิทยาลัยราชมงคลธัญญบุรี ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากชุมชนเท่าใดนัก หน่วยงานภาครัฐเข้ามารณรงค์เรื่องการใช้ปุ๋ยชีวภาพและน้ำหมักชีวภาพทดแทนการใช้ปุ๋ยยูเรียและยาฆ่าแมลง เริ่มแรกการรณรงค์อยู่ในรูปแบบของแปลงสาธิตเพื่อทำเป็นตัวอย่างให้เห็น และให้ร่วมกันทำปุ๋ยหมักและน้ำหมักชีวภาพเพื่อแจกจ่ายกันระหว่างสมาชิก ต่อมาผู้นำและสมาชิกกลุ่มฯ จึงเริ่มทำการเพาะปลูกพืชด้วยปุ๋ยชีวภาพ และใช้ภูมิปัญญาทางด้านการสร้างอุปกรณ์ป้องกันแมลงและศัตรูพืชที่ได้จากการฝึกอบรมในแปลงผัก ปัจจุบันเกษตรกรสามารถรวมกลุ่มกันได้โดยมีสมาชิก 30 ครัวเรือน

เกษตรอำเภอให้ข้อมูลว่าในอดีตในพื้นที่มีเกษตรกรปลูกสวนส้มจำนวนมากซึ่งเป็นเกษตรกรที่ใช้สารเคมี เกษตรกรจะเคยชินกับการใช้สารเคมี ทางเกษตรฯ จึงพยายามส่งเสริมแนวใหม่โดยให้ลดการใช้เคมีแต่ไม่บังคับ ซึ่งเกษตรกรก็ลดการใช้สารเคมีลงมาเรื่อยๆ วิธีการเปลี่ยนแปลงเกษตรกรคือการทำตัวอย่างให้เห็น โดยต้องร่วมมือกับเกษตรกร เจ้าหน้าที่รัฐทั้ง กศน. เกษตร และหน่วยงานต่างๆ ต้องเข้ามาคลุกคลี ทำแปลงสาธิตขึ้นมาให้เกษตรกรดูเป็นตัวอย่าง มีการอบรมศึกษาดูงานด้วย ทางกลุ่มมีป้าแดงเป็นฝ่ายวิชาการของกลุ่มซึ่งไม่ใช้สารเคมีเลย ตอนแรกไม่มีใครเชื่อว่าไม่ใช้สารเคมีเลย ป้าแดงเล่าว่าในช่วงแรกการปลูกผักยังคงใช้สารเคมีและปุ๋ยยูเรียและเริ่มมีการลดปริมาณการใช้ปุ๋ยยูเรียและสารเคมีเนื่องจากต้นทุนการผลิตที่แพงขึ้น และความตระหนักถึงคุณภาพดินที่เสื่อมลงอย่างรวดเร็วจากการใช้สารเคมี ประกอบกับมีหน่วยงานภาครัฐเข้ามารณรงค์และได้รับปุ๋ยหมักและน้ำหมักชีวภาพที่ช่วยกันทำและแจกจ่ายในกลุ่มสมาชิก อย่างไรก็ตาม ทางกลุ่มยังไม่ได้ปลูกพืชแบบอินทรีย์เต็มที่ แต่เป็นการปลูกผักแบบปลอดภัย เกษตรกรบางรายใช้ปุ๋ยเคมี แต่ไม่ใช้ยาเคมีปราบศัตรูพืช ทางกลุ่มได้พัฒนามาเป็นสหกรณ์เมื่อปลายปี 2557

การบริหารจัดการกลุ่ม

การเกษตรอินทรีย์ ชำปลาไหล อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี ปัจจุบันกลุ่มมีสถานะเป็นวิสาหกิจชุมชน การแบ่งโครงสร้างหน้าที่การทำงานได้จากมติการจัดประชุมเวทีชาวบ้าน สำหรับการกำหนดนโยบายและการวางแผนจะกำหนดจากระดับล่างสู่ระดับบน (Bottom Up) โดยการการจัดประชุมและให้มีการลงความเห็นร่วมกันของสมาชิก เช่น การวางแผนการดำเนินงาน การวางแผนการผลิต และการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น สมาชิกทำงานในรูปแบบจิตอาสา ไม่ได้รับค่าตอบแทนเป็นเงินเดือน แต่จะได้รับผลตอบแทนจากการจำหน่ายผลผลิต

ภายในกลุ่มจะมีการการเกื้อกูลกันทั้งอุปกรณ์และเมล็ดพันธ์ มีการแบ่งปันทรัพยากรในการผลิตโดยการให้หยิบยืมกันระหว่างสมาชิกในกลุ่ม ในการแบ่งจ่ายปัจจัยการผลิต เช่น เมล็ดพันธ์ พันธ์ปลา พันธ์สัตว์ ที่ได้จากหน่วยงานราชการ จะแบ่งจ่ายกันอย่างเป็นธรรมและเท่าเทียม สำหรับการแบ่งผลประโยชน์ ซึ่งประกอบด้วยผลประโยชน์ทางด้านการเงินและผลผลิตทางการเกษตร การแบ่งจะนำ เงินที่ได้จากการนำผลผลิตมาจำหน่ายมาจัดแบ่งกันตามราคาผลผลิตและปริมาณผลผลิตของแต่ละบุคคล หลังจากนั้นนำเงินที่ได้จากส่วนต่างของราคาที่ทางกลุ่มกำหนดเข้าเป็นเงินกองกลางของกลุ่มโดยมีเหรัญญิกเป็นผู้ดูแลเงินกองกลาง

การจัดการการผลิตไม่ได้มีการจัดแบ่งโซนการปลูกพืชอย่างชัดเจน แต่เป็นการปลูกแบบผสมผสาน กระบวนการผลิตอินทรีย์ โดยพยายามจัดทำกระบวนการผลิตตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ โดยมีการควบคุมคุณภาพการผลิตเกษตรอินทรีย์ตามมาตรฐานของกรมส่งเสริมการเกษตร และมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สำหรับกลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ หมู่ 2 ต.บึงบอน อ.หนองเสือ จ.ปทุมธานีจะวางแผนการผลิตตั้งแต่ต้นฤดู โดยจะให้ปลูกตามความถนัดของแต่ละคน พื้นที่เพาะปลูกมีทั้งเช่ากับวัด (ไร่ละ 220 บาทต่อปี) เอกชน (ไร่ละ 1,500-2,000 บาทต่อปี) โดยแผนกตลาดต้องไปติดต่อขายล่วงหน้าก่อน ถ้าได้ออเดอร์มา เช่น 100 กิโลกรัม ถ้าเกษตรกรมี 10 คน แต่ละคนจะได้การจัดสรรคนละ 10 กิโลกรัม แต่ถ้าคนที่ 6-10 ไม่ปลูกพืชประเภทนั้น คนที่ 1-5 ก็จะได้ไปคนละ 20 กิโลกรัม เป็นต้น ผู้ที่รับผิดชอบวางแผนคือประธานกลุ่ม โดยใช้หลักความเสมอภาค แต่ก็ต้องดูความถนัดของเกษตรกรด้วย ทั้งนี้ เกษตรกรแต่ละคนจะปลูกและถนัดไม่เหมือนกัน บางคนปลูกถั่วฝักยาว บางคนปลูกแตงร้าน มะเขือ พริก ที่ผ่านมาเกษตรกรจะเลือกผลิตพืชผักที่ไม่ตรงกันโดยจะคุยกันก่อนว่าใครถนัดผลิตอะไร ในกลุ่มจะทราบว่าใครถนัดอะไร ก็จะซื้อจากเกษตรกรที่ถนัดก่อน ถ้าในภายหลังมีเกษตรกรบางรายมาผลิตพืชอื่นนอกเหนือออกไปจากความถนัดที่ตกลงกันไว้ตั้งแต่ต้น ก็จะต้องไปขายในตลาดล่าง

ในการรับซื้อสินค้าเกษตร มีการกำหนดราคาประกันของกลุ่มว่าสินค้าแต่ละประเภทจะได้ราคาเท่าไร ราคากลางเป็นราคาที่ตกลงกันในกลุ่ม โดยกลุ่มจะรวมค่าบริการอยู่ด้วย ยกตัวอย่างเช่น ถั่วฝักยาวราคากิโลกรัมละ 40 บาท เจ้าของสวนจะได้ 32 บาท เพราะหักค่าบริการ 8 บาท (รวมค่าถุง ค่าน้ำมัน ค่าแพ็คสินค้า และค่าอุปกรณ์อื่นๆ แล้ว) แต่ 32 บาทที่เจ้าของสวนได้นั้น ผลผลิตจะถูกคัดออกเพราะไม่สวยอยู่บ้างแต่ไม่มากนัก โดยทั่วไป เจ้าของสวนจะขายได้ปริมาณไม่ต่ำกว่า 90% ของปริมาณที่เสนอขาย (ต่างกับที่ทางกลุ่มเคยขายให้บริษัทส่งออก ซึ่งเคยถูกคัดออกจำนวนมาก เหลือขายได้จริงๆ เพียง 30%) แต่ในกรณีนี้ ถ้าผลผลิตไม่สามารถขายได้หมด เกษตรกรจะต้องรับคืนสินค้าที่ขายไม่ได้ แต่ถ้าเจ้าของสวนขายขาด ราคาจะต่ำลงมาอยู่ที่ 25 บาท เป็นต้น ราคาที่ซื้อขายในช่วงที่ตั้งราคากลางเป็นราคาที่ไม่ต่ำกว่าราคาในตลาด[9] อย่างไรก็ตาม ราคากลางที่ตั้งคงที่มาหลายปีไม่ได้เปลี่ยนแล้ว ถ้าตลาดล่างราคาสูงกว่า เจ้าของสวนก็สามารถเลือกไปขายในตลาดล่างได้ ที่ผ่านมา เกษตรกรเลือกที่จะขายขาด เพราะรายรับที่ได้รับยังอยู่ได้

“เค้ารู้สึกว่าพอใจในจุดนี้เค้าโอเค” ฝ่ายตลาดของกลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ ปทุมธานี เกษตรกรส่วนมากผลิตเกินโควตาของกลุ่ม สินค้าส่วนหนึ่งจึงต้องขายตลาดล่าง

“ตลาดเป็นปัญหาใหญ่ของเกษตรกร ปัญหาเบอร์หนึ่งเลยครับ”

[9] ในช่วงที่ไปสัมภาษณ์ ราคาถั่วฝักยาวในตลาด 20 บาทต้นๆ

การกระจายพืชผลเกษตร

แหล่งกระจายพืชผลทางการเกษตรที่ไม่ใช้สารเคมี ได้แก่ เครือข่ายตลาดสีเขียว มูลนิธิเอ็มโอเอไทย ตลาดนัดปลอดสารพิษที่เปิดขายในหน่วยงานราชการ เช่น กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงศึกษาธิการ และตามโรงพยาบาลต่างๆ เช่น โรงพยาบาลนพรัตน์ โรงพยาบาลธรรมศาสตร์รังสิต โรงพยาบาลปทุมธานี ชมรมเกษตรต่างๆ รวมทั้งบริษัทร้านค้าเอกชน เช่น ร้านเลม่อนฟาร์ม ร้านโป๊ะผัก ร้านเอเดน ร้านภูฟ้า ร้านไทยสบาย บาย ร้านเขาค้อทะเลภู ร้านดอกไม้หวาน ร้าน Health Me ร้านบ้านนาวิลิต ร้านเพื่อนสุขภาพ ร้านทำนา ร้านดีใจออร์กานิค เป็นต้น และบริษัทส่งออก

เกษตรกรบางส่วนที่หันมาทำการเกษตรโดยไม่ใช้สารเคมีจะขายผลผลิตให้กับลูกค้าเดิมที่เคยซื้อกันมาก่อนหรือกับหน่วยงานราชการที่สนับสนุน แต่เป็นเรื่องที่ยากมากสำหรับเกษตรกรที่จะหาช่องทางการตลาดถ้าไม่สามารถรวมตัวกันได้ ไม่มีเครือข่าย หรือไม่มีราชการสนับสนุน

การจัดการความรู้

ความรู้ในการปลูกพืชโดยไม่ใช้สารเคมีให้ได้ผลผลิตที่ต้องการดูเหมือนเป็นความรู้ที่สั่งสมและเป็นประสบการณ์เฉพาะตัว นอกเหนือจากความรู้ที่ได้จากนักวิชาการการเกษตรที่ส่วนราชการส่งเข้าไปอบรมเกษตรกร ความรู้ ความรู้เฉพาะตัวนี้หลายๆครั้งยังไม่มีการเผยแพร่ เช่น ชาวสวนบางคนรู้วิธีทำดินให้ร่วนซุย แต่กำจัดศัตรูพืชโดยไม่ใช้สารเคมีไม่ได้ผลจึงยังใช้ยากำจัดศัตรูพืชอยู่ เกษตรกรบางคนรู้วิธีกำจัดศัตรูพืชโดยไม่ใช้สารเคมี แต่ไม่สามารถจัดการดินได้ดี จึงยังต้องใช้ปุ๋ยเคมีอยู่ เป็นต้น

การฝึกอบรมของราชการผ่านโครงการเศรษฐกิจพอเพียงที่ผู้วิจัยเข้าไปสังเกตการณ์พบว่าการสาธิตแสดงวิธีการทำปุ๋ยหมัก การใช้เชื้อราบิวเวอร์เรีย เชื้อราไตรโคเดอร์มาเพื่อควบคุมโรคพืช ยังไม่สามารถที่จะดึงคนที่เข้าฝึกอบรมซึ่งเป็นตัวแทนชาวบ้านมาเปลี่ยนวิธีการเพาะปลูกโดยไม่ใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชได้ ปัญหาไม่ได้อยู่ที่การให้ความรู้จากการฝึกอบรมไม่ได้ผล แต่อาจจะอยู่ที่ทัศนคติของเกษตรกร ตัวอย่างความคิดเห็นของเกษตรกรผู้ปลูกผักที่เข้าร่วมการฝึกอบรม

“ปลูกเยอะไป ถ้าขายตลาดสีเขียวไม่ได้ ขายไม่หมดลำบาก”

“ไม่มีเวลาไปขาย ผักต้องรดน้ำทุกวัน ต้องเก็บเกี่ยวทุกวัน”

การรับรู้ (perception) และเหตุผลที่แตกต่างกันของเกษตรกรที่ใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชและเกษตรกรที่หันมาทำการเกษตรโดยไม่ใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชได้แสดงไว้ในตารางที่ 4

ตารางที่ 4 การรับรู้และเหตุผลที่แตกต่างของเกษตรกร

ใช้สารเคมี	ไม่ใช้สารเคมี
“รอบๆใช้ยาฆ่าแมลง แมลงจะหนีมา”	“หนีมาก็จริงแต่ถ้าฉีดสมุนไพรหลายๆรอบปัญหาหมด เหมือนแข่งกัน แต่ต้องทำเชื้อราเองจึงจะคุ้ม” เกษตรกรทั่วไป “ไม่เห็นมีปัญหาอะไร” หมอดิน
“ผักอินทรีย์ไม่สวย ไม่มีใครซื้อ” “ถ้าผักไม่สวยได้ราคาต่ำ”	“ผักสวยเหมือนเดิม” “ผักไม่สวยแต่ราคาดีกว่า”
“ไม่มีเวลาไปขายที่ตลาดสีเขียว ต้องดูแลสวนทุกวัน”	“ปล่อยทิ้งไว้ได้ ถ้าเตรียมดินดีเตรียมเมล็ดดี ต้นแข็งแรง มีเพลี้ยบ้างก็ไม่เป็นไร”
“ต้องใช้ปุ๋ยเคมีช่วย”	“ถ้าปุ๋ยอินทรีย์ดีๆ เช่นขี้วัวไม่มีปัญหา”
“ศัตรูพืชมาเร็วต้องรีบฉีดยาเคมี”	“ถ้าต้นแข็งแรง ถึงจะมีศัตรูพืชก็อยู่ได้”
“ยาเคมีฉีดครั้งเดียวอยู่ ถ้าไม่ใช้ยาเคมี หนเดียวไม่อยู่”	“ยาฉีดป้องกันไว้ก่อน” “ไม่ใช้เคมีต้องขยันกว่า ต้องสำรวจแปลงทุกเช้า พวกที่ใช้เคมีเอาสบายไว้ก่อน”
“มั่นใจกับยาเคมี”	“แม้แต่จะลอง ยังไม่ยอมทำ”
“อินทรีย์มีเรื่องจุกจิกมาก”	“ทำอย่างไรก็ได้ที่ทำให้ลดต้นทุน”

การฝึกอบรมยังเน้นผลผลิต (output) คือจำนวนผู้เข้าฝึกอบรมมากกว่าผลลัพท์ (outcome) คือ เกษตรกรผู้เข้าร่วมเลิกใช้เคมีและหันมาใช้ความรู้ที่ได้รับจากการฝึกอบรม เกษตรกรผู้เข้ารับการฝึกอบรมมักจะเป็นเกษตรกรหน้าซ้ำๆ ที่ถูกเกณฑ์มา

“เขาเรียกให้มาเป็นตัวแทนก็เลยต้องมา มาทุกครั้งที่ถูกเรียก”

การเปรียบเทียบต้นทุนการทำนาที่ใช้และไม่ใช้ยาเคมี

เกษตรกรส่วนมากไม่คำนวณต้นทุนการเพาะปลูก แต่จะมีต้นทุนหยาบๆในใจ เกษตรกรที่ไม่ใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช มักจะบอกว่าต้นทุนต่ำกว่ามาก แต่ไม่ได้คำนวณความแตกต่างที่ชัดเจนว่าต่ำกว่าเท่าไร ในที่นี้จึงขอยกตัวอย่างขั้นตอนการทำนาหว่านของเกษตรกรจังหวัดปทุมธานีที่ปลูกข้าว กข ทั้งกรณีที่ใช้สารเคมีและกรณีที่ไม่ใช้สารเคมียกเว้นในช่วงการฆ่าหญ้า ซึ่งเกษตรกรให้ข้อมูลว่าไม่มีทางหลีกเลี่ยงได้เนื่องจากถ้าไม่ทำหญ้าจะขึ้นมาพร้อมกับข้าว

ตัวอย่างขั้นตอนการทำนาที่ได้จากการสัมภาษณ์เกษตรกรที่เป็นปราชญ์ชาวบ้าน

ตีเทือก (ไถคราด)⟶ เอาน้ำเข้า ⟶ หว่านเมล็ด ⟶ ปล่อยน้ำออก ⟶ ฉีดยาคุมเลน10 ⟶ ปล่อยน้ำออกให้แห้ง ⟶ รอข้าวตั้งหน่อ ⟶ ปล่อยให้หน้าหมาด ข้าวสูง 6 นิ้วจึงเอาน้ำเข้า ⟶ หว่านปุ๋ยครั้งที่ 1⟶ ถ้าน้ำแห้งก็วิดน้ำเติม⟶ ปล่อยให้แตกกอ ⟶ ใส่ปุ๋ยครั้งที่สอง⟶ เกี่ยวข้าว

ในการคำนวณใช้ข้อมูลต้นทุนการทำนาของเกษตรกรที่ใช้สารเคมีในการกำจัดศัตรูพืชเป็นหลักแล้วเปรียบเทียบกับการทำนาของเกษตรกรที่ไม่ใช้สารเคมี นอกจากใช้สารเคมีในการฉีดยาคุมเลน ต้นทุนเปรียบเทียบแสดงในตารางที่ 5

ตารางที่ 5 ต้นทุนต่อไร่เปรียบเทียบระหว่างการทำนาหว่านที่ใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชและการทำนาหว่านที่ไม่ใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชยกเว้นการฉีดยาคุมเลน

	ใช้สารเคมีการกำจัดศัตรูพืช	ไม่ใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชและทำปุ๋ยหมักเอง1	ไม่ใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชและซื้อปุ๋ยหมัก
พันธ์กล้า	210.0	210.0	210.0
ทำเทือก	240.9	240.9	240.9
จ้างปลูก	496.4	496.4	496.4
หว่านข้าว	50.0	50.0	50.0
ยาคุมและฆ่าแมลง	160.0	27.3	27.3
ค่าฉีดยา	60.0	50.0	50.0
ยาคุม (เม็ด)	127.3	72.3	72.3
ค่าแรงหว่านยาเม็ด	31.8	60.0	60.0
ปุ๋ย	272.7	5.7	5.7
ค่าแรงหว่านปุ๋ย	50.0	50.0	50.0
ยาแมลง	90.9	9.1	9.1
ค่าฉีดยาแมลง	60.0	50.0	50.0
ค่าปุ๋ย	261.2	30.0	120.0
ค่าหว่านปุ๋ย	50.0	50.0	50.0
ยาแมลง	113.6	17.5	17.5
ค่าฉีดยาแมลง	60.0	50.0	50.0
ยาแมลง	113.6	0.0	0.0
ค่าฉีดยาแมลง	60.0	0.0	0.0
ยาแมลง	113.6	0.0	0.0
ค่าฉีดยาแมลง	60.0	0.0	0.0
จัดการข้าวดีด	300.0	0.0	0.0
ค่ารถเกี่ยว	300.0	300.0	300.0

[10] ใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช

	ใช้สารเคมีการกำจัดศัตรูพืช	ไม่ใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชและทำปุ๋ยหมักเอง1	ไม่ใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชและซื้อปุ๋ยหมัก
น้ำมันดีเซล	552.3	552.3	552.3
ต้นทุนต่อไร่	3834.4	2321.4	2411.4
ผลผลิต (ตัน/ไร่)	0.7	0.97	0.97
รายรับ 2	4900	6790	6790
รายรับสุทธิ/ไร่	1065.64	4468.64	4378.64

หมายเหตุ 1. เกษตรกรไม่ใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช ยกเว้นการฉีดยาคุมเลน สำหรับต้นทุนเชื้อรา เช่น บิวเวอร์เรียและค่าฉีด ได้รวมต้นทุนทั้งหมดแล้วและแสดงเพียงครั้งเดียวในตาราง

2. คำนวณจากราคาข้าวเปลือก (7000บาท/เกวียน)

จากตารางที่ 5 พบว่าต้นทุนการทำนาของครัวเรือนตัวอย่างที่ใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชมีต้นทุนสูงกว่าต้นทุนการทำนาของครัวเรือนตัวอย่างที่ไม่ใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช 1,423-1,513 บาท/ไร่ ขึ้นกับว่าจะทำปุ๋ยหมักเองหรือไม่ ในขณะเดียวกันผลผลิตจากนาข้าวที่ใช้สารเคมีกลับน้อยกว่า (0.7 ตัน/ไร่ เปรียบเทียบกับ 0.97 ตัน/ไร่) ในส่วนนี้อาจขึ้นกับประสบการณ์ของเกษตรกร11 และสภาพดิน ในกรณีนี้ที่นาที่ใช้ปุ๋ยเคมีมาเป็นเวลานานอาจมีสภาพเสื่อมมากกว่าที่นาที่ใช้ปุ๋ยอินทรีย์

ต้นทุนของนาข้าวไรซ์เบอรี่ซึ่งเป็นเกษตรอินทรีย์ และทำนาแบบนาดำ (ดูตารางที่ 4) พบว่ามีต้นทุนค่อนข้างสูงเมื่อเปรียบเทียบกับนาหว่านคือ 6,480 บาทต่อไร่ แต่หลังจากคำนวณรายรับสุทธิแล้วพบว่าค่อนข้างสูงเมื่อเปรียบเทียบกับนาหว่านข้าว กข. เนื่องจากราคาผลผลิตข้าวสารต่อกิโลกรัมที่เกษตรกรได้รับสูงกว่าราคาข้าวเปลือกของข้าว กข.

ตารางที่ 4 ต้นทุนการทำนาข้าวไรซ์เบอรี่อินทรีย์

	ต้นทุนต่อไร่
ตีนา	500
พันธ์กล้า	600
ค่ารถย่ำนา	150
จุลินทรีย์	30
เพาะพันธ์กล้าและดำนา	1,600
ปุ๋ย	700
ยา	100
รถเกี่ยว	300
ค่าตากข้าว	380

[11] เกษตรกรที่ปลูกข้าวแบบไม่ใช้สารเคมี เป็นหมอดินและปราชญ์ชาวบ้าน

	ต้นทุนต่อไร่
รถบรรทุก	500
สีข้าว	1,000
ค่าแรงฉีดยา	100
น้ำมัน	520
ต้นทุนรวม	6,480
ผลผลิตข้าวสาร	20,625
รายรับสุทธิ	14,145

ปัญหาการทำการเกษตรที่ลดการพึ่งพิงสารเคมีและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาพบว่าเกษตรกรที่หันมาทำการเกษตรที่ลดการพึ่งพิงสารเคมีส่วนมากจะรวมกันเป็นกลุ่มมากกว่าที่จะทำเดี่ยวๆ เนื่องจากการรวมตัวเป็นกลุ่มจะทำให้มีผลผลิตมากพอที่จะหาตลาดสีเขียวหรือตลาดที่ซื้อขายผลผลิตทางด้านการเกษตรที่ไม่ใช้ยากำจัดศัตรูพืชที่จะมารองรับผลผลิตด้านการเกษตรที่ปลูก จากการศึกษาปัญหาการทำการเกษตรที่ลดการพึ่งพิงสารเคมีมีดังต่อไปนี้

(1) เกษตรกรมีปัญหาการเข้าถึงตลาดและตลาดที่เข้าถึงก็มีความต้องการจำกัด ตลาดที่ใหญ่กว่า เช่น ร้านเลมอนฟาร์ม เกษตรกรกลุ่มเล็กๆ ก็ไม่สามารถเข้าถึงได้ เพราะร้านใหญ่ๆ มักไว้ใจองค์กรหรือเกษตรกรกลุ่มที่ใหญ่กว่านี้ เช่น มูลนิธิหรือเครือข่ายต่างๆ ดังนั้นการรวมตัวเป็นกลุ่มจึงไม่ได้เป็นหลักประกันว่าผลผลิตที่ผลิตมาจะขายในตลาดสีเขียวได้ทั้งหมด เกษตรกรกลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ ปทุมธานีให้ข้อมูลว่า

“ ร้านที่รับจากเรา สมมติว่าเราปลูกได้สัก 100 กิโลกรัม ตลาดรับซื้อเราเอาแค่ 10-15 โล ที่เหลืออีก 80-90 โล เราต้องไปขายตลาดล่าง

สำหรับปัญหาตลาดที่เข้าถึง ก็มีความต้องการจำกัด ซึ่งตลาดเหล่านี้อยู่กระจัดกระจายและแต่ละตลาดก็รับผลผลิตไม่มาก จึงไม่คุ้มกับต้นทุนค่าขนส่ง

“เราขายที่ธรรมศาสตร์ ตอนนั้นมีตั้ง 5 โรงพยาบาลที่จะให้เราไปขายทั้ง 5 โรงพยาบาลเลย แต่เราไม่สามารถไปได้ เพราะว่าติดขัดอยู่ตรงค่าใช้จ่าย เพราะโรงพยาบาลซื้อของไม่เยอะ ซื้อตามจำนวนละ 5 โล 3 โล ฟักทองซื้อ 8 ขีด ผักชีซื้อ 2 ขีด”

เมื่อถามว่าทำไมไม่ให้โรงพยาบาลที่กล่าวถึงมารับถึงที่เลย

“ทางโรงพยาบาลไม่มารับหรอก โรงพยาบาลเขาไม่มีนโยบายแบบนั้น”

(2) ปัญหาคุณภาพสินค้า ไม่ใช่ผู้ซื้อหรือผู้ขายในตลาดทุกรายจะมีความซื่อสัตย์ ในขณะเดียวกันก็มีปัญหาการตรวจสอบคุณภาพของสินค้าถึงแม้ว่าเกษตรกรกลุ่มตัวอย่างเคยส่งพืชผลเกษตรให้กับบริษัทเอกชนเพื่อส่งออกหลังจากที่ได้มาตรฐาน GAP มาก็มีปัญหาการถูกคัดออกจนไม่คุ้ม

> “บริษัทก็บอกว่าปลูกไปเหอะเดี๋ยวเราซื้อหมด พอปลูกไปจริงๆแล้วเขาก็มีสเป็คตามมา ทีแรกบอกซื้อหมด พอส่งไปก็เจอว่า สั้นไปไม่เอา ยาวมากไม่เอา ฝักโตก็ไม่เอา เราก็ค่อยๆทำไป แต่ว่าสรุปแล้วทำไม่ไหว คือบริษัทซื้อไม่เยอะ บริษัทซื้อสัก 30 โล แต่ของเราเก็บ 100 โล เขาคัดแล้วจะเหลือ 30 โล”

การที่ผลผลิตถูกคัดมาก น่าจะได้ราคาที่ดี ซึ่งเกษตรกรกลุ่มนี้ให้ข้อมูลว่า

> “ราคาถั่วฝักยาวส่งบริษัทครั้งแรก 35 บาท รุ่นนั้นส่งไปคุ้มนะ เพราะว่าตลาดล่างราคา 6-7บาทเท่านั้น แต่ตอนนี้ตลาดล่างขึ้นไป 40-50 บาท บริษัทรับซื้อ 35 เองคือราคาตามสัญญาที่ตกลงกันไว้ เราจะเรียกราคาใหม่ก็ได้ แต่บริษัทก็ไม่สู้ราคาเราหรอก บริษัทก็ไปซื้อจากเกษตรกรอื่นแทน”

เหตุผลที่บริษัทเลือกที่จะไปซื้อจากเกษตรกรอื่นได้ก็คือ

“เพราะว่าบริษัทมาดูใบ Q (คือใบรับรองแหล่งผลิตพืช GAP) พอซื้อจากเราน้อยก็ไปซื้อจากที่อื่นที่เป็นพืชทั่วไปใช้เคมีซึ่งมีอยู่ทั่วไป เพราะว่าตัว Q เราการันตีอยู่แล้วว่าเป็นพืชปลอดภัย ใบนี้ใบเดียว บริษัทถ่ายใบไปเป็นการันตี แต่จริงๆ บริษัทไม่ซื้อจากเรามาก ซื้อไปเพียง 5 กิโล 10 กิโลเท่านั้น”

“ส่งบริษัทส่งออกบางทีเราส่งไม่ถึงปีเราต้องเลิกก่อน เพราะว่าบริษัทเอาผลผลิตของเราไปส่งนอก คือเอาไปที 5 กิโล แต่ไปซื้อข้างนอกมาเป็น 100 กิโลบ้าง 1000 กิโลบ้าง ขึ้นเครื่องบินก็เอาใบเซอร์ของเราไป ตม.บอกว่าทำไมถึงส่งเยอะจัง”

เมื่อถามถึงการฟ้องร้องเอาผิด

“เกษตรกรเราไม่ฟ้องหรอก เราต้องเสียค่าใช้จ่าย กรมวิชาการเกษตรเคยโทรมา ทำไมคุณปลูกถั่วแค่ 15 ไร่ส่งออกได้เป็นตัน เรารวมกลุ่มกัน เช่น ถั่วฝักยาวมีเกษตรกรปลูกอยู่ 4-5 คน ได้ผลผลิตก็มากองไว้รวมกัน กรมวิชาการฯ เข้ามาดูว่าปลูกจริงไหม เราก็บอกว่าจำนวนผลผลิตที่เราปลูกไม่ถึง”

(3) ปัญหาจากผู้ซื้อต้องการรับผลผลิตตามปริมาณที่กำหนด และบางครั้งไม่อยู่ในวิสัยที่เกษตรกรจะทำได้ เพราะการทำการเกษตรที่ไม่ใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช ต้องปลูกตามฤดูกาล
“ถ้าส่งโลตัส เขาบอกว่าต้องการทำข้อตกลงที่กำหนดจำนวนและสเปคที่แน่นอน เช่น ต้องการผักคะน้าวันละกี่กิโลกรัม ผักบุ้งกี่กิโล เราต้องส่งให้ได้ตามปริมาณที่กำหนด แต่การปลูกแบบไม่ใช้เคมี เราปลูกตามสภาพที่เหมาะสมสำหรับพืชนั้นๆ ไม่ได้ปลูกได้ทุกอย่างที่เขาต้องการ พวกนี้เราจึงขายไม่ถึงเขาหรอก”

(4) ปัญหาข้อมูลข่าวสารไม่เท่าเทียมกัน (asymmetry of information) ระหว่างเกษตรกรและผู้ซื้อผลผลิต ไม่ว่าจะเป็นผู้กระจายสินค้า (distributer) หรือผู้บริโภคโดยตรง การตรวจสอบผลิตผลทางการเกษตรว่าได้ใช้สารเคมีศัตรูพืชมาหรือไม่ ไม่สามารถมองด้วยตาเปล่า แต่ต้องใช้วิธีการหาการตกค้างของสารเคมีกำจัดศัตรูพืชที่เกินค่ามาตรฐานโดยการสุ่มตรวจ ทำให้

ต้นทุนธุรกรรม (transaction costX ของผู้ซื้อสูงขึ้น จึงเป็นการลดแรงจูงใจให้ผู้ซื้อๆจากกลุ่มที่ไม่คุ้นเคย ผู้ซื้อจึงนิยมซื้อกับกลุ่มใหญ่ที่มีการจัดการที่ชัดเจน เช่นมูลนิธิที่ทำเรื่องนี้ โดยผู้ซื้อพึ่งพาระบบการตรวจสอบของมูลนิธิในการคัดเลือกพืชผลการเกษตรมาระดับหนึ่ง

(5) มีปัญหา logistic ในการจับคู่เกษตรกรในฐานะผู้ขายและผู้ซื้อ เกษตรกรไม่ทราบแหล่งขายผลผลิต ขณะที่ผู้ซื้อก็มีแหล่งซื้อพืชผักไม่ใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชจำนวนไม่กี่แห่ง

ข้อเสนอแนะในการทำให้การเกษตรที่ไม่ใช้สารเคมีเป็นการเกษตรที่ยั่งยืนจึงเป็นการแก้ปัญหาสำคัญๆ ที่กล่าวถึงในข้างต้น ปัญหาใหญ่ที่เกษตรกรกล่าวถึงเป็นประจำคือปัญหาการหาตลาด เนื่องจากผลิตแล้วไม่สามารถหาแหล่งตลาดได้ ในขณะเดียวกัน ในด้านผู้บริโภค ตลาดที่ขายผลิตผลทางด้านการเกษตรที่ไม่ใช้สารเคมีก็มีอยู่อย่างจำกัด และบางครั้งก็มีความไม่มั่นใจในผลิตภัณฑ์ ปัญหาข้อมูลข่าวสารไม่สมบูรณ์(imperfect information) ในลักษณะนี้ จึงจำเป็นต้องสร้างระบบข้อมูลให้ดีขึ้น ซึ่งรูปแบบจะเป็นเช่นใดนั้น คงต้องอาศัยงานวิจัยในอนาคตในการตอบปัญหานี้ด้วย แต่ในเบื้องต้น ผู้วิจัยเสนอแนวคิดกว้างๆ ว่า ในกรณีที่ในด้าน supply คือเกษตรกรที่ไม่ใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชและด้าน demand คือผู้ซื้อที่อยากได้ผลผลิตที่ไม่ใช้เคมีศัตรูพืชอยู่กันกระจัดกระจาย ก็ต้องสร้างโอกาสให้ผู้ซื้อและผู้ขายได้มาพบกัน ทั้งในรูปแบบที่พบกันโดยตรงหรือผ่านคนกลาง รวมทั้งมี website กลางที่ทั้งเกษตรกร คนกลาง และผู้ซื้อสามารถเข้ามาเสนอซื้อเสนอขายที่ผ่านมาเกษตรกรบางกลุ่มได้มีการใช้คนกลาง เช่น มูลนิธิบางแห่ง เครือข่ายตลาดสีเขียว Green net แต่ก็ยังมีองค์กรเหล่านี้ไม่กี่ราย และดำเนินการในไม่กี่รูปแบบ เช่น ตลาดนัดสีเขียว ซึ่งมีไม่กี่แห่งและไม่ได้เปิดในลักษณะที่เป็นตลาดกลาง ในปัจจุบันเกษตรกรกลุ่มนี้มักต้องเป็นทั้งเกษตรกรและผู้ขายด้วยไปในตัว เช่น เป็นผู้นำผลผลิตไปขายตามตลาดนัดสีเขียว การทำงานสองอย่างพร้อมกันจึงเป็นภาระหนักสำหรับเกษตรกรที่ไม่มีความถนัดในด้านการตลาด

ปัญหาสำคัญอีกปัญหาหนึ่งคือความเชื่อมั่นต่อผลิตภัณฑ์ของผู้บริโภค การหาซื้อผลิตผลทางด้านการเกษตรที่ไม่ใช้สารเคมี ตัวผู้บริโภคเองมีความไม่แน่ใจในผลิตภัณฑ์ว่าไม่มีสารเคมีศัตรูพืชอยู่จริงหรือไม่ การแก้ปัญหานี้อาจจะมีความจำเป็นในการสร้างองค์กรที่ทำหน้าที่เป็นกลางที่ทำหน้าที่ตรวจสอบผลผลิตการเกษตรอย่างเป็นระบบและผู้บริโภคไว้เนื้อเชื่อใจได้ ถึงแม้ในปัจจุบันจะมีหน่วยงานทั้งรัฐและเอกชนทำหน้าที่นี้อยู่ แต่ก็ยังพบอยู่เนืองๆว่าถึงแม้จะมีมาตรฐานแล้วก็ยังตรวจพบสารเคมีเกินระดับที่ปลอดภัยเป็นจำนวนมาก

นอกจากนี้ การจัดการความรู้ในการทำการเกษตรลดการใช้สารเคมีให้ได้ผลดีทั้งทางด้านการกำจัดและการป้องกันศัตรูพืช และการเพิ่มผลผลิต ก็ยังมีความจำเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากความรู้เหล่านี้ยังเป็น tacit knowledge ในตัวเกษตรกรเอง หน่วยงานภาครัฐ เอกชน รวมทั้งองค์กรไม่แสวงหากำไรสามารถที่จะมีบทบาทที่จะเปลี่ยน tacit knowledge เหล่านี้ให้เป็น explicit knowledge เพื่อเป็นประโยชน์แก่เกษตรกรอื่นๆ ที่ผ่านมาภาครัฐ หน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่น รัฐวิสาหกิจ (เช่น กระทรวงเกษตร อบต.และ ธกส.) และสถาบันการศึกษามีบทบาทสำคัญในการริเริ่มและให้ความรู้กับเกษตรกรในการลดเลิกการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช บทบาทนี้ควรจะดำเนินการต่อไป โดยควรเน้นผลลัพธ์ (outcome) มากกว่าผลผลิต (output) การฝึกอบรมจึงควรมีการติดตามผลด้วยว่าเกษตรกรมีการเปลี่ยนพฤติกรรมการเพาะปลูกหรือไม่ ถ้าไม่มีการเปลี่ยนแปลง ปัญหาอุปสรรคคืออะไร ทั้งนี้อาจต้องอาศัยเทคนิคต่างๆในการเข้าถึงปัญหาของเกษตรกรมากขึ้นกว่าการฝึกอบรมที่มาพูดและสาธิตให้ฟัง

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กรมการค้าภายใน กระทรวงพาณิชย์. (2558). *บทที่ 8 การพัฒนาอย่างยั่งยืน* (SUSTAINABLE DEVELOPMENT). สืบค้นที่ http://www.dit.go.th/.

กรีนเนท (2553). *ตลาดสินค้าเกษตรอินทรีย์ไทย.* สืบค้นที่ http://www.greennet.or.th/article/1009.

กรีนเนท (2554). *ตรารับรองสินค้าเกษตรในประเทศไทย.* สืบค้นที่ http://www.greennet.or.th/article/1094.

ชนวน รัตนวราหะ. 2534. *ข่าวสารป่ากับชุมชน.* ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิก ปีที่ 6 เดือนกุมภาพันธ์ (ฉบับที่12).

ธีรดา สืบวงศ์ชัย. 2553. *การทำเกษตรอินทรีย์ตามแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียงของสมาชิกเครือข่ายเกษตรอินทรีย์จังหวัดจันทบุรี*. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.

ธำรง พันธุตะ. 2550. *การพัฒนาเกษตรอินทรีย์ของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผัก หมู่ที่ 5 ตำบลห้วยทราย อำเภอหนองแค จังหวัดสระบุรี.* วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขายุทธศาสตร์การพัฒนา, มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี.

นันทิรา หงษ์ศรีสุวรรณ. (2557). ความปลอดภัยจากสารเคมีตกค้างในผักปลอดสาร. *วารสาร มฉก. วิชาการ.* ปีที่ 18 ฉบับที่ 35 กรกฎาคม - ธันวาคม 2557. หน้า 107-117.

ผู้จัดการสุดสัปดาห์. (2555). *เชิญอ่าน...รวมผลสำรวจอาหารปนสารพิษให้คนไทยกิน !?* สืบค้นที่ http://www.manager.co.th/AstvWeekend/ViewNews.aspx?NewsID =9550000113548&TabID=3&.

ผู้จัดการออนไลน์. (2557). *ผู้บริโภคผวา! ผัก-ผลไม้ในห้างฯ อุดมไปด้วย "สารตกค้าง" อย่าวางใจ!* สืบค้นที่ http://www.manager.co.th/Daily/ViewNews.aspx? NewsID=9570000095339

วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ. 2535. *เกษตรกรรมทางเลือก: ความหมายความเป็นมาและเทคนิควิธี.* กรุงเทพฯ: เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก.

สำนักระบาดวิทยา กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข (2556). *รายงานการเฝ้าระวังระบาดวิทยาประจำสัปดาห์*. ปีที่ 44 ฉบับที่ 44. 8 พฤศจิกายน 2556. สืบค้นที่ http://epid.moph.go.th/wesr/file/y56/F56441_1384.pdf

อัญชนา ณ ระนอง. (2557). *เศรษฐศาสตร์ภาครัฐสำหรับรัฐประศาสนศาสตร์.* กรุงเทพ: แสงสว่าง เวิลด์เพลส.

อัญชนา ณ ระนอง. (2550). *OM.* กรุงเทพ: แสงสว่างการพิมพ์.

ภาษาอังกฤษ

FAO Corporate Document Repository, Natural Resources Management and Environment Department. (2015). Control of water pollution from agriculture. Available at http://www.fao.org/docrep/w2598e/w2598e04.htm.

Newman, B. (1991). *An Open Discussion of Knowledge Management*. Available at http://www.3-cities.com/~bonewman/what_is.htm.

Sustainable Agriculture Research and Education Program, University of California. (2015). *What is Sustainable Agriculture?* available at http://www.sarep.ucdavis.edu/about-sarep/def/.

Fidalgo, Eduardo González. (2015) *Introduction to Business. University of Oviedo, Spain.* available at http://intobusiness.weebly.com/transaction-cost-economics.html.

การกระจายอำนาจกับความเหลื่อมล้ำของการคลังท้องถิ่น บทวิเคราะห์เงินอุดหนุนทั่วไปสำหรับท้องถิ่นในประเทศอินโดนีเซียและประเทศไทย

อัชกรณ์ วงศ์ปรีดี[1] และธัชเฉลิม สุทธิพงษ์ประชา [2]

บทคัดย่อ

ภายหลังจากวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 ประเทศอินโดนีเซียและประเทศไทยได้นำเอาหลักการกระจายอำนาจมาเป็นหนึ่งในนโยบายการปฏิรูปการปกครองของประเทศ อย่างไรก็ตาม ในขณะที่การกระจายอำนาจในประเทศอินโดนีเซียได้รับสมญาว่าเป็นการกระจายอำนาจที่สุดโต่ง การกระจายอำนาจในประเทศไทยกลับเป็นไปอย่างล่าช้า บทความนี้เป็นการเปรียบเทียบการกระจายอำนาจให้แก่ท้องถิ่นในประเทศอินโดนีเซียและประเทศไทย โดยจะเน้นวิเคราะห์สถานะทางด้านการเงินการคลังขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของทั้งสองประเทศในระหว่างปี พ.ศ.2554 โดยเฉพาะในประเด็นแหล่งรายได้ที่ท้องถิ่นจัดเก็บเองและเงินอุดหนุนจากรัฐบาล บทความนี้จะใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณในการศึกษาข้อมูลการคลังท้องถิ่นในภาพรวมของแต่ละจังหวัดในอินโดนีเซียและประเทศไทย

ผลการศึกษาพบว่า เงินอุดหนุนจากรัฐบาลถือเป็นแหล่งรายได้หลักของท้องถิ่นในประเทศอินโดนีเซียและประเทศไทย แม้ว่าทั้งสองประเทศจะได้มีการกระจายอำนาจให้แก่ท้องถิ่นมาเป็นระยะเวลาเกือบสองทศวรรษ แต่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของทั้งสองประเทศก็ยังคงมีความสามารถในการจัดเก็บรายได้ด้วยตนเองที่ต่ำ อย่างไร ก็ตาม ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าท้องถิ่นในประเทศอินโดนีเซียได้รับเงินอุดหนุนทั่วไปมากกว่าท้องถิ่นในประเทศไทยซึ่งพึ่งพาเงินอุดหนุนตามภารกิจถ่ายโอนจากราชการส่วนกลางและเงินอุดหนุนเฉพาะกิจเป็นหลัก ด้วยเหตุนี้ ท้องถิ่นของอินโดนีเซียจึงมีอำนาจในการตัดสินใจใช้จ่ายเงินงบประมาณมากกว่า นอกจากนี้ ยังพบว่าระบบเงินอุดหนุนทั่วไปของประเทศไทยกลับไม่ได้ช่วยแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและการคลังท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ กล่าวคือ สำหรับในกรณีประเทศไทย ท้องถิ่นที่มีความสามารถในการจัดเก็บรายได้สูงกลับได้การอุดหนุนมากกว่าท้องถิ่นที่ยากจน ในทางกลับกัน ระบบเงินอุดหนุนทั่วไปของประเทศอินโดนีเซียมีการจัดสรรเงินอุดหนุนเพื่อเป็น การช่วยเหลือท้องถิ่นที่มีฐานะยากจนและประสบกับปัญหาความขัดแย้งทางศาสนา

คำสำคัญ การกระจายอำนาจด้านการคลัง เงินอุดหนุนทั่วไป การปกครองท้องถิ่นไทย การปกครองท้องถิ่นอินโดนีเซีย

Abstract

---

[1] รองศาสตราจารย์ ดร.อัชกรณ์ วงศ์ปรีดี คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ e-mail:achakorn1@gmail.com

2 ดร.ธัชเฉลิม สุทธิพงษ์ประชา วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น e-mail: ts2277@gmail.com

In the aftermath of the 1997 economic crisis, Indonesia and Thailand adopted decentralization as one of their administrative reform policies. While Indonesia's decentralization efforts have been touted as a "big-bang" approach, decentralization in Thailand has been noted for its slow progress. This article compares the two countries' decentralization reforms by examining their local governments' fiscal conditions in 2011. The article focuses on two local revenue sources, those raised by local authorities and intergovernmental transfers from the central governments. In this article, provincial-level data on local government finances are analyzed by using several quantitative measures.

The findings show that transfers from the national level provide a major source of revenue for local jurisdictions in Indonesia and Thailand. This article argues that despite the decentralization reforms undertaken since the 1990s, local governments in Indonesia and Thailand continue to have limited revenue-generating capacity. Nonetheless, this article demonstrates that the Indonesian local authorities receive more general-purpose grants per capita from Jakarta than their Thai counterparts who heavily rely on purposive and project grants from Bangkok. In other words, local authorities in Indonesia possess more discretion in using the intergovernmental transfers. In addition, the general-purpose grant system in Thailand does not effectively address disparities in local fiscal conditions. Local jurisdictions with strong revenue-generating capacity and income per capita tend to receive more general-purpose grants than those with weak capacity. On the contrary, Indonesia's general-purpose grant allocation system provides more resources for economically disadvantaged provinces and provinces that experience inter-religious conflicts.

Keywords Fiscal Decentralization General-Purpose Grant Thai Local Government Indonesian Local Government

บทนำ

ในช่วงระยะเวลาหลายทศวรรษที่ผ่านมา การกระจายอำนาจให้แก่ท้องถิ่นถือเป็นกลยุทธ์สำคัญในการปฏิรูปภาครัฐตามแนวคิดการบริหารภาครัฐแนวใหม่ (New Public Management: NPM) โดยปรากฏว่ามีประเทศที่พัฒนาแล้วและประเทศกำลังพัฒนาเป็นจำนวนมากได้ปฏิรูปกลไกการบริหารกิจการสาธารณะด้วยการถ่ายโอนอำนาจหน้าที่ในการจัดบริการสาธารณะให้แก่ท้องถิ่น แต่อย่างไรก็ตาม เราก็พบว่าลักษณะเฉพาะทางสังคมและการเมืองของแต่ละประเทศได้นำไปสู่รูปแบบการกระจายอำนาจที่หลากหลาย (Bardhan, 2002; Van Assche & Dierickx, 2007) อาทิเช่น รูปแบบการกระจายอำนาจแบบภาคีรัฐ-สังคม (Corporatist Model) ของประเทศญี่ปุ่น และรูปแบบการกระจายอำนาจที่สุดโต่ง (Big Bang Decentralization) ของประเทศอินโดนีเซีย เป็นต้น สำหรับกรณีประเทศอินโดนีเซียนั้นมี ความจำเป็นในการปฏิรูปการเมืองการปกครองด้วยวิธีการกระจายอำนาจให้แก่ท้องถิ่นเฉกเช่นเดียวกับประเทศไทย อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจในช่วงปี พ.ศ. 2540 ที่ก่อให้เกิดแรงผลักดันทั้งจากภายในและภายนอกประเทศให้ภาครัฐของทั้งสองประเทศล้มเลิกวิธีการบริหารภาครัฐแบบรวมศูนย์อำนาจ (Centralization) ซึ่งถูกมองว่าไม่มีประสิทธิภาพและไม่เหมาะสมกับการเมือง การปกครองตามครรลองประชาธิปไตย (Saito, 2008)

แม้ว่าประเทศไทยและประเทศอินโดนีเซียจะประสบกับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมที่คล้ายคลึงกันในช่วงเริ่มต้นของการกระจายอำนาจ แต่ทว่าประเทศอินโดนีเซียกลับมีความคืบหน้าในการถ่ายโอนอำนาจหน้าที่และงบประมาณให้แก่ท้องถิ่นมากกว่าประเทศไทย (Hadiz, 2004; Sudhipongpracha, 2013; Shair-Rosenfield, Marks, & Hooghe, 2014) ทั้งนี้ ด้วยเหตุที่ทฤษฎีทางสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ได้จำแนกกระบวนการกระจายอำนาจออกเป็นมิติทางการเมือง การบริหาร และการคลัง (Conyers, 1984; Sudhipongpracha, 2014) วัตถุประสงค์หลักของบทความนี้จึงเป็นการวิเคราะห์เปรียบเทียบกระบวนการกระจายอำนาจทางด้านการคลังในประเทศไทยและ ประเทศอินโดนีเซีย โดยมุ่งเน้นไปที่ระบบเงินอุดหนุนทั่วไปที่จัดสรรให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในทั้งสองประเทศ ซึ่งหากระบบเงินอุดหนุนที่รัฐส่วนกลางจัดสรรให้แก่ท้องถิ่นได้รับการออกแบบอย่างเหมาะสมตามทฤษฎีทางด้านการกระจายอำนาจทางด้านการคลังแล้ว ก็ย่อมจะทำให้ท้องถิ่นมีทรัพยากรและงบประมาณเพียงพอต่อการจัดบริการสาธารณะที่มีคุณภาพให้แก่ประชาชน (Bird & Ebel, 2007; Uchimura, 2012)

นอกจากระบบเงินอุดหนุนทั่วไปจะทำให้ท้องถิ่นมีอิสระในการจัดสรรทรัพยากรเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนและชุมชนแล้ว รัฐยังสามารถใช้ระบบเงินอุดหนุนทั่วไปในการแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำทางการคลังในแนวราบ (Horizontal Fiscal Imbalance) ระหว่างท้องถิ่นที่มีทรัพยากรมากและท้องถิ่นที่มีทรัพยากรจำกัด ในที่นี้ ความเหลื่อมล้ำทางการคลังในแนวราบ หมายถึงปรากฏการณ์ที่เขตพื้นที่การปกครองท้องถิ่นบางแห่งมีความสามารถในการจัดเก็บรายได้ด้วยตนเอง (Revenue-Generating Capacity) ด้อยกว่าท้องถิ่นอื่น (Bird & Smart, 2002) ในการบรรเทาความเหลื่อมล้ำทางการคลังในแนวราบเม็ดเงินอุดหนุนทั่วไปแก่ท้องถิ่นต้องแปรผกผันกับความสามารถในการจัดเก็บรายได้ของแต่ละเขตพื้นที่การปกครอง (Sudhipongpracha & Wongpredee, 2013)

เพื่อเป็นการตอบวัตถุประสงค์ในการศึกษา เนื้อหาสาระของบทความนี้จะเริ่มต้นจาก การนำเสนอบริบทของกระบวนการปฏิรูปในประเทศไทยและประเทศอินโดนีเซีย ในส่วนที่สองจะเป็นบทวิพากษ์ทฤษฎี

และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการกระจายอำนาจทางการคลัง ตลอดจนวิธีการศึกษา และลักษณะของข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์เปรียบเทียบ ในส่วนที่สามจะเป็นผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับระบบเงินอุดหนุนทั่วไป ความสามารถทางด้านการจัดเก็บรายได้ของท้องถิ่น และผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดในประเทศไทยและอินโดนีเซีย หลังจากนั้น ในส่วนที่สี่จะเป็นการอภิปรายผลที่ได้จากการวิเคราะห์เปรียบเทียบว่ามีความสอดคล้องกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในอดีตอย่างไร และในบทสรุป จะเป็นการนำเสนอกรอบแนวคิดสำหรับการดำเนินการขั้นต่อไปในกระบวนการปฏิรูปเพื่อการกระจายอำนาจในทั้งสองประเทศ

บริบทของการกระจายอำนาจในประเทศไทยและประเทศอินโดนีเซีย

วิกฤติการณ์ทางการเงินในปี พ.ศ. 2540 ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านสังคมและการเมืองอย่างมีนัยสำคัญต่อภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เนื่องจากถือเป็นครั้งแรกนับตั้งแต่การสิ้นสุดลงของสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่รัฐบาลไทยและอินโดนีเซียมีการปฏิรูประบบบริหารราชการท้องถิ่นครั้งใหญ่ด้วยการถ่ายโอนอำนาจในการบริหารกิจการสาธารณะไปให้แก่ท้องถิ่น โดยในประเทศไทยมีการตราบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญเกี่ยวกับความเป็นอิสระของท้องถิ่น ในขณะที่ประเทศอินโดนีเซียก็มี การเลือกตั้งผู้ว่าการจังหวัดและสภาท้องถิ่นขึ้นเป็นครั้งแรกของประเทศ ภายหลังจากการล่มสลายลงของระบอบเผด็จการของอดีตประธานาธิบดีซูฮาร์โต

การกระจายอำนาจจึงก่อให้เกิดความชอบธรรมในการปกครองตนเองให้แก่ท้องถิ่นในทั้งสองประเทศ โดยเป็นผลสืบเนื่องมาจากการตราบทบัญญัติรัฐธรรมนูญเกี่ยวกับท้องถิ่นและระบบการเลือกตั้งที่เปิดโอกาสให้ประชาชนสามารถเลือกผู้นำและสภาท้องถิ่นได้ตามครรลองประชาธิปไตย หน่วยการปกครองท้องถิ่นในประเทศไทยและประเทศอินโดนีเซียจึงเริ่มทวีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่น แต่อย่างไรก็ตาม ชุมชนท้องถิ่นหลายแห่งก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงข้อจำกัดทางด้านทรัพยากรและงบประมาณได้ โดยเฉพาะท้องถิ่นในเขตชนบทที่มีฐานการผลิตในภาคอุตสาหกรรมที่แคบ ซึ่งท้องถิ่นเหล่านี้จำเป็นต้องอาศัยเงินอุดหนุนทั่วไปจากรัฐส่วนกลางเพื่อชดเชยข้อจำกัดทางด้านรายได้

ทั้งนี้ สำหรับในประเทศไทยนั้น เงินอุดหนุนที่รัฐบาลจัดสรรให้แก่ อปท. มีจำนวนทั้งสิ้น 3 ประเภท คือ

- **เงินอุดหนุนทั่วไป (General-Purpose Grant)** มีเป้าหมายหลักเพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางการคลังระหว่างท้องถิ่นที่มีความสามารถในการจัดเก็บรายได้ด้วยตนเองสูงและท้องถิ่นที่มีความสามารถต่ำ เงินอุดหนุนประเภทนี้ถูกจัดสรรตามสูตรคำนวณที่กำหนดโดยคณะกรรมการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (คกถ.) และ อปท. มีอิสระและสามารถใช้ดุลยพินิจในการบริหารและจัดสรรเงินอุดหนุนประเภทนี้ตามอำนาจหน้าที่ขององค์กร

- **เงินอุดหนุนตามวัตถุประสงค์การใช้จ่าย (Purposive Grant)** มีวัตถุประสงค์เพื่อสนับสนุนอำนาจหน้าที่ที่ได้รับการถ่ายโอนไปยัง อปท. ตามแผนกระจายอำนาจให้แก่อปท. ตัวอย่าง

อำนาจหน้าที่ที่ได้รับเงินอุดหนุนประเภทนี้ ได้แก่ โครงการอาหารกลางวันสำหรับนักเรียน การบริการสุขภาพ และเงินช่วยเหลือรายเดือนสำหรับผู้ติดเชื้อเอดส์ โดยเกณฑ์การจัดสรรเงินอุดหนุนประเภทนี้นั้นจะเป็นการจัดสรรตามรายหัวประชาชนผู้ใช้บริการ (Per Capita Grant)

- **เงินอุดหนุนเฉพาะกิจ (Project-Specific Grant)** เงินอุดหนุนประเภทนี้ไม่มีสูตรคำนวณเม็ดเงินที่ชัดเจน โดยเงินอุดหนุนแต่ละก้อนจะระบุรายละเอียดที่ชัดเจนของโครงการ ทั้งในด้านการบริหารจัดการและการจัดซื้อจัดจ้าง ซึ่งท้องถิ่นจำเป็นต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ทั้งนี้ เงินอุดหนุนเฉพาะกิจได้รับการออกแบบขึ้นมาเพื่อให้อปท. ปฏิบัติงานเพื่อตอบสนองนโยบายของรัฐบาล

การกระจายอำนาจในประเทศอินโดนีเซียนั้นมีจุดเริ่มต้นอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2541 โดยการถ่ายโอนอำนาจหน้าที่ในการบริการสาธารณะจากหน่วยงานในสังกัดรัฐบาลส่วนกลางสู่หน่วยการปกครองในระดับท้องถิ่น (Kapubaten) และเทศบาลเมืองขนาดใหญ่ (Kota) จนได้รับการขนานนามว่า “การกระจายอำนาจอย่างสุดโต่ง” เนื่องจากเป็นการลดทอนอำนาจของหน่วยงานราชการส่วนกลางอย่างชัดเจนและนำไปสู่การเพิ่มอำนาจและบทบาทหน้าที่ของหน่วยการปกครองท้องถิ่นในระดับท้องถิ่นซึ่งมีที่มาจากการเลือกตั้งโดยประชาชน (Smoke & Gomez, 2006) และต่อมาหน่วยการปกครองในระดับจังหวัด (Provinsi) ก็ได้รับการปฏิรูปให้ผู้ว่าการจังหวัดและสภาจังหวัดมีที่มาจากการเลือกตั้งโดยตรง

ในทำนองเดียวกันกับการกระจายอำนาจทางด้านการคลังในประเทศไทย รัฐบาลอินโดนีเซียก็ได้สร้างระบบเงินอุดหนุนให้แก่หน่วยงานการปกครองท้องถิ่น โดยนอกเหนือไปจากเม็ดเงินภาษีแบ่งและภาษีท้องถิ่นแล้ว ท้องถิ่นในประเทศอินโดนีเซียยังได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐบาล 2 ประเภท คือ

- **Dana Alokasi Umum (DAU) หรือ เงินอุดหนุนทั่วไป** มีวัตถุประสงค์เพื่อบรรเทาความเหลื่อมล้ำทางการคลังและทางด้านความสามารถในการจัดให้มีบริการสาธารณะระหว่างท้องถิ่นที่รวยและท้องถิ่นที่ยากจน (Raksaka, 2004)

- **Dana Alokasi Khusus (DAK) หรือ เงินอุดหนุนเฉพาะกิจ** เป้าหมายเพื่อสนับสนุนค่าใช้จ่ายรัฐบาลท้องถิ่นที่เกี่ยวเนื่องกับนโยบายรัฐบาลแห่งชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านโครงสร้างพื้นฐาน (Ferrazi, 2005)

จากการอภิปรายข้างต้น จะเห็นได้ว่าประเทศไทยมีโครงสร้างระบบเงินอุดหนุนแก่ท้องถิ่นที่ซับซ้อนมากกว่าระบบเงินอุดหนุนให้แก่ท้องถิ่นในประเทศอินโดนีเซีย ความซับซ้อนนี้เกิดจากความล้มเหลวของรัฐบาลไทยในการแปลงแผนการกระจายอำนาจไปสู่ภาคปฏิบัติอย่างแท้จริง ซึ่งทำให้หน่วยงานราชการส่วนกลางและ

ส่วนภูมิภาคยังคงไว้ซึ่งอำนาจเหนือ อปท. (Sudhipongpracha, 2013) ในขณะที่กระบวนการกระจายอำนาจให้แก่ท้องถิ่นในประเทศอินโดนีเซียนั้นได้ก่อให้เกิดหน่วยการปกครองท้องถิ่นที่มาจากการเลือกตั้งโดยตรงของประชาชน ทั้งในระดับจังหวัดและระดับท้องถิ่น โดยท้องถิ่นเหล่านี้มีอำนาจและความรับผิดชอบมากกว่า อปท. ในประเทศไทย แต่อย่างไรก็ตาม ก็ยังคงมีประเด็นคำถามว่าระบบเงินอุดหนุนที่รัฐบาลไทยและอินโดนีเซียจัดสรรให้แก่ท้องถิ่นนั้นสามารถช่วยลดความเหลื่อมล้ำทางด้านการคลังท้องถิ่นได้หรือไม่

ทฤษฎีการกระจายอำนาจทางการคลังและระบบเงินอุดหนุนแก่ท้องถิ่น

ความอ่อนแอของรัฐแบบรวมศูนย์อำนาจของไทยและอินโดนีเซียนำไปสู่การปฏิรูปการบริหารอย่างขนานใหญ่เพื่อปรับปรุงประสิทธิภาพและประสิทธิผลของภาครัฐ ในบรรดามาตรการการปฏิรูปทั้งหลาย การกระจายอำนาจมีเป้าหมายเพื่อปรับความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจระหว่างรัฐบาลแห่งชาติกับรัฐบาลท้องถิ่น ทั้งนี้ การกระจายอำนาจด้านการคลังนั้นถือได้ว่าเป็นการปฏิรูประบบการแบ่งปัน และจัดสรรทรัพยากรภาครัฐให้แก่ท้องถิ่นซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อการจัดบริการสาธารณะในชุมชน

หลักการพื้นฐานของทฤษฎีการกระจายอำนาจด้านการคลัง

ประเด็นถกเถียงหลักในสาขาวิชาการคลังและเศรษฐศาสตรสาธารณะ คือ ขนาดและบทบาทที่เหมาะสมของภาครัฐในระบบเศรษฐกิจ ซึ่งในปัจจุบัน ประเด็นถกเถียงดังกล่าวถูกกำหนดโดย 2 ทฤษฎี ได้แก่ ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์แบบเสรีนิยม (Liberal Economic Theory) และทฤษฎีการคลังสาธารณะ (Public Finance Theory) สำหรับทฤษฎีเศรษฐศาสตร์แบบเสรีนิยมนั้นตอกย้ำความสำคัญของเสรีภาพในระบบเศรษฐกิจและเรียกร้องให้มีการจำกัดบทบาททางเศรษฐกิจของภาครัฐ ในขณะที่ทฤษฎีการคลังสาธารณะชี้ให้เห็นความสำคัญของการใช้จ่ายและบทบาทของภาครัฐในสร้างความเท่าเทียมกันทางด้านเศรษฐกิจและสังคมให้เกิดขึ้นในสังคม

สำหรับข้อสนับสนุนทฤษฎีเศรษฐศาสตร์แบบเสรีนิยมนั้น Tiebout (1956) ได้แสดงทรรศนะไว้ว่าการกระจายอำนาจทางด้านการคลังจะช่วยเติมเต็มช่องว่างของบริการสาธารณะได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากท้องถิ่นจะมีการแข่งขันกันเพื่อเสนออัตราภาษีท้องถิ่นและบริการสาธารณะที่ตอบสนองความต้องการของประชาชนซึ่งสามารถโยกย้ายถิ่นฐานได้อย่างเสรี ซึ่งการแข่งขันระหว่างชุมชนท้องถิ่นนี้จะก่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดก็ต่อเมื่อปราศจากการรวมศูนย์อำนาจอย่างเข้มงวดของหน่วยงานภาครัฐส่วนกลาง ทรรศนะดังกล่าวของ Tiebout สอดคล้องกับข้อสมมุติฐาน Leviathan (Leviathan Hypothesis) (Brennan & Buchanan, 1990) ที่มองว่า หน่วยงานภาครัฐส่วนกลางเป็นผู้ผูกขาดหรือผู้ถือเอกสิทธิ (Monopolists) ในระบบตลาดและมีแต่เพียงความสนใจในอำนาจควบคุมทรัพยากรทางเศรษฐกิจขององค์กรตนเอง ก่อให้เกิดความไม่มีประสิทธิภาพในการจัดสรรทรัพยากรภาครัฐซึ่งส่งผลกระทบเป็นลบต่อสวัสดิการของสังคม (Social Welfare)

ในทางกลับกัน ทฤษฎีการคลังสาธารณะ (Musgrave, 1958; Musgrave & Musgrave, 1984) สนับสนุนการขยายตัวของภาครัฐ โดยเฉพาะภาครัฐส่วนกลาง เพื่อรักษาเสถียรภาพของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ผ่านนโยบาย 3 ประการ ได้แก่ (1) นโยบายรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจในระดับมหภาค (Macroeconomic Stabilization Policy) (2) นโยบายการกระจายความเท่าเทียมทางด้านเศรษฐกิจ (Economic Redistribution Policy) และ (3) นโยบายการพัฒนาประสิทธิภาพในการจัดสรรทรัพยากรภาครัฐ (Government Resource Allocation Policy) (Whicker, 1990) จากทฤษฎีการคลังสาธารณะนี้ รัฐบาลส่วนกลางมีความเหมาะสมกับหน้าที่ในการรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจในระดับมหภาคและการกระจายความเท่าเทียมทางด้านเศรษฐกิจ สำหรับการพัฒนาประสิทธิภาพในการจัดสรรทรัพยากรภาครัฐนั้นควรเป็นหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐระดับท้องถิ่น

ในทำนองเดียวกัน Oates (1972) ได้เสนอทฤษฎีบทการกระจายอำนาจ (Decentralization Theorem) ซึ่งระบุว่า “บริการภาครัฐแต่ละประเภทควรดำเนินการโดยเขตพื้นที่การปกครองที่มีอำนาจควบคุมเหนือพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่เล็กที่สุดซึ่งจะรับประโยชน์และต้นทุนจากการบริการนั้น” (หน้า 55) จากทฤษฎีบทนี้ การรักษาความมั่นคงของชาติและเสถียรภาพเศรษฐกิจในระดับมหภาคควรเป็นบทบาทหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐส่วนกลาง ในขณะที่บทบาทหน้าที่อื่น อาทิเช่น การเก็บขยะมูลฝอย และการป้องกันอัคคีภัย เป็นต้น ควรเป็นหน้าที่ของรัฐบาลท้องถิ่น (Shah, 2007) นอกจากนี้Oates ยังกล่าวถึง “หลักการความสอดคล้อง” (Correspondence Principle) ซึ่งกล่าวถึงความสำคัญของการสร้างฉันทามติในหมู่ประชาชนเกี่ยวกับขอบเขตอำนาจของท้องถิ่น ตลอดจนการกำหนดกระจายภารกิจหน้าที่ที่สอดคล้องกับบริบทและศักยภาพของแต่ละท้องถิ่น

ทั้งนี้ หลักการสำคัญของการกระจายอำนาจด้านการคลัง คือ การถ่ายโอนภารกิจหน้าที่ให้แก่ท้องถิ่นจำเป็นต้องเกิดขึ้นพร้อมกับการถ่ายโอนทรัพยากรหรือแหล่งทรัพยากร กล่าวในอีกนัยหนึ่งคือ หน้าที่รับผิดชอบที่มอบหมายให้แก่ท้องถิ่นนั้นจำเป็นต้องมีความสอดคล้องกับอำนาจในการจัดเก็บภาษี เพื่อไม่ให้เกิดภาระทางด้านรายจ่ายแก่ท้องถิ่น ทั้งนี้ แม้แต่ในประเทศที่ประสบความสำเร็จในการกระจายอำนาจก็ยังเกิดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางด้านการคลังท้องถิ่น อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากฐานภาษีท้องถิ่นที่แคบ การย้ายถิ่นของประชากร และการขาดความประหยัดต่อขนาด (Diseconomies of Scale) ในการจัดเก็บภาษี (Bird, 1992; De Mello, 2000) ปัจจัยเหล่านี้ทำให้ชุมชนที่มีความมั่งคั่งสามารถจัดให้มีบริการสาธารณะที่มีคุณภาพมากกว่าชุมชนที่ยากจน (Shah, 2007) จึงทำให้ระบบเงินอุดหนุนให้แก่ท้องถิ่นมีความสำคัญต่อกระบวนการกระจายอำนาจ

กลไกและคุณลักษณะของระบบเงินอุดหนุนให้แก่ท้องถิ่นที่มีประสิทธิภาพ

ความไม่เท่าเทียมกันทางด้านการคลังท้องถิ่นเป็นผลพลอยได้จากกระบวนการกระจายอำนาจที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ (Boadway & Shah, 2007) โดยช่องว่างระหว่างความสามารถในการจัดเก็บรายได้ของ

ท้องถิ่นและภาระรายจ่ายตามอำนาจหน้าที่ก่อให้เกิดสภาวการณ์บังคับให้ท้องถิ่นจำเป็นต้องพึ่งพาเงินอุดหนุนจากรัฐ ดังที่ Schroeder (2007) ให้ข้อสังเกตไว้ว่าเม็ดเงินอุดหนุนนั้นคิดเป็นร้อยละ 60-75 ของรายได้ท้องถิ่นทั่วโลก แม้กระทั่งในประเทศที่มีความก้าวหน้าในการกระจายอำนาจทางด้านการคลัง

Schroeder ได้จำแนกเงินอุดหนุนที่รัฐจัดสรรให้แก่ท้องถิ่นออกเป็น 3 ประเภท คือ (1) เงินภาษีแบ่ง ซึ่งเป็นจำนวนเงินภาษีที่แบ่งระหว่างรัฐบาลส่วนกลางและรัฐบาลท้องถิ่น (2) เงินอุดหนุนเฉพาะกิจ ซึ่งมีวัตถุประสงค์การใช้จ่ายตามที่กำหนดโดยส่วนกลาง และ (3) เงินอุดหนุนเพื่อช่วยเหลือและชดเชยค่าใช้จ่ายตามอำนาจหน้าที่ ซึ่งรัฐส่วนกลางจัดสรรเพื่อให้ท้องถิ่นนำไปใช้จ่ายในโครงการพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐาน ซึ่งท้องถิ่นอาจต้องแบกรับภาระเงินอุดหนุนบางส่วนด้วยตนเอง

จากบทวิเคราะห์ระบบเงินอุดหนุนในประเทศกำลังพัฒนาของ Shah (1994) เงินอุดหนุนที่รัฐจัดสรรให้แก่ท้องถิ่นสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ (1) เงินอุดหนุนแบบให้เปล่า ซึ่งเป็นจำนวนเงินที่รัฐส่วนกลางมอบอำนาจในการใช้จ่ายให้แก่ท้องถิ่น และ (2) เงินอุดหนุนแบบกำหนดเงื่อนไข ซึ่งรัฐส่วนกลางกำหนดแนวทางในการใช้จ่ายเงินที่ชัดเจน นอกจากนี้ Shah ยังกล่าวถึงภาระค่าใช้จ่ายที่ท้องถิ่นจำเป็นต้องแบกรับซึ่งสามารถเกิดขึ้นได้จากเงินอุดหนุนทุกประเภท โดยเฉพาะเงินอุดหนุนที่รัฐจัดสรรให้ท้องถิ่นลงทุนในระบบโครงสร้างพื้นฐาน เนื่องจากระบบโครงสร้างพื้นฐานนั้นย่อมมีค่าใช้จ่ายในการบริหารจัดการและค่าซ่อมบำรุงในทุกปีงบประมาณ ทั้งนี้ รัฐบาลอาจจะกำหนดให้เงินอุดหนุนเป็นเงินอุดหนุนประเภทปลายเปิด เพื่อแบ่งเบาภาระของท้องถิ่นในการบริหารจัดการระบบโครงสร้างพื้นฐานในระยะยาว

ดังนั้น เราจึงอาจกล่าวได้ว่า ความสำเร็จของการกระจายอำนาจทางด้านการคลังนั้นขึ้นอยู่กับการออกแบบระบบเงินอุดหนุนให้แก่ท้องถิน ซึ่งหากระบบเงินอุดหนุนไม่ได้รับการพิจารณาอย่างรอบคอบแล้วก็อาจจะก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางด้านการคลังท้องถิ่นที่ทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้นกว่าก่อนการกระจายอำนาจซึ่งจะส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพและคุณภาพในการจัดให้บริการสาธารณะแก่ประชาชน (Wilson, 1999; Kothenburger, 2002; Oates, 2005)

ระบบเงินอุดหนุนที่ไม่มีประสิทธิภาพนั้นย่อมจะก่อให้เกิดผลเสียต่อระบบตลาดและเสถียรภาพทางการเงินการคลังของประเทศ ดังเช่นกรณีภาระหนี้สินของท้องถิ่นในประเทศบราซิล ที่รัฐบาลท้องถิ่นมีการกู้ยืมเงินจากธนาคารมาเพื่อขยายระบบบริการสาธารณะมากกว่าความสามารถทางด้านการเงินการคลังของตนเอง ปัญหาวินัยทางการคลังดังกล่าวเป็นผลสืบเนื่องมาจากระบบเงินอุดหนุน แบบปลายเปิด (Open-ended Grant) ที่ทำให้ท้องถิ่นสามารถถ่ายโอนภาระค่าใช้จ่ายในการจัดบริการสาธารณะไปยังรัฐส่วนกลาง ทั้งนี้ นักวิชาการด้านเศรษฐศาสตรสาธารณะได้เรียกสภาวการณ์นี้ว่า “ข้อจำกัดด้านการคลังที่ไม่น่าเชื่อถือและไม่มีประสิทธิภาพ” (Soft Budget Constraint) ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่รัฐบาลท้องถิ่นคาดว่าจะได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบาลประเทศในการอุดช่องว่างด้านการคลังของตนเองในทุกกรณี (Skoog, 2000) โดยงานวิจัยในอดีตก็ได้ชี้ให้เห็นว่าระบบเงินอุดหนุนที่ได้รับการออกแบบไม่เหมาะสมจะนำไปสู่ปัญหาเสถียรภาพทางด้านการเงินการคลังของประเทศ ดังตัวอย่างเช่น ในประเทศจีน (Quian & Xu, 1998) ประเทศในกลุ่มละติน

อเมริกา (Stein & Grisanti, 1997) และประเทศในกลุ่มยุโรปตะวันออก (Berglof & Roland, 1998; Haldeda, Brahimi, & Markaj, 2013) เป็นต้น

แม้ว่าตามทฤษฎีแล้ว การกระจายอำนาจจะก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการจัดสรรทรัพยากรภาครัฐตลอดจนการจัดบริการสาธารณะได้อย่างสอดคล้องกับความต้องการของประชาชน แต่ในความเป็นจริงแล้ว การกระจายอำนาจทางด้านการคลังสามารถก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำระหว่างท้องถิ่นที่มีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจและท้องถิ่นที่มีความยากจน การทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยข้างต้นได้ชี้ให้เห็นถึงบทบาทสำคัญของระบบเงินอุดหนุนที่รัฐจัดสรรให้แก่ท้องถิ่นในการลดความเหลื่อมล้ำทางด้านการคลัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเงินอุดหนุนทั่วไปที่มอบอำนาจในการตัดสินใจให้แก่ท้องถิ่นในการจับจ่ายใช้สอยตามความจำเป็นของชุมชนและตามเจตจำนงของประชาชนด้วยความสำคัญดังกล่าว จึงมีความจำเป็นในการศึกษาเปรียบเทียบระบบเงินอุดหนุนทั่วไปในประเทศไทยและอินโดนีเซียเพื่อสะท้อนให้เห็นถึงความคืบหน้าในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนท้องถิ่นในยุคกระจายอำนาจของทั้งสองประเทศ

วิธีการศึกษา

ข้อมูลและกรณีศึกษา

การศึกษานี้ใช้ข้อมูลระดับจังหวัดเพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบบทบาทของระบบเงินอุดหนุนทั่วไปในประเทศไทยและประเทศอินโดนีเซียในการลดความเหลื่อมล้ำทางด้านการคลังท้องถิ่น โดยใช้ข้อมูลทางด้านการคลังของท้องถิ่นแต่ละแห่งใน ปี พ.ศ. 2554 ซึ่งครอบคลุมข้อมูลรายได้ที่ท้องถิ่นจัดเก็บเองและรายได้ที่เป็นเงินอุดหนุนจากรัฐ แล้วข้อมูลของท้องถิ่นทั้งหมดในแต่ละจังหวัดมาหาผลรวมเป็นข้อมูลในระดับจังหวัด สำหรับข้อมูลทางเศรษฐกิจในระดับจังหวัดนั้นเป็นตัวเลขผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด (Gross Provincial Product: GPP) สำหรับกรณีประเทศไทย และผลิตภัณฑ์มวลรวมภูมิภาค (Gross Regional Product: GRP) สำหรับกรณีประเทศอินโดนีเซีย ซึ่งทั้งหมดเป็นข้อมูลจาก ปี พ.ศ. 2554 เหตุผลหลักในการใช้จังหวัดเป็นหน่วยวิเคราะห์ เนื่องจากอุปสรรคในการแสวงหาข้อมูลทางเศรษฐกิจในระดับท้องถิ่นที่ต่ำกว่าระดับจังหวัดในทั้งสองประเทศ ทั้งนี้ ข้อมูลทั้งหมดสำหรับท้องถิ่นในประเทศไทยเป็นข้อมูลที่ได้มาจากกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่นและสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำหรับข้อมูลเกี่ยวกับประเทศอินโดนีเซียมีที่มาจากสำนักงานสถิติแห่งชาติและกระทรวงการคลังของประเทศอินโดนีเซีย

สำหรับกรณีประเทศไทยนั้น กรุงเทพมหานคร เมืองพัทยา และจังหวัดบึงกาฬถูกตัดออกจากการวิเคราะห์เปรียบเทียบ เนื่องจากกรุงเทพมหานครและเมืองพัทยาถือเป็น อปท. ประเภทพิเศษที่มีระบบเงินอุดหนุนแตกต่างไปจาก อปท. ในจังหวัดอื่น ส่วนจังหวัดบึงกาฬนั้นเป็นจังหวัดใหม่ที่ได้รับพระบรมราชานุญาตสถาปนาเป็นจังหวัดที่ 77 ของประเทศไทยเมื่อปี พ.ศ. 2554 สำหรับในกรณีประเทศอินโดนีเซีย คณะวิจัยจะไม่ทำการวิเคราะห์ข้อมูลจากกรุงจาการ์ตาและเขตการปกครองอิสระทั้ง 4 แห่ง ได้แก่ จังหวัด Aceh จังหวัด Yogyakarta จังหวัด Papua และจังหวัด West Papua

ตัวแปรในการศึกษาเปรียบเทียบและคำนิยามเชิงปฏิบัติการ

ตัวแปรในการศึกษานี้มีทั้งสิ้น 3 ตัวแปร คือ ความสามารถด้านการคลังท้องถิ่นในระดับจังหวัดจำนวนเงินอุดหนุนทั่วไปที่รัฐจัดสรรให้แก่ท้องถิ่นในแต่ละจังหวัด และมูลค่าของกิจกรรมทางเศรษฐกิจภายในแต่ละเขตจังหวัด

สำหรับความสามารถด้านการคลังท้องถิ่นในระดับจังหวัดนั้นคำนวณได้จากผลรวมรายได้ท้องถิ่นในแต่ละ จังหวัดหารด้วยจำนวนประชากรของแต่ละจังหวัด เพื่อให้สะท้อนความสามารถในการจัดเก็บรายได้ที่แท้จริงของท้องถิ่น

ความสามารถด้านการคลังท้องถิ่นในระดับจังหวัด $= \frac{\sum (RLG_i)}{N_i}$

โดยที่ RLGij คือ จำนวนเม็ดเงินรายได้ที่จัดเก็บโดยท้องถิ่นแต่ละแห่งในจังหวัด i^{th} และ Ni คือ จำนวนประชากรของจังหวัด i^{th}

สำหรับจำนวนเงินอุดหนุนทั่วไปที่รัฐจัดสรรให้แก่ท้องถิ่นในแต่ละจังหวัดจะพิจารณาจากจำนวนเงินอุดหนุนทั่วไป (จำนวนเงินอุดหนุนทั่วไปในกรณีประเทศไทยและ DAU สำหรับท้องถิ่นในประเทศอินโดนีเซีย) โดยคำนวณจากฐานต่อหัวประชากรเช่นเดียวกับการคำนวณหาความสามารถด้านการคลังท้องถิ่นในระดับจังหวัด

จำนวนเงินอุดหนุนทั่วไปที่รัฐจัดสรรให้แก่ท้องถิ่นในแต่ละจังหวัด $= \frac{\sum (GLG_i)}{N_i}$

โดยที่ GLG_i คือ จำนวนเงินอุดหนุนทั่วไปที่ท้องถิ่นแต่ละแห่งในจังหวัด i^{th} ได้รับจากรัฐบาลกลาง และ Ni คือ จำนวนประชากรของจังหวัด ith

สำหรับมูลค่าของกิจกรรมทางเศรษฐกิจภายในแต่ละเขตจังหวัดนั้นจะวัดจากผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด (GPP) สำหรับประเทศไทยและจากผลิตภัณฑ์มวลรวมภูมิภาค (GRP) สำหรับประเทศอินโดนีเซีย โดยพิจารณาถึงขนาดประชากรในแต่ละจังหวัด

มูลค่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจภายในแต่ละเขตจังหวัดต่อหัวประชากร $= \frac{\sum (PLG_i)}{N_i}$

โดยที่ PLGi คือ ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด (GPP) หรือผลิตภัณฑ์มวลรวมกลุ่มจังหวัด (GRP) ของจังหวัด i^{th} และ N_i คือ จำนวนประชากรของจังหวัด i^{th}

การวิเคราะห์ข้อมูล

จากแนวทางของ Patamasiriwat (2012) และ Hellier (2013) การศึกษานี้จะใช้ดัชนีความเหลื่อมล้ำ 2 ประเภทในการวิเคราะห์เปรียบเทียบ คือ (1) ค่าสัมประสิทธิ์ Gini และ (2) ตัวเลขอัตราส่วนเปอร์เซ็นไทล์ที่

90 และเปอร์เซ็นไทล์ที่ 10 ของการกระจาย (อัตราส่วน P90/P10) ทั้งนี้ค่าสัมประสิทธิ์ Gini มีค่าอยู่ระหว่าง 0 ถึง 1 โดย 0 แสดงความเท่าเทียมสมบูรณ์ทางเศรษฐกิจ ส่วน 1 แสดงให้เห็นถึงความเหลื่อมล้ำสมบูรณ์ทางเศรษฐกิจ สำหรับตัวเลขอัตราส่วน P90/P10 นั้น ตัวเลขอัตราส่วนที่มีค่ามากสะท้อนความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจที่สูง

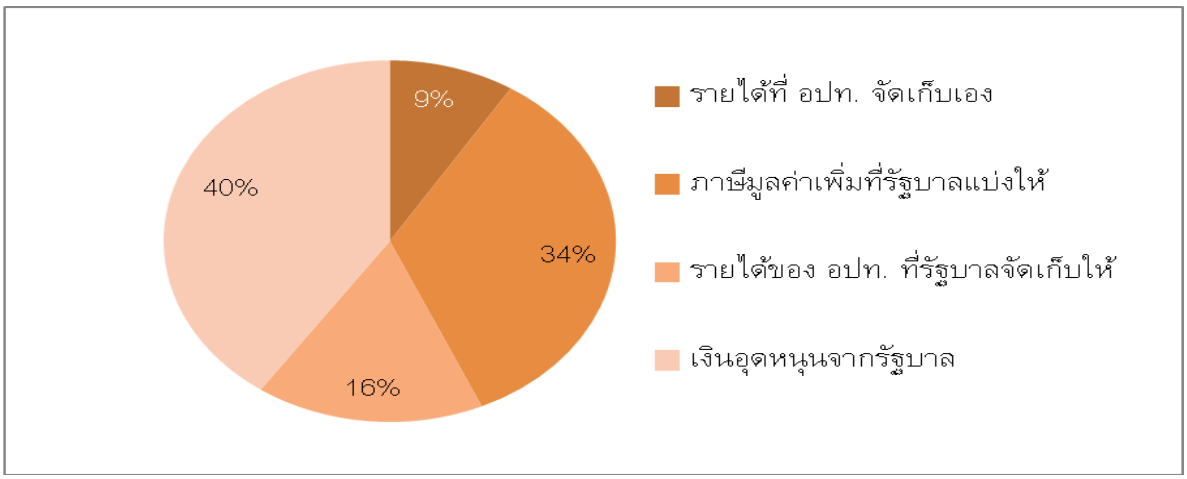
ผลการศึกษา

ระบบเงินอุดหนุนทั่วไปที่มีประสิทธิภาพมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อกระบวนการกระจายอำนาจให้แก่ท้องถิ่น การถ่ายโอนภารกิจหน้าที่ไปยังท้องถิ่นนั้นจะก่อให้เกิดบริการสาธารณะที่มีประสิทธิภาพและมีคุณภาพ ตามทฤษฎีการกระจายอำนาจก็ต่อเมื่อท้องถิ่นมีเงินรายได้ที่เพียงพอและมีอำนาจในการตัดสินใจใช้จ่ายเงินรายได้ตามเจตจำนงของประชาชน โดยตามทฤษฎีการคลังสาธารณะเงินอุดหนุนทั่วไปซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางการคลังท้องถิ่นจะต้องพิจารณาถึงเงื่อนไขเฉพาะของท้องถิ่น เช่น จำนวนประชากร ขนาดพื้นที่ และประเภทของบริการภาครัฐที่ได้รับการถ่ายโอนไปยังท้องถิ่น เป็นต้น

ประเภทและสัดส่วนรายได้ของท้องถิ่นในประเทศไทยและประเทศอินโดนีเซีย

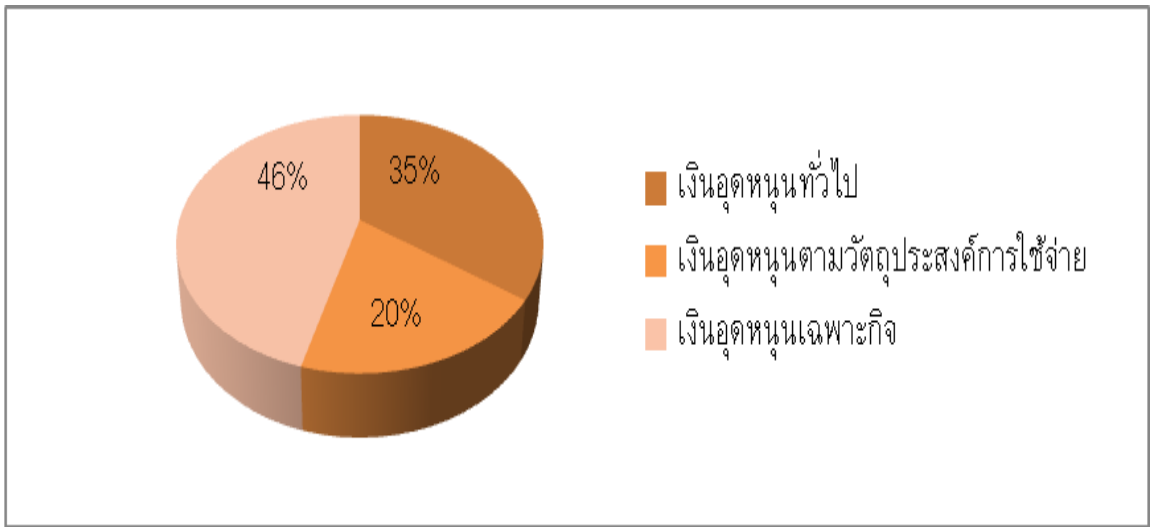
ก่อนที่จะวิเคราะห์เปรียบเทียบความเหลื่อมล้ำของเม็ดเงินอุดหนุนทั่วไปและความเหลื่อมล้ำในด้านอื่น เราจำเป็นต้องศึกษาประเภทและสัดส่วนรายได้ของหน่วยการปกครองท้องถิ่นในประเทศไทยและอินโดนีเซีย เพื่อให้ทราบว่าท้องถิ่นในแต่ละประเทศมีสภาวะพึ่งพาเงินรายได้จากแหล่งใดมากที่สุดในปัจจุบัน ซึ่งตามทฤษฎีการกระจายอำนาจ ในประเทศที่มีการกระจายอำนาจทางด้านการคลังอย่างเต็มรูปแบบ ท้องถิ่นย่อมพึ่งพาเงินรายได้ของตนเองเป็นหลัก โดยมีทรัพยากรจากแหล่งรายได้อื่นคอยเติมเต็มในสภาวะที่ท้องถิ่นประสบกับการขาดดุลทางการคลัง หรือในกรณีที่รัฐบาลส่วนกลางมีนโยบายเฉพาะเจาะจงให้ท้องถิ่นต้องปฏิบัติ และมีการถ่ายโอนงบประมาณให้แก่ท้องถิ่นเพื่อปฏิบัติตามนโยบายนั้น

ทั้งนี้ ในปี พ.ศ. 2554 อปท.ในประเทศไทยยังคงพึ่งพาเงินอุดหนุนที่รัฐจัดสรรให้เป็นหลักคิดเป็นร้อยละ 40 ของเงินรายได้ทั้งหมด ตามด้วยภาษีมูลค่าเพิ่มที่รัฐแบ่งให้ คิดเป็นร้อยละ 34 สำหรับรายได้ท้องถิ่นที่รัฐบาลจัดเก็บให้ ได้แก่ ภาษีรถยนต์ ค่าปรับตามความผิดจราจร คิดเป็นร้อยละ 16 ส่วนเงินรายได้ที่ท้องถิ่นจัดเก็บเองได้แก่ ภาษีโรงเรือนและที่ดิน ภาษีบำรุงท้องถิ่น ค่าอากรฆ่าสัตว์ และภาษีป้ายนั้น คิดเป็นเพียงร้อยละ 9 ของเงินรายได้ท้องถิ่นทั้งหมด (ภาพที่ 1) ข้อมูลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความล่าช้าในการกระจายอำนาจทางการคลังในประเทศไทยที่ทำให้ อปท. มีฐานภาษีและแหล่งรายได้ที่จำกัด



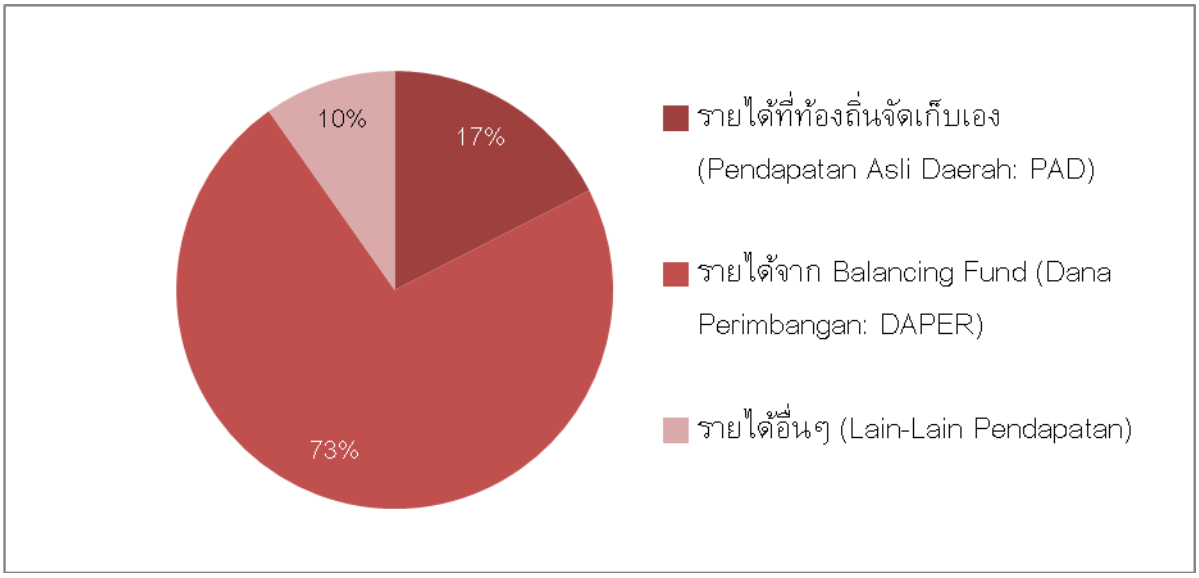
ภาพที่ 1 ประเภทและสัดส่วนรายได้ของ อปท. ในประเทศไทย พ.ศ. 2554
ที่มา กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย

นอกจากนี้ ยังพบด้วยว่า เงินอุดหนุนที่รัฐจัดสรรให้แก่ อปท. นั้นส่วนใหญ่ (ร้อยละ 46) เป็นเงินอุดหนุนเฉพาะกิจที่รัฐบาลเป็นผู้กำหนดนโยบาย รายละเอียดโครงการ และวิธีการบริหารจัดการให้แก่ อปท. นำไปปฏิบัติ ในทำนองเดียวกัน เงินอุดหนุนตามวัตถุประสงค์การใช้จ่ายซึ่ง อปท. ไม่มีอำนาจในการกำหนดวิธีการใช้จ่ายเงินก็มีสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 20 ของจำนวนเงินอุดหนุนทั้งหมด (ภาพที่ 2) ในขณะที่ เงินอุดหนุนทั่วไปนั้นมีสัดส่วนเพียงร้อยละ 34 ซึ่งหมายความว่า อปท. ไทยมีอำนาจในการใช้จ่ายเงินอุดหนุนเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนในพื้นที่ เพียงร้อยละ 34 ของจำนวนเงินอุดหนุนทั้งหมด



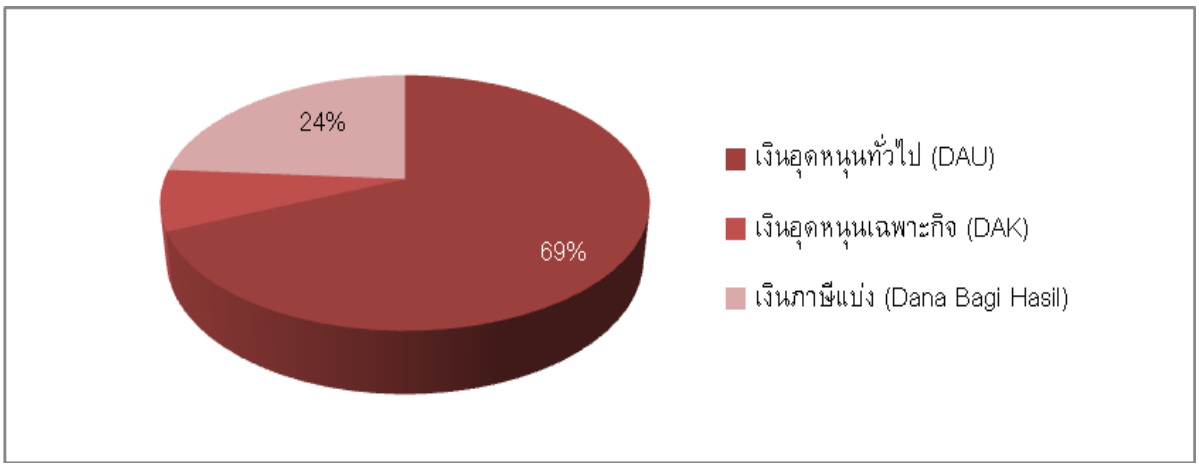
ภาพที่ 2 ประเภทและสัดส่วนรายได้ของเงินอุดหนุนที่รัฐจัดสรรให้แก่ อปท. ไทย พ.ศ. 2554
ที่มา: กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการกระจายอำนาจในประเทศอินโดนีเซียจะได้ชื่อว่าเป็นการกระจายอำนาจที่มีความคืบหน้ามากกว่าในประเทศไทย แต่จากข้อมูลแหล่งเงินรายได้ท้องถิ่นกลับพบว่า ท้องถิ่นในประเทศอินโดนีเซียก็ยังคงพึ่งพาเงินอุดหนุนจากรัฐส่วนกลางในสัดส่วนเท่ากับ อปท. ในประเทศไทย โดยร้อยละ 73 ของเงินรายได้ท้องถิ่นอินโดนีเซียเป็นรายได้จากกองทุนเพื่อลดการขาดดุล (Dana Perimbangan: DAPER) ซึ่งรัฐบาลอินโดนีเซียจัดสรรให้แก่ท้องถิ่นในแต่ละจังหวัด ส่วนรายได้ที่ท้องถิ่นจัดเก็บเอง (PAD) นั้นคิดเป็นเพียงร้อยละ 17 ของรายได้ทั้งหมด (ภาพที่ 3)



ภาพที่ 3 ประเภทและสัดส่วนรายได้ของท้องถิ่นในประเทศอินโดนีเซีย พ.ศ. 2554
ที่มา: กระทรวงการคลัง สาธารณรัฐอินโดนีเซีย

แต่ความโดดเด่นของการกระจายอำนาจทางด้านการคลังในประเทศอินโดนีเซีย คือ เงินอุดหนุนทั่วไป (DAU) ที่รัฐจัดสรรให้แก่ท้องถิ่นซึ่งคิดเป็นสัดส่วนมากถึงร้อยละ 69 ของจำนวนเงินอุดหนุนทั้งหมด ในขณะที่เงินอุดหนุนเฉพาะกิจ (DAK) คิดเป็นร้อยละ 8 (ภาพที่ 4) ซึ่งถือได้ว่าเป็นระบบเงินอุดหนุนที่แตกต่างไปจากระบบเงินอุดหนุนของประเทศไทย ท้องถิ่นในอินโดนีเซียจึงมีอำนาจในการตัดสินใจใช้จ่ายเงินอุดหนุนมากกว่า อปท. ในประเทศไทย เนื่องจากเงินอุดหนุนโดยส่วนใหญ่ที่ได้รับการจัดสรรเป็นเงินอุดหนุนประเภททั่วไปที่มอบความเป็นอิสระในการบริหารจัดการแก่ท้องถิ่น



ภาพที่ 4 ประเภทและสัดส่วนรายได้ของเงินอุดหนุนที่รัฐจัดสรรให้แก่ท้องถิ่นในประเทศอินโดนีเซีย พ.ศ. 2554
ที่มา: กระทรวงการคลัง สาธารณรัฐอินโดนีเซีย

ความเหลื่อมล้ำทางการคลังท้องถิ่นในประเทศไทยและประเทศอินโดนีเซีย

สำหรับในกรณีประเทศไทย ท้องถิ่นในแต่ละจังหวัดมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญในด้านความสามารถในการจัดเก็บรายได้ของท้องถิ่นและมูลค่าของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ จากตารางที่ 1อัตราส่วนความเหลื่อมล้ำของความสามารถในการจัดเก็บรายได้ของท้องถิ่นในแต่ละจังหวัด (อัตราส่วน P90/P10) มีค่าสูงถึง 5.55 โดยที่ท้องถิ่นภายในจังหวัดที่สามารถจัดเก็บรายได้ต่อหัวได้ต่ำ (เปอร์เซ็นไทล์ที่ 10) สามารถจัดเก็บรายได้ได้เพียง 5 ดอลล่าร์สหรัฐต่อหัว ในทางตรงกันข้าม ท้องถิ่นภายในจังหวัดที่สามารถจัดเก็บรายได้ต่อหัวได้สูง (เปอร์เซ็นไทล์ที่ 90) สามารถจัดเก็บรายได้ด้วยตนเองได้ถึง 29 ดอลล่าร์สหรัฐต่อหัว

นอกจากนี้ การวิเคราะห์อัตราส่วน P90/P10 ยังสะท้อนให้เห็นถึงความเหลื่อมล้ำทางมูลค่าของกิจกรรมทางเศรษฐกิจในแต่ละจังหวัดของประเทศไทย จากตารางที่ 1 ท้องถิ่นในจังหวัดที่มีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ (เปอร์เซ็นไทล์ที่ 90) มี GPP ต่อหัวโดยเฉลี่ยอยู่ที่ 8,493 ดอลล่าร์สหรัฐคิดเป็น 6.55 เท่าของท้องถิ่นในจังหวัดที่ยากจนกว่า (เปอร์เซ็นไทล์ที่ 10) ซึ่งมี GPP ต่อหัวโดยเฉลี่ยเพียง 1,296 ดอลล่าร์ แต่อย่างไรก็ตาม กลับพบว่าจังหวัดที่มีมูลค่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจสูงกลับไม่ได้เงินอุดหนุนทั่วไปในจำนวนที่แตกต่างไปจากจังหวัดที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจด้อยกว่า โดยจากตารางที่ 1 พบว่า ท้องถิ่นภายในจังหวัดที่ได้รับเงินอุดหนุนทั่วไปสูง (เปอร์เซ็นไทล์ที่ 90) กลับได้รับจำนวนเงินอุดหนุนทั่วไปต่อหัวเพียง 1.64 เท่าของท้องถิ่นในจังหวัดที่ได้รับเงินอุดหนุนทั่วไปต่ำ (เปอร์เซ็นไทล์ที่ 10)

ตารางที่ 1 ตัวเลขอัตราส่วน P90/P10 ที่แสดงความสามารถในการจัดเก็บรายได้ด้วยตนเองของท้องถิ่น เงินอุดหนุนทั่วไปต่อหัวที่ท้องถิ่นได้รับ และผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด (GPP) ต่อหัวของจังหวัดในประเทศไทย (n = **75)**

	เงินรายได้ที่ท้องถิ่นจัดเก็บได้เองต่อหัว	**เงินอุดหนุนทั่วไปต่อหัวที่ท้องถิ่นได้รับ**	**ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด (GPP) ต่อหัว**
ค่าเฉลี่ย	US $ 15	US $ 45	US $ 4,143
เปอร์เซ็นไทล์ที่			
10	5	27	1,296
25	7	30	1,705.
50	10	34	2,546
75	17	52	3,960
90	29	56	8,493
อัตราส่วน P90/P10	**5.55**	**1.64**	**6.55**

หมายเหตุ: ตัวเลขทั้งหมดแปลงเป็นสกุลเงินดอลลาร์สหรัฐในปี พ.ศ. 2554

ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย

ในทางตรงกันข้าม ผลการศึกษานี้แสดงให้ว่า ประเทศอินโดนีเซียนั้นประสบปัญหาสภาวะความเหลื่อมล้ำของท้องถิ่นในทั้ง 3 ประเด็น จากตัวเลขอัตราส่วน P90/P10 ในตารางที่ 2 แสดงให้เห็นถึงความเหลื่อมล้ำทางด้านมูลค่าของกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจท้องถิ่น ซึ่งท้องถิ่นในจังหวัดที่มีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ (เปอร์เซ็นไทล์ที่ 90) มี GRP ต่อหัวประชากรอยู่ที่ 5,472 ดอลล่าร์สหรัฐซึ่งสูงกว่าท้องถิ่นในจังหวัดที่ยากจน (เปอร์เซ็นไทล์ที่ 10) ถึงประมาณ 7 เท่า

สำหรับความสามารถในการจัดเก็บรายได้ของท้องถิ่นนั้น พบว่า ท้องถิ่นอินโดนีเซียที่สามารถจัดเก็บรายได้ต่อหัวได้มาก (เปอร์เซ็นไทล์ที่ 90) สามารถจัดเก็บรายได้ต่อหัวได้คิดเป็นจำนวน 109 ดอลล่าร์สหรัฐต่อหัวโดยเฉลี่ย ในขณะที่ท้องถิ่นที่จัดเก็บรายได้ได้ต่ำ (เปอร์เซ็นไทล์ที่ 10) จัดเก็บได้เพียง 20 ดอลล่าร์สหรัฐต่อหัว

ในขณะที่ท้องถิ่นในประเทศไทยได้รับการจัดสรรเงินอุดหนุนทั่วไปต่อหัวไม่แตกต่างกันมากนักการศึกษานี้กลับพบความเหลื่อมล้ำของจำนวนเงินอุดหนุนทั่วไปที่ท้องถิ่นในประเทศอินโดนีเซียได้รับจากรัฐบาล โดยจากตารางที่ 2 ท้องถิ่นอินโดนีเซียจากจังหวัดที่ได้รับการจัดสรร DAU ต่อหัวสูงสุด (เปอร์เซ็นไทล์ที่ 90) ได้รับเงินอุดหนุนต่อหัวคิดเป็น 40 ดอลล่าร์สหรัฐ หรือ 10 เท่าของจำนวนเม็ดเงิน DAU ต่อหัวที่ท้องถิ่นจากจังหวัดที่เปอร์เซ็นไทล์ที่ 10 ได้รับ

ตารางที่ 2 ตัวเลขอัตราส่วน P90/P10 ที่แสดงความสามารถในการจัดเก็บรายได้ด้วยตนเองของท้องถิ่น เงินอุดหนุนทั่วไปต่อหัวที่ท้องถิ่นได้รับ และผลิตภัณฑ์มวลรวมกลุ่มจังหวัด (GRP) ต่อหัวของจังหวัดในประเทศอินโดนีเซีย (n = 29)

	เงินรายได้ที่ท้องถิ่นจัดเก็บได้เองต่อหัว	เงินอุดหนุนทั่วไปต่อหัวที่ท้องถิ่นได้รับ	ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด (GRP) ต่อหัว
ค่าเฉลี่ย	US $ 43	US $ 19	US $ 2,255
<u>เปอร์เซ็นไทล์ที่</u>			
10	20	4	720
25	25	8	1,187
50	39	14	1,514
75	59	29	1,891
90	109	40	5,472
อัตราส่วน P90/P10	**5.45**	**10.62**	**7.61**

หมายเหตุ: ตัวเลขทั้งหมดแปลงเป็นสกุลเงินดอลลาร์สหรัฐในปี พ.ศ. 2554
ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ สาธารณรัฐอินโดนีเซีย
กระทรวงการคลัง สาธารณรัฐอินโดนีเซีย

นอกเหนือจากนี้ ค่าสัมประสิทธิ์ Gini ยังสะท้อนให้เห็นถึงความเหลื่อมล้ำทางด้านเศรษฐกิจและสถานะทางด้านการคลังท้องถิ่นในประเทศไทยและประเทศอินโดนีเซีย (ตารางที่ 3) โดยสำหรับในกรณี อปท. ภายในประเทศไทยนั้น ความเหลื่อมล้ำที่มีค่าสัมประสิทธิ์ Gini สูงสุด (0.65) คือ ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจท้องถิ่นซึ่งวัดจาก GPP ต่อหัวประชากร กล่าวในอีกนัยหนึ่ง แม้ประเทศไทย จะมีการกระจายอำนาจให้แก่ท้องถิ่นมาเป็นระยะเวลาเกือบ 2 ทศวรรษ แต่ท้องถิ่นไทยก็ยังคงมีความแตกต่างกันที่ชัดเจนในด้านสถานะทางเศรษฐกิจ สำหรับท้องถิ่นในประเทศอินโดนีเซียนั้น ค่าสัมประสิทธิ์ Gini ของความสามารถในการจัดเก็บรายได้ท้องถิ่นมีค่าสูงสุด คือ 0.69 ซึ่งหมายความว่าแม้อินโดนีเซียจะมีความคืบหน้าในการกระจายอำนาจมากกว่าประเทศไทย แต่ท้องถิ่นอินโดนีเซียหลายแห่งก็ยังคงประสบกับปัญหาในการจัดเก็บรายได้ด้วยตนเอง

ประเด็นสำคัญที่ได้จากการวิเคราะห์เปรียบเทียบ คือ ความเหลื่อมล้ำของจำนวนเม็ดเงินอุดหนุนทั่วไปที่ท้องถิ่นไทยและอินโดนีเซียได้รับต่อหัวประชากร ทั้งนี้ จากค่าสัมประสิทธิ์ Gini ในตารางที่ 3 พบว่า ท้องถิ่นอินโดนีเซียมีความเหลื่อมล้ำของเม็ดเงินอุดหนุนทั่วไปในสัดส่วนที่สูงกว่า อปท.ไทยอย่างมีนัยสำคัญ และเมื่อพิจารณาอีกสองตัวแปรประกอบกันจะพบว่า เม็ดเงินอุดหนุนทั่วไป หรือ DAU ที่รัฐบาลอินโดนีเซียจัดสรรให้แก่ท้องถิ่นในปี พ.ศ. 2554 ไม่ได้มีความสัมพันธ์กับรายได้ที่ท้องถิ่นจัดเก็บเองและความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจตามที่ทฤษฎีการกระจายอำนาจทางด้านการคลังได้ระบุเอาไว้ ซึ่งเงินอุดหนุนทั่วไปที่ใช้ในการลดความเหลื่อมล้ำทางด้านการคลังท้องถิ่นนั้นควรจะมีสัดส่วนแปรผกผันกับความสามารถในการจัดเก็บรายได้ของท้องถิ่น

ตารางที่ 3 ค่าสัมประสิทธิ์ Gini ระหว่างท้องถิ่นภายในจังหวัดในประเทศไทยและประเทศอินโดนีเซีย

ตัวแปรที่ต้องการศึกษา	ค่าสัมประสิทธิ์ Gini	
	ไทย	อินโดนีเซีย
เงินรายได้ที่ท้องถิ่นจัดเก็บได้เองต่อหัว	0.41	0.69
เงินอุดหนุนทั่วไปต่อหัวที่ท้องถิ่นได้รับ	0.11	0.63
ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด (GPP)/ ผลิตภัณฑ์มวลรวมกลุ่มจังหวัด (GRP)	0.65	0.53

หมายเหตุ: ตัวเลขทั้งหมดแปลงเป็นสกุลเงินดอลลาร์สหรัฐในปี พ.ศ. 2554

ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย
สำนักงานสถิติแห่งชาติ สาธารณรัฐอินโดนีเซีย
กระทรวงการคลัง สาธารณรัฐอินโดนีเซีย

ทั้งนี้ หากพิจารณาข้อมูลของท้องถิ่นในจังหวัดที่มีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจมากที่สุด 3 จังหวัดและความมั่งคั่งน้อยที่สุด 3 จังหวัดของแต่ละประเทศ เราก็จะพบว่า อปท. ไทยในจังหวัดที่ร่ำรวยและในจังหวัดที่ยากจนได้รับการจัดสรรเงินอุดหนุนทั่วไปจากรัฐบาลเป็นจำนวนไม่แตกต่างกันมากนัก (ตารางที่ 4) ยกตัวอย่าง เช่น จังหวัดระยองซึ่งมี GPP ต่อหัวประชากรอยู่ที่ 32,892 ดอลล่าร์สหรัฐกลับได้รับเงินอุดหนุนทั่วไปต่อหัวประชากรมากกว่าจังหวัดสุรินทร์เพียง 10 บาท โดยจังหวัดสุรินทร์เป็นจังหวัดที่มี GPP ต่อหัวประชากรเพียง 1,208 บาทซึ่งถือเป็นจังหวัดที่มีมูลค่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจต่ำที่สุดในปี พ.ศ. 2554

ตารางที่ 4 ข้อมูลของท้องถิ่นในจังหวัดที่มี GPP ต่อหัวประชากรสูงสุด 3 อันดับและต่ำสุด 3 อันดับในประเทศไทย

จังหวัด	ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด (GPP) ต่อหัว	เงินรายได้ที่ท้องถิ่นจัดเก็บได้เองต่อหัว	เงินอุดหนุนทั่วไปต่อหัวที่ท้องถิ่นได้รับ
ระยอง	US $ 32,892	US $ 49	US $ 72
ชลบุรี	13,783	45	69
ภูเก็ต	8,204	96	80
หนองบัวลำภู	1,147	4	61
สกลนคร	1,299	5	62
สุรินทร์	1,208	5	62

หมายเหตุ: ตัวเลขทั้งหมดแปลงเป็นสกุลเงินดอลลาร์สหรัฐในปี พ.ศ. 2554

ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าประเทศอินโดนีเซียมีความเหลื่อมล้ำของเงินอุดหนุนทั่วไปต่อหัวสูงมากกว่าประเทศไทย แต่ความเหลื่อมล้ำไม่จำเป็นต้องเป็นสิ่งที่ไม่พึงประสงค์ในทุกสถานการณ์ และเมื่อพิจารณาข้อมูลเศรษฐกิจและการคลังท้องถิ่นใน 3 จังหวัดที่ร่ำรวยสูงสุด 3 อันดับและยากจนที่สุด 3 อันดับในประเทศอินโดนีเซีย (ตารางที่ 5) แล้ว พบว่า จังหวัดโกรอนตาโล จังหวัดโมลุกะ และจังหวัดโมลุกะเหนือซึ่งเป็นจังหวัดที่มีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจน้อยที่สุดในประเทศอินโดนีเซียได้รับเงินอุดหนุนทั่วไป (DAU) ต่อหัวสูงกว่าจังหวัดบนเกาะชวาซึ่งมีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจสูงที่สุดในประเทศ ทั้งนี้ สำหรับจังหวัดที่ได้รับการจัดสรรเงินอุดหนุน DAU ต่อหัวสูงที่สุดนั้นเผชิญกับปัญหาความยากจนเรื้อรัง ตลอดจนระบบสาธารณูปโภคที่ไม่ได้มาตรฐานมาเป็นระยะเวลาหลายปีก่อนที่จะมีการกระจายอำนาจในปี พ.ศ. 2541 นอกจากนี้ ในระหว่างปี พ.ศ. 2541-2547 ยังเกิดข้อพิพาทระหว่างชุมชน ชาวคริสต์และชาวมุสลิมในจังหวัดโมลุกะเหนือและจังหวัดโมลุกะจนทำให้เกิดปัญหาคนไร้ถิ่นฐานจำนวนมากถึง 500,000 คน ดังนั้น การจัดสรรเงินอุดหนุน DAU ของรัฐบาลอินโดนีเซียจึงถือได้ว่ามีความเหมาะสมกับสถานการณ์ของทั้งสามจังหวัดที่จำเป็นต้องอาศัยงบประมาณในการพัฒนาและฟื้นฟูบ้านเรือนที่อยู่อาศัยให้แก่ประชาชนผู้ยากไร้ ระบบสาธารณูปโภคพื้นฐาน และบริการสาธารณะอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตของประชาชน

ตารางที่ 5 ข้อมูลของท้องถิ่นในจังหวัดที่มี GPP ต่อหัวประชากรสูงสุด 3 อันดับและต่ำสุด 3 อันดับในประเทศอินโดนีเซีย

จังหวัด	ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด (GRP) ต่อหัว	เงินรายได้ที่ท้องถิ่นจัดเก็บได้เองต่อหัว	เงินอุดหนุนทั่วไปต่อหัวที่ท้องถิ่นได้รับ
ชวาตะวันออก	US $ 1,852	US $ 16	US $ 3
ชวาตะวันตก	1,627	15	3
ชวากลาง	1,236	15	4
โกรอนตาโล	671	43	35
โมลุกะ	525	55	42
โมลุกะเหนือ	444	60	46

หมายเหตุ: ตัวเลขทั้งหมดแปลงเป็นสกุลเงินดอลลาร์สหรัฐในปี พ.ศ. 2554
ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ สาธารณรัฐอินโดนีเซีย
กระทรวงการคลัง สาธารณรัฐอินโดนีเซีย

แม้ว่าท้องถิ่นในประเทศไทยและประเทศอินโดนีเซียจะยังคงพึ่งพาเงินอุดหนุนจากรัฐเป็นหลัก แต่ระบบเงินอุดหนุนของประเทศอินโดนีเซียเป็นระบบที่เน้นการมอบอำนาจในการตัดสินใจให้แก่ ท้องถิ่นมากกว่าระบบของประเทศไทย การที่ท้องถิ่นในประเทศอินโดนีเซียนั้นได้รับการจัดสรรเงินอุดหนุนทั่วไปมากกว่าเงินอุดหนุนประเภทอื่น ทำให้ท้องถิ่นในอินโดนีเซียนั้นสามารถใช้จ่ายเงินงบประมาณได้อย่างอิสระ นอกจากนี้

การจัดสรรเงินอุดหนุนทั่วไปของประเทศอินโดนีเซียนั้นก็ยังมีความสอดคล้องกับฐานะทางเศรษฐกิจและการคลังของแต่ละท้องถิ่นได้ดีกว่าระบบการจัดสรรเงินอุดหนุนทั่วไปในประเทศไทย

อภิปรายผล

ภายหลังวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 ประเทศไทยและประเทศอินโดนีเซียได้มีการปฏิรูปภาครัฐโดยการกระจายอำนาจให้แก่ชุมชนท้องถิ่น แม้ว่าประเทศอินโดนีเซียจะมีความคืบหน้าในการถ่ายโอนภารกิจหน้าที่และอำนาจในการบริหารให้แก่ชุมชนท้องถิ่นมากกว่าประเทศไทย แต่จากผลการศึกษาที่ได้นำเสนอไปแล้ว พบว่าท้องถิ่นอินโดนีเซียก็ยังคงต้องพึ่งพาเงินอุดหนุนที่รัฐจัดสรรให้มากกว่าเงินรายได้ของตนเอง เฉกเช่นเดียวกับท้องถิ่นในประเทศไทย ซึ่งข้อค้นพบดังกล่าวเป็นการยืนยันผลการศึกษาของ Brodjonegoro และ Asanuma (2000) ซึ่งได้ศึกษาสถานการณ์ทางด้านการเงินการคลังท้องถิ่นในประเทศอินโดนีเซียภายหลังจากที่มีการกระจายอำนาจไปด้วย 2 ปี นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับผลการศึกษาของ Sudhipongpracha และ Achakorn (2013) ซึ่งพบว่าในปัจจุบัน จำนวนเม็ดเงินอุดหนุนจากรัฐส่วนกลางคิดเป็นสัดส่วนมากกว่าครึ่งหนึ่งของเงินรายได้ของ อปท. ในเขตชนบทของประเทศไทย

แต่ท้องถิ่นในประเทศอินโดนีเซียมีความได้เปรียบ อปท. ในประเทศไทยในเรื่อง ความเป็นอิสระในการใช้จ่ายเงินงบประมาณ เนื่องจากเงินอุดหนุนที่รัฐบาลอินโดนีเซียจัดสรรให้แก่ท้องถิ่นนั้นเป็นเงินอุดหนุนทั่วไป (DAU) ที่ท้องถิ่นมีอำนาจในการบริหารจัดการเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นข้อค้นพบที่สอดคล้องกับการศึกษาของ Brodjonegoro (2002) นอกจากนี้ การจัดสรรเงินอุดหนุนทั่วไปของรัฐบาลอินโดนีเซียยังมีความสม่ำเสมอและสามารถคาดการณ์ได้อาจเป็นผลสืบเนื่องมาจากข้อกฎหมายที่กำหนดให้รัฐสภาต้องอนุมัติเงินอุดหนุน DAU เป็นจำนวนเท่ากับปีงบประมาณก่อน ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้ท้องถิ่นในอินโดนีเซียไม่ประสบกับปัญหาการจัดทำงบประมาณรายรับ-รายจ่ายประจำปีเหมือนกับ อปท. ในประเทศไทยที่โดยส่วนใหญ่ต้องพึ่งพาเงินอุดหนุนทั่วไปตามวัตถุประสงค์ ที่ไม่ใช่เงินอุดหนุนทั่วไปที่แท้จริง และเงินอุดหนุนเฉพาะกิจซึ่งมีจำนวนเม็ดเงินไม่สม่ำเสมอในแต่ละปี (Wongpredee, 2012; Wongpredee & Sudhipongpracha, 2014; Sudhipongpracha & Wongpredee, 2015)

นอกจากนี้ ตามทฤษฎีการกระจายอำนาจทางด้านการคลัง การจัดสรรเงินอุดหนุนทั่วไปเพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางการคลังท้องถิ่นจะต้องพิจารณาถึงลักษณะเฉพาะของแต่ละท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสามารถในการจัดเก็บรายได้ด้วยตนเองและระดับความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ (Shah & Thompson, 2004) ทั้งนี้ แม้การศึกษานี้จะพบว่าความเหลื่อมล้ำของเงินอุดหนุนทั่วไปในประเทศไทยมีค่าน้อยกว่าความเหลื่อมล้ำของเงินอุดหนุนทั่วไป (DAU) ในประเทศอินโดนีเซีย แต่ก็ ไม่ได้หมายความว่า การจัดสรรเงินอุดหนุนทั่วไปของรัฐบาลไทยจะเป็นไปตามที่ทฤษฎีระบุไว้ในทางกลับกัน การศึกษานี้พบว่า อปท. ในประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็น อปท. ในจังหวัดที่ร่ำรวยและในจังหวัดที่ยากจน ต่างได้รับการจัดสรรเงินอุดหนุนทั่วไปต่อหัวประชากรเป็นจำนวนที่ไม่แตกต่างกันมากนัก ซึ่งย่อมก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมต่อ อปท. ในเขตจังหวัดที่ยากจน เนื่องจากเงินอุดหนุนที่ได้รับการจัดสรรจากรัฐถือเป็นเส้นเลือดใหญ่ที่หล่อเลี้ยง อปท. ในประเทศไทย

ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับบทวิเคราะห์ในเชิงเศรษฐมิติของ Patamasiriwat (2012) ที่ชี้ให้เห็นว่า ระบบการจัดสรรเงินอุดหนุนให้แก่ท้องถิ่นในประเทศไทยไม่ได้ช่วยลดความเหลื่อมล้ำทางด้านเศรษฐกิจและการเงินการคลังแต่อย่างใด และในทำนองเดียวกัน ข้อค้นพบในการศึกษานี้ยังยืนยันผลการศึกษาของ Sudhipongpracha และ Wongpreedee (2015) ที่ใช้แบบจำลองเศรษฐมิติแสดงให้เห็นว่า อบต. และเทศบาลที่มีความสามารถในการจัดเก็บรายได้สูงในจังหวัดขอนแก่นกลับได้รับการจัดสรรเงินอุดหนุนทั่วไปมากกว่าท้องถิ่นที่มีความสามารถในการจัดเก็บรายได้ต่ำ

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

การกระจายอำนาจให้แก่ชุมชนท้องถิ่นถือเป็นกลยุทธ์ในการปฏิรูปภาครัฐให้สามารถ ตอบสนองความต้องการประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากท้องถิ่นเป็นหน่วยการปกครองที่อยู่ใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด จึงสามารถจัดบริการสาธารณะได้อย่างสอดคล้องกับบริบททางด้านสังคม การเมือง และวัฒนธรรมของท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม การกระจายอำนาจก็ไม่อาจการันตี ได้ว่าท้องถิ่นทุกแห่งจะมีความสามารถในการแสวงหารายได้เท่าเทียมกัน ทั้งจากฐานภาษีของท้องถิ่นเองและจากแหล่งรายได้อื่น เพื่อนำมาใช้ในการบริหารองค์กรและการจัดบริการสาธารณะ ด้วยเหตุนี้ รัฐบาลส่วนกลางจึงยังต้องช่วยเหลือท้องถิ่นด้วยการจัดสรรเงินอุดหนุน โดยเฉพาะเงินอุดหนุนทั่วไป ซึ่งเป็นเงินอุดหนุนที่ส่งเสริมการกระจายอำนาจอย่างแท้จริงด้วยการมอบความเป็นอิสระในการตัดสินใจให้แก่ท้องถิ่น

แม้ว่าประเทศอินโดนีเซียจะมีความคืบหน้ามากกว่าประเทศไทยในการถ่ายโอนภารกิจหน้าที่ให้แก่ท้องถิ่น แต่การศึกษานี้ก็ได้ชี้ให้เห็นว่าท้องถิ่นของทั้งสองประเทศก็ยังคงต้องพึ่งพาเงินอุดหนุน ที่รัฐบาลจัดสรรได้เป็นหลัก ความสามารถในการจัดเก็บรายได้ด้วยตนเองของท้องถิ่นไทยและท้องถิ่นอินโดนีเซียยังคงต้องได้รับการพัฒนาในลำดับต่อไป อนึ่ง ความแตกต่างระหว่างสภาวะการพึ่งพาเงินอุดหนุนของท้องถิ่นในสองประเทศ คือ อปท. ในประเทศไทยจำเป็นต้องพึ่งพาเงินอุดหนุนเฉพาะกิจ เป็นหลัก ในขณะที่ท้องถิ่นอินโดนีเซียนั้นมีแหล่งรายได้หลักเป็นเงินอุดหนุนทั่วไป ดังนั้น ถึงแม้ท้องถิ่นในประเทศอินโดนีเซียจะยังไม่สามารถพึ่งพิงรายได้จากฐานภาษีของตนเองได้ แต่ก็ยังคงมีความเป็นอิสระในการใช้จ่ายเงินงบประมาณมากกว่า อปท. ไทย ซึ่งเป็นผลมาจากลักษณะของเงินอุดหนุนทั่วไป (DAU) ที่เน้นความเป็นอิสระของท้องถิ่น

นอกจากนี้ การศึกษานี้ยังสะท้อนให้เห็นว่า ระบบการจัดสรรเงินอุดหนุนทั่วไปของประเทศไทยยังไม่สามารถช่วยลดความเหลื่อมล้ำทางด้านเศรษฐกิจและการคลังท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากท้องถิ่นในเขตจังหวัดที่มีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจต่ำกลับได้เงินอุดหนุนทั่วไปต่อหัวประชากรเป็นจำนวนที่ไม่แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญไปจากท้องถิ่นที่ตั้งอยู่ในเขตจังหวัดที่มีฐานเศรษฐกิจเข้มแข็ง อาทิเช่น จังหวัดตามแนวชายฝั่งทะเลอันดามันซึ่งมีรายได้จากธุรกิจการท่องเที่ยว และจังหวัดที่เป็นที่ตั้งของนิคมอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ เป็นต้น ในทางกลับกัน ระบบการจัดสรรเงินอุดหนุน DAU กลับสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามของรัฐบาลอินโดนีเซียในการช่วยเหลือท้องถิ่นในเขตจังหวัดที่ยากจนและประสบกับปัญหาความรุนแรงทางศาสนา

ดังนั้น ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบายสำหรับการกระจายอำนาจในประเทศไทย คือ รัฐบาลควรปฏิรูประบบการจัดสรรเงินอุดหนุนให้แก่ อปท. โดยควรเน้นการจัดสรรเงินอุดหนุนทั่วไปให้มีสัดส่วนมากขึ้นกว่าเงินอุดหนุนตามวัตถุประสงค์เดิมและเงินอุดหนุนเฉพาะกิจ เพื่อให้ท้องถิ่นมีความเป็นอิสระจากภาครัฐส่วนกลางอย่างแท้จริง นอกจากนี้ สูตรที่ใช้ในการคำนวณจำนวนเงินอุดหนุนทั่วไปต่อหัวประชากรก็จำเป็นต้องได้รับการประเมินถึงความเหมาะสมและความสอดคล้องกับสถานการณ์ ความยากจนและโครงสร้างทางเศรษฐกิจของแต่ละจังหวัด และเพื่อให้ อปท. นำเงินอุดหนุนทั่วไปไปใช้จ่ายเพื่อผลประโยชน์ของประชาชนอย่างแท้จริง ก็จำเป็นต้องมีการปฏิรูปกระบวนการจัดทำแผนและข้อบัญญัติงบประมาณท้องถิ่น ตลอดจนการติดตามและประเมินผลการใช้งบประมาณให้ประชาชนสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมตัดสินใจได้อย่างแท้จริง โดยอาจจะกำหนดสัดส่วนเงินอุดหนุนทั่วไปของ อปท. แต่ละแห่งที่ต้องจัดสรรให้กับโครงการและกิจกรรมที่เสนอโดยภาคประชาชน และเปิดโอกาสให้ภาคประชาชนมีส่วนร่วมในการประเมินผลการปฏิบัติหน้าที่ของบุคลากรของ อปท. ซึ่งรวมทั้งข้าราชการการเมืองท้องถิ่น เป็นประจำในทุกรอบปีงบประมาณ

บรรณานุกรม

Bardhan, P. (2002). Decentralization of Governance and Development. *Journal of Economic Perspectives, 16*(4), 185-205.

Berglof, E., & Roland, G. (1998). Soft Budget Constraints and Banking in Transition Economies. *Journal of Comparative Economics, 26*, 18-40.

Bird, R. (1992). *Tax Policy and Economic Development.* Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.

Bird, R. M., & Ebel, R. D. (2007). Subsidiarity, Solidarity, and Asymmetry: Aspects of the Problem. In R. M. Bird, *Fiscal Fragmentation in Decentralized Countries* (pp. 3-25). Washington, D.C.: World Bank.

Bird, R. M., & Smart, M. (2002). Intergovernmental Fiscal Transfers: International Lessons for Developing Countries. *World Development, 30*(6), 899-912.

Boadway, R. W., & Shah, A. (2007). *Intergovernmental Fiscal Transfers: Principles and Practice.* Washington, D.C.: World Bank.

Brennan, G., & Buchanan, J. M. (1980). *The Power to Tax: Analytical Foundations of a Fiscal Constitution.* Indianapolis, Indiana: Liberty Fund.

Brodjonegoro, B. (2002). Fiscal Decentralization in Indonesia. In H. Susastro, A. L. Smith, & M. L. Han, *Governance in Indonesia: Challenges Facing the Megawati Presidency* (pp. 39-56). Singapore: The Institute of Southeast Asan Studies.

Brodjonegoro, B., & Asanuma, S. (2000). The Regional Autonomy and Fiscal Decentralization in Democratic Indonesia. *Hitotsubashi Journal of Economics, 41*(2), 111-122.

Conyers, D. (1984). Decentralization and Development: A Review of the Literature. Public Administration and Development, 4, 187-197.

De Mello, L. R. (2000). Fiscal Decentralization and Intergovernmental Fiscal Relations: A Cross-Country Analysis. World Development, 28(2), 365-380.

Ferrazi, G. (2005). Obligatory Functions and Minimum Service Standards for Indonesia Regional Government: Searching for A Model. Journal of Public Administration and Development, 25, 227-238.

Hadiz, V. R. (2004). Decentralization and Democracy in Indonesia: A Critique of Neo-Institutionalist Perspectives. Development and Change, 35(4), 697-718.

Haldeda, N., Brahimi, F., & Merkaj, E. (2013). Local Government Borrowing Issues in Central and Eastern Europe: The Case of Albenia. EuroEconomica, 1(32), 43-54.

Kothenburger, M. (2002). Tax Competition and Fiscal Equalization. International Tax and Public Finance, 9, 391-408.

Musgrave, R. (1958). The Theory of Public Finance. New York: McGraw-Hill.

Musgrave, R. A., & Musgrave, P. B. (1984). Public Finance in Theory and Practice. New York: McGraw-Hill.

Oates, W. E. (1972). Fiscal Federalism. New York: Harcourt Brace Jovanovich.

Oates, W. E. (2005). Towards A Second-Generation Theory of Fiscal Federalism. International Tax and Public Finance, 12(4), 349-373.

Patamasiriwat, D. (2012). Fiscal Inequality and Grant Allocation: Provincial Analysis of Thailand's Local Government Finance. In P. Kamnuansilpa, & P. B. Brereton, Local Governments in A Global Context (pp. 91-116). Khon Kaen: College of Local Administration, Khon Kaen University.

Quian, Y., & Xu, C. (1998). Innovation and Bureaucracy under Soft Budget and Hard Budget Constraints. Review of Economic Studies, 65, 151-164.

Raksaka, M. B. (2004). Four Years Review of Fiscal Decentralization in Indonesia. Paper Presented at Annual Economic Seminar, December 18-20, 2004, Jakarta, Indonesia.

Saito, F. (2008). Foundations for Local Governance: Decentralization in Comparative Perspective. Leipzig, Germany: Physica-Verlag Heidelberg.

Shah, A. (1994). Perspectives on the Design of Intergovernmental Fiscal Relations in Developing/Transition Economies. In S. P. Gupta, P. Knight, & Y.-K. Wen, Intergovernmental Fiscal Relations and Macroeconomic Management in Large Countries (pp. 1-68). Washington, D.C.: World Bank.

Shah, A. (2007). Local Public Financial Management. Washington, DC.: World Bank.

Shah, A., & Thompson, T. (2004). Implementing Decentralized Local Government: A Treacherous Road with Potholes, Detours, and Road Closures. In J. Alm, J. Martinez-Vasquez, & S. M. Indrawati, Reforming Intergovernmental Fiscal Relations and the Rebuilding of Indonesia: the "Big Bang" Program and Its Economic Consequences (pp. 301-337). Northampton, Massachusetts: Edward Elgar Publishing.

Shair-Rosenfield, S., Marks, G., & Hooghe, L. (2014). A Comparative Measure of Decentralization for Southeast Asia. Journal of East Asian Studies, 14(1), 85-107.

Skoog, G. E. (2000). The Soft Budget Constraint: the Emergence, Persistence, and Logic of An Institution. Norwell, Massachusetts: Kluwer Academic Publishers.

Stein, E. T., & Grisanti, A. (1997). Institutional Arrangements and Fiscal Performance: the Latin American Experience. Paper Presented at the Conference on Budgeting Institutions and Fiscal Performance: Perspectives for EMU, Bonn, Switzerland, June 27-29.

Sudhipongpracha, T. (2013). Measuring community empowerment as a process and an outcome: preliminary evaluation of the decentralized primary health care programs in northeast Thailand. Community Development, 44(5), 551-566.

Sudhipongpracha, T. (2014). Local Emergency Management in Decentralized Thailand: Analysis of Thai Municipal Administrators' Perceptions of Democratic Accountabilities in Post-Decentralization Era. Journal of Asian Public Policy, 7(2), 1-16.

Sudhipongpracha, T., & Wongpredee, A. (2015). Disequalizing Equalization Transfers: Assessment of the Relationship between Equalization Grant and Local Fiscal Capacity in Northeast Thailand. Asian Affairs: An American Review, 42(1), 1-23.

Tiebout, C. (1956). A Pure Theory of Local Expenditures. Journal of Political Economy, 64(5), 416-424.

Uchimura, H. (2012). Fiscal Decentralization and Development: Experiences of Three Developing Countries in Southeast Asia. New York: Palgrave Macmillan.

Van Assche, D., & Dierickx, G. (2007). The Decentralization of City Government and the Restoration of Political Trust. Local Government Studies, 33(1), 25-47.

Whicker, M. L. (1990). The Functions and Structure of the Federal Bureaucracy. In M. L. Whicker, & T. W. Areson, Public Sector Management (pp. 1-29). New York: Praeger Publishers.

Wilson, J. (1999). Theories of Tax Competition. National Tax Journal, 52, 269-304.

Wongpredee, A. (2012). Local Fiscal Problems in Thailand: The Perceptions of Municipal Mayors (in Thai). NIDA Journal of Public and Private Management, 19(1), 1-27.

Wongpredee, A., & Sudhipongpracha, T. (2014). The Politics of Intergovernmental Transfers. Journal of Developing Societies, 30(3), 343-363.

ปัจจัยแห่งความเป็นเลิศในการจัดการนวัตกรรมองค์การอย่างยั่งยืน

พยัต วุฒิรงค์ [1]

บทคัดย่อ

องค์การในปัจจุบันกำลังเผชิญกับสภาพแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การสร้างความได้เปรียบในการแข่งขันและความยั่งยืนในการดำเนินงานนำไปสู่การให้ความสนใจกับการจัดการนวัตกรรมที่จะนำไปสู่ความอยู่รอดขององค์การและการเพิ่มความสามารถในการผลิตสินค้าและบริการใหม่ บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจสถานะงานวิจัยด้านการจัดการนวัตกรรมองค์การในปัจจุบัน และศึกษาปัจจัยแห่งความเป็นเลิศในการจัดการนวัตกรรมองค์การอย่างยั่งยืน โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพผ่านการทบทวนบทความวิชาการด้านการจัดการนวัตกรรมองค์การซึ่งตีพิมพ์ในวารสารระดับนานาชาติในช่วงเวลาตั้งแต่ปีค.ศ. 1996 – ค.ศ.2010 และการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้บริหารระดับสูงของเอสซีจี - องค์การ 100 ปีซึ่งได้รางวัลความเป็นเลิศด้านนวัตกรรมและการสร้างสรรค์สิ่งใหม่อย่างต่อเนื่องในช่วงระยะเวลา 10 ปีที่ผ่านมา ผลการศึกษาพบว่า การจัดการนวัตกรรมองค์การอย่างยั่งยืนเป็นการบริหารจัดการองค์ประกอบหรือปัจจัยสำคัญในการดำเนินงานที่สนับสนุนและส่งเสริมให้เกิดการสร้างสรรค์นวัตกรรมอย่างมีทิศทาง ต่อเนื่องและยั่งยืน ซึ่งการจัดการนวัตกรรมต้องเกี่ยวข้องกับทุกคนในองค์การ เกี่ยวข้องกับทุกหน้าที่งาน เกี่ยวข้องกับการปรับระบบทุกส่วนภายในองค์การ (กระบวนการทำงาน การบริหาร และวัฒนธรรมองค์การ) และเกี่ยวข้องกับระบบ บรรยากาศและคนที่เป็นไปในทิศทางเดียวกันเพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรมให้เกิดขึ้นในทุกเวลา ทุกสถานที่ โดยสรุปเป็นปัจจัยแห่งความเป็นเลิศในการจัดการนวัตกรรมองค์การอย่างยั่งยืนคือ การนำองค์การนวัตกรรม กลยุทธ์นวัตกรรมองค์การ การจัดการความรู้เพื่อนวัตกรรม การร่วมมือเพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรมจากใจของพนักงานทุกคน ทุกที่ทุกเวลา และกระบวนการในการพัฒนานวัตกรรม องค์การใดที่มีระบบการบริหารจัดการนวัตกรรมในทุกองค์ประกอบดังกล่าว องค์การนั้นจะเกิดการสร้างสรรค์นวัตกรรมออกสู่ตลาดอย่างต่อเนื่อง และมีผลลัพธ์ที่ยั่งยืนในด้านลูกค้า การเงิน พนักงาน การปฏิบัติงาน และสังคม

คำสำคัญ: ความเป็นเลิศด้านนวัตกรรม การจัดการนวัตกรรมอย่างยั่งยืน วิถีแห่งเอสซีจี

---

[1] นักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญด้านการจัดการนวัตกรรมองค์การ (Organizational Innovation Management)
ผู้อำนวยการ ฝ่ายบริหารทรัพย์สินทางปัญญาและการสร้างสรรค์เชิงพาณิชย์ และรองผู้อำนวยการสถาบันวิวัฒน์เทคโนโลยีและนวัตกรรมแห่งมหาวิทยาลัยมหิดล

Factors of excellence in organizational innovation management for sustainability

Abstract

Organizations today are faced with a changing environment. Creating a competitive advantage and sustainability in its operations leads to focus on innovation that will lead to the survival of the organization and increase the ability to produce new products and services. This article aims to understand the status of research on organizational innovation management and study factors of excellence in organizational innovation management for sustainability. Qualitative research method is used in this article by reviewing scholar articles on organizational innovation management which was published in international journals during the period of the year 1996 – 2010 and in-depth interview of the executive of SCG, 100 years organization which is awarded for innovation excellence around 10 years. The study found that sustainable organizational innovation management is the management of elements or important factors for operations that support and foster innovation in a way, continuous and sustainable. The management must involve everyone in the organization, associate with each function, associate with changes in all parts of the organization (work process, management, and culture) and associate with system, atmosphere, and people. All elements must move in the same direction for promote innovation at any time and any place. Factors of excellence in organizational innovation management for sustainability comprise of leadership for innovation, innovation strategy, knowledge management for innovation, people management for innovation, and innovation process. Any organization which has the management in all such components will continuously create innovation to the market and lasting results in the customer, financial, employee, operation, and society.

Keywords: Innovation Excellence, Sustainable Innovation, SCG Way

บทนำ

องค์การในปัจจุบันกำลังเผชิญกับสภาพแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและการแข่งขันที่รุนแรงมากขึ้น การสร้างความได้เปรียบในการแข่งขันและความยั่งยืนในการดำเนินงานนำไปสู่การให้ความสนใจกับประเด็น “การจัดการนวัตกรรม” ที่จะนำไปซึ่งความอยู่รอดขององค์การและการเพิ่มความสามารถในการผลิตสินค้าและให้บริการในยุคแห่งสารสนเทศ การจัดการนวัตกรรมเป็นกระบวนการในการสร้างหรือเปลี่ยนแปลงความคิดและพัฒนาให้เกิดสินค้า บริการ กระบวนการ โครงสร้าง หรือนโยบายที่มีความใหม่ต่อองค์การ (Nohira and Gulati, 1996)

เป้าหมายหลักของบทความนี้คือ การทำความเข้าใจและตอบคำถามว่า “องค์การจะพัฒนานวัตกรรมให้เกิดขึ้นและประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืนได้อย่างไร” ซึ่งงานวิจัยด้านการจัดการนวัตกรรมองค์การในปัจจุบันมีความหลากหลายมากขึ้น ทั้งนี้ขอบเขตของการศึกษาขึ้นกับความสนใจของนักวิชาการ เพื่อให้การทบทวนวรรณกรรมมีความชัดเจน งานวิจัยที่นำมาใช้ในการศึกษาครั้งนี้จะเป็นบทความวิจัยด้านการจัดการนวัตกรรมองค์การในวารสารที่มุ่งเน้นด้านการจัดการซึ่งเป็นที่ยอมรับในระดับนานาชาติและการสัมภาษณ์ผู้บริหารระดับสูงองค์การต้นแบบด้านการจัดการนวัตกรรมของประเทศไทย ผลจากการจัดการนวัตกรรมอย่างยั่งยืนจะนำไปสู่การรักษาความได้เปรียบในการดำเนินงานขององค์การ ดังนั้นวัตถุประสงค์ของบทความนี้ประกอบด้วย 1) การทำความเข้าใจสถานะงานวิจัยด้านการจัดการนวัตกรรมองค์การในปัจจุบัน และ 2) การศึกษาปัจจัยแห่งความเป็นเลิศในการจัดการนวัตกรรมองค์การอย่างยั่งยืน

ทบทวนวรรณกรรม

วรรณกรรมด้านการจัดการนวัตกรรมมีความหลากหลาย ในหมวดการทบทวนวรรณกรรมนี้เป็นการทบทวนทฤษฎี แนวคิดซึ่งเป็นพื้นฐานของการทำความเข้าใจและวิเคราะห์บทความวิจัย ซึ่งงานวิจัยด้านนวัตกรรมครอบคลุมความรู้หลากหลายศาสตร์เช่น การจัดการ จิตวิทยา เศรษฐศาสตร์ นิเวศน์วิทยา และวิทยาศาสตร์ เป็นต้น ซึ่งความหลากหลายดังกล่าวทำให้เกิดความแตกต่างของกรอบแนวคิดของนักวิจัย (Gopalakrishnan and Demanpour, 1997) บทความนี้พยายามวิเคราะห์และสังเคราะห์งานวิจัยการจัดการนวัตกรรมองค์การในปัจจุบันเพื่อพัฒนาปัจจัยแห่งความเป็นเลิศในการจัดการนวัตกรรมองค์การอย่างยั่งยืน ซึ่งวรรณกรรมที่ถูกเลือกใช้ในการศึกษาจะเน้นการศึกษาในระดับองค์การ

นิยามของนวัตกรรม (Innovation)

ประเด็นหลักที่มีความยากในงานวิจัยด้านนวัตกรรมคือ การให้คำนิยามที่ชัดเจนว่า นวัตกรรมคืออะไร ซึ่งนิยามที่เข้าใจตรงกันคือ นวัตกรรมคือสิ่งใหม่ที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน นอกเหนือจากความใหม่ นิยามมีความเปลี่ยนแปลงไปตามมุมมองของศาสตร์ที่ศึกษาและการนำไปประยุกต์ใช้ (Burgelman and Sayles, 1986)

อย่างไรก็ตาม นอกเหนือจากสิ่งใหม่ที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน องค์ประกอบของนวัตกรรมที่มีการกล่าวถึงกันอย่างแพร่หลายคือ การนำไปใช้ประโยชน์ (Cooper, 1998) ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้นวัตกรรมแตกต่างจากสิ่งประดิษฐ์ที่ไม่มีการนำไปใช้ในเชิงปฏิบัติ ทั้งนี้ในมุมมองทางธุรกิจ องค์การมองว่านวัตกรรมสามารถสร้างคุณค่าเพิ่มและมีผลต่อผลการดำเนินงาน

ดังนั้นสามารถสรุปได้ว่า นวัตกรรมคือ สิ่งใหม่ที่สามารถนำมาใช้ได้จริงและมีประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ สังคมหรือชุมชน ซึ่งนวัตกรรมอาจอยู่ในรูปแบบของสินค้า บริการ กระบวนการ หรือโครงสร้าง

ทฤษฎีนวัตกรรม (Innovation Theory)

ในปัจจุบันยังไม่มี “ทฤษฎีทั่วไป” ของนวัตกรรม ซึ่งนวัตกรรมเป็นกิจกรรมที่มีความซับซ้อนมากกว่าสิ่งที่สามารถเห็นในเชิงประจักษ์ ดังคำกล่าวว่า **“สิ่งที่มีความคงที่มากที่สุดที่พบได้ในงานวิจัยนวัตกรรมคืองานวิจัยเหล่านั้นไม่มีความคงที่”** (Wolfe, 1994: 405) เนื่องจากนักวิจัยมาจากหลากหลายศาสตร์ และมีการศึกษาองค์ประกอบของนวัตกรรมที่เฉพาะเจาะจง และมีมิติของการมุ่งเน้นที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตามในการศึกษาด้านนวัตกรรม การใช้ทฤษฎีระบบ (System Theory) เป็นกรอบแนวคิดจะช่วยให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างองค์การกับสภาพแวดล้อมได้เพิ่มขึ้น Amabile (1988: 163) กล่าวว่า

> **“กระบวนการ (นวัตกรรม) ขององค์การเกิดขึ้นในระดับของระบบเป็นการทำงานร่วมกันของบุคคลในหน่วยงานที่แตกต่างกันเพื่อสร้างมุมมองที่แตกต่างกันในการนำความคิดใหม่มาใช้ให้เกิดประโยชน์เพื่อแก้ปัญหาทั่วไปขององค์การ”**

ระบบเป็นกลุ่มของหน่วยย่อยๆ ที่ทำงานร่วมกันโดยเชื่อมโยงกันทั้งหมด (Briggs, 1992) มุมมองเชิงระบบจัดองค์ประกอบขององค์การเป็นปัจจัยนำเข้า (Input) กระบวนการภายใน (Internal Process) และผลลัพธ์ (Output) และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยเหล่านั้น (Vecchio, Hearn and Southey, 1998) องค์การเป็นระบบที่รวมอยู่ในระบบที่ใหญ่ขึ้นจนกลายเป็นอุตสาหกรรม และองค์การประกอบด้วยระบบย่อยๆ เช่น แผนกและส่วนงาน ซึ่งแต่ละระดับมีความเชื่อมโยงและมีอิทธิพลต่อกัน

แนวคิดมุมมองด้านทรัพยากรที่มีคุณค่าเฉพาะขององค์การ (Resource based View: RBV)

แนวคิดด้านทรัพยากรได้รับความสนใจจากนักวิชาการด้านกลยุทธ์ตั้งแต่ทศวรรษ 1960 (Learned, Christensen and Guth, 1969) แนวคิดนี้อธิบายว่า ความสามารถขององค์การเป็นความสามารถที่มีศักยภาพในการต่อต้านกับสภาพแวดล้อมและการแข่งขันได้สำเร็จ ทุกองค์การมีจุดแข็งและจุดอ่อนที่มีความสำคัญต่อการตัดสินใจว่า องค์การควรเป็นอะไรและสร้างความแตกต่างจากองค์การอื่นได้อย่างไร

แนวคิดมุมมองด้านทรัพยากรที่มีคุณค่าเฉพาะขององค์การเน้นความสามารถที่มีความเฉพาะเจาะจงสำหรับองค์การ (Firm-Specific Capability) ซึ่งเป็นที่มาของความได้เปรียบในการแข่งขันและเป็นการรวมกันของสมรรถนะและทรัพยากรซึ่งเรียกว่า ความสามารถที่เต็มไปด้วยพลังและความคิดสร้างสรรค์ (Dynamic Capabilities) (Teece, Pisano and Shuen, 1997)

Barney (1991) ซึ่งเป็นนักวิชาการที่มีชื่อเสียงเกี่ยวกับแนวคิดมุมมองด้านทรัพยากรที่มีคุณค่าเฉพาะขององค์การอธิบายว่า ทรัพยากรองค์การรวมถึงสินทรัพย์ทั้งหมด ความสามารถ กระบวนการขององค์การ คุณลักษณะขององค์การ สารสนเทศและความรู้ขององค์การทำให้กลยุทธ์ที่นำมาใช้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลเพิ่มขึ้น (Daft, 1983) สามารถแบ่งทรัพยากรที่มีความเฉพาะเจาะจงกับองค์การ (Firm-Specific Resources) ออกเป็น 3 ประเภท (Barney, 1991) คือ (1) ทรัพยากรทุนทางกายภาพ (Physical Capital Resources) ซึ่งหมายถึงเทคโนโลยีทางกายภาพที่ใช้ในองค์การ โรงงานและเครื่องมือ สถานที่ตั้งเชิงภูมิศาสตร์และการเข้าถึงวัตถุดิบ (2) ทรัพยากรทุนมนุษย์ (Human Capital Resources) รวมถึงการฝึกอบรม ประสบการณ์ การตัดสินใจ ความฉลาด ความสัมพันธ์และสิ่งที่อยู่ภายในผู้จัดการและพนักงานในองค์การและ (3) ทรัพยากรทุนองค์การ (Organizational Capital Resources) รวมถึงโครงสร้างการรายงานอย่างเป็นทางการขององค์การ การวางแผนอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ การควบคุมและระบบการประสานงานและความสัมพันธ์อย่างไม่เป็นทางการระหว่างกลุ่มภายในองค์การและระหว่างองค์การกับองค์การอื่นในสภาพแวดล้อม ซึ่งทุกองค์การมีการแข่งขันเพื่อค้นหาทรัพยากรที่หายาก (Yuchtman and Seashore, 1967)

แนวคิดนี้เน้นการพัฒนาความสามารถในการจัดการและความยากที่จะลอกเลียนแบบโดยการรวมทักษะด้านเทคโนโลยี หน้าที่และองค์การ ปัจจัยดังกล่าวถูกนำมารวมกันและนำไปใช้ในการวิจัยและพัฒนาการพัฒนาสินค้าและกระบวนการ การถ่ายทอดแทคโนโลยี ทรัพยากรมนุษย์และการเรียนรู้ขององค์การ

การบูรณาการทฤษฎีนวัตกรรม และแนวคิดมุมมองด้านทรัพยากรที่มีคุณค่าเฉพาะขององค์การ

นวัตกรรมเป็นการนำความคิด กระบวนการ วิธีปฏิบัติ สินค้าหรือขั้นตอนการทำงานเพื่อประยุกต์ใช้ในองค์การ สิ่งเหล่านั้นมี**ความใหม่**ต่อหน่วยงานที่นำมาใช้ (Zaltman et al., 1973; Rogers, 1983) **สามารถนำมาใช้ได้จริงและเกิดประโยชน์**อย่างมีนัยสำคัญต่อองค์การหรือสังคมโดยทั่วไป (West and Farr, 1990) นวัตกรรมเกิดจากการรวมกันของทรัพยากรและทักษะที่มีอยู่เพื่อสร้างสิ่งใหม่ในการสนับสนุนให้เกิดการสร้างสรรค์นวัตกรรม ทั้งนี้องค์การต้องสร้างระบบการทำงานประจำที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วเพื่อสร้างให้เกิดการเรียนรู้ ถ่ายโอนสารสนเทศและทักษะในองค์การ (Paladino, 2006)

การจัดการนวัตกรรมที่มีความเป็นเลิศเป็นที่มาของความได้เปรียบในการแข่งขันอย่างยั่งยืนขององค์การ แนวคิดมุมมองด้านทรัพยากรที่มีคุณค่าเฉพาะขององค์การเกี่ยวข้องกับความสามารถด้านนวัตกรรม (Hadjimanolis, 2000) เนื่องจากองค์การสามารถสร้างความได้เปรียบในการแข่งขันโดยการครอบครองความสามารถและทรัพยากรที่ไม่สามารถลอกเลียนแบบได้ ไม่สามารถทดแทนได้ หายาก และมีคุณค่า (Barney, 1991) อย่างไรก็ตาม ไม่มีทักษะหรือทรัพยากรเพียงอย่างใดอย่างหนึ่งที่สามารถนำไปสู่ความได้เปรียบในการแข่งขันอย่างยั่งยืน องค์การต้องมีการทำลายและสร้างสมรรถนะหลักขึ้นมาใหม่อย่างต่อเนื่อง เช่น การสร้างความคิดสร้างสรรค์เพื่อรักษาความเป็นผู้นำในการแข่งขัน (Teece et al., 1997; Fiol, 2001) ทั้งนี้ความสามารถในการจัดการนวัตกรรมองค์การมีสมมติฐานพื้นฐานที่สำคัญคือ

1. การนำนวัตกรรมมาใช้เป็นการตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมภายนอกขององค์การ นักวิชาการด้านทฤษฎีตามสถานการณ์ (Contingency Theory) เชื่อว่า สภาพแวดล้อมภายนอกองค์การไม่สามารถควบคุมได้ องค์การต้องปรับตัวต่อเงื่อนไขของสภาพแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงเพื่อทำให้องค์การประสบความสำเร็จ โดยเลือกลักษณะองค์การที่เหมาะสมต่อการจัดการนวัตกรรมเช่น โครงสร้างหรือกระบวนการ เป็นต้น (Lawrence and Lorsch, 1967)

2. การนำนวัตกรรมมาใช้ในองค์การเป็นผลของการเริ่มต้นกลยุทธ์ในเชิงรุกโดยผู้มีอำนาจตัดสินใจในองค์การ นักวิชาการด้านทฤษฎีทางเลือกเชิงกลยุทธ์ (Strategic Choice Theory) เชื่อว่าองค์การไม่เพียงแต่ต้องตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมภายนอกเท่านั้น แต่องค์การต้องหาแนวปฏิบัติกลยุทธ์ในเชิงรุกที่เปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมขององค์การด้วย (Child, 1972) โดยองค์การต้องมีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่ตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

3. การนำนวัตกรรมมาใช้เป็นความต้องการขององค์การและคนในองค์การ นวัตกรรมสามารถสร้างพลังและทำให้ผลการดำเนินงานขององค์การสูงขึ้น (Dos Santos and Pfeffers, 1995) โดยองค์การต้องมีการบริหารทรัพยากรมนุษย์เพื่อทำให้พนักงานในองค์การมีแนวทางในการดำเนินงานตามทิศทางเชิงกลยุทธ์ขององค์การ

4. องค์การนวัตกรรมพิจารณาจากลักษณะขององค์การที่ทำให้เกิดความแตกต่างจากองค์การที่ไม่มีการสร้างสรรค์นวัตกรรม (Damanpour, 1987) ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยทรัพยากรที่มีคุณค่าเฉพาะขององค์การ

ดังนั้นการจัดการนวัตกรรมองค์การเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความได้เปรียบในการแข่งขันอย่างยั่งยืน การสร้างความสามารถในการสร้างสรรค์นวัตกรรมให้เกิดขึ้น องค์การจำเป็นต้องพัฒนาทรัพยากรที่มีความเฉพาะเจาะจงกับองค์การเพื่อสร้างผลการดำเนินงานที่แตกต่างจากองค์การอื่นในอุตสาหกรรมและพร้อมรับกับสภาพแวดล้อมภายนอกที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วมากขึ้น

ระเบียบวิธีวิจัย

บทความนี้เป็นการทบทวนบทความวิชาการซึ่งเป็นที่ยอมรับในระดับนานาชาติและการสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อให้ได้ความรู้จริงเกี่ยวกับปัจจัยแห่งความเป็นเลิศในการจัดการนวัตกรรมองค์การอย่างยั่งยืนโดยแบ่งเป็น 2 กระบวนการหลักดังนี้

1) การวิเคราะห์และสังเคราะห์วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องผ่านการรวบรวมข้อมูลเอกสาร (Documentary Search) บทความวิจัยที่นำมาใช้มาจากวารสารวิชาการระดับนานาชาติ ซึ่งการวิจัยเชิงคุณภาพเหมาะสำหรับการทบทวนบทความวิชาการที่มีจำนวนข้อมูลน้อย งานวิจัยเชิงคุณภาพสามารถเปรียบเทียบข้อค้นพบของปรากฏการณ์ที่ทำการศึกษาจากมุมมองที่แตกต่างกันเพื่อยืนยันความน่าเชื่อถือของข้อค้นพบ

2) การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้บริหารระดับสูงเอสซีจี (Siam Cement Group: SCG) ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงองค์การจากองค์การคุณภาพไปสู่องค์การนวัตกรรม ซึ่งเอสซีจีเป็นองค์การ 100 ปีที่ได้รางวัลความเป็นเลิศด้านนวัตกรรมและการสร้างสรรค์สิ่งใหม่อย่างต่อเนื่องในช่วงระยะเวลา 10 ปีที่ผ่านมา ซึ่งเป็นรางวัลพระราชทานจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี Thailand Corporate Excellence Awards จัดขึ้นโดยสมาคมการจัดการธุรกิจแห่งประเทศไทย (Thailand Management Association – TMA) ร่วมกับสถาบันบัณฑิตบริหารธุรกิจศศินทร์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รางวัลดังกล่าวได้มาจากการเสนอชื่อโดยผู้บริหารระดับสูงขององค์การชั้นนำที่มีรายได้สูงสุด 1,000 บริษัทในประเทศไทย รางวัลดังกล่าวสะท้อนความสำเร็จจากความทุ่มเทของเอสซีจี คู่ค้า และคู่ธุรกิจ ที่ร่วมสร้างสรรค์คุณภาพชีวิต สิ่งแวดล้อม และสังคมที่ยั่งยืน

ผลการศึกษาจะทำให้ทราบสถานะงานวิจัยด้านการจัดการนวัตกรรมองค์การในปัจจุบัน และทราบปัจจัยแห่งความเป็นเลิศในการจัดการนวัตกรรมองค์การอย่างยั่งยืน

การเก็บข้อมูลและขั้นตอนการวิจัย

กระบวนการที่ 1: การวิจัยเชิงคุณภาพจากการรวบรวมข้อมูลเอกสารโดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลจากบทความวิชาการด้านการจัดการนวัตกรรมองค์ารที่ได้รับการยอมรับในระดับนานาชาติโดยมีรายละเอียดดังนี้

ขั้นตอนที่ 1: ศึกษาสถานะงานวิจัยด้านการจัดการนวัตกรรมองค์การในปัจจุบัน และศึกษาปัจจัยแห่งความเป็นเลิศในการจัดการนวัตกรรมองค์การอย่างยั่งยืน จากบทความวิชาการที่ตีพิมพ์ในวารสารวิชาการระดับนานาชาติเช่น Journal of Product Innovation Management, Academy of Management Review และ International Journal of Management Reviews เป็นต้น โดยบทความที่นำมาทบทวนมาจากฐานข้อมูลวารสารวิชาการเช่น Emerald, ABI Proquest และ EBSCO เป็นต้น บทความที่ค้นหาจะใช้คำสำคัญคือ “นวัตกรรม” และ “องค์การ” และเข้าเกณฑ์การคัดเลือกบทความดังนี้

1. เป็นผลงานวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการนวัตกรรมองค์การ
2. เป็นผลงานวิชาการที่ตีพิมพ์ในวารสารวิชาการระดับนานาชาติที่มี Peer Review
3. เป็นบทความที่ตีพิมพ์ไม่เกิน 15 ปี (ค.ศ. 1996 – ค.ศ. 2010)
4. เป็นการวิเคราะห์โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพและ/หรือวิจัยเชิงปริมาณ
5. เป็นการศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการจัดการนวัตกรรมในระดับองค์การ

ผลการค้นหาพบว่า มีบทความเกี่ยวกับปัจจัยแห่งความเป็นเลิศในการจัดการนวัตกรรมองค์การจำนวน 20 บทความซึ่งถือว่ามีจำนวนไม่มากนัก เนื่องจากการศึกษาวิจัยด้านการจัดการนวัตกรรมองค์การเกิดขึ้นในระยะเวลาไม่นาน

ขั้นตอนที่ 2: เปรียบเทียบปัจจัยแห่งความเป็นเลิศในการจัดการนวัตกรรมองค์การที่ได้จากขั้นตอนที่ 1 กับเกณฑ์การประเมินความเป็นเลิศการจัดการนวัตกรรมองค์การใน 2 ประเทศ คือ กลุ่มประเทศยุโรปและประเทศสิงคโปร์

เนื่องจากเกณฑ์การประเมินที่นำมาใช้จะต้องเป็นเกณฑ์การประเมินการจัดการนวัตกรรมองค์การเท่านั้น ซึ่งส่วนใหญ่เกณฑ์การประเมินในการจัดอันดับนวัตกรรมทั่วโลก หรือการให้รางวัลนวัตกรรมจะพิจารณาในด้านผลิตภัณฑ์ บริการ กระบวนการเท่านั้น มีเกณฑ์การประเมินการจัดการนวัตกรรมองค์การในระดับนานาชาติเพียง 2 เกณฑ์ประเมิน และหัวข้อนี้จัดทำขึ้นเพื่อดูความสอดคล้องของปัจจัยแห่งความเป็นเลิศในการจัดการนวัตกรรมอย่างยั่งยืนกับเกณฑ์การประเมินมาตรฐานในระดับนานาชาติ ดังนั้นเกณฑ์ในการเลือกเอกสารจึงใช้เกณฑ์การประเมินการจัดการนวัตกรรมองค์การของ 2 ประเทศเท่านั้น

กระบวนการที่ 2: นำปัจจัยแห่งความเป็นเลิศในการจัดการนวัตกรรมองค์การอย่างยั่งยืนที่ได้จากกระบวนการที่ 1 ตรวจสอบกับผู้บริหารระดับสูงเอสซีจีเกี่ยวกับการปฏิบัติจริง ความเชื่อมโยง และรายละเอียดของปัจจัยต่างๆ โดยการวิจัยเชิงคุณภาพจากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้บริหารระดับสูงที่รับผิดชอบหรือทราบข้อมูลอย่างละเอียดเกี่ยวกับองค์ประกอบและรายละเอียดของการจัดการนวัตกรรมองค์การตั้งแต่เริ่มต้นการเปลี่ยนแปลงสู่องค์การนวัตกรรมในปีค.ศ.2004

ขั้นตอนที่ 1: การติดต่อขอสัมภาษณ์เชิงลึกโดยวิธีการทำหนังสือขอสัมภาษณ์ถึงกรรมการผู้จัดการใหญ่ บริษัทปูนซิเมนต์ไทย จำกัด (มหาชน) ซึ่งได้รับการตอบรับและมอบหมายให้ผู้วิจัยสัมภาษณ์ผู้บริหารระดับสูงจำนวน 2 ท่านคือ

1. คุณพิมพ์ใจ หวังเกียรติ ผู้อำนวยการสำนักงานพัฒนาองค์กร รับผิดชอบในขั้นตอนเริ่มต้นและเตรียมตัวเปลี่ยนแปลงองค์การ
2. ดร.วิไลพร เจตจันทร์ ผู้อำนวยการสำนักงานเทคโนโลยี รับผิดชอบในขั้นตอนการพัฒนาสู่องค์การแห่งนวัตกรรม

สำหรับข้อมูลและแนวคิดของคุณกานต์ ตระกูลฮุน กรรมการผู้จัดการใหญ่เอสซีจี ผู้ริเริ่มการเปลี่ยนแปลงจากองค์การคุณภาพสู่องค์การนวัตกรรม ผู้วิจัยได้รับเอกสารสำคัญจากผู้บริหารระดับสูงที่เกี่ยวข้องเช่น วิสัยทัศน์ที่แจกให้แก่พนักงานและเอกสารเผยแพร่เกี่ยวกับการสื่อสารด้านนวัตกรรมเพื่อใช้ประกอบการวิเคราะห์ข้อมูล

ขั้นตอนที่ 2: การสัมภาษณ์เชิงลึกใช้ระยะเวลาประมาณ 3 ชั่วโมงต่อผู้ให้สัมภาษณ์ 1 คน โดยผู้สัมภาษณ์อธิบายรายละเอียดในการสัมภาษณ์ เพื่อทำให้ผู้ถูกสัมภาษณ์เข้าใจความต้องการในการตอบคำถามดังกล่าวให้สำเร็จ สำหรับผู้ถูกสัมภาษณ์คือ ผู้บริหารระดับสูงขององค์การที่รับผิดชอบด้านการจัดการนวัตกรรมองค์การ ดังนั้นผู้บริหารเหล่านี้มีความเข้าใจรายละเอียดอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับภาพรวมของนโยบาย กลยุทธ์ และรายละเอียดของการจัดการนวัตกรรม นอกจากนี้สิ่งที่ผู้บริหารตอบในการสัมภาษณ์เป็นสิ่งที่สามารถอธิบายภาพรวมขององค์การได้ โดยทำการสัมภาษณ์ ณ สถานที่ทำงานของผู้ให้สัมภาษณ์

ขั้นตอนที่ 3: การตรวจสอบความน่าเชื่อถือและคุณภาพของผลการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ได้นำกระบวนการสัมภาษณ์ของ Steinar Kvale (1996 อ้างถึงใน Babbie, 2001) มาใช้ โดยนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าในต่างประเทศและประเทศไทยมาทำการประมวลและสรุปสิ่งที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดขอบเขตในการศึกษาเพื่อใช้ในการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้บริหารเอสซีจี โดยนำโครงร่างคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์มากำหนดรูปแบบคำถามที่ต้องการคำตอบที่เฉพาะเจาะจงเพื่อให้มีการสนทนาตอบข้อซักถามอย่างเป็นระบบ แต่ทั้งนี้เป้าหมายไม่ได้อยู่ที่คำถามจากแบบสัมภาษณ์เท่านั้น หากรวมถึงข้อมูลที่อาจได้มานอกเหนือจากประเด็นคำถามที่กำหนดไว้ เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ตอบสามารถแสดงความคิดเห็นในประเด็นอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องได้อย่างอิสระ ซึ่งประเด็นดังกล่าวอาจไม่ได้มีการกำหนดไว้ล่วงหน้า การสัมภาษณ์ผู้บริหารองค์การเพื่อให้ทราบความคิดเห็น ปัญหาและอุปสรรคในปัจจัยต่างๆ **ซึ่งผู้ให้สัมภาษณ์เป็นผู้ที่รู้เรื่องการจัดการนวัตกรรมภายในองค์การอย่างแท้จริง** มีการบันทึกเสียงและถอดความจนนำไปสู่การตรวจสอบและเขียนรายงานสรุป

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาปัจจัยแห่งความเป็นเลิศในการจัดการนวัตกรรมอย่างยั่งยืนสามารถสรุปรายละเอียดนำเสนอเพื่อตอบวัตถุประสงค์ของบทความได้ดังนี้

วัตถุประสงค์ที่ 1: การทำความเข้าใจสถานะงานวิจัยด้านการจัดการนวัตกรรมองค์การในปัจจุบัน

งานวิจัยด้านการจัดการนวัตกรรมองค์การเป็นการศึกษาในบริบทที่แตกต่างกันโดยแบ่งเป็นการทบทวนวรรณกรรมที่ผ่านมา การใช้กรณีศึกษาองค์การที่ประสบความสำเร็จด้านการจัดการนวัตกรรม และการแจกแบบสอบถามองค์การชั้นนำจำนวนตั้งแต่ 49 แห่งถึง 871 แห่ง เมื่อเปรียบเทียบความคล้ายคลึงและความแตกต่างของงานวิจัยด้านการจัดการนวัตกรรมที่เกิดขึ้นตามระเบียบวิธีวิจัยพบว่า จากงานวิจัยทั้งหมด 20 บทความ มี 15 บทความใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ (9 บทความใช้การทบทวนวรรณกรรม 5 บทความใช้กรณีศึกษาและ 1 บทความใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก) และ 5 บทความใช้การวิจัยเชิงปริมาณ

ตารางที่ 1 สรุปข้อมูลจากงานวิจัยด้านการจัดการนวัตกรรมองค์การ (จำนวน 20 บทความ)

นักวิชาการ	วัตถุประสงค์	กลุ่มตัวอย่าง	ระเบียบวิธีวิจัย	จุดสำคัญ
Dervitsiotis (2010)	ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการนวัตกรรม	วรรณกรรมที่ผ่านมา	วิเคราะห์ข้อมูลทุติยภูมิ	การจัดการนวัตกรรมต้องให้ความสำคัญกับปัจจัยที่เชื่อมโยงกันระหว่างตัวขับเคลื่อนและผลลัพธ์
Lyer and Davenport (2008)	ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของกูเกิ้ล	กูเกิ้ล (Google)	กรณีศึกษา	ความสำเร็จของกูเกิ้ลเกิดจากปัจจัยต่างๆ ภายในองค์การที่รวมกันทำให้เกิดนวัตกรรม
Smith et al. (2008)	ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความสามารถในการจัดการนวัตกรรมองค์การ	วรรณกรรมที่ผ่านมา	วิเคราะห์ข้อมูลทุติยภูมิ	การจัดการนวัตกรรมเป็นแนวคิดเชิงระบบมากกว่าการให้ความสำคัญกับปัจจัยใดปัจจัยหนึ่ง
Xu et al. (2007a)	ศึกษาการจัดการนวัตกรรมทั้งองค์การ	วรรณกรรมที่ผ่านมา	วิเคราะห์ข้อมูลทุติยภูมิ	การจัดการนวัตกรรมทั้งองค์การทำให้เกิดการสร้างคุณค่าเพิ่มให้องค์การ
Xu et al. (2007b)	ศึกษาการจัดการนวัตกรรมทั้งองค์การ	ไฮเออร์ (Haier)	กรณีศึกษา	การจัดการนวัตกรรมทั้งองค์การต้องใช้ความเชื่อมโยงระหว่างปัจจัยต่างๆ ในองค์การ
Hansen & Birkinshaw (2007)	ศึกษาห่วงโซ่แห่งคุณค่าด้านนวัตกรรม	วรรณกรรมที่ผ่านมา	วิเคราะห์ข้อมูลทุติยภูมิ	องค์การต้องปรับกระบวนการนวัตกรรมให้สอดคล้องกับบริบทขององค์การ
Adams, et al. (2006)	ค้นหาตัวชี้วัดนวัตกรรม	วรรณกรรมที่ผ่านมา	วิเคราะห์ข้อมูลทุติยภูมิ	การจัดการนวัตกรรมต้องเชื่อมโยงทุกปัจจัยเป็นหนึ่งเดียว
Siguaw, et al. (2006)	ค้นหาปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการนวัตกรรม	วรรณกรรมที่ผ่านมา	วิเคราะห์ข้อมูลทุติยภูมิ	การจัดการนวัตกรรมต้องเชื่อมโยงระหว่างความสามารถด้านนวัตกรรมและผลลัพธ์ที่เกี่ยวข้องกับนวัตกรรม
Mostafa (2005)	ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความคิดสร้างสรรค์และความสามารถในการจัดการนวัตกรรม	องค์การชั้นนำ 100 แห่งในอียิปต์	แบบสอบถาม	การจัดการนวัตกรรมต้องเริ่มจากการรับรู้ความสำคัญของนวัตกรรมของผู้นำ
Henard & SZYMANSKI (2001)	ค้นหาปัจจัยที่ทำให้ผลิตภัณฑ์ขององค์การหนึ่งประสบความสำเร็จมากกว่าองค์การอื่น	วรรณกรรมที่ผ่านมา	วิเคราะห์ข้อมูลทุติยภูมิ	องค์การแห่งนวัตกรรมมีการจัดการนวัตกรรมที่เริ่มจากผู้นำและเชื่อมโยงสู่องค์ประกอบต่างๆ ขององค์การ

นักวิชาการ	วัตถุประสงค์	กลุ่มตัวอย่าง	ระเบียบวิธีวิจัย	จุดสำคัญ
Read (2000)	ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการนวัตกรรม	วรรณกรรมที่ผ่านมา	วิเคราะห์ข้อมูลทุติยภูมิ	การจัดการนวัตกรรมต้องสอดคล้องกับบริบทขององค์การ
Tang (1999)	ศึกษาโมเดลนวัตกรรมในองค์การ	องค์การ 871 แห่ง ด้านวิศวกรรม	แบบสอบถาม	การสำรวจความพร้อมขององค์การเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ต่อการประเมินนวัตกรรมองค์การ
Balbontin et al. (1999)	เปรียบเทียบปัจจัยแห่งความสำเร็จในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ขององค์การอเมริกันและสหราชอาณาจักร	49 องค์การในสหราชอาณาจักร และ 38 องค์การในอเมริกาที่มีเทคโนโลยีสูง	แบบสอบถาม	ปัจจัยแห่งความสำเร็จที่มีร่วมกัน คือ ภาวะผู้นำแบบมีส่วนร่วม การสนับสนุนจากผู้บริหาร และการเคลื่อนย้ายของสารสนเทศที่ดี
Shaw (1998)	ตรวจสอบการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ในอุตสาหกรรมทางการแพทย์ในสหราชอาณาจักร	ผู้ผลิตอุปกรณ์ทางการแพทย์ 11 แห่ง ในสหราชอาณาจักร	กรณีศึกษา	การจัดการความรู้ภายในและภายนอกองค์การ และการสร้างเครือข่ายเป็นปัจจัยแห่งความสำเร็จ
Cumming (1998)	ศึกษาภาพรวมของนวัตกรรมและความท้าทายในอนาคต	วรรณกรรมที่ผ่านมา	วิเคราะห์ข้อมูลทุติยภูมิ	ปัจจัยที่ส่งผลต่อนวัตกรรมมีจำนวนมากและต้องปรับตามสภาพแวดล้อมองค์การ
Zien & Buckler (1997)	ค้นหาหลักการขององค์การแห่งนวัตกรรม	องค์การในอเมริกา ยุโรปและญี่ปุ่น 12 แห่ง	สัมภาษณ์เชิงลึก	องค์การแต่ละแห่งต้องการโครงสร้างเชิงนวัตกรรมที่เฉพาะเจาะจงเป็นพิเศษ แต่มีหลักการทั่วไป 7 ประการ
Spivey et al. (1997)	การพัฒนากระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่	องค์การชั้นนำในหน่วยงานป้องกันประเทศอเมริกา	กรณีศึกษา	กระบวนการด้านนวัตกรรมสามารถแสดงให้เห็นเป็นระบบที่ชัดเจน
Cho (1996)	แสดงให้เห็นว่าซัมซุงจัดการนวัตกรรมอย่างไร	ซัมซุง	กรณีศึกษา	เสนอแนะโครงสร้างองค์การแบบ “Clustered Web” เพื่อการจัดการนวัตกรรม
Birchall et al. (1996)	เปรียบเทียบการจัดการนวัตกรรมของ SME ในสหราชอาณาจักร ฝรั่งเศส และโปรตุเกส	233 SME สหราชอาณาจักร 68 แห่ง ฝรั่งเศส 77 แห่ง โปรตุเกส 88 แห่ง	แบบสอบถาม	ตัวแปรด้านนวัตกรรมมีความเชื่อมโยงและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
Atuahene-Gima (1996)	เปรียบเทียบผลการดำเนินงานนวัตกรรมองค์การด้านการผลิตและบริการ	องค์การด้านการผลิตและบริการของออสเตรเลีย 600 แห่ง	แบบสอบถาม	ปัจจัยและการรับรู้ด้านนวัตกรรมมีความแตกต่างระหว่างองค์การ 2 ประเภท

ผลการศึกษาแสดงให้เห็นสถานะงานวิจัยผ่านการวิเคราะห์บทความด้านการจัดการนวัตกรรมในวารสารวิชาการที่เป็นที่ยอมรับในระดับนานาชาติสรุปได้ดังนี้

ช่วงก่อนปี ค.ศ. 2000 มีบทความวิชาการด้านการจัดการนวัตกรรมองค์การจำนวน 9 บทความ ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ (5 บทความ) ใกล้เคียงกับการวิจัยเชิงปริมาณ (4 บทความ) กลุ่มตัวอย่างเป็นองค์การชั้นนำด้านนวัตกรรม องค์การที่มีเทคโนโลยีสูง องค์การด้านการผลิตและบริการ กลุ่มตัวอย่างมีทั้งองค์การขนาดใหญ่ และองค์การขนาดเล็กและกลาง (SMEs) พื้นที่การวิจัย เป็นการศึกษาในกลุ่มประเทศยุโรปและประเทศอเมริกาเป็นส่วนใหญ่ และมีการศึกษาในประเทศออสเตรเลีย ญี่ปุ่นและเกาหลีประเทศละ 1 บทความเท่านั้น

ในขณะที่ตั้งแต่ปี ค.ศ. 2000 เป็นต้นมา มีการวิจัยด้านการจัดการนวัตกรรมทั้งองค์การจำนวน 11 บทความ งานวิจัยด้านการจัดการนวัตกรรมองค์การในช่วงนี้ส่วนใหญ่เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (10 บทความ) โดยใช้การทบทวนวรรณกรรมและกรณีศึกษาองค์การชั้นนำด้านการจัดการนวัตกรรมองค์การ และมีการศึกษาในพื้นที่ใหม่คือ ประเทศจีนและอียิปต์

วัตถุประสงค์ที่ 2: การศึกษาปัจจัยแห่งความเป็นเลิศในการจัดการนวัตกรรมองค์การอย่างยั่งยืน

ตามตารางที่ 2 แสดงให้เห็นปัจจัยแห่งความเป็นเลิศในการจัดการนวัตกรรมอย่างยั่งยืนในงานวิจัยที่ผ่านมา โดยนักวิจัยให้ความสำคัญกับตัวแปรเฉพาะที่ทำให้เกิดความเป็นเลิศในการจัดการนวัตกรรม

ตารางที่ 2 งานวิจัยเพื่อศึกษาปัจจัยแห่งความเป็นเลิศของการจัดการนวัตกรรมองค์การอย่างยั่งยืน

นักวิจัย	Leadership	Strategy	Process	People	Knowledge
Dervitsiotis (2010)	✓	✓	✓	✓	✓
Lyer and Davenport (2008)	✓	✓	✓	✓	
Smith et al. (2008)	✓	✓	✓	✓	✓
Hansen & Birkinshaw (2007)	✓	✓	✓	✓	✓
Adams, Bessant & Phelps (2006)	✓	✓	✓	✓	✓
Siguaw, et al. (2006)	✓	✓	✓	✓	✓
Xu et al. (2007a)	✓	✓	✓	✓	✓
Xu et al. (2006b)	✓	✓	✓	✓	✓
Mostafa (2005)	✓	✓	✓	✓	
Henard & SZYMANSKI	✓	✓	✓	✓	

นักวิจัย	Leadership	Strategy	Process	People	Knowledge
(2001)					
Read (2000)	✓	✓	✓	✓	✓
Tang (1999)	✓	✓	✓	✓	✓
Balbontin et al. (1999)	✓	-	✓	✓	✓
Shaw (1998)		✓	✓		✓
Cumming (1998)	✓	✓	✓	✓	✓
Zien & Buckler (1997)	✓		✓	✓	✓
Spivey et al. (1997)	✓	✓	✓	✓	✓
Cho (1996)	✓	✓	✓	✓	✓
Birchall et al. (1996)	✓	✓	✓		✓
Atuahene-Gima (1996)	✓	✓	✓	✓	
รวม	**19**	**18**	**20**	**18**	**16**

จากผลการศึกษางานวิจัยด้านการจัดการนวัตกรรมที่ผ่านมาพบว่า ปัจจัยแห่งความเป็นเลิศในการจัดการนวัตกรรมอย่างยั่งยืนแบ่งเป็น 5 ปัจจัยหลัก โดยปัจจัยด้านกระบวนการพัฒนานวัตกรรม (Process) เป็นปัจจัยที่มีความถี่มากที่สุด (20 บทความ) ทุกบทความให้ความสำคัญกับกระบวนการพัฒนานวัตกรรม รองลงมาคือ ปัจจัยการนำองค์การ (Leadership) (19 บทความ) สำหรับปัจจัยกลยุทธ์นวัตกรรมองค์การ (Strategy) และปัจจัยการร่วมมือเพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรมของพนักงานมีความถี่เท่ากัน (People) (18 บทความ) และการจัดการความรู้เพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรม (Knowledge) มีความถี่น้อยที่สุด (16 บทความ)

ในการทบทวนงานวิจัยด้านนวัตกรรม ปัจจัยแห่งความเป็นเลิศจำนวน 5 ปัจจัยได้ถูกกำหนดขึ้นเพื่อใช้อธิบายการจัดการนวัตกรรมเพื่อความยั่งยืน ซึ่งปัจจัยดังกล่าวถือเป็นปัจจัยนำเข้าและกระบวนการในทฤษฎีเชิงระบบเพื่อสร้างผลลัพธ์ด้านนวัตกรรม ตัวอย่างปัจจัยแห่งความเป็นเลิศในการจัดการนวัตกรรมอย่างยั่งยืนในงานวิจัยของ Spivey et al. (1997) สรุปว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการนวัตกรรมด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ประกอบด้วย การสนับสนุนจากผู้บริหารสำหรับวัฒนธรรมนวัตกรรม การกำหนดกลยุทธ์นวัตกรรม การให้ความสำคัญกับลูกค้า การสื่อสารและการสร้างเครือข่ายภายในและภายนอกองค์การ กลยุทธ์การบริหารทรัพยากรมนุษย์ที่เกี่ยวกับนวัตกรรม ทีมนวัตกรรมและการทำงานเป็นทีม กระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่และการจัดการข้อมูล เป็นต้น

หลังจากได้ปัจจัยแห่งความเป็นเลิศในการจัดการนวัตกรรมองค์การอย่างยั่งยืน การพิจารณาความสอดคล้องกับเกณฑ์การประเมินความเป็นเลิศด้านการจัดการนวัตกรรมในระดับนานาชาติ บทความนี้นำเสนอการเปรียบเทียบผลการศึกษาปัจจัยแห่งความเป็นเลิศในการจัดการนวัตกรรมองค์การอย่างยั่งยืนกับเกณฑ์การประเมินความเป็นเลิศด้านการจัดการนวัตกรรมในกลุ่มประเทศยุโรปและประเทศสิงคโปร์แสดงผลดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3 เกณฑ์การประเมินความเป็นเลิศด้านการจัดการนวัตกรรมระดับนานาชาติ

มาตรฐาน / ประเทศ	Leadership	Strategy	Process	People	Knowledge
European Foundation of Quality Management (EFQM) Framework for Innovation (2012) / กลุ่มประเทศยุโรป	✓	✓	✓	✓	✓
Business Excellence Niche Standard (Innovation) (2012) / ประเทศสิงคโปร์	✓	✓	✓	✓	✓

ตามตารางที่ 3 เกณฑ์การประเมินความเป็นเลิศด้านการจัดการนวัตกรรม มีการกำหนดเกณฑ์การประเมิน 2 แห่งทั่วโลกซึ่งเป็นเกณฑ์การประเมินในระดับนานาชาติคือ EFQM for Innovation จากกลุ่มประเทศยุโรป และ Business Excellence Niche Standard (Innovation) จากประเทศสิงคโปร์ ซึ่งพัฒนามาจาก Baldridge Criteria of Performance Excellence ของสหรัฐอเมริกา ซึ่งเกณฑ์การประเมินความเป็นเลิศด้านการจัดการนวัตกรรมดังกล่าวมีตัวชี้วัดซึ่งเป็นไปในทิศทางเดียวกับผลการวิจัยเพื่อศึกษาปัจจัยแห่งความเป็นเลิศในการจัดการนวัตกรรมองค์การอย่างยั่งยืน

จากผลการศึกษาสรุปว่า เกณฑ์การประเมินความเป็นเลิศด้านการจัดการนวัตกรรมองค์การของประเทศสิงคโปร์และกลุ่มประเทศยุโรป ทั้งปัจจัยหลัก เช่น การนำองค์การ กลยุทธ์ พนักงาน องค์ความรู้ และกระบวนการ รวมถึงรายละเอียดในปัจจัยหลัก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการให้เงินทุน การรองรับความเสี่ยง หรือการสนับสนุนทางด้านทรัพยากรและเทคโนโลยี แสดงให้เห็นความครอบคลุมและครบถ้วนของปัจจัยแห่งความเป็นเลิศในการจัดการนวัตกรรมองค์การอย่างยั่งยืน

จากผลการศึกษาปัจจัยแห่งความเป็นเลิศในการจัดการนวัตกรรมองค์การอย่างยั่งยืนในกระบวนการที่ 1 นำไปสู่การสัมภาษณ์เชิงลึกในกระบวนการที่ 2 เกี่ยวกับการปฏิบัติจริงของเอสซีจีเพื่อศึกษาปัจจัยแห่งความเป็นเลิศในการจัดการนวัตกรรมองค์การอย่างยั่งยืน แสดงผลได้ดังตารางที่ 4

ตารางที่ 4 รายละเอียดปัจจัยแห่งความเป็นเลิศในการจัดการนวัตกรรมองค์การอย่างยั่งยืนของเอสซีจี

ปัจจัย	ผลการศึกษา
แนวคิดการเปลี่ยนแปลงองค์การ	• เดิมเอสซีจีให้ความสำคัญกับการจัดการคุณภาพ (Total Quality Management: TQM) ซึ่งเป็นพื้นฐานของนวัตกรรม เป็นจุดแข็งในการดำเนินธุรกิจ เพื่อสร้างคุณค่าเพิ่มและตราสินค้า • จุดเริ่มต้นการเปลี่ยนแปลงมาจาก Leader เนื่องจาก ผู้บริหารมองว่า สินค้าเอสซีจีเป็นสินค้าทั่วไป (Commodity) ดังนั้นการแข่งขันจะรุนแรงขึ้นมาเรื่อยๆ จึงเป็นจุดซึ่งทางฝ่ายจัดการประกาศเรื่องนวัตกรรมเป็นวาระสำคัญขององค์การ
Leadership	• นวัตกรรมเริ่มจากบนลงล่าง (Top Down) กำหนดให้เป็นทิศทางองค์การว่าต้องไปอย่างไร • Leader คิดว่า นวัตกรรมเป็นสิ่งสำคัญ กำหนดเป็นวิสัยทัศน์/ค่านิยม • Leader ต้องมีความเข้าใจและมีความปราถนาอย่างแรงกล้า (Passion) ในการดำเนินธุรกิจและนวัตกรรม • Leader ต้องเปิดใจรับฟัง • Leader เดินสายไปสื่อสารกับผู้บริหารระดับสูงทั้งหมด • การสื่อสารวัฒนธรรมแบบเปิดให้พนักงานทุกคน • การสื่อสารความสำคัญของนวัตกรรม • การสร้างวัฒนธรรมใหม่เป็นวัฒนธรรมนวัตกรรม • องค์การที่มีการจัดการนวัตกรรมที่ดี ผู้นำควรให้ความสำคัญกับผู้มีส่วนได้เสีย (Stakeholder) ทุกกลุ่ม
Strategy	• การกำหนดเป้าหมายด้านนวัตกรรมที่ชัดเจน • การกำหนดระบบการทำงานภายในเช่น ระบบการบริหารคน การจัดการความรู้ การฝึกอบรมและพัฒนา การรับคนเข้าทำงานที่สอดคล้องกับนวัตกรรม โดยมีการตั้งเป็นทีมทำงานหลายๆ ทีมขึ้นมารับผิดชอบการเปลี่ยนแปลงองค์การ • การถ่ายทอดกลยุทธ์สู่แนวทางปฏิบัติงานด้านนวัตกรรม
People	• การกำหนดคุณสมบัติของคนนวัตกรรม • สนับสนุนให้พนักงานกล้าคิด กล้าทำ กล้าเสี่ยง • ช่วงแรกใช้การสร้างความตระหนักรู้ (Awareness) ทำให้คนเข้าใจเรื่องนวัตกรรม • พนักงานทุกคน ทุกระดับต้องมีส่วนร่วมกับการพัฒนานวัตกรรม • การปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อม • การจัดกิจกรรมกระตุ้นอย่างสม่ำเสมอ
Knowledge	• การแลกเปลี่ยนความรู้ มีเวทีใหญ่และเวทีย่อยในการแลกเปลี่ยนความคิด (Share Idea) • การนำการจัดการความรู้มาช่วยในการสร้างนวัตกรรม มีระบบเป็นตัวอำนวยความสะดวก • กระตุ้นให้คนใฝ่รู้ รู้แหล่งที่จะรู้ อยากเรียนรู้ เอาความรู้ไปใช้ให้ได้ • แลกเปลี่ยนความรู้ข้ามวัฒนธรรม
Process	• การสร้างความร่วมมือระหว่างกัน • การทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานวิจัยและพัฒนาและแผนกต่างๆ • การพัฒนานวัตกรรมโดยใช้การทำงานแบบข้ามสายงาน (Cross Function) • การเตรียมความพร้อมของระบบและกระบวนการพัฒนานวัตกรรม • การสร้างความร่วมมือกับผู้ร่วมธุรกิจ (Partner) มีการร่วมมือกับร้านค้า ผู้ผลิตวัตถุดิบเพื่อพัฒนานวัตกรรม • กระบวนการปรับปรุงการทำงานเพื่อสร้างคุณค่าให้องค์การ • องค์การต้องเข้าใจความเชื่อมโยงเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องเพื่อการพัฒนานวัตกรรม

Result	• องค์การที่มีการจัดการนวัตกรรมที่ดีควรให้ความสำคัญกับนวัตกรรมที่มีประโยชน์ต่อชุมชน สังคมและสิ่งแวดล้อมด้วย
ความเชื่อมโยงแต่ละปัจจัย	• ปัจจัยหลักอันดับแรกคือ เรื่องของ (1) ผู้นำและนวัตกรรม นำไปสู่ (2) กลยุทธ์กับการวางแผน ซึ่งเป็นปัจจัยที่จะตรวจสอบว่าองค์การจะเดินอย่างไร (2) ความรู้ และ (2) พนักงาน ทั้ง 3 ปัจจัยเป็นเรื่องที่ต้องเดินไปด้วยกัน เพื่อสร้างให้เกิด (3) กระบวนการพัฒนานวัตกรรม โดยความต้องการลูกค้าต้องได้รับการตอบสนองเพื่อสร้างความพึงพอใจสูงสุด

ตารางที่ 5 กระบวนการเปลี่ยนแปลงสู่องค์การนวัตกรรมของเอสซีจี

กระบวนการเปลี่ยนแปลง	**ช่วงที่ 1: ช่วงเริ่มต้น (ค.ศ.2004 – ค.ศ.2005)**	**ช่วงที่ 2: ช่วงเตรียมตัว (ค.ศ.2005 – ค.ศ.2006)**	**ช่วงที่ 3: ช่วงพัฒนา (ค.ศ.2006 – ปัจจุบัน)**
เป้าหมาย	กำหนดทิศทางการเปลี่ยนแปลง	สร้างโครงสร้างพื้นฐานเพื่อนวัตกรรม	สร้างความสามารถเพื่อนวัตกรรมที่มีคุณค่าเพิ่ม
ปัจจัยแห่งความเป็นเลิศ	Leadership & Strategy	Strategy, People, Knowledge, & Process	People & Process
วิธีการ	▪ แสดงให้เห็นความต้องการที่แท้จริงและชัดเจนขององค์การเพื่อนวัตกรรม ▪ กำหนดนิยามของนวัตกรรมในมุมมองของเอสซีจี ▪ กำหนดทิศทางด้านนวัตกรรมของเอสซีจี ▪ สื่อสารและสร้างความเข้าใจพื้นฐานด้านนวัตกรรม ▪ สร้างการยอมรับจากผู้บริหารระดับสูง - สร้างกิจกรรมเริ่มต้นก้าวสู่นวัตกรรม (Innovation Kick-Off) ▪ ระบุตัวขับเคลื่อนและตัวขัดขวางสู่วัฒนธรรมนวัตกรรม - สำรวจโดยที่ปรึกษาภายนอก	▪ ส่งเสริมบรรยากาศนวัตกรรม ▪ ออกแบบระบบ “คน” ในรูปแบบใหม่ – การรับคนเข้าทำงาน การประเมินผล การให้รางวัล การพัฒนาและการเลื่อนตำแหน่ง ▪ ยกระดับระบบทรัพย์สินทางปัญญา ▪ ยกระดับระบบการจัดการความรู้ ▪ พัฒนากระบวนสนับสนุนนวัตกรรม ▪ พัฒนาความสามารถและสิ่งอำนวยความสะดวกหน่วยงานวิจัยและพัฒนาของหน่วยธุรกิจ	▪ ออกแบบโครงสร้างองค์การในรูปแบบใหม่ที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมนวัตกรรม ▪ กระตุ้นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมนวัตกรรม ▪ สร้างความร่วมมือระหว่างหน่วยงานวิจัยและพัฒนาของเอสซีจีและสถาบันนวัตกรรมระดับโลก ▪ ลงทุนในเครื่องมือและเทคนิคชั้นสูงเพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรม ▪ ลงทุนในโครงการนวัตกรรม ▪ สร้างความผูกพันของพนักงานต่อการสร้างสรรค์นวัตกรรม

ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยแห่งความเป็นเลิศในการจัดการนวัตกรรมอย่างยั่งยืนของเอสซีจีมีองค์ประกอบครบถ้วนตามปัจจัยหลักซึ่งศึกษาจากบทความวิชาการที่ตีพิมพ์ในวารสารระดับนานาชาติ โดยมีระบบการจัดการนวัตกรรมองค์การชัดเจนในทุกองค์ประกอบและแสดงให้เห็นได้อย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งนวัตกรรมต้องเริ่มจากผู้นำ (Leadership) ถ่ายทอดแนวทางที่ชัดเจนผ่านกลยุทธ์ขององค์การ (Strategy) การ

บริหารคน (People) และสร้างองค์ความรู้ใหม่ (Knowledge) เพื่อมุ่งสู่การพัฒนากระบวนการนวัตกรรม (Process) และนำไปสู่การสร้างผลการดำเนินงานที่ดีขององค์การ (Result) โดยองค์ประกอบทั้งหมดมีความเชื่อมโยงและสัมพันธ์กัน ทั้งนี้ องค์ประกอบด้านกลยุทธ์ พนักงานและความรู้ถูกสร้างขึ้นขนานกัน (Parallel) และเป็นไปในทิศทางเดียวกัน

สรุปและอภิปรายผล

จากผลการศึกษาสามารถสรุปและอภิปรายผลเกี่ยวกับปัจจัยแห่งความเป็นเลิศในการจัดการนวัตกรรมองค์การอย่างยั่งยืนได้ดังนี้

วัตถุประสงค์ที่ 1: การทำความเข้าใจสถานะงานวิจัยด้านการจัดการนวัตกรรมองค์การในปัจจุบัน

ประเด็นที่ 1: การวิจัยด้านการจัดการนวัตกรรมเป็นการวิจัยที่ยังมีการศึกษาค่อนข้างน้อย หากแบ่งเป็นช่วงเวลาของการศึกษาด้านนวัตกรรมสามารถสรุปได้ดังนี้ (Xu et al., 2006)

ช่วงที่ 1: การวิจัยเกี่ยวกับนวัตกรรมระดับบุคคล (ทศวรรษ 1940 – 1950) เป็นการศึกษาในภาพย่อยขององค์การโดยได้อิทธิพลของ Schumpeter (1934) บนพื้นฐานของทฤษฎี “ความเป็นเจ้าของเป็นตัวขับเคลื่อนนวัตกรรม”

ช่วงที่ 2: การวิจัยเกี่ยวกับการสนับสนุนนวัตกรรมขององค์การ (ทศวรรษ 1960 – 1970) เป็นการศึกษาแหล่งที่มาของนวัตกรรมภายในองค์การและให้ความสำคัญกับการสนับสนุนนวัตกรรมในองค์การผ่านกิจกรรมด้านการวิจัยและพัฒนา

ช่วงที่ 3: การวิจัยเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของบุคคลภายนอก (ทศวรรษ 1970) เป็นการศึกษาบทบาทที่สำคัญของผู้ใช้เกี่ยวกับนวัตกรรมและกระบวนการนวัตกรรม โดยตั้งคำถามวิจัยว่า ทำอย่างไรองค์การจึงจะสามารถหาบุคคลซึ่งเป็นแหล่งที่มาหลักของนวัตกรรมได้

ช่วงที่ 4: การวิจัยเกี่ยวกับนวัตกรรมเชิงระบบ องค์รวมและกลุ่มของนวัตกรรม (ทศวรรษ 1980 – 1990) เป็นการศึกษาระบบของนวัตกรรมโดยใช้ทฤษฎีระบบมากกว่าการศึกษานวัตกรรมในระดับบุคคล

ช่วงที่ 5: การวิจัยเกี่ยวกับนวัตกรรมทั้งองค์การ (ศตวรรษที่ 21) เป็นการศึกษาการจัดการนวัตกรรมที่ทุกคนในองค์การมีส่วนร่วม ในทุกกระบวนการ ในทุกช่วงเวลา ในทุกหน้าที่งาน โดยการทำให้คนทุกคนในองค์การมีส่วนร่วมในการพัฒนานวัตกรรม

ประเด็นที่ 2: ในปัจจุบัน นักวิจัยด้านนวัตกรรมพยายามศึกษาว่า ปัจจัยใดจะทำให้องค์การมีการจัดการนวัตกรรมอย่างยั่งยืน โดยการใช้ทฤษฎีเชิงระบบเข้ามาใช้ในการอธิบาย จากผลการศึกษาสรุปได้ว่า การจัดการนวัตกรรมเกิดขึ้นได้ในองค์การหลากหลายรูปแบบ ไม่จำกัดเฉพาะองค์การขนาดใหญ่และองค์การด้านการผลิตเท่านั้น โดยเริ่มต้นการศึกษาองค์การในประเทศพัฒนาแล้วและมีนวัตกรรมเกิดขึ้นจำนวนมากในทวีปยุโรปและอเมริกา แต่ในช่วงหลังเริ่มมีการศึกษาการจัดการนวัตกรรมในประเทศอื่นๆ ในทวีปเอเชียและออสเตรเลีย เช่น ประเทศเกาหลีใต้ ญี่ปุ่น ออสเตรเลีย และจีน เนื่องจากมีองค์การนวัตกรรมเกิดขึ้นจำนวนมากทำให้

นักวิจัยต้องการศึกษาว่า องค์การมีการจัดการนวัตกรรมเพื่อความยั่งยืนอย่างไรเพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาองค์การ

ประเด็นที่ 3: งานวิจัยด้านการจัดการนวัตกรรมองค์การส่วนใหญ่เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้การทบทวนวรรณกรรมและกรณีศึกษาองค์การชั้นนำด้านการจัดการนวัตกรรม เนื่องจากนวัตกรรมและการจัดการนวัตกรรมมีความซับซ้อนมากและมีความหลากหลายของบริบทการศึกษา นักวิจัยจึงต้องการเข้าใจปรากฏการณ์ที่แท้จริงและค้นหาปัจจัยแห่งความเป็นเลิศในการจัดการนวัตกรรมเพื่อความยั่งยืน

วัตถุประสงค์ที่ 2: การศึกษาปัจจัยแห่งความเป็นเลิศในการจัดการนวัตกรรมองค์การอย่างยั่งยืน

นวัตกรรมเป็นแนวคิดที่ใช้รองรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นของทุกองค์การ การทำให้องค์การอยู่รอด สร้างให้เกิดความได้เปรียบในการแข่งขันและการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน องค์การจำเป็นต้องทำให้นวัตกรรมกลายเป็นส่วนหนึ่งของกลยุทธ์องค์การเพื่อสร้างความสำเร็จ ปัญหาที่เกิดขึ้นคือ อะไรคือปัจจัยแห่งความสำเร็จของการจัดการนวัตกรรมองค์การให้เกิดขึ้นอย่างยั่งยืน ซึ่งเป็นคำถามที่นักวิจัยด้านนวัตกรรมต้องการหาคำตอบ จากผลการศึกษาทั้งหมดสามารถสรุปได้ดังนี้

1. ความหมายของการจัดการนวัตกรรมองค์การอย่างยั่งยืน

การจัดการนวัตกรรมองค์การอย่างยั่งยืน เป็นระบบการบริหารจัดการองค์ประกอบหรือปัจจัยสำคัญในการดำเนินงานที่สนับสนุนและส่งเสริมให้เกิดการสร้างสรรค์นวัตกรรมอย่างมีทิศทาง ต่อเนื่องและยั่งยืน

2. ลักษณะการจัดการนวัตกรรมองค์การอย่างยั่งยืน

ประกอบด้วยการปรับเปลี่ยนเกิดขึ้นตั้งแต่ทิศทาง นโยบาย กลยุทธ์ โครงสร้าง วัฒนธรรม จนถึงรูปแบบการทำงานเพื่อสร้างสมรรถนะใหม่ขององค์การให้เกิดการสร้างสรรค์นวัตกรรมอย่างต่อเนื่อง โดยการจัดการนวัตกรรมเพื่อความยั่งยืน

1. เกี่ยวข้องกับทุกหน้าที่งาน ไม่ใช่เฉพาะหน่วยงานวิจัยและพัฒนาเท่านั้น
2. เกี่ยวข้องกับทุกคนในองค์การ ไม่ใช่เฉพาะผู้บริหารหรือนักวิจัยเท่านั้น
3. เกี่ยวข้องกับการปรับระบบทุกส่วนภายในองค์การ (กระบวนการทำงาน, การบริหาร และวัฒนธรรมองค์การ) ไม่ใช่เฉพาะเทคโนโลยีเท่านั้น
4. เกี่ยวข้องกับระบบ บรรยากาศและคนที่เป็นไปในทิศทางเดียวกันเพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรมให้เกิดขึ้นในทุกเวลา ทุกสถานที่

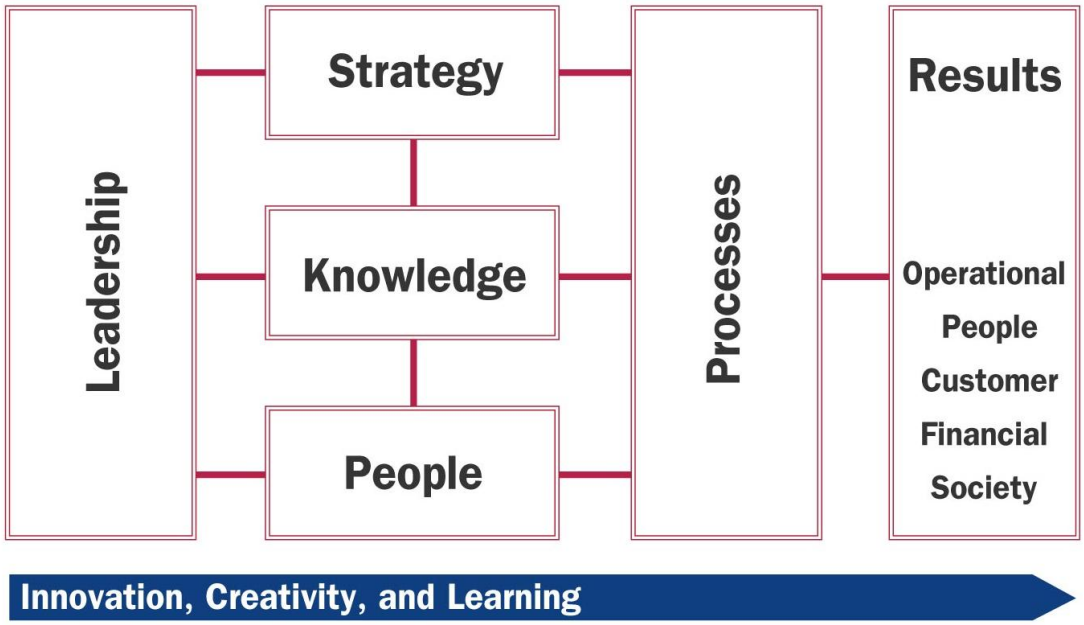
3. องค์ประกอบการจัดการนวัตกรรมองค์การอย่างยั่งยืน

ปัจจัยแห่งความเป็นเลิศในการจัดการนวัตกรรมองค์การอย่างยั่งยืน ประกอบด้วย 5 ปัจจัยหลักและ 1 ผลลัพธ์ ดังนี้

1) Leadership (นวัตกรรมเริ่มจากผู้นำ)
2) Strategy (ขับเคลื่อนผ่านกลยุทธ์)

3) Knowledge (สร้างปัญญา ค้นหาสิ่งใหม่)
4) People (จากใจทุกคน ทุกที่ ทุกเวลา)
5) Process (เพื่อพัฒนากระบวนการนวัตกรรม)
6) Result (มุ่งสู่ผลลัพธ์จากทุกมุมมอง)

4. กรอบแนวคิดการจัดการนวัตกรรมอย่างยั่งยืน



ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการจัดการนวัตกรรมองค์การอย่างยั่งยืน

นวัตกรรมต้องเริ่มจากผู้นำ (Leadership) โดยผู้นำมีความจริงจังต่อการผลักดันให้เกิดนวัตกรรมภายในองค์การ และมองนวัตกรรมเป็นปัจจัยที่นำไปสู่ความสามารถในการแข่งขัน โดยผู้นำต้องแสดงตนเองเป็นตัวอย่าง (Role Model) ของการเปิดใจเพื่อรับสิ่งใหม่ (Open) รวมถึงมีการกระจายอำนาจสู่พนักงาน (Empowerment) และ**ถ่ายทอดแนวทางที่ชัดเจนผ่านกลยุทธ์ขององค์การ (Strategy) การบริหารคน (People)** ให้มีลักษณะเหมาะสมต่อการสร้างสรรค์นวัตกรรม และ**สร้างองค์ความรู้ใหม่ (Knowledge)** เพื่อมุ่งสู่**การพัฒนากระบวนการนวัตกรรม (Process)** และนำไปสู่**การสร้างผลการดำเนินงานที่ดีขององค์การ (Result)**

ปัจจัยทั้งหมดต้องมีความเชื่อมโยงและสัมพันธ์กัน โดยเริ่มจากผู้นำที่เป็นตัวขับเคลื่อนนวัตกรรม (Driver Factor) ไปสู่ปัจจัยที่เป็นระบบสนับสนุนให้เกิดนวัตกรรม (Support Factors) ซึ่งเป็นปัจจัยด้านกลยุทธ์ พนักงานและความรู้ ทั้งนี้ปัจจัยทั้งสามต้องได้รับการวางทิศทางที่ดีจากผู้นำเกิดขึ้นควบคู่กัน (Parallel) เชื่อมโยงกัน (Linkage) และเป็นไปในทิศทางเดียวกัน (Align) เพื่อนำไปสู่กระบวนการพัฒนานวัตกรรม (Process Factor) ทั่วทั้งองค์การ และนำไปสู่ผลการดำเนินงานในทุกมุมมองคือ การปฏิบัติงาน การเงิน สังคม ลูกค้า และพนักงาน

ปัจจัยทั้งหมดเกิดจากการเรียนรู้ ความคิดสร้างสรรค์และพัฒนาเป็นนวัตกรรมเพื่อสร้างผลการดำเนินงานที่ดีต่อผู้มีส่วนได้เสียขององค์การ

จากผลการศึกษาสามารถสรุปปัจจัยแห่งความเป็นเลิศในการจัดการนวัตกรรมองค์การเป็น 5 ปัจจัยหลัก 13 ปัจจัยย่อยและ 44 องค์ประกอบ ตามตารางที่ 6

ตารางที่ 6 ปัจจัยแห่งความเป็นเลิศในการจัดการนวัตกรรมองค์การอย่างยั่งยืน

ปัจจัยหลัก	ปัจจัยย่อย	องค์ประกอบ
ปัจจัยที่เป็นตัวขับเคลื่อนนวัตกรรม (Driver Factor) 1. การนำองค์การนวัตกรรม (Leadership for Innovation)	1. การสนับสนุนด้านนวัตกรรมจากผู้บริหารระดับสูง	1. การพัฒนาค่านิยมขององค์การที่มุ่งเน้นนวัตกรรม 2. การสื่อสารวิสัยทัศน์ พันธกิจ และค่านิยมของการมุ่งเน้นนวัตกรรมไปยังบุคลากรในองค์การและผู้มีส่วนได้เสียทั้งหมด 3. การอธิบายและสนับสนุนคำมั่นสัญญาที่มีเพื่อสร้างความเป็นเลิศด้านนวัตกรรมในกิจกรรมประจำวัน 4. การประเมินและปรับปรุงประสิทธิผลของการนำองค์การที่มุ่งเน้นนวัตกรรม
	2. การสร้างวัฒนธรรมนวัตกรรม	5. การแปรเปลี่ยนค่านิยมองค์การไปสู่พฤติกรรมที่พึงปราถนาเพื่อสนับสนุนและส่งเสริมให้เกิดนวัตกรรม 6. การนำนโยบายและวิธีปฏิบัติที่มุ่งเน้นนวัตกรรมมาใช้ เพื่อสนับสนุนให้เกิดเป็นค่านิยมองค์การ 7. การจัดทำโครงการเพื่อส่งเสริมวัฒนธรรมนวัตกรรม 8. การทบทวน และปิดช่องว่างระหว่างวัฒนธรรมองค์การในปัจจุบัน เพื่อก้าวไปสู่องค์การที่มีวัฒนธรรมนวัตกรรม
ปัจจัยที่เป็นระบบสนับสนุนให้เกิดนวัตกรรม (Support Factor) 2. กลยุทธ์นวัตกรรมองค์การ (Innovation Strategy)	3. การจัดทำกลยุทธ์ด้านนวัตกรรม และถ่ายทอดกลยุทธ์นวัตกรรมเพื่อนำไปปฏิบัติ	9. การกำหนดกลยุทธ์ที่มุ่งเน้นนวัตกรรม 10. กลยุทธ์นวัตกรรมขององค์การเป็นไปในทิศทางเดียวกับวัตถุประสงค์และเป้าหมายขององค์การ 11. การกำหนดเป้าหมายระยะสั้นและระยะยาวสำหรับการดำเนินกลยุทธ์นวัตกรรม 12. การพัฒนาแผนการดำเนินงานที่สอดคล้องกับกลยุทธ์และเป้าหมายนวัตกรรม 13. การจัดสรรทรัพยากรเพื่อรองรับกิจกรรมที่ส่งเสริมให้เกิดนวัตกรรม 14. การกำหนดเป้าหมายให้แก่บุคลากรในองค์การซึ่งมีความเชื่อมโยงกับเป้าหมายและกลยุทธ์นวัตกรรม 15. การวัดผลการดำเนินงานด้านนวัตกรรมตามแผนงาน และมีการตรวจสอบอย่างต่อเนื่อง

ปัจจัยหลัก	ปัจจัยย่อย	องค์ประกอบ
ปัจจัยที่เป็นระบบสนับสนุนให้เกิดนวัตกรรม (Support Factor) 3. การจัดการความรู้เพื่อนวัตกรรม (Knowledge Management for Innovation)	4. การจัดการสารสนเทศ ความรู้และเทคโนโลยี	16. การเลือก เก็บสะสม และให้ความสำคัญกับสารสนเทศและความรู้ที่เกี่ยวข้องกับนวัตกรรม 17. การแบ่งปันสารสนเทศและความรู้ เพื่อกระตุ้นให้เกิดนวัตกรรมและการเรียนรู้ 18. การวิเคราะห์ และใช้สารสนเทศ ความรู้และเทคโนโลยีจากแหล่งที่มาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับนวัตกรรม 19. การรักษาองค์ความรู้เพื่อสนับสนุนให้เกิดนวัตกรรม
	5. การเปรียบเทียบสารสนเทศและเทคโนโลยีกับเกณฑ์มาตรฐาน	20. การพัฒนาเกณฑ์สำหรับการคัดเลือกสารสนเทศเพื่อการเปรียบเทียบและเทียบเคียงกับวิธีปฏิบัติที่ดีเพื่อปรับปรุงผลการดำเนินงานด้านนวัตกรรม 21. การใช้สารสนเทศเพื่อการเปรียบเทียบและเทียบเคียงกับวิธีปฏิบัติที่ดีเพื่อสนับสนุนการมุ่งเน้นนวัตกรรม
ปัจจัยที่เป็นระบบสนับสนุนให้เกิดนวัตกรรม (Support Factor) 4. การร่วมมือเพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรมจากใจของพนักงานทุกคน ทุกที่ ทุกเวลา (People Management for Innovation)	6. การวางแผนด้านพนักงานเพื่อนวัตกรรม	22. แผนทรัพยากรบุคคลที่มีพื้นฐานอยู่บนกลยุทธ์นวัตกรรมขององค์การ 23. ความสามารถด้านนวัตกรรมของผู้ที่มีศักยภาพที่จะถูกจ้างงานมีการประเมินเพื่อการสนับสนุนวัฒนธรรมนวัตกรรม
	7. การสร้างความผูกพันของพนักงานเพื่อนวัตกรรม	24. การพัฒนากลไกเพื่อสร้างความผูกพันของบุคลากรต่อการสร้างนวัตกรรม 25. การพัฒนากลไกเพื่อกระตุ้นให้เกิดการปฏิบัติงานข้ามสายงาน และการเรียนรู้ข้ามสังคมวัฒนธรรมเพื่อสนับสนุนให้เกิดนวัตกรรม
	8. การเรียนรู้และพัฒนาพนักงาน	26. การระบุความต้องการในการพัฒนาและการเรียนรู้ของพนักงาน โดยมีพื้นฐานอยู่บนกลยุทธ์นวัตกรรมขององค์การ 27. การนำเสนอโครงการต่างๆ เพื่อให้บรรลุความต้องการในการพัฒนาและส่งเสริมการเรียนรู้ของพนักงาน
	9. การสร้างความสุขและความพึงพอใจในการทำงาน	28. การสร้างสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมสำหรับพนักงานเพื่อสนับสนุนให้เกิดการมุ่งเน้นนวัตกรรม 29. การวัดและประเมินผลความพึงพอใจของบุคลากรที่เกี่ยวข้องในด้านนวัตกรรม
	10. การประเมินผลงานและให้รางวัลพนักงานเพื่อนวัตกรรม	30. การทำให้การประเมินผลการปฏิบัติงาน เป็นไปในทิศทางเดียวกันกับเป้าหมายด้านนวัตกรรมขององค์การ 31. การยกย่องและให้รางวัลตอบแทนแก่พนักงานที่มีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์นวัตกรรม

ปัจจัยหลัก	ปัจจัยย่อย	องค์ประกอบ
ปัจจัยด้านกระบวนการพัฒนานวัตกรรม (Process Factor) 5. กระบวนการพัฒนานวัตกรรม (Innovation Process)	11. กระบวนการนวัตกรรม	32. การสร้าง รวบรวม และคัดเลือกแนวความคิดที่สร้างสรรค์จากแหล่งที่มาต่างๆ 33. แนวทางการพัฒนาสิ่งใหม่ และเปลี่ยนความต้องการให้เกิดเป็นนวัตกรรม 34. การทำให้บุคลากรและผู้ร่วมธุรกิจ เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการออกแบบและสร้างผลิตภัณฑ์และบริการใหม่ 35. สัมพันธภาพที่ดีกับลูกค้า และสามารถระบุโอกาสการเกิดนวัตกรรมจากกลุ่มลูกค้าได้ 36. การดำเนินการโครงงานนวัตกรรมและกำหนดโครงสร้างการทำงานที่เหมาะสม 37. การนำนวัตกรรมมาปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายทางธุรกิจ 38. การตรวจตราระบบการจัดการของโครงงานนวัตกรรม 39. การป้องกันองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับนวัตกรรม 40. การประเมินความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นจากโครงงานนวัตกรรม
	12. การปรับปรุงกระบวนการทำงาน	41. การค้นหาการปรับปรุงงานแบบก้าวกระโดดในกระบวนการหลักทางธุรกิจเพื่อสร้างคุณค่าให้แก่องค์การ 42. การประเมินและปรับปรุงการจัดการกระบวนการนวัตกรรมเพื่อสร้างนวัตกรรมผลิตภัณฑ์ นวัตกรรมการบริการและนวัตกรรมกระบวนการทางธุรกิจ
	13. การบริหารผู้มีส่วนได้เสียในกระบวนการนวัตกรรม	43. การดึงผู้ผลิตวัตถุดิบ ผู้ร่วมธุรกิจ และผู้มีส่วนได้เสียเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการด้านนวัตกรรม 44. การนำเสียงสะท้อนจากผู้มีส่วนได้เสีย ผู้ร่วมธุรกิจและผู้จัดหาวัตถุดิบเข้ามาอยู่ในแผนนวัตกรรม

ปัจจัยแห่งความเป็นเลิศในการจัดการนวัตกรรมอย่างยั่งยืนแบ่งเป็น 3 ส่วนหลักดังนี้

1. ปัจจัยที่เป็นตัวขับเคลื่อนนวัตกรรม (Driver Factor)

ปัจจัยที่เป็นตัวขับเคลื่อนนวัตกรรมเป็นจุดเริ่มต้นของการจัดการนวัตกรมองค์การอย่างยั่งยืน คือ **การนำองค์การนวัตกรรม** โดยผู้บริหารที่มีความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงองค์การไปสู่ความเป็นนวัตกรรม

<u>การนำองค์การนวัตกรรม</u> เป็นการตรวจสอบระบบการนำองค์การ และการขับเคลื่อนนวัตกรรม โดยมีตัวชี้วัดที่สำคัญเช่น ผู้นำหรือผู้บริหารระดับต่างๆ มีการกำหนดแนวทางในการสื่อสารเพื่อสนับสนุนนวัตกรรมและสร้างความรู้และความสามารถเพื่อกระตุ้นให้เกิดนวัตกรรมภายในองค์การ เป็นต้น ประกอบด้วย

(1) การวิเคราะห์ผู้นำ/ผู้บริหารระดับสูง ในการสนับสนุนด้านนวัตกรรม

(2) วัฒนธรรมองค์การเพื่อสนับสนุนนวัตกรรม เช่น พฤติกรรม บรรยากาศ

2. ปัจจัยที่เป็นระบบสนับสนุนให้เกิดนวัตกรรม (Support Factor)

ปัจจัยที่เป็นระบบสนับสนุนให้เกิดนวัตกรรมมีหน้าที่ช่วยส่งเสริมและสนับสนุนการขับเคลื่อนนวัตกรรม ให้ดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งประกอบด้วย (1) กลยุทธ์นวัตกรรม (2) การจัดการความรู้เพื่อนวัตกรรม และ (3) การร่วมมือเพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรมจากใจของพนักงานทุกคน ทุกที่ ทุกเวลา

การสร้างสรรค์นวัตกรรมองค์การอย่างยั่งยืน นอกจากต้องได้รับการสนับสนุนที่ดีจากผู้นำแล้ว การมีกลยุทธ์ที่สอดคล้องกับวิสัยทัศน์องค์การโดยมีการกำหนดนโยบาย/กลยุทธ์ทางด้านนวัตกรรม เพื่อส่งต่อให้พนักงานทุกคนในองค์การได้รับรู้ พร้อมดำเนินการไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการสร้างสรรค์นวัตกรรมให้เกิดขึ้นในทุกส่วนขององค์การ พร้อมสร้างความรู้ในการสร้างสรรค์สิ่งใหม่อย่างต่อเนื่อง และผลักดันให้พนักงานมีความพร้อมและเข้าใจความสำคัญของนวัตกรรม ปัจจัยทั้งหมดนี้ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่สนับสนุนให้เกิดนวัตกรรมองค์การ

<u>กลยุทธ์นวัตกรรมองค์การ</u> เป็นปัจจัยที่เชื่อมโยงจากการนำองค์การนวัตกรรม โดยให้ความสำคัญกับกระบวนการวางแผนและกำหนดกลยุทธ์ขององค์การเพื่อนวัตกรรม และการกำหนดกลยุทธ์ในระดับแผนการดำเนินงานขององค์การ ตัวอย่างตัวชี้วัดเช่น องค์การมีการกำหนดกระบวนการวางแผนเพื่อสนับสนุนนวัตกรรมโดยวิเคราะห์ผู้ร่วมธุรกิจ บุคคลภายนอก การเปลี่ยนแปลงของลูกค้า และคู่แข่งขัน ประกอบด้วย

(1) การจัดทำกลยุทธ์ด้านนวัตกรรม

(2) การถ่ายทอดวิสัยทัศน์ พันธกิจและกลยุทธ์นวัตกรรมไปสู่พนักงาน

<u>การจัดการความรู้เพื่อนวัตกรรม</u> เป็นการมุ่งเน้นการจัดการในการค้นหาความรู้และสารสนเทศเพื่อให้ในการสนับสนุนให้เกิดนวัตกรรม เช่น องค์การมีการจัดหาช่องทางที่หลากหลายเพื่อให้พนักงานสามารถค้นหาและเข้าถึงความรู้อย่างกว้างขวางในทุกระดับของพนักงาน รวมถึงพนักงานรู้ว่าความรู้ที่จำเป็นอยู่ที่ใดในองค์การและนอกองค์การ ประกอบด้วย

(1) การจัดการสารสนเทศ ความรู้และเทคโนโลยี

(2) การเปรียบเทียบสารสนเทศและเทคโนโลยีกับเกณฑ์มาตรฐานเพื่อค้นหาความรู้ใหม่

<u>การร่วมมือเพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรมจากใจของพนักงานทุกคน ทุกที่ ทุกเวลา</u> เป็นการให้ความสำคัญกับองค์การในการสร้างศักยภาพของพนักงานเพื่อสร้างนวัตกรรมเช่น การวางแผนด้านพนักงานเพื่อสนับสนุนกลยุทธ์ขององค์การในการสร้างสรรค์นวัตกรรม ประกอบด้วย

(1) การวางแผนด้านพนักงานเพื่อนวัตกรรม

(2) การสร้างความผูกพันของพนักงานเพื่อนวัตกรรม

(3) การเรียนรู้และพัฒนาพนักงาน

(4) การสร้างความสุขและความพึงพอใจในการทำงาน

(5) การประเมินผลและให้รางวัลพนักงานเพื่อนวัตกรรม

3. ปัจจัยด้านกระบวนการพัฒนานวัตกรรม (Process Factor)

ปัจจัยสุดท้ายคือ กระบวนการพัฒนานวัตกรรม หมายถึง กระบวนการที่ปัจจัยที่เป็นตัวขับเคลื่อนนวัตกรรม ดำเนินการสร้างสรรค์นวัตกรรม โดยดึงเอาระบบสนับสนุนนวัตกรรมมาใช้ในการสร้างสรรค์นั้นให้เกิดประโยชน์ และประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้

<u>กระบวนการพัฒนานวัตกรรม</u> เป็นการแสดงให้เห็นว่าองค์การมีการจัดการกระบวนการในตอบสนองความต้องการของลูกค้าและสร้างให้เกิดนวัตกรรมได้อย่างไร ประกอบด้วย

(1) กระบวนการนวัตกรรม

(2) การปรับปรุงกระบวนการทำงาน

(3) การบริหารผู้มีส่วนได้เสียในกระบวนการนวัตกรรม

จากการทบทวนวรรณกรรมที่ผ่านมาพบว่า องค์การใดมีระบบการบริหารจัดการนวัตกรรมที่ดีในทุกส่วนข้างต้น องค์การนั้นก็จะเกิดการสร้างสรรค์นวัตกรรมออกสู่ตลาดอย่างยั่งยืนและต่อเนื่อง โดยผลลัพธ์จากการสร้างสรรค์นวัตกรรม เป็นการตรวจสอบผลการดำเนินงานขององค์การในส่วนที่มีความสำคัญในด้านต่างๆ คือ (1) ผลลัพธ์ด้านลูกค้า (2) ผลลัพธ์ด้านการเงิน (3) ผลลัพธ์ด้านพนักงาน (4) ผลลัพธ์ด้านการปฏิบัติงาน และ (5) ผลลัพธ์ด้านสังคมและชุมชน

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1. สถานะของการวิจัยด้านการจัดการนวัตกรรมทั้งองค์การมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นเนื่องจากความแตกต่างของบริบทองค์การ ดังนั้นนักวิจัยด้านนวัตกรรมต้องให้นิยามของนวัตกรรมและขอบเขตของการศึกษาที่ชัดเจน
2. ปัจจัยแห่งความเป็นเลิศทั้ง 5 ปัจจัยเป็นปัจจัยสำคัญในการจัดการนวัตกรรมเพื่อความยั่งยืน ความยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้เมื่อนวัตกรรมต้องได้รับการสนับสนุนจากผู้นำและผู้บริหารระดับสูงเท่านั้น และส่งต่อผ่านกลยุทธ์ขององค์การ การจัดการความรู้ การบริหารคน และการจัดการกระบวนการนวัตกรรมจนถึงผลลัพธ์ขององค์การ โดยแบ่งเป็นปัจจัยที่เป็นตัวขับเคลื่อนนวัตกรรม ปัจจัยที่เป็นระบบสนับสนุนให้เกิดนวัตกรรม ปัจจัยด้านกระบวนการนวัตกรรม และผลลัพธ์ในทุกมุมมอง
3. ปัจจัยแห่งความเป็นเลิศในการจัดการนวัตกรรมองค์การอย่างยั่งยืนเป็นปัจจัยที่มีความเชื่อมโยงกันและต้องมองระบบทั้งหมดเป็นหนึ่งเดียวกันและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ไม่สามารถให้ความสำคัญเพียงปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งได้
4. การจัดการนวัตกรรมองค์การอย่างยั่งยืนสามารถนำไปใช้ในองค์การทุกประเภท ทุกขนาดได้ แต่ต้องประยุกต์ให้สอดคล้องกับบริบทของแต่ละองค์การ และมีความเฉพาะเจาะจงกับองค์การดังแนวคิดมุมมองด้านทรัพยากรที่มีคุณค่าเฉพาะขององค์การ
5. การจัดการนวัตกรรมองค์การอย่างยั่งยืนต้องอาศัยความพร้อมในการปรับองค์การไปสู่องค์การรูปแบบใหม่ในทุกมุมมอง ซึ่งต้องใช้ความตั้งใจ ความพยายามและเวลาในการปรับเปลี่ยนอย่างเป็นระบบ

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

การศึกษาเพื่อกำหนดเกณฑ์มาตรฐานเพื่อประเมินปัจจัยแห่งความเป็นเลิศในการจัดการนวัตกรรมอย่างยั่งยืนโดยการวิจัยกับองค์การชั้นนำที่ประสบความสำเร็จด้านการจัดการนวัตกรรมองค์การอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการการจัดทำระบบบริหารจัดการนวัตกรรมทั้งองค์กร (Total Innovation Management) สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ (องค์การมหาชน)

รายการอ้างอิง

Adams, Richard, Bessant, John, and Phelps, Robert. (2006). Innovation management measurement: A review. *International Journal of Management Reviews*, 8, 21–47.

Amabile, T.M. (1998). From Individual Creativity to Organisational Innovation. In K.Gronhaug and G.Kaufmann (eds). *Innovation: A Cross-disciplinary Perspective*. Oslo: Nerwegian University Press.

Atuahene-Gima, K. (1996). Differential Potency of Factors Affecting Innovation Performance in Manufacturing and Services Firms in Australia. *Journal of Product Innovation Management*, 13(1), 35-52.

Babbie, E. (2001). *The Practice of Social Research*, *9th ed.* Wadsworth: Wadsworth.

Balbontin, A. et al. (1999). New Product Success Factors in American and British Firm. *International Journal of Technology Management,* 17(3), 259-80.

Barney, J.B. (1991). Firm Resources and Sustained Competitive Advantage. *Journal of Management,* 17(1), 99-120.

Birchall, D.W., Chanaron, J.J. and Soderquist, K. (1996). Managing Innovation in SMEs: A Comparison of Companies in the UK, France and Portugal. *International Journal of Technology Management*, 12(3), 291-305.

Briggs, J. (1992). *Fractals: The Pattern of Chaos*. London: Thames and Hudson.

Burgelman, R.A. and Sayles, L.R. (1986). *Inside Corporate Innovation*. The Free Press. New York.

Child, J. (1972). Organizational Structure, Environment and Performance: the Role of Strategic choice. *Sociology,* 6, 1-22.

Cho, S. (1996). *How Sumsung Organized for Innovation*. Long Range Planning, 29(26), 783-796.

Cooper, J.R. (1998). A Multidimensional Approach to the Adoption of Innovation. *Management Decision*, 36(8), 493-502.

Cumming, Brian, S. (1998). Innovation overview and future challenges. *European Journal of Innovation Management*, 1, 21–29.

Damanpour, F. (1987). The Adoption of Technological, Administrative, and Ancillary Innovations: the Impact of Organizational Factors. *Journal of Management*, 13, 675-688.

Dervitsiotis, Kostas N. (2010). A framework for the assessment of an organisation's innovation excellence. *Total Quality Management*, 21, 903–918.

Dos Santos, B. L. and Pfeffers, K. (1995). Rewards to Investors in Innovative Information Technology Applications: First Movers and Early Followers in ATMs. *Organization Science*, 6, 241-2593.

EFQM. (2012). *EFQM framework for Innovation.* Belgium, EFQM Publication.

Fiol, C.M. (2001). Revisiting an Identity-Based View of Sustainable Competitive Advantage. *Journal of Management,* 27(6), 691-9.

Gopalakrishnan, S. and Demanpour, F. (1997). A Review of Innovation Research in Economics, Sociology and Tecchnology Management. *Omega, International Journal of Management Science*, 25, 15-28.

Hansen, Morten, T. and Birkinshaw, Julian. (2007). The Innovation Value Chain. *Harvard Business Review,* June, 121-130.

Hadjimanolis, Athanasios (2000). A Resource-Based View of Innovativeness in Small Firms. *Technology Analysis and Strategic Management*, 12(2), 263-81.

Henard, D.H. and SZYMANSKI, D.M. (2001). Why some new products are more successful than others. *Journal of Marketing Research,* 38, 362-375.

Lawrence, P.R. and Lorsch, J.W. (1967). *Organization and Environment.* Homewood, IL: Irwin.

Learned, E., Christensen, C., Andrews, K. and Guth, W. (1969). *Business Policy: Text and Cases.* Homewood, IL: Irwin.

Lyer, B. and Davenport, T.H. (2008). Reverse Engineering Google's Innovation Machine. *Harvard Business Review,* April, 59-68.

Nohira, N. and Gulati, R. (1996). Is Slack Good or Bad for Innovation?. *The Academy of Management Journal,* 39, 1245-64.

Paladino, Angela. (2006). Understanding the Drivers of Corporate Performance and Customer Value. In Manzoni, Jean-Francois and Piscataway, Marc, Epstein (eds). *Performance Measurement and Management Control: Improving Organizations and Society*. NJ: Elsevier Science.

Read, A. (2000). Determinants of successful organizational innovation: A review of current research. *Journal of Management Practice*, 3(1), 95-199.

Rogers, E.M. (1983). *Diffusion of Innovations, 3rd ed.* New York: Free Press.

Shaw, B. (1998). Innovation and New Product Development in the UK Medical Equipment Industry. *International Journal of Technology Management*, 15: 433-45.

Schumpeter, J.A. (1934). *The theory of economic development.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Siguaw, Judy, A., Simpson, Penny, M., and Enz, Cathy, A. (2006). Conceptualizing Innovation Orientation: A Framework for Study and Integration of Innovation Research. *Journal of Product Innovation Management,* 23, 556–574.

Spivey, W.A., Munson, J.M. and Wolcott, J.H. (1997). Improving the New Product Development Process. *Journal of Product Innovation Management,* 14(3), 203-18.

SPRING. (2012). *Innovation Scorecard for Business Excellence.* Singapore, SPRING Publication.

Tang, H.K. (1998). An Integrative Model of Innovation in Organisations. *Technovation*, 18(5): 297-309.

Teece, David J., Pisano, Gary and Shuen, Amy (1997). Dynamic Capabilities and Strategic Management. *Strategic Management Journal,* 18(7), 509-33.

Vecchio, R.P., Hearn, G. and Southey, G. (1998). *Organisational Behaviour, 2nd ed.* Sydney: Harcourt Brace and Company.

West, M. and Farr, J. (1990). Innovation at Work. In M.A. West and J.L.Farr (eds). *Innovation and Creativity at Work.* Chichester: Wiley.

Wolfe, R.A. (1994). Organisational innovation: Review, Critique and Suggested Research Directions'. *Journal of Management Studies*, 31(3), 405-31.

Xu, Q., et al. (2007). Total Innovation Management: a novel paradigm of innovation management in the 21st century. *Journal of Technology Transfer*, 32, 9-25.

Xu, Q., et al. (2007). Haier's Tao of innovation: A case study of the emerging Total Innovation Management (Tim) model. *Journal of Technology Transfer*, 32, 27-47.

Yuchtman, E. and Seashore, S.E. (1967). A System Resource Approach to Organizational Effectiveness. *American Sociological Review*, 32, 891-903.

Zaltman, G., Duncan, R. and Holbek, J. (1973). *Innovations and Organizations*. New York: Wiley.

Zien, K.A. and Buckler, S.A. (1997). Dreams to Market: Crafting a Culture of Innovation. *Journal of Product Innovation Management.* 14(4), 274-87.

การพัฒนาระบบสารสนเทศระหว่างองค์กรภาครัฐ: กรณีศึกษาระบบ National Single Window ในประเทศไทย

ปีเตอร์ รักธรรม
ลัดดาวัลย์ แก้วกิติพงษ์

บทนำ

การพัฒนาระบบโลจิสติกส์คือการส่งเสริมกระบวนการนำเข้าและส่งออกสินค้าระหว่างประเทศไทยและประเทศคู่ค้าต่างๆ ซึ่งถือเป็นกระบวนการที่มีความสำคัญต่อการเพิ่มรายได้ของประเทศที่ส่งผลต่อการเพิ่มขึ้นของผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (Gross Domestic Product หรือ GDP) ดังนั้นการพัฒนาระบบโลจิสติกส์ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นจึงมีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศเป็นอย่างยิ่ง อย่างไรก็ดี ค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวข้องกับระบบโลจิสติกส์ต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP) ของประเทศไทย คิดเป็น 15 -18% ของ GDP ซึ่งยังถือว่าเป็นระดับที่สูงเมื่อเทียบกับประเทศอื่นๆ ภายใต้สมาคมอาเซียน สาเหตุหลักของค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวข้องกับระบบโลจิสติกส์ของประเทศไทยที่มีอัตราสูง นั้นเกิดจากกฎระเบียบด้านโลจิสติกส์ที่ไม่เอื้อต่อการค้าและการสร้างความสามารถในการแข่งขันของประเทศไทยในอาเซียน เช่น ความซ้ำซ้อนในการกรอกข้อมูล และความล่าช้าในกระบวนการการส่งต่อเอกสารระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการนำเข้าและส่งออกทั้งในภาครัฐและภาคเอกชน อีกทั้งเอกสารระหว่างหน่วยส่วนใหญ่ยังอยู่ในรูปแบบของกระดาษและยังขาดการเชื่อมโยงระหว่างกันทางอิเล็คทรอนิคส์ระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยงข้อง กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารได้มีความพยายามที่จะนำเทคโนโลยีสารสนเทศ (IT) มาพัฒนา ส่งเสริม และสนับสนุนในด้านโลจิสติกส์

หนึ่งในกระบวนการการนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการพัฒนาระบบอิเล็คทรอนิกส์โลจิสติกส์นั้นก็คือ การพัฒนาระบบเชื่อมโยงข้อมูลอิเล็คทรอนิกส์ (National Single Window หรือ NSW) เป็นระบบสารสนเทศที่ช่วยให้ผู้ประกอบการสามารถยื่นเอกสารในการนำเข้าและส่งออกสินค้า เช่น ใบอนุญาตการนำเข้า ใบอนุญาตการส่งออก ใบขนส่งสินค้า บัญชีราคาสินค้า เอกสารรับรองแหล่งกำเนิดสินค้า ฯลฯ ที่อาจจะมีการออกเอกสารโดยต่างหน่วยงานราชการ โดยผู้ประกอบการสามารถที่จะยื่นเอกสารเหล่านี้ต่อไปยังหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องโดยผ่านระบบเชื่อมโยงข้อมูลอิเล็คทรอนิกส์โดยอัตโนมัติ ซึ่งจะช่วยให้ประหยัดเวลาในการติดต่อและประสานงานได้

ถึงแม้ว่ากระบวนการการพัฒนาระบบ NSW ได้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องมาในระยะเวลาหนึ่งแล้วนั้น กระบวนการในการพัฒนาระบบ Back office ของหน่วยงานต่างๆ ในภาครัฐ ยังมีการดำเนินการไปด้วยความล่าช้าและขาดประสิทธิภาพในการเชื่อมโยงระบบเทคโนโลยีสารสนเทศและฐานข้อมูลของหน่วยงานภาครัฐ

ต่างๆ ให้เข้ากับระบบ NSW (แผนแม่บทเทคโนโลยีสารสนเทศ ฉบับที่ 2, 2552) คณะผู้วิจัยจึงมีการศึกษาและหาปัจจัยที่สร้างแรงจูงใจให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับระบบ NSW ในภาครัฐ โดยกรณีศึกษานี้จะมุ่งเน้าถึงการทำความเข้าใจถึงอุปสรรคในการพัฒนาระบบของหน่วยงานภาครัฐที่มีจะการเชื่อมต่อกับระบบ NSW โดยจุดประสงค์งานวิจัยนี้คือการส่งเสริมให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้าใจถึงกลยุทธ์ที่จะส่งผลดีต่อการการพัฒนาและการใช้ระบบ NSW ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

งานวิจัยในอดีตที่เกี่ยวข้องกับการยอมรับกับปัจจัยแห่งความสำเร็จในการใช้งานระบบสารสนเทศ

งานวิจัยในอดีตทางด้านการพัฒนาและการใช้ระบบสารสนเทศ มักจะทำการศึกษาในแนวทางด้านการยอมรับ (Adoption) เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งเน้นให้ผู้ใช้งานเกิดการยอมรับระบบสารสนเทศ เพื่อนำไปสู่การใช้งานและทำให้เกิดการใช้งานในระยะยาว แต่ในขณะเดียวกัน งานวิจัยในอดีตที่ส่งผลถึงมุมมองการใช้งานระบบสารสนเทศเพื่อให้เกิดประสิทธิผล (Efficiency) ยังไม่มีการศึกษาอย่างแพร่หลายมากนัก (Burton-Jones and Straub, 2006) โดย Seddon (1997) กล่าวว่างานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาระบบสารสนเทศที่มีประโยชน์อย่างมากต่อการนำไปใช้ต่อยอดการพัฒนาระบบในบริบทจริง คือ การศึกษาวิจัยถึงปัจจัยในการสร้างแรงจูงใจให้ผู้ใช้งานสนใจในการใช้งานระบบสารสนเทศ หากแต่ว่า ปัจจัยที่สร้างแรงจูงใจในการใช้งานระบบเพียงอย่างเดียวนั้นอาจไม่เพียงพอต่อการนำไปใช้ประโยชน์ โดยงานวิจัยควรศึกษาถึงปัจจัยที่จะส่งเสริมให้ผู้ใช้งานระบบสารสนเทศสามารถใช้งานระบบสารสนเทศได้อย่างมีประสิทธิผลอีกด้วย

หนึ่งในเทคโนโลยีสารสนเทศที่มีการใช้ในระบบโลจิสติกส์คือ Electronic Data Interchange หรือ EDI โดย EDI ถือได้ว่าเป็นเทคโนโลยีพื้นฐานที่ช่วยในการสื่อสารแลกเปลี่ยนข้อมูลทางอิเล็คทรอนิกส์ระหว่างองค์กร อีกทั้ง EDI ยังนับเป็นหัวใจสำคัญของระบบ NSW อีกด้วย ดังนั้นงานวิจัยในอดีตที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยที่ส่งผลถึงความสำเร็จของการนำเทคโนโลยี EDI ไปใช้ในระบบโลจิสติกส์จึงมีความเกี่ยวข้องโดยตรงในบริบทของการนำเทคโนโลยีสารสนเทศในคุณลักษณะเดียวกันไปใช้ในการพัฒนาและใช้ในระบบ NSW เนื่องจากเทคโนโลยีหรือระบบสารสนเทศทั้ง 2 ประเภทนั้นมีรากฐานและวัตถุประสงค์คล้ายคลึงกัน

จากงานวิจัยในอดีต Premkumar and Ramamurthy (1994), Chwelos, et al. (2001), Tung and Rieck (2005) ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของการนำเทคโนโลยี EDI ไปใช้ในการแลกเปลี่ยนข้อมูลอิเล็คทรอนิกส์ระหว่างองค์กรต่างๆ ทั้งในภาครัฐและภาคเอกชนปัจจัยที่สนับสนุนส่งเสริมให้เกิดความสำเร็จของการนำไปใช้ (implement) และ ใช้งาน EDI มีดังต่อไปนี้ 1) การรับรู้ประโยชน์ (Perceived benefits) 2) แรงกดดันจากภายนอก 3) (External pressure) 4) อิทธิพลทางสังคม (Social influence) 5) ความเข้ากันได้กับระบบหรือประสบการณ์เดิม (Compatibility) 6) ความพร้อมทางการเงิน (Financial resources) 7) อำนาจของคู่ค้าที่เกี่ยวข้อง (Enacted trading partner power) และ 8) ความพร้อมของคู่ค้าที่เกี่ยวข้อง (Trading partner readiness)

Tung and Rieck (2005) กล่าวว่า รัฐบาลควรจะส่งเสริมให้เกิดความตระหนักในเรื่องของประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมของการให้บริการรัฐบาลอิเลคทรอนิกส์ประเภทต่างๆ ต่อสาธารณชน รวมถึงวางนโยบายในการสร้างแรงจูงใจ หรือ ผลตอบแทนในรูปแบบต่างๆ ที่จะส่งเสริมให้ภาคเอกชนหันมาใช้งานผ่านทางการบริการรัฐบาลอิเลคทรอนิกส์ ดังนั้น เพื่อสร้างแรงจูงใจและก่อให้เกิดการยอมรับการใช้งาน NSW มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ภาครัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้องจัดการกับปัจจัยที่อาจเป็นปัญหาหรืออุปสรรค เช่น การขาดความรู้ทางด้านเทคโนโลยี การขาดความเชื่อมั่นในเรื่องของความปลอดภัยของระบบ เป็นต้น (Ngai and Gunasekaran, 2004)

อย่างไรก็ตาม ระบบสารสนเทศขนาดใหญ่ที่ใช้งานข้ามองค์กร (inter-organizational information system) เป็นระบบที่มีความเกี่ยวข้องกับคนเป็นจำนวนมากและมักจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกระบวนงานในหลายภาคส่วน ดังนั้นการศึกษาถึงปัญหาและอุปสรรคในการนำระบบมาใช้งานก็จะช่วยให้ การขยายการใช้งานไปยังหน่วยงานอื่นๆ เพิ่มเติมในอนาคต ทราบว่าควรจะพึงระวังปัญหาหรืออุปสรรคในจุดใด Hashim et al., (2010) กล่าวว่า อุปสรรคในการสร้างระบบสารสนเทศขนาดใหญ่เพื่อเชื่อมโยงระบบระหว่าหน่วยงานของรัฐนั้นอาจมีหลายปัจจัยด้วยกัน เช่น การขาดการวางแผนเชิงกลยุทธ์ที่ดี ระยะเวลาในการดำเนินการที่มีความกระชั้นจนเกินไป การขาดงบประมาณ และการใช้บริการ outsource ทีไม่มีประสิทธิภาพและความไม่มีเอกเทศระหว่างการสร้างระบบระหว่างหน่วยงานภายในองค์กรต่างๆ

ระเบียบวิธีวิจัย

คณะผู้วิจัยได้ติดต่อหน่วยงานทั้งในภาครัฐมีการใช้ระบบ NSW เพื่อเข้าสัมภาษณ์ โดยคณะผู้วิจัยได้รับการตอบรับจากหน่วยงานเป็นจำนวน 7 หน่วยงานดังปรากฏในตารางที่ 1

ตารางที่ 1: รายชื่อหน่วยงานทั้งในภาครัฐ ที่มีการใช้ระบบ NSW

ประเภทหน่วยงาน	ตำแหน่ง	สถานที่	ลักษณะดำเนินงาน
หน่วยงานภาครัฐ	1. หัวหน้าฝ่ายควบคุมและตรวจสอบทางศุลกากร	ด่านศุลกากรสะเดา จังหวัดสงขลา	ให้บริการทางศุลกากร พัฒนาส่งเสริมด้านการค้าระหว่างประเทศและการส่งออก
	2. นักวิชาการศุลกากรชำนาญการ (นายตรวจ)	ด่านศุลกากรสะเดา จังหวัดสงขลา	
	3. พนักงานขนส่งน้ำมันบริษัท ปตท.	ด่านศุลกากรท่าลี่ จังหวัดเลย	
	4. นักวิชาการคอมพิวเตอร์ชำนาญการ สังกัดศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศ	กรมสรรพสามิต กระทรวงการคลัง	จัดเก็บภาษีจากสินค้าบางประเภทที่ผลิตขึ้นในราชอาณาจักรและสินค้าบางชนิดที่นำเข้าจากต่างประเทศ
	5. เจ้าหน้าที่คอมพิวเตอร์ สังกัดศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศ	กรมสรรพสามิต กระทรวงการคลัง	

ประเภทหน่วยงาน	ตำแหน่ง	สถานที่	ลักษณะดำเนินงาน
	6. ผู้บริหารส่วน ส่วนระบบงานการเงิน ฝ่ายเทคโนโลยีสารสนเทศ	ธนาคารแห่งประเทศไทย	กำหนดและดำเนินนโยบายการเงินออกและจัดการธนบัตรของรัฐบาลและบัตรธนาคาร บริหารจัดการสินทรัพย์ของ ธปท. เป็นนายธนาคารและนายทะเบียนหลักทรัพย์ของรัฐบาล จัดตั้งหรือสนับสนุนการจัดตั้งระบบการชำระเงิน กำกับและตรวจสอบสถาบันการเงิน บริหารจัดการอัตราแลกเปลี่ยนเงินตราภายใต้ระบบการแลกเปลี่ยนเงินตรา รวมทั้งบริหารจัดการสินทรัพย์ในทุนสำรองเงินตรา ตามกฎหมายว่าด้วยเงินตราควบคุมการแลกเปลี่ยนเงินตามกฎหมายว่าด้วยการควบคุมการแลกเปลี่ยนเงิน
	7. นักวิชาการคอมพิวเตอร์ชำนาญการพิเศษ	กรมการค้าต่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์	อำนวยความสะดวกทางการค้าให้ผู้ประกอบการนำเข้าส่งออก-ตลอดจนให้บริการข้อมูลต่างๆ
	8. กรมการค้าต่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์	กรมการค้าต่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์	
	9. พนักงานปฏิบัติการระดับสูง	สำนักงานคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ สำนักงาน กสทช).)	กำกับดูแล ด้านกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์และกิจการโทรคมนาคมให้เป็นไปตามกฎหมาย
หน่วยภาครัฐวิสาหกิจ	10. ผู้ช่วยผู้จัดการฝ่ายพัฒนาผลิตภัณฑ์ธุรกิจอิเล็กทรอนิกส์	บริษัท กสท โทรคมนาคม จำกัด (มหาชน)	ประกอบกิจการโทรคมนาคมและให้บริการทางด้านโทรคมนาคม ทุกลักษณะ ทุกประเภท รวมถึงกิจการที่ต่อเนื่องหรือใกล้เคียงกัน หรือที่
	11. ไม่ได้ระบุตำแหน่ง	บริษัท กสท โทรคมนาคม จำกัด (มหาชน)	
	12. ไม่ได้ระบุตำแหน่ง	บริษัท กสท โทรคมนาคม จำกัด	

ประเภทหน่วยงาน	ตำแหน่ง	สถานที่	ลักษณะดำเนินงาน
		(มหาชน)	เกี่ยวกับ หรือซึ่งเป็นประโยชน์แก่การประกอบกิจการโทรคมนาคม และให้บริการทางด้านโทรคมนาคมดังกล่าว ทั้งใน ประเทศ ระหว่างประเทศ และนอกประเทศ
	13. ไม่ได้ระบุตำแหน่ง	บริษัท กสท โทรคมนาคม จำกัด (มหาชน)	
	14. ไม่ได้ระบุตำแหน่ง	บริษัท กสท โทรคมนาคม จำกัด (มหาชน)	
	15. ไม่ได้ระบุตำแหน่ง	บริษัท กสท โทรคมนาคม จำกัด (มหาชน)	

การสุ่มตัวอย่าง: การสุ่มตัวอย่างโดยใช้ดุลยพินิจ (Judgment Sampling)

วิธีและเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล: งานวิจัยนี้ใช้วิธีการสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) โดยการใช้คำถามที่เป็นกึ่งโครงสร้าง (Semi Structure) ซึ่งเป็นคำถามในภาพกว้าง และผู้สัมภาษณ์ได้มีการตั้งคำถามย่อยในระหว่างการสัมภาษณ์เพื่อเป็นการเจาะลึกเพื่อให้ได้ข้อมูลเพิ่มเติมในกรณีที่ผู้ให้สัมภาษณ์มีการพูดถึงลักษณะการนำระบบไปใช้งาน การติดตั้ง อุปสรรค หรือปัญหาใดๆ ที่ผู้วิจัยเห็นว่ามีความเกี่ยวข้อง

นอกจากนี้คณะผู้วิจัยได้รับการตอบรับในการเข้าเก็บข้อมูลเชิงปฏิบัติการ ซึ่งเป็นหน่วยงานจากภาครัฐ โดยอัตราการใช้งานระบบ NSW ขององค์กรภาครัฐ นั้นยังไม่สามารถใช้ระบบ NSW ได้ 100% ซึ่งทางหน่วยงานมีความต้องการที่จะได้คำแนะนำและการถ่ายทอดกลยุทธ์เพื่อที่จะทำให้องค์กร สามารถพัฒนาและปรับใช้ระบบ NSW ได้อย่างสมบูรณ์ยิ่งขึ้นในอนาคต หน่วยงานที่ได้ตอบรับการเข้าเก็บข้อมูลเชิงปฏิบัติการคือ กรมการค้าต่างประเทศ

ผลการวิจัย

เนื่องจากคณะผู้วิจัยมีความต้องการในการเรียนรู้ถึงปัญหาและปัจจัยที่ทำให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการใช้ระบบ NSW คณะผู้วิจัยจึงติดต่อหน่วยงานต่างๆ ทั้งในภาครัฐเพื่อทำการเข้าสัมภาษณ์และศึกษาข้อมูลเพิ่มเติม โดยคณะผู้วิจัยได้ใช้คำถามชนิดกึ่งโครงสร้าง (Semi Structure) ในการสัมภาษณ์ ซึ่งเป็นคำถามในภาพกว้าง และผู้สัมภาษณ์ได้มีการตั้งคำถามย่อยในระหว่างการสัมภาษณ์เพื่อเป็นการเจาะลึกเพื่อให้ได้ข้อมูลเพิ่มเติม โดยคณะผู้วิจัยได้ใช้ข้อมูลที่ได้มีการสังเคราะห์ในเบื้องต้นจากขั้นตอนการเก็บแบบสอบถามเป็นแนวทางในการถาม เพื่อใช้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เป็นแนวทางการตีความ (Interpretive Analysis) ในการเปรียบเทียบกับผลวิจัยทุติยภูมิที่ได้มาจากการวิเคราะห์ เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาและการใช้ระบบ NSW ของหน่วยงานต่างๆให้ลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น โดยผู้วิจัยได้ใช้คำถามปลายเปิด (Open-ended Questions) เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ให้สัมภาษณ์มีโอกาสในการถ่ายทอดข้อมูลได้อย่างอิสระและมีเนื้อหาที่ครอบคลุมไปถึงแนวโน้มการใช้ระบบ NSW ในอนาคตอีกด้วย โดยคำถามชนิดกึ่งโครงสร้างหลักได้มีการปรับปรุงมาจากงานวิจัยการพัฒนา

ระบบสารสนเทศระดับใหญ่ E-Excise System ในภาครัฐของประเทศไทย (Khayan and Ractham, 2011) ผู้วิจัยได้สรุปเนื้อหาสำคัญจากการสัมภาษณ์จากหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องดังแสดงตารางที่ 2

ตารางที่ 2: ปัญหาหรือปัจจัยที่ส่งผลต่อการใช้งานระบบ NSW ในมุมมองของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง	ปัจจัยที่ส่งผลต่อการใช้งานระบบ NSW	
หน่วยงานภาครัฐ	- งบประมาณไม่เพียงพอ - บุคลากรไม่เพียงพอ - ความยุ่งยากในการทำ data harmonization	งบประมาณของแต่ละกรม จะแค่ไหน“ อย่างไรในการสนับสนุนระบบนี้ ต้องมีการสนับสนุนที่ชัดเจน ซึ่งยังขาดในตรงนี้ใน ”หลายๆ กรม
เกทเวย์	เกทเวย์เป็นเพียงผู้ส่งผ่านข้อมูลจากผู้ประกอบการไปยังระบบ NSW แต่จากประสบการณ์ในการประสานงานกับ NSW และผู้ประกอบการ เกทเวย์มองว่า -หากผู้ดูแล NSW มีอำนาจในการสั่งการไปยังหน่วยงานต่างๆ นั้นจะทำให้การดำเนินการสะดวก คล่องตัวมากขึ้น แต่ในปัจจุบัน เนื่องจากแต่ละหน่วยงานเป็นระดับกรมเหมือนกัน จึงทำให้การสั่งการเป็นไปได้ยาก หากมีหน่วยงานภาครัฐเชื่อมต่อเข้ามาที่ -NSW ได้มากขึ้น ผู้ประกอบการจะได้รับความสะดวกสบายมากยิ่งขึ้น	บางหน่วยงานเป็นหน่วยงานขนาดเล็กมี“ งบประมาณที่จำกัด ซึ่งอาจจะยังไม่เคยมี านระบบหลังบ้(Back office) เป็นของตัวเอง ทำให้ต้องเริ่มจากศูนย์ ซึ่งเป็นเรื่องที่ยาก ต้องใช้งบประมาณเยอะและใช้เวลานาน แต่หากหน่วยงานภาครัฐเชื่อมต่อเข้ามาได้มากขึ้น ภาคเอกชน ผู้ประกอบการต่างๆ ก็จะได้รับประโยชน์จากการใช้ NSW มากขึ้น”

จากการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการ โดยการเข้าให้ความรู้และแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับหน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ กรมการค้าต่างประเทศ พบว่า การเชื่อมต่อระบบ NSW ในสินค้าบางประเภทสารถทำให้กรมการค้าต่างประเทศสามารถคาดการณ์ถึงปัญหาได้ดีขึ้น มองเห็นจุดที่ควรระวัง และสิ่งที่จะต้องทำเพื่อเตรียมรับมือกับปัญหาทั้งทางด้านเทคนิค และด้านที่ไม่ใช่เทคนิคที่อาจจะเกิดขึ้น ซึ่งสามารถสรุปถึงข้อเสนอแนะที่หน่วยงานของรัฐและความต้องการในการสนับสนุนจากรัฐบาล ดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3: ข้อเสนอแนะและแนวทางการพัฒนาระบบ NSW

ภาครัฐ
1. สร้างหรือจัดหากำลังคนที่มีความรู้ความสามารถด้านเทคนิค เพื่อผลักดันการเชื่อมต่อระบบให้สำเร็จโดยเร็วและ เพื่อให้มีผู้ดูแลระบบในระยะยาว 2. จัดตั้งหน่วยงานกลางที่เป็นผู้ดูแล NSW โดยเฉพาะที่มีอำนาจในการติดตามงาน สั่งการ และจัดสรรทรัพยากรให้กับหน่วยงานต่างๆ ได้อย่างชัดเจน 3. วางแผนยุทธศาสตร์ NSW โดยมองถึงความเชื่อมโยงทั้งหมด รวมถึงเรื่องกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับลักษณะของการทำธุรกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปในลักษณะที่เป็นดิจิตอล รองรับการทำงานแบบไร้เอกสาร และการวางข้อกำหนดในระยะยาว เกี่ยวกับการเรียกเก็บค่าธรรมเนียมในการทำธุรกรรมต่างๆ (เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการเรียกเก็บที่ซ้ำซ้อนและเป็นภาระต่อผู้ประกอบการมากจนเกินไปจนทำให้มีต้นทุนที่ไม่สามารถแข่งขันได้)

บทสรุป

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกหน่วยงานทั้งหมด 7 หน่วยงาน พบว่า ภาครัฐมีการกล่าวถึงการสร้างความไว้วางใจในระบบ และ คุณภาพของระบบ โดยมองว่าจะต้องมีการดูแลในเรื่องของความเสถียรของอินเตอร์เน็ตและของระบบให้ดี เนื่องจากหากระบบล่มหรือไม่สามารถตอบสนองงานได้ จะทำให้เกิดการติดขัด เกิดความล่าช้ากับการนำเข้าหรือส่งออกเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ หน่วยงานภาครัฐ และ หน่วยงานรัฐวิสาหกิจให้ความเห็นตรงกันถึงการเชื่อมต่อระบบงานของหน่วยงานของตนเข้าสู่ระบบ NSW ว่า อุปสรรคหลักอยู่ที่การขาดกำลังคนที่มีความสามารถในด้านเทคนิค การขาดงบประมาณสนับสนุนที่เพียงพอหรือไม่ต่อเนื่อง ซึ่งทำให้การเชื่อมต่อนั้นเกิดความล่าช้า และยากลำบาก นอกจากนี้ยังมีประเด็นในเรื่องของการที่จะต้องพิจารณากฎหมายใหม่ เพื่อให้รองรับกับการทำธุรกรรมในลักษณะที่จะเป็น paperless ทั้งหมดในอนาคต เนื่องจากในปัจจุบันถึงแม้หลายหน่วยงานภาครัฐจะเริ่มให้บริการการยื่นเอกสารผ่านระบบ NSW ในบางสินค้าแล้วก็ตาม แต่กฎหมายเดิมยังมีผลบังคับให้ผู้ประกอบการต้องยื่นเอกสารฉบับจริงประกอบด้วยอยู่ ซึ่งทำให้เกิดความล่าช้า และ ซ้ำซ้อนในจุดนี้

นอกจากนี้จากการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการ โดยการเข้าให้ความรู้และแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับหน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ กรมการค้าต่างประเทศ โดยหน่วยงานภาครัฐ พบว่า เมื่อได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันระหว่างหน่วยงานที่ทำสำเร็จไปแล้ว 100% (กรมสรรพสามิต) ทำให้กรมการค้าต่างประเทศสามารถคาดการณ์ถึงปัญหาได้ดีขึ้น มองเห็นจุดที่ควรระวัง และสิ่งที่จะต้องทำเพื่อเตรียมรับมือกับปัญหาทั้งทางด้านเทคนิคและด้านที่ไม่ใช่เทคนิคที่อาจจะเกิดขึ้น

อย่างไรก็ดีคณะผู้วิจัยมีข้อจำกัดในด้านระยะเวลาและงบประมาณในการเก็บข้อมูลเชิงลึกจากหน่วยงานที่มีการ Implement ระบบ NSW ได้อย่างสมบูรณ์แบบ เช่น กรมศุลกากร ซึ่งข้อมูลเชิงลึกจากหน่วยงานที่มีการ Implement ระบบ NSW ได้อย่างสมบูรณ์จะสามารถเป็นกรณีศึกษาที่ดีต่อองค์กรที่ยังคงอยู่ในขั้นตอนการ Implement ระบบในการเชื่อมต่อกับระบบ NSW

นอกจากนี้งานวิจัยในอนาคตอาจทำการศึกษาเจาะลึกไปที่หน่วยงานที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาระบบเพื่อเชื่อมต่อเข้ากับระบบ NSW การถอดบทเรียนจากผู้ประสบความสำเร็จ จะเป็นต้นแบบที่ดีให้กับหน่วยงานอื่นๆ อีกหลายหน่วยงานที่ยังไม่สามารถดำเนินการเชื่อมต่อได้

การศึกษาเพิ่มเติมในเรื่องของการวางแผนการเชื่อมโยงไปยังประเทศอื่นๆ เช่น ในประชาคมอาเซียน โดยอาจศึกษาจากต้นแบบที่สำเร็จแล้วเช่น การเชื่อมโยงข้อมูลระหว่างกันในประเทศกลุ่ม EU จะช่วยให้หน่วยงานภาครัฐสามารถวางแผนการเชื่อมโยงได้ดีขึ้น เพื่อเตรียมพร้อมรับมือกับการเปิดเสรีอาเซียน

บรรณานุกรม

Burton-Jones, A., and Straub, D. (2006) Reconceptualizing System Usage, Information Systems Research, (17:1), 38-60.

Chwelos P, Benbasat I and Dexter A. (2001) Research Report: Empirical Test of an EDI Adoption Model, Information Systems Research, 12, 3, 304 - 321.

Fatimah Hashim, Gazi Mahabubul Alam*and Saedah Siraj. (2010) Information and communication technology for participatory based decision-making-E-management for administrative efficiency in Higher Education, International Journal of Physical Sciences, 5 (4), 383-392.

Khayun, V., Ractham, P., Firpo, D. (2011), Assessing e-. Excise sucess with Delone and Mclean's model, Journal of Computer Information Systems 52 (3), pp. 31-40.

Ngai, E.W.T. and Gunasekaran, A. (2004) Implementation of EDI in Hong Kong: an empirical analysis, Industrial Management & Data Systems, 104, 1, 88-100.

Premkumar, G., Ramamurthy, K. and Nilakanta, S. (1994) Implementation of Electronic Data Interchange: An Innovation Diffusion Perspective. Journal of Management Information Systems, 11, 157-186.

Peter B. Seddon. (1997) A respecification and extension of the DeLone and McLean model of IS success, Information systems research 8 (3), 240-253.

Tung, L. and Reick, O (2005) Adoption of electronic government services among business organizations in Singapore, Journal of Strategic Information Systems, 14, 417-440.

การศึกษาเปรียบเทียบมิติทางวัฒนธรรมข้ามชาติด้วยวิธีของ Hofstede ในกลุ่มประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน

มณีวรรณ ฉัตรอุทัย[1]

บทคัดย่อ

งานวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ การศึกษาเปรียบเทียบคะแนนมิติทางวัฒนธรรมจากฐานข้อมูล Hofstede ระหว่างประเทศในประชาคม AEC โดยครอบคลุมไปที่ ASEAN+3 พบว่าประเทศที่ได้คะแนนสูงสุดใน 6 มิติ ประกอบด้วยประเทศมาเลเซียในมิติการยอมรับอำนาจ ประเทศญี่ปุ่นในมิติความเป็นปัจเจกบุคคล ประเทศญี่ปุ่นในมิติความเป็นเพศชาย และมิติการหลีกเลี่ยงความไม่แน่นอน ประเทศเกาหลีใต้ในมิติมุมมองระยะยาว และประเทศมาเลเซียในมิติการแสวงหาความสุข ขณะที่ประเทศไทยมีคะแนนในทุกมิติในระดับปานกลาง

นอกจากนี้งานวิจัยนี้ได้ทำการสำรวจมิติทางวัฒนธรรมด้วยเครื่องมือ VSM ของ Hofstede ครอบคลุมกลุ่มตัวอย่างที่เป็นนักธุรกิจและนักศึกษา MBA จำนวน 312 คน ในประเทศไทย พบความแตกต่างในค่าเฉลี่ยการรับรู้ระหว่างเพศและกลุ่มอายุ ในมิติเดียวคือ มิติการแสวงหาความสุขโดยเพศหญิงมีค่าเฉลี่ยคะแนนมิติการแสวงหาความสุขมากกว่าเพศชายแต่ในระดับยังต่ำกว่าค่าเฉลี่ยในกลุ่ม ASEAN+3 และกลุ่มอายุ 36-45 ปี มีค่าเฉลี่ยคะแนนมิติการแสวงหาความสุขสูงกว่ากลุ่มอายุ 21-25 ปี และ 26-35 ปี

[1] รองศาสตราจารย์ ประจำคณะบริหารธุรกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

A Comparative Study of Multi-Cultural Dimensions Using Hofstede's Value Model among AEC Countries

Abstract

This study explores and compares Hofstede's Cultural Dimensions among AEC and ASEAN+3. Among the 9 nations, the country with the highest score in each dimensions included Malaysia (Power Distance), Japan (Individualistic and Masculinity), South Korea (Long-term Orientation), and Malaysia (Indulgence); while Thailand scored moderately in all six dimensions.

This research also conducted a survey using Hofstede's Value Survey Model to gather fresh data from a group of 312 businessmen and MBA students in Thailand. Statistically significant differences were found in mean perceptions of IVR among gender and age group. Women had higher IVR scores than men; while respondents in the age group of 36-45 years had higher IVR scores than the lesser age groups.

Keyword: Multi-culture, Hofstede's VSM Model, AEC countries

1. บทนำ Introduction

1.1 หลักการและเหตุผล (Rationale)

ในปี 2558 ซึ่งเป็นปีที่ประเทศไทยได้ก้าวเข้าสู่การเป็นหนึ่งในประเทศสมาชิกเศรษฐกิจอาเซียน ส่งผลให้ภาคธุรกิจมีความกระตือรือร้นในการเตรียมความพร้อมเพื่อจะรับมือกับรูปแบบการค้าและการทำงานที่เปลี่ยนไป และโดยที่พฤติกรรมการแสดงออกนั้นส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากรูปแบบวัฒนธรรมที่แตกต่างกันไป ทำให้ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมข้ามชาติจะช่วยเพิ่มความรู้ความเข้าใจให้กับนักธุรกิจไทยตลอดจนผู้สนใจในการทำงานร่วมกับประเทศใน AEC ได้ดียิ่งขึ้น ทั้งนี้ ผลการศึกษาวิจัยของ Geert Hofstede จัดเป็นแนวความคิดที่ได้รับการยอมรับมากที่สุดแนวทางหนึ่ง เนื่องจากมีการจัดค่าระดับตัวเลขทางวัฒนธรรมให้ปรากฏเป็นตัวเลขเชิงปริมาณที่เข้าใจง่าย และจำแนกตามประเทศต่าง ๆ ถึง 98 ประเทศ รวมถึงประเทศสมาชิกอาเซียน ยกเว้นเพียง 4 ประเทศ คือ บรูไนดารุสซาลาม ราชอาณาจักรกัมพูชา สหภาพพม่า และ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

นอกเหนือจากการใช้ฐานข้อมูลจาก Hofstede แล้วงานวิจัยนี้ได้ประยุกต์ใช้แบบสำรวจ Value Survey Model ของ Hofstede ที่อนุญาตให้ใช้เพื่อการวิจัย เพื่อเก็บข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่างในประเทศไทย และนำคะแนนที่ได้มาเปรียบเทียบกับคะแนนของ Hofstede รวมถึงการเพิ่มการวิเคราะห์ความแตกต่างตามกลุ่มตัวแปรอิสระ

1.2 วัตถุประสงค์ของงานวิจัย

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์หลักคือ

1.2.1 เพื่อรวบรวมคะแนนมิติทางวัฒนธรรมของกลุ่มประเทศ ASEAN+3 จากตารางของ Hofstede

1.2.2 เพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบคะแนนมิติทางวัฒนธรรมของประเทศไทยกับกลุ่มประเทศ ASEAN+3

1.2.3 เพื่อศึกษาเปรียบเทียบคะแนนมิติทางวัฒนธรรมของประเทศไทยที่สำรวจเองกับคะแนนของ Hofstede โดยจำแนกตามตัวแปรอิสระ ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา และตำแหน่งงาน

2. วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

2.1 ความเป็นมาของประชาคมเศรษฐกิจ AEC

ความร่วมมือของกลุ่มประเทศในเอเชียที่โดดเด่น คือการจัดให้มีสมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (The Association of South East Asian Nations) หรือเป็นที่รู้จักว่า ASEAN ซึ่งก่อตั้งขึ้นในปี 2510 ตามปฏิญญากรุงเทพฯ (Bangkok Declaration) ประกอบด้วยประเทศสมาชิกในรุ่นแรก 5 ประเทศ ได้แก่ อินโดนีเซีย มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ สิงคโปร์ และไทย และได้มีอีก 5 ประเทศเข้าร่วมเพิ่มเติมตามลำดับ ประกอบด้วย บรูไน (2527) เวียดนาม (2538) ลาวและพม่า (2540) กัมพูชา (2542) และเมื่อวันที่ 7 ต.ค. 2546 ในที่ประชุมสุดยอดอาเซียนครั้งที่ 9 ซึ่งจัดขึ้นที่ประเทศอินโดนีเซีย ได้มีการบรรลุข้อตกลงร่วมกันที่จะจัดตั้งประชาคมอาเซียน (ASEAN Community) ให้แล้วเสร็จในปี 2558 ซึ่งประกอบด้วย3 เสาหลัก คือ

1.ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (Asean Economic Community:AEC)

2.ประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน (Socio-Cultural Pillar)

3.ประชาคมความมั่นคงอาเซียน (Political and Security Pillar)

ในส่วนของเสาหลักที่เป็นประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนหรือ AEC เน้นการส่งเสริมให้ประเทศสมาชิกประชาคมมีการเคลื่อนย้าย เงินทุน สินค้า บริการ การลงทุน รวมถึงแรงงานฝีมือได้อย่างเสรี ภายใต้คำขวัญว่า “ One Vision, One Identity, One Community.” หรือ หนึ่งวิสัยทัศน์ หนึ่งอัตลักษณ์ หนึ่งประชาคม

รายชื่อประเทศสมาชิกของ AEC 10 ประเทศมีดังนี้ (เรียงตามตัวอักษรภาษาอังกฤษ)

1. Brunei Darussalam (ประเทศบรูไน ดารุสซาลาม)
2. Cambodia (ประเทศกัมพูชา)
3. Indonesia (ประเทศอินโดนีเซีย)
4. Laos (ประเทศลาว)
5. Malaysia (ประเทศมาเลเซีย)
6. Myanmar (ประเทศเมียนมาร์ หรือ ประเทศพม่า)
7. The Philippines (ประเทศฟิลิปปินส์)
8. Singapore (ประเทศสิงคโปร์)
9. Thailand (ประเทศไทย)
10. Vietnam (ประเทศเวียดนาม)

ปัจจุบันกลุ่มประเทศ AEC มีการขยายตัวจากเดิม 10 ประเทศ (ไทย พม่า มาเลเซีย อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ สิงคโปร์ เวียดนาม ลาว กัมพูชา บรูไน) โดยมีการเพิ่มสมาชิกอีก 3 ประเทศ ได้แก่ จีน เกาหลีใต้ และญี่ปุ่น แล้วรวมเรียกว่าเป็นอาเซียน+3 และต่อมาได้เพิ่มสมาชิกอีก 3 ประเทศ คือ ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ และ อินเดีย ทำให้กลายเป็นอาเซียน+6 ซึ่งจะมีประชากรรวมกันทั้งสิ้นกว่า 3,300 ล้านคนหรือคิดเป็น 50% ของประชากรโลกและมี GDP รวมมีมูลค่าประมาณ 17,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐ

2.2 ที่มาแนวคิดการศึกษาด้านวัฒนธรรมข้ามชาติของ Hofstede

ผลการศึกษาด้านวัฒนธรรมที่นิยมยกเป็นตัวอย่างกันคือ Hofstede Framework ซึ่งเป็นการศึกษาความหลากหลายด้านวัฒนธรรมที่ค่อนข้างละเอียด โดย Geert Hofstede โดยมิติทางวัฒนธรรมของ Hofstede เริ่มพัฒนามาจากแบบสำรวจค่านิยมการทำงานโดยใช้วิธีวิเคราะห์ปัจจัยของบริษัท IBM ตั้งแต่ปี 1960 และนับเป็นแนวคิดรุ่นบุกเบิกในการอธิบายความแตกต่าง ทางวัฒนธรรมออกมาเป็นตัวเลขเชิงเปรียบเทียบระหว่างประเทศต่างๆ ทั้งนี้ Hofstede ทำการสำรวจพนักงานจำนวนถึง 116,000 คน ที่ปฏิบัติงานในบริษัทที่มีสาขาอยู่ในประเทศต่างๆถึง 40 ประเทศ ทั้งนี้การใช้บริษัทเดียวกัน นับเป็นการตัดปัญหาตัวแปรแทรกซ้อนที่อาจเกิดจากประเภทกิจการที่แตกต่างกันไป ทำให้ความแตกต่างที่พบจากการสำรวจ จัดเป็นผล

ของวัฒนธรรมอย่างแท้จริง โดยในเบื้องต้นได้มีการแบ่งมิติทางวัฒนธรรมออกเป็น 4 ด้าน ได้แก่ ปัจเจกนิยม ระยะห่างของอำนาจ การหลีกเลี่ยงความไม่แน่นอน คุณภาพชีวิต และในการวิจัยครั้งต่อมาในฮ่องกงทำให้เกิดมิติใหม่เป็นมิติที่ 5 คือ Long-term Orientation และต่อมาในปี 2010 มีการเพิ่มมิติที่ 6 คือ Indulgence vs. Self-restraint

2.3 มิติทางวัฒนธรรมของ Hofstede ในปัจจุบัน

กล่าวโดยสรุป มิติทางวัฒนธรรมของ Hofstede ในปัจจุบันประกอบด้วย 6 มิติ ได้แก่

- Power Distance (PDI): เป็นระดับการยอมรับในอำนาจที่แตกต่างกัน โดยเกิดในระดับที่ผู้น้อยในองค์กรยอมรับว่ามีความแตกต่างของอำนาจของบุคคล โดยมองว่าองค์กรเปรียบเสมือนครอบครัว และค่า PDI ในระดับสูงสะท้อนว่าบุคคลมีการยอมรับในลำดับขั้นบังคับบัญชาโดยไม่จำเป็นต้องมีการอธิบายหรือให้เหตุผล ขณะที่ค่า PDI ในระดับต่ำ สะท้อนว่าบุคคลพยายามให้อำนาจมีการกระจายอย่างเหมาะสมหรือค่อนไปทางการขอความเห็นในการตัดสินใจร่วมกัน

PDI ต่ำ	PDI สูง
ไม่เน้นการแบ่งสายงานบังคับบัญชา	เน้นการแบ่งสายงานบังคับบัญชา
การบริหารงานแบบกระจายอำนาจ	การบริหารงานแบบรวมศูนย์
มีจำนวนตำแหน่งหัวหน้างานน้อย	มีจำนวนตำแหน่งหัวหน้างานมาก
ช่วงเงินเดือนค่อนข้างแคบระหว่างตำแหน่งงานสูงและต่ำ	ช่วงเงินเดือนค่อนข้างกว้างระหว่างตำแหน่งงานสูงและต่ำ
ผู้บริหารใช้ประสบการณ์ตัวเองหรือจากผู้ใต้บังคับบัญชา	ผู้บริหารใช้ประสบการณ์ของผู้มีอำนาจเหนือกว่าหรือจากกฎระเบียบ
ผู้ปฏิบัติงานต้องการการมีส่วนร่วม	ผู้ปฏิบัติงานต้องทำตามคำสั่ง
ผู้บริหารในอุดมคติเป็นที่ปรึกษา	ผู้ปฏิบัติงานในอุดมคติเป็นที่พึ่งพาหรือผู้ปกครอง
ไม่ค่อยพอใจอภิสิทธิหรือสิทธิพิเศษทางสถานภาพ	สิทธิพิเศษทางสถานภาพเป็นเรื่องปกติและยอมรับกันอยู่แล้ว
คุณค่างานในสายผลิตกับงานในสำนักงานไม่แตกต่างกัน	คุณค่างานในสำนักงานหรือ White Collar มีมากกว่างานใช้แรงงาน

- <u>Individualism vs. Collectivism (IDV)</u>: เป็นระดับจุดยืนความสำคัญของบุคคลกับกลุ่ม ในองค์กรที่มีค่า IDV ในระดับสูง จะให้ความสำคัญกับความสำเร็จของบุคคลและสิทธิส่วนบุคคล บุคคลจะต้องยืนหยัดดูแลตนเองหรือครอบครัวสายตรง (ไม่รวมเครือญาติ) แต่ในองค์กรที่มีค่า IDV ในระดับต่ำ หรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่าเป็น Collectivist ที่ให้ความสำคัญกับการทำงานเพื่อส่วนรวมหรือวงศ์วานว่านเครือในระบบครอบครัวขยายโดยไม่มีข้อกังขาเรื่องความภักดี

Collectivist	Individualist
การจ้างงานและเลื่อนตำแหน่งพิจารณาจากสายสัมพันธ์ในเครือญาติ	การจ้างงานและเลื่อนตำแหน่งพิจารณาจากความรู้ความสามารถตามเกณฑ์
ความสัมพันธ์ระหว่างพนักงานและเจ้าของกิจการคล้ายคนในครอบครัว	ความสัมพันธ์ระหว่างพนักงานและเจ้าของกิจการเป็นไปตามกฎหมายแรงงาน
เฉพาะลูกค้าขาประจำจะได้รับสิทธิพิเศษ	ลูกค้าทุกคนได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกัน
ความสัมพันธ์มาก่อนงาน	งานมาก่อนความสัมพันธ์
ไม่ค่อยใช้ระบบอินเตอร์เน็ตและอีเมล์	ระบบอินเตอร์เน็ตและอีเมล์เป็นช่องทางการติดต่อระหว่างบุคคลที่สำคัญ
ไม่ค่อยมีการโอนย้ายเปลี่ยนงาน	มีการโอนย้ายเปลี่ยนงานบ่อย

- **Masculinity vs. Femininity (MAS):** เป็นระดับความคาดหวังในบทบาทหญิงชาย โดยค่า MAS ที่สูงจะให้ความสำคัญกับการแข่งขัน การกร้าวแกร่ง วัตถุนิยม ความทะเยอทะยาน และการมักใหญ่ใฝ่อำนาจ ขณะที่ค่า MAS ที่ต่ำหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าเป็น Femininity จะให้ความสำคัญกับสัมพันธภาพ คุณภาพชีวิต ความถ่อมตน และความห่วงใย

Femininity	Masculinity
ผู้บริหารใช้การตัดสินใจแบบมีส่วนร่วม	ผู้บริหารใช้การตัดสินใจด้วยตัวเองและเด็ดขาด
การแก้ปัญหาความขัดแย้งเป็นไปอย่างประนีประนอม	การแก้ปัญหาความขัดแย้งยึดหลักคนแข็งแรงที่สุดเป็นผู้ชนะ
การให้รางวัลบนหลักความเท่ากัน	การให้รางวัลบนหลักความเป็นธรรม
คนทำงานเพื่อจะได้มีชีวิตอยู่	คนมีชีวิตอยู่เพื่อจะได้ไปทำงาน
แสวงหาการพักผ่อนอย่างมีความสุขให้กับชีวิตมากกว่าการทำงานหาเงิน	มุ่งทำงานหาเงินมากกว่าการพักผ่อนอย่างมีความสุข
การงานอาชีพเป็นทางเลือกของทั้งผู้หญิงและชาย	การงานอาชีพเป็นสิ่งที่ต้องทำสำหรับผู้ชาย แต่ไม่จำเป็นสำหรับผู้หญิง
การแข่งขันในงานเกษตรและบริการ	การแข่งขันในงานการผลิตและอุตสาหกรรม

- Uncertainty Avoidance (UAI): เป็นระดับความต้องการหลีกเลี่ยงความไม่แน่นอนหรือความคลุมเครือซึ่งสร้างความกังวลให้กับสมาชิกในองค์กร ในสังคมที่มีค่า UAI สูง จะให้ความสำคัญกับการลดความไม่แน่นอนหรือความผิดปกติ โดยการวางแผนอย่างรอบคอบในรูปแบบของกฎระเบียบและกฎหมาย ขณะที่ค่า UAI ที่ต่ำสะท้อนการยอมรับความไม่แน่นอนและความเปลี่ยนแปลงหรือไม่รู้สึกกังวลกับความไม่แน่นอน

UAI ต่ำ	UAI สูง
เปลี่ยนงานบ่อย อยู่ที่ใดที่หนึ่งไม่นาน	ไม่ค่อยเปลี่ยนงาน อายุงานหลายปี ไม่มีสมดุลระหว่างชีวิตกับงาน
ไม่ชอบให้มีการสร้างกฎเกณฑ์เกินความจำเป็น	มีความรู้สึกที่จะต้องสร้างกฎระเบียบให้มากเข้าไว้ แม้จะไม่ได้ใช้ก็ตาม
จะทำงานหนักก็ต่อเมื่อมีความจำเป็น	มีความรู้สึกอยากทำงานตลอดเวลารวมถึงการทำงานหนัก
เวลาเป็นหน่วยอ้างอิง	เวลาคือเงินทอง
ยอมรับความคลุมเครือและสับสน	ต้องการความแม่นยำและระบบการทำงาน
ผู้บริหารระดับสูงสนใจงานด้านยุทธศาสตร์	ผู้บริหารระดับสูงใส่ใจในขั้นตอนการทำงาน
คิดเก่ง ทำไม่เก่ง	คิดไม่เก่ง ทำเก่ง

- Long-term Orientation (LTO): เป็นระดับมุมมองต่ออนาคต โดยมีค่านิยมการมองหารางวัลตอบแทนให้กับชีวิต เช่น ความอดทน การประหยัดอดออม การรู้จักปรับตัว ขณะที่ค่าคะแนน LTO ต่ำหรืออีกนัยหนึ่งคือ Short-term ที่มีมุมมองกับปัจจุบันและอดีต โดยให้ความสำคัญกับการรักษาธรรมเนียมปฏิบัติ การรักษาหน้า (กลัวเสียหน้า) การต่างตอบแทน และทำหน้าที่ที่สังคมมอบหมาย

Short-term Orientation	Long-term Orientation
การพักผ่อนหย่อนใจเป็นเรื่องสำคัญ	การพักผ่อนหย่อนใจไม่ใช่เรื่องสำคัญ
ให้ความสำคัญกับกำไรในปีปัจจุบัน	ให้ความสำคัญกับการสร้างกำไรในอีก 10 ปีข้างหน้า
ตอบแทนผลงานตามความสามารถ	ตอบแทนผลงานอย่างใกล้เคียงเพื่อไม่ให้มีช่องว่างมากเกินไป
เน้นการคิดวิเคราะห์	เน้นการคิดสังเคราะห์
ความสำเร็จหรือล้มเหลวเป็นเรื่องของโชคชะตา	ความสำเร็จหรือล้มเหลวเป็นเรื่องของความพยายาม
สนใจการลงทุนในหุ้น	สนใจการลงทุนในอสังหาริมทรัพย์

- Indulgence vs. Restrained (IVR): เป็นระดับการควบคุมความปรารถนาหรือความต้องการ โดยค่าคะแนน Indulgenceที่สูงจะปล่อยให้บุคคลแสวงหาความสุขหรือตอบสนองความต้องการได้อย่างเปิดกว้าง ขณะที่ค่าคะแนน Indulgence ต่ำหรืออีกนัยหนึ่งคือ Restraint ซึ่งเห็นว่าบุคคลควรควบคุมความต้องการ โดยการสร้างกฎสังคมที่เคร่งครัดในการแสดงออก

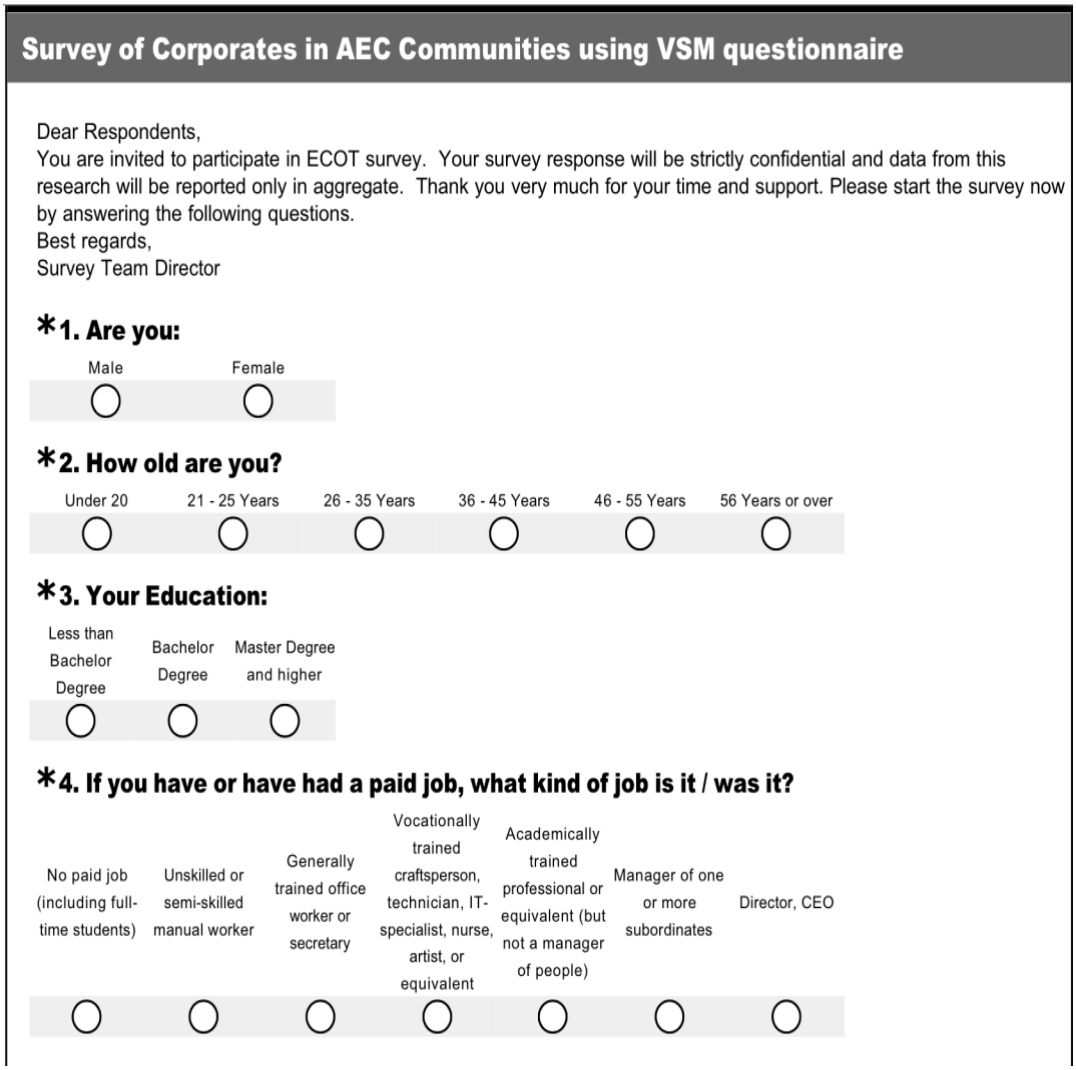
Indulgent	Restrained
ชอบฟังเพลงดูหนังต่างประเทศ	ไม่ชอบฟังเพลงดูหนังต่างประเทศ
ไม่ค่อยสนใจหลักการศีลธรรม	เคร่งครัดหลักการศีลธรรม
เป็นคนเปิดเผย มองโลกแง่ดี	เป็นคนขี้ระแวงและกังวลในด้านร้าย
ให้ความสำคัญกับการแสวงหาความสุขสำราญในชีวิต	ไม่เน้นการแสวงหาความสุขสำราญให้กับชีวิต

3. วิธีที่ทำการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้แบ่งเป็นสองส่วน ได้แก่

3.1 การสังเคราะห์ข้อมูลเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยรวบรวมคะแนนมิติเชิงวัฒนธรรมของประเทศ Asean+3 จาก Hofstede Cultural Center

3.2 การสำรวจข้อมูลเชิงปริมาณ (Quantitative Survey) มุ่งศึกษาเฉพาะกลุ่ม ASEAN+3 เท่านั้น ในลักษณะการวิจัยเชิงสำรวจ โดยประยุกต์ใช้เครื่องมือการสำรวจชื่อ Value Survey Model หรือ VSM (2013) โดยใช้ระบบการเก็บข้อมูลแบบออนไลน์ และกลุ่มเป้าหมายที่ทำการสำรวจคือนักศึกษาและนักธุรกิจในประเทศไทย



Survey of Corporates in AEC Communities using VSM questionnaire

Dear Respondents,
You are invited to participate in ECOT survey. Your survey response will be strictly confidential and data from this research will be reported only in aggregate. Thank you very much for your time and support. Please start the survey now by answering the following questions.
Best regards,
Survey Team Director

***1. Are you:**

Male	Female
○	○

***2. How old are you?**

Under 20	21 - 25 Years	26 - 35 Years	36 - 45 Years	46 - 55 Years	56 Years or over
○	○	○	○	○	○

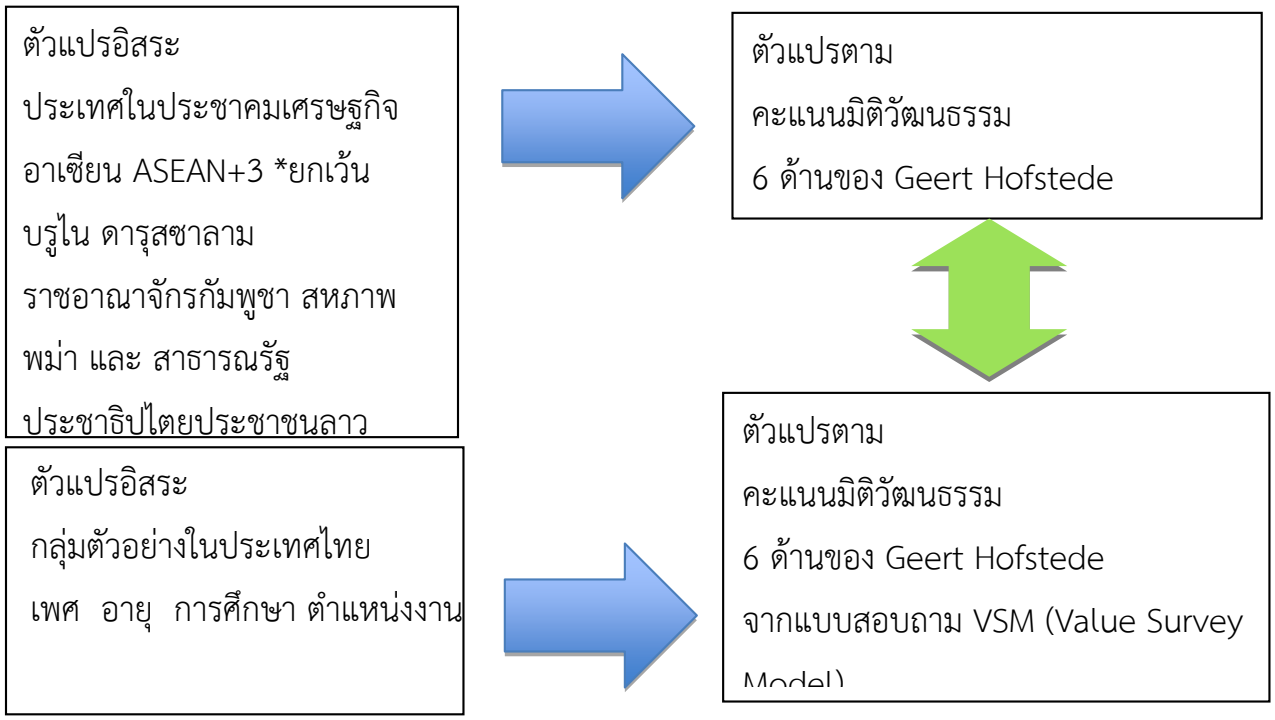
***3. Your Education:**

Less than Bachelor Degree	Bachelor Degree	Master Degree and higher
○	○	○

***4. If you have or have had a paid job, what kind of job is it / was it?**

No paid job (including full-time students)	Unskilled or semi-skilled manual worker	Generally trained office worker or secretary	Vocationally trained craftsperson, technician, IT-specialist, nurse, artist, or equivalent	Academically trained professional or equivalent (but not a manager of people)	Manager of one or more subordinates	Director, CEO
○	○	○	○	○	○	○

3.2 กรอบแนวคิดการวิจัย และคำถามในการวิจัย



3.3 สรุปกรอบคำถามหลักในการวิจัย

1. คะแนนมิติทางวัฒนธรรมของกลุ่มประเทศ ASEAN+3 จากตารางของ Hofstede คืออะไร
2. เมื่อเปรียบกับประเทศในกลุ่ม ASEAN+3 คะแนนมิติทางวัฒนธรรมของประเทศไทยเป็นเช่นใด
3. เมื่อเปรียบเทียบคะแนนมิติทางวัฒนธรรมของประเทศไทยที่สำรวจเองกับคะแนนของ Hofstede มีความใกล้เคียงหรือแตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร
4. คะแนนมิติทางวัฒนธรรมของประเทศไทยที่สำรวจเอง จะมีความแตกต่างกันหรือไม่ เมื่อจำแนกตามตัวแปรอิสระ ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา และตำแหน่งงาน

4. สรุปผลการวิเคราะห์

ผลการศึกษาจะแบ่งเป็น 2 ส่วนคือ

ส่วนที่หนึ่ง ผลการวิเคราะห์คะแนนมิติทางวัฒนธรรมของกลุ่มประเทศใน ASEAN+3* จากตารางคะแนนที่รวบรวมโดย The Hoftstede Center

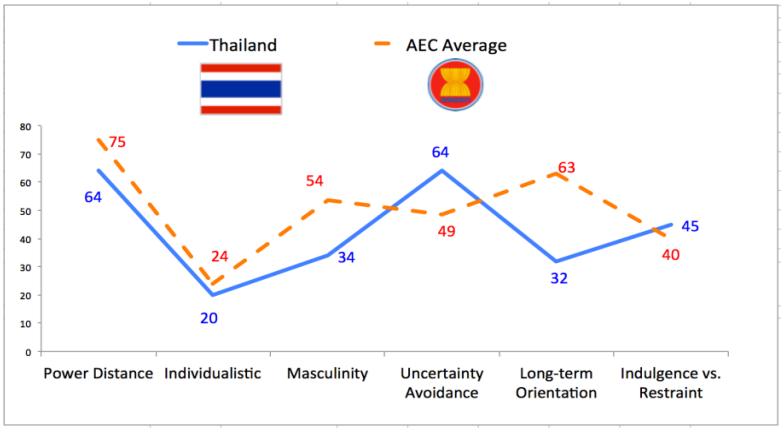
*(Hofstede ไม่ได้ทำการศึกษาประเทศดังต่อไปนี้ บรูไน ดารุสซาลาม ราชอาณาจักรกัมพูชา สหภาพพม่า และ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว)

ทั้งนี้ ได้มีการจัดทำกลุ่มสีเพื่อสะท้อนค่าคะแนนมิติทางวัฒนธรรม โดยแบ่งเป็น 4 ส่วนดังนี้

1-30	31-60	61-90	91-120
First Quartile	Second Quartile	Third Quartile	Fourth Quartile

<u>ตารางที่ 1</u> การเปรียบเทียบคะแนนมิติทางวัฒนธรรมจาก The Hofstede Center ระหว่างประเทศไทยกับค่าเฉลี่ยของกลุ่มประเทศใน ASEAN+3*

Dimensions	Thailand	AEC Average
Power Distance	64	75
Individualistic	20	24
Masculinity	34	54
Uncertainty Avoidance	64	49
Long-term Orientation	32	63
Indulgence vs. Restraint	45	40

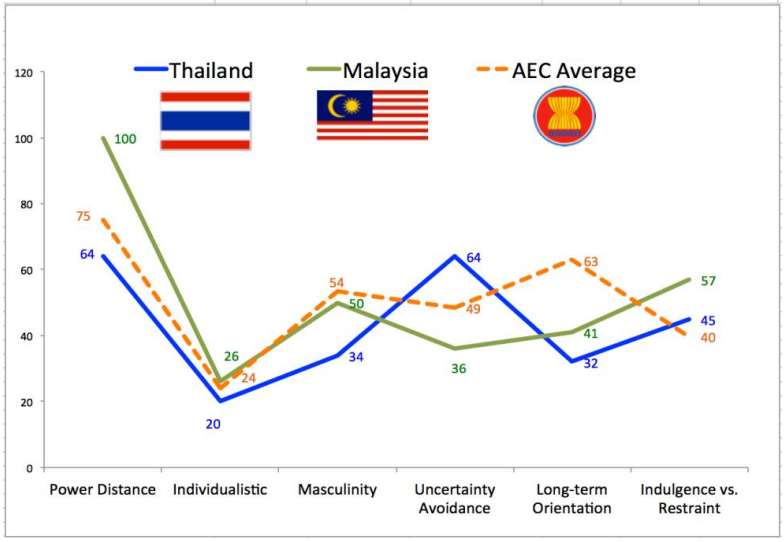


ข้อมูลในตารางที่ 1 แสดงให้เห็นว่าประเทศไทยมีค่าคะแนนอยู่ระหว่าง Q1 - Q3 โดยสรุปได้ว่าประเทศไทย

- มีการยอมรับในระยะห่างของอำนาจค่อนไปทางสูง
- มีความเป็นปัจเจกบุคคลต่ำ หรือมีมุมมองต่อส่วนรวมสูง
- มีความเป็นเพศชายต่ำ หรือ เน้นความอ่อนโยน/ไม่นิยมการแข่งขัน
- มีระดับการหลีกเลี่ยงความไม่แน่นอนสูง
- มีมุมมองต่ออนาคตในระดับต่ำ หรือ มุ่งปัจจุบันและอดีต
- มีระดับการควบคุมความต้องการในระดับปานกลาง

<u>ตารางที่ 2</u> การเปรียบเทียบคะแนนมิติทางวัฒนธรรมตามแนวทาง Hofstede ระหว่างประเทศไทยกับประเทศมาเลเซีย

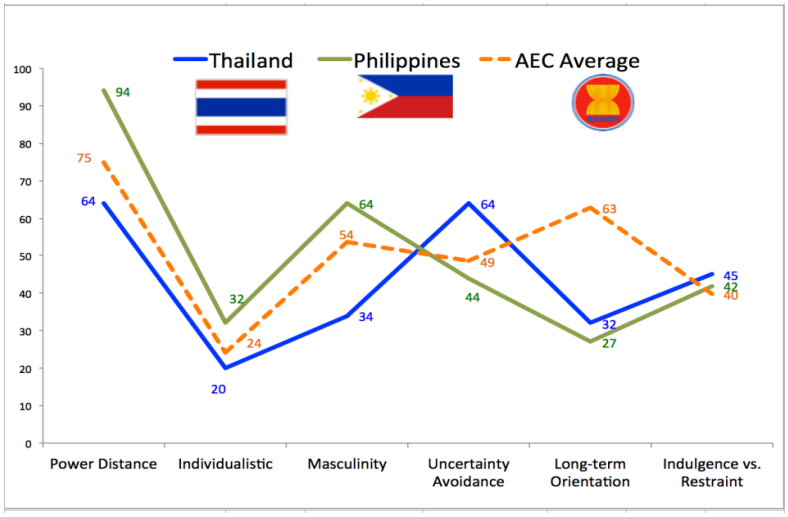
Dimensions	Thailand	Malaysia	AEC Average
Power Distance	64	100	75
Individualistic	20	26	24
Masculinity	34	50	54
Uncertainty Avoidance	64	36	49
Long-term Orientation	32	41	63
Indulgence vs. Restraint	45	57	40



ข้อมูลในตารางที่ 2 มีประเด็นหลักที่น่าสนใจคือ ประเทศมาเลเซียมีระดับการยอมรับในระยะห่างของอำนาจอยู่ในระดับสูงและมีระดับการหลีกเลี่ยงความไม่แน่นอนต่ำกว่าไทย

<u>ตารางที่ 3</u> การเปรียบเทียบคะแนนมิติทางวัฒนธรรมตามแนวทาง Hofstede ระหว่างประเทศไทยกับประเทศฟิลิปปินส์

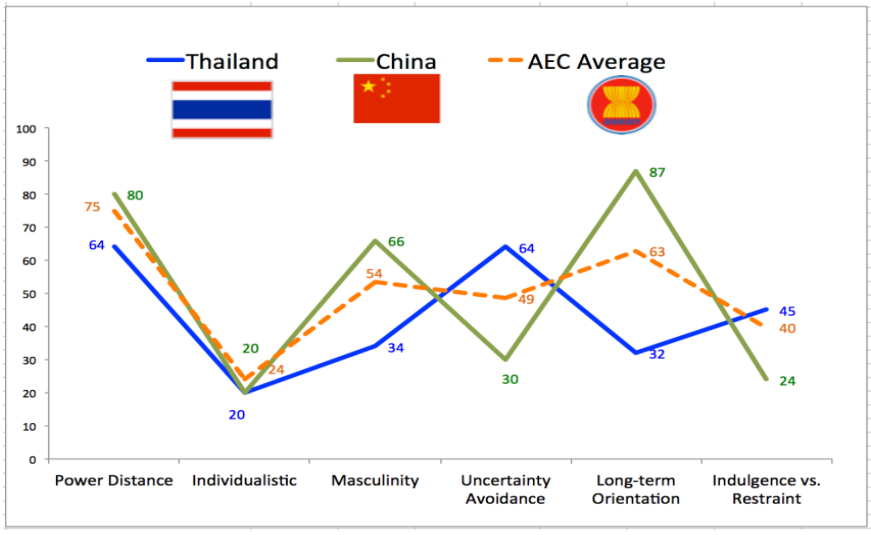
Dimensions	Thailand	Philippines	AEC Average
Power Distance	64	94	75
Individualistic	20	32	24
Masculinity	34	64	54
Uncertainty Avoidance	64	44	49
Long-term Orientation	32	27	63
Indulgence vs. Restraint	45	42	40



ข้อมูลในตารางที่ 3 มีประเด็นหลักที่น่าสนใจคือ ประเทศฟิลิปปินส์มีระดับการยอมรับในระยะห่างของอำนาจและการนิยมความเข้มแข็งอย่างเพศชายอยู่ในระดับสูงกว่าไทย

<u>ตารางที่ 4</u> การเปรียบเทียบคะแนนมิติทางวัฒนธรรมตามแนวทาง Hofstede ระหว่างประเทศไทยกับประเทศจีน

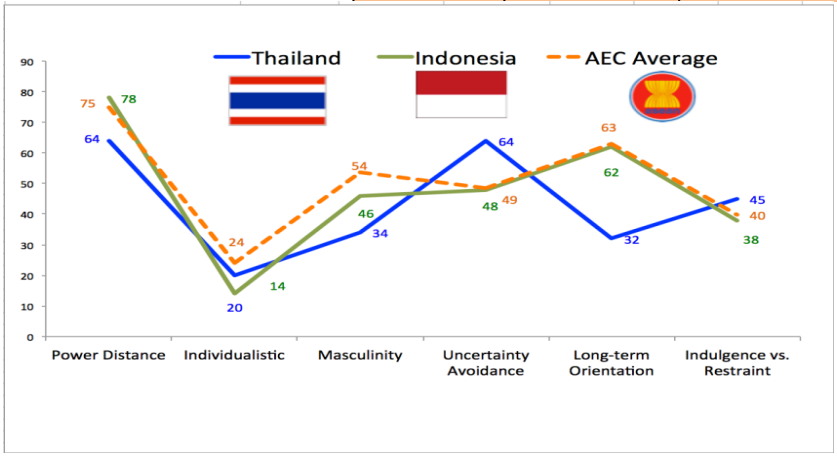
Dimensions	Thailand	China	AEC Average
Power Distance	64	80	75
Individualistic	20	20	24
Masculinity	34	66	54
Uncertainty Avoidance	64	30	49
Long-term Orientation	32	87	63
Indulgence vs. Restraint	45	24	40



ข้อมูลในตารางที่ 4 มีประเด็นหลักที่น่าสนใจคือ ประเทศจีนมีระดับการนิยมความเข้มแข็งอย่างเพศชายและมุมมองระยะยาวอยู่ในระดับสูงกว่าไทย

<u>ตารางที่ 5</u> การเปรียบเทียบคะแนนมิติทางวัฒนธรรมตามแนวทาง Hofstede ระหว่างประเทศไทยกับประเทศอินโดนีเซีย

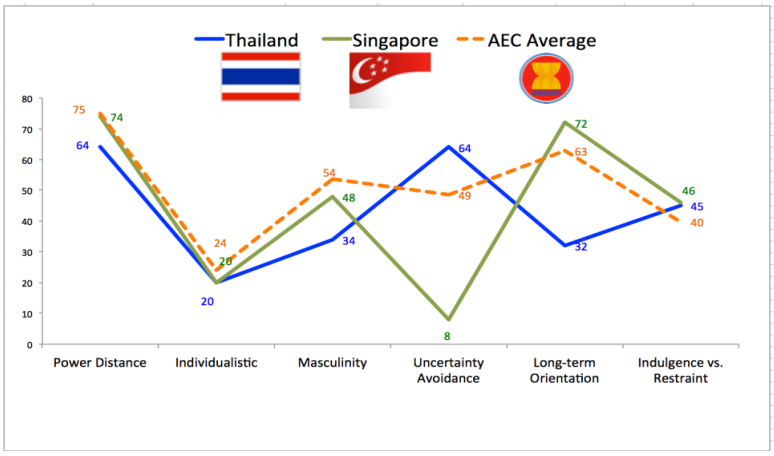
Dimensions	Thailand	Indonesia	AEC Average
Power Distance	64	78	75
Individualistic	20	14	24
Masculinity	34	46	54
Uncertainty Avoidance	64	48	49
Long-term Orientation	32	62	63
Indulgence vs. Restraint	45	38	40



ข้อมูลในตารางที่ 5 มีประเด็นหลักที่น่าสนใจคือ ประเทศอินโดนีเซียมีระดับการมุมมองระยะยาวอยู่ในระดับสูงและมีระดับการหลีกเลี่ยงความไม่แน่นอนต่ำกว่าไทย

<u>ตารางที่ 6</u> การเปรียบเทียบคะแนนมิติทางวัฒนธรรมตามแนวทาง Hofstede ระหว่างประเทศไทยกับประเทศสิงคโปร์

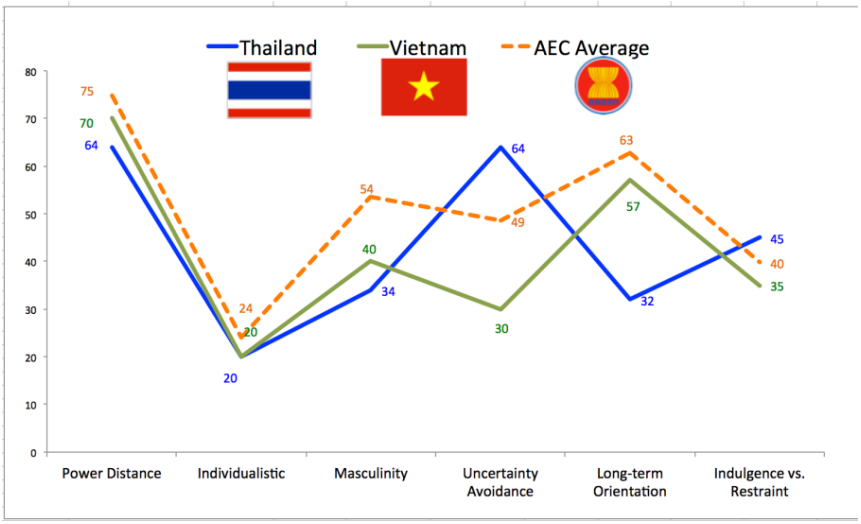
Dimensions	Thailand	Singapore	AEC Average
Power Distance	64	74	75
Individualistic	20	20	24
Masculinity	34	48	54
Uncertainty Avoidance	64	8	49
Long-term Orientation	32	72	63
Indulgence vs. Restraint	45	46	40



ข้อมูลในตารางที่ 6 มีประเด็นหลักที่น่าสนใจคือ ประเทศสิงคโปร์มีระดับมุมมองระยะยาวอยู่ในระดับสูง แต่มีระดับการหลีกเลี่ยงความไม่แน่นอนต่ำกว่าไทย

<u>ตารางที่ 7</u> การเปรียบเทียบคะแนนมิติทางวัฒนธรรมตามแนวทาง Hofstede ระหว่างประเทศไทยกับประเทศเวียดนาม

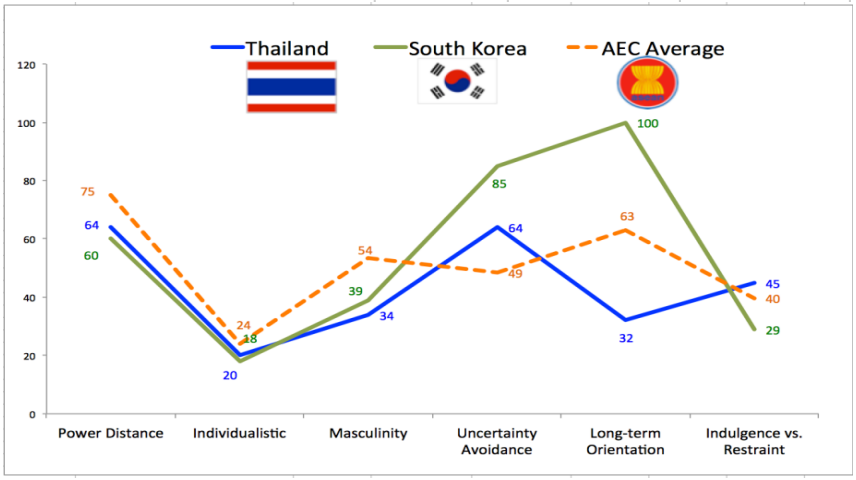
Dimensions	Thailand	Vietnam	AEC Average
Power Distance	64	70	75
Individualistic	20	20	24
Masculinity	34	40	54
Uncertainty Avoidance	64	30	49
Long-term Orientation	32	57	63
Indulgence vs. Restraint	45	35	40



ข้อมูลในตารางที่ 7 มีประเด็นหลักที่น่าสนใจคือ ประเทศเวียตนามมีระดับการหลีกเลี่ยงความไม่แน่นอนต่ำและระดับมุมมองระยะยาวสูงกว่าไทย

<u>ตารางที่ 8</u> การเปรียบเทียบคะแนนมิติทางวัฒนธรรมตามแนวทาง Hofstede ระหว่างประเทศไทยกับประเทศเกาหลีใต้

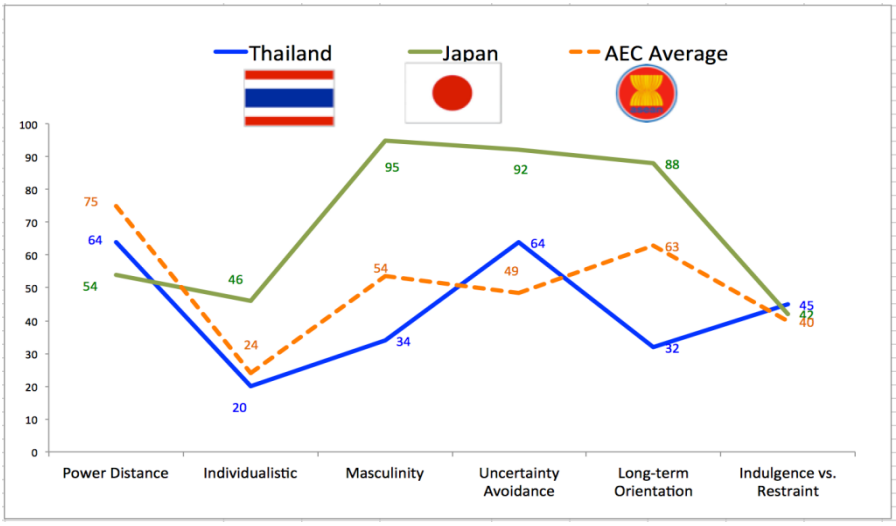
Dimensions	Thailand	South Korea	AEC Average
Power Distance	64	60	75
Individualistic	20	18	24
Masculinity	34	39	54
Uncertainty Avoidance	64	85	49
Long-term Orientation	32	100	63
Indulgence vs. Restraint	45	29	40



ข้อมูลในตารางที่ 8 มีประเด็นหลักที่น่าสนใจคือ ประเทศเกาหลีใต้มีระดับการหลีกเลี่ยงความไม่แน่นอนและระดับมุมมองระยะยาวสูงกว่าไทย

<u>ตารางที่ 9</u> การเปรียบเทียบคะแนนมิติทางวัฒนธรรมตามแนวทาง Hofstede ระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่น

Dimensions	Thailand	Japan	AEC Average
Power Distance	64	54	75
Individualistic	20	46	24
Masculinity	34	95	54
Uncertainty Avoidance	64	92	49
Long-term Orientation	32	88	63
Indulgence vs. Restraint	45	42	40



ข้อมูลในตารางที่ 9 มีประเด็นหลักที่น่าสนใจคือ ประเทศญี่ปุ่นมีระดับการเป็นปัจเจกบุคคล ระดับความนิยมความเข้มแข็งแห่งเพศชาย ระดับการหลีกเลี่ยงความไม่แน่นอนต่ำและระดับมุมมองระยะยาวสูงกว่าไทย

<u>ตารางที่ 10</u> การเรียงอันดับคะแนน PDI จากสูงไปต่ำ ของกลุ่มประเทศใน ASEAN+3 *

Country	PDI	IDV	MAS	UAI	LTO	IVR
Malaysia	100	26	50	36	41	57
Philippines	94	32	64	44	27	42
China	80	20	66	30	87	24
Indonesia	78	14	46	48	62	38
Singapore	74	20	48	8	72	46
Vietnam	70	20	40	30	57	35
Thailand	64	20	34	64	32	45
South Korea	60	18	39	85	100	29
Japan	54	46	95	92	88	42

เมื่อพิจารณาคะแนนมิติทางวัฒนธรรมในด้านการยอมรับระยะห่างของอำนาจหรือ Power Distance (PDI) ใน 3 อันดับแรก พบว่าคือ ประเทศมาเลเซีย จีน และ ฟิลิปปินส์ ตามลำดับ ขณะที่ประเทศไทยมีคะแนน PDI อยู่ในอันดับที่ 7 โดยประเทศที่มีคะแนน PDI ต่ำสุดในกลุ่ม ASEAN+3 คือญี่ปุ่น

<u>ตารางที่ 11</u> การเรียงอันดับคะแนน IDV จากสูงไปต่ำ ของกลุ่มประเทศใน ASEAN+3*

Country	PDI	IDV	MAS	UAI	LTO	IVR
Japan	54	46	95	92	88	42
Philippines	94	32	64	44	27	42
Malaysia	100	26	50	36	41	57
China	80	20	66	30	87	24
Singapore	74	20	48	8	72	46
Thailand	64	20	34	64	32	45
Vietnam	70	20	40	30	57	35
South Korea	60	18	39	85	100	29
Indonesia	78	14	46	48	62	38

เมื่อพิจารณาคะแนนมิติทางวัฒนธรรมในด้านความเป็นปัจเจกบุคคลหรือ Individualistic (IDV) ใน 3 อันดับแรก พบว่าคือ ประเทศญี่ปุ่น ฟิลิปปินส์ และมาเลเซีย ตามลำดับ ขณะที่ประเทศไทยมีคะแนน IDV อยู่ในอันดับที่ 6 โดยประเทศที่มีคะแนน IDV ต่ำสุดในกลุ่ม ASEAN+3 คืออินโดนีเซีย

ตารางที่ 12 การเรียงอันดับคะแนน MAS จากสูงไปต่ำ ของกลุ่มประเทศใน ASEAN+3 *

Country	PDI	IDV	MAS	UAI	LTO	IVR
Japan	54	46	95	92	88	42
China	80	20	66	30	87	24
Philippines	94	32	64	44	27	42
Malaysia	100	26	50	36	41	57
Singapore	74	20	48	8	72	46
Indonesia	78	14	46	48	62	38
Vietnam	70	20	40	30	57	35
South Korea	60	18	39	85	100	29
Thailand	64	20	34	64	32	45

เมื่อพิจารณาคะแนนมิติทางวัฒนธรรมในด้านความเป็นเพศชายหรือ Masculinity (MAS) ใน 3 อันดับแรก พบว่าคือ ประเทศญี่ปุ่น จีน และ ฟิลิปปินส์ ตามลำดับ ขณะที่ประเทศไทยมีคะแนน MAS อยู่ในอันดับที่ 9 ซึ่งเป็นอันดับต่ำสุดในกลุ่ม ASEAN+3

ตารางที่ 13 การเรียงอันดับคะแนน UAI จากสูงไปต่ำ ของกลุ่มประเทศใน ASEAN+3*

Country	PDI	IDV	MAS	UAI	LTO	IVR
Japan	54	46	95	92	88	42
South Korea	60	18	39	85	100	29
Thailand	64	20	34	64	32	45
Indonesia	78	14	46	48	62	38
Philippines	94	32	64	44	27	42
Malaysia	100	26	50	36	41	57
China	80	20	66	30	87	24
Vietnam	70	20	40	30	57	35
Singapore	74	20	48	8	72	46

เมื่อพิจารณาคะแนนมิติทางวัฒนธรรมในด้านการหลีกเลี่ยงความไม่แน่นอนหรือ Uncertainty Avoidance (UAI) ใน 3 อันดับแรก พบว่าคือ ประเทศญี่ปุ่น เกาหลีใต้ และ ประเทศไทย ตามลำดับ โดยประเทศที่มีคะแนน UAI ต่ำสุดในกลุ่ม ASEAN+3 คือสิงคโปร์

ตารางที่ 14 การเรียงอันดับคะแนน LTO จากสูงไปต่ำ ของกลุ่มประเทศใน ASEAN+3

Country	PDI	IDV	MAS	UAI	LTO	IVR
South Korea	60	18	39	85	100	29
Japan	54	46	95	92	88	42
China	80	20	66	30	87	24
Singapore	74	20	48	8	72	46
Indonesia	78	14	46	48	62	38
Vietnam	70	20	40	30	57	35
Malaysia	100	26	50	36	41	57
Thailand	64	20	34	64	32	45
Philippines	94	32	64	44	27	42

เมื่อพิจารณาคะแนนมิติทางวัฒนธรรมในด้านมุมมองระยะยาวหรือ Long-term Orientation (LTO) ใน 3 อันดับแรก พบว่าคือ ประเทศเกาหลีใต้ ญี่ปุ่น และ จีน ตามลำดับ ขณะที่ประเทศไทยมีคะแนน LTO อยู่ในอันดับที่ 8 โดยประเทศที่มีคะแนน LTO ต่ำสุดในกลุ่ม ASEAN+3 คือฟิลิปปินส์

ตารางที่ 15 การเรียงอันดับคะแนน IVR จากสูงไปต่ำ ของกลุ่มประเทศใน ASEAN+3

Country	PDI	IDV	MAS	UAI	LTO	IVR
Malaysia	100	26	50	36	41	57
Singapore	74	20	48	8	72	46
Thailand	64	20	34	64	32	45
Japan	54	46	95	92	88	42
Philippines	94	32	64	44	27	42
Indonesia	78	14	46	48	62	38
Vietnam	70	20	40	30	57	35
South Korea	60	18	39	85	100	29
China	80	20	66	30	87	24

เมื่อพิจารณาคะแนนมิติทางวัฒนธรรมในด้านการแสวงหาความสุขหรือตอบสนองความต้องการหรือ Indulgence vs Restrained (IVR) ใน 3 อันดับแรก พบว่าคือ ประเทศมาเลเซีย สิงคโปร์และประเทศไทย ตามลำดับ โดยประเทศที่มีคะแนน IVR ต่ำสุดในกลุ่ม ASEAN+3 คือประเทศจีน

ส่วนที่สอง ผลการวิเคราะห์คะแนนมิติทางวัฒนธรรมของประเทศไทยโดยใช้แบบสอบถาม Hofstede's Value Survey Model

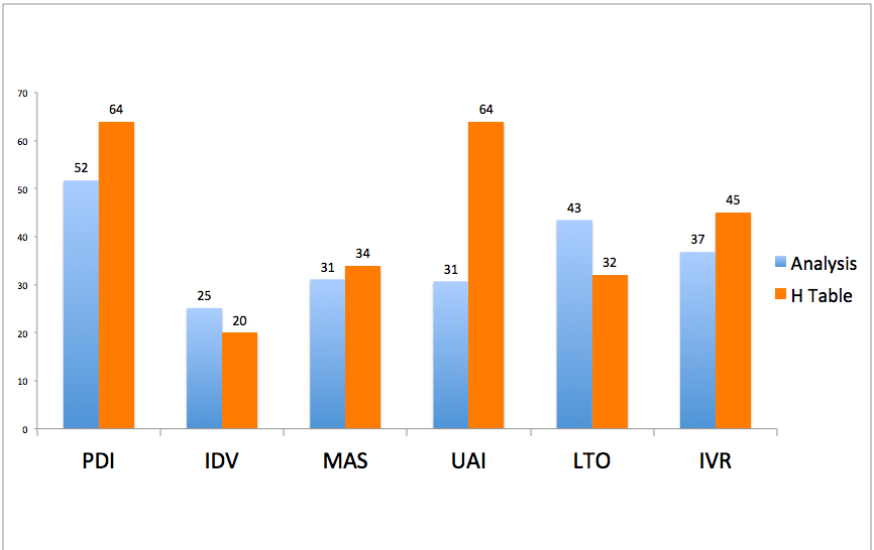
ในส่วนที่สองนี้ เป็นการศึกษาวิเคราะห์คะแนนมิติทางวัฒนธรรม โดยใช้แบบสอบถาม Value Survey Model ของ Hofstede ในลักษณะเปิดผ่านเว็บไซต์ ในช่วงวันที่ 1-20 กุมภาพันธ์ 2558 ได้รับคำตอบจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 312 คน

ตารางที่ 16 ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ตอบแบบสอบถาม

Demographic			จำนวนรวม
ตัวแปรเพศ Gender	Male	130	312
	Female	182	
ตัวแปรอายุ Age	Under 20	0	312
	21-15	37	
	26-35	202	
	36-45	55	
	46-55	15	
	56 and over	3	
ตัวแปรระดับการศึกษา Education	Less than Bachelor	2	312
	Bachelor	177	
	Master/higher	133	
ตัวแปรอาชีพ Occupation	No paid job	30	312
	Unskilled	4	
	Staff	83	
	Technician	39	
	Academic	13	
	Manager	108	
	CEO	35	

ตารางที่ 17 การเปรียบเทียบคะแนนผลสำรวจกับคะแนนจาก Hoftstede Value

Hofstede Dimension	Analysis	H Table
Power Distance	52	64
Individualism	25	20
Masculinity	31	34
Uncertainty Avoidance	31	64
Long-term Orientation	43	32
Indulgence Vs Restraint	37	45

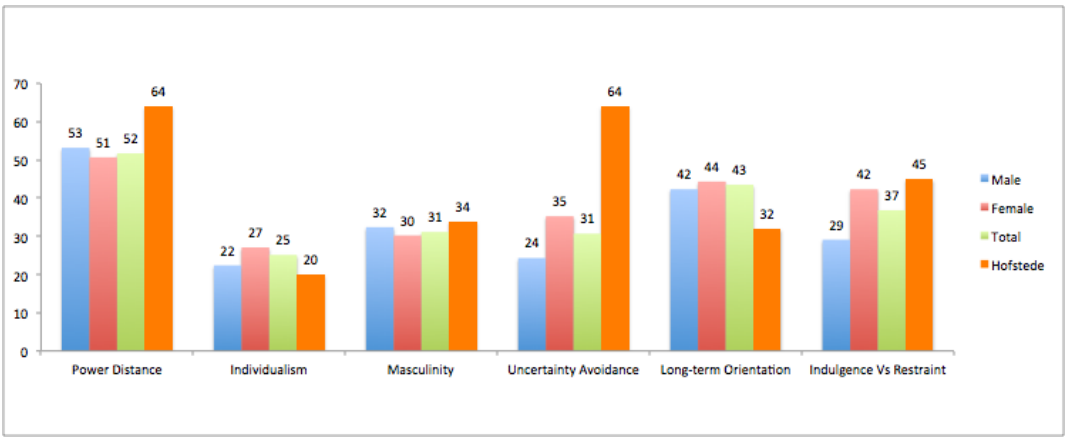


ผลการสำรวจพบว่าคะแนนที่เก็บจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 312 คนนี้ เมื่อดูในภาพรวมโดยใช้การพิจารณาความแตกต่างไม่เกิน 10 พบว่ามีคะแนนที่สำรวจได้มีความใกล้เคียงกับฐานข้อมูลของ Hofstede เกือบทุกมิติ ยกเว้น คะแนนการหลีกเลี่ยงความไม่แน่นอนที่ผลสำรวจมีค่าต่ำกว่าฐานข้อมูล Hofstede ถึง 33 คะแนน ซึ่งอาจมีความเป็นไปได้ตามข้อสังเกตของ McSweeney (2002) และ Gerhart & Fang (2005) ที่มีคำถามเกี่ยวกับความแปรปรวนของข้อมูล และ Brewer & Venaik (2012, 2014) ที่พบว่าคะแนนของ Hoftstede สะท้อนภาพรวมของประเทศที่ทำการศึกษา และไม่สามารถนำมาอธิบายในระดับบุคคล

เมื่อนำคะแนนที่สำรวจมาพิจารณาจำแนกตามรายตัวแปรอิสระเพศ ด้วยการวิเคราะห์ความแปรปรวนร่วม (One-Way Anova) พบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ p-value <.05 ในคะแนนการแสวงหาความสุขตามใจต้องการ โดยค่าเฉลี่ยคะแนน IVR ของเพศหญิงสูงกว่าเพศชาย ดังปรากฏในตารางที่ 18

ตารางที่18 การเปรียบเทียบคะแนนจากผลสำรวจโดยใช้ตัวแปรอิสระเพศกับคะแนนจาก Hoftstede Value

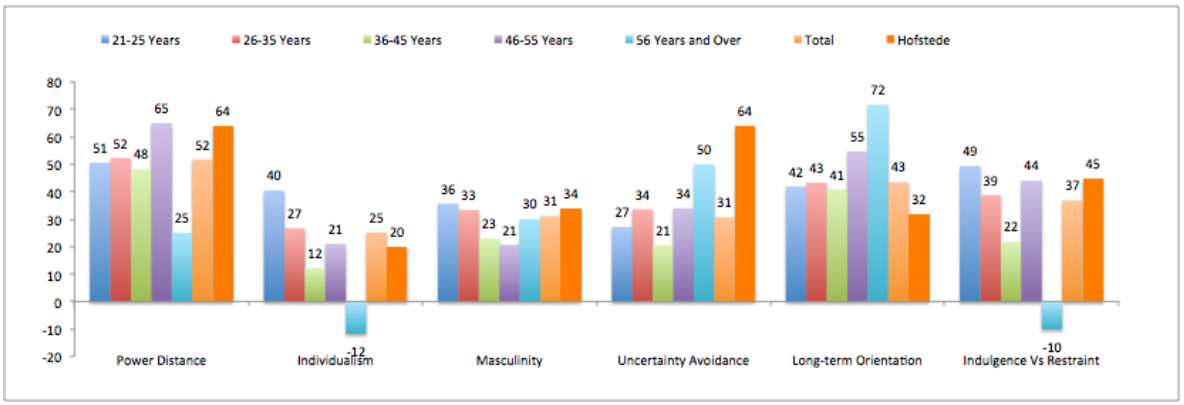
	Male	Female	Total	Hofstede
Power Distance	53	51	52	64
Individualism	22	27	25	20
Masculinity	32	30	31	34
Uncertainty Avoidance	24	35	31	64
Long-term Orientation	42	44	43	32
Indulgence Vs Restraint	29	42	37	45



เมื่อนำคะแนนที่สำรวจมาพิจารณาจำแนกตามรายตัวแปรอิสระอายุ ด้วยการวิเคราะห์ความแปรปรวนร่วม (One-Way Anova) พบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ p-value <.05 ในคะแนนการแสวงหาความสุขตามใจต้องการ โดยค่าเฉลี่ยคะแนน IVR ของกลุ่มอายุ 36-45 ปี มีคะแนนการแสวงหาความสุขสูงกว่ากลุ่มอายุ 21-25 ปี และ 26-35 ปี และเป็นจุดแรกที่พบคะแนนติดลบในกลุ่ม 56 ปีขึ้นไป ที่มีคะแนนความเป็นปัจเจกที่ -12 และ คะแนนการแสวงหาความสุขที่ -10 ดังปรากฏในตารางที่ 19

ตารางที่ 19 การเปรียบเทียบคะแนนจากผลสำรวจโดยใช้ตัวแปรอิสระอายุ กับคะแนนจาก Hoftstede Value

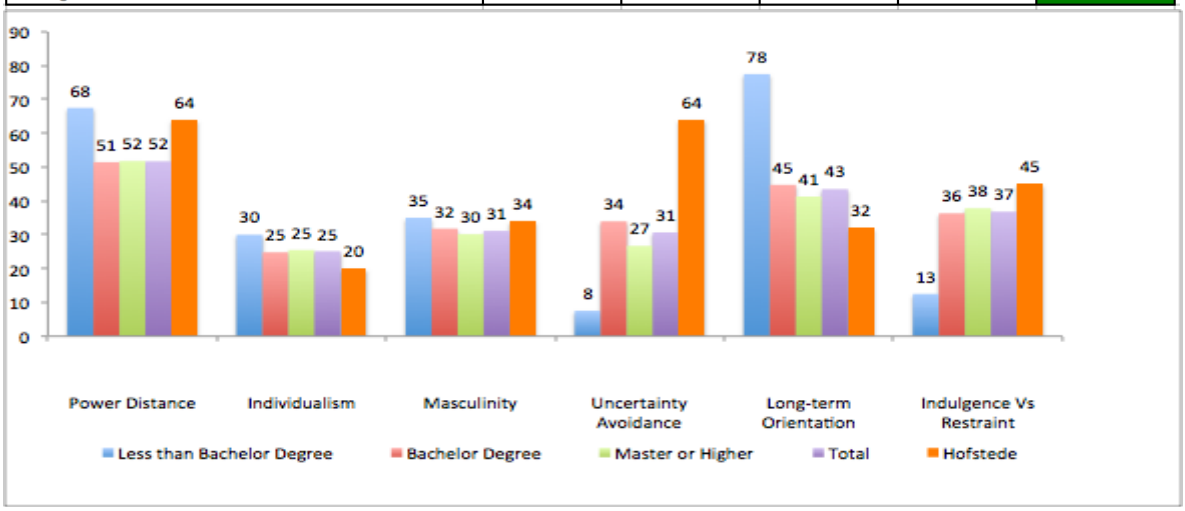
	21-25 Years	26-35 Years	36-45 Years	46-55 Years	56 Years and	Total	Hofstede
Power Distance	51	52	48	65	25	52	64
Individualism	40	27	12	21	-12	25	20
Masculinity	36	33	23	21	30	31	34
Uncertainty Avoidance	27	34	21	34	50	31	64
Long-term Orientation	42	43	41	55	72	43	32
Indulgence Vs Restraint	49	39	22	44	-10	37	45



เมื่อนำคะแนนที่สำรวจมาพิจารณาจำแนกตามรายตัวแปรอิสระระดับการศึกษา ด้วยการวิเคราะห์ความแปรปรวนร่วม (One-Way Anova) ไม่พบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ p-value <.05 ในทุกมิติ ดังปรากฏในตารางที่ 20

ตารางที่ 20 การเปรียบเทียบคะแนนจากผลสำรวจโดยใช้ตัวแปรอิสระระดับการศึกษากับคะแนนจาก Hoftstede Value

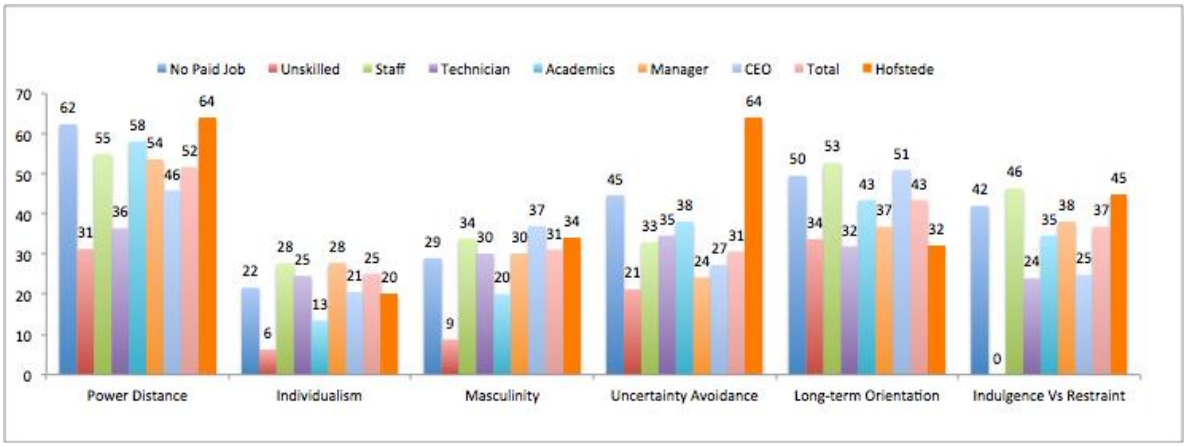
	Less than Bachelor Degree	Bachelor Degree	Master or Higher	Total	Hofstede
Power Distance	68	51	52	52	64
Individualism	30	25	25	25	20
Masculinity	35	32	30	31	34
Uncertainty Avoidance	8	34	27	31	64
Long-term Orientation	78	45	41	43	32
Indulgence Vs Restraint	13	36	38	37	45



เมื่อนำคะแนนที่สำรวจมาพิจารณาจำแนกตามรายตัวแปรอิสระอาชีพ ด้วยการวิเคราะห์ความแปรปรวนร่วม (One-Way Anova) ไม่พบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ p-value <.05 ในทุกมิติ ดังปรากฏในตารางที่ 21

ตารางที่ 21 การเปรียบเทียบคะแนนจากผลสำรวจ
โดยใช้ตัวแปรอิสระอาชีพกับคะแนนจาก Hoftstede Value

	No Paid Job	Unskilled	Staff	Technician	Academics	Manager	CEO	Total	Hofstede
Power Distance	62	31	55	36	58	54	46	52	64
Individualism	22	6	28	25	13	28	21	25	20
Masculinity	29	9	34	30	20	30	37	31	34
Uncertainty Avoidance	45	21	33	35	38	24	27	31	64
Long-term Orientation	50	34	53	32	43	37	51	43	32
Indulgence Vs Restraint	42	0	46	24	35	38	25	37	45



เมื่อนำคะแนนที่สำรวจมาพิจารณาจำแนกตามรายตัวแปรอิสระระดับการศึกษา ด้วยการวิเคราะห์ความแปรปรวนร่วม (One-Way Anova) ไม่พบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ p-value <.05 ในทุกมิติ ดังปรากฏในตารางที่ 20

5. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

แม้มิติทางวัฒนธรรมของ Hofstede จะได้รับการเผยแพร่อย่างกว้างขวาง แต่ยังไม่ปรากฏว่ามีการศึกษาเปรียบเทียบหรือจัดอันดับคะแนนเฉพาะกลุ่มประชาคม AEC ทำให้งานวิจัยฉบับนี้ช่วยเพิ่มฐานข้อมูลความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับมุมมองวัฒนธรรมของแต่ละประเทศจำนวน 9 ประเทศ (ไทย พม่า มาเลเซีย อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ สิงคโปร์ เวียดนาม ลาว กัมพูชา บรูไน จีน เกาหลีใต้ และญี่ปุ่น) และมิติทางวัฒนธรรม ใน 6 ด้าน ประกอบด้วย

1. การยอมรับระยะห่างของอำนาจ (Power Distance, PDI) ซึ่งประเทศที่มีคะแนนสูงสุดคือ มาเลเซีย ต่ำสุดคือญี่ปุ่น ขณะที่ประเทศไทยมีคะแนน PDI อยู่ในอันดับที่ 7
2. ความเป็นปัจเจกบุคคล (Individualistic, IDV) ซึ่งประเทศที่มีคะแนนสูงสุดคือคือ ญี่ปุ่น ต่ำสุดคือ อินโดนีเซีย ขณะที่ประเทศไทยมีคะแนน IDV อยู่ในอันดับที่ 6
3. ความเป็นเพศชาย (Masculinity, MAS) ซึ่งประเทศที่มีคะแนนสูงสุดคือ ประเทศญี่ปุ่น และต่ำสุดคือ ประเทศไทย

4. การหลีกเลี่ยงความไม่แน่นอน (Uncertainty Avoidance, UAI) ซึ่งประเทศที่มีคะแนนสูงสุดคือ ประเทศญี่ปุ่น ต่ำสุดคือสิงคโปร์ ขณะที่ประเทศไทยมีคะแนน UAI อยู่ในอันดับที่ 3
5. มุมมองระยะยาว (Long-term Orientation, LTO) ซึ่งประเทศที่มีคะแนนสูงสุดคือ ประเทศเกาหลีใต้ ต่ำสุดคือฟิลิปปินส์ ขณะที่ประเทศไทยมีคะแนน LTO อยู่ในอันดับที่ 8
6. การแสวงหาความสุขหรือตอบสนองความต้องการ (Indulgence vs Restrained, IVR) ซึ่งประเทศที่มีคะแนนสูงสุดคือ ประเทศมาเลเซีย ต่ำสุด คือจีน ขณะที่ประเทศไทยมีคะแนน IVR อยู่ในอันดับที่ 3

ในส่วนของการสำรวจข้อมูลด้วยแบบสอบถาม VSM ของ Hofstede โดยใช้กลุ่มตัวอย่างในประเทศไทย พบว่าคะแนนผลการสำรวจเกือบทุกมิติมีความแตกต่างจากฐานข้อมูลของ Hofstede ในช่วงบวก/ลบ ไม่เกิน 10 คะแนน ยกเว้นคะแนนค่าเฉลี่ยมิติการหลีกเลี่ยงความไม่แน่นอนที่สำรวจจากกลุ่มตัวอย่าง 312 คน มีความต้องการหลีกเลี่ยงความไม่แน่นอนที่คะแนน 31 ต่างจาก Hofstede ที่รายงานไว้ที่คะแนน 64 (ผลต่าง 33 คะแนน) อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาในรายปัจจัยอิสระ พบว่ากลุ่มอายุ 56 ปีขึ้นไป มีคะแนนความต้องการหลีกเลี่ยงความไม่แน่นอนที่ระดับคะแนน 50 ซึ่งสูงกว่ากลุ่มอายุอื่น แต่ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และมิติที่มีความน่าสนใจคือ ระดับการแสวงหาความสุข พบว่ามีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ในตัวแปรเพศ และ อายุ กล่าวคือ เพศหญิงจะมีคะแนนการแสวงหาความสุขสูงกว่าเพศชาย และกลุ่มอายุ 36-45 ปี จะมีคะแนนการแสวงหาความสุขสูงกว่ากลุ่มอายุ 21-25 ปี และ 26-35 ปี เป็นต้น

ในภาพรวมงานวิจัยฉบับนี้ได้แสดงผลข้อมูลคะแนนมิติทางวัฒนธรรมที่ทำการศึกษาในประเทศไทยเอง และแม้จะมีค่าคะแนนที่แตกต่างจากฐานข้อมูลของ Hofstede ก็ไม่ได้ลดทอนความรู้ที่ได้จากการศึกษา หากแต่ยังช่วยกระตุ้นให้นักวิจัยและผู้สนใจในประเทศไทยได้ทำการศึกษาต่อไป และจะเป็นประโยชน์มากยิ่งขึ้นหากได้มีการเก็บข้อมูลในลักษณะนี้มากยิ่งขึ้นในกลุ่ม ASEAN+3 และนำข้อมูลที่ได้มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน อันจะนำมาซึ่งความเข้าใจและการปรับข้อมูลให้เป็นปัจจุบันกว่าในหมู่ชาวอาเซียนด้วยกันเอง เพื่อให้ปณิธานที่ว่า One Vision, One Identity, One Community เป็นจริงในเร็ววัน

เกี่ยวกับผู้วิจัย

รศ.ดร.มณีวรรณ ฉัตรอุทัย คณะบริหารธุรกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

REFERENCES

Brewer, P., & Venaik, S. (2012). On the misuse of national culture dimensions. International Marketing Review, 29(6), 673-683.

Brewer, P. & Venaik, S. 2014. The ecological fallacy in national culture research. Organization Studies, 35(7), 1063-1086.

Gerhart, B. and Fang, M. (2005) National Culture and Human Resource Management: Assumptions and Evidence, International Journal of Human Resource Management, 16.6, 971–986

Hofstede, Geert (2001). Culture's Consequences: comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.

Hofstede, Geert; Hofstede, Gert Jan (2005). Cultures and organizations: software of the mind (Revised and expanded 2nd ed.). New York: McGraw-Hill

Hofstede, Geert H. 2001. Culture’s Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations. Sage Publications.

McSweeney, B. (2002a) Hofstede's Identification of National Cultural Differences – A Triumph of Faith a Failure of Analysis, Human Relations, 55.1, 89–118.

Value Survey Model. http://www.geerthofstede.nl/vsm

Challenges and Opportunities for regional integration among GMS countries: the comparative study of the innovative cluster development between BSR and GMS regions

Danuvasin Charoen [1]

Abstract

This study investigates obstacles and opportunities for the Greater Mekong Subregion (GMS). GMS consists of six countries. The area is rich with natural resources. The region also offers a large market for 240 million people. However, there is a large gap in term of development between under developed countries (Myanmar, Lao PDR, and Cambodia) and developing countries (Thailand, PRC, and Vietnam). Regional integration among countries has never been achieved due to economic and political differences. This study examines the opportunities and obstacles for regional integration in the GMS. This study also compares and contrasts the GMS with the Baltic Sea Region (BSR) in term of the strategy and implementation of regional integration for the innovative clusters. The findings in this paper can be used to guide the policy for economic and cluster development in the GMS.

Keywords: the Greater Mekong Subregion (GMS), cluster development, innovative cluster, the Baltic Sea Region (BSR)

[1] NIDA Business School, National Instiute of Devlopment Administration

Introduction

The Greater Mekong Subregion (GMS) includes the nations and territories located around the Mekong river basin, including Thailand, the People's Republic of China (PRC) (Yunnan Province and Guangxi Zhuang Autonomous Region), Myanmar, the Lao People's Democratic Republic (Lao PDR), Cambodia, and Vietnam. This subregion offers a large market of more than 240 million people and the area of 2.3 million square kilometers. The gross domestic product of the GMS area reached $863 billion in 2010 (Shrestha and Chongvilaivan 2014). GMS has a strategic location because it is located at the center of East Asian and is considered to be the door between China and India. The economic growth of the GMS countries has been consistently strong since its inception in 1992.

The GMS was founded with the assistance of ADB to enhance the economic integration. The GMS program has adopted three strategies.

1. Increasing connectivity through sustainable development of physical infrastructure and the transformation of transport infrastructure
2. Improving competitiveness through facilitation of cross-border movement of goods and people and the integration of product, process, and market.
3. Building a sense of community through social and environmental program.

Currently, GMS programs involve transport, trade facilitation, energy, agriculture, environment, human resource development, urban development, tourism, and information and communication technology, and cross-border economic zones.

GMS Economy

Since the inception of GMS in 1992, the countries have accomplished many milestones of sub regional economic collaboration. The countries in the subregion have transformed themselves from centrally planned economies to market-driven economies. The average GDP growth in the GMS countries between 1992 and 2009 was 7.6 percent, with 10.5 percent coming from Yunnan Province (PRC), 9.1 percent from Myanmar, 7.8 percent from Cambodia, 7.5 percent from Vietnam, 6.6 percent from the Lao PDR, and 4.1 percent from Thailand (Shrestha and Chongvilaivan 2014), as summarized in Figure 1.

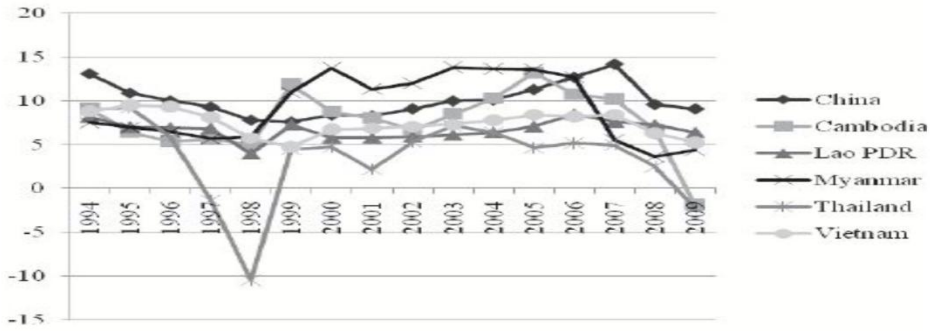


Figure 1: Real GDP Growth in GMS Countries, 1994-2009 (World Development Indicators, World Bank)

Table 1 lists various economic variables in the GMS between 1993 and 2009. The table indicates the transition from centrally planned economies to market-driven economies, which has increased market efficiency and provided better investment climates in the region (Shrestha and Chongvilaivan 2014). As seen in Table 1, between 1993 and 2009, the gross national income increased three times in Cambodia, the Lao PDR, Vietnam, and Yunnan Province; while, the GNI of Thailand nearly doubled. Among the GMS countries, Thailand` is an important trade partner with Myanmar, the Lao PDR, and Cambodia. Thailand is the largest import partner with Cambodia and the Lao PDR, and is the third largest partner with Myanmar, after the PRC and Singapore (Shrestha and Chongvilaivan 2014).

Variables	Cambodia		Lao PDR		Myanmar		Thailand		Vietnam		Yunnan	
	1993	2009	1993	2009	1993	2009	1993	2009	1993	2009	1993	2009
Gross National Income (billion US$)	3.2	9.4	1.8	5.8	—	—	165.3	252.0	20.5	85.2	716.2[a]	5,028.8[a]
Gross National Income per capita (US$)	310.0[b]	610.0	280.0	880.0	—	—	2100.0	3760.0	170.0	930.0	410.0	3650.0
Unemployment (%)	2.5[c]	4.6[d]	2.6[c]	1.4[d]	6.0[c]	—	2.0[c]	1.6[d]	2.3[c]	2.3[d]	2.8[c]	4.0[d]
Vulnerable Employment (% of total employment)	84.5	85.1	90.1	—	—	—	62.6	54.6	80.5	76.6	—	—
International trade (% of GDP)	48.7	122.3	52.6	74.5[d]	3.4	0.6	80.2	135.0	66.2	142.1	42.0[a]	49.1[a]
MFN Tariff Rates (%)	—	15.5[d]	9.5[c]	9.7[d]	—	5.6[d]	31.2[c]	13.8[d]	15.3[c]	16.7[d]	16.1[a,c]	11.0[a,d]
Foreign Direct Investment Inflows (% of GDP)	6.0[c]	5.3	2.3	5.4	—	—	1.4	1.9	7.0	8.4	6.2[a]	1.6[a]
Gross Capital Formation (% of GDP)	11.9	21.3	28.3[c]	37.1	13.1[c]	11.2[d]	40.0	21.8	24.2	38.1	44.5[a]	47.7[a]
Agriculture Value Added (% of GDP)	46.5	35.3	57.5	34.7	63.0	52.6	10.3	10.5	29.9	20.9	19.7	10.3
Manufacturing Value Added (% of GDP)	8.9	15.0	13.1	14.3[d]	6.8	9.6[d]	29.6	34.1	15.2	20.1	33.9	33.9
Service Value Added (% of GDP)	40.5	42.0	24.7	37.1	28.1	33.8[d]	50.9	45.1	41.2	38.8	33.7	43.4

Notes: a The figures refers to the PRC.
b The figures refer to the year 1997.
c The figure refers to the average during the period 1990-2000.
d The figure refers to average during the period 2001-9.

Table 1: Selected Economic Variables in the GMS (World Development Indicators, World Bank)

Infrastructure Development in the GMS

A number of regional GMS infrastructure projects have been developed, primarily with assistance from the Asian Development Bank (ADB). These infrastructure projects include road, rail networks, and air transportation. As summarized in Table 2, on average, the freight air transport in GMS between 2001 and 2009 has increased tremendously, especially in Thailand, Vietnam and Yunnan Province. The road network was more than doubled in Thailand and Yunnan Province, PRC. Rail lines were significantly expanded in Yunnan Province, PRC. However, the communication and telecommunications infrastructure did not receive as much attention in some GMS countries. For instance, the number of telephone lines was largely insufficient in Myanmar, Cambodia, and the Lao PDR; whereas, the telephone lines have increased largely in Thailand Vietnam, and Yunnan Province, PRC (Shrestha and Chongvilaivan 2014).

Many competitiveness studies indicate the Information and Communication Technology (ICT) sector as a major source for competitiveness. However, the expenditure on ICT accounted for only 6-7 percent of GDP in Thailand, Vietnam, and Yunnan Province, PRC. Research and development has been largely undervalued by the GMS countries. The average expenditure on research and development among GMS countries was less than one percent of GDP.

Variables	*Cambodia*		*Lao PDR*		*Myanmar*		*Thailand*		*Vietnam*		*Yunnan*	
	1990-2000	*2001-9*	*1990-2000*	*2001-9*	*1990-2000*	*2001-9*	*1990-2000*	*2001-9*	*1990-2000*	*2001-9*	*1990-2000*	*2001-9*
Freight Air Transport (million to nnes/km)	n.a.	2.2	1.1	2.2	2.6	2.3	1,267.0	1,997.0	99.9	208.6	1,941[a]	7,470[a]
Rail Lines (kilimetres)	600.0	618.7	n.a.	n.a.	3,335.9	n.a.	3,967.8	4,121.0	2,859.9	2,844.1	55,499[a]	61,266[a]
Roads (thousand kilometres)	35.8	38.2	17.2	31.8	26.9	27.0	61.6	180.1	110.2	191.1	1,175[a]	2,504[a]
Telephone Lines (per 100 people)	0.1	0.3	0.4	1.4	0.4	1.0	5.7	10.3	1.3	18.3	4.3	23.0
ICT Expenditure (% of GDP)	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	6.2	n.a.	6.2	n.a.	7
R&D Expenditure (% of GDP)	n.a.	0.05	n.a.	0.04	0.06	0.12	0.18	0.25	n.a.	0.19	0.71	1.23

Note: a The figures refers to the PRC.

Table 2: Infrastructure Development in the GMS (World Development Indicators, World Bank)

Large infrastructure projects, for example, highways, railways, and energy networks are not achievable for most countries in the GMS because of lack of capital and human resources, regulatory and institutional limitations, and insufficient local demand (Shrestha and Chongvilaivan 2014).

Social Development in the GMS

Between 1990 and 2000, millions of people in Cambodia, the Lao PDR, Vietnam, and Yunnan Province, PRC lived with an income of less than two dollars a day. Nevertheless, the proportion of the poor was reduced to 16.4 percent in Yunnan Province, 20.7 percent in Vietnam, 24.1 percent in Cambodia, and 31 percent in the Lao PDR between 2001 and 2009 (Shrestha and Chongvilaivan 2014).

The social development has been slow in GMS due to the absence of supporting economic, social and political components. The income gap has been widening. On average, the GINI index between 1990 and 2000 has increased, as can be seen in Table 3. The income share held by the highest ten percent of population has been increasing from 32.7 percent in 1990-2000 to 35.9 percent in 2001-2009 in Cambodia, and from 29.2 percent in 1990-2000 to 30.6 percent in 2001-2009 in Vietnam (Shrestha and Chongvilaivan 2014).

The Kunming Declaration at the second GMS summit in July 2005 agreed to reduce the income inequality by 1) accelerating connectivity and associated software element and expanding cooperation in air, rail, and water transport; 2) enhancing competitiveness by facilitating trade and investment, and promoting knowledge and technology; and 3) promoting environmental sustainability through the core environment program (ADB, 2005)

Selected Social Development Variables in the GMS

	Cambodia		Lao PDR		Myanmar		Thailand		Vietnam		Yunnan	
Variables	*1990-2000*	*2001-9*	*1990-2000*	*2001-9*	*1990-2000*	*2001-9*	*1990-2000*	*2001-9*	*1990-2000*	*2001-9*	*1990-2000*	*2001-9*
Poverty and Economic Inequality:												
Poverty Gap at $2 a day (%)	33.3	24.1	36.0	31.0	-	-	4.2	2.4	38.9	20.7	32.3	16.4
Food Production Index												
(1999-2000 = 100)	78.0	127.5	69.4	119.3	78.5	130.4	90.2	110.0	76.6	117.6	78.7	114.6
GINI Index	38.3	43.0	32.7	32.6	-	-	43.5	42.2	35.6	38.1	-	41.5
Income Share held by highest 10%	32.7	35.9	27.4	27.0	-	-	34.4	33.5	29.2	30.6	-	31.4
Education:												
Education Expenditure												
(% of GNI)	1.1	1.7[a]	1.7	1.2[a]	0.9	0.8[a]	3.5	4.8[a]	2.6	2.8[a]	1.9	1.8[a]
Literacy Rate[b]	67.3	75.6	64.9	70.7	89.9	91.9	92.6	93.5	90.2	92.5	84.6	93.7
Secondary School Enrolment (%)	19.6	29.3	26.2	42.3	27.5	45.5	42.1	68.6	44.8	66.9	50.4	69.4
Tertiary School Enrolment (%)	1.2	3.9	2.0	7.4	5.4	10.9	24.7	43.4	4.5	9.7	4.5	17.6
Health:												
Health Expenditure												
(% of GDP)	-	6.3[c]	-	4.3[c]	-	2.1[c]	-	3.6[c]	-	6.1[c]	-	4.5[c]
Life Expectancy at birth (years)	55.8	59.0	57.9	63.3	59.4	60.6	68.5	68.4	69.1	73.5	69.7	72.4
Prevalence of Undernourishment												
(% of population)	39.0	25.5	30.0	24.5	41.0	22.5	22.0	17.0	26.5	14.0	15.0	10.0
Environment:												
Energy Depletion												
(% of GNI)	-	-	-	-	-	-	0.74	3.16	4.57	9.66	3.28	3.83
Mineral Depletion (% of GNI)	-	-	-	-	-	-	0.02	0.01	0.03	0.05	0.21	0.63
Forest Depletion (% of GNI)	1.3	0.28	-	-	-	-	0.20	0.25	2.11	0.37	0.15	0.01
Arable Land (% of land areas)	21.0	21.1	3.6	4.4	14.7	15.4	32.6	29.9	17.3	20.8	13.5	14.4
Forest Area (% of land areas)	69.4	60.4	73.3	70.3	56.4	50.0	30.1	28.5	32.5	40.9	17.9	20.7

Notes: a The figures show the average during the period 2001-8.
b The literacy rate is represented as the percentage of people ages 15 and above.
c The figures show the average during the period 2003-7.

Table 3: Selected Social Development Variables in the GMS (World Development Indicators, World Bank)

Resources in GMS

GMS provides abundant natural resources such as agricultural base, timber, fisheries resources, mineral, and energy resources in the form of hydropower and large coal and petroleum resources, as shown in Figure 2.

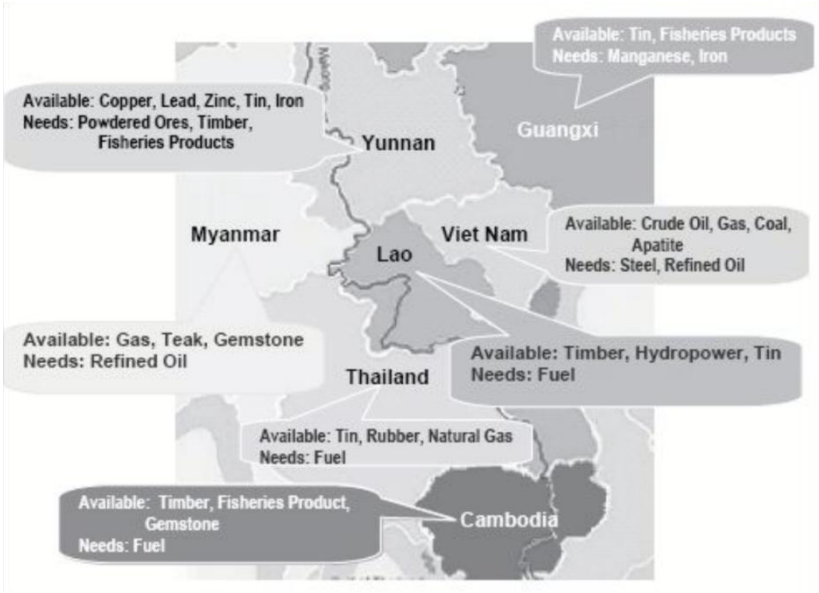


Figure 2: Resource in GMS (Export-Import Bank of Thailand)

GDP per Capita in the GMS

Table 4 indicates the relative importance of GMS in intraregional trade. The PRC was the largest trader in 2006 reaching around two fifth of the total trade. Thailand was a second place attaining 35 percent of the total trade. Vietnam accounted for 16 percent of the GMS intraregional trade. The Lao PDR, Cambodia, and Myanmar had a very small share in GMS intraregional trade (Shrestha and Chongvilaivan 2014).

GMS in 2009

	Population (millions)	GDP (US$ billion)	GDP per capita (Current US$)	GDP per capita at PPP (Current US$)
Thailand	67.0	264.0	3,940	8,051
Guangxi*	48.2	103.3	2,155	n/a
Yunnan*	45.4	82.1	1,812	n/a
Vietnam	87.2	93.2	1,068	2,942
Lao PDR	6.3	5.6	886	2,286
Cambodia	14.1	10.9	768	1,993
Myanmar	60.0	34.3	571	1,197

Note: * 2008 data.

Table 4: GDP of GMS in 2009 (International Monetary Fund, World Economic Outlook Database, October 2010 and National Bureau of Statistics of China)

PPP-income Gaps between Asian Countries

Table 5 indicates that the PPP-income gap between Cambodia, the Lao PDR, and Vietnam (CLV) and the higher-income ASEAN members has been reduced during 2000 to 2008. However, the income gap of the CLV countries has remained unchanged over the years (Shrestha and Chongvilaivan 2014).

PPP-income Gaps between Asian Countries

	2000	2005	2008
Cambodia	0.6	0.7	0.7
Indonesia	1.6	1.4	1.4
Lao PDR	0.8	0.8	0.8
Malaysia	6.0	5.3	5.1
Philippines	1.7	1.5	1.4
Singapore	23.7	19.9	17.8
Thailand	3.3	3.1	2.2
Vietnam	1.0	1.0	1.0
China	1.7	2.0	2.2

Note: Vietnam's PPP-income is set at unity.

Table 5: PPP-income Gaps between Asian Countries (Ministry of Planning and Investment 2010)

Growth Rates of Export, Import, and Total Trade of the GMS countries

Table 6 indicates that, among the GMS countries, the PRC had the highest growth rate for both exports to and imports from the global market. The PRC's import from the GMS grew much higher than that from ASEAN. Likewise, Thailand's trade with the GMS went up more rapidly than that with ASEAN and with the world. Interestingly, Vietnam's trade with ASEAN and the rest of the world grew faster than that with the GMS (Shrestha and Chongvilaivan 2014).

Growth Rates of Export, Import and Tatal Trade of GMS Countries in 2006

	China	Cambodia	Lao PDR	Mynmar	Thailand	Vietnam
Trade with GMS						
Export growth (%, 2006)	28	24	57	n/a	29	6
Import growth (%, 2006)	23	28	37	n/a	23	26
Total trade growth (%, 2006)	26	28	42	n/a	26	19
Trade with ASEAN						
Export growth (%, 2006)	29	-18	62	38	14	12
Import growth (%, 2006)	19	9	21	31	10	35
Total trade growth (%, 2006)	23	6	32	35	12	26
Trade with the world						
Export growth (annual %, 2002-2006)	31	18	35	15	18	26
Import growth (annual %, 2002-2006)	28	19	25	7	20	23

Table 6: Growth Rates of Export, Import, and Total Trade of GMS Countries in 2006 (UNESCAP Trade and Investment Division 2008)

GMS Countries Intraregional Trade, 2006

Figure 3 indicates the GMS countries intraregional trade. It shows the PRC increased a share of trade, attaining two third of the total trade with GMS. Thailand was the second, achieving 35 percent of the total trade, while the Lao PDR, Myanmar, and Cambodia had a tiny share (Shrestha and Chongvilaivan 2014).

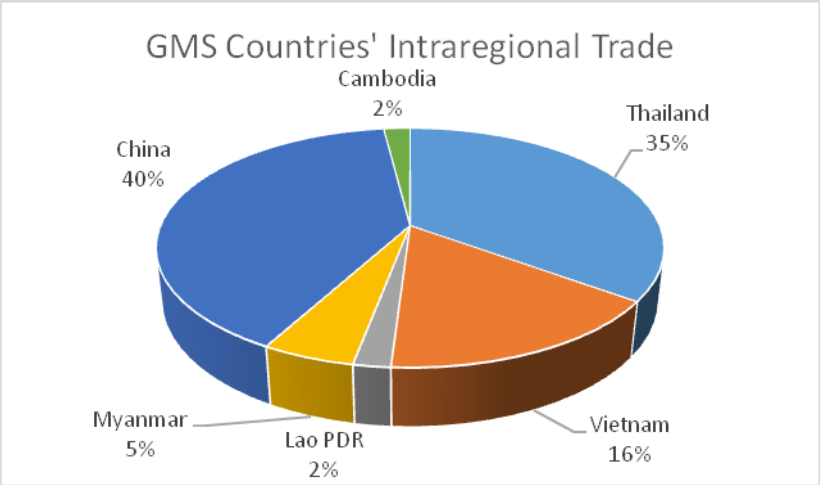


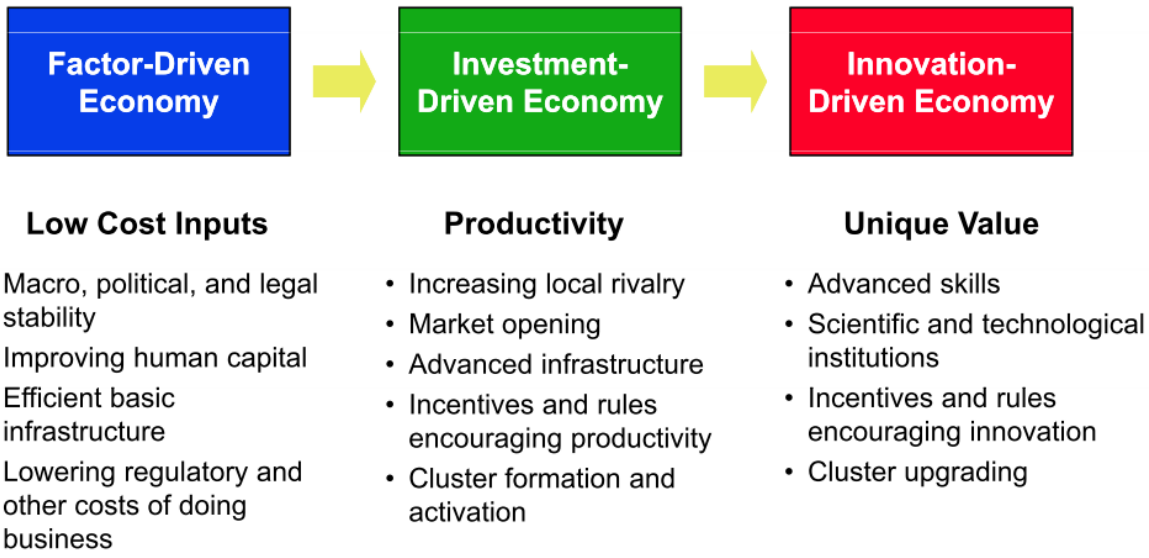
Figure 3: GMS Countries' Intraregional Trade, 2006 (Asian Development Bank)

Overall, the GMS countries are extensively diverse in terms of developmental pace and level, ranging from the leading countries such as the PRC (Yunnan and Guangxi), and Thailand with GDP per capita over three thousand US dollars comparing to the less developed countries such as Cambodia, the Lao PDR, and Myanmar, with GDP per capita of under five hundred US dollars. GMS countries can gain benefits from the cooperation among each country to bridge the development gap.

Literature Review

Competitiveness

Professor Michael Porter of the Harvard Business School defined competitiveness as the productivity with which a nation utilizes its human, capital, and natural resources. Productivity allows a nation to set standards of living (including wages, return on capital, and returns on natural resources) (Porter 2008). Porter states that competitiveness does not depend on what industries in which a nation compete but on how it competes in those industries. Porter also posits that productivity in a nation is derived from the combination of domestic and foreign firms. A nation competes to provide "the most productive environment for business."



Stages of National Competitive Development

According to Porter, there are three stages of competitive development for a nation, with different nations having different conditions for competitiveness.

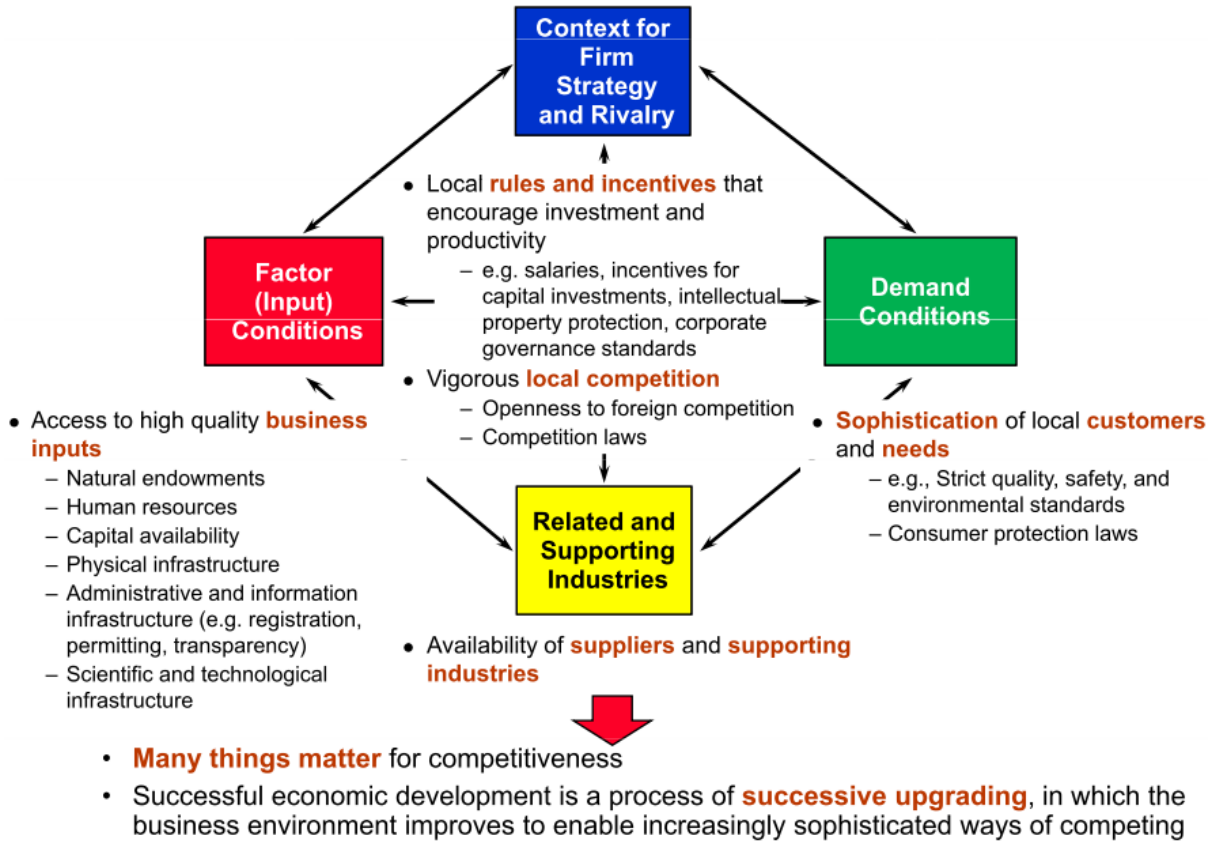
A. Factor-Driven Economy — Countries in this category compete based on low-cost inputs. The main objectives to enhance competitiveness are to create political and legal stability, improve human capital, create efficient basic infrastructure, and lower regulatory and other costs of doing business. The countries in this category are under-developed countries.

B. Investment-Driven Economy — Countries in this category compete based on creating a good business environment for investment. The main objectives to enhance competitiveness are increasing local rivalry, opening the market, creating advanced infrastructure, and creating cluster formation and activation. The countries in this category are developing countries. Thailand would fall into this category.

C. Innovation-Driven Economy — Countries in this category compete based on innovation. The main objectives to enhance competitiveness are creating advanced skills, creating scientific and technological institutions, and upgrading the cluster. The countries in this category are developed countries. These countries normally have world-class companies. Porter notes that a lot of countries in an investment-driven economy cannot upgrade their economies to an innovation driven economy because they cannot develop innovations of their own.

The “Diamond Model”

The Diamond Model is a model developed by Michael Porter in his book, the Competitive Advantage of Nations, in which he published the theory explaining why particular nations and industries become competitive in particular locations (Porter 1998a).



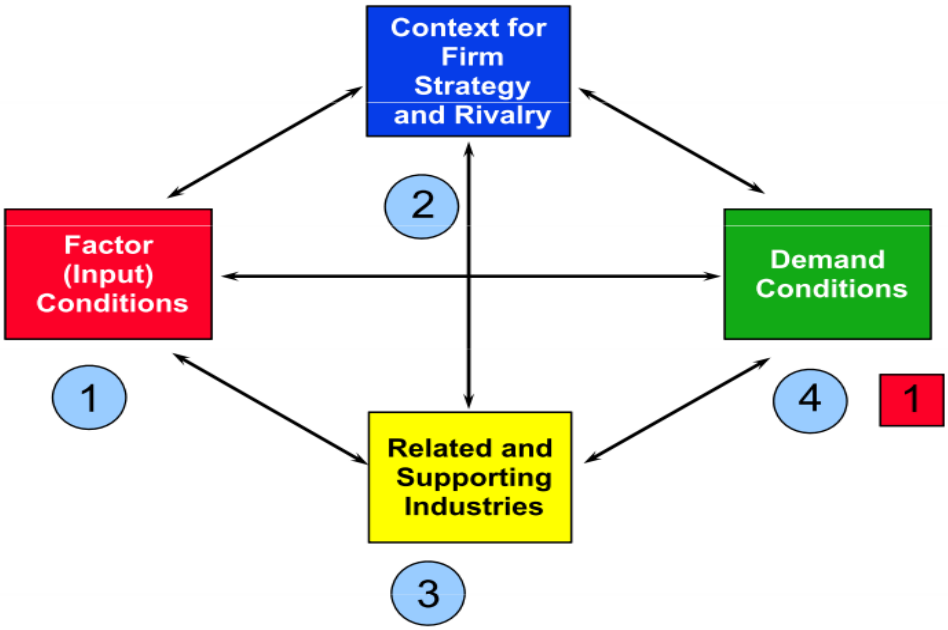
The Diamond Model is used to examine the four factors held to comprise the business environment: (i) Factor Conditions, (ii) Context for Firm Strategy and Rivalry, (iii) Related and Supporting Industries, and (iv) Demand Conditions. The Model is not used to analyze a single firm; rather, it is used to analyze the industry, the cluster, or the nation. Four factors need to be investigated to identify how competitive the industry or nation is.

A. Factor Conditions are specialized resources specific for an industry or a nation that are important for its competitiveness. Factor Conditions normally include human resources, capital resources, physical infrastructure, information technology infrastructure, scientific and technological infrastructure, and national resources. Sometimes, a nation does not inherit but instead creates the factor conditions such human skills, science, technology, and innovations. When nations and firms face a disadvantage, such as high land costs, labor shortage, or lack of natural resources, they must innovate and upgrade in order to be competitive.

B. Context for Firm Strategy and Rivalry includes the business environment in the location. A good context for firm strategy and rivalry includes strong competition among locally-based competitors, openness to trade and investment, free trade agreements, and local context and rules that encourage investment and sustained upgrading (intellectual property protection and anti-corruption laws).

C. Related and Supporting Industries provide the access to capable, locally-based suppliers, firms, and institutions in related fields such as energy providers, communication providers, transport services providers, universities, R&D institutions, specialized institutions, institutes for collaboration, etc. The collaboration of these institutions and firms forms a “cluster.” A cluster is a group of related companies, public sector entities, and other related institutions with the objective of improving the competitiveness of a group in a specific geographic region.

D. Demand Conditions concern the demand for products and services that firms produce in the home market. A strong demand can create pressure to meet high standards, pressure to improve and to innovate, and pressure to respond to tough challenges. In other words firms, industries, and nations can gain a competitive advantage where home demand can provide clear feedback or an earlier picture of customer needs.



For the process of competitiveness development, Porter posits that not all factors are equal, depending on the business environment. In general, if the country, industry, or clusters starts from nothing, he suggests that the first step is to develop Factor Conditions, followed by the Context for Firm Strategy and Rivalry, Related and Supporting Industries, and Demand Conditions. In some circumstances (mostly in a developed economy), Demand Conditions can come first.

Cluster

Porter describes "clusters" as "geographical concentrations of interconnected companies, specialized suppliers, service providers, firms in related industries, and associated institutions (universities, standard agencies, trade associations, etc.) in particular fields that compete but also cooperate." A cluster can create productivity and increase efficiency because organizations and companies in the cluster can share resources and collaborate in the creation of innovations. According to Porter, the cluster enables the following:

- Business Attraction
- Export Promotion
- Market Information and Disclosure
- Education and Workforce Training
- Science and Technology Investments
- Standard Settings

BSR Innovative Cluster

The Baltic Sea Region include the Nordic countries (including Denmark, Iceland, Finland, Norway, and Sweden) and the Baltic countries (including Estonia, Latvia, and Lithuania). The BSR also includes Germany, Poland, and the Russian Federation. Regional Integration across the Baltic Sea Region have passed through a number of different stages for more than

25 years. The Baltic Sea has transformed itself from the East-West conflict to become a successful economic areas (ADB 2015).

After EU integration had been realized, the focus changed from implementing rules and regulations to the creation of common market across the region. Many institutions are created for the entire EU level. For example, all membership countries were eligible for participating in joint projects under the EU framework. Most of the EU programs did not have any cross-border collaboration within a certain geographic area. The exception was the INTERREG program for the Baltic Sea Region. This program was developed by the eight EU member states including EU members (Denmark, Germany, Estonia, Finland, Latvia, Lithuania, Poland, and Sweden) and non-EU members (Norway, Russia, and Belarus). The program was financed by both the European Regional Development Fund (ERDF) and the European Neighborhood and Partnership Instrument (ENPI). Although many programs had a financial dimension, the EU also offer many support mechanisms and knowledge platforms, covering many dimensions of policy making and tracking innovation and economic performance. For example, The Cluster Observatory was initiated to provide information and knowledge for the cluster across the Baltic Sea Region (ADB 2015). In 2007, a group of EU members from the Baltic Sea Region initiated conversation about the need for a committed policy for the regional development. The Baltic Sea policy and strategy was discussed at the European Commission. In October 2009, the Baltic Sea Strategy was adopted with the action plan of 80 flagship projects. The objective of the policy is to achieve regional integration and reinforce the competitiveness of its members.

The Balti Sea Region has about 60 million people. About 43% of the people live in the Nordics, 12% in the Baltics, and the rest in the parts of Germany, Poland, and Russia bordering the Baltic Sea. Total employment in the Region is at 28 million employees. The Region created in 2013 an annual GDP (PPP adjusted) of around €1,300 billion ($1,800 billion). The Nordic countries account for 62% of the total GDP. Northern Germany accounts for almost 14%, followed by Northwestern Russia’s share at 12%. The Baltics contribute 7% and Northern Poland the remaining 5% (ADB 2015).

The BSR spent the last 25 years to become a strongly integrated economic reion, with many linkages in terms of trade, investment, labor mobility, and research collaboration. A robus structure of cross-border organizations and institution provide support for collaboration and linkages development.

The BSR has over the last 25 years become a strongly integrated economic space, with multiple linkages in terms of trade, investment, labor mobility, and research collaboration. A rich structure of cross-border organizations and collaborative efforts supports and further develops these linkages. The region has over this period seen robust catch-up from the Baltic countries and Poland, even when the prosperity differences across the region remain large (ADB 2015).

BSR Framework

The BSR framework was created to strengthen cooperation and integration in the Baltic Sea Region (BSR). The objectives of the framework includes market interaction, the creation of knowledge platforms, policy instruments/programmes and organizational structures (ADB 2015).

The tools are mapped according to the type of tool and the level of implementation (ADB 2015).The following types of tools have been included:

1. **Structure/strategy/mobilization tools** are strategies, institutions or organizational structures that establish the overall objectives and activities in order to activate and facilitate action, and monitor progress.
2. **Information/analysis tools** provide a guided policy action and monitor the changing process over time.
3. **Capacity building tools** provide enhancement of organizational knowledge and skills in specific areas.
4. **Mobility tools** boost movement of key stakeholders such as students, researchers, entrepreneurs, civil servants across borders – to enhance knowledge/experience transfer and contextual understanding of diverse geographic areas.
5. **Research tools** support cross-border research and development activities.
6. **Integration** can also be supported by tools for soft and hard infrastructure across national borders the region. **Soft infrastructure** refers to the investments in intangible infrastructure (including building collaboration and social capital). **Hard infrastructure** refers to investments in physical infrastructure (including transport corridors, energy grids, etc. across borders).
7. **Trade and Foreign Direct Investment tools** catalyze or enhance the market interactions among each country in the region.
8. **Tools are also mapped according to the level of implementation** – where activities are decided, oversaw, and financed. **Many tools for regional cooperation and integration are implemented at the level of the European Union**. Other tools are implemented at the level of a smaller sub-grouping of countries – at the level of the macro region (Baltic Sea Region) or the grouping of Nordic countries. Many tools supporting international cooperation and integration are fulfilled at the national level.

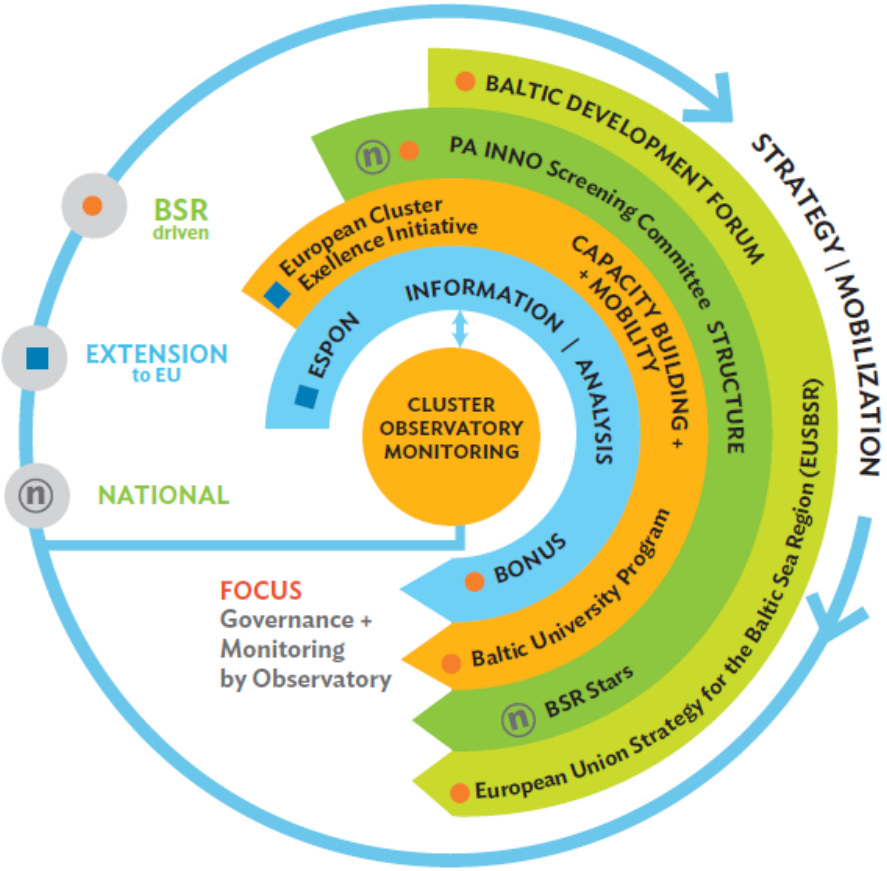


Table 7: Tools for Regional Cooperation and Integration (ADB 2015).

Type of Tool	Implemented at EU level (included BSR-specific instruments)	Implemented at BSR (or Nordic) level	Implemented at National level
Structure/ strategy/ mobilisation	• Smart Specialisation Platform • EIB • EUSBSR • InterReg Programmes (BSR, Central/South Baltic, etc.)	• CBSS • BSSSC • NIB • NCM and Nordic Innovation • BDF • HELCOM/VASAB • PA-INNO Steering Committee (see right)	• PA-INNO Steering Committee (see left) • Baltic Institute of Finland • Swedish Institute
Information/ analysis	• EU Innovation Scoreboard • European Cluster Observatory • European Cluster Collaboration Platform/international MoUs • ESPON	• State of the Region Report • BSR Innovation Monitor	

Type of Tool	Implemented at EU level (included BSR-specific instruments)	Implemented at BSR (or Nordic) level	Implemented at National level
Capacity building	• Administrative Capacity Building (DG Regio) • European Cluster Excellence Initiative		• Swedish Institute (Baltic) Leadership Programme
Mobility	• ERASMUS • Marie Curie	• Baltic University Programme • Nordic Mobility Programme	• National programmes for researcher and student mobility
Research	• Horizon 2020	• BONUS programme	• Bilateral programmes between SE/VINNOVA and FI/Tekes, etc.
Integration (soft infrastructure, focused on clusters)	• European Strategic Cluster Partnerships	• BSR Stars programme • Scanbalt network	• Norwegian Innovation Clusters programme • VINNVÄXT (SE) • Innovation Networks (DK) • other national or regional cluster programmes
Integration (hard infrastructure)	• TEN-T policy/ programme • European Spallation Source	•	• Transport infrastructure • Energy infrastructure • Research infrastructure
Trade and FDI	• Enterprise Europe Network (and cluster contact points)	• BSR Investment Promotion Agencies collaboration	• National and regional export promotion and inward investment agencies (some of which have activities targeting clusters)

Research Method

This is a descriptive research. The researcher utilized qualitative research approach. The data collection involves in-depth interview, survey, document analysis, and the data were collected from secondary sources, such as research databases, news, and governmental reports. The analysis involve thematic coding. The findings are based on the theme that emerged from the data.

Findings

According to the analysis of the data, the success factors that allow the GMS to be competitive includes locations, low labor cost, relatively large market, government policy, and the utilization of science park.

Locations

Geographic location is one of the driving forces for increasing the investment size for both domestic and foreign firms. Many studies have suggested the impacts of locations and competitiveness (Porter 1986; Porter 1990; Porter 1998b). Competitiveness is not the same as productivity (e.g. TFP). Modern definitions of competitiveness attempt to measure how productively the resources in a region are employed for trade. Competitiveness is a comprehensive framework which attempts to capture all factors that drive the 'prosperity potential' (Ketels, 2013, p. 270) of a location and with focus on factors amendable to policy action. Domestic produced and exported (vs imported) value added is the key here, of determining for instance competitiveness of a country or of a region (Melitz and Redding, 2014). The drivers of competitiveness include the quality of institutions (such as the legal system), quantity of government investments in infrastructure, the degree of competition, the quality of the workforce, the nature of macroeconomic policies (e.g. the size of the public debt), the TFP, etc. Timmer et al. (2013, p.6) define competitiveness of a country as "the ability to perform activities that meet the test of international competition and generate increasing income and employment". Based on world input-output tables, they then measure competitiveness based on value added and jobs involved in GVCs. With appropriate indicators of competitiveness in place, an impact assessment system could focus on the effects of RCI efforts on competitiveness.

Kunming, Yunnan, for example, is located in the geographic center of Asia and is the front gateway to Southeast Asia. One interviewee states that geographical location is also important. He considers Kunming as the gate to Southeast Asia with great opportunities in this GMS area. Similar opinions were expressed when our team interviewed a chairman director of Kunming Dongxun Technology. Kunming, Yunnan is a gateway to Southeast Asia. The company has received 10 million RMB to develop China SME Cloud Service Platform, which is aimed to collaborate with the cross border and companies in GMS countries. The idea is to link the PRC with Southeast Asia so that they can sell and buy products in GMS countries.

Vietnam has several major ports that help facilitate import and export processes. Additionally, Vietnam is considered the bridgehead to both Southeast Asia and the great Chinese markets. As an interviewee stated, major strength of Tan Thuan Export Processing Zone (TTZ) in Vietnam includes its strategic location (near Phu My Hung city center) and human resource. TTZ also created e-Office Park in the area to provide world-class infrastructure that includes fiber optic network.

Low Labor Cost

At the current state, the basis of the GMS economies is still largely dependent on labor-intensive businesses. Hence, labor costs in the GMS countries remain relatively cheap, compared to the US, Europe, and other developed countries. In fact, an interviewee from Tan Thuan Export Processing Zone in Vietnam mentioned low labor cost as one of the key factors that attract FDI to the zone. Similarly, another interviewee from a hard disk drive company in

Thailand, a leading provider of hard drive and storage solutions headquartered in the US, said the company used to hire as many as 40,000 employees in Thailand due to its competitive labor cost and other resources, compared to neighboring countries, at the time.

Even among the highest paid GMS countries, the PRC, Thailand, and Vietnam, the average wage rates are relatively low. In 2011, the average daily wage rate was about $22 USD in Yunnan, PRC (National Bureau of Statistics of China, 2013), $14.68 USD in Thailand (Trading Economics), and $8.54 USD in Vietnam (Thanh Nien News, 2012), based on a 40-hour workweek, and 260 work hours per year. The minimum daily wage in the GMS countries is given in Table 4.

Country/Province	Minimum Daily Wage (USD)
Yunnan, PRC	13.04-15.64
Thailand	9.45-10.00
Vietnam	3.20-3.76
Lao PDR	3.33-4.08
Cambodia	2.03-2.05
Myanmar	0.58

Table 8: Minimum daily wage in the GMS countries in 2012 (http://www.business-in-asia.com; http://www.wageindicator.org)

While the minimum daily wage rates in the GMS countries range from as low as $0.58 USD in Myanmar to the maximum of about $16 USD in Yunnan, PRC, the minimum daily wage rates in other more developed Asian countries are much higher. The minimum daily wage is about $66-85 USD in Japan, $52-58 USD in Singapore, $32 USD in South Korea, and $29 in Hong Kong(Business-in-Asia.com). It is therefore not surprising that many companies who are looking to expand their businesses in Asia, especially for labor-intensive operations, would be particularly interested in investing in the GMS countries to save on labor costs.

Local Market

With the population of over 240 million people, GMS area provides a large local market for innovative products. For instance, one interviewee stated that "…the zone has attracted investments from many countries such as Germany, Thailand, and USA (over 22 countries). There are approximately 20,000 enterprises in this zone, of which >90% are domestic companies. Although the key manufacturing groups are in tobacco processing, mechanical manufacturing, optoelectronics & IT industries, biopharmaceutical and food & beverage, the primary market is in Yunnan province (Domestic Market) and nearby markets. He also stated that the percentage of products sold to South East Asia is very small as it's not export-oriented. Especially, out of $6 billion USD of total trade, approximately $2 billion USD are from Yunnan province."

The case of SUNPA Telemedicine is quite interesting. The company provides an effective telemedicine system, centered in Kunming, Yunnan with more than 700 technicians and managers with an estimated investment of $550 million USD. The company also has the largest telemedicine information system network, which includes 4 centers in Kunming, Beijing, Shanghai, and Guangzhou that are integrated about 6,500 experts and 76,000 physicians worldwide. Interestingly, with more than 626,000 cases annually, 70% of its customers are domestics, while 30% are abroad. Similarly, the key source of income is from selling equipment and solution to the PRC (70%) and foreign (30%) hospitals.

Kunming Dongxun Technology is a multi-lingual international e-business trading portal funded by governments including National Development and Reform Committee (NDRC) and The Ministry of Commerce of the People's Republic of China (MOFCOM) to South and Southeast Asia. Its main services include Software Development, Internet Services, Internet system for e-commerce, tax-application, e-invoice printing systems. Interestingly, 100% of its customers (approximately 1 million customers) are in Yunnan province only.

Government Policies

The governments of Thailand and Vietnam released a set of policies to attract foreign direct investment. Both Vietnam and Thailand provide tax incentive for foreign investors. From the interview with Senior Executive Investment Advisor, Thailand Board of Investment (BOI), companies invested in Thailand can get eight years tax exemption including the land ownership. For Vietnam, according to the interview with the vice chairman of Ho Chi Minh City Export Processing and Industrial Zones Authority (HEPZA), Vietnam provides four year tax exemption for any foreign company invested in the industrial and exporting zones. For Myanmar, the government provides seven year tax exemption. Cambodia provides eight year tax holiday for any foreign investor. In Thailand, any companies in the Skill-Technology-Innovation (STI) who spend at least 1% of revenue from the investment project on R&D would receive longer than eight year tax incentive. According to the survey, the majority reported "high" variability of government policies. Companies located in China and Vietnam reported high and very high variability of government policy.

Science Parks

Science park is a critical supporting factor to the development of an innovative cluster. Many studies reported the success of science park in attracting cluster of innovative firms and promoting technological capability (Jongwanich et al. 2014). Science park is typically found in a cluster with high-tech industry and is often located near research institutes and universities (Jongwanich et al. 2014). There were 56 science parks nationwide in the PRC in 2009. This initiative has transformed the Chinese economy to be a knowledge-based economy. Science park also led to the development of innovative clusters in other regions, such as Chania, as a result of Science and Technology (S&T) policy (Zone 2011). Science park in the PRC acted as a catalyst to facilitate localized knowledge flow through the collaboration between research institute and university. As a result, 80 percent of high-tech industry output in the PRC is produced by firms located in science park (Jongwanich et al. 2014). Their study indicates the direct impact of science park on innovations. More precisely, the

empirical results suggested that firms located in a science park produced the majority of patents (Jongwanich et al. 2014).

During our field research, we have visited science parks in Yunnan province, especially in and around Kunming area and Thailand. From our interviews with research institutes and managers, the existence of science parks is believed to lead to collaboration between high-tech companies, research institutes, and universities in the region. Unfortunately, we found little or no evidence of Science Park in Myanmar, the Lao PDR, Cambodia, and Vietnam. In Vietnam, there was a high-tech zone, but there was no evidence of linkage between universities and companies.

According to the analysis of the data, the critical factors that prohibit the GMS to be competitive includes lack of research and development, Lack of Collaboration among Businesses, Low Quality of Education and Skills of Labor, poor infrastructure, language and culture, and the lack of global linkages.

Lack of Research and Development

One of the major disadvantages facing the GMS countries is the low level of research and development activities. As summarized in Table 5, all GMS countries, except for the PRC as a whole, spent less than 0.5% of their GDP on research and development.

In Thailand, the National Science and Technology Development Agency (NSTDA) aims to increase the country's spending on R&D to be at least 1% of its GDP. However, there is another concern raised by one interviewee that most R&D activities done by the NSTDA are on improving the efficiency of the production processes, rather than on developing innovative products.

In Vietnam, based on an interviewee's response, companies in the high-tech zone often have their own R&D centers. But there is no linkage between these research centers and universities or public institutes. Similarly, according to two other interviewees in Vietnam, some companies in other industrial zones have their own R&D centers which operate independently from other institutes.

According to some interviewees, in the PRC, although there exist collaborations between local companies and universities (e.g. Yunnan University, Yunnan Normal University, Johns Hopkins University), most R&D activities are privately funded and focus on products for the domestic market. Due to an insignificant amount of foreign investment in the region and very small proportion of exports, there is no clear linkage between local companies, foreign companies, and the rest of the world on R&D.

It is worth noting that according to cluster survey results, many companies in Yunnan, Thailand, and Vietnam located in an industrial zone actually receive special incentives to invest on specific technology and R&D. This may imply that either such incentives offered by the zones are not strong enough to motivate R&D activities, or there are other more important obstacles, not addressable by the zones, which make it difficult to conduct more R&D activities.

Based on the surveyed data, only several firms have devoted fairly amount of expenditure to R&D. For instance, a firm in Thailand allocates approximately 300 million Euros for R&D; meanwhile two firms in Yunnan devote more than 6% of sale revenues of a firm and about 5% of the total cost of operations, respectively, for R&D activities such as new product development. Interestingly, a respondent from Thailand indicated that the firm policy on R&D investment is depended on its corporate headquarter, which is currently located in Japan.

Country/Province	Expenditure on R&D (% of GDP)
People's Republic of China	2 (in 2012)
Yunnan, PRC	0.01 (in 2011)
Thailand	0.37 (in 2011)
Vietnam	0.21 (in 2011)
Lao PDR	- (in 2012)
Cambodia	- (in 2012)
Myanmar	- (in 2012)

Table 9: Expenditure on R&D in the GMS countries (World Bank, National Bureau of Statistics of China, National Science Technology and Innovation Policy Office (Thailand), Ministry of Science and Technology (Vietnam)

Lack of Collaboration among Businesses

Developing countries in the GMS: Thailand, Vietnam, and the PRC, have been quite successful at attracting foreign direct investment (FDI). A key strategy that these countries used to attract FDI is creating high-quality infrastructure inside the industrial or exporting zones. However, the areas outside of the zones of many developing countries are still under developed. We clearly saw the evidence from the zones in Vietnam. Although Vietnam's industrial and export processing zones are equipped with top-notch infrastructure to attract investments, outside of the zones is still lacking even sufficient infrastructure for a decent standard of living. This problem can illustrate the lack of linkages between global companies inside the zones and local companies, often located outside of the zones. The local companies cannot thrive due to the lack of access to basic infrastructure such as logistics, electricity, and telecommunications. From our interviews, we found that most companies in the zones are more willing to do business or collaborate with the companies in the zone rather than those outside of the zones.

It is also interesting to learn that in different countries, the interaction between the zone management and companies inside the zones could vary quite significantly. For example, based on cluster survey, companies located in a zone in Yunnan indicated that they have regular meetings with the zone management, on average once per week. On the other hand, some companies in Vietnam's and Thailand's industrial zones said they only meet with the zone management a few times per year or do not have regular meetings. This observation may imply that zones in Yunnan are likely to be better serviced by the zone management, which could help promote collaboration among businesses inside the zones. Companies in the zones in the other GMS countries are possibly more independent.

Given tax benefits, the companies invested in the zones are mostly foreign firms, especially in Thailand and Vietnam. Most of the products produced in the zones are exported to other countries. Many companies in the zones also import raw materials from abroad. That means there is little linkage between foreign firms in the zones and (local) domestic businesses.
According to the survey, 37.5% mentioned they do not have any collaboration with any research or think tank organizations. Almost 70% of the companies in Thailand are in this category. However, 62.5% of the companies reported they collaborate with think tank, research & development institution or laboratories. The majority of these companies (60%) are Chinese companies. To summarize, most firms both domestic and international (except in China) still do not have a strong linkage with research or academic institutions. Most foreign firms invested in GMS focus mostly on production that requires low-skill labor.

Low Quality of Education and Skills of Labor

Although labor costs in the GMS countries are low, making the region attractive to investors of labor-intensive businesses, the majority of labor force in the GMS countries belongs to the low- to mid-skilled level. Thus, high-tech and innovative companies sometimes find it difficult to set up operations in the GMS. Executives of companies in the Tan Thuan Export Processing Zone in Vietnam admitted that their companies need to provide their own training programs to the employees to improve their professional skill sets. An interviewee in Vietnam also stated that high-tech companies investing in Vietnam, such as Samsung and Intel, provide their own training for the employees. In doing so, these companies sometimes work with local universities on curriculum development.

Vietnamese locals generally take it for granted that there are no high-quality universities in the country. In Yunnan, corporate executives also said that job trainings provided by companies are necessary to equip their employees with job-specific skills. While there are several globally renowned universities in the PRC, most of them are located in Beijing or Shanghai. In Yunnan, even the top universities in the province like Yunnan University and Yunnan Normal University are still ranked beyond the top 100 universities in Asia (Times Higher Education, 2014).

An interviewee from a hard disk drive company in Thailand expressed concerns that the quality of education in Thailand lags behind that of its neighbors, and that Thai labor force, even after graduating from colleges, do not have sufficient skills required for jobs in high-tech and innovative industries. He also mentioned that most high-tech companies, when looking for a FDI destination, take each country's universities ranking into account. Since Thai universities are not among the top universities in Asia, Thailand is not a very attractive location for investments of high-tech and innovative industries. Out of all universities in Thailand, only two universities are ranked in the top 100 Asian Universities. One is ranked 50th; the other is ranked 82nd (Times Higher Education, 2014).

The other GMS countries are known to have even lower quality of education. As evident in Table 6, the public spending on education as percentage of GDP is relatively low in all GMS countries, and is lowest in Lao PDR, Cambodia, and Myanmar.

Country	Public Spending on Education (% of GDP)
People's Republic of China	4.3 (in 2012)
Thailand	8 (in 2012)
Vietnam	6 (in 2010)
Lao PDR	3 (in 2010)
Cambodia	3 (in 2010)
Myanmar	1 (in 2011)

Table 10: Public Spending on Education in GMS Countries (World Bank, Ministry of Education of the People's Republic of China)

Although many companies invest in GMS due to cost effectiveness, the labor cost in GMS has been steadily increasing. According to the cluster survey, half of the respondents indicated rising labor cost. The majority of the companies mentioned high costs are located in China. 25% indicated high turnover. Interestingly, all the companies indicated high turnover are located in Thailand. 12.5% indicated low skill. These are the companies located in Vietnam.

Infrastructure

Infrastructure is one of the key performance measures for decisions about local expansion. The quality of infrastructure at the provincial level can also be a barrier to investment and growth in the country, especially when the central or regional governments do not invest resources in high-quality public services. Let's take the case of Vietnam as an example. Figure 13 presents the provincial infrastructure index measuring the following four sub-indices such as

1. Industrial zones
2. Road and transport
3. Utilities
4. Information and communications technology

The availability and quality of innovative industrial zones in Vietnam are still limited. Many high-tech industrial zones are located only in the major cities such as Binh Duong, Ho Chi Min City, Dong Nai, Ha Noi, and Long An. Another important measure is to gauge the coverage of roads and the costs associated with the transport. Utilities are used to measure the costs and reliability of telecommunications and energy delivery in the country. However, Vietnam seems to have a problem with the power plant, which might not be enough for local expansion in the zone.

The forth criteria to assess the quality of the infrastructure is to measure the access to and usage of information and communications technologies. As presented in Figure 13, Da Nang, Binh Duong, BRVT, Bac Ninh, and HCMC are among the cities with the highest infrastructure index in Vietnam. Unsurprisingly, these cities are located in the tourism and key economic areas of the country.

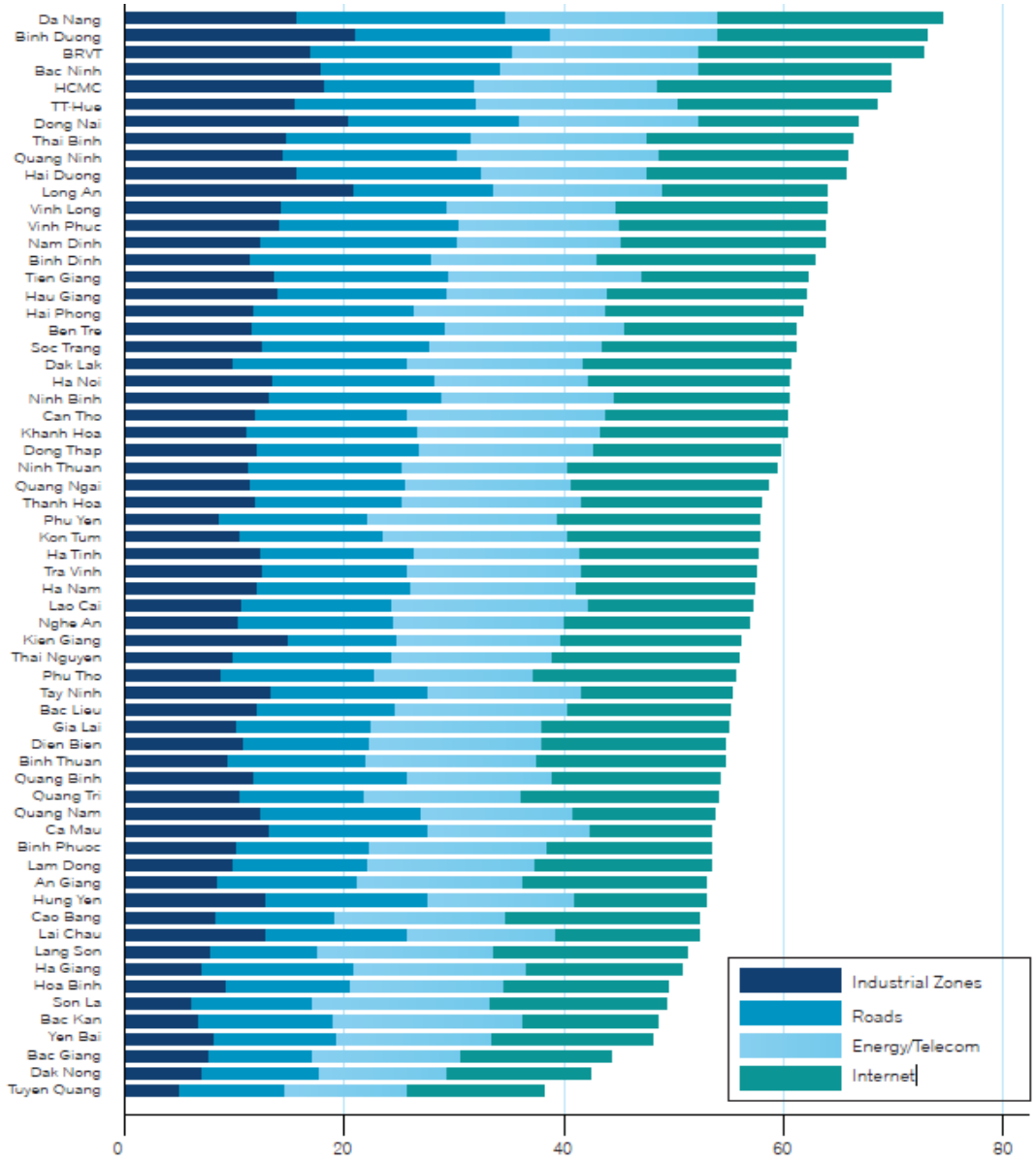


Figure 4: Provincial Infrastructure Index (Malesky, 2013)

The results from the survey are congruent with the previous research. Many firms reported poor telecommunications network waste disposal systems. Regarding the logistics and transportation, shipping by water seems to be the primary mode of transportation of inputs and finished products for most of firms (75%). However, depended on where the firms are located relative to their suppliers, distribution centers, or customers, the other modes of transportation include railroads (10%), highways (40%), and airfreight (20%). A respondent from a firm in Yunnan raised an issue of the packaging cost as a key determinant of the mode of transportation and costs. A firm in Thailand indicated that the transport cost per container (TEU) to the port is estimated at 7,000 baht. The high costs of transportation (50%), uncertainty in delivery dates (37.5%) and lack of multimodal connectivity (12.5%) are the primary logistics difficulty the firms are facing.

Language and Culture

Language and culture are the key barriers for foreign business expansion. For instance, one interviewee shared value opinion regarding how to cope with such barriers as follows. “20 years ago, how to make Yunnan become more open and linked to global value chain and how to build technology were very interesting in this area. A lot of scholars are involved. However, how to implement this is questionable. Now many companies are looking for competitive advantages (near market, cheap labor, easy to get materials, cheap resources, cheap materials). However, people are very complicated. They have beliefs and tend to not like to leave their hometown. For example, vice presidents had promoted business in Thailand to invest in the zone with cheap rent and tax reduction if they would like to come to Kunming, but no Thai companies invest here because of the same reason, they do not want to leave their hometown. If competitive advantage is very large attraction, may be some companies will go out. A lot of factors need to be considered such as softer environment and cultural background. Especially, small and medium size companies are impossible to go out due to their capacity. In fact, we need big companies to network regional investment. Additionally, GMS is in similar cultures and we need to promote regional trust.”

In fact, trust is a very big issue and considered as one of the key barriers to international factor movements. An interviewee added that lower trust may lead to significantly less trade between countries, for instance, from China to Vietnam or Laos, or may be less cross-border portfolio investment. This may be because of different culture and language boundaries that reduce the level of trust, especially in the communication between economic agents. Another great example is that, during the interview with the industrial zone managers and top managements of the firms in the zone, approximately 80% of respondents are not fluent in multilingual skill; thus, this can also lead to miscommunications and information loss to some extent. It is important that workers, investors, or even executives need to speak another language or at least one non-native language. Some interviewees also mentioned that differences in cultural traditions impact the decision on investing in other GMS areas. Culture difference is one of the great threats in smoothing the cross-border relationships. Thus, generating cultural and multilingual awareness is inevitably the important factors for global companies.

Lack of Regional Integration

Figure 14 shows the source of FDI to GMS countries. Foreign investors in GMS are dominated by ASEAN, Japan, and the PRC. For instance, the GMS countries such as Cambodia, the Lao PDR, and Thailand had intra-ASEAN FDI flows made up around one fourth of the total flow during 2000-2008

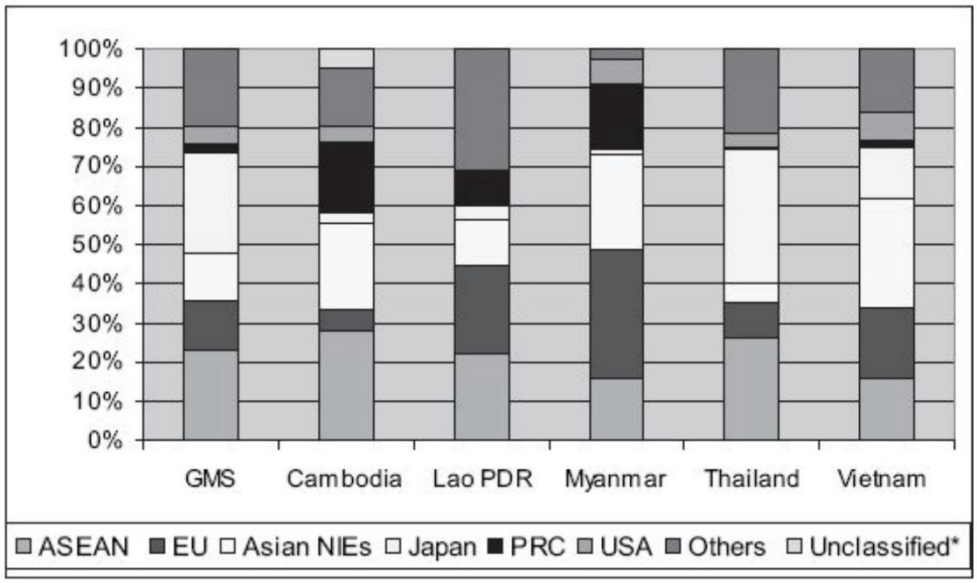


Figure 5: FDI Inflows into GMS Countries by Source Country, 2000-2008
(ASEAN Statistical Yearbook 2008)

The collaboration for regional integration is still very poor. One interviewee from Thailand Board of Investment (BOI) mentioned that the BOI of different countries do not work together. They lack motivation and incentive to work together to attract foreign investment to the area. The interviewee also said that there is currently no organization to initiate a regional integration. We need to have support of international body to initiate and coordinate the collaboration among the GMS countries.

An interviewee from NECTEC Thailand revealed that there is no collaboration among R&D institution in the GMS countries. This is also consistent with another interviewee from Ho Chi Minh City Institute for Development Studies that no collaboration among R&D institutions in GMS countries exists. Some R&D institutes in Thailand and Vietnam have collaborated with other R&D institutions in the US and Europe but not in GMS. Two interviewees agreed that they do not see any incentive in collaborating with R&D institutes in the GMS area.

In addition, there is also a lack of policy integration. By focusing on how the companies' capital is mobilized, 50% of respondents said their companies have their own source of finance while the others require the mobilization of funding resources from FDI (12.5%) and bank loan (37.5%). Interestingly, all of the companies in Yunnan have their own source of funds. It seems that FDI is only a major source of financing for companies in Thailand. This is because many firms invest more in technology upgrading as a part of corporate policies. A respondent from Yunnan indicated that the upgraded technology investment alone is accounted for approximately 20% of the total cost of operations a year. A respondent from Vietnam added that a part of yearly profit is reserved and used for upgrading machinery and equipment. Additionally, the reason to invest on new technology for competitive advantage is not only on the corporate decision. Another respondent from Vietnam indicated that a part of the investment is funded by the company's clients. In conclusion, technology upgrading in

most firms located in GMS is driven by corporate policy. There is no evident of cluster or national policy about technology upgrading among firms in GMS.

Global linkages (GVCs)

ASEAN and GMS have become attractive investment destination for investors. Foreign direct investment in the GMS area went up tremendously during 2002 and 2008. For example, FDI inflows to ASEAN countries went up by 8.6 percent and intra-ASEAN FDI increase by 42.6 percent (Shrestha and Chongvilaivan 2014). The FDI into ASEAN in 2008 reached $59.7 billion USD, whereas intra-ASEAN FDI was $10.8 billion USD, or around 18.2 percent of the total FDI into ASEAN. Table 7 describes the exports and imports value among the GMS countries.

Products			(in million USD)
Year	Exports in value	Imports in value	Net trade in value
2009	221,368	215,393	5,975
2010	280,922	281,867	(945)
2011	338,162	355,537	(17,375)
2012	363,417	386,436	(23,019)
2013	383,462	410,911	(27,449)
Total	1,587,331	1,650,144	(62,813)

Table 11: Exports and Imports of Merchandise trade value among GMS countries (WTO - World Trade Organization - Last Available Data)

Both import and export values among the GMS countries are increasing annually, as shown in Figure 15.



Figure 6: Exports and Imports of Merchandise trade value among GMS countries (WTO - World Trade Organization - Last Available Data)

However, according to the Figure 7, the strong trade flows are concentrated only in Thailand, Vietnam, and China PRC (Yunnan and Guanxi). The other three less developed countries including Cambodia, Lao PDR, and Myanmar) have fewer trade activities.

From the field study, we have found there is a high linkage between foreign firms and local firms in Thailand and Vietnam. Most international firms in Thailand have local suppliers in Thailand. Many investors in Thailand, especially the electronics and automobiles companies located in industrial and exporting zone, export the majority of the products abroad. For Vietnam, we found there is a strong linkage only the firms located in the same zone. From the interview with the Vice President of Tan Thuan Export Processing Zone (TTZ), he mentioned that ninety five percent of product made in the industrial zone export abroad. In the PRC, we found that most firms located in the zone are the local companies, and these company produce product for the domestic market.

The key important question is that "Can RCI help countries in GMS areas to industrialize in innovative clusters to support global value chain?" The idea is to encourage specialization in production of parts, components and services for fewer developing countries and accelerate the more developing countries into global value chain. However, many challenges GMS countries are facing right now do not allow them to progress fast enough, meaning only more developed counties like Thailand, China, and Vietnam can be centrality in certain EEE products such as hard-disk drives or integrated circuits but the rest of the region is limited or little touched by the global value chain. Thus, in order for GMS to dominate the EEE clusters, it is needed to encourage the corporate, governmental, resource and academic institution linkages so that EEE value chain is heavily regionalized from raw materials to manufacturing with GMS participation and involvement in each echelon in supply chain.

Discussions

Many research studies suggested that the location and business environment play critical roles in the success and failure of business. Porter describes "clusters" as "geographical concentrations of interconnected companies, specialized suppliers, service providers, firms in related industries, and associated institutions (universities, standard agencies, trade associations, etc.) in particular fields that compete but also cooperate." A cluster can create productivity and increase efficiency because organizations and companies in the cluster can share resources and collaborate in the creation of innovations.

The linkages between business and other institutions in the cluster depend on the locations and environment. From the data collected during this project, we found strong linkages among firms located in China. For example, 62.5% of all cluster survey respondents mentioned they have linkages with local/international universities or technical vocation and training (TVET) institutions. Out of these respondents, 60% are located in China. This may be a consequence of the creation of Science Parks in China that aims to promote clusters focusing on innovations and hi-tech industries.

Locations can also determine cost advantage, e.g. low labor costs in locations with low cost of living. In China, semi-skilled workers are paid around 4,167 RMB (around $667 USD) per month, while workers in the category of manager, professional, and engineers are paid around 83,333 RMB (around $1,333 USD) per month. In Thailand, low-skilled worker are paid

around 16,000 baht (around $500 USD) per month. Semi-skilled workers are paid 30,000 baht (around $900 USD) per month, and while workers in the category of manager, professional, and engineers are paid around 70,000 baht (around $2,000 USD) per month. In Vietnam, low-skilled worker are paid around 3,800,000 VND (around $177 USD) per month. Semi-skilled workers are paid 4,900,000 VND (around $230 USD) per month, and while workers in the category of manager, professional, and engineers are paid around 6,000,000 VND (around $280 USD) per month. While low labor cost might be attractive for foreign investors, it could indicate low standard of living and lack in economic growth. As a nation moves towards higher value-added production and trades, labor cost is likely to elevate. But if the economic development is sustainable, the location with increased labor cost is not likely to be less competitive than its neighbors who have lower labor costs.

Supporting research findings described above, interviewees from Thailand, Vietnam, and Yunnan all confirmed that locations play a critical role in the success of their businesses. For example, an interviewee in Kunming mentioned that Kunming is endowed with an attractive location as it serves as the gate to Southeast Asia, providing great opportunities to trade and collaborate with the other GMS countries. As for Vietnam, it has several major ports that help facilitate import and export processes. Vietnam is considered the bridgehead to both Southeast Asia and the huge Chinese markets. As an interviewee stated, a major strength of Tan Thuan Export Processing Zone (TTZ) in Vietnam includes its strategic location (near Phu My Hung city center) and human resource. TTZ also created e-Office Park in the area to provide world-class infrastructure that includes fiber optic network.

In GMS, the total trades were concentrated in only three countries, while every country in BSR has a critical to role to play.

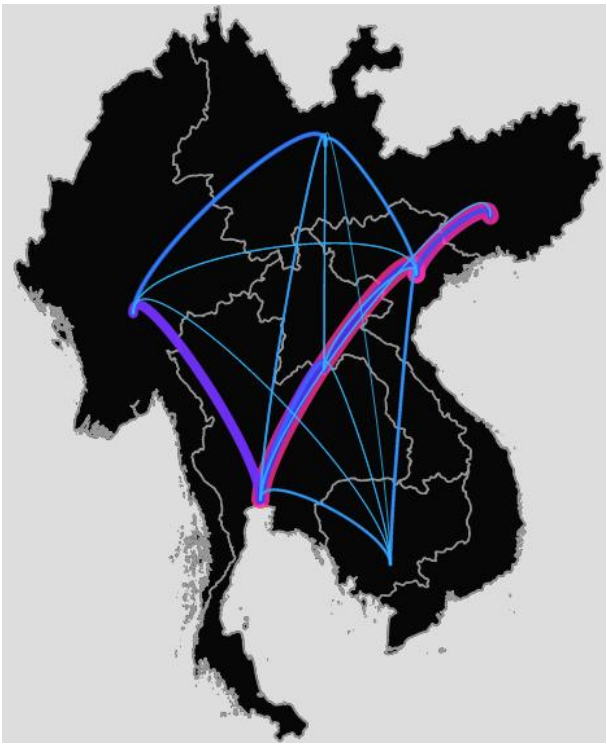


Figure 7: Value-added trade flows among the GMS countries (Source: ADB, Pilot Observatory 2015

Figure 6 and Figure 7 illustrate that, among the GMS countries, trade activities were highly concentrated between Thailand and Vietnam, Thailand and Myanmar, as well as Vietnam and Guangxi in 2011. Relatively low trade volumes took place to and from the other origins and destinations in the subregion. This implies that more developed countries in the subregion (Thailand, Vietnam, and China) generally involve in higher value-added trades; whereas, the less developed countries serve as suppliers of raw materials which account for lower value when traded.

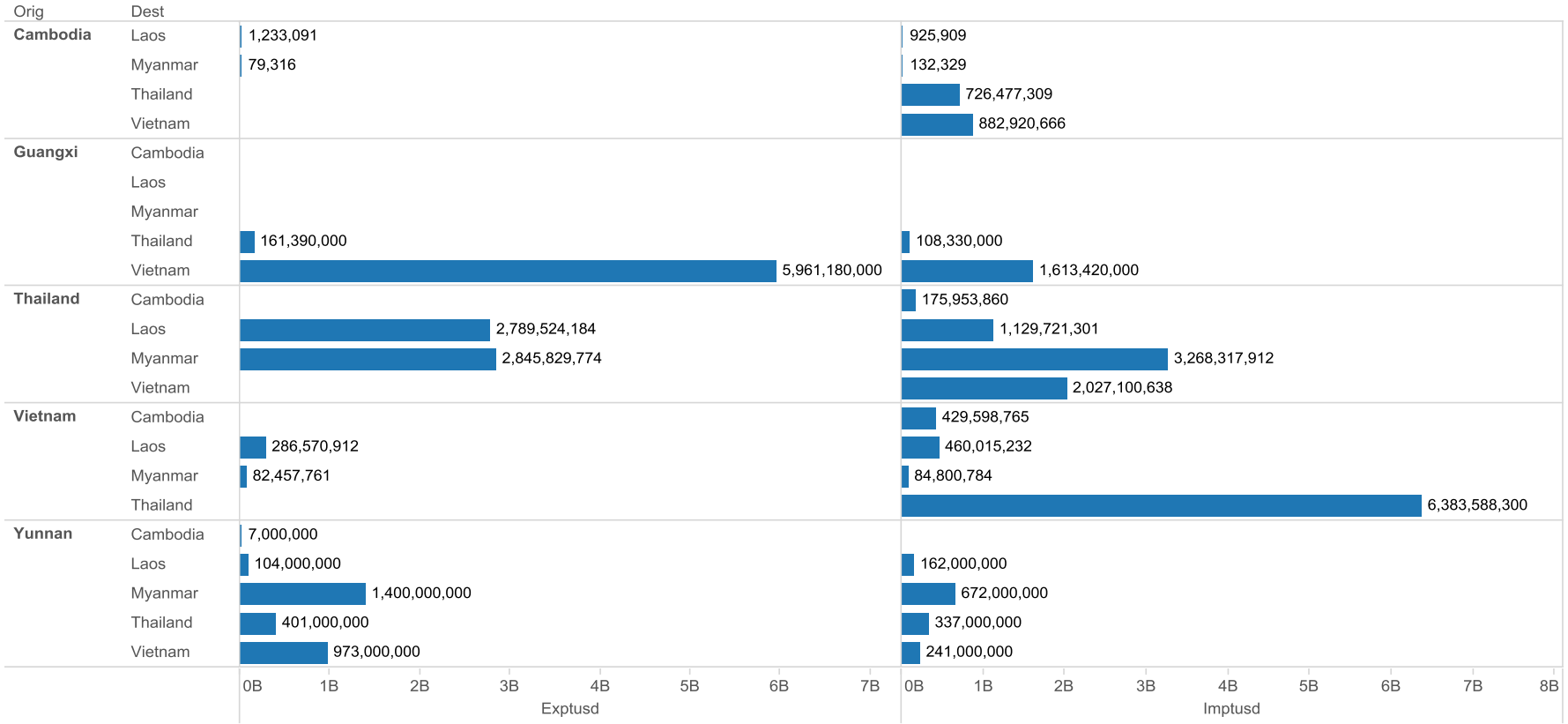


Figure 1: Value-added trade flows among the GMS countries in 2011 (Sourc: ADB Pilot Observatory 2015).

Overall, we found some evidence of cluster development in the GMS; however, there is no clear indication of collaboration among the components in the clusters. Unlike the Baltic Sea cluster, GMS clusters tend to be stand-alone. The clusters in Vietnam, Lao PDR, Myanmar, and Cambodia tend to be labor intensive; whereas, the clusters in Thailand and the PRC (Yunnan) have potential to be successfully developed into innovative clusters. We believe the collaboration and integration among the clusters in the GMS area are promising, though could take a long time. The most likely relationship between the GMS countries could be, for example, suppliers of the low-end, labor-intensive products are situated in the countries like Myanmar, Lao PDR, and Cambodia, providing input materials for innovative clusters in the countries like Thailand and the PRC.

The comparison between the GMS and the BSR can be summarized into the following table.

	The GMS	**The BSR**
Linkage among cluster	Low	High
Global Linkage`	Low	High
Availability of local supplier	Low	High
Availability of Supported Institutions	Low	High
Linkage between invested foreign companies and local business	Low	High
The support from Government Policy to support regional integration	Low	High

In conclusions, the GMS can learn the process of regional/cluster integration from the BSR. The BSR regional integration was driven by both the top down at the EU level and bottom up at the national and sub national level. Each country leverage its own strengths and weakness through the linkage among cluster and academic and research institutions. Although there is a gap in term of development in each BSR countries, the region has a clear policy about the focus of cluster development. The cluster of the less developed countries such as Estonia, Latvia, and Lithuania focused to be the suppliers of raw material for the innovative clusters in the more developed countries such as Germany, Finland, and Sweden. Developed countries such as Germany, Finland, and Sweden can no longer rely on low cost input to develop competitiveness. In order to be competitive, the developed countries need to upgrade skill to develop innovative cluster. As a result, the less developed countries can utilize their low cost input to provide raw materials to the more developed countries. The research and academic institutions plays a key roles to provide the linkage and knowledge transfer across the border.

Contributions

The finding in this study can be used as the lessons learned for the cluster and economic integration in other developing economies. The results from this study can. also be applied to strengthen the policy to create the development of innovative cluster integration in both the regional, national, and sub-national levels.

Conclusions

This study investigate problems and opportunities for the competitiveness development in the GMS. The study follows qualitative research approach. The data were collected from the in-depth interview, survey, and the analysis of secondary documents. The success and challenge factors for the GMS were analyzed. Then, the researcher compares and contrasts the development of cluster integration between the GMS and the BSR. Although the findings suggest many obstacles for economic and regional integration for the GMS, the GMS can potentially imitate the BSR approach to achieve the success of economic and cluster integration in the region.

References

ADB. 2015. "Rci Knowledge Platform on Economic Productivity-Piloting an Asian Rci Observatory on Clusters ".

Business-in-Asia.com. "Several Southeast Asian Countries Announced New Minimum Wage at the Beginning of Year 2013 " in: *Business-in-Asia.com*.

Jongwanich, J., Kohpaiboon, A., and Yang, C.-H. 2014. "Science Park, Triple Helix, and Regional Innovative Capacity: Province-Level Evidence from China," *Journal of the Asia Pacific Economy* (19:2), pp. 333-352.

Porter, M. E. 1986. *Competition in Global Industries*. Boston, Mass.: Harvard Business School Press.

Porter, M. E. 1990. *The Competitive Advantage of Nations*. New York: Free Press.

Porter, M. E. 1998a. *The Competitive Advantage of Nations : With a New Introduction*. New York: Free Press.

Porter, M. E. 1998b. *On Competition*. Boston, MA: Harvard Businesss School Publishing.

Porter, M. E. 2008. *On Competition, Updated and Expanded Edition* Boston, MA: Harvard Businesss School Publishing.

Shrestha, O. L., and Chongvilaivan, A. 2014. *Greater Mekong Subregion: From Geographical to Socio-Economic Intergration* Institute of Southeast Asian Studies.

Zone, K. H.-T. I. D. 2011. "Location." from http://www.kmhnz.gov.cn/html/ehopv.html

การเพิ่มประสิทธิภาพของกระบวนการเติมเต็มสินค้าระหว่างซัพพลายเออร์และร้านค้าในอุตสาหกรรมค้าปลีก

อนุกัลยณ์ จีระลักษณกุล[1]

บทคัดย่อ

ผู้วิจัยนำเสนอแนวทางในการเพิ่มประสิทธิภาพของกระบวนการเติมเต็มสินค้าในอุตสาหกรรมค้าส่งและค้าปลีก ซึ่งเป็นอุตสาหกรรมที่มีความสำคัญอุตสาหกรรมหนึ่งของประเทศไทย ปัจจัยที่สำคัญในการเพิ่มขีดความสามารถในการ แข่งขันของอุตสาหกรรมนี้ก็คือการควบคุมต้นทุนให้อยู่ในระดับที่ต่ำที่สุดเนื่องจากสินค้าไม่มีความแตกต่างกัน ประสิทธิภาพของกระบวนการเติมเต็มสินค้านี้สามารถแยกออกเป็นได้หลายประเด็น ผู้วิจัยได้นำเสนอประเด็นที่สำคัญสอง ประเด็น คือ การกำหนดปริมาณคำสั่งซื้อที่ทำให้เกิดต้นทุนต่ำที่สุดในกรณีที่ร้านค้าปลีกมีการใช้ห้องเก็บสินค้าด้านหลัง และการกำหนดปริมาณคำสั่งซื้อที่เป็นความร่วมมือระหว่างซัพพลายเออร์และผู้ซื้อที่จะทำให้เกิดต้นทุนที่ต่ำที่สุดในโซ่อุปทาน ผู้วิจัยได้นำเสนอกรณีศึกษาของร้านค้าปลีกขนาดใหญ่ของปะเทศไทยและได้พัฒนาตัวแบบที่ช่วยในการตัดสินใจที่เกี่ยวข้องกับปริมาณคำสั่งซื้อ

[1] รองศาสตราจารย์ คณะบริหารธุรกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
118 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ 10240

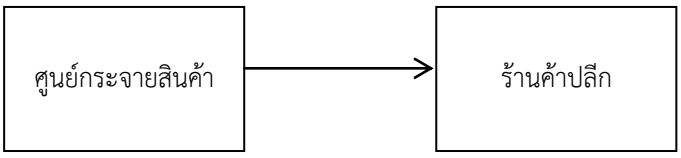
บทนำ

อุตสาหกรรมค้าปลีกเป็นอุตสาหกรรมดั้งเดิมและเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจไทยที่มีความสำคัญ จากข้อมูลของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ใน ปี พ.ศ. 2557 ผลผลิตของอุตสาหกรรมค้าส่งและค้าปลีกของประเทศไทยมีมูลค่าอยู่ที่ประมาณ 1.4 ล้านล้านบาทหรือคิดเป็นประมาณ 12% ของ GDP ของประเทศไทย การพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันของอุตสาหกรรมค้าปลีกจึงมีความสำคัญทั้งต่อการสร้างการเติบโตของมูลค่าของผลผลิตและคุณภาพชีวิตของประชาชนในประเทศไทยโดยรวม

โดยปกติ การแข่งขันในอุตสาหกรรมค้าส่งและค้าปลีกมักจะเน้นที่การควบคุมต้นทุนให้อยู่ในระดับต่ำ เนื่องจากความแตกต่างที่เกิดจากตัวสินค้าแทบจะไม่มีเลยเนื่องจากถูกผลิตมาจากผู้ผลิตที่เป็นเจ้าของตราสินค้าเดียวกัน นอกไปจากนั้นแล้ว การเพิ่มขึ้นของจำนวนผู้ค้าปลีกที่มีมากขึ้นอย่างต่อเนื่องจึงทำให้ระดับการแข่งขันในอุตสาหกรรมค้าปลีกมีความรุนแรงมากขึ้นตามลำดับ การพัฒนานวัตกรรมในอุตสากรรมการค้าส่งและค้าปลีกที่เกิดจากการนำตัวแบบคณิตศาสตร์หรือเครื่องมือสถิติเข้ามาใช้เพื่อช่วยในการลดต้นทุนและเพิ่มการตอบสนองกับความต้องการของผู้บริโภคจึงมีความสำคัญสำหรับการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันในอุตสาหกรรมค้าปลีกเป็นอย่างมาก ผู้อ่านที่สนใจสามารถอ่านเพิ่มเติมได้จากงานของ Fisher กับ Raman (2010) ในบทความนี้ ผู้วิจัยจะทำการศึกษาถึงปัญหาที่เกิดจากการจัดการกระบวนการการเติมเต็มสินค้าให้กับร้านค้าปลีก (Replenishment Process) และกระบวนการการปฏิบัติการภายในร้านค้าปลีก (In-store Operations) โดยเฉพาะในด้านของต้นทุนที่เกี่ยวข้องในกระบวนการเหล่านี้

ที่มาและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ในระบบการค้าส่งและค้าปลีก สินค้าจะไหลจากต้นน้ำไปยังด้านปลายน้ำของโซ่อุปทาน คือ จากผู้ผลิตไปสู่ผู้ค้าปลีก ในกระบวนการไหลนี้ สินค้าอาจจะต้องไหลผ่านผู้ค้าคนกลางหรือศูนย์กระจายสินค้าซึ่งอาจจะเป็นของผู้ผลิตเองหรือ อาจจะเป็นของผู้ค้าปลีกก็ได้โดยเฉพาะผู้ค้าปลีกที่มีขนาดใหญ่ อย่างเช่น ร้านค้าปลีกสมัยใหม่ (Modern Trade) อย่างในปัจจุบันที่มีแพร่หลาย ต้นทุนในการจัดการกระบวนการที่เกี่ยวข้องในการไหลนี้เป็นต้นทุนที่มีความสำคัญในการแข่งขันระหว่างผู้ค้าปลีก เนื่องจากต้นทุนของตัวสินค้าที่มาจากแหล่งเดียวกันมักจะไม่ค่อยมีความแตกต่างมากนัก ยกเว้นในกรณีที่ผู้ค้าปลีกขนาดใหญ่จะมีความได้เปรียบเนื่องมาจากการประหยัดต่อขนาด (Economies of Scales) ดังนั้น ในการจัดการการค้าส่งค้าปลีกในสมัยใหม่ ประสิทธิภาพในกระบวนการการไหลของสินค้าจึงเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญอย่างมากในการแข่งขัน ในบทความนี้ ผู้เขียนจะใช้รูปแบบในภาพที่ 1 เพื่อเป็นตัวแบบในการศึกษาประสิทธิภาพของกระบวนการการไหลของสินค้าจากต้นน้ำไปสู่ปลายน้ำ

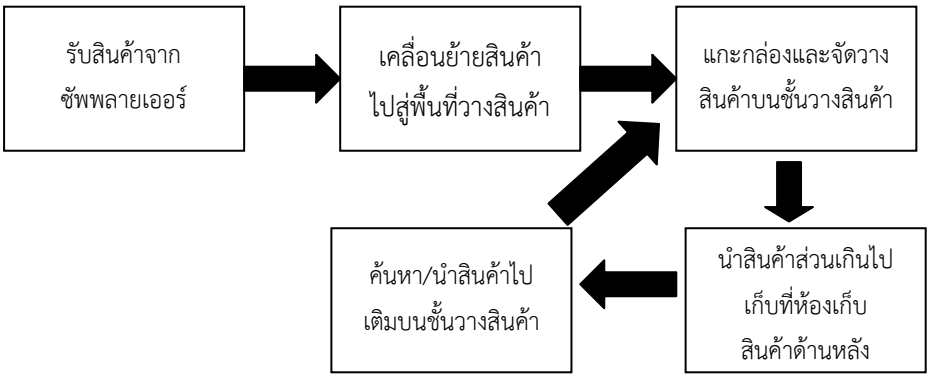


ภาพที่ 1 รูปแบบที่เป็นตัวแบบของการไหลของสินค้าจากต้นน้ำไปสู่ปลายน้ำ

โดยปกติ การปฏิบัติการที่สำคัญในร้านค้าปลีกประกอบไปด้วยสามเรื่องหลัก คือ การกำหนดขนาดของชั้นวางสินค้าสำหรับสินค้าแต่ละประเภท (Shelf Space Allocation) การกำหนดตำแหน่งบนชั้นวางเพื่อแสดงสินค้า (Shelf Display Location) และการเติมเต็มสินค้าของร้านค้าปลีก (Store Replenishment) ถึงแม้สามเรื่องนี้มีความเกี่ยวเนื่องกันโดยตรงและมีผลกระทบระหว่างกัน งานวิจัยนี้จะกำหนดขอบเขตการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของการเติมเต็มสินค้าของร้านค้าปลีกเป็นหลักโดยมีสมมติฐานว่าขนาดของชั้นวางสินค้าและตำแหน่งของการสินค้าบนชั้นได้ถูกกำหนดมาแล้ว

กระบวนการเติมเต็มสินค้า (Replenishment Process) ของร้านค้าปลีกจะประกอบไปด้วยกิจกรรมที่เริ่มต้นตั้งแต่การส่งคำสั่งซื้อจากผู้ค้าปลีกไปจนกระทั่งสินค้าถูกนำมาจัดวางบนชั้นวางสินค้าของร้านค้าปลีก ในกระบวนการนี้ ต้นทุนของกิจกรรมที่เกิดขึ้นอาจจะเป็นต้นทุนที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมที่อยู่ในส่วนของศูนย์กระจายสินค้าหรือกิจกรรมที่อยู่ภายในร้านค้าปลีกก็ได้ ศูนย์กระจายสินค้าในภาพที่ 1 นั้น สามารถแยกได้เป็นสองกรณี คือ กรณีที่หนึ่ง เป็นศูนย์กระจายสินค้าของผู้ผลิตหรือเป็นศูนย์กระจายสินค้าของผู้ค้าส่งที่ขายสินค้าให้กับร้านค้าปลีก กรณีที่สอง เป็นศูนย์กระจายสินค้าของร้านค้าปลีกเอง ในกรณีที่หนึ่งนั้น ต้นทุนที่เกิดขึ้นในกระบวนการเติมเต็มสินค้าของร้านค้าปลีกจะมีเฉพาะในส่วนของการปฏิบัติการภายในร้านเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ต้นทุนที่เกิดขึ้นในส่วนของศูนย์กระจายสินค้าจะไม่ใช่ต้นทุนโดยตรงของร้านค้าปลีก ผู้ค้าส่งหรือซัพพพลายเออร์ก็จะส่งผ่านต้นทุนมาที่ผู้ค้าปลีกในที่สุด ส่วนในกรณีที่สอง ต้นทุนจะเกิดจากทั้งการปฏิบัติการภายในทั้งของศูนย์กระจายสินค้าและร้านค้าปลีก จะเห็นได้ว่า ไม่ว่าจะเป็นกรณีใดก็ตาม ต้นทุนที่เกิดขึ้นในกระบวนการเติมเต็มสินค้าจะถูกส่งผ่านมายังร้านค้าปลีกและผ่านไปยังลูกค้าคนสุดท้ายในที่สุด งานวิจัยชิ้นนี้จึงไม่ได้แยกว่าจะเป็นกรณีที่หนึ่งหรือกรณีที่สอง แต่ผู้วิจัยจะศึกษาถึงต้นทุนที่เกิดขึ้นในกระบวนการเติมเต็มสินค้าทั้งหมดโดยไม่ได้ระบุว่าศูนย์กระจายสินค้าจะเป็นของผู้ผลิต ผู้ค้าส่ง หรือ ผู้ค้าปลีก

กระบวนการเติมเต็มสินค้าจะเริ่มต้นจากการตัดสินใจของผู้จัดการร้านค้าปลีกที่กำหนดปริมาณคำสั่งซื้อในแต่ละรอบ เมื่อซัพพลายเออร์ได้รับคำสั่งซื้อแล้วก็จะทำการจัดเตรียมสินค้าจากชั้นเก็บสินค้าที่ศูนย์กระจายสินค้าให้พร้อมสำหรับการขนขึ้นรถส่งสินค้า เมื่อรถส่งสินค้ามาถึงร้านค้าปลีกก็จะทำการขนสินค้าลงและแกะหีบห่อเพื่อเตรียมจัดวางบนชั้นวางสินค้าในร้านค้าปลีก ถ้ามีจำนวนสินค้ามากเกินกว่าที่จะวางบนชั้นวางสินค้าได้ สินค้าส่วนเกินนี้ก็จะถูกนำไปเก็บในห้องเก็บสินค้าด้านหลัง (Backroom) เมื่อสินค้าบนชั้นวางสินค้ามีจำนวนลดลงเนื่องจากการถูกขายไป พนักงานในร้านค้าปลีกก็จะทำการเติมเต็มชั้นวางสินค้าโดยนำสินค้าจากห้องเก็บสินค้าด้านหลังมาเติมบนชั้นวางสินค้า กระบวนการนี้แสดงอยู่ในภาพที่ 2



ภาพที่ 2 กระบวนการเติมเต็มสินค้าของร้านค้าปลีกในกรณีที่มีการห้องเก็บสินค้าด้านหลัง

ต้นทุนที่เกิดขึ้นในกระบวนการเติมเต็มสินค้านั้นจะเป็นต้นทุนที่เกิดจากเวลาที่พนักงานต้องใช้ไปในการจัดการหรือประกอบกิจกรรมที่กล่าวมาข้างบน เวลาประมาณ 75% ของเวลาทั้งหมดที่ใช้ในกระบวนการเติมเต็มสินค้าเกิดขึ้นในร้านค้าปลีก (Sagir and Johnson, 2001) การจัดการห้องเก็บสินค้าด้านหลังจะมีผลต่อต้นทุนและการตอบสนองต่อลูกค้าเป็นอย่างมาก Raman และคณะ (2001) แสดงให้เห็นจากกรณีศึกษาตัวอย่างว่า เมื่อขนาดของห้องเก็บสินค้าด้านหลังมีขนาด ใหญ่ขึ้น ประสิทธิภาพของร้านค้ามีระดับลดลง ตัวอย่างเช่น ปริมาณของสินค้าที่เก็บมีจำนวนมากขึ้นและมีสัดส่วนของ สินค้าที่ไม่มีอยู่ในส่วนของพื้นที่วางขายเป็นจำนวนที่สูงขึ้น เนื่องจากไม่สามารถหาสินค้าพบว่าอยู่ที่ไหนในห้องเก็บสินค้า ด้านหลัง ความซับซ้อนในการจัดการจะเพิ่มมากขึ้นในการปฏิบัติการเนื่องจากสินค้าอาจจะถูกจัดวางอยู่ในตำแหน่งที่ไม่ ถูกต้องหรือถูกละเลยโดยเฉพาะเมื่อความถูกต้องของระบบการจัดการสินค้าคงคลังไม่สามารถรองรับได้ (Inventory Record Inaccuracy)

Eroglu และคณะ (2012) นำเสนอตัวแบบทางคณิตศาสตร์ที่ใช้ในการกำหนดเวลาที่จะส่งคำสั่งซื้อ (Reorder Point) สำหรับร้านค้าปลีกในกรณีที่ร้านค้าปลีกมีห้องเก็บสินค้าด้านหลัง ตัวแบบนี้มีสมมติฐานให้มีการใช้จุดเก็บสินค้า สองจุดในร้านค้าปลีกแยกจากกันอย่างชัดเจน คือ บนชั้นวางขายสินค้าและห้องเก็บสินค้าด้านหลัง ซึ่งสมมติเช่นนี้ถือว่าเป็นประเด็นที่ทำให้ตัวแบบมีความแตกต่างจากตัวแบบที่ถูกพัฒนาขึ้นมาทั้งหมดในอดีต ยกเว้นแต่ตัวแบบของ Hariga และคณะ (2007) ที่ใช้สมมติฐานนี้เช่นกันต่างกันเพียงแต่ว่าตัวแบบของ Hariga และคณะนั้นเป็นตัวแบบ Linear Program ที่รวมการตัดสินใจทั้งสามด้านในการปฏิบัติการเกี่ยวกับร้านค้าปลีกเข้าด้วยกัน คือ การกำหนดขนาดของชั้นวางสินค้าสำหรับสินค้าแต่ละประเภท การกำหนดตำแหน่งบนชั้นวางเพื่อแสดงสินค้า และการเติมเต็มสินค้าของร้านค้าปลีก ในปัจจุบันร้านค้าปลีกส่วนมากจะมีห้องเก็บสินค้าด้านหลัง ดังนั้น สมมติฐานของการใช้ห้องเก็บสินค้าด้านหลังจึงมีความจำเป็นที่จะต้องนำมาใช้ในการปรับปรุงตัวแบบที่มีใช้อยู่ให้สอดคล้องกับการปฏิบัติการจริงของร้านค้าปลีกซึ่งการทำเช่นนี้จึงจะทำให้ผลลัพธ์ที่ได้นั้นสะท้อนต้นทุนที่แท้จริงที่เกิดขึ้น

ตัวแปรอีกตัวที่มีผลต่อการใช้ห้องเก็บสินค้าด้านหลัง ก็คือ ปริมาณคำสั่งซื้อที่ร้านค้าปลีกสั่งในแต่ครั้ง กล่าวคือ ถ้าปริมาณคำสั่งซื้อในแต่ครั้งมีจำนวนมาก โอกาสที่จะมีสินค้าที่ไม่สามารถจัดวางบนชั้นสินค้าได้ก็จะมีสูงขึ้นตามไปด้วย และเมื่อมีสินค้าส่วนเกิน (Overflow) เกิดขึ้น สินค้าส่วนเกินนี้ก็จะถูกนำไปเก็บไว้ในห้องเก็บสินค้าด้านหลังเพื่อใช้สำหรับ การเติมเต็มสินค้าในร้านต่อไป ปริมาณคำสั่งซื้อนี้มีผู้ที่เกี่ยวข้องหลายส่วนและมีผลกระทบกับต้นทุนในกระบวนการเติมเต็มสินค้าโดยตรง (Eroglu, Williams, and Waller, 2014) โดยปกติแล้ว ปริมาณคำสั่งซื้อจะต้องเป็นไปตามขนาดบรรจุต่อกล่องที่มักจะถูกกำหนดโดยผู้ขายหรือซัพพลายเออร์ ขนาดบรรจุต่อกล่องที่มีจำนวนน้อยจะทำให้ต้นทุนในการจัดการของซัพพลายเออร์สูง ตัวอย่างเช่น ถ้ามีจำนวนสินค้าบรรจุต่อกล่องน้อย จำนวนกล่องที่ต้องใช้จะมีจำนวนมากขึ้นและทำให้ต้องมีการขนย้ายสินค้าในกล่องที่มีจำนวนมากขึ้น ดังนั้น โดยทั่วไปแล้วซัพพลายเออร์มักจะกำหนดให้ขนาดบรรจุต่อกล่องมีขนาดใหญ่ที่สุดที่เป็นไปได้ในทางปฏิบัติหรือทางกายภาพ แต่ในมุมมองของร้านค้าปลีกหรือผู้ซื้อขนาดบรรจุจำนวนมากจะทำให้เกิดสินค้าส่วนเกินที่ต้องนำไปเก็บในห้องเก็บสินค้าด้านหลังซึ่งจะก่อให้เกิดปัญหาที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ถึงแม้ในกรณีที่ซัพพลายเออร์เป็นศูนย์กระจายสินค้าภายใต้การจัดการของร้านค้าปลีกเองก็ตาม ขนาดบรรจุต่อกล่องก็จะถูกกำหนดมาแล้วจากผู้ขายอีกที ยกเว้นในกรณีที่ร้านค้าปลีกมีขนาดใหญ่มากทำให้สามารถต่อรองและกำหนดขนาดบรรจุต่อกล่องให้กับผู้ขายได้ (Sukhotu, 2011)

วัตถุประสงค์ของงานวิจัยนี้จึงประกอบไปด้วยการศึกษาเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณที่เกี่ยวข้องกับการกำหนด ปริมาณคำสั่งซื้อของร้านค้าปลีกในกรณีที่มีการใช้ห้องเก็บสินค้าด้านหลังแยกออกมาโดยจะต้องคำนึงถึงปริมาณคำสั่งซื้อ ที่ทำให้เกิดต้นทุนต่ำที่สุดตลอดกระบวนการการเติมเต็มสินค้าของร้านค้าปลีก ปริมาณคำสั่งซื้อควรที่จะต้องสามารถทำให้ เกิดความร่วมมือระหว่างซัพพลายเออร์และผู้ซื้อได้ด้วยในขณะเดียวกัน ในส่วนถัดไปจะเป็นการนำเสนอกรณีศึกษาของ ร้านค้าปลีกขนาดใหญ่ที่อยู่ในประเทศไทยเพื่อแสดงให้เห็นถึงสถานะการปฏิบัติการจริงที่เกิดขึ้น จากนั้นผู้วิจัยจะนำเสนอตัวแบบเบื้องต้นที่พัฒนาขึ้นมาเพื่อใช้ในการกำหนดปริมาณคำสั่งซื้อในกรณีที่มีการใช้ห้องเก็บสินค้าด้านหลัง

กรณีศึกษาของร้านค้าปลีกขนาดใหญ่

เพื่อความเข้าใจสภาพการปฏิบัติการที่แท้จริงที่เกิดขึ้นของร้านค้าปลีกขนาดใหญ่ ผู้วิจัยจึงกำหนดขอบเขตของการศึกษาไปที่ร้านค้าปลีกขนาดใหญ่ของประเทศไทยที่เป็นหนึ่งในผู้นำในอุตสาหกรรมการค้าปลีกของประเทศไทยโดยไม่ขอเปิดเผยชื่อของร้านค้าปลีก จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่ากระบวนการการเติมเต็มสินค้าของร้านค้าปลีกสามารถจำแนกออกเป็นสองกลุ่ม คือ กระบวนการแบบสัมผัสครั้งเดียว (One-Touch Replenishment Process) และกระบวนการแบบสัมผัสมากกว่าหนึ่งครั้ง (Non-One-Touch Replenishment Process) ปัจจัยที่แบ่งแยกระหว่างกระบวนการทั้งสองแบบ คือ ปริมาณคำสั่งซื้อ ถ้าปริมาณคำสั่งซื้อมีจำนวนมากกว่าขนาดของชั้นวางสินค้าจะทำให้ต้องมีการนำสินค้าส่วนเกินไปเก็บที่ห้องเก็บสินค้าด้านหลัง กระบวนการเติมเต็มทีเกิดขึ้นก็จะไม่ใช่กระบวนการแบบสัมผัสครั้งเดียว เนื่องจากต้องมีการ “สัมผัส” สินค้าอย่างน้อยอีกหนึ่งครั้งในการยกและเคลื่อนย้ายมาจากห้องเก็บสินค้าด้านหลังสำหรับร้านค้าปลีกขนาดใหญ่ที่

ศึกษานี้ กระบวนการแบบสัมผัสครั้งเดียว พนักงานจะเคลื่อนย้ายสินค้าตรงไปยังชั้นวางสินค้าเลยหลังจากที่ถูกยกลงจากรถขนส่ง สินค้าแล้ว สินค้าอาจจะอยู่ในรูปแบบของกล่องบรรจุที่มีหน่วยสินค้าอยู่ภายใน หรืออาจจะอยู่ในรูปแบบของเพลแล็ตก็ได้ ถ้าขนาดบรรจุต่อกล่องมีจำนวนน้อยก็จะทำให้มีจำนวนกล่องที่ต้องขนลงจำนวนมากขึ้นทำให้ต้องใช้เวลาของพนักงาน มากขึ้นซึ่งจะมีผลต่อต้นทุนในการจัดการ ระยะเวลาในการเคลื่อนย้ายจากรถขนส่งไปยังชั้นวางสินค้านี้จะขึ้นอยู่กับ ระยะทางระหว่างสองจุด เมื่อสินค้าไปถึงชั้นวางพนักงานจะทำการแกะกล่องและนำสินค้าวางบนชั้นวางสินค้าและนำเศษกล่องที่เหลือไปกำจัดทิ้ง ในกรณีที่เป็นกระบวนการแบบสัมผัสมากกว่าหนึ่งครั้ง กิจกรรมที่จะเพิ่มเข้ามาก็คือ การขนสินค้าส่วนเกินไปยังห้องเก็บสินค้าด้านหลัง ระยะเวลาในการเคลื่อนย้านไปยังห้องเก็บสินค้าด้านหลังนี้จะขึ้นอยู่กับ ระยะทางระหว่างสองจุด ในกรณีของร้านค้าปลีกนี้ใช้เวลาต่อหนึ่งเที่ยวประมาณสองนาทีครึ่ง

ร้านค้าปลีกมีการใช้การเติมเต็มสินค้าจากห้องเก็บสินค้าด้านหลังประมาณ 40% ของจำนวนคำสั่งซื้อทั้งหมดที่ ร้านค้าปลีกนี้ใช้ ปริมาณสินค้าส่วนเกินที่เกิดขึ้นจะถูกรวบรวมโดยพนักงานโดยการใช้แพลเล็ตในรอบเดียวเพื่อนำไปเก็บยัง ห้องเก็บสินค้าด้านหลัง พนักงานไม่มีการแยกประเภทสินค้าในการเก็บและไม่มีการกำหนดตำแหน่งการเก็บของสินค้าแต่ละประเภทในห้องเก็บสินค้าด้านหลัง ปริมาณคำสั่งซื้อของร้านค้าปลีกจะขึ้นอยู่กับชนิดของสินค้าโดยการคำนวณจาก ข้อมูลสินค้าคงคลังและยอดขายที่เกิดขึ้นในอดีตด้วยระบบผู้จัดการฝ่ายปฏิบัติการสามารถปรับปริมาณคำสั่งซื้อที่คำนวณมาถ้าหากว่าผู้จัดการคาดว่าจะมีเหตุการณ์ที่ผิดปกติเกิดขึ้น ต้นทุนที่เกิดขึ้นในกระบวนการเกิดจากต้นทุนที่เกิดในศูนย์กระจายสินค้า ต้นทุนที่เกิดในร้านค้าปลีกและต้นทุนที่เกิดจากสินค้าคงคลัง ซึ่งทั้งต้นทุนสามส่วนนี้มีผลซึ่งกันและกัน

ตัวแบบคำนวณปริมาณคำสั่งซื้อ

ตัวแบบที่ใช้ในการตัดสินใจจะเป็นการดัดแปลงมาจากตัวแบบที่เป็นที่นิยมใช้ในการพัฒนาที่เกี่ยวกับปริมาณคำสั่งซื้อที่ประหยัดที่สุด หรือ Economic Order Quantity (EOQ) สมมติฐานหลักที่ใช้ในตัวแบบนี้คือ อัตราของอุปสงค์มีค่าคงที่ ซึ่งทำให้ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการมีสินค้าค้างส่ง (Back Order) หรือระยะเวลานำ (Lead Time) ไม่ได้เป็นปัญหา และการผ่อนปรนสมมติฐานของการมีอัตราของอุปสงค์ที่คงที่นั้นสามารถทำได้ในภายหลัง ในงานวิจัยนี้ ขนาดของชั้นวางสินค้าแต่ละชนิดจะถูกกำหนดมาให้แล้ว กำหนดให้เป็นตัวแปรพารามิเตอร์ s ส่วนตัวแปร q จะเป็นปริมาณคำสั่งซื้อที่ต้องการทราบ ตามสมมติฐานที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ ต้นทุนที่เกิดขึ้นในกระบวนการเติมมเต็สินค้าจะสามารถเขียนเป็นสมการได้ตามนี้

$$F(q) = k_1 \frac{D}{q} + h\frac{q}{2} + \beta(q,s)\, k_2 \frac{D}{q} + \left(\left\lceil \frac{q}{s} \right\rceil - 1\right) c_s \frac{D}{q} \qquad (1)$$

โดยที่

k_1 เป็นต้นทุนคงที่ในการสั่งซื้อ

k_2 เป็นต้นทุนที่เกิดจากการเคลื่อนย้ายสินค้ากลับไปยังห้องเก็บสินค้าด้านหลังในครั้งแรกที่มีการส่งสินค้า

h เป็นต้นทุนในการถือครองสินค้าคงคลัง

c_s เป็นต้นทุนที่เกิดจากการเคลื่อนย้ายสินค้าจากห้องเก็บสินค้าด้านหลังมาเพื่อเติมชั้นวางสินค้า

D อัตราของอุปสงค์

$\beta(q,s)$ จะมีค่าเท่ากับ 1 ในกรณีที่ q > s และมีค่าเท่ากับ 0 ในกรณีอื่น

ตัวแบบนี้เป็นตัวแบบที่แยกสินค้าที่เก็บอยู่บนชั้นวางสินค้าออกจากสินค้าที่เก็บอยู่ที่ห้องเก็บสินค้าด้านหลัง ในการหา คำตอบของตัวแบบนี้ ผู้วิจัยได้นำวิธีการของ Topal และคณะ (2003) มาประยุกต์ใช้ เนื่องจากโครงสร้างของสมการที่เป็นแบบไม่ต่อเนื่องนี้มีลักษณะเหมือนกัน เพียงแต่งานของ Topal และคณะนี้ถูกพัฒนาขึ้นมาในบริบทของการขนส่งระหว่างผู้ซื้อกับผู้ขาย แต่ในงานวิจัยนี้เป็นการเคลื่อนย้ายระหว่างพื้นที่ขายสินค้ากับห้องเก็บสินค้าด้านหลัง ขั้นตอนของการหา คำตอบของสมการที่ (1) นี้ได้แสดงอยู่ในภาพที่ 3 ดังนี้

ขั้นที่ 1 คำนวณ $q_{EOQ} = \sqrt{\frac{2k_1 D}{h}}$.
ถ้า $q_{EOQ} \leq s$, ให้ $q^* = q_{EOQ}$ และหยุด

ขั้นที่ 2 คำนวณ $q_S = \sqrt{\frac{2kD}{h}}$ โดยที่ $k = k_1 + k_2 - c_s > 0.$
ให้หาค่า i ที่เป็นจำนวนเต็มที่ทำให้ $is < q_S \leq (i+1)s$.

ขั้นที่ 3 คำนวณ $q_{i+1} = \sqrt{\frac{2(k+(i+1)C_S)D}{h}}$.
ถ้า $q_{i+1} \geq (i+1)s$ ให้ข้ามไปที่ขั้นที่ 4 มิฉะนั้นให้ไปที่ขั้นที่ 5

ขั้นที่ 4 คำนวณต้นทุนตามสมการ $F(q) = k\frac{D}{q} + h\frac{q}{2} + \left[\frac{q}{s}\right] c_s \frac{D}{q}$ โดยให้ค่า $q = is$ และ $q = (i+1)s$
คำนวณต้นทุนตามสมการ $F(s) = k_1\frac{D}{s} + h\frac{s}{2}$
เลือกต้นทุนที่มีค่าต่ำที่สุด และค่า q^* จะมีค่าเท่ากับค่าที่ทำให้เกิดค่าต่ำสุด และหยุด

ขั้นที่ 5 คำนวณต้นทุนตามสมการ $F(q) = k\frac{D}{q} + h\frac{q}{2} + \left[\frac{q}{s}\right] c_s \frac{D}{q}$ โดยให้ค่า $q = is$ และ $q = q_{i+1}$
คำนวณต้นทุนตามสมการ $F(s) = k_1\frac{D}{s} + h\frac{s}{2}$
เลือกต้นทุนที่มีค่าต่ำที่สุด และค่า q^* จะมีค่าเท่ากับค่าที่ทำให้เกิดค่าต่ำสุด และหยุด

ภาพที่ 3 ขั้นตอนในการหาคำตอบของตัวแบบในสมการที่ (1)

ผลลัพธ์และการอภิปราย

เพื่อเป็นการทดสอบ ผู้วิจัยจะใช้ข้อมูลจากร้านค้าปลีกขนาดใหญ่ซึ่งเป็นร้านเดียวกันกับที่ใช้ในกรณีศึกษาข้างต้น ขนาดของพื้นที่ที่ใช้วางขายสินค้าโดยเฉลี่ยอยู่ที่ประมาณ 10,000 ตารางเมตร ระยะเวลาเดินทางในการเติมเต็มสินค้าจาก ห้องเก็บสินค้าด้านหลังใช้เวลาประมาณ 2.5 นาที ต้นทุนค่าแรงต่อชั่วโมงอยู่ที่ 95-100 บาท ต้นทุนที่เกิดขึ้นสำหรับค่า k_2 และ c_s อยู่ที่ประมาณ 3 และ 4 บาทตามลำดับ ส่วนต้นทุนคงที่ในการสั่งซื้อสินค้า k_1 อยู่ที่ 50 บาท และต้นทุนในการถือครองสินค้าคงคลังถูกประมาณอยู่ที่ 10% ต่อปี

สำหรับสินค้าที่เป็นสินค้าที่มีการเคลื่อนไหวปานกลาง (Medium Moving Products) จากขั้นตอนในการหาคำตอบของตัวแบบสามารถนำมาหาคำตอบได้ตามที่แสดงอยู่ในตารางที่ 1 ดังนี้

กรณี	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
k_1	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50
k_2	3	3	3	3	3	6	6	6	6	6
c_s	4	4	4	4	4	8	8	8	8	8
h	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
s	50	100	200	250	300	50	100	200	250	300
D	7,300	7,300	7,300	7,300	7,300	7,300	7,300	7,300	7,300	7,300
q^*	is	q_{i+1}	s	s	q_{EOQ}	is	$(i+1)s$	s	s	q_{EOQ}
	250.00	298.43	200.00	250.00	270.19	250.00	300.00	200.00	250.00	270.19
ต้นทุนต่ำสุด	3,265	2,984	2,825	2,710	2,702	3,820	3,252	2,825	2,710	2,702

ตารางที่ 1 ผลลัพธ์จากการหาคำตอบของตัวแบบในสมการที่ (1) ในกรณีแตกต่างกัน 10 กรณี

ข้อเสนอแนะและข้อจำกัดของงานวิจัย

ผลลัพธ์ที่ได้แสดงให้เห็นว่า ต้นทุนที่เกิดขึ้นจากปริมาณคำสั่งซื้อที่แตกต่างกันทำให้ต้นทุนที่กิดขึ้นในกระบวนการเติมเต็มสินค้ามีค่าแตกต่างกัน ดังนั้น ผู้ค้าปลีกจึงจำเป็นที่จะต้องให้ความสำคัญเกี่ยวกับปริมาณคำสั่งซื้อที่เหมาะสมและการกำหนดปริมาณคำสั่งซื้อนี้ต้องสะท้อนแนวทางในการปฏิบัติการจริงของร้านค้าปลีก เช่น มีการคำนึงถึงการแยกเก็บสินค้าคงคลังไว้ในห้องเก็บสินค้าด้านหลังซึ่งทำให้เกิดต้นทุนที่เพิ่มขึ้น สำหรับในอนาคต ผู้วิจัยยังจำเป็นที่จะต้องทำการเปรียบเทียบความแตกต่างของต้นทุนที่เกิดขึ้นโดยเทียบจากต้นที่ที่ต่ำที่สุดตามตัวแบบที่ได้นำเสนอมาในงานวิจัยนี้กับต้นทุนที่เกิดขึ้นจริงของร้านค้าปลีกเพื่อทราบถึงขนาดของผลกระทบที่เกิดขึ้นจริง นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังจำเป็นที่จะต้องนำประเด็นของปริมาณคำสั่งซื้อที่เหมาะสมจากทั้งมุมมองของร้านค้าปลีกและผู้ขายหรือซัพพลายเออร์เข้ามาพิจารณาในตัวแบบด้วยในขณะเดียวกัน

เอกสารอ้างอิง

Eroglu, C., Brent, D., and Matthew, A. (2013), "The Backroom Effect in Retail Operations," *Production and Operations Management*, Vol. 22, No. 4, pp. 915-923.

Fisher, M.L. and Raman, A., 2010, *The New Science of Retailing: How Analytics are Transforming Supply Chains and Improving Performance*.

Hariga, M. A., Al-Ahmari, A. and Mohamed, A.-R. A. (2007), "A joint optimisation model for inventory replenishment, product assortment, shelf space and display area allocation decision", *European Journal of Operational Research*, Vol. 181, pp. 239-251.

Raman , A. , DeHoratius, N., and Ton, Z. (2001), "Execution: The missing link in retail operations," *California Management Review*, Vol. 43, pp.136-152.

Saghir, M., and Johnson, G. (2001), "Packaging handling evaluation methods in the grocery retail industry", *Packaging Technology and Science*, Vol. 14, No. 1, pp. 21-29.

Sukhotu, V. (2011), "Retail single trip in-store replenishment", *Journal of Supply Chain Management: Research & Practice*, Vol. 5, pp 4-11.

Toptal, A., Çetinkaya, S. and Lee, C.-Y. (2003), "The buyer–vendor coordination problem: Modeling inbound and outbound cargo capacity and costs", *IIE Transactions on Logistics and Scheduling*, Vol. 35, pp. 987-1002.

“ธุรกิจกับความพร้อมเปิด AEC 2015 AEC: Business Readiness” โอกาสของเอสเอ็มอีอาหารไทยกับการเปิดเสรีอาเซียนกับยุทธศาสตร์อาหารปลอดภัย

ประดิษฐ์ วิธิศุภกร[1]

บทคัดย่อ

ผู้ประกอบการธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อมหรือเอสเอ็มอี *(SMEs)* ด้านอาหารของไทย เป็นกลุ่มที่ มีขนาดใหญ่ ทั้งด้านจำนวนผู้ที่เกี่ยวข้อง ผู้ได้รับผลประโยชน์ มีสัดส่วนสูงและมีความสำคัญเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ต่อการเติบโตอย่างยั่งยืนของเศรษฐกิจไทย มีหลายเรื่องที่จะต้องให้สำคัญเพื่อช่วยให้ธุรกิจเอสเอ็มอี อาหารไทย แข่งขันได้มากยิ่งขึ้น *(More Competitive)* ในเวทีโลก และอาเซียน อาทิ เช่น การสร้างแบรนด์ การสื่อสารด้านการตลาด การพัฒนาด้านโลจิสติกส์ *(Logistics)* การผลิต การจัดการ การพัฒนาห่วงโซ่คุณค่า (*Value Chain)* และซัพพลายเชน *(Supply Chain)* และสร้างคลัสเตอร์ *ICT* และเครือข่ายของธุรกิจอาหารที่เชื่อมโยงกันกับธุรกิจอื่น ๆ เช่น การท่องเที่ยว การเกษตร ฯลฯ และเรื่องหนึ่งที่ได้รับความสนใจน้อย แต่มีความสำคัญมากๆ ในเชิงยุทธศาสตร์คือแนวทางที่จะยกระดับคุณภาพสินค้าและบริการ ของอาหารไทย โดยการสร้าง มาตรการตรวจสอบคุณภาพและความปลอดภัยของอาหาร *(Food Safety)* ซึ่งประเทศไทยมีศักยภาพและความพร้อมในเรื่องนี้ และทุกฝ่ายได้รับประโยชน์ ทั้งผู้ประกอบการ เกษตรกร ผู้บริโภคคนไทย และนักท่องเที่ยวจากต่างประเทศ และยังมีประโยชน์ทางอ้อมเป็น *NTBs (Non-Tariff Barriers to Entry)* หรือมาตรการป้องกันที่ไม่ใช่ภาษีด้วย และสามารถขยายผลของการสร้างมาตรฐานอาหารปลอดภัยต่อไปยังกลุ่ม อนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง *(GMS)* และ *CLMV* ได้ด้วย ดังนั้นการพัฒนาความสามารถในด้านการตรวจสอบสารพิษและสิ่งปนเปลื้อนหรือเชื้อโรคในอาหารที่ได้รับการรับรองคุณภาพในระดับสากล *(International Standard Food Safety)* จึงเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญ ซึ่งจะช่วยยกระดับมูลค่าเพิ่มให้กับธุรกิจอาหาร เพื่อให้ประเทศไทยเป็นครัวของโลกอย่างแท้จริง ทั้งการส่งออกทางตรงของอาหารไทยไปต่างประเทศ หรือทางอ้อมโดยการขายอาหารไทยให้กับนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาประเทศไทย และขณะเดียวกันก็ป้องกันคู่แข่งในธุรกิจอาหาร จากนอกประเทศ โดยมาตรการที่ทำให้ผู้บริโภคทั้งคนไทย และนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศได้เกิดความเชื่อมั่นในคุณภาพของอาหารไทย

[1] ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะบริหารธุรกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
อาคาร บุญชนะอัตถากร ชั้นที่ 8, เลขที่ 118 ถ.เสรีไทย เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ 10240
e-mail: praditw999@yahoo.com, praditw@nida.ac.th, praditw999@gmail.com

มากยิ่งขึ้นด้วย งานวิจัยนี้ มีทั้งส่วนที่เป็นกรณีศึกษา การศึกษาเปรียบเทียบข้อมูลทุติยภูมิระหว่างประเทศเกี่ยวกับนโยบายและมาตรการด้านอาหารปลอดภัย (Food Safety) *และการสำรวจข้อมูลปฐมภูมิโดยใช้แบบสอบถาม สัมภาษณ์คนไทยและนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ เพื่อเป็นประโยชน์ในการกำหนดทิศทางและแนวนโยบายที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาอาหารไทยให้เป็นที่ยอมรับมากยิ่งขึ้นในระดับโลกด้วยการพัฒนามาตรการอาหารปลอดภัย* (Food Safety)

คำสำคัญ: ผู้ประกอบการธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อมไทย กลุ่มประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน กลุ่มประเทศกัมพูชา ลาว เมียนมาร์ และเวียดนาม อุตสาหกรรมอาหาร อาหารปลอดภัย การพัฒนาห่วงโซ่คุณค่าและซัพพลายเชน

"AEC 2015, AEC: Business Readiness"
Thai Food SMEs Opportunities for AEC and Food Safety Strategy

Pradit Withisuphakorn[2]

ABSTRACT

Thai Food SMEs is the very large business sector in Thailand in term of quantity and value together with the amount of people involvement and benefits. Furthermore, Thai Food Business is playing increasing role for Sustainable Development of Thai Economy. In order to enhance the competitiveness of Thai Food Business, there are many critical works to be done e.g. Brand Creation, Integrated Marketing Communication, Logistics, Value Chain and Supply Chain Development, Clustering, ICT and Linkage to other industries such as Tourism and Agriculture Industry. However, there is one critical and inevitable work namely "Food Safety", which is crucial for enhancing the quality and value of Thai Food Business. Thailand should have sufficient resources to pursue and promote the "Food Safety" strategy which will yield plenty of benefits including the direct benefits to Thai Food SMEs, farmers and workers in agriculture and agro-businesses, Thai consumers and tourists. Moreover, "Food Safety" can produce indirect benefits through the NTBs (Non-Tariff Barrier to Entry) for the imported food from all other countries. We can and should extend this "Food Safety" strategy to cooperate and cover GMS and CLMV markets. This is a really win-win regional cooperation. For all these reasons, "Food Safety" strategy will help transforming Thailand to reach the ultimate goal as "Kitchen of the World." This research will use both secondary data and primary data source (from direct interview of Thai consumers and tourists in Thailand) together with some case studies in order

get the right information for policy and strategic direction for Thailand to make Thai Food Business to be more competitive through "Food Safety" strategy.

Key Words: Thai SMEs (Small and Medium Enterprises), AEC (ASEAN Economic Community), CLMV (Cambodia, Laos, Myanmar and Vietnam),Food Industry , Food Safety, Value Chain and Supply Chain.

[2] Assistant Professor (DBA) NIDA Business School National Institute of Development Administration (NIDA)
118 Serithai Rd, Bangkapi, Bangkok, Thailand 10240.
Personal Phone: +66 81 6220310,
e-mail: praditw999@yahoo.com, praditw@nida.ac.th, praditw999@gmail.com

บทนำ (Introduction)

อาหารไทยนอกจากจะเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ที่มีความสำคัญเพื่อการดำรงชีวิตแล้ว อาหารไทยยังมีความสำคัญและคุณประโยชน์อีกหลายประการ เช่น เป็นวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ งานศิลปะ เป็นยาบำรุง ยาป้องกันและ ยารักษาโรค และยิ่งกว่านั้นยังเป็นยุทธศาสตร์สำคัญของประเทศเพื่อการพัฒนาให้เกิดความมั่งคั่งและยั่งยืน ของเศรษฐกิจสังคมไทย

อาหารเป็นแหล่งรายได้เงินตราต่างประเทศที่สำคัญของประเทศไทย ประเทศไทยมีรายได้จากอุตสาหกรรมอาหารทั้งในรูปของสินค้าอาหารส่งออกที่มีสัดส่วนในลำดับต้นๆ ของมูลค่าส่งออกทั้งหมด นอกจากนี้เรายังมีรายได้โดยอ้อมจากนักท่องเที่ยวต่างชาติที่เดินทางมาประเทศไทย ซึ่งอาหารไทยก็เป็นอีกหนึ่งสิ่งที่ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวอยากเดินทางมาประเทศไทย ดังนั้น ถ้าหากนับรายได้โดยตรงจากการส่งอาหารไทยไปต่างประเทศและรายได้โดยอ้อมจากนักท่องเที่ยวต่างประเทศที่มาทานอาหารที่ประเทศไทย

อาหารไทย มีทั้งส่วนที่เป็นอาหารสำเร็จรูปคุณภาพส่งออก อาหารในภัตตาคาร อาหารในห้าง และอาหารรถเข็นซึ่งหาได้ง่าย ที่มีให้บริการตลอดทั้งปี นอกจากนี้ยังรวมถึงผลไม้สดตามฤดูกาล ฯลฯ ธุรกิจอาหารไทยเป็นธุรกิจที่มี Local Contents สูง และมี Multiplier Effects

โดยสรุปอาหารไทย เป็นยุทธศาสตร์สำคัญเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจไทยอย่างยั่งยืน และเสริมกันและกันกับยุทธศาสตร์การพัฒนาธุรกิจท่องเที่ยว ทำให้เมื่อธุรกิจท่องเที่ยวของเราเติบโตขึ้น ธุรกิจอาหารไทย ก็จะเติบโตยิ่งขึ้น และก่อให้เกิดการกระจายของรายได้กับคนในประเทศได้ดีมากกว่าอุตสาหกรรมอื่น ๆ ที่เป็นการลงทุนจากต่างประเทศ และประเทศไทยต้องสูญเสีย เงินตราต่างประเทศ (Leakage)

แนวคิดที่สำคัญสำหรับงานวิจัยนี้ จะใช้โมเดล Logistics and Supply Chain ซึ่งจะช่วยให้เกิดความเข้าใจแนวคิดในการพัฒนาและเพิ่มมูลค่าให้กับห่วงโซ่มูลค่าของธุรกิจอาหารไทย รวมทั้งเข้าใจบทบาทของยุทธศาสตร์อาหารปลอดภัย (Food Safety) ได้ดียิ่งขึ้น

สุดท้าย จะเป็นการศึกษากรณีศึกษา และการวิเคราะห์เชิงลึกเปรียบเทียบตัวอย่างมาตรฐานอาหารปลอดภัยของอาหารไทยที่ส่งไปตลาดต่างประเทศ และการสำรวจข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามคนไทยและนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับความปลอดภัยของอาหาร และราคาที่เพิ่มขึ้นที่จะยอมรับได้หากมีการรับรองคุณภาพความปลอดภัยของอาหารไทย เพื่อสรุปถึงแนวโน้มและโอกาสในการเพิ่มมูลค่าให้กับอาหารไทยตามแนวคิดยุทธศาสตร์อาหารปลอดภัย (Food Safety)

โมเดลในการวิเคราะห์ (Analytical Model)

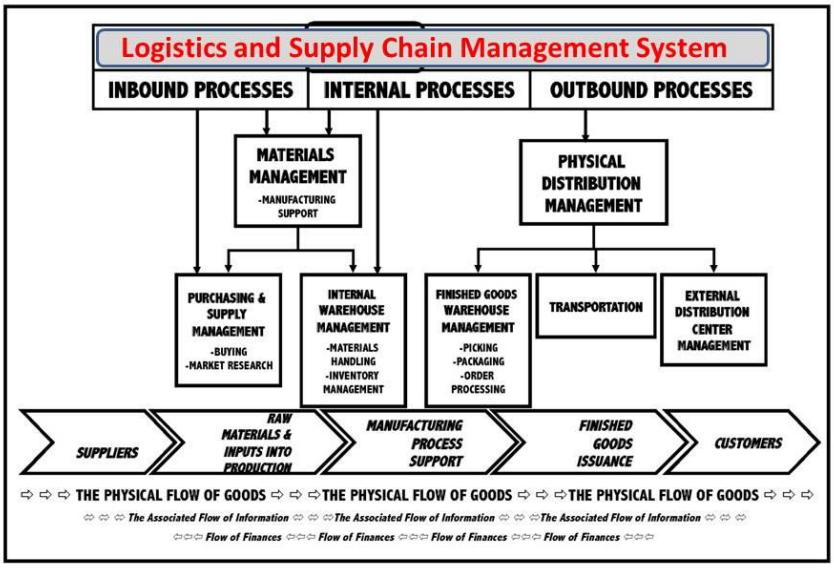
งานวิจัย เพื่อพัฒนายุทธศาสตร์สำหรับธุรกิจอาหารไทย ในอาเซียนและตลาดโลก เราจะนำโมเดลวิเคราะห์ด้านโลจิสติกส์ มาเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนายุทธศาสตร์เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของธุรกิจอาหารไทย โดยมองในภาพที่กว้างมากกว่าการพัฒนายุทธศาสตร์อาหารปลอดภัย แต่คำนึงถึงทุกองค์ประกอบที่สำคัญอื่น ๆ ไปพร้อมกัน

โลจิสติกส์ เป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันของธุรกิจเอกชน และเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญของประเทศ ที่ต้องมองล่วงหน้าและวางแผนในระยะยาว แนวคิดในการพัฒนาด้านโลจิสติกส์ในยุคปัจจุบันจะต้องเชื่อมโยงกับการบริหารจัดการ Supply Chain and Value Chain อย่างแยกกันไม่ออก (ซึ่งจะต้องบริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ 3 ด้าน คือ Physical Flow, Information Flow and Financial Flow) เพราะปัจจัยหรือตัวชี้วัดที่สำคัญของระบบโลจิสติกส์คือเรื่องของต้นทุน และคุณภาพของสินค้าและ/หรือ บริการ ที่จะต้องส่งมอบไปยังลูกค้าหรือผู้บริโภคภายในเวลาที่เหมาะสมหรือยอมรับได้

จากหลักการดังกล่าวเราจะสามารถสรุปเป็น Conceptual Design for Thai Food Logistics เพื่อนำไปสู่การพัฒนาให้เกิด Competitiveness กับอุตสาหกรรมอาหารไทย โดยมองอย่างเป็นระบบทั้งปัญหาและโอกาส (เช่น การเปิดเสรีอาเซียน และ FTA กับประเทศที่สำคัญ โดยเฉพาะอินเดีย) และนำมาใช้ในการกำหนดความต้องการ และวางแผนอย่างบูรณาการ (Assessment of Food Logistics Development Needs and Integrated Logistics Aggregate Planning) ให้เกิดความเชื่อมโยงทั้งภายในและภาคนอกอย่างมีประสิทธิภาพและตอบสนองกับยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศในอนาคต ในด้านต่าง ๆ ทั้งเรื่องการเป็น Digital Economy, Trading Nation, การเป็น Gateway, Logistics Hub, และการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ, Food and Strategic Industries Clusters, Halal Food Clusters, Tourism Logistics ฯลฯ และมองถึงความต้องการโครงสร้างพื้นฐานสำหรับอนาคต (Next Generation Infrastructure Needs) เช่น การใช้ระบบ ICT เพื่อยกระดับคุณภาพ เพิ่มความน่าเชื่อถือและประสิทธิภาพการแข่งขัน ซึ่งจะนำไปสู่การกระจายรายได้ ความมั่งคั่ง และเกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) ทั้งด้านการเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เพื่อนำพาประเทศไทยไปสู่ Green Society และ Platinum society ต่อจากประเทศญี่ปุ่น

แนวคิด Supply Chain Management และสามารถแสดงเป็น นิยาม และ Conceptual Diagram ที่สมบูรณ์ได้ดังนี้

Logistics Performance Index (LPI) is the weighted average of the country scores on the following six key dimensions: efficiency of the clearance process (i.e. speed, simplicity and predictability of formalities) by border control agencies, including Customs; Quality of trade and transport related infrastructure (e.g. ports, railroads, roads, information technology); Ease of arranging competitively priced shipments; Competence and quality of logistics services (e.g., transport operators, customs brokers); Ability to track and trace consignments; Timeliness of shipments in reaching destination within the scheduled or expected delivery time. This measure indicates the relative ease and efficiency with which products can be moved into and inside a country.

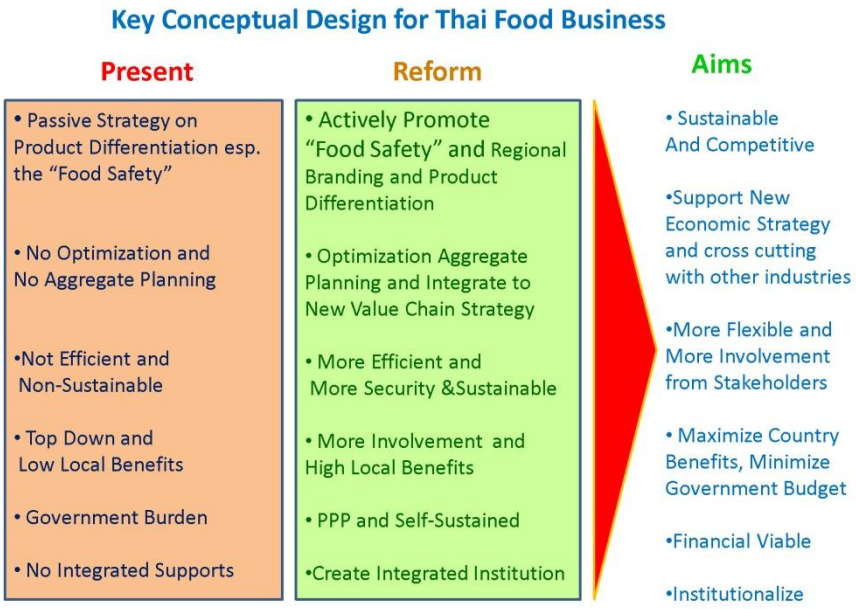


ภาพที่ 1: A Map of Logistics Management

The Complete Definitions of “Logistics” must include

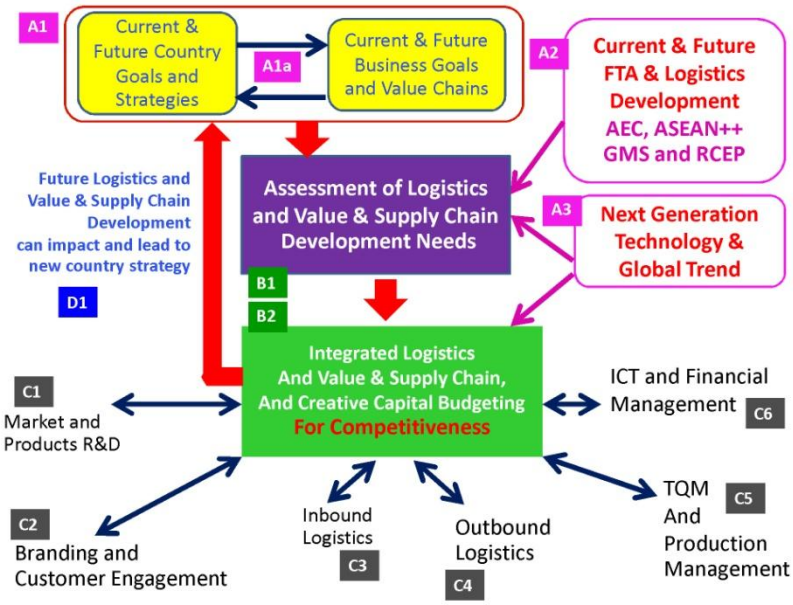
1) Physical flow of “goods and/or Services”
2) Supporting by “Information” Flow
3) Related to the Ultimate Goal of “Finance”

จากหลักการและเหตุผล และแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา Logistics and Supply Chain Management ที่ได้นำเสนอไปแล้วข้างต้น สามารถสรุป ได้เป็นรูปที่ 2 Conceptual Design for Thai Food Logistics Development (Present-Reform and Aims) ที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ Conceptual Design นี้ ได้เสนอแนวคิดที่กลับทางกับวิธีการที่รัฐบาลทุกรัฐบาลใช้อยู่ในปัจจุบันคือ ทุกรัฐบาลมักจะใช้วิธีคิดแบบ Top-Down ในการตัดสินใจและการพัฒนาและบริหารโครงการ ซึ่งจะทำให้โครงการพัฒนาขนาดใหญ่ไม่ได้รับความร่วมมือจากคนในท้องถิ่น หรือถ้าหากจะต้องจ่ายเงินชดเชยก็จะมีต้นทุนที่สูงจึงจะทำให้คนในพื้นที่ยอมรับ แต่แนวคิดที่นำเสนอนี้ จะเป็นการพัฒนาจาก Bottom –Up ซึ่งจะต้องเกิดจากความเข้าใจและเห็นถึงประโยชน์ที่จะเกิดกับประเทศและชุมชนในระยะยาว และทุกคนในพื้นที่มีส่วนในความเป็นเจ้าของและผลประโยชน์ระยะยาว จากการพัฒนาโครงการดังกล่าว



ภาพที่ 2: Key Conceptual Design for Thai Food Business (Present-Reform and Aims)

จากแนวคิดที่แสดงใน รูปที่ 2 ต้องคิดถึง Supply Chain and Value Chain ของทั้งระบบ และเชื่อมโยงกับการพัฒนากิจกรรมทางเศรษฐกิจ ทั้งด้านอุตสาหกรรม ด้านเกษตรกรรม ด้านธุรกิจบริการ และรวมถึงต้องมองไปข้างหน้าและเตรียมพร้อมสำหรับรองรับ New Economy (เช่น Digital Economy, Creative Economy, "Thailand World Kitchen", Spa and Hospitality, Organic Food Heaven Resort, etc.) ที่เป็นยุทธศาสตร์สำหรับอนาคตของประเทศไทยด้วย และขณะเดียวกันการพัฒนา Food Business Logistics and Supply Chain จะต้องมองการพัฒนาพร้อม ๆ กัน ทั้งด้านการเกษตร การท่องเที่ยว และการบริการด้านสุขภาพเชิงป้องกัน (Preventive Health Asylum) เพื่อนำไปสู่ Green and Organic Strategy, Eco-Tourism, Green Town, etc. (ดังแสดงเป็นรายละเอียดเพิ่มเติมใน รูปที่ 3 ด้านล่างนี้)



ภาพที่ 3: Conceptual Design for Thai Food Logistics Aggregate Planning

แนวคิดในการดำเนินการตามรูปที่ 3 (Conceptual Design for Thai Food Logistics Development) สามารถ สรุปตามลำดับได้ดังนี้

ปัจจัยในการกำหนดความต้องการพัฒนา Future Food Logistics and Supply Chain (A1, A2, A3)

A1 แสดงองค์ประกอบที่สำคัญ 2 ส่วนคือ เป้าหมายและ ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาประเทศ (เช่น การเป็น Digital Economy, Food Cluster “Kitchen of the World”, other Strategic Industries, etc. และการเป็น Trading Nation, Food Logistics Hub, etc.) และเป้าหมายกับห่วงโซ่อุปทานและห่วงโซ่มูลค่าของภาคธุรกิจอาหาร ซึ่ง ลูกศร A1a ที่ชี้ทั้งสองทาง แสดงให้เห็นว่า ยุทธศาสตร์ของรัฐบาล และภาคธุรกิจต้องปรับตัวให้สอดคล้องกัน ทั้งในเรื่องการการพัฒนาธุรกิจและการทำให้เกิดคลัสเตอร์ และห่วงโซ่อุปทาน

การกำหนดความต้องการ และวางแผนอย่างบูรณาการ พัฒนาคลัสเตอร์ด้านอาหาร (B1, B2)

A1, A2 and A3 เป็นปัจจัยที่จะนำไปสู่การประเมินความต้องการด้านโลจิสติกส์ (B1) ซึ่งอาจจะวัดด้วยปริมาณที่เป็นน้ำหนักหรือปริมาตรของวัตถุดิบด้านการเกษตร และสินค้า อาหารที่ต้องผลิตและขนส่งไปถึงลูกค้า ฯลฯ และการวางแผนพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน (B2) ซึ่งหมายถึงทางเลือกต่างๆ ในการพัฒนาระบบโลจิสติกส์และซัพพลายเชน เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันให้กับอุตสาหกรรมอาหาร ซึ่งจะเห็นอย่างชัดเจนว่า ความต้องการโครงสร้างพื้นฐาน จะขึ้นอยู่กับประเภทของธุรกิจ อุตสาหกรรมและทำเลที่ตั้งของคลัสเตอร์ เพื่อนำมาคาดคะเนและวางแผนพัฒนาโลจิสติกส์เพื่อรองรับและสอดค้องกับความต้องการในอนาคตตามยุทธศาสตร์ของการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ เป้าหมายและห่วงโซ่อุปทานของภาคเอกชน ทั้งด้านการเกษตร อุตสาหกรรม และภาคบริการ ในรูปนี้ จะแสดงให้เห็นชัดเจนว่า การพัฒนาโลจิสติกส์ จะต้องกำหนดแผนยุทธศาสตร์ในระยะยาว อาทิ เช่น Digital Economy ย่อมจะมีความต้องการโครงสร้างพื้นฐาน

ด้านโลจิสติกส์ที่แตกต่างจากอุตสาหกรรมเครื่องนุ่งห่ม หรืออาหาร และทำเลที่ตั้งในอนาคตของแต่ละอุตสาหกรรม ก็จะมีผลอย่างมากในการวางแผนพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านโลจิสติกส์

องค์ประกอบและทางเลือกในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและโลจิสติกส์ (C1 – C6)

หลังจากที่เราได้รู้ความต้องการพัฒนาโลจิสติกส์ (B1) และทำการวางแผนเพื่อพัฒนาระบบโลจิสติกส์ (B2) เราก็มีทางเลือก หรือภารกิจ ในการพัฒนาโลจิสติกส์ หลากหลายทาง (C1-C6)

แต่บางรายการก็เป็นสิ่งที่จะต้องพัฒนาเพื่อก่อให้เกิดประสิทธิภาพของระบบโลจิสติกส์โดยรวม เช่น C6 ICT (เช่นเรื่อง Traceability System เพื่อตรวจสอบย้อนกลับเกี่ยวกับปัญหาด้านคุณภาพและความปลอดภัยของอาหารเพื่อทำการแก้ไขได้อย่างฉับพลันและตรงจุด หรือระบบการติดตามสินค้าที่ส่งไปให้กับลูกค้าปลายทาง ฯลฯ) and Financial Management, etc. ซึ่งทุกรายการล้วนมีผลกระทบกับการเพิ่มหรือลดความสามารถในการแข่งขัน และประสิทธิภาพของระบบโลจิสติกส์ของแต่ละภาคธุรกิจ และส่งผลต่อระดับความสามารถในการแข่งขันในอุตสาหกรรมอาหารของประเทศ

แนวทางในการพัฒนาองค์ประกอบแต่ละด้านของการพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐาน และโลจิสติกส์ สามารถขยายความโดยละเอียดได้ดังนี้

C1 Marketing and Product R&D

C2 Branding and Customer Engagement

C3 Inbound Logistics

C4 Outbound Logistics

C5 Production Management and TQM

C6 ICT and Financial Management

ผลกระทบย้อนกลับจากการพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐาน ไปยัง ยุทธศาสตร์เศรษฐกิจและภาคธุรกิจ (D1)

ผลกระทบของการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและระบบโลจิสติกส์ ซึ่งเป็นการลงทุนขนาดใหญ่ นอกเหนือจากการเกิดผลกระทบทางตรงและทางอ้อมในรูปของ Economics Multiplier Effect แล้ว ระบบโครงสร้างพื้นฐาน และโลจิสติกส์ ยังอาจจะก่อให้เกิด หรือนำไปสู่ยุทธศาสตร์อื่น (ตามเส้นสีแดง D1) ได้ด้วย อาทิ เช่น การพัฒนา Food Logistics ทั้งหลายรวมทั้งการสร้างระบบตรวจสอบความปลอดภัยของอาหาร จะนำไปสู่การยกระดับ และก่อให้เกิดการเพิ่มขึ้นของมูลค่าให้เกิดการพัฒนายุทธศาสตร์เศรษฐกิจด้านอื่น ๆ ได้ด้วย ซึ่งทางเศรษฐศาสตร์เรียกว่า “Positive Externalities”

ความสำคัญและกรณีศึกษาเกี่ยวกับ Food Safety ในอุตสาหกรรมอาหารของไทย

เนื่องจากประเทศไทย เป็นผู้ผลิตและส่งออกอาหารไปต่างประเทศเป็นมูลค่าที่สูง และมีประสบการณ์ตรง เกี่ยวกับมาตรการ และมาตรฐานอาหารปลอดภัยที่ประเทศผู้นำเข้าเหล่านั้นใช้อยู่ ดังนั้น เราจึงได้รวบรวมกรณีศึกษาที่สำคัญ และเป็นประโยชน์เพื่อเป็นแนวทางสำหรับประเทศไทย ในการพัฒนายุทธศาสตร์อาหารปลอดภัย

กรณีศึกษาเกี่ยวกับ Food Safety ในอุตสาหกรรมไก่แช่เย็นแช่แข็ง

อุตสาหกรรมไก่แช่แข็งและแปรรูปของไทยเกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ของระบบห่วงโซ่คุณค่าและซัพพลายเชน เนื่องจากต้องปรับตัวกับปัจจัยจากต่างประเทศ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง Food Logistics Development ดังโมเดลที่ได้กล่าวถึงในช่วงแรก

หลังจากที่พบการแพร่ระบาดของโรคไข้หวัดนกเมื่อปี 2547 นับตั้งแต่การผลิตที่ต้องเข้าสู่มาตรฐานสากลและสามารถตรวจสอบย้อนกลับได้ ทั้งในส่วนของเกษตรกรผู้เลี้ยงและโรงงานแปรรูป ตลอดจนถึงการส่งออกที่ต้องมุ่งเน้นการส่งออกผลิตภัณฑ์เนื้อไก่แปรรูปที่ผ่านกระบวนการทำให้เนื้อไก่เหล่านั้นสุกเสียก่อนจากเดิมที่การส่งออกส่วนใหญ่คือเนื้อไก่สดแช่แข็ง ขณะเดียวกันประเทศผู้นำเข้าต่างมีการกำหนดมาตรฐานการนำเข้าที่เข้มงวดขึ้น ทั้งด้านความปลอดภัยของอาหาร รวมถึงสวัสดิภาพสัตว์ ตัวอย่างเช่น ข้อกำหนดจากประเทศคู่ค้า ตั้งแต่การรับซื้อผลผลิตจากการผลิตในโรงเรือนที่มีการควบคุณภาพได้ดีกว่า หรือข้อกำหนดด้านสวัสดิภาพสัตว์ จาก EU เป็นต้น ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้นทำให้ปัจจุบันการเลี้ยงไก่เพื่อส่งออกพัฒนาเข้าสู่ระบบฟาร์มปิด EVAP (Evaporative cooling system) เป็นการเลี้ยงไก่ในโรงเรือนที่สามารถควบคุมสภาวะแวดล้อมให้เหมาะสมสำหรับการเลี้ยงไก่ ซึ่งการเลี้ยงไก่ในระบบนี้ต้องใช้เงินทุนที่สูงมาก เนื่องจากต้องมีอุปกรณ์ควบคุมอากาศและความชื้นภายในโรงเรือนขณะเดียวกันผู้ผลิตไก่เนื้อเพื่อการส่งออกแต่ละรายก็ได้พัฒนาระบบการผลิตเป็นแบบcompartment ซึ่งเป็นระบบควบคุมและป้องกันโรค เพื่อความสามารถในการแข่งขันได้อย่างยั่งยืนจึงต้องลงทุนในด้านนี้ โดยระบบนี้แยกส่วนการเลี้ยงภายใต้แนวทางขององค์การควบคุมโรคระบาดสัตว์ระหว่างประเทศ OIE เน้นหนักด้านความปลอดภัยด้านชีวภาพเป็นหลัก ซึ่งจะมีการแยกส่วนการเลี้ยงสัตว์ มีมาตรฐานการควบคุมการเข้า – ออก อย่างเข้มงวด รวมทั้งการดูแลความสะอาดฟาร์ม อย่างถูกสุขอนามัย การจัดการแบะการดูแลสุขภาพสัตว์อย่างมีระบบ การควบคุมการเคลื่อนย้ายสัตว์ปีก ตลอดจนการจัดระบบการควบคุมโรคระบาดให้มีประสิทธิภาพ เพื่อสร้างความเชื่อมั่นแก่ประเทศคู่ค้า

นอกจากนี้ ปัจจุบันการส่งออกไก่แช่เย็นแช่แข็งของไทยยังเพิ่มขึ้นในอีกหลายตลาด ได้แก่ เกาหลีใต้ มาเลเซีย และจีน โดยประเทศเกาหลีใต้ได้อยู่ระหว่างการเริ่ม เปิดให้นำเข้าไก่สดแช่เย็นแช่แข็งได้อย่างเสรี อย่างไรก็ตาม การส่งออกไก่สดแช่เย็นแช่แข็งของไทยต้องประสบปัญหาการแข่งขันจากบราซิล และจีน ซึ่งมีความได้เปรียบด้านต้นทุนการผลิตที่ต่ำกว่า

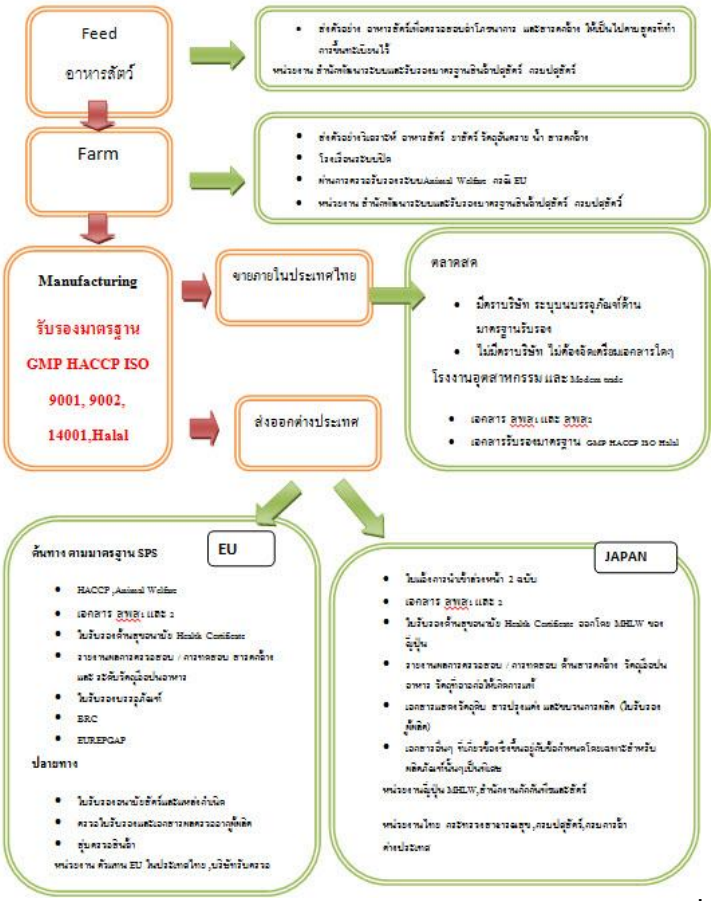
ปัญหาในการส่งออกสินค้าไก่แช่เย็นแช่แข็งของไทย อาจสรุปได้ดังนี้

(1) ต้นทุนการผลิตสูง ต้นทุนการเลี้ยงไก่ของไทยสูงกว่าประเทศคู่แข่ง ได้แก่ ประเทศบราซิล และจีน เนื่องจากต้องพึ่งพาการนำเข้าวัตถุดิบ เพื่อใช้ผลิตอาหารสัตว์เป็นจำนวนมาก

(2) การกีดกันการนำเข้าโดยใช้มาตรฐานสุขอนามัย ภายใต้ข้อผูกพันขององค์การการค้าโลก (WTO) ที่กำหนดให้ประเทศสมาชิกต้องทยอยปรับลดภาษีนำเข้าระหว่างกันลง และห้ามนำมาตรการด้านภาษีมาเป็นข้อจำกัดทางการค้า ทำให้ประเทศผู้นำเข้าหันมาใช้มาตรฐานสุขอนามัยเป็นข้ออ้างในการกีดกันการค้ามากขึ้น

(3) การชะลอตัวลงทางเศรษฐกิจของประเทศคู่ค้าที่สำคัญ

(4) การที่จีนซึ่งเป็นประเทศคู่แข่งที่สำคัญของไทยสามารถส่งไก่เข้าไปจำหน่ายใน EU ได้ตั้งแต่วันที่ 1 มิถุนายน 2544 ทำให้การแข่งขันในตลาด EU มีแนวโน้มที่ทวีความรุนแรงมากขึ้น ต้องเน้นไปที่ความมั่นใจด้านสุขอนามัยและคุณภาพสินค้าแทน



ภาพที่ 4: แสดงระบบการส่งออกอาหารของประเทศไทยและมาตรฐานที่เกี่ยวข้อง

จากตัวอย่างข้างต้น จะเห็นได้ว่า ระบบการรองรับมาตรฐานในประเทศไทยนั้นไม่แตกต่างกัน และไม่เข้มงวดเท่าการส่งออก ในประเทศญี่ปุ่น ข้อกำหนดเน้นด้านควบคุมกระบวนการผลิตและมีผลตรวจสินค้าสุดท้ายเพื่อยืนยันความปลอดภัย ส่วนยุโรปจะให้ความสำคัญ กับการรับรองมาตรฐาน SPS ของสหภาพยุโรป เช่น HACCP ,BRC ,Health Certificationหรือ Animal Welfare อย่างเช่นกลุ่มสหภาพยุโรป

มาตรการกีดกันที่ไม่ใช่ภาษีของสินค้าไก่สดแช่เย็นแช่แข็งของประเทศสมาชิกองค์การการค้าโลก มีดังต่อไปนี้

1) กลุ่มประเทศ EU กำหนดให้การส่งออกผลิตภัณฑ์ไก่สดแช่เย็นแช่แข็งไปจำหน่ายใน EU จะต้องผ่านการรับรอง 3 ระดับ ดังนี้

(ก) การรับรองประเทศ ประเทศที่จะส่งผลิตภัณฑ์ไก่ไปจำหน่ายใน EU ในเบื้องต้นจะต้องได้รับการรับรองจาก EU ก่อนว่าประเทศนั้นๆ ผ่านการตรวจสอบด้านสาธารณสุขจาก EU แล้ว และได้รับการบรรจุในบัญชีรายชื่อประเทศที่สามารถส่งผลิตภัณฑ์ไก่ไปจำหน่ายยัง EU ได้ สำหรับประเทศไทย ได้รับการ

รับรอง และมีรายชื่ออยู่ในกลุ่มประเทศที่ได้รับอนุญาตจาก EU ให้ส่งผลิตภัณฑ์ไก่และสัตว์ปีกอื่นๆ ไปจำหน่ายใน EU ได้ตั้งแต่ปี 2539 เป็นต้นมา

(ข) การรับรองโรงงาน หลังจากได้รับการรับรองประเทศแล้ว ประเทศที่ต้องการจะส่งผลิตภัณฑ์ไก่ไปจำหน่ายใน EU ต้องเสนอชื่อหน่วยงานในประเทศให้ทาง EU พิจารณาเพื่อแต่งตั้งให้เป็นตัวแทนของ EU ในการทำหน้าที่เป็นผู้ตรวจสอบ และควบคุมดูแลด้านสุขอนามัยสัตว์ และสุขลักษณะโรงงาน สำหรับประเทศไทย กรมปศุสัตว์เป็นหน่วยงานที่ได้รับการแต่งตั้งจาก EU ให้เป็นผู้ทำหน้าที่ดังกล่าว โดยกรมปศุสัตว์จะเสนอรายชื่อโรงงานที่ผ่านการตรวจสอบจากกรมปศุสัตว์ให้ทาง EU พิจารณารับรองอีกครั้ง หลังจากนั้น เจ้าหน้าที่ของ EU จะเข้ามาตรวจสอบกระบวนการผลิต ทั้งระบบของแต่ละโรงงานโดยการสุ่มตรวจโรงงานที่ผ่านเกณฑ์การตรวจสอบของ EU จะได้รับการประกาศชื่อในทะเบียน Establishment List และสามารถส่งสินค้าเข้าไปจำหน่ายใน EU ได้ ทั้งนี้ EU จะทำการตรวจสอบมาตรฐานด้านสุขอนามัยของโรงงานที่ขึ้นทะเบียนกับกรมปศุสัตว์ทุกปี หากพบว่าโรงงานใดปฏิบัติไม่ได้มาตรฐานตามที่กำหนด จะถูกถอนชื่อออกจาก Establishment List ทันที

(ค) การรับรองสุขอนามัย แม้ว่าโรงงานที่ผลิตผลิตภัณฑ์ไก่จะได้รับการรับรองจาก EU แล้วก็ตาม แต่ผลิตภัณฑ์ไก่ที่ส่งออกไป EU แต่ละครั้งจะต้องได้รับการรับรองสุขอนามัยจากหน่วยงานที่ EU ให้การยอมรับอีกครั้ง และจะต้องมีหนังสือรับรองสุขอนามัย (Health Certificate) แนบไปพร้อมกับผลิตภัณฑ์ไก่ที่ส่งออก สำหรับประเทศไทย กรมปศุสัตว์มีหน้าที่ในการตรวจสุขอนามัยของผลิตภัณฑ์ไก่ที่ส่งไปจำหน่ายใน EU และเป็นผู้ออกหนังสือรับรองสุขอนามัยดังกล่าว หลังจากที่ผ่านการรับรองทั้ง 3 ระดับดังกล่าวแล้ว เมื่อผลิตภัณฑ์ไก่ไปถึงท่าเรือของประเทศผู้นำเข้าของ EU เจ้าหน้าที่ของประเทศนั้นจะทำการตรวจสอบผลิตภัณฑ์ไก่ ณ จุดนำเข้านั้นอีกครั้ง โดยใช้ระเบียบกลางของ EU ในการตรวจสอบสุขอนามัยสัตว์ (Veterinary Check) เป็นสำคัญ เมื่อสินค้าผ่านการตรวจสอบ ณ จุดนำเข้าใน EU แล้ว จึงจะถือได้ว่าผ่านการตรวจสอบตามมาตรฐานของ EU และสามารถเคลื่อนย้ายไปจำหน่ายในประเทศสมาชิก EU อื่นๆ ได้

นอกจากนี้แล้ว ยังมีมาตรการอื่นๆ อีก ได้แก่

(ก) ห้ามใช้ยาปฏิชีวนะในอาหารสัตว์ 4 ชนิด เนื่องจากทำให้เกิดความต้านทานแบคทีเรียในร่างกายมนุษย์

(ข) กำหนดระเบียบเรื่อง Animal Welfare เป็นมาตรการของ EU ในรูปของการออกกฎระเบียบเพื่อปรับปรุงระดับการเลี้ยงดูสัตว์ให้มีความเป็นอยู่สบาย ไม่แออัด ได้แก่ การปรับปรุงด้านสภาพแวดล้อมในการเลี้ยงสัตว์ สิ่งอำนวยความสะดวกในการขนส่งสัตว์มีชีวิต การดูแลสัตว์ในช่วงการฆ่าหรือการเชือดต้องไม่ให้สัตว์ทรมาน และต้องไม่ให้สัตว์เกิดความตื่นตระหนก

2) เกาหลีใต้ กำหนดให้โรงงานที่ทำการส่งออกต้องเป็นโรงงานที่ได้รับอนุญาตจากสำนักงานสุขอนามัยเกาหลี เพื่อให้การผลิตอยู่ในสภาวะแวดล้อมที่ถูกสุขลักษณะ ผลิตภัณฑ์มีความสะอาด และมีความปลอดภัยสำหรับการบริโภค

3) ไต้หวัน กำหนดให้

(ก) ต้องมีการรับรองว่าประเทศไทยปลอดจากโรค New castle เพื่อป้องกันการแพร่ระบาดของโรค New castle จากการนำเข้าเนื้อไก่แช่เย็นแช่แข็งจากไทย

(ข) ต้องมีการตรวจรับรองโรงงานส่งออก เพื่อให้การผลิตอยู่ในสภาวะแวดล้อมที่ถูกสุขลักษณะ ผลิตภัณฑ์มีความสะอาด และปลอดภัยสำหรับการบริโภค

4) สิงคโปร์ กำหนดให้มีการควบคุมด้านสุขอนามัยของโรงงานฆ่า และโรงงานแปรรูป โดยส่งเจ้าหน้าที่มาตรวจสอบอนุมัติเป็นรายๆ เพื่อให้การผลิตอยู่ในสภาวะแวดล้อมที่ถูกสุขลักษณะ ผลิตภัณฑ์มีความสะอาด และมีความปลอดภัยสำหรับการบริโภค

จะเห็นได้ว่า การกีดกันการนำเข้าโดยใช้มาตรฐานสุขอนามัย นั้นเป็นประเด็นสำคัญ ตั้งแต่การรับรองในระดับประเทศ ระดับโรงงาน และระดับผลิตภัณฑ์ จึงต้องให้ความสนใจในการพัฒนาระบบมาตรฐานและการรับรองที่เป็นสากลเพื่อการแข่งขันและสร้างความไว้วางให้ให้กับคู่ค้า

ผลที่จะตามมาในอนาคต คือ ประสิทธิภาพของห้องปฏิบัติการที่มารองรับการเติบโตด้านการส่งออกไก่สดและไก่แปรรูปแช่แข็ง ต้องมีการพัฒนาศักยภาพ ให้สามารถตรวจวิเคราะห์มาตรฐานสินค้าที่แต่ละประเทศต้องการได้ ตั้งแต่ขั้นตอนอาหารสัตว์ ฟาร์ม โรงงานแปรรูป จนถึงบรรจุภัณฑ์ ด้วยอุปกรณ์ที่ทันสมัยทันต่อการเปลี่ยนแปลงของข้อกำหนดแต่ละประเทศ ในด้านกระบวนการผลิต ต้องมีบริการการสอบเทียบเครื่องมือที่แม่นยำ ไม่เพียงแค่จำกัดอยู่ เครื่องชั่ง เครื่องวัดอุณหภูมิเท่านั้น ยังมีด้านของเครื่องจักรในกระบวนการผลิต .ตรวจจับโลหะ. เครื่องเอกซเรย์ ความชำนาญในด้านเป็นตัวกลางของการให้คำแนะนำให้กับผู้ผลิตทันต่อการเติบโตของอุคสาหกรรม และต้องมีหน่วยงานให้การรับรองและเป็นผู้ตรวจประเมินด้านมาตรฐาน GMP. HACCP” ISO ซึ่งเป็นมาตรฐานสากล ที่หลายๆประเทศต้องการด้วย

การสำรวจข้อมูลปฐมภูมิด้วยแบบสอบถามเกี่ยวกับอาหารปลอดภัยเปรียบเทียบคนไทยกับนักท่องเที่ยวจากต่างประเทศ

คณะผู้วิจัย ได้ใช้แบบสอบถาม ที่มีเนื้อหาเดียวกัน (ดังแสดงในภาคผนวก) เพื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นเกี่ยวกับอาหารปลอดภัยในแง่มุมต่าง ๆ ระหว่างคนไทย กับนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ ผลลัพท์สามารถสรุปได้ดังนี้

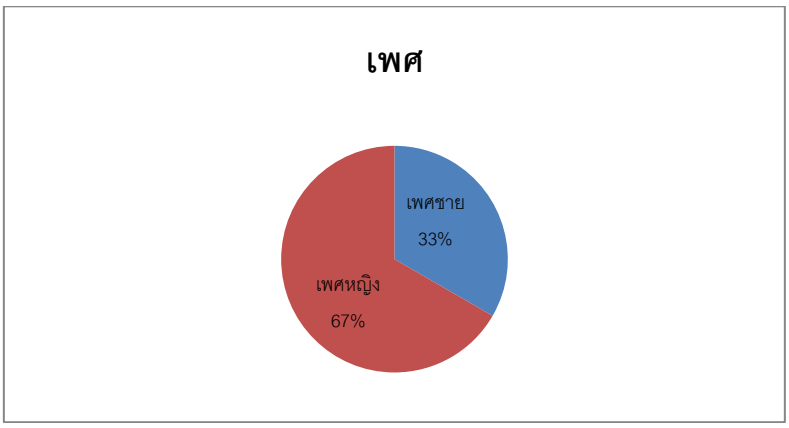
สรุปผลการสำรวจ (คนไทย) โครงการสำรวจความปลอดภัยด้านอาหารของประเทศไทย

กลุ่มตัวอย่าง

ใช้แบบสอบถาม สุ่มตัวอย่างจากคนไทยบริเวณตลาดนัดสวนจตุจักร ร่วมกับการสำรวจข้อมูลด้วยแบบสอบถามออนไลน์ รวมข้อมูลตัวอย่างทั้งหมด 50 ราย

สรุปแบบสอบถาม

1. เพศ (Gender)

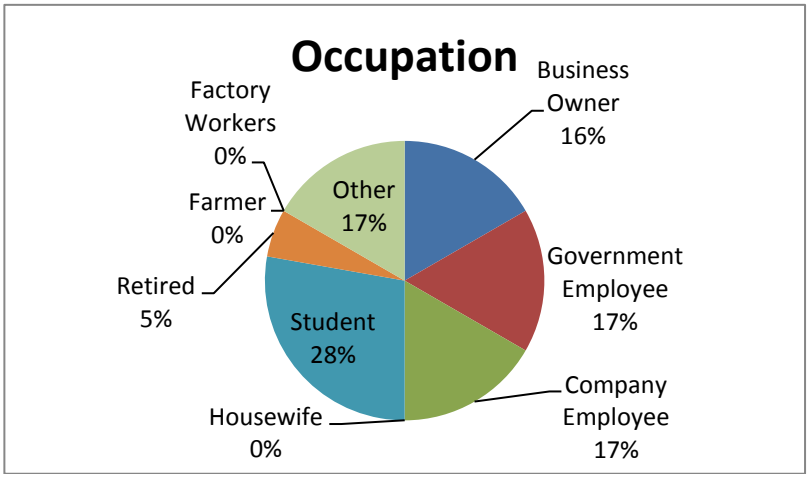


ภาพที่ 5: แสดงเพศของผู้ตอบแบบสอบถามชาวไทย

2. อายุ (Age)

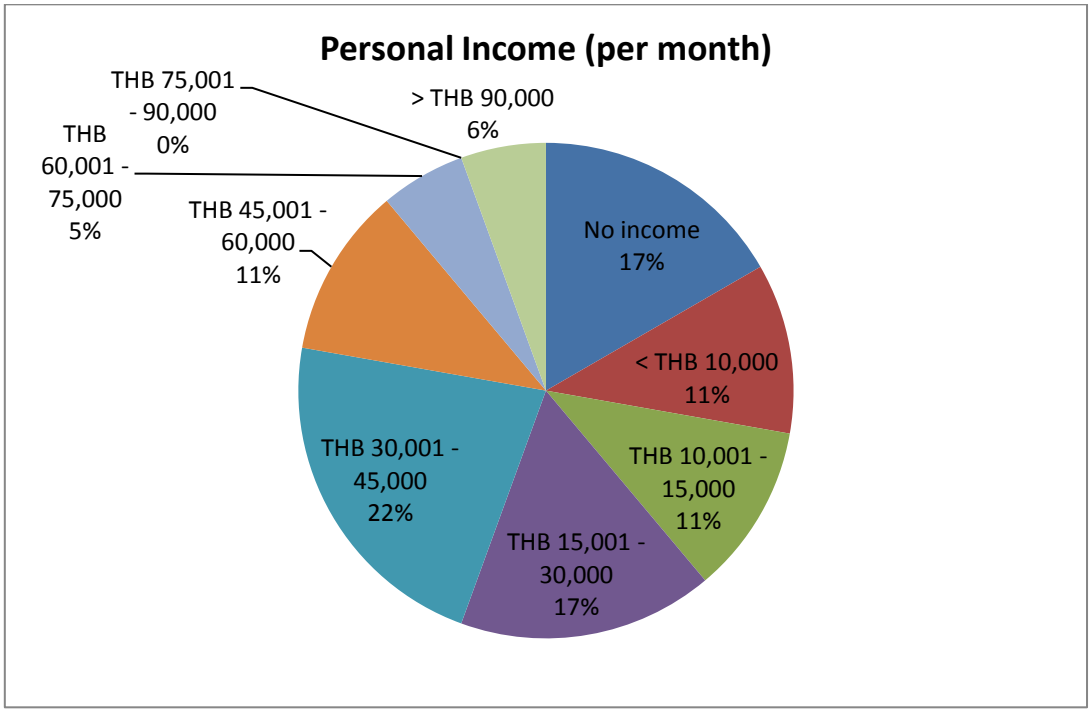
อายุเฉลี่ยของผู้ตอบแบบสอบถามคือ 32.5 ปี (โดยใช้ค่า Median)

3. อาชีพ (Occupation)



ภาพที่ 6: แสดงอาชีพของผู้ตอบแบบสอบถามชาวไทย

4. **รายได้ (Personal Income)**



ภาพที่ 7: แสดงรายได้ของผู้ตอบแบบสอบถามชาวไทย

5. **ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ พักอาศัยอยู่ใน**

   กรุงเทพมหานคร

6. **เดินทางไปต่างประเทศจำนวนกี่ครั้ง**

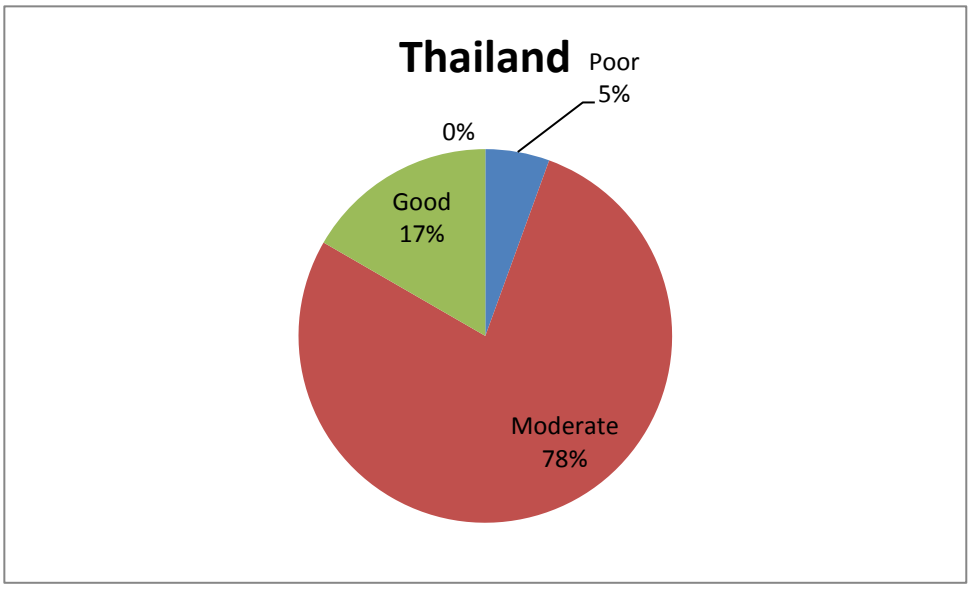
   โดยค่า Median แล้วกลุ่มตัวอย่างเดินทาง 2 รอบในรอบ 10 ปีที่ผ่านมา

7. **ไปประเทศไหนบ้าง**

   ส่วนใหญ่ นิยมเดินทางไปท่องเที่ยวประเทศญี่ปุ่น และเกาหลีใต้

8. **ความพึงพอใจสำหรับอาหารในประเทศไทย แสดงรายละเอียด ดังนี้**

สำหรับความปลอดภัยทางด้านอาหารของประเทศไทย ในมุมมองของคนไทย แสดงรายละเอียด ดังนี้

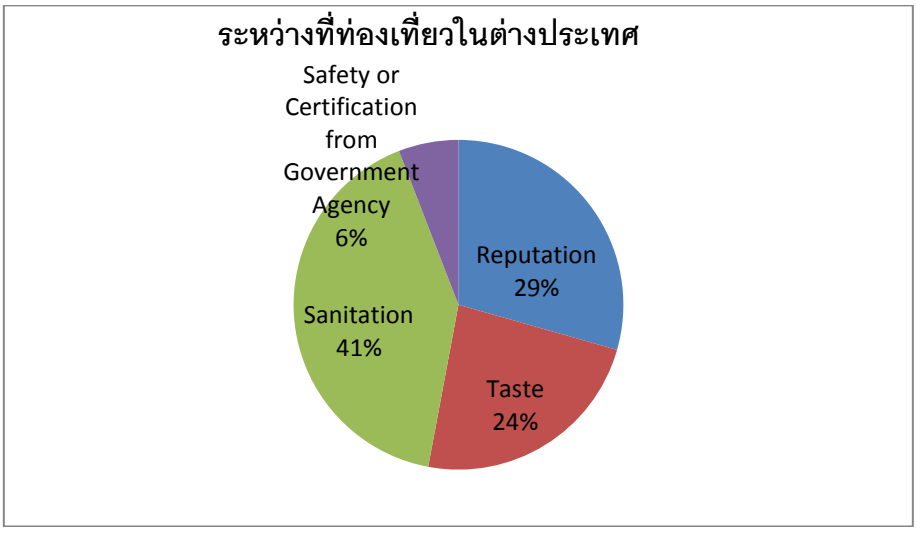


ภาพที่ 8: แสดงความพึงพอใจของผู้ตอบแบบสอบถามชาวไทย

9. ประเทศใดที่ท่านให้อันดับสูงที่สุด

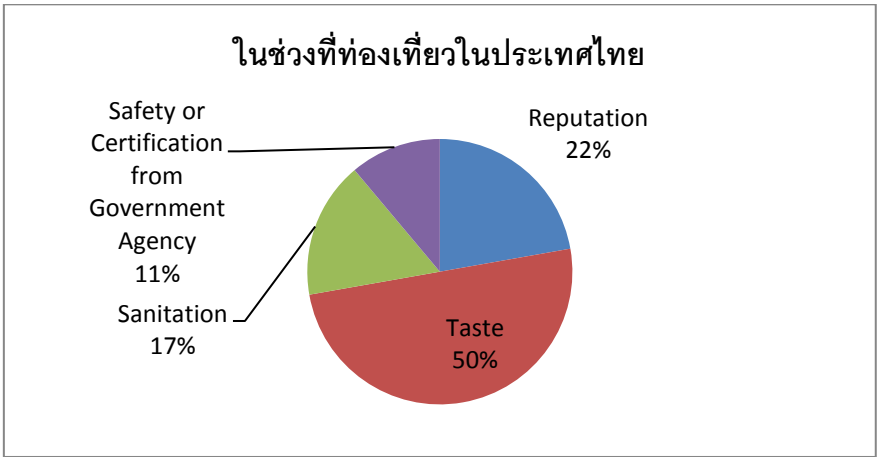
อันดับที่ 1 ได้แก่ Japan
อันดับที่ 2 ได้แก่ USA
อันดับที่ 3 ได้แก่ Singapore

10. ระหว่างเดินทางต่างประเทศ ปัจจัยใดที่มีผลต่อการเลือกบริโภค



ภาพที่ 9: แสดงปัจจัยที่มีผลต่อการเลือกบริโภคของผู้ตอบแบบสอบถามชาวไทยในต่างประเทศ

11. ในประเทศไทย ปัจจัยใดที่มีผลต่อการเลือกบริโภค

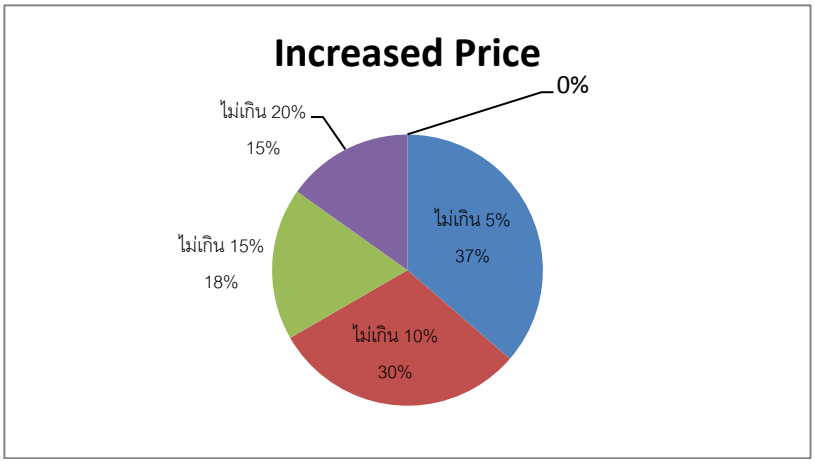


ภาพที่ 10: แสดงปัจจัยที่มีผลต่อการเลือกบริโภคของผู้ตอบแบบสอบถามชาวไทยในประเทศ

12. ท่านคิดว่าอาหารประเภทใดที่ไม่ปลอดภัยในการบริโภค

คนไทยส่วนใหญ่คิดว่า ผัก เนื้อสัตว์สด และปรุงรส รวมถึงอาหารสำเร็จรูปแช่แข็ง

13. ถ้าต้องปรับราคาขึ้นเพื่อตอบสนองด้านความปลอดภัย ท่านยินดีที่ราคาจะขึ้นกี่เปอร์เซ็นต์



ภาพที่ 11: แสดงร้อยละของราคาที่ยินดีปรับขึ้นของผู้ตอบแบบสอบถามชาวไทยในประเทศ

14. ท่านใช้เวลาในการท่องเที่ยวภายในประเทศไทยนานเท่าใดเฉลี่ยต่อครั้ง

เวลาโดยเฉลี่ยเท่ากับ 3 วัน

15. ท่านใช้จ่ายเท่าไหร่ต่อวัน

ค่าใช้จ่ายเฉลี่ยต่อวัน คือ 2,475 บาทต่อวัน

16. สำหรับอาหารท่านใช้จ่ายเท่าไหร่

มีการใช้จ่ายอาหารเฉลี่ย 555 บาท

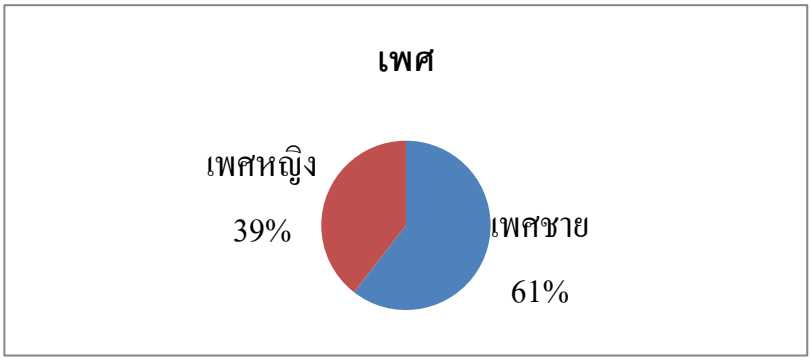
สรุปผลการสำรวจความเห็นของนักท่องเที่ยวต่างชาติโครงการสำรวจความปลอดภัยด้านอาหารของประเทศไทย

กลุ่มตัวอย่าง

สุ่มสำรวจ นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติบริเวณตลาดนัดสวนจตุจักร และบริเวณ ถนนข้าวสาร จำนวน 50 คน (โดยใช้แบบสอบถามที่เป็นภาษาอังกฤษ เนื้อหาแบบเดียวกันกับที่ถามคนไทย)

สรุปแบบสอบถาม

1. **เพศ (Gender)**

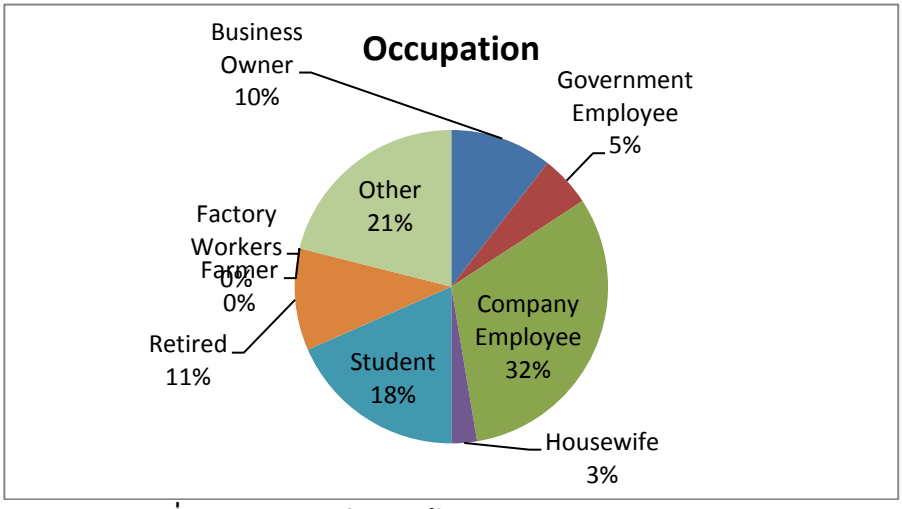


ภาพที่ 12: แสดงเพศของผู้ตอบแบบสอบถามชาวต่างชาติ

2. **อายุ (Age)**

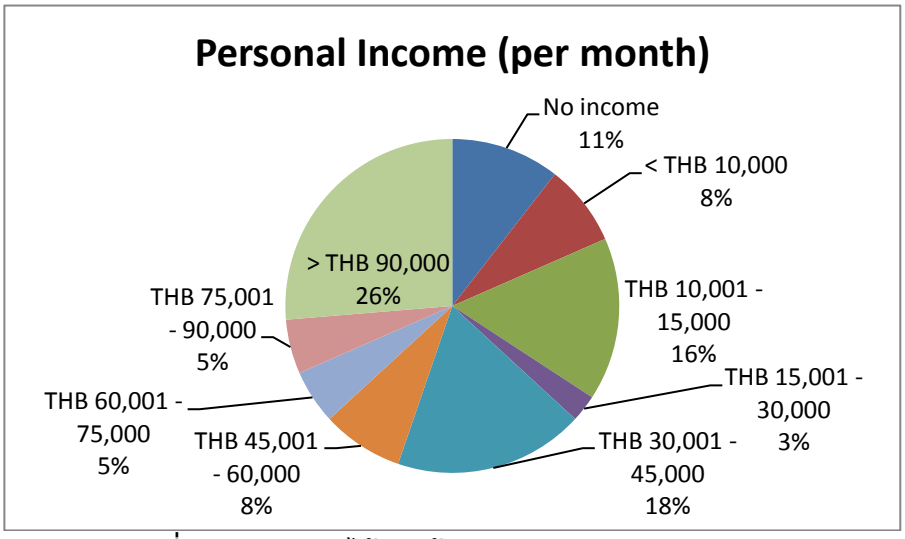
อายุเฉลี่ยของผู้ตอบแบบสอบถามคือ 30.5 ปี (โดยใช้ค่า Median)

3. **อาชีพ (Occupation)**



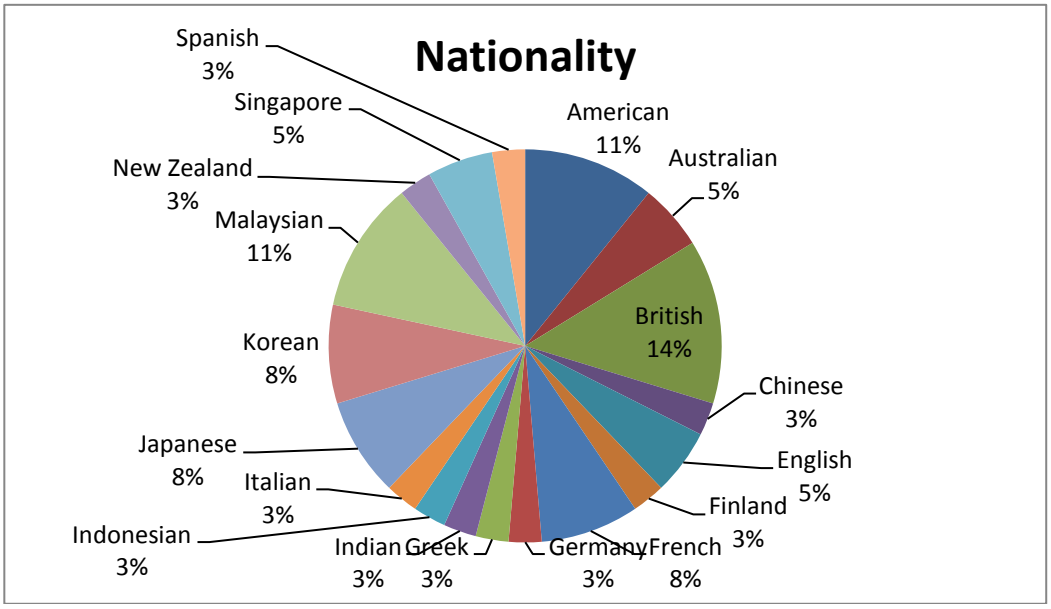
ภาพที่ 13: แสดงอาชีพของผู้ตอบแบบสอบถามชาวต่างชาติ

4. รายได้ (Personal Income)



ภาพที่ 14: แสดงรายได้ของผู้ตอบแบบสอบถามชาวต่างชาติ

5. สัญชาติ (Nationality)



ภาพที่ 15: แสดงสัญชาติของผู้ตอบแบบสอบถามชาวต่างชาติ

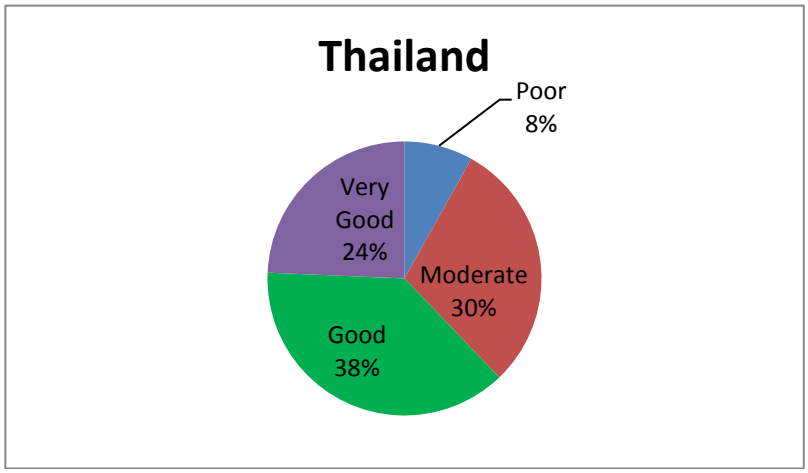
6. เดินทางไปต่างประเทศจำนวนกี่ครั้ง

โดยค่า Median แล้วกลุ่มตัวอย่างเดินทาง 10 รอบในรอบ 10 ปีที่ผ่านมา

7. ไปประเทศไหนบ้าง

นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เลือกเดินทางในประเทศสหรัฐอเมริกา ส่วนในทวีปยุโรป ประเทศที่เป็นที่นิยม ได้แก่ อังกฤษ ฝรั่งเศส และเยอรมนี ในทวีปเอเชีย ประเทศที่นักท่องเที่ยวนิยมไปเที่ยว ได้แก่ ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ สิงคโปร์ ไทย เป็นต้น

8. ความพึงพอใจสำหรับอาหารในประเทศไทย แสดงรายละเอียด ดังนี้

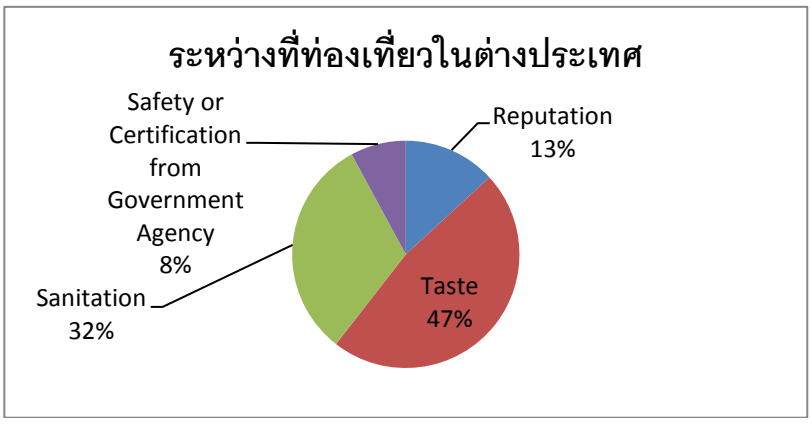


ภาพที่ 16: แสดงความพึงพอใจสำหรับอาหารในประเทศไทยของผู้ตอบแบบสอบถามชาวต่างชาติ

9. ประเทศใดที่ท่านให้อันดับสูงที่สุด

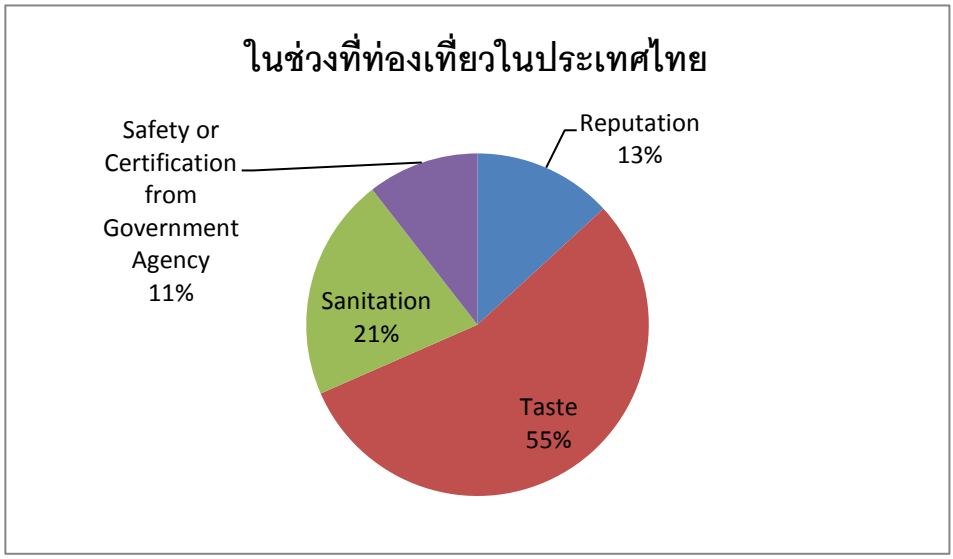
อันดับที่ 1 ได้แก่ USA
อันดับที่ 2 ได้แก่ Japan
อันดับที่ 3 ได้แก่ Singapore

10. ระหว่างเดินทางต่างประเทศ ปัจจัยใดที่มีผลต่อการเลือกบริโภค



ภาพที่ 17: ปัจจัยในการเลือกอาหารในระหว่างเดินทางต่างประเทศของผู้ตอบแบบสอบถามชาวต่างชาติ

11. ในประเทศไทย ปัจจัยใดที่มีผลต่อการเลือกบริโภค



ภาพที่ 18: แสดงปัจจัยในการเลือกบริโภคอาหารในประเทศไทยของผู้ตอบแบบสอบถามชาวต่างชาติ

12. ท่านคิดว่าอาหารประเภทใดที่ไม่ปลอดภัยในการบริโภค

นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่คิดว่า น้ำประปา เนื้อสด เนื้อที่ผ่านกระบวนการปรุง รวมถึงผักและผลไม้

13.ถ้าต้องปรับราคาขึ้นเพื่อตอบสนองด้านความปลอดภัย ท่านยินดีที่ราคาจะขึ้นกี่เปอร์เซ็นต์



ภาพที่ 19: แสดงร้อยละของราคาที่ยินดีปรับขึ้นของผู้ตอบแบบสอบถามชาวต่างชาติ

14. ท่านใช้เวลาในประเทศไทยนานเท่าใด

เวลาโดยเฉลี่ยที่อยู่ในประเทศไทยคือ 24 วัน

15. ท่านใช้จ่ายเท่าไหร่ต่อวัน

ค่าใช้จ่ายเฉลี่ยต่อวัน คือ 1,847 บาทต่อวัน

16. สำหรับอาหารท่านใช้จ่ายเท่าไหร่

มีการใช้จ่ายอาหารเฉลี่ย 657 บาท

สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยครั้งนี้ แบ่งเนื้อหาสำคัญ ได้ เป็น 3 ส่วนคือ

1. Analytical Model for Food Logistics Strategy and Food Safety
2. Case study and comparative measures from leading food importers
3. Direct Survey on Food Safety Opinion (comparative study of Thai customers with Foreign Tourists)

Analytical Model for Food Logistics Strategy and Food Safety เป็นการนำเสนอโมเดลเพื่อมองภาพรวมของอุตสาหกรรมด้วยมุมมองของ *Supply Chain System* ซึ่งจะทำให้เห็นองค์ประกอบต่าง ๆ ที่สำคัญ นาการกำหนดนโยบาย และยุทธศาสตร์ เพื่อการพัฒนาอุตสาหกรรมอาหารไทยให้เติบโตและยั่งยืน

Case study and comparative measures from leading food importers เป็นการนำกรณีศึกษาของอุตสาหกรรมเลี้ยงไก่ เพื่อส่งออกของไทย เพื่อ แสดงให้เห็นว่า *Food Safety* เป็นเรื่องที่สำคัญอย่างยิ่ง ที่ทุกประเทศให้ความสำคัญและใช้เป็นมาตรการป้องกันสินค้าอาหารด้อยคุณภาพจากต่างประเทศและปกป้องผู้บริโภคและผู้ผลิตอาหารในประเทศของตนไปพร้อมกัน ดังนั้นเราจึงต้องมีความจริงจังในการพัฒนา *Food Safety Measures* เพื่อพัฒนาอุตสาหกรรมอาหารไทย และสร้าง *NTBs* ให้อาหารไทย มีคุณภาพและมูลค่าสูงมากยิ่งขึ้นสำหรับอนาคต

Direct Survey on Food Safety Opinion (comparative study of Thai customers with Foreign Tourists) เพื่อชี้ให้เห็นว่า ประเทศที่คนส่วนใหญ่มีความเชื่อมั่นในคุณภาพและความปลอดภัยของอาหาร เพื่อเราจะได้นำมาศึกษา และใช้เป็นแนวทางในการยกระดับคุณภาพและความปลอดภัยของอาหารไทยในอนาคตคือ อเมริกา ญี่ปุ่น และสิงคโปร์ และถ้าหากเรากำหนดเป้าหมายของการพัฒนาอาหารปลอดภัยให้เป็นเพียงครึ่งเดียวของเปอร์เซ็นต์เป้าหมายของการทำวิจัยในธุรกิจอาหารหรือไม่เกิน 1.5% (ซึ่งจะเป็นต้นทุนเฉลี่ยที่เพิ่มขึ้นกับอุตสาหกรรมอาหาร) เราก็จะพบว่า เมื่อเทียบกับมูลค่าที่กลุ่มเป้าหมายยอมรับทั้งจากข้อมูลปฐมภูมิที่ทำการสำรวจความเห็นคนไทย (ยอมรับที่ค่าเฉลี่ยเพิ่มขึ้นไม่เกิน ร้อยละ 10.55) และนักท่องเที่ยวจากต่างประเทศ (ยอมรับที่ค่าเฉลี่ยเพิ่มขึ้นไม่เกิน ร้อยละ 12.25) ตัวเลขดังกล่าว ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ผลตอบแทนที่จะได้รับโดยตรง (10.55 กับ 12.25 สำหรับตลาดคนไทย และคนต่างชาติ ตามลำดับ) เทียบกับต้นทุนของการพัฒนาอาหารปลอดภัยของทั้งระบบในอนาคต (2.5 %) จึงมีความคุ้มค่า และเมื่อคิด

รวมผลตอบแทนโดยอ้อมอื่น ๆ ทั้งจาก *NTBs, etc.* รวมทั้งโอกาสในการขยายความร่วมมืออาหารปลอดภัยไปสู่ประเทศเพื่อนบ้านกลุ่ม *GMS & CLMV* และสุขภาพของคนไทยและนักท่องเที่ยวที่มาทานอาหารในประเทศไทยให้แข็งแรงมากยิ่งขึ้น จะยิ่งทำให้ยุทธศาสตร์อาหารปลอดภัย *(Thai Food Safety)* มีผลตอบแทนในระยะยาวที่คุ้มค่ามากยิ่งขึ้นและช่วยให้ประเทศไทยและโดยเฉพาะอย่างยิ่งคนไทยมีรายได้และความสุขเพิ่มมากยิ่งขึ้นอย่างแน่นอน

เอกสารอ้างอิง

Camerinelli, Enrico, *"Measuring the Value of the Supply Chain: Linking Financial Performance and Supply chain Decisions"*, Gower Publishing Limited, 2009.

Khan M.I, Misra Vikas and U.K.Singh. (2010). "*Supply Chain Management Systems: Architecture, Design and Vision*". Journal of Strategic Innovation and Sustainability, Vol. 6(4).

Kotler, Philip, Alan Hamlin, Michael, Rein, Irving, and Donald H.Haider, *"Marketing ASIAN Places: Attracting Investment, Industry, and Tourism to Cities, States and Nations",* John Wiley & Sons (Asia), 2002.

Withisuphakorn, Pradit. (2015). "*Conceptual Design for Thailand Future Infrastructure, Logistics and Supply Chain*". presented to the Thai National Reform Council on 25 Feb.2015.

Withisuphakorn, Pradit. (2014) "*Financial Market Roles for Sustainable Development of Thai Economy*" . presented to the SEC Working Paper Forum on 22 Oct. 2014.

ภาคผนวก

แบบสอบถามที่ 1: แสดงแบบสอบถามสำหรับนักท่องเที่ยวชาวไทย

NIDA
WISDOM for Change

โครงการสำรวจข้อมูลด้านความปลอดภัยของอาหารของประเทศไทย
ศูนย์วิจัยชีดความสามารถในการแข่งขัน สำนักวิจัย นิด้า

แบบสอบถามนี้สำหรับผู้ตอบชาวไทยที่เคยเดินทางไปยังต่างประเทศ

โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ในช่อง ☐ ตามที่ท่านเลือก

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบ

1. เพศ ☐ 1) ชาย ☐ 2) หญิง
2. อายุ.....ปี
3. อาชีพปัจจุบัน
   ☐ 1) ธุรกิจส่วนตัว ☐ 2) ข้าราชการ/รัฐวิสาหกิจ ☐ 3) พนักงานบริษัท
   ☐ 4) แม่บ้าน ☐ 5) นักเรียน/นักศึกษา ☐ 6) เกษียณ
   ☐ 7) เกษตรกร ☐ 8) ลูกจ้างโรงงาน/คนงาน ☐ 8) อื่นๆ ระบุ.....
4. รายได้ของท่าน (ต่อเดือน)
   ☐ 1) ไม่มีรายได้ ☐ 2) ต่ำกว่า 10,000 บาท ☐ 3) 10,000 – 15,000 บาท
   ☐ 4) 15,001 – 30,000 บาท ☐ 5) 30,001 – 45,000 บาท ☐ 6) 45,001 – 60,000 บาท
   ☐ 7) 60,001 – 75,000 บาท ☐ 8) 75,001 – 90,000 บาท ☐ 9) มากกว่า 90,000 บาท
5. จังหวัดที่อาศัยอยู่ในปัจจุบัน.....
6. ในรอบ 10 ปี ที่ผ่านมา ท่านได้เดินทางไปยังต่างประเทศจำนวน.....ครั้ง
7. ประเทศที่ท่านเดินทางในรอบ 10 ปี ที่ผ่านมา
   ☐ 1) สหรัฐอเมริกา ☐ 2) แคนาดา ☐ 3) อังกฤษ
   ☐ 4) ฝรั่งเศส ☐ 5) เยอรมนี ☐ 6) จีน
   ☐ 7) ญี่ปุ่น ☐ 8) เกาหลีใต้ ☐ 9) สิงคโปร์
   ☐ 10) ออสเตรเลีย ☐ 11) อื่นๆ โปรดระบุ.....

.....

ตอนที่ 4 การตัดสินใจซื้อสินค้าประเภทอาหารในประเทศไทย

13. หากสินค้าในข้อ 12. ได้รับการรับรองมาตรฐาน**ความปลอดภัยสูงสุด**ทางด้านอาหาร โดยหน่วยงานของรัฐหรือเอกชน ตามมาตรฐานที่สากลยอมรับ ซึ่งทำให้สินค้าดังกล่าวอาจมีราคาขายเพิ่มสูงขึ้น เนื่องมาจากต้นทุนที่เพิ่มขึ้น ท่านยินดีที่จะซื้อสินค้า **ที่ราคาขายเพิ่มขึ้นสูงสุดกี่เปอร์เซ็นต์** จึงจะยอมรับได้

(โปรดเลือกเพียง 1 ข้อ)

เช่น ราคาสินค้าปกติ 100 บาท ปรับเพิ่มราคา 5% ราคาใหม่ของสินค้าเท่ากับ 105 บาท เป็นต้น

☐ 1) ไม่เกิน 5 % ☐ 2) ไม่เกิน 10 %
☐ 3) ไม่เกิน 15 % ☐ 4) ไม่เกิน 20 %
☐ 5) ไม่เกิน 25 % ☐ 6) ไม่เกิน 30 %
☐ 7) มากกว่า 30 % แต่ไม่เกิน.....%

ตอนที่ 5 ข้อมูลการใช้จ่ายทางด้านอาหาร (กรณีที่ท่าน เดินทางในประเทศไทย)

14. ในการเดินทางท่องเที่ยวในประเทศไทยแต่ละครั้ง มีระยะเวลาเฉลี่ย.....วัน
15. จำนวนเงินเฉลี่ยที่ใช้จ่ายในช่วงระยะเวลาที่ท่องเที่ยวประเทศไทย.....บาท/วัน
16. จำนวนเงินเฉลี่ยที่ใช้จ่ายเฉพาะในส่วนของอาหาร และเครื่องดื่ม.....บาท/วัน
    หรือคิดเป็น.....% ของจำนวนเงินที่ใช้จ่ายในข้อ 15.

-- ขอบคุณสำหรับการตอบแบบสอบถาม --

<u>ตอนที่ 2</u> ข้อมูลเชิงเปรียบเทียบความรู้สึกในด้านความปลอดภัยของอาหาร หรือความมั่นใจในการบริโภคอาหาร ในประเทศที่ท่านเดินทางในรอบ 10 ปี ที่ผ่านมา

8. โปรดเลือกทำเฉพาะประเทศที่ท่านตอบในข้อ 7. รวมถึงประเทศไทย

ที่	ประเทศ	ความปลอดภัยหรือความมั่นใจในการบริโภค				
		น้อยที่สุด	น้อย	ปานกลาง	มาก	มากที่สุด
1	สหรัฐอเมริกา					
2	แคนาดา					
3	อังกฤษ					
4	ฝรั่งเศส					
5	เยอรมนี					
6	จีน					
7	ญี่ปุ่น					
8	เกาหลีใต้					
9	สิงคโปร์					
10	ออสเตรเลีย					
11	สปป.ลาว					
12	ไทย					
13	มาเลย์เซีย					
14	อินโดนีเซีย					
15	อินเดีย					

9. ท่านคิดว่าประเทศใดที่มีความปลอดภัยทางด้านอาหารมากที่สุดในโลก 3 ลำดับแรก โดยคำนึงถึงความรู้และข้อมูลที่ท่านทราบ ณ ปัจจุบัน (ไม่จำเป็นต้องเป็นประเทศที่ท่านเคยเดินทางที่ตอบในข้อ 8.)

อันดับที่ 1 ประเทศ.....

อันดับที่ 2 ประเทศ.....

อันดับที่ 3 ประเทศ.....

<u>ตอนที่ 3</u> ปัจจัยสำคัญที่ใช้พิจารณาในการเลือกซื้ออาหารเพื่อการบริโภค

10. ในต่างประเทศ ท่านใช้ปัจจัยหลักใดในการเลือกซื้ออาหาร *(โปรดเลือกเพียง 1 ข้อ)*

☐ 1) มีชื่อเสียง
☐ 2) รสชาติอร่อย
☐ 3) ความสะอาดของร้านหรือแหล่งขาย
☐ 4) ความปลอดภัย หรือได้รับการรับรองจากหน่วยงานภาครัฐ

11. ในประเทศไทย ท่านใช้ปัจจัยหลักใดในการเลือกซื้ออาหาร *(โปรดเลือกเพียง 1 ข้อ)*

☐ 1) มีชื่อเสียง
☐ 2) รสชาติอร่อย
☐ 3) ความสะอาดของร้านหรือแหล่งขาย
☐ 4) ความปลอดภัย หรือได้รับการรับรองจากหน่วยงานภาครัฐ

12. ในประเทศไทย ท่านคิดว่า ประเภทอาหารรายการใดบ้าง ที่ท่านรู้สึกว่าไม่มีความปลอดภัยต่อการบริโภค *(ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)*

☐ 1) พืชผัก
☐ 2) ผลไม้
☐ 3) เนื้อสัตว์ (ของสด)
☐ 4) เนื้อสัตว์แปรรูป
☐ 5) อาหารทะเล
☐ 6) น้ำเปล่า
☐ 7) น้ำประปา
☐ 8) เครื่องดื่ม
☐ 9) ขนมขบเคี้ยว
☐ 10) อาหารสำเร็จรูปแช่แข็ง
☐ 11) อื่นๆ โปรดระบุ.....

แบบสอบถามที่ 2: แสดงแบบสอบถามสำหรับนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ

NIDA
WISDOM for Change

Thailand Food Safety Survey

Center for Competitiveness Research, NIDA Research Center

This questionnaire for Foreigners travelling to Thailand

Please mark ✔ in ☐ for your selected answer.

Section 1 General Information

1. Gender ☐ 1) Male ☐ 2) Female

2. Age ..... Years

3. Occupation

☐ 1) Business Owner ☐ 2) Government Employee ☐ 3) Company Employee
☐ 4) Housewife ☐ 5) Student ☐ 6) Retired
☐ 7) Farmer ☐ 8) Factory Workers ☐ 9) Other .....

4. Personal Income (per month)

☐ 1) No Income ☐ 2) < THB 10,000 ☐ 3) THB 10,000 – 15,000
☐ 4) THB 15,001 – 30,000 ☐ 5) THB 30,001 – 45,000 ☐ 6) THB 45,001 – 60,000
☐ 7) THB 60,001 – 75,000 ☐ 8) THB 75,001-90,000 ☐ 9) > THB 90,000

5. Nationality .....

6. During the past 10 year, you visited foreign countries ..... Times.

7. Which country you travelled to in the past 10 years.

☐ 1) USA ☐ 2) Canada ☐ 3) England
☐ 4) France ☐ 5) Germany ☐ 6) China
☐ 7) Japan ☐ 8) South Korea ☐ 9) Singapore
☐ 10) Australia ☐ 11) Others .....

Section 4 Decision Criteria for buying Food Product in Thailand

13. If the product in No.12 is certified with **Highest Food Standard** by Government or Private Agency according to international standard which the price could be higher due to higher cost, how much is the **maximum increased percentage** you would accept?

(Please select 1 answer)

Example: Normal price is assumed to be THB 100. If the price increases 5%, the new price is equal to THB 105.

☐ 1) 5% ☐ 2) 10%
☐ 3) 15% ☐ 4) 20%
☐ 5) 25% ☐ 6) 30%
☐ 7) More than 30 , but less than ..... %

Section 5 Food related expenses (Case of Travelling to Thailand)

14. You stayed ..... days on average for each travelling period in Thailand.

15. Average Expenses during staying in Thailand ..... Bath/day

16. Average Expenses on Food and Drink ..... Bath/day

Or .....% of expenses in No. 15

- Thank you for answering the Survey -

Section 2 **Food Safety satisfaction table**

Please compare your satisfaction regarding to Food Safety between country that you have travelled during the past 10 years and Thailand

8. Please rate your satisfaction for the country from No.7 including Thailand.

No.	Country	Food Safety Satisfaction				
		Very Poor	Poor	Moderate	Good	Very Good
1	USA					
2	Canada					
3	England					
4	France					
5	Germany					
6	China					
7	Japan					
8	South Korea					
9	Singapore					
10	Australia					
11	Lao PDR.					
12	Thailand					
13	Malaysia					
14	Indonesia					
15	India					

9. Please rank the Top 3 countries with highest level of Food Safety in your opinion (No matter that you have ever visit or not).

1st Rank .....

2nd Rank .....

3rd Rank .....

Section 3 **Key Factor considered in buying Food for consumption**

10. During the travelling abroad, which is the most important factor affecting your decision on buying Food? (Please select 1 answer)

☐ 1) Reputation
☐ 2) Taste
☐ 3) sanitation
☐ 4) Safety or Certification from Government Agency

11. In Thailand, which factor determines your decision on buying Food? (Please select 1 answer)

☐ 1) Reputation
☐ 2) Taste
☐ 3) sanitation
☐ 4) Safety or Certification from Government Agency

12. In Thailand, which kinds of food you think that are not safety for consumption? (Able to select more than 1 answer)

☐ 1) Vegetable
☐ 2) Fruit
☐ 3) Meat (Fresh)
☐ 4) Processed Meat
☐ 5) Seafood
☐ 6) Bottled Water
☐ 7) Tap Water
☐ 8) Beverage
☐ 9) Snack
☐ 10) Frozen Food
☐ 11) Other .....

การสร้างความสามารถในการแข่งขันแบบพอดีที่มีพลวัตของประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน: AEC ผ่านหลักคิดเชิงสถาบัน

ผลิน ภู่จรูญ[1]

บทคัดย่อ

การเปิดประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC) อย่างเต็มรูปแบบนับว่าเป็นประวัติศาสตร์ของการเขามาผนึกรวมกันของอาเซียนอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในประวัติศาสตร์ ความร่วมมือทางเศรษฐกิจที่กำลังจะเกิดขึ้นนี้หากสมาชิกของประชาคมอาเซียนละเลยปัจจัยที่สำคัญที่สุดคือ ความแตกต่างของหลักคิดของแต่ละประเทศอาจส่งผลทำให้วัตถุประสงค์ของความต้องการสร้างให้เกิดความร่วมมือระหว่างกันเกิดความขัดแย้งได้โดยง่าย โดยเฉพาะวัตถุประสงค์ขององค์การธุรกิจที่ต่างมุ่งแสวงหากำไรสูงสุดโดยละเลยการพัฒนาสังคม และไม่เห็นความสำคัญของการยกระดับทางเศรษฐกิจของประชาชนอาเซียนที่เป็น เสมือนหนึ่งกระดูกสันหลังของ AEC อาจส่งผลทำให้ความเข้มแข็งของ AEC ตกอยู่กับกลุ่มผลประโยชน์เพียงไม่กี่กลุ่ม ในขณะที่ประชาชนส่วนใหญ่ของอาเซียนก็ยังมีฐานะความเป็นอยู่เช่นเดิม งานวิจัยนี้ขอนำเสนอการปรับหลักคิดของประชาคมอาเซียนใหม่ เพื่อให้ทุกฝ่ายมีความเชื่อ ค่านิยม และบรรทัดฐานเดียวกันที่ตระหนักถึงเหตุผลที่แท้จริงของการเข้ามาร่วมมือระหว่างกัน และเห็นพ้องกันในทิศทางที่ AEC จะร่วมก้าวเดินไปข้างหน้าร่วมกัน

[1] รองศาสตราจารย์ ประจำคณะบริหารธุรกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

Creating Dynamic Optimum Competitiveness of ASEAN Economic Community: AEC Through Institutional Logic

Abstract

Fully implementation of AEC is the evidence that never ever occur previously in this region history before. In order to fulfill the objectives of AEC on creating regional competitiveness, the configuration of the cognitive and perceptive logic of AEC member is required. Because of the differences in the cultural and historical background of AEC member may cause a problem during the execution process, particularly, the business entities interest. Which focus only looking forward to take an opportunity to maximize profit while ignoring social benefit. That may lead to the domination of the limited business group over others who consider as an AEC backbone. This research is an attempt to protect the coming problems by proposing the total solution of shifting traditional logic or individual logic to institutional logic for all member that will reset and reconfigure AEC cognitive logic into one on leading to a congruence decision, implementation, and action to create sustainable growth of AEC.

บทนำ

การเปิดเสรีทางการค้าและการลงทุน การก้าวข้ามจากความเป็นรัฐชาติ (Nation) มาสู่ความเป็นภูมิภาครัฐ (Region State) ดูจะเป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงได้ยากในทุก ๆ ภูมิภาคของโลก ด้วยความก้าวหน้าของเทคโนโลยีในเกือบทุกด้านโดยเฉพาะเทคโนโลยีสารสนเทศที่มีการพัฒนาอย่างรวดเร็วมาก ทำให้โลกของเราเสมือนหนึ่งมีขนาดที่เล็กลงเพราะเราสามารถติดต่อสื่อสารเชื่อมโยงระหว่างกันทุกคนบนโลกนี้ได้เพียงแค่ปลายนิ้วมือสัมผัส ผลจากการก้าวหน้าดังกล่าวนำมาซึ่งการดำเนินธุรกิจที่มีการแข่งขันกันมากยิ่งขึ้น และดูเหมือนว่าจะทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นอย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน ความไม่พอดีของการแข่งขันในการให้บริการ การพัฒนาสินค้าและความต้องการของผู้บริโภคกับรายได้ของประชาชนทั่วไป รวมทั้งการใช้ทรัพยากรของโลกดูจะมีปัญหาในเรื่องความสมดุลอย่างมีนัยสำคัญ เพราะในขณะที่ประเทศหรือภูมิภาคมีรายได้ประชาชาติ (GDP) มากขึ้นโดยเฉลี่ยสูงกว่าเดิมมาก แต่การกระจายรายได้รวมทั้งปัญหามลภาวะทางอากาศ และปัญหาทางสังคมกลับเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด

การเปิด AEC เป็นอีกปรากฏการณ์หนึ่งที่ไม่สามารถหยุดยั้งหรือหลีกเลี่ยงได้ยากในยุคที่โลกทั้งโลกกำลังมุ่งก้าวเดินไปข้างหน้าบนฐานความร่วมมือกันทางเศรษฐกิจ ดังนั้นเพื่อให้การพัฒนาภูมิภาคอาเซียนได้รับประโยชน์สูงสุดจากความร่วมมือทางเศรษฐกิจที่กำลังจะเกิดขึ้นอย่างเต็มตัวนี้ การสร้างให้เกิดความเข้าใจที่แท้จริงในการพัฒนาในเชิงเศรษฐกิจ การค้า และการลงทุนผ่านหลักแนวคิดที่สามารถสร้างสรรค์ประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพจึงเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นอย่างมาก เพราะในขณะที่ปัจจุบันการดำเนินธุรกิจส่วนใหญ่ของประเทศที่กำลังพัฒนามักจะใช้หลักแนวคิดในเชิงทุนนิยม (Capitalism) ที่ให้ความสำคัญกับการสร้างความมั่งคั่งผ่านกิจกรรมทางการค้า และการลงทุนที่นำมาซึ่งหลักคิด “ซื้อถูกขายแพง” เพื่อสร้างให้เกิดกำไรทางการค้าสูงสุด (Maximize Profit)

หลักคิดแบบทุนนิยม (Capitalism) มีการพัฒนาขึ้นมาเป็นระยะเวลานานมาตั้งแต่ ค.ศ. 1633-1654 ที่ชาวฮอลแลนด์ออกล่าอาณานิคม แต่มาได้รับความนิยมอย่างมากในช่วงระหว่างปี ค.ศ. 1750-1850 ที่มีการปฏิวัติอุตสาหกรรม (Industrial Revolution) เกิดขึ้นในประเทศอังกฤษ ส่งผลทำให้กลุ่มคนหรือบุคคลใดที่สะสมทุนได้มากที่สุดก็จะมีความสามารถในการแข่งขันที่เหนือกว่าผู้อื่นผ่านเทคโนโลยีที่ตนคิดค้นผลิตคิดขึ้นทำให้ทุกฝ่ายต่างต้องการที่จะสร้าง และสะสมทุนให้ได้มากที่สุด ถึงแม้ว่าการได้มาซึ่งกำไรจากการดำเนินธุรกิจอาจจะต้องมีการละเมิดสิทธิมนุษยชน และการเอารัดเอาเปรียบในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งในการจ้างงาน ระเวลาชั่วโมงการทำงาน เงื่นไขและยรรยากาศของสถานที่ทำงาน ฯลฯ ซึ่งถึงแม้ว่าธุรกิจในขณะนั้นจะสร้างความเจริญอย่างมากให้กับโลกธุรกิจ ในทางตรงกันข้ามก็ได้สร้างความลำบาก ความบอบช้ำให้กับสังคมและคนงานและยังสร้างความไม่เท่าเทียมกันให้กับสังคมโดยรวมอย่างมากเช่นกัน ปัจจุบันการดำเนินกิจการธุรกิจภายใต้

หลักคิดแบบทุนนิยมก็ยังคงมีปรากฏให้เห็นอยู่โดยทั่วไป แต่ด้วยกระแสของโลกที่ให้ความสำคัญกับค่าของความเป็นมนุษย์มากขึ้นทำให้การเผยโฉมชัดของระบบทุนนิยมมีความชัดเจนน้อยลงบ้าง แต่อย่างไรก็ดีนักธุรกิจส่วนใหญ่ก็ยังคงใช้หลักคิดนี้อยู่ โดยเฉพาะในประเทศไทยที่ธุรกิจขนาดใหญ่มีการผูกขาดและครอบงำตลาดทั้งที่เห็นได้อย่างชัดเจน และไม่ชัดเจน ซึ่งล้วนแล้วแต่มีการผูกขาดอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่เริ่มมีการดำเนินธุรกิจอย่างจริงจังเมื่อร้อยกว่าปีก่อน ซึ่งปรากฏการณ์ที่เป็นผลจากหลักคิดแบบทุนนิยมได้พิสูจน์แล้วว่าไม่สามารถทำให้ประเทศไทยสามารถสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจได้ กลับเป็นการพัฒนาแบบพึ่งพาทุนต่างชาติที่มากขึ้นที่ทำให้ความสามารถในการแข่งขันของประเทศโดยรวมลดลง

มากกว่านั้นผลของการดำเนินธุรกิจผ่านแนวคิดแบบประเพณีนิยมที่มักจะให้ความสำคัญกับหลักคิดแบบทุนนิยมที่มีการร่ำรวยเพียงในกลุ่มทุนไม่กี่กลุ่มส่งผลทำให้ประเทศไทยมีพัฒนาทางเศรษฐกิจการในลำดับที่ช้ามากเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศในภูมิภาคเดียวกัน เช่นป ระเทศสิงคโปร์ และประเทศมาเลเซีย นั่นก็แสดงให้เห็นชัดแล้วว่าการดำเนินธุรกิจผ่านหลักคิดดังกล่าวนำมาซึ่งปัญหาอย่างต่อเนื่องมาโดยตลอดที่ทำให้การกระจายรายได้มีความไม่เป็นธรรมกับประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศที่ยังประสบกับความยากจน ดังนั้นการเปิด AEC ที่กำลังจะมีขึ้นในอนาคตอันใกล้ หากนักธุรกิจของประเทศไทย และของภูมิภาคอาเซียนนี้ยังไม่ปรับเปลี่ยนหลักคิดของการทำธุรกิจระหว่างกันผ่านหลักคิดเชิงสถาบัน (Institutional Logic) ที่ให้ความสำคัญกับการสร้าง หารจัดตั้งและ ดำเนินธุรกิจในเชิงสร้างสรรค์มากกว่าการมุ่งแสวงหาผลประโยชน์ให้กับตนเองที่มองผลประกอบการทางด้านการเงินอย่างเดียวที่ปฏิบัติกันมาอย่างยาวนาน

ที่สำคัญการปรับเปลี่ยนหลักคิดจะทำให้ความเข้าใจผิดที่คิดว่าการเปิด AEC เป็นการเปิดให้มีการแข่งขันเสรีระหว่างประเทศสมาชิกด้วยกันถูกแก้ไขใหม่ เพราะ AEC นั้นเกิดขึ้นจากพื้นฐานของความร่วมมือระหว่างกันของประเทศสมาชิกในทางการเมืองการปกครองในยุคที่มีภัยคุกคามของคอมมิวนิสต์ จากนั้นจึงได้ขยายความร่วมมือมาในเรื่องความร่วมมือทางเศรษฐกิจ และทางสังคมที่ประเทศอาเซียนและชาวอาเซียนทุกคนล้วนแล้วแต่มีมรดกทางวัฒนธรรม (Heritage) ของความเป็น Asian ด้วยกันทั้งสิ้น ดังนั้น องค์การธุรกิจและหน่วยงานภาครัฐของประเทศสมาชิกทุกประเทศควรจะต้องเข้าใจทิศทาง และหลักคิดของการร่วมมือกันในทิศทางที่อยู่บนควาเข้าใจที่ตรงกัน เพื่อสร้างความแข็งแกร่งทางเศรษฐกิจ การค้า และการลงทุนระหว่างกันและร่วมกันสร้างความสามารถแข่งขันได้อย่างมีประสิทธิภาพในระดับโลก การพัฒนาให้เกิดความพอดีที่มีพลวัต (Dynamic Optimum) (ผลิน, 2557) ขององค์การธุรกิจของทุกประเทศที่เป็นสมาชิกของ AEC จึงเป็นความท้าทายที่สูงกว่า การสร้างให้เกิดการแข่งขันกันในอาเซียนที่อาจส่งผลทำให้องค์การอื่นต้องปิดกิจการลงได้จากการแข่งขันที่จะเกิดขึ้น

การทบทวนวรรณกรรม (Literature Review)

หลักคิดเชิงสถาบัน (Institutional Logic) กับการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development)

ในการพัฒนาการจัดการทั้งในภาครัฐและเอกชนมีการให้ความสำคัญกับหลักคิดเชิงสถาบัน (Institutional Logic) เมื่อ Mizruchi และ Fein (1999) ทำการศึกษาทฤษฎีเชิงสถาบัน (Institutional Theory) โดยมองว่าการที่คนในสังคมมีความคิดเห็น ความเข้าใจที่แตกต่างกันนั้นมีผลจากตัวแปรหลายตัวเช่น แบบแผนของสังคม (Socially construction) แนวทางปฏิบัติที่กระทำกันมาเป็นแบบแผนตั้งแต่อดีต (Historical pattern of Material practices) สมมติฐาน (Assumption) ค่านิยม (Values) ความเชื่อ (Beliefs) กฎระเบียบ (Rules) และบรรทัดฐาน (Norms) ที่ปัจเจกบุคคล (Individual) กระทำและดำเนินชีวิตประจำวันภายใต้การจัดการที่นำมาสู่ความเป็นไปในสังคมนั้น ๆ (Thornton and Ocasio, 1999)

งานวิจัยที่ทำการศึกษาในเรื่องหลักคิดเชิงสถาบัน (Institutional Logic) ได้ถูกนำมาใช้ในหลายสาขาวิชา เช่น ในการจัดการองค์การทางสาธารณะสุข (Scott, 2000) การจัดการหน่วยงานการศึกษาและมหาวิทยาลัย (Gumport, 2000) การวิจัยผู้บริโภค (Moorman, 2002) การศึกษาการจัดการกองทุนรวม (Lounsbury, 2002) การจัดการตลาดทุน (Zajac and Westphal, 2004) การจัดอันดับอาชีพที่ทรงเกียรติ (Zhou, 2005) ซึ่งนับว่าเป็นหลักคิดที่สร้างให้เกิดบริบทและตัวตนของสังคมนั้น ๆ ที่ส่งผลต่อการจัดการอย่างมาก งานศึกษาวิจัยนี้นำเสนอหลักคิดเชิงสถาบันให้เข้ามาประยุกต์ใช้ในการสร้างความสามารถในการแข่งขันของ AEC ให้เกิดความพอดีที่มีพลวัต (Dynamic Optimum) ทั้งนี้เพื่อสร้างให้องค์การธุรกิจภายใต้การชี้นำ (Leading) ของผู้บริหารที่ควรให้ความสำคัญกับหลักคิดเชิงสถาบัน (Institutional Logic) มากกว่าการใช้หลักคิดแบบทุนนิยม (Capitalism Logic) ที่ให้ความสำคัญกับผลประกอบการหรือตัวกำไรเป็นหลัก Ocasio (1997) ให้ความสนใจศึกษาในเรื่องนี้อย่างมาก เพราะเขาเชื่อว่าหลักคิด (Logic) ของบุคคลเป็นตัวแปรหลักที่นำมาซึ่งการตัดสินใจ (Decision) การกระทำ (Action) และการแก้ปัญหา (Problem Solving) ในเกือบทุก ๆ เรื่อง และยังทำให้เกิดการรับรู้ และเกิดการตัดสินใจในลักษณะทำนองเดียวกันตามอีก (Thornton, 2002)

งานวิจัยที่ทำการศึกษาในเรื่องหลักคิดเชิงสถาบันในอดีตให้ความสนใจกับการขยับข้ามจากหลักคิดสถาบันแบบหนึ่งไปยังอีกแบบหนึ่ง (e.g., Lounsbury 2002, Suddaby และ Greenwood, 2005) การขยับข้ามจากหลักคิดแบบมืออาชีพ (Professional Logic) มาสู่หลักคิดเชิงการตลาด (Market Logic) ในประเด็นเรื่องการลงตีพิมพ์ผลงานวิจัยในวารสารทางวิชาการทางการศึกษาขั้นสูงในประเทศอเมริกา ส่งผลต่อการก้าวสู่ความก้าวหน้าทางวิชาการ และความก้าวหน้าทางอาชีพก็เป็นตัวอย่างที่เกิดขึ้นจากการขยับหลักคิดในสังคมปัจจุบัน ดังนั้นก็หมายความว่า การปรับขยับของหลักแนวคิดในตัวบุคคลนี้เกิดขึ้นได้ตลอดเมื่อเวลาและเงื่อนไขของสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนไป

การสร้าง และการขยับปรับหลักแนวคิดเชิงสถาบันจากหลักคิดหนึ่งไปยังอีกแบบหนึ่งนั้น มีการศึกษาและถกเถียงกันมากว่าเกิดจากตัวแปรทางด้านมหภาค (Macro) หรือ จุลภาค (Micro) โดยมีการศึกษาระดับของการวิเคราะห์ทั้งในระดับองค์การ (Organizational unit of analysis) และหน่วยทางการวิเคราะห์ในระดับบุคคล (Unit of analysis at Individual level) Friedland และ Alford (1991) ได้ทำการศึกษาและเสนอแนะหลักการในการศึกษาในระดับมหภาคไว้ แต่เนื่องจากองค์ประกอบทางสังคมมีตัวแปรอื่น ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องมากมาย แนวทางการศึกษาในระดับจุลภาคจึงมีความสำคัญมากเช่นกัน งานวิจัยของ Boltanski และ Thevenot (1986) ได้แนะนำแนวคิดการศึกษาแบบพหุนิยมที่ศึกษาสังคม องค์การ และปัจเจกบุคคลในหลายมิติ เพราะการรู้คิด (Cognition) ขององค์การ สังคม หรือประเทศ เกิดขึ้นจากการรู้คิดรวม (Aggregate Cognition) ของประชาชนในสังคม ชุมชน หรือประเทศนั้น ๆ ดังนั้นการศึกษาบริบท แนวคิด แนวปฏิบัติของสังคมใดควรมีการศึกษาอย่างละเอียดว่าสังคมนั้น ๆ มีสมมติฐาน ค่านิยม ความเชื่อ บรรทัดฐาน การจัดตั้งทางสังคม และความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ที่นำมาซึ่งการกระทำการตัดสินใจและการประพฤติปฏิบัติตนอย่างไร จึงจะทำให้การขยับปรับหลักคิดสามารถปรับเปลี่ยนไปจากเดิมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

Zilber (2006) ได้ทำการศึกษาผลที่องค์การขยับจากหลักคิดหนึ่งไปยังอีกหลักคิดหนึ่ง ในศูนย์ปฏิบัติการภัยพิบัติด้านการคุกคามทางเพศพบว่า การมีพนักงานใหม่ที่มีหลักคิดใหม่เข้ามามากขึ้นสามารถปรับแนวคิดหรือหลักคิดเดิมได้ในทางปฏิบัติอย่างมีนัยสำคัญ และกลายเป็นองค์การที่มีหลักคิดใหม่ได้ มีผลการศึกษาหลายมิติที่ศึกษาหน่วยงานความมั่นคงปลอดภัยแบบหัวเก่าที่ให้ความสำคัญและนิยมกับระบบหรือลัทธิคอมมิวนิสต์ ในขณะที่มีคนรุ่นใหม่ในองค์การที่มีหลักคิดแบบการตลาด (Marketing Logic) ที่ส่งผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโดยรวมของหลักคิด และแนวนโยบายขององค์การนั้น ๆ ได้ (Tilesik, 2010) จากการให้ความสำคัญ และการพยายามทำให้เกิดความเข้าใจที่แท้จริงของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมที่เป็นผลจากหลักคิดเชิงสถาบันรูปแบบต่าง ๆ ทำให้เข้าใจมากขึ้น และมีความหวังว่าในการสร้างให้สังคม องค์การ และประเทศใหห้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่นำไปสู่ความสำเร็จแบบยั่งยืนได้ การริเริ่มสร้างและปลูกฝังแนวคิดเชิงสถาบันที่เหมาะสมจะนำไปสู่การแก้ปัญหาในระดับรากเหง้า (Root-cause) ที่นำไปสู่การเติบโตแบบยั่งยืนได้ โดยต้องกระทำทั้งในระดับประเทศและระดับภูมิภาคพร้อม ๆ กันจึงจะเกิดประสิทธิภาพสูงสุด

การประยุกต์นำเอาหลักแนวคิดในเชิงสถาบัน (Institutional Logic) มาใช้กับการสร้างความมั่นคงและการเติบโตแบบยั่งยืนให้กับ AEC จึงเป็นเรื่องที่ทุกฝ่ายควรหันมาให้ความสำคัญ เพราะการเกิดขึ้นของ AEC ครั้งนี้จะเป็นนิมิตหมายใหม่ของการเข้ามาร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดของประเทศสมาชิกของอาซียน ซึ่งหากยังขาดหลักคิดร่วมที่เป็นแกนกลางที่ทุกประเทศให้การยอมรับและอยู่ภายใต้กฎกติกาเดียวกันแล้ว การร่วมมือระหว่างกันของ AEC อาจไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่คาดหวังไว้ได้

หลักคิดเชิงสถาบันกับความสามารถในการแข่งขันขององค์การ และประเทศ

(Institutional Logic and Competitiveness of the Firms and the Nations)

การศึกษาเชิงสถาบันนำมาใช้ในการศึกษาองค์การมาตั้งแต่ Selznick (1948, 1949, 1957) นักวิชาการด้านการจัดการเห็นความสำคัญของปัจจัยที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Factors) ที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินงานขององค์การ โดย Parson's (1956) ศึกษาและพิจารณาพบว่า องค์การต่าง ๆ มีการบูรณาการเข้ารวมเป็นสถาบันเพื่อสร้างความร่วมมือระหว่างกันในการสร้างความสามารถในการแข่งขัน และเมื่อ Zucker (1977) ชี้ให้เห็นว่าบทบาทของวัฒนธรรม (Culture) และการรู้คิด (Cognition) เป็นองค์ประกอบสำคัญภายใต้หลักคิดเชิงสถาบัน (Institutional Logic) ที่นำมาซึ่งรูปแบบการออกแบบโครงสร้างขององค์การ (Organizational Structure) ที่มีความแตกต่างกันของภูมิภาคต่าง ๆ กัน ซึ่งจะพบว่าองค์การธุรกิจของทางฝั่งตะวันตก และทางฝั่งตะวันออกจะมีโครงสร้างขององค์การรวมทั้งการจัดการภายในองค์การที่แตกต่างกัน โดยสามารถสรุปได้ว่าหลักคิดเชิงสถาบัน (Institutional Logic) มีอิทธิพลอย่างมากในการกำหนดหลักการ และหลักเหตุผลพฤติกรรมองค์การที่มาจากพื้นฐานทางจิตใจของพนักงานในองค์การนั้น ๆ ที่สามารถสร้างให้เกิดการขยับของหลักคิดเชิงสถาบันได้ในอีกทางหนึ่งเช่นกัน ซึ่งการเชื่อมโยงระหว่าง สถาบัน กับ การกระทำ ภายใต้หลักคิดเชิงสถาบัน (Institutional Logic) จะกระทำผ่านกลไกหรือโครงสร้างทางด้านมหภาค (Meyer และ Rowan, 1977, DiMaggio และ Powell, 1983) และกลไกหรือโครงสร้างในเชิงจุลภาค (Zucker, 1977) ซึ่งล้วนแล้วส่งผลต่อความสามารถในการแข่งขันขององค์การและความเข้มแข็งของสังคมและประเทศ

การสร้างความสามารถในการแข่งขันของประเทศ (Competitiveness of the Nations and the Firms) สามารถกระทำได้ผ่านตัวแบบเพชร (Diamond Model) ของ Porter (2011) ได้โดยการจัดการที่กระทำผ่านองค์ประกอบสำคัญ คือ หนึ่ง). ทรัพยากรที่มีมากับตัวเอง (Factor Condition) ซึ่งหมายถึง สิ่งที่ติดมากับประเทศหรือองค์การนั้น ๆ (Endowments) ซึ่งประเทศทุกประเทศล้วนมีสิ่งที่มากับประเทศนั้นๆ และไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ เช่น ประเทศสวิตเซอร์แลนด์มีภูเขาแอลป์พาดผ่านตลอดทั้งประเทศ และมีพรมแดนไม่ติดทะเลซึ่งโดยลักษณะทางภูมิศาสตร์แล้วน่าจะค้าขายกับประเทศอื่นได้ยาก แต่ปรากฏว่าบริษัทของประเทศสวิตเซอร์แลนด์กลับทำการค้าและการลงทุนในระดับโลกได้อย่างประสบความสำเร็จอย่างมาก เช่น บริษัท Nestle ธนาคาร UBS ทั้งนี้ความสำเร็จที่เกิดขึ้นล้วนมีที่มาจากหลักคิดของคนในประเทศสวิสที่เห็นอุปสรรคเป็นโอกาสจึงสามารถสร้างความสำเร็จทางการค้าได้ สอง). เงื่อนไขความต้องการ (Demand Condition) ที่หมายถึงกำลัง และพลังในการต้องการก้าวไปข้างหน้าของผู้คนหรือประชาชนในประเทศนั้น ๆ ผ่านการรู้คิด (Cognition) ที่ตั้งอยู่บนสมมติฐาน (Assumption) ค่านิยม (Values) ความเชื่อ (Beliefs) บรรทัดฐาน (Norms) ที่ต้องการยกระดับความเป็นอยู่ของตนเองให้ดียิ่ง ๆ ขึ้น ซึ่งอาจมีผลมาจากความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ก็ได้ เช่น ในอดีตนั้นประเทศสวิตเซอร์แลนด์เป็นเพียงแคว้นเล็ก ๆ ที่อยู่แยกกระจายกันตามภูเขาต่าง ๆ โดยทั่วไปมีสภาพความเป็นอยู่ที่ค่อนข้างจะยากจน และมักจะถูกรุกรานจากแคว้นหรือเผ่าอื่น ๆ ที่

แข็งแรงกว่า แต่เมื่อประชาชนในแคว้นต่าง ๆ ปรับเปลี่ยนแนวคิดใหม่ จึงหันมาร่วมมือจัดตั้งเป็นสหพันธรัฐขึ้น ทำให้ประเทศมีความเข้มแข็งที่สามารถต่อสู้กับศัตรูที่เคยมารุกรานได้ และร่วมมือกันสร้างความมั่งคั่งให้กับประเทศของตน นี้เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ประเทศสวิสฯ จัดอยู่ในประเทศที่ร่ำรวยติดอันดับต้น ๆ ของโลกได้

ปัจจัยที่ สามคือ การมีอุตสาหกรรมสนับสนุนและอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องภายในประเทศ (Support and Related Industry) ที่สามารถพึ่งตนเองได้ และยังสามารถแข่งขันได้กับประเทศอื่น ๆ ได้อีกด้วย ในการพัฒนาอุตสาหกรรมมีการสร้างเทคโนโลยี และนวัตกรรมอยู่เสมอที่ทำให้สามารถยกระดับความสามารถในการแข่งขันของประเทศที่เป็นการกระทำผ่านทรัพยากรมนุษย์ของประเทศนั้น ๆ ซึ่งแน่นอนว่าจะต้องเกิดขึ้นบนหลักคิดเชิงสถาบัน (Institutional Logic) ที่มองการพัฒนาในระดับประเทศมากกว่าการมุ่งสร้างประโยชน์ให้แก่ตนเองเท่านั้น การร่วมมือและการสนับสนุนกันในการพัฒนาประเทศของประเทศเยอรมันและประเทศญี่ปุ่นในการส่งเสริมอุตสาหกรรมภายในประเทศภายใต้การสนับสนุนของรัฐบาล และมหาวิทยาลัยทำให้ทั้งสองประเทศก้าวสู่ความเป็นเลิศทางเทคโนโลยีการผลิตและการให้บริการในระดับชั้นนำของโลก หลักคิดที่เกิดขึ้นเบื้องหลังความสำเร็จของทั้งสองประเทศ คือ หลักคิดเชิงสถาบัน (Institutional Logic) ที่ผู้ประกอบการธุรกิจภายในประเทศที่ถึงแม้ว่าจะมีความต้องการส่วนตัวระดับปัจเจกบุคคล (Individual Level) ซึ่งมีโดยทั่วไปอยู่แล้วเป็นปกติ แต่พบว่าทุกคนกลับให้ความสำคัญกับประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นในระดับประเทศมากกว่า ซึ่งส่งผลทำให้ผลการดำเนินกิจการที่ออกมาจากทุก ๆ องค์การมีส่วนในการขับเคลื่อนส่งเสริมให้ประเทศเยอรมัน และประเทศญี่ปุ่นมีความแข็งแรงทางเศรษฐกิจอย่างมาก ทั้ง ๆ ที่ทั้งสองประเทศได้รับความเสียหายจากสงครามโลกครั้งที่สองอย่างหนัก แต่กลับฟื้นเศรษฐกิจได้ภายในระยะเวลาอันสั้น

ปัจจัยที่สี่ ได้แก่ กลยุทธ์ขององค์การ โครงสร้างขององค์การ และการแข่งขันแบบสมบูรณ์ (Firm Strategy, Structure and Rivalry) หมายถึง ระดับความสามารถขององค์การในการกำหนดกลยุทธ์และการออกแบบโครงสร้างที่มีความเหมาะสมลงตัวแบบพอดีที่มีพลวัต (Dynamic Optimum) กับสถานการณ์ และลงตัวกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดเวลา ทั้งนี้อยู่ภายใต้การจัดการที่มีการชี้นำ (Leading) จากผู้นำที่มีความสามารถที่ตั้งอยู่บนหลักคิดที่ถูกต้อง ซึ่งหมายถึงการคิดเชิงสถาบันที่มากกว่าการคิดบนผลประโยชน์ของบริษัทตัวเอง การกำหนดกลยุทธ์บนหลักการจัดการที่ต้องการสร้างให้เกิดนวัตกรรมที่นำมาซึ่งคุณค่าเพิ่ม (Value-added) ให้กับทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดของตัวเองให้เกิดประโยชน์สูงสุด การกระตุ้นให้เกิดการแข่งขันผ่านการสร้างนวัตกรรมทั้งในแบบ Radical Innovation และแบบการสร้างเพิ่ม Incremental Innovation ทั้งนี้ล้วนแล้วแต่กระทำบนหลักคิดเชิงสถาบันทั้งสิ้น ตัวแปรที่สำคัญอีกประการหนึ่งของตัวแบบเพชร (Diamond Model) คือ การจัดการของรัฐบาลผ่านการกำหนดนโยบาย และมาตรการต่างๆ ซึ่งจะมีอิทธิพลต่อการใช้ประโยชน์จากองค์ประกอบทั้งสี่ปัจจัยอย่างมาก ในการศึกษานี้จึงให้ความสำคัญในเรื่องนี้อย่างมาก

เพราะการเกิดรวมตัวเพื่อสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจให้กับ AEC นั้น รัฐบาลของประเทศสมาชิกของทุกประเทศมีส่วนอย่างมากที่สนับสนุนให้เกิดขึ้น และการร่วมมือเป็นภูมิภาครัฐ (Region State) ของ AEC เท่ากับเป็นการนำเอาตัวแบบเพชรสิบดวงมารวมไว้ในหมวดหมู่เดียวกันที่ส่งผลทำให้ทรัพยากรที่ติดมาของประเทศต่าง ๆ ที่เดิมถูกจำกัดเฉพาะแต่ประเทศตัวเอง สามารถแลกเปลี่ยนระหว่างกันได้ง่ายขึ้นภายในระหว่างประเทศสมาชิกของทั้งสิบประเทศ ซึ่งหมายถึงในทรัพยากรและองค์ประกอบของตัวแบบเพชรจากเดิมมีเพียงหนึ่งเดียวของรัฐชาติ (Nation State) จะกลายเป็นสี่สิบองค์ประกอบของภูมิภาครัฐ (Region State) ที่แต่ละประเทศสามารถเข้าถึง นำมาใช้ ภายใต้ความร่วมมือและการแลกเปลี่ยนระหว่างกันและกัน ซึ่งหากทุกองค์การของทุกประเทศเข้าถึงพลังของหลักคิดเชิงสถาบันที่ประเทศร่วมมือกันเพื่อสร้างความมั่นคงมั่งคั่งให้กับภูมิภาคแล้วการเติบโตของ AEC ก็จะยิ่งใหญ่มากอย่างที่ไม่เคยมีมาก่อนในอดีต แต่ในทางกลับกัน หากแต่ละประเทศแต่ละองค์การใช้หลักคิดเชิงทุนนิยมแล้วผลก็ย่อมจะเกิดขึ้นในทางตรงกันข้าม

ดังนั้นเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับ AEC และสร้างความสำเร็จในการพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศสมาชิกของ AEC การกำหนดและสร้างให้สมาชิกของ AEC ทุกประเทศและองค์การของแต่ละประเทศสมาชิกใช้หลักคิดเชิงสถาบันเป็นพื้นฐานของการร่วมมือระหว่างกันจะนำไปสู่การก้าวไปข้างหน้าด้วยกันที่มีประสิทธิภาพมากที่เพชรทั้งสิบดวง (the tenth Diamond) ก็น่าจะช่วยกันส่องแสงสว่างให้กันและกัน ทำให้ภูมิภาคนี้มีความสมบูรณ์มากขึ้น

ความสามารถในการแข่งขันของประเทศและขององค์การบนความพอดีที่มีพลวัต (Competitiveness of the Nations and Organizations on Dynamic Optimum Basis)

เพื่อให้การเปิดประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community: AEC) มีความสมบูรณ์ที่สุด แนวคิดความพอดีที่มีพลวัตของการดำเนินนโยบายและการกำหนดมาตรการสนับสนุนให้เกิดความร่วมมือจึงเป็นสิ่งที่ทุกฝ่ายควรให้ความสำคัญมากขึ้น (ผลิน, 2557) เพราะในการดำเนินธุรกิจภายใต้ความร่วมมือระหว่างกันที่มีความเติบโตของภูมิภาครัฐของอาเซียนเป็นโจทย์ หากไม่สามารถสร้างให้ทุกฝ่ายตระหนักถึงความพอดีระหว่างกันของแต่ละประเทศได้แล้ว ความขัดแย้งระหว่างประเทศก็จะตามมาอย่างแน่นอน จากหลักการของความพอดีที่มีพลวัต (Dynamic Optimum) ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาความสามารถบนฐานทรัพยากรของตนเอง โดยไม่กระทำผ่านการสร้างความได้เปรียบในการแข่งขันเหนือคู่แข่ง ทำให้แต่ละองค์การของแต่ละประเทศมีการพัฒนาบนแนวทางของตนโดยไม่กระทบกัน แต่ช่วยส่งเสริมสนับสนุนระหว่างกัน ซึ่งหากนำมาตกลงร่วมกันแล้วอาจถือได้ว่าเป็นหลักคิดเชิงสถาบันของอาเซียน หรือของ AEC ได้ ซึ่งแน่นอนว่าหากนำมาใช้สร้างและพัฒนาให้เกิดขึ้นได้ความร่วมมือทางเศรษฐกิจของประชาคมแล้ว AEC ที่จะเกิดขึ้นก็จะมีความยั่งยืน และความแข็งแกร่งอย่างมาก

การนำเอาหลักคิดเชิงสถาบัน (Institutional Logic) และหลักคิดของความพอดีที่มีพลวัต (Dynamic Optimum) มาบูรณาการกับการสร้างความสามารถในการแข่งขันของประเทศสมาชิกในกลุ่ม AEC และสร้างศักยภาพให้กับองค์การธุรกิจในการร่วมมือระหว่างกันเพื่อสร้างนวัตกรรม และเสริมสร้างความสามารถในการแข่งขันที่นอกจากจะช่วยยกระดับคุณภาพความเป็นอยู่ทางเศรษฐกิจและทางสังคมของประชากร AEC โดยรวมแล้ว ยังทำให้แข่งขันของ AEC โดยรวมสามารถนำเสนอสินค้า และบริการชั้นเลิศออกสู่ตลาดโลกอีกด้วย Thornton (2004) ได้ทำการศึกษาการประยุกต์ใช้หลักคิดเชิงสถาบันกับตลาดธุรกิจ องค์การธุรกิจ องค์การอาชีพ รัฐ ครอบครัว และแม้กระทั่งศาสนา โดยพบว่าความแตกต่างกันทางหลักคิดทำให้ความมีเหตุมีผลที่มีแตกต่างที่นำมาซึ่งความไม่เข้าใจกันของคนในสังคมโดยรวมได้ ดังนั้นการปรับแก้ให้เกิดหลักคิดร่วมก่อน AEC เปิดอย่างเต็มรูปแบบน่าจะเป็นทางออกที่สมบูรณ์ที่สุด Granovetter (1985) ได้ศึกษาและเห็นด้วยว่าหลักคิดเชิงสถาบันในสังคมมีทั้งปัจจัยที่เป็นรูปธรรม (Material) และนามธรรมซึ่งคือวัฒนธรรม (Culture) ของสังคมนั้น ๆ เป็นตัวกำหนดการรู้คิด (Cognitive) และการรับรู้ (Perception) ดังนั้นการจะสร้างความเข้าใจที่ดีในเชิงธุรกิจและเศรษฐกิจจะต้องให้ความสำคัญกับวัฒนธรรม (Culture) โครงสร้างทางสังคม (Social Structure) และเครือข่ายความสัมพันธ์ในสังคม (Network of Social Relationships) รวมถึงโครงสร้างทางอำนาจ (Structure of power) สถานภาพ (Status) และการมีอิทธิพลครอบงำ (Dominant) ซึ่งล้วนแล้วถูกปลูกฝังอยู่บนการรู้คิด (Cognition) ของบุคคลให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันก่อน เพราะหากบุคคลสองคนมาอยู่รวมกันก็จะเกิดเป็นสังคม ชุมชน องค์การ และประเทศ หากต่างคนต่างคิดโดยใช้หลักคิดที่แตกต่างกันก็เป็นการยากที่จะร่วมมือกันได้

การเสริมสร้างให้ทุกคนในทุก ๆ ประเทศสมาชิกของ AEC ตระหนักถึงหลักคิดที่จะนำมาซึ่งการเติบโตของภูมิภาค AEC อย่างยั่งยืนจึงมีความสำคัญอย่างมาก การปลูกฝังแนวคิดเชิงสถาบันที่นำเสนอในงานวิจัยฉบับนี้ขอนำข้อเสนอที่พัฒนาต่อมาจาก Kanter (2011) ที่ทำการศึกษาว่าองค์การธุรกิจชั้นนำระดับโลกใช้กรอบแนวคิดใดในการดำเนินธุรกิจจึงทำให้ประสบความสำเร็จอย่างมาก Phoocharoon (2015) ได้ทำการศึกษาการประยุกต์ใช้กลไกทางมหภาค (Macro) และจุลภาค (Micro) ในการเข้าใจถึงปัจจัยพื้นฐานระดับมหภาค-จุลภาคในการสร้างให้องค์การสามารถพัฒนาความสามารถในการดูดซึมความรู้จากภายนอก (Absorptive Capacity) เพื่อมาสร้างให้เกิดเป็นความคิดใหม่ ๆ ผ่านกระบวนการของการหาหรือนำมาของความรู้ใหม่ ๆ จากภายนอกองค์การ (Acquisition) ผ่านการการย่อยซึมความรู้ให้เข้ากับความรู้ที่มีอยู่ก่อน (Assimilation) จากนั้นสร้างให้เกิดความรู้ใหม่ที่เปลี่ยนผ่านจากเดิม (Transformation) และนำมาประยุกต์ให้ใช้ประโยชน์ได้จริง (Exploitation) จากความรู้ใหม่ที่พัฒนาขึ้น ซึ่งองค์การและแม้แต่ประเทศต้องให้ความสำคัญกับความสามารถของผู้นำ กลยุทธ์ขององค์การ ศักยภาพของปัจเจกบุคคล โครงสร้าง กระบวนการ

การรู้คิดของพนักงาน และการออกแบบโครงสร้างองค์การ (Organizational Architecture) ซึ่งทั้งหมดนี้หานำมาประกอบใช้และมีการให้ความสำคัญในทุกขั้นตอนของการเปิด AEC แล้ว การสร้างความมั่งคั่งให้กับ AEC บนหลักคิดเชิงสถาบันจะมีประสิทธิภาพสูงสุด

หลักคิดเชิงสถาบันในการสร้างให้ประชาคมอาเซียน และประเทศสมาชิกมีอัตลักษณ์ร่วมกัน (Collective Identity) และมีเหตุผลที่จะอยู่ร่วมกันในระยะยาว (Long-term Commitment)

เนื่องจากหลักคิดเชิงสถาบัน (Institutional Logic) มีผลต่อการกระทำการตัดสินใจและการปฏิบัติของบุคคลที่ให้ความสำคัญกับผลของการกระทำที่สร้างประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่ทั้งแก่ตนเอง ต่อสังคม และต่อประเทศโดยไม่มองเพียงแค่ประโยชน์ส่วนตัว ขององค์การ หรือของประเทศตนเอง อัตลักษณ์ร่วม (Collective Identity) คือการที่ประชากรอาเซียนมีการรู้คิด (Cognitive) บรรทัดฐาน (Normative) และมีการเชื่อมโยงทางอารมณ์ (Emotional Connection) ที่สร้างให้เกิดประสบการณ์ร่วมกันของประเทศสมาชิกให้มีเหตุผลในการเกิดขึ้น และการดำรงอยู่ของ AEC ร่วมกัน ซึ่งแน่นอนว่ากลไกหนึ่งของการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ คือ บทบาทขององค์การธุรกิจในการดำเนินกิจการของตัวเอง Kanter (2011) ศึกษาและเสนอแนะว่าองค์การที่ยิ่งใหญ่จะดำเนินธุรกิจไม่เพียงเพื่อหารายได้ แต่จะคำนึงถึงการดำรงอยู่อย่างมั่นคงของธุรกิจตนเองโดยให้ความสำคัญกับความต้องการของประชาชน (Individual Need) และสังคม (Social Need) การสร้างให้เกิดความคิดในเชิงสถาบันของ AEC ร่วมกันจะนำมาซึ่งการสร้างให้เกิดการเติบโตของ AEC ที่ยั่งยืนได้

Proposition 1 การสร้างอัตลักษณ์ร่วมกันของ AEC ภายใต้หลักคิดเชิงสถาบันของประเทศสมาชิกกลุ่ม AEC จะทำให้การร่วมมือทางเศรษฐกิจของอาเซียนมีความเติบโตที่มั่นคง

บริษัท TATA ของประเทศอินเดียเป็นตัวอย่างของการใช้หลักคิดเชิงสถาบันที่มององค์การธุรกิจว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและประเทศ การมีเหตุผลที่ดีในการดำเนินธุรกิจที่ต้องการสร้างในประเทศอินเดียและชาวอินเดียมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และสามารถพึ่งตนเองได้ ทำให้ผู้นำของ TATA ทั้งสี่ชั่วอายุคนยึดถือมาเป็นปรัชญาของบริษัทโดยมุ่งถึงผลประโยชน์ในระยะยาวของความมั่นคงของบริษัท และการเติบโตของประเทศอินเดีย ปัจจัยความสำเร็จที่อยู่เบื้องหลังการเติบโตของ TATA ตลอดระยะเวลามากกว่าหนึ่งร้อยปีคือ ทุก ๆ บริษัทของ TATA ที่กระจายอยู่ในเกือบทุกอุตสาหกรรมล้วนมีอัตลักษณ์ร่วมกันที่มีเหตุผลในการ “ดำรงอยู่และทำธุรกิจเพื่อชาวอินเดีย” ดังนั้นหากการรวมกลุ่มของ AEC มีการประยุกต์ใช้หลักคิดเชิงสถาบันที่มุ่งสร้างให้ประชาคมอาเซียนมีอัตลักษณ์ที่เหตุผลในการ “ดำรงอยู่และทำธุรกิจเพื่อ AEC” แล้วย่อมจะทำให้ AEC มีความสามารถในการแข่งขัน และมีความแข็งแกร่งทางเศรษฐกิจสูงมากขึ้น และแน่นอนว่าจะเป็นการยกระดับคุณภาพความเป็นอยู่ของประชากร AEC โดยรวม

หลักคิดในเชิงสถาบันในการสร้างให้ประชาชนและประเทศในอาเซียนมีความเกี่ยวพันในทางอารมณ์ร่วมกัน (Emotional Engagement)

เนื่องจากหลักคิดเชิงสถาบัน (Institutional Logic) มีความที่ยิ่งใหญ่กว่าหลักคิดแบบปัจเจกบุคคล หรือหลักคิดทุนนิยมที่มองหรือให้ความสำคัญเฉพาะแต่ตนเอง และเป็นการมองภาพในระยะสั้นมากกว่าในระยะยาวซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นการสร้างความเติบโตที่ไม่ยั่งยืน การปลูกฝัง การสื่อสาร การกระตุ้น การส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนของอาเซียนทุกคนตระหนักถึงความเป็นหนึ่งเดียวที่เกิดขึ้นที่มิใช่เป็นเพียงการดำเนินการตามนโยบายหรือตามมาตรการ แต่ควรเป็นการเกิดขึ้นบนความปรารถนา (Will) ที่ชาวอาเซียนต้องการผนึกกำลังเป็นหนึ่งเดียวเพื่อสร้างความเข้มแข็งของภูมิภาครัฐของอาเซียนร่วมกันที่มีความผูกพันที่นำมาซึ่งการเข้ามาเกี่ยวโยงเกี่ยวข้องกันที่แน่นแฟ้นมากขึ้นอย่างที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน ย่มจะทำให้ความร่วมมือระหว่างกันของประชาคม AEC มีพลังอย่างมาก

Jackall (1988) ได้ทำการศึกษาในประเด็นนี้ และพบว่าการให้ความสำคัญกับแข่งขันกันเพื่อสร้างอำนาจจะทำให้ความร่วมมือระหว่างกันมีน้อยลงอย่างมีนัยสำคัญ และท้ายที่สุดจะส่งผลทำให้องค์การขาดประสิทธิภาพ ดังนั้นการประยุกต์นำเอาการสร้างให้เกิดความพอดีที่มีพลวัต (Dynamic Optimum) ของประเทศสมาชิกโดยไม่เน้นการสร้างความได้เปรียบในการแข่งขันให้เหนือกว่ากันและกันแล้ว ความร่วมมือในการสร้างสรรค์การเติบโตทางเศรษฐกิจของ AEC จะมีประสิทธิภาพมาก ดังนั้นการสื่อสารเพื่อขยายผลการสร้างให้ประชากรของอาเซียน องค์การธุรกิจ เข้าใจคำว่า “เราชาวอาเซียน” จะยิ่งทำให้การเข้ามาเกี่ยวพันทางอารมณ์ของประชาคมบนเชื้อสายของอาเซียนมีความเข้มแข็งยิ่งขึ้น

Proposition 2 การสร้าง สนับสนุน และส่งเสริมให้ประชากร องค์การ และประเทศสมาชิกของ AEC ให้ความสำคัญกับการเข้ามาเกี่ยวพันทางอารมณ์ร่วมกันของ AEC เพื่อสร้างความสำเร็จร่วมกันจะทำให้การเติบโตของเศรษฐกิจของ AEC และของประเทศสมาชิกมีความเข้มแข็งและมั่นคงมากขึ้น

ความสำเร็จในระดับองค์การธุรกิจที่ให้ความสำคัญกับหลักคิดเชิงสถาบันโดยเฉพาะการให้พนักงานเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การเข้ามามีส่วนร่วมทางอารมณ์ในการเป็นบริษัทที่ส่งเสริมความเป็นอยู่ทางสังคมภายนอกให้ดีขึ้นจะยิ่งทำให้พนักงานทุ่มเทกำลังใจกำลังกายอย่างเต็มที่ การเข้ามาช่วยเหลือในด้านการส่งเสริมสุขภาพทางโภชนาการอาหารให้กับคนยากจนในประเทศอินเดียของบริษัท Nestle ที่คิดพัฒนาออกแบบผงประกอบอาหารที่มีคุณค่าทางโภชนาการครบหมวด และมีราคาที่คนยากจนทั่วไปสามารถเข้าถึงได้ทำให้พนักงานที่ทำงานเกี่ยวข้องกับโครงการนี้ต่างรู้สึกซาบซึ้งใจเมื่อคนยากจนชาวอินเดียมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และสามารถยกระดับคุณภาพอาหารให้มีมาตรฐานเทียบเท่าคนทั่วไป ผลคือพนักงานต่างทุ่มเททำงานคิดค้นผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ ที่จะออกมาสู่ท้องตลาดอีกเป็นจำนวนมาก ซึ่งท้ายที่สุดแล้วบริษัทกลับไปประโยชน์

จากการที่มีตลาดสินค้าใหญ่มากขึ้นซึ่งเป็นเสมือนหนึ่งผลตอบแทนที่ได้รับกลับคืนจากความหวังดีที่มีให้กันและกัน ซึ่งหาก ประชาคม AEC เข้าใจในหลักคิดเดียวกันนี้แล้ว ประโยชน์สุดท้ายจะทำให้สมาชิกของ AEC ทุกประเทศได้รับทั่วกัน

หลักคิดในเชิงสถาบันในการสร้างให้องค์การธุรกิจของประเทศสมาชิกของ AEC ให้ความสำคัญกับการสร้างให้เกิดคุณค่าร่วมกันของ AEC โดยรวม

แนวโน้มของทิศทางของการดำเนินธุรกิจให้ปัจจุบันได้ขยับก้าวข้ามจากหลักคิดเชิงแข่งขันแบบการสร้างความได้เปรียบให้เหนือกว่า (Competitive Advantage) มาสู่การสร้างคุณค่าร่วมกัน (Creating Shared Value) Rao, Monin และ Durand (2005) ได้ศึกษาการเคลื่อนย้ายของอัตลักษณ์ทางสังคมของอาชีพที่มีการเปลี่ยนแปลงเมื่อกาลเวลาผ่านไป เช่น ในระยะเวลหนึ่งอาชีพที่ได้รับการยกย่องอาจจะเป็น นักประดิษฐ์ ต่อมาเปลี่ยนเป็นนักอุตสาหกรรม แล้วก็มาเป็นอาชีพ แพทย์ และนักกฎหมาย ซึ่งเกิดขึ้นจากการปรับเปลี่ยนผ่านหลักคิดเชิงสถาบันของสังคมนั้น ๆ ในบริบทของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้เข้าใจได้ชัดว่าในการปรับเปลี่ยนบริบทของอาเซียนทั้งก่อน และหลังจากการเกิดขึ้นของ AEC จำเป็นต้องให้ความสำคัญมากและควรเป็นการพัฒนาให้เกิดขึ้นร่วมกัน และให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันโดยเร็ว มิฉะนั้นก็จะสร้างความขัดแย้งที่นำมาสู่การแข่งขันระหว่างกันเองขององค์การธุรกิจด้วยกันเองได้ เพราะความแตกต่างทางวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีรากฐานมากจากสมมติฐาน ค่านิยม ความเชื่อ ฯลฯ ของอาเซียนที่แม้แต่อยู่ในภูมิภาคเดียวกันก็ยังมีความแตกต่างกันทั้งโดยลักษณะของภูมิประเทศ และประวัติศาสตร์อยู่มาก

การสื่อสารให้องค์การธุรกิจของประเทศสมาชิกเข้าใจภารกิจในอนาคตที่ตนเองจะต้องกระทำให้ฐานะกลไกหลักของการนำมาซึ่งการยกระดับความเป็นอยู่ของประชากรของอาเซียนและการพัฒนาความสามารถในการแข่งขันร่วมกันของ AEC บนพื้นฐานของการใช้ทรัพยากรที่มีระหว่างกันของประเทศสมาชิกที่รวมถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรมนุษย์ที่มีความแตกต่างกันเพื่อสร้างคุณค่าใหม่ ๆ ซึ่งถ้าหากต่างฝ่ายยังใช้หลักคิดเชิงการแข่งขัน (Competitive Logic) ที่มุ่งแต่ประโยชน์ส่วนตนก็ย่อมจะทำให้เกิดความไม่เข้าใจและความเสียหายในระยะยาวได้เพราะจะหันมาแข่งขันกันเอง ทั้งที่วัตถุประสงค์หลักของการเกิดขึ้นของ AEC คือการส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือระหว่างกัน ที่สำคัญกว่านั้นคือต้องเป็นการร่วมมือกันเพื่อสร้างประโยชน์ที่มีคุณค่าระหว่างกันและกัน (Shared Values) ที่ให้ความสำคัญกับความต้องการของสังคม (Social Need) และต้องมีข้อผูกมัด (Social Commitment) ที่จะช่วยพัฒนาสังคมทั้งโดยทางตรงและโดยทางอ้อมจึงจะทำให้การร่วมมือทางเศรษฐกิจมีโมเมนตัมแรงพอที่จะยกระดับความสามารถในการแข่งขันขององค์การโดยรวมที่พัฒนาไปพร้อม ๆ กับการยกระดับมาตรฐานความเป็นอยู่ของประชากรของประชาคมอาเซียนที่ดีมากขึ้น ทำให้การกระจายรายได้มีความใกล้เคียงมากขึ้นด้วย

Proposition 3: หลักคิดในเชิงสถาบันที่ให้ความสำคัญกับการสร้างคุณค่าร่วมกัน (Creating Shared Value) ขององค์การธุรกิจภายใต้ซัพพลายเชน (Supply Chain) เดียวกันทั้งในเชิงเศรษฐกิจและประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นต่อการพัฒนาสังคม ชุมชน และประชาชนของประเทศสมาชิก AEC จะทำให้การเปิดประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนมีประสิทธิภาพสูงมากขึ้น

ความสำเร็จขององค์การธุรกิจด้านการพัฒนาอาหารของประเทศเนเธอร์แลนด์ DSM ที่มีเหตุผลในการดำรงอยู่และทำธุรกิจว่าโลกนี้จะมีคุณภาพมากขึ้นถ้ามนุษย์มีความเป็นอยู่ที่ดี โดยเฉพาะได้รับประทานอาหารที่มีคุณภาพที่ดี เนื่องจากธุรกิจของ DSM เกี่ยวข้องกับอาหารโดยตรง ซึ่งเป็นทรัพยากรที่ประเทศในภูมิภาคที่มีความหนาวเย็นมากเช่นประเทศเนเธอร์แลนด์มีข้อจำกัดมาก เพราะมีเวลาเพราะปลูกน้อยมาก องค์การภายใต้การบริหารของผู้นำที่มีหลักคิดในเชิงสถาบันที่เข้าใจว่าองค์การจะไม่สามารถมีวัตถุดิบที่ดีได้เลย ถ้าผู้ที่ผลิตวัตถุดิบส่งให้บริษัทยังขาดความมีคุณภาพทางโภชนาการอยู่ ทางบริษัทจึงให้ความช่วยเหลือที่จะตอบสนองความต้องการพื้นฐานของพวกเขาซึ่งก็คือ อาหารที่มีคุณภาพ ความรู้ทางโภชนาการ และความรู้ทางสุขศึกษา การให้ความสำคัญกับความเป็นอยู่ของคนในประเทศนั้น ๆ ทำให้บริษัทมีแหล่งผลิตวัตถุดิบด้านอาหารที่มีคุณภาพมากขึ้น ส่งผลทำให้ธุรกิจของบริษัทมีการเติบโตไปพร้อม ๆ กับการเติบโตของประเทศที่เป็นแหล่งผลิตวัตถุดิบดังกล่าว การสนับสนุนเกื้อกูลระหว่างกันทำให้เกิดความมั่นคงและการเติบโตที่ยั่งยืนร่วมกันที่น่าประทับใจ

ดังนั้นการประยุกต์นำเอาหลักคิดเชิงสถาบันมาใช้ในการสนับสนุนการเกิดขึ้นของ AEC ควรจะต้องกระทำในทำนองเดียวกัน ถ้า AEC สามารถสื่อสารให้องค์การธุรกิจ หน่วยงานราชการ ชุมชน และประชาชนของประเทศสมาชิกเข้าใจถึงการสร้างธุรกิจและการพัฒนาเศรษฐกิจที่เกิดประโยชน์โดยส่วนรวมแล้วย่อมจะนำ AEC ไปสู่การเติบโตที่มีความยั่งยืนมากกว่าการดำเนินธุรกิจภายใต้หลักคิดเชิงแข่งขัน (Competitive Logic) ซึ่งท้ายที่สุดแล้วทุกฝ่ายต่างต้องบอบช้ำ และได้รับความเสียหายจากการแข่งขันที่ตนเองสร้างขึ้นจากการเลือกใช้หลักคิดที่ไม่เหมาะสม

บทสรุป

การเกิดขึ้นของ AEC นับว่าเป็นปรากฏการณ์ที่ยิ่งใหญ่ของชาวอาเซียนที่ไม่เคยมีปรากฏมาก่อนในประวัติศาสตร์ที่ประเทศสมาชิกของ AEC จะเข้ามาอยู่ใกล้ชิดกันมากขนาดนี้ ดังนั้นเพื่อสร้างให้ความร่วมมือของประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC) สัมฤทธิ์ผลสูงสุด การปลูกฝัง การเสริมสร้างและส่งเสริมให้ประชาชน

ของอาเซียนตระหนักถึงหลักคิดเชิงสถาบันที่เห็นประโยชน์ของส่วนรวมเป็นสำคัญมากกว่าประโยชน์ส่วนตน เพราะสถาบัน คือ สิ่งที่สร้างประโยชน์ให้กับทุกคน เป็นที่พึ่งพาให้กับคนอื่นที่สำคัญต้องไม่เบียดเบียนคนอื่น ซึ่งหากสมาชิกของ AEC ทั้งในระดับบุคคล องค์การ ชุมชน และประเทศ เข้าใจในหลักคิดเชิงสถาบันอย่างลึกซึ้งแล้ว พลังของความร่วมมือจะสร้างพลังขับเคลื่อนเป็นเท่าทวีคูณ เพราะด้วยทรัพยากรที่มีอย่างมากมายและหลากหลายของอาเซียนทั้งที่เป็นทรัพยากรที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้สามารถนำมาสร้างประโยชน์ได้อย่างมหาศาล ที่ชาวอาเซียนทุกคนน่าจะได้รับประโยชน์อย่างมากเพียงพอเช่นกัน ที่จะยกระดับมาตรฐานความเป็นอยู่ทั้งทางสังคมและทางเศรษฐกิจของพวกเขาทุกคน และที่มากกว่านั้นจะเป็นการนำองค์การธุรกิจของอาเซียนก้าวเข้าสู่ความเป็นองค์การระดับโลกได้อย่างมีประสิทธิภาพ

หลักคิดเชิงสถาบัน (Institutional Logic) ดูเหมือนจะเป็นทางออกที่สมบูรณ์ (Absolute Solution) ให้กับการเกิดขึ้นและการดำรงอยู่ของประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน เพราะหลักคิดเชิงสถาบัน (Institutional Logic) นั้นยิ่งใหญ่กว่าหลักคิดเชิงแข่งขัน (Competitive Logic) หลักคิดเชิงทุนนิยม (Capitalism Logic) มาก เพราะเป็นการสร้างอัตลักษณ์ร่วม (Collective Identity) ที่เชื่อมโยงให้เกิดความเกี่ยวพันทางอารมณ์ (Emotional Engagement) และในที่สุดก็จะนำมาซึ่งการสร้างคุณค่าร่วมระหว่างกัน (Creating Shared Value) ที่ทำให้ทุกประเทศ ทุกองค์การ ทุกชุมชน และชาวอาเซียนทุกคนร่วมกันสร้างและได้รับประโยชน์ร่วมกัน อันจะนำมาซึ่งการเติบโตที่ยิ่งใหญ่ และยั่งยืนของ AEC ตลอดไป

REFERENCES

ผลิน ภู่จรูญ 2556 ความพอดีที่มีพลวัต: การคิดทบทวนใหม่เรื่องการสร้างความได้เปรียบในการแข่งขัน: Dynamic Optimum: Rethinking of Creating Competitive Advantage. พิมพ์ครั้งที่ ๑ กรุงเทพฯ: เอกพิมพ์ไทย, จำนวน ๒๐๔ หน้า

Boltanski, L and Laurent, T. 1991. *On Justification: Economies of Worth*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

DiMaggio, P and Walter, W. P. 1991. Introduction in *The New Institutionalism in Organizational Analysis*, ed. Walter W. Powell and Paul J. DiMaggio, pp.1–38. Chicago: University of Chicago Press.

Friedland, R and Alford, R. R. 1991. Bringing society back in: Symbols, practices, and institutional contradictions in *The New Institutionalism in Organizational Analysis*, ed. Walter W. Powell and Paul J. DiMaggio, pp. 232–263. Chicago: University of Chicago Press.

Granovetter, M. 1985. Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness. *American Journal of Sociology* 91: 481–510.

Gumport, P. J. 2000. Academic Restructuring: Organizational Change and Institutional Imperatives, Higher Education. *The International Journal of Higher Education and Educational Planning* 39: 67–91.

Jackall, R. 1988. *Moral Mazes: The World of Corporate Managers*. New York: Oxford University Press.

Kanter, R. M. 2011. How great companies think differently. Harvard Business Review: November: 66-78. Harvard Business Press: Boston.

Lounsbury, M. 2002. Institutional Transformation and Status Mobility: The Professionalization of the Field of Finance. *Academy of Management Journal,* 45: 255–266.

Meyer, J. W. and Brian, R. 1977. Institutional Organizations: Formal Structure as Myth and Ceremony. *American Journal of Sociology* 83: 340–363.

Mizruchi, M. S. and Lisa C. F. 1999. The Social Construction of Organizational Knowledge: A Study of the Uses of Coercive, Mimetic, and Normative Isomorphism. *Administrative Science Quarterly* 33: 194–210.

Moorman, C. 2002. Consumer Health under the Scope. *Journal of Consumer Research* 29: 152–158.

Ocasio, W. 1997. Toward an Attention-Based View of the Firm. *Strategic Management Journal* 18: 187–206.

Parsons, T. 1956. Suggestions for a Sociological Approach to the Theory of Organizations. *Administrative Science Quarterly* 1: 63–85.

Phoocharoon, P. 2015. Enhancing Potential and Realized Absorptive Capacity: Macro-micro Dynamic Integrative Design. International Journal of Innovation Management. (In Press).

Porter, M. E. 1990. *The competitive advantage of the nations*. Harvard Business School: March. Harvard Business Press: Boston.

Rao, H., Phillipe M., and Rudolph D. 2005. Border Crossing: Bricolage and the Erosion of Categorical Boundaries in French Gastronomy. *American Sociological Review,* 70: 968–991.

Scott, W., Richard, M. R., Peter M., and Carole C. 2000. *Institutional Change and Health Care Organizations: From Professional Dominance to Managed Care*. Chicago: University of Chicago Press.

Selznick, P. 1948. Foundations of the Theory of Organization. *American Sociological Review* 13: 25–35.

Selznick, P. 1949. *TVA and the Grass Roots.* Berkeley: University of California Press.

Selznick, P. 1957. *Leadership in Administration*. Berkeley: University of California Press. Seo, M. G. and W. E. Douglas Creed. 2002.

Suddaby, R. and Royston G. 2005. Rhetorical Strategies of Legitimacy. *Administrative Science Quarterly* 50: 35–67.

Thornton, P. 2002. The Rise of the Corporation in a Craft Industry: Conflict and Conformity in Institutional Logics. *Academy of Management Journal,* 45: 81–101.

Thornton, P. 2004. *Markets from Culture: Institutional Logics and Organizational Decisions in Higher Education Publishing*. Stanford, CA: Stanford University Press.

Thornton, P. and William O. 1999. Institutional Logics and the Historical Contingency of Power in Organizations: Executive Succession in the Higher Education Publishing Industry, 1958–1990. *American Journal of Sociology,* 105(3): 801–843.

Tilesik, A. 2010. From ritual to reality: Demography, ideology, and decoupling in a post-communist government agency. Academy of Management Journal, 53(6): 1474-1498.

Zajac, E. J. and James D. W. 2004. The Social Construction of Market Value: Institutionalization and Learning Perspectives on Stock Market Reactions. *American Sociological Review*, vol.69, 433–458.

Zhou, X. 2005. The Institutional Logic of Occupational Prestige Ranking. *American Journal of Sociology* 111(1): 90–140.

Zilber, T. B. 2002. Institutionalization as an interplay between actions, meaning, and actors: The case of a rape crisis center in Israel. *Academy of Management Journal*, 45(1): 234-254.

Zilber, T. B. 2006. The Work of the Symbolic in Institutional Processes: Translations of Rational Myths in Israeli High Tech. *Academy of Management Journal,* 49(2): 281–303.

Zucker, L. G. 1977. The Role of Institutionalization in Cultural Persistence. *American Sociological Review* 42: 726–743.

Zucker, L. G. 1983. Organizations as Institutions. *Research in the Sociology of Organizations* 2: 1–47.

กลยุทธ์การสร้างและบริหารแบรนด์ในระดับองค์กร: มิติด้านภาพลักษณ์ขององค์กร

ปิยะ งามเจริญมงคล *

บทคัดย่อ

เป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางว่า แบรนด์มีบทบาทและความสำคัญอย่างยิ่ง ในการเพิ่มคุณค่าและมูลค่าให้กับสินค้าและบริการ นอกเหนือจากคุณลักษณะเฉพาะทางด้านกายภาพ และคุณประโยชน์ทางด้านการใช้งานของสินค้าและบริการดังกล่าว การดำเนินธุรกิจในปัจจุบันนั้น องค์กรส่วนใหญ่ล้วนให้ความสำคัญในการสร้างและพัฒนาแบรนด์ในระดับสินค้าและบริการเป็นหลัก (Product and Service Brand) มีแต่เพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่เริ่มให้ความสนใจ และเล็งเห็นถึงความสำคัญของการสร้างและบริหารแบรนด์ในระดับองค์กรอย่างจริงจัง (Corporate Brand) การสร้างและบริหารแบรนด์ในระดับองค์กรนั้นสามารถนำไปสู่ความได้เปรียบในการแข่งขัน (Competitive Advantage) และส่งเสริมการขยายการเติบโตของธุรกิจได้อย่างยั่งยืน (Growing and Sustaining Business)

งานวิจัยในครั้งนี้ศึกษาการสร้างและบริหารแบรนด์ในระดับองค์กร โดยใช้มิติภาพลักษณ์ขององค์กรเป็นหลักในการอภิปรายผล จากกรณีศึกษาที่เป็นธุรกิจด้านการบริการ ผลการวิจัยในภาพรวมพบว่า มิติภาพลักษณ์ขององค์กร (Corporate Image Dimensions) มีด้านหลัก 4 ด้านด้วยกันคือ 1) คุณลักษณะเฉพาะในการให้บริการขององค์กร Characteristic 2) บุคลากรและการให้บริการ People 3) ความน่าเชื่อถือขององค์กร Credibility และ 4) กิจกรรมขององค์กรที่เกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อสังคม Activity นอกจากนี้ผลการวิจัยยังพบว่า มีความไม่สมดุลหรือช่องว่างระหว่าง มุมมองของกลุ่มผู้สร้างและบริหารภาพลักษณ์ กับกลุ่มผู้รับรู้ภาพลักษณ์ ทั้งนี้ผลของการศึกษาจะเป็นข้อมูลเบื้องต้นในการพัฒนาเครื่องมือในการวัดประเมินมิติภาพลักษณ์ขององค์กรในด้านต่างๆ ต่อไป

* อาจารย์ ดร. ประจำคณะบริหารธุรกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

บทนำ

ในปัจจุบันนี้ ผู้บริหารและนักการตลาดต่างเริ่มตระหนักว่า แบรนด์หรือตราสินค้า เป็นทรัพย์สินที่มีค่ามากที่สุดอย่างหนึ่งของบริษัทและองค์กร (Harris & de Chernatony, 2001; Hulberg, 2006) โดยเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางว่า แบรนด์มีบทบาทและความสำคัญอย่างยิ่ง ในการเพิ่มคุณค่าและมูลค่าให้กับสินค้าและบริการ นอกเหนือจากคุณลักษณะเฉพาะทางด้านกายภาพ และคุณประโยชน์ทางด้านการใช้งานของสินค้าและบริการ (Aaker, Benet-Martínez, & Garolera, 2001; Belk, 1988; Elliott, 1994; Ericksen, 1996; Hirschman & Holbrook, 1982; Levy, 1959; McCracken, 1986; Mick, 1986; Richins, 1994; Solomon, 1983) การดำเนินธุรกิจในปัจจุบันนั้น องค์กรส่วนใหญ่ล้วนให้ความสำคัญในการสร้างและพัฒนาแบรนด์ในระดับสินค้าและบริการเป็นหลัก (Product and Service Brand) มีแต่เพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่เริ่มให้ความสนใจ และเล็งเห็นถึงความสำคัญของการสร้างและบริหารแบรนด์ในระดับองค์กรอย่างจริงจัง (Corporate Brand) การสร้างและบริหารแบรนด์ในระดับองค์กรนั้นสามารถนำไปสู่ความได้เปรียบในการแข่งขัน (Competitive Advantage) และส่งเสริมการขยายการเติบโตของธุรกิจได้อย่างยั่งยืน (Growing and Sustaining Business) (Hatch & Schultz, 2003; Kowalczyk & Pawlish, 2002; Souiden, Kassim, & Hong, 2006)

การทบทวนวรรณกรรม

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยเรื่องแบรนด์ในระดับองค์กรนั้น เริ่มได้รับความสนใจเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ในวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการตลาดและตราสินค้า (Marketing and Branding Literature) (So, Parsons, & Yap, 2013) การศึกษาแบรนด์ในระดับองค์กรนั้นมีต้นกำเนิดมาจากการศึกษาแบรนด์ในระดับสินค้าและบริการ (Appel-Meulenbroek, Havermans, Janssen, & Kempen, 2010; Hulberg, 2006) เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่าสินค้าและบริการต่างๆนั้น มักจะถูกลอกเลียนแบบจากคู่แข่งในตลาด และผู้บริโภคเองนั้นเริ่มที่จะสับสนและไม่เห็นถึงความแตกต่างอย่างชัดเจนของสินค้าและบริการนั้นๆ อย่างที่บริษัทพยายามจะสร้างให้เกิดความเข้าใจ ดังนั้นวิธีที่ดีกว่าการสร้างความแตกต่างของสินค้าและบริการ คือการสร้างแบรนด์ในระดับองค์กรนั่นเอง เพราะมีแหล่งที่มาในการสร้างความแตกต่างที่มากกว่า (Sources of Differentiation) (Aaker, 2004; Olins, 2000) กล่าวคือสิ่งที่มาเชื่อมโยงกับแบรนด์ (Brand Associations) ในระดับองค์กรนั้นกว้างมากกว่าและหลากหลายมากกว่า สิ่งที่มาเชื่อมโยงกับแบรนด์ในระดับสินค้าและบริการ นอกจากนี้ผลจากงานวิจัยที่ผ่านมายังระบุว่า แบรนด์ในระดับองค์กรสามารถเพิ่มคุณค่าให้กับแบรนด์ในระดับสินค้าและบริการที่เข้ามาเกี่ยวโยงด้วย (Uehling, 2000) ทั้งยังสามารถเพิ่มประสิทธิภาพและลดค่าใช้จ่ายในการสื่อสารการตลาดโดยรวมขององค์กรอีกด้วย (Hatch & Schultz, 2001)

การทำแบรนด์ในระดับองค์กร (Corporate Branding) คือกระบวนการสร้างและดูแลรักษาภาพลักษณ์ที่ปรารถนาโดยมีการวางแผนและดำเนินการอย่างเป็นระบบ และนำมาซึ่งชื่อเสียงขององค์กรโดยรวม (Einwiller & Will, 2002) การสร้างและบริหารแบรนด์ในระดับองค์กรนั้นสามารถนำไปสู่ความได้เปรียบในการแข่งขันด้านการตลาด หากเพียงแต่ภาพลักษณ์ของแบรนด์ในระดับองค์กร ต้องถูกสร้างและได้รับการดูแลด้วยความรอบคอบ เพื่อเพิ่มคุณค่าให้กับแบรนด์โดยรวม ซึ่งนับเป็นความท้าทายอย่างยิ่งของนักบริหารการตลาด (Aaker, 2004; Keller, 1993) คุณค่าของแบรนด์ในระดับองค์กร (Corporate Brand Equity) คือการตอบสนองที่แตกต่างของผู้บริโภค ลูกค้า พนักงาน หรือบริษัทและองค์กรอื่นๆที่เกี่ยวข้อง ที่มีต่อการทำการตลาดของบริษัทหรือองค์กรที่ระบุดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นสินค้าและบริการ หรือการสื่อสารต่างๆ โดยคุณค่าของแบรนด์ในระดับองค์กรที่เป็นบวกนั้น (Positive Corporate Brand Equity) จะเกิดขึ้นเมื่อลูกค้าหรือกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้อง ชื่นชอบและโปรดปรานสินค้าและบริการ รวมถึงตอบสนองในเชิงบวกต่อแคมเปญโฆษณาประชาสัมพันธ์ขององค์กรนั้น มากกว่าสินค้าและบริการที่มาจากองค์กรทีไม่รู้จักหรือที่แต่งตั้งขึ้นมาโดยไม่มีตัวตน (Keller, 2013).

การศึกษาและวิจัยแบรนด์ในระดับองค์กรนั้น สามารถทำได้จากหลายมุมมองได้แก่ ค่านิยมขององค์กร (Corporate Value) ชื่อเสียงขององค์กร (Corporate Reputation) ภาพลักษณ์ขององค์กร (Corporate Image) เอกลักษณ์ขององค์กร (Corporate Identity) บุคลิกลักษณะขององค์กร (Corporate Personality) และวัฒนธรรมขององค์กร (Corporate Culture) เป็นต้น (Anisimova, 2007; Souiden, Kassim, & Hong, 2006) ถึงแม้ว่างานวิจัยในวรรณกรรมที่ผ่านมายังไม่มีข้อสรุปว่าควรจะศึกษาแบรนด์ในระดับองค์กรจากมุมมองในด้านใด (Balmer, 1995; So, Parsons, & Yap, 2013) กรอบแนวคิดและตัวแปรนามธรรม (Constructs) ที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยแบรนด์ในระดับองค์กรทั้งในทางปฏิบัติและในทางวิชาการคือชื่อเสียงองค์กร และภาพลักษณ์องค์กรนั่นเอง

โดยทั่วไปแล้วผู้บริโภคไม่เพียงแต่จะหาข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับตัวสินค้าและบริการเท่านั้น แต่ยังต้องการรับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับบริษัทนั้นๆด้วย (Souiden, Kassim, & Hong, 2006) Nguyen and Leblanc (2001) ให้เหตุผลว่าชื่อเสียงขององค์กรนั้น สะท้อนระดับความน่าเชื่อถือของตัวสินค้าและบริการด้านความสามารถในการตอบสนองความคาดหวังของลูกค้า และเปรียบเสมือนมาตรฐานโดยรวมขององค์กรด้วย (Fombrun 1996) ผลจากงานวิจัยระบุว่า ชื่อเสียงขององค์กรมีอิทธิพลต่อความต้องการของผู้บริโภคในการเลือกที่จะให้หรือไม่ให้การสนับสนุนสินค้าและบริการของบริษัทนั้นๆ (Gray and Balmer 1998) โดยชื่อเสียงที่ดีขององค์กรจะมีส่วนช่วยในการสร้างความจงรักภักดีและความผูกพันธ์ในระยะยาวอีกด้วย (Bhattacharya and Sen 2003)

ชื่อเสียงขององค์กร (Corporate Reputation) ถือเป็นกรอบแนวคิดที่มีความเกี่ยวข้องเป็นอย่างสูงกับการสร้างคุณค่าของแบรนด์ในระดับองค์กร มีงานวิจัยเชิงสำรวจจากหลายหน่วยงานที่ทำกันต่อเนื่องทุกปี จากมุมมองที่แตกต่างกัน หนึ่งในงานวิจัยที่มีเนื้อหาครอบคลุมในวงกว้างและถูกนำมาใช้อ้างอิงอย่างแพร่หลายนั้นจัดทำโดยนิตยสารฟอร์จูน (Fortune Magazine) ซึ่งได้ทำการสำรวจชื่อเสียงขององค์กร (Most Admired Companies) จากมุมมองการรับรู้ธุรกิจจากผู้บริหาร นักลงทุน และนักวิเคราะห์ด้านการเงินจากบริษัทต่างๆ โดยมีเกณฑ์การวัดชื่อเสียงองค์กรจาก 9 ด้านด้วยกัน ประกอบด้วย 1) คุณภาพด้านการบริหารจัดการ Quality of Management 2) คุณภาพด้านสินค้าและบริการ Quality of Products or Services 3) การสร้างสรรค์นวัตกรรม Innovativeness 4) มูลค่าการลงทุนในระยะยาว Long-Term Investment Value 5) ความมั่นคงด้านการเงิน Financial Soundness 6) ความสามารถในการดึงดูด พัฒนา และรักษาบุคลากรที่มีความสามารถ Ability to Attract, Develop, and Keep Talented People 7) ความรับผิดชอบต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อม Responsibility to the Community and the Environment 8) การใช้ทรัพย์สินขององค์กรอย่างชาญฉลาด Wise Use of Corporate Assets 9) ความสามารถด้านการแข่งขันในระดับโลก Global Competitiveness (Fortune, 2014) ถึงแม้ว่างานวิจัยนี้จะถูกนำมาใช้อ้างอิงอย่างแพร่หลายทั้งในด้านวิชาการและในเชิงธุรกิจ แต่งานวิจัยดังกล่าวก็ได้รับการวิพากวิจารณ์เป็นอย่างมาก จากนักวิจัยและนักเขียนบางกลุ่ม ในเรื่องของการให้ความสำคัญกับปัจจัย และลักษณะทางด้านการเงินขององค์กรเป็นหลัก (Fryxell & Wang 1994)

อีกหนึ่งงานวิจัยเชิงสำรวจที่สำคัญจัดทำโดย Harris Interactive and the Reputation Institute ซึ่งได้ทำการสำรวจชื่อเสียงขององค์กรจากมุมมองของประชาชนทั่วไป โดยชื่อเสียงขององค์กรนั้นสามารถวัดได้จากปัจจัยใน 6 ด้านด้วยกัน ประกอบด้วย 1) วิสัยทัศน์ และความเป็นผู้นำ Vision and Leadership 2) สมรรถะด้านการเงิน Financial Performance 3) สภาวะแวดล้อมในที่ทำงาน Workplace Environment 4) สินค้าและบริการ Products and Services 5) ความรับผิดชอบต่อสังคม Social Responsibility 6) ความรู้สึกทางด้านอารมณ์ Emotional Appeal (Harris Interactive, 2015)

นอกจากกรอบแนวคิดเรื่องชื่อเสียงขององค์กรแล้วนั้น กรอบแนวคิดเรื่องภาพลักษณ์ขององค์กร (Corporate Image) นับว่าเป็นกรอบแนวคิดที่สำคัญในการศึกษาคุณค่าของแบรนด์ในระดับองค์กรอีกด้านหนึ่ง แต่ทว่าภาพลักษณ์ขององค์กร เอกลักษณ์ขององค์กร และชื่อเสียงขององค์กรได้ถูกใช้แทนกันเสมอๆในวรรณกรรมที่ผ่านมา (Barnett & Pollock, 2012; Chun, 2005; Hulberg, 2006) โดยนิยามของภาพลักษณ์ขององค์กรนั้นขึ้นอยู่กับมุมมองที่ใช้ในการศึกษาทั้งในและระหว่างสาขาวิชาที่แตกต่างกัน ยกตัวอย่างเช่น วรรณกรรมด้านพฤติกรรมองค์กร (Organizational Behavior) กล่าวถึงภาพลักษณ์ขององค์กรว่าเป็นสิ่งที่คน

ภายในองค์กรนั้นมองตัวองค์กรเองว่าเป็นอย่างไร รวมถึงสิ่งที่คนในองค์กรเชื่อว่าคนอื่นมององค์กรอย่างไรด้วย (Dutton & Dukerich 1991) ในอีกด้านหนึ่งนักจิตวิทยา เปรียบภาพลักษณ์ขององค์กรว่าเป็นเสมือนตัวเชื่อมเชิงสัญลักษณ์ระหว่างองค์กรและกลุ่มต่างๆที่เกี่ยวข้อง (Grunig, 1993) โดยวรรณกรรมด้านการตลาดนั้น มองภาพลักษณ์องค์กรว่าเป็น ความเข้าใจถึง การรับรู้ (Perception) มโนภาพ (Mental Picture)และความประทับใจ (Impression) ต่อองค์กรที่อยู่ในใจของคนหรือกลุ่มคนที่เกี่ยวข้อง (Balmer 2001; Gotsi & Wilson 2001; Johnson & Zinkhan 1990)

ภาพลักษณ์ขององค์กรนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่างด้วยกัน เช่นสินค้าที่บริษัทผลิตและบริการนำเสนอรูปแบบของกิจกรรมทางการตลาด และวิธีการสื่อสารที่ใช้กับผู้บริโภค ภาพลักษณ์ขององค์กรที่แข็งแกร่งสามารถเพิ่มประสิทธิภาพในการสื่อสารทางการตลาดได้ Andreassen & Lindestad (1998) กล่าวว่าภาพลักษณ์องค์กรเป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้คุณภาพและการประเมินความพึงพอใจของสินค้าและบริการ รวมถึงความจงรักภักดีของลูกค้าต่อแบรนด์อีกด้วย (Bhattacharya and Sen 2003) de Ruyter & Wetzels (2000) ได้กล่าวเสริมว่า ภาพลักษณ์ขององค์กรเป็นสิ่งหนึ่งที่ผู้บริโภคใช้ในการตัดสินใจเลือกซื้อสินค้าและบริการ เนื่องจากมันสามารถใช้เป็นสัญลักษณ์บ่งบอกถึง ความน่าเชื่อถือและคุณภาพของสินค้าและบริการนั้นๆได้ นอกจากนี้ยังมีรายงานจากนักวิจัยบางกลุ่มว่า ภาพลักษณ์ขององค์กรนั้นมีความสัมพันธ์กับชื่อเสียงขององค์กร โดยภาพลักษณ์ขององค์กรที่เป็นที่ชื่นชอบนำไปสู่ชื่อเสียงขององค์กรที่ดีได้ กล่าวคือชื่อเสียงขององค์กรที่ดีนั้นถูกสร้างและหล่อหลอมขึ้นมาเป็นระยะเวลานาน จากความประทับใจอย่างต่อเนื่องต่อภาพลักษณ์ขององค์กรนั่นเอง (Alessandri, 2001; Gray and Balmer, 1998)

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

งานวิจัยในครั้งนี้มีความมุ่งหมาย เพื่อศึกษาและทำความเข้าใจภาพลักษณ์ขององค์กร โดยเฉพาะมิติด้านภาพลักษณ์ต่างๆขององค์กร (Corporate Image Dimensions) และความสัมพันธ์ระหว่างภาพลักษณ์ขององค์กรและการสร้างและบริหารแบรนด์ในระดับองค์กร

ระเบียบวิธีการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้ธุรกิจด้านการบริการเป็นกรณีศึกษา เนื่องจากองค์กรที่ให้บริการนั้นจะเน้นการสร้างแบรนด์ในระดับองค์กรมากกว่า องค์กรที่ผลิตและจำหน่ายสินค้า (Papasolomou & Vrontis, 2006) ธุรกิจด้านการบริการที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ได้แก่ โรงพยาบาล และธุรกิจประกันภัย Fombrum (1996) ให้เหตุผลที่สนับสนุนไว้ว่า ภาพลักษณ์นั้นเป็นเรื่องที่ต้องให้ความสำคัญโดยเฉพาะกับองค์กรที่เกี่ยวเนื่องกับการใช้ความรู้ และการใช้ข้อมูลในการให้บริการ

(Knowledge-based or Information-based organization) เช่น โรงพยาบาล สถาบันการศึกษา ธนาคาร บริษัทที่ปรึกษาด้านกฎหมาย เป็นต้น เนื่องจากบริการที่องค์กรดังกล่าวให้โดยรวมแล้วนั้นจับต้องไม่ได้ ดังนั้น การประเมินการเลือกใช้บริการจะทำได้โดยอาศัยความเชื่อถือเป็นหลัก (Credence) กล่าวคือเลือกใช้บริการโดยดูจากภาพลักษณ์นั่นเอง

ถึงแม้ว่าความสำคัญของกรอบแนวคิดภาพลักษณ์ขององค์กรจะได้รับการยอมรับอย่างสูงในวรรณกรรม แต่ทว่าจำนวนมิติภาพลักษณ์ขององค์กร และตัวแปรที่ใช้วัดในแต่ละมิติ ของแต่ละงานวิจัยที่ผ่านมายังแตกต่างและขาดความสอดคล้องกัน (Flavian, Torres, & Guinaliu, 2004; Lopez, Gotsi, & Andriopoulos, 2011) ดังนั้นช่องว่างหลักในส่วนของการวัดประเมินภาพลักษณ์องค์กรก็คือการไม่มีเครื่องมือวัดที่เป็นมาตรฐานที่สามารถใช้ได้กับแบรนด์ในระดับองค์กรประเภทต่างๆ รวมถึงกับกลุ่มบุคคลต่างๆที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับองค์กร (Stakeholders)

การวิจัยนี้มีวิธีการเก็บข้อมูลโดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) กับกลุ่มตัวอย่าง 2 กลุ่มหลักด้วยกัน ซึ่งประกอบด้วย 1) บุคลากรภายในองค์กร 2) บุคคลภายนอกองค์กร โดยมีการสัมภาษณ์กับกลุ่มตัวอย่างจำนวน 15 คน แบ่งเป็นกลุ่มบุคลากรภายใน 9 คน (ผู้บริหาร 3 คน และพนักงาน 6 คน) และกลุ่มบุคคลภายนอก 6 คน (ลูกค้า 4 คน และบุคคลทั่วไป 2 คน) การสัมภาษณ์เป็นแบบกึ่งมีโครงสร้าง (Semi-Structured Interviews) โดยใช้เวลาเฉลี่ย 45-60 นาทีโดยประมาณ

ผลการทดลองและการอภิปรายผลการวิจัย

ผลการศึกษาการสร้างและบริหารแบรนด์ในระดับองค์กร โดยใช้มิติภาพลักษณ์ขององค์กร จากกรณีศึกษาที่เป็นธุรกิจด้านการบริการ ได้แก่ โรงพยาบาล และธุรกิจด้านประกันภัย พบว่าภาพลักษณ์องค์กร (Corporate Image) นั้นมีความสัมพันธ์กับชื่อเสียงขององค์กร (Corporate Reputation) โดยการบริหารภาพลักษณ์ถูกใช้เป็นหลักสำคัญในการสร้างความไว้วางใจให้กับองค์กรในระยะยาว และมีผลโดยตรงกับคุณค่าในใจของลูกค้าและมูลค่าทางการตลาดขององค์กรอีกด้วย นอกจากนี้ผลการวิจัยโดยรวมพบว่า มิติภาพลักษณ์ขององค์กร (Corporate Image Dimensions) ประกอบด้วย 4 ด้านหลักด้วยกันคือ 1) คุณลักษณะเฉพาะในการให้บริการขององค์กร Characteristic 2) บุคลากรและการให้บริการ People 3) ความน่าเชื่อถือขององค์กร Credibility และ 4) กิจกรรมขององค์กรที่เกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อสังคม Activity (Keller, 2013) (ภาพประกอบ Figure 1)

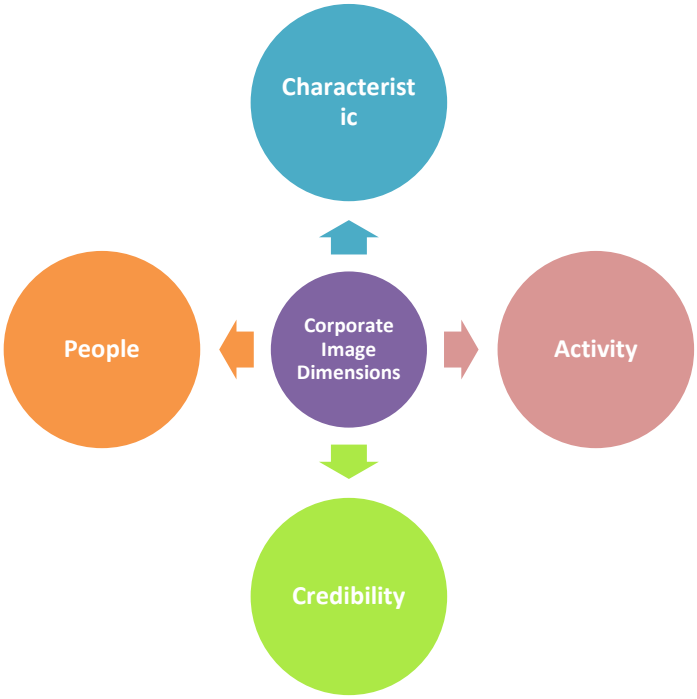


Figure 1: Corporate Image Dimensions

ในด้านที่ 1 (Characteristic) พบว่าแบรนด์ในระดับองค์กรนั้น มักจะทำให้นึกถึงคุณลักษณะเฉพาะในการให้บริการขององค์กรนั้น และในทางกลับกันนั้นถ้าพูดถึงคุณลักษณะเฉพาะบางอย่าง ก็อาจจะทำให้คนนึกถึงองค์กรบางแห่งได้ ดังที่ผู้ให้สัมภาษณ์รายหนึ่งได้กล่าวไว้

“...ถ้าพูดถึงโรงพยาบาลเฉพาะด้าน เช่นโรคหัวใจ ก็ต้องนึกถึงโรงพยาบาล X เป็นลำดับแรกๆ”`

ในด้านที่ 2 ด้านบุคลากรและการให้บริการ (People) จะเกี่ยวข้องกับบุคลิกลักษณะของบุคลากรในการให้บริการ หรือการมีจิตใจในการให้บริการของบุคลากรในองค์กรนั่นเอง

“...ถ้าอยากได้บริการดีๆ ก็ไปโรงพยาบาล Y หรือ Z โน้นเลย”

“...พวกหัวหน้า ผู้บริหาร พูดกรอกหูอยู่ตลอด ใจเขาใจเรา... ผมเองก็ชอบนะ”

ในด้านที่ 3 ด้านความน่าเชื่อถือ (Credibility) ซึ่งนับว่าเป็นด้านที่สำคัญมากด้านหนึ่งของมิติภาพลักษณ์ขององค์กร โดยความน่าเชื่อถือขององค์กรนั้น ขึ้นอยู่กับปัจจัย 3 อย่างด้วยกันคือ ความเชี่ยวชาญ (Expertise) ความเชื่อใจ (Trustworthiness) และความชื่นชอบ (Likability) (Erdem & Swait 2004) จากการวิเคราะห์ผลพบว่า องค์กรจากกรณีศึกษาได้เน้นย้ำถึงความเชี่ยวชาญขององค์กรและบุคลากรเสมอ เพื่อให้เกิดความเชื่อวางใจและชื่นชอบต่อองค์กร ดังจะเห็นได้จากการสื่อสารการตลาดต่างๆขององค์กร

ในด้านที่ 4 ด้านกิจกรรมขององค์กร (Activity) จะเห็นได้ว่ากิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับความรับผิดชอบต่อสังคมนั้น (Corporate Social Responsibility) ได้รับความสนใจเป็นอย่างสูงจากองค์กรต่างๆโดยทั่วไป จากการสัมภาษณ์พบว่า กลุ่มผู้บริหารองค์กรได้ให้ความสำคัญเป็นอย่างมากกับกิจกรรมเพื่อสังคม โดยมีการจัด

กิจกรรมมากมาย หลากหลาย และครอบคลุมแทบทุกหมวดกิจกรรม เช่น สิ่งแวดล้อม การศึกษา สาธารณสุข พัฒนาคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของชุมชน บรรเทาสาธารณภัย เป็นต้น ในทางกลับกันนั้น กลุ่มบุคคลภายนอกองค์กรส่วนใหญ่ ไม่รับรู้ จำไม่ได้ หรือไม่แน่ใจว่าองค์กรนั้นๆเป็นแกนหลัก หรือมีส่วนร่วมในกิจกรรมเพื่อสังคมใดบ้าง ทำให้เกิดความไม่สมดุลกันระหว่าง 2 ฝ่าย นั่นก็คือ ฝ่ายที่เป็นบุคคลภายใน (ผู้จัดกิจกรรม) หรือกลุ่มผู้สร้างและบริหารภาพลักษณ์ กับฝ่ายที่เป็นบุคคลภายนอก (ผู้ร่วมกิจกรรม) หรือกลุ่มผู้รับรู้ภาพลักษณ์ โดยความไม่สมดุลหรือช่องว่างระหว่าง 2 ฝ่ายนี้เองที่ทำให้องค์กรไม่สามารถใช้ประโยชน์จากกิจกรรมเพื่อสังคมให้เกิดประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ ในการสร้างความแตกต่างและส่งเสริมคุณค่าของแบรนด์ รวมถึงการรักษาความได้เปรียบในการแข่งขันอย่างยั่งยืนอีกด้วย (Hoeffler & Keller, 2002; McWilliams & Siegel, 2001; Porter & Kramer, 2002)

สรุปผลการวิจัย

งานวิจัยฉบับนี้ถือเป็นจุดเริ่มต้นในการศึกษาการสร้างและบริหารแบรนด์ในระดับองค์กร โดยใช้มิติด้านภาพลักษณ์องค์กรเป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ งานวิจัยในครั้งนี้มีส่วนร่วมในการต่อยอดองค์ความรู้ในหลายด้านด้วยกัน โดยในส่วนแรกนั้นจะเห็นได้ว่ากรอบแนวคิดเรื่องภาพลักษณ์ขององค์กรนั้นสอดคล้องกับการสร้างคุณค่าของแบรนด์ในระดับองค์กรที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น เนื่องจากสิ่งต่างๆที่มาเชื่อมโยงกับแบรนด์นั้น (Brand Association) สะท้อนถึงภาพลักษณ์ของแบรนด์ในด้านต่างๆ

นอกจากนี้แล้วงานวิจัยนี้ยังได้ใช้แบรนด์ในธุรกิจด้านการบริการเป็นกรณีศึกษา แทนที่จะใช้แบรนด์ของสินค้าอย่างที่ใช้กันมากในงานวิจัยที่ผ่านมา รวมถึงมีการเก็บ วิเคราะห์ และอภิปรายผลข้อมูลจากทั้ง 2 ด้าน (บุคคลภายในองค์กร และบุคคลภายนอกองค์กร) ผลของการศึกษาวิจัยพบว่า มิติภาพลักษณ์ขององค์กร (Corporate Image Dimensions) มีด้านหลักอยู่ 4 ด้านด้วยกันคือ 1) คุณลักษณะเฉพาะในการให้บริการขององค์กร Characteristic 2) บุคลากรและการให้บริการ People 3) ความน่าเชื่อถือขององค์กร Credibility และ 4) กิจกรรมขององค์กรที่เกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อสังคม Activity นอกจากนี้ผลการวิจัยยังพบว่า มีความไม่สมดุลหรือช่องว่างระหว่าง มุมมองของกลุ่มผู้สร้างและบริหารภาพลักษณ์ กับกลุ่มผู้รับรู้ภาพลักษณ์ ทั้งนี้ผลของการศึกษาจะเป็นข้อมูลส่วนหนึ่งในการพัฒนาเครื่องมือในการวัดประเมินมิติภาพลักษณ์ขององค์กรในด้านต่างๆต่อไป

บรรณานุกรม

Aaker, D. A. (2004). Leveraging the Corporate Brand. *California Management Review*, 46, 6–18.

Aaker, J. L., Benet-Martínez, V., & Garolera, J. (2001). Consumption Symbols as Carriers of Culture: A Study of Japanese and Spanish Brand Personality Constructs. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81, 492-508.

Alessandri, S. W. (2001). Modeling Corporate Identity: A Concept Explication and Theoretical Explanation. *Corporate Communications*, 6, 173-182.

Andreassen, T. W. & Lindestad, B. (1998). Customer Loyalty and Complex Services. *International Journal of Service Industry Management*, 9, 7-23.

Anisimova, T. A. (2007). The Effect of Corporate Brand Attributes on Attitudinal and Behavioural Consumer Loyalty. *Journal of Consumer Marketing*, 24, 395-405.

Appel-Meulenbroek, R., Havermans, D., Janssen, I. & Kempen, A.V. (2010). Corporate branding: an exploration of the influence of CRE. *Journal of Corporate Real Estate*, 12, 47-59.

Balmer, J. M. T. (1995). Corporate Branding and Connoisseurship. *Journal of General Management*, 21, 24-46.

Balmer, J. M. T. (2001). Corporate Identity, Corporate Branding and Corporate Marketing. Seeing through the Fog. *European Journal of Marketing*, 35, 248-291.

Barnett, M. L., & Pollock, T. G. (2012). *The oxford handbook of corporate reputation*. U.K.: The Oxford University Press.

Belk, R. W. (1988). Possessions and the Extended Self. *Journal of Consumer Research*, 15, 139-168.

Bhattacharya, C. B. & Sen, S. (2003). Consumer-company identification: a framework for understanding consumers' relationships with companies. *Journal of Marketing*, 67, 76-89.

Chun, R. (2005). Corporate Reputation: Meaning and measurement. *International Journal of Management Reviews*, 7(2), 91–109.

de Ruyter, K. & Wetzels, M. (2000). The Role of Corporate Image and Extension Similarity in Service Brand Extensions. *Journal of Economic Psychology*, 21, 639-659.

Dutton, J. E. & Dukerich, J. M. (1991). Keeping an Eye on the Mirror: Image and Identity in Organizational Adaptation. *Academy of Management Journal*, 34, 517-554.

Einwiller, S. & Will, M. (2002). Towards an Integrated Approach to Corporate Branding – An empirical study. *Corporate Communications*, 7, 100-109.

Elliott, R. (1994). Exploring the Symbolic Meaning of Brands. *British Journal of Management*, Special Issue, 5, 13-19.

Erdem, T. & Swait, J. (2004). Brand Credibility, Brand Consideration and Choice. *Journal of Consumer Research*, 31, 191-198.

Ericksen, M. K. (1996). Using Self-Congruity and Ideal Congruity to Predict Purchase Intention: A European Perspective. *Journal of Euromarketing*, 6, 41-56.

Flavian, C., Torres, E., & Guinaliu, M. (2004). Corporate Image Measurement. A Further Problem for the Tangibilization of Internet Banking Services. *The International Journal of Bank Marketing*, 22, 366-384.

Fombrun, C. J. (1996). *Reputation: Realizing Value from the Corporate Image*. Harvard Business School Press, Boston, MA.

Fortune (2014). The World's Most Admired Companies. *Fortune*, 17 March 2014.

Fryxell, G. E., & Wang, J. (1994). The Fortune corporate 'Reputation' index: Reputation for what? *Journal of Management*, 20, 1–14.

Gotsi, M. and Wilson, A. M. (2001). Corporate Reputation: Seeking a Definition. *Corporate Communications: An International Journal*, 6, 24-30.

Gray, E. R. & Balmer, J. M. T. (1998). Managing corporate image and corporate reputation. *Long Range Planning*, 31, 695-702.

Grunig, J. (1993), "Image and Substance: from Symbolic to Behavioral Relationships", *Public Relations Review*, 19, 121-139.

Harris Interactive (2015). Harris Poll RQ® Summary Report: A Survey of the U.S. General Public and Opinion Elites Using the Reputation Quotient®, *Harris Interactive*, February 2015.

Harris, F. & de Chernatony, L. (2001). Corporate Branding and Corporate Brand Performance. *European Journal of Marketing*, 35, 441-456.

Hatch, M. J. & Schultz, M. (2001). Are the Strategic Stars Aligned for Your Corporate Brand? *Harvard Business Review*, 79, 128-134.

Hatch, M. J. & Schultz, M. (2003). Bringing the Corporation into Corporate Branding. *European Journal of Marketing*, 37, 1041-1064.

Hirschman, E. C. & Holbrook, M. B. (1982). Hedonic Consumption: Emerging Concepts, Methods and Propositions. *Journal of Marketing*, 46, 92-101.

Hoeffler, S. & Keller, K. L. (2002), Building Brand Equity through Corporate Societal Marketing. *Journal of Public Policy & Marketing*, 21, 78-89.

Hulberg, J. (2006). Integrating Corporate Branding and Sociological Paradigms: A Literature Study. Journal of Brand Management, 14, 60-73.

Johnson, M. & Zinkhan, G. M. (1990) in Dunlap, B.J. (Ed.), "Defining and measuring company image", *Proceedings of the 13th Annual Conference of the Academy of Marketing Science*, New Orleans, LA, April, 346-50.

Keller, K. L. (1993). Conceptualizing, Measuring, Managing Customer-Based Brand Equity. *Journal of Marketing*, 57, 1-22.

Keller, K. L. (2013). *Strategic Brand Management: Building, Measuring, and Managing Brand Equity*, 4th ed., Essex: Pearson Education.

Kowalczyk, S. J. & Pawlish, M. J. (2002). Corporate Branding through External Perception of Organizational Culture. *Corporate Reputation Review*, 5, 159-74.

Levy, S. J. (1959). Symbols for Sale. *Harvard Business Review*, 37, 117-124.

Lopez, C., Gotsi, M., & Andriopoulos, C. (2011). Conceptualising the Influence of Corporate image. *European Journal of Marketing*, 45, 1601-1641.

McCracken, G. (1986). Culture and Consumption: A Theoretical Account of the Structure and Movement of the Cultural Meaning of Consumer Goods. *Journal of Consumer Research*, 13, 71-84.

McWilliams, A. & Siegel, D. (2001). Corporate Social Responsibility: A Theory of the Firm Perspective. *Academy of Management Review*, 26, 117-127.

Mick, D. G. (1986). Consumer Research and Semiotics: Exploring the Morphology of Signs, Symbols, and Significance. *Journal of Consumer Research*, 13, 196-213.

Nguyen, N. & Leblanc, G. (2001). Corporate image and corporate reputation in customers' retention decisions in services. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 8, 227-36.

Olins, W. (2000). Why Brands Are Taking Over the Corporation. in Schultz, M., Hatch, M. J. and Larsen, M. H. (eds.) *The Expressive Organization*, Oxford University Press, Oxford.

Papasolomou, I. & Vrontis, D. (2006). Building Corporate Branding through Internal Marketing: the Case of the UK Retail Bank Industry. *Journal of Product and Brand Management*, 15, 37-47.

Porter, M. E. & Kramer, M. R. (2002). The Competitive Advantage of Corporate Philanthropy. *Harvard Business Review*, 80, 56-68.

Richins, M. L. (1994). Valuing Things: The Public and Private Meanings of Possessions. *Journal of Consumer Research*, 21, 504-521.

So, J. T., Parsons, A.G., & Yap, S. (2013). Corporate Branding, Emotional Attachment and Brand Loyalty: the Case of Luxury Fashion Branding, *Journal of Fashion Marketing and Management*, 17, 403-423.

Solomon, M. R. (1983). The Role of Products as Social Stimuli: A Symbolic Interactionism Perspective. *Journal of Consumer Research*, 10, 319.

Souiden, N., Kassim, N. M., & Hong, H. (2006). The Effect of Corporate Branding Dimensions on Consumers' Product Evaluation: A Cross-Cultural Analysis. *European Journal of Marketing*, 40, 825-845.

Uehling, J. (2000). Don't Take Your Corporate Brand for Granted. *Brandweek*, 41, 34-5.

Enhancing Thailand's Competitiveness: A Case Study of the Electrical and Electronic Equipment (EEE) Cluster

Thunyarat (Bam) Amornpetchkul [1]

Abstract

Thailand's competitiveness has been improving slightly during the last few years. However, a sign of a problem has been observed in the dimension of labor market efficiency and innovation, evident by a low competitiveness score. Since labor market efficiency and innovation are closely related to the productivity of innovative industries, the Electrical and Electronic Equipment (EEE) industry was chosen as a case study for Thailand's competitiveness and cluster development. The EEE industry has long been the main driver of Thailand's export revenues. But recently, the industry growth has been sluggish, taking less share of the world's EEE market. To investigate the ongoing issues with the Thai EEE industry, the Diamond Model was used to analyze the EEE cluster development in Thailand. It was found that at the current stage, the Thai EEE industry still lacks several factor conditions and demand conditions that would be necessary for the success of cluster development. To promote sustainable development of the EEE cluster in Thailand, it is recommended that both the public and private sectors intensively focus on improving the Thai educational system, especially in the field of science and technology. Furthermore, the government can help foster the development of labor skills by imposing a technology transfer agreement with foreign firms upon their investments in Thailand.

[1] Graduate School of Business Administration
National Institute of Development Administration, Bangkok, Thailand
e-mail: thunyarat.a@nida.ac.th

1. Introduction

Thailand is located at the heart of Southeast Asia, which encompasses eleven countries in the region to the south of China and east of India. Despite their geographic proximity, Southeast Asian countries are vastly diverse in their economic conditions. Singapore evidently stands out as the only developed country in the region with services-based economy. Brunei's economy is largely dependent of its oil and natural gas; whereas, Thailand and Vietnam are major exporters of agricultural products. Indonesia, the Philippines, Malaysia, and Thailand are categorized as newly industrialized countries; while, Cambodia, Laos, Myanmar, and Timor-Leste still lag behind in economic development. The gap in GDP per capita between the richest (Singapore) and the poorest (Myanmar) is more than 60 times (World Bank, 2015a).

To encourage regional integration, the Association of Southeast Asian Nations (ASEAN) was established with objectives of accelerating economic growth and collaborating more effectively for greater utilization of the members' agriculture and industries, among others. The ASEAN currently has ten country members, with Timor-Leste's application for membership undergoing consideration. The ultimate goal of ASEAN regional economic integration is to form the ASEAN Economic Community (AEC) by 2015. Once successfully established, the AEC will transform the region into a single highly-competitive market and production base with equitable economic development, to be fully integrated into the global economy (ASEAN Secretariat, 2014). Endowed with the region's strategic location, abundant natural resources, and ample population for both consumer and labor markets, the AEC is envisioned to rapidly and aggressively increase the region's global competitiveness.

At the status quo, the ASEAN is performing relatively well based on the Global Competitiveness Report 2014-2015 by the World Economic Forum, with Singapore placed second, half of the members placed in the top 50, and all members but Myanmar placed in the top 100 out of 144 economies studied, as summarized in Table 1 (World Economic Forum, 2015). Thailand was ranked 31, making it the fourth most competitive country in the ASEAN, after Singapore, Malaysia, and Brunei Darussalam (compared to its 2013-2014 ranking as Brunei was excluded from the 2014-2015 report). Looking more closely into each pillar of the index, however, it is revealed that Thailand is especially falling behind many of its ASEAN counterparts in the areas related to education and training of labor market and innovation. More precisely, among the ten ASEAN countries, Thailand was ranked 7th for labor market efficiency and 6th for innovation. A sign of a problem for Thailand's technological readiness can also be observed by looking at the relatively low score for this pillar compared to other pillars as shown in Figure 1.

Coupled with an episode of political instability during the last few years, Thailand is facing big challenges in maintaining its competitiveness in the world economy. In fact, it has been reflected through the Global Competitiveness Report that Thailand's ranking for the pillar of Institutions has been consistently dropping since 2009 until 2015 as shown in Table 2. It has been described in the report that the Institutions pillar could be negatively affected by certain aspects of a country such as excessive bureaucracy and red tape, overregulation, corruption, dishonesty in dealing with public contracts, lack of transparency and trustworthiness, and inability to provide appropriate services for the business sector (World Economic Forum, 2015).

As an approach to address Thailand's economic issues, this research aims to investigate the Electrical and Electronic Equipment (EEE) industry, which has long been the key sector contributing the largest export value to the country's trade portfolio, but has recently been facing challenges in growing and maintaining its competitive position in the global economy. A detailed analysis of the EEE industry was conducted, focusing on core success and challenge factors to help identify possible remedies to the country's economic crisis. With both primary and secondary data, competitiveness framework for the Thai economy can be developed and analyzed. Finally, based on the research findings, recommendations on how to promote the EEE cluster and regain the country's competitiveness are provided for both the public and private sectors.

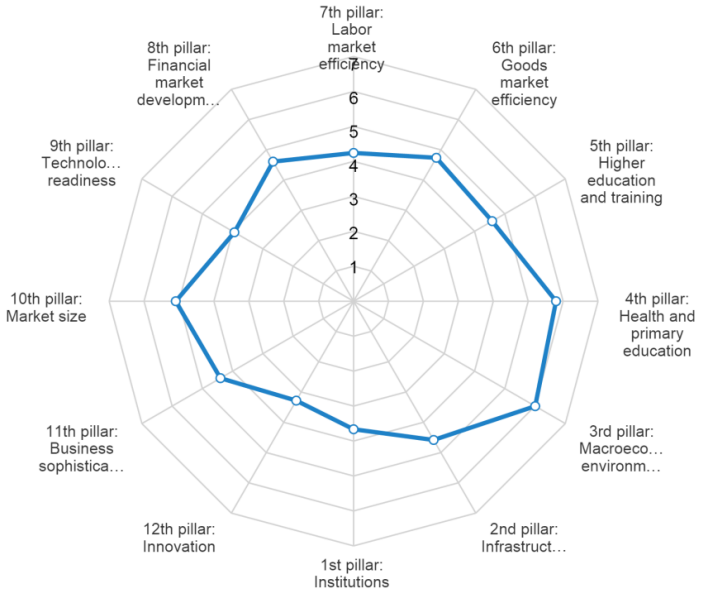
Table 1 Global Competitiveness Index of ASEAN Countries, 2014-2015

Countries	Global Competitiveness Index	Institutions	Infrastructure	Macroeconomic environment	Health and primary education	Higher education and training	Goods market efficiency	Labor market efficiency	Financial market development	Technological readiness	Market size	Business sophistication	Innovation
Singapore	2	3	2	15	3	2	1	2	2	7	31	19	9
Malaysia	20	20	25	44	33	46	7	19	4	60	26	15	21
Brunei Darussalam*	26	25	58	1	23	55	42	10	56	71	131	56	59
Thailand	31	84	48	19	66	59	30	66	34	65	22	41	67
Indonesia	34	53	36	34	74	61	48	110	42	77	15	34	31
Philippines	52	67	91	26	92	64	70	91	49	69	35	46	52
Vietnam	68	92	81	75	61	96	78	49	90	99	34	106	87
Lao PDR	93	63	94	124	90	110	59	34	101	115	121	79	84
Cambodia	95	119	107	80	91	123	90	29	84	102	87	111	116
Myanmar	134	136	137	116	117	135	130	72	139	144	70	140	138

*Brunei Darussalam's data collection was not completed for this report. Hence, the country was excluded from the ranking for 2014-2015. The ranking from the 2013-2014 report was used for the country instead.

Source: World Economic Forum

Figure 1 Performance Overview of Thailand's Competitiveness Score, 2014-2015



Source: World Economic Forum

Table 2 Global Competitiveness Index of Thailand, 2009-2015

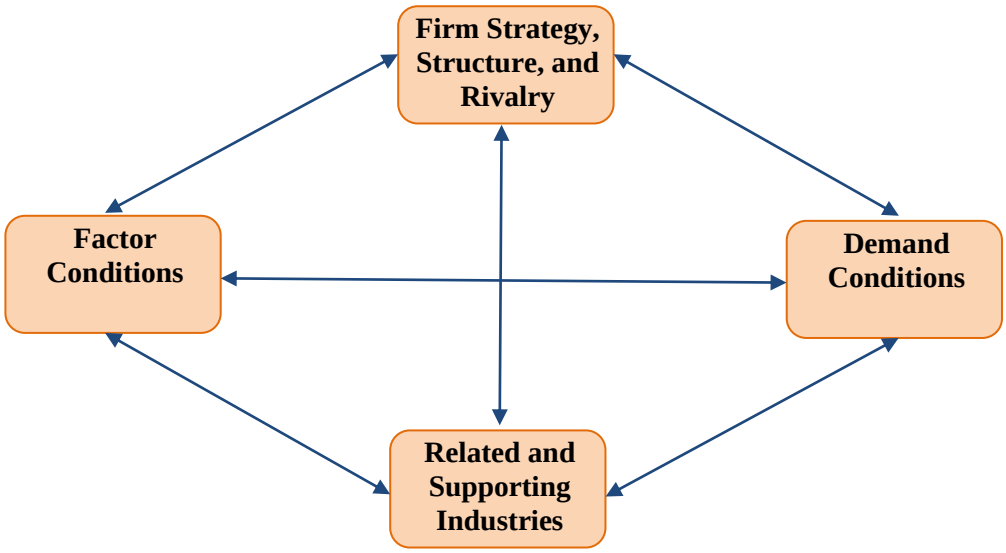
Year	Global Competitiveness Index	Institutions	Infrastructure	Macroeconomic environment	Health and primary education	Higher education and training	Goods market efficiency	Labor market efficiency	Financial market development	Technological readiness	Market size	Business sophistication	Innovation
2009-2010	36	60	40	22	61	54	44	25	49	63	21	43	57
2010-2011	38	64	35	46	80	59	41	24	51	68	23	48	52
2011-2012	39	67	42	28	83	62	42	30	50	84	22	47	54
2013-2014	37	78	47	31	81	66	34	62	32	78	22	40	66
2014-2015	31	84	48	19	66	59	30	66	34	65	22	41	67

Source: World Economic Forum

2. Conceptual Framework

This research is most relevant to the framework discussed in Microeconomics of Competitiveness first introduced by Professor Michael E. Porter, Harvard Business School. In his well-known 1998 paper, "Clusters and the New Economics of Competition," Professor Porter explains how economic clusters help with enhancing competitiveness of a region. The benefits of cluster development include, for instance, increasing productivity, providing better access to employees, suppliers, public goods, and specialized information, as well as promoting innovation. (Porter, 1998) In analyzing clusters, a model known as the "Diamond Model" has been proposed. The Diamond Model, depicted in Figure 2, describes four key attributes that work individually and together to create competitive advantage of clusters in a nation. The attributes are i) factor conditions: the nation's ability to acquire quality inputs such as skilled labor, natural resources, infrastructure; ii) demand conditions: sophisticated and demanding local needs for the industry's product or service; iii) related and supporting industries: the existence of competitive suppliers and related industries in the same or nearby location, and iv) firm strategy, structure, and rivalry: local regulations, strategic policies, and incentives that encourage productivity and investment, and presence of sufficient domestic competition. (Porter, 1990) The Diamond Model will later on be applied when analyzing the EEE industry in Thailand.

Figure 2 Michael E. Porter's Diamond Model



Source: Michael E. Porter, 1990

3. Data Collection

To understand the factors contributing to the success of the EEE industry in Thailand and to investigate the current challenges facing the industry's and the nation's competitiveness, relevant data were collected from both primary and secondary sources. Primary sources include in-depth interviews with executives at both public and private institutes: the National Electronics and Computer Technology Center (NECTEC), major hard disk drive companies, the Thailand Board of Investment (BOI), the Electronic Computer Employers' Association, the Electrical and Electronics Institute of Thailand (EEI), industrial zone, and companies located inside industrial zones. Additionally, surveys were distributed to and responded by representatives of companies located in industrial zones. Secondary sources are international organizations, government institutes, as well as private institutes, who provide publicly available data related to Thailand's economic and development indicators, the Thai EEE industry, competitiveness index, confidence index, and sentiment index. These sources are for instances the World Bank, the World Economic Forum, the Asian Development Bank, the Thailand Board of Investment, the Bank of Thailand, the NECTEC, and the EEI.

The data collected from secondary sources are cited throughout this paper where relevant and appropriate. The data collected from primary sources, on the other hand, are analyzed and discussed mostly in Section 6.

4. Overview of Thailand's Competitiveness

During the late 1980s and early 1990s, the Thai economy enjoyed high economic growth rate of 8-9% per year. However, this economic boom period came to an end when the country was hit by the "Tom Yum Goong Crisis" in 1997, after which the Thai economic growth has been moderate. Several years after its slow recovery from the 1997 financial crisis, Thailand's economy went through a series of economic downturns caused by the global financial crisis in 2008, the flood in 2011, and political instability in 2010 and 2013. Since then, the Thai economy has not been catching up so well with other Asian developing economies. (World Bank, 2015b)

The Bank of Thailand admitted that Thailand's economy was stagnant in 2014, especially during the first half of the year, due to a combination of low domestic demand and external challenges. However, after more clarity of the political situation was observed in the second half of the year, private consumption and investment picked up slightly in some sectors. The Bank of Thailand reported a positive outlook for the Thai economy in 2015 that it would continue to recover at an annual growth rate of 4 percent, driven mainly by private consumption, investment, and government spending. Exports, on the other hand, were projected to grow by only one percent in 2015 as the country's major trading partners, such as Europe and Japan, are slowly recovering economically as well. (The Government Public Relations Department, 2015)

Despite its economic and political challenges in recent years, Thailand has recently been reported as having the lowest "misery index" of 2015 among the 51 countries surveyed by Bloomberg. In other words, the Thai economy was recognized as the happiest economy in the world. The calculations for misery index were based on the assumption that inflation and unemployment are two factors that make consumers unhappy. With its unusually low unemployment rate, currently below 1 percent, and relatively low inflation, targeted by the Bank of Thailand at 2.1 ± 1.5 percent annual average for 2015, Thailand's misery index was given a score of merely 1.6, the lowest among the countries surveyed. Following Thailand are Switzerland, Japan, South Korea, and Taiwan, in the order. (Bloomberg, 2015)

As for foreign investment, the Thailand Board of Investment reported the results from the 2014 Foreign Investor Confidence Survey, collected from 600 foreign companies investing in Thailand, that for 2014-2015, 74% of the respondents plan to maintain their investment level; 24% plan to expand their investment level; 2% plan to reduce their investment; and none of the respondents intend to withdraw their investment from Thailand. The Foreign Investor Confidence was associated with Business Sentiment Index (BSI) calculated based on six indicators: total revenue, domestic sales, international sales, profits, liability, and total investment. The survey also identified factors that have had the greatest positive impact on foreign investment as sufficient suppliers, sufficient raw materials or parts, sufficient overall infrastructure, supportive investment incentives, and reasonable cost of skilled labor. On the other hand, the decisions to reduce investment level were greatly influenced by political instability, high minimum wage, high cost of skilled labor, instability of the Thai economy, and obscurity of government procedures. It was also noted that about 18% of the respondents plan to expand their investment outside of Thailand, mostly to China, Vietnam, Indonesia, Myanmar, and Laos, respectively. (BOI, 2015)

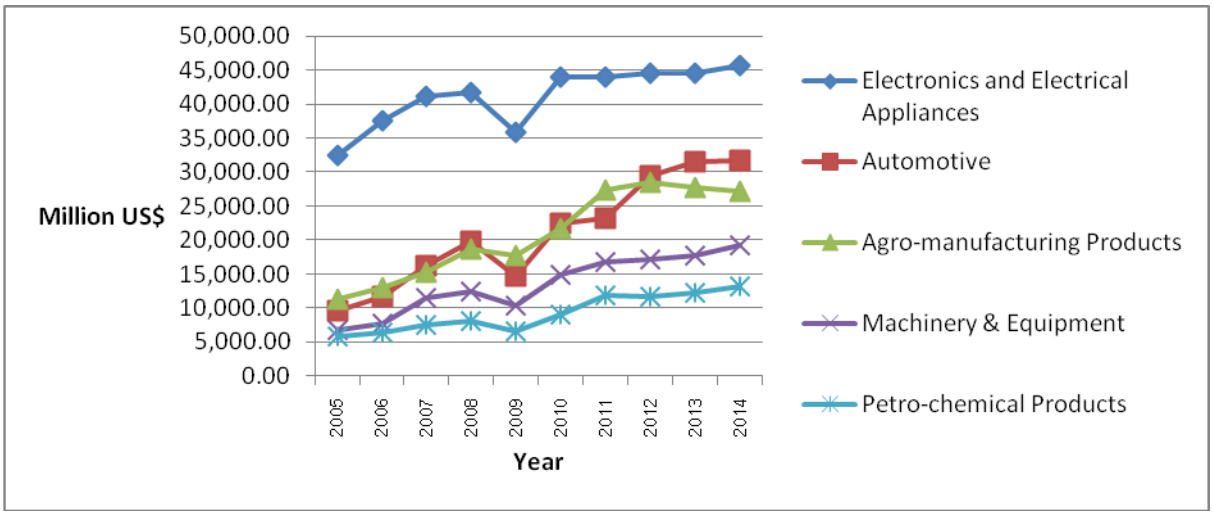
Overall, Thailand is endowed with abundant natural resources, an agriculture-friendly climate, an attractive size of population, and decent economic indicators, especially unemployment and inflation rate. As evident by the most recent Global Competitiveness Index (Figure 1), Thailand's score for the Market Size and Macroeconomic Environment pillars are relatively high, compared to the other pillars. The lowest scores were reported on the pillar of Innovation, Institutions, Technological Readiness, and Labor Market Efficiency, respectively. It is also worth noting that for all of these pillars, with an exception of Technological Readiness, the ranking over years from 2009 to 2015 has been worsened (Table 2). This observation suggests that the major challenges currently facing Thailand are political situation, the development of technology and innovation, as well as labor skills and productivity.

5. EEE Industry in Thailand

The Electrical and Electronic Equipment (EEE) sector has long been the major source of export revenues of Thailand. As presented in Figure 3, the electronics combined with the electrical appliances product group contributed to the biggest portion of Thailand's export revenues every single year for the past ten years. The other top product groups for export revenues include Automotive, Agro-manufacturing, Machinery and Equipment, and Petro-chemical products, respectively. In 2011, it was estimated that the whole EEE industry generated 55 billion US$ in export revenues, contributing to approximately 24% of Thailand's total annual export revenues. Major export destinations were mostly in ASEAN (17%), China (14%), EU (14%), US (13%), Hong Kong (12%), and Japan (11%). Thailand's major EEE products include hard disk drives (HDD), Integrated Circuit (IC), RFID, Automotive Electronics, air conditioning, and refrigerators (BOI, 2013).

It should be noted from Figure 4, however, that the recent growth in the exports of the EEE products has been almost stagnant. While from 2005 to 2008, the export revenues from the EEE products grew about 28.5 percent, during the past five years from 2010 to 2014, the export revenues only grew about 3.6 percent. In fact, Thailand has been gradually taking less share of the world's EEE market from 2010 through 2013: the share was 1.48% in 2010, 1.43% in 2011, 1.35% in 2012, and 1.30% in 2013. (UN Comtrade, 2015)

Figure 3 Thailand's major export product groups



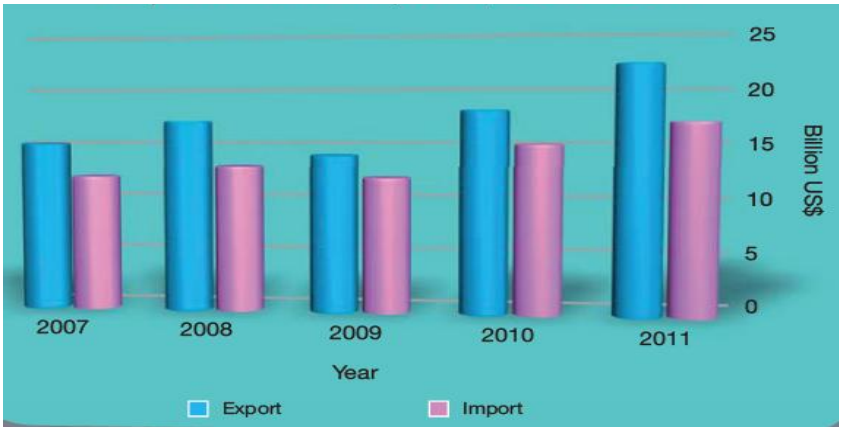
Source: UN Comtrade

Below, the two main product groups in the Thai EEE industry: electrical appliances and electronics, are discussed in further detail.

5.1 Electrical appliances

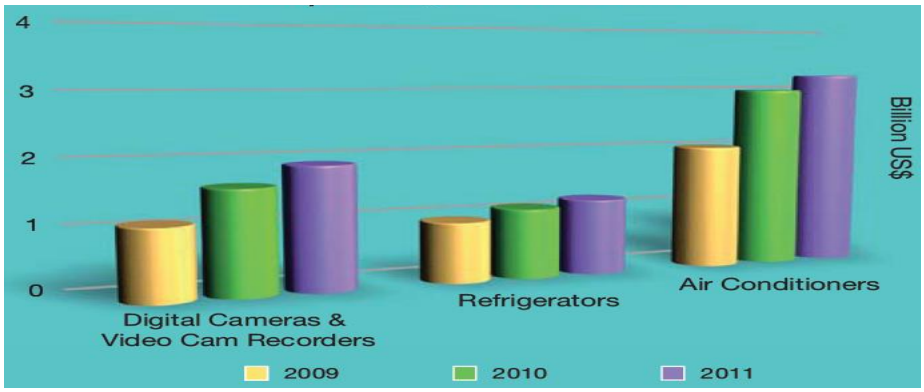
Thailand is the largest ASEAN production base for electrical appliances, the world second largest producer of air conditioning units, and the fourth largest producer of refrigerator. As shown in Figure 4, the export value of electrical appliances was 22 billion US$ and the import valued 18 billion US$ in 2011. The major export destinations were ASEAN (19%), Japan (14%), the EU (13%), China (6%), and Hong Kong (5%) (BOI, 2013). In 2009-2011, the key electrical appliances products were air conditioners, refrigerators, and digital cameras & video camera recorders, as shown in Figure 5.

Figure 4 Thailand's Electrical Appliances Exports and Imports, 2007-2011



Source: Thai Electrical and Electronics Institute

Figure 5 Major Electrical Appliance Products for Thailand's Exports in 2009-2011



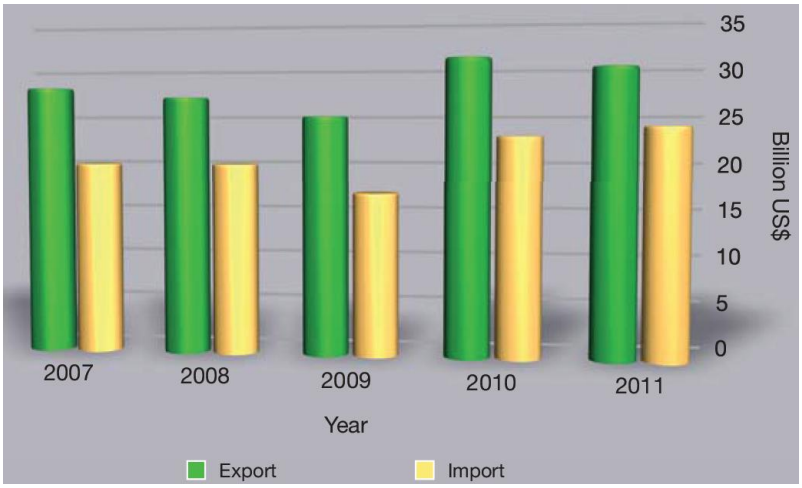
Source: Thai Electrical and Electronics Institute

Thailand was successful at attracting world-class companies, totaling over 800 in number, to come invest in electrical appliances production plants in the country. About half of these companies are Japanese, including JVC, Sony, Nikon, Pioneer, Panasonic, Canon, Sharp, Hitachi, Mitsubishi, and Toshiba.

5.2 Electronics:

The export revenue from the electronics industry was approximately 31 billion US$ in 2011. The industry had been generating trade surpluses and had grown about 10% from 2007 to 2011. The primary destinations for electronic exports were China (18%), Hong Kong (17%), ASEAN (16%), the EU (14%), and the US (14%). (BOI, 2013)

Figure 6 Thailand's Electronic Products Exports and Imports, 2007-2011



Source: Thai Electrical and Electronics Institute

The major export products were hard disk drive (HDD) and integrated circuits (IC), which accounted for 34% and 26 % of total electronics export in 2011, respectively. Thailand was the world's largest exporter of hard disk drives, typically took about 40-45% of the global market share. Major companies in this industry include Western Digital, Seagate, Hitachi, and Toshiba. Thailand's IC and semiconductor industries are also among the largest in Southeast Asia. The world-class companies in these sectors who have invested in Thailand include Fujitsu from Japan, LG Electronics from Korea, Seagate from the US, and Philips Electronics from the Netherlands. These companies invested not only on manufacturing, but also on R&D and testing centers. Another electronic product with high potential is Radio-Frequency Identification (RFID), valued in Thailand at about 26.1 million US$ in 2011. The market for RFID is rapidly growing at above 20 percent annually. (BOI, 2013)

6 Thai EEE Cluster Analysis

According to Professor Michael E. Porter, a cluster should possess all four components in the Diamond Model discussed in Section 2. That is, for Thailand to have a competitive EEE cluster, the country should have i) all inputs – both labor and capital – necessary for the production of EEE products, ii) sophisticated and sufficient local demand for EEE products, iii) suppliers and supporting industries of the EEE industry located in the nearby location to the EEE manufacturers, and iv) competitive environments, rules, and incentives that encourage investment and productivity of the EEE industry. Based on these criteria and the collected data, Thailand may not actually have established a true EEE "cluster." Below, each component in the Diamond Model is further analyzed for the Thai EEE industry.

6.1 Factor conditions

Thailand is endowed with abundant natural resources, warm climate, port facilities, and basic infrastructure needed for the establishment of the EEE industry. However, what Thailand still seems to be lacking for further development of the industry are skilled labor and R&D activities. As discussed earlier, the most recent Global Competitiveness Report suggested that Thailand's labor market efficiency is low and the country's technological and innovative development is behind many Asian countries. Table 3 and Table 4 show evidence consistent with the WEF's ranking. Thailand's GDP growth for the past several years has been moderate. The public spending on education was relatively low and has just been adjusted up recently. On the other hand, Singapore and the People's Republic of China (PRC), whose educational system is most developed among the selected countries, are not currently spending too much on education because they had spent enough to achieve a high quality of education already. It might take Thailand several more years of a large spending on education to achieve the comparable quality. As for R&D spending, it is obvious that Thailand spent the least among the selected countries, and the R&D spending level has been very low (less than 0.5%) for the past ten years. The number of researchers in R&D per million people in Thailand is much lower than many of its counterpart Asian countries. It has been increasing very gradually since 2005.

Issues on education, skilled labor, and R&D in Thailand were raised by many interviewees. For example, an executive at a hard disk drive (HDD) company in Thailand expressed concerns that the quality of education in Thailand lags behind that of its neighbors, and that Thai labor force, even after graduating from colleges, do not have sufficient skills required for jobs in high-tech and innovative industries. He also mentioned that most high-tech HDD companies, when looking for a FDI destination, take each country's universities ranking into account. Since Thai universities are not among the top universities in Asia, Thailand is not a very attractive location for investments of high-tech and innovative industries. Out of all universities in Thailand, only two universities are ranked in the top 100 Asian Universities. One is ranked 50th; the other is ranked 82nd (Times Higher Education, 2014).

An executive at the National Science and Technology Development Agency (NSTDA) mentioned that they aim to increase the country's spending on R&D to be at least 1% of its GDP. However, there is another concern raised by an executive at a HDD company that most R&D activities done by the NSTDA are on improving the efficiency of the production processes, rather than on developing innovative products.

Based on the data collected by surveys, several companies located in an industrial zone in Thailand stated that they have actually been offered incentives to invest on specific technology and R&D, but still very few companies really invested a significant amount. This may imply that either such incentives offered by the zones are not strong enough to motivate R&D activities, or there are other more important obstacles, not addressable by the zones, which make it difficult to conduct more R&D activities.

Table 3 Key Development Indicators of Thailand, 2005-2013

Year	GDP (million US$)	GDP growth (annual %)	GDP per capita (US$)	Public spending on education (% of GDP)	Research and development expenditure (% of GDP)	Researchers in R&D (per million people)
2005	176351.9484	4.604698946	2689.953147	4.22818	0.23498	312.7846
2006	207088.8285	5.092898713	3143.235855	4.3373	0.24919	-
2007	246976.8702	5.044316148	3737.717255	3.83607	0.21378	323.7439
2008	272577.7993	2.484300401	4118.401435	3.75055	-	-
2009	263711.2449	-2.329848588	3978.905381	4.12553	0.25056	331.9385
2010	318907.9301	7.810512395	4802.662758	3.75264	-	-
2011	345672.2321	0.077086894	5192.118907	5.78779	-	-
2012	365965.8158	7.667173799	5479.76058	7.56895	-	-
2013	387252.1643	1.766353603	5778.977216	-	-	-

Source: World Development Indicators

Table 4 Public Spending on Education, R&D Expenditure, and Researchers in R&D per million people in Selected Asian Countries

Country	Public Spending on Education (% of GDP)	Research and development expenditure (% of GDP)	Researchers in R&D (per million people)
Singapore	3 (in 2013)	2 (in 2012)	6,438 (in 2012)
Malaysia	6 (in 2011)	1 (in 2011)	1,643 (in 2011)
People's Republic of China	4.3 (in 2012)	2 (in 2012)	1,020 (in 2012)
Thailand	8 (in 2012)	0.37 (in 2011)	332 (in 2009)
India	3 (in 2012)	1 (in 2011)	160 (in 2011)

Source: World Bank, Ministry of Education of the People's Republic of China, National Bureau of Statistics of China, National Science Technology and Innovation Policy Office (Thailand)

6.2 Demand Conditions

As noted previously in Section 5, the EEE industry in Thailand plays an important role in the country's economy as the major driver of the export revenues. Additionally, the value of exported EEE products accounted for the majority of the total value of the industry the Thailand. This information suggests that the EEE industry in Thailand primarily serves the international market, rather than the domestic market, which is consistent with what was learned from the interviews with company and organization executives. It is then implied that the demand conditions for the EEE industry in Thailand are not well developed, posing difficulties for the true cluster development. While Thailand's population is among the largest in Southeast Asia, it is not comparable to the world's market. Together with the fact that the technological readiness, education, and R&D activities of the country are still low, it is hard to expect the local demand to be demanding and sophisticated enough to drive the EEE industry to strive to improve productively and innovatively.

6.3 Related and Supporting Industries

According to interviews with companies, low- to medium-tech EEE companies in an industrial zone can find local suppliers nearby. However, for hi-tech EEE products, some parts may need to be imported from other countries, such as the EU or the headquarter of the company, since R&D facilities are typically not established in Thailand and Thai labor does not have high skills to produce highly specialized parts locally.

6.4 Firm Strategy, Structure, and Rivalry

Among the four components of the Diamond Model, this component is probably what Thailand's EEE industry has currently possessed the most. There have been a number of government policies aimed to support the development of the EEE industry. For example, the government established industrial zones and offered different levels of tax incentives based on economic and social factors (e.g. earnings of population, availability of facilities) of their

locations to promote the expansion of facilities to remote areas of the country. The development of these industrial zones was to encourage manufactures and suppliers to locate in proximity in order to enhance communications and reduce logistics costs in the supply chain. It was also expected that existence of industrial zones would help increase collaboration in terms of human resource development and sharing technological innovations. Most of the industrial zones in Thailand are privately owned, developed, and managed.

There are three major industrial parks located close to Bangkok:

- Nava Nakorn, located in Pathum Thani, is particularly attractive to suppliers of companies who are already in the zone. Currently, the zone is home to over 200 foreign and domestic companies.
- Rojana Ayutthya Industrial Park, a Thai-Japanese joint venture, is a 30-minute drive away from Bangkok. It has very large facilities which can accommodate manufacturers of sizable products such as Honda Auto assembly.
- Amata Nakorn is located in Chonburi, in the heart of eastern seaboard of Thailand which has convenient access to a major port of Thailand, Laem Chabang.

In addition to industrial zones, the establishment of the NECTEC and the EEI were part of the government's initiatives to stimulate the growth and development of the EEE industry. The National Electronics and Computer Technology Center (NECTEC), which is a statutory government organization under the National Science and Technology Development Agency (NSTDA), Ministry of Science and Technology, was founded in 1986 to encourage technology transfers and collaborations between private and public sectors in the field of electronics and computer technologies. The mission of NSTDA overall is to promote research and development activities, technology transfer, human resources development, and infrastructure development for the field of science and technology. In 1998, the Electrical and Electronics Institute (EEI) was established under the Ministry of Industry. The EEI provides industry knowledge, conducts safety tests for the EEE parts or products, as well as promotes and supports the development and export of the EEE products.

To support the human resource development with specific skillsets demanded by the EEE industry, some training programs were initiated. For example, in 2006, Western Digital (Thailand), with support from BOI and NECTEC, established the Hard Disk Drive Technology Training Institute (HTTI) at King Mongkut's University of Technology Thonburi to train engineers and technicians from WD and suppliers. According to an interviewee with a BOI executive, there are other institutes who support training programs and research needed for the high-tech development. For example, NSTDA has collaborations with universities; Electrical and Electronics Institute (EEI) also helps test quality of electrical products and promote technology upgrades.

Despite the existence of these government incentives and initiatives, technology transfers, R&D activities, and the development of high skill sets still seem to be insufficient according to feedback from the private sectors. This should serve as a call for an attention from the public sector to the review and performance evaluation of the existing policies.

As for the local competitive environment, the presence of many suppliers, manufacturers, distributors, and retailers of the EEE industry in Thailand helps promote competition, which in turn encourages these players to strive for more productivity and innovation.

7. Policy Implications

Based on the cluster analysis in Section 6, it has been shown that the EEE industry in Thailand still lacks a few components required for a true cluster development, in particular those related to the factor conditions and demand conditions in the Diamond Model. The challenges in factor conditions and demand conditions that the Thai EEE industry is facing may seem like two different types of challenges: one relating to the inputs and the other relating to the demand. But in fact, after a closer look at the issues, those challenges are all originated from the same root cause which is the low quality of education. The lack of skilled labor, R&D activities, innovation, and sophisticated demand are all dependent on the productivity of the Thai population. Hence, they can all be resolved in a long run as long as the Thai educational system has been significantly improved, especially in the field of science and technology. It is a good sign to see that the Thai government is currently spending a substantial portion of its budget on education, even higher than many developed countries. What is more important though is to consistently monitor the impact of this expenditure to make sure that the benefit is worth the investment. This would require a careful and transparent planning of the budget.

In a short run, it should pay off to promote more collaboration between universities and the industry. This is an initiative that the interviewed government institutes claimed has been going on, but conflicting with the private sector's point of view that such collaboration is very rare and is not very effective. Given that the current number of Thai researchers is not sufficient, it might be necessary in a short run to offer more opportunities for qualified foreign nationals to work with Thai researchers, and make the work environment in Thailand more attractive to high-caliber labor.

Another initiative that should be considered is for the government to enforce technology transfers from foreign firms investing in Thailand. As admitted by an executive in an industrial zone, it is believed that technology transfers rarely take place inside the zone, and that if one day these foreign companies relocate their production base to another country, the left-behind Thai labor is not likely to be able to continue producing the products by themselves. Certain forms of technology transfers agreement should be requested in exchange for tax incentives and the expected profits from investing in Thailand.

8. Conclusion

This research examines the competitiveness of Thailand by focusing on a case of the Electrical and Electronic Equipment (EEE) industry. Based on the Global Competitiveness Report, Thailand is not doing well in the dimension of labor market efficiency, institutions, and innovation. The impact of the country's underperformance in these areas is likely to cause challenges in the EEE industry. The EEE sector has long been the biggest driver of the country's export revenues. However, recently it has been observed that the growth of the

sector has been almost stagnant even though the world's EEE market is rapidly growing and moving towards more advanced, highly innovative products.

According to a careful cluster analysis of the Thai EEE industry, it has been found that the EEE industry still lacks a few components required for the development and the competitiveness of a cluster. Most missing attributes are related to the factor conditions and demand conditions in the Diamond Model.

To help promote the EEE cluster in Thailand, it is recommended that the public and private sectors heavily focus on improving the quality of the educational system, especially in the field of science and technology. Moreover, the government should consider imposing a technology transfer agreement on firms interested in investing in Thailand to accelerate the improvement of labor skills.

References

ADB. (2015). GIS Data. Retrieved Jan 30th, 2015, from http://www.gms-eoc.org/gis-data?cat=7

ASEAN Secretariat (September 7, 2014). Retrieved from http://www.asean.org.

Bloomberg (March 3, 2015). The 15 Happiest Economies in the World. Retrieved from http://www.bloomberg.com/news/articles/2015-03-03/the-15-happiest-economies-in-the-world

BOI (2013). Thailand's Electrical and Electronics Industry. Bangkok, Thailand Board of Investment.

BOI (March 9, 2015). Summary Report 2014 Foreign Investor Confidence Survey. Retrieved From http://www.boi.go.th/upload/BOI_Executive_Summary_English_Final_23809.pdf.

Porter, M. E. (1990). The Competitive Advantage of Nations. New York: Free Press.

Porter, M. E. (1998). Clusters and the New Economics of Competition. Harvard Business Review, 77-90.

The Government Public Relations Department (January 29, 2015). Positive Outlook for Thai Economic Growth in 2015. Retrieved from http://thailand.prd.go.th/view_news.php?id=7617&a=2.

UN Comtrade (March 9, 2015). UN Comtrade Database. Retrieved from http://comtrade.un.org/data/

World Bank (2015a, March 9). Data. Retrieved from http://data.worldbank.org/.

World Bank (2015b, March 9). Thailand Overview. Retrieved from http://www.worldbank.org/en/country/thailand/overview.

World Economic Forum (2015). The Global Competitiveness Report 2009-2010.

World Economic Forum (2015). The Global Competitiveness Report 2010-2011.

World Economic Forum (2015). The Global Competitiveness Report 2011-2012.

World Economic Forum (2015). The Global Competitiveness Report 2013-2014.

World Economic Forum (2015). The Global Competitiveness Report 2014-2015.

การเตรียมความพร้อมของ CFO ไทยต่อการเข้าสู่ AEC

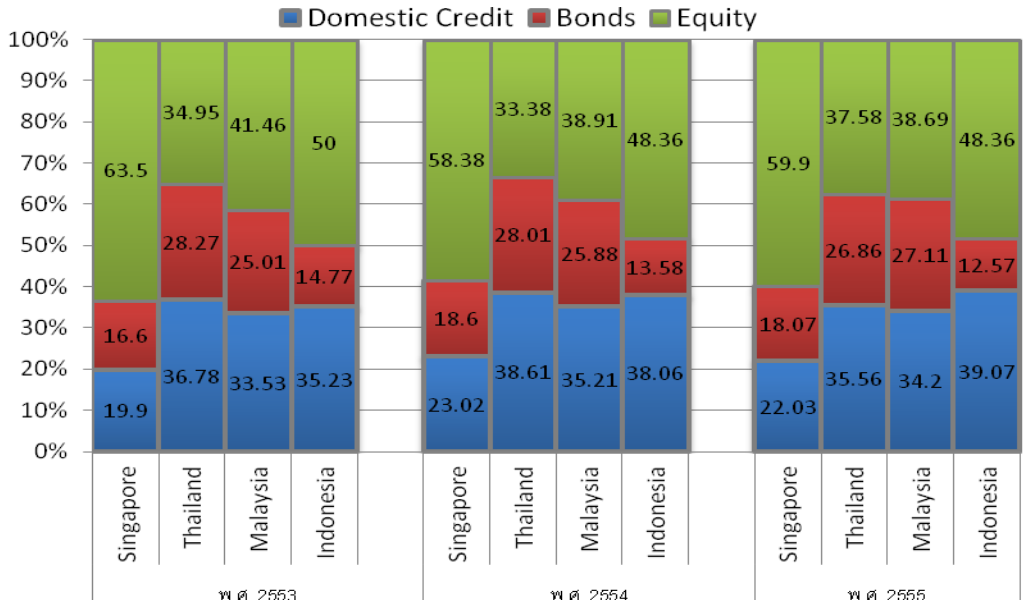
เอกชัย นิตยาเกษตรวัฒน์[1]

ภายในวันที่ 31 ธันวาคม 2558 ประเทศในอาเซียน (ASEAN) 10 ประเทศซึ่งประกอบด้วย ไทย สิงคโปร์ มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย บรูไน เวียดนาม กัมพูชา ลาว และพม่า จะรวมตัวกันภายใต้กรอบประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community: AEC) ทั้งนี้เพื่อให้เกิดผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจร่วมกัน เช่นการสร้างอำนาจการต่อรองกับประเทศคู่ค้าในภูมิภาคอื่น ๆ โดยมีข้อตกลงในแนวทางที่จะทำให้ AEC เป็นตลาดและฐานการผลิตเดียวกันของกลุ่มประเทศ ASEAN ซึ่งจะทำให้ AEC มีขีดความสามารถในการแข่งขันสูงขึ้นเมื่อเทียบกับเขตเศรษฐกิจอื่น ๆ และจะทำให้ประเทศใน ASEAN เองมีพัฒนาการทางเศรษฐกิจที่สูงขึ้น มากกว่าในกรณีที่แยกกันพัฒนา

เมื่อพิจารณาด้านธุรกิจการเงิน ตลอดจนการพัฒนาด้านตลาดการเงิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านตลาดทุน ซึ่งประเทศในกลุ่ม ASEAN เช่น สิงคโปร์ มาเลเซีย ไทย และอินโดนีเซีย มีการพัฒนาของตลาดทุนในระดับที่มีการใช้ประโยชน์จากตลาดทุนค่อนข้างมาก โดยประเทศเหล่านี้มีสัดส่วนของการระดมทุนผ่านตลาดทุนมากกว่าการกู้จากสถาบันการเงิน ที่มักจะเป็นแหล่งระดมทุนหลักของประเทศกำลังพัฒนาหรือประเทศในกลุ่มตลาดเกิดใหม่ (Emerging Markets) ที่ตลาดทุนยังไม่ได้พัฒนาเท่าที่ควร โดยในปี 2555 สิงคโปร์มีสัดส่วนการระดมทุนผ่านตลาดทุนมากที่สุดประมาณ 78% รองลงมาคือมาเลเซียมีสัดส่วนประมาณ 66% ใกล้เคียงกับประเทศไทยซึ่งมีสัดส่วนประมาณ 64% ส่วนอินโดนีเซียมีสัดส่วนประมาณ 61%

[1] รองศาสตราจารย์ ประจำคณะบริหารธุรกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ประจำปี 2558

สัดส่วนการระดมทุนของ 4 ประเทศ ใน ASEAN



Source: Asianbondsonline

การรวมกลุ่มของ AEC จะช่วยให้ตลาดทุนของประเทศต่างๆ ในกลุ่มมีการพัฒนามากขึ้น ทำให้การระดมทุนผ่านตลาดทุนในภูมิภาคนี้มีความสำคัญมากขึ้นเรื่อยๆ จากเป้าหมายในการเป็นตลาดและแหล่งการผลิตเดียวกัน ประเทศต่างๆ ในกลุ่มสามารถมีการระดมทุนผ่านตลาดทุนของประเทศอื่นๆ ในกลุ่ม ทำให้ตลาดทุนในกลุ่มนี้มีขนาดที่ใหญ่ขึ้นและมีคุณภาพที่ดีขึ้น ภาคธุรกิจในกลุ่มประเทศ AEC จึงต้องพัฒนาตัวเองให้มีความสามารถในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากภาคการเงินของ AEC ให้มากที่สุด และประธานเจ้าหน้าที่ฝ่ายการเงิน (Chief Financial Officer: CFO) ซึ่งเป็นผู้ที่มีหน้าที่และความรับผิดชอบด้านการเงินของบริษัทจะมีบทบาทและความสำคัญต่อการเจริญเติบโตและขีดความสามารถในการแข่งขันของบริษัทมากยิ่งขึ้นเมื่อมีการรวมตัวของ AEC อย่างเป็นรูปธรรม

Chief Financial Officer (CFO) หรือผู้บริหารระดับสูงด้านการเงิน เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการช่วยกำหนดกลยุทธ์ขององค์กรเพื่อให้เติบโตอย่างมั่นคง CFO เป็นตำแหน่งที่ขึ้นตรงต่อประธานบริษัท ทำหน้าที่ดูแลหน่วยงานด้านบริหารการเงิน (Treasurer) และหน่วยงานด้านบัญชี (Controller) CFO ที่เชี่ยวชาญต้องสามารถให้คำแนะนำต่อประธานบริษัทในความหมายของตัวเลขต่างๆ รวมทั้งดูแลการใช้เงินทุนและการหาเงินทุนขององค์กรให้มีประสิทธิภาพสูงสุด CFO ต้องเป็นผู้ที่เข้าใจในธุรกิจ มีความรู้เรื่องระบบบริหารความเสี่ยง ซึ่งเป็นหัวใจในการสร้างความเติบโตและสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับองค์กร นอกจากนี้ยังสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่องค์กรจากวิกฤตการณ์ต่างๆ ที่สามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา และฉับพลันในกระแสโลกาภิวัตน์

บทบาท หน้าที่ และความรับผิดชอบของ CFO

หน้าที่ความรับผิดชอบของ CFO ซึ่งได้รับมอบหมายจากคณะกรรมการบริหาร (Executive Board) คือต้องดูแลในเรื่องบัญชีและการเงินทั้งหมด มีหน้าที่ในการวางวัตถุประสงค์ นโยบาย กระบวนการและขั้นตอน ตลอดจนบททดสอบทางการเงิน เพื่อให้บริษัทสามารถมั่นใจ และมีภาพรวมทางการเงินที่สามารถดำเนินงานได้อย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้จากบทความ “What Are the Top Ten CFO Responsibilities?” ของ Chris Anderson[2] ซึ่งได้เผยแพร่ผ่านบริษัท Bizmanualz บริษัทที่ให้คำปรึกษาทางด้านนโยบาย การจัดหาและกระบวนการดำเนินงาน จากประเทศสหรัฐอเมริกา ได้สรุปบทบาท หน้าที่ และความรับผิดชอบของ CFO ใน 10 ด้านดังต่อไปนี้

1. **ด้านกระแสเงินสด (Cash Flow)** โดย CFO มีหน้าที่ควบคุมปริมาณกระแสเงินสดตลอดทั่วทั้งบริษัท ต้องเข้าใจที่มาและแหล่งการใช้ไปของเงินสด และดูแลความสม่ำเสมอในการระดมทุน การออกหลักทรัพย์ และการประเมินมูลค่าสินทรัพย์ นอกจากนี้ CFO มีหน้าที่ในการจัดสรรปันส่วนเงินสด และสินทรัพย์เทียบเคียงเงินสดของบริษัทไปให้แผนกต่างๆ CFO ยังมีบทบาทหน้าที่ในการกำหนดนโยบายทางบัญชี จัดการด้านเจ้าหนี้และลูกหนี้การค้า เช่นการเรียกเก็บหนี้ รวมทั้งการชำระหนี้ ตลอดจนข้อบังคับทางการเงินอื่นๆ โดยกระแสเงินสดของบริษัทนั้นมีความสำคัญต่อความอยู่รอดของบริษัท และเป็นบทบาทที่สำคัญอันดับแรกของ CFO
2. **ด้านภาระหนี้สินของบริษัท (Company Liabilities)** โดย CFO ต้องเข้าใจในส่วนหนี้สินของบริษัททั้งหมด ต้องศึกษารายละเอียดของสัญญาและข้อกฎหมายในตัวหนี้สิน กฎหมายและข้อบังคับด้านภาษี และหนี้สินที่ซ่อนไว้ในรูปของภาระผูกพันต่างๆ เช่น การเช่าซื้อและการประกัน CFOต้องบริหารหนี้สินให้สอดคล้องกับความคาดหวังของคณะกรรมการบริหาร
3. **ด้านผลการดำเนินงานขงบริษัท (Company Performance)** โดย CFO ต้องเข้าใจแผนธุรกิจว่าจะสร้างมูลค่าแก่บริษัทได้อย่างไรและแปลงความเข้าใจออกมาเป็นแผนการดำเนินงานที่สามารถวัดผลได้ CFO ต้องสามารถใช้เครื่องมือในการประเมินผลต่างๆ เช่น Balance Scorecard และ Dashboards นำมาวิเคราะห์งบการเงินและอัตราส่วนทางการเงิน แล้วสื่อสารให้คนทั้งภายในและภายนอกองค์กรเข้าใจ รวมทั้งต้องอธิบายเปรียบเทียบว่าบริษัทคาดหวังอย่างไร และศักยภาพของบริษัทใน ปัจจุบันเป็นอย่างไร

[2] Bizmanualz, What Are the Top Ten CFO Responsibilities? [Online], 21 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2558. แหล่งที่มา http://www.bizmanualz.com/blog/what-are-the-top-ten-responsibilities-of-a-new-cfo.html

4. **ด้านกำกับดูแลฝ่าย (Department Supervision)** โดย CFO จะควบคุมทั้งด้านบัญชี การเงิน และเทคโนโลยีสารสนเทศ (Information Technology: IT) ซึ่ง CFO จะต้องเข้าใจด้านการควบคุมเอกสารผ่านระบบ IT ควบคู่กันไป
5. **ด้านความสัมพันธ์กับตลาดการเงิน (Financial Market Relationships)** บทบาทของ CFO นั้นต้องคอยติดต่อกับวาณิชธนกิจ นักวิเคราะห์ และผู้ถือหุ้น เป็นตัวกลางระหว่างบุคคลอื่นๆ เพื่อเชื่อมต่อข้อมูลไปยังประธานบริษัท ดังนั้น CFO จึงต้องสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับบุคลากรในตลาดการเงิน เพื่อเพิ่มความสะดวกในการดูแลข้อตกลงและสัญญาเงินกู้หรือให้กู้ทั้งกับธนาคารพาณิชย์และนักลงทุนสถาบันอื่นๆ นอกจากนั้น CFO ยังมีบทบาทในการลงทุนของพนักงานในหุ้นบริษัท เช่นการดูแลระบบ Incentive Stock Option Plan เพื่อให้พนักงานมีส่วนร่วมด้านการเงินและด้านการดำเนินงานของบริษัท
6. **ด้านการระดมทุน (Financing or Raising Capital)** หน้าที่ในการจัดหาแหล่งระดมทุนของบริษัทถูกมองว่าเป็นหน้าที่หลักของ CFO ซึ่ง CFO ต้องทำความเข้าใจในโครงสร้างเงินทุน (Capital Structure) ของบริษัท และต้องวางแผนทางการเงินในระยะยาว โดยจะต้องเจรจาจัดหาแหล่งเงินทุนในแต่ละปี ดังนั้น CFO จึงต้องวางแผนทางการเงินระยะยาว และพัฒนาทางเลือกทางการเงินที่หลากหลาย
7. **ด้านข้อผูกพันทางการเงิน (Financial Obligation)** โดย CFO ต้องเป็นคนที่ยืนยันและตรวจสอบข้อบังคับกฎหมายด้านการเงิน เช่นสัญญาการส่งมอบวัตถุดิบ สัญญาด้านสินทรัพย์ IT สัญญาการให้บริการ และกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวพันกับสินทรัพย์ทางการเงิน
8. **ด้านควบคุมการจดบันทึก (Record Control)** CFO ยังมีหน้าที่ตรวจสอบด้านการเงินและรายละเอียดธุรกรรมที่เกี่ยวข้อง เช่นการประมูลซื้อสินทรัพย์และสัญญาเช่าซื้อ โดย CFO มีหน้าที่ตรวจสอบความพร้อมในการทำสัญญา และทำรายงานสรุป รวมทั้งเตรียมเอกสาร เพื่อให้องค์กรทั้งภายในและภายนอกเข้ามาตรวจสอบได้ ดังนั้น CFO จะต้องสร้างความมั่นใจว่าบริษัท ได้ทำตามกฎหมายมาตรฐานข้อบังคับด้านการเงินและบัญชีต่างๆ เช่น มาตรฐานบัญชีการเงินระหว่างประเทศ (International Financial Reporting Standard: IFRS) และ หลักการบัญชีที่ยอมรับกันทั่วไป (Generally Accepted Accounting Principles: GAAP) เป็นต้น
9. **ด้านความสัมพันธ์กับผู้ถือหุ้น (Shareholder Relations)** โดย CFO มีหน้าที่ในการกำหนดนโยบายการจัดการและการให้ข้อมูลแก่ผู้ถือหุ้น รวมทั้งรายงานประจำปีทั้งก่อนและหลังการสอบทานและการตรวจสอบ

10. ด้านการทำแผนงบประมาณและการควบคุมค่าใช้จ่าย (Budgeting and Expense Control) CFO มีหน้าที่ควบคุมต้นทุนกิจการเทียบกับแผนที่วางไว้ สะท้อนถึงประสิทธิภาพขององค์กร

ซึ่งนอกเหนือจากหน้าที่หลัก 10 ประการแล้ว สิ่งสำคัญที่ CFO ควรเตรียมความพร้อมเพื่อรับกับการเปลี่ยนแปลงในธุรกิจและเพื่อให้ได้ CFO ที่มีคุณสมบัติตามที่คาดหวัง จึงได้สรุปประเด็นสำคัญจากงานเสวนา KPMG CFO Summit 2012: CFO of The Future โดยจากมุมมองของประธานเจ้าหน้าที่บริหาร (Chief Executive Officer: CEO) ซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาโดยตรงของ CFO เห็นว่า CFO มีหน้าที่ในการรวบรวมข้อมูลทางด้านต่างๆ โดยเฉพาะด้านทางการเงิน เพื่อนำเสนอข้อมูลที่ถูกต้องแก่ CEO เพื่อใช้ในการตัดสินใจกำหนดทิศทางและกลยุทธ์ขององค์กร โดยเมื่อองค์กรมีขนาดใหญ่ขึ้นความท้าทายของ CFO ก็ต้องเพิ่มขึ้น ดังนั้นบทบาทของ CFO นั้นจะต้องขยายครอบคลุมไปในเรื่องที่กว้างขึ้น ความรู้ทางด้านบัญชีหรือภาษีจึงไม่เพียงพออีกต่อไป โดยเฉพาะปัจจุบันวาณิชธนากร (Investment Banker: IB) หลายๆ คนเริ่มเข้ามาเป็น CFO ในบริษัทต่างๆ มากขึ้น ทำให้อาจจะขาดประสบการณ์เรื่องการบริหารธุรกิจ ซึ่งทำให้ไม่คำนึงถึงความเสี่ยงในด้านต่างๆ อย่างเพียงพอ

ความคาดหวังของ CEO คือ CFO จะต้องสามารถให้ข้อมูลทุกด้านกับ CEO ได้ตลอดเวลา สามารถคิดแทนเหมือนกับเป็น CEO และเข้าใจในภาพรวมของธุรกิจ เข้าใจรูปแบบธุรกิจ (Business Model) ที่สอดคล้องกันเป็นสิ่งเดียว และกำหนดกลยุทธ์เพื่อให้องค์กรเดินไปในทิศทางเดียวกันกับ CEO จึงจะทำให้ธุรกิจเติบโตได้ อีกทั้ง CFO ต้องเข้าใจถึงความเสี่ยงของธุรกิจว่ามีอะไรบ้าง และจะบริหารความเสี่ยงนั้นได้อย่างไร อีกทั้งต้องช่วยบริหารความเสี่ยงนั้นให้ได้รับผลตอบแทนสูงสุดภายใต้ความเสี่ยงที่ยอมรับได้ รวมถึงการกำกับดูแลกิจการที่ดี หรือมีบรรษัทภิบาล (Corporate Governance: CG) และสำหรับในเรื่องของ AEC ที่กำลังจะเกิดขึ้น CFO ต้องรู้และเข้าใจโครงสร้างภาษี กฎหมาย ตลาดเงินและตลาดทุน ของแต่ละประเทศเป็นอย่างดี เพื่อสร้างโอกาสในการลงทุน

การปฏิบัติหน้าที่เป็น CFO จึงเหมือนกับเป็นการเตรียมความพร้อมขึ้นสู่การเป็น CEO เนื่องจากได้ใกล้ชิดและเรียนรู้การ ทำงานและวิธีคิด ตลอดจนวิธีการตัดสินใจของ CEO ที่จะช่วยพัฒนา CFO ให้ขึ้นไปเป็น CEO ที่ดีได้ในอนาคต นอกเหนือจากนั้นได้มีประเด็นเกี่ยวกับทางด้านบริหารการเงินต่างๆ ที่ CFO ควรจะให้ความสำคัญ เพื่อการเพิ่มประสิทธิภาพของฝ่ายการเงิน ดังต่อไปนี้

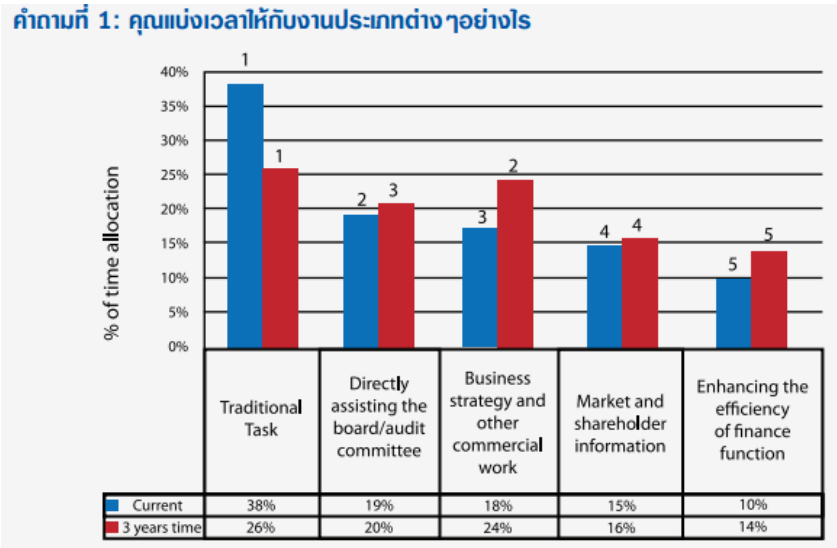
1. **การสร้างมูลค่าให้กับองค์กร (Corporate Value Creation)** โดยเฉพาะเรื่องของนักลงทุนสัมพันธ์ เนื่องจากกิจกรรมนักลงทุนสัมพันธ์นั้นจะเป็นส่วนช่วยในการเพิ่มผลประโยชน์สูงสุดให้แก่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับองค์กร ฝ่ายการเงินต้องมีหน้าที่ในการรวบรวมข้อมูลต่างๆ เพื่อสนับสนุนฝ่ายนักลงทุนสัมพันธ์ โดยต้องเป็นข้อมูลที่มีความน่าเชื่อถือ ตัวเลขทางการเงินที่ถูกต้อง สมบูรณ์ และสามารถสื่อคุณค่าไปยังนักลงทุนได้
2. **การวิเคราะห์ การคาดการณ์ การตัดสินใจทางธุรกิจเชิงกลยุทธ์ (Business Analysis, Forecasting, and Strategic Decision Making)** โดยการเน้นเรื่องของ การวิเคราะห์และการบริหารพอร์ตการลงทุนที่จะสามารถช่วยในการตัดสินใจแบ่งสัดส่วนเงินลงทุนเพื่อให้ได้ผลตอบแทนสูงสุด รวมถึงการเจรจาต่อรองเงื่อนไขทางการเงินที่สมเหตุสมผลที่สุด
3. **การบริหารความเสี่ยง (Risk Management)** CFO ต้องเข้าใจปัจจัยเสี่ยงทั้งภายในและภายนอกบริษัท และสามารถตั้งสมมติฐานได้อย่างแม่นยำเกี่ยวกับความน่าจะเป็นของสิ่งที่อาจเกิดขึ้นและผลกระทบต่อบริษัท เพราะการ บริหารความเสี่ยงที่ไม่มีประสิทธิภาพอาจนำมาซึ่งผลร้ายเกินความคาดหมาย และถ้ามีความเสี่ยงมากเกินไปก็จะทำให้มีต้นทุนที่เพิ่มขึ้น นอกจากนี้ CFO ควรให้ความสำคัญอย่างมาก กับ IT เนื่องจากการลงทุนทางด้าน IT นั้นเป็นการลงทุนที่สูง ต้องใช้งบประมาณเป็นจำนวนมาก CFO ต้องมีส่วนช่วยในการบริหารความคุ้มค่าและความเหมาะสมของเงินลงทุน อย่างไรก็ตามก็ต้องให้ความสำคัญกับขีดความสามารถในการแข่งขันของธุรกิจด้วย

นอกจากนี้ CEO ยังมีความคาดหวังต่อ CFO ในฐานะที่เป็นคู่คิดทางธุรกิจของ CEO ดังนั้น CFO จึงต้องบริหารงานด้วยความซื่อสัตย์ (Integrity) และจรรยาบรรณทางธุรกิจ (Code of Conduct) นอกจากนี้ CFO ยังต้องคำนึงถึงผลผลิต (Productivity) เพื่อให้การทำงานมีประสิทธิภาพ CFO ต้องมีความปรารถนาทางธุรกิจ (Passion to Business) และสามารถวิเคราะห์ธุรกิจ ความเสี่ยงและโอกาสขององค์กร

CFO ยังต้องพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างธุรกิจ ซึ่งอาจเกิดขึ้นในอนาคต และจะต้องเพิ่มขอบเขตทางธุรกิจที่จะต้อง ดูแลหลังจากรวมธุรกิจและขยายธุรกิจ นอกจากนี้ ต้องบริหารความเสี่ยงอย่างเหมาะสม โดยพิจารณาถึงผลประโยชน์และต้นทุนของการบริหารความเสี่ยง โดยจะต้องเข้าใจธุรกิจและความเสี่ยงที่แท้จริง

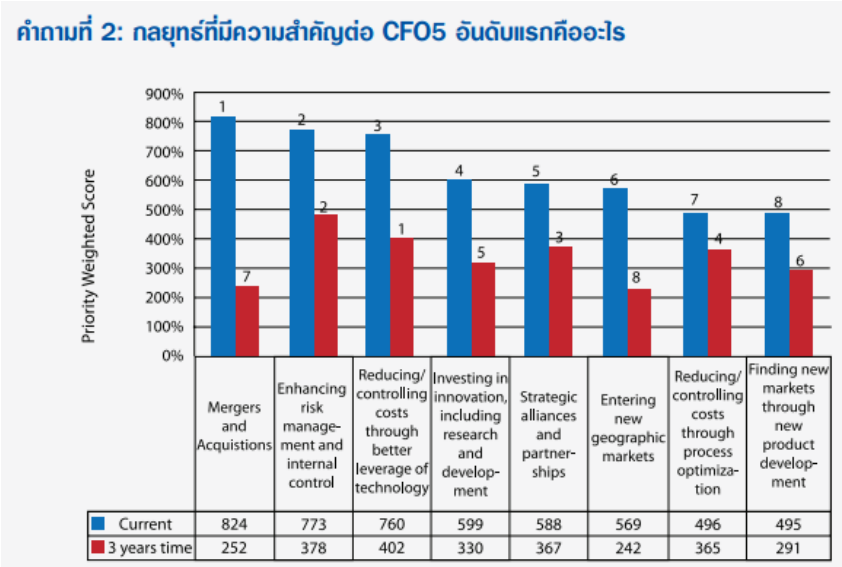
นอกจากนี้ KPMG CFO Submit 2012 ได้มีการสำรวจความคิดเห็นของผู้ร่วมงาน เกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ และความรับผิดชอบของ CFO สรุปผลออกมาได้ 3 ด้าน ดังต่อไปนี้

1. **การแบ่งเวลาให้กับงานประเภทต่างๆ** พบว่า CFO ส่วนใหญ่ใช้เวลามากที่สุดไปกับการจัดการงานตามหน้าที่ (Traditional Task) เช่น การตรวจสอบภายใน การจัดทำงบประมาณ การประเมินสถานะทางการเงินของบริษัท และการจัดการธุรกรรมทางการเงินต่างๆ อันดับที่สองคือการให้ความช่วยเหลือ คำปรึกษาแก่คณะกรรมการ/ผู้บริหาร และอันดับสามคือ การกำหนดกลยุทธ์ทางธุรกิจและการค้า แต่อย่างไรก็ตามในอนาคต CFO จะมีแนวโน้มการใช้เวลากับงานตามหน้าที่ลดลงแล้วหันมาให้เวลากับการบริหารจัดการกลยุทธ์องค์กรมากขึ้น โดยการให้ความช่วยเหลือ คำปรึกษาแก่คณะกรรมการ/ผู้บริหารจะมีแนวโน้มลดลงมาจากเดิม และการเพิ่มประสิทธิภาพของแผนกการเงิน CFO ก็จะให้ความสนใจมากขึ้น



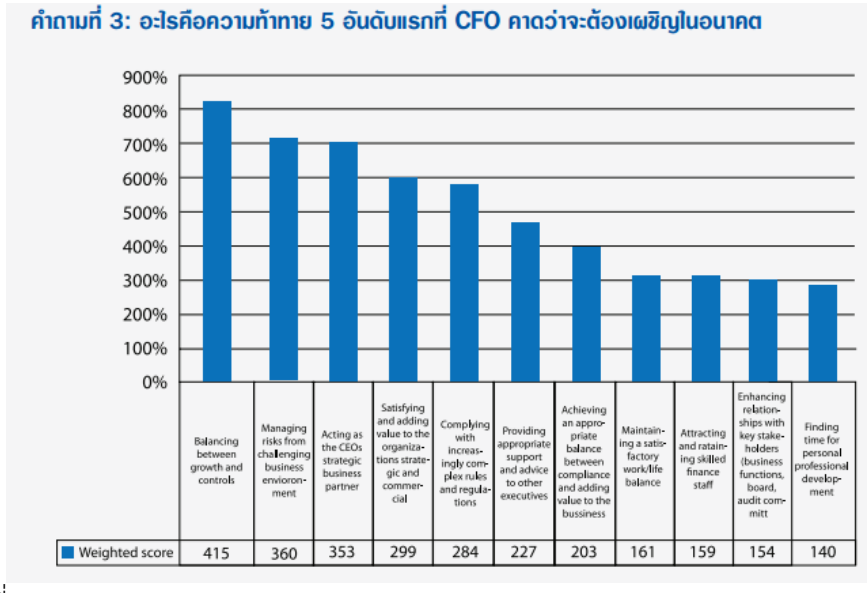
ที่มา : KPMG CFO submit 2012

2. **กลยุทธ์ต่างๆ ทางธุรกิจ** พบว่า FO ให้ความสำคัญกับกลยุทธ์การควบรวมกิจการนั้นเป็นอันดับแรก ตามมาด้วยการเพิ่มประสิทธิภาพ การบริหารความเสี่ยง และการควบคุมภายใน และพยายามลดต้นทุนด้วยการนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้ และแนวโน้มในอนาคตเปลี่ยนจากการควบรวมกิจการเป็นการควบคุมและลดต้นทุนโดยการนำเทคโนโลยีต่างๆ เข้ามาช่วย นอกจากนี้กลยุทธ์ด้านพันธมิตรทางการค้าและการจัดการกระบวนการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพสูงสุดจะมีความสำคัญเพิ่มมากขึ้นในอนาคต



ที่มา : KPMG CFO submit 2012

3. **ความท้าทายที่ CFO คาดว่าจะต้องเผชิญในอนาคต** พบว่า อันดับที่ 1-5 ได้แก่การสร้างสมดุลของการเจริญเติบโตของธุรกิจภายใต้การควบคุมดูแลที่มีประสิทธิภาพ การบริหารจัดการความเสี่ยงที่เกิดจากปัจจัยแวดล้อมทางธุรกิจต่างๆ บทบาทการเป็นที่ปรึกษาทางด้านกลยุทธ์ให้กับผู้บริหารสูงสุดขององค์กร กลยุทธ์การสร้างความพึงพอใจและมูลค่าเพิ่มให้แก่องค์กรเพื่อตอบสนองต่อความต้องการทางการค้า และการปรับตัวให้ทันต่อข้อบังคับและกฎหมายต่างๆที่อาจจะเปลี่ยนแปลงเพิ่มมากขึ้นในอนาคต ตามลำดับ



ที่มา : KPMG CFO submit 2012

จากผลสำรวจแสดงให้เห็นว่า CFO มองว่าการควบคุมดูแลกิจการให้มีประสิทธิภาพและสามารถรับมือกับการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอกได้นั้นเป็นความท้าทายลำดับต้นๆ ที่ CFO ให้ความสนใจ อีกทั้งการเป็นที่ปรึกษาที่ดีให้กับ CEO รวมถึงการสร้างความพึงพอใจและสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่องค์กรเพื่อตอบสนองต่อความต้องการ ทางการค้าต่างๆ ก็เป็นเรื่องสำคัญ ส่วนในเรื่องของการพัฒนาความสัมพันธ์กับคณะกรรมการบริหาร CFO มองว่าเป็นเรื่องท้าทายลำดับท้ายๆ[3]

ผลสำรวจดังกล่าวยังแสดงให้เห็นว่า CFO มีเส้นทางอาชีพที่อาจจะเติบโตขึ้นเป็น CEO ได้ในอนาคต อย่างไรก็ตาม CFO ต้องจัดสมดุลในเรื่องบัญชีการเงินและการดำเนินงานธุรกิจในส่วนอื่นๆ โดยต้องเรียนรู้ทำความเข้าใจในปัจจัยอื่นๆ นอกเหนือจากด้านบัญชีการเงิน เช่น การเพิ่มผลผลิต (Productivity) โดยมีการกำหนดเกณฑ์การวัด (Key Performance Indicator: KPI) ให้กับหน่วยงานสนับสนุนอย่างหน่วยงานด้านการเงิน รวมถึงด้านงานบริการ ตลอดจนการพัฒนาบุคลากร ซึ่งบทความนี้ได้เรียบเรียงเส้นทางอาชีพของ CFO ดังต่อไปนี้

เส้นทางอาชีพของ CFO[4]

ดังที่ได้กล่าวไว้ ผู้บังคับบัญชาโดยตรงของ CFO คือ CEO ซึ่งเป็นศูนย์กลางของการบริหารและประสานงานหน้าที่ต่างๆ เช่นในด้านหลักๆ ได้แก่ด้านการดำเนินงานหรือปฏิบัติการ ที่มีผู้รับผิดชอบคือประธานเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการ (Chief Operating Officer: COO) ด้านการตลาด ที่มีประธานเจ้าหน้าที่การตลาด (Chief Marketing Officer: CMO) ดูแลและด้านการเงินซึ่งมี CFO เป็นผู้รับผิดชอบสูงสุด โดยทั่วไปแล้วผู้ที่จะขึ้นมาดำรงตำแหน่ง CEO มักจะถูกคัดเลือกจาก 3 ตำแหน่งดังกล่าว ดังนั้นเป้าหมายต่อไปของ CFO จึงมุ่งไปที่ตำแหน่ง CEO จึงเป็นความจำเป็นที่ CFO ต้องเรียนรู้และพยายามสร้างสมดุลระหว่างหน้าที่ด้านบัญชีการเงินที่ตนเองรับผิดชอบโดยตรงและหน้าที่ในส่วนอื่นๆ ในโครงสร้างการบริหารของบริษัท

นอกจากนี้ เส้นทางของ CFO อาจไม่ได้มาจากผู้ที่มีหน้าที่โดยตรงในด้านบัญชีและการเงิน แต่อาจมาจากผู้บริหารระดับสูงในส่วนอื่นๆ เช่นด้านดำเนินงานซึ่งมักมีบุคลากรที่มีความสามารถเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิศวกรที่จบการศึกษาระดับปริญญาโทด้านบริหารธุรกิจ (Master of Business Administration: MBA) ซึ่งแม้จะไม่ได้เป็น “นักการเงิน” โดยตรงแต่ก็สามารถประยุกต์ความรู้ด้านการเงินมาใช้ในการบริหารและดูแลฝ่ายการเงิน

---

[3] KPMG, รายงานสรุปประเด็นสำคัญจากงานเสวนา KPMG CFO SUMMIT 2012: CFO OF THE FUTURE วันที่ 25 กันยายน พ.ศ. 2555 [Online], 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2558. แหล่งที่มา http://www.kpmg.com/TH/en/IssuesAndInsights/CFO-Forum/Documents/KPMG-CFO-SUMMIT-2012/CFO-Summit-Thai-revised.pdf

[4] วิน พรหมแพทย์, เส้นทางอาชีพของนักการเงิน [online], วันที่ 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2558. แหล่งที่มา http://fundmanagertalk.com/finance-investment-career/

อย่างไรก็ตาม เนื่องจาก CFO เป็นเสมือนผู้ดูแล ‘กระเป๋าเงิน’ ของบริษัท คือคอยดูแลว่ากระแสเงินสดที่รับมาจากรายได้หรือเงินที่เก็บจากลูกค้าจะเพียงพอที่จะนำไปใช้จ่ายในการซื้อวัตถุดิบ จ่ายเงินเดือนพนักงาน ค่านำ ค่าไฟ ภาษี ฯลฯ และยังมีหน้าที่วางแผนการระดมทุน เช่นการกู้สถาบันการเงิน การออกหุ้นกู้และการเสนอขายหุ้นสามัญแก่นักลงทุน เพื่อให้บริษัทมีเงินนำไปใช้ในการขยายกิจการ ตลอดจนวางแผนทางการเงินเพื่อเตรียมจ่ายดอกเบี้ยและเงินต้นคืนให้กับเจ้าหนี้หรือผู้ถือหุ้นกู้ และจ่ายปันผลให้กับผู้ถือหุ้นสามัญ รวมทั้งมีหน้าที่บริหารพอร์ตเงินคงเหลือของบริษัท และจัดทำงบการเงินต่างๆ ดังนั้น CFO ที่มาจากนักการเงินโดยตรงหรือที่อาจเติบโตมาจากส่วนอื่นๆ จึงต้องทำความเข้าใจในบทบาทของนักการเงิน และความเกี่ยวข้องของนักการเงินกับกลุ่มต่างๆ ซึ่งจากบทสัมภาษณ์ วิน พรหมแพทย์ CFA ของประเทศไทย ที่เผยแพร่ผ่านทางเว็บไซต์ “คุยกับผู้จัดการกองทุน” เมื่อวันที่ 21 สิงหาคม 2557 กล่าวถึง “นักการเงิน” ที่ต้องเกี่ยวข้องกับกลุ่มบุคคล 3 กลุ่ม ดังต่อไปนี้

1. **กลุ่มนักลงทุน** คือกลุ่มที่ต้องการนำเงินไปลงทุนให้เกิดผลตอบแทน โดยนักลงทุนสถาบันในประเทศไทยประกอบด้วยกองทุนบำเหน็จบำนาญข้าราชการ สำนักงานประกันสังคม บริษัทหลักทรัพย์จัดการกองทุน บริษัทประกันภัย บริษัทประกันชีวิต ฯลฯ หน่วยงานเหล่านี้ทำหน้าที่รวบรวมเงินออมของประชาชนเพื่อนำไปลงทุนในหลักทรัพย์ต่างๆ
2. **กลุ่มที่ต้องการเงินทุน** คือกลุ่มที่กู้ยืมเงินหรือออกขายตราสาร เพื่อระดมทุนไปใช้จ่ายหรือขยายกิจการ ประกอบด้วย บริษัทเอกชนและหน่วยงานของรัฐ เช่น กระทรวงการคลัง ธนาคารแห่งประเทศไทย รัฐวิสาหกิจต่างๆ ซึ่งต้องมีนักการเงินช่วยดูแลการรับจ่ายเงินของบริษัท การบริหารเงินสด รวมไปถึงการระดมทุน เช่น ออกหุ้นกู้หรือหุ้นสามัญเพื่อนำเงินมาขยายกิจการ
    - **กลุ่มคนกลาง** คือกลุ่มที่ช่วยให้กลุ่มนักลงทุนกับกลุ่มที่ต้องการเงินลงทุนได้มาพบกัน ประกอบด้วย ธนาคารพาณิชย์ บริษัทเงินทุน บริษัทหลักทรัพย์ ฯลฯ โดยเป็นงานที่นำสินค้าทางการเงินต่างๆ ที่ออกโดยกลุ่มที่ต้องการเงินทุน เช่น พันธบัตร หุ้นกู้ หุ้นสามัญ หรือตราสารอนุพันธ์ มาขายให้กับกลุ่มนักลงทุน



จากบทความ "The Career Path to Becoming a CFO[5]" การที่จะกลายเป็นผู้นำทางการเงินของบริษัท ควรมีทักษะสำคัญดังต่อไปนี้

1. **ขยายประสบการณ์ทางการเงินในวงกว้าง (Gain Broad Financial Experience)** การที่จะเป็น CFO ได้นั้นต้องเข้าใจพื้นฐานของบริษัทในด้านการจัดทำงบประมาณ การวิเคราะห์ การบริหารความเสี่ยง และหลักการบัญชีอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง
2. **ขยายธุรกิจและประสบการณ์ในการดำเนินงาน (Expand Your Business and Operational Experience)** โดยต้องมีความรู้อย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับธุรกิจหลักของบริษัท และต้องมีการพบปะคณะกรรมการบริษัท คณะกรรมการผู้บริหาร รวมไปถึง CEO เป็นประจำ จึงเป็นเหตุผลว่าทำไมถึงต้องมีความเข้าใจในวงกว้างของธุรกิจและด้านการดำเนินงานของบริษัท เพื่อที่จะสามารถตอบคำถามและเสนอความคิดเห็นที่เกี่ยวข้องได้

[5] Lisa Sibley, The Career Path to Becoming a CFO [online], 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2558. แหล่งที่มา http://blog.roberthalffinance.com/career-path-cfo-may-19-2014

3. **ขยายประสบการณ์การบริการลูกค้า (**Widen Your Customer Service Experience**)** นอกเหนือจากที่ต้องรับผิดชอบต่อคณะกรรมการบริษัทเกี่ยวกับสถานะทางการเงินของบริษัท ยังต้องพูดคุยกับนักลงทุน เพื่อที่จะได้รับรู้สิ่งที่นักลงทุนต้องการ และเป็นสื่อกลางระหว่างนักลงทุนและคณะกรรมการบริษัทอีกด้วย
4. **ขยายความเข้าใจของเทคโนโลยี (**Broaden Your Understanding of Technology) ทั้ง Cloud Computing และ Software ต่างๆ ตลอดจนนวัตกรรมด้านเทคโนโลยีใหม่ๆ โดยต้องเข้าใจถึงประโยชน์และความเสี่ยงที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีนั้นด้วย
5. **ขยายความรู้และคุณสมบัติด้านการเงิน (Earn Your Knowledge and Qualification)** เช่น ผู้สอบบัญชีรับอนุญาต (Certified Public Accountant: CPA) หรือปริญญาโทสาขาบริหารธุรกิจ (Master of Business Administration: MBA) โดยแม้ว่า CFO มาจากภูมิหลังที่แตกต่างกันบ้าง แต่ผู้ที่ได้รับใบอนุญาต CPA มักจะมีความเหมาะสมที่สุดสำหรับบทบาทนี้ เพราะพวกเขาจะมีทักษะการจัดทำบัญชีที่ถูกต้องและความรู้ในการปฏิบัติตามระเบียบทางบัญชี ส่วน MBA นั้น มักจะเป็นประโยชน์ร่วมกันกับการได้ใบอนุญาต CPA การได้รับปริญญา MBA นี้จะสามารถเพิ่มความสามารถของบริษัทและทำให้เข้าใจกระบวนการดำเนินงานมากขึ้น
6. **พิจารณาตำแหน่งผู้ควบคุมทางการเงินและผู้บริหารการเงิน (**Consider Controller and Treasury Positions**)** ตำแหน่งเหล่านี้สามารถเพิ่มประสบการณ์ในเรื่องการระดมทุนและการดำเนินกลยุทธ์ ทั้งสองทักษะที่มีความจำเป็นสำหรับการปฏิบัติหน้าที่ CFO
7. พัฒนาให้เป็นความพึงพอใจ (Keep in Mind: CFOs Report Personal Satisfaction) ร้อยละ 57 ของ CFO มีความพึงพอใจในบทบาทของพวกเขาและไม่ได้วางแผนที่จะเปลี่ยนอาชีพ

บทบาทและหน้าที่ของ CFO ในแง่มุมของการขยายธุรกิจและการลงทุน AEC

พัฒนาการที่สำคัญทางภาคเศรษฐกิจและธุรกิจของภูมิภาคนี้ คือการเข้าสู่ AEC ซึ่งแน่นอนว่าจะมีการรวมกลุ่มภาคการเงินที่มากขึ้น จากข้อมูลของสำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์[6] ได้ระบุว่าการเปิดเสรีการค้าและบริการของ ASEAN ภายใต้กรอบข้อตกลง AFAS ในปี 2539 นั้น มีสาขาการเงินซึ่งเป็น 1 ใน 7 สาขาที่ประเทศไทยจะให้ความร่วมมือในการเปิดเสรีรวมอยู่ด้วย โดยการเข้าสู่ AEC ในปี 2558 (ค.ศ. 2015) จะเป็นเพียงการเริ่มต้นเปิดเสรีของระบบการเงินไทยเท่านั้น แต่การจะเปิดเสรีทางการเงินทั้งระบบสถาบันการเงิน การเคลื่อนย้ายของเงินทุนอย่างเต็มรูปแบบคาดว่าจะแล้วเสร็จในอีก 5 ปีข้างหน้า

[6]สำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, โครงการศึกษาความพร้อมในสาขาการธนาคารของไทยภายใต้การแข่งขันในประชาคมอาเซียนปี 2015 [Online], 21 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2558. แหล่งที่มา http://rc.nida.ac.th/th/attachments/article/98/Readiness%20of%20Thai%20Banking.pdf

สำหรับขนาดเศรษฐกิจของประเทศไทยจัดว่าอยู่ในอันดับที่ 31 ของโลก ซึ่งหากดูจากอันดับดังกล่าวแล้ว จะเห็นได้ว่าเศรษฐกิจของไทยไม่ได้มีขนาดเล็กเท่าใดนัก แต่หากเทียบกับสัดส่วนของ GDP โลกแล้วนั้น เศรษฐกิจไทยถือว่ามีสัดส่วนเพียง 0.51% ของ GDP โลก และมีขนาดเล็กกว่าประเทศใหญ่ๆ ที่อยู่อันดับต้นๆของโลกอยู่มาก

	GDP ($US Million)	%
WORLD	71,666,350	100
US	15,684,800	21.9
CHINA	8,227,103	11.5
JAPAN	5,959,718	8.3
THAILAND	365,564	0.5
ASEAN	2,305,542	3.2

ที่มา : ธนาคารแห่งประเทศไทย

โดยจากข้อมูลในตารางรวมถึงบทความ”เส้นทางการเงินสู่ AEC” ของธนาคารแห่งประเทศไทย[7] ได้กล่าวประเทศสหรัฐอเมริกาที่มีขนาดเศรษฐกิจใหญ่ที่สุดในโลกนั้น มี GDP สูงกว่าประเทศไทยประมาณ 43 เท่า ประเทศที่มีขนาดเศรษฐกิจเล็กอย่างประเทศไทยจึงต้องมีการรวมตัวเป็น ASEAN เพื่อเพิ่มอำนาจต่อรองในการค้าระหว่างประเทศ โดย ASEAN จะเป็นตลาดและฐานการผลิตร่วมกันที่มีการเคลื่อนย้ายสินค้าบริการ การลงทุน แรงงานที่มีฝีมือ และการเคลื่อนย้ายเงินทุนที่เสรีมากขึ้น ซึ่งการรวมตัวภาคการเงินจะช่วยส่งเสริมการรวมตัวของภาคเศรษฐกิจที่แท้จริง จากบริการทางการเงินอย่างธนาคาร ระบบชำระเงิน การประกันภัย ตลาดทุน การเคลื่อนย้ายของเงินทุน และส่งผลต่อประโยชน์ด้านต่างๆ ของการรวมกลุ่ม AEC ที่มีต่อภาคการเงิน โดยมีประโยชน์เช่น การจัดสรรทรัพยากรทางการเงิน ซึ่งผู้ออมและผู้ลงทุนมีทางเลือกเพิ่มมากขึ้น โดยผู้ระดมทุนสามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนต่างๆ ได้สะดวกมากขึ้น นอกจากนี้ยังเป็นการกระจายความเสี่ยง โดยผู้ลงทุนสามารถบริหารความเสี่ยงได้ดีขึ้นจากเดิมที่มีการกระจุกตัวของการลงทุนในประเทศใดประเทศหนึ่ง และการพัฒนาระบบการเงินให้ครบวงจร ซึ่งช่วยให้สถาบันการเงินมีโอกาสขยายธุรกิจในระดับภูมิภาคได้ ประชาชนสามารถรับบริการที่มีคุณภาพมากขึ้น มีผลิตภัณฑ์ทางการเงินที่หลากหลายมากขึ้น มีระบบชำระเงินที่เชื่อมโยงและเป็นมาตรฐานไปทั่วภูมิภาค

โดยพัฒนาการด้านการเงินที่สามารถทำได้ทันทีคือการสนับสนุนระบบชำระเงินในภูมิภาค ทำให้สามารถบริการชำระเงินอิเล็กทรอนิกส์ข้ามพรมแดนไม่ว่าจะเป็นการชำระเงินเพื่อการค้าระหว่างประเทศ การชำระเงินรายย่อย การโอนเงินของแรงงานที่ไปทำงานต่างประเทศ การชำระเงินสำหรับธุรกรรมตลาดทุน ได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีความสะดวกและมีความมั่นคงปลอดภัย ต่อจากนั้นจะมีการผ่อนคลายข้อจำกัดด้านการเคลื่อนย้ายเงินทุน โดยยังคงสามารถรักษาเสถียรภาพเศรษฐกิจและอัตราแลกเปลี่ยน ซึ่งการเปิดเสรีทางการ

[7] ธนาคารแห่งประเทศไทย, เส้นทางการเงินสู่ AEC วันพฤหัสบดีที่ 5 ก.ย. 2556 [Online], 21 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2558. แหล่งที่มา https://www.sasin.edu/pdf/AEC_BOT.pdf

เงินในกรอบของ AEC มีเป้าหมายในการรวมกลุ่มบริการภาคการเงินทั้ง 4 ด้านได้แก่ ด้านบริการภาคการเงิน ด้านเชื่อมโยงตลาดทุน ด้านพัฒนาตลาดทุน และด้านเงินทุนเคลื่อนย้าย

ซึ่งการเปิด AEC จะทำให้ผู้ประกอบการไทยมีการขยายการค้าและการลงทุนไปยังต่างประเทศมากขึ้น ผู้ประกอบการต้องมีการเตรียมพร้อมเข้าสู่ AEC และ CFO ในฐานะที่เป็นคู่คิดทางธุรกิจของ CEO จะมีบทบาทสำคัญต่อการเจริญเติบโตและการดำเนินธุรกิจในอนาคต

โดยบทบาทและหน้าที่ของ CFO ในแง่มุมของการขยายธุรกิจและการลงทุน AEC พิชัย ชุณหวชิร ได้กล่าวไว้ในงานสัมมนา Corporate Strategy for CEO/CFO ว่า [8]"จากสถานการณ์โลกเปลี่ยนแปลงรวดเร็วมาก องค์กรจำเป็นต้องมีรูปแบบการทำงานเข้มแข็ง CEO จะทำให้งานได้ดีขึ้น คล่องตัวขึ้น ต้องให้ใครสักคนที่เป็นแม่บ้านที่ต้องการซึ่งก็คือ CFO เป็นผู้ให้ข้อมูล วิเคราะห์ประเมินเพื่อให้การตัดสินใจ CFO ต้องเป็นคนเข้าใจทิศทางของอนาคตข้างหน้าได้ เข้าใจอุตสาหกรรมนั้นๆ เป็นคู่คิดของ CEO"

หน้าที่ของ CFO ควรเน้นเรื่องของการวางกลยุทธ์องค์กรให้มากขึ้น เพื่อช่วยเหลือการทำงานของ CEO โดยบทบาทของ CFO จะเพิ่มมากขึ้นเนื่องจากการเปิด AEC ในอีกสองปีข้างหน้า เพราะ CFO จะเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยกำหนดทิศทางของธุรกิจว่าจะเดินหน้าต่อไปอย่างไร หรือจะต้องปรับตัวอย่างไร AEC จึงเป็นทั้งโอกาสและแรงกดดัน ถึงแม้องค์กรจะไม่ขยายการลงทุนไปต่างประเทศก็อาจถูกแย่งตลาดจากการที่ประเทศอื่นๆ ใน AEC เข้ามาลงทุน ดังนั้นต้องมีการเตรียมพร้อมเรื่องศักยภาพของคน และต้องเตรียมความพร้อมเรื่องศักยภาพของคนและคุณภาพการบริหารงานในองค์กร

จากสรุปประเด็นสำคัญงานสัมมนาของบริษัท KPMG หัวข้อ “CFO SUMMIT 2012 CFO FOR THE FUTURE” เชื่อมโยงกับการเปิด AEC โดยบริษัทจะมีการขยายการลงทุนไปต่างประเทศมากขึ้น บทบาทและหน้าที่ของ CFO จึงไม่ถูกจำกัดอยู่แค่เรื่องการเงินอีกต่อไป CFO ต้องเข้าใจลักษณะของธุรกิจและสามารถประเมินโครงการที่บริษัทจะไปลงทุนให้ถ่องแท้ อีกทั้งต้องทำความเข้าใจกลยุทธ์ของบริษัท เช่นการควบรวมกิจการ การซื้อกิจการ หรือแม้แต่การขายกิจการ ซึ่ง CFO ก็ต้องมีส่วนช่วยในการวางกลยุทธ์ขององค์กรให้มากขึ้น นอกจากนั้น CFO ต้องมีส่วนร่วมในการวางแผนการลงทุนในต่างประเทศตั้งแต่ต้นจนจบ และต้องวางแผนสำรองไว้รองรับหากการลงทุนตามแผนหนึ่งไม่ประสบความสำเร็จ รวมทั้งต้องศึกษาประเทศที่จะไปลงทุนเป็นอย่างดี เช่นต้องเข้าใจโครงสร้างภาษี กฎหมาย กฎระเบียบ สภาพตลาด วัฒนธรรม ตลาดเงินและตลาดทุนของแต่ละประเทศ เป็นต้น

CFO จึงมีบทบาทสำคัญที่จะช่วย CEO ในการกำหนดกลยุทธ์เพื่อความอยู่รอดและการเจริญเติบโตของธุรกิจ และในการเปิด AEC ซึ่งไม่เพียงทำให้บริษัทมีโอกาสขยายตัวไปต่างประเทศมากขึ้น แต่ก็ทำให้บริษัทมีความเสี่ยงมากขึ้นจากคู่แข่งจากต่างประเทศที่สามารถเข้ามาตลาดในประเทศได้ง่ายขึ้น CFO จึงต้องเตรียมพร้อมรับความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นอย่างมีนัยสำคัญในอนาคต

---

[8] RYT9, นายกสภาวิชาชีพบัญชีกระตุ้น CFOร่วมวางกลยุทธ์องค์กร-หาแหล่งทุนรับมือ AEC [Online], วันที่ 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2558. แหล่งที่มา http://www.ryt9.com/s/iq05/1729606

บรรณานุกรม

KPMG. CFO summit 2012 CFO of the future. [Online]. Available : http://www.kpmg.com/TH/en/IssuesAndInsights/CFO-Forum/Documents/KPMG-CFO-SUMMIT-2012/CFO-Summit-Thai-revised.pdf [2015, February 18]

Robert Half Finance & Accounting. The career path to becoming a CFO. [Online]. Available : http://blog.roberthalffinance.com/career-path-cfo-may-19-2014 [2015, February 18]

คุยกับ "ผู้จัดการกองทุน". Career talk-เส้นทางอาชีพของนักการเงิน. [Online]. Available : http://fundmanagertalk.com/finance-investment-career/ [2015, February 18]

สภาวิชาชีพบัญชี ในพระบรมราชูปถัมภ์. รวมมุมมอง CEO/CFO ในสัมมนา 'ก้าวสู่ AEC อย่างมืออาชีพ. [Online]. Available: http://www.fap.or.th/index.php?lay=show&ac=article&Id=539622999&Ntype=30 [2015, February 18]

RYT9. นายกสภาวิชาชีพบัญชีกระตุ้น CFOร่วมวางกลยุทธ์องค์กร-หาแหล่งทุนรับมือ AEC. [Online]. Available : http://www.ryt9.com/s/iq05/1729606 [2015, February 18]

Bizmanualz. What are the top ten CFO responsibilities. [Online]. Available : http://www.bizmanualz.com/blog/what-are-the-top-ten-responsibilities-of-a-new-cfo.html [2015, February 21]

Bank of Thailand. เส้นทางการเงินสู่ AEC. [Online]. Available : https://www.sasin.edu/pdf/AEC_BOT.pdf [2015, February 21]

ศูนย์วิจัยประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน สำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. ความพร้อมในสาขาการธนาคารของไทยภายใต้การแข่งขันในประชาคมอาเซียน. [Online]. Available : http://rc.nida.ac.th/th/attachments/article/98/Readiness%20of%20Thai%20Banking.pdf [2015, February 21]

หนังสือพิมพ์ฐานเศรษฐกิจ. PwCแนะธุรกิจหาพาร์ทเนอร์ต่างแดนรุกตลาดเติบโตสูง-เผย5กลยุทธ์มัดใจ. [Online]. Available : http://www.thanonline.com/index.php?option=com_content&view=article&id=261641:-pwc-5&catid=176:2009-06-25-09-26-02&Itemid=524#.VP2zjnyUdhg [2015, February 21]
http://asianbondsonline.adb.org/regional.php

Future of Innovative Clusters in GMS Areas: Lessons Learned from the Development of Hi-Tech Industrial Zones in Vietnam and Yunnan

Jongsawas Chongwatpol[1]

Abstract

The identification of skill-based and innovative clusters is affected by the unique characteristics and properties. Due to the advanced technological involvement, GMS can potentially be a great alternative to offer services with the high quality level and competitive cost-associated with product and services. This study primarily focuses on how the innovative clusters are developed in GMS areas. Both quantitative and qualitative analyses are used to draw the key findings on the success factors and challenges on the development of innovative clusters in Vietnam and Yunnan as case examples. Our findings suggest that there are opportunities for cluster development in both Vietnam and Yunnan for both EEE and service industries.

[1] NIDA Business School, National Institute of Development Administration
118 Seri Thai Road, Bangkapi, Bangkok, 10240 Thailand,
Email: jongsawas.c@ics.nida.ac.th, Phone: +6686-776-9686

1. Introduction

The identification of skill-based and innovative clusters is affected by the unique characteristics and properties. Products or services that require a high level of in-depth know-how are more likely be of interest and can be contributed to the global value chain. Due to the advanced technological involvement, GMS can potentially be a great alternative to offer services with the high quality level and competitive cost-associated with product and services. This study primarily focuses on how the innovative clusters are developed in Vietnam and Yunnan. The research question is "Do Innovative Clusters exist in GMS area?, If so, What are the key characteristics?" The main goal is not only to outline the key characteristics of innovative clusters in GMS areas but also to analyze opportunities whether the development of hi-tech industrial zones in Vietnam and Yunnan can move up their value chains to the global levels.

Why innovative cluster? Almost every global industry uses hi-tech parts and components of electrical and electronic equipment in manufacturing, operations, and even service industries. Inevitably, GMS economy contributes significantly to the world economy especially, when most manufacturing and production processes are based in Vietnam and Yunnan and exported to the world. Thus, the scope of this study is set to the hi-tech industrial zones, which manufacture advanced technological products and services in Vietnam and Yunnan.

The rest of this study is organized as follows. After a brief discussion on the selection of innovative clusters in GMS areas in Section 2, Section 3 presents the current state of innovation cluster development in Vietnam and Yunnan. Section 4 discusses the lessons learned from the EEE cluster development including the success and challenges from the field visits of industrial zones in Ho Chi Min City, Vietnam and Kunming, Yunnan, followed by the conclusions and directions for future research in Section 5.

2. The Selection of Innovative clusters in GMS

2.1 Cluster-based on Service and Technical Know-How

The identification of skill-based and innovative clusters is also affected by the unique characteristics and properties. Products or services that require a high level of in-depth know-how are more likely be of interest and can be contributed to the global value chain. Healthcare is one of the top priority sectors identified by GMS leader (for example, SUN Tele-Medicine, Kunming, Yunnan) to encourage the GMS integration and Economic Community. The health industry can be classified into five sub-sectors including (1) Pharmaceuticals, (2) Traditional Medicines, (3) Cosmetics, (4) Medical Devices, and (5) Health Services – Medical Tourism.

Since the leaders in healthcare industry often consider control over the entire value chain because of the advanced technological involvement; thus GMS can potentially be a great alternative to offer services with the high quality level and competitive cost-associated with product and services. Particularly, an emerging of GMS market in healthcare would benefit consumers and economic growth, considering a wide variety of choices (vendors,

outsources, or 3rd party service providers) with potentially lower costs through increased competition. Morath et al. (2014) present a case analysis on the promising prospects for market expansion services in Asia. They report the expectation that the Asian healthcare market continues to grow at strong rates, which is considered the fastest –growing healthcare market in the world. For instance, the growth of the market for market expansion services in the prescription drug segment in Southeast Asia is estimated at 9.7%, 10.4% in the over-the-counter (OTC) product segment, 12.6 in the medical device product segment, and 11.3% in the specialty chemical industry.

2.2 Cluster-based on Market Growth and Market Share

According to the 2013 market growth and market share comparison in Table 1 and Figure 1, the significant rise in exports in ASEAN is driven largely by "Fur skins and artificial fur, and manufactures thereof" product code at 133.17% from 2012, followed by "Wool, animal hair…" at 54.65% and "Ores, slag, and ash" at 46.16%. Meanwhile, the top-three product categories that are among the highest market share in 2013 consists of "Tin and articles thereof" at 52.83%, "Animal, vegetable fats and oils, and cleavage products" at 38.16%, and "Meat, fish and seafood food preparations" at 21.05%. However, since the purpose of this study is to identify skill-based and innovative clusters, the possible choices should be those clusters in the high-growth and high market share. The average growth for all ASEAN product categories is approximately 16% while the average market share is approximately 6%.

In this study, "***Electrical and electronic equipment***" is selected for several reasons. First, almost every global industry use parts and components of electrical and electronic equipment. Inevitably, ASEAN economy contributes significantly to the world economy especially, when most manufacturing and production processes are based in ASEAN and exported to the world. Although the growth rate for EEE cluster in ASEAN is only 9.08% with the market share at 13.52%, the ASEAN Mutual Recognition Arrangement on EEE can facilitate SMEs to test and certify EEE products locally (under confine standard of member countries), simplifying the process of exporting EEE within ASEAN without going through the differing regulations and standards of the countries they export to. This would reduce the unnecessary time and cost of re-testing and re-certifying for every country the EEE products are exported to. As a result, the obstacle for regional trading can be reduced. The opportunity to set up offshore operations for both regional and international/global investors is increasing, in order to manufacture advanced technological products in ASEAN.

We scope our attention to the industrial zones that provide innovative-technological products and services, which have a potential linkage to the global value chains (BOI, 2014). The key exported electronic products to the global value chain can be categorized in sub-groups as follows:

1) Manufacture of electronic products including consumer electronics, office electronics, industrial electronics, telecommunication equipment, and agricultural electronics.
2) Manufacture of electronic parts and components used for electronic apparatus including semiconductors, memory storage equipment (Hard Disk Drive), transmission cables,

parts for telecommunication equipment and medical electronics, and printed circuit board.

3) Manufacture of automobile including automobile engine, vehicle parts, fuel cells, industrial machinery or equipment,

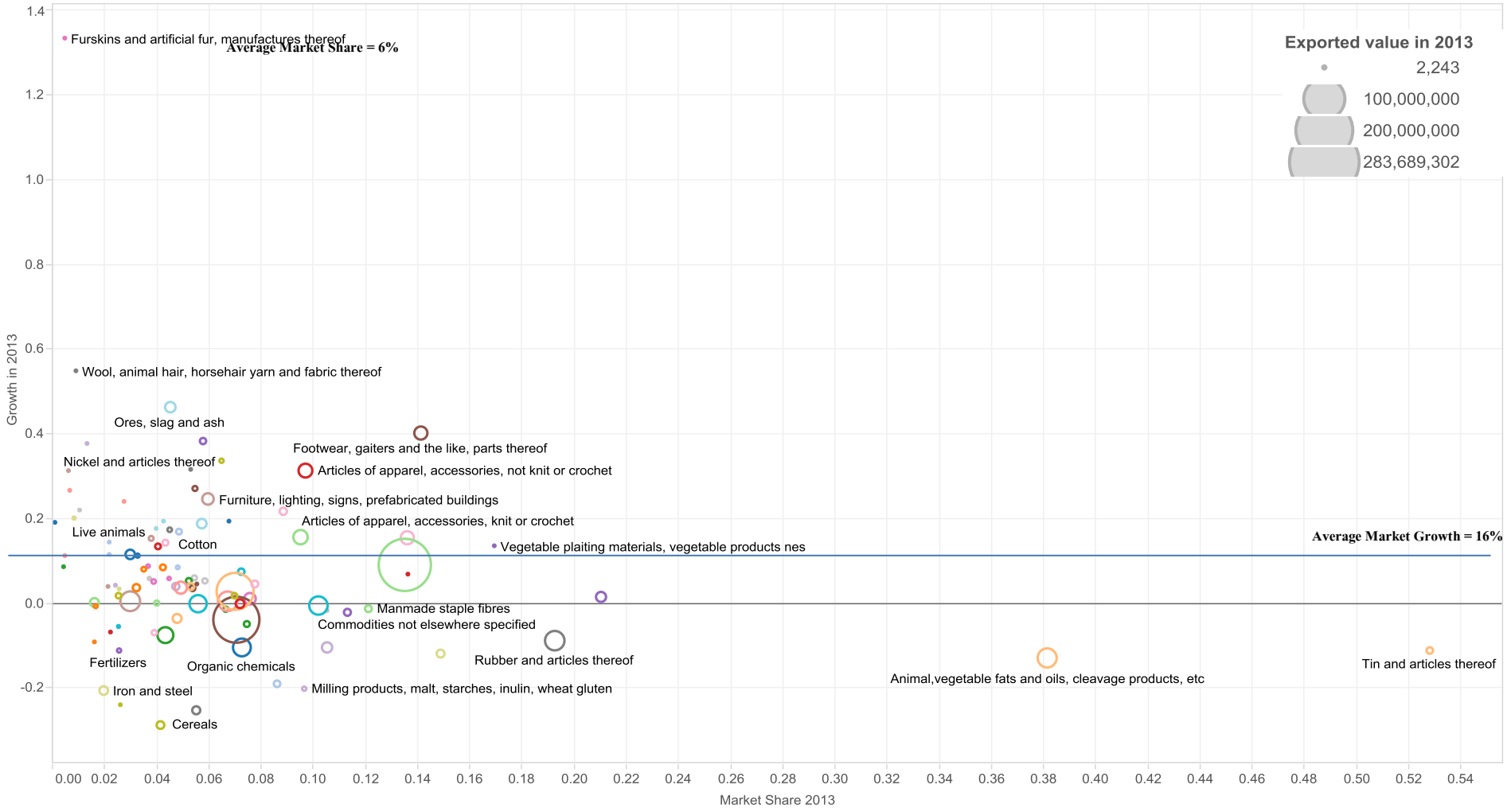
Additionally, we also focus on any innovative products in both EEE and healthcare industries located in the high-tech industrial zones in Vietnam and Yunnan such as manufacture of scientific equipment, medical equipment, printers, ATM machines, or mineral & ceramic power products used in mobile phone such as LCD, LED, and antennas.

Table 1: ASEAN Market Growth and Market Share Comparison by Product Code
(Trademap.org, 2013)

Code	Product label	% Market Share 2013
'80	Tin and articles thereof	52.83%
'15	Animal, vegetable fats and oils, cleavage products, etc.	38.16%
'16	Meat, fish and seafood food preparations	21.05%
'40	Rubber and articles thereof	19.29%
'14	Vegetable plaiting materials, vegetable products	16.96%

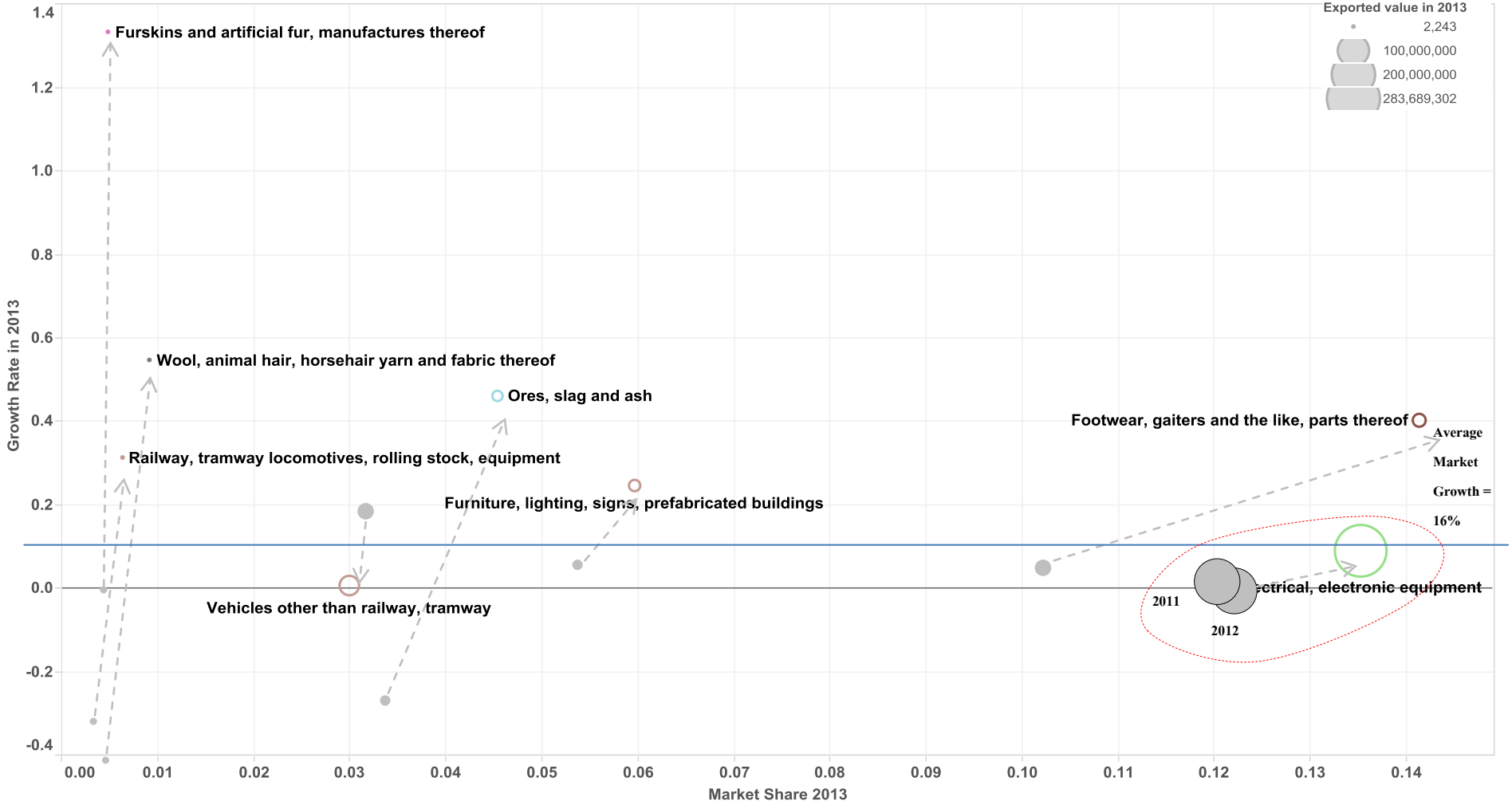
Code	Product label	% Market Share 2013
'80	Tin and articles thereof	52.83%
'15	Animal, vegetable fats and oils, cleavage products, etc.	38.16%
'16	Meat, fish and seafood food preparations	21.05%
'40	Rubber and articles thereof	19.29%
'14	Vegetable plaiting materials, vegetable products	16.96%

Code	Product label	Exported value in 2012	Exported value in 2013	Growth in 2013	World Exported 2013	% Market Share 2013
'43	Fur skins and artificial fur, manufactures thereof	$27,394	$63,874	133.17%	$12,910,118	0.49%
'51	Wool, animal hair, horsehair yarn and fabric thereof	$84,019	$129,933	54.65%	$14,076,499	0.92%
'26	Ores, slag and ash	$7,731,323	$11,300,105	46.16%	$249,313,588	4.53%
'64	Footwear, gaiters and the like, parts thereof	$12,686,579	$17,789,891	40.23%	$125,846,053	14.14%
'86	Railway, tramway locomotives, rolling stock, equipment	$195,658	$256,719	31.21%	$40,161,139	0.64%
'94	Furniture, lighting, signs, prefabricated buildings	$10,953,060	$13,619,002	24.34%	$228,103,433	5.97%
'85	Electrical, electronic equipment	$260,079,456	$283,689,302	9.08%	$2,098,617,438	13.52%
'87	Vehicles other than railway, tramway	$40,040,180	$40,207,594	0.42%	$1,336,709,598	3.01%



Average Market Share = 6%

Figure 1: The Overall ASEAN Market Growth and Market Share Comparison by Product Code



Average Market Share = 6%

Figure 2: ASEAN Market Growth and Market Share Comparison by Selected Product Code (2012-2013)

3. Current State of Innovation Cluster Development

"Industrial Zone" is one of the important indicators to local economic development. Although the industrial zones in the GMS area have been established for only over a few decades, they have produced a substantial amount of products and services traded in the global economy. The innovative cluster is usually developed in the high-tech industrial zones in each country. With a number of major manufacturers and production plants based in the region, the GMS economy can potentially and significantly contribute to the global value chain.

3.1 Vietnam

Vietnam's economy has grown rapidly and achieved a remarkable milestone in a welcoming investment climate over the past two decades. Several sectors such as manufacturing and information and communication technology (ICT) offer great investment opportunities with a good combination of global and domestic demand. Vietnam's 2013 export portfolio in Figure 3 indicates that Electrical and Electronic Equipment (EEE) sector alone is accounted for 28%, followed by Machinery, Nuclear reactors, boiler (9%), Footwear (8%), and Apparel and Accessories (7%). Especially in the EEE sectors (Figure 4), the annual increase in world market share is estimated at 59.63% with the export value of $38,402,756; meanwhile the annual growth of world imports is estimated at 9%, ranking #12 in the world exports. Vietnam is considered a bright future for global investment. For instance, IBM has invested in building a semiconductor chip assembly and testing manufacturing facility in Vietnam, creating significant employment for the local community in Hanoi, Ho Chi Minh City, and Da Nang. Recently, Samsung considers $1 billion investment in Vietnam to build a third factory in manufacturing displays used in smartphones and tablets (Vu Trong Khanh & Min-Jeong Lee, 2014).

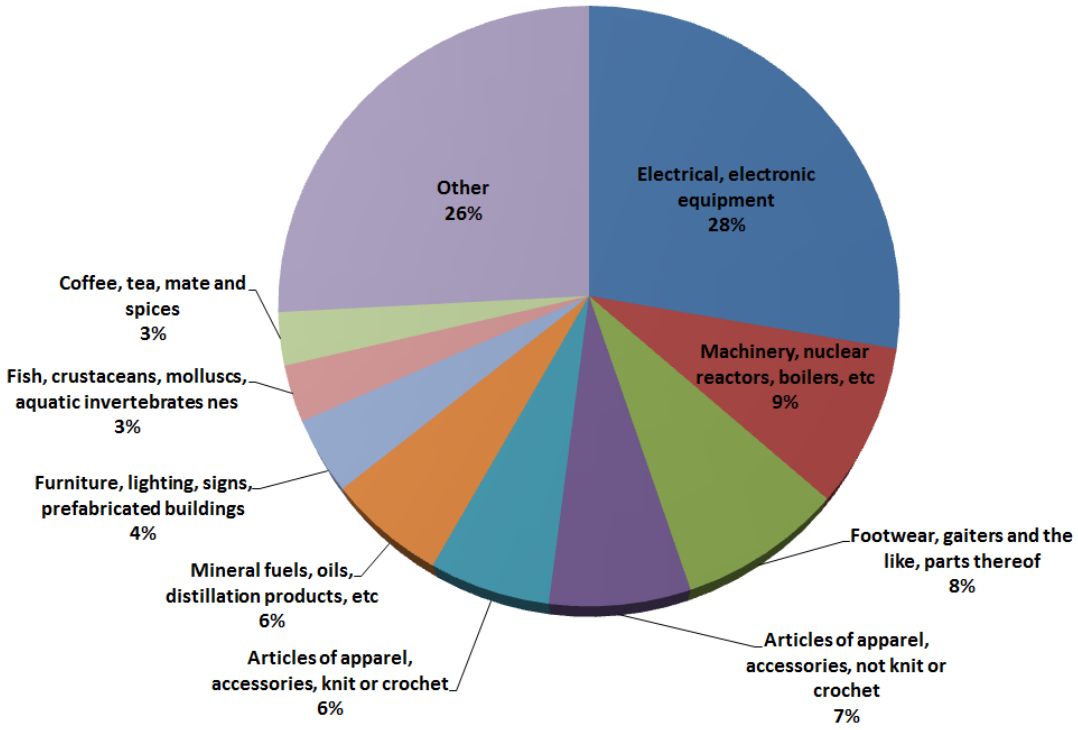


Figure 3: Vietnam Major Goods Exports -2013
(Source: Commodity Trade Statistics, trademap.org, 2013)

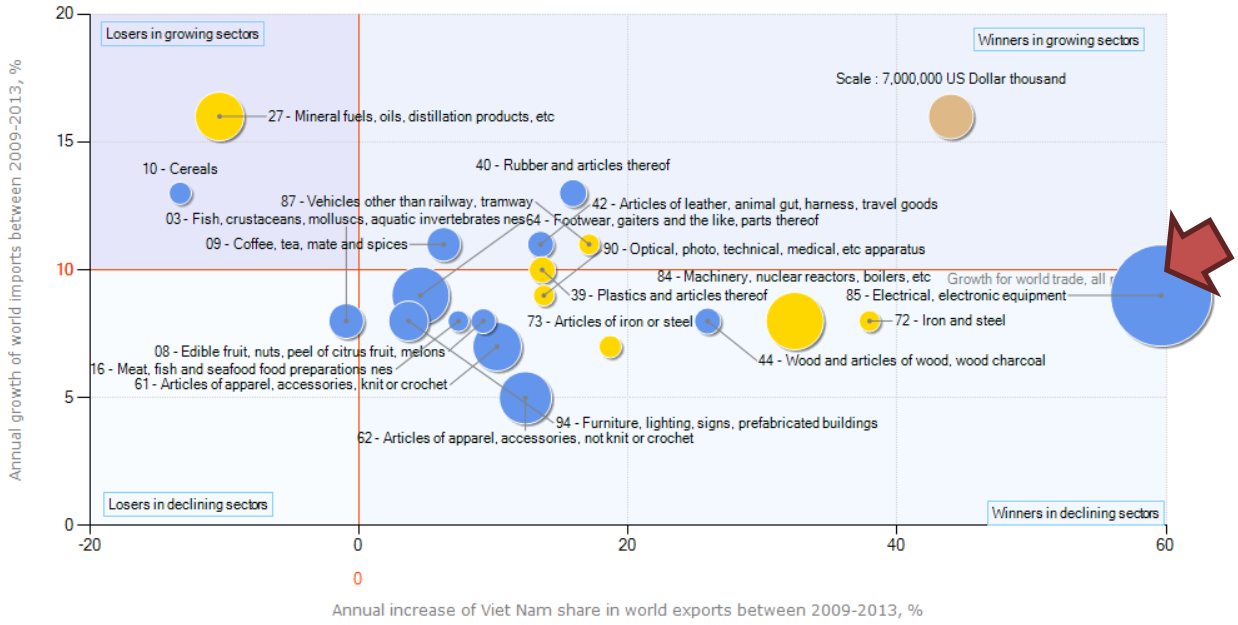


Figure 4: Growth of National Supply and International Demand for Export Products of Vietnam - 2013
(Source: Commodity Trade Statistics, trademap.org, 2013)

Target Geographic Areas

The development of Industrial Zones (IZs) evolved rapidly to offer standard factory accommodation for both foreign and domestic manufacturing sector. The total number of 267 approved IZs reported in 2010 (see Figure 5) is established in the three key economic areas (KEAs) to extend the network of manufacturing agglomerations (Eriksson 2013). The major manufacturing hubs are located in Hanoi (Northern KEA) and Ho Chi Minh City (Southern) with the adjacent provinces. In this study, the focus will be on the Southern KEA, which is accounted for 124 industrial zones (approximately 44.6% of the total IZs) and 44.8% of the national total gross value of industrial output (GVIO).

The major Industrial zones in the Southern KEA are located in the following cities, surrounding urban centers of Ho Chi Minh City (see Figure 6, sources: Malesky, 2013).

- Ho Chi Minh City, ranking No. 10 in the Provincial Competitive Index (PCI), which is represented in the "High Performance" tier.
- Binh Duong, ranking No. 30 in the Provincial Competitive Index (PCI), which is represented in the "Mid-High Performance" tier.
- Dong Nai, ranking No. 40 in the Provincial Competitive Index (PCI), which is represented in the "Mid-High Performance" tier.

However, both Binh Duong and Dong Nai are among the cities with the highest infrastructure index (top three cities), especially in the score of industrial zones, which measure the availability and quality of local industrial zones. Additionally, Ho Chi Minh City, Binh Duong, and Dong Nai have high infrastructure score in the coverage of roads, the reliability of telecommunications and energy delivery, and information and communications technology. Figure 7 shows the locations of all industrial and exporting zones in Vietnam.

Geographical Area	Number of Industrial Zones	GVIO (1994 constant VND, %)
Total	267	808 745 billion
Key economic areas (KEAs)	199	74.2
of which		
Northern KEA	52	24.0
Central KEA	23	5.4
Southern KEA	124	44.8
Outside KEAs	68	25.8

Figure 5: 2010 - Geographic Distribution of Industrial Zones (IZs)
Sources: Soren Eriksson (2014), Clusters and Economic Growth in Asia pg. 215



Figure 6: PCI Infrastructure Index

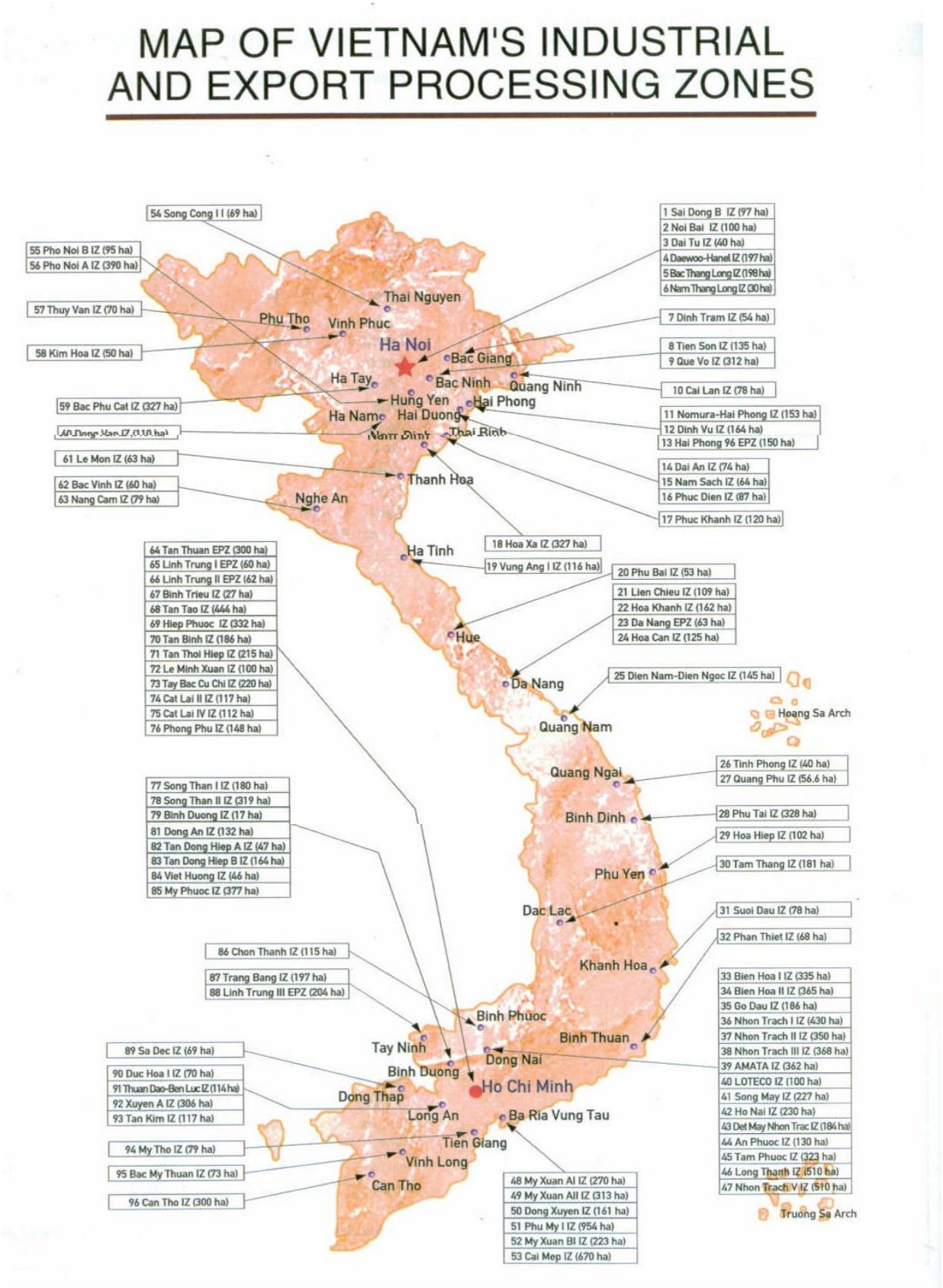


Figure 7: Vietnam's Industrial Map

3.2 Kunming, Yunnan

Kunming is one of the flagship cities for foreign investment in China. There are two major high-tech industrial zones in Kunming: 1) Kunming Economic and Technological Development Zone (KETZ) and 2) Kunming High-tech Industrial Development Zone (KHIDZ), which are considered the only two national high-tech development zones in Yunnan Province. Both KETDZ and KHIDZ' GDP are estimated at 17.85 and 15.46 billion RMB respectively, which accounted for about 10% of the city's total in 2012 (Chinaknowledge.com)

Kunming Economic and Technological Development Zone (KETDZ) is located in the eastern part of the center of Kunming and is only 1.8 km from Kunming International Airport. The utilized FDI of the zone was estimated at $254.05 million, which is about 16% of Kunming's total FDI. KETDZ is one of the major high-tech zones in Kunming, Yunnan. Established in 1992, it is one of the industrial parks with the highest degree of manufacturing gathering and is the only zone which integrates national-level development and export processing zone, facilitating scientific and technological trading in Yunnan province. Table 2 (KETDZ, 2014) presents key statistics for Kunming Economic and Technological Development Zone (KETDZ). The zone has attracted investments from over 22 countries such as Germany, Thailand, and USA. The value of import and export was estimated at $2.14 billion in 2012 and increased significantly to $5.96 billion in 2013 (178.5% increase). The key manufacturing groups are in tobacco processing, mechanical manufacturing, optoelectronics & IT industries, biopharmaceutical and food & beverage.

Table 2: The Key Economic indicators for Kunming Economic and Technological Development Zone

	2012	2013
GDP	212.7 (x100,000,000) RMB	256.63 (x100,000,000) RMB
Revenue	876.0 (x100,000,000) RMB	1,032.0 (x100,000,000) RMB
Gross Industrial Sale	437.0 (x100,000,000) RMB	515.00 (x100,000,000) RMB
Industrial Added Value	134.3 (x100,000,000) RMB	157.94 (x100,000,000) RMB
Investment on Fixed Assets	112.3 (x100,000,000) RMB	142.31 (x100,000,000) RMB
Budget Income	16.55 (x100,000,000) RMB	23.62 (x100,000,000) RMB
Gross Tax Revenue	31.94 (x100,000,000) RMB	43.95 (x100,000,000) RMB
Value of Import and Export	21.4 (x100,000,000) USD	59.6 (x100,000,000) USD

Kunming High-tech Industrial Development Zone (KHIDZ) is located in the northwestern part of the city. The new zone of KHIDZ is located in the southern Kunming's Majinpu Village. KHIDZ's value-added industrial output was estimated at 15.46 billion RMD. Originally, KHIDZ was set up in 1992 by China State Council and is the only national high-tech development zone in Yunnan province. The KHIDZ consists of five function zones including New Industrial Zone, High-Tech Business Zone, Bio-Innovation Zone, Entertainment Zone and Bio-Protection Zone (see Figure 8). Particularly, in this industrial zone, innovative clusters are developed in the following special industrial parks: 1) Bio-pharmaceutical, 2) Electric equipment manufacture, 3) New material, 4) University science and technology park, 5) New energy, water science, and technology and environment protection parks

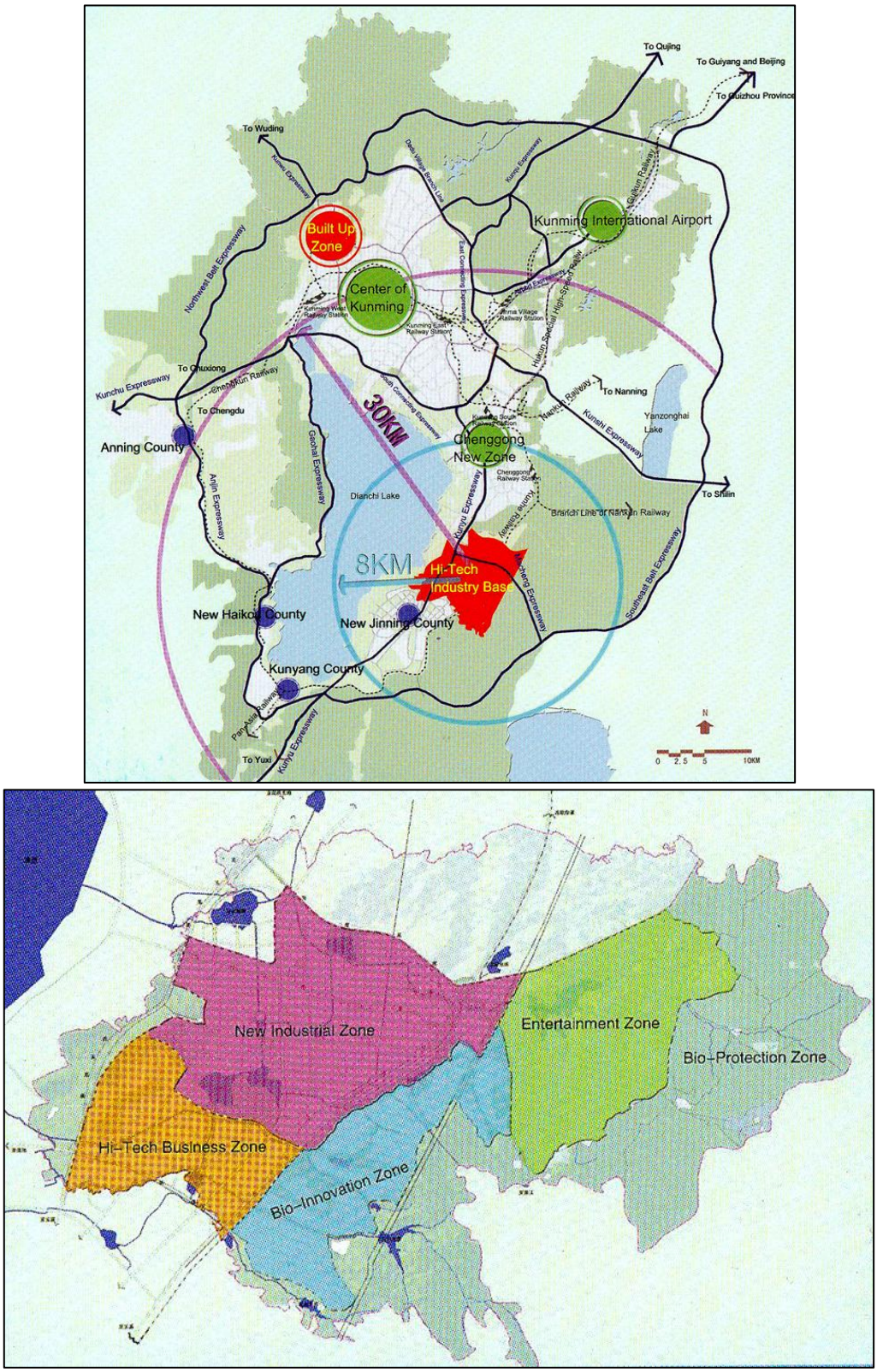


Figure 8: Geographic Maps of Industrial Zones in Kunming

4. Innovative Clusters in Yunnan and Vietnam: Lessons Learned

We conducted an in-depth interview with top management, director, and zone manager for the following companies; in which, four of them are in Vietnam and the other four companies are in Yunnan. Additionally, surveys were sent out the companies located in the hi-tech industrial zones in order to study the perceived aspects of each company with regard to the overall business environment, labor, infrastructure, and capital investment.

- Vice President, Tan Thuan Export Processing Zone (TTZ)
- Vice Chairman, Ho Chi Minh City Export Processing and Industrial Zones Authority (HEPZA)
- Vice President, Ho Chi Minh City Institute for Development Studies
- ADB consultant on Cross-Border Development
- Vice President, Kunming Economic and Technological Development Zone, Kunming, Yunnan
- Vice President, SUNPA Telemedicine, Yunnan
- Chairman Director, Kunming Dongxun Technology in Yunnan, the PRC
- Chairman, State High Tech Industrial Development Zone

Both quantitative and qualitative analyses are used to draw the key findings on the success factors and challenges on how the innovative clusters in Vietnam and Yunnan are developed.

Figure 9 presents the cluster framework used in this study. This framework focuses on ten aspects of how a cluster is developed, starting from

1) The characteristics of the industrial zone or the enterprises such as product type, primary market, market size, the ratio of foreign investment, and number of employees.
2) Business Environment including infrastructure (water, waste disposal. telecommunications, and electricity), public services, and government policies
3) Linkage and collaboration among university, training institutes, or R&D institutes
4) Backward linkage focusing on the sources of input supplies and value added
5) Skill-based (labor intensives) vs. Innovative clusters
6) Cross border programs and trade barriers
7) Zone management where the enterprise is located in
8) Logistics mode and costs of operations
9) Sources of capital and technology upgrading policies
10) Other investment incentives such as land rental, labor engagement, capital, exports, technology research and development, or ISO rating.

According to the surveyed responses, the overall quality of infrastructure such as water, waste disposal, telecommunications, and electricity in the industrial zones in Vietnam and Kunming seems to be very good. However, a company in Vietnam raises a concern regarding the poor telecommunications network in the suburban area and outside the industrial zone. More than 90% of the respondents report good water systems. None of the respondent report poor electricity. The quality of public services in Kunming is superior to that in Vietnam. Companies located in China and Vietnam report the high to very high variability of government policy.

The results indicate 29.4% of employees from local (host country) are low-skilled production workers, 56.4% are semi-skilled, and 35.4% are skilled employee. Most respondents report high percentages of employees from foreign are highly skilled workers. In China, semi-skilled workers are paid around 50,000 RMB (around 8,000 USD) per year, while workers in the category of manager, professional, and engineers are paid around 1,000,000 RMB (around 16,000 USD) per year. In Vietnam, low-skilled worker are paid around 3,800,000 VND (around 177 USD) per month. Semi-skilled workers are paid 4,900,000 VND (around 230 USD) per month, and while workers in the category of manager, professional, and engineers are paid around 6,000,000 VND (around 280 USD) per month.

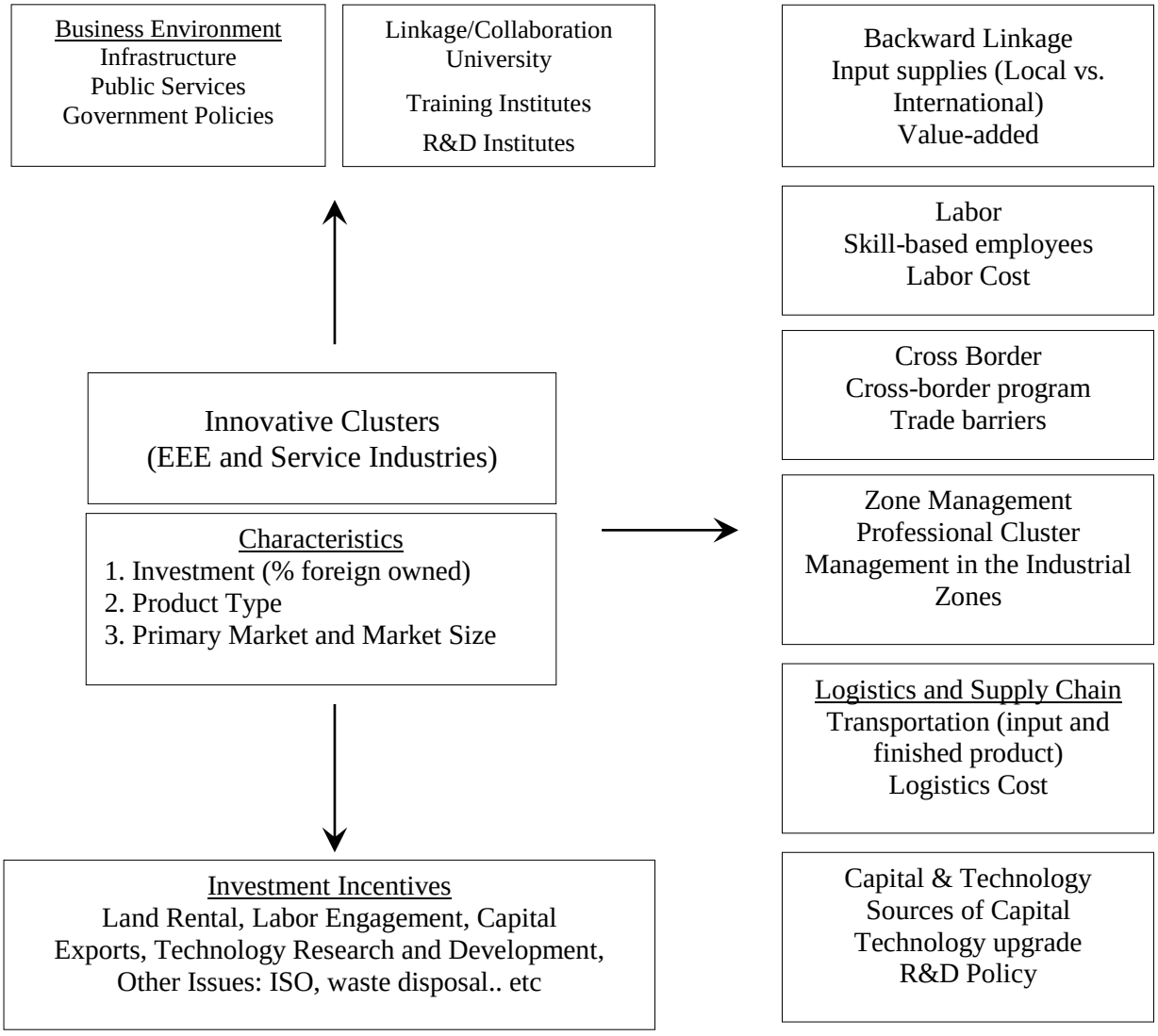


Figure 9: Cluster Development Framework
(Adapted from Asian Development Bank on RCI knowledge Platform on Economic Productivity)

All the respondents indicated they all have formal training programs for local employees.62.5% of the firms mentioned they have linkages with local/international universities or technical vocation and training (TVET) institutions. Among these companies, 60% are located in China. 37.5% do not have any linkages with any academic institution. 62.5% of the companies reported they collaborate with think tank, research & development

institution or laboratories. When asked about labor biggest problems, half of the respondents indicated high cost. The majority of the companies mentioned high costs are located in China. 25% indicated high turnover. 12.5% of the companies located in Vietnam indicate low skill.

By focusing on how the companies' capital is mobilized, 50% of respondents said their companies have their own source of finance while the others require the mobilization of funding resources from FDI (12.5%) and bank loan (37.5%). Interestingly, all of the companies in Yunnan we surveyed have their own source of funds. A respondent from Yunnan indicated that the upgraded technology investment alone is accounted for approximately 20% of the total cost of operations a year. A respondent from Vietnam added that a part of yearly profit is reserved and used for upgrading machinery and equipment. Additionally, the reason to invest on new technology for competitive advantage is not only on the corporate decision. Another respondent from Vietnam indicated that a part of the investment is funded by the company's clients. Many firms have devoted a fair amount of expenditure to R&D. For instance, two firms in Yunnan devote more than 6% of sale revenues of a firm and about 5% of the total cost of operations, respectively, for R&D activities such as new product development.

Regarding the export aspect, 100% of the total sales for all firms in Vietnam are sold to the international markets where 100% of their international sales are also direct exports. Firms in Yunnan mostly focus on the domestic market in which a respondent indicated that 100% of total sales are from its domestic market. The other two firms in Yunnan have only 2% and 20% of total sales internationally and less than 50% of those total sales are direct exports. Another key finding is that less than 10% of the total sales for firms in Yunnan are sold domestically to a third party that export products and services.

When looking at the backward linkages, on an average, approximately more than 80% of inputs are supplied from local sources for in Yunnan. However, a respondent in Vietnam indicated that about 37% of inputs are from its local supply.

Shipping by water seems to be the primary mode of transportation of inputs and finished products for most of firms (75%). However, depended on where the firms are located relative to their suppliers, distribution centers, or customers, the other modes of transportation include railroads (10%), highways (40%), and airfreight (20%). A respondent from a firm in Yunnan raised an issue of the packaging cost as a key determinant of the mode of transportation and costs. The high costs of transportation (50%), uncertainty in delivery dates (37.5%) and lack of multimodal connectivity (12.5%) are the primary logistics difficulty the firms are facing.

Most respondents (75%) said they are not aware of any RCI cross-border activities. The respondents who indicated their companies are involved in a cross-border program are located in an industrial zone in Yunnan. A company in Yunnan specified that it is currently conducting a cross-border program between Southern China and Southeast Asia in E-business. Many respondents reported that they face trade barriers at borders. The most common trade barrier is tariffs. Others include dealing with officers, no financial support, and no trade partners.

Regarding zone management, all respondents reported their zones are managed by a professional team, out of which 40% is associated with the public sector. Half of the respondents rated the performance of the zone management as "Good" while the other half gave "Average" rating. Most of those giving "Good" rating are located in Yunnan. Companies in Vietnam generally meet with the zone management 2-4 times per year. Companies in Yunnan could meet with the zone management as often as once per week. Close to 60% of the respondents said they receive special incentives on land rental and the use of specific technology and R&D. Less than 30% of the respondents receive incentives on labor engagement, capital, and exports.

5. Conclusion and Discussion

Geographic location is one of the driving forces for increasing the investment size for both domestic and foreign firms. For instance, Kunming, Yunnan is located in the geographic center of Asia and is the front gateway to Southeast Asia. Vietnam, on the other hands, has several major ports that help facilitate import and export processes. In fact, Vietnam is considered the bridgehead to both Southeast Asia and the great Chinese markets. At this state, the basis of Vietnam and Yunnan economies is still largely dependent on labor-intensive businesses. The labor costs still remain relatively cheap, compared to the US, Europe, and other developed countries. The minimum daily wage is estimated between $3.2 and $3.76 in Vietnam and between $13.04 and $15.64 in Yunnan. With the population of over 240 million people, GMS area provides a large local market for innovative products. For instance, out of $6 billion USD of total trade in GMS area, approximately $2 billion USD is from Yunnan province. The Vietnam government releases a set of policies to attract foreign direct investment, especially for tax incentive for foreign investors.

However, one of the major disadvantages facing the GMS countries is the low level of research and development activities. In Vietnam, although from the interviewee's response, companies in the high-tech zone often have their own R&D centers, there is no linkage between these research centers and universities or public institutes. In other words, some companies in other industrial zones have their own R&D centers which operate independently from other institutes. Another key finding is that although it has been quite successful at attracting foreign direct investment (FDI) to the industrial zones, only high-quality infrastructure inside the zones is established. The areas outside of the zones of many developing countries are still under developed for a decent standard of living.

The quality of education and skills of labors are of concerns. The majority of labor force in the GMS countries belongs to the low- to mid-skilled level. Thus, high-tech and innovative companies sometimes find it difficult to set up operations in the GMS. In addition to the language and culture that are the key barriers for foreign business expansion, trust is also considered an important obstacle to international factor movements. Lower trust may lead to significantly less trade between countries, for instance, from China to Vietnam or Laos, or may be less cross-border portfolio investment. Lastly, the collaboration for regional integration among GMS countries is still very poor since there is no evident of cluster policy to connect firms from different regions especially in terms of input supplies or global linkages.

In summary, our findings suggest that there are opportunities for cluster development in both Vietnam and Yunnan for both EEE and service industries. The key important tasks are not only to promote regional economic integration among local and foreign firms to support both local supply and global value chain, but also to invest in the R&D activities and excellent infrastructure to support resources for better quality of public services such as road, transportation, utilities, and information technology and to reduce the language and cultural barriers.

Reference

Asian Development Bank. (2011). The Greater Mekong Subregion economic cooperation program strategic framework: 2012–2022.

BOI (2014). A Guide to The Board of Investment 2014. Bangkok, Thailand, Thailand Board of Investment.

Chinaknowledge.com (2014). "Kunming Hig-Tech Industrial Development Zone." Retrieved Dec 01, 2014, from http://www.chinaknowledge.com/Manufacturing/IndustrialPark.aspx?province=30&content=184.

Eriksson, S. (2013). Clusters and Economic Growth in Asia, Edward Elgar Publishing.

KETDZ (2014). Investment Guide: China Kunming Economic & Technologocal Development Zone.

Khanh, V. T. and M.-J. Lee (2014). "Samsung Electronics Adds to Buildup in Vietnam." Retrieved Sep 26, 2014, from http://online.wsj.com/articles/samsung-wins-license-to-invest-1-billion-in-vietnam-1404356966.

Malesky, E. (2013). "PCI 2013: The Vietnam Provincial Competitiveness Index 2013." USAID.

Morath, B., Ciocan, V., and Werner, M. (2014) “Promising Prospects for Market Expansion Services in ASIA”, Report on the markets of Southeast Asia, Greater China and Northeast Asia – 2014 update

Trademap.org (2013). "Trade statistics for international business development." Retrieved Sep 26, 2014, from http://www.trademap.org/.

ความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการ[1]

วิพุธ อ่องสกุล[2]

บทคัดย่อ

บทความนี้มาจากงานวิจัยเพื่อสำรวจความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการในส่วนราชการ ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) โดยคณะผู้วิจัยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณจากแบบสอบถามจากการสัมภาษณ์ผู้รับบริการที่มาจากส่วนราชการระดับกรมหรือเทียบเท่ากรมจำนวน 141 หน่วยงาน และผู้รับบริการที่มาจากส่วนราชการระดับจังหวัด 76 จังหวัด โดยมีการสำรวจใน 3 ประเด็นหลัก คือ ด้านความโปร่งใส, ด้านความเชื่อถือไว้วางใจ และด้านการคอร์รัปชั่น การสำรวจข้อมูลดำเนินการในช่วงเวลาตั้งแต่ 1 กันยายน – 15 ธันวาคม 2557 มีผู้ตอบแบบสำรวจด้านความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการระดับกรมทั้งหมด 3,655 คน และด้านความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการระดับจังหวัด 2,280 คน รวมทั้งสิ้น 5,935 คน ทั้งนี้มีการแบ่งประเภทของกระบวนการในการปฏิบัติราชการ ออกเป็น 5 ประเภท คือ 1) กระบวนงานเกี่ยวกับการให้บริการประชาชนและบริการสาธารณะ 2) กระบวนงานเกี่ยวกับการออกใบอนุญาต อนุมัติ และใบรับรอง 3) กระบวนงานเกี่ยวกับการกำกับและบังคับใช้กฎหมาย 4) กระบวนงานการให้บริการข้อมูลสารสนเทศ/วิเคราะห์และเสนอแนะนโยบาย 5) กระบวนการจัดการข้อร้องเรียน/ข้อพิพาท/แก้ไขความขัดแย้ง

คำสำคัญ ความโปร่งใส ความเชื่อถือไว้วางใจ การคอร์รัปชั่น ระบบราชการ การบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี การปฏิบัติราชการ การให้บริการ

---

[1] บทความนี้มาจากโครงการสำรวจความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการของหน่วยงานภาครัฐ ได้รับการสนับสนุนงานวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ(ก.พ.ร.)

[2] ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำคณะบริหารธุรกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

Clean Initiative

Abstract

This article is based on survey conducted during September 1-December 15, 2014 on 141 departments and 76 provinces. The response of this survey is 3,655 in department level and 2,280 in provincial level. The total number of response is 5,935. The responses were asked in three perspectives: Transparency, public trust, and corruption. In order to gain more inside from this research, the departments were classified into five groups based on their main missions and their core processes. The five groups are 1.public service 2. Licensing 3.Law Enforcement 4. Information providing and 5.complain handling

Keywords Transparency, Public Trust, Corruption, Public Sector Development, Good Governance, Public Service

1.บทนำ

การทุจริต คอร์รัปชั่น เป็นปัญหาหลักของระบบราชการ ที่ส่งผลต่อการพัฒนาประเทศ โดยองค์กรเพื่อความโปร่งใสนานาชาติ (Transparency International) ได้สร้าง ดัชนีภาพลักษณ์คอร์รัปชั่น หรือ Corruption Perception Index (CPI) โดยสำรวจความคิดเห็นของบริษัทที่ปรึกษาด้านกฎหมาย ด้านบัญชี สมาคมการค้า นักธุรกิจ ใน 13 ด้าน โดยในปี 2014 (พ.ศ. 2557) ประเทศไทยอยู่ลำดับที่ 85 ใน จาก 175 ประเทศ โดยได้คะแนนรวมที่ 38 คะแนนจาก 100 คะแนน (คะแนนเต็ม 100 ที่ความโปร่งใสเต็ม) ในขณะที่ประเทศเพื่อนบ้านที่มีขนาดเศรษฐกิจใกล้เคียงกันอย่างประเทศมาเลเซีย ได้ลำดับที่ 50 โดยได้คะแนน 52 คะแนน และประเทศสิงคโปร์ ได้ลำดับที่ 7 โดยได้คะแนนรวมที่ 84 คะแนน แต่ประเทศอินโดนีเซียมีลำดับที่แย่กว่า คือได้ลำดับที่ 107 โดยได้คะแนนรวมที่ 34 คะแนน

ธนาคารโลก (World Bank) ได้จัดทำรายงานวิจัยเรื่อง Doing Business เพื่อรายงานการจัดอันดับความยาก-ง่ายในการเข้าไปประกอบธุรกิจของประเทศต่างๆ ทั่วโลก ซึ่งรายงานผลการวิจัยดังกล่าว เป็นการวิจัยโดยสำรวจความคิดเห็นของบริษัทที่ปรึกษาด้านกฎหมาย ด้านบัญชี ผู้เชี่ยวชาญต่างๆ และเจ้าหน้าที่รัฐ เกี่ยวกับขั้นตอนระยะเวลาการให้บริการ การอำนวยความสะดวก ต้นทุนค่าใช้จ่าย และกฎหมาย กฎ ระเบียบต่าง ๆ ของรัฐว่ามีส่วนสนับสนุน หรือเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินธุรกิจอย่างไรโดยประกอบด้วยตัวชี้วัดในการสำรวจ 10 ด้าน ตามวงจรธุรกิจตั้งแต่การเริ่มต้นธุรกิจจนถึงการปิดกิจการ โดยรายงานของธนาคารโลกจะเป็นการออกรายงานล่วงหน้าหรือ Outlook เช่น รายงาน Doing Business 2015 เผยแพร่ เมื่อ 29 ตุลาคม ปี 2014 โดยในรายงาน Doing Business 2015ประเทศไทยได้ลำดับที่ 26 จาก 189 ประเทศ โดยมีคะแนน เปอร์เซ็นระยะห่างจากประเทศที่ดีที่สุดในแต่ละด้านรวม 10 ด้าน หรือ Distance to Frontier % (DTF%) ที่ 75.27% ในขณะที่ ประเทศมาเลเซีย อยู่ลำดับที่ 18 โดยมี DTF% ที่ 78.83% และประเทศสิงคโปร์ ได้ลำดับที่ 1 โดยมี DTF% ที่ 88.27% แต่ประเทศอินโดนีเซีย ได้ลำดับที่แย่กว่าคือลำดับที่ 114 โดยมี DTF% ที่ 59.15%

การสร้างโปร่งใสในระบบราชการ เป็นเรื่องที่ต้องมีการผลักดันในลำดับนโยบาย โดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ หรือสำนักงาน ก.พ.ร. ได้จัดทำแผนการส่งเสริมและพัฒนาธรรมภิบาลในภาคราชการเพื่อการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดีอย่างยั่งยืน เสนอต่อคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 24 เมษายน 2555 โดย มีมติเห็นชอบตาม ข้อเสนอ โดยในปีงบประมาณ พ.ศ. 2556 สำนักงาน ก.พ.ร. ได้ดำเนินโครงการสร้างความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการเพื่อกระตุ้นการสร้างจิตสำนึกให้เกิดกระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงภายในหน่วยงานของส่วนราชการและจังหวัด โดยการวิเคราะห์ความเสี่ยงในความไม่โปร่งใสในกระบวนงานทำงานมุ่งหาแนวทางลดช่องโหว่ของความไม่โปร่งใสอันนำไปสู่การพัฒนาประสิทธิภาพการให้บริการ ดังนั้น เพื่อขยายผลการพัฒนาประสิทธิภาพของหน่วยงานภาครัฐอย่างต่อเนื่อง สำนักงาน ก.พ.ร. จึงเสนอให้มีการพัฒนาประสิทธิภาพ

การให้บริการภาครัฐ ซึ่งเชื่อมโยงกับภาคประชาชนและภาคธุรกิจ ให้ปราศจากการทุจริตคอร์รัปชั่น อันจะเป็นปัจจัยสำคัญที่จะสนับสนุนการขับเคลื่อนการบริหารงานภาครัฐให้มีประสิทธิภาพและความเป็นเลิศในการให้บริการประชาชน ส่งผลโดยตรงต่อความเชื่อมั่นต่อประชาชน ภาคธุรกิจ และภาพลักษณ์ของประเทศในระดับสากล

การสำรวจวิจัยหน่วยงานราชการทั่วประเทศในเรื่องความโปร่งใส ความเชื่อถือไว้วางใจ และคอร์รัปชั่นทั้งในระดับกรมและจังหวัด จึงเป็นเรื่องสำคัญที่แสดงถึงความมุ่งมั่นอย่างจริงจังในระดับชาติ ที่มีต่อการพัฒนาระบบราชการให้มีความโปร่งใสและสอดคล้องไปกับมาตรฐานสากล และส่งผลให้ภาพลักษณ์ของประเทศไทยในเรื่อง คอร์รัปชั่น ดีขึ้น

2. ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเรื่องความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการในส่วนราชการ เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) เพื่อทราบถึงมุมมองของประชาชนและส่วนราชการต่อ สถานะในด้านความโปร่งใส ความเชื่อถือไว้วางใจ และคอร์รัปชั่น

2.1 กลุ่มประชากรและการสุ่มตัวอย่าง

ในการสำรวจครั้งนี้ ได้พิจารณาโดยแบ่งกลุ่มของประชากรเป็น 3 กลุ่มคือ

1. ส่วนราชการระดับกรมที่ได้มีการจัดทำข้อตกลงระดับการให้บริการ หรือ Service Level Agreement จำนวน 40 กรม
2. ส่วนราชการระดับกรมที่ไม่ได้มีการจัดทำข้อตกลงระดับการให้บริการ จำนวน 101 กรม
3. ส่วนราชการระดับจังหวัด จำนวน 76 จังหวัด

แต่เนื่องจากภารกิจของกรมมีความแตกต่างกัน การจัดลำดับความโปร่งใสโดยไม่แบ่งประเภทของกรมว่ามีกระบวนการกระบวนการในการปฏิบัติราชการเป็นอย่างไร อาจทำให้ไม่สามารถวิเคราะห์ผลเพื่อนำมาใช้ในการปรับปรุงการปฏิบัติราชการได้ ดังนั้น หลังจากสำรวจตามข้อ 2. จะทำการแบ่งกรมตามประเภทของกระบวนการในการปฏิบัติราชการออกเป็น 5 ประเภท คือ

1) กรมที่มี กระบวนงานเกี่ยวกับการให้บริการประชาชนและบริการสาธารณะ
2) กรมที่มี กระบวนงานเกี่ยวกับการออกใบอนุญาต อนุมัติ และใบรับรอง
3) กรมที่มี กระบวนงานเกี่ยวกับการกำกับและบังคับใช้กฎหมาย
4) กรมที่มี กระบวนงานการให้บริการข้อมูลสารสนเทศ/วิเคราะห์และเสนอแนะนโยบาย
5) กรมที่มี กระบวนการจัดการข้อร้องเรียน/ข้อพิพาท/แก้ไขความขัดแย้ง

โดยในการสุ่มตัวอย่างได้พิจารณาปัจจัยจากขนาดตัวอย่าง (Population size) ของผู้ที่เคยรับบริการจากกระบวนงานที่ส่วนราชการในรอบไม่เกิน 6 เดือน โดยกำหนดจำนวนคือ กรณีที่มีผู้รับบริการจำนวนมากกว่า 100 ราย จะทำการสุ่มตัวอย่างอย่างน้อย 30 ตัวอย่าง หากมีผู้รับบริการไม่ถึง 100 ราย จะทำการสุ่มตัวอย่างให้ได้อย่างน้อยร้อยละ 30 ของจำนวนผู้รับบริการ โดยการสุ่มแบบโควต้า (Quota Sampling) และการสุ่มตัวอย่างโดยความสะดวก (Convenient Sampling) เพื่อให้สามารถเก็บข้อมูลได้อย่างรวดเร็ว ประหยัดค่าใช้จ่าย แต่ได้มาซึ่งตัวอย่างที่เป็นตัวแทนประชากร และสามารถใช้วิธีการทางสถิติในการวิเคราะห์ได้อย่างสมบูรณ์

2.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการสำรวจวิจัย เป็นการใช้ แบบสอบถาม (Questionnaire) ปลายปิด (Closed response questions) โดยเป็นการสร้างคำถามจากการศึกษา มาตรการหรือโครงการ ที่สำนักงาน ก.พ.ร. ได้มีการดำเนินการส่งเสริมและกำหนดให้ส่วนราชการปฏิบัติตามโดย เน้นผลที่เป็นรูปธรรม หรือ เป็นตัวอย่างที่เกิดขึ้นจริงในหน่วยงาน โดยมีการแบ่งระดับการดำเนินการตาม Likert Scale ที่มีคะแนนการดำเนินการเป็น 5 ระดับ ตั้งแต่ 1-5 โดย 1 มีการดำเนินการที่น้อยที่สุด และ 5 มีการดำเนินการที่มากที่สุด โดยได้ทดสอบแบบสอบถาม กับ สำนักงาน ก.พ.ร. เป็นหน่วยงาน แรก และมีการปรับความกระชับแบบสอบถามให้สั้นและเข้าใจง่ายมากขึ้นก่อนดำเนินการแบบเต็มรูปแบบ สำหรับวิธีการในการสำรวจวิจัย จะใช้วิธีการในการ สัมภาษณ์ (Interviews) ณ จุด และใช้การสัมภาษณ์ทางโทรศัพท์และ Email

2.3 แบบสอบถาม

การสร้างข้อคำถามสำหรับวัดความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการ ได้มีการกำหนดไว้ 3 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 ความคิดเห็นด้านความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการ

ส่วนที่ 2 ข้อคิดเห็น/ข้อเสนอแนะ

ส่วนที่ 3 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

คำถามในการสำรวจความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการ ประกอบด้วยคำถามที่สะท้อนความโปร่งใสใน 3 ด้าน คือ (1) ด้านความโปร่งใส (2) ด้านความเชื่อถือ ไว้วางใจ และ (3) ด้านการคอร์รัปชั่น โดยมีชุดคำถามที่ใช้ในการสำรวจ ดังนี้

ประเด็นคำถาม	ค่าของคำถาม
ด้านความโปร่งใส	
1.1 ท่านได้รับทราบข้อมูลการให้บริการ กฎเกณฑ์ ข้อกฎหมาย ข้อบังคับ เป็นอย่างดี	+
1.2 ท่านได้รับทราบขั้นตอน และมาตรฐานระยะเวลาที่ใช้ในการดำเนินงานให้บริการอย่างเพียงพอ	+
1.3 ท่านได้รับการบริการอย่างมีคุณภาพและเป็นไปตามมาตรฐานระยะเวลาที่หน่วยงานกำหนด	+
1.4 ท่านได้รับการบริการอย่างเป็นธรรม ไม่เลือกปฏิบัติ	+
1.5 หน่วยงานที่ใช้บริการมีช่องทางการรับข้อร้องเรียนเกี่ยวกับการปฏิบัติหน้าที่ และความประพฤติของเจ้าหน้าที่อย่างเหมาะสม (ช่องทางที่ทำให้ยื่นข้อร้องเรียนรู้สึกปลอดภัย/ไม่กังวล/ไม่มีผลกระทบทางลบ)	+
1.6 กรณีเรื่องร้องเรียน หน่วยงานมีการตอบกลับเรื่องร้องเรียน หรือแจ้งผลการดำเนินการเกี่ยวกับเรื่องร้องเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ	+
ด้านความเชื่อถือ ไว้วางใจ	
2.1 เจ้าหน้าที่ของหน่วยงานที่ให้บริการปฏิบัติหน้าที่โดยยึดหลักธรรมาภิบาล (เช่น รับผิดชอบต่อผลของงานที่เกิดขึ้น ไม่ละเลยในการปฏิบัติหน้าที่)	+
2.2 ความมั่นใจในการให้บริการของเจ้าหน้าที่ว่าถูกต้อง สามารถเชื่อถือได้	+
ด้านการคอร์รัปชั่น	
3.1 ในช่วง 1 ปีที่ผ่านมา ท่านเคยได้ยิน/รับทราบว่าเจ้าหน้าที่ให้บริการ เคยรับเงินพิเศษ เรี่ยไร ขอรับบริจาค ร้องขอสิ่งตอบแทนหรือประโยชน์อื่นใด เพื่อแลกเปลี่ยนกับการได้รับบริการ	-
3.2 ในช่วง 1 ปีที่ผ่านมา ท่านเคยถูกร้องขอ/เสนอให้เงินพิเศษ เรี่ยไร ขอรับบริจาค ร้องขอสิ่งตอบแทนหรือประโยชน์อื่นใดแก่เจ้าหน้าที่ที่ให้บริการ	-

การวิเคราะห์ผล

1) การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การคำนวณค่าคะแนนความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการ

2) การวิเคราะห์ในแต่ละประเด็นย่อยใช้การคำนวณค่าคะแนน และร้อยละ

3) การวิเคราะห์คะแนนในแต่ละประเด็นหลัก หลังจากได้คะแนนของแต่ละประเด็นย่อยแล้ว จะคำนวณคะแนนแต่ละประเด็นหลัก (ด้านความโปร่งใส, ด้านความเชื่อถือ ไว้วางใจ, ด้านการคอร์รัปชั่น) โดยการรวมคะแนนในแต่ละประเด็นย่อยแล้วนำมาเฉลี่ยเป็นคะแนนในประเด็นหลัก

4) การวิเคราะห์คะแนนความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการของแต่ละส่วนราชการ หลังจากได้คะแนนในแต่ละประเด็นหลักแล้ว จะนำคะแนนแต่ละประเด็นมาเฉลี่ยหาคะแนนความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการของส่วนราชการโดยการเทียบคะแนนเต็มเท่ากับ 5 คะแนน

5) สำหรับการแปลผลข้อมูลเชิงปริมาณสำหรับการประเมินระดับความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการได้กำหนดช่วงคะแนนการประเมินไว้ 5 ระดับนั้น(คำตอบไม่เคยใช้บริการ จะไม่ถูกนำมาคำนวณคะแนน) ในการประเมินจะใช้ค่าเฉลี่ยที่ผู้ตอบแบบสอบถาม โดยคำนวณระดับความโปร่งใส ดังนี้

อันตรภาคชั้น = (ค่าสูงสุด - ค่าต่ำสุด) / จำนวนชั้น

= (5 – 1) / 5 = 0.8

ดังนั้น

คะแนน	ระดับความโปร่งใส
4.21 – 5.00	ระดับสูงสุด
3.41 – 4.20	ระดับสูง
2.61 – 3.40	ระดับปานกลาง
1.81 – 2.60	ระดับต่ำ
1.00 – 1.80	ระดับต่ำที่สุด

3. ผลการสำรวจระดับกรมที่ได้มีการจัดทำข้อตกลงระดับการให้บริการ จำนวน 40 กรม

ผลการสำรวจความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการของส่วนราชการระดับกรมโดยแบ่งเป็นกลุ่มส่วนราชการที่มีคะแนนความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการเป็น กลุ่มที่มีคะแนนระดับสูงสุด (4.21-5.00), กลุ่มที่คะแนนระดับสูง (3.41-4.20) โดยสามารถแสดงผลการสำรวจได้ดังต่อไปนี้

3.1 ผลสำรวจโปร่งใสในการปฏิบัติราชการของส่วนราชการระดับกรมที่ได้มีการจัดทำข้อตกลงระดับการให้บริการกลุ่มที่มีคะแนนระดับสูงสุด (4.21-5.00)

ลำดับที่	ส่วนราชการ	คะแนน
1	กรมสรรพสามิต	5
2	สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติ	5
3	กรมวิทยาศาสตร์บริการ	5
4	กรมโรงงานอุตสาหกรรม	5
5	สำนักงานมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม	5

ลำดับที่	ส่วนราชการ	คะแนน
6	สำนักงานตำรวจแห่งชาติ	5
7	กรมเชื้อเพลิงธรรมชาติ	4.99
8	กรมสุขภาพจิต	4.99
9	กรมการข้าว	4.97
10	กรมการขนส่งทางบก	4.97
11	กรมการกงสุล	4.96
12	กรมการปกครอง	4.96
13	กรมสรรพากร	4.94
14	สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน	4.94
15	กรมบัญชีกลาง	4.93
16	กรมการจัดหางาน	4.92
17	กรมควบคุมโรค	4.92
18	สำนักงานคณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภค	4.88
19	กรมการค้าภายใน	4.86
20	กรมวิชาการเกษตร	4.84
21	กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ	4.83
22	กรมพัฒนาธุรกิจการค้า	4.83
23	สำนักงานประกันสังคม	4.81
24	กรมธุรกิจพลังงาน	4.81
25	กรมการค้าต่างประเทศ	4.76
26	กรมศิลปากร	4.75
27	กรมป่าไม้	4.74
28	สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี	4.74
29	กรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน	4.71
30	กรมทรัพย์สินทางปัญญา	4.63
31	กรมที่ดิน	4.61
32	กรมการท่องเที่ยว	4.61
33	กรมบังคับคดี	4.53
34	กรมประมง	4.51
35	กรมปศุสัตว์	4.47
36	กรมการแพทย์	4.41

ลำดับที่	ส่วนราชการ	คะแนน
37	สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข	4.36
38	กรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่	4.29

3.2 ผลสำรวจโปร่งใสในการปฏิบัติราชการของส่วนราชการระดับกรมที่ได้มีการจัดทำข้อตกลงระดับการให้บริการ กลุ่มที่มีคะแนนระดับสูง (3.41-4.20)

ลำดับที่	ส่วนราชการ	คะแนน
39	กรมศุลกากร	4.05
40	กรมพัฒนาพลังงานทดแทนและอนุรักษ์พลังงาน	3.9

4. ผลการสำรวจระดับกรม จำนวน 101 กรม

ผลการสำรวจความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการของส่วนราชการระดับกรมโดยแบ่งเป็นกลุ่มส่วนราชการที่มีคะแนนความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการเป็น กลุ่มที่มีคะแนนระดับสูงสุด (4.21-5.00), กลุ่มที่คะแนนระดับสูง (3.41-4.20) กลุ่มที่มีคะแนนระดับปานกลาง (2.61-3.40) โดยสามารถแสดงผลการสำรวจได้ดังต่อไปนี้

4.1 ผลสำรวจโปร่งใสในการปฏิบัติราชการของส่วนราชการระดับกรมกลุ่มที่มีคะแนนระดับสูงสุด (4.21-5.00)

ลำดับที่	ส่วนราชการ	คะแนน
1	สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ	4.97
2	สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม	4.86
3	สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย	4.85
4	สำนักงานปลัดกระทรวงการคลัง	4.85
5	กรมการพัฒนาชุมชน	4.84
6	กองทัพอากาศ	4.84
7	กปร.	4.82
8	สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม	4.81
9	กรมเจรจาการค้าระหว่างประเทศ	4.81
10	สำนักงานบริหารหนี้สาธารณะ	4.8
11	สำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา	4.74
12	สำนักงานปลัดกระทรวงพลังงาน	4.73
13	สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี	4.72
14	สำนักข่าวกรอง	4.63

ลำดับที่	ส่วนราชการ	คะแนน
15	กรมสอบสวนคดีพิเศษ	4.6
16	กรมทรัพยากรธรณี	4.6
17	กองทัพเรือ	4.58
18	กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน	4.53
19	สำนักงานปรมาณูเพื่อสันติ	4.53
20	สกท.	4.52
21	กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม	4.52
22	กรมชลประทาน	4.51
23	สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร	4.51
24	กรมทางหลวงชนบท	4.47
25	กรมพัฒนาที่ดิน	4.45
26	ศอ.บต.	4.43
27	กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์	4.42
28	กรมธนารักษ์	4.4
29	กรมพัฒนาฝีมือแรงงาน	4.4
30	กรมคุมประพฤติ	4.38
31	กรมพลศึกษา	4.38
32	สำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ	4.35
33	สำนักงานศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย	4.35
34	กรมตรวจบัญชีสหกรณ์	4.32
35	สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็กเยาวชน ผู้ด้อยโอกาส และผู้สูงอายุ	4.32
36	สำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม	4.31
37	สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง	4.31
38	สพฐ.	4.31
39	กรมราชทัณฑ์	4.25
40	สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ	4.25
41	กรมส่งเสริมสหกรณ์	4.25
42	สำนักงบประมาณ	4.23

4.2 ผลสำรวจโปร่งใสในการปฏิบัติราชการของส่วนราชการระดับกรมกลุ่มที่มีคะแนนระดับสูง (3.41-4.20)

ลำดับที่	ส่วนราชการ	คะแนน
43	สำนักงานปลัดกระทรวงแรงงาน	4.2
44	พก.	4.2
45	สำนักงานสถิติแห่งชาติ	4.14
46	กองบัญชาการกองทัพไทย	4.1
47	กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ	4.1
48	กรมหม่อนไหม	4.09
49	กรมโยธาธิการและผังเมือง	4.08
50	กรมส่งเสริมการเกษตร	4.05
51	สถาบันนิติวิทยาศาสตร์	4.05
52	กรมอุตุนิยมวิทยา	4.03
53	กรมทรัพยากรน้ำบาดาล	4.03
54	กรมอนามัย	4.01
55	สำนักงานกิจการสตรีฯ	4
56	กองทัพบก	3.98
57	กรมฝนหลวงและการบินเกษตร	3.97
58	สนพ.	3.97
59	สำนักงาน ก.พ.ร.	3.96
60	ปปส.	3.96
61	กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น	3.95
62	สำนักงานปลัดกระทรวงอุตสาหกรรม	3.92
63	สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา	3.9
64	กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม	3.9
65	กรมการบินพลเรือน	3.86
66	ปปง.	3.85
67	สำนักงานปลัดกระทรวงพาณิชย์	3.83
68	กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย	3.83
69	สป.พม.	3.76
70	สป.กษ.	3.71
71	สป. วท.	3.71
72	กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยฯ	3.68

ลำดับที่	ส่วนราชการ	คะแนน
73	สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา	3.68
74	สำนักงานปลัดกระทรวงคมนาคม	3.66
75	กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ	3.64
76	สคร.	3.63
77	กรมส่งเสริมวัฒนธรรม	3.61
78	สำนักงานเศรษฐกิจอุตสาหกรรม	3.6
79	ราชบัณฑิตยสถาน	3.56
80	สป.ทส.	3.56
81	กรมการศาสนา	3.55
82	กรมทรัพยากรน้ำ	3.5
83	สำนักงานกิจการยุติธรรม	3.49
84	กรมราชองครักษ์	3.49
85	กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง	3.49
86	สศช.	3.48
87	สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี	3.44
88	สอน.	3.43
89	สป.ทก.	3.41
90	กรมควบคุมมลพิษ	3.41

4.3 ผลสำรวจโปร่งใสในการปฏิบัติราชการของส่วนราชการระดับกรมกลุ่มที่มีคะแนนระดับปานกลาง (2.61-3.40)

ลำดับที่	ส่วนราชการ	คะแนน
91	สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา	3.39
92	กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช	3.39
93	กรมการพัฒนาสังคมและสวัสดิการ	3.36
94	สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา	3.3
95	กรมประชาสัมพันธ์	2.99
96	สำนักงานนโยบายและแผนการขนส่งและจราจร	2.9
97	สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตร	2.82
98	กรมเจ้าท่า	2.79
99	กรมทางหลวง	2.7

ลำดับที่	ส่วนราชการ	คะแนน
100	สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตในภาครัฐ	2.7
101	สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ	2.56

5. ผลการสำรวจกรมตามประเภทของกระบวนการในการปฏิบัติราชการ

เนื่องจากภารกิจของกรมมีความแตกต่างกัน การจัดลำดับความโปร่งใสโดยไม่แบ่งประเภทของกรมว่ามีกระบวนการกระบวนการในการปฏิบัติราชการเป็นอย่างไร ตามข้อ 4. อาจทำให้ไม่สามารถวิเคราะห์ผลเพื่อนำมาใช้ในการปรับปรุงการปฏิบัติราชการได้ ดังนั้น จะทำการแบ่งกรมตามประเภทของกระบวนการในการปฏิบัติราชการออกเป็น 5 ประเภท คือ

1) กรมที่มี กระบวนงานเกี่ยวกับการให้บริการประชาชนและบริการสาธารณะ

2) กรมที่มี กระบวนงานเกี่ยวกับการออกใบอนุญาต อนุมัติ และใบรับรอง

3) กรมที่มี กระบวนงานเกี่ยวกับการกำกับและบังคับใช้กฎหมาย

4) กรมที่มี กระบวนงานการให้บริการข้อมูลสารสนเทศ/วิเคราะห์และเสนอแนะนโยบาย

5) กรมที่มี กระบวนการจัดการข้อร้องเรียน/ข้อพิพาท/แก้ไขความขัดแย้ง

5.1 ผลสำรวจความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการของส่วนราชการระดับกรมประเภทกระบวนงานเกี่ยวกับการให้บริการประชาชนและบริการสาธารณะ

ลำดับที่	ส่วนราชการ	คะแนน
1	สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ	4.97
2	กรมการพัฒนาชุมชน	4.84
3	กองทัพอากาศ	4.84
4	สำนักงานปลัดกระทรวงพลังงาน	4.73
5	กรมทรัพยากรธรณี	4.6
6	กองทัพเรือ	4.58
7	สำนักงานปรมาณูเพื่อสันติ	4.53
8	สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน	4.52
9	กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม	4.52
10	กรมชลประทาน	4.51
11	กรมพัฒนาที่ดิน	4.45
12	ศอบต.	4.43

ลำดับที่	ส่วนราชการ	คะแนน
13	กรมธนารักษ์	4.4
14	กรมพัฒนาฝีมือแรงงาน	4.4
15	กรมพลศึกษา	4.38
16	สำนักงานศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย	4.35
17	กรมตรวจบัญชีสหกรณ์	4.32
18	สพฐ.	4.31
19	กรมราชทัณฑ์	4.25
20	สำนักงานปลัดกระทรวงแรงงาน	4.2
21	พก.	4.2
22	สำนักงานสถิติแห่งชาติ	4.14
23	กองบัญชาการกองทัพไทย	4.1
24	กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ	4.1
25	กรมหม่อนไหม	4.09
26	สถาบันนิติวิทยาศาสตร์	4.05
27	กรมอุตุนิยมวิทยา	4.03
28	กรมทรัพยากรน้ำบาดาล	4.03
29	สำนักงานกิจการสตรีฯ	4
30	กรมฝนหลวงและการบินเกษตร	3.97
31	กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม	3.9
32	สำนักงานปลัดกระทรวงพาณิชย์	3.83
33	กรมส่งเสริมวัฒนธรรม	3.61
34	ราชบัณฑิตยสถาน	3.56
35	สป.ทส.	3.56
36	กรมการศาสนา	3.55
37	กรมราชองครักษ์	3.49
38	สอน.	3.43
39	กรมการพัฒนาสังคมและสวัสดิการ	3.36
40	สปก.	2.82
41	กรมเจ้าท่า	2.79
42	สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ	2.56

5.2 ผลสำรวจความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการของส่วนราชการระดับกรม ประเภทกระบวนงานเกี่ยวกับการออกใบอนุญาต อนุมัติ และใบรับรอง

ลำดับที่	ส่วนราชการ	คะแนน
1	สำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา	4.74
2	กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์	4.42
3	สำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ	4.35
4	สำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม	4.31
5	กรมส่งเสริมสหกรณ์	4.25
6	กรมส่งเสริมการเกษตร	4.05
7	กรมอนามัย	4.01
8	กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น	3.95
9	กรมการบินพลเรือน	3.86
10	กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก	3.68
11	กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง	3.49
12	กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช	3.39

5.3 ผลสำรวจความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการของส่วนราชการระดับกรมประเภท กระบวนงานเกี่ยวกับเกี่ยวกับการกำกับและบังคับใช้กฎหมาย

ลำดับที่	ส่วนราชการ	คะแนน
1	กรมสอบสวนคดีพิเศษ	4.6
2	กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน	4.53
3	กรมคุมประพฤติ	4.38
4	กรมโยธาธิการและผังเมือง	4.08
5	กองทัพบก	3.98
6	สำนักงานก.พ.ร.	3.96
7	ปปส.	3.96
8	สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา	3.9
9	ปปง.	3.85
10	กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย	3.83
11	สป.ทก.	3.41

12	กรมควบคุมมลพิษ	3.41
13	อย.	3.3
14	กรมประชาสัมพันธ์	2.99
15	กรมทางหลวง	2.7

5.4 ผลสำรวจความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการของส่วนราชการระดับกรม ประเภทกระบวนงานการให้บริการข้อมูลสารสนเทศ/วิเคราะห์และเสนอแนะนโยบาย

ลำดับที่	ส่วนราชการ	คะแนน
1	สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย	4.85
2	สำนักงานปลัดกระทรวงการคลัง	4.85
3	กปร.	4.82
4	สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม	4.81
5	กรมเจรจาการค้าระหว่างประเทศ	4.81
6	สำนักงานบริหารหนี้สาธารณะ	4.8
7	สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี	4.72
8	สำนักข่าวกรอง	4.63
9	สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร	4.51
10	กรมทางหลวงชนบท	4.47
11	สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็กฯ	4.32
12	สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง	4.31
13	สำนักงบประมาณ	4.23
14	สนพ.	3.97
15	สำนักงานปลัดกระทรวงอุตสาหกรรม	3.92
16	สป.พม.	3.76
17	สป.วท.	3.71
18	สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา	3.68
19	สำนักงานปลัดกระทรวงคมนาคม	3.66
20	สคร.	3.63
21	สำนักงานเศรษฐกิจอุตสาหกรรม	3.6
22	กรมทรัพยากรน้ำ	3.5
23	สำนักงานกิจการยุติธรรม	3.49
24	สศช.	3.48

ลำดับที่	ส่วนราชการ	คะแนน
25	สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี	3.44
26	สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา	3.39
27	สนข.	2.9

5.5 ผลสำรวจความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการของส่วนราชการระดับกรมประเภทกระบวนการจัดการข้อร้องเรียน/ข้อพิพาท/แก้ไขความขัดแย้ง

ลำดับที่	ส่วนราชการ	คะแนน
1	สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม	4.86
2	สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ	4.25
3	สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์	3.71
4	กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ	3.64
5	สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตในภาครัฐ	2.7

6. ผลการสำรวจระดับจังหวัด

ผลการสำรวจความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการของส่วนราชการระดับจังหวัดโดยแบ่งเป็นกลุ่มส่วนราชการที่มีคะแนนความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการเป็น กลุ่มที่มีคะแนนระดับสูงสุด (4.21-5.00), กลุ่มที่คะแนนระดับสูง (3.41-4.20), กลุ่มที่มีคะแนนระดับปานกลาง (2.61-3.40) โดยสามารถแสดงผลการสำรวจได้ดังต่อไปนี้

6.1 ผลสำรวจโปร่งใสในการปฏิบัติราชการของส่วนราชการระดับจังหวัด กลุ่มที่มีคะแนนระดับสูงสุด (4.21-5.00)

ลำดับ	จังหวัด	คะแนน
1	นครราชสีมา	4.89
2	ปัตตานี	4.87
3	ปทุมธานี	4.8
4	ชลบุรี	4.79
5	น่าน	4.79
6	สระแก้ว	4.79
7	ร้อยเอ็ด	4.78
8	นครศรีธรรมราช	4.77
9	พิจิตร	4.74

ลำดับ	จังหวัด	คะแนน
10	มหาสารคาม	4.74
11	ตราด	4.73
12	พิษณุโลก	4.73
13	ยะลา	4.7
14	อุบลราชธานี	4.69
15	อุตรดิตถ์	4.68
16	สมุทรปราการ	4.63
17	ตาก	4.56
18	บุรีรัมย์	4.56
19	เพชรบุรี	4.56
20	ลำปาง	4.56
21	ประจวบคีรีขันธ์	4.55
22	กระบี่	4.54
23	กาฬสินธุ์	4.53
24	ยโสธร	4.53
25	หนองคาย	4.48
26	พังงา	4.45
27	สุรินทร์	4.45
28	ราชบุรี	4.39
29	อุทัยธานี	4.37
30	ระยอง	4.36
31	อุดรธานี	4.36
32	นราธิวาส	4.32
33	เลย	4.3
34	นครพนม	4.29
35	ชัยนาท	4.28
36	ลพบุรี	4.27
37	ลำพูน	4.21
38	ขอนแก่น	4.21

6.2 ผลสำรวจโปร่งใสในการปฏิบัติราชการของส่วนราชการระดับจังหวัด กลุ่มที่มีคะแนนระดับสูง (3.41-4.20)

ลำดับ	จังหวัด	คะแนน
39	ระนอง	4.16
40	กาญจนบุรี	4.15
41	จันทบุรี	4.12
42	ฉะเชิงเทรา	4.11
43	ศรีสะเกศ	4.1
44	ชุมพร	4.07
45	พัทลุง	4.07
46	สกลนคร	4.07
47	พะเยา	4.06
48	สุพรรณบุรี	4.03
49	มุกดาหาร	4.02
50	กำแพงเพชร	4
51	ชัยภูมิ	3.93
52	เพชรบูรณ์	3.93
53	นนทบุรี	3.9
54	เชียงใหม่	3.89
55	อยุธยา	3.89
56	สระบุรี	3.87
57	ปราจีนบุรี	3.86
58	สุโขทัย	3.85
59	อำนาจเจริญ	3.84
60	สตูล	3.81
61	แพร่	3.72
62	ตรัง	3.71
63	ภูเก็ต	3.67
64	บึงกาฬ	3.66
65	สิงห์บุรี	3.65
66	สงขลา	3.63
67	หนองบัวลำภู	3.63
68	แม่ฮ่องสอน	3.62

ลำดับ	จังหวัด	คะแนน
69	เชียงราย	3.6
70	นครสวรรค์	3.55
71	นครนายก	3.5
72	นครปฐม	3.42
73	สมุทรสงคราม	3.42
74	สมุทรสาคร	3.41
75	อ่างทอง	3.36
76	สุราษฎร์ธานี	3.31

7.การวิเคราะห์ผลและการอภิปรายผล

จากผลการสำรวจความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการ และ ระดับการให้บริการของส่วนราชการ รวมทั้งสิ้น 141 ส่วนราชการ พบว่า ในกลุ่มที่ทำการสำรวจความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการมีส่วนราชการที่มีคะแนนความโปร่งใสในระดับสูงที่สุด 40 หน่วยงาน (ร้อยละ 41.67) ส่วนราชการที่มีคะแนนความโปร่งใสในระดับสูง 45หน่วยงาน (ร้อยละ 46.88) ในขณะที่มีส่วนราชการที่มีคะแนนความโปร่งใสอยู่ในระดับปานกลาง 11 หน่วยงาน (ร้อยละ 11.46) และไม่มีส่วนราชการที่มีคะแนนความโปร่งใสในระดับต่ำ และต่ำที่สุด ในขณะที่กลุ่มที่ทำการสำรวจระดับการให้บริการนั้นเกือบทั้งหมด มีคะแนนระดับการให้บริการมากกว่า 4 ขึ้นไป และมีถึง 6 หน่วยงานที่มีระดับการให้บริการเต็ม 5

หากพิจารณาแยกตามประเภทของกระบวนงานทั้ง 5 ประเภทที่มีการสำรวจความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการ และพิจารณาแยกเป็นประเด็นหลักในการสำรวจทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ ด้านความโปร่งใส, ด้านความเชื่อถือ ไว้วางใจ และด้านการคอร์รัปชั่น จะสามารถแสดงผลได้ ดังนี้

ประเภทกระบวนการ	คะแนนรวม		คะแนนด้านความโปร่งใส		คะแนนด้านความเชื่อถือ ไว้วางใจ		คะแนนด้านการคอร์รัปชั่น	
	$\bar{x}$	S.D.	$\bar{x}$	S.D.	$\bar{x}$	S.D.	$\bar{x}$	S.D.
ภาพรวมกระบวนการที่สำรวจด้านความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการของส่วนราชการ	4.04	0.52	3.91	0.54	4.15	0.55	4.34	0.73
กระบวนงานเกี่ยวกับการให้บริการประชาชนและบริการสาธารณะ	4.10	0.53	3.96	0.53	4.21	0.59	4.41	0.76

ประเภทกระบวนการ	คะแนนรวม		คะแนนด้านความโปร่งใส		คะแนนด้านความเชื่อถือ ไว้วางใจ		คะแนนด้านการคอร์รัปชั่น	
	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.
กระบวนงานเกี่ยวกับการออกใบอนุญาต อนุมัติ และใบรับรอง	4.04	0.39	3.89	0.45	4.14	0.48	4.39	0.55
กระบวนงานเกี่ยวกับการกำกับและบังคับใช้กฎหมาย	3.83	0.50	3.76	0.54	3.98	0.49	3.88	0.75
กระบวนงานการให้บริการข้อมูลสารสนเทศ/วิเคราะห์และเสนอแนะนโยบาย	4.26	0.45	4.11	0.49	4.35	0.47	4.62	0.50
กระบวนการจัดการข้อร้องเรียน/ข้อพิพาท/แก้ไขความขัดแย้ง	3.85	0.77	3.65	0.77	4.02	0.64	4.26	1.22
กระบวนการที่ทำการสำรวจระดับการให้บริการ	4.76	0.27	4.79	0.31	4.79	0.34	4.59	0.54

เมื่อพิจารณาในภาพรวมจะพบว่าส่วนราชการทั้งหมดมีคะแนนความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการอยู่ในระดับสูง ($\bar{X}$=4.04, S.D= 0.52) เมื่อพิจารณาคะแนนเฉลี่ยรายด้านเรียงลำดับจากค่าเฉลี่ยมากที่สุดอันดับ 1 คือ ด้านการคอร์รัปชั่นอยู่ในระดับสูงสุด ($\bar{X}$=4.34, S.D= 0.73) รองลงมาคือด้านความเชื่อถือไว้วางใจอยู่ในระดับสูง ($\bar{X}$=4.15, S.D= 0.55) และด้านที่มีคะแนนน้อยที่สุดคือด้านความโปร่งใสอยู่ในระดับสูง ($\bar{X}$=3.91, S.D= 0.54)

กลุ่มกระบวนงานที่คะแนนเฉลี่ยสูงเป็นอันดับ 1 กลุ่มกระบวนงานประเภทที่เกี่ยวกับการให้บริการข้อมูลสารสนเทศ/วิเคราะห์และเสนอแนะนโยบาย มีคะแนนความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการอยู่ในระดับสูง ($\bar{X}$=4.26, S.D= 0.45) เมื่อพิจารณาคะแนนเฉลี่ยรายด้านเรียงลำดับจากค่าเฉลี่ยมากที่สุดอันดับ 1 คือ ด้านการคอร์รัปชั่นอยู่ในระดับสูงสุด ($\bar{X}$=4.62, S.D= 0.50) รองลงมาคือด้านความเชื่อถือไว้วางใจอยู่ในระดับสูง ($\bar{X}$=4.35, S.D= 0.47) และด้านที่มีคะแนนน้อยที่สุดคือด้านความโปร่งใสอยู่ในระดับสูง ($\bar{X}$=4.11, S.D= 0.49)

กลุ่มกระบวนงานที่คะแนนเฉลี่ยสูงเป็นอันดับ 2 คือ กลุ่มกระบวนงานประเภทที่เกี่ยวกับการให้บริการประชาชนและบริการสาธารณะ มีคะแนนความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการอยู่ในระดับสูง ($\bar{X}$=4.10, S.D= 0.53) เมื่อพิจารณาคะแนนเฉลี่ยรายด้านเรียงลำดับจากค่าเฉลี่ยมากที่สุดอันดับ 1 คือ ด้านการคอร์รัปชั่นอยู่ในระดับสูงสุด ($\bar{X}$=4.41, S.D= 0.76) รองลงมาคือด้านความเชื่อถือไว้วางใจอยู่ในระดับสูงสุด ($\bar{X}$=4.21, S.D= 0.59) และด้านที่มีคะแนนน้อยที่สุดคือด้านความโปร่งใสอยู่ในระดับสูง ($\bar{X}$=3.96, S.D= 0.53)

กลุ่มกระบวนงานที่คะแนนเฉลี่ยสูงเป็นอันดับ 3 กลุ่มกระบวนงานประเภทที่เกี่ยวกับการออกใบอนุญาต อนุมัติ และใบรับรอง มีคะแนนความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการอยู่ในระดับสูง ($\bar{X}$=4.04, S.D= 0.39) เมื่อพิจารณาคะแนนเฉลี่ยรายด้านเรียงลำดับจากค่าเฉลี่ยมากที่สุดอันดับ 1 คือ ด้านการคอร์รัปชั่นอยู่ในระดับสูงสุด ($\bar{X}$=4.39, S.D= 0.55) รองลงมาคือด้านความเชื่อถือไว้วางใจอยู่ในระดับสูง ($\bar{X}$=4.14, S.D= 0.48) และด้านที่มีคะแนนน้อยที่สุดคือด้านความโปร่งใสอยู่ในระดับสูง ($\bar{X}$=3.89, S.D= 0.45)

กลุ่มกระบวนงานที่คะแนนเฉลี่ยสูงเป็นอันดับ 4 กลุ่มกระบวนงานประเภทที่เกี่ยวกับกระบวนการจัดการข้อร้องเรียน/ข้อพิพาท/แก้ไขความขัดแย้ง มีคะแนนความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการอยู่ในระดับสูง ($\bar{X}$=3.85, S.D= 0.77) เมื่อพิจารณาคะแนนเฉลี่ยรายด้านเรียงลำดับจากค่าเฉลี่ยมากที่สุดอันดับ 1 คือ ด้านการคอร์รัปชั่นอยู่ในระดับสูงสุด ($\bar{X}$=4.26, S.D= 1.22) รองลงมาคือด้านความเชื่อถือไว้วางใจอยู่ในระดับสูง ($\bar{X}$=4.02, S.D= 0.64) และด้านที่มีคะแนนน้อยที่สุดคือด้านความโปร่งใสอยู่ในระดับสูง ($\bar{X}$=3.65, S.D= 0.77)

กลุ่มกระบวนงานที่คะแนนเฉลี่ยสูงเป็นอันดับ 5 กลุ่มกระบวนงานประเภทที่เกี่ยวกับการกำกับและบังคับใช้กฎหมาย มีคะแนนความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการอยู่ในระดับสูง ($\bar{X}$=3.83, S.D= 0.50) เมื่อพิจารณาคะแนนเฉลี่ยรายด้านเรียงลำดับจากค่าเฉลี่ยมากที่สุดอันดับ 1 คือ ด้านการคอร์รัปชั่นอยู่ในระดับสูง ($\bar{X}$=3.88, S.D= 0.75) รองลงมาคือด้านความเชื่อถือไว้วางใจอยู่ในระดับสูง ($\bar{X}$=3.98, S.D= 0.49) และด้านที่มีคะแนนน้อยที่สุดคือด้านความโปร่งใสอยู่ในระดับสูง ($\bar{X}$=3.76, S.D= 0.54)

ส่วนกลุ่มกระบวนงานกระบวนการที่ทำการสำรวจระดับการให้บริการ มีคะแนนระดับการให้บริการอยู่เฉลี่ย $\bar{X}$=4.76, S.D= 0.27 เมื่อพิจารณาคะแนนเฉลี่ยรายด้านเรียงลำดับจากค่าเฉลี่ยมากที่สุดมี 2 ด้านคือ คือ ด้านความโปร่งใส $\bar{X}$=4.79, S.D= 0.31และด้านความเชื่อถือไว้วางใจ $\bar{X}$=4.79, S.D= 0.34 และด้านที่มีคะแนนน้อยที่สุดคือด้านการคอร์รัปชั่น $\bar{X}$=4.59, S.D= 0.54

นั่นคือ ในกลุ่มส่วนราชการที่ทำการสำรวจด้านความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการมีด้านที่ได้คะแนนสูงที่สุดเหมือนกัน คือ ด้านการคอร์รัปชั่น แสดงให้เห็นว่าผู้รับบริการและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของกระบวนงานนั้นเห็นว่ามีการคอร์รัปชั่นในระดับที่ต่ำมาก ในขณะที่ทุกประเภทกระบวนงานมีคะแนนน้อยที่สุดในด้านความโปร่งใส แสดงให้เห็นว่าผู้รับบริการและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของกระบวนงานนั้นยังต้องการการสื่อสาร แจ้งข้อมูลในการให้บริการที่มีความชัดเจน และมีความเข้าใจเพิ่มมากขึ้น ในขณะที่กลุ่มกระบวนงานที่ทำการสำรวจระดับการให้บริการมีคะแนนด้านคอร์รัปชั่นต่ำที่สุด แสดงให้เห็นว่าในกลุ่มงานบริการนี้ผู้รับบริการ และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียยังเคยได้ยิน หรือรู้เห็นว่ามีการเรียกรับประโยชน์เพื่อแลกกับการให้บริการอยู่บ้างพอสมควร

หากพิจารณาการกระจายตัวของคะแนนความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการในภาพรวมของกระทรวงหรือสังกัดของส่วนราชการจะสามารถแสดงผลได้ดังต่อไปนี้

กระทรวง/สังกัด	คะแนนความโปร่งใส ระดับสูงสุด		คะแนนความโปร่งใส ระดับสูง		คะแนนความโปร่งใส ระดับปานกลาง		จำนวนหน่วยงานทั้งหมด
	จำนวนหน่วยงาน	ร้อยละ	จำนวนหน่วยงาน	ร้อยละ	จำนวนหน่วยงาน	ร้อยละ	
กระทรวงกลาโหม	3	50.00%	3	50.00%	0	0.00%	6
กระทรวงการคลัง	4	80.00%	1	20.00%	0	0.00%	5
กระทรวงการต่างประเทศ	0		0		0		0
กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา	1	100.00%	0	0.00%	0	0.00%	1
กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์	1	20.00%	3	60.00%	1	20.00%	5
กระทรวงเกษตรและสหกรณ์	6	54.55%	4	36.36%	1	9.09%	11
กระทรวงคมนาคม	1	16.67%	2	33.33%	3	50.00%	6
กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	1	12.50%	6	75.00%	1	12.50%	8
กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร	0	0.00%	3	100.00%	0	0.00%	3
กระทรวงพลังงาน	1	50.00%	1	50.00%	0	0.00%	2
กระทรวงพาณิชย์	1	50.00%	1	50.00%	0	0.00%	2
กระทรวงมหาดไทย	2	40.00%	3	60.00%	0	0.00%	5
กระทรวงยุติธรรม	5	50.00%	4	40.00%	1	10.00%	10
กระทรวงแรงงาน	1	50.00%	1	50.00%	0	0.00%	2
กระทรวงวัฒนธรรม	2	50.00%	2	50.00%	0	0.00%	4
กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี	1	50.00%	1	50.00%	0	0.00%	2
กระทรวงศึกษาธิการ	3	60.00%	1	20.00%	1	20.00%	5
กระทรวงสาธารณสุข	1	20.00%	3	60.00%	1	20.00%	5

กระทรวง/สังกัด	คะแนนความโปร่งใส ระดับสูงสุด		คะแนนความโปร่งใส ระดับสูง		คะแนนความโปร่งใส ระดับปานกลาง		จำนวนหน่วยงานทั้งหมด
	จำนวนหน่วยงาน	ร้อยละ	จำนวนหน่วยงาน	ร้อยละ	จำนวนหน่วยงาน	ร้อยละ	
กระทรวงอุตสาหกรรม	2	40.00%	3	60.00%	0	0.00%	5
ส่วนราชการที่ไม่สังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี ทบวง กรม	3	50.00%	2	33.33%	1	16.67%	6
สำนักนายกรัฐมนตรี	2	28.57%	4	57.14%	1	14.29%	7

กระทรวงหรือสังกัดที่มีหน่วยงานภายใต้สังกัดส่วนใหญ่มีคะแนนความโปร่งใสอยู่ในระดับสูง แสดงให้เห็นว่าภาพลักษณ์ด้านความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการของกระทรวงหรือสังกัดนั้นดีหรือดีมาก แสดงว่ากระทรวงหรือสังกัดนั้นมีการบริหารจัดการด้านความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการที่ดี มีการเปิดเผยข้อมูล สื่อสารสร้างความเข้าใจกับผู้รับบริการ และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ได้รับความเชื่อถือในการดำเนินการ ขณะเดียวกันหากกระทรวง หรือสังกัดใดมีหน่วยงานส่วนใหญ่ได้คะแนนความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการอยู่ในระดับปานกลาง แสดงให้เห็นว่าภาพลักษณ์ด้านความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการของกระทรวงหรือสังกัดนั้นต้องการการพัฒนา ปรับปรุง

ส่วนผลการสำรวจความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการของส่วนราชการระดับจังหวัดทั้ง 76 จังหวัด พบว่า มีจังหวัดที่มีคะแนนความโปร่งใสในระดับสูงที่สุด 38 จังหวัด (ร้อยละ 50) และจังหวัดที่มีคะแนนความโปร่งใสในระดับสูง 38 จังหวัด (ร้อยละ 50) และจังหวัดที่มีคะแนนความโปร่งใสในระดับปานกลาง ระดับต่ำ และต่ำที่สุด

หากพิจารณาแยกตามประเภทของงานทั้ง 6 ประเภทที่มีการสำรวจความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการ และพิจารณาแยกเป็นประเด็นหลักในการสำรวจทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ ด้านความโปร่งใส, ด้านความเชื่อถือไว้วางใจ และด้านการคอร์รัปชั่น จะสามารถแสดงผลได้ ดังนี้

ประเภทกระบวนการ	คะแนนรวม		คะแนนด้านความโปร่งใส		คะแนนด้านความเชื่อถือ ไว้วางใจ		คะแนนด้านการคอร์รัปชั่น	
	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.
ภาพรวมกระบวนการที่สำรวจด้านความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการของจังหวัด	4.18	0.44	4.08	0.49	4.15	0.51	4.32	0.43
งานการถ่ายทอดความรู้และการให้บริการทางการเกษตร	4.06	-	3.70	-	4.22	-	4.25	-
งานจดทะเบียนสิทธิและนิติกรรม	4.26	0.34	4.22	0.37	4.25	0.43	4.33	0.37
งานบริการจัดหางาน	4.19	0.49	4.04	0.53	4.17	0.54	4.36	0.45
งานบริการผู้ป่วยนอก	3.93	0.45	3.81	0.53	3.85	0.56	4.14	0.35
งานบัตรประจำตัวประชาชนและทะเบียนราษฎร์	4.10	0.53	3.90	0.67	4.08	0.59	4.32	0.42
งานประกันสังคม	4.24	0.48	4.17	0.47	4.19	0.52	4.38	0.54

เมื่อพิจารณาในภาพรวมจะพบว่าจังหวัดทั้งหมดมีคะแนนความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการอยู่ในระดับสูง ($\bar{X}$=4.18, S.D= 0.54) เมื่อพิจารณาคะแนนเฉลี่ยรายด้านเรียงลำดับจากค่าเฉลี่ยมากที่สุดอันดับ 1 คือ ด้านการคอร์รัปชั่นอยู่ในระดับสูงสุด ($\bar{X}$=4.32, S.D= 0.43) รองลงมาคือด้านความเชื่อถือไว้วางใจอยู่ในระดับสูง ($\bar{X}$=4.15, S.D= 0.51) และด้านที่มีคะแนนน้อยที่สุดคือด้านความโปร่งใสอยู่ในระดับสูง ($\bar{X}$=4.08, S.D= 0.49)

ประเภทงานที่คะแนนเฉลี่ยสูงเป็นอันดับ 1 คือ งานจดทะเบียนสิทธิและนิติกรรม มีคะแนนความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการอยู่ในระดับสูงสุด ($\bar{X}$=4.26, S.D= 0.34) เมื่อพิจารณาคะแนนเฉลี่ยรายด้านเรียงลำดับจากค่าเฉลี่ยมากที่สุดอันดับ 1 คือ ด้านการคอร์รัปชั่นอยู่ในระดับสูงสุด ($\bar{X}$=4.33, S.D= 0.37) รองลงมาคือด้านความเชื่อถือไว้วางใจอยู่ในระดับสูงสุด ($\bar{X}$=4.25, S.D= 0.43) และด้านที่มีคะแนนน้อยที่สุดคือด้านความโปร่งใสอยู่ในระดับสูงสุด ($\bar{X}$=4.22, S.D= 0.37)

ประเภทงานที่คะแนนเฉลี่ยสูงเป็นอันดับ 2 คืองานประกันสังคม มีคะแนนความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการอยู่ในระดับสูงสุด ($\bar{X}$=4.24, S.D= 0.48) เมื่อพิจารณาคะแนนเฉลี่ยรายด้านเรียงลำดับจากค่าเฉลี่ยมากที่สุดอันดับ 1 คือ ด้านการคอร์รัปชั่นอยู่ในระดับสูงสุด ($\bar{X}$=4.38, S.D= 0.54) รองลงมาคือด้านความเชื่อถือไว้วางใจอยู่ในระดับสูง ($\bar{X}$=4.19, S.D= 0.52) และด้านที่มีคะแนนน้อยที่สุดคือด้านความโปร่งใสอยู่ในระดับสูง ($\bar{X}$=4.17, S.D= 0.47)

ประเภทงานที่คะแนนเฉลี่ยสูงเป็นอันดับ 3 คืองานบริการจัดหางาน มีคะแนนความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการอยู่ในระดับสูง ($\bar{X}$=4.19, S.D= 0.49) เมื่อพิจารณาคะแนนเฉลี่ยรายด้านเรียงลำดับจากค่าเฉลี่ยมากที่สุดอันดับ 1 คือ ด้านการคอร์รัปชั่นอยู่ในระดับสูงสุด ($\bar{X}$=4.36, S.D= 0.45) รองลงมาคือด้านความเชื่อถือไว้วางใจอยู่ในระดับสูง ($\bar{X}$=4.17, S.D= 0.54) และด้านที่มีคะแนนน้อยที่สุดคือด้านความโปร่งใสอยู่ในระดับสูง ($\bar{X}$=4.04, S.D= 0.53)

ประเภทงานที่คะแนนเฉลี่ยสูงเป็นอันดับ 4 คืองานบัตรประจำตัวประชาชนและทะเบียนราษฎร์ มีคะแนนความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการอยู่ในระดับสูง ($\bar{X}$=4.10, S.D= 0.53) เมื่อพิจารณาคะแนนเฉลี่ยรายด้านเรียงลำดับจากค่าเฉลี่ยมากที่สุดอันดับ 1 คือ ด้านการคอร์รัปชั่นอยู่ในระดับสูงสุด ($\bar{X}$=4.32, S.D= 0.42) รองลงมาคือด้านความเชื่อถือไว้วางใจอยู่ในระดับสูง ($\bar{X}$=4.08, S.D= 0.59) และด้านที่มีคะแนนน้อยที่สุดคือด้านความโปร่งใสอยู่ในระดับสูง ($\bar{X}$=3.90, S.D= 0.67)

ประเภทงานที่คะแนนเฉลี่ยสูงเป็นอันดับ 5 คืองานการถ่ายทอดความรู้และการให้บริการทางการเกษตร มีคะแนนความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการอยู่ในระดับสูง ($\bar{X}$=4.06, S.D= -) เมื่อพิจารณาคะแนนเฉลี่ยรายด้านเรียงลำดับจากค่าเฉลี่ยมากที่สุดอันดับ 1 คือ ด้านการคอร์รัปชั่นอยู่ในระดับสูงสุด ($\bar{X}$=4.25, S.D= -) รองลงมาคือด้านความเชื่อถือไว้วางใจอยู่ในระดับสูงสุด ($\bar{X}$=4.22, S.D= -) และด้านที่มีคะแนนน้อยที่สุดคือด้านความโปร่งใสอยู่ในระดับสูง ($\bar{X}$=3.70, S.D= -)

ประเภทงานที่คะแนนเฉลี่ยน้อยที่สุด คืองานบริการผู้ป่วยนอก มีคะแนนความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการอยู่ในระดับสูง ($\bar{X}$=3.93, S.D= 0.45) เมื่อพิจารณาคะแนนเฉลี่ยรายด้านเรียงลำดับจากค่าเฉลี่ยมากที่สุดอันดับ 1 คือ ด้านการคอร์รัปชั่นอยู่ในระดับสูง ($\bar{X}$=4.14, S.D= 0.35) รองลงมาคือด้านความเชื่อถือไว้วางใจอยู่ในระดับสูง ($\bar{X}$=3.85, S.D= 0.56) และด้านที่มีคะแนนน้อยที่สุดคือด้านความโปร่งใสอยู่ในระดับสูง ($\bar{X}$=3.81, S.D= 0.53)

นั่นคือ ในทุกประเภทงานที่ทำการสำรวจมีด้านที่ได้คะแนนสูงที่สุดเหมือนกัน คือ ด้านการคอร์รัปชั่น แสดงให้เห็นว่าผู้รับบริการและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียงานนั้นเห็นว่ามีการคอร์รัปชั่นในระดับที่ต่ำมาก ในขณะที่ทุกประเภทงานมีคะแนนน้อยที่สุดในด้านความโปร่งใส แสดงให้เห็นว่าผู้รับบริการและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของกระบวนงานนั้นยังต้องการการสื่อสาร แจ้งข้อมูลในการให้บริการที่มีความชัดเจน และมีความเข้าใจเพิ่มมากขึ้น

8.บทสรุปและข้อเสนอแนะ

หลักสำคัญของความโปร่งใสในการบริหารจัดการ คือ การสร้างกลไกในการบริหาร เพื่อให้มั่นใจได้ว่าผลประโยชน์และแรงจูงใจของผู้บริหารและผู้ปฏิบัติงาน จะเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับเจ้าขององค์กร จึงจะทำให้เกิดการเปิดเผยข้อมูลอย่างตรงไป ตรงมา สามารถกล่าวได้ว่า ผู้บริหาร ผู้ปฏิบัติงาน และเจ้าขององค์กรรู้ข้อมูลชุดเดียวกัน มองเห็นองค์กรและบริบทต่างๆไปในทิศทางเดียวกัน แต่หากผลประโยชน์และแรงจูงใจของผู้บริหาร และผู้ปฏิบัติงาน ไม่เป็นไปในทิศทางเดียวกันกับเจ้าขององค์กรแล้ว ย่อมทำให้เกิดการปกปิดข้อมูลระหว่างแต่ละฝ่ายทำให้เกิดการบริหารงานที่ขาดความโปร่งใส

ในการบริหารภาครัฐ สามารถเปรียบเทียบได้ว่าประชาชน คือ เจ้าของ (Owner) โดยข้าราชการฝ่ายการเมืองหรือรัฐบาล (Board of Directors) คือ ผู้ที่ได้รับเลือกจากประชาชนให้เข้ามาช่วยในการบริหารหรือดูแลผลประโยชน์ของเจ้าของ ในขณะที่ข้าราชการประจำ ทั้งในระดับบริหารและปฏิบัติ (Management) คือกลไกสำคัญที่จะช่วยนำนโยบายของข้าราชการฝ่ายการเมืองหรือรัฐบาล (Board of Directors) ไปสู่การปฏิบัติควบคู่กับการปฏิบัติภารกิจประจำให้ลุล่วง เพื่อสร้างประโยชน์สุขให้กับประชาชน (Owner)

ดังนั้น ถ้ากลไกการบริหารช่วยสนับสนุนให้ผู้บริหารและผู้ปฏิบัติงาน มีผลประโยชน์และแรงจูงใจไปในทิศทางเดียวกันกับเจ้าของ กล่าวคือ เป็นกลไกการบริหารที่สร้างให้ผู้บริหารและผู้ปฏิบัติงาน ทั้งฝ่ายข้าราชการฝ่ายการเมืองและข้าราชการประจำมุ่งสร้างประโยชน์สุขให้กับประชาชนจึงจะทำให้เกิดความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการได้

ในทางตรงกันข้าม ถ้ากลไกบริหารมิได้ช่วยปกป้องผลประโยชน์ของประชาชน กล่าวคือ กลไกการบริหารไม่ได้ช่วยให้ผลประโยชน์และแรงจูงใจของข้าราชการประจำเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับผลประโยชน์ของประชาชนแต่กลับไปมุ่งสนับสนุนการสร้างผลประโยชน์หรือความพึงพอใจให้กับกลุ่มใด กลุ่มหนึ่ง(โดยที่ประชาชนซึ่งเป็นเจ้าของที่แท้จริงไม่ได้ประโยชน์) ก็ไม่สามารถเรียกได้ว่า เป็นการบริหารจัดการแบบมุ่งเน้นประชาชนเป็นศูนย์กลาง และจัดว่าไม่เป็นการบริหารราชการที่มีความโปร่งใส

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าการสร้างความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการไม่ได้เกิดจากการวางระบบตรวจสอบที่ซับซ้อนมากมายทุกขั้นตอน แต่เกิดจากการออกแบบระบบการทำงานให้มีความโปร่งใสตั้งแต่แรกโดยยึดหลักสำคัญดังนี้

1. ผลลัพธ์ในการปฏิบัติราชการ คือ ประโยชน์สุขของประชาชน

การจัดทำแผนงาน โครงการ ตัวชี้วัดต่างๆของส่วนราชการ จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องยึดโยงกับ “ประโยชน์สุขของประชาชน” ดังนั้นสิ่งที่แต่ละส่วนราชการต้องมีความชัดเจนตั้งแต่แรกคือ “ประโยชน์สุขของประชาชนในหน้าที่ของหน่วยงานเราคืออะไร” เมื่อมีความชัดเจนเช่นนี้แล้ว ระบบการวางแผนงาน กระบวนการ

การทำงาน หรือ การวัดผลงาน จำเป็นต้องให้สอดคล้อง ไปในทิศทางเดียวกันกับผลลัพธ์ที่กำหนดไว้ ไม่ใช่วัดผลเพียงแค่ผลผลิต แต่ต้องวัดผลงานทั้งผลผลิตและผลลัพธ์ เพราะทุกกระบวนการที่หน่วยงานทำย่อมได้ผลผลิตแน่นอน แต่ทุกๆผลผลิตอาจไม่ได้ส่งผลให้เกิดประโยชน์สุขของประชาชนเสมอไป ดังนั้นหากหน่วยงานไม่วัดผลงานให้ถึงผลลัพธ์ที่ประชาชนย่อมอาจเกิดการสร้างแผนงาน โครงการ ที่ไม่สามารถอธิบายกับประชาชนได้ว่ามีประโยชน์อย่างไร คุ้มค่ากับการใช้งบประมาณอย่างไร

2. สร้างสภาพแวดล้อมการทำงานที่โปร่งใส

ยึดหลักที่ว่า “ทำให้คนข้างนอก กับคนข้างในมองเห็นสิ่งเดียวกัน” หลายองค์กรมีความเชื่อว่าความไม่โปร่งใสในการปฏิบัติราชการเกิดจากความไม่โปร่งใสที่ตัวบุคคลเป็นหลัก แต่ในขณะเดียวกันการสร้างสภาพแวดล้อมในการทำงานที่มีความโปร่งใส อาจมีส่วนสำคัญในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคลากรที่อาจมีการดำเนินงานที่ไม่โปร่งใสได้เช่นกัน หากระบบการทำงานถูกออกแบบให้มีการเปิดเผยข้อมูลจำเป็นที่ชัดเจน ลดการใช้ดุลพินิจส่วนบุคคลลง สร้างมาตรฐานการดำเนินงานที่มีความชัดเจนมากขึ้น เปิดโอกาสให้มีการตรวจสอบในโอกาสที่เหมาะสม สม่ำเสมอ ย่อมสามารถลดโอกาสการทุจริต คอร์รัปชั่น และสร้างความโปร่งใสในการปฏิบัติราชการเพิ่มขึ้นได้

3. สร้างกลไกการมีส่วนร่วมภาคประชาชน

ในอนาคตประชาชนจะมีส่วนในการออกแบบการทำงานของส่วนราชการมากขึ้น ต้องการมีส่วนร่วมรู้เห็น ต้องการตรวจสอบการดำเนินงานของส่วนราชการมากขึ้นเรื่อยๆ หากส่วนราชการไม่ได้เตรียมกลไกการมีส่วนร่วมไว้ ย่อมทำให้เกิดการแสดงออก หรือการตรวจสอบโดยปราศจากความไว้วางใจจากประชาชน อย่างไรก็ดี การสร้างกลไกการมีส่วนร่วมภาคประชาชน ส่วนราชการต้องคำนึงถึง 3 ปัจจัยสำคัญ คือ 1) ความเข้าใจหรือ ความสัมพันธ์ที่ดีของส่วนราชการ กับ ภาคประชาชน กับ 2) การเสริมสร้างความเข้มแข็งของภาคประชาชน และ 3) การสร้างกลไกการทำงานร่วมกัน เพราะหากประชาชนยังไม่มีความเข้าใจ และขาดศักยภาพที่เพียงพอ การดำเนินการร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพย่อมเป็นไปได้ยาก

4. สร้างการรับรู้ (Perception) ที่ถูกต้องให้กับประชาชน

ที่ผ่านมาการรับรู้ภาพลักษณ์ของส่วนราชการในสายตาประชาชนอาจยังไม่ดีนัก มีการพูดถึงด้านลบของส่วนราชการในหมู่ประชาชนอย่างกว้างขวาง ส่วนหนึ่งเกิดจากการที่ส่วนราชการยังไม่ได้ให้ความสำคัญกับการสร้างการรับรู้(Perception) ของประชาชน ให้เข้าใจสิ่งที่ส่วนราชการดำเนินการอยู่อย่างแท้จริง การสร้างการรับรู้ที่ถูกต้องนั้น ต้องอาศัยระยะเวลาในการ “สร้างประสบการณ์ที่ดี” ให้กับประชาชน ในทุกช่องทาง ในทุกสื่อ ไปในทิศทางเดียวกันอย่างสม่ำเสมอ ต่อเนื่อง และนานพอ ดังนั้นส่วนราชการต้องมีความชัดเจน และความสม่ำเสมอในการรักษาระดับการให้บริการที่ต้องตอบสนองทั้งความต้องการและความคาดหวังของประชาชนให้ได้

9.บรรณานุกรม

1. ทศพร ศิริสัมพันธ์.2543**. ยุทธศาสตร์การปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดิน**. กรุงเทพฯ: กรุงเทพฯ: เลิศชัยการพิมพ์.
2. สำนักงาน ก.พ.ร. 2556**. แผนยุทธศาสตร์พัฒนาระบบราชการไทย พ.ศ. 2556-25**61. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.)
3. ปรัชญา เวสารัชช์. 2539. **ปฏิรูปภาคราชการเพื่ออนาคตซยุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนา**.กรุงเทพฯ: สำนักงานก.พ.
4. สำนักงานก.พ.ร. 2552. **คู่มือการจัดระดับการกำกับดูแลองค์การภาครัฐตามหลักธรรมาภิบาลของการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี (Good Governance Rating)**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.). พิมพ์ครั้งแรก. หน้า.
5. สำนักงาน ก.พ.ร. 2549. **รายงาน 4 ปี การพัฒนาระบบราชการไทย**.กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.). เอกสารแจกในงานเฉลิมพระเกียรติพระอัจฉริยภาพของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในการบริหารจัดการพระผู้ทรงเป็นแบบอย่างของการพัฒนาระบบราชการไทย.
6. สำนักงาน ก.พ.ร. 2549. **การพัฒนาคุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐ เกณฑ์คุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐ พ.ศ. 2550.** กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.). พิมพ์ครั้งแรก. 151 หน้า
7. สำนักงาน ก.พ.ร. 2550.**หลักเกณฑ์และแนวทางการพิจารณา รางวัลคุณภาพการให้บริการประชาชน ประจำปี 2550**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.). พิมพ์ครั้งแรก. 98 หน้า.
8. สำนักงาน ก.พ.ร. 2551. **เอกสารเผยแพร่หลักธรรมาภิบาล**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.). พิมพ์ครั้งแรก. 4 หน้า.
9. Transparency International (2015). http://www.transparency.org/country#IDN
10. World bank (2015). http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/

มุ่งสู่การสร้างรายได้อย่างยั่งยืนในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทย

Towards Sustainable Revenue Generating in Thailand's Tourism Industry[1]

พรเพ็ญ วรสิทธา[2]
อุดมศักดิ์ ศีลประชาวงศ์[3]
อนันต์ วัฒนกุลจรัส[4]

บทคัดย่อ

บทความนี้ได้วิเคราะห์พฤติกรรมการใช้จ่ายของผู้เยี่ยมเยือนทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติและได้ชี้ให้เห็นถึงโอกาสที่จะสร้างรายได้จากกลุ่มผู้เยี่ยมเยือนระดับสูง (High-end) หากมีมาตรการกระตุ้นให้ผู้เยี่ยมเยือนกลุ่มนี้ ซึ่งมีจำนวนเพียงร้อยละ 1 ของผู้เยี่ยมเยือนทั้งหมด ให้มีการใช้จ่ายในสินค้าและบริการท่องเที่ยวทุกรายการในระดับสูงแล้ว ก็จะทำให้ประเทศไทยมีรายได้จากการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นเป็นปีละ 2.80 ล้านล้านบาท จากรายได้เฉลี่ยที่ประมาณการได้เท่ากับ 1.44 ล้านล้านบาท หรือคิดเป็นรายได้จากการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 94.45 และยังชี้ให้เห็นว่าการกระจายรายได้ที่ทั่วถึงใน 12 สาขาธุรกิจท่องเที่ยวจะช่วยสร้างรายได้อย่างยั่งยืนให้กับอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทย

คำสำคัญ บัญชีประชาชาติด้านการท่องเที่ยว การสร้างรายได้จากการท่องเที่ยว การกระจายรายได้จากการท่องเที่ยว การใช้จ่ายของผู้เยี่ยมเยือน อุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทย

[1] บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง **"การสำรวจข้อมูลบัญชีประชาชาติด้านการท่องเที่ยวสำหรับประเทศไทยปี 2556" (A Survey of Data for Thailand's Tourism Satellite Accounts (TSA) 2013)** ผู้สนใจรายละเอียดสามารถดาวน์โหลดรายงานฉบับสมบูรณ์ได้ที่ www.tsa.nida.ac.th

[2] ผู้อำนวยการศูนย์วิจัยประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

[3] ผู้อำนวยการหลักสูตรเศรษฐศาสตร์ผู้บริหารและอาจารย์ประจำคณะพัฒนาการเศรษฐกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

[4] หัวหน้าโครงการวิจัยและอาจารย์ประจำคณะพัฒนาการเศรษฐกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

Abstract

This paper analyzes the spending behavior of both Thai and foreign visitors and points out the opportunity for substantial revenue growth from the high-end spending visitors. If these high-end visitors, one percent of the total visitors, spend on all tourism goods and services at high levels, Thailand's tourism revenues will increase to 2.80 billion baht from an average of 1.44 billion baht or 94.45 percent increases. The study also indicates that distributing tourism revenues across 12 different tourism related business sectors could help Thailand towards sustainable revenue generating in the tourism industry.

Keywords Tourism satellite accounts (TSA), tourism revenue generation, tourism income distribution, the expenditure of visitors, Thailand's tourism industry

บทนำ

การใช้จ่ายของผู้เยี่ยมเยือนชาวไทยและชาวต่างชาติเป็นรายได้สำคัญของการท่องเที่ยวของประเทศไทย ตามกรอบแนวคิดของบัญชีประชาชาติด้านการท่องเที่ยว (Tourism satellite accounts: TSA) ได้จำแนกสินค้าและบริการด้านการท่องเที่ยวออกเป็น 12 ประเภท คือ 1) ที่พักสำหรับผู้เยี่ยมเยือน 2) อาหารและเครื่องดื่ม 3) การเดินทางโดยรถยนต์ 4) ของฝากและของที่ระลึก 5) การเดินทางโดยรถไฟ 6) การเดินทางโดยเรือ 7) การเดินทางโดยเครื่องบิน 8) อุปกรณ์เดินทางและท่องเที่ยว 9) บริการนำเที่ยวและบริการจอง 10) บริการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม 11) บริการท่องเที่ยวเชิงกีฬาและนันทนาการ และ 12) บริการท่องเที่ยวอื่นๆ แต่ที่ผ่านมา พบว่ามีการศึกษาการใช้จ่ายของผู้เยี่ยมเยือนแต่เพียงเฉพาะสินค้าและบริการท่องเที่ยว 4 ประเภทแรก ทำให้ข้อมูลที่จะนำมาใช้ในการตัดสินใจเชิงกลยุทธ์ในการสร้างรายได้อย่างทั่วถึงและยั่งยืนในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของไทยขาดความสมบูรณ์[5] ดังนั้นบทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาพฤติกรรมการใช้จ่ายของผู้เยี่ยมเยือนทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติเพื่อนำมาประมาณการรายได้จากการท่องเที่ยว และนำผลที่ได้มาเป็นแนวทางในการวางกลยุทธ์สำหรับการสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวอย่างทั่วถึงและยั่งยืนทั้ง 12 ประเภทสินค้าและบริการด้านการท่องเที่ยว

งานศึกษาที่เกี่ยวข้อง

กรอบคำแนะนำขององค์การสหประชาชาติเกี่ยวกับบัญชีประชาชาติด้านการท่องเที่ยว (TSA: RMF 2008) ระบุว่าอุปสงค์การท่องเที่ยวเกิดขึ้นจากหลายส่วนไม่ว่าจะเป็นการใช้จ่ายของผู้เยี่ยมเยือนในประเทศ การใช้จ่ายของผู้เยี่ยมเยือนจากต่างประเทศ การลงทุนด้านการท่องเที่ยวของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวและอุตสาหกรรมอื่นๆ และการใช้จ่ายสาธารณะของภาครัฐเกี่ยวกับการท่องเที่ยว ทั้งนี้การใช้จ่ายของผู้เยี่ยมเยือน ไม่ว่าจะเป็นการใช้จ่ายที่เกิดขึ้นก่อนการท่องเที่ยว เกิดขึ้นขณะท่องเที่ยว หรือเกิดขึ้นหลังการท่องเที่ยว ต่างก็จัดเป็นอุปสงค์

[5] การสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวอย่างทั่วถึงและยั่งยืนในบทความนี้หมายถึงการกระจายรายได้ที่ทั่วถึงใน 12 สาขาธุรกิจท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวส่วนบุคคลที่ก่อให้เกิดรายได้โดยตรงต่อภาคการท่องเที่ยว โดยวัตถุประสงค์หลักของการท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะเป็นไปเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ การเยี่ยมเยือนเพื่อนและญาติ การศึกษาและฝึกอบรม การดูแลรักษาทางการแพทย์ ศาสนาและการแสวงบุญ ช้อปปิ้ง และวัตถุประสงค์ทางธุรกิจ (อนันต์ วัฒนกุลจรัส 2552, 2555)

อุปสงค์การท่องเที่ยวจะเป็นตัวกำหนดจำนวนเที่ยวของการเดินทาง จำนวนวันท่องเที่ยว จำนวนวันพักแรม ค่าใช้จ่ายในแต่ละวัน ลักษณะการใช้จ่าย ช่วงระยะเวลาของการเดินทาง ฯลฯ ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้เป็นตัวแปรสำคัญในการประเมินระดับความต้องการใช้สินค้าและบริการท่องเที่ยวซึ่งบัญชีประชาชาติด้านการท่องเที่ยวได้จำแนกออกเป็น 12 ประเภทดังที่กล่าวมาแล้ว อย่างไรก็ตาม งานวิจัยที่ผ่านมาของไทยอย่างเช่นโครงการสำรวจสัดส่วนพฤติกรรมการเดินทางท่องเที่ยวภายในประเทศ (พรเพ็ญ วรสิทธา และคณะ 2550, 2551) และกรมการท่องเที่ยว (2556) ไม่ได้ศึกษาการใช้จ่ายของผู้เยี่ยมเยือนครบทุกประเภทสินค้าและบริการท่องเที่ยว ทำให้ข้อมูลที่ได้ยังไม่เป็นมาตรฐานสากลที่จะสามารถนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับประเทศอื่นๆ ได้โดยตรง และที่สำคัญทำให้ขาดข้อมูลที่จะนำมาใช้ในการตัดสินใจเชิงกลยุทธ์ในการสร้างรายได้อย่างทั่วถึงและยั่งยืนในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของไทย

ในช่วงที่ผ่านมาพบว่ามีหลายประเทศที่ได้นำกรอบคำแนะนำขององค์การสหประชาชาติเกี่ยวกับบัญชีประชาชาติด้านการท่องเที่ยว (TSA: RMF 2008) มาประยุกต์ใช้เพื่อวิเคราะห์ลักษณะการใช้จ่ายของผู้เยี่ยมเยือนในประเทศต่างๆ เช่น แคนาดา (Kemp and Nijhowne, 2004; Demi, 2007) สหรัฐอเมริกา-มลรัฐอลาสกา (Alaska Department of Commerce, Community and Economic Development, 2004) สหรัฐอเมริกา-มลรัฐฮาวาย (Hawaii Tourism Authority, 2006) แอฟริกาใต้ (Statistics South Africa, 2013) และนิวซีแลนด์ (Statistics New Zealand, 2014) เป็นต้น การศึกษาเหล่านี้ส่วนใหญ่จะนำไปใช้ประเมินผลกระทบทางเศรษฐกิจจากกิจกรรมการท่องเที่ยวและการเปลี่ยนแปลงในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว

บทความนี้เป็นการศึกษาชิ้นแรกของไทยที่ได้วิเคราะห์พฤติกรรมการใช้จ่ายของผู้เยี่ยมเยือนทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติโดยการประยุกต์กรอบคำแนะนำ TSA: RMF 2008 และพัฒนาข้อมูลการใช้จ่ายของผู้เยี่ยมเยือนออกเป็น 3 ระดับ (ระดับต่ำ ระดับเฉลี่ย และระดับสูง) เพื่อให้เหมาะสมกับบริบทการท่องเที่ยวของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทย เพื่อนำผลที่ได้มาประมาณการรายได้จากการท่องเที่ยวและเป็นแนวทางในการวางกลยุทธ์สำหรับการสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวอย่างทั่วถึงและยั่งยืนให้กับอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทย

วิธีการศึกษา

ข้อมูล

ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษานี้ประกอบไปด้วยข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิ โดยข้อมูลทุติยภูมิคือข้อมูลจำนวนผู้เยี่ยมเยือนในแต่ละกลุ่มซึ่งนำมาจากสำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา โดยจำนวนผู้เยี่ยมเยือนในแต่ละกลุ่มคือตัวเลขเฉลี่ยในช่วงปี พ.ศ. 2551 – 2553 เนื่องจากเมื่อปลายปี 2554 และต้นปี 2555 เป็นช่วงที่ไทยเกิดปัญหาน้ำท่วมใหญ่ จำนวนผู้เยี่ยมเยือนทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติอาจเป็น

ตัวเลขที่ไม่ปกติ เพราะผู้เยี่ยมเยือนชาวไทยอาจเป็นผู้หนีภัยน้ำท่วม ส่วนผู้เยี่ยมเยือนชาวต่างชาติเลี่ยงที่จะมาท่องเที่ยวในไทย โรงงานต่างๆ ต้องหยุดผลิตเพื่อหนีภัยน้ำท่วม ฯลฯ ดังนั้นพฤติกรรมการใช้จ่ายของผู้เยี่ยมเยือนอาจแตกต่างไปจากภาวะปกติ หากนำตัวเลขจำนวนผู้เยี่ยมเยือนมาประมาณการรายได้จากการท่องเที่ยวของจังหวัดต่างๆ อาจเกิดการประมาณค่าที่สูงเกินจริง ด้วยเหตุผลดังกล่าว ในการประมาณการรายได้จากการท่องเที่ยวของแต่ละจังหวัดนั้น การศึกษานี้จึงใช้จำนวนผู้เยี่ยมเยือนเฉลี่ยในช่วงปี พ.ศ. 2551 – 2553 โดยใช้เป็นตัวแทนเฉลี่ยของปี 2551 – 2555 แต่ข้อมูลของพฤติกรรมการใช้จ่ายและจำนวนเงินด้านการใช้จ่ายในแต่ละรายการสินค้าและบริการท่องเที่ยวเป็นข้อมูลปฐมภูมิที่ได้มาจากการสำรวจผู้เยี่ยมเยือนเมื่อปี 2556

สำหรับข้อมูลปฐมภูมินั้น กลุ่มเป้าหมายของการศึกษาคือผู้เยี่ยมเยือนชาวไทย (นักทัศนาจรและนักท่องเที่ยวชาวไทย) ผู้เยี่ยมเยือนชาวต่างชาติ (นักทัศนาจรและนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ) และจากการทำโฟกัสกรุ๊ปและสัมภาษณ์ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว 12 สาขาซึ่งจำแนกตามประเภทของสินค้าและบริการท่องเที่ยว 12 ประเภทดังที่กล่าวมาก่อนหน้านี้ด้วยแบบสอบถาม สถานที่จัดเก็บข้อมูลคือจังหวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวหลักของไทยซึ่งแบ่งออกเป็น 5 ภาคๆ ละ 3 จังหวัด และกรุงเทพฯ รวมเป็น 16 จังหวัด ได้แก่ กรุงเทพฯ เชียงใหม่ เชียงราย พิษณุโลก สุราษฎร์ธานี ภูเก็ต กระบี่ อุดรธานี ขอนแก่น นครราชสีมา กาญจนบุรี เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ ชลบุรี ระยอง และตราด โดยทั้ง 16 จังหวัดเป็นจังหวัดท่องเที่ยวที่สามารถทำรายได้เฉลี่ยจากการท่องเที่ยวได้สูงติด 3 อันดับแรกในภาค และเมื่อนำรายรับจากการท่องเที่ยวของทั้ง 16 จังหวัดมารวมกัน พบว่ามีรายรับเฉลี่ยรวมกันมากถึงร้อยละ 85.28 ของรายรับเฉลี่ยทั้งประเทศ จึงจัดเป็นกลุ่มจังหวัดที่สามารถใช้เป็นตัวแทนในการศึกษาเพื่อการวางกลยุทธ์สำหรับการสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวอย่างทั่วถึงและยั่งยืนให้กับอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทย

จำนวนตัวอย่างของผู้เยี่ยมเยือนในการจัดเก็บข้อมูลปฐมภูมิคือจังหวัดละ 700 ตัวอย่าง ใน 16 จังหวัดเป้าหมาย รวม 11,200 ตัวอย่าง และจำนวนผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวจำนวนทั้งสิ้นภาคละอย่างน้อย 100 ตัวอย่าง รวม 808 ตัวอย่าง ระยะเวลาในการสำรวจข้อมูลผู้เยี่ยมเยือนชาวไทยและชาวต่างชาติอยู่ในช่วงเดือนธันวาคม 2555 ถึง มิถุนายน 2556 และการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวอยู่ในช่วงเดือนพฤษภาคมถึงสิงหาคม 2556 สินค้าและบริการด้านการท่องเที่ยวในการศึกษานี้ประกอบด้วย 12 ประเภทดังที่กล่าวมาก่อนหน้า

การประมาณการค่าใช้จ่ายของผู้เยี่ยมเยือนต่อคนต่อวัน

ค่าใช้จ่ายของผู้เยี่ยมเยือนเป็นข้อมูลที่ได้จาก 4 กลุ่ม คือ นักทัศนาจรชาวไทย นักท่องเที่ยวชาวไทย นักทัศนาจรชาวต่างชาติ และนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ การประมาณการค่าใช้จ่ายด้านการท่องเที่ยวภายในจังหวัดของผู้เยี่ยมเยือนจะใช้<u>หน่วยต่อคนต่อวัน</u> โดยจำแนกค่าใช้จ่ายของผู้เยี่ยมเยือนออกเป็น 3 ระดับ ตามข้อเท็จจริงที่ได้จากแบบสอบถาม คือ ระดับต่ำ ระดับเฉลี่ย และระดับสูง ค่าใช้จ่ายในแต่ละระดับประมาณการได้โดยใช้ข้อสมมติดังนี้

- ค่าใช้จ่ายระดับต่ำ ประมาณการโดยใช้ค่าใช้จ่ายในระดับ percentile ที่ 10 ของกลุ่มตัวอย่าง โดยเลือกใช้ค่าฐานนิยม (Mode) ในแต่ละรายการที่เป็นค่าใช้จ่าย
- ค่าใช้จ่ายระดับเฉลี่ย คือ ค่าเฉลี่ยเลขคณิต (Mean) ในแต่ละรายการของกลุ่มตัวอย่าง
- ค่าใช้จ่ายระดับสูง คือ ระดับค่าใช้จ่ายในแต่ละรายการของกลุ่มตัวอย่างที่มีระดับการใช้จ่ายในระดับ percentile ที่ 90 โดยคัดเลือกรายจ่ายที่ต่ำที่สุดของกลุ่มเพื่อหลีกเลี่ยงการประมาณค่าใช้จ่ายที่สูงเกินจริง

ข้อสมมติในการประมาณการรายได้จากผู้เยี่ยมเยือนรายจังหวัด

ก. กำหนดรายการค่าใช้จ่ายตามความสำคัญของการใช้จ่ายออกเป็นค่าใช้จ่ายหลักและค่าใช้จ่ายรอง ดังนี้

- ค่าใช้จ่ายหลัก หมายถึง รายการใช้จ่ายที่ผู้เยี่ยมเยือนในแต่ละจังหวัดยากที่จะหลีกเลี่ยงการ ใช้จ่าย ซึ่งจากผลการศึกษาพบว่ามีอยู่ทั้งหมด 4 รายการ คือ ค่าที่พัก ค่าอาหารและเครื่องดื่ม ค่าเดินทางโดยรถยนต์ และค่าของฝากและของที่ระลึก แต่สำหรับจังหวัดตราด กระบี่ และภูเก็ต จะมีค่าใช้จ่ายทางเรือเป็นค่าใช้จ่ายหลักเพิ่มเข้ามาอีก 1 รายการ เนื่องจากผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าผู้เยี่ยมเยือนจำเป็นต้องใช้เรือเป็นพาหนะในการเดินทางท่องเที่ยว
- ค่าใช้จ่ายรอง หมายถึง ค่าใช้จ่ายที่ผู้เยี่ยมเยือนอาจเลือกที่จะไม่ใช้จ่าย โดยรายการค่าใช้จ่ายในกลุ่มนี้มีอยู่ 8 รายการ คือ ค่าเดินทางโดยรถไฟ ค่าเดินทางโดยเรือ ค่าเดินทางโดยเครื่องบิน ค่าอุปกรณ์เดินทางและท่องเที่ยว ค่าบริการนำเที่ยวและบริการจอง ค่าบริการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ค่าบริการท่องเที่ยวเชิงกีฬาและนันทนาการ และค่าบริการท่องเที่ยวอื่นๆ ยกเว้นสำหรับจังหวัดตราด กระบี่ และภูเก็ต ซึ่งการศึกษานี้ได้นำเอาค่าใช้จ่ายทางเรือไปเป็นค่าใช้จ่ายหลักแล้ว

ข. จำแนกค่าใช้จ่ายของผู้เยี่ยมเยือนออกเป็น 3 ระดับตามข้อเท็จจริงที่ได้จากแบบสอบถาม คือ ระดับต่ำ ระดับเฉลี่ย และระดับสูง ค่าใช้จ่ายในแต่ละระดับได้ประมาณการโดยใช้ข้อสมมติดังนี้

- ค่าใช้จ่ายระดับต่ำ ประมาณการโดยใช้ค่าใช้จ่ายในระดับ percentile ที่ 10 ของกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งจัดเป็นผู้เยี่ยมเยือนกลุ่ม low-end โดยเลือกใช้ค่าฐานนิยม (Mode) ในแต่ละรายการที่เป็นค่าใช้จ่าย
- ค่าใช้จ่ายระดับเฉลี่ย คือ ค่าเฉลี่ยเลขคณิต (Mean) ในแต่ละรายการของกลุ่มตัวอย่าง
- ค่าใช้จ่ายระดับสูง คือ ค่าใช้จ่ายในแต่ละรายการของกลุ่มตัวอย่างที่มีการใช้จ่ายในระดับ percentile ที่ 90 ของกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งจัดเป็นผู้เยี่ยมเยือนกลุ่ม high-end โดยคัดเลือกรายจ่ายที่ต่ำที่สุดของกลุ่ม เพื่อหลีกเลี่ยงการประมาณค่าที่สูงเกินจริง

การกำหนดสถานการณ์สมมติ (scenarios) ด้านการใช้จ่ายของผู้เยี่ยมเยือน

แม้ว่ากรอบคำแนะนำ TSA: RMF 2008 ได้กำหนดว่าผู้เยี่ยมเยือนโดยทั่วไปจะมีค่าใช้จ่ายด้านการท่องเที่ยวใน 12 สาขา แต่จากผลการสำรวจค่าใช้จ่ายของผู้เยี่ยมเยือนในประเทศไทยด้วยแบบสอบถาม พบว่าผู้เยี่ยมเยือนส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมดมีการใช้จ่ายในรายการหลักเพียง 5 สาขา ได้แก่ ค่าที่พัก ค่าอาหารและเครื่องดื่ม ค่าเดินทางโดยรถยนต์ ค่าของฝากและของที่ระลึก และค่าเดินทางโดยเรือ (สำหรับบางจังหวัดที่มีความจำเป็นต้องเดินทางด้วยเรือภายในจังหวัด) และมีเพียงบางส่วนที่ใช้จ่ายในรายการรองอีก 7 สาขาที่เหลือ ดังนั้นในการประมาณการรายได้ด้านการท่องเที่ยวของแต่ละจังหวัดจึงได้กำหนดสถานการณ์สมมติไว้ 2 สถานการณ์ ดังนี้

(1) **สถานการณ์สมมติที่ 1** คือ การสมมติให้ผู้เยี่ยมเยือนมีค่าใช้จ่ายขั้นต่ำเท่ากับค่าใช้จ่ายหลัก 5 รายการ ประกอบไปด้วย ค่าที่พัก ค่าอาหารและเครื่องดื่ม ค่าเดินทางโดยรถยนต์ และค่าของฝากและของที่ระลึก เฉพาะจังหวัดตราด กระบี่ และภูเก็ตที่รวมค่าเดินทางโดยเรือไว้ด้วย ซึ่งเป็นการใช้จ่ายเฉพาะรายการจำเป็นในแต่ละจังหวัด จึงจัดว่าเป็นสถานการณ์ที่สร้างรายรับด้านการท่องเที่ยวให้แก่จังหวัดในขั้นต่ำ เพราะเป็นรายการใช้จ่ายที่ผู้เยี่ยมเยือนเกือบทั้งหมดตอบว่ามีการใช้จ่ายในรายการเหล่านี้ เมื่อนำรายจ่ายของผู้เยี่ยมเยือนแต่ละประเภทมาคำนวณตามสมการที่ (1) และ (2) ข้างล่าง ก็จะได้รายได้จากการท่องเที่ยวของจังหวัด “*i*”

(รายได้จากการท่องเที่ยว)$_{ijk}$ **= (ค่าใช้จ่าย/คน/วัน)**$_{ijk}$ **x (จำนวนวันเฉลี่ย)**$_{jk}$ **x (จำนวนผู้เยี่ยมเยือน)**$_{jk}$ .....(1)

i คือ สาขาบริการการท่องเที่ยวที่ “*i*” โดยที่ *i* =1, 2, 3...,12

j คือ ประเภทของผู้เยี่ยมเยือน ได้แก่ นักทัศนาจรและนักท่องเที่ยว

k คือ ภูมิลำเนาของผู้เยี่ยมเยือน ได้แก่ ชาวไทยและชาวต่างชาติ

รายได้จากการท่องเที่ยวของแต่ละจังหวัด = $\sum_i \sum_j \sum_k$ รายได้จากการท่องเที่ยว$_{ijk}$ .....(2)

(2) **สถานการณ์สมมติที่ 2** คือ การสมมติให้ผู้เยี่ยมเยือนมีทั้งค่าใช้จ่ายหลักและค่าใช้จ่ายรองรวม 12 รายการ โดยในข้อเท็จจริงแล้วสถานการณ์สมมติที่ 1 อาจไม่เป็นจริง เพราะมีโอกาสที่ผู้เยี่ยมเยือนบางกลุ่มมีค่าใช้จ่ายรองนอกเหนือจากค่าใช้จ่ายหลัก เช่น การเช่าอุปกรณ์กีฬาทางน้ำ การเข้าชมพิพิธภัณฑ์ การขี่ช้าง การนวดแผนโบราณ สปา การเรียนศิลปะมวยไทย การเรียนทำอาหารไทย ฯลฯ โดยเหตุที่สัดส่วนการใช้จ่ายในแต่ละรายการของผู้เยี่ยมเยือนมีความแตกต่างกัน การศึกษานี้จึงได้กำหนดข้อสมมติเกี่ยวกับรายการใช้จ่ายของผู้เยี่ยมเยือนเพื่อเป็นกรอบในการประมาณการดังนี้

(2.1) นักทัศนาจรทุกคนมีการใช้จ่ายในรายการค่าใช้จ่ายหลัก 3 รายการ คือ ค่าอาหารและเครื่องดื่ม ค่าเดินทางโดยรถยนต์ และค่าของฝากและของที่ระลึก และนักท่องเที่ยวทุกคนมีการใช้จ่ายในรายการค่าใช้จ่ายหลัก 4 รายการ โดยเพิ่มรายการค่าที่พัก ทั้งนี้ยกเว้นจังหวัดตราด กระบี่ และภูเก็ตที่มีรายการค่าใช้จ่าย 5 รายการ และแบ่งค่าใช้จ่ายเป็น 3 ระดับ คือ ระดับต่ำ ระดับเฉลี่ย และระดับสูง

(2.2) ผู้เยี่ยมเยือนในแต่ละกลุ่มมีการใช้จ่ายในรายการค่าใช้จ่ายรองที่เหลือจากค่าใช้จ่ายหลักในข้อ (2.1) โดยมีข้อสมมติว่าผู้เยี่ยมเยือนร้อยละ 49 ไม่มีค่าใช้จ่ายในส่วนนี้ และสำหรับผู้เยี่ยมเยือนร้อยละ 51 ที่มีการใช้จ่ายในรายการรองนี้ สมมติให้มีระดับการใช้จ่ายตามพฤติกรรมการใช้จ่ายของกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

- ผู้เยี่ยมเยือนร้อยละ 30 มีค่าใช้จ่ายรองในระดับต่ำ (low-end)
- ผู้เยี่ยมเยือนร้อยละ 20 มีค่าใช้จ่ายรองในระดับเฉลี่ย
- ผู้เยี่ยมเยือนร้อยละ 1 มีค่าใช้จ่ายรองในระดับสูง (high-end)

สัดส่วนของค่าใช้จ่ายในรายการรอง 8 รายการข้างต้นเป็นการกำหนดโดยพิจารณาจากแบบสอบถามผู้เยี่ยมเยือนชาวไทยและชาวต่างชาติจังหวัดละ 700 ตัวอย่าง รวม 11,200 ตัวอย่างใน 16 จังหวัดเป้าหมาย ทั้งนี้มียกเว้นกลุ่มผู้เยี่ยมเยือนระดับ high-end ที่มักใช้จ่ายในระดับสูง ซึ่งได้กำหนดไว้ร้อยละ 1 เพราะผู้จัดเก็บแบบสอบถามมักไม่ได้ข้อมูลจากผู้เยี่ยมเยือนกลุ่มนี้ หากนำข้อมูลจากแบบสอบถามมากำหนดสัดส่วนการใช้จ่ายในแต่ละสาขาอาจต่ำกว่าความเป็นจริง การศึกษานี้จึงได้สมมติว่าผู้เยี่ยมเยือนกลุ่มนี้มีการใช้จ่ายในรายการค่าใช้จ่ายรองทั้ง 8 รายการในขั้นต่ำคือร้อยละ 1 เพื่อให้เห็นความเป็นไปได้ของรายรับจากการท่องเที่ยวจากการใช้มาตรการกระตุ้นให้ผู้เยี่ยมเยือนใช้บริการในรายการรองเหล่านี้ให้มากขึ้น

ในเชิงนโยบายถ้าหากมีมาตรการกระตุ้นให้ผู้เยี่ยมเยือนใช้จ่ายได้เพิ่มขึ้นถึงระดับสูง รายได้จากการท่องเที่ยวภายในจังหวัดย่อมเพิ่มขึ้นได้อีกมาก ดังนั้นการศึกษานี้จึงได้กำหนดสถานการณ์สมมติโดยแบ่งรายการการใช้จ่ายและค่าใช้จ่ายภายในจังหวัดของผู้เยี่ยมเยือนออกเป็น 2 สถานการณ์ข้างต้น เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงโอกาสที่แต่ละจังหวัดจะมีรายได้จากการท่องเที่ยวในระดับสูง ระดับเฉลี่ย และระดับต่ำ

การประมาณการรายได้จากการท่องเที่ยวระดับประเทศ

ในการประมาณการรายได้จากการท่องเที่ยวในระดับประเทศนั้น การศึกษานี้ได้ตั้งข้อสมมติให้รายได้จากการท่องเที่ยวของจังหวัดที่เหลือทั้งหมด (นอกเหนือจาก 16 จังหวัดเป้าหมาย) เท่ากับร้อยละ 15 ของรายได้จากการท่องเที่ยวของประเทศ ทั้งนี้เนื่องจากผลการศึกษาพบว่ารายได้เฉลี่ยของ 16 จังหวัดเป้าหมายในช่วงปี พ.ศ. 2550 – 2552 มีสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 85 ของรายได้จากการท่องเที่ยวทั้งประเทศ ดังนั้นรายได้จากการท่องเที่ยวทั้งประเทศจึงเท่ากับผลบวกของรายได้เฉลี่ยของ 16 จังหวัดเป้าหมายและรายได้เฉลี่ยจากการท่องเที่ยวของจังหวัดที่เหลือนั่นเอง

ผลการศึกษา

ผลการประมาณการรายได้จากการท่องเที่ยวของ 16 จังหวัดเป้าหมายและประเทศไทยสรุปได้ดังนี้

(1) สถานการณ์สมมติที่ 1

การศึกษานี้ได้กำหนดให้ผู้เยี่ยมเยือนใช้จ่ายเฉพาะรายการหลักเท่านั้น ผลการศึกษาดังแสดงในตารางที่ 1 พบว่าในภาพรวมประเทศไทยจะมีรายได้จากการท่องเที่ยวเฉลี่ยปีละ 1,163,670 ล้านบาท แบ่งเป็นรายได้จากการท่องเที่ยว 16 จังหวัดท่องเที่ยวหลักร้อยละ 85 และรายได้จากจังหวัดที่เหลือร้อยละ 15 จากตารางที่ 1 จังหวัดที่มีรายได้หลักมาจากนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติมีอยู่ 7 จังหวัดจาก 16 จังหวัด ได้แก่ กรุงเทพฯ ภูเก็ต ชลบุรี เชียงใหม่ กระบี่ สุราษฎร์ธานี และตราด ส่วนจังหวัดที่เหลือเป็นจังหวัดที่มีรายได้หลักมาจากนักท่องเที่ยวชาวไทย ทั้งนี้ยกเว้นประจวบคีรีขันธ์ที่มีรายได้จากทั้งนักท่องเที่ยวชาวไทยและนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติใกล้เคียงกัน

ตารางที่ 1 ประมาณการรายได้จากการท่องเที่ยวของจังหวัดท่องเที่ยวเป้าหมายตามสถานการณ์สมมติที่ 1

ภาค	จังหวัดเป้าหมาย	ชาวไทย		ชาวต่างชาติ		รวม
		นักทัศนาจร	นักท่องเที่ยว	นักทัศนาจร	นักท่องเที่ยว	
		ร้อยละ				ล้านบาท
	กรุงเทพฯ	2.00	27.83	0.13	70.04	465,815.39
เหนือ	เชียงใหม่	1.40	37.95	0.38	60.27	46,038
	เชียงราย	2.79	62.30	0.97	33.94	12,553
	พิษณุโลก	11.07	71.99	0.56	16.38	5,637
ใต้	สุราษฎร์ธานี	0.24	17.09	0.14	82.53	25,234
	ภูเก็ต	0.30	10.20	0.18	89.32	210,438
	กระบี่	0.68	12.09	0.17	87.07	37,897
ตะวันออกเฉียงเหนือ	อุดรธานี	3.17	80.15	0.25	16.43	7,333
	ขอนแก่น	5.46	80.69	0.24	13.62	8,447
	นครราชสีมา	10.87	75.19	0.36	13.57	11,939
ตะวันตกและกลาง	กาญจนบุรี	21.07	61.07	2.54	15.32	10,216
	เพชรบุรี	11.60	45.32	1.34	41.74	12,757
	ประจวบคีรีขันธ์	6.00	42.47	0.59	50.94	18,089
ตะวันออก	ชลบุรี	3.67	13.95	0.44	81.94	88,170
	ระยอง	8.70	65.77	0.36	25.17	19,066
	ตราด	0.09	31.10	0.12	68.69	9,213
รวมรายได้ 16 จังหวัด		**2.38**	**26.16**	**0.25**	**71.22**	**988,843**
รายได้จากจังหวัดที่เหลือ*						**174,550**
รายได้ทั้งประเทศ						**1,163,670**

หมายเหตุ * จังหวัดที่เหลือมีรายได้จากการท่องเที่ยวร้อยละ 15 ของรายได้จากการท่องเที่ยวทั้งประเทศ

(2) <u>สถานการณ์สมมติที่ 2</u>

การศึกษานี้ได้สมมติให้ผู้เยี่ยมเยือนมีทั้งค่าใช้จ่ายหลักและค่าใช้จ่ายรองรวมทั้งสิ้น 12 รายการ โดยสมมติตามผลการสำรวจในการศึกษานี้ว่าผู้เยี่ยมเยือนทุกๆ คนต่างมีค่าใช้จ่ายหลัก ส่วนค่าใช้จ่ายในรายการรองนั้นสมมติว่าร้อยละ 20 ของผู้เยี่ยมเยือนมีค่าใช้จ่ายรายการรองในระดับเฉลี่ย ซึ่งผลการศึกษาแสดงในตารางที่ 2 สรุปได้ว่า ประเทศไทยจะมีรายได้จากการท่องเที่ยวเฉลี่ยปีละ 1.4 ล้านล้านบาท แบ่งเป็นค่าใช้จ่ายรายการหลักร้อยละ 89.09 และค่าใช้จ่ายรายการรองร้อยละ 10.91 ในกรณีที่สถานการณ์ไม่ดีจนผู้เยี่ยมเยือนพากันใช้จ่ายเฉพาะสินค้าและบริการท่องเที่ยวในระดับ low-end แล้ว อย่างน้อยประเทศไทยจะมีรายได้จากการท่องเที่ยวในขั้นต่ำ 334,941 ล้านบาท และในกรณีที่สามารถกระตุ้นให้เกิดการใช้จ่ายในสินค้าและบริการท่องเที่ยวในระดับ high–end ได้เพียงร้อยละ 1 ของผู้เยี่ยมเยือนทั้งหมดแล้ว ประเทศไทยจะสามารถสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวได้ประมาณปีละ 2.8 ล้านล้านบาท จากตารางที่ 2 จะเห็นได้ว่าผู้เยี่ยมเยือนมีการใช้จ่ายในรายการหลักมากเกินร้อยละ 80 ของค่าใช้จ่ายทั้งหมด แต่ยังมีค่าใช้จ่ายในรายการรองค่อนข้างน้อย การวางแผนกระตุ้นให้ผู้เยี่ยมเยือนใช้จ่ายในรายการรองเพิ่มขึ้นและกระตุ้นให้ผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวหันมาให้ความสนใจในการเพิ่มอุปทานในรายการรองแทนที่จะกระจุกการแข่งขันกันในรายการหลักแล้ว ย่อมสามารถช่วยเพิ่มรายได้จากการท่องเที่ยวให้ประเทศไทยได้อีกมาก อีกทั้งยังช่วยกระจายรายได้จากการท่องเที่ยวให้ทั่วถึงทุกธุรกิจท่องเที่ยว

ตารางที่ 2 ประมาณการรายได้จากการท่องเที่ยวของจังหวัดท่องเที่ยวเป้าหมายตามสถานการณ์สมมติที่ 2

แหล่งรายได้ของจังหวัดเป้าหมาย		(ล้านบาท)			ร้อยละ		
		ต่ำ	เฉลี่ย	สูง	ต่ำ	เฉลี่ย	สูง
กรุงเทพฯ	ค่าใช้จ่ายหลัก	89,062	465,815	1,096,393	70.60	78.01	98.74
	ค่าใช้จ่ายรอง	37,081	131,273	13,994	29.40	21.99	1.26
	รวมค่าใช้จ่ายหลักและรอง	126,143	597,088	1,110,388	100.00	100.00	100.00
เชียงใหม่	ค่าใช้จ่ายหลัก	13,149	46,038	138,341	72.50	83.44	98.64
	ค่าใช้จ่ายรอง	4,988	9,135	1,911	27.50	16.56	1.36
	รวมค่าใช้จ่ายหลักและรอง	18,137	55,173	140,252	100.00	100.00	100.00
เชียงราย	ค่าใช้จ่ายหลัก	3,063	12,553	42,886	72.83	81.26	99.10
	ค่าใช้จ่ายรอง	1,143	2,894	390	27.17	18.74	0.90
	รวมค่าใช้จ่ายหลักและรอง	4,206	15,447	43,275	100.00	100.00	100.00
พิษณุโลก	ค่าใช้จ่ายหลัก	1,885	5,637	19,394	84.24	92.59	99.22
	ค่าใช้จ่ายรอง	353	451	152	15.76	7.41	0.78
	รวมค่าใช้จ่ายหลักและรอง	2,238	6,088	19,547	100.00	100.00	100.00
สุราษฎร์ธานี	ค่าใช้จ่ายหลัก	7,786	25,234	119,825	71.72	77.60	98.05
	ค่าใช้จ่ายรอง	3,070	7,285	2,381	28.28	22.40	1.95
	รวมค่าใช้จ่ายหลักและรอง	10,856	32,519	122,206	100.00	100.00	100.00
ภูเก็ต	ค่าใช้จ่ายหลัก	30,725	210,438	303,987	83.56	84.76	99.14
	ค่าใช้จ่ายรอง	6,047	37,842	2,623	16.44	15.24	0.86
	รวมค่าใช้จ่ายหลักและรอง	36,772	248,281	306,610	100.00	100.00	100.00
กระบี่	ค่าใช้จ่ายหลัก	9,813	37,897	108,703	79.80	82.13	99.10
	ค่าใช้จ่ายรอง	2,483	8,248	982	20.20	17.87	0.90
	รวมค่าใช้จ่ายหลักและรอง	12,296	46,146	109,685	100.00	100.00	100.00
อุดรธานี	ค่าใช้จ่ายหลัก	2,961	7,333	33,427	69.09	81.50	98.97
	ค่าใช้จ่ายรอง	1,325	1,665	347	30.91	18.50	1.03
	รวมค่าใช้จ่ายหลักและรอง	4,285	8,998	33,774	100.00	100.00	100.00
ขอนแก่น	ค่าใช้จ่ายหลัก	2,845	8,447	22,005	70.90	80.71	98.76
	ค่าใช้จ่ายรอง	1,168	2,018	276	29.10	19.29	1.24
	รวมค่าใช้จ่ายหลักและรอง	4,013	10,465	22,282	100.00	100.00	100.00
นครราชสีมา	ค่าใช้จ่ายหลัก	6,457	11,939	63,189	80.79	81.90	98.66
	ค่าใช้จ่ายรอง	1,536	2,639	861	19.21	18.10	1.34
	รวมค่าใช้จ่ายหลักและรอง	7,993	14,579	64,050	100.00	100.00	100.00
กาญจนบุรี	ค่าใช้จ่ายหลัก	4,854	10,216	42,028	78.42	81.24	99.20
	ค่าใช้จ่ายรอง	1,335	2,359	339	21.58	18.76	0.80
	รวมค่าใช้จ่ายหลักและรอง	6,189	12,576	42,366	100.00	100.00	100.00
เพรชบุรี	ค่าใช้จ่ายหลัก	5,932	12,757	59,582	72.60	80.43	99.11
	ค่าใช้จ่ายรอง	2,238	3,104	534	27.40	19.57	0.89
	รวมค่าใช้จ่ายหลักและรอง	8,171	15,860	60,116	100.00	100.00	100.00
ประจวบฯ	ค่าใช้จ่ายหลัก	3,748	18,089	41,808	70.48	82.45	99.18
	ค่าใช้จ่ายรอง	1,570	3,851	348	29.52	17.55	0.82
	รวมค่าใช้จ่ายหลักและรอง	5,318	21,939	42,156	100.00	100.00	100.00
ชลบุรี	ค่าใช้จ่ายหลัก	14,697	88,170	178,902	64.50	79.60	98.87
	ค่าใช้จ่ายรอง	8,088	22,597	2,047	35.50	20.40	1.13
	รวมค่าใช้จ่ายหลักและรอง	22,785	110,768	180,949	100.00	100.00	100.00
ระยอง	ค่าใช้จ่ายหลัก	8,137	19,066	55,442	83.27	87.43	99.41
	ค่าใช้จ่ายรอง	1,635	2,742	330	16.73	12.57	0.59
	รวมค่าใช้จ่ายหลักและรอง	9,772	21,808	55,772	100.00	100.00	100.00
ตราด	ค่าใช้จ่ายหลัก	4,074	9,213	28,489	73.71	82.52	99.18
	ค่าใช้จ่ายรอง	1,453	1,952	236	26.29	17.48	0.82
	รวมค่าใช้จ่ายหลักและรอง	5,528	11,166	28,725	100.00	100.00	100.00
รวมค่าใช้จ่ายหลักของ 16 จังหวัด		209,187	988,843	2,354,402	73.48	80.47	98.84
รวมค่าใช้จ่ายรองของ 16 จังหวัด		75,513	240,056	27,752	26.52	19.53	1.16
รวมค่าใช้จ่ายหลักและรองของ 16 จังหวัด		**284,700**	**1,228,899**	**2,382,154**	**85.00**	**85.00**	**85.00**
รวมค่าใช้จ่ายหลักและรองของจังหวัดที่เหลือ		**50,241**	**216,865**	**420,380**	**15.00**	**15.00**	**15.00**
รวมค่าใช้จ่ายหลักและรองทั้งประเทศ		**334,941**	**1,445,764**	**2,802,535**	**100.00**	**100.00**	**100.00**

สรุปและข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การศึกษานี้พบว่ามีอยู่ 4 รายการที่เป็นค่าใช้จ่ายหลักซึ่งหมายถึงค่าใช้จ่ายที่ผู้เยี่ยมเยือนยากที่จะหลีกเลี่ยงการใช้จ่าย ได้แก่ ค่าที่พัก ค่าอาหารและเครื่องดื่ม ค่าใช้จ่ายในการเดินทางโดยรถยนต์ และค่าของฝากและของที่ระลึก ส่วนที่เหลืออีก 8 รายการเป็นค่าใช้จ่ายรองซึ่งหมายถึงค่าใช้จ่ายที่ผู้เยี่ยมเยือนอาจเลือกที่จะไม่ใช้จ่าย ได้แก่ ค่าโดยสารทางรถไฟ ค่าโดยสารทางเรือ ค่าโดยสารทางเครื่องบิน ค่าอุปกรณ์เดินทางและท่องเที่ยว ค่าบริการนำเที่ยวและบริการจอง ค่าบริการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ค่าบริการท่องเที่ยวเชิงกีฬาและนันทนาการ และค่าบริการท่องเที่ยวอื่นๆ ในขณะที่จังหวัดที่ติดทะเล เช่น ตราด กระบี่ และภูเก็ต จะมีค่าใช้จ่ายทางเรือเป็นค่าใช้จ่ายหลักเพิ่มเข้ามาอีก 1 รายการ

ในด้านพฤติกรรมการใช้จ่ายต่อคนต่อวันของผู้เยี่ยมเยือนชาวไทยและชาวต่างชาติซึ่งได้จำแนกออกเป็น 3 ระดับ คือ ค่าใช้จ่ายระดับต่ำ (Low-end) ค่าใช้จ่ายระดับเฉลี่ยและค่าใช้จ่ายระดับสูง (High-end) นั้น ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าภายใต้สถานการณ์ที่ผู้เยี่ยมเยือนมีค่าใช้จ่ายขั้นต่ำเท่ากับค่าใช้จ่ายหลักซึ่งเป็นการใช้จ่ายเฉพาะรายการจำเป็นนั้นจะเป็นสถานการณ์ที่สร้างรายรับด้านการท่องเที่ยวให้ประเทศในขั้นต่ำสุดของแต่ละจังหวัด เพราะเป็นรายการใช้จ่ายที่ผู้เยี่ยมเยือนเกือบทั้งหมดมีการใช้จ่ายในรายการเหล่านี้อยู่แล้ว และในกรณีที่ผู้เยี่ยมเยือนมีค่าใช้จ่ายรองที่เพิ่มเติมจากค่าใช้จ่ายหลักด้วย เช่น มีการใช้จ่ายในการเช่าอุปกรณ์กีฬาทางน้ำ การเข้าชมพิพิธภัณฑ์ การขี่ช้าง การนวดแผนโบราณ การใช้บริการสปา การเรียนศิลปะมวยไทย การเรียนทำอาหารไทย ฯลฯ ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าร้อยละ 51 ของผู้เยี่ยมเยือนทั้งหมดมีทั้งค่าใช้จ่ายหลักและค่าใช้จ่ายรอง โดยในส่วนนี้ร้อยละ 30 มีค่าใช้จ่ายรองในระดับต่ำ (Low-end) อีกร้อยละ 20 มีค่าใช้จ่ายรองในระดับเฉลี่ย และที่เหลืออีกร้อยละ 1 มีค่าใช้จ่ายรองในระดับสูง (High-end)

ผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นถึงโอกาสที่จะสร้างรายได้จากกลุ่มผู้เยี่ยมเยือนระดับสูง (High-end) เพราะถ้าหากมีมาตรการกระตุ้นให้ผู้เยี่ยมเยือนกลุ่มนี้ (เพียงร้อยละ 1 ของผู้เยี่ยมเยือนทั้งหมด) ให้มีการใช้จ่ายในทุกรายการในระดับสูงก็จะทำให้ประเทศไทยมีรายได้จากการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นเป็นปีละ 2.80 ล้านล้านบาท จากรายได้เฉลี่ยที่ประมาณการได้เท่ากับ 1.44 ล้านล้านบาท (ตารางที่ 2) ซึ่งเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 94.45 และสุดท้ายผลการศึกษายังชี้ให้เห็นว่าการกระจายรายได้ที่ทั่วถึงใน 12 สาขาธุรกิจท่องเที่ยวจะช่วยสร้างรายได้อย่างยั่งยืนให้กับอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทย

เอกสารอ้างอิง

กรมการท่องเที่ยว (2556) ***สรุปสถิติการเดินทางท่องเที่ยวระหว่างประเทศ มกราคม 2556*** กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา กรมการท่องเที่ยว http://newdot2.samartmultimedia.com/home/listcontent/11/221/276

พรเพ็ญ วรสิทธา และคณะ (2550) ***โครงการสำรวจสัดส่วนพฤติกรรมการเดินทางท่องเที่ยวภายในประเทศ ปี 2550*** การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา

พรเพ็ญ วรสิทธา และคณะ (2551) ***โครงการสำรวจสัดส่วนพฤติกรรมการเดินทางท่องเที่ยวภายในประเทศ ปี 2551*** สำนักพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา

อนันต์ วัฒนกุลจรัส (2552) โครงสร้างบัญชีประชาชาติด้านการท่องเที่ยว***วารสารพัฒนบริหารศาสตร์*** ปีที่ 49 ฉบับที่ 1 (พิเศษ)/2552 หน้า 215-258

อนันต์ วัฒนกุลจรัส (2555) ***เศรษฐกิจการท่องเที่ยวมหภาค (Tourism: Economy-Wide Perspectives)*** โครงการเมธีวิจัยอาวุโส สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) จัดพิมพ์และเผยแพร่โดยสถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ พฤษภาคม 2555 พิมพ์ครั้งที่ 1 ISBN 978-974-672-662-7

Annual Report to the Hawaii State Legislature. Hawaii Tourism Authority. October 2006

Demi, K. (2007). ***Canadian Tourism Satellite Account (2002), Income and Expenditure Accounts Technical Series***. Income and Expenditure Accounts Division, October 2007.

Kemp, K. and Nijhowne, S. (2004). ***Study of the Canadian Tourism Satellite Account (CTSA): Comparison of TSA-RMF and CTSA. Phase I, Final Report***, Canadian Tourism Commission for Macroeconomic and Statistics Sub-Committee of the World Tourism Organization. June 2004.

The Alaska Tourism Satellite Account: A Comprehensive Analysis of the Economic Contribution of Travel and Tourism. Alaska Department of Commerce, Community and Economic Development, October, 2004

Tourism Satellite Account 2014. Statistics New Zealand, 2014. http://www.stats.govt.nz/browse_for_stats/industry_sectors/Tourism/tourism-satellite-account-2014.aspx

Tourism Satellite Account for South Africa, final 2008 and 2009 and provisional 2010 and 2011. Statistics South Africa, March 2013. http://www.statssa.gov.za/publications/Report-04-05-07/Report-04-05-072011.pdf

Tourism satellite account: recommended methodological framework (TSA: RMF 2008) https://unstats.un.org/unsd/statcom/doc08/BG-TSA.pdf

การเจริญเติบโตของเมืองและการจัดการปัญหาชุมชนแออัด: “บ้าน” ของคนจนในเมือง

กรรณิการ์ ธรรมพานิชวงค์[1]

บทคัดย่อ

พื้นที่เมืองในประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องในหลายด้าน ยิ่งเมืองเจริญขึ้นเท่าไร ก็ยิ่งพลุกพล่านเต็มไปด้วยผู้คน ตึกสูง บ้านเรือน และชุมชนแออัด ถึงแม้ว่าชุมชนแออัดเปรียบเสมือน “บ้าน” และเป็นที่พักกายของคนเล็กในเมืองใหญ่ แต่วิถีชีวิตที่ไม่มั่นคง ไม่รู้จะต้องย้ายออกจากบ้านวันไหน ส่งผลให้คนเหล่านี้ขาดโอกาสทางการศึกษา การได้รับความช่วยเหลือดูแลจากภาครัฐ ตลอดจนการมีอาชีพการงานที่มั่นคง ด้วยเหตุนี้ โครงการแก้ปัญหาความมั่นคงในการอยู่อาศัย เช่น โครงการบ้านมั่นคง จึงมีความสำคัญ หัวใจหลักของโครงการนี้คือการสร้างที่อยู่อาศัยที่มั่นคง การสร้างความมั่นคงในการครอบครองที่ดิน และการสร้างชุมชนที่เข้มแข็ง

การศึกษานี้ดำเนินการประเมินมูลค่าความมั่นคงในที่อยู่อาศัยจากการที่มีสิทธิอยู่อาศัยในที่ดิน การมีสัญญาเช่าระยะยาว ไม่ต้องอาศัยอยู่ในที่ดินบุกรุก ผลการศึกษาสนับสนุนสมมติฐานที่ว่าการสร้างความมั่นคงทางด้านที่อยู่อาศัยมีความสำคัญในมุมมองของชาวชุมชนผู้มีรายได้น้อย โดยมูลค่าของโครงการบ้านมั่นคงในส่วนของการสร้างความมั่นคงในที่อยู่อาศัยอยู่ที่ 798,544 บาทต่อคน

คำค้นหา (Key Words): การขยายตัวของเมือง ปัญหาชุมชนแออัด ความมั่นคงด้านที่อยู่อาศัย บ้านมั่นคง

[1] สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้อ้างอิงงานบางส่วนของ “โครงการวิจัยการประเมินมูลค่าเพิ่มที่เกิดจากโครงการบ้านมั่นคง” ซึ่งสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยจัดทำขึ้นเพื่อเสนอต่อสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) การศึกษานี้จะสำเร็จลุล่วงไม่ได้ถ้าไม่ได้รับการช่วยเหลือและความอนุเคราะห์จากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ซึ่งสนับสนุนในส่วนของเงินทุนในการทำวิจัย รศ.ดร.นิพนธ์ พัวพงศกร หัวหน้าโครงการ รวมถึงคณะผู้วิจัยท่านอื่นในโครงการซึ่งประกอบด้วย ดร.อดิศร์ อิศรางกูร ณ อยุธยา ดร.ดิลกะ ลัทธพิพัฒน์ นางสาวพรเพ็ญ วิจักษณ์ประเสริฐ นางสาวสุวรรณา ตุลยวศินพงศ์ และนายกัมพล ปั้นตะกั่ว

กรรณิการ์ ธรรมพานิชวงค์

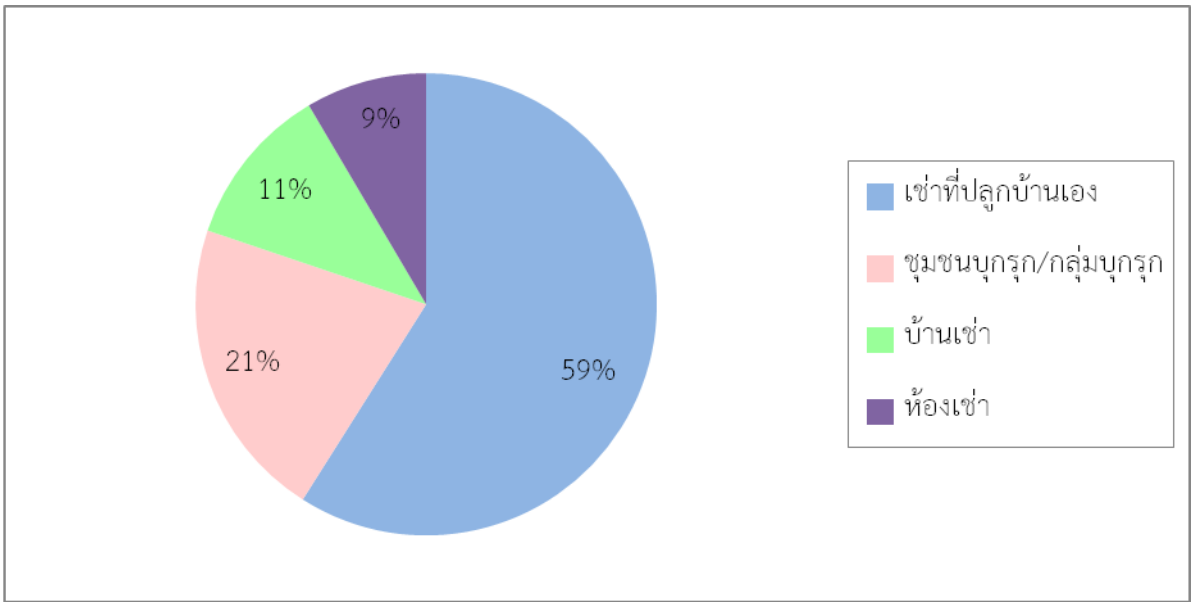
1. บทนำ

“ไม่ว่าเมืองใดก็ตาม ในมุมเล็กๆ ของเมืองจะต้องมีแหล่งชุมชนแออัดซ่อนตัวอยู่ มุมของคนเล็กๆ ที่เป็นฟันเฟืองสำคัญหนึ่งของเมือง เป็นแรงงานในภาคบริการของเมือง ที่หลายคนอาจมองเห็น และไม่ยอมรับ ที่หลายคนไม่ใส่ใจ และรับรู้ถึงการมีอยู่ แต่สำหรับคนเล็กๆ แล้ว “ชุมชนแออัด” คือบ้าน...หากแต่ ด้วยวิถีชีวิตที่ไม่เคยมั่นคง อาชีพ รายได้ที่ไม่แน่นอน บ้านเรือนอยู่อาศัยที่ไม่รู้จะต้องย้ายออกวันไหน ความไม่มั่นคงในชีวิตกลายเป็นโจทย์ปัญหาสำคัญสำหรับคนเล็กในเมืองใหญ่”

สลิญทิพย์ เชียงทอง และอินทิรา วิทยสมบูรณ์ (2554)

การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา กอปรกับการขยายตัวของประชากร ส่งผลให้เกิดการอพยพของประชากรจากชนบทเข้าสู่เมืองมากขึ้น การขยายตัวของชุมชนเมืองอย่างรวดเร็วและไม่มีแบบแผน นำมาซึ่งปัญหาหลายประการ โดยเฉพาะปัญหาความเหลื่อมล้ำของการกระจายรายได้ ความไม่เพียงพอในการจัดการบริการขั้นพื้นฐาน ปัญหาทางด้านการจราจร ปัญหาขยะมูลฝอย ปัญหามลพิษทางอากาศ ตลอดจนการขาดแคลนที่อยู่อาศัยของคนจนเมืองและการแผ่ขยายของชุมชนแออัด

ในกรณีของจังหวัดกรุงเทพมหานคร สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ได้ทำการสำรวจข้อมูลชุมชนแออัดระหว่างช่วงเดือนธันวาคม 2550 ถึง เดือน เมษายน 2551 โดยมีฐานข้อมูลเดิมจากการสำรวจข้อมูลชุมชนผู้มีรายได้น้อยของการเคหะแห่งชาติ ปี 2543 และฐานข้อมูลการสำรวจข้อมูลของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ปี 2549 ควบคู่กับการประสานงานกับองค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานเจ้าของที่ดินในพื้นที่ จากการสำรวจพบว่ามีชุมชนที่เดือดร้อนด้านที่อยู่อาศัยจำนวน 1,266 ชุมชน และมีจำนวนผู้ที่เดือดร้อนด้านที่อยู่อาศัย 225,440 ครัวเรือน หรือ 178,415 หลังคาเรือน เมื่อพิจารณาประเภทความเดือดร้อนของชุมชน พบว่าชุมชนส่วนใหญ่ในพื้นที่กรุงเทพมหานครเป็นประเภทเช่าที่ปลูกบ้านเอง จำนวน 105,242 หลังคาเรือน (ร้อยละ 58.99) รองลงมาคือชุมชนบุกรุก/กลุ่มบุกรุกจำนวน 37,802 หลังคาเรือน (ร้อยละ 21.19) บ้านเช่าจำนวน 20,217 หลังคาเรือน (ร้อยละ 11.33) และห้องเช่าจำนวน 15,154 หลังคาเรือน (ร้อยละ 8.49) (รูปที่ 1)



รูปที่ 1 ประเภทความเดือดร้อนด้านที่อยู่อาศัยของชุมชนแออัดในกรุงเทพมหานคร

ที่มา สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน)

การขาดความมั่นคงทางด้านที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อยในเมืองเป็นปัญหาที่ยืดเยื้อมานาน ที่ผ่านมาคนจนที่อพยพเข้าเมืองไม่สามารถมีที่อยู่อาศัยที่มั่นคงและถูกต้องตามกฎหมาย ส่งผลให้เกิดปัญหาการถูกไล่ที่อยู่เสมอ ผลที่ตามมาคือคนกลุ่มนี้ขาดโอกาสในการสร้างความมั่นคงในการตั้งถิ่นฐาน การสร้างชีวิต และการสร้างชุมชนที่มั่นคง

ที่ผ่านมา ชาวชุมชนแออัดในเมืองได้มีการต่อสู้เรียกร้องให้ได้มาซึ่งความมั่นคงในที่อยู่อาศัย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2520 การเคหะแห่งชาติได้ดำเนินมาตรการและโครงการต่างๆ เพื่อแก้ไขปัญหาด้านที่อยู่อาศัยให้กับชาวชุมชนแออัดและผู้มีรายได้น้อย เช่น โครงการปรับปรุงชุมชนแออัด โครงการฟื้นนคร โครงการสร้างที่อยู่ใหม่แทนการรื้อ ย้าย ไล่ที่ โครงการบ้านเอื้ออาทร ฯลฯ (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน 2546) โครงการบ้านเอื้ออาทรเป็นโครงการจัดสร้างที่อยู่อาศัยให้แก่ผู้มีรายได้น้อย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงในการอยู่อาศัย โดยการจัดสร้างที่อยู่อาศัยที่ได้มาตรฐานในชุมชนที่มีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมพร้อมระบบสาธารณูปโภคที่จำเป็น อีกทั้งประสานความสัมพันธ์ภายในครอบครัวและชุมชน โครงการบ้านเอื้ออาทรเน้นการก่อสร้างในรูปแบบแฟลตและบ้านเดี่ยวขนาดเล็ก ให้ผู้อยู่อาศัยผ่อนส่งเป็นเจ้าของได้ในอัตราผ่อนชำระไม่เกินเดือนละ 1,000 บาท และ 1,500 บาท ทั้งนี้ โครงการช่วยรองรับความต้องการที่อยู่อาศัยที่เพิ่มขึ้น และเปิดโอกาสให้ผู้มีรายได้น้อยได้มีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง

นอกจากโครงการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยให้กับคนจนที่ดำเนินการโดยการเคหะแห่งชาติแล้ว ในวันที่ 14 มกราคม พ.ศ. 2546 คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบให้ริเริ่มโครงการบ้านมั่นคงขึ้น เพื่อแก้ปัญหาความมั่นคงในการอยู่อาศัยและสร้างโอกาสการพัฒนาในชุมชนแออัดที่มีอยู่เดิม โดยมอบหมายให้สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) (พอช.) เป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบดำเนินการ ในปีแรกของการดำเนินการคณะรัฐมนตรีได้อนุมัติงบประมาณจำนวน 146.6 ล้านบาท ซึ่งแบ่งเป็นงบประมาณจำนวน 126.6 ล้านบาท

สำหรับดำเนินการในโครงการนำร่อง 10 โครงการ (ตารางที่ 1) เพื่ออุดหนุนการพัฒนาระบบสาธารณูปโภค การบริหารจัดการและส่วนต่างของดอกเบี้ยเพื่อให้ชุมชนเสียดอกเบี้ยในอัตราที่ต่ำที่ร้อยละ 1 ส่วนที่สองเป็นเงินงบประมาณ 20 ล้านบาท สำหรับให้ พอช. ดำเนินการในเมืองนำร่องจำนวน 20 เมือง เพื่อให้เกิดแนวทางและการทำแผนเพื่อแก้ไขปัญหาและสร้างแผนโครงการบ้านมั่นคงให้ครอบคลุมทุกชุมชนในเมือง (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน 2546)

ตารางที่ 1 โครงการนำร่องภายใต้โครงการบ้านมั่นคงในปี 2546

ชื่อโครงการ/ชุมชน	จังหวัด	จำนวน (หน่วย)
1. โกลกวิลเลจ	นราธิวาส	310
2. เก้าเส้ง	สงขลา	450
3. เจริญชัยนิมิตรใหม่	กรุงเทพฯ	89
4. บ่อนไก่ (คลองเตย)	กรุงเทพฯ	202
5. บุ่งคุก	อุตรดิตถ์	124
6. คลองเตยล็อก 7-12	กรุงเทพฯ	115
7. เก้าพัฒนา	กรุงเทพฯ	29
8. ร่วมสามัคคี	กรุงเทพฯ	90
9. คลองลำนุ่น	กรุงเทพฯ	49
10. แหลมรุ่งเรือง	ระยอง	67
รวม		1,525

ที่มา สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน 2546

การพัฒนาความมั่นคงในที่อยู่อาศัยให้กับคนจนและผู้มีรายได้น้อยในเมืองภายใต้โครงการบ้านมั่นคงนั้น มีหลากหลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับสภาพปัญหา ความสามารถในการจ่าย และความต้องการของชุมชน อย่างไรก็ดี รูปแบบในการพัฒนาความมั่นคงในที่อยู่อาศัยในประเทศไทยที่ผ่านมา ประกอบด้วย การปรับปรุงชุมชนให้มั่นคงในที่เดิม (Slum Upgrading) การปรับผังที่ดินใหม่ (Reblocking) การแบ่งปันที่ดิน (Land Sharing) การก่อสร้างที่อยู่อาศัยใหม่ในที่เดิม (Reconstruction) และการย้ายชุมชนออกไปอยู่ในที่ใหม่ (Relocation) หรือการซื้อที่ดิน

หัวใจสำคัญของแนวคิดการสร้างความมั่นคงภายใต้โครงการบ้านมั่นคงนั้น ประกอบด้วย การสร้างที่อยู่อาศัยที่มั่นคงและการสร้างความมั่นคงในการครอบครองที่ดิน และการสร้างชุมชนที่มั่นคงและเข้มแข็ง คนในชุมชนมีความเอื้ออาทรและมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ตามแนวทางใหม่นี้ คนในชุมชนเปลี่ยนบทบาทจาก “ผู้

ขอรับความช่วยเหลือ” เป็น “เจ้าของโครงการ” ร่วมกันทั้งชุมชน อีกทั้งคนในชุมชนเป็นตัวตั้งในการดำเนินกระบวนการและขั้นตอนต่างๆ โดยมีหน่วยงานท้องถิ่นและมหาวิทยาลัยเป็นผู้ช่วยสนับสนุน เป้าหมายของโครงการบ้านมั่นคง ประกอบด้วย การแก้ไขปัญหาและสร้างการพัฒนาที่อยู่อาศัยของคนจนในชุมชนแออัด การสร้างความมั่นคงและสิทธิการครอบครองที่ดินและที่อยู่อาศัย การพัฒนาระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการ และสิ่งแวดล้อมที่ดี เกิดการปรับปรุงที่อยู่อาศัยให้มีความมั่นคง สวยงาม น่าอยู่ และมีรูปแบบที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและความสามารถในการจ่ายของคนในชุมชน เกิดสถานภาพของชุมชนและคนในชุมชนได้รับการยอมรับจากสังคมภายนอก ฯลฯ (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน 2547)

แนวทางในการพัฒนาความมั่นคงในการอยู่อาศัยและพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้มีรายได้น้อยในชุมชนแออัดภายใต้โครงการบ้านมั่นคงได้รับความสนใจจากหน่วยงานระหว่างประเทศเป็นอย่างมาก อาทิ สำนักงานพัฒนาที่อยู่อาศัยแห่งสหประชาชาติ (UN Habitat) รวมถึง UN Global Task Force on Millennium Target ส่งผลให้แนวทางของโครงการบ้านมั่นคงได้รับการนำเสนอให้เป็นตัวอย่างการดำเนินงานระหว่างประเทศ เนื่องจากเป็นแนวทางที่มีมิติใหม่ในการสร้างความมั่นคงในเรื่องที่ดินซึ่งนำไปสู่การสร้างความมั่นคงในชีวิตและการมีคุณภาพชีวิตที่ดีของคนจนในเมือง

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากแนวทางการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยให้กับผู้มีรายได้น้อยในเมืองภายใต้โครงการบ้านมั่นคง ในส่วนของความรู้สึกภาคภูมิใจในความเป็นเจ้าของความมั่นคงจากการมีสิทธิอยู่อาศัยในที่ดิน วิธีการที่ใช้ในการหามูลค่าการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้คือการใช้ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจความพึงพอใจของชาวชุมชนในโครงการบ้านมั่นคง โดยทำการวิเคราะห์โดยใช้วิธีการ Contingent Valuation Method (CVM)

บทความนี้แบ่งออกเป็น 5 บท ดังนี้ บทที่สองเป็นการอธิบายวิธีการวิจัยและแนวคิดการประเมินมูลค่าโดยใช้วิธี CVM บทที่สามกล่าวถึงการเก็บข้อมูล การออกแบบแบบสอบถาม รวมถึงรายละเอียดเกี่ยวกับพื้นที่ศึกษา บทที่สี่เป็นการนำเสนอผลการศึกษา และบทที่ห้าสรุปผลการศึกษารวมถึงข้อเสนอแนะ

2. วิธีการวิจัย

ในการประเมินมูลค่าของผลการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากโครงการบ้านมั่นคงในส่วนของสิ่งที่ไม่มีการซื้อขายในตลาดนั้น เนื่องจากไม่สามารถหามูลค่าทางตลาดของสิ่งเหล่านี้ได้โดยตรง จึงจำเป็นต้องประเมินมูลค่าโดยการสอบถามจากประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนในโครงการบ้านมั่นคง โดยวิธีที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้คือวิธี Contingent Valuation Methods (CVM) ซึ่งเป็นวิธีการประเมินโดยใช้คำถามเพื่อสำรวจความพึงพอใจของประชาชนในโครงการต่อการเปลี่ยนแปลงคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่กำลังเกิดขึ้นจริงหรือสมมติขึ้น[2]

[2] การปรับปรุงคุณภาพสิ่งแวดล้อม หมายถึงการที่โครงการบ้านมั่นคงนำมาซึ่งประโยชน์ต่อชุมชนและประชาชนในมิติต่างๆที่ได้กล่าวมาแล้วในข้างต้น เช่น ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนดีขึ้น ความมั่นคงในที่อยู่อาศัย เป็นต้น ดังนั้น การยกเลิกการปรับปรุงคุณภาพสิ่งแวดล้อม หมายถึง การยกเลิกประโยชน์ต่างๆที่เกิดขึ้นจากโครงการบ้านมั่นคง ในกรณีนี้ มีการสมมติให้ประชาชนในโครงการบ้าน

วิธี CVM มีฐานแนวคิดมาจากทฤษฎีสวัสดิการทางเศรษฐศาสตร์ (Welfare Economics) ซึ่งมีแนวคิดดังนี้ สมการ Indirect Utility Function (V) แสดงสวัสดิการของประชาชน Z แสดงสถานกาณ์ด้านสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน (เช่น ความมั่นคงในที่อยู่อาศัย) Y เป็นตัวแปรรายได้ P แสดงลักษณะส่วนบุคคล (เช่น เพศ ขนาดครัวเรือน ฯลฯ) และ M แสดงจำนวนเงินที่ต้องจ่ายเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์จากโครงการบ้านมั่นคง (หรือจำนวนเงินชดเชยที่ได้รับถ้าต้องสูญเสียประโยชน์จากโครงการบ้านมั่นคง) คำถามที่ตามมาคือประชาชนในโครงการบ้านมั่นคงยินดีที่จะจ่าย (หรือรับเงินชดเชย) จำนวนเท่าไรหากความมั่นคงในที่อยู่อาศัยเพิ่มขึ้นจาก Z_0 เป็น Z_1 (หรือแย่ลงจาก Z_0 เป็น Z_1') เพื่อให้คุ้มค่าเงินจำนวน M บาทที่ต้องสูญเสีย (คุ้มค่าเงินชดเชยจำนวน M' บาทที่ได้รับ)

ภายใต้หลักการของ CVM นั้น สามารถตั้งคำถามใน 2 ลักษณะ คือการถามความเต็มใจที่จะจ่าย (WTP) หรือการถามความเต็มใจที่จะรับเงินชดเชย (WTA) ลักษณะคำถามทั้ง 2 แบบนี้แสดงให้เห็นถึงกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน (Property Right) และระดับความพึงพอใจที่อ้างอิง (Reference Utility) ที่ต่างกัน ในกรณีที่โครงการบ้านมั่นคงส่งผลดีต่อประชาชนในโครงการ โดยเฉพาะความมั่นคงในที่อยู่อาศัย แต่ประชาชนไม่มีกรรมสิทธิ์ในการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ควรใช้คำถามความเต็มใจที่จะจ่าย (WTP) แต่ในกรณีที่ประชาชนมีกรรมสิทธิ์ในความมั่นคงในที่อยู่อาศัย ควรใช้คำถามความเต็มใจที่จะรับเงินชดเชย (WTA) เพื่อให้ทราบว่าประชาชนในโครงการต้องการรับเงินชดเชยจำนวนเท่าไรถ้าหากต้องสูญเสียความมั่นคงในที่อยู่อาศัยซึ่งเคยได้รับภายใต้โครงการบ้านมั่นคง ถึงแม้ว่ามูลค่าความเต็มใจจ่าย (WTP) และมูลค่าความเต็มใจรับเงินชดเชย (WTA) ของประชาชนที่อาศัยอยู่ในโครงการบ้านมั่นคงจะสะท้อนประโยชน์ที่ประชาชนได้รับจากโครงการ อย่างไรก็ตาม การถามคำถาม WTP และ WTA มักจะให้ค่าที่แตกต่างกัน กว่าวคือความพึงพอใจในสถานะเดิมของตนส่งผลให้เกิดความแตกต่างระหว่างการให้มูลค่ากับสิ่งที่ตนได้รับและสิ่งที่ต้องสูญเสีย (Kahneman et al. 1991)

เนื่องด้วยกลุ่มตัวอย่างของการศึกษานี้คือผู้มีรายได้น้อยที่อาศัยอยู่ในชุมชนที่เข้าร่วมโครงการและได้รับประโยชน์จากโครงการบ้านมั่นคงแล้ว จึงกล่าวได้ว่าประชาชนกลุ่มเป้าหมายมีกรรมสิทธิ์ในการได้รับความมั่นคงทางด้านที่อยู่อาศัยภายใต้โครงการบ้านมั่นคง ดังนั้น การศึกษานี้จึงเลือกใช้แนวคำถามความเต็มใจที่จะได้รับเงินชดเชย (WTA) โดยกำหนดให้กลุ่มเป้าหมายต้องสูญเสียความมั่นคงในที่อยู่อาศัยซึ่งเคยได้รับภายใต้โครงการบ้านมั่นคง ซึ่งส่งผลให้ตัวแปรสภาพแวดล้อมลดลงจาก Z_0 เป็น Z_1' จากนั้น จึงสอบถามความคิดเห็นประชาชนกลุ่มตัวอย่างว่าเงินชดเชยจำนวน M' บาท เพื่อแลกกับการสูญเสียความมั่นคงในที่อยู่อาศัย (เช่น การถอนสิทธิสัญญาเช่าระยะยาวหรือกรณีที่รัฐบาลมีนโยบายขอซื้อที่ดินเพื่อไปทำสาธารณะประโยชน์) คุ้มค่าหรือไม่

มั่นคงต้องกลับไปอยู่ในสภาพแวดล้อมเหมือนเช่นชุมชนก่อนที่เข้าร่วมโครงการบ้านมั่นคง ซึ่งคนในชุมชนต่างคนต่างอยู่ และอาศัยอยู่ในที่ดินบุกรุก ไม่มีสัญญาเช่าระยะยาว

ถ้าแปลงสถานการณ์ที่กล่าวไว้ข้าวต้นในลักษณะของสมการ จะได้สมการดังต่อไปนี้

$$V(Z_1', Y+M'; P)+\varepsilon_1 \geq V(Z_0, Y+0; P)+\varepsilon_0 \quad (1)$$

หรือ

$$\Delta V(M') = V(Z_1', Y+M'; P) - V(Z_0, Y+0); P) \geq \varepsilon_0 - \varepsilon_1 \quad (2)$$

โดย ε_0 และ ε_1 เป็นค่าความคลาดเคลื่อนซึ่งมีค่าเฉลี่ยเท่ากับศูนย์

จากสมการที่ (2) ประชาชนในโครงการบ้านมั่นคงจะยินดีรับเงินชดเชยจำนวน M’ บาท ถ้าหาก $\Delta V(M')$ มีค่าเป็นบวก กล่าวคือ

$$\textit{Probability \{การตอบตกลงรับเงินชดเชย\}} = Prob\left\{\Delta V(M') \geq \eta\right\}$$
$$= F_\eta\left[\Delta V(M')\right] \quad (3)$$

โดยกำหนดให้ $\eta = \varepsilon_0 - \varepsilon_1$ และ $F_\eta(\cdot)$ เป็น Cumulative Distribution Function (cdf) ของตัวแปรคลาดเคลื่อน η

ประชาชนในโครงการบ้านมั่นคงจะตอบตกลงรับเงินชดเชยถ้าหาก $\Delta V \geq 0$ และไม่ตกลงรับเงินชดเชยถ้าหาก $\Delta V \leq 0$ หากกำหนดให้ค่าความคลาดเคลื่อน ε_i มีการแจกแจงความน่าจะเป็นแบบ Logistic และฟังก์ชัน $V(Z, Y+M; P)$ มีลักษณะเป็นสมการเส้นตรง

$$V_1 = \alpha + \beta(Y+M')$$
$$V_0 = \beta Y$$
$$\therefore \Delta V = V_0 - V_1 = \beta Y - (\alpha + \beta(Y+M')) = -\alpha - \beta M'$$

$$P_r(yes) = \frac{1}{1+e^{-\alpha-\beta M'}}$$

ค่าเฉลี่ยของมูลค่าความเต็มใจที่จะรับเงินชดเชย WTA จะเท่ากับ $-\frac{\alpha}{\beta}$

ในการถามมูลค่าความเต็มใจที่จะรับเงินชดเชยนั้น สามารถตั้งคำถามได้หลายรูปแบบ[3] แต่ในการศึกษาครั้งนี้ ใช้วิธีถามคำถามแบบ Closed-end Single Bound ซึ่งเป็นการตั้งคำถามแบบปิด 1 ชั้น โดยมีการกำหนดมูลค่าเงินชดเชยเริ่มต้นที่จำนวน X บาท แนวทางตั้งคำถามจำนวนเงินต่ำสุดที่ยินดีจะรับ (WTA) มี

[3] รูปแบบในการถามความเต็มใจที่จะรับมีดังนี้ (1) Single bid game: เป็นเทคนิคที่ผู้สัมภาษณ์กำหนดจำนวนเงินเริ่มต้นซึ่งจำนวนเงินเริ่มต้นดังกล่าวอาจจะมาจากการทดสอบแบบสอบถามเบื้องต้น (pre-test) การกำหนดจำนวนเงินเริ่มต้นเป็นแนวทางให้ผู้ถูกสัมภาษณ์พิจารณาและตัดสินใจว่าจำนวนเงินดังกล่าว ผู้ถูกสัมภาษณ์ยินดีที่จะรับเงินชดเชยหรือไม่ (2) Paying Card Method: เป็นเทคนิคที่ใช้การ์ดซึ่งอาจจะประกอบด้วยรูปภาพของสถานการณ์ที่ผู้สัมภาษณ์สมมติขึ้นประกอบการสัมภาษณ์ เทคนิคนี้ช่วยให้ถูกสัมภาษณ์สามารถเห็นภาพที่ชัดเจนและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ส่งผลให้ผู้ถูกสัมภาษณ์สามารถที่จะระบุความเต็มใจรับ (WTA) ได้ง่ายขึ้น (3) open ended method: เทคนิคนี้ใช้คำถามปลายเปิดในการสัมภาษณ์ โดยให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ระบุมูลค่า WTA (4) iterative bidding: สำหรับเทคนิคนี้ ผู้สัมภาษณ์จะตั้งคำถามโดยการกำหนดค่าเริ่มต้นของค่า WTA เมื่อมีการตอบรับ ก็ให้ลดค่าลงไปเรื่อยๆ จนถึงมูลค่าสุดท้ายที่ผู้ถูกสัมภาษณ์ตอบปฏิเสธ

ดังนี้ "ถ้าหากท่านต้องสูญเสียความมั่นคงในที่อยู่อาศัยและได้รับเงินชดเชยเป็นจำนวน X บาทต่อคน ท่านจะยินดีรับเงินค่าชดเชยจำนวน X บาทหรือไม่ (ยินดีรับ/ไม่ยินดีรับ)"

3. วิธีการเก็บข้อมูลและรายละเอียดเกี่ยวกับพื้นที่ศึกษา

3.1 การเลือกกลุ่มตัวอย่าง

การศึกษานี้ใช้ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ครัวเรือนในโครงการบ้านมั่นคงจำนวน 4 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนโพธิ์ทอง จังหวัดอุดรธานี ชุมชนหลวงพัฒนา จังหวัดปทุมธานี ชุมชนจำลองวิทย์ จังหวัดนครสวรรค์ และชุมชนพฤกษะวันโชติการาม จังหวัดพิจิตร มีจำนวนตัวอย่างรวมทั้งสิ้น 253 ครัวเรือน (ตารางที่ 2) โดยเกณฑ์ที่ใช้ในการคัดเลือกชุมชนตัวอย่างในการศึกษานั้น คือจะต้องเป็นโครงการที่มีการก่อสร้างบ้านแล้วเสร็จมากกว่า 1 ปี ทั้งนี้ เพื่อให้ประชาชนที่อยู่ในชุมชนสามารถสังเกตเห็นถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากโครงการ เพื่อให้สามารถประเมินประโยชน์ที่ได้รับจากโครงการได้ ตารางที่ 3 แสดงลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของกลุ่มตัวอย่าง

ตารางที่ 2 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา

พื้นที่ศึกษา	จำนวนตัวอย่าง (ครัวเรือน)	ร้อยละ
ชุมชนโพธิ์ทอง จังหวัดอุดรธานี	99	39.1
ชุมชนหลวงพัฒนา จังหวัดปทุมธานี	45	17.8
ชุมชนจำลองวิทย์ จังหวัดนครสวรรค์	59	23.3
ชุมชนพฤกษะวันโชติการาม จังหวัดพิจิตร	50	19.8

ที่มา สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

ตารางที่ 3 ลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของกลุ่มตัวอย่าง

ตัวแปร	คำอธิบาย	ค่าเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ค่าต่ำสุด	ค่าสูงสุด
เพศ	เพศ = 1 คือเพศชาย เพศ = 0 คือเพศหญิง	0.43	0.50	0	1
อายุ	อายุ (ปี)	44.78	15.17	17	80
สถานภาพ	สถานภาพ = 1 คือสมรส สถานภาพ = 0 คือโสด/หม้าย/หย่าร้าง	0.71	0.45	0	1

ตัวแปร	คำอธิบาย	ค่าเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ค่าต่ำสุด	ค่าสูงสุด
การศึกษา	จำนวนปีที่ได้รับการศึกษา (ปี)	6.08	4.01	0	16
รายได้	รายได้ต่อเดือน (บาท)	7,403.57	7,860.92	0	75,000
ขนาดครัวเรือน	จำนวนสมาชิกในครัวเรือน (คน)	4.38	2.09	1	12
ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชน	ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชน (เดือน)	230.52	194.36	12	732
พื้นที่	ขนาดที่ดิน (ตารางเมตร)	55.38	31.08	7	240
พื้นที่ใช้สอย	ขนาดพื้นที่ใช้สอย (ตารางเมตร)	89.59	132.93	12.25	1,800

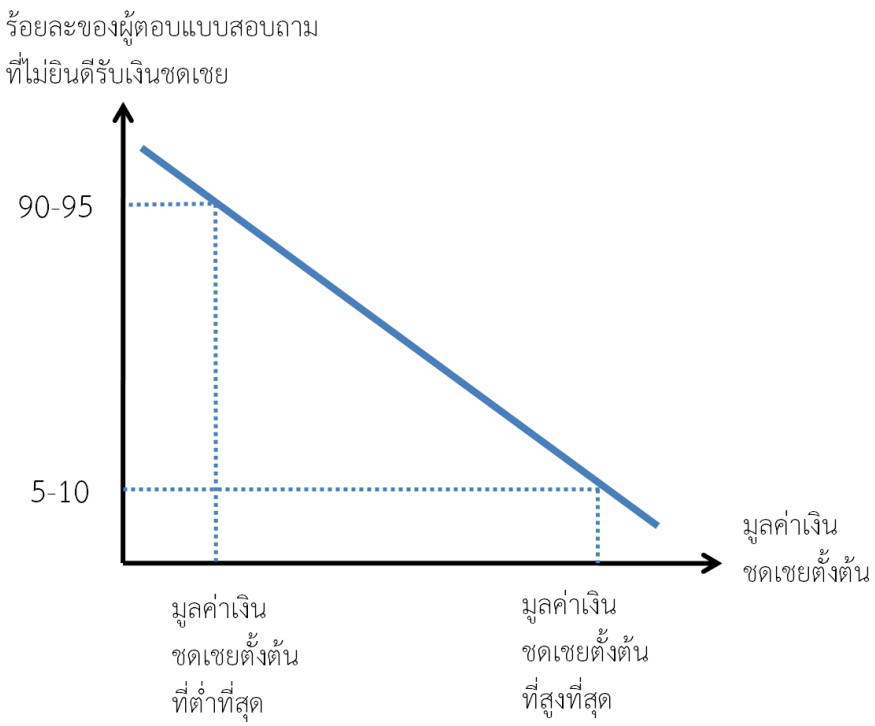
ที่มา สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

เมื่อพิจารณาโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมของกลุ่มตัวอย่าง พบว่ากลุ่มตัวอย่างมีอายุระหว่าง 17-80 ปี โดยมีอายุเฉลี่ย 45 ปี แบ่งเป็นชาย 108 คน (ร้อยละ 43) และเป็นหญิง 145 คน (ร้อยละ 57) มีขนาดครัวเรือนเฉลี่ยอยู่ที่ 4-5 คนต่อครัวเรือน นอกจากนี้ พบว่าร้อยละ 57 ของกลุ่มตัวอย่างอาศัยอยู่ในที่ดินซึ่งเป็นกรรมสิทธิ์ของชุมชน และร้อยละ 43 ของกลุ่มตัวอย่างอาศัยอยู่ในที่ดินซึ่งชุมชนมีสัญญาเช่าระยะยาว

3.2 การกำหนดมูลค่าเงินชดเชยตั้งต้น

การกำหนดมูลค่าเงินชดเชยตั้งต้น (Initial Bid Values) ในการศึกษานี้อ้างอิงข้อมูลที่ได้จากการจัดประชุมกลุ่มย่อยภายในชุมชนและการทดสอบแบบสอบถามเบื้องต้น (Pre-test) โดยจำนวนผู้เข้าร่วมการประชุมกลุ่มย่อยในแต่ละชุมชนที่ศึกษานั้นอยู่ที่ประมาณ 6-10 คน และจำนวนแบบสอบถามที่มีการทดสอบเบื้องต้นอยู่ที่ 20 ตัวอย่างต่อชุมชน โดยเงื่อนไขหรือหลักเกณฑ์ในการคัดเลือกตัวอย่างในการทดสอบแบบสอบถามคือจะต้องมีอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป (ในกรณีที่อายุต่ำกว่า 18 ปี จะต้องเป็นผู้ที่มีรายได้เป็นของตนเอง) ไม่ได้เป็นคณะกรรมการของชุมชนหรือสหกรณ์ออมทรัพย์ และจะต้องอยู่อาศัยในชุมชนตั้งแต่ก่อนที่ชุมชนจะเข้าร่วมโครงการบ้านมั่นคง

เงื่อนไขที่ใช้ในการกำหนดมูลค่าเงินชดเชยตั้งต้นคือ ณ ระดับเงินชดเชยตั้งต้นที่ต่ำที่สุด จะต้องมีร้อยละ 90-95 ของกลุ่มตัวอย่างที่ไม่ยินดีรับเงินชดเชย และ ณ ระดับเงินชดเชยตั้งต้นที่สูงที่สุด จะต้องมีร้อยละ 5-10 ของกลุ่มตัวอย่างที่ปฏิเสธที่จะได้รับเงินชดเชย (รูปที่ 2)



รูปที่ 2 ความสัมพันธ์ระหว่างมูลค่าเงินชดเชยตั้งต้นและการตอบรับของผู้ตอบแบบสอบถาม

จากการจัดประชุมกลุ่มย่อยและทดสอบแบบสอบถามเบื้องต้นในทั้ง 4 ชุมชน ที่เป็นพื้นที่ศึกษา พบว่ามูลค่าเงินชดเชยตั้งต้นของแต่ละชุมชนมีความแตกต่างกัน (ตารางที่ 4) โดยมูลค่าเงินชดเชยตั้งต้นของชุมชนโพธิ์ทอง จังหวัดอุดรธานี น้อยที่สุดอยู่ที่ 20,000 บาท และมูลค่าเงินชดเชยตั้งต้นของชุมชนหลวงพัฒนา จังหวัดปทุมธานี สูงที่สุดอยู่ที่ 100,000 บาท

ตารางที่ 4 มูลค่าเงินชดเชยตั้งต้นในแต่ละพื้นที่ศึกษา

พื้นที่ศึกษา	มูลค่าเงินชดเชยตั้งต้น (บาท)
ชุมชนโพธิ์ทอง จังหวัดอุดรธานี	20,000 80,000 200,000 700,000 2,000,000
ชุมชนหลวงพัฒนา จังหวัดปทุมธานี	100,000 400,000 900,000 1,500,000 2,000,000
ชุมชนจำลองวิทย์ จังหวัดนครสวรรค์	30,000 100,000 400,000 1,000,000 2,000,000
ชุมชนพฤกษะวันโชติการาม จังหวัดพิจิตร	70,000 200,000 500,000 1,000,000 2,000,000

ที่มา สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

3.3 แบบสอบถามที่ใช้ในการศึกษา

แบบสอบถามที่ใช้ในการสำรวจมูลค่าความเต็มใจยอมรับเงินชดเชยนั้น แบ่งออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 สอบถามข้อมูลเกี่ยวกับการเข้าร่วมโครงการบ้านมั่นคง เหตุผลที่เข้าร่วมโครงการ รวมถึงข้อดีและข้อเสียของโครงการบ้านมั่นคง

ส่วนที่ 2 ข้อมูลมูลค่าความเต็มใจรับเงินชดเชย โดยให้ผู้ตอบแบบสอบถามประเมินสภาพชุมชนก่อนและหลังเข้าร่วมโครงการบ้านมั่นคง พร้อมทั้งคำถามความเต็มใจรับเงินชดเชย และเหตุผลที่เต็มใจรับเงินชดเชยหรือปฏิเสธที่จะรับเงินชดเชย

ส่วนที่ 3 ข้อมูลทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้ตอบแบบสอบถาม เช่น เพศ อายุ สถานภาพสมรส ระดับการศึกษา รายได้ ฯลฯ

โดยคำถามในส่วนที่ 2 ซึ่งสอบถามเกี่ยวกับความเต็มใจรับเงินชดเชยและการประเมินมูลค่าความมั่นคงในที่อยู่อาศัยภายใต้โครงการบ้านมั่นคงมีดังนี้ (รูปที่ 3)

“หากรัฐบาลมีนโยบายที่จะถอนสิทธิสัญญาเช่าระยะยาว (กรณีที่มีสัญญาเช่า) หรือ รัฐบาลมีนโยบายที่จะซื้อที่ดินเพื่อไปทำสาธารณะประโยชน์ (กรณีที่ชุมชนมีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน) ซึ่งจะทำให้ชุมชนที่ท่านอาศัยอยู่กลายเป็นที่บุกรุก ไม่มีสัญญาเช่าระยะยาว หรือไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน แต่ยังคงมีสภาพบ้าน สภาพชุมชน คุณภาพสิ่งแวดล้อม และคุณภาพชีวิต เหมือนเช่นชุมชนที่ท่านอาศัยอยู่ในปัจจุบัน โดยรัฐบาลจะจ่ายเงินชดเชยให้ท่านเป็นจำนวนเงิน .....บาท/คน ท่านจะยินดีที่จะรับเงินชดเชยจำนวนดังกล่าวหรือไม่”

❑ ยินดีรับค่าชดเชย ค่าชดเชยต่ำสุดเท่าไรที่ท่านยินดีรับ..... บาท/คน
โปรดระบุเหตุผลที่ท่านยินดีรับเงินชดเชยดังกล่าว (โปรดระบุ)

(1) .....

(2) .....

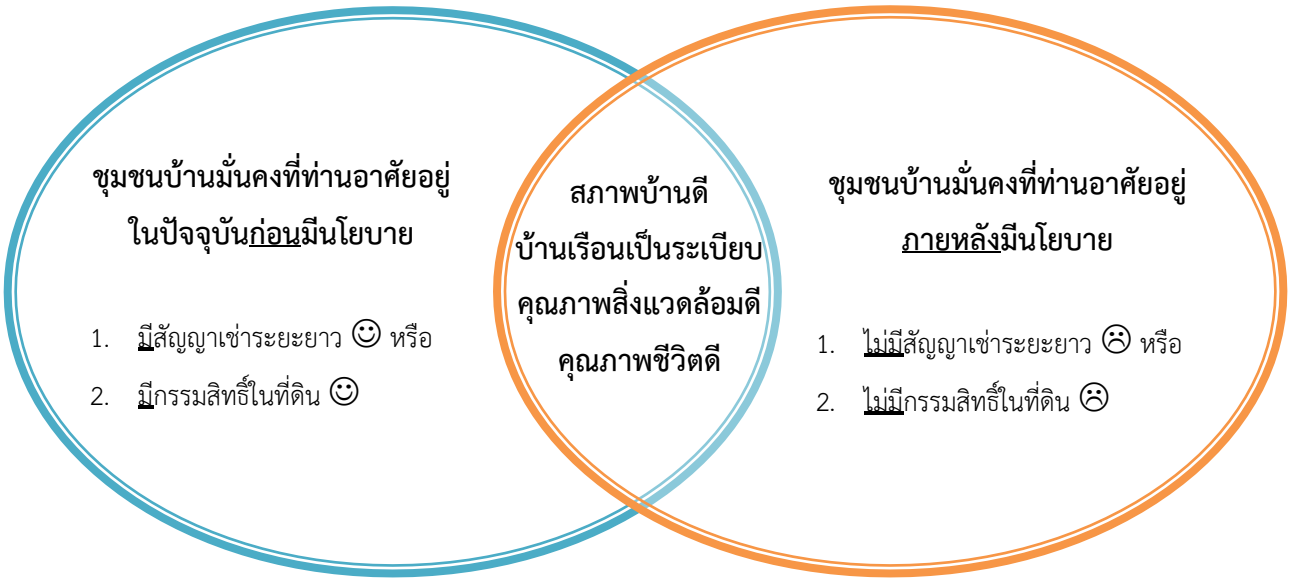
(3) .....

❑ ไม่ยินดีรับค่าชดเชยข้างต้น ท่านต้องการได้รับค่าชดเชยอย่างน้อยเท่าไร..... บาท/คน
โปรดระบุเหตุผลที่ท่านไม่ยินดีรับค่าชดเชยข้างต้นเพราะท่านเห็นว่าโครงการบ้านมั่นคงมีข้อดีอย่างไร

(1) .....

(2) .....

(3) .....



รูปที่ 3 ข้อมูลประกอบคำถามความเต็มใจรับเงินชดเชย

4. ผลการศึกษา

จากการวิเคราะห์แบบสอบถามความเต็มใจรับเงินชดเชยในเบื้องต้นนั้น พบว่า ณ ระดับมูลค่าเงินชดเชยตั้งต้นที่ต่ำที่สุด มีผู้ไม่ยินดีรับเงินชดเชยจำนวนมาก ในขณะที่ ณ ระดับมูลค่าเงินชดเชยที่สูงที่สุด มีผู้ที่ไม่ยินดีรับเงินชดเชยจำนวนน้อย (ตารางที่ 5)

ตารางที่ 5 จำนวนผู้ที่ยินดีและไม่ยินดีรับเงินชดเชย ณ มูลค่าเงินชดเชยตั้งต้นต่ำสุดและสูงสุด

ราคาเริ่มต้น	จำนวนผู้ตอบแบบสอบถาม (คน)	
	ยินดีรับเงินชดเชย	ไม่ยินดีรับเงินชดเชย
20,000	0	20
2,000,000	40	10

ที่มา สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

หลังจากนั้น การศึกษานี้ได้ทำการประมาณค่าสัมประสิทธิ์ในสมการความเต็มใจรับเงินชดเชย (WTA) โดยผลการประมาณค่าแบบจำลองคือ (ตารางที่ 6) จากผลดังกล่าว มูลค่าความเต็มใจรับเงินชดเชยเฉลี่ย (Mean WTA) ในกรณีที่ไม่มีอิทธิพลของปัจจัยควบคุมอื่นๆ เท่ากับ 939,981 บาทต่อคน

$$Response = \underset{(0.2383)}{-1.9458} + \underset{(0.00000026)}{0.00000207}\ initial\ bid\ value$$

ตารางที่ 6 ผลการประมาณค่าแบบจำลองซึ่งไม่มีตัวแปรควบคุม

ตัวแปร	ค่าสัมประสิทธิ์
ค่าคงที่	-1.9458 (0.2383)
ค่าเริ่มต้นของมูลค่าความเต็มใจรับเงินชดเชย	0.00000207*** (0.00000026)
ค่า Log-likelihood	-120.5304

หมายเหตุ *, **, *** แสดงนัยสำคัญทางสถิติ ณ ระดับความเชื่อมั่นที่ร้อยละ 90, 95 และ 99 ตามลำดับ

ที่มา สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

เพื่อทดสอบความน่าเชื่อถือของมูลค่าความเต็มใจรับเงินชดเชย จึงทำการประมาณค่าแบบจำลองโดยใส่ตัวแปรควบคุมที่สำคัญ เช่น อายุ เพศ จำนวนสมาชิกในครัวเรือน และระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชน จากการประมาณค่าแบบจำลองดังกล่าว พบว่าตัวแปรขนาดครัวเรือน ลักษณะสิทธิในที่อยู่อาศัย และขนาดพื้นที่ใช้สอยเป็นตัวแปรควบคุมที่มีนัยสำคัญทางสถิติ (ตารางที่ 7)

ตารางที่ 7 ผลการประมาณค่าแบบจำลองที่มีปัจจัยควบคุม

ตัวแปร	ค่าสัมประสิทธิ์
ค่าคงที่	-1.8446 (0.5021)
ค่าเริ่มต้นของมูลค่าความเต็มใจรับค่าชดเชย	0.00000231*** (0.00000029)
รายได้	-0.0000398 (0.0000264)
จำนวนสมาชิกในครัวเรือน	0.1551** (0.0797)
ประเภทของสิทธิในที่อยู่อาศัย	-0.8607*** (0.3446)
ขนาดพื้นที่ใช้สอย	-0.0022* (0.0012)
ค่า Log-likelihood	-112.78679
Pseudo R-squared	0.3357

หมายเหตุ *, **, *** แสดงนัยสำคัญทางสถิติ ณ ระดับความเชื่อมั่นที่ร้อยละ 90, 95 และ 99 ตามลำดับ

ที่มา สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

จากผลที่แสดงไว้ในตารางที่ 7 พบว่ามูลค่าความเต็มใจรับเงินชดเชยเฉลี่ย (Mean WTA) อยู่ที่ 798,544 บาทต่อคน ค่าสัมประสิทธิ์ของตัวแปรจำนวนสมาชิกในครัวเรือนมีค่าเป็นบวกและมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับร้อยละ 95 หมายความว่าครัวเรือนที่มีขนาดใหญ่ มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนมากมีโอกาสที่จะยินดีรับเงินชดเชยสูงกว่าครัวเรือนขนาดเล็ก นอกจากนี้ ตัวแปรประเภทของสิทธิในที่อยู่อาศัยซึ่งเป็นตัวแปรหุ่นที่มีอิทธิพลต่อความน่าจะเป็นในการรับเงินชดเชย โดยค่าสัมประสิทธิ์มีค่าเป็นลบและมีนัยสำคัญสามารถตีความหมายได้ว่าบุคคลที่อาศัยอยู่ในชุมชนที่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินมีโอกาสที่จะยินดีรับเงินชดเชยน้อยเมื่อเทียบกับบุคคลซึ่งอาศัยอยู่ในชุมชนที่ไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ผลดังกล่าวสอดคล้องกับข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างที่ว่าประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนที่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินรู้สึกว่ามีความมั่นคงในที่อยู่อาศัยสูง อีกทั้งที่ผ่านมาต้องฝ่าฟันอุปสรรคและผ่านกระบวนการมากมายกว่าที่จะได้มาซึ่งกรรมสิทธิ์ในที่ดินดังกล่าว ดังนั้นบุคคลกลุ่มนี้มีโอกาสค่อนข้างน้อยที่จะยินดีรับเงินชดเชยเพื่อแลกกับการสูญเสียกรรมสิทธิ์และความมั่นคงในที่อยู่อาศัยและที่ดิน สำหรับค่าสัมประสิทธิ์ของตัวแปรขนาดพื้นที่ใช้สอยซึ่งมีค่าเป็นลบและมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่นที่ร้อยละ 90 แสดงให้เห็นว่ากลุ่มตัวอย่างที่มีพื้นที่ใช้สอยภายในบ้านเยอะมีโอกาสน้อยที่จะยินดีรับเงินชดเชย เพราะการที่ต้องย้ายไปอยู่ที่ใหม่จะต้องเผชิญความเสี่ยงว่าจะได้รับจัดสรรพื้นที่ใช้สอยน้อยลงกว่าที่มีในปัจจุบัน

5. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การขยายตัวของชุมชนเมืองอย่างรวดเร็วอย่างไม่มีแบบแผนนำมาซึ่งปัญหาหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาการขาดแคลนที่อยู่อาศัยของคนจนเมืองและการแผ่ขยายของชุมชนแออัด การขาดความมั่นคงทางด้านที่อยู่อาศัยของคนจนและผู้มีรายได้น้อยในเมืองและการถูกไล่ที่ส่งผลให้บุคคลกลุ่มนี้ขาดโอกาสในการสร้างความมั่นคงในการตั้งถิ่นฐาน การสร้างชีวิต และการสร้างชุมชนที่มั่นคง โครงการบ้านมั่นคงเป็นหนึ่งในโครงการแก้ปัญหาความมั่นคงในการอยู่อาศัยซึ่งอยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) (พอช.) หัวใจหลักของโครงการสร้าง “บ้าน” ให้กับคนจนและผู้มีรายได้น้อยในเมืองคือการสร้างที่อยู่อาศัยที่มั่นคง การสร้างความมั่นคงในการครอบครองที่ดิน และการสร้างชุมชนที่เข้มแข็ง เมื่อตระหนักถึงประเด็นดังกล่าว การศึกษานี้จึงดำเนินการประเมินมูลค่าโครงการบ้านมั่นคงในส่วนของการสร้างความมั่นคงในที่อยู่อาศัยจากการที่มีสิทธิอยู่อาศัยในที่ดิน มีสัญญาเช่าระยะยาว ไม่ต้องอาศัยอยู่ในที่ดินบุกรุก

ผลการศึกษาสนับสนุนสมมติฐานที่ว่าการสร้างความมั่นคงทางด้านที่อยู่อาศัยมีความสำคัญในมุมมองของชาวชุมชนในโครงการบ้านมั่นคง โดยมูลค่าของโครงการบ้านมั่นคงในส่วนของการสร้างความมั่นคงในที่อยู่อาศัยอยู่ที่ 798,544 บาทต่อคน อย่างไรก็ดี มีข้อสังเกตว่า ความมั่นคงในที่อยู่อาศัยส่วนหนึ่งอาจจะสะท้อนในราคาบ้านและที่ดินอยู่แล้ว ดังนั้น มูลค่าที่คำนวณได้บางส่วนอาจจะซ้ำซ้อนกับมูลค่าบ้านที่เพิ่มขึ้น นอกจากนี้ขอตั้งข้อสังเกตว่ามูลค่าความเต็มใจรับเงินชดเชยเฉลี่ย (Mean WTA) ที่คำนวณได้ซึ่งสะท้อนมูลค่าของความมั่นคงในที่อยู่อาศัยนั้นอาจจะมีค่าที่สูงกว่ามูลค่าที่แท้จริงก็ได้ ปัญหาความเอนเอียงดังกล่าวส่วนหนึ่งอาจมีผลมาจาก Endowment Effect ซึ่งสะท้อนแนวคิดที่ว่าคนทั่วไปมักจะเห็นคุณค่าของสิ่งที่ตนเองครอบครอง

มากกว่าสิ่งที่ตนเองยังไม่ได้ครอบครอง ด้วยเหตุนี้ เมื่อต้องสูญเสียสิ่งที่ตนเองเป็นเจ้าของหรือครอบครอง จึงมีโอกาสที่จะเรียกร้องค่าชดเชยที่สูงกว่าเงินที่ยินดีจ่ายเพื่อให้ได้มาซึ่งกรรมสิทธิ์ในสิ่งที่ตนเองยังไม่ได้ครอบครองด้วยเหตุนี้ มูลค่าของการสร้างความมั่นคงในที่อยู่อาศัยที่เกิดจากโครงการบ้านมั่นคงซึ่งอิงกับมูลค่าความเต็มใจรับเงินชดเชยเฉลี่ยอาจจะสูงเกินไป ดังนั้น การนำผลการศึกษาไปประกอบการขออนุมัติงบประมาณหรือใช้ประกอบการประเมินในอนาคตควรดำเนินการด้วยความระมัดระวัง

เอกสารอ้างอิง

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (2546) “การแก้ปัญหาความไม่มั่นคงในการอยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อยในเมืองตามโครงการบ้านมั่นคง”

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (2547) “คู่มือบ้านมั่นคงฉบับชาวบ้าน”

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (2554) “โครงการวิจัย การประเมินมูลค่าเพิ่มที่เกิดจากโครงการบ้านมั่นคง” รายงานฉบับสมบูรณ์ เสนอต่อ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน)

สลิลทิพย์ เชียงทอง และอินทิรา วิทยสมบูรณ์ (2552) “คนเล็กในเมืองใหญ่” สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน

Kahneman, D., J.L. Knetsch, R.H. Thaler (1991). “Anomalies: The Endowment Effect, Loss Aversion, and Status Quo Bias,” *The Journal of Economic Perspectives*, vol.5(1), pp.193-206.

การใช้เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์เพื่อลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก

อดิศร์ อิศรางกูร ณ อยุธยา

1. บทนำ

การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศเป็นปรากฏการณ์ที่ประชาคมโลกให้ความสำคัญเป็นอย่างมากไม่ว่าจะเป็นในแง่มุมของการปรับตัวของสังคมต่อการเปลี่ยนแปลงสภาวะภูมิอากาศ (Adaptation) หรือการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก (Mitigation) ประเทศไทยเองมีความเป็นห่วงใยทั้งในเรื่องการปรับตัวและการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกดังสังเกตุได้จากการดำเนินแผนงานของนโยบายรัฐบาลต่างๆ ได้แก่ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 มีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างใหม่โดยการมุ่งไปสู่การมาเป็นสังคมคาร์บอนต่ำและเป็นเศรษฐกิจสีเขียว นอกจากนั้น แผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 5 ปี (ปี พ.ศ. 2555 – 2559) และแผนพัฒนาพลังงานมีการปรับเพื่อเน้นการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกและการปรับตัวเพื่อขับเคลื่อนประเทศไทยไปสู่สังคมคาร์บอนต่ำ ปัจจุบันกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกำลังจัดเตรียมแผนแม่บทเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ พ.ศ. 2556-2593 ที่ครอบคลุมยุทธศาสตร์ด้านการที่ลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกและการปรับตัว ท้ายที่สุด แผนพัฒนาพลังงานของประเทศไทย เช่น แผนกองทุนอนุรักษ์พลังงาน แผนพลังงานทดแทน และแผนพัฒนากำลังผลิตไฟฟ้าได้สะท้อนให้เห็นว่าประเทศไทยมีความต้องการที่จะเพิ่มสัดสวนของการใช้พลังงงานทดแทนเพื่อลดการพึ่งพาพลังงานจากฐานฟอสซิล

นโยบายการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกเป็นสิ่งที่ท้าทายสำหรับประเทศไทยในหลายๆ มิติ ประการที่หนึ่ง การลดการปล่อยก๊าซเรือนจะสร้างภาระด้านต้นทุนให้สังคมไทย ถึงแม้ว่าในบางกรณีการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกสามารถดำเนินควบคู่ไปกับการสร้างรายได้ แต่โดยทั่วไปแล้วการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกมักก่อให้เกิดต้นทุนแก่สังคม ดังนั้น การดำเนินมาตรการป้องกันมิให้ประชาชนที่มีรายได้น้อยต้องเผชิญกับภาระต้นทุนดังกล่าวจึงเป็นประเด็นท้าทายสำหรับประเทศไทย ประการที่สอง ประเทศไทยได้มีการอุดหนุนด้านพลังงานมานานและทำให้ราคาพลังงานถูกบิดเบือน การลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกโดยการกำหนดราคาพลังงานให้เหมาะสมคงจำเป็นต้องยกเลิกการอุดหนุนราคาพลังงานซึ่งคงต้องอาศัยความเข็มแข็งทางการเมืองเป็นอย่างมากในการดำเนินการ ประการที่สาม ประเทศไทยยังคงต้องพึ่งเพิ่งการส่งออกเป็นส่วนใหญ่เพื่อเป็นขับเคลื่อนเศรษฐกิจ ดังนั้นการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกของประเทศไทยจึงต้องดำเนินไปในลักษณะที่จะส่งผลกระทบต่อต้นทุนการผลิตให้น้อยที่สุด ซึ่งการลดการปล่อนก๊าซเรือนกระจกในลักษณะที่ส่งผลกระทบต่อต้นทุนการผลิตให้น้อยที่สุดนั้นจำเป็นต้องใช้เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์ เช่น ภาษีพลังงานและการประสานงานระหว่างหน่วยงานต่างๆ อย่างมีประสิทธิภาพ ประการสุดท้าย ประเทศไทยอาจต้องมีจุดยืนที่เสมอต้นเสมอปลายในการเลือกใช้หลักการผู้ปล่อยมลพิษเป็นผู้จ่าย (Polluter-pays Principle) หรือหลักการผู้ได้รับประโยชน์เป็นผู้จ่าย (Beneficiary-pays Principle) ในกรณีต่างๆ ซึ่งหลักการทั้งสองนี้เป็นพื้นฐานสำคัญของนโยบายการลดการปล่อยก๊าวเรือนกระจก

รายงานฉบับนี้มีเป้าหมายเพื่อทบทวนนโยบายและมาตรการด้านการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกของประเทศไทยและวิเคราะห์ถึงผลกระทบของการดำเนินมาตรการดังกล่าว และเสนอแนะการปรับการดำเนินงานในบางเรื่องเพื่อให้การดำเนินงานด้านการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกและการขับเคลื่อนสังคมไทยไปสู่สังคมคาร์บอนต่ำเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ บทความนี้แบ่งเป็นสี่ส่วน ส่วนที่สองเป็นการนำเสนอนโยบายและมาตรการการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกของประเทศไทย ส่วนที่สามเป็นการทบทวนการดำเนินงรับเอาเครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์มาใช้ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และส่วนที่สี่ ทำการวิเคราะห์การลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกผ่านทางเครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์ในด้านที่ประสบความสำเร็จ ความท้าทายต่างๆ และการเรียนรู้บทเรียนที่ผิดพลาดในอดีต ส่วนสุดท้ายก็เป็นส่วนการสรุปผลและการเสนอแนะที่เป็นประโยชน์

2. นโยบายของประเทศไทยด้านการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก

แผนการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศของประเทศไทยถูกกำหนดขึ้นภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 นอกจากนั้น ประเทศไทยกำหนดให้มีแผนกลยุทธ์การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศฉบับแรกตั้งแต่ พ.ศ. 2551 (พ.ศ 2551-2555) และในปัจจุบันประเทศไทยอยู่ในขั้นตอนการร่างแผนแม่บทการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศฉบับที่ 2 (พ.ศ 2557-2593) นอกจากนั้น ประเทศไทยยังกำหนดสาระสำคัญหลายประการเกี่ยวกันการดำเนินงานด้านการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศไว้ในแผนการการจัดการด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม (พ.ศ 2555-2559) อีกด้วย ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าประเทศไทยได้ให้ความสำคัญกับการดำเนินงานด้านการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศเป็นอย่างมาก นอกจากแผนงานระดับประเทศทั้งสามแผนนี้แล้ว ประเทศไทยยังมีแผนการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกรายสาขา ได้แก่ แผนอนุรักษ์พลังงานภายใต้กองทุนสนับสนุนการอนุรักษ์พลังงาน (ENCON) สำหรับแผนพัฒนาพลังงาน (ปี พ.ศ 2553-2565) และแผนพัฒนากำลังผลิตไฟฟ้า โดยแผนงานต่างๆ เหล่านี้มีรายระเอียดดังต่อไปนี้

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นแผนห้าปี ทำหน้าที่เป็นกรอบการดำเนินงานสำคัญของประเทศด้านการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 โดยแรกเริ่มมีเจตนาเพื่อทำหน้าที่เป็นแผนงานด้านการพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐานสำหรับกับประเทศไทย ต่อมาเมื่อประเทศมีระดับการพัฒนาสูงขึ้นทำให้ลดการพึ่งพาด้านแหล่งน้ำ ถนน และไฟฟ้า แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาตินี้ได้เปลี่ยนทิศทางมาเป็นการกำหนดรูปแบบการพัฒนาประเทศ เช่น จากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพไปสู่การกำหนดรูปแบบการพัฒนาประเทศ เช่น การเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อทดแทนการนำเข้า การพัฒนาที่เน้นการส่งออก การพัฒนาที่ยั่งยืน การพัฒนาตามหลักธรรมาภิบาล และปัจจุบัน ประเทศไทยดำเนินการภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 ที่ให้พื้นที่ด้านความสำคัญในการกลายมาเป็นเศรษฐกิจสีเขียวและสังคมคาร์บอนต่ำ

ซึ่งสามารถสังเกตุได้ว่าการกำหนดทิศทางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้รับอิทธิพลอย่างมากจากนานาประเทศดังพบได้ว่าทิศทางการพัฒนาของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในแต่ละช่วงระยะเวลาล้วนสะท้อนแนวคิดการพัฒนาจากต่างประเทศ ได้แก่ แนวคิดการทดแทนการนำเข้า ช่วงปี พ.ศ 2513 การมุ่งเน้นการส่งออก ช่วงปี พ.ศ 2523 การพัฒนาที่ยั่งยืน ในช่วงปี พ.ศ 2533 ระบบธรรมาภิบาลที่ดี ในช่วงปี พ.ศ. 2543 และปัจจุบันได้กลายมาเป็นสังคมคาร์บอนต่ำ ในช่วงปี พ.ศ. 2553

ความสามารถของประเทศไทยในการเขียนแผนพัฒนาชาติให้สอดคล้องตามแนวคิดการพัฒนาของนานาชาติอย่างต่อเนื่องนั้นได้มีข้อดีและข้อเสีย เช่น แผนพัฒนาแห่งชาติจะทำให้ประเทศไทยมีรูปแบบการพัฒนาที่ทันสมัยทัดเทียมกับนานาประเทศ แต่การกำหนดทิศทางการพัฒนาตามแนวคิดนานาขาติ อาจไม่สามารถทำให้ประเทศไทยประสบผลสำเร็จที่พอเพียงในการยกระดับการพัฒนาของตนเองที่สะท้อนปัญหาสำคัญๆ ที่ประเทศไทยกำลังเผชิญอยู่ เช่น ปัญหาการกระจายรายได้ที่ไม่เป็นธรรม ระบบการศึกษาที่ล้มเหลว รัฐบาลประชาธิปไตยที่อ่อนแอ หรือการก่อการร้ายในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ถ้าแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติสามารถมุ่งพัฒนาไปยังปัญหาสำคัญๆ ของประเทศมากกว่านี้ จะทำให้กลไกการจัดทำนโยบายและแผนงานต่างๆ ของประเทศไทยส่งผลต่อการยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชนมากขึ้น ปัจจุบันแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 ให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศโดยเน้นเรื่องการวิจัยและพัฒนา การพยากรณ์ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศต่อประชาชน การพยากรณ์ภูมิอากาศ การประเมินความเสี่ยงและความเปราะบาง การกำหนดกิจกรรมการลดก๊าซเรือนกระจกที่เหมาะสมของประเทศ (NAMA) การลดการปลดปล่อยก๊าซเรือนกระจกจากการทำลายป่าไม้และความเสื่อมโทรมของป่าไม้ (REDD) การวัดผล การรายงานผล และการตรวจสอบพิสูจน์ผลการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกได้ (MRV) และการลดก๊าซเรือนกระจกภาคสมัครใจ (VER) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 ยังเล็งเห็นความสำคัญในการพัฒนากลไกเพื่อป้องกันไม่ให้ผู้ประกอบการต้องเผชิญกับปัญหาสืบเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่ไม่ได้คาดการณ์ล่วงหน้า การเฝ้าติดตามตามข้อตกลงพหุภาคีด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและการค้า เช่น อุปสรรคทางการค้าที่ไม่ใช่ภาษี การพัฒนาตลาดซื้อขายใบอณุญาติการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก (CER) หรือ Border Adjustment Tax

ตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2540 แนวนโยบายประชานิยมถูกนำมาใช้ในการจัดทำนโยบายของประเทศไทยและในหลายกรณีอาจไม่ได้ให้ความสำคัญต่อแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 เท่าไหร่นัก เช่น การดำเนินนโยบายรับจำนำข้าว นโยบายเงินคืนภาษีรถยนต์คันแรก หรือนโยบายกองทุนหมู่บ้าน นโยบายทั่วไปเหล่านี้ไม่ได้ดำเนินตามหลักการของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แต่แน้นให้ความสำคัญด้านตอบสนองนโยบายทางการเมืองของพรรคการเมือง

<u>แผนการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม (พ.ศ. 2555 – 2559)</u>

แผนการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม (พ.ศ 2555-2559) เป็นแผนห้าปีที่กำหนดหลักการสำคัญด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การพัฒนาที่ยั่งยืน การดูแลระบบนิเวศ หลักการป้องกัน หลักผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่าย (PPP) หลักผู้ได้รับประโยชน์เป็นผู้จ่าย (BPP) การมีส่วนร่วมระหว่างรัฐและเอกชน และหลักธรรมาภิบาลที่ดี แผนนี้ได้มีเป้าหมายขับเคลื่อนประเทศไทยไปสู่การผลิตที่ยั่งยืนและการบริโภคที่ยั่งยืน

ร่างแผนแม่บทการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (พ.ศ 2556 – 2593)

ร่างแผนแม่บทการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (พ.ศ 2556 – 2593) กำหนดให้การดำเนินงานด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศของประเทศไทยเป็นไปตามสามกลยุทธ์หลัก ได้แก่ กลยุทธ์ที่หนึ่ง เป็นเรื่องการเสริมสร้างความสามารถของภาคการผลิตและภาคประชาชนในการเผชิญกับ การปรับตัว (Adaptation) เมื่อต้องเผชิญกับความเสี่ยงด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ กลยุทธนี้ครอบคุมกิจกรรมต่างๆ ทั้งทางด้านการจัดการทรัพยากรน้ำ การแก้ไขปัญหาน้ำท่วมและภัยแล้ง การเกษตรและอาหารที่ปลอดภัย การท่องเที่ยว สาธารณสุข การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ความมั่นคงของมนุษย์และความปลอดภัย กลยุทธ์ที่สอง เป็นการดำเนินงานด้านการนำประเทศไทยไปสู่การเป็นสังคมคาร์บอนต่ำ โดยมีแผนงานที่เน้นการเพิ่มความสามารถในการลดการปล่อยก๊าซในภาคเศรษฐกิจต่างๆ เช่น ประสิทธิภาพด้านการผลิตและการใช้พลังงาน การเพิ่มสัดส่วนพลังงานหมุนเวียนต่อการบริโภคพลังงานทั้งหมด โดยเน้นเป้าไปยังหลายๆ ภาคส่วน ได้แก่ ภาคพลังงาน ขนส่ง ของเสีย อุตสาหกรรม การเกษตร ป่าไม้และการจัดการในชุมชนเมือง และกลยุทธ์ที่สาม เป็นการดำเนินงานด้านการวิจัยและพัฒนาขีดความสามารถของบุคลากรเพื่อเพิ่มขีดความสามารถของประเทศไทยในการรับมือกับความเสี่ยงจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ กิจกรรมในยุทธศาสตร์นี้ครอบคลุมการเสริมสร้างความขีดความสามารถด้านการผลิตที่คำนึงถึงปัจจัยเสี่ยจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ความตระหนักของสาธารณะ ความร่วมมือกับต่างประเทศ การสร้างฐานข้อมูลด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และกาบรรจุเนื้อหาสาระด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศในหลักสูตรการเรียนการสอน

3. การใช้เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์ในประเทศไทย

เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์ถูกนำมาใช้ในหลายกรณีในประเทศไทยเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ด้านสิ่งแวดล้อม และในกรณีการการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกนานาประเทศนิยมทำการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกโดยการใช้เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์ควบคู่ไปกับกลไกอื่นๆ การใช้เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์เพื่อขับเคลื่อนเป้าหมายด้านสิ่งแวดล้อมมีข้อเด่นสามประการ ได้แก่ หนึ่ง เป็นการสร้างแรงจูงใจให้เกิดการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม สอง เป็นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโดยสร้างภาระทางการคลังให้กับประชาชนน้อยที่สุด และ สาม สามารถออกแบบเครื่องมือเพื่อป้องกันประชาชนผู้ด้อยโอกาสมิให้ต้องรับภาระผลกระทบทางลบมากนัก การใช้เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์ในประเทศไทยไม่ใช่เรื่องใหม่อะไรเลย ในประเทศไทยมีการนำเครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์มาใช้เพื่อวัตถุประสงค์ด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแล้วในหลายโอกาส เช่น มีการสนับสนุนการอนุรักษ์พลังงานผ่านทางการใช้เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์ แต่ในบางกรณีก็กลับพบว่าความพยายามใช้เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์ก็ถูกยกเลิกไป เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์ก็ที่ประสพความสำเร็จมักจะเป็นกรณีที่ไม่ต้องเผชิญกับแรงต้านจากสาธารณะชนมากนัก ดังนี้ การเรียนรู้จากประสบการณ์ในอดีตที่ผ่านมาจะช่วยเพิ่มความเข้าใจบริบทความสำเร็จของการใช้เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์เพื่อขับเคลื่อนแผนงานด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ความแตกต่างด้านราคาของน้ำมันเบนซินไร้สารตะกั่ว

การใช้เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์ในประเทศไทยเพื่อการอนุรักษ์มีการดำเนินงานอย่างเป็นรูปธรรมเมื่อประมาณปี พ.ศ 2533 ครั้งที่ประเทศไทยมีความต้องลดปัญหาระดับสารตะกั่วในอากาศด้วยการเชิญชวนให้ประชาชนเปลี่ยนการใช้น้ำมันเบนซินที่มีสารตะกั่วไปเป็นน้ำมันเบนซินไร้สารตะกั่ว (เบนซินที่มีสารตะกั่วน้อย) โดยการเก็บภาษีสรรพสามิตน้ำมันไร้สารตะกั่วให้ถูกกว่าน้ำมันเบนซินที่มีสารตะกั่ว ซึ่งราคาขายปลีกของน้ำมันเบนซินไร้สารตะกั่วในตอนนั้นราคาประมาณ 14 บาทต่อลิตร ส่วนน้ำมันเบนซินที่มีสารตะกั่วราคาประมาณ 15 บาทต่อลิตร การใช้สัญญาณทางราคานี้เป็นเครื่องมือจูงใจให้ผู้ใช้รถยนต์พิจารณาหันมาใช้น้ำมันเบนซินไร้สารตะกั่วแทนเพราะมีราคาถูกกว่า หลังจากการดำเนินมาตรการความแตกต่างทางราคาได้ประมาณ 2 ปี พบว่ารถยนต์ส่วนมากได้หันไปใช้น้ำมันเบซินไร้สารตะกั่วกันมากขึ้น นอกจากเรื่องความแตกต่างด้านราคาแล้ว รัฐบาลยังได้ดำเนินการให้รถยนต์ที่ผลิตใหม่ที่ขึ้นทะเบียนหลังปี พ.ศ. 2534 เปลี่ยนระบบเครื่องฟอกไอเสียใหม่โดยให้ติดตั้งระบบ Catalytic Converter หลังจากการดำเนินมาตรการการสร้างแรงจูงใจด้วยมาตรการภาษีได้ประมาณ 3 ปี ภาครัฐก็ได้ยกเลิกการใช้เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์และได้เปลี่ยนมาเป็นการกำหนดเป็นข้อบังคับบควบคุมโดยประกาศยกเลิกการผลิตและห้ามขายน้ำมันเบนซินที่มีสารตะกั่ว หลังจากนั้นน้ำมันเบนซินที่ขายในประเทศไทยได้กลายมาเป็นน้ำมันเบนซินไร้สารตะกั่วทั้งหมด

ตารางที่ 1 แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงระดับคุณภาพของอากาศในกรุงเทพฯ โดยการวัดระดับมลพิษจากสารตะกั่วที่เกิดจากปัญหาการจราจร ช่วงปี พ.ศ 2531-2533 ระดับปริมาณการสะสมตะกั่วในอากาศเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในหลายๆ พื้นที่ที่เฝ้าติดตามวัดผลในเขตกรุงเทพมหานคร และมีปริมาณสูงสุดในปี พ.ศ 2533 และจากการนำนโยบายด้านความแตกต่างด้านราคาของน้ำมันเบนซินไร้สารตะกั่วกับมาตรการการควบคุมอุปกรณ์ท่อไอเสียรถยนต์ปริมาณการสะสมตะกั่วในอากาศก็มีแนวโน้มลดลง จึงทำให้สามารถประเมินได้ว่าการใช้เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์เพื่อสร้างแรงจูงใจให้ประชาชนหันมาใช้น้ำมันไร้สารตะกั่วประสพความสำเร็จในการลดระดับสารตะกั่วในพื้นที่กรุงเทพฯ ได้ดีพอสมควร

ตารางที่ 1 ปริมาณสะสมตะกั่วในเขตพื้นที่กรุงเทพมหานคร (micrograms/cu.m.)

เขตพื้นที่	2531	2532	2533	2534	2535	2536
ประตูน้ำ	1.75	1.97	2.06	1.76	0.66	0.68
เยาวราช	3.01	2.33	2.21	2.34	0.71	0.61
NSO*	1.38	1.85	4.19	0.94	0.74	0.33
บำรุงเมือง	2.29	3.34	5.09	1.92	0.37	-
สุขุมวิท	1.06	1.71	-	1.06	-	-
บางลำภู	0.91	1.15	1.31	1.11	-	0.37
พหลโยธิน	0.72	1.18	0.86	0.62	0.94	0.35
สีลม	1.95	3.14	2.73	1.90	0.65	-
ศรีราชา	0.95	2.81	1.25	1.39	0.54	0.68

หมายเหตุ : สำนักงานสถิติแห่งชาติ

ที่มา : Rietbegen-McCracken and Abaza (2000), table 7.1, page75.

ความแตกต่างด้านราคาของมอเตอร์ไซค์

กรณีของมอเตอร์ไซค์มีลักษณะการใช้เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์คล้ายกับกรณีน้ำมันเบนซินไร้สารตะกั่ว แม้ว่าผลกระทบของการมลพิษทางอากาศสืบเนื่องจากมอเตอร์ไซด์จะไม่ชัดเจนเท่ากรณีสารตะกั่วแต่รัฐบาลก็ดำเนินการใช้มาตรการจูงใจด้านราคาสำหรับผู้ซื้อมอเตอร์ไซค์ใหม่ในการพิจารณาเลือกซื้อออมเตอร์ไซด์ที่มีเครื่องยนต์สะอาด ประเทศไทยมีการใช้มอเตอร์ไซด์สองแบบคือ แบบเครื่องยนต์ประเภทสองจังหวะที่ปล่อยคาร์บอนมอนอกไซค์และคาร์บอนไดออกไซค์ในอัตราที่มาก ส่วนเครื่องยนต์ประเภทสี่จังหวะจะมีประสิทธิภาพในการเผาไหม้ได้ดีกว่าและปล่อยคาร์บอนมอนอกไซค์และคาร์บอนไดออกไซค์ในอัตราที่น้อยกว่า ในความพยายามลดการใช้มอเตอร์ไซค์ที่ปล่อยมลพิษมากรัฐบาลได้ประกาศใช้มาตรการทางราคา โดยให้มอเตอร์ไซด์เครื่องยนต์สองจังหวะที่ปล่อยมลพิษมากถูกเก็บภาษีสรรพสามิตรมากว่าเครื่องยนต์สี่จังหวะที่ปล่อยมลพิษน้อยกว่า โดยกรมสรรพสามิตกำหนดอัตราภาษีเครื่องยนต์สองจังหวะที่ร้อยละ 10 ส่วนเครื่องยนต์สี่จังหวะกำหรนอัตราภาษีที่ร้อยละ 3 ความแตกต่างด้านราคาของมอเตอร์ไซค์มีเป้าหมายในการส่งสัญญาณราคาต่อผู้ใช้รถมอเตอร์ไซค์ให้ปรับเปลี่ยนมาใช้เครื่องยนต์สี่จังหวะแทนเครื่องยนต์สองจังหวะ

เมื่อรัฐบาลได้กำหนดอัตราภาษีมอเตอร์ไซด์เครื่องยนต์สองจังหวะในอัตราที่สูงกว่าประเภทเครื่องยนต์สี่จังหวะก็ทำให้มีความหวังว่าประชาชนจะหันมาเลือกซื้อเครื่องยนต์สี่จังหวะที่ปล่อยมลพิษน้อยกว่าแทนการซื้อเครื่องยนต์สองจังหวะที่ปล่อยมลพิษมาก แต่ผลที่เกิดขึ้นคือมาตรการการกำหนดอัตราภาษีที่แตกต่างไม่สามารถต้านทานแรงกดดันผู้ประกอบการได้ ซึ่งแตกต่างกับมาตรการความแตกต่างด้านราคาของน้ำมันเบนซินไร้สารตะกั่วที่มีผลกระทบต่อผู้ประกอบการน้อยมาก ความแตกต่าด้านอัตราภาษีของมอเตอร์ไซค์เป็นมาตรการที่สร้างความแตกต่างทางธุรกิจกับบริษัทผลิตรถมอเตอร์ไซค์เครื่องยนต์สองจังหวะซึ่งต้องรับภาระภาษีสรรพสามิตในอัตราที่สูง ในขณะที่บริษัทผู้ผลิตรถมอเตอร์ไซค์เครื่องยนต์สี่จังหวะที่รับภาระภาษีในอัตราที่ต่ำกว่า มาตรการความแตกต่างด้านอัตราภาษีสรรพสามิตมอเตอร์ไซค์จึงมีผลบังคับใช้เพียงปีเดียว และท้ายสุดก็ไม่อาจต้านทานแรงกดดันจากผู้ประกอบการได้ หลังจากนั้นรัฐมนตรีกว่าการกระทรวงการคลังได้ตัดสินใจปรับลดภาษีสรรพสามิตลงเหลือ 5% ทั้งเครื่องยนต์สองจังหวะและสี่จังหวะโดยให้เหตุผลว่าเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมต่อผู้ประกอบการ สำหรับภาษีสรรพสามิตอัตราใหม่นี้ภาษีสรรพสามิตจึงไม่สามารถทำหน้าที่เป็นภาษีสิ่งแวดล้อมได้ แต่เป็นเพียงกลไกลการเพิ่มภาษีรายได้ของกระทรวงการคลังเท่านั้น

เครื่องจูงใจด้านภาษีแบตเตอรี่รถยนต์ที่นำกลับมาใช้ใหม่

แบตเตอรี่รถยนต์จะบรรจุตะกั่วที่สามารถเป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อมถ้าไม่มีการจัดการที่ถูกต้อง ในอดีตมีการละเลยแบตเตอร์รี่รถยนต์ที่หมดอายุใช้งานแล้วจำนวนมากที่ไม่มีการกำจัดที่ถูกต้อง และมีรายงานว่าแบตเตอรี่รถยนต์ที่ใช้แล้วมีการนำไปทิ้งในพื้นที่ชนบทจำนวนมาก การขาดการจัดการแบตเตอรี่รถยนต์ที่ใช้แล้วนำไปสู่ปัญการปนเปื่อนของเพิ่มสารตะกั่วในธรรมชาติอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้นเพื่อเป็นการจูงใจให้มีการกำจัดแบตเตอรี่รถยนต์ที่ใช้แล้วอย่างถูกต้อง กรมสรรพสามิตได้ดำเนินมาตรการด้านภาษีโดยกำหนดให้ผู้ผลิตแบตเตอรี่ที่ใช้ตะกั่วใหม่ในกระบวนการผลิตแบตเตอรี่ต้องชำระภาษีสรรพสามิตในอัตราร้อยละ 10 แต่ถ้าผู้ผลิตแบตเตอรี่นำตะกั่วจากแบตเตอรี่รถยนต์ใช้แล้วมาใช้ในการผลิตจะเสียภาษีสรรพสามิตในอัตราเพียงร้อยละ 5 มาตรการภาษีสรรพสามิตในการสนับสนุนการนำตะกั่วกลับมาใช้ใหม่จากแบตเตอรี่รถยนต์ใช้แล้วเป็นการ

เพิ่มความต้องการซื้อแบตเตอรี่รถยนต์ใช้แล้วเพื่อนำตะกั่วมาใช้ในการผลิตแบตเตอรี่ใหม่ ซึ่งผลกระทบจากเครื่องทางเศรษฐศาสตร์เช่นนี้มีผลต่อการช่วยกำจัดแบตเตอรี่รถยนต์ใช้แล้วไปจากสิ่งแวดล้อมและช่วยลดการแพร่แระจายของสารตะกั่วในธรรมชาติ

4. เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์เพื่อลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก

ส่วนก่อนหน้านี้เป็นการอธิบายถึงภาพรวมของการใช้เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์บางอย่างในประเทศไทย สำหรับส่วนนี้จะเป็นการกล่าวถึงการใช้เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์ในประเทศไทยที่ส่งผลกระทบต่อการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก สำหรับส่วนนี้จะเป็นการทบทวนการดำเนินมาตรการหลักของรัฐบาลที่เน้นการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกโดยตรง ได้แก่ การกำหนดอัตราภาษีน้ำมันเบนซิน ราคารับซื้อส่วนเพิ่มของพลังงานหมุนเวียน กลไกลการพัฒนาที่สะอาด กองทุนพลังงาน กองทุนสนับสนุนการอนุรักษ์พลังงานและภาษีสรรพสามิตรถยนต์ การดำเนินมาตรการเหล่านี้มีเป้ามหายเพื่อลดการใช้เชื้อเพลิงฟอสซิลและการปล่อยก๊าซเรือนกระจกในประเทศไทย

สถานการณ์ก๊าซเรือนกระจกในประเทศไทย

ประเทศไทยเป็นประเทศในกลุ่ม Non-Annex 1 ของ UNFCC ดังนั้นความกดดันสำหรับไทยต่อการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกจึงมีน้อยกว่าประเทศที่พัฒนาแล้วต้องมีการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกตามเป้าหมาย ตารางที่ 2 แสดงแหล่งการปล่อยก๊าซเรือนกระจกในประเทศไทย โดยข้อมูลนี้ถูกใช้เป็นพื้นฐานในการกำหนดนโยบายการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกของรัฐบาล

ตารางที่ 2 การแพร่ก๊าซเรือนกระจกของภาคส่วนเศรษฐกิจ (MtCO2e)

สาขาการผลิต	ก๊าซเรือนกระจก	2533	2538	2543	2548
พลังงาน	CO_2	91.6	155.6	177.3	233.3
ไฟฟ้า	CO_2	28.7	54.3	64.9	83.5
การขนส่ง	CO_2	27.1	46.4	43.8	55.9
อุตสาหกรรมและก่อสร้าง	CO_2	14.8	32.2	37.9	59.5
อื่นๆ	CO_2	17.9	18.7	23.5	25.9
การแพร่ก๊าซจากเชื้อเพลิง	CO_2	3.1	4.1	7.2	8.1
ป่าไม้และการใช้ประโยชน์ที่ดิน	CO_2	39.9	47.2	47.6	na
การเกษตร	CH_4, N_2O	78.5	81.1	85.7	88.8
อุตสาหกรรมการผลิต	CO_2, HFCS, PFCS, SF_6	9.1	17.6	13.5	21.1
ของเสีย	CH_4, CO_2,	6.5	7.0	7.4	7.9
รวมทั้งหมด		225.6	308.5	329.9	351.1

ที่มา: Climate Analysis Indicators Tool (CAIT), World Resources Institute. http://cait.wri.org/ as of January 2011

การกำหนดอัตราภาษีน้ำมันเบนซิน

ราคาน้ำมันเบนซินในประเทศไทยเป็นประเด็นความอ่อนไหวเพราะราคาน้ำมันมีกระทบต้นทุนการผลิตทั้งประเทศและเป็นปัจจัยสำคัญต่อความเป็นอยู่ของผู้บริโภค การกำหนดอัตราภาษีพลังงานเป็นเรื่องสำคัญสำหรับประเทศไทยเพราะรายได้จากภาษีน้ำมันเป็นแหล่งรายได้สำคัญของรัฐบาลทั้งรัฐบาลกลางและรัฐบาลท้องถิ่น รวมทั้งกองทุนน้ำมันทั้งหลาย การกำหนดอัตราภาษีน้ำมันเบนซินยังเป็นการใช้เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์เพื่อบรรลุเป้าหมายด้านสิ่งแวดล้อมด้วย คล้ายกับมาตรการภาษีน้ำมันเบซินไร้สารตะกั่วกับน้ำมันเบนซินที่มีสารตะกั่วที่นำมาใช้แทนกันในประเทศไทยในช่วงปี พ.ศ. 2533 รัฐบาลได้เข้ามาจัดการเกี่ยวกับอัตราภาษีน้ำมันเบนซินอย่างมากด้วยเหตุที่น้ำมันถูกจัดเป็นสินค้าฟุ่มเฟือยและในเวลาเดียวกันน้ำมันเบนซินยังเป็นสินค้าจำเป็นต่อประชาชนผู้มีรายได้น้อยด้วย ด้วยเหตุนี้ รัฐบาลจึงกำหนดกลยุทธ์ด้านอัตราภาษีน้ำมันที่หลากหลายจำสามารถกล่าวได้ว่าการกำหนดอัตราภาษีน้ำมันเบนซินเป็นการดำเนินมาตรการเพื่อบรรลุวัตุประสงค์ 5 ด้านด้วยกัน ได้แก่ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การสร้างเสถียรภาพด้านราคาของน้ำมันเบนซิน การกระจายรายได้ การอนุรักษ์พลังงานและการเป็นแหล่งรายได้ให้กับรัฐบาล ถึงแม้จะมีความยุ่งยากอยู่บ้างก็ตามที่อาจจะดูเหมือนว่า การกำหนดราคาน้ำมันเบนซินดูเหมือนจะเป็นงานที่ดีโดยแท้ในการนำไปพบกับเป้าหมายห้าอย่างในเวลาเดียวกัน ดังนั้นจึงเป็นความยากลำบากในการกำหนดอัตราภาษีน้ำมันเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ทั้ง 5 ประการ

ตารางที่ 3 แสดงให้เห็นการแทรกแซงด้านราคาของผลิตภัณฑ์เชื้อเพลิงประเภทต่างๆ เมื่อน้ำมันเบนซินถูกจัดให้เป็นสินค้าฟุ่มเฟือย รัฐบาลจึงกำหนดให้มีการเก็บภาษีสรรพสามิตน้ำมันเบนซินเหล่านี้ในหลายอัตราด้วยกัน น้ำมันเบนซินไร้สารตะกั่วถูกเก็บในอัตราที่สูงกว่า 7 บาทต่อลิตร และถ้าน้ำมันมีการผสมกับเอทานอลในการผลิตแก๊ซโซฮอล์จะเสียภาษีสรรพสามิตในสัดส่วนที่ลดลงเป็น 6.3 ต่อลิตรสำหรับแก๊ซโซฮอล์95 หรือ E10และแก๊ซโซฮอล์91 5.6 บาทต่อลิตรสำหรับแก๊ซโซฮอล์95หรือ E20 และ 1.05 บาทต่อลิตรสำหรับแก๊ซโซฮอล์95 หรือ E85 สำหรับในเรื่องประเด็นนี้ โครงสร้างภาษีสรรพสามิตของน้ำมันจึงดำเนินไปเพื่อบรรลุเป้าหมายการสร้างรายได้จากผลิตภัณฑ์น้ำมันเบนซินที่เป็นฟุ่มเฟือย และในเวลาเดียวกันยังเป็นการการส่งเสริมผู้ใช้รถยนต์ให้ปรับเปลี่ยนไปใช้เชื้อเพลิงที่สะอาด ภาษีสรรพสามิตของน้ำมันเบนซิน จึงนำไปสู่ความสำเร็จสองเป้าหมายในเวลาเดียวกัน

ตารางที่ 3 โครงการกำหนดราคาพลังงานเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2556 (บาทต่อลิตร)

ชนิดเชื้อเพลิง	ราคาหน้าโรงกลั่น (บาทต่อลิตร)	ภาษีสรรพสามิต	ภาษีท้องที่	เก็บเข้ากองทุนน้ำมัน	เก็บเข้ากองทุนอนุรักษ์พลังงานงาน	ภาษีมูลค่าเพิ่ม	ส่วนแบ่งการตลาด	ราคาขายปลีก
เบนซินไร้สารตะกั่ว	24.1163	7.0000	0.7000	9.7000	0.2500	3.1369	3.0468	47.95
Gasohol 95 E10	24.5044	6.3000	0.6300	3.5000	0.2500	2.6450	2.6006	40.43
Gasohol 91 E10	24.2886	6.3000	0.6300	1.4000	0.2500	2.4847	2.6267	37.98
Gasohol 95 E20	24.8066	5.6000	0.5600	-0.9000	0.2500	2.3211	2.8522	35.48
Gasohol 95 E85	25.9241	1.0500	0.1050	-11.400	0.2500	1.5557	6.2979	23.78

ชนิดเชื้อเพลิง	ราคาหน้าโรงกลั่น (บาทต่อลิตร)	ภาษีสรรพสามิต	ภาษีท้องที่	เก็บเข้ากองทุนน้ำมัน	เก็บเข้ากองทุนอนุรักษ์พลังงาน งาน	ภาษีมูลค่าเพิ่ม	ส่วนแบ่งการตลาด	ราคาขายปลีก
H-Diesel	24.9241	0.0050	0.0005	1.3000	0.2500	1.9620	1.5485	29.99
FO 600 (1) 2%S	19.5997	1.0512	0.1051	0.0600	0.0700	1.4620		
FO 1500 (2) 2%S	18.6518	1.0231	0.1023	0.0600	0.0700	1.3935		
LPG (Cooking)	10.3047	2.1700	0.2170	0.9946	0.0000	1.1860	3.2566	18.13
LPG (Automobile)	10.3047	2.1700	0.2170	4.0320	0.0000	1.3986	3.2566	21.38
LPG (Industry)	10.3047	2.1700	0.2170	11.8246	0.0000	1.9441	3.2566	29.72

ที่มา: สำนักงานแผนและนโยบายพลังงาน

ผลิตภัณฑ์เชื้อเพลิงที่มีความจำเป็นต่อภาคเศรษฐกิจและผระชาชนผู้มีรายได้น้อยคือดีเซลและก๊าซ LPG ตารางที่ 3 แสดงให้เห็นว่าอัตราภาษีสรรพสามิตสำหรับน้ำมันดีเซลลดลงเกือบเป็นศูนย์ นั่นคือ 0.005 บาทต่อลิตร แม้ว่าการบริโภคน้ำมันดีเซลจะเป็นสาเหตุสำคัญของการปล่อยก๊าซเรือนกระจกมากกว่าแก๊ซโซฮอล์ก็ตาม การกำหนดอัตราภาษีสรรพสามิตที่น้ำนี้แสดงว่ารัฐบาลมีความตั้งใจที่จะไม่บรรลุวัตถุประสงค์ด้านการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก แต่พยายามที่จะบรรลุวัตถุประสงค์ด้านการช่วยเหลือผู้มี่มีรายได้น้อยซึ่งซึ่งส่วนมากจะใช้รถปิคอัพในไร่นาหรือสำหรับธุรกิจเล็กๆ ส่วนก๊าซ LPG ก็คล้ายคลึงกับน้ำมันดีเซล เพราะ LPG มีการพิจารณาถึงความจำเป็นสำหรับการบริโภคในครัวเรือนและการขนส่งสาธารณะ เช่น รถแท็กซี่ รถบรรทุก และรถบัส อัตราภาษีสรรพสามิตของก๊าซ LPG จึงถูกกำหนดให้ต่ำกว่าอัตราภาษีสรรพสามิตของแก๊ซโซฮอล์ (ยกเว้น แก๊ซโซฮอล์ E85)

ในช่วง พ.ศ. 2555-57 สามารถกล่าวได้ว่าราคาขายปลีกในประเทศไทยสำหรับน้ำมันดีเซลมีการตั้งราคาไว้ต่ำอยู่เสมอ ณ ระดับที่มีความเหมาะสมทางการเมืองที่ไม่สูงกว่า 30 บาทต่อลิตร ในปี พ.ศ 2557 รัฐบาลกำหนดราคาขายปลีกน้ำมันดีเซลไว้ที่ 29.99 บาทต่อลิตร ซึ่งเครื่องจักรในภาคเกษตรกรรม รถปิคอัพ รถบรรทุก หรือเรือยนต์ลากอวนส่วนมากก็ใช้น้ำมันดีเซลทั้งนั้น แต่ในทางตรงกันข้ามน้ำมันดีเซลก็มีการนำไปใช้ในรถยนต์ซีดานเช่นกัน เพราะฉะนั้น การที่รัฐบาลยอมสูญเสียรายได้บางส่วนจากการกำหนดอัตราภาษีน้ำมันดีเซลก็มีการรั่วไหลไปสู่ผู้มีรายได้สูงด้วยการอุดหนุนเจ้าของผู้ใช้รถยนต์ที่มีรายได้สูงด้วย

ตารางที่ 4 แสดงว่ารายได้ทั้งทั้งหมดจากเชื้อเพลิงและผลิตภัณฑ์จากเชื้อเพลิงช่วง พ.ศ.2546–2555 ซึ่งพบว่าการขยายตัวทางเศรษฐกิจนำไปสู่การบริโภคน้ำมันเพิ่มขึ้นและรายได้จากภาษีสรรพสามิต รายได้ภาษีสรรพสามิตจากปิโตรเลียมและผลิตภัณฑ์จากปิโตรเลียมเพิ่มถึงสูงสุดถึง 152,825 ล้านบาทในปี พ.ศ. 2553 ก่อนที่จะลดลงเหลือเพียง 61,061 ล้านบาทในปี พ.ศ. 2555 ตารางที่ 5 แสดงถึงผลกระทบทางรายได้ของรัฐบาลที่ลดลงกระทันหันจากการปรับลดอัตราภาษีสรรพสามิตสำหรับน้ำมันดีเซลจากความพยายามปกป้องภาระที่จะมีต่อประชาชนผู้มีรายได้น้อย ในปี พ.ศ. 2553 เมื่ออัตราภาษีสรรพสามิตของน้ำมันดีเซลถูกกำหนดไว้สูงถึงเป็น 5 บาทต่อลิตรรายได้ของภาษีสรรพสามิตจากน้ำมันดีเซลเพิ่มสูงถึง 95,101 ล้านบาท ในปี พ.ศ. 2555 เมื่ออัตราภาษีสรรพสามิตของนั้นดีเซลลดลงเป็น 0.005 บาทต่อลิตร รายได้รัฐบาลจากภาษีสรรพสามิต

ลดลงเหลือเพียง 128 ล้านบาท การลดลงที่เฉียบพลันของรายได้จากภาษีสรรพสามิตแสดงว่ารัฐบาลตั้งใจที่จะเสียสละรายเข้ารัฐเพื่อที่จะจัดหาเชื้อเพลิงให้กับประชาชนผู้มีรายได้น้อย และก็เป็นการรักษาคะแนนนิยมทางการเมืองด้วย

ตารางที่ 4 รายได้รัฐบาลจากภาษีสรรพสามิตของปิโตรเลียมและผลิตภัณฑ์ปิโตรเลียม

ปีงบประมาณ	ปิโตรเลียมและผลิตภัณฑ์ปอโตรเลียม (ล้านบาท)
2546	72,436
2547	75,071
2548	76,458
2549	70,744
2550	76,944
2551	67,211
2552	91,059
2553	152,825
2554	117,914
2555	61,061

ที่มา: Bureau of Tax Collection Standard and Development 2, Excise Department

IISD (2556) ได้คำนวนผลกระทบของการอุดหนุนน้ำมันดีเซลต่อประชาชนจากหลากหลายกลุ่มรายได้ และพบว่าในปี พ.ศ. 2555 เพียงปีเดียว เงินที่ใช้ในการอุดหนุนน้ำมันดีเซลทั้งหมดเท่ากับ 108,231 ล้านบาท และเป็นการอุดหนุนแก๊ซ LPG ทั้งหมดที่ 57,317 ล้านบาท ซึ่งเทียบเท่าเป็นการอุดหนุนน้ำมันดีเซลและแก๊ซ LPG ที่ในอัตราร้อยละ 4.35 และ 2.3 ของงบประมาณรัฐบาลทั้งหมดในปี พ.ศ. 2555 สำหรับภาระภาษีของการอุดหนุนเชื้อเพลิง กรณีศึกษาพบว่าน้ำมันดีเซลไม่ได้ใช้เฉพาะผู้มีรายได้ต่ำเท่านั้นแต่กลุ่มผู้มีรายได้สูงก็ใช้เหมือนกัน ดังนี้ การอุดหนุนเชื้อเพลิงก็เป็นประโยชน์ในการเพิ่มสวัสดิการให้กับครอบครัวที่มีรายได้สูงพอสมควร ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่ารัฐบาลไทยให้ความสำคัญมากกับประชาชนผู้มีรายได้น้อยที่ไม่มีกำลังจ่ายสำหรับน้ำมันดีเซลและแก๊ซ LPG และรัฐบาลพร้อมที่จะเสียสละรายได้รัฐบาลเพื่อช่วยเหลือประชาชนที่มีรายได้น้อย

ตารางที่ 5 รายได้รัฐบาลจากภาษีสรรพสามิตของปิโตรเลียมและผลิตภัณฑ์ปิโตรเลียม

ปีงบประมาณ	ปิโตรเลียมและผลิตภัณฑ์ปิโตรเลียม (ล้านบาท)			
	น้ำมันเบนซินและผลิตภัณฑ์ที่คล้ายกัน	แก๊ซโซฮอล์	ดีเซล	แก๊ซปิโตรเลียมเหลว
2546	27,823	-	41,108	4,506
2547	27,794	126	44,093	4,546
2548	25,559	754	36,730	4,923
2549	24,796	980	39,337	5,589
2550	25,028	1,247	42,074	6,433
2551	18,235	1,114	24,871	7,586
2552	36,700	5,752	72,732	7,291
2553	32,263	16,385	95,101	8,296
2554	32,654	15,504	34,854	9,076
2555	46,162	3,638	128	10,006

ที่มา: Bureau of Tax Collection Standard and Development 2, Excise Department

ตารางที่ 6 การอุดหนุนเชื้อเพลิงจากกองทุนน้ำมัน (ล้านบาท)

การชดเชยจากกองทุนน้ำมัน	2549	2550	2551	2552	2553	2554	2555
การชดเชยเพื่อน้ำมันดีเซล	-	1,642	3,500	5,895	8,357	24,684	635
การชดเชยเพื่อน้ำมันเบนซินไรเสารตะกั่ว 91	-	0.52	0.96	0.003	1.74	-	-
การชดเชยเพื่อน้ำมันเบนซินไรเสารตะกั่ว 95	-	0.28	1.38	0.003	0.03	-	-
การชดเชยเพื่อแก๊ซโซฮอล์	-	-	55	267	178	163	1,521
การชดเชยเพื่อน้ำมันเบนซินยูโร 4	-	-	508	1,532	1,876	2,055	1,361
การชดเชยเพื่อการนำเข้าแก๊ส LPG	-	-	224	8,659	18,809	24,804	27,728
การชดเชยเพื่อแก๊ส LPG จากโรงกลั่นและต้นทุนการขนส่ง	6,485	4,536	1,640	632	1,123	7,394	11,531
การลดราคาของก๊าซธรรมชาติของ กฟผ. ในการเพิ่มกำลังการผลิตไฟฟ้าที่โรงผลิตไฟฟ้าขนอม	-	-	-	-	-	1,196	877
การชดเชยเพื่อแก๊ส NGV	-	-	-	-	-	1,719	1,215

ที่มา : สถาบันการจัดการกองทุนพลังงาน พ.ศ. 2556

ตารางที่ 6 แสดงให้เห็นการใช้จ่ายเงินของกองทุนน้ำมันซึ่งเน้นไปที่ผลิตภัณฑ์เชื้อเพลิง 3 ประเภท ได้แก่ น้ำมันดีเซล แก๊ส LPG แก๊ส NGV และ น้ำมันเบนซินยูโร 4 เงินที่ใช้ทั้งหมดในการอุดหนุนราคาน้ำมันดีเซลและแก๊ส LPG มีปริมาณมากกว่า 50,000 ล้านบาทในปี พ.ศ. 2554 ซึ่งการดำเนินมาตรการดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นว่าผู้ใช้น้ำมันดีเซล แก๊ส LPG และ NGV เกือบทั้งหมดเป็นครอบครัวที่มีรายได้ต่ำ แต่ได้มีการกล่าวถึงก่อนหน้านี้แล้วว่ากลุ่มผู้มีรายได้สูงบางกลุ่มที่ใช้รถยนต์น้ำมันดีเซลก็ได้ประโยชน์จากการอุดหนุนน้ำมันดีเซล แก๊ส LPG และแก๊ส NGV เช่นกัน นอกจากนั้น IISD (2556) ได้รายงานเหมือนกันว่าเมื่อราคาน้ำมันดีเซล แก๊ส LPG และแก๊ส NGV ถูกกำหนดให้อยู่ในระดับที่ต่ำกว่าราคาตลาดโลกได้นำไปสู่ปัญหาการลักลอบส่งออกไปยังประเทศเพื่อนบ้าน

ตารางที่ 7 แสดงให้เห็นงบดุลของกองทุนน้ำมันเชื้อเพลิงช่วงปี พ.ศ. 2548–2554 รัฐบาลพยายารักษาเสถียรภาพราคาน้ำมันระยะยาวโดยการกำหนดการเก็บเงินส่งเข้ากองทุนน้ำมันเชื้อเพลิงในช่วงปีที่ราคาน้ำมันโลกลดต่ำและทำการอุดหนุนเชื้อเพลิงเมื่อราคาเชื้อเพลิงในตลาดโลกมีระดับสูงเพื่อให้ราคาน้ำมันมีเสถียรภาพในระยะยาว และรายได้สุทธิของกองทุนน้ำมันเชื้อเพลิงมีความสมดุลในระยะยาว

ตารางที่ 7 งบการเงินกองทุนน้ำมันเชื้อเพลิง ปี พ.ศ. 2548 – 2554

ปีงบประมาณ	รายได้ (ล้านบาท)	การอุดหนุนพลังงาน (ล้านบาท)	กองทุนน้ำมันเช้อเพลิง (ล้านบาท)
2548	16,224	64,772	- 48,548
2549	42,032	8,296	33,735
2550	50,923	6,181	44,743
2551	21,657	5,929	15,728
2552	35,270	19,887	15,383
2553	37,645	31,303	6,342
2554	39,958	62,099	- 22,141

ที่มา: สถาบันการจัดการกองทุนน้ำมัน

วัตถุประสงค์ของกองทุนอนุรักษ์พลังงานคือการเก็บเงินเพิ่มจากผลิตภัณฑ์เชื้อเพลิงเป็นรายได้ส่งเข้ากองทุนอนุรักษ์พลังงานเพื่อนำไปใช้ในการอนุรักษ์พลังงาน หรือที่เรียกว่า ENCON FUND ตารางที่ 8 แสดงขนาดของกองทุน ENCON FUND ช่วงปี พ.ศ. 2550–2555 ในปี พ.ศ. 2555 กองทุน ENCON FUND มีเงินทั้งหมด 6,981 ล้านบาท มีข้อสังเกตุสองประการจากความสามารถทำให้มีการเก็บเงินเพิ่มเข้ากองทุนอนุรักษ์พลังงาน คือ ประการที่หนึ่ง ระดับการเก็บเงินเพิ่มอยู่ที่ 0.25 บาทต่อลิตรของเชื้อเพลิงทั้งหมดที่ไม่ความเชื่อมโยงกับระดับการปล่อยก๊าซเรือนกระจกจากผลิตภัณฑ์น้ำมันชนิดต่างๆ ดังนั้น การเก็บเงินส่งเข้ากองทุนอนุรักษ์พลังงานจึงไม่มีผลกระทบในเรื่องการส่งสัญญานทางราคาไปยังผู้ใช้เชื้อเพลิงชนิดต่างๆ อย่างไรก็ตามเมื่ออัตราการส่งเงินเข้ากองทุนอนุรักษ์พลังงานลดลงเป็น 0.07 บาทต่อลิตรสำหรับแก๊ส LPG มันได้แสดงให้เห็นถึงความตั้งใจในการสนุบสนุนการบริโภคเชื้อเพลิงประเภทแก๊ส LPG

ตารางที่ 8 กองทุนสนับสนุนการอนุรักษ์พลังงาน

ปีงบประมาณ	จำนวน (ล้านบาท)
2550	1,776
2551	7,810
2552	11,679
2553	5,327
2554	6,269
2555	6,981

ที่มา: กองทุนสนับสนุนการอนุรักษ์พลังงาน

ลักษณะที่สำคัญมากกว่านั้นของกองทุน ENCON FUND คือ กองทุนจะใช้เงินอย่างไร กิจกรรมสำคัญของการใช้จ่ายของกองทุนคือการสนับสนุนการวิจัยและพัฒนาในรูปพลังงานหมุนเวียน เช่น ก๊าซชีวมวล ก๊าซชีวภาพ ขยะ พลังน้ำขนาดเล็ก พลังงานลม และพลังงานแสงอาทิตย์ ประเทศไทยมีการมุ่งมั่นที่จะทำการเพิ่มพลังงานที่สะอาดโดยการเพิ่มสัดส่วนพลังงานหมุนเวียนต่อการบริโภคพลังงานไฟฟ้าจากทั้งหมดจากร้อยละ 5 เป็นร้อยละ 25 ในปี พ.ศ. 2563 โดยการทดแทนการผลิตไฟฟ้าจากลิกไนต์และเชื้อเพลิงฟอสซิล เป้าหมายสำคัญประการหนึ่งของแผนพัฒนาการผลิตไฟฟ้าคือการขยายประเภทของวัตถุดิบในการผลิตไฟฟ้าที่ใช้เชื้อเพลิงเป็นพลังงานหมุนเวียน เช่น ชีวมวล ก๊าซชีวภาพ ขยะ พลังน้ำขนาดเล็ก พลังงานลม และพลังงานแสงอาทิตย์ และลดการพึ่งพาเชื้อเพลิงฟอสซิล

สุดท้ายภาษีมูลค่าเพิ่ม (VAT) ที่กำหนดในผลิตภัณฑ์เชื้อเพลิงในอัตราร้อยละ 7-10 ขึ้นอยู่กับสภาวะเศรษฐกิจ ในปี พ.ศ. 2556 อัตราภาษีมูลค่าเพิ่มอยู่ที่ร้อยละ 7 เป้าหมายของภาษีมูลค่าเพิ่มคือการเพิ่มรายได้ของรัฐบาลกลางนั่นเอง

พลังงานหมุนเวียนและการอุดหนุนผ่านราคารับซื้อส่วนเพิ่ม(Adder Cost)

เนื่องจากนโยบายรัฐบาลที่มีเป้าหมายจะใช้พลังงานทดแทนและพลังงานทางเลือก เพื่อทดแทนการใช้เชื้อเพลิงฟอสซิล ให้ได้อย่างน้อยร้อยละ 25 ภายใน 10 ปี แผนพัฒนากำลังผลิตไฟฟ้าของประเทศ พ.ศ. 2555-2573 (ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 3) ของสำนักงานนโยบายและแผนพลังงาน กระทรวงพลังงาน จึงได้บรรจุโครงการโรงไฟฟ้าพลังงานหมุนเวียนใหม่ จำนวน 14,580.4 เมกะวัตต์ [2] เมื่อรวมกับกำลังผลิตในปัจจุบัน จำนวน 6,340.2 เมกะวัตต์ และหักออกด้วยกำลังผลิตที่หมดอายุ จำนวน 374.3 เมกะวัตต์ จะทำให้กำลังผลิตไฟฟ้าจากพลังงานหมุนเวียนรวมสุทธิ ณ สิ้นแผนฯ ในปี 2573 เท่ากับ 20,546.3 เมกะวัตต์ คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 29 ของกำลังผลิตไฟฟ้าทั้งระบบ แบ่งเป็นพลังงานหมุนเวียนในประเทศ 13,688.3 เมกะวัตต์ และพลังงานหมุนเวียนจากต่างประเทศ 6,858 เมกะวัตต์ ซึ่งถ้ารัฐบาลต้องการใช้พลังงานทางเลือกให้ได้อย่างน้อยร้อยละ 25 ภายใน 10 ปี (พ.ศ.2564) ก็แสดงว่า กฟผ. ต้องมีกำลังการผลิตไฟฟ้าพลังงานหมุนเวียนในปี พ.ศ. 2564 เท่ากับ 9,681.5 เมกะวัตต์ ซึ่งคำนวณจากการประมาณการความต้องการใช้ไฟฟ้าสูงสุดของประเทศ ในปี พ.ศ. 2564 เท่ากับ 38,726 เมกะวัตต์ (38,726 x 25% = 9,681.5) จึงทำให้แผนพัฒนากำลังผลิตไฟฟ้าของประเทศฉบับนี้ มีโครงการโรงไฟฟ้าพลังงานหมุนเวียนใหม่ ช่วงปี 2555-2564 ซึ่งจะสอดคล้องกับกรอบ

แผนพัฒนาพลังงานทดแทนและพลังงานทางเลือก 10 ปี ของกระทรวงพลังงานและแผนพลังงาน กระทรวงพลังงานดังตารางที่ 9.

ตารางที่ 9 โครงการโรงไฟฟ้าพลังงานหมุนเวียนใหม่ ช่วงปี พ.ศ. 2555 – 2564

รายการ	เชื้อเพลิง	กำลังผลิต(เมกะวัตต์)
1	พลังงานแสงอาทิตย์	1,806.40
2	พลังงานลม	1,774.30
3	พลังน้ำ(ในประเทศและรับซื้อจากต่างประเทศ)	3,061.40
4	ชีวมวล	2,378.70
5	ก๊าซชีวภาพ	22.10
6	ขยะ	334.50
รวม		9,377.40

ที่มา : แผนพัฒนากำลังผลิตไฟฟ้าของประเทศ พ.ศ. 2555-2573 (ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 3) สำนักงานนโยบายและแผนพลังงาน กระทรวงพลังงาน

ทำให้คณะกรรมการนโยบายพลังงานแห่งชาติ(กพช.)มีมติให้มีการรับซื้อไฟฟ้าจากผู้ผลิตไฟฟ้าขนาดเล็กมาก(VSPP) จากพลังงานหมุนเวียน และมีการกำหนดอัตราส่วนเพิ่มราคารับซื้อไฟฟ้า เพื่อจูงใจให้ผู้ผลิตอยากผลิตไฟฟ้าเพิ่มหรือขยายกิจการเพื่อขายไฟฟ้าให้กับ กฟผ./รัฐบาล ให้ได้ปริมาณเพียงพอตามเป้าหมายความต้องการไฟฟ้าที่ผลิตจากพลังงานหมุนเวียนร้อยละ 25 ภายใน 10 ปี โดยกำหนดอัตราส่วนเพิ่มรับซื้อไฟฟ้าสำหรับผู้ผลิตไฟฟ้าขนาดเล็กมากจากพลังงานหมุนเวียน (VSPP) ดังตารางที่ 10

ตารางที่ 10. อัตราส่วนเพิ่มรับซื้อไฟฟ้าสำหรับผู้ผลิตขนาดเล็กจากพลังงานหมุนเวียน (VSPP)

เชื้อเพลิง	ส่วนเพิ่มฯ(บาท/กิโลวัตต์-ชั่วโมง)	ระยะเวลาสนับสนุนนับจากวันCOD (ปี)
1.ชีวมวล		
(1) กำลังการผลิตติดตั้ง ≤ 1 MW	0.5	7
(2) กำลังการผลิตติดตั้ง > 1 MW	0.3	7
2.ก๊าซชีวภาพ		
(1) กำลังการผลิตติดตั้ง ≤ 1 MW	0.5	7
(2) กำลังการผลิตติดตั้ง > 1 MW	0.3	7
3.ขยะ		
(1) ระบบหมักหรือหลุมฝังกลบขยะ	2.5	7
(2) พลังงานความร้อน(Thermal Process)	3.5	7
4.พลังงานลม		
(1) กำลังการผลิตติดตั้ง ≤ 50 kW	4.5	10
(2) กำลังการผลิตติดตั้ง > 50 kW	3.5	10

เชื้อเพลิง	ส่วนเพิ่มฯ(บาท/กิโลวัตต์-ชั่วโมง)	ระยะเวลาสนับสนุนนับจากวันCOD (ปี)
5.พลังน้ำขนาดเล็ก		
(1) กำลังการผลิตติดตั้ง < 50 kW	1.5	7
(2) 50 kW ≤ กำลังการผลิตติดตั้ง < 200 kW	0.8	7
6.พลังงานแสงอาทิตย์	8.0	10

ที่มา : ประกาศการไฟฟ้านครหลวง ที่ ๖/๒๕๕๓ เรื่องการกำหนดส่วนเพิ่มราคารับซื้อไฟฟ้าสำหรับผู้ผลิตไฟฟ้าขนาดเล็กมากจากพลังงานหมุนเวียน ตามมติคณะกรรมการนโยบายพลังงานแห่งชาติ ๙ มี.ค. ๒๕๕๒

ซึ่งการประกาศอัตราส่วนเพิ่มรับซื้อไฟฟ้าตามตารางที่ 10 นี้ กลายมาเป็นปัญหาที่ว่า อัตราส่วนเพิ่มรับซื้อไฟฟ้าสำหรับผู้ผลิตขนาดเล็กจากพลังงานหมุนเวียน (VSPP) มีราคาไม่เท่ากันแต่ได้ไฟฟ้าเหมือนกันในปริมาณที่เท่ากัน (1 กิโลวัตต์-ชั่วโมง) ซึ่งผิดหลักสัญญาณราคา (Price signal) หรือกฎราคาเดียวทางเศรษฐศาสตร์ (The Law of One Price) กล่าวคือ กฟผ.ควรรับซื้อไฟฟ้าจากพลังงานหมุนเวียนในราคาที่เท่ากัน เพราะผู้ประกอบการผลิตไฟฟ้าออกมาเหมือนกัน ไม่ว่าผู้ผลิตจะใช้เชื้อเพลิงชนิดไหนในการผลิตก็ตาม กฟผ. ก็ควรประกาศราคาส่วนเพิ่มออกมาราคาเดียวเลย เช่น 4 บาทต่อกิโลวัตต์-ชั่วโมง แล้วให้ผู้ผลิตทำการแข่งขันและหาวิธีผลิต หาวิธีลดต้นทุนกันเอง เพื่อมาเสนอขายไฟฟ้าให้กับ กฟผ. ถ้าผู้ผลิตรายไหนต้นทุนส่วนเพิ่ม (MC) สูง สู้ราคาไม่ได้ ก็ควรไปเสนอขายที่อื่น หรือ ออกจากตลาดไป หรือไม่ก็เลิกกิจการไปและไปหากิจการอื่นที่ตนเองถนัดทำใหม่ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพมากที่สุด.

ซึ่งผู้ผลิตที่มี MC > 4 ขึ้นไปถือว่าไม่มีประสิทธิภาพ ก็ควรออกจากตลาดไปหรือหาตลาดอื่นแทน ส่วนผู้ที่ MC < 4 ก็จะขยายกิจการไปเรื่อยๆจน MC เขาเพิ่มสูงขึ้น จนใกล้จะถึง 4 บาทต่อกิโลวัตต์-ชั่วโมง ก็จะหยุด เพราะถ้าขยายกิจการหรือปรับปรุงไปอีก MC ก็จะสูงเกิน 4 บาทต่อกิโลวัตต์-ชั่วโมง ซึ่งสูงกว่าราคาขายหรือราคารับซื้อของ กฟผ. ในทำนองเดียวกันผู้ผลิตรายอื่นก็จะทำแบบนี้เช่นเดียวกัน ซึ่งจะเข้าหลักการ MC เท่ากัน คือ $MC_1 = MC_2 = \ldots\ldots MC_n$ = Max. Efficiency หรือหลัก Equimarginal Principle และการที่ กฟผ.ประกาศราคาส่วนเพิ่มรับซื้อราคาเดียวที่ 4 บาทต่อกิโลวัตต์-ชั่วโมง ราคานี้ก็จะกลายเป็น Price Signal ซึ่งไปส่งสัญญาณการผลิตที่ถูกต้องและมีประสิทธิภาพ

แต่สิ่งที่ กฟผ.ทำ กลับทำตรงกันข้ามคือ ไปบอกในลักษณะเชิงวิศวกรรมในลักษณะถ้าผู้ผลิตรายใดต้นทุนสูง กฟผ.ก็จะรับซื้อราคาสูง และผู้ผลิตรายใดต้นทุนต่ำก็จะรับซื้อราคาต่ำ ซึ่งไม่ถูกต้องและไม่เป็นธรรม เพราะซื้อราคาไม่เท่ากันรวมทั้งไม่มีประสิทธิภาพ ทำให้เกิดการสูญเสียสวัสดิการสังคม (DWL. & Welfare loss) เช่น บอกว่า

1) การผลิตไฟฟ้าจากเชื้อเพลิงชีวมวลต้นทุนต่ำ ก็จะรับซื้อราคาส่วนเพิ่มอีก 0.3 บาทต่อกิโลวัตต์-ชั่วโมง

2) การผลิตไฟฟ้าจากพลังงานแสงอาทิตย์ต้นทุนสูง ก็จะรับซื้อราคาส่วนเพิ่มอีก 8.0 บาทต่อกิโลวัตต์-ชั่วโมง การที่ กฟผ.มีวิธีการรับซื้อแบบนี้ ถ้าปีต่อๆไปผู้ผลิตที่ผลิตไฟฟ้าจากพลังงานแสงอาทิตย์บอกว่าต้นทุนการซื้อแผงโซล่าเซล์จากอเมริกา ราคาแพงขึ้น ทำให้ต้นทุนการผลิตไฟฟ้าเพิ่มขึ้นอีก 2 บาทต่อกิโลวัตต์-ชั่วโมง กฟผ. ก็ต้องเพิ่มราคารับซื้อส่วนเพิ่มเป็น 10.0 บาทต่อกิโลวัตต์-ชั่วโมง แบบนี้ตลอดไปเรื่อยๆ ซึ่งผิดหลักการทางเศรษฐศาสตร์และไม่มีประสิทธิภาพ

โดยแท้ที่จริงแล้ว กฟผ.ควรจะประกาศราคาส่วนเพิ่มรับซื้อไฟฟ้าเพียงราคาเดียวเลย เช่น 4 บาท/ต่อกิโลวัตต์-ชั่วโมง มันก็จะเป็น Price Signal ไปยังผู้ผลิตว่า เขาควรหาวิธีการผลิตไฟฟ้าจากพลังงานหมุนเวียนด้วยวิธีที่ถูกต้อง ถ้าเขาเห็นว่าการผลิตด้วยเชื้อเพลิงชีวมวล เช่น แกลบ ชานอ้อย ต้นทุนต่ำและได้กำไรมากหรือผลิตด้วยพลังน้ำขนาดเล็กต้นทุนต่ำและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมและได้กำไรมาก เขาก็จะผลิตจากชื้อเพลิงเหล่านี้ แต่ถ้าเขาเห็นว่าถ้าเขาผลิตจากพลังงานแสงอาทิตย์ต้นทุนสูงกว่าราคารับซื้อที่ กฟผ.กำหนดที่ 4 บาทต่อกิโลวัตต์-ชั่วโมง เขาก็จะไม่ผลิตให้เกิดความสูญเสียทางเศรษฐกิจ หรือที่เรียกว่า Dead Weigh Loss ซึ่งจาการประกาศราคาของ กฟผ. ทำให้เกิดผลตามมาดังนี้ คือ

1) อัตราส่วนเพิ่มรับซื้อไฟฟ้า ราคาไม่เท่ากัน
2) แต่ได้ไฟฟ้าเหมือนกันในปริมาณที่เท่ากัน(1 กิโลวัตต์-ชั่วโมง)
3) ผิดหลักสัญญาณราคา (Price signal) หรือกฎราคาเดียวทางเศรษฐศาสตร์
4) ผิดหลัก Equimarginal Principle
5) ไม่มีประสิทธิภาพทางเศรษฐศาสตร์
6) ไม่มีความเป็นธรรม

ซึ่งการใช้พลังงานหมุนเวียนในการผลิตไฟฟ้านี้ ก็ป็นการช่วยลดปริมาณคาร์บอนได้ในอีกทางหนึ่ง ถ้าใช้ถูกหลักสัญญาณราคาที่มีประสิทธภาพ เลือกใช้เทคโนโลยีในการผลิตให้ถูกต้อง เพราะว่าการที่เรานำพลังงานหมุนเวียนมาใช้ในการผลิตไฟฟ้าในเทคโนโลยีที่แตกต่างก็ส่งผลการกลายเป็นต้นทุนในการลดปริมาณคาร์บอนที่แตกต่างกันดังตารางที่ 11 Bandit Fungthammasarn and Other (2009) ได้แสดงให้เห็นว่า การลดปริมาณก๊าซ CO2 ในบางเทคโนโลยีต้องใช้ต้นทุนที่สูงมากเมื่อเปรียบเทียบกับเทคโนโลยีอื่นๆ เช่น ต้นทุนสุทธิในการลดก๊าซ CO2 โดยใช้เซลแสงอาทิตย์ (PV) และเทคโนโลยีลมมีต้นทุนที่สูงถึง 50,540 บาท และ 12,525 บาทต่อปริมาณ CO2 หนึ่งตัน ตามลำดับ แต่ต่างกับลดก๊าซ CO2 ด้วยเทคโนโลยีทางก๊าซชีวภาพ กลับมีกำไรสุทธิต่อสังคมที่ 96 บาทต่อปริมาณ CO2 หนึ่งตัน

ตารางที่ 11 ต้นทุนสุทธิของการลดก๊าซ CO2 (บาทต่อ tCO2)

ประเภทพลังงาน	บาทต่อ tCO2
ชีวมวล	2,500
ก๊าซชีวภาพ (รวม CH4)	-96
ขยะท้องที่ (MSW)	8,260
เซลแสงอาทิตย์ (PV)	50,540
ลม	12,525
พลังน้ำขนาดเล็ก	4,850
นิวเคลียร์	1,742

ที่มา: Bandit Fungthammasarn and others (2009).

5. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ประเทศไทยได้นำเอาแนวทางการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกไประบุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 เช่นเดียวกับแผนพลังงาน นอกจากนั้นก็ยังได้มีการวางแผนกลยุทธ์ในการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ โดยได้มีการนำเครื่องมือทางเศรษฐศาสร์มาช่วยในการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกเพื่อบรรลุเป้าหมายด้านสิ่งแวดล้อมและปรับสุงคมไทยไปสู่สังคมคาร์บอนต่ำ ในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2523 ประเทศไทยก็ได้นำภาษีสรรพสามิตมาใช้ และมีการปรับใช้กับเรื่องการปล่อยมลพิษและการผลิตที่เป็นมิตรกับสิ่งล้อมโดยผู้ที่สร้างมลพิษให้แก่สังคมจะต้องถูกลงโทษโดยการเสียภาษีสรรพสามิตในอัตราที่สูง แต่ในขณะเดียวกันผู้ที่สร้างสรรค์การผลิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมก็ให้รางวัลในรูปแบบการเสียภาษีสรรพสามิตในอัตราที่ต่ำ ซึ่งสามารถเห็นโดยทั่วไปได้แก่ น้ำมันเบนซินไร้สารตะกั่วกับน้ำมันเบนซินที่มีสารตะกั่ว รถยนต์มอเตอร์ไซค์สองจังหวะและสี่จังหวะ น้ำมันเบนซินกับแก๊สโซฮอล์ รวมทั้งการจัดตั้งกองทุนที่ให้ความสำคัญด้านการอนุรักษ์ เช่น การอนุรักษ์พลังงานและการปกป้องสิ่งแวดล้อม

ถึงยังไงก็แล้วแต่ ด้วยการที่ประเทศไทยเป็นประเทศที่กำลังพัตนาและคนยากจนยังมีอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งเศรษฐกิจของประเทศส่วนใหญ่ยังต้องพึ่งพาการส่งออกและการเกษตรกรรมและการผลิตในอุตสาหกรรม สิ่งที่ควรจะเป็นของประเทศไทยก็ควรที่จะดำเนินการคือ การหาวิธีในการผลิตที่ใช้ต้นทุนต่ำที่สุดและมีประสิทธิภาพมากที่สุดเพื่อประโยชน์ในด้านการสร้างผลตอบแทนที่เพิ่มมากขึ้นส่งผลต่อการ เพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน เพื่อนำผลตอบแทนเหล่านั้นกลับมาพัฒนาประเทศต่อไป ซึ่งการที่ประเทศไทยสามารถที่จะผลิตสินค้าได้ในต้นทุนที่ต่ำและมีประสิทธิภาพเช่นนี้ มันสามารถส่งผลสะท้อนไปถึงด้านสิ่งแวดล้อมในเรื่องการใช้วัตถุดิบที่มีประสิทธิภาพและใช้ในปริมาณที่เหมาะสมไม่มากเกินไป เช่น ภาคขนส่งใช้น้ำมันในปริมาณที่เหมาะสม ไม่ได้ใช้ในปริมาณมากเกินความจำเป็น ทำให้ต้นทุนในการผลิตลดต่ำลงและสามารถแข่งขันได้ เพราะต่างทราบกันดีว่าน้ำมันเป็นต้นทุนหลักที่ใช้ในการผลิตในเกือบทุกภาคส่วน กล่าวคือการที่เราลดปริมาณการใช้น้ำมันได้นั้นมันจะช่วยลดต้นทุนการผลิตได้มาก

จากการที่ไทยเราได้เข้าร่วมในการให้พันธสัญญากับนานาชาติในการที่จะช่วยลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกและอีกด้านหนึ่งที่ไทยเราต้องการที่จะลดปริมาณการปล่อยก๊าซคาร์บอนลงในอัตราร้อยละ 7 จากปี พ.ศ. 2548- 2563 นั้น อาจจะกล่าวได้ว่าการหาวิธีในการลดต้นทุนให้ต่ำสุดอย่างมีประสิทธิภาพ เช่น การลดปริมาณการใช้น้ำมันจะนำไปสู่การลดปริมาณคาร์บอนและลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกในอีกทางหนึ่ง ดังนั้น กองทุนน้ำมันที่มีอยู่ในประเทศไทย ก็เป็นส่วนหนึ่งในการช่วยในการบริหารจัดการการใช้น้ำมันสำหรับผู้ใช้รถยนต์และรถบรรทุกอื่นๆ อนึ่ง การที่กองทุนน้ำมันถูกเอาเข้าไปแทรกแซงด้านราคาให้กับเชื้อเพลิงบางประเภทโดยนำเงินชดเชยมาจากเชื้อเพลิงในอีกประเภทหนึ่งเป็นสิ่งไม่ถูกต้องและเป็นการบิดเบือนด้านราคาอย่างร้ายแรง เช่นการอุดหนุนน้ำมันดีเซลให้ราคาถูกอย่างมากกว่าที่ควรจะเป็น ก็เป็นการส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมผู้ใช้รถในการที่จะใช้รถโดยไม่ระมัดระวัง คือใช้อย่างฟุ่มเฟือยเพราะเห็นว่าราคาถูกมากเมื่อเทียบกับน้ำมันชนิดอื่น เมื่อมีการใช้น้ำมันดีเซลในปริมาณที่มาก ก็จะส่งผลต่อการปล่อยก๊าซคาร์บอนและก๊าซเรือนกระจกออกมาเป็นจำนวนมาก แต่ถ้าน้ำมันดีเซลมีราคาไม่ได้แตกต่างจากเชื้อเพลิงชนิดอื่น ก็คงจะทำให้ปริมาณการใช้น้ำมันคงจะไม่มากมายขนาดนี้ ดังนั้นการไม่เขาไปแทรกแซงและบิดเบือนราคาน้ำมันในกองทุนน้ำมันนั้น จะช่วยส่งผลไปสู่การลดภาวะเรือนกระจกและก๊าซคาร์บอนได้มากทีเดียว

อีกทางหนึ่งที่จะช่วยการลดปริมาณการปล่อยก๊าซเรือนกระจกได้นั่นก็คือ พลังงานหมุนเวียนที่ใช้ในการผลิตไฟฟ้า เพราะว่าการใช้พลังงานหมุนเวียนในการผลิตไฟฟ้าเป็นการช่วยลดปริมาณขยะอันเป็นตัวหลักสำคัญที่ก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมและเป็นตัวแพร่ก๊าซเรือนกระจกเป็นจำนวนมาก เพราะเชื้อเพลิงพลังงานหมุนเวียนพวกนี้ เช่น ชีวมวล ขยะต่างๆ ถ้านำมาใช้เผาไหม้ในการผลิตพลังงานไฟฟ้าก็จะเป็นการลดปริมาณขยะได้มากและเป็นประโยชน์ในการได้ไฟฟ้ามาใช้ตามบ้านเรือน แต่ขณะเดียวกันถ้าเราปล่อยขยะพวกนี้ทิ้งไปโดยเปล่าประโยชน์ก็จะกลายเป็นของเสียและมลพิษและเป็นตัวแพร่ก๊าซต่างๆที่เป็นพิษต่ออากาศไม่ว่าจะเป็นคาร์บอนไดออกไซค์ คาร์บอนมอนนอกไซค์ และอื่นๆอีกมาก อันจะส่งผลต่อการเพิ่มปริมาณคาร์บอนและเป็นการเพิ่มการปล่อยก๊าซเรือนกระจกให้กับประเทศไทยอย่างมากเลยทีเดียว เพราะในปัจจุบันปริมาณขยะในประเทศไทยต่อวันมีจำนวนหลายล้านตันและขาดการจัดการที่ดี ทำให้ปริมาณขยะเริ่มที่จะล้นมากขึ้นและไม่มีที่จะเก็บ

ถ้ารัฐบาลไทยมีการวางแผนในการจัดการด้านขยะที่ดีไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการแยกประเภทขยะและการหาพื้นที่ในการจัดเก็บดูแล รวมทั้งการมีนโยบายที่ดีและมีประสิทธิภาพในการสนับสนุนพลังงานหมุนเวียนเพื่อใช้ในการผลิตกระแสไฟฟ้า ก็จะเป็นสิ่งที่ดีมากในการลดปริมาณขยะและปริมาณก๊าซคาร์บอนและก๊าซเรือนกระจก แต่ทว่าหาเป็นเช่นนั้นไม่ เพราะว่าดังที่ได้กล่าวมาแล้วก่อนหน้านี้ว่า รัฐบาลได้มีการเข้ามาแทรกแซงในการให้การอุดหนุนด้านราคาในรูปแบบการกำหนดส่วนเพิ่มราคารับซื้อไฟฟ้าที่แตกต่างกัน (Adder Cost) โดยไม่เป็นไปตามหลักสัญญาณราคาที่ดีและมีประสิทธิภาพ เพราะรัฐบาลได้กำหนดส่วนเพิ่มราคารับซื้อไฟฟ้าที่แตกต่างกัน โดยให้ส่วนเพิ่มราคารับซื้อไฟฟ้าของลมและแสงอาทิตย์สูงถึง 4.5 และ 8.0 บาทต่อกิโลวัตต์-ชั่วโมง ตามลำดับ แต่กลับให้ส่วนเพิ่มราคารับซื้อไฟฟ้าของก๊าซชีวภาพและชีวมวลกับขยะในราคาที่ต่ำมากเพียง 0.5 กับ 2.5 บาทต่อกิโลวัตต์-ชั่วโมง ตามลำดับ ซึ่งการบิดเบือนราคาเช่นนี้ทำให้ไม่มีผู้อยากผลิตพลังงานไฟฟ้าด้วยขยะชีวมวลเพราะได้ราคาต่ำแต่จะหันไปผลิตด้วยพลังงานลมและแสงอาทิตย์แทนเพราะได้

ราคาที่สูง ซึ่งการบิดเบือนเช่นนี้มันจะทำให้ปริมาณเศษขยะและเศษชีวมวลไม่ได้ถูกนำมาใช้ประโยชน์และเป็นการสร้างภาระด้านมลพิษทางอากาศและขณะเดียวกันการหันมาผลิตไฟฟ้าด้วยเทคโนโลยีลมและแสงอาทิตย์จะต้องซื้ออุปกรณ์และเครื่องจักรจากต่างประเทศที่มีราคาแพง เป็นการใช้ต้นทุนที่สูงมากเกินความจำเป็น อันเป็นการเพิ่มการนำเข้าและเพิ่มการเสียเปรียบดุลการค้าให้กับต่างประเทศ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้กลายมาเป็นการสูญเสียประโยชน์สังคมเป็นจำนวนมาก (Welfare Loss) ในรูปแบบต้นทุนที่สูงและปริมาณก๊าซคาร์บอนและการแพร่ก๊าซเรือนกระจกยังคงเพิ่มสูงมากขึ้นจากปริมาณขยะที่เพิ่มขึ้น

ดังนั้นถ้ารัฐบาลหันมาปรับเปลี่ยนนโยบายการอุดหนุนด้านกำหนดส่วนเพิ่มราคารับซื้อไฟฟ้าในลักษณะสัญญาณราคาที่ถูกต้องและมีประสิทธิภาพ โดยอาจจะเพิ่มแรงจูงใจในการผลิตไฟฟ้าด้วยเชื้อเพลิงชีวมวลและขยะในอัตราส่วนเพิ่มราคารับซื้อไฟฟ้าอยู่ที่ 3.5 บาทต่อกิโลวัตต์-ชั่วโมง และลดอัตราส่วนเพิ่มราคารับซื้อไฟฟ้าของพลังงานลมและแสงอาทิตย์เป็น 4.0 บาทต่อกิโลวัตต์-ชั่วโมง ก็จะเป็นการจูงใจในการนำขยะและเศษชีวมวลมาใช้ในการผลิตไฟฟ้าและในขณะเดียวกันก็จะเป็นการลดการผลิตไฟฟ้าจากพลังงานแสงอาทิตย์และพลังงานลมและลดการนำเข้าอุปกรณ์และเครื่องจักรในการผลิต ทำให้ลดการเสียดุลการค้า ซึ่งสุดท้ายจะทำให้การแพร่ก๊าซเรือนกระจกลดลงจากปริมาณขยะที่ลดลง และนำไปสู่การกลายเป็นสังคมคาร์บอนต่ำ จากการใช้นโยบายที่ถูกต้องและมีประสิทธิภาพ รวมทั้งมีความมั่นคงด้านพลังงานไฟฟ้าที่ยั่งยืนจากการใช้การผลิตไฟฟ้าด้วยพลังงานหมุนเวียนที่เพิ่มขึ้นและการมากลายเป็นประเทศเศรษฐกิจสีเขียวตามสนธิสัญญาที่ให้ไว้กับนานาชาติ

สิ่งเหล่านี้ที่กล่าวมาทั้งหมดนั้น อาจจะสรุปได้ว่าการที่รัฐบาลนำเครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์มาใช้อย่างถูกต้อง ก็จะนำไปสู่การพัฒนาประเทศที่ยั่งยืนควบคู่ไปกับการเป็นประเทศเศรษฐกิจสีเขียวในการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกและกลายมาเป็นประเทศสังคมคาร์บอนต่ำที่พึงปรารถนา

6. อ้างอิง

Asian Development Bank. 2009. “Thailand abatement cost curve”, *The Economics of Climate Change in Southeast Asia: A Regional Review*, Manila.

Bandit Fungthammasarn and others. 2009. “A policy analysis on renewable energy: development, utilization and efficiency”, report submit to the Office of Energy Policy and Planning, Bangkok. June.

Bandit Limmeechokchai and others. 2009. “An evaluation of cost effectiveness of renewable energy and energy saving”, report submitted to the Thailand Research Fund, Bangkok.

Bureau of Tax Collection Standard and Development 2, Excise Department. 2012. “Income from Excise tax” on website http://bta.excise.go.th/income.php?menu_id=005 (on December 2012)

Climate Analysis Indicators Tool (CAIT), World Resources Institute from http://cait2.wri.org/wri/UNFCCCAnnexGHGEmission as of January 2014.

International Institute for Sustainable Development. 2013. “A Citizen’s Guide to Energy Subsidy in Thailand”, Manitoba, Canada.

Ministry of Energy. 2011. “Energy conservation plan: 20 year plan B.E 2554-2573”, Bangkok.

Ministry of Energy. 2012. “Renewable energy plan B.E. 2555-2564”, Bangkok.

Ministry of Energy. 2012. “Power development plan B.E. 2553 (revised)”, Bangkok.

Ministry of Natural Resources and Environment. 2013. “Draft master plan on climate change B.E.2556-2593”, Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning, Bangkok.

Ministry of Natural Resources and Environment. 2013. “The national strategy on climate change B.E.2550-2554”, Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning, Bangkok.

National Economic and Social Development Board. 2012. “11th Economic and Social Development Plan B.E.2555-2559”, Bangkok

Office of Natural Resources Policy and Planning. 2012. “The Environmental Management Plan B.E. 2555-2559”, Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning, Bangkok.

Rietbegen-McCracken and Abaza (eds). 2000. *Economic Instruments for Environmental Management*, Earthscan Publications, London.

ชุมชน ความเป็นส่วนตัว และการพัฒนาในยุคโลกาภิวัตน์

สมศักดิ์ สามัคคีธรรม[1]

บทคัดย่อ

บทความนี้ได้เสนอว่า “การพัฒนาที่ใช้ชุมชนเป็นฐาน” เป็นแนวคิดที่สำคัญมาก แต่ปัญหาคือ ความคิดว่าด้วย “ชุมชน” ยังมีความคลุมเครือ บทความนี้จึงต้องการแก้ปริศนาดังกล่าว โดยผ่านการศึกษาแนวคิดคลาสิก แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน และวิวาทะที่มีชื่อเสียงระหว่างแนวคิดชุมชนาธิปไตยกับแนวคิดเสรีนิยม ผลการศึกษาว่า “แนวคิดชุมชนาธิปไตยที่รับผิดชอบ” ที่เสนอโดย Amitai Etzioni และ “แนวคิดพื้นที่ที่อยู่ระหว่างเสรีนิยมและชุมชนาธิปไตย” ของ Kenneth A. Strike เป็นแนวคิดที่น่าสนใจและเป็นทางออกสำหรับเสริมสร้างชุมชนขนาดใหญ่ที่ประกอบด้วยชุมชนขนาดย่อย มีเอกภาพภายใต้ความแตกต่างหลากหลาย มีความใกล้ชิดควบคู่กับความเป็นตัวของตัวเอง และมีความเห็นอกเห็นใจต่อคนแปลกหน้า สำหรับการพัฒนาในยุคโลกาภิวัตน์จะต้องส่งเสริมระบอบการจัดการภาคีสาธารณะแบบใหม่ ที่มีภาวะผู้นำแบบรวมกลุ่ม อภิมหาเสวนา และการมีส่วนร่วมในระดับของการจัดการตนเอง

---

[1] รองศาสตราจารย์ ประจำคณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (NIDA) กรุงเทพมหานคร การเขียนบทความชิ้นนี้ ผู้เขียนได้รับความช่วยเหลือเกี่ยวกับการแนะนำและให้ยืมหนังสือและบทความหลายชิ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง รองศาสตราจารย์ ดร.พิชาย รัตนดิลก ณ ภูเก็ต และอาจารย์เชษฐา พวงหัตถ์ ซึ่งผู้เขียนขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

Community, Individuality and Development in the Globalization Era

Abstract

This article presents that “community-based development” is an important approach; but its problem is due to the vague concepts of community. As a result, this article aims to solve this problem through studying classical approaches, community culture approaches, and a polemic between communitarianism and liberalism. The study finds that Amitai Etzioni’s concept of ‘responsive communitarianism’ and Kenneth A. Strike’s concept of ‘the space between liberalism and communitarianism’ are interesting and become a way out of this problem through promoting a large-scale community of communities, diversity within unity, intimacy with individuality, and sympathy towards strangers. The study proposes that the development in the globalization era should be conducted with the promotion of the regime of new public governance, collective leaderships, megalogue, and participation in the level of self management.

Keywords: community-based development, communitarianism, collective leaderships, megalogue

1. เกริ่นนำ

แท้จริงแล้วแนวคิดว่าด้วย “การพัฒนาที่ใช้ชุมชนเป็นฐาน” (community-based development) มิใช่เป็นสิ่งใหม่ ดังจะเห็นว่าชาวบ้านในท้องถิ่นทั่วโลกต่างมีการดำเนินการมาเป็นเวลาช้านานแล้ว หากประเด็นดังกล่าวนี้เพิ่งได้รับความสนใจจากนักวิชาการและนักพัฒนาที่สังกัดสถาบันโลกบาลเมื่อประมาณ 20 ปีที่ผ่านมานี้ โดยมีสาเหตุสำคัญอย่างน้อย 2 ประการ คือ ประการแรก ความล้มเหลวของการพัฒนาที่ใช้รัฐเป็นศูนย์กลาง (state-centered development) ไม่ว่าจะเป็นรัฐในประเทศคอมมิวนิสต์ รัฐล้มเหลวในประเทศด้อยพัฒนาและกำลังพัฒนา และรัฐสวัสดิการในยุโรป ภายใต้บริบทดังกล่าวได้ทำให้นักวิชาการพยายามแสวงหาทางเลือกใหม่ในการพัฒนา และพบว่าการพัฒนาที่ใช้ชุมชนเป็นฐานน่าจะเป็นคำตอบที่สอดคล้องกับสถานการณ์ดังกล่าว อันนำไปสู่การกำหนดนโยบายเกี่ยวกับการพัฒนาทั้งในอาฟริกา เอเชีย และแนวคิดทางที่สาม (Third Way) ของรัฐบาลในอังกฤษ สหรัฐอเมริกา เยอรมัน ฝรั่งเศส สเปน และอิตาลี ในช่วงปลายทศวรรษ 1990 และต้นทศวรรษ 2000 (Martell, 2004; Goes, 2004) และประการที่สอง เกิดจากปัจจัยความเสี่ยงที่เพิ่มขึ้นอย่างมากภายใต้การแข่งขันอย่างรุนแรงในบริบทของการดำเนินนโยบายเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ (neo-liberalism) อันทำให้มีผู้พ่ายแพ้ได้รับบาดเจ็บจากการแข่งขันจำนวนไม่น้อย ซึ่งนักวิชาการแห่งองค์กรโลกบาลมองว่า “ชุมชนชนบท” เป็นแหล่งพักพิงสำคัญสำหรับเยียวยาผู้บาดเจ็บดังกล่าว ด้วยเหตุนี้องค์กรโลกบาลจึงพุ่งความสนใจไปที่ชุมชนชนบท สำหรับเป็น “ตาข่ายรองรับความปลอดภัยทางสังคม” (social safety nets – อ้างจาก สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2544)

อย่างไรก็ตาม ปัญหาสำคัญที่สุดประการหนึ่งในการพัฒนาทางสังคมก็คือ การทำงานภายใต้ความคลุมเครือ (ที่คิดว่าตนเองเข้าใจดีแล้ว) ไม่ว่าจะเป็นตัวคำว่า “การพัฒนา” (Craig, 2007) “การใช้ชุมชนเป็นฐาน” (Hale, 2004) “การมีส่วนร่วม” (Craig, 2007) หรือแม้แต่คำว่า “ทุนทางสังคม” (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2555) การยึดถือมโนทัศน์ที่คลุมเครือส่งผลให้การพัฒนาต้องประสบความล้มเหลวครั้งแล้วครั้งเล่า อาทิ นโยบายแก้ปัญหาความยากจนส่งผลให้มีความยากจนเพิ่มขึ้น การดำเนินกิจกรรมการมีส่วนร่วมที่ชาวบ้านร้องเรียนว่าเป็นปาหี่ หรือการสร้างชุมชนเข้มแข็งแต่ส่งผลให้เกิดความแตกแยก/กีดกันคนนอก เป็นต้น

คงปฏิเสธไม่ได้ว่า “ชุมชน” เป็นแนวคิดหนึ่งที่มีความคลุมเครือ อันส่งผลให้เกิดการถกเถียงในโลกวิชาการกันอย่างเผ็ดร้อนมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน บทความนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะไขปริศนาของคำว่า “ชุมชน” เพื่อตอบคำถามว่า “ชุมชนคืออะไร?” “การขยายตัวของระบบทุนนิยมสู่ท้องถิ่นที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบันนี้ ได้ส่งผลให้ชนบทล่มสลายลงเป็นจำนวนมาก แล้วทุกวันนี้ยังคงมีชุมชนหลงเหลือให้เป็นฐานของการพัฒนาอยู่อีกหรือไม่?” “ชุมชนมีความหมายเชิงบวกเท่านั้น โดยไม่มีความหมายเชิงลบปนเปื้อนอยู่เลยแม้แต่น้อย (ตามความเชื่อของนักวิชาการไทยส่วนใหญ่) อย่างนั้นจริงๆ หรือ?” โดยผู้เขียนมีความเชื่อว่าการให้ความกระจ่างแก่แนวคิดว่าด้วยชุมชน น่าจะเป็นสิ่งจำเป็นและจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อโลกวิชาการอยู่ไม่น้อย และในส่วนสุดท้ายจะได้เชื่อมโยงแนวคิดชุมชนเข้ากับแนวคิดว่าด้วยการพัฒนาในกระแสโลกาภิวัตน์ ตามลำดับ

2..ความทันสมัยกับการเสื่อมสลายของชุมชน

ทฤษฎีคลาสิกที่พัฒนาขึ้นในศตวรรษที่ 19 มักมองว่า การขยายตัวของระบบทุนนิยมจะก่อให้เกิดการกัดเซาะ/ทำลายชุมชนในเขตชนบทจนหมดสิ้น นอกจากนี้นักคิดต่างๆ มักมีความเชื่อว่า การพัฒนาสู่ความทันสมัยจะส่งผลให้ความสัมพันธ์แบบช่วยเหลือเกื้อกูลที่ดำรงอยู่ในชุมชนมาเป็นเวลาช้านานจะต้องเสื่อมสลายลงในที่สุด ในขณะที่สังคมสมัยใหม่ที่ผู้คนต่างแสวงหาประโยชน์ส่วนตน แล้งน้ำใจ และรักษาพื้นที่ของความเป็นส่วนตัวในระดับสูงกลับขยายตัวและเป็นสาเหตุสำคัญของปัญหาสังคมสมัยใหม่

Karl Marx (1818 – 1883) มองว่า ในสังคมก่อนทุนนิยม (pre-capitalist society) โดยทั่วไปเป็นสังคมที่มีลักษณะท้องถิ่น (localized) ที่เน้นผลิตมูลค่าการใช้ (use value) เพื่อตอบสนองต่อความต้องการใช้สอยและบริโภคของสมาชิกภายในชุมชนเป็นหลัก สังคมก่อนทุนนิยมเหล่านี้ได้เปลี่ยนไปเป็น “สังคมทุนนิยม” (capitalist society) ในศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมา อันเป็นสังคมที่เน้นผลิตมูลค่าเพื่อการแลกเปลี่ยน (exchange value) เป็นหลัก ทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างกลายเป็นสินค้า (commodification) แม้แต่ตัวแรงงานเองก็เป็นสินค้า อันทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมกลายเป็นความสัมพันธ์เชิงการแลกเปลี่ยนระหว่างสินค้า (commodity relations)[2] ก่อให้เกิดมายาภาพที่มองเห็นสินค้าสำเร็จรูป (เช่น ปากกา เสื้อ กางเกง) ว่าเป็นเพียง “สิ่งของ” แต่กลับมองไม่เห็น “พลังแรงงาน” (labour power) อันเป็น “สาระแท้จริง” (essence) ที่บรรจุอยู่ในเนื้อในของสินค้าและทำให้สินค้าปรากฏเป็นจริงขึ้นมาได้ กล่าวอีกแง่หนึ่งก็คือ ถ้าไม่มี “พลังแรงงาน” ก็จะไม่มีสินค้า (วัตถุดิบไม่สามารถเปลี่ยนรูปแปลงร่างเป็นสินค้าได้โดยตัวของมันเอง) มีแต่พลังแรงงานเท่านั้นที่ผลิตมูลค่าได้ เมื่อคนเรามองเห็นเพียงภาพปรากฏ (appearance) คือ “สินค้า” อันทำให้สินค้ากลายเป็นสิ่งลึกลับซ่อนเร้น (mysterious thing) และปรากฏให้เห็นได้ในรูปของความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งของกับสิ่งของเท่านั้น (fantastic form of a relation between things) โดยไม่ปรากฏพลังแรงงานอยู่ในนั้น Karl Marx เรียกสิ่งนี้ว่า ‘fetishism of commodity’ (Marx, 1979) โดยสินค้าทุกอย่างย่อมซื้อได้ด้วย “เงิน” ดังนั้นหากใครมีเงินมากก็จะสามารถซื้อสินค้ามาครอบครองได้มาก อันก่อให้เกิดจิตสำนึกที่มองว่า “เงินคือพระเจ้า” เนื่องจากสามารถบันดาลให้ได้มาซึ่งทุกสิ่งทุกอย่างตามต้องการ

---

[2] Karl Marx ได้วิเคราะห์ถึงสังคมก่อนทุนนิยมที่มีแรงยึดเหนี่ยวภายในอย่างสูง เป็นสังคมที่หยุดนิ่ง ขาดพลวัต อันทำให้มีการเปลี่ยนแปลงสู่สังคมทุนนิยมได้ยากยิ่ง หรือที่เขาเรียกว่า “สังคมแบบเอเชีย” ซึ่งนักวิชาการรุ่นหลังรู้จักกันเป็นอย่างดี คือ “วิถีการผลิตแบบเอเชีย” (Asiatic mode of production) โดยเขาเขียนไว้ในบทความที่ตีพิมพ์ใน “New York Daily Tribute” (ตีพิมพ์ในปี 1853) ลักษณะสำคัญของ “สังคมแบบเอเชีย” ได้แก่ ชุมชนที่ปราศจากกรรมสิทธิ์ในที่ดินส่วนบุคคล การทำเกษตรกรรมที่ใช้พลังน้ำอันทำให้ต้องพึ่งพิงรัฐทางด้านการชลประทาน รัฐมีขนาดใหญ่ เผด็จการ และมีอำนาจเข้มแข็ง ส่วนชุมชนมีระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง ภาคเกษตรกรรมเชื่อมโยงเป็นหนึ่งเดียวกับหัตถกรรม ด้วยแรงยึดเหนี่ยวภายในชุมชนที่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ส่งผลให้ “สังคมแบบเอเชีย” ผลิตซ้ำในรูปแบบเดิมมาเป็นเวลาช้านาน และไม่อาจเปลี่ยนไปสู่ระบบทุนนิยมได้ด้วยตัวเอง แนวคิดดังกล่าวนี้ได้รับความสนใจจากนักวิชาการตะวันตกในช่วงกลางทศวรรษ 1950s เป็นต้นมาอันเป็นผลมาจากการศึกษาของ Karl A. Wittfogel ส่วนในสังคมไทยให้ความสนใจต่อแนวคิดดังกล่าวนี้ในช่วงทศวรรษ 1980s เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เนื่องจากแนวคิด “สังคมแบบเอเชีย” มิใช่แนวคิดที่เป็นแกนกลางของ Marx ในขณะบทความนี้ซึ่งมีเนื้อที่จำกัดจึงไม่สามารถหยิบยกเอาแนวคิดดังกล่าวขึ้นมาพิจารณาในรายละเอียดได้

ในผลงานเรื่อง “Economic and Philosophical Manuscripts” Marx ได้วิเคราะห์ให้เห็นถึงปัญหา “ความแปลกแยก” (alienation) ในสังคมทุนนิยม เขาได้รับอิทธิพลจากมานุษยวิทยาที่มองว่า มนุษย์ดำรงอยู่อย่างมีเป้าหมาย (teleology) และเนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์สังคม ดังนั้นมนุษย์จึงมีเป้าหมายทั้งเพื่อ “การดำรงอยู่ทางเผ่าพันธุ์” (species being) และ “การดำรงอยู่ทางสังคม” (social being) อันสะท้อนจากความสามารถของมนุษย์ ในการใช้แรงงานอย่างมีเป้าหมาย เพื่อยกระดับการพัฒนาธรรมชาติของมนุษย์ภายใต้บริบทของการอยู่ร่วมกันในสังคม อย่างมิอาจแยกออกมาอยู่โดดเดี่ยวตามลำพังได้เลย

สำหรับ Marx แล้ว ถือว่ากระบวนการใช้แรงงาน (labour process) เป็นกระบวนการที่มนุษย์มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ผ่านการใช้แรงงานเพื่อนำธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ตามความต้องการของมนุษย์ ในแง่นี้จึงเห็นได้ชัดเจนว่ากระบวนการนี้เป็นการใช้แรงงานอย่างมีเป้าหมายเพื่อ “การดำรงอยู่ทางเผ่าพันธุ์” และ “การดำรงอยู่ทางสังคม” กิจกรรมดังกล่าวได้ก่อให้เกิดแบบวิถีการผลิตในแต่ละยุคสมัย ซึ่งแตกต่างกันไปตามระดับของพลังทางการผลิต การแบ่งงานกันทำ การครอบครองส่วนเกิน และการเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต โดย Marx วิเคราะห์ให้เห็นว่า ความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบทุนนิยมมีลักษณะ 3 ประการ คือ 1) การแยกผู้ผลิต (ชาวนา) ออกจากปัจจัยการผลิต (ที่ดิน) 2) การขยายตัวของนายทุนผู้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตและดำเนินการสะสมทุน และ 3) เกิดแรงงานรับจ้าง ผู้ไม่มีทรัพย์สินใดๆ นอกจากแรงงานที่ขายได้ โดยแรงงานรับจ้างจำต้องทำงานภายใต้การควบคุม/บงการของนายทุน และผลผลิตที่ออกมาจะตกเป็นของนายทุน การขูดรีดเกิดขึ้นตรงที่ มูลค่าที่แรงงานผลิตได้นั้น มีค่าสูงกว่า “มูลค่าแรงงาน” ที่แรงงานนำไปใช้ผลิตทดแทนขึ้นใหม่พลังแรงงานของตน ส่วนมูลค่าที่เกินกว่า “มูลค่าแรงงาน” เป็นส่วนที่นายทุนแย่งยึดเอาไป ซึ่งเรียกว่า “มูลค่าส่วนเกิน” (surplus value)

Marx ได้วิเคราะห์ให้เห็นว่ากรรมกรในระบบทุนนิยมตกอยู่ในสภาวะแปลกแยกถึง 4 รูปแบบ คือ: 1) แปลกแยกจากกระบวนการผลิต (alienation from his production process) เป็นสภาวะที่คนงานไม่มีอำนาจในการควบคุมการผลิต ซึ่งได้แก่ ปัจจัยการผลิตหรือเครื่องมือเครื่องใช้ วัตถุดิบ และลักษณะการใช้แรงงานของตน นอกจากนี้ยังมีการแบ่งงานกันทำอย่างละเอียด แบ่งแยกแรงงานสมองออกจากแรงงานกาย และแยกงานบริหารออกจากงานผลิต การเคลื่อนไหวของร่างกายเป็นไปตามจังหวะของเครื่องจักร ที่ควบคุมโดยนายทุน 2) แปลกแยกจากผลผลิต (alienation from the product of his labor) ผลผลิตที่เกิดจากน้ำพักน้ำแรงของคนงานกลับตกเป็นของนายทุน 3) แปลกแยกจากธรรมชาติของการดำรงอยู่ทางเผ่าพันธุ์ (alienation from his species being) กล่าวถึง แทนที่การผลิตจะรับใช้เพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง ในทางตรงข้ามคนงานมีเป้าหมายในการผลิตเพียงเพื่อแลกกับค่าจ้างเท่านั้น คนงานต้องทำงานด้วยความทุกข์ยากแสนเข็ญ/ผอมโซ ทำงานซ้ำซากจำเจวันแล้ววันเล่า ใช้แต่แรงกายโดยไม่ได้เพิ่มพูนทักษะ/ความรู้ รวมทั้งการผลิตที่ก่อให้เกิดการทำลายสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง และ 4) แปลกแยกจากผู้ผลิตอื่น (alienation from other men) เนื่องจากคนงานต่างมุ่งใช้แรงงานเพื่อค่าจ้าง โดยไม่สนใจคนงานอื่น จนเป็นลักษณะตัวใครตัวมัน แต่ละคนต่างตัดช่องน้อยแต่พอตัว การผลิตในระบบทุนนิยมจึงไม่มีเป้าหมายในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตเพื่อตอบสนองต่อความเป็นมนุษย์ทางเผ่าพันธุ์และทางสังคม คนงานผู้น่าสงสารต่างแยกตัวออกจากกันและใช้ชีวิตอย่างโดดเดี่ยว (atomization; Marx, 1974; Fromm, 1974: 98-99; Mandel and Novack, 1974: 22-23)

Emile Durkheim (1858 – 1916) ในผลงานที่มีชื่อเสียง “The Division of Labor in Society” เขาให้ความสนใจต่อ “การแบ่งงานกันทำ” ที่มีผลต่อ “โครงสร้างทางสังคม” โดยเขามองว่าสังคมในอดีตเป็นสังคมที่ยึดโยงกันด้วย “ความสมานฉันท์แบบกลไก” (mechanical solidarity) อันเป็นสังคมที่ไม่มีการแบ่งงานกันทำ แต่ละหน่วยทำงานหลายๆ อย่าง ดังนั้นแต่ละหน่วยจึงมีลักษณะคล้ายๆ กัน สมาชิกทุกๆ หน่วยต่างยึดถือหลักคุณธรรมร่วมกัน (common morality) อันทำให้เกิดจิตสำนึกร่วมกันทั้งสังคม (collective conscience) เมื่อสังคมเปลี่ยนไปสู่สังคมสมัยใหม่ ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างที่สำคัญ คือ การแบ่งงานกันทำตามความชำนาญเฉพาะด้าน แต่ละหน่วยต่างทำหน้าที่เฉพาะอย่าง อันทำให้เกิดการพึ่งพิงต่อกันและกัน สังคมสมัยใหม่ดังกล่าวถูกยึดโยงเข้าด้วยกันโดย “ความสมานฉันท์แบบอินทรียภาพ” (organic solidarity) กล่าวคือแต่ละหน่วยที่ทำงานเฉพาะด้านต่างไม่สามารถดำรงอยู่อย่างเป็นอิสระโดยไม่พึ่งพิงหน่วยอื่นๆ ได้ อันทำให้การดำรงอยู่ของหน่วยต่างๆ จะต้องขึ้นอยู่กับการทำหน้าที่ของหน่วยอื่นๆ ซึ่งลักษณะของการพึ่งพิงต่อกันเชิงหน้าที่ดังกล่าว โดยตัวมันเองได้ทำหน้าที่เป็นกลไกในการยึดโยงสังคมเข้าด้วยกัน ในขณะที่ “การยึดถือหลักคุณธรรมร่วมกัน” ซึ่งเป็นกลไกสำคัญของ “ความสมานฉันท์แบบกลไก” ในสังคมแบบดั้งเดิมค่อยๆ เสื่อมสลายลง โดยสังคมสมัยใหม่ที่มีการแบ่งงานกันทำเฉพาะด้าน จะทำให้สมาชิกของสังคมมีความเป็นปัจเจกชนนิยมอย่างเด่นชัดมากขึ้น (Moral Individualism – อ้างจาก Ritzer, 1988: 71-75; Ritzer and Goodman, 2005: 167-173; Giddens, 1985: 21-30)

Durkheim เชื่อว่าการแบ่งงานกันทำตามความชำนาญเฉพาะด้านในสังคมสมัยใหม่ โดยตัวมันเองทำหน้าที่เป็นกลไกในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางสังคม (social cohesion) ทดแทน “การยึดถือหลักคุณธรรมร่วม” ที่ต้องเสื่อมสลายลง อย่างไรก็ตาม “การแบ่งงานกันทำ” ทำหน้าที่ยึดโยงสังคมให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ไม่สนิท อันทำให้เกิดรอยแยกที่ปัจเจกชนเกิดความรู้สึกโดดเดี่ยวอ้างว้างในสังคมที่มีการแบ่งงานกันทำระดับสูง หรือที่เขาเรียกว่า “ (anomie) ซึ่งเป็น “ความเจ็บป่วยของสังคม” (pathology) ที่เกิดขึ้นในสังคมสมัยใหม่ ในผลงานเรื่อง “Suicide” Durkheim ได้วิเคราะห์ให้เห็นว่าสภาวะความเจ็บป่วยของสังคมสมัยใหม่อาจนำไปสู่การฆ่าตัวตาย 2 ประเภท (จากทั้งหมด 4 ประเภท) ได้แก่ ประเภทแรก การฆ่าตัวตายแบบ “egoistic suicide” ซึ่งเกิดขึ้นมากในสังคมที่สมาชิกขาดบูรณาการเข้ากับกลุ่มทางสังคมที่เขาเป็นสมาชิกอยู่ (low integration) อาทิ ในครอบครัวขนาดใหญ่สมาชิกจะมีสายใยความผูกพันที่เชื่อมโยงระหว่างกันอย่างใกล้ชิด (เช่น มีลูกหลายคน) อันทำให้อัตราการฆ่าตัวตายของผู้เป็นพ่อและแม่มีต่ำ ในขณะที่ครอบครัวขนาดเล็ก หรือครอบครัวที่ไม่มีลูก หรือคนโสดที่อยู่ตัวคนเดียว มีแนวโน้มที่จะมีอัตราการฆ่าตัวตายสูง เนื่องจากจะมีการบูรณาการภายในสังคมระดับต่ำกว่า อันทำให้ผู้คนขาดความรู้สึกร่วมระหว่างกัน ภายใต้สถานการณ์ดังกล่าว ปัจเจกชนต่างมุ่งแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวตามความปรารถนาของแต่ละคน แต่ความต้องการของคนภายใต้บริบทที่ขาดศีลธรรมมายับยั้งเป็นความต้องการไม่มีที่สิ้นสุด ซึ่งความไม่รู้จักพอดังกล่าวนำไปสู่ความคับข้องใจ จนกระทั่งนำไปสู่การฆ่าตัวตายในที่สุด การฆ่าตัวตายอีกประเภทหนึ่ง คือ “anomic suicide” ซึ่งเกิดขึ้นอันเนื่องมาจากสภาพสังคมที่กลไกบรรทัดฐานทางสังคมที่กำกับพฤติกรรมของสมาชิกตกอยู่ในสภาวะยุ่งเหยิง (low regulation) ซึ่งความยุ่งเหยิงดังกล่าวสามารถเกิดขึ้นได้ทั้งในช่วงที่เศรษฐกิจกำลังเติบโตอย่างรวดเร็วและในช่วงเศรษฐกิจตกต่ำ สภาวะไร้บรรทัดฐาน (anomie) เกิดจากความรู้สึกว่าตนเองไร้

รากและไร้บรรทัดฐานที่จะมายึดเหนี่ยว (moods of rootlessness and normlessness) อาทิ ในช่วงเศรษฐกิจตกต่ำส่งผลให้โรงงานปิดกิจการและกรรมกรตกงาน ทำให้กรรมกรหลุดพ้นจากโครงสร้างบรรทัดฐานที่ดำรงอยู่เดิม (ทั้งในที่ทำงานและในชุมชน) ก่อให้เกิดสภาวะอ้างว้าง/ไร้หลักยึดและนำไปสู่การฆ่าตัวตายในที่สุด ทำนองเดียวกัน ในช่วงเศรษฐกิจกำลังเติบโตอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้บุคคลที่กำลังประสบความสำเร็จเปลี่ยนงานไปสู่งานที่มีรายได้และความก้าวหน้าสูงขึ้น ย้ายถิ่นที่อยู่ใหม่ และบางคนเปลี่ยนคู่สมรสใหม่ แต่การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลให้โครงสร้างบรรทัดฐานของเขาตกอยู่ในสภาวะยุ่งเหยิง นำไปสู่สภาวะขาดหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ จนตัดสินใจฆ่าตัวตายในที่สุด (Ritzer, 1988: 80-82; Ritzer and Goodman, 174-179; Giddens, 1985: 44-48)

กล่าวโดยสรุป นักคิดคลาสิกในศตวรรษที่ 19 ส่วนใหญ่มองว่าชุมชนจะต้องถูกระบบทุนนิยมและความทันสมัยทำลายลงไปในที่สุด แต่การทำลายวิถีชีวิตแบบชุมชนได้ส่งผลให้เกิดปัญหาสังคมอย่างรุนแรง อาทิ สภาวะโดยเดี่ยวอ้างว้าง ความแปลกแยก มายาภาพของความสัมพันธ์เชิงการแลกเปลี่ยนสินค้าที่มองไม่เห็นคน ขาดหลักยึดเหนี่ยว ไร้ราก และการฆ่าตัวตาย กระนั้นก็ตาม นักคิดคลาสิกมองว่าปัญหาของสังคมสมัยใหม่นั้นสามารถแก้ไขได้ด้วยกลไกสมัยใหม่ ไม่มีนักคิดคลาสิกคนใดเสมอให้แก้ปัญหาสังคมโดยการกลับไปฟื้นฟูชุมชนแบบดั้งเดิมแต่ประการใด

3..การเป็นสมัยใหม่แบบอื่น (ที่มิใช่ตะวันตก): ฉัตรทิพย์ นาถสุภา

ผู้เขียนขอนำกลับเข้าสู่สังคมไทย ผ่านการพิจารณานักคิดเกี่ยวกับชุมชนผู้มีชื่อเสียง คือ “ฉัตรทิพย์ นาถสุภา”[3] ผลงานที่น่าสนใจยิ่งของฉัตรทิพย์ นาถสุภา เรื่อง “การเป็นสมัยใหม่ กับแนวคิดชุมชน” (2553) เป็นผลงานที่ฉัตรทิพย์ได้อธิบายถึงแนวคิดว่าด้วย “ชุมชน” ของตนอย่างละเอียด ทั้งแรงบันดาลใจในการศึกษา ฐานคติ และเบื้องหน้าเบื้องหลังของความคิดเกี่ยวกับชุมชนที่ท่านได้นำเสนอและยึดถือมาอย่างคงเส้นคงวาเป็นเวลายาวนาน โดยท่านได้กล่าวว่า การเข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่แบบตะวันตก (Modernity) ซึ่งเริ่มต้นมาตั้งแต่ศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมา นั้น ได้ก่อให้เกิดผลกระทบทางลบอย่างรุนแรงต่อประเทศต่างๆ เกินกว่าที่จะแบกรับภาระต้นทุนของการเข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่ดังกล่าวเอาไว้ได้ แต่ท่านมีความเห็นว่า เส้นทางเดินสู่ความเป็นสมัยใหม่มิได้มีเพียงแบบตะวันตกเส้นทางเดียว แต่กลับมีหลายเส้นทาง ในแง่นี้ท่านจึงเสนอให้ประเทศไทยเดินทางสู่ความทันสมัยในสไตร์แบบไทยๆ คือ การเข้าสู่ความทันสมัยโดยใช้ชุมชนเป็นตัวนำ

[3] นักวิชาการที่สนใจศึกษาชุมชนในประเทศไทยประกอบด้วยหลายกลุ่ม แต่กลุ่มที่มีความน่าสนใจ นอกจาก “สำนักฉัตรทิพย์” และ “นักคิดแนววัฒนธรรมชุมชน” (ที่ผู้เขียนจะได้กล่าวต่อไปอีก) ได้แก่ กลุ่มนักมานุษยวิทยาชาวอเมริกันที่สนใจศึกษาสังคมไทย โดยเริ่มต้นจาก Ruth Benedict (1943) ที่ศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมและบุคลิกภาพของไทย และต่อมาในปี พ.ศ. 2490 ได้มีโครงการศึกษาหมู่บ้านบางชันจาก Cornell University ที่มี Lauriston Sharp เป็นหัวหน้า ส่วนผู้ร่วมคณะประกอบด้วย Lucien M. Hanks, Kamol Janlekha, Konrad Kingshill และ William Skinner ซึ่งกลุ่มนี้โดยทั่วไปจะศึกษาชุมชนโดยการบรรยายสภาพชีวิตของสังคมชนบทด้านต่างๆ อย่างกว้างๆ อย่างไรก็ตามเนื่องจากบทความชิ้นนี้มีเนื้อที่จำกัดจึงยังไม่อาจนำแนวคิดว่าชุมชนของกลุ่มนี้มาพิจารณาได้โดยละเอียด (ผู้สนใจ สามารถหาอ่านได้ใน อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2555; ชยันต์ วรรธนะภูติ, 2523-24)

ความเป็นสมัยใหม่แบบตะวันตกประกอบด้วย 4 ด้าน (ฉัตรทิพย์, 2553: 8-17) กล่าวคือ 1) ด้านวัฒนธรรม ได้แก่ ความคิดในยุคแสงสว่างทางปัญญา (the Enlightenment) ได้แก่ การปฏิเสธสิ่งเหนือธรรมชาติและอำนาจของศาสนจักร พร้อมๆ กับหันมาเชื่อมั่นในตัวของมนุษย์เอง เชื่อในเหตุผล และการทดสอบด้วยประสบการณ์เชิงประจักษ์ 2) ด้านการเมือง ได้แก่ การก่อรูปของรัฐชาติสมัยใหม่ที่เน้นอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดน 3) ด้านเศรษฐกิจ คือ การขยายตัวของระบบทุนนิยม โดยผ่านการปฏิวัติทางการค้า (commercial revolution) ในศตวรรษที่ 16-18 และต่อเนื่องด้วยการปฏิวัติอุตสาหกรรม (industrial revolution) ในช่วงปลายศตวรรษที่ 18 – 19 และ 4) ด้านสังคม คือ การเปลี่ยนแปลงจากความสัมพันธ์แบบส่วนตัว/ปฐมภูมิ (primary relationships) ไปเป็นความสัมพันธ์ตามสัญญา/ทุติยภูมิ (secondary relationships) อย่างไรก็ตาม ความเป็นสมัยใหม่แบบตะวันตกแม้มีจุดแข็งทางด้านวิทยาศาตร์ เทคโนโลยี และประชาธิปไตย แต่มันส่งผลกระทบทางลบต่อสังคมอย่างมาก อาทิ ก่อให้เกิดการเบียดขับวิถีชีวิตแบบชุมชน ทำให้ชุมชนล่มสลาย พร้อมๆ กับแทนที่ด้วยความเป็นปัจเจกชนแบบสุดโต่ง เน้นผลประโยชน์ที่วางอยู่บนเหตุผลเชิงเครื่องมือมากเกินไป ขาดความรู้สึกเห็นอกเห็นใจผู้อื่น ไร้น้ำใจ ความผูกพันแบบเครือญาติล่มสลาย และนำไปสู่การทำลายสิ่งแวดล้อมลงอย่างมาก

ฉัตรทิพย์ (2553: 45-46) มองว่าเราสามารถเลือกเส้นทางเดินสู่ความเป็นสมัยใหม่ที่เป็นของเราเองได้ โดยจะต้องกล้าหาญที่จะปฏิเสธความเป็นสมัยใหม่แบบตะวันตกอย่างจริงจัง เขากล่าวไว้ดังนี้:

> *...การก้าวข้ามการทันสมัย จะต้องปฏิเสธระบบสมัยใหม่แบบตะวันตกอย่างสิ้นเชิงก่อน คือ ปฏิเสธทั้งระบบ ซึ่งขั้นตอนนี้ยากมาก แล้วกลับไปเริ่มต้นที่ระบบอีกระบบหนึ่ง แล้วศึกษาและสร้างจากระบบใหม่นั้นขึ้นมา ข้อสรุปนี้ทำให้ข้าพเจ้าพัฒนาแนวคิดชุมชนขึ้นอีกขั้นหนึ่ง คือ เห็นการดำรงอยู่และศักยภาพของระบบชุมชนในสังคมไทยชัดเจนขึ้น เข้าใจชัดว่าที่เดิมเราแทบไม่เห็นระบบพื้นถิ่นหรือระบบชุมชน เพราะแนวคิดและวิทยาการตะวันตกพร่ำสอนเราว่าระบบสมัยใหม่มีระบบเดียว มีรูปแบบเดียว คือระบบตะวันตก ... การก้าวข้ามการทันสมัยกระตุกให้เรารู้ตัวว่าเราจะไม่มีทางก้าวข้ามการทันสมัยแบบตะวันตกได้เลย ถ้าเราไม่ปฏิเสธระบบสมัยใหม่แบบตะวันตกทั้งระบบก่อน ทันทีที่เรากล้าอย่างนั้นเราจึงจะมองเห็นระบบพื้นเมืองหรือระบบชุมชนชัด ... (ซึ่ง) ไม่ใช่เส้นทางสู่ความล้าหลังหรือป่าเถื่อนอย่างที่วิชาการตะวันตกสอนเรามา แต่คือแนวทางสู่การทันสมัยอีกแบบหนึ่งที่เป็นของเราเอง ... โดยการประกอบสังคมสมัยใหม่แบบที่เหมาะสมและเราชอบของเราเอง สลัดหลุดจากการครอบงำทางความคิด... ทำให้เรามีจินตนาการได้ถึงสังคมแบบชุมชนที่เป็นสมัยใหม่ ระบบชุมชนจะเป็นตัวตั้ง แล้วเราเลือกองค์ประกอบที่เราปรารถนาและเป็นจริงได้ในสังคมของเรา บางองค์ประกอบอาจมาจากระบบตะวันตกสมัยใหม่ บางองค์ประกอบก็อาจมาจากระบบอื่น และเราประกอบส่วนต่างๆ นี้เข้าด้วยกันในสัดส่วนและในแบบที่เราต้องการ ... แนวคิดชุมชนที่ข้าพเจ้าเสนอพัฒนาขึ้นอีกขั้น*

> *หนึ่ง คือ สามารถนำสู่สังคมสมัยใหม่อย่างสอดคล้อง ระหว่างอดีต ปัจจุบัน และอนาคต อีกทั้งเป็นระบบสมัยใหม่ในทุกมิติ* (2553: 46)

ฉัตรทิพย์ มองว่าคนเรามีอิสระที่จะเลือกเส้นทางการเข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่ได้เองตามที่ต้องการ โดยสามารถเลือกระบบทุนนิยม (ที่ทำให้เศรษฐกิจมีความรุ่งเรือง) ให้เข้ามาอยู่ร่วมกันชุมชน (ที่ผู้คนมีความเอื้ออาทรต่อกัน) ได้ "*ทุนนิยมกลายเป็นสถาบันหนึ่งในระบบชุมชน สองระบบเหลือเพียงระบบเดียว คือ ระบบชุมชนสมัยใหม่*" (2553: 46)

> *... เมื่อคิดถึงชุมชน เราสามารถโยงได้ถึงการเป็นสมัยใหม่ที่เป็นแบบของเราเอง ... คือ ชุมชนแบบสมัยใหม่ ... เราสามารถมีรูปแบบสังคมที่ทั้งเจริญทางเศรษฐกิจและดำรงวัฒนธรรมชุมชนของเราเอง ... สำหรับสังคมไทยเรื่องปัญหาการเป็นสมัยใหม่กับเรื่องแนวคิดชุมชนเป็นเรื่องเดียวกัน ทั้งสองเรื่องนี้ตอบปัญหาซึ่งกันและกัน ... (คือ) ให้ไทยเจริญทางวัตถุ แต่รักษาไว้ซึ่งความผูกพันในครอบครัว เครือญาติ และความมีน้ำใจในชุมชน* (2553: 46-47)

สำหรับเส้นทาง "ชุมชนแบบสมัยใหม่" อันเป็นทางเลือกในการพัฒนาสู่ความเป็นสมัยใหม่ของสังคมไทยนั้น ฉัตรทิพย์ได้อธิบายไว้ดังนี้

> *ลักษณะพิเศษของสังคมไทยที่ ณ ระดับท้องถิ่นมีความเป็นชุมชนเข้มข้น และ ณ ระดับส่วนกลาง รัฐและวัฒนธรรมจารีตมีความเข้มแข็ง ทำให้การเดินเส้นทางชุมชนสู่การเป็นสมัยใหม่ควรเน้น ณ ระดับสังคมท้องถิ่น ทำให้สังคมระดับท้องถิ่นเป็นสังคมสมัยใหม่แบบชุมชนก่อน แล้วถักทอทำเครือข่ายกันขึ้นเป็นสังคมไทยส่วนกลาง สำหรับสังคมไทย ชุมชนและวัฒนธรรมชุมชนมีความเข้มแข็งที่สุด ณ ระดับท้องถิ่น จึงควรใช้ความเข้มแข็งนี้เป็นจุดเริ่มสร้างสังคมไทยสมัยใหม่ (2553: 174)*
>
> *เส้นทางประเทศไทยสู่การเป็นสมัยใหม่แนววัฒนธรรมชุมชน หมายความว่าชาวบ้านสามัญ ... เป็นผู้มีเกียรติและศักดิ์ศรี ... สังเคราะห์และยกระดับวัฒนธรรมพื้นบ้านขึ้นเป็นแกนกลางของวัฒนธรรมแห่งชาติ เช่น ความมีน้ำใจ ความเป็นชุมชน ความเข้มข้นของเครือญาติ ความประณีตสุนทรีย์ สังคมอุดมธรรม ความอยู่เย็นเป็นสุข รวมทั้งให้ความสำคัญแก่การศึกษาที่ชาวบ้านจะฟื้นประวัติศาสตร์ จิตสำนึก และคุณค่าของเขา (เรา) และรับส่วนที่ก้าวหน้าจากโลกภายนอกมาต่อยอดวัฒนธรรมชุมชนอย่างเลือกสรร (2553: 177)*

งานของฉัตรทิพย์ นาถสุภา ที่กล่าวมาข้างต้น เป็นผลงานที่มีคุณค่าอย่างยิ่ง กระนั้นก็ตาม มีข้อควรแก่การวิจารณ์ดังต่อไปนี้ ประการแรก ฉัตรทิพย์มิได้ให้การอรรถาธิบายเกี่ยวกับลักษณะของชุมชนเอาไว้อย่างชัดเจน และไม่ได้แยกแยะว่าชุมชนในอดีตแตกต่างจากปัจจุบันอย่างไร และไม่ได้อธิบายถึงความเหมือนความต่างระหว่างชุมชนชนบทในปัจจุบัน (ที่ตกอยู่ในสภาวะวิกฤติและกำลังแตกสลายด้วยเหตุที่ชาวบ้านเป็นหนี้เป็นสิน-ขายที่ดิน-อพยพเข้ามาทำงานในนิคมอุตสาหกรรม) กับชุมชนแบบสมัยใหม่ (ที่ฉัตรทิพย์มองว่าเป็นชุมชนที่มี

ความเจริญทางเศรษฐกิจ พร้อมๆ กับมีการช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างกันอย่างสูง) ประการที่สอง ฉัตรทิพย์มองว่าสามารถนำระบบทุนนิยมมาผนวกรวมกับชุมชนนิยม (เครือญาติเข้มข้นที่ถักทอด้วยน้ำใจที่มีต่อกัน) กลายเป็นระบบเดียวที่ทำงานประสานเข้าเป็นเนื้อเดียวกันได้โดยง่าย โดยฉัตรทิพย์มิได้พิจารณาว่าสองระบบนี้มีตรรกะไม่ลงรอยกัน จะสามารถนำมารวมเข้าด้วยกันได้อย่างไร หรือจะต้องมีการปรับแต่ละระบบอย่างไรบ้างก่อนที่จะนำมารวมกันได้ และประการสุดท้าย แนวคิดของฉัตรทิพย์ตกอยู่ในวังวนของปัญหา เจตจำนงนิยม (voluntarism) ที่มองว่าคนเรามีเจตจำนงอิสระและสามารถกำหนดสรรพสิ่งได้ตามต้องการ โดยไม่จำเป็นต้องพิจารณาถึงอุปสรรคทางด้านโครงสร้างต่างๆ แต่ประการใด

4.แนวคิดชุมชนนิยมแบบโรแมนติก: การต้อนชุมชนเข้าสู่มุมมืด

ปัญหาประการสำคัญของ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา คือ แนวคิดของท่านมีลักษณะ “ชุมชนนิยมแบบโรแมนติก” กล่าวคือ ท่านมองว่าวัฒนธรรมชุมชนเป็นสิ่งที่ดีงาม ซึ่งสะท้อนให้เห็นได้จากความสัมพันธ์ภายในชุมชนที่ประกอบด้วยความเอื้ออาทร ช่วยเหลือเกื้อกูลต่อกัน จริงใจ ยึดมั่นในหลักคุณธรรม ดังคำกล่าวของท่านต่อไปนี้:

> *ข้าพเจ้าใช้เวลา 6 ปี พ.ศ. 2521 – 2526 เดินทางไปสัมภาษณ์ชาวบ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่ ณ กว่า 200 หมู่บ้านทั่วประเทศร่วมกับนักศึกษาปริญญาโท เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ชาวนาไทย การวิจัยครั้งนั้นสำคัญที่สุดในชีวิตวิชาการของข้าพเจ้า เปลี่ยนความคิดข้าพเจ้า จากมุมมองของรัฐและทุนนิยม เป็นมุมมองชาวบ้าน จากที่เคยมองชาวบ้านเป็นตัวปัญหา เป็นผู้ล้าหลังเหนี่ยวรั้งการพัฒนา เปลี่ยนเป็นมองว่า ชาวบ้านเป็นผู้พยายามพึ่งตนเองเลี้ยงตัวเองได้ เป็นผู้รักษาวัฒนธรรมไทยและจิตใจของผู้คนที่ดีงาม คิดความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ความรักในสันติ และความรื่นเริงกระตือรือร้นเอาไว้เป็นตัวของตัวเอง มีศักดิ์ศรี มุมมองนี้ทำให้ข้าพเจ้าเห็นความสำคัญของสถาบันชุมชนหมู่บ้าน ซึ่งคือองค์กรพื้นฐานทางสังคมของชาวบ้าน ณ ระดับชาวบ้าน และในประวัติศาสตร์ไทยแล้วมีลักษณะพิเศษ คือ เป็นองค์กรที่มีความเป็นชุมชนเข้มข้น ... ทฤษฎีระบบชุมชนหมู่บ้านของข้าพเจ้านี้ สอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งคณะนักพัฒนาเอกชน ... เป็นผู้นำเสนออยู่ก่อนแล้วในขณะนั้น (2553: 40-41)*

แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนที่ฉัตรทิพย์อ้างถึงข้างต้น ก่อรูปขึ้นในช่วงต้นทศวรรษ 2520 โดยนักคิดสำคัญส่วนใหญ่เป็นนักพัฒนาเอกชน อาทิ บำรุง บุญปัญญา (นามปากกา “บุญเพรง บ้านบางพูน”, 2527) อภิชาต ทองอยู่ (2528, 2529) และเสรี พงศ์พิศ (2529) เป็นต้น แนวคิดดังกล่าวนี้มองว่า ชุมชนในชนบทมีระบบเศรษฐกิจแบบเพียงพอในตัวเอง แต่ละครัวเรือนต่างผลิตเพื่อกินเพื่อใช้เป็นหลัก โดยการปลูกพืชผลและเลี้ยงสัตว์หลายๆ อย่างเพื่อมุ่งตอบสนองต่อความต้องการบริโภคภายในครัวเรือนเป็นสำคัญ ภายในชุมชนมีความสัมพันธ์แบบถ้อยทีถ้อยอาศัย เต็มไปด้วยความจริงใจและช่วยเหลือเกื้อกูลต่อกัน ไม่ละโมบ ยึดมั่นในพระพุทธศาสนา

รวมทั้งสามารถอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างกลมกลืน โดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม แนวคิดของฉัตรทิพย์อยู่ในแนวเดียวกับแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนดังกล่าวนี้ด้วย

> *แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนไม่เป็นแต่เพียงการชี้แนวทางการพัฒนา ไม่ใช่เรื่องของเฉพาะช่วงระยะการพัฒนา ไม่ใช่เพียงการชี้ว่าควรพัฒนาแนวทางชุมชน แต่ชี้ว่าชุมชนเป็นระบบซึ่งเป็นแกนกลางของสังคมไทย วัฒนธรรมชุมชนเป็นแกนกลางของวัฒนธรรมไทย โดยพื้นฐานสังคมไทยเป็นสังคมแบบชุมชน ไม่ใช่แบบทุนนิยม แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนเป็นทฤษฎีซึ่งอธิบายระบบและทางเดินของระบบอันเป็นแกนกลางของสังคมและวัฒนธรรมไทย ควรเข้าใจชุมชนและวัฒนธรรมชุมชนในฐานะที่เป็นองค์รวม เป็นหนึ่งระบบ ... เส้นทางที่เสนอโดยแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนเป็นเส้นทางที่ชอบธรรม เพราะเป็นเส้นทางของประชาชนชาวไทย ให้ประโยชน์เต็มที่แก่ชาวบ้านพื้นเมืองและเป็นเส้นทางของผู้คนส่วนข้างมากที่สุดในประเทศไทย ... ไม่ใช่เป็นเพียงความเพ้อฝันของกลุ่มนักพัฒนาเอกชน ... สิ่งที่คณะนักวิชาการได้เข้ามาช่วยคณะนักพัฒนาเอกชน คือค้นคว้าวิจัยพบว่า สังคมไทยมีระบบชุมชนและระบบวัฒนธรรมชุมชนเป็นแกนกลาง สิ่งนี้เป็นจริงทั้งในอดีต ปัจจุบัน จะเป็นอย่างนั้นและควรเป็นอย่างนั้นต่อไปในอนาคต (2553: 157-58)*

แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน เป็นแนวคิดแบบโรแมนติกซึ่งมีจุดอ่อนสำคัญหลายประการ กล่าวคือ แนวคิดนี้มองว่าสังคมไทยในปัจจุบันนี้ ยังคงมีชุมชนในชนบทเป็นแกนกลางซึ่งไม่แตกต่างไปจากในอดีต จุดอ่อนของแนวคิดเช่นนี้ก็คือ เป็นแนวคิดที่ขัดแย้งกับข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์ที่พบว่า การพัฒนาของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดในปัจจุบันนี้ ได้ส่งผลให้สังคมในชนบทไทยเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนในชนบทล่มสลายลงเนื่องจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยว สภาวะหนี้สินล้นพ้นตัว การสูญเสียที่ดินทำกิน และการอพยพเข้าสู่เมืองเพื่อทำงานรับจ้าง จนอาจกล่าวได้ว่าสังคมไทยในปัจจุบันนี้เสื่อมโทรมลงอย่างมากจนไม่น่าจะกล่าวได้อีกต่อไปว่า “ยังคงมีชุมชนในชนบทเป็นแกนกลาง” ประการที่สอง แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนมองชนบทว่ามีรูปแบบการใช้ชีวิตที่เรียบง่าย สงบ ร่มเย็น และมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างสูง ทัศนะดังกล่าวกลายเป็นมายาภาพที่ทำให้มองข้ามสภาพของสังคมชนบทในความเป็นจริงที่มีความแตกต่างทางเศรษฐกิจ การขูดรีด ความขัดแย้ง และการทำลายทรัพยากรในรูปของการบุกรุกป่าอย่างรุนแรง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในช่วงทศวรรษ 2530 – 2540 ความขัดแย้งเกี่ยวกับการแย่งชิงทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ได้ปะทุขึ้นอย่างรุนแรงจนนำไปสู่การไล่ที่ชาวบ้าน และการเดินขบวนประท้วงที่ขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2538; 2539; 2541) ซึ่งภายใต้บริบทดังกล่าว แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนอันสุดแสนโรแมนติกไม่สามารถให้คำตอบได้ จนส่งผลให้แนวคิดนี้หมดความนิยมลง พร้อมๆ กับนักเคลื่อนไหวทางสังคมและนักวิชาการได้หันไปให้ความสนใจต่อ “แนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมือง” ที่ให้ความสนใจเกี่ยวกับความขัดแย้งเชิงอำนาจและการเคลื่อนไหวเรื่อง “สิทธิชุมชน” มากขึ้นอย่างเด่นชัด

5.การนำชุมชนออกจากมุมมืด: ข้อวิพากษ์จาก Liberalism

ผู้เขียนขอนำผู้อ่านไปสู่โลกวิชาการในตะวันตกอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งจะพบว่าแม้สังคมตะวันตกจะมีระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมมาเป็นเวลาหลายร้อยปีแล้วก็ตาม แต่แท้จริงแล้วสังคมตะวันตกให้ความสนใจต่อแนวคิด “ชุมชน” มาโดยตลอด จนกระทั่งเกิดเป็นตำนานในการวิวาทะ (polemic) กันอย่างยืดเยื้อและได้รับความสนใจอย่างกว้างขวาง ระหว่างแนวคิดเสรีนิยม (liberalism) กับ แนวคิดชุมชนาธิปไตย (communitarianism) ในช่วงทศวรรษ 1980 เป็นต้นมา

นักคิดเสรีนิยมที่สำคัญได้แก่ Thomas Hobbes, John Locke, Jean-Jacques Rousseau, John Stuart Mill, Joel Feinberg, Stanley Benn, John Rawls เป็นต้น แนวคิดนี้ยึดถือใน “หลักเสรีภาพในระดับรากฐาน” (fundamental liberal principle) โดยมองว่า มนุษย์ในสภาวะธรรมชาติอยู่ในสถานะที่มีเสรีภาพอย่างสมบูรณ์ (a state of perfect freedom) กล่าวคือ แต่ละคนสามารถที่จะเลือกและกระทำในสิ่งที่ตนคิดว่าเหมาะสม โดยปราศจากแรงบีบบังคับ/บีบคั้นจากบุคคลอื่น สำหรับสิ่งที่จะมาจำกัดเสรีภาพของพลเมืองก็คือ “สิทธิอำนาจทางการเมือง” อันประกอบด้วย อำนาจรัฐและกฎหมาย ซึ่งนักคิดเสรีนิยมมองว่าจะต้องมีความชอบธรรมและเป็นที่ยอมรับจากพลเมือง รัฐและกฎหมายในทัศนะของฝ่ายเสรีนิยมควรมีขอบเขตของอำนาจไม่มากนัก รัฐที่ดีจะต้องมีอำนาจที่จำกัดและมีการใช้อำนาจอย่างชอบธรรม ภารกิจพื้นฐานของรัฐบาลก็คือการป้องกันพลเมืองให้ได้รับสิทธิและเสรีภาพอย่างเสมอภาค แนวคิดนี้มักจะไม่ให้ความสนใจต่อชุมชนและมองชุมชนในเชิงลบ เนื่องจากความผูกพันอันเหนียวแน่นภายในชุมชนจะส่งผลให้ชุมชนเข้ามารุกล้ำ/ก้าวก่ายปริมณฑลอันเป็นส่วนตัวของบุคคล อาทิ John Stuart Mill ซึ่งให้ความสำคัญต่อคุณค่าของ “ความเป็นตัวของตัวเอง” (individuality) อย่างสูง เนื่องจาก “ความเป็นตัวของตัวเอง” เป็นที่มาของความคิดริเริ่มใหม่ๆ ความคิดสร้างสรรค์ และความก้าวหน้า อันตรงข้ามกับประเพณีนิยมและชุมชนนิยมที่มุ่งเน้นให้สมาชิกคล้อยตาม/ปฏิบัติตาม ห้ามออกนอกกรอบ (Mill, 1963) กล่าวโดยสรุป แนวคิดเสรีนิยมจึงเปิดพื้นที่กว้างให้แก่เสรีภาพของปัจเจกชน ภายใต้รัฐและกฎหมายที่มีความชอบธรรมและมีบทบาทจำกัด

วิวาทะระหว่างแนวคิดเสรีนิยมกับชุมชนาธิปไตยเริ่มต้นขึ้นจากการตีพิมพ์ผลงานเรื่อง “A Theory of Justice” (1971) ของ John Rawls ซึ่งเป็นนักเสรีนิยมที่มีชื่อเสียง ผลงานดังกล่าวได้กระตุ้นให้ฝ่ายชุมชนาธิปไตยออกมาโต้แย้งกันอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผลงานชื่อ “After Virtue” เขียนโดย Alasdair MacIntyre (1984), ผลงานเรื่อง “Liberalism and the Limits of Justice” เขียนโดย Michael Sandel (1989), ผลงานเรื่อง “Sources of the Self: The Making of the Modern Identity” เขียนโดย Charles Taylor (1989) และ ผลงานเรื่อง “Spheres of Justice” เขียนโดย Michael Walzer (1983) ผลงานเหล่านี้ออกมาคัดค้านต่อแนวคิดของ Rawls ที่วางอยู่บนฐานคติว่า “ภารกิจหลักของรัฐบาลก็คือการสร้างความมั่นคงและกระจายเสรีภาพและทรัพยากรทางเศรษฐกิจอย่างเที่ยงธรรมตามที่ปัจเจกชนต้องการเพื่อให้พวกเขาดำรงชีพที่พวกเขาเลือกได้อย่างเสรี” ในช่วงต้นผู้วิจารณ์แนวคิดของ Rawls ทั้ง 4 คน มิได้เรียกแนวคิดของตนเองว่าเป็นแนวคิดชุมชนาธิปไตย แต่กระนั้นก็ตาม ประเด็นสำคัญที่นักคิดทั้งสี่ยึดถือร่วมกันก็คือ พวกเขาต่างไม่

เห็นด้วยต่อแนวคิดของฝ่ายเสรีนิยมที่ไม่ให้ความสำคัญกับชุมชน จนกระทั่งนักวิชาการได้พากันเรียกนักคิดทั้ง 4 นี้ว่า “นักชุมชนาธิปไตย”

กล่าวโดยภาพรวม ข้อวิจารณ์ของนักชุมชนาธิปไตยทั้ง 4 คน ประกอบด้วย 3 ประเด็น คือ

หนึ่ง ฝ่ายเสรีนิยมมองว่าจริยธรรมมีความเป็นสากล (ethical universalism) ในขณะที่ฝ่ายชุมชนาธิปไตยมองว่า มาตรฐานของความยุติธรรมเกี่ยวข้องโดยตรงกับรูปแบบการดำเนินชีวิตและวัฒนธรรมซึ่งมีลักษณะไม่เหมือนกันในแต่ละสังคม (cultural relativism) สอง ฝ่ายชุมชนาธิปไตย (Michael Sandel กับ Charles Taylor) ไม่เห็นด้วยกับฝ่ายเสรีนิยมที่ให้ความสำคัญกับ “อัตตา” (self) ในฐานะเป็นปัจเจกชนมากเกินไป (individualistic conception of the self) กล่าวคือ ในขณะที่ Rawls โต้แย้งว่า คนเราแต่ละคนต่างมีผลประโยชน์ส่วนตัวอย่างสูงในการจัดทำและปรับปรุงแก้ไขแผนชีวิตของตนเองได้อย่างเสรี ฝ่ายชุมชนาธิปไตยได้วิจารณ์ Rawls ว่า แนวคิดเสรีนิยมได้ละเลยข้อเท็จจริงที่ว่า อัตตาของคนเรานั้นถูกประกอบสร้างขึ้นท่ามกลางความผูกพันที่บุคคลมีต่อครอบครัว ชุมชน และการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา Charles Taylor ได้วิจารณ์ว่า “คนเรามิได้ดำรงอยู่ภายนอกสังคมที่มีความเพียงพอในตัวเอง” (Taylor, 1989: 200) เขากล่าวต่อไปว่า “คนเราเป็นสัตว์สังคม ซึ่งแท้จริงแล้วเป็นสัตว์การเมือง เพราะว่าเขาไม่สามารถอยู่ตามลำพังที่เพียงพอในตัวเองได้” (Taylor, 1989: 190) สาม ฝ่ายชุมชนาธิปไตยมีความวิตกว่า สังคมแบบเสรีนิยมที่ส่งเสริมความเป็นปัจเจกชนนิยมอย่างสุดโต่ง แต่กลับละเลยความผูกพันภายในครอบครัว ชุมชน และสถาบันทางศาสนา จะนำไปสู่ปัญหาความเปล่าเปลี่ยวซึมเศร้า ความแปลกแยก ความละโมบ ไร้น้ำใจ การหย่าร้าง การฆ่าตัวตาย และอาชญากรรม

กล่าวโดยสรุป ทั้งแนวคิดเสรีนิยมและชุมชนาธิปไตย ต่างก็มีจุดแข็งและจุดอ่อนด้วยกันทั้งสิ้น กล่าวคือ แนวคิดเสรีนิยมมีจุดแข็งที่มองว่า สิทธิและเสรีภาพส่วนบุคคลมีคุณค่าโดยตัวมันเอง และเสรีภาพเป็นปัจจัยสำคัญของการเกิดความคิดใหม่/ความคิดสร้างสรรค์ ส่วนข้อบกพร่องของแนวคิดเสรีนิยมก็คือ แนวคิดนี้มองข้ามไปว่าเสรีภาพโดยตัวมันเองมิได้เกิดขึ้นท่ามกลางสุญญากาศ แต่เกิดขึ้นภายใต้บริบทครอบครัวและชุมชนที่มีการอบรมขัดเกลาอันเฉพาะเจาะจงแบบหนึ่งเท่านั้น ดังนั้นจึงไม่น่าจะมีเสรีภาพที่แยกขาดออกจากชุมชนอย่างแท้จริง และหากคนเรายึดถือเสรีภาพอย่างสุดโต่งกันทุกคน สังคมที่แตกออกเป็นเสี่ยงๆ เช่นนั้นจะสามารถดำรงอยู่ได้อย่างไร ส่วนแนวคิดของฝ่ายชุมชนาธิปไตยแม้จะมีจุดแข็งที่ทำให้สมาชิกช่วยเหลือเกื้อกูลกันและเป็นสังคมที่อบอุ่น แต่แนวคิดดังกล่าวนี้ก็มีจุดอ่อน ในแง่ที่หากเน้นย้ำชุมชนาธิปไตยที่มีความเหนียวแน่นอย่างสุดโต่งเกินไปก็จะก่อให้เกิดการละเมิดสิทธิ/เสรีภาพส่วนบุคคล บีบคั้นให้สมาชิกปฏิบัติตามบรรทัดฐานของชุมชนจนทำให้ไม่สามารถคิดนอกกรอบได้เลย รวมทั้งสังคมที่มีความเป็นชุมชนาธิปไตยมีแนวโน้มที่จะมีลักษณะอนุรักษ์นิยมและอำนาจนิยมอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

6.การนำชุมชนออกสู่แสงสว่าง: A. Etzioni และ K. A. Strike

การศึกษาถึงวิวาทะระหว่างฝ่ายเสรีนิยมกับฝ่ายชุมชนาธิปไตย ทำให้เราสามารถเข้าใจได้อย่างแจ่มชัดถึงข้อบกพร่องของทั้งแนวคิดเสรีนิยมแบบสุดโต่ง (extreme liberalism) และแนวคิดชุมชนาธิปไตยแบบสุดโต่ง (extreme communitarianism) ภายใต้สถานการณ์ดังกล่าวจึงเกิดนักคิดที่พยายามนำเสนอทางออกที่เป็นทางสายกลาง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “แนวคิดว่าด้วยชุมชนาธิปไตยที่รับผิดชอบ” (responsive communitarianism) ที่เสนอโดย Amitai Etzioni ในผลงานอันยอดเยี่ยมของเขา คือ “The Spirit of Community: Rights, Responsibilities, and the Communitarian Agenda” (1993) และ “The New Golden Rule: Community and Morality in a Democratic Society” (1996) แนวคิดดังกล่าวนี้มีความเป็นระบบและมีอิทธิพลอย่างสูงต่อการศึกษาชุมชนและการกำหนดนโยบายสาธารณะในปัจจุบัน[4] นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการอีกท่านหนึ่ง คือ Kenneth A. Strike (2000) ได้เสนอแนวคิด “พื้นที่ระหว่างกลาง” (the space between) ซึ่งเป็นแนวคิดที่น่าสนใจ ในบทนี้จะได้พิจารณาถึงแนวคิดทั้งสองพอสังเขป ตามลำดับ

ในทัศนะของ Etzioni “สามารถให้การนิยามชุมชนได้ 2 ลักษณะ คือ ลักษณะแรก เป็นสายใยถักทอของความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มของปัจเจกชนที่มีผลกระทบต่อกัน เป็นความสัมพันธ์ที่ข้ามไปข้ามมาหลายสายและเสริมแรงต่อกันและกัน (แทนที่จะเป็นความสัมพันธ์ของปัจเจกชนแบบหนึ่งต่อหนึ่ง หรือเชื่อมติดกันเป็นลูกโซ่) และลักษณะที่สอง เป็นมาตรการของการยึดมั่นผูกพันต่อชุดของค่านิยมร่วม บรรทัดฐาน และความหมายร่วม รวมทั้งมีประวัติศาสตร์และอัตลักษณ์ร่วมกัน กล่าวอย่างสั้นๆ ก็คือ มีวัฒนธรรมอันเฉพาะเจาะจงร่วมกัน” (1996: 127) โดยชุมชนไม่จำเป็นต้องมีเขตแดนร่วมกัน เนื่องจากสามารถพบเห็นได้ถึงชุมชนทางชาติพันธุ์ ชุมชนวิชาชีพ ชุมชนเกย์ และชุมชนอื่นๆ ที่อยู่กันกระจายทางภูมิศาสตร์

Etzioni มองว่า “ความเป็นอิสระของบุคคล” (autonomy) เป็นสิ่งที่มีคุณค่าในตัวเอง ขณะเดียวกัน “ความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม” (order) ก็เป็นสิ่งที่มีคุณค่าในตัวเองเช่นกัน อย่างไรก็ตาม Etzioni ได้วิจารณ์นักคิดเสรีนิยมที่ให้ความสำคัญแก่สิทธิเสรีภาพมากเกินไป เมื่อเทียบกับความเป็นระเบียบเรียบร้อยทางสังคมพร้อมๆ กันนั้น Etzioni ก็ได้วิจารณ์แนวคิดของฝ่ายอนุรักษ์นิยม (social conservatism มีนักคิดที่สำคัญได้แก่ Michael Oakeshott, Richard Neuhuas และ Paul Weyrich เป็นต้น) ที่ให้ความสำคัญต่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยมากเกินไป จนละเลยสิทธิเสรีภาพส่วนบุคคล ทั้งแนวคิดเสรีนิยมและอนุรักษ์นิยมต่างมีจุดอ่อนในแง่ที่ว่า หากเน้นให้สมาชิกมีเสรีภาพมากเกินไปอาจส่งผลให้สังคมขาดความเป็นระเบียบเรียบร้อยได้ขณะเดียวกัน หากเน้นความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคมมากเกินไป อาจส่งผลให้หันไปสนับสนุนการใช้กำลังบังคับในการปิดกั้นสิทธิเสรีภาพของสมาชิกได้ ข้อถกเถียงระหว่างฝ่ายเสรีนิยม กับอนุรักษ์นิยม ที่ว่าควรให้ความสำคัญแก่สิ่งใดเป็นด้านหลัก ระหว่าง “เสรีภาพส่วนบุคคล” หรือ “ความเป็นระเบียบเรียบร้อยทางสังคม” ส่งผลให้เกิดการลดทอนทางความคิด โดยหันมาพิจารณาเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่าง “รัฐ” กับ “ปัจเจกชน”

[4]ตัวอย่างของแนวคิดที่ได้รับอิทธิพลจาก Amitai Etioni ได้แก่ แนวคิด “ชุมชนาธิปไตยระดับกลาง” (moderate communitarianism) ของ Kwame Gyekye (1997) และแนวคิด “ทางที่สาม” (Third Way) ของ Anthony Giddens (1998) เป็นต้น

เท่านั้น (เพื่อพิจารณาว่าควรให้อำนาจแก่ใครมากกว่ากัน ระหว่างรัฐกับปัจเจกจน หากให้อำนาจในการแทรกแซงสังคมแก่รัฐมาก ปัจเจกชนก็จะมีสิทธิเสรีภาพต่ำ แต่ถ้าให้อำนาจในการแทรกแซงสังคมแก่รัฐต่ำ ปัจเจกชนก็จะมีสิทธิเสรีภาพสูง) อันทำให้ละเลยส่วนที่อยู่ตรงกลาง คือ “ชุมชน” ทั้งในแง่ของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชุมชน และระหว่างชุมชนกับปัจเจกชน

ในทัศนะของ Etzioni เขามองว่า สังคมที่ดีได้แก่สังคมที่มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย พร้อมๆ กับเปิดให้สมาชิกมีความเป็นอิสระ ประเด็นที่ Etzioni ต้องการนำเสนอก็คือ ทำอย่างไรจึงจะสามารถสร้างสังคมในฝันที่มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย โดยสมาชิกมีอิสระไปพร้อมๆ กัน ซึ่งเขาได้นำ “กฎทองคำ” (new golden rule) มาเป็นแนวทางในการสร้างหลักคิดอย่างง่ายๆ กล่าวคือ “ท่านจงให้ความเคารพและปกป้องต่อระเบียบทางศีลธรรมของสังคม ในทำนองเดียวกับที่ท่านต้องการให้สังคมเคารพและปกป้องในความเป็นอิสระให้แก่ท่าน” (Etzioni, 1996) การพิจารณาผ่าน “กฎทองคำ” ดังกล่าว ทำให้ Etzioni สามารถนำเสนอแนวคิดชุมชนาธิปไตยที่ไม่เป็นทั้งเสรีนิยมสุดโต่งและไม่เป็นอนุรักษ์นิยมสุดโต่ง โดย Etzioni ได้หันมายึดทางสายกลาง ซึ่งก็คือการนำเสนอแนวคิด “ชุมชนาธิปไตยที่รับผิดชอบ” (responsive communitarianism) โดยการฟื้นฟูสถาบันชุมชนขึ้นมาเป็นตัวเชื่อมที่อยู่ตรงกลางระหว่างรัฐกับปัจเจกชน พร้อมๆ กับการแสวงหาความสัมพันธ์ที่มีดุลยภาพระหว่างสิทธิของปัจเจกชนกับความเป็นระเบียบเรียบร้อยทางสังคม เขามีความเห็นว่า ปัจเจกชนที่เปลือยเปล่า/ไร้การห่อหุ้มของชุมชน เป็นปัจเจกชนที่ไม่มีสิ่งยึดเหนี่ยวจากชุมชน ก็จะกลายเป็นบุคคลล่องลอย/ไร้ราก (Etzioni, 1996: 25) ในแง่นี้จึงอาจกล่าวได้ว่า จุดดุลยภาพที่เหมาะสมก็คือ ความเป็นอิสระ/เป็นตัวของตัวเองกับการยึดเหนี่ยวผูกพันกับชุมชนจะต้องดำเนินไปด้วยกัน ทำให้ความเป็นอิสระของบุคคลกับความเป็นระเบียบทางสังคมส่งเสริมซึ่งกันและกัน พร้อมๆ กับพยายามหลีกเลี่ยงมิให้ทั้งสองปัจจัยดังกล่าวหันกลับมาเป็นปฏิปักษ์ต่อกัน

Etzioni มีความเห็นว่า จุดดุลยภาพที่เหมาะสม ก็คือ สภาวะที่สมาชิกมีอิสระในระดับปานกลาง และสังคมมีความเป็นระเบียบเรียบร้อยไม่มากเกินไป เนื่องจากหากปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งมีมากเกินไป ก็จะส่งผลให้ดุลยภาพดังกล่าวถูกกัดกร่อนและสลายตัวไปในที่สุด อาทิ การให้สมาชิกมีเสรีภาพมากเกินไปอาจส่งผลให้สังคมเกิดความยุ่งเหยิง/อลหม่านจนกระทั่งนำไปสู่การทำลายตัวเองในที่สุด ในแง่นี้จึงอาจกล่าวได้ว่า อิสรภาพของบุคคลไม่สามารถดำเนินไปได้ด้วยดีภายใต้บริบทที่ปราศจากความเป็นระเบียบทางสังคม ดังนั้นจึงไม่อาจปฏิเสธได้ว่าสังคมที่ดีจะต้องเปิดให้สมาชิกมีเสรีภาพจำกัด (มิใช่ไม่จำกัด) อย่างน้อยก็ในระดับหนึ่ง ทำนองเดียวกัน หากสังคมเน้นความมีระเบียบเรียบร้อยมากเกินไปมีแนวโน้มที่จะหันไปสนับสนุน “รัฐเข้มแข็ง” เพื่อจะได้ใช้กำลังทางกายภาพหรือใช้กฎหมายอย่างเข้มงวดเพื่อบีบบังคับให้เกิดความสงบ อันจะนำไปสู่การก้าวก่าย/ปิดกั้นเสรีภาพของสมาชิกในระดับรุนแรงได้ในที่สุด ในแง่นี้สังคมที่ดีจะต้องมีความเป็นระเบียบในระดับหนึ่งเท่านั้น (เพื่อเปิดให้สมาชิกมีเสรีภาพ) โดยความเป็นระเบียบดังกล่าวนี้จะต้องขึ้นอยู่กับความสมัครใจของสมาชิก อันเป็นระเบียบทางศีลธรรมที่เกิดจากสมาชิกให้การยอมรับในค่านิยมหลัก (core value) ร่วมกัน (Etzioni, 1996: 16)

ประเด็นสำคัญประการหนึ่งก็คือ จะต้องค้นหาว่าจะทำให้ปัจจัยด้านเสรีภาพส่วนบุคคลกับความเป็นระเบียบทางสังคมอยู่ในสภาวะดุลยภาพได้อย่างไร เพื่อผลักดันให้ทั้งสองปัจจัยเข้าสู่ปริมณฑลที่เอื้ออำนวย/เป็นเงื่อนไขให้แก่กันและกัน พร้อมๆ กับหลีกเลี่ยงมิให้เข้าสู่ปริมณฑลที่นำสองปัจจัยดังกล่าวให้หันมาเป็นปฏิปักษ์ต่อกัน ซึ่งปริศนาดังกล่าวสามารถแก้ปมได้โดยพิจารณาจากเงื่อนไขอันเฉพาะเจาะจงของแต่ละสังคม เนื่องจากแต่ละสังคมต่างมีวัฒนธรรมแตกต่างกัน บางสังคมมีความอดกลั้นต่อการละเมิดเสรีภาพได้สูง (จีน) แต่บางสังคมมีความอดกลั้นต่อการละเมิดเสรีภาพได้ต่ำ (สหรัฐอเมริกา) บางสังคมมีความอดกลั้นต่อสภาวะไร้ระเบียบทางสังคมได้สูง (เอเชียใต้ อาทิ อินเดีย) ในขณะที่บางสังคมมีความอดกลั้นต่อสภาวะไร้ระเบียบทางสังคมได้ต่ำ (ค่านิยมแบบเอเชียโดยทั่วไป) ในแง่นี้จึงอาจกล่าวได้ว่า เส้นแบ่งที่กำหนดปริมณฑลของสภาวะดุลยภาพระหว่างสองปัจจัยมีความแตกต่างกันไปในแต่ละสังคม

สำหรับปัจจัยที่ยึดโยงสมาชิกภายในชุมชนเข้าด้วยกัน ได้แก่ การยึดมั่นผูกพันในค่านิยมหลักร่วมกันด้วยความสมัครใจ โดยสมาชิกซึมซับเอาค่านิยมหลักเข้าไปไว้ในจิตใจของตนผ่านการอบรมขัดเกลาด้วยวาจาที่เกิดขึ้นภายในครอบครัวและชุมชน อย่างไรก็ตาม มีความเป็นไปได้ที่สมาชิกจะมีความขัดแย้งเกี่ยวกับการยึดถือค่านิยมที่แตกต่างกัน ซึ่งชุมชนสามารถจัดการความขัดแย้งดังกล่าวได้โดยผ่าน “สารเสวนา” (dialogue) และบางครั้งความขัดแย้งด้านค่านิยมหลักที่เป็นเรื่องสำคัญและมีผู้ให้ความสนใจเป็นจำนวนมากจนต้องขยายการอภิปรายถกเถียงออกสู่สังคมในวงกว้าง อันทำให้จำเป็นต้องดำเนินการในรูปของ “อภิมหาเสวนา” (megalogue) ตามทัศนะของ Etzioni สังคมในอุดมคติเป็นชุมชน (ขนาดใหญ่) ที่ประกอบด้วยชุมชนย่อยหลายๆ ชุมชน (a community of communities) เป็นชุมชนขนาดใหญ่ที่มีเอกภาพภายใต้ความเป็นพหุนิยม (a pluralism within unity – Etzioni, 1996: 91)

แนวคิด “สารเสวนาเชิงคุณธรรม” (moral dialogue) ของ Etzioni แตกต่างไปจากแนวคิดของฝ่ายเสรีนิยมอย่างชัดเจน กล่าวคือ แนวคิดเสรีนิยมมองว่า ผู้ที่เข้าสู่เวทีแห่งสารเสวนามีสถานะเป็นปัจเจกชนที่มีเหตุผล และใช้เหตุผลดังกล่าวเป็นเครื่องมือในจากอภิปรายถกเถียงร่วมกันเพื่อนำไปสู่ข้อตกลงร่วมกันที่อยู่ในรูปของสัญญาประชาคม อาทิ หลักการ กฎระเบียบ และนโยบายต่างๆ จุดเริ่มต้นของนักคิดเสรีนิยมก็คือปัจเจกชนที่เป็นอิสระและเป็นผู้มีเหตุมีผล แต่ Etzioni มองว่า หลักการและนโยบายต่างๆ ที่ได้รับฉันทามติออกมาโดยผ่านการไตร่ตรองด้วยเหตุผลบริสุทธิ์นั้นไม่เคยปรากฏและเป็นไปไม่ได้ เนื่องจากในความเป็นจริงนั้นสารเสวนาเชิงคุณธรรมที่ถูกดำเนินการโดยกลุ่มคนต่างๆ นั้นต่างนำเอาวัฒนธรรมในรูปของค่านิยมหลักเข้ามาเป็นกรอบในการพิจารณาด้วยกันทั้งสิ้น (Etzioni, 1996: 94 – 96)

สังคมในปัจจุบันที่มีความแตกต่างหลากหลายอย่างสูง ยิ่งก่อให้เกิดความท้าทายที่จะรักษาความเป็นเอกภาพภายใต้ความแตกต่างหลากหลายของกลุ่มย่อยต่างๆ ซึ่งแต่ละกลุ่มต่างมีความเป็นอิสระและมีอัตลักษณ์ของตัวเอง แต่ทุกกลุ่มสามารถยึดโยงเข้าเป็นหนึ่งเดียวได้ด้วยการผูกมัดเข้ากับค่านิยมหลักที่ยึดถือร่วมกัน แต่ละกลุ่มต่างปฏิบัติตามกฎทองคำที่ว่า “หากต้องการให้เขาปฏิบัติต่อเราอย่างไร เราก็จงปฏิบัติต่อเขาอย่างนั้น และหากไม่ต้องการให้เขาปฏิบัติต่อเราอย่างไร เราก็จงไม่ปฏิบัติต่อเขาในลักษณะแบบเดียวกันนั้นด้วย” ตามทัศนะของ Etzioni ชุมชนใหญ่ที่ประกอบด้วยชุมชนย่อยที่มีความแตกต่างหลากหลายไม่ได้เป็น

เพียงเบ้าหลอม (Melting pot) ที่จะทำหน้าที่ผสมผสานสิ่งต่างๆ ให้กลายเป็นเนื้อเดียวกัน (one homogeneous amalgam) ขณะเดียวกัน ชุมชนที่แตกต่างหลากหลายก็มิได้มีลักษณะเป็นสายรุ้ง ที่จะนำชุมชนย่อยต่างๆ มาจัดเรียงให้ประชิดติดกันเป็นแถวๆ แต่ชุมชนใหญ่ที่มีความแตกต่างหลากหลายมีลักษณะเป็น “โมเสก” (mosaic) ที่เปล่งประกายความงดงามออกมาด้วยความหลากหลายของเฉดสีและรูปทรงที่แตกต่าง โดยทุกส่วนถูกยึดโยงด้วยกาวที่มีกรอบเป็นแนวกั้น รูปทรงแบบโมเสกเป็นสัญลักษณ์ที่ชี้ให้เห็นถึงลักษณะของสังคมใหญ่ที่ประกอบด้วยชุมชนย่อยที่มีความแตกต่างหลากหลาย โดยแต่ละชุมชนย่อยยังสามารถรักษาความเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเอาไว้ได้ แต่ขณะเดียวกัน ทุกๆ ชุมชนย่อยต่างตระหนักเป็นอย่างดีว่าพวกตนเป็นองค์ประกอบย่อยหนึ่งๆ ของสังคมใหญ่เพียงหนึ่งเดียว (Etzioni, 1996: 192 – 93)

นักคิดที่เดินสายกลางอีกท่านหนึ่งที่น่าสนใจ คือ Kenneth A. Strike โดยเขากลับมาทบทวนแนวคิดของ Ferdinand Tonnies (1855 – 1936) นักสังคมวิทยาชาวเยอรมันผู้มีชื่อเสียงแห่งปลายศตวรรษที่ 19 ที่ได้จำแนกสังคมออกเป็น 2 ประเภท คือ ประเภทแรก *Gemeinshaft* ซึ่งหมายถึง ชุมชนที่สมาชิกอาศัยอยู่ร่วมกันและมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด สัมพันธ์กันเป็นส่วนตัว และกีดกันผู้อื่นออกไป (All intimate, private, and exclusive living together) อาทิ บ้าน และหมู่บ้าน สมาชิกต่างมอบความรัก มิตรภาพ และประกอบกิจกรรมร่วมกัน กับอีกประเภทหนึ่ง คือ *Gesellshaft* ซึ่งหมายถึง ชีวิตสาธารณะ (public life) ที่ผู้คนต่างเป็นคนแปลกหน้าของกันและกัน ทุกๆ คนต่างแสวงหาประโยชน์ให้แก่ตนเอง โดยปฏิบัติต่อผู้อื่นในฐานะเป็นเครื่องมือสำหรับตอบสนองต่อเป้าประสงค์ของตนเป็นสำคัญ กิจกรรมต่างๆ ดำเนินไปได้บนพื้นฐานของสัญญาและกฎหมาย ตัวอย่างของสังคมประเภทที่สองนี้ได้แก่ กิจกรรมที่เกิดขึ้นในตลาด รัฐ การค้า และการเมือง (Strike, 2000: 135) อย่างไรก็ตาม Strike มองว่าแนวคิดข้างต้นของ Tonnies เป็นเพียงแบบอุดมคติ (ideal type) ซึ่งในความเป็นจริงจะพบว่า หากสังคมมีลักษณะสุดโต่งในทางด้านใดด้านหนึ่งมากเกินไปก็จะก่อให้เกิดผลเสีย (Nollmann, 2005: 842 – 43)

กรณีของสังคมแบบ *Gemeinshaft* ซึ่งมีลักษณะแบบเดียวกับแนวคิดของฝ่ายชุมชนาธิปไตย ที่เน้นความสัมพันธ์ภายในชุมชนที่เหนียวแน่น แต่ Strike กลับวิจารณ์ว่า ชุมชนที่เหนียวแน่นจะก่อให้เกิด “ความคิดคับแคบ” ฝ่ายเดียวกันทำอะไรย่อมถูกต้องเสมอ เล่นพรรคเล่นพวก กีดกันคนนอกที่ไม่ใช่สมาชิกให้ออกไป ส่วนในกรณีของสังคมแบบ *Gesellshaft* ซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับแนวคิดของฝ่ายเสรีนิยม ที่ให้ความสำคัญต่อความเป็นอิสระของปัจเจกชนอย่างสูง มีข้อดีในแง่ที่สามารถรักษาความยุติธรรมได้ง่ายกว่า เนื่องจากผู้คนในสังคมไม่ถือพรรคถือพวก มีความเป็นกลาง/ไม่เข้าข้างใคร (เพราะทุกคนต่างเป็นคนแปลกหน้าของกันและกันทั้งหมด) และยึดมั่นในหลักจริยธรรมที่กำหนดเอาไว้ล่วงหน้าที่เป็นกฎสากล (deontology)

อย่างไรก็ตาม สังคมแบบ *Gesellshaft* มีจุดอ่อนสำคัญประการหนึ่ง เนื่องจากภายในสังคมทุกคนต่างยึดถือความเป็นอิสระส่วนตัวของตนเป็นที่ตั้ง แต่ละคนต่างเป็นคนแปลกหน้าของกันและกัน ยึดถือเหตุผลเชิงเครื่องมือ (instrumental rationality) และมองคนอื่นในฐานะเป็นเครื่องมือสำหรับตอบสนองต่อประโยชน์ของตน โดยมีความเชื่อว่าหากทุกคนปฏิบัติตามกฎหมายและสัญญาที่เป็นทางการแล้วสังคมก็จะมีความเป็นระเบียบและสงบสุข Strike มีความเชื่อว่า สังคมที่มีลักษณะ *Gesellshaft* มากเกินไป โดยขาดส่วนผสมของ

Gemeinshaft อยู่บ้าง มีแนวโน้มจะทำให้สมาชิกกลายเป็น “ผู้รักษาความยุติธรรมในระดับต่ำสุด” (justice minimalist) ซึ่งหมายถึง บุคคลที่ทำตามหน้าที่ของตนตามที่ถูกกำหนดให้ แต่จะไม่ทำมากกว่านั้น เช่น เขายอมจ่ายภาษีตามกฎหมาย แต่ไม่เคยบริจาคเงินให้เพื่อการกุศลสำหรับเด็กกำพร้าใดๆ เขาจะเดินหนีทันทีที่เห็นคนถูกรถชนร้องขอความช่วยเหลืออยู่ต่อหน้า เขานั่งบนรถเมล์อย่างเงียบๆ พร้อมกับมองไปทางหน้าต่างด้วยเจตนาที่จะมองไม่เห็นคนท้องแก่ที่ยืนอยู่ข้างๆ เขาเดินทางไปเลือกตั้ง (เพราะเป็นหน้าที่) โดยตัดสินใจจากผลประโยชน์เฉพาะหน้าที่ตนจะได้รับ แต่มิได้คำนึงถึงผลประโยชน์จากการพัฒนาในระยะยาวของส่วนรวมแต่ประการใด คนทุกคนต่างมีชีวิตด้วยความคาดหวังว่าจะไม่เป็นผู้กระทำความผิด แต่ไม่เคยคิดที่จะทำเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมหรือของคนอื่น เป็นคนตัดช่องน้อยแต่พอตัว ชีวิตบนโลกที่เรียกว่า *Gesellshaft* เป็นชีวิตในปริมณฑลของตลาด ที่ทุกคนต่างปฏิสังสรรค์กันด้วยหลักแห่งเหตุผลเพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์ส่วนตัวเป็นที่ตั้ง

หากมองว่า “ตลาด” เป็นปริมณฑลที่มี “ความยุติธรรม” ก็คงไม่อาจปฏิเสธได้ เพราะทุกๆ คนสามารถต่อรองราคากันได้ หากไม่พอใจก็ไม่ต้องซื้อ ในแง่นี้จึงอาจกล่าวได้ว่า ทุกๆ “ราคา” ที่เกิดจากการเจรจาต่อรอง ต่างเป็นราคาที่ยุติธรรม ปริมณฑลของตลาดจึงเป็นพื้นที่ที่ยุติธรรม เพราะทุกๆ คนในตลาดต่างเป็นปัจเจกชนที่มีเหตุผลและเดินเข้าสู่ตลาดด้วยความสมัครใจ แต่ Strike มองว่า “ความยุติธรรม” แม้เป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องมี แต่มิใช่เป็นสิ่งเดียวที่สังคมต้องการ แน่นอนที่สุด สังคมยังต้องการมิให้ผู้ด้อยโอกาสถูกทอดทิ้งอีกด้วย ไม่ว่าจะเป็นเด็กกำพร้า คนพิการ ผู้สูงอายุ คนว่างงาน ชนกลุ่มน้อย ผู้ป่วยเรื้อรัง เหยื่ออาชญากรรม ผู้ได้รับผลกระทบจากภัยพิบัติ ฯลฯ สิ่งที่สังคมต้องการ แต่ในโลกแบบ *Gesellshaft* ไม่สามารถตอบสนองให้ได้ก็คือ “ความเข้าอกเข้าใจ” (empathy) และ “ความเห็นอกเห็นใจ” (sympathy) อันเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดความเมตตา (kindness) และการปฏิบัติตามธรรมเนียมที่ดีงาม (decency)

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่เป็นความจริงซึ่งยากจะปฏิเสธก็คือ “ผู้ไม่เคยได้รับความรัก ย่อมมิอาจทราบได้ว่าความรักเป็นอย่างไร และดังนั้นจึงมิอาจมอบความรักให้แก่ผู้อื่นได้” ทำนองเดียวกัน “ผู้ที่ไม่เคยได้รับความเห็นอกเห็นใจจากผู้อื่น ย่อมไม่สามารถให้ความเห็นอกเห็นใจแก่ผู้อื่นได้” กล่าวอีกแง่หนึ่งก็คือ ในโลกแบบ *Gesellshaft* ที่เต็มไปด้วยการแข่งขันและการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวในทุกๆ ตารางนิ้ว ย่อมเป็นปริมณฑลที่ขาดความเมตตา และแล้งน้ำใจ แต่ความเข้าอกเข้าใจผู้อื่น และความเห็นอกเห็นใจ เป็นสิ่งจำเป็นต่อการสร้างสังคมที่น่าอยู่ ในแง่นี้จึงทำให้เล็งเห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องมีชุมชนแบบ *Gemeinshaft* อันเป็นปริมณฑลที่ผู้คนมีเมตตา และช่วยเหลือเกื้อกูลต่อกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ครอบครัวที่อบอุ่น เครือญาติที่เอื้ออาทร เพื่อนบ้านที่คอยช่วยเหลือเกื้อกูล สถานที่ปฏิบัติทางศาสนกิจ และโรงเรียนที่มีสภาพเป็นชุมชน

เด็กควรลืมตาขึ้นมาดูโลกและได้รับการเลี้ยงดูจนกระทั่งเติบใหญ่ภายใต้บริบทที่แวดล้อมไปด้วยความอบอุ่นแบบ *Gemeinshaft* เพื่อเขาจะได้รับความรัก ความเมตตา และความจริงใจจากคนรอบข้าง เมื่อเขาได้รับการอบรมขัดเกลาให้มีความเข้าอกเข้าใจผู้อื่น และมีความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นแล้ว จะทำให้เขาเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีความพร้อมสำหรับการออกไปเผชิญกับโลกแห่ง *Gesellshaft* ที่อยู่ภายนอกได้ กล่าวโดยสรุป สังคมที่ดีจะต้องไม่ใช่สังคมแบบ *Gesellshaft* แบบสุดโต่ง (ที่มีแต่ผู้รักษาความยุติธรรมในระดับต่ำสุด) แต่ขณะเดียวกันก็ไม่ใช่สังคมแบบ *Gemeinshaft* อย่างสุดโต่ง (ที่มีแต่ผู้มีความคิดคับแคบ เล่นพรรคเล่นพวก

คำนึงถึงแต่พวกเดียวกันเป็นสำคัญ) แต่สังคมที่พึงปรารถนาควรเป็นสังคมที่อยู่ระหว่างสังคมแบบ *Gemeinshaft* กับ *Gemeinshaft* (หรือเรียกว่า The space between liberalism and communitarianism) อันเป็นสังคมที่ผู้คนให้ความเห็นอกเห็นใจแก่กันและกัน แต่ไม่มีความคิดคับแคบที่คำนึงถึงเฉพาะพรรคพวกตัวเองเท่านั้น ในทางตรงข้าม ความคิดของเขาจะต้องเปิดกว้าง สู่ความเห็นอกเห็นใจต่อคนแปลกหน้า และมีเมตตาต่อคนที่แตกต่างไปจากตัวเรา ไม่ว่าเขาจะเป็นคนที่ไหน นับถือศาสนาอะไร ผิวสีอะไร ความรู้สึกเห็นอกเห็นใจคนแปลกหน้าดังกล่าวนี้ เกิดขึ้นจากการอบรมเลี้ยงดูในวัยเด็กภายใต้สภาพแวดล้อมแบบ *Gemeinshaft* และออกไปสู่สถาพแวดล้อมแบบ *Gemeinshaft* เมื่อเติบโตขึ้น บุคคลจะนำความเมตตาที่ได้รับในวัยเด็กไปใช้กับสังคมในโลกกว้าง โดยบุคคลต่างมีความสำนึกที่ว่าเราทุกคนต่างเป็นมนุษย์ที่ประสบกับความทุกข์-สุข สมหวัง-ผิดหวัง ดีใจ-เสียใจ ด้วยกันทั้งสิ้น สิ่งเหล่านี้ต่างเป็นชะตากรรมร่วมของมนุษย์ทุกคนที่อยู่บนโลกใบนี้ เมื่อเรามีทุกข์ เราก็ต้องการความเห็นใจและปลอบโยนจากผู้อื่น และเมื่อผู้อื่นมีทุกข์ เราก็ต้องหยิบยื่นความช่วยเหลือให้แก่เขาตามสมควร นอกจากนี้ สถาบันต่างๆ ทั้งโรงเรียน ศาสนสถาน สมาคม ฯลฯ ต่างให้ความสำคัญต่อการอบรมขัดเกลาเพื่อให้สมาชิกมีความเมตตาและเห็นอกเห็นใจต่อคนแปลกหน้า อันเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาสังคมให้น่าอยู่

7.บทส่งท้าย: การพัฒนาบนฐานของชุมชนภายใต้บริบทโลกาภิวัตน์

การศึกษาถึงวิวาทะระหว่างฝ่ายเสรีนิยมกับชุมชนาธิปไตยในโลกวิชาการของซีกตะวันตก ทำให้เราทราบว่า “แนวคิดเสรีนิยม” มีทั้งจุดอ่อนและจุดแข็ง ขณะเดียวกันแนวคิดชุมชนาธิปไตยก็มีทั้งข้อดีและข้อเสียเช่นเดียวกัน อันแตกต่างจากแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนที่นำเสนอโดยฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2553) บุญเพรง บ้านบางพูน (2527) เสรี พงศ์พิศ (2529) และอภิชาต ทองอยู่ (2528, 2529) รวมทั้งแนวคิดชุมชนาธิปไตยในประเทศไทยคนอื่นๆ อาทิ พิทยา ว่องกุล (2540) ซึ่งมุ่งเน้นเฉพาะจุดแข็งของวิถีชีวิตแบบชุมชน โดยมองข้ามจุดอ่อนของชุมชนในบริบทสมัยใหม่ไปอย่างน่าเสียดาย[5] นอกจากนี้ ในบทนี้ยังได้แสดงให้เห็นถึง “แนวคิดว่าด้วยชุมชนาธิปไตยที่รับผิดชอบ” (responsive communitarianism) ที่เสนอโดย Amitai Etzioni (1993, 1996) และ “แนวคิดพื้นที่ระหว่างกลาง” (the space between) ของ Kenneth A. Strike (2000) อันเป็นแนวคิดที่พยายามข้ามพ้นจุดอ่อนของทั้งแนวคิดเสรีนิยมและแนวคิดชุมชนาธิปไตย โดยการประนีประนอมเพื่อดึงแนวคิดทั้งสองเข้าสู่จุดสมดุลอันก่อให้เกิดผลเชิงบวกที่หนุนเสริมซึ่งกันและกัน โดยสามารถผนวกรวมแนวคิดทั้งสองเข้าด้วยกันได้อย่างผสมกลมกลืน

[5]ในปัจจุบันนี้ มีนักวิชาการที่ได้ตระหนักถึงปัญหาของภาคประชาสังคมที่เข้มแข็ง แต่มีลักษณะคับแคบ และปิดกั้นตัวเอง ซึ่งอาจส่งผลเสียต่อการพัฒนาประชาธิปไตยได้ และเป็นเงื่อนไขให้เกิดความขัดแย้งทางสังคมอย่างรุนแรงได้ (โปรดดูรายละเอียดใน ประจักษ์ ก้องกีรติ, 2554; สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2554)

แน่นอนที่สุด “การพัฒนาที่ใช้ชุมชนเป็นฐาน” เป็นแนวคิดที่น่าสนใจ แต่สิ่งที่นักวิชาการและนักพัฒนาจะต้องขบคิดกันอย่างหนักประการหนึ่งก็คือ การทบทวนอย่างจริงจังเพื่อให้เกิดความกระจ่างแก่ความหมายของทั้งคำว่า “การพัฒนา” และ “ชุมชน” สำหรับในส่วนสุดท้ายของบทความนี้ ผู้เขียนขอจบด้วยการนำเสนอข้อแลกเปลี่ยนเกี่ยวกับการนำชุมชนไปเป็นฐานของการพัฒนาดังต่อไปนี้ ประการแรก “ชุมชน” ในยุคปัจจุบันมิได้หมายถึงเฉพาะชุมชนในชนบทอีกต่อไป และคำนิยามของชุมชนไม่จำเป็นจะต้องหมายถึงกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ร่วมกันภายในอาณาเขตอันเฉพาะเจาะจงเฉกเช่นในอดีต แต่ความหมายของชุมชนมีขอบเขตกว้างขวาง ทั้งชุมชนเมือง ชุมชนบนไซเบอร์ ชมรมคนรักปลากัด กลุ่มสตรี กลุ่มเกย์ชาวเหนือ กลุ่มวิสาหกิจชุมชน ฯลฯ นิยามของชุมชนในปัจจุบันจึงควรเน้นที่การดำเนินกิจกรรมร่วม (collective agencies) ซึ่งหมายถึงสมาชิกมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลายาวนานพอสมควร (Graham, 2003) โดยกลุ่มดังกล่าวอาจมีพื้นฐานมาจากการมีประวัติศาสตร์ร่วมกัน มีอัตลักษณ์ร่วม มีความหมายร่วมและมีความเข้าใจร่วมกัน เป็นต้น โดยชุมชนในปัจจุบันนี้ เป็นองค์ประกอบสำคัญของ “ภาคประชาสังคม” (civil society) ที่มีบทบาทในการสร้างดุลยภาพให้แก่ระบบพหุนิยมในปัจจุบัน

ประการที่สอง ยุคโลกาภิวัตน์ในปัจจุบันมีความผันผวนอย่างสูง อันทำให้รัฐที่รวมศูนย์อำนาจไม่สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมภายนอกได้ ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการกระจายอำนาจให้แก่ท้องถิ่นและชุมชนอย่างเร่งด่วนและจริงจัง เพื่อให้ท้องถิ่นและชุมชนแต่ละแห่งสามารถเลือกทิศทางการพัฒนาอันเฉพาะเจาะจงที่ตนต้องการได้ นอกจากนี้ยังทำให้ท้องถิ่นและชุมชนที่เป็นอิสระมีความสามารถในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงและการแก้ไขปัญหาอันเฉพาะเจาะจงของแต่ละชุมชนได้อย่างคล่องตัวและมีประสิทธิภาพมากกว่าการอยู่ภายใต้รัฐรวมศูนย์

ประการที่สาม เมื่อท้องถิ่นและชุมชนได้รับอิสระมากขึ้นในการปกครองตนเอง รูปแบบการบริหารจัดการงานสาธารณะ ควรจะเปลี่ยนจากระบอบการจัดการภาครัฐแบบดั้งเดิม (traditional public administration) ไปเป็นการจัดการภาคีสาธารณะแบบใหม่ (new public governance) ที่เน้นความร่วมมือกันเป็นภาคีเครือข่ายระหว่างภาครัฐ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชนท้องถิ่น นักพัฒนาเอกชน ผู้ประกอบการเอกชน องค์การไม่แสวงหากำไร ฯลฯ (Osborne, 2010; Peters, 2010) ภาคีเครือข่ายต่างๆ ยึดโยงกันด้วย “ภาวะผู้นำแบบรวมกลุ่ม” (collective leadership – อ้างจาก Broussine, 2005) ที่ประกอบด้วยผู้นำหลายๆ คน แต่ละคนต่างมาจากเครือข่ายอันหลากหลาย ผู้นำแต่ละคนต่างหนุนเสริมภาวะการนำของกันและกัน พร้อมๆ กับการสนับสนุนผู้นำรุ่นใหม่ๆ โดยมีการแบ่งบทบาทการนำ และสลับกันนำตามความถนัดของผู้นำแต่ละคนในแต่ละสถานการณ์ มีการทำงานร่วมกันอย่างใกล้ชิด พร้อมๆ กับเสริมสร้างความไว้เนื้อเชื่อใจระหว่างกันให้เพิ่มพูนแน่นหนามากยิ่งขึ้น ขณะเดียวกันภาคีเครือข่ายยังให้ความสำคัญต่อค่านิยมหลักเกี่ยวกับการเสียสละเพื่อส่วนร่วม และมีการจัดการความขัดแย้งโดยวิธีสารเสวนา ที่เน้นการฟังในระดับลึก (deep listening) ความร่วมมือ และความเห็นอกเห็นใจต่อกัน เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาของส่วนรวมเป็นสำคัญ นอกจากนี้ หากประเด็นความขัดแย้งเป็นประเด็นระดับกว้าง ควรใช้เครื่องมือ “อภิมหาเสวนา” เป็นเครื่องมือในการแสวงหาฉันทามติ

ประการที่สี่ ภายในภาคีเครือข่ายต่างให้ความสำคัญต่อการจัดการความรู้ (knowledge management) โดยเน้นการปฏิสังสรรค์ระหว่างสมาชิกภายใต้บริบทของการเปิดกว้างต่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน เพื่อสนับสนุนให้สมาชิกเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ส่งเสริมการคิดนอกกรอบเพื่อให้เกิดความรู้ใหม่ การถอดความรู้ที่สมาชิกมีอยู่แล้วให้กลายเป็นความรู้ที่ชัดแจ้ง มีการเก็บสะสมความรู้ แพร่กระจายความรู้ ถ่ายทอดความรู้ และนำความรู้ไปประยุกต์ใช้กับการพัฒนาชุมชนของตน (Heorhiadi, Venture, and Conbere, 2014)

ประการที่ห้า การพัฒนาบนฐานของชุมชน (community-based development) เป็นแนวทางที่สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาได้อย่างหลากหลาย ทั้งการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Maleki, Moradi, and Parsa, 2014; Ahebwa and Duim, 2013; Giampiccoli and Kalis, 2012) การประกอบวิสาหกิจชุมชน (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2551) การจัดการน้ำเพื่อการชลประทาน (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2557) การจัดการป่าชุมชน (สุพรรณี ไชยอำพร, 2549) การจัดการภัยพิบัติบนฐานของชุมชน (สุริชัย หวันแก้ว และคณะ, 2550) การจัดการสวัสดิการชุมชน (จินตนา กาศมณี, 2557) ชุมชนบนพื้นฐานของความศรัทธา (Kaewthep, 2008) ชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ (Buadaeng, 2008) และชุมชนเชิงปฏิบัติของกลุ่มช่วยเหลือตนเอง (community of practice of self-help groups – Tanabe, 2008) เป็นต้น ประเด็นสำคัญก็คือ ควรใช้รูปแบบการจัดการภาคีเครือข่ายเป็นสำคัญ โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในระดับเข้มข้น และเน้นการทำงานร่วมกันระหว่างภาครัฐกับชาวบ้านในฐานะเป็นภาคีที่มีความเสมอภาค และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน รวมทั้งให้การเคารพซึ่งกันและกันอย่างแท้จริง นอกจากนี้ยังจะต้องมีการพิจารณาถึงการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนา ทั้งการใช้เพื่อประโยชน์ทางการเมือง และในฐานะของความรู้ที่นำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันก็ตาม

ประการสุดท้าย การทำงานร่วมกันระหว่างผู้เชี่ยวชาญ (ที่เป็นข้าราชการ นักพัฒนาเอกชน หรือนักวิชาการ) กับชาวบ้านนั้น ควรหลีกเลี่ยงระบบแบบกระด้าง (hard system) ที่มองว่า ผู้เชี่ยวชาญมีความรู้สูงและสามารถจัดการกับปัญหาต่างๆ ได้อย่างดีเยี่ยม โดยใช้ตัวแบบจำลองสำเร็จรูปที่ออกแบบมาอย่างดีแล้ว จุดอ่อนของระบบแบบกระด้างก็คือ ก่อให้เกิดการพึ่งพิงผู้เชี่ยวชาญอยู่ตลอดเวลา ในขณะที่ดูถูกดูแคลนชาวบ้าน รวมทั้งยึดติดกับแบบจำลองเบ็ดเสร็จอย่างไม่ยืดหยุ่น อันตรงข้ามกับระบบแบบละมุน (soft system) ที่มองว่า ปัญหาต่างๆ ในปัจจุบันนี้มีความซับซ้อนอย่างยิ่ง และสามารถวิเคราะห์ได้หลายแบบ (เช่น แบบของชาวบ้าน แบบของผู้เชี่ยวชาญ ฯลฯ) ซึ่งการวิเคราะห์แต่ละแบบย่อมมีคุณค่าของตัวมันเอง ชาวบ้านมิใช่ผู้มีสมองอันว่างเปล่า แต่มีการสะสมภูมิปัญญาของท้องถิ่นมาอย่างยาวนาน ระบบแบบละมุนจึงมีท่าทีปฏิเสธวิธีการนำแบบจำลองสำเร็จรูปลงมาสวม แต่จะเปิดกว้างให้ผู้ที่ใกล้ชิดกับปัญหา (ชาวบ้าน) ได้มีส่วนร่วมในการวิเคราะห์และแก้ไขปัญหาด้วย มิใช่ปล่อยให้ตกอยู่ในมือผู้เชี่ยวชาญเพียงฝ่ายเดียว ดังนั้นวิธีแบบละมุนจึงมีความเป็นมนุษย์และเอื้ออำนวยให้ชาวบ้านมีพื้นที่อยู่ในระบบด้วยเช่นกัน ระบบแบบละมุนถือว่าไม่มีคำตอบเบ็ดเสร็จสำเร็จรูป จะมีก็แต่กระบวนการร่วมคิดร่วมทำและปรับตัวเรียนรู้ร่วมกันระหว่างภาคีต่างๆ อันจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในการพัฒนาที่มีชุมชนเป็นฐานได้อย่างแท้จริง (สุริชัย หวันแก้ว และคณะ, 2550)

บรรณานุกรม

จินตนา กาศมณี (2557) ***การจัดสวัสดิการชุมชนโดยภาคประชาชนในกรุงเทพมหานคร: กรณีศึกษาเครือข่ายกองทุนสวัสดิการชุมชน เขตคันนายาว,*** ดุษฎีนิพนธ์หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกริก กรุงเทพมหาคร.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2553) ***การเป็นสมัยใหม่ กับแนวคิดชุมชน,*** กรุงเทพฯ: บริษัท สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ จำกัด.

ชยันต์ วรรธนะภูติ (2523-24) “การศึกษาสังคมไทยเชิงมานุษยวิทยา: แนวการศึกษาและความเป็นจริงในสังคม”, ***สังคมศาสตร์,*** (มช.), ปีที่ 4, ฉบับที่ 2.

บุญเพรง บ้านบางพูน (2527) ***ศรัทธาพลังชุมชน: ข้อคิดและประสบการณ์ในงานพัฒนาชนบท,*** กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์.

ประจักษ์ ก้องกีรติ (2554) “ประชาสังคม ความรุนแรง และการล่มสลายของประชาธิปไตย: ความสำคัญของแนวคิดเรื่องความมีอารยะและการเมืองแบบอารยะของเอ็ดเวิร์ด ชิลส์”, ใน ***เมืองไทยสองเสี่ยง?: สภาพปัญหา แนวโน้ม และทางออกวิกฤติการเมืองไทย,*** ธเนศ วงศ์ยานนาวา (บก.) กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ประภาส ปิ่นตบแต่ง (2541) ***การเมืองบนท้องถนน 99 วัน สมัชชาคนจน และประวัติศาสตร์การเดินขบวนชุมนุมประท้วงในสังคมไทย.*** กรุงเทพฯ : ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก.

ประภาส ปิ่นตบต่าง (2538) ***ความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรดิน น้ำ ป่า: กรณีการชุมนุมประท้วงของประชาชนในรอบ 1 ปี ของรัฐบาลชวน (กันยายน 2536 – ตุลาคม 2537).*** เอกสารอัดสำเนา.

ประภาส ปิ่นตบแต่ง (2539) ***ขบวนการประชาชนด้านสิ่งแวดล้อมในประชาธิปไตยแบบรากหญ้า.*** เอกสารประกอบการสัมมนา เรื่อง “2500 ปี ประชาธิปไตย กับขบวนการประชาชน”, จัดโดยอาศรมความคิดเพื่อจรรโลงประชาธิปไตย คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ร่วมกับมหาวิทยาลัยเกริก.

พิทยา ว่องกุล (2540) “ชุมชนาธิปไตย: ประชาธิปไตยทางรอดและการพัฒนายั่งยืน”, ใน พิทยา ว่องกุล (บก.) ***โลกาภิวัตน์: จุดจบรัฐชาติสู่... ชุมชนาธิปไตย***, กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและมูลนิธิภูมิปัญญา.

สุพรรณี ไชยอำพร (2549) ***การจัดการป่าด้วยวิถีชุมชน : กรณีศึกษาบ้านเตยงาม ตำบลน้ำสวย อำเภอเชื่องในจังหวัดอุบลราชธานี***. งานวิจัยคณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อมวารสารพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

สุริชัย หวันแก้ว และคณะ (2550) ***สังคมวิทยาสึนามิ: ระบบการรับมือกับภัยพิบัติ,*** กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสร้างสุขภาพ (สสส.)

เสรี พงศ์พิศ (2529) ***คืนสู่รากเหง้า,*** กรุงเทพฯ: พลพันธ์การพิมพ์.

สมศักดิ์ สามัคคีธรรม (2544) “แนวคิดเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ โครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมและความไม่ปลอดภัยทางสังคม”, ***วารสารร่มพฤษ์,*** ปีที่ 19, เล่มที่ 2.

สมศักดิ์ สามัคคีธรรม (2551) ***การพัฒนา การจัดการความขัดแย้ง การมีส่วนร่วม และสังคมเข้มแข็ง***, กรุงเทพฯ: บริษัท นิวส์ เมคเกอร์ จำกัด.

สมศักดิ์ สามัคคีธรรม (2555) "บทวิจารณ์หนังสือ: Democracies in Flux: The Evolution of Social Capital in Contemporary Society", ***วารสารรมพฤกษ์,*** ปีที่ 30, ฉบับที่ 1.

สมศักดิ์ สามัคคีธรรม และปรีดา วานิชภูมิ (2556) "การจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่: ความหมาย และนัยสำคัญ", ***วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองบูรพา,*** ปีที่ 1, ฉบับที่ 1, กรกฎาคม – ธันวาคม.

สมศักดิ์ สามัคคีธรรม (2557) "พัฒนาการของแนวคิดการบริหารจัดการสาธารณะ", ***วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยเจ้าพระยา,*** ปีที่ 2, ฉบับที่ 4.

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2555) ***ทวนคลื่นความคิด กึ่งทศวรรษไทยศึกษา,*** เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อภิชาต ทองอยู่ (2528) ***สายธารสำนึกและความทรงจำ,*** ขอนแก่น: ศูนย์วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาหมู่บ้านอีสาน

อภิชาต ทองอยู่ (2529) ***ทัศนะว่าด้วยวัฒนธรรมกับชุมชน,*** กรุงเทพฯ: สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา

Ahebwa, Wilber Manyisa and Rene van der Duim (2013) "Conservation, Livelihoods, and Tourism: A Case Study of the Buhoma-Mukono Community-based Tourism Project in Uganda", ***Journal of Park and Recreation Administration,*** Vol. 31, No. 3.

Broussine, Mike (2005) "Public Leadership", in ***Public Management and Governance,*** Tony Bovaird and Elke Loffler (eds.) London: Taylor & Francis Group.

Buadaeng, Kwanchewan (2008) Constructing and Maintaining the Ta-la-ku Community: The Karen along the Thai-Myanmar Border", in ***Imagining Communities in Thailand: Ethnographic Approaches,*** Tanabe, Shigeharu (ed.) Chiangmai: Mekong Press.

Craig, Gary (2007) "Community Capacity-building: Something Old, Something New…?" ***Critical Social Policy,*** Vol. 27, No. 3.

Etzioni, Amitai (1993) ***The Spirit of Community: Rights, Responsibilities and the Communitarian Agenda,*** New York: Crown Publishers.

Etzioni, Amitai (1996) ***The New Golden Rule: Community & Morality in a Democratic Society,*** New York: Basic Books.

Famakinwa, J. O. (2010) "How Moderate is Kwame Gyekye's Moderate Communitarianism?", ***Thought and Practice: A Journal of the Philosophical Association of Kenya (PAK),*** Vol. 2, No. 2.

Formm (1974) ***Marx's Concept of Man***, New York, Frederick Ungar.

Giampiccoli, Andrea and Janet Hayward Kalis (2012) "Tourism, Food, and Culture: Community-based Tourism, Local Food, and Community Development in Mpondoland", ***Culture, Agriculture, Food and Environment,*** Vol.34, No. 2.

Giddens, Anthony (1985) ***Durkheim,*** London: Fontana Press.

Giddens, Anthony (1998) ***The Third Way: The Renewal of Social Democracy,*** Oxford: Polity Press.

Goes, Eunice (2004) "The Third Way and the Politics of Community", in Sarah Hale, Will Leggett and Luke Martell (eds.) ***The Third Way and Beyond: Criticisms, Futures, Alternatives,*** Manchester: Manchester University Press.

Graham, Keith (2003) "Community: Individuals Acting Together", in Richard Bellamy and Andrew Mason (eds.) ***Political Concepts,*** Manchester: Manchester University Press.

Gyekye, Kwame (1997) ***Tradition and Modernity: Philosophical Reflections on the African Experience,*** New York: Oxford University Press.

Hale, Sarah (2004) "The Communitarian Philosophy of New Labour", in Sarah Hale, Will Leggett and Luke Martell (eds.) ***The Third Way and Beyond: Criticisms, Futures, Alternatives,*** Manchester: Manchester University Press.

Heorhiadi, Alla; Kelly La Venture; and John P. Conbere (2014) "What do Organizations Need to Learn to Become a Learning Organization?", ***OD Practitioner,*** Vol. 6, No. 2.

Kaewthep, Kanoksak (2008) "An Imagining Community: The Case of Sisa Asoke, Si Sa Ket Province", in ***Imagining Communities in Thailand: Ethnographic Approaches,*** Tanabe, Shigeharu (ed.) Chiangmai: Mekong Press.

Kwan, Kai-man (2014) "Negative Liberty and the Common Good: Assessing William Lund's Criticisms of Amitai Etzioni", **Society,** August, Vol. 51, Issue. 4.

MacIntyre, Alasdair (1984) ***After Virtue, A Study in Moral Theory,*** Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press.

Maleki, Mohammad Reza; Edrahim Moradi; and Sepideh Parsa (2014) "Rural Tourism as a Way to Rural Development", ***International Journal of Academic Research,*** Vol. 6, No. 4.

Mandel, Ernest and George Novack (1974) ***The Marxist Theory of Alienation,*** New York: Pathfinder.

Martell, Luke (2004) "Introduction", in Sarah Hale, Will Leggett and Luke Martell (eds.) ***The Third Way and Beyond: Criticisms, Futures, Alternatives,*** Manchester: Manchester University Press.

Marx, Karl (1974) "Economic and Philosophical Manuscripts", in Erich Fromm ***Marx's Concept of Man***, New York, Frederick Ungar.

Marx, Karl (1979) ***Capital,*** Vol. 1, Middlesex: Penquin Books.

Matolino, Bernard (2009) "Radicals versus Moderates: A Critique of Gyekye's Moderate Communitarianism", ***South African Journal of Philosophy,*** Vol. 28, Issue 2.

Mill, John Stuart (1963) ***Collected Works of John Stuart Mill,*** J. M. Robson (ed.) Toronto: University of Toronto Press.

Nollmann, Gerd (2005) "Ferdinand Tonnies" in ***Encyclopedia of Social Theory,*** Vol. 2, George Fitzer (ed.) London: SAGE Publication.

Osborne, Stephen P. (2010) “Introduction: The (New) Public Governance: A Suitable Case for Treatment?”, In **The New Public Governance?: Emerging Perspectives on the Theory and Practice of Public Governance,** Stephen P. Osborne (ed.); London: Routledge.

Pappenheim, Fritz (2000) “Alienation in American Society”, ***Monthly Review,*** Vol. 52, No. 2.

Peters, B. Guy (2010) “Meta-governance and Public Management”, In **The New Public Governance?: Emerging Perspectives on the Theory and Practice of Public Governance,** Stephen P. Osborne (ed.); London: Routledge.

Ritzer, George (1988) ***Sociological Theory,*** New York: McGraw-Hill Publishing Company.

Ritzer, George and Douglas J. Goodman (2005) ***Modern Sociological Theory,*** New York: McGraw-Hill Publishing Company.

Rawls, John (1971) ***A Theory of Justice,*** Cambridge, MA: Harvard University Press.

Sandel, Michael (1989) ***Liberalism and the Limits of Justice,*** Cambridge, UK: Cambridge University Press.Strike, Kenneth A. (2000) “Liberalism, Communitarianism and the Space between: in Praise of Kindness”, ***Journal of Moral Education,*** Vol. 29, No. 2.

Tanabe, Shigeharu (2008) “Introduction: Imagined and Imagining Communities”, in ***Imagining Communities in Thailand: Ethnographic Approaches,*** Tanabe, Shigeharu (ed.) Chiangmai: Mekong Press.

Tanabe, Shigeharu (2008) “Suffering, Community, and Self-Government: HIV/AIDs Self-Help Groups in Northern Thailand”, in ***Imagining Communities in Thailand: Ethnographic Approaches,*** Tanabe, Shigeharu (ed.) Chiangmai: Mekong Press.

Taylor, Charles (1989) ***Sources of the Self: the Making of the Modern Identity,*** Cambridge, MA: Harvard University Press.

Tonnies, Ferdinan (1988) ***Community and Society,*** New Brunsswick, Transaction Books.

Walzer, Michael (1983) ***Spheres of Justice,*** Oxford, Blackwell.

Wittfogel, Karl A. (1957) ***Oriental Despotism: A Comparative Study of Total Power,*** New Haven, Yale University Press.

การพัฒนากับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจของชุมชนท้องถิ่นในภาคตะวันออก

ชัยยนต์ ประดิษฐศิลป์[*]

คำนำ

ภาคตะวันออกโดยฐานะทางการปกครองนั้นถือว่าเป็นอนุภาคที่ตั้งอยู่ปลายสุดชายแดนด้านตะวันออกของกรุงเทพมหานคร อันประกอบด้วย 8 จังหวัด คือ ชลบุรี ฉะเชิงเทรา นครนายก ปราจีนบุรี สระแก้ว ระยอง จันทบุรี และตราด ภาคตะวันออกยังมีพื้นที่ประมาณ 36,503 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณร้อยละ 7.1 ของพื้นที่ประเทศไทยทั้งหมด แต่ถ้าแบ่งตามภูมินิเวศแล้วเราสามารถแบ่งภาคตะวันออกเป็น 2 ภูมินิเวศใหญ่ๆ คือ พื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลซึ่งครอบคลุมจังหวัดชลบุรี ระยอง จันทบุรี และตราด ส่วนอีกภูมินิเวศหนึ่งเป็นที่ลุ่มแม่น้ำบางปะกง ได้แก่จังหวัดนครนายก ปราจีนบุรี ฉะเชิงเทรา และสระแก้ว ดังนั้น ชุมชนท้องถิ่นของภาคตะวันออกในอดีตส่วนใหญ่จึงเป็นชุมชนชาวประมงและชุมชนชาวนา ชาวส่วน ชาวไร่ เป็นสำคัญนอกเหนือจากชุมชนเมืองในตัวอำเภอและจังหวัด (ชัยยนต์ ประดิษฐศิลป์, 2551) แต่ในปัจจุบันได้เกิดชุมชนรูปแบบใหม่ขึ้นในท้องถิ่นภาคตะวันออก เช่น ชุมชนอุตสาหกรรมในเขตมาบตาพุด จ.ระยอง และเขตอ. บ่อวิน จ.ชลบุรี หรือชุมชนชายแดนที่ขยายตัวหลังนโยบายเปลี่ยนสนามรบให้เป็นสนามการค้าของรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัน ตามที่ปรากฏในจังหวัดสระแก้ว จันทบุรี และตราด เป็นต้น

นอกจากความหลากหลายของรูปแบบชุมชนแล้ว เรายังว่าการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างระดับภาคมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงชุมชนท้องถิ่นในภาคตะวันออกหลายประการด้วยกัน เช่น การขยายตัวของถนนสุขุมวิทและเส้นทางยุทธศาสตร์ 304 การพัฒนาอุตสาหกรรมของประเทศโดยใช้โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก(Eastern Seaboard Development Program) การขยายตัวของวัฒนธรรมสมัยใหม่จนถึงวัฒนธรรมบริโภคในจังหวัดต่างๆ เช่น การพัฒนาอุตสาหกรรมในโครงการอีสเทิร์นซีบอร์ดโดยสาระสำคัญแล้วอยู่ในกระบวนการพัฒนาของระบบทุนนิยมของประเทศไทยนั่นเอง กล่าวคือ ในช่วงแรกนั้นการขยายตัวของระบบทุนนิยมได้อาศัยกลยุทธ์การพัฒนาอุตสาหกรรมแบบไม่สมดุล โดยเริ่มต้นจากกรุงเทพฯ และปริมณฑลในฐานะศูนย์กลางของการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (Growth Pole) ในช่วงต่อมามีการเคลื่อนศูนย์กลางของการเติบโตไปสู่ภาคตะวันออกภายใต้โครงการอีสเทิร์นซีบอร์ดเนื่องจากมีความพยายามยกระดับการพัฒนาประเทศไทยไปสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมโดยกำหนดเป้าหมายให้ประเทศไทยเป็นประเทศกึ่งอุตสาหกรรมเมื่อสิ้นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 และปูพื้นฐานให้เป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ปลายแผนพัฒนาฯฉบับที่ 6 ดังนั้น ภาคตะวันออกได้ถูกวางบทบาทให้เป็นฐานอุตสาหกรรมใหม่

[*] คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ในฐานะตัวจักรการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (Engine of Growth) ของประเทศ โดยผ่านการพัฒนาอุตสาหกรรมหลัก เช่น ปิโตรเคมี การกลั่นน้ำมัน เหล็ก เคมีภัณฑ์ และยานยนต์ เป็นต้น

การขยายตัวของระบบทุนนิยมอุตสาหกรรมภายใต้โครงการอีสเทิร์นซีบอร์ดมีผลต่อโครงสร้างของภาคตะวันออก โดยขยายวงกว้างจากจังหวัดระยองไปสู่จังหวัดต่างๆ ในภาคตะวันออกดังนี้ 1) จังหวัดตราด ในขณะที่มีการขยายตัวของธุรกิจการท่องเที่ยวก็จะพบความพยายามในการจัดตั้งโรงงานนิวเคลียร์ที่อำเภอคลองใหญ่ 2) จังหวัดจันทบุรี ซึ่งเป็นจังหวัดเกษตรกรรมกลับพบความพยายามที่จะจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมเหล็กและท่าเรือของพื้นที่เกาะเปริด อำเภอแหลมสิงห์ ในพื้นที่กว่า 30,000 ไร่ 3) จังหวัดระยอง มีการขยายตัวของเขตนิคมอุตสาหกรรมไปมากกว่าที่มีอยู่แล้ว เช่น ความพยายามของกลุ่มบริษัท IRPC ซึ่งจะสร้างนิคมอุตสาหกรรมใหม่ในเขตอำเภอวังจันทร์จำนวน 3,000 ไร่ 4) จังหวัดชลบุรี มีการขยายตัวของนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครในพื้นที่กว่า 6,000-8,000 ไร่ ซึ่งได้รับการต่อต้านจากเกษตรกรที่เลี้ยงปลาและกุ้งน้ำจืด 5) จังหวัดฉะเชิงเทรา มีความพยายามที่จะก่อตั้งโรงไฟฟ้าถ่านหินขึ้นหลายแห่ง เช่น การก่อตั้งโรงไฟฟ้าถ่านหินของบริษัทดับเบิ้ลเอ จำกัด (มหาชน) ในเขตอำเภอบางคล้า เป็นต้น 6) จังหวัดปราจีนบุรีและนครนายก มีความพยายามที่จะจัดตั้งโรงไฟฟ้าถ่านหินและโรงงานกำจัดขยะที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพของชุมชนใกล้เคียง และ 7) จังหวัดสระแก้ว พบว่ามีการจัดตั้งศูนย์กำจัดขยะที่อำเภอวัฒนานคร โดยรับขยะพิษทั้งในและต่างประเทศ เข้ามาทิ้งโดยไม่มีกระบวนการกำจัด

เมื่อสำรวจสถานภาพองค์ความรู้เกี่ยวกับชุมชนท้องถิ่นและการเปลี่ยนแปลงชุมชนในประเทศไทย พบว่า ยังละเลยการศึกษาในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกดังจะเห็นได้จากงานหลักๆ ในวงวิชาการ เช่น งานของฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2527) ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา (2541) อนัญญา ภุชงคกุล (2533) อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2544) ประจักษ์ ก้องกีรติ (2555) เป็นต้น ด้วยเหตุผลข้างต้น ผู้เขียนจึงสนใจที่จะวิเคราะห์ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างอำนาจชุมชนท้องถิ่นในภาคตะวันออก เนื่องจากโครงสร้างอำนาจถือว่าเป็นมิติของโครงสร้างที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจของชุมชนอันจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนโดยตรง

แนวทางในการศึกษา

แนวทางการศึกษา (Methodological Approach) ที่นำมาใช้เป็นกรอบการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจชุมชนท้องถิ่นในภาคตะวันออกนั้น ผู้เขียนจะใช้ “วิธีวิทยาแนวประวัติศาสตร์เชิงโครงสร้าง” (Historical-structural Approach) (Cardoso and Faletto, 1979, 8-9) โดยผู้เขียนจะพิจารณาในฐานะที่เป็นวิธีวิทยาเพื่อการวิเคราะห์สถานการณ์ในเชิงรูปธรรมเหมือนดังเช่นที่ปาลมา (Palma, 1978) ใช้ในกรณีวิเคราะห์สถานการณ์ของความด้อยพัฒนาในอดีต

วิธีวิทยาแนวประวัติศาสตร์เชิงโครงสร้างเป็นการศึกษาแนวสหวิทยาการแบบข้ามพ้นสาขา (transdisciplinarity) ซึ่งนำมาใช้ในทางสังคมศาสตร์โดยอาจเรียกได้ว่า การศึกษาสังคมศาสตร์แบบประมวลองค์ความรู้ (comprehensive social science) การศึกษาแนวสหวิทยาการดังกล่าวตั้งอยู่บนฐานคิดว่าสังคมไม่ได้แยกออกเป็นด้านเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมตามสาขาวิชาตั้งแต่เริ่มแรก หลังจากนั้นเราจึงนำ

ปัจจัยด้านต่างๆ ของแต่ละสาขาวิชามาบูรณาการในรูปของสหวิทยาการ แต่การศึกษาแบบข้ามสาขาเป็นการวิเคราะห์ที่ความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และการเมืองในฐานะที่เป็นระบบเดียวกันตั้งแต่แรก ดังนั้น จึงไม่ได้วิเคราะห์จากกรอบของแต่ละสาขาวิชา (ชัยยนต์ ประดิษฐศิลป์, 2555, หน้า 79)

กล่าวอีกนัยหนึ่งเราสามารถสรุปได้ว่าวิธีวิทยาแนวประวัติศาสตร์เชิงโครงสร้างในที่นี้เป็นแนวการศึกษาโครงสร้างและผู้กระทำการ (structure and agency) ที่ตั้งอยู่บนฐานของหลักตรรกะแบบวิภาษวิธี (Dialectics) ของสำนักเศรษฐศาสตร์การเมือง (Alex Callinicos,1995) ในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างของชุมชนท้องถิ่นภาคตะวันออกผู้เขียนจะสังเคราะห์และประยุกต์วิธีวิทยาในประวัติศาสตร์เชิงโครงสร้างดังกล่าวมาใช้ดังนี้

1. โครงสร้างอำนาจของชุมชนท้องถิ่น หมายถึง โครงสร้างสังคมซึ่งเป็นแบบแผนความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างคนละกลุ่มต่างๆ ในสังคม ดังนั้น โครงสร้างสังคมจึงเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดำรงอยู่ต่อเนื่องและคงทน โดยมีลักษณะ “สองด้านของโครงสร้าง” (Duality of Structure) ได้แก่ โครงสร้างที่เป็นเงื่อนไข (Condition) และเป็นผลผลิต (Product) ของการกระทำทางสังคมกล่าวคือ 1.1) โครงสร้างที่เป็นเงื่อนไขมีคุณสมบัติในการกำหนดเงื่อนไขการกระทำทางสังคมว่าจะไปในทิศทางที่จะช่วยเอื้อหรือจำกัดการกระทำนั้นซึ่งขึ้นอยู่กับตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของผู้กระทำการสังคม ดังนั้น โครงสร้างทางสังคมจึงมีบทบาททั้งการสร้างข้อจำกัด หรือเปิดโอกาสในเวลาเดียวกัน แต่จะขึ้นอยู่กับว่าผู้กระทำการทางสังคมต่างๆ ได้เข้าถึงทรัพยากรของสังคมมากน้อยแตกต่างกันอย่างไร และ 1.2) โครงสร้างที่เป็นผลผลิตของการทำทางสังคมชี้ให้เห็นว่าโครงสร้างทางสังคมก่อรูปมาจากการกระทำร่วมกันของมนุษย์ซึ่งมีการต่อสู้ทางสังคม (Social Struggle) ที่มีทั้งความขัดแย้ง (Contradiction) และความร่วมมือ (Cooperation) และโครงสร้างทางสังคมก็สามารถปรับเปลี่ยนไปตามผลลัพธ์ของการต่อสู้ขัดแย้งระหว่างผู้กระทำการทางสังคม 2 ฝ่ายใหญ่ๆ คือ ระหว่างผู้กระทำการฝ่ายหนึ่งที่ต้องการรักษาโครงสร้างเดิมไว้ เพื่อตอบสนองผลประโยชน์และคุณค่าให้ตัวเองต่อไป กับผู้กระทำการอีกฝ่ายหนึ่งที่พยายามปรับเปลี่ยนโครงสร้างเพื่อจัดสรรผลประโยชน์และคุณค่าในทิศทางใหม่

ความพยายามเปลี่ยนแปลงหรือปรับโครงสร้างเป็นผลมาจากความตึงเครียดของโครงสร้างเดิมซึ่งจะเป็นโอกาสที่ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social Movement) สามารถเข้ามามีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงสังคมได้ ดังนั้น การวิเคราะห์โครงสร้างในที่นี้จึงต้องพิจารณาอย่างเป็นกระบวนการทั้งในขั้นการก่อรูป (Production) การสืบทอด (Reproduction) และการเปลี่ยนรูป (Transformation) ของโครงสร้างสังคม

แนวคิดโครงสร้างสังคมในบทความจะพิจารณาใน 2 ระดับ คือ โครงสร้างสังคมในระดับมหภาคซึ่งในที่นี้จะใช้หน่วยในระดับภาค เช่น ระบบรัฐราชการส่วนภูมิภาค ระบบทุนนิยม หรือวัฒนธรรมบริโภค เป็นต้น ส่วนโครงสร้างในอีกระดับหนึ่ง คือ โครงสร้างระดับสถาบัน เช่น สถาบันชุมชนหมู่บ้านในอดีตที่ประกอบด้วยกลไกต่างๆ ไม่ว่า วัด เครือญาติ หรือครอบครัว เป็นต้น (Little,2010) โดยโครงสร้างอำนาจในชุมชนท้องถิ่นไทยที่ผู้เขียนจะนำมาใช้เป็นแนวคิดหลัก (core concept) ในการวิเคราะห์ ได้แก่ (ธนณัฏฐ์ ศรีโอษฐ์, 2556) โครงสร้างอำนาจบนฐานระบบเครือญาติ แบบอุปถัมภ์ แบบชนชั้นนำ และแบบชนชั้น

2. ผู้กระทำการในชุมชนท้องถิ่น หมายถึง มนุษย์ผู้มีบทบาทในการขับเคลื่อนทางสังคม แต่ด้วยเหตุที่มนุษย์เกิดและดำรงอยู่ในสังคม ดังนั้นมนุษย์แต่ละคนจึงเป็นตัวแทนของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเสมอ กล่าวโดยสรุปแล้วการกระทำของมนุษย์จึงมีลักษณะของการกระทำทางสังคมเสมอ การกระทำทางสังคมในที่นี้จึงหมายถึง การเคลื่อนไหวของกลุ่มบุคคลที่รวมตัวกันจากฐานการมีอัตลักษณ์ร่วมกันหรือมีสถานะอยู่ในตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมเดียวกันโดยกลุ่มบุคคลดังกล่าวจะเคลื่อนไหวด้วยเจตจำนงอย่างใดอย่างหนึ่ง ผู้กระทำการทางสังคมในที่นี้สามารถแบ่งออกเป็นรูปแบบต่างๆ ได้แก่ 2.1) กลุ่มสังคม (Social Group) เป็นกลุ่มบุคคลที่สำนึกถึงอัตลักษณ์ร่วมกันและได้ดำเนินกิจกรรมร่วมกันตามแนวทางที่ได้รับการจัดตั้ง เช่น กลุ่มชาวนา กลุ่มผู้อาวุโส เป็นต้น 2.2) ชนชั้นทางสังคม เป็นกลุ่มของบุคคลที่อยู่ในตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมเดียวกันในความสัมพันธ์ทางสังคม เช่น ชนชั้นนำ (elite) หรือชนชั้น (class) 2.3) ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเป็นกลุ่มบุคคลจำนวนมากที่ใช้ความพยายามร่วมกันในการเปลี่ยนแปลงสังคมโดยมุ่งท้าทายอำนาจสถาบันทางการ ดังนั้นในทางตรงกันข้ามเราจะพบการเกิดขบวนการต่อต้านการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงสังคม (Counter movement) ด้วย เช่น กลุ่มเกษตรกรรายย่อยหรือสมัชชาคนจน เป็นต้น

3. ปฏิสัมพันธ์ในเชิงวิภาษระหว่างโครงสร้างและผู้กระทำการสังคมได้ก่อให้เกิดกระบวนการทางสังคม (Social Process) ดังนั้นการวิเคราะห์ชุมชนท้องถิ่นในฐานะที่เป็นกระบวนการทางสังคมนั้นจะต้องพิจารณากระบวนการทางประวัติศาสตร์เพื่อช่วยให้เข้าถึงความเป็นมาในอดีต สถานการณ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และแนวโน้มที่จะเป็นไปในอนาคต การวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์จึงเปรียบเสมือนการดูภาพยนตร์ที่จะเห็นภาพอย่างต่อเนื่อง

บริบทเชิงโครงสร้างของการเปลี่ยนแปลงชุมชนท้องถิ่นในภาคตะวันออก

ปัจจัยเชิงโครงสร้างในระดับมหภาคของภาคตะวันออกที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนนั้นเป็นผลมาจากการคลี่คลายทางประวัติศาสตร์ของภาคตะวันออกตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์มาจนถึงปัจจุบัน ปัจจัยเชิงโครงสร้างดังกล่าวสามารถสรุปได้เป็น 4 ปัจจัยหลักๆ คือ

1. อุดมการณ์ทุนนิยมที่ก่อรูปขึ้นมาในกระบวนการผลิตเพื่อขายตั้งแต่ช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้นและคลี่คลายมาเป็นอุดมการณ์หลักทางเศรษฐกิจและการเมืองในปัจจุบัน

2. การพัฒนาทุนนิยมในภาคตะวันออกจากการขยายตัวของการผลิตเพื่อขายจากอิทธิพลของทุนนิยมโลกหลังสนธิสัญญาเบาว์ริ่งและคลี่คลายมาเป็นกระบวนการสะสมทุนในปัจจุบัน

3. การปกครองส่วนภูมิภาคสมัยใหม่ที่ได้รับการจัดตั้งในช่วงการปฏิรูปการปกครองในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์และเป็นฐานอำนาจของกลุ่มอำมาตยาธิปไตยในปัจจุบัน

4. โครงสร้างอำนาจท้องถิ่นในแต่ละจังหวัดของภาคตะวันออกที่ก่อรูปมาจากการเติบโตของกลุ่มอำนาจท้องถิ่นหลังการสร้างถนนสุขุมวิทและขยายตัวหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 รวมถึงจากการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก

พื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมดั้งเดิมของชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกในสมัยกรุงศรีอยุธยาและธนบุรี กล่าวได้ว่าอยู่ในวิถีการผลิตแบบยังชีพ (Subsistence Economy) แต่ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ชาวจีนอพยพได้เข้ามามีบทบาทในแถบชายฝั่งทะเลตะวันออกมากขึ้นโดยผ่านการค้าเรือสำเภา พ่อค้าจีนได้นำระบบการผลิตเพื่อขายมาใช้เมื่อเข้ามาตั้งถิ่นฐานในสยาม อันก่อให้เกิดระบบการผลิตสองรูปแบบควบคู่กันมาคือ มีการผลิตเพื่อยังชีพของคนไทยควบคู่ไปกับการผลิตเพื่อขายของคนจีน ระบบการผลิตเพื่อขายของชาวจีนอพยพเป็นผลมาจากการก่อรูปอุดมการณ์ทุนนิยมของชาวจีนเอง กล่าวคือ วัฒนธรรมเดิมของชาวจีนอพยพนั้นตั้งอยู่บนความเชื่อในระบบเครือญาติ ในขณะที่อุดมการณ์ใหม่ที่ก่อรูปขึ้นมาในสังคมไทยเป็นอุดมการณ์ที่มุ่งการสะสมทุนอันเนื่องมาจากเงื่อนไขที่ชาวจีนอพยพต้องการเก็บหอมรอมริบโดยหวังว่าจะกลับไปสู่จีนแผ่นดินใหญ่ การผสมผสานระหว่างความเชื่อในระบบเครือญาติและแรงจูงใจที่มุ่งสะสมทุนของชาวจีนอพยพได้ก่อรูปเป็นอุดมการณ์ทุนนิยมหรือกระฎุมพีของชาวจีน (จิตรา สมบัติรัตนานันท์, 2557)

บุคลิกแบบนายทุนของชาวจีนอพยพมีลักษณะสำคัญคือ (จิตรา สมบัติรัตนานันท์, 2557) 1) การมีหัวการค้าของชาวจีนอพยพเป็นผลมาจากวัฒนธรรมเกิดขึ้นจากเนื่องจากการใช้ลูกคิดเพื่อใช้ในการคำนวณตัวเลขเงินทอง นอกจากนี้ ยังมีการสั่งสอนการใช้ลูกคิดในโรงเรียนของชาวจีนเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมการคำนวณจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง 2) คุณธรรมเรื่องความซื่อสัตย์ในการค้าขายของชาวจีน ซึ่งพบได้จากการมักใช้เงินสดเสมอในการค้าขายเนื่องจากความเชื่อที่ว่าหากทำการค้าซื่อสัตย์ต่อกันจะเกิดความไว้วางใจ แม้บางช่วงขาดเงินทองก็ยังมีความเชื่อถือเป็นหลักประกัน เราจะพบว่าชาวจีนที่ทำการค้าส่วนใหญ่มักจะนับถือเทพเจ้าแห่งความซื่อสัตย์ คือ เทพกวนอูมาก 3) การขยันทำงานหนัก คุณค่าการขยันทำงานหนักเป็นสิ่งที่ชาวจีนเรียนรู้จากการประพฤติเป็นตัวอย่างของพ่อแม่ปู่ย่าตายายเพื่อนำไปสู่การสะสมทุน และ 4) การกล้าได้กล้าเสียในทางธุรกิจลักษณะของบุคลิกแบบกล้าได้กล้าเสียของชาวจีนเกิดจากความเชื่อที่ว่า การค้าก็คือ การพนันขันต่ออย่างหนึ่ง แต่มีหลักเกณฑ์ในการตัดสินใจมากกว่าการเล่นพนันโดยตรง

การพัฒนาทุนนิยมและการปกครองส่วนภูมิภาคสมัยใหม่เป็นปัจจัยเชิงโครงสร้างหลักของภาคตะวันออกที่เป็นผลมาจากอิทธิพลของทุนนิยมโลกผ่านทางสนธิสัญญาเบาว์ริ่งที่จัดทำขึ้นในปี พ.ศ. 2398 กล่าวคือ การขยายตัวของการผลิตเพื่อขายหลังสนธิสัญญาเบาว์ริ่งเป็นกระบวนการต่อเนื่องจากการผลิตของจีนอพยพในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ การขยายตัวดังกล่าวเริ่มในพื้นที่บางส่วนของลุ่มแม่น้ำบางปะกง เช่น เขตเมืองฉะเชิงเทรา และชลบุรี โดยนายทุนที่เข้าไปลงทุนประกอบการทั้งทางด้านเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมขั้นต้น เพื่อผลิตสินค้าตามความต้องการของตลาดทั้งภายนอกและภายในประเทศ ต่อมาในราวปี พ.ศ. 2433 รัฐได้ส่งเสริมให้มีขยายพื้นที่การปลูกข้าวในพื้นที่ภาคตะวันออกอย่างกว้างขวางโดยเฉพาะบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกง เนื่องจากต้องการผลิตข้าวเพื่อเป็นสินค้าส่งออกสนองความต้องการของตลาดโลก โดยเฉพาะทั้งในยุโรปและเอเชีย (สุวิทย์ ไพทยวัฒน์, 2527)

การขยายตัวของการผลิตเพื่อขายหลังสนธิสัญญาเบาว์ริ่งดังกล่าวได้นำไปสู่การพัฒนาตลาดในเมืองของภาคตะวันออกและเกิดการเติบโตของเศรษฐกิจเงินตรา ดังนั้น ในเวลาต่อมาจึงก่อให้เกิดระบบเจ้าภาษีนายอากรขึ้น การขยายตัวของเงินตราและการแบ่งงานกันทำในกิจกรรมการผลิต การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้นับเป็นพื้นฐานสำคัญที่เอื้อต่อการพัฒนาเศรษฐกิจเข้าสู่ระบบทุนนิยมของชายฝั่งทะเลตะวันออก กับการบุกเบิกทรัพยากรท้องถิ่นที่อุดมสมบูรณ์ในชายฝั่งทะเลตะวันออก (บุญมา พงษ์โหมด, 2537)

การสถาปนาการปกครองส่วนภูมิภาคสมัยใหม่ในชายฝั่งทะเลตะวันออกเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงในระดับประเทศที่เกิดจากผลกระทบของสนธิสัญญาเบาว์ริ่ง คือ อิทธิพลในระบบโลกจากลัทธิล่าอาณานิคม กล่าวคือ หลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริ่งได้ก่อให้เกิดการตอบโต้ของพลังภายในประเทศโดยการนำของชนชั้นนำกลุ่มเจ้าในรูปแบบต่างๆ ได้แก่ การสร้างระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์โดยการวางศูนย์อำนาจของประเทศอยู่ที่พระมหากษัตริย์เป็นหลัก กระบวนการรวมศูนย์ดังกล่าวมีขั้นตอนเริ่มต้นจากการจัดตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ในปี พ.ศ.2416 (ชัยยนต์ ประดิษฐศิลป์, 2533) การตั้งสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินและสภาที่ปรึกษาส่วนพระองค์ การยกเลิกระบบไพร่ การจัดตั้งกองทัพสมัยใหม่และการเกณฑ์ทหาร ต่อมาได้มีการจัดตั้งระบบเสนาบดีใหม่ในรูปแบบกระทรวง ทบวง กรม จนในที่สุดมีการจัดการปกครองส่วนภูมิภาคแบบมณฑลเทศาภิบาลในช่วงทศวรรษ 2430

หลังจากนั้นได้มีนโยบายการปฏิรูปการปกครองท้องที่โดยการยกเลิกระบบกินเมืองภายใต้การสั่งการของสมเด็จกรมพระยาดำรงเดชานุภาพทำให้เกิดการจัดตั้งการปกครองส่วนภูมิภาคสมัยใหม่ดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ตัวอย่างลักษณะของการปกครองส่วนภูมิภาคสมัยใหม่ เช่น กรณีเมืองชลบุรีถูกวางบทบาทให้เป็นเมืองหนึ่งในมณฑลปราจีนบุรี ต่อมาในปี พ.ศ.2459 จึงมีการยุบรวมอำเภอต่างๆ 5 อำเภอ คือ อำเภอบางปลาสร้อย อำเภอพนัสนิคม อำเภอศรีราชา อำเภอพานทอง และอำเภอนาเกลือเป็นจังหวัดชลบุรี นอกจากนั้นก็ยังมีการก่อสร้างอาคารสำนักงานของส่วนราชการใหม่ ตามพระราชบัญญัติการปกครองท้องที่ พ.ศ.2440 ข้าราชการในสมัยนี้ต้องปฏิบัติงานในสำนักงาน โดยมีเวลาราชการที่ให้บริการแก่ประชาชนแน่นอนและได้รับพระราชทานเงินเดือนประจำเพื่อการยังชีพ มิใช่การทำงานที่บ้านเจ้าเมืองหรือบ้านข้าราชการดังเช่นในอดีต มีการสร้างสำนักงานหรือที่ว่าการของส่วนราชการต่างๆ ในจังหวัด (ธนณัฏฐ์ ศรีโอษฐ์,2556)

โครงสร้างอำนาจท้องถิ่นเป็นปัจจัยหลักโดยตรงที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจของชุมชนท้องถิ่นภาคตะวันออก โดยสามารถจำแนกโครงสร้างอำนาจท้องถิ่นในแต่ละจังหวัดของภาคตะวันออกปัจจุบันเป็น 4 รูปแบบ (โอฬาร ถิ่นบางเตียว, 2554) คือ 1) โครงสร้างอำนาจท้องถิ่นแบบขั้วอำนาจเดียว 2) โครงสร้างอำนาจท้องถิ่นแบบสองขั้วอำนาจ 3) โครงสร้างอำนาจท้องถิ่นแบบสามขั้วอำนาจ และ 4) โครสร้างอำนาจท้องถิ่นแบบหลากหลายขั้วอำนาจ

1. โครงสร้างอำนาจท้องถิ่นแบบขั้วอำนาจเดียว โครงสร้างอำนาจแบบนี้มิได้หมายถึงจะมีกลุ่มการเมืองเพียงกลุ่มเดียวภายในจังหวัดแต่เป็นลักษณะขั้วเด่นขั้วเดียว คือ มีการกระจุกตัวของอำนาจทางการเมืองในตระกูลใหญ่เพียงตระกูลเดียว การกระจุกตัวดังกล่าวจะมีการเชื่อมร้อยเครือข่ายอุปถัมภ์ทั้งในระดับจังหวัดและระดับชุมชนท้องถิ่น เนื่องจากตระกูลชนชั้นนำทางการเมืองมีข้อได้เปรียบจากการมีฐานะทางเศรษฐกิจที่เข้มแข็งผ่านกระบวนการสะสมทุนอย่างยาวนานจนมีฐานะมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ เหนือกว่าตระกูล

อื่นๆ มีเครือข่ายทางการเมืองที่กว้างขวางและมีฐานะเป็นผู้อุปถัมภ์รายใหญ่ของจังหวัด รวมถึงมีสายสัมพันธ์แนบแน่นกับข้าราชการภายในจังหวัดจนกลายเป็นผู้มีบารมีและทรงอิทธิพลทางสังคมและการเมืองจนสามารถผูกขาดอำนาจทางการเมืองได้ กระบวนการทางการเมืองภายใต้อำนาจของตระกูลและเครือข่ายพันธมิตรจะมีลักษณะที่ปราศจากคู่แข่งทางการเมือง ชนชั้นนำทางการเมืองตระกูลใหญ่ดังกล่าวจะเป็นผู้กุมอำนาจในการตัดสินใจทั้งหมด ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ทั้งในระดับจังหวัดและในชุมชนท้องถิ่น โครงสร้างอำนาจท้องถิ่นแบบขั้วเดียวนี้ สามารถสร้างเครือข่ายโยงใยไปถึงการเมืองระดับชาติ ในภาคตะวันออกที่มีลักษณะโครงสร้างอำนาจแบบขั้วอำนาจเดียว ได้แก่ จังหวัดชลบุรี (ตระกูลคุณปลื้ม) และจังหวัดสระแก้ว (ตระกูลเทียนทอง) (โอฬาร ถิ่นบางเตียว, 2554)

2. โครงสร้างอำนาจท้องถิ่นแบบสองขั้วอำนาจ กล่าวคือ อำนาจทางการเมืองมีลักษณะกระจุกตัวโดยชนชั้นนำเพียง 2 กลุ่ม (ตระกูล) ที่ทรงอิทธิพลทางการเมืองสูงสุดในจังหวัดและกระบวนการทางการเมืองในจังหวัดจึงเป็นการต่อสู้แข่งขันและความร่วมมือกันระหว่าง 2 ขั้วอำนาจ ลักษณะโครงสร้างอำนาจแบบ 2 ขั้วอำนาจจะมีบทบาทอย่างเข้มข้นของ 2 ตระกูลในทุกๆ เวที ไม่ว่าจะเป็นการเมืองระดับชาติหรือการเมืองระดับท้องถิ่น รูปแบบของการแข่งขันมีทั้งที่ส่งคนในตระกูลหรือเครือญาติลงสมัครรับเลือกตั้งหรือสนับสนุนทรัพยากรทางการเมืองแก่เครือข่ายทางการเมืองในตระกูล แต่ละกลุ่มต่างมีฐานทางเศรษฐกิจการเมืองที่เข้มแข็ง มีเครือข่ายทางการเมืองในจังหวัดพอๆ กัน และเป็นตระกูลที่เครือข่ายอุปถัมภ์เท่าๆ ด้วยกัน การศึกษาพบว่าในภาคตะวันออกพบมี 2 จังหวัดที่มีลักษณะโครงสร้างอำนาจแบบ 2 ขั้ว ได้แก่ ฉะเชิงเทรา (ตระกูลฉายแสง กับตันเจริญ) และนครนายก (ตระกูลกิตติธเนศวร กับอิสระเสนารักษ์) (โอฬาร ถิ่นบางเตียว, 2554)

3. โครงสร้างอำนาจท้องถิ่นแบบสามขั้วอำนาจ โครงสร้างอำนาจท้องถิ่นแบบสามขั้วอำนาจ มีลักษณะไม่ต่างไปจากโครงสร้างอำนาจแบบสองขั้ว แต่เป็นการเพิ่มขึ้นของขั้วอำนาจเป็นสามขั้วหรือสามตระกูลที่ทรงอิทธิพลทางการเมืองสูงสุดภายในจังหวัด อำนาจทางการเมืองภายในจังหวัดอยู่ภายใต้การครอบงำของสามตระกูล ที่มีส่วนกำหนดพฤติกรรมทางการเมืองของประชาชน โดยตระกูลชนชั้นนำทางการเมืองทั้ง 3 ตระกูลได้ผ่านกระบวนการสะสมทุนทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างเข้มข้นต่อเนื่อง จนเกิดบารมีและอิทธิพลทางการเมืองภายในจังหวัด มีการสร้างกลุ่มเครือข่ายทางการเมือง รวมทั้งเครือข่ายอุปถัมภ์ของแต่ละตระกูลอย่างชัดเจน มีการกระจายผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเมืองอย่างทั่วถึงในกลุ่มเครือข่าย/พันธมิตรทางการเมืองของตระกูล การศึกษาพบว่า จังหวัดที่มีโครงสร้างอำนาจแบบสามขั้ว ได้แก่ ระยอง (ตระกูลปิตุเตชะ อรุณเวสสะเศรษฐ์ และการุณ) และปราจีนบุรี (ตระกูลวิลาวัลย์ ภุมมะกาญจนะ และหงส์วิไล)

4. โครงสร้างอำนาจท้องถิ่นแบบหลากหลายขั้วอำนาจ หมายถึง แบบแผนความสัมพันธ์เชิงอำนาจในจังหวัดที่มีกลุ่มอำนาจดำรงอยู่หลายกลุ่มจนไม่สามารถตกผลึกผูกขาดอำนาจที่ชัดเจนแบบบ้านใหญ่ ดังนั้นกระบวนการต่อสู้ทางการเมืองและการแข่งขันของกลุ่มอำนาจต่างๆ ในจังหวัดยังคงมีอิสระต่อกันค่อนข้างมาก ลักษณะโครงสร้างอำนาจท้องถิ่นในรูปแบบดังกล่าวแม้จะมีการพยายามสถาปนาตัวของตระกูลชนชั้นนำภายในจังหวัด แต่ยังไม่สามารถตกผลึกเป็นกลุ่มอำนาจท้องถิ่นในจังหวัดได้ชัดเจน เนื่องจากข้อจำกัดในหลายๆ ปัจจัยที่ทำให้กลุ่มชนชั้นนำไม่สามารถสถาปนาอำนาจ เช่น ความไม่พร้อมในด้านทรัพยากรทาง

การเมือง เขตพื้นที่อิทธิพลทางการเมือง กระบวนการสะสมทุนทางเศรษฐกิจและสังคมของขั้วอำนาจยังไม่มีความมั่งคั่งเพียงพอที่จะนำมาใช้ในทางการเมือง ฐานบารมีทางการเมืองในจังหวัดยังไม่กว้างขวางพอในการสร้างเครือข่าย–พันธมิตรทางการเมือง และข้อจำกัดในการกระจายผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจการเมืองแก่เครือข่าย–พันธมิตรทางการเมือง ความไม่มีเอกภาพในครอบครัว/ตระกูล เกิดช่องว่างในกลไกอุปถัมภ์ระหว่างแกนนำขั้วอำนาจกับประชาชน ฯลฯ ลักษณะโครงสร้างอำนาจแบบหลากหลายขั้วอำนาจในภาคตะวันออกพบว่าดำรงอยู่ใน 2 จังหวัด คือ จันทบุรี และตราด

โครงสร้างอำนาจท้องถิ่นในปัจจุบันของแต่ละจังหวัดที่กล่าวมาเป็นผลมาจากการเกิดขึ้นมาของกลุ่มอำนาจท้องถิ่นในอดีตหลังการสร้างถนนสุขุมวิทและเส้นทางยุทธศาสตร์ในภาคตะวันออก กล่าวคือ การสร้างถนนสุขุมวิทส่งผลให้โครงสร้างทางเศรษฐกิจของภาคตะวันออกเปลี่ยนจากการผลิตสองรูปแบบไปสู่การผลิตเพื่อขายเป็นหลัก ดังจะเห็นได้จากการผลิตสินค้าเฉพาะอย่างเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของระบบทุนนิยมแห่งชาติ เช่น การปลูกอ้อย มันสำปะหลัง ยางพารา ปอ ข้าวโพด การสร้างถนนสุขุมวิทยังเป็นการเชื่อมระหว่างภูมินิเวศชายฝั่งทะเลกับลุ่มแม่น้ำบางปะกงเข้าด้วยกันโดยเริ่มจากการเชื่อมตัวเมืองฉะเชิงเทราฝั่งซ้ายมาทางอำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี หลังจากนั้นถนนสุขุมวิทก็ยังเป็นตัวเชื่อมระหว่างภาคตะวันออกกับส่วนกลางในกรุงเทพฯ ซึ่งทำให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างขนานใหญ่ (เรืองวิทย์ ลิ่มปนาท, 2545)

ถนนสุขุมวิทจึงเป็นปัจจัยเร่งให้เกิดการบุกเบิกทรัพยากรในชายฝั่งทะเลตะวันออกเข้าสู่การผลิตตามวิถีทางทุนนิยม เป็นจุดที่ทำให้กลุ่มทุนชาติและกลุ่มทุนท้องถิ่นเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในชายฝั่งทะเลตะวันออก ภายใต้โอกาสและนโยบายของรัฐบาล เช่น ในราวปี พ.ศ.2480 -2490 อุตสาหกรรมน้ำตาลพัฒนาขึ้น โดยที่รัฐบาลพยายามเร่งการผลิตอ้อยและน้ำตาลเพื่อทดแทนการนำเข้าน้ำตาล หรืออุตสาหกรรมป่า กิจกรรมเหล่านี้ทำให้เกิดการสถาปนาตัวของกลุ่มอำนาจท้องถิ่นที่มีความมั่งคั่งโดยผ่านกระบวนการสะสมทุนจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่รัฐส่งเสริมในขณะนั้น และต่อมากลุ่มอำนาจเหล่านี้ได้กลายเป็นผู้ที่มีบทบาททางสังคมและการเมืองในระดับท้องถิ่นของชายฝั่งทะเลตะวันออกตลอดจนในเวทีระดับชาติ

การสร้างถนนสุขุมวิทได้นำมาสู่การผลิตเพื่อขายเป็นหลักเมื่อมีการปลูกพืชเศรษฐกิจ เราพบว่าการขยายตัวของอุตสาหกรรมน้ำตาลในตลาดโลก ทำให้รัฐเปิดให้มีการบุกเบิกที่ดินโดยการปลูกอ้อยมากขึ้น และการทำป่าไม้ในบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกงและชายฝั่งทะเลตะวันออกตั้งแต่ทศวรรษ 2490 ส่งผลให้ลักษณะการผลิตแบบดั้งเดิมล่มสลายลง เงื่อนไขดังกล่าวได้สร้างกลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่นขึ้นมาและกลายเป็นผู้มีอิทธิพลในทางการเมืองในระดับท้องถิ่นในเวลาต่อมา เช่น ผู้ปกครองท้องถิ่น โจร เสือ และหลงจู๊ โดยเฉพาะกลุ่มหลงจู๊

เมื่อหลงจู๊เหล่านี้มีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจในระดับหนึ่ง ก็เริ่มเข้ามามีบทบาททางสังคมมากขึ้นโดยเฉพาะในทางการเมือง หลงจู๊เริ่มมีบทบาทในฐานะสนับสนุนนักการเมืองตั้งแต่ระดับท้องถิ่นจนถึงระดับชาติ ตั้งแต่ ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน สจ. ส.ส. ในฐานะผู้ให้การสนับสนุนด้านการเงินและบางครั้งก็เป็นหัวคะแนนให้โดยเฉพาะ

การพัฒนาจากกลุ่มอำนาจท้องถิ่นไปสู่ชนชั้นนำท้องถิ่นในภาคตะวันออกเกิดจากพัฒนาการเลือกตั้งในระดับประเทศหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 มีผลให้ชนชั้นกลางขยายบทบาทในการพัฒนาประชาธิปไตย กลุ่มนิสิตนักศึกษาซึ่งถือว่าเป็นตัวแทน (Proxy) หรือต้นแบบ (Prototype) ของชนชั้นกลาง และกลุ่มนิสิตนักศึกษาได้เข้ามามีบทบาททางการเมืองต่อต้านระบอบเผด็จการจนก่อให้เกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 การเคลื่อนไหวของกลุ่มนักศึกษาก็ได้เปิดโอกาสให้ชนชั้นกลางเข้ามามีบทบาททางการเมืองโดยตรงจากการตั้งพรรคการเมืองแทนที่จะอยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของชนชั้นนำข้าราชการต่อไป ซึ่งก็คือ การเกิดระบอบประชาธิปไตยครึ่งใบภายใต้รัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2521 นั่นเอง

โครงสร้างอำนาจแบบประชาธิปไตยครึ่งใบได้เปิดโอกาสให้ชนชั้นนำท้องถิ่นสามารถก้าวขึ้นมามีอำนาจทางการเมืองโดยผ่านการเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจากกระบวนการเลือกตั้ง ดังนั้น จังหวัดในภาคตะวันออกจึงได้ก่อรูปโครงสร้างอำนาจท้องถิ่นขึ้นมาได้ ตัวอย่างเช่น การเกิดโครงสร้างอำนาจสามขั้วในจังหวัดระยองระหว่างขั้วของตระกูลอรุณเวสสเศรษฐ์ ตระกูลปิตุเตชะ และตระกูลการุณ หรือการเกิดโครงสร้างอำนาจขั้วเด่นขั้วเดียวในจังหวัดชลบุรีโดยการนำของกำนันเป๊าะ เป็นต้น (ชัยยนต์ ประดิษฐศิลป์ และโอฬาร ถิ่นบางเตียว, 2549)

บทบาททางการเมืองของชนชั้นนำท้องถิ่นในชายฝั่งทะเลตะวันออกขยายตัวอีกครั้งหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2540 เนื่องจากสถานการณ์ทางการเมืองในระดับชาติเกิดปรากฏการณ์การก้าวขึ้นมาเป็นชนชั้นนำทางการเมืองของนายทุนตั้งแต่การต่อต้าน รสช. ในเหตุการณ์พฤษภาทมิฬปี พ.ศ. 2535 นายทุนดังกล่าวการสร้างแนวร่วมกับชนชั้นกลางในรูปพันธมิตรทุนนิยมเลือกตั้ง ต่อมาพันธมิตรดังกล่าวได้ผลักดันกระบวนการปฏิรูปการเมืองโดยการนำกลุ่มเทคโนแครตภาคเอกชนเข้ามาดำรงตำแหน่งทางการเมือง ผลการเคลื่อนไหวของพันธมิตรทุนนิยมเลือกตั้ง มีผลผลิตเป็นรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2540 ในที่สุด (เสน่ห์ จามริก, 2529 , หน้า 93 – 100) กลุ่มพันธมิตรดังกล่าว ได้แก้ไขรัฐธรรมนูญให้นายกรัฐมนตรีมาจากการเลือกตั้งทำให้ชนชั้นนำทหารไม่สามารถดำรงฐานะชนชั้นนำทางการเมืองได้อีกต่อไป การปฏิรูปการเมืองนอกจากกำจัดบทบาทของผู้นำทหารจากชนชั้นนำทางการเมืองแล้ว รัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2540 ยังจำกัดบทบาททางการเมืองของนักธุรกิจการเมืองซึ่งมีฐานเป็นกลุ่มทุนต่างจังหวัดอีกด้วย

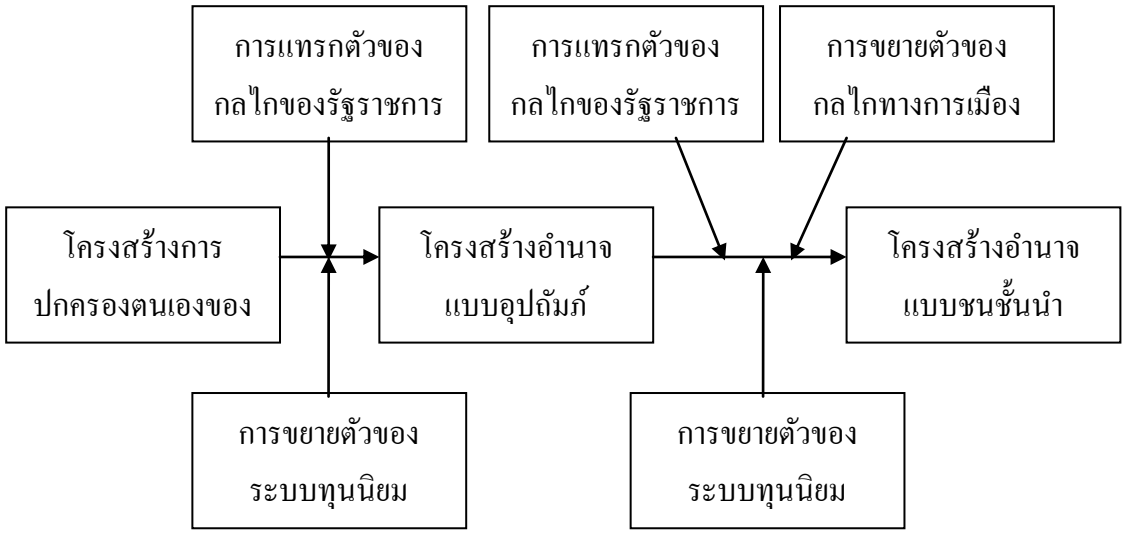
ปัจจัยหลักอีกประการหนึ่งที่มีผลต่อการขยายตัวของโครงสร้างอำนาจท้องถิ่นในภาคตะวันออกก็คือการขับเคลื่อนโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก โครงการดังกล่าวมีผลต่อการวางรากฐานของการพัฒนาอุตสาหกรรมในชายฝั่งทะเลตะวันออก กรณีเช่น การทะยานขึ้นของโครงการอีสเทิร์นในจังหวัดชลบุรีหลังทศวรรษ 2530 เราจะพบว่า การเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมสมัยใหม่ ตลอดจนถึงนโยบายของรัฐ ที่ต้องการสร้างพื้นที่บริเวณนี้เป็นเขตอุตสาหกรรม ส่งผลให้ราคาที่ดินในจังหวัดชลบุรีถีบตัวสูงขึ้นเป็นอย่างมากดังนั้น จึงเกิดขบวนการเก็งกำไรที่ดินของนักการเมืองเริ่มก่อตัวขึ้น โดยมีการกว้านซื้อที่ดินอย่างกว้างขวางรอบ ๆ พื้นที่แหลมฉบัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตำบลบึงและตำบลหนองขาม อำเภอศรีราชา เพื่อรองรับการก่อตั้งโรงงานอุตสาหกรรม (ไพโรจน์ จันทรนิมิตร, 2531)

กำนันเป๊าะผู้ซึ่งในช่วงนี้มีเครือข่ายนักการเมืองทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่นอย่างแน่นแฟ้น ย่อมรับรู้ความเคลื่อนไหวในการจัดตั้งโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ต่างๆ เป็นอย่างดี เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วกำนันเป๊าะจึงหันไปให้ความสนใจธุรกิจการค้าขายที่ดิน เพื่อรองรับนักลงทุนทั้งในและต่างประเทศ ที่ดินแปลงใหญ่ๆ สำหรับก่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรม กล่าวได้ว่าผลของความต้องการที่ดินเพื่อรองรับนิคมอุตสาหกรรม โรงงานอุตสาหกรรม ตลอดจนถึงการสร้างที่พักอาศัย ทำให้มีนายหน้าค้าที่ดินทั้งส่วนกลางและท้องถิ่นเริ่มกว้านซื้อที่ดินเพื่อเก็งกำไร อันเป็นผลให้ราคาที่ดินในพื้นที่แถบจังหวัดชลบุรีและระยองมีราคาสูงขึ้นกว่า 10-30 เท่า โดยเฉพาะพื้นที่ตลอดแนวถนน 331 (ตั้งแต่อำเภอสัตหีบจนถึงจังหวัดฉะเชิงเทรา) (เวียงรัฐ เนติโพธิ์, 2531: 85; สินธุชัย ศุกรเสพย์, 2545: 153) ราคาที่ดินที่สูงขึ้นเช่นนี้เป็นผลให้กำนันเป๊าะต้องผันตัวเองเข้าสู่ธุรกิจการเป็นนายหน้าค้าที่ดินความสำเร็จและกำไรจากธุรกิจค้าขายที่ดินเหล่านั้น นำไปสู่การลงทุนขยายกิจการธุรกิจการโรงแรมเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว

นอกจากความร่ำรวยจากธุรกิจที่ดินจากโครงการอีสเทิร์นซีบอร์ดแล้ว โครงการฯ ยังช่วยให้เกิดการพัฒนาโครงสร้างอำนาจท้องถิ่นในชลบุรีโดยตรงด้วย กล่าวคือ เมื่อกลุ่มทุนอุตสาหกรรมเข้ามาลงทุนในพื้นที่จังหวัดชลบุรี กลุ่มทุนเหล่านี้พยายามที่จะผนวกเอากำนันเป๊าะให้เข้าไปเป็นพันธมิตรของตนเอง ดังจะเห็นได้จากการให้ผลประโยชน์จากโครงการก่อสร้างต่างๆ หรือกรณีของนักลงทุนต่างชาติที่เข้ามาลงทุนในพื้นที่แหลมฉบัง ก็มักจะเรียกกลุ่มของกำนันเป๊าะเข้าไปเป็นผู้ถือหุ้นด้วยเสมอ ที่เป็นเช่นนั้นเพราะกำนันเป๊าะเป็นเสมือนหลักประกันความมั่นคงและความปลอดภัยของโครงการต่างๆ ที่ต้องการเข้ามาลงทุน ขณะเดียวกันบารมีและอำนาจที่กำนันเป๊าะสั่งสมมานั้น เปรียบเสมือนทำให้บางครั้งคำพูดหรือคำขอร้องของกำนันเป๊าะในบางสิ่ง “ศักดิ์สิทธิ์ยิ่งกว่ากฎหมาย” (ชัยยนต์ ประดิษฐศิลป์ และชัยณรงค์ เครือนวน, 2557)

การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างอำนาจของชุมชนท้องถิ่นในภาคตะวันออก

ภายใต้บริบทเชิงโครงสร้างที่คลี่คลายจากกระบวนการประวัติศาสตร์ของภาคตะวันออก อันได้แก่ อุดมการณ์ทุนนิยม การพัฒนาของการผลิตแบบทุนนิยม การจัดตั้งการปกครองส่วนภูมิภาคสมัยใหม่ รวมถึงการสถาปนาโครงสร้างอำนาจท้องถิ่น เราจะพบการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของสถาบันชุมชนท้องถิ่นควบคู่ไปด้วย ดังนั้น เมื่อมาพิจารณาการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างอำนาจของชุมชนท้องถิ่นและปัจจัยเชิงโครงสร้างระดับภาคทางเศรษฐกิจ การเมือง และอุดมการณ์ ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ผู้เขียนสามารถสรุปเป็นตัวแบบดังภาพที่ 1 ได้ดังนี้



ภาพที่ 1 ตัวแบบการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจชุมชนท้องถิ่นในภาคตะวันออก

โครงสร้างอำนาจของชุมชนท้องถิ่นภาคตะวันออกที่ดำรงอยู่ก่อนการเข้ามาของกลไกการปกครองท้องที่ตามพระราชบัญญัติการปกครองท้องที่พ.ศ.2457 นั้นกล่าวได้ว่าเป็นโครงสร้างการปกครองตนเองของชุมชนบนฐานของระบบเครือญาติ คือโครงสร้างที่มีผู้นำอาวุโสหรือบางชุมชนที่เรียกกันว่า “นายบ้าน” ผู้นำอาวุโสดังกล่าวมีลักษณะเป็นผู้มีคุณธรรมที่คนในชุมชนให้ความเคารพนับถือ ผู้นำอาวุโสเป็นผู้ทำหน้าที่ปกครองภายใต้วัฒนธรรมของชุมชน เช่น การจับเข่าคุยกันเกี่ยวกับเรื่องของชุมชน เป็นต้น เราจะเห็นได้จากกรณีของชุมชนเก่าแก่ในภาคตะวันออก 2 กรณี คือ

กรณีชุมชนชองที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีการตั้งถิ่นฐานมากกว่า 1,000 ปี ในจังหวัดชายฝั่งทะเลตะวันออกไปจนถึงฉะเชิงเทรา ในปัจจุบันกลุ่มชาติพันธุ์ชองยังรวมตัวอยู่กันเป็นชุมชนในเขตอำเภอคิชกูฏ จังหวัดจันทบุรี ในอดีตคนชองในเขตเทือกเขาคิชกูฏเกี่ยวข้องกับการปกครองส่วนกลางของไทยเป็นครั้งคราว โดยเฉพาะเกิดขึ้นจากการประจวบเหมาะของเหตุการณ์ เช่น เมื่อประมาณปีพ.ศ. 2310 ชาวชองจันทบุรีเป็นผู้ร่วมช่วยกู้เอกราชให้กับประเทศสยาม เนื่องจากสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้นำทัพมาตีเมืองจันทบุรีเพื่อหาพรรคพวกและเป็นที่รวมพล เพื่อจะกู้เอกราชจากพม่าที่ยึดครองกรุงศรีอยุธยาจนประสบความสำเร็จ แต่เมื่อพิจารณาถึงการปกครองที่เป็นแบบแผนนั้นจะพบการปกครองของกลุ่มชาติพันธุ์ชองก่อนการเข้ามาของการปกครองท้องที่ ในปีพ.ศ.2457 กล่าวคือ ก่อนหน้านั้นจะมีรูปแบบการปกครองโดยใช้ผู้นำอาวุโสของระบบเครือญาติเป็นหลัก ในการจัดระเบียบการปกครองของหมู่บ้านชองจะมีหัวหน้าหมู่บ้าน ซึ่งจะเลือกจากผู้ที่มีอายุสูง (ผู้อาวุโส) ของหมู่บ้าน และบุคคลนั้นจะต้องมีคุณธรรมคือ มีความซื่อสัตย์ มีความจริงใจ ที่ชาวชองทุกคนในหมู่บ้านยอมรับ และพร้อมใจกันยกย่องให้เป็นหัวหน้าหมู่บ้าน ดังนั้น ชาวชองทุกคนในหมู่บ้านจะต้องเชื่อฟัง หากเกิดปัญหาหรือเรื่องราวใดๆ ระหว่างกัน เช่น การทะเลาะวิวาทบาดหมางกัน หัวหน้าหมู่บ้านจะเป็นผู้ตัดสินปัญหาและเมื่อตัดสินประการใดแล้วทุกคนจะต้องเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำตัดสินนั้น ซึ่งถ้าหากฝ่ายใดไม่ปฏิบัติตาม ก็จะถูกชาวชองในหมู่บ้านกล่าวติเตียนจนภายหลังก็ต้องปฏิบัติตาม หากไม่ทำจริงๆ ก็จะอยู่ในหมู่บ้านไม่ได้ (สุเรขา สุพรรณไพบูรณ์,2530: 48)

อย่างไรก็ดี เราจะพบก่อนการเข้ามาของการปกครองท้องที่ที่ชุมชนชองได้ถูกผนวกเข้าไปในการปกครองของรัฐส่วนกลางภายใต้ระบบไพร่ ดังนั้น ชุมชนจะต้องเสียภาษีส่วยให้แก่รัฐโดยมีตัวแทนของรัฐเป็นผู้เก็บส่วย แต่ระบบไพร่ก็ยังไม่เข้าไปเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการปกครองของชุมชนชองในอดีต ตัวอย่างเช่น ขุนภักดี เป็นตัวแทนของรัฐสยามในชุมชนชองที่คิชกูฏโดยมีหน้าที่ควบคุมและรวบรวมส่วยที่เป็นของป่าต่างๆ เช่น กระวาน น้ำมันยางและเครื่องเทศอื่นๆ และเป็นผู้สร้างวัดสุวรรณคีรี ตระกูลขุนภักดี ก็คือ วรรณภักดี ก็ยังคงพบเห็นอยู่ในเขตตะเคียนทองและคลองพลูของอำเภอคิชกูฏซึ่งดำรงตำแหน่งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน มีการสืบทอดตำแหน่งดังกล่าวภายในวงศ์ตระกูลหรือวงศาคณาญาติเดียวกัน และสมัยรัชกาลที่ 5 ผู้ที่ได้รับแต่งตั้งเป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้านจะได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์อย่างต่ำเป็นพันหมื่น หรือขุน จึงสันนิษฐานว่า ขุนภักดี เป็นผู้ปกครองอาณาเขตตะเคียนทองคนแรก (ชัยยนต์ ประดิษฐศิลป์ และคณะ, 2558: 42)

อีกกรณีหนึ่งเป็นกรณีของชุมชนเนินฆ้อ จังหวัดระยอง ที่มีอายุชุมชนยาวนานมากกว่า 240 ปี เราพบว่า เนินฆ้อมีการปกครองตนเองที่เกิดจากการจัดตั้งของชาวบ้านที่เรียกว่า ระบบนายบ้าน (จิตรา สมบัติรัตนานันท์, 2553: 105-111) ระบบนายบ้านเป็นการปกครองที่อาศัยผู้อาวุโสที่เป็นคนดี มีคุณธรรมที่ชาวบ้านยอมรับ คุณธรรมที่สำคัญ ได้แก่ ความซื่อสัตย์ ความเสียสละ และความขยันอดทน ในบางครั้งมีการแยกระบบนายบ้านออกเป็นนายบ้าน นายหมู่ หรือนายวัดเพื่อแบ่งกันทำหน้าที่ เช่นกรณีของหมู่บ้านถนนกะเพราซึ่งเป็นชุมชนหนึ่งของตำบลเนินฆ้อจะพบว่า มีผู้นำที่เป็นนายบ้าน นายหมู่ หรือนายวัดในอดีต เป็นต้น

กระบวนการได้มาของนายบ้านนั้นจะตั้งอยู่บนความเห็นพ้องต้องกันหรือการมีสมานฉันท์ระหว่างชาวบ้านและนายบ้าน โดยนายบ้านมีบทบาทในการจัดการปกครองที่สำคัญอยู่ 2 ประการ คือ การจัดการความขัดแย้งในชุมชนและการประสานงานให้เกิดความร่วมมือกันในชุมชน

การที่ชุมชนเนินฆ้อสามารถจัดการปกครองตนเองในระบบนายบ้านได้นั้น เกิดขึ้นจากเงื่อนไข 2 ประการ คือ ความสามารถในการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของชุมชนและข้อจำกัดของกลไกรัฐส่วนกลางในการแทรกตัวลงในชุมชน กล่าวคือ

การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของตำบลเนินฆ้อเป็นความสามารถที่ชุมชนสามารถผลิตปัจจัยยังชีพพื้นฐานของตนเองได้ภายในชุมชน เช่น การทำนาผลิตข้าว การสร้างบ้านโดยอาศัยการเอาแรงกัน การทอผ้าใช้เองในแต่ละครอบครัว ตลอดจนถึงการร่วมมือกันในชุมชนผลิตสมุนไพรเพื่อเป็นยารักษาโรคโดยมีวัดเป็นศูนย์กลางในการดำเนินงาน เป็นต้น

ส่วนข้อจำกัดของกลไกรัฐภายนอกในการขยายตัวลงสู่ชุมชนตำบลเนินฆ้อนั้นเกิดขึ้นจากเงื่อนไขที่ว่าระยะทางระหว่างชุมชนตำบลเนินฆ้อกับกลไกรัฐ คือ อำเภอแกลงอยู่ห่างกันมากและต้องใช้เกวียนในการเดินทาง ในขณะที่อำเภอแกลงยังมีข้าราชการจำนวนน้อยไม่เพียงพอสำหรับการเก็บส่วย ดังนั้น ชาวบ้านจึงต้องเดินทางไปเสียส่วยเอง แต่เนื่องจากกลไกของรัฐยังไม่เข้มแข็งพอจึงทำให้ชาวบ้านไม่ไปเสียส่วยที่อำเภอ

โครงสร้างการปกครองตนเองโดยระบบผู้อาวุโสที่มีคุณธรรมในชุมชนภาคตะวันออกดำรงอยู่ได้โดยอาศัยกลไกเชิงสถาบันของหมู่บ้านที่สำคัญ 2 กลไก คือ กลไกทางศาสนา อันได้แก่ ระบบการนับถือผีและ/หรือพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน ส่วนอีกกลไกหนึ่งก็คือ ระบบเครือญาติ

ในกรณีของชุมชนชองคิชกูฏนั้นการนับถือผีที่มีผลต่อการอยู่ร่วมกันอย่างสงบในชุมชนชอง ก็คือความเชื่อในวิญญาณบรรพบุรุษ เนื่องจากผีบรรพบุรุษ จะเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการควบคุมความประพฤติของบุคคลในสังคม ทั้งในด้านความซื่อสัตย์ ความกตัญญู ความขยันอดทน และความประพฤติด้านต่างๆ ถ้าหากบุคคลใดมีความประพฤติไม่ดี ไม่เหมาะสม ผีบรรพบุรุษจะมาว่ากล่าวตักเตือนโดยผ่านการทำพิธีการ ถ้าหากว่ากล่าวตักเตือนแล้วยังไม่เชื่อ บุคคลนั้นจะถูกสังคมและผู้หลักผู้ใหญ่ว่ากล่าวติเตียนเอาได้ นอกจากนี้ การนับถือผีบรรพบุรุษยังเป็นการช่วยสืบทอดการผลิตซ้ำระบบเครือญาติ ระบบเครือญาติเป็นฐานของระบบการเอาแรงในการทำนา การแสวงหาปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต และการช่วยเหลือทางสังคมอื่นๆ ในชุมชนชอง

ตัวอย่างของกลไกเชิงสถาบันของการนับถือผีในชุมชนชอง เช่น พิธีกรรมการเล่นผีหิ้งผีโรง การเล่นผีหิ้งผีโลงเป็นพิธีของชาวชองแต่โบราณ โดยมีเจตนารมณ์เพื่อจะเป็นการให้ผีปู่ย่าตายายที่เสียชีวิตไปแล้วได้เข้ามาสิงสู่กับคนทรงที่ลงผีหิ้ง ลูกหลานจะถามความทุกข์สุขของผีบรรพบุรุษที่ตายไปว่าต้องการอะไร จะได้ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ตามที่ต้องการ การเล่นผีหิ้งผีโลงนอกจากจะเป็นการรวมญาติพี่น้องให้มาพบปะพูดคุยกันแล้วยังจะเป็นการควบคุมความประพฤติของลูกหลานอีกด้วย พฤติกรรมที่ผีบรรพบุรุษมักไม่ชอบและว่ากล่าวลูกหลาน เช่น การไม่รักพี่รักน้อง ไม่ยอมช่วยเหลือพี่น้องที่ตกทุกข์ได้ยาก หรือไม่ยอมดูแล ผู้เฒ่าผู้แก่ ที่ยังมีชีวิตอยู่ หรือขี้เกียจไม่ขยันทำมาหากินเหมือนคนอื่น ปล่อยให้ลูกเมียลำบาก ไม่มีความซื่อสัตย์ ไม่มีความจริงใจต่อพี่น้อง (ชัยยนต์ ประดิษฐศิลป์ และคณะ, 2558: 65)

ในกรณีกลไกเชิงสถาบันของพุทธศาสนาแบบชาวบ้านที่ค้ำจุนการปกครองตนเองของชุมชนเราจะใช้กรณีศึกษาในชุมชนตำบลเนินฆ้อ จังหวัดระยอง ซึ่งพบว่า การปกครองตนเองของชุมชนมีฐานมาจากหลักธรรมะที่สำคัญคือ ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมที่มองผลการกระทำของมนุษย์เป็นเรื่องบุญ-บาป ซึ่งมีคุณค่ากำกับอยู่ (จิตรา สมบัติรัตนานันท์, 2553: 90-93) เช่น 1) คุณค่าเรื่องการรักษาศีลดังคำกล่าวที่ว่า “ผมเป็นชาวนา เวลาไถนาวันพระจะไม่ไถนา เพราะควายจะไปเหยียบสัตว์เล็กในนาตาย” 2) คุณค่าเรื่องหิริโอตัปปะและขันติ มีชาวบ้านกล่าวว่า “หิริ คือความละอายต่อบาป โอตัปปะคือความเกรงกลัวต่อบาป ทำคนให้งามขันติคือความอดทน 3 อันนี้แหละที่เอามาสอนลูกสอนหลาน” 3) คุณค่าเรื่องพรหมวิหาร 4 ชาวบ้านพบว่า “คำสอนของพระพุทธเจ้า เช่น พรหมวิหาร 4 ถ้าปฏิบัติได้ก็จะมีความรุ่งเรืองในชีวิตเพราะเราเมตตาต่อเค้าเค้าก็เมตตาต่อเรา ทำให้คนเรามีใจผูกพันซึ่งกันและกัน”

ส่วนระบบเครือญาติในฐานะสถาบันของชุมชนที่สนับสนุนการปกครองตนเองโดยผู้อาวุโสในตำบลเนินฆ้อมีลักษณะที่สำคัญคือ ความเป็นญาติทางสายโลหิต การโยงกันด้วยการแต่งงาน และการนับญาติสมมติหรือญาติขยายวงศ์ ระบบเครือญาติของตำบลเนินฆ้อมีบทบาทที่สำคัญต่อการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจของชุมชนเนินฆ้อผ่านกลไกที่สำคัญคือ (จิตรา สมบัติรัตนานันท์, 2553: 87-90)

1. การเอาแรง การเอาแรงอยู่บนฐานของระบบเครือญาตินั้นเป็นการร่วมมือกัน ลักษณะแลกเปลี่ยนแรงงานซึ่งกันและกันระหว่างชาวบ้าน ภายใต้เงื่อนไขของชุมชนที่มีเทคโนโลยีในการผลิตอยู่ในระดับต่ำ เช่น การใช้ควายเนื้อโดยพึ่งน้ำฝนตามธรรมชาติ เป็นต้น กิจกรรมที่เอาแรงกันในตำบลเนินฆ้อที่สำคัญๆ ได้แก่ การเอาแรงกันในการทำนา การสร้างบ้าน การจัดงานของครอบครัว ตัวอย่างเช่น การเอาแรงในการสร้างบ้านของตำบลเนินฆ้อในอดีตต้องอาศัยการพึ่งพาแรงงานของกันและกันระหว่างชาวบ้านตั้งแต่ต้นจนกระทั่งสร้างบ้าน

เสร็จเรียบร้อยโดยอาศัยทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนเนินฆ้อ เช่น การตัดไม้ในป่าหรือการนำใบฆ้อซึ่งมีมากในชุมชนเนินฆ้อมาเย็บเป็นหลังคา เป็นต้น

2. บทบาทของเครือญาติในการจัดระบบสวัสดิการของชุมชนเนื่องจากการผลิตของชาวบ้านในตำบลเนินฆ้อในอดีตเป็นกระบวนการที่ต้องพึ่งพาธรรมชาตินอกเหนือจากการที่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน ดังนั้น ในบางช่วงชาวบ้านจึงอาจประสบภัยจากธรรมชาติได้ เช่น น้ำท่วมหรือฝนแล้งทำให้เกิดผู้ที่ประสบความเดือดร้อนทางเศรษฐกิจขึ้นได้ แต่ระบบเครือญาติในตำบลเนินฆ้อก็ได้สร้างสวัสดิการของชุมชนขึ้นมา เช่น การมีกลไกช่วยเหลือผู้ที่ตกทุกข์ได้ยากโดยผู้ที่ไม่ประสบภัยก็จะช่วยเหลือแบ่งปันข้าวให้กับผู้ที่ประสบภัย

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจของชุมชนท้องถิ่นในภาคตะวันออกช่วงแรกเป็นการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองตนเองของชุมชนไปสู่ระบบอุปถัมภ์ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นผลมาจากปัจจัยเชิงโครงสร้างระดับมหภาคจากภายนอกที่สำคัญ 2 ปัจจัยหลักคือ การแทรกตัวโดยกลไกรัฐราชการและการขยายตัวของระบบทุนนิยม ปัจจัยเชิงโครงสร้างดังกล่าวได้นำกลไกเชิงสถาบันใหม่ของรัฐเข้ามาแทนที่กลไกของศาสนาและระบบเครือญาติของชุมชน ดังนี้ (จิตรา สมบัติรัตนานันท์, 2553, หน้า 138-140)

ในกรณีชุมชนเนินฆ้อจังหวัดระยองจะพบว่า การเปลี่ยนแปลงจากโครงสร้างการปกครองตนเองของชุมชนไปสู่ระบบอุปถัมภ์เกิดจากการนำการปกครองท้องที่ของรัฐมาแทนที่ระบบนายบ้านของชุมชนรวมถึงผลจากการแทรกตัวของรัฐและการขยายตัวของระบบทุนนิยมได้ส่งผลให้ชุมชนเนินฆ้อเกิดการแพร่หลายของเศรษฐกิจเงินตรา จนทำให้ชาวบ้านเข้าสู่วิถีชีวิตของการใช้เงินตรามากขึ้น กล่าวคือการเลือกตั้งกำนัน แทนนายบ้าน ชุมชนยังคงการเลือกผู้นำที่มีคุณธรรมเป็นหลัก แต่เมื่อเศรษฐกิจเงินตราเข้ามามีอิทธิพลทำให้ชาวบ้านจำเป็นต้องไปพึ่งผู้นำแบบอุปถัมภ์โดยผู้สมัครรับเลือกตั้งกำนันบนฐานอุปถัมภ์ในระยะแรกจะให้สิ่งของเป็นการตอบแทนแก่ชาวบ้าน และหลังจากนั้นก็มีการใช้เงินเป็นหลัก กล่าวคือ

การเลือกตั้งกำนันในช่วงแรกนั้นยังไม่ได้ใช้การซื้อเสียงโดยตรง แต่เป็นการให้สิ่งของหรือการเลี้ยงเป็นหลัก เช่น การให้เหล้า ให้หมู ให้กับข้าว หรือการเลี้ยงเหล้า เป็นต้น แต่ระยะแรกการเลือกตั้งโดยให้สิ่งของดังกล่าวยังไม่สามารถพัฒนาได้อย่างเต็มที่เนื่องจากตำบลเนินฆ้อยังมีฐานวัฒนธรรมชุมชนเดิมที่ยังดำรงอยู่เงื่อนไขที่เปิดโอกาสให้เศรษฐกิจเงินตราเข้ามามีบทบาทในการกำหนดผู้นำของตำบลเนินฆ้อก็คือ การนำระบบเลือกตั้งกำนันโดยประชาชนโดยตรงเข้ามาแทนที่การเลือกตั้งในระหว่างผู้ใหญ่บ้านด้วยกัน

แต่การสร้างระบบอุปถัมภ์ภายในตำบลเนินฆ้อไม่สามารถพัฒนาเข้มแข็งได้เนื่องจากความแตกต่างทางทรัพยากรระหว่างชาวบ้านยังไม่ห่างกันมากนัก การที่รายได้ของคนในชุมชนไม่ได้ห่างกันมากจึงนำไปสู่การพึ่งพิงทรัพยากรจากภายนอก คือ การสร้างสายสัมพันธ์ระหว่างผู้นำชุมชนในตำบลเนินฆ้อในฐานะผู้ใต้อุปถัมภ์กับนักการเมืองภายนอก ดังเช่น สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัด (สจ.) หรือ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (ส.ส.) ในฐานะผู้อุปถัมภ์เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์แบบลูกพี่กับลูกน้องโดยนักการเมืองภายนอกเป็นผู้ให้ความคุ้มครองดูแลและสร้างความก้าวหน้าในการพัฒนาชุมชน ตัวอย่างเช่น การสนับสนุนเกี่ยวกับโครงการก่อสร้างพื้นฐาน การให้เงินเพื่อการเลือกตั้ง เป็นต้น ส่วนผู้นำชุมชนตำบลเนินฆ้อก็จะมีบทบาทเป็นลูกน้องที่คอยรับใช้นักการเมือง เช่น การเป็นหัวคะแนนในช่วงการเลือกตั้งระดับจังหวัด เป็นต้น

การเป็นหัวคะแนนของผู้นำชุมชนในตำบลเนินฆ้อภายใต้สายสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับนักการเมืองภายนอกได้นำไปสู่การขอรับความช่วยเหลือในปัญหาที่ชุมชนไม่สามารถพึ่งตนเองได้ เช่น งบประมาณจากโครงการหรือโครงสร้างพื้นฐานสมัยใหม่สำหรับที่ใช้ในงานพัฒนาชุมชนภายใต้กลไกรัฐราชการและระบบเศรษฐกิจทุนนิยม (จิตรา สมบัติรัตนานันท์, 2553: 148-149)

การสร้างความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ของผู้นำชุมชนกับนักการเมืองภายนอกที่ถือว่าเป็นรุ่นแรกในตำบลเนินฆ้อนั้นเกิดขึ้นจากสายสัมพันธ์ระหว่างนักการเมืองที่เป็นผู้สมัคร สจ. กับผู้นำอาวุโสที่เป็นหัวคะแนน สายสัมพันธ์ดังกล่าวยังคงได้รับการสืบทอดในผู้นำชุมชนรุ่นต่อมา แต่เมื่อนักการเมืองได้ยกระดับขึ้นสมัคร ส.ส. แล้ว ส.ส. ดังกล่าวยังได้ขยายเส้นสายอุปถัมภ์โดยผ่าน สจ. ใหม่ที่เป็นลูกน้องใกล้ชิดกับผู้นำชุมชนของตำบลเนินฆ้อรุ่นใหม่ที่มีบทบาทในการปกครองส่วนท้องถิ่น ตัวอย่างเช่น ความสัมพันธ์ระหว่าง ส.ส. เสริมศักดิ์ ที่สร้างสายสัมพันธ์อุปถัมภ์กับนายกกฤษฎา ดวงแก้ว ซึ่งดำรงตำแหน่งนายกองค์การบริหารส่วนตำบลคนแรกของตำบลเนินฆ้อโดยผ่านคนกลางที่เชื่อมร้อยเครือข่ายคือ สจ. เสรี เจริญรื่น

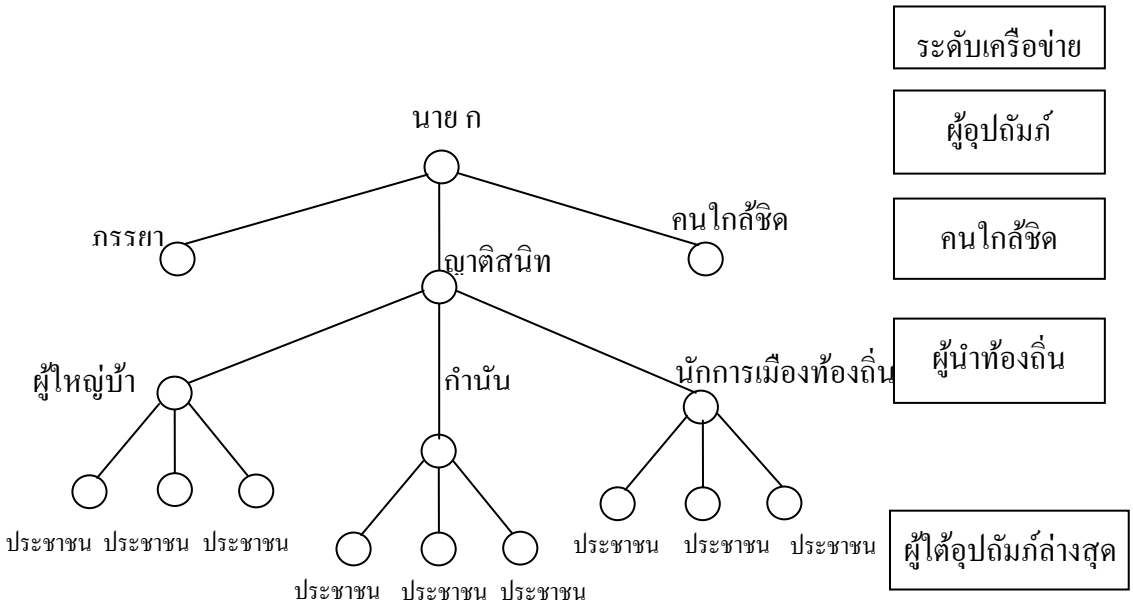
ในอนาคตโครงสร้างอำนาจของชุมชนในภาคตะวันออกอยู่ในช่วงการก้าวไปสู่โครงสร้างอำนาจแบบชนชั้นนำเป็นหลัก เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวได้รับผลกระทบของความทันสมัยทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมอย่างมาก ดังนั้น ภายในชุมชนจึงมีการแตกตัวทางสังคม (Social Differentiation) จนเกิดการแบ่งช่วงชั้น (Social Stratification) ทางสังคมในชุมชน คือ โครงสร้างชุมชนแบ่งเป็นกลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่นและชาวบ้านทั่วไป ซึ่งแต่ละกลุ่มจะมีวิถีชีวิตที่ต่างกันอันเนื่องมาจากการมีทรัพยากรทางสังคมที่ต่างกันนั่นเอง

กรณีชุมชนที่ชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนไปสู่โครงสร้างอำนาจแบบชนชั้นนำกรณีหนึ่งก็คือ ชุมชนแสนสุข (หาดบางแสน) จังหวัดชลบุรี ชุมชนแสนสุขแต่เดิมเป็นชุมชนที่มีโครงสร้างอำนาจแบบอุปถัมภ์โดยมีผู้อุปถัมภ์หลักก็คือ นายสมชาย คุณปลื้ม หรือกำนันเป๊าะ เครือข่ายอุปถัมภ์ของกำนันเป๊าะอาศัยการปกครองท้องที่เป็นกลไกในการเชื่อมร้อยเครือข่ายตั้งแต่กำนันเป๊าะได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้านตั้งแต่ปี พ.ศ. 2509 ต่อมาในปี พ.ศ. 2519 กำนันเป๊าะก็ได้รับเสียงเรียกร้องจากชาวบ้านแสนสุขให้ขึ้นไปเป็นกำนันโดยปราศจากคู่แข่ง หลังจากนั้นเมื่อการยกฐานะจากสุขาภิบาลแสนสุข ขึ้นเป็นเทศบาลตำบลแสนสุข ในปี พ.ศ. 2531 ก็ยังคงอยู่ภายใต้โครงสร้างอำนาจแบบอุปถัมภ์เช่นเดิม

นอกจากการทำงานการเมืองแล้วกำนันเป๊าะยังใช้ระบบอุปถัมภ์ทางด้านสังคมและเศรษฐกิจด้วย กล่าวคือ การอุปถัมภ์ทางสังคมจะพบได้จากกรณีศึกษาการช่วยเหลือกลุ่มประชาชนรากหญ้าในเขตเทศบาลแสนสุขที่หมู่บ้านโชคดี เราจะพบว่า ในการอุปถัมภ์คนจนในเขตเทศบาลเมืองแสนสุขกำนันเป๊าะได้อาศัยการบริจาคที่ดินส่วนตัวเพื่อสร้าง “หมู่บ้านโชคดี” เพื่อรองรับครอบครัวชาวบ้านกว่า 100 ครัวเรือน ที่ต้องอพยพออกจากพื้นที่เดิมเพราะทางเทศบาลต้องการพื้นที่ในการสร้างสำนักงานของเทศบาล (ชัยยนต์ ประดิษฐศิลป์และจุฑามาศ ไชยรบ, 2545) ส่วนการอุปถัมภ์ทางเศรษฐกิจนั้นจากกรณีของพ่อค้าแม่ค้าบริเวณชายหาดบางแสน เราพบว่า กำนันเป๊าะได้ให้การอุปถัมภ์ช่วยเหลือแก่พ่อค้าแม่ค้าเป็นรายบุคคล เช่น การสนับสนุนเงินลงทุนหรือการให้ความคุ้มครองพ่อค้าแม่ค้าเหล่านี้ เป็นต้น ดังนั้นภาพลักษณ์ของกำนันเป๊าะในสายตาของผู้คนเหล่านี้ จึงออกมาในรูปแบบของ “ผู้ใจบุญ” ที่คอยช่วยเหลือในยามที่ตกทุกข์ได้ยาก

กล่าวโดยสรุปแล้ว ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างพ่อค้า แม่ค้ากับกำนันเป๊าะนั้นเป็นรูปแบบของความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นทางการบนฐานของอุดมการณ์แบบลูกพี่ที่ใช้พระคุณ ในขณะที่ลูกน้องก็มีสำนึกแบบจงรักภักดี ที่เป็นเช่นนั้นเพราะ อาชีพพ่อค้าแม่ค้าในฐานะผู้ผลิตรายย่อยที่ไม่ค่อยมีความมั่นคงในการประกอบอาชีพ ดังนั้นจึงต้องอาศัยฐานการเมืองขององค์กรปกครองท้องถิ่นในการสร้างหลักประกันในการประกอบอาชีพ โดยการเข้าไปอยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของลูกพี่ผู้ซึ่งมีทั้งอิทธิพลและกลไกอำนาจรัฐท้องถิ่นในการที่จะปกป้องคุ้มครองตนเอง (ชัยยนต์ ประดิษฐศิลป์และจุฑามาศ ไชยรบ, 2545)

เรายังพบอีกว่า การเปลี่ยนแปลงจากการปกครองท้องที่ไปสู่การปกครองท้องถิ่นนั้นมิได้ส่งผลต่อการสลายระบบอุปถัมภ์แต่อย่างใด ดังจะเห็นได้จากเมื่อมีการรับสมัครนายกเทศมนตรีของตำบลแสนสุขในปี พ.ศ. 2532 ปรากฏว่า กำนันเป๊าะสามารถขึ้นเป็นนายกเทศมนตรีโดยไม่มีใครลงรับสมัครเลือกตั้งแข่งขันเลย ที่เป็นเช่นนี้ก็เนื่องจากการดำรงอยู่ของโครงสร้างอำนาจแบบอุปถัมภ์ในช่วงการปกครองท้องที่ นอกจากนี้ เมื่อมีการปกครองส่วนท้องถิ่นในเวลาต่อมาก็ยังพบว่า ยังคงเป็นการปกครองที่อยู่ภายใต้โครงสร้างอำนาจแบบอุปถัมภ์ที่มีการปรับให้เหมาะกับสถานการณ์ของการปกครองท้องถิ่นดังรูปภาพที่ 2



ภาพที่ 2 ระบบอุปถัมภ์ของนายสมชาย บุญปลื้มในช่วงที่เป็นนายกเทศมนตรีตำบลแสนสุข

การเปลี่ยนจากโครงสร้างอำนาจแบบอุปถัมภ์ไปสู่โครงสร้างอำนาจแบบชนชั้นนำของชุมชนแสนสุขสามารถวิเคราะห์ได้จากการก้าวขึ้นเป็นชนชั้นนำท้องถิ่น กระบวนการดังกล่าวเกิดขึ้นหลังรัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2540 เนื่องจากกติกาในรัฐธรรมนูญได้ขยายพื้นที่ทางการเมืองให้แก่นักการเมืองท้องถิ่นโดยผ่านกลไกการเลือกตั้ง ดังนั้น นักการเมืองท้องถิ่น ดังเช่น กลุ่มกำนันเป๊าะจึงสามารถใช้กระบวนการเลือกตั้งเพื่อก้าวขึ้นมาเป็นชนชั้นนำทางการเมืองในท้องถิ่นได้ ชนชั้นนำท้องถิ่นจัดตั้งองค์กรบนฐานการรวมกลุ่มของครอบครัวคุณปลื้มที่เรียกว่าเป็น “บ้านใหญ่” เนื่องจากสมาชิกในครอบครัวมีตำแหน่งอำนาจทางการเมือง มีความสามารถในการสะสมทุนทางเศรษฐกิจ ตลอดจนมีวิถีชีวิตที่แตกต่างจากชาวบ้านทั่วไป เช่น การส่งสมาชิกครอบครัวใน

รุ่นลูกไปเรียนต่อต่างประเทศเป็นส่วนใหญ่ เป็นต้น อย่างไรก็ดี การจัดองค์กรของชนชั้นนำโดยอาศัยครอบครัวนั้นมีลักษณะที่ไม่เป็นทางการ ดังนั้น จึงต้องมีการจัดองค์กรที่เป็นทางการของชนชั้นนำในเวลาต่อมาโดยใช้รูปแบบพรรคการเมืองซึ่งครอบครัวคุณปลื้มได้อาศัยการจัดตั้งพรรคพลังชลขึ้นมาในชลบุรี (จิตรา สมบัติรัตนานันท์, 2557: 237-247)

สรุป

จากองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมเกี่ยวกับโครงสร้างอำนาจ เราพบว่าโครงสร้างอำนาจในท้องถิ่นที่สำคัญมีลักษณะ 4 รูปแบบด้วยกันคือ 1) โครงสร้างอำนาจท้องถิ่นบนฐานระบบเครือญาติ 2) โครงสร้างอำนาจท้องถิ่นแบบอุปถัมภ์ 3) โครงสร้างอำนาจท้องถิ่นแบบชนชั้นนำ และ 4) โครงสร้างอำนาจท้องถิ่นแบบชนชั้น

บทความนี้ได้ชี้ให้เห็นว่า โครงสร้างอำนาจชุมชนท้องถิ่นของภาคตะวันออกเป็นโครงสร้างอำนาจที่ไม่มีลักษณะสถิต (Static) ในโครงสร้างแบบใดแบบหนึ่ง แต่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามกระบวนการทางประวัติศาสตร์ที่มีผลมาจากเงื่อนไขและปัจจัยต่างๆ ที่สำคัญ คือ การแทรกตัวของกลไกรัฐราชการ การขยายตัวของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม และการมีบทบาทของกลไกการเลือกตั้ง โครงสร้างอำนาจของชุมชนท้องถิ่นภาคตะวันออกจึงเปลี่ยนแปลงจากโครงสร้างการปกครองตนเองของชุมชนโดยผู้อาวุโสบนฐานของระบบเครือญาติไปสู่โครงสร้างอำนาจแบบอุปถัมภ์และอยู่ในกระบวนการก้าวไปสู่โครงสร้างอำนาจแบบชนชั้นนำ อย่างไรก็ดี ในสถานการณ์ปัจจุบันจะพบว่า ชุมชนท้องถิ่นภาคตะวันออกยังไม่พัฒนาไปสู่โครงสร้างอำนาจแบบชนชั้น (Class Structure) เนื่องจากในแต่ละชุมชนยังไม่เกิดกระบวนการแตกตัวทางชนชั้น (Class Differentiation) แต่จะเกิดเพียงการแตกตัวทางสังคม (Social Differentiation) ซึ่งนำไปสู่โครงสร้างระหว่างชนชั้นนำกับมวลชนชาวบ้านทั่วไป

บรรณานุกรม

จิตรา สมบัติรัตนานันท์. (2553). **วัฒนธรรมทางการเมืองของชุมชนในภาคตะวันออก กรณีศึกษาเฉพาะชุมชน ต. เนินฆ้อ อ. แกลง จ. ระยอง.** ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.

จิตรา สมบัติรัตนานันท์. (2557). **วัฒนธรรมทางการเมืองของชนชั้นกลางในจังหวัดชลบุรี** ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.

ชัยยนต์ ประดิษฐศิลป์ และจุฑามาศ ไชยรบ.(2545). **วิถีชีวิตของผู้ประกอบการรายย่อยบนชายหาดบางแสน : ศึกษากรณีศึกษากลุ่มพ่อค้าแม่ค้าหาบเร่บนชายหาดบางแสน.** การประชุมเทา-งามสัมพันธ์ด้านการวิจัย ครั้งที่ 7/2545 มหาวิทยาลัยบูรพา.

ชัยยนต์ ประดิษฐศิลป์ และโอฬาร ถิ่นบางเตียว. (2549). **บทบาททางการเมืองของเจ้าพ่อท้องถิ่นในกระแสโลกาภิวัตน์ : กรณีศึกษาจังหวัดหนึ่งทางภาคตะวันออก.** การวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของชุดงานวิจัยภายใต้โครงการเมธีวิจัยอาวุโส สกว. ศ.ดร.ผาสุก พงษ์ไพจิตร เรื่องโครงสร้างและพลวัตรของทุนไทยหลังวิกฤตเศรษฐกิจ วันที่ 28-29 มิถุนายน 2549.

ชัยยนต์ ประดิษฐศิลป์. (2551). **รายงานการประเมินผลภายนอกโครงการชุมชนเป็นสุข ภาคตะวันออก.** กรุงเทพฯ : กองทุนสร้างเสริมสุขภาพ.

ชัยยนต์ ประดิษฐศิลป์. (2533). **เศรษฐศาสตร์การเมืองของการวางแผนของครอบครัว.** วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ชัยยนต์ ประดิษฐศิลป์ และคณะ. (2558). **กลไกบูรณาการความแตกต่างทางชาติพันธุ์กับการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพในภาคตะวันออก กรณีศึกษาในจังหวัดจันทบุรี.** คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ,มหาวิทยาลัยรำไพพรรณี.

ชัยยนต์ ประดิษฐศิลป์. (2555). **เอกสารประกอบการสอนรายวิชา วิธีวิทยาการวิจัยทางสังคม.** จันทบุรี คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.

ชัยยนต์ ประดิษฐศิลป์ และชัยณรงค์ เครือนวน. (2557). **การสะสมทุนและโครงสร้างอำนาจขั้วเดียวในจังหวัดชลบุรี.** ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2527). **เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต.** กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา พรพิไล เลิศวิชา. (2541). **วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย.** กรุงเทพฯ สร้างสรรค์.

ธนณัฏฐ์ ศรีโอษฐ์. (2556). **พลวัตของเครือข่ายอำนาจท้องถิ่นในจังหวัดชลบุรี ในยุคของการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น.** ดุษฎีนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, สาขาไทยศึกษา, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยบูรพา.

เรืองวิทย์ ลิ่มปนาท. (2545). **ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกก่อน พ.ศ.2525.** ชลบุรี : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.

ไพโรจน์ จันทรนิมิต. (2531). “EASTERN SEABOARD กับขบวนการข่มขืนชำเราราคาที่ดินของโครงการ” **นิตยสารผู้จัดการ** ปีที่ 5 ฉบับที่ 58 อ้างถึงใน http://www.gotomanager.com/Magazine/issue198805 เข้าถึงวันที่ 4 เมษายน 2551.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2522). “ร่องรอยของชุมชนโบราณที่ลุ่มแม่น้ำพานทอง”. **เมืองโบราณ.** ปีที่ 5, ฉบับที่ 3 (กุมภาพันธ์ – มีนาคม) : 28 – 38.

เสน่ห์ จามริก. (2529). **การเมืองไทยกับพัฒนาการรัฐธรรมนูญ.** กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สุมาลี พันธุ์ยุรา (2543). **พัฒนาการของอำนาจท้องถิ่นในบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกงและชายฝั่งทะเลตะวันออกพ.ศ.2440-2516.** วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตร์มหาบัณฑิต. สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุเรขา สุพรรณไพบูลย์. (2530).**การศึกษากลุ่มชาติพันธ์ในประเทศไทย.**ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรำไพพรรณี.

สุวิทย์ ไพทยวัฒน์. (2527). “วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคกลาง (พ.ศ.2394-2453),” ใน **ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย จนถึง พ.ศ. 2484.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ร่วมกับมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

โอฬาร ถิ่นบางเตียว (2554). **พัฒนาการของโครงสร้างอำนาจนท้องถิ่นในภาคตะวันออก: วิเคราะห์ในเชิงเศรษฐศาสตร์การเมือง.** ดุษฎีนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (รัฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

อนัญญา ภุชงคกุล. (2533). **รัฐกับหมู่บ้านในไทยศึกษา.** สถาบันไทยคดีศึกษา: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2544). **มิติชุมชน วิธีคิดท้องถิ่นว่าด้วยสิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร.** กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ประจักษ์ ก้องกีรติ. (2555). **การเมืองว่าด้วยการเลือกตั้ง วาทกรรม อำนาจ และพลวัตชนบทไทย.** นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน.

Callinices, A.T. (1995). **Making History.** 2 nd 2d. Oxford : Polity Press.

Cardoso, F.H. and Faletto. E (1979). **Dependency and development in Latin America**, Barkeley : University of California Puse.

Little, Daniel. (2010). **New Contributions to the Philosophy of History**. London : Spinger.

Palma, Gabriel. (1978). **World development.** Vol. 6. Pp. 881-924 .

การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจการเมืองในชุมชนชนบทและการปรับตัวของชาวนา

ประภาส ปิ่นตบแต่ง

1.ความนำ

ในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา งานศึกษาชนบทได้ชี้ให้เห็นว่า ปัจจุบันชนบทและสังคมชาวนาในโลกที่สามได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ดังงานของ Elson (1997) ได้ฉายภาพให้เห็นกลไกและการเปลี่ยนแปลงในสังคมชาวนาเอเชียอาคเนย์ที่ก้าวเข้าสู่กระบวนการเป็นแรงงานรับจ้างและชีวิตทางเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงจนอาจจะถึงจุดจบของชาวนาดังชื่อหนังสือของเขาคือ “The end of the peasantry in Southeast Asia” งานศึกษาในลักษณะเดียวกันนี้มีอย่างมากมายในภูมิภาคต่างๆ ซึ่งมักมีข้อสรุปในทิศทางเดียวัน เช่น Bryceson (2000) เรื่อง“Disappearing peasantries?: rural labour in Africa, Asia and Latin America”, Bryceson and Amal (1997) เรื่อง “Farewell to farms : de-agrarianisation and employment in Africa” Michael Kearney (1996) เรื่อง “Reconceptualizing the peasantry : anthropology in global perspective” ที่เสนอให้เห็นชาวนาที่ปรับตัวมาสู่วิถีชีวิตแบบใหม่ที่เขาเรียกว่า “คนชนบทพันธุ์ใหม่ผู้หลากหลายชีวิต” หรือ “polybian”[1]กล่าวคือ เราไม่สามารถนิยามชาวนาในฐานะของผู้ผลิตเพื่อการยังชีพหรือบริโภคในครัวเรือนตนเองเป็นด้านหลักอีกต่อไปแล้ว เขาเห็นว่า ในยุคโลกาภิวัตน์เส้นแบ่งระหว่างชนบทกับเมืองเริ่มไม่มีความชัดเจนหรือแยกกันได้อย่างเด็ดขาด เพราะว่าคนชนบทมีรายได้สำหรับชีวิตซึ่งมาจากหลายทิศทางและหลากหลายรูปแบบที่สลับซับซ้อนเกษตรกรรมไม่ได้เป็นสิ่งสำคัญสำหรับสภาพการดำรงชีพของคนในชนบทอีกต่อไป ดังนั้น การศึกษาชนบทควรจะมีจุดเน้นให้เห็นถึงชีวิตของผู้คนที่มีความหลากหลายของชีวิตในครัวเรือนและชุมชนผู้คนซึ่งมีลักษณะที่ระบุได้ว่าคือ “คนชนบทพันธุ์ใหม่ผู้หลากหลายชีวิต” (polybians) (Kearney,1996:133)

งานศึกษาความเปลี่ยนแปลงของในเอเชียอาคเนย์และสังคมไทยของ Rigg (2003) ก็ได้วิพากษ์งานศึกษาที่เขาเห็นว่ามีลักษณะอยู่ในมายาภาพของเศรษฐกิจดั้งเดิม (embedded economy) ที่มองสังคมชนบทแยกออกจากชีวิตโลกภายนอกโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การวิเคราะห์ที่ไม่เชื่อมโยงสังคมชนบทกับเศรษฐกิจการตลาดในโลกชีวิตภายใต้ระบบทุนนิยมเช่นปัจจุบันนี้ เขาเห็นว่า ชีวิตของคนชนบทสามารถประสบความสำเร็จหรือมีชีวิตที่ดีโดยการอาศัยการลงทุนนอภาคเกษตรกรรมครอบครัวคนชนบทสามารถดำรงชีพอยู่

[1]ซึ่งเขายืมมาจากคำว่า amphibian (*ampli*, both + *bios*, mode of life) เพื่อสะท้อนให้เห็นว่าชาวนาในปัจจุบันมีมากกว่าแค่การเปลี่ยนมาระหว่างชีวิตกรรมกรและชาวนา กล่าวคือ “The polybian can adjust its color to match that of its immediate environment, they adapt their being to different modes of existence as they opportunistically move in and out of different life spaces.” (Kearney, 1996:141)

ได้ด้วยการลงทุนให้ลูกเรียนหนังสือสูงๆ เพื่อที่จะหาเงินจากนอกภาคเกษตรกรรม (Rigg 2001: 49, 53-54). ดังงานศึกษาของเขาในชุมชนชนบทภาคกลางแห่งหนึ่งในจังหวัดอยุธยาที่ได้เสนอข้อค้นพบว่า หมู่บ้านได้กลายเป็นหอพักสำหรับอยู่อาศัยหลับนอนเท่านั้น (“dormitory village”)

งานของ Keyes (2010) ได้ย้ำให้เห็นมิติทางเศรษฐกิจและการทำมาหากิน และการเปลี่ยนโลกทัศน์และวัฒนธรรมทางการเมืองของคนชนบทว่าไม่ใช่ตาสีตาสาอีกแล้ว เพราะคนชนบทไทยปัจจุบันมีลักษณะชาวนาผู้มีโลกทัศน์กว้างไกล (Cosmopolitan Villager) ซึ่งการรับรู้ข่าวสารใหม่ๆ ก้าวไปไกลมากแล้ว ยศสันต สมบัติ (2546) พบภาพพลวัตและความยืดหยุ่นของสังคมชาวนาไทยในภาคเหนือปัจจุบันว่า ระบบเศรษฐกิจชุมชนยังดำรงอยู่ในระดับหนึ่ง แต่มีการปรับตัวอย่างขนานใหญ่ด้านระบบการผลิต การหางานรับจ้าง งานบริการและการค้าขาย

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (มติชนรายวัน , 25 สิงหาคม 2551) เห็นว่า นับตั้งแต่ทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา ชนบทไทยประสบความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วเกษตรกรรมเพื่อยังชีพซึ่งที่เคยเป็นสัดส่วนที่สำคัญในรายได้ของประชาชนเริ่มพังสลายลงเศรษฐกิจตลาดรุกเข้าไปในชีวิตของผู้คนมากขึ้น ขณะเดียวกันอุตสาหกรรมและธุรกิจก็รุกเข้าไปสู่ชนบทมากขึ้นทำให้ประชาชนในชนบทส่วนหนึ่งหันเข้าหางานอื่นที่มีลักษณะประจำมากขึ้นในเศรษฐกิจสมัยใหม่ โดยส่วนใหญ่ขายแรงงาน ขณะที่คนจนที่ยังตกค้างในชนบทมีงานทำเป็นฤดูกาลในภาคเกษตรหรือภาคอื่นฉะนั้นรายได้จึงยิ่งต่ำและต้องมีชีวิตในชนบทซึ่งความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ได้กลายเป็นความสัมพันธ์เชิงตลาดเมื่อเป็นเช่นนี้ คนชั้นกลางระดับล่างสุดกลายเป็นประชากรส่วนใหญ่ของชนบทไทยส่วนใหญ่มีรายได้จากงานจ้างและธุรกิจเล็กๆน้อยๆ ความมั่นคงทางเศรษฐกิจเกี่ยวโยงกันกับนโยบายของรัฐบาลมากกว่าการพึ่งพาธรรมชาติและความสัมพันธ์ที่ดีทางสังคมอย่างที่เคยเป็นมาในอดีต ขณะเดียวกันด้วยวิถีชีวิตของคนชั้นกลางที่ได้รับข่าวสารข้อมูลมากขึ้นก็ทำให้ คนชั้นกลางในชนบทมีความคาดหวังในชีวิตคล้ายกับคนชั้นกลางในเมือง แต่ภายใต้การเปลี่ยนแปลงนี้ของชนบทไทย และพวกเขามีสำนึกทางการเมืองระดับชาติคือต้องการนโยบายสาธารณะที่ตอบรับผลประโยชน์ของตนกลับไม่มีเครื่องมือทางการเมืองที่จะเข้าไปกำหนดนโยบายสาธารณะ จึงต้องเกาะอยู่กับกลไกทางการเมืองแบบเดิม

งานของ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (Chairat,2010) ศึกษาเสื้อแดงก่อนการชุมนุมเดือนมีนาคม-พฤษภาคม 2553 โดยใช้กรอบการวิเคราะห์ “การเมืองของสุนทรียศาสตร์” (the politics of Aesthetics) ของ Ranciere เพื่อคำถามว่า คนเสื้อแดงเป็นใคร และลุกขึ้นมาเคลื่อนไหวอย่างไร ประเด็นหลักในการตอบคำถามก็คือ ชี้ให้เห็นว่า หัวใจการเมืองของคนเสื้อแดงอยู่ที่การสูญเสียพื้นที่การเมือง (political space) ในช่วงหลังการรัฐประหาร 19 กันยายน 2549 ผู้คนเหล่านี้จึงอยู่ในฐานะ “พลเมืองผู้ไม่ถูกนับ” (the un-counted citizens) ในพื้นที่ทางการเมืองมวลชนคนเสื้อแดงมีลักษณะ “ มวลชนอิสระ ”(multitude) ที่มีความหลากหลายทางชั้นชน และมีลักษณะเป็นพันธมิตรของกลุ่มที่มีความหลากหลายและแตกต่างกัน กล่าวคือ คนเสื้อแดงประกอบได้ด้วย 3 กลุ่มการเมืองคือ 1.กลุ่มคนที่ต่อต้านการรัฐประหาร 19 กันยายน 2549 เช่น กลุ่มวันเสาร์ไม่เอาเผด็จการ กลุ่ม 24 มิถุนาประชาธิปไตย ฯลฯ 2.กลุ่มคนรุ่นใหม่ผู้รักประชาธิปไตยซึ่งมองปัญหาความไม่ยุติธรรมในสังคม 3.มวลชนผู้สนับสนุน “ทักษิณ” หรือกลุ่มคนรักทักษิณ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นมวลชนในชนบทผู้ที่ได้รับประโยชน์จากนโยบายประชานิยมของทักษิณ ส่วนคนสองกลุ่มแรกมีลักษณะเป็นคน

ชั้นกลางในเมือง และมีลักษณะเป็น “พลเมืองเน็ต” (“netizen”) คนหนุ่มสาวรุ่นใหม่ (new generation of young) ที่มีการศึกษาดี มีความสามารถในการใช้พื้นที่สื่อสารสมัยใหม่ในโลกไซเบอร์

ไชยรัตน์ ชี้ให้เห็นประเด็นสำคัญว่า พื้นที่การเมืองของการเลือกตั้งที่ประชาชนเคยมีอยู่ก่อนได้ถูกแย่งชิงไปหลังการรัฐประหาร 19 กันยายน 2549 การรัฐประหารจึงทำให้คนเสื้อแดงในชนบทอยู่ในสถานะของผู้ที่ไม่ถูกนับในพื้นที่ทางการเมือง ดังนั้น การเมืองของคนเสื้อแดงภายใต้กรอบการวิเคราะห์ของ Ranciere จึงเป็นการต่อสู้เพื่อนำมาซึ่งการถูกตัดออกไปมาสู่ความสัมพันธ์บนพื้นที่ทางการเมือง จากที่ไม่ถูกนับ มาสู่การนับ เป็นการสร้าง “new political subjectivation”และพื้นที่ใหม่สำหรับถูกที่ไม่ถูกนับ อย่างไรก็ดี แม้การศึกษาของ ไชยรัตน์จะให้ความสำคัญต่อมิติทางการเมือง แต่ไม่ได้เน้นไปยังการอธิบายพื้นที่ทางการเมืองที่เกี่ยวข้องกับมิติชีวิตของผู้คนในชนบทที่เปลี่ยนแปลงไปมากนัก การตอบคำถามจึงมีลักษณะขาดการอธิบายการเมืองของคนในชนบทที่สัมพันธ์กับบริบทความเปลี่ยนแปลงด้านวิถีชีวิตของผู้คน ปากท้องและการทำมาหากิน

งานของ อภิชาต สถิตนิรมัยและคณะ (2556) เป็นอีกชิ้นหนึ่งที่พยายามอธิบายการเปลี่ยนแปลงในชนบท และอธิบายการลุกขึ้นสู้ของคนเสื้อแดงที่พบว่า คนเสื้อแดงไม่ใช่เป็นคนจน ความยากจน ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจแต่เพียงประการเดียวไม่สามารถใช้อธิบายการลุกขึ้นสู้ของคนชนบทได้เหมือนดังที่นิยมเสนอกันในขณะนี้ โดยมีกรณีศึกษาที่พยายามเชื่อมโยงระหว่างการเปลี่ยนทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อการเมืองและการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตที่เปลี่ยนไปกับพื้นที่ทางการเมืองที่เกิดขึ้นใหม่ แต่งานดังกล่าวนี้ยังไม่ได้มีการศึกษาความเปลี่ยนแปลงในชนบทอย่างละเอียดมากนัก ยังมีลักษณะเป็นการสังเกตหรือข้อสังเกตมากกว่าการเสนอข้อมูลในเชิงประจักษ์ โดยเฉพาะการลงไปศึกษาในลักษณะการเก็บข้อมูลความเปลี่ยนแปลงในชุมชนแบบนักมานุษยวิทยา

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอธิบายความเปลี่ยนแปลงในชนบทของไทย เห็นได้ว่าแม้งานเหล่านี้จะพยายามชี้ให้เห็นความเปลี่ยนแปลงในมิติต่างๆ ของสังคมชนบทไทย แต่ก็ยังมีลักษณะเป็นการสร้างประเด็นถกเถียงที่แหลมคมเอาไว้โดยไม่มีการศึกษาข้อมูลเชิงประจักษ์รองรับการอธิบายสมมติฐานเบื้องต้นเหล่านี้ มีงานสำคัญที่เห็นว่าเป็นฐานการศึกษาที่สำคัญคือ งานของ Andrew Walker (2008) ที่มีการศึกษาในลักษณะมานุษยวิทยาการเมืองโดยใช้กรอบการศึกษาเรื่องการเมืองในชีวิตประจำวัน แต่การอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตการเมืองของชาวบ้านกับโลกชีวิตทางเศรษฐกิจสังคมยังอธิบายผ่านพื้นที่การเลือกตั้ง บทบาทของผู้แทน ตัวแทนหรือนักการเมืองกับชาวบ้าน ซึ่งเราควรอธิบายโดยขยายมาสู่มิติการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองผ่านภูมิทัศน์และพื้นที่ทางการเมืองที่ขยายและเปิดกว้างขึ้นโดยเฉพาะในบริบทหลังการปฏิรูปการเมืองหลังปี 2540 เป็นต้นมา

การปฏิรูปการเมืองนับตั้งแต่ปี 2540 เป็นจุดปะทะที่สำคัญ เพราะได้นำมาสู่การเกิดพื้นที่ทางการเมืองใหม่ที่สำคัญผ่านการกระจายอำนาจลงสู่ท้องถิ่น ได้ทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งเคยมีลักษณะกึ่งราชการกึ่งเลือกตั้งได้เปลี่ยนมาสู่การมีอำนาจการบริหารจัดการตนเองอย่างชัดเจนขึ้น ดังกรณี อบต.และเทศบาลในประเทศไทย เกิดขึ้นมาไม่น้อยกว่า 4-5 ทศวรรษ โดยมีลักษณะกึ่งราชการ-กึ่งเลือกตั้งและอยู่ภายใต้การกำกับโดยกระทรวงมหาดไทยมาโดยตลอด กระแสการปฏิรูปการเมืองส่งผลให้องค์กรบริหารท้องถิ่นมี

อำนาจในการบริหารจัดการของตนเอง อบต.มีฐานะเป็นนิติบุคคล กล่าวคือ สามารถทำสัญญาได้โดยไม่ต้องมีหน่วยงานราชการอนุมัติ ทำให้อบต.เป็นอิสระจากระบบราชการมากยิ่งขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับในอดีต

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่สำคัญประการหนึ่งในสองทศวรรษที่ผ่านมาคือ การที่อำนาจทางการเมืองกระจายลงสู่ท้องถิ่นมากยิ่งขึ้นทำให้องค์กรการบริหารส่วนท้องถิ่นมีความสำคัญต่อชีวิตของชุมชนท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นค่อนข้างก่อผลได้จริงต่อการที่ชุมชนจะมีอิสระในการกำหนดทิศทางการพัฒนาของตนเอง การกระจายอำนาจจึงนำมาสู่พื้นที่ทางการเมืองในระดับท้องถิ่น และการจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนชนบทกับนักการเมืองหรือพื้นที่ทางการเมืองผ่านการเลือกตั้ง กระบวนการจัดทำแผนงบประมาณท้องถิ่น

จุดปะทะหรือจุดเปลี่ยนดังกล่าวนี้ จึงน่าจะมีผลทำให้เกิดพื้นที่ความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนซึ่งเปลี่ยนแปลงไปมากทั้งภาพชีวิตและวิถีการทำมาหากินที่ต้องมาเกี่ยวโยงเข้ากับพื้นที่การเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปมากยิ่งขึ้น มีผลให้การแสดงออกทางด้านชีวิตสังคมการเมืองเปลี่ยนแปลงไปจากภาพเดิมโดยเฉพาะภาพของคนชนบทที่มักถูอธิบายผ่านความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์-ลูกน้อง ความเฉื่อยชาทางการเมือง การซื้อสิทธิ์-ขายเสียงหรือชีวิตทางการเมืองที่ถูกขับเคลื่อนด้วยผลประโยชน์เฉพาะหน้า ฯลฯ ซึ่งน่าจะมีการมองภาพดังกล่าวให้แหลมคม ลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น

ซึ่งนำมาสู่คำถามว่า สังคมชนบทเปลี่ยนไปอย่างไร ทั้งในมิติวิถีการผลิต โลกชีวิต พื้นที่บริโภคใหม่ๆ และตำแหน่งแห่งที่ของคนชนบทจากการเป็นชาวนาสู่การเป็นพลเมืองของสังคมไทยทั้งในมิติทางเศรษฐกิจสังคม และวัฒนธรรมด้านความสัมพันธ์ภายในชุมชนเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร โดยเฉพาะในมิติเศรษฐกิจมีคำถามว่า ท่ามกลางชีวิตแบบใหม่ชาวนาอยู่ในสภาพอย่างไร กินดีอยู่ดีมีสุข กลายเป็นคนชั้นกลางผู้มีรายได้พอสำหรับพื้นที่บริโภคใหม่ หรือว่า “คอปริ่มน้ำ” ปากกัดตีนถีบ ฯลฯ แล้วพวกเขาแสวงหาทางเลือก ทางรอดของชีวิตสมัยใหม่อย่างไร ฯลฯ เมาสัมพันธ์กับพื้นที่ทางการเมืองอย่างไร ฯลฯ หรือในด้านกลับกันคือ พื้นที่ทางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปมีผลต่อชีวิตของผู้คนในชนบทอย่างไร ความสัมพันธ์ระหว่างคนชนชากับการเมืองเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ซึ่งในบทความทดลองนำเสนอนี้ ผู้เขียนได้อาศัยข้อมูลจากกรณีศึกษาพื้นที่ชุมชนชนบทแห่งหนึ่งในเขตภาคกลางคือพื้นที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลลานตากฟ้า อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม

2.ความเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ ภาพชีวิตของสังคมชาวนาแห่งหนึ่ง

2.1ถิ่นฐานบ้านเรือน

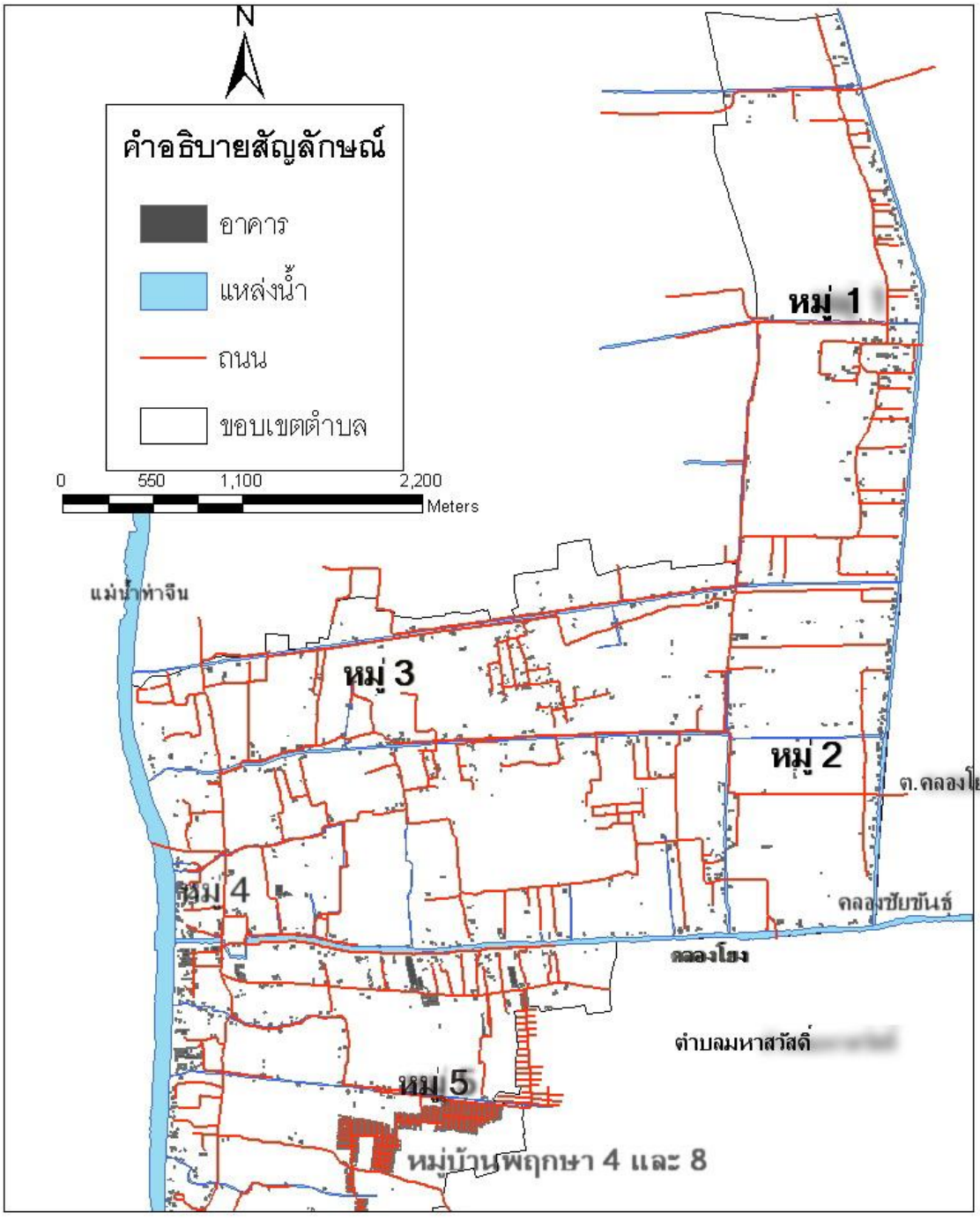
ตำบลลานตากฟ้าเป็นชุมชนบ้านเรือนตั้งขึ้นหลายชั่วคน ชื่อตำบลเรียกตามชื่อวัดเก่าแก่คือวัดลานตาฟ้า (เดิมเรียกวัดลานตากผ้าโดยมีเรื่องเล่าขานกันว่า เคยมีเรือสำเภามาล่มที่หน้าวัดซึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำท่าจีนบริเวณปากคลองโยง) พื้นที่ตำบลลานตากฟ้าด้านทิศตะวันตกติดกับแม่น้ำท่าจีนไปจนถึงเขตตำบลดอนแฝกด้านทิศเหนือสุดเขตแดนที่คลองบางกระจัน ส่วนทิศตะวันออกติดกับตำบลคลองโยง อำเภอพุทธมณฑลโดยมีเขตแดนคือ คลองชัยขัณฑ์หรือคลองเจ๊ก ส่วนด้านทิศใต้ติดกับตำบลมหาสวัสดิ์ อำเภอพุทธมณฑล ซึ่งมีคลองโยงกั้นเป็นเขตแดน แต่อย่างไรก็ดี มีพื้นที่บางส่วนอยู่ฝั่งด้านทิศใต้ของคลองโยงโดนเฉพาะบริเวณหมู่ 4 และ 5 ซึ่งเป็นที่ตั้งของหมู่บ้านพฤกษา 4 และ 8

คลองที่มีความสำคัญของตำบลลานตาฟ้าก็คือ คลองโยงซึ่งเป็นคลองที่มีมาเก่าแก่ ดังปรากฏในสมัยรัชกาลที่ 3 สุนทรภู่ได้เคยใช้เส้นทางนี้ในการเดินทางไปนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์และได้บรรยายสภาพชุมชนคลองโยงไว้ในนิราศพระประธมและนิราศสุพรรณ

การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของชาวบ้านจึงอยู่บริเวณริมคลอง ส่วนที่ทำกินซึ่งส่วนใหญ่เป็นที่นาจะอยู่ถัดขึ้นไปจากหลังบ้านเรือน ความเปลี่ยนแปลงในด้านการถือครองที่ดินเกิดขึ้นหลังการพัฒนาคูคลองในที่ราบลุ่มภาคกลางช่วงรัชกาลที่ 4 และ 5 คลองใหม่ๆ เกิดขึ้นอีกหลายคลอง เช่น คลองชัยขันธ์หรือคลองเจ๊ก คลองกำนันขาว ฯลฯ ความเปลี่ยนแปลงด้านการถือครองที่ดินสำคัญในช่วงที่มีการขุดคลองมหาสวัสดิ์ในปี 2400 ซึ่งขุดขึ้นในรัชกาลที่ 4 เมื่อได้ขุดแล้วเสร็จ ในปี พ.ศ.2404 พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดให้เจ้าพระยาทิพากรวงศ์จับจองที่ดินว่างเปล่าริมคลองทางแขวงเมืองนนทบุรีฝั่งเหนือ 1,620 ไร่ แขวงเมืองนครชัยศรีฝั่งเหนือ 9,396 ไร่ ฝั่งใต้ 5,184 ไร่ รวมเป็นนาทั้งหมด 16,200 ไร่ ข้อมูลบางแหล่งกล่าวว่ามีการแบ่ง 50 ส่วน ได้ส่วนละ 324 ไร่ เป็นที่นายาว 60 เส้น กว้าง 5 เส้น 8 วา เพื่อพระราชทานแก่สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอและพระเจ้าลูกเธอ และให้บ่าวไพร่ไปทำนา แต่จากหลักฐานที่ปรากฏในหนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพนายถาวร เทียมปฐม ซึ่งเป็นทายาทของตระกูลผู้เป็นนายกองนาได้เก็บแผนที่การจับจองที่นาในเขตแขวงเมืองนครชัยศรีฝั่งเหนือและฝั่งใต้ และแขวงเมืองนนทบุรี พร้อมพระนามและรายนามเจ้าของปรากฏตัวเลขจำนวนพื้นที่นาไม่ได้เท่ากันทุกแปลง ที่ดินแปลงใหญ่ที่สุดคือ ที่ดินของรัชกาลที่ 4 จำนวน 1,896 ไร่

ส่วนพื้นที่ตำบลลานตากฟ้าเป็นส่วนเชื่อมต่อการพัฒนาคูคลอง กล่าวคือ ภายหลังจากที่มีการขุดคลองมหาสวัสดิ์ได้มีการพัฒนาคลองที่เคยมีอยู่เดิม เช่น คลองโยงและคลองชัยขันธ์หรือคลองเจ๊กเป็นคลองที่อยู่ในพื้นที่การพัฒนาคูคลอง ที่เรียกว่า “คลองเจ๊ก” เพราะใช้แรงงานจีนขุด ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “เจ๊ก” เมื่อขุดคลองแล้วแรงงานจีนเหล่านี้ก็จับจองที่ดินบริเวณปากคลอง ปักหลักทำมาอาชีพค้าขาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ เป็นพ่อค้ารับซื้อข้าวเปลือก และขายปัจจัยการผลิตให้แก่ชาวนาในพื้นที่แถบนี้ ต่อมา กลายเป็นผู้มีฐานะดีที่สุดในหมู่บ้าน (ซึ่งจะกล่าวในรายละเอียดต่อไป)

แผนที่ตำบลลานตากฟ้า



คนจีนเหล่านี้กลายเป็นเถ้าแก่ให้กู้เงินหรือตกเขียวแก่ชาวนาแถบนี้ซึ่งมักจะต้องขายข้าวให้กับพ่อค้าเหล่านี้ เนื่องจากต้องเอาปัจจัยการผลิตและเงินไปลงทุนก่อน และมี 2 ครอบครัวที่พัฒนาจนกลายเป็นเจ้าของโรงสีขนาดใหญ่ จากการสัมภาษณ์และร่อยรอยหลักฐานที่พบทำให้พอสรุปภาพได้ว่าการขุดคลองเชื่อมต่อจากคลองมหาสวัสดิ์ก็นำมาสู่การจับจองที่นาโดยพระบรมวงศานุวงศ์ด้วยเช่นกัน ดังคำสัมภาษณ์ของลุงช่วย สิทธิสุนทร :

"ปู่ผมเล่าให้ฟังว่า เมื่อเขาขุดคลองเจ็กก็วัดออกไปข้างละกิโลเมตรแล้วเจ้านายก็จับจองเอาที่ดินเป็นของตัวเองหมด ที่นาที่ชาวบ้านหักร้างถางพงเอาไว้ก็กลายเป็นที่ดินของเจ้านายแล้วพวกเราก็เช่าที่ดินของเราเองที่เคยบุกเบิกจับจองเอาไว้"

พื้นที่ตำบลลานตากฟ้าซึ่งอยู่ทางด้านทิศเหนือของคลองโยง และทางด้านทิศใต้ของคลองชัยขันธ์หรือคลองเจ็กปรากฏหลักฐานการเป็นเจ้าของที่ดินอย่างชัดเจน กล่าวคือ ที่ดินแปลงใหญ่ที่ปัจจุบันเป็นพื้นที่โฉนดชุมชนของสหกรณ์ที่ดินบ้านคลองโยงจำนวน 1,800 ไร่ เจ้าของโฉนดเดิมคือ เข้าจอมมารดาชุ่ม ซึ่งต่อมาได้ตกเป็นมรดกของตระกูลดิศกุล นอกจากที่ดิน จำนวนดังกล่าวแล้ว ยังพบว่าที่ดินส่วนอื่นๆ อีกจำนวนราว 700 ไร่ ก็สันนิษฐานว่าเคยเป็นที่ดินผืนเดียวกันแต่เจ้าของได้ขายเรื่อยมา ดังพบว่า มีที่ดินหลายแปลงๆ ละ 20 ไร่ มีการซื้อมาจากเจ้าของเดียวกันนี้เมื่อราวปี 2497 ราคาไร่ละ 1,100 บาท

กล่าวโดยสรุป ตำบลลานตากฟ้าและพื้นที่แถบนี้จึงเกิดและมีพัฒนาการอยู่ภายใต้การพัฒนาระบบเศรษฐกิจการปลูกข้าวเพื่อส่งออกของที่ราบลุ่มภาคกลาง ในพื้นที่การพัฒนาระบบชลประทาน ระบบคูคลองและการจับจองที่ดินโดยพระบรมวงศานุวงศ์ซึ่งเกิดขึ้นก่อนการพัฒนาคลองรังสิตในที่ราบลุ่มด้านตะวันออกของเมืองหลวง ปัจจุบันยังมีสภาพเป็นพื้นที่เกษตรกรรมที่ชาวบ้านยังมีอาชีพหลักคือ การทำนาและพืชการเกษตร

ในปัจจุบันลักษณะของพื้นที่คือ หมู่ 1 และ 2 เป็นพื้นที่การเกษตรกรรมและส่วนใหญ่เป็นพื้นที่นา หมู่ 3 เป็นพื้นที่การเกษตรกรรมราวครึ่งหนึ่งส่วนที่เหลือเป็นเขตที่อยู่อาศัยโดยเฉพาะตั้งแต่ราวปี 2540 เป็นต้นมาได้มีโครงการสวนเกษตรของบริษัท "ศาลายาการ์เด็น" ได้มากว้านซื้อที่ราวๆ 300 ไร่และดำเนินโครงการจัดสรรที่ดินขายแปลงละ 2 งานหรือ 200 ตารางวา ทำให้มีคนภายนอกเข้ามาซื้อเป็นที่อยู่อาศัย

ส่วนในหมู่ที่ 4 และ 5 ยังเป็นที่ตั้งของหมู่บ้านพฤกษา 4 และ 8 จำนวนราว 1,500 หลัง มีประชากรราว 4,300 คน (หมู่บ้านพฤกษา 4 จำนวน 10 หลัง คาบเกี่ยวเข้าไปอยู่ในพื้นที่ของหมู่ 4) ซึ่งดำเนินการก่อสร้างมาตั้งแต่ปี 2535 และแล้วเสร็จ ผู้คนที่เข้ามาอยู่ในพื้นที่หมู่บ้านจัดสรรทั้งหมดจึงเป็นคนต่างถิ่น เข้ามาอยู่อาศัยในฐานะเป็นที่อยู่อาศัยส่วนการดำรงชีพหรือการทำงานส่วนใหญ่เข้าไปทำงานในเมือง

หมู่ 4 และ หมู่ 5 ยังเป็นเขตที่มีโรงงานอุตสาหกรรม (โรงงงานส่วนใหญ่จะทะเบียนเป็นโกดังเก็บของเพื่อเลี่ยงภาษี แต่ที่พบคือ ดำเนินกิจรรมผลิตหมูหยอง ผสมสารเคมีการเกษตร ประกอบเฟอร์นิเจอร์ ฯลฯ) ซึ่งตั้งอยู่ริมถนนที่แยกมาจากถนนศาลายา-บางภาษีเลียบคลองโยงทางฝั่งทิศใต้มายังวัดลานตากฟ้า(ผ่านหน้าหมู่บ้านพฤกษาด้านทิศเหนือ) ในปัจจุบันพื้นที่หมู่ 5 (ซึ่งไม่ได้เป็นพื้นที่คุ้มครองเกษตรกรรม)กำลังก่อสร้างโรงงานขนาดใหญ่อีกหนึ่งแห่ง อาจจะกล่าวได้ว่าเขตนี้ได้เริ่มมีสภาพเป็นเมืองมากที่สุดเพราะมีทั้งบ้านจัดสรรและโรงงาน อย่างไรก็ดี ในหมู่ 2 มีโรงงานประกอบจักรยานซึ่งมาซื้อที่จำนวน 9 ไร่ และมีคนงานพม่าราว 30 คน และมีโรงงานเฟอร์นิเจอร์อีก 1 แห่งด้วยเช่นกัน

ตำบลลานตากฟ้ามีประชากรทั้งสิ้น 7,418 คนแยกเป็นชาย 3,453 คนหญิง 3,965 คนมีความหนาแน่นเฉลี่ย 386 คน/ตารางกิโลเมตรจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 2,666 ครัวเรือนและอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท

2.2 พัฒนาการด้านการทำมาหากิน

1.วิถีการผลิตแบบดั้งเดิมราวก่อนปี 2510

การทำเกษตรกรรมในยุคนี้เป็นการผลิตโดยวิธีการผลิตแบบดั้งเดิม บริเวณทุ่งแถบนี้การถือครองที่ดินในยุคต้นของการทำนาจะมีลักษณะของนาเช่า เพราะพื้นที่นาได้ถูกจับจองโดยพระบรมวงศานุวงศ์ การทำนาที่เรียกกันว่า “นาปี” เป็นการทำนาปีละครั้ง และใช้ระยะเวลาในการทำนาฤดูกาลหนึ่งเป็นเวลานานราว 6 เดือน ฤดูกาลของการทำนาจะเริ่มต้นขึ้นราวเดือนหกเดือนเจ็ด(มิถุนายน กรกฎาคม) ในยุคดั้งเดิมการทำนามีพัฒนาการด้านวิธีการคือ ในยุคต้น(ประมาณการกันว่าราวๆ ก่อนปี 2500) เป็นการทำนาหว่านแบบไถกลบ กล่าวคือ ใช้ควายไถดะก่อน แล้วหว่านเมล็ดก่อนที่จะไถกลบเพื่อรอน้ำฝน

ในช่วงหลังที่มีการพัฒนาระบบคูคลอง ขุดลอกคลองจึงมีการเปลี่ยนวิธีการทำนามาเป็นแบบ นาดำ โดยพัฒนาการวิดน้ำเข้านา หมักน้ำไว้ในนา เพื่อรอให้ดินอ่อนตัว จากนั้นจึงใช้ควายคราดดินให้ละเอียดเพื่อให้สามารถดำนาได้ โดยข้าวที่นำมาดำนาก็ต้องใช้วิธีการตกกล้า (อายุราว 25 วันจึงจะดำได้) พันธุ์ข้าวที่ใช้เป็นพันธุ์พื้นเมืองที่เรียกกันว่า ข้าวหนัก เพราะใช้เวลานานกว่าจะเก็บเกี่ยวได้

ด้านแรงงาน การทำนาในยุคแรก ใช้แรงงานคนเป็นหลัก และเป็นแรงงานการผลิตในชุมชน ซึ่งแบ่งได้สองรูปแบบ ได้แก่ รูปแบบที่หนึ่งเป็นการจ้างคนงานรับจ้าง และรูปแบบที่สอง เรียกว่า “เอาแรง” มีลักษณะเช่นเดียวกับการลงแขก โดยที่เจ้าของนาแต่ละเจ้าจะผลัดกันไปช่วยทำนาให้กับเจ้าของนาที่มาขอแรงเวียนกันจนครบทุกครอบครัว

การทำนาแบบดั้งเดิม ไม่มีเทคโนโลยีการผลิตที่ซับซ้อน ได้แก่ ควาย คราด จอบ เสียมตลอดจนเครื่องมือการเกษตรที่ไม่มีความซับซ้อน โดยเทคโนโลยีที่มีบทบาทสูงในการผลิตในยุคนี้ คือ ควาย เนื่องจากเป็นแรงงานสำคัญในการทำนาเริ่มตั้งแต่การไถดินไปจนถึงการ เก็บเกี่ยว การเป็นเจ้าของควาย ของชาวนาแถบนี้ในสมัยก่อนมีสองวิธีคือ วิธีแรก ชาวบ้านจะซื้อควายจากนายฮ้อยที่ไล่มาขายยังพื้นที่จากนั้นชาวบ้านจึงขอซื้อต่อจากนายฮ้อยดังหลักฐานที่บ้านของนายป๊อก เจริญมี พบว่า มีรูปพรรณสัณฐานควาย หรือ “ตั๋วควาย” จำนวนมากถูกเก็บเอาไว้ในกระบอกไม้ไผ่ ซึ่งระบุการซื้อควายมาตั้งแต่ช่วงปี 2470 และมาจากหลายจังหวัด เช่น สกลนคร ป่าโมก (ลพบุรี) อยุธยา ฯลฯ อีกวิธีหนึ่งคือ การได้ลูกควายมาจาก “ควายลูกคอก” ซึ่งเป็นควายที่เพาะกันเอง พอแม่ควายที่ชาวนาเลี้ยงตกลูกก็ตกทอดกันมา เนื่องจากสมัยก่อนควายเมื่อนำออกไปเลี้ยงตามท้องนาจะออกไปผสมพันธุ์กันเอง ใครเป็นเจ้าของแม่ควายก็ได้ลูกไป ชาวบ้านในสมัยก่อนค่อนข้างเลี้ยงควายไว้เรือนละหลายตัวเนื่องจาก เมื่อต้องใช้ควายเทียมเกวียนหรือคราดแล้วจะต้องใช้ควายสองตัว

2. ยุคสู่การใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่และชลประทานช่วงหลังปี 2510

หลังจากการจัดสรรแปลงที่ดินทำกิน การพัฒนาระบบสาธารณูปโภค ระบบชลประทานและสร้างถนนในแถบนี้ ประกอบกับเทคโนโลยีในการผลิตที่มีความซับซ้อนสูงขึ้นกว่าในยุคแรก ทำให้วิถีการผลิตและวิถีชีวิตของคนแถบนี้เปลี่ยนแปลงไปมาก การทำนาในยุคนี้มีการเปลี่ยนแปลงปัจจัยการผลิตที่แตกต่างจากการทำนาในยุคดั้งเดิม

ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญก็คือ การเข้ามาของของเครื่องมือการผลิตสมัยใหม่ การทำนาด้วยควายค่อยๆ หมดความสำคัญไปราวช่วงตั้งแต่ราว พ.ศ. 2510 เป็นต้นมาโดยเริ่มมีรถไถเดินตามเข้ามาแทนที่ และที่สำคัญก็คือ กรมการข้าวได้เริ่มพัฒนาข้าวพันธุ์ใหม่ที่มีลักษณะพิเศษแตกต่างไปจากข้าวพันธุ์พื้นเมืองก็คือ อายุสั้น ต้นเตี้ย ให้ผลผลิตสูง และปลูกได้ทั้งปีหรือที่เรียกกันว่าข้าวไม่ไวต่อแสง การทำนาจึงเริ่มเปลี่ยนแปลงมาปลูกข้าวนาปรังหรือนอกฤดูฝน ข้าวพันธุ์แรกๆ ที่ชาวบ้านยังจำได้ดีคือ “ข้าวพันธุ์ฟิลิปปินส์” ซึ่งมีลักษณะต้นเตี้ยๆ เวลาเกี่ยวต้องก้มหลัง แต่เป็นข้าวที่มีผลผลิตดีมาก

การจัดตั้งเป็นนิคมสหกรณ์เช่าที่ดินเกิดขึ้นสมบูรณ์ในปี 2519 และเสร็จสมบูรณ์ในปี 2524 ในส่วนของตำบลลานตาฟ้ามีที่ดินที่อยู่ในโครงการราว 400 ไร่ ซึ่งทั้งหมดอยู่ในเขตพื้นที่หมู่ที่ 2 การจัดตั้งสหกรณ์ทำให้เกิดการจัดสรรที่ดินเป็นแปลงชัดเจน สมาชิกสหกรณ์จะได้รับที่ดินที่ถูกจัดสรรให้ครัวเรือนละ 20 ในส่วนนอกพื้นที่สหกรณ์ก็มีการพัฒนาขุดลอกคลอง โดยเฉพาะโครงการเงินผันของรัฐบาลคึกฤทธิ์

การเปลี่ยนแปลงการผลิตจากแบบดั้งเดิมเป็นแบบเกษตรกรรมในแบบที่เข้มข้นขึ้น ในยุคนี้ถือได้ว่าเป็นช่วงการก้าวเข้าสู่การผลิตสมัยใหม่ที่ชัดเจน เนื่องจากมีการใช้พื้นที่ในการทำเกษตรกรรมในการผลิตอย่างเต็มที่ และมีการนำใช้สารเคมี ยาฆ่าแมลงศัตรูพืช และเทคโนโลยีการผลิตเข้ามาใช้เพื่อเพิ่มผลผลิตและปรับปรุงผลผลิตให้มีประสิทธิภาพมากกว่าในยุคแรก มีการเปลี่ยนแปลงพันธุ์ข้าวเพื่อให้ทันกับการปลูกในแต่ละครั้ง จากเดิมใช้พันธุ์ข้าวที่สามารถเก็บเกี่ยวได้ครั้งเดียวต่อปี เมื่อระยะการทำนาเพิ่มมากขึ้นเป็นปีละสามครั้งชาวนาก็ต้องเปลี่ยนพันธุ์ข้าวที่มีการระยะเวลาการเก็บเกี่ยวที่เร็วขึ้นตามไปด้วย

หลังจากมีการพัฒนาระบบคลองส่งน้ำในแถบนี้ทำให้เกษตรกรทำนาได้มากขึ้น ดังนั้น จึงต้องมีเทคโนโลยีในการตอบสนองการทำนาที่มีความเข้มข้น เทคโนโลยีที่เข้ามาในท้องถิ่นในช่วงนี้ ได้แก่ เครื่องสูบน้ำเพื่อใช้สูบน้ำเข้านา เป็นต้น และที่สำคัญการเข้ามาของเครื่องจักรที่ใช้ในการทำการเกษตร ทำให้แรงงานในการทำนาในยุคนี้มีเริ่มบทบาทลดลงบ้าง เนื่องจากการใช้รถไถแทนแรงงานควาย และหันมาใช้ลูกทุบหรือ “ลูกขลุก” ส่วนแรงงานในการดำนายังคงใช้แรงงานผ่านระบบการเอาแรง หรือการลงแขก

เทคโนโลยีการผลิตที่ทันสมัยทำให้การทำนาสะดวกขึ้นและใช้เวลาน้อยลงมาก.พัฒนาการของเครื่องจักรที่เข้ามาทำให้การใช้แรงงานจากควายหมดไปและในช่วงราวปี พ.ศ. 2522 การเข้ามาของเครื่องนวดข้าวยุคแรกที่เรียกว่า “รถนวดยัด” ทำให้ขั้นตอนการเก็บเกี่ยวและการนวดข้าวสามารถลดจำนวนแรงงานลงจากการใช้รถนวดมากยิ่งขึ้นไปอีก แต่ยังต้องใช้คนเกี่ยวและคนหอบข้าวเข้ามาใส่ในรถนวดข้าว กระบวนการดังกล่าวสามารถลดทั้งระยะเวลาและแรงงานในการผลิตมากกว่าการระบบการทำนาแบบดั้งเดิม

รถนวดข้าวแบบนวดยัดได้ช่วยย่นระยะเวลาในการทำนาได้มากกว่าการใช้แรงงานควายในการนวดข้าวหลายเท่าตัว กล่าวคือ การนวดด้วยควายใช้ระยะเวลาในแต่ละขั้นตอนราวครึ่งเดือน รถนวดใช้เวลานวดข้าวจะเหลือเพียง 2- 3 วันต่อที่นา 20-30 ไร่ อย่างไรก็ดี รถนวดข้าวยุคแรกยังต้องใช้แรงจำนวนมากในขั้นตอนการเกี่ยวข้าว และขนหรือหอบข้าวที่แห้งบนซังข้าวมาใส่รถเกี่ยว และต้องใช้แรงงานแบกกระสอบข้าวจากนามายังรถขนข้าว (หรือใช้เรือในช่วงแรกๆ ที่ถนนยังไม่ได้ตัดเข้ามาในหมู่บ้าน) เนื้อที่นาข้าว 20 ไร่จำเป็นต้องมีแรงงานในการนวดข้าวด้วยรถนวดยัด 15-20 คนเนื่องจากการใช้รถนวดแบบนี้ยังต้องใช้แรงงานในการขนฟางเข้ามาใส่ในรถเกี่ยว คนยัดฟาง คนถือกระสอบ และคนมัดฟาง ต่างจากการเกี่ยวข้าวด้วยรถเกี่ยว

ในปัจจุบันที่ไม่ต้องใช้แรงงาน เพราะเป็นภาระของเจ้าของรถทั้งหมดและสามารถเกี่ยวข้าวจำนวน 20 ไร่ ให้เสร็จและขนไปยังโรงสีได้ภายในเวลาไม่เกิน 3 ชั่วโมง

การใช้รถนวดข้าวแบบเดิมได้เลิกไปในช่วงเวลาประมาณปี พ.ศ. 2530 หลังจากนั้นได้มีการนำรถเกี่ยวข้าวเข้ามาใช้แทน ซึ่งหากเปรียบเทียบการเก็บเกี่ยวโดยใช้รถนวดแบบเดิมกับรถเกี่ยวแล้ว จะเห็นได้ว่าปริมาณแรงงานที่ต้องใช้กับรถนวดข้าวมีมากกว่า นอกจากนี้การใช้รถเกี่ยวแบบใหม่ยังสามารถลดขั้นตอนในการเก็บเกี่ยวมาเหลือเพียงขั้นตอนเดียว เพราะรถเกี่ยวสามารถลงไปเกี่ยวข้าวในนาได้ผลลัพธ์ออกมาเป็นข้าวเปลือกได้ในขั้นตอนเดียว โดยใช้คนขับคนเดียวในการเก็บเกี่ยว ดังนั้น จึงสามารถลดจำนวนแรงงาน ระยะเวลาและความยุ่งยากในการเก็บเกี่ยวได้มาก

ชาวบ้านที่มีฐานะในพื้นที่จะซื้อรถเกี่ยวมาจากภายนอกพื้นที่ ในระยะแรกจะซื้อมาจากจังหวัดฉะเชิงเทราแล้วมารับจ้างเกี่ยว แต่เมื่อซื้อรถเกี่ยวมาแล้วมักใช้งานไม่สะดวกผู้ที่มีความรู้ทางช่างจึงนำมาปรับแต่งให้สามารถใช้งานได้ดีมากยิ่งขึ้น ซึ่งปรากฏว่าในพื้นที่ตำบลลานตาฟ้าในเขตหมู่ที่ 1 ซึ่งเป็นผู้บุกเบิกการนำรถเกี่ยวมารับจ้างในพื้นที่บริเวณนี้จึงกลายเป็นพื้นที่ที่มีเจ้าของรถเกี่ยวจำนวนมากที่สุดในเขตอำเภอนครชัยศรีหรือใกล้เคียง (ประมาณการกันว่ามีราวๆ 100 คันทีเดียว)

3 ยุคชาวนาแบบผู้จัดการนาตั้งแต่ราวปี 2540 – ปัจจุบัน

ในช่วงต่อมาการพัฒนาการของระบบการผลิตในพื้นที่ที่เปลี่ยนแปลงไปสู่การผลิตโดยเครื่องจักรและการเข้ามาของเทคโนโลยีการผลิตที่ทันสมัยมากขึ้น ส่งผลให้ชาวนาทำการเกษตรได้อย่างเข้มข้นขึ้น ความเปลี่ยนแปลงในด้านวิถีการผลิตได้ทำให้การทำนาสมัยใหม่มีลักษณะเป็นแบบ “ผู้จัดการนา” และเป็นการทำนาแบบ “งานไม่ประจำ” (part-time) กล่าวคือ เจ้าของนาใช้เวลาอยู่ในนาเพียงฤดูการทำนาเพียงราว 10-15 วันเท่านั้น แต่ค่าใช้จ่ายด้านต้นทุนการผลิตสูงมาก ในขณะที่ราคาผลผลิตหรือการขายข้าวเปลือกมีความผันแปรเป็นอย่างมาก

โดยนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 มีการเข้ามาของเครื่องจักรขนาดใหญ่ เช่น เครื่องเกี่ยวข้าวระบบไฮโดรลิครถไถแทรคเตอร์ขนาดกลาง เป็นต้น โดยเฉพาะเครื่องเกี่ยวข้าวระบบไฮโดรลิค สามารถเกี่ยวข้าวและนวดข้าวได้ในครั้งเดียวกัน ทำให้ลดแรงงานคนในการเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ ชาวนาได้ปรับแปลงนาเพื่อให้สอดคล้องกับเทคโนโลยี โดยการล้มหัวคันนาซึ่งเป็นแปลงเล็กๆ แบบเดิมมาสู่แปลงขนาดใหญ่ที่มี “คันล้อม” ที่สูงพอที่จะกั้นน้ำเข้าออก และกว้างพอที่จะใช้เครื่องจักรเข้าไปสู่ผืนนาได้ และพื้นนาจะถูกปรับโดยรถแทรกเตอร์ให้หน้าดินเรียบเสมอเท่ากันเพื่อสะดวกแก่การใช้เครื่องจักรเดินในผืนนา ซึ่งทำให้ระบบนิเวศบริเวณนี้เปลี่ยนไป สภาพทุ่งน้ำหลากเริ่มค่อยๆ หายไปในยุคนี้เพราะน้ำไม่สามารถเข้าทุ่งได้

เครื่องจักรช่วยให้ทำการเกษตรได้สะดวกรวดเร็ว ทำให้วิธีลงแขกในการขอแรงเพื่อนบ้านเพื่อมาช่วยกันทำนาเริ่มหายไป ส่วนการฉีดพ่นยาฆ่าแมลงถึงแม้จะฉีดพ่นยาฆ่าแมลงหลายครั้งในการทำนาครั้งหนึ่งๆ แต่เมื่อมีเครื่องฉีดพ่นยาฆ่าแมลงทำให้ฉีดพ่นยาได้เร็วโดยอาศัยแรงงานคนที่น้อยลง การที่รถเกี่ยวข้าวแบบเครื่องนวด รวมถึงเครื่องจักรที่ทันสมัยต่างๆ เมื่อเข้าสู่ช่วงตั้งแต่ พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา จึงมีบทบาทมากในการทำนาของชาวนาในพื้นที่ นอกจากจะช่วยให้มีความสะดวกและรวดเร็วในการทำการเกษตรแล้วยังทำให้ชาวนาผลิตข้าวมากขึ้น ชาวนาบางรายทำนาปีละ 3 ครั้งหรือสองปี 5 ครั้ง การทำนาจึงไม่ต้องพึ่งพาธรรมชาติอีก

ต่อไป ชาวนาสามารถกำหนดช่วงเวลาในการไถว่านเพื่อทำนาได้ด้วยตนเอง หรือแม้แต่การแบ่งที่นาเป็นส่วนๆ เพื่อทำการเกษตรอย่างอื่นไปพร้อมๆ กันก็ยังสามารถทำได้ เมื่อชาวนาในปัจจุบันมีช่วงเวลาที่ไม่ได้ทำนานานขึ้น ทำให้ชาวนาหันไปประกอบอาชีพอื่นๆได้ด้วยเพื่อเป็นการเสริมรายได้จากการทำนาอย่างเดียว เช่น นาบัวสวนผักหรือพืชไร่อายุสั้น การเลี้ยงกุ้ง ปลา และสวนผลไม้ (อย่างไรก็ดีหลังน้ำท่วมในปี 2554 สวนผลไม้ได้หมดไปจากทุ่งรวมทั้งโครงการรับจำนำข้าวของรัฐบาลให้ราคาข้าวที่สูงมากจึงทำให้ไม่มีใครฟื้นสวนผลไม้หรือไม้ยืนต้นแต่ลับล้มสวนเพื่อทำนากัน) และการเข้าไปเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรม

4 การทำนาในปัจจุบัน :ต้นทุน

การทำนาในปัจจุบัน เพื่อให้เห็นภาพการเปลี่ยนแปลงของสภาพการผลิต อาจจะแบ่งเป็น 2 ระบบคือ การทำนาแบบจ้างทั้งหมด และทำนาโดยยังลงมือทำเอง

การทำนาโดยจ้างทั้งหมด ปัจจุบันมีระบบการรับจ้างรองรับทุอย่าง กล่าวคือ ตั้งแต่ขั้นทำเทือกหรือเตรียมดิน เมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จแล้วชาวนาจะรีบเผาตอซังข้าวเพื่อให้ทำนาได้เร็วขึ้น หลังเผาตอซังและขึ้นน้ำเข้านาแล้วก็จะจ้างรถตีดิน แต่ก็ยังต้องจ้างรถไถเล็กมาปรับพื้นที่ด้วยการคราดเพื่อให้เป็นเทือกพร้อมหว่าน การหว่านก็มีทีมรับจ้างหว่านข้าว ซึ่งทีมดังกล่าวนี้จะเป็นทีมเดียวกับทีมพ่นยา จากการเก็บข้อมูลโดยเบื้องต้นพบว่า ในบริเวณพื้นที่ หมู่ 1 และ 2 มีทีมรับจ้างพ่นยาและหว่านปุ๋ยอยู่อย่างน้อย 5 ทีม โดยแต่ละทีมจะมีราวๆ 10-15 คน ซึ่งจะทำงานร่วมกันกล่าวคือ เมื่อมีงานรับก็จะไปพร้อมๆ กัน โดยมักจะออกตั้งแต่ฟ้าสาง หรืออีกช่วงหนึ่งคือ ช่วงเย็นๆ (รายได้เฉลี่ยของแต่ละคนขึ้นอยู่ช่วงฤดูกาลทำนา ซึ่งอาจจะมาถึงราว 10,000 – 15,000 บาท (โดยเฉพาะในช่วงโครงการจำนำ ซึ่งพบว่า หลังที่ประกาศยกเลิกโครงการรับจำนำงานรับจ้างน้อยลงมาก) แต่ในช่วงปกติอาจจะอยู่ที่ราวๆ เฉลี่ยเดือนละ 6,000 - 8,000 บาท (ดูอัตราการจ้างในตาราง)

ตารางแสดงการจ้างงานในการะบวนการทำนา

ขั้นตอนการจ้างงาน	อัตราค่าจ้างเฉลี่ย	หมายเหตุ
1. ตีดินด้วยรถตีดิน	ครั้งละ 200 บาทต่อไร่	
2. ทำเทือก (ปรับที่ แหวกร่องน้ำ)	ครั้งละ 180 บาทต่อไร่	
3. ไถ (รถเล็ก)	ครั้งละ 250 บาทต่อไร่	ทำจนกระทั่งหว่านได้(กรณีที่ไม่ใช้รถตีดิน)
4. หว่านด้วยเครื่อง	ครั้งละ 60 บาทต่อไร่	
5. แหวกน้ำหลังหว่าน	ครั้งละ 40 บาทต่อไร่	
6. ฉีดยาคุม	ครั้งละ 60 บาทต่อไร่	ฉีด 2 ครั้ง คือ 1. ฉีดคุมเลน (หลังหว่าน 3 วัน) 2. ฉีดคุม-ฆ่า (หลังหว่าน 12-14 วัน)
7. ใส่ปุ๋ย	ครั้งละ 60 บาทต่อไร่	ข้าวอายุ 15 วัน
8. ฉีดยาหนอน	ครั้งละ 60 บาทต่อไร่	ฉีดประมาณ 4 -6 ครั้ง ฉีด 15 วันครั้ง (เริ่มครั้งแรกหลังหว่าน 14 วัน และต้องใส่น้ำด้วย)
9. ใส่ปุ๋ยครั้งที่สอง	ครั้งละ 60 บาทต่อไร่	ใส่หลังผ่านไป 1 เดือน (สัก 4 – 5 วัน

ขั้นตอนการจ้างงาน	อัตราค่าจ้างเฉลี่ย	หมายเหตุ
		จึงปล่อยให้น้ำแห้ง)
10. ใส่ปุ๋ยครั้งที่สาม	ครั้งละ 60 บาทต่อไร่	ใส่หลัง 50 วันเศษ (ครั้งนี้ต้องใส่น้ำเหมือนครั้งแรก)
11. เกี่ยว	ครั้งละ 350 บาทต่อไร่	ถ้าบวกค่าน้ำมันจะเป็น 500 บาทต่อไร่

รวมฉีดยาทั้งหมด 6 - 8 ครั้ง และใส่ปุ๋ย 3 - 4 ครั้ง ขึ้นอยู่กับพันธุ์ข้าว โรค แมลง และคุณภาพดิน

หลังการหว่านก็จะต้องจ้างพ่นยากุมหญ้าซึ่งต้องดำเนินการ 2 ครั้งคือ คุมเปียกในช่วงแรกของการหว่านและอีกครั้งหนึ่งเมื่อข้าวโตได้ราว 12-14 วัน ซึ่งเป็นการคุม-ฆ่าการจ้างงานที่เหลือก็คือ การใส่ปุ๋ย 3 ครั้ง เมื่อข้าวอายุ 15 วัน หนึ่งเดือน และ เมื่ออายุ 50 วันอีกครั้งหนึ่ง และการจ้างพ่นยายาแมลงอี ราว 4-6 ครั้ง (มากน้อยตามอาการโรค ชนิดข้าว ดินฟ้าอากาศ เช่น เพลี้ยลง เป็นเชื้อรา ก็จะต้องฉีดเพิ่มอีก ฯลฯ) ฉีดครั้งสุดท้ายเป็นการพ่นยาช่วงข้าวออกรวง หรือเรียกว่า “ฉีดรับคอรวง” ซึ่งจะเป็นการป้องกันเชื้อราและการให้อาหารเสริมให้ข้าวเต็มเม็ด เม็ดใส ฯลฯ

นอกจากกิจกรรมดังกล่าว สิ่งสำคัญอีกก็คือ การจัดการกับวัชพืชโดยเฉพาะปัจจุบันที่เป็นปัญหามาก็คือ ข้าดีด (บางคนเรียก “ข้าวดีดข้าวเด้ง”) หรือข้าวปน ซึ่งเป็นข้าวป่าที่มากจากการผสมพันธุ์ข้าวไม่นิ่งแต่นำออกมาปลูก จึงทำให้แม่พันธุ์ซึ่งเป็นข้าวป่าระบาดในแปลงนาและขยายจนเต็มพื้นที่ทั่วประเทศโดยเฉพาะในเขตภาคกลาง สันนิษฐานกันว่า การเคลื่อนย้ายของรถเกี่ยวข้าวทำให้ข้าวดีดขยายไปอย่างรวดเร็วด้วย การจัดการข้าวดีดทำกันหลายวิธี เช่น การล่อให้ข้าวดีดขึ้นมาแล้วใช้ยาฆ่าหญ้าฉีดให้ตายหลังจากนั้นก็ทำเทือกเตรียมดิน แต่ที่นิยมกันมากคือ การจ้างตัด ซึ่งมีระบบการจ้างสองแบบคือ การตัดด้วยเครื่อง ทีมรับจ้างก็มักจะเป็นทีมเดียวกับทีมพ่นยา-หว่านปุ๋ย ค่าจ้างราวไร่ละ 100 บาท และอีกทีมหนึ่งคือ การเดินตัดด้วยมือคน ซึ่งทีมมักจะเป็นผู้หญิง(สูงวัย) อัตราการจ้างคือวันละ 300 – 350 บาท ขึ้นอยู่กับความยากง่ายของการตัด เช่น ถ้าต้องก้มลงไปตัดในกอข้าวค่าจ้างจะแพงว่าการตัดข้าวชูรวง โดยปติมักจะมีการจ้างันอย่างน้อย 2 ครั้งต่อฤดูกาลการทำนา

ต้นทุนการทำนาในกรณีที่ใช้วิธีการจ้างทั้งหมด(โดยไม่รวมค่าแรงเจ้าของนา) ประมาณการได้ว่าราวๆ ไร่ละ 6,000-7,000 บาท สำหรับนาที่ต้องจ่ายค่าเช่า ส่วนกรณีที่ลงมือทำเองทั้งหมดต้องลงทุนเครื่องมือการทำนาราวๆ 200,000-250,000 บาท อย่างไรก็ดี ชาวนามักจะใช้วิธีผสมระหว่างการจ้างและการทำเองบางส่วน เช่น จ้างตีดินแต่ทำเทือกเอง พ่นยา-หว่านปุ๋ยเอง โดยปัจจุบันยังมีกลุ่มลงแขกช่วยกันหว่านปุ๋ย-พ่นยาเป็นกลุ่มๆ จำนวนมาก แต่สำหรับการเกี่ยวข้าวไม่มีใครเกี่ยวเองแล้วจะจ้างรถเกี่ยวทั้งหมด กรณีการทำเองผสมผสานกันด้วยจะทำให้ต้นทุนการทำนาลดลงไป ซึ่งพบว่าหลังวิกฤติการรับจำนำข้าวชาวนาหันมาทำนากันเองมากขึ้นเพื่อลดต้นทุน เช่น ไม่จ้างรถตีดินแต่ไถและคราดทำเทือกเอง เก็บข้าวปลูกไว้ใช้เอง(ช่วงเร่งรีบผลิตทำไม่ได้เพราะว่าการเก็บข้าวปลูกต้องตากให้แห้งและให้ข้าวพักตัวไม่น้อยกว่าหนึ่งเดือน หลายคนจึงกล่าวว่า ปีนี้เห็นขี้ไถในนาเพราะการจ้างรถตีดินจะไม่มีการไถนา

ตารางแสดงราคาค่าปุ๋ย และยาของชาวนา

ชื่อ	อัตราราคาเฉลี่ย	หมายเหตุ
1. ยาคุมหญ้า	380 บาทต่อขวด (ฉีดได้ 4 ไร่ต่อขวด)	นิยมใช้ตราแจ็คล็อก
2. ยาคุมหญ้า (หัวยาผสมกันหนอนใต้ดิน)	800 – 900 บาทต่ขวด (ใช้ได้ 10 ไร่ต่อขวด)	ฉีดพร้อมยาคุมเลน
3. ยาคุมฆ่า (สารบิวนาคอล)	360 บาทต่อขวด (ฉีดได้ 4 – 5 ไร่ต่อขวด)	ส่วนมากใช้กับหญ้าข้าวนก หญ้ากระดูกขาว หญ้ากระดูกไก่ และหญ้าพุ่มพวง
4. ปุ๋ย (รวมยูเรีย)	ใช้ครั้งแรก ราคา 730 บาทต่อลูก 1 ลูกประมาณ 50 กิโลกรัม ใช้ไร่ละ 20 กว่ากิโลกรัม	ถ้าเป็นปุ๋ยเม็ดจะใช้ไร่ละ 25 กิโลกรัม (ครึ่งลูกต่อไร่) และส่วนมากนิยมใช้ตราช่อฟ้า
	ใช้ครั้งที่สอง ราคา 720 บาทต่อลูก 1 ลูกประมาณ 50 กิโลกรัม ใช้ไร่ละ 30 กิโลกรัม (ครึ่งลูกนิดๆ)	
	ใช้ครั้งที่สาม ราคา 1050 บาทต่อไร่ 1 ลูกประมาณ 50 กิโลกรัม ใช้ไร่ละ 30 กิโลกรัม (ครึ่งลูกนิดๆ)	นิยมใช้ตราไวกิ้ง
5. ยาหนอน ยาเชือก	ซองละ 250 บาท (ใช้ได้ราว 10-15 ไร่)	ใช้ตามอาการ ไม่มีไม่ต้องใช้

ชาวนาลดการลงทุนจากยา และปุ๋ยยากมาก เพราะถ้าไม่ใส่ปุ๋ยใส่ยาจะทำให้ผลผลิตน้อยลง ซึ่งจะยิ่งแย่มากขึ้น

ตารางราคาค่าใช้จ่ายเบ็ดเตล็ดของชาวนา

ประเภท	อัตราราคาเฉลี่ย	หมายเหตุ
1. ค่าพันธุ์	กระสอบละ 520 บาท 1 กระสอบมี 24 กิโลกรัม	ควรหว่านประมาณ 30 –35 กิโลกรัมต่อไร่ แล้วแต่ประเภทของพันธุ์ข้าว (เฉลี่ยไร่ละราว 700 บาท)
2. ค่าน้ำมัน	-วิดน้ำ พ่นยาและหว่านปุ๋ย ตีดิน/ทำเทือก รถเกี่ยว ตัดหญ้า ฯลฯ	ขึ้นอยู่กับสภาพอากาสด้วย
3. ตัดข้าวดีด	ครั้งละราว ๆ 200 บาทต่อไร่ / ถ้าคิดเป็นวันตกวันละ 300-350 บาท	แปลงใดที่มีการจัดการดีในปีหลังๆ ค่าใช้จ่ายจะลดน้อยลงไป
4. ค่าเครื่องดื่มสำหรับคนงาน	ครั้งละประมาณ 300 – 400 บาท (สำหรับหนึ่งทีมงาน)	ช่วงทำงาน และหลังทำงานที่นิยมดื่มคือ M 150, คาราบาว และเหล้าเบียร์
5. ค่าเช่านา	เฉลี่ย 1,000 บาทต่อไร่	ในช่วงโครงการจำนำข้าวค่าเช่านาขยับขึ้นเป็น 1,000 บาทต่อฤดูกาลทำนา
6.ค่าจ้างรถดำนา	ไร่ละ 1,500 บาท	เป็นค่าจ้างที่ไม่รวมข้าวปลูกหรือพันธุ์ข้าว

ตารางแสดงค่าอุปกรณ์การทำนาของชาวนา

ประเภท	อัตราคาเฉลี่ย	หมายเหตุ
1. เครื่องยนต์สำหรับรถไถ	45,000 บาท - 50,000 บาท	
2. ท่อสูบน้ำ (สแตนเลสสตีล)	15,000 บาท	
3. เครื่องวิดน้ำ	45,000 บาท - 50,000 บาท	บางรายใช้รถไถวิดน้ำ แต่มักจะต้องมีต่างหากเพื่อความสะดวก
4. รถไถธรรมดา	25,000 บาท	
5.ผานไถ คราด สกรีนั่งขับ เครื่องไล่ดิน	10,000 บาท	ชาวนามักจะสร้างเครื่องเหล่านี้เอาไว้ใช้เองทุกบ้าน
6. รถกระแทะสำหรับขนอุปกรณ์ทำนา	15,000 บาท	ใช้เครื่องวิดน้ำขับ
7.เครื่องพ่นยา	15,000 บาท (เครื่องญี่ปุ่น) 2,500 บาท (เครื่องจีน) 6,000-8,000 บาท (เครื่องเก่าญี่ปุ่น)	-กรณีรับจ้างจะไม่ใช้เครื่องจีน)
8.เครื่องหว่านปุ๋ย	15,000 บาท (เครื่องญี่ปุ่น) 2,500 บาท (เครื่องจีน) 6,000-8,000 บาท (เครื่องเก่าญี่ปุ่น)	-กรณีรับจ้างจะไม่ใช้เครื่องจีน)

2.3ภาพชีวิตและวิถีการทำมาหากินและความเปลี่ยนแปลง

<u>อาชีพและการทำมาหากิน</u>

ก. การทำนาและการทำเกษตรกรรม

ในปัจจุบันอาชีพส่วนใหญ่ของพื้นที่ตำบลลานตากฟ้าคือ การทำนา ซึ่งมีพื้นที่นาประมาณ 5,000 ไร่ ส่วนอาชีพรองลงมาเป็นการทำสวน เช่น ฝรั่ง ชมพู่ ส้มโอ ขนุน มะม่วง เคยมีในอดีตแต่เลิกไปหลังน้ำท่วม

สภาพการเปลี่ยนแปลงด้านการใช้ที่ดินมีสูงขึ้นกล่าวมีการนำที่ดินไปเป็นที่อยู่อาศัยแปลงใหญ่ๆ คือ สวนเกษตรและหมู่บ้านจัดสรร 3 โครงการ และมีโรงงานอุตสาหกรรมเกิดขึ้นแต่ไม่มากนักเมื่อเปรียบเทียบกับตำบลศาลายา ในเรื่องที่อยู่อาศัยมีผู้คนข้างนอกเข้ามาซื้อที่ดินแปลงเล็กๆ เพื่อปลูกบ้านมากยิ่งขึ้น ดังตัวอย่างในหมู่ 2 มีที่ปรากฏชัดอยู่ราว 10 หลัง (ปริมาณพื้นที่ตั้งแต่ 1-2 ไร่ จนถึงราว 20 ไร่) บางรายซื้อเอาไว้แต่ยังให้เจ้าของเดิมหรือคนในหมู่บ้านเช่าที่ดินทำกิน เฉพาะในหมู่ที่ 1 และ 2 ซึ่งเป็นพื้นที่การเกษตรกรรม ประมาณการได้ว่าที่ดินเปลี่ยนมือจากเจ้าของซึ่งเป็นชาวนาดั้งเดิมไปราวๆ หมู่ละ 300 ไร่ จากพื้นที่ทั้งหมดราวๆ หมู่ละ2,000 ไร่ ในขณะที่หมู่ 4 และ 5 มีสัดส่วนการเปลี่ยนแปลงที่มากกกว่า เพราะกลายเป็นที่บ้านจัดสรรและโรงงาน (รวมถึงกลายเป็นที่อยู่อาศัยของคนในเมืองซึ่งยังไม่ได้สำรวจอย่างละเอียด)

การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินอีกประเภทหนึ่งคือ การเปลี่ยนมาสู่สวนกล้วยไม้ซึ่งมีการย้ายมาจากแถบบางแค หนองแขมและทวีวัฒนา ในบริเวณหมู่ 1 และ 2 มีสวนกล้วยไม้ย้ายมาซื้อที่ดินจำนวน 5 รายๆ ละราว 30 ไร่ โดยมีรายหนึ่งซื้อราว 70 ไร่

การปรับรูปแบบการใช้ที่ดินอีกประการหนึ่งซึ่งเป็นการปรับภายในครัวเรือนก็คือ การใช้ที่ดินที่เข้มข้นมากขึ้นโดยปรับมาทำสวนผัก โดยเฉพาะผักชีฝรั่ง ซึ่งเป็นการใช้พื้นที่แบบเข้มข้น เนื่องจากที่ดินมีสัดส่วนจำกัด

เพราะการแบ่งที่ดินสู่รุ่นลูกหลายทำให้ได้ที่ดินน้อยลงไม่พอที่จะทำนา ตัวเลขของอบต.ระบุว่าอาชีพการเกษตรกรรมในตำบลนอกจากมีพื้นที่นาราว 5,000 ไร่ ได้มีการปรับมาเป็นการทำสวนกล้วยไม้ ไม้ดอกไม้ประดับ พืชผักสวนครัว ฯลฯ มีพื้นที่สวนรวมกันประมาณ 1,100 ไร่(ตัวเลขก่อนน้ำท่วม) และบางส่วนก็ปรับไปทำอาชีพการประมงเช่น การเลี้ยงกุ้ง และปลาอีกจำนวนหนึ่ง

อย่างไรก็ดี พื้นที่สวนเหล่านี้ได้ลดลงไปอย่างมากในช่วงหลังน้ำท่วมโดยมีการเปลี่ยนมาเป็นพื้นที่นา (ใช้วิธีการจ้างรถแบล็คโฮล้มสวนในอัตราค่าจ้างราวชั่วโมงละ 800 บาท) เนื่องจากการฟื้นฟูหลังน้ำท่วมโดยการปลูกไม้ยืนต้นทำได้ช้า เพราะต้องรอต้นไม้โตอย่างน้อย 3-4 ปี นอกจากนี้ หลังน้ำท่วมรัฐบาลนางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตรยังได้ประกาศโครงการรับจำนำข้าวทุกเมล็ดซึ่งโครงการเริ่มต้นเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2554 ในราคาเกวียนละ 15,000 บาท จึงเป็นแรงจูงใจที่สำคัญให้ชาวสวนและชาวไร่ที่ล่มมาจากอุทกภัยน้ำท่วมใหญ่ในปีเดียวกันนี้หันมาปลูกข้าวกันอย่างกว้างขวาง

แต่เมื่อนโยบายจำนำข้าวทุกเม็ดของรัฐบาลนางสาวยิ่งลักษณ์ถูกวิพากษ์วิจารณ์มากจนทำให้มีการปรับมาตรการเพื่อลดการรับซื้อลงด้วยการไม่รับซื้อทุกเม็ดแต่จำกัดวงเงินเหลือเพียงแค่ครอบครัวละ 3 แสนบาทและจำกัดผลผลิตไร่ละไม่เกิน 69 ถัง ที่สำคัญคือ เมื่อมีการรัฐประหารในเดือนพฤษภาคม 2557 และมีการประกาศยกเลิกนโยบายจำนำข้าวและไม่เอานโยบายประกันราคาข้าวที่เคยใช้ในช่วงของรัฐบาลพรรคประชาธิปัตย์ทำให้ชาวนาเริ่มปรับพื้นที่การทำนากลบไปเป็นพื้นที่สวนบ้างแต่ไม่มากนัก แต่ที่เห็นได้ชัดคือ การปรับเปลี่ยนพื้นที่นาข้าวมาเป็นนากุ้ง ในช่วงข้าวราคาถูกลงอย่างแต่กุ้งขาวราคาแพงในช่วง 1-2 ปี กล่าวคือราคาที่หน้าบ่อที่มีบริษัทและพ่อค้าที่มาเหมาซื้อกำหนดราคาให้สูงถึงกิโลกรัมละ 200-300 บาท ซึ่งพบว่า นากุ้งได้เพิ่มขึ้นในจำนวนอย่างรวดเร็ว ประมาณการว่า น่าจะมีนากุ้งเกิดขึ้นใหม่ในพื้นที่ตำบลลานตากฟ้าราวไม่น้อยกว่า 100 บ่อ (ข้อมูลจากการประมาณการณ์ร่วมกับชาวบ้านและการสังเกต)

ตารางแสดงโครงสร้างอาชีพของครัวเรือนตำบลลานตากฟ้า

อาชีพ	ร้อยละ
เกษตรกร	19.3
รับราชการ	12.1
พนักงานรัฐวิสาหกิจ	1.3
พนักงานบริษัทเอกชน	7.5
รับจ้างทั่วไป	36.0
ธุรกิจส่วนตัว	6.3
ค้าขาย	8.7
แม่บ้าน	7.0
อื่นๆ	1.8
รวม	100.0

หมายเหตุ ข้อมูลจากการสำรวจร่วมกับโครงการตำบลเตรียมพร้อมจำนวนตัวอย่าง 1,214 ตัวอย่าง โดยเลือกสำรวจหัวหน้าครัวเรือน

ตารางแสดงโครงสร้างรายได้เฉลี่ยของครัวเรือนตำบลลานตากฟ้า

รายได้	ร้อยละ
น้อยกว่า 10,000 บาท	29.7
10,001 - 20,000 บาท	22.4
20,001 – 30,000 บาท	16.5
30,001 ขึ้นไป	34.6
รวม	**100.0**

หมายเหตุ ข้อมูลจากการสำรวจร่วมกับโครงการตำบลเตรียมพร้อมจำนวนตัวอย่าง 1,214 ตัวอย่าง

ตารางแสดงโครงสร้างอาชีพของครัวเรือนตำบลลานตากฟ้า : จำแนกรายหมู่

อาชีพหลัก	หมู่ 1	หมู่ 2	หมู่ 3	หมู่ 4	หมู่ 5
เกษตรกร	53.4	56.3	31.6	38.8	2.2
รับราชการ	3.4	2.1	8.8	4.1	17.1
พนักงานรัฐวิสาหกิจ	2.3	0.7	0	2.5	1.4
พนักงานบริษัทเอกชน	5.7	0	2.1	0.8	11.6
รับจ้างทั่วไป	15.9	34.5	40.4	31.4	11.2
ธุรกิจส่วนตัว	5.7	0	14	4.1	7.6
ค้าขาย	8.0	4.2	4.1	9.9	10.5
แม่บ้าน	3.4	2.1	8	8.3	8.9
อื่นๆ	2.3	0	3	0	2.4

หมายเหตุ : ข้อมูลจากการสำรวจร่วมกับโครงการตำบลเตรียมพร้อมจำนวนตัวอย่าง 1,214 ตัวอย่าง โดยเลือกสำรวจหัวหน้าครัวเรือน

ข. <u>ที่ดินและขนาดการถือครอง การใช้ประโยชน์ในที่ดินเกษตรกรรม</u>

การพิจารณาการถือครองที่ดินและการใช้ประโยชน์ที่ดินในรายงานเบื้องต้นนี้ จะพิจารณาในภาพรวมที่มีฐานข้อมูลอยู่แล้ว กล่าวคือ พิจารณาผ่านการถือครองที่ดินพื้นที่สหกรณ์ที่ดินคลองโยง ซึ่งมีชาวบ้านหมู่ที่ 2 ตำบลลานตากฟ้าเป็นสมาชิกอยู่ด้วย 50 ราย ที่ดินจำนวน 400 ไร่ (จำนวนทั้งหมดพื้นที่ 1,803 ไร่) ซึ่งมีการจัดสรรให้ครอบครัวละ 20 ไร่ในปี 2519 และพบว่า ขนาดการถือครองที่ดินคือ 4-5 ไร่ เนื่องจากที่ดินถูกแบ่งให้แก่สมาชิกในครัวเรือนเพื่ออยู่อาศัยและทำกิน

ค. <u>แรงงานและการรับจ้าง</u>

เนื่องจากปัญหารายได้จากภาคเกษตรกรรมไม่พียงพอ และจำนวนที่ดินที่มีจำกัดทำให้สมาชิกในครัวเรือนราว 2-3 คน ออกไปรับจ้างทั้งในชุมชนและนอกชุมชนโดยเฉพาะการรับจ้างในโรงงานแถบพุทธมณฑลสาย 4 (จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านในหมู่ที่ 2 พบว่า โรงงานที่ออกไปทำงานกันมากคือ โรงงานน้ำพริกเผาไทยแม่ประนอม และกะทิชาวเกาะ ส่วนทางด้านฝั่งแม่น้ำตะวันตกมีผู้คนออกไปทำงานในโรงงานของบริษัทชาร์ป)

การสำรวจข้อมูลชาวบ้านในหมู่ที่ 2 ต.ลานตากฟ้า ซึ่งเป็นสมาชิกสหกรณ์บ้านคลองโยง จำนวน 50 ราย พบว่า ชาวบ้าน ร้อยละ 52.6 มีอาชีพหลักเป็นเกษตรกร ซึ่งมีความหลากหลายในอาชีพเกษตรกรรมเป็นอย่างมาก (กล่าวคือ ทำนา ผักชี นาบัว สวนผลไม้ และเลี้ยงปลา และพืชผักอื่นๆ) และพบว่า มีแรงงานรับจ้างรวมกันราว ร้อยละ 35.9 ของแรงงานในครัวเรือน (แรงงานรับจ้างนอกพื้นที่ ร้อยละ 26.6 และในพื้นที่ ร้อยละ 9.3) นอกจากนั้น เป็นอาชีพค้าขาย รับราชการ ฯลฯ ซึ่งแสดงให้เห็นความหลากหลายในอาชีพอย่างมาก ที่เป็นเช่นนี้เพราะที่ดินทางการเกษตรกรรมมีสัดส่วนลดลงเนื่องจากจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นมากในช่วง 3-4 รุ่นคน[2] ดังนั้น ทางออกจึงมีสองแนวทางคือ การปรับการผลิตให้เข้มข้นบนที่ดินขนาดเล็ก

ตัวอย่างการรับจ้างในภาคเกษตรในชุมชนดังเช่น ครอบครัวพี่แก่ (นายอำนวย เล็กไข่ บ้านเลขที่ 54/2 หมู่ 2 ตำบลลานตากฟ้า) มีสมาชิกที่อยู่ด้วยกัน 6 คน คือ พ่อแม่ ตัวเอง ภรรยา และลูกอีก 2 คน คนแรกเรียนอยู่ที่มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา ต้องจ่ายค่าเทอม 16,000 ต่อเทอม (แต่ได้รับเงินกู้เพื่อการศึกษา) ต้องให้เงินไปเรียนมหาวิทยาลัยวันละ 200 บาท ส่วนลูกคนที่สอง อยู่ ป. 4 ไปโรงเรียนวันละ 40 บาท ดังนั้นนอกจากทำนา พี่แก่จึงจ้างเก็บบัว (รับจ้างครอบครัวนายพานุ เอี่ยมสุวรรณ์) ซึ่งได้ค่าจ้าง150 บาท เกือบทุกวัน (ทำงานราว 2-3 ชั่วโมง) ตัวเองและแฟนช่วยกัน ปลูกตะไคร้ ปลูกผักชีฝรั่ง โดยใช้พื้นที่ริมคลอง ผักชี 1 ไร่ ตะไคร้รอบนา รายได้จากตะไคร้และผักชี พอกับค่ากับข้าว ค่าใช้จ่ายในครัวเรือนต่างๆ พอมีเงินเก็บสะสมยามฉุกเฉิน ซึ่งอยู่ได้เพราะทำ 20 ไร่ ครอบครัวเดียว โดยแบ่งเงินให้พ่อกับแม่ด้วย ครั้งละหมื่น ส่วนพี่น้องคนอื่นๆ หลังแต่งงานก็แยกครอบครัวออกไปอยู่ข้างนอกกรณีของพี่แกเป็นการปรับตัวโดยการสร้างรายได้จากการรับจ้างในภาคเกษตรกรรม

การรับจ้างของคนในชุมชนที่มีแรงงานจำนวนมากพอสมควรก็คือ การเป็นแรงงานเกี่ยวกับเครื่องจักรการเกษตร เช่น รถเกี่ยว รถตีดิน การขับรถบรรทุกขนข้าวจากแปลงนาที่เก็บเกี่ยวไปยังโรงสี ซึ่งกิจการดังกล่าวนี้ต้องใช้แรงงานพอสมควร รถเกี่ยวคันหนึ่งจะต้องมีแรงงานอย่างน้อยสองคนคือ คนขับรถเกี่ยวและคนขับรถบรรทุก ดังเช่น กรณีของนายดิเรก ยอดศรีคำ ซึ่งมีรถเกี่ยวจำนวน 5 คัน (รถเทรลเลอร์บรรทุกรถเกี่ยว 1 หนึ่ง) รถขนข้าวสองคัน รถตีดินสองคัน เขามีลูกชายสองคนขับรถตีดินและคอยขับรถเทรลเลอร์เคลื่อนย้ายรถเกี่ยว แต่ยังต้องการแรงงาต้องเป็นในกิจการทั้งหมดอีกไม่น้อยกว่า 10 คน ซึ่งจะต้องเป็นผู้ที่มีฝีมือ ทักษะในการใช้เครื่องมือ ซ่อมได้กรณีหากรถเสียไม่มาก มีความรับผิดชอบสามารถไว้วางใจได้ ไม่ทิ้งงานไม่เบี้ยวงาน (เพราะ

[2]ชาวบ้านได้รับจัดสรรที่ดินจากนิคมสหกรณ์การเช่าซื้อที่ดิน ครัวเรือนละ 20 ไร่ ในปี 2518 จนถึงปัจจุบันหากแต่ครัวเรือนต้องแบ่งที่ดินแก่สมาชิกทุกคนในครัวเรือนก็จะไม่พอทำกิน เพราะจะเหลือเพียงคนละ 4-5ไร่เท่านั้น

ปัจจุบันมีการแข่งขันกับรับจ้างเกี่ยวข้าวกันมาก ดังที่ดิเรกกล่าวว่า “รถเกี่ยวเยอะแยะไปหมด มีรถมากกว่าข้าวในนาที่จะเกี่ยวจนต้องออกไปหากินแถบจังหวัดใกล้ๆ หรือแม้กระทั่งการเคลื่อนย้ายไปอีสาน” ดังที่กล่าวให้เห็นแล้วว่า ในพื้นที่แถบนี้มีรถเกี่ยวจำนวนมากทั้งในตำบลลานตากฟ้าและพื้นที่ใกล้เคียง จึงสามารถรองรับแรงงานได้ไม่น้อยที่เดียว

นอกจากนี้ การออกไปหารายได้นอกภาคเกษตรกรรมการขายแรงงานในโรงงานเป็นอาชีพหลักอย่างหนึ่งดังที่กล่าวมา และโรงงานส่วนใหญ่อยู่ในแถบถนนพุทธมณฑลสาย 4 ปัจจุบันจึงมีรถโดยสารวิ่งรับส่งคนงานเข้าออกในช่วงเช้า-เย็น 2-3 คัน ชีวิตการขายแรงงานทั้งหมดจึงมีลักษณะแรงงานนอกระบบ กล่าวคือ มีการจ่ายค่าจ้างเป็นรายวันแต่จ่าย 2 สัปดาห์ 1 ครั้ง โดยส่วนใหญ่ได้ค่าจ้างวันละ 300 บาท ค่าทำงานล่วงเวลาอีกราว 50-80 บาท รวมค่าจ้างแรงงานเฉลี่ยทั่วไปราว 350-380 บาท

ตารางแสดงอาชีพของชาวบ้านเฉพาะหมู่ 2 ซึ่งเป็นสหกรณ์ที่ดินคลองโยงจำนวน 50 ราย

เกษตร		รับจ้าง		ค้าขาย		กิจการส่วนตัว		รับราชการ		อื่น ๆ	
ใน พื้นที่	นอก พื้นที่	ใน พื้นที่	นอก พื้นที่	ใน พื้นที่	นอก พื้นที่	ใน พื้นที่	นอก พื้นที่	ใน พื้นที่	นอก พื้นที่	ว่างงาน	เรียน
45.11 1	7.52 4	9.27 3	26.57 2	2.26 6	1.25 8	0.25 9	0.25 9	1.25 8	2.5 5	1.5 7	2.26 6

ดังครอบครัวขาชีพของนายอานนท์ เอี่ยมสุวรรณซึ่งเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน เช่าที่ดินจำนวน 10 ไร่ทำนาบัวโดยทำในลักษณะกิจกรรมร่วมกับครอบครัวของพ่อแม่และครอบครัวน้องชายซึ่งแต่งงานและยังอยู่กับครอบครัวพ่อแม่(อานนท์แต่งงานและแยกครอบครัวมาอยู่ต่างหาก) จึงทำให้รายได้จากการทำนาบัวไม่พอที่จะใช้จ่ายส่งลูกเรียนหนังสือในระดับปริญญาตรีที่มหาวิทยาลัย ดังนั้น ภรรยาของเขาได้ออกไปทำงานรับจ้างในโรงงานแถบพุทธมณฑลสาย 4 ซึ่งเดินทางไปทำงานโดยขับมอเตอร์ไซด์ส่วนตัวไป-กลับทุกวัน

ดังนั้น จะเห็นว่าชีวิตของคนเหล่านี้ต้องพึ่งรายได้จากนอกภาคเกษตรกรรมสูงโดยเฉพาะการเป็นแรงงานรับจ้างซึ่งทั้งหมดเป็นแรงงานรับจ้างนอกระบบที่ไม่ได้รับหลักประกันสังคมจากกฎหมายคุ้มครองแรงงาน

2.4 การพึ่งพิงธรรมชาติฐานทรัพยากรและความเปลี่ยนแปลง

การพิจารณาแหล่งอาหารต้องทำความเข้าใจผ่านบริบทด้านวิถีการผลิต ตามสภาพอาชีพและการทำหากินที่เปลี่ยนแปลงไปตายุคสมัย รวมทั้งสภาพนิเวศน์ของชุมชน และความเปลี่ยนแปลงด้านสาธารณูปโภค (การเดินทาง ถนนหนทาง ไฟฟ้า น้ำประปา ฯลฯ) ดังจะแบ่งให้เห็นถึงแหล่งอาหารในอดีตที่ยังมีสภาพการเปลี่ยนแปลงของชุมชนไม่มากนัก และช่วงปัจจุบันที่มีลักษณะสภาพการผลิตสมัยใหม่ มีการใช้เทคโนโลยีอย่างเข้มข้น วิถีชีวิตที่เปลี่ยนมาเป็นแบบกึ่งคนงาน-กึ่งเกษตรกร กึ่งเกษตรกร-กึ่งผู้ประกอบการทางการเกษตรกรรมรายย่อย การคมนาคมถนนหนทางรถยนต์ได้ขยายเข้าไปในชุมชน ฯลฯ

แหล่งอาหาร และการหาอยู่หากินในยุคเดิม

ท้องทุ่งแถบนี้เป็นเขตที่ลุ่มภาคกลางบริเวณปากแม่น้ำที่อุดมสมบูรณ์ เดิมเป็นทุ่งน้ำหลาก ดังนั้นในอดีตจึงอุดมสมบูรณ์ด้วยแหล่งอาหารธรรมชาติ โดยเฉพาะปลาและสัตว์น้ำธรรมชาติ บริเวณนี้เป็นแหล่งหาปลาของชาวบ้านจากแดนไกลๆ ด้วยลักษณะเด่นของที่ราบลุ่มภาคกลางบริเวณนี้ก็คือ น้ำจะพัดพาเอาความอุดมสมบูรณ์ของตะกอนดินชั้นดีสำหรับเป็นปุ๋ยของนาข้าว และอาหารของปลาธรรมชาติวิธีการและเครื่องมือหาปลาซึ่งเป็นภูมิปัญญาของคนแถบนี้จึงมีความหลายหลายเป็นอย่างมากนอกจากวิธีการเครื่องมือพื้นฐานการหาปลาธรรมชาติเคยเป็นอาชีพสำคัญอาชีพหนึ่งในอดีต แต่ปัจจุบันไม่มีผู้ใดสามารถยึดเป็นอาชีพได้แล้ว

เมื่อมีการปรับสภาพพื้นดินเพื่อให้สอดคล้องกับระบบการผลิตแบบเข้มข้นและเทคโนโลยีใหม่ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงมาทำนาหว่านและเทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่คือ เครื่องเกี่ยวข้าว รถตีดินหรือรถไถขนาดใหญ่ และเครื่องจักรอื่นๆ ทำให้ต้องปรับพื้นที่นาในเสมอเท่ากันหมด เพื่อให้เครื่องจักรเดินได้สะดวก สภาพของนาในเขตภาคกลางจึงกลายเป็นผืนขนาดใหญ่ ท้องทุ่งและผืนนาอันกว้างใหญ่บริเวณนี้แต่ก่อนจึงมีลักษณะเป็นพื้นที่สาธารณะที่ผู้คนสามารถใช้เป็นแหล่งอาหารและเข้าถึงได้ นอกจากการจับปลาและสัตว์น้ำ ท้องทุ่งยังเป็นแหล่งเก็บผักพื้นบ้านต่างๆ เช่น บัวกินสาย ผักบุ้ง ผักแว่น บางคนสามารถยึดการเก็บผักพื้นบ้านเป็นอาชีพ

อาหารการกินของชาวบ้านจึงมีปลาและสัตว์น้ำเป็นแหล่งโปรตีนที่สำคัญที่สุด และเข้าถึงง่ายที่สุด ส่วนข้าวสาร ยังมีลักษณะการปลูกข้าวเอาไว้สีข้าวสารกินเอง โดยพันธุ์ข้าวที่ปลูกกิน เช่น เหลืองอ่อน ขาวอาหาร เหลืองสูง ฯลฯ ซึ่งเป็นข้าวนาปีหรือข้าวหนัก ใช้เวลาปลูกราว 6 เดือน การปลูกข้าวกินเองค่อยๆ หมดไปเมื่อพันธุ์ข้าว กข. และข้าวลูกผสมชนิดใหม่ๆ เข้ามาพร้อมๆ กับการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตยุคใหม่จนกระทั่งในปัจจุบันทุกครัวเรือนซื้อข้าวกินทั้งหมด ด้านการซื้อสิ่งของบริโภคในอดีตก็จะเป็นของซึ่งไม่สามารถผลิตได้ในชุมชน ช่วงต้นที่ยังไม่มีการออกไปค้าขายในชุมชน ชาวบ้านจะซื้อของใช้ในครัวเรือน เช่น น้ำตาล เกลือ พริกแห้ง หอม กระเทียม ฯลฯ จากเรือพ่อค้า แม่ค้าที่มาจากบางช้าง หรือที่อื่นๆ การค้าขายทางเรือในชุมชนมีมาตั้งแต่ก่อนเริ่มขุดคลองเจ๊ก ทำให้การสัญจรทางเรือสะดวกขึ้น

ราวหลังปี 2510 เป็นต้น ชาวบ้านหลายคนเริ่มผันมาเป็นพ่อค้าแม่ค้า เมื่อเอาของเข้าไปขายที่ศาลาน้ำร้อน หรือตลาดหัวรถไฟในกรุงเทพมหานคร เมื่อได้เงินแล้วขากลับก็จะซื้อข้าวของเครื่องใช้ อาหารการกินกลับมาที่บ้านด้วย ดังนั้น ชาวบ้านจึงสามารถซื้อของกินของใช้ในครัวเรือน เช่น ก๋วยเตี๋ยว กาแฟ สามารถซื้อได้จากพ่อค้าแม่ค้าเป็นคนในชุมชนเหล่านี้ ส่วนยอ แห อุปกรณ์จับปลา เกลือ จากมุงหลังคา จะเป็นพ่อค้าแม่ค้าเร่ทั้งคนไทย คนจีน คนมอญ จากมหาชัย และจากตลาดท่านา รวมทั้งจากบางช้าง ในราวปี 2525-26 การค้าขายทางเรือเริ่มลดน้อยลงเพราะถนนเข้าตัดเข้ามาถึงในหมู่บ้านและหมดไปในภายหลัง

ในช่วงปัจจุบัน การพึ่งพิงแหล่งอาหารในชุมชนมีความเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก อาจกล่าวได้ว่า ความมั่นคงด้านอาหารได้ขึ้นอยู่กับรายได้เพื่อซื้ออาหารบริโภคเป็นด้านหลัก การพึ่งพิงอาหารจากแหล่งธรรมชาติหรือพื้นที่สาธารณะ เช่น การจับปลาและสัตว์น้ำในทุ่งนาเมื่อยามน้ำหลาก หรือแม้แต่ในคลองเริ่มหมดไปเกือบสิ้นเชิง การพึ่งตัวเองด้านอาหารสำหรับการบริโภคยังไม่ได้หมดไป แต่เปลี่ยนสภาพที่มาจากการปลูกพืชผักกิ

จากแปลงการผลิต หรือจากพื้นที่บางส่วน โดยเฉพาะพืชผักสวนครัวก็ยังพบว่ามีอยู่โดยทั่วไป เพราะทุกครัวเรือนมีที่ดินที่สามารถทำการผลิตได้ แม้รายที่มีที่ดินขนาดเล็กที่สุดก็ตาม

ในยุคเดิมคนในชุมชนที่ทำอาชีพค้าขายในสมัยก่อนมีไม่กี่คนดังที่กล่าวมาแล้ว โดยการเอาสินค้าจากในชุมชนขึ้นรถไฟไปขายข้างนอก จากนั้นก็ซื้อของจากข้างนอกเข้ามาขายในชุมชน การซื้อของกินของใช้จึงสามารถซื้อได้จากพ่อค้าแม่ค้าเหล่านี้เป็นส่วนใหญ่ ช่วงหลังที่มีการเดินทางเข้าออกสะดวกเพราะถนนเริ่มสะดวกสบายมากขึ้นก็เริ่มมีรถขายสินค้าเข้ามามากขึ้นและคนในชุมชนที่ต้องการค้าขายก็ใช้เส้นทางทางบกมากขึ้น ปัจจุบันมีการใช้การค้าขายเส้นทางบกเป็นหลักมีรถสินค้าเข้ามาขายถึงในชุมชนและคนในชุมชนเองก็เดินทางออกไปค้าขายข้างนอกมากขึ้น ร้านค้าในชุมชนก็มีมากขึ้นมีทั้งขายส่ง ขายปลีก ร้านอาหาร ร้านขนมหวาน ร้านสะดวกซื้อที่เปิดตลอด 24 ชั่วโมงที่อยู่ไม่ไกลจากชุมชนนอกจากนี้ ยังมีรถขายของประเภท “รถพุ่มพวง” ที่เปรียบเสมือนตลาดสดเคลื่อนที่ มีอาหารสด เนื้อหมู เนื้อไก่ อาหารทะเล อาหารแห้งของใช้ในครัวต่างๆ ให้เลือกซื้อรวมทั้งกับข้าวสำเร็จรูป เมื่อวันที่ 12 สิงหาคม 2557 ห้างเซ็นทรัลได้ประกาศเปิดตัวห้างใหญ่ที่สุดบริเวณถนนพุทธมณฑลสาย 5 ซึ่งชาวบ้านบอกว่าบ้านเราเจริญมากแล้วเพราะสามารถเดินทางไปเข้าห้างได้ในเวลาราว 15-20 นาทีเท่านั้น

กล่าวโดยสรุป ด้านฐานทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า และพื้นที่สาธารณะในชุมชน ซึ่งเป็นฐานสำหรับการยังชีพ และเป็นฐานสำคัญสำหรับระบบเศรษฐกิจในเกษตรกรรมแบบดั้งเดิม พบว่า อาหารจากแหล่งธรรมชาติลดลงจนแทบไม่เหลือเนื่องจากสภาพนิเวศได้เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในหมู่บ้านภาคกลางซึ่งเคยมีแหล่งอาหารสำคัญมาจากการหาปลาจากธรรมชาติจากพื้นที่สาธารณะในลักษณะ “ทุ่งน้ำหลาก” หรือสภาพของที่ราบลุ่มปากแม่น้ำปัจจุบันได้หมดไปอย่างสิ้นเชิงหลังการเข้ามาของการคมนาคม ถนนหนทางที่กั้นทางเดินหรือการไหลของกระแสน้ำธรรมชาติ และการปรับระบบการผลิตไร่นาสมัยใหม่ที่ทำให้มีการยกคันล้อมนาและสวนจนน้ำไม่สามารถหลากเข้ามาในท้องทุ่งได้ นอกจากนี้ ยังมีผลมีจากการใช้สารเคมีในการทำเกษตรกรรม และความเป็นเมืองที่ขยายเข้ามาในรูปแบบของหมู่บ้านจัดสรร โรงงาน ฯลฯ สภาพนิเวศจึงได้รับผลกระทบจนทำให้แหล่งอาหารธรรมชาติเป็นที่พึงพาของผู้คนในชุมชนไม่มากนักและไม่พบว่าเหลือผู้ใดที่สามารถยังชีพอยู่ด้วยการพึ่งพิงแหล่งธรรมชาติโดยเป็นอาชีพหลักได้อีกต่อไป และยังพบว่าการผลิตอาหารเพื่อกินเองแม้มีสัดส่วนน้อยลง โดยเฉพาะข้าวที่ไม่มีการปลูกเอาไว้กินเลย แต่ก็พบว่า พืชผักสวนครัวยังคงเป็นความมั่นทางอาหารที่สำคัญที่ชาวบ้านโดยทั่วไปผลิตกัน แต่ละครัวเรือนแบ่งที่ดินสำหรับการผลิตพืชผักเพื่อบริโภคในครัวเรือนหรือปรับสภาพจากการหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติมาสู่การสร้างแหล่งอาหารขึ้นมาใหม่บ้าง เช่น การเลี้ยงปลาในนาบัวและนาข้าว แต่ก็มีลักษณะที่จำกัดในบางครัวเรือนเท่านั้น เมื่อเป็นเช่นจึงกล่าวได้ว่า แหล่งที่มาของอาหารที่สำคัญที่สุดก็คือ อาหารจากการซื้อหาจากภายนอก ส่วนการผลิตเองการหาจากแหล่งธรรมชาติมีสัดส่วนที่น้อยลงไปมาก การพึ่งพาแหล่งอาหารในชุมชนจึงมีไม่มากนักเศรษฐกิจชุมชนแบบดั้งเดิมจึงแทบไม่หลงเหลืออยู่แล้ว

2.5 ความสัมพันธ์ทางสังคม กลุ่มองค์กรในชุมชนของพื้นที่ลานตากฟ้า

2.5.1 ความเปลี่ยนแปลงระบบค้าข้าว พ่อค้าข้าว และลูกนา

ในยุคระบบการผลิตข้าวแบบดั้งเดิม ระบบการค้าข้าวที่สำคัญก็คือ การเชื่อมโยงระหว่างชาวนาผู้ปลูกกับโรงสีโดยผ่านพ่อค้าคนกลางหรือพ่อค้าข้าว พื้นที่ตำบลลานตากฟ้าและพื้นที่ใกล้เคียงมีโรงสีขนาดใหญ่ที่เป็นศูนย์กลางรับซื้อข้าวที่สำคัญคือ โรงสีมิตรไพบูลย์ ของตระกูล “เทียมปฐม” ซึ่งเจ้าของคือ นายฮก เทียมปฐม เป็นครอบครัวคนจีนอพยพและสามารถสะสมความมั่งคั่งจากการค้าขายและการสร้างความสัมพันธ์กับเจ้านายในการดูแลการใช้ประโยชน์ที่ดินที่มีการจัดจองโดยเป็นผู้เก็บค่าเช่านาหรือที่เรียกว่า นายกองนา ทำให้สามารถสะสมที่ดินได้เป็นจำนวนมากจนถึงปัจจุบัน จนเป็นที่ทราบกันดีว่าของชาวบ้านในพื้นที่ดั้งเดิมว่าเป็นคนรวม มีฐานะดี

ดังพบว่า พี่ชายคนหนึ่งของนายฮกเจ้าของโรงสี คือ นายฮวด เทียมปฐม เคยได้รับแต่งตั้งเป็นกำนันตำบลศาลาธรรมสพน์ และต่อมารับด้ยกย่องให้เป็น “ขุนนิคมศาลาณาปนะ” ในปี 2462 และมีลุกชายคือ นายถาวร เทียมปฐม (ซุ่นหลี) เป็นครอบครัวที่มีที่ดินมากจนกระทั่งได้มอบให้ทางการใช้เป็นพื้นที่ขุดคลองเชื่อมระหว่างคลองมหาสวัสดิ์กับคลองโยง และชาวบ้านจึงเรียกว่า คลองตาฮวด แต่ต่อมาลูกชายคือ นายถาวรซึ่งชื่อเดิมคือ ซุ่นหลีตาย ชาวบ้านจึงเปลี่ยนมาเรียกชื่อว่า คลองตาหลี

โรงสีมิตรไพบูลย์ ชาวบ้านเรียกว่า “โรงสีตาฮก” เป็นโรงสีที่มีการสร้างมาตั้งแต่ก่อนปี 2500 และเป็นโรงสีเก่าแก่ของพื้นที่ที่ใหญ่ที่สุด ก่อนยุคที่มีการตั้งโรงสีของลูกหลานคนจีนที่สะสมความมั่งคั่งจากระบบการค้าแล้วตั้งโรงสีรุ่นใหม่ขึ้นในราวปี 2520 จำนวน 3 โรง โดยสร้างตรงสี่แยกคลองโยงตัดกับคลองทวีวัฒนาหนึ่งโรง และในพื้นที่บริเวณตำบลนราภิรมย์อีก 2 โรง

ในระยะต้นผลผลิตของชาวนาบริเวณนั้นจะถูกขยายสู่โรงสีตาฮก โดยผู้ที่เป็นพ่อค้าคนกลางในระบบค้าข้าวก็คือ พ่อค้าคนจีนที่เคยอพยพเข้ามาเป็นแรงงานในการขุดคลองแล้วปักหักอยู่ในพื้นที่บุกเบิกใหม่ สำหรับชาวนาในพื้นที่ตำบลลานตากฟ้าแถบหมู่ 1-3 (หมู่ที่ติดฝั่งแม่น้ำท่าจีนจะสัมพันธ์กับพ่อค้าข้าวอีกชุดหนึ่งที่เชื่อมกับโรงสีชายแม่ท่าจีน ชาวบ้านรียกว่า “โรงสีตาเป่ง) จะข้าวให้กับคนจีนที่ปักหลักตั้งถิ่นอยู่ที่ปากคลองชัยขันท์หรือที่ชาวบ้านเรียก “คลองเจ็ก” ซึ่งพ่อค้าข้าว 3 รายในพื้นที่ปากคลองเจ็กสามารถสะสมทุนจนตั้งโรงสีเองได้ถึง 3 รายดังที่กล่าวมา

ในราวปี 2519 ซึ่งมีการปรับปรุงระบบชลประทานจนสามารถปลูกข้าวพันธุ์ กข. ได้ราวปีละ 2-3 ครั้ง กลุ่มพ่อคนจีนพัฒนาธุรกิจการรับซื้อข้าว ปล่อยเงินกู้ และสินค้าเพื่อการผลิตข้าวผ่านระบบ “ตกเขียว” สามารถเข้ามามีบทบาทในเชิงธุรกิจและการเมืองกล่าวคือ สามารถได้รับเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้านและกำนัน ตระกูลดั้งเดิมที่เคยเป็นผู้อุปถัมภ์จึงค่อยๆ หมดอำนาจและบทบาทในหมู่บ้านลงไปเพราะครอบครัวเป็นหนี้สินรุงรังจาการทำนาและการมีลูกมาก ทำให้ต้องมีค่าใช้จ่ายสูง และไม่สามารถเข้าไปหาประโยชน์จากสภาพความเปลี่ยนแปลงในระบบการผลิตแบบใหม่ได้

อย่างไรก็ดี ระบบการค้าข้าวที่เคยผูกขาดอยู่ที่เถ้าแก่เพียงรายเดียว แต่เมื่อมีความเปลี่ยนแปลงในชุมชนในหลายๆ มิติ ทำให้ระบบเถ้าแก่ค้าข้าวและปัจจัยการผลิตที่ผูกขาด ผู้ซึ่งเป็นผู้อุปถัมภ์และอยู่ในระบบแลกเปลี่ยนกับชาวนาเปลี่ยนแปลงไปด้วย กล่าวคือ การพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่ เช่น รถเกี่ยวข้าว รถไถนาขนาดใหญ่ ฯลฯ ดังกรณีในชุมชนคลองโยงปัจจุบันมีเทคโนโลยีเหล่านี้ไม่น้อยกว่า 5-6 เจ้าของ ดังที่เจ้าของรถเกี่ยวข้าวท่านหนึ่งกล่าวว่า “เดี๋ยวนี้แย่งกันเกี่ยว แย่งกันซื้อข้าว” (ดูรายละเอียดในส่วนต้น)

ตัวอย่างเช่น นายดิเรก ยอดศรีคำ ปัจจุบันเป็นเจ้าของรถเกี่ยวข้าวจำนวน 5 คัน (ราคาราวคันละ 2.5 ล้าน) รถตีดินอีก 2 คัน (ราคาคันละราว 2 ล้านบาท และมีรถเทรลเลอร์สำหรับขนรถเกี่ยวและรถตีดินอีก 2 คัน รถบรรทุก 10 ล้อ 1 คัน รถบรรทุก 6 ล้ออีก 1 คัน ฯลฯ มูลค่าทรัพย์สินที่ลงทุนเกือบๆ 20 ล้านบาท เขาสะสมทุนมาจากครอบครัวช่างเครื่องยนต์ พ่อแม่มีนาเพียง 20 ไร่ ในขณะที่มีลูก 6 คน แต่เขาสามารถสร้างรายได้จากรถเกี่ยวและรถตีดินจนกลายเป็นผู้ที่มีฐานะดีมากของหมู่บ้านคนหนึ่ง สามารถซื้อนาได้หลายแปลงปัจจุบันมีที่นาราว 200 ไร่เขากลายเป็นผู้ที่มีลูกค้าเกี่ยวข้าว ตีดินมากที่สุดในพื้นเพราะมีหมายความว่า ดิเรก ไม่สามารถสร้างตนเองเป็นผู้อุปถัมภ์ที่มีลูกน้องในเครือข่ายที่สามารถให้ความคุ้มครองและขอสิ่งตอบแทนบ้าง (เช่น การขอคะแนนเสียง) แต่ความสัมพันธ์ดูจะโน้มเอียงไปในทิศทางของการแลกเปลี่ยนในเชิงธุรกิจ หรือเป็นความสัมพันธ์ในแนวราบมากกว่า

จากการสัมภาษณ์ ไม่พบว่า ดิเรกปล่อยเงินกู้ ปล่อยปุ๋ย ยาปราบศัตรูพืช ฯลฯ ทั้งๆ ที่เขามีศักภาพมากพอที่จะดำเนินธุรกิแบบตกเขียว ดังนั้น สภาพการทำนาแบบ “ตกเขียว” อาจกลายเป็นอดีตเมื่อแหล่งเงินกู้ต่างๆ ได้เข้ามาสู่หมู่บ้านมากมาย การซื้อปุ๋ยยาปราบศัตรูพืช ฯลฯหรือปัจจัยการผลิตอย่างอื่นทำได้ง่ายเพราะมีร้านค้าเกิดขึ้นมากมาย ใครมีเงินก็ไปซื้อได้ ไม่มีเงินก็กู้กองทุน สหกรณ์ ธกส. ฯลฯ คนที่มีอิทธิพลต่อชาวบ้านจึงไม่ใช่พ่อค้าข้าว เจ้าของโรงสี แต่คือ คนที่เป็นผู้บริหารกองทุนต่างๆ หรือเชื่อมโยงเข้ากับเครือข่ายทรัพยากรเหล่านี้ พ่อค้าข้าวกับชาวนาสัมพันธ์กันในรูปแบบใหม่ๆ เช่น พ่อค้าข้าวต้องมาง้องอนขอซื้อใบประทวนจากชาวนา

ข้อสังเกตเบื้องต้นคือ เทคโนโลยีและปัจจัยการผลิตเหล่านี้สามารถเข้าพื้นที่ท้องนาได้อย่างสะดวก เนื่องจากมีการพัฒนาการคมนาคม ถนนหนทาง ด้วยงบประมาณพัฒนาท้องถิ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาล ฯลฯ ซึ่งเกิดจากนโยบายการกระจายอำนาจในทศวรรษ 2540 ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ทำให้ผู้ที่เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตรายใหญ่สามารถพัฒนาตัวเองขึ้นมารับจ้างในกระบวนการผลิตได้อย่างหลากหลายและเจ้าของปัจจัยการผลิตเหล่านี้ได้พัฒนาทำธุรกิจรับซื้อข้าวเพื่อขายให้แก่โรงสีด้วย ชาวนาสามารถที่จะเลือกขายข้าวได้หลากหลายด้วยเช่นกัน

เหตุผลอีกประการหนึ่งคือ ชีวิตการทำมาหากินมีหลายมิติของอาชีพทั้งด้านการประกอบการรายย่อย การขายแรงงานรับจ้าง ฯลฯ ซึ่งเป็นชีวิตมีต้องสร้างความสัมพันธ์ในพื้นที่ใหม่ๆ เช่น พ่อค้าดอกบัวต้องรู้จักเจ้าของแผงในตลาดปากคลองตลาดไม่ใช่เถ้าแก่ในหมู่บ้านอีกต่อไป ฯลฯ เหล่านี้จึงล้วนทำให้ชีวิตของผู้คนในชุมชนไม่ได้อยู่ภายใต้ความสัมพันธ์ในชุมชนแบบเดิม ระบบอุปถัมภ์ ระบบการแลกเปลี่ยน และความสัมพันธ์บนขนบแบบเดิมไม่ได้ครอบคลุมชีวิตของชาวบ้านอีกต่อไป

2.5.2 ความสัมพันธ์ของผู้คนในระบบการผลิต

จากการพิจารณาความเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนการผลิตจะเห็นได้ชัดว่า ทำให้ระบบความสัมพันธ์ของผู้คนในระบบการผลิตเปลี่ยนไป การลงแขกดำนา เกี่ยวข้าว นวดข้าว ก็หายไปอย่างไม่ต้องสงสัย เพราะไม่มีความจำเป็นที่จะต้องใช้แรงงานร่วมกันแต่อย่างใด ในยุคที่ไม่มีรถเกี่ยว หรือรถเกี่ยวที่ยังเป็นรถนวดยัดยังมีความจำเป็นที่ชาวนายังต้องมาลงแขกช่วยกัน แต่ในเมื่อเทคโนโลยีจัดการได้หมดในราคาค่าจ้างที่ไม่แพง หรือในราคาที่ผู้คนคำนวณได้ว่า ใช้เวลาไปทำอย่างอื่นดีกว่า คุ้มค่ากว่า หรือบางทีก็คำนวณผลดีว่ามันสบายกว่า เช่น จ้างรถเกี่ยวข้าวหรือทำนาทางโทรศัพท์เพื่อใช้เวลาไปทำงานในโรงงานเนื่องจากทำงานในห้องแอร์

แต่อย่างไรก็ดี ยังพบว่า งานในบางมิติและในบางกลุ่มคนก็ยังมีลักษณะลงแรงกันทำงาน เช่น การลงแขกในการหว่านข้าว พ่นยาปราบศัตรูพืช และหว่านปุ๋ย ยังมีกลุ่มครอบครัวที่ทำนามาร่วมลงแรงกันทำงานให้เสร็จเป็นแปลงๆ ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันไป แต่มักจะเป็นกลุ่มราวๆ 5-10 คน การลงแขกในลักษณะดังกล่าวนี้ใช้เวลาไม่มาก เช่น นาจำนวน 20 ไร่อาจจะใช้เวลาชั่วโมงเดียว ซึ่งไม่ได้มีสภาพการลงแขกแบบเดิม เช่น ดำนา 20 ไร่ ต้องมีคนมาลงแขกไม่น้อยกว่า 30 คน จึงจะดำเสร็จได้ในเวลาราว 1 วัน วิในการลงแขกก็มัก ต้องมีการเลี้ยงกันในช่วงหลังจากที่ทำงานเสร็จ ซึ่งโดยปกติมักจะเป็นของมึนเมา นอกจากนี้ อาจจะมีความสัมพันธ์ในเชิงการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในด้านการหยิบยืมปัจจัยการผลิต ท่อวิดน้ำ รถไถ รถขนของ ฯลฯ เพราะบางครั้งอาจจะมีการชำรุดหรือไม่พอใช้งาน ในมิตเหล่านี้ก็ยังพอมีให้เห็นในหมู่เครือญาติและเพื่อนฝูงที่สนิทสนมกัน

โดยภาพรวมแล้ว การทำนาในปัจจุบันแทบไม่ได้มีระบบลงแขกเหลือเพียงบางมิติหรือบางส่วนเสี้ยวของกระบวนการผลิตเท่านั้น เรื่องพิธีกรรมในการทำนาจึงสูญหายไปหมดสิ้น เช่น ไม่มีพิธีทำขวัญข้าว พิธีนำข้าวเข้าลาน ฯลฯ การทำนาไม่มีการดูฤกษ์ยาม ทุกคนล้านพูดเหมือนๆ กันว่า “ฤกษ์ยามที่ดีคือ ปลูกและเกี่ยวให้ตรงกับเกณฑ์การรับจำนำข้าว อย่าให้คาดเคลื่อนได้”

อีกรูปแบบหนึ่งคือ ในการเก็บผลิตพืชไร่ พืชล้มลุก เช่น ตระไคร้ ผักชีฝรั่ง ฯลฯ จึงต้องใช้แรงงานสำหรับเก็บผลิตมากพอสมควร ในหมู่เครือญาติหรือกลุ่มบ้านที่สนิทกันก็ยังใช้วิธีการมาช่วยกัน แต่ก็มีพัฒนาการด้วยการสร้างระบบค่าตอบแทน กล่าวคือ หากมาช่วยตัดและกำตระไคร้ ผักชีฝรั่ง ก็มีการจ่ายเงินตามจำนวนที่ทำได้ทั้งนี้เพื่อไม่ให้เกิดการได้เปรียบเสียเปรียบกัน เนื่องจากบางแปลงอาจมีผลผลิตมากกว่ากัน

กลุ่มคนที่ทำนากุ้งก็ยังลงแรงงานกันไปช่วยกันในช่วงจับกุ้ง ขายกุ้ง แต่ก็เป็นเพียงบางส่วนของกิจกรรมเท่านั้น เพราะการจับกุ้งต้องอาศัยแรงงานรับจ้างที่แข็งแรงและจำนวนมากพอ ไม่พบว่ามีการลงแขกกันจับกุ้งโดยไม่มีการจ้างงาน ความสัมพันธ์ของผู้คนในระบบการผลิตแบบใหม่ในลักษณะการประกอบการธุรกิจที่เข้าใกล้ความสัมพันธ์แบบระบบธุรกิจโดยสมบูรณ์

2.5.3 วัด โรงเรียน และชุมชน

วัดดั้งเดิมในบริเวณตำบลลานตากฟ้าคือ วัดลานตากฟ้าซึ่งเป็นวัดเก่าแก่ตั้งอยู่ตรงด้านซ้ายของปากคลองโยงที่ไหลลงแม่น้ำนครชัยศรี แต่เดิมเป็นวัดซึ่งชาวบ้านในพื้นที่เดินทางมาทำบุญใส่บาตร พระบิณฑบาตก็เป็นพระที่ใช้เรือบตพายมาจากวัดลานตากฟ้าผ่านคลองโยงแล้วเข้ามาทางคลองเจ็กหรือคลองชัยขันธ์เพื่อมารับบาตรจากชาวบ้านหมู่ 1 และ 2 ต่อมาราวปี 2515 มีการสร้างวัดพุทธธรรมรังสีหรือชาวบ้านเรียกว่า “วัดใหม่”

ซึ่งมาจากการถวายที่ดินของเศรษฐกิจตระกูล “นายงิ้น” เศรษฐีที่ในตำบลลานตากฟ้า เมื่อสร้างวัดใหม่ ชาวบ้านหมู่ 1, 2 จึงใช้วัดใหม่เป็นสถานที่ไปทำบุญใส่บาตร พระที่บิณฑบาตก็เปลี่ยนมาเป็นพระจากวัดใหม่ แทนที่จะมาจากวัดลานตากฟ้า แต่ในช่วงที่มีงานประจำปีชาวบ้านก็มักจะเดินทางไปเที่ยววัดลานตากฟ้าด้วย เพราะเป็นวัดใหญ่จึงมีมหรสพดีๆ ฉายหนังกลางแปลงดีๆ ลิเกคณะที่มีชื่อเสียง ฯลฯ การบวชลูกชาย รวมทั้งการนิมนต์พระมาทำกิจนิมนต์ที่บ้าน เช่น งานทำบุญขึ้นบ้านใหม่ ฯลฯ วัดใหม่กลายเป็นศูนย์กลางของหมู่ 1 และ 2 เมื่อมีใครเสียชีวิตก็ต้องนำมาเผาที่วัดใหม่ อัฐิของบรรพบุรุษก็เก็บไว้ที่นี่

สภาพในปัจจุบัน วัดกับชุมชนก็ยังสัมพันธ์กันอยู่ในเชิงเรื่องกิจนิมนต์ การทำบุญใส่บาตร แต่ปัจจุบันพระไม่ได้ออกมาบิณฑบาตทางเรือเนื่องจากคลองเต็มไปด้วยสวะหรือผักตบชวา เปลี่ยนเป็นการเดินบิณฑบาตและมักบิณฑบาตบริเวณใกล้วัดและแถบหมู่บ้านจัดสรร(ซึ่งอยู่อีกฝั่งตำบลหนึ่งฝั่งตรงข้ามคลองชัยขัณฑ์ วัดยังมีบทบาทในเชิงพิธีกรรม ปัจจุบันอาจจะกล่าวได้ว่า งานมหรสพ งานรื่นเริงจะไม่นิยมจัดที่วัด แม้กระทั่งงานประจำปีเพราะไม่มีคนดู จัดไปก็เสียเงินเปล่าๆ วัดจึงลดบทบาทในความเป็นศูนย์กลางของชุมชนไปมาก

แต่สัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนอาจจะเปลี่ยนแปลงไปบางมิติ โดยเฉพาะเมื่อมีวัดใหม่ๆ ที่ใหญ่กว่าและสะดวกกว่าเกิดขึ้นบนถนนสายศาลายา-บางภาษี ซึ่งการเดินทางไปยังวัดสะดวกกว่าเพราะเป็นทางผ่านเข้าเมือง ดังนั้น ในระยะหลังๆ เมื่อมีงานพิธีกรรมสำคัญๆ เช่น งานบวช งานศพ ซึ่งเจ้าของงานเป็นที่รู้จัด มีชื่อเสียง มีผู้คนที่จะมาร่วมงานจำนวนมาก เจ้าภาพก็มักจะเลือกไปจัดงานที่วัดมงคลประชาราม (วัดนี้ก็สร้างขึ้นโดยการบริจาคของนางละม่อม เนื่องคุ้ม จำนวน 13 ไร่)

ส่วนโรงเรียนในพื้นที่ การออกแบบของชุมชนก็คือ ต้องการให้วัด โรงเรียนและชุมชนเป็นส่วนมีที่ความสัมพันธ์กัน การสร้างวัดจึงควบคู่ไปกับการสร้างโรงเรียน ดังเช่น การบริจาคที่ดินของนางละม่อมก็มีการระบุวัตถุประสงค์ไว้อย่างชัดเจนว่า ให้วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนหมู่ 6 ตำบลคลองโยง ดังนั้น จึงได้มีการสร้างโรงเรียนบุญยศรีสวัสดิ์ขึ้นบนที่ดินดังกล่าว กรณีในพื้นที่ตำบลลานตากฟ้า ในการสร้างวัดพุทธธรรมรังสีได้มีการสร้างโรงเรียนขึ้นด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ดี ยังมีโรงเรียนที่รองรับนักเรียนในพื้นที่ตำบลลานตากฟ้าอีกสองโรงเรียนคือ โรงเรียนวัดลานตากฟ้าซึ่งสร้างขึ้นราวปี 2490 และโรงเรียนบ้านคลองสว่างอารมณ์ที่สร้างขึ้นในปี 2492 มีหลักฐานระบุว่า สร้างโดยขุนพรมสมรรคเดช(กำนันต๋อย พรมสุรินทร์) ชาวบ้านเรียกว่า โรงเรียนคลองเจ๊ก เพราะตั้งอยู่ริมคลองเจ๊กก่อนออกปากคลองด้านคลองโยงราว 2 ก.ม. โดยตั้งอยู่บนพื้นที่หมู่ 8 ตำบลคลองโยง แต่ก็เป็นโรงเรียนที่รองรับนักเรียนจากหมู่ 1 2 และ 3 ตำบลลานตากฟ้าเนื่องจากพื้นที่ติดกัน มีเพียงคลองเจ๊กกั้นเท่านั้น เนื่องจากบริเวณนั้นไม่มีวัดจึงทำโรงเรียนชื่อโรงเรียนบ้านคลองสว่างอารมณ์เพื่อให้สอดคล้องกับชื่อวัดที่ตั้งอยู่ปากคลองเจ็กแถบแม่น้ำท่าจีนในพื้นที่ ต.บางภาษี อ.บางเลน ลุงช่วย สิทธิสุนทรเล่าว่า ศึกษาธิการอำเภอบอกว่าให้ตั้งตามชื่อวัด ทำให้ผู้คนในพื้นที่ไม่คุ้นเพราะถ้าเรียกตามชื่อคลองก็ควรเรียกโรงเรียนบ้านคลองชัยขัณฑ์

ปัจจุบันโรงเรียนบ้านคลองสว่างอารมณ์เปิดถึงการศึกษาภาคบังคับ (เปิดถึงภาคบังคับตามกระทรวงศึกษาฯ มาตั้งแต่ปีที่มีการประกาศให้ขยาย) ในช่วงแรกที่การคมนาคมยังไม่สะดวก มีนักเรียนเรียนสูงสุดถึง 300 คน แต่ในช่วงหลังประสบปัญหาเดียวกับโรงเรียนขนาดเล็กในชุมชนเหมือนๆ กัน กล่าวคือ มีนักเรียนน้อยมาก ปีการศึกษา 2557 ตั้งแต่ชั้นอนุบาล 1 ถึง มัธยมศึกษาปีที่ 3 มีจำนวนนักเรียนเพียง 97 คน ในขณะที่

มีครูประจำชั้น 11 คน ครูจ้างสอน 1 คน ครูพี่เลี้ยงอีก 1 คนชั้นมัธยมปีที่ 2 มีนักเรียน 2 คน หนึ่งคนเป็นชาวเขาเผ่าลั่วะที่มาอยู่กับพ่อแม่ซึ่งทำงานในสวนกล้วยไม้ มีเด็กชาวเขาลักษณะเดียวมาเรียนอยู่ขณะทั้งสิ้น 9 คน จนชาวบ้านพูดนินทาว่า โรงเรียนนี้ได้ชาวเขาช่วยไว้ไม่เช่นนั้นอาจจะถูกยุบไปแล้ว

ในขณะที่โรงเรียนวัดพุทธรรมรังสี เปิดตั้งแต่ชั้นอนุบาล-ประถมศึกษาปีที่ 6 มีนักเรียนอยู่จำนน 126 คน มีครู 6 คน แต่ตำแหน่งครูว่าง 2 ตำแหน่งกำลังรอบรรจุใหม่ โรงเรียนนี้มีเด็กพม่าเรียนอยู่ราว 5-6 คน ซึ่งผู้ปกครองก็ให้ข้อสังเกตว่า นักเรียนส่วนใหญ่มาจากหมู่บ้านทาวน์เฮ้าส์ “หมู่บ้านรุ้งตะวัน” ที่อยู่ในเขตตำบลคลองโยงอีกฝั่งคลองหนึ่ง และโรงเรียนวัดลานตากฟ้ามีนักเรียนมากกว่าแห่งอื่น กล่าวคือ มีจำนวน คน ซึ่งนักเรียนส่วนใหญ่มาจากหมู่บ้านพฤกษา 4 และ 8 (ซึ่งมีประชากรราว 3,000 คน) และผู้ปกครองบางท่านตั้งข้อสังเกตว่า มีนักเรียนอีกส่วนหนึ่งมาจากสวนเกษตรศาลยากาเด็นท์ กับอีกส่วนหนึ่งมาจากหมู่บ้านก่อสร้างซึ่งมีการตั้งเป็นไซต์งานถาวร ทำให้พ่อแม่ซึ่งเป็นคนงานย้ายเด็กเข้ามาอยู่ด้วยและให้เรียนโรงเรียนในพื้นที่

จำนวนเด็กนักเรียนที่ลดลงอาจเป็นภาพวิกฤติการณ์ของโรงเรียนชุมชน นักเรียนพื้นที่ไม่เรียนหรือเรียนน้อยมาก มีแต่คนนอกพื้นที่ที่เข้ามาอยู่อาศัยส่งลูกหลานมาเรียนเท่านั้น อีกด้านหนึ่งก็สะท้อนให้เห็นว่าผู้ปกครองต้องการให้ลูกหลานออกไปหาเรียนโรงเรียนที่คิดว่าดีที่สุด ซึ่งเท่ากับเขามองว่า การศึกษาเป็นสิ่งสำคัญที่คุ้มค่ากับการลงทุน ดังกรณีของ อุดม สุวรรณเกิด ซึ่งบ้านอยู่ใกล้โรงเรียนวัดพุทธรรมรังสี เล่าว่า ได้ส่งลูกสาวเข้าเรียนโรงเรียนจีน “โรงเรียนเม่งฮั้ว” ที่ตลาดห้วยพลูตั้งแต่ชั้นอนุบาล 1 โดยในรุ่นนั้น(ปัจจุบันลูกสาวกำลังเรียนที่มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีมหามงคล ชั้นปีที่ 1) และต้องยื่นซองประมูลเสียเงินแรกเข้าไป 16,000 บาท เขาเป็นชาวนาอาชีพ ทำนาเช่าจำนวน 60 ไร่ และนามรดกครอบครัวอีก 17 ไร่ เขามีความมุ่งหวังให้ลูกสาวคนเดียวเรียนจบสูงที่สุด เจ้าของรถรับส่งนักเรียนในหมู่บ้านไปโรงเรียนเม่งฮั้วบอกว่า มีนักเรียนในพื้นที่หมู่ 1 ไปเรียนจำนวนราว 30 คน

นักเรียนในหมู่บ้านออกไปเรียนยังโรงเรียนที่ตั้งบริเวณอำเภอพุทธมณฑลซึ่งมีโรงเรียนที่มีชื่อเสียงหลายแห่ง เช่น โรงเรียนวัดบวรนิเวศน์ โรงเรียนกาญจนาภิเษก โรงเรียนพระตำหนัก ฯลฯ ปัจจุบันมีผู้ที่เรียนในระดับชั้นปริญญาจำนวนมากขึ้น (หมายเหตุ ยังไม่สำรวจในเชิงปริมาณ) การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญก็จะพบว่า เขาพยายามส่งลูกเรียนสูงๆ ทั้งสิ้น

2.5.4 กลุ่มและองค์กรชุมชน

ในชีวิตทางเศรษฐกิจแบบใหม่ชาวบ้านไม่ได้ต่อสู้แบบปัจเจกบุคคลเพื่อดิ้นรนหารายได้ให้ครัวเรือนแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่ได้อาศัยการสร้างกลไกทางสังคมผ่านการจัดรูปแบบความสัมพันธ์ภายในชุมชนแบบใหม่ๆ ขึ้นมา ดังจะเห็นได้ว่าเกิดกลุ่มและองค์กรในชุมชนใหม่ๆ ขึ้นมาอย่างมากมายและกลายเป็นความสัมพันธ์ที่เข้ามาช่วยเกื้อหนุนให้สภาพดำรงชีพสามารถอยู่ได้ กรณีศึกษาแห่งนี้ก็พบว่า บ้านคลองโยงก็เหมือนดังชุมชนโดยทั่วไปที่มีกลุ่มก้อนมากมายที่เกิดขึ้นมา โดยการสนับสนุนจากภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO)

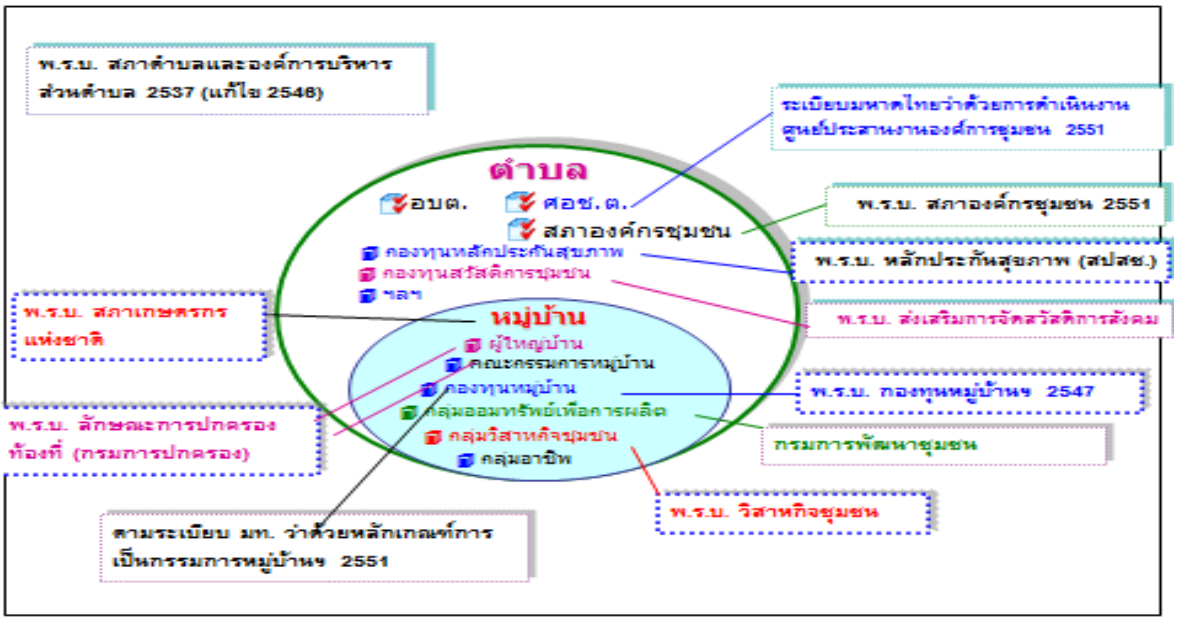
โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงวิกฤติเศรษฐกิจปี 2540 และกระแสการปฏิรูปการเมือง การสร้างการเมืองภาคประชาชนหรือประชาสังคม การเติบโตของแนวคิดเรื่องประชาคมในภาครัฐ ทำให้เกิดการดำเนินโครงการพัฒนาที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน และเป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดรวมกลุ่มและขยายตัวอย่างกว้างขวาง

การเข้าไปสังกัดในกลุ่มองค์กรที่รัฐเข้าไปสนับสนุน ที่สำคัญคือ มีลักษณะที่แตกต่างไปจากการสังกัดกลุ่มองค์กรในอดีต กล่าวคือ ไม่ได้มีลักษณะเป็นแบบกลุ่มที่จัดตั้งและควบคุมโดยรัฐ ภาพของกลุ่มองค์กรที่มีบทบาทเพียงจัดแถวเตรียมต้อนรับหรือส่งข้าราชการชั้นสูงเริ่มหายไปแล้ว นอกจากนี้ ผลจากวิกฤติเศรษฐกิจได้นำมาสู่การดำเนินโครงการลงทุนทางสังคม (SIP) ที่เข้าไปส่งเสริมชุมชนผ่านโครงสนับสนุนการรวมกลุ่ม

หลังจากโครงการลงทุนเพื่อสังคม การเกิดขึ้นและบทบาทขององค์กรมหาชน เช่น สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(พอช.) สำนักงานเสริมสร้างสุขภาวะ (สสส.) ฯลฯ ซึ่งมีงบประมาณที่ได้จากสัดส่วนของการจัดเก็บภาษีบาปร้อยละ 2 (ภาษีเหล้าและบุหรี่) ทำให้มีงบประมาณราวปีละ 3,000-4,000 ล้านบาท ซึ่งทำให้การส่งเสริมและสนับสนุนงานพัฒนาองค์กรชุมชนขยายตัวอย่างกว้างขวาง กลุ่มและองค์กรในชุมชนเหล่านี้จึงไม่ได้มีสภาพเหมือนกลุ่มจัดตั้งของรัฐและกำกับเหมือนในอดีต แต่มีบทบาทในการเข้ามาจัดสรรทรัพยากรซึ่งเป็นงบประมาณที่มากับโครงการลงทุนเพื่อสังคม และกลุ่มเหล่านี้ต่อมาได้พัฒนาต่อยอดในการดำเนินกิจกรรมผ่านโครงการที่รัฐเข้ามาสนับสนุน ซึ่งสอดคล้องกับการเกิดฐานคิดเรื่ององค์กรประชาสังคม กล่าวคือ ภาครัฐได้ปรับบทบาทที่เดิมการกระจายทรัพยากรและงบประมาณผ่านระบบราชการมาสู่องค์กรประชาสังคม ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมเป็นภาคีในการทำงานพัฒนาชุมชน ดังจะพบว่า มีกฎหมาย ระเบียบออกมารองรับให้พื้นที่เหล่านี้เป็นพื้นที่ทางการและมีความชอบธรรมในการแสดงบทบาท ในชุมชนคลองโยงตั้งแต่หลังปี 2540 มีการจัดตั้งกลุ่มกองทุนสวัสดิการ และกลุ่มส่งเสริมอาชีพต่างๆ ที่ทำงานภายใต้การหนุนเสริมขององค์กรพัฒนาเอกชน คือ พอช.และ สสส. และประกาศชุมชนอยู่ดีมีสุข เป็นชุมชนสุขภาวะ อยู่ในโครงการจัดทำบัญชีรายจ่ายครัวเรือนที่สนับสนุนโดย สสส. ฯลฯ และในปี 2550 ได้มีการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชน ตามพ.ร.บ.สภาองค์กรชุมชุน พ.ศ.2550 จนถึงปี2554 มีการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนทั่วประเทศไปแล้วราว 2,000 ตำบล

<u>กลุ่มสนับสนุน จัดตั้งโดยรัฐ</u>

จากแผนภาพจะเห็นได้ว่า ปัจจุบันหน่วยงานราชการเข้าไปจัดตั้ง ส่งเสริมกลุ่มองค์กรในพื้นที่ชุมชนต่างๆ อย่างกว้างขวาง พื้นที่ตำบลลานตากฟ้าก็อยู่ภายใต้โครงครอบตามแผนผังดังกล่าว แต่กลุ่มองค์กรเหล่านี้จะมีความเข้มแข็ง แค่ไหนอย่างไรอาจจะต้องพิจารณาโดยการประเมินให้ได้ภาพชัดเจน โดยเบื้องต้นจะลองให้ภาพว่าองค์กรเหล่านี้เข้าไปสัมพันธ์กับผู้คนข้างล่างอย่างไรบ้าง



ในส่วนของกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทยได้มีส่วนงานที่เข้ามาจัดจัดกลุ่มองค์กรที่สำคัญทั้งในส่วนของงบประมาณประจำ และความรับผิดชอบในการดูแลประสานงานติดตามตามนโยบาย เช่น โครงการ SML ที่เริ่มต้นมาตั้งแต่รัฐบาลทักษิณ ชิณวัตร ที่พบว่า ในทุกหมู่บ้านได้รับการสนับสนุนหมู่บ้านละ 3 แสนบาท โดยมีการตั้งคณะกรรมการซึ่งในช่วงต้นก่อนรัฐประหาร 19 กันยายน 2549 มีระเบียบห้ามไม่ให้ผู้ใหญ่บ้านกำนันเข่ามาเป็นประธานและกรรม และมีการเปลี่ยนแปลงในภายหลังรัฐประหาร (เช่นเดียวกับกองทุนหมู่บ้านละล้านบาท

งบประมาณที่ลงมาในแต่ละหมู่ส่วนใหญ่จะนำไปใช้ดำเนินโครงการคล้ายกัน พิจารณาเฉพาะในหมู่ที่ 2 (หมายเหตุ : ข้อมูลมีปัญหามากเนื่องจากฝ่ายชาวบ้านจำไม่ได้และไม่มีเอกสาร ส่วนเจ้าหน้าอำเภอก็ย้ายมาใหม่และมีท่าทีปิดบังข้อมูล) ซึ่งได้สอบถามอดีตคณะกรรมการชุดก่อนๆ พอได้ภาพว่า

งบประมาณปีแรกและปีที่สอง นำมาซื้อเครื่องพ่นยาและเครื่องหว่านปุ๋ย ซึ่งเครื่องมือส่วนให้ใช้งานไม่ได้ สูญหายและบางเครื่องอยู่ที่บ้านชาวบ้านในเครือข่ายของผู้ใหญ่บ้านเก่า(ซึ่งปัจจุบันลูกชายเป็นผู้ใหญ่บ้านสืบทอดต่อ) ชาวบ้านในกลุ่มบ้านริมคลองเจ๊กจะบ่นว่า เครื่องมือเหล่านี้ใช้งานกันอยู่แต่ในกลุ่มญาติผู้ใหญ่บ้านกลุ่มของพวกตนไม่สามารถยืมมาใช้ได้ ไปขอยืมก็ไม่รู้ว่าอยู่ที่ไหน

งบประมาณปีที่สาม นำมาซื้อเครื่องที่ดินหรือเครื่องพรวนดินในร่องสวน ซึ่งผู้บริหารจัดการคือ นายไต๋ ชาวบ้านมองว่า ไม่ได้เป็นฝ่ายผู้ใหญ่บ้านในทางตรงกันข้ามอาจจะไม่ค่อยกินเส้นกับผู้ใหญ่ด้วย เครื่องตีดินดูจะเป็นการบริหารจัดการที่ดีที่สุด กล่าวคือ สามรถเก็บเงินจากผู้มายืมไปใช้ได้ราวๆ 25,000 บาท (ค่าบริการวาละ 1 บาท และต้องเติมน้ำมันเอง) โดยนำรายได้ที่เก็บได้มาใช้ซ่อมทั้งตัวรถและเครื่องยนต์อยู่ในสภาพใช้งานได้เป็นอย่างดีจนถึงเดี๋ยวนี้

งบประมาณปีที่ 4 นำมาซื้อโต๊ะ เก้าอี้ เต้นท์ เพื่อให้ชาวบ้านเช่าไปจัดงานต่างๆ จากการสัมภาษณ์พบว่า ปัจจุบันไม่มีการให้ยืมแล้วเนื่องจากชำรุดเสียหาย มีส่วนที่ดีเหลืออยู่ไม่มากโดยเก็บไว้ที่ศูนย์เรียนรู้ชุมชนหมู่ 2 (ศูนย์สร้างบนพื้นที่ส่วนของส.อบต.ซึ่งอยู่ในเครือข่ายของผู้ใหญ่บ้าน) มีการนำมาใช้งานเมื่อมีกิจกรรมของศูนย์เรียนรู้ฯ

งบประมาณครั้งสุดท้าย(เท่าที่คณะกรรมการเดิมจำได้)คือ งบประมาณที่ลงมาในปี 2554 ก่อนน้ำท่วมใหญ่ช่วงปลายปี มีการจัดประชาคมโดยได้ข้อสรุปว่า จะนำเงินมาซื้อพันธุ์ข้าวแล้วให้ชาวนายืมแบบหมุนเวียนโดยคืนเป็นเงิน แต่เมื่อมีการดำเนินการกลับมีการแจ้งกันว่า ผิดวัตถุประสงค์และได้มีการปรับโครงการโดยคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่รวมทั้งได้ปรับเขียนโครงการด้วยสรุปว่า ให้ซื้อรถแบล็คโฮขนาดเล็ก หลังจากซื้อมายังไม่ได้ใช้งานและตั้งไว้ที่บ้านผู้ใหญ่ในฐานะประธานฯ ก็เกิดอุทกภัยน้ำท่วมใหญ่ จนกระน้ำลดจึงมีการหางบประมาณมาซ่อมแซม แต่เมื่อซ่อมแล้วก็ไม่มีการให้บริการเพราะไม่มีใครขับได้ดี ผู้ใหญ่บ้านเก่าก็เพิ่งหัดขับ และที่สำคัญคือ ไม่มีรถสำหรับขนย้าย

ในส่วนการหนุนเสริมโดยกรมการพัฒนาชุมชนที่สำคัญก็คือ การจัดตั้งและอบรมกลุ่มอาชีพ อดีต ส.อบต.ท่านหนึ่งกล่าวว่า ตำบลลานตากฟ้าเป็นตำบลที่มีการจัดอบรมกลุ่มแม่บ้านบ่อยมาก แต่เมื่อจัดอบรมแล้วกลุ่มกลับไม่ค่อยมีกิจกรรมต่อเนื่องให้เห็น อย่างไรก็ดี ในการพัฒนาอาชีพก็มีการสนับสนุนอุปกรณ์ต่างๆ เมื่อกลุ่มไม่สามารถดำเนินกิจกรรมก็มักจะตกอยู่แก่หัวหน้ากลุ่ม หรือผู้ที่มีบทบาทประสานงานกับทางเจ้าหน้าที่ นอกจากนี้ เมื่อรัฐบาลยิ่งลักษณ์ประกาศกองทุนพัฒนาสตรียังมีงบประมาณลงมาแต่ละหมู่บ้านๆ ละ 3 หมื่นบาท เพื่อให้สตรีรวมกลุ่มและเสนอกิจกรรมเพื่อกู้เงินดังกล่าวมาดำเนินกิจกรรมแบบไม่มีดอกเบี้ย

โครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ในพื้นที่ตำบลลานตากฟ้า มีการจัดตั้งกลุ่มผลิตทองม้วน แต่ก็ไม่ได้มีการพัฒนาการผลิตให้สามารถขายเป็นอาชีพได้ เป็นเพียงกิจกรรมที่ทำเมื่อมีงานนิทรรศการของหน่วยงานราชการต่างๆ เพื่อโชว์มากกว่าจะสามารถพัฒนาเป็นอาชีพที่สร้างสร้างได้ ส่วน OTOP อื่นๆ มีลักษณะเป็นการส่งเสริมผู้ประกอบการ คือ ผลิตภัณฑ์น้ำจิ้มลูกชิ้น และผู้ประกอบการอีกรายหนึ่งคือ น้ำจิ้มสุกี้ การช่วยหนุนเสริมก็คือ การอบรมด้านความรู้เกี่ยวกับบรรจุภัณฑ์ และงบประมาณสนับสนุนบรรจุภัณฑ์

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านโฉนดชุมชนคลองโยง-ลานตากฟ้า ซึ่งเป็นกลุ่มชาวนาที่เป็นสมาชิกสหกรณ์ที่ดินคลองโยง พื้นที่โฉนดชุมชนแห่งแรกของประเทศไทยที่มอบโดยรัฐบาลอภิสิทธิ์ในต้นปี 2554 จัดตั้งโดยจดทะเบียนในปี 2556 เพื่อให้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานรัฐได้ กลุ่มดังกล่าวนี้จัดตั้งอย่างไม่เป็นทางการก่อนโดยดำเนินกิจกรรมปลูกข้าวปลอดสารและผักปลอดสาร หลังจากกลุ่มเข้มแข็งได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ เช่น การเข้ามาอบรมให้ความรู้โดยสำนักงานพัฒนาที่ดินจังหวัด รวมทั้งการหนุนเสริมด้านวัสดุอุปกรณ์ในการทำน้ำหมัก ปุ๋ยชีวภาพ ฯลฯ การช่วยเหลือในด้านบรรจุภัณฑ์จากพัฒนาชุมชนโดยยกระดับผลิตภัณฑ์ข้าวเป็นสินค้า OTOP สำนักงานพลังงานจังหวัดดำเนินการติดตั้งแผงโซล่าเซลเพื่อนำพลังงานไฟฟ้ามาใช้ในระบบโรงสีข้าว ฯลฯ

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนดังกล่าวด้านหนึ่งจึงเป็นความพยายามแสวงหาทางออกจากการผลิตข้าวในระบบตลาดปกติคือ ผลิตข้าวคุณภาพต่ำและประสบกับปัญหาราคาข้าวตกต่ำโดยเฉพาะอย่างอย่างยิ่งในช่วงหลังการยกเลิกนโยบายจำนำข้าว ซึ่งราคาข้าวเปลือกความชื้น 15% เหลือเพียงตันละ 7,200 บาทเท่านั้น (การเกี่ยว

ข้าวสดจากนาซึ่งมีความชื้นราว 26% จากถูกหักเปอร์เซ็นต์และราว 100 บาท ราคาข้าวจึงเหลือราวแค่ 6,000 บาทเท่านั้น) แต่อย่างไรก็ดี การแสวงหาทางออกในมิติดังกล่าวนี้ยังมีข้อจำกัดจำนวนพื้นที่การปลูกเพราะในด้านการตลาดอย่างมีความจำกัดเป็นอย่างมาก

กรณีการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านละล้านในตำบลลานตากฟ้าก็เหมือนกับพื้นที่ทั่วไปที่มีจำนวนเงินลงมาเหมือนๆ กัน แต่ในด้านการบริหารจัดการโดยรวมเงินส่วนใหญ่จะไปค้างอยู่ที่ชาวบ้าน แต่ก็มีการคืนกันในทางบัญชี เมื่อจ่ายดอกเบี้ยแล้วก็หมุนกลับไปโดยทำสัญญากู้เสียใหม่ กรณีที่ไม่มีเงินมาคืน(กว่าจะกู้ใหม่ใช้เวลาราว 1-2 สัปดาห์ ก็มีการตั้งโต๊ะให้กู้ยืมชั่วคราวโดนคิดดอกเบี้ยร้อยละ 10 เรื่องเช่นนี้ดูเหมือนจะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยทั่วไป แต่อย่างไรก็ดี เราก็อาจจะต้องมองเห็นว่า งบประมาณเหล่านี้ได้ลงไปถึงผลประโยชน์ของชาวบ้าน แม้จะมีคำถามในเรื่องของความยั่งยืน และปัญหาการเข้าถึงที่มักจะอยู่ในแวดวงเครือข่ายของผู้ใหญ่บ้าน

<u>องค์กรจัดตั้งนอกภาครัฐในพื้นที่</u>

กลุ่มรับจ้างทำนา

อาชีพสำคัญที่อาจจะกล่าวได้ว่าเกิดขึ้นมาไม่นานมากนัก ผู้ที่ทำอาชีพนี้ประมาณว่าน่าจะสักราว 7-8 ปีที่ผ่านมานี้เอง นั่นคือ การรับจ้างทำนา ซึ่งเป็นที่มาของคำกล่าวที่ว่า “ทำนาทางโทรศัพท์” กล่าวคือ เจ้าของนาสามารถทำนาได้โดยมีโทรศัพท์เพียงเครื่องเดียวก็สามารถทำนาเสร็จได้ (แต่ที่สำคัญต้องมีเงินจ่ายค่าจ้างด้วย) การรับจ้างจะเป็นบางส่วนของการทำนาหรือทั้งหมด แต่เจ้าของนาที่เป็นคนภายนอกและซื้อนาโดยที่ทำนาไม่เป็นบางรายก็มีการจ้างทำนาทั้งหมดก็มีบ้าง 2-3 ราย แต่หากเป็นชาวนาที่อยู่ในพื้นที่มักจะเลือกจ้างบางส่วน เราอาจจะแบ่งกลุ่มรับจ้างตามลักษณะงานที่ทำดังนี้

1.<u>กลุ่มรับจ้างทำเทือก</u> (เตรียมดิน) คือกลุ่มซึ่งรับจ้างในขั้นตอนการเตรียมแปลงนาก่อนหว่านหรือปักดำกรณีที่ใช้รถดำนาหรือการทำนาโยนซึ่งนาแบบหลังนี้มีจำนวนไม่มากนักในพื้นที่ การรับจ้างมักจะเป็นการรับช่วงจากที่เจ้าของนาได้จ้างรถมาตีดินแล้ว หรือบางรายอาจจะจ้างไถด้วยเพราะหากตีดินทุกปีจะทำให้ดินไม่ดี เนื่องจากรถตีดินไม่ได้กลับหน้าดินแบบการไถนา ดังนั้น ชาวนาที่จ้างรถตีดินจึงนิยมไถนาสลับบ้าง 2-3 ฤดูกาลต่อครั้ง

ในพื้นที่ตำบลลานตากฟ้ามีกลุ่มที่รับจ้างทำเทือกอยู่สัก 2 กลุ่ม คือกลุ่มของบุญเทิด ยอดศรีคำ และไมตรี ด้วงโสน ซึ่งรวมกันทำเป็นทีมงานทีมละ 4-5 คน แต่ก็มีกลุ่มในพื้นที่ใกล้เคียงอีกหลายกลุ่มที่พร้อมจะข้ามพื้นที่เข้ามารับจ้างทำงานเพราะการเคลื่อนย้ายทำได้ง่าย ในการทำงานสมาชิกแต่ละคนต้องมีรถไถเดินตามที่มีคุณภาพดี เครื่องยนต์แรงและสามารถใช้งานหนักได้ มีอุปกรณ์ในการเตรียมเทือกพร้อม คือ รถกระแทะสำหรับขนย้ายรถไถ ผานไถ คราด กล่องไม้สำหรับปรับดิน ลากร่องน้ำ เหล่านี้คืออุปกรณ์ขั้นต่ำ

อัตราการรับจ้างก็คือ ไร่ละ 120 บาท แต่หากแหวกร่องนำด้วยราคา 180 บาทต่อไร่ ซึ่งราคาดังกล่าวนี้เจ้าของนาหรือผู้จ้างจะต้องเป็นผู้ออกค่าน้ำมัน การรับจ้างก็จะใช้วิธีไปช่วยกันทำในแปลงที่มีการจ้างแล้วสมาชิกกลุ่มก็จะนำเงินค่าจ้างมาแบ่งกันเอง ระยะการทำงานงานโดยเฉลี่ยหากแปลงนาราว 20 ไร่สำหรับทีมงาน 4-5 คน จะใช้เวลาไม่เต็มวันก็แล้วเสร็จได้ เฉลี่ยจึงมีรายได้วันละราว 500-600 บาท แต่การรับจ้างก็อาจจะไม่ได้มีทุกวัน จากการสอบถามทีมต่างๆ ประมาณว่า มีรายได้ราวๆ 10,000-15,000 บาทต่อเดือน

ช่วงงานมากๆ ก็อาจจะได้มากกว่านี้ แต่ก็ต้องคิดถึงค่าสึกหรอของเครื่องจักรด้วยช่วงยังมีโครงการจำนำข่าว การจ้างมีมาก แต่เมื่อหมดยุคจำนำข้าวเจ้าของนาไม่รีบเร่งการทำนารวมทั้งต้องลดต้นทุนด้วยทำให้การจ้างทำเทือกลดลงไปอย่างชัดเจน (มีข้อสังเกตรวมทั้งการจ้างรถตีดินก็น้อยลงโดยหันกลับมาไถเอง ทำเทือกเองกันมากขึ้น)

อย่างไรก็ดี ในช่วงหลังการประกาศยกเลิกโครงการรับจำนำข้าว ชาวนาหันมาลดต้นทุนโดยการทำ “นาย่ำตอซัง” หรือ “นาล้มตอ” กล่าวคือ หลังการเกี่ยวข้าวก็จะใช้รถไถเดินตาม หรือจ้างรถเกี่ยวย่ำตอซังให้ราบแล้วให้แตกหน่อขึ้นมาใหม่โดยไม่ต้องเตรียมดินและหว่านข้าวลงไปใหม่ กลุ่มรับจ้างเหล่านี้ได้สร้างงานให้กับตนเองโดยปรับแต่งรถไถโดยพ่วงใส่ล้อล้อยางเข้าไป 5-6 เส้น และรับจ้างย่ำตอซังไร่ละ 100 บาท นาราว 20 ไร่ ทีมงานที่มีรถ 4-5 คันสามารถทำเสร็จได้ภายในเวลาไม่เกิน 3 ชั่วโมง

2. กลุ่มรับจ้างหว่านข้าว หว่านปุ๋ย พ่นยา และตัดข้าวดีดกลุ่มดังกล่าวนี้เป็นกลุ่มใหญ่และมีหลายทีมงาน ในตำบลลานตากฟ้ามีทีมใหญ่ที่ชัดเจนจำนวนราว 4 ทีม แต่ละทีมมีสมาชิกราว 15-16 คน อย่างไรก็ดีบางทีมก็มีสมาชิกต่างตำบลกันด้วยเพราะอาจจะเป็นเพื่อนฝูงหรือญาติพี่น้องกัน ดังเช่นกลุ่มของบุญเทิดที่มีสมาชิกกลุ่มหลายตนอยู่ในเขตตำบลดอนแฝก กลุ่มดังกล่าวนี้หลายคนก็ทำงานรับจ้างในกลุ่มทำเทือกด้วยเพราะงานทำกันคนละช่วงเวลา เช่น กลุ่มของบุญเทิดที่มีสมาชิก 4-5 คนอยู่ในทีมรับจ้างทำเทือกและย่ำตอซังด้วยสมาชิกกลุ่มแต่ละคนจะต้องมีอุปกรณ์ที่สำคัญคือ เครื่องหว่านข้าว ซึ่งจะเป็นเครื่องเดียวกับเครื่องหว่านปุ๋ยหรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งคือใช้ได้ทั้งหว่านข้าวและหว่านปุ๋ย เครื่องพ่นยาฆ่าแมลงและยาฆ่าหรือคุมหญ้า อุปกรณ์ที่ใช้จะต้องมีคุณภาพดีเพื่อการใช้งานหนัก พวกเขาจะไม่ใช้เครื่องจีนแดงกันเพราะบอบบาง พังง่าย เครื่องที่มีคุณภาพดีต้องเป็นเครื่องญี่ปุ่นแต่ก็มีราคาแพงมาก ของใหม่ตัวละ 15,000 – 16,000 บาท ดังนั้น จึงนิยมไปหาซื้อของเก่ามาซ่อมเพื่อใช้งาน คนเหล่านี้จึงต้องมีคุณสมบัติที่สำคัญคือ เป็นช่างที่พอจะมีความรู้ ทักษะในการซ่อมเครื่องมือได้เอง สมาชิกรายหนึ่งกล่าวว่า “หากเครื่องเสียแล้วต้องไปหาช่างซ่อมไม่ทันกินแน่”

นอกจากความรู้ด้านช่าง คนที่จะมาทำงานรับจ้างเช่นนี้ได้ก็จะต้องมีร่างกายที่แข็งแรง เพราะถังปุ๋ยและยาบรรจุราว 25 ลิตรสามารถบรรจุปุ๋ยเม็ดได้ 25 ก.ก. ตัวเครื่องก็หนักราวๆ 15 ก.ก. ส่วนการหว่านข้าวก็ใส่ข้าวราวๆ 25 ก.ก.แต่เป็นข้าวเปียกจึงหนักเพิ่มอีก 4-5 ก.ก. ดังนั้น ในทำงานเป็นส่วนใหญ่ เมื่อถามสมาชิกกลุ่มว่าจะทำได้นานแค่ไหน พวกเขาบอกว่า 40 กว่าๆ ก็น่าจะต้องเลิกแล้วเพราะใช้ร่างกายหนักมาก

สำหรับการรับจ้างของผู้คนเหล่านี้ประมาณรายได้ราวๆ สัก 10,000 บาทต่อเดือนขึ้นลงตามปริมาณงาน และตามราคาข้าว ช่วงข้าวแพงเจ้าของนาก็จ้างมากเพราะอยากทำเร็วๆ แต่เมื่อข้าวถูกงานก็หดหายไปตามสภาพ ราคารับจ้างก็คือ ไร่ละ 50 บาท ราคานี้เจ้าของออกน้ำมันเอง แต่ถ้าเหมารวมน้ำมันด้วยไร่ละ 60 บาท ราคาเดียวกันทั้งหว่านข้าว หว่านปุ๋ยและพ่นยา ส่วนการตัดข้าวดีดรวมทั้งตัดใบข้าวราคาไร่ละ 100 บาท การตัดใบข้าวเพื่อตัดข้าวดีด หญ้าที่ที่ขึ้นในแปลงนาซึ่งต้องเป็นหญ้าที่สูงพ้นข้าว และบางครั้งก็ตัดใบข้าวอย่างเดียวเพื่อให้ข้าวโปร่งไม่เป็นโรคง่าย หรือไม่ให้สูงจนมากเกิน(สูงมากข้าวจะล้มง่าย)

ในการทำงานทีมงานจะนัดรวมพลกันเวลา 6 โมงเช้าของทุกวัน เมื่อมากันครบก็จะขับมอเตอร์ไซต์ไปยังแปลงนา แต่กรณีที่ออกไปรับจ้างต่างพื้นที่เจ้าของนาจะขับรถปิกอัพมารับ-ส่งในแต่ละวันจะทำงานสองรอบ คือ รอบเช้าจะทำงานถึง 9 โมงเช้า ส่วนภาคบ่ายออกทำงานราวบ่าย 3 โมงเย็น แต่ละช่วงอาจทำงาน 2-3 แปลง ขึ้นอยู่กับขนาดของแปลงนา พื้นนาราว 30 ไร่ สามารถทำให้เสร็จได้ในเวลาราว 1 ชั่วโมงโดยทีมงานราว 10 คน

3.กลุ่มแรงงานรับจ้างผู้หญิง การจ้างแรงงานคนกลุ่มนี้มีลักษณะงานที่แตกต่างไปจากงาน 2 กลุ่มที่กล่าวมาคือ เป็นแรงงานแบบไร้ฝีมือ ไม่ต้องการทักษะ ความชำนาญเฉพาะมากนัก โดยเฉพาะความรู้ด้านเครื่องจักรหรือเครื่องมือการเกษตร และมีลักษณะของการจ้างงานแบบรายวันหรือรายชั่วโมง กล่าวคือ คิดค่าจ้างตามจำนวนเวลาการทำงานไม่ได้พิจารณาจากปริมาณงาน เนื้อที่นา ซึ่งอาจจะเรียกลักษณะเช่นนั้นว่าเป็นแบบเหมาจ้าง

นั่นก็คือ การถอนหญ้าในแปลงนา ซ่อมข้าว การตัดข้าวดีด ซึ่งการตัดข้าวดีดของกลุ่มผู้หญิงจะมีความแตกต่างกันออกไปกล่าวคือ แรงงานผู้ชายจะใช้เครื่องจักรที่มีการผลิตขึ้นเฉพาะ หรืออีกแบบหนึ่งคือปรับจากเครื่องตัดหญ้า มาใช้เดินตัดโดยเปลี่ยนใบบัดให้กว้างและมีความคมมากยิ่งขึ้น แต่ผู้หญิงจะตัดข้าวดีดด้วยมือโดยใช้มีดงอ

ในตำบลลานตากฟ้ามีกลุ่มที่รับจ้างในลักษณะดังกล่าวนี้รวมกันชัดเจนราว 2 กลุ่มคือ กลุ่มของ “ป้านาค” หมู่ 1 และ “ป้าพิณ” หมู่ 2 แต่ละกลุ่มมีสมาชิกหลักอยู่ราว 5-6 คน กล่าวคือ ทำเป็นอาชีพหลักเลย แต่หากมีงานมากหรืองานเร่งด่วนที่ให้ค่าจ้างที่น่าสนใจก็อาจจะมีการระดมผู้คนที่ต้องการหารายได้พิเศษ งานที่มีอยู่โดยประจำและดูเหมือนจะมีผู้คนที่รับจ้างไม่พอก็คือ งานตัดข้าวดีด เพราะแม้ว่าการตัดข้าวดีดโดยเครื่องทำได้ไม่ละเอียด ไม่สามารถล้วงลงไปตัดที่โคลนได้จึงทำให้ข้าวดีดแตกขึ้นมาได้อีก(แม้จะถูกตัดรวงหรือส่วนยอดออกไปก็ตาม

การทำงานในนาจะคิดเวลาวันละ 8 ชั่วโมงโดยเริ่มลงมือทำงานตั้งแต่ 6 โมงเช้าจนถึงราว 11 โมงเช้า รวมเวลาทำงานช่วงเช้า 5 ชั่วโมง ส่วนช่วงบ่ายจะเริ่มลงทำงานราวบ่ายโมง และเลิกงานเวลา 4 โมงเย็นรวมเวลาอีก 3 ชั่วโมง ส่วนค่าจ้างจะมีความแตกต่างกันกล่าวคือ การตัดข้าวดีด การซ่อมข้าวจะคิดวันละ 350 บาท การถอนหญ้าคิดวันละ 300 บาท อย่างไรก็ดี ในช่วง 2-3 เดือนที่ผ่านทีมป้านาคขึ้นราคาตัดข้าวดีด ซ่อมข้าวเป็น 400 บาทส่วนการรับจ้างถอนหญ้าเพิ่มเป็น 350 บาท จากการสัมภาษณ์ป้านาคได้รู้ว่าแรงงานดังกล่าวนี้อยู่ในสภาพที่ขาดแคลนมาก มีงานทำทุกวันไม่มีวันหยุด ถ้าอยากหยุดต้องขอหยุดเอง เพราะเป็นแรงงานที่ต้องใช้ความอดทนสูง ต้องทนแดดร้อนและแดดปัจจุบันก็ร้อนมากขึ้นจนทำให้การทำงานต้องปรับมาเป็นเริ่มทำงานตั้งแต่หกโมงเช้า ส่วนช่วงบ่ายก็เลิกเร็วขึ้น กลุ่มป้านาคมีทีมงานที่สูงอายุ กล่าวคือ ตัวป้านาคเองอายุ 69 ปี ลูกทีมที่เหลืออายุราว 60 ปีทั้งสิ้น แต่มีนักเรียนมัธยมที่เป็นลูกหลานอยู่หนึ่งคนที่ออกรับจ้างหารายได้พิเศษบ้างเป็นครั้งคราว

4.กลุ่มช่างสร้างบ้าน จะเป็นกลุ่มอาชีพที่สำคัญอีกกลุ่มหนึ่ง จากการสัมภาษณ์เฉพาะในบางพื้นที่คือในหมู่ 2 และ หมู่ 3 มีช่างสร้างบ้านมืออาชีพอยู่หมู่ละ 1 กลุ่ม หมู่ 2 เคยมีช่วงที่มีชื่อเสียงและทำเป็นอาชีพมาเป็นเวลายาวนานแต่ปัจจุบันอายุมากและสุขภาพไม่ดีจึงเลิกไป แต่ละกลุ่มมีหัวหน้าช่างและลูกมือที่เป็นช่างประจำอีกราว 4-5 คน แต่อย่างไรก็ดี จำนวนลูกมือจะเข้าๆ ออกๆ ตามปริมาณงานที่มีและความสอดคล้องกับเวลาว่าง เพราะส่วนใหญ่ทำนาหรือทำงานในผืนดินของตัวเองไปด้วย การจ้างช่างมักใช้วิธีจ้างเป็นรายวัน หัวหน้าช่างวันละ 450 บาท ลูกน้อง 300 บาท ขึ้นอยู่กับฝีมือด้วย บางคนถ้าฝีมือดีหัวหน้าช่างก็จะต่อรองกับผู้จ้างขอเพิ่มให้สูงขึ้นเป็น 350 บาท

การจ้างแรงงานที่สำคัญอีกกลุ่มหนึ่งก็คือ แรงงานต่างด้าว ซึ่งพบว่า ในตำบลลานตากฟ้ามีแรงงานต่างด้าวที่เป็นชาวพม่าจำนวนราว 30 ครอบครัวมาตั้งที่พักชั่วคราวที่โรงงานประกอบจักรยานยี่ห้อหนึ่งซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่หมู่ 2 เป็นผู้สร้างให้ นอกจากนี้ ยังมีกลุ่มชาวไทยใหญ่และชาวเขาที่ยังไม่ได้สัญชาติไทยอพยพมารับจ้างทำงานในสวนกล้วยไม้ ซึ่งมีอยู่จำนวนหลายแห่งในพื้นที่ดังที่ได้พิจารณามาแล้ว สวนกล้วยไม้พื้นที่ราว 10 ไร่ก็จะจ้างคนต่างด้าวคู่หนึ่งให้อยู่กินและดูแลทำงาน โดยค่าจ้างที่จ่ายคือ คู่ละราว 12,000 บาทหรือคนละราว 6,000 บาทต่อเดือนคนเหล่านี้เข้ามาอยู่หลายปี บางสวนมากันเมื่อ 8-9 ปีแล้วก็มี มาอยู่กันทั้งครอบครัวหรือบางครอบครัวก็มาแต่งงานมีลูกที่นี่จนชาวบ้านบอกว่า เดี๋ยวนี้โรงเรียนมีแต่พม่าเรียน (เช่น โรงเรียนบ้านคลองสว่างอารมณ์มีอยู่จำนวน 9 คน โรงเรียนพุทธธรรมรังสีมีจำนวน 5-6 คน ซึ่งเด็กนักเรียนเหล่านี้ย้ายเข้าออกบ่อยๆ เพราะต้องเปลี่ยนโรงเรียนตามการจ้างงานของพ่อแม่ ปัจจุบันมีการเปิดบ่อกุ้งใหม่ก็ยิ่งต้องการแรงงานต่างด้าวมากยิ่งขึ้น

กลุ่มเคลื่อนไหว

นอกจากกลุ่มและองค์กรชุมชนในมิติด้านอาชีพและสวัสดิการดังกล่าวแล้ว ชุมชนในปัจจุบันยังมีการรวมกลุ่มในลักษณะขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อต่อสู้และผลักดันให้เกิดการแก้ไขปัญหาของรัฐในเชิงนโยบาย หากพิจารณาจากภาพของชุมชนภาคกลางดังกรณีบ้านลานตากฟ้าพบว่า ชาวบ้านบางส่วนเป็นสมาชิกเครือข่ายหนี้สินชาวนาแห่งประเทศไทย ซึ่งแต่เดิมคือกลุ่มเดียวกับสมัชชาเกษตรกรรายย่อย (สกย.) ที่นำโดย นคร ศรีวิพัฒน์ แต่ในราวปี 2545 ได้มีการแยกกลุ่มออกมาอย่างน้อย 3 ส่วนคือ กลุ่มสกย.เดิม เครือข่ายหนี้สินชาวนาฯ ที่นำโดย ชรินทร์ ดวงดารา และกลุ่มชาวนา จ.เพชรบุรี “สภาองค์กรเครือข่ายประชาชนแห่งประเทศไทย (สค.ปท.)” เครือข่ายหนี้สินชาวนาฯ มีสมาชิกครอบคลุมทุกจังหวัดในภาคกลาง ชาวบ้านคลองจึงเคยเข้าร่วมการเคลื่อนไหวกับเครือข่ายหนี้สินชาวนาฯ หลายครั้ง นายไพโรจน์ พูนาผล กล่าวว่า “ผมเป็นสมาชิกเครือข่ายฯ ตั้งแต่แรกในปี 2545 เดินขบวนกับพวกเครือข่ายฯ มาแล้วมากกว่า 20 ครั้ง ไปเจอทักษิณที่เพชรบุรีก็ไป... เมื่อครั้งที่เอารถอีแต๋นไปลานพระบรมรูปฯ ผมขับนำหน้าเลย...ขึ้นบนสะพานลอยฟ้าไปเลย”

ชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่ตำบลลานตากฟ้าหมู่ 2 พื้นที่ราว 400 ไร่ ยังมีการจัดตั้งเป็นสหกรณ์การเช่าที่ดินคลองโยง ตั้งแต่การจัดตั้งเมื่อปี 2524 สหกรณ์ดังกล่าวนี้ก็เหมือนกับสหกรณ์โดยทั่วไปที่อยู่ภายใต้การกำกับของรัฐและทำหน้าที่สำคัญเพียงการปล่อยเงินกู้ให้แก่สมาชิกเท่านั้น แต่หลังจากเกิดวิกฤติปัญหาที่ดินในชุมชนในปี 2544 ชาวบ้านได้ลุกขึ้นมาต่อสู้เพื่อให้รัฐแก้ปัญหาที่ดินทำกิน และได้ร่วมเป็นสมาชิกเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย นับตั้งแต่เดือนมิถุนายน 2551 เป็นต้นมา การต่อสู้เพื่อสิทธิในที่ดินทำกินทำให้สหกรณ์ฯ

บ้านคลองโยงมีลักษณะเป็นขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิอันพึงมีพึงได้ของตนเองมากกว่าจะเป็นองค์กรการจัดตั้งของรัฐ และร่วมเคลื่อนไหวเดินขบวน ประท้วงรัฐบาล ตลอดจนการปักหลักชุมนุมในช่วงวันที่ 4-12 มีนาคม 2552 ในนามเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย จนกระทั่งนำมาสู่การมอบโฉนดชุมชนในช่วงต้นปี 2554

นอกจากนี้ ในช่วงหลังน้ำท่วมได้เกิดเครือข่ายองค์กรประชาสังคมที่เข้ามาเชื่อมโยงการทำงานโดยศูนย์ติดตามภัยพิบัติจังหวัดนครปฐม และเครือข่ายรักษ์แม่น้ำท่าจีน ซึ่งเครือข่ายดังกล่าวทำงานขับเคลื่อนสมัชชาสุขภาพในระดับพื้นที่ภายใต้การสนับสนุนของสสส. แน่นอนว่าการเข้าร่วมเครือข่ายเหล่านี้อาจจะมีลักษณะการเข้าร่วมโดยผู้นำ แกนนำ แต่อย่างไรก็ดี ก็ยังสะท้อนให้เห็นว่า การก่อตัวของกลุ่ม องค์กรในระดับชุมชนมีอย่างหลากหลายมากขึ้น ที่มาจากเงื่อนไขปัจจัยทั้งปัญหาที่เผชิญ การเข้ามาหนุนเสริมโดยหน่วยงานของรัฐและเครือข่ายองค์กรประชาสังคม

4. ความสัมพันธ์ของชุมชนกับพื้นที่การเมืองนโยบายสาธารณะ และทรัพยากรภายนอกชุมชน

ในภาพรวมการปฏิรูปการเมือง องค์กรปกครองท้องถิ่นและภูมิศาสตร์ทางการเมืองแบบใหม่ การปฏิรูปการเมืองหลังปี 2540 ได้ทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งเคยมีลักษณะกึ่งราชการ กึ่งเลือกตั้งได้เปลี่ยนมาสู่การมีอำนาจการบริหารจัดการตนเองอย่างชัดเจนขึ้น ดังกรณี อบต.และเทศบาลในประเทศไทย และอบต.ตำบลลานตากฟ้าที่ เกิดขึ้นมาไม่น้อยกว่า 4-5 ทศวรรษ โดยมีลักษณะกึ่งราชการ-กึ่งเลือกตั้งและอยู่ภายใต้การกำกับโดยกระทรวงมหาดไทยมาโดยตลอด กระแสการปฏิรูปการเมืองส่งผลให้องค์กรบริหารท้องถิ่นมีอำนาจในการบริหารจัดการของตนเอง อบต.มีฐานะเป็นนิติบุคคล กล่าวคือ สามารถทำสัญญาได้โดยไม่ต้องมีหน่วยงานราชการอนุมัติ ทำให้อบต.เป็นอิสระจากระบบราชการอย่างแท้จริง (Arghiros, 2002:228-230)

การเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้างทางการเมืองหลายประการด้วยกันได้ทำให้เกิดภูมิศาสตร์ทางการเมืองใหม่ขึ้นในระดับท้องถิ่น กล่าวคือ กระบวนการกระจายอำนาจมีความชัดเจนยิ่งขึ้นหลังทศวรรษ 1990 ที่อำนาจการบริหารได้ถูกกระจายไปสู่ท้องถิ่นมากยิ่งขึ้นผ่านองค์กรการบริหารส่วนท้องถิ่นซึ่งมีที่มาจากการเลือกตั้งชาวบ้านในท้องถิ่นเอง รัฐธรรมนูญ 2540 และ 2550 ได้บัญญัติให้ผู้บริหารองค์กรเหล่านี้มาจากการเลือกตั้งทั้งหมด จึงกล่าวได้ว่ามีการยึดโยงกับอำนาจของประชาชน และเป็นอิสระมากขึ้น ประเด็นนี้หลังทศวรรษ 1990 องค์กรท้องถิ่นเข้ามามีบทบาททัดเทียมหรืออาจจะเหนือองค์กรราชการในบางปริมณฑลของชีวิตผู้คนในท้องถิ่น มีการกระจายงบประมาณมาสู่องค์กรปกครองท้องถิ่นชัดเจนขึ้น ดังรัฐธรรมนูญ 2540 และกฎหมายแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจ พ.ศ.2542 ได้กำหนดกรอบงบประมาณที่จะต้องกระจายสู่องค์กรท้องถิ่น ร้อยละ 35 ของงบประมาณแผ่นดินให้ได้ในปี 2549

องค์กรปกครองท้องถิ่นจึงเข้ามามีบทบาทในการจัดทำนโยบายสาธารณะระดับท้องถิ่นโดยมีงบประมาณหรือทรัพยากรค่อนข้างมาก โดยเฉพาะงบประมาณที่เกี่ยวกับสวัสดิการสังคมและการพัฒนาคุณภาพชีวิต และการบริการสาธารณะต่างๆ ซึ่งได้รับการถ่ายโอนมาจากส่วนกลางที่เคยบริหารผ่านระบบราชการ นอกจากนี้ องค์กรปกครองท้องถิ่นยังถูกกำหนดโดยรัฐธรรมนูญ 2550 มาตรา 287 ได้กำหนดกรอบการมีส่วนร่วมดังกล่าวไว้ว่า ต้องสร้างกลไกให้ประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำแผน การนำ

แผนไปปฏิบัติ และการร่วมติดตามประเมินผล และระเบียบกระทรวงมหาดไทย ว่าด้วยการจัดทำแผนพัฒนาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2548 บังคับให้กระบวนการจัดทำแผนงบประมาณประจำปี ต้องมีการจัดประชาคมหรือเวทีการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในท้องถิ่น ฯลฯ

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่สำคัญประการหนึ่งในสองทศวรรษที่ผ่านมา ได้แก่การที่อำนาจทางการเมืองกระจายลงสู่ท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น จะเห็นชัดว่าองค์กรการบริหารส่วนท้องถิ่นมีความสำคัญต่อชีวิตของชุมชนท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นค่อนข้างก่อผลได้จริงต่อการที่ชุมชนจะมีอิสระในการกำหนดทิศทางการพัฒนาของตนเอง การกระจายอำนาจจึงนำมาสู่พื้นที่ทางการเมืองในระดับท้องถิ่น และการจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนชนบทกับนักการเมืองหรือพื้นที่ทางการเมืองผ่านการเลือกตั้ง กระบวนการจัดทำแผนงบประมาณท้องถิ่น สิ่งต่างเหล่านี้จึงทำให้เกิดพื้นที่ความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนเข้ากับการเมืองมากยิ่งขึ้น

ดังการพิจารณาบทบาทของหน่วยงานราชการและนโยบายสาธารณะในส่วนที่ผ่านมา หากพิจารณาจากฐานชีวิตของคนชนบทคนชนซึ่งมีวิถีการผลิตแบบสมัยใหม่-มุ่งตลาด (modern and market oriented) และสภาพชีวิตที่พึ่งรายได้นอกภาคการเกษตรกรรมในฐานะแรงงานรับจ้างนอกระบบ ก็จะพบว่า นโยบายสาธารณะของรัฐบาล โดยเฉพาะโครงการ “ประชานิยม” ถูกประกาศใช้ขึ้นมาอย่างสอดรับกับปัญหาชีวิตและความต้องการของคนกลุ่มนี้โดยตรง(จะชอบหรือไม่ชอบก็ตาม หรืออาจจะมีคำถามในมิติเรื่องปัญหาการบริหารจัดการ ฯลฯ)) อาจกล่าวได้ว่า แกนแก่นของโครงการก็คือ แนวคิดว่าด้วยการสร้างหลักประกันทางสังคม-เศรษฐกิจให้แก่ชนชั้นใหม่นี้ นับตั้งแต่โครงการ 30 บาทรักษาโรค ซึ่งเป็นโครงการที่ตอบสนอง เข้าถึง และครอบคลุมคนในชั้นนี้ได้อย่างดี และเป็นโครงการหลักที่ “โดนใจ” คนเสื้อแดงอย่างยิ่ง ส่วนโครงการกองทุนหมู่บ้าน (กองทุนเงินล้าน) ก็ช่วยให้ผู้มีความจำเป็นทางการเงินเข้าถึงแหล่งเงินกู้ราคาต่ำได้ง่ายขึ้นมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเทียบกับแหล่งเงินกู้นอกระบบ ไม่ว่าวัตถุประสงค์ของการกู้นั้นจะเป็นไปเพื่อการบริโภค (smoothing consumption) หรือการลงทุนเพื่อเพิ่มรายได้ก็ตาม ในอีกด้านหนึ่ง

โครงการประกันราคาพืชผล โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจำนำข้าวในราคาสูง ในขณะที่ชาวบ้านกล่าวว่า ได้ประโยชน์จากโครงการจำนำข้าว ซึ่งในช่วงที่ราคาข้าวสูงชาวบ้านอาจจำนำได้สูงถึงเกวียนละ 12,000 บาท ในขณะที่การประกันราคาข้าวช่วงรัฐบาลอภิสิทธิ์กลับตกลงเหลือราว 7,000-8,000 บาทต่อเกวียน เช่นเดียวกับในสภาพปัจจุบัน ส่วนโครงการสุขภาพถ้วนหน้า “สามสิบบาทรักษาทุกโรค” ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อชาวบ้านผู้มีรายได้ต่ำทำให้เขารู้สึกมีความมั่นคงในชีวิตสูงขึ้นมาก ชาวบ้านรายหนึ่งกล่าวว่า “โครงการสามสิบบาททำให้พวกเรานอนตายในโรงพยาบาลได้ ไม่ใช่มานอนตายข้างถนน” และโครงการ OTOP นั้นก็เป็นการสร้างหลักประกัน หรือเพิ่มรายได้ให้แก่คนชั้นกลางรุ่นใหม่นี้ ส่วนโครงการย่อยอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นบ้านเอื้ออาทร เบี้ยคนชรา ประกันภัยเอื้ออาทร ฯลฯ นั้นต่างก็เป็นการหนุนเสริมความมั่นคง-มั่นใจให้แก่คนกลุ่มนี้ทั้งสิ้น

โครงการประชานิยมนอกจากสอดคล้องกับความต้องการแล้ว การมอบอำนาจการบริหารจัดการของบางโครงการเช่น กองทุนหมู่บ้านและโครงการ SML ให้แก่ชุมชนนั้น ยังสร้างความพึงพอใจแก่คนกลุ่มนี้อีกด้วย เพราะเป็นการมอบอำนาจแก่ชุมชนให้สามารถจัดการได้ตรงตามความต้องการของตนเองอย่างแท้จริงด้วย ซึ่งเป็นการส่งสัญญาณแก่ชาวบ้านว่า รัฐบาลเชื่อมั่นในศักยภาพการจัดการตัวเองของชาวบ้าน ไม่ใช่เป็นผู้รอรับความช่วยเหลือเป็นครั้งคราวจากรัฐดังเช่นวิธีการดำเนินโครงการต่างๆ ในอดีต

โดยสรุปแล้ว ไม่ว่าโครงการประชานิยมทั้งหลายจะมีข้อเสีย-ข้ออ่อนด้านการบริหารจัดการ ความเสี่ยงด้านการคลัง และอื่นใดหรือไม่ก็ตาม แต่หัวใจหลักของหลากหลายโครงการประชานิยมข้างต้นก็คือ การสร้างหลักประกันทางเศรษฐกิจ-สังคมให้แก่คนชั้นกลางรุ่นใหม่นั้นเอง ซึ่งสอดคล้องและตอบสนองความต้องการของคนกลุ่มนี้ได้อย่างตรงประเด็น

นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาลงไปถึงความสัมพันธ์ในชุมชนจะพบว่า นโยบายประชานิยมได้สร้างพื้นที่ความสัมพันธ์ภายในชุมชนระหว่างกลุ่มคนต่างๆ ขึ้นอย่างชัดเจน และกลุ่มคนเหล่านี้ได้เข้ามาเชื่อมกับนักการเมืองและพรรคการเมืองซึ่งเป็นผู้ที่อยู่ภายนอกชุมชนผ่านนโยบายดังกล่าวนี้อย่างชัดเจน และเครือข่ายความสัมพันธ์ใหม่ดังกล่าวนี้ได้กลายเป็นฐานทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับการผลิต ปากท้องและการทำมาหากินของผู้คนในชุมชน ดังตัวอย่างในชุมชนว่ากองทุนหมู่บ้านละล้านได้ตั้งขึ้นเมื่อปี 2547 โดยพัฒนามาจากกลุ่มออมทรัพย์ที่ส่งเสริมโดยกรมพัฒนาชุมชน คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านในช่วงต้นมาจากญาติพี่น้องของผู้ใหญ่บ้าน เพราะรัฐบาลมีระเบียบห้ามข้าราชการและผู้ใหญ่บ้านกำนันเป็นกรรมการ แต่หลังรัฐประหาร 19 กันยายน 2549 รัฐบาลคมช.กลับเปลี่ยนกฎเกณฑ์ให้ข้าราชการและผู้ใหญ่บ้านกำนันเข้ามาเป็นกรรมการกองทุนฯ ได้ ผู้ใหญ่บ้านจึงเข้ามาเป็นประธานกองทุน โดยมีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเป็นรองประธาน และผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านอีกคนหนึ่งเป็นเหรัญญิก นอกจากนี้ ผู้ใหญ่บ้านยังนำน้องสาวและลูกสะใภ้เข้ามาเป็นกรรมการอีกด้วย เป็นที่ทราบกันดีว่าผู้ใหญ่บ้านเป็นหัวคะแนนให้กับส.ส.พรรคไทยรักไทย(หรือเพื่อไทยในปัจจุบัน)มาโดยตลอด เมื่อเป็นดังนี้การปล่อยเงินกู้ซึ่งกำหนดรายละไม่เกิน 20,000 บาท จึงปล่อยได้ราว 50 ราย และได้ปล่อยกู้กันในแวดวงญาติพี่น้องและเครือข่ายของผู้ใหญ่บ้านที่เชื่อมความสัมพันธ์ที่ดีกับนักการเมืองภายนอกชุมชน นอกจากนี้ ยังพบว่า การคืนเงินกู้ได้มีการดำเนินการในทางบัญชีเท่านั้น กล่าวคือ ผู้กู้เป็นรายเดิมเกือบทั้งหมดไม่ได้มีผู้กู้รายใหม่เข้ามากู้เงินมากนัก

สถานการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นกับกรณีโครงการ SML ซึ่งกรรมการบริหารจัดการแทบจะเป็นชุดเดียวกัน จำนวนเงินที่ได้ผ่านโครงการ SML ปีละ 250,000 บาท คณะกรรมการได้นำมาซื้อปัจจัยด้านการผลิต (เช่น เครื่องพ่นยาฆ่าแมลง เครื่องตัดหญ้า รถแทรกเตอร์ขนาดเล็ก ฯลฯ) จึงวนเวียนยืมกันใช้ในหมู่ญาติพี่น้องและเครือข่ายของผู้ใหญ่บ้าน

อย่างไรก็ดี ก็ได้สะท้อนให้เห็นว่า ทรัพยากรที่เข้ามาสู่ชุมชนได้ช่วยเกื้อหนุนวิถีชีวิตและการผลิตของชาวบ้านในชุมชน แต่การกระจายอยู่ภายในเครือข่ายความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นมาใหม่ในชุมชน(ซึ่งอาจซ้อนทับความสัมพันธ์แบบเครือญาติด้วยเช่นกัน) และความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้(ซึ่งมีอย่างหลากหลายมิติและกลุ่มคน เช่น ความสัมพันธ์ภายใต้การสนับสนุนของ สสส. และพอช. ก็เป็นอีกกลุ่มหนึ่งในชุมชน)กลายเป็นฐานทรัพยากรสำคัญในวิถีชีวิตแบบใหม่ของคนชนบท หรืออาจกล่าวได้ว่า นี่คือ หลักประกันแห่งการยังชีพ

(subsistence security) ที่มีการถักทอเครือข่ายความสัมพันธ์แบบใหม่ของชุมชนชนบทปัจจุบันขึ้นมา และเป็นระบบนิรภัย (safety-valve) ที่ทำให้ชีวิตของคนชนบทพันธุ์ใหม่พออยู่ได้

5.บทสรุปและข้อสังเกต

การเปลี่ยนแปลงในชนบทกรณีศึกษาจะพบว่า ชาวบ้านในชนบทปัจจุบันมีความแตกต่างไปจากชาวนาช่วงทศวรรษ 1960-70 เป็นอย่างมาก ชุมชนได้ก้าวเข้าสู่ระบบทุนนิยมอย่างเข้มข้น ชาวบ้านได้ปรับตัวอย่างกว้างขวางในด้านเทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่ทำให้เข้าไปพึ่งต่อเศรษฐกิจระบบเงินตราอย่างลึกซึ้ง และเป็นระบบการผลิตแบบเกษตรเชิงพาณิชย์เข้าไปเกี่ยวข้องกับตลาดอย่างเข้มข้นและซับซ้อนหลายมิติทั้งด้านสินค้าและบริการทุกชนิด สินเชื่อ เทคโนโลยี ฯลฯ คนชนบทจึงกลายเป็นคนพันธุ์ใหม่ (“Polybian”) ที่มีการปรับตัวหลายมิติไม่ใช่แค่เพียงการมีชีวิตแบบกึ่งชาวนา-กึ่งกรรมกรเท่านั้น แต่มีวัฒนธรรมการบริโภค การรับรู้ข่าวสารการเมืองที่ไม่แตกต่างไปจากคนในเมืองมากนัก เหมือนดังที่ Keyes (2010) กล่าวว่าชุมชนในชนบทไทยปัจจุบันมีลักษณะเป็นชาวนาผู้มีโลกทัศน์ว้างไกล ชุมชนชนบทปัจจุบันจึงมีการก่อตัวขึ้นมาในจินตนาการแบบเมืองและความคาดหวังของการบริโภคแบบเมือง (การเอาชีวิตรอดด้วยการกินน้อยอยู่น้อย “อยู่อย่างพอเพียง” จึงมีลักษณะโหยหาอดีตมากเกินไป (nostalgia) เมื่อเป็นเช่นนี้ ต้องพิจารณากันใหม่ให้เห็นว่า ความมั่นคงในการยังชีพ (subsistence security) และ หลักประกันแห่งการยังชีพ” (subsistence insurance) ที่เพิ่มขึ้นมาใหม่นี้คืออะไร

กรณีศึกษาได้สะท้อนให้เห็นอีกว่า การดิ้นรน ความอยู่รอดหรือการยังชีพของคนชนบทจากการผลิตพืชเศรษฐกิจเพื่อสนองตอบต่อระบบตลาดอยู่ในสภาพที่มีรายได้ไม่เพียงพอ เนื่องจากที่ดินมีขนาดเล็กและจำนวนสมาชิกครัวเรือนที่เพิ่มขึ้น การขูดรีดตนเอง (Self-exploitation) โดยอาศัยแรงงานในครัวเรือนไม่ได้เป็นหนทางแห่งการอยู่รอด เนื่องจากต้นทุนการผลิตสูง และปัญหาราคาผลผลิต และค่าใช้จ่ายในครัวเรือนที่สูงมากขึ้นเนื่องจากวัฒนธรรมการบริโภคที่เปลี่ยนมาสู่วิถีชีวิตสมัยใหม่ โดยเฉพาะค่าใช้จ่ายในการศึกษาของสมาชิกในครอบครัว ชีวิตสมัยใหม่พึ่งอยู่กับรายได้ล้วนๆ ทุกหลังคาเรือนปลูกข้าวเป็นส่วนใหญ่แต่กลับไม่มีการเก็บข้าวไว้กินเลยแม้แต่ครัวเรือนเดียว (เพราะพันธุ์ข้าวที่ปลูกก็กินไม่ได้ด้วย) การพึ่งพิงสภาพการดำรงชีพจากระบบนิเวศก็ทำไม่ได้อีกต่อไปแล้ว ในขณะที่การขายแรงงานในฐานะแรงงานนอกระบบก็อยู่ในสภาพที่พอแค่เอาตัวรอดของสมาชิกครัวเรือนที่ออกไปขายแรงงานเท่านั้น แต่ไม่มีรายได้เหลือมากนักที่จะนำมาจุนเจือค่าใช้จ่ายในครัวเรือน

ดังนั้น การต่อสู้เพื่อสร้างความมั่นคงในการยังชีพ (subsistence security) ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นโดยปัจเจกบุคคลหรือครัวเรือนทำให้คนชนบทอยู่ในสภาพ “จมน้ำ” หรือ “สำลักน้ำ” ไม่ใช่อยู่ในสภาพ “คอปริ่มน้ำ”ด้วยซ้ำ กล่าวคือ เมื่อพิจารณาจากการเปรียบเทียบรายได้-รายจ่าย ปัญหาหนี้สิน และสภาพการออม ก็จะพบว่าชีวิตไปไม่รอดและเป็นสถานการณ์ที่ไม่พอยังชีพ และไม่ได้เป็นไปตามภาพที่ Rigg (2003) เสนอการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในชนบทที่นำมาสู่การมีแหล่งรายได้ใหม่ๆ และทางเลือกชีวิตที่หลากหลายสำหรับการอยู่รอดหรือการยังชีพของคนชนบท การดิ้นรนต่อสู้โดยปัจเจกบุคคลไม่ใช่หนทางที่สดใสแต่อย่างใด

การปรับตัวที่เกิดขึ้นมีหลายทิศทางด้านหนึ่งที่สำคัญคือ การออกไปเป็นแรงงานรับจ้างนอกภาคเกษตรกรรม ดังจะเป็นได้ว่าสอดคล้องกับภาพรวมของประเทศที่พบว่า รายได้ในภาคเกษตรกรรมมีสัดส่วนลดน้อยลง ในขณะที่รายได้นอกภาคเกษตรกรรมกลายเป็นแหล่งรายได้หลัก ดังในปัจจุบันสำนักงานสถิติแห่งชาติได้สำรวจสถานการณ์แรงงานนอกระบบปี 2553 พบว่า มีทั้งสิ้น 24.1 ล้านคน หรือ ร้อยละ 62.3 ของแรงงานทั้งหมดที่มีอยู่ 38.7 ล้านคน และพบว่าแรงงานนอกระบบทำงานอยู่ในภาคเกษตรกรรมถึง 14.5 ล้านคน หรือร้อยละ 60 ขณะที่อยู่ในภาคการค้าและการบริการ ร้อยละ 31.4 และภาคการผลิต ร้อยละ 8.6 แรงงานนอกระบบในประเทศไทย ต้องเผชิญกับการถูกละเมิดสิทธิขั้นพื้นฐานของแรงงานในหลายประการ อันได้แก่ งานที่ทำขาดความมั่นคง ไม่ได้รับค่าตอบแทนแรงงานที่เป็นธรรม งานที่ทำมีความเสี่ยงและมีอันตรายต่อสุขภาพ เข้าไม่ถึงกองทุนประกันสังคมและบริการอื่น ๆ ของรัฐ และไม่สามารถใช้สิทธิในการรวมตัวต่อรอง เนื่องจาก พ.ร.บ.คุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 ไม่ได้ให้การคุ้มครองครอบคลุมไปถึงแรงงานนอกระบบ ในขณะที่กฎกระทรวงคุ้มครองแรงงานในงานรับไปทำที่บ้าน พ.ศ. 2547 และกฎกระทรวงคุ้มครองแรงงานเกษตรกรรม พ.ศ. 2548 ไม่ได้ให้การคุ้มครองที่เพียงพอ และไม่สามารถบังคับใช้ได้จริง

นอกจากนี้ เรายังเห็นการปรับตัวภายในภาคเกษตรหลายลักษณะ เช่น การผันตัวเองมาเป็นผู้ประกอบการรายย่อย เช่น การปรับตัวเองมาปลูกพืชผักที่ใช้ที่ดินแบบเข้มข้น นาบัว การเลี้ยงกุ้ง อาชีพค้าขาย ฯลฯ หรือการเกิดกลุ่มข้าวอินทรีย์ ผักอินทรีย์ แต่อย่างไรก็ดี การปรับตัวมาเป็นผู้ประกอบการรายย่อยก็ไม่ได้เป็นอาชีพที่มีความมั่นคงด้านรายได้มากนัก

ดังนั้น เมื่อพิจารณา “วิกฤตการณ์แห่งการยังชีพ” (subsistence crisis) ของคนชนบทในยุคนี้ ก็จะพบว่า วิกฤติแบบเดิมที่ชาวนาในสังคมการเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมเคยประสพก็ยังคงดำรงอยู่ นั่นคือ วิกฤติที่มาจากความแห้งแล้ง ความขาดแคลนอาหาร แมลงและโรคภัยที่เกิดกับปศุสัตว์ ความเสียหายของผลผลิต ฯลฯ หากแต่ว่ายังเพิ่มวิกฤติใหม่ๆ ที่มีลักษณะสลับซับซ้อนและมีองค์ประกอบหลายอย่างมากขึ้น ดังเช่น การเปิดการค้าเสรีและการเปิดเสรีทางเศรษฐกิจที่นำมาสู่การทะลักเข้ามาของสินค้าการเกษตรราคาถูกจากประเทศเพื่อนบ้าน การผันผวนของราคาน้ำมันหรือราคาปัจจัยการผลิตที่เพิ่มสูงขึ้น การรื้อปรับโครงสร้าง การแปรรูปรัฐวิสาหกิจ การปิดกิจการโรงงาน ฯลฯ ที่มีผลต่อการเลิกจ้างและกระทบต่อรายได้นอกภาคเกษตรกรรมของคนชนบทที่ขายแรงงานนอกระบบและเป็นแหล่งรายได้สำคัญของคนในชนบทไปแล้ว ฯลฯ

คำถามต่อมาคือ แล้วอะไรกันที่จะทำให้ชีวิตของคนชนบทในสภาวะปัจจุบันพออยู่ได้และสามารถสร้าง “ความมั่นคงในการยังชีพ (subsistence security)”ขึ้นมาได้ เศรษฐธรรม (moral economy) แบบเดิมอธิบายว่า ในสังคมเกษตรกรรมดั้งเดิมมีจริยธรรมแห่งการยังชีพคือ การไม่เอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ระบบการแลกเปลี่ยน (reciprocal exchange) ระบบเครือญาติ ระบบอุปถัมภ์ ฯลฯ ซึ่งก่อให้เกิด/กำหนดสิทธิและกฎเกณฑ์บางอย่างของสมาชิกในหมู่บ้านเพื่อที่จะช่วยทำให้เกิด “หลักประกันแห่งการยังชีพ” (“subsistence insurance”) สำหรับชีวิตส่วนรวมในชุมชน การพิจารณาข้อมูลเชิงประจักษ์จากชุมชนกรณีศึกษาก็เห็นได้ชัดว่า สังคมชนบทได้เปลี่ยนไปแล้ว สังคมชนบทไทยไม่ใช่สังคมชาวนาแบบเดิม เครือข่ายความสัมพันธ์ในชุมชน และสถาบันหรือองค์กรทางสังคมแบบเดิมได้ล่มสลายและไม่

สามารถเป็นตาข่ายหรือระบบนิรภัย (safety valve) ให้แก่ผู้คนในชุมชนในยามที่ประสบวิกฤติในชีวิตได้อีกต่อไป

ชาวนาศึกษาแบบเดิมให้ความสำคัญของเครือข่ายความสัมพันธ์และสถาบันภายในชุมชนที่จะรองรับหรือเป็นหลักประกันแห่งการยังชีพ (subsistence insurance) แก่ชาวนาในชุมชนเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมที่จะคอยช่อยพยุงในยามชีวิตที่ประสพวิกฤติ เพราะเห็นว่า ความสัมพันธ์และสถาบันภายนอกชุมชนโดยเฉพาะ “รัฐ” (state) หรือ “สถาบันทางการเมือง” (political institution) ถึงแม้จะมีทรัพยากรมาก แต่ก็เป็นสิ่งที่อยู่ไกลตัวชาวนามากเกินไป แต่นั่นเป็นสังคมชาวนาในยุคอาณานิคม สิ่งที่ได้พิจารณาจากกรณีศึกษาได้ชี้ให้เห็นภาพวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจของผู้คนซึ่งเป็นวิถีชีวิตที่ผูกพันกับระบบเศรษฐกิจแบบตลาดได้ส่งผลให้เกิดการแตกตัวภายในชุมชนที่มีกลุ่ม องค์กรต่างๆ เกิดขึ้น มีแกนนำ ผู้นำที่เข้ามาสู่กิจกรรมทางการเมืองทั้งในชุมชนและการเมืองระดับชาติ และความสัมพันธ์กับการเมืองภายนอก แสวงหาความมั่นคงหรือหลักประกันแห่งการยังชีพ หรือความอยู่รอดของผู้คนในชนบทจึงเข้าไปสัมพันธ์กับพื้นที่ทางการเมือง การเลือกตั้ง นโยบายของพรรคการเมืองและนักการเมืองฯลฯ ที่ก่อรูปเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมแบบใหม่และทำให้ชีวิตผู้คนสามารถพออยู่รอดได้

ภาพที่พบก็คือ ท่ามกลางความผุกร่อนของระบบอุปถัมภ์และสถาบันเดิม (traditional institution) ในชุมชน คนชนบทได้สร้างความสัมพันธ์ในเชิงกลุ่มและองค์กรขึ้นมาใหม่ที่มีผูกเข้ากับความเปลี่ยนแปลงที่มาจากภายนอก ดังเช่น การเกิดกลุ่มองค์กรที่เชื่อมโยงกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมทั้งการเชื่อมกับองค์กรพัฒนาเอกชน สถาบันองค์กรชุมชน สสส. ฯลฯ ดังนั้น สิ่งที่พบก็คือ คนเสื้อเหลืองก็คือคนกลุ่มนี้ซึ่งผู้ที่อยู่ในเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมการเมือง กับกลุ่ม องค์กร อีกชุดหนึ่งที่เชื่อมไปเชื่อมต่อกับผู้คนในชุมชนและกลายเป็นกลุ่มอำนาจในชุมชนอีกชุดหนึ่ง และคนกลุ่มนี้ก็ผูกพันกับพรรคการเมือง นักการเมืองเช่นเดียวกัน มีทรัพยากรที่เข้ามาเชื่อมร้อยอีกชุดหนึ่งและมีชุดอธิบายปัญหาสังคมการเมือง จุดยืน อุดมการณ์อีกแบบหนึ่ง

กลุ่มองค์กรที่เกิดขึ้นในระดับชุมชนจึงมีอยู่อย่างหลากหลาย การรวมกลุ่มและองค์กรภายในชุมชนที่มาจากการสนับสนุนและการเชื่อมต่อกับสังคมภายนอกเกิดขึ้นเพื่อให้ได้มาซึ่งทรัพยากร งบประมาณ และนโยบายสาธารณะ ทั้งนี้เพราะนโยบายสาธารณะ โครงการพัฒนาของรัฐ มาตรการสนับสนุนต่างๆ กลายเป็นทรัพยากรสำคัญเกี่ยวกับการผลิต ช่วยลดต้นทุนในการผลิต ช่วยทำให้ราคาพืชผลอยู่ในระดับที่พออยู่ได้และนโยบายด้านสวัสดิการสังคมรูปแบบต่างๆ ฯลฯ ที่จะทำให้ชีวิตของผู้คนในชุมชนอยู่ได้ นโยบายประชานิยมจึงกลายเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตความเป็นอยู่หรือการทำมาหากินของผู้คนเหล่านี้อย่างมีนัยสำคัญต่อสภาพดำรงชีพ ผู้ขายแรงงานซึ่งอยู่นอกระบบประกันสังคมจึงมีชีวิตที่พออยู่ได้จากโครงการ 30 บาทรักษาทุกโรค ฯลฯ ดังนั้น เมื่อนโยบายประชานิยมของรัฐบาลทักษิณถูกออกแบบให้ตอบสนองความต้องการของ “วิถีชีวิตสมัยใหม่” ในแง่ความมั่นคงของชีวิตในทางการเมืองและการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้ง จึงทำให้นโยบายประชานิยมเป็นการทำให้ฐานเสียงและฐานนโยบายกลายเป็นหนึ่งเดียวกันมากขึ้น และสร้างความนิยมมากให้กับพรรคการเมือง

พื้นที่การเมืองที่เกิดขึ้นไม่ใช่เพียงแค่การหาเสียงผ่านนโยบายของพรรคการเมือง นักการเมือง ทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น แต่ได้นำมาสู่การจัดความสัมพันธ์ทางสังคมในระดับชุมชนขึ้นมาใหม่ที่เชื่อมโยงกับสถาบันทางการเมืองที่ครั้งหนึ่งถูกมองว่าเป็นสิ่งที่อยู่ไกลตัวชาวบ้านมาก แต่สำหรับในสังคมไทยตั้งแต่การปฏิรูปการเมืองหลังปี 2540 เป็นต้นมา ได้ทำให้การเมืองเข้ามาใกล้ตัวชาวบ้านอย่างเห็นได้ชัดเจนเพราะทรัพยากรของสังคมได้ถูกถ่ายโอนลงมาสู่ชีวิตในชุมชนมากยิ่งขึ้นรวมทั้งกลไกการกระจายทรัพยากรก็เปลี่ยนจากระบบราชการมาสู่กลไกของการสร้างและจรรโลงประชาธิปไตย การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น

ในประเด็นการเมืองชุมชนได้พิจารณาให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจสังคม การแตกตัวในชุมชนในปัจจุบันที่ไม่ได้ยึดเหนี่ยวกันด้วยระบบอุปถัมภ์หรือความผูกพันที่ยึดโยงกันแบบเก่า แต่เป็นความสัมพันธ์ที่ยึดโยงกันผ่านพื้นที่และทรัพยากรแบบใหม่ที่ไม่ใช่ลักษณะต่างตอบแทนระหว่างการคุ้มครองจากผู้อุปถัมภ์เพื่อให้ชีวิตปลอดภัยและการตอบแทนด้วยความจงรักภักดี และความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนเช่นนี้ผูกเชื่อมเข้ากับการเมืองแบบเลือกตั้งทั้งในระดับชาติหรือเลือกตั้งส.ส.และระดับท้องถิ่น ผลที่ตามมาก็คือเราเห็นได้ชัดว่า พฤติกรรมของผู้คนในการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งไม่สามารถอธิบายได้ด้วยความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์-ลูกน้อง ที่ผู้คนผูกพันกันด้วยความจงรักภักดี บุญคุณ และการรับผลประโยชน์เฉพาะหน้าจากซื้อขายเสียง แต่อีกด้านหนึ่ง การอธิบายพฤติกรรมทางการเมืองแบบเลือกตั้งบนฐานของการตัดสินใจของปัจเจกบุคคล ด้วยการคำนวณผลได้ผลเสียก็ไม่เพียงพอที่จะอธิบายการตัดสินใจที่ผูกพันอยู่กับเครือข่ายความสัมพันธ์ภายในชุมชนที่มีลักษณะแตกต่างไปจากความสัมพันธ์แบบเดิม กล่าวคือ ความสัมพันธ์ที่ผูกพันกันบนผลประโยชน์ของเครือข่ายที่เกิดจากพื้นที่ทางการเมืองท้องถิ่นที่ขยายขึ้น

กล่าวโดยสรุป ชีวิตชุมชนชาวนาเปลี่ยนแปลงไปโดยก้าวเข้าสู่ความเป็นทุนนิยม วิถีการผลิตและภาพชีวิต พื้นที่การบริโภค ได้มาสู่ความเป็นผู้คนที่ไม่ได้มีความแตกต่างไปจากคนในเมืองมากนัก การทำนาแต่เพียงอย่างเดียวไม่ใช่ทางรอด ชาวนาปรับตัวหารายได้นอกภาคเกษตร เป็นแรงงานรับจ้างมีฝีมือในภาคเกษตร(ดังตัวอย่างกลุ่มรับจ้างทำนา) ปรับตัวมาสู่การเป็นผู้ประกอบการผลิตข้าวอินทรีย์ ทำสวนผัก นาบัว ฯลฯ หลุดออกสภาพชาวนาผันตัวเองเข้าสู่การเป็นผู้ประกอบการรายย่อย ฯลฯ การดิ้นรนเพื่อแสวงหาทางออกสำหรับชีวิตสมัยใหม่จึงไม่สามารถหรือไม่ใช่การอาศัยความสัมพันธ์เดิมในชุมชนในลักษณะความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์แต่เป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ใหม่ที่มีสภาพเชื่อมเข้ากับพื้นที่ทางการเมืองหรือพื้นที่นโยบายสาธารณะทั้งในระดับชาติและท้องถิ่น

การแสวงหาทางออกด้านการสร้างรายได้ อาชีพ ชุมชนชาวนาได้ปรับตัวอย่างหลากหลายมิติแต่ก็ไม่ได้อยู่ในสภาพที่พ้นลักษณะ “คอปริ่มน้ำ” เมื่อเทียบระหว่างรายจ่ายและรายได้ คำถามคือ หากเราจะทำให้ชีวิตของผู้คนที่กำลังดิ้นรนแสวงหาทางออกในช่วงการเปลี่ยนแปลงของชนบทขนานใหญ่ที่เกิดขึ้นจึงเกี่ยวข้องกับการสร้างและจรรโลงประชาธิปไตย ความเป็นประชาธิปไตย สิทธิในการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง สิทธิในการเดินขบวนชุมนุมประท้วงและอำนาจในการต่อรองเชิงนโยบาย การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น ฯลฯ เหล่านี้ล้วนสัมพันธ์กับความอยู่รอดและการดิ้นรนแสวงหาทางออกของชีวิตชาวนาที่เปลี่ยนไปอย่างแยกกันไม่ได้อีกต่อไป

บรรณานุกรมภาษาไทย

ไชยันต์ ไชยพร. 2553. “สาเหตุการปฏิวัติในเชิงจิตวิทยา”.กรุงเทพธุรกิจ, วันที่ 28 มิถุนายน.

ประภาส ปิ่นตบแต่ง. 2542. การเมืองบนท้องถนนฯ. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก.

ประภาส ปิ่นตบแต่ง. 2553. กรอบารวิเคราะห์การเมืองแบบทฤษฎีขบวนการทางสังคม.กรุงเทพมหานคร : คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประภาส ปิ่นตบแต่ง. 2554. “การลุกขึ้นสู้ของคน ‘ยอดหญ้า’ :บทวิเคราะห์ในเชิงมิติการเมือง.”Red Why: สังคมไทย ปัญหา และการมาของคนเสื้อแดง. กรุงเทพฯ: openbooks,

ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคณะ. 2543. วิถีชีวิต วิธีสู้ ขบวนการประชาชนร่วมสมัย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ตัวหนอน.

ยศ สันตสมบัติ. 2546. พลวัตและความยืดหยุ่นของสังคมชาวนา : เศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ การปรับกระบวนทัศน์ว่าด้วยชุมชนในโลกที่สาม. เชียงใหม่ : บริษัทวิทอินดีไซดน์ จำกัด.

เอนก เหล่าธรรมทัศน์. 2538. สองนคราประชาธิปไตย : แนวทางการปฏิรูปการเมือง เศรษฐกิจ เพื่อประชาธิปไตย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน.

เอนก เหล่าธรรมทัศน์. 2543. การเมืองของพลเมืองสู่ศตวรรษใหม่. กรุงเทพฯ: คบไฟ.

เอนก เหล่าธรรมทัศน์. 2549. ทักษิณา-ประชานิยม. กรุงเทพฯ : มติชน,

บรรณานุกรรมภาษาอังกฤษ

Anek Laothamatas. 1992. Business Associations and the New Political Economy of Thailand: from Bureaucratic Polity to Liberal Corporatism.Singapore : Institute of Southeast Asian Studies.

Arnold, Clay Thomas. 2001. “Rethinking Moral Economy.” American Political Science Review, Vol. 95, No. 1 (March): 85-95.

Anderson, Leslie and Seligson, Mitchell A..1994. “Reformism and Radicalism among Peasants: An Empirical Test of Paige's Agrarian.” American Journal of Political Science, Vol. 38, No. 4 (Nov.): 944-972.

Bates, Robert H. 1978.“People in Villages: Micro-level Studies in Political Economy.” World Politics, Vol. 31, No. 1 (Oct.): 129-149.

Bernstein, Henry. 2009. “V.I. Lenin and A.V. Chayanov: looking back, looking forward.” Journal of Peasant Studies, 36, 1: 55-81.

Booth, William James. 1994. “On the Idea of the Moral Economy.” The American Political Science Review, Vol. 88, No. 3 (Sep.): 653-667.

Booth, William James.1993. “A Note on the Idea of the Moral Economy.” The American Political Science Review, Vol. 87, No. 4 (Dec.): 949-954.

Borras Jr., Saturnino M. 2009. Agrarian change and peasant studies: changes, continuities and challenges – an introduction. The Journal of Peasant Studies Vol. 36, No. 1 (January): 5–31.

Brockett, Charles D..1992. “Measuring Political Violence and Land Inequality in Central America.” The American Political Science Review, Vol. 86, No. 1 (Mar.): 169-176.

Bryceson, Deborah, Kay, Cristóbal and Mooij, Jos. 2000.Disappearing peasantries? : rural labour in Africa, Asia and Latin America. London : ITDG Pub. ,

Bryceson, Deborah Fahy and amal,Vali J. 1997. Farewell to farms : de-agrarianisation and employment in Africa. Aldershot : Ashgate.

Chairat Charoensin-o-larn.2010. “Redrawing the Thai Political Space: The Red Shirted Movement.Rural-Urban Networks and Transitions in Asia: Re-spatializing Cultural and Political Imaginaries.” Jointly organised by the Asian Urbanisms Cluster of the Asia Research Institute and the Cities Cluster of the Faculty of Arts and Social Sciences, National University of Singapore 25 – 26 February 2010.

Edelman, Marc. 2005. “Bringing the Moral Economy Back into the Study of 21st-Century Transnational Peasant Movements.” American Anthropologist (New Series), Vol. 107, No. 3 (Sep.) :331-345.

Edelman, Marc. 1998. “Transnational Peasant Politics in Central America.” Latin American Research Review, Vol. 33, No. 3 :49-86

Edelman, Marc. 2009. “Synergies and tensions between rural social movements and Professional researchers.” Journal of Peasant Studies, 36, 1: 245-265.

Hanchard, Michael. 2004. “Weapons of the Weak and Quotidian Politics.” A paper presented to the “Africa and the African Diaspora Workshop” University of Madison, Wisconsin, April 28, 2004.

Hale, Charles R..1997. “Cultural Politics of Identity in Latin.” America Annual Review of Anthropology, Vol. 26 :567-590.

Hawes, Gary. 1990. “Theories of Peasant Revolution: A Critique and Contribution from the Philippines.” World Politics, Vol. 42, No. 2 (Jan.,): 261-298.

Huber, Evelyne and Michelle.2002. “Revolution or Contribution? Rational Choice Approaches in the Study of Latin American Politics.” Latin American Politics and Society, Vol. 44, No. 3 (Autumn): 1-28.

Kearney, Michael. 1980. “Agribusiness and the Demise or the Rise of the Peasantry.” Latin American Perspectives, Vol. 7, No. 4, Peasants: Capital Penetration and Class Structure in Rural Latin America/Part III (Autumn): 115-124.

Kearney, Michael. 1996. “Ethnicity and Class in Latin America.”Latin American Perspectives, Vol.23, No. 2, (Spring): 5-16.

Kearney, Michael. 1996. Reconceptualizing the peasantry : anthropology in global perspective. Boulder, Colo. : Westview Press.

Kerkvliet, Tria Benedict J. 2009.“Everyday politics in peasant societies (and ours).” Journal of Peasant Studies, 36,1: 227-243.

Keyes, Charles. 2010. “From Peasant to Cosmopolitan Villagers: Refiguring the ‘Rural’ in Northeastern Thailand.” paper prepared for a conference on “Revisiting Agrarian Transformations in Southeast Asia” Chiang Mai, Thailand, May 2010.

Kusno, Abidin. 2010. “The end of peasantry and politics of peri-urbanization in Indonesian Metropolis.” Asean Research Institute, Working Paper Series No.39

Larson, Brooke. 1988. “Exploitation and moral economy in the southern Andes : a critical reconsideration.” Consortium of Columbia University and New York University (Columbia-NYU Latin American, Caribbean, and Iberian occasional papers ; no. 8).

Lichbach, Mark I. 1989. "An Evaluation of "Does Economic Inequality Breed Political Conflict Studies.” World Politics, Vol. 41, No. 4 (Jul.): 431-470.

Lichbach, Mark I..1990. “Will Rational People Rebel against Inequality? Samson's Choice.” American Journal of Political Science, Vol. 34, No. 4 (Nov.): 1049-1076.

Mason, David T. 2004. Caught in the Crossfire: Revolution, Repression, and the Rational Peasant.Lanham, Md. : Rowman & Littlefield Publishers.

Migdal, Joel S. 1988. “Vision and Practice: The Leader, the State, and the Transformation of Society.” International Political Science Review Vol.9, No. 1: 23-41.

Migdal, Joel S. 1974. Peasants, politics, and revolution : Pressures toward political and social change in the Third World. Princeton : Princeton University Press.

Moore, Barrington. 1977. Social origins of dictatorship and democracy : lord and peasant in the making of the modern world. Middlesex : Penguin Books.

Moore, Will H. 1995. “Rational Rebels: Overcoming the Free-Rider Problem.” Political Research Quarterly, Vol. 48, No. 2 (Jun.): 417-454.

Paige, Jeffrey M..1994. “Peasant Collective Action.” World Politics, Vol. 46, No. 3 (Apr.): 383-418.

Paige, Jeffrey M..1975. Agrarian revolution : social movements and export agriculture in the underdeveloped world. New York : The Free Press.

Peletz, Michael G..1983. “Moral and Political Economies in Rural Southeast Asia.A Review.” Comparative Studies in Society and History, Vol. 25, No. 4 (Oct.): 731-739.

Petras, James. 2005. “The Centrality of Peasant Movements in Latin America: Achievements and Limitations.” Synthesis/Regeneration, 38 (Fall) (http://www.greens.org/s-r/38/38-10.html)

Petras, James and Veltmeyer, Henry.2002. “The peasantry and the state in Latin America: A troubled past, an uncertain future.” Journal of Peasant Studies, 29, 3: 41-82.

Rigg, Jonathan. 2010. “An early critical foray into participation in Thailand.” In Hirsch, Philip and Tapp, Nicholas (eds.) Tracks and Traces: Thailand and the Work of Andrew Turton. Amsterdam, Netherlands: Amsterdam University Press.

Rigg, Jonathan., Veeravongs, S., Veeravongs, L. & Rohitarachoon, P. 2010. “Migrant labour in the factory zone: contested spaces in the extended Bangkok Region.” In Wong, Tai-Chee & Rigg, Jonathan (eds.). Asian cities, migrant labor and contested spaces. London: Routledge.

Rigg, Jonathan., Veeravongs, S., Rohitarachoon, P. & Veeravongs, L. 2009. “From farm to factory: village change in a rice-growing region.” In Agergaard, J., Fold, N. & Gough, K. (eds.). Rural-urban dynamics:livelihoods, mobility and markets in African and Asian frontiers. London: Routledge.134-150.

Rigg, Jonathan. (ed). 2008. Southeast Asian development.London : Routledge (Volume I-III)

Rigg, Jonathan., Veeravongs, S., Veeravongs, L. & Rohitarachoon, P. 2008. “Reconfiguring rural spaces and remaking rural lives in Central Thailand.” Journal of Southeast Asian Studies, 39, 3 : 355-381.

Rigg, Jonathan. 2003. Southeast Asia: the human landscape of modernization anddevelopment, 2nd ed. London: Routledge.

Rigg, Jonathan. & Nattapoolwat, S. 2001. “Embracing the global in Thailand: Activism and pragmatism in an era of deagrarianization.” World Development 29,6: 945-960.

Shanin, Teodor. 2009. “Chayanov's treble death and tenuous resurrection: an essay about understanding, about roots of plausibility and about rural Russia.” Journal of Peasant Studies, 36,1: 83-101.

Skocpol, Theda. 1982. “What Makes Peasants Revolutionary?.” Comparative Politics, Vol. 14, No. 3 (Apr.): 351-375

Skocpol, Theda. 1979. “State and Revolution: Old Regimes and Revolutionary Crises in France, Russia, and China.” Theory and Society, Vol. 7, No. 1/2, Special Double Issue on State and Revolution (Jan.- Mar.): 7-95.

Sewell, William H. Jr. 1985. “Ideologies and Social Revolutions: Reflections on the French.” The Journal of Modern History, Vol. 57, No. 1 (Mar.): 57-85.

Somchai Phatharathananunth. 2001. Civil Society in Northeast Thailand: The Struggle of the Small Scale Farmers' Assembly of Isan. Civil Society in Northeast Thailand : The Struggle of the Small Scale Farmers' Assembly of Isan .” Ph.D. thesis, University of Leeds.

Tuong Vu. 2006. “Contentious Mass Politics in Southeast Asia: Knowledge Accumulation and Cycles of Growthand Exhaustion”. Theory and Society, Vol. 35, No. 4 (Aug.): 393-419.

Ulin, Robert C..1986. “Peasant Politics and Secret Societies: The Discourse of Secrecy.” Anthropological Quarterly, Vol. 59, No. 1 (Jan.): 28-39.

Ute Schüren.2003. “Reconceptualizing the Post-peasantry:Household Strategies in Mexican.” European Review of Latin American and Caribbean Studies, 75 (October): 47-63.

Vaughan, Mary Kay. 1999. “Cultural Approaches to Peasant Politics in the Mexican Revolution.”The Hispanic American Historical Review, Vol. 79, No. 2, Special Issue: Mexico's New Cultural History (May): 269-305

Walker, Andrew. 2008. “The Rural Constitution and the Everyday Politics of Elections in Northern Thailand.” Journal of Contemporary Asia, Vol. 38, No. 1 (February): 84 – 105.

การส่งเสริมการดำรงชีพอย่างยั่งยืนในชนบทด้วยการพัฒนาบนฐานชุมชน

อาแว มะแส[1]

บทคัดย่อ

การดำรงชีพ (Livelihoods) เป็นองค์ประกอบสำคัญของวิถีชีวิตของประชากรในชุมชนชนบทไทยโดยมักจะเน้นการเกษตร การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งอาจแตกต่างตามบริบทของแต่ละชุมชน แนวทางการพัฒนาที่ใช้ควรส่งเสริมการปรับปรุงการดำรงชีพให้เหมาะกับบริบทของแต่ละชุมชน จากการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพใน 3 ชุมชนชนบทที่ตั้งอยู่ในภูมิภาคต่างกัน และประสบผลสำเร็จในการพัฒนา พบว่า แนวทางการพัฒนาบนฐานของชุมชนที่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันของสมาชิกชุมชน ช่วยส่งเสริมการดำรงชีพอย่างยั่งยืน ที่สามารถแก้ไขปัญหาที่แต่ละชุมชนประสบและสอดคล้องกับบริบทของแต่ละชุมชนอย่างมาก อีกทั้งยังยกระดับมาตรฐานการดำเนินชีวิตให้มีความมั่นคงยิ่งขึ้นด้วยการสร้างระบบสวัสดิการชุมชน ทั้งนี้เพราะสมาชิกชุมชนสามารถปรับปรุงการดำรงชีพโดยยังคงอิงทรัพยากรในท้องถิ่น แต่มีการพัฒนาการผลิตสินค้าและบริการที่เกี่ยวข้องอย่างมีพลวัตร ทำให้สมาชิกชุมชนมีการปฏิสัมพันธ์กับตลาดและเชื่อมโยงกับเครือข่ายภายนอกอย่างสร้างสรรค์ ควบคู่กับการเห็นคุณค่าของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อีกทั้งปรับตัวได้ดีกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์

คำสำคัญ : การพัฒนาฐานชุมชน การดำรงชีพ ความยั่งยืน ชนบทไทย

[1] ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประจำคณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
อีเมล์: awae.m@nida.ac.th

Enhancing Sustainable Rural Livelihoods through Community-based Development

Awae Masae[2]

Abstract

Livelihoods form an important component of people's way of life in rural communities in Thailand. It is often focused on agriculture, utilization of natural resources and local wisdom which may differ according to community contexts. Therefore, development approaches used should enhance the improvement of livelihoods as appropriated to the contexts of each community. Research findings based on qualitative data collection and analysis in 3 rural communities, located in different regions of the country and successfully developed, reveal that the community-based development approach, which stresses active participation of community, members, is highly suitable for enhancing livelihoods improvement that solves community problems sustainability, corresponds to local context, and leads to sustainability Additionally, it helps uplifting and securing the standard of living of community members through the creation of community welfare system. This is mainly because community members are still able to make their living based on local resources. However, their production of local goods and services is developed dynamically, and local communities can interact creatively with external markets and networks. At the same time, it also encourages community members to realize the values of conserving local natural resources and well adapts with changing situations effected by globalization.

Keywords: community-based development, livelihoods, sustainability, rural Thailand.

[2]Ph.D, Assistant Professor Graduate School of Social and Environmental Development National Institute of Development Administration email: awae.m@nida.ac.th

1. บทนำ

วิถีชีวิตของประชากรในชนบทไทยมักจะประกอบขึ้นมาจากหลายมิติ ทั้งมิติความเชื่อ ความสัมพันธ์ทางสังคม และการดำรงชีพ ที่เชื่อมโยงกันอย่างซับซ้อน จนยากที่แยกออกจากกันโดยไม่ส่งผลกระทบซึ่งกันและกัน ด้วยลักษณะของการตั้งถิ่นฐานที่อยู่ด้วยกันเป็นชุมชน นิยมสร้างบ้านเรือนใกล้กันเป็นกลุ่มบ้านและมีเพื่อนบ้านเป็นญาติพี่น้องเป็นส่วนใหญ่ โดยมีพื้นที่ทำกินอยู่โดยรอบชุมชน จึงเกิดสังคมที่มีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติสูง ในขณะเดียวกันยังมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับทรัพยากรธรรมชาติโดยรอบ ทั้งที่เป็นกรรมสิทธ์ส่วนบุคคลและที่เป็นทรัพย์สินร่วมของชุมชน (สุรเชษฐ์ เวชชพิทักษ์, 2533; อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2544; จิตรายุส์ พฤกษ์ภัทรกุล, 2546;) นอกจากนี้ ในการศึกษาประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของแต่ละชุมชน มักจะพบว่า ชุมชนชนบทส่วนใหญ่ เริ่มก่อร่างสร้างชุมชนจากการบุกเบิกพื้นที่ของบรรพบุรุษกลุ่มเล็กๆ ที่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติอย่างใกล้ชิด และมีพื้นฐานความเชื่อที่เหมือนกัน การเลือกพื้นที่สำหรับตั้งชุมชนมักจะดูความเหมาะสมของสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการทำมาหากินที่พึ่งพิงธรรมชาติเป็นสำคัญ (ดูตัวอย่าง ประพาสน์ โยงราช และคณะ, 2552; ประคอง สุคนธจิตต์, 2552) องค์ประกอบเหล่านี้จึงมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตและการปรับตัวของคนในชุมชน เมื่อเวลาผ่านไปและสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไป

การดำรงชีพ (Livelihoods) ของประชากรในชุมชนชนบทไทยมักจะเน้นการทำการเกษตรและการใช้ประโยชน์ในรูปแบบต่างๆ จากทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนและพื้นที่โดยรอบ ยุทธวิธีที่ใช้มักจะเกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาเดิมที่มีอยู่แล้ว โดยมักจะนำวิธีการที่เรียนรู้และเคยปฏิบัติกัน ซึ่งอาจนำมาจากถิ่นฐานเดิมที่เคยอยู่ แล้วมาทดลองทำในพื้นที่ใหม่ ในขณะเดียวกันก็อาจปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่เปลี่ยนไป และสภาพสังคมแบบเครือญาติที่ผูกพันและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แล้วพัฒนาต่อยอดอย่างค่อยเป็นค่อยไป ตามความสามารถที่จะคิดค้นและทำได้ ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและความสัมพันธ์กลมเกลียวกัน บนฐานของประเพณีและความเชื่อที่สืบทอดกันมา (Neef, Onchan and Schwarzmeier, 2003) ดังนั้นจึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญมากที่จะสร้างเสริมความอยู่ดีมีสุขแก่คนในชุมชนชนบท (บัวพันธ์ พรหมพักพิง, 2555) โดยนัยนี้ องค์ประกอบดังกล่าวแต่ละตัว รวมทั้งความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างกัน จึงเป็นสิ่งที่นักคิดและพัฒนาในระดับต่างๆจะต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ ในการนำมาเป็นแนวคิด แนวคิด วางนโยบาย รวมทั้งดำเนินงานพัฒนาที่มุ่งหวังให้ชาวชนบทสามารถดำรงชีพอย่างต่อเนื่องและดีพออย่างยาวนาน อันจะช่วยสร้างเสริมความอยู่ดีมีสุขถ้วนหน้ากัน ลดความไม่เท่าเทียมระหว่างกลุ่มคน บนความแตกต่างทั้งทางธรรมชาติและวัฒนธรรม

ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เป็นไปอย่างรวดเร็ว ที่รุกเข้ามาจากภายนอกอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจแบบตลาด ที่เน้นการแข่งขันกันในการผลิตสินค้าเพื่อป้อนตลาดเป็นหลัก เพื่อมุ่งสร้างรายได้ที่เป็นตัวเงิน เสริมด้วยกระแสโลกาภิวัตน์ที่มุ่งเชื่อมโยงสังคมต่างๆให้เป็นหนึ่งเดียว ผ่านการสื่อสารด้วยสื่อสมัยใหม่ให้คนได้เข้าถึงข้อมูลด้านต่างๆ โดยเฉพาะด้านสังคมและการดำเนินชีวิตอย่างเสมอภาคทุกพื้นที่ และทุกกลุ่มคน วิถีชีวิตของชาวชนบทไทย โดยเฉพาะการดำรงชีพที่ผูกพันอยู่กับความเชื่อ ความสัมพันธ์ทางสังคม และทรัพยากรในท้องถิ่น ย่อมได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงได้ยาก ใน

ขณะเดียวกัน ในยามที่เศรษฐกิจโดยรวมประสบภาวะวิกฤติ เช่น วิกฤติต้มยำกุ้งในปี พ.ศ. 2540 กลับพบว่าชุมชนชนบทสามารถเป็นที่รองรับแรงงานที่ตกงานจากภาคอุตสาหกรรมและบริการให้กลับไปอยู่อาศัยโดยไม่ลำบากเกินไป (Limskul, 2001) จึงมีคนบางกลุ่มพยายามหาทางที่จะให้วิถีชุมชนชนบทได้รับการฟื้นฟู ด้วยการพัฒนาที่ใช้ชุมชนเป็นฐาน ให้ความสำคัญกับทรัพยากรด้านต่างๆที่มีอยู่ในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง รวมทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเน้นการพัฒนาที่สามารถใช้ทรัพยากรเหล่านี้อย่างชาญฉลาด ต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยเชื่อว่าจะสร้างการเปลี่ยนแปลงที่สอดคล้องกับบริบทของท้องถิ่น ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบทางลบจนเสียสมดุล (อนุช, 2545; Kongprasertamorn, 2007)

ความเคลื่อนไหวของการพัฒนาสังคม ที่มุ่งเน้นส่งเสริมให้มีการดำรงชีพที่ดีของชาวชนบท โดยใช้ชุมชนเป็นฐานและให้ความสำคัญกับทรัพยากรในท้องถิ่นและภูมิปัญญาดั้งเดิม เป็นสิ่งที่นักวิชาการด้านการพัฒนาสังคมและการพัฒนาชนบทจำนวนหนึ่งให้ความสนใจในการค้นหาความเป็นจริงที่เกิดขึ้น ในพื้นที่ต่างๆของประเทศไทย โดยให้ความสนใจชุมชนที่สามารถพัฒนาในแนวทางที่สามารถปรับปรุงการดำรงชีพของสมาชิก ด้วยการใช้ทรัพยากรด้านต่างๆ ควบคู่กับการอนุรักษ์ อีกทั้งคนในชุมชนสามารถปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์ได้ดีพอสมควร ด้วยเห็นความสำคัญของการเคลื่อนไหวในลักษณะนี้ ผู้เขียนจึงสนใจศึกษาการส่งเสริมการดำรงชีพในชุมชนชนบทให้ยั่งยืน ผ่านการพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันของคนในชุมชน โดยมีคำถามว่าการเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปอย่างรวดเร็วส่งผลให้เกิดปัญหาและความเปราะบางอย่างไรในชุมชนชนบทภายใต้บริบทที่เป็นอยู่ คนในชุมชนมีการปรับตัวอย่างไรเพื่อการดำรงชีพและขับเคลื่อนการพัฒนาบนฐานของชุมชน และแนวทางการพัฒนาบนฐานของชุมชนช่วยให้คนชนบทสามารถดำรงชีพได้ในยุคโลกาภิวัตน์ได้อย่างไร รวมถึงมีโอกาสที่จะเกิดความยั่งยืนหรือไม่เพียงใด

2. วัตถุประสงค์ของการศึกษา

การศึกษาในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

2.1 เพื่อศึกษาบริบทของชุมชนชนบท พร้อมกับศึกษาปัญหาและความเปราะบางที่คนในชุมชนประสบภายใต้ภาวะของการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

2.2 เพื่อศึกษาการปรับตัวของคนในชุมชนชนบทในการดำรงชีพ และการขับเคลื่อนการพัฒนาบนฐานของชุมชน

2.3 เพื่อศึกษาผลของการพัฒนาบนฐานของชุมชนในการปรับปรุงการดำรงชีพของชาวชนบทภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ รวมทั้งวิเคราะห์โอกาสที่จะเกิดความยั่งยืนในการดำรงชีพ

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

3.1 แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Concept) มีที่มาจากการโต้เถียงถึงผลกระทบทางลบของการพัฒนาตามแนวทางกระแสหลัก ที่มุ่งเน้นขยายการเติบโตทางเศรษฐกิจด้วยการพัฒนาอุตสาหกรรมที่มุ่งแสวงหากำไรสูงสุด ซึ่งบ่อยครั้งมักจะมองข้ามผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและการทำลายทรัพยากร อย่างไม่ระมัดระวังให้รอบคอบ เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจ สาระสำคัญของทฤษฎีนี้ คือ การพัฒนาทางเศรษฐกิจจะต้องดำเนินไปควบคู่กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และการป้องกันปัญหาสิ่งแวดล้อม อันอาจเป็นผลกระทบที่เกิดจากการพัฒนาที่ขาดความระมัดระวัง ทั้งนี้ เพื่อให้มีทรัพยากรและสภาพแวดล้อมที่ดีเผื่อไว้ให้คนรุ่นหลังด้วย (สมพร แสงชัย, 2545) แม้ในระยะแรกๆ จะกล่าวถึงการพัฒนาเศรษฐกิจกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเป็นหลัก แต่ต่อมาได้ขยายขอบเขตให้ครอบคลุมไปยังมิติทางสังคมและการเมืองด้วย โดยมองว่าการพัฒนาที่ดีนอกจากจะต้องมีความเป็นได้ทางเศรษฐศาสตร์ ยังต้องสามารถรับได้โดยสังคม และเป็นไปได้ภายใต้ระบอบการเมืองที่เป็นอยู่ (Redclift, 1991) ซึ่งการพัฒนาตามแนวคิดนี้ จะต้องทำไม่เฉพาะในระดับโครงสร้างใหญ่ ด้วยการพัฒนาสถาบันและนโยบายต่างๆ ที่ให้ความสำคัญกับการการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแล้ว ยังต้องให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมและวิถีการดำรงชีพของคนในท้องถิ่นด้วยจึงจะได้ผล (Sayer and Campbell, 2004)

3.2 แนวคิดการพัฒนาบนฐานของชุมชน

มีคำสองคำที่ใช้ในแวดวงวิชาการเพื่ออธิบายการพัฒนาบนฐานของชุมชน คือ Community-based Development และ Community-driven Development ซึ่งมีความหมายคล้ายคลึงกันมากแต่มีจุดเน้นบางประการที่แตกต่างเล็กน้อย กล่าวคือทั้งสองแนวคิดหมายถึงรูปแบบหนึ่งของการพัฒนาที่ดำเนินการในระดับชุมชน ซึ่งเกิดขึ้นภายในชุมชนใดชุมชนหนึ่ง และให้ความสำคัญอย่างมากกับการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชน ด้วยการออกแบบและดำเนินโครงการพัฒนา เพื่อสนองความต้องการของคนในชุมชนและเอื้อต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชน (Mansuri and Rao, 2004) อย่างไรก็ตาม เป้าหมายพื้นฐานของ Community-based Development มักจะเน้นที่การพึ่งตนเอง (Self-reliance) ของคนในชุมชน ซึ่งจะบรรลุได้ด้วยการจัดให้มีโครงสร้างของโครงการพัฒนา จัดหาบุคลากรในชุมชนที่สามารถขับเคลื่อนการพัฒนาโดยใช้วิธีการดำเนินการที่เหมาะสม โดยทั่วไปแล้ว การพัฒนาตามแนวทางนี้มักจะดำเนินการในลักษณะของโครงการเล็กๆ ใช้ต้นทุนต่ำ และเทคโนโลยีง่ายๆ แต่ไม่ได้อธิบายว่าจะต้องไปเกี่ยวข้องกับระบบการบริหารการพัฒนาของรัฐอย่างไร นั่นคือ ชุมชนอาจคิด วางแผนและดำเนินการในแต่ละชุมชนโดยเอกเทศ ปราศจากการแทรกแซงของรัฐก็ได้ (Leach, Mearns and Scoones, 1997) ในขณะที่แนวคิด Community-driven Development แม้จะให้ความสำคัญกับการแก้ปัญหาสังคมในระดับชุมชน โดยเฉพาะปัญหาความยากจน ด้วยการเปิดโอกาสและส่งเสริมให้คนในชุมชนเข้ามีส่วนร่วมในการออกแบบและดำเนินโครงการการพัฒนาของแต่ละชุมชนเช่นเดียวกัน แต่ให้ความสำคัญกับการเข้าไปเกี่ยวข้องของรัฐในการบริหารจัดการโครงการการพัฒนาด้วย โดยมีเงื่อนไขว่าระบบการบริหารการพัฒนาของรัฐจะต้องมีการกระจายอำนาจการพัฒนาระดับหนึ่งแก่ชุมชน

เพื่อให้ชุมชนสามารถรับผิดชอบในการจัดการการพัฒนาของตน ในฐานะที่เป็นภาคีการพัฒนา (Development Partners) ร่วมกับรัฐและภาคเอกชนที่สามารถรักษาสิทธิ์ของชุมชน (Community Rights) ในการพัฒนา สถานะของชุมชนจึงไม่ใช่เพียงแค่เป็นผู้รอรับประโยชน์ของการพัฒนาจากการกำหนดแผนและดำเนินการโดยหน่วยงานภายนอก ผ่านการใช้จ่ายจากงบประมาณที่รัฐจัดสรรให้เท่านั้น นอกจากนี้ ยังเน้นถึงความสำคัญของธรรมาภิบาลในการบริหารจัดการการพัฒนาท้องถิ่น เพื่อให้เกิดความรับผิดชอบในกระบวนการสร้างศักยภาพการพัฒนาท้องถิ่นในระยะยาว และมุ่งให้เกิดผลกระทบทางบวกสูงสุด จากการใช้งบประมาณของรัฐต่อเศรษฐกิจในระดับชุมชน (Fritzen, 2007)

3.3 กรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืนในชนบท

กรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืนในชนบท (Rural Sustainable Livelihood Framework) เป็นกรอบแนวคิดที่อธิบายถึงองค์ประกอบและบริบทที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพของชาวชนบทภายใต้บริบทของท้องถิ่นที่คนเหล่านี้อาศัยอยู่และทำมาหากินว่ามีอะไรบ้าง และการที่ทำให้การดำรงชีพดำเนินไปได้อย่างยั่งยืนเพียงใดขึ้นอยู่กับนโยบายของรัฐและสถาบันที่เกี่ยวข้องว่ามีบทบาทที่สอดคล้องกับลักษณะขององค์ประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และเอื้อต่อการนำองค์ประกอบเหล่านี้มาใช้ประโยชน์ในการสนองความต้องการและความรารถนาอย่างมีพลวัตรเพียงใด องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องสามารถจำแนกออกเป็นทรัพย์สินด้านต่างๆ ที่ครัวเรือนในชนบทมีและเข้าถึง ทั้งหมด 5 ประเภท ได้แก่ ทรัพย์สินทางกายภาพ (Physical Asset) ทรัพย์สินทางการเงิน (Financial Asset) ทรัพย์สินทางธรรมชาติ (Natural Asset) ทรัพย์สินด้านมนุษย์ (Human Asset) และทรัพย์สินทางสังคม (Social Asset) ซึ่งทรัพย์สินเหล่านี้บางส่วนอยู่ในความครอบครองของครัวเรือน ในขณะที่บางส่วนอาจเป็นทรัพย์สินร่วม (Common Property) ที่ครัวเรือนสามารถเข้าถึงและมีสิทธิ์นำมาใช้ประโยชน์รวมทั้งเข้าไปจัดการ (Scoones, 1998 และ Fouacre, 2001) นอกจากทรัพย์สินต่างๆ ดังกล่าวนี้แล้ว การที่จะเข้าใจถึงความยั่งยืนในการดำรงชีพ ยังต้องพิจารณาถึงความยากจน และความเปราะบาง (Poverty and Vulnerability) ของครัวเรือนในชนบท ซึ่งเป็นบริบทหรือสภาพของท้องถิ่นที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา โดยอาจดูได้จากวิกฤตการณ์ต่างๆ ตลอดจนปัจจัยที่ทำให้เกิดวิกฤตการณ์เหล่านี้ อันนำไปสู่ความอ่อนแอและลดทอนความเข้มแข็งของบุคคลและครัวเรือนในการทำมาหากิน อีกทั้งยังสะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างสภาพความเป็นอยู่ของคนในชนบทกับสิ่งแวดล้อม (Chambers and Conway, 1992; Ellis, 2000) ส่วนนโยบายและสถาบันที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนามีบทบาทเชิงอำนาจในการกำหนดแนวทางการพัฒนา ที่มีส่วนกระตุ้นกระบวนการขับเคลื่อนและปรับตัวในการดำรงชีพ ว่าสอดคล้องกับปัญหา ความต้องการของครัวเรือนชนบท และบริบทของแต่ละท้องถิ่นอย่างไร และเพียงใด (Lewins, 2004) ความสำเร็จของความพยายามที่จะดำรงชีพอย่างยั่งยืน ผ่านยุทธวิธีต่างๆในการดำรงชีพ (Livelihood Strategies) ที่แสดงออกในรูปของกิจกรรมที่ทำและประโยชน์ที่ได้รับ อันหมายถึงผลของการเลือกยุทธวิธีในการดำรงชีพ ต่อการปรับปรุงมาตรฐานการดำเนินชีวิตของบุคคลและครอบครัวในแต่ละชุมชน รวมทั้งต่อความสามารถในการลดความเปราะบางที่คนเหล่านี้ประสบ ทั้งจากภัยธรรมชาติ และวิกฤตการณ์ที่มาจากภายนอกชุมชน โดยเน้นความสามารถในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนการส่งเสริมและการรักษาทุนทางสังคม (Scoones, 1998)

สาระหลักของแนวคิดสำคัญที่เกี่ยวข้องทั้ง 3 แนวคิดดังกล่าว สามารถนำไปเชื่อมโยงอย่างบูรณาการในการวิเคราะห์ทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์ทางการพัฒนาสังคมในชนบทไทย ซึ่งมีนักคิดและนักวิชาการด้านพัฒนาชนบทจำนวนไม่น้อยสนับสนุนว่า ต้องใช้ชุมชนเป็นฐาน นำทรัพยากรหรือทุนด้านต่างๆ มาใช้อย่างชาญฉลาด (Wise-use of Resources) ที่ให้ความสำคัญทั้งกับประสิทธิภาพของการใช้และการรักษา ให้สามารถใช้ได้อย่างยาวนาน รวมทั้งเปิดโอกาสและกระตุ้นให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมอย่างแข็งขัน (Active Participation) ในการขับเคลื่อนการพัฒนาที่มีการออกแบบอย่างสอดคล้องกับบริบทของชุมชน ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อแก้ปัญหาและสนองความต้องการจริงของคนในชุมชน ทั้งนี้โครงการพัฒนาส่วนใหญ่ควรเน้นไปที่การส่งเสริมกิจกรรมเพื่อการดำรงชีพต่อยอดจากภูมิปัญญาที่มีอยู่แล้วในท้องถิ่น แต่มีการยกระดับทั้งด้านการผลิตและการตลาดอย่างมีพลวัตร รัฐและหน่วยงานภายนอกควรมีบทบาทสนับสนุนในฐานะภาคีการพัฒนา โดยเชื่อว่าการพัฒนาตามแนวทางนี้จะนำไปสู่ความยั่งยืนของการดำรงชีพ และสามารถปรับปรุงมาตรฐานการการดำเนินชีวิตของชาวชนบทอย่างค่อยเป็นค่อยไป (Ghai,1994; Friend, 2007; Neef, Onchan and Schwarzmeier, 2003)

4. วิธีการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้ดำเนินการตามแนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research Approach) โดยใช้วิธีการวิจัยเอกสารเอกสาร (Documentary Research Method) ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาได้จากการค้นคว้าเอกสารรูปแบบต่างๆ ทั้งรายงานวิจัย และข้อมูลของชุมชน ทั้งในรูปของสิ่งตีพิมพ์และเอกสารอิเลคโทรนิคที่ค้นหาได้จากอินเตอร์เน็ต โดยได้มีการคัดเลือกชุมชนที่มีความโดดเด่นมาเป็นกรณีศึกษา มาจำนวน 3 ชุมชน ซึ่งพิจารณาจากชุมชนที่ประสบผลสำเร็จในการพัฒนาเพื่อยกระดับมาตรฐานการดำเนินชีวิต ด้วยการปรับปรุงการดำรงชีพที่พึ่งพิงทรัพยากรต่างๆ ในชุมชน ตลอดจนภูมิปัญญาที่มีอยู่ในท้องถิ่น

สำหรับชุมชนที่เลือกศึกษามีทั้งหมด 3 ชุมชน กระจายอยู่ตามภูมิภาคต่างๆ ได้แก่ 1) ชุมชนบ้านจำรุง จังหวัดระยอง 2) ชุมชนบ้านดอกบัว จังหวัดพะเยา และ 3) ชุมชนเกาะยาวน้อย จังหวัดพังงา ชุมชนเหล่านี้เป็นชุมชนที่พัฒนาโดยใช้ชุมชนเป็นฐานและประสบผลสำเร็จ จนเป็นที่ยอมรับว่าเป็นชุมชนเข้มแข็งโดดเด่นในแต่ละภูมิภาค อีกทั้งมีข้อมูลมากพียงพอสำหรับการวิเคราะห์

การค้นคว้าข้อมูลเริ่มต้นด้วยการใช้คำหลัก (Keywords) ในการสืบค้นข้อมูลจากฐานข้อมูลอิเลคโทรนิคที่มีอยู่ในอินเตอร์เน็ต ซึ่งคำหลักที่ใช้มีหลายคำ ที่เด่นๆ คือ การดำรงชีพ การประกอบอาชีพ ความยั่งยืน การพัฒนาชุมชน การจัดการทรัพยากร และภูมิปัญญาท้องถิ่น การใช้คำหลักในการสืบค้นแต่ละครั้งมีทั้งที่ใช้คำเดียว และใช้ 2-3 คำประกอบกัน ในขณะเดียวกันก็พิจารณาดูชุมชนว่ามีชุมชนใดในแต่ละภูมิภาคที่มีข้อมูลจำนวนมากจากหลายแหล่ง เพื่อนำมาใช้พิจารณาเลือกชุมชนที่จะใช้ศึกษาอย่างเฉพาะเจาะจง (Purposive Selection)

เมื่อได้ข้อมูลแล้ว จึงทำการบันทึกไว้ แล้วนำวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ด้วยการอ่านทำความเข้าใจกับเรื่องต่างๆ ทั้งที่เป็นบริบทของชุมชน ทรัพย์สินหรือทรัพยากรต่างๆ ที่ชุมชนมี นโยบายและสถาบันต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับกานพัฒนา การขับเคลื่อนการพัฒนาและกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งผลของการ

พัฒนาในแต่ละชุมชน หลังจากนั้นจึงจำแนกข้อมูลออกเป็นประเด็นต่างๆ แล้วนำมาสังเคราะห์หาความเชื่อมโยงระหว่างประเด็นต่างๆ ในแต่ละชุมชน ตีความ และวิเคราะห์หาเหตุผลเชิงตรรกะ (Logical Reasoning) โดยเน้นการหาความสอดคล้องกันเชิงแนวคิดทฤษฎีและกับบริบทของพื้นที่ศึกษา และเปรียบเทียบระหว่างชุมชน แล้วนำมาสร้างข้อสรุปเชิงอุปนัย (Analytic Induction)

5. ผลการศึกษา

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาในครั้งนี้ สามารถนำเสนอแยกออกเป็น 3 หัวข้อ ได้แก่ 1) บริบทของชุมชนที่ศึกษา ปัญหา และความเปราะบาง 2) ลักษณะการพัฒนาเพื่อปรับปรุงการดำรงชีพบนฐานของชุมชน 3) ผลของการพัฒนาบนฐานของชุมชนในการปรับปรุงการดำรงชีพภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ 4) แนวโน้มความยั่งยืนของการดำรงชีพตามยุทธวิธีที่ทำ

5.1 บริบทของชุมชน ปัญหา และความเปราะบาง

5.1.1 ชุมชนบ้านจำรุง ตั้งอยู่ในตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง เป็นชุมชนเก่าแก่อายุกว่า 150 ปี บรรพบุรุษของคนในชุมชนนี้อพยพมาจากทางแถบชายทะเลบริเวณใกล้เคียง เพื่อหาที่อยู่อาศัยที่อุดมสมบูรณ์กว่าที่เดิม ลักษณะของพื้นที่ตั้งของชุมชน เดิมเป็นป่าดิบชื้น ต่อมามีการหักร้างถางพงเพื่อสร้างที่อยู่อาศัยและเป็นพื้นที่ทำกิน ปัจจุบันในชุมชนบ้านจำรุงมีจำนวนครัวเรือนอาศัยอยู่ 161 ครัวเรือน ประชากรส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนา (เครือข่ายองค์กรชุมชนบ้านจำรุง, มปป.)

ด้วยสภาพพื้นที่ซึ่งมีลักษณะเป็นที่ราบลุ่ม มีน้ำท่วมขังตลอดทั้งปี และมีที่ดอนบางส่วน จึงเหมาะแก่การเกษตรกรรมที่หลากหลาย ทั้งการทำนา การทำสวนปลูกไม้ผล และการปลูกยางพารา อย่างไรก็ตาม ในอดีต หลักจากมีการส่งเสริมการทำการเกษตรสมัยใหม่ และก่อนที่จะมีการขับเคลื่อนการพัฒนาบนฐานของชุมชน เกษตรกรในชุมชนนี้มีการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชอย่างกว้างขวาง ส่งผลให้ชาวบ้านประสบปัญหาอันนำไปสู่ความอ่อนแอ การมีปัญหาสุขภาพจากมลพิษของสารเคมีที่ตกค้างสะสมอยู่ในสิ่งแวดล้อม และมีหนี้สินมากมายจากค่าใช้จ่ายในการทำการเกษตรที่สูงมาก ในขณะที่ผลตอบแทนจากการเกษตรที่เพิ่มขึ้นไม่สมดุลกับค่าใช้จ่าย (เครือข่ายองค์กรชุมชนบ้านจำรุง, มปป.)

5.1.2 ชุมชนบ้านดอกบัว ตั้งอยู่หมู่ที่ 4 ตำบลบ้านตุ่น อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ในอดีตพื้นที่ที่ตั้งของชุมชนนี้ปกคลุมไปด้วยป่าไม้ ต่อมามีกลุ่มคนจากชุมชนใกล้เคียงอพยพมาตั้งบ้านเรือน โดยเริ่มจาก 2 ครัวเรือน แล้วขยายเพิ่มเรื่อยๆ จนกลายเป็นหมู่บ้าน ในปัจจุบัน ชุมชนบ้านดอกบัวมีจำนวนครัวเรือนทั้งหมดกว่า 200 ครัวเรือน คนในชุมชนส่วนใหญ่เป็นลูกหลานของผู้ที่อพยพรุ่นบุกเบิก มีความสัมพันธ์แบบเครือญาติพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันสูง และรู้จักกันหมดทุกครัวเรือน คนในชุมชนนับถือศาสนาพุทธและมีความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ตามวิถีของคนล้านนา สังเกตได้จากการตั้งศาลพระภูมิไว้เป็นที่ปกปักรักษาครอบครัวของแต่ละบ้าน ทางด้านโอกาสทางการศึกษา ชาวบ้านส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน (บ้านดอกบัว, มปป.; การุณย์ มะโนใจ, 2552)

สภาพที่ตั้งของหมู่บ้านดอกบัวเป็นพื้นที่ลาดเอียงเชิงเขา มีลำน้ำไหลผ่าน และมีอ่างเก็บน้ำอยู่ในบริเวณใกล้เคียง สภาพเช่นนี้จึงเหมาะแก่การทำการเกษตร และงานหัตถกรรมจากไม้ไผ่ ซึ่งเดิมทำเพียงเพื่อยังชีพและใช้ภายในครัวเรือน อาจมีการแลกเปลี่ยนในกลุ่มเพื่อนบ้านอยู่บ้าง อย่างไรก็ตาม เมื่อเริ่มปรับเปลี่ยนมาผลิตสินค้าเกษตรเพื่อขายมากขึ้น กลับประสบปัญหาหลักที่กระทบต่อความเป็นอยู่ของชาวชุมชนคือ การขาดทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตร และปัญหาสุขภาพจากการใช้สารเคมีในการทำการเกษตร แม้จะมีอ่างเก็บน้ำแม่ตุ่น ซึ่งเป็นอ่างเก็บน้ำที่เกษตรกรทั้งตำบลบ้านตุ่นใช้ประโยชน์ แต่เนื่องจากอ่างเก็บน้ำมีขนาดเล็ก จึงไม่เพียงพอต่อความต้องการน้ำสำหรับใช้ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่พยามยามทำอย่างต่อเนื่อง ทำให้เกษตรกรบ้านบัวไม่สามารถเพาะปลูกพืชได้ตลอดทั้งปี รายได้จากการเกษตรจึงไม่แน่นอน จนบางครัวเรือนพยายามนำทรัพยากรธรรมชาติที่สามารถเก็บเกี่ยวได้ โดยเฉพาะไม้ไผ่ไปขายยังชุมชนอื่นที่มีการแปรรูป (บ้านดอกบัว, มปป.)

5.1.3 ชุมชนเกาะยาวน้อย ชุมชนเกาะยาวน้อยครอบคลุมพื้นที่ทั้งตำบล ของตำบลเกาะยาวน้อย อำเภอเกาะยาว จังหวัดพังงา เป็นชุมชนเก่าแก่ มีอายุกว่า 200 ปี ที่ตั้งของชุมชนมีลักษณะเป็นเกาะขนาดประมาณ 46 ตร.กม. ประกอบด้วย 7 หมู่บ้าน ปัจจุบันมีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้นประมาณ 1,800 ครัวเรือน ประชากรส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 98 นับถือศาสนาอิสลาม ลักษณะภูมิประเทศของชุมชนเป็นภูเขาทอดยาวตลอดแนวเหนือใต้ บริเวณรอบเกาะมีที่ราบชายฝั่ง และมีหาดทรายสวยงาม เหมาะแก่การท่องเที่ยว

ด้วยลักษณะภูมิประเทศของตำบลเกาะยาวน้อยที่เป็นเกาะอยู่กลางทะเล และพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาทอดยาวตามแนวเหนือใต้ ทางตะวันออกของเกาะจึงมีที่ราบริมชายฝั่งทะเล อีกทั้งยังมีที่ราบตามหุบเขา ซึ่งประชาชนสามารถใช้ทำการเกษตร เช่น ทำสวนยางพารา สวนมะพร้าว สวนมะม่วงหิมพาน ส่วนพื้นที่ชายฝั่งรอบเกาะเหมาะแก่การประกอบอาชีพประมงขนาดเล็กและการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ที่ทำรายได้ให้แก่ประชาชนในพื้นที่จำนวนมาก (สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน, มปป.)

อย่างไรก็ตาม ในช่วงประมาณ 30 ปีที่ผ่านมา การทำประมงชายฝั่งในชุมชนนี้ได้ประสบปัญหาความขัดแย้งกับการทำประมงเชิงพาณิชย์จากภายนอกชุมชน ที่ขยายตัวมารุกพื้นที่ทำการประมงที่คนในชุมชนใช้ร่วมกันกับชุมชนใกล้เคียงมอย่างยาวนาน ในขณะเดียวกัน ชาวประมงขนาดเล็กในชุมชนบางส่วนก็ได้หันไปใช้เครื่องมือประมงที่มีลักษณะทำลายล้าง เพื่อมุ่งเพิ่มปริมาณการจับสัตว์น้ำ โดยไม่ได้คาดคิดถึงผลกระทบที่จะตามมา จนทำให้เกิดปัญหาการทำมาหากินได้ผลผลตอบแทนไม่ดี ต่อมา ได้มีแกนนำชุมชนสังเกตเห็นและตระหนักถึงปัญหานี้ จึงพยายามรวมตัวชาวประมงที่ประสบปัญหาทำการเคลื่อนไหว เพื่อเรียกร้องให้มีการจัดการทรัพยากรประมงอย่างเหมาะสม โดยมีโอกาสการทำงานเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายกับชุมชนประมงชายฝั่งอื่นๆ จากการประสานขององค์กรพัฒนาเอกชน อันส่งผลให้มีการปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีพไปในทางที่ดีขึ้น ด้วยการการรวมกลุ่มทำกิจกรรมต่างๆ อย่างสร้างสรรค์ (สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน, มปป.)

จากสภาพที่ตั้ง และปัญหาที่คนในชุมชนประสบในทั้ง 3 ชุมชน ดังที่ได้อธิบายข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่า แม้สภาพทางกายภาพและชีวภาพของพื้นที่จะมีความแตกต่างบ้างระหว่างชุมชน วิถีการดำเนินชีวิตตามระบบประเพณีดั้งเดิมมีความสอดคล้องกันกับสภาพทางกายภาพและชีวภาพของแต่ละชุมชนเป็นสำคัญ ปัญหาที่ประสบจึงดูค่อนข้างปกติ แต่ความรุนแรงของปัญหาที่นำไปสู่ความอ่อนแอหรือความ

เปราะบางกลับเกิดขึ้นภายหลังจากที่ชุมชนได้ถูกผนวกเข้ากับระบบเศรษฐกิจแบบตลาดและระบบสังคมสมัยใหม่ ของโครงสร้างสังคมใหญ่ที่พัฒนาตามแนวทางระแสหลัก ซึ่งมุ่งสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจในภาพรวมของประเทศ และกระจายไปยังพื้นที่ต่างๆไปอย่างรวดเร็ว วิถีการผลิตและการบริโภคจึงเปลี่ยนแปลงไปในนามของความทันสมัยโดยเฉพาะการผลิตทางการเกษตรที่ต้องพึ่งพิงปัจจัยการผลิตสมัยใหม่จากภายนอกและมุ่งผลิตเพื่อจำหน่ายสู่ตลาดภายนอกชุมชนเป็นสำคัญ ซึ่งจะต้องผลิตให้ได้จำนวนมาก เพื่อสร้างรายได้ที่เป็นตัวเงินให้มาขึ้นตามความต้องการในการบริโภคที่เพิ่มขึ้นตามไปด้วย การปรับเปลี่ยนนี้ดูเหมือนจะเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยที่ชาวบ้านไม่ทันเรียนรู้ถึงข้อจำกัดของเทคโนโลยีสมัยใหม่ จึงประสบปัญหาหลายอย่างที่นำไปสู่ความอ่อนแอ ทั้งด้านการเงิน ความสามารถในการพึ่งตนเอง และด้านสุขภาพ ด้วยค่าใช้จ่ายสูงที่สูงและไม่สมดุลกับรายได้ที่เพิ่มขึ้นจนทำให้มีหนี้สินจำนวนมาก ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติจากการใช้และการทำลายมากเกินไปอันเป็นผลสืบเนื่องจากการขยายการผลิตอย่างรวดเร็ว ปัญหาการเจ็บป่วยที่เป็นบ่อยและรุนแรงขึ้นจากการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีในปริมาณมาก เมื่อประสบปัญหาเหล่านี้ คนในชุมชนบางส่วนมักจะอพยพไปทำงานนอกชุมชน ความอ่อนแอทางสังคมก็จะเกิดตามมา

5.2 ลักษณะการพัฒนาเพื่อปรับปรุงการดำรงชีพบนฐานของชุมชน

ข้อมูลที่ได้มาจากชุมชนที่เลือกศึกษาทั้ง 3 ชุมชน ดังกล่าวข้างต้น มีความคล้ายคลึงกัน ในประเด็นของลักษณะของการพัฒนาและสภาพการณ์ที่เป็นตัวกระตุ้นให้ชุมชนต้องมาทบทวนวิถีการดารงชีพที่เป็นอยู่ซึ่งเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับปัญหาที่คนส่วนใหญ่ในชุมชนประสบ กระบวนการขับเคลื่อนการพัฒนา และกิจกรรมต่างๆ ที่ดำเนินการ ซึ่งสามารถนำเสนอแยกเป็นรายชุมชนดังต่อไปนี้

5.2.1 ชุมชนบ้านจำรุง

ก่อนจะมีการขับเคลื่อนการพัฒนาอย่างจริงจัง ชุมชนบ้านจำรุงประสบปัญหาหลายประการที่เป็นผลกระทบจากการที่ใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีสำหรับป้องกันกำจัดศัตรูพืช ทั้งปัญหาสุขภาพ ความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม การขาดแคลนเงินทุนเพื่อการดำรงชีพ และมีหนี้สินจำนวนมาก จึงมีการพูดคุยกันเพื่อหาทางแก้ปัญหา ควบคู่กับการพัฒนาแนวคิดและวิธีการที่เหมาะสม ซึ่งค่อยๆดำเนินไปจากเรื่องที่คิดว่าสำคัญมากแล้วขยายออกไปจนครอบคลุมหลายปัญหาและมีดำเนินการอย่างเป็นระบบ

จุดเปลี่ยนครั้งสำคัญของชุมชนบ้านจำรุงเกิดขึ้นเมื่อเมื่อประมาณ 30 ปีที่แล้ว คือการเริ่มมีแนวคิดที่จะมีเงินทุนเพื่อเป็นกองกลางของชุมชนสำหรับใช้การพัฒนาหมู่บ้าน ซึ่งเชื่อว่าจะช่วยให้สามารถบริหารจัดการชุมชนแบบพึ่งตนเองอย่างแท้จริง จึงได้ไปศึกษาดูงานกองทุนหมู่บ้านตามที่ต่าง ๆ แล้วกลับมาประชุมปรึกษากันถึงลักษณะของกองทุนชุมชนที่ควรมี จนได้ข้อสรุปเบื้องต้นให้มีการระดมทุนครั้งแรกในลักษณะของการถือหุ้นเพื่อจัดตั้งร้านค้าชุมชนในรูปแบบสหกรณ์ร้านชุมชนขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้ชุมชนได้มีแหล่งกระจายสินค้าของชุมชนที่ชัดเจน แล้วนำกำไรจากการขายสินค้าเหล่านั้นบางส่วนมาปันผลให้กับสมาชิกที่มาซื้อสินค้า รวมทั้งจัดสรรกลับคืนสู่ชุมชนเป็นกองทุนพัฒนาหมู่บ้านบางส่วน ๆ การเกิดขึ้นของร้านค้าชุมชนแห่งนี้กลายเป็นต้นทางให้เกิดกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน ด้วยความร่วมมือร่วมใจกันของชาวบ้านในชุมชนอีกมากมาย (เครือข่ายองค์กรชุมชนบ้านจำรุง, มปป.; กรมป่าไม้, มปป.; นริชา มหาพรหม, มปป.; จินตวีร์ เกษมศุข, 2557) จนได้มีการวางแผนพัฒนาชุมชนอย่างเป็นระบบในลักษณะของการทำแผนชุมชนในที่สุด

สำหรับการทำแผนแม่บทชุมชนนั้น ได้รับการอธิบายจากผู้นำชุมชนท่านหนึ่งว่า เป็นความพยายามที่จะพัฒนาชุมชนอย่างเป็นระบบและมีกระบวนการที่ผ่านการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันของสมาชิกชุมชน โดยเป็นแผนที่มีลักษณะเป็น “แผนชีวิต” ที่พยายามให้ครอบคลุมการแก้ปัญหาทุกมิติที่ชุมชนประสบและมีความเคลื่อนไหว ปรับได้ตามสถานการณ์เสมือนกับ “แผนที่มีชีวิต” ซึ่งในปัจจุบันมีแนวทางที่ตกลงร่วมกันจากการถอดบทเรียนของเครือข่ายแผนแม่บทชุมชน 4 ภาค ว่าประกอบด้วย 10 ขั้นตอน คือ 1) ค้นหาแกนนำและองค์กรท้องถิ่น 2) จุดประกายความคิด 3) ศึกษาประวัติชุมชน 4) สำรวจ รวบรวมข้อมูล 5) วิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล 6) ยกร่างแผนแม่บทชุมชน 7) ประชาพิจารณ์แผนแม่บทชุมชน 8) นำแผนไปสู่การปฏิบัติ 9) ทบทวนปรับปรุง และ 10) ประเมินผล สรุปบทเรียนการทำงาน (เครือข่ายองค์กรชุมชนบ้านจำรุง, มปป.)

5.2.2 ชุมชนบ้านดอกบัว เนื่องจากสภาพของชุมชนบ้านดอกบัวในอดีต ก่อนเกิดกระบวนการพัฒนาอย่างเป็นระบบ ชาวบ้านประสบปัญหาสำคัญที่กระทบต่อความเป็นอยู่อย่างสำคัญ คือ การขาดน้ำเพื่อการเกษตร ทำให้ไม่สามารถปลูกพืชได้ตลอดปี จึงไม่สามารถสร้างรายได้ที่แน่นอน นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีปัญหาสุขภาพจากการใช้สารเคมีมากเกินไปในการทำการเกษตร จนมีพิษตกค้างในร่างกาย แม้ปัญหาดังกล่าวจะมีความรุนแรงพอสมควรในระดับชุมชน แต่คนในชุมชนส่วนใหญ่ก็ไม่ได้อพยพไปประกอบอาชีพในถิ่นอื่น เนื่องจากลักษณะความเป็นอยู่ของคนในชุมชนจะอยู่กันแบบเครือญาติ มีความเอื้ออาทรต่อกัน พยายามช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อันส่งผลให้มีความพยายามขับเคลื่อนเพื่อหาทางแก้ไขปัญหาของชุมชน ด้วยการรวมกลุ่มเพื่อปรับปรุงการดำรงชีพอาชีพและสร้างรายได้เพิ่มขึ้น ในเวลาต่อมา

จุดหักเหสู่การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของชุมชนบ้านดอกบัว เริ่มต้นเมื่อปี พ.ศ. 2528 จากการที่ผู้นำชุมชนรายหนึ่ง ซึ่งมีอาชีพขับรถสิบล้อ ส่งลำไม้ไผ่ที่มีอยู่มากในชุมชนไปขายยังจังหวัดใกล้เคียง และได้ไปเห็นการแปรรูปไม้ไผ่เป็นผลิตภัณฑ์จักสาน จึงเกิดความคิดที่จะรื้อฟื้นภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการจักสานที่มีอยู่แล้วในชุมชน แต่คนปฏิบัติกันน้อยมาก นำมาสร้างมูลค่าและสร้างอาชีพให้กับคนในชุมชน จึงได้ชักชวนชาวบ้านที่มีฝีมือด้านนี้นำไม้ไผ่มาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์จักสาน เช่น เข่ง สุ่มไก่ เป็นต้น พบว่าทำให้สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มได้สูง ต่อมาได้เกิดการรวมกลุ่มของคนในชุมชนในการสร้างอาชีพเสริมด้วยการทำหัตถกรรมจักสาน ซึ่งปัจจุบันเป็นอาชีพที่สามารถสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนบ้านบัวเป็นจำนวนมาก การริเริ่มนี้ส่งผลดีอย่างมากและมีการขยายจำนวนผู้เข้าร่วมอย่างเห็นได้ชัด หลังจากที่เกิดวิกฤติทางเศรษฐกิจในประเทศ ในปี พ.ศ. 2540 เมื่อคนในชุมชนที่ไปทำงานภาคอุตสาหกรรมในเมืองถูกเลิกจ้างและเดินทางกลับมาบ้าน จึงพยายามที่จะไม่ประมาทด้วยการปรับตัวมาดำเนินชีวิตตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ที่มีรากฐานมาจากบรรพบุรุษ

ต่อมาในปี พ.ศ. 2549 หลังจากที่รัฐบาลได้มีนโยบายส่งเสริมการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีหน่วยงานราชการต่าง ๆ เข้ามาช่วยหนุนเสริมให้การดำเนินงานพัฒนาชุมชนมีความเป็นระบบระเบียบมากขึ้น โดยมีเป้าหมายเพื่อให้ประชาชนสามารถแก้ไขปัญหาในชุมชน ด้วยการผสานวิถีชีวิตของให้เข้ากับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ที่เน้นการลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ และสร้างเสริมสุขภาวะที่ดี อันนำไปสู่การจัดทำแผนชุมชน อย่างเป็นรูปธรรมหลังจากนั้นไม่นาน ซึ่งการจัดทำแผนพัฒนาชุมชนในชุมชนนี้มี

กระบวนการดำเนินงานบนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนที่ร่วมกันคิด ร่วมทำ ร่วมวางแผน ร่วมติดตามประเมินผล กระบวนการดำเนินงานอย่างเข้มข้นและเป็นขั้นตอนนี้อาศัยคณะทำงานหลักที่มาจากผู้นำที่มาจากแต่ละคุ้มบ้าน โดยมีผู้ใหญ่บ้านและกำนันเป็นที่ปรึกษาของคณะทำงาน อีกทั้งยังมีการประสานความร่วมมือจากหน่วยงานภาคีการพัฒนา อันประกอบด้วยสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอ สำนักงานเกษตรอำเภอ และสำนักงานการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอ มาเป็นที่ปรึกษา ที่สำคัญคือการดำเนินงานนี้ได้ใช้ทรัพยากรจากภายในชุมชนเป็นหลัก มีการรับการสนับสนุนด้านงบประมาณและความรู้ทางวิชาการจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในระดับตำบลและหน่วยงานราชการต่างๆที่เกี่ยวข้องบ้าง ทั้งในระดับอำเภอและจังหวัด ตามความจำเป็น (สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอเมืองพะเยา, มปป.; การุณย์ มะโนใจ, 2552)

5.2.3 ชุมชนเกาะยาวน้อย เนื่องจากประชากรในชุมชนเกาะยาวน้อยส่วนใหญ่ดำรงชีพด้วยการประมงมาแต่ดั้งเดิม ในขณะเดียวกันบางส่วนมีการทำนาและทำสวนยางพารา และทั้ง 3 อาชีพนี้ยังคงดำรงอยู่เป็นวิถีการดำรงชีพที่สำคัญในปัจจุบัน แต่ในช่วงประมาณ 20 กว่าปีที่ผ่านมา อาชีพประมงขนาดเล็กได้ประสบปัญหาการรุกเข้ามาในพื้นที่เรือประมงอวนลากและอวนรุน ซึ่งเป็นการทำประมงเชิงพาณิชย์จากภายนอกชุมชน ด้วยการทำประมงทั้ง 2 วิธีนี้มีลักษณะเป็นการทำประมงแบบทำลายล้าง จึงส่งผลให้เกิดปัญหาการทำลายทรัพยากรชายฝั่งอย่างรุนแรงจนเกิดความเสื่อมโทรม สัตว์น้ำมีจำนวนลดลง ชาวประมงขนาดเล็กประสบปัญหาหาปลาได้น้อย และวิตกกังวลถึงผลกระทบในระยะยาว จึงรวมตัวกันเป็นชมรมเพื่อต่อสู้กับปัญหาและอวนลากอวนรุนดังกล่าว และร่วมเป็นเครือข่ายกับชาวประมงขนาดเล็กในพื้นที่อื่นๆ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน, มปป.)

เมื่อสามารถเคลื่อนไหวได้ผลพอสมควร รวมทั้งมีความเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายกับชุมชนอื่นๆ ที่เป็นชุมชนประมงขนาดเล็กด้วยกัน อีกทั้งยังเป็นที่รู้จักและยอมรับของหน่วยงานในท้องถิ่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและส่วนราชการที่เกี่ยวข้องจึงหันมาสนใจสนับสนุนการประกอบอาชีพของประชาชน ให้มีการพัฒนาและสามารถพึ่งตนเองได้ ภายใต้ภาวการณ์เปลี่ยนแปลงของกระแสโลกาภิวัตน์ โดยในระยะหลัง ตำบลเกาะยาวน้อย ได้ยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางในการพัฒนาท้องถิ่น แล้วนำมาขับเคลื่อนอย่างเป็นกระบวนการในระดับหมู่บ้าน ด้วยการส่งเสริมให้มีการทำแผนชุมชนในแต่ละหมู่บ้าน อันส่งผลให้เกิดการรวมกลุ่มทำกิจกรรมเพื่อการดำรงชีพต่อยอดจากภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชนดังที่กล่าวมาแล้ว ให้ดำเนินต่อไปอย่างต่อเนื่องด้วยการปรับปรุงการดำเนินการให้เหมาะสม ทั้งนี้เพื่อให้สามารถช่วยแก้ไขปัญหาการดำรงชีพของคนในชุมชน โดยเฉพาะปัญหาความยากจน กระบวนการแก้ไขปัญหาของคนในชุมชนปรากฏออกมาในรูปของกลุ่ม เช่น ชมรมชาวประมงพื้นบ้าน กลุ่มแม่บ้านที่เน้นการพัฒนาอาชีพด้วยการทำผลิตภัณฑ์ชุมชนและท้องถิ่นจำพวกผ้าบาติก ผลิตภัณฑ์จากกะลามะพร้าว ผลิตภัณฑ์ปลาแปรรูป ผลิตภัณฑ์ดอกไม้จากเกล็ดปลา และขนมพื้นบ้าน ต่อมาได้ขยับขยายมาทำกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ที่ผสมผสานกิจกรรมการชมธรรมชาติกับวิถีชีวิตท้องถิ่นของชาวประมงมุสลิมที่มีเอกลักษณ์โดดเด่น รวมทั้งมีการบริการที่พักแบบโฮมสเตย์ (ชำนาญ ราเขต และ วิไลรัตน์ วงศ์สวัสดิ์, มปป)

5.3 ผลของการพัฒนาบนฐานของชุมชนในการปรับปรุงการดำรงชีพภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์

5.3.1 ชุมชนบ้านจำรุง แม้ในปัจจุบัน ประชากรส่วนใหญ่ในชุมชนบ้านจำรุงยังคงประกอบอาชีพการเกษตร ด้วยการทำสวนยางพาราและปลูกไม้ผลเป็นหลัก นอกจากนี้ยังมีการทำนาและการประมงบ้างเล็กน้อย แต่ก็มีผู้หันมาทำไร่นาสวนผสมมากขึ้น ด้วยการปลูกพืชหลายชนิดในแปลงเดียวกัน ทั้งไม้ผล พืชผัก และพืชสมุนไพร ควบคู่กับการเลี้ยงสัตว์ โดยเฉพาะสัตว์น้ำ โดยการทำการเกษตรที่นี้ไม่ได้ใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีเหมือนสมัยก่อน แต่ใช้ปุ๋ยและสารชีวภาพที่ผลิตขึ้นมาเองจากวัสดุที่มีอยู่ในชุมชนเป็นสำคัญ ต่อมามีการพัฒนายกระดับด้วยการรวมกลุ่มทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อส่งเสริมอาชีพ สร้างรายได้เพิ่ม ควบคู่กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไม่ให้มีความเสื่อมโทรมและเป็นปัญหาต่อการพัฒนา ปัจจุบัน ชุมชนบ้านจำรุงได้ชื่อว่าเป็นมหาวิทยาลัยบ้านนอก ที่ใช้เป็นแหล่งดูงานและแหล่งท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ที่สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดระยอง ซึ่งชาวบ้านได้นำประสบการณ์ตรงจากการปฏิบัติการจริงของกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ มารวบรวม แลกเปลี่ยนเรียนรู้และจำหน่ายให้กับนักเดินทางที่สนใจงานแบบชาวบ้าน ทิ้งรูปแบบการทำงานแนวดิ่งแบบเดิมๆ กลับใช้การทำงานแนวราบ สร้างความเสมอภาคด้วยวิถีของตนเอง นำพาชีวิตของกลุ่มคนในชุมชนไปสู่ความมั่นคงด้วยหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างต่อเนื่องของเครือข่ายองค์กรชุมชน โดยมีแกนนำกลุ่มกิจกรรมและภาคีพัฒนาอื่นๆเข้าร่วมอย่างสม่ำเสมอ จึงเกิดชุดความรู้ของชุมชนท้องถิ่น ภูมิปัญญาที่หายไปจึงถูกพลิกขึ้นมา ทั้งนี้ชุมชนมีเป้าหมายในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอยู่ที่ “การฟื้นฟูทรัพยากร คน ดิน น้ำ ป่า” โดยพยายามทำให้ทุกเรื่องสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน มีการรวมตัวทำกิจกรรมทั้งหมด 24 กลุ่มและองค์กร สร้างความสุขความมั่นคงแห่งชีวิต ให้กับคนในพื้นที่ และมีการจัดการความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ด้วยทุนทางสังคมของชุมชน กลุ่มกิจกรรมที่น่าสนใจและเรียนรู้ของชุมชนบ้านจำรุง ได้แก่ กลุ่มธนาคารขยะ กลุ่มธนาคารต้นไม้ กลุ่มเกษตรพื้นบ้านปลอดสารเคมี กลุ่มโฮมสเตย์และการท่องเที่ยว ร้านค้าพอเพียง วิสาหกิจรวมซื้อรวมขายยางพารา กลุ่มแปรรูปผลผลิต กลุ่มธนาคารปูแสม กลุ่มตีมีดกรีดยางพารา กลุ่มธนาคารชุมชน และกลุ่มรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น (เครือข่ายองค์กรชุมชนบ้านจำรุง, มปป.; จินตวีร์ เกษมศุข, 2557)

5.3.2 ชุมชนบ้านดอกบัว ผลจากการดำเนินการพัฒนาอย่างเป็นกระบวนการ ทำให้เกิดกิจกรรมมากมาย ทั้งที่เป็นกิจกรรมเพื่อลดรายจ่าย ด้วยการส่งเสริมการทำปุ๋ยหมักและปุ๋ยชีวภาพเพื่อใช้ในการเกษตร การทำแก๊สชีวภาพจากมูลสัตว์เพื่อใช้ในการหุงต้ม การปลูกผักสวนครัวปลอดสารพิษและการเลี้ยงไก่พื้นบ้านเพื่อการบริโภค กิจกรรมด้านการสร้างอาชีพและเพิ่มรายได้ของชุมชน ด้วยการรวมกลุ่มทำงานจักสานเข่งและสุ่มไก่จากไม้ไผ่ ซึ่งมีการพัฒนาจนเป็นสินค้าที่มีชื่อเสียงและทำรายได้ให้กับครัวเรือนเป็นอย่างดีและยังเป็นสินค้า OTOP ของจังหวัดพะเยา ด้วย นอกจากนี้ยังมีกลุ่มอาชีพอื่น ๆ อีกที่สามารถช่วยเสริมสร้างอาชีพและรายได้ให้กับคนในชุมชน ได้แก่ กลุ่มปลูกหญ้าแพงโกล่า โดยมีเจ้าหน้าที่ของรัฐได้เข้ามาส่งเสริมการปลูกหญ้าให้กับครัวเรือนที่เลี้ยงวัว โคขุนซึ่งขาดแคลนหญ้าในการเลี้ยงวัว และกลุ่มจักสานผักตบชวา ซึ่งเป็นกลุ่มที่ตั้งขึ้นมาเพื่อส่งเสริมรายได้ให้กับกลุ่มสตรีบ้านบัวที่ว่างจากการทำนา ในขณะเดียวกัน ในปัจจุบันได้จัดให้มีระบบสวัสดิการชุมชนที่เกิดขึ้นจากการร่วมกันออมของครัวเรือนผ่านกลุ่มต่าง ๆ ได้แก่ กองทุนหมู่บ้านโครงการแก้ไขปัญหาความยากจน (กข.คจ.) กลุ่มออมทรัพย์เข่ง กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเลี้ยงวัวพันธุ์พื้นเมือง กลุ่ม

จักสานผักตบชวา กลุ่มปลูกหญ้าแพงโกล่า กลุ่มวิสาหกิจชุมชน และกลุ่มฌาปนกิจในหมู่บ้าน เงินที่ออมในกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้ สามารถนำไปให้กู้ยืมหมุนเวียนกันในหมู่สมาชิกเพื่อนำไปลงทุนในการประกอบอาชีพในอัตราดอกเบี้ยที่ต่ำ แล้วนำผลตอบแทนมาปันผลกำไรคืนให้แก่สมาชิกกลุ่มในทุก ๆ ปี และนำส่วนหนึ่งมาจัดสรรเป็นสวัสดิการช่วยเหลือคนจน คนด้อยโอกาส และผู้ประสบปัญหา ในการดำรงชีวิต อันเป็นการช่วยส่งเสริมชาวชุมชนบ้านดอกบัวสามารถปรับปรุงการดำรงชีพ ยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น และสามารถพึ่งตนเองได้ (บ้านดอกบัว, มปป.; การุณย์ มะโนใจ, 2552)

5.3.3 ชุมชนเกาะยาวน้อย ปัจจุบันมีกลุ่มต่างๆ เกิดขึ้นหลายกลุ่มในชุมชนเกาะยาวน้อย ที่มีส่วนส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมต่างๆให้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง และเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีพของสมาชิกชุมชน กลุ่มกิจกรรมที่โดดเด่นได้แก่ กลุ่มภูมิปัญญาเครื่องมือประมงพื้นบ้าน เนื่องจากคนเกาะยาวมีอาชีพประมง บรรพบุรุษได้คิดค้นเครื่องมือประมงพื้นบ้าน เช่น การทำโป๊ะน้ำตื้น การทำลอบดักปลา การทำตะกร้าไว้ใส่สัตว์น้ำ เทคนิคการผูกอวนที่สอดคล้องกับการจับสัตว์น้ำแต่ละชนิด การดูคลื่นลม การฟังเสียงนกร้อง ซึ่งชาวประมงพื้นบ้านใช้ในการดำรงชีพ นอกจากนี้ยังมีชมรมชาวประมงพื้นบ้านเกาะยาวน้อย กลุ่มแม่บ้านทำผ้าบาติก ชมรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวในหมู่บ้านต่างๆ อีกหลายกลุ่ม ซึ่งล้วนแต่มีความเชื่อมโยงกับการจัดการทรัพยากรประมงและการท่องเที่ยว ที่เป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพื่อการดำรงชีพที่สำคัญของชุมชนในปัจจุบัน ที่น่าสนใจมากประการหนึ่ง คือ กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มีการออกแบบที่มุ่งอนุรักษ์วัฒนธรรมของชุมชนที่ผูกพันอย่างเหนียวแน่นกับศาสนาอิสลาม ไม่ว่าจะเป็นสินค้าต่างๆ ที่บริการโดยคนในชุมชนต้องเป็นสิ่งที่ไม่ขัดกับข้อห้ามทางศาสนา เช่น ไม่มีของมึนเมาไว้บริการ แต่เน้นนำเสนอวิถีชีวิตที่เรียบง่ายด้วยการนำชมกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต การส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวแต่งตัวอย่างเรียบร้อยมิดชิด การบริการที่พักแบบโฮมสเตย์ควบคู่กับการบริการด้วยเมนูอาหารพื้นบ้าน และการนำชมทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลที่สวยงามรอบชุมชน เป็นต้น (อภิรมย์ พรหมจรรยา และคณะ, 2544; วิชชุตา ให้เจริญ, 2545; สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน, มปป; กลุ่มเกาะยาวโฮมสเตย์, มปป.

5.4 โอกาสของความยั่งยืนในการดำรงชีพ

จากความพยายามขับเคลื่อนการพัฒนาของชุมชนที่เลือกศึกษาทั้ง 3 ชุมชน และผลที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาบนฐานของชุมชน จะเห็นได้ว่า แม้บริบทและปัญหาของแต่ละชุมชนจะมีรายละเอียดที่แตกต่างกันบ้างตามสภาพทางกายภาพและชีวภาพของแต่ละท้องถิ่นที่ชุมชนนั้นตั้งอยู่ แต่แนวทางในการขับเคลื่อนการพัฒนามีความคล้ายคลึงกันมาก ด้วยการหาทางปรับปรุงยุทธวิธีการดำรงชีพที่อิงทรัพยากรที่มีอยู่และภูมิปัญญาท้องถิ่น อย่างเป็นระบบมากขึ้น และมีกระบวนการที่มีความต่อเนื่องและพลวัตร ที่เปิดโอกาสให้สมาชิชุมชนมีส่วนร่วมอย่างแข็งขัน จนทำให้เกิดกลุ่มกิจกรรมต่างๆที่หลากหลาย ทั้งนี้เพื่อมุ่งแก้ปัญหาการทำมาหากินที่คนในชุมชนประสบ อีกทั้งตอบสนองความต้องการและความปรารถนาที่เปลี่ยนไป ซึ่งส่วนหนึ่งเกิดจากการกระตุ้นของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดและกระแสโลกาภิวัตน์ที่รุกเข้ามายังชุมชน

การปรับปรุงยุทธวิธีการดำรงชีพในทั้ง 3 ชุมชน ปรากฏออกมาในลักษณะของการปรับรูปแบบและระบบการผลิตสินค้าที่เคยผลิตอยู่แล้วเพื่อลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นด้านหนึ่ง และเพื่อให้สามารถจำหน่ายในตลาดสมัยใหม่อีกด้านหนึ่ง นอกจากนี้ ยังมีการสร้างสรรค์การผลิตสินค้าและบริการใหม่ๆ ที่สามารถพัฒนาได้ภายใต้บริบททางสังคมที่เปลี่ยนไป อันเนื่องจากการขยายความสัมพันธ์กับภายนอกชุมชน โดยเฉพาะการเติบโตของการท่องเที่ยวหลายรูปแบบ ที่ส่งเสริมให้เกิดความต้องการสินค้าและบริการเพิ่มขึ้น ซึ่งบางลักษณะเป็นสินค้าและบริการที่คนในชุมชนสามารถทำได้ โดยอาศัยทรัพยากรที่มีอยู่และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สามารถฟื้นฟูและต่อยอด ผนวกกับได้มีการเรียนรู้เพิ่มเติมเพื่อปรับรูปแบบการผลิตและบริการที่ดูทันสมัยขึ้นสอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภคที่หลากหลายมากขึ้น รวมทั้งการนำเสนอสิ่งใหม่เพิ่มเติมอีกบาส่วนที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของท้องถิ่น เช่น บริการด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ที่มุ่งนำเสนอความสวยงามของธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีอัตลักษณ์ เป็นต้น ข้อสังเกตที่น่าสนใจเกี่ยวกับการปรับตัวในยุทธวิธีการดำรงชีพ คือ การปรับรูปแบบการผลิตไม่ได้มีเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับตัวสินค้าเท่านั้น แต่มีการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ อันเป็นการเสริมพลังด้วยการกระทำร่วมกัน (Empowerment through collective action) ซึ่งเมื่อเวลาผ่านไป กลุ่มเหล่านี้มีจำนวนเพิ่มขึ้น และมีความหลากหลายมากขึ้นในกิจกรรมที่ทำ ประจวบกับรัฐมีนโยบายการพัฒนาที่เน้นการทำแผนชุมชนที่ครอบคลุมหลายมิติของการดำเนินชีวิต จึงเป็นการเอื้อให้การพัฒนากลุ่มเหล่านี้ให้ขยายครอบคลุมมิติต่างมากขึ้น ไม่ได้จำกัดเพียงการทำกิจกรรมที่ผลิตสินค้าและบริการเพื่อบริโภคและจำหน่ายตามความเข้าใจเดิมๆเท่านั้น แต่ขยายมาเน้นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การสานสัมพันธ์ทางสังคม การสะสมทุนและการจัดสวัสดิการรูปแบบต่างๆอย่างครอบคลุม ดังที่รู้จักกันในนามของ “สวัสดิการครบวงจรชีวิตมากขึ้น” อันเป็นการเสริมความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการแก้ปัญหาที่เคยมีความเปราะบาง ด้วยการปรับยุทธวิธีการดำรงชีพให้มีกิจกรรมที่หลากหลายขึ้น และปรับรูปแบบให้เหมาะกับยุคสมัยมากขึ้น

การขับเคลื่อนการพัฒนาบนฐานของชุมชน ที่เริ่มจากการตระหนักถึงปัญหาและความเปราะบางของคนในแต่ละชุมชน ด้วยความพยายามแก้ปัญหาด้วยการรวมกลุ่มกันปรับปรุงยุทธวิธีในการดำรงชีพ ด้วยการสรสร่างกิจกรรมที่ความหลากหลาย ครอบคลุมมิติต่างๆ ของการดำเนินชีวิตอย่างเชื่อมโยงระหว่างกัน อีกทั้งยังมีความพยามยามดำเนินการอย่างเป็นระบบขึ้นด้วยการทำแผนชุมชนนี้ เป็นปรากฏการณ์ของการขับเคลื่อนการพัฒนาที่ส่งเสริมการยกระดับการดำรงชีพควบคู่กับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาดโดยมุ่งให้เกิดการพึ่งตนเองสูงและยาวนานในระดับชุมชนสูง ในขณะเดียวกัน ไม่ได้ปิดกั้นการปฏิสัมพันธ์กับภายนอก แต่เน้นการปฏิสัมพันธ์อย่างสร้างสรรค์ ที่เอื้อประโยชน์ต่อชุมชนทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม จึงเป็นสัญญาณที่มีความหวังในการสร้างความยั่งยืนของการพัฒนา ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์

6. สรุป อภิปราย และข้อเสนอแนะ

การพัฒนาชนบทที่เน้นการปรับปรุงการดำรงชีพบนฐานของชุมชนเป็นแนวทางการพัฒนาที่เป็นไปได้และน่าจะเหมาะสมกับสภาพของชนบทไทยในปัจจุบัน ที่ประสบปัญหาความเหลื่อมล้ำระหว่างสังคมเมืองกับสังคมชนบทพอสมควร ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลกระทบจากการพัฒนาตามแนวทางระแสหลักที่มุ่งเน้นการการสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจในระดับมหภาคเป็นสำคัญ และกระจายความทันสมัยแบบตะวันตกไปอย่างรวดเร็วด้วยการผนวกชุมชนเข้าไปอยู่ในระบบเศรษฐกิจแบบตลาดโดยที่ชาวชนบทจำนวนมากไม่ทันตั้งตัว จึงกลับกลายเป็นว่า ชาวชนชนบทได้รับประโยชน์น้อยจากการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วนี้ วิถีการผลิตและการบริโภคที่เปลี่ยนแปลงไป ที่ถูกผลักให้ต้องพึ่งพิงภายนอก ทั้งในแง่ของปัจจัยการผลิตที่จำเป็นและการจำหน่ายผลผลิตที่ไม่สมดุลกัน ทำให้ชาวชนบทซึ่งส่วนใหญ่ยังคงดำรงชีพด้วยการทำการเกษตร งานหัตถกรรม และการเก็บเกี่ยวทรัพยากรธรรมชาติ ประสบปัญหาที่นำไปสู่ความอ่อนแอ ทั้งด้านการเงิน ความสามารถในการพึ่งตนเองและด้านสุขภาพ จากการที่มีค่าใช้จ่ายสูง การทำลายทรัพยากรธรรมชาติมากเกินไป การมีปัญหาสุขภาพ จากการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีในปริมาณมาก และการแข่งกันในการผลิตที่ไม่เป็นธรรม

อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่ายินดีที่ยังมีบางชุมชนในชนบทที่หันกลับมาสนใจที่จะแก้ปัญหา ด้วยความพยายามริเริ่มและมีการขับเคลื่อนการพัฒนา ที่เน้นส่งเสริมให้มีการปรับยุทธวิธีการดำรงชีพ ที่อิงการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและฟื้นฟูต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างมีพลวัตร และดำเนินไปโดยคำนึงถึงบริบททางสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไป ด้วยการมีปฏิสัมพันธ์อย่างสร้างสรรค์กับภายนอก การขับเคลื่อนการพัฒนาตามแนวนี้นำไปสู่การปรับปรุงการในการดำรงชีพ ให้มีความหลากหลายในกิจกรรม ทั้งที่เป็นกิจกรรมประเภทเดียวกันและกิจกรรมต่างประเภท โดยมุ่งให้สามารถตอบสนองความจำเป็นที่ต้องพึ่งตัวเองให้มาก ควบคู่กับการผลิตสินค้าและบริการหลากหลายชนิด เพื่อป้อนตลาดที่มีความต้องสินค้าชุมชนและผลิตภัณฑ์จากธรรมชาติ ซึ่งเป็นแนวทางที่ลดความเสี่ยงด้านการตลาด แทนที่จะเดินตามแนวทางการผลิตสมัยใหม่ที่เน้นการทำการเกษตรเชิงเดี่ยวที่มีต้นทุนสูง และมีความเสี่ยงทางการตลาด

นอกจากนี้ ด้วยแนวความคิดที่จะแก้ปัญหาบนฐานของชุมชนของแกนนำชุมชน ผนวกกับการเคลื่อนไหวของภาครัฐและภาคเอกชนที่เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนส่วนหนึ่ง ซึ่งหันมาสนใจกระบวนทัศน์ใหม่ของการพัฒนาที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นในกระบวนการพัฒนา รวมทั้งได้มีการปรับเปลี่ยนนโยบายการพัฒนาของรัฐที่เน้นต่อการตามกระวนทัศน์นี้มากขึ้น ทำให้เอื้อต่อการรวมกลุ่มของชาวชนบทเพื่อทำกิจกรรมต่างๆที่เอื้อต่อการปรับปรุงการดำรงชีพ แล้วขยายต่อไปยังกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีพ รวมไปถึงกิจกรรมการระดมทุนเพื่อสร้างสวัสดิการชุมชนอย่างครอบคลุม

ปรากฏการณ์การพัฒนาบนฐานของชุมชนที่สะท้อนจากกรณีตัวอย่าง 3 ชุมชน ที่เลือกศึกษาในครั้งนี้มีความน่าสนใจยิ่ง และผู้วิจัยเชื่อว่ามีความเหมาะสมสำหรับการประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคมชนบทในประเทศไทยและประเทศกำลังพัฒนาอื่นๆ ที่เกษตรกรส่วนใหญ่ยังเป็นเกษตรกรรายย่อย ดำรงชีพด้วยการเกษตรที่เน้นการพึ่งตนเอง ในขณะเดียวกัน ต้องเผชิญกับการรุกของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดที่แม้จะกระตุ้นให้ปรับการผลิตสินค้าท้องถิ่นเพื่อป้อนตลาด เพื่อสร้างรายได้ที่เป็นตัวเงินให้มากขึ้น รวมทั้งให้มีการ

โยกย้ายแรงงานไปยังภาคอุตสาหกรรมและบริการที่มีค่าตอบแทนเป็นตัวเงินเป็นสำคัญ แต่ก็สร้างความเสี่ยงไม่น้อยที่นำมาซึ่งความอ่อนแอแก่ครัวเรือนและความล่มสลายของชุมชนชนบท ข้อสังเกตเชิงวิพากย์ดังกล่าวนี้สอดคล้องกับคำอธิบายของนักวิชาการบางท่าน ที่สนใจการปรับเปลี่ยนในการดำรงชีพในชุมชนชนบทในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งประเทศไทยว่า วิถีชีวิตแบบชนบทยังคงดำเนินไปคู่ขนานกับความเป็นเมืองที่ขยายตัว โดยที่คนในชนบทจะยังคงมีสัดส่วนสูง ต่างจากในประเทศอุตสาหกรรมของโลกตะวันตก (ตัวอย่าง เช่น Drahmoune, 2013; Rigg, 1998; Masae, 2007) ภายใต้สภาวการณ์เช่นนี้ การดำรงชีพของครัวเรือนในชนบทมีแนวโน้มที่จะปรับตัวด้วยการทำการเกษตรหลายอย่างไปพร้อมกัน (Pluriactivity) มากกว่าการทำการเกษตรเชิงเดี่ยว (Mono cropping) และเต็มเวลา หรือ อาจทำกิจกรรมหลายกิจกรรม ทั้งกิจกรรมทางการเกษตรและนอกการเกษตร ไปพร้อมๆกัน (Diversification) โดยอาจแบ่งกันทำระหว่างสมาชิกครัวเรือนต่างวัยกัน ทั้งนี้เพื่อผสมผสานวัตถุประสงค์ของการพึ่งตนเองและการสร้างรายได้ที่เป็นตัวเงินเข้าด้วยกัน ซึ่งการกระทำลักษณะนี้จะช่วยลดแรงกดดันจากการสูญเสียความมั่นคงทางอาหาร ความเสี่ยงต่อการขาดทุนในการผลิต และความต้องการรายได้ที่เป็นตัวเงินเพื่อสนองความต้องการสมัยใหม่ที่เพิ่มขึ้น (Rigg, 2005) นอกจากนี้ ในบางชุมชนที่คุ้นเคยกับการดำรงชีพโดยการเก็บเกี่ยวทรัพยากรธรรมชาติที่เคยอุดมสมบูรณ์ และมีข้อจำกัดในการเข้าถึงที่ดินเพื่อการเกษตร เช่น ชุมชนประมงพื้นบ้าน แม้ในช่วงหนึ่ง ชาวบ้านอาจถูกดึงให้มุ่งทำการผลิตเพื่อการค้า แต่ต่อมาก็ต้องเผชิญกับความยากลำบากจากความเสื่อมโทรมของทรัพยากรอย่างรวดเร็ว อันเป็นผลของการโหมใช้อย่างไม่สมดุลกับความสามารถในการทดแทนของทรัพยากร จนในที่สุดต้องกลับมาสนใจการประมงเชิงอนุรักษ์ ควบคู่กับการทำกิจกรรมอื่นเพื่อสร้างรายได้เสริม (เชษฐา มุหะหมัด, 2554) ในขณะเดียวกัน ยังมีข้อสังเกตถึงการขยายตัวของความพยายามทำงานในรูปของการกระทำร่วมกัน (Collective Action) รูปแบบต่างๆ ที่เอื้อให้เกิดการเสริมพลังในการผลิตและการจัดการทรัพยากรร่วมกันเพื่อประโยชน์ต่อคนในแต่ละชุมชนก่อน และสามารถสร้างสวัสดิการชุมชนได้อย่างดีและครอบคลุม โดยไม่จำเป็นต้องรอการช่วยเหลือจากรัฐ ซึ่งเป็นก้าวย่างที่ก้าวหน้าของชุมชนชนบทไทยที่นักวิชาการหลายคนให้ความสนใจ เช่น ชัยวัชน์ หน่อรัตน์ (2546) ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2544) ปัทมวดี โพชนุกูล ซูซูกิ (2552) เป็นต้น

แนวทางการพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับปรับปรุงการดำรงชีพบนฐานของของชุมชน ซึ่งเชื่อมโยงกับองค์ประกอบต่างๆ หลากหลายด้าน ทั้งด้านสังคม วัฒนธรรมและภูมิปัญญา ทรัพยากรด้านต่างๆ และกิจกรรมเชิงเศรษฐกิจนี้ แม้จะแตกต่างบ้างในรายละเอียดตามบริบทที่แกต่างกันของชุมชน แต่ก็เป็นแนวทางที่มีความหวังในการสร้างความอยู่ดีมีสุข ที่ไม่ได้เน้นเฉพาะมิติทางวัตถุวิสัย แต่ให้ความสำคัญกับมิติทางอัตวิสัยควบคู่ไปด้วย นอกจากนี้ การที่พบว่าการขับเคลื่อนการพัฒนาไม่ได้มุ่งเพียงการผลิตทางเศรษฐกิจอย่างเดียว แต่ต้องให้มีความสอดคล้องกับสังคม อีกทั้งยังส่งเสริมการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญต่อการดำรงชีพอย่างชาญฉลาดด้วย จึงน่าเชื่อได้ว่าเป็นแนวทางการพัฒนาทางเลือกที่ส่งเสริมให้เกิดความยั่งยืน อีกทั้งยังช่วยเติมเต็มความต้องการของสังคมวงกว้าง ที่มีต่อสินค้าท้องถิ่น ที่นับวันจะหายากขึ้นในยุคโลกาภิวัตน์

อย่างไรก็ตาม ยังมีข้อสังเกตที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ ความสำเร็จในการพัฒนาบนฐานของชุมชนจะยั่งยืนได้ จะต้องมีพัฒนาการที่ก้าวหน้าและมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับภาคีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลจากการเสริมแรงของหน่วยงานท้องถิ่น หน่วยงานของรัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชน ที่เห็นความสำคัญของการพัฒนาตามแนวทางนี้ ดังนั้นหน่วยงานต่างๆ ทั้งจากภาครัฐและเอกชน โดยเฉพาะที่ปฏิบัติงานในระดับท้องถิ่น ควรตระหนักและหาทางส่งเสริมการพัฒนาตามแนวทางนี้อย่างจริงจัง ผ่านช่องทางที่เหมาะสม จะช่วยแก้ปัญหาหลักประการหนึ่งของชุมชนบทที่สามารถใช้ประโยชน์จากความหลากหลายของธรรมชาติและวิถีชีวิตในการลดช่องว่างทางสังคมในภาพรวม อีกทั้งยังส่งเสริมให้เกิดความยั่งยืนในการพัฒนา

เอกสารอ้างอิง

กรมป่าไม้. (มปป.). ***การเมืองภาคพลเมือง: ประสบการณ์จากชุมชนบ้านจำ***รุง. ออนไลน์ สืบค้นจาก http://www.forest.go.th/reforest_pro/index.php?option=com_content&view=article&catid=17&id=273 เมื่อวันที่ 27 กุมภาพันธ์ 2558.

กลุ่มเกาะยาวโฮมสเตย์. (มปป.). ***เกาะยาวโฮมสเตย์ "สำหรับเรา คุณคือญาติที่มาพัก ไม่ใช่นักท่องเที่ยว"***. ออนไลน์ สืบค้นจาก http://www.kohyaohomestay.com/ เมื่อวันที่ 25 กุมภาพันธ์ 2558.

การุณย์ มะโนใจ. (2552). บ้านดอกบัว หมู่บ้านต้นแบบพึ่งตนเองของจังหวัดพะเยา. ***มติชนบท เทคโนโลยีชาวบ้าน***, 21 (460): 107.

เครือข่ายองค์กรชุมชนบ้านจำรุง, มปป. ออนไลน์ สืบค้นจาก http://www.banjumrung.org/ เมื่อวันที่ 27 กุมภาพันธ์ 2558.

จินตวีร์ เกษมศุข. (2557). ***หลักการมีส่วนร่วมกับการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน.*** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

จิตรายุส์ พฤกษ์ภัทรกุล. (2546). ***การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณพื้นที่ชุมชนโดยรอบอุทยานแห่งชาติลานสาง จังหวัดตาก.*** วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ชัยวัชน์ หน่อรัตน์. (2546). ***เศรษฐกิจและสวัสดิการชุมชน การบริหารที่ใช้ชุมชนเป็นฐาน.*** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.

ชำนาญ ราเขต และวิไลรัตน์ วงศ์สวัสดิ์. (มปป.). ***การเชื่อมโยงทุนภายในเพื่อการพัฒนาระบบเศรษฐกิจและทุนชุมชน ชมรมประมงพื้นบ้านเกาะยาว.*** ออนไลน์ สืบค้นจาก http://www.codi.or.th/downloads/codi/ areaphangnga.pdf เมื่อวันที่ 1 มีนาคม 2558.

เชษฐา มุหะหมัด. (2554). ***การปรับยุทธวิธีในการดำรงชีพของชาวประมงมุสลิมขนาดเล็กในภาวะขาดแคลนทรัพยากร : กรณีศึกษาในชุมชนชายทะเล ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา.*** วิทยานิพนธ์ หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (บรรณาธิการ). 2544. ***สวัสดิการโดยภาคภาคชุมชน (๑) กลุ่มออมทรัพย์.*** กรุงเทพฯ: เอดิสันเพรส.

นริชา มหาพรหม. (มปป.). ***การจัดการความรู้กองทุนชุมชน และธุรกิจชุมชนของหมู่บ้านจารุง อาเภอแกลง จังหวัดระยอง.*** ออนไลน์ สืบค้นจาก http://www.codi.or.th/downloads/Research/Research13.pdf เมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2558.

ประคอง สุคนธจิตต์. (2552). บ้านขุนน้ำ คีรีวง: ชุมชนพึ่งตนเอง. ***วารสารร่มพฤกษ์***, 27 (1): 92-122.

บ้านดอกบัว, (มปป.). ***ข้อมูลชุมชน.*** ออนไลน์ สืบค้นจาก http://www.bandokbua.com/index.php?option=com_ gmapfp &view=gmapfp เมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2558.

บัวพันธ์ พรหมพักพิง. (2555). ความอยู่ดีมีสุข. ***วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น*** 29 (2): 23-50.

ประพาสน์ โยงราช และคณะ. (2552). ***ศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของโรงเรียนบ้านลำแคลง อำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง.*** กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ปัทมาวดี โพชนุกูล ซูซูกิ. (2552). ***วรรณกรรมปริทรรศน์และการสังเคราะห์ความรู้ เรื่อง สวัสดิการชุมชนในประเทศไทย.*** กรุงเทพฯ: ศูนย์บริการวิชาการเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วิชชุตา ให้เจริญ. (2545). ***การจัดการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์เพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตชุมชน : กรณีศึกษาชุมชนเกาะยาวน้อย จังหวัดพังงา.***กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

สมพร แสงชัย. (2545). ***สิ่งแวดล้อม : อุดมการณ์ การเมือง และการพัฒนาที่ยั่งยืน.*** กรุงเทพฯ: โครงการบัณฑิตศึกษาการจัดการสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน. (มปป.). ***ชุมชนเกาะยาวน้อย.*** ออนไลน์ สืบค้นจาก http://www.cbt-i.org/?ge=travel&travel_ge=show_travel&gen_lang=23012013131341&id_category=11072012170044 เมื่อวันที่ 25 กุมภาพันธ์ 2558.

สุรเชษฐ์ เวชชพิทักษ์. (2533). ***รากฐานแห่งชีวิต วัฒนธรรมชุมชนกับการพัฒนา.*** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์หมู่บ้าน.

สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอเมืองพะเยา. (มปป.). ***ชุมชนบ้านดอกบัว : อุทยานแห่งความพอเพียง รางวัลถ้วยพระราชทานพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ประเภท ชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง ชนะเลิศระดับประเทศ.*** ออนไลน์ สืบค้นจาก http://www.phayao.go.th/au/gov/9ampur/c1.pdf เมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2558.

อนุช อาภาภิรม. (2545). ***การพัฒนาที่ยั่งยืน: คำตอบอยู่ในความหลาหลาย.*** กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองสาสน์การพิมพ์.

อภิรมย์ พรหมจรรยา, ชัยนันท์ ไชยเสน, สุนทร บุญแก้ว, เกศินี ชัยศรี และคมสัน รัชตพันธ์. (2544). ***การพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อชุมชน : กรณีศึกษาชุมชนเกาะยาวน้อย จังหวัดพังงา.*** ภูเก็ต: โครงการจัดตั้งคณะอุตสาหกรรมบริการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2544). ***วิถีชุมชน.*** กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

Chambers, R. and Conway, G. (1992) ***Sustainable Rural Livelihoods: Practical Concepts for the 21st Century***. IDS Discussion Paper 296. Brighton: Institute of Development Studies.

Drahmoune, F. (2013). Agrarian Transitions, Rural Resistance and Peasant Politics in Southeast Asia. ***Journal of Current Southeast Asian Affairs,*** 32(1).

Ellis, F. (2000). The Determinants of Rural Livelihood Diversification in Developing Countries. ***Journal of Agricultural Economics***, 51(2): 289-302.

Fouracre, P. (2001). Transport and Sustainable Livelihoods. ***Rural Transport Knowledge Base,*** 5(3): 1 – 9.

Friend, R. (2007). ***Securing Sustainable Livelihoods through Wise Use of Wetland Resources: Reflections on the Experience of the Mekong Wetlands Biodiversity Conservation and Sustainable Use Programme*** (MWBP). Vientianne: MWBP.

Fritzen, S.A. (2007). Can the Design of Community-Driven Development Reduce the Risk of Elite Capture? Evidence from Indonesia. ***World Development,*** 35(8): 1359–1375.

Ghai, D. (1997). Development and Environment: Sustaining People and Nature. ***Development and Change (Special Issue)***, 25(1).

Kongprasertamorn, K. (2007). Local Wisdom, Environmental Protection and Community Development: The Clam Farmers In Tambon Bangkhunsai, Phetchaburi Province, Thailand. ***MANUSYA*** 10 (1): 1-10.

Leach, M., Mearns, R. and Scoones, I. (1997). Challenges to Community-based Sustainable Development: Dynamics, Entitlements, Institutions. ***IDS Bulletin,*** 28(4): 4-14.

Lewis, R. (2004), The Sustainable Livelihoods Approach: The Importance of Policies, Institutions and Processes. In A. Neiland, and C. Béné (eds.) ***Poverty and Small- scale fisheries in West Africa,*** pp.37-44. Dordretcht: FAO and Kluwer Academic Publishers.

Limskul, K. (2001). The Impact of the Economic Crisis on the Labor Market in Thailand l997-1999. ***Journal of Applied lnput-Output Analysis,*** 7: 1-17.

Mansuri, G. and Rao, V. (2004). Community-based and –driven Development: A Critical Review. ***The World Bank Research Observer,*** 19 (1): 1-39.

Masae, A. (2007). ***The Roles of Human, Social and Cultural Resources in Adapting Livelihood Strategies to Meet Well-being Aspirations in Contemporary Thailand,*** paper presented at International Conference on Happiness and Public Policy, Bangkok, 18-19 July 2007, organized by Public Policy Development Office under the Office of the Prime Minister of Thailand and UNESCAP.

Neef, A., Onchan, T., and Schwarzmeier, R. 2003. Access to natural resources in Mainland Southeast Asia and implications for sustaining rural livelihoods – The Case of Thailand. ***Quarterly Journal of International Agriculture,*** 42 (3).

Redclift, M. (1991).The Multiple Dimensions of Sustainable Development. ***Geograph,y*** 76(1): 36-42.

Rigg, J. (1998). Rural-urban Interactions, Agriculture and Wealth: A southeast Asian Perspective. ***Progress in Human Geograph,*** 22 (4) : 499-522.

Rigg, J. (2005). Poverty and livelihoods after full-time farming: a South-East Asian view. ***Asia Pacific Viewpoint,*** 46:173-184.

Sayer, J. and Campbell, B.M. (2004). ***The Science of Sustainable Development: Local Livelihoods at the Global Environment.*** Cambridge: The University Press.

Scoones, I. (1998). ***Sustainable Rural Livelihoods: A Framework for Analysis.*** *IDS Working Paper 72*. Brighton, UK: Institute

ความรับผิดชอบของภาระภาษีต่อภาระด้านสิ่งแวดล้อม อำนาจสร้างรายได้ของสินค้าและบริการ และความเป็นธรรมทางสิ่งแวดล้อมในระบบเศรษฐกิจประเทศไทย

สมพจน์ กรรณนุช [1]

บทคัดย่อ

ผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่ายเป็นหลักการความเป็นธรรมเกี่ยวกับความรับผิดชอบของบุคคลที่ก่อปัญหามลภาวะในการแก้ไขความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อม ชีวิตมนุษย์ สัตว์ และพืช การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานะของสินค้าและบริการ จำนวน 180 รายการในระบบตารางปัจจัยการผลิตและผลผลิตของประเทศไทยเกี่ยวกับภาระภาษี ภาระด้านสิ่งแวดล้อม และอำนาจสร้างรายได้ ที่เกิดขึ้นในห่วงโซ่ปัจจัยการผลิต โดยใช้แบบจำลองปัจจัยการผลิตและผลผลิตเป็นเครื่องมือวิเคราะห์ และวิเคราะห์ความเป็นธรรมทางสิ่งแวดล้อมโดยใช้หลักเกณฑ์ความสอดคล้องระหว่างภาระภาษี ภาระด้านสิ่งแวดล้อม และอำนาจสร้างรายได้ของสินค้าและบริการตามปรัชญาผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่าย

คำสำคัญ: ความเป็นธรรมทางสิ่งแวดล้อม ผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่าย แบบจำลองปัจจัยการผลิตและผลผลิต

Abstract

Environmental justice is philosophy behind polluters pay principle (PPP) in which polluters take responsibility in paying for remedy of damage to the environment, life of human, animals, and plants. In this study, 180 goods and services of Thailand's input-output table are studies in terms of tax burden, environmental burden, and income creation ability attached to the input supply chain. The input-output model is used as analytical tool. Criterion for evaluation in terms of environmental justice is the degree of coherence between tax burden, income creation ability and environmental burden which echoes the polluters pay principle.

Keywords: Environmental justice; Polluters pay principle (PPP); Input-output analysis

[1] คณะบริหารการพัฒนาสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

1. บทนำ

ผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่าย (Polluters Pay Principle) (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย 2551) เป็นหลักการความเป็นธรรมเกี่ยวกับความรับผิดชอบของบุคคลที่ก่อปัญหามลภาวะให้เกิดความสกปรกปนเปื้อนต่อสิ่งแวดล้อม และก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพและชีวิตมนุษย์ สัตว์ และพืช ความต้องการคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อมเริ่มต้นจากการรับภาระของภาครัฐในการสลายความสกปรกการปนเปื้อนของสิ่งแวดล้อมในหลากหลายภาวะ ได้แก่ ดิน น้ำ อากาศ อุณหภูมิ กลิ่น เสียง แรงสั่นสะเทือน และมลทัศน์

ธรรมชาติของการผลิตสินค้าและบริการต่างๆก่อให้เกิดกากปฏิกูลสิ่งสกปรกวัตถุเหลือเศษเป็นผลพวงของกระบวนการผลิตที่นำเข้าวัตถุดิบ สารเคมี แร่ธาตุ น้ำ อากาศ เชื้อเพลิง พลังงาน เป็นปัจจัยในระบบการผลิต การแปรรูปปัจจัยการผลิตก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสถานะและเหลือเศษซากที่ไม่ต้องการ ซึ่งระบบการผลิตแสวงหาแหล่งรองรับการขับถ่ายเศษซาก กาก ปฏิกูล และโดยทั่วไปใช้พื้นที่สาธารณะ เช่น แหล่งน้ำ บรรยากาศ พื้นดิน เป็นแหล่งรองรับเศษซาก กาก ปฏิกูล ซึ่งก่อให้เกิดความสกปรก เป็นอันตรายต่อสุขภาพและชีวิตมนุษย์ สัตว์ และพืช หากไม่สามารถย่อยสลาย (Decomposition) หรือเจือจาง (Dilution) โดยกระบวนการธรรมชาติ ในกรณีที่การผลิตมีขนาดใหญ่เพื่อสนองความต้องการของผู้บริโภคใช้สอยที่มีจำนวนเพิ่มขึ้นตามการขยายตัวของประชากรมนุษย์ การขับถ่ายเศษซาก กาก ปฏิกูลมีปริมาณมากกลายเป็นมลพิษปะปนวนเวียนอยู่รอบตัวของพื้นที่อยู่อาศัยของมนุษย์ สัตว์ พืช จึงมีความต้องการระบบการสลายเศษซาก กาก ปฏิกูล เพื่อไม่ให้มีการขับถ่ายออกสู่พื้นที่สาธารณะรบกวนการดำรงชีวิตของมนุษย์ สัตว์ พืช

การขับถ่ายเศษซาก กาก ปฏิกูล ของสังคมมนุษย์ไม่เพียงก่อให้เกิดมลพิษในท้องถิ่น แต่เป็นพิษต่อระบบนิเวศโลก (Lovelock 1988) เมื่อมีปริมาณมากเกินขีดความสามารถของธรรมชาติที่จะย่อยสลายและเจือจางได้ทันเพราะประชากรมนุษย์มีจำนวนเพิ่มขึ้น

เนื่องจากพื้นที่สาธารณะใช้เป็นพื้นที่รองรับเศษซาก กาก ปฏิกูล มลพิษของสังคมมนุษย์ การปัดกวาดรักษาความสะอาดพื้นที่สาธารณะจึงเป็นหน้าที่ของหน่วยงานรัฐซึ่งเป็นผู้ได้รับมอบหมายให้อำนวยการให้บริการสาธารณะในรูปแบบต่างๆ ตั้งแต่การป้องกันประเทศ การควบคุมความสงบภายในประเทศ การรับผิดชอบรักษากฎเกณฑ์กติกาของสังคม และงานต่างๆที่เป็นกิจการสาธารณะ

การดำเนินงานของรัฐใช้ปัจจัยสำหรับการทำงาน ได้แก่ บุคลากร เงิน วัสดุอุปกรณ์ และระเบียบวิธีการบริหาร ซึ่งได้รับการหล่อเลี้ยงโดยภาษีอากรเก็บจากประชาชน วิสาหกิจ ความรับผิดชอบของรัฐยิ่งมีมากขึ้นย่อมต้องการภาษีอากรจำนวนมากขึ้น

การปัดกวาด รักษาความสะอาดพื้นที่สาธารณะ ได้แก่ แผ่นดิน แหล่งน้ำ ห้วงบรรยากาศ ประกอบด้วยการแก้ไขปัญหาการปนเปื้อนในรูปแบบวัตถุของแข็ง ของเหลว ก๊าซ อุณหภูมิ กลิ่น เสียง แรงสั่นสะเทือน และความอัปลักษณ์ เป็นส่วนหนึ่งของความรับผิดชอบของรัฐ และงานอีกส่วนหนึ่ง ได้แก่ การแสวงหามาตรการที่เหมาะสมที่จะสร้างความเป็นธรรมเกี่ยวกับการรับผิดชอบปัญหามลภาวะและมลพิษ

การดำเนินงานรับผิดชอบปัญหาสิ่งแวดล้อมของรัฐได้รับการหล่อเลี้ยงปัจจัยบุคลากร เงิน วัสดุอุปกรณ์ และระเบียบวิธีการบริหาร จากภาษีอากรซึ่งเก็บจากบุคคลและวิสาหกิจทั่วไป จึงพิจารณาได้ว่าภาษีอากรเก็บจากบุคคลหนึ่งนำไปใช้สำหรับแก้ปัญหาที่เกิดจากบุคคลอีกคนจึงพบว่าไม่เกิดความเป็นธรรม

แนวคิดผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่าย (Polluters Pay Principle) มีวัตถุประสงค์ให้เกิดความเป็นธรรมต่อสาธารณะ ผู้ที่ก่อมลพิษทั้งที่เป็นผู้บริโภคและผู้ผลิตสมควรรับผิดชอบต่อปัญหาที่เกิดกับสาธารณะด้วยตนเอง ในขณะเดียวกันบุคคลที่ไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการกำเนิดมลพิษไม่สมควรแบกรับภาระการแก้ปัญหาที่เกิดกับสาธารณะ

โครงการรวบรวมบทบัญญัติกฎหมายด้านสิ่งแวดล้อมเพื่อจัดทำประมวลกฎหมายสิ่งแวดล้อม (กรมควบคุมมลพิษ และ มูลนิธิศูนย์กฎหมายสิ่งแวดล้อม 2555) มีความเห็นว่ากฎหมายสิ่งแวดล้อมมีบทบาทบังคับให้เกิดเงื่อนไขผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่าย

ผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่ายเป็นหลักการเบื้องหลังภาษีสิ่งแวดล้อม (Ecotax) ภาษีน้ำมันในสหรัฐอเมริกา (Gas Guzzler Tax) ภาษี Corporate Average Fuel Economy (CAFE) และกองทุนสิ่งแวดล้อม (Superfund) [2]

เนื่องจากระบบเศรษฐกิจของมนุษย์มีการผลิตสินค้าและบริการจำนวนมาก และมีความผูกพันระหว่างสินค้าและบริการอย่างสลับซับซ้อน การอำนวยการให้เกิดระบบผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่ายจึงทำได้ยากลำบาก และต้องการข้อมูลหลักฐานเกี่ยวกับภาระด้านสิ่งแวดล้อม ภาระความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมในรูปภาษีอากร ความสามารถในการสร้างรายได้ของสินค้าและบริการครอบคลุมรายการสินค้าที่มีการผลิตในระบบเศรษฐกิจอย่างทั่วถึง

[2] ข้อความอธิบายใน http://en.wikipedia.org/wiki/Polluter_pays_principle ได้แก่ In environmental law, the polluter pays principle is enacted to make the party responsible for producing pollution responsible for paying for the damage done to the natural environment. It is regarded as a regional custom because of the strong support it has received in most Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) and European Community (EC) countries.
The polluter pays principle underpins environmental policy such as an ecotax, which, if enacted by government, deters and essentially reduces greenhouse gas emissions. Some eco-taxes underpinned by the polluter pays principle include: the Gas Guzzler Tax, in US, Corporate Average Fuel Economy (CAFE)- a "polluter pays" fine. The U.S. Superfund law requires polluters to pay for cleanup of hazardous waste sites, when the polluters can be identified. (Wikipedia 2015. Polluter pays principle. Online: Available at http://en.wikipedia.org/wiki/Polluter_pays_principle [March 7, 2015])

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อประมวลภาระด้านสิ่งแวดล้อม ภาระด้านภาษี และความสามารถสร้างรายได้ของสินค้าและบริการในระบบเศรษฐกิจประเทศไทย จากระบบข้อมูลตารางปัจจัยการผลิตและผลผลิตของประเทศไทยจำแนกรายการสินค้าและบริการ 180 รายการ เพื่อวิเคราะห์ความสอดคล้องระหว่างภาระด้านภาษีอากร ภาระด้านสิ่งแวดล้อม และความสามารถสร้างรายได้ เพื่อเปิดเผยให้เห็นสถานภาพความรับผิดชอบของภาษีอากรต่อภาระด้านสิ่งแวดล้อม และเปิดเผยให้เห็นขีดความสามารถสร้างรายได้ของสินค้าและบริการในการแสดงความรับผิดชอบในการรับภาระภาษีที่สอดคล้องกับภาระด้านสิ่งแวดล้อม ตามหลักเกณฑ์ความเป็นธรรมทางสิ่งแวดล้อม

2. วิธีศึกษาและข้อมูล

การคำนวณภาระด้านสิ่งแวดล้อมของสินค้าและบริการในระบบห่วงโซ่ปัจจัยการผลิต ได้แก่ วัฏจักรชีวิตของผลิตภัณฑ์ (Products life cycle assessment—LCA) ประกอบด้วยการเชื่อมโยงระหว่างสินค้าและบริการชนิดต่างๆในฐานะปัจจัยการผลิตของกันและกันทำให้ความเข้มของภาระด้านสิ่งแวดล้อมที่วัดได้มีความสมบูรณ์เพราะประมวลจากห่วงโซ่ปัจจัยการผลิต (Supply chain) ที่ประกอบด้วยสินค้าและบริการชนิดต่างๆ เช่นเดียวกัน การคำนวณภาระด้านภาษีของสินค้าและบริการในระบบห่วงโซ่ปัจจัยการผลิต และการคำนวณความสามารถสร้างรายได้ของสินค้าและบริการในระบบห่วงโซ่ปัจจัยการผลิต ทำให้ความเข้มของภาระด้านภาษี และความเข้มของความสามารถสร้างรายได้ของสินค้าและบริการที่วัดได้มีความสมบูรณ์

แบบจำลองปัจจัยการผลิตและผลผลิต (Input-Output Model) พัฒนาและเผยแพร่โดย Wassily Leontief (Leontief 1936) ใช้เป็นเครื่องมือสำหรับการคำนวณภาระด้านสิ่งแวดล้อมของสินค้าและบริการในระบบห่วงโซ่ปัจจัยการผลิต (Joshi 2000) ในการศึกษานี้แบบจำลองปัจจัยการผลิตและผลผลิต ใช้เป็นระบบการคำนวณ 3 กรณี ได้แก่

(1) ความเข้มของภาระด้านสิ่งแวดล้อมสะสมในห่วงโซ่ปัจจัยการผลิต

(2) ความเข้มของภาระด้านภาษีสะสมในห่วงโซ่ปัจจัยการผลิต

(3) ความเข้มของความสามารถสร้างรายได้ สะสมในห่วงโซ่ปัจจัยการผลิต

ให้ X แทนเมทริกซ์ขนาด 180 X 1 ของมูลค่าผลผลิต (Output of Goods and Services) และมูลค่าขายสินค้า (Total Demand for Goods and Services) A แทนเมทริกซ์ขนาด 180 X 180 ของสัมประสิทธิ์อุปสงค์สินค้าใช้ในการผลิตสินค้าอื่น (Intermediate Demand) และ F แทนเมทริกซ์ขนาด 180 X 1 ของอุปสงค์สินค้าใช้ในการบริโภคขั้นสุดท้าย (Final Demand) แบบจำลองปัจจัยการผลิตและผลผลิตจัดระบบความสัมพันธ์ของอุปสงค์และอุปทานในเชิงดุลภาพของตลาด ได้แก่

ตาราง 1 รูปแบบสาธิตการเชื่อมโยงของสินค้า 3 ชนิด และโครงสร้างระบบเศรษฐกิจในระบบตารางปัจจัยการผลิตและผลผลิต

	ข้าว	เครื่องจักร	น้ำมัน		ครัวเรือน	ลงทุน	รัฐบาล	ส่งออก	นำเข้า	อุปสงค์
ผลิตในประเทศ										
ข้าว	32	14	21		24	7	16	53		167
เครื่องจักร	15	18	27		48	54	26	75		263
น้ำมัน	12	56	23		45	67	34	11		248
นำเข้า										
ข้าว	0	0	0		0	0	0		0	
เครื่องจักร	12	68	46		17	12	14		169	
น้ำมัน	5	25	72		0	11	8		121	
บริโภคขั้นสุดท้าย					134	151	98	139	290	232
ปัจจัยขั้นปฐม										
แรงงาน	58	19	16							93
ผู้ประกอบการ	33	47	36							116
ภาษี	0	16	7							23
ผลผลิตมวลรวมในประเทศ										232
อุปทาน	167	263	248							

$$X = AX + F$$
$$X - AX = F$$
$$(I - A)X = F$$
$$X = (I - A)^{-1}F$$

ความสัมพันธ์ดังกล่าวพบว่าสินค้าและบริการชนิดต่างๆผูกพันระหว่างกันในฐานะปัจจัยการผลิตของกันและกัน และการเปลี่ยนแปลงของสินค้า 1 รายการเกิดแรงกระเพื่อมไปยังสินค้าอื่นๆที่เกี่ยวข้อง ทำให้สามารถค้นพบอำนาจสร้างรายได้ ภาระด้านสิ่งแวดล้อม ภาระด้านความสิ้นเปลืองพลังงาน และภาระความรับผิดชอบด้านภาษี และสามารถตรวจสอบลักษณะความเป็นธรรมของภาระภาษีต่อภาระด้านสิ่งแวดล้อมของระบบเศรษฐกิจของประเทศไทย โดยใช้สัมประสิทธิ์ $(I - A)^{-1}$ เป็นเครื่องมือวัดความเข้มของภาระด้านสิ่งแวดล้อมรวม ซึ่งเป็นผลรวมของภาระด้านสิ่งแวดล้อมในห่วงโซ่ปัจจัยการผลิต และเช่นเดียวกัน โดยใช้

สัมประสิทธิ์ $(I-A)^{-1}$ เป็นเครื่องมือวัดความเข้มของภาระด้านภาษีรวม ซึ่งเป็นผลรวมของภาระด้านภาษีในห่วงโซ่ปัจจัยการผลิต

ให้ R แทนเมทริกซ์ขนาด 1 X 180 ของสัมประสิทธิ์ภาระด้านสิ่งแวดล้อม E แทนเมทริกซ์ขนาด 1 X 180 สำหรับภาระด้านสิ่งแวดล้อม

ให้ T แทนเมทริกซ์ขนาด 1 X 180 ของสัมประสิทธิ์ภาระด้านภาษี B แทนความเข้มของภาระด้านภาษีรวม

ให้ VA แทนเมทริกซ์ขนาด 1 X 180 ของสัมประสิทธิ์มูลค่าเพิ่มของสินค้าและบริการ D แทนอำนาจสร้างรายได้ของสินค้าและบริการรวม

การคำนวณความเข้มของภาระด้านสิ่งแวดล้อมรวมต่อมูลค่าการบริโภคสินค้าขั้นสุดท้าย 1 หน่วย ซึ่งเป็นผลรวมของภาระด้านสิ่งแวดล้อมในห่วงโซ่ปัจจัยการผลิต ได้แก่

$$E = R \cdot (I-A)^{-1}$$

ค่า E แสดงค่าความเข้มของภาระด้านสิ่งแวดล้อมสะสมในห่วงโซ่ปัจจัยการผลิตรวมต่อมูลค่าการบริโภคสินค้าขั้นสุดท้าย 1 หน่วย สำหรับสินค้าและบริการ 180 รายการ

การคำนวณความเข้มของภาระด้านภาษีรวมต่อมูลค่าการบริโภคสินค้าขั้นสุดท้าย 1 หน่วย ซึ่งเป็นผลรวมของภาระด้านภาษีในห่วงโซ่ปัจจัยการผลิต ได้แก่

$$B = T \cdot (I-A)^{-1}$$

ค่า B แสดงค่าความเข้มของภาระภาษีสะสมในห่วงโซ่ปัจจัยการผลิตรวมต่อมูลค่าการบริโภคสินค้าขั้นสุดท้าย 1 หน่วย สำหรับสินค้าและบริการ 180 รายการ

การคำนวณอำนาจสร้างรายได้ของสินค้าและบริการรวมต่อมูลค่าการบริโภคสินค้าขั้นสุดท้าย 1 หน่วย ซึ่งเป็นผลรวมของมูลค่าเพิ่มในห่วงโซ่ปัจจัยการผลิต ได้แก่

$$D = VA \cdot (I-A)^{-1}$$

ค่า D แสดงอำนาจสร้างรายได้สะสมในห่วงโซ่ปัจจัยการผลิตรวมต่อมูลค่าการบริโภคสินค้าขั้นสุดท้าย 1 หน่วย สำหรับสินค้าและบริการ 180 รายการ

ข้อมูลสำหรับการคำนวณประกอบด้วย ตารางปัจจัยการผลิตและผลผลิต (Input-Output Table) ของประเทศไทย ฉบับ พ.ศ. 2548 รวมรวมและเผยแพร่โดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ภาระด้านสิ่งแวดล้อมในสังคมมนุษย์มีหลายชนิด ได้แก่ การปนเปื้อนด้วยวัตถุและสารเคมีของแข็ง ของเหลว ก๊าซ อุณหภูมิ กลิ่น เสียง แรงสั่นสะเทือน และมลทัศน์ ในการศึกษานี้ภาระด้านสิ่งแวดล้อมจำกัดเฉพาะ 2 ชนิด ได้แก่ ปริมาณน้ำมันปิโตรเลียมใช้เป็นปัจจัยการผลิตสินค้าและบริการ และปริมาณบริการสุขาภิบาลใช้เป็นปัจจัยการผลิตสินค้าและบริการ ข้อมูลสำหรับ R ชนิดที่ 1 คำนวณจากอัตราส่วนของน้ำมันปิโตรเลียมต่อผลผลิตสินค้าและบริการ (รหัส 93 / รหัส 210 ในตารางปัจจัยการผลิตและผลผลิต) และข้อมูล

สำหรับ R ชนิดที่ 2 คำนวณจากอัตราส่วนของบริการสุขาภิบาลต่อผลผลิตสินค้าและบริการ (รหัส 166 / รหัส 210 ในตารางปัจจัยการผลิตและผลผลิต)

สัมประสิทธิ์ภาระด้านภาษี T คำนวณจากมูลค่าภาษีต่อผลผลิตสินค้าและบริการ (รหัส 204 / รหัส 210 ในตารางปัจจัยการผลิตและผลผลิต)

สัมประสิทธิ์ความสามารถสร้างรายได้ D คำนวณจากมูลค่าเพิ่มต่อผลผลิตสินค้าและบริการ (รหัส 209 / รหัส 210 ในตารางปัจจัยการผลิตและผลผลิต)

การวิเคราะห์ความสอดคล้องของภาระด้านภาษี B กับภาระด้านสิ่งแวดล้อม E แสดงให้เห็นความรับผิดชอบของภาระภาษีต่อภาระสิ่งแวดล้อม

การวิเคราะห์ความสอดคล้องของภาระด้านภาษี B ภาระด้านสิ่งแวดล้อม E และอำนาจสร้าง D รายได้ของสินค้าและบริการ แสดงให้เห็นความรับผิดชอบของภาระภาษีต่อภาระสิ่งแวดล้อม ขีดความสามารถสร้างรายได้แสดงให้เห็นอำนาจทางเศรษฐกิจ

การวิเคราะห์พิสูจน์ความสอดคล้องใช้วิธีสมการถดถอย (Regression) ได้แก่

(1) สมการถดถอยระหว่างภาระภาษีทางอ้อมกับภาระทางสิ่งแวดล้อม ให้ B_i แทนภาระภาษีทางอ้อม E_i แทนภาระทางสิ่งแวดล้อม และ U_iแทนเศษเหลือ

$$B_i = \beta_0 + \beta_1 E_i + U_i$$

(2) สมการถดถอยระหว่างภาระภาษีทางอ้อมกับอำนาจสร้างรายได้ ให้ B_i แทนภาระภาษีทางอ้อม E_i แทนอำนาจสร้างรายได้ และ U_iแทนเศษเหลือ

$$B_i = \beta_0 + \beta_1 D_i + U_i$$

3. ผลการศึกษา

การคำนวณอำนาจสร้างรายได้ ภาระการใช้พลังงาน ภาระการใช้สุขาภิบาล ภาระภาษีทางอ้อม แสดงในภาคผนวก ตาราง 2 สำหรับสินค้าในภาคเกษตร และสินค้าขั้นปฐม 41 รายการ ตาราง 3 สำหรับสินค้าในภาคอุตสาหกรรม 93 รายการ และ ตาราง 4 สำหรับสินค้าในภาคบริการ 46 รายการ

การวิเคราะห์ความสอดคล้องระหว่างภาระด้านสิ่งแวดล้อมกับภาระภาษีทางอ้อม แสดงใน ตาราง 5 สำหรับสินค้าเกษตรและสินค้าขั้นปฐม 41 รายการ ตาราง 6 สำหรับสินค้าอุตสาหกรรม 93 รายการ และ ตาราง 7 สำหรับสินค้าบริการ 46 รายการ

การวิเคราะห์จาก ตาราง 5 ตาราง 6 และ ตาราง 7 แสดงใน ภาพ 1 สำหรับสินค้าเกษตรและสินค้าขั้นปฐม 41 รายการ ภาพ 2 สำหรับสินค้าอุตสาหกรรม 93 รายการ และ ภาพ 3 สำหรับสินค้าบริการ 46 รายการ ตามลำดับ

การวิเคราะห์ความสอดคล้องระหว่างภาระภาษีทางอ้อมกับอำนาจสร้างรายได้ แสดงใน ตาราง 8 สำหรับสินค้าเกษตรและสินค้าขั้นปฐม 41 รายการ ตาราง 9 สำหรับสินค้าอุตสาหกรรม 93 รายการ และ ตาราง 10 สำหรับสินค้าบริการ 46 รายการ

การวิเคราะห์จาก ตาราง 8 ตาราง 9 และ ตาราง 10 แสดงใน ภาพ 4 สำหรับสินค้าเกษตรและสินค้าขั้นปฐม 41 รายการ ภาพ 5 สำหรับสินค้าอุตสาหกรรม 93 รายการ และ ภาพ 6 สำหรับสินค้าบริการ 46 รายการ ตามลำดับ

การวิเคราะห์พบว่ากลุ่มสินค้าเกษตรและสินค้าขั้นปฐม 41 รายการ มีความสอดคล้องระหว่างภาระภาษีกับภาระด้านสิ่งแวดล้อมอย่างมีนัยสำคัญ ค่าสัมประสิทธิ์ 0.411 และ ค่า t-statistics 3.907

สำหรับการทดสอบความสอดคล้องระหว่างภาระภาษีทางอ้อมกับอำนาจสร้างรายได้สำหรับสินค้าเกษตรและสินค้าขั้นปฐม 41 รายการ พบว่ามีทิศทางตรงข้าม แต่ไม่มีนัยทางสถิติ อำนาจสร้างรายได้สำหรับสินค้าเกษตรและสินค้าขั้นปฐม 41 รายการพบว่ามีค่าในในเกณฑ์สูงและมีลักษณะกระจุกตัวใกล้เคียงกัน และมี 4 ตัวอย่างที่พบว่ามีภาระภาษีอากรกระจายตัวในเกณฑ์สูง

การวิเคราะห์ความสอดคล้องระหว่างภาระภาษีกับภาระด้านสิ่งแวดล้อมสำหรับกลุ่มสินค้าอุตสาหกรรม 93 รายการ พบว่ามีทิศทางตรงข้าม แต่ไม่มีนัยทางสถิติ

สำหรับการทดสอบความสอดคล้องระหว่างภาระภาษีทางอ้อมกับอำนาจสร้างรายได้สำหรับสินค้าอุตสาหกรรม 93 รายการ พบว่ามีความสอดคล้องอย่างมีนัยสำคัญ ค่าสัมประสิทธิ์ 0.145 และ ค่า t-statistics 2.824 หากไม่รวมการกระจายตัวของข้อมูลจำนวน 4 ตัวอย่างจะพบค่าสัมประสิทธิ์น้อยลง และนัยทางสถิติในระดับความเชื่อมั่นสูงขึ้น แสดงให้เห็นว่าสินค้าอุตสาหกรรมมีอำนาจสร้างรายได้กระจายจากค่าต่ำไปสูงแต่ไม่มีขีดความสามารถเก็บภาษีอากรเพิ่มตามอำนาจสร้างรายได้

การวิเคราะห์ความสอดคล้องระหว่างภาระภาษีกับภาระด้านสิ่งแวดล้อมสำหรับกลุ่มสินค้าบริการ 46 รายการ พบว่ามีทิศทางตรงข้าม แต่ไม่มีนัยทางสถิติ

สำหรับการทดสอบความสอดคล้องระหว่างภาระภาษีทางอ้อมกับอำนาจสร้างรายได้สำหรับสินค้าบริการ 46 รายการ พบว่ามีมีทิศทางเดียวกัน แต่ไม่มีนัยทางสถิติ หากไม่รวมการกระจายตัวของข้อมูลจำนวน 3 ตัวอย่างจะพบนัยทางสถิติในระดับความเชื่อมั่นสูง อำนาจสร้างรายได้สำหรับสินค้าบริการ 46 รายการ พิจารณาได้ว่ามีอำนาจสร้างรายได้ในเกณฑ์ปานกลางถึงสูง แต่ภาระภาษีมีทิศทางเพิ่มขึ้นตามอำนาจสร้างรายได้ในอัตราต่ำ

4. สรุป

การคำนวณโดยใช้แบบจำลองปัจจัยการผลิตและผลผลิต โดยใช้ฐานข้อมูลตารางปัจจัยการผลิตและผลผลิต พ.ศ 2548 พบว่าภาระภาษีที่เกิดขึ้นในระบบห่วงโซ่ปัจจัยการผลิตของสินค้าและบริการจำแนกในตารางปัจจัยการผลิตและผลผลิตสอดคล้องกับภาระด้านสิ่งแวดล้อมสำหรับกลุ่มสินค้าเกษตรและสินค้าขั้นปฐม 41 รายการ ไม่สอดคล้องกับภาระด้านสิ่งแวดล้อมสำหรับกลุ่มสินค้าอุตสาหกรรม 93 รายการ และไม่สอดคล้องกับภาระด้านสิ่งแวดล้อมสำหรับกลุ่มสินค้าบริการ 46 รายการ

ในกรณีกลุ่มสินค้าอุตสาหกรรม 93 รายการ พบว่าภาระภาษีมีทิศทางตรงข้ามกับภาระด้านสิ่งแวดล้อม แต่ไม่มีนัยทางสถิติ สภาวะเช่นนี้คาดเดาว่าเกิดจากระบบการคืนภาษีมูลค่าเพิ่มใช้สำหรับกิจการค้าและอุตสาหกรรม ข้อน่าสังเกตุ ได้แก่ สินค้าและบริการที่เกิดภาระทางสิ่งแวดล้อมน้อยกว่าแต่กลับมีภาระภาษีสูงกว่า และสินค้าและบริการที่เกิดภาระทางสิ่งแวดล้อมมากกว่าแต่กลับมีภาระภาษีต่ำกว่า

ลักษณะเช่นเดียวกันพบในกลุ่มสินค้าบริการ 46 รายการ ได้แก่ ภาระภาษีมีทิศทางตรงข้ามกับภาระด้านสิ่งแวดล้อม แต่ไม่มีนัยทางสถิติ สินค้าและบริการที่เกิดภาระทางสิ่งแวดล้อมน้อยกว่าแต่กลับมีภาระภาษีสูงกว่า และสินค้าและบริการที่เกิดภาระทางสิ่งแวดล้อมมากกว่าแต่กลับมีภาระภาษีต่ำกว่า

ภาระภาษีที่เกี่ยวข้องกับสินค้าและบริการสอดคล้องกับอำนาจสร้างรายได้สำหรับกลุ่มสินค้าอุตสาหกรรม 93 รายการ และไม่สอดคล้องกับอำนาจสร้างรายได้สำหรับสินค้าเกษตรและสินค้าขั้นปฐม 41 รายการ และไม่สอดคล้องกับอำนาจสร้างรายได้สำหรับสินค้าบริการ 46 รายการ

การเชื่อมโยงอำนาจสร้างรายได้กับภาระภาษี สำหรับสินค้าอุตสาหกรรมพบว่า สาขาที่มีภาระภาษีสูงกว่าเป็นสาขาที่มีรายได้สูงกว่า แต่มีภาระทางสิ่งแวดล้อมน้อยกว่า และสาขาที่มีภาระภาษีต่ำกว่าเป็นสาขาที่มีรายได้ต่ำกว่า แต่มีภาระทางสิ่งแวดล้อมมากกว่า

สำหรับกลุ่มสินค้าเกษตรและสินค้าขั้นปฐมพบว่าสาขาต่างๆมีขีดความสามารถสร้างรายได้เกาะกลุ่มอยู่ในเกณฑ์สูง และมีภาระภาษีเกาะกลุ่มเป็นส่วนใหญ่ มีเพียง 4 สาขาที่มีภาระภาษีสูงกระจายอย่างเด่นชัด และเนื่องจากภาระภาษีมีทิศทางสอดคล้องกับภาระด้านสิ่งแวดล้อมจึงอนุมานได้ว่ากลุ่มสินค้าเกษตรและสินค้าขั้นปฐมมีลักษณะความรับผิดชอบต่อภาระด้านสิ่งแวดล้อมตามปรัชญาผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่ายที่มีความชัดเจนแตกต่างไปจากกลุ่มสินค้าอุตสาหกรรมและสินค้าบริการ

การออกแบบนโยบายโดยพิจารณาหลักเกณฑ์ความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมช่วยให้เกิดความเป็นธรรมทางสิ่งแวดล้อมเพื่อไม่ให้ผู้ที่ไม่เกี่ยวข้องต้องรับภาระสาธารณะ การศึกษานี้อยู่ในชั้นหยั่งตรวจดูลักษณะทั่วไป การออกแบบนโยบายต้องการการศึกษารายละเอียดและข้อมูลที่ทันสมัยมากยิ่งขึ้น

5. บรรณานุกรม

Joshi, Satish 2000. Product Environmental Life-Cycle Assessment Using Input-Output Techniques. *Journal of Industrial Ecology*, Volume 3, Number 2 & 3.

Leontief, W. W. (1936), Quantitative input and output relations in the economic system of the United States, *Review of Economics and Statistics*, Vol. 18, pp. 105-125.

Lovelock, James (1988), *The Ages of Gaia: A Biography of Our Living Earth*, Oxford University Press, Oxford.

Wikipedia 2015. Polluter pays principle. Online: Available at http://en.wikipedia.org/wiki/Polluter_pays_principle [March 7, 2015])

กรมควบคุมมลพิษ และ มูลนิธิศูนย์กฎหมายสิ่งแวดล้อม 2555. โครงการรวบรวมบทบัญญัติกฎหมายด้านสิ่งแวดล้อมเพื่อจัดทำประมวลกฎหมายสิ่งแวดล้อม. เอกสารประกอบการสัมมนา

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย 2551. การคุ้มครองสิ่งแวดล้อม: จากหลักการผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่าย (Polluters Pay Principle) ถึงกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน (People's Participation Policy). *รายงานทีดีอาร์ไอ*. ฉบับที่ 59 เดือนมิถุนายน 2551

6. ภาคผนวก

ตาราง 1 อำนาจสร้างรายได้ ภาระการใช้พลังงาน ภาระการใช้สุขาภิบาล ภาระภาษีทางอ้อม ของสินค้าในภาคเกษตร และสินค้าขั้นปฐม 41 รายการ

สาขา	รายการ	อำนาจสร้างรายได้	ภาระการใช้พลังงาน	ภาระการใช้สุขาภิบาล	ภาระภาษีทางอ้อม
001	การทำนา	0.821	0.031	0.000	0.008
002	การทำไร่ข้าวโพด	0.856	0.033	0.000	0.010
003	ข้าวฟ่างและธัญญพืชอื่นๆ	0.926	0.046	0.000	0.008
004	การทำไร่มันสำปะหลัง	0.883	0.025	0.000	0.011
005	การเพาะปลูกพืชไร่อื่นๆ	0.693	0.015	0.000	0.005
006	การทำไร่พืชตระกูลถั่ว	0.804	0.065	0.000	0.014
007	การทำไร่ผัก	0.847	0.042	0.000	0.013
008	การทำสวนผลไม้	0.814	0.039	0.000	0.012
009	การทำไร่อ้อย	0.874	0.048	0.000	0.015
010	การทำสวนมะพร้าว	0.976	0.010	0.000	0.004
011	การทำสวนปาล์ม	0.825	0.054	0.000	0.015
012	การทำไร่ปอแก้วและปอกระเจา	0.906	0.052	0.000	0.012
013	การเพาะปลูกพืชเส้นใยอื่นๆ	0.921	0.049	0.000	0.017
014	การทำไร่ยาสูบ	0.869	0.052	0.000	0.013
015	การทำสวนกาแฟ ชา และโกโก้	0.851	0.060	0.001	0.023
016	การทำสวนยางพารา	0.921	0.006	0.000	0.004
017	ผลิตผลทางการเกษตรอื่น ๆ	0.888	0.022	0.001	0.009
018	การปศุสัตว์	0.922	0.020	0.000	0.007
019	การเลี้ยงสุกร	0.766	0.028	0.000	0.014
020	การปศุสัตว์อื่นๆ	0.849	0.012	0.000	0.006

สาขา	รายการ	อำนาจสร้างรายได้	ภาระการใช้พลังงาน	ภาระการใช้สุขาภิบาล	ภาระภาษีทางอ้อม
021	การเลี้ยงสัตว์ปีก	0.769	0.023	0.000	0.012
022	ผลผลิตจากสัตว์ปีก	0.731	0.048	0.000	0.016
023	การเลี้ยงไหม	0.942	0.028	0.000	0.008
024	บริการทางการเกษตร	0.748	0.218	0.000	0.032
025	การทำไม้ซุง	0.918	0.018	0.000	0.025
026	การเผาถ่านและการทำฟืน	0.955	0.009	0.000	0.006
027	ผลิตภัณฑ์จากป่าและการล่าสัตว์อื่นๆ	0.912	0.031	0.000	0.077
028	การประมงทะเล และการประมงชายฝั่ง	0.752	0.142	0.000	0.024
029	การประมงน้ำจืด	0.806	0.071	0.000	0.016
030	การทำเหมืองถ่านหิน	0.826	0.146	0.000	0.023
031	การผลิตน้ำมันปิโตรเลียมและก๊าซธรรมชาติ	0.877	0.091	0.001	0.139
032	การทำเหมืองแร่เหล็ก	0.694	0.011	0.001	0.012
033	การทำเหมืองแร่ดีบุก	0.740	0.169	0.007	0.151
034	การทำเหมืองแร่ทังสเตน	0.622	0.050	0.001	0.024
035	การทำเหมืองแร่อื่นที่มิใช่แร่เหล็ก	0.859	0.047	0.000	0.034
036	การทำเหมืองแร่ฟลูออไรท์	0.796	0.123	0.000	0.161
037	การทำเหมืองแร่ที่ใช้ทำเคมีภัณฑ์และปุ๋ย	0.886	0.034	0.000	0.017
038	การผลิตเกลือ	0.960	0.012	0.000	0.024
039	การทำเหมืองหินปูน	0.857	0.009	0.000	0.026
040	การทำเหมืองหินและการย่อยหิน	0.801	0.092	0.000	0.049
041	การทำเหมืองแร่และเหมืองหินอื่นๆ	0.809	0.124	0.000	0.037

ตาราง 2 อำนาจสร้างรายได้ ภาระการใช้พลังงาน ภาระการใช้สุขาภิบาล ภาระภาษีทางอ้อม ของสินค้าในภาคอุตสาหกรรม 93 รายการ

สาขา	รายการ	อำนาจสร้างรายได้	ภาระการใช้พลังงาน	ภาระการใช้สุขาภิบาล	ภาระภาษีทางอ้อม
042	โรงฆ่าสัตว์	0.833	0.026	0.001	0.014
043	การทำเนื้อกระป๋องและผลิตภัณฑ์เนื้ออื่นๆ	0.831	0.042	0.001	0.019
044	ผลิตภัณฑ์ที่ได้จากน้ำนม	0.773	0.032	0.001	0.020
045	การทำผลไม้และผักกระป๋องและการเก็บรักษาผักและผลไม้	0.762	0.042	0.001	0.021
046	การทำปลากระป๋อง อาหารทะเลกระป๋องและการเก็บรักษาอาหารทะเลอื่นๆ	0.599	0.058	0.001	0.020
047	การผลิตน้ำมันมะพร้าวและน้ำมันปาล์ม	0.818	0.055	0.001	0.021
048	การผลิตน้ำมันสัตว์ ไขสัตว์ น้ำมันพืช และผลพลอยได้	0.242	0.012	0.001	0.009
049	โรงสีข้าว	0.843	0.033	0.000	0.012
050	การผลิตผลิตภัณฑ์มันสำปะหลัง	0.860	0.052	0.000	0.027
051	การบดข้าวโพด	0.878	0.040	0.001	0.016
052	การผลิตแป้งและการป่นแป้งอื่น ๆ	0.567	0.026	0.000	0.011
053	การผลิตขนมปัง	0.607	0.031	0.006	0.018
054	การผลิตเส้นก๋วยเตี๋ยวและผลิตภัณฑ์ที่คล้ายคลึงกัน	0.742	0.042	0.002	0.022
055	การผลิตน้ำตาล	0.873	0.041	0.001	0.046
056	การผลิตขนมชนิดต่างๆ	0.785	0.036	0.006	0.027
057	การผลิตน้ำแข็ง	0.790	0.047	0.001	0.054
058	การผลิตผงชูรส	0.796	0.062	0.001	0.025
059	การผลิตชา กาแฟ และเครื่องดื่มกึ่งสำเร็จรูปต่างๆ	0.804	0.049	0.002	0.021
060	การผลิตผลิตภัณฑ์อาหารอื่นๆ	0.739	0.035	0.001	0.017
061	การผลิตอาหารสัตว์	0.469	0.024	0.000	0.011
062	การต้ม การกลั่น และการผสมสุรา	0.877	0.026	0.000	0.310
063	การผลิตเบียร์	0.823	0.018	0.001	0.433

สาขา	รายการ	อำนาจสร้างรายได้	ภาระการใช้พลังงาน	ภาระการใช้สุขาภิบาล	ภาระภาษีทางอ้อม
064	อุตสาหกรรมเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์และน้ำอัดลม	0.694	0.036	0.002	0.166
065	การบ่มและอบใบยาสูบ	0.918	0.040	0.000	0.014
066	การผลิตผลิตภัณฑ์ใบยาสูบ	0.942	0.006	0.000	0.654
067	การปั่นด้าย การหีบฝ้าย และเส้นใยประดิษฐ์	0.554	0.032	0.001	0.031
068	การทอผ้า	0.705	0.037	0.002	0.033
069	การฟอก การพิมพ์ การย้อม และการแต่งเสร็จ	0.529	0.095	0.001	0.047
070	การผลิตสินค้าสิ่งทอถักสำเร็จรูป ยกเว้นเครื่องแต่งกาย	0.669	0.052	0.001	0.031
071	การผลิตสิ่งถัก	0.584	0.020	0.001	0.019
072	การผลิตเครื่องแต่งกาย	0.737	0.027	0.002	0.030
073	การผลิตพรม และเครื่องปูลาด	0.730	0.047	0.001	0.039
074	การผลิตผลิตภัณฑ์ป่านและปอ	0.646	0.014	0.000	0.009
075	โรงฟอกหนังและการแต่งสำเร็จหนัง	0.433	0.008	0.000	0.007
076	การผลิตผลิตภัณฑ์หนังสัตว์	0.692	0.018	0.001	0.025
077	การผลิตรองเท้า ยกเว้นรองเท้ายาง	0.724	0.022	0.001	0.020
078	โรงเลื่อย	0.808	0.029	0.000	0.021
079	การผลิตผลิตภัณฑ์ไม้และไม้ก๊อก	0.844	0.029	0.000	0.024
080	การผลิตเครื่องเรือนและเครื่องตกแต่งทำด้วยไม้	0.702	0.018	0.001	0.020
081	การผลิตเยื่อกระดาษและกระดาษชนิดต่างๆ	0.637	0.025	0.004	0.025
082	การผลิตผลิตภัณฑ์กระดาษ	0.468	0.016	0.002	0.018
083	การพิมพ์ การพิมพ์โฆษณา	0.615	0.018	0.001	0.018
084	การผลิตเคมีภัณฑ์อุตสาหกรรมขั้นมูลฐาน	0.545	0.050	0.002	0.017
085	การผลิตปุ๋ยและยาปราบศัตรูพืช	0.436	0.022	0.000	0.015
086	การผลิตยางสังเคราะห์ และปิโตรเคมี	0.593	0.053	0.002	0.025
087	การผลิตสีทา น้ำมันชักเงา และแลคเกอร์	0.685	0.052	0.001	0.057

สาขา	รายการ	อำนาจสร้างรายได้	ภาระการใช้พลังงาน	ภาระการใช้สุขาภิบาล	ภาระภาษีทางอ้อม
088	การผลิตยารักษาโรค	0.654	0.021	0.001	0.019
089	การผลิตสบู่และผลิตภัณฑ์ที่ใช้สำหรับรักษาความสะอาด	0.523	0.023	0.001	0.018
090	การผลิตเครื่องสำอาง	0.576	0.029	0.001	0.025
091	การผลิตไม้ขีดไฟ	0.767	0.039	0.001	0.021
092	การผลิตผลิตภัณฑ์เคมีอื่นๆ	0.546	0.028	0.001	0.016
093	โรงกลั่นน้ำมันปิโตรเลียม	0.201	0.004	0.000	0.127
094	การผลิตผลิตภัณฑ์อื่นๆ จากน้ำมันปิโตรเลียม	0.537	0.052	0.001	0.025
095	การผลิตยางแผ่นรมควัน ยางเครปและยางแท่ง	0.854	0.020	0.000	0.013
096	การผลิตยางนอกและยางใน	0.627	0.043	0.000	0.018
097	การผลิตผลิตภัณฑ์ยางอื่นๆ	0.698	0.023	0.002	0.017
098	การผลิตผลิตภัณฑ์พลาสติก	0.572	0.040	0.002	0.021
099	การผลิตกระเบื้องและเครื่องปั้นดินเผา	0.729	0.056	0.006	0.029
100	การผลิตแก้วและผลิตภัณฑ์แก้ว	0.591	0.078	0.006	0.028
101	การผลิตผลิตภัณฑ์จากดินที่ใช้กับงานก่อสร้าง	0.720	0.095	0.002	0.044
102	การผลิตซีเมนต์	0.759	0.079	0.003	0.025
103	การผลิตผลิตภัณฑ์คอนกรีต	0.724	0.046	0.004	0.021
104	การผลิตผลิตภัณฑ์อโลหะอื่นๆ	0.758	0.057	0.003	0.026
105	อุตสาหกรรมเหล็กและเหล็กกล้า	0.704	0.151	0.001	0.040
106	การผลิตผลิตภัณฑ์เหล็กกล้า	0.470	0.045	0.002	0.016
107	การผลิตผลิตภัณฑ์โลหะที่มิใช่เหล็ก	0.429	0.045	0.001	0.019
108	การผลิตเครื่องตัด เครื่องมือและเครื่องใช้ที่ทำด้วยเหล็กและเหล็กกล้าทั่วไป	0.483	0.013	0.000	0.011
109	การผลิตเครื่องเรือนและเครื่องติดตั้งซึ่งทำด้วยโลหะเป็นส่วนใหญ่	0.405	0.012	0.001	0.013
110	การผลิตผลิตภัณฑ์โลหะ	0.465	0.018	0.000	0.010
111	การผลิตผลิตภัณฑ์โลหะอื่นๆ	0.426	0.024	0.001	0.010

สาขา	รายการ	อำนาจสร้างรายได้	ภาระการใช้พลังงาน	ภาระการใช้สุขาภิบาล	ภาระภาษีทางอ้อม
112	การผลิตเครื่องยนต์และเครื่องกังหัน	0.519	0.035	0.001	0.015
113	การผลิตเครื่องจักรและอุปกรณ์ทางการเกษตรกรรม	0.562	0.023	0.001	0.015
114	การผลิตเครื่องจักรที่ใช้ประดิษฐ์เครื่องไม้และเครื่องโลหะ	0.438	0.016	0.001	0.012
115	การผลิตเครื่องจักรและอุปกรณ์พิเศษ	0.481	0.034	0.000	0.014
116	การผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ในสำนักงานและในครัวเรือน	0.429	0.011	0.001	0.018
117	การผลิตเครื่องจักรและเครื่องมือไฟฟ้าสำหรับงานอุตสาหกรรม	0.341	0.011	0.001	0.012
118	การผลิตอุปกรณ์และเครื่องมือทางวิทยุ โทรทัศน์ และการคมนาคม	0.167	0.005	0.001	0.008
119	การผลิตเครื่องใช้และอุปกรณ์ไฟฟ้าภายในบ้าน	0.412	0.022	0.002	0.018
120	การผลิตลวดและสายเคเบิลชนิดหุ้มฉนวน	0.491	0.010	0.000	0.010
121	การผลิตหม้อเก็บประจุไฟฟ้าและแบตเตอรี่ต่างๆ	0.492	0.022	0.001	0.038
122	การผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ไฟฟ้าอื่นๆ	0.508	0.023	0.001	0.012
123	การต่อและการซ่อมเรือ	0.653	0.018	0.001	0.019
124	การผลิตรถไฟ	0.605	0.080	0.001	0.038
125	การผลิตยานยนต์	0.406	0.015	0.001	0.052
126	การผลิตรถจักรยานยนต์และรถจักรยาน	0.524	0.027	0.001	0.058
127	การซ่อมแซมยานพาหนะทุกชนิด	0.552	0.021	0.000	0.028
128	การผลิตอากาศยาน	0.428	0.028	0.000	0.009
129	การผลิตเครื่องมือและอุปกรณ์วิทยาศาสตร์และการแพทย์	0.320	0.011	0.001	0.008
130	การผลิตเครื่องมือเครื่องใช้เกี่ยวกับการถ่ายภาพและสายตา	0.666	0.016	0.001	0.013
131	การผลิตนาฬิกา	0.587	0.018	0.001	0.013
132	การผลิตเครื่องประดับและกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง	0.384	0.010	0.001	0.020
133	การผลิตเครื่องดนตรีและเครื่องกีฬา	0.661	0.021	0.001	0.020
134	การผลิตสินค้าอุตสาหกรรมอื่นๆ	0.613	0.030	0.001	0.031
135	การไฟฟ้า	0.731	0.100	0.001	0.054

สาขา	รายการ	อำนาจสร้างรายได้	ภาระการใช้พลังงาน	ภาระการใช้สุขาภิบาล	ภาระภาษีทางอ้อม
136	การผลิตก๊าซธรรมชาติ	0.897	0.068	0.003	0.173
137	การประปา	0.900	0.023	0.007	0.057
138	การก่อสร้างที่อยู่อาศัย	0.576	0.046	0.003	0.024
139	การก่อสร้างอาคารที่ไม่ใช่ที่อยู่อาศัย	0.570	0.052	0.002	0.033
140	การก่อสร้างงานบริการสาธารณะทางด้านเกษตรและป่าไม้	0.768	0.040	0.001	0.071
141	การก่อสร้างงานบริการสาธารณะที่ไม่เกี่ยวกับงานเกษตร	0.703	0.085	0.001	0.032
142	การก่อสร้างโรงงานผลิตพลังไฟฟ้าและสาธารณูปโภค	0.469	0.049	0.001	0.025

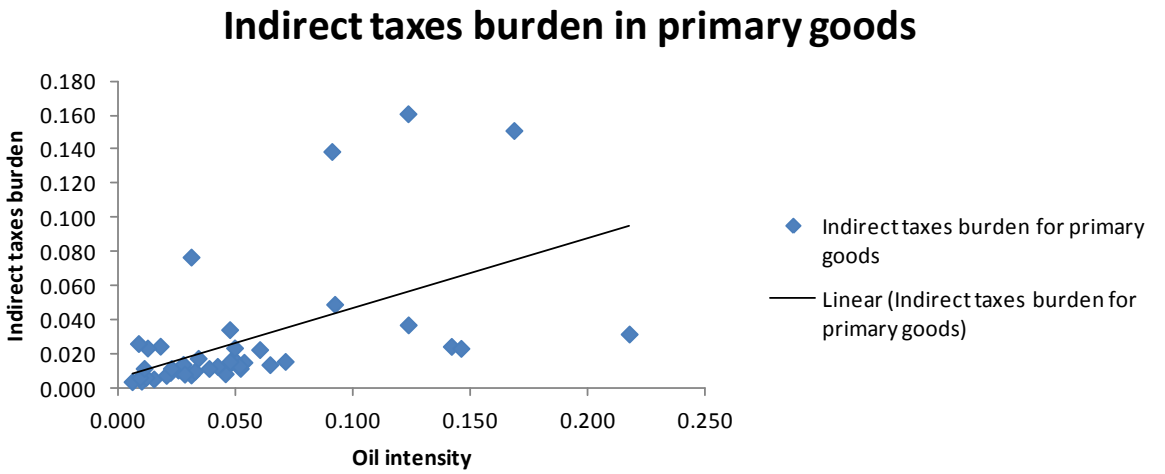
ตาราง 3 อำนาจสร้างรายได้ ภาระการใช้พลังงาน ภาระการใช้สุขาภิบาล ภาระภาษีทางอ้อม ของสินค้าในภาคบริการ 46 รายการ

สาขา	รายการ	อำนาจสร้างรายได้	ภาระการใช้พลังงาน	ภาระการใช้สุขาภิบาล	ภาระภาษีทางอ้อม
143	การก่อสร้างอาคารและระบบสื่อสาร	0.591	0.020	0.000	0.018
144	การก่อสร้างอื่นๆ	0.750	0.032	0.001	0.021
145	การค้าส่ง	0.949	0.017	0.001	0.036
146	การค้าปลีก	0.954	0.012	0.001	0.047
147	ภัตตาคารและร้านขายเครื่องดื่ม	0.839	0.037	0.002	0.089
148	โรงแรมและที่พักอื่นๆ	0.819	0.040	0.009	0.073
149	การขนส่งทางรถไฟ	0.708	0.174	0.000	-0.248
150	การขนส่งทางบก	0.620	0.256	0.001	0.051
151	การขนส่งสินค้าทางบก	0.581	0.319	0.001	0.057
152	การให้บริการเสริมการขนส่งทางบก	0.954	0.011	0.008	0.012
153	การขนส่งทางทะเล	0.511	0.234	0.001	0.047
154	การขนส่งชายฝั่งและการขนส่งทางน้ำภายในประเทศ	0.717	0.247	0.001	0.049
155	บริการเสริมการขนส่งทางน้ำ	0.867	0.060	0.007	0.032

สาขา	รายการ	อำนาจสร้างรายได้	ภาระการใช้พลังงาน	ภาระการใช้สุขาภิบาล	ภาระภาษีทางอ้อม
156	การขนส่งทางอากาศ	0.665	0.147	0.003	0.043
157	บริการเกี่ยวเนื่องกับการขนส่ง	0.879	0.057	0.002	0.029
158	สถานที่เก็บสินค้าและการเก็บสินค้า	0.894	0.030	0.002	0.026
159	บริการไปรษณีย์โทรเลขและการสื่อสาร	0.929	0.018	0.005	0.021
160	สถานบันการเงิน	0.938	0.013	0.002	0.057
161	การประกันชีวิต	0.949	0.019	0.006	0.072
162	การประกันวินาศภัย	0.951	0.017	0.005	0.172
163	บริการด้านอสังหาริมทรัพย์	0.973	0.009	0.007	0.126
164	การบริการทางด้านธุรกิจ	0.827	0.043	0.005	0.068
165	การบริหารราชการ	1.000	0.000	0.000	0.000
166	บริการสุขาภิบาลและบริการที่คล้ายคลึงกัน	0.864	0.075	0.001	0.023
167	บริการการศึกษา	0.923	0.030	0.004	-0.013
168	สถาบันวิจัย	0.872	0.037	0.001	0.023
169	บริการทางการแพทย์และบริการทางอนามัยอื่นๆ	0.741	0.022	0.005	0.019
170	สถาบันธุรกิจ สมาคมอาชีพ และสมาคมกรรมกร	0.890	0.054	0.002	0.094
171	บริการชุมชนอื่นๆ	0.917	0.058	0.001	0.019
172	การผลิตและการจัดจำหน่ายภาพยนตร์	0.606	0.031	0.006	0.041
173	โรงภาพยนตร์	0.737	0.045	0.012	0.042
174	วิทยุ โทรทัศน์ และบริการที่เกี่ยวข้องอื่นๆ	0.849	0.025	0.002	0.081
175	ห้องสมุดและพิพิธภัณฑ์	0.905	0.019	0.001	0.017
176	บริการบันเทิงและบริการสันทนาการ	0.910	0.025	0.008	0.330
177	การซ่อมแซม	0.525	0.027	0.001	0.041
178	การบริการส่วนบุคคล	0.771	0.044	0.002	0.068
179	การบริการอื่นๆ	0.000	0.000	0.000	0.000
180	กิจกรรมที่ไม่สามารถจำแนกสาขาการผลิตได้	0.669	0.043	0.003	0.069

ตาราง 1 ผลการคำนวณสมการถดถอยระหว่างภาระด้านสิ่งแวดล้อมกับภาระภาษีทางอ้อมสำหรับสินค้าเกษตรและสินค้าขั้นปฐม 41 รายการ

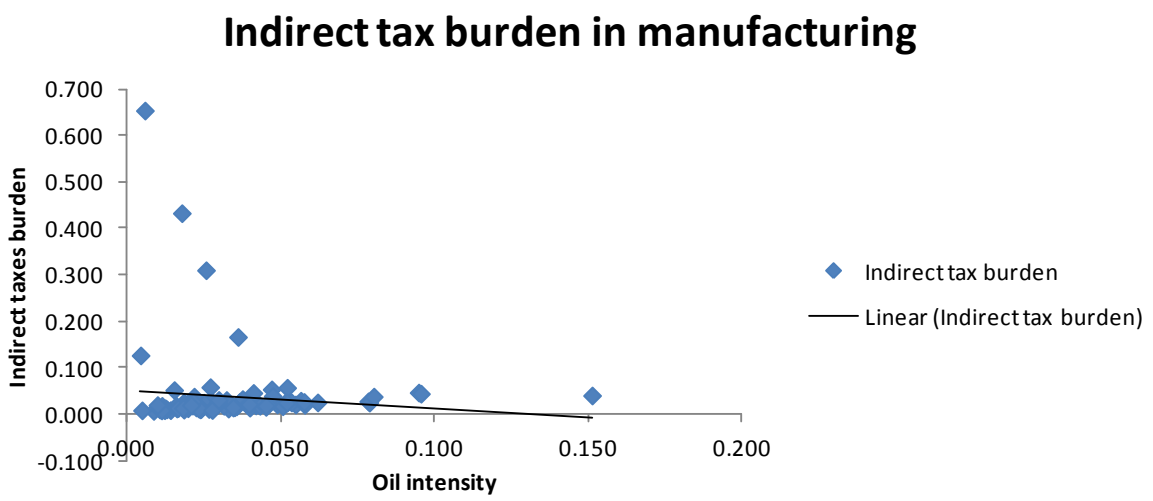
SUMMARY OUTPUT								
Regression Statistics								
Multiple R	0.530390504							
R Square	0.281314086							
Adjusted R Square	0.262886242							
Standard Error	0.032188129							
Observations	41							
ANOVA								
	df	*SS*	*MS*	*F*	*Significance F*			
Regression	1	0.015816428	0.015816	15.26571	0.000361119			
Residual	39	0.04040695	0.001036					
Total	40	0.056223378						
	Coefficients	*Standard Error*	*t Stat*	*P-value*	*Lower 95%*	*Upper 95%*	*Lower 95.0%*	*Upper 95.0%*
Intercept	0.005494288	0.007565968	0.726184	0.472062	-0.009809328	0.020797903	-0.009809328	0.020797903
X Variable 1	0.411468485	0.105312058	3.907136	0.000361	0.198454743	0.624482227	0.198454743	0.624482227



ภาพ 1 กราฟความสัมพันธ์ระหว่างภาระด้านสิ่งแวดล้อมกับภาระภาษีทางอ้อมสำหรับสินค้าเกษตรและสินค้าขั้นปฐม 41 รายการ

ตาราง 2 ผลการคำนวณสมการถดถอยระหว่างภาระด้านสิ่งแวดล้อมกับภาระภาษีทางอ้อมสำหรับสินค้าอุตสาหกรรม 93 รายการ

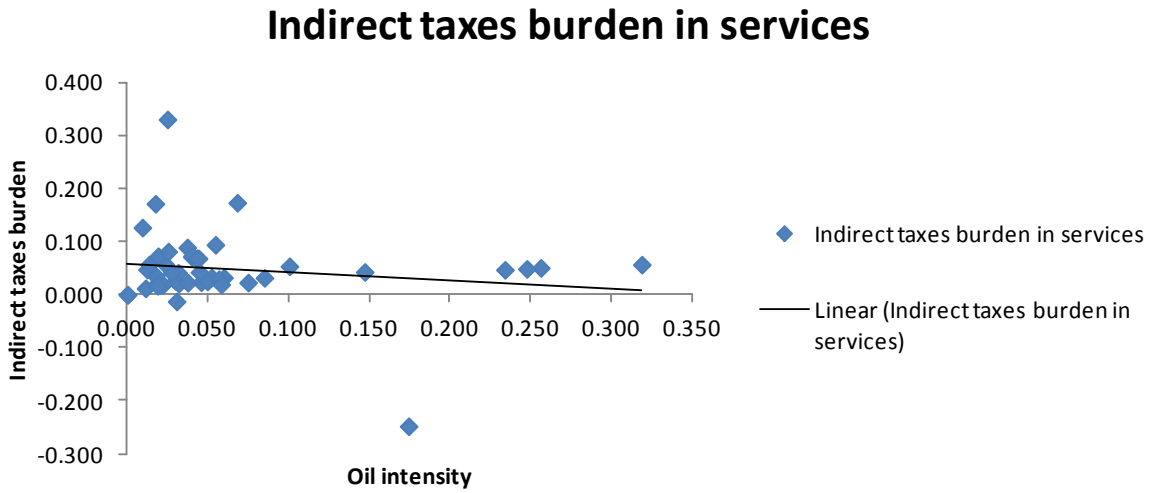
SUMMARY OUTPUT								
Regression Statistics								
Multiple R	0.102639258							
R Square	0.010534817							
Adjusted R Square	-0.000338426							
Standard Error	0.085216104							
Observations	93							
ANOVA								
	df	*SS*	*MS*	*F*	*Significance F*			
Regression	1	0.007035763	0.007036	0.968875	0.3275707			
Residual	91	0.660822372	0.007262					
Total	92	0.667858135						
	Coefficients	*Standard Error*	*t Stat*	*P-value*	*Lower 95%*	*Upper 95%*	*Lower 95.0%*	*Upper 95.0%*
Intercept	0.052146784	0.015968976	3.265506	0.001541	0.020426376	0.083867192	0.020426376	0.083867192
X Variable 1	-0.387139159	0.393308344	-0.98431	0.327571	-1.16839785	0.394119532	-1.16839785	0.394119532



ภาพ 2 กราฟความสัมพันธ์ระหว่างภาระด้านสิ่งแวดล้อมกับภาระภาษีทางอ้อมสำหรับสินค้าอุตสาหกรรม 93 รายการ

ตาราง 3 ผลการคำนวณสมการถดถอยระหว่างภาระด้านสิ่งแวดล้อมกับภาระภาษีทางอ้อมสำหรับสินค้าบริการ 46 รายการ

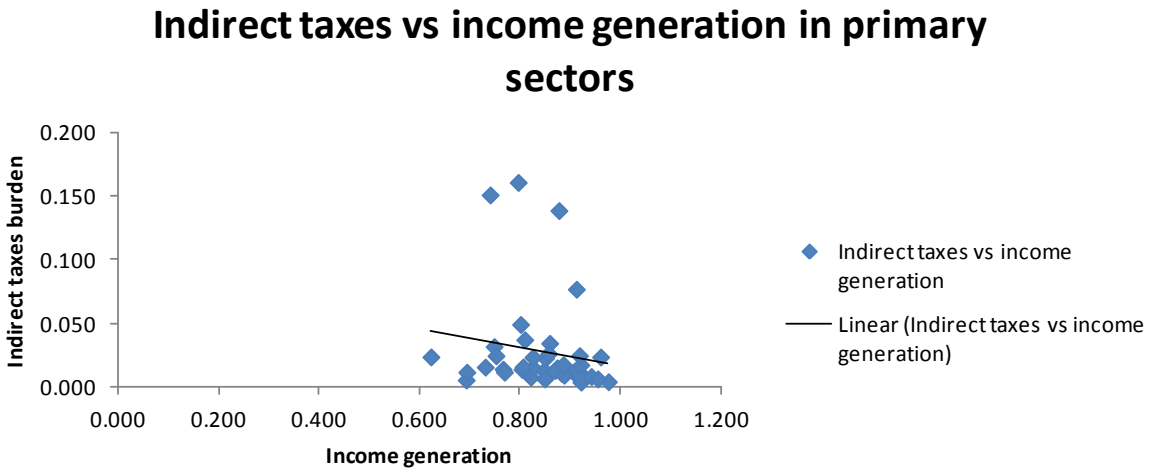
SUMMARY OUTPUT								
Regression Statistics								
Multiple R	0.16555301							
R Square	0.027407799							
Adjusted R Square	0.005303431							
Standard Error	0.071525459							
Observations	46							
ANOVA								
	df	*SS*	*MS*	*F*	*Significance F*			
Regression	1	0.006343331	0.006343	1.239927	0.271531371			
Residual	44	0.225099215	0.005116					
Total	45	0.231442546						
	Coefficients	*Standard Error*	*t Stat*	*P-value*	*Lower 95%*	*Upper 95%*	*Lower 95.0%*	*Upper 95.0%*
Intercept	0.058390616	0.013891967	4.203193	0.000127	0.030393197	0.086388036	0.030393197	0.086388036
X Variable 1	-0.164685477	0.147896288	-1.11352	0.271531	-0.462750855	0.133379902	-0.462750855	0.133379902



ภาพ 3 กราฟความสัมพันธ์ระหว่างภาระด้านสิ่งแวดล้อมกับภาระภาษีทางอ้อมสำหรับสินค้าบริการ 46 รายการ

ตาราง 4 ผลการคำนวณสมการถดถอยระหว่างภาระภาษีทางอ้อมกับอำนาจสร้างรายได้สำหรับสินค้าเกษตรและสินค้าขั้นปฐม 41 รายการ

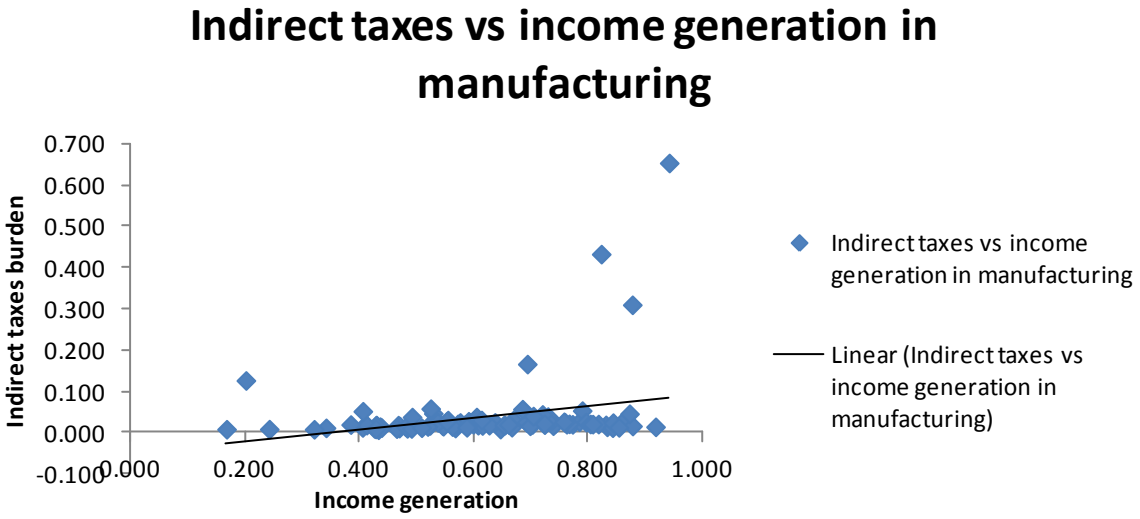
SUMMARY OUTPUT								
Regression Statistics								
Multiple R	0.155312816							
R Square	0.024122071							
Adjusted R Square	-0.00090044							
Standard Error	0.037508001							
Observations	41							
ANOVA								
	df	*SS*	*MS*	*F*	*Significance F*			
Regression	1	0.001356224	0.001356	0.964015	0.332229408			
Residual	39	0.054867154	0.001407					
Total	40	0.056223378						
	Coefficients	*Standard Error*	*t Stat*	*P-value*	*Lower 95%*	*Upper 95%*	*Lower 95.0%*	*Upper 95.0%*
Intercept	0.088641061	0.062458127	1.419208	0.163782	-0.037692424	0.214974547	-0.037692424	0.214974547
X Variable 1	-0.072614286	0.073957159	-0.98184	0.332229	-0.222206759	0.076978187	-0.222206759	0.076978187



ภาพ 4 กราฟความสัมพันธ์ระหว่างภาระภาษีทางอ้อมกับอำนาจสร้างรายได้สำหรับสินค้าเกษตรและสินค้าขั้นปฐม 41 รายการ

ตาราง 5 ผลการคำนวณสมการถดถอยระหว่างภาระภาษีทางอ้อมกับอำนาจสร้างรายได้สำหรับสินค้าอุตสาหกรรม 93 รายการ

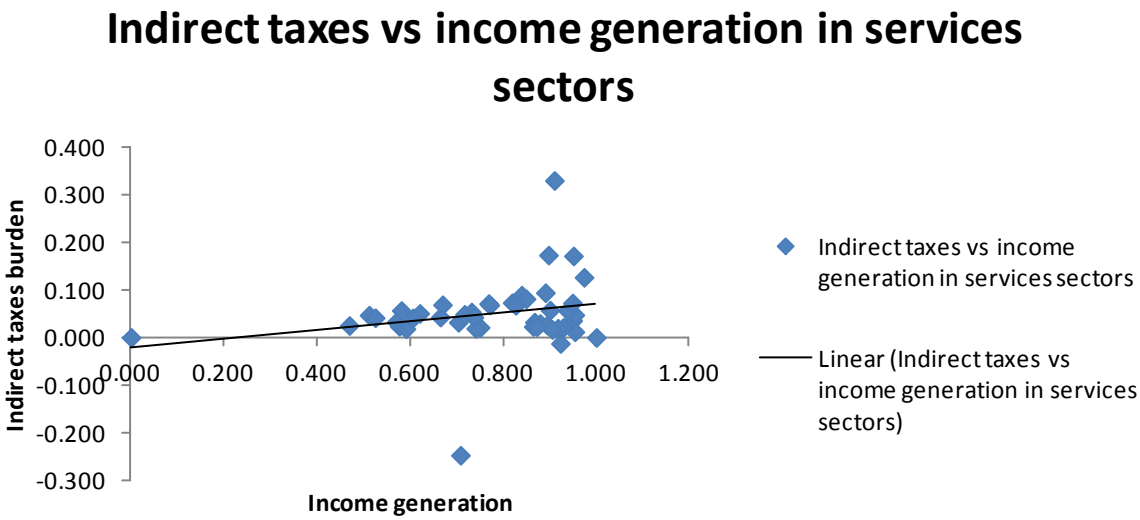
SUMMARY OUTPUT								
Regression Statistics								
Multiple R	0.283857204							
R Square	0.080574912							
Adjusted R Square	0.07047134							
Standard Error	0.082144708							
Observations	93							
ANOVA								
	df	*SS*	*MS*	*F*	*Significance F*			
Regression	1	0.053812611	0.053813	7.974893	0.005827071			
Residual	91	0.614045524	0.006748					
Total	92	0.667858135						
	Coefficients	*Standard Error*	*t Stat*	*P-value*	*Lower 95%*	*Upper 95%*	*Lower 95.0%*	*Upper 95.0%*
Intercept	-0.050686001	0.032899649	-1.54062	0.126879	-0.11603711	0.014665109	-0.11603711	0.014665109
X Variable 1	0.144753204	0.051258482	2.823985	0.005827	0.042934528	0.24657188	0.042934528	0.24657188



ภาพ 5 กราฟความสัมพันธ์ระหว่างภาระภาษีทางอ้อมกับอำนาจสร้างรายได้สำหรับสินค้าอุตสาหกรรม 93 รายการ

ตาราง 6 ผลการคำนวณสมการถดถอยระหว่างภาระภาษีทางอ้อมกับอำนาจสร้างรายได้สำหรับสินค้าบริการ 46 รายการ

SUMMARY OUTPUT								
Regression Statistics								
Multiple R	0.230155207							
R Square	0.052971419							
Adjusted R Square	0.031448042							
Standard Error	0.070579212							
Observations	46							
ANOVA								
	df	*SS*	*MS*	*F*	*Significance F*			
Regression	1	0.01225984	0.01226	2.461111	0.123860625			
Residual	44	0.219182706	0.004981					
Total	45	0.231442546						
	Coefficients	*Standard Error*	*t Stat*	*P-value*	*Lower 95%*	*Upper 95%*	*Lower 95.0%*	*Upper 95.0%*
Intercept	-0.020493401	0.04508224	-0.45458	0.651648	-0.111350685	0.070363883	-0.111350685	0.070363883
X Variable 1	0.088772573	0.056586549	1.568793	0.123861	-0.025270121	0.202815267	-0.025270121	0.202815267



ภาพ 6 กราฟความสัมพันธ์ระหว่างภาระภาษีทางอ้อมกับอำนาจสร้างรายได้สำหรับสินค้าบริการ 46 รายการ

ความยุติธรรมและการจัดการความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อม กรณีศึกษาโรงไฟฟ้าพลังงานความร้อนจากถ่านหินในพื้นที่จังหวัดระยอง

จุฑารัตน์ ชมพันธุ์[1]

บทคัดย่อ

ประเทศไทยในอดีตมุ่งเน้นการพัฒนาโครงการขนาดใหญ่เพื่อการเจริญเติบทางด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก ส่งผลให้มีความต้องการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นจำนวนมาก และนำไปสู่การจัดสรรทรัพยากรอย่างไม่เป็นธรรม ก่อให้เกิดความไม่ยุติธรรมด้านสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญของความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโครงการพัฒนาโรงไฟฟ้า ที่ส่งผลกระทบทั้งด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพอนามัยของประชาชนโดยรอบพื้นที่โครงการ ทำให้โครงการโรงไฟฟ้าส่วนมากไม่ได้รับการยอมรับและเกิดการต่อต้านและคัดค้านโครงการจากประชาชน ซึ่งเป็นสาเหตุที่นำไปสู่ความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะในพื้นที่จังหวัดระยองซึ่งมักประสบปัญหาดังกล่าวอย่างชัดเจน การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ของการศึกษาสาเหตุของความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อมของโรงไฟฟ้าพลังงานความร้อนจากถ่านหินในพื้นที่จังหวัดระยอง และเสนอแนวทางการจัดการความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อม ตลอดจนแนวทางการส่งเสริมความยุติธรรมด้านสิ่งแวดล้อม ผลการศึกษาพบว่า ประชาชนในพื้นที่จังหวัดระยองยังมีความกังวลและไม่มีความเชื่อมั่นต่อโครงการดังกล่าว ทั้งนี้เนื่องจากประชาชนไม่ได้เข้ามามีบทบาทในกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ทั้งในด้านการร่วมแสดงความคิดเห็นและการตัดสินใจต่อโครงการ นอกจากนี้ยังพบว่า ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่มีการเปิดเผยและสื่อสารข้อมูลกับประชาชนด้วยความถูกต้อง ชัดเจนและจริงใจ สำหรับแนวทางในการส่งเสริมความยุติธรรมด้านสิ่งแวดล้อม คือ การส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทในกระบวนการมีส่วนร่วมรับทราบข้อมูลข่าวสารในทุกๆ ขั้นตอนของโครงการโรงไฟฟ้า สร้างความรู้ความเข้าใจ ความตระหนัก และมีสิทธิในการตัดสินใจ ตลอดจนการร่วมแสดงความคิดเห็นต่อโครงการ ทั้งนี้ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องสื่อสารและนำเสนอข้อมูลที่เป็นจริงกับประชาชนเพื่อให้ประชาชนมีความเชื่อมั่นต่อโครงการ และเป็นแนวทางการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งต่อไป

คำสำคัญ: ความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อม ความยุติธรรมด้านสิ่งแวดล้อม การจัดการความขัดแย้ง การมีส่วนร่วมของประชาชน โรงไฟฟ้าพลังงานความร้อน

[1] คณะบริหารการพัฒนาสิ่งแวดล้อม สภาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

บทนำ

ประเทศไทยในอดีตมุ่งเน้นการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและสังคมเป็นหลัก ก่อให้เกิดการเจริญเติบโตและการพัฒนาประเทศในด้านโครงสร้างเป็นหลัก จึงส่งผลต่อความต้องการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่นำไปสู่การจัดสรรทรัพยากรอย่างไม่เป็นธรรม ก่อให้เกิดความไม่ยุติธรรมด้านสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญของความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะปัญหาความขัดแย้งอันเนื่องมาจาก การพัฒนาโครงการพัฒนาโรงไฟฟ้าพลังงานความร้อนจากถ่านหิน ซึ่งอาจทำให้ประชาชนในพื้นที่ต้องตกเป็นผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแพร่กระจายของมลพิษจากการดำเนินงานของโครงการสู่สิ่งแวดล้อมและสุขภาพอนามัยของประชาชนที่อาศัยอยู่โดยรอบพื้นที่โครงการ จึงจำเป็นต้องมีการจัดการความขัดแย้งเพื่อบรรเทาปัญหาให้เบาบางลงและพยายามหาข้อยุติ ดังจะเห็นได้จากโครงการโรงไฟฟ้าถ่านหินในอดีตของประเทศไทยที่ประสบปัญหาดังกล่าว

จังหวัดระยองเป็นหนึ่งในพื้นที่ที่มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว และมีการเจริญเติบโตในภาคอุตสาหกรรมสูง ส่งผลให้มีความต้องการใช้พลังงานไฟฟ้าเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง จึงมีการวางแผนการก่อสร้างโครงการโรงไฟฟ้าเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนในพื้นที่ โดยได้มีการศึกษาความเหมาะสมในการก่อสร้างโรงไฟฟ้าพลังงานความร้อนจากถ่านหินในพื้นที่จังหวัดระยอง เพื่อดำเนินการสำรวจความเป็นไปได้ทั้งเชิงสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม อย่างไรก็ตาม โครงการโรงไฟฟ้าที่จะเกิดขึ้นในพื้นที่ของจังหวัดระยองนี้ ผู้ที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากโครงการ คือ ประชาชนในพื้นที่ โดยประชาชนส่วนหนึ่งสนับสนุนให้มีการสร้างโรงไฟฟ้าเพราะเห็นถึงประโยชน์ที่ทั้งตนและสังคมโดยรวมจะได้รับ ในขณะเดียวกันก็มีประชาชนอีกกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยกับโครงการดังกล่าว เนื่องจากความกังวลถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพที่อาจจะเกิดขึ้น ปัญหาเหล่านี้ได้สร้างความขัดแย้งให้กับหลายฝ่าย ทั้งความขัดแย้งระหว่างกลุ่มประชาชนด้วยกันเอง ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มประชาชนที่ไม่เห็นด้วยกับผู้พัฒนาโครงการ และความขัดแย้งกับภาครัฐ ความไม่ชัดเจนของความยุติธรรมในการจัดการปัญหาความขัดแย้ง ประกอบกับประชาชนไม่ได้มีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจหรือเป็นการมีส่วนร่วมที่ไม่แท้จริง ทั้งที่ประชาชนในพื้นที่เป็นผู้ได้รับผลกระทบโดยตรง

ด้วยความไม่ยุติธรรมในการแก้ไขปัญหาส่งผลให้ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นลุกลามและขยายวงกว้างอีกทั้งยังยืดเยื้อยาวนาน ซึ่งไม่เกิดผลดีทั้งต่อสภาพเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม การมีส่วนร่วมของประชาชนซึ่งเป็นหลักการสำคัญที่จะเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาการจัดการความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นจากโครงการพัฒนาต่างๆ ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการดำเนินการที่มีประสิทธิภาพ มีความโปร่งใสและเป็นธรรม จะสามารถนำประเทศไทยไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนได้ในอนาคต ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาสาเหตุของความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อม แนวทางการจัดการความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อม และเพื่อเสนอแนวทางการส่งเสริมความยุติธรรมด้านสิ่งแวดล้อมในโครงการโรงไฟฟ้าพลังงานความร้อนจากถ่านหินในพื้นที่จังหวัดระยองต่อไป

ความยุติธรรมด้านสิ่งแวดล้อม

ความยุติธรรมด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental Justice หรือ Green Justice) เป็นการศึกษาสิทธิมนุษยชน หรือสิทธิขั้นพื้นฐานที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม (Constitutional Environmental Rights) ซึ่งถือได้ว่าเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานแบบใหม่ที่รัฐธรรมนูญของหลายประเทศเริ่มให้การรับรอง ซึ่งหมายความว่าประชาชนย่อมมีสิทธิที่จะอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี มีการประกันความคุ้มครองการใช้และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติไว้อย่างเป็นระบบ (สุนทรียา เหมือนพะวงศ์, 2549) ทั้งนี้เมื่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูกมองและถูกแปลงเป็นทรัพย์สินที่นำออกมาใช้ประโยชน์ได้ การเข้าใช้โดยไม่เป็นธรรมก็ย่อมเกิดได้เช่นกัน จึงเป็นสาเหตุของความไม่เสมอภาคทางสิ่งแวดล้อม

นอกจากนี้แนวคิดเรื่องประชาธิปไตยด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental Democracy) ก็เป็นแนวคิดสำคัญที่มีส่วนในการพัฒนากระบวนการสร้างความยุติธรรมด้านสิ่งแวดล้อม โดยกระบวนการเคลื่อนไหวที่สำคัญในเรื่องนี้ เกิดขึ้นเมื่อมีการทำอนุสัญญาระหว่างประเทศ Aarhus Convention ที่ส่งผลให้เกิดการคุ้มครองสิทธิในเชิงกระบวนการมากยิ่งขึ้น เช่น สิทธิในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร โดยเฉพาะการรับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับโครงการที่ก่อให้เกิดผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมต่างๆ และสิทธิในการมีส่วนร่วมในลักษณะอื่นๆ เช่น การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของรัฐ รวมทั้งการใช้สิทธิทางศาล ซึ่งเป็นเรื่องที่มีความสำคัญและอาจกล่าวได้ว่าเป็นความยุติธรรมในเชิงการมีส่วนร่วม (สุนทรียา เหมือนพะวงศ์, 2549)

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ซึ่งถึงแม้ปัจจุบันจะถูกยกเลิกไปแล้ว แต่ยังคงเป็นแนวทางที่ดีการจัดการสิ่งแวดล้อม ในด้านข้อมูลพบว่า รัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวให้ความสำคัญในเรื่องของความเสมอภาค ซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งของความยุติธรรม โดยในส่วนที่ 2 ว่าด้วยความเสมอภาค มาตรา 30 ระบุว่า บุคคลย่อมเสมอกันในทางกฎหมายและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน การเลือกปฏิบัติโดยไม่ยุติธรรมต่อบุคคล เพราะเหตุแห่งความแตกต่าง ในเรื่องถิ่นกำเนิดเชื้อชาติ เพศ อายุ ความพิการ สภาพทางกายหรือสุขภาพ สถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจ หรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรม หรือความนคิดเห็นทางการเมือง อันขัดต่อ บทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญจะกระทำมิได้ (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550: 10)

สำหรับในหมวดที่ 5 แนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ ว่าด้วยนโยบายด้านกฎหมายและความยุติธรรม มาตรา 81 รัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายด้านกฎหมายและความยุติธรรม ดังต่อไปนี้

1) ดูแลให้มีการปฏิบัติและบังคับการให้เป็นไปตามกฎหมายอย่างถูกต้อง รวดเร็ว เป็นธรรมและทั่วถึง ส่งเสริมการให้ความช่วยเหลือและให้ความรู้ทางกฎหมายแก่ประชาชนและจัดระบบงานราชการของรัฐอย่างอื่นในกระบวนการยุติธรรมให้มีประสิทธิภาพ โดยให้ประชาชนและองค์กรวิชาชีพมีส่วนร่วมในกระบวนการยุติธรรมและการช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมาย

2) คุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของบุคคลให้พ้นจากการล่วงละเมิด ทั้งโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐและโดยบุคคลอื่น และต้องอำนวยความยุติธรรมแก่ประชาชนอย่างเท่าเทียมกัน (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550: 33-34)

และในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2550 มาตรา 67 ก็ได้กล่าวถึง การให้สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการอนุรักษ์ บำรุงรักษา และการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและความหลากลายทางชีวภาพ และการได้รับความคุ้มครองส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัยหรือคุณภาพชีวิตของตน (จุฑารัตน์ ชมพันธุ์, 2555) และโดยเฉพาะวรรคที่สองของมาตราดังกล่าวได้ให้สิทธิประชาชนกับการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจในระดับโครงการไว้ ซึ่งนับได้ว่าสิทธิของประชาชนในการมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมนั้น ก็มีความสำคัญต่อการเสริมสร้างความเป็นธรรมในด้านสิ่งแวดล้อม ที่จะช่วยให้เกิดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์สูงสุดและอย่างยั่งยืน

ในการพัฒนาเรื่องกระบวนการสร้างความยุติธรรมด้านสิ่งแวดล้อม จำเป็นจะต้องศึกษาให้เห็นถึงแนวคิดหรือหลักการสำคัญ เพื่อทำให้การออกกฎระเบียบหรือการดำเนินการบังคับใช้กฎหมายเป็นไปอย่างมีทิศทางและเป็นระบบ อย่างไรก็ตาม ปัญหาความยุติธรรมด้านสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาใหญ่ระดับประเทศท่ามกลางการพัฒนาที่รีบเร่งทำให้ขาดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม รวมถึงเผชิญกับความสูญเสียที่ยากจะแก้ไข โดยความเสียหายจากความไม่เป็นธรรมด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นอย่างเห็นได้ชัดก็คือ ปัญหาสุขภาพอนามัยของประชาชนจากโครงการพัฒนา โดยเฉพาะโครงการโรงไฟฟ้า เช่น การเกิดอาการเจ็บป่วยจากการได้รับสารพิษ การเป็นโรคภูมิแพ้จากมลพิษทางอากาศ ตลอดจนความไม่เท่าเทียมเป็นธรรมระหว่างความเหลื่อมล้ำทางสังคมซึ่งเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นมาอย่างยาวนาน โดยที่ประเทศที่พัฒนาแล้วมีการใช้ทรัพยากรของโลกไม่เหมาะสมกับขนาดประชากรของตน เช่น สหรัฐอเมริกามีการบริโภคพลังงานและทรัพยากรอื่นๆ ของโลกสูง ในขณะที่ประชากรในประเทศด้อยพัฒนาบริโภคทรัพยากรเท่ากับหนึ่งในสิบถึงหนึ่งในร้อยของประเทศที่พัฒนาแล้ว ซึ่งยังไม่รวมถึงการบริโภคทรัพยากรของประเทศพัฒนาแล้วที่ครึ่งหนึ่งนำมาจากประเทศด้อยพัฒนาด้วย จากปัญหาความไม่เป็นธรรมในการกระจายทรัพยากรระหว่างประเทศที่พัฒนาแล้วและประเทศที่ด้อยพัฒนา ก็ยังปรากฏปัญหาความไม่เท่าเทียมเป็นธรรมในการกระจายรายได้ระหว่างความเหลื่อมล้ำทางสังคมที่แตกต่างกัน ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งของการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน นำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งทั้งทางด้านสิ่งแวดล้อมและสังคมได้

จากการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) แม้จะจัดทำขึ้นในช่วงเวลาที่ประเทศไทยเผชิญกับสถานการณ์ทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้ประเทศไทยประสบความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นอย่างสูงโดยพบว่าเศรษฐกิจไทยเติบโตและขยายตัวมาก ประชาชนมีชีวิตความเป็นอยู่ที่สะดวกสบายยิ่งขึ้น ก่อให้เกิดการพัฒนาที่ก้าวหน้าอย่างรวดเร็วจากการนำทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์และความได้เปรียบด้านแรงงานมาใช้อย่างมากมาย รวมทั้งมีการพึ่งพาทุนทรัพย์ เทคโนโลยีและการค้าจากต่างประเทศ แต่ขณะที่การพัฒนาด้านสังคมด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกลับดำเนินการได้จำกัดทั้งในด้านการพัฒนาศักยภาพประชากร การพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และการบริหารจัดการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยการขยายตัวของเศรษฐกิจไทยเกิดขึ้นบนพื้นฐานของการเร่งการเจริญเติบโตที่มุ่งขยายตัวในเชิงปริมาณและเพิ่มขีด

ความสามารถในการแข่งขันเป็นหลัก มากกว่าการมุ่งสร้างความเข้มแข็งให้เศรษฐกิจด้วยการพึ่งตนเองและสร้างภูมิคุ้มกันให้พร้อมรับกับการเปลี่ยนแปลงในกระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งส่งผลทำให้เกิดความไม่สมดุลและมีความเสี่ยงต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนทั้งในระดับภาพรวมและในสาขาการผลิตที่แท้จริง โดยเห็นได้จากการทุ่มเททรัพยากรในการพัฒนาเป็นอันมากแต่เป็นไปอย่างไม่มีประสิทธิภาพ และประโยชน์กลับไม่กระจายไปยังประชาชนอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม รวมทั้งยังทำให้เศรษฐกิจไทยต้องพึ่งพาปัจจัยภายนอกมากยิ่งขึ้นในขณะที่เศรษฐกิจภายในประเทศก็ยังขาดความเข้มแข็งจึงมีความเสี่ยงที่จะทำให้การพัฒนาเศรษฐกิจขาดความยั่งยืน (จุฑาทิพ คล้ายทับทิม, 2553)

อาจกล่าวได้ว่าการพัฒนาประเทศไทยที่ผ่านมาประสบผลสำเร็จในเชิงปริมาณในขณะที่คุณภาพและประสิทธิภาพตลอดจนขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศยังอยู่ในระดับต่ำ และเกิดปัญหาความขัดแย้งในสังคมจากความเหลื่อมล้ำของรายได้ และการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติอย่างไม่เป็นธรรม อีกทั้งคนในสังคมส่วนใหญ่ยังไม่ได้รับผลประโยชน์จากกระบวนการพัฒนาทั้งๆ ที่ได้ทำมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน นอกจากนี้ปัญหาสังคมรวมทั้งความขัดแย้งในสังคมจากความไม่เท่าเทียมกันในการกระจายรายได้และทรัพยากรธรรมชาติก็ยิ่งเพิ่มมากขึ้น การจัดการความขัดแย้งจากความไม่เป็นเป็นธรรมทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงมีส่วนสำคัญต่อการพัฒนาประเทศให้เกิดความยั่งยืนสืบต่อไป

การจัดการความขัดแย้ง

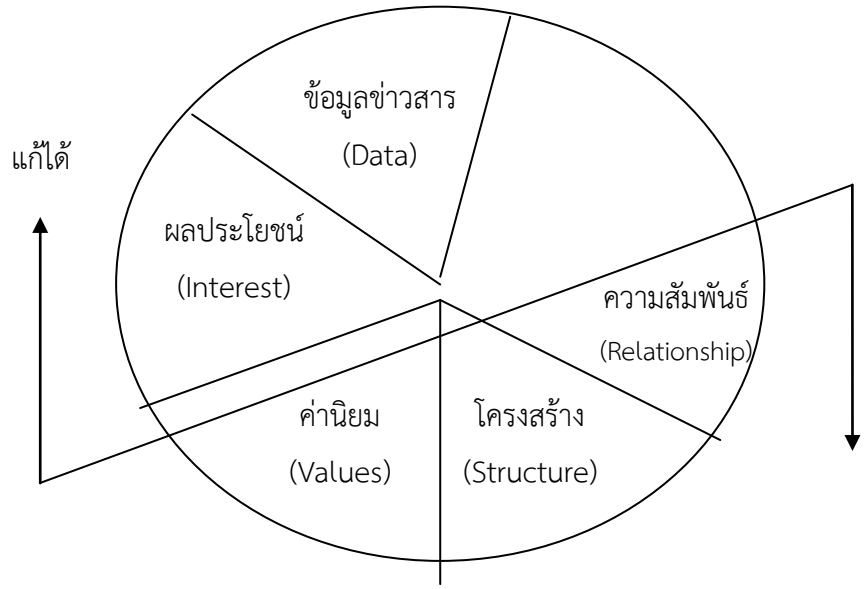
ความขัดแย้งเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดจากการแย่งชิงแข่งขันของปัจเจกบุคคล กลุ่ม และฝ่ายต่างๆ ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากร ตำแหน่ง อำนาจและผลประโยชน์ ซึ่งอาจเป็นความขัดแย้งระหว่างกลุ่มต่างๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น ความขัดแย้งระหว่างฝ่ายบริหารกับฝ่ายปฏิบัติ ความขัดแย้งระหว่างฝ่ายที่มีหน้าที่ต่างกัน ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มวิชาชีพและกลุ่มที่ไม่ใช่วิชาชีพ และความขัดแย้งระหว่างผู้พัฒนาโครงการพัฒนากับประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น ซึ่งประเภทของความขัดแย้งแบ่งออกเป็น 2 ประเภท (Christopher Moore, 1986 และ จำลอง โพธิ์บุญ, 2554: 171-173) ได้แก่

1) ความขัดแย้งที่ไม่จำเป็น (Unnecessary Conflicts) แบ่งออกเป็น

(1) ความขัดแย้งในเรื่องความสัมพันธ์ (Relationship Conflicts) เกิดจากการรับรู้ที่ผิดๆ การมีทัศนคติเชิงลบ การสื่อสารที่ผิดพลาดหรือพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของบุคคล

(2) ความขัดแย้งในเรื่องข้อมูล (Data Conflicts) เกิดจากการขาดข้อมูล หรือได้รับข้อมูลที่ผิดๆ มีความขัดแย้งกันในเรื่องความน่าเชื่อถือของข้อมูล การตีความข้อมูลที่แตกต่างกันหรือความเห็นต่างเกี่ยวกับวิธีการประเมิน

(3) ความขัดแย้งในเรื่องค่านิยม (Value Conflicts) เกิดจากระบบความเชื่อที่ต่างกัน ซึ่งจะไม่เป็นความขัดแย้งจนกว่าจะมีการบังคับให้อีกฝ่ายหนึ่งเชื่อเหมือนกับตนหรือโจมตีความเชื่อของผู้อื่น



รูปที่ 1 วงกลมความขัดแย้งประเภทต่างๆ (Christopher Moore, 1986)

2) ความขัดแย้งที่แท้จริง (Genuine Conflicts) แบ่งออกเป็น

(1) ความขัดแย้งทางโครงสร้าง (Structural Conflicts) เกิดจากการจัดโครงสร้างความสัมพันธ์ที่ไม่เหมาะสม ทำให้เกิดความรู้สึกอึดอัด โดยส่วนใหญ่จะเกิดจากการกระทำหรือแรงกดดันจากภายนอกที่ไม่ใช่คู่ขัดแย้งเอง ผู้ที่เกิดความขัดแย้งอาจเป็นผู้ที่ถูกทำให้เสียเปรียบ เนื่องจากการจัดการทางเศรษฐกิจที่ไม่เหมาะสม การขาดการจัดการทางการเมืองที่ดี การจัดองค์กรหรือการจัดการเชิงพื้นที่ที่ไม่เหมาะสม

(2) ความขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์ (Interest Conflicts) เกิดจากการตัดสินใจ วิธีการตัดสินใจ และเรื่องของจิตวิทยา เช่น ความน่าเชื่อถือ ความยุติธรรม ความต้องการมีส่วนร่วม ความขัดแย้งจะเกิดขึ้นเมื่อมีฝ่ายหนึ่งที่เห็นว่าผลประโยชน์ที่ฝ่ายตนได้ไม่เหมาะสมหรือน้อยกว่าผลประโยชน์ที่ฝ่ายตรงข้ามได้รับ

จากวงกลมความขัดแย้ง (ดังแสดงในรูปที่ 1) กล่าวได้ว่า การแยกแยะความขัดแย้งออกไปแต่ละประเภท จะช่วยให้เห็นความชัดเจนของความขัดแย้งว่า มีองค์ประกอบอะไร เพื่อนำไปสู่การแก้ไขให้ถูกต้องและเหมาะสม อย่างไรก็ตาม มิได้หมายความว่าความขัดแย้งประเภทต่างๆ จะมีเฉพาะประเภทใดประเภทหนึ่ง แต่จะผสมผสานกันอยู่หลายๆ ประเภทในเรื่องเดียวกัน ซึ่งจะแตกต่างกันในความรุนแรงของความขัดแย้งนั้นๆ

สำหรับรูปแบบของความขัดแย้งระหว่างกลุ่มประชาชนสามารถพบเห็นได้โดยทั่วไป แต่ความขัดแย้งระหว่างภาครัฐกับประชาชนมีสาเหตุหลากหลายประการ ได้แก่ โครงสร้างอำนาจการปกครองแบบรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลางเป็นผู้มีอำนาจและสิทธิ์ขาดในการกำหนด วางแผน และการดำเนินการบริหารจัดการจากส่วนกลางไปให้แก่ท้องถิ่นหรือชนบท รัฐบาลกลางจะเป็นผู้ทำหน้าที่ในการกำหนดแบบแผนการพัฒนาในรูปแบบการขยายโครงสร้างพื้นฐานโดยปราศจากการมีส่วนร่วมหรือการกำหนดวิถีท้องถิ่นเมื่อแนวทางการพัฒนาที่ถูกวางแผนจากส่วนกลางไม่สามารถสนองต่อความต้องการของประชาชนในพื้นที่ หรือสร้างความรู้สึกไม่เท่าเทียมในการแบ่งปัน (จุฑาทิพย์ คล้ายทับทิม, 2553)

อย่างไรก็ตาม การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อมที่มีประสิทธิภาพเพื่อให้การพัฒนาโครงการต่างๆ สามารถดำเนินการได้โดยปราศจากปัญหากับกลุ่มคนในพื้นที่หรือผู้มีส่วนได้เสีย ต้องมีการวิเคราะห์ถึงสาเหตุและบริบทของปัญหาที่เกิดขึ้นในแต่ละสังคมอย่างแท้จริง โดยเฉพาะการดำเนินโครงการพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพ โปร่งใส เป็นธรรม และคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งจะช่วยลดความขัดแย้งและสามารถนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนได้อย่างแท้จริง

วิธีการศึกษา

วิธีในการรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) ร่วมกับการศึกษาเอกสาร (Documentary Research) โดยมีเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) ร่วมกับการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participatory Observation) โดยแบ่งเป็น แบบสัมภาษณ์สำหรับเจ้าหน้าที่ส่วนกลาง แบบสัมภาษณ์สำหรับนักวิชาการด้านสิ่งแวดล้อม และแบบสัมภาษณ์สำหรับประชาชนที่ได้รับผลกระทบ จากนั้นนำข้อมูลมาเรียบเรียงและวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ด้วยการวิเคราะห์แบบ 3 เส้า (Triangulation) กล่าวคือ การหาข้อมูลจากแหล่งที่มาหลายแหล่ง (Data Triangulation) เป็นการศึกษาที่แสวงหาความจริงในสภาพที่เป็นอยู่โดยธรรมชาติ (Naturalistic Inquiry) และมองภาพรวมทุกมิติ (Holistic Perspective) ด้วยตัวผู้วิจัยเอง

กลุ่มเป้าหมายและผู้ให้ข้อมูลหลัก

การศึกษาในครั้งนี้กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) คือ กลุ่มบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องและเป็นผู้มีส่วนร่วมได้รับผลกระทบจากโครงการโรงไฟฟ้าพลังงานความร้อนจากถ่านหินในพื้นที่จังหวัดระยอง คือ ประชาชนที่อยู่อาศัยในพื้นที่รอบโครงการโรงไฟฟ้าจังหวัดระยองในรัศมี 5 กิโลเมตร ซึ่งผู้ศึกษาเริ่มสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนที่ได้ทำความรู้จักเริ่มแรกและสอบถามถึงบุคคลต่อๆ ไปด้วยเทคนิคลูกบอลหิมะ (Snowball Technique) สำหรับการสัมภาษณ์นักวิชาการด้านสิ่งแวดล้อมเป็นการใช้เทคนิคการเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Selection) รวมผู้ให้ข้อมูลหลักทั้งสิ้น 27 ท่าน โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) เจ้าหน้าที่ส่วนกลาง ได้แก่ ข้าราชการหรือพนักงานสำนักวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับโครงการโรงไฟฟ้าในพื้นที่จังหวัดระยอง จำนวน 1 คน ข้าราชการและผู้บริหารในหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับโครงการโรงไฟฟ้าในพื้นที่จังหวัดระยอง จำนวน 3 คน ข้าราชการหรือพนักงานท้องถิ่นสังกัดองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 3 คน

2) นักวิชาการด้านสิ่งแวดล้อมหรือ NGOs จำนวน 3 คน

3) ประชาชนที่ได้รับผลกระทบ ได้แก่ ผู้นำชุมชนในเขตพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบ จำนวน 2 คน และประชาชนในท้องถิ่นที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากโครงการโรงไฟฟ้าในพื้นที่จังหวัดระยอง จำนวน 15 คน

ผลการศึกษา

โรงไฟฟ้าพลังงานความร้อนจากถ่านหินในพื้นที่จังหวัดระยอง เป็นหนึ่งในโครงการขนาดใหญ่ที่มีการศึกษาความเหมาะสมในการพัฒนาโรงไฟฟ้าพลังงานความร้อนจากถ่านหินที่มีกำลังการผลิต 800 เมกะวัตต์ และมีแผนการเลือกใช้ถ่านหินที่มีคุณภาพดีนำเข้ามาจากต่างประเทศเป็นเชื้อเพลิง เพื่อทดแทนการใช้เชื้อเพลิงจากก๊าซธรรมชาติ ซึ่งจะส่งผลให้ประเทศมีความมั่นคงทางด้านพลังงาน รวมถึงช่วยส่งเสริมศักยภาพด้านเศรษฐกิจของประเทศให้เติบโตได้อย่างยั่งยืน โดยได้ประมาณการความเหมาะสมถึงขนาดของโรงไฟฟ้าพลังงานความร้อนจากถ่านหินที่จะสามารถเกิดขึ้นได้ในพื้นที่จังหวัดระยอง และจะสามารถเปิดดำเนินการผลิตได้อีกใน 8 ปีข้างหน้า หรือประมาณในปี พ.ศ. 2562

สาเหตุของความขัดแย้ง

การศึกษาความยุติธรรมและการจัดการความขัดแย้ง กรณีศึกษา โรงไฟฟ้าพลังงานความร้อนจากถ่านหินในพื้นที่จังหวัดระยองได้ทำการศึกษาโดยใช้กรอบแนวคิดทางการศึกษาของ Christopher Moore (1986) ในการวิเคราะห์ถึงสาเหตุและสภาพของปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ดังต่อไปนี้

ความขัดแย้งในเรื่องความสัมพันธ์ (Relationship Conflicts)

จากบริบทกระบวนการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จะเห็นได้ว่าหน่วยงานภาครัฐอยู่ในฐานะเหนือกว่าชุมชนอยู่มาก ไม่ว่าจะเป็นอำนาจ ทรัพยากร กฎระเบียบข้อบังคับที่ให้ความชอบธรรมในการดำเนินการต่างๆ ทำให้ความสัมพันธ์ของภาครัฐกับชุมชนอยู่บนฐานของความไม่เท่าเทียมกัน โดยเฉพาะการกำหนดเป้าหมายและแนวทางการพัฒนา ซึ่งในภาพรวมแล้วภาครัฐจะเป็นตัวแทนในการดำเนินการ ซึ่งทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างภาครัฐกับประชาชนในพื้นที่โดยรอบโครงการโรงไฟฟ้า

การที่ภาครัฐเข้าไปครอบครองทรัพยากรธรรมชาติโดยขาดการจัดสรรที่เหมาะสม อำนาจการบริหารจัดการทรัพยากรทั้งหมดจึงอยู่ในอำนาจรัฐ แม้ว่าประชาชนจะอ้างสิทธิ์ความเป็นเจ้าของทรัพยากรบนฐานของสิทธิชุมชน แต่ก็ไม่สามารถทัดทานอำนาจของภาครัฐได้ เนื่องจากรัฐอ้างความชอบธรรมในการใช้อำนาจตัดสินใจที่จะใช้ทรัพยากรเพื่อการพัฒนาของประเทศและชุมชน ในขณะที่ประชาชนต้องเป็นเพียงฝ่ายตั้งรับกับผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการพัฒนาของภาครัฐเท่านั้น ดังนั้นกลุ่มประชาชนซึ่งไม่เห็นด้วยกับการดำเนินโครงการโรงไฟฟ้าพลังงานความร้อนจากถ่านหินจึงต่อต้านและคัดค้านโครงการ เพื่อปกป้องทรัพยากรและต่อรองกับภาครัฐตามกรอบกฎหมายที่เปิดโอกาสให้เคลื่อนไหวเพื่อแสดงถึงความไม่เห็นด้วยกับโครงการดังกล่าว และเป็นผู้ที่สูญเสียผลประโยชน์จากการเข้าครอบครองทรัพยากรของหน่วยงานภาครัฐที่ไม่เป็นธรรม รวมถึงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นกับประชาชนทั้งทางสิ่งแวดล้อมและสุขภาพที่ยากต่อการเยียวยา จึงนำไปสู่ความขัดแย้งในพื้นที่ โดยประชาชนท่านหนึ่งได้ให้ข้อมูลว่า *“ยังมีความหวังว่าภาครัฐจะให้ความสำคัญกับความเป็นธรรมในการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ เพราะมีหลายๆ หน่วยงานทั้งองค์กรอิสระและองค์กรเอกชนได้เข้ามาให้ข้อมูลถึงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นเมื่อมีโครงการโรงไฟฟ้า พวกเราจึงต้องเข้าไปมีบทบาทร่วม*

แสดงความคิดเห็นเสนอแนะแนวทางที่นำไปสู่การจัดการสิ่งแวดล้อมที่ดี รวมถึงการเรียกร้องมาตรการในการเยียวยาต่อผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้น” (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 19 มกราคม 2558)

ความขัดแย้งในเรื่องข้อมูล (Data Conflicts)

จากการศึกษาพบว่า ความขัดแย้งระหว่างประชาชนและหน่วยงานภาครัฐเกิดจากการรับรู้ข้อมูลข่าวสารที่แตกต่างกัน กล่าวคือ เป็นที่ทราบดีอยู่แล้วว่าการก่อสร้างโครงการโรงไฟฟ้าพลังงานความร้อนจากถ่านหินอาจก่อให้เกิดผลกระทบทั้งในระยะก่อนการดำเนินการ ระหว่างการดำเนินการ และหลังการดำเนินการ แต่หน่วยงานภาครัฐก็ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการให้ข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินโครงการดังกล่าวแก่ภาคประชาชน รวมถึงช่องทางการสื่อสารที่ไม่ครอบคลุมและประชาชนไม่สามารถเข้าถึงได้ เช่น เอกสารสิ่งพิมพ์ การจัดนิทรรศการ จดหมายข่าว การจัดงานแถลงข่าว การติดประกาศ และการให้ข้อมูลผ่านเว็บไซต์ ทำให้ประชาชนขาดความรู้ความเข้าใจถึงที่มาและการดำเนินการของโครงการอย่างแท้จริง ขณะที่นักวิชาการด้านสิ่งแวดล้อม และกลุ่มองค์กรเอกชน (NGOs) กลับเข้ามามีบทบาทในการเข้ามาให้ข้อมูล รวมถึงการสร้างความรู้ความเข้าใจให้กับประชาชนในพื้นที่ได้ทราบถึงผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและสุขภาพอนามัยของประชาชน ที่อาจเกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการโรงไฟฟ้า จึงทำให้ประชาชนตื่นตัวและออกมามีบทบาทในการร่วมแสดงความคิดเห็นต่อผลกระทบที่เกิดขึ้น นอกจากนี้จากผลการศึกษายังพบว่า การให้ข้อมูลที่บิดเบือนของภาครัฐ ทำให้ประชาชนไม่ได้ความรับเป็นธรรมในด้านข้อมูลเท่าที่ควร จึงเป็นสาเหตุให้ประชาชนขาดความเชื่อมั่นในข้อมูล

ความขัดแย้งในเรื่องค่านิยม (Value Conflicts)

ค่านิยมที่แตกต่างกันเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มประชาชนและภาครัฐ จากการศึกษาในพื้นที่พบว่ามุมมองของประชาชนในพื้นที่ที่อาศัยอยู่โดยรอบโครงการมองว่าที่ดินที่ประชาชนดำรงอยู่และใช้ประกอบอาชีพตั้งแต่อดีตนั้น ประชาชนควรมีสิทธิ์อันชอบธรรมที่สามารถใช้ประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงค่านิยมที่สะท้อนผ่านวิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ กล่าวคือ ประชาชนส่วนใหญ่ใช้ที่ดินเพื่อการประกอบอาชีพทั้งการเลี้ยงสัตว์และปลูกพืชผล ที่ดินและทรัพยากรจึงเป็นกรรมสิทธิ์ร่วมกันของประชาชนในพื้นที่ที่ทุกคนมีส่วนในการใช้และรับผิดชอบดูแลรักษา จนกระทั่งมีการวางแผนการดำเนินการของโครงการโรงไฟฟ้าพลังงานความร้อนจากถ่านหิน ประชาชนจึงมีความห่วงกังวลต่อผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพที่อาจจะเกิดขึ้นโดยตรงกับประชาชน ในขณะที่ผู้พัฒนาโครงการโครงการและหน่วยงานภาครัฐกลับให้คุณค่าหรือมีค่านิยมกับการพัฒนาที่มุ่งเน้นไปสู่ความเจริญและทันสมัย โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบที่ประชาชนอาจได้รับเลย อย่างไรก็ตาม ความซับซ้อนของการพัฒนาโครงการโรงไฟฟ้าพลังงานความร้อนจากถ่านหิน ได้ส่งผลให้ประชาชนในพื้นที่จังหวัดระยองไม่ยอมรับกับการก่อตั้งโครงการโรงไฟฟ้าเนื่องจากกลัวการลุกล้ำของพื้นที่ การเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรธรรมชาติจนอาจก่อให้เกิดการสูญเสียไม่สามารถฟื้นฟูกลับมาได้ ตลอดจนความกังวลถึงผลกระทบทางสุขภาพที่อาจเกิดขึ้นจนยากที่จะเยียวยา

ความขัดแย้งทางโครงสร้าง (Structural Conflicts)

หากพิจารณาในด้านโครงสร้างการบริหารจัดการโครงการโรงไฟฟ้าพลังงานความร้อนจากถ่านหินในพื้นที่จังหวัดระยอง จากผลการศึกษาพบว่าหน่วยงานที่เข้ามาเกี่ยวข้องในการบริหารจัดการ คือ หน่วยงานภาครัฐในระดับภูมิภาค และระดับท้องถิ่น ซึ่งหน่วยงานเหล่านี้ต่างมีอำนาจหน้าที่ที่มีกฎหมายและนโยบายทั้งระดับประเทศและระดับองค์กรเป็นฐานอำนาจในการดำเนินการตัดสินใจและดำเนินการต่างๆ ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

อย่างไรก็ตามแม้จะมีข้อกำหนดและกฎหมายที่รองรับกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนที่ได้รับผลกระทบทั้งทางด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพจากโครงการโรงไฟฟ้า แต่ในความเป็นจริงแล้วกระบวนการขั้นตอนนี้กลับถูกละเลยไป ท่ามกลางเสียงคัดค้านของประชาชนในพื้นที่ที่ได้รับความเดือดร้อนจากโครงการโรงไฟฟ้าพลังงานความร้อนจากถ่านหินซึ่งไม่ได้มีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและไม่ได้มีการขอมติจากประชาชนในการดำเนินโครงการ สะท้อนให้เห็นนโยบายการพัฒนาของรัฐที่ได้กำหนดรูปแบบมาจากส่วนกลางและนำมาปฏิบัติในพื้นที่ จึงเป็นการตัดสินใจตามแนวนโยบายที่กำหนดไว้แบบบนลงล่าง (Top-Down Approach) ภายใต้สถานการณ์ดังกล่าวนี้จึงทำให้เกิดความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อมเกิดการต่อต้านและคัดค้านของประชาชนในพื้นที่ โดยกลุ่มผู้เสียประโยชน์ได้พยายามเคลื่อนไหวและระดมพลังจากกลุ่มประชาสังคมอื่นๆ เช่น ขบวนการประชาชนเพื่อสังคมที่เป็นธรรม กลุ่มองค์กรอิสระ เป็นต้น ในการสร้างอำนาจต่อรองกับภาครัฐเพื่อเข้าถึงสิทธิความเป็นเจ้าของทรัพยากรในท้องถิ่นของตน

ความขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์ (Interest Conflicts)

จากการศึกษาพบว่ากลุ่มผู้มีส่วนได้เสียจะมีผลประโยชน์ที่แตกต่างกัน โดยผู้มีส่วนได้เสียในแต่ละกลุ่มจะยึดประโยชน์ของกลุ่มตนเป็นหลักว่ามีความสำคัญกว่ากลุ่มอื่นเสมอ ถึงแม้ว่ากระบวนการและวิธีการในการเข้าไปใช้ประโยชน์จะส่งผลกระทบต่อกลุ่มอื่นก็ตาม เพียงแต่ให้กลุ่มตนได้รับผลประโยชน์ก็พอ ในกรณีนี้ภาครัฐจะกล่าวอ้างเสมอว่าดำเนินโครงการเพื่อประโยชน์ของสังคมส่วนรวมในการสร้างโครงการโรงไฟฟ้าในจังหวัดระยอง ขณะที่ประชาชนโดยรอบพื้นที่โครงการมีวิถีการมองที่สวนทางกับรัฐ กล่าวคือ ประชาชนเห็นว่าที่พวกเขาดำรงชีวิตอยู่ได้ในปัจจุบันเพราะทรัพยากรที่เป็นรากฐานของการดำเนินชีวิตและเป็นแหล่งที่ทำกินของประชาชนตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน ขณะที่โครงการโรงไฟฟ้าได้ใช้พื้นที่และทรัพยากรเกิดความจำเป็นอีกทั้งส่งผลกระทบต่อประชาชนด้วยแล้ว ประชาชนส่วนใหญ่จึงมองว่าโครงการดังกล่าวไม่ใช่ความต้องการของประชาชนในชุมชนแต่เป็นความต้องการของหน่วยงานภาครัฐ ดังที่ประชาชนท่านหนึ่งได้ กล่าวว่า *“การเข้ามาของโครงการถึงจะเป็นแค่แผนการดำเนินงาน แต่ก็ต้องสร้างขึ้นอยู่ดี พอมีโครงการก็ส่งผลกระทบกับประชาชนในพื้นที่ ทั้งสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมทำให้ประกอบอาชีพไม่ได้ อีกทั้งสุขภาพก็ย่ำแย่ รวมถึงประชาชนไม่เคยได้รับทราบข้อมูลที่ชัดเจนแม้แต่มาตรการเยียวยาผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นยังไม่มีเลย แล้วจะให้ประชาชนเชื่อมั่นต่อโครงการได้อย่างไร และถ้ามีโครงการเกิดขึ้นมาจริงถามว่าประชาชนได้ประโยชน์อะไรจากโครงการ สิ่งที่มาทำให้พื้นที่เรามีอะไรบ้าง พื้นที่ได้รับการพัฒนามากว่าทรัพยากรที่เสียไปจริงหรือไม่ ภาครัฐยังหาคำตอบให้ไม่ได้เลย”*

(การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 19 มกราคม 2558) ประชาชนรู้สึกว่าเป็นผู้เสียผลประโยชน์ การลุกขึ้นมาเรียกร้องจึงเป็นการหาความเป็นธรรมและปกป้องผลประโยชน์ของตน

จากผลการศึกษาข้างต้นกล่าวได้ว่า โครงการโรงไฟฟ้าพลังงานความร้อนจากถ่านหินในพื้นที่จังหวัดระยองไม่ได้ให้ความสำคัญต่อผลกระทบที่เกิดขึ้นกับประชาชนผู้อาศัยอยู่ในพื้นที่เท่าที่ควร เนื่องจากหน่วยงานรัฐได้ประโยชน์จากโครงการพัฒนา ในขณะที่ประชาชนต้องประกอบอาชีพเกษตรกรรมและเลี้ยงสัตว์โดยใช้ทรัพยากรเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญ เมื่อฝ่ายหนึ่งได้ประโยชน์ อีกฝ่ายหนึ่งก็สูญเสียประโยชน์ ทั้งโครงการโรงไฟฟ้าพลังงานความร้อนจากถ่านหินและกลุ่มประชาชนโดยรอบโครงการจึงพยายามแสวงหาและปกป้องผลประโยชน์ของตน คือ ต่างฝ่ายต่างแย่งชิงทรัพยากรที่ดินและครอบครองทรัพยากรอันเป็นผลประโยชน์ของส่วนตนไว้ ความสัมพันธ์ที่มีความขัดแย้งในผลประโยชน์ จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญอย่างหนึ่งที่นำมาสู่ความขัดแย้งที่เผชิญหน้ากันระหว่างหน่วยงานภาครัฐกับประชาชน

จากสาเหตุความขัดแย้งของโครงการโรงไฟฟ้าพลังงานความร้อนจากถ่านหินในพื้นที่จังหวัดระยอง ทำให้ประชาชนมีความห่วงกังวลและขาดความเชื่อมั่นต่อโครงการ ประกอบกับจังหวัดระยองเป็นเขตพื้นที่อุตสาหกรรม และในหลายๆ โครงการได้ส่งผลกระทบให้กับประชาชนในพื้นที่อย่างเห็นได้ชัด ทั้งปัญหาสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ จากสภาพของปัญหาที่พบเจอในพื้นที่จึงส่งผลให้ประชาชนไม่เปิดใจยอมรับกับโครงการใหม่ๆ ขณะที่ผู้พัฒนาโครงการหรือภาครัฐก็ไม่ได้แสดงความชัดเจนถึงที่มาของโครงการ ตลอดจนการกำหนดมาตรการแก้ไขปัญหาจากผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการดำเนินการโครงการโรงไฟฟ้าก็ยังขาดความน่าเชื่อที่ว่าจะสามารถแก้ไขกับปัญหาดังกล่าวได้จริง จึงเป็นสาเหตุของความไม่เป็นธรรม ก่อให้เกิดความขัดแย้ง รวมถึงการคัดค้านและต่อต้านโครงการจากประชาชนโดยเรื่อยมา

นอกจากนี้ การศึกษาโครงการพัฒนาพลังงานไฟฟ้าในประเทศไทยที่ผ่านมา ก็แสดงให้เห็นถึงบทบาทการดำเนินงานของภาครัฐที่ขาดความโปร่งใส ไม่เป็นธรรม อำนาจจากภาครัฐส่วนใหญ่ยังอยู่ที่ส่วนกลางและไม่มีการกระจายอำนาจในการตัดสินใจ การบริหารจัดการทรัพยากรทั้งหมดจึงอยู่ภายใต้อำนาจของภาครัฐ แม้ว่าประชาชนจะอ้างสิทธิ์ความเป็นเจ้าของทรัพยากรบนฐานของสิทธิชุมชน แต่ก็ไม่สามารถทัดทานอำนาจรัฐได้ เสียงสะท้อนจากประชาชนในฐานะผู้ได้รับผลกระทบโดยตรงจากโครงการที่ไม่ได้รับแม้แต่มาตรการในการเยียวยาช่วยเหลือผลกระทบทางสุขภาพ รวมถึงไม่สามารถตรวจสอบการดำเนินโครงการดังกล่าวได้อย่างเหมาะสม

อย่างไรก็ตาม เป็นที่ทราบดีอยู่แล้วว่าการดำเนินการโครงการไฟฟ้าพลังงานความร้อนจากถ่านหินก่อให้เกิดผลกระทบทางสุขภาพอนามัยอย่างรุนแรง ตลอดจนวิถีชีวิตและสภาวะแวดล้อมที่อาจเสื่อมโทรมลง ขณะที่นโยบายของภาครัฐกลับเอื้อประโยชน์ต่อผู้พัฒนาโครงการ เนื่องจากได้ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศด้านอุตสาหกรรมและการขนส่ง ส่งเสริมการลงทุนมากกว่าการดูและผลกระทบทางลบที่เกิดขึ้นกับชุมชนท้องถิ่นโดยรอบพื้นที่โครงการ ทำให้กระบวนการดำเนินงานโครงการดังกล่าวขาดความโปร่งใสไม่มีความเป็นธรรม ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งตามมา ประชาชนจึงไม่มีความเชื่อมั่นต่อโครงการ

สรุปและอภิปรายผล

จากผลการศึกษา สรุปได้ว่า โรงไฟฟ้าพลังงานความร้อนจากถ่านหินเป็นตัวอย่างกรณีศึกษาด้านโครงการพลังงานไฟฟ้าในประเทศไทยที่แสดงให้เห็นถึงปัญหาโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ ที่ส่งผลให้เกิดผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและสุขภาพอนามัยของประชาชน ตลอดจนความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อม จากการขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริง ทำให้โครงการไม่ได้รับการยอมรับจากประชาชน เกิดการต่อต้านและคัดค้านโดยเรื่อยมา โดยมีสาเหตุความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งประกอบไปด้วย 3 ประเด็นหลัก โดยประเด็นแรก พบว่า ภาครัฐและผู้พัฒนาโครงการไม่มีบทบาทต่อการสร้างการมีส่วนร่วมกับประชาชน ทำให้ไม่มีแรงจูงใจในการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนต่อการร่วมแสดงความคิดเห็นและร่วมตัดสินใจอย่างแท้จริง นอกจากนี้ยังพบว่าประชาชนบางส่วนถูกกีดกันไม่ให้มีส่วนร่วมในกระบวนการรับฟังความคิดเห็นโดยเฉพาะในช่วงแรกของการริเริ่มโครงการ ซึ่งปัญหานี้ยังพบในกรณีศึกษาของต่างประเทศในหลายๆ กรณี โดยผลการศึกษาของ Almer and Koontz (2004) และ Vantanen and Marttunen (2005) ที่ระบุว่า หากประชาชนและองค์กรต่างๆ ในกระบวนมีส่วนร่วมของประชาชนไม่ครอบคลุม และสามารถเป็นตัวแทนผู้มีส่วนได้เสียและผู้ได้รับผลกระทบจากการตัดสินใจได้อย่างแท้จริง จะนำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งในภายหลัง กล่าวได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นส่วนสำคัญที่ภาครัฐและผู้พัฒนาโครงการควรให้ความสำคัญ ซึ่งจะเป็นแนวทางต่อการยุติความขัดแย้งและทำให้โครงการดำเนินการต่อไปได้โดยไม่มีอุปสรรค ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ เครือมาศ สุจิตโต (2546) พบว่า ปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม เกิดจากประชาชนบางส่วนไม่มีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม ซึ่งจะเป็นสาเหตุให้เกิดความขัดแย้งที่ยืดเยื้อและยาวนาน และสอดคล้องกับแนวคิดของ Creighton (2005) ที่กล่าวว่า การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ต้น จะสามารถลดความล่าช้าและค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งของประชาชนได้ และจะทำให้โครงการสามารถดำเนินการและอยู่ร่วมกับชุมชนได้ สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนต้องมาจากความสมัครใจ ประชาชนต้องเปิดใจยอมรับฟังข้อมูล เพราะการไม่รับทราบข้อมูลข่าวสารหรือการประชาสัมพันธ์ รวมถึงการที่ประชาชนผู้คัดค้านโครงการไม่เข้าร่วมการมีส่วนร่วมด้วยแล้ว จะทำให้การรับฟังความเห็นของประชาชนได้ข้อมูลน้อยไม่ครอบคลุมปัญหา และไม่ได้ข้อกังวลที่แท้จริง

ประเด็นที่สอง พบว่า การดำเนินงานของภาครัฐในการจัดสรรทรัพยากรในพื้นที่ไม่มีความเป็นธรรมและเอื้อประโยชน์ต่อกลุ่มนายทุน ไม่มีมาตรการในการตรวจสอบการดำเนินงานอย่างจริงจัง รวมถึงประชาชนไม่ได้รับการเยียวยาช่วยเหลือจากผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ อิทธิพล ศรีเสาวลักษณ์ และคณะ (2544) ที่พบว่า กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรส่วนใหญ่เป็นอุปสรรคที่ทำให้ประชาชนและชุมชนไม่สามารถมีสิทธิ มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งในการครองครองใช้ประโยชน์และความไม่เท่าเทียมกัน จึงกล่าวได้ว่า อุปสรรคทางกฎหมายและการดำเนินงานของภาครัฐต่อการจัดสรรทรัพยากรในพื้นที่ที่ไม่เป็นธรรม ทำให้ประชาชนขาดความเชื่อมั่น ดังนั้น การดำเนินงานของโครงการและภาครัฐด้วยความเป็นธรรมและโปร่งใสจึงเป็นส่วนสำคัญ ที่ภาครัฐจะต้องแสดงให้ประชาชนเห็น

ตลอดจนให้ประชาชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมตัดสินใจต่อการดำเนินการทุกขั้นตอน ซึ่งจะสามารถสร้างความเชื่อมั่นให้กับประชาชนได้และเป็นการแสดงความจริงใจต่อประชาชน

และประเด็นสุดท้าย พบว่า ผลกระทบและมลภาวะที่ประชาชนอาจได้รับจากการดำเนินงานของโรงไฟฟ้า โดยเฉพาะมลพิษทางอากาศ ซึ่งส่งผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยของประชาชนในพื้นที่อย่างรุนแรง รวมถึงอาจก่อให้เกิดความเสียหายต่อพืชผล และผลผลิตทางการเกษตรของชุมชน จากผลกระทบที่เกิดขึ้นจึงเป็นแรงผลักดันให้ประชาชนตื่นตัวกับสภาพปัญหาดังกล่าว ออกมาเรียกร้องความเป็นธรรมจากภาครัฐตลอดจนการต่อต้านและคัดค้านการดำเนินการของโครงการ การให้ข้อมูลข่าวสารจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ภาครัฐพึงกระทำ เนื่องจากประชาชนอาจมีข้อห่วงกังวลต่อผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นเกิดความเป็นจริง การให้ข้อมูลที่มีความถูกต้อง ชัดเจน และมีความน่าเชื่อถือ จะทำให้ประชาชนมีความเชื่อมั่นต่อโครงการและลดความห่วงกังวลลงได้ ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ บุญชัย เกิดปัญญาวัตน์ (2535) พบว่า ก่อนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ควรให้ประชาชนมีความพร้อนในด้านต่างๆ ของข่าวสารและข้อมูล ได้แก่ ความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องในเรื่องสิ่งแวดล้อม ดังนั้น การรับรู้ข้อมูลข่าวสารของโครงการและผลดี ผลเสียของโครงการ รวมถึงการสื่อสารข้อมูลให้ประชาชนรับทราบ ภาครัฐและผู้พัฒนาโครงการต้องอธิบายข้อมูลเหล่านั้นให้เป็นข้อมูลที่เข้าใจง่ายสำหรับประชาชน เพื่อให้ประชาชนเข้าใจและสามารถให้ข้อเสนอแนะแก่ผู้ดำเนินโครงการได้ดียิ่งขึ้น

สำหรับการดำเนินงานของโครงการโรงไฟฟ้าพลังงานความร้อนจากถ่านหินในพื้นที่จังหวัดระยอง แม้จะมีการดำเนินงานที่สอดคล้องกับข้อกำหนดและกฎหมาย แต่ก็ยังพบช่องว่างในการปฏิบัติอยู่มาก โดยเฉพาะกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนที่ผู้พัฒนาโครงการและภาครัฐควรให้ความสำคัญ ซึ่งจะเป็นแนวทางต่อการตัดสินใจในการดำเนินโครงการ เพราะกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นการแสดงความคิดเห็นและเสนอข้อเท็จจริง ทั้งยังเป็นข้อมูลประกอบการตัดสินใจ หากประชาชนในพื้นที่ให้การยอมรับก็สามารถดำเนินโครงการต่อไปได้ นอกจากนี้การกำหนดแนวทางในการบังคับใช้กฎหมายและทำให้เกิดผลในทางปฏิบัติที่มีประสิทธิภาพนั้น จะส่งผลให้ประชาชนยอมรับและเชื่อมั่นต่อโครงการ (สุนีย์ มัลลิกะมาลย์, 2545)

สรุปได้ว่า ปัญหาหรืออุปสรรคที่อาจส่งผลให้การจัดการความขัดแย้งไม่ประสบความสำเร็จ โดยเฉพาะโครงการพัฒนาโรงไฟฟ้า ได้แก่ ลักษณะการสั่งการแบบบนสู่ล่าง การขาดการส่งเสริมจากภาครัฐ การขาดความโปร่งใสในการบริหารจัดการโครงการพัฒนา และกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนไม่ครอบคลุมถึงผู้มีส่วนได้เสียหรือผู้ที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน ทำให้ผลลัพธ์ของการมีส่วนร่วมไม่มีประสิทธิภาพ ประชาชนไม่ได้รับความเป็นธรรม ก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นในสังคมเนื่องจากการตัดสินใจต่างๆ ไม่ได้รับการยอมรับ

การพัฒนากระบวนการสร้างความยุติธรรมด้านสิ่งแวดล้อมเพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง

เพื่อให้เกิดกระบวนการสร้างความยุติธรรมด้านสิ่งแวดล้อม การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นแนวทางหนึ่งที่เปิดโอกาสให้ประชาชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ โดยการรับทราบข้อมูลข่าวสาร การวิเคราะห์ปัญหา ร่วมแสดงความคิดเห็น การประสานความร่วมมือ และการติดตามตรวจสอบผลกระทบของการดำเนินการ ซึ่งเป็นบทบาทที่สำคัญต่อกระบวนการพัฒนาประเทศทั้ง

ทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนเป็นแนวทางในการจัดการความขัดแย้ง สร้างความโปร่งใสและเป็นธรรม เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายของภาครัฐในการป้องกัน แก้ไข และจัดการได้อย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพ (Chutarat Chompunth, 2013)

จากข้อกำหนดและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจในโครงการพัฒนาต่างๆ โดยเฉพาะโครงการพัฒนาพลังงานไฟฟ้า พบว่า รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 แม้จะถูกยกเลิกไปแล้ว แต่ได้วางกรอบของการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการตัดสินใจในระดับโครงการไว้หลายมาตรา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมาตรา 67 ซึ่งบัญญัติว่า การดำเนินกิจกรรมหรือโครงการใดๆ ที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบอย่างรุนแรงต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ และสุขภาพของประชาชน จะต้องจัดให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนและผู้มีส่วนได้เสียจากกิจกรรมหรือโครงการพัฒนานั้นๆ และต้องให้องค์กรอิสระให้ความเห็นประกอบเสียก่อน นอกจากนี้ยังได้บัญญัติถึงการให้สิทธิแก่ประชาชนหรือชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในมาตรา 66

อย่างไรก็ตาม กลไกในการบังคับใช้กฎหมายด้านความยุติธรรมทางสิ่งแวดล้อมของประเทศไทยพบว่ายังมีช่องว่างอยู่มาก แม้จะมีข้อกำหนดและกฎหมายบัญญัติไว้แล้วก็ตาม แต่ด้วยความซ้ำซ้อนในอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องทั้งในระดับส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น อีกทั้งแนวคิดและโครงสร้างของกฎหมายบางส่วนให้อำนาจรัฐในการตัดสินใจ จึงขาดความโปร่งใสและเป็นธรรม ซึ่งขัดกับรัฐธรรมนูญและส่งผลต่อประสิทธิภาพการมีส่วนร่วมของประชาชน อย่างไรก็ดี การพัฒนาระบบคดีสิ่งแวดล้อมและการผลักดันให้มีการจัดตั้งศาลสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย ก็เป็นส่วนสำคัญที่จะเป็นแนวทางในการส่งเสริมกระบวนการสร้างความยุติธรรมด้านสิ่งแวดล้อม (สุนีย์ มัลลิกะมาลย์, 2545)

ปัจจุบันทั้งกฎหมายและระบบคดีทางสิ่งแวดล้อมในประเทศไทยยังไม่เอื้อให้เกิดความยุติธรรมทางสิ่งแวดล้อม ด้วยข้อจำกัดเกี่ยวกับสิทธิในการฟ้องร้องของประชาชน เช่น ผู้ได้รับผลกระทบโดยตรงที่ต้องพิสูจน์การมีส่วนได้เสียอย่างจริงจังเท่านั้น ถึงจะมีอำนาจฟ้องตามกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งและวิธีพิจารณาความอาญาได้ ทำให้เกิดข้อจำกัดในเรื่องอำนาจฟ้องพอสมควร นอกจากนี้ การฟ้องคดีโดยประชาชนทั่วไป การฟ้องคดีโดยองค์กรด้านสิ่งแวดล้อม โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือโดยองค์กรประชาชน ยังเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ยาก ทั้งนี้ยังขาดความพร้อมทางด้านกฎหมายกล่าวคือ ประชาชนยังขาดสิทธิในการฟ้องร้อง กระบวนการดำเนินการของศาลยังไม่มีความสมบูรณ์ การประสานระหว่างองค์ความรู้ในด้านต่างๆ ยังไม่เกิดขึ้น วิธีพิจารณาคดีที่ล่าช้า ประกอบกับบุคลากรในกระบวนการยุติธรรมขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องที่เกี่ยวข้องอย่างดีพอ

ซึ่งนับได้ว่ากระบวนการสร้างความยุติธรรมมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมให้ภาคประชาชนมีการพัฒนาตนเองให้มีความเข้มแข็งและเป็นเอกภาพ อันจะนำไปสู่การกระจายบทบาทและยุติความขัดแย้งจากหลายๆ ฝ่าย ทำให้อำนาจในการตัดสินใจด้านสิ่งแวดล้อมไปสู่ภาคประชาชนมากกว่าเป็นการรวมศูนย์การตัดสินใจดังที่ผ่านมา จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจในโครงการพัฒนาต่างๆ

แนวทางการจัดการความขัดแย้งจากการพัฒนาโครงการโรงไฟฟ้าในประเทศไทย

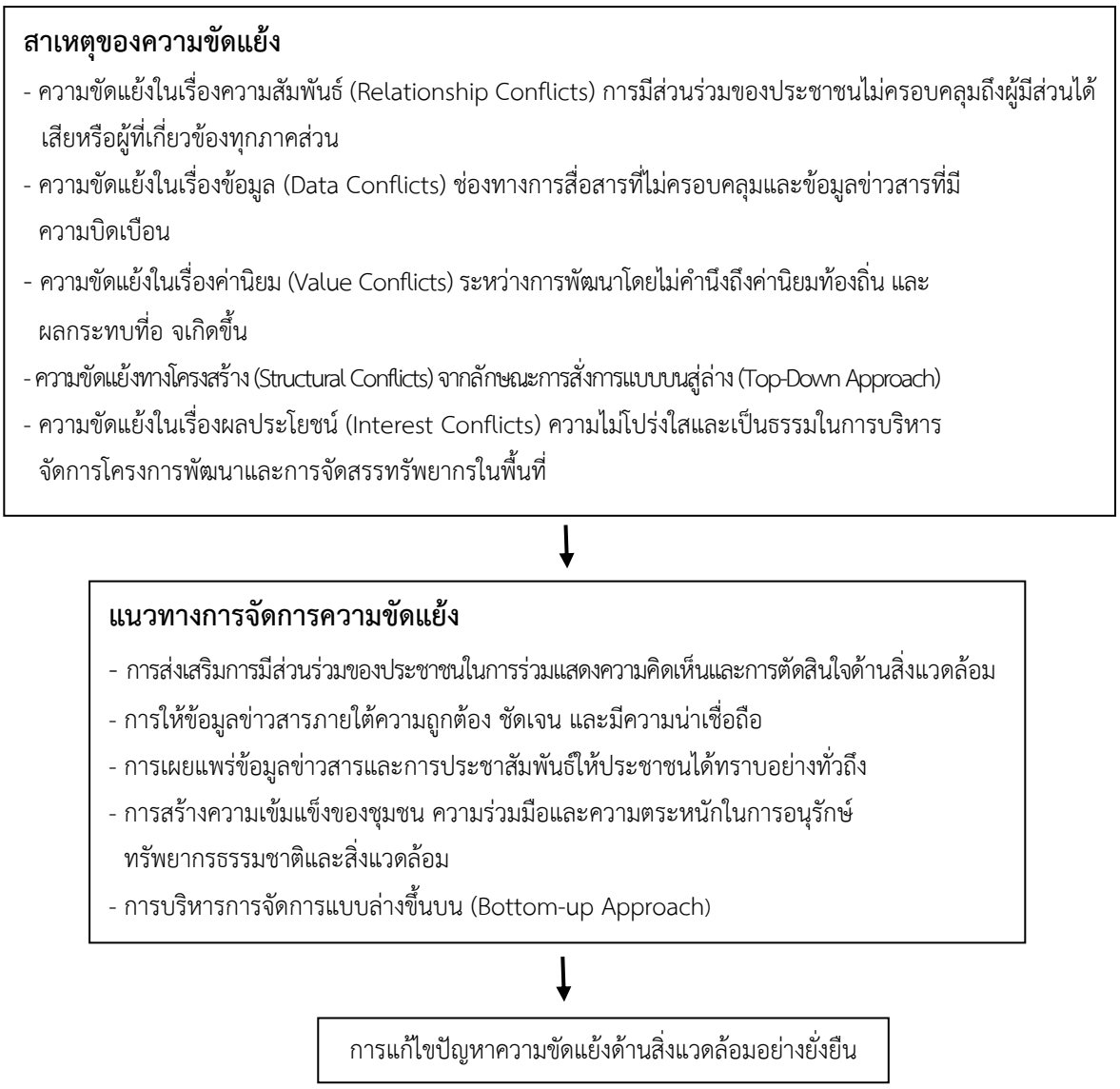
สำหรับแนวทางในการจัดการความขัดแย้ง ประชาชนในพื้นที่ได้มีการดำเนินการเรียกร้องให้ภาครัฐเข้ามาตรวจสอบ เพื่อให้ได้มาซึ่งการจัดการและแก้ไขปัญหาในการดำเนินการที่ไม่เป็นธรรม รวมถึงการเยียวยาช่วยเหลือจากผลกระทบที่เกิดขึ้น อย่างไรก็ตาม ภาครัฐและผู้พัฒนาโครงการจะต้องให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์สาเหตุของความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อมเพื่อดำเนินการแก้ไขปัญหาได้อย่างเหมาะสม และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจด้านสิ่งแวดล้อมเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจและความเชื่อมั่นต่อโครงการ จากกรณีโครงการโรงไฟฟ้าพลังงานความร้อนจากถ่านหินในพื้นที่จังหวัดระยอง แสดงให้เห็นว่าสาเหตุสำคัญของปัญหามาจากการมุ่งเน้นการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม แต่ยังขาดการจัดการที่ดีกับผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการพัฒนา แม้ว่าจะมีการจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมก็ตาม แต่ประชาชนไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมต่อโครงการพัฒนาต่างๆ อย่างแท้จริง ดังนั้นการเข้ามามีบทบาทของทุกภาคส่วนย่อมมีส่วนสำคัญต่อการจัดการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง

นอกจากนี้การมีส่วนร่วมของประชาชนที่ประสบความสำเร็จนั้น สิ่งสำคัญอย่างยิ่งคือประชาชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมด้วยความสมัครใจอย่างแท้จริง โดยการร่วมแสดงความคิดเห็น กำหนดเป้าหมายและใช้อำนาจต่อรองในกระบวนการตัดสินใจของโครงการ รวมถึงการรับทราบข้อมูลข่าวสารต่างๆ ในกระบวนการมีส่วนร่วม โดยประชาชนจะต้องมีความรู้ความเข้าใจถึงผลกระทบที่เกิดขึ้น ซึ่งจะทำให้กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ขณะที่ภาครัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องก็ต้องทราบถึงการเข้ามาของโครงการ พร้อมทั้งเผยแพร่หรือประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนในพื้นที่ได้รับทราบข้อมูลที่ถูกต้องเกี่ยวกับโครงการ ส่วนประชาชนควรมีการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับโครงการ ทั้งนี้ข้อมูลต่างๆ ที่ได้มานั้น จะต้องอยู่บนหลักของความถูกต้อง ชัดเจนและมีความน่าเชื่อถือ (พิเชฐ โสภณแพทย์ และจุฑารัตน์ ชมพันธุ์, 2556)

สำหรับแนวทางในการจัดการความขัดแย้งจากโครงการพัฒนานั้น ผู้พัฒนาโครงการ ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental decision-making) สร้างความรู้ความเข้าใจให้เกิดขึ้นและมีประสิทธิภาพอย่างแท้จริง โดยเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในกระบวนการในการสร้างฉันทานุมัติที่เป็นการตกลงร่วมกัน พร้อมกันนี้ในระหว่างการดำเนินการควรจะมีหน่วยงานของรัฐอื่นๆ เข้ามาให้การสนับสนุนการมีส่วนร่วมดังกล่าวเพื่อให้ข้อตกลงและผลของการปฏิบัติเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้าหน้าที่ภาครัฐต้องปฏิบัติการตามอำนาจหน้าที่อย่างเคร่งครัดถูกต้องและรวดเร็ว นอกจากนี้การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนก็เป็นสิ่งสำคัญ ทุกภาคส่วนต้องร่วมมือกันเพื่อสร้างความตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้กับประชาชน เพื่อให้เกิดการพัฒนาประเทศควบคู่กับการรักษาสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลต่อไปในอนาคต

กล่าวได้ว่า ความซับซ้อนของปัญหาและระบบสังคมตลอดจนความไม่เท่าเทียมกันในอำนาจการต่อรอง ทำให้ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบส่วนใหญ่รู้สึกว่าไม่ได้รับความเป็นธรรมและยากที่จะใช้วิธีการใดๆ มาจัดการได้สำเร็จ จึงต้องการเรียกร้องความเป็นธรรม แต่การจัดการแก้ไขความขัดแย้งส่วนใหญ่ต้องรอการ

ตัดสินใจจากรัฐส่วนกลาง และเป็นการยากที่จะหาคนกลางที่เป็นที่ยอมรับมาไกล่เกลี่ยได้ทันกับปัญหาความเดือนร้อนที่เกิดขึ้น จึงเกิดการเดินขบวนเรียกร้องผู้ที่มีอำนาจสูงสุดในการตัดสินใจและแก้ไขปัญหา ดังนั้น แนวทางในการส่งเสริมความยุติธรรมที่เหมาะสมก็คือ ภาครัฐควรบริหารการจัดการแบบล่างขึ้นบน (Bottom-up Approach) โดยการสอดแทรกกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนเข้าไปในการวางแผนการทำงานของภาครัฐ รวมถึงการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับภาคประชาชนและองค์กรพัฒนาภาคเอกชน การสนับสนุนการเปิดเผยข้อมูลข่าวสารต่อสาธารณชน ซึ่งจะต้องมีความน่าเชื่อถือและสามารถตรวจสอบได้ โดยจะส่งเสริมให้มีกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการตัดสินใจให้มีระดับที่สูงขึ้น (จุฑารัตน์ ชมพันธุ์, 2555) ประกอบกับการสร้างจิตสำนึกของประชาชน และการฝึกอบรมให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะหน้าที่และความรับผิดชอบของประชาชนที่พึงมีต่อการรักษาสิ่งแวดล้อม ความร่วมมือจากภาคประชาชนจะเป็นส่วนสำคัญทำให้ภาคอุตสาหกรรมของประเทศไทยสามารถดำเนินธุรกิจอยู่ร่วมกับชุมชนได้อย่างยั่งยืน ดังสรุปได้ดังรูปที่ 2



รูปที่ 2 ความยุติธรรมและการจัดการความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อมที่ประสบความสำเร็จ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะต่อการดำเนินงานของภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

1.1 ด้านกฎหมาย ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้ความสำคัญกับการบังคับใช้กฎหมายให้มีประสิทธิภาพ จากการศึกษาพบว่า กฎหมายในเรื่องสิทธิและเสรีภาพของประชาชนยังพบช่องว่างอยู่มาก โดยเฉพาะกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน

1.2 การบริหารของภาครัฐ โดยทั่วไปการดำเนินงานของภาครัฐมักจะมีระบบการจัดการจากส่วนกลางหรือจากบนลงล่าง (Top-Down Approach) ขณะที่กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนต้องมาจากอำนาจการตัดสินใจของประชาชนซึ่งเป็นการกระจายบทบาท อำนาจและหน้าที่ ตลอดจนให้ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามามีบทบาทในกระบวนการมีส่วนร่วม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ภาครัฐควรบริหารการจัดการแบบล่างขึ้นบน (Bottom-up Approach) ร่วมกับการส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนให้มีประสิทธิภาพ

1.3 ภาครัฐต้องส่งเสริมให้มีการสื่อสารและเปิดเผยข้อมูลของทั้งภาครัฐและเอกชนที่ถูกต้อง ชัดเจนและสามารถตรวจสอบได้ รวมถึงการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนรับทราบข้อมูลเกี่ยวกับโครงการ เพื่อลดความห่วงกังวลประชาชนและสร้างความเชื่อมั่นที่ดีต่อโครงการ

2. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

2.1 กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนควรอยู่ภายใต้ของหลักเหตุและผล มีความถูกต้องและชัดเจน ไม่มีผลประโยชน์ส่วนตัวแอบแฝง

2.2 ประชาชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการมีส่วนร่วมด้วยความสมัครใจและเป็นกลาง ไม่อคติต่อโครงการ ควรพิจารณาไตร่ตรองและรับฟังด้วยเหตุผลก่อนการตัดสินใจในทางเลือกต่างๆ ของโครงการ

เอกสารอ้างอิง

เครือมาศ สุจิตโต. 2546. **การมีส่วนร่วมในการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม โครงการโรงแยกก๊าซธรรมชาติไทย-มาเลเซีย.** วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

จำลอง โพธิ์บุญ. 2554. **องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับการฝ่าวิกฤตภาวะโลกร้อน: ศึกษากรณีเทศบาลตำบลเมืองแกลง.** วารสารการจัดการสิ่งแวดล้อม. ปีที่ 7 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2554.

จุฑาทิพ คล้ายทับทิม. 2553. **การเมืองเรื่องสิ่งแวดล้อม (The Environmental Politics).** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.

จุฑารัตน์ ชมพันธุ์. 2555. **การวิเคราะห์หลัก "การมีส่วนร่วมของประชาชน" ใน "The Public Participation Handbook: Making Better Decisions through Citizen Involvement" ในบริบทประเทศไทย.** วารสารการจัดการสิ่งแวดล้อม ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2555.

บุญชัย เกิดปัญญาวัตน์. 2535. **การศึกษาความเหมาะสมในการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อกระบวนการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม.** วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล.

พิเชฐ โสภณแพทย์ และจุฑารัตน์ ชมพันธุ์. 2556. **การประเมินการมีส่วนร่วมของประชาชนในการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม กรณีศึกษา โรงไฟฟ้าถ่านหินเขาหินซ้อน จังหวัดฉะเชิงเทรา.** วารสารวิจัยรำไพพรรณี ปีที่ 7 ฉบับที่ 3 เดือนมิถุนายน-กันยายน 2556.

สุนีย์ มัลลิกะมาลย์. 2545. **รัฐธรรมนูญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพิทักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุนทรียา เหมือนพะวงศ์. 2549. **ความยุติธรรมด้านสิ่งแวดล้อม ข้อเสนอด้วยการมีศาลใหม่ "ศาลสิ่งแวดล้อม".** กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยรพีพัฒนศักดิ์ สำนักงานศาลยุติธรรม.

สุนทรียา เหมือนพะวงศ์. 2552**. กระบวนการสร้างความยุติธรรมด้านสิ่งแวดล้อม.** กรุงเทพฯ: แผนกคดีสิ่งแวดล้อมในศาลฎีกา.

สรวิศ ลิมปรังษี. 2550**. การจัดการความขัดแย้งกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท: ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท.** กรุงเทพฯ: สำนักระงับข้อพิพาท สำนักงานศาลยุติธรรม.

อิทธิพล ศรีเสาวลักษณ์, วีระชัย นาควิบูลย์วงศ์ และทัชชมัย ฤกษะสุต. 2544. **รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการวิจัยกฎหมายเพื่อการจัดการท้องถิ่น.** สำนักกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

Almer, H. L. and T. M. Koontz. 2004. **Public Hearings for EIAs in Post-Communist Bulgaria: Do They Work?** Environmental Impact Assessment Review 24(5): 473-493.

Chutarat, C. 2013. **Public Participation in Environmental Management in Constitutional and Legal Framework.** American Journal of Applied Science, 10(1), 73-80.

Creighton, J. L. 2005. **The Public Participation Handbook: Making Better Decisions Through Citizen Involvement.** San Francisco: Jossey Bass.

Moore, Christopher W. 1986. **The Mediation Process.** San Francisco: Jossey-Bass.

Vantanen, A. and M. Marttunen. 2005. **Public Involvement in Multi-Objective Water Level Regulation Development Projects-Evaluating the Applicability of Public Involvement Methods.** Environmental Impact Assessment Review 25(3): 281-304.

อคติทางสังคมกับการสร้างตัวละครเกย์

จเร สิงหโกวินท์[1]

บทคัดย่อ

กว่าห้าทศวรรษที่สื่อไทยสร้างภาพชายรักชายว่าเป็นกลุ่มคนที่แตกต่างจากคนทั่วไปมีวิถีชีวิตและมีวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่ม บ่อยครั้งที่สื่อสร้างภาพจำชายรักชายราวกับเป็นคนอีกสายพันธุ์หนึ่ง การผลิตซ้ำมายาคติดังกล่าวสะท้อนอคติทางสังคมที่เน้นคุณค่ารักต่างเพศที่ไม่เปิดโอกาสให้คนรักเพศเดียวกันสามารถใช้พื้นที่ทางสังคมหรือพื้นที่สาธารณะได้เท่าเทียมกับคนรักต่างเพศชายรักชายจึงถูกจำกัดอยู่ภายใต้กรอบความแตกต่างซึ่งเป็นสิ่งสมมติและเป็นข้อจำกัดสำหรับคนรักเพศเดียวกันเองที่จะสร้างและสื่อสารความเข้าใจอัตลักษณ์เพศวิถีที่มีความหมายและเป็นอิสระจากกรอบความคิดทางดังกล่าวได้ บทความนี้ใช้แนววาทกรรมวิเคราะห์ในการอธิบายรูปแบบการเล่าเรื่องของละครชุดสั้นที่มีตัวละครหลักเป็นชายรักชาย 2 เรื่อง กล่าวคือ รูมอะโลน 401-410 ตอนที่ 9 คู่จิ้น และ คลับฟรายเดย์ เดอะ ซีรี่ส์ ปีที่ 5 ความรักกับความลับ ตอน ความลับของหัวใจที่ไม่มีอยู่จริง เพื่ออธิบายการสร้างภาพจำความเป็นอื่นของชายรักชาย ที่ไม่เพียงสะท้อนอคติทางสังคมตามกรอบจารีตนิยมแล้ว ยังแสดงให้เห็นว่าสื่อยังคงจัดวางตัวละครชายรักชายไว้ในสถานะคนชายขอบทางสังคมและนิยามชายรักชายว่าเป็นคนเบี่ยงเบน หรือ คนอื่นในสังคมไทย

คำค้นหา (Key Words): มายาคติ สื่อ ความเป็นอื่น อัตลักษณ์ ภาพจำ

[1] ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำคณะภาษาและการสื่อสาร สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

บทนำ

เกย์ (gay) หรือชายรักชายเป็นที่รู้จักของสังคมไทยโดยการนำเสนอของสื่อสารมวลชนนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2508 (เทอดศักดิ์ ร่มจำปา, 2545, หน้า 60; Jackson, 1999a, p. 374) สื่อมักสร้างภาพแทน (representation) เกย์หรือชายรักชายในปริบทของวัฒนธรรมกลุ่มย่อย (subculture) ที่เน้นวิถีชีวิตที่แตกต่างจากสังคมกระแสหลัก ถึงแม้ว่ารูปแบบการแสดงออกทางเพศสภาพ (gender expressions) อาจไม่มีความแตกต่างจากชายรักต่างเพศ กล่าวคือ ชายรักเพศเดียวกัน (homosexual men) ที่เรียกตัวเองว่า เกย์ หรือ ชายรักชาย ยังคงรักษารูปลักษณ์ (image) และกริยาอาการ (mannerisms) เฉกเช่นชายรักต่างเพศ (heterosexual men) แต่สังคมมักจะเข้าใจว่า เกย์หรือชายรักชายมีรูปแบบการดำเนินชีวิตที่แตกต่าง จากคนทั่วไป อาทิ เช่น การแต่งกาย และ การบริโภคสินค้า ที่เรียกว่า“มีรสนิยมดี” การนำเสนอภาพแทนวัฒนธรรมเกย์โดยสื่ออย่างต่อเนื่อง สร้างให้เกิดมายาคติว่า เกย์ แตกต่างจากคนทั่วไป มีวิถีชีวิต มีภาษาและวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่ม และบางครั้งเกย์ก็ถูกนำเสนอว่าเป็นคนอีกประเภทหนึ่ง (species) ที่แตกต่างจากคนทั่วไป

มายาคติวัฒนธรรมเกย์ จึงอาจกล่าวได้ว่าถูกผูกติดกับแนวคิดเรื่องความแตกต่าง (difference)หรือความเป็นอื่น (otherness) ทั้งๆที่ ความจริงแล้ว คนรักเพศเดียวกัน ต่างก็เป็นสมาชิกร่วมสังคม ผ่านการขัดเกลาทางสังคม และเป็นสมาชิกทางสังคมที่ไม่แตกต่างจากคนรักต่างเพศการสร้างภาพจำโดยสื่อกระแสหลัก ที่เน้นความแตกต่างเป็นการสื่อสาร หรือ เข้ารหัสความเป็นเกย์ (encoding gayness) โดยใช้หลักการของ Ferdinand de Saussure (1974) ที่ว่า “สัญญะสื่อสารโดยใช้ระบบความแตกต่าง” (Signs communicate through systems of difference - อ้างใน O’Shaughnessy and Stadler 2012, p.135) ในการสร้างตัวตน หรือ กำหนดนิยามคำว่าเกย์ โดยอธิบายจากความแตกต่าง (difference) ความไม่ปรกติ (abnormality) ความเป็นอื่น (otherness) และ ความแปลกประหลาด (queerness) ทั้งๆ ที่ความแตกต่างดังกล่าวเป็นการสร้างภาพแทนของสื่อทั้งสิ้นไม่ใช่ความแตกต่างที่แท้จริง (genuine differences) ระหว่างคนรักเพศเดียวกันกับคนรักต่างเพศ

การสร้างภาพจำ หรือมายาคติของคนรักเพศเดียวกันดังกล่าว โดยสื่อกระแสหลัก อาจกล่าวได้ว่า มีฐานจากอคติทางสังคมที่เน้นคุณค่ารักต่างเพศ (heteronormativity) ที่ไม่เปิดโอกาสให้คนรักเพศเดียวกันใช้พื้นที่ทางสังคมหรือพื้นที่สาธารณะ (public space appropriation) ได้เท่าเทียมกับคนรักต่างเพศ กล่าวคือ พื้นที่สาธารณะที่เกย์หรือชายรักชายสามารถเข้ามามีบทบาท อาทิ เช่น การให้นิยามตัวตนในสื่อประชานิยมทำได้ลำบากเพราะมีกรอบที่แคบและจำกัด เนื่องจากความเป็นเกย์ ถูกจำกัดอยู่ภายใต้กรอบความแตกต่างซึ่งเป็นสิ่งสมมติและเป็นข้อจำกัดสำหรับคนรักเพศเดียวกันเองในการสร้างความหมาย และเข้าใจตัวตนโดยเฉพาะอัตลักษณ์ทางเพศ (sexual identity) ของคนรักเพศเดียวกันที่ออกนอกกรอบความคิดทางสังคมดังกล่าวได้ โดยเฉพาะรูปแบบการนำเสนอหรือการสร้างภาพแทนทางวัฒนธรรม (cultural representation) ของคนรักเพศเดียวกันโดยศิลปินหรือผู้ปฏิบัติการทางการสื่อสารที่เป็นคนรักเพศเดียวกันและคนรักต่างเพศ

สื่อกระแสหลัก(mainstream media) อาทิเช่น ภาพยนตร์ (motion pictures) และ ละครโทรทัศน์ (television dramas)นับว่าเป็นส่วนหนึ่งของวาทกรรมประชานิยม(popular discourse) หรือพื้นที่ทางสังคมประเภทหนึ่งที่อัตลักษณ์ทางสังคมซึ่งรวมถึงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของคนรักเพศเดียวกันถูกให้ความหมาย ถูกตีความ และ ถูกโต้แย้งอย่างต่อเนื่อง การศึกษาถึงระบบคุณค่าทางสังคม ที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้และการขัดเกลาทางสังคม โดยศึกษาจากการเล่าเรื่อง(narratives) ที่ตัวดำเนินเรื่องหลัก (protagonists) เป็นคนรักเพศเดียวกัน สามารถสะท้อนและเปิดมุมมองการสื่อสารเชิงวิภาษ(dialectical communication) ระหว่างสังคมกระแสหลัก (mainstream society) และคนรักเพศเดียวกัน ที่ถูกจำกัดอยู่ภายใต้แนวคิดเรื่องความแปลกแยก (queerness) ของภาพจำทางสังคมที่มีต่อคนรักเพศเดียวกันได้ ถึงแม้ว่าในปัจจุบันพื้นที่ทางสังคมของเกย์มีเพิ่มขึ้นทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ กล่าวคือจำนวนภาพยนตร์และละครโทรทัศน์กระแสหลักที่นำเสนอเรื่องราวของคนรักเพศเดียวกัน มีเพิ่มมากขึ้นนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543(Singhakowinta, 2011, p. 87)แต่การนำเสนอชีวิต หรือ เรื่องราวของคนรักเพศเดียวยังคงวนเวียนอยู่ประเด็นเดิมๆ ไม่มีอะไรใหม่ นอกจากนี้รูปแบบการนำเสนอตัวละครเกย์ ยังคงสะท้อนความเชื่อทางสังคมที่ว่าเกย์หรือชายรักชายแตกต่างจากชายจริงหญิงแท้

บทความนี้เน้นศึกษาและอธิบายรูปแบบการผลิตซ้ำภาพจำความเป็นอื่นของเกย์หรือชายรักชายที่ปรากฏในวาทกรรมประชานิยมไทยร่วมสมัย โดยเลือกวิเคราะห์ละครโทรทัศน์ชุดสั้น เฉพาะตอนที่มีตัวละครหลักเป็นชายรักชาย จำนวน 2 เรื่อง กล่าวคือ รูมอะโลน 401-410 ตอนที่ 9 คู่จิ้น (ณัฐพงษ์ มงคลสวัสดิ์, 2557) ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ดิจิตอลช่องวัน (One) เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2557และ คลับฟรายเดย์ เดอะ ซีรี่ส์ ปีที่ 5 ความรักกับความลับ ตอน ความลับของหัวใจที่ไม่มีอยู่จริง (ชูเกียรติ ศักดิ์วีระกุล, 2558) ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ดิจิตอลช่องจีเอ็มเอ็ม (GMM Channel) ระหว่างวันที่ 7-28 กุมภาพันธ์ 2558 ทั้งสองเรื่อง/ตอน ต่างก็ดำเนินเรื่องโดยตัวละครชายรักชาย และทั้งสองช่องก็เป็นสถานีโทรทัศน์ในเครือ GMM ที่มีเป้าหมายเป็นกลุ่มวัยรุ่นและผู้ใหญ่ตอนต้นอย่างชัดเจน ละครทั้งสองเรื่อง เช่นเดียวกับละครเรื่องอื่นๆ ของกลุ่ม GMM สามารถรับชมได้หลังจากออกอากาศได้ทางอินเตอร์เน็ตที่ช่องยูทูป (youtube channel) จีเอ็มเอ็มทีวี (GMM TV)

งานวิจัยนี้ใช้แนวทางการศึกษาวาทกรรมวิเคราะห์ (discourse analysis) เพื่ออธิบายความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (power relations) ผ่านปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของเกย์หรือชายรักชายและรูปแบบการสร้างภาพแทนทางวัฒนธรรมที่มีฐานการคิดที่ว่าคนรักเพศเดียวกันแตกต่างจากคนรักต่างเพศ โดยการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของคนรักเพศเดียวกันที่ปรากฏในวาทกรรมประชานิยมร่วมสมัยจะช่วยเสริมมุมมองเชิงปรัชญาอัติภาวนิยม (existentialism) ที่เน้นว่า “Existence precedes essence.” ที่ปฏิเสธความเชื่อในแก่นแท้ (authentic essence) โดยมองว่าอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเป็นผลผลิตทางสังคม ซึ่งเป็นแนวคิดที่ใช้ในการอธิบาย ว่าอัตลักษณ์ทางเพศสภาพ (gender identity) เป็นสิ่งสมมติ หรือ เป็นสิ่งประดิษฐ์ทางสังคม ของ Simone de Beauvoir (1949/1972)

นอกจากนี้ บทความนี้ ยังใช้มุมมองของ genderperformativity ของ Judith Butler (1990, p.179) ที่กล่าวว่า “Gender performativity is the process of discursive production.” ซึ่งเป็นการผสานมุมมองของ social learning theory และ critical theory ที่อธิบายการสื่อสารมายาคติวัฒนธรรมเควียร์ว่าเป็นความสัมพันธ์เชิงวิภาษระหว่างคนรักเพศเดียวกันกับสังคมกระแสหลัก

การวิเคราะห์การสื่อสารเรื่องความเป็นอื่นของเกย์ในวาทกรรมประชานิยมร่วมสมัยอาศัยแนวคิดทฤษฎีทางการสื่อสารโดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิด เรื่อง สัญญะและมายาคติ (signs and myth) ซึ่งอธิบายกระบวนการให้ความหมายของสาร (signification) ที่แฝงด้วยมุมมอง ทางสังคม หรือความหมายโดยนัยเชิงวัฒนธรรม (cultural connotations)(Fiske, 1989, pp. 1-21) โดยเฉพาะ มายาคติวัฒนธรรมเควียร์ที่เน้นว่า เควียร์ (queer) หรือ คนรักเพศเดียวกัน (homosexuals) มีรูปแบบชีวิตที่แตกต่างจากคนทั่วไป ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่ถูกตีตราโดย สังคมที่ให้คุณค่ากับรักต่างเพศว่า มีความเป็นอื่น (otherness)

การรับรู้ความเป็นอื่น (Consciousness of Otherness)

ความเป็นอื่น (otherness) ความแตกต่าง (difference) ความแปลกประหลาด (queerness) ที่ผูกติดกับความเป็นเกย์ (gayness) หรือ อัตลักษณ์ทางสังคมของชายรักชายไม่ใช่แนวคิดใหม่ แต่เป็นแนวคิดที่มีการตกผลึกและต่อยอดทางความคิดมายาวนานในสังคมตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แนวคิดเรื่อง วิวัฒนาการเรื่องการรับรู้ (evolution of consciousness) ซึ่งนักปรัชญา ชาวเยอรมัน Hegel เขียนไว้ใน งานเขียนชื่อ *The Phenomenology of Spirit* (1807) Hegel (1977, p. 111) อธิบายการกำเนิดของการรับรู้ตัวเอง (self-consciousness) ว่าเกิดจากความสัมพันธ์เชิงวิภาษ (dialectical relationships) ระหว่างการรับรู้ตัวเอง ของคนอย่างน้อย 2 คน ซึ่งการรับรู้ตัวเองเกิดจากการเปรียบเทียบตัวเองกับคนอื่น โดย Hegel อธิบายปรากฏการณ์การรับรู้ตัวตน โดยเทียบกับความสัมพันธ์ระหว่าง นายและบ่าว (Lordshipand Bondage)

แนวคิดของ Hegel มีอิทธิพลทางความคิดต่อนักคิดยุคหลังมากมาย อาทิ เช่น Karl Marx (1859,อ้างใน Arthur, 1983) ที่พัฒนาทฤษฎีการต่อสู้ทางชนชั้นว่าเป็นความสัมพันธ์วิภาษด้านวัตถุนิยมเชิงประวัติ (dialectical relationships of historical materialism) ของการรับรู้ทางชนชั้น (class consciousness) ระหว่าง ชนชั้นนายทุน (bourgeoisie) และ ชนชั้นกรรมาชีพ (proletariat) แนวคิดดังกล่าว ก็ถูกนำไปประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์เชิงปรัชญาอัติภาวนิยม (existentialism) ของ Simone de Beauvoir (1949) ที่ว่า “One is not born a woman; but rather becomes one.” (1972, p. 267) โดยชี้ให้เห็นว่า เพศสภาพ (gender) เป็นผลผลิตทางสังคมและความเป็นผู้หญิง (femininity) ถูกให้ความหมายในฐานะคู่ตรงข้ามของผู้ชาย และในระบบคุณค่าแบบปิตาธิปไตย (patriarchy) ผู้หญิงจึงเป็น คนอื่น (the other) ที่เป็นคู่เปรียบเทียบกับผู้ชาย โดยผู้หญิงเป็นตัวแทนของความไม่เป็นผู้ชาย (demasculinisation) หรือ การขาดความเป็นผู้ชาย (lack of masculinity)

วาทกรรมเรื่อง “ความเป็นอื่น” (Discourse of “Otherness”)

แนวคิดดังกล่าวของ Simone de Beauvoir ที่แยกความแตกต่างระหว่าง เพศ (sex) และ เพศสภาพ (gender) เป็นฐานให้นักคิดทฤษฎีเควียร์ อาทิ เช่น Michel Foucault และ Judith Butler นำไปใช้ศึกษาความสัมพันธ์วิภาษระหว่างสังคมกระแสหลักที่ให้คุณค่ารักต่างเพศมากกว่าคนรักเพศเดียวกัน โดยเฉพาะเรื่องการสร้างความหมายของอัตลักษณ์เพศวิถี (sexual identity) ในพื้นที่สาธารณะ (public space)

Foucault (1976) ศึกษาลำดับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ (historical genealogy) เพื่ออธิบายว่าคำว่า ความเป็นคนรักเพศเดียวกัน (homosexuality) นั้นเกิดจากความพยายามปิดกั้นไม่ให้มีการพูดถึงพฤติกรรมรักเพศเดียวกันผ่านรูปแบบข้อห้ามต่างๆทางสังคมในสมัยวิคตอเรีย เนื่องจากความสัมพันธ์ทางเพศกับคนเพศเดียวกัน จัดว่าเป็นความผิดอาญา และเป็นความผิดเชิงศีลธรรมตามหลักศาสนาคริสต์ ในขณะที่ทางการแพทย์พฤติกรรมรักเพศเดียวกันถูกมองว่าเป็นความผิดปรกติหรือความเบี่ยงเบน ความพยายามของสังคมวิคตอเรียที่จะแก้ไขหรือรักษาความผิดปรกตินี้เองเป็นสาเหตุให้เกิดการศึกษาทั้งทางวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์เพื่อทำความเข้าใจกับความเป็นอื่นทางเพศวิถีนี้ ทั้งนี้ อาจกล่าวได้ว่า วาทกรรมสาธารณะ (public discourses)ที่กล่าวมาข้างต้นทำให้คนที่ประกอบพฤติกรรมรักเพศเดียวกันกลายเป็นคนรักเพศเดียวกัน (speciation of homosexuality) หรืออีกนัยนึง การให้นิยามหรือการให้ความหมาย พฤติกรรมรักเพศเดียวกันเป็นการสร้างตัวตนทางสังคมของคนรักเพศเดียวกัน (Jackson 2003, p. 1)

Butler (1990) ต่อยอดจาก Foucault โดยอธิบายว่า ทั้งอัตลักษณ์ทางเพศสภาพและเพศวิถีต่างก็เป็นผลผลิตทางสังคม รวมถึงการแสดงออกทางเพศสภาพ (gender expressions) ที่อาจดูว่ามีความสัมพันธ์อย่างแยกไม่ออกกับเพศชีวภาพ (biological sex) ที่สังคมมักใช้อธิบายว่าเป็นธรรมชาติ (natural)หรือเป็นแก่นแท้ (authentic essence) แต่จริงๆแล้ว อัตลักษณ์ทางเพศสภาพและเพศวิถีเป็นการผลิตซ้ำ แบบแผนทางสังคมที่ให้ความหมายกับพฤติกรรมหรือการกระทำบางอย่างที่สังคมให้คุณค่าว่าเป็นความเป็นผู้หญิงหรือความเป็นผู้ชาย Butler เสนอให้ดูการแสดงทางเพศสภาพ (gender performativity) โดยเฉพาะของคนข้ามเพศ (transgender) ที่สะท้อนให้เห็นว่า การข้าม หรือ การสลับไปมาระหว่างความเป็นหญิงหรือชายของคนข้ามเพศ เป็นการพิสูจน์ว่าเพศสภาพที่สังคมมักมองว่าเชื่อมโยงอย่างแยกไม่ออกจากเพศชีวภาพนั้นเป็นสิ่งที่ไม่มีอยู่จริง (phantasmatic) ดังนั้น การสวมบทบาทหญิงหรือชาย ของคนข้ามเพศจึงสะท้อนให้เห็นว่า ความพยายามที่จะลอกเลียน (mimicry) แบบแผนการนำเสนอ (representation) หรือ การแสดงออกทางเพศสภาพ ล้วนเป็นการเลียนแบบต้นแบบที่ไม่มีอยู่จริง (phantasmatic originality) เพราะถ้าหากต้นฉบับของความเป็นเพศหญิงและชายเป็นแก่นแท้ หรือผูกติดกับธรรมชาติของคนๆนั้น การแสดงทางเพศสภาพย่อมไม่สามารถเกิดขึ้นได้ การที่คนเพศหนึ่งสามารถลอกเลียน หรือผลิตซ้ำเพศสภาพของเพศตรงกันข้ามได้จนน่าเชื่อว่าเหมือนจริง ทำให้เกิดข้อกังขาในเรื่องแก่นแท้ของเพศสภาพนั้นๆ

หากใช้ตรรกะที่ Foucault และ Butler เสนอแนะมาวิเคราะห์รูปแบบการนำเสนอภาพจำของชายรักชายว่ามีความแตกต่างหรือความเป็นอื่นจากชายรักต่างเพศ ก็อาจสรุปได้ว่า เป็นการนำเสนอ หรือ สร้างภาพแทนที่ไม่เป็นจริง แต่เป็นการผลิตซ้ำอคติทางสังคมต่อความหลากหลายทางเพศ ซึ่งเป็นความเป็นจริงทางสังคม

นิยามอัตลักษณ์เกย์ในสังคมไทย (Defining Gay Identity in Thai Society)

นับตั้งแต่การปรากฏตัวของกลุ่มรักเพศเดียวกันชายที่เรียกตัวเองว่า “เกย์” บนวาทกรรมสาธารณะในปี พ.ศ. 2508อาจอนุมานได้ว่า สังคมไทยมีความพยายามอย่างต่อเนื่องที่จะทำความเข้าใจกับ ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ กล่าวคือ “เกย์”กลายเป็นอัตลักษณ์ที่ถูกใช้โดยกลุ่มชายค้าบริการทางเพศ ผู้ซึ่งมีลักษณะการแสดงออกทางเพศสภาพที่แตกต่างจาก“กะเทยขายตัว” ที่สังคมในช่วงนั้นมีความคุ้นเคยสื่อมวลชนผู้เปิดประเด็นการมีอยู่ของคนกลุ่มนี้ก็พยายามทำความเข้าใจกับอัตลักษณ์ทางเพศของกลุ่มชายค้าบริการทางเพศนี้ โดยเริ่มแรกเรียกพวกเขาว่า “กะเทยผู้ชาย”(*ไทยรัฐ*10 ตุลาคม 2508,หน้า 14, อ้างใน เทิดศักดิ์ ร่มจำปา, 2545, หน้า 66) จนกระทั่งได้สัมภาษณ์สมาชิกของกลุ่มชายค้าบริการนี้ ที่เรียกตัวเองว่า “เกย์” ทั้งนี้ ด้วยความเข้าใจผิดของสื่อมวลชนในสมัยนั้น“เกย์” กลายเป็นอัตลักษณ์บ่งชี้อาชีพ “คู่นอนรับจ้างกับฝรั่ง”(*ไทยรัฐ* 11 ตุลาคม 2508, หน้า 16, อ้างใน เทอดศักดิ์ ร่มจำปา, 2545, หน้า 67) แต่ที่ต่างจาก “กะเทยขายตัว” ก็ตรงที่ “เกย์” เหล่านี้ไม่มีอาการตุ้งติ้ง หรือ แต่งตัวแบบข้ามเพศเหมือนกะเทยทั่วไป การจำแนกความแตกต่างของการแสดงออกทางเพศสภาพระหว่างกะเทย กับเกย์นี้ แสดงให้เห็นว่า การนำเอาคำว่า“เกย์”มาใช้ในสังคมไทย โดยกลุ่ม*ชายรักชาย*นั้น ต่างจาก คำว่า “gay”ที่ใช้โดยกลุ่มรักเพศเดียวกันชายในประเทศตะวันตกที่ใช้คำว่า “gay”ซึ่งมีความหมายว่า ร่าเริง สดใส เป็นอัตลักษณ์ทางสังคม เพื่อสร้างกรอบมุมมองใหม่ว่า พวกเขามีความร่าเริง ไม่หดหู่ ซึมเศร้า อย่างมายาคติที่ไม่เชื่อในความสมหวังในเรื่องความรักของกลุ่มรักเพศเดียวกัน เนื่องจากความรักของกลุ่มรักเพศเดียวกันถูกสังคมมองว่าเป็นของไม่จริงเมื่อเทียบกับความเชื่อทางสังคมที่ใช้รักต่างเพศเป็นบรรทัดฐาน ถึงแม้ว่าสังคมไทยจะมีมายาคติที่คล้ายกับสังคมตะวันตก แต่เนื่องด้วยความเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรม และการกลับชาติมาเกิด คนรักเพศเดียวกันจึงมักถูกมองว่า เป็นการใช้กรรมจากการประพฤติผิดทางเพศจากอดีตชาติ อาจกล่าวได้ว่าความเข้าใจนี้มีส่วนช่วยให้ ความหลากหลายทางเพศมีที่ทางทางสังคมไทย เนื่องจากความรู้สึกรักชอบคนเพศเดียวกันนั้น ถ้าอนุมานตามความเชื่อเรื่องการกลับชาติมาเกิดและกฎแห่งกรรมแล้ว ก็สามารถอธิบายว่าเกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ

การเลือกใช้ คำว่า “เกย์” โดยกลุ่มรักร่วมเพศชาย อาจกล่าวได้ว่าเป็นความพยายามที่จะเน้นความแตกต่างจาก “กะเทย” ที่การแสดงออกทางเพศสภาพที่ตรงกันข้ามกับเครื่องเพศนั้นถูกมองว่าไม่เหมาะสม “เกย์” จึงถูกใช้เป็นอัตลักษณ์ทางเพศสภาพ(gender identity) หาได้เป็นอัตลักษณ์ทางเพศวิถี (sexual identity) ทั้งนี้เพราะว่า “เกย์” ไม่ได้ถูกนำมาเปรียบเทียบกับ ผู้ชายรักต่างเพศ(heterosexual men or straight men) แต่ถูกนำมาเปรียบเทียบกับ “กะเทย” (Jackson, 1999c, p. 239) เพื่อยืนยันถึงการปฏิบัติตามค่านิยมทางสังคมเรื่องการแสดงออกทางเพศสภาพที่เหมาะสมของกลุ่มเกย์ หรือกลุ่มชายค้าบริการทางเพศในช่วงปี พ.ศ. 2508

ความลักลั่นในการใช้อัตลักษณ์เกย์ ในสังคมไทย อาจมีที่มาจากความคลาดเคลื่อนในความเข้าใจ หรือมโนทัศน์ทางสังคมว่าด้วยคำจัดความของ “เพศ” ซึ่งในภาษาไทย ใช้อธิบายทั้ง เพศกำเนิด(biological sex) เพศสภาพ(socially ascribed gender) และ เพศวิถี(sexual orientation) ทั้งนี้เมื่อพยายามใช้คำว่าเพศอธิบายหรือจำแนกความแตกต่างของเพศสภาพและเพศวิถีจึงเกิดความสับสนขึ้น อีกทั้งสังคมไทยในช่วงนั้น ยังไม่มองแนวคิดเรื่อง เพศสภาพ และเพศวิถีออกจากแนวคิดเรื่องเพศ ที่ใช้มุมมองของระบบปิตาธิปไตย (patriarchy) ที่อาศัยฐานความเข้าใจเรื่อง เพศ จากความเข้าใจเรื่องการสืบพันธุ์ที่จำกัดอยู่ที่ความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงและผู้ชาย ด้วยเหตุดังกล่าว การแสดงออกทางเพศสภาพ หรือเพศวิถีที่แตกต่างจากมาตรฐานของความสัมพันธ์แบบรักต่างเพศจึงกลายเป็นความสัมพันธ์แบบชายขอบ ที่ถูกมองว่า ไม่เหมาะสม ผิดแปลกจากขนบแบบแผนทางสังคมที่ให้คุณค่ากับการสืบพันธุ์

เกย์ในสถานะความเป็นอื่น (Gayness as Otherness)

Jackson(1999b, pp. 29-60) ศึกษางานวิจัยภาษาไทยของนักวิจัยชาวไทย ทั้งวิทยานิพนธ์ปริญญาโท และ บทความในวารสารวิชาการ ที่ตีพิมพ์ระหว่าง ปี พ.ศ. 2507 ถึง ปี พ.ศ. 2537 จำนวน 207 ชิ้น Jackson พบว่า กลุ่มคนรักเพศเดียวกันมักถูกมองว่า เป็นปัญหาสังคม และงานเขียนส่วนใหญ่ได้แสดงให้เห็นว่านักวิชาการไทยส่วนใหญ่ยังคงความเป็นสองมาตรฐาน และ อคติต่อเรื่องรักเพศเดียวกัน โดยมองว่ารักเพศเดียวกัน เป็น *โรค* หรือ *ความวิปริต*เช่นเดียวกัน เทอดศักดิ์ ร่มจำปา (2545) ได้ยกตัวอย่างแบบเรียนสำหรับการฝึกหัดครู ชื่อว่า *เพศศึกษา* ที่แต่งโดย สุชาติ และ วันนี โสมประยูร (2521, หน้า 9-148)ว่าได้แสดงให้เห็นถึงตัวอย่างของทัศนคติที่ไม่เปลี่ยนแปลงต่อคนรักเพศเดียวกัน โดยผู้แต่งระบุว่า รักเพศเดียวกันเป็นความวิปริตทั้งๆ ที่สมาคมจิตแพทยศาสตร์อเมริกัน ได้ลบความรักเพศเดียวกันออกจากรายชื่อความบกพร่องทางจิตตั้งแต่ 2517 ถึงแม้ว่าตำราเล่มนี้จะได้รับการตีพิมพ์เป็นครั้งที่ 4 ในปี พ.ศ. 2544 แต่ผู้แต่งก็ไม่ได้แก้ไขข้อมูลให้ตรงกับความเปลี่ยนแปลงของความเข้าใจต่อคนรักเพศเดียวกันในประเทศตะวันตก ซึ่งการไม่ยอมแก้ไขข้อมูล ก็อาจจะเป็นเพราะความรู้ชุดใหม่ที่สมาคมจิตแพทยศาสตร์อเมริกันบัญญัติขึ้นนั้น ขัดกับความเชื่อ และความเข้าใจ ต่อกลุ่มรักเพศเดียวกันในสังคมไทยก็เป็นได้ ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าอคติทางสังคมต่อรักเพศเดียวกันนี้เองเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้ นักวิจัยชาวไทย ไม่สนใจ และไม่กล้าที่จะนำประเด็นเรื่องรักร่วมเพศมาศึกษาในเชิงวิชาการ โดยปราศจากอคติทางสังคม (Rattachumpoth, 1999, p. xvii)

ถึงกระนั้นก็ดี สังคมไทยมีขันติธรรมทางสังคมต่อกลุ่มรักร่วมเพศค่อนข้างสูง หากเทียบกับสังคมและวัฒนธรรมอื่นๆ การที่สังคมไทยยอมให้ชนส่วนน้อยทางเพศเหล่านี้มีบทบาทบนพื้นที่สาธารณะในระดับหนึ่งมักถูกตีความแบบผิวเผินว่า สังคมไทยให้การยอมรับกลุ่มรักร่วมเพศอยู่แล้ว ดังนั้น นักวิชาการไทยหัวอนุรักษ์นิยมมักมองว่าการศึกษาเรื่องรักเพศเดียวกันในสังคมไทย จึงไม่มีความสำคัญ หรือ เป็นเรื่องที่ไม่เหมาะสมที่จะมาเสียเวลาศึกษาทางวิชาการ (Jackson, 1999c,p. 228)

กลุ่มคนรักเพศเดียวกัน ก็ดูเหมือนจะเรียนรู้ในสถานะและบทบาททางสังคม การตระหนักว่าความสัมพันธ์ของคนเพศเดียวกัน ยังไม่เป็นที่ยอบรับในสังคมไทย อาจสาเหตุให้เกิดการสร้างวัฒนธรรมย่อยเฉพาะกลุ่ม เช่น ศัพท์ใต้ดินที่ใช้เฉพาะในกลุ่มเกย์ นิธิ เอี่ยวศรีวงศ์ (2545, หน้า 6)อธิบายว่า คำศัพท์เหล่านี้แสดงถึงการเป็นคนชายขอบของกลุ่มรักเพศเดียวกันได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ คำศัพท์เหล่านี้ มักเป็นคำกริยาที่เกี่ยวเนื่องด้วยความสัมพันธ์ทางเพศแบบต่างๆของเกย์ และ การที่คำศัพท์เหล่านี้ มีแต่เรื่องเพศเป็นส่วนใหญ่ก็แสดงให้เห็นว่า ความสัมพันธ์ของเกย์เป็นความสัมพันธ์แบบชั่วคราว เนื่องด้วย เกย์ไม่มีที่ทางในสังคมกระแสหลัก ที่จะสามารถพัฒนาความสัมพันธ์ให้เป็นความสัมพันธ์ที่ยืนยาวได้ อนึ่งถึงแม้คำศัพท์เหล่านี้ จะเป็นคำศัพท์ที่เกี่ยวเนื่องด้วยกิจกรรมทางเพศของเกย์ แต่ก็ไม่ได้กล่าวถึงเรื่องเพศอย่าง โจ่งครึ้ม ในตรงกันข้าม คำศัพท์เหล่านี้เป็นการใช้รูปแบบทางภาษา คล้ายกับ บทอัศจรรย์ ในวรรณคดีไทย ที่ให้ผู้อ่านสามารถใช้จินตนาการของตน ทั้งนี้ เป็นการสอดรับกับขนบไทย ที่ถือว่า เรื่องเพศเป็นเรื่องน่าละอาย Orathai Panya(2005) เสนอว่า แนวคิดที่ว่านี้ น่าจะได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาที่เห็นว่า เรื่องเพศ เป็นกิเลส ด้วยเหตุดังกล่าว อาจเป็นสาเหตุให้การนำเสนอเรื่องกลุ่มรักร่วมเพศในพื้นที่สาธารณะ เกิดความลักลั่นทางวัฒนธรรม ที่ไม่นิยมพูดเรื่องเพศอย่างเปิดเผยในที่สาธารณะ

ถึงแม้กลุ่มชายรักเพศเดียวกัน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2508 เป็นต้นมาได้หยิบยืมคำภาษาอังกฤษ “เกย์” ที่กลุ่มรักเพศเดียวกันในประเทศตะวันตกใช้มาเป็นอัตลักษณ์ก็ตาม โดยคาดว่า “เกย์” จะสะท้อนถึง ความเป็นคนทันสมัย และ ความเป็นผู้ชาย (ไม่ตุ้งติ้ง) เมื่อเทียบกับกะเทย ซึ่งใช้เรียกกลุ่มคนข้ามเพศ และรักเพศเดียวกันในสังคมไทยมาอย่างยาวนาน (Borthwick, 1999, pp. 61-79) แต่เนื่องด้วยตอนที่ คำว่า “เกย์” ปรากฏออกมาในสื่อสาธารณะในปี พ.ศ. 2508“เกย์” ถูกใช้เรียก กลุ่มโสเภณีชาย คู่นอนของฝรั่ง (Jackson 1999a) อาจจะเป็นเพราะเหตุผลดังกล่าวที่ทำให้ชายรักเพศเดียวกันบางคนรู้สึกไม่ดีกับคำว่า “เกย์” และเข้าใจว่า “เกย์” เน้นแต่เรื่อง เพศ ซึ่งขัดกับขนบการไม่พูดเรื่องเพศในที่สาธารณะ จึงทำให้ อัตลักษณ์ “เกย์”มีความลักลั่น กลุ่มชายรักเพศเดียวกัน จึงได้ประดิษฐ์คำขึ้นใหม่ ว่า ชายรักชาย คำๆ นี้ แสดงให้เห็นว่า กลุ่มชายรักชายให้ความสำคัญกับรูปแบบ และความสัมพันธ์กับสังคม โดยเคารพต่อขนบทางสังคมที่ตีกรอบความสัมพันธ์อยู่ที่ความรักต่างเพศอัตลักษณ์ชายรักชายจึงเป็นการสร้างภาพจำใหม่ที่แตกต่างจากภาพจำเกย์ แต่ขณะเดียวกันก็เน้นว่าชายรักชายต่างจาก ชายรักหญิง

วาทกรรมประชานิยมกับการรื้อสร้างการเล่าเรื่องแบบรักต่างเพศ (Popular Discourse and the Deconstruction of Heteronormative Narratives)

บทความนี้เน้นการศึกษาความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างระหว่างสังคมไทยกับกลุ่มชายรักชายโดยวิเคราะห์และ ทบทวนการสร้างตัวละครหลักชายรักชายในละครโทรทัศน์ชุดสั้นเพื่อพิจารณาถึง ความปรกติ (normalcy) หรือบรรทัดฐานของสังคมไทยว่ายังคงไว้ซึ่งมายาคติ หรือ อคติทางสังคม เกี่ยวกับชายรักชายมากน้อยเพียงใด มีการยอมรับถึงความผันแปร และควรแก่เวลาที่จะปรับเปลี่ยนแล้วหรือไม่ โดยอยู่บนพื้นฐานของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิมนุษยชน ความเสมอภาค เป็นที่ตั้งสำคัญ ด้วยเหตุนี้ ในการศึกษาและวิเคราะห์

ปรากฏการณ์ดังกล่าว บทความนี้ใช้แนวคิดต่างๆเป็นกรอบในการคิดวิเคราะห์สถานะความเป็นอื่นของการสร้างตัวละครชายรักชายในละครโทรทัศน์ชุดสั้นดังต่อไปนี้ การใช้มุมมองประเด็นอัตลักษณ์ทางเพศที่ว่าความเข้าใจในตัวตน และความสัมพันธ์ของชนส่วนน้อยทางเพศล้วนแล้วแต่เป็นผลผลิตของสังคมมุมมองนี้สะท้อนปรัชญาแบบ existentialismที่เชื่อว่า “Existence precedes essence.” และนับเป็นแนวคิดเชิง constructionism สำหรับการศึกษาและทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคม ซึ่งนับว่ามีความสำคัญสำหรับงานวิจัยชิ้นนี้ เพราะจะช่วยอธิบายรูปแบบการสร้างอัตลักษณ์ทางเพศของกลุ่มรักเพศเดียวกันว่า เป็นผลจากปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของคนรักเพศเดียวกัน กับแนวคิด ค่านิยม ตลอดจน คนรักต่างเพศซึ่งจัดเป็นประชากรส่วนใหญ่ของสังคม ทั้งนี้ความเข้าใจเกี่ยวกับตัวตน และความหมาย ชนส่วนน้อยทางเพศเอง ก็ผ่านการตีความจากการผลิตซ้ำของมายาคติเกี่ยวกับชนส่วนน้อยทางเพศในสังคมนั้นๆ(Butler, 1999)

การใช้แนวคิด queer theory คือ การปฏิเสธที่จะจำกัดคำนิยามของรูปแบบความสัมพันธ์ของคนรักเพศเดียวกันว่ามีแบบใดบ้าง และมีกี่แบบที่เป็นที่ยอมรับได้ หรือ เป็นความสัมพันธ์แบบปรกติ นั่นหมายถึงงานวิจัยชุดนี้อยู่บนพื้นฐานของการยอมรับความแตกต่าง และเชื่อในการผันแปรเชิงเพศสภาพและเพศวิถี ว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมถึงแม้ว่า มุมมองแบบ queer theory อาจเปรียบได้กับแนวคิดเชิง anarchy และอาจดูไร้ระบบระเบียบแต่จริงๆ แล้วqueer theory ทำให้เกิดการตั้งคำถามต่อแนวคิดหรือรูปแบบความสัมพันธ์แบบ “ปรกติ” (Warner, 1999) หรือ ค่านิยมทางสังคมที่ได้รับการปฏิบัติจนเคยชินซึ่งจะเป็นแรงขับเคลื่อนให้เกิดการคิดนอกกรอบ และปราศจากอคติ

การใช้ discourse analysis โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดแบบpoststructuralism ของ Foucaultที่ได้ใช้การประมวลข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์กับปรากฏการณ์ทางสังคม เพื่อแสดงให้เห็นพลวัติความเกี่ยวเนื่องอย่างแยกไม่ออกระหว่างสังคมกับการก่อกำเนิดของกลุ่มอัตลักษณ์ทางเพศทางสังคมดังที่ Foucault ได้อธิบายไว้อย่างละเอียดใน *The History of Sexuality Volume I: The Will to Knowledge* (1976) ในส่วนของงานวิจัยชิ้นนี้ ผู้วิจัยวิเคราะห์วาทกรรมเชิงประชานิยม(popular discourse) โดยเลือกศึกษาการสร้างตัวละครหลักในละครโทรทัศน์ชุดสั้น ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของคนรักเพศเดียวกัน ทั้งนี้ การวิเคราะห์และประมวลแนวคิดตลอดจนมโนทัศน์ทางสังคมที่มีต่อความสัมพันธ์ของคนรักเพศเดียวกันที่ปรากฏบนสารประชานิยมสามารถสรุปพอเป็นสังเขปเพื่อแสดงให้เห็นถึงแนวปฏิบัติในปัจจุบัน และแนวโน้มที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต โดยมุ่งอธิบายว่าสังคมไทยมีขันติธรรมทางสังคมต่อความหลากหลายทางเพศหรือไม่ทั้งนี้ discourse analysis ของ Foucaultจะช่วยให้การวิเคราะห์การปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจชัดเจนขึ้น เพราะว่ารูปแบบของอำนาจในแนวคิดของ Foucault (1980, p. 98)มีลักษณะเป็นเครือข่าย ซึ่งสามารถใช้วิเคราะห์อคติทางเพศในสังคมไทยต่อความสัมพันธ์ของคนรักเพศเดียวกันได้ว่า เกิดจากกระบวนการทางสังคมซึ่งสะท้อนผ่านการนำเสนอประเด็นเรื่องคนรักเพศเดียวกันในพื้นที่สาธารณะต่างๆ ที่มีความสอดรับกับแนวคิดที่ให้กำหนดบรรทัดฐานหรือคุณค่าจากความสัมพันธ์แบบรักต่างเพศ(heteronormativity)

ละครโทรทัศน์ชุดสั้นกับความรักที่หลายหลาย(Television Miniseries and Diverse Love)

สื่อในฐานะที่เป็นพื้นที่สาธารณะ หรือพื้นที่ทางสังคม มักจะได้รับความสนใจจากนักวิชาการและนักวิจัยสังคมเพื่อศึกษาปรากฏการณ์หรือรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของชนส่วนน้อยทางเพศ อันได้แก่ กลุ่มคนข้ามเพศ ชายรักชาย หญิงรักหญิง และอื่นๆ ซึ่งมักจะเป็นกลุ่มคนที่มองไม่เห็น(invisible) หรือถูกลืมทางสังคม(socially forgotten) แม้แต่ในสังคมตะวันตกที่ให้ความสำคัญกับแนวคิดเรื่องความเสมอภาค คนรักเพศเดียวกันในหลายสังคมก็ยังรู้สึกว่า การนำเสนอเรื่องราวของพวกเขาในวัฒนธรรมประชานิยมเป็นสัดส่วนที่น้อย หรือ มักจะนำเสนอด้วยมุมมองที่เป็นอคติ ที่แฝงทัศนคติการเกลียดกลัวคนรักเพศเดียวกัน (homophobia) ซึ่งมีรากฐานมาจากมุมมองที่ให้ความสำคัญกับรักต่างเพศ ที่มักตีกรอบความสัมพันธ์ของมนุษย์อยู่ที่การสืบพันธ์ที่อาศัยการเกื้อหนุนกันของเพศหญิงและชาย Alexander Doty (1993) เสนอให้ใช้ queer theory ในการวิเคราะห์การไม่มีตัวตนของคนรักเพศเดียวกัน (invisibility) ในสื่อ หรือ การที่สื่อนำเสนอภาพแทนชายรักชายแบบเหมารวม โดยใช้การวิเคราะห์ความหมายโดยนัย (connotation) ของการผลิตสารประชานิยม และการรับสาร ซึ่งมักแฝงอคติ และภาพจำด้านลบของคนรักเพศเดียวกัน Larry Gross (1995)อธิบายว่าการที่สื่อกระแสหลัก หรือสังคม ไม่ยอมให้คนรักเพศเดียวกันมีส่วนร่วมในพื้นที่สาธารณะ อาทิ เช่น การห้ามนำเสนอผ่านสื่อแบบเบ็ดเสร็จ (complete ban or censorship) หรือ สามารถนำเสนอได้หากไม่ขัดต่อหลักของรักต่างเพศ หรือบรรทัดฐานทางสังคม ได้แก่ การนำเสนอภาพจำคนรักเพศเดียวกันว่าเป็นคนป่วยทางจิต เป็นคนมักมากในกามคุณ เป็นคนวิปริต ไม่สมหวังในความรัก เป็นตัวตลก ตัวสร้างสีสัน เป็นต้น ซึ่งล้วนแต่เป็น “การล้มล้างในเชิงสัญญะ” (symbolic annihilation) ทั้งสิ้น (p. 62) Gross เสริมอีกว่า การไม่มีพื้นที่ในสื่อ หรือการที่สังคมอนุญาตให้เฉพาะภาพจำแบบเหมารวมแสดงให้เห็นว่าไม่มีความเสมอภาคทางสังคม เพราะการนำเสนอผูกติดอยู่กับอำนาจเสมอ การไม่มีตัวตนบนสื่อจึงแสดงว่าชายรักชายนั้นด้อยซึ่งอำนาจทางสังคม (powerlessness)

ปัจจุบันสังคมเริ่มยอมรับความแตกต่าง หรือความหลากหลายทางเพศมากขึ้น ประเทศไทยนับได้ว่าเป็นหนึ่งในประเทศเอเชียเพียงไม่กี่ประเทศที่คนรักเพศเดียวกันมีบทบาทและมีพื้นที่ในสื่อสาธารณะ (Jackson และ Sullivan, 1999, p. 4)แต่กระนั้นก็ดีภาพจำของคนรักเพศเดียวกันมักถูกนำเสนอในเชิงเหมารวม หรือเน้นภาพลักษณ์ที่เป็นลบ (กรุงเทพธุรกิจ, 6 มิถุนายน 2546) ตัวละครที่เป็นคนรักเพศเดียวกันมักได้รับบทตัวประกอบ เป็นเพียงแค่บทผู้ช่วยของพระเอกหรือนางเอก หรือบทสร้างสีสัน แต่นับตั้งแต่ภาพยนตร์ไทยชื่อ *สตรีเหล็ก*(ยงยุทธ์ ทองกองทุน 2543)ประสบความสำเร็จทั้งในด้านชื่อเสียงและรายได้ บริษัทภาพยนตร์ทั้งเล็กและใหญ่ต่างก็ผลิตภาพยนตร์ที่มีตัวละครเอกเป็นคนรักเพศเดียวกันออกมามากมาย เกือบ 50 เรื่อง แต่ทว่าในส่วนของละครโทรทัศน์สัดส่วนการเพิ่มขึ้นของละครที่มีตัวละครหลักเป็นคนรักเพศเดียวกันกลับไม่ชัดเจน บทบาทของคนรักเพศเดียวกันเพิ่มขึ้นในละครโทรทัศน์กระแสหลัก แต่เป็นบทรอง หรือไม่มีความสำคัญกับการเดินเรื่อง การสร้างตัวละครก็ยังคงดำเนินตามกรอบของคุณค่ารักต่างเพศ ซึ่งตรงกันข้ามกับภาพยนตร์ที่บทบาทตัวดำเนินเรื่องของคนรักเพศเดียวกันได้รับการยอมรับมากกว่า ถึงแม้ว่าในแง่ของเนื้อเรื่อง และการ

สร้างตัวละครจะไม่มีความแตกต่างกันมากนักระหว่างภาพยนตร์และละครโทรทัศน์ คือ ยังคงดำเนินตามกรอบคุณค่าของรักต่างเพศ

Diane Raymond (2003) เสนอว่านอกเหนือจากการวิเคราะห์ความหมายโดยนัย (connotation) ตามหลักของ Doty แล้วการศึกษาความหมายทางตรง (denotation) โดยเฉพาะการสร้างตัวละครรักเพศเดียวกัน โดย Raymond ย้ำว่าการเพิ่มขึ้นของสารประชานิยมที่นำเสนอเรื่องราวของคนรักเพศเดียวกัน ไม่ว่าบทบาท หรือลักษณะการนำเสนอจะเป็นภาพลักษณ์ที่ดีขึ้นกว่าเดิมเท่าใดก็ตาม ไม่ได้หมายความว่าสังคมให้การยอมรับรักเพศเดียวกันในระดับเดียวกับรักต่างเพศ โดย Raymond เสนอให้เอาการวิเคราะห์รูปแบบการเล่าเรื่องของละครโทรทัศน์ชุดจบในตอน ที่รู้จักกันว่า sit-com (situational comedy) ในสหรัฐอเมริกาที่ดูเหมือนจะไม่ใส่ใจความแตกต่างระหว่างรักต่างเพศและรักเพศเดียวกัน ตลอดจนให้การยอมรับบทบาท หรือพื้นที่สาธารณะโดยเฉพาะการมีส่วนร่วมในสื่อของคนรักเพศเดียวกันมากขึ้น Raymond วิเคราะห์โครงเรื่องโดยร่วมก็ดี หรือแม้แต่บทพูดในเรื่องก็ดี ยังคงแสดงให้เห็นถึงกรอบคุณค่าทางสังคมแบบรักต่างเพศที่ตีกรอบหรือ จำกัด ความหลากหลายทางเพศ หรืออัตลักษณ์เพศทางเลือกที่หลายหลายแท้จริง(p.101)

บทความนี้ใช้แนวทางของ Raymond (2003) ที่วิเคราะห์โครงเรื่องและการสร้างบุคลิกตัวละครชายรักชายในละครโทรทัศน์ชุดสั้น เฉพาะตอนที่มีตัวละครหลักเป็นชายรักชาย จำนวน 2 เรื่อง กล่าวคือ รูมอะโลน 401-410 ตอนที่ 9 คู่จิ้น (ณัฐพงษ์ มงคลสวัสดิ์, 2557) ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ช่องวัน (One) เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2557และ คลับฟรายเดย์ เดอะ ซีรี่ส์ ปีที่ 5 ความรักกับความลับ ตอน ความลับของหัวใจที่ไม่มีอยู่จริง (ชูเกียรติ ศักดิ์วีระกุล, 2558) ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ช่องจีเอ็มเอ็ม (GMM Channel) ระหว่างวันที่ 7-28 กุมภาพันธ์ 2558 ทั้งสองเรื่อง/ตอน ต่างก็ดำเนินเรื่องโดยตัวละครชายรักชาย และทั้งสองช่องก็เป็นสถานีโทรทัศน์ในเครือ GMM ที่มีเป้าหมายเป็นกลุ่มวัยรุ่นและผู้ใหญ่ตอนต้นอย่างชัดเจน ละครทั้งสองเรื่อง เช่นเดียวกับละครเรื่องอื่นๆ ของกลุ่ม GMMสามารถรับชมได้หลังจากออกอากาศได้ทางอินเตอร์เน็ตที่ช่องยูทูป (youtube channel) จีเอ็มเอ็มทีวี (GMM TV)

ละครชุดสั้นทั้งสองเรื่องเป็นส่วนหนึ่งของกระแสความนิยม หรือความชื่นชอบคู่รักชายรักชายของหญิงรักต่าง เพศเองที่มักจะเสาะหา “ผู้ชายในอุดมคติ” อาทิ เช่น เป็นผู้ชายที่ใส่ใจดูแลตัวเอง รูปร่างหน้าตา มีความอ่อนโยน เข้าอกเข้าใจผู้หญิง ซึ่งก็เป็นไปได้ยากที่จะมีชายรักต่างเพศตามลักษณะดังกล่าวได้ครบทุกข้อ คู่รักชายรักชายหลายคู่เป็นที่กล่าวขวัญบนโลกออนไลน์ และหลายคนได้กลายเป็นผู้มีชื่อเสียงทางอินเตอร์เน็ต หรือที่เรียกกันว่า “เน็ตไอดอล” (net idols) บางคนมีงานทั้งในวงการบันเทิง รับเล่นละคร มิวสิควีดิโอ โฆษณา รับเชิญออกรายการโทรทัศน์ และเป็นผู้ดำเนินรายการ ประกอบกับภูมิทัศน์ทางการสื่อสารที่เปลี่ยนแปลงไปสู่ยุคดิจิตอล สถานีโทรทัศน์เพิ่มขึ้นมากมาย รายการออนไลน์ออกอากาศทางเว็บไซต์ หรือ ทางยูทูป ได้รับความนิยมมากขึ้น อีกทั้งเทคโนโลยีการสื่อสาร ไม่ว่าจะเป็นโทรศัพท์แบบพกพาอัจฉริยะ (smart phones) ที่ช่วยให้การเข้าถึงเทคโนโลยีการสื่อสาร และการติดต่อสื่อสารกับกลุ่มผู้ชื่นชอบ หรือ แฟนคลับ ทำได้สะดวก รวดเร็ว และง่ายขึ้น ในช่วงระยะเวลา 5 ปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 2553-2558) มีสารประชานิยมที่ผลิตออกมาเพื่อกลุ่มเพศทางเลือก ทั้งชายรักชาย หญิงรักหญิง และคนข้ามเพศมากขึ้น มีการพัฒนารูปแบบ เนื้อหา

รวมทั้งตัวแสดงที่คัดมาให้สอดรับกับกระแสนิยมในปัจจุบัน ที่หากมองดูผิวเผิน อาจไม่สามารถบอกความแตกต่างระหว่าง คนรักเพศเดียวกันกับคนรักต่างเพศได้

สภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปของสารประชานิยมที่มีตัวละครชายรักชายเป็นตัวดำเนินเรื่องนี้ อาจทำให้เกิดมโนทัศน์ที่ว่าความหลากหลายทางเพศกลายเป็นเรื่องธรรมดา และยอมรับได้ในสังคมไทย แต่ก็คล้ายกับที่ Raymond ได้วิเคราะห์ไว้ในบทความ ตัวเลขที่เพิ่มขึ้นก็ดี หรือ ภาพลักษณ์เชิงบวกที่ละครโทรทัศน์ทำเสนอภาพชายรักชายก็ดี ไม่สามารถบอกได้ว่า คนรักเพศเดียวกันได้รับการยอมรับในสังคม เมื่อใช้วิธีการวิเคราะห์ความหมายโดยตรงที่ได้จากโครงเรื่องก็ดี การสร้างตัวละครก็ดี สามารถอธิบายว่า ละครโทรทัศน์ชุดสั้น ทั้งสองตอนไม่ได้สร้างการยอมรับทางสังคมของชายรักชาย ในทางตรงกันข้ามกับตอกย้ำคุณค่าทางสังคมของความรักต่างเพศว่าเหนือกว่าความรักเพศเดียวกัน

รูมอะโลน 401-410 ตอนที่ 9 คู่จิ้น (ณัฐพงษ์ มงคลสวัสดิ์, 2557)เป็นละครสั้นจบในตอน นำเสนอเรื่องราวความรักของ เอิง)อชิรวิทย์ สาลิวรรธนะ (เป็นชายหนุ่มขี้เหงา อาศัยอยู่ห้อง 409 เอิงชอบการร้องเพลงอัพโหลดลง Socialcam ด้วยบุคลิกหน้าตาและเสียงร้องที่โดดเด่น ทำให้เอิงกลายเป็นเน็ตไอดอล วันหนึ่งเอิงได้รู้จักกับ แก็งค์ ภูริกูลกฤษฎ์ ชูศักดิ์สกุลวิบูล)) แก็งค์ขอให้เอิงมาคบเป็นแฟนแบบหลอกๆ ที่เรียกกันว่า “คู่จิ้น” การเป็นคู่จิ้นกันและมีฐานแฟนคลับจำนวนมาก ทำให้มีสินค้าเข้ามาโฆษณา ด้วยสถาน “คู่จิ้น” นี่เองที่ทำให้เอิงรู้สึกลำบากใจ เพราะเอิงจริงๆ ก็มีใจให้แกงค์ แต่แก็งค์แอบไปคบกับคนอื่น จนทำให้บรรดาแฟนคลับจับได้ จนเป็นเหตุให้แก็งค์หันมาคบกับเอิงจริงๆ แต่ท้ายที่สุดความสัมพันธ์ของทั้งคู่ก็ไปไม่รอด เพราะเอิงรู้สึกว่าแก็งค์ไม่ได้มีใจให้และยังคงคบต่อเพราะต้องการรักษาตัวสินค้าที่มาสนับสนุน ส่วนแก็งค์เมื่อเห็นว่าไม่สามารถกล่อมเอิงได้ก็ตัดสินใจเลิกกับเอิง

คลับฟรายเดย์ เดอะ ซีรี่ส์ ปีที่ 5 ความรักกับความลับ ตอน ความลับของหัวใจที่ไม่มีอยู่จริง (ชูเกียรติ ศักดิ์วีระกุล, 2558)เป็นละครชุดสั้น 4 ตอนจบ นำเสนอเรื่องราวของ บอส (วิชญ์วิสิฐ หิรัญวงษ์กุล) นักศึกษาหนุ่มวิศวกรรมศาสตร์ เครื่องกล พบว่าตัวเองสับสนเพราะเคยชอบกับเพื่อนผู้หญิงสมัยมัธยมปลาย แต่เมื่อเข้าเรียนระดับอุดมศึกษาได้ใกล้ชิดกับรุ่นพี่ชายคนหนึ่ง ทำให้บอสรู้สึกหวั่นไหว จึงโพสต์ปรึกษาบนเว็บไซต์ pantip.com วิน (ธรรศภาคย์ ชี) สจ๊วตหนุ่มเข้ามาตอบและให้คำปรึกษา บอสขอเป็นเพื่อนกับวินบนเฟสบุ๊ค บอสเองก็กำลังมีปัญหากับที่บ้านเมื่อรู้ว่าแม่เป็นมะเร็ง แต่ที่บ้านไม่ยอมบอกให้บอสรู้ บอสรู้สึกไม่มีใครจึงหันมาคุยกับวินอีกทั้งๆ ที่รู้ว่าวินมีแฟนอยู่แล้ว ทั้งคู่พัฒนาความสัมพันธ์กันจน เอิทธ์ แฟนของวินจับได้ วินตัดสินใจเลิกกับเอิทธ์ และมาคบกับบอส บอสจับได้ว่าพ่อมีเมียน้อยเลยรู้สึกผิดเพราะเปรียบเทียบความสัมพันธ์ของตนกับวินและของแม่กับเมียน้อย จนเกือบจะตัดใจจากวิน วินตามง้อบอส และบอกกับบอสว่าเขาเลิกกับเอิทธ์แล้วจนกลับมาคืนดีในที่สุด แต่ท้ายสุดด้วยวัยที่ห่างกัน คนหนึ่งยังเรียนอยู่อีกคนหนึ่งทำงาน จนเกิดความไม่เข้าใจกันขึ้น บอสสงสัยว่าวินคุยกับคนใหม่ ส่วนวินก็รู้สึกโกรธที่บอสไม่ไว้ใจ พยายามดูบทสนทนาบนไลน์ของตน จึงตัดสินใจเลิกกับบอสในที่สุด

ละครโทรทัศน์ในฐานะดุลยภาพทางสังคม? (Television Dramas as Markers of Social Equality?)

หากใช้แนวทางของ Gross (1995) มาอธิบายการเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทั้งในส่วนเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพของตัวละครชายรักชายในละครโทรทัศน์ไทย ก็อาจยอมรับได้ว่าละครโทรทัศน์ชุดสั้นทั้งสองตอ น แสดงให้เห็นถึงการเข้ามามีบทบาทในพื้นที่สาธารณะ โดยเฉพาะการเป็นตัวละครดำเนินเรื่องในสารประชานิยม การมีตัวตนในพื้นที่สาธารณะ ที่จากอดีตพื้นที่ตรงนี้ (ตัวละครหลัก) สงวนไว้สำหรับตัวละครรักต่างเพศ การที่ผู้ผลิตละครโทรทัศน์นำเสนอเรื่องราว ความรัก ความสมหวัง และความไม่สมหวังของคนรักเพศเดียวกันในช่วงเวลาprime time ก็อาจตีความได้ว่าคนรักเพศเดียวกันมองเห็นได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของรูปแบบความรักที่หลากหลาย

ในเรื่องรูมอะโลน ตอน คู่จิ้น ที่ เอิง ตัวละครหลัก ของตอนที่ 9 ก็ไม่ได้แตกต่างจากตัวละครอื่นๆ ในตอนที่ 1-10 ที่ต่างก็เป็นคนรุ่นใหม่ เป็นนักศึกษาระดับอุดมศึกษา อาศัยอยู่ในอาคารชุด สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบครอบครัว ที่แปรเปลี่ยนไปเชิงเดี่ยวมากขึ้น และการเป็นปัจเจกของตัวละครแต่ละตัวที่มีจุดร่วมกันคือ ความเหงา และล้วนใช้โลกออนไลน์ในการติดต่อสื่อสาร มีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนและ/หรือ คนรัก เพื่อช่วยคลายความเหงาไม่มากก็น้อย ในส่วน*คลับฟรายเดย์ เดอะ ซีรี่ส์ ปีที่ 5 ความรักกับความลับ ตอน ความลับของหัวใจที่ไม่มีจริง* บอสก็ไม่ต่างจากแฟนคลับของรายการวิทยุ*คลับฟรายเดย์* ที่อยากจะแบ่งปันประสบการณ์ความรักของตัวเองให้กับผู้ฟังคนอื่นๆ เรื่องราวของบอสกับวิน จึงเป็นการนำเสนอความรักจากมุมมองของบอส ซึ่งก็ไม่แตกต่างจาก*คลับฟรายเดย์* ตอนอื่นๆ ที่ล้วนเล่าผ่านมุมมองของผู้ฟังรายการที่โทรศัพท์เข้ามา หรือ เขียนจดหมายเข้ามา ทุกคนไม่ได้ต้องการคำตอบ หรือ ทางแก้ ทุกคนล้วนเป็นปัจเจก อาจจะต่างกันที่ ความเป็นเพศหญิง เพศชาย หรือ เพศวิถีที่ไม่เหมือนกัน แต่ทุกเรื่องล้วนสร้างจากมุมมองของปัจเจกที่มีความเหงา มีความคาดหวัง มีความรัก ต้องการเป็นผู้ถูกรัก ความผิดหวัง ความเศร้า ซึ่งล้วนเป็นคุณสมบัติพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ที่ทุกคนไม่ว่าจะเป็น หญิง ชาย กะเทย เกย์ ไบเซ็กช่วล ทอม ดี้ ล้วนมีไม่แตกต่างกัน

นอกจากนี้ ละครโทรทัศน์ชุดสั้นทั้งสองเรื่อง ยังนำเสนอภาพจำด้านบวกของตัวละครชายรักชายอีกด้วย อาทิ เช่น ตัวละครทุกตัวมีการศึกษาระดับอุดมศึกษา มีงานทำ มีความสามารถด้านเทคโนโลยีการสื่อสาร มีความใส่ใจความรู้สึกคนอื่น มีกิริยามารยาทบุคลิกเรียบร้อยและที่สำคัญ น่าตา รูปร่างดี ตรงตามกระแสนิยมของสมัยนี้นิยมผู้ชาย ตี๋ ขาว และ รูปร่างดี (ผอม แต่ถ้ามีกล้าม ทั้งไบเซ็บและซิกซ์แพ็ค จะยิ่งเลิศเลอ)

เอิง และ แก็งค์ ตัวละครหลักจาก *รูมอะโลน ตอน คู่จิ้น* ต่างก็เป็นนักศึกษามหาวิทยาลัย น่าตาดี หุ่นดี เรียบร้อย เอิงมีความสารถทางการร้องเพลง ร้องเพลงไพเราะ และทั้งเอิงและแก็งค์ยังชำนาญในการใช้เทคโนโลยีการสื่อสารในการสร้างเครือข่ายคนชื่นชอบตัวเอง เห็นได้จากการที่เอิงอัพโหลดคลิปร้องเพลงจนมีกลุ่มแฟนคลับ ส่วนแก็งค์นอกจากมีแฟนคลับของตัวเองแล้ว ยังมีหัวการค้ามองว่าการมาคบกับเอิงแบบหลอกๆ จะช่วยเพิ่มโอกาสทางธุรกิจของตัวเอง ซึ่งถึงแม้จะดูเหมือนกับว่าแก็งค์หาประโยชน์จากเรื่องหลอกลวงอยู่ก็ตาม ท้ายที่สุด ทั้งแก็งค์และเอิงก็สารภาพเรื่องราวทั้งหมด รวมถึงความรู้สึกจริงๆ ของแต่ละฝ่ายให้อีกฝ่ายและเหล่าแฟนคลับรับรู้ ความซื่อสัตย์ต่อความรู้สึกของตัวเอง ถึงแม้จะเป็นเหตุให้ทั้งคู่เลิกกันทั้ง

จริงๆ และเลิกการเป็นคู่จิ้นกันก็ตาม แต่ก็ยังดีกว่าหลอกลวงกันต่อไป ซึ่งก็นับว่ายังมีความรู้สึกผิดชอบชั่วดีอยู่บ้างถึงแม้ว่า อาจจะมีความเห็นแก่ตัวอยู่บ้างในช่วงแรก กล่าวคือ แก็งค์ก็อยากได้ประโยชน์จากความสัมพันธ์ส่วนเอิงถึงแม้จะเป็นคนที่มีหิริโอตตัปปะ รู้สึกอึดอัดที่ต้องหลอกลวงแฟนคลับ แต่ก็รู้สึกดีที่ได้อยู่กับแก็งค์เพราะตัวเองมีใจให้ ถึงแม้ว่าจะเป็นเพียงรักหลอกๆ ก็ตาม แต่นั้นก็สะท้อนให้เห็นว่าทั้งเอิงและแก็งค์ก็มีความเป็นมนุษย์ คือ มีรัก โลภ โกรธ หลง ไม่ได้แตกต่างจากตัวละครรักต่างเพศคนอื่นในเรื่องนี้

บอส ตัวละครหลักจากเรื่อง *คลับฟรายเดย์ เดอะ ซีรี่ส์ ปีที่ 5 ความรักกับความลับ ตอน ความลับของหัวใจที่ไม่มีจริง*ได้พิสูจน์ให้เห็นว่าถึงแม้เขาจะเป็นชายรักเพศเดียวกัน ที่สังคมมักจะมองว่ามี “ความง่าย” ในเรื่องเพศ บอสได้แสดงให้เห็นในตอนที่แรกของเรื่องนี้ว่า บอสไม่ได้ล่วงเกินนักศึกษาวิศวะฯรุ่นพี่ของบอสที่มานอนค้างที่บ้าน ทั้งๆ ที่มีโอกาส บอสเองเป็นคนโรแมนติคเห็นได้จากความพยายามที่จะสื่อสารเรื่องการยินยอมมอบกายและใจให้คนรัก โดยการมอบดอกกุหลาบสีแดงให้กับวินทั้งสิ้น 21 ดอก ถึงแม้ว่าจะมีฉากหนึ่งในเรื่องที่แสดงให้เห็นว่า บอสและวินมีความสัมพันธ์ทางเพศกันแต่ก็เป็นไปในปริบทของความรัก เป็นจังหวะที่วินเลิกกับเอิทธ์คนรักเก่าแล้ว ไม่มีพันธะอันใด และทั้งคู่ก็รักกันและกันมากในเวลานั้น และที่สำคัญบอสได้แสดงให้เห็นถึงการมีความยับยั้งชั่งใจในเรื่องเพศสัมพันธ์ เพราะหลังจากที่บอสเลิกกับวินแล้วก็ตาม บอสก็ไม่ได้มีความสัมพันธ์แบบชั่วข้ามคืนกับใคร ถึงแม้ว่าบอสจะเชิญชายหนุ่มจากเฟสบุ๊คมา แต่ก็เพื่อถ่ายรูปส่งให้วินดูเพื่อจะให้วินหึงเท่านั้น ในส่วนของวิน ถึงแม้จะเริ่มคุยกับบอสในช่วงที่ยังคบกับเอิทธ์ แต่ก็ไม่ได้มีอะไรเกินเลยกันกับบอส การที่วินตัดสินใจเลิกกับเอิทธ์แล้วมาคบกับบอส ก็แสดงให้เห็นถึงการเดินตามกรอบแนวคิดเรื่องความรักที่ถูกต้อง กล่าวคือ เป็นความรักระหว่างคนสองคนเท่านั้น

ภาพลักษณ์ด้านบวกอีกประการหนึ่งที่สำคัญที่ละครทั้งสองเรื่องมีร่วมกัน คือการที่ตัวละครหลักคงไว้ซึ่งการแสดงออกถึงความเป็นผู้ชายตามบรรทัดฐานทางสังคมของ ทั้งบอส วิน เอิง และ แก็งค์ ต่างแสดงออกแบบชาย ไม่ได้แสดงออกแบบข้ามเพศ ซึ่งมักจะเป็นภาพจำด้านลบทางสังคมของคนรักเพศเดียวกัน หรือความสับสนจากมุมมองที่ไม่แยก เพศกำเนิด เพศสภาพ และ เพศวิถีออกจากกัน แต่จากเรื่อง *คลับฟรายเดย์ เดอะ ซีรี่ส์ ปีที่ 5 ความรักกับความลับ ตอน ความลับของหัวใจที่ไม่มีจริง*(ชูเกียรติ ศักดิ์วีระกุล, 2558)บอสเป็นนักศึกษาวิศวกรรมศาสตร์ สาขาเครื่องกล ซึ่งมักจะเป็นปริมณฑลที่เชื่อมโยงกับความเป็นชายอยู่แล้ว และในเรื่องยังมีฉากที่แสดงให้เห็นว่าบอสกำลังเชื่อมเหล็กอีกด้วย ส่วนตัวละครอื่นๆ ถึงแม้ว่าจะไม่ชัดเจนเท่าบอสหรือมีความกำกวมบ้าง เช่น วิน เป็นสจ๊วต ซึ่งเป็นงานบริการ มักจะถูกผูกไว้กับความเป็นผู้หญิง แต่วิน และตัวละครจากเรื่อง *รูมอะโลน ตอน คู่จิ้น* เอิง และ แก็งค์ ต่างก็ไม่ได้มีกิริยาอาการ “ตุ้งติ้ง” หรือ “ออกสาว” ซึ่งมักจะเป็นภาพจำแบบเหมารวมทางสังคมของชายรักชายและกะเทย ในทางตรงกันข้าม ใน*คลับฟรายเดย์ เดอะ ซีรี่ส์ ปีที่ 5 ความรักกับความลับ ตอน ความลับของหัวใจที่ไม่มีจริง*(ชูเกียรติ ศักดิ์วีระกุล, 2558)วินแสดงออกถึงความเป็นผู้นำ และมีฉากระเบิดอารมณ์ และเกือบจะลงไม้ลงมือกับบอส ซึ่ง หากจะเปรียบว่าความรุนแรงมักจะถูกเชื่อมโยงกับความเป็นชายแล้วละก็ ตัวละครวินก็มีความเป็นผู้ชายไม่ต่างจากชายรักต่างเพศ

การคัดเลือกตัวผู้แสดงที่มีรูปลักษณ์ดังกล่าว และการสร้างตัวละครให้มีลักษณะนิสัยดังกล่าว ถึงแม้ว่าอาจจะทำไปเพื่อเรียกความนิยมจากผู้ชมที่มีทั้งสาววาย หรือหญิงรักต่างเพศที่ชื่นชอบชายรักชายแล้ว ยังพยายามเติมเต็มจินตนาการความชอบตามสมัยนิยมของชายรักชายเองอีกด้วย แต่กระนั้นก็ดีก็อาจกล่าวได้ว่าการนำเสนอภาพลักษณ์ที่ดูดี หรือด้านบวกของตัวละครชายรักชายนั้น อาจเป็นการดินตามขนบของละครโทรทัศน์ไทยก็เป็นได้ ที่แม้แต่ตัวละครเอกรักต่างเพศก็มักจะเป็นคนที่มีความเพียบพร้อมในทุกๆ ด้าน ถ้ามองในแง่นี้ ก็อาจกล่าวได้ว่ามีความสมดุลกันในส่วนของการสร้างตัวละครชายรักชายในละครทั้งสอง และละครทั่วๆไปที่นำเสนอเรื่องราวรักต่างเพศ

วาทกรรมประชานิยมกับการผลิตซ้ำระบบคุณค่ารักต่างเพศเป็นใหญ่ (Popular Discourse and the Reproduction of Heteronormativity)

ถึงแม้ว่าละครทั้งสองเรื่องจะมีการดำเนินเรื่องและการสร้างตัวละครหลัก ที่ไม่ได้ดูถูก หรือเหยียดหยามคนรักเพศเดียวกัน แต่หากใช้แนวคิดของ Raymond (2003) ที่ศึกษาความหมายโดยตรง ที่ปฏิเสธว่าการเพิ่มขึ้นของการนำเสนอเรื่องราวของคนรักเพศเดียวกันเป็นการยอมรับ แต่ในทางตรงกันข้าม กลับเป็นการตอกย้ำความเหนือกว่าของระบบคุณค่ารักต่างเพศ เมื่อวิเคราะห์เนื้อเรื่องของละครทั้งสองเรื่อง จะพบว่ายังคงผลิตซ้ำระบบคุณค่ารักต่างเพศเป็นใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อประชานิยมยังคงนำเสนอในเรื่องความไม่สมหวังในความรักของคู่รักชายรักชายว่า เป็นเพราะความรักเพศเดียวกันไม่ใช่ความรักที่แท้จริงเมื่อเทียบกับรักต่างเพศ และ การนำเสนอว่า คนรักเพศเดียวกัน มีความเป็นอื่น หรือ ความแปลกแยก ความนอกคอก จากบรรทัดฐานทางสังคม

ละครโทรทัศน์ชุดสั้นทั้งสองเรื่องยังคงนำเสนอเรื่องราวความไม่สมหวังในความรักของชายรักชาย ถึงแม้ว่าความรักที่ไม่สมหวังจะเป็นแนวคิดยอดนิยมที่ได้รับการผลิตซ้ำมาก และบ่อยครั้งในสารประชานิยมก็ตาม แต่ละครหรือภาพยนตร์สั้นที่ผลิตโดยผู้ผลิตอิสระ ได้เริ่มสำรวจเรื่องราวที่แตกต่างจากเดิม รูปแบบความรักที่หลากหลายที่อาจเคยเป็นเรื่องต้องห้าม อาทิ เช่น ความรักระหว่างพี่น้องเลี้ยงในภาพยนตร์เรื่อง *พี่ชาย* (*My Bromance* - ณิชภูมิ ชัยอนันต์, 2557), ความรักระหว่างครูและนักเรียน ใน *ครูและนักเรียน*(สราวุธ อินทรพรหม, 2557) เป็นต้น

รูมอะโลน 401-410 ตอนที่ 9 คู่จิ้น (ณัฐพงษ์ มงคลสวัสดิ์, 2557)และ *คลับฟรายเดย์ เดอะ ซีรี่ส์ ปีที่ 5 ความรักกับความลับ ตอน ความลับของหัวใจที่ไม่มีจริง*(ชูเกียรติ ศักดิ์วีระกุล, 2558)ยังคงผลิตซ้ำมายาคติชีวิตเศร้าชาวเกย์ว่า ความรักของชายรักชายมักจะจบด้วยความไม่สมหวัง ซึ่งส่วนมากมักจะเกิดจากความไม่รู้จักพอ หรือมักมากในกามคุณของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง แต่ที่สำคัญยิ่งกว่าก็คือ ความรักของคนรักเพศเดียวกันมักถูกมองว่าเป็นความรักไม่จริง ถึงแม้ว่าละครสั้นเรื่อง *คลับฟรายเดย์ เดอะ ซีรี่ส์ ปีที่ 5 ความรักกับความลับ ตอน ความลับของหัวใจที่ไม่มีจริง*(ชูเกียรติ ศักดิ์วีระกุล, 2558)จะสร้างจากเรื่องจริงของบอสก็ตาม ประเด็นที่เป็นสาเหตุให้วินเลิกกับบอสไม่ใช่เป็นเพราะวินไปเจอคนใหม่ หรือบอสมั่วผู้ชาย แต่เป็นเพราะความไม่เข้าใจกันและความคาดหวังที่ไม่ตรงกันก็ตาม แต่เรื่องนี้ได้ขมวดปมตอนจบให้บอสกลับไปบ้าน หลังจากที่เลิกกับวิน

และไม่ได้ติดต่อกันแล้ว บอสปรับความเข้าใจกับแม่ ผู้ซึ่งยังคงให้ความรักและความเอ็นดูกับบอสเพียงคนเดียว ในขณะที่พ่อ และพี่สาวและพี่ชายต่างก็แสดงอาการไม่ยอมรับบอสอย่างเห็นได้ชัด บอสเล่าในจดหมายที่ส่งให้ดีเจของรายการคลับฟรายเดย์ว่า จากเหตุการณ์นั้นบอสได้รู้ว่าแม่เป็นคนที่รักบอสจริง และบอส “ไม่ควรเสียเวลาให้กับความรักที่ไม่มีอยู่จริงอีกแล้ว” จริงอยู่คำพูดนั้นอาจจะเป็นคำพูดจริงๆ ของตัวบอสเอง แต่การที่ละครเรื่องนี้ เอาคำว่า “ความรักที่ไม่มีอยู่จริง” ไปเป็นชื่อตอน ย่อมแสดงให้เห็นว่า ความรักที่ไม่มีอยู่จริงนี้เป็นแกนเรื่อง เหมือนกับผู้กำกับและผู้สร้างต้องการจะย้ำเตือนให้ผู้ชมตระหนักว่า ความรักของคนรักเพศเดียวกันไม่มีอยู่จริง หรือ ไม่จริง ชูเกียรติ ศักดิ์วีระกุล ผู้กำกับเองก็โด่งดังมาจากภาพยนตร์เรื่อง *รักแห่งสยาม* (ชูเกียรติ ศักดิ์วีระกุล, 2550) ซึ่งก็ลงเอยด้วยความไม่สมหวังเช่นเดียวกัน *รูมอะโลน 401-410 ตอนที่ 9 คู่จิ้น* (ณัฐพงษ์ มงคลสวัสดิ์, 2557) ที่ชื่อ ตอนก็บอกอยู่แล้วว่า คู่รักในจินตนาการ หรือ คู่จิ้น เรื่องราวความรักของเอิงและแก็งค์จึงถูกวางไว้ตั้งแต่แรกแล้วว่า เป็นความรักที่ไม่จริง และลงเอยด้วยความไม่สมหวังในที่สุด

ความไม่จริงของความรักยังถูกนำเสนอผ่านการสร้างให้ตัวละครหลักทั้งสองเรื่องพบเจอกันผ่านเครือข่ายสังคมออนไลน์ ซึ่งมักถูกมองว่าเป็นโลกเสมือนจริง (virtual reality) ที่ทุกคนสามารถเป็นใครก็ได้ตามที่ตัวเองฝัน และอยากจะให้ตัวเองเป็นจากเรื่อง*คลับฟรายเดย์ เดอะ ซีรี่ส์ ปีที่ 5 ความรักกับความลับ ตอน ความลับของหัวใจที่ไม่มีจริง*(ชูเกียรติ ศักดิ์วีระกุล, 2558) การสานสัมพันธ์ความรักผ่านโลกเสมือนจริงที่บอสและวินต่างก็คาดหวังในตัวกันและกัน แต่เมื่อมาใช้ชีวิตร่วมกันก็พบว่าไม่ได้เป็นเหมือนโลกเสมือนจริงที่ต่างฝ่ายคิด ในขณะที่เรื่อง *รูมอะโลน 401-410 ตอนที่ 9 คู่จิ้น*(2557 ,ณัฐพงษ์ มงคลสวัสดิ์) เอิงและแก็งค์ก็รู้จักผ่านโลกออนไลน์ เช่นกัน ถึงแม้ว่าโลกออนไลน์จะชักนำให้ทั้งคู่มาเจอกัน ได้เป็น “คู่จิ้น” กันโลกออนไลน์ก็นำให้ทั้งคู่เลิกกัน แรงกดดันทั้งจากเหล่าบรรดาแฟนคลับที่ติดตามและเปิดโปงความจอมปลอมของความสัมพันธ์ของเอิงกับแก็งค์ก็ตาม หรือแรงกดดันจากบรรดาลูกค้าที่ให้เอิงกับแก็งค์นำเสนอสินค้าให้ ที่บังคับให้ทั้งคู่ต้องต่ออายุความเป็นคู่จิ้น ทั้งๆ ที่อาจจะหมดอายุก่อนหน้านั้นหลายครั้งแล้ว

ความไม่สมหวังในความรักของตัวละครในละครชุดสั้นทั้งสองเรื่อง ยังอาจกล่าวได้ว่ามีสาเหตุมาจากความแปลกแยก หรือความแตกต่างของรูปแบบความรักที่ต่างจากรักต่างเพศ *คลับฟรายเดย์ เดอะ ซีรี่ส์ ปีที่ 5 ความรักกับความลับ ตอน ความลับของหัวใจที่ไม่มีจริง*(ชูเกียรติ ศักดิ์วีระกุล, 2558) นำเสนอประเด็นนี้ไว้ชัดเจน โดยเฉพาะเมื่อบอสถูกคาดคั้นจากครอบครัวให้ยอมรับว่าเป็นชายรักชาย พี่สาวของบอส นอกจากจะย้ำมายาคติการเหมารวมภาพจำชายรักชายที่แพร่หลายในสังคม อาทิ เช่น มั่วเพศ วิปริตผิดเพศ โรคจิต พี่สาวของบอส ยังยกวาทกรรมเรื่องครอบครัว ที่เน้นความกตัญญูรู้คุณต่อบุพการีของบุตร โดยกล่าวหาว่า การเป็นชายรักชายของบอส เป็นการไม่คำนึงว่าพ่อและแม่จะเสียใจจากการกระทำนี้หรือไม่ ถ้าจะพิจารณาข้อความดังกล่าวให้ดีก็จะพบว่า ความเป็นคนรักเพศเดียวกันของบอสถูกมองว่ามีความแปลกแยก แตกต่างจากวิถีทางของสังคมซึ่งวางอยู่บนบรรทัดฐานรักต่างเพศเป็นใหญ่

นอกจากนี้แล้ว ทั้งของ *รูมอะโลน 401-410 ตอนที่ 9 คู่จิ้น* (ณัฐพงษ์ มงคลสวัสดิ์, 2557) และ *คลับฟรายเดย์ เดอะ ซีรี่ส์ ปีที่ 5 ความรักกับความลับ ตอน ความลับของหัวใจที่ไม่มีจริง*(ชูเกียรติ ศักดิ์วีระกุล, 2558) ก็ยังคงผลิตซ้ำมายาคติเรื่องความรักที่ถูกต้อง โดยเฉพาะแนวคิดเรื่อง คู่รัก ไม่ว่าจะเป็น คู่ของเอิงกับแก็งค์ หรือ บอสกับวิน ที่ละครทั้งสองเรื่องพยายามย้ำว่า ความรักทั้งสมหวังและไม่สมหวังล้วนวางอยู่บนฐานคิดเรื่องนี้ทั้งสิ้น ดังนั้น จึงไม่อาจกล่าวได้ว่า ละครโทรทัศน์ชุดสั้นทั้งสองเรื่องได้เปิดพื้นที่ให้รูปแบบความรักที่หลายหลาย ที่อาจดูแปลกแยก แตกต่างจากรูปแบบความรักที่สังคมคุ้นเคยและได้รับการผลิตซ้ำแล้วซ้ำเล่าในรูปแบบสารประชานิยมที่มีรากฐานจากระบบคุณค่ารักต่างเพศเป็นใหญ่

บทสรุป

บทความนี้ได้นำเสนอให้เห็นถึงการผลิตซ้ำอคติภาพจำเกย์ในวาทกรรมประชานิยมว่า มีฐานคิดมาจากค่านิยมที่ให้คุณค่ากับความรักต่างเพศ ถึงแม้ว่าตัวละครชายรักชายในละครชุดสั้นทั้งสองเรื่อง อาจเป็นการสร้างพื้นที่ทางสังคมของคนรักเพศเดียวกัน แต่ตัวละครชายรักชายเหล่านี้ก็มักถูกนำเสนอว่า มีความแตกต่างหรือมีความเป็นอื่น ความแปลกประหลาด ความไม่สมหวังของความรักเมื่อเทียบกับความรักต่างเพศ

ความหมายนัยประหวัดของ เกย์ ในสังคมไทย มีความหมายไปในเชิงลบ การเรียกตัวเองว่า เกย์ ของกลุ่มชายรักเพศเดียวกัน จึงค่อนข้างมีความลักลั่นทางวัฒนธรรม ประเด็นนี้เองก็ได้สะท้อนออกมาในส่วนของการนำเสนอตัวละครเกย์หรือเรื่องความรักของเกย์ในสารประชานิยมอาทิ เช่น ภาพยนตร์ ละครโทรทัศน์ ในฐานะที่เป็นเป็นพื้นที่ทางสังคม สถานที่ซึ่งอัตลักษณ์ทางสังคม เช่น เกย์ หรือ ชายรักชาย ได้ถูกสร้างขึ้น ได้ถูกให้นิยามขึ้น และการที่กลุ่มชายรักเพศเดียวกัน ก็ได้เรียนรู้ อัตลักษณ์ เกย์นี้ จากการปฏิสัมพันธ์ผ่านการทำความเข้าใจในตัวตน จากการถ่ายทอดและก่อสร้าง ความหมายของเกย์ในวาทกรรมประชานิยมที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย การถ่ายทอดเรื่องราวความรักของคนรักเพศเดียวกันว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่หลากหลาย อาจดูเหมือนว่าสังคมให้การยอมรับความหลากหลายทางเพศมากขึ้น แต่เมื่อพิจารณาจาก การคงไว้ซึ่งอุดมการณ์รักต่างเพศที่แฝงอยู่กับการเล่าเรื่อง และการสร้างตัวละครที่เน้นเรื่องความรักที่ไม่สมหวังของชายรักชาย และการเน้นความแปลกแยก แตกต่างจากความรักต่างเพศแสดงให้เห็นสังคมไทยยอบรับได้ว่าความรักเพศเดียวกันเป็นหนึ่งในความหลากหลายทางเพศ หรือรูปแบบความรักในสังคม แต่ยังไม่ยอมรับให้มีค่า หรือมีความเสมอภาคเท่าเทียมกับรักต่างเพศ

รายการอ้างอิง

ภาษาอังกฤษ

Arthur, C. (1983). Hegel's Master-slave dialectic and a myth of Marxology. *New Left Review, I/142*, November-December. Retrieved from http://newleftreview.org/I/142/chris-arthur-hegel-s-master-slave-dialectic-and-a-myth-of-marxology.

Beauvoir, S. de (1972). *The second sex*. (H.M.Parshley trans.). London: Penguin. (Original work published 1949).

Borthwick, P. (1999). HIV/aids projects with and for gay men in northern Thailand. In P. A. Jackson &G. Sullivan (Eds.). *Lady boys, tom boys, rent boys: Male and female homosexualities in Contemporary Thailand*(pp. 61-80),Oxford: Harrington Park Press.

Butler, J. (1990). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity.*London: Routledge.

Doty, A. (1993). *Making things perfectly queer: Interpreting mass culture*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Fiske, J. (1989). *Reading the popular. Sydney: Unwin.*

Foucault, M. (1998). *The history of sexuality 1*. London: Penguin. (Original work published 1976).

Gross, L. (1995). Out of the mainstream: Sexual minorities and the mass media. In G. Dines & J.M. Humez (Eds.), Gender, race and class in media: A text-reader (pp. 61-69).Thousand Oaks, CA: Sage.

Hegel, G.W.F. (1977). *The phenomenology of spirit.* (A.V. Miller trans.).Oxford: Clarendon Press. (Original work published 1807).

Jackson, P. A. (1999a). An American death in Bangkok: The murder of Darrell Berrigan and the hybrid origins of gay identity in 1960s Thailand. *A Journal of Lesbian and Gay Studies, 5*(3), 361- 406.

Jackson, P. A. (1999b). Same-sex sexual experience in Thailand. In P. A. Jackson & G. Sullivan (Eds.).*Lady Boys, Tom boys, rent boys: Male and female homosexualities in contemporary Thailand* (pp. 29 - 60), Binghamton: Harrington Park Press.

Jackson, P. A. (1999c). Tolerant but unaccepting: The myth of a Thai "gay paradise". In P. A. Jackson & N. M. Cook (Eds.).*Gender and sexualities in modern Thailand* (pp. 226-242). Chiang Mai: Silkworm Books.

Jackson, P. A. and Sullivan, G. (1999). A panoply of roles: Sexual and gender diversity in contemporary Thailand. In P. A. Jackson& G. Sullivan (Eds.).*Lady boys, tom boys, rent boys: Male and female homosexualities in contemporary Thailand* (pp. 1-28). New York, London, Oxford: Harrington Park Press.

Jackson, P. A. (2003). Performative genders, perverse desires: A bio-history of Thailand's same-sex and transgender cultures. *Intersection: Gender, History and Culture in the Asian Context,*Issue 9, August 2003. Retrieved on 03/02/2004, from http://wwwsshe.murdoch.edu.au/intersections/issue9/jackson.html.

O'Shaughnessy, M. and Stadler, J. (2012). *Media and society.* Fifth edition, Melbourne: Oxford University Press.

Panya, O. (2005).*Gender and sexuality in Thai erotic literature*. PhD thesis. School of Oriental and African Studies, University of London.

Rattachumpoth, R. (1999). Forward. In P.A. Jackson & G.Sullivan (Eds.).*Lady Boys, Tom boys, rent boys: Male and female homosexualities in contemporary Thailand*(pp. xi - xviii). New York, London, Oxford: Harrington Park Press.

Raymond, D. (2003). Popular culture and queer representation: A critical perspective. In G. Dines & J. M. Humez (Eds.), *Gender, race and class in media: A critical reader*, 2nd edition (pp. 91-110).Thousand Oaks, CA: Sage.

Singhakowinta, J. (2011). Politics of Negotiations: Thai Gay Men's Appropriation of Public Space. *The Asian Conference on Cultural Studies 2011 Proceedings*, pp. 84-96. Osaka: The International Academic Forum.

Warner, M. (1999).*The Trouble with Normal: Sex, Politics, and the Ethics of Queer Life*. Cambridge Massachusetts: Harvard University Press.

ภาษาไทย

จเร สิงหโกวินท์. (2557). นักวิชาการค้านเบรกออนแอร์ฮอร์โมน2.*โพสต์ทูเดย์ออนไลน์* (19 สิงหาคม 2557). เข้าถึงจาก www.posttoday.com/สังคม2นักวิชาการค้านเบรกออนแอร์ฮอร์โมน/313270/

ชูเกียรติ ศักดิ์วีระกุล.(2550).*รักแห่งสยาม.*ประเทศไทย: สหมงคลฟิลม์.

ชูเกียรติ ศักดิ์วีระกุล.(2558). *คลับฟรายเดย์ เดอะ ซีรี่ส์ ปีที่ 5 ความรักกับความลับ ตอน ความลับของหัวใจที่ไม่มีจริง*. ประเทศไทย: สถานีโทรทัศน์ GMM.

ณัฐพงษ์ มงคลสวัสดิ์.(2557). *รูมอะโลน 401-410 ตอนที่ 9 คู่จิ้น*. สถานีโทรทัศน์ One HD.

ณิชภูมิ ชัยอนันต์. (2557). *พี่ชาย.* ประเทศไทย: วายุฟิล์มโปรดักชั่น.

เทอดศักดิ์ ร่มจำปา. (2545). *วาทกรรมเกี่ยวกับ “เกย์”ในสังคมไทย พ.ศ. 2508-2542.*วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นิธิ เอี่ยวศรีวงศ์.(2545). *ว่าด้วย เพศ ความคิด ตัวตน และอคติทางเพศ ผู้หญิง เกย์ เพศศึกษา และกามารมณ์*. กรุงเทพฯ: มติชน.

ยงยุทธ์ ทองกองทุน.(2543). สตรีเหล็ก.ประเทศไทย:ไท เอ็นเตอร์เทนเม้นท์.

สราวุธ อินทรพรหม. (2557). *ครูและนักเรียน*. ประเทศไทย:Demon666 Production.

มนุษย์ใช้ภาษาภาษาใช้มนุษย์: ข้อถกเถียงเรื่องภาษาในปรัชญาขงจื๊อและเต๋า

รชฎ สาตราวุธ[1]

บทคัดย่อ

ปัญหาเรื่องภาษาในปรัชญาจีนโบราณวางอยู่บนฐานคิดที่ว่ามนุษย์ใช้ภาษาผิด การใช้ภาษาผิดสะท้อนให้เห็นถึงมิติภาษาที่สามารถควบคุมมนุษย์ อีกทั้งยังสามารถสร้างอุดมการณ์ต่างๆ ได้ นักปรัชญาอย่างขงจื่อเสนอว่าปัญหาสังคมการเมืองต้องแก้ที่การแก้ไขนามให้เที่ยงตรง การแก้ปัญหานี้สะท้อนให้เห็นว่ามนุษย์ใช้ภาษาเพื่อให้ภาษาควบคุมมนุษย์อีกทอดหนึ่ง นอกจากนี้การแก้ไขนามยังบ่งถึงมิติการกำหนดตัวเองและเปลี่ยนเวลาตามธรรมชาติให้เป็นเวลาแบบประวัติศาสตร์ สำหรับนักปรัชญาเต๋าอย่างจวงจื่อมีทางแก้ไขปัญหาที่แตกต่างจากขงจื่อ จวงจื่อเชื่อว่าภาษาไม่อาจสะท้อนความจริงได้ทั้งหมด อีกทั้งภาษายังกีดกันมนุษย์ออกจากความจริงหรือโลกธรรมชาติด้วย และการรู้จักโลกธรรมชาตินี้เองที่เป็นทางแก้ปัญหาสังคมการเมือง ในแง่นี้เองที่จวงจื่อเสนอให้เราต้องมองว่าภาษาเป็นอาคันตุกะที่มาเยือนแล้วจากไป

คำค้นหา (Key Words): ปรัชญาจีน ปรัชญาภาษา ขงจื่อ จวงจื่อ ภาษา สังคมการเมือง ควบคุม

[1] อาจารย์ประจำภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

เป็นที่ทราบกันดีว่าภาษาเป็นหนึ่งในประเด็นที่สำคัญอย่างยิ่งในกระแสปรัชญาตะวันตก หากเรายอมรับว่าปรัชญาได้แก่การรักในความความรู้ (Philos คือความรัก และ Sophia คือความรู้) และเครื่องมือที่สำคัญของปรัชญาคือเหตุผล (อันมาจากคำว่า “logos” ซึ่งแปลได้อีกอย่างหนึ่งว่าภาษา) เราก็ต้องยอมรับโดยดุษฎีว่าเนื้อหาในการพูดถึงความจริงย่อมหนีไม่พ้นภาษา หลักใหญ่ใจความของภาษาได้พัฒนาเรื่องมาจนถึงปัจจุบันและโดยมีวิธีการเข้าใจภาษาอยู่สองวิธี คือการเข้าใจภาษาในปรัชญาตะวันตกสายวิเคราะห์ (analytic philosophy) และในปรัชญาตะวันตกสายภาคพื้นทวีป (continental philosophy)[2]

ในปรัชญาตะวันตกสายวิเคราะห์วิธีการเข้าใจภาษาวางอยู่บนแนวคิดสองสำนักหลักคือ สำนักประจักษนิยม (empiricism) สำนักปฏิฐานนิยมแบบตรรกะ (logical positivism) สำหรับแนวคิดแบบประจักษ์นิยมภาษา สำหรับปฏิฐานนิยมแบบตรรกะภาษาจะมีความหมายได้ต่อเมื่อสามารถเชื่อมโยงกับโลกแห่งความเป็นจริงได้อีกทั้งยังต้องสามารถพิสูจน์ได้ว่าถูกหรือผิดในเชิงตรรกะ ในขณะที่สำหรับสำนักประจักษ์นิยมมองว่าภาษามีหน้าที่สะท้อนโลกแห่งความเป็นจริง และสามารถทำหน้าที่นี้ได้อย่างสมบูรณ์อีกด้วย[3]

ในขณะที่ปรัชญาตะวันตกสายภาคพื้นทวีปให้น้ำหนักกับศาสตร์แห่งการตีความ (hermeneutics) แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องเล่า (narrative) มากกว่าการตรวจสอบภาษาเชิงตรรกะและใช้ประสบการณ์เชิงประจักษ์ในการเข้าใจภาษา ศาสตร์แห่งการตีความเชื่อว่ามนุษย์สามารถเข้าใจภาษาได้ผ่านการตีความและประสานขอบฟ้าแห่งความเข้าใจ (fusion of horizon) โดยเชื่อว่าเมื่อมนุษย์อ่านภาษาที่ประกอบสร้างขึ้นเป็นตัวบทมนุษย์จะใช้ประสบการณ์ของตนเองหรือ “อคติ” แห่งตนเข้าไปหลอมรวมกับโลกของตัวบท[4]ในขณะที่สำหรับแนวคิดเรื่องเรื่องเล่ามนุษย์สามารถเข้าใจตนเองผ่านภาษาที่เป็นเรื่องเล่าอันมีผลต่อการมีอยู่ของตนเอง กล่าวคือตัวตนของมนุษย์จะเปลี่ยนไปและมีการประกอบสร้างใหม่ทุกครั้งที่มีการอ่านภาษาที่ประกอบขึ้นเป็นเรื่องเล่า[5]

ในปรัชญาตะวันตกทั้งสองกระแสนี้ภาษาถูกเข้าใจผ่านการวิเคราะห์ความจริงที่พัฒนาอย่างต่อเนื่องในประวัติศาสตร์ความคิด ไม่ว่าความจริงนั้นจะได้แก่ความจริงที่ก้าวพ้นโลกประจักษ์อย่างพระเจ้า ความจริงที่ต้องใช้ผัสสะ และความจริงที่วางอยู่บนการเข้าใจการมีอยู่ตนเองของมนุษย์ แต่ในปรัชญาตะวันออกอย่างปรัชญาจีนภาษาต้องถูกเข้าใจผ่านความขัดแย้งระหว่างจารีตและธรรมชาติอันเป็นข้อถกเถียงหลักที่มีอยู่เรื่อยมาประวัติศาสตร์ปรัชญาจีน

---

[2]การแบ่งปรัชญาเป็นสองกระแสใหญ่นี้ยังคงมีปัญหาเรื่องเกณฑ์การแบ่งเรื่อยมา แต่ในที่นี้จะถือว่าปรัชญาสายวิเคราะห์เป็นปรัชญากระแสหลักในโลกตะวันตกที่ใช้ภาษาอังกฤษเป็นหลัก และปรัชญาภาคพื้นทวีปเป็นปรัชญากระแสหลักในยุโรปอย่างฝรั่งเศสและเยอรมัน กระนั้นการแบ่งในลักษณะดังกล่าวมิได้มีนัยยะว่าในประเทศที่ใช้ภาษาอังกฤษจะไม่มีปรัชญาภาคพื้นทวีปและในโลกที่ใช้ภาษาฝรั่งเศสและเยอรมันจะไม่มีการกล่าวถึงปรัชญาวิเคราะห์ โปรดดูข้อถกเถียงเรื่องการแบ่งปรัชญาตะวันเป็นสองกระแสได้ใน Roger Pouivet, ***PhilosophieContemporaine*** (Paris: PUF, 2007), pp. 27-51.

[3]โปรดดู Pascal Engel, ***La Dispute: une introduction à la philosophieanalytique***(Paris: Les Editions de Minuit, 1997), pp. 45-59.

[4]โปรดดู Hans-Georg Gadamer, “The Hermeneutical Problem,” in ***The Continental Philosophy Reader***, eds. Richard Kearney and Mara Rainwater (New York: Routledge, 1996), pp. 111-121.

[5]โปรดดู Paul Ricoeur, ***Temps et Récit 1 : l’intrique et le récithistorique*** (Paris: Editons du Seuil, 1983), pp. 105-136.

เป้าประสงค์ของบทความนี้คือการเสนอคำอธิบายเกี่ยวกับธรรมชาติของภาษาในปรัชญาจีนเพื่อแสดงให้เห็นว่า ประเด็นเรื่องภาษาไม่อาจใช้ความเข้าใจแบบตะวันตกมาอธิบายได้ทั้งหมด กล่าวคือคำอธิบายแบบตะวันตกไม่สามารถเป็นคำอธิบายที่เป็นสากลได้ การฉายวิธีคิดแบบจีนจึงเป็นข้อเสนอและข้อโต้แย้งกับวิธีการเข้าใจภาษาที่วางอยู่บนปรัชญาตะวันตกเท่านั้น

สถานการณ์ปัญหาในปรัชญาจีน

นักวิชาการส่วนใหญ่ที่ทำงานด้านปรัชญาจีนล้วนยอมรับว่าความแตกต่างหลักระหว่างปรัชญาตะวันตกและปรัชญาจีนตั้งวางอยู่ที่คำว่า “ความจริง” และ “มรรควิธี”[6] ในปรัชญาตะวันตกการเสาะแสวงหาความจริงเป็นภารกิจหลัก นักปรัชญาที่ถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของปรัชญาตะวันตกคือเพลโต เพลโตอธิบายว่าในโลกที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลานี้มีสิ่งที่จริงเพียงสิ่งเดียวคือ “แบบ” แบบเป็นความจริงสูงสุดที่อยู่เหนือโลกทำหน้าที่คล้ายแม่แบบเช่นในโลกประจักษ์อาจมีโต๊ะหลายแบบ ไม่ว่าจะเป็นโต๊ะที่มีสี่ขา ห้าขา หรือหกขา แต่ความแตกต่างนี้ไม่เป็นอุปสรรคสำหรับมนุษย์ที่จะเข้าใจว่าสิ่งที่มีสี่ขา ห้าขา หรือหกขานี้เป็นโต๊ะ เพราะมนุษย์เข้าใจแบบของโต๊ะเป็นปฐม มนุษย์จึงเข้าใจโต๊ะได้ไม่ว่าโต๊ะนั้นจะมีลักษณะแตกต่างกันตามแต่พื้นที่และกาลเวลาก็ตาม

แต่ในบรรยากาศของปรัชญาจีนยุคคลาสสิค การแสวงหาความจริงไม่อาจเป็นภารกิจหลักได้เพราะในยุคสมัยนั้นการแก่งแย่งชิงอำนาจทางการเมืองเป็นโจทย์หลักที่สำคัญ ดังนั้นสำหรับปรัชญาจีนการหาทางออกให้แก่ปัญหาแห่งยุคสมัยจึงเป็นเรื่องเร่งด่วนกว่าการหาความจริง[7]

สิ่งที่เกิดขึ้นในยุคสมัยชุนชิวจั้นกั๋วจึงสะท้อนเป้าหมายทางปรัชญาของปรัชญาจีนได้เป็นอย่างดี อาจารย์สุวรรณาสถาอานันท์อธิบายประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นในยุคนี้ไว้อย่างน่าสนใจด้วยกันสามประการ[8]คือ ปัญหาเรื่องความเสื่อมทางวัฒนธรรม ปัญหาเรื่องความเสื่อมทางจริยธรรม และปัญหาคนที่หลีกลี้สังคม ปัญหาแรกเป็นปัญหาที่มนุษย์มุ่งแสวงหาผลประโยชน์ในสังคมที่สับสนวุ่นวาย ปัญหาที่สองคือมนุษย์ไม่สามารถจินตนาการความดีงามได้ และปัญหาที่สามมนุษย์ละทิ้งสังคมเพราะเข้าใจว่าปัญหาทางการเมืองไม่สามารถเยียวยาได้[9]

---

[6] A.C. Graham, ***Disputers of Tao*** (Illinois: Open Court, 1989), p.3.

[7] แต่กระนั้นก็ตามการตามหาความจริงสามารถเกี่ยวข้องปัญหาสังคมการเมืองของยุคสมัยได้ โปรดดู Nickolas Pappas, ***Plato and the Republic*** (New York: Routledge, 1995), pp.7-17.

[8] โปรดดู สุวรรณาสถาอานันท์, แปลและเขียนบทนำ, ***หลุนอี่ว์: ขงจื่อสนทนา*** (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551), หน้า 27-41.

[9] มนุษย์ที่แสวงหาผมประโยชน์คือก่วนจ้งที่ทำตนเองเป็นเจ้านครโดยขโมยสัญลักษณ์ของเจ้านคร เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นใน เล่มที่ 3 บทที่ 2 ส่วนเหตุการณ์ที่มนุษย์ไม่สามารถจินตนาการความดีงามได้เกิดขึ้นใน เล่มที่ 2 บทที่ 7 โดยมนุษย์ดูแลพ่อแม่โดยไม่มีความเคารพ ขงจื่อถือว่าการกระทำดังกล่าวไม่ต่างกับการดูแลสุนัขและม้า และเหตุการณ์สุดท้ายคือคนที่หลีกลี้สังคมซึ่งปรากฏในเล่มที่ 18 บทที่ 7 ผู้หลีกลี้สังคมเชื่อว่ามนุษย์ไม่สามารถแก้ปัญหาได้ ดังนั้นจึงควรออกจากสังคมการเมืองละทิ้งโลก ทั้งสามกรณีนี้ขงจื่อไม่เชื่อว่าเป็นคำตอบของปัญหาความวุ่นวายทางสังคมการเมือง

คำตอบของขงจื๊อในเรื่องนี้ได้แก่การฟื้นฟูขนบจารีตในสมัยราชวงศ์โจวอันเป็นยุครุ่งเรืองถึงขีดสุด การทำให้ราชวงศ์โจวปรากฏในยุคชุนชิวจั้นกั๋วแท้จริงแล้วคือการจัดระเบียบและวางหน้าที่ให้พลเมืองเสียใหม่ ปัญหาเรื่องมนุษย์ที่แสวงหาผมประโยชน์ ไม่สามารถจินตนาการความดีได้ และหลีกลี้สังคมแท้จริงแล้วเป็นปัญหาที่มนุษย์สับสนและไม่สามารถกำหนดตำแหน่งแห่งที่ของตนเองได้ เช่นผู้เป็นบุตรควรกตัญญูไม่ใช่ออกคำสั่งบิดามารดา ผู้ปกครองควรปกครองด้วยคุณธรรม เป็นต้น แต่การปฏิบัติตามหน้าที่แห่งจารีตต้องหลอมรวมเอาความรู้สึกของมนุษย์เข้าไว้ด้วยกัน การเคารพบิดามารดามิใช่กระทำโดยไม่มีความรู้สึกใดๆกำกับ หากแต่บุตรจำต้องรักบิดามารดาอย่าสุดซึ้งเพื่อแสดงจารีตให้สมบูรณ์แบบ และความรู้สึกนี้เองที่เป็นแก่นแกนในการพูดถึงการเมืองการปกครอง กล่าวคือผู้ปกครองเองก็ต้องรักประชาชนของตนเองด้วย เมื่อความสัมพันธ์ต่างๆลงตัวสังคมก็จะสุขสงบและมีความประสานสอดคล้องระหว่างผู้ปกครองและประชาชน

กระนั้นก็ตามคำตอบของขงจื่อไม่ใช่คำตอบเดียวหากแต่นักปรัชญาสำนักเต๋าอย่างจวงจื่อก็เสนอทางออกให้กับปัญหาสังคมการเมืองเช่นกัน แต่ปรัชญาเต๋ามองว่านอกจากปัญหาเรื่องทางออกของขงจื่อเองก็มีปัญหาด้วย กล่าวคือมนุษย์ในขนบจารีตไม่เป็นอิสระและถูกขนบจารีตกอทับโดยมองไม่เห็นถึงวิถีที่ยิ่งใหญ่กว่าคือวิถีธรรมชาติ แน่นอนหากมนุษย์ทำตามขนบจารีตมนุษย์จะถูกขนบจารีตนั้นเองกักขังไม่ให้เป็นอิสระ ดังเช่นการตายของบิดามารดาที่บุตรต้องเสียใจไว้ทุกข์ จวงจื่อเห็นว่าการไว้ทุกข์นั้นเองเป็นเรื่องแปลงเพราะมนุษย์จะไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าความตายเป็นเรื่องน่าเศร้าได้อย่างไร หลายครั้งความตายอาจเป็นการปลดลปล่อยสู่โลกที่มนุษย์ไม่อาจเข้าใจได้และอาจเป็นโลกที่ดีกว่าโลกมนุษย์เพราะไม่มีใครมีอำนาจเหนือใคร[10] ในแง่นี้ทางแก้ปัญหาไม่ใช่อยู่ที่การรื้อฟื้นขนบจารีตแต่เป็นการปลดปล่อยมนุษย์สู่วิถีธรรมชาติเสียมากกว่า และนี่เองเป็นประเด็นเรื่องการหามรรควิธีในปรัชญาจีนและเป็นเป้าหมายที่แตกต่างจากปรัชญาตะวันตกทั้งสองกระแส

จุดยืนของผู้เขียนไม่แตกต่างจากจุดยืนของอาจารย์สุวรรณา แต่หากเปลี่ยนกรอบการมองปัญหานี้เสียใหม่จะพบว่าแท้จริงแล้วปัญหาที่เกิดขึ้นในยุคชุนชิวจั้นกั๋วเป็นปัญหาเรื่องภาษาโดยตรงและปมประเด็นสำคัญของปัญหานี้อยู่ที่มนุษย์ใช้ภาษาอย่างสับสนทำให้สังคมสับสนไปด้วย ดังนั้นข้อเสนอเรื่องภาษาจึงเป็นประเด็นหลักของปรัชญาภาษาในสังคมวัฒนธรรมจีน

ภาษาแห่งความสับสน: กุมความหมาย สร้างอุดมการณ์

มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตเพียงสิ่งเดียวที่ใช้ภาษา การกล่าวแบบนี้ทำให้ภาษาเป็นเครื่องมือการสื่อสารที่จำเพาะพิเศษและก้าวไกลไปกว่าเครื่องมือในการสื่อสารของสัตว์ นักวิชาการอย่าโบแอร์ เชื่อว่าหากภาษาเป็นเพียงระบบของสัญญะอันมีหน้าที่เพียงเพื่อสื่อสารเท่านั้นยังไม่สามารถเรียกว่าภาษาได้หากแต่ภาษาต้องสามารถสรรสร้างระบบและคำของตนเองได้อย่างไม่จำกัด นอกจากนี้ภาษายังมีมิติปทัสฐานกล่าวคือภาษามิได้

[10]โปรดดู Daniel Coyle, “On the *Zhenren*”, in ***Wandering at Ease in the Zhuangzi***, ed. Roger T. Ames (Albany: State University of new York Press, 1998), pp. 204-205.

บรรยายเพียงลักษณะของสิ่งต่างเท่านั้น ภาษายังต้องบอกได้ด้วยว่าอะไรควรเป็นหรือไม่ควรเป็นอย่างไร[11] การกล่าวเช่นนี้หมายความว่า ลำพังเพียงการสื่อสารไม่สามารถเป็นเงื่อนไขในการตัดสินว่าสิ่งนี้คือภาษาเพราะสัตว์ก็สามารถสื่อสารข้อเท็จจริงต่างๆได้เช่นกัน แต่การสื่อสารของสัตว์น่าจะจำกัดตัวอยู่ที่สัญญาณเสียมากกว่า ในแง่นี้การสื่อสารของสัตว์จึงเป็นการสื่อสารข้อมูลเชิงประจักษ์และตัวสัญญาณนั้นเองไม่สามารถพัฒนาตนเองให้มีระบบซับซ้อนต่อเนื่องอย่างไม่สิ้นสุดอย่างภาษามนุษย์ได้ หากมองในแง่นี้ภาษาจึงสามารถบอกกอะไรได้มากกว่าข้อมูลเชิงประจักษ์ การเรียกคนๆหนึ่งว่า “คนดี” อาจมีนัยยะของการพูดความจริงและเป็นการกล่าวเสียดสีก็ได้ และนี่เองคือมิติทางปทัสฐานของภาษา

ในยุคสมัยชุนชิวจั้นกั๋วมนุษย์เองก็ใช้ภาษาแต่ภาษานั้นสับสนอลหม่านดังตัวอย่างใน***หลุนอี่ว์*** เล่มที่ 16 บทที่ 1 ว่า

16:1:1

“หัวหน้าตระกูลจี้กำลังเข้าโจมตีจวนอี๋ว์

16:1:2

“หรานโหย่วและจี้ลู่เข้าพบขงจื่อ กล่าวว่า “ตระกูลจี้กำลังจะมีปฏิบัติการต่อจวนอี๋ว์”

16:1:3

“ขงจื่อกล่าวว่า “ฉิว ความผิดนี้มิใช่เป็นชิงเจ้าดอกหรือ?”

16:1:4

“อันดินแดนจวนอี๋ว์ ในกาลก่อนองค์บุรพกษัตริย์ได้ทรงแต่งตั้งให้เป็นเมืองหลักแห่งดินแดนตงเหมินตะวันออก นอกจากนี้รัฐก็ยังอยู่ในเขตแดนเรา ก็นับเป็นบริวารของแผ่นดินได้ยังมีเหตุอันใดที่จะเข้าโจมตี”

16:1:5

หรานโหย่วกล่าวว่า “เจ้านายต้องการเช่นนั้น เราทั้งสองไม่ได้ต้องการเช่นนั้น”

16:1:6

*ขงจื่อกล่าวว่า “ฉิว โจวเริ่นเคยกล่าวไว้ว่า “เมื่อสามารถก็แสดงตน เมื่อไม่สามารถก็พึงหยุด เมื่อมีอันตรายก็ไม่ช่วยเกื้อหนุน เมื่อล้มก้ไม่ช่วยประคองขึ้น แล้วจะใช้นำทางคนตาบอดได้อย่างไร”” *

16:1:7

“นอกจากนี้แล้ว ยังกล่าวผิดอีกด้วย เมื่อเสือแรดหนีออกจากกรงขังเมื่ออัญมณีถูกทำลายในที่เก็บความผิดเป็นของใคร”

[11]โปรดดู Sébastien Bauer, “Langage”, in ***Grand Dictionnaire de la Philosophie***, eds. Michel Blay (Paris: Larousse, 2003), pp.590-591.

16:1:8

หรานโหย่วกล่าวว่า "แต่ขณะนี้จวนอี๋ว์เข้มแข็งและอยู่ใกล้ดินแดนปี้ ถ้าไม่ยึดครองเสียแต่ตอนนี้ในภายหลังจะสร้างความลำบากให้แก่ลูกหลาน"

16:1:9

ขงจื่อกล่าวว่า "ฉิว วิญญูชนรังเกียจการไม่ยอมกล่าวว่า "ตนปรารถนาสิ่งนั้นสิ่งนี้" และสรรหาคำมาอธิบายการกระทำตามปรารถนาของตน"

16:1:10

"ชิว เคยได้ยินว่า ผู้ปกครองบ้านเมืองไม่กังวลว่าน้อยแต่กังวลว่าไม่กลมเกลียวสมดุล ไม่กังวลว่าจนแต่กังวลว่าไม่สงบ ทั้งนี้คงด้วยเหตุว่าเมื่อกลมเกลียวสมดุลก็จะไม่จน เมื่อปรองดองก็จะไม่น้อย เมื่อสงบจะไม่สั่นคลอน"

16:1:11

"ด้วยเหตุนี้ ถ้าผู้คนที่ห่างไกลไม่ยอมอ่อนน้อม ก็ให้พัฒนาวัฒนธรรมและคุณธรรมเพื่อดึงดูด เมื่อดึงดูดได้แล้วก็ทำให้สงบ"

16:1:12

"ขณะที่โหยวกับฉิวกำลังช่วยเจ้านาย ผู้อยู่ห่างไกลก็ไม่มาอ่อนน้อม และก็ไม่อาจดึงดูดมาได้ ภายในดินแดน ก็มีการแบ่งฝักแบ่งฝ่าย มีความล่มสลาย การหนีจากไป มีความแตกแยก ไม่สามารถควบคุมดูแลเอาไว้ได้"

16:1:13

"แล้วยังมีการวางแผนใช้อาวุธต่อกันภายในรัฐ เราเกรงว่าความโศกเศร้าของลุกหลานตระกูลจี้คงมิได้มีสาเหตุมาจากจวนอี๋ว์ แต่อยู่ในกำแพงของตนเอง"[12]

สถานการณ์ของ***หลุนอี่ว์*** เล่มนี้ได้แก่หัวหน้าตระกูลจี้กำลังเข้าโจมตีเมืองจวนอี๋ว์แน่นอนการกระทำนี้เป็นการกระทำที่ไม่ชอบธรรม หรานโหย่วและจี้ลู่ซึ่งเป็นคนสนิทของตระกูลจี้ปกป้องตระกูลจี้โดยใช้คำอธิบายคือการไม่โจมตีเมืองจวนอี๋ว์ท้ายที่สุดแล้วจะนำความเดือดร้อนรำคาญใจแก่ลูกหลาน ดังนั้นสิ่งที่หรานโหย่วและจี้ลู่ต้องทำคือการ "ปฏิบัติการ"ต่อเมืองจวนอี๋ว์หาใช่การโจมตีแต่อย่างใดไม่ และเหตุผลนั้นเป็นเหตุผลที่ดีและยังประโยชน์ต่อลูกหลานสืบไป การใช้เหตุผลเรื่องลูกหลานเป็นการยืนยันความชอบธรรมของตนเองโดยมีรากฐานมาจากวิธีคิดแบบขงจื่อเอง

กระนั้นก็ตามขงจื่อไม่ยินยอมให้สิ่งที่หรานโหย่วและจี้ลู่ใช้คำว่า "ปฏิบัติการ" ได้ การกระทำของคนทั้งสองนี้ถือได้ว่าเป็น "การโจมตี" อันมีฐานคิดมาจากความไม่ชอบธรรมในการกระทำของตระกูลจี้ หรานโหย่ว และจี้ลู่เอง และในท้ายที่สุดขงจื่อก็แจกแจงเหตุผลว่าแท้จริงแล้วการกระทำของตระกูลจี้ไม่เอื้อประโยชน์แก่ลูกหลานอย่างไรอีกทั้งยังเป็นการใช้เหตุผลที่ใช้ไม่ได้อย่างไร

[12] ***หลุนอี่ว์: ขงจื่อสนทนา***, 16.1.

เหตุการณ์จาก ***หลุนอี่ว์*** เล่มที่ 16 นี้อธิบายถึงธรรมชาติของภาษาและการใช้ภาษาได้อย่างน่าสนใจ ประเด็นแรกธรรมชาติของภาษาทำหน้าที่ในการบรรยายโลกอย่างที่เป็น เช่น มีความรุนแรงเกิดขึ้น แต่ภาษาก็ทำหน้าที่ซ้อนทับอีกประการหนึ่งคือการให้ความหมายของความรุนแรงนั้น ซึ่งในที่นี้หรานโหย่วและจี้ลู่เรียกว่า “ปฏิบัติการ” แต่สำหรับขงจื่อเรียกว่า “โจมตี” ในที่นี้ภาษาไม่อาจเป็นเพียงการสื่อสารได้แต่ภาษาต้องสามารถหาความหมายให้แก่การกระทำต่างๆได้

ประการที่สองความหมายบนข้อเท็จจริงนั้นเองที่สามารถควบคุมมนุษย์ได้ ดังเราจะเห็นว่าหากเราเชื่อว่าการกระทำของหรานโหย่วและจี้ลู่แท้จริงเป็นการปฏิบัติการ ย่อมหมายความต่อไปได้ว่ามนุษย์อาจฆ่าคนเพื่อความชอบธรรมอะไรบางอย่างได้ ดังเช่นผู้ก่อการร้ายที่เรียกการกระทำของตนเองว่าการปลดปล่อย การใช้ภาษาแบบนี้เอื้อให้คนทุกคนสามารถใช้ความรุนแรงเพื่อความชอบธรรมบางประการได้นี่เองเป็นเหตุให้ขงจื่อต้องเปลี่ยนภาษาให้การปฏิบัติการกลายเป็น “การโจมตี” การเปลี่ยนภาษาทำให้มนุษย์เห็นว่าแท้จริงแล้วมนุษย์คิดและกระทำตามที่ภาษากำหนด ดังนั้นผู้ที่กุมความหมายของภาษาได้ถือได้ว่าเป็นผู้กุมความหมายของชีวิตและความหมายทางการเมือง

เหตุการณ์ใน***หลุนอี่ว์***ที่น่าสนใจอีกเหตุการณ์หนึ่งได้แก่บทสนทนาระหว่างขงจื่อกับเซ่อกงโดยมีความว่า

13:18:1

“เซ่อกงกล่าวแก่ขงจื่อว่า “ในแคว้นของเรามีคนตรง เมื่อบิดาขโมยแกะ บุตรก็ไปเป็นพยาน””

13:18:2

ขงจื่อกล่าวว่า “ในแคว้นของข้า คนตรงจะต่างออกไป บิดาจะซ่อนความผิดของบุตร บุตรจะซ่อนความผิดของบิดา ความตรงดำรงอยู่ ณ ใจกลางพฤติกรรมเหล่านี้แล้ว”[13]

เหตุการณ์ใน ***หลุนอี่ว์*** บทนี้เป็นบทสนทนาที่แสดงให้เห็นถึงความคิดทางจริยศาสตร์และการเมืองของขงจื่อกล่าวคือสำหรับนักปกครองอย่างเซ่อกงสิ่งที่สำคัญที่สุดคือการเคารพกฎหมายแต่สำหรับขงจื่อการซ่อนความผิดของบิดาเป็นสิ่งที่ขงจื่อเสนอแต่การซ่อนความผิดนี้มิได้หมายความว่าให้ทำลายระเบียบสังคม แต่ขงจื่อกำลังเสนอว่าสิ่งที่สำคัญที่สุดในสังคมการเมืองคือการมีความสัมพันธ์และมุ่งขัดเกลาบิดามารดาด้วยความเคารพ[14]เพื่อให้มีสังคมการเมืองที่สมาชิกแต่ละคนมุ่งขัดเกลาซึ่งกันและกัน ในแง่นี้บทสนทนาระหว่างเซ่อกงและขงจื๊อแท้จริงแล้วคือเสนออุดมการณ์ทางการเมือง ไม่ว่าอุดมการณ์นั้นจะได้แก่รัฐที่มีกฎหมายเข้มแข็งกับรัฐที่มีความสัมพันธ์ที่เข้มแข็งระหว่างคนในรัฐนั้นเอง

[13]เรื่องเดียวกัน, 13.18.

[14]โปรดดู เรื่องเดียวกัน, 4.18.

ในส่วนที่เกี่ยวกับภาษา เราจะพบว่าภาษาในวิธีคิดแบบขงจื่อนอกจากจะมีหน้าที่ในการให้ความหมายต่อการกระทำ และยังควบคุมมนุษย์ภาษายังใช้ผลิตอุดมการณ์ทางการเมืองด้วย กล่าวคือภาษามิได้มีหน้าที่สื่อสาร ควบคุม ระบุ เท่านั้น (อันได้แก่การบอกว่า “เก้าอี้” คือสิ่งที่มีสี่ขา สีขาว อยู่ใต้โต๊ะ) แต่ภาษายังทำหน้าที่สร้างโลกที่เกินเลยไปกว่าโลกประจักษ์ที่เราเห็น เช่นในบทสนทนานี้ เซ่อกงกำลังใช้ภาษาสร้างโลกที่รัฐมีขนาดใหญ่และการรักษาอำนาจด้วยกฎหมายโดยไม่ใยดีต่อความสัมพันธ์นั้นเองคือรัฐที่ดี ในขณะที่สำหรับขงจื่อโลกที่เต็มไปด้วยความผูกพันระหว่างสมาชิกในสังคมคือโลกทางการเมืองที่ดี ยิ่งไปกว่านั้นมิติการสร้างโลกด้วยภาษานี้ยังก้าวไกลข้ามวัฒนธรรมด้วย ดังตัวอย่างเช่น หากเราอยู่ในโลกที่เต็มไปด้วยอุดมการณ์แบบอนุรักษ์นิยมแต่วันหนึ่งเรารู้จักภาษาอย่าง “เสรีภาพ” “ประชาธิปไตย” หรือแม้แต่ “พระเจ้า” ภาษาที่ผลิตอุดมการณ์จึงทำหน้าที่สร้างโลกที่ควรจะเป็น (possible world) ที่เป็นสากลและสามารถก้าวข้ามวัฒนธรรมได้ด้วย ในแง่นี้เองที่ภาษาจึงสร้างสิ่งต่างๆข้ามวัฒนธรรมได้หรือเป็นสากลได้

โดยสรุปเราอาจกล่าวได้ว่าสำหรับปรัชญาจีนปัญหาสังคมการเมืองมีรากเหง้ามาจากภาษา ภาษาทำหน้าที่สร้างความหมายให้แก่การกระทำต่างๆ และความหมายนั้นเองที่สามารถควบคุมความคิดของมนุษย์ได้ นอกจากนี้ภาษายังสร้างอุดมการณ์หรือโลกทางความคิดเพื่อเป็นทางเลือกที่ควรจะบรรลุด้วย มองในแง่นี้ภาษาจึงมิใช่เครื่องมือเพื่อการสื่อสารเท่านั้นแต่ภาษายังใช้ควบคุมความคิดอ่านของมนุษย์และสร้างโลกอุดมการณ์ด้วย ดังนั้นปัญหาที่เกิดขึ้นในสมัยชุนชิวจั้นกั๋วจึงได้แก่มนุษย์ที่ใช้ภาษาอย่างชั่วร้ายดังตัวอย่างของหรานโยห่วและจี้ลู่ การใช้ภาษาผิดทำให้ชีวิตมนุษย์ดำเนินไปอย่างผิดที่ผิดทางด้วย เมื่อดำเนินผิดที่ทางสังคมการเมืองจึงปั่นป่วนไร้ระเบียบ สิ่งที่นักปรัชญาจีนสนใจจึงได้แก่การจัดการกับภาษาเป็นสิ่งแรก การให้ความหมายใหม่และสร้างอุดมนการณ์ใหม่จึงเป็นเรื่องของการสร้างมรรควิธีตามเป้าหมายของปรัชญาจีนโบราณนั่นเอง[15]

ภาษาของขงจื่อ: แก้นามให้เที่ยงเลี่ยงความสับสน

เป็นที่ทราบกันดีว่าทางออกของสังคมที่สับสนวุ่นวายในยุคชุนชิวจั้นกั๋วสำหรับขงจื๊อคือการแก้ไขนามให้เที่ยงตรง(rectification of names) ดังที่ปรากฏใน***หลุนอี่ว์*** เล่มที่ 12 บทที่ 11 ความว่า

12:11:1
ฉีเจิ่งกงถามขงจื่อเกี่ยวกับการปกครอง

12:11:2
ขงจื่อกล่าวว่า “ผู้ปกครองเป็นผู้ปกครอง ขุนนางเป็นขุนนาง บิดาเป็นบิดา บุตรเป็นบุตร

[15]นักวิชาการอย่างเฉิงหยางหลี่มีความเห็นว่าภาษาในปรัชญาจีนไม่ได้มีลักษณะเน้นความหมาย (semantic) แต่มีเป้าหมายที่มิติแห่งการกระทำ (pragmatic) โปรดดู Chenyang Li, ***The Tao encounters the West*** (Albany: State University of New York, 1999), pp. 63-65.

12:11:3

จิ่งกงกล่าวว่า "ดีแท้ทีเดียว! หากแม้นว่าผู้ปกครองมิใช่ผู้ปกครอง ขุนนางมิใช่ขุนนาง บิดาไม่ใช่บิดา บุตรมิใช่บุตร แม้เมื่อมีธัญญาหารอยู่ต่อหน้าข้าจะได้กินเหรอ"[16]

เป็นที่น่าสนใจว่าสำหรับขงจื่อปัญหาหลักในยุคชุนชิวจั้นกั๋วน่าจะได้แก่การที่ บิดาไม่เป็นบิดา บุตรไม่เป็นบุตรและผู้ปกครองไม่เป็นผู้ปกครอง การไม่ทำหน้าที่ดังกล่าวแต่ยังคงเรียกด้วยนามดังกล่าวถือได้ว่าเป็นความสับสนทางภาษาอีกทั้งยังรวมไปถึงความสับสนในทางสังคมการเมืองด้วย เราจะพบว่าในยุคสมัยนี้บุตรเลี้ยงดูพ่อแม่แต่ไร้ความเคารพอันเป็นการเลี้ยงดูที่มิได้ต่างไปจากการดูแลสุนัขและม้าใช้[17]หากเป็นเช่นนี้การเรียกคนที่ดูและบิดามารดาแต่ไม่เคารพว่า "บุตร" จึงไม่น่าจะเป็นเรื่องไม่สมควรเพราะการเรียกคนที่ดุแลแต่ขาดความเคารพว่า "ลูก"จะทำให้ลูกมีลักษณะอกตัญญูได้ในที่สุด และทำให้มโนทัศน์เรื่องลูกไม่อาจไปด้วยกันได้กับมโนทัศน์เรื่องพ่อและแม่

ปัญหาสังคมการเมืองแท้จริงแล้วคือมนุษย์ไม่ได้ทำหน้าที่ตามหน้าที่ที่ภาษากำหนดกล่าวคือภาษาที่ถูกกำกับไว้ด้วยจารีตเป็นภาษาที่บอกมนุษย์ว่าอะไรควรทำและอะไรที่ไม่ควรทำ ในแง่นี้การจัดการกับสังคมที่สับสนจึงต้องจัดการที่ภาษาก่อนเป็นลำดับแรกเพราะภาษาสามารถสร้างอุดมการณ์และกำหนดทิศทางของชีวิตได้ตามที่ได้อธิบายไว้แล้ว สิ่งที่ขงจื่อทำคือขงใช้ภาษาเพื่อกำกับพฤติกรรมมนุษย์อีกต่อหนึ่ง หากเรายอมรับว่าภาษาสามารถกำกับความคิดของมนุษย์ได้ ภารกิจแรกของสังคมการเมืองจึงหนีไม่พ้นการกำหนดและใช้ภาษานั่นเอง ดังที่ขงจื่อตอบจื่อลู่ศิษย์ของตนว่า *"หากนามไม่เที่ยง วาจาไม่ราบรื่น หากวาจาไม่ราบรื่น กิจก็ไม่สำเร็จ หากกิจไม่สำเร็จ หลี่และดนตรีก็ไม่เจริญ หากหลี่และดนตรีไม่เจริญ โทษทัณฑ์ก็ไม่เที่ยงธรรม หากโทษทัณฑ์ไม่เที่ยงธรรม ประชาราษฎร์จะไม่รู้ว่าจะปฏิบัติตนอย่างไร ด้วยเหตุนี้วิญญูชนเมื่อเอ่ยนามก็ต้องพูดได้ เมื่อพูดได้ก็ต้องปฏิบัติได้ ท่าทีต่อคำพูดของวิญญูชนไม่อาจเหลวไหลได้"*[18]กล่าวโดยย่อคือการใช้ภาษาที่ผิดพลาดหรือใช้นามไม่ตรงตามความหมายทางจริยศาสตร์เป็นเชื้อหน่อแห่งความวุ่นวายทางสังคมการเมือง ดังนั้นทางแก้ไขจึงต้องแก้ที่ภาษาโดยเอาหน้าที่ระหว่างมนุษย์มากำหนดจากนั้นจึงใช้ภาษามาควบคุมมนุษย์อีกชั้นหนึ่ง กล่าวให้ชัดคือขงจื่อกำหนดภาษาเพื่อใช้กำหนดพฤติกรรมทางจริยศาสตร์ของมนุษย์ในยุคสมัยของตนนั่นเอง[19]

---

[16]***หลุนอี่ว์: ขงจื่อสนทนา***, 12:1.

[17]เรื่องเดียวกัน, 2:7.

[18]เรื่องเดียวกัน, 13:3.

[19]โปรดดูประเด็นเรื่องการแก้ไขนามให้เที่ยงตรงของขงจื่อโดยเทียบเคียงกับมั่วจื่อได้ใน Chad Hansen, ***A Daoist Theory of Chinese Thought: A Philosophical Interpretation*** (Oxford: Oxford University Press, 1992), pp. 65-71.

กระนั้นก็ตามผู้เขียนมีความเห็นว่าการทำนามให้เที่ยงมิได้มีเพียงมิติทางจริยศาสตร์ดังที่กล่าวมาในตอนต้นเท่านั้นหากแต่การปรับภาษาทำให้มนุษย์ต่อสู้กับความเปลี่ยนแปลงในนามของชุมชนมนุษย์ได้หากพิจารณาประกอบกับข้อความที่ว่า *"เมื่อบิดายังมีชีวิต ให้ดูที่ความตั้งใจ เมื่อบิดาสิ้นชีวิตแล้ว ให้ดูที่การกระทำสามปีให้หลังถ้ายังไม่เปลี่ยนจากวิถีของบิดาอาจเรียกได้ว่าบุตรกตัญญู"*[20] จากข้อความนี้เราจะพบว่าความเปลี่ยนแปลงเช่นความตายไม่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงความรักและท่าทีต่อความรักที่บุตรมีต่อบิดามารดาได้ ข้อเสนอนี้เชื่อว่าหากมนุษย์สามารถควบคุมตัวเองด้วยจริยศาสตร์จากจารีตแล้ว มนุษย์จะสามารถควบคุมตัวเองท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงได้ กล่าวคือไม่ว่าโลกจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร แต่หากยึดจริยศาสตร์ไว้ได้โดยไม่เปลี่ยนแปลงก็เท่ากับมนุษย์มีความเป็นมนุษย์ที่สุดที่ไม่เหมือนสัตว์ที่ต้องเปลี่ยนแปลงตนเองไปตามการแปรผันของโลก ในแง่นี้การทำภาษาให้เที่ยงไม่ได้มีมิติเพียงการควบคุมมนุษย์ให้อยู่ในหน้าที่เท่านั้นแต่การทำนามให้เที่ยงมีนัยยะต่อการกำหนดตัวเองท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองด้วย กล่าวอีกนัยหนึ่งคือเมื่อโลกเปลี่ยน สังคมเปลี่ยนย่อมเปลี่ยนตาม สัตว์และพืชเองก็เช่นกัน แต่มนุษย์ต่างหากที่ยืนยันไม่เปลี่ยนไปตามโลก กล่าวให้ชัดคือการใช้ภาษาของมนุษย์คือการทำให้โลกของมนุษย์ไม่เปลี่ยนหมายความว่ามนุษย์เป็นเจ้าของชีวิตของตนและสามารถกำหนดเวลาได้ผ่านภาษา[21]

อย่างไรก็ตามการแก้ไขนามให้เที่ยงตรงมีมิติที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งนอกเหนือไปจากการใช้ภาษาเพื่อควบคุมมนุษย์ และการใช้ภาษาเพื่อกำหนดตนเองท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง มิติที่ขงจื่อสนใจในการใช้ภาษาคือการเปลี่ยนเวลาให้เป็นประวัติศาสตร์ หากเรากล่าวถึงเวลาตามธรรมชาติเราจะพบว่าเวลามีลักษณะเป็นวงกลม กล่าวคือเวลามีการเปลี่ยนแปลงจากจากฤดูหนึ่งไปสู่อีกฤดูหนึ่งแล้วย้อนกลับมาที่ฤดูเริ่มต้น การพิจารณาเวลาในลักษณะนี้ทำให้ชีวิตที่เปลี่ยนไปท้ายที่สุดแล้วคือการกลับไปสู่ที่เดิม แต่สำหรับขงจื๊อเวลาเป็นเวลาที่เชื่อมต่อเป็นเส้นตรง แน่นอนเวลาย่อมมีการเสื่อมถอยแต่มนุษย์สามารถทำให้เวลามีลักษณะเชื่อมต่อเป็นประวัติศาสตร์ได้ เมื่อพิจารณาผ่านข้อความใน ***หลุนอี่ว์*** ที่ว่า "เป็นผู้สืบทอด มิได้สร้างใหม่ เชื่อและรักอดีต"[22] เราจะพบว่าขงจื่อไม่ได้สร้างสิ่งใหม่เพียงแต่สืบทอดสิ่งที่มีอยู่แล้วเท่านั้นเหมือนกับการเปลี่ยนวัสดุของหมวกเวลาทำพิธีแต่ไม่ยอมให้หมวกหายไปการทำแบบนี้เท่ากับขงจื่อใช้จารีตเพื่อบอกว่าเวลาของมนุษย์ไม่ใช่เวลาตามธรรมชาติที่เป็นวงกลมเต่เป็นเวลาแห่งการสืบทอดอดีตเพื่อมุ่งสู่อนาคต ในแง่นี้ขงจื่อกำลังสร้างเวลาเส้นตรงที่เป็นของมนุษย์เท่านั้น ในทำนองเดียวกันภาษาที่ขงจื่อใช้กำกับพฤติกรรมมนุษย์ขงจื่อไม่ได้เป็นผู้

---

[20] ***หลุนอี่ว์: ขงจื่อสนทนา***, 1:11.

[21] ท่าทีในการกำหนดตัวเองเป็นท่าทีของปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่หรือที่ในทางปรัชญาเรียกว่าอัตตาณัติ(autonomy) แต่การกำหนดตัวเองจะเป็นไปได้ต่อเมื่อมนุษย์ใช้เหตุผลพิจารณาไตร่ตรองว่าอะไรอยู่ในอำนาจควบคุมของมนุษย์และอะไรไม่อยู่ในอำนาจควบคุมของมนุษย์ โปรดดูคำอธิบายในประเด็นดังกล่าวได้ใน สุภัควดี อมาตยกุล, " Générosité: การควบคุมอารมณ์กับการเอาชนะชะตากรรมในจริยศาสตร์ของเดส์การ์ตส์" ใน ***อารมณ์กับจริยศาสตร์***. สุวรรณาสถาอานันท์ และ ชาญณรงค์ บุญหนุน, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: วิภาษา, 2554), หน้า 143-186. ในขณะที่สำหรับผู้เขียนการกำหนดตนเองผ่านภาษาในปรัชญาขงจื่อนี้ไม่ใช่การกำหนดตนเองผ่านเหตุผลหากแต่เป็นการกำหนดตนเองผ่านขนบจารีตและชุมชน กล่าวคือชุมชนมนุษย์นั้นเองที่มีหน้าที่ในการกำหนดตนเองท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของโลกไปพร้อมๆกัน

[22] ***หลุนอี่ว์: ขงจื่อสนทนา***, 7:1.

ประดิษฐ์หากแต่สืบทอดให้ถูกต้องจากอดีตเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติตนให้ถูกต้องไปถึงอนาคตด้วยภาษา จึงทำให้เกิดประวัติศาสตร์เพราะภาษาสืบทอดได้ เวลาจึงไม่ใช่เวลาตามธรรมชาติที่มีการหมุนเวียนแต่กลายเป็นเวลาที่ต่อเนื่อง กำหนดได้ว่าเราควรมีเวลาอย่างไรในอนาคตและเครื่องมือในการทำให้เวลาเป็นของมนุษย์หรือเป็นประวัติศาสตร์ก็คือภาษานั่นเอง[23]

โดยสรุปเราจะพบว่าในปรัชญาขงจื่อปัญหาสังคมการเมืองที่เกิดขึ้นเป็นปัญหาเรื่องภาษา กล่าวคือเมื่อภาษาสับสนมนุษย์จึงสับสนตามภาษา กล่าวคือเมื่อบุตรไม่ดูแลบิดามารดาอย่างที่ควรจะเป็นแต่ยังดรงภาษาว่า “บุตร” ทำให้สังคมสับสนว่าบุตรคืออะไร สิ่งที่ขงจื่อเรียกร้องจึงได้แก่การแก้ไขนามให้ถูกต้อง การแก้ไขนามนี้เป็นการแก้ไขตามขนบจารีตอันมีผลทำให้มนุษย์กลายเป็นบุตรที่ดีตามที่ภาษาได้กำหนดไว้ ในแง่นี้ภาษาจึงทำหน้าที่กำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ กล่าวให้ชัดคือขงจื่อใช้ภาษาเพื่อให้ภาษามากำหนดมนุษย์อีกทอดหนึ่ง อนึ่งการแก้ไขนามให้ถูกต้องนี้ทำให้มนุษย์สามารถกำหนดตัวเองได้ท่ามกลางโลกที่เปลี่ยนไปมนุษย์จึงมีมิติที่เป็นมนุษย์ที่สุดผ่านภาษา ที่สำคัญมนุษย์สามารถมีเวลาเป็นของตัวเองได้ผ่านภาษากล่าวคือภาษาทำหน้าที่ถ่ายทอดวิถีแห่งอดีตให้มาปรากฏที่ปัจจุบันและมีนัยยะสู่อนาคต การกำหนดบทบาททางสังคมผ่านภาษาโดยมีฐานรองรับจากอดีตจึงถือได้ว่าภาษาเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดเวลาในฐานะประวัติศาสตร์ได้

ภาษาของจวงจื่อ: อาคันตุกะที่ต้อง“ต้อนรับ” เพื่อ “ขับสู้”

ในทางตรงกันข้ามกับขงจื่อจวงจื่อเสนอว่ามนุษย์ไม่ควรเอาตนเองเป็นศูนย์กลางในการคิดปรัชญา มนุษย์ควรยึดถือวิถีแห่งธรรมชาติที่สรรสิ่งต่างๆในโลกอิงอาศัยอยู่เพื่อคิดปรัชญา ที่สำคัญการแก้ไขปัญหาสังคมการเมืองในยุคชุนชิวจั้นกั๋วไม่สามารถกระทำได้หากเรายึดเอามนุษย์เป็นศูนย์กลาง อาจารย์ศริญญากล่าวว่าจวงจื่อเสนอให้เราพิจารณาประเด็นหลักสี่ประการด้วยกัน ประการแรกมนุษย์ไม่สามารถอ้างได้ว่าเกณฑ์ของตนดีงามที่สุดหรือกล่าวให้ชัดคือขงจื่อไม่สามารถกล่าวได้ว่าวิธีคิดของตนเองดีที่สุดเป็นเพราะเกณฑ์ตัดสินทั้งปวงมีข้อจำกัดตามธรรมชาติและสถานการณ์ของวิถีชีวิตนั้นๆ[24] กล่าวคือสรรพสิ่งล้วนมีกฎเกณฑ์ตามธรรมชาติของมันดังที่คัมภีร์จวงจื่อกล่าวว่า “เมื่อคนนอนอยู่ในสถานที่อับชื้นแฉะกระทั่งหลังเจ็บปวด ร่างกายง่อยเปลี้ยอ่อนแรง แต่ปลาหมูจะเป็นเยี่ยงนี้ด้วยหรือ”[25]

[23]โปรดดูบทวิเคราะห์เรื่องเวลาและความเป็นประวัติศาสตร์ในปรัชญาขงจื่อได้ใน Roger T. Ames, ***The Art of Rulership: A Study of Ancient Chinese Political Thought*** (Albany: State University of New York Press, 1994), pp. 1-5.

[24]ศริญญา อรุณขจรศักดิ์, “ภาษาและความเป็นจริงในคัมภีร์เต๋าเต๋อจิงและคัมภีร์จวงจื่อ” ใน ***ความเรียงใหม่รื้อสร้างปรัชญาตะวันออก.***สุวรรณาสถาอานันท์ม บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), หน้า 475.

[25]สุรัติ ปรีชาธรรม, แปล, ***จวงจื่อ***(กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ openbooks, 2554), หน้า 107.

ประการที่สอง สิ่งที่บ่งด้วยภาษาในที่สุดแล้วเป็นสิ่งที่ลื่นไหลไม่แน่นอนตายตัว กล่าวคือมนุษย์ไม่ตระหนักถึงธรรมชาติของสรรพสิ่งที่มีคู่ภาวะตรงข้ามอิงอาศัยกัน และภาวะนี้ไม่ได้ขัดแย้งกันแต่อย่างใดดังที่จวงจื่อกล่าวว่าการที่เราระบุสิ่งหนึ่งว่าเป็นอะไรแท้จริงเราก็กำลังระบุอีกสิ่งหนึ่งไปด้วย เช่นการที่เราบอกว่าสิ่งใดสวยเท่ากับเรากำลังระบุไปพร้อมๆกันว่าสิ่งใดน่าเกลียดไปด้วย ปัญหาคือจริงๆแล้วเมื่อใช้ภาษา ภาษาจะแบ่งแยกโลกในขณะที่แท้จริงแล้วสิ่งที่ตรงกันข้ามกลับอิงอาศัยซึ่งกันและกัน[26]

ประการที่สามนอกจากความจริงจะแปรเปลี่ยนไม่อยู่นิ่งแล้ว ภาษาที่ดูเหมือนว่าจะทำให้สิ่งต่างๆนิ่งกลับแท้จริงแล้วกลับหลอกมนุษย์ว่าสิ่งต่างๆแตกต่างกันกล่าวคือภาษานั้นลวงให้มนุษย์แต่ความจริงเบื้องหลังภาษานั้นกลับไม่เปลี่ยนแปลง ดังตัวอย่างของลิงที่ผู้ฝึกนำผลโอ๊กมาให้โดยบอกว่าตอนเช้าจะให้ผลโอ๊กสามลูกและเย็นสี่ลูก ฝูงลิงกลับไม่พอใจ แต่เมื่อผู้ฝึกลิงกล่าวว่าจะเปลี่ยนให้ตอนเช้าลิงจะได้รับผลโอ๊กสี่ลูกและเย็นได้สามลูก ลิงกลับดีใจทั้งๆที่ในความเป็นจริงแล้วลิงได้รับผลโอ๊กเจ็ดลูกเท่ากัน[27]

ประการที่สี่ ภาษาไม่สามารถสะท้อนความจริงได้อย่างตรงไปตรงมา ภาษาอาจบรรยายความสามารถของมนุษย์ หรือบรรยายลักษณะของมนุษย์ได้ แต่ภาษาไม่อาจแสดงความเข้าใจที่ถ่องแท้ของมนุษย์รวมทั้งไม่สามารถแสดงเต๋าได้ เพราะเต๋าที่แท้ต้องการทักษะในการฝึกให้เป็นเนื้อเดียวกันกับประสบการณ์ ตัวอย่างของพ่อครัวติงที่รู้วิธีการชำแหละเนื้อโดยในช่วงปีแรกของการชำแหละยังไม่ชำนาญแต่ในช่วงปีหลังสามารถเข้าใจเนื้อวัว และเข้าใจธรรมชาติของช่วงว่างระหว่างเนื้อวัวนี้ โดยการชำแหละนั้นไม่ได้ทำให้มีดที่อลงแต่อย่างใด ประสบการณ์แบบนี้เองที่ภาษาไม่สามารถบรรยายได้อย่างหมดจด มนุษย์จำเป็นต้องเข้าใจเอง ทำเองจึงจะเข้าใจได้ว่าเป็นอย่างไร[28] อุปมาดั่งคนที่กินอาหารรสเปรี้ยว เราอาจบรรยายได้ว่าเปรี้ยวเป็นอย่างไร แต่แท้จริงเปรี้ยวเป็นอย่างไรแน่ต้องใช้ประสบการณ์เท่านั้น และนี่เองคือข้อจำกัดของภาษาในการบรรยายความอันได้มาจากตัวอย่างของพ่อครัวติง[29]

จากข้อเสนอทั้งสี่ประการนี้เราจะพบว่า เนื่องจากมนุษย์เป็นหนึ่งในสรรพสิ่งที่มิได้มีความพิเศษแต่อย่างใดภายใต้คำอธิบายของธรรมชาติ มนุษย์จึงพึงปลดปล่อยตนเองจากขนบจารีตแล้วกลับเข้าสู่ธรรมชาติ แต่ปัญหาสำคัญที่จวงจื่อเห็นในที่นี้คือสิ่งที่เป็นโซ่ตรวนของมนุษย์ไม่ใช่สิ่งอื่นใดนอกจากภาษาของมนุษย์นั่นเอง ภาษาของขงจื่อแม้ว่าจะสามารถจัดระเบียบพฤติกรรม เอื้อให้มนุษย์สามารถกำหนดตัวเอง อีกทั้งยังทำให้มนุษย์มีระบบเวลาเป็นของตนเองได้ แต่ทั้งหมดนี้เป็นสิ่งจอมปลอม มนุษย์อาจต้องทำความเข้าใจเสียก่อนว่าเกณฑ์ที่ใหญ่กว่าอย่างธรรมชาตินั้นเองสมควรเรียกว่าความจริง และความจริงนี้ไม่สามารบรรยายได้ด้วยภาษา เพราะเมื่อบรรยายด้วยภาษามนุษย์สิ่งที่เกิดขึ้นคือมนุษย์จะถูกกำกับด้วยภาษา ส่วนการกำหนดตนเองและการ

---

[26]โปรดดู เรื่องเดียวกัน, หน้า 100.

[27]เรื่องเดียวกัน, หน้า 102.

[28]เรื่องเดียวกัน, หน้า 116.

[29]โปรดดูการวิเคราะห์ตัวอย่างพ่อครัวติงได้ใน William A. Callahan, “Cook Ding’s Life on the Whetstone: Contingency, Action, and Inertia in the *Zhuangzi*” in ***Wandering at Ease in the Zhuangzi***, pp. 175-195.

มีเวลาเป็นของตนเองล้วนแต่เป็นสิ่งจอมปลอมที่มนุษย์สร้างขึ้นมาก็เท่านั้นเอง ในแง่นี้สำหรับจวงจื่อมนุษย์พึงปลดแอกตนเองจากภาษาและกลับไปสู่ธรรมชาติที่ต่างหาก

หากเราโยนประเด็นทั้งสี่กลับไปที่ปัญหาสังคมการเมืองเราจะพบว่าสังคมการเมืองในสมัยชุนชิวจั้นกั๋วแท้จริงแล้วไม่ใช่ปัญหาการใช้ภาษาที่ผิดแต่เป็นการให้อำนาจกับภาษามากจนเกินไป ตัวอย่างเช่นหากสังคมหนึ่งมีขโมย สิ่งที่ขงจื่อจะจัดการคือการใช้ภาษามากำกับขโมยให้กลับไปทำหน้าที่ตามภาษา แต่สำหรับจวงจื่อปัญหากลับไปอยู่ที่การให้ค่าเพชรว่า “สวย” “แพง” “มีค่า” ต่างหาก เพราะการกำหนดภาษาแบบนี้ทำให้มีขโมย ดังนั้นการแก้ปัญหาสังคมต้องทำให้มนุษย์เข้าใจว่าเพชรเป็นเพียงหินสีเท่านั้น โดยบอกว่าคำว่า สวย แพง และมีค่าเป็นคำที่ไม่อาจระบุความจริงได้ เมื่อเข้าใจภาษาเช่นนี้ทำให้ในที่สุดในสังคมไม่มีขโมย

อย่างไรก็ตามหน้าที่ของมนุษย์ในทัศนะของจวงจื่อคงมิใช่การทำลายภาษาลงอย่างสิ้นเชิงตามอุดมการณ์ของพุทธศาสนา[30]หากแต่จุดยืนทางภาษาของจวงจื่อน่าจะได้แก่ภาษาเป็นอาคันตุกะมนุษย์ต้องต้อนรับแต่ในที่สุดต้องจากไป กล่าวคือมนุษย์อาจมีความจำเป็นต้องใช้ภาษาแต่เมื่อใช้แล้วต้องตระหนักถึงพลังและปล่อยให้สรรพสิ่งดำเนินไปตามแต่วิถีของมัน นี่เองคือท่าทีต่อภาษาของจวงจื่ออันปรากฏอยู่ในคัมภีร์จงจื่อบทที่ 6 ว่า

เหยียนหุยกล่าวว่า “ข้ากำลังก้าวหน้า”

ขงจื่อถามว่าเจ้า “กำลังหมายความว่าอย่างไร”

“ข้าลืมมนุสสธรรมและครรลองธรรม”

“ดีมากแต่ก็ยังไม่เพียงพอ”

“วันต่อมาทั้งสองพบกันอีก และเหยียนหุยก็ได้พูดขึ้นว่า “ข้ากำลังก้าวหน้า”

“เจ้าหมายความว่าอย่างไร”

“ข้าลืมพิธีกรรมและดนตรี”

“ดีมาก แต่ก็ยังไม่เพียงพอ”

วันต่อมา ทั้งสองพบกันอีกครั้ง เหยียนหุยพูดขึ้นว่า “ข้ากำลังก้าวหน้า”

“เจ้าหมายความว่าอย่างไร”

“ข้าอาจนั่งลงและลืมสิ้นทุกสิ่ง”

ขงจื่อมีสีหน้าตกตะลึง และกล่าวว่า “เจ้าหมายความว่าอย่างไร ที่ว่านั่งลงและลืมทุกสิ่ง”

---

[30]โปรดดู David Loy, “Zhuangzi and Nagarjuna on the Truth of No Truth” in ***Essays on Skepticism, Relativism, and Ethics in the Zhuangzi***, eds. Paul Kjellberg and Philip J. Ivanhoe (Albany: State University of New York Press, 1996), pp. 50-67.

เหยียนหุยกล่าวว่า “ข้าสลายแขนขาและลำตัว ปลิดการรับรู้และภูมิปัญญา สลัดรูป ละทิ้งความรู้ และผนึกตัวเองเข้ากับมรรคาใหญ่ นี่คือสิ่งที่ข้าหมายความว่านั่งลงและลืมสิ้นทุกสิ่ง”

ขงจื่อกล่าวว่า “หากเจ้าได้เข้าร่วมกับมัน เจ้าก็ไร้ความลำเอียงรักใครใดๆ หากเจ้ากำลังเปลี่ยนแปลง เจ้าก็ไร้ความคงที่ จึงอาจนับได้ว่าเจ้าเป็นผู้เปี่ยมปรีชาญาณอย่างแท้จริง หากเจ้ายินดีข้าก็จะขอเป็นศิษย์เจ้า”[31]

จากข้อความข้างต้นเราจะพบว่าสิ่งที่เหยียนหุยกระทำและเหนือกว่าขงจื่อคือการลืม เป็นที่น่าสนใจว่าสิ่งที่เหยียนหุยลืมนั้นล้วนแต่เป็นสิ่งที่ขงจื่อเชื่อว่าเป็นหลักหมายของชีวิตส่วนตัวและจริยศาสตร์และสังคมการเมืองทั้งสิ้น กล่าวคือขงจื่อสนับสนุนให้ลูกศิษย์ของตนร่ำเรียนและจดจำ มนุสสธรรม ครรลองธรรม และดนตรี การจดจำสิ่งเหล่านี้เองที่ต้องใช้ภาษาในการบรรยายและอธิบายคุณลักษณะให้ชัด การปรับภาษาให้เที่ยงตรงจึงเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งยวด แต่สำหรับเหยียนหุยอันเป็นตัวแทนของจวงจื่อในเรื่องกลับเลือกที่จะลืมอุดมคติแบบขงจื่อ กล่าวคือการลืมนั้นเองเป็นหลักหมายสำคัญของเหยียนหุยและแน่นอนการลืมของทั้งหมดนั้นย่อมต้องลืมภาษาด้วย กล่าวคือเมื่อภาษามีหน้าที่ถ่ายทอดและกำกับการลืมภาษาจึงเป็นการปลดปล่อยมนุษย์กลับสู่มรรคาที่ยิ่งใหญ่กว่า มนุสสธรรม ครรลองธรรม ดนตรีและพิธีกรรมนั่นเอง

การลืมของจวงจื่อในที่นี้หมายความว่าอย่างไร การลืมนั้นในที่สุดอการละทิ้งคุณธรรมกระนั้นหรือ จากตัวอย่างในคัมภีร์จวงจื่อหลายตอนแสดงให้เห็นว่าแม้จวงจื่อจะไม่สนับสนุนคุณธรรมแต่จวงจื่อเองก็ไม่สนับสนุนการฆ่าฟันและทำลายชีวิต ดังนั้นเราจึงอาจกล่าวในที่นี้ได้ว่าจวงจื่อน่าจะให้น้ำหนักแก่จริยศาสตร์บ้างไม่มากก็น้อย แต่เมื่อให้น้ำหนักกับจริยศาสตร์จะเป็นไปได้อย่างไรที่เราจะลืมภาษา

ผู้เขียนเข้าใจว่าเราอาจทำความเข้าใจจวงจื่อในชั้นต้นนี้ว่ามนุษย์จะเข้าใจความจริงได้ต้องเข้าใจภาษา แต่ในขณะเดียวกันต้องลืมสิ่งที่ภาษากำหนด ดังกรณีของพ่อครัวติงที่แรกเริ่มจำต้องจำเทคนิคการแล่เนื้อและเทคนิคเหล่านี้มาจากการสื่อสารโดยภาษา แต่การที่พ่อครัวจำภาษาอย่างแม่นยำไม่ได้หมายความว่าพ่อครัวจะสามารถแล่เนื้อได้เก่ง ตรงกันข้ามพ่อครัวจำต้องลืมเทคนิคอันแม่นยำที่มาจากภาษาเพื่อแล่เนื้อได้อย่างคล่องแคล่ว การแร่เนื้อที่คล่องแคล่วนี้เองที่เป็นการเข้าถึงความจริงอย่างที่จวงจื่อเห็นว่าควรจะเป็น

หากมองผ่านตัวอย่างดังกล่าวเราจะพบว่ามนุษย์จำต้องใช้ภาษาเพื่อสื่อสาร ดังที่พ่อครัวติงต้องพึ่งภาษาเพื่อการเรียนรู้การแล่เนื้อ กระบวนการนี้เองที่มนุษย์ต้องต้นรับภาษาในฐานะแขกผู้มาเยือน แต่ในขณะเดียวกันการฝึกฝนจนคล่องอาจเป็นไปไม่ได้เมื่อมีภาษาคอยกำกับอยู่เสมอ ตรงกันข้ามมนุษย์ต้องลืมภาษาเพื่อสัมพันธ์กับความจริงตรงๆ ในแง่นี้มนุษย์ต้องเชิญภาษากลับออกไปเพราะภาษาไม่สามารถทำให้มนุษย์เข้าถึงความจริงได้นั่นเองกล่าวคือภาษาเป็นอาคันตุกะที่มนุษย์ต้องต้อนรับโดยที่สุดท้ายต้องจากไปนั่นเอง

[31] ***จวงจื่อ***, หน้า 166-167.

โดยสรุปเราจะพบว่าภาษาสำหรับจวงจื่อแม้ว่าจะมีข้อจำกัดในการบรรยายความจริงแต่ภาษาก็มีส่วนทำให้เราเข้าใจโลกได้ กระนั้นก็ตามการเป็นเนื้อเดียวกับโลกธรรมชาติไม่สามารถทำได้ผ่านภาษามนุษย์จึงต้องต้อนรับภาษาในฐานะการเข้าใจโลกธรรมชาติโดยตระหนักว่าภาษาไม่อาจทำหน้าที่นี้ได้อย่างสมบูรณ์ เมื่อมนุษย์ต้องการเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับโลกธรรมชาติ มนุษย์จึงพึงลืมภาษาไปในที่สุดและนี่เองคือข้อเสนอเรื่องภาษาของจวงจื่อ

สรุป

จุดเริ่มต้นของการเข้าใจภาษาอยู่ที่ปัญหาสังคมการเมือง แท้จริงแล้วปัญหาสังคมการเมืองคือการใช้ภาษาผิดที่ผิดทาง สิ่งที่เราเรียนรู้ได้จากขงจื่อคือเหตุที่ปัญหาสังคมการเมืองคือปัญหาของภาษาเพราะ ภาษาสามารถบรรยายข้อเท็จจริงได้ ภาษาสามารถควบคุมมนุษย์ได้ และภาษาสามารถสร้างอุดมการณ์ได้นั่นเอง ข้อเสนอของขงจื่อจึงได้แก่การแก้ไขภาษาหรือนามให้เที่ยงตรง การกระทำดังกล่าวนอกจากจะเป็นการใช้ภาษาเพื่อให้ภาษามาใช้มนุษย์อีกทอดหนึ่งแล้ว ภาษายังเอื้อหามนุษย์กำหนดตัวเองท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงและยังผลทำให้มนุษย์มีเวลาเฉพาะของตนเอง สำหรับจวงจื่อแน่นอนปัญหาสังคมการเมืองเป็นปัญหาของภาษาแต่ทางออกของปัญหาที่ขงจื่อเสนอก็เป็นปัยหาด้วยเพราจริงๆแล้วภาษาไม่สามารถกำกับความจริงรวมถึงเข้าใจความจริงได้อย่างที่ขงจื่อเสนอ มนุษย์จำต้องต้อนรับและลืมภาษาในท้ายที่สุดหากต้องการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

สุภัควดี อมาตยกุล. “ Générosité: การควบคุมอารมณ์กับการเอาชนะชะตากรรมในจริยศาสตร์ของเดส์การ์ตส์” ใน สุวรรณาสถาอานันท์ และ ชาญณรงค์ บุญหนุน (บรรณาธิการ), ***อารมณ์กับจริยศาสตร์***, หน้า 143-186.กรุงเทพฯ: วิภาษา, 2554.

สุรัติ ปรีชาธรรม. แปล, ***จวงจื่อ***.กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ openbooks, 2554.

สุวรรณาสถาอานันท์. แปลและเขียนบทนำ, ***หลุนอี่ว์: ขงจื่อสนทนา***. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.

ศริญญา อรุณขจรศักดิ์. “ภาษาและความเป็นจริงในคัมภีร์เต๋าเต๋อจิงและคัมภีร์จวงจื่อ” ใน สุวรรณาสถาอานันท์ (บรรณาธิการ),***ความเรียงใหม่รื้อสร้างปรัชญาตะวันออก,***หน้า 437-519.กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.

ภาษาอังกฤษ

Ames, Roger T.***The Art of Rulership: A Study of Ancient Chinese Political Thought.*** Albany: State University of New York Press, 1994.

Callahan, William A. “Cook Ding’s Life on the Whetstone: Contingency, Action, and Inertia in the *Zhuangzi*” in Roger T. Ames(ed.), ***Wandering at Ease in the Zhuangzi***, pp. 175-195.Albany: State University of new York Press, 1998.

Coyle, Daniel. “On the *Zhenren*”,In Roger T. Ames (ed.),***Wandering at Ease in the Zhuangzi***,pp. 204-205.Albany: State University of new York Press, 1998.

Gadamer, Hans-Georg. “The Hermeneutical Problem,” inRichard Kearney and Mara Rainwater (eds.),***The Continental Philosophy Reader***, pp. 111-121. New York: Routledge, 1996.

Graham, A.C. ***Disputers of Tao***. Illinois: Open Court, 1989.

Hansen,Chad.***A Daoist Theory of Chinese Thought: A Philosophical Interpretation***. Oxford: Oxford University Press, 1992.

Li, Chenyang.***The Tao encounters the West***. Albany: State University of New York, 1999.

Pappas, Nickolas ***Plato and the Republic***. New York: Routledge, 1995.

Loy, David. “Zhuangzi and Nagarjuna on the Truth of No Truth” inPaul Kjellberg and Philip J. Ivanhoe (eds.), ***Essays on Skepticism,Relativism, and Ethics in the Zhuangzi***, pp. 50-67. Albany: State University of New York Press, 1996.

ภาษาฝรั่งเศส

Bauer, Sébastien. “Langage”, inMichel Blay (ed.),***Grand Dictionnaire de la Philosophie***,pp.590-591. Paris: Larousse, 2003.

Engel, Pascal.***La Dispute: une introduction à la philosophie analytique.*** Paris: Les Editions de Minuit, 1997.

Pouivet,Roger.***Philosophie Contemporaine***. Paris: PUF, 2007.

Ricoeur, Paul.***Temps et Récit 1 : l’intrique et le récit historique.***Paris: Editons du Seuil, 1983.

ความเหลื่อมล้ำของโอกาสทางการเรียนภาษาญี่ปุ่นในประเทศไทย

เตวิช เสวตไอยาราม [1]

บทคัดย่อ

ปัญหาด้านคุณภาพภาษาญี่ปุ่นของบัณฑิตไทยนั้นส่วนหนึ่งมาจากความเหลื่อมล้ำทางภูมิภาค กล่าวคือ เป็นความเหลื่อมล้ำที่เกิดจากโอกาสการเรียนภาษาญี่ปุ่นที่มหาวิทยาลัยในกรุงเทพมหานครหรือมหาวิทยาลัยในส่วนภูมิภาค งานวิจัยนี้จึงศึกษาปัญหาความเหลื่อมล้ำของโอกาสทางการเรียนภาษาญี่ปุ่นในประเทศไทย เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ วิธีการสัมภาษณ์จากผู้ให้ข้อมูลโดยตรง และวิธีการสัมภาษณ์ทางโทรศัพท์ ผู้ให้ข้อมูลมีจำนวนทั้งหมด 10 คน ทุกคนมีประสบการณ์ตรงจากการเรียนหรือการสอนที่มหาวิทยาลัยในเขตกรุงเทพมหานครและมหาวิทยาลัยในส่วนภูมิภาค

ผลการศึกษาพบว่า มีความเหลื่อมล้ำทางด้านการเรียนการสอนภาษาญี่ปุ่นระหว่างมหาวิทยาลัยในกรุงเทพมหานครและมหาวิทยาลัยในส่วนภูมิภาค เมื่อมองจากปัญหาด้านผู้สอน พบว่าวิธีการสอนของอาจารย์ในส่วนภูมิภาคเป็นการอ่านตามตำรา ขณะที่วิธีการสอนของอาจารย์ในเขตกรุงเทพมหานคร จะเน้นการเพิ่มเติมความรู้นอกเหนือจากตำราเรียน รวมถึงสอนให้คิดมากขึ้น เมื่อมองจากปัญหาด้านผู้เรียน พบว่าการเรียนภาษาญี่ปุ่นในเขตกรุงเทพมหานครมีการแข่งขันสูงมาก ทำให้ผู้เรียนต้องหมั่นทำความเข้าใจเนื้อหาบทเรียนอยู่สม่ำเสมอ สิ่งนี้ส่งผลให้ผู้เรียนต้องหมั่นหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เรื่อยจนนำไปสู่การเรียนรู้ด้วยตนเอง ขณะที่การเรียนภาษาญี่ปุ่นในส่วนภูมิภาค ผู้เรียนจะไม่รู้สึกกดดัน ส่วนใหญ่จะเรียนโดยรับความรู้จากอาจารย์ผู้สอนเท่านั้น ส่งผลให้ไม่คิดพัฒนาตนเองอย่างมุ่งมั่น

คำสำคัญ การเรียนภาษาญี่ปุ่นในประเทศไทย ความเหลื่อมล้ำของการศึกษาภาษาญี่ปุ่น มหาวิทยาลัยในเขตกรุงเทพมหานคร มหาวิทยาลัยในส่วนภูมิภาค

[1] ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำหลักสูตรการสื่อสารและวัฒนธรรมญี่ปุ่น คณะภาษาและการสื่อสาร สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
เบอร์อีเมลติดต่อ : sawetaiyaramtewich@gmail.com

1. บทนำ

การเรียนการสอนภาษาญี่ปุ่นในประเทศไทยเริ่มขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2477 ที่โรงเรียนวัดบพิตรพิมุข ต่อมาในปี พ.ศ. 2485 ได้มีการจัดการเรียนการสอนภาษาญี่ปุ่นเป็นวิชาเลือกที่โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อถึงปี พ.ศ. 2514 คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้จัดตั้งวิชาเอกภาษาญี่ปุ่นขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศไทย(วรวุฒิ 2550) หลังจากนั้น มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์[2] (จัดตั้งหลักสูตรวิชาเอก พ.ศ. 2525) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์[3] (จัดตั้งหลักสูตรวิชาเอก พ.ศ. 2526) ได้เปิดสอนหลักสูตรวิชาเอกภาษาญี่ปุ่น จนกระทั่งตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา มหาวิทยาลัยอื่นๆในภูมิภาคและกรุงเทพมหานครได้เปิดสอนวิชาเอกภาษาญี่ปุ่นให้แก่นิสิตนักศึกษาที่สนใจ จากข้อมูลของ 国際交流基金（２０１３）พบว่า ในปี พ.ศ. 2555 ประเทศไทยมีสถาบันทางการศึกษาทั้งระดับก่อนอุดมศึกษาและระดับอุดมศึกษาที่เปิดการเรียนการสอนวิชาภาษาญี่ปุ่นทั้งสิ้น 465 แห่ง และมีจำนวนผู้เรียนทั้งสิ้น 129,616 คน จำนวนผู้เรียนชาวไทยนี้มากเป็นอันดับที่ 7 ของโลก

ตาราง 1 จำนวนผู้เรียน สถาบันการศึกษาและอาจารย์ เปรียบเทียบระหว่าง พ.ศ. 2552 กับ พ.ศ. 2555

จำนวนผู้เรียน			จำนวนสถาบันการศึกษา			จำนวนอาจารย์		
2552	2555	เพิ่มขึ้น	2552	2555	เพิ่มขึ้น	2552	2555	เพิ่มขึ้น
78,802	129,616	64.5%	377	465	23.3%	1,240	1,387	11.9%

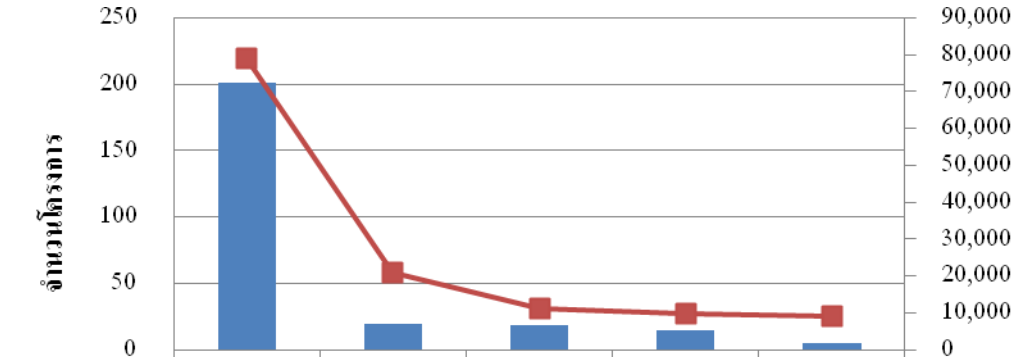
ตาราง 1 เป็นข้อมูลการสำรวจของเจแปนฟาวน์เดชั่น （国際交流基金２０１３）ที่สำรวจจำนวนผู้เรียน จำนวนสถาบันการศึกษาที่เปิดสอนภาษาญี่ปุ่นและจำนวนอาจารย์ โดยเปรียบเทียบระหว่างปี พ.ศ. 2552 กับปี พ.ศ. 2555 จากข้อมูลการสำรวจของเจแปนฟาวน์เดชั่น（国際交流基金２０１３）ในตาราง 1 พบว่าจำนวนผู้เรียน จำนวนสถาบันการศึกษาที่เปิดสอนภาษาญี่ปุ่นและจำนวนอาจารย์ ระหว่างปี พ.ศ. 2552 กับปี พ.ศ. 2555 มีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งจำนวนผู้เรียนภาษาญี่ปุ่นที่เพิ่มสูงขึ้นจากปี พ.ศ. 2552 มากถึง 64.5%

สาเหตุที่ทำให้มีผู้สนใจเรียนภาษาญี่ปุ่นเพิ่มมากขึ้นนั้น น่าจะมาจากการที่บริษัทจากประเทศญี่ปุ่นเข้ามาลงทุนในประเทศไทยเพิ่มมากขึ้น จากข้อมูลสถิติการลงทุนจากต่างประเทศของสำนักความร่วมมือการลงทุนต่างประเทศ (BOI) ตั้งแต่ปีพ.ศ.2552 จนถึงปีพ.ศ. 2557 พบว่า บริษัทจากประเทศญี่ปุ่นมีสัดส่วนการลงทุนในประเทศไทยสูงเป็นอันดับหนึ่งในทุกปี แม้ว่าจำนวนโครงการในการลงทุนจะมีปริมาณลดลงแต่แหล่งที่มาของเงินลงทุนในโครงการที่ได้รับอนุมัติส่วนใหญ่ยังคงมาจากประเทศญี่ปุ่น ตามรายละเอียดที่ปรากฏในตาราง 2

[2] มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เริ่มจัดการเรียนการสอนวิชาภาษาญี่ปุ่นเป็นวิชาเลือกเสรีตั้งแต่ปีการศึกษา 2508 ส่วนการจัดการเรียนการสอนวิชาภาษาญี่ปุ่นเป็นวิชาโทเริ่มตั้งแต่ปีการศึกษา 2514

[3] มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์เริ่มจัดการเรียนการสอนวิชาภาษาญี่ปุ่นเป็นวิชาเลือกเสรีตั้งแต่ปีการศึกษา 2520 ส่วนการจัดการเรียนการสอนวิชาภาษาญี่ปุ่นเป็นวิชาโทเริ่มตั้งแต่ปีการศึกษา 2523

ตาราง 2 โครงการการลงทุนจากต่างประเทศที่ได้รับการอนุมัติตั้งแต่ปีพ.ศ. 2552 ถึงพ.ศ. 2557



	ญี่ปุ่น	จีน	สาธารณรัฐเกาหลี	ฮ่องกง	อิตาลี
จำนวนโครงการ	201	20	19	15	5
มูลค่าการลงทุน	78,857	21,094	11,027	9,650	9,096

การที่บริษัทจากประเทศญี่ปุ่นมาลงทุนในประเทศไทยเพิ่มมากขึ้น แสดงให้เห็นว่าชาวญี่ปุ่นที่ต้องเดินทางเข้ามาทำงานในประเทศไทยจะมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นด้วย นอกจากชาวญี่ปุ่นที่เดินทางมาทำงานในประเทศไทยแล้ว ชาวญี่ปุ่นที่เดินทางมาพำนักในประเทศไทยเพื่อใช้ชีวิตหลังเกษียณ (สุดปรารถนา 2555) ก็มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นด้วยเช่นกัน จากข้อมูลของสถานเอกอัครราชทูตประจำประเทศไทย เมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2557 พบว่า ชาวญี่ปุ่นที่พำนักในประเทศไทยตั้งแต่ปี พ.ศ.2543 จนถึงปี พ.ศ. 2555 มีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นทุกปี โดยในปี พ.ศ. 2555 มีชาวญี่ปุ่นที่พำนักในประเทศไทยรวมทั้งสิ้น 51,767 คน นอกจากนี้ จากข้อมูลที่สำรวจสถิตินักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาประเทศไทยของกรมการท่องเที่ยว พบว่าชาวญี่ปุ่นที่เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทยมีจำนวนทั้งสิ้น 1,265,307 คนหรือคิดเป็น 5.11% ของทั้งหมด[4] (http://newdot2.Samart multimedia.com/home)

จากการที่มีชาวญี่ปุ่นที่เดินทางมาทำงาน พำนักหรือท่องเที่ยวในประเทศไทยเป็นจำนวนมากนั้น ส่งผลให้ความจำเป็นในการใช้ภาษาญี่ปุ่นของบริษัท ห้างร้าน หรือแวดวงธุรกิจต่างๆเพิ่มสูงขึ้นด้วย ด้วยเหตุนี้จึงทำให้มีนักเรียน นักศึกษา พนักงานต่างๆหันมาสนใจเรียนภาษาญี่ปุ่นเพิ่มขึ้น ดังที่มีงานวิจัยสำรวจพบว่าสาเหตุจูงใจอันดับแรกสุดที่ทำให้ผู้เรียนชาวไทยตัดสินใจเลือกเรียนภาษาญี่ปุ่น คือ การที่ภาษาญี่ปุ่นมีความจำเป็นต่อการทำงาน（島田・渋川１９９９）แต่ทว่า จากการที่บริษัทรวมถึงร้านค้าต่างๆต้องการบุคลากรที่มีความสามารถในการสื่อสารด้วยภาษาญี่ปุ่นเพิ่มสูงขึ้น จนนำไปสู่การขยายตัวของผู้สนใจเรียนภาษาญี่ปุ่นอย่างก้าวกระโดดนั้น กลับนำไปสู่ปัญหาด้านต่างๆ เช่น ปัญหาการขาดแคลนจำนวนอาจารย์คนไทยที่สามารถสอน

[4] ถึงแม้จำนวนตัวเลขนักท่องเที่ยวชาวญี่ปุ่นจะติดลบเมื่อเทียบกับปีก่อนหน้า แต่ทางการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้ร่วมมือกับผู้ประกอบการการท่องเที่ยวจากจังหวัดต่างๆ เช่น จังหวัดภูเก็ต ไปรณรงค์เพื่อประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวและเพิ่มความมั่นใจในการมาเที่ยวประเทศไทย (http://www.manager.co.th/South/View News.aspx?NewsID=9570000074399) โดยได้รับการตอบรับที่ดีมาก

ภาษาญี่ปุ่นได้ ปัญหาด้านความสามารถของอาจารย์ผู้สอนที่มีไม่เพียงพอ แต่ทว่าปัญหาที่ถูกกล่าวถึงมากที่สุด คือ ปัญหาด้านคุณภาพทางภาษาญี่ปุ่นของบัณฑิตที่จบการศึกษาในประเทศไทย จากผลของงานวิจัยที่ผ่านมาพบว่า อุปสรรคด้านภาษาเป็นปัญหาสำคัญอย่างหนึ่งในการขยายบริษัทจากประเทศญี่ปุ่นเข้ามายังประเทศไทยด้วย(原田，２００４；タナサーンセーニー他，２００５；池田，２００６；中小企業基盤整備機構，２００６；ปานเสกและคณะ, 2552；ธิติสรณ์, 2556；前野他，２０１３）

ปัญหาที่กล่าวมาด้านบนทั้งหมดมิใช่ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการบุคลากรเท่านั้น แต่ส่วนหนึ่งเกิดมาจากความเหลื่อมล้ำทางภูมิภาค พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรีได้พูดถึงประเด็นนี้ในการประชุมสุดยอดผู้นำประเทศลุ่มแม่น้ำโขง 6 ประเทศ ครั้งที่ 5 ในวันที่ 20 ธันวาคม พ.ศ.2557 ว่า กรณีของการศึกษานั้น แม้ว่าเด็กนักเรียนส่วนใหญ่จะเข้าสู่การศึกษาในระดับประถมแล้ว แต่คุณภาพของการศึกษาในกรุงเทพมหานครและต่างจังหวัดยังต่างกันมาก[5] ความแตกต่างทางการศึกษาระหว่างเมืองใหญ่และภูมิภาคเป็นปัญหาที่ถูกพูดถึงในงานของวิทยากร (2552) ด้วยเช่นกัน เช่น คุณภาพของการศึกษาระหว่างสถานศึกษาขนาดใหญ่ขนาดกลางในเมืองและสถานศึกษาขนาดเล็กในชนบทยังมีความแตกต่างกันสูง นอกจากนี้ ปัญหาขาดแคลนครูอาจารย์ทั้งด้านปริมาณและคุณภาพเกิดขึ้นอย่างเห็นได้ชัด เช่น โรงเรียนในเมืองมีปริมาณครูที่มากขณะที่ครูขาดแคลนในส่วนภูมิภาค

กรณีการเรียนการสอนภาษาญี่ปุ่นก็เช่นเดียวกัน มีงานวิจัยบางงานระบุข้อมูลบางอย่างที่สื่อความถึงความเหลื่อมล้ำที่เกิดจากโอกาสการเรียนภาษาญี่ปุ่นที่มหาวิทยาลัยในเขตกรุงเทพมหานครหรือมหาวิทยาลัยในส่วนภูมิภาค เช่น งานวิจัยของ Pakatip (1994) ระบุว่า อาจารย์ผู้สอนที่มหาวิทยาลัยในเขตกรุงเทพมหานครส่วนใหญ่จะจบการศึกษาในระดับปริญญาโท ขณะที่อาจารย์ผู้สอนที่มหาวิทยาลัยในส่วนอื่นนอกเหนือจากกรุงเทพมหานคร ส่วนใหญ่จะจบการศึกษาในระดับปริญญาตรีและไม่มีประสบการณ์ในการเรียนต่อที่ประเทศญี่ปุ่น ข้อมูลนี้ชี้เป็นนัยให้เห็นว่าผู้เรียนอาจจะได้รับความเหลื่อมล้ำทางการเรียนภาษาญี่ปุ่นในกรณีที่ต้องการได้รับการสอนภาษาญี่ปุ่นที่มีคุณภาพจากมหาวิทยาลัยในส่วนภูมิภาคได้ แต่ทว่าที่ผ่านมา ไม่มีงานวิจัยที่ผ่านมาชิ้นใดระบุเกี่ยวกับปัญหาการเรียนการสอนภาษาญี่ปุ่นโดยดูจากมุมมองความเหลื่อมล้ำทางภูมิภาคอย่างชัดเจน นอกจากนี้ งานวิจัยที่ผ่านมาส่วนใหญ่มักจะเน้นกล่าวถึงปัญหาการเรียนการสอนภาษาญี่ปุ่นโดยวิเคราะห์จากมุมมองของผู้จ้างงานเป็นหลัก มีงานวิจัยไม่กี่ชิ้นเท่านั้นที่พูดถึงปัญหาการเรียนการสอนโดยดูจากมุมมองของผู้สอนและผู้เรียน（村野，２０００；タナサーンセーニー他，２００５；西野・平田，２０１０；สุณีย์รัตน์・八田，２０１３）

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาปัญหาการเรียนการสอนภาษาญี่ปุ่นในประเทศไทยในปัจจุบัน โดยมุ่งศึกษาความเหลื่อมล้ำของโอกาสทางการเรียนภาษาญี่ปุ่นระหว่างมหาวิทยาลัยในกรุงเทพมหานครกับมหาวิทยาลัยในส่วนภูมิภาค งานวิจัยนี้เก็บข้อมูลจากผู้สอนและผู้เรียนที่มีประสบการณ์ตรงจากการเรียนหรือการสอนที่มหาวิทยาลัยในกรุงเทพมหานครและมหาวิทยาลัยในส่วนภูมิภาค เพื่อให้เล่าหรือบรรยายความคิด

[5] อ้างอิงจาก http://www.thaigov.go.th/th/government-th1/item/88547-88547.html

ความรู้สึก และประสบการณ์ตรงของผู้สอนและผู้เรียนภาษาญี่ปุ่นในมุมต่างๆว่าเป็นอย่างไรเพื่อสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาความเหลื่อมล้ำทางภูมิภาค โดยใช้กรอบแนวคิดในเรื่องความเสมอภาคและโอกาส

2. แนวคิด

งานวิจัยนี้ใช้กรอบแนวคิดในเรื่องความเสมอภาคและโอกาส รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ได้กำหนดเรื่องความเสมอภาคของบุคคลไว้ในมาตรา 30 ว่า

> “บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมายและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคลเพราะเหตุแห่งความแตกต่างในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ ความพิการ สภาพทางกายหรือสุขภาพ สถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรม หรือความคิดเห็นทางการเมืองอันขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ จะกระทำมิได้ มาตรการที่รัฐกำหนดขึ้นเพื่อขจัดอุปสรรคหรือส่งเสริมให้บุคคลสามารถใช้สิทธิและเสรีภาพได้เช่นเดียวกับบุคคลอื่นย่อมไม่ถือเป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม”

ความเสมอภาคที่กล่าวไว้ในมาตรา 30 หมายถึง ความเสมอภาคในทางกฎหมาย กล่าวคือมีสิทธิและหน้าที่ในทางกฎหมายเช่นเดียวกับบุคคลอื่น แต่ทว่า ผู้วิจัยเห็นว่าคำว่าความเสมอภาคนี้ควรควบคู่ไปกับคำว่า ”โอกาส” ด้วย ยกตัวอย่างเช่น โอกาสในการได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพ เนื่องจากการศึกษาที่มีคุณภาพจะเป็นสิ่งช่วยยกระดับตนเองและครอบครัวให้มีรายได้ที่สูงขึ้นละมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นได้ หากผู้เรียนมีโอกาสได้รับการศึกษาภาษาญี่ปุ่นที่มีคุณภาพ ย่อมจะทำให้มีความสามารถทางภาษาญี่ปุ่นสูงขึ้น สิ่งนี้จะนำไปสู่โอกาสที่มากขึ้นกว่าเดิม เช่น สามารถเลือกทำงานในบริษัทที่ให้เงินเดือนดีขึ้น หรือสามารถเลือกทำงานในบริษัทที่สภาพแวดล้อมในการทำงานดีกว่า หรือสามารถตัดสินใจเลือกเรียนในระดับที่สูงขึ้นต่อไปเพื่อเป็นอาจารย์ เป็นต้น แต่หากผู้เรียนไม่มีโอกาสได้รับการศึกษาภาษาญี่ปุ่นที่มีคุณภาพ นั่นย่อมหมายถึง ผู้เรียนจะมีความสามารถทางภาษาญี่ปุ่นในระดับล่าง โอกาสในการเลือกทำงานหรือประกอบอาชีพอาจจะถูกจำกัดลงหรืออาจจะสูญเสียโอกาสนั้นตั้งแต่ต้น

ผู้วิจัยมองว่าการศึกษาไม่ได้ทำให้ทุกคนพัฒนาขึ้นได้อย่างเท่าเทียมกันทั้งหมด ท้ายสุดแล้ว ย่อมมีผู้เรียนบางกลุ่มที่สามารถพัฒนาได้มากกว่าผู้เรียนอีกกลุ่ม สิ่งนี้จะไม่ใช่ความเหลื่อมล้ำ หากผู้เรียนทุกคนเข้าถึงการศึกษาที่มีคุณภาพอย่างเท่าเทียมกัน แต่หากโอกาสในการเข้ารับการศึกษาที่มีคุณภาพของผู้เรียนในเขตกรุงเทพมหานครและผู้เรียนในส่วนภูมิภาคไม่เท่ากัน ย่อมหมายถึงผู้เรียนทั้งสองมีจุดเริ่มต้นที่ไม่เท่ากัน สิ่งนี้จะส่งผลให้เกิดความเหลื่อมล้ำในการเรียนภาษาญี่ปุ่นและการนำไปใช้ประกอบอาชีพต่อไป

ด้วยเหตุนี้ งานวิจัยนี้จึงมองว่าโอกาสในการเรียนภาษาญี่ปุ่นที่มีคุณภาพควรจะเท่าเทียมกันสำหรับทุกคน ไม่ว่าผู้เรียนคนนั้นจะเรียนภาษาญี่ปุ่นอยู่ที่ใดในประเทศไทย เพื่อให้ผู้เรียนสามารถบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ในอนาคตได้

3. ผู้ให้ข้อมูล

ผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วยชายและหญิงจำนวนทั้งสิ้น 10 คน ผู้ให้ข้อมูลทุกคนมีประสบการณ์ตรงจากการเรียนหรือการสอนภาษาญี่ปุ่นที่มหาวิทยาลัยซึ่งอยู่ในเขตกรุงเทพมหานครและมหาวิทยาลัยในส่วนภูมิภาค

ตาราง 3 รายละเอียดของกลุ่มเป้าหมายที่ให้ความร่วมมือ [6]

รหัสของผู้ให้ข้อมูล	อายุ (เพศ)	ประสบการณ์		รหัสของมหาวิทยาลัยในภูมิภาค	
		มหาวิทยาลัยในเขตกรุงเทพมหานคร	มหาวิทยาลัยในส่วนภูมิภาค	สมัยที่เรียน	ปัจจุบันทำงานอยู่
A	33 (ชาย)	เป็นผู้เรียน (ระดับปริญญาตรี)	เป็นผู้สอน	-	มหาวิทยาลัย Z
B	34 (หญิง)	เป็นผู้เรียน (ระดับปริญญาโท)	เป็นผู้เรียน (ระดับปริญญาตรี) และเป็นผู้สอน	มหาวิทยาลัย Y	มหาวิทยาลัย Y
C	29 (หญิง)	เป็นผู้เรียน (ระดับปริญญาโท)	เป็นผู้เรียน (ระดับปริญญาตรี) และเป็นผู้สอน	มหาวิทยาลัย X	มหาวิทยาลัย W
D	34 (หญิง)	เป็นผู้เรียน (ระดับปริญญาโท)	เป็นผู้เรียน (ระดับปริญญาตรี)	มหาวิทยาลัย Y	-
E	31 (หญิง)	เป็นผู้เรียน (ระดับปริญญาโท)	เป็นผู้เรียน (ระดับปริญญาตรี)	มหาวิทยาลัย Y	-
F	28 (ชาย)	เป็นผู้เรียน (ระดับปริญญาโท)	เป็นผู้เรียน (ระดับปริญญาตรี)	มหาวิทยาลัย X	-
G	27 (หญิง)	เป็นผู้เรียน (ระดับปริญญาโท)	เป็นผู้เรียน (ระดับปริญญาตรี)	มหาวิทยาลัย V	-
H	26 (หญิง)	เป็นผู้เรียน (ระดับปริญญาโท)	เป็นผู้เรียน (ระดับปริญญาตรี)	มหาวิทยาลัย V	-
I	30 (ชาย)	เป็นผู้เรียน (ระดับปริญญาโท)	เป็นผู้เรียน (ระดับปริญญาตรี)	มหาวิทยาลัย U	-
J	23 (หญิง)	เป็นผู้เรียน (ระดับปริญญาโท)	เป็นผู้เรียน (ระดับปริญญาตรี)	มหาวิทยาลัย T	-

ณ ปัจจุบัน A B และ C เป็นอาจารย์สอนระดับมหาวิทยาลัยในส่วนภูมิภาค ส่วน D ถึง J เป็นนักศึกษาระดับปริญญาโทด้านญี่ปุ่นอยู่มีมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่ง ในส่วนของอาชีพนั้น D ถึง I ประกอบอาชีพ

[6] ผู้วิจัยไม่สามารถเชื่อมต่อ**เว็บไซต์**มหาวิทยาลัย W ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยต้นสังกัดของผู้ให้ข้อมูล C ได้ ด้วยเหตุนี้ จึงไม่สำรวจจำนวนอาจารย์ของมหาวิทยาลัยนี้

เช่น ล่าม เจ้าหน้าที่ฝ่ายธุรการในบริษัทญี่ปุ่น ผู้ประสานงานระหว่างชาวไทยและชาวญี่ปุ่น อาจารย์สอนภาษาญี่ปุ่นทั้งในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลาย เป็นต้น ขณะที่ J เพิ่งจบการศึกษามาจากมหาวิทยาลัยในส่วนภูมิภาค ยังไม่เคยมีประสบการณ์ทำงานมาก่อน รายละเอียดของกลุ่มเป้าหมายที่ให้ความร่วมมือในการสัมภาษณ์อื่นๆแสดงอยู่ในตาราง 3 อนึ่ง ผู้วิจัยจะไม่ระบุชื่อของมหาวิทยาลัยที่เคยศึกษาหรือมหาวิทยาลัยต้นสังกัดลงในงานวิจัยนี้ เพื่อเป็นการรักษาข้อมูลส่วนตัวของผู้ให้ข้อมูล

4. วิธีการวิจัย

งานวิจัยนี้ใช้การสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการศึกษา โดยแบ่งออกเป็น การสัมภาษณ์จากผู้ให้ข้อมูลโดยตรง (Personal interview หรือ Face to face interview) และการสัมภาษณ์ทางโทรศัพท์ (Enumeration by telephone) สาเหตุที่งานวิจัยนี้เลือกใช้วิธีการสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลเนื่องจากต้องการข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับแนวคิด ความรู้สึกและประสบการณ์ในการเรียนหรือการสอนในเขตกรุงเทพมหานครและส่วนภูมิภาคเพื่อวิเคราะห์ปัญหาเรื่องความเหลื่อมล้ำต่อไป อนึ่ง ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล A B C และ D ผ่านโทรศัพท์ ส่วนผู้ให้ข้อมูลรายอื่น ผู้วิจัยใช้วิธีสัมภาษณ์จากผู้ให้ข้อมูลโดยตรง

ในส่วนคำถาม ผู้วิจัยสร้างคำถามโดยอ้างอิงจากปัญหาในการเรียนการสอนภาษาญี่ปุ่น 11 ปัญหาที่国際交流基金（２０１３）ได้สำรวจในปี พ.ศ.2555 ได้แก่ ปัญหาจำนวนผู้สอนไม่พอ ปัญหาความสามารถทางภาษาญี่ปุ่นของผู้สอน ปัญหาวิธีการสอนไม่ดี ปัญหาเรื่องค่าตอบแทนไม่เหมาะสม ปัญหาการยกเลิกวิชาภาษาญี่ปุ่น ปัญหาการขาดตำรา ปัญหาเครื่องมืออุปกรณ์ไม่เพียงพอ ปัญหาการขาดข้อมูลด้านตำราและวิธีการสอน ปัญหาการขาดข้อมูลด้านสังคมและวัฒนธรรมญี่ปุ่น ปัญหาจำนวนผู้เรียนลดลง ปัญหาผู้เรียนไม่ตั้งใจเรียน ปัญหาทั้ง 11 ปัญหานี้สามารถแบ่งเป็นหัวข้อหลักดังตาราง 4

ตาราง 4 ปัญหาในการเรียนการสอนภาษาญี่ปุ่น 11 ประการ（国際交流基金，２０１３）

ประเภทปัญหา	**รายละเอียดปัญหา**
ปัญหาด้านผู้สอน	ปัญหาจำนวนผู้สอนไม่พอ
	ปัญหาความสามารถทางภาษาญี่ปุ่นของผู้สอน
	ปัญหาวิธีการสอนไม่ดี
	ปัญหาเรื่องค่าตอบแทนไม่เหมาะสม
ปัญหาด้านนโยบายของสถาบัน	ปัญหาการพิจารณายกเลิกวิชาภาษาญี่ปุ่น
ปัญหาด้านอุปกรณ์	ปัญหาเครื่องมืออุปกรณ์ไม่เพียงพอ
ปัญหาด้านแหล่งข้อมูล	ปัญหาการขาดตำรา
	ปัญหาการขาดข้อมูลด้านตำราและวิธีการสอน
	ปัญหาการขาดข้อมูลด้านสังคมและวัฒนธรรมญี่ปุ่น
ปัญหาด้านผู้เรียน	ปัญหาจำนวนผู้เรียนลดลง
	ปัญหาผู้เรียนไม่ตั้งใจเรียน

อย่างไรก็ตาม ปัญหาเรื่องค่าตอบแทนไม่เหมาะสมใน ”ปัญหาด้านผู้สอน” และปัญหาการพิจารณายกเลิกวิชาภาษาญี่ปุ่นใน “ปัญหาด้านนโยบายของสถาบัน” เป็นนโยบายที่ถูกกำหนดมาจากส่วนกลางและมหาวิทยาลัยต้นสังกัด อีกทั้ง งานวิจัยนี้ต้องการเน้นให้เห็นความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาภาษาญี่ปุ่นที่มีคุณภาพ ระหว่างมหาวิทยาลัยในเขตกรุงเทพมหานครและมหาวิทยาลัยในส่วนภูมิภาค ด้วยเหตุนี้ งานวิจัยนี้จะไม่ถามในรายละเอียดของสองหัวข้อนี้ นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้เปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมการสัมภาษณ์ทุกคนแสดงความเห็นในประเด็นอื่นๆได้อย่างอิสระด้วย เช่น การสนับสนุนและการให้ความร่วมมือจากสถาบันต้นสังกัด ปัญหาด้านการมีปฏิสัมพันธ์กับชาวญี่ปุ่นภายนอกมหาวิทยาลัย เป็นต้น

5. ผลการวิจัย

5.1 ปัญหาด้านผู้สอน

ผู้ให้ข้อมูล B ถึง J ซึ่งมีประสบการณ์เคยเรียนระดับปริญญาตรีที่มหาวิทยาลัยในส่วนภูมิภาค กล่าวว่า จำนวนอาจารย์ที่สอนภาษาญี่ปุ่นตอนที่ตนเองเรียนอยู่ที่มหาวิทยาลัยในภูมิภาคจะมีประมาณ 5-7 คน สมัยที่ศึกษาอยู่ อาจารย์ส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับปริญญาตรีเท่านั้น นอกจากนี้ มักจะมีปัญหาจำนวนอาจารย์ไม่เพียงพอ ดังนี้

> อาจารย์วุฒิปริญญาตรีที่เก่งๆก็เยอะ แต่อย่างวิชาไวยากรณ์ หนูอยากให้เอาอาจารย์ที่มีพื้นมาสอนมากกว่า เอาเก่งด้านนั้นมาสอน ไม่ใช่เอาใครที่ไหนมาสอนก้อไม่รู้ เพราะอาจารย์เค้าสอนแต่ตามตำรา ไม่ได้เพิ่มอะไรใหม่ๆเข้าไปเหมือนอาจารย์ที่(ชื่อสถาบันในกรุงเทพ) จริงๆหนูอ่านเองได้อยู่แล้ว ไม่ได้อยากให้มานั่งอ่านตามนั้น แต่อยากให้สอนมากกว่าว่าใช้ยังงัยอย่างที่เรียนที่(ชื่อสถาบันในกรุงเทพ) หนูรู้เลยว่าอาจารย์เตรียมมาเยอะมาก แล้วพูดแล้วเห็นภาพเลย (ผู้ให้ข้อมูล C)
>
> อาจารย์สอนไม่เพียงพอ เพราะตอนที่หนูเรียนเป็นช่วงที่บุกเบิก อาจารย์ต้องมาเรียนต่อป.โทและป.เอกที่กรุงเทพกัน ตอนที่เรียนมีอาจารย์คนไทยเพียงแค่ 2 คนเท่านั้นคะ ในช่วงปี 1 ปี 2 และมีอาจารย์ญี่ปุ่น 1 คน ทำให้นักศึกษาไม่มีสิทธิ์ที่จะเลือกเรียนวิชาที่ตัวเองชอบได้ ต้องเรียนตามที่อาจารย์จัดมาให้ แล้วก้อขาดอาจารย์ที่มีคุณภาพ เก่งเฉพาะทางจริงๆ การเรียนก็ไม่ได้เรียนแบบเข้มข้นมาก ทำให้อย่างหนูจบมาในด้านไวยากรณ์หรือภาษาศาสตร์อาจจะไม่ได้เป๊ะเหมือนเด็กกรุงเทพอย่าง(ชื่อสถาบันในกรุงเทพ) และพวกหนูก็ต้องขึ้นมาเรียนพิเศษเสริมกันเองตอนปิดเทอมที่ราชดำรินะคะ ส่วนใหญ่อาจารย์ที่ไปสอนต่างจังหวัดก็ยังคงเป็นคนท้องถิ่นซึ่งอาจารย์เหล่านั้นก็ใช้แนวทางวิธีการที่ตัวเองเคยเรียนมาสมัยเรียนมาสอนเด็กต่อ ทำให้แนวทางการสอนอาจจะล้าสมัยหรือเทคนิคที่จะทำให้เด็กเข้าใจเนื้อหาที่มากกว่าท่องจำไม่มี ไม่พัฒนา หนูคิดว่า เทคนิคการสอนของอาจารย์น่าจะเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้นักศึกษาเข้าใจเนื้อหาได้ง่ายซึ่งอาจารย์ที่เก่งๆ ส่วนมากก็สอนในมหาลัยดังๆ ในกรุงเทพเท่านั้นคะ (ผู้ให้ข้อมูล D)

> ตอนหนูเรียนวิชาการอ่าน เค้า(อาจารย์ที่สอนในภูมิภาค)ไม่ได้มานั่งสอนหลักการอ่านหรือมาสอนกลยุทธ์แบบที่นี่(ชื่อสถาบันในกรุงเทพ) แต่เค้าให้แบ่งงานกัน แล้วให้ไปหาศัพท์เอาเอง แล้วก้อเอามาแปลหน้าห้อง แล้วก้อแก้ หนูก็เรียนแบบนั้นมาเรื่อยๆ จนมาเข้าเรียนต่อที่กรุงเทพแล้วเห็นเพื่อนที่เค้าจบที่นี่ เค้าอ่านเก่งกว่าหนูมาก หนูเครียดมาก เพราะหนูก้อจบได้เกรดดีจาก(ชื่อสถาบันในภูมิภาค)มาเหมือนกัน แต่ทำไมอ่านสู้เค้าไม่ได้ ...(ร้องไห้) แต่พอมาเรียนที่(ชื่อสถาบันในกรุงเทพ) ก็ทำให้หนูอ่านเป็นขึ้นนะ หนูเข้าใจมากขึ้น... (ผู้ให้ข้อมูล J)

นอกจากนี้ ผู้ให้ข้อมูล A ซึ่งจบการศึกษาระดับปริญญาเอกจากประเทศญี่ปุ่น และปัจจุบันสอนอยู่ที่มหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งในภูมิภาคได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า อาจารย์ที่สอนอยู่ในมหาวิทยาลัยเดียวกันไม่พยายามทำวิจัยหรือหาความรู้เพิ่มเติมให้ตนเอง เมื่อแนะนำหรือพูดคุยกันให้ลองปรับเปลี่ยนทัศนคติ ก็ไม่ค่อยได้รับความร่วมมือซึ่งบางครั้งการพูดคุยกลับนำไปสู่ความขัดแย้งในที่ทำงานด้วย หรือกรณีของผู้ให้ข้อมูล B และผู้ให้ข้อมูล C ซึ่งจบการศึกษาระดับปริญญาโทจากมหาวิทยาลัยในประเทศไทย และปัจจุบันสอนอยู่ที่มหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งในภูมิภาคได้ให้ข้อมูลเพิ่มด้วยว่า

> จบมา 4 ปีแล้วพี่ วิจัยก้ออยากทำนะ ก้อทำประปรายอยู่ แต่ไม่ได้ทำจริงจังอะไร มหาลัยเองก้อบังคับอยากให้ทำ จริงๆถ้าทำ ก้อทำได้นะ เพียงแต่ว่า เราไม่มีไฟเอง เวลาก้อแบ่งได้ แต่มัน... ไม่เจอหัวข้อที่ใช่ อีกอย่างต้องอ่านเยอะมาก เหมือนพอจบมา ไม่ได้ทำวิจัยต่อเนื่อง มันกลายเป็นไม่รู้จะทำอย่างไร แต่ตอนนี้ก็อ่านบ้าง พยายามหาประเด็นว่าตัวเองอยากทำอะไรอยู่ อยากปรึกษาพี่เรื่องวิจัยเหมือนกัน(หัวเราะ)...จริงๆอยากให้มีพวกฝึกอบรมด้านการสอนมาแถวนี้บ้าง ไม่งั้นก้อต้องไปถึงกรุงเทพเลย มันก็ไม่ค่อยสะดวก (ผู้ให้ข้อมูล B)
>
> วิจัยไม่ได้ทำเลยคะอาจารย์ (หัวเราะ) คือ มันไม่รู้จะทำอะไรด้วย ไม่มีใครให้ปรึกษาด้วย เหมือนเค้าไม่ค่อยสนใจ ตอนนี้อยากฝึกอบรมเยอะๆ อย่างเวลามีฝึกอบรมการสอนของเจเอฟหนูก็เข้า จะได้สอนเก่งๆ (ผู้ให้ข้อมูล C)

จากข้อมูลของผู้ให้ข้อมูล B สามารถตีความได้ว่ามหาวิทยาลัยในส่วนภูมิภาคบางที่พยายามกระตุ้นให้อาจารย์ทำวิจัย แต่เนื่องจากสภาพแวดล้อมในการทำวิจัย การหาเอกสารอ้างอิงหรือแหล่งข้อมูลได้ลำบาก การไม่มีคนให้คำปรึกษา การเว้นห่างจากการทำวิจัยไปนาน เป็นสาเหตุที่ทำให้อาจารย์ในส่วนภูมิภาคไม่พร้อมจะทำวิจัย นอกจากนี้ อาจารย์ส่วนใหญ่น่าจะทัศนคติเดียวกับผู้ให้ข้อมูล C กล่าวคือ ให้ความสำคัญกับเรื่องการสอนมากกว่าการทำวิจัย สิ่งนี้แสดงให้เห็นว่า ควรมีการปรับทัศนคติของผู้สอนทุกคนให้เห็นถึงความสำคัญของการทำวิจัยควบคู่ไปกับการสอนด้วย โดยอาจจะเริ่มจากการทำวิจัยเบื้องต้นก่อน นอกจากนี้ ควรมีอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญในการทำวิจัยเป็นผู้ให้คำปรึกษาอาจารย์ที่เพิ่งเริ่มทำวิจัยด้วย

5.2 ปัญหาด้านอุปกรณ์

ในส่วนปัญหาด้านอุปกรณ์นั้น เท่าที่สอบถามจากผู้ให้ข้อมูลทั้ง 10 คน พบว่า ไม่มีผู้ให้ข้อมูลคนใดที่ระบุเกี่ยวกับปัญหานี้ เนื่องจากที่ภาควิชาหรือในห้องเรียนตามมหาวิทยาลัยต่างๆจะมีอุปกรณ์ที่ใช้ในการเรียนการสอน เช่น เครื่องฉายภาพ เครื่องเล่นเทปหรือเครื่องเล่นซีดีอยู่แล้ว

ผู้ให้ข้อมูลบางคน เช่น ผู้ให้ข้อมูล I กล่าวว่า ในสมัยที่เรียนอยู่มหาวิทยาลัยในส่วนภูมิภาค ปรกติจะเรียนภาษาอังกฤษบางวิชาที่ห้องปฏิบัติการภาษา แต่ไม่เคยใช้ตอนเรียนภาษาญี่ปุ่นเลย ด้วยเหตุนี้ จึงน่าจะขึ้นอยู่กับอาจารย์ผู้สอนมากกว่าว่าจะใช้ห้องปฏิบัติการภาษาหรือไม่ นอกจากนี้ ผู้ให้ข้อมูล H กล่าวว่า จากประสบการณ์ส่วนตัว คิดว่าอาจารย์ทั้งชาวไทยและอาจารย์ชาวญี่ปุ่นไม่ค่อยนิยมใช้ห้องปฏิบัติการภาษา ส่วนใหญ่จะใช้เป็นเครื่องเล่นเทปหรือเครื่องเล่นซีดีเสียมากกว่า ซึ่งไม่พบว่ามีปัญหาใดเป็นพิเศษ

5.3 ปัญหาด้านแหล่งข้อมูล

ในส่วนปัญหาด้านแหล่งข้อมูลนั้น พบว่าการเรียนการสอนภาษาญี่ปุ่นในส่วนภูมิภาค มีปัญหาเรื่องการขาดตำราเรียนมากที่สุด นอกจากตำราเรียนแล้ว ผู้เรียนก็ไม่ค่อยได้มีโอกาสเข้าถึงสื่อพวกวีดีโอหรือการ์ตูนด้วยเช่นกัน ผู้ให้ข้อมูล D ผู้ให้ข้อมูล E และผู้ให้ข้อมูล F ได้กล่าวไว้ว่า

> สมัยที่เรียนก็เมื่อประมาณปี พ.ศ.2541 ถึง พ.ศ.2545 เอกสาร หนังสือก็ไม่ได้พร้อมมากคะ สื่อต่างๆ ก็แทบจะไม่มีเลย ตำราเรียนที่ใช้ก็เป็นเอกสารที่อาจารย์ถ่ายเอกสารมาให้คะ แต่อาจจะมีที่อาจารย์ญี่ปุ่นสอนเกี่ยวกับไวยากรณ์ที่อาจารย์จะมีหนังสือให้ ส่วนสื่อวีดีโอก็มีอยู่บ้าง อย่างดูการ์ตูน แต่ยังไม่มีถึงขนาดดูละครคะ (ผู้ให้ข้อมูล D)
>
> รุ่นน้องรุ่นหลังๆโชคดีกว่าหนูเยอะคะ อินเทอร์เน็ตก็เร็วแถมหาพวกข้อมูลอะไรก็ง่ายกว่าสมัยหนูเยอะ อย่างตอนหนูเรียน พวกการ์ตูนก้อต้องยืมเพื่อนที่มาจากกรุงเทพอ่านเอา หนังสือของทางภาคก็ไม่มีให้ยืม ห้องสมุดมหาวิทยาลัยก็มีหนังสือภาษาญี่ปุ่นให้ยืม แต่ตอนที่เรียนอยู่ส่วนมากจะเป็นหนังสือเกี่ยวกับการเรียนรู้ไวยากรณ์ภาษาญี่ปุ่นพื้นฐานเป็นส่วนใหญ่ ไม่ได้มีหลากหลายอย่างในปัจจุบันคะ (ผู้ให้ข้อมูล E)
>
> ก็ใช้มินนะในช่วงแรกๆครับ แต่เอกสารเพิ่มเติมอย่างอื่นไม่มี พอเป็นวิชาไวยากรณ์ตอนปี 3 ปี 4 อาจารย์ก็จะแจกเป็นชีทแทน พวกวิชาการอ่าน อาจารย์เค้าจะเตรียมมาให้แล้วก้อไปแบ่งกันอ่านมาให้เพื่อนฟังครับ เท่าที่จำได้ ส่วนใหญ่จะเป็นชีทครับ (ผู้ให้ข้อมูล F)

เมื่อสอบถามผู้ให้ข้อมูล B ซึ่งเคยเป็นผู้เรียนในมหาวิทยาลัย Y เหมือนกับผู้ให้ข้อมูล D และผู้ให้ข้อมูล E และปัจจุบันเป็นผู้สอนในมหาวิทยาลัย Y ด้วย ผู้ให้ข้อมูล B กล่าวว่า ก่อนหน้านี้ ในยุคเริ่มก่อตั้งสาขา ทางเจแปนฟาวน์เดชั่นมอบหนังสือให้เป็นจำนวนมาก แต่ช่วงหลังๆไม่มีการสนับสนุนด้านนี้ ณ ปัจจุบัน ทางภาควิชาภาษาญี่ปุ่นของมหาวิทยาลัย Y ได้สั่งซื้อหนังสือภาษาญี่ปุ่นต่างๆทั้งจากในประเทศและจากประเทศญี่ปุ่นเข้ามาด้วยงบตนเอง เช่น ตำราที่เกี่ยวข้องกับวิธีการสอนภาษา หรือ ตำราด้านสังคมและวัฒนธรรมญี่ปุ่น เพื่อให้

นักศึกษาของภาคได้ยืมอ่านเพื่อเสริมสร้างความรู้ แต่ทว่านักศึกษามักจะไม่ค่อยสนใจ ส่วนใหญ่จะมายืมเฉพาะหนังสือเตรียมสอบวัดระดับในช่วงใกล้วันสอบวัดระดับเท่านั้น นอกจากนี้ ผู้ให้ข้อมูล A ได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมกรณีของมหาวิทยาลัย Z ว่า มหาวิทยาลัย Z พยายามที่จะซื้อตำราที่จำเป็นเกี่ยวกับการเรียนการสอนเข้ามาทุกปี เพื่อให้อาจารย์และนักศึกษาทุกคนสามารถยืมกลับไปเพื่อพัฒนาความสามารถกันต่อไป

ในขณะที่ มหาวิทยาลัยในส่วนภูมิภาคบางมหาวิทยาลัยพยายามที่จะพัฒนาการเรียนการสอนให้ดีขึ้นโดยไม่หวังพึ่งองค์กรภายนอกด้วยการซื้อตำราใหม่เข้ามาเพื่อพัฒนาการสอนของอาจารย์ แต่ผู้ให้ข้อมูล C ได้ให้ข้อมูลที่น่าสนใจว่า

> มหาลัยหนูเค้าไม่ค่อยสนใจด้านภาษาญี่ปุ่นหรอกคะ ที่นี่คนนิยมเรียนภาษาจีนมากกว่า คนเรียนภาษาจีนเยอะมาก พอจะขอซื้ออะไร ก็บอกไม่ค่อยมีงบ บางทีหนูรำคาญก็ซื้อเองบ้าง แต่ราคาก็ไม่ได้ถูกๆ ส่วนใหญ่ก็จะถ่ายเอกสารหนังสือที่มีอยู่ให้เด็กแทน (ผู้ให้ข้อมูล C)

จากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ พบว่า มหาวิทยาลัยในส่วนภูมิภาคเองก็มีความเหลื่อมล้ำในเรื่องของการเรียนการสอนภาษา หากสถาบันการศึกษาเห็นความสำคัญและให้งบประมาณ ภาควิชาจะสามารถจัดหาตำราเรียนใหม่ๆมาเพื่อเพิ่มพูนความรู้ได้ แต่หากสถาบันการศึกษานั้นไม่เห็นความสำคัญ ผู้สอนจำเป็นจะต้องดิ้นรนขวนขวายเอง ซึ่งท้ายสุดก็มักจะจบลงด้วยการใช้ตำราหรือเอกสารแจกอย่างที่เคยผ่านมา ทำให้ความรู้ไม่เกิดการพัฒนาขึ้นแต่อย่างใด

นอกจากเรื่องของตำราเรียนแล้ว มีผู้ให้ข้อมูลบางรายกล่าวถึงการเรียนการสอนผ่านสื่อยุคใหม่อื่นๆ ที่ผ่านอินเทอร์เน็ต เช่น การ์ตูนหรือละคร ผู้ให้ข้อมูล B ได้ให้ข้อมูลที่น่าสนใจไว้ดังนี้

> เรื่องของสื่อ วีดีโอ หนังสือเรียน สื่อเสริมสร้างภาษา ปัจจุบัน เด็กหาเองได้เก่งกว่าคนสอนอีก เพราะเค้าดูผ่านอินเทอร์เน็ตกันทุกวัน (ผู้ให้ข้อมูล B)

นอกจากนี้ ผู้ให้ข้อมูล J และผู้ให้ข้อมูล H ซึ่งเพิ่งจบการศึกษาได้ไม่นาน ได้ให้ความเห็นในประเด็นเหล่านี้เพิ่มเติมว่า

> ส่วนใหญ่หนูก็ถามเพื่อนๆเอาว่ามีอะไรน่าดูบ้าง เพื่อนก็จะแนะนำมา หนูก็ไปดาวน์โหลดพวกละครเอามาเก็บไว้ดู ความเร็วก็ไม่แตกต่างจากกรุงเทพนะคะ อาจารย์ใช้สอนหรือเปล่าเหรอคะ ก็ไม่ได้ใช้อะไรเป็นพิเศษ ส่วนใหญ่พวกหนูโหลดดูเองคะ (ผู้ให้ข้อมูล J)

> ส่วนใหญ่ก็ดาวน์โหลดพวกการ์ตูน ดูเป็นเรื่องๆไปคะ แต่ฟังอย่างเดียวไม่ค่อยเข้าใจ บางทีก็แอบดูซับไปด้วย ในวิชาก็มีบ้างที่เอาหนังของค่ายจิบลิมาให้ดู แต่นอกนั้นก็อ่านจากชีทหรือตำราตลอดคะ (ผู้ให้ข้อมูล H)

จากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ พบว่า อาจารย์ที่สอนที่มหาวิทยาลัยในส่วนภูมิภาคมักจะใช้ตำราหรือเอกสารแจก ไม่ค่อยนิยมใช้สื่อการสอนอื่นๆจากอินเทอร์เน็ต ผู้เรียนซึ่งเป็นคนในยุคสมัยใหม่กว่ากลับเป็นผู้ใช้ประโยชน์จากอินเทอร์เน็ตมากกว่าผู้สอนในการหาความรู้ ความบันเทิงต่างๆ

5.4 ปัญหาด้านผู้เรียน

เมื่อสอบถามปัญหาด้านผู้เรียน เช่น ปัญหาจำนวนผู้เรียนลดลงหรือปัญหาผู้เรียนไม่ตั้งใจเรียน พบว่าผู้ให้ข้อมูล B ที่เป็นผู้สอนด้วยให้ความเห็นดังต่อไปนี้

> ผู้เรียนลดลงกว่าเมื่อก่อนเยอะคะ ปัญหาเรื่องความปลอดภัยส่งผล คนที่เก่งจริงเค้าก็ไม่เลือกที่นี่ ไปเลือกที่อื่นที่ปลอดภัยแทน เด็กที่มาส่วนใหญ่จะไม่เก่งและไม่ขยัน แต่ทางภาคก็มีนโยบายแก้ไขหรือพัฒนาเด็กให้มีความสามารถมากขึ้น (ผู้ให้ข้อมูล B)

ผู้ให้ข้อมูล A ก็มีมุมมองที่ไม่ต่างไปจากผู้ให้ข้อมูล B ผู้ให้ข้อมูล A มองว่าผู้เรียนที่มีความสามารถส่วนใหญ่ไม่ค่อยเหลืออยู่ในภูมิภาค แต่จะเข้าไปเรียนในเขตกรุงเทพมหานครแทน

แต่ปัญหาด้านผู้เรียนที่ระบุข้างต้นเป็นปัญหาที่มองจากมุมมองของผู้ที่เป็นอาจารย์ หากผู้เรียนมองผู้เรียนด้วยกันผ่านมุมมองด้านความเหลื่อมล้ำระหว่างภูมิภาคแล้ว เป็นที่น่าสงสัยและน่าสนใจว่าผู้เรียนจะมองประเด็นเหล่านี้อย่างไร ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล B ถึงผู้ให้ข้อมูล J จากการสัมภาษณ์ผู้วิจัยพบรายละเอียดที่น่าสนใจดังต่อไปนี้

> ตอนมาเรียนที่ (ชื่อสถาบันในเขตกรุงเทพมหานคร) เหรอคะ ที่รู้สึกได้คือที่นี่เน้นให้คิดมากกว่า อาจเพราะเป็นปริญญาโทก้อได้ เวลาอาจารย์ถาม เพื่อนๆที่จบที่มหาลัยในกรุงเทพก็กล้าแสดงความเห็นมากกว่าเรา เราก็นั่งฟังเฉยๆ ไม่กล้าออกความเห็นมาก(หัวเราะ) แต่พอเข้าเทอมหลังก็ดีขึ้นนะคะ (ผู้ให้ข้อมูล B)

> รู้สึกมากว่าไม่รู้อะไรเลย ตอนจบจาก(ชื่อสถาบันในส่วนภูมิภาค) คิดว่าตัวเองทำได้น่าจะปานกลาง แต่พอไปเป็นพนักงานรับโทรศัพท์ที่อนุสาวรีย์ มีญี่ปุ่นโทรมาก็พูดได้แต่คำง่ายๆ ที่เหลือเจ้านายเป็นคนรับ อยู่ได้ 4 เดือนก็กลับมาอยู่ที่บ้าน หลังจากนั้นตอนมาเรียนปริญญาโทที่ (ชื่อสถาบันในเขตกรุงเทพมหานคร) ก็ยิ่งตกใจมาก บางคนอายุน้อยกว่าหนูแท้ๆ แต่พูดเก่งกว่า อ่านได้แตกฉานมากกว่า หนูก็รู้สึกช็อคนะ (ผู้ให้ข้อมูล C)

> ก่อนมาเรียน ทำงานมาแล้วประมาณ 7 ปี เลยทำให้รู้สึกว่าการเรียนที่(ชื่อสถาบันในเขตกรุงเทพมหานคร)ไม่ยาก แล้วก็ไม่แตกต่างจากเพื่อนคนอื่นๆที่จบจาก(ชื่อสถาบันในเขตกรุงเทพมหานคร) สงสัยจะอาศัยประสบการณ์จากการทำงานด้วย เลยทำให้ตัวเองรู้สึกว่าการเรียนหนักมันไม่ใช่ปัญหา แต่จะมีที่รู้สึกคือเนื้อหาการเรียนสอนเกี่ยวกับด้านภาษาศาสตร์นะคะที่ยังคงไม่แน่นเท่ากับเพื่อนที่จบมหาลัยในกรุงเทพ (ผู้ให้ข้อมูล D)

> ตอนไปทำงานใหม่ๆ เจอเพื่อนรุ่นเดียวกันที่จบจากมหาลัยในกรุงเทพ หนูตกใจมาก ไม่นึกว่าจะมีคนที่พูดเก่งอย่างนี้ด้วย รู้สึกตัวเองโง่ไปเลย ทำงานไปเรื่อยๆก็รู้สึกตัวเองพัฒนาขึ้น ก็ไม่ได้เครียดเท่าตอนแรกๆแล้วคะ (ผู้ให้ข้อมูล E)

> บรรยากาศการเรียนก็เหมือนกันโดยส่วนใหญ่นะครับแต่อาจารย์จะปล่อยอิสระมากกว่า เช่น เรื่องงานจะกำหนดเวลาส่งถ้าไม่ส่งก็ไม่ตามเหมือนมัธยมครับ แต่พอมาเรียนที่(ชื่อสถาบันในเขตกรุงเทพมหานคร) งานหนักมาก ทำไม่ค่อยทัน แต่เห็นเพื่อนๆที่เค้าจบ(ชื่อสถาบันในเขตกรุงเทพมหานคร) ทำเสร็จเร็ว ก้อ โห เสร็จแล้วเหรอ(หัวเราะ) (ผู้ให้ข้อมูล F)
>
> ตอนทำงานใหม่ๆ แปลไม่ได้เลย คนญี่ปุ่นเค้าก้อไม่เรียกหนู ไปเรียกอีกคน(ผู้เรียนที่จบมหาวิทยาลัยในกรุงเทพ) แปล หนูก็เสียใจ พอเดินออกไปนอกโรงงาน หนูร้องไห้ออกมาเลย (ผู้ให้ข้อมูล G)
>
> พวกหนูก็เรียนสบายๆ คะ ไม่ได้มีงานหรือการบ้านเยอะมาก ก็มีแต่วิชาคันจินะคะที่ต้องเรียนหนักและมีต้องท่องเยอะ นอกเหนือจากนั้นไม่มีการบ้านอะไรหนักเป็นพิเศษ แต่พอมาเรียนที่(ชื่อสถาบันในเขตกรุงเทพมหานคร) งานหนักจริงๆ ทำไม่เคยทันเลยคะ ก้อให้เพื่อนๆที่เค้าจบที่นี่มาช่วยติวบ้าง (ผู้วิจัยถามว่าเพื่อนคนอื่นๆทำกันทันหรือ) เค้าก็บ่นว่าเยอะเหมือนกัน แต่ก็เห็นทำกันเสร็จก่อนหนูนะคะ สอบทีไร ก้อได้คะแนนดีกว่าหนูทุกคน (ผู้ให้ข้อมูล H)
>
> ตอนจบมาใหม่ ไปสมัครงานที่ไหนใครก้อไม่รับ บางที เค้าเห็นชื่อสถาบันที่จบมาก็ไม่รับแล้วอย่างตอนนี้ ก็เรียนตามเพื่อนๆน้องๆคนอื่นไม่ค่อยทันครับ (ผู้ให้ข้อมูล I)
>
> หนูก็เรียนแบบนั้นมาเรื่อยๆ จนมาเข้าเรียนต่อที่กรุงเทพแล้วเห็นเพื่อนที่เค้าจบที่นี่ เค้าอ่านเก่งกว่าหนูมาก หนูเครียดมาก เพราะหนูก้อจบได้เกรดดีจาก(ชื่อสถาบันในภูมิภาค)มาเหมือนกัน แต่ทำไมอ่านสู้เค้าไม่ได้ .(ร้องไห้) (ผู้ให้ข้อมูล J)

จากข้อมูลของผู้ให้ข้อมูล B ถึงผู้ให้ข้อมูล J ผู้วิจัยพบว่า ในกรณีที่ผู้เรียนเพิ่งจบการศึกษามา ผู้เรียนจากมหาวิทยาลัยในส่วนภูมิภาคจะไม่มั่นใจในความสามารถทางภาษาญี่ปุ่นของตนเองค่อนข้างสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เวลาต้องทำงานหรือเรียนหนังสือร่วมกับผู้เรียนที่จบจากมหาวิทยาลัยในเขตกรุงเทพมหานคร จะยิ่งรู้สึกถึงความเหลื่อมล้ำมาก จากข้อมูลพบว่าผู้เรียนที่จบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยในส่วนภูมิภาคมักมองว่าผู้เรียนที่จบจากมหาวิทยาลัยในเขตกรุงเทพมหานครมีความสามารถทางภาษาสูงกว่าตนเอง แต่เมื่อทำงานผ่านไปได้ระยะหนึ่ง ผู้เรียนที่จบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยในส่วนภูมิภาคจะพัฒนาขึ้น ทำให้รู้สึกถึงเหลื่อมล้ำลดน้อยลง แต่กรณีที่ต้องการศึกษาต่อและต้องการเรียนความรู้ทางวิชาการเฉพาะทางในระดับสูงต่อไป เช่น วิชาภาษาศาสตร์ ผู้วิจัยจะพบว่า ผู้เรียนที่จบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยในส่วนภูมิภาคยังคงเหลื่อมล้ำกว่าผู้เรียนที่จบจากมหาวิทยาลัยในเขตกรุงเทพมหานคร

จากการสัมภาษณ์ทั้งหมด ผู้วิจัยพบว่า ผู้เรียนที่เรียนอยู่ที่มหาวิทยาลัยในส่วนภูมิภาคจะไม่ค่อยรู้สึกกดดันและค่อนข้างสบายต่อการเรียนมาก นอกจากนี้ ผู้เรียนส่วนใหญ่จะเรียนโดยรับความรู้จากอาจารย์ผู้สอนเท่านั้น จะไม่ค่อยหาความรู้จากสิ่งภายนอกเพิ่มเติม ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากโอกาสในการเข้าถึงหรือรับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับญี่ปุ่นไม่มากเท่าผู้เรียนที่เรียนอยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร นอกจากนี้ จากการที่ผู้เรียนของมหาวิทยาลัย

ในส่วนภูมิภาคมักจะเรียนโดยรับความรู้จากอาจารย์ผู้สอนเพียงอย่างเดียว ทำให้ผู้เรียนไม่ได้ตระหนักถึงการพัฒนาความสามารถทางภาษาญี่ปุ่นอย่างมุ่งมั่นด้วยตัวเอง

ผู้ให้ข้อมูล A ซึ่งเคยเป็นผู้เรียนที่เรียนอยู่ในเขตกรุงเทพมหานครกล่าวเพิ่มเติมในประเด็นนี้ว่า ในกรุงเทพมหานคร มีการแข่งขันกันระหว่างผู้เรียนสูงมาก ทำให้ผู้เรียนจำเป็นต้องขวนขวายหาความรู้เพิ่มเติม ในกรณีของผู้ให้ข้อมูล A พบว่า ในสมัยที่เรียน ผู้ให้ข้อมูล A พยายามเข้าถึงสื่อในการเรียนรู้ต่างๆโดยยืมจากห้องสมุดของเจแปนฟาวน์เดชั่นที่ตึกเสริมมิตร ซึ่งอยู่บริเวณอโศก ห้องสมุดแห่งนี้มีบริการให้ผู้เรียนยืมสื่อการเรียนต่างๆทั้ง หนังสือ นิตยสาร ดีวีดี ต่างๆเพื่อพัฒนาหรือฝึกฝนด้วยตนเองด้วย ขณะที่ผู้เรียนภาษาญี่ปุ่นในส่วนภูมิภาคขาดแหล่งในการเข้าถึงห้องสมุดภาษาญี่ปุ่น จึงกลายเป็นภาระของสาขาภาษาญี่ปุ่นหรือห้องสมุดของมหาวิทยาลัยนั้นๆที่จะต้องสั่งหนังสือเข้าไป หากทางสถาบันไม่เห็นความสำคัญ อาจทำให้โอกาสในการเข้าถึงตำราและสื่อต่างๆที่ทันสมัยมีน้อยลงและนำไปสู่ความเหลื่อมล้ำในการฝึกพัฒนาตนเองต่อไป

อาจกล่าวได้ว่าผู้เรียนที่เรียนอยู่ในเขตกรุงเทพมหานครมีโอกาสในการเข้าถึงข้อมูลที่เป็นตำราเรียนหรือสื่อ เช่น วีดีโอ ซีดี หรือดีวีดีต่างๆมากกว่าผู้เรียนที่เรียนในส่วนภูมิภาค นอกจากนี้ ผู้เรียนที่เรียนอยู่ในเขตกรุงเทพมหานครยังพยายามหมั่นทำความเข้าใจเนื้อหาบทเรียนอยู่สม่ำเสมอด้วย ผู้วิจัยมองว่าสิ่งเหล่านี้ส่งผลให้ผู้เรียนต้องพยายามหมั่นหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เรื่อยๆจนท้ายที่สุดนำไปสู่การเรียนรู้ด้วยตนเอง

ผู้วิจัยไม่ได้คิดว่าผู้เรียนในส่วนภูมิภาคเกียจคร้านหรือด้อยคุณภาพกว่าผู้เรียนในเขตกรุงเทพมหานครแต่อย่างใด ในทางกลับกัน ผู้วิจัยมองว่าผู้เรียนในส่วนภูมิภาคเป็นผู้เสียหายจากนโยบายของสถาบันที่เน้นเรื่องจำนวนนักศึกษาที่ต้องการรับเข้า หรือความไม่พยายามที่จะยกระดับความสามารถตนเองของอาจารย์ในส่วนภูมิภาค จากการสัมภาษณ์พบว่า ผู้ให้ข้อมูลบางคนพูดถึงเรื่องจำนวนนักศึกษาที่จำเป็นต้องรับหรือบางคนให้ข้อมูลที่น่าสนใจ เช่น อาจารย์ปรับเนื้อหาการสอนให้เหมาะกับนักศึกษาที่อ่อน เป็นต้น การปรับเนื้อหาให้ง่ายลงอาจจะเป็นทางออกสำหรับการศึกษาที่ต้องการปริมาณของนักศึกษาที่จบ แต่ไม่ใช่ทางออกของการศึกษาที่ต้องการคุณภาพ ผู้สอนควรแนะนำหรือปรับทัศนคติของนักศึกษาให้เห็นถึงความสำคัญของภาษาญี่ปุ่นในการหรือประกอบอาชีพ ความสำคัญของการเรียนโดยไม่หวังพึ่งแต่อาจารย์อย่างเดียว หากนักศึกษาไม่สามารถปรับแนวคิดหรือทัศนคติได้ มีความเป็นไปได้ที่นักศึกษานั้นอาจจะไม่เหมาะกับการเรียนภาษาญี่ปุ่นหรือสายภาษา อาจารย์ควรให้คำปรึกษาและแนะนำให้นักศึกษาค้นพบตนเอง และเลือกเรียนวิชาชีพที่สามารถประกอบเพื่อเลี้ยงชีพได้ในอนาคต[7]

[7] มีบางมหาวิทยาลัยที่ผลิตงานวิจัยที่สำรวจข้อมูลของบัณฑิตที่จบการศึกษาไปว่าทำงานด้านใด และผู้จ้างงานพึงพอใจในระดับใด (สุณีย์รัตน์ 2547) แต่ส่วนใหญ่ มหาวิทยาลัยแทบจะไม่ผลิตหรือเผยแพร่งานวิจัยในแนวนี้ออกมา นอกจากนี้ ที่ผ่านมา ยังไม่มีงานวิจัยใดที่สำรวจว่าบัณฑิตที่จบจากสาขาภาษาญี่ปุ่นของมหาวิทยาลัยที่ตนเองสอนอยู่นั้น ไม่ได้ทำงานที่เกี่ยวข้องกับภาษาญี่ปุ่นเป็นจำนวนเท่าไร การสำรวจจำนวนบัณฑิตที่ตัดสินใจไม่ทำงานที่เกี่ยวข้องกับภาษาญี่ปุ่น น่าจะเป็นตัวชี้วัดที่ดีตัวหนึ่งที่ทำให้รู้ถึงความตั้งใจและคุณภาพการเรียนการสอนของมหาวิทยาลัยนั้น

เมื่อสอบถามถึงความเหลื่อมล้ำในมุมอื่นๆ ผู้เรียนในส่วนภูมิภาคกล่าวว่าแทบจะไม่เคยได้พบกับชาวญี่ปุ่นเลย ยกเว้นอาจารย์ชาวญี่ปุ่น 1-2 คน ที่สอนในมหาวิทยาลัยตนเอง สิ่งนี้ทำให้ผู้เรียนพลาดโอกาสในการฝึกฝน รวมถึงการตระหนักรู้ในความสามารถที่แท้จริงของตนเอง ขณะที่ในกรุงเทพมหานคร ผู้เรียนมีโอกาสในการได้สนทนากับเจ้าของภาษาชาวญี่ปุ่นซึ่งไม่ใช่อาจารย์ผู้สอนมากกว่า ผู้วิจัยมองว่าอาจารย์ผู้สอนในส่วนภูมิภาคสามารถปรับบรรยากาศการเรียนให้ใช้ภาษาญี่ปุ่นได้ โดยอาจจะเริ่มจากภาษาญี่ปุ่นง่ายๆเพื่อให้เคยชินก่อน หรือจัดวันเวลาพิเศษโดยเชิญอาจารย์ญี่ปุ่นเข้าร่วมเพื่อเปิดโอกาสให้นักศึกษาได้มีโอกาสสัมผัสภาษาญี่ปุ่นแบบอื่นๆที่ไม่ใช่ภาษาญี่ปุ่นที่เรียนภายในห้องเรียน หลังจากนักศึกษาเริ่มเคยชินแล้ว อาจจะเพิ่มปริมาณการใช้ภาษาญี่ปุ่นในห้องเรียน หรือจับนักศึกษาที่เก่งและอ่อนให้เป็นคู่กันในการเล่นเกม หรือทำกิจกรรมบางอย่างโดยต้องใช้แต่ภาษาญี่ปุ่น เป็นต้น

6. สรุป

จากผลการวิจัยพบว่า มีความเหลื่อมล้ำทางด้านการเรียนการสอนภาษาญี่ปุ่นในประเทศไทย ระหว่างมหาวิทยาลัยในกรุงเทพมหานครและมหาวิทยาลัยในภูมิภาค เมื่อมองจากคุณวุฒิการศึกษาหรือตำแหน่งทางวิชาการ พบว่าอาจารย์ที่สอนอยู่ที่มหาวิทยาลัยในกรุงเทพมหานครจบคุณวุฒิที่สูงกว่าและตรงสายภาษาญี่ปุ่นมากกว่า นอกจากนี้ยังมีประสบการณ์การทำวิจัยมากกว่า อีกทั้ง ยังมีเทคนิคการสอนที่เชื่อมโยงเข้าสู่การใช้จริงมากกว่า อาจารย์ที่สอนที่มหาวิทยาลัยในกรุงเทพมหานครมีแนวโน้มจะฝึกให้นักศึกษาหมั่นหาความรู้เพิ่มเติมด้วยตนเองมากกว่าด้วย สิ่งเหล่านี้น่าจะเป็นส่วนหนึ่งที่นำไปสู่การเรียนการสอนภาษาญี่ปุ่นที่มีคุณภาพและนำไปสู่การพัฒนานักศึกษาในหลักสูตรให้มีคุณภาพต่อไป

ผู้วิจัยเห็นว่า ผู้สอนเป็นกุญแจสำคัญที่จะพัฒนาผู้เรียนให้มีความสามารถก้าวหน้าต่อไป หากผู้สอนขาดการพัฒนาตนเอง จะนำไปสู่ปัญหาการพัฒนาคุณภาพนักศึกษาด้วย ดังที่อัมมารและคณะ(2554) ได้กล่าวไว้ว่า ปัญหาความล้มเหลวของการศึกษาเกิดจากการขาดประสิทธิภาพในการใช้ทรัพยากร หากมหาวิทยาลัยสามารถดึงศักยภาพของผู้สอนออกมาได้ สิ่งนี้จะนำไปสู่การเรียนการสอนที่มีคุณภาพ แต่ผลจากการวิจัยพบว่ามหาวิทยาลัยในภูมิภาคบางแห่งขาดการสนับสนุนให้อาจารย์ทำวิจัยอย่างแข็งขัน หรือบางมหาวิทยาลัยอาจขาดบุคลากรที่เชี่ยวชาญในการทำวิจัย

นอกจากนี้ องค์กรทั้งทางภาครัฐและภาคเอกชนมีนโยบายสนับสนุนการศึกษาระดับก่อนอุดมศึกษาเป็นส่วนใหญ่ [8] อีกทั้ง จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่เป็นผู้สอนในส่วนภูมิภาค พบว่าเวลาที่เจแปนฟาวน์เดชั่นจัดอบรมการเรียนการสอนในระดับภูมิภาค ผู้เข้าร่วมส่วนใหญ่จะเป็นอาจารย์ในระดับมัธยมศึกษา เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นเรื่องของการเรียนการสอนในระดับมัธยมศึกษา ด้วยเหตุนี้ แทบจะไม่มีอาจารย์ในระดับอุดมศึกษาเข้าร่วม อีกทั้ง การสัมมนาการเรียนการสอนที่มีเนื้อหาเหมาะกับระดับอุดมศึกษามักจะกระจุกตัวอยู่เฉพาะที่กรุงเทพมหานคร การคาดหวังให้หน่วยงานของรัฐหรือเอกชนช่วยพัฒนาอาจารย์ในระดับอุดมศึกษาอาจจะเป็นเรื่องยาก ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงอยากเสนอแนะให้มหาวิทยาลัยในส่วนภูมิภาคที่อยู่บริเวณใกล้กันได้รวมตัวเพื่อช่วยกันยกระดับและพัฒนาความสามารถทางการสอนให้สูงขึ้นไป โดยอาจจัดเป็นการสัมมนาย่อยทุกเดือนเพื่อช่วยกันระดมความคิดในการพัฒนาภาษาญี่ปุ่นในระดับภูมิภาคนั้นให้พัฒนาต่อไปโดยอาจจะเชิญอาจารย์ที่เชี่ยวชาญด้านไวยากรณ์หรืออาจารย์ที่มีประสบการณ์การทำวิจัยมาเป็นผู้บรรยายพิเศษ เป็นต้น

นอกจากนี้ การเรียนการสอนควรเน้นให้นักศึกษาเป็นศูนย์กลางโดยเน้นให้นักศึกษาได้คิดเป็น ทำเป็นด้วยตนเอง มากกว่าการให้ท่องจำตามตำราเรียนเพียงอย่างเดียว สิ่งนี้จะไม่เกิดขึ้น หากอาจารย์ไม่แสดงให้ผู้เรียนเห็นถึงความจำเป็นในการพยายามค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเองผ่านทั้งการเรียนและการสอน

ปัญหาความเหลื่อมล้ำของโอกาสทางการเรียนภาษาต่างประเทศในประเทศไทยระหว่างมหาวิทยาลัยภายในกรุงเทพมหานครและภูมิภาคไม่ได้จำกัดอยู่ที่ภาษาญี่ปุ่นเท่านั้น การเรียนการสอนภาษาอื่นน่าจะอยู่ในสภาพที่ไม่แตกต่างกันเท่าไร ผู้วิจัยหวังว่าผลของงานวิจัยนี้จะเป็นการจุดประเด็นให้หน่วยงานและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องเร่งพิจารณาหาทางแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำนี้ทั้งในภาษาญี่ปุ่นและการศึกษาภาษาอื่นๆในอนาคตด้วย หากหน่วยงานหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องไม่เร่งพิจารณาหาทางแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำนี้ อาจส่งผลเสียต่อการผลิตบุคลากรทางภาษาญี่ปุ่นที่มีคุณภาพต่อไปในอนาคต เช่น อาจจะส่งผลต่อวงการการศึกษาเนื่องจากขาดผู้สอนที่มีคุณภาพ หรืออาจจะส่งผลต่อภาคเศรษฐกิจและการลงทุน เนื่องจากไม่สามารถผลิตบุคลากรที่มีความสามารถทางภาษาญี่ปุ่นระดับสูง ตอบสนองบริษัทญี่ปุ่นได้

[8] เป็นที่น่าสังเกตว่า ในกรณีของสถาบันทางการศึกษาในระดับก่อนอุดมศึกษา มีสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน(สพฐ.) และสมาคมครูภาษาและวัฒนธรรมญี่ปุ่นแห่งประเทศไทย (JTAT) ที่ได้ร่วมมือกับทางเจแปนฟาวน์เดชั่น จัดทำโครงการอบรมครูมัธยมศึกษาเพื่อเป็นครูสอนภาษาญี่ปุ่น แต่ทว่ากรณีของสถาบันในระดับอุดมศึกษากลับไม่มีหน่วยงานใดทำหน้าที่รับผิดชอบการพัฒนาศักยภาพของอาจารย์ผู้สอนภาษาญี่ปุ่น จึงกลายเป็นว่าแต่ละมหาวิทยาลัยจะต้องขอความร่วมมือไปทางเจแปนฟาวน์เดชั่นเป็นกรณีไป

เอกสารอ้างอิงภาษาไทย

กรมการท่องเที่ยว. *สถิตินักท่องเที่ยว.* สืบค้นเมื่อ 20 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2558, จาก http://newdot2.Samart multimedia.com/home.

ธิติสรณ์ แสงอุไร. (2556). *ความพึงพอใจของบัณฑิตต่อการเรียนการสอนภาษาญี่ปุ่นด้วยการฟังและการพูดกับความสอดคล้องกับความต้องการของบริษัทญี่ปุ่นในประเทศไทย.* วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาญี่ปุ่นเป็นภาษาต่างประเทศ ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปานเสก อาทรธุระสุข วิไล ลิ่มถาวรานันต์ สุนทรี ลาภรุ่งเรือง. (2552). การศึกษาเปรียบเทียบความพึงพอใจกับความต้องการด้านคุณภาพบัณฑิตของผู้ใช้บัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ปีที่ 17 ฉบับที่ 28*, หน้า 67-83.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย. (2550). กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา.

รัฐบาลไทย. *นายกรัฐมนตรีเสนอที่ประชุม GMS -เร่งลดความเหลื่อมล้ำในทุกมิติ และสร้างความเชื่อมโยงกับกรอบความร่วมมือภูมิภาคอื่น.* สืบค้นเมื่อ 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2558, จากhttp://www.thaigov.go.th/th/government-th1/item/88547-88547.html.

สถานเอกอัครราชทูตประจำประเทศไทย. *ชาวญี่ปุ่นในประเทศไทย.* สืบค้นเมื่อ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2558, จาก http://www.th.emb-japan.go.jp/th/relation/others.htm.

สุณีย์รัตน์ เนียรเจริญสุข. (2547). ความพึงพอใจของผู้จ้างงานบัณฑิตภาควิชาภาษาญี่ปุ่น มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. วารสารศิลปะศาสตร์ ปีที่ 4 ฉบับที่ 1, หน้า 85-98.

สุณีย์รัตน์ เนียรเจริญสุข, HATTA Naomi. (2556). โครงการพัฒนาภาษาและวัฒนธรรมญี่ปุ่นที่ประเทศญี่ปุ่นสำหรับครูชาวไทยของสมาคมครูภาษาและวัฒนธรรมญี่ปุ่นแห่งประเทศไทย -- การเรียนรู้ของผู้เข้าร่วมและผู้ดำเนินงาน --. ***วารสารเจแปนฟาวน์เดชั่น กรุงเทพฯ ฉบับที่ 10***, หน้า 37-45.

สุดปรารถนา ดวงแก้ว. (2555). การตั้งชุมชนและการปรับตัวของคนญี่ปุ่นวัยหลังเกษียณที่พำนักระยะยาวในเมืองเชียงใหม่. *เอกสารหลังการประชุมวิชาการระดับชาติ เครือข่ายญี่ปุ่นศึกษาในประเทศไทย ครั้งที่ 5,* หน้า 263-277.

สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน. *สถิติการลงทุนจากต่างประเทศ.* สืบค้นเมื่อ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2558, จาก http://www.boi.go.th/index.php?page=statistics_investment&language=th.

วรวุฒิ จิราสมบัติ. (2550). การศึกษาภาษาญี่ปุ่นในประเทศ*ไทย. วารสารอักษรศาสตร์ ฉบับภาษาไทย-เทศ : การเรียนการสอน ปีที่ 36 ฉบับที่ 2*, หน้า 83-91.

วิทยากร เชียงกูล. (2552). *รายงานสภาวะการศึกษาไทยปี 50/51 ปัญหาความเสมอภาคและคุณภาพของการศึกษาไทย*. วิทยาลัยนวัตกรรมสังคม มหาวิทยาลัยรังสิต.

อบจ.-ส.ธุรกิจท่องเที่ยวภูเก็ตบุกโรดโชว์ญี่ปุ่นหวังเพิ่มลูกค้า “เมืองใหม่ในตลาดเก่า”. (2557, กรกฎาคม 2). *ผู้จัดการ online(http://www.manager.co.th/South/ViewNews.aspx).*

อัมมาร สยามวาลา ดิลกะ ลัทธพิพัฒน์ สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์. (2554). การปฏิรูปการศึกษารอบใหม่ : สู่การศึกษาที่มีคุณภาพอย่างทั่วถึง. ***การสัมมนาวิชาการประจำปี 2554***, หน้า 1-19.

เอกสารอ้างอิงภาษาญี่ปุ่น

池田隆（2006）「日系企業（製造業）における日本語需要調査」『国際交流基金バンコク日本文化センター日本語教育紀要』第3号、国際交流基金バンコク日本文化センター、pp.227-232.

国際交流基金（2013）『2012年度　日本語教育機関調査　結果概要　抜粋』国際交　　流基金（http://www.jpf.go.jp/j/japanese/survey/result/dl/survey_2012/2012_s_excerpt_j.pdf） เข้าถึงเมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2558.

島田めぐみ・渋川晶（1999）「アジア5都市の日系企業におけるビジネス日本語のニーズ」『日本語教育』103号、日本語教育学会. pp.109-118.

タナサーンセーニー美香・高坂千夏子・富山純・中井雅也・深澤伸子（2005）「ビジネスで使う日本語を考えるー企業と教育現場の視点からー（タイ国日本語教育研究会調査・シンポジウム報告」『国際交流基金バンコク日本文化センター日本語教育紀要』第2号、国際交流基金バンコク日本文化センター、pp.207-222.

中小企業基盤整備機構（2006）「タイにおける日系中小企業の経営課題に関する実態調査」（http://www.smrj.go.jp/keiei/dbps_data/_material_/common/chushou/kokurepo/pdf/keieikadai.pdf） เข้าถึงเมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2558.

西野藍・平田真理子（2010）「専門職としての日本語教員の養成ータイ・コンケン大学の事例研究ー」『国際交流基金バンコク日本文化センター日本語教育紀要』第7号、国際交流基金バンコク日本文化センター、pp.71-80.

原田朋子（2004）「バンコクの日系企業の求める日本語ニーズに関する分析ービジネスパーソンによる日本語学習動機との比較からー」『早稲田大学日本語教育研究』第5号、早稲田大学大学院日本語教育研究科、pp.169-181.

Pakatip Skulkru（1994）「タイにおける日本語教師養成・研修」『日本研究・京都会議』第1号、国際交流基金.

前野文康・勝田千絵・Nida LARPSRISAWAD（2013）「在タイ日系企業が求める日本語人材ーアンケート調査よりー」『国際交流基金バンコク日本文化センター日本語教育紀要』第10号、国際交流基金バンコク日本文化センター、pp.67-76.

村野良子（2000）「タイ後期中等教育の日本語教育における日本語ボランティアの役割と意義」『The Research Center for Japanese Language Education annual bulletin』第9号、International Christian University ICU、pp.1-8.

ปัจจัยเสริมสร้างความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนในการทำงานจิตอาสาของพนักงานในองค์การไทย

วาสิตา บุญสาธร[1]

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยที่สร้างเสริมความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนในงาน ของพนักงานในองค์การไทยที่เป็นอาสาสมัครในกิจกรรมจิตอาสาทั้งในและนอกองค์การ งานวิจัยนี้เป็นวิจัยเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์ เชิงลึก (In-depth Interview) และการสัมภาษณ์กลุ่ม (Focus group Interview) กับพนักงานในองค์การที่ทำกิจกรรมจิตอาสา ผู้เข้าร่วมสัมภาษณ์มีจำนวน 5 องค์การ รวมทั้งสิ้น 11 คน วิเคราะห์ผลโดยใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content analysis) เพื่อแยกแยะจัดกลุ่มข้อมูล เพื่อให้เกิดความเที่ยงตรงในการวิเคราะห์ผล ผู้วิจัยสร้างความน่าเชื่อถือของงานวิจัย (Trustworthiness) หลากหลายวิธี เช่น การใช้กระบวนการสัมภาษณ์ที่หลากหลายทั้งแบบเดี่ยวและแบบกลุ่ม (Methodology triangulation) มีทีมวิจัยบันทึกการสนทนาร่วมกับการสังเกตพฤติกรรมระหว่างการดำเนินการ การถอดเทปทุกคำพูด (Transcription) และวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ด้วยหลักปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology) ร่วมกับทีมวิจัยอีก 2 ท่าน เพื่อแยกแยะจัดกลุ่มข้อมูล และการยกข้อความคำพูด (Quotation) ประกอบในการอธิปรายผล ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่สร้างเสริมความมุ่งมั่นและ พลังขับเคลื่อนในงานของกลุ่ม จิตอาสาสามารถแบ่งออกได้ 5 ด้าน ประกอบด้วย 1) ด้านตนเอง (Self) ได้แก่ 1.1) จิตสำสึกสาธารณะ (Public Mind) 1.2) ความปีติในอานุภาพของการให้ (Contentment) 1.3) คุณค่าอันเกิดจากการใช้ศักยภาพในตนอย่างเต็มที่ (Value from Utilizing full Potential) 1.4) ความพร้อม (Self-Readiness) 1.5) ความต้องการพัฒนาตนเอง (Self-Development) 2) ด้านผู้อื่น (Other Poeple) ได้แก่ 2.1) การมีแนวร่วม (Coalition) 2.2) การชื่นชม (Show Appreciation) 2.3) การบอกเล่าเรื่องราวดีๆ ที่สร้างแรงบันดาลใจ (Inspired Story Telling) 2.4) การมีแบบอย่างที่ดี (Role Model) 3) ด้านบรรยากาศแวดล้อม (Environment) 3.1) โอกาส (Open Opportunity) 3.2) ปัญหาสังคม (Social Problem) 4) ด้านเนื้อหางาน (Task) 4.1) คุณค่าต่อสังคมอย่างเด่นชัด (Clear Value to Society) 4.2) ความท้าทาย (Challenge) 5) ด้านองค์การ (Organization) 5.1) พัฒนาศักยภาพในงาน (Job-Related Development) 5.2) สนับสนุนองค์การ (Support) ผลวิจัยดังกล่าวสามารถพัฒนาแบบจำลอง “หญ้าแฝก”ที่แสดงถึงปัจจัยสร้างเสริมความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนในกลุ่มจิตอาสา “Vetiver Grass Model of Voluntary Passion” วิจัยนี้มีประโยชน์เชิงวิชาการ และเป็นประโยชน์สำหรับนักปฏิบัติ ในการวางแผนกลยุทธ์ด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และองค์การเพื่อสร้างเสริมความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนในงานของกลุ่มจิตอาสา ซึ่งจะนำมาสู่การขับเคลื่อนกิจกรรมจิตอาสาในองค์การสู่การสร้างสรรค์สังคมและประเทศชาติอย่างยั่งยืนต่อไป

คำสำคัญ: การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และองค์การ ความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนในงานจิตอาสา

[1] ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำคณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ E-mail: wwasita@hotmail.com

Factors that Create Passion for Voluntary Work of Employees in Thai Organizations

Wasita Boonsathorn[2]

ABSTRACT

This study aims at exploring factors that create passion for voluntary work of employees in Thai organizations. In-depth interviews and focus group interviews were conducted with 11 employees from 5 organizations using content analysis. The researchers ensure trustworthiness by using methodology triangulation and word by word transcription for thorough content analysis. Peer debriefing with 2 other researchers led to the following results: There were 5 dimensions of factors that create passion 1) Self including 1.1) Public Mind 1.2) Contentment 1.3) Value from Utilizing full Potential 1.4) Self-Readiness 1.5) Self-Development 2) Other People including 2.1) Coalition 2.2) Show Appreciation 2.3) Inspired Story Telling 2.4) Role Model 3) Environment including 3.1) Open Opportunity 3.2) Social Problem 4) Task including 4.1) Clear Value to Society 4.2) Challenge 5) Organization including 5.1) Job-Related Development 5.2) Support.

The results can be developed into "Vetiver Grass Model of Voluntary Passion". This study provides implication for both academic realm and practitioners. This study provides guidelines for strategic planning to enhance passion for voluntary work which will help the society and the country to move forward more sustainably.

Keywords: Human resource development, Work passion, Voluntary Work

[2] Assistant Professor Ph.D., full time lecturer of school of Human Resource Development, NIDA E-mail: wwasita@hotmail.com

ที่มาและความสำคัญในการศึกษา

การศึกษาแนวคิดความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนในการทำงานมีนักคิดที่ได้พัฒนาแนวคิดเรื่องความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนให้เป็นตัวชี้วัดพฤติกรรมเชิงบวกขององค์การโดย (Zigarmi และคณะ, 2009) ได้รวบรวมเอาแนวความคิด เรื่องสัญญาใจต่อองค์การ (Mowday, Steer, และ Porter, 1979) และความผูกพันต่อองค์การ (Hewitt Associates, 2010) เข้าด้วยกัน การให้คำนิยามของคำว่า Passion จากรากศัพท์หรือแนวคิดต่างๆ พบว่า ความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อน คือ พลังอันแรงกล้าจากภายในที่จะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้สำเร็จลุล่วงตามคามคาดหวัง หรือพัฒนาให้ดียิ่งๆ ขึ้นไป (Chang, n.d.; Inamori, 1995; Jones และ Robinson, 2009; Fox, 2004; Zigarmi และคณะ, 2009) ซึ่งเป็นคำที่มีความสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องอิทธิบาท 4 ในทางพุทธศาสนาอันเป็นแนวทางสู่ความสำเร็จของบุคคล นอกจากความผูกพันต่อองค์กรแล้วในศตวรรษที่ 21 คำหนึ่งที่มีการกล่าวถึงบ่อยขึ้นในองค์การยุคเศรษฐกิจสร้างสรรค์ องค์การนวัตกรรม องค์การขีดสมรรถนะสูง คือคำว่า “ความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อน (Passion)” (Chang, n.d.; Inamori, 1995; Jones และ Robinson, 2009; Fox, 2004; Zigarmi และคณะ, 2009) พลังแห่ง “ความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อน (Passion)” นี้เองคือสิ่งที่จะเปลี่ยน “พลังของความคิดสร้างสรรค์” อันเป็นขุมทรัพย์ที่จำเป็นที่สุดสำหรับการทำธุรกิจให้กลายเป็นนวัตกรรมที่สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับองค์การได้ ดังนี้แล้วความผูกพันต่อองค์การของพนักงานจึงเป็นเรื่องที่องค์การให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะทุนทางปัญญาจะมีคุณค่าต่อองค์การสูงสุดเมื่อองค์การมีพนักงานที่เก่งและดี มีความคิดสร้างสรรค์ ในขณะเดียวกันต้องมีสัญญาใจหรือความผูกพันต่อองค์การด้วย (จิรประภา อัครบวร, 2549)

ในบริบทขององค์การไทยได้มีผู้ศึกษา ปัจจัยที่นำไปสู่ความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนในงานในบริบทที่หลากหลาย พัชรี ชูติระกะ (2556) ศึกษาความสัมพันธ์ของความรักและมุ่งมั่นในงาน กับพฤติกรรมสร้างสรรค์นวัตกรรม พบว่า ความรักและมุ่งมั่นในงานทั้งโดยรวมและแต่ละด้าน มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับพฤติกรรมการสร้างสรรค์นวัตกรรม ซึ่งความไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการเปิดกว้างทางความคิด และความคิดริเริ่มในระดับที่สูงที่สุด และการมุ่งมั่นพัฒนาอย่างต่อเนื่องมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับเครือข่ายทางสังคมในระดับที่สูงที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับความรักและมุ่งมั่นในงาน ด้านอื่นๆ สินีวร เจริญพานิช (2556) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างกลยุทธ์การสื่อสารของผู้นำกับความมุ่งมั่นทุ่มเทของพนักงานกลุ่มเจเนอเรชั่นวาย และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างระยะเวลาที่ปฏิบัติงานกับความมุ่งมั่นทุ่มเทของพนักงานกลุ่มเจเนอเรชั่นวายของบริษัท เมืองไทยประกันชีวิต จำกัด (มหาชน) พบว่ากลยุทธ์การสื่อสารของผู้นำมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความมุ่งมั่นทุ่มของพนักงานกลุ่มเจเนอเรชั่นวายในระดับปานกลาง โดยการสื่อสารของผู้บังคับบัญชาด้านความน่าเชื่อถือของผู้นำ ด้านการตั้งเป้าหมาย ด้านการให้และการรับข้อมูลป้อนกลับ ด้านการโน้มน้าวใจและด้านการสอนงานและให้คำแนะนำต่างมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความมุ่งมั่นทุ่มของพนักงาน พนักงานกลุ่มเจเนอเรชั่นวายที่มีอายุการทำงานในองค์กรที่มากมีความมุ่งมั่นทุ่มของพนักงานต่อองค์กรสูง ศิโรฒม์ จิตต์แจ้ง (2556) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนในการทำงานของเจ้าหน้าที่องค์กรชุมชนที่ดำเนินโครงการด้านเอชไอวี พบว่า ประกอบด้วยปัจจัย 9 ประการ ได้แก่ 1) ความรู้สึกภาคภูมิใจ 2) การยกย่องชื่นชม 3) การ

มอบหมายงานตรงตามความสนใจและความเชี่ยวชาญ 4) การมีต้นแบบที่ดีในการทำงาน 5) การกำหนดเป้าหมายร่วมกัน 6) ความเท่าเทียมกัน 7) ความก้าวหน้าในงาน 8) รายได้และสวัสดิการในการทำงาน และ 9) ความสัมพันธ์ภายในทีม ปัจจัยเหล่านี้เป็นประโยชน์ทั้งในเชิงวิชาการของการศึกษาวิจัยในประเด็นแนวคิดความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนในการทำงานและในประเด็นการทำงานขององค์กรชุมชนโดยเฉพาะองค์กรชุมชนที่ทำงานด้านเอชไอวี วาสิตา บุญสาธร (2556) ได้ศึกษาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ยุคใหม่โดยการสร้างเสริมความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนในงาน (Work Passion) ให้กับคนเก่ง (Talent) ในองค์การสมรรถนะสูง (High Performance Organization) การศึกษาวิจัยพบว่าปัจจัยที่สร้างเสริมความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนในงานของกลุ่มคนเก่งในองค์การสมรรถนะสูงประกอบด้วย 1) ด้านตัวตนของพนักงาน (Self) 2) ด้านลักษณะงาน (Work) 3) ด้านผู้นำ (Leaders) 4) ด้านทีม (Team) และ 5) ด้านองค์การและระบบขององค์การ (Organization and System) อุบลวรรณ ชัยแก้ว (2554) ได้ศึกษาการสร้างความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนด้วยกระบวนการบริหารจัดการคนเก่ง ในองค์การธุรกิจอุตสาหกรรมการผลิตแบบครบวงจร พบว่าปัจจัยที่ส่งเสริมให้เกิดความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนของกลุ่มพนักงานคนเก่งเกิดขึ้นจากปัจจัยภายในได้แก่ 1) บุคลิกลักษณะนิสัยส่วนตัว 2) ประสบการณ์ในอดีต 3) ความสนใจหรือความชอบในงาน ด้านปัจจัยภายนอกได้แก่ 1) ลักษณะงานที่มีความสำคัญและมีความท้าทาย 2) การจ่ายผลตอบแทนสอดคล้องกับความต้องการ 3) การให้ได้รับข้อมูลย้อนกลับทั้งทางบวกและลบ 4) การมีหัวหน้างานที่มีภาวะผู้นำ 5) มีเพื่อนร่วมงานหรือทีมงานที่ดี การศึกษาของ Laaksonen, Ainamo, และ Karjalainen (2011) พบว่าแนวคิดความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนของพวกเขาเป็นความรักในงานที่แท้จริง โดยมีความสัมพันธ์กับการสร้างแรงจูงใจและนำไปสู่การสร้างสรรค์นวัตกรรม และความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนยังมีความสัมพันธ์กับความภาคภูมิใจ ความผูกพัน เสริมสร้างพลังอำนาจ และขับเคลื่อนไปสู่ความสมบูรณ์แบบ พฤติกรรมที่พบเห็นได้แก่ การแก้ปัญหาเชิงสร้างสรรค์ ความเพียร และการหมกมุ่น ซึ่งเป็นคุณลักษณะสำคัญสำหรับศิลปินเพลงในการสร้างและรักษาชื่อเสียงสำหรับคนเก่งและความคิดสร้างสรรค์ อีกทั้ง Creed, Zutshi, และ Swanson (2012) ได้ศึกษาอำนาจและความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนในการเปลี่ยนแปลงการทำงานเป็นทีมในอุตสาหกรรมพลาสติกแห่งหนึ่งในประเทศออสเตรเลียพบว่า การสร้างวัฒนธรรมของการทำงานเป็นทีม ถึงแม้ว่าจะต้องเผชิญกับอุปสรรคและความท้าทายต่างๆ ที่นำไปสู่การสูญเสียก็ตาม แต่ก็นำมาซึ่งความแข็งแกร่ง สะท้อนให้เห็นถึงประสิทธิภาพการทำงานเป็นทีมที่เกิดจากความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยผลักดันไปสู่ความสำเร็จได้

ปัจจุบันนี้นอกจากผลสัมฤทธิ์ในการทำงานแล้วองค์การส่วนใหญ่ในปัจจุบันได้ให้ความสำคัญในการดูแลผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่างๆ รวมถึงสังคมและสิ่งแวดล้อมเพื่อความยั่งยืนขององค์การในระยะยาวองค์การต่างๆ ได้หันมาทำกิจกรรมที่จะช่วยดูแลสังคมและสิ่งแวดล้อม ความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนของพนักงานในการเข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าวมีทั้งที่กระทำด้วยความสมัครใจหรือบางครั้ง อาจเพราะองค์การบังคับมาซึ่งอาจมีผลต่อความผูกพันในการทำงาน งานจิตอาสามีส่วนสำคัญต่อการสร้างกิจกรรมร่วมระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่างๆ กับองค์การ จากกระแสแห่งความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์การหรือ Corporate Social Responsibility (CSR) ที่กำลังเกิดขึ้นอย่างกว้างขวางทั่วโลก ได้สร้างความตื่นตัวให้แก่บรรดาธุรกิจทั้งในและต่างประเทศในการหาแนวทางการดำเนินธุรกิจที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมและให้ความสำคัญกับการขับเคลื่อนกิจกรรม CSR ใน

องค์การอย่างจริงจัง เมื่อกล่าวถึงความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์การสามารถสรุปแนวคิดได้ว่า การที่องค์การตระหนักถึงการกระทำใดๆ ที่เกิดจากกิจกรรมภายในและภายนอกองค์การ(Hopkins, 1999; เครือข่ายธุรกิจร่วมรับผิดชอบต่อสังคมไทย, 2551) ซึ่งส่งผลกระทบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียขององค์การ อันได้แก่ ผู้บริหาร ผู้ถือหุ้น ผู้ลงทุน พนักงาน ครอบครัวพนักงาน ลูกค้า คู่ค้า ผู้ส่งมอบ (Supplier) คู่แข่ง ประชาชนทั่วไป ชุมชน สังคม และสิ่งแวดล้อม ฯลฯ (Lawrence และ Weber, 2008; เครือข่ายธุรกิจร่วมรับผิดชอบต่อสังคมไทย, 2551; สถาบันธุรกิจเพื่อสังคม, 2551; สุกิจ อุทินทุ, 2554) ตลอดจนการดำเนินการป้องกันและปรับปรุงแก้ไข รวมถึงการสร้างสรรค์และบำรุงรักษาให้ดียิ่งขึ้น (Davis และ Blomstrom, 1975; สุกิจ อุทินทุ, 2554) เป็นการแสดงถึงความมุ่งมั่นอย่างต่อเนื่องขององค์การในการบริหารจัดการอย่างรับผิดชอบ เพื่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกันและนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน (สถาบันธุรกิจเพื่อสังคม, 2551; เครือข่ายความรู้ CSR, ม.ป.ป.; เครือข่ายธุรกิจร่วมรับผิดชอบต่อสังคมไทย, 2551)

“จิตอาสา” มีความหมายใกล้เคียงคำว่า “จิตสาธารณะ” หรือ“จิตสำนึกสาธารณะ” หรือ “จิตสำนึกทางสังคม” อาจกล่าวได้ว่า จิตอาสา หมายถึง จิตที่พร้อมจะให้หรือเสียสละสิ่งที่มีอยู่ ไม่ว่าจะเป็นเงิน สิ่งของ เวลา แรงกายกาย และสติปัญญา (ณัฐณิชากร ศรีบริบูรณ์, 2550; พระไพศาล วิสาโล, 2550; มิชิตา จำปาเทศ รอดสุทธิ, 2550) เป็นการทำประโยชน์เพื่อผู้อื่นหรือเพื่อส่วนรวมด้วยความสมัครใจและไม่หวังผลตอบแทน (ศูนย์คุณธรรม, 2548; ณัฐณิชากร ศรีบริบูรณ์, 2550) และยังต้องไม่เป็นการกระทำที่เสื่อมเสียหรือเป็นปัญหาต่อสังคมและประเทศชาติ (ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์, 2552) นอกจากนี้ยังมีคำอีกคำหนึ่งที่มักจะถูกกล่าวถึงควบคู่กันเสมอ นั่นคือคำว่า “อาสาสมัคร” (Volunteer) เสาวนีย์ เสนาสุ (2532) ได้กล่าวถึงบทบาทของอาสาสมัครไว้ 3 ด้าน คือ 1) ด้านความคิด อาสาสมัครทำหน้าที่เป็นผู้วางนโยบาย วางโปรแกรม วางแผนการดำเนินงานของหน่วยงาน ตลอดจนควบคุมตรวจสอบการบริหารงานของหน่วยงานให้ถูกต้องตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ทั้งนี้เพื่อให้หน่วยงานของตนมีประโยชน์ และรับใช้บริการสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพที่สุด 2) ด้านแรงงาน อาสาสมัครยินดีที่จะสละแรงงานเพื่อการปฏิบัติงานหรือยินดีที่จะให้บริการโดยตรงแก่ผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือ เช่น อาสาสมัครที่ออกเรี่ยไรเงินเพื่อเป็นทุนในการให้ความช่วยเหลือแก่คนทั่วไป ออกไปพัฒนาแหล่งต่างๆ การเลี้ยงดูเด็กกำพร้าอนาถาตามสถานสงเคราะห์ และ 3) ด้านกำลังทรัพย์ ได้แก่ ผู้มีจิตศรัทธาบริจาคเงิน ที่ดิน อาคารบ้านเรือน เครื่องอุปโภคบริโภคให้แก่หน่วยงาน สังคมสงเคราะห์ต่างๆ เพื่อให้หน่วยงานเป็นตัวกลางนำไปให้แก่ผู้ขอรับบริการ ดังนั้นผู้เป็นอาสาสมัครจะสละทั้งความคิด แรงงาน และกำลังทรัพย์พร้อมกันไปก็ได้ แต่สิ่งสำคัญคือ จะต้องทำด้วยจิตอาสา

จากเหตุการณ์แห่งความสูญเสียครั้งใหญ่ภัยพิบัติ “สึนามิ” เมื่อวันที่ 26 ธันวาคม 2547 ประเทศไทยจึงได้ถือเอาวันที่ 27 ธันวาคม เป็นวัน “จิตอาสา” แม้ว่าเหตุการณ์ดังกล่าวได้นำความเสียหายมายังชีวิตและทรัพย์สินแก่ผู้คนอย่างมหาศาล แต่กลับเป็นโอกาสที่ทำให้หลายคนได้รู้จักกับคำว่า “จิตอาสา” ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่เกิดจากการไม่สามารถทนเห็นผู้อื่นเป็นทุกข์ได้ เมื่อน้ำทะเลลด สิ่งที่ไหลมาแทนคือน้ำใจ อาสาสมัครจำนวนมากต่างสละกำลังกาย กำลังใจ กำลังทรัพย์ ช่วยเหลือผู้ประสบภัยอย่างแข็งขัน แม้จะต่างถิ่นฐาน ต่างเชื้อชาติ ต่างภาษา ทว่าได้ก่อเกิดคลื่นจิตอาสาหลั่งไหลลงพื้นที่ประสบภัย ช่วยเหลือผู้ประสบ

เคราะห์ครั้งนั้น (มิชิตา จำปาเทศ รอดสุทธิ, 2550; อิสระพร บวรเกิด, ม.ป.ป.) นับแต่นั้นมากลุ่มจิตอาสาก็ได้ก่อตัวมากขึ้นจนมีการรวมตัวเป็น “เครือข่ายจิตอาสา”www.volunteerspirit.org

World Giving Index (2011) ได้จัดอันดับประเทศใจบุญที่สุดในโลกโดยสถาบัน CAF (Charities Aid Foundation) หรือมูลนิธิช่วยเหลือการกุศลของสหรัฐอเมริกา ได้เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสำรวจประชากรอายุ 15 ปีขึ้นไปในเขตเมืองและชนบทของประเทศต่างๆ รวม 153 ประเทศทั่วโลก โดยพิจารณาจากเงื่อนไขดัชนีย่อย 3 ดัชนี คือ 1) ดัชนีการบริจาคเงินเพื่อการกุศล 2) ดัชนีการอาสาสมัครหรือการอุทิศตนช่วยเหลืองานกุศล 3) ดัชนีการช่วยเหลือบุคคลแปลกหน้าที่ได้รับความเดือดร้อน ผลการสำรวจและเปรียบเทียบดัชนีดังกล่าว พบว่าในปี 2011 (พ.ศ. 2554) ประเทศไทยได้อันดับ ชาติใจบุญ อันดับที่ 9 ของโลก จาก 153 ประเทศ ขยับขึ้นจากอันดับที่ 25 ของปี 2010 (พ.ศ. 2553) เป็นผลมาจากการให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันโดยเฉพาะเหตุการณ์อุทกภัยที่ผ่านมา และยังให้ความช่วยเหลือประเทศเพื่อนบ้านอีกด้วย และผลของดัชนีย่อยพบว่า คนไทยบริจาคเงินเพื่อการกุศลมาก เป็นอันดับ 1 ของโลกคือ ร้อยละ 85 ส่วนในเรื่องความเป็นอาสาสมัครมีคนไทยที่ชอบอุทิศตนเป็นอาสาสมัครร้อยละ 17 และให้ความช่วยเหลือบุคคลแปลกหน้าที่ได้รับความเดือดร้อนร้อยละ 50 อย่างไรก็ตามผลการสำรวจล่าสุดในเดือนธันวาคม ปี 2013 พบว่า ประเทศไทยได้อันดับชาติใจบุญลงไปอยู่ในอันดับที่ 38 ของโลกจาก 153 ประเทศ การเป็นอาสาสมัครพบว่าลดลงไปอยู่ที่ร้อยละ 12

ผู้วิจัยได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของกลุ่มจิตอาสาที่มีบทบาทในการสร้างสรรค์และทำคุณประโยชน์แก่สังคมส่วนรวมซึ่งองค์การภาคเอกชนนับได้ว่ามีความสำคัญและมีบทบาทในการรวมกลุ่มเครือข่ายทั้งในองค์การของตนตลอดจนภาคประชาชนที่สนใจเข้าร่วมในกิจกรรมจิตอาสาที่องค์การจัดขึ้น เห็นได้ว่าองค์การต่างๆ ให้ความสำคัญกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับองค์การ (Stakeholder) จึงมีการทำกิจกรรม CSR โดยเป็นการดำเนินการภายใต้นโยบายของผู้บริหารองค์การที่กำหนดให้พนักงานไปร่วมกิจกรรม ผู้วิจัยจึงมีความสนใจว่ามีวิธีการอย่างไรที่สร้างเสริมสนับสนุนให้คนในองค์การตั้งใจจริงในการไปร่วมทำกิจกรรม ทำให้รู้สึกว่าคนและองค์การนั้นๆ ใส่ใจดูแลผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจริงๆ มิใช่เพียงแต่ผู้บริหารเท่านั้น ทั้งยังไม่มีผู้ศึกษาในบริบทของพนักงานในองค์การไทยในลักษณะการขับเคลื่อนกิจกรรมจิตอาสาที่ดำเนินการจากพนักงานภายในองค์การและจากกิจกรรมจิตอาสาที่มีผู้ดำเนินการมาจากภายนอกองค์การ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาถึงการสร้างความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนในงานของกลุ่มจิตอาสาครั้งนี้

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อศึกษาปัจจัยที่สร้างเสริมความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนในงานของกลุ่มจิตอาสา

คำถามวิจัย

ปัจจัยใดที่มีผลต่อความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนในงานของกลุ่มจิตอาสา

ขอบเขตการศึกษาวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ศึกษาบริบทของกลุ่มพนักงานที่ทำงานจิตอาสาในองค์การที่มีการทำงานจิตอาสาโดยองค์การจัดขึ้น และการทำงานจิตอาสาของพนักงานจากองค์การต่างๆ ที่ทำงานจิตอาสาร่วมกับหน่วยงานภายนอกองค์การที่ตนทำงาน เป็นการศึกษาในเชิงลึกด้วยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ

วิธีการศึกษา

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างจากกระบวนการสัมภาษณ์เดี่ยวแบบเชิงลึก (Individual In-depth Interview) จากผู้แทนองค์การที่ทำงานจิตอาสาอย่างต่อเนื่องจำนวน 3 ท่าน และจากการสัมภาษณ์กลุ่ม (Focus group) จากผู้ที่องค์การระบุว่าเป็นผู้ทำงานจิตอาสาอย่างต่อเนื่องจำนวน 4 กลุ่ม รวมเป็นจำนวน 11 คน ศึกษาจากผู้ที่ทำงานจิตอาสาในองค์การต่างๆ จำนวน 5 องค์การ ที่ทำงานจิตอาสาด้วยความสมัครใจ และทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ดังตารางที่ 2 ข้อมูลของผู้ถูกสัมภาษณ์

ตารางที่ 2 ข้อมูลของผู้ถูกสัมภาษณ์

ผู้ถูกสัมภาษณ์ลำดับที่	เพศ	อายุ (ปี)	ระยะเวลาปฏิบัติงานจิตอาสา	ระดับตำแหน่งงาน	ระดับการศึกษา	ประเภทองค์การ
1	ชาย	49	15	ผู้จัดการแผนกกิจกรรมเพื่อสังคม	มัธยมปลาย	เครื่องดื่ม
2	หญิง	50	30	กรรมการผู้จัดการ	ปริญญาโท	เครื่องดื่ม
3	ชาย	35	5	ผู้ช่วยผู้จัดการแผนกกิจกรรมเพื่อสังคม	ปริญญาตรี	เครื่องดื่ม
4	ชาย	24	5 ปี	ธุรกิจส่วนตัว	ปริญญาตรี	สาธารณสุข
5	ชาย	35	17 ปี	ธุรกิจส่วนตัว	ปริญญาตรี	งานสาธารณะ
6	หญิง	32	6 ปี	Corporate Accounting Manager	ปริญญาโท	สงเคราะห์และพัฒนาเด็ก
7	หญิง	42	1 ปี	เลขานุการ MD	ปริญญาตรี	สงเคราะห์และพัฒนาเด็ก
8	หญิง	41	1 ปี 6 เดือน	เจ้าหน้าที่การตลาด	มัธยมปลาย	สงเคราะห์และพัฒนาเด็ก
9	หญิง	33	6 เดือน	พนักงานขาย	ปริญญาตรี	สงเคราะห์และพัฒนาเด็ก
10	ชาย	52	7 ปี 2 เดือน	หัวหน้าพนักงานต้อนรับบนเครื่องบิน	ปริญญาตรี	สายการบิน
11	หญิง	46	7 ปี 2 เดือน	พนักงานต้อนรับบนเครื่องบิน	ปริญญาตรี	สายการบิน

เครื่องมือ

เครื่องมือที่ใช้คือแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured interview) โดยแบ่งเป็นคำถามหลักและคำถามตาม (Probing)

การเก็บรวบรวมข้อมูล

เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้ 1) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) 2) การสัมภาษณ์กลุ่ม (Focus Group Interview) ด้วยการเลือกตัวอย่างตามสะดวก (Convenience Sampling) รวมจำนวนทั้งสิ้น 11 คน

การตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูล

การตรวจสอบข้อมูลระหว่างเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสร้างความน่าเชื่อถือของงานวิจัย (Trustworthiness) จากวิธีการสัมภาษณ์ใน 2 ลักษณะ คือ การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสัมภาษณ์กลุ่ม โดยมีผู้ช่วยวิจัยบันทึกการสนทนาร่วมกับการสังเกตพฤติกรรมระหว่างการดำเนินการสนทนา มีการทำการตรวจทานความเข้าใจกับผู้ให้ข้อมูลเป็นระยะ (Member Checking) จากนั้นจากนั้นทำการถอดเทปทุกคำพูด (Transcription) และวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ด้วยหลักปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology) ร่วมกับผู้ช่วยวิจัยเพื่อแยกแยะจัดกลุ่มข้อมูลโดยผู้วิจัยอย่างน้อย 2 ใน3 จะต้องเห็นด้วยในการตีความหมายใดๆ และมีการยกข้อความคำพูด (Quotation) ประกอบในส่วนที่เป็นคำสำคัญ ความรู้สึก เพื่อให้เห็นจริง โดยใช้สัญลักษณ์ในการอ้างอิงดังนี้ “#1,#2,#3,...,#8” แทนผู้ให้ข้อมูลตามตารางที่ 2 และตามด้วยเลขบรรทัดจากการถอดเทปเอกสารบทสัมภาษณ์

ผลการศึกษา

ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าปัจจัยที่สร้างเสริมความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนในงานของกลุ่มจิตอาสาสามารถแบ่งได้ 5 ด้าน ประกอบด้วย 1) ด้านตนเอง (Self) 2) ด้านผู้อื่น (Other People) 3) ด้านบรรยากาศแวดล้อม (Environment) 4) ด้านเนื้อหางาน (Task) 5) ด้านองค์การ (Organization) สามารถสรุปภาพรวมปัจจัยที่สร้างเสริมความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนในงานของกลุ่มจิตอาสาได้ดังตารางที่ 3 นี้

ตารางที่ 3 ภาพรวมปัจจัยที่สร้างเสริมความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนในงานของกลุ่มจิตอาสา

ปัจจัย		คำจำกัดความ
1. ด้านตนเอง Self	1.1 จิตสำนึกสาธารณะ Public Mind	การมีจิตสำนึกสาธารณะ
	1.2 ความปีติ อานุภาพของการให้ Contentment	ความสุขที่เกิดจากการให้
	1.3 คุณค่าอันเกิดจากการใช้ศักยภาพในตนอย่างเต็มที่ Value from Utilizing full Potential	การเพิ่มคุณค่าจากศักยภาพที่มีอยู่ ด้วยการได้แสดงศักยภาพอย่างเต็มที่ตรงกับความสามารถของตน
	1.4 ความพร้อม Self-Readiness	การมีใจพร้อม สามารถบริหารเวลาได้ บริหารชีวิตได้ มีทุนทรัพย์เพียงพอ
	1.5 ความต้องการพัฒนาตนเอง Self-Development	การทำงานจิตอาสาแล้วได้พัฒนาตนเองที่นอกเหนือจากงานประจำ
2. ด้านผู้อื่น Other People	2.1 การมีแนวร่วม Coalition	การมีแนวร่วม อาทิ เพื่อนร่วมทีม คนในครอบครัวที่คิดเหมือนกัน
	2.2 การชื่นชม Show Appreciation	การชื่นชม ความซาบซึ้งจากผู้ที่ได้รับการช่วยเหลือหรือผู้ที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมจิตอาสา
	2.3 การบอกเล่าเรื่องราวดีๆ ที่สร้างแรงบันดาลใจ Inspired Story Telling	การบอกเล่าเรื่องราวความสำเร็จผ่านคนผ่านสื่อในองค์การ
	2.4 การมีแบบอย่างที่ดี Role Model	การมีบุคคลที่เป็นแบบอย่างที่ดีในการทำงานจิตอาสา อาทิ เจ้านาย เพื่อนร่วมงาน คนในครอบครัว
3. ด้านบรรยากาศแวดล้อม Environment	3.1 โอกาส Open Opportunity	การเปิดพื้นที่ เปิดโอกาสให้ได้ร่วมทำกิจกรรม จิตอาสา ทั้งจากผู้บริหารองค์การ ผู้สนับสนุนหลัก และหน่วยงานที่ประสานความร่วมมือช่วยเหลือ
	3.2 ปัญหาสังคม Social Problem	การเปลี่ยนวิกฤติจากปัญหาสังคมให้เป็นช่องทางของโอกาสในการทำจิตอาสาเพื่อช่วยเหลือสังคม
4. ด้านเนื้อหางาน Task	4.1 คุณค่าต่อสังคมอย่างเด่นชัด Clear Value to Society	คุณค่าของตัวงาน หรือผลลัพธ์ที่มีความสำเร็จมีคุณค่าอันส่งผลดีต่อสังคมอย่างเด่นชัด
	4.2 ความท้าทาย Challenge	ความท้าทายของเนื้องานกิจกรรมจิตอาสาที่กระตุ้น จูงใจ ทำให้อยากมีส่วนร่วมในกิจกรรม

ตารางที่ 3 ภาพรวมปัจจัยที่สร้างเสริมความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนในงานของกลุ่มจิตอาสา (ต่อ)

ปัจจัย		คำจำกัดความ
5. ด้านองค์การ Organization	5.1 พัฒนาศักยภาพในงาน Job-Related Development	การได้ร่วมกิจกรรมจิตอาสาทำให้เกิดการพัฒนาศักยภาพในตนที่นำไปใช้ในการพัฒนาศักยภาพในงานประจำได้
	5.2 สนับสนุนองค์การ Support	การที่ทำแล้วได้ประโยชน์กับองค์การ อาทิ ธุรกิจท่องเที่ยว ภาพลักษณ์องค์การ สมาชิกรักองค์การมากขึ้น

1) ด้านตนเอง (Self) ผู้ให้ข้อมูลหลายท่านกล่าวว่าปัจจัยที่ทำให้เกิดความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนในงานจิตอาสานั้นเกิดจากปัจจัยภายในตัวเอง ซึ่งหมายถึง นิสัย บุคลิก ความชอบส่วนตัว ที่ส่งผลต่อการสร้างความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนในงานจิตอาสา เกิดจากการเรียนรู้ หล่อหลอม การขัดเกลาทางสังคม ปัจจัยด้านนี้ประกอบด้วย

1.1) จิตสำนึกสาธารณะ (Public Mind) หมายถึง การเป็นผู้ที่มีบุคลิกลักษณะนิสัยส่วนตัวที่มีจิตสำนึกสาธารณะต่อการทำคุณประโยชน์เพื่อส่วนรวม ดังตัวอย่างบทสัมภาษณ์ว่า

> “สังคมปัจจุบันนี้น่าห่วงมากๆ ถ้าขืนเราเองที่มีองค์ความรู้ประสบการณ์แล้วเราไม่บอกคนอื่นเนี่ย ผมบอกเค้าผิดเลยนะ แม้กระทั่งแค่รองเท้าเนี่ยผมมองว่าเมื่อก่อนซื้อรองเท้ามือสองมาใส่นะ แล้วก็ไม่รู้หรอกว่าการใส่รองเท้ามือสองเนี่ย ซักพักเดินไปถ้าเกิดเดินแล้วขามันเกิดเส้นอะไรไม่ดีแล้วเรา ไม่รู้ว่ามันเป็นมาจากร่างกายมาศึกษาสุดท้ายเรามาซื้อรองเท้าคู่ใหม่เฮ้ย..มันหาย แล้วก็ใส่จนมันสึก อันเนี้ยมันเป็นการที่เรารู้ก็เลยว่าจริงๆ แล้วพื้นรองเท้ามันมีความหมาย มันทำให้เส้นอะไรเราไม่ดีได้เพราะฉะนั้นเนี่ย สิ่งไหนที่เรารู้มาเราต้องบอกคนอื่น ทีนี้ทุกอย่างก็ย้อนกลับมาไม่ว่าจะเป็นเรื่องของสังคมก็ดีเนี่ย สิ่งที่เรารู้มาต้องให้คนอื่นรู้บ้าง” (#1:148-156)

“คือรักประเทศชาติ แล้วก็คิดว่าตัวเองทุกคนในสังคมต้องมีส่วนร่วมรับผิดชอบสังคมร่วมกันนะครับ คนละไม้คนละมือนะครับก็เลยลุกขึ้นมาทำ.มัน.มัน.ไม่รู้สิมันเกิดก็ฝังมา” (#8: 314-318)

ผู้ให้ข้อมูล #1 กล่าวถึงเหตุที่ตนชอบทำเพื่อส่วนรวมโดยเห็นว่าองค์ความรู้ที่ตนได้มานั้นเป็นประโยชน์ต่อการเผยแพร่ช่วยเหลือผู้อื่น สอดคล้องกับผู้ให้ข้อมูล #8 ที่กล่าวถึงการได้รับปลูกฝังการมีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อสังคม

1.2) ความปีติ อานุภาพของการให้ (Contentment) หมายถึง การเป็นผู้ที่ความชอบส่วนตัวในการให้แก่ผู้อื่นแล้วได้รับความปีติสุขกลับคืนมา เป็นความสุขที่เกิดจากการได้ช่วยเหลือสังคม หรือการทำคุณประโยชน์ให้แก่ผู้อื่น ดังตัวอย่างบทสัมภาษณ์ว่า

“กำลังใจให้กับคนอื่นได้แล้วกลับมาเป็นกำลังใจเรา เพราะได้จากของจริงค่ะ ไปลงโครงการแล้วเราอยู่กับเค้าแค่คืนเดียว วันที่เราจากคนในชุมชนร้องไห้เพราะเราจะไปแล้ว เฮ้ย..คือมันสร้างกำลังใจให้เราอีกอะบอกไม่ต้องห่วง ทุกคนจะกลับมาอีก” (#2: 692-697)

“นั่นคือความปีติที่เราได้รับจากการให้แล้วมันเป็นความสุข..อือ.. สิ่งที่เราได้ช่วยเหลือผู้อื่นโดยที่ไม่ได้แบ่งชนเชื้อชาติเลยช่วยแล้วให้เค้าหมดทุกข์เนี่ยนะฮะเป็นสิ่งที่สร้างความปีติให้กับเรามากโดยที่รู้เลยว่าเงินทองเท่าไหร่ก็ซื้อความสุขนี้ไม่ได้ อันนี้ละครับ” (#8: 341-343)

ผู้ให้ข้อมูล #2 กล่าวในทิศทางที่สอดคล้องกับ #8 เกี่ยวกับการเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือผู้อื่นให้ได้รับความสุขนั้นผู้ให้เองก็ได้รับความสุขกลับคืน เป็นความปีติที่เงินซื้อไม่ได้

1.3) คุณค่าอันเกิดจากการใช้ศักยภาพในตนอย่างเต็มที่ (Value from Utilizing full Potential) หมายถึง การเป็นผู้ที่มีบุคลิกลักษณะนิสัยชอบการเพิ่มคุณค่าจากศักยภาพที่มีอยู่ ด้วยการได้แสดงศักยภาพอย่างเต็มที่ตรงกับความสามารถของตน ดังตัวอย่างบทสัมภาษณ์ว่า

> “One day were will be change มันจะ Change แน่ๆ ถ้าคนเหล่านี้ยังอยู่และมีพลัง เพราะฉะนั้นดิฉันถึงบอกว่าทำไมถึงได้มุ่งกับคนรุ่นใหม่ แต่ในขณะเดียวกันก็แปลกใจอ่ะค่ะ ทำไมบางทริปคุณยายอายุ 60 พาหลานมาเข้าโครงการนะคะ พ่อแม่ต้องทำงาน ถามว่ายายทำอะไรไม่ไหวแล้วนะ ‘ทำไมยายจะทำไม่ไหวเนี่ยยายกำลังกรอกทรายเข้าถุงอยู่ เพื่อที่เค้าจะไปก่อฝายอ่ะ ยายก็เพิ่งรู้นี่แหละว่ายายทำได้’ ” (#2:602-608)

“เป็นผู้นำที่ดี แล้วก็ต้องฉลาดที่จะเลือกบทบาทหน้าที่อาสาสมัครแล้วก็ขอบข่ายงานอาสาสมัครที่จะทำด้วยว่าสอดคล้องกับศักยภาพของคนในองค์การหรือเปล่า อันนี้สำคัญมาก..อือ..ยิ่งสอดคล้องกับศักยภาพของคนในองค์การมากเท่าไหร่ งาน CSR ก็จะมีมิติมากขึ้นเท่านั้น” (#8: 639-643)

ผู้ให้ข้อมูล #2 และ #8 กล่าวในมุมมองของผู้นำที่สอดคล้องกันเกี่ยวกับผู้ที่ทำงานจิตอาสาแล้วรู้สึกว่าตนมีคุณค่าจากการได้ทำกิจกรรมสอดคล้องกับศักยภาพของตน

1.4) ความพร้อม (Self-Readiness) หมายถึง การเป็นผู้ที่มีบุคลิกลักษณะนิสัยในการมีใจพร้อม สามารถบริหารเวลาได้ บริหารชีวิตได้ มีทุนทรัพย์เพียงพอ ดังตัวอย่างบทสัมภาษณ์ว่า

“จะไม่เรียกว่าการคิดบวกนะคะ เรียกว่าความปรารถนาดีต่อผู้อื่นเป็นที่หนึ่ง อันที่สองคือ มีผู้นำที่ทำให้เราเห็นว่าเหมือนเรามีพวกอ่ะแล้วก็ไปได้ สามคือความเชื่อมั่นในกำลังใจทั้งของตัวเองและของผู้อื่น สร้างกำลังใจให้กับคนอื่นได้แล้วกลับมาเป็นกำลังใจเรา” (#2: 692-697)

> “จริงๆแล้วจะบอกว่าไม่จำเป็นต้องมีพร้อมแล้วค่อยมาทำ ไม่จำเป็น การมาทำตรงนี้นำความสุขมาช่วยแก้ปัญหาให้กับชีวิตประจำวันของเรา ยิ่งคนที่มีความทุกข์ยิ่งต้องมาทำ แล้วพิสูจน์แล้วด้วยว่าอาสาสมัครหลายคนที่มีความทุกข์มีชีวิตไร้แก่นสารมาทั้งชีวิตกลับมาค้นพบตัวเองที่นี่กลับมาพบความหมายในตัวเองที่นี่เมื่ออายุปาเข้าไปเลข 4 เลข 5” (#8: 1368-1370)

ผู้ให้ข้อมูล #2 กล่าวถึงการมีความพร้อมส่วนตัวแล้วจึงทำงานจิตอาสา ซึ่งต่างจาก#8 ที่กล่าวถึงความไม่จำเป็นสำหรับความพร้อมทุกด้านแล้วค่อยมาทำงานจิตอาสา แต่ที่เหมือนกันคือการได้รับสิ่งดีๆ กลับคืนหลังจากการให้ผู้อื่น

1.5) ความต้องการพัฒนาตนเอง (Self-Development) หมายถึง การเป็นผู้ที่มีบุคลิกลักษณะนิสัย มีความชอบการทำงานจิตอาสา ซึ่งเมื่อทำแล้วได้พัฒนาตนเองที่นอกเหนือจากงานประจำ ดังตัวอย่างบทสัมภาษณ์ว่า

> “ต้องอยู่กับมันนานๆ แล้วจะเข้าใจว่าคนๆ นึง มันมีคุณค่ามากแม้ว่าจะเป็นคนตามท้องถนนที่ไม่มีอะไรเลย แต่วันนึงที่เค้ากำลังจะเสียชีวิต คำพูดจากปากของคนกำลังจะตายมันทำให้เราคิดอะไร ได้หลายๆอย่าง ทำให้เราไม่ประมาทกับการใช้ชีวิต รู้จักชีวิตมากขึ้น อยากจะทำอะไรก็ต้องรีบทำและปลอดภัยกับ

เราในระยะยาว ไม่ใช่อยากต่อยอาจารย์คนนี้แล้ววิ่งเข้าไปต่อยเลย ไม่ได้ (หัวเราะ) เราอยู่ในสังคมเยอะๆ คนหลายๆ คน ผ่านหน้าผ่านตาเราไป แล้วเราจะมาทำเป็นกราฟค่าเฉลี่ย เองแหละว่าพฤติกรรมแบบนี้ควรทำไหม แล้วจะมีคนชอบเยอะรึเปล่า ถ้าคนไม่ชอบนิดเดียวก็ทำไปเถอะ แต่ถ้าครึ่งๆ ก็คิดดูแล้วกัน เพราะทำไปก็มีค่าเท่ากัน ถ้าคนไม่ชอบเยอะก็อย่าไปทำเพราะสังคมไม่ยอมรับ (หัวเราะ)" (#3: 196-204)

"พี่เป็นคนที่แบบรู้สึกอะไรจะวุ่นวายไปหมดไง ไม่ค่อยได้จัดระเบียบให้ตัวเองซักเท่าไหร่ พี่ก็เลยเริ่มจัดระเบียบอย่างทุกวันศุกร์นะต้องมาทำงานจิตอาสาพี่ก็เขียนล่ะเป็น schedule วันเสาร์อาทิตย์เราไปปั่นจักรยานหรือไปไหน เราจะได้รู้ว่าเราไปทำอะไรยังไง คือเหมือนว่ามันเป็นตัวช่วยอย่างนึงสำหรับพี่นะ เหมือนช่วยจัดระเบียบชีวิตให้ตัวเองซักหน่อย (หัวเราะ)" (#5: 493-497)

ผู้ให้ข้อมูล #3 และ #5 กล่าวสอดคล้องกันว่าในการทำงานจิตอาสาแล้วนั้นทำให้มีการพัฒนาตนเองในเรื่องชีวิตส่วนตัวด้วย

2) ด้านผู้อื่น (Other People) หมายถึง ลักษณะบุคคลอื่นที่เป็นปัจจัยทำให้ตัดสินใจ มีความมุ่งมั่นทำงานจิตอาสา ประกอบด้วย

2.1) การมีแนวร่วม (Coalition) หมายถึง บุคคลที่มีแนวร่วมเหมือนกัน สนับสนุนการทำกิจกรรมจิตอาสา อาทิ เพื่อนร่วมทีม คนในครอบครัวที่คิดเหมือนกัน ดังตัวอย่างบทสัมภาษณ์ว่า

"เอาสิ่งที่ป้าทำที่เห็นมาตลอดเนี่ย จะเอาเสื้อเด็กไปให้กับครูบาอาจารย์ (พระ) แล้วครูบาอาจารย์ เอาไปแจกต่อในหมู่บ้าน ในที่โรงเรียนเนี่ยถ้าเกิดตรงนั้นตัดตอนว่ายังทำอยู่ไม่เป็นไรค่ะ แต่เราขอเพิ่มขยายฐานพื้นที่ให้คุณพ่อโดยเราทำด้วยอีกแรงนึงโดยมีทีมนี้เข้าไป คุณพ่อบอกว่าอยากทำจริงๆหรอ มันหนักนะ แล้วเราเป็นผู้หญิงไง อยากทำอ่ะ อ้อนคุณพ่อว่าอยากทำอะไรอย่างเงี้ย คุณพ่อบอกโอเคพ่อให้ทำ พ่อเชื่อว่าเราต้องทำได้ ดีใจมากคือเราได้มีโอกาสทำ จากวันนั้นเนี่ย ก็เริ่มตั้ง project (#2: 229-234)

"คือเรามีอุบัติเหตุนิดนึงตอนที่เข้าไปพื้นที่ ทำให้กระดูกขาหักที่แก่งกระจาน แล้วก็ทุกคน หัวหน้าที่แก่งกระจานเนี่ยคือช่วยเหลือเราหมด คือตอนนั้นมันต้องล่องเรือเข้าไป ทุกคนก็ส่งมีเรือ มีวิทยุสื่อสาร มีเฮลิคอปเตอร์ คือเอาเราออกมาแล้วก็เข้าโรงพยาบาล รักษาจนขาหายแล้วเราก็เข้าไปทำงานต่อ (หัวเราะ) คือนั่นน่ะค่ะท่านหัวหน้าถึงบอกว่า 'ผมรู้สึกกับคุณยิ่งกว่าพี่สาวคนนึง เพราะฉะนั้นจะทำอะไรในพื้นที่ผมเชิญเลยครับ' คือเค้าก็ยินดีที่จะให้" (#2: 439-443)

"กลายเป็นว่าเราเหมือนกับว่ามีเพื่อนที่เป็นมนุษย์พันธุ์เดียวกัน มนุษย์พันธุ์เดียวกันที่หลงใหลในการให้เหมือนกัน เกิดความปีติที่เกิดจากการช่วยเหลือผู้อื่นเหมือนกัน อันนี้นะครับที่มันสร้างความผูกพันและความรักกันที่นี่ที่ผมบอกว่าเราอยู่ในองค์การเป็นเพื่อนร่วมงานแต่ที่นี่เราเป็นกัลยาณมิตร" (#8: 879-885)

ผู้ให้ข้อมูล #2 และ #8 กล่าวสอดคล้องกันถึงการมีแนวร่วมจากคนที่คิดเห็นเหมือนๆ กัน ทั้งจากคนในครอบครัว เจ้าของสถานที่จัดงาน และเพื่อนใหม่ ที่ทำให้อยากทำงานเพื่อสังคม

2.2) การชื่นชม (Show Appreciation) หมายถึง การชื่นชม ความซาบซึ้งจากบุคคลผู้ที่ได้รับการช่วยเหลือ หรือผู้ที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมจิตอาสา ดังตัวอย่างบทสัมภาษณ์ว่า

"สุดท้ายเพราะเรื่องธุรกิจแล้วรายละเอียดในธุรกิจนี้มันก็โผล่มาจุดนึงแล้วเราก็เอาจุดนี้ไปกลายเป็นจิตอาสาโดยที่ไม่ต้องยุ่งกับธุรกิจเลยก็ได้ มันเป็นโอกาสมาที่เราไม่สามารถรู้ได้ว่าอะไรจะมา มันไม่ได้เสียดายว่าแบบค่าเครื่องบิน ค่าอยู่ค่ากิน ค่านู่นค่านี่ แต่ถ้าเกิดไปเสร็จปุ๊บแล้วช่วยเค้าได้ผลผลิตเค้าเยอะขึ้น อย่างน้อยเราได้รู้ว่าเรามีวิชา เรามีเกษตรกรที่รักเรา เกษตรกรมีรายได้ที่มากขึ้นเค้าก็มีอะไรให้เรากลับมามาก

ขึ้น ไม่ต้องเป็นเรื่องตัวเงินก็ได้ เป็นเรื่องของผลผลิตที่เค้าปลูกเอง ด้วยวิธีเราแล้วมันสวยมาก เค้าก็ส่งมาให้เรากินที่กรุงเทพฯ แบบเนี้ยมีกำลังใจมากกว่าเอาเงินใส่ซองห้าพันคืนค่าตั๋วเครื่องบินอีก (หัวเราะ) มันคนละ feel กัน" (#3: 722-729)

"คิดว่าอะไรเป็นสิ่งที่ทำให้เกิด passion เป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดที่ทำให้คนมี passion ในการทำงานจิตอาสาถ้าปัจจัยต่างๆ ที่เราพูดกันมา คือความสุขที่ได้รับกับสิ่งที่คนที่เราได้ช่วยไป ไม่ว่าจะเป็นคำขอบคุณ คำชื่มชม โอ้โหอันนี้ยิ่งกว่าจดหมาย letter to president ประมาณว่าร้อยใบพันใบ" (#8: 1097-1100)

ผู้ให้ข้อมูล #3 และ #8 กล่าวสอดคล้องกันในการชื่นชม การให้กำลังใจจากผู้ที่ได้รับการช่วยเหลือว่าเป็นผลตอบกลับที่สร้างและเพิ่มความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนในงานจิตอาสา

2.3) การบอกเล่าเรื่องราวดีๆ ที่สร้างแรงบันดาลใจ (Inspired Story Telling) หมายถึง การบอกเล่าเรื่องราวความสำเร็จผ่านบุคคล ผ่านสื่อในองค์การ ดังตัวอย่างบทสัมภาษณ์ว่า

"อ้อ... นี่อ่ะค่ะ พอคนมี passion ปุ๊บเนี่ยมันอดที่จะบอกต่อไม่ได้ มันอดที่จะไปโชว์ไม่ได้ว่า เฮ้ย..เค้าทำกันจริงๆ นะเว้ย แบบถ้าสมมติเพื่อนคนนึงไปทำ เฮ้ย..ไม่เหมือนที่นายไปทำนะเว้ย อันเนี้ยมันหนักจริงๆ แล้วขอบอกเลย ใส่รองเท้าแบบเนี่ยเอ็งไปถอดเลย มันไม่รอดหรอก รองเท้าเอ็ง ต้องขาด คือเค้าจะไปโชว์อย่างเงี้ยอ่ะค่ะในเพื่อนในฝูงแล้วเพื่อนรู้ปุ๊บ ทำให้เกิด passion ได้ยังไง ก็ความอยากรู้อยากเห็นค่ะ คนที่เค้าฟังปุ๊บ อะไรวะ มันจะขนาดนั้นเลยหรอ จริงหรอ อย่างงู้นอย่างงี้" (#2: 512-516)

"ตั้งแต่เป็นเด็กเวลาพี่เห็นข่าวคนไปทำงานจิตอาสา มีความรู้สึกเฮ้ย...ดีจังเลยอยากไปทำ อันนี้เป็นความรู้สึกจริงๆ เลยนะ" (#5 213-214)

ผู้ให้ข้อมูล #2 กล่าวถึงการบอกต่อเรื่องราวของงานจิตอาสาจากคนที่เคยไปร่วมกิจกรรมมาและได้สร้างแรงบันดาลใจให้ผู้ฟังอยากร่วมกิจกรรมด้วย ในความสอดคล้อง #5 ได้รับรู้ผ่านสื่อ ข่าวสารด้วยเช่นกัน

2.4) การมีแบบอย่างที่ดี (Role Model) หมายถึง การมีบุคคลที่เป็นแบบอย่างที่ดีในการทำงานจิตอาสา อาทิ เจ้านาย เพื่อนร่วมงาน คนในครอบครัว ดังตัวอย่างบทสัมภาษณ์ว่า

"ก็เริ่มมี passion มากขึ้นเพราะคุณหมอเป็นคนที่ดูดี มีอะไรในตัวเยอะ อยากเป็นแบบนั้นบ้าง เค้าเดินไปที่ไหนคนไหว้เค้าหมด สังคมให้ความเคารพเพราะเค้าเป็นคนที่เสียสละ เป็นเครื่องพิสูจน์ว่าทำไมถึงเลือกอันนี้ เพราะมันมีเหตุผลแบบนี้" (#3: 136-139)

"คนที่เป็น head จะต้องทำซะก่อน คนที่เป็นหัวหน้าเค้าจะต้องทำลักษณะจริงจังแล้วก็จริงใจด้วย แล้วก็อาจจะเป็นการขอความร่วมมือจากพนักงาน ดึงขึ้นมาก่อนว่าเราจะไปทำอย่างนี้มีใครสนใจมั๊ย และปากต่อปากอย่างที่พวกเราทำเนี่ยมันเป็นตัวต่อยอดให้เราได้ ดังนั้น Key ก็คือว่าผู้นำคนนี้ คือผู้ตามเนี่ยก็หาไม่ยากเท่าผู้นำ" (#8: 634-638)

ผู้ให้ข้อมูล #3 กล่าวถึงบุคคลที่เป็นแบบอย่างในการทำงานจิตอาสา เสียสละ ซึ่งสร้างแรงบันดาลใจให้ตนอยากทำได้เช่นเดียวกัน และ #8 ยังได้กล่าวถึงการทำงานจิตอาสาในองค์การว่าต้องมีแบบอย่างที่ดีจากผู้นำที่ดีด้วย

3) ด้านบรรยากาศแวดล้อม (Environment) หมายถึง บรรยากาศแวดล้อมที่เอื้อต่อการดำเนินกิจกรรมจิตอาสา มีทั้งบรรยากาศเชิงบวกและเชิงลบ อันเป็นการสร้างความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนในงานจิตอาสา ประกอบด้วย

3.1) โอกาส (Open Opportunity) หมายถึง บรรยากาศแวดล้อมที่เอื้อต่อการดำเนินกิจกรรมจิตอาสาโดยการเปิดพื้นที่ เปิดโอกาสให้ได้ร่วมทำกิจกรรมจิตอาสา ทั้งจากผู้บริหารองค์การ ผู้สนับสนุนหลัก และหน่วยงานที่ประสานความร่วมมือช่วยเหลือ ดังตัวอย่างบทสัมภาษณ์ว่า

> “แล้วตาก็มานั่งคิดๆๆ ถ้าตาอยากจะทำเรื่องข้าว ตารู้นะว่ามันเป็นเรื่องระดับชาติมาก มันยากมาก ผู้ถือหุ้นก็บอกมันยากมาก แต่ถ้าเราไม่ start จะรู้ไหมว่ามันยาก อืม ขอดูก่อนได้ไหมว่า start แล้วเนี่ยมันมีขอนไม้กี่ขอน (หัวเราะ) แล้วตาจะไปได้ไกลแค่ไหน ตาก็เริ่มเลยนะคะเรื่องข้าว เริ่มมา 2 ปีล่ะ แล้วตาพบว่าเฮ้ย.มันไม่ได้ยากว่ะ แล้วมันมี opportunity มันมีอะไรอีกหลายอย่างที่ไปได้แต่คุณต้องไปให้ถูกทาง ถูกคน ถูกกาละ เท่านี้แหละแล้วมันจะไปได้” (#2/658-663)

“ประมาณเดือนเมษาก็ได้ข่าวว่าที่นี่เค้ารับอาสาให้ช่วยสอนน้องๆพี่ก็เลยลองโทรเค้าไปว่ายังรับอยู่มั้ย เค้าบอกว่ายังได้อยู่ พี่ก็ยังอยากทำอะไรเพิ่มอีกก็มีหลายงานนะแต่มีอันเนี้ยที่รู้สึกถูกใจ” (#4 150-152)

ผู้ให้ข้อมูล #2 กล่าวถึงการได้รับโอกาสจากผู้บริหารองค์การ และต้องทำให้ถูกที่ถูกเวลา ในทิศทางเดียวกัน #4 กล่าวถึงการได้รับโอกาสจากหน่วยงานในพื้นที่ที่ต้องการคนทำงานจิตอาสา

3.2) ปัญหาสังคม (Social Problem) หมายถึง บรรยากาศแวดล้อมที่เอื้อต่อการดำเนินกิจกรรมจิตอาสาโดยการเปลี่ยนวิกฤติจากปัญหาสังคมให้เป็นช่องทางของโอกาสในการทำจิตอาสาเพื่อช่วยเหลือสังคม ดังตัวอย่างบทสัมภาษณ์ว่า

> “ต้องพูดว่าน้องๆ เค้ารวมตัวกันประมาณ 4-5 คน ทุกคนจบจากสถาปนิกแล้วทำอะไรก็ได้เพื่อสังคมให้วิชาที่เค้าเรียนมาได้ใช้ เรามานั่งคุยกันถ้างั้นเรามาทำสังคมในเมืองกัน สังคมในเมืองขาดอะไร เข้าไปดูเลยปุ๊บตัวอย่างเช่นถ้าเป็นสังคมชุมชนแออัดบางแห่งอย่างเงี้ย เค้าขาดว่ามีเรื่องของ ยาเสพติด เรื่องของเด็กๆ ขาดการศึกษา ไม่อยากเรียนหนังสือ คนแก่โดนมองว่าหมดความหมาย มาทำกันไหม เค้า say yes เค้าร่วมกับเรานะคะ สิ่งที่เค้าทำก็คือเค้าจะไปปลูกฝังคนในพื้นที่ว่า เงินไม่ใช่สิ่งสำคัญที่สุด คุณอยากได้อะไรอยากได้ห้องสมุดหรอเดี๋ยวทำให้แต่หาจากอุปกรณ์วัสดุที่มีอยู่ในสังคมคุณนี่แหละ” (#2: 462-468)

“ไปเจอที่บ้านเด็กอ่อนบ้านเด็กอ่อนอย่างที่บอกว่ามีคนมาอุ้มวันนึงแล้วก็กลับไป ไม่กี่ชั่วโมงมีเหตุการณ์เกิดขึ้นคือเด็กเรียกร้องอยากได้ความรัก เข้ามาออดอ้อนพี่เจ้าหน้าที่จึงเกิดปัญหาขึ้น ตรงนั้นมันก็เหมือนเป็นจุด ฝังแน่นอยู่ในใจว่าเอ้ย... แล้วเราจะแก้ปัญหาตรงนั้นยังไง” (#6: 257-259)

ผู้ให้ข้อมูล #2 และ #6 กล่าวสอดคล้องกันถึงปัญหาสังคมที่เกี่ยวกับเด็ก การขาดการศึกษา ยาเสพติด การขาดการเห็นคุณค่าในตน ซึ่งเป็นพลังขับเคลื่อนความมุ่งมั่นในการทำงานจิตอาสาที่จะเข้ามาสร้างโอกาสในการทำงานเพื่อสังคม เพื่อส่วนรวม

4) ด้านเนื้อหางาน (Task) หมายถึง รายละเอียดของงานจิตอาสาที่สร้างความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนต่อผู้ทำงานจิตอาสา ประกอบด้วย

4.1) คุณค่าต่อสังคมอย่างเด่นชัด (Clear Value to Society) หมายถึง รายละเอียดของงานที่มีคุณค่า โดยเป็นคุณค่าของตัวงาน หรือผลลัพธ์ที่มีความสำเร็จมีคุณค่า อันส่งผลดีต่อสังคมอย่างเด่นชัด ดังตัวอย่างบทสัมภาษณ์ว่า

“เค้าก็เล่าให้ฟังว่าที่นี่มีการทำกิจกรรมเพื่อสังคมแล้วก็อยากเข้าไปดูว่าเค้าทำอะไร พอเข้ามาดูปุ๊บก็เริ่มเห็นอะไรล่ะ ก็เลยเข้าไปดูในเว็บไซต์ตอนนั้นยังไม่ได้สมัครงาน เข้าไปดูปุ๊บเห็นข้อมูลพวกเนื้อหากิจกรรมอ่ะฮะ ก็ชอบเลย คิดว่าตัวเองแคบไปถนัดตาในเรื่องของ CSR เพราะเค้าทำ เกี่ยวกับเรื่องความยั่งยืนของชุมชนแล้วก็ทำงานกับคน การสร้างจิตอาสา คนทั่วไปที่เป็นอาสา ที่มาทำกับที่นี่คือ 2 จุดนี้แล้วก็เข้าไปดูในส่วนของผู้นำอ่ะ แล้วก็ได้เห็น mission อะไรบางอย่างที่จริงจังกับการทำงานเพื่อสังคม และเป็นจุดเริ่มต้นเห็นแล้วชอบ เสร็จปุ๊บก็มาสมัครงานที่นี่ด้วยความอยากทำ” (#1: 124-130)

“การที่เราจะปลูกฝังหรือทำอะไรควรเริ่มตั้งแต่ที่เค้าเป็นเด็กดีกว่า พี่ว่ามันสร้างคนดีกว่า อย่างเราไป น้ำท่วมก็คือช่วยที่ปลายเหตุช่วยที่เฉพาะกิจ ตรงนั้นมันก็ดีเหมือนกันไม่ใช่ไม่ดี แต่ว่าเป็นผล ระยะยาวต่อคนต่ออะไรเงี้ย พี่ว่าทำงานกับเด็กทำแล้วได้ประโยชน์กว่า อย่างที่บอกว่ามาโฟกัส ที่เด็กดีกว่าที่จะไปช่วยตอนโต ถึงแม้ว่าเราก็ไม่รู้อนาคตว่าจะสามารถเปลี่ยนแปลงอะไรได้รึเปล่า เรามีโอกาสคิดว่าอะไรที่เราพอจะช่วยเค้าได้ คิดว่าเป็นสิ่งที่ดีเราก็ใส่ให้เค้าไป โตแล้วมันลำบาก ดัดยาก ไม้แก่ดัดยาก (หัวเราะ) อย่างน้อยตอนเป็นเด็กเนี่ยเค้ายังช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ แนวคิดหรืออะไรที่พอจะช่วยให้เค้าช่วยเหลือตัวเองได้เมื่อเค้าโตในอนาคต” (#5: 597-607)

ผู้ให้ข้อมูล #1 และ #5 มีทัศนะต่อการเลือกทำงานจิตอาสาด้วยการพิจารณาจากเนื้องานที่เป็นรูปแบบของกิจกรรมที่ยั่งยืน ทำแล้วได้รับประโยชน์ในระยะยาวทั้งต่อคน สังคม และประเทศชาติ

4.2) ความท้าทาย (Challenge) หมายถึง ความท้าทายของเนื้องานกิจกรรมจิตอาสาที่กระตุ้น จูงใจ ทำให้อยากมีส่วนร่วมในกิจกรรมดังตัวอย่างบทสัมภาษณ์ว่า

“โจทย์ที่ได้นะครับ ความท้าทายในเรื่องของการสร้างความยั่งยืน พื้นที่ที่เราจะไปสนับสนุนเค้า อันนี้คือท้าทายจุดที่หนึ่ง จุดที่สองคือความท้าทายในการเปลี่ยนความคิดในเรื่องของคน คือการทำงานกับคนให้เค้ารู้สึกว่าเค้าเข้าใจในสิ่งที่องค์การกำลังเข้าใจอยู่ อาจจะต้องตีความนิดนึงว่า อย่างเช่นองค์การเข้าใจว่าเด็กกลุ่มนี้มีศักยภาพและควรจะมีพื้นที่บ้างในสังคม ซึ่งอาสาต้องเข้าใจเราเหมือนเราเข้าใจ” (#1: 441-446)

“เราก็เอาทุกอย่างมาประมวลไงว่าคนที่จะอยู่กับเราได้เนี่ย หนึ่งใจต้องมา สองต้องอดทน อุปสรรคต้องมีต้องพร้อมฝ่าฟัน ต้องมองว่าอุปสรรคเป็นเรื่องเล็กน้อย อุปสรรคเป็นเรื่องทดสอบเรา อันนี้มันก็เป็นคำๆ นึง ที่คุณพ่อสอนมาเหมือนกันว่าถ้าจะทำอะไรซักอย่างนึงอ่ะ ไม่มีอะไรหรอกที่มันโรยด้วยกลีบกุหลาบ” (#2: 566-569)

ผู้ให้ข้อมูล #1 กล่าวถึงเนื้องานจิตอาสาที่มีเป้าหมายที่ท้าทายทั้งในเชิงพื้นที่ และการทำงานกับคน ซึ่งทำให้มุ่งมั่นทำงานจิตอาสา ซึ่งสอดคล้องกับ #2 ที่มองว่าอุปสรรคคือบททดสอบที่ท้าทายของงานจิตอาสาที่จะต้องฝ่าฟันไปให้ได้

5) ด้านองค์การ (Organization) หมายถึง ผลสืบเนื่องจากการที่สมาชิกขององค์การได้ร่วมกิจกรรมจิตอาสาที่มีต่อองค์การ ซึ่งกระตุ้นให้มีความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนในงานจิตอาสาประกอบด้วย

5.1) พัฒนาศักยภาพในงาน (Job-Related Development) หมายถึง ผลสืบเนื่องต่อองค์การจากการได้ร่วมกิจกรรมจิตอาสาทำให้เกิดการพัฒนาศักยภาพในตนที่นำไปใช้ในการพัฒนาศักยภาพในงานประจำได้ ดังตัวอย่างบทสัมภาษณ์ว่า

> “ขอเสริมนิดหน่อยว่าตั้งแต่ทำโครงการนี้มันเสริมสร้างศักยภาพในการทำงานให้ดียิ่งขึ้นกว่าเดิมอีก มันทำให้เรามีประสิทธิภาพในงานดีขึ้นนะค่ะสำหรับตัวเอง และเพื่อนสมาชิกหลายคนก็พูดอย่างนั้น ว่าการที่เราไปเจอปัญหาในงานมันเป็นเรื่องเล็กน้อยกว่าในการที่จะแก้ปัญหาเฉพาะหน้าในงานจิตอาสาของเรา ให้ดีขึ้นกว่าเดิมเนี่ยมาก” (#8: 938-941)
>
> “พัฒนาศักยภาพทางด้านภาษาต่างประเทศ จริงๆ ภาษาที่เราทำงานในองค์การต้องบอกเลยว่าเราอยู่ในวงจำกัด คือ Ok เราอาจเรียนมาแทบตายพอเราต้องใช้แต่เรามีกรอบที่เราจะพูดอยู่แค่เนี่ย ถ้าเราไม่รู้จักไขว่คว้าที่จะหาโอกาสพูดคุยกับลูกค้า กรอบของเราก็เล็กลงและเล็กลงเรื่อยๆ แต่ถ้าเรา เป็นคนที่ช่างพูดช่างจาชวนลูกค้าคุยเราจะมีมุมมองที่กว้างขึ้น เพราะเขาจะไม่พูดอะไรในเรื่องเกี่ยวกับงานของเรา ก็จะพูดในเรื่องเกี่ยวกับเรื่องโน้นเรื่องนี้อะไรอย่างเงี้ย ฉะนั้นเราก็จะมีมุมมองอะไรที่ทำให้เราได้ตอบคำถามหรือว่าอะไรโจทย์ของลูกค้าเรามากขึ้นอะไรอย่างเงี้ยและเราก็จะมีข้อเสนอแนะ” (#8: 947-956)

ผู้ให้ข้อมูล #8 กล่าวถึงสิ่งที่ได้รับจากการทำงานจิตอาสาที่ช่วยเหลือชาวต่างชาติว่าเป็นการพัฒนาศักยภาพในงานของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพทั้งในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า และเป็นการพัฒนาภาษาของตนเองด้วย

5.2) สนับสนุนองค์การ (Support) หมายถึง ผลสืบเนื่องต่อองค์การจากการที่ทำกิจกรรมจิตอาสาแล้วได้ประโยชน์กับองค์การ อาทิ ธุรกิจท่องเที่ยว ภาพลักษณ์องค์การ สมาชิกรักองค์การมากขึ้น ดังตัวอย่างบทสัมภาษณ์ ว่า

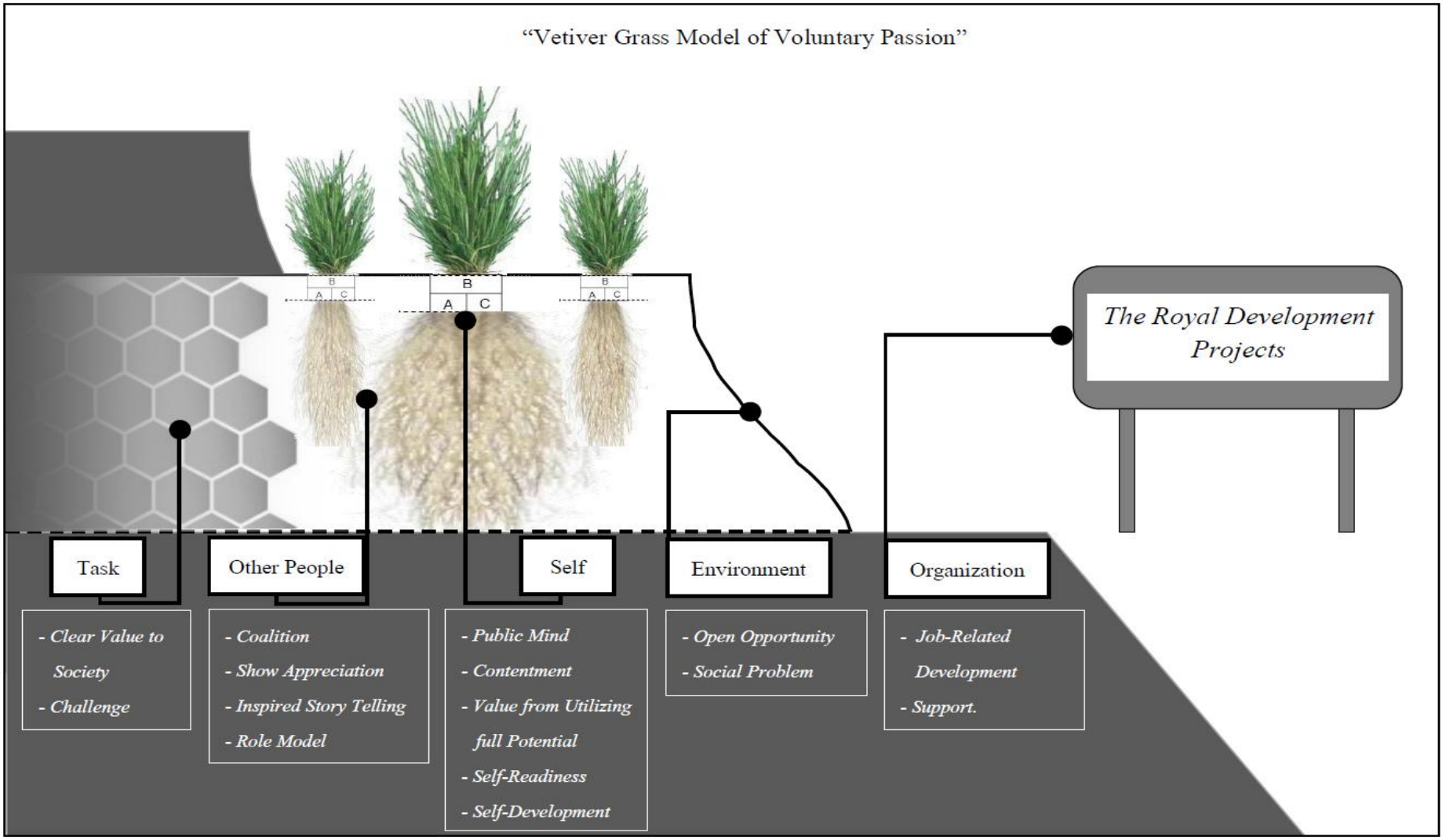
> “จะทำยังไงให้เรารู้สึกว่าในสิ่งที่เราทำเนี่ยเราเปรียบเสมือนเจ้าขององค์การคนนึง แน่นอนว่าถ้าเกิดเราลงไปใน feel ของพนักงานลูกจ้างคนนึง คือการเข้าถึงชุมชน การประสานงานต่างๆ เนี่ย มันไม่เหมือนกับเจ้าของที่ลงไปคุยกับชุมชนเพราะมันต้องแคร์ทุกสิ่งอย่าง เค้าจะคิดกับเรายังไง สิ่งพวกเนี้ยเป็นเรื่องที่เราต้องแคร์ กำลังจะบอกว่าการที่จะมีความสุขได้กับการทำงานนอกจากผลลัพธ์ คือต้องภูมิใจในตัวองค์การด้วย อืมแล้วก็รักในตัวองค์การเปรียบเสมือนว่าเราคือเจ้าขององค์การนั้น อืมซึ่งตรงเนี้ยมีอยู่ 2 คนที่เป็นตัวอย่าง คือทุกอย่างที่พี่เขาทำเนี่ยองค์การมาก่อนตัวเองมาทีหลัง (หัวเราะ) กำลังจะบอกว่าอันเนี้ยเป็นแม่แบบที่ดี กำลังจะบอกว่าการทำงานเรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญคืออย่างพี่เค้าแสดงความทุ่มเทให้ทุกคนเห็นว่าทำเพื่อองค์การ ทุกคนรู้มั่นใจ พอเราเริ่มสัมผัสขึ้นเรื่อยๆ รู้สึกว่าเราเป็น...เริ่มหวงแบรนด์ตัวเอง พี่เค้าชัดเจน (#1: 354-364)
>
> “พอเราบอกชื่อที่ทำงานเราไปปั๊ปเค้าบอกประทับใจ เค้าจะตอบเราทุกครั้งเลยว่า ฉันขอโทษจริงๆ ที่ไม่ได้ใช้บริการองค์การคุณ แต่อย่างน้อยฉันดีใจที่การติดต่อภายในประเทศฉันใช้บริการคุณ โอ้โห...และครั้งหน้าฉันจะเป็นลูกค้าของคุณ แค่เนี้ย...โอ้โห...ฟังแค่นี้รู้สึกว่าปลื้มมากเลยในขณะที่บริษัทไม่ได้ช่วยเราเลยแต่ว่าเรายินดีที่จะโฆษณาให้บริษัทของเราสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้กับองค์การได้ตลอดเวลา เพราะเราไม่สามารถปฏิเสธได้ว่าเราเป็นพนักงานขององค์การเรา..อันนี้เป็นกำลังใจมาก.. (#8: 717-724)

ผู้ให้ข้อมูลกล่าวถึงผลจากการทำกิจกรรมจิตอาสาที่สนับสนุนองค์การ โดย #1 กล่าวถึงการทำงานจิตอาสาร่วมกับองค์การของตนทำให้ตนรักองค์การรู้สึกเป็นเจ้าของและอยากทำต่อไปเพื่อองค์การ และ #8 กล่าวถึงผลสืบเนื่องต่อองค์การทำให้องค์การได้รับภาพลักษณ์ที่ดีขึ้นในการบริการลูกค้า ซึ่งเป็นผลตอบรับที่อยู่เหนือเป้าหมายที่ตั้งใจเพียงเพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์

จากการศึกษาวิเคราะห์ผลจากการสัมภาษณ์ในเชิงลึก (In-depth Interview) และการสัมภาษณ์กลุ่ม (Focus group Interview) ทำให้ผู้วิจัยทราบถึงปัจจัยที่สร้างเสริมความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนในงานของกลุ่มจิตอาสา เห็นได้จากกิจกรรมจิตอาสาที่แต่ละองค์การสรรค์สร้างขึ้นมาเพื่อสังคมอย่างยั่งยืนเป็นการแสดงถึงความมุ่งมั่นอย่างต่อเนื่องขององค์การในการบริหารจัดการอย่างรับผิดชอบ เพื่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกันและนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน (สถาบันธุรกิจเพื่อสังคม, 2551; เครือข่ายความรู้ CSR, ม.ป.ป.; เครือข่ายธุรกิจร่วมรับผิดชอบต่อสังคมไทย, 2551) นอกจากเป็นการช่วยเหลือสังคมแล้วยังเป็นการสร้างปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน ทั้งต่อบุคลากรในองค์การและสมาชิกอาสาสมัครท่านอื่นๆ นอกองค์การ ซึ่งมีผลทำให้เกิดความรักองค์การ การทำงานได้พัฒนาศักยภาพ และผนวกกับแรงขับที่มาจากปัจจัยที่สร้างความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนกลับไปยังกลุ่มจิตอาสาแล้วเกิดเป็นนวัตกรรมที่สร้างสรรค์ และความผูกพันต่อองค์การ ทั้งนี้พลังแห่ง “ความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อน (Passion)” นี้เองคือสิ่งที่จะเปลี่ยนความคิดสร้างสรรค์ให้กลายเป็นนวัตกรรมที่สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับองค์การได้ (จิรประภา อัครบวร, 2549; Laaksonen, Ainamo, และ Karjalainen, 2011) ความผูกพันต่อองค์การของพนักงานเป็นเรื่องที่องค์การให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะทุนทางปัญญาจะมีคุณค่าต่อองค์การสูงสุดเมื่อองค์การมีพนักงานที่เก่งและดี มีความคิดสร้างสรรค์ ในขณะเดียวกันต้องมีสัญญาใจหรือความผูกพันต่อองค์การด้วย (จิรประภา อัครบวร, 2549)

ทั้งนี้การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับจิตอาสาในประเทศไทย ยังไม่พบการศึกษาความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนในงานจิตอาสาในบริบทของกลุ่มพนักงานที่ทำงานจิตอาสาในองค์การที่มีการทำงานจิตอาสาโดยองค์การจัดขึ้น และการทำงานจิตอาสาของพนักงานจากองค์การต่างๆ ที่ทำงานจิตอาสาร่วมกับหน่วยงานภายนอกองค์การที่ตนทำงาน ซึ่งคุณลักษณะของผู้ที่มีความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อน ต้องเป็นงานจิตอาสาที่ทำด้วยความสมัครใจ มีความมุ่งมั่นตั้งใจจริง โดยไม่หวังผลตอบแทน และทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง เพราะมีการทำงานจิตอาสาเกิดขึ้นหลายประเภทที่ทำตามกระแสหรือทำเพื่อหวังผล เช่น ชื่อเสียงเงินทองที่ทำกันเป็นธุรกิจ เป็นต้น การทำเพียงครั้งคราวจึงไม่เป็นคุณลักษณะของผู้ที่มีความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อน ดังที่จารุพงศ์ พลเดช (2551) และ ปิยะนาถ สรวิสูตร (2552) กล่าวไว้ว่าเป็นการช่วยเหลือผู้อื่นที่เกิดจากความสมัครใจ เต็มใจ ตั้งใจ มุ่งมั่น ไม่ย่อท้อกับอุปสรรคหรือความยากลำบาก มีความรู้สึกต่อเนื่องเมื่อบุคคลได้รับการช่วยเหลือ และดีใจกับสิ่งที่ได้ทำเพื่อเป็นแรงผลักดันให้ได้ทำประโยชน์เพื่อผู้อื่นต่อไป

ผู้วิจัยได้สรุปปัจจัยที่สร้างเสริมความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนในงานของกลุ่มจิตอาสา โดยพัฒนาและอธิบายได้ด้วยแบบจำลองปัจจัยที่สร้างเสริมความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนในงานของกลุ่มจิตอาสาด้วยการเปรียบอุปลักษณ์ (Metaphor) กับแบบจำลอง “หญ้าแฝก” “Vetiver Grass Model of Voluntary Passion” ดังภาพที่ 1 นี้



ภาพที่ 1 แบบจำลอง "หญ้าแฝก" ที่แสดงถึงปัจจัยที่สร้างเสริมความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนในงานของกลุ่มจิตอาสา "Vetiver Grass Model of Voluntary Passion"

จากภาพเป็นการพัฒนาแบบจำลองปัจจัยสร้างเสริมความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนในกลุ่ม จิตอาสาโดยเป็นการเปรียบอุปลักษณ์ (Metaphor) ระหว่างปัจจัยสร้างเสริมความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนในกลุ่มจิตอาสากับคุณลักษณะของหญ้าแฝก โดยผู้วิจัยเห็นว่าจิตอาสา 1 คน คือหญ้าแฝก 1 ต้น ทั้งนี้การนำหญ้าแฝกมาใช้ประโยชน์เพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำในประเทศไทย เริ่มขึ้นอย่างจริงจังในปี พ.ศ. 2534 เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระราชดำริให้มีการศึกษาทดลองปลูกหญ้าแฝกเพื่อเป็นตัวอย่าง พร้อมทรงติดตามให้คำปรึกษา แนะนำ เพื่อแก้ไขปัญหา และปรับปรุงพัฒนา ให้ดียิ่งขึ้นด้วยพระองค์เองมาโดยตลอด (บริษัท ปตท. จำกัด มหาชน, ม.ป.ป.) คุณลักษณะของ “หญ้าแฝก” คือ ระบบรากยาว เป็นรากฝอยจำนวนมากสานกันแน่นเหมือนตาข่ายหยั่งลึกลงไปในดินเป็นแนวดิ่ง ช่วยเกาะยึดดินให้มั่นคง ป้องกันการพังทลายของดิน อุปลักษณ์คือ 1) ปัจจัยด้านตนเอง (Self) ที่ประกอบด้วย การมีจิตสาธารณะ ความปีติจากอานุภาพของการให้ การมีคุณค่าอันเกิดจากการใช้ศักยภาพอย่างเต็มที่ การมีความพร้อม และการพัฒนาตนเอง เมื่อนำหญ้าแฝกมาปลูกชิดติดกันเป็นแถวยาวจะทำหน้าที่คล้ายม่านใต้ดิน ทำหน้าที่เสมือนแนวรั้วหรือ “กำแพงธรรมชาติที่มีชีวิต” อุปลักษณ์คือ 2) ปัจจัยด้านผู้อื่น (Other People) ที่ประกอบด้วย การมีแนวร่วม การชื่นชม การบอกเล่าเรื่องราวดีๆ ที่สร้างแรงบันดาลใจ และการมีแบบอย่างที่ดี พื้นที่ในการปลูกเป็นการป้องกันการพังทลายของหน้าดินในที่ลาดเอียง ดังนี้โอกาสและปัญหาของหน้าดินนี้อุปลักษณ์คือ 3) ปัจจัยด้านบรรยากาศแวดล้อม (Environment) ประกอบด้วย การมีโอกาสในการทำกิจกรรมจิตอาสา และปัญหาสังคมที่ต้องเข้าไปแก้ไข โดยหญ้าแฝกช่วยชะลอความเร็วของน้ำ เก็บกักน้ำและเพิ่มความชุ่มชื้นในดิน เป็นแนวสะสมตะกอนดินที่ถูกพัดมาไว้เพิ่มหน้าดินใหม่ได้ นอกจากนี้ระบบรากยังสามารถดูดซับและกรองของเสียถือเป็นการช่วยบำบัดน้ำเสียด้วยวิธีธรรมชาติ อุปลักษณ์คือ 4) ปัจจัยด้านเนื้อหางาน (Task) ประกอบด้วย งานที่มีคุณค่าต่อสังคมอย่างเด่นชัดและเป็นงานที่มีความท้าทาย (มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา, 2552; ณัฐพล อ่อนปาน, 2553; กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2555) และเมื่อเห็นประโยชน์ของหญ้าแฝก ดังนั้นจึงได้นำมาพัฒนานวัตกรรม ศึกษาทดลองวิจัยตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จากหญ้าแฝกธรรมดากลายเป็นพืชที่มีคุณค่าต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม เป็นคุณูปการสะท้อนกลับอันเนื่องมาจากพระปรีชาสามารถของในหลวงรัชกาลที่ 9 ผู้วิจัยจึงอุปลักษณ์ว่าคือ 5) ปัจจัยด้านองค์การ (Organization) ที่ประกอบด้วย การพัฒนาศักยภาพในงาน และการสนับสนุนองค์การ

บทสรุปและอภิปรายผลการศึกษา

การศึกษาเรื่องความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนเป็นหัวข้อที่ใหม่และส่วนใหญ่จะเป็นการศึกษาในบริบทของงานหรือองค์การ จึงยังไม่มีผู้ศึกษาในบริบทของการทำงานจิตอาสาที่สมาชิกในองค์การเป็นผู้ดำเนินการเองโดยทั้งการรวมกลุ่มภายในองค์การ และการออกไปร่วมกิจกรรมกับหน่วยงานภายนอกที่ไม่ได้เป็นการทำ CSR ตามนโยบายขององค์การ ซึ่งถือเป็นบริบทที่สังคมปัจจุบันต้องการผลักดันและปลูกฝังสังคมไทยให้เป็นสังคมจิตอาสา ทั้งนี้การศึกษาวิจัยด้วยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากหลายวิธี ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึกและการสัมภาษณ์กลุ่ม ซึ่งผลการวิเคราะห์ข้อมูลโดยภาพรวมมีความสอดคล้องกัน อีกทั้งยังเป็นการวิจัยที่ผ่านการศึกษาวิเคราะห์ วิพากษ์ กลั่นกรอง โดยใช้นักวิจัย 3 คนเพื่อสร้างความน่าเชื่อถือให้กับผลวิจัย ทำให้ผล

การศึกษาผ่านกระบวนการวิจัยมีความน่าเชื่อถือได้ และเป็นประโยชน์ต่อการสร้างและส่งเสริมผู้ที่มีจิตอาสาต่อไป ทั้งนี้งานวิจัยความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนในงานจิตอาสายังมีความเหมือนคล้ายกับการศึกษา การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ยุคใหม่โดยการสร้างเสริมความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนในงาน (Work Passion) ให้กับคนเก่ง (Talent) ในองค์การสมรรถนะสูง (High Performance Organization) (วาสิตา บุญสาธร, 2556)โดยพบว่าปัจจัยที่สร้างเสริมความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนที่เหมือนคล้ายประกอบด้วย 1) ด้านตัวตนของพนักงานกับด้านตนเอง (Self) 2) ด้านลักษณะงานกับเนื้อหางาน (Work or Task) ส่วนด้านที่ 3) ด้านผู้นำ (Leaders) และ 4) ด้านทีม (Team) มีความเหมือนคล้ายกับด้านผู้อื่น (Other People) ใน 5) ด้านองค์การและระบบขององค์การ (Organization and System) ก็มีปัจจัยนี้เช่นเดียวกันในการศึกษาวิจัยทั้งสองบริบท ส่วนที่มีเพิ่มเติมในงานวิจัยความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนในงานจิตอาสาคือ ปัจจัยด้านบรรยากาศแวดล้อม (Environment) แต่ในความเหมือนคล้ายนี้เป็นเพียงโดยภาพรวมของปัจจัยต่างๆ ซึ่งหากพิจารณาในเนื้อหารายละเอียดของแต่ละปัจจัยแล้วล้วนมีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง นับได้ว่าเป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่าทั้งในเชิงวิชาการและการนำไปปฏิบัติใช้ในอนาคตอย่างดียิ่ง

ท้ายที่สุดการทำงานจิตอาสาใดๆก็ตาม จะต้องทำอยู่บนหลักพื้นฐานของ “ความพอเพียง”[1] ประกอบด้วย ความพอประมาณ คือ ให้เท่าที่สามารถให้ได้ ทำแล้วต้องไม่เดือดร้อนผู้อื่น ความมีเหตุผล โดยพิจารณาปัจจัยที่เกี่ยวข้องต่างๆ ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ และความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี คือ การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ด้วยเหตุนี้ความรอบรู้จะช่วยในการวางแผนและ มีความรอบคอบก่อนลงมือทำ ความตระหนักในคุณธรรมรวมทั้งการดำเนินงานด้วยสติปัญญา องค์ประกอบเหล่านี้จะช่วยนำทางไปสู่ผลลัพธ์ที่ดีและยั่งยืน

[1] แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 (2555-2559) กล่าวว่า ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานแก่พสกนิกรชาวไทย ตั้งแต่ปี 2517 พระองค์ทรงให้ความสำคัญกับ “การพัฒนาคน” ในการดำเนินวิถีชีวิตอย่างมั่นคง บนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง ความพอมีพอกิน การรู้จักความพอประมาณ การคำนึงถึงความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี และ ทรงเตือนสติประชาชนคนไทยไม่ให้ประมาท ตระหนักถึงความถูกต้องตามหลักวิชา ตลอดจนมีคุณธรรมเป็นกรอบในการดำรงชีวิต ปัจจุบันการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นไปอย่างกว้างขวาง เป็นปรัชญาที่ชี้นำยุทธศาสตร์และนโยบายการพัฒนาประเทศให้มุ่งสู่การพัฒนาที่มั่นคงและยั่งยืน ทุกภาคส่วนในสังคมไทยได้นำไปเป็นแนวทางการดำรงชีวิตและการปฏิบัติตนในทุกระดับตั้งแต่ปัจเจก ครอบครัว ชุมชน จนถึงประเทศ มีส่วนเสริมสร้างภูมิคุ้มกันและบริหารจัดการความเสี่ยง ทำให้สังคมไทยสามารถฟื้นตัวและผ่านพ้นภาวะวิกฤตเศรษฐกิจและภัยพิบัติได้ดีกว่าในอดีต(http://www.nesdb.go.th/Portals/0/news/plan/p11/plan11.pdf)

ข้อจำกัดของงานวิจัย

1) ด้านวิธีการศึกษา งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ได้ข้อมูลเชิงลึกจึงนำผลวิจัยไปประยุกต์ใช้ยังค่อนข้างจำกัด

2) ด้านผู้ให้ข้อมูล การวิจัยครั้งนี้เก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มคนที่ทำงานจิตอาสาในองค์การที่แตกต่างกันและการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างยังขาดความหลากหลายเพียงพอด้วยข้อจำกัดบางประการ เช่น ความร่วมมือจากองค์การ ผู้ให้ข้อมูล และเวลา ดังนั้นการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์จึงต้องมีการปรับประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับกลุ่มที่ต้องการศึกษา

ประโยชน์และข้อเสนอแนะ

ประโยชน์เชิงวิชาการ

1) การศึกษาวิจัยนี้เป็นการวิจัยปัจจัยสร้างเสริมความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนในงานด้วยบริบทของงานจิตอาสา ซึ่งเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นใหม่ในงานวิจัยด้านพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และองค์การ

2) ผลการศึกษาวิจัยเป็นลักษณะแบบจำลองเปรียบอุปลักษณ์ (Metaphor) ตาม แบบจำลอง “หญ้าแฝก” หนึ่งในโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งทำให้เห็นภาพชัดเจนถึงปัจจัยสร้างเสริมความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนในงานจิตอาสา

ประโยชน์ในการนำไปปฏิบัติใช้

1) องค์การที่มีการทำงานจิตอาสาอยู่แล้วสามารถนำผลวิจัยไปใช้เป็นแนวทางในการสนับสนุน หรือสร้างแรงจูงใจเพิ่มขึ้นให้กับบุคลากรในองค์การ

2) องค์การที่ยังไม่มีการทำงานจิตอาสาสามารถนำผลวิจัยไปใช้เป็นแนวความคิดเพื่อสร้างเสริมให้เกิดขึ้นกับบุคลากรในองค์การ ทั้งนี้ผู้นำในองค์การควรให้ความสำคัญและดำเนินการอย่างจริงจัง

ข้อเสนอแนะทางวิชาการสำหรับการวิจัยในอนาคต

1) ควรมีการศึกษาไม่ว่าจะเป็นองค์การของภาครัฐ ภาคเอกชน หรือองค์การที่ไม่แสวงหาผลกำไร รวมถึงการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างให้มีความหลากหลายยิ่งขึ้นในรูปแบบของการสัมภาษณ์เดี่ยว เชิงลึก โดยเฉพาะควรเพิ่มการสัมภาษณ์กลุ่มจะช่วยให้ทราบแนวคิดและมุมมองที่เหมือนและแตกต่างหลากหลาย

2) ควรเพิ่มการศึกษาในองค์การที่มีการทำงานจิตอาสาอยู่แล้ว ซึ่งจะช่วยให้ได้เห็นผลการศึกษาที่ชัดเจนยิ่งขึ้น

3) ควรมีการศึกษากลุ่มตัวอย่างที่ทำงานจิตอาสาอย่างต่อเนื่องทั้งแบบระยะสั้นและระยะยาวเพื่อได้ทราบความเหมือนหรือความแตกต่างเพิ่มเติมของผู้ปฏิบัติงานอย่างครบถ้วน

ประเวศ วะสี (2550) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “ทาน” หรือการให้เป็นเครื่องที่ทำให้เกิดความสุขทั้งแก่ผู้ให้และผู้รับ ซึ่งในหลักคำสอนของพุทธศาสนาเกี่ยวกับการให้ที่ถูกต้องเป็นการให้อย่างมีธรรมะ นั่นคือการให้ต้องไม่หวังผลตอบแทน การคาดหวังสิ่งตอบแทนจะไม่เรียกว่าการให้ เนื่องจากกลายเป็นการแลกเปลี่ยน เพราะฉะนั้นไม่ว่าผู้ให้จะได้รับผลตอบแทนหรือไม่ก็ตาม เมื่อทำไปแล้วขอให้เกิดความสุขสบายใจ อิ่มเอิบใจ โดยตระหนักถึงประโยชน์ส่วนรวม ซึ่งไม่ก่อให้เกิดความเสียหายหรือเดือดร้อนแก่ผู้อื่น สังคม และ

ประเทศชาติ หากเมื่อใดมีวัชพืชพันปกคลุมหญ้าแฝกให้รีบกำจัดเพราะจะทำให้หญ้าแฝกไม่สามารถเจริญเติบโตตามปกติและจะตายไปในที่สุดเพราะขาดแสง หากต้องการให้หญ้าแฝกเติบโต ควรรู้จักบำรุงดินเสื่อมโทรมด้วยปุ๋ย หากต้องการสร้างความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อน ในการทำงานจิตอาสาควรดูแลเสริมสร้างปัจจัยต่างๆที่กล่าวมาข้างต้นและกำจัดอุปสรรคที่จะบั่นทอน ความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อน ในการทำงานจิตอาสาเช่นกัน

คำขอบคุณ

ผู้วิจัยขอขอบคุณ ดร.ดาวิษา ศรีธัญรัตน์[2] นายปริวัตร ศิระเกียรติสกุล[3] และ นางสาวจิณห์จุฑา พิตพีรฆ[4] ที่เป็นส่วนสำคัญในการช่วยให้งานวิจัยนี้เสร็จสมบูรณ์อย่างดียิ่งมา ณ โอกาสนี้

[2] อาจารย์ประจำคณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

[3] นักวิจัย

[4] ผู้ช่วยวิจัย

บรรณานุกรม

กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2555). *หญ้าแฝก หญ้ามหัศจรรย์* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพมหานคร: ฝ่ายกิจการเพื่อสังคม บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน).

เครือข่ายความรู้ CSR. (ม.ป.ป.). *ความเป็นมา.* ค้นเมื่อ 31 กรกฎาคม 2556, จาก http://www.tei.or.th/tbcsd/csr/about-intro.htm

เครือข่ายธุรกิจร่วมรับผิดชอบต่อสังคมไทย. (2551). หลักการดำเนินงานด้านความรับผิดชอบต่อสังคม . สืบค้นเมื่อ 31 กรกฎาคม 2556, จาก http://www.thaicsr.com

จารุพงศ์ พลเดช. (2551). *หัวใจของอาสาสมัคร.* ค้นเมื่อ 25 ตุลาคม 2556, จาก http://www. lopburi.go.th/governor/book_january_51/heart.doc

จิรประภา อัครบวร. (2549). *สร้างคนสร้างผลงาน.* พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เต๋า.

ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์. (2552). *สอนเด็กให้มีจิตสาธารณะ.* กรุงเทพมหานคร: บริษัท วี พรินท์ (1991) จำกัด.

ณัฐณิชากร ศรีบริบูรณ์. (2550). *การพัฒนาโมเดลเชิงสาเหตุของจิตอาสาของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในโรงเรียนสังกัดสานักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน.* วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ณัฐพล อ่อนปาน. (2553). *ป้องกันดินถล่มด้วยหญ้าแฝก.* ค้นเมื่อ 10 กรกฎาคม 2557, จาก http://www.evolution.in.th/?p=360

บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน). (ม.ป.ป.). *หญ้าแฝก...โอบดิน อุ้มน้ำ.* ค้นเมื่อ 10 กรกฎาคม 2557, จาก http://chm-thai.onep.go.th/chm/Business/ptt_operate/ptt7.html

ประเวศ วะสี. (2550). *วิถีมนุษย์ในศตวรรษที่ 21 (ศูนย์ หนึ่ง เก้า).* กรุงเทพมหานคร: สวนเงินมีมา.

ปิยะนาถ สรวิสูตร. (2552). *แรงจูงใจของผู้นำเยาวชนที่มีต่อจิตอาสาในการทำกิจกรรมเพื่อสังคม: กรณีศึกษา สภาเยาวชน กรุงเทพมหานคร*, วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พระไพศาล วิสาโล. (2550). *เมื่อดอกไม้บานสะพรั่งทั้งแผ่นดิน.* กรุงเทพ : สำนักกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.

พัชรี ชูติระกะ. (2556). *การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความรักและมุ่งมั่นในงานและพฤติกรรม สร้างสรรค์นวัตกรรม : กรณีศึกษากลุ่มธุรกิจเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์,* สารนิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา. (2552). *13 การปลูกหญ้าแฝก.* ค้นเมื่อ 9 กรกฎาคม 2557, จาก http://www.youtube.com/watch?v=-83dSn_oF-o

มิชิตา จำปาเทศ รอดสุทธิ. (2550). *จิตอาสาคืออะไร.* ค้นเมื่อ 17 ตุลาคม 2556, จาก http://www.volunteerspirit.org/readUknow.asp?pid=1

วาสิตา บุญสาธร. (2556). การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ยุคใหม่โดยการสร้างเสริมความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนในงานให้กับคนเก่งในองค์การสมรรถนะสูง. *ใน เอกสารการประชุมวิชาการระดับชาติในวันคล้ายวันสถาปนาสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ประจำปี 2556 เรื่อง พรมแดนใหม่ของการบริหารการพัฒนา,* 1 เมษายน 2556. กรุงเทพ: หอประชุมเฉลิมพระเกียรติ 6 รอบพระชนมพรรษา สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

ศิโรฒม์ จิตต์แจ้ง. (2556). *การศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความมุ่งมั่นและพลังขับเคลื่อนในการทำงานของเจ้าหน้าที่องค์กรชุมชนที่ดำเนินโครงการด้านเอชไอ,* สารนิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

ศูนย์คุณธรรม. (2548). *ร่วมแรงแข็งขัน ร่วมกันทำดี สมัชชาคุณธรรมแห่งชาติและตลาดนัดคุณธรรม*. กรุงเทพมหานคร: บริษัทแปลน โททิฟ.

สถาบันธุรกิจเพื่อสังคม. (2551). *เข็มทิศธุรกิจเพื่อสังคม Corporate Social Responsibility Guidelines.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไอคอนพรินติ้ง.

สุกิจ อุทินทุ. (2554). *CSR DNA ... ถอดรหัส... ความรับผิดชอบต่อสังคม.* กรุงเทพมหานคร: บริษัท ไทภูมิ พับลิชชิ่ง จำกัด.

สินีวร เจริญพานิช. (2556). *การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างกลยุทธ์การสื่อสารของผู้นำและความมุ่งมั่นทุ่มเทต่อองค์กรของพนักงานเจเนอเรชั่นวาย กรณีศึกษา : บริษัท เมืองไทยประกันชีวิต จำกัด (มหาชน) ,* สารนิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

เสาวนีย์ เสนาสุ. (2532). *งานอาสาสมัครและกิจกรรมเยาวชน.* กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.

อิสระพร บวรเกิด. (ม.ป.ป.). *จิตอาสางานที่เพิ่มค่าความเป็นมนุษย์.* ค้นเมื่อ 21 พฤษภาคม 2556, จาก http://www.kanlayanatam.com/sara/sara142.htm

อุบลวรรณ ชัยแก้ว. (2554). *การสร้างความรักและพลังขับเคลื่อน (Passion) ด้วยกระบวนการบริหารจัดการคนเก่ง (Talent Management) กรณีศึกษา : องค์กรธุรกิจอุตสาหกรรมการผลิตแบบครบวงจร*, สารนิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

Chang, Richard. n.d. The Passion Plan. *Richard Chang Associates*. Retrieved January 15, 2011 from http://www.thepassionplan.com/

Creed, A. S., Zutshi, A., & Swanson D. J. (2012). Power and passion: remoulded teamwork in a plastics Factory. *Team Performance Management*, 14, 196-213.

Davis K. and Blomstrom R. L. (1975), "*Business and society: Environment and responsibility*". New York: McGraw-Hill.

Fox, A. (2004). Green Mountain Brew Passion. *HR Magazine*, 49 (7).

Hewitt Associates. (2010). *Hewitt engagement survey.* Retrieved: December 28, 2011 from: http://www.hewittassociates.com/

Hopkins, M. (1999). *The Planetary bargain: Corporate social responsibility comes of age.* Macmilan Press. London.

Inamori, Kazuo. (1995). *A Passion for success: Practical, Inspiration, and spiritual insight from Japan's Leading Entrepreneur*. McGraw-Hill Education.

Jones, D., and Robinson, J. T. (2009). *Passion Works: Creative Passion in The Workplace.* Canada: Nova Scotia.

Laaksonen, L., Ainamo, A., & Karjalainen, T. M. (2011). Entrepreneurial passion: an explorative case study of four metal music ventures. *Journal of Research in Marketing and Entrepreneurship*, 13, 18-36.

Lawrence, A. T. and Weber, J. (2008). *Business and society*: *Stakeholders, Ethics, Public Policy*. McGraw-Hill/Irwin.

Mowday, R., Steer, R., and Porter, L. (1979). The measurement of organizational commitment. *Journal of vacational behavior*, 14**,** 224-247.

World Giving Index. (2011). ค้นเมื่อ 21 พฤษภาคม 2556 จาก http://service.nso.go.th/nso/nsopublish/citizen/thaiglobal/jan-12.jsp

World Giving Index. (2013). ค้นเมื่อ 15 เมษายน 2557 จาก https://www.cafonline.org/PDF/WorldGivingIndex2013_1374AWEB.pdf

Zigarmi, D., Nimon, K., Houson, D., Witt, D., & Diehl, J. (2009). From Engagement to Work Passion: A Deeper Understanding of the Work Passion Framework. *Perspective***.** UK: The Ken Blanchard Company.

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่สมดุลยั่งยืนด้วยกระบวนการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การ

บังอร โสพส[1]

บทคัดย่อ

บทความนี้มีจุดประสงค์เพื่อประมวลและสังเคราะห์งานวิจัยทางด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่มีเป้าหมายเพื่อให้เกิดความสมดุลยั่งยืน เพื่อตอบสนองแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 8 จนปัจจุบันฉบับที่ 11 ที่ต่างมุ่งเน้น “คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา” ซึ่งในบริบทขององค์การคือ เน้นการพัฒนาผู้ใหญ่วัยทำงานหรือบุคลากรในองค์การ ให้มีความรู้ ความสามารถ มีทัศนคติ ค่านิยม และพฤติกรรมการทำงาน ที่เหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการขององค์การ และสังคมโดยรวม โดยพิจารณาที่การถ่ายทอดทางสังคมในองค์การซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่ต่อเนื่องตลอดชีวิตการทำงาน การสังเคราะห์งานวิจัยเริ่มจากคัดเลือกงานวิจัยตามเกณฑ์ที่กำหนด ได้งานวิจัยที่ศึกษาการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การโดยตรง 20 เรื่อง และที่เกี่ยวข้องอีก 10 เรื่อง ผลการสังเคราะห์งานวิจัยทั้งหมดทำให้ (1) สามารถยืนยันบทบาทของการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การใน 9 ขั้นตอนหรือการถ่ายทอดตลอดช่วงชีวิตของการทำงาน อันเป็นแนวทางการพัฒนาทรัพยากรที่ยั่งยืน (2) สามารถบ่งชี้เนื้อหาที่เป็นทักษะ และลักษณะทางจิต ซึ่งงานวิจัยพบว่ามีบทบาทร่วมกับการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การ ในการพัฒนาให้พนักงานเกิดมีความรู้ความสามารถที่เหมาะสม มีความพึงพอใจในการทำงาน มีความอยู่ดีมีสุข และ/หรือ มีพฤติกรรมการเป็นสมาชิกที่ดีขององค์การ รวมถึงพฤติกรรมเชิงบวกต่างๆ ทั้งในด้านจริยธรรม ความปลอดภัย และความทุ่มเททำงาน ซึ่งเป็นการพัฒนาและสร้างภูมิคุ้มกันทางด้านทักษะและลักษณะทางจิตที่สำคัญ เพื่อให้บุคลากรเป็นคนดีควบคู่ไปกับคนเก่งที่สมดุลครอบคลุมเป้าหมายของการพัฒนา และ (3) งานวิจัยส่วนใหญ่บ่งชี้บทบาทเด่นชัดของการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การกับเนื้อหาด้านทักษะและลักษณะทางจิต ที่เกิดขึ้นในช่วงแรกของการทำงาน ตั้งแต่ขั้นที่ 2 ถึง ขั้นที่ 4 คือ ขั้นบรรจุ ขั้นเรียนรู้ และขั้นยอมรับ ซึ่งเป็นช่วงของการเสริมสร้างบุคลากรคนดีคนเก่งให้กับองค์การ ผลที่พบทั้งหมดนี้ประกอบกันเป็นหลักฐานยืนยันได้ว่า การถ่ายทอดทางสังคมในองค์การเป็นกระบวนการสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่ทำให้เกิดความสมดุลและยั่งยืน โดยมีข้อเสนอแนะเพื่อการนำไปใช้ในการพัฒนาโดยทันทีในช่วงครึ่งแรกของชีวิตการทำงาน ส่วนข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยเพิ่มเติมคือ การวิจัยประเมินผลการพัฒนาในแต่ละขั้นตอนนั้น และวิจัยเพื่อค้นหากลยุทธ์การถ่ายทอดในขั้นตอนต่างๆ โดยเฉพาะขั้นตอนชีวิตการทำงานช่วงหลังที่เป็นการดำรงรักษา และการทบทวน เพื่อให้พนักงานคงความสมดุลและยั่งยืนตามเป้าหมาย รวมถึงยืดอายุการทำงานเพื่อแก้ปัญหาสังคมผู้สูงอายุและทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงที่เหมาะสมทันยุคสมัยอย่างต่อเนื่อง

[1] รองศาสตราจารย์ ประจำคณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

การพัฒนาที่สมดุลยั่งยืนโดยทั่วไป พิจารณาครอบคลุมความสมดุลยั่งยืนใน 3 มิติ ตามที่สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช. 2554) ได้สรุปรวบรวมไว้ กล่าวคือ **(1) มิติเศรษฐกิจ** หมายถึง การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศให้เจริญเติบโตอย่างต่อเนื่อง มีคุณภาพ มีเสถียรภาพ และมีการกระจายความมั่งคั่งอย่างทั่วถึง อำนวยประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ เป็นต้น **(2) มิติสังคม** คือการพัฒนาคน (หรือที่เรียกว่า ทุนมนุษย์) ให้มีความอยู่ดีมีสุข มีความมั่นคงในการดำรงชีวิต มีคุณภาพชีวิตที่ดี และมีพฤติกรรมที่เหมาะสม สามารถปรับตัวได้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง **และ (3) มิติสิ่งแวดล้อม** คือ การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างการใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจและความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ ทั้งนี้ตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 - 2544) ประเทศได้เปลี่ยนมาให้ความสำคัญกับ “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” พร้อมทั้งปรับเปลี่ยนวิธีการพัฒนาเป็นบูรณาการแบบองค์รวม เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่สมดุล แผนพัฒนาฯ ฉบับต่อมา คือ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 - 2549) และ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550 - 2554) ยังคงให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่ยึด “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” และมีการนำ “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” มาใช้ในการบริหารและประเทศ รวมทั้งเสริมสร้าง “ระบบภูมิคุ้มกัน” ให้พร้อมรับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายในประเทศ เพื่อมุ่งสู่การพัฒนาที่สมดุลยั่งยืน และความอยู่เย็นเป็นสุขของคนไทย สำหรับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555 – 2559) ซึ่งเป็นฉบับที่กำลังดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน ยังคงเน้นการสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อเตรียมความพร้อมให้แก่คน สังคม และระบบเศรษฐกิจของประเทศไทย ให้สามารถปรับตัวรองรับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงที่ประเทศจะก้าวเข้าสู่ประชาคมอาเซียนได้ เพื่อให้เกิดความก้าวหน้าและประโยชน์สุขที่ยั่งยืนของประเทศต่อเนื่องไป

ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 (สศช. 2554) ยังได้ประเมินผลการเปลี่ยนแปลงสภาวะด้านสังคมในอนาคตที่เกี่ยวกับคนโดยตรง 7 ประการ คือ **(1) ประเทศไทยก้าวสู่สังคมผู้สูงอายุ** โดยวัยเด็กและวัยแรงงานจะลดลง ทำให้ประเทศไทยเผชิญภาวะขาดแคลนแรงงานในอนาคต ที่อาจส่งผลกระทบต่อผลิตภาพการผลิตของประเทศ **(2) คนไทยมีปัญหาด้านคุณภาพการศึกษา สติปัญญา และด้านสุขภาพทางกายเพิ่มขึ้น** โดยจะมีการเจ็บป่วยด้วยโรคเบาหวาน ความดันโลหิตสูง หลอดเลือดในสมอง โรคหัวใจ และมะเร็ง เพิ่มขึ้น ส่งผลต่อภาระค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลของภาครัฐในอนาคต **(3) กลุ่มผู้ด้อยโอกาสยังไม่สามารถเข้าถึงบริการทางสังคมได้อย่างทั่วถึง** แม้ประชาชนจะได้รับการคุ้มครองจากสวัสดิการทางสังคมในหลายรูปแบบ **(4) มีความเหลื่อมล้ำทางรายได้ของประชากรและโอกาสการเข้าถึงทรัพยากร** ผลประโยชน์ส่วนใหญ่จะอยู่ในกลุ่มที่มีโอกาสและรายได้สูง **(5) มีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ค่านิยม และพฤติกรรมต่างๆ อย่างมาก ตามกระแสโลกาภิวัตน์และโลกไซเบอร์** สังคมไทยจะเผชิญวิกฤตความเสื่อมถอยด้านคุณธรรมและจริยธรรม ขาดการใช้เหตุใช้ผล ขาดความเอื้อเฟื้อ เอื้ออาทร **(6) สังคมไทยเผชิญปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติดและการเพิ่มขึ้นของการพนัน** โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กและเยาวชน ที่มีการแพร่ระบาดของยาเสพติดในโรงเรียนและสถานศึกษาเพิ่มขึ้น เด็กและเยาวชนมีแนวโน้มเล่นการพนันมากขึ้นด้วย **และ (7) สังคมไทยตื่นตัวทางการเมืองและให้ความสำคัญกับความรับผิดชอบต่อสังคม และระบบธรรมาภิบาลมากขึ้น** ประชาชนไทยจะมีความตื่นตัวในทางการเมืองสูงขึ้น ภาคธุรกิจเอกชนจะเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาประเทศ

มากขึ้น มีการดำเนินธุรกิจในรูปแบบกิจการเพื่อสังคม ไม่มุ่งกำไรสูงสุด แม้ดัชนีภาพลักษณ์การคอร์รัปชั่นจะยังไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก

การเปลี่ยนแปลงสภาวะด้านสังคมเกี่ยวกับคนโดยตรง 7 ประการดังกล่าวนี้ ท้าทายการทำความเข้าใจ การปฏิบัติการเสริมสร้างลักษณะที่ดี การป้องกันและแก้ไขปัญหาต่างๆ โดยยึดแผนพัฒนาฯ ที่เน้นคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา และการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง กับการเสริมสร้างระบบภูมิคุ้มกัน เพื่อให้พร้อมรับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายในประเทศ เพื่อการก้าวไปสู่การพัฒนาที่สมดุลยั่งยืน ตามเป้าหมายของแผนพัฒนาฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์การเพื่อ (1) ให้องค์การรอดพ้นจากภาวะการขาดแคลนแรงงานในอนาคต (2) ให้บุคลากรในองค์การมีประสบการณ์ความรู้ มีสุขภาพทางกาย สุขภาพจิตที่ดี (3) ให้บุคลากรทุกระดับชั้นรับรู้และเข้าถึงบริการทางสังคมทั้งขององค์การและภาครัฐได้อย่างทั่วถึง (4) ให้มีรายได้รายเหมาะสมกับความรู้ความสามารถ และผลงาน (5) ให้มีทัศนคติ ค่านิยม และพฤติกรรมการทำงานที่มีประสิทธิภาพประสิทธิผล มีคุณธรรมจริยธรรม (6) ให้มีภูมิคุ้มกันต่อต้านแข็งขืนต่อพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม โดยมีทัศนคติ ค่านิยม ลักษณะทางจิตที่ส่งเสริมพฤติกรรมการทำงานที่เหมาะสมดังกล่าวในข้อข้างต้นนี้ และ (7) ให้มีพฤติกรรมการเป็นสมาชิกที่ดีขององค์การและ/หรือของสังคม ซึ่งรวมถึงพฤติกรรมเอื้อเฟื้อ ซื่อสัตย์ ขยันขันแข็ง สำนึกรับผิดชอบในหน้าที่ เป็นต้น

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่สมดุลยั่งยืนที่สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติจึงพิจารณาได้ว่า ต้องเป็นการเสริมสร้างให้บุคลากรในองค์การมีความรู้ ความสามารถ มีทัศนคติ ค่านิยมที่ถูกต้องเหมาะสม มีพฤติกรรมการทำงานที่มีประสิทธิภาพประสิทธิผล พฤติกรรมการเป็นสมาชิกที่ดีขององค์การ พฤติกรรมตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และพฤติกรรมเชิงบวกต่างๆ ทั้งในด้านจริยธรรม ความปลอดภัย หรือการทุ่มเททำงาน รวมถึงให้มีภูมิคุ้มกันต่อต้านและแก้ไขพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมต่างๆ ของบุคลากรทุกระดับชั้น ทั้งนี้จะต้องมีวิธีการหรือยุทธศาสตร์ที่เหมาะสมในการพัฒนา ซึ่งแผนพัฒนาฯ ระบุด้วยว่า ยุทธศาสตร์การพัฒนาต้องเน้นการเรียนรู้ตลอดชีวิต จึงตรงกับเป้าหมายของกระบวนการการถ่ายทอดทางสังคม (Socialization) ที่นักสังคมวิทยาใช้อธิบายการเรียนรู้ชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสังคม ตั้งแต่เกิดจนชราภาพ และต่อมานักจิตวิทยาสังคมและนักจิตวิทยาองค์การ (เช่น Moreland & Levine, 1982, Fisher, 1986, Sorod 1990, Chao, 2012) ได้นำมาใช้ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์การ โดยเรียกว่า การถ่ายทอดทางสังคมในองค์การ (Organizational Socialization) และใช้เป็นกระบวนการหรือยุทธศาสตร์ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์การต่อเนื่องตลอดชีวิตการทำงาน

ในทศวรรษที่ผ่านมา มีการศึกษายุทธศาสตร์การถ่ายทอดทางสังคมในองค์การในประเทศไทยมากขึ้น นักศึกษาคณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ก็ได้ทำการศึกษาวิจัยกระบวนการของการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การมากกว่า 20 เรื่อง (ดังรายชื่อในเอกสารอ้างอิง) โดยมีการศึกษาทั้งกระบวนการและที่เป็นขั้นตอนแต่ละขั้นของการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การ เป็นการศึกษาความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับตัวแปรที่บ่งชี้ความสมดุลของการพัฒนา ทั้งทักษะความรู้ ทัศนคติ ความพึงพอใจในการทำงาน พฤติกรรมการทำงานด้านต่างๆ ที่มีประสิทธิภาพประสิทธิผล พฤติกรรมการเป็นสมาชิกที่ดีขององค์การ พฤติกรรมตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และพฤติกรรมเชิงบวกต่างๆ ทั้งที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรม ความปลอดภัย และการทุ่มเททำงาน ได้ผล

สำคัญที่น่าจะได้นำมาประมวลและสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ทางการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และเป็นแนวทางในการพัฒนาบุคลากรในองค์การที่สมดุลครอบคลุมและยั่งยืนตลอดช่วงชีวิตการทำงานได้ ซึ่งบทความนี้จะได้นำเสนอแนวคิดทฤษฎีทางด้านการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การ และผลการสังเคราะห์งานวิจัยของนักศึกษาและที่เกี่ยวข้อง

วัตถุประสงค์

บทความนี้เป็นผลมาจากการสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การ โดยมีวัตถุประสงค์กล่าวได้ตามลำดับดังนี้

1) เพื่อสังเคราะห์และประเมินผลการวิจัยเกี่ยวกับการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การ ที่นักศึกษาคณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ได้ค้นพบในการศึกษากับพนักงานองค์การต่างๆ ในประเทศไทย
2) เพื่อประมวลและสรุปรวมเป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการถ่ายทอดทางสังคมขององค์การในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อความสมดุลยั่งยืน
3) เพื่อเสนอแนะเป็นแนวทางในการประยุกต์ใช้กระบวนการถ่ายทอดทางสังคมแต่ละขั้นตอน ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่ต่อเนื่องต่อไป
4) เพื่อบ่งชี้การศึกษาวิจัยในอนาคตต่อไป เพื่อเติมเต็มส่วนที่ขาดหายและสร้างองค์ความรู้ที่ทันยุคสมัยต่อไป

วิธีการศึกษา

การดำเนินการสังเคราะห์งานวิจัยในครั้งนี้ มีขั้นตอนโดยลำดับ คือ

1) ประมวลความรู้พื้นฐานและแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การ
2) รวบรวมและคัดเลือกงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การที่มีคุณสมบัติตามเกณฑ์ที่ตั้งไว้ (ตังกล่าวในหัวข้อต่อไป)
3) สังเคราะห์งานวิจัยที่รวบรวมได้ โดยพิจารณาความเกี่ยวข้องกับตัวแปรต่างๆ และจัดแบ่งเป็นกลุ่มตัวแปรสาเหตุและผลของการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การ
4) พิจารณาผลที่พบ ในรูปของการเชื่อมโยงกับความสมดุลและความยั่งยืนของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตลอดกระบวนการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การ
5) ประชุมกลุ่มย่อยกับ และ/หรือ ขอความคิดเห็นจากผู้เชี่ยวชาญทางด้านนี้ ทั้งนักวิจัย นักวิชาการและผู้สนใจ เพื่อพิจารณาผลสรุป และความเป็นไปได้ของการนำเสนอผลเพื่อกำหนดเป็นนโยบายและการประยุกค์ใช้
6) นำเสนอผลที่พบแก่กลุ่มนักวิชาการและผู้บริหารงานด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เพื่อแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็น และแนวทางการศึกษาเพิ่มเติม (นำเสนอในวันสถาปนาสถาบันฯ)

คุณสมบัติของงานวิจัยที่รวบรวมเพื่อการสังเคราะห์ครั้งนี้

งานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ทั้งหมดจะต้องมีคุณสมบัติ 5 ประการ ดังต่อไปนี้

(1) ทำการศึกษาเกี่ยวกับการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การ ทั้งกระบวนการหรือแต่ละขั้นตอนของกระบวนการ หรือศึกษาการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การรูปแบบต่างๆ รวมถึงการฝึก อบรม และการเรียนรู้แบบต่างๆ ของพนักงาน ในแต่ละช่วงเวลาของการทำงาน

(2) ศึกษาตัวแปรทักษะความรู้ ทัศนคติ และพฤติกรรมเชิงบวกต่างๆ ที่เป็นเป้าหมายของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่สมดุลยั่งยืน

(3) เป็นงานวิจัยเชิงปริมาณที่กระทำตามขั้นตอนของวิทยาศาสตร์การวิจัย ประมวลเอกสารเพื่อกำหนดเครื่องมือวัด และกำหนดสมมติฐาน มีการเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีทางสถิติที่เหมาะสม

(4) ใช้แบบสอบถามหรือแบบวัดที่ผ่านการตรวจสอบคุณภาพแล้วว่า มีเนื้อหาเที่ยงตรงตามแนวคิดทฤษฎีที่เป็นที่ยอมรับ มีค่าสัมประสิทธ์ความเชื่อถือได้สูง และมีอำนาจจำแนกรายข้อสูง รวมถึงมีค่าความสอดคล้องสัมพันธ์ระหว่างข้อคำถามกับแบบวัดทั้งฉบับตามเกณฑ์

(5) เป็นนงานวิจัยที่เสร็จสมบูรณ์ตามขั้นตอนของการทำวิทยานิพนธ์ หรือการค้นคว้าอิสระของสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ และสามารถเผยแพร่ได้

แนวคิดทฤษฎีทางการถ่ายทอดทางสังคม

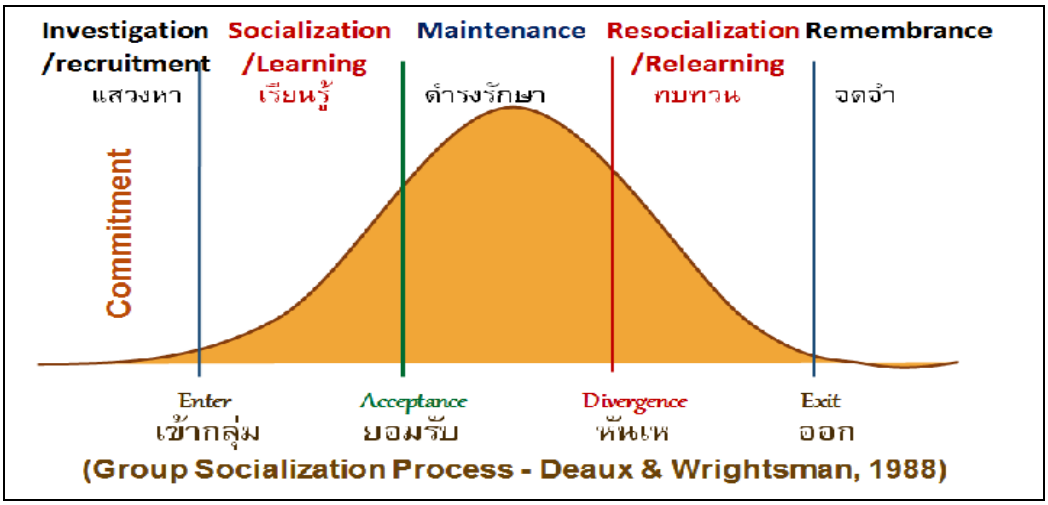
คำว่า “การถ่ายทอดทางสังคม” (Socialization ซึ่งนักวิชาการไทยบางท่าน เรียกว่า สังคมประกิต สังคมกรณ์ การขัดเกลาทางสังคม การเรียนรู้ทางสังคม หรือการอบรมถ่ายทอดทางสังคม) เป็นคำที่ใช้ในสาขาสังคมวิทยามายาวนานเป็นศตวรรษ โดยหมายถึง กระบวนการหลักในการเรียนรู้ และรับประสบการณ์ทางสังคมของบุคคล โดยบุคคลมีการเลือกรับความรู้ ทักษะ และรูปแบบการกระทำต่างๆ ที่ทำให้บุคคลมีบทบาททางสังคมที่เหมาะสม (Merton, 1963) ทำให้บุคคลสองฝ่ายทั้งผู้ให้และผู้รับเกิดการเปลี่ยนแปลงเป็นสมาชิกที่ดีของกลุ่ม (Moreland, 2002) เกิดความเข้าใจและผูกพันกับกลุ่ม รวมทั้งทำให้รู้จักตนเอง ซึ่งการถ่ายทอดนี้อาจจะเป็นได้ทั้งทางตรงคือ การอบรมสั่งสอนโดยตรงของพ่อแม่ ผู้ใหญ่ ครูอาจารย์ การเรียนรู้จากเพื่อน หรือเรียนรู้ทางอ้อม ผ่านสื่อต่างๆ ทีวี วิทยุ สื่อออนไลน์ ต่างๆ

เมื่อกล่าวถึงการถ่ายทอดทางสังคม นักวิชาการผู้เชี่ยวชาญมีการนำเสนอเป็นกระบวนการหลายขั้นตอน ตั้งแต่เด็กจนเติบใหญ่ จนวัยชรา และตั้งแต่ ก่อนเข้ากลุ่มสังคม เข้ากลุ่มสังคม จนกระทั่งออกจากกลุ่มสังคมนั้นๆ โดยในแต่ละขั้น ทั้งสมาชิกและกลุ่มมีการประเมินผลซึ่งกันและกัน เกิดความเข้าใจกัน ผูกพันต่อกันและเกิดการเปลี่ยนบทบาทของตนในกลุ่มสังคมที่รวมอยู่นั้น (Moreland & Levine, 2002) ซึ่งมอร์แลนและลีวายน์ (Moreland & Levine, 1982) ได้แบ่งลำดับขั้นตอนการถ่ายทอดเป็น 5 ขั้น คือ **ขั้นที่ 1 การสรรหา (investigation)** เป็นการแสวงหาและคัดสรรบุคคลที่เหมาะสมมาเข้ากลุ่ม **ขั้นที่ 2 การถ่ายทอด (socialization)** สมาชิกใหม่เรียนรู้และยอมรับแบบแผน ค่านิยม และแนวคิดของกลุ่ม **ขั้นที่ 3 การดำรงรักษา (maintenance)** คือ การรักษาคงไว้ซึ่งความเป็นสมาชิกและบทบาทของสมาชิก **ขั้นที่ 4 ทบทวน**

(Reserialization) สำหรับผู้ที่หันเห มีการถ่ายทอดเรียนรู้เพื่อให้คงความเป็นสมาชิกต่อไป และ **ขั้น 5 การจดจำ (Remembrance)** เมื่อสมาชิกออกจากงานตามวาระหรือด้วยเหตุอื่น มีการระลึกจดจำประสบการณ์ที่ผ่านมาในฐานะที่เป็นสมาชิกเก่า

ดูวส์ และ ไรท์แมน (Deaux & Wrightsman, 1988) ได้ปรับกระบวนการถ่ายทอดทางสังคมที่มอร์แลนและลีไวน์ (Moreland & Levine, 1982) เสนอไว้ 5 ขั้น เป็น 9 ขั้นตอน ประกอบด้วย 5 ขั้นที่เป็นช่วงการซึมซับและเรียนรู้ กับ 4 ขั้นที่เป็นขั้นเปลี่ยนบทบาท ได้แก่ (1) ขั้นแสวงหาและคัดเลือก (Investigation) (2) ขั้นเข้ากลุ่ม/บรรจุ/ (Entry) (3) ขั้นเรียนรู้ (Socialization/Learning) (4) ขั้นยอมรับ (Acceptance) (5) ขั้นดำรงรักษา (Maintenance) (6) ขั้นหันเห (Divergence) (7) ขั้นทบทวน (Resocialization) (8) ขั้นออกจากสมาชิก (Exit) และ (9) ขั้นจดจำความหลัง (Remeoyhombrance) โดยเสนอเป็นภาพ 9 ขั้นตอน และแสดงระดับความผูกพันของสมาชิก (commitment) ที่เพิ่มขึ้นตั้งแต่เริ่มเข้ากลุ่ม และค่อยๆ เพิ่มขึ้นในขั้นตอนที่ 2, 3, 4, 5 แล้ววันหนึ่งก็เริ่มลดลง ค่อยๆ ลดลงในขั้นที่ 6, 7, 8 และหมดไปในขั้นที่ 9 (ดังแสดงในภาพ 1) ซึ่งจะได้อธิบายขั้นตอนต่างๆ ในรายละเอียดต่อไป

กระบวนการ 9 ขั้นตอนของการถ่ายทอดทางสังคมของกลุ่มสังคมนี้ มีงานวิจัยในต่างประเทศรองรับจนเป็นที่เชื่อถือได้ว่ามีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมของสมาชิกในกลุ่มทางสังคม (Levine & Moreland, 1994)



ภาพ 1 กระบวนการถ่ายทอดทางสังคมของกลุ่ม (Deaux & Wrightsman, 1988)

การถ่ายทอดทางสังคมในองค์การ

นักจิตวิทยาสังคมและองค์การได้มีการนำการถ่ายทอดทางสังคมของกลุ่มมาใช้ในองค์การ และทำการศึกษาวิจัยเพื่อทำความเข้าใจ พิสูจน์ และเสนอผลเพื่อการประยุกต์ใช้รูปแบบและวิธีการต่างๆ ของการถ่ายทอดทางสังคมที่เหมาะสมกับองค์การ ซึ่ง ชีน (Schein, 1968) ได้บ่งชี้ให้เห็นความสำคัญของบทบาทการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การในการงานบริหารจัดการองค์การ และได้มีการให้ความหมายชัดเจนเป็นทางการว่า *การถ่ายทอดสังคมในองค์การเป็นกระบวนการที่ทำให้บุคคลซึมซับทักษะ ความรู้ ความสามารถ ทัศนคติ*

และพฤติกรรม ที่จำเป็นต่อการทำหน้าที่ในองค์การ และต่อการเป็นสมาชิกขององค์การ (Van Maanen & Schein, 1979, Louis, 1980) โดยการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การสามารถกระทำได้หลายวิธี ดังที่ แวน มาเนน และ ชีน (Van Maanen & Schein, 1979) อธิบายว่า อาจเป็นไปใน 6 มิติ คือ (1) แบบเป็นกลุ่มกับแบบเดี่ยว (Collective vs. individual socialization) (2) แบบเป็นทางการกับไม่เป็นทางการ (Formal vs. informal) (3) แบบมีขั้นตอนเป็นลำดับกับแบบสุ่มไม่มีลำดับ (Sequential vs. random steps) (4) แบบมีรูปแบบแน่นอนกับแบบแปรเปลี่ยนได้ (Fixed vs. variable) (5) แบบต่อเนื่องเป็นชุดกับแบบแยก (Serial vs. disjunctive) และ (6) แบบค้นหาความสามารถกับแบบทำตามรูปแบบที่กำหนดไว้ (Investiture vs. divestiture)

การถ่ายทอดทางสังคมในองค์การ 6 มิตินั้น ไม่ได้แสดงความต่อเนื่องของการถ่ายทอดที่เป็นกระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ บังอร โสพส (Sorod, 1990) ได้นำกระบวนการถ่ายทอดทางของกลุ่ม 9 ขั้นตอน ที่ดูวส์และไรท์แมน (Deaux & Wrightsman, 1988) เสนอไว้ (ตามภาพ 1) มาอธิบายการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การที่ต่อเนื่องตลอดชีวิตการทำงาน กระบวนการ 9 ขั้น อธิบายได้ดังนี้

1. ขั้นแสวงหาและคัดเลือก (Investigation) เป็นขั้นที่บุคคลแสวงหาองค์การที่ตนปรารถนาจะเข้าเป็นสมาชิกด้วย โดยสืบค้นและ/หรือสอบถามหาข้อมูลความรู้เกี่ยวกับองค์การนั้นเท่าที่จะหาได้ ในขณะเดียวกัน องค์การก็มีการประชาสัมพันธ์แนะนำงานและองค์การให้เป็นที่รู้จัก ทำการสรรหาและคัดเลือกบุคคลที่มีคุณสมบัติเหมาะสมกับงานและเป้าหมายขององค์การ

2. ขั้นบรรจุ/เข้ากลุ่ม (Entry) เป็นขั้นของการเปลี่ยนแปลงจากการเป็นบุคคลภายนอกมาเป็นสมาชิกใหม่ขององค์การ โดยถ่ายทอดด้วยการแนะนำหรือปฐมนิเทศอย่างเป็นทางการ เพื่อให้สมาชิกใหม่ทราบนโยบาย และเป้าหมายขององค์การ ให้ได้รับรู้บทบาทหน้าที่ในฐานะสมาชิกที่ดี

3. ขั้นเรียนรู้ (Socialization/Learning) บุคคลเรียนรู้การอยู่ร่วมกับองค์การ จากหลายทาง ทั้งการบอกกล่าวชี้แนะ การสอนงาน การรับคำแนะนำปรึกษาเรื่องต่างๆ จากสมาชิกอื่น และ/หรือ จากหัวหน้า หรือเรียนรู้จากการสังเกต ทำตาม หรือเลียนแบบผู้อื่นในองค์การ รวมทั้งจากคู่มือ เอกสารต่างๆ ที่ค้นหาได้ หลายองค์การจัดให้มีการฝึกอบรมเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ตามเป้าหมายที่ต้องการโดยเร็ว

4. ขั้นยอมรับ (Acceptance) เป็นขั้นเปลี่ยนจากสมาชิกใหม่เป็นสมาชิกสมบูรณ์ บุคคลยอมรับและเป็นที่ยอมรับของสมาชิกในองค์การ อาจมีการบอกเล่าเรื่องราวพิเศษหรือความลับขององค์การ มีการเรียนรู้ค่านิยม แนวความคิด และพฤติกรรมที่องค์การคาดหวังหรือสอดคล้องกับองค์การมากขึ้น บุคคลอาจใช้การยอมรับทำให้ผู้อื่นเปลี่ยนตามตนเองด้วย ขั้นนี้มีความผูกพันกับกลุ่มมากขึ้น

5. ขั้นดำรงอยู่ (Maintenance) เป็นขั้นที่สมาชิกสมบูรณ์ขององค์การ รู้จักองค์การมากขึ้น ทั้งในเชิงบวกและลบ มีความผูกพันกับองค์การสูง อาจได้รับสิทธิพิเศษต่างๆ หรือส่งเสริมให้เป็นหัวหน้า มีการเรียนรู้และนำองค์การพัฒนาให้ทันกับความเปลี่ยนแปลง ความทันสมัยต่างๆ ที่เกิดขึ้น หลายองค์การจัดให้มีการฝึกอบรมเพื่อเรียนรู้ทักษะการทำงานที่ยากขึ้น หรือทักษะในการดำรงตำแหน่งใหม่

6. ขั้นหันเห (Divergence) เป็นขั้นเปลี่ยนแปลงไปสนใจองค์การใหม่ เนื่องจากรู้สึกว่าองค์การไม่อาจตอบสนองความต้องการของตน ในขั้นนี้องค์การมักจัดให้มีการเจรจาพูดคุย ปรับความคิด หรือจัดการเปลี่ยนแปลงอย่างใดอย่างหนึ่งให้กับบุคคล รวมถึงส่งเสริมสนับสนุนให้บุคคลสร้างสรรสิ่งใหม่ๆ

7. ขั้นทบทวน (Resocialization) เป็นความพยายามขององค์การที่จะเรียกความผูกพันคืนจากสมาชิก องค์การมักจัดให้มีการถ่ายทอดและหาข้อตกลงใหม่ เพื่อให้เป็นที่พอใจทั้งสองฝ่ายคือบุคคลกับองค์การ ในขั้นนี้มีการส่งเสริมการเรียนรู้ซ้ำหรือเพิ่มเติมเพื่อให้บุคลากรคงความสามารถในการปฏิบัติงานที่ดี อาจมีการทบทวนบทบาทใหม่ ปรับผังงาน หน้าที่ความรับผิดชอบ หรือปรับตำแหน่งใหม่

8. ขั้นออกจากสมาชิก (Exit) ในที่สุดบุคคลก็ออกจากการเป็นสมาชิก เนื่องจากเกษียณอายุ หรือย้ายไปองค์การอื่น ความผูกพันลดลง ขั้นนี้จึงมีการพูดคุยเพื่อให้บุคคลบอกกล่าวปัญหาหรือให้ข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนาองค์การ และอาจมีการเลี้ยงส่งเพื่อรักษาสัมพันธภาพที่ดีไว้

9. ขั้นจดจำความหลัง (Remembrance) แม้ความผูกพันจะลดลงหรือหมดไป แต่ความจดจำในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับองค์การทั้งที่น่าพอใจและไม่น่าพอใจยังคงอยู่ อาจมีการแสดงความรำลึกถึง ให้เกียรติ และติดต่อส่งข่าวสารเพื่อคงความสัมพันธ์ไว้ อาจมีการบอกเล่าความประทับใจที่ผ่านมา เพื่อให้สมาชิกรุ่นต่อไปมีการรับรู้และร่วมชื่นชมจดจำสมาชิกเก่า

ทั้งนี้ บังอร โสฬส (Sorod, 1990 หรือ 2533) ได้ทำการศึกษาบทบาทของการถ่ายทอดทอดทางสังคม 4 ขั้นแรกในองค์การไทยและอเมริกัน ผลที่พบบ่งชี้ว่า การถ่ายทอดทางสังคมในองค์การมีบทบาทเกี่ยวข้องกับการเพิ่มพูน ลักษณะความเป็นผู้นำ การควบคุมสถานการณ์ ความพอใจในการทำงาน และประสิทธิผลในการทำงาน ของหัวหน้าในองค์การไทยและองค์การอเมริกัน ซึ่งแสดงให้เห็นความสำคัญกับการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การทั้งของไทยและอเมริกัน นอกจากนี้ในการประชุมของสมาคมนักจิตวิทยาประยุกต์นานาชาติ ที่สหรัฐอเมริกา ปี 2541 ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2542) ได้นำเสนอรูปแบบใหม่ในการถ่ายทอดทางสังคมเพื่อพัฒนาประสิทธิผลการทำงานและคุณภาพชีวิตของคนไทย โดยยึดใช้ทฤษฎีต้นไม้จริยธรรมเป็นพื้นฐานของการวิจัยและพัฒนา เน้นกระตุ้นให้มีงานวิจัยและพัฒนาทางด้านนี้ในประเทศไทยเพิ่มขึ้น

กระบวนการการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การ เป็นที่สนใจมากขึ้น ทั้งในต่างประเทศและประเทศไทย ประการหนึ่งเนื่องมาจากมีพื้นฐานทางแนวคิดทฤษฎีที่เข้มแข็งทางจิตวิทยา (Chao, 2012) เช่น **ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม** (Social learning theories) ที่เสนอว่า บุคคลเรียนรู้จากกันและกัน โดยอาศัยการสังเกต การเลียนแบบ และการจัดหรือปรับให้มีพฤติกรรมการกระทำต่างๆ ด้วยการเสริมแรงที่เหมาะสม **ทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคม** (Social exchange theory) ซึ่งอธิบายถึงการแลกเปลี่ยนประโยชน์หรือความพอใจด้านต่างๆ รวมทั้งการเป็นที่ยอมรับ และการได้รับความยุติธรรม เป็นต้น

ในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา นักศึกษาคณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ก็ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การเพิ่มขึ้นอย่างมากด้วย ทั้งที่ศึกษากระบวนการถ่ายทอดทางสังคมโดยตรงโดยรวม และที่ศึกษาเป็นรายขั้นตอนหรือกลยุทธ์ต่างๆ ของการถ่ายทอดหลายเรื่อง ผลการสังเคราะห์งานวิจัยของนักศึกษาที่คัดเลือกมา ทำให้ได้ผลเป็นองค์ความรู้ที่มีหลักฐานการวิจัยที่เชื่อถือได้ (evidence-based) และได้ข้อเสนอแนะเพื่อการนำไปใช้และศึกษาเพิ่มเติม ตามที่จะได้กล่าวถึงต่อไป

ผลการสังเคราะห์

ผลการสังเคราะห์งานวิจัยในที่นี้แยกรายงานเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนแรกกล่าวถึงบทบาทของการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การ ส่วนที่ 2 รายงานปัจจัยหรือตัวแปรที่ควรพัฒนาเพื่อให้ได้ผลตามเป้าหมาย และส่วนที่ 3 รายงานผลการถ่ายทอดในแต่ละขั้นตอนที่ร่วมกับปัจจัยเนื้อหาของการพัฒนา

(1) บทบาทของการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การ

ผลการสังเคราะห์งานวิจัยที่ทำการศึกษาการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การโดยตรงทั้ง 20 เรื่อง (ดังสรุปในตารางที่ 1-3) พบผลสนับสนุนชัดเจนว่า การถ่ายทอดทางสังคมในองค์การมีความเกี่ยวข้องกับการเพิ่มขึ้นของทัศนคติ และพฤติกรรม ที่เป็นเป้าหมายของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่สมดุลยั่งยืน โดยพบผลที่สอดคล้องกันว่า การถ่ายทอดทางสังคมในองค์การมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับ ความพึงพอใจในการทำงาน (ศิริวรรณ เจริญฉ่ำ 2553, สุภัตรา สุนทรประทุม 2553, ปราณี จันทรีย์ 2553) กับทัศนคติที่ดีต่อกฎระเบียบ (ดวงพร โพธิ์พันธุ์ 2557) กับความผูกพันต่องค์การ (กอปรกมน ถมยา 2554, ปารมี บุญมาเลิศ 2556, วิไลลักษณ์ บัวรับพร 2556, ประภัสสรา สายสว่าง 2553) กับความสุขในการทำงาน (วิไลลักษณ์ บัวรับพร 2556) กับความอยู่ดีมีสุข (ณัฐาพร จริยะปัญญา 2556) กับพฤติกรรมการเป็นสมาชิกที่ดีขององค์การ (ศิริวรรณ เจริญฉ่ำ 2553, นภสร ปัญจเชษฐกุล 2553, ภัณฑิรา เสือน้อย 2554, สุภาพร พวงสุวรรณ 2554) กับพฤติกรรมการทำงานเชิงบวก (ดวงพร โพธิ์พันธุ์ 2557) กับพฤติกรรมการทำงานอย่างปลอดภัย (บุศยรัตน์ เอี่ยมทศ 2557) และกับพฤติกรรมทำงานบริการ (อัจนา เตมีย์ 2554) นอกจากนี้มีงานวิจัยพบผลสนับสนุนชัดเจนด้วยว่า เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มที่ได้รับการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การน้อย พนักงานองค์การเอกชนที่ได้รับการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การมาก มีความมุ่งมั่นทุ่มเทในการทำงานมากกว่า (มนเสฏฐ ประชาศิลป์ชัย 2555) พยาบาลวิชาชีพที่ได้รับการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การมาก ก็พบว่ามีพฤติกรรมสมาชิกที่ดีขององค์การมากกว่าเช่นกัน (ทิพย์วรรณ มงคลดีกล้ากุล 2554) ทั้งนี้มีการศึกษาพบด้วยว่า การถ่ายทอดสังคมในองค์การทั้งแบบกลุ่ม แบบรายบุคคล แบบเป็นทางการ และแบบไม่เป็นทางการ ทุกรูปแบบ มีบทบาทในการเสริมสร้างพฤติกรรมการเป็นสมาชิกที่ดีขององค์การของพยาบาล (ภัณฑิรา เสือน้อย 2554)

งานวิจัยที่ศึกษาการฝึกอบรมพนักงาน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การก็พบผลสอดคล้องกัน เช่น สินนภ เทพรักษา (2554) พบว่านักบินที่ได้รับการฝึกอบรมด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (Crew Resource Management) บ่อยครั้ง (4 ครั้งขึ้นไป) มีทักษะการตัดสินใจที่สูงกว่านักบินที่ได้รับการฝึกอบรมน้อยครั้งกว่า และ ทัศน์พงษ์ สกุลคู (2557) พบว่าการฝึกอบรมกฎหมายแรงงานทำให้พนักงานมีความพอใจในการทำงานมากกว่าพนักงานที่ไม่ได้รับการฝึกอบรมนี้

ผลการวิจัยดังกล่าวมานี้ ยืนยันได้ในเบื้องต้นว่า การถ่ายทอดทางสังคมในองค์การมีบทบาทในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในแต่ละช่วงและตลอดชีวิตการทำงาน โดยช่วยเสริมสร้างทักษะความรู้ ทัศนคติ ความพึงพอใจในการทำงาน ความสุขในการทำงาน พฤติกรรมการเป็นสมาชิกที่ดีขององค์การ พฤติกรรมการทำงานแบบต่างๆ ที่มีประสิทธิภาพประสิทธิผล หรือพฤติกรรมเชิงบวกต่างๆ

ตาราง 1 การค้นคว้าอิสระที่ศึกษาความเกี่ยวข้องระหว่างการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การกับตัวแปรต่างๆ (* 1=ขั้นแสวงหา/คัดเลือก, 2=ขั้นบรรจุ, 3=-ขั้นเรียนรู้, 4= ขั้นยอมรับ, 5=ขั้นดำรงรักษา, 6=-ขั้นหันเห, 7=ขั้นทบทวน, 8=-ขั้นออก, 9=-ขั้นจดจำ)

ลำดับ	ชื่อผู้วิจัย	กลุ่มตัวอย่าง	ขั้นตอนการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การ*									ตัวแปรที่ศึกษาด้วย	ผล
			1	2	3	4	5	6	7	8	9		
1	กอปรกมน ถมยา (2554)	พนง เอกชน (250)		✓	✓	✓	✓					- วัฒนธรรมองค์การ - ความผูกพันต่อองค์การ	rs > .21, ps < .01 (ถ่ายทอดกับผูกพัน ขั้น 2,3, 4)
2	คงคณิน ครองธรรมกุล (2556)	พนง เอกชน (285)	✓	✓	✓		✓		✓			- ทุนทางจิตวิทยาเชิงบวก - ความผูกพันต่อองค์การ	ความผูกพันตามการถ่ายทอดร่วมกับทุนจิตเชิงบวก (F = 30.13, p < .01)
3	ดวงพร โพธิ์พันธุ์ (2557)	พนง เอกชน (300)	✓	✓	✓	✓	✓					- ทัศนคติต่อกฎระเบียบบริษัท - พฤติกรรมการทำงานเชิงบวก	ขั้น 2, 4 และทัศนคติต่อองค์การ 20% > R^2s > 9% (ต่อ พฤเชิงบวก)
4	นภสร ปัญจเชษฐกุล (2553)	พนง เอกชน (90)	✓	✓	✓	✓	✓		✓			- พฤติกรรมสมาชิกที่ดีขององค์การ	rs > .21, ps < .01 (เฉพาะขั้น 3, 7)
5	บุศยรัตน์ เอี่ยมทศ (2557)	พนง เอกชน (300)	✓	✓	✓	✓	✓					- ทักษะการทำงาน - พฤติกรรมทำงานอย่างปลอดภัย	rs > .28, ps < .012 R^2=23.4% (ร่วมทักษะต่อพฤปลอดภัย)
6	ประภัสสรา สายสว่าง (2553)	พนง เอกชน (288)		✓	✓	✓	✓					- ภาวะผู้นำแบบพัฒนา - ความผูกพันต่อองค์การ	rs > .21, ps< .01 (ภาวะผู้นำ กับผูกพัน) r = .20, p< .01 (ขั้น 1 ต่อผูกพัน 3 ด้าน)
7	ปราณี จันทรีย์ (2553)	ขรก (200)	✓	✓	✓	✓	✓	✓				- บรรยากาศองค์การ - ความพึงพอใจในการปฏิบัติงาน	rs > .32, ps < .01 พบเด่นชัดใน 3 ขั้นแรก
8	ปารมี บุญมาเลิศ (2556)	พนง ธนาคาร (304)	✓		✓		✓			✓		- ธรรมาภิบาลในองค์การ - การสนับสนุนทางสังคม - ความผูกพันต่อองค์การ	rs > .33, ps < .01 R^2 = 52% (ทุกตัวแปรต่อความผูกพัน)
9	วิไลลักษณ์ บัวรับพร (2556)	พนง เอกชน (270)		✓	✓	✓	✓	✓				- ความสุขในการทำงาน - ความผูกพันต่อองค์การ	rs > .25 , ps < .01 R^2 = 36.8% (กับความสุข ต่อผูกพัน)
10	วิศรุดา เนียมมาลัย (2555)	พนง องค์การอิสระ(200)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	- วัฒนธรรมองค์การ - พฤติกรรมสมาชิกที่ดีขององค์การ	rs > .15, ps < .01 (ขั้น 1 กับ 4) rs >.25, ps<.01 (กับวัฒนธรรมต่อผูกพัน)
11	ศิริวรรณ เจริญฉ่ำ (2553)	ข้าราชการ (138)	-	✓	✓	-	✓	✓				- ความพึงพอใจในการทำงาน - พฤติกรรมสมาชิกที่ดีขององค์การ	rs > .33, ps < .01 rs > .22, ps < .01

ตาราง 1 (ต่อ) การค้นคว้าอิสระที่ศึกษาความเกี่ยวข้องระหว่างการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การกับตัวแปรต่างๆ (* 1=ขั้นแสวงหา/คัดเลือก, 2=ขั้นบรรจุ, 3=-ขั้นเรียนรู้, 4=ขั้นยอมรับ, 5=ขั้นดำรงรักษา, 6=-ขั้นหันเห, 7=ขั้นทบทวน, 8=-ขั้นออก, 9=-ขั้นจดจำ)

12	สุภัตรา สุนทรประทุม (2553)	พนง เอกชน (200)	✓	✓	✓	✓	✓	✓				- บรรยากาศองค์การ - ความพึงพอใจในการปฏิบัติงาน	rs > .27, ps < .01 พบเด่นชัดใน 3 ขั้นแรก
13	สมปรารถนา สุขศิริวัฒน์ (2557)	พนง ธนาคาร (263)	✓	✓	✓		✓					- จิตสาธารณะ	(F=10.012 , p<.01) (ร่วมกับจิตสาธารณะ)

ตาราง 2 การค้นคว้าอิสระที่ศึกษาความเกี่ยวข้องระหว่างการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การรูปแบบต่างๆ กับตัวแปรพฤติกรรม

ลำดับ	ชื่อผู้วิจัย	กลุ่มตัวอย่าง	ขั้นตอนการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การ									ตัวแปรที่ศึกษาด้วย	ผล
			1	2	3	4	5	6	7	8	9		
14	ภัณฑิรา เสือน้อย (2553)	พยาบาล (296)	<u>กลวิธีการถ่ายทอดทางสังคมขององค์การ</u> - แบบเป็นกลุ่มหรือแบบรายบุคคล - แบบเป็นทางการหรือแบบไม่เป็นทางการ - แบบยอมรับหรือแบบถอดถอนลักษณะเดิม - แบบตามลำดับหรือแบบไม่เป็นขั้นตอน - แบบมีตัวแบบหรือแบบไม่มีตัวแบบ - แบบตารางเวลาคงที่หรือตารางเวลาไม่คงที่									- พฤติกรรมสมาชิกที่ดีขององค์การ	ไม่พบความแตกต่างที่ชัดเจน พบเพียงแนวโน้ม ของพฤติกรรมระหว่างกลุ่มที่ได้รับการถ่ายทอดในแต่ละแบบต่างกัน (แนวโน้มว่า การได้รับการถ่ายทอดทางสังคมตามกลวิธีแบบกลุ่ม แบบเป็นทางการ แบบยอมรับลักษณะเดิม แบบตามลำดับขั้นตอน แบบมีตัวแบบ และแบบตารางเวลาคงที่มาก มีแนวโน้มมีพฤติกรรมการเป็นสมาชิกที่ดีขององค์การมากกว่ากลุ่มตรงข้าม)
15	สุภาพร พวงสุวรรณ (2554)	ขรก (213)	<u>กลวิธีการถ่ายทอดทางสังคมขององค์การ</u> - แบบเป็นกลุ่มหรือแบบรายบุคคล - แบบเป็นทางการหรือแบบไม่เป็นทางการ									- พฤติกรรมสมาชิกที่ดีขององค์การ	พนง ที่ได้รับการถ่ายทอดฯในแต่ละแบบมาก มีพฤติกรรมการเป็นสมาชิกที่ดีขององค์การมากกว่าที่ได้รับการถ่ายทอดแบบเดียวกันนั้นในปริมาณปานกลาง และกลุ่มปานกลางมีพฤติกรรมฯ มากกว่า พนง.ที่ได้รับการถ่ายทอดสังคมในองค์การแบบเดียวกันน้อย อย่างชัดเจน

ตาราง 3 วิทยานิพนธ์ที่ศึกษาความเกี่ยวข้องระหว่างการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การกับตัวแปรต่างๆ (* 1=ขั้นแสวงหา/คัดเลือก, 2=ขั้นบรรจุ, 3=-ขั้นเรียนรู้, 4=ขั้นยอมรับ, 5=ขั้นดำรงรักษา, 6=-ขั้นหันเห, 7=ขั้นทบทวน, 8=-ขั้นออก, 9=-ขั้นจดจำ)

ลำดับ	ชื่อผู้วิจัย	กลุ่มตัวอย่าง	ขั้นตอนการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การ*									ตัวแปรที่ศึกษาด้วย	ผล
			1	2	3	4	5	6	7	8	9		
16	กุลธิดา กรมเวช (2555)	พนง เอกชน (1,002 คน)	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	(ไม่มี)	(พัฒนาแบบวัดการถ่ายทอดทางสังคมในองค์กา
17	ทิพย์วรรณ มงคลดีกล้ากุล(2554)	พยาบาลวิชาชีพ (405)	✓	✓	✓		✓		✓	✓		- จิตมุ่งอนาคต-ควคุมตน - ความผูกพันต่อองค์การ - พฤติกรรมการเป็นสมาชิกที่ดี	F= 10.13, p <.01 (ถ่ายทอดมากผูกพันมาก) F= 12.01, p <.01 (ถ่ายทอดมาก พฤติ.มาก) F= 10.75, p<.01(ร่วมกับมุ่งอนาคตต่อพฤติ)
18	ณัฐาพร จริยะปัญญา (2556)	พนง ธนาคาร (381)	✓	✓		✓	✓		✓			- การฝังลึกในงาน - ความอยู่ดีมีสุข	r = .76, p < .01 (ถ่ายทอดกับฝังลึก) r = .72, p < .01 (ถ่ายทอดกับอยู่ดีมีสุข) การถ่ายทอดมีอิทธิพลทางตรงเชิงบวกต่อการฝังลึก (= .9 λ ²= .95) มีอิทธิพลทางอ้อมต่อความอยู่ดีมีสุข โดยฝังลึกคั่นกลาง (IE = .90)
19	มนเสฏฐ ประชาศิลป์ชัย (2555)	พนง เอกชน (320)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	- คุณภาพชีวิตในการทำงาน - แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ - จิตมุ่งอนาคต-ควบคุมตน - จิตเชื่ออำนาจในตน - ความมุ่งมั่นทุ่มเทของพนักงาน	F= 81.12, p <.01 (ถ่ายทอดมาก ทุ่มเทมาก) Fs > 2.89, ps<.01 (ถ่ายทอด จิต ต่อทุ่มเท) R^2 = 61.6% (ถ่ายทอด ต่อพฤ) R^2 = 60.2% (ร่วมกับจิต ต่อพฤ)
20	อัจนา เตมีย์ (2554)	พนง โรงแรม (400)	✓	✓	✓	✓	✓					- แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ - จิตมุ่งอนาคต-ควบคุมตน - คุณภาพชีวิตการทำงาน - พฤติกรรมการทำงาน	rs > .22, ps < .01 (ถ่ายทอด-พฤติกรรม) R^2 = 41% (ร่วมกับแรงจูงใจ ต่อพฤ) R^2 = 28% (ถ่ายทอดขั้น 2-3 ต่อพฤ) R^2s > 30% (ขั้น 2-3 ต่อพฤ.รายด้าน)

(2) ปัจจัยที่ควรพัฒนาควบคู่ไปในการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การในแต่ละขั้นตอน

ผลการสังเคราะห์งานวิจัยของนักศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ที่คัดเลือกมาสังเคราะห์นั้น บ่งชี้ความสำคัญของปัจจัยหรือตัวแปรหลายตัวที่มีบทบาทร่วมกับการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การมิ่งกระบวนการ ได้แก่

(ก) ทักษะในการทำงาน คือ ความรู้ ความสามารถ และเทคนิควิธีต่างๆ ที่นำมาใช้ในการปฏิบัติงานได้ดี งานวิจัยพบว่า การถ่ายทอดทางสังคมในองค์การกับทักษะในการทำงาน มีอิทธิพลร่วมกันในการทำนายพฤติกรรมการทำงานอย่างปลอดภัย (ร้อยละ 23.4, บุศยรัตน์ เอี่ยมทศ 2557)

(ข) ทัศนคติต่อกฎระเบียบขององค์การ หมายถึง ความรู้ความเข้าใจ และความรู้สึกที่มีต่อข้อตกลง ข้อบังคับ และหลักการปฏิบัติที่มีการกำหนดไว้ ผลวิจัยพบว่า การถ่ายทอดทางสังคมในองค์การและทัศนคติที่ดีต่อกฎระเบียบขององค์การ มีอิทธิพลร่วมกันในการทำนายพฤติกรรมการทำงานเชิงบวกแต่ละองค์ประกอบย่อยของพฤติกรรมนั้นด้วย (โดยเฉลี่ยร้อยละ 20, ดวงพร โพธิ์พันธุ์ 2557)

(ค) ความสุขในการทำงาน หรือสภาพจิตที่แสดงถึงความสบายใจปลอดโปร่งในการทำงาน ที่มีอิทธิพลร่วมกับการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การ ที่มีต่อความผูกพันต่อองค์การของพนักงาน (ทำนายได้ร้อยละ 36.8, วิไลลักษณ์ บัวรับพร 2556)

(ง) แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ ซึ่งเป็นพลังผลักดันให้บุคคลปฏิบัติหรือมีพฤติกรรมที่จะนำไปสู่ผลสำเร็จ งานวิจัย ของ อัจนา เตมีย์ (2554) พบบทบาทของการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การกับแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ ที่มีต่อพฤติกรรมการบริการของพนักงานโรงแรม (อำนาจทำนายถึงร้อยละ 41) และ มนเสฏฐ ประชาศิลป์ชัย (2555) พบอิทธิพลร่วมกันของ คุณภาพชีวิตในการทำงาน แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ และการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การ ที่มีต่อความมุ่งมั่นทุ่มเทของพนักงาน (มีอำนาจร่วมกันทำนายความมุ่งมั่นทุมเทถึงร้อยละ 60.4)

(จ) ความมุ่งอนาคตควบคุมตน คือความสามารถในการคาดคิดถึงสิ่งสำคัญที่จะเกิดขึ้นในอนาคต และสามารถจัดการบังคับตนเองให้กระทำสิ่งที่เหมาะสมตามการคาดการณ์นั้น งานวิจัยในเรื่องนี้พบว่า พยาบาลวิชาชีพที่มีจิตลักษณะมุ่งอนาคตควบคุมตนมาก มีพฤติกรรมการเป็นสมาชิกที่ดีขององค์การมากกว่าพยาบาลวิชาชีพที่มีจิตลักษณะมุ่งอนาคตควบคุมตนน้อย (ทิพย์วรรณ มงคลดีกล้ากุล 2554) สำหรับพนักงานโรงแรม ก็พบว่า พนักงานที่มีจิตลักษณะด้านการมุ่งอนาคตควบคุมตนสูง เป็นผู้มีพฤติกรรมการทำงานบริการมากด้วย (อัจนา เตมีย์ 2554)

(ฉ) ความเชื่ออำนาจในตน หรือความเชื่อว่าตนคือผู้กระทำที่ทำให้เกิดผลต่างๆ งานวิจัยกับนักศึกษาระดับปริญญาโท พบว่า นักศึกษาที่มีจิตลักษณะความเชื่ออำนาจในตนสูง เป็นผู้มีพฤติกรรมการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาก (พัฒอนัญญ์ เผือกสูงเนิน 2556)

(ช) การฝังลึกในงาน เป็นการผูกยึดและคงอยู่เหนียวแน่นในองค์การ ติดต่อเชื่อมโยงกับงานและบุคคลที่เกี่ยวข้องกับงาน งานวิจัยพบว่า การฝังลึกในงานเป็นตัวเชื่อมโยงระหว่างการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การกับความอยู่ดีมีสุข (ณัฐาพร จริยะปัญญา 2556) จึงเป็นอีกปัจจัยที่เข้ามามีบทบาทร่วมกับการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การ

ปัจจัยหรือตัวแปรที่กล่าวมานี้ ทั้งทักษะในการทำงาน ทัศนคติที่ดีต่อกฎระเบียบขององค์การ ความสุขในการทำงาน แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ ความมุ่งอนาคตและควบคุมตน ความเชื่ออำนาจในตน และการฝังลึกในงาน ล้วนเป็นปัจจัยที่มีบทบาทควบคู่ไปกับการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การ หรือสามารถใช้ปัจจัยเหล่านี้เป็นเนื้อหาในการถ่ายทอดฯ เพื่อสร้างเสริมให้พนักงานมีพฤติกรรมที่เหมาะสมกับการทำงานได้เป็นอย่างดี งานวิจัยของ ทิพย์วรรณ มงคลดีกล้ากุล (2554) อัจนา เตมีย์ (2554) และมนเสฏฐ ประชาศิลป์ชัย (2555) พบอิทธิพลร่วมเด่นชัดของการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การกับจิตลักษณะหนึ่งๆ ที่มีต่อพฤติกรรมการทำงานและความทุ่มเทในการทำงานในรายด้าน นอกจากนี้มีงานวิจัยที่พบผลบ่งชี้ด้วยว่า การถ่ายทอดทางสังคมในองค์การเพียงอย่างเดียว ไม่อาจส่งเสริมพัฒนาบุตลากรให้มีทัศนคติและพฤติกรรมที่องค์การต้องการได้ แต่ต้องมีเนื้อหาที่เหมาะสมควบคู่กันไป โดย ปริม จิตรวิเศษ (2555) ศึกษาพบว่า ผู้จัดการงานบริหารทั่วไปหรือเทียบเท่าที่ผ่านการอบรมหลักสูตรหลักขององค์การ ไม่ได้มีพฤติกรรมจริยธรรมมากกว่าผู้ไม่ได้รับการอบรม หากแต่เมื่อผู้จัดการเห็นแบบอย่างที่ดีในการทำงาน และได้รับการสนับสนุนจากองค์การมาก จึงพบว่ามีพฤติกรรมจริยธรรมมากกว่า ซึ่งการเห็นแบบอย่างที่ดี และการได้รับการสนับสนุนจากองค์การ เป็นวิธีการหนึ่งในการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การ ปริม จิตรวิเศษ (2555) ยังพบด้วยว่า การมีจิตลักษณะเดิม (ลักษณะมุ่งอนาคตควบคุมตน เหตุผลเชิงจริยธรรม แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ และประสบการณ์ทางสังคม) จิตลักษณะตามสถานการณ์ (ทัศนคติที่ดีต่อการทำงาน ความ(ไม่)เครียดในการทำงาน) และลักษณะสถานการณ์ที่เผชิญ (การได้รับการอบรมหลักสูตรหลักขององค์การ การเห็นแบบอย่างที่ดีในการทำงาน การสนับสนุนขององค์การ และการรับรู้ปทัสถานขององค์การ) สามารถทำนายพฤติกรรมจริยธรรมในด้านต่างๆ ได้มาก (มากกว่าร้อยละ 40)

ผลทั้งหมดที่รายงานในส่วนนี้ ทำให้เสนอแนะได้ว่า การถ่ายทอดทางสังคมในองค์การควรเน้นถ่ายทอดเนื้อหาที่เป็นประโยชน์ต่อพนักงาน และพัฒนาลักษณะทางจิตที่เหมาะสมพร้อมกันไป เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่สมดุลในเชิงผลที่เกิดขึ้น คือ ทัศนคติและพฤติกรรมที่เหมาะสมกับการทำงาน และกล่าวได้ว่าปัจจัยจิตลักษณะที่มีบทบาทในการส่งเสริมให้เกิดพฤติกรรมการทำงานที่ดีที่เหมาะสมคือ แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ ความเชื่ออำนาจในตน ความมุ่งอนาคตควบคุมตน และเหตุผลเชิงจริยธรรม ซึ่งเป็นจิตลักษณะตามทฤษฎีต้นไม้จริยธรรม ที่มีพบว่าเป็นสาเหตุหลักของการเกิดพฤติกรรมอันเป็นที่น่าปรารถนาของสังคมในคนไทย (ดวงเดือน พันธุมนาวิน 2544) ทั้งนี้ ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2542) ได้เสนอให้มีการนำแนวคิดทฤษฎีต้นไม้จริยธรรมไปใช้เป็นพื้นฐานในการถ่ายทอดทางสังคม เพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นคนดีคนเก่ง งานวิจัยที่รวบรวมมาสังเคราะห์นี้ก็พบผลสนับสนุนว่า การถ่ายทอดทางสังคมในองค์การควรเน้นพัฒนาลักษณะทางจิต เพื่อให้พนักงานมีความผูกพันต่อองค์การ มีความพึงพอใจในการทำงาน มีความอยู่ดีมีสุข มีความมุ่งมั่นทุ่มเทในการทำงาน มีพฤติกรรมการทำงานเชิงบวก พฤติกรรมจริยธรรม หรือมีพฤติกรรมตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

(3) การถ่ายทอดทางสังคมในองค์การในแต่ละขั้นตอน

ผลการสังเคราะห์งานวิจัยที่รายงานใน 2 ข้อข้างต้นนี้ ยืนยันบทบาทของการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การและความจำเป็นในการบรรจุเนื้อหาควบคู่ไปในการถ่ายทอดที่กระทำอยู่ตามปกติ ทำให้ควรพิจารณาต่อไปว่า การถ่ายทอดทางสังคมในองค์การขั้นตอนใดที่จะส่งเสริมให้เกิดผลดีชัดเจน โดยเฉพาะควรจะควบรวมเนื้อหาจิตลักษณะในการถ่ายทอดขั้นตอนใดจึงจะทำให้เกิดการพัฒนาที่สมดุลยั่งยืน

ผลการสังเคราะห์งานวิจัยในรายละเอียดเพิ่มเติม พบว่างานวิจัยส่วนใหญ่ทำการศึกษาการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การใน 4 ถึง 5 ขั้นแรก และพบผลที่ตรงกันและเด่นชัดในการถ่ายทอดขั้นที่ 2 กับขั้นที่ 3 โดยพบว่า **การถ่ายทอดทางสังคมในองค์การขั้นที่ 2 คือ ขั้นบรรจุเข้าทำงาน** มีบทบาทสำคัญต่อความผูกพันต่อองค์การบริษัทเอกชน (ประภัสสรา สายสว่าง 2553, กอปรกมน ถมยา. 2554) ต่อพฤติกรรมการทำงานด้านความซื่อสัตย์ของพนักงานโรงแรมเอกชน (อัจนา เตมีย์ 2554) ต่อพฤติกรรมการเป็นสมาชิกที่ดีของข้าราชการ (ศิริวรรณ เจริญฉ่ำ 2553) ต่อพฤติกรรมการทำงานเชิงบวก(ดวงพร โพธิ์พันธุ์ 2556) และต่อพฤติกรรมการทำงานอย่างปลอดภัยบางด้านของพนักงานบริษัทเอกชน (บุศยรัตน์ เอี่ยมทศ 2556) ส่วน**การถ่ายทอดฯ ขั้นที่ 3 ขั้นเรียนรู้** พบบทบาทที่ชัดเจนต่อความผูกพันต่อองค์การของบริษัทเอกชน (กอปรกมน ถมยา 2554) ต่อพฤติกรรมการทำงานด้านความซื่อสัตย์และด้านการติดต่อสื่อสารของพนักงานโรงแรม (อัจนา เตมีย์ 2554) และต่อพฤติกรรมการทำงานอย่างปลอดภัยบางด้าน (บุศยรัตน์ เอี่ยมทศ 2556) ทั้งนี้ ดวงพร โพธิ์พันธุ์ (2557) พบบทบาทของถ่ายทอดทางสังคมในองค์การ**ขั้นที่ 3 ขั้นเรียนรู้ กับขั้นที่ 4 ขั้นยอมรับ**ต่อพฤติกรรมการทำงานเชิงบวกบางด้านของพนักงานบริษัทเอกชนด้วย

สำหรับงานวิจัยที่ศึกษาการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การครบ 9 ขั้นพบผลเพิ่มขึ้นว่า การถ่ายทอดทางสังคมในองค์การ**ขั้น 5 คือ ขั้นดำรงรักษา** มีบทบาทในการทำนายความมุ่งมั่นทุ่มเทของพนักงานองค์การเอกชนถึงร้อยละ 46.7 (มนเสฎฐ ประชาศิลป์ชัย 2555) และในกลุ่มพนักงานองค์การอิสระ พบความสำคัญของการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การ**ขั้นที่ 1 ขั้นแสวงหา และขั้น 4 คือขั้นยอมรับ** ที่เกี่ยวข้องชัดเจนกับพฤติกรรมการเป็นสมาชิกที่ดีของพนักงานองค์การอิสระด้วย (วิศรุดา เนียมมาลัย 2555) และความสำคัญของ**การถ่ายทอดขั้นที่ 7 คือ ขั้นทบทวน** ที่มีต่อพฤติกรรมการการเป็นสมาชิกที่ดี (นภสร ปัญเชษฐกุล 2553)

เมื่อพิจารณางานวิจัยที่ศึกษาเนื้อหาที่พบควบคู่ไปกับการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การในขั้นต่างๆ ผลการสังเคราะห์บ่งชี้ให้เห็นว่า การถ่ายทอดปัจจัยหรือตัวแปรแต่ละตัวและในแต่ละขั้นตอน ส่งเสริมให้เกิดผลตามเป้าหมายของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แตกต่างกันไป ดังจะได้แจกแจงตามเป้าหมายนั้นๆ ต่อไป (ดูภาพ 2 ประกอบ)

(ก) ความผูกพันต่อองค์การ เนื้อหาของการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การเพื่อพัฒนาความผูกพันต่อองค์การของพนักงานองค์การเอกชน มีงานวิจัยพบว่า วัฒนธรรมองค์การ ซึ่งถ่ายทอดในขั้นที่ 2, 3 และ 4 คือ ขั้นการบรรจุ ขั้นการเรียนรู้ และขั้นการยอมรับ ตามลำดับ มีบทบาทในการเพิ่มความผูกพันต่อองค์การ (กอปรกมน ถมยา 2554) นอกจากนี้พบด้วยว่า ธรรมาภิบาล และการสนับสนุนทางสังคมในองค์การ มีส่วนเกี่ยวข้องในการเพิ่มหรือลดความผูกพันต่อองค์การของพนักงานธนาคารด้วย โดยพบในการถ่ายทอดที่เป็นช่วงของการเรียนรู้ ขั้นที่ 1, 3, 5, 7 คือขั้นแสวงหา ขั้นเรียนรู้ ขั้นดำรงรักษา และขั้นทบทวน (ปารมี บุญมาเลิศ 2556)

(ข) ความพอใจในการทำงาน เนื้อหาที่พบว่ามีการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การ เพื่อส่งเสริมให้เกิดความพอใจในการทำงานข้าราชการและพนักงานองค์การเอกชน คือ บรรยากาศองค์การ ซึ่งปรากฏอยู่ในการถ่ายทอด 3 ขั้นแรก คือ ขั้นแสวงหา ขั้นบรรจุ และขั้นเรียนรู้

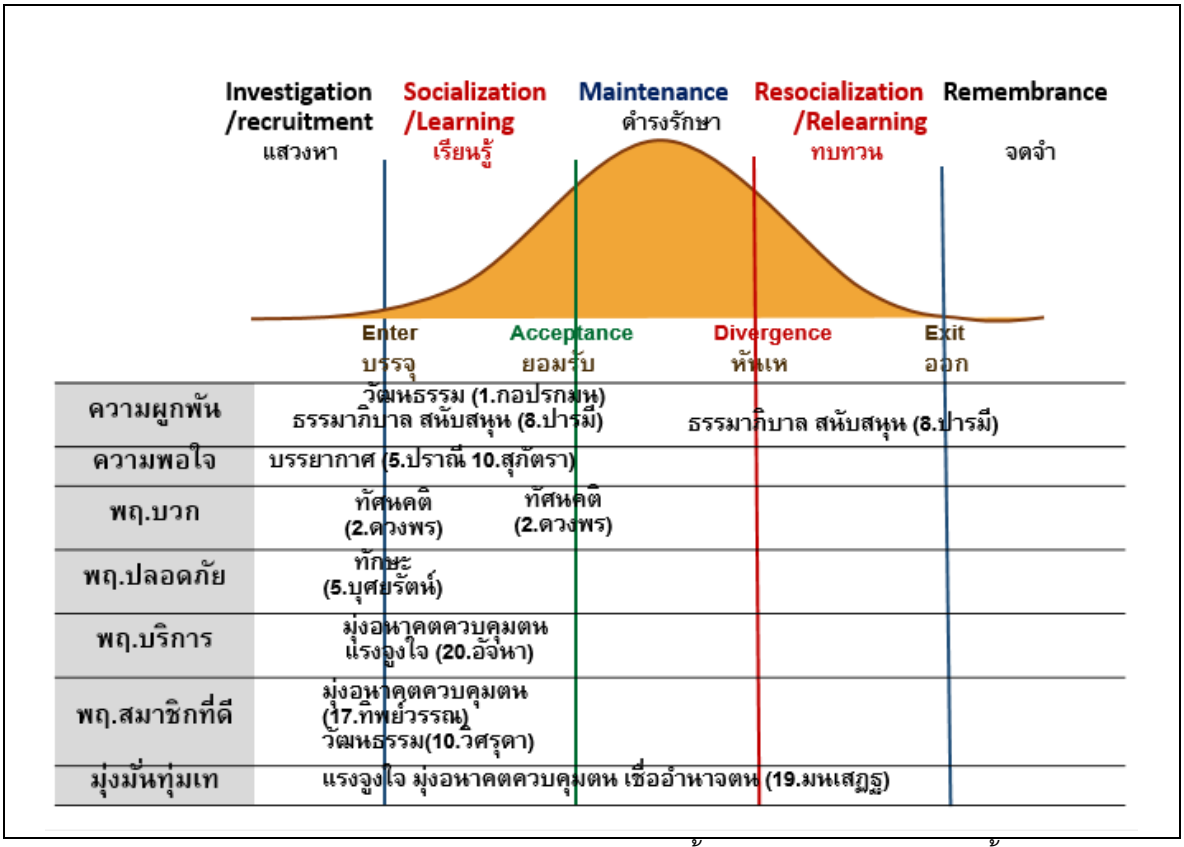
(ค) พฤติกรรมองค์การเชิงบวก งานวิจัยของ ดวงพร โพธิ์พันธุ์ (2557) พบว่า การถ่ายทอดทางสังคมที่เน้นการเสริมสร้างทัศนคติที่ดีต่อการทำงาน โดยเฉพาะในขั้น 2 และขั้น 4 คือขั้นบรรจุ และขั้นยอมรับ ช่วยให้พนักงานบริษัทเอกชนเกิดพฤติกรรมการทำงานเชิงบวก

(ง) พฤติกรรมการทำงานอย่างปลอดภัย บุศยรัตน์ เอี่ยมทศ (2557) พบว่าการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การโดยเน้นเนื้อหาทักษะการทำงาน ช่วยเสริมสร้างพฤติกรรมการทำงานอย่างปลอดภัยให้กับพนักงานองค์การเอกชนซึ่งส่วนใหญ่มีอายุ 31-40 ปี

(จ) พฤติกรรมการทำงานบริการ งานวิจัยของ อัจนา เตมีย์ (2554) แสดงให้เห็นบทบาทของลักษณะทางจิต 2 ประการ คือ แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ และลักษณะมุ่งอนาคตควบคุมตน ที่มีส่วนร่วมในการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การขั้นที่ 2 และ 3 คือขั้นบรรจุ และขั้นเรียนรู้ เพื่อพัฒนาพฤติกรรมการบริการของพนักงานโรงแรม

(ฉ) พฤติกรรมการเป็นสมาชิกที่ดี งานวิจัยที่ทำการศึกษาการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การโรงพยาบาล พบว่า การถ่ายทอดทางสังคมและลักษณะทางจิตด้านการมุ่งอนาคตและควบคุมตน เป็นปัจจัยร่วมที่ส่งเสริมให้พยาบาลวิชาชีพมีพฤติกรรมการเป็นสมาชิกที่ดี (ทิพย์วรรณ มงคลดีกล้ากุล 2554) ส่วนในองค์การอิสระ มีงานวิจัย พบว่า วัฒนธรรมองค์การร่วมเป็นปัจจัยในการถ่ายทอดทางสังคมขององค์การในการพัฒนาพฤติกรรมการเป็นสมาชิกที่ดีของพนักงาน (วิศรุดา เนียมมาลัย 2555)

(ช) ความมุ่งมั่นทุมเทในการทำงาน การศึกษาโดย มนเสฏฐ ประชาศิลป์ชัย (2555) พบว่า แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ จิตลักษณะมุ่งอนาคตและควบคุมตน กับความเชื่ออำนาจในตน เป็นเนื้อหาจิตลักษณะในการถ่ายทอดทางสังคมขององค์การ ที่มีบทบาทต่อการแสริมสร้างความมุ่งมั่นทุ่มเทในการทำงานของพนักงานองค์การเอกชน ตลอดช่วงชีวิตการทำงาน



ภาพ 2 การถ่ายทอดทางสังคมในองค์การและเนื้อหาในการถ่ายทอดแต่ละขั้นตอน

ผลในส่วนนี้แสดงหลักฐานชัดเจนว่า การถ่ายทอดทางสังคมในองค์การแต่ละขั้นตอนมีบทบาทร่วมกับเนื้อหาด้านต่างๆ ทั้ง ทักษะการทำงาน การรับรู้วัฒนธรรมองค์การ การรับรู้บรรยากาศองค์การ การได้รับการสนับสนุนทางสังคม ทัศนคติที่ดี และลักษณะทางจิตด้านการมุ่งอนาคตควบคุมตน แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ ความเชื่ออำนาจในตน ความสุขในการทำงาน และการฝังลึกในงาน ในการส่งเสริมพัฒนาให้บุคลากรมีความผูกพันในองค์การ มีความพอใจในการทำงาน และมีพฤติกรรมหลายรูปแบบ ตั้งแต่พฤติกรรมองค์การเชิงบวก พฤติกรรมการทำงานอย่างปลอดภัย พฤติกรรมการทำงานบริการ พฤติกรรมการเป็นสมาชิกที่ดี รวมทั้งความมุ่งมั่นทุ่มเท โดยงานวิจัยสามารถระบุขั้นตอนในการพัฒนาให้เกิดผลที่ต้องการนั้นในขั้นตอนต่างๆ ด้วย

สรุปและข้อเสนอแนะ

การสังเคราะห์งานวิจัยที่ทำการศึกษาการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การโดยตรง 20 เรื่องและที่เกี่ยวข้องอีก 10 เรื่อง บ่งชี้บทบาทของการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ที่ต้องมีการกระทำอย่างต่อเนื่องยั่งยืนตลอดช่วงชีวิตการทำงาน และแจกแจงให้เห็นบทบาทของการถ่ายทอดที่ควบคู่กับเนื้อหาด้านต่างๆ ในการถ่ายทอดแต่ละขั้นตอน ที่ทำให้บุคลากรเกิดความผูกพันในองค์การ ความพึงพอใจในการทำงาน และพฤติกรรมหลากหลายรูปแบบ รวมทั้งความมุ่งมั่นทุ่มเท ซึ่งเป็นผลที่คาดหวังในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่สมดุลตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ทั้งนี้เนื้อหาสำคัญในการถ่ายทอดให้เกิดผลตามที่คาดหวังที่พบในการศึกษานี้ คือ ทักษะ และทัศนคติที่เกี่ยวกับงานและองค์การ ทั้งในด้านวัฒนธรรมองค์การ บรรยากาศในองค์การ รวมถึงการสนับสนุนขององค์การ และที่สำคัญคือลักษณะทางจิต อันได้แก่ แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ ความมุ่งอนาคตควบคุมตน และความเชื่ออำนาจในตน รวมถึงธรรมาภิบาลซึ่งอาจเทียบได้กับเหตุผลเชิงจริยธรรม ข้อเสนอแนะสำคัญที่เป็นผลมากจากการสังเคราะห์นี้คือ องค์การควรกำหนดเป็นแผนงานหรือนโยบายในการพัฒนาทักษะ ทัศนคติ และลักษณะทางจิตเหล่านี้ ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ในช่วงแรก 4 ขั้นตอนของชีวิตการทำงานโดยทันที และควรทำการวิจัยประเมินผลเพื่อค้นหาหรือตรวจสอบวิธีการหรือกลยุทธ์ที่เหมาะสมที่สุดในการพัฒนาในแต่ละขั้นตอน

อย่างไรก็ตามการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การใน 3 ขั้นตอนหลังก่อนที่บุคคลจะออกจากงาน ซึ่งมีงานวิจัย 2 เรื่องที่ทำการศึกษาไปถึงช่วงหลังขั้นที่ 7 จนถึง 9 ด้วยนั้น พบบทบาทสำคัญของการถ่ายทอดด้านธรรมาภิบาลและการสนับสนุนทางสังคมขององค์การ ต่อความผูกพันต่อองค์การของพนักงาน (ปารมี บุญมาเลิศ 2556) และด้านจิตลักษณะ ทั้งแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ ความมุ่งอนาคตควบคุมตน และความเชื่ออำนาจในตนที่มีต่อความมุ่งมั่นทุมเทในการทำงาน (มนเสฏฐ ประชาศิลป์ชัย 2555) แม้ว่าผลการถ่ายทอดทางสังคมในขั้นตอนช่วงหลังยังต้องการการศึกษาเพิ่มเติมให้แน่ชัด แต่ผลที่พบก็สามารถบ่งชี้ได้ว่า การถ่ายทอดทางสังคมในองค์การในช่วงหลัง คือขั้นที่ 5 ถึงขั้นที 7 คือ ขั้นดำรงรักษา ขั้นหันเห และขั้นทบทวน จะสามารถช่วยป้องกันและแก้ไขปัญหาที่ แผนพัฒนาฯ ประเทศ ได้ประเมินไว้ล่วงหน้าดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นด้วย นั่นคือการป้องกันและแก้ไขปัญหา**การขาดแรงงานอันเนื่องมาจากมีผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้น** นั่นคือการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การจะสามารถรักษาและขยายอายุการทำงานของคนวัยเกษียณ โดยเฉพาะผู้ที่มีสุขภาพแข็งแรงและมีประสบการณ์การทำงานสูง ให้สามารถทำงานต่อได้อย่างผูกพันต่อองค์การ และมีพฤติกรรมการทำงานเชิงบวกยาวนานต่อไป

สรุปได้ว่า การสังเคราะห์งานวิจัยรวม 30 เรื่องในที่นี้ ทำให้กล่าวได้อย่างมั่นใจว่า การถ่ายทอดทางสังคมในองค์การเป็นกระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่สมดุลยั่งยืน โดยไม่เพียงแต่เป็นการกระทำการพัฒนาตลอดช่วงชีวิตการทำงาน หากแต่ต้องถ่ายทอดเนื้อหาที่เหมาะสม ทันสมัย รวมถึงเนื้อหาลักษณะทางจิตที่สำคัญที่ช่วยเสริมสร้าง ป้องกัน และแก้ไขให้บุคคลากรคงความเป็นคนดีควบคู่ไปกับคนเก่ง ตั้งแต่เริ่มเข้าทำงานสิ้นสุดและออกจากองค์การไป โดยที่การประยุกต์ใช้การถ่ายทอดทางสังคมในแต่ละขั้นตอนและการประเมินผลการประยุกต์ใช้ ตลอดถึงการศึกษาเพื่อหากลยุทธ์ที่เหมาะสมในแต่ละขั้นตอน ยังเป็นที่ต้องการการศึกษาเพิ่มเติม

เอกสารอ้างอิง

กุลธิดา กรมเวช (2555). **การวิจัยเพื่อพัฒนาแบบวัดการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การ**. *วิทยานิพนธ์* วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และองค์การ) คณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

กอปรกมน ถมยา (2554). **การศึกษาวัฒนธรรมองค์การ การถ่ายทอดทางสังคมในองค์การ กับความผูกพันต่อองค์การของวิศวกรในโรงงานผลิตอุปกรณ์อีเล็กโทรนิกส์แห่งหนึ่ง.** *สารนิพนธ์* คณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

คงคณิน ครองธรรมกุล (2556)**. บทบาททุนทางจิตวิทยาเชิงบวกและการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การที่เกี่ยวข้องกับความผูกพันต่อองค์การ.** *การค้นคว้าอิสระ* วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และองค์การ) คณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

ณัฐาพร จริยะปัญญา (2556). **การวิเคราะห์โครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การ การฝังลึกในงาน และความอยู่ดีมีสุขของพนักงานธนาคาร.** *วิทยานิพนธ์* วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และองค์การ) คณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2542). A new model of socialization for improving work performance and quality of life in Thailand. **วารสารพัฒนบริหารศาสตร์** 30(1), 7-17.

ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2544). **ทฤษฎีต้นไม้จริยธรรม: การวิจัยและการพัฒนาบุคลากร ตำราขั้นสูงทางสังคมพฤติกรรมศาสตร์.** (พิมพ์ครั้งที่ 2) คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

ดวงพร โพธิ์พันธุ์ (2557). **การถ่ายทอดทางสังคมในองค์การ ทัศนคติต่อกฎระเบียบข้อบังคับของบริษัท และพฤติกรรมการทำงานเชิงบวก กรณีศึกษา : บริษัทเอกชนแห่งหนึ่ง.** *การค้นคว้าอิสระ* วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และองค์การ) คณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

ทิพย์วรรณ มงคลดีกล้ากุล (2554). **บทบาทของการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การและจิตลักษณะมุ่งอนาคตควบคุมตนที่เกี่ยวข้องกับความผูกพันต่อองค์การและพฤติกรรมการเป็นสมาชิกที่ดีขององค์การของพยาบาลวิชาชีพ.** *วิทยานิพนธ์* วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และองค์การ) คณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

ทัศน์พงษ์ สกุลคู (2557). **ผลของการฝึกอบรมกฎหมายแรงงานที่มีต่อความรู้ความเข้าใจในกฎหมายแรงงานและความพึงพอใจในการทำงาน.** *การค้นคว้าอิสระ* วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และองค์การ) คณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

นภสร ปัญจเชษฐกุล (2553). **การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การ กับพฤติกรรมการเป็นสมาชิกที่ดีขององค์การ: กรณีศึกษาบริษัทเชอร์วู้เคมิคอลจำกัด (มหาชน).** *สารนิพนธ์* คณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

บังอร โสพส (2537). **บทบาทของการอบรมถ่ายทอดสังคมขององค์การในการพัฒนาลักษณะความเป็นผู้นำทัศนคติ และประสิทธิผลในการทำงาน.** *วารสารจิตวิทยา* 1(1), หน้า 99-114

บุศยรัตน์ เอี่ยมทศ (2557). การถ่ายทอดทางสังคมในองค์การ ทักษะในการทำงาน และพฤติกรรมการทำงานอย่างปลอดภัยของพนักงานบริษัทเอกชน *การค้นคว้าอิสระ* (เทคโนดลยีการบริหาร) คณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

ปารมี บุญมาเลิศ. (2556). **ความสัมพันธ์ระหว่างภูมิคุ้มกันในองค์การและการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การกับความผูกพันต่อองค์การ.** *การค้นคว้าอิสระ* วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (การพัฒนาทรัพยากรมนษุย์และองค์การ) คณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

ปราณี จันทรีย์ (2552). **การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างบรรยากาศองค์การและการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การกับความพึงพอใจในการปฏิบัติงาน กรณีศึกษา: สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร.** *สารนิพนธ์* คณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

ประภัสสรา สายสว่าง (2553). **ความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำแบบพัฒนา การถ่ายทอดทางสังคมในองค์การ และความผูกพันต่อองค์การของพนักงานบริษัทแปรรูปอาหารแห่งหนึ่ง.** *สารนิพนธ์* คณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

ปริม จิตรวิเศษ (2555). **ปัจจัยทางจิตสังคมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการทำงานอย่างมีจริยธรรม.** *การค้นคว้าอิสระ* วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (การพัฒนาทรัพยากรมนษุย์และองค์การ) คณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

พัฒอนัญญ์ เผือกสูงเนิน (2557). **ความรู้ความเข้าใจ ความเชื่ออำนาจในตน และพฤติกรรมตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง: กรณีศึกษานักศึกษาคณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์**. *การค้นคว้าอิสระ* วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และองค์การ) คณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

ภัณฑิรา เสือน้อย. (2554). **การศึกษากลวิธีการถ่ายทอดทางสังคมขององค์การกับพฤติกรรมการเป็นสมาชิกที่ดีขององค์การของพยาบาลวิชาชีพ โรงพยาบาลเพชรบูรณ์.** *การค้นคว้าอิสระ* วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (การพัฒนาทรัพยากรมนษุย์และองค์การ) คณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒน-บริหารศาสตร์.

มนเสฏฐ ประชาศิลป์ชัย (2555). **คุณภาพชีวิตในการทำงาน จิตลักษณะ และการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การกับ ความม่งุมั่นท่มุ่เทของพนักงาน: กรณีศึกษา พนักงานบริษัทเอกชนแห่งหนึ่ง.** *วิทยานิพนธ์* วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต การพัฒนาทรัพยากรมนษุย์และองค์การ คณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

วราภรณ์ เชื้ออินทร์ **แนวคิดการจัดการการศึกษาหลังปริญญาเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน.** http://www.smj.ejnal.com/e-journal/showdetail/?show_detail=T&art_id=1700

วิไลลักษณ์ บัวรับพร. (2556). **การถ่ายทอดทางสังคมในองค์การ ความสุขในการทำงาน และความผูกพันต่อองค์การของพนักงาน : กรณีศึกษา พนักงานบริษัทจำหน่ายเครื่องใช้ไฟฟ้าแห่งหนึ่ง.** *การค้นคว้าอิสระ* วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และองค์การ) คณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

วิศรุดา เนียมมาลัย. (2555). **วัฒนธรรมองค์การ การถ่ายทอดทางสังคมในองค์การ และพฤติกรรมการเป็นสมาชิกที่ดีขององค์การ.** *การค้นคว้าอิสระ* วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และองค์การ) คณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

ศิริวรรณ เจริญฉ่ำ (2553). **ความสัมพันธ์ระหว่างการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การ พฤติกรรมการเป็นสมาชิกที่ดี และความพึงพอใจในการทำงานของข้าราชการ สังกัดกรมวิทยาศาสตร์ การแพทย์.** *สารนิพนธ์* คณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

สมปรารถนา สุขศิริวัฒน์. (2557). **การถ่ายทอดทางสังคมในองค์การ ทุนทางสังคมและจิตสาธารณะ กรณีศึกษา พนักงานธนาคารกรุงเทพ** *การค้นคว้าอิสระ.* วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และองค์การ) คณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

สินนภ เทพรักษา (2554). **ปัจจัยเชิงเหตุที่มีผลต่อทักษะการจัดการทรัพยากรมนุษย์ของนักบินไทย**. *การค้นคว้าอิสระ* คณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

สุภาพร พวงสุวรรณ(2554). **การถ่ายทอดทางสังคมในองค์การ กับพฤติกรรมการเป็นสมาชิกที่ดีของพนักงานองค์การอุตสาหกรรม.** *การค้นคว้าอิสระ* วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และองค์การ) คณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

สุภัตรา สุนทรประทุม. (2553). **การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างบรรยากาศองค์การและการถ่ายทอดทางสังคมในองค์การกับความพึงพอใจในการปฏิบัติงาน กรณีศึกษา บริษัท เอ็น.ซี.ซี. แมนเนจเม้นท์ แอนด์ ดิเวลลอปเม้นท์ จำกัด.** *สารนิพนธ์.* วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต.
คณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

สศช. หรือ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2554). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบเอ็ด พ.ศ. 2555 – 2559.** สำนักนายกรัฐมนตรี.

***อัจนา เตมีย์* (2553). การถ่ายทอดทางสังคมในองค์การ จิตลักษณะ คุณภาพชีวิตการทำงานและพฤติกรรมการทำงานของพนักงานโรงแรมในกรุงเทพมหานคร.** *วิทยานิพนธ์* วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และองค์การ) คณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

Chao, G.T. (2012). Organizational socialization: Background, basics, and a blueprint for adjustment at work. In S.W.J. Kozlowski (Ed.). **The Oxford Handbook of Organizational Psychology,** V.1, pp. 579-614. New York: Oxford University Press.

Fisher, C.D. (1986) Organizational socialization: An integrative review**.** In K. Roland and G. Ferris (Eds.), **Research in personnel and human resources management.** 4, 101–145. Greenwich, CT: JAI.

Fledman, D. C. (1983). A socialization process that helps new recruits succeed. In J. Hackman, E. Lawler and L. Porter (eds.), **Perspectives on Behavior in Organizations**, New York: McGraw-Hill, 170-178.

Fledman, D. C. (1989). Socialization, resocialization, and training: Reframing the research agendas. In I. L. Goldstein (Ed.), **Training and development in organization,** 376-416. San Francisco: Jossey-Bass.

Levine, J. M. & Moreland, R. L. (1994). Group socialization: Theories and research. In W. Stroebe & M. Hewstone (Eds.). **European review of social psychology.** 5, 305-336**.** Chichester, England: Wiley.

Louis, M.R. (1980). Surprise and sense making: what newcomers experience in entering unfamiliar organizational settings", **Administrative Science Quarterly**, 25, 226-51.

Merton, T. (1963). **Social theory and social structure.** New York: Free Press.

Moreland, R.L & Levine, J.M. (1982). Socialization in small groups: Temporal changes in individual-group relations. In L. Berkowitz (Ed.). **Advances in Experimental Social Psychology.** *15: 137-192.* New York: Academic Press.

Moreland, R.L & Levine, J.M. (2002). Socialization and trust in work groups. **Group Process and Intergroup Relations,** 5, 185-202.

Schein, E.H. (1968), Organizational socialization and the profession of management. **Industrial Management Review,** Vol. 2 pp.1-16.

Sorod, B. (1990). **The influence of national and organizational cultures on managerial values, attitudes, and performance.** Dissertation. Social and Organizational Psychology. University of Utah, USA.

Thomas, H.D.C. & Anderson, N. (2005). Organizational Socialization: A Field Study into Socialization Success and Rate**. International Journal of Selection and Assessment.** V. 13, No 2, pp. 116-128.

Van Maanen, J., & Schein, E. H. (1979). Toward a theory of organizational socialization. **Research in Organizational behavior,** 1, 209-264. vol. 47, 501-523

กลยุทธการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และองค์การของบริษัทในอุตสาหกรรมเชิงสรรค์สรรค์

สมบัติ กุสุมาวลี[1]

ศรายุทธ พจนปรีชา[2]

บทนำ

กระแสการเปลี่ยนแปลงทั้งระดับโลกและระดับชาติกำลังจะแปลงรูปจากคลื่นสังคมเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมที่มุ่งการผลิตและการให้บริการขนาดใหญ่ (Mass production) อันเป็นสังคมเศรษฐกิจที่มุ่งใช้ทรัพยากรอย่างเข้มข้นและเป็นการผลิตบนฐานของแรงงานที่ไม่ต้องใช้ทักษะหรือจินตนาการชั้นสูง อย่างไรก็ตาม เมื่อทรัพยากรเริ่มร่อยหรอลงและการแข่งขันที่รุนแรงมากยิ่งขึ้น ส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจและ สังคมโลกกำลังจะปรับตัวเข้าสู่แบบแผนทางเศรษฐกิจสังคมรูปแบบใหม่ที่มุ่งเน้นการใช้พลังความสร้างสรรค์ทางปัญญาและทักษะของมนุษย์อย่างเข้มข้น อาจกล่าวได้ว่าความท้าทายและความได้เปรียบเชิงการแข่งขัน (Competitive advantage) ของเศรษฐกิจสังคมในอนาคตจะวัดกันที่ระดับความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และการพัฒนานวัตกรรมของคนและองค์การ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการศึกษาวิจัยกลยุทธการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และองค์การของบริษัทในอุตสาหกรรมเชิงสร้างสรรค์ มุ่งนำเสนอข้อค้นพบและความรู้ในเรื่องหลักการแนวทางในการบริหารจัดการและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และองค์การที่ทำให้บุคลากรเกิดความคิดสร้างสรรค์ในการทำงาน เพื่อใช้เป็นบทเรียนสำหรับองค์กรอื่นที่จะเรียนรู้และใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาบุคลากรและองค์กรของตนเองต่อไป

[1] ผู้อำนวยการศูนย์บริการวิชาการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ และอาจารย์ประจำ คณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนาบริหารศาสตร์

[2] นักวิจัยอิสระด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และองค์การ

วิธีการศึกษาวิจัย

วิธีการดำเนินการวิจัยเป็นการศึกษาเชิงพรรณนา (Descriptive) โดยใช้วิธีการศึกษาจากเอกสาร (Documentary study) ค้นคว้าข้อมูลจากนโยบาย บทความ วารสาร เอกสาร ตำราและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการศึกษาและรวบรวมข้อมูลภาคสนาม (Field study) ด้วยวิธีการสัมภาษณ์ (Interview) เก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้มีบทบาทในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และองค์การในกลุ่มบริษัทที่อยู่ในกลุ่มอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ 4 กลุ่มหลัก[3] อย่างน้อย 10 องค์กร โดยมีรายชื่อองค์การที่ศึกษา ดังนี้

บริษัท วิงค์ วิงค์ โปรดักชั่น จำกัด - Wink Wink

บริษัท โอเพ่นซอร์ส เทคโนโลยี จำกัด - Open Source Technology (OST)

บริษัท แสนสิริ จำกัด (มหาชน) - Sansiri PLC

บริษัท แฮพเพนนิ่ง จำกัด - happening

บริษัท จี ที เอช จำกัด - GTH

บริษัท สตาร์พิคส์ จำกัด (สำนักพิมพ์ Let's Comic) - Let's Comic

บริษัท เลิฟ อีส จำกัด - LOVEiS

ห้างหุ้นส่วนจำกัด เชียงใหม่เซลาดอน (2015) - Chaingmai Celadon

บริษัท ครีเอทีฟ คิงดอม (ไทยแลนด์) จำกัด - Creative Kingdom (Thailand)

บริษัท โอเพ่นดรีม จำกัด - opendream

[3] ใช้การจัดประเภทอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ของไทยตามแนวทางของ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ซึ่งใช้การจัดประเภทโดยยึดรูปแบบของ UNCTAD เป็นกรอบ แบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ มรดกทางวัฒนธรรม (Heritage or Cultural Heritage), ศิลปะ (Arts), สื่อ (Media) และงานสร้างสรรค์ตามลักษณะงาน (Functional Creation)

ผลการศึกษา

การนำเสนอผลการศึกษาของงานวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วยเรื่องของ ประเภทขององค์การในกลุ่มธุรกิจเชิงสร้างสรรค์ อายุองค์การ หลักการ นโยบายที่ทำให้บุคลากรเกิดความคิดสร้างสรรค์ในการทำงาน

	มรดกทางวัฒนธรรม (Heritage or Cultural Heritage)	ศิลปะ (Arts)	สื่อ (Media)	งานสร้างสรรค์ตามลักษณะงาน (Functional Creation)	องค์กรอายุ 6-10 ปี	องค์กรอายุ 10-15 ปี	องค์กรอายุ 16-20 ปี	องค์กรอายุมากกว่า 20 ปี
Chaingmai Celadon	1							1
Let's Comic		1				1		
Creative Kingdom (Thailand)		1				1		
GTH			1			1		
LOVEiS			1			1		
happening			1		1			
opendream				1	1			
Open Source Technology (OST)				1		1		
Wink Wink				1	1			
Sansiri PLC				1				1
	1	2	3	4	3	5		2

กลุ่มตัวอย่างองค์การที่ศึกษา แบ่งออกเป็น 4 กลุ่มองค์การสร้างสรรค์ โดยกลุ่มที่มีความถี่สูงสุด คิดเป็นร้อยละ 40 ได้แก่ กลุ่มงานสร้างสรรค์ตามลักษณะงาน (Functional Creation) ประกอบด้วย บริษัท วิงค์ วิงค์ โปรดักชั่น จำกัด บริษัท โอเพ่นซอร์ส เทคโนโลยี จำกัด บริษัท แสนสิริ จำกัด (มหาชน) และบริษัท โอเพ่นดรีม จำกัด กลุ่มที่มีความถี่มาเป็นอันดับสอง คิดเป็นร้อยละ 30 ได้แก่ กลุ่มสื่อ (Media)

ประกอบด้วย บริษัท แฮพเพนนิ่ง จำกัด บริษัท จี ที เอช จำกัด และบริษัท เลิฟ อีส จำกัด กลุ่มที่มีความถี่น้อยที่สุด คิดเป็นร้อยละ 10 ได้แก่ กลุ่มมรดกทางวัฒนธรรม (Heritage or Cultural Heritage) ประกอบด้วย ห้างหุ้นส่วนจำกัด เชียงใหม่เซลาดอน (2015)

การศึกษาครั้งนี้มุ่งศึกษาองค์การที่ผ่านช่วงเวลาก่อตั้ง พบปัญหา และสามารถฝ่าฟันอุปสรรคมาได้ จนกระทั่งมีสถานะทางการเงินที่ค่อนข้างเสถียร มีรายรับต่อเนื่อง โดย อายุขององค์การทั้งหมด อยู่ในช่วงมากกว่าตั้งแต่ 8 ปี ถึงกว่า 30 ปี

	หลักการ นโยบายที่ทำให้บุคลากรเกิดความคิดสร้างสรรค์ในการทำงาน - ระดับองค์กร					
	Team Branding	HPO	Happiness	Creative Physical Environment	Creative Climate	Shared Value
Chaingmai Celadon			1	1	1	1
Let's Comic	1				1	
Creative Kingdom (Thailand)		1		1	1	
GTH		1	1	1	1	
LOVEiS	1		1	1	1	1
happening					1	
opendream				1	1	1
Open Source Technology		1		1	1	1
Wink Wink		1		1	1	
Sansiri PLC		1		1	1	
	2	5	3	8	10	4

เมื่อศึกษาหลักการ นโยบายที่ทำให้บุคลากรเกิดความคิดสร้างสรรค์ในการทำงาน ของกลุ่มตัวอย่าง พบว่าทั้งหมด เน้นหลักการพัฒนาองค์การ (Organization Development) โดยการสร้างการสร้างบรรยากาศในการทำงาน (Climate) ให้เหมาะต่อการใช้ความคิดสร้างสรรค์ในการทำงาน ยกตัวอย่าง เช่น

กรณีศึกษา บริษัท ครีเอทีฟ คิงดอม (ไทยแลนด์) จำกัด มุ่งสร้างบรรยากาศสร้างสรรค์ (Creative Climate) โดยทำความเข้าใจธรรมชาติของ Creative Worker ของที่นี่ก่อนว่าต้องการงานที่ท้าทาย มีความหลากหลายอยู่เสมอ โดยสิ่งที่ Creative Worker ต้องการจากองค์การ คือ ความอิสระที่อยู่ในขอบเขตที่ยอมรับร่วมกัน ตั้งแต่ การวัดผลงานด้วยผลงาน (Result Oriented) การแต่งกายด้วยชุดลำลอง ไม่มีชุดมาตรฐาน แต่อยู่ในวิถีที่ไม่หรือหวาจนแปลกแยกเกินไป (Smart Casual Uniform) อีกทั้งยังต้องการเวลาในการทำงานที่ไม่ตายตัวเนื่องจากการคิดงานออกแบบไม่สามารถกำหนดเวลาผลิตผลงานได้อย่างชัดเจน ดังนั้น ที่สำนักงานขององค์การแห่งนี้จะเปิดตลอด 24 ชั่วโมง เพื่อรองรับคนทำงานออกแบบ (Flexible Hour) นอกจากนั้นในวิชาชีพที่เกี่ยวข้องกับงานออกแบบต้องการสิทธิในการเข้าถึงอินเตอร์เน็ตและเครือข่ายสังคมออนไลน์อยู่ตลอดเวลาเพื่อการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และศึกษาแนวทางการออกแบบใหม่ๆ อย่างต่อเนื่อง (Social Media Connected) สุดท้ายสิ่งสำคัญที่เป็นเบื้องหลังคนทำงานสายสร้างสรรค์ที่นี่ คือ ครอบครัว เพราะงานที่นี่เน้นคุณภาพสูงทำให้บางครั้งต้องมีการปรับแก้งานและประชุมงานต่อเนื่อง บางครั้งกินเวลาครอบครัวบ้าง ทางครอบครัวของคนทำงานที่นี่ต้องเข้าใจและคอยสนับสนุน (Happy Family)







บรรยากาศการทำงานของ บริษัท ครีเอทีฟ คิงดอม (ไทยแลนด์) จำกัด

นโยบายที่ทำให้บุคลากรเกิดความคิดสร้างสรรค์ในการทำงาน ที่สำคัญรองลงมา คือ การสภาพแวดล้อมทางกายภาพ (Creative Physical Environment) โดยคิดเป็นร้อยละ 80 ของกลุ่มตัวอย่าง เช่น

กรณีศึกษาของ ห้างหุ้นส่วนจำกัด เชียงใหม่เซลาดอน (2015) ที่คำนึงถึงการสร้างสภาพแวดล้อมทางกายภาพ (Creative Physical Environment) ให้เอื้ออำนวยต่อความผ่อนคลายในการทำงาน ที่พักสำหรับพนักงาน โดยสถานที่ปฏิบัติงานของช่างฝีมือเป็นเรือนไทย บรรยากาศ เหมือนทำงานที่บ้าน มีสวนขนาด 12 ไร่ ณ บ้านดวงดี อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ สำหรับตัวเรือนทั้งหมดจะเป็นเรือนไทยล้านนาที่นำเรือนเก่ามาปลูกใหม่






สภาพแวดล้อมทางกายภาพในที่ทำงานของ ห้างหุ้นส่วนจำกัด เชียงใหม่เซลาดอน (2015)

นอกจากประเด็น การสร้างสร้างบรรยากาศในการทำงาน (Climate) และการสภาพแวดล้อมทางกายภาพ (Creative Physical Environment) ให้เหมาะต่อการใช้ความคิดสร้างสรรค์ในการทำงาน แล้ว

ประเด็นสำคัญอันดับสามที่กลุ่มตัวอย่างให้ความสำคัญคิดเป็นร้อยละ 50 ควบคู่ไปกับ หลักการ นโยบายที่ทำให้บุคลากรเกิดความคิดสร้างสรรค์ในการทำงานด้านอื่นๆ คือก การเน้นย้ำให้บุคลากรตระหนักว่าองค์การจะเป็นองค์การที่มีผลงานชั้นเลิศ (High Performance Organization) เช่น

กรณีศึกษา บริษัท วิงค์ วิงค์ โปรดักชั่น จำกัด ที่ผู้บริหาร ให้ความสำคัญกับ การทำงานแบบเน้นคุณภาพสูง และการใส่ feedback อย่างตรงไปตรงมา เพื่อให้ชิ้นงานออกมาตรงกับความต้องการของลูกค้ามากที่สุด




ภาพบรรยากาศในวันเก็บข้อมูลในกองถ่ายโฆษณาของ บริษัท วิงค์ วิงค์ โปรดักชั่น จำกัด

กรณีศึกษา บริษัท จี ที เอช จำกัด ที่ผู้บริหาร ให้ความสำคัญกับ การทำงานแบบเน้นคุณภาพสูง ควบคู่ไปกับการอยู่ร่วมกันแบบ สุขนิยม (Happiness) ที่อยากให้บุคลากรร่วมกันผลิตผลงานให้เป็นที่ยอมรับของผู้ชม และสามารถสร้างผลประกอบการที่ดีได้ด้วย ดังเช่นที่คุณ จีนา MD ของ GTH ได้กล่าวว่า *“เราอยากเป็นค่ายหนังที่ได้ทั้งเงินได้ทั้งกล่อง”*






รางวัล และตัวอย่างภาพยนตร์ทำรายได้สูงของ บริษัท จี ที เอช จำกัด และภาพคุณ จีนา MD

จากการศึกษาพบว่ามีกลุ่มตัวอย่างร้อยละ 40 ที่เชื่อมั่นว่าบุคลากรมีค่านิยมร่วมกัน (Shared Value) และนำไปสู่การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (Shared Vision) เช่น

กรณีศึกษา บริษัท โอเพ่นดรีม จำกัด ที่ผู้บริหาร และบุคลากรมีค่านิยม และวิสัยร่วมกันในเรื่องของการมี opendream way การเป็นกิจการ IT เพื่อสังคม และพร้อมจะเติบโตไปกับองค์การ เพื่อที่ในอนาคต บุคลากรจะได้มีโอกาสสร้างองค์การเล็กๆ ของตน ภายใต้ร่มเงาเดียวกันกับ opendream (Spin-off mission)



บรรยากาศหน้าที่ทำงานของบริษัท โอเพ่นดรีม จำกัด

อีกประเด็นหนึ่งที่เป็นจุดเน้นขององค์การ คือ เรื่องของการสร้างแบรนด์ให้บุคลากร (Team Branding) ด้วยลักษณะเฉพาะขององค์การที่แข่งขันกันในเรื่องของความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว และผลงานของบุคคลกร ดังกรณีของบริษัท สตาร์พิคส์ จำกัด (สำนักพิมพ์ Let's Comic) ซึ่งบุคลากรเป็นนักเขียนการ์ตูน และบริษัท เลิฟ อีส จำกัด ซึ่งบุคลากรเป็นศิลปิน





ภาพบรรยากาศการพบกันของศิลปิน(ภายซ้าย LOVEiS) กับแฟนคลับ
และภาพการพบกันของนักเขียนการ์ตูน (ภาพขวา Let's Comic) กับผู้อ่าน

ภายหลังจากที่เก็บข้อมูลองค์การทั้ง 2 แห่งดังกล่าว ได้มีการติดตามพัฒนาการขององค์การของทั้งบริษัท สตาร์พิคส์ จำกัด (สำนักพิมพ์ Let's Comic) และบริษัท เลิฟ อีส จำกัด พบว่าทั้งสององค์การได้มีการสร้างแบรนด์ให้บุคลากรร่วมกัน (Co-Team Branding) โดยทางเลิฟ อีฟ นำโดยคุณบอย โกสิยพงศ์ ได้เชิญนักเขียนการ์ตูนของ สำนักพิมพ์ Let's Comic ที่มีนามปากกว่า นายสะอาด (Sa-art) มาร่วมกันทำผลงานเป็นภาพวาดคาแรคเตอร์ของศิลปินเลิฟ อีส แสดงให้เห็นว่า ในกลุ่มธุรกิจเชิงสร้างสรรค์หากสามารถสร้างพันธมิตรร่วมกันได้ก็มีโอกาสสร้างความเติบโตและขยายฐานกลุ่มลูกค้าร่วมกันได้



การพบกันของ คุณบอย โกสิยพงษ์ (เลิฟ อีส) กลาง บก.ซัน และ นายสะอาด (Let's Comic)

	การสรรหาและคัดเลือกบุคลากร (ประเด็นที่ใช้ในการคัดเลือก(		การสรรหาและคัดเลือกบุคลากร (วิธีการคัดเลือก(						
	ทักษะความสา-มารถ	ทัศนคติ	วุฒิการศึกษา	สัมภาษณ์	ทดลองงาน (ฝึกงาน(	การทดสอบ	Portfolio	บุคคลอ้างอิง	ค่ายคัดเลือก
Chaingmai Celadon		1		1	1			1	
Let's Comic	1	1		1			1		
Creative Kingdom (Thailand)	1	1	1	1			1	1	
GTH	1	1		1	1		1		
LOVEiS	1	1		1			1		
happening	1	1		1	1		1		
opendream	1	1	1	1		1		1	
Open Source Technology	1	1	1	1		1			
Wink Wink		1		1	1				
Sansiri PLC	1	1	1	1			1		1
	8	10	4	10	4	2	6	3	1

เมื่อศึกษาในมุมมองของการจัดการทรัพยากรมนุษย์ (HRM) พบว่า การคัดเลือกบุคลากรนั้นองค์กรส่วนใหญ่ที่ศึกษาเน้นในเรื่องการพิจารณาทักษะความสามารถ และทัศนคติ ผ่านการคัดเลือกด้วยวิธีสัมภาษณ์ และการพิจารณาผลงานที่ผ่านมา (Portfolio) คิดเป็นร้อยละ 100 และ 60 ตามลำดับ

สำหรับองค์การอีกกลุ่มเน้นเรื่องวุฒิการศึกษา เพราะมีลักษณะเป็นวิชาชีพเฉพาะทาง คิดเป็นร้อยละ 40 ได้แก่ บริษัท โอเพ่นซอร์ส เทคโนโลยี จำกัด - โปรแกรมเมอร์ บริษัท แสนสิริ จำกัด (มหาชน) – สถาปนิก บริษัท ครีเอทีฟ คิงดอม (ไทยแลนด์) จำกัด – Animator และสถาปนิก และบริษัท โอเพ่นดรีม จำกัด – โปรแกรมเมอร์

ประเด็นที่น่าสนใจอีกด้าน สำหรับองค์การที่ไม่ต้องใช้ทักษะทางวิชาชีพเฉพาะทาง แต่อาศัยความมุ่งมั่น อดทน ตั้งใจในการทำงาน และฝึกฝนนั้น เลือกใช้วิธีการคัดเลือก โดยการสรรหาจากเด็กฝึกงาน หรือการทดลองฝึกปฏิบัติงาน ควบคู่กับวิธีการอื่น คิดเป็นร้อยละ 40 ได้แก่ บริษัท วิงค์ วิงค์ โปรดักชั่น จำกัด บริษัท แฮพเพนนิ่ง จำกัด บริษัท จี ที เอช จำกัด และห้างหุ้นส่วนจำกัด เชียงใหม่เซลาดอน (2015)

	การจ่ายค่าตอบแทน					HRIS	
	เงินเดือน	ค่าจ้าง	ค่าล่วงเวลา	สวัสดิการ	โบนัส	เต็มรูปแบบ	ฐานข้อมูลพนักงาน
Chaingmai Celadon	1		1	1	1		1
Let's Comic	1	1			1		1
Creative Kingdom (Thailand)	1			1	1	1	
GTH	1	1		1	1	N/A	N/A
LOVEiS	1	1		1	N/A	N/A	N/A
happening	1	1		1			1
opendream	1			1	1	1	
Open Source Technology	1			1	1	1	
Wink Wink	1	1		1	1		1
Sansiri PLC	1		1	1	1	1	
	10	5	2	9	8	4	4

ในส่วนของค่าตอบแทนบุคลากร กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษามีการจ่ายแบบเงินเดือน คิดเป็นร้อยละ 100 และมีการจ่ายค่าจ้างรายชิ้นควบคู่ไปกับเงินเดือน คิดเป็นร้อยละ 50 ได้แก่ บริษัท วิงค์ วิงค์ โปรดักชั่น จำกัด – เช่น ค่า-เบี้ยเลี้ยงออกกองถ่ายโฆษณา บริษัท แฮพเพนนิ่ง จำกัด – ค่าบทความต้นฉบับ บริษัท จี ที เอช จำกัด – ค่าเขียนบท บริษัท สตาร์พิคส์ จำกัด (สำนักพิมพ์ Let's Comic) – ค่าลิขสิทธ์ต้นฉบับ บริษัท เลิฟ อีส จำกัด – ค่าเขียนเพลง โดยทุกองค์กรมีการจัดสวัสดิการอย่างน้อย 1 อย่าง ที่เหมาะสมกับองค์กรของแต่ละแห่ง

ในส่วนของระบบสารสนเทศเพื่อการบริหารทรัพยากรมนุษย์ (HRIS) กลุ่มตัวอย่างเพียงร้อยละ 40 ที่มีระบบในลักษณะคล้ายกับ HRIS ซึ่งประกอบด้วย บริษัทที่อยู่ในตลาดหลักทรัพย์อย่าง บริษัท แสนสิริ จำกัด (มหาชน) บริษัทข้ามชาติระดับโลกอย่าง บริษัท ครีเอทีฟ คิงดอม (ไทยแลนด์) จำกัด และบริษัทที่เชี่ยวชาญด้านเทคโนโลยีสารสนเทศอย่าง บริษัท โอเพ่นซอร์ส เทคโนโลยี จำกัด และ บริษัท โอเพ่นดรีม จำกัด

	พนักงานสัมพันธ์				
	สุขภาพ	สังสรรค์ (กิน ดื่ม ทำอาหาร)	ท่องเที่ยว	พัฒนามุมมองที่ช่วยในงาน	ตามความเชื่อทางศาสนา
Chaingmai Celadon			1		1
Let's Comic		1	1		
Creative Kingdom (Thailand)			1	1	
GTH	1	1	1		
LOVEiS	1	1	1		
happening		1	1	1	
opendream	1	1	1	1	
Open Source Technology	1	1	1		1
Wink Wink			1		
Sansiri PLC			1	1	
	4	6	10	4	2

ในด้านพนักงานงานสัมพันธ์องค์กรเหล่านี้เน้นกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างน้อย ปีละ 1 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 100 เช่น กรณีของ บริษัท โอเพ่นซอร์ส เทคโนโลยี จำกัด และ บริษัท จี ที เอช จำกัด เป็นต้น

รองลงมาคือการทำกิจกรรมในด้านสังสรรค์ (กิน ดื่ม ทำอาหาร) คิดเป็นร้อยละ 60 เช่น กรณีของบริษัท สตาร์พิคส์ จำกัด (สำนักพิมพ์ Let's Comic) และบริษัท เลิฟ อีส จำกัด เป็นต้น





ภาพหมู่ขณะไปท่องเที่ยวประจำปีของ
บริษัท โอเพ่นซอร์ส เทคโนโลยี จำกัด ภาพซ้าย และบริษัท จี ที เอช จำกัด ภาพขวา





การทำกิจกรรมในด้านสังสรรค์ (กิน ดื่ม ทำอาหาร) ของ
บริษัท เลิฟ อีส จำกัด ภาพซ้าย และบริษัท สตาร์พิคส์ จำกัด (สำนักพิมพ์ Let's Comic) ภาพขวา

นอกจากนั้นกลุ่มตัวอย่าง คิดเป็นร้อยละ 40 จัดกิจกรรมที่ช่วยพัฒนาทัศนคติ และมุมมองต่อการทำงาน เช่น กรณีของ บริษัท แสนสิริ จำกัด (มหาชน) บริษัท ครีเอทีฟ คิงดอม (ไทยแลนด์) จำกัด ที่จัดโครงการประกวดผลงานที่มีการแข่งขันกันทั้งกับภายในและภายนอกองค์การ ซึ่งเป็นวิธีการกระตุ้นให้บุคลากรเกิดแรงบันดาลใจ และได้เห็นมุมมองของชิ้นงานใหม่จากภายนอก



ภาพตัวอย่างผลงานที่มีการประกวดกันภายในของ บริษัท ครีเอทีฟ คิงดอม (ไทยแลนด์) จำกัด

ในกรณีของ บริษัท โอเพ่นดรีม จำกัด และ บริษัท แฮพเพนนิ่ง จำกัด ได้จัดกิจกรรมที่เหมือนเป็นงานอดิเรกเน้นความสนุกสนาน แต่แฝงด้วยการปลูกฝังทัศนคติที่ดีต่อการทำงานอย่างแยบคาย โดย บริษัท โอเพ่นดรีม จำกัด เลือกใช้การละคอร เป็นตัวเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างบุคลากรให้ฝึกการใช้เจตนาในการแสดงออกระหว่างกัน อันจะส่งเสริมให้การทำงานมีประสิทธิภาพ ประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น ในส่วนของ บริษัท แฮพเพนนิ่ง จำกัด เลือกใช้การไปท่องเที่ยวแต่ได้ประโยชน์ 2 ต่อ ด้วยการจัด Museum Trip ให้บุคลากรได้ไปเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ เพื่อเสริมสร้างความรักษ์ในศิลปวัฒนธรรม อันจะเป็นผลดีต่อการสร้างสรรค์ผลงานให้องค์การซึ่งเป็นนิตยาสารที่เน้นเนื้อหาด้านศิลปวัฒนธรรมนั่นเอง





ภาพบรรยากาศการฝึกเล่นละครของ บริษัท โอเพ่นดรีม จำกัด



ภาพบรรยากาศ Museum Trip ของ บริษัท แฮพเพนนิ่ง จำกัด

	Vertical					Project Based		Peer		Individual
	On the Job Training	Shadow	Story Telling	Coaching	Working Cycle Treatment	Brainstorm	AAR	Sharing	COCs	Self-Learning
Chaingmai Celadon	1			1			1			1
Let's Comic								1		1
Creative Kingdom (Thailand)		1	1			1		1	1	1
GTH			1			1	1	1	1	1
LOVEiS				1	1	1	1	1		1
happening	1			1		1	1		1	1
opendream				1	1	1	1	1	1	1
Open Source Technology				1		1	1		1	1
Wink Wink	1			1		1	1			1
Sansiri PLC				1		1	1	1	1	1
	3	1	2	7	2	8	8	6	6	10

ประเด็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (HRD) พบว่าองค์กรที่ศึกษาให้ความสำคัญกับการพัฒนาตนเองของบุคลากร (Self-Learning) คิดเป็นร้อยละ 100 และองค์การที่มีการฝึกพัฒนาให้เน้นการทำกิจกรรม (Activity-based) และการฝึกให้ทำงานเป็นทีมผ่านการทำงานโครงการ (Project-based) คิดเป็นร้อยละ 80 ซึ่งเน้นกระบวนการระดมสมอง (Brainstorming) และกระบวนการสรุปบทเรียนหลังทำโครงการ (After Action Review) ซึ่งองค์การแต่ละแห่งจะมีวิธีการใช้ที่แตกต่างกันตามลักษณะบริบทขององค์การ นอกจากนั้นกลุ่มตัวอย่างร้อยละ 70 ใช้วิธีการให้หัวหน้างาน(Coaching) และเพื่อนร่วมงาน (Sharing) เป็นผู้สอนแนะ แบ่งปัน แนะนำแนวทางในการทำงานและการดำเนินชีวิตในองค์การ นอกจากนั้นองค์การกลุ่มหนึ่งมีการเปิดพื้นที่ให้บุคลากรที่เป็น Creative Worker ได้แลกเปลี่ยนมุมมอง ความคิดเห็นที่ช่วยในการ

ทำงานมีทั้งพื้นที่อย่างเป็นทางการ และไม่เป็นทางการ อาจเรียกได้ว่าเป็น Community of Creative Workers (COCs)



บรรยากาศการ Brainstorming ของบริษัท โอเพ่นซอร์ส เทคโนโลยี จำกัด

นอกจากวิธีการหลักที่กลุ่มตัวอย่างใช้ในการพัฒนาบุคลากร แล้วยังมีวิธีการที่น่าสนใจแต่ยังไม่เป็นที่นิยมในองค์กรส่วนใหญ่ศึกษา ได้แก่ การดูแลบุคลากรตามช่วงวัยในการทำงาน (Working Cycle Treatment) ดังกรณีของ

บริษัท เลิฟ อีส จำกัด มีการดูแลพัฒนาศิลปินในค่ายโดยคำนึงถึงช่วงอายุงาน และความมีชื่อเสี่ยง ดังนี้

ช่วงชีวิตของศิลปินจะประกอบด้วย 4 ช่วง สำคัญ ดังนี้

ช่วงที่ 1 "ศิลปินหน้าใหม่ (Debut)"

ช่วงเวลาที่ศิลปินเริ่มเข้าสู่เส้นทางดนตรี และพยายามสร้างชื่อเสียงให้เป็นที่รู้จัก ช่วงเวลานี้ต้องการกำลังใจและจิตใจที่เข้มแข็ง เพราะการมีคนรู้จักน้อย เมื่อต้องไปแสดงที่ไหนอาจไม่ได้รับความสนใจมากนัก ซึ่งอาจทำให้ท้อแท้ และล้มเลิกชีวิตในเส้นทางสายนี้ ถึงแม้ว่ามีความสามารถมากมายก็ตาม ซึ่งหากค่ายเพลงต้องเสียศิลปินที่มีคุณภาพไปในช่วงเวลานี้ก็เป็นเรื่องที่น่าเสียดาย ผู้ทำหน้าที่ดูแลศิลปินต้องหมั่นให้กำลังใจและสอดแทรกวิธีการคิดเชิงบวกให้กับศิลปินเพื่อให้พวกเขาผ่านพ้นช่วงล้มลุกคลุกคลานและกลับมาสู้ต่อได้

ช่วงที่ 2 ศิลปินดาวรุ่ง (Rising Star)

ช่วงเวลาที่ศิลปินเริ่มมีชื่อเสียงในสายดนตรี แต่เป็นเฉพาะกลุ่มเล็กๆ ที่มองเห็นคุณค่าในตัวศิลปินเหล่านี้ ซึ่งฐานแฟนคลับกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่สำคัญมากในช่วงชีวิตของศิลปิน หากศิลปินสามารถรักษาแฟนคลับกลุ่มนี้ไว้ได้จะกลายเป็นฐานสำคัญในเรื่องของกำลังใจให้ศิลปินให้ก้าวเดินในเส้นทางนี้ได้ต่อไป และกลุ่มคนที่ยังไม่รู้จักก็จะเริ่มหันมาสนใจจนทำให้ความนิยมของศิลปินแผ่ขยายออกไปในวงกว้างมากขึ้นได้

ช่วงที่ 3 ศิลปินอาชีพ (Professional Artist)

ช่วงชีวิตนี้ศิลปินจะมีผลงานออกมาสู่สายตาชาวโลกพอสมควรและมีชื่อเสียงในวงกว้าง เป็นช่วงเวลาที่มีงานมากมายเข้ามา โอกาสเสี่ยงที่จะถูกสิ่งยั่วยุให้สูญเสียความเป็นตัวตนที่ดีได้สูง อีกทั้งอาจเหน็ดเหนื่อย หมดพลัง ขาดแรงบันดาลใจ ในช่วงนี้ผู้ทำหน้าที่ดูแลศิลปินจะทำหน้าที่คอยเตือนสติ และให้คำแนะนำ ข้อคิดเพื่อเรียกพลัง กระตุ้นต่อมของแรงบันดาลใจของศิลปินให้พร้อมสร้างความสุขให้แฟนคลับ

ช่วงที่ 4 ศิลปินเบื้องหลัง (Back Stage Artist)

เมื่อผ่านช่วงชีวิตรุ่งโรจน์ สั่งสมประสบการณ์มากมาย คลื่นลูกใหม่เริ่มเข้ามาแทนที่มากขึ้น ศิลปินส่วนหนึ่งจะเริ่มเปลี่ยนบทบาทของตนไปในเส้นทางอาชีพอื่น อาจผันตนเองไปประกอบธุรกิจส่วนตัว เล่นละคร ภาพยนตร์ หรือทำงานเบื้องหลังทางดนตรี ส่วนหนึ่งอาจมาเป็นผู้ดูแลศิลปินซึ่งเป็นธรรมดาของชีวิตที่จะต้องเป็นไป ศิลปินอย่างคุณสายชล ระดมกิจก็เข้าใจในจุดนี้ และกำลังทำหน้าที่ผู้ดูแลศิลปินด้วยความเข้าใจศิลปินด้วยกันในฐานะผู้ที่เคยอาบน้ำร้อนมาก่อน

บริษัท บริษัท โอเพ่นดรีม จำกัด **มี**การดูแลพัฒนาบุคลากรโดยคำนึงถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเลือกเส้นทางอาชีพ ดังนี้

แนวคิดวงกลม 3 วง ที่มีส่วนซ้อนทับกันอยู่ซึ่งประกอบด้วย เรื่องของความรักในงาน (Passion) ความสามารถของเราที่มี (Professional) และผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ (Profit) ถ้าบุคลากรสามารถทำได้ครบทั้งหมด ก็สามารถเป็นมืออาชีพในงานนั้นๆ ด้วยความสุข ซึ่งพบว่าปัญหาของพนักงานส่วนใหญ่ คือยังค้นหาอาชีพที่ตนเองทำได้ครบทั้ง 3 องค์ประกอบ ดังกล่าว วิธีนี้พยายามทำให้บุคลากรได้พัฒนาไปในเส้นทางอาชีพที่เหมาะสมกับเขาก่อนที่ความสามารถในการแข่งขันจะลดลงตามอายุที่เพิ่มขึ้น

วิธีการอื่นๆ ในการพัฒนาบุคลากร ที่กลุ่มตัวอย่างมีการใช้ ได้แก่ การฝึกปฏิบัติงานจากการทำงานจริง (On the Job Training) เป็นการฝึกฝนทักษะที่จำเป็น การติดตามผู้มีประสบการณ์ (Shadowing) เพื่อ

เรียนรู้ ซึมซับ วิธีคิด วิธีการทำงาน การเล่าเรื่องที่ประสบความสำเร็จ และล้มเหลว (Story Telling) เพื่อเป็นการย่นเวลาในการลองผิดลองถูกให้กับบุคลากร

บทสรุป

บทสรุปสำหรับการศึกษาครั้งนี้ พบว่าการพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันของบริษัทในอุตสาหกรรมเชิงสร้างสรรค์ ต้องเริ่มตั้งแต่การพิจารณาบริบทขององค์การ สภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอก เพื่อให้สามารถออกแบบแนวทาง วิธีการบริหารและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่เหมาะสม สามารถดึงเอาศักยภาพของกลุ่มแรงงานที่ใช้ความคิดสร้างสรรค์ (Creative Workers) ออกมาได้อย่างเต็มที่ ในการศึกษาถัดไป คณะผู้วิจัยจะมุ่งเจาะลึกลงไปถึงมุมมองของกลุ่มแรงงานที่ใช้ความคิดสร้างสรรค์ (Creative Workers) ที่มีต่อวิธีการบริหารและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่องค์กรเลือกใช้ว่าตรงกับความต้องการหรือไม่ และมีข้อเสนอแนะอย่างไร

ภาคผนวก : คำถามสัมภาษณ์

ประเด็นคำถามทางวิชาการ	ประเด็นคำถามสัมภาษณ์ผู้ก่อตั้ง	ประเด็นคำถามสัมภาษณ์ทีมงาน
	1. ความสนใจในด้าน creative เข้ามาในชีวิตคุณตั้งแต่เมื่อไหร่	1. ความสนใจในด้าน creative เข้ามา ในชีวิตคุณตั้งแต่เมื่อไหร่
	2. เกิดอะไรขึ้น จึงเกิดการตัดสินใจครั้งสำคัญในการมาทำบริษัทของตนเอง	2. เกิดอะไรขึ้น จึงเกิดการตัดสินใจครั้งสำคัญในการ เลือกทางเดินในสายอาชีพนี้
	3. อะไรที่ inspire คุณให้มาทำบริษัทนี้ และก้าวมาจนถึงวันนี้	3. อะไรที่ inspire คุณให้เลือกมาทำงานที่บริษัทนี้และก้าวมาจนถึงวันนี้
	4. ถ้าพูดถึงชิ้นงานที่นี่ อะไรคือ ลายเซ็น หรืออาจเรียกว่าเป็น Original อันเป็นเอกลักษณ์ของที่นี่	4. ในสายอาชีพของคุณนั้นต้องรับผิดชอบงานด้านใดบ้าง
	5. ทำอย่างไรจึงสามารถกลั่น Concept งานแต่ละชิ้นและถ่ายทอดไปยังทีมงานเพื่อสร้างสรรค์งานให้สำเร็จได้ (อธิบายพอสังเขป)	5. วิธีการทำงานที่ต้องอาศัยทีมงานร่วมกันทำเป็นอย่างไร (อธิบายพอสังเขป)
มุมมองด้านการพัฒนาองค์การ	มุมมองที่มีต่อบริษัท	
วิสัยทัศน์ด้านธุรกิจขององค์การอย่างไร	6. คุณมีทิศทางการทำธุรกิจอย่างไร	6. คุณมอง Trend ของธุรกิจนี้อย่างไร และคิดว่าองค์การจะมีทิศทางอย่างไรใน อีก 5 ปีข้างหน้า
วิสัยทัศน์ด้านทรัพยากรมนุษย์ขององค์การอย่างไร	7. คุณมองภาพของคนในองค์การในอีก 3-5 ปีข้างหน้าเป็นอย่างไร เช่น ทักษะ บุคลิก ค่านิยม ความสามารถ การศึกษา ประสบการณ์ เป็นต้น	7. คุณคิดว่าอะไรที่จะทำให้บริษัทรักษาคนให้อยู่กับ องค์การได้นาน
โครงสร้างองค์การ	8. มีหลักคิดในการออกแบบโครงสร้างองค์การอย่างไร 9. ที่นี่มีการแบ่งฝ่ายการทำงานกันอย่างไร	8. คุณอยู่ในแผนกใด เกี่ยวข้องกับงานส่วนใดบ้าง
ระดับชั้น ตำแหน่ง	9. ทีมงานส่วนไหนที่ต้องใช้ creative สูง	

นิยามความแตกต่างระหว่าง creative worker และ support worker	10. ทีมงานที่ต้องใช้ creative สูง มีความต้องการแตกต่างจากพนักงานทั่วไปอย่างไร 11. คุณสมบัติพื้นฐานของทีมงานที่ต้องใช้ creative สูงของที่นี่คืออะไร	10. คุณสมบัติพื้นฐานของสายอาชีพของคุณคืออะไร
วิถีชีวิต วัฒนธรรม - หลักคิดในการอยู่ร่วมกันของคนในองค์การ - สภาพการทำงาน - บรรยากาศการทำงาน - ค่านิยม - วันทำงาน เวลาทำงาน เบรก - บรรยากาศในสำนักงาน - วันพักผ่อน - กิจกรรมที่เป็นประเพณีขององค์การ	12. อยากให้เล่าถึงวิถีชีวิตของทีมงานที่ต้องใช้ creative สูง ตั้งแต่เวลาเข้างาน เวลาพักเบรก โต๊ะทำงาน บรรยากาศในสำนักงาน กิจกรรมที่ทำร่วมกัน ฯลฯ 13. ปัจจัยอะไรที่ทำให้เกิดแรงจูงใจให้ท่านทำงานเชิงสร้างสรรค์	10. อยากให้เล่าถึงวิถีชีวิตในการทำงานที่นี่ ตั้งแต่เวลาเข้างาน เวลาพักเบรก โต๊ะทำงาน บรรยากาศในสำนักงาน กิจกรรมที่ทำร่วมกัน ฯลฯ 11. ปัจจัยอะไรที่ทำให้เกิดแรงจูงใจให้ท่านทำงานเชิงสร้างสรรค์
กลยุทธ์การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (HRD Strategy)	14. ที่นี่กำลังพัฒนาทีมงานที่ต้องใช้ creative สูง ไปในทิศทางไหน	
นโยบายการบริหารพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (HRD Policy)	15. Concept ในการพัฒนาทีมงานที่ต้องใช้ creative สูง คืออะไร	
การพัฒนาเส้นทางอาชีพของพนักงาน (Career Development)	16. สมมติเด็กจบใหม่มีความใฝ่ฝันอยากจะเป็นแบบคุณ เป็นยอดฝีมืออย่างคุณ เขาควรจะต้องมี Basic เรื่องไหน และต้องผ่านตำแหน่งงาน และ	12. คุณกำลังเติบโตในเส้นทางอาชีพนี้ไปในทิศทางไหน 13. โดยทั่วไปการเติบโตในเส้นทางอาชีพนี้เป็น

	ประสบการณ์อย่างไรบ้าง 17. ได้มีการแนะนำ หรือวางแผนเส้นทางชีวิตให้กับทีมงานที่ต้องใช้ creative สูง หรือไม่ อย่างไร	อย่างไร
วิธีการในการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับพนักงาน (Learning Method)	18. มีการออกแบบวิธีการเรียนรู้ และการพัฒนาพนักงานอย่างไร	14. คุณได้รับการพัฒนาอย่างไรจากการทำงานที่นี่ 15. คุณมีวิธีการเรียนรู้อย่างไรเพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ และเรียนรู้มาจากแหล่งใดบ้าง (ยกตัวอย่าง)
กลยุทธ์การบริหารทรัพยากรมนุษย์ (HRM Strategy)	19. คุณมีทิศทางในเรื่องการดูแลคน การรักษาคนให้อยู่กับองค์การอย่างไร	
นโยบายการบริหารทรัพยากรมนุษย์ (HRM Policy)	20. Concept ในการดูและคนทำงานด้าน creative เป็นอย่างไร	
การสรรหาและคัดเลือกพนักงาน (Recruitment & Selection)	21. มีวิธีการคัดเลือกทีมงานที่ต้องใช้ creative สูงอย่างไร	16. วิธีการสัมภาษณ์งานในตอนที่บริษัทรับคุณเข้าทำงานเป็นอย่างไร
การบริหารค่าตอบแทน และสวัสดิการ (Compensation & Benefit)	22. มีระบบการบริหารค่าตอบแทนเฉพาะตำแหน่ง Creative Worker หรือไม่ 23. วิธีการจูงใจทีมงานที่ต้องใช้ creative สูง ในเรื่องค่าตอบแทน สวัสดิการ (ไม่เน้นตัวเลข อยากทราบวิธีการ)	17. การให้ค่าตอบแทน และสวัสดิการที่นี่เป็นอย่างไร (ไม่เน้นตัวเลข อยากทราบวิธีการ)
การประเมินผล (Evaluation)	24. วิธีการประเมินผลงานของทีมงานที่ต้องใช้ creative สูง	18. ที่นี่เขาประเมินผลงานกันอย่างไร

พนักงานสัมพันธ์ (Employee Relation) กิจกรรมเสริม (workshop/activities)	25. ยกตัวอย่าง activities ที่เกิดประโยชน์กับองค์การทั้งในแง่ของการได้ใจพนักงาน และส่งเสริมพัฒนาการด้าน creative ของพนักงาน	19. ยกตัวอย่าง activities ที่คุณคิดว่าได้ใจพนักงาน และส่งเสริมพัฒนาการด้าน creative ของคุณ
ระบบสารสนเทศด้านทรัพยากรมนุษย์ (HRIS)	26. มีระบบ หรือกลไกอะไรที่ช่วยให้ทีมงานที่ต้องใช้ creative สูง ทำงานง่ายขึ้นอย่างไร 27. จำเป็นไหมที่ต้องใช้ระบบ ICT (รวมถึง Online Social Network) เพื่อช่วยในการดูแลและพัฒนาคนที่เป็น Creative Worker	20. บริษัทมีระบบ หรือกลไกอะไรที่ช่วยคุณทำงานง่ายขึ้น หรือช่วยในการพัฒนาเส้นทางอาชีพของคุณไหม
คำถามปิดท้าย	28. จากการทำบริษัทแห่งนี้มาหลายปี คุณได้เรียนรู้อะไรบ้างที่ทำให้ชีวิตคุณเปลี่ยนไป	21. จากการได้ทำบริษัทแห่งนี้ คุณได้เรียนรู้อะไรบ้างที่ทำให้ชีวิตคุณเปลี่ยนไป
	29. ความคิดสร้างสรรค์ และนวัตกรรมมีผลต่อธุรกิจหรือไม่ เหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น	22. ลองนิยามคำว่า Creative หรือ ความคิดสร้างสรรค์ของคุณ
	30. ลองนิยามคำว่า Creative หรือ ความคิดสร้างสรรค์ของคุณ	

สิทธิชุมชนในประชาคมอาเซียน

บรรเจิด สิงคะเนติ[1]

บทคัดย่อ

ชุมชนเกษตรหรือกลุ่มคนที่มีวิถีชีวิตในการดำรงชีพโดยพึ่งพิงกับการเกษตรในประเทศกลุ่มอาเซียนเป็นกลุ่มบุคคลที่มีจำนวนมากที่สุด กลุ่มบุคคลเหล่านี้ อาจจะเป็นชนพื้นเมือง เป็นกลุ่มเกษตรกรแบบวิถีดั้งเดิม หรืออาจเป็นกลุ่มชนต่าง ๆ ที่ยังอาศัยวิถีในการดำรงชีพตามแนวจารีต แต่ในอีกด้านหนึ่ง ประเทศในกลุ่มอาเซียน ซึ่งได้รวมกลุ่มกันเป็น “ประชาคมอาเซียน” โดยเฉพาะอย่างในปี 2015 การรวมตัวกันเป็น “ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน” จะเริ่มขึ้น ซึ่งกระตุ้นให้เกิดการค้า การลงทุน การบริโภค กว้างขวางขึ้นในประชาคมอาเซียน กลุ่มการค้า การลงทุนย่อมได้ประโยชน์จากการรวมกลุ่มดังกล่าว ในขณะที่เสาในทางสังคม-วัฒนธรรมของอาเซียนกลับขาดพลังในการผลักดันหรือขับเคลื่อนเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่มีดุลยภาพในกลุ่มประเทศอาเซียน

การศึกษา “สิทธิชุมชน” ในประชาคมอาเซียน ก็เพื่อศึกษาถึงภูมิคุ้มกันชุมชนในมิติภายในของแต่ละประเทศว่ามีความเข้มแข็งเพียงใด จากกฎเกณฑ์ของแต่ละประเทศ และเมื่อมีการรวมกันเป็นประชาคมอาเซียนแล้วจะสร้างภูมิคุ้มกันให้กับบรรดาชุมชนต่างๆ ได้อย่าง ภูมิคุ้มกันที่เข้มแข็งจะกฎเกณฑ์ภายในจะเพียงพอหรือไม่ที่จะปกป้องชุมชนจากกระแสทุนที่จะถาโถมเข้าไปในชุมชน หากประชาคมอาเซียนไม่ตระหนักในคุณค่าเหล่านี้ ท้ายที่สุดแล้วการรวมกลุ่มของประชาคมอาเซียนก็เป็นเพียงการเปิดพื้นที่ให้แก่นักการค้า การลงทุนเท่านั้น

[1] อาจารย์ประจำ คณะนิติศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

บทนำ

ตามกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม (International Covenant on Economic, Social and Culture Rights) กำหนดไว้ในข้อ 1) 1. ประชาชาติทั้งปวงมีสิทธิกำหนดเจตจำนงของตนเอง โดยสิทธินั้นประชาชาติเหล่านั้นจำกำหนดสถานะทางการเมืองของตนโดยเสรี และพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของตนอย่างเสรี และ ข้อ 1) 2. เพื่อจุดมุ่งหมายของตน ประชาชาติทั้งปวงอาจจัดการโภคทรัพย์และทรัพยากรธรรมชาติของตนได้อย่างเสรี โดยไม่กระทบต่อพันธกรณีใดๆ อันเกิดจากความร่วมมือทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักการแห่งผลประโยชน์ร่วมกันและกฎหมายระหว่างประเทศ ประชาชาติจะไม่ถูกลิดรอนวิถีทางยังชีพของตนไม่ว่าในกรณีใด ตามกติการะหว่างประเทศดังกล่าวรับรองสิทธิประชาชาติในการกำหนดเจตจำนงของตนเอง รวมทั้งการจัดการโภคทรัพย์และทรัพยากรธรรมชาติของตนได้อย่างเสรี แต่อย่างไรก็ตามเมื่อบรรดาประชาชาติทั้งหลายได้รวมกันเป็นกลุ่มเศรษฐกิจ ดังเช่น ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน การรวมกลุ่มดังกล่าวย่อมไม่กระทบต่อสิทธิในการกำหนดเจตจำนงของตนเองของบรรดาประชาชาติทั้งหลาย แต่ท้ายที่สุดแล้วการรวมกลุ่มดังกล่าวอาจส่งผลกระทบต่อบรรดาประชาชนซึ่งมีพลังในทางสังคม การเมืองและเศรษฐกิจด้อยกว่ากลุ่มอื่นๆ กลุ่มเกษตรกรเป็นกลุ่มประชากรที่มีอำนาจในการต่อรองด้อยกว่ากลุ่มอื่น ๆ โดยที่กลุ่มเกษตรกรของกลุ่มประเทศอาเซียน ส่วนหนึ่งดำรงชีพตามวิถีดั้งเดิมของสังคมเกษตร มีแนวจารีตในการดำเนินชีวิต อาศัยพื้นดินเป็นวิถีทางในการทำมาหากินเลี้ยงชีพ ซึ่งในที่นี้ขอเรียกพื้นฐานเหล่านี้ว่า “สิทธิชุมชน” ของสังคมเกษตรในกลุ่มประเทศอาเซียน ในขณะที่กลุ่มประเทศอาเซียนรวมตัวกันเป็น “ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน” ซึ่งมุ่งเน้นประเด็นในทางเศรษฐกิจ การค้า การลงทุน การอุตสาหกรรม ซึ่งพลังในทางเศรษฐกิจดังกล่าวย่อมส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของสังคมเกษตรในประชาคมอาเซียนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ งานศึกษาชิ้นนี้จึงหยิบยกประเด็น “สิทธิชุมชน” ของสังคมเกษตรในกลุ่มประเทศอาเซียนมาศึกษาเพื่อให้สังคมได้ก้าวไปอย่างมีดุลยภาพ ไม่เน้นหนักเรื่องใดเรื่องหนึ่งจนละเลยความสำคัญมิติอื่นๆ โดยเฉพาะมิติในทางสังคม วัฒนธรรมซึ่งเป็นจุดแข็งประการหนึ่งของประเทศในกลุ่มอาเซียน โดยมีสาระสำคัญ ดังนี้

1. ความสำคัญของปัญหา

1.1 ในระบบเศรษฐกิจโลกถูกครอบงำโดยระบบทุนนิยม ซึ่งย่อมส่งผลกระทบวิถีชีวิตของสังคมและชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิถีการผลิตในภาคการเกษตร

1.2 การรวมตัวของประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนยิ่งส่งผลกระทบต่อวิถีชุมชนยิ่งขึ้นหากประเทศนั้น ๆ ไม่มีระบบในการคุ้มครองสิทธิชุมชนหรือรับรองระบบของสิทธิชุมชน

1.3 ความสัมพันธ์ระหว่างประชาคมอาเซียน รัฐ เอกชน (ทุนในชาติและทุนข้ามชาติ) และประชาคมและชุมชน จะดำรงอยู่อย่างดุลยภาพได้อย่างไร

2. วัตถุประสงค์ของการศึกษา

2.1 เพื่อศึกษารากฐานของแนวคิดในทางกฎหมายเกี่ยวกับสิทธิชุมชนตลอดจนพัฒนาการของแนวคิดในทางกฎหมายของสิทธิชุมชนในประเทศต่างๆ ในอาเซียน เช่น ประเทศลาว มาเลเซีย เป็นต้น

2.2 ศึกษาและสังเคราะห์กฎระเบียบของชุมชนที่เกี่ยวกับการดูแล รักษาและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนต่าง ๆ

2.3 ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างกฎหมายของรัฐกับกฎระเบียบของชุมชนในการดูแลรักษาและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ

2.4 ศึกษาความขัดแย้งเกี่ยวกับการเข้าไปมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาและใช้ทรัพยากรธรรมชาติระหว่างชุมชนกับรัฐ หรือระหว่างชุมชนกับชุมชน หรือระหว่างชุมชนกับบุคคลอื่น รวมทั้งการระงับความขัดแย้งดังกล่าว

3. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

3.1 ได้รับองค์ความรู้เกี่ยวกับสิทธิชุมชน รากฐานความคิดในทางกฎหมายที่เกี่ยวกับสิทธิชุมชน ในประเทศต่างๆ ในอาเซียน

3.2 ทราบกฎระเบียบของชุมชนที่เกี่ยวกับการดูแลรักษาและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนต่าง ๆ รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างกฎหมายของรัฐกับกฎระเบียบของชุมชนในการดูแลรักษาและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ

3.3 แนวทางในการวางกฎเกณฑ์ในทางกฎหมายและทางสังคมเพื่อประโยชน์ของสังคมโดยรวมในการให้ชุมชนเข้าไปมีบทบาทในการดูแล รักษา และใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุลและมั่นคง

4. ขอบเขตการศึกษา

4.1 การรวมกลุ่มของประชาคมอาเซียน

4.2 “สิทธิชุมชน” ของประเทศไทย ประเทศมาเลเซีย ประเทศลาว และประเทศฟิลิปปินส์

โดยการศึกษาจะได้ศึกษาถึง 1. ข้อความคิดว่าด้วย “สิทธิชุมชน” 2. “สิทธิชุมชน” กับกระแสโลกาภิวัตน์ภายใต้ระบบการค้าเสรี 3. การรวมกลุ่มของประชาคมอาเซียน 4. “สิทธิชุมชน” ของประเทศในกลุ่มประชาคมอาเซียน และ 5. วิเคราะห์”สิทธิชุมชน”ในบริบทของประเทศในประชาคมอาเซียน ดังนี้

1. ข้อความคิดว่าด้วย “สิทธิชุมชน”

ในการศึกษาข้อความคิดว่าด้วย “สิทธิชุมชน” จะศึกษาถึง 1.1 แนวคิดเกี่ยวกับ “สิทธิชุมชน” 1.2 แนวคิดเกี่ยวกับ “สิทธิชุมชน” ในความสัมพันธ์กับ “รัฐ” 1.3 แนวคิดของ ElinorOstromโดยมีสาระสำคัญ ดังนี้

1.1 แนวคิดเกี่ยวกับ “สิทธิชุมชน”

แนวความคิดพหุนิยม (Pluralism) เป็นแนวคิดที่สนับสนุนให้มีการยอมรับสิทธิการรวมหมู่ (collective rights) และสิทธิชุมชน (community rights) เสนอว่า รัฐควรรับรองสิทธิรวมหมู่หรือสิทธิชุมชนในด้านการจัดการฐานทรัพยากร เพราะรัฐได้เลิกรับรองการดำรงอยู่ของสิทธิชุมชนที่มีอยู่ก่อนเพื่อรัฐจะได้มีเข้าไปผูกขาดการจัดการทรัพยากรที่ชุมชนเคยใช้ประโยชน์ร่วมกันมาก่อน ซึ่งชุมชนมีกฎเกณฑ์ ขนบธรรมเนียมประเพณี เพื่อจัดการกับทรัพยากรพื้นถิ่น และควบคุมความประพฤติกันเอง

ชุมชนสามารถเป็นผู้ทรงสิทธิในสิทธิชุมชนได้หรือไม่นั้น รัฐและกฎหมายสมัยใหม่ที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดเสรีนิยมจึงให้ความสำคัญอย่างยิ่งแก่ปัจเจกบุคคล ทำให้ยอมรับที่เป็นผู้ทรงสิทธิ คือ ปัจเจกบุคคล และในระบบกฎหมายบ้านเมือง (legal positivism) ปัจเจกบุคคลจะมีสิทธิและสามารถใช้สิทธิได้ก็ต่อเมื่อสิทธินั้นได้รับการรับรองโดยกฎหมาย

ส่วนกลุ่มบุคคลและหน่วยทางสังคมนั้น ในทฤษฎีกฎหมายสภาพบุคคลนั้น ทฤษฎีบุคคลสมมติ (Fiction Theory) นั้นถือว่าสภาพบุคคลตามธรรมชาติมีเฉพาะบุคคลธรรมดา นิติบุคคลเป็นบุคคลสมมุต กลุ่มบุคคล หรือหน่วยทางสังคมที่เกิดจากการรวมตัวของมนุษย์ จะมีสภาพบุคคลได้ก็ต่อเมื่อมีกฎหมายรับรองเท่านั้น ซึ่งในรัฐที่ระบบกฎหมายที่ได้รับอิทธิพลจากทฤษฎีนี้ กลุ่มบุคคลและหน่วยทางสังคมจะเป็นนิติบุคคลเมือได้รับอนุญาตจากเจ้าพนักงานของรัฐ เอกชนไม่มีอิสระในการเป็นนิติบุคคล เพราะรัฐต้องการเข้ามาควบคุมการจัดตั้งและการดำเนินงานของงนิติบุคคล นักกฎหมายที่เสนอว่าชุมชนมีตัวตน มีชีวิต มีสภาพบุคคล มีสิทธิและหน้าที่โดยสภาพ คือ Otto Von Gierke (ค.ศ.1841 – 1921) นักกฎหมายชาวเยอรมันสนับสนุนการมีสิทธิของชุมชน โดยเห็นว่า แม้ว่าในประวัติศาสตร์ของยุโรปหลังสมัยยุคกลางนั้นมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบรัฐ ผู้ปกครอง และระบบกฎหมายก็ตามแต่ชุมชนในยุโรปหลังการล่มสลายของระบบฟิวดัลไปแล้วชุมชนได้ถูกปลดปล่อยให้ดำรงอยู่อย่างอิสระ และมีการถ่ายทอดกฎหมายจารีตประเพณีต่อเนื่องมา และชุมชนมีความสามารถในการแสดงเจตจำนงของตนเอง จึงเป็นนิติบุคคลโดยสภาพ ชุมชนจึงสามารถมีสิทธิได้ เพราะโดยข้อเท็จจริงทางสังคมและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ที่ชุมชนมีตัวตน และดำรงอยู่

ชุมชนเป็นการรวมกลุ่มทางสังคมเป็นธรรมชาติของมนุษย์ ปัจเจกบุคคล ดำรงอยู่ และเติบโตภายในชุมชน ชุมชนจึงมีชีวิต มีเจตจำนง (will) จุดประสงค์ (purpose) สภาพบุคคลของชุมชน และกำหนดกฎเกณฑ์เพื่อเป็นแบบแผนการดำรงชีวิตของสมาชิกภายในชุมชน ทำให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงสมาชิก ดังนั้นชุมชนจึงมีสภาพบุคคลโดยสภาพ ซึ่ง Gierkeได้วิจารณ์ ทฤษฎีนิติบุคคลสมมติ ที่ถือว่าบุคคลธรรมดามีสภาพบุคคลตามธรรมชาติ เท่านั้นเป็นการใช้เหตุผลเพื่อสนับสนุนอำนาจรวมศูนย์ของรัฐ

1.2 แนวคิดเกี่ยวกับ “สิทธิชุมชน” ในความสัมพันธ์กับ “รัฐ”

สิทธิชุมชนในความสัมพันธ์กับรัฐเป็นประเด็นที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในมิติของการพิจารณาเกี่ยวกับ “สิทธิชุมชน” ตามทัศนะของศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก เห็นว่า ในสถานการณ์วิกฤตและล่อแหลมเช่นนี้ กระแสสิทธิชุมชนจึงเป็นกระแสที่เป็นหลักประกันถ่วงดุลสิทธิอำนาจรัฐหรือเอกชน เพื่อปกป้องคุ้มครองบูรณาภาพความยั่งยืนของฐานทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพอันเปราะบางละเอียดอ่อน ให้ปลอดจากการจัดการฉกฉวยใช้ประโยชน์วิธีการบังคับใช้อำนาจในทางทุจริตคอรัปชัน หรือเพื่อแสวงผลกำไรสูงสุดทางเศรษฐกิจการเงินตามกระแสลัทธิอุดมการณ์เศรษฐกิจเสรีนิยม ประเด็นที่เป็นข้อพิจารณาประการสำคัญเกี่ยวกับ “สิทธิชุมชน” คือ สิทธิชุมชนไม่ได้มีอยู่หรือดำรงอยู่ในสารบบของนิติศาสตร์ภายใต้ระบอบเศรษฐกิจการเมืองยุคสมัยใหม่ ในสภาพการณ์ที่เกิดช่องว่างลักลั่นของกฎหมายกับความยุติธรรม และวิกฤตความชอบธรรมเชิงโครงสร้างอำนาจเช่นนี้ เรื่องของสิทธิชุมชนจำเป็นต้องเข้ามามีบทบาทสำคัญ ทั้งนี้ มิใช่เพียงแค่โดยอาศัยความพยายามตีความ “กฎหมาย” ที่บัญญัติจัดทำขึ้นใช้บังคับ ซึ่งก็อาจมีส่วนช่วยได้ระดับหนึ่ง หากแต่เป็นไปในฐานะของสิทธิอำนาจถ่วงดุลภายในบริบทของโครงสร้างสิทธิอธิปไตยของรัฐ ในแง่นี้เกณฑ์มาตรฐานของสถานภาพความเป็นชุมชนโดยพื้นฐานของ “พันธะผูกพันทางศีลธรรมในสำนึกความรับผิดชอบร่วมกัน” อย่างยั่งยืน จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นเบื้องต้นในบริบทของสังคมโลกปัจจุบันในประการสำคัญ เป็นเกณฑ์มาตรฐานที่มีพื้นที่อย่างเพียงพอสำหรับหลักการสิทธิกำหนดใจตนเอง หรือการปกครองตนเองของชุมชนท้องถิ่นซึ่งก็คือหลักการของการกระจายอำนาจอันประกอบเป็นเงื่อนปัจจัยละหลักประกันสิทธิเสรีภาพในระบอบ

ประชาธิปไตยนั่นเอง เพียงแต่ว่า ในบริบทของสังคมฐานทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพนั้น หลักปฏิบัติของการกระจายอำนาจค่อนข้างจะโน้มเอียงไปในแนวทางรวมศูนย์อำนาจเสียมากกว่า และโดยทั่วไปแทบจะไม่ได้ให้พื้นที่เลยสำหรับสิทธิในการเข้าถึง และจัดการทรัพยากรท้องถิ่นอย่างจริงจังยั่งยืน ในฐานะเป็นสิทธิโดยธรรมชาติ นอกจากนี้ศาสตราจารย์เสน่ห์ ยังเห็นว่า สภาวะความเสื่อมถอยตกต่ำภายในระบบรัฐประชาชาติและกระบวนการสัมพันธ์ข้ามชาติ ซึ่งในอดีตทำบทบาทหน้าที่เป็นกลไกเพื่อสร้างเสริมและปกป้องความมั่นคงของรัฐในสถานการณ์อนาธิปไตยในยุโรป และในสถานการณ์คุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตกยุคสมัยก่อมา หากแต่มาบัดนี้รัฐได้กลับกลายเป็นเครื่องมือกระทำการบั่นทอนทำลายความมั่นคงของมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับกลุ่มชนและชุมชนคนรากหญ้า รวมถึงบูรณภาพของฐานทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ อันประกอบเป็นฐานต้นทุนชีวิตของมวลมนุษยชาติ บนพื้นฐานของสัจธรรมความจริงที่ว่ามานี้ ระบอบสิทธิอธิปไตยและหลักนิติศาสตร์แห่งรัฐประชาชาติ รวมทั้งลัทธิอุดมการณ์ปัจเจกนิยม จึงต้องถูกตั้งคำถามอย่างท้าทายอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ กับทั้งยังผลให้เกิดแรงกระตุ้นในอันที่จะแสวงหาทางเลือกเพื่อการปลดปล่อยสู่อิสระจากแอกอำนาจอธิปไตยรวมศูนย์ แบบเบ็ดเสร็จเด็ดขาด นั่นก็คือ พัฒนาการสิทธิชุมชนท้องถิ่น นอกจากศาสตราจารย์เสน่ห์ ยังกล่าวว่า ในสถานการณ์ดังกล่าว กฎหมายมีไว้เพื่อผดุงส่งเสริมความยุติธรรม จึงเป็นอันตรธานไป ในกรอบอันรัดรึงของนิติศาสตร์ภายใต้กำกับของระบอบสิทธิอธิปไตยรวมศูนย์ลัทธิอุดมการณ์ปัจเจกนิยม และสิทธิในทรัพย์สิน ได้พิสูจน์ให้เห็นประจักษ์กันแล้วว่า “กฎหมาย” โดยเนื้อแท้แล้ว ก็ให้ความหมายเป็นเพียงคำสั่งคำบัญชาเพื่อสนองอำนาจและผลประโยชน์ที่กำหนดขึ้นมาโดยพลการ โดยชนบางกลุ่มบางชนชั้น เพื่อชนบางกลุ่มบางชนชั้นเท่านั้น ยังผลเท่ากับเป็นการล้มล้างหลักศีลธรรมอันเป็นรากเหง้าของความธรรมโดยสิ้นเชิง และจริงๆ แล้ว ในเรื่องของสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา รวมถึงระบบวิธีการโจรสลัดทางชีวภาพอันฉ้อฉลนั้นชนบางกลุ่มบางชนชั้นผู้อยู่เบื้องหลัง “อำนาจตามกฎหมาย” และเสวยผลประโยชน์จากการเข้ายึดครองทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาความรู้ของชุมชนท้องถิ่น ก็คือ พวกบริษัทยาและกลุ่มธุรกิจการเงินอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องนั่นเอง ยิ่งไปกว่านั้น กระแสโจรสลัดทางชีวภาพก็ไม่ได้หยุดยั้งอยู่แค่การใช้อำนาจกฎหมายภายใน อย่างเช่นในกรณีของคำพิพากษาศาลสูงสุดสหรัฐฯ ปี ค.ศ. 1980 เท่านั้น หากยังขยายครอบคลุมไปถึงการกำหนดเกณฑ์มาตรฐานใช้บังคับทั่วโลกตามนัยแห่งกฎหมายนานาชาติ อย่างเช่น ในกรณีของการเจรจา “ข้อตกลงทั่วไปว่าด้วยการค้าและศุลกากร”(General Agreement on Tariffs and Trades) 1944 “ทรัพย์สินทางปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการค้า” (Trade-Related Intellectual Properties : TRIPs) และต่อมาบรรจุเป็นข้อบัญญัติขององค์การการค้าโลก (World Trade Organization : WTO) ให้การรับรองสถานะความชอบธรรมด้วยกฎหมายสำหรับสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาในแบบฉบับของกลุ่มประเทศอุตสาหกรรม แต่กีดกันไม่ยอมให้ระบบความรู้จารีตประเพณีของชุมชนท้องถิ่นทั้งหลายเข้าอยู่ในสารบบของข้อบัญญัติว่าด้วย “ทรัพย์สินทางปัญญาที่เกี่ยวกับการค้า” ในประชาคมนานาชาติ

จากแนวความคิดดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่า “รัฐ” ในยุคโลกาภิวัตน์ในปัจจุบันนี้หาได้มีอำนาจโดยสมบูรณ์ในอันที่จะปกป้องคุ้มครองบุคคลในอำนาจรัฐของตนโดยเฉพาะจากระบบการค้าเสรี นอกจากนี้ระบบกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินซึ่งมีเพียงระบบกรรมสิทธิ์ของรัฐและเอกชนเท่านั้น พื้นฐานของข้อจำกัดของอำนาจรัฐภายใต้ระบบการค้าเสรีกับระบบกรรมสิทธิ์เอกชนดังกล่าวนี้เองที่ก่อให้เกิดการแย่งชิงทรัพยากรบนพื้นฐานของความหลากหลายทางชีวภาพของบรรดาประเทศโลกที่สามทั้งหลาย อำนาจรัฐในปัจจุบันนอกจากมิได้ปกป้องคุ้มครองสมาชิกแห่งรัฐของตนแล้ว รัฐยังกลายเป็นเครื่องมือให้กับบรรดาบรรษัทข้ามชาติที่เข้ามาในนามของการค้าเสรีและหลักธรรมาภิบาลอันเป็นเครื่องมือสำคัญในการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์มากกว่าประเทศตะวันตก เงื่อนไขและปัจจัยต่าง ๆ ดังกล่าวนี้ หากถือว่า “รัฐ”มีอำนาจเบ็ดเสร็จ

เด็ดขาดสามารถดำเนินการและตัดสินใจแทนสมาชิกของรัฐได้ในทุกเรื่องทุกมิติแล้ว ท้ายที่สุดแล้วสมาชิกที่รวมกันเป็น “รัฐ” นั้น ๆ ก็ขาดเครื่องมือในการที่ปกป้องตนเองจาก “ระบบการค้าเสรี” และการช่วงชิงทรัพยากรธรรมชาติบนพื้นฐานของหลักการดังกล่าว โดยเหตุผลดังกล่าวนี้เอง “ชุมชน” ในฐานะที่เป็นส่วนย่อยของสังคมส่วนหนึ่งที่ประกอบขึ้นมาเป็น “รัฐ” แม้ว่าในด้านหนึ่งจะอยู่ภายใต้อำนาจรัฐไม่อาจจะมีอำนาจเหนือรัฐได้ แต่ในอีกด้านหนึ่งรัฐก็มีอำนาจดันจำกัดไม่อาจเข้ามาก้าวล่วงอำนาจของชุมชนได้ หากสิทธินั้นเป็นสาระสำคัญของการดำรงอยู่ของชุมชน หรือหากจะเทียบเคียงกับบุคคลธรรมดา ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับบุคคลธรรมดา รัฐย่อมมีอำนาจเหนือบุคคลธรรมดา แต่ในอีกด้านหนึ่งรัฐก็ไม่อาจเข้ามาก้าวล่วงในชีวิตและร่างกายของบุคคลได้ ดังนั้น ในความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับ “บุคคล” ก็ดี หรือ “ชุมชน” ก็ดี รัฐจึงมีทั้งส่วนที่มีอำนาจเหนือ “บุคคล” และ “ชุมชน” และมีส่วนที่รัฐไม่อาจเข้าไปก้าวล่วง “บุคคล” และ “ชุมชน” ได้ หากสิทธิในส่วนนั้นเป็นสิทธิที่เป็นสาระสำคัญของการดำรงอยู่ของ “บุคคล” หรือ “ชุมชน”

1.3 แนวคิดของ ElinorOstrom

ElimorOstromนักวิชาการที่ได้รับรางวัลโนเบลสาขาเศรษฐศาสตร์ประจำปี 2009 ซึ่งได้นำเสนอแนวคิดและกรอบการวิเคราะห์การจัดสรรทรัพยากรที่เป็นของส่วนรวมที่ใช้ร่วมกัน (commons) ให้มีประสิทธิภาพ Ostromแสดงให้เห็นว่าการบังคับจัดการทรัพยากรประเภทที่ใช้ร่วมกันนั้น กลไกราคาและกลไกของรัฐทำงานไม่มีประสิทธิภาพเมื่อเทียบกับการให้ประชาชนที่เป็นผู้ใช้ทรัพยากรร่วมกันบริหารจัดการเอง (user management) Ostromได้ชี้ให้เห็นว่า การพึ่งพากลไกตลาดของรัฐไม่อาจป้องกันหรือแก้ไขปัญหาการใช้ทรัพยากรร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพได้ และแสดงให้เห็นว่า การให้ผู้ที่ใช้ทรัพยากรร่วมกันหรือผู้ที่มีส่วนได้เสียมาตกลงกันหรือสร้างกลไกของเขาขึ้นมาเองจะมีประสิทธิภาพมากกว่าที่จะให้บุคคลภายนอก เช่น รัฐบาลหรือองค์กรอื่นๆ เข้ามาบริหารจัดการ

รูปแบบหรือกลไกที่ Ostromเสนอ คือ การบริหารจัดการโดยผู้ใช้ประโยชน์ (user management) ร่วมมือกัน (cooperative) สร้างกฎเกณฑ์ที่มีลักษณะบังคับและลงโทษผู้ละเมิดข้อตกลง เป็นลักษณะการบังคับตนเอง (self-regulations) Ostromสังเกตเห็นว่า การที่ให้ผู้ที่ใช้ทรัพยากรจัดการกันเอง ผู้ใช้จะมีการพัฒนากลไกสำหรับการตัดสินใจและกำหนดข้อบังคับการใช้ทรัพยากรร่วมกันเพื่อป้องกันการขัดแย้งผลประโยชน์แต่ละคน กล่าวอีกนัยคือ ให้ผู้ใช้ได้สร้างองค์กรจัดการของตนเอง (self-organization) ดังนั้น Ostromจึงเสนอแนะให้สังคมควรสนับสนุนให้ผู้ใช้ทรัพยากรสร้างองค์กรของตนเองในการจัดการทรัพยากรของพวกเขา (self-organization)

Ostromได้นำเสนอ “หลักการออกแบบกติกา” (Design Principle) เพื่อเป็นลักษณะร่วมในเชิงสถาบันของชุมชนผู้ใช้ทรัพยากรในการบริหารจัดการทรัพยากรให้ดำรงอยู่ได้ยืนยาว โดยมีหลักการ 8 ประการ

(1) ความชัดเจนของขอบเขต ซึ่งต้องมีความชัดเจนใน 2 ขอบเขต คือ ก. ขอบเขตเกี่ยวกับผู้ใช้ หรือใครเป็นผู้มีสิทธิ์ในทรัพยากรและใครไม่มีสิทธิ์ ข. ขอบเขตของทรัพยากร คือทรัพยากรที่จัดให้ชุมชนดูแลกันเอง

(2) ความสอดคล้องกันระหว่างกติกาว่าด้วยการเก็บเกี่ยวทรัพยากรและการบำรุงรักษาระบบทรัพยากรกับเงื่อนไขทางสังคมและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่

(3) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและปรับปรุงกฎกติกาในการจัดการทรัพยากร ผู้ใช้ทรัพยากรจะต้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและปรับปรุงกฎกติกาในการจัดการทรัพยากร

(4) การกำกับดูแลที่มีประสิทธิภาพโดยผู้มีส่วนได้เสียจากการใช้ทรัพยากรนั้น ๆ

(5) การลงโทษต้องเป็นไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป โดยเป็นการลงโทษจากเบาไปหาหนัก

(6) กลไกการจัดการความขัดแย้งที่มีต้นทุนต่ำและทำได้ง่าย

(7) รัฐบาลรับรู้และให้สิทธิแก่ผู้ใช้ทรัพยากรในการวางกติกาการใช้และจัดการทรัพยากร

(8) กติกาและการจัดการทรัพยากรต้องเชื่อมโยงและสอดคล้องกับระบบที่ใหญ่กว่า

ตามแนวคิดของ Ostromเป็นการสนับสนุนแนวคิดของ “สิทธิชุมชน” ในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกับรัฐ หรือโดยการที่รัฐทำหน้าที่กำกับการใช้และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนแต่กรณีจะเป็นไปตามแนวคิดของ Ostromได้รัฐจะต้องรับรู้และให้สิทธิแก่ชุมชนในการวางกติกาการใช้และการจัดการทรัพยากร

2. “สิทธิชุมชน” กับกระแสโลกาภิวัตน์ภายใต้ระบบการค้าเสรี

จากงานศึกษาวิจัยเรื่อง “เศรษฐกิจเสรี การปรับปรุงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและผลกระทบต่อสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมในประเทศไทย” เห็นว่า

“ในกระแสโลกาภิวัฒน์และเศรษฐกิจเสรี สิทธิในทางเศรษฐกิจและสังคมถูกคุกคามอย่างรุนแรง โดยเฉพาะในประเทศกำลังพัฒนา สิทธิในทรัพย์สินที่เป็นส่วนหนึ่งของสิทธิมนุษยชนเพื่อประกันความเป็นอยู่ที่ดี ถูกแปลไปเป็นสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา (เพื่อการค้า) และเสรีภาพในการสะสมทรัพย์สินโดยไม่มีข้อจำกัดในยุคของการเปิดเสรีทางการค้าและการลงทุนระหว่างประเทศ ในขณะเดียวกันการกำหนดอนาคตตนเอง ซึ่งหมายถึง การกำหนดสถานะทางเศรษฐกิจ สังคม (และวัฒนธรรม) โดยเฉพาะสิทธิในการจัดการและเป็นเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติของประชาชนส่วนใหญ่ถูกท้าทาย สิ่งจำเป็นในการยังชีพถูกแย่งชิง และสิทธิในการพัฒนา ซึ่งมีองค์ประกอบพื้นฐานที่การมีส่วนร่วม บริบทของความจำเป็นพื้นฐานและความจำเป็นทางสังคมเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีของคนในสังคม และหน้าที่ของรัฐที่จะมีนโยบายและมาตรการเพื่อส่งเสริมสิทธิในการพัฒนาดูจะไร้ความหมาย สิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมในกระแสโลกาภิวัฒน์ในโลกที่ไร้พรมแดนในทุกมิติและในระเบียบโลกที่วางขึ้นใหม่(ในทุกมิติเช่นกัน) โดยชุมชนและชนชาติ รัฐ-ชาติ ถูกผูกมัดไว้ด้วยกัน ได้รับผลกระทบอย่างสูงในกระบวนการที่ทำให้ทุกประเทศเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจโลก” และคณะผู้วิจัยสรุปว่า “ในสถานการณ์ปัจจุบัน รัฐบาลไร้ประสิทธิภาพ เพราะเศรษฐกิจชาติกลายเป็นเศรษฐกิจโลก แต่รัฐบาลเป็นรัฐบาลแห่งชาติ โลกาภิวัฒน์และสถาบันการเงินระหว่างประเทศทำหน้าที่ไกลเกินกว่าจะเรียกร้องให้รับผิดชอบต่อสาธารณชนได้ รัฐบาลมีปัญหาที่จะจัดการกับบรรษัทข้ามชาติที่มีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม ส่วนประชาชนก็ถูกลดอำนาจให้มีเพียงทางเลือกในการบริโภคสินค้าที่บรรษัทข้ามชาตินำมาเสนอ”

ชลธิรา สัตยาวัฒนา ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงอันเป็นผลมาจากระบบโลกาภิวัตน์มีทั้งในระดับโลก ระดับรัฐประชาชาติ และระดับท้องถิ่น

ก. ในระดับโลก เป็นการเปลี่ยนแปลงของระบบโลกเข้าสู่ระบบรวมศูนย์อำนาจภายใต้กระแสวัฒนธรรมทุนนิยมผูกขาด อุตสาหกรรมและการค้าข้ามชาติ

ข. ในระดับรัฐประชาชาติ แนวนโยบายข้ามชาติอันเกิดจากการจัดระเบียบโลกใหม่ดังกล่าว ทำให้เกิดการแผ่ขยายพลังอำนาจทุนข้ามชาติ ระบบการศึกษาและเทคโนโลยีข้ามชาติ ตลอดรวมถึงการค้าเสรีและตลาดเสรี ที่ขยายตัวออกไปทั่วโลก

ค. ในระดับท้องถิ่น การจัดระเบียบโลกใหม่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนท้องถิ่นชนบท ด้วยเหตุที่แนวนโยบายทุนเสรีข้ามชาติลักษณะต่างๆ เป็นนโยบายที่มุ่งตรงต่อการจัดการฐานทรัพยากรท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่ดิน น้ำ ป่า หรือ ภูเขา อันประกอบเป็นฐานต้นทุนชีวิตของชุมชนท้องถิ่น

สรุป สิทธิชุมชนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ในปัจจุบันกำลังอยู่ในภาวะที่ไม่อาจต้านทานกระแสโลกาภิวัตน์ได้ โดยเฉพาะการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติอันเป็นฐานชีวิตของชุมชน นอกเหนือจากกระแสโลกาภิวัตน์แล้ว หากรัฐใดที่อำนาจรัฐให้การสนับสนุนการค้าการลงทุนจากต่างประเทศโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบภายในประเทศ ในกรณีเช่นนี้ “ชุมชน” ก็จะมีความขัดแย้งกับอำนาจรัฐอีกด้านหนึ่ง สภาวการณ์เช่นนี้ จำเป็นอย่างยิ่งที่ “ชุมชน” จะต้องมีความเข้มแข็งในอันที่จะธำรงความเป็นชุมชนของตนไว้

3. การรวมกลุ่มของประชาคมอาเซียน

ในหัวข้อการรวมกลุ่มของประชาคมอาเซียน แบ่งหัวข้อออกเป็น 3.1 หลักการพื้นฐานของประชาคมอาเซียน 3.2 ปฏิญญาอาเซียนและกฎบัตรอาเซียน 3.3 โครงสร้างและกลไกการดำเนินงานของอาเซียน 3.4 การพัฒนาด้านการเมืองและความมั่นคง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม 3.5 ผลจากการรวมกันเป็นประชาคมอาเซียน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

3.1 หลักการพื้นฐานของประชาคมอาเซียน

ตามกฎบัตรอาเซียนและสนธิสัญญาไมตรีและความร่วมมือในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประกอบด้วยหลักการพื้นฐาน 6 ประการ ดังนี้ (1) การเคารพซึ่งกันและกันในเอกราช อธิปไตย ความเท่าเทียม บูรณาการแห่งดินแดนและเอกลักษณ์ประจำชาติของทุกชาติ (2) สิทธิของทุกรัฐในการดำรงอยู่โดยปราศจากการแทรกแซง การโค่นล้มอธิปไตยหรือการบีบบังคับจากภายนอก (3) หลักการไม่แทรกแซงกิจการภายในซึ่งกันและกัน (4) ระงับความแตกต่างหรือข้อพิพาทโดยสันติวิธี (5) การไม่ใช้การขู่บังคับ หรือใช้กำลัง (6) ความร่วมมืออย่างมีประสิทธิภาพระหว่างประเทศสมาชิก

3.2 ปฏิญญาอาเซียนและกฎบัตรอาเซียน

3.2.1 ปฏิญญาอาเซียน (ASEAN Declaration)

ปฏิญญาอาเซียนมีสาระสำคัญกล่าวถึงการส่งเสริมความร่วมมือระหว่างประเทศในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม วิทยาศาสตร์ การเกษตร อุตสาหกรรม การคมนาคม รวมทั้งการยกระดับรายได้และความเป็นอยู่ของประชาชนเพื่อวางรากฐานความรุ่งเรืองให้กับอาเซียน โดยมีปฏิญญาที่สำคัญ ดังนี้

(1) ปฏิญญาอาเซียนหรือปฏิญญากรุงเทพ ปฏิญญาอาเซียนมีวัตถุประสงค์สำคัญ 7 ประการ คือ (ก) ส่งเสริมร่วมมือและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (ข) ส่งเสริมสันติภาพและความมั่นคงส่วนภูมิภาค (ค) เสริมสร้างความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ พัฒนาการทางวัฒนธรรมในภูมิภาค (ง) ส่งเสริมให้ประชาชนในอาเซียนมีความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตที่ดี (จ) ให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (ฉ) เพิ่มประสิทธิภาพของการเกษตรและอุตสาหกรรม (ช) เสริมสร้างความร่วมมืออาเซียนกับประเทศภายนอก

(2) ปฏิญญาชะอำ-หัวหิน ว่าด้วยการเสริมสร้างความร่วมมือเพื่อบรรลุประชาคมอาเซียน เพื่อยืนยันภารกิจในการก่อตั้งประชาคมอาเซียน ซึ่งประกอบด้วย 3 เสาหลัก ได้แก่ ก. ความร่วมมือด้านการเมืองและความมั่นคง ข. ความร่วมมือด้านเศรษฐกิจ ค. ความร่วมมือด้านสังคมและวัฒนธรรม

3.2.2 กฎบัตรอาเซียน (ASEAN Charter)

กฎบัตรอาเซียน เปรียบเสมือนรัฐธรรมนูญของอาเซียน ที่จะทำให้อาเซียนมีสถานะเป็นนิติบุคคลเป็นการวางกรอบทางกฎหมายและโครงสร้างองค์กรให้กับอาเซียน กฎบัตรอาเซียนมีผลใช้บังคับตั้งแต่ 15 ธันวาคม 2551 กฎบัตรอาเซียนประกอบด้วย 13 หมวด 55 ข้อ ดังนี้ หมวด 1 วัตถุประสงค์และหลักการ หมวด 2 สภาพบุคคลตามกฎหมาย หมวด 3 สมาชิกภาพ หมวด 4 องค์กรของอาเซียน (ที่ประชุมสุดยอด

อาเซียน, คณะมนตรีประสานงาน, คณะมนตรีประชาคมอาเซียน ฯลฯ) หมวด 5 องค์กรที่มีความสัมพันธ์กับอาเซียน หมวด 6 ความคุ้มกันและเอกสิทธิ์ หมวด 7 การตัดสินใจ- เกณฑ์การตัดสินใจอยู่บนหลักการปรึกษาหารือและฉันทามติ หมวด 8 การระงับข้อพิพาท หมวด 9 งบประมาณและการเงินหมวด 10 การบริหารและการดำเนินงาน หมวด 11อัตลักษณ์และสัญลักษณ์ หมวด 12 ความสัมพันธ์ภายนอก หมวด 13 บทบัญญัติทั่วไปและบทส่งท้าย

3.3 โครงสร้างและกลไกการดำเนินงานของอาเซียน

โครงสร้างและกลไกการดำเนินการของอาเซียนประกอบด้วย (1) ที่ประชุมสุดยอดอาเซียน (ASEAN Summit) (2) คณะมนตรีประสานงานอาเซียน (ASEAN Coordinating Councils - ACCs) (3) คณะมนตรีประชาคมอาเซียน (ASEAN Community Councils) (4) องค์กรระดับรัฐมนตรีอาเซียนเฉพาะสาขา (ASEAN Sect oral Ministerial Bodies) (5) เลขาธิการอาเซียน (Secretary-General ASEAN) (6) องค์กรสิทธิมนุษยชนอาเซียน (ASEAN Human Right Body)

3.4 การพัฒนาด้านการเมืองและความมั่นคง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม

การพัฒนาด้านการเมืองและความมั่นคง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมประกอบด้วย 3 เสาหลัก คือ 4.4.1 ประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน (ASEAN Security Community - ASC) 4.4.2 ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community - AEC) 4.4.3 ประชาคมสังคม-วัฒนธรรมอาเซียน (ASEAN Socio-Cultural Community - ASCC) โดยแต่ละเสาหลักประกอบด้วยสาระสำคัญ ดังนี้

3.4.1 ประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน (ASEAN Security Community - ASC)

ความร่วมมือด้านการเมืองและความมั่นคงที่สำคัญของอาเซียน ได้แก่ (1) สนธิสัญญาไมตรีและความร่วมมือในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Treaty of Amity and Cooperation – TAC) (2) สนธิสัญญาเขตปลอดอาวุธนิวเคลียร์แห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Treaty on the Southeast Asia Nuclear-Free Zone – ASEAN-FZ) (3) ปฏิญญากำหนดให้ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเยงใต้เป็นเขตสันติภาพ (4) กรอบความร่วมมือทางทหาร (ASEAN Defense Ministerial Meeting – ADMM)

3.4.2 ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community - AEC)

เป้าหมายของประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC) มีเป้าหมาย 4 ประการ คือ (1) การเป็นตลาดเดียวและฐานการผลิตร่วม (2) การสร้างขีดความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจของอาเซียน (3) การพัฒนาเศรษฐกิจอย่างเสมอภาค สนับสนุนการพัฒนา SMEsและเสริมสร้างขีดความสามารถผ่านโครงการต่างๆ (4) การบูรณาการเข้ากับเศรษฐกิจโลก เน้นการปรับประสานนโยบายเศรษฐกิจของอาเซียนกับประเทศภายนอกภูมิภาค

โดยความร่วมมือด้านเศรษฐกิจขอเซียนได้มีการดำเนินการที่สำคัญ ดังนี้ (1) เขตการค้าเสรีอาเซียน (ASEAN Free Trade Area – AFTA) (2) เขตการลงทุนอาเซียน (ASEAN Investment Area – AIA) (3) ความร่วมมือด้านอุตสาหกรรม (ASEAN Industrial Cooperation Scheme – AICO) (4) กรอบความตกลงด้านการค้าบริการ (ASEAN Framework Agreement on Service – AFAS) (5) ความร่วมมือด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและอิเล็กทรอนิกส์ (e-ASEAN Framework Agreement) (6) ความร่วมมือด้านการเงินการคลัง (Financial Cooperation) (7) ความร่วมมือด้านการเกษตรและป่าไม้ของอาเซียน (8) ความร่วมมือด้านการขนส่ง (9) ความร่วมมือด้านพลังงานในอาเซียน (ASEAN Energy Cooperation) (10) ความตกลงด้านการท่องเที่ยวอาเซียน (ASEAN Tourism Agreement)

3.4.3 ประชาคมสังคม-วัฒนธรรมอาเซียน (ASEAN Socio-Cultural Community - ASCC)

ความร่วมมือของอาเซียนด้านสังคมและวัฒนธรรมมีแผนปฏิบัติการของประชาสังคม-วัฒนธรรมอาเซียน เน้นการดำเนินการใน 4 ประเด็น (1) สร้างประชาคมแห่งสังคมที่เอื้ออาทร (2) แก้ไขผลกระทบต่อสังคมอันเนื่องมาจากการรวมตัวทางเศรษฐกิจ โดยสร้างฐานทรัพยากรมนุษย์ที่สามารถแข่งขันได้ (3) ส่งเสริมความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อมและการจัดการสิ่งแวดล้อม (4) เสริมสร้างรากฐานที่จะนำไปสู่ประชาคมอาเซียนในปี ค.ศ. 2020 ซึ่งจะเป็นภูมิภาคที่ประชาชนตระหนักถึงอัตลักษณ์ร่วมกันของภูมิภาค

แผนงานการจัดตั้งประชาคมอาเซียน ประกอบด้วยความร่วมมือในด้านต่างๆ 6 ด้าน ดังนี้ (1) การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (Hunan Development) (2) การคุ้มครองและสวัสดิการสังคม (Social Welfare and Protection) (3) สิทธิและความยุติธรรมทางสังคม (Social Justice and Rights) (4) ความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental Sustainability) (5) การสร้างอัตลักษณ์อาเซียน (Building an ASEAN Identity) (6) การลดช่องว่างของการพัฒนา (Narrowing the Development Gap)

กล่าวโดยสรุป การรวมของประชาคมอาเซียนในขณะนี้เน้นให้ความสำคัญกับ “ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน” ในขณะที่ทางด้านสังคมและวัฒนธรรมยังขาดความชัดเจนในทิศทางและรูปธรรมของการดำเนินการ ซึ่งอาจจะนำไปสู่การพัฒนาที่ขาดดุลยภาพและอาจส่งผลกระทบโดยรวมต่อชุมชนหรือสังคมเกษตร อันจะนำไปสู่ผลกระทบในวงกว้างต่อประชากรของประชาคมอาเซียน

4. “สิทธิชุมชน” ของประเทศในกลุ่มประชาคมอาเซียน

การศึกษาเกี่ยวกับสิทธิชุมชนในประเทศประชาคมอาเซียนจะแยกออกเป็น 2 กลุ่ม คือ 4.1 ประเทศเสรีประชาธิปไตย และ4.2 ประเทศสังคมนิยม : ประเทศลาว

4.1 ประเทศเสรีประชาธิปไตย

สำหรับกลุ่มประเทศประชาธิปไตยจะศึกษาจาก 3 ประเทศ คือ 4.1.1 มาเลเซีย 4.1.2 ฟิลิปปินส์ 4.1.3 ไทย

4.1.1 มาเลเซีย

(1) ข้อมูลทั่วไป

ประเทศมาเลเซียมีรูปแบบของรัฐเป็นแบบ “สหพันธรัฐ” โดยมีระบอบการปกครองในระบอบประชาธิปไตยโดยใช้ระบบรัฐสภา โดยมีประมุขของรัฐ ซึ่งเรียกว่า “พระราชาธิบดี” ประเทศมาเลเซียมีประชากรประมาณ 26 ล้านคน (ชาวมาเลย์กว่า 40%, ชาวจีน 33 %, ชาวอินเดีย 10 %, อื่น ๆ 10 %) โดยใช้ภาษามาเลย์เป็นภาษาราชการ ประเทศมาเลเซียมีพื้นที่ประมาณ 330,257 ตารางกิโลเมตร

(2) สิทธิชุมชน

การพิจารณาเกี่ยวกับ “สิทธิชุมชน” ของมาเลเซียจะศึกษาถึง (2.1) การบัญญัติรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญ (2.2) ชนพื้นเมืองของมาเลเซีย (2.3) การรับรองสิทธิชุมชน (2.4) ระบบกฎหมายที่เกี่ยวกับสิทธิชุมชน (2.5) การจัดการที่ดินตามกฎหมายจารีตประเพณีของซาราวัค (2.6) ตัวอย่างคำพิพากษาที่เกี่ยวกับสิทธิของชนพื้นเมือง

(2.1) รัฐธรรมนูญแห่งสหพันธ์มาเลเซีย มาตรา 16a ได้บัญญัติรับรองเกี่ยวกับชนพื้นเมืองไว้ในรัฐธรรมนูญ

(2.2) ชนพื้นเมืองในมาเลเซีย แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ ก. กลุ่มคนพื้นเมืองโดยกำเนิดซึ่งเป็นกลุ่มที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดทางวัฒนธรรม ข. กลุ่มผู้ที่มีสายสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมกับพื้นที่อื่นชนพื้นเมืองในระบบกฎหมายของมาเลย์นั้น คือ กลุ่ม “ภูมิบุตรา” (Bumiputra) อันหมายถึง บุตรแห่งแผ่นดิน ซึ่งหมายถึงชาวมาเลเซียและชนพื้นเมืองแห่งซาบาร์และซาราวัค นอกจากนี้ยังมีกลุ่มชาติพันธ์โบราณที่เรียกว่า “โอรัง อัสลี”

(2.3) การรับรองสิทธิชุมชนมีการรับรองใน 3 รูปแบบ คือ ก. รับรองสิทธิในที่ดินของชุมชนข. รับรองสิทธิตามจารีตประเพณี (Customary Law) ค. รับรองสิทธิตามกฎแห่งศาสนา

(2.4) ระบบกฎหมายของมาเลเซียที่เกี่ยวกับสิทธิชุมชนเป็น “ระบบพหุนิยมทางกฎหมาย” (Legal Pluralism) ซึ่งยอมรับกฎหมายจารีตประเพณี และกฎหมายศาสนา มาใช้บังคับร่วมกับกฎหมายของรัฐ สำหรับกฎหมายจารีตประเพณีที่สำคัญ เช่น จารีตประเพณีขนบธรรมเนียมของชนชาวพื้นเมือง และกฎทางศาสนา เป็นต้น

(2.5) การจัดการที่ดินตามกฎหมายจารีตประเพณีในซาราวัค ที่ดินจะถูกแบ่งออกเป็น 5 ประเภท

ก. Mixed Zone Land เป็นพื้นที่ที่บุคคลใดสามารถเข้าครอบครองได้ภายใต้สิทธิตามจารีตประเพณีและเป็นพื้นที่ที่คนซึ่งมิใช่ชนพื้นเมืองสามารถเข้าครอบครองได้

ข. Native Area Land เป็นพื้นที่ที่ชนพื้นเมืองอาศัยอยู่ แต่บุคคลซึ่งไม่ใช่ชนพื้นเมืองสามารถเข้าครอบครองได้เพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจด้วยการสัมปทานจากรัฐ หรือการอนุญาตจากผู้เป็นเจ้าของสิทธิดั้งเดิม

ค. Native Customary Land เป็นที่ดินซึ่งใช้สิทธิตามจารีตประเพณีโดยชุมชนหรือโดยลักษณะอื่นใดก่อนวันที่ 1 มกราคม 1958 อันเป็นวันที่ประมวลกฎหมายที่ดินใช้บังคับ

ง. Interior Area Land เป็นที่ดินที่ยังไม่มีการจัดประเภทซึ่งส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ที่อยู่ส่วนในของแผ่นดินที่มีสภาพเป็นป่าดั้งเดิม

จ. Reserved Land เป็นพื้นที่ที่สงวนไว้โดยรัฐเพื่อประโยชน์ต่าง ๆ หรือประโยชน์ในการอนุรักษ์

(2.6) ตัวอย่างคำพิพากษาที่เกี่ยวกับสิทธิชนพื้นเมือง

ก. คดี Adong bin Kuwau&Ors V. KerajaanNegeri Johor &Anor (ค.ศ. 1996)

ในคดีนี้มีประเด็นสำคัญ ดังนี้

- สิทธิของชาวพื้นเมือง ศาลเห็นว่า ตามระบบ common law ของมาเลเซียยอมรับสิทธิที่จะดำรงชีวิตบนผืนดินของเขาทั้งหลายเช่นเดียวกับบรรพบุรุษ และรวมไปถึงสิทธิของชนพื้นเมืองรุ่นต่อไป

- การชดเชยเยียวยา ศาลได้กำหนดค่าชดเชยเยียวยาไว้ 5 ประเด็น คือ (1) การเสียสิทธิจากแผ่นดินที่เป็นมรดกตกทอดสืบต่อกันมา (2) การเสียเสรีภาพในการดำรงอยู่หรือในการดำรงชีวิต (3) การเสียสิทธิในการเก็บผลผลิตเพื่อยังชีพจากป่า (4) การเสียสิทธิจากการอยู่อาศัย (5) การเสียสิทธิในการดำรงชีพและการอยู่อาศัยของลูกหลานรุ่นต่อไป

ข. คดี KajingTubex V. EkranBhd (ค.ศ. 1996) เรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมศาลพิพากษาว่า โจทก์เป็นชาวพื้นเมืองที่ได้รับผลกระทบจากโครงการสร้างเขื่อนย่อมมีสิทธิฟ้องคดี และคำสั่งของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ให้ยกเว้นการประเมินผล

กระทบสิ่งแวดล้อม และมีคำสั่งให้จำเลยต้องปฏิบัติตามมาตรา 34a พระราชบัญญัติสิ่งแวดล้อม ค.ศ. 1974 และปฏิบัติตามคู่มือแนวทางในการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม

ค. คำพิพากษาของ Hight Court เมื่อปี ค.ศ. 1998 ในคดี LijaAgan เรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมของรัฐ

ในคดี LijaAganซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านของชุมชนพื้นเมืองที่ชื่อว่า Penanซึ่งอาศัยอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำ Baramตอนบนแถบ Ba Jawiใกล้พรมแดน Sarawak และKalimantanPenanพร้อมด้วยผู้ฟ้องคดีอีก 3 รายได้เป็นผู้นำกลุ่มยื่นเรื่องฟ้องคดีแบบกลุ่มต่อบริษัทลากไม้ซุงชื่อ Samlingและ รัฐบาลแห่งรัฐ Sarawak ที่มีการวางแผนจะตัดไม้ในป่าดิบชื้นประมาณ 93,750 ไร่ ซึ่งเป็นการทำลายป่าดิบชื้นที่ควรค่าต่อการอนุรักษ์เป็นอย่างมาก โดยในคำฟ้องระบุว่าบริษัท Samlingได้รับสัมปทานการตัดไม้ซุงจากรัฐบาลแห่งSarawak มาโดยมิชอบด้วยกฎหมายและขัดต่อรัฐธรรมนูญ เนื่องจากคนป่าหรือชุมชนพื้นเมืองเป็นผู้ใช้สัมปทานและบรรพบุรุษของชุมชนพื้นเมืองPenanหรือผู้ฟ้องคดีก็ได้มีการใช้พื้นที่ป่า Ba Jawiและบริเวณใกล้เคียงตามสิทธิจารีตประเพณีของชนพื้นเมืองมาเป็นเวลาถึง 200 ปีแล้ว ดังนั้นใบอนุญาตดังกล่าวจึงนำมาใช้ไม่ได้และควรถูกเพิกถอน ตั้งแต่ พ.ศ. 2541 คดีนี้นับเป็นคดีที่ 5 ที่ชนพื้นเมือง Penanได้ยื่นฟ้องต่อศาล โดยคดีส่วนใหญ่ศาลของมาเลเซียได้พิพากษาให้ชนพื้นเมืองเป็นฝ่ายชนะคดี แต่อย่างไรก็ตามปรากฏว่ารัฐบาลแห่งรัฐ Sarawak ได้มีการเพิกเฉยต่อคำพิพากษาส่วนใหญ่

ง. คดี Sagong Bin Tasi v. Government of Malaysia เมื่อปี ค.ศ. 2002

ในคดีนี้ศาลสูงประเทศมาเลเซียได้รับรองสิทธิตามกฎหมายเหนือดินแดนของชนพื้นเมือง (Orang Asli) โดยคำตัดสินยอมรับการกล่าวอ้างโดยชนเผ่า Temuan tribe แห่ง Kuala Langat ที่ต่อสู้ในการถูกบังคับให้ย้ายออกจากดินแดนของตนเองเพื่อสร้างถนน ศาลได้เปลี่ยนแปลงคำตัดสินที่มีมาก่อนหน้านี้ ซึ่งรับรองสิทธิของชนพื้นเมืองเพียงการใช้ประโยชน์เหนือที่ดินว่าการทำถนนเข้าในพื้นที่ที่ชนพื้นเมืองอาศัยอยู่โดยไม่ดำเนินการตามกฎหมายว่าด้วยการเวนคืนและไม่ได้จ่ายค่าชดเชยให้เป็นการอันไม่ชอบด้วยกฎหมาย ชนพื้นเมืองกลุ่มนี้มีสิทธิตามกฎหมายและมีสิทธิได้รับค่าชดเชย ผู้พิพากษา Mohd Noor Ahmed ได้ให้ความเห็นในคดีนี้ที่สอดคล้องกับผู้พิพากษา Brennan ที่ตัดสินคดี Mabo ว่า ข้อกำหนดระหว่างประเทศและความสำคัญของกฎหมายจารีตประเพณี เป็นกฎเกณฑ์ที่ต่อต้านความแตกแยกเนื่องจากฐานะทางสังคมของพลเมือง ในประเทศอาณานิคมบางประเทศยังไม่ได้ให้การยอมรับสิทธิการครอบครองที่ดินดั้งเดิมของชนพื้นเมือง และการที่ทั่วโลกจะยอมรับสิทธิดั้งเดิมในทรัพย์สินแก่ชนพื้นเมือง เหนือที่ดินของบรรพบุรุษและเกี่ยวข้องสัมพันธ์ประเพณี จึงเป็นเรื่องที่สมควรที่ทุกประเทศที่มีชนพื้นเมืองอาศัยอยู่ต้องยอมรับ

บทสรุป สำหรับระบบการรับรองคุ้มครอง “สิทธิชุมชน” ของประเทศมาเลเซีย อาจสรุปสาระสำคัญได้ว่า ระบบกฎหมายของมาเลเซียได้บัญญัติรับรองคุ้มครองสิทธิของชนพื้นเมือง ทั้งในรัฐธรรมนูญและมีพระราชบัญญัติที่เกี่ยวข้องอีกหลายฉบับ ระบบกฎหมายของมาเลเซียในส่วนที่เกี่ยวกับชนพื้นเมือง เป็นระบบกฎหมายที่ยอมรับความหลากหลายของกฎเกณฑ์ที่นำมาใช้บังคับ กล่าวคือ กฎหมายของรัฐ กฎหมายจารีตประเพณี และกฎหมายศาสนา การยอมรับสิทธิชุมชนหรือสิทธิของชนพื้นเมืองมีการยอมรับหลากหลายรูปแบบ การจัดการที่ดินที่จำแนกที่ดินออกหลายประเภทเป็นการยอมรับการจัดการที่ดินของชุมชน ระบบศาลของมาเลเซียพิพากษาคดีวางบรรทัดฐานที่เป็นประโยชน์ต่อสิทธิชุมชน ระบบกฎหมายและคำพิพากษาของศาลของมาเลเซียเป็นระบบที่คุ้มครอง “สิทธิชุมชน”

4.1.2 ฟิลิปปินส์

(1) ข้อมูลทั่วไป

ประเทศฟิลิปปินส์มีรูปแบบของรัฐเป็นประเทศ “สาธารณรัฐ” โดยมีรูปแบบการปกครองในระบอบประชาธิปไตยโดยใช้ “ระบบประธานาธิบดี มีประธานาธิบดีเป็นประมุขของรัฐ ประเทศฟิลิปปินส์มีประชากรประมาณ 88.7 ล้านคน โดยใช้ภาษาตากาล็อกเป็นภาษาราชการ

(2) สิทธิชุมชน

สำหรับการศึกษาเกี่ยวกับ “สิทธิชุมชน” ของประเทศฟิลิปปินส์จะได้ศึกษาถึง (2.1) การบัญญัติรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญ (2.2) ชนพื้นเมืองของฟิลิปปินส์ (2.3) การรับรองสิทธิชุมชน (2.4) ระบบกฎหมายที่เกี่ยวกับสิทธิชุมชน (2.5) การจัดการที่ดินตามพระราชบัญญัติสิทธิชุมชนท้องถิ่น ค.ศ. 1997 (2.6) ตัวอย่างคำพิพากษาที่เกี่ยวกับสิทธิของชนพื้นเมือง

(2.1) การบัญญัติรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญ

สิทธิชุมชนในแง่การรับรองและส่งเสริมสิทธิของชนพื้นเมืองในส่วนของภาครัฐพบว่า ในรัฐธรรมนูญแห่งสาธารณรัฐฟิลิปปินส์ ค.ศ. 1987 มีการรับรองสิทธิชนเผ่าชนไว้อย่างชัดเจน ตั้งแต่สิทธิในที่ดิน วัฒนธรรม เศรษฐกิจและสังคม

(2.2) ชนพื้นเมืองของฟิลิปปินส์

ในปี ค.ศ. 1983 ชนเผ่าของฟิลิปปินส์ ได้มีการรวมตัวกันเป็น Consultative Assembly of Minority Peoples of the Philippines (CAMPP) เพื่อเป็นเวทีสำหรับชนเผ่าและเป็นกลไกในการขับเคลื่อนปัญหาและนโยบายของชนเผ่าพื้นเมือง และในปี ค.ศ.2006ได้มีการก่อตั้งเครือข่ายสิทธิมนุษยชนของชนเผ่าพื้นเมืองเป็นการดำเนินการผลักดันร่วมกันระหว่างองค์กร Cordillera Peoples Alliance (CPA)

(2.3) การรับรองสิทธิชุมชน

เรื่องสิทธิชุมชนในแง่การรับรองและส่งเสริมสิทธิของชนพื้นเมืองในส่วนของภาครัฐจะพบว่าในรัฐธรรมนูญแห่งสาธารณรัฐฟิลิปปินส์ ค.ศ. 1987 มีการรับรองสิทธิชนเผ่าไว้อย่างชัดเจน ตั้งแต่สิทธิในที่ดิน วัฒนธรรม เศรษฐกิจและสังคม โดยสาระสำคัญได้ระบุให้รัฐยอมรับและสนับสนุนสิทธิของกลุ่มวัฒนธรรมชนเผ่าปกป้องสิทธิ์ด้านมรดกที่ดินของกลุ่มชนเผ่า ปกป้องสิทธิในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์และกำจัดความไม่เสมอภาค และรัฐจะยอมรับเคารพ และปกป้องสิทธิของชนเผ่า ในการอนุรักษ์และพัฒนาวัฒนธรรมและประเพณีสืบทอดดั้งเดิม

(2.4) ระบบกฎหมายที่เกี่ยวกับสิทธิชุมชน

ในปี ค.ศ. 1997 ได้มีการตราพระราชบัญญัติสิทธิชุมชนท้องถิ่น ค.ศ. 1997 (The Indigenous Peoples Right Act 1997 (IPRA)) ขึ้น โดยได้รับรองและส่งเสริมสิทธิในเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับชนพื้นเมือง อาทิ สิทธิของชนพื้นเมืองสิทธิในสมบัติบรรพบุรุษที่ดินบรรพบุรุษ (Right to Ancestral Domains & Lands) สิทธิปกครองตนเองและตัดสินใจเอง (Right to Self-Governance & Self-Determination) สิทธิในศักดิ์ศรีแห่งวัฒนธรรม (Right to Cultural Integrity) สิทธิยินยอมโดยเสรีและการมีข้อมูลล่วงหน้า (Right to Free & Prior Informed Consent) สิทธิในสมบัติบรรพบุรุษ (Ancestral Domains) สิทธิในที่ดินบรรพบุรุษ (Ancestral Lands) การเรียกร้องสิทธิโดยชุมชน (Communal Claims) สิทธิในการตรวจสอบ-รับรอง (Delineation & Recognition) สิทธิในกฎหมายจารีตประเพณี (Customary Laws) ชุมชนวัฒนธรรมพื้นเมือง/ชนพื้นเมือง (Indigenous Cultural Communities / Indigenous Peoples) คณะกรรมการแห่งชาติ

เพื่อชนพื้นเมือง ("NCIP" National Commission on Indigenous Peoples) กรรมสิทธิ์พื้นเมือง (Native Title)

(2.5) การจัดการที่ดินตามพระราชบัญญัติสิทธิชุมชนท้องถิ่น ค.ศ. 1997

ตามมาตรา 7 ได้บัญญัติรับรองสิทธิต่าง ๆ หลายประการ ในการเป็นเจ้าของและครอบครองสมบัติบรรพบุรุษ (Rights to Ancestral Domains) ของชุมชนวัฒนธรรมพื้นเมือง/ชนพื้นเมือง ซึ่งได้แก่ สิทธิในการอ้างความเป็นเจ้าของ สิทธิในการพัฒนาที่ดิน และทรัพยากรธรรมชาติ สิทธิในการอยู่อาศัยภายในสมบัติบรรพบุรุษ (Ancestral Domains) ที่จะไม่ถูกบังคับให้เคลื่อนย้ายออกไปโดยปราศจากความยินยอม และมาตรา 8 ได้บัญญัติรับรองสิทธิในการเป็นเจ้าของและครอบครองแผ่นดินของบรรพบุรุษ (Rights to Ancestral Lands) ของชุมชนวัฒนธรรมพื้นเมือง/ชนพื้นเมือง อันเป็นการรับรองสิทธิในการโอนที่ดิน/ทรัพย์สินระหว่างสมาชิกของชุมชนวัฒนธรรมพื้นเมือง/ชนพื้นเมืองภายใต้กฎหมายจารีตประเพณีและธรรมเนียมของชุมชนที่เกี่ยวข้อง และรับรองสิทธิในการซื้อคืนที่ดิน/ทรัพย์สินบรรพบุรุษ

นอกจากนี้ ในปี ค.ศ. 1997 ได้มีการตราพระราชบัญญัติสิทธิชุมชนท้องถิ่น ค.ศ. 1997 (The Indigenous Peoples Right Act 1997 (IPRA)) ขึ้น โดยได้รับรองและส่งเสริมสิทธิในเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับชนพื้นเมือง อาทิ สิทธิของชนพื้นเมืองสิทธิในสมบัติบรรพบุรุษที่ดินบรรพบุรุษ (Rightto Ancestral Domains & Lands) สิทธิปกครองตนเองและตัดสินใจเอง (Right to Self-Governance & Self-Determination)สิทธิในศักดิ์ศรีแห่งวัฒนธรรม (Right to Cultural Integrity) สิทธิยินยอมโดยเสรีและการมีข้อมูลล่วงหน้า (Right to Free & Prior Informed Consent) สิทธิในสมบัติบรรพบุรุษ (Ancestral Domains) สิทธิในที่ดินบรรพบุรุษ (Ancestral Lands) การเรียกร้องสิทธิโดยชุมชน (Communal Claims) สิทธิในการตรวจสอบ-รับรอง (Delineation & Recognition) สิทธิในกฎหมายจารีตประเพณี (Customary Laws) ชุมชนวัฒนธรรมพื้นเมือง/ชนพื้นเมือง (Indigenous Cultural Communities / Indigenous Peoples) คณะกรรมการแห่งชาติเพื่อชนพื้นเมือง ("NCIP" National Commission on Indigenous Peoples) กรรมสิทธิ์พื้นเมือง (Native Title) ซึ่งแยกพิจารณาได้ดังนี้

(1) ในมาตรา 7 ได้บัญญัติรับรองสิทธิต่าง ๆ หลายประการ ในการเป็นเจ้าของและครอบครองสมบัติบรรพบุรุษ (Rights to AncestralDomains) ของชุมชนวัฒนธรรมพื้นเมือง/ชนพื้นเมือง ซึ่งได้แก่ สิทธิในการอ้างความเป็นเจ้าของ สิทธิในการพัฒนาที่ดิน และทรัพยากรธรรมชาติ สิทธิในการอยู่อาศัยภายในสมบัติบรรพบุรุษ (Ancestral Domains) ที่จะไม่ถูกบังคับให้เคลื่อนย้ายออกไปโดยปราศจากความยินยอม สิทธิในการมีที่อยู่ที่เหมาะสมในกรณีที่จะต้องพลัดพรากไปจากถิ่นที่อยู่ สิทธิในน้ำและอากาศที่สะอาดและปลอดภัย สิทธิที่เรียกร้องให้มีการกันส่วนเอาไว้เพื่อการอนุรักษ์สำหรับวัตถุประสงค์ที่หลากหลาย และสิทธิในการตัดสินความขัดแย้งโดยใช้จารีตประเพณีแห่งพื้นที่

(2) ในมาตรา 8 ได้บัญญัติรับรองสิทธิในการเป็นเจ้าของและครอบครองแผ่นดินของบรรพบุรุษ (Rights to Ancestral Lands) ของชุมชนวัฒนธรรมพื้นเมือง/ชนพื้นเมือง อันเป็นการรับรองสิทธิในการโอนที่ดิน/ทรัพย์สินระหว่างสมาชิกของชุมชนวัฒนธรรมพื้นเมือง/ชนพื้นเมืองภายใต้กฎหมายจารีตประเพณีและธรรมเนียมของชุมชนที่เกี่ยวข้อง และรับรองสิทธิในการซื้อคืนที่ดิน/ทรัพย์สินบรรพบุรุษอนึ่ง คำว่า “สมบัติบรรพบุรุษและที่ดินบรรพบุรุษ” ตาม (1) และ (2) ข้างต้นนั้น ไม่ได้หมายความถึงแต่เพียงสิ่งแวดล้อมทางกายภาพเท่านั้น หากแต่หมายความรวมถึงสิ่งแวดล้อมทางจิตวิญญาณและวัฒนธรรมที่ยึดติดกับพื้นที่ด้วย (มาตรา 4)

(3) สิทธิปกครองตนเอง (Right to Self-Governance) โดยได้รับรองสิทธิปกครองตนเอง (Right to Self-Governance) และสิทธิกำหนดตนเอง (Self-Determination) ของชุมชนวัฒนธรรมพื้นเมือง/ชนพื้นเมืองในการดำเนินการอย่างอิสระเกี่ยวกับการพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม (มาตรา 13) สนับสนุนเขตการปกครองตนเอง (Support for Autonomous Regions)ให้มีความเข้มแข็งอย่างต่อเนื่อง (มาตรา 14) รับรองสิทธิของชุมชนวัฒนธรรมพื้นเมือง/ชนพื้นเมืองในการมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ในทุกระดับของกระบวนการตัดสินใจในสิ่งที่อาจมีผลกระทบต่อสิทธิชีวิต และชะตากรรม (Right to Participate in Decision-Making) (มาตรา 16) และสิทธิในการตัดสินใจและตัดสินใจก่อนการพัฒนา (Right to Determine and Decide Priorities for Development) (มาตรา 17)

(4) สิทธิในศักดิ์ศรีแห่งวัฒนธรรม (Right to Cultural Integrity) ซึ่งสิทธิที่สำคัญ ได้แก่ การรับรองที่จะปกป้องวัฒนธรรม ธรรมเนียมและประเพณีของชนพื้นเมือง (Protection of Indigenous Culture) (มาตรา 29) รับรองที่ จะจัดเตรียมโอกาสในการเข้าถึง วัฒนธรรมที่หลากหลายผ่านระบบการศึกษาในภาษาและขนบธรรมเนียมที่เหมาะสมโดยวิธีการเรียนการสอนของชุมชนวัฒนธรรมพื้นเมือง/ชนพื้นเมือง ซึ่งเด็กและเยาวชนของชุมชนวัฒนธรรมพื้นเมือง/ชนพื้นเมืองยังมีสิทธิที่จะเข้าถึงการศึกษาของรัฐในทุกระดับและรูปแบบ (มาตรา 30) ยอมรับความแตกต่างทางวัฒนธรรม (มาตรา 31) สิทธิในภูมิปัญญาชุมชนซึ่งเป็นสิทธิในการปฏิบัติและฟื้นฟูวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมและประเพณี (Community Intellectual Rights) (มาตรา 32) สิทธิในการนับถือศาสนา ในที่ตั้งทางวัฒนธรรมและพิธีกรรม (Rights to Religious, Cultural Sites and Ceremonies) (มาตรา 33) สิทธิในระบบความรู้และการปฏิบัติ และพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (Right to Indigenous Knowledge Systems and Practices and to Develop own Sciences and Technologies) (มาตรา 34)

ทั้งนี้ พระราชบัญญัติสิทธิชุมชนท้องถิ่น ค.ศ. 1997 (The Indigenous Peoples Right Act 1997 (IPRA)) ได้กำหนดให้มีคณะกรรมการชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมแห่งชาติ (National Communities on Indigenous Peoples (NCIP)) เพื่อทำหน้าที่กำหนดแนวทาง และผลักดันให้มีการบังคับตามแนวทางและโครงการเพื่อส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิและสวัสดิภาพของชุมชนวัฒนธรรมท้องถิ่นดั้งเดิม และรับรองเขตที่ดินและสิทธิและสวัสดิภาพของชุมชนวัฒนธรรมท้องถิ่นดั้งเดิม และรับรองเขตที่ดินและสิทธิที่ตกทอดมาแต่บรรพบุรุษของชุมชนเหล่านั้น (มาตรา 38) และกฎหมายดังกล่าวยังให้อำนาจคณะกรรมการออกตราสารสิทธิทำประโยชน์ในที่ดิน โดยคำนึงถึงสิทธิของบุคคลที่เกี่ยวข้อง และวินิจฉัยในความระงับสิ้นไปแห่งสิทธิด้วย คณะกรรมการชุดนี้ยังทำหน้าที่ระงับข้อพิพาทระหว่างชนชาวพื้นเมืองหรือชนท้องถิ่นดั้งเดิมเหล่านี้กับบุคคลอื่นที่มิได้เป็นชนท้องถิ่นดั้งเดิมด้วย และยังอาจดำเนินการตามที่เห็นสมควรเพื่อเพิกถอนสิทธิซึ่งมีผู้ได้ไปโดยมิชอบได้ด้วย

นอกจากนี้ พระราชบัญญัติสิทธิชุมชนท้องถิ่น ค.ศ. 1997 (The Indigenous Peoples Right Act 1997 (IPRA)) ยังได้ให้ความหมายอันเป็นการรับรองชุมชนวัฒนธรรมพื้นเมืองและชนพื้นเมือง (Indigenous Cultural Communities/ Indigenous Peoples (ICC/IPs)) ว่าเป็นกลุ่มคนหรือสังคมเดียวกันซึ่งกำหนดโดยตนเองหรือกำหนดโดยบุคคลอื่น อาศัยอยู่อย่างต่อเนื่องมาในชุมชนที่เป็นปึกแผ่นรวมกันอยู่ในดินแดนที่มีขอบเขตที่ชัดเจน และภายใต้การเรียกร้องเพื่อเป็นเจ้าของมาแต่โบราณ มีการครอบครองและการใช้ประโยชน์ในดินแดนดังกล่าว มีสายสัมพันธ์ทางภาษา ประเพณี จารีตและลักษณะทางวัฒนธรรมที่เด่นชัดและมีการต่อต้านการรุกล้ำทางการเมือง สังคมวัฒนธรรมของอาณานิคม ศาสนา และวัฒนธรรมที่ไม่ใช่ชาวพื้นเมือง เป็นพวกที่มีความแตกต่างทางประวัติศาสตร์จากชาวฟิลิปปินส์ส่วนใหญ่ รวมถึงคนที่นับว่าเป็นชาว

พื้นเมืองอันเนื่องมาจากการสืบเชื้อสายมาจากประชากรที่อาศัยอยู่ในประเทศในเวลาที่อาณานิคมเข้ามาครอบครองหรือในเวลาของการบุกรุกทางวัฒนธรรมและศาสนาที่ไม่ใช้ของคนพื้นเมืองหรือการสถาปนาเขตแดนรัฐในปัจจุบัน ซึ่งยังคง รักษา สังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และสถาบันการเมืองของตัวเอาไว้เป็นบางส่วนหรือทั้งหมด แต่อาจถูกโยกย้ายถิ่นจากแผ่นดินดั้งเดิม หรืออาจถูกจัดให้ตั้งถิ่นฐานใหม่ภายนอกที่ดินของบรรพบุรุษก็ได้ (มาตรา 3h)

(2.6) ตัวอย่างคำพิพากษาที่เกี่ยวกับสิทธิของชนพื้นเมือง

คดี Minors Opasa V. Secretary of the Department of Environment and Natural Resources (DENR) พิพากษาว่าโจทก์มีสิทธิตามกฎหมายที่จะฟ้องเรียกร้องสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีให้แก่ตนเองและอนุชนรุ่นหน้าได้ ในคำพิพากษาดังกล่าว ศาลได้อ้างถึงกฎหมายรัฐธรรมนูญและกฎหมายอื่น ๆ ของฟิลิปปินส์ที่ให้การรับรองแก่สิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดี และได้ใช้หลักการเรื่อง “ความยุติธรรมระหว่างรุ่นคน” (intergenerational equity) มาประกอบการพิจารณา อย่างไรก็ตาม ศาลไม่ได้พิจารณาในประเด็นว่าควรจะมีการยกเลิกสัมปทานต่าง ๆ ตามที่ร้องขอหรือไม่ด้วยเหตุผลที่ว่า โจทก์มิได้ฟ้องบรรดาผู้รับสัมปทานให้เป็นจำเลยร่วมด้วย

บทสรุป สำหรับ “สิทธิชุมชน” ในประเทศฟิลิปปินส์นั้นมีความชัดเจนในเรื่องการมีพระราชบัญญัติสิทธิชุมชนท้องถิ่น ค.ศ. 1997 (The Indigenous Peoples Right Act 1997 (IPRA) ทำให้การรับรองคุ้มครอง “สิทธิชุมชน” มีฐานการรับรองคุ้มครองที่ชัดเจน รวมทั้งมีการยอมรับจารีตประเพณี ประกอบกับในประเทศฟิลิปปินส์มีการก่อตั้งเครือข่ายสิทธิมนุษยชนของชนเผ่าพื้นเมืองเป็นการดำเนินการผลักดันร่วมกันระหว่างองค์กร Cordillera Peoples Alliance (CPA) ยิ่งทำให้กระบวนการในการคุ้มครองสิทธิชุมชนมีความเข้มแข็งผ่านเครือข่ายดังกล่าว

4.1.3 ไทย

(1) ข้อมูลทั่วไป

ประเทศไทยมีรูปแบบของรัฐเป็น “ราชอาณาจักร” มีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยในระบบรัฐสภาโดยมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ประเทศไทยมีประชากรประมาณ 65 ล้านคน ภาษาไทยเป็นภาษาราชการ ประเทศไทยมีพื้นที่ประมาณ 513,115 ตารางกิโลเมตร

(2) สิทธิชุมชน

ในการศึกษาเกี่ยวกับ “สิทธิชุมชน” ของไทยจะได้ศึกษาเกี่ยวกับ (2.1) การบัญญัติรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญ (2.2) ชนพื้นเมืองของไทย (2.3) การรับรองสิทธิชุมชน (2.4) ระบบกฎหมายที่เกี่ยวกับสิทธิชุมชน (2.5) “สิทธิชุมชน” กับจารีตประเพณีของชุมชน (2.6) ตัวอย่างคำพิพากษาที่เกี่ยวกับสิทธิชุมชน

(2.1) การบัญญัติรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญ

ในรัฐธรรมนูญฉบับถาวรของไทย (2540 และ 2550) ได้บัญญัติรับรอง “สิทธิชุมชน” ไว้ในรัฐธรรมนูญ โดยถือว่า “สิทธิชุมชน” เป็นสิทธิในระดับรัฐธรรมนูญ โดยมีการบัญญัติรับรองครั้งแรกในรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ซึ่งถือว่าเป็นความก้าวหน้าในระบบคิดทางกฎหมายที่มีการยอมรับสิทธิที่ไม่ใช่ของปัจเจกบุคคล แต่เป็น “สิทธิของกลุ่มบุคคล” (collective right) และในรัฐธรรมนูญฉบับต่อ ๆ มาก็ยอมรับแนวคิดดังกล่าว รวมถึงคำพิพากษาของศาลก็ยอมรับการเป็นผู้ทรงสิทธิของ “ชุมชน” ในการฟ้องคดีทางปกครอง ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าในแง่ระบบคิดทางกฎหมายเกี่ยวกับ “สิทธิชุมชน” ตามรัฐธรรมนูญไทยถือว่ามี

ความก้าวหน้า แต่อย่างไรก็ตาม การยอมรับสิทธิชุมชนในระดับปฏิบัติหรือในระดับพระราชบัญญัติเป็นประเด็นที่มีปัญหามากในระบบกฎหมายไทย

(2.2) ชนพื้นเมืองของไทย

ในประเทศไทยมีชนพื้นเมืองกระจัดกระจายในแต่ละภูมิภาค เช่น ภาคใต้ ภาคเหนือ ภาคอีสาน และภาคตะวันตก แต่ในประเทศมักเรียกกลุ่มเหล่านี้ว่าเป็น “กลุ่มชาติพันธ์” กะเหรี่ยง ละว้า มอร์แกน ซาไก เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตาม กลุ่มชาติพันธ์ต่างๆ ดังกล่าวมิได้มีส่วนร่วมหรือมีบทบาทมากนักไม่ว่าในทางสังคม วัฒนธรรม รวมทั้งทางการเมือง ขณะนี้เริ่มมีการเรียกร้องให้กลุ่มชาติพันธ์เข้ามามีบทบาทในทางสังคมวัฒนธรรมมากขึ้น เช่นมีการเรียกร้องให้มี “สภากลุ่มชาติพันธ์” เพื่อให้กลุ่มชาติพันธ์ต่างเข้ามามีบทบาทมากขึ้นผ่าน “สภากลุ่มชาติพันธ์” ดังกล่าว

(2.3) การรับรองสิทธิชุมชน

มาตรา 66 ของรัฐธรรมนูญ 2550 บัญญัติว่า “บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน” การบัญญัติรับรองไว้ในมาตรา 66 ของรัฐธรรมนูญ 2550 เป็นการยืนยันหลักการของรัฐธรรมนูญ 2540 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญที่บัญญัติรับรอง “สิทธิชุมชน” เป็นครั้งแรก

แม้รัฐธรรมนูญจะบัญญัติรับรอง “สิทธิชุมชน” แต่ “กฎเกณฑ์ของฝ่ายบ้านเมือง” เช่น พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 และพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 ล้วนมีผลกระทบต่อสิทธิชุมชน เพราะกฎหมายดังกล่าวมีข้อห้ามที่ทำให้ชุมชนไม่สามารถได้ประโยชน์จากป่า หรือทรัพยากรเหล่านั้นได้ กล่าวโดยสรุป แม้จะรับรองสิทธิชุมชนไว้ในรัฐธรรมนูญ แต่กฎหมายระดับพระราชบัญญัติยังไม่ยอมรับ “สิทธิชุมชน” หรือเป็นกรณีที่พระราชบัญญัติต่าง ๆ ดังกล่าวไม่สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญ แต่ในทางปฏิบัติไม่มีการปรับแก้พระราชบัญญัติต่าง ๆ ที่ไม่สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญดังกล่าว ซึ่งท้ายที่สุดแล้ว แม้ระบบกฎหมายไทยจะมีความก้าวหน้าในการบัญญัติรับรอง “สิทธิชุมชน” ไว้ในรัฐธรรมนูญก็ตาม แต่เมื่อกฎหมายในระดับพระราชบัญญัติไม่ได้รับการแก้ไขให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญ หลักการในรัฐธรรมนูญก็ไม่ก่อให้เกิดผลต่อการคุ้มครองสิทธิชุมชนแต่อย่างใด รวมไปถึงศาลก็ไม่วินิจฉัยให้เป็นประโยชน์กับชุมชน หากพระราชบัญญัติต่างๆ ดังกล่าวยังไม่แก้ไขให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญ

(2.4) ระบบกฎหมายที่เกี่ยวกับสิทธิชุมชน

ระบบกฎหมายไทยใช้บังคับโดยกฎหมายของฝ่ายบ้านเมืองเป็นหลัก โดยถือตามแนวคิดของสำนักกฎหมายบ้านเมือง(Legal Positivism) ด้วยเหตุนี้ นโยบายการพัฒนาประเทศของรัฐถือว่าทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญ ในการที่สนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจอุตสาหกรรมของประเทศอันนำมาซึ่งความขัดแย้ง เพราะรัฐยึดบรรทัดฐานที่มองว่าทรัพยากรธรรมชาติเป็นของรัฐ ดังนั้น ความขัดแย้งด้านทรัพยากรธรรมชาติส่วนหนึ่งนั้น จึงมีเหตุปัจจัยมาจากการขัดกันของบรรทัดฐาน 2 ชุด คือ บรรทัดฐานที่รัฐยึดเอาเรื่องตัวบทกฎหมายเป็นพื้นฐาน ในขณะที่ฝ่ายชาวบ้านและชุมชนกลับยึดมั่นในบรรทัดฐานของชุมชนในรูปของจารีตประเพณีท้องถิ่นที่เป็นมรดกตกทอดทางสังคมมาแต่ครั้งบรรพบุรุษดังนั้น จึงอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ระบบกฎหมายเกี่ยวกับสิทธิชุมชนของไทยในปัจจุบันนี้มีเพียงการรับรอง “สิทธิชุมชน” ไว้ในรัฐธรรมนูญ แต่ในขณะที่กฎหมายระดับพระราชบัญญัติกลับไม่ยอมรับการดำรงอยู่ของชุมชน ปัญหาความ

ขัดแย้งส่วนใหญ่จึงเป็นปัญหาความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับพระราชบัญญัติต่างๆ ที่กำหนดเขตพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ โดยไม่ยอมให้ชุมชนได้ประโยชน์ใดๆ จากทรัพยากรเหล่านั้น

(2.5) “สิทธิชุมชน” กับจารีตประเพณีของชุมชน

จากการศึกษาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนท้องถิ่นไม่ว่าของภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ พบว่า มีความสัมพันธ์กันทั้งปัจจัยที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชน ปัจจัยที่ก่อให้เกิดความยั่งยืนของการพัฒนา และปัจจัยสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวย ซึ่งหลังจากการรวมกลุ่ม/องค์กรชุมชนแล้ว ปัจจัยหลักที่บ่งชี้ถึงความเข้มแข็งและความยั่งยืนของชุมชนท้องถิ่นหรือองค์กรชุมชนนั้นๆ ประกอบด้วย 3 ปัจจัย หลัก คือ

(1) ภูมิปัญญาและความรู้ที่ประยุกต์ได้อย่างสอดคล้องต่อการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก หรือผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อชุมชน โดยครอบคลุมถึงปรัชญาและระบบความเชื่อในการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างคนในชุมชน

(2) องค์กรชุมชนและกลุ่มผู้นำที่มีคุณธรรมและภูมิปัญญา ครอบคลุมถึงการจัดตั้งกลุ่มและระเบียบกฎเกณฑ์ขึ้นในชุมชน โดยรวมถึงกลไกที่ส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนในกระบวนการตัดสินใจ ทั้งนี้ในด้านการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาชุมชน

(3) เวทีและกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดการเรียนรู้เชิงประจักษ์ และการเรียนรู้จากประสบการณ์ โดยเห็นถึงความเชื่อมโยงของปัญหาในด้านต่างๆ และแนวทางในการแก้ไขปัญหา

จากการศึกษาจารีตประเพณีของชุมชนท้องถิ่นในภาคต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่าจารีตประเพณีของชุมชนที่เกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติมีบทบาทอย่างสำคัญในการทำให้ชุมชนต่างๆ สามารถคงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติหรือทำให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนในอันที่จะปกป้องคุ้มครอง ดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ประกอบกับการนำการบริหารจัดการหรือการรวมกลุ่มขององค์กรชุมชนเข้ามาช่วยในการดำเนินการให้เป็นไปตามจารีตประเพณีท้องถิ่นยิ่งจะทำให้ชุมชนนั้น ๆ มีความเข้มแข็งยิ่งขึ้น

ในที่นี้จะได้วิเคราะห์ว่าเพราะเหตุใดการอาศัยจารีตประเพณีในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นพื้นฐานในการดำเนินการของชุมชนจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนประสบความสำเร็จในการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนและสามารถรักษาความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติไว้ได้ โดยมีเหตุผล ดังนี้

(1) จารีตประเพณีของท้องถิ่นเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติมักวางอยู่บนพื้นฐานของการมีสิ่งศักดิ์ในการคุ้มครองดูแลสิ่งเหล่านั้น เช่น ทะเลเป็นของอัลลอฮ (พระผู้เป็นเจ้า) การใช้ประโยชน์จากทะเลจึงต้องเคารพต่อผู้ปกป้องทะเล เรียนรู้เข้าใจธรรมชาติทะเล หรือความเชื่อของชุมชนทางภาคเหนือ เชื่อว่าป่ามีสิ่งเหนือธรรมชาติที่คุ้มครองรักษาป่าและทรัพยากรในป่า เช่น “ผีป่า” ผีห้วย” “ผีขุนน้ำ” “ผีบ่อเกลือ” “ผีบ่อเหล็ก” ฯลฯ ชาวเมืองน่านสมัยโบราณต้องจัดพิธีเซ่นไหว้ผีหรือ “อารักษ์” ที่รักษาทรัพยากรธรรมชาติในป่าทุกปี ความเชื่อเรื่องผี และความเชื่อเรื่องขวัญ ช่วยควบคุมพฤติกรรมของผู้คนในชุมชน ให้มีความระมัดระวังในการใช้ทรัพยากร มีความเอื้อเฟื้อต่อกัน แบ่งปันประโยชน์ใช้สอย และอ่อนน้อมต่อธรรมชาติ สิ่งเหล่านี้มิได้กำหนดเป็นลายลักษณ์อักษรในรูปของกฎหมาย แต่อธิบายผ่านพิธีกรรม ความเชื่อจารีตประเพณีที่เกี่ยวข้อง ดังนั้น จารีตประเพณีท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติจึงวางอยู่บนพื้นฐานของการเคารพต่อสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ การใช้และการจัดการจึงไม่ใช่เรื่องของมนุษย์แต่เพียงฝ่ายเดียว

(2) จารีตประเพณีท้องถิ่นมักจะยอมรับว่าทรัพยากรธรรมชาติเป็นสมบัติร่วมกันของทุกคน เช่น ตามจารีตประเพณีของชาวบ้านที่อาศัยใกล้กับภูเขาที่มีต้น/ป่าเหมี้ยง ชาวบ้านถือว่าใบเหมี้ยงจากต้นเหมี้ยงในป่าทุกต้นเป็น “สมบัติร่วม” ของชาวบ้านทุกคนถือเป็นป่าสวนรวม หรือกรณีของชุมชนภาคใต้ถือว่าทุกคนในชุมชนมีสิทธิในการใช้ทะเลโดยเท่าเทียมกัน ไม่ว่าใครก็ไม่มีสิทธิจับจองทะเลไว้หากินเป็นเขตเฉพาะของตน จะจับจองได้เพียงชั่วคราว เมื่อเลิกทำมาหากินแล้วต้องคืนให้ชุมชน การวางอยู่บนพื้นฐานดังกล่าวเท่ากับเป็นการเคารพความเท่าเทียมกันของบุคคลในการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ

(3) จารีตประเพณีของท้องถิ่นที่เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติมีความเกี่ยวพันกับอาชีพและวิถีชีวิตของชาวบ้าน เช่น การจัดการน้ำเพื่อการเกษตรถือเป็นวัฒนธรรมและภูมิปัญญาพื้นบ้านของชาวล้านนาที่ยังถือปฏิบัติสืบมาจนปัจจุบัน ชาวนาทุกคนที่ทำนาในที่ราบลุ่มมีชีวิตส่วนหนึ่งสัมพันธ์กับน้ำในแม่น้ำและน้ำจากเหมืองฝายที่ใช้ในการเพาะปลูก ชาวนาแต่ละชุมชนที่เหมืองฝายไหลผ่านจะเป็นผู้ใช้น้ำร่วมกัน หรือกรณีของชุมชนภาคใต้ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับทะเล ให้ความสำคัญกับการใช้ประโยชน์ในทะเลอย่างมีความรู้ความเข้าใจ ตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมที่เห็นชัดเจน คือ เครื่องมือประมงพื้นบ้าน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของชุมชนชาวประมงพื้นบ้านกับท้องทะเล ฤดูกาล อุปนิสัย ประเภทของสัตว์น้ำที่มีความเชื่อมโยงสอดคล้องสัมพันธ์กันระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์ ระบบคุณค่าของชุมชนที่เคารพในสิทธิของเพื่อนมนุษย์ในการใช้ทรัพยากรร่วมกันอย่างคุ้มค่า

จารีตประเพณีที่เกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นจารีตประเพณีที่มีความสัมพันธ์กับอาชีพ วิถีชีวิตและการดำรงอยู่ของชุมชนและชาวบ้านที่อยู่ในชุมชน ดังนั้น จารีตประเพณีเหล่านี้ย่อมมีคุณค่าอย่างยิ่งต่อวิถีชีวิตของผู้คน และการดำรงอยู่ของชุมชน ย่อมมีคุณค่าอย่างยิ่งที่จะต้องได้รับการปกป้องคุ้มครอง ทั้งนี้เพื่อเป็นการปกป้องวิถีชีวิตและการดำรงอยู่ของชุมชน โดยที่จารีตประเพณีที่เกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติมีพื้นฐานอยู่ที่การเคารพต่อสิ่งศักดิ์ที่ปกป้องคุ้มครองธรรมชาติ จารีตประเพณียอมรับความเท่าเทียมกันในการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ และจารีตประเพณีที่เกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติมีความเกี่ยวพันกับวิถีชีวิต อาชีพ และการดำรงอยู่ของชุมชน ด้วยเหตุนี้นี่เอง หากชุมชนใดหรือท้องถิ่นใดอาศัยจารีตประเพณีเป็นพื้นฐานในการดูแล การใช้ การปกป้อง คุ้มครองและรักษาแล้ว ชุมชนส่วนใหญ่จะประสบความสำเร็จในการรักษาความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ รักษาความสมดุลระหว่างการใช้ การจัดการของชุมชนกับความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ด้วยเหตุนี้เอง รัฐควรจะให้การยอมรับและสนับสนุนให้ชุมชนทั้งหลายได้อาศัยจารีตประเพณี หรือกฎกติกาของชุมชนเป็นเครื่องมือพื้นฐานในการดูแลรักษา จักการทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งนี้ เพื่อการรักษาความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและความมั่นคงและเข้มแข็งของชุมชนทั้งหลายในอันที่ดำเนินวิถีชีวิตสอดคล้องกับการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

บทสรุป สำหรับ “สิทธิชุมชน” ในระบบกฎหมายของไทย ข้อดีที่เกี่ยวกับ “สิทธิชุมชน” คือมีการบัญญัติรับรองคุ้มครองไว้ในรัฐธรรมนูญ แต่มีปัญหาในระดับพระราชบัญญัติซึ่งไม่มีการรองรับ “สิทธิชุมชน” นอกจากนี้ระบบกฎหมายของไทยยังไม่รับรองจารีตประเพณีของชุมชน ทั้งที่จารีตประเพณีของชุมชนที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติมีส่วนสำคัญในการปกป้อง คุ้มครองทรัพยากรธรรมชาติ

4.2 ประเทศสังคมนิยม : ประเทศลาว

(1) ข้อมูลทั่วไป

สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวเป็นประเทศที่ปกครองในระบอบการปกครองแบบสังคมนิยม โดยมีประธานประเทศเป็นประมุขของรัฐ ประเทศลาวมีประชากรประมาณ 6.5 ล้านคน (ประกอบด้วยลาวลุ่มร้อยละ 68, ลาวเทิงร้อยละ 22 ลาวสูงร้อยละ 9 มีชนเผ่า 68 ชนเผ่า) และใช้ภาษาลาวเป็นภาษาราชการ ประเทศลาวมีพื้นที่ประมาณ 236,880 ตารางกิโลเมตร

(2) สิทธิชุมชน

ในการศึกษาเกี่ยวกับ “สิทธิชุมชน” ของประเทศลาวจะศึกษาเกี่ยวกับ (2.1) การบัญญัติรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญ (2.2) ชนพื้นเมืองของลาว (2.3) การรับรองสิทธิชุมชน (2.4) ระบบกฎหมายที่เกี่ยวกับสิทธิชุมชน (2.5) “สิทธิชุมชน” กับจารีตประเพณีของชุมชน

(2.1) รัฐธรรมนูญของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว 1991

แม้ สปป.ลาว เป็นประเทศคอมมิวนิสต์ปกครองด้วยระบอบสังคมนิยมที่อำนาจรวมศูนย์อยู่ที่พรรคประชาชนปฏิวัติลาว แต่รัฐธรรมนูญสปป.ลาว ฉบับปี ค.ศ. 1991 (ฉบับแก้ไขเพิ่มเติมปี ค.ศ. 2003) ได้มีบทบัญญัติเกี่ยวกับสิทธิและพันธะพื้นฐานของพลเมืองระบุในหมวดที่ 4 มาตรา 35 ว่า “พลเมืองลาวล้วนมีความเสมอภาคภายใต้กฎหมาย โดยไม่จำแนกเพศ ฐานะทางสังคม ระดับการศึกษา การนับถือศาสนา และเผ่าชน” และในมาตราที่ 37 ว่า “พลเมืองลาวหญิงชายมีสิทธิเท่าเทียมกันในด้านการเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม-สังคม และครอบครัว” ทั้งนี้ เพื่อสร้างความเป็นเอกภาพภายใต้หนึ่งสัญชาติลาว ท่ามกลางความหลากหลายทางชาติพันธุ์

(2.2) ชนพื้นเมือง ทั้งหมด 68 ชนเผ่าแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ ก. กลุ่มลาวลุ่ม ประกอบด้วย 12 ชนเผ่า ข. กลุ่มลาวเทิง ประกอบด้วย 36 ชนเผ่า ค. กลุ่มลาวสูง ประกอบด้วย 20 ชนเผ่า

(2.3) การรับรองสิทธิชุมชน

รัฐธรรมนูญแห่ง สปป.ลาวมิได้กล่าวถึงสิทธิชุมชนแต่อย่างใด แต่ได้มีการออกกฎหมายรับรองสิทธิชุมชนแยกออกไปเฉพาะเรื่อง และมีการผสมผสานการใช้จารีตในของแต่ละชุมชน ท้องถิ่น หรือชนเผ่า กับกฎหมายบ้านเมือง ทั้งนี้ เนื่องจากปัจจัยภายด้านสังคมส่วนใหญ่ของสปป.ลาวเป็นสังคมชนเผ่าแบบดั้งเดิม อัตราของประชาชนที่ได้รับการศึกษาตามแบบแผนของประเทศตะวันตก หรืออัตราผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกฎหมาย สิทธิและเสรีภาพมีจำนวนน้อย ประกอบการเข้าถึงของรัฐที่ยังไม่ทั่วถึงเนื่องจากขาดแคลนด้านงบประมาณสนับสนุน และสภาพภูมิประเทศที่แต่ละชนเผ่าอาศัยมีลักษณะเป็นเทือกเขาซึ่งทุรกันดารยากต่อการเข้าถึง ทำให้รัฐบาลยินยอมให้ชุมชน ท้องถิ่น หรือชนเผ่าจัดการกิจการพื้นฐาน ทรัพยากรในท้องถิ่น รวมทั้งการไกล่เกลี่ยความขัดแย้งภายชุมชนที่ไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง หรือเหตุร้ายแรง โดยใช้จารีตขนบธรรมเนียมของท้องถิ่นหรือชนเผ่าของตนเองได้ เพียงแต่ยังไม่มีการรับรองระบบหลักจารีตในระบบกฎหมายบ้านเมืองอย่างเป็นทางการ โดยปัจจุบันทางการลาวได้จัดทำกฎหมายจารีตประเพณีของชนเผ่าต่างรวม 49 ชนเผ่า ดังนั้น จึงถือได้ว่า สปป.ลาวเป็นประเทศที่ยอมรบกฎจารีตประเพณีของชนเผ่าต่างๆ โดยกฎหมายของฝ่ายบ้านเมือง

(2.4) ระบบกฎหมายที่เกี่ยวกับสิทธิชุมชน

สิทธิชุมชนในลาว ส่วนหนึ่งเป็นการใช้หลักจารีตในการจัดการกิจการภายในชุมชน และสิทธิการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการป่าไม้ของชุมชน มีคุณลักษณะพิเศษที่รัฐบาลคอมมิวนิสต์เปิดโอกาสให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการใช้หลักจารีต ขนบธรรมเนียมของแต่ละเผ่าจัดการกิจการต่างๆ อันได้แก่ การพิจารณาคดีความที่ไม่ร้ายแรงภายในท้องถิ่น หรือการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างจริงจัง โดยการยินยอมแบบไม่เป็นทางการ และการออกกฎหมายรับรองสิทธิอย่างเป็นทางการ เป็นการเปิดกว้างให้แต่ละชุมชนดำเนินการตามหลักปฏิบัติตามความเชื่อ ประเพณีของแต่ละชุมชน อย่างไรก็ดี สิทธิชุมชนที่ท้องถิ่นได้รับยังต้องอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของรัฐ เพื่อความแน่ใจว่าความเชื่อหรือหลักปฏิบัติบางประการของชุมชนจะไม่ละเมิดกฎหมายส่วนกลาง หรือกระทบต่อการเมืองและความมั่นคงของชาติ นอกจากนี้ ในแง่ของการพึ่งพิงรัฐชุมชนยังต้องการความช่วยเหลือสนับสนุนจากทั้งภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนภายนอกในเรื่องของการฝึกอบรม และให้ความรู้ที่ทันสมัยเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการเข้าถึงระบบบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ในท้องถิ่น หรือการสร้างความตระหนักรู้เกี่ยวกับสิทธิที่ประชาชนพึงมี พึงได้รับเพื่อแก้ไขปัญหาการถูกเอารัดเอาเปรียบ หรือไม่ได้รับความเป็นธรรมจากการพิจารณาคดีความโดยหลักจารีตภายในท้องถิ่น

ในการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ หรือการยินยอมให้แต่ละชุมชนสามารถใช้จารีตของตนในการปกครองชุมชนนับเป็นการวางรากฐานของการกระจายอำนาจ โดยชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองทั้งในด้านเศรษฐกิจจากการใช้ประโยชน์จากป่าไม้เพื่อบริโภคหรือหารายได้อย่างยั่งยืน และเป็นการสืบสานจารีตประเพณี แนวคิดอันดีงามของชุมชนให้ดำรงอยู่

(2.5) “สิทธิชุมชน” กับจารีตประเพณีของชุมชน

ในสปป.ลาว มีการบูรณาการจารีตให้เข้ากับกระบวนการพัฒนาด้านนโยบายและนิติบัญญัติการพัฒนาวิธีการส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนเพื่อสร้างหลักปฏิบัติที่เป็นเอกภาพอันสอดคล้องกับมาตรฐานของรัฐ และของสากล หลักจารีตที่สำคัญของลาว ฮีตสิบ12คอง14 เป็นธรรมนูญชีวิตของชาวลาวรวมทั้งชาวอีสานของไทย เป็นเครื่องมือในการสร้างบ้านแปงเมือง จัดระเบียบสังคม เชื่อในสิ่งที่จะให้คุณให้โทษ เช่น บิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย ไม่ปรากฏว่าใช้กฎหมายประมวลข้อบังคับ หรือกติกาของสังคม ฮีต12 หมายถึง จารีตในแต่ละเดือนในหนึ่งปี มีงานประเพณีครบทั้ง 12 เดือน คอง14 คือข้อปฏิบัติควบคู่กับฮีต12 โดย คอง14 หมายถึง แนวทาง หรือ ครรลอง คือธรรมเนียมประเพณี หรือแนวทาง 14 ข้อ สำหรับประชาชนทุกระดับ ตั้งแต่ชนชั้นปกครอง พระสงฆ์ และคนสามัญที่พึงปฏิบัติ อาจสรุปได้หลายมุมมอง ดังนี้ (1) เป็นหลักปฏิบัติที่กล่าวถึงครอบครัวในสังคม(2) เป็นหลักปฏิบัติของพระมหากษัตริย์ในการปกครองบ้านเมือง และหลักปฏิบัติของประชาชนต่อพระมหากษัตริย์ (3) เป็นหลักปฏิบัติที่พระมหากษัตริย์ยึดถือปฏิบัติ เน้นให้ประชาชนปฏิบัติตามจารีตประเพณี และคนในครอบครัวที่ปฏิบัติต่อกัน (4) เป็นหลักปฏิบัติในการปกครองบ้านเมืองให้อยู่เป็นสุขตามจารีตประเพณีคองในแต่ละข้อจะมีคำว่า ฮีต นำหน้าด้วย แต่ละคองจะมี 14 ฮีต ยกเว้น ฮีตปีคองเดือน จะมีเพียงสิบสองฮีต (ฮีตสิบสองที่กล่าวไว้ข้างต้น) คอง14 ประกอบด้วย (1) ฮีตเจ้าคองขุน (2) ฮีตท้าวคองเพีย (3) ฮีตไพร่คองนาย (4) ฮีตบ้านคองเมือง (5) ฮีตปู่คองย่า (6) ฮีตตาคองยาย (7) ฮีตพ่อคองแม่ (8) ฮีตใภ้คองเขย (9) ฮีตป้าคองลุง (10) ฮีตเฒ่าคองแก่ (11) ฮีตปีคองเดือน (ฮีต12) (12) ฮีตไฮ่คองนา (13) ฮีตวัดคองสงฆ์กลุ่มชนในสายวัฒนธรรมไทย-ลาว มีความผูกพันกับธรรมชาติสืบทอดความคิด ความเชื่องเรื่องผี และจิตวิญญาณ เชื่อมโยงกับการจัดระเบียบสังคมชุมชน และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติผสมผสานกับความเชื่อเรื่อง บาป บุญ กลายเป็นวิธีคิด วิธีปฏิบัติที่อ่อนน้อมต่อธรรมชาติ ในฐานะผู้มีพระคุณและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติอย่างเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

5. วิเคราะห์"สิทธิชุมชน"ในบริบทของประเทศในประชาคมอาเซียน

การศึกษาวิเคราะห์ "สิทธิชุมชน" ในบริบทของประเทศในประชาคมอาเซียนจะวิเคราะห์ในประเด็นดังต่อไปนี้ 5.1 การบัญญัติรับรอง "สิทธิชุมชน" ไว้ในรัฐธรรมนูญ 5.2 การบังคับใช้กฎหมายที่เกี่ยวกับ "สิทธิชุมชน" 5.3 การยอมรับ "กฎจารีตประเพณี" หรือ "กฎหมายศาสนา" ของชุมชน 5.4 ผลักดันให้มีข้อตกลงอาเซียนว่าด้วยการรับรองสิทธิชุมชนและเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพและทรัพยากรพันธุกรรมและ 5.5 คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนอาเซียน

5.1 การบัญญัติรับรอง "สิทธิชุมชน" ไว้ในรัฐธรรมนูญ การบัญญัติรับรอง "สิทธิชุมชน" หรือ "สิทธิของชนพื้นเมือง" นั้น อาจวิเคราะห์ได้ ดังนี้

มาเลเซียและฟิลิปปินส์ ได้บัญญัติรับรอง "สิทธิของชนพื้นเมือง" ไว้อย่างชัดเจนในรัฐธรรมนูญแต่มิได้กล่าวถึง "สิทธิชุมชน" ไว้อย่างชัดเจน ซึ่งในความหมายนี้ "สิทธิของชนพื้นเมือง" จึงมีความหมายถึง "สิทธิชุมชน" นั่นเอง ส่วนประเทศลาวแม้จะไม่ได้บัญญัติชัดเจนในเรื่อง "สิทธิชุมชน" หรือ "สิทธิของชนเผ่า" ไว้ในรัฐธรรมนูญเพียงแต่บัญญัติให้ทุกคนอยู่ภายใต้กฎหมายอย่างเท่าเทียมกัน ไม่อาจเลือกปฏิบัติเพราะเหตุแห่ง "ชนเผ่า" แต่อย่างไรก็ตาม ประเทศลาวกลับเป็นประเทศที่ยอมรับรองจารีตประเพณีของชนเผ่าต่าง ๆ ซึ่งเท่ากับเป็นการยอมรับ "สิทธิชุมชน" นั่นเอง ดังนั้นในการพิจารณาความหมายของ "สิทธิชุมชน" ในมิติของกลุ่มประเทศอาเซียน จึงต้องพิจารณาเชิงเนื้อหาของสิทธิมากกว่ามุ่งพิจารณาเชิงถ้อยคำหรือจะต้องพิจารณา "สิทธิชุมชน" ในความหมายอย่างกว้าง

สำหรับประเทศไทย แม้จะบัญญัติเกี่ยวกับ "สิทธิชุมชน" ไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับถาวรไว้อย่างชัดเจนก็ตาม แต่จากการพิจารณาศึกษาเปรียบกับประเทศมาเลเซีย ฟิลิปปินส์ และประเทศลาวแล้ว จะเห็นได้ว่า การบัญญัติรับรอง "สิทธิ" ไว้ในรัฐธรรมนูญเพียงอย่างเดียวอาจไม่ใช่ประเด็นที่จะแสดงให้เห็นว่า "สิทธิ" ดังกล่าวจะได้รับการรับรองคุ้มครองในทางปฏิบัติหรือไม่ กล่าวคือ ไทยมีการบัญญัติรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญ แต่ในขณะที่ "สิทธิชุมชน" กลับไม่มีการรับรอง "สิทธิชุมชน" ในระดับพระราชบัญญัติหรือในทางปฏิบัติ ซึ่งมีผลต่อวิถีของชุมชนในทางปฏิบัติ ดังนั้น การวิเคราะห์ประเด็น "สิทธิ" ดังกล่าวนอกจากจะดูจากการบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแล้ว ยังต้องพิจารณาจากกฎหมายระดับพระราชบัญญัติ ข้อเท็จจริงในทางปฏิบัติรวมทั้งคำพิพากษาของศาล กล่าวโดยสรุปในส่วนที่เกี่ยวกับการบัญญัติรับรองคุ้มครอง "สิทธิชุมชน" ไว้ในรัฐธรรมนูญแล้ว กล่าวได้ว่า ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีการบัญญัติไว้อย่างชัดแจ้งมากที่สุด แต่ประเทศไทยกลับมีการยอมรับ "สิทธิชุมชน" ในทางปฏิบัติน้อยที่สุดเมื่อเทียบกับประเทศมาเลเซีย ฟิลิปปินส์ และลาว

5.2 การบังคับใช้กฎหมายที่เกี่ยวกับ "สิทธิชุมชน" การบังคับใช้กฎหมายที่เกี่ยวกับ "สิทธิชุมชน" หรือ "สิทธิชนพื้นเมือง" ในกลุ่มประเทศที่ศึกษา

มาเลเซียและฟิลิปปินส์ นอกจากจะบัญญัติรับรองคุ้มครอง "สิทธิของชนพื้นเมือง" ไว้ในรัฐธรรมนูญแล้ว ประเทศทั้งสองยังมีกฎหมายระดับพระราชบัญญัติที่รองรับสิทธิของชนพื้นเมืองไว้โดยตรง สำหรับในมาเลเซียการบังคับใช้กฎหมายเกี่ยวกับสิทธิของชนพื้นเมือง นอกเหนือจากบังคับใช้ ตามกฎหมายบ้านเมืองแล้ว ยังยอมรับกฎหมายจารีตประเพณีของชุมชน และกฎหมายศาสนาประกอบด้วย ส่วนประเทศฟิลิปปินส์นั้นมีความชัดเจนในเรื่องการบังคมใช้กฎหมายเกี่ยวกับ "สิทธิชุมชน" โดยการบัญญัติพระราชบัญญัติสิทธิชุมชนท้องถิ่น1997 (The Indigenous Peoples Right Act 1997 (IPRA) ทำให้การรับรองคุ้มครอง "สิทธิชุมชน" มีฐานการรับรองคุ้มครองที่ชัดเจน รวมทั้งมีการยอมรับจารีตประเพณีของชนเผ่าต่าง ๆ ด้วย

สำหรับประเทศลาวย่อมเป็นไปตามกฎหมายของฝ่ายบ้านเมืองประกอบกับกฎหมายจารีตประเพณีของชนเผ่าต่าง ๆ ซึ่งฝ่ายบ้านเมืองได้ให้การรับรองกฎหมายของจารีตประเพณีของชนเผ่าต่าง ๆ 49 ชนเผ่า ซึ่งเท่ากับการบังคับให้เป็นไปตาม “สิทธิชุมชน” เป็นการบังคับตามฐานของจารีตประเพณีของชนเผ่าต่างๆ ประกอบกับกฎหมายของฝ่ายบ้านเมืองที่รับรองจารีตประเพณีดังกล่าว

ประเทศไทย แม้รัฐธรรมนูญจะบัญญัติรับรองคุ้มครอง “สิทธิชุมชน” ซึ่งมีผลทำให้กฎหมายระดับพระราชบัญญัติที่เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติทั้งหลายย่อมไม่สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญ ในแง่ของการบังคับใช้จึงใช้กฎหมายระดับพระราชบัญญัติเป็นหลัก นอกจากนี้ไทยไม่มีกฎหมายระดับพระราชบัญญัติที่รับรอง “สิทธิชุมชน” โดยตรง และระบบกฎหมายไทยไม่ยอมรับการบังคับตามกฎจารีตประเพณีของชุมชน ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้เองที่ทำให้สถานการณ์ในการคุ้มครอง “สิทธิชุมชน” ของประเทศไทยเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศต่างๆ ที่ได้ศึกษาเปรียบเทียบแล้วจะเห็นได้ว่า ระบบกฎหมายของไทยยอมรับสิทธิชุมชนน้อยที่สุดในบรรดาประเทศทั้งหลาย ซึ่งย่อมส่งผลต่อการปกป้องคุ้มครองดูแลตนเองของชุมชน โดยเฉพาะเมื่อประเทศไทยเข้าร่วมประชาคาเศรษฐกิจอาเซียน กระแสการค้าการลงทุนอาจส่งผลอย่างสำคัญต่อการดำรงอยู่ของชุมชนทั้งหลาย โดยเฉพาะชุมชนเกษตร

5.3 การยอมรับ “กฎจารีตประเพณี” หรือ “กฎหมายศาสนา” ของชุมชนจากการศึกษา “สิทธิชุมชน” หรือ “สิทธิชนพื้นเมือง” ในประเทศกลุ่มอาเซียนที่ศึกษา ปรากฏว่า

มาเลเซียเป็นประเทศที่ยอมรับความหลากหลายของ “กฎเกณฑ์” ที่เกี่ยวกับ “สิทธิของชนพื้นเมือง” โดยอาศัยทั้งกฎหมายของฝ่ายบ้านเมือง กฎจารีตประเพณีของชนพื้นเมือง และยังยอมรับผ่านกฎหมายศาสนาของกลุ่มชาติพันธ์นั้นด้วย ซึ่งถือว่าประเทศมาเลเซียมีจุดเด่นในเรื่องการยอมรับความเป็นพหุนิยมทางกฎหมาย (Legal Pluralism) การยอมรับหลักการดังกล่าวย่อมก่อให้เกิดผลดีต่อการคุ้มครอง “สิทธิชุมชน” เป็นอย่างยิ่ง

ฟิลิปปินส์ เป็นประเทศที่มีการรับรองกฎจารีตประเพณีของชนพื้นเมืองอย่างชัดเจนผ่านพระราชบัญญัติสิทธิชุมชนท้องถิ่น ค.ศ. 1997 (The Indigenous Peoples Right Act 1997 (IPRA) ดังนั้นการรับรองคุ้มครอง “สิทธิชุมชน” นอกจากจะนำสิทธิพื้นฐานของชนพื้นเมืองมาบัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติสิทธิชุมชนท้องถิ่นแล้ว พระราชบัญญัติดังกล่าวก็ยังบัญญัติรับรองจารีตประเพณีของชนพื้นเมืองด้วย การบัญญัติรับรองคุ้มครองเช่นนี้ย่อมก่อให้เกิดผลดีต่อการคุ้มครอง “สิทธิชุมชน” เช่นเดียวกัน

ลาว โดยที่ประเทศลาวประกอบชนเผ่ามากมายถึง 68 ชนเผ่า รัฐบาลลาวเห็นความสำคัญของ “กฎจารีตประเพณีของชนเผ่า” จึงได้ให้มีการจัดทำกฎจารีตประเพณีดังกล่าวให้เป็นลายลักษณ์อักษรและได้รวบรวมได้ 49 ชนเผ่า เพื่อใช้เป็นพื้นฐานในการแก้ไขปัญหาของชนเผ่า ดังนั้น การที่รัฐบาลได้รวบรวมและจัดทำกฎจารีตประเพณีของชนเผ่าต่างๆ จึงถือได้ว่าเป็นการยอมรับกฎจารีตประเพณีของชนเผ่าต่างๆ ซึ่งก่อให้เกิดผลดีต่อการคุ้มครองสิทธิของชนเผ่าเหล่านั้น

ไทย ไม่มีกฎหมายใดบัญญัติรับรอง “กฎจารีตประเพณีของชุมชน” ดังนั้น กฎจารีตประเพณีของชุมชนจึงเป็นเรื่องที่คนในชุมชนรับรู้และได้ยึดถือปฏิบัติต่อกันในชุมชน และกรณีที่กฎจารีตประเพณีไม่สอดคล้องกับกฎหมายของฝ่ายบ้านเมือง กฎจารีตประเพณีเหล่านั้นย่อมไม่สามารถใช้บังคับได้ การที่ระบบกฎหมายของไทยไม่ยอมรับกฎจารีตประเพณีของชุมชนย่อมส่งผลกระทบอย่างสำคัญต่อการคุ้มครอง “สิทธิชุมชน” โดยเฉพาะอย่างหลังจากที่ประเทศไทยเข้าร่วมในประคมเศรษฐกิจอาเซียน

จากการศึกษาเปรียบเทียบในประเด็นเรื่องการรับรองจารีตประเพณีของชุมชนจะเห็นได้ชัดเจนว่า ประเทศทั้งสามนั้นล้วนรับรองจารีตประเพณีของชุมชน ในขณะที่ประเทศไทยกลับไม่รับรองจารีตประเพณีของชุมชน ดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ประเทศไทยจะมีการรับรองจารีตประเพณีของชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีสิทธิในการปกป้อง ฟื้นฟู อนุรักษ์ สืบสาน และพัฒนาขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาอันดีงามของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมกับรับในการจัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ตลอดจนพัฒนาด้านต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน ด้วยเหตุผลดังกล่าว จึงสมควรให้มีกฎหมายสิทธิชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรับรองสถานภาพและสิทธิชุมชนขั้นพื้นฐานในด้านต่างๆ ของชุมชน ชุมชนท้องถิ่น ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม รวมทั้งกำหนดมาตรการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิชุมชน กลไกการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทสิทธิชุมชน การวินิจฉัยสิทธิชุมชน โดยหลักการสาระสำคัญของร่างพระราชบัญญัติดังกล่าวประกอบด้วยหลักการสำคัญ ดังนี้ (1) กำหนดรับรองให้ชุมชน ชุมชนท้องถิ่น ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม อยู่ในฐานะผู้ทรงสิทธิตามกฎหมายเช่นเดียวกับนิติบุคคล (2) กำหนดสภาพบังคับ และการใช้อำนาจของหน่วยงานรัฐทั้งการตรากฎหมาย และการปฏิบัติการ ต้องไม่ขัดกับหลักสิทธิชุมชน หรือเพื่อให้สิทธิชุมชนมีมาตรฐานที่สูงหรือดียิ่งขึ้น (3) กำหนดให้เมื่อไม่มีบทบัญญัติแห่งกฎหมายนี้บังคับแก่การใช้สิทธิชุมชนใด ให้วินิจฉัยกรณีนั้นไปตาม”หลักเจ้าของรวม” ตามประมวลกฎหมายแพ่งและ (4) กำหนดการคุ้มครองและส่งเสริมสิทธิชุมชน (5) การไกล่เกลี่ยและระงับข้อพิพาท (6) ให้มีคณะกรรมการวินิจฉัยสิทธิชุมชน

5.4 ผลักดันให้มีข้อตกลงอาเซียนว่าด้วยการรับรองสิทธิชุมชนและเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพและทรัพยากรพันธุกรรม จากการศึกษาการรวมกลุ่มเป็น “ประชาคมอาเซียน” โดยเฉพาะ “ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน” (AEC) นั้น จะเห็นได้ว่า ผู้ที่ได้จะประโยชน์จากการรวมกลุ่มดังกล่าวคือ “ผู้ลงทุน” และ “ผู้บริโภค” ในขณะที่ชุมชนภาคการเกษตร หรือชุมชนท้องถิ่น หรือชนพื้นเมืองทั้งหลายจะเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการรวมเป็นประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนมากที่สุดกลุ่มหนึ่ง จากการศึกษา “สิทธิชุมชน” ในประเทศมาเลเซีย ฟิลิปปินส์ ลาว แม้ทั้งสามประเทศนี้จะรับรองคุ้มครอง “สิทธิชุมชน” รวมทั้งจารีประเพณีของชุมชนแล้วก็ตาม แต่ท้ายที่สุด การรับรองเพียงกฎหมายภายในของประเทศนั้นๆ อาจจะไม่เพียงพอที่จะคุ้มครองชุมชนเหล่านั้นจากกฎเกณฑ์กติกาของอาเซียนได้ แม้ขณะนี้ประชาคมอาเซียนจะมี 3 เสาหลัก คือ เสาทางการเมือง เสาทางเศรษฐกิจ และเสาทางสังคม-วัฒนธรรม แต่เสาที่มีความก้าวหน้ามากที่สุด คือ เสาทางเศรษฐกิจ ดังนั้น เพื่อให้เกิดดุลยภาพระหว่าง 3 เสาหลักของประชาคมอาเซียน คือ เสาทางการเมือง เสาทางเศรษฐกิจ และเสาทางสังคม-วัฒนธรรม จำเป็นอย่างยิ่งที่อาเซียนจะต้องมี “ข้อตกลงอาเซียนว่าด้วยการรับรองสิทธิชุมชนหรือสิทธิชนพื้นเมือง” โดย “ข้อตกลงอาเซียนว่าด้วยการรับรองสิทธิชุมชนหรือสิทธิชนพื้นเมือง” ควรมีหลักการสำคัญดังนี้ ก. สิทธิของชนพื้นเมืองสิทธิในสมบัติบรรพบุรุษที่ดินบรรพบุรุษ ข. สิทธิปกครองตนเองและตัดสินใจเอง ค. สิทธิในศักดิ์ศรีแห่งวัฒนธรรม ง. สิทธิยินยอมโดยเสรีและการมีข้อมูลล่วงหน้า จ. สิทธิในสมบัติบรรพบุรุษ (Ancestral Domains) ฉ. สิทธิในที่ดินบรรพบุรุษ ช. การเรียกร้องสิทธิโดยชุมชน ซ. สิทธิในการตรวจสอบ-รับรอง ฌ. สิทธิในกฎหมายจารีตประเพณี

การผลักดันให้เกิด “ข้อตกลงอาเซียนว่าด้วยการรับรองสิทธิชุมชนหรือสิทธิชนพื้นเมือง” เท่ากับเป็นการยกระดับในเรื่อง “สิทธิชุมชน” ให้มีสถานะในทางกฎหมายระหว่างประเทศ เพราะลำพังการปกป้องคุ้มครอง “สิทธิชุมชน” โดยอาศัยกฎหมายภายในของประเทศนั้นๆ อาจไม่เพียงต่อการคุ้มครองชุมชนเหล่านั้น เพราะท้ายที่สุดแล้วกฎหมายภายในของประเทศเหล่านั้นย่อมต้องเปิดช่องทางให้กับบรรดาประเทศสมาชิกทั้งหลาย หรือประชาชนของเหล่าประเทศสมาชิกทั้งหลายในการแสวงประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะในมิติการค้า การลงทุน ซึ่งท้ายที่สุดแล้ว พลังแห่งอำนาจทุนก็สามารถเข้าไปยึดกุมทั้งพื้นที่และทรัพยากรธรรมชาติ

ซึ่งเป็นฐานของวิถีชีวิตของชุมชนเกษตรในบรรดาประเทศอาเซียนทั้งหลายเหล่านี้ อันจะนำมาซึ่งการสูญเสียดุลยภาพระหว่าง เสาในทางเศรษฐกิจกับเสาในทางสังคม-วัฒนธรรมของประเทศในกลุ่มอาเซียนอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ หากกรณีเป็นเช่นนั้น “ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน” ย่อมกลายเป็นเครื่องมืออันสำคัญในการสลายความเป็นชุมชนของวิถีอาเซียนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

5.5 คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนอาเซียน เพื่อเป็นหลักประกันแห่งประชาคมอาเซียนว่าการร่วมมือและพัฒนาในประชาคมอาเซียนนั้นเป็นไปอย่างมีดุลยภาพระหว่างเสาการเมือง เสาเศรษฐกิจ และเสาสังคม-วัฒนธรรม จำเป็นที่ “ประชาคมอาเซียน” จะต้องมี “คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนอาเซียน” เพื่อให้ทำหน้าที่ในการเป็นองค์กรคุ้มครองสิทธิมนุษยชนในอาเซียน ซึ่งรวมถึงการคุ้มครอง “สิทธิชุมชน” หรือ “สิทธิชนพื้นเมือง” เพื่อให้การคุ้มครองสิทธิมนุษยชน รวมทั้ง “สิทธิชุมชน” หรือ “สิทธิชนพื้นเมือง” มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้นว่า เมื่อมีการรวมกลุ่มเป็น “ประชาคมอาเซียน” โดยเฉพาะในมิติของ “ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน” ซึ่งจะทำให้มิติของการค้า การลงทุน และการบริการ เป็นมิติส่งเสริมให้เกิดการค้าการลงทุนมากขึ้นในประชาคมอาเซียน ดังนั้น ลำพังกฎเกณฑ์ภายในของประเทศใดประเทศหนึ่งอาจไม่เพียงพอที่จะปกป้องคุ้มชุมชนจากกระแสของการค้า การลงทุน ด้วยเหตุนี้ จึงจำเป็นที่ประชาคมอาเซียนจำเป็นจะต้องมี “ข้อตกลงอาเซียนว่าด้วยการรับรองสิทธิชุมชนหรือสิทธิชนพื้นเมือง” เพื่อเป็นข้อผูกพันต่อบรรดาประเทศสมาชิกอาเซียนในอันที่จะรับรองคุ้มครองสิทธิชุมชนหรือสิทธิชนพื้นเมือง ซึ่งอย่างน้อยที่ทำให้ “คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนอาเซียน” อาศัยหลักเกณฑ์ของข้อตกลงดังกล่าวในการตรวจสอบการดำเนินการใด ๆ ในกลุ่มประเทศอาเซียนว่ามีการละเมิด “สิทธิชุมชน” หรือ “สิทธิของชนพื้นเมือง” หรือไม่ อันเป็นการสร้างกลไกเพื่อให้เกิดดุลยภาพระหว่างเสาในทางเศรษฐกิจและเสาในทางสังคม-วัฒนธรรม เพื่อมิให้เกิดความเหลื่อมล้ำในการพัฒนาในภูมิภาคอาเซียน นอกจากจำเป็นต้องมี”คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนอาเซียน” แล้ว ในอนาคตจำเป็นจะต้องพัฒนาให้เกิด “ศาลสิทธิมนุษยชนอาเซียน” เพื่อสร้างดุลยภาพระหว่างการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม-วัฒนธรรม ในประชาคมอาเซียนอย่างแท้จริง ทั้งนี้ เพื่อเป็นหลักประกันว่าการรับรองคุ้มครองโดยข้อตกลงใด ๆ ของประเทศในประชาคมอาเซียนจะได้รับการเคารพและดำเนินการให้เป็นตามความตกลงดังกล่าว และเพื่อเป็นหลักประกันแก่บรรดาชุมชนหรือชนพื้นเมืองทั้งหลายว่า หากมีการละเมิดสิทธิดังกล่าวยังมี “ศาลสิทธิมนุษยชนอาเซียน” เป็นองค์กรคุ้มครองหลักประกันดังกล่าวให้มีผลในทางปฏิบัติอย่างแท้จริง

6. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ในส่วนของบทสรุปและข้อเสนอแนะแยกออกเป็น 2 ส่วน คือ 6.1 บริบทของไทย และ 6.2 บริบทของอาเซียน ดังนี้

6.1 บริบทของไทย

6.1.1 ประเทศไทยจำเป็นจะต้องมีพระราชบัญญัติว่าด้วยสิทธิชุมชนฯ โดยกฎหมายดังกล่าวมีสาระสำคัญ ดังนี้ (1) กำหนดรับรองให้ชุมชน ชุมชนท้องถิ่น ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม อยู่ในฐานะผู้ทรงสิทธิตามกฎหมายเช่นเดียวกับนิติบุคคล (2) กำหนดสภาพบังคับ และการใช้อำนาจของหน่วยงานรัฐทั้งการตรากฎหมาย และการปฏิบัติการ ต้องไม่ขัดกับหลักสิทธิชุมชน หรือเพื่อให้สิทธิชุมชนมีมาตรฐานที่สูงหรือดียิ่งขึ้น (3) กำหนดให้เมื่อไม่มีบทบัญญัติแห่งกฎหมายนี้บังคับแก่การใช้สิทธิชุมชนใด ให้วินิจฉัยกรณีนั้นไปตาม “หลักเจ้าของรวม” ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (4) กำหนดการคุ้มครองและส่งเสริมสิทธิชุมชน (5) การไกล่เกลี่ยและระงับข้อพิพาท (6) ให้มีคณะกรรมการวินิจฉัยสิทธิชุมชน

6.1.2 การบังคับใช้กฎหมายที่เกี่ยวกับ “สิทธิชุมชน” นอกจากจะบังคับใช้กฎหมายให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญแล้ว จำเป็นจะต้องยอมรับ”สถานะ” ของ “กฎจารีตประเพณีของชุมชน” ดังที่มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ และลาว ต่างให้การรับรอง “กฎจารีตประเพณี” ทั้งสิ้น เพื่อให้ “จารีประเพณีของชุมชน” ซึ่งเป็นฐานของวิถีชีวิตของชุมชนมีสถานะในทางกฎหมายที่จะนำไปสู่การบังคับใช้ได้ อันจะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง

6.2 บริบทของอาเซียน

6.2.1 จำเป็นที่ประชาคมอาเซียนจะต้องมี “ข้อตกลงอาเซียนว่าด้วยการรับรองสิทธิชุมชนหรือสิทธิชนพื้นเมือง” เพื่อให้เกิดดุลยภาพในการพัฒนาทางเศรษฐกิจกับสังคม-วัฒนธรรม โดยเร่งด่วน

6.2.2 “คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนอาเซียน” เป็นองค์กรที่จำเป็นที่จะทำให้เกิดดุลยภาพในประชาคมอาเซียน และในระยะต่อไปควรจะพัฒนาไปสู่การเป็น “ศาลสิทธิมนุษยชนอาเซียน”

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กิตติศักดิ์ ปรกติ. คำอธิบายกฎหมายแพ่ง: หลักทั่วไปว่าด้วยบุคคลธรรมดาและหลักทั่วไปว่าด้วยนิติบุคคล. กรุงเทพฯ: วิญญูชน. 2550.

กิตติศักดิ์ ปรกติ. สิทธิของบุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิญญูชน. 2550.

ขรรค์เพชร ชายทวีป. “ผู้ทรงสิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญ.” วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2552.

ปรีดี เกษมทรัพย์. กฎหมายแพ่ง : หลักทั่วไป. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิญญูชน.2526.

เลิศชาย ศิริชัย และคณะ. สิทธิชุมชนท้องถิ่นภาคใต้. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิญญูชน. 2546.

ชล บุนนาค. แนวคิดว่าด้วยการจัดการทรัพยากรร่วม: ประสบการณ์จากต่างประเทศและแนวคิดในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานปฏิรูป (สปร.) . ม.ป.ป..

ชลธิรา สัตยาวัฒนา, สิทธิกำหนดเจตจำนง : ทางออกปัญหาสิทธิชุมชนท้องถิ่น, วารสารวิชาการสิทธิมนุษยชน 1 (1), 2546

ชลธิรา สัตยาวัฒนา และคณะ. สิทธิชุมชนท้องถิ่นบ้านครัว กรณีการสร้างทางด่วนทับชุมชน. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). 2547.

ธีรยุทธ บุญมี. พหุนิยม. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. 2546.

บรรเจิด สิงคะเนติ, สิทธิชุมชนในฐานะกฎหมายชาวบ้าน, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, มีนาคม 2556,

ไพสิฐ พาริชยกุล, แนวคิดสิทธิชุมชนล้านนา บนฐานความคิดนิติปรัชญา, วารสาร สิทธิมนุษยชน ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 (มกราคม – มีนาคม 2546)

ศรีประภา เพชรมีศรี. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ สิทธิในสุขภาพ: จากเสรีนิยม สู่ชุมชนนิยม? (Right tohealth: From Liberalism to Communitarianism). โครงการสังเคราะห์ความรู้ : สังคมไทยในกระแสปฏิรูป สนับสนุนโดยสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข. เมษายน 2548.

ศรีประภา เพชรมีศรี และคณะ “เศรษฐกิจเสรี การปรับปรุงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและผลกระทบต่อสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมในประเทศไทย”, ใน เสน่ห์ จามริก, สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.), ธันวาคม 2546

เสน่ห์ จามริก. สิทธิชุมชนในมุมมองระดับโลก. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ. 2547.

เสน่ห์ จามริก. สิทธิมนุษยชนไทยในกระแสโลก. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. 2549.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และคณะ. สิทธิชุมชนท้องถิ่นพื้นเมืองดั้งเดิมล้านนา กรณีศึกษาชุมชนลัวะ ยวน ลื้อ ปกาเกอญอ (กะเหรี่ยง) ในจังหวัดน่าน เชียงราย และเชียงใหม่. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). 2546.

ภาษาอังกฤษ

Brian Z Tamanaha, Understanding Legal Pluralism: Past to Present, Local to Global, Sydney Law Review, 2008

Cranston, Maurice. What are Human Right?. London:theBodley Head, 1973.

Delanty, Gerald. Community. London : Routledge. 2003.

Donnelly, Jack. Universal Human Rights in Theory & Practice. 4th edition. Ithaca:Cornell University Press. 1996.

Otto von Gierke. Community in Historical Perspective, translated by Mary Fischer. Cambridge:Cambridge University Press. 1990.

Peter Jone. "Human Rights, Group Rights and Peoples' Rights." Human Rights Quarterly 21,1 (1999)..

Ostrom, E 1990. Governing the Commons: the Evolution of Institutions of Collective Action. Cambridge University Press,

Sharifah Suhana Ahmad, Malaysian Legal System, (Kuala Lumpur.Malayan Law JoumalSDN, 1999,

การให้เอกชนเข้าทำสัญญาจัดทำบริการสาธารณะกับภาครัฐในประชาคมอาเซียน

พัชรวรรณ นุชประยูร[1]

บทคัดย่อ

การรวมกลุ่มประชาคมอาเซียนมีวัตถุประสงค์ในการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมซึ่งจะส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในมุมกว้างในภาคธุรกิจ นอกจากนี้ การดำเนินงานของภาครัฐในการจัดทำบริการสาธารณะ (Public service) ของแต่ละประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดทำโครงสร้างพื้นฐาน ซึ่งถือเป็นภารกิจของรัฐที่ต้องจัดให้มีการจัดหาสิ่งอำนวยความสะดวกในการดำรงชีวิตเพื่อให้ประชาชนมีระดับมาตรฐานคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นและตอบสนองความต้องการโดยรวม มีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศเช่นเดียวกันอย่างไรก็ดี ภารกิจในการจัดทำบริการสาธารณะบางประการนั้นรัฐไม่อาจดำเนินการได้ด้วยตนเองด้วยเหตุผลในอันอาจเกิดจากข้อจำกัดในเรื่องเทคโนโลยี บุคลากร การบริการจัดการหรือความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง รัฐจึงเปิดโอกาสให้เอกชนผู้มีความรู้ความสามารถเข้าไปดำเนินกิจการบริการสาธารณะโดยการให้มีการร่วมลงทุนระหว่างภาครัฐและภาคเอกชน (Public-Private Partnership) หรือ PPP ซึ่งรัฐควรต้องกำหนดหลักเกณฑ์เงื่อนไขที่เกี่ยวข้องต่างๆ ให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน มีความชัดเจนในการใช้ดุลพินิจ และมีกระบวนการที่ไม่ก่อให้เกิดภาระทางงบประมาณและการคลังของรัฐ สอดคล้องกับแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ เพื่อให้เอกชนสามารถประเมินความคุ้มค่าในการลงทุน และเพื่อสร้างความมั่นใจให้เอกชนผู้ลงทุนในการตัดสินใจในโครงการของรัฐ และจะส่งผลต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ และก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการบริการสาธารณะมากที่สุด

คำค้นหา (Key Words): การร่วมลงทุน การบริการสาธารณะ โครงสร้างพื้นฐาน ประชาคมอาเซียน

[1] อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, Docteur en Droit (Mention Très honorable avec félicitations du jury) Université Paul Cézanne d'Aix Marseille III สาธารณรัฐฝรั่งเศส, D.E.A.(Droit Public) MentionassezbienUniversité Paul Cézanne d'Aix Marseille III สาธารณรัฐฝรั่งเศส, นิติศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับสอง) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

1. บทนำ

โดยที่การเข้ารวมตัวเป็นประชาคมอาเซียนมีวัตถุประสงค์ให้เกิดการรวมกลุ่มความร่วมมือระหว่างกลุ่มประเทศสมาชิก ในการพัฒนาทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งจะส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในมุมกว้างในการดำเนินการภาคธุรกิจ แต่อย่างไรก็ดี การดำเนินงานของภาครัฐของแต่ละประเทศในการจัดทำบริการสาธารณะ (Public service) ซึ่งถือเป็นภารกิจของรัฐที่ต้องจัดให้มีการจัดหาสิ่งอำนวยความสะดวกในการดำรงชีวิตเพื่อให้ประชาชนมีระดับมาตรฐานคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เช่น ไฟฟ้า ประปา การคมนาคม การรักษาพยาบาล การสื่อสารโทรคมนาคม เพื่อตอบสนองความต้องการโดยรวมของประชาชนโดยส่วนรวม (Public interest) ก็นับเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาประเทศและกลุ่มประเทศสมาชิกในประชาคมอาเซียนให้มีความก้าวหน้าทัดเทียมกัน ในการจัดทำบริการสาธารณะนั้น โดยหลักการแล้วรัฐจะเป็นผู้ดำเนินการจัดทำบริการสาธารณะโดยรัฐเองไม่ว่าจะเป็นการลงทุน การบริหารงาน การจัดเก็บค่าธรรมเนียมในการให้บริการหรือการพัฒนาบริการสาธารณะ แต่อย่างไรก็ดีในการดำเนินการจัดทำบริการสาธารณะบางรูปแบบรัฐไม่อาจดำเนินการได้เองด้วยเหตุผลอันอาจเกิดจากข้อจำกัดในเรื่องเทคโนโลยี บุคลากร การบริการจัดการ หรือความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง รัฐจึงเปิดโอกาสให้ภาคเอกชนผู้มีความรู้ความสามารถเข้าไปดำเนินกิจการบริการสาธารณะนั้นแทนรัฐด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การทำสัญญาสัมปทาน การทำสัญญาเข้าเป็นผู้จัดซื้อจัดจ้างในหน่วยงานภาครัฐ เพื่อให้ได้มาซึ่งเทคโนโลยีและความเชี่ยวชาญเฉพาะทางอันจะเกิดประโยชน์ต่อการบริการสาธารณะมากที่สุดด้วย

อนึ่ง การอนุญาตให้เอกชนเข้าดำเนินการจัดทำบริการสาธารณะโดยการร่วมลงทุนระหว่างภาครัฐและภาคเอกชน (Public-Private Partnership) หรือ PPPในแต่ละประเทศนั้นมีกระบวนการและเงื่อนไขที่แตกต่างกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งการอนุญาตให้เอกชนต่างด้าวเข้าไปจัดทำบริการสาธารณะ ดังนั้นการศึกษากรณีการให้เอกชนเข้าทำสัญญาจัดทำบริการสาธารณะกับภาครัฐในประชาคมอาเซียนนี้จึงจำเป็นต้องศึกษาเงื่อนไขในการให้เอกชนเข้าจัดทำบริการสาธารณะรวมทั้งหลักเกณฑ์และข้อจำกัดในการให้ลงทุน เพื่อนำองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษามาเป็นแนวทางในการประสานความร่วมมือในมิติประชาคมอาเซียน ทั้งนี้โดยมีสาระสำคัญในการศึกษาดังนี้

1.1 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้

1.1 เพื่อศึกษาข้อความคิดของการจัดทำบริการสาธารณะของประเทศในกลุ่มประชาคมอาเซียนโดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศที่มีการพัฒนาด้านการบริการสาธารณะในด้านโครงสร้างพื้นฐาน

1.2 เพื่อศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายที่เกี่ยวกับการดำเนินการทำสัญญากับภาครัฐในการให้เอกชนเข้าไปดำเนินการในรูปแบบต่าง ๆ

1.3 เพื่อนำองค์ความรู้จากการศึกษามาใช้เป็นฐานข้อมูลเพื่อให้ภาคเอกชนนำไปเป็นข้อมูลในการลงทุนด้านต่างๆ กับภาครัฐในกลุ่มประชาคมอาเซียนและปรับปรุงรูปแบบการให้เอกชนเข้าร่วมลงทุนในการบริการสาธารณะของไทย

1.2ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

2.1 ทราบกระบวนการในการจัดทำสัญญาภาครัฐ วิธีดำเนินการ เพื่อเป็นประโยชน์ต่อเอกชนไทยในการลงทุนในการจัดทำบริการสาธารณะในประเทศประชาคมอาเซียนและในประเทศไทย

2.2 เป็นข้อมูลสำคัญในการขับเคลื่อนนโยบายในการบริหารประเทศและการพัฒนากฎหมายไทยต่อไป

2.3 เป็นข้อมูลสำหรับผู้สนใจในการศึกษาวิจัยเชิงลึกในด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง อาทิ เศรษฐศาสตร์ การเมืองการปกครอง และกฎหมาย

1.3 ขอบเขตการศึกษา

ศึกษาการจัดทำบริการสาธารณะโดยเอกชนของประเทศไทย ประเทศลาว และประเทศมาเลเซีย โดยศึกษาเฉพาะการเข้าจัดทำบริการสาธารณะของรัฐโดยเอกชนโดยการร่วมลงทุนระหว่างภาครัฐและภาคเอกชน (Public-Private Partnership) หรือ PPP เฉพาะในส่วนของการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐาน โดยทำการเปรียบเทียบบทบัญญัติกฎหมาย ทั้งกฎหมายในระดับพระราชบัญญัติและกฎหมายลำดับรอง รวมถึงนโยบายของรัฐ และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

2. ประชาคมอาเซียนกับการจัดทำบริการสาธารณะของรัฐ

นับแต่การก่อตั้งประชาคมอาเซียน (ASEAN Community)โดยปฏิญญากรุงเทพ (The Bangkok Declaration) ในปี พ.ศ. 2510[2] และได้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องในหลายด้าน เพื่อสร้างความร่วมมือและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในภูมิภาค โดยมีการกำหนดให้มี กฎบัตรอาเซียน (ASEAN Charter) เป็นกติการ่วมกันในการเสริมสร้างความแข็งแกร่ง มั่นคง และมีความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ เพื่อสร้างโอกาสในการพัฒนารอบด้านของประชาคมและประเทศสมาชิกทั้ง 10 ประเทศ[3] ภายหลังความร่วมมือของประชาคมที่มีการพัฒนาอย่างเป็นลำดับนั้น ในปี พ.ศ.2550 ได้มีการลงนามใน “ปฏิญญาว่าด้วยแผนงานการจัดตั้งประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน” (Declaration on the AEC Blueprint) เป็นเอกสารที่ยืนยันว่าสมาชิกอาเซียนทั้งหมดจะร่วมกันดำเนินการเปิดเสรีการค้าให้ลุล่วงตามแผนงาน[4] ซึ่งอาเซียนได้ร่วมกันจัดทำพิมพ์เขียว หรือ AEC Blueprint เพื่อกำหนดทิศทางการดำเนินงานด้านเศรษฐกิจให้มีความชัดเจนตามตามกรอบเนื้อหาและระยะเวลาที่กำหนดไว้ในปี พ.ศ. 2558 ซึ่ง AEC Blueprint ที่จัดทำขึ้นเป็นแผนงานบูรณาการการดำเนินงานด้านเศรษฐกิจเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ 4 ด้าน ดังนี้[5] 1) การเป็นตลาดเดียวและฐานการผลิตเดียว 2) การพัฒนาไปสู่ภูมิภาคที่มีความสามารถในการแข่งขันสูง 3) การพัฒนาเศรษฐกิจอย่างเสมอภาค มีความเท่าเทียมกันในประเทศ และ 4) การบูรณาการเข้ากับเศรษฐกิจโลก ในประเด็นของการพัฒนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านที่สองของการพัฒนาที่มุ่งสู่การพัฒนาไปสู่ภูมิภาคที่มีความสามารถในการแข่งขันสูง (Highly Competitive

---

[2]สมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Association of Southeast Asian Nations หรือ ASEAN) ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม พ.ศ. 2510 โดยมีประเทศสมาชิก 5 ประเทศ ได้แก่ ไทย อินโดนีเซีย มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ สิงคโปร์

[3]ปัจจุบันมีจำนวนประเทศสมาชิกทั้งหมด 10 ประเทศ ได้แก่ ไทย อินโดนีเซีย มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ สิงคโปร์ บรูไนดารุสซาลาม เวียดนาม ลาว เมียนมาร์ และกัมพูชา

[4]สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, **การก้าวสู่ประชาคมอาเซียน**, (กรุงเทพฯ : สำนักการพิมพ์สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2555), หน้า 54

[5]กรมอาเซียนกระทรวงการต่างประเทศ, **อาเซียนไฮไลท์2554**, (กรุงเทพฯ : บริษัท เพจเมคเกอร์ จำกัด, 2554), หน้า 47

Economies Region) นั้น “**การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน**”[6]ในการจัดให้มีการขนส่งในระบบเครือข่ายที่มีประสิทธิภาพมั่นคงและบูรณาการในอาเซียนเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยพัฒนาใช้ศักยภาพของเขตการค้าเสรีอาเซียนได้อย่างเต็มที่ลดช่องว่างของการพัฒนาและจะช่วยเชื่อมโยงอาเซียนกับประเทศเพื่อนบ้านทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือและเอเชียใต้ในการนี้อาเซียนมีแผนปฏิบัติการด้านการขนส่งของอาเซียนแผนปฏิบัติการด้านการขนส่ง (ASEAN TransportAction Plan : ATAP 2005-2010) ซึ่งครอบคลุมการขนส่งทางน้ำทางบกและทางอากาศและการอำนวยความสะดวกด้านการขนส่ง โดยประเทศสมาชิกจะนำแผนการพัฒนาดังกล่าวไปเป็นรากฐานในการกำหนดนโยบายพัฒนาประเทศสมาชิกด้วย

นอกจากนี้เพื่อให้การพัฒนาประชาคมอาเซียนบรรลุวัตถุประสงค์และมุ่งไปในทิศทางเดียวกัน เมื่อวันที่ 23-25 ตุลาคมพ.ศ. 2552 ในการประชุมสุดยอดอาเซียนครั้งที่ 15 ที่ประชุมฯ ได้เห็นชอบกับข้อเสนอของไทยเกี่ยวกับ**“แนวคิดความเชื่อมโยงระหว่างกันในอาเซียน (ASEAN Connectivity)”**เพื่อเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นของอาเซียนและนำอาเซียนไปสู่การเป็นประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนในปี 2558 และได้ออกแถลงการณ์ว่าด้วยความเชื่อมโยงระหว่างกันในอาเซียนรวมทั้งได้จัดตั้งคณะทำงานระดับสูงว่าด้วยความเชื่อมโยงระหว่างกันในอาเซียน (High Level Task Force on ASEAN Connectivity – HLTF-AC) เพื่อจัดทำแผนแม่บทว่าด้วยความเชื่อมโยงระหว่างกันในอาเซียน (Master Plan on ASEAN Connectivity : MPAC) ให้แล้วเสร็จซึ่งในการประชุมสุดยอดอาเซียนครั้งที่ 17 (พ.ศ. 2553)ณกรุงฮานอยประเทศเวียดนามได้รับรอง **“แผนแม่บทว่าด้วยความเชื่อมโยงระหว่างกันในอาเซียน(Master Plan on ASEAN Connectivity: MPAC)”** เพื่อใช้เป็นยุทธศาสตร์ขับเคลื่อนให้เกิดความเชื่อมโยงระหว่างกันในอาเซียนปีโดยมีเป้าหมายสูงสุดเพื่อการสนับสนุนการสร้างประชาคมอาเซียนอย่างแท้จริงภายในปีพ.ศ. 2558 เป็นศูนย์กลางของความร่วมมือระหว่างอาเซียนและประเทศนอกภูมิภาคที่มีผลประโยชน์ต่อกัน ทั้งนี้ เพื่อรองรับความเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจของภูมิภาคเอเชียตะวันออกโดยแผนการเชื่อมโยงระหว่างกันในอาเซียนนี้มีสาระสำคัญครอบคลุม 3 ด้านได้แก่ 1) การเชื่อมโยงทางกายภาพ 2) การเชื่อมโยงองค์กรและ 3) การเชื่อมโยงประชาชน สำหรับประเด็น **“การเชื่อมโยงทางกายภาพ (Physical Connectivity)”**นั้นมีความสำคัญต่อการพัฒนาของประเทศสมาชิกแต่ละประเทศให้มีมาตรฐานและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน เพื่อเป็นรากฐานในการพัฒนาด้านอื่น ๆ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม และประชากร โดยความเชื่อมโยงทางกายภาพนี้มุ่งเน้นความเชื่อมโยงในด้านโครงสร้างพื้นฐานด้านต่าง ๆทั้งการปรับปรุงพัฒนาคุณภาพโครงสร้างพื้นฐานเดิมที่มีอยู่แล้วให้เกิดประสิทธิภาพมากขึ้นและการขยายเครือข่ายโครงสร้างพื้นฐานให้ครอบคลุมทั่วถึงมียุทธศาสตร์การเชื่อมโยงที่สำคัญอาทิ[7] การเชื่อมโยงโครงสร้างพื้นฐานด้านการคมนาคมทางบกทางน้ำและทางอากาศ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ การเชื่อมโยงเครือข่ายด้านพลังงาน ทั้งนี้มีความมุ่งหมายให้ประชาคมมีการพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับความต้องการของประชาชนในความจำเป็นพื้นฐานด้านต่างๆ และเป็นเตรียมความพร้อมในการพัฒนาทางเศรษฐกิจในประชาคมต่อไป

---

[6]ด้านที่สอง**การพัฒนาไปสู่ภูมิภาคที่มีความสามารถในการแข่งขันสูง (Highly Competitive Economies Region)** มีรายละเอียดการพัฒนาในประเด็นดังต่อไปนี้ 1) นโยบายการแข่งขัน 2) การคุ้มครองผู้บริโภค3) สิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา4) การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน5) ภาษีอากร 6) พาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์

[7]สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทยสำนักนโยบายและแผน. **รายงานการศึกษาโอกาสและผลกระทบของประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนต่อกระทรวงมหาดไทย**. [ออนไลน์], น.7-9,เข้าถึงใน :http://www.led.go.th/asean/pdf/5/5-7.pdf (สืบค้นเมื่อ 1 กุมภาพันธ์ 2558)

สำหรับการเตรียมความพร้อมเข้าสู่ประชาคมอาเซียนในปี พ.ศ. 2558 ของประเทศไทย ได้กำหนดนโยบายเร่งด่วนที่จะเริ่มดำเนินการในการเร่งดำเนินการตามข้อผูกพันในการรวมตัวเป็นประชาคมอาเซียนในปี พ.ศ. 2558 ทั้งในมิติเศรษฐกิจสังคมและความมั่นคงตลอดจนการเชื่อมโยงเส้นทางคมนาคมขนส่งภายในและภายนอกภูมิภาคนอกจากนี้ยังมีนโยบายด้านเศรษฐกิจและสังคมอีกหลายประการเพื่อรองรับการเข้าสู่การเป็นประชาคมอาเซียนซึ่งในส่วนของการเตรียมความพร้อมของประเทศไทยที่จะเข้าสู่ประชาคมอาเซียนนี้ จะกล่าวในส่วนต่อไป

3. การร่วมลงทุนในจัดทำบริการสาธารณะของรัฐโดยเอกชนในประชาคมอาเซียน

ในการการร่วมลงทุนระหว่างภาครัฐและภาคเอกชน (Public-Private Partnership) เป็นรูปแบบหนึ่งของการจัดทำบริการสาธารณะที่ให้เอกชนเข้ามาร่วมในกิจการของรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจการบริการสาธารณะที่เกี่ยวข้องกับการจัดโครงสร้างพื้นฐานของรัฐ อาทิ ระบบสาธารณูปโภค (ไฟฟ้า ประปา) หรือการคมนาคม (ถนน ท่าเรือ รถไฟ รถไฟฟ้า การขนส่งในรูปแบบต่างๆ) ซึ่งรัฐมีหน้าที่ในการดำเนินการ อย่างไรก็ดีด้วยความเจริญทางเศรษฐกิจและสังคมประกอบกับความต้องการในการเข้าถึงบริการสาธารณะต่าง ๆ ของประชาชนเพิ่มขึ้นและมีความหลากหลายมากขึ้น กอปรกับความเจริญทางเทคโนโลยีที่มีการพัฒนาอย่างรวดเร็ว ในขณะที่รัฐมีข้อจำกัดด้านงบประมาณ เทคโนโลยี และบุคลากรในการก่อสร้างและการบริหารงาน ส่งผลให้รัฐไม่อาจดำเนินการจัดทำบริการสาธารณะสนองความต้องการของประชาชนได้อย่างทันท่วงที จึงได้มีการนำรูปแบบของการร่วมลงทุนในกิจการของรัฐระหว่างภาครัฐและภาคเอกชนเข้ามาใช้ในการดำเนินงานของรัฐ โดยมีวัตถุประสงค์หลายประการ กล่าวคือ 1) เป็นการลดข้อจำกัดด้านงบประมาณของรัฐและการก่อหนี้สาธารณะของรัฐบาล 2) เพื่อให้รัฐได้จัดทำบริการสาธารณะที่ตอบสนองความต้องการของประชาชนได้อย่างทันท่วงทีและเกิดประโยชน์ต่อประชาชนสูงสุด 3) มีการดำเนินการโดยบุคคลผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญทางเทคโนโลยีและนวัตกรรม 4) มีการบริหารงานและการจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ และคุ้มค่า 4) เปิดโอกาสให้เอกชนได้มีการลงทุนอันเป็นการกระตุ้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และ 5) ก่อให้เกิดความร่วมมือในการร่วมกันพัฒนาประเทศระหว่างภาครัฐและภาคเอกชน ซึ่งการร่วมลงทุนระหว่างภาครัฐและภาคเอกชนของแต่ละประเทศมีรูปแบบที่แตกต่างกันไปตามระบบกฎหมาย ความต้องการในการลงทุนของภาคเอกชน ขนาดของโครงการลงทุน และเงื่อนไขในความสัมพันธ์ระหว่างภาครัฐและภาคเอกชน เช่น การให้สัมปทาน (Concession), การสนับสนุนเงินทุน (Co-finance) กิจการร่วมค้า (Joint Venture) Build-Operate-Transfer (BOT), Build-Own-Operate-Transfer(BOOT)Build-Own-Operate (BOO)Build-Transfer-Operate (BTO, Build-Transfer (BT)Build-Lease-Transfer (BLT) ทั้งนี้ตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ในแต่ละประเทศ

ดังนั้นการศึกษาการจัดทำบริการสาธารณะของรัฐโดยการร่วมลงทุนระหว่างรัฐและเอกชนในประชาคมอาเซียนนี้ จะทำการศึกษาข้อกำหนดในการให้เอกชนร่วมลงทุนในการจัดทำบริการสาธารณะของประเทศไทย (3.1) ประเทศมาเลเซีย (3.2) สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (3.3) โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.1 ประเทศไทย

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555 - 2559) ได้กำหนดให้มีการเตรียมความพร้อมในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนโดยกำหนดทิศทางการพัฒนาประเทศไว้ โดยเล็งเห็นถึงความจำเป็นในการสร้างความพร้อมสำหรับเชื่อมโยงทางกายภาพทั้งโครงสร้างพื้นฐานและระบบโลจิสติกส์ และสร้างความความร่วมมือทั้งภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชนที่มีศักยภาพในการพัฒนาประเทศควบคู่กันไป[8] สำหรับหลักเกณฑ์ในการร่วมลงทุนระหว่างภาครัฐและภาคเอกชนของไทยนั้นได้มีการตราพระราชบัญญัติการให้เอกชนร่วมลงทุนในกิจการของรัฐ พ.ศ. 2556 มีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 4 เมษายน พ.ศ. 2556 และมีผลให้ยกเลิกพระราชบัญญัติว่าด้วยการให้เอกชนเข้าร่วมงานหรือดำเนินการในกิจการของรัฐ พ.ศ. 2535 โดยมีเหตุผลในการตราพระราชบัญญัติดังกล่าวให้มีความสอดคล้องกับความจำเป็นของประเทศไทยที่ต้องจัดทำโครงสร้างพื้นฐานและบริการสาธารณะในด้านต่าง ๆ ซึ่งในการให้เอกชนเข้าร่วมลงทุนในการจัดทำบริการสาธารณะนั้นส่งผลต่อการพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐานและบริการสาธารณะ ประกอบกับเป็นการประหยัดงบประมาณของภาครัฐ ทำให้การใช้ทรัพยากรของรัฐเป็นไปอย่างคุ้มค่าและเกิดประสิทธิภาพและการเพิ่มความสามารถในการแข่งขันของประเทศ โดยมีการเปิดเสรีด้านการค้าและการลงทุนกับประเทศต่าง ๆ จึงควรมีการกำหนดกฎหมายเพื่อให้มีการดำเนินการตามนโยบายของรัฐที่ชัดเจนแน่นอนในการที่เอกชนจะร่วมลงทุนในกิจการของรัฐ และเพื่อให้เกิดความโปร่งใสและสอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลและหลักวินัยการเงินการคลังอีกด้วย[9]

ภายใต้พระราชบัญญัติการให้เอกชนร่วมลงทุนในกิจการของรัฐ พ.ศ. 2556 กำหนดให้การให้เอกชนลงทุนในกิจการของรัฐ 2 ลักษณะ ได้แก่ 1) การร่วมลงทุนระหว่างรัฐกับเอกชนไม่ว่าในกรณีใด 2) การที่รัฐมอบให้เอกชนลงทุนแต่ฝ่ายเดียวโดยวิธีการอนุญาตหรือให้สัมปทาน หรือให้สิทธิต่างๆ ไม่ว่าลักษณะใดในกิจการของรัฐ ซึ่งมีความหมายถึงกิจการที่หน่วยงานของรัฐต้องดำเนินการตามกฎหมายหรือ กิจการที่ต้องใช้ทรัพยากรธรรมชาติหรือทรัพย์สินของรัฐ ไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สินของส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ หน่วยงานอื่น ๆ ของรัฐหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จะต้องดำเนินการภายใต้บทบัญญัติแห่งกฎหมายดังกล่าว และได้กำหนดหลักการในการให้เอกชนร่วมลงทุนในกิจการของรัฐนั้นจะต้องคำนึงถึง 7 ประการดังต่อไปนี้ 1) ประสิทธิภาพและความคุ้มค่าในการดำเนินกิจการและการใช้ทรัพยากรของรัฐ 2) การยึดถือวินัยการเงินการคลัง 3) ประโยชน์ต่อสังคมและเศรษฐกิจจากการดำเนินโครงการ 4) ความโปร่งใสในกระบวนการตัดสินใจที่เกี่ยวข้อง 5) การจัดสรรความเสี่ยงที่เหมาะสมของโครงการระหว่างรัฐกับเอกชน 6) สิทธิและประโยชน์ของผู้รับบริการและผู้ให้บริการ 7) การส่งเสริมการแข่งขันอย่างเป็นธรรมระหว่างเอกชนที่ประสงค์จะร่วมลงทุน (มาตรา 6) และกฎหมายได้กำหนดให้มี “คณะกรรมการนโยบายในการให้เอกชนร่วมลงทุนในกิจการของรัฐ” ขึ้น ทำหน้าที่ในการกำหนดแผนยุทธศาสตร์ เสนอแนะมาตรการในการให้เอกชนร่วมลงทุนต่างๆ และให้ความเห็นขอบหลักการโครงการที่จะให้เอกชนเข้าร่วมลงทุน ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการวางหลักการในรายละเอียดการดำเนินงานต่างๆ ที่จำเป็น ตลอดจนพิจารณาอนุมัติหรือตัดสินชี้ขาดในเรื่องที่กฎหมายกำหนด (มาตรา 16) ในส่วนของรัฐวิสาหกิจนั้น “คณะกรรมการนโยบายรัฐวิสาหกิจ” ทำหน้าที่ในการกำหนดยุทธศาสตร์และนโยบายให้สอดคล้องกับแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และต้องเสนอต่อคณะรัฐมนตรีในการให้ความเห็นชอบ

---

[8] สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555 - 2559)**[ออนไลน์], หน้า (7), 20, 87. เข้าถึงใน http://www.nesdb.go.th/Portals/0/news/plan/p11/plan11.pdf (สืบค้นเมื่อ 11 มีนาคม 2558)

[9] หมายเหตุท้ายพระราชบัญญัติการให้เอกชนร่วมลงทุนในกิจการของรัฐ พ.ศ. 2556

โครงการของรัฐที่อยู่ภายใต้พระราชบัญญัติการให้เอกชนร่วมลงทุนในกิจการของรัฐ พ.ศ. 2556 นั้น จะต้องเป็นโครงการที่มีมูลค่าตั้งแต่ 1 พันล้านบาทขึ้นไป โดยหน่วยงานเจ้าของโครงการจะต้องเสนองบประมาณและผลการศึกษาวิเคราะห์โครงการของตนและต้องว่าจ้างที่ปรึกษาในการจัดทำรายงานผลการศึกษาวิเคราะห์โครงการแยกต่างหากจากการวิเคราะห์ของหน่วยงานต่อรัฐมนตรีเจ้ากระทรวงให้ความเห็นชอบ ซึ่งหากงบประมาณโครงการดังกล่าวมาจากการกู้เงินของรัฐหรือการกู้เงินโดยกระทรวงการคลังเป็นผู้ค้ำประกันจะต้องเสนอต่อคณะรัฐมนตรีเพื่อขออนุมัติวงเงินงบประมาณรายจ่ายหรือการก่อหนี้ด้วย และภายหลังการพิจารณาอนุมัติโครงการแล้ว “คณะกรรมการกำกับดูแล” เป็นผู้ทำหน้าที่ในการติดตามและกำกับดูแลโครงการให้มีการดำเนินงานที่กำหนดในสัญญา และแผนการจัดการแก้ไขปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในโครงการตามสัญญาร่วมทุน รวมทั้งมีอำนาจและหน้าที่ในการเสนอแนะแนวทางแก้ปัญหา และรายงานผลการดำเนินการต่อรัฐมนตรีเจ้ากระทรวงอนึ่ง เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปโดยสอดคล้องกับบทบัญญัติของกฎหมาย ในส่วนที่เป็นโครงการของรัฐวิสาหกิจ โดยสำนักงานคณะกรรมการนโยบายรัฐวิสาหกิจ โดยความเห็นชอบของคณะกรรมการนโยบายการให้เอกชนร่วมลงทุนในกิจการของรัฐจึงออกประกาศได้มีการตรากฎหมายลำดับรองขึ้นกฎหมายลำดับรอง 4 ฉบับ ออกตามความในพระราชบัญญัติการให้เอกชนร่วมลงทุนในกิจการของรัฐ พ.ศ. 2556[10] กำหนดหลักเกณฑ์ที่สำคัญเพื่อให้เอกชนผู้ลงทุนและหน่วยงานของรัฐมีความชัดเจนในการลงทุนตามความร่วมมือดังกล่าว สำหรับโครงการที่เอกชนเข้าร่วมลงทุนในการจัดทำบริการสาธารณะของรัฐนั้น อาทิ โครงการรถไฟฟ้ามหานครสายเฉลิมรัชมงคล (สายสีน้ำเงิน) โดยสัญญากำหนดให้ส่วนอสังหาริมทรัพย์โอนให้รัฐเมื่อสร้างเสร็จและ ในส่วนอื่นเอกชนจะโอนกรรมสิทธิ์ให้รัฐ เมื่อสิ้นสุดสัญญาสัมปทาน (BOT)[11] โครงการรถไฟฟ้าสายสีม่วง ใช้รูปแบบการร่วมทุนโดยให้เอกชนจะต้องโอนกรรมสิทธิ์ให้รัฐทันทีที่ดำเนินการก่อสร้างแล้วเสร็จ ก่อนที่จะเริ่มให้บริการ (BTO)[12]

อย่างไรก็ดี แม้จะมีการบัญญัติพระราชบัญญัติการให้เอกชนเข้าร่วมลงทุนในกิจการของรัฐ พ.ศ. 2556 วางหลักเกณฑ์และขั้นตอนในการให้เอกชนร่วมลงทุนไว้หลายรูปแบบซึ่งมีการพัฒนามาจากพระราชบัญญัติว่าด้วยการให้เอกชนเข้าร่วมงานหรือดำเนินการในกิจการของรัฐ พ.ศ. 2535 โดยได้กำหนดมูลค่าของโครงการที่มีมูลค่ามากกว่า 1 พันล้านบาท ซึ่งการกำหนดมูลค่าของโครงการนี้ไม่ครอบคลุมโครงการร่วมทุนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีขนาดเล็กและมีมูลค่าต่ำกว่า 1 พันล้านบาท รวมทั้งการกำหนดให้นายกรัฐมนตรีในหัวหน้ารัฐบาลเป็นประธานคณะกรรมการนโยบายการให้เอกชนร่วมลงทุนในกิจการของรัฐ ซึ่งมีหน้าที่ในการตรวจสอบการปฏิบัติงานของคณะกรรมการ และรัฐมนตรีเจ้ากระทรวง ซึ่งเป็นอำนาจในฐานที่เป็นหัวหน้าฝ่าย

---

[10]มีผลบังคับใช้ เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2558ได้แก่

1) ประกาศสำนักงานคณะกรรมการนโยบายรัฐวิสาหกิจ เรื่อง ข้อกำหนดมาตรฐานของสัญญาร่วมลงทุน พ.ศ. 2558

2) ประกาศสำนักงานคณะกรรมการนโยบายรัฐวิสาหกิจ เรื่อง รายละเอียดประกาศเชิญชวน เอกสารข้อเสนอการร่วมลงทุน วิธีการประกาศเชิญชวน วิธีการคัดเลือก ของคณะกรรมการคัดเลือก การกำหนดหลักประกันซองและหลักประกันสัญญา พ.ศ. 2558

3) ประกาศคณะกรรมการนโยบายการให้เอกชนร่วมลงทุนในกิจการของรัฐ เรื่อง หลักเกณฑ์และวิธีการคำนวณมูลค่าของโครงการการลงทุนในกิจการของรัฐ พ.ศ. 2558

4) ประกาศคณะกรรมการนโยบายการให้เอกชนร่วมลงทุนในกิจการของรัฐ เรื่อง ลักษณะการแก้ไขสัญญาร่วมลงทุนในส่วนที่เป็นสาระสำคัญ พ.ศ. 2558

[11]โครงการรถไฟฟ้ามหานครสายเฉลิมรัชมงคล (สายสีน้ำเงิน) บริษัท รถไฟฟ้ากรุงเทพ จำกัด (มหาชน) หรือ BMCL ได้รับสัญญาระยะเวลา 25 ปีในรูปแบบของ BOT ในการสร้างรถไฟฟ้าระยะทาง 21 กม. มีการแย่งปันผลประโยชน์PPP Net Cost: เอกชนได้รับรายได้จากค่าโดยสาร และการพัฒนาเชิงพาณิชย์และมีส่วนแบ่งรายได้กับรัฐตามสัญญา

[12]เอกชนมีหน้าที่ในการเดินรถ บำรุงรักษาและพัฒนาพื้นที่สถานีเชิงพาณิชย์ โดยการแบ่งผลประโยชน์ตามสัญญา PPP Gross Cost: เอกชนได้รับค่าจ้างการให้บริการ โดยรัฐรับรายได้จากค่าโดยสารและการพัฒนาพื้นที่สถานีเชิงพาณิชย์

บริหารตามกฎหมายอยู่แล้ว จึงอาจเกิดข้อพิจารณาในเรื่องความสอดคล้องเหมาะสมและความมีประสิทธิภาพในกลไกการตรวจสอบถ่วงดุล

3.2 ประเทศมาเลเซีย

การลงทุนของเอกชนในการจัดทำบริการสาธารณะด้านโครงสร้างพื้นฐานนั้นสามารถดำเนินการได้ในรูปแบบของการจัดทำสัญญาสัมปทาน ดังที่ปรากฏตั้งแต่แผนเศรษฐกิจฉบับที่ 8 ของมาเลเซีย (Eighth Malaysia Plan, 2001-2005)[13]ระบุว่า สัญญาสัมปทานเป็นการเพิ่มสมดุลระหว่างต้นทุนและผลประโยชน์ระหว่างผู้มีส่วนได้เสียต่างๆ และเพื่อเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพของโครงการเพื่อเป็นการกระตุ้นให้เจ้าของธุรกิจที่เป็นชาวมาเลเซียมีความสนใจในการเข้าร่วม ในช่วงแผนดังกล่าวมีโครงการ 35 โครงการที่ได้รับอนุมัติให้เริ่มดำเนินการได้[14]สำหรับโครงการก่อสร้างถนน จะเป็นรูปแบบของ the build – operate – transfer (BOT) ซึ่งภาคเอกชนเป็นผู้รับผิดชอบในการก่อสร้าง จัดการดำเนินการ และซ่อมบำรุงถนนด้วยเงินทุนของตนเอง ส่วนผลตอบแทนที่ได้รับนั้นจะเป็นลักษณะของการเก็บเงินค่าผ่านทางด่วน หรือ ถนน (collect toll) จากผู้ใช้ถนนตลอดระยะเวลาได้รับสัมปทาน และเมื่อสัมปทานสิ้นสุดลงสิ่งก่อสร้างและสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ จะตกเป็นของรัฐโดยไม่มีค่าใช้จ่ายใด ๆ ทั้งสิ้น ยกตัวอย่างโครงการ เช่น The Jalan Kuching, Janlan Pahang และ JalanCherasได้ถูกโอนให้แก่รัฐ และรัฐได้ยกเลิกการเก็บค่าผ่านทางอีกด้วย ในการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำบริการสาธารณะของบุคคลสัญชาติมาเลเซียนั้นมักจะเป็นการในด้านของการลงทุนในรูปแบบการถือหุ้นหรือเป็นเจ้าของกิจการ แต่ทั้งนี้รัฐจะคัดเลือกเฉพาะผู้ประกอบการบางรายที่มีความสามารถในการดำเนินงานในด้านของการก่อสร้างและอยู่ในโครงการพัฒนาประเภท Vendor development ซึ่งเป็นโครงการที่มีการลงทุนร่วมกันระหว่างกิจการขนาดเล็กและขนาดกลาง (SMEs) กับกิจการขนาดใหญ่ เพื่อเป็นการเปิดโอกาสให้กับกิจการขนาดเล็กเป็นผู้ขายหรือแหล่งวัตถุดิบในการผลิต หรือชิ้นส่วนประกอบต่างๆ หรือให้บริการด้านต่างๆ ด้วย

ในแผนเศรษฐกิจฉบับที่ 9 ของมาเลเซีย (Eighth Malaysia Plan, 2001-2005)[15]ได้มีการพัฒนาหลักการสัมปทานโดยการคัดเลือกผู้ได้รับสัมปทานนั้นมาจากการเปิดประมูลโครงการ (Bidding) และโครงการที่จะเปิดดำเนินการจะเป็นโครงการที่ริเริ่มโดยรัฐบาล โดยคำนึงถึงความจำเป็นเร่งด่วนของประเทศเป็นหลักและมีผู้ได้รับผลกระทบอย่างกว้างขวาง เป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในประเทศ นอกจากนี้ผู้ได้รับสัมปทานจะพิจารณาจากความสามารถในการควบคุมหรือดำเนินงานโครงการ และการให้บริการในแง่ของประสิทธิภาพและคุณภาพและการพัฒนาอย่างยั่งยืน และมีการกำหนดในเรื่องของอัตราภาษีซึ่งรัฐจะจ่ายเงินค่าบริการตามผลการดำเนินงานโดยหักอัตราภาษี และมาตรการลงโทษในกรณีที่หากผู้ได้รับสัมปทานไม่สามารถปฏิบัติหรือมีผลการดำเนินงานไม่ได้ตามตัวชี้วัดที่ตั้งไว้ ซึ่งการกำหนดเช่นนี้เป็นการสนับสนุนให้ผู้รับสัมปทานจะต้องดำเนินงานให้ได้ตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ตลอดอายุสัญญา เพื่อให้ได้ผลตอบแทนที่ครอบคลุมค่าใช้จ่ายในการลงทุนทั้งหมด เป็นการกำหนดมาตรฐานในเชิงคุณภาพของการดำเนินการด้วย นอกจากนี้ยังได้กำหนดมาตรการช่วยเหลือและมาตรการกระจายความเสี่ยงของภาคเอกชนในการดำเนินงานโครงการที่ได้รับสัมปทานไว้ โดยรัฐบาลจะเป็นผู้ให้ความสะดวกและให้การสนับสนุน ทั้งการดำเนินการในการออกกฎหมายที่

---

[13]Economic Planning Unit, **Eighth Malaysia Plan, 2001 - 2005** [ออนไลน์], เข้าถึงใน http://www.epu.gov.my/en/eighth-malaysia-plan-2001-2005, (สืบค้นเมื่อ 11 มีนาคม 2558)

[14]ธุรกิจก่อสร้าง 15 โครงการ ธุรกิจไฟฟ้า 8 โครงการ และธุรกิจที่เกี่ยวกับ gas และ water sector อย่างละ 1 โครงการ

[15]Economic Planning Unit, **Ninth Malaysia Plan, 2006 - 2010** [ออนไลน์], เข้าถึงใน http://www.epu.gov.my/epu-theme/rm9/html/english.htm, (สืบค้นเมื่อ 11 มีนาคม 2558)

เกี่ยวข้อง เช่นการรวมถึงการเวนคืนที่ดิน ในขณะที่เอกชนจะต้องใช้ความสามารถของตนเองในการจัดการความเสี่ยงต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นในด้านของการออกแบบ การก่อสร้าง การดำเนินงานและบำรุงรักษา เป็นต้น

สำหรับแผนพัฒนาฉบับที่ 10[16] ซึ่งเป็นแผนเศรษฐกิจฉบับปัจจุบันนั้น รัฐบาลได้มีแบ่งสรรงบประมาณ RM 230 พันล้านบาท เพื่อเป็นการส่งเสริมให้เอกชนนั้นมีส่วนร่วมในการลงทุนในโครงการระดับชาติและโครงการเกี่ยวกับการให้บริการสาธารณะ โดยจัดตั้งกองทุนส่งเสริม (Facilitation Fund) มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ กล่าวคือ 1) สนับสนุนให้เอกชนร่วมลงทุนในโครงการที่ใช้เงินลงทุนจำนวนมาก 2) เพื่อเป็นตัวเร่งให้เกิดการลงทุนของภาคเอกชนในส่วนของยุทธศาสตร์ และ 3) สนับสนุนให้ภาคเอกชนมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจ ในขอบเขตของโรงการที่กำหนดไว้ 6 ประการ ดังนี้ 1) จะต้องเป็นโครงการที่ใช้เงินลงทุนจำนวนมากและส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจในวงกว้างและทำให้เกิดการเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ 2) โครงการดังกล่าวจะต้องให้โอกาสแรงงานที่เป็นสัญชาติมาเลเซียในระดับของผู้ชำนาญการหรือผู้บริหาร 3) โครงการก่อให้เกิดการแข่งขันในระบบเศรษฐกิจของประเทศ 4) โครงการนั้นมีเทคโนโลยีที่รองรับได้และนำไปใช้ได้จริงและมีความยั่งยืน 5) มูลค่าเงินลงทุนในโครงการไม่น้อยกว่า RM 100 ล้าน และ 6) เป็นไปตามแผนพัฒนาเป็นระยะเวลา 5 ปี นอกจากนี้ต้องไม่ใช่โครงการทีเกี่ยวข้องกับสถาบันการเงิน ธนาคารโครงการวิจัยต่างๆ การซื้อหรือเข้าควบคุมกิจการ โครงการที่ได้รับเงินช่วยเหลือจากรัฐบาลอยู่แล้ว การลงทุนในต่างประเทศ โครงการที่จัดซื้อจัดจ้างโดยรัฐบาล โครงการที่ต้องการการสนับสนุนจากรัฐบาลอย่างมาก หรือโครงการที่มีความเสี่ยงสำคัญอย่างมากแต่รัฐบาลเรียกร้องให้จัดทำ ซึ่งการตั้งกองทุนส่งเสริมดังกล่าวนี้รัฐบาลจะให้ในรูปแบบเงินสนับสนุนหรือเงินสนับสนุนแบบมีเงื่อนไข และนำมาใช้สำหรับโครงการการลงทุนโครงสร้างพื้นฐาน อาทิการก่อสร้างถนน สะพาน สาธารณูปโภค รวมถึงการซื้อที่ดินเพื่อก่อสร้างทางด่วน

สำหรับรูปแบบการสัมปทานในประเทศมาเลเซียมีหลายรูปแบบ โดยโครงการก่อสร้างขนาดใหญ่ของมาเลเซียที่ผ่านมาจะมีการให้สัมปทาน 2 แบบ คือ 1) BOT (Build, Operate, Transfer) ตามรูปแบบนี้บริษัทผู้รับสัมปทานเป็นผู้ลงทุนในโครงการ เมื่อมีการก่อสร้างแล้วเสร็จจะตกเป็นกรรมสิทธิ์ของรัฐบาล โดยที่รัฐบาลหรือผู้รับสัมปทานจะเป็นผู้บริหารโครงการ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับข้อตกลง 2) BOOT (Build, Operate, Own, Transfer) บริษัทผู้รับสัมปทานเป็นผู้ลงทุนก่อสร้าง เป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์และเป็นผู้บริหารในระยะหนึ่งและจึงโอนกรรมสิทธิ์ให้กับรัฐในภายหลัง ตัวอย่างโครงการสัมปทาน เช่น โครงการ West Coast Expressway (WCE)[17] โครงการ KLIA Express and KLIA Transit[18]โครงการ Mass Rapid Transit (MRT)[19]โครงการ Penang port[20]

---

[16]Economic Planning Unit, **Tenth Malaysia Plan (10th MP)** [ออนไลน์], เข้าถึงใน http://www.epu.gov.my/en/tenth-malaysia-plan-10th-mp-, (สืบค้นเมื่อ 11 มีนาคม 2558)

[17]โครงการก่อสร้างทางด่วนที่เชื่อมต่อเมือง โดยได้ได้อนุมัติให้ Kumpulan EuroplusBhdได้สัมปทานเป็นระยะเวลา 60 ปี ในการก่อสร้าง West Coast Expressway ด้วยมูลค่าโครงการ RM 7.07 พันล้าน โดยที่ ระยะทาง 316 กิโลเมตรนั้นจะอยู่ภายใต้สัมปทาน BOT โดย Europlusถือหุ้น 64% ของบริษัท West Coast Expressway SdnBhdซึ่งเป็นบริษัทย่อยของ Europlusและรัฐยังให้การสนับสนุนเงินในลักษณะเงินกู้จำนวน RM 2.24 พันล้าน

[18]เป็นรูปแบบการได้รับสัมปทานแบบ BOT ระยะเวลา 30 ปี โดยโครงการนี้เป็นการร่วมทุนระหว่าง Express Rail Link SdnBhd (ERLSB) และ กระทรวงคมนาคมตั้งแต่สิงหาคม ปี 1997

[19]เป็นการลงทุนโดยภาคเอกชน มูลค่าโครงการ RM 40 พันล้าน เริ่มโครงการต้นปี 2011 และคาดว่าจะเสร็จในปี 2017 โดยมี The Land Public Transport Commission (LPTC) ดูแลและประสานงานการดำเนินงาน เจ้าของโครงการ Prasaranaมอบหมายให้ RapidKLเป็นผู้ดูแลควบคุมระบบและ MMCG JV เป็นผู้ร่วมทุนในการนำเสนอโครงการ นอกจากนี้กระทรวงการคลังยังให้การสนับสนุนทางด้านการเงินโดยได้จัดตั้ง SPV เป็นผู้ดูแลในส่วนของแหล่งเงินทุน

อย่างไรก็ดี การให้เอกชนลงทุนในการจัดทำบริการสาธารณะในโครงสร้างพื้นฐานของมาเลเซียไม่มีการบัญญัติกฎหมายเกี่ยวกับการให้เอกชนร่วมลงทุนในกิจการของรัฐโดยเฉพาะ หากแต่กำหนดแนวทางการดำเนินงานโดย Public Private Partnership (PPP)Guideline[21]ซึ่งมีลักษณะเป็นการให้คำแนะนำแก่เอกชนที่สนใจในการเข้าลงทุนในการจัดทำโครงการของรัฐ ทั้งนี้Public-Private Partnership Unit เป็นหน่วยงานในการดำเนินการเกี่ยวกับความร่วมมือระหว่างภาครัฐกับเอกชน โดยสนับสนุนโครงการของรัฐที่ดำเนินการโดยเอกชนที่สอดคล้องกับเป้าหมายทางนโยบายเศรษฐกิจของประเทศในแผนเศรษฐกิจทั้ง 10 แผน ซึ่งมุ่งเน้นการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วในทางเศรษฐกิจ การมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในทางเศรษฐกิจ และนโยบายในการช่วยลดภาระทางการเงินของรัฐบาล ดังนั้นแนวทางการลงทุนของภาคเอกชนจะต้องสอดคล้องกับทิศทางในการพัฒนาของประเทศและนโยบายของรัฐบาลเป็นสำคัญ

3.3 สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

ในส่วนที่เกี่ยวกับการให้เอกชนเข้าร่วมลงทุนในการจัดทำบริการสาธารณะของรัฐนั้น สปป.ลาว แม้จะไม่มีกฎหมายในระดับพระราชบัญญัติวางหลักเกณฑ์ไว้โดยเฉพาะ แต่อย่างไรก็ดีการประกอบกิจการของเอกชนทุกประเภทซึ่งร่วมถึงการเข้าทำสัญญาสัมปทานบริการสาธารณะกับรัฐนั้นอยู่ภายใต้บังคับของพระราชบัญญัติว่าด้วยการส่งเสริมการลงทุน ค.ศ. 2009 ซึ่งเป็นกฎหมายหลักในการลงทุนทุกประเภท และได้กำหนดหลักเกณฑ์ในการลงทุนใน สปป.ลาว ทั้งชาวลาวและชาวต่างชาติที่ลงทุน สปป.ลาว โดยกฎหมายฉบับดังกล่าวได้กำหนดให้รัฐมีหน้าที่ในการส่งเสริมการลงทุนของทุกภาคส่วน ในทุกกิจการยกเว้นกิจการที่กระทบต่อความมั่นคงของประเทศความสงบของชาติและกิจการที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมต่อสุขภาพและวัฒนธรรมอันดีงามของชาติ (มาตรา 5) ในกรณีที่เอกชนมาลงทุนในบริการสาธารณะของรัฐนั้น รัฐบาลจะเป็นผู้กำหนดประเภทของบริการสาธารณะที่เปิดให้ลงทุนอันมีลักษณะเป็นการลงทุนที่ได้รับอนุญาตจากรัฐให้ใช้สิทธิในกรรมสิทธิ์และสิทธิอื่น ๆ ของรัฐโดยผู้ลงทุนต้องยื่นคำร้องเสนอมายังหน่วยงานรัฐบาลหรือหน่วยงานท้องถิ่นด้านแผนการและการลงทุน (มาตรา 21) และมีกระบวนการในการคัดเลือกผู้รับสัมปทานตามระเบียบที่กำหนดไว้ อาทิ การประกวดราคา ซึ่งสัญญาสัมปทานจะต้องกำหนดเป้าหมาย มูลค่า ระยะเวลา เงื่อนไข สิทธิหน้าที่ระหว่างคู่สัญญา ทั้งนี้อายุในการลงทุนตามสัญญาสัมปทานสูงสุดได้ไม่เกิน 99 ปี และสามารถต่ออายุได้ตามข้อตกลงของรัฐบาล และหน่วยงานระดับแขวง โดยมีข้อพิจารณาเช่น ผู้ลงทุนได้ดำเนินโครงการที่มีผลงานเป็นที่ประจักษ์ว่าเป็นประโยชน์ต่อประเทศและปฏิบัติตามเงื่อนไขในสัญญาอย่างมีประสิทธิผล (มาตรา 28) ทั้งนี้การลงทุนจะต้องผ่านการประเมินโครงการโดยกรมส่งเสริมการลงทุน (Investment Promotion Department (IPD)) กระทรวงแผนการและการลงทุน (Ministry of Planning and Investment (MPI)) ซึ่งมีอำนาจและหน้าที่ในการดูแลบริหารจัดการโครงการลงทุนต่างๆ และต้องประสานงานกับหน่วยงานและท้องถิ่นตามที่กฎหมายบัญญัติ (มาตรา 22)

---

[20]ท่าเรือปีนังมีอายุกว่า 225 ปี ปัจจุบันได้มีการแปรรูปเป็นรัฐวิสาหกิจ จากเดิมเป็นของกระทรวงการคลัง เป็น Seaport Terminal Sdn Bhd. เพื่อเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพในการแข่งขันและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ซึ่งจากเดิมเป็นท่าเรือที่สำคัญเป็นอันดับสอง ปัจจุบันอยู่ในอันดับที่ 5 ของประเทศ

[21]Public-Private Partnership Unit, Prime Minister Department, 2009 [ออนไลน์], เข้าถึงใน http://www.ukas.gov.my/c/document_library/get_file?uuid=02f1ea81-8075-4387-8b69-ebb2120292f1&groupId=15223, (สืบค้นเมื่อ 11 มีนาคม 2558)

โครงการบริการสาธารณะที่มีการลงทุนโดยเอกชนดำเนินการภายใต้ 3 รูปแบบ ได้แก่ 1) Build-Operate-Transfer (BOT) เช่น โครงการสร้างเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำ น้ำเทิน มีอายุสัมปทานตามสัญญา 26 ปี 2) Build-Transfer-Operate (BTO) เช่น โครงการสร้างที่จอดรถจักรยานยนต์ในนครเวียงจันทร์ 3) รูปแบบการลงทุนภายใต้การค้ำประกันสินเชื่อโดยรัฐบาล (Government revenue and credit guarantee) โดยรัฐบาลประกันรายได้จากเงินงบประมาณรายจ่ายประจำปี เช่น โครงการถนนต่อเชื่อมสะพานข้ามแม่โขงไปสู่ชายแดนวังเต่าระยะทาง 30 กิโลเมตร

สำหรับเรื่องเงินทุนอุดหนุนในโครงการความร่วมมือระหว่างรัฐกับเอกชน นอกจากกรอบในการลงทุนของเอกชนในการจัดทำบริการสาธารณะจะต้องอยู่ภายใต้พระราชบัญญัติว่าด้านการส่งเสริมการลงทุน ค.ศ. 2009 แล้ว ยังต้องมีความสอดคล้องกับแผนความร่วมมือของรัฐและเอกชนในการดำเนินงาน ค.ศ. 2012 - 2020 (Public-Private Partnership Operational Plan 2012 - 2020)[22] ของธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย (ADB) ซึ่งมีนโยบายภายใต้ยุทธศาสตร์ปี 2020 ในการสนับสนุนการลงทุนในประเทศกลุ่มประเทศเอเชียแปซิฟิกในการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานอย่างน้อย 8 ล้านล้านเหรียญสหรัฐ โดยพิจารณาจัดหาเงินทุนทั้งหมดหรือบางส่วน แต่ทั้งนี้การลงทุนในการจัดทำโครงสร้างพื้นฐานนี้มีลักษณะ 3 ประการคือ 1) เป็นการเพิ่มเติมเงินทุนสนับสนุนเดิม 2) เป็นเงินทุนในการลงทุนซึ่งเป็นเงินทุนนอกงบประมาณ และ 3) พิจารณาการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ที่ส่งผลต่อการพัฒนาประเทศ

อนึ่งสปป.ลาว ได้มีความพยายามในการวางหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการร่วมลงทุนในกิจการของรัฐโดยตราเป็นพระราชกฤษฎีกา (Decree on Public Private Partnerships in the Lao PDR)[23] อาศัยอำนาจตามความในพระราชบัญญัติว่าด้วยการส่งเสริมการลงทุนค.ศ. 2009 กำหนดหลักเกณฑ์ทั้งเรื่องเงื่อนไขในการลงทุนของเอกชน การสนับสนุนจากรัฐบาล คุณสมบัติของเอกชนผู้ลงทุน รวมทั้งกระบวนการทางสัญญา ขั้นตอนระยะเวลา และสิทธิหน้าที่ระหว่างรัฐกับผู้ลงทุน ซึ่งก็ดีร่างพระราชกฤษฎีกาดังกล่าวจะส่งผลให้เกิดความชัดเจนต่อผู้ลงทุนในการบริการสาธารณะโดยรัฐ อันจะส่งผลดีต่อประชาชนผู้ใช้บริการสาธารณะต่อไป

4. บทวิเคราะห์และข้อเสนอแนะ

จากที่กล่าวมาในส่วนที่ 3 เกี่ยวกับการให้เอกชนเข้าร่วมลงทุนในกิจการของรัฐของประเทศไทย ประเทศมาเลเซีย และ สปป.ลาว นั้น จะเห็นได้ว่าหลักเกณฑ์ในการให้เอกชนร่วมลงทุนนั้นมีลักษณะแตกต่างกันไปในแต่ละประเทศในการกำหนดหลักเกณฑ์ทั้งที่บัญญัติไว้ในบทบัญญัติแห่งกฎหมายเช่นในกรณีของประเทศไทย หรือในกรณีที่ไม่มีกฎหมายกำหนดไว้โดยเฉพาะแต่ใช้วิธีการในการวางแนวปฏิบัติไว้ ดังเช่นประเทศมาเลเซีย หรือการออกกฎหมายลำดับรอง ดังเช่น สปป.ลาวที่มีความพยายามผลักดันร่างพระราชกฤษฎีกาให้มีผลบังคับใช้ ซึ่งทั้ง 3 กรณีนี้ขึ้นกับระบบกฎหมายที่นำมาใช้บังคับ แต่อย่างไรก็ดี เพื่อให้การลงทุนของเอกชนในการจัดทำบริการสาธารณะของรัฐมีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการให้เอกชนเข้าร่วมลงทุนในกิจการของรัฐ ส่งผลต่อประโยชน์สูงสุดของรัฐและประชาชน ทั้งกับหน่วยงานของรัฐที่เป็นผู้ตัดสินใจพิจารณาอนุญาตให้มีการลงทุนของเอกชนในรูปแบบต่าง ๆ จะได้มีหลักเกณฑ์ในการพิจารณาที่เป็นมาตรฐานเดียวกัน มีความชัดเจนในการใช้ดุลพินิจ และมีกระบวนการที่ไม่ก่อให้เกิดภาระทางงบประมาณและการคลัง

---

[22]ธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย,PPP แผนการดำเนินงาน 2012-2020 [ออนไลน์], เข้าถึงใน http://www.adb.org/documents/public-private-partnership-operational-plan-2012-2020, (สืบค้นเมื่อ 11 มีนาคม 2558)

[23]ร่างพระราชกฤษฎีการ่วมลงทุนระหว่างรัฐและเอกชน [ออนไลน์], เข้าถึงใน http://www.investlaos.gov.la/images/sampledata/pdf_sample/Draft_Decree_PPP_Eng.pdf, (สืบค้นเมื่อ 11 มีนาคม 2558)

ของรัฐ สอดคล้องกับแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศจึงควรมีการวางหลักเกณฑ์ที่ชัดเจน กำหนดหน่วยงานที่รับผิดชอบหลัก รวมทั้งการกำหนดอำนาจหน้าที่ในการกำกับดูแล และติดตามผลการดำเนินโครงการที่เอกชนร่วมลงทุน และขั้นตอนการดำเนินการเมื่อเกิดข้อพิพาทตามสัญญาร่วมลงทุน ในส่วนของเอกชนผู้เข้ามาลงทุนในการจัดทำบริการสาธารณะนั้น ควรทราบถึงหลักเกณฑ์และเงื่อนไขในการลงทุนแต่ละประเภท สิทธิหน้าที่ภายใต้สัญญาที่ควรมีการกำหนดรายละเอียดไว้อย่างชัดเจน รวมทั้งกระบวนการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำโครงการ ทั้งนี้เพื่อให้เอกชนสามารถประเมินความคุ้มค่าในการลงทุน และเพื่อสร้างความมั่นใจให้เอกชนผู้ลงทุนในการตัดสินใจในโครงการของรัฐ และจะส่งผลต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศด้วย

โดยมีข้อเสนอใน 2 ประเด็น ดังนี้

1) ข้อเสนอต่อการวางมาตรฐานในการร่วมลงทุนในประชาคมอาเซียน เพื่อให้มีมาตรฐานในการจัดทำบริการสาธารณะและการให้เอกชนร่วมลงทุนในกิจการของรัฐ รวมทั้งเสนอให้มีการหารือให้มีการกำหนดรูปแบบ กลไก ในการลงทุนร่วมกันระหว่างประเทศสมาชิกประชาคมอาเซียน ให้สอดคล้องกับความร่วมมือในการพัฒนาต่อไป

2) ข้อเสนอต่อประเทศไทยในการกำหนดหลักเกณฑ์ในการให้เอกขนร่วมลงทุนในกิจการที่มีมูลค่าน้อยกว่า 1 พันล้านบาท เพื่อให้หน่วยงานของรัฐเป็นมาตรฐานในการปฏิบัติงานและเป็นกรอบในการใช้อำนาจของรัฐ อันจะส่งผลให้เกิดความโปร่งใส มีประสิทธิภาพของการลงทุนในหน่วยงานรัฐด้วย และนอกจากนี้การร่วมลงทุนในกิจการของรัฐทุกประเภทควรส่งรายละเอียดให้สำนักงานการตรวจเงินแผ่นดิน และสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติเพื่อเป็นข้อมูลในการตรวจสอบการใช้จ่ายงบประมาณและการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐต่อไป อันจะส่งผลให้เกิดความโปร่งใสในการดำเนินการร่วมกันระหว่างภาครัฐและภาคเอกชน

บรรณานุกรม

กรมอาเซียน กระทรวงการต่างประเทศ. **ที่ระลึกครบรอบ 20 ปี การจัดตั้งสมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้**. กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2530.

ธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย, PPP แผนการดำเนินงาน 2012-2020 [ออนไลน์], เข้าถึงใน http://www.adb.org/documents/public-private-partnership-operational-plan-2012-2020

ประภัสสร์ เทพชาตรี. **ประชาคมอาเซียน**. กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์เสมาธรรม, 2554.

เวเธอร์บี, โดนัลด์ อี. **อาเซียน: ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แสงดาว, 2556

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.**การก้าวสู่ประชาคมอาเซียน.** กรุงเทพฯ : สำนักการพิมพ์สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2555.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555 - 2559)**[ออนไลน์], หน้า (7), 20, 87. เข้าถึงใน http://www.nesdb.go.th/Portals/0/news/plan/p11/plan11.pdf

Public-Private Partnership Unit, Prime Minister Department, 2009 [ออนไลน์], เข้าถึงใน http://www.ukas.gov.my/c/document_library/get_file?uuid=02f1ea81-8075-4387-8b69-ebb2120292f1&groupId=15223

ASEAN Secretariat. Master Plan on ASEAN Connectivity. Jakarta: ASEAN Secretariat, 2009.

ASEAN Secretariat. ASEAN Economic Community Chartbook2012. Jakarta : ASEAN Secretariat, 2012.

ASEAN Secretariat. ASEAN Economic Community Handbook for Business 2012. Jakarta: ASEAN Secretariat, 2012.

ASEAN Secretariat. ASEAN Economic Community Project Information Sheets. Jakarta: ASEAN Secretariat, 2012.

การแจ้งและการเปิดเผยต่อสาธารณะซึ่งข้อมูลทรัพย์สินและหนี้สินของสมาชิกคณะรัฐมนตรี : เปรียบเทียบกรณีของประเทศไทย ฟิลิปปินส์ และสิงคโปร์

อมรรัตน์ กุลสุจริต[๑]

บทคัดย่อ

การบังคับใช้ระบบการแจ้งและการเปิดเผยต่อสาธารณะซึ่งข้อมูลทรัพย์สินและหนี้สินของเจ้าหน้าที่ของรัฐของประเทศส่วนใหญ่ในโลกต่างมีเหตุผลเป็นไปในทิศทางที่คล้ายคลึงกันคือ เห็นว่าเป็นเครื่องมือสำคัญอย่างหนึ่งในการต่อต้านการทุจริต (Anti-Corruption) อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่าแต่ละประเทศมีการจัดระบบการแจ้งและการเปิดเผยต่อสาธารณะซึ่งข้อมูลทรัพย์สินและหนี้สินของเจ้าหน้าที่ของรัฐที่แตกต่างกันไปในรายละเอียด โดยจัดระดับความเข้มข้นต่างกัน อาทิ ตามระดับความสำคัญของตำแหน่งเจ้าหน้าที่ของรัฐ ระยะเวลาและรูปแบบการแจ้งบัญชีทรัพย์สินและหนี้สิน รายการบัญชีทรัพย์สินและหนี้สินครอบคลุมถึงกรณีหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องใดบ้าง ความรับผิดและโทษกรณีที่มีการฝ่าฝืน องค์กรหรือหน่วยงานที่ทำหน้าที่จัดเก็บข้อมูลทรัพย์สินและตรวจสอบ ตลอดจนการยินยอมให้มีการเปิดเผยข้อมูลดังกล่าวต่อสาธารณะหรือไม่อย่างไร เกี่ยวกับเรื่องนี้ในทางปฏิบัติของบางประเทศที่อยู่ในกลุ่มสมาชิกอาเซียน (ASEAN) นั้น มีความน่าสนใจในการศึกษาเรื่องพัฒนาการของระบบการแจ้งและการเปิดเผยต่อสาธารณะซึ่งข้อมูลทรัพย์สินและหนี้สินของเจ้าหน้าที่ของรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตำแหน่งสำคัญที่คงปฏิเสธไม่ได้ว่าเป็นที่จับตามองของประชาชน คือ สมาชิกคณะรัฐมนตรี โดยบทความนี้จะยกกระบวนการแจ้งและเปิดเผยต่อสาธารณะซึ่งข้อมูลทรัพย์สินและหนี้สินของสมาชิกคณะรัฐมนตรีเพื่อศึกษาเชิงเปรียบเทียบระหว่างประเทศไทย ฟิลิปปินส์ และสิงคโปร์

[๑] นบ.,นม. (กฎหมายมหาชน) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, Doctorat en droit public, Université Aix-Marseille III, ประเทศฝรั่งเศส ปัจจุบันดำรงตำแหน่งผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำและคณบดีคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกริก.

จากการศึกษาระบบการแจ้งและการเปิดเผยต่อสาธารณะซึ่งข้อมูลทรัพย์สินและหนี้สินของเจ้าหน้าที่ของรัฐพบว่า ประเทศส่วนใหญ่ในโลกต่างเห็นด้วยกับการใช้ระบบดังกล่าว โดยมีเหตุผลเป็นไปในทิศทางที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ เห็นว่าเป็นเครื่องมือหนึ่งในการต่อต้านการทุจริต (Anti-Corruption) อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่าแต่ละประเทศมีการจัดระบบการแจ้งและการเปิดเผยต่อสาธารณะซึ่งข้อมูลทรัพย์สินและหนี้สินของเจ้าหน้าที่ของรัฐที่แตกต่างกันไปในรายละเอียด โดยจัดระดับความเข้มข้นต่างกัน อาทิ ตามระดับความสำคัญของตำแหน่งเจ้าหน้าที่ของรัฐ ระยะเวลาและรูปแบบการแจ้งบัญชีทรัพย์สินและหนี้สิน รายการบัญชีทรัพย์สินและหนี้สินครอบคลุมถึงกรณีหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องใดบ้าง ความรับผิดและโทษกรณีที่มีการฝ่าฝืน องค์กรหรือหน่วยงานที่ทำหน้าที่จัดเก็บข้อมูลทรัพย์สินและตรวจสอบ ตลอดจนการยินยอมให้มีการเปิดเผยข้อมูลดังกล่าวต่อสาธารณะหรือไม่อย่างไร เกี่ยวกับเรื่องนี้ในทางปฏิบัติของบางประเทศที่อยู่ในกลุ่มสมาชิกอาเซียน (ASEAN) นั้น มีความน่าสนใจในการศึกษาเรื่องพัฒนาการของระบบการแจ้งและการเปิดเผยต่อสาธารณะซึ่งข้อมูลทรัพย์สินและหนี้สินของเจ้าหน้าที่ของรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตำแหน่งสำคัญที่คงปฏิเสธไม่ได้ว่าเป็นที่จับตามองของประชาชน คือ สมาชิกคณะรัฐมนตรี

๑. สภาพการณ์ทั่วไปในอาเซียนเกี่ยวกับการแจ้งและการให้เปิดเผยต่อสาธารณะซึ่งข้อมูลทรัพย์สินและหนี้สินของสมาชิกคณะรัฐมนตรี

หากเราติดตามข่าวสารของบรรดาประเทศเพื่อนบ้านของไทยในกลุ่มอาเซียนบางประเทศในส่วนที่เกี่ยวกับข้อมูลทรัพย์สินของนักการเมือง โดยเฉพาะของผู้ที่ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีในคณะรัฐบาล บ่อยครั้งที่เราจะพบว่ามีการเรียกร้องให้มีการเปิดเผยข้อมูลทรัพย์สินของบุคคลเหล่านั้นอยู่เสมอ เนื่องจากเราต่างเชื่อว่าสมาชิกคณะรัฐมนตรีมีอิทธิพลในแง่ของการกำหนดนโยบายและขับเคลื่อนนโยบายในการบริหารประเทศ ซึ่งอาจมีช่องทางในการทุจริตและนำไปสู่การร่ำรวยผิดปกติได้ ตัวอย่างเช่น กรณีประเทศสิงคโปร์ มีบทความของสำนักข่าวแห่งหนึ่งเมื่อไม่นานมานี้ ในช่วงเดือนตุลาคม ๒๕๕๗ เรื่อง “รัฐมนตรีไทยเปิดเผยข้อมูลทรัพย์สินในขณะที่รัฐมนตรีสิงคโปร์ยังคงปกปิดข้อมูลต่อไป” กล่าวคือ ข้อเท็จจริงตามกฎหมายของสิงคโปร์ในปัจจุบัน สมาชิกคณะรัฐมนตรีของประเทศสิงคโปร์ไม่จำเป็นต้องเปิดเผยต่อสาธารณะซึ่งข้อมูลทรัพย์สินและหนี้สินของตน เพียงแต่ยื่นข้อมูลต่อประธานาธิบดีผ่านทางนายกรัฐมนตรีเท่านั้น เกี่ยวกับเรื่องนี้ในสมัยนายลี กวน ยู (Lee Kuan Yew) อดีตนายกรัฐมนตรี เคยมีการตั้งคำถามเรื่องการขอให้เปิดเผยต่อสาธารณะซึ่งข้อมูลทรัพย์สินของบรรดารัฐมนตรีซึ่งหมายรวมถึงนายกรัฐมนตรีด้วย นายลี กวน ยู ได้ให้ความเห็นในเรื่องนี้ว่า ข้อเสนอดังกล่าวจะทำให้คนไม่สนใจที่จะเข้ามาเป็นรัฐมนตรีถ้าหากพวกเขาจะต้องถูกบังคับให้เปิดเผยข้อมูลทรัพย์สิน ซึ่งแสดงถึงแนวคิดของนายลี กวน ยู ที่ไม่สนับสนุนเกี่ยวกับเรื่องการเปิดเผยข้อมูลทรัพย์สินของสมาชิกคณะรัฐมนตรี[๒] อีกทั้ง มีกรณีที่พรรค The National Solidarity Party (NSP) พรรคการเมืองพรรคหนึ่งของสิงคโปร์ร้องเรียนต่อประธานาธิบดีสิงคโปร์กรณีที่รัฐมนตรีกระทรวงการสื่อสารและสารสนเทศเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมในการขอให้เปิดเผยข้อมูลทรัพย์สินของกรรมการในคณะกรรมการบริหารพรรคต่อกระทรวงในกระบวนการขออนุญาตทำหนังสือพิมพ์ของพรรคการเมืองดังกล่าว ในขณะที่พรรครัฐบาลคือพรรค People’s Action Party (PAP) ได้รับการยกเว้นไม่ต้องแสดงข้อมูลทรัพย์สินในการขออนุญาตในเรื่องเดียวกัน โดยรัฐมนตรีอ้างว่ากรรมการในคณะกรรมการบริหารพรรค PAP ส่วนใหญ่มีการเสนอ

[๒] ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่ *“Thai ministers reveal assets while Singapore ministers continue to hide theirs”* 31 Oct 2014 – 10:29pm, **เว็บไซต์สำนักข่าว The Real Singapore.com**, http://therealsingapore.com/content/thai-ministers-reveal-assets-while-spore-ministers-continue-hide-theirs, สืบค้นเมื่อ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘.

ข้อมูลทรัพย์สินต่อนายกรัฐมนตรีแล้ว เกี่ยวกับเรื่องนี้ได้มีการยกกรณีที่เคยมีการอภิปรายถกเถียงกันในรัฐสภาสิงคโปร์ในอดีตมาอ้างอิง ซึ่งเคยมีการตั้งคำถามที่น่าสนใจของสมาชิกรัฐสภาคนหนึ่งต่อรัฐมนตรีในคณะรัฐบาลที่กล่าวว่า “เมื่อรายละเอียดของทรัพย์สินได้ถูกส่งให้กับนายกรัฐมนตรี นั่นหมายถึงการแจ้งต่อนายกรัฐมนตรีในฐานะนายกรัฐมนตรี หรือเป็นแต่เพียงการแจ้งต่อนายกรัฐมนตรีในฐานะที่เป็นหัวหน้าพรรคการเมืองที่เป็นรัฐบาล”[๓]

กรณีประเทศมาเลเซีย ดร.มหาธีร์ โมฮามาด (Dr. Mahathir Mohamad) อดีตนายกรัฐมนตรี ได้เคยให้ความเห็นเกี่ยวกับเรื่องนี้สรุปได้ว่า ดร.มหาธีร์ฯ เห็นด้วยกับการที่จะให้สมาชิกคณะรัฐมนตรีแจ้งบัญชีทรัพย์สินและหนี้สินต่อคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งมาเลเซีย (The Malaysian Anti-Corruption Commission : MACC) ซึ่งเป็นองค์กรที่เป็นอิสระ เป็นกลาง และไม่มีผลประโยชน์ทางการเมือง แต่ต้องไม่เปิดเผยข้อมูลดังกล่าวต่อสาธารณะ โดยเห็นว่า หากมีการเปิดเผยข้อมูลทรัพย์สินต่อสาธารณะ ประชาชนจะมุ่งให้ความสนใจแต่เรื่องดังกล่าว แทนที่จะมุ่งสนใจไปที่ความเป็นเอกภาพหรือการพัฒนาประเทศ[๔] อย่างไรก็ตาม มีข้อน่าสังเกตในมาเลเซียเมื่อ ค.ศ.๒๐๑๓ สมาชิก ๓๐ คนของสภาแห่งรัฐปีนัง (Penang State) ในมาเลเซีย ได้เปิดเผยต่อสาธารณะซึ่งข้อมูลทรัพย์สินของพวกเขาโดยให้เหตุผลว่าเพื่อความโปร่งใส (Transparency) และภายใต้หลักแห่งความรับผิดชอบ (Accountability) ต่อประชาชน[๕]

นอกจากนี้ มีข้อมูลการสำรวจของธนาคารโลก (World Bank) เกี่ยวกับการบังคับใช้ระบบการแจ้งและการเปิดเผยต่อสาธารณะซึ่งข้อมูลทรัพย์สินและหนี้สินของเจ้าหน้าที่ของรัฐของประเทศต่างๆ ในหลายภูมิภาคทั่วโลก สำหรับข้อมูลของประเทศในกลุ่มอาเซียนแยกประเภทได้ ๓ กลุ่มดังนี้[๖]

กลุ่มแรก : ไม่บังคับเจ้าหน้าที่รัฐในการแจ้งและเปิดเผยต่อสาธารณะซึ่งข้อมูลทรัพย์สินและหนี้สิน ได้แก่ กัมพูชา ลาว และเมียนมาร์

กลุ่มที่สอง :บังคับให้เจ้าหน้าที่ของรัฐแจ้งบัญชีทรัพย์สินและหนี้สินแต่ไม่ต้องเปิดเผยข้อมูลต่อสาธารณะ ได้แก่ มาเลเซีย และสิงคโปร์

กลุ่มที่สาม :บังคับให้เจ้าหน้าที่ของรัฐแจ้งบัญชีทรัพย์สินและหนี้สินและต้องเปิดเผยข้อมูลต่อสาธารณะ ได้แก่ อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ เวียตนาม และไทย

---

[๓] ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่ *“Statement on NSP’s Additional Submissions to the President of Singapore”* : nsp/December 10, 2014, **เว็บไซต์พรรคการเมือง National Solidarity Party**, http://nsp.sg/2014/12/10/statement-on-nsps-additional-submissions-to-the-president-of-singapore/, สืบค้นเมื่อ ๒ มีนาคม ๒๕๕๘.

[๔] ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่ *“Mahathir favours declaration of assets by Cabinet members”*, By News Desk in Kuala Lumpur – Tue, Jan 24, 2012, **เว็บไซต์สำนักข่าว The Star/ Asia News Network,** https://sg.news.yahoo.com/mahathir-favours-declaration-assets-cabinet-members-041003094.html, สืบค้นเมื่อ ๒ มีนาคม ๒๕๕๘.

[๕] อ้างแล้ว, เชิงอรรถที่ ๑.

[๖] Richard Messick, **Income and Assets Declarations : Global Experience of their Impact on Corruption**, (Paper prepared for the Conference on Evidence-Based Anti-Corruption Policy, 2009, p.15.

๒. ความหมายของการแจ้งและการเปิดเผยต่อสาธารณะซึ่งข้อมูลทรัพย์สินและหนี้สิน

ในการศึกษาเกี่ยวกับระบบการแจ้งและการเปิดเผยต่อสาธารณะซึ่งข้อมูลทรัพย์สินและหนี้สินนั้น ก่อนอื่นต้องแยกทำความเข้าใจระหว่างกรณี “การแจ้งข้อมูลทรัพย์สิน (Asset Declaration)” และ “การเปิดเผยข้อมูลทรัพย์สินต่อสาธารณะ (Public Disclosure)” ซึ่งเป็นคนละกรณีกัน สามารถแยกพิจารณาได้ดังนี้

๒.๑ การแจ้งข้อมูลทรัพย์สิน (Asset Declaration) หรือบางครั้งมีการใช้คำว่า “การแสดงบัญชีรายการทรัพย์สินและหนี้สิน” หรือ “การยื่นบัญชีทรัพย์สินและหนี้สิน”[๗] หรือในภาษาอังกฤษบางครั้งใช้อีกคำว่า “Asset Disclosure” ซึ่งจากการศึกษากระบวนการแจ้งข้อมูลทรัพย์สินของประเทศต่างๆ ทั่วโลก หมายความตรงกันคือ การที่ผู้ที่อยู่ในบังคับของกฎหมายว่าด้วยการแจ้งข้อมูลทรัพย์สินหรือเรียกว่า “ผู้มีหน้าที่ยื่น (declarant)” จะต้องดำเนินการกรอกข้อมูลในแบบแสดงรายการทรัพย์สิน (assets) อีกทั้ง ให้หมายรวมถึงการแสดงรายการหนี้สิน (liabilities) ตลอดจนรายการผลประโยชน์ทางการเงินอื่น ๆ (financial interests) ทั้งนี้ ในแต่ละประเทศจะมีความแตกต่างกันในรายละเอียดโดยจะมีการกำหนดขอบเขตว่าทรัพย์สิน หนี้สิน หรือผลประโยชน์ให้หมายความรวมถึงอะไรบ้าง แค่ไหน อย่างไร และอาจกำหนดให้แสดงข้อมูลต่างๆ ดังกล่าวของผู้เกี่ยวข้องใกล้ชิดกับผู้มีหน้าที่ยื่น ซึ่งส่วนใหญ่แทบทุกประเทศจะให้แสดงข้อมูลของคู่สมรสและบุตรที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะของผู้มีหน้าที่ยื่นด้วย นอกจากนี้ ยังมีการกำหนดให้ยื่นบัญชีรายการทรัพย์สินต่อบุคคลหรือหน่วยงานใด อาทิ ผู้บังคับบัญชา หน่วยงานสังกัด องค์กรหรือหน่วยงานอิสระ ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องนี้ก็มีความหลากหลายและแตกต่างกันไปในแต่ละประเทศ

๒.๒ การเปิดเผยข้อมูลทรัพย์สินต่อสาธารณะ (Public Disclosure) หมายถึง การที่บางประเทศมีการกำหนดนโยบายในการแสดงความโปร่งใสและตรวจสอบได้ของเจ้าหน้าที่รัฐ จึงพิจารณาให้มีการนำข้อมูลทรัพย์สินที่ผู้มีหน้าที่ยื่นตามกฎหมายได้ยื่นแสดงไว้นั้นมาเปิดเผยสู่สาธารณะ กล่าวคือ ให้ประชาชนสามารถรับทราบและเข้าถึงข้อมูลได้ ทั้งนี้โดยหลายประเทศส่วนใหญ่จะมีการกำหนดไว้อย่างชัดเจนซึ่งหลักเกณฑ์และวิธีการเปิดเผยบัญชีรายการทรัพย์สินและหนี้สิน แต่จะแตกต่างกันในรายละเอียด อาทิ กำหนดตำแหน่งเจ้าหน้าที่ของรัฐที่จะให้มีการเปิดเผยข้อมูลทรัพย์สินต่อสาธารณะ ระยะเวลาการเปิดเผยข้อมูล ความสะดวกในการเข้าถึงข้อมูล เช่น มีค่าใช้จ่ายหรือไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการเข้าถึงข้อมูล ข้อยกเว้นหรือข้อห้ามในการเปิดเผยข้อมูล องค์กรหรือหน่วยงานที่ทำหน้าที่จัดเก็บและเปิดเผยข้อมูล

จากการพิจารณาความหมายดังกล่าวข้างต้น ประกอบกับการศึกษาข้อมูลของประเทศต่างๆ เราจะพบว่า บางประเทศไม่มีการนำกระบวนการแจ้งและการเปิดเผยต่อสาธารณะซึ่งข้อมูลทรัพย์สินและหนี้สินของเจ้าหน้าที่รัฐมาบังคับใช้ แต่มีหลายประเทศยอมรับกระบวนการดังกล่าว แต่แยกเป็น ๒ ลักษณะ ได้แก่ ๑) ให้มีการแจ้งข้อมูลทรัพย์สิน แต่ไม่ให้เปิดเผยต่อสาธารณะ และ ๒) บังคับให้ทำทั้งการแจ้งข้อมูลทรัพย์สินและให้เปิดเผยต่อสาธารณะ ดังข้อมูลของกลุ่มประเทศในอาเซียนสำรวจโดยธนาคารโลกที่กล่าวแล้วข้างต้น (ดูข้อ ๑) ดังนั้น การแจ้งและการเปิดเผยต่อสาธารณะจึงต้องแยกพิจารณาออกจากกันเป็นคนละประเด็น กล่าวคือ ใน

---

[๗] คำว่า “การแสดงบัญชีรายการทรัพย์สินและหนี้สิน” และ “การยื่นบัญชีทรัพย์สินและหนี้สิน” ใช้ในบทบัญญัติรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ และพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต พ.ศ. ๒๕๔๒ และแก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ ๒ พ.ศ.๒๕๕๔ สำหรับการที่ผู้เขียนใช้คำว่า “**การแจ้ง**ข้อมูลทรัพย์สิน” เนื่องจากเป็นการเลี่ยงใช้คำว่า “**การแสดง**ข้อมูลทรัพย์สิน” เพราะเห็นว่าการใช้คำว่า “การแสดง...” อาจทำให้สับสนหรือเข้าใจได้ว่าเป็นการแสดงข้อมูลให้เห็นทั่วไป ซึ่งจะไปใกล้เคียงกับการเปิดเผยต่อสาธารณะ.

กรณีที่ประเทศใดให้เจ้าหน้าที่รัฐต้องแสดงบัญชีรายการทรัพย์สินและหนี้สิน มิได้หมายความว่าการแสดงนั้นเป็นการแสดงต่อสาธารณะเสมอไป บางครั้งเป็นการแสดงหรือแจ้งต่อผู้บังคับบัญชา หรือต่อหน่วยงานที่ตนสังกัด หรือต่อองค์กรหรือหน่วยงานตามที่กฎหมายกำหนดเท่านั้น แต่สำหรับกรณีการเปิดเผยต่อสาธารณะมักจะมีประเด็นปัญหาโดยมีการตั้งคำถามว่าการเปิดเผยข้อมูลทรัพย์สินต่อสาธารณะจำเป็นหรือไม่ เป็นการกระทบต่อสิทธิความเป็นส่วนตัว (Right to privacy) หรือไม่ อย่างไรก็ตาม ท้ายที่สุดก็ขึ้นกับนโยบายและการตัดสินใจของแต่ละประเทศในเรื่องความโปร่งใสและการตรวจสอบได้ซึ่งเจ้าหน้าที่ของรัฐ

๓. กระบวนการแจ้งและเปิดเผยต่อสาธารณะซึ่งข้อมูลทรัพย์สินและหนี้สินของสมาชิกคณะรัฐมนตรีของประเทศในกลุ่มอาเซียน

การศึกษาเปรียบเทียบพัฒนาการของระบบการแจ้งและการเปิดเผยต่อสาธารณะซึ่งข้อมูลทรัพย์สินและหนี้สินของสมาชิกคณะรัฐมนตรีของประเทศในกลุ่มสมาชิกอาเซียน (ASEAN) นั้น มีความน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง โดยบทความนี้จะยกตัวอย่างกรณีของประเทศไทย ประเทศฟิลิปปินส์ ที่มีการให้ความสำคัญกับการจัดการและบังคับใช้ระบบดังกล่าวอย่างจริงจังและอยู่ในระดับที่เข้มข้น โดยทั้งสองประเทศดังกล่าวเลือกใช้ระบบการกำหนดให้สมาชิกคณะรัฐมนตรี (กรณีของไทย) หรือสมาชิกคณะรัฐบาลภายใต้การนำของประธานาธิบดี (กรณีของฟิลิปปินส์)ทำการแจ้งข้อมูลทรัพย์สินและหนี้สิน อีกทั้งยังกำหนดให้มีการเปิดเผยข้อมูลดังกล่าวต่อสาธารณะอีกด้วย นอกจากนี้ ยังมีตัวอย่างกรณีของประเทศสิงคโปร์ ที่เลือกใช้เพียงการกำหนดให้สมาชิกคณะรัฐมนตรีทำการแจ้งข้อมูลทรัพย์สินและหนี้สินต่อประธานาธิบดีเท่านั้น โดยไม่ให้มีการเปิดเผยข้อมูลดังกล่าวต่อสาธารณะ[๖] อย่างไรก็ตาม มีข้อน่าสังเกตจากผลการสำรวจดัชนีชี้วัดภาพลักษณ์คอร์รัปชั่น (Corruption Perception Index หรือ CPI) ประจำปี พ.ศ.๒๕๕๗ ที่ผ่านมาหากเปรียบเทียบเฉพาะข้อมูลของประเทศในกลุ่มอาเซียนจากการสำรวจ ๙ ประเทศ จะพบว่าประเทศสิงคโปร์มีค่าการคอร์รัปชั่นน้อยที่สุดเป็นอันดับ ๑ ประเทศฟิลิปปินส์และประเทศไทยเป็นอันดับ ๓ โดยมีคะแนนเท่ากัน[๗] กรณีนี้จึงเป็นที่น่าสนใจว่า แม้สิงคโปร์จะไม่ได้ใช้กระบวนการแสดงทรัพย์สินของสมาชิกคณะรัฐมนตรีที่เข้มข้น แต่สิงคโปร์ทำอย่างไรในการควบคุมความโปร่งใสทางการเมืองของสมาชิกคณะรัฐมนตรีอันเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญในการป้องกันและปราบปรามการทุจริตที่มีประสิทธิภาพ สำหรับกระบวนการแจ้งและเปิดเผยต่อสาธารณะซึ่งข้อมูลทรัพย์สินและหนี้สินของสมาชิกคณะรัฐมนตรีมีสาระสำคัญในการศึกษาเชิงเปรียบเทียบระหว่างประเทศไทย ฟิลิปปินส์ และสิงคโปร์ ดังนี้

---

[๖] มีข้อสังเกตดังนี้ ประเทศไทยและประเทศสิงคโปร์ใช้รูปแบบการปกครองระบบรัฐสภา (Parliamentary system of Government) มีคณะรัฐมนตรีภายใต้การนำของนายกรัฐมนตรีซึ่งเป็นประมุขของรัฐบาล ส่วนประเทศฟิลิปปินส์ใช้รูปแบบการปกครองระบบประธานาธิบดี (Presidential system of Government) มีคณะรัฐบาลภายใต้การนำของประธานาธิบดีซึ่งเป็นทั้งประมุขของรัฐ (Head of State) และประมุขของรัฐบาล (Head of Government) และคณะรัฐบาลของประธานาธิบดีฟิลิปปินส์จะประกอบด้วยรองประธานาธิบดี (Vice-President) และบรรดาบุคคลทำหน้าที่กำกับดูแลกระทรวงต่าง ๆ เหมือนกับรัฐมนตรีในระบบรัฐสภา ซึ่งในระบบประธานาธิบดีเรียกว่า “Secretary” ซึ่งกลุ่มบุคคลเหล่านี้ในบทบัญญัติรัฐธรรมนูญฟิลิปปินส์เรียกว่า “Members of the Cabinet”

[๗] ดูข้อมูล CPI 2014 ได้ที่**เว็บไซต์ Transparency International**, http://www.transparency.org/cpi2014/results, ข้อมูลสำรวจของประเทศกลุ่มอาเซียน สิงคโปร์มีค่าการคอร์รัปชั่นน้อยที่สุดเป็นอันดับ ๑ (อันดับ ๗ ของโลกจากจำนวนทั้งหมด ๑๗๕ ประเทศ) อันดับ ๒ มาเลเซีย (อันดับ ๕๐ ของโลก) อันดับ ๓ ฟิลิปปินส์และไทย (อันดับ ๘๕ ของโลก) อันดับ ๕ อินโดนีเซีย (อันดับ ๑๐๗ ของโลก) อันดับ ๖ เวียตนาม (อันดับ ๑๑๙ ของโลก) อันดับ ๗ ลาว (อันดับ ๑๔๕ ของโลก) อันดับ ๘ เมียนมาร์และกัมพูชา (อันดับ ๑๕๖ ของโลก).

๓.๑ ความเป็นมาและมาตรฐานระหว่างประเทศ

สำหรับประวัติความเป็นมาของการให้ความสำคัญในเรื่องการแจ้งหรือแสดงข้อมูลทรัพย์สินและหนี้สินของผู้ดำรงตำแหน่งเจ้าหน้าที่รัฐได้มีพัฒนาการเรื่อยมาในระดับข้อตกลงระหว่างประเทศ ทั้งนี้เนื่องจากประชาคมโลกต่างยอมรับว่ามาตรการดังกล่าวเป็นเครื่องมือสำคัญอย่างหนึ่งในการต่อต้านการทุจริตคอรัปชั่น เช่นนี้เราจะพบการออกเกณฑ์มาตรฐานเกี่ยวกับเรื่องนี้ในรูปของเอกสารข้อตกลงระหว่างประเทศในหลายรูปแบบจากหลากหลายประชาคม ดังเช่น อนุสัญญา The Inter-American Convention Against Corruption ที่ได้รับการรับรองเมื่อ ค.ศ.๑๙๙๖ หรือข้อเสนอแนะของที่ประชุมรัฐมนตรีของประเทศสมาชิกกลุ่มสหภาพยุโรป The Recommendation Nr. R (2000) 10 เกี่ยวกับประมวลจริยธรรมของเจ้าหน้าที่รัฐรับรองเมื่อ ๑๑ พฤษภาคม ค.ศ.๒๐๐๐ หรืออนุสัญญา The African Union Convention on Preventing and Combating Corruption รับรองเมื่อ ค.ศ.๒๐๐๓ เป็นต้น ซึ่งเอกสารต่าง ๆ เหล่านั้นต่างกำหนดข้อตกลงที่มีสาระสำคัญที่คล้ายคลึงกันคือ การรับรองของประเทศที่เป็นภาคีสมาชิกในการบังคับใช้มาตรการการแจ้งหรือแสดงข้อมูลรายได้ ทรัพย์สิน และหนี้สินของผู้ดำรงตำแหน่งเจ้าหน้าที่รัฐ ทั้งนี้โดยให้แต่ละรัฐไปกำหนดรายละเอียดในกฎหมายภายในของแต่ละรัฐต่อไป และในปัจจุบันได้มีเกณฑ์มาตรฐานทั่วไปเกี่ยวกับการแจ้งและการเปิดเผยต่อสาธารณะซึ่งข้อมูลทรัพย์สินและหนี้สินของเจ้าหน้าที่รัฐ บัญญัติในมาตรา ๘ ข้อ ๕ และมาตรา ๕๒ ข้อ ๕ ของอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยการต่อต้านการทุจริต ค.ศ.๒๐๐๓ (The United Nations Convention against Corruption 2003)[๑๐]

๓.๒ กฎหมายหลักที่เกี่ยวข้องในปัจจุบัน

ประเทศไทยมีกฎหมายเกี่ยวกับการแสดงบัญชีรายการทรัพย์สินและหนี้สินของสมาชิกคณะรัฐมนตรีที่ใช้บังคับในปัจจุบันคือ พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต พ.ศ.๒๕๔๒ และแก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ ๒ พ.ศ.๒๕๕๔[๑๑] ซึ่งบัญญัติรายละเอียดไว้ในหมวด ๓ การตรวจสอบทรัพย์สินและหนี้สิน ส่วนที่ ๑ การแสดงบัญชีรายการทรัพย์สินและหนี้สินของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง ทั้งนี้ นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีอยู่ในนิยามของคำว่า “ผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง” (มาตรา ๔)

ประเทศฟิลิปปินส์มีกฎหมายเกี่ยวกับการแสดงบัญชีรายการทรัพย์สินและหนี้สินของสมาชิกคณะรัฐบาล (Members of the Cabinet) ที่ใช้บังคับในปัจจุบันคือ รัฐธรรมนูญแห่งสาธารณรัฐฟิลิปปินส์ ค.ศ.๑๙๘๗ บัญญัติเกี่ยวกับเรื่องนี้ในหมวด ๑๑ มาตรา ๑๗[๑๒] และรัฐบัญญัติแห่งสาธารณรัฐ หมายเลข ๖๗๑๓ ค.ศ.๑๙๘๙ (Republic Act No.6713, 1989) มาตรา ๘ กฎหมายนี้รู้จักกันในชื่อ “ประมวลจรรยาบรรณและ

---

[๑๐] ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่ The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), **Asset Declarations for Public Officials: A Tool to Prevent Corruption**, OECD Publishing, 2011, pp.23-25.

[๑๑] **ราชกิจจานุเบกษา** เล่ม ๑๑๖ ตอนที่ ๑๑๔ ก ลงวันที่ ๑๗ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๔๒, น.๑-๔๑ และ **ราชกิจจานุเบกษา** เล่ม ๑๒๘ ตอนที่ ๒๖ ก ลงวันที่ ๑๘ เมษายน พ.ศ.๒๕๕๔, น.๑-๓๗, มีข้อสังเกตเกี่ยวกับพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต พ.ศ.๒๕๔๒ คือ เป็นกฎหมายที่ออกภายหลังจากการประกาศบังคับใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.๒๕๔๐ เพื่อให้สอดคล้องกับบทบัญญัติรัฐธรรมนูญฉบับนี้ที่มีการปรับเปลี่ยนระบบตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐที่ต่างไปจากอดีตอย่างมาก และพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต พ.ศ.๒๕๔๒ และแก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ ๒ พ.ศ.๒๕๕๔ ก็ได้ปรับแก้เพื่อให้สอดคล้องกับบทบัญญัติรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.๒๕๕๐ ที่มีการแก้ไขปรับเปลี่ยนระบบตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐบางประการโดยมุ่งหมายให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น.

[๑๒] The 1987 Constitution of the Republic of the Philippines, Article XI ***Accountability of Public Officers***, Section 17, **เว็บไซต์รัฐกิจจานุเบกษาฟิลิปปินส์** (Official Gazette), http://www.gov.ph/constitutions/the-1987-constitution-of-the-republic-of-the-philippines/, สืบค้นเมื่อ ๘ มีนาคม ๒๕๕๘.

มาตรฐานทางจริยธรรมของเจ้าหน้าที่และลูกจ้างของรัฐ (Code of Conduct and Ethical Standards for Public Officials and Employees)" และยังมีกฎเกณฑ์ประกอบประมวลจรรยาบรรณและมาตรฐานทางจริยธรรมของเจ้าหน้าที่และลูกจ้างของรัฐหรือเรียกว่า "กฎเกณฑ์ประกอบรัฐบัญญัติแห่งสาธารณรัฐ หมายเลข ๖๗๑๓" (The Rules Implementing the Code of Conduct and Ethical Standards for Public Officials and Employees [Republic Act No.6713])[๑๓] กำหนดรายละเอียดการแสดงและการเปิดเผยบัญชีรายการทรัพย์สินและหนี้สินของเจ้าหน้าที่และลูกจ้างของรัฐ ซึ่งหมายรวมถึงสมาชิกคณะรัฐบาล ได้แก่ ประธานาธิบดี รองประธานาธิบดี และสมาชิกใน "Members of the Cabinet" ต้องแจ้งและเปิดเผยต่อสาธารณะซึ่งข้อมูลทรัพย์สินและหนี้สิน

ประเทศสิงคโปร์มีกฎหมายเกี่ยวกับการแสดงบัญชีรายการทรัพย์สินและหนี้สินของสมาชิกคณะรัฐมนตรีที่ใช้บังคับในปัจจุบันคือ ประมวลจรรยาบรรณสำหรับรัฐมนตรี ค.ศ.๒๐๐๕ (Code of Conduct for Ministers, 2005) ซึ่งเดิมประมวลจรรยาบรรณสำหรับรัฐมนตรีได้ใช้บังคับตั้งแต่ ค.ศ.๑๙๕๔ แต่ยังไม่สมบูรณ์นัก และได้มีการปรับปรุงในปี ค.ศ.๒๐๐๕ หลังจากที่สิงคโปร์ลงนามรับรองอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยการต่อต้านการทุจริต ค.ศ.๒๐๐๓[๑๔]

๓.๓ หน่วยงานผู้มีหน้าที่จัดเก็บและตรวจสอบข้อมูลทรัพย์สินและหนี้สิน

ประเทศไทยนับแต่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.๒๕๔๐ เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน ได้จัดตั้งองค์กรอิสระทำหน้าที่ตรวจสอบอำนาจรัฐ ได้แก่ คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ ประกอบด้วยกรรมการ ๙ คน โดยคณะกรรมการ ป.ป.ช. มีอำนาจหน้าที่ในส่วนที่เกี่ยวกับการแสดงบัญชีรายการทรัพย์สินและหนี้สินของสมาชิกคณะรัฐมนตรี[๑๕] ได้แก่ รับข้อมูลบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สินที่นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรียื่นมาตามแบบที่คณะกรรมการ ป.ป.ช.กำหนด[๑๖] ตรวจสอบความถูกต้องและความมีอยู่จริง รวมทั้งความเปลี่ยนแปลงของทรัพย์สินและหนี้สินของนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรี กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการเปิดเผยบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สินและเอกสารประกอบของนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรี ตลอดจนกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการการยื่นบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สิน[๑๗]

---

[๑๓] Republic Act No. 6713, 1989 (Section 8 Statements and Disclosure) and the Rules Implementing the Code of Conduct and Ethical Standards for Public Officials and Employees**, เว็บไซต์ Office of Ombudsman**, http://www.ombudsman.gov.ph/docs/ republicacts /Republic_Act_No_6713.pdf, สืบค้นเมื่อ ๘ มีนาคม ๒๕๕๘.

[๑๔] Code of Conduct for Ministers, 2005, **เว็บไซต์ National Archives of Singapore**, http://www.nas.gov.sg/archives online/data/pdfdoc/20050803-Code+of +COnduct+for+Ministers.pdf.

[๑๕] บทความนี้เป็นการพิจารณาอำนาจหน้าที่คณะกรรมการ ป.ป.ช. ตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต พ.ศ.๒๕๔๒ และแก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ ๒ พ.ศ.๒๕๕๔ เนื่องจากปัจจุบันรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.๒๕๕๐ ได้ถูกยกเลิกไปแล้ว ซึ่งอยู่ระหว่างการบังคับใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช ๒๕๕๗ และดำเนินการยกร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรฉบับใหม่

[๑๖] อำนาจหน้าที่ตามมาตรา ๓๒ แก้ไขเพิ่มเติมโดย มาตรา ๑๗ พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๕๔.

[๑๗] เพิ่งอ้าง, อำนาจหน้าที่ตามมาตรา ๑๙ (๖) (๘) และ (๙) แก้ไขเพิ่มเติมโดย มาตรา ๑๐.

ประเทศฟิลิปปินส์ ตามกฎเกณฑ์ประกอบรัฐบัญญัติแห่งสาธารณรัฐ หมายเลข ๖๗๑๓ กำหนดให้สมาชิกคณะรัฐบาลต้องยื่นข้อมูลบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สินไปที่สำนักประธานาธิบดี (Office of the President)[๑๘] อย่างไรก็ตาม ตั้งแต่เดือนสิงหาคม ค.ศ.๒๐๐๖ ฐานข้อมูลบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สินของเจ้าหน้าที่และลูกจ้างของรัฐจะถูกจัดเก็บไว้ที่สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน (The Office of the Ombudsman) ด้วยเพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลกลาง[๑๙]

ประเทศสิงคโปร์ ตามประมวลจรรยาบรรณสำหรับรัฐมนตรี ค.ศ.๒๐๐๕ กำหนดให้นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีต้องยื่นข้อมูลบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สินต่อประธานาธิบดีโดยผ่านทางนายกรัฐมนตรี ทั้งนี้โดยจัดทำเป็นรายงานลับเฉพาะไม่เปิดเผย (Confidential report)[๒๐]

๓.๔ ขอบเขตและเนื้อหาของรายการบัญชีทรัพย์สินและหนี้สิน

ประเทศไทย ตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต พ.ศ.๒๕๔๒ และแก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ ๒ พ.ศ.๒๕๕๔ กำหนดให้นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีมีหน้าที่ยื่นบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สินของตน คู่สมรส และบุตรที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะตามที่มีอยู่จริง ทรัพย์สินและหนี้สินที่ต้องแสดงรายการให้รวมทั้งทรัพย์สินและหนี้สินในต่างประเทศ และให้รวมถึงทรัพย์สินที่มอบหมายให้อยู่ในความครอบครองหรือดูแลของบุคคลอื่นไม่ว่าโดยทางตรงหรือทางอ้อมด้วย[๒๑] ข้อมูลทรัพย์สินที่แสดง อาทิ เงินสด เงินฝาก เงินลงทุน เงินให้กู้ยืม อสังหาริมทรัพย์ เช่น ที่ดิน โรงเรือนและสิ่งปลูกสร้าง สังหาริมทรัพย์ เช่น ยานพาหนะ ทรัพย์สินอื่น (ราคาสองแสนบาทขึ้นไป) สิทธิและสัมปทาน ข้อมูลหนี้สิน อาทิ เงินเบิกเกินบัญชี เงินกู้จากธนาคารหรือสถาบันการเงินอื่น หนี้สินที่มีหลักฐานเป็นหนังสือ ท้ายบัญชีจะมีการคำนวณมูลค่าทรัพย์สินรวมหลังจากหักหนี้สินแล้ว[๒๒]

ประเทศฟิลิปปินส์ ตามรัฐบัญญัติแห่งสาธารณรัฐ หมายเลข ๖๗๑๓ และกฎเกณฑ์ประกอบรัฐบัญญัติฯ กำหนดให้สมาชิกคณะรัฐบาลมีหน้าที่ยื่นบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สินและมูลค่าสุทธิของทรัพย์สินของตน คู่สมรส บุตรที่ยังไม่สมรสที่อายุต่ำกว่า ๑๘ ปี ที่ยังอยู่ในความดูแล ไม่ว่าจะเป็นบุตรที่ชอบด้วยกฎหมายหรือบุตรนอกสมรสข้อมูลทรัพย์สินที่แสดง อาทิ อสังหาริมทรัพย์ (ระบุราคาตอนได้มาและราคาตลาดในปัจจุบัน) สังหาริมทรัพย์ (ระบุราคาตอนได้มา) การลงทุน เงินสดทั้งที่ถืออยู่และที่ฝากธนาคาร หุ้น พันธบัตร หนี้สินทั้งในปัจจุบันและระยะยาว อีกทั้งแสดงข้อมูลผลประโยชน์ทางธุรกิจและความเชื่อมโยงทางการเงินอื่นๆ ในบริษัทหรือวิสาหกิจ อาทิ การเป็นเจ้าของ หรือผู้ลงทุน หรือผู้สนับสนุน หรือหุ้นส่วน หรือผู้ถือหุ้น หรือผู้จัดการ หรือที่ปรึกษา ฯลฯ[๒๓]

ประเทศสิงคโปร์ ตามประมวลจรรยาบรรณสำหรับรัฐมนตรี ค.ศ.๒๐๐๕ กำหนดให้นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีต้องมีหน้าที่ยื่นบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สิน ได้แก่ ระบุแหล่งที่มาของรายได้ที่ไม่เกี่ยวข้องกับตำแหน่งรัฐมนตรีและตำแหน่งสมาชิกรัฐสภา อีกทั้งข้อมูลทรัพย์สิน อาทิ อสังหาริมทรัพย์ ผลประโยชน์ใน

---

[๑๘] Rule VIII, Section 5 of the Rules Implementing Republic Act No.6713, อ้างแล้ว, เชิงอรรถที่ ๑๒.

[๑๙] Pelagio S. Apostol, **The Experience of Asset Declaration in the Philippines**, http://www.oecd.org/site/adboecdanti -corruptioninitiative/39367966.pdf, p.15, สืบค้นเมื่อ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘.

[๒๐] (1) No.1.1 of Code of Conduct for Ministers, 2005, อ้างแล้ว, เชิงอรรถที่ ๑๓.

[๒๑] หน้าที่ตามมาตรา ๓๒ แก้ไขเพิ่มเติมโดย มาตรา ๑๗ พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๕๔.

[๒๒] ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้จากเอกสาร “ข้อควรรู้การยื่นบัญชีแบบแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สิน” สำนักงาน ป.ป.ช., ๒๕๕๖.

[๒๓] Section 8 of the Republic Act No.6713, อ้างแล้ว, เชิงอรรถที่ ๑๒.

บริษัทหรือได้จากการประกอบวิชาชีพใด ๆ สังหาริมทรัพย์ ตลอดจนข้อมูลหนี้สินต่าง ๆ รวมถึงหนี้ที่เกิดจากการจำนองหรือการกู้ยืมเงิน[๒๔]

๓.๕ ระยะเวลาและรูปแบบการแจ้งข้อมูลทรัพย์สินและหนี้สิน

ประเทศไทย ตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต พ.ศ.๒๕๔๒ และแก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ ๒ พ.ศ.๒๕๕๔ กำหนดให้นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรียื่นบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สินพร้อมเอกสารประกอบซึ่งเป็นสำเนาหลักฐานที่พิสูจน์ความมีอยู่จริงของทรัพย์สินและหนี้สินดังกล่าว รวมทั้งสำเนาแบบแสดงรายการภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาในรอบปีภาษีที่ผ่านมา โดยผู้ยื่นจะต้องลงลายมือชื่อรับรองความถูกต้องกำกับไว้ในบัญชีและสำเนาหลักฐานที่ยื่นไว้ทุกหน้า พร้อมทั้งจัดทำรายละเอียดของเอกสารประกอบบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สินที่ยื่นด้วย และต้องยื่นภายในกำหนดเวลา ๓ กรณีดังต่อไปนี้

(๑) กรณีเข้ารับตำแหน่ง ให้ยื่นภายในสามสิบวันนับแต่วันเข้ารับตำแหน่ง

(๒) กรณีพ้นจากตำแหน่ง ให้ยื่นภายในสามสิบวันนับแต่วันพ้นจากตำแหน่ง

(๓) กรณีพ้นจากตำแหน่งครบหนึ่งปี ให้ยื่นภายในสามสิบวันนับแต่วันที่พ้นจากตำแหน่งมาแล้วเป็นเวลาหนึ่งปี

นอกจากนี้ กรณีที่ได้ยื่นบัญชีไว้แล้วและผู้ยื่นตายในระหว่างดำรงตำแหน่งหรือก่อนยื่นบัญชีหลังจากพ้นตำแหน่ง ให้ทายาทหรือผู้จัดการมรดกยื่นบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สินที่มีอยู่ในวันที่ผู้ดำรงตำแหน่งนั้นตายภายในเก้าสิบวันนับแต่วันที่ผู้ดำรงตำแหน่งตาย[๒๕] อีกทั้ง กรณีที่นายกรัฐมนตรีหรือรัฐมนตรีพ้นจากตำแหน่งที่ดำรงอยู่เพื่อไปดำรงตำแหน่งทางการเมืองอื่นหรือภายในเวลาสามสิบวันนับแต่วันที่พ้นจากตำแหน่งดังกล่าว ถ้าทรัพย์สินและหนี้สินของผู้นั้นมีการเปลี่ยนแปลงไปจากบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สินที่ได้ยื่นไว้ จะยื่นบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สินเฉพาะรายการที่มีการเปลี่ยนแปลงก็ได้ ทั้งนี้ตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่คณะกรรมการ ป.ป.ช. กำหนด[๒๖]

สำหรับแบบเอกสารในการกรอกข้อมูลเพื่อยื่นบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สินให้ใช้แบบที่กำหนดโดยคณะกรรมการ ป.ป.ช. เท่านั้น[๒๗]

ประเทศฟิลิปปินส์ ตามรัฐบัญญัติแห่งสาธารณรัฐ หมายเลข ๖๗๑๓ และกฎเกณฑ์ประกอบรัฐบัญญัติฯ กำหนดให้สมาชิกคณะรัฐบาลยื่นบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สินดังนี้[๒๘]

(๑) ภายใน ๓๐ วันหลังจากเข้ารับตำแหน่ง

(๒) ก่อนหรือในวันที่ ๓๐ เมษายน ของทุกปี

(๓) ภายใน ๓๐ วันหลังจากพ้นจากตำแหน่ง

---

[๒๔] (1) No.1.1 (a), (b) and (c) of Code of Conduct for Ministers, 2005, อ้างแล้ว, เชิงอรรถที่ ๑๓.

[๒๕] หน้าที่ตามมาตรา ๓๓ พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต พ.ศ.๒๕๔๒ และที่แก้ไขเพิ่มเติมโดย มาตรา ๑๘ พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๕๔.

[๒๖] เพิ่งอ้าง, หน้าที่ตามมาตรา ๓๓ แก้ไขเพิ่มเติมโดย มาตรา ๑๙.

[๒๗] ประกาศคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ เรื่อง แบบบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สิน (ฉบับที่ ๓) พ.ศ. ๒๕๕๔, ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๒๘ ตอนพิเศษ ๗๓ ง ลงวันที่ ๓๐ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๕๔, น.๕๕.

[๒๘] Rule VIII, Section 1 (a) of the Rules Implementing Republic Act No.6713, อ้างแล้ว, เชิงอรรถที่ ๑๒.

ทั้งนี้โดยสมาชิกคณะรัฐบาลจะต้องกรอกข้อมูลในเอกสารทางการที่เรียกว่า “Statement of Asset, Liabilities and Net worth (SALN)”

ประเทศสิงคโปร์ ตามประมวลจรรยาบรรณสำหรับรัฐมนตรี ค.ศ.๒๐๐๕ กำหนดระยะเวลาให้นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรียื่นบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สินต่อประธานาธิบดีเมื่อได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง ทั้งนี้ ประมวลจรรยาบรรณฯ ดังกล่าวไม่ได้กำหนดระยะเวลาในกรณีอื่นแต่อย่างใด และรูปแบบการทำบัญชีรายการทรัพย์สินก็ไม่ได้มีแบบเป็นทางการ แต่ประมวลจรรยาบรรณฯ ให้ทำเป็นเอกสารปกปิดถึงประธานาธิบดี[๒๙]

๓.๖ โทษในกรณีมีการฝ่าฝืนการแจ้งข้อมูลทรัพย์สินและหนี้สิน

ประเทศไทย ตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต พ.ศ.๒๕๔๒ และแก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ ๒ พ.ศ.๒๕๕๔ กำหนดโทษกรณีที่นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีจงใจไม่ยื่นบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สินและเอกสารประกอบต่อคณะกรรมการ ป.ป.ช. ภายในเวลาที่พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญนี้กำหนด หรือจงใจยื่นบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สินและเอกสารประกอบด้วยข้อความอันเป็นเท็จ หรือปกปิดข้อเท็จจริงที่ควรแจ้งให้ทราบ ให้คณะกรรมการ ป.ป.ช. เสนอเรื่องให้ศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองวินิจฉัย

เมื่อศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองวินิจฉัยชี้ขาดตามที่คณะกรรมการ ป.ป.ช. เสนอแล้ว ให้นายกรัฐมนตรีหรือรัฐมนตรีผู้นั้นพ้นจากตำแหน่งในวันที่ศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองวินิจฉัย และห้ามมิให้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองหรือตำแหน่งใดในพรรคการเมืองเป็นเวลาห้าปีนับแต่วันที่ศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองวินิจฉัยด้วย แต่ไม่กระทบกระเทือนกิจการที่ผู้นั้นได้กระทำไปในตำแหน่งดังกล่าว รวมทั้งการได้รับเงินเดือน เงินประจำตำแหน่งหรือประโยชน์ตอบแทนอย่างอื่น[๓๐]

ประเทศฟิลิปปินส์ ตามรัฐบัญญัติแห่งสาธารณรัฐ หมายเลข ๖๗๑๓ และกฎเกณฑ์ประกอบรัฐบัญญัติฯ กำหนดโทษกรณีที่เจ้าหน้าที่ของรัฐ ซึ่งในที่นี้หมายรวมถึงสมาชิกคณะรัฐบาลด้วย ไม่ยื่นบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สิน หรือยื่นบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สินที่ไม่ตรงกับความเป็นจริง มีโทษ ๒ ระดับ ได้แก่ ระดับแรก พักงาน ๑ เดือน หรือ ๑ วันจนถึง ๖ เดือน ในการทำความผิดครั้งแรก และระดับที่สอง ปลดออกจากตำแหน่ง ในการทำผิดครั้งที่สอง[๓๑] อีกทั้งรัฐบัญญัติฯ หมายเลข ๖๗๑๓ ยังกำหนดโทษกรณีมีการละเมิดอย่างร้ายแรงต่อบทบัญญัติมาตรา ๘ ซึ่งบัญญัติเกี่ยวกับการยื่นบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สินและการเปิดเผยต่อสาธารณะ อาจมีโทษจำคุกไม่เกิน ๕ ปี หรือปรับไม่เกิน ๕,๐๐๐ เปโซ หรือทั้งจำทั้งปรับและการตัดสิทธิในการดำรงตำแหน่งเจ้าหน้าที่ของรัฐ ทั้งนี้ขึ้นกับดุลพินิจของศาล[๓๒]

---

[๒๙] (1) No.1.1 of Code of Conduct for Ministers, 2005, อ้างแล้ว, เชิงอรรถที่ ๑๓.

[๓๐] โทษตามมาตรา ๓๔ แก้ไขเพิ่มเติมโดย มาตรา ๒๐ พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๕๔.

[๓๑] Guidelines in the Filling out of the Statement of Asset, Liabilities and Net worth (SALN) Form, http://www.pcoo.gov.ph/SALN2012guide.pdf, p.11, สืบค้นเมื่อ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘.

[๓๒] Section 11 of the Republic Act No.6713, อ้างแล้ว, เชิงอรรถที่ ๑๒.

ประเทศสิงคโปร์ ตามประมวลจรรยาบรรณสำหรับรัฐมนตรี ค.ศ.๒๐๐๕ ไม่ได้กำหนดในเรื่องโทษไว้แต่อย่างใดในกรณีที่นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีฝ่าฝืนการแจ้งข้อมูลทรัพย์สินและหนี้สินต่อประธานาธิบดี แต่มีข้อสังเกตในตอนท้ายของบทบัญญัติของประมวลจรรยาบรรณฯ ดังกล่าวระบุว่า ประมวลจรรยาบรรณสำหรับรัฐมนตรีไม่ได้มีผลบังคับเป็นกฎหมาย ดังนั้น ปัญหาใด ๆ เกี่ยวกับการปฏิบัติตามหรือไม่ปฏิบัติตามบทบัญญัติในประมวลนี้ ไม่ได้เป็นเหตุที่จะนำไปฟ้องร้องต่อศาลได้

๓.๗ การเปิดเผยต่อสาธารณะซึ่งข้อมูลทรัพย์สินและหนี้สิน

ประเทศไทย ตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต พ.ศ.๒๕๔๒ และแก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ ๒ พ.ศ.๒๕๕๔ กำหนดให้มีการเปิดเผยให้สาธารณชนทราบโดยเร็วซึ่งบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สินและเอกสารประกอบของนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรี แต่ต้องไม่เกินสามสิบวันนับแต่วันที่ครบกำหนดต้องยื่นบัญชีดังกล่าว โดยให้คณะกรรมการ ป.ป.ช. กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการการเปิดเผยบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สินและเอกสารประกอบ ทั้งนี้ โดยคำนึงถึงการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลด้วย[๓๓] ซึ่งได้มีการออกเกณฑ์ในเรื่องนี้คือ ประกาศคณะกรรมการ ป.ป.ช. เรื่องหลักเกณฑ์และวิธีการเปิดเผยบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สินและเอกสารประกอบของผู้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี รัฐมนตรี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และสมาชิกวุฒิสภา และเจ้าหน้าที่ของรัฐ พ.ศ.๒๕๕๔[๓๔]

ประเทศฟิลิปปินส์ ตามรัฐธรรมนูญฟิลิปปินส์ ค.ศ.๑๙๘๗ ได้กำหนดในเรื่องการเปิดเผยข้อมูลทรัพย์สินและหนี้สินของสมาชิกคณะรัฐมนตรีและผู้ดำรงตำแหน่งระดับสูงอื่น ๆ โดยระบุให้มีการเปิดเผยต่อสาธารณะ ทั้งนี้ให้เป็นไปตามที่กฎหมาย[๓๕] และรัฐบัญญัติแห่งสาธารณรัฐ หมายเลข ๖๗๑๓ ได้กำหนดเกณฑ์ในการเข้าถึงข้อมูลเกี่ยวกับบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สินของนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรี ได้แก่ สามารถถ่ายสำเนาเอกสารดังกล่าวได้หลังจาก ๑๐ วันทำการนับแต่วันที่ได้มีการจัดเก็บข้อมูลแล้ว ทั้งนี้ บุคคลใดที่ต้องการถ่ายสำเนาเอกสารดังกล่าวจะต้องจ่ายค่าธรรมเนียมเพื่อการทำสำเนา ค่าจัดส่งทางไปรษณีย์ และค่ารับรองเอกสาร นอกจากนี้ ยังมีการกำหนดระยะเวลาของการเปิดเผยได้แก่ ๑๐ ปีนับแต่ส่งเอกสาร หลังจากนั้นอาจถูกทำลายเว้นแต่มีเหตุจำเป็นในการตรวจสอบ อย่างไรก็ตาม มีข้อห้ามในการที่บุคคลใดจะนำข้อมูลทรัพย์สินไปใช้ในทางที่ผิดจริยธรรม หรือขัดต่อนโยบายสาธารณะ หรือวัตถุประสงค์ทางการค้าอื่นใดนอกเหนือจากข่าวและการสื่อสารสำหรับการเผยแพร่ให้ประชาชนทั่วไป[๓๖]

ประเทศสิงคโปร์ ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า ประมวลจรรยาบรรณสำหรับรัฐมนตรี ค.ศ.๒๐๐๕ กำหนดให้การยื่นข้อมูลบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สินของนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีทำเป็นเอกสารปกปิดถึงประธานาธิบดีโดยผ่านทางนายกรัฐมนตรี ดังนั้น จึงไม่มีการบังคับให้เปิดเผยต่อสาธารณะซึ่งข้อมูลทรัพย์สินของสมาชิกคณะรัฐมนตรีแต่อย่างใด

---

[๓๓] มาตรา ๓๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดย มาตรา ๒๐ พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๕๔ และมีข้อน่าสังเกตคือ บัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สินของผู้ดำรงตำแหน่งอื่นนอกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี รัฐมนตรี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และสมาชิกวุฒิสภา จะเปิดเผยได้ก็ต่อเมื่อการเปิดเผยดังกล่าวจะเป็นประโยชน์ต่อการพิจารณาพิพากษาคดีหรือการวินิจฉัยชี้ขาด และได้รับการร้องขอจากศาลหรือผู้มีส่วนได้เสียหรือคณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดินหรือในกรณีที่เจ้าของบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สินนั้นยินยอมให้มีการเปิดเผย

[๓๔] **ราชกิจจานุเบกษา** เล่ม ๑๒๘ ตอนที่ ๖๐ ก ลงวันที่ ๒๘ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๕๔, น.๖-๗.

[๓๕] Article XI, Section 17 of the 1987 Constitution of the Republic of Philippines, อ้างแล้ว, เชิงอรรถที่ ๑๑.

[๓๖] Section 8 (C) and (D) of the Republic Act No.6713, อ้างแล้ว, เชิงอรรถที่ ๑๒.

๔. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเชิงเปรียบเทียบในเรื่องระบบและกระบวนการแจ้งและการเปิดเผยต่อสาธารณะซึ่งข้อมูลทรัพย์สินและหนี้สินของสมาชิกคณะรัฐมนตรีระหว่างประเทศไทย ฟิลิปปินส์ และสิงคโปร์ จะพบว่าทั้งสามประเทศต่างยอมรับกระบวนการดังกล่าว โดยเฉพาะกรณีการกำหนดให้สมาชิกคณะรัฐมนตรีหรือสมาชิกคณะรัฐบาลต้องแจ้งหรือแสดงข้อมูลบัญชีรายการทรัพย์สินและหนี้สิน โดยเห็นตรงกันว่าเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการต่อต้านและป้องกันการทุจริตของบรรดานักการเมืองที่ดำรงตำแหน่งอันสำคัญนี้ แต่สิงคโปร์มีความแตกต่างจากไทยและฟิลิปปินส์ในกรณีของการไม่ยินยอมให้มีการเปิดเผยต่อสาธารณะซึ่งข้อมูลทรัพย์สินและหนี้สินของคณะรัฐมนตรีสิงคโปร์ เช่นนี้อาจเกิดคำถามว่า *"การต่อต้านและป้องกันการทุจริตของสิงคโปร์จะมีประสิทธิภาพหรือ?"* อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตที่กล่าวแล้วข้างต้นในเรื่องผลการจัดอันดับประเทศที่มีค่าการคอร์รัปชั่นน้อยที่สุด จากการสำรวจค่าดัชนีชี้วัดภาพลักษณ์คอร์รัปชั่น ค.ศ.๒๐๑๔ สิงคโปร์เป็นอันดับ ๑ ในอาเซียน และเป็นอันดับ ๗ ของโลก (ดูเชิงอรรถ ๘) ผลลัพธ์ในเชิงบวกดังกล่าวจึงชี้ให้เห็นว่าควรศึกษาบทเรียนและประสบการณ์จากสิงคโปร์ในปัจจัยอื่น ๆ ประกอบด้วย

กรณีของสิงคโปร์ที่น่าสังเกตเกี่ยวกับเรื่องนี้ได้แก่ สิงคโปร์มีประมวลจรรยาบรรณสำหรับรัฐมนตรี (Code of Conduct for Ministers) ค.ศ.๒๐๐๕ โดยเฉพาะ ต่างกับกรณีของประเทศไทยและฟิลิปปินส์ที่เป็นลักษณะของการออกเป็นเกณฑ์ทั่วไป ไม่ได้มีกฎเกณฑ์เฉพาะสำหรับรัฐมนตรี กล่าวคือไทยมีระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยประมวลจริยธรรมของข้าราชการการเมือง พ.ศ. ๒๕๕๑ ซึ่งใช้กับนายกรัฐมนตรี รัฐมนตรี และข้าราชการการเมืองอื่นที่นายกรัฐมนตรีหรือรัฐมนตรีแต่งตั้งตามกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการการเมือง[๓๗] สำหรับฟิลิปปินส์มีการออกเกณฑ์เป็นกฎหมายทั่วไประดับรัฐบัญญัติ คือ รัฐบัญญัติหมายเลข ๖๗๑๓ ค.ศ.๑๙๘๙ กำหนดเป็นประมวลจรรยาบรรณและมาตรฐานทางจริยธรรมของเจ้าหน้าที่และลูกจ้างของรัฐ กรณีของสิงคโปร์จึงมีข้อดีคือมีความชัดเจนในการมีเกณฑ์อันเป็นกรอบการปฏิบัติหน้าที่ที่รัฐมนตรีทุกคนจะยึดถือและปฏิบัติตามประมวลจรรยาบรรณดังกล่าว ซึ่งไม่เพียงแต่บัญญัติเรื่องจรรยาบรรณของรัฐมนตรีในเรื่องการแสดงทรัพย์สินและหนี้สินต่อประธานาธิบดีเท่านั้น ยังมีบทบัญญัติห้ามกระทำการใดบ้างที่เป็นการขัดกันซึ่งผลประโยชน์ ตลอดจนจริยธรรมที่พึงปฏิบัติของผู้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี ซึ่งแม้ว่าประมวลจรรยาบรรณสำหรับรัฐมนตรีจะระบุไม่ให้มีผลบังคับเป็นกฎหมาย แต่มีการระบุให้ถือเสมือนเป็นภาระหน้าที่ (Rule of obligation) ที่ผูกพันรัฐมนตรีและอาจนำไปประกอบการพิจารณาในการให้รัฐมนตรีพ้นจากตำแหน่งได้หากมีการฝ่าฝืนซึ่งจรรยาบรรณของรัฐมนตรี กรณีนี้จึงเป็นตัวอย่างข้อดีที่ประเทศไทยและประเทศฟิลิปปินส์น่าจะนำไปพิจารณาปรับใช้ได้

[๓๗] **ราชกิจจานุเบกษา** เล่ม ๑๒๕ ตอนพิเศษ ๑๔๑ ง ลงวันที่ ๒๒ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๕๑, น.๙-๑๓.

สำหรับอีกกรณีที่เกี่ยวกับเรื่องการเปิดเผยต่อสาธารณะซึ่งข้อมูลทรัพย์สินและหนี้สินของสมาชิกคณะรัฐมนตรีนั้น กรณีนี้ประเทศสิงคโปร์ไม่นำมาใช้เหมือนกับที่ประเทศไทยและฟิลิปปินส์บังคับใช้อยู่ในปัจจุบัน ซึ่งมีข้อน่าสังเกตว่ากลไกการเปิดเผยต่อสาธารณะนั้นเป็นเครื่องมือที่ดีอีกอันหนึ่งที่รัฐพึงกระทำ เนื่องจากสามารถแสดงถึงความโปร่งใสและตรวจสอบได้ของบรรดาสมาชิกคณะรัฐมนตรี แม้ว่าเรื่องนี้นักการเมืองของสิงคโปร์มักจะอ้างว่าไม่จำเป็นเท่าใด เพราะสิงคโปร์จ่ายเงินเดือนแก่รัฐมนตรีมากที่สุดในโลก[๓๘] ซึ่งอาจจะเป็นอีกวิธีหนึ่งที่จะทำให้รัฐมนตรีสิงคโปร์ไม่ต้องไปแสวงหาผลประโยชน์อื่นใดโดยวิธีทุจริตที่มิชอบเพิ่มเติมอีกแล้ว ปัญหาการทุจริตของนักการเมืองในตำแหน่งสำคัญจึงลดลง อย่างไรก็ตาม คงไม่มีผู้ใดปฏิเสธหรือต่อต้านการที่รัฐบาลจะแสดงความโปร่งใสและความรับผิดชอบต่อประชาชนในฐานะที่เป็นผู้แทนราษฎรตามระบอบประชาธิปไตย และการเปิดเผยต่อสาธารณะซึ่งข้อมูลทรัพย์สินและหนี้สินของรัฐมนตรีก็ไม่น่าจะส่งผลเสียแต่อย่างใด ในทางกลับกันน่าจะเป็นผลดีและเป็นประโยชน์ต่อประชาชนมากกว่า เช่นนี้จึงเป็นข้อดีที่สิงคโปร์น่าจะพิจารณานำมาใช้ซึ่งจะเป็นการเพิ่มความโปร่งใสทางการเมืองมากขึ้น และส่งเสริมในเรื่องภาพลักษณ์ที่ดียิ่งขึ้นไปอีกของประเทศสิงคโปร์ในการเป็นประเทศที่มีค่าการคอร์รัปชั่นน้อยในระดับแนวหน้าของอาเซียนและของโลก

[๓๘] เงินเดือนของผู้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีของสิงคโปร์อยู่ในระดับสูงที่สุดในโลก โดยเงินเดือนนายกรัฐมนตรีรวม ๑ ปี โดยประมาณเท่ากับ ๓ ล้านกว่าเหรียญสิงคโปร์ (ประมาณ ๒.๒ ล้านกว่าเหรียญสหรัฐต่อปี) และเงินเดือนรัฐมนตรีรวม ๑ ปี โดยประมาณเท่ากับ ๑.๕ หรือ ๒.๓ ล้านกว่าเหรียญสิงคโปร์ตามระดับรัฐมนตรี (ประมาณ ๑.๑ – ๑.๖๙ ล้านเหรียญสหรัฐต่อปี), *“Thai ministers reveal assets while Singapore ministers continue to hide theirs”*, Ibid, และข้อมูลจาก http://en.wikipedia.org/wiki/Cabinet_of_Singapore และเว็บไซต์สำนักข่าว The Straits Times / Singapore, http://www.straitstimes.com/news/singapore/more-singapore-stories/story/singapore-budget-2015-ministerial-salaries-have-not-rise.

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

หนังสือและเอกสาร

สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ “เอกสารข้อควรรู้การยื่นบัญชีแบบแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สิน” สำนักงาน ป.ป.ช., ๒๕๕๖.

กฎหมาย

ประกาศคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ เรื่อง แบบบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สิน (ฉบับที่ ๓) พ.ศ. ๒๕๕๔, ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๒๘ ตอนพิเศษ ๗๓ ง ลงวันที่ ๓๐ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๕๔, น.๕๕.

ประกาศคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ เรื่อง หลักเกณฑ์และวิธีการเปิดเผยบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สินและเอกสารประกอบของผู้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี รัฐมนตรี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และสมาชิกวุฒิสภา และเจ้าหน้าที่ของรัฐ พ.ศ.๒๕๕๔, ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๒๘ ตอนที่ ๖๐ ก ลงวันที่ ๒๘ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๕๔, น.๖-๗.

พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต พ.ศ.๒๕๔๒, ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๑๖ ตอนที่ ๑๑๔ ก ลงวันที่ ๑๗ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๔๒, น.๑-๔๑

พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๕๔, ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๒๘ ตอนที่ ๒๖ ก ลงวันที่ ๑๘ เมษายน พ.ศ.๒๕๕๔, น.๑-๓๗

ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยประมวลจริยธรรมของข้าราชการการเมือง พ.ศ. ๒๕๕๑, ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๒๕ ตอนพิเศษ ๑๔๑ ง ลงวันที่ ๒๒ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๕๑, น.๙-๑๓.

ภาษาอังกฤษ

Books and Documents

The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), **Asset Declarations for Public Officials: A Tool to Prevent Corruption**, OECD Publishing, 2011, 152p.

Richard Messick, **Income and Assets Declarations : Global Experience of their Impact on Corruption**, (Paper prepared for the Conference on Evidence-Based Anti-Corruption Policy, 2009, 16p.

Law

Code of Conduct for Ministers, 2005, National Archives of Singapore, http://www.nas.gov.sg/archivesonline/data/pdfdoc/20050803-Code+of +Conduct+for+Ministers.pdf, สืบค้นเมื่อ ๘ มีนาคม ๒๕๕๘.

The 1987 Constitution of the Republic of the Philippines, Official Gazette, http://www.gov.ph/ constitutions/the-1987-constitution-of-the-republic-of-the-philippines/, สืบค้นเมื่อ ๘ มีนาคม๒๕๕๘.

Republic Act No. 6713 (Code of Conduct and Ethical Standards for Public Officials and Employees), Office of Ombudsman, http://www.ombudsman.gov.ph/docs/republicacts/Republic_Act _No_ 6713.pdf, สืบค้นเมื่อ ๘ มีนาคม ๒๕๕๘.

The Rules Implementing Republic Act No. 6713, Office of Ombudsman, http://www.ombudsman. gov.ph/docs/republicacts/Republic_Act_No_6713.pdf, สืบค้นเมื่อ ๘ มีนาคม ๒๕๕๘.

The United Nations Convention against Corruption 2003, http://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/Publications/Convention/08-50026_E.pdf, สืบค้นเมื่อ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘.

Articles

National Solidarity Party, *"Statement on NSP's Additional Submissions to the President of Singapore"* : nsp/December 10, 2014, http://nsp.sg/2014/12/10/statement-on-nsps-additional-submissions-to-the-president-of-singapore/, สืบค้นเมื่อ ๒ มีนาคม ๒๕๕๘.

The Real Singapore.com, *"Thai ministers reveal assets while Singapore ministers continue to hide theirs"* 31 Oct 2014 – 10:29pm, http://therealsingapore.com/content/thai-ministers-reveal-assets-while-spore-ministers-continue-hide-theirs, สืบค้นเมื่อ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘.

The Star/ Asia News Network, *"Mahathir favours declaration of assets by Cabinet members"*, By News Desk in Kuala Lumpur – Tue, Jan 24, 2012, https://sg.news.yahoo.com/mahathir-favours-declaration-assets-cabinet-members-041003094.html, สืบค้นเมื่อ ๒ มีนาคม ๒๕๕๘.

e-Information

Deployment for Democratic development (DDD), **Conflicts of Interest and Ethics in Government (Briefing Note : Singapore)**, http://www.democraticdevelopment.ca/documents /Singapore Memo.pdf, 9p., สืบค้นเมื่อ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘.

Guidelines in the Filling out of the Statement of Asset, Liabilities and Net worth (SALN) Form, http://www.pcoo.gov.ph/SALN2012guide.pdf, 12p., สืบค้นเมื่อ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘.

Pelagio S. Apostol, **The Experience of Asset Declaration in the Philippines**, http://www.oecd.org/site /adboecdanti -corruptioninitiative/39367966.pdf, 15p., สืบค้นเมื่อ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘.

Transparency International, **Corruption Perception Index (CPI) 2014**, http://www.transparency.org/cpi 2014/results, สืบค้นเมื่อ ๒ มีนาคม ๒๕๕๘.

การแก้ไขกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาของไทยให้เป็นไปตามพันธกรณีการเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน

วริยา ล้ำเลิศ

บทคัดย่อ

หนึ่งในเป้าหมายที่สำคัญของการรวมกลุ่มประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนคือ ความร่วมมือด้านทรัพย์สินทางปัญญาเนื่องจากสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญามีบทบาทสำคัญต่อประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนในการสร้างขีดความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจ การเสริมสร้างบริบทของการสร้างมาตรฐานที่ดีในการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา เพื่อพัฒนาการแข่งขันในภูมิภาค ซึ่งแต่ละประเทศมีความเข้าใจในความหมายและการบังคับใช้ของกฎหมายการคุ้มครอง ทรัพย์สินทางปัญญาที่แตกต่างกันมาก และการบังคับใช้กฎหมายการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาถือเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อนในหลายองค์กรและยังมีความท้าทายในการนำไปปฏิบัติอยู่มาก ดังนั้น จึงเป็นสิ่งสำคัญที่ประเทศไทยจะต้องมีการเตรียมการตรวจสอบกฎหมายที่เกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาที่อาจต้องแก้ไขให้เป็นไปตามพันธกรณี ดังกล่าว และมีการส่งเสริมให้มีการบังคับใช้กฎหมายอย่างเข้มงวด ซึ่งในงานวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหาด้านกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาของไทย โดยวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบกับประเทศ ในกลุ่มประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนที่มีกฎหมายเกี่ยวกับสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาที่มีประสิทธิภาพเช่นสิงคโปร์ และมาเลเซีย พร้อมทั้งเสนอแนวทางในการแก้ไขกฎหมายคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาเพื่อให้สอดคล้องกับพันธกรณีของไทยในการเป็นรัฐภาคีของประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน

คำสำคัญ

กฎหมาย ทรัพย์สินทางปัญญา ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน การคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา

บทนำ

ในปี พ.ศ. 2558 (ค.ศ. 2015) สมาชิกในสมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Association of Southeast Asia Nations – ASEAN) ได้มีความร่วมมือที่จะก้าวเข้าสู่การเป็นประชาคมอาเซียน (ASEAN Community – AC) สิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา เป็นเรื่องที่สัมพันธ์กับเสาหลักเสาหนึ่งของประชาคมอาเซียน นั่นคือ ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community – AEC) โดยเน้นให้สร้างขีดความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจด้วยสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา

หนึ่งในเป้าหมายที่สำคัญของการรวมกลุ่มประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนคือ ความร่วมมือด้านทรัพย์สินทางปัญญา เนื่องจากสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญามีบทบาทสำคัญต่อประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนในการสร้างขีดความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจ โดยที่พันธกรณีตาม AEC Blueprint กำหนดให้มีการจัดตั้งประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนในปี 2558 และกำหนดให้รัฐภาคีมุ่งส่งเสริมการสร้างความรู้ความเข้าใจและการยอมรับในการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา และการเสริมสร้างบริบทของการสร้างมาตรฐานที่ดีในการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา เพื่อพัฒนาการแข่งขันในภูมิภาค ซึ่งแต่ละประเทศมีความเข้าใจในความหมายและการบังคับใช้ของกฎหมายการคุ้มครอง ทรัพย์สินทางปัญญาที่แตกต่างกันมาก ทั้งนี้ พม่า สปป.ลาว และบรูไน เพิ่งจะมีหน่วยงานทางด้านทรัพย์สินทางปัญญา แต่ในขณะที่สิงคโปร์ติดอันดับ 1 ใน 3 ของประเทศที่มีการพัฒนาด้านทรัพย์สินทางปัญญามากที่สุดในโลก จึงเป็นเรื่องยากที่จะกำหนดเป็นมาตรการเดียวกันให้แต่ละประเทศยึดถือไป ปฏิบัติ เช่น บทกำหนดโทษทางอาญาในกฎหมายลิขสิทธิ์ในกลุ่มประเทศอาเซียนยังมีความแตกต่างกัน โดยประเทศสมาชิกในกลุ่มอาเซียนทุกประเทศ เป็นประเทศสมาชิกในองค์การการค้าโลก (World Trade Organization) โดยมีพันธกรณีที่จะต้องปฏิบัติตามความตกลงว่าด้วยสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการค้า (Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights) หรือความตกลง TRIPS ซึ่งได้บัญญัติรองรับให้ประเทศสมาชิกสามารถกำหนดโทษทางอาญาสำหรับการละเมิดลิขสิทธิ์ อย่างไรก็ตาม เนื่องจากความตกลง TRIPS ไม่ได้กำหนดเรื่องอัตราโทษทางอาญา รวมถึงการดำเนินการทางอาญาไว้ จึงเป็นเรื่องที่ประเทศสมาชิกจะต้องกำหนดในกฎหมายภายในของประเทศ ซึ่งอาจทำให้เป็นปัญหาเกิดความเหลื่อมล้ำในการลงโทษสำหรับการละเมิดลิขสิทธิ์ในกลุ่มประเทศอาเซียน

ในด้านการบังคับใช้กฎหมายการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญานั้นถือเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อนในหลายองค์กรและยังมีความท้าทายในการนำไปปฏิบัติอยู่มาก ภายใต้กรอบ AEC Blueprint รัฐภาคีได้กำหนดให้มีนโยบายที่จะจัดทำระบบลิขสิทธิ์ที่มีประสิทธิภาพโดยได้มีการดำเนินการในรูปแบบ ASEAN IPR Action Plant 2004 – 2010 และ Work Plan for ASEAN Cooperation on Copyrights เพื่อสร้างแรงจูงใจให้เจ้าของลิขสิทธิ์เข้ามาจดแจ้งให้ทราบถึงความเป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ แต่อย่างไรก็ตาม พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. ๒๕๓๗ ไม่ได้กำหนดให้ต้องมีการจดแจ้งลิขสิทธิ์และยังขาดแผนการดำเนินงานที่จะพัฒนาระบบการเข้าถึงทางออนไลน์ เพื่อให้ทราบถึงลิขสิทธิ์ที่จะให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องจัดทำฐานข้อมูลลิขสิทธิ์และเผยแพร่สู่สาธารณะ และในส่วนกฎหมายที่คุ้มครองสิทธิทางทรัพย์สินทางปัญญาประเภทอื่นนั้นก็ยังพบว่าอาจต้องมีการแก้ไขเพื่อให้สอดคล้องกับพันธกรณีได้ เช่น การแก้ไขกฎหมายและกฎระเบียบที่จำเป็นในการคุ้มครองเครื่องหมายการค้าสำหรับการปฏิบัติตามพิธีสารมาดริด การเพิ่มบทบัญญัติว่าด้วยวิศวกรรมย้อนกลับในกฎหมายสิทธิบัตร และการตราพระราชบัญญัติคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นและความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นต้น

นอกจากนี้ประเทศในภูมิภาคอาเซียนเล็งเห็นถึงความสำคัญของปัญหาดังกล่าวนี้ จึงได้ มีการจัดตั้งคณะทำงานด้านความร่วมมือเกี่ยวกับทรัพย์สินทางปัญญาของอาเซียน (ASEAN Working Group on Intellectual Property Cooperation : AWGIPC) เพื่อ ติดตามสถานการณ์ทรัพย์สินทางปัญญา ตลอดจนวางแผนการพัฒนาประสิทธิภาพด้านทรัพย์สินทางปัญญาของแต่ละประเทศใน กลุ่มอาเซียนทั้ง 10 ประเทศ ดังนั้น จึงเป็นสิ่งสำคัญที่ประเทศไทยจะต้องมีการเตรียมการตรวจสอบกฎหมายที่อาจต้องแก้ไขให้เป็นไปตามพันธกรณีดังกล่าว และมีการบังคับใช้กฎหมายอย่างเข้มงวดโปร่งใสเพื่อให้เกิดแรงจูงใจที่จะปฏิบัติตามมากขึ้น นอกจากนี้ องค์ความรู้และข้อมูลเกี่ยวกับการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาควรได้รับการเผยแพร่และมีการพัฒนาระบบสืบค้นและจดทะเบียนสิทธิที่มีมาตรฐาน

แนวคิด และหลักการคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา

ทรัพย์สินทางปัญญาเป็นรูปแบบของทรัพย์สินประเภทหนึ่งที่ผู้เป็นเจ้าของสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาในการกระทำใดๆ ในทรัพย์สินทางปัญญาของตนในการแสวงหาผลประโยชน์จากทรัพย์สินทางปัญญานั้น ไม่ว่าจะเป็นการโอนสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาของตนให้แก่บุคคลอื่น อนุญาตให้บุคคลอื่นใช้สิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา รวมถึงสิทธิต่างๆ เช่นการผลิต ทำซ้ำ ดัดแปลงหรือเผยแพร่ทรัพย์สินทางปัญญานั้นต่อสาธารณะ เมื่อทรัพย์สินทางปัญญาเป็นผลของความคิดสร้างสรรค์จากภูมิปัญญาของมนุษย์ อันก่อให้เกิดกรเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านวัฒนธรรมและอุตสาหกรรมการผลิต เมื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเริ่มเข้ามามีบทบาทต่อคุณค่าของมนุษย์และการพัฒนาสังคม จึงมีความจำเป็นในการให้ความคุ้มครองสิทธิของผู้สร้างสรรค์และผู้คิดค้น รวมทั้งผู้ประกอบกิจการพาณิชย์

จากทฤษฎีของนักกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา ซึ่งต่อมาถูกพัฒนาให้เป็นระบบ มีการให้ความคุ้มครอง และกำหนดกรอบแห่งสิทธิอันได้แก่ ลิขสิทธิ์ สิทธิบัตร และเครื่องหมายการค้า ซึ่งต่อมาวิวัฒนาการในแนวคิดในเรื่องของการให้ความคุ้มครอง ในเรื่องสิทธิต่างๆ ได้มีการพัฒนาโดยรวมรวมเอาสิทธิต่างๆ ข้างต้นมาจัดเป็นหมวดหมู่ พร้อมทั้งกำหนดสิทธิต่างๆ เป็นทรัพย์สินทางปัญญา (Intellectual Property) เมื่อมีการคุ้มครองตามกฎหมายเกิดจากแนวความคิดในเรื่องความยุติธรรมตามธรรมชาติและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของบุคคล เป็นที่ยอมรับว่าผู้สร้างสรรค์งานเป็นผู้มีสิทธิโดยชอบที่จะได้ประโยชน์จากความวิริยะอุตสาหะของตน ในทางกลับกันผู้ซึ่งเก็บเกี่ยวจากสิ่งซึ่งไม่ใช่ผลอันเกิดจากแรงงานของตนจะต้องรับผิดต่อผู้ทรงสิทธิ การใช้งานอันมีลิขสิทธิ์โดยผู้ละเมิดถือว่าเป็นการสูญเสียทางเศรษฐกิจแก่ผู้ทรงสิทธิ เนื่องจากผู้ทรงสิทธิไม่ได้รับค่าตอบแทนซึ่งเขาควรจะได้รับจากการใช้โดยมิได้รับอนุญาต ระบบการคุ้มครองถูกบัญญัติขึ้นเพื่อให้ผู้ละเมิดที่มิได้รับอนุญาตต้องจ่ายค่าทดแทนแก่ผู้ทรงสิทธิในการละเมิด การคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา ประเด็นที่เกี่ยวกับประโยชน์ทางเศรษฐกิจของประเทศคู่ค้า เนื่องจากทรัพย์สินทางปัญญาเป็นองค์ประกอบที่จำเป็นของสินค้าและบริการ การคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาที่ไม่เพียงพออาจเพิ่มขอบการแข่งขันนอกกฎหมายและการแข่งขันที่ไม่เป็นธรรมกับสินค้าคู่แข่ง เพราะไม่ได้รวมค่าวิจัยและพัฒนาสินค้าและบริการนั้น สถานการณ์นี้จึงถูกอ้างว่าเป็นสาเหตุแห่งการบิดเบือนทางการค้า ประเทศซึ่งเผชิญหน้าหรือกำลังเผชิญหน้ากับผลกระทบทางเศรษฐกิจจึงร้องขอประเทศคู่ค้าของตนในการให้ความคุ้มครองแก่ทรัพย์สินทางปัญญาอย่างมีประมีประสิทธิภาพและเพียงพอ มิฉะนั้นจะมีมาตรการตอบโต้ทางการค้าตอบแทน มาตรการกระทำโดยฝ่ายเดียวและตามความสมัครใจ แต่ก็ได้ผลในบางกรณีเนื่องจากยังไม่มีกฎเกณฑ์ระหว่างประเทศซึ่งครอบคลุมถึงเรื่องนี้โดยตรง ประเทศผู้ส่งออกต้องชั่งน้ำหนักระหว่างประโยชน์ในการส่งออกของตนกับผลกระทบทางสังคมและ

เศรษฐกิจในการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา เพื่อที่จะตัดสินใจวางนโยบายว่าจะพัฒนาระบบทรัพย์สินทางปัญญาของประเทศหรือไม่

ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนกับการคุ้มครองด้านทรัพย์สินทางปัญญา

เป้าหมายของการรวมตัวเป็นประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนนั้น ได้กำหนดการรวมตัวภายในปี 2558 (ค.ศ. 2015) จากกำหนดเดิมที่จะเข้ารวมตัวทั้ง 3 เสาหลักภายในปี 2563 (ค.ศ. 2020) สาเหตุที่ต้องเร่งรัดการรวมกลุ่มประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนนั้น ก็เนื่องมาจากกระแสโลกาภิวัตน์ และแนวโน้มของการทำข้อตกลงการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจในภูมิภาคต่างๆเพิ่มมากขึ้น[1] โดยเฉพาะการแข่งขันทางด้านการค้าและการลงทุน การรวมกลุ่มประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการเสริมสร้างความแข่งแกร่ง และเพิ่มความสามารถในการแข่งขันของประเทศสมาชิกในตลาดโลก จึงได้มีการจัดทำ กฎบัตรอาเซียน (AEC Charter) และ พิมพ์เขียวประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC Blueprint)

การรวมตัวเป็นประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนภายในปี 2558 มีเป้าหมายให้อาเซียนเป็นตลาดและฐานการผลิตเดียวกันและมีการเคลื่อนย้ายสินค้าบริการการลงทุนและแรงงานมีฝีมืออย่างเสรีและมีการเคลื่อนย้ายเงินทุนที่เสรียิ่งขึ้นโดยมีแผนงานการจัดตั้งประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community Blueprint) เป็นแผนบูรณาการการดำเนินงานให้ด้านเศรษฐกิจเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์

หนึ่งในวัตถุประสงค์หลักของประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนคือการสร้างขีดความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจของอาเซียนโดยให้ความสำคัญกับประเด็นด้านนโยบายที่จะช่วยส่งเสริมการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจเช่นนโยบายการแข่งขันการคุ้มครองผู้บริโภคสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์นโยบายภาษีและการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน โดยเฉพาะด้านทรัพย์สินทางปัญญาซึ่งได้ถูกกำหนดเป็นนโยบายหนึ่งในพิมพ์เขียวประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน ในหัวข้อการนำไปสู่ภูมิภาคที่มีความสามารถในการแข่งขันสูง ซึ่งทรัพย์สินทางปัญญานั้นเป็นแรงผลักดันที่ทรงอนุภาพในด้านต่างๆ ดังนี้[2]

1. การสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรม สติปัญญา และศิลปะ รวมถึงการใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์จากการสร้างสรรค์นี้
2. การรับ และประยุกต์ใช้เทคโนโลยีขั้นสูงอย่างมีประสิทธิภาพ และ
3. การเรียนรู้อย่างต่อเนื่องเพื่อบรรลุผลการปฏิบัติงานตามความคาดหวังที่เพิ่มขึ้นอยู่ตลอดเวลา

นอกจากนี้นโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญายังมีส่วนช่วยให้เกิดวัฒนธรรมในการสร้างสรรค์และการประดิษฐ์ โดยให้ความมั่นใจแก่ผู้มีส่วนได้เสียในการเข้าถึงและได้รับประโยชน์จากสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาทั้งแบบดั้งเดิมและแบบใหม่อย่างเท่าเทียมกัน อีกทั้งยังมีอิทธิพลต่อปริมาณและคุณภาพของการค้าและการลงทุนระหว่างประเทศ และการคุ้มครองการถ่ายทอดเทคโนโลยีขั้นสูง การสร้างสรรค์งานทรัพย์สินทางปัญญาจึงเป็นปัจจัยหลักของการเพิ่มมูลค่าการผลิตภายในประเทศและเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันระหว่างประเทศ

---

[1] กรมเจรจาการค้าระหว่างประเทศ, **ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนASEANEconomic Community : AEC**, (กรุงเทพมหานคร, 2552), หน้า 33.

[2] กรมเจรจาการค้าระหว่างประเทศ, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 161 หน้า 89.

โดยทรัพย์สินทางปัญญาในความร่วมมือระดับภูมิภาคได้รับแนวทางจากแผนปฏิบัติการด้านสิทธิในทรัพย์สินทาปัญญาอาเซียนโดยในระยะที่ 1 คือ แผนปฏิบัติการด้านสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาอาเซียน 2004-2010 (ASEAN IPR Action Plan 2004-2010) และแผนงานความร่วมมือด้านลิขสิทธิ์ (ASEAN Cooperation on Copyrights) ซึ่งแผนงานเหล่านี้ได้ออกแบบมาเพื่อส่งเสริมให้สาธารณชนมีความเข้าใจ การประสานงาน การสร้างเครือข่าย การคาดการณ์ การเพิ่มขีดความสามารถ และการมีส่วนร่วมของอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์สินทางปัญญา ในการสร้างความสามารถในการแข่งขันและพัฒนาให้ดียิ่งขึ้น[3]

ประเทศสมาชิกอาเซียนได้ร่วมมือกันในการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาเนื่องจากการสร้างสรรค์การทำธุรกิจและการคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา และสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาเป็นแหล่งผลประโยชน์ของกิจการและเศรษฐกิจที่สำคัญและเป็นตัวขับเคลื่อนหลักของแผนยุทธศาสตร์การแข่งขัน โดยความร่วมมือนั้นมี 5 ประการ[4]คือ

1.บังคับใช้แผนปฏิบัติการสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาของอาเซียนปี พ.ศ. 2547-2553 และแผนงานสำหรับความร่วมมือของอาเซียนทางด้านลิขสิทธิ์

2.จัดตั้งระบบการจัดเก็บเอกสารของอาเซียนสำหรับการออกแบบเพื่ออำนวยความสะดวกในการจัดเก็บเอกสารแก่ผู้ใช้และเพื่อสนับสนุนการประสานงานระหว่างสำนักงานด้านทรัพย์สินทางปัญญาของประเทศสมาชิกอาเซียน

3.เพื่อลงนามในสนธิสัญญาระหว่างประเทศร่วมกันรวมถึงพิธีสารเมดริด

4 เพื่อสนับสนุนให้มีการหารือและการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างหน่วยงานผู้ดูแลระดับชาติเกี่ยวกับการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา

5.เพื่อสนับสนุนความร่วมมือในภูมิภาคเกี่ยวกับทรัพย์สินทางปัญญาสาขาใหม่เช่นองค์ความรู้ของชุมชนท้องถิ่น (Traditional Knowledge: TK) ทรัพยากรพันธุกรรม (Generic Resourees: GR) และกลุ่มการแสดงออกทางวัฒนธรรมแบบดั้งเดิม (Cultural Traditional Expressions: CTE)

สำหรับแผนปฏิบัติการด้านสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาอาเซียนระยะที่ 2 2011-2015 (ASEAN IPR Action Plan 2011-2015) เป็นแผนที่สร้างขึ้นเพื่อให้แผนที่ 1 นั้นประสบผลสำเร็จและลดความแตกต่างกันในขีดความสามารถของประเทศสมาชิกทางด้านทรัพย์สินทางปัญญา โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะเปลี่ยนแปลงอาเซียนให้เป็นภูมิภาคที่มีนวัตกรรมและการแข่งขันในด้านทรัพย์สินทางปัญญา โดยความร่วมมือตามแผนระยะที่ 2 นั้นมี 5 ประการ คือ

1. การลดความแตกต่าง และพัฒนาศักยภาพของระบบคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาของประเทศสมาชิกอาเซียน โดยเฉพาะศักยภาพของสำนักงานทรัพย์สินทางปัญญาระดับชาติ ในการให้บริการด้านการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาให้มีความรวดเร็ว มีคุณภาพ และเข้าถึงได้ง่าย เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของผู้ใช้บริการ หรือผู้สร้างสรรค์งานทรัพย์สินทางปัญญา

2. พัฒนากฎหมาย หรือนโยบายโครงสร้างพื้นฐาน ไม่ว่าในระดับชาติ หรือระดับภูมิภาค ให้มีวิวัฒนาการเพื่อตอบสนองความต้องการทางด้านทรัพย์สินทางปัญญาของประเทศสมาชิกอาเซียน ให้มีลักษณะเช่นเดียวกับระบบคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาสากล

[3]เพิ่งอ้าง
[4]เพิ่งอ้าง

3. ความเติบโตของผลประโยชน์ในภูมิภาคอาเซียนผ่านระบบต่างๆ ในการสร้างสรรค์ การใช้ประโยชน์และการเฝ้าระวังทรัพย์สินทางปัญญา เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นว่าทรัพย์สินทางปัญญาจะเป็นเครื่องมือสำหรับนวัตกรรมและการพัฒนา สนับสนุนในการเผยแพร่เทคโนโลยีเพื่อส่งเสริมการเข้าถึงความรู้ และความสำคัญของการตรวจสอบและปกป้องสินค้าและบริการ และงานที่ประชาชนในภูมิภาคอาเซียนได้สร้างสรรค์ขึ้น

4. การมีส่วนร่วมของภูมิภาคอาเซียนในเครือข่ายทรัพย์สินทางปัญญาระหว่างประเทศ ในระดับคู่เจรจาอาเซียน[5] และสถาบัน สำหรับพัฒนาขีดความสามารถของประเทศสมาชิกอาเซียนและสนองต่อความต้องการของผู้มีส่วนได้เสียในภูมิภาค

5. เพิ่มความร่วมมือของประเทศสมาชิกอาเซียน และเพิ่มระดับของการทำงานร่วมกัน เพื่อเพิ่มศักยภาพของประชาชน และสถาบันด้านทรัพย์สินทางปัญญาในภูมิภาคอาเซียน

โดยความร่วมมือเหล่านี้ก็ได้มีการระบุไว้ในพิมพ์เขียวเพื่อจัดตั้งประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC Blueprint) และเพื่อให้ความร่วมมือดังกล่าวเกิดความชัดเจนในการประสานการจดทะเบียน และการคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาภายในอาเซียน จึงได้มีการจังตั้งคณะทำงานเกี่ยวกับความร่วมมือสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาแห่งอาเซียน (ASEAN Working Group on Intellectual Property Cooperation: AWGIPC) ในปี พ.ศ. 2539

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมภายในภูมิภาคสำหรับการบังคับใช้ในอนาคตคณะทำงานเกี่ยวกับความร่วมมือสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาแห่งอาเซียนได้ตัดสินใจรวบรวมและบังคับใช้แผนยุทธศาสตร์ IPR ของอาเซียนปี 2554-2558 ต่อเนื่องจากแผนปฏิบัติการปี 2547 - 2553 โดยมีฟิลิปปินส์เป็นประเทศหลักประเด็นเกี่ยวกับทรัพย์สินทางปัญญาและสิทธิทางทรัพย์สินทางปัญญามีความซับซ้อนทางเทคนิคมากยิ่งขึ้นเช่นการคุ้มครองสิทธิบัตรและลิขสิทธิ์ที่มีขอบเขตกว้างขึ้นและลึกมากขึ้นเพื่อให้ทันต่อความก้าวหน้าของเทคโนโลยีทางด้านเทคโนโลยีชีวภาพและการสื่อสารนอกจากนี้ยังครอบคลุมถึงสาขาที่กว้างมากขึ้นในด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นทรัพยากรชีวภาพและการแสดงออกซึ่งวัฒนธรรมดั้งเดิมซึ่งโครงสร้างพื้นฐานทางทรัพย์สินทางปัญญาและความเชี่ยวชาญมีความแตกต่างอย่างมากภายในอาเซียนทำให้มีช่องว่างความแตกต่างระหว่างอาเซียน-6 และอาเซียน-4 ความแตกต่างดังกล่าวมีนัยยะเกี่ยวกับธรรมชาติและความเอาจริงเอาจังทางด้านความร่วมมือในภูมิภาคและความต้องการความช่วยเหลือทางเทคนิคภายในอาเซียนและระหว่างกลุ่มย่อยของประเทศสมาชิกนอกจากนี้ทรัพยากรมนุษย์ที่มีประสบการณ์และมีความสามารถทางด้านทรัพย์สินทางปัญญาและศักยภาพทางสถาบันในอาเซียนยังคงมีจำกัดจึงได้มีความพยายามที่จะบังคับใช้แนวทาง “อาเซียน-ช่วย-อาเซียน” เมื่อสามารถทำได้รวมถึงการแลกเปลี่ยนบทเรียนและการพิจารณาที่เกี่ยวกับนโยบายของประเทศสมาชิกในการเข้าเป็นสมาชิกของสนธิสัญญาระหว่างประเทศ และการปฏิบัติตามกิจกรรมหรือแผนงานที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์สินทางปัญญา

โดยคณะทำงานเกี่ยวกับความร่วมมือสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาแห่งอาเซียนจะต้องดำเนินโครงการและกิจกรรมความร่วมมือระดับภูมิภาคด้านทรัพย์สินทางปัญญาเพื่อให้บรรลุพันธกรณีตามที่กำหนดไว้ในพิมพ์เขียวเพื่อจัดตั้งประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน ดังนี้

[5]คู่เจรจาอาเซียน " ประกอบด้วย 9 ประเทศ คือ ออสเตรเลีย แคนาดา จีน อินเดีย ญี่ปุ่น สาธารณรัฐเกาหลี นิวซีแลนด์ รัสเซีย สหรัฐอเมริกา ประชาคมยุโรป, กระทรวงการต่างประเทศ กรมอาเซียน, **ความสัมพันธ์ภายนอก**, ค้นวันที่ 15 เมษายน 2557 จาก http://www.mfa.go.th/asean/th/partnership/2431

1. การศึกษาเพื่อประเมินผลประโยชน์ที่อาเซียนทั้งในระดับประเทศและภูมิภาคจะได้รับจากอุตสาหกรรมลิขสิทธิ์ในอาเซียนการประชุมการเข้าร่วมเป็นภาคีในพิธีสารมาดริดในการจดทะเบียนเครื่องหมายการค้าระหว่างประเทศและโครงการนำร่องเกี่ยวกับความร่วมมือในการตรวจสอบสิทธิบัตรของอาเซียนและ “ASEAN IP DIRECT”

2.เป็นเรื่องที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องคือการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ด้านนโยบายในการเข้าร่วมเป็นภาคีในสนธิสัญญาระหว่างประเทศด้านทรัพย์สินทางปัญญาการทำให้ง่ายขึ้นและการปรับประสานพิธีการและกฎระเบียบด้านทรัพย์สินทางปัญญา และการติดตามการปฏิบัติตามพันธกรณีของประเทศสมาชิกอาเซียนตามความตกลงทริปส์

3.เป็นโครงการพัฒนาศักยภาพบุคลากรเช่นเรื่องความยืดหยุ่นภายใต้ความตกลงทริปส์การอนุญาโตตุลาการและการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทด้านทรัพย์สินทางปัญญาพิธีสารมาดริดการบังคับใช้กฎหมายและการจัดการลิขลิทธิ์และสิทธิที่เกี่ยวข้องในสภาพแวดล้อมแบบดิจิตอล

การประชุมคณะทำงานความร่วมมือด้านทรัพย์สินทางปัญญาแห่งอาเซียน ครั้งที่ 41 โดย คณะทำงานความร่วมมือด้านทรัพย์สินทางปัญญาแห่งอาเซียนได้มีการจัดทำ ASEAN IPR Action Plan สำหรับปี พ.ศ. 2554-2558 ขึ้นเพื่อกำหนดรายละเอียดกิจกรรมที่จะต้องมีการดำเนินงานตามพิมพ์เขียวประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนเพื่อรองรับการเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนประกอบด้วยกิจกรรม 28 เรื่องที่สำคัญซึ่งประเทศไทยได้รับมอบให้เป็นประเทศผู้นำกิจกรรม 7 ด้าน[6] ดังนี้

- ลิขสิทธิ์
- องค์กรการจัดเก็บผลงานลิขสิทธิ์
- จัดทำเว็บไซต์ IP Portal
- สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์
- เศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy)
- การเพิ่มความตระหนักด้านการถ่ายทอดเทคโนโลยีและการใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์
- การส่งเสริมความรู้ด้านทรัพย์สินทางปัญญาโดยไทยได้ผลักดันร่วมกับประเทศอาเซียนอื่นๆให้มีการดำเนินการต่อไปอย่างต่อเนื่อง และเป็นรูปธรรม

เพื่อให้มีความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจสูงตามพันธกรณีของพิมพ์เขียวเศรษฐกิจอาเซียนจึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีนโยบายในด้านต่างๆ รวมถึงการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาเพื่อเป็นแรงผลักดันให้เกิดการสร้างสรรค์เพื่อให้เกิดความมั่นใจแก่ผู้มีส่วนได้เสียว่าจะได้รับผลประโยชน์ซึ่งส่งผลกระทบต่อการค้าและการลงทุนระหว่างประเทศซึ่งเป็นแขนงหนึ่งของเศรษฐกิจระหว่างประเทศ และใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์จากการสร้างสรรค์การได้รับการประยุกต์เทคโนโลยีชั้นสูงเพื่อประโยชน์ในด้านต่างๆซึ่งในปัจจุบันนั้นประเทศอเมริกาที่เป็นคู่ค้ากับอาเซียนได้นำมาตรฐานการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาและการบังใช้กฎหมายของประเทศสมาชิกอาเซียนมาเป็นข้อต่อรองและข้อกีดกันทางการค้าการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาจึงเป็นอีกปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้อาเซียนมีความสามารถในการแข่งขันสูงขึ้น

---

[6]กรมทรัพย์สินทางปัญญา, **เซียนหนุนทรัพย์สินทางปัญญา พร้อมร่วมปกป้องคุ้มครองลิขสิทธิ์** ค้นวันที่ 27 กุมภาพันธุ์ 2557 จาก HTTP://WWW.IPTHAILAND.GO.TH/IPTHAILAND/INDEX.PHP?OPTION=COM_CONTENT&TASK=VIEW&ID=2203&ITEMID=432

ประเด็นปัญหากฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาของไทยสู่การแก้ไขให้เป็นไปตามพันธกรณีการเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน

เมื่อทรัพย์สินทางปัญญาเป็นปัจจัยสำคัญในการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน แต่ยังคงมีปัญหาในด้านต่างๆ เช่น การบังคับใช้กฎหมายด้านทรัพย์สินทางปัญญาที่ไม่เข้มงวดทำให้เกิดการละเมิดลิขสิทธิ์ส่งผลให้ผู้ประกอบการขาดแรงจูงใจในการสร้างสรรค์ผลงานและผลิตภัณฑ์ด้านบริการใหม่ๆกฎระเบียบด้านการลงทุนการเคลื่อนย้ายเงินทุนและแรงงานยังเป็นอุปสรรคสาคัญต่อการขยายการลงทุนและรองรับแรงงานที่มีทักษะเข้ามาทางานทดแทนในสาขาที่ประเทศไทยขาดแคลนการที่ประเทศไทยต้องพึ่งพาเทคโนโลยีและบุคคลากรที่มีความชำนาญเฉพาะด้านจากต่างประเทศสูงทำให้เกิดต้นทุนในด้านทรัพย์สินทางปัญญาและค่าจ้างแรงงานทักษะเพิ่มขึ้นรวมทั้งกระแสการแข่งขันในธุรกิจบริการที่มีการใช้เทคโนโลยีการสื่อสารที่เข้มข้นซึ่งผู้ประกอบการไทยมีความเสียเปรียบในเชิงการแข่งขัน ซึ่งหากต้องการการเพิ่มประสิทธิภาพขีดความสามารถในการแข่งขันประเทศไทย ต้องส่งเสริมการสร้างและใช้ทรัพย์สินทางปัญญาในการสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่สินค้าและบริการ มีการปรับปรุงระบบการสืบค้นฐานข้อมูลสิทธิบัตรและมีการนาเสนอนโยบายและมาตรการที่เป็นรูปธรรมในการส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการ “ต่อยอด” สิทธิบัตร และปรับปรุงกฎหมายสิทธิบัตรเพื่อเอื้อให้มีการทำ Reverse Engineering อย่างถูกกฎหมายเพื่อที่จะกระตุ้นให้เกิดกิจกรรมในด้านวิจัยและพัฒนามากขึ้น หรือทางด้านการส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมหากเพิ่มประสิทธิภาพหน่วยให้บริการด้านเทคโนโลยีนวัตกรรมทรัพย์สินทางปัญญาคุณภาพมาตรฐานและสนับสนุนให้วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมเข้าถึงบริการได้อย่างทั่วถึงการสนับสนุนให้วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมนำวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมีการวิจัยและพัฒนานวัตกรรมและทรัพย์สินทางปัญญาไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินธุรกิจโดยการให้ความรู้สนับสนุนเงินทุนสิทธิประโยชน์และข้อมูลให้แก่วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม พร้อมทั้งสนับสนุนการเพิ่มศักยภาพทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพของหน่วยที่ให้บริการด้านเทคโนโลยีนวัตกรรมทรัพย์สินทางปัญญาและการรับรองมาตรฐานเพื่อให้มีความเพียงพอและสอดคล้องกับความต้องการของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมทรัพย์สินทางปัญญาก็จะเป็นปัจจัยสำคัญที่สำคัญในการดำเนินธุรกิจ

ในอาเซียน ประเทศสิงคโปร์ประกาศว่าจะเป็น IP Hub ในอาเซียน และประเทศไทยน่าจะอยู่ในอันดับที่ 3 ในทุกเรื่อง รองจาก สิงคโปร์ และมาเลเซีย ทางด้านมาเลเซียและสิงคโปร์ต่างก็แก้ไขปรับปรุงกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการให้ความคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา โดยเฉพาะการให้ความร่วมมือในการจัดทำฐานข้อมูลลิขสิทธิ์ และสิทธิบัตร รวมทั้งการผลักดันการคุ้มครองเครื่องหมายการค้าในภูมิภาคเช่นเครื่องหมายการค้าสามมิติ (3D) เครื่องหมายการค้าเสียงเครื่องหมายการค้ากลิ่นระบบการบังคับใช้เครื่องหมายการค้าระบบศุลกากรซึ่งทาหน้าที่ยับยั้งการนาเข้าสินค้าที่ละเมิดเครื่องหมายการค้ารวมถึงปัญหาเครื่องหมายการค้าที่เหมือนหรือคล้ายกันที่ในแต่ละประเทศอธิปไตยของตนรับจดทะเบียนไว้แล้วเป็นต้น

กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์สินทางปัญญาจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการดำเนินการตามพันธกรณีของพิมพ์เขียวประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน โดยมีกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์สินทางปัญญาที่ต้องมีการแก้ไขให้สอดคล้องกับพิมพ์เขียวประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนหัวข้อ B3 สิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา จำนวน 4 ฉบับ[7] ดังนี้

[7]สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, **กฎหมายที่อาจต้องแก้ไขให้เป็นไปตาม Strategic Schedule for ASEAN Economic community แนบท้ายAEC Blueprint**, ค้นวันที่ 10 มีนาคม 2557 จาก http://www.lawreform.go.th/lawreform/index.php?option=com_content&task=view&id=622&Itemid=4

1. พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537และ พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2558 มี 2 เรื่องใหญ่ๆ ที่เกี่ยวข้องดังนี้

1.1 การใช้ระบบลิขสิทธิ์อย่างมีประสิทธิภาพ (Effective use of copyright system) กฎหมายลิขสิทธิ์ในกลุ่มประเทศอาเซียนยังมีความแตกต่างกันเช่นบทกำหนดโทษโดยประเทศสมาชิกในกลุ่มอาเซียนทุกประเทศยกเว้นประเทศลาวเป็นประเทศสมาชิกในองค์การการค้าโลก (World Trade Organization: WTO)[8]โดยมีพันธกรณีที่จะต้องปฏิบัติตามความตกลงทริปส์ซึ่งได้บัญญัติรองรับให้ประเทศสมาชิกสามารถกำหนดโทษทางอาญาสำหรับการละเมิดลิขสิทธิ์ไว้ให้บรรดาสมาชิกจะกำหนดให้มีกระบวนการทางอาญาและการลงโทษอย่างน้อยที่สุดในคดีปลอมแปลงเครื่องหมายการค้าโดยเจตนาหรือการละเมิดลิขสิทธิ์ที่มีปริมาณในเชิงพาณิชย์[9]ประเทศสมาชิกอาเซียนในฐานะที่เป็นประเทศสมาชิกในองค์การการค้าโลกจึงได้กำหนดโทษทางอาญาไว้ในกฎหมายลิขสิทธิ์เพื่อเป็นไปตามความตกลงทริปส์และเป็นไปในแนวทางเดียวกันในกลุ่มประเทศสมาชิกขององค์การการค้าโลกอย่างไรก็ตามเนื่องจากความตกลงทริปส์ไม่ได้กำหนดเรื่องอัตราโทษทางอาญารวมถึงการดำเนินการทางอาญาไว้จึงเป็นเรื่องที่ประเทศสมาชิกจะต้องกำหนดในกฎหมายภายในของประเทศ

1.2 การจัดตั้งองค์กรจัดเก็บค่าลิขสิทธิ์ (Establishment of collective management societies in all ASEAN countries)พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์พ.ศ. 2537 และพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์พ.ศ. 2558 ไม่มีบทบัญญัติกำหนดให้เจ้าของลิขสิทธิ์สามารถจัดเก็บค่าลิขสิทธิ์ไว้ แต่อย่างไรก็ดี แผนปฏิบัติการในด้านลิขสิทธิ์ของประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนได้กำหนดเป้าหมายในการส่งเสริมให้ประเทศสมาชิกอาเซียนต้องดำเนินการจัดตั้งองค์กรจัดเก็บค่าตอบแทนลิขสิทธิ์ (Copyright Management Organization : CMO) ซึ่งไทยเป็นประเทศผู้นำกิจกรรมในเรื่องนี้ และได้มีการศึกษาเบื้องต้นเกี่ยวกับแนวทางการจัดตั้ง CMOแล้ว

2. พระราชบัญญัติสิทธิบัตรพ.ศ. 2522 โดยพิมพ์เขียวประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนกำหนดให้ประเทศสมาชิกจะต้องมีระบบการยื่นขอจดทะเบียนการออกแบบผลิตภัณฑ์ในกลุ่มประเทศอาเซียน และให้ประเทศสมาชิกสามารถยื่นคำขอจดทะเบียนผ่านองค์กรกลางของประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนเพื่อขอรับความคุ้มครองในประเทศสมาชิกอื่นๆ จึงจำเป็นที่จะต้องแก้ไขเพิ่มเติมขั้นตอนการจดทะเบียนสิทธิบัตรการออกแบบผลิตภัณฑ์เพื่อให้รองรับการยื่นคำขอจดทะเบียนและรับคำขอจดทะเบียนจากองค์กรกลางดังกล่าว เช่นเรื่องการนับระยะเวลาความใหม่ขั้นตอนการยื่นเอกสารการกำหนดค่าธรรมเนียมเป็นต้นนอกจากนี้ ประเทศในอาเซียน โดยเฉพาะ สิงคโปร์ มาเลเซียและไทย ได้มีเจตนารมณ์ในทิศทางเดียวกันในด้านการคุ้มครองสิทธิบัตรการออกแบบ โดยมีเป้าหมายผลักดันอาเซียนอย่างน้อย 7 ประเทศ เพื่อเข้าเป็นภาคีอนุสัญญากรุงเฮก (Hague Agreement) และไทยอยู่ระหว่างศึกษาประโยชน์ที่จะได้รับแล้ว และเตรียมการแก้ไขกฎหมายสิทธิบัตรต่อไป

3. พระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้าพ.ศ. 2534 ในส่วนของการแก้ไขกฎหมายและกฎระเบียบที่จำเป็นสำหรับการปฏิบัติตามพิธีสารมาดริด โดยพระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้าพ.ศ. 2534ยังไม่มีบทบัญญัติเกี่ยวกับกลไกการพิจารณาคำขอซึ่งอาจแก้ไขพระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้าฯโดยเพิ่มบทบัญญัติเรื่องกลไกการพิจารณาคำขอระหว่างประเทศในพระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้าพ.ศ. 2534เพื่อให้สอดคล้องกับพิธีสารมาดริด

---

[8] World Trade Organization, **UNDERSTANDING THE WTO: THE ORGANIZATION Members and Observers**, retrieved 10 March 2014 from http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm

[9] TRIPs Agreement, Artile 61

4. พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืชพ.ศ. 2522กรณีทรัพยากรพันธุกรรมเนื่องจากการกำหนดว่าสิ่งใดเป็นทรัพยากรพันธุกรรมยังมีความแตกต่างกันอยู่ตามองค์กรที่เกี่ยวข้องสำหรับประเทไทยกฎหมายที่กำหนดเกี่ยวกับเรื่องทรัพยากรพันธุกรรมได้แก่พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืชพ.ศ. 2522 ซึ่งจะมุ่งคุ้มครองเฉพาะพันธุ์พืชรวมถึงเห็ดและสาหร่ายแต่ไม่ครอบคลุมถึงสิ่งมีชีวิตอื่นเช่นจุลินทรีย์จุลชีพซึ่งถือได้ว่าเป็นทรัพยากรพันธุกรรมด้วยนอกจากนี้พระราชบัญญัติสิทธิบัตรพ.ศ. 2522 ก็ไม่คุ้มครองถึงสิ่งมีชีวิต

แต่อย่างไรก็ตามเป้าหมายด้านทรัพย์สินทางปัญญาของประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนไม่ขยายไปถึงเครื่องหมายการค้าชุมชนดังเช่น Community Trademark ของยุโรปจานวน 27 ประเทศเพื่อให้มีการป้องกันการละเมิดเครื่องหมายการค้าที่ทีประสิทธิภาพ และค่าใช้จ่ายด้านการเสียค่าธรรมเนียมที่ไม่แพงซึ่งประเด็นปัญหาน่าจะเป็นเพราะความไม่พร้อมของรัฐสมาชิกเช่นพม่าก็ยังไม่สามารถใช้ระบบการคุ้มครองเครื่องหมายการค้าในระบบที่เป็นมาตรฐานนอกจากนั้นอาเซียนมีเพียง 10 ประเทศสมาชิกเมื่อเทียบกับ 27 ประเทศสมาชิกสหภาพยุโรปทำให้การจดทะเบียนคุ้มครองเป็นเพียงกลุ่มประเทศขนาดเล็กและกฎหมายเครื่องหมายการค้าของแต่ละประเทศยังมีการพัฒนาการคุ้มครองที่ยังคงมีขอบเขตการคุ้มครองที่สำคัญบางประการแตกต่างกัน เช่นบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดคำนิยามของคำว่าเครื่องหมายการค้า การคุ้มครองเครื่องหมายการค้ารูปแบบใหม่ (Non-traditional trademarks) เช่น รส กลิ่นเสียง สัมผัส เป็นต้น เครื่องหมายการค้ารูปแบบใหม่ได้รับการรับรองครั้งแรกในสนธิสัญญาสิงคโปร์ด้านเครื่องหมายการค้า (The Singapore Treaty on Trademarks) ในปี 2006 นับจากนั้น เครื่องหมายการค้าประเภทนี้ก็ได้รับการรับรองและจดทะเบียนไปทั่วโลก ซึ่งสำหรับประเทศไทยและบางประเทศในประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนพิธีสารมาดริดก็ยังคงเป็นวิธีที่ทดแทนได้ในกรณีการคุ้มครองและการจดทะเบียนอย่างไรก็ตามเครื่องหมายการค้าชุมชนมีแนวโน้มการจัดตั้งระบบที่สามารถกำหนดเงื่อนไขที่ง่ายและประหยัดได้ดีกว่าดังนั้นการเตรียมความพร้อมจึงต้องดำเนินการในลักษณะการยื่นจดทะเบียนเครื่องหมายการค้าในแต่ละประเทศไว้ก่อน

สรุป

ในการเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน ประเทศไทยไม่ต้องยอมรับพันธกรณีด้านทรัพย์สินทางปัญญาที่เข้มงวดเกินกว่าพันธกรณีของไทยภายใต้องค์การการค้าโลก (World Trade Organization: WTO) โดยในเรื่องทรัพย์สินทางปัญญา ไทยจะต้องดำเนินการตามแผนปฏิบัติการด้านทรัพย์สินทางปัญญาอาเซียน ปี 2554-2558 (ASEAN IPR Action Plan 2011-2015) ซึ่งเป็นแผนความร่วมมือด้านทรัพย์สินทางปัญญา โดยครอบคลุมกิจการต่าง ๆ ที่สำคัญ ทั้งในด้านมาตรการทางกฎหมาย เช่นการแก้ไขกฎหมายลิขสิทธิ์ สิทธิบัตร เครื่องหมายการค้า และคุ้มครองพันธ์พืช และด้านนโยบาย เช่น การส่งเสริมและผลักดันให้เข้าเป็นภาคีความตกลงระหว่างประเทศเพื่อพัฒนาระบบการรับจดทะเบียนทรัพย์สินทางปัญญาได้แก่พิธีสารมาดริดสำหรับเครื่องหมายการค้าและความตกลงกรุงเฮกด้านสิทธิบัตรการออกแบบ การแลกเปลี่ยนผลการตรวจสอบสิทธิบัตรภายใต้โครงการASPEC การฝึกอบรมและพัฒนาศักยภาพผู้ตรวจสอบเครื่องหมายการค้า สิทธิบัตร และ สิทธิบัตรการออกแบบ การเผยแพร่ข้อมูลทรัพย์สินทางปัญญาอาเซียน (IP Portal) เป็นต้น

High- Performance Work Practice and the Hotel Employees: Evidence from Rachamankha Hotel, Chiang Mai.

Charoenchai Agmapisarn[1]

ABSTRACT

Amidst the high competition in the hotel industry, a new trend is the more independently owned boutique hotel, now opening ubiquitously throughout Chiang Mai. One of the pioneering examples would be the Rachamankha Hotel, a customized 24-room boutique hotel which demands high performance work practices (HPWPs) to keep itself at a competitive advantage.

This study aims to exemplify with practical evidence how HPWP is regarded as one of the strongest tools employed to guarantee optimum customer service. Accordingly, a depth interview technique is used to discern how Rachamankha Hotel has sustained its employee administration operations.

"Training," "Empowerment" and "Reward," the three pivotal representatives of HPWPs, are engaged in the management of Rachamankha staff, mostly Gen Y representatives. Training, both formal and informal, supports continuous learning for them to complete their duties competently, while empowerment and reward will both increase the employees' work satisfaction while simultaneously coaching them to provide greater service quality to their customers.

Without training, empowerment and reward will not become efficient incentives. Hence, these three-high performance work practices should be simultaneously applied to frontline duties in order to ensure overall success in the hotel industry.

Keywords: Chiang Mai, hotel, employee, high-performance work practice, Rachamankha

[1] Dr.Charoenchai Agmapisarn, a lecturer at Graduate School of Tourism Management, National Institute of Development Administration (NIDA), . e-mail: roenbkk@gmail.com

1. Introduction

Leading magazine, Travel + Leisure in 2013 (2013) has voted Chiang Mai as among the top ten world best cities for hotels. The increasing number of visitors arriving to Chiang Mai, a 7.90 % increase in 2013 compared to 2012, supports this. Of particular interest, Chiang Mai also welcomed more domestic (8.44%) than foreign tourists (6.82%) in the same time. Furthermore, the majority of tourism revenue in 2013 was from domestic tourists, around 36.54 billion baht (62.4%), while that from foreign tourists accounted for only 37.6% or 22 billion baht. Consequently, the hotel industry has benefited from both the number of guest arrivals and hotel occupancy rates at an increased rate of 16.99% and 7.16% respectively. Of these hotel guests in Chiang Mai, 60% were from Thailand and 40% were non-Thai (Department of Tourism, 2013).

Unsurprisingly, a significant growth of hotel guests, room occupancy rates, and revenue in Chiang Mai has raised the competitive environment across its hotel business field. Based on a 2013 Jones Lang LaSalle report, there are now 543 hotels, numbering 27,389 rooms, and there has been a major trend of newly opened hotels, independently owned or owner-operated boutique hotels (Jones Lang LaSalle, 2013). Recent research conduceted by Kapiki (2013), between 2008 and 2011, confirmed that independent hotels perform well in terms of efficiency and profitability compared to chain hotels. Similarly, based on the data of 51,991 hotels between 2002-2008 in the United States, independent hotels achieved higher average daily rates (ADR) and room revenue, per available room (RevPAR), compared with the chain hotels (O' Neill & Carlback, 2011).

To succeed in the hotel business, especially under a competitive business environment, a hotel has to identify its own importance and performance edge compared to its competitors as its competitive advantage, as perceived by its customers. This can allow either leisure or business customers to come to a decision about when and where they would choose to stay. Likewise, hotels themselves can analyze and develop marketing strategies to meet the needs of each customer type (Chu & Choi, 2000). Hotel competitiveness chiefly depends on the administration of its human resources or employee-performance, which is necessary to create a competitive advantage through service encounters (Hartline, Wooldridge, & Jones, 2003). Such a challenge puts the hotel management’s focus directly on its human resources. High-performance work practices (HPWPs) in the service sectors have been introduced and studied by Orlitzky & Frenkel (2005). They concluded that the service sector has less developed plans in terms of productivity compared to manufacturing sectors. Many researchers (Becker & Gerhart, 1998; Huselid, 1995; Takeuchi, Lepak, Wang, & Takeuchi, 2007) also argue that HPWPs have been applied as a method to maximize competitive advantage, and more specifically, HPWPs directly affect the level of human capital among employees in an organization. Nevertheless, it is still hard to define HPWP precisely because there are so many interpretations. For example, Karatepe (2013a; 2013b) argues that in the hotel business the key indicators representing HPWPs include training, empowerment, and rewards, resulting in good work engagement and employee performance output. The presence of optimal hotel frontline employees is a key factor in a successful business because it ensures good service quality, successful service recovery, and retains loyal customers. Also, frontline

employees with high level HPWPs will retain their own jobs with a lower level of job turnover observed, despite frontline duties being quite stressful and requiring long working hours (Chi & Gursoy, 2009; Guchait, Kim, & Namasivayam, 2012; Karatepe, 2013a; 2013b).

In fact, customers quickly recognize such service quality, mostly based on employee performance through service encounters, in a hotel business that has invested a considerable amount of time, effort, and resources in staff training (Hartline, Wooldridge, & Jones, 2003). A study conducted by Ashill, Rod, & Carruthers (2008) indicated that training, empowerment, and employees, all parts of HPWP, generate considerable affective responses for job satisfaction and organizational commitment. Therefore, concentration on these elements will not only have positive influence on service recovery performance, but also lower turnover intention.

As mentioned, the main new line of hotel business, currently opening in Chiang Mai, is independent owners or owner-operated boutique hotels. This trend signals that in the future more independently owned hotels will likely become more prevalent in this market. As avant-garde in the owner-operated boutique hotel market, Rachamankha hotel is one of the first pioneers in luxury owner-operated boutique hotels located in the historic old Chiang Mai area. Built in 2004, Rachamankha has an architecture and design influenced by Chinese dwellings blended with the Northern Lanna Thai style culture and provides 24 serviced rooms. Rachamankha was awarded recognition as one of the top 25 small hotels in Thailand, in 2014, by the world's largest and best-known travel website, TripAdvisor (2014 TripAdvisor Traveler's Choice Award: Top 25 Small Hotels in Thailand, 2014). Having been recognized as a hotel amongst those with most satisfied-customer status, Rachamankha must have an effective and strategic HPWP with customers consistently judging the hotel service on the performance of customer-contact by employees. This implies that employee performance is considered the essential attribute for most customers. This study, through detailed observation and analysis, aims to provide useful insight into the strategy and operations of Rachamankha, an owner-operated small boutique hotel. It will also conduct evaluations of the high performance work practices (HPWPs) of hotel employees in line with recent studies by Karatepe (2013a; 2013b) that confirmed that HPWP is regarded as one of the most significant standards to gauge service quality.

1. Theoretical Background: High Performance Work Practice (HPWP)

HPWP has been regarded and used as an emerging organizational model. Its implementation has also been discussed in literature outlining competing perspectives on how it works in practice (Tamkin, 2004). HPWP is still classified from an universal perspective because human capital is the root of comparative advantage in an organization (Barney, 1991; Wright & McMahan, 1992). Studies (Arthur, 1994; Delery & Doty, 1996) have confirmed that human resource practices have been considered from the strategic viewpoint of human resource management so all organizations of any level, size, industry or any business strategy should adopt this approach. HPWP, if appropriated, can result in superior and more efficient performance than an organizational fit (Huselid & Becker, 1997).

Furthermore, HPWP does ensure enhanced human capital performance and many studies have found that HPWP should be applied as part of a competitive strategy or the internal policies of an organization. So, it can have a positive influence on human resources and provide universal "best practice" as part of a business strategy. However the success of using HPWP depends on how orgnaisations apply it to their strategic management as well as how their employees percieve this practice (Huselid, 1995; Kochan & Osterman, 1994; Luna-Arocas & Camps, 2008; Pfeffer, 1994).

Amongst the literature concerning several HPWP studies, the Pfeffer model (Pfeffer, 1994) is one of the most recognized models in human resource management (Luna-Arocas & Camps, 2008; Tamkin, 2004). Based on Pfeffer's (1998) work, the model, bearing his name, comprises sixteen practices depicting "what effective companies do with people" and seven uses. These seven practices, engaged to achieve a fruitful organization, are employment security, selective hiring, self-managed teams and decentralization of decision making as the basic principles of organization design, comparatively high compensation contingent on organizational performance, training, reduction of status differences, and sharing information.

Pfeffer's (1994) theorical model provides examples of how to gain profit through people based on management practices in terms of high commitment, high performance and high involvement. In addition, a study by Huselid (1995) based on a national sample of 968 firms across a wide range of industries and firm sizes in the United States shows that the return in investment of HPWP not only lowers the rate of employee turnover but also raises productivity in sales, market value and profits.

Concerning the hotel industry, recent studies by Karatepe (2013a; 2013b) emphasize that only training, empowerment, and rewards are compelling practices for frontline employees. The frontline staff in a hotel are the key players in service quality because they engage with customers either face-to-face or voice-to-voice during service performance (Yavas, Karatepe, & Babakus, 2010). Consistent with this, many studies (Boselie, Dietz, & Boon, 2005; Kim, Tavitiyaman, & Kim, 2009; Pfeffer , 1994) reveal that training, empowerment and rewards are influential in high-performance work practices for frontline employees in service organizations. A recent study by Karatepe (2013b) of 174 full-time frontline staff in four and five star hotels in Iran reveals that if the employees were trained under HPWP, they key elements of training, empowerment and rewards are more likely to be embedded in their jobs and they are less likely to leave their organization.

In addition, evidence from a study of 157 hotels in Taiwan confirmed that training, found as one of powerful high-performance work practices, significantly decreases turnover rate and retain more internal employees, what hotels focus on developing and cultivating their knowledge, skills, and abilities. Therefore training in general focuses on information for example hotel policies and procedure or be applied as the remedial activity to correct the skill inadequacy, so this would reduce the error, provide procedure standardization, which reduces the cost, and improve employee's efficiency (Cheng-Hua, Shyh-Jer, & Shih-Chien, 2009).

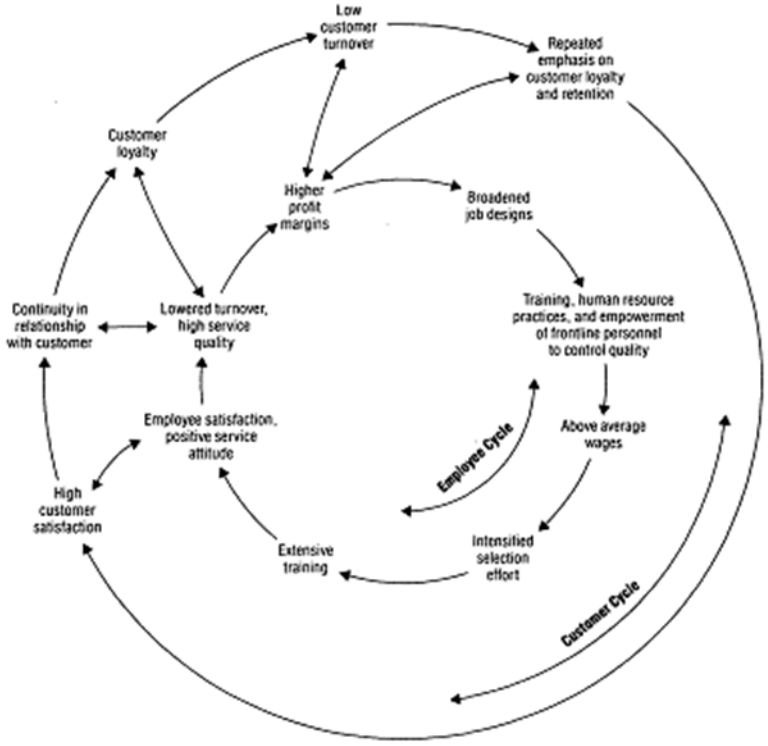


Figure 1: The Cycle of Success (Schlesinger & Heskett, 1991: 19).

Based on the cycle of success model by Schlesinger & Heskett (1991), good service is based on effective and productive employees in frontline personnel positions (See Figure 1). When the hotel provides training, empowerment and reward as part of HPWP to frontline employees, they would feel more empowered to serve their clients resulting in a significant increase in both job and customer satisfaction due to the role of enhanced authority and supervision. Schlesinger & Heskett (1991) also explain that if frontline employees are satisfied with their work, they tend to stay longer in the service organization, increase their productivity, and customer cost is reduced by between 10 and 15 percent. This also demonstrates the relationship between job satisfaction and service performance because empowered and satisfied frontline staff would positively influence how customers perceive their service quality. High service quality has a profound influence on customer satisfaction, value and loyalty, which are three major elements of customer lifetime value (Gazzoli, Hancer, & Park, 2010). Some studies (Karatepe, 2013a; Kim, Tavitiyaman, & Kim, 2009; Yavas, Karatepe, & Babakus, 2010) show that only empowering frontline staff without a proper training course would not produce positive outcomes and only training employees without empowerment would be ineffective.

Last, reward, another HPWP, is part of management commitment to service, for which managers strive to upgrade his or her unit's service quality. If managers treat their employees well, employees in turn take care of their customers well. Reward, one of the management commitments to service appraisal, significantly influences hotel employees in Thailand on job satisfacfaction (Kim, Tavitiyaman, & Kim, 2009). Arnett, Laverie, & Mclane (2002) also explain that through rewards, employees in the hotel business come to understand how much

their hotel values their service delivery. Hence, reward is a critical factor in HPWP for an organization to achieve its goal. The intention of reward is to encourage service staff to practice decent behavior. So the reward must be recognized as being valuable and fair, enabling all staff to recognize the reward scheme is suitable for them, contributing to their job satisfaction. As a result, both training and empowerment should be combined with rewards as the competent HPWPs because trained and empowered frontline staff should be rewarded when they deliver good service quality to customers or deal adeptly with difficult customers.

2. Research Methodology

This study uses an in-depth unstructured interview as the main data collection method. Kvale (1996) and Legard, Keegan & Ward (2003) stress that an in-depth interview practice is a form of conversation that enables the qualitative researcher to ascertain the subject's point of view and to discover the meaning of their experiences. The interview, as a qualitative research tool, is used to gain descriptions and interpretations of what is expressed. It can encompass many of the issues, including gauging the importance of what people are talking and then grasping their point of view. Thus, the goal of the qualitative research interview is to allow the interviewees to speak, confiding the real nature of the object.

The interviews undertaken for this research were based on the standard techniques suggested by Kvale (1996: 88) and the seven stages of an interview investigation: thermalizing, designing, interviewing, transcribing, analyzing, verifying and reporting. This method is characterized by a methodological knowledge of question forms, a focus on the passage of interaction between interviewer and interviewee, and also on analytical attention given to what is spoken (Kvale, 1996). Tuntirattanasoontorn (2008) stated that the benefit of using an in-depth interview is to investigate areas which cannot be directly examined by other research approaches and also to engage the best perspective and explanatory analytical method for a particular group or sample. The in-depth interviews were conducted at Rachamankha Hotel, Chiang Mai from August 30-31, 2014. Nine people with job experience at Rachamankha of at least seven years were chosen and interviewed; viz., Mr. Rooj Changtrakul, the owner; Mr. Paul Walker, General Manager; and Mr. Akkrapol Saimon; Mr. Sai Kham Kyaw; Mr. Sai Lain Hsen; Mr. Jujak Insad; Mr. Sai Nonkei; Mr. Patcharpol Tiyasakun; Mr. Tiwa Kumrapith, seven frontline employees. An individual face-to face interview was taken at an average of 60 minutes. This allowed interviewees to converse from their own perspective and in their own words regarding the subjects of training, empowerment, and rewards, the key HPWPs in this study.

3. Findings

3.1 Training

4.1.1 Formal Training

Rachamankha, unlike other Chiang Mai hotels, is noted not only for its welcome but also for providing opportunities to all, including to minority groups such as the Taiyai people, the latter being an Tai ethnic group living in the Northern part of Chiang Mai. Most Rachamankha employees are aged between 27 and 30, classified as Generation Y, Millennial or Gen Y; i.e., those who were born between 1980 and 2000. The numbers of GenY people in the hospitality industry has grown considerably as the world's largest and fastest growing sector (Solnet & Hood, 2008). Gen Y has been portrayed as displaying characteristics of overconfidence, narcissism, materialism, and laziness. Although Gen Y in each country is different, its representatives have a similar trait because of the influence of globalization, social media, the export of Western culture, and other socio-political changes (Stein & Sanburn, 2013).

These factors challenge Rachamankha to provide its new recruits with rigorous training because seventy percent of them are unskilled labor. A study by Tuntirattanasoontorn (2008) argues that the most significant service problem in the Thai hotel industry is employee-related. Employees lack skills and knowledge. Because of this, Mr. Changtrakul, the owner of Rachamankha, provides in-house training courses focusing on six major areas: History, Geography, Culture, Antiques, Table etiquette, and Wine knowledge. Training classes are conducted over several weeks for small groups of 4-6 people. Mr. Changtrakul says, "Knowledge in these areas can instill confidence in frontline employees when they talk with or serve our valued customers because our hotel patrons are from widely different backgrounds: royal family members, Hollywood stars, businessmen and holiday travelers." Additionally, Rachamankha focuses on English language training because Mr. Changtrakul argues that to achieve good service quality in the hotel industry, hotel employees need to undertake English language training. Several service failures have been found came from misunderstanding between customers and employees due to the poor English language skill of frontline employees. Therefore, the hotel must intervene on this communication problem first. "The proficiency of English is not a necessary job requirement to work here," Mr. Changtrakul said. So, he hired Mr. Walker as an English teacher for his staff before he became the General Manager at Rachamankha. During the English language training, both Mr. Changtrakul and Mr. Walker implement practice in the three Ps: Politeness, Personality and Participation for when their employees communicate with guests. Due to the high standard of service quality at Rachamankha, all frontline staff must show courtesy while serving customers and also participate in work groups and teams. Teamwork, because the majority of the Rachamankha workforce is Gen Y need to develop a sense of comradeship, which will not only promote an exchange of perception but also raise productivity. At Rachamankha, training is one of the pivotal HPWPs to attract and retain GenY staff to help them overcome their overemphasized sense of self-importance and restlessness. The training

goal is to deepen their sense of maturity and guide them towards the promotion track in the organization (Agmapisarn, 2014; Cairncross & Buultjens, 2007).

4.1.2 Informal Training

Rachamankha owner, Mr. Changtrakul, introduced "informal training" for his frontline staff which is known as "Dine out" training; in other words, a fieldtrip. Almost every week Rachamankha staff are randomly chosen during their time-off period to dine out for lunch, dinner or to take drinks at well-known or new restaurants, bars and hotels in the Chiang Mai area and even in Bangkok. This "Dine out" training is a very useful follow-up exercise to their formal training because it engages the participants in experimental activities related to hospitality services and also opens out a wider frontline staff perspective on service quality. Such "experimental learning" is an interactive learning experience in which frontline employees can learn from being the customers and encountering how other hospitality venues provide quality service. This fieldtrip is a fruitful and conducive educational tool for a transformational learning experience in conjunction with the traditional in-house formal training. In fact, it significantly enhances frontline employees' learning as well as increases their practical knowledge (Goh, 2011).

In addition, the "Dine out" training, involves all Rachamankha frontline and back of house staff members being taken out in turn. One employee, a 28 years old man, reported that his visits to many fine venues such as restaurants, hotels and bars in the role of customer provides him with knowledge of other employees' serving styles, as well as giving him practical insight into service quality and lessons in table manners. Similarly, a 31-year-old male frontline worker, who has seven years working experience at Rachamankha, added that he gains helpful experience of different restaurants' atmosphere when he dines out in the new places. More importantly, it is very insightful to see how other staff work in either restaurants or hotels. This provides him with a better understanding of his profession and helps him to provide better service. These reports are consistent with research by Ashill, Rod, & Carruthers (2008) that the training provides a positive influence on service recovery performance through the mediating role of job satisfaction. Given the service failures which have occurred at the Rachamankha restaurant, such as slow restaurant service, customers being kept waiting for a breakfast table, or low quality food or beverage, service staff have come to know how to perform better service recovery, in part because of their experience at the "Dine out" training.

As part of their informal training, Rachamankha employees are allocated two major assignments to organize; one is the staff party and the other is an annual field trip. The staff party is an event where all employees organize a party for themselves. The hotel is closed for one and a half days for hotel cleaning and event organizing. Given a determined budget, the hotel staff has to decide the theme of the party, set up the venue, create a dress code, and prepare the food and beverage. Last year, a black-tie themed staff party was held where all male employees came in formal black-tie attire and the females wore evening gowns.

The second task is the annual employee field trip. All employees are matched as couples to arrange the whole trip. Before the trip begins, one team of couples is assigned to organize the booking of tickets, car rental, and hotel for the trip. Another team is then to prepare the whole trip as a travel site study. This team then becomes the tourist guides during the trip. Another team has to check and prepare the necessary food and beverage for the trip when they dine out in restaurants. Such duties give the members a sense of responsibility, learning to approach problem solving with creative ideas, and how to work in teams and build cohesiveness.

These two annual major assignments, encourages the participants to think and work as a team. Consistent with work conducted by Testa and Sipe (2012), team orientation is one of the crucial competencies in service leadership, particularly for the high competitive hotel market in Chiang Mai. In addition, teamwork creates service leadership, and develops a team spirit because employees value the contributions of all team members and then build upon the opinions and input from others. Such training reinforces high service quality and relationship between the front and back-of-the house employees. It also improves interpersonal communication among hotel staff, a significant factor in the leadership-competency model in the hotel industry. Mr. Chantrakul and Mr. Walker are willing to listen and are receptive to their staff's opinions, especially to innovative suggestions. In turn, if any conflict has developed between employees during any service process, both are required to address it, find the best solution, and then resolve the conflict kindly. Mr. Changtrakul, for instance, always uses polite words with a soft voice tone when he teaches his employees how to do work more effectively. He always addresses his staff with the courtesy title, "Khun," before their names, so they feel that they have been treated with respect. This practice is supported by Sturman & Ford (2011) who maintain that service staff must be treated with integrity. Being treated without respect, frontline staff will feel connected to their workplace only through their paychecks, in which case positively responding to job offers by other hotels with equal or better benefits, is made easier, even though a big loss may be incurred by the original hotel which has been investing in them. Furthermore, recent work by Testa and Sipe (2012) and Chung-Herrera at al. (2003) concludes that interpersonal communication, referred to as listening and communicating openly and persuasively, will lower misunderstanding and lessen any conflict that might occur. As well, efficient communication and listening are the indispensable proficiencies for employees to reach higher leadership positions.

During service delivery in Rachamankha hotel, Mr. Walker agrees that competent communication is a necessary skill between employees and customers in order that better levels of service quality may be provided, even increased. Hence, he wishes his staff to establish effective communication systems and processes while talking with their clients. However, he said " The drawback for Thai employee in the hotel industry is that they are reluctant to take responsibility at an individual level and as such can be slow to make decisions out of fear of being responsible for that decision's outcome and so prefer to defer to those above them or when. This is difficult, procrastinate, and this is where supported empowerment comes in to encourage the freedom to perform but it does rely on them taking full responsibility for their decisions this is where problems can lie generally with Thai employees in my opinion. They very much prefer to work as a team and tend to avoid acting

as an individual wherever possible and this society more leads to this reluctance or avoidance of taking full responsibility and the preference of the voice of the team to the voice of the individual". Because of this weakness, both formal and informal training will support continuous learning for the staff, which will also teach them how to communicate effectively. Thus, they can carry out their duties more productively.

3.2 Empowerment

Despite the various definitions of "empowerment," Rachamankha hotel characterizes this quality as task meaningfulness and the freedom to perform, based on the employee-customer research of Gazzoli, Hancer, & Park (2010). In terms of task meaningfulness, it is significant to note that many Rachamankha staff had no prior hotel working experience. Indeed staff had worked as guards, gardeners, cleaners and truck drivers. They were offered the chance at hotel work by Mr. Changtrakul and Mr. Walker. The job offers and the opportunities were based on their preferences and personality traits. Once they had been recruited, most staff developed a stronger sense of caring about their job and believe that they are able to carry out their responsibilities well, along with determined self-commitment and self-involvement.

For example, one 31 year-old male employee has worked in Rachamankha hotel as a restaurant server for nine years. Previously, he had been working as a hotel security guard before he started working as a Rachamankha front officer. He expressed deep gratitude towards Mr. Changtrakul and Mr. Walker for providing the opportunity to work in this position which is a good match for his personality and the enjoyment he finds in greeting and talking with people. However, speaking English is quite a formidable barrier since he has no background in this skill. As a security guard, he would watch other staff speaking English, yearning to grow in similar fluency. Rachamankha has provided foreign language learning though he admits that though "I love to meet and talk with people, to speak with foreigners makes me a bit nervous. I have been offered to take an English course with Mr. Walker and during it. I worked so hard to learn as quickly as I could because I want the chance to work as a front officer. Now I feel more confident and able to explain things in English, even if it is not quite good. I feel more comfortable than before that I am able to greet my customers or explain where to go out in Chiang Mai while they are staying here." Another person, a 28 year old male, with seven-year working experience as a front officer, explained that "It is a great opportunity for me to work here because I was a truck driver which my salary was low. Having been trained with Mr. Changtrakul, I now feel that I am able to work in the hotel and earn more compared with my previous job. This job is meaningful to me and I also care about what I do because the job is more secure and not as physically demanding as my prior job as a truck driver." Similarly, a study by Gazzoli, Hancer, & Park (2010) found that empowered staff feel more confident and able to carry out their job duties effectively when their skills are matched with the right job.

Another aspect of employee empowerment is “freedom to perform.” Hotel owner Mr. Changtrakul says that Rachamankha employees have their own freedom to decide how to go about their operations, using their personal initiative to carry out their tasks. After having both formal and informal training, they are able to decide what to do, basing their service decisions on the goal of ensuring their customers feel at home when they stay in Rachamankha. Notwithstanding, however, the original recruitment and selection process for all Rachamankha staff is quite rigorous. Ultimately, Mr. Changtrakul makes the final selection decision for successful applicants. It is important to him that potential Rachamankha employees display enthusiasm and have realistic career goals and, once they are recruited, they will be poised ambassadors of Rachamankha. For example, Mr. Changtrakul shared that a key attitudes he looks out for during the initial interview process, is that of care about their work and a sense that employment at Rachamankha is meaningful for them. With these attitudes, he knows that potential employees will be able to carry out the hotel goals and also provide good service quality.

In addition, while working at Rachamankha requires the staff to follow the generally accepted executive hotel standards and policies, one unique indispensable policy, overseen personally by Mr. Changtrakul, is known as “Three Requests.” The owner maintains, “Working here (Rachamankha), I make these three specific requests of each of my employee, which I want them to be able to adjust, demonstrating their adaptability.” Having made these three requests, allows him then to offer feedback and coaching on a particular employee’s behavior and attitude towards their work. For example, to one male service employee who may present an “unclean and disheveled look” while working, Mr. Changtrakul will certainly ask for better personal grooming before starting work as one of his three requests. Each staff member receives three different requests regarding his/her behavior and personality. A serious response to such requests is taken to indicate that the staff member is keen to prove themselves capable for the required work duties, as well as possessing the necessary drive and initiative fitting to hotel culture. If someone fails to follow these requests, Mr. Changtrakul would ask him or her to evaluate and reconsider whether his/her demeanor is consistent with Rachamankha’s values and culture. Mr. Changtrakul, as a leader, added, “These three requests are not difficult to comply with and are an improvement imperative for them to change. I also discuss and justify the importance behind these requests so they can see the big picture to which they may need to adapt.”

On the other hand, Mr. Changtrakul recruits new staff partially based on their physical attributes. He said “Pleasantly attractive service staff is another vital strategic marketing point for the Rachamankha hotel because many customers prefer to be greeted by attractive and charming frontline staff when they are in our hotel.” Consistent with this, research by Hamermesh (2013) revealed that better-looking people tend to sell more products or attract more new clients so they will bring in more business for the employers, just as a clever worker will.” These findings even confirm that good looks are a more dominant factor for men’s earnings than for women because a female is generally paid less than a male; partly because females channel themselves into different occupations, yet also partly because of discrimination. Although good-looking people are likely to earn an average of 3% to 4%

higher than one with below-average looks, which is a form of discrimination, their attraction and appearance does tend to increase their productivity. Hamermesh (2013) illustrated that a 2008 British study of a Dutch TV game show revealed that unappealing team were always voted off, although they were just as skilled (or as productive) at answering questions.

Therefore Rachamankha hotel has come to realize that their service staff is possibly the most significant feature of the hotel's service presentation and is also the core part of the hotel brand because they customize service delivery every day, personalizing relationships with clients, and leading eventually to customer loyalty. Equipped with empowerment, Rachamankha staff can feel more confident and satisfied with their work which results in their providing their customers with high service value – fully aware that service quality appraisal is based on their guest's perceptions. For example, the presentation of the front desk staff is considered a vital cue for good service delivery at Rachamankha. Arriving clients will demand such service when checking in and if it does not function smoothly, they will negatively judge the overall hotel service quality. Being in continual contact with their customers, hotel staff carrying an attitude of "freedom to perform" and "task meaningfulness" can respond to client needs competently, and so increase customer value, satisfaction and loyalty as part of the high service core which differentiates Rachamankha from its competitors (Gazzoli, Hancer, & Park, 2010; Hartline, Wooldridge, & Jones, 2003; Lovelock and Wirtz, 2011; Schlesinger & Heskett, 1991).

3.3 Reward

As the Rachamankha management team, both Mr. Changtrakul and Mr. Walker realize that it is their responsibility to prepare their employees to provide exceptional service experience and motivate them to offer the best possible customer experience. Although many studies argue that there are several influences on job motivation, Sturman & Ford (2011) confirmed that reward is one of leading motivation tools that can create and provide an environment, which encourages employees to reach their hotel's goals. After initially recruiting and training their staff, Rachamankha hotel also offers both financial and non-financial rewards as a management strategy to create such a positive environment. As a result, employees feel more job satisfaction and more motivated to go the extra mile for quality customer service delivery while they are working at Rachamankha. A 2009 study by Kim, Tavitiyaman, & Kim surprisingly claimed that not all hotels in Thailand provide HPWPs in terms of training, empowerment, and reward because of the high cost, but since he started his hotel business in Chiang Mai, Mr. Changtrakul has always retained a strong and clear picture of the necessity of these three HPWPs.

Financial reward is considered a part of HPWP and also the most predominant motivator (Robbins & Judge, 2011). Even though all hotels do provide some form of a reward system, Rachamankha employees directly receive a salary which is the above the minimum wage, plus extra monthly income depending on the service charges. Mr. Changtrakul believes that a Rachamankha paycheck can meet his staff's living needs because most of them are from a poor family background, needing to earn a living. He holds that his staff is paid enough to meet their living costs. Moreover, besides the wage and health care benefits provided, all

staff receive a bonus on their birthday, regarded as a birthday gift from the management. Mr. Changtrakul said Rachamankha is like a house with a small number of employees living closely together, so they are like his family members. Similar to how family members behave towards each other, we all respect, value each other and listen to the needs and preferences if a member wants extra help. For instance if a staff member is in immediate need of financial support to meet their survival needs, Mr. Changtrakul loans the amount of money without any interest rate charged to comfort them. Indeed, fairness is the foundational principle of the Rachamankha reward system because if a sense of favoritism or preferential treatment begins to grow, feelings of resentment, inequality and unfairness will fester, raising problems of lower job motivation, higher absenteeism, increased turnover, and even more theft-related activities. Rachamankha has a zero tolerance for employee theft. If any staff member unlawfully removes even one piece of either hotel or customer property, they will immediately be terminated from Rachamankha employment and sent to the police, after an internal investigation finds them guilty. Additionally, to lessen any opportunity for employee theft, Mr. Changtrakul and Mr. Walker provide equitable compensation along with deep trust in their employees as if they were family members. Hence, service employees feel more obliged and would like to repay this consideration to their employers through greater work engagement and better performance through high service quality (Karatepe, 2013a).

Interestingly, despite being within an Asian culture, most employee rewards provided in the hotel business tend to be financial rather than non-financial, a custom which is more related to western culture (Kim, Tavitiyaman, & Kim, 2009). Also, Panmunin (1993) found that the Thai caste system has increased pressure on Thai hospitality employees who can experience low self-esteem because in Thai society a servant job has been considered as work carried out by low caste personnel. Accordingly, in order to improve work morale and make Rachamankha hotel become a more acknowledged workplace, Mr. Changtrakul and Mr.Walker always use commendatory recognition words to reinforce their employees' professional behavior as a non-financial reward. Although these words are simple and straightforward, they (employees) feel more motivated to carry out their duties correctly and their actual behavior is powerfully influenced. Mr. Changtrakul said he always commends his staff with words, such as "Thank you" or "Good job," every time they conduct themselves correctly. In turn, those people always acknowledge and show appreciation when they observe others' good work. This dynamic can create positive reinforcement leading Rachamankha staff to more likely engage in positive employee behavior and maintain longer job retention.

Since the Rachamankha hotel was established in 2004, more than 70% of its original employees remain working at Rachamankha and less than 20 % of staff have resigned or been asked to leave because they failed to comply with the Three Requests. Mr. Changtrakul shared, "Once any staff indicates a plan to resign from our hotel or is thinking of leaving, I would let him or her go immediately without any notice and if he/she plans to come back, I would definitely not accept that. I feel that once you show a desire to find a new job, you no longer feel loyal to our hotel so why would you persist to stay longer." According to the hotel record, staff are noted as having left employment for a few consistently similar reasons: to

move back to their hometown; to stay with family; and being asked to resign because of failure to comply with the three requests.

Similar to research by Arnett, Laverie, & Mclane (2002), once employees receive either financial or non-financial rewards equitably, and based on their performance, job satisfaction increases and service behavior towards their customers is improved. Finally, they engage more in service excellence.

Above all, it was found that most employees feel great pride to work at the Rachamankha hotel and carry a perception that employment at Rachamankha is family-like, meaningful, effective, and the hotel a worthwhile part of their life. Such pride would, in turn, drive them to engage in service delivery that assists the Rachamankha hotel to meet its objective to be amongst the top high service standard, small boutique hotels in Chiang Mai.

4. Conclusions

In the high competition environment of the hotel business, Rachamankha, one of the most acknowledged customer-satisfied small hotels in Chiang Mai, shows its competitive advantage is maintained through the implementation of its distinct strategy, the practical conduct of High- Performance Work Practices (HPWPs) in training, empowerment and reward. After service employees have perceived clearly the meaning of these three HPWPs, they commit themselves to high levels of work engagement and receive deep job satisfaction as repayment. Ultimately, they provide quality service delivery to their customers that, in turn, will build a loyal relationship between customers and employees.

Training, as one of the three HPWPs under focus in this study, shows that Rachamankha employees, mostly from Generation Y, are given both formal and informal training. They are provided with and develop the knowledge, skills and abilities to serve their customers well. The training also helps them to focus on improving the task-related and behavioral skills needed to engage the service delivery process. As was noted, both formal and informal training also builds more confidence within the service employees and lowers the occurrence of service failure. As well, this hotel's training still provides the necessary service leadership competency and allows employees to learn how best to serve their clients. Additionally, the training includes experience of the employees of being in the customer role. Their informal training includes a "Dine out" fieldtrips. Overall, they are taught how to do their job competently, learn how to deal with customer problems, facilitate customer needs, and nurture a good service relationship with their customers. Consistent with the research by Elmadag, Ellinger, & Franke (2008), this current research verified that informal training is a quite effective and powerful tool to improve the commitment of frontline employees to quality service.

Without proper training, employee empowerment would not be effective. Along with their training, the Rachamankha staff has experienced empowerment in the shape of task meaningfulness and freedom within performance. This drives them to build job satisfaction and once they feel a sense of empowerment, they experience more satisfaction with their work, and have a better sense of providing excellent service delivery. The service staff has

received good training through empowerment provided by hands-on management and they feel more self-reliant to carry out their work duties because they do perceive the purpose and meaning in their jobs. However, before providing training and employee empowerment, the Rachamankha hotel management team, Mr. Changtrakul and Mr. Walker, thoroughly screen potential employees during the recruitment stage to ensure a good match between the person and the job requirements. In addition, personal attractiveness is an important factor in the employee recruitment decision process because such attractiveness can draw more attention to and bring more business into the hotel.

Reward through a fair job evaluation will ensure longer retention of frontline employees. It also has a positive influence on employee job satisfaction, encouraging them to deliver high-quality service (Berry & Parasuraman, 1991). Because of this, Rachamankha hotel provides acceptable level of salary, which is above the minimum wage, along with other compensations such as emergency interest free personal loan. This compensation package increases the powerful impact of job satisfaction as well as a loyalty to remain working in Rachamankha.

Although this study focused on and examined only the factors of training, empowerment and reward, based on HPWPs, it can provide more a clearer picture into how HPWPs may be applied to the small hotel business. However, this current study provides anecdotal evidence confirming employee satisfaction resulting from training, empowerment and reward and how this leads to high service quality and customer satisfaction. Future studies should provide more detail on the execution of HPWPs as well as a wider comparison with more small hotels in Thailand. Such a study could add more information about how HPWPs can be applied in the management practices of boutique hotels in Thailand.

To sum up, this year, 2015, sees the launch of the ASEAN Economic Community (AEC) and Thailand will be part of the “single market and production base” which allows 70% of foreign equity into the tourism business and the free flow of goods, services, investments, and skilled labor into the county (Kanithasen, Jivakanont, & Boonnuch, 2011). Therefore, the Thai service sector potential will increase as will the competition. This situation will also demand lower prices and an increased service quality. More specifically, while the overall aim of AEC will focus on tourism, one of the key sectors will clearly be the hotel market; for example, the hotel market in Chiang Mai will become more highly competitive because of service liberalization, which will enlarge the service market. To survive in such intense service competitiveness, several owner-operated small boutique hotels will need to strategize skillfully, not only to survive but also to thrive. This study would recommend engagement of HPWP as strategic management tool to ensure the success of the Thai hotel industry and maintain its competency in the hospitality business under the AEC agreement.

5. References

Department of Tourism . (2013, September 23). Retrieved from Tourism Statistics: http://www.tourism.go.th/home/details/11/221/621

Travel+ Leisure magazine. (2013, April 1). Retrieved from http://www.travelandleisure.com/: http://www.travelandleisure.com/worldsbest/2013/cities

2014 TripAdvisor Traveler's Choice Award: Top 25 Small Hotels in Thailand. (2014). Retrieved from Tripadvisor: http://www.tripadvisor.com/TravelersChoice-Hotels-cTop-g293915

Agmapisarn, C. (2014). How does Fairmont Le Montreux Palace retain its Generation Y employee? *NIDA Development Journal, 54*(2), 67-83.

Arnett, D. B., Laverie, D. A., & Mclane, C. (2002). Using job satisfaction and pride as internal-marketing tools. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly, 43*, 87-96.

Arthur, J. B. (1994). Effects of human resource systems on manufacturing performance and turnover. *Academy of Management Journal, 37*(3), 670-687.

Ashill, N. J., Rod, M., & Carruthers, J. (2008). The effect of management commitment to service quality on frontline employee's job attitudes, turnover intentions and service recovery performance in a new public management context. *Journal of Strategic Marketing, 16*(5), 437-462.

Barney, J. (1991). Firm resources and sustained competitive advantage. *Journal of Management, 17*, 99-120.

Becker, B., & Gerhart, B. (1998). The impact of human resource management on organizational performance: Progress and prospects. *Academy of Management Journal, 39*, 779-801.

Berry, L. L., & Parasuraman, A. (1991). *Marketing services: Competing through quality*. New York: Free Press.

Bettencourt, L. A., & Brown, S. W. (2003). Role stressors and customer-oriented boundary-spanning behaviors in service organizations. *Journal of the Academy of Marketing Science, 31*(4), 394-408.

Boselie, P., Dietz, G., & Boon, C. (2005). Commonalities and contradictions in HRM and performance research. *Human Resource Management Journal, 15*(3), 67-94.

Cairncross, G., & Buultjens, J. (2007). *Generation Y and work in the tourism and hospitality industry:problem? what problem?* Southern Cross University, School of Tourism and Hospitality Management. Coffs Harbour: Southern Cross University. Retrieved from ePublications@SCU.

Cheng-Hua, T., Shyh-Jer, C., & Shih-Chien, F. (2009). Employment modes, high-performance work practices, and organizational performance in the hospitality industry. *Cornell Hospitality Quarterly, 50*(4), 413-431.

Chi, C. G., & Gursoy, D. (2009). Employee satisfaction, customer satisfaction, and financial performance: an empirical examination. *International Journal of Hospitality Management, 28*(2), 245-253.

Chu, R. K., & Choi, T. (2000). An importance-performance analysis of hotel selection factors in the Hong Kong hotel industry: a comparison of business and leisure travellers. *Tourism Management, 21*, 363-377.

Chung-Herrera, B. G., Enz, C. A., & Lankau, M. J. (2003). Grooming future hospitality leaders: a competencies model. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly, 44*(3), 17-25.

Davidson, M. C., McPhail, R., & Barry, S. (2011). Hospitality HRM: past, present and the future. *International Journal of Contemporary Hospitality Management, 23*(4), 498-516.

Delery, J. E., & Doty, D. H. (1996). Modes of theorizing in strategic human resource management: test of universalistic, contingency and configurational performance predictions. *Academy of Management Journal, 39*(4), 802-835.

Elmadag, A. B., Ellinger, A. E., & Franke, G. R. (2008). Antecedents and consequences of frontline service employee commitment to service quality. *Journal of Marketing Theory and Practice, 16*(2), 95-110.

Gazzoli, G., Hancer, M., & Park, Y. (2010). The role and effect of job satisfaction and empowerment on customers' perception of service quality: a study in the restaurant industry. *Journal of Hospitality & Tourism Research, 34*(1), 56-77.

Goh, E. (2011). The value and benefits of fieldtrips in tourism and hospitality. *Higher Learning Research Communications, 1*(1), 60-70.

Guchait, P., Kim, M. G., & Namasivayam, K. (2012). Error management at different organizational levels-frontline, manager, and company. *International Journal of Hospitality Management, 31*(1), 12-22.

Hamermesh, D. S. (2013). *Beauty Pays: Why attractive people are more successful.* New Jersey: Princeton University Press.

Hartline, M. D., Wooldridge, B. R., & Jones, K. C. (2003). Guest perceptions of hotel quality: determining which employee groups count most. *Cornell Hospitality Quarterly*, 43-52.

Huselid, M. A. (1995). The impact of human resource management practices on turnover, productivity, and corporate financial performance. *Academy of Management Journal, 38*, 635-672.

Huselid, M. A., & Becker, B. E. (1997, January 3). *The impact of high performance work systems, implementation effectiveness and alignment with strategy on shareholder wealth.* Retrieved from http://www.markhuselid.com/: http://www.markhuselid.com/pdfs/articles/1997_Shareholder_Wealth.pdf

Jones Lang LaSalle. (2013). *OnPoint. Spotlight on Thailand-hotel investment market.* Bangkok: Jones Lang LaSalle.

Kanithasen, P., Jivakanont, V., & Boonnuch, C. (2011, October). AEC 2015: Ambitions, Expectations and Challenges. ASEAN's Path towards Greater Economic and Financial Integration. *BOT Symposium 2011* (pp. 1-58). Bangkok: Bank of Thailand. Retrieved January 19, 2015, from Bank of Thailand website: http://www.bot.or.th/Thai/EconomicConditions/Publication/DiscussionPaper/dp032011_eng.pdf

Kapiki, S. T. (2013). Evaluating economic viability of the lodging industry. independent vs chain hotels. *Contemporary Trends in Tourism and Hospitality-CTTH 2013* (pp. 287-297). Novi Sad Serbia: International Conference "Contemporary Trends in Tourism and Hospitality-CTTH 2013".

Karatepe, O. M. (2013a). High-performance work practices and hotel employee performance: the mediation of work engagement. *International Journal of Hospitality Management, 32*, 132-140.

Karatepe, O. M. (2013b). High-performance work practices, work social support and their effects on job embeddedness and turnover intentions. *International Journal of Contemporary Hospitality Management, 25*(6), 903-921.

Karatepe, O. M., Beirami, E., Bouzari, M., & Safavi, H. P. (2014). Does work engagement mediate the effects of challenge stressors on job outcomes? Evidence from the hotel industry. *International Journal of Hospitality Management, 36*, 14-22.

Kim, H. J., Tavitiyaman, P., & Kim, W. G. (2009). The effect of management commitment to service on employee service behavior: the mediating role of job satisfaction. *Journal of Hospitality and Tourism Research, 33*(3), 369-390.

Kochan, T., & Osterman, P. (1994). *The Mutual Gains Enterprise.* Cambridge, MA: Harvard Business School Press.

Kvale, S. (1996). *Interviews: an introduction to qualitative research interviewing.* Thousand Oaks, California: Sage Publications.

Legard, R., Keegan, J., & Ward, K. (2003). *Qualitative Research Practice: a guide for social science students and researchers.* (J. Ritchie , & J. Lewis, Eds.) London: SAGE Publications Ltd.

Lovelock, C., & Wirtz, J. (2011). *Services marketing: people, technology, strategy* (7th ed.). Essex: Pearson Education Limited.

Luna-Arocas, R., & Camps, J. (2008). A model of high performance work practices and turnover intentions. *Personal Review, 37*(1), 26-46.

O' Neill, J. W., & Carlback, M. (2011). Do brands matter? A comparison of branded and independent hotels' performance during a full economic cycle. *International Journal of Hospitality Management*, 515-521.

Orlitzky, M., & Frenkel, S. J. (2005). Alternative pathways to high-performance workplaces. *The International Journal of Human Resource Management, 16*(8), 1325-1348.

Panmunin, W. (1993). What's happening to Thai hospitality? *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly, 34*, 60-65.

Pfeffer, J. (1994). *Competitive Advantage through People: Unleashing the Power of the Workforce.* Boston, MA: Harvard Business School Press.

Pfeffer, J. (1998). Seven practices of successful organizations. *California Management Review, 40*(2), 96-124.

Robbins, S. P., & Judge, T. A. (2011). *Organizational behavior* (14th ed.). Essex: Pearson Education Limited.

Schlesinger, L., & Heskett, L. (1991). Breaking the cycle of failure in service. *Sloan Management Review, 32*, 17-28.

Solnet, D., & Hood, A. (2008). Generation Y as hospitality employees: framing a research agenda. *Journal of Hospitality and Tourism Management, 15*, 59-68.

Stein, J., & Sanburn, J. (2013, May 20). *The New Greatest Generation.* Retrieved December 3, 2014, from Time International (South Pacific Edition): http://time.com/247/millennials-the-me-me-me-generation/

Sturman, M. C., & Ford, R. (2011). *Motivating your staff to provide outstanding service.* Retrieved January 17, 2014, from Cornell University School of Hotel Administration: http://scholarship.sha.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1242&context=articles

Takeuchi, R., Lepak, D. P., Wang, H., & Takeuchi, K. (2007). An empirical examination of the mechanisms mediating between high-performance work systems and the performance of Japanese organizations. *Journal of Applied Psychology, 92*(4), 1069-1083.

Tamkin, P. (2004). *High Performance Work Practices.* Brighton: Institute for Employment Studies.

Testa, M. R., & Sipe, L. (2012). Service-leadership competencies for hospitality and tourism management. *International Journal of Hospitality Management, 31*, 648-658.

Tuntirattanasoontorn, N. (2008). Service quality improvement in the Thai hotel industry. *AU Journal of Management, 6*(1), 24-37.

Wright, P. M., & McMahan, G. C. (1992). Theoretical perspectives for strategic human resource management. *Journal of Management*, *18*(2), 295-320.

Yavas, U., Karatepe, O. M., & Babakus, E. (2010). Relative efficacy of organizational support and personality traits in predicting service recovery and job performance: a study of frontline employees in Turkey. *Tourism Review*, *65*(3), 70-83.

การจัดการวัฒนธรรมองค์กรที่ขับเคลื่อนด้วยคุณค่าเพื่อการพัฒนาที่สมดุลย์และยั่งยืน ในอุตสาหกรรมบริการและการท่องเที่ยว

โชคชัย สุเวชวัฒนกูล[1]

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาแนวการจัดการและขั้นตอนการจัดการวัฒนธรรมองค์กรที่ขับเคลื่อนด้วยคุณค่าในอุตสาหกรรมการบริการเพื่อการพัฒนาที่สมดุลย์และยั่งยืน โดยวิธีการวิจัยคุณภาพ ซึ่งทำการสัมภาษณ์ผู้ประกอบการจำนวน 16 คนในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและบริการ จาก 4 จังหวัด ได้แก่ ชลบุรี อุดรธานี เชียงใหม่ และภูเก็ตและนำเสนอ แนวทางการจัดการวัฒนธรรมองค์กรเพื่อนำไปสู่วัฒนธรรมองค์กรที่ขับเคลื่อนด้วยคุณค่า 3 รูปแบบได้แก่ 1. การสร้างวัฒนธรรมแห่งความหมาย (Meaningful Culture) 2. การสร้างวัฒนธรรมแห่งการเป็นชุมชน (Community Building Culture) 3. การสร้างวัฒนธรรมแห่งความเป็นเจ้าของ (Belonging Culture) และนำเสนอ ขั้นตอนการจัดการวัฒนธรรมองค์กรที่ขับเคลื่อนด้วยคุณค่าใน 3 ส่วนได้แก่ ส่วนที่ 1 การเตรียมการ ส่วนที่ 2 การนำไปปฏิบัติ ส่วนที่ 3 การดูแลรักษา ผลการศึกษาในครั้งนี้ทำให้เห็นแนวทางในการการจัดการวัฒนธรรมองค์กรที่ขับเคลื่อนด้วยคุณค่าในอุตสาหกรรมบริการและการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่สมดุลย์และยั่งยืนได้ต่อไป

[1] ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สาขาการจัดการและอุตสาหกรรมบริการ คณะการจัดการการท่องเที่ยว
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

Managing Values-Driven Organizational Culture to Sustainable Development in hospitality and tourism industry

Abstract

This research report is focus on guideline for managing values-driven organizational Culture in hospitality and tourism industry to sustainable development. The qualitative research was adopted by interviewing of 16 operators in hospitality and tourism industry. The results of suitable cultures for managing values-driven organizational culture are 1) Meaningful Culture 2) Community Building Culture 3) Belonging Culture. The stages for implement Values-Driven Organizational Culture are 1) Preparing stage 2) Practice Stage and 3) Maintenance stage. The findings from this research show guideline for developing sustainable tourism activities in hospitality and tourism industry.

บทนำ

ในช่วงทศวรรศที่ผ่านมา รายได้จากการบริการและการท่องเที่ยวของไทยเมื่อเปรียบเทียบสัดส่วนรายได้จากการท่องเที่ยวต่างชาติต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติของไทยมีอัตราที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง จากประมาณร้อยละ5.2 ในปี 2545 เป็นร้อยละ 8.6 ในปี 2555 (สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง, 2558) ซึ่งแสดงให้เห็นว่ากิจกรรมในอุตสาหกรรมบริการและการท่องเที่ยวของไทย เติบโตและมีบทบาทสำคัญอย่างมากต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศไทย เพื่อรักษาความสำคัญของอุตสาหกรรมดังกล่าว จึงมีความจำเป็นที่องค์กรต่างๆ ต้องหาแนวทางในการจัดการเพื่อการรักษาความสามารถในการแข่งขันอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

แนวทางการจัดการในองค์กร หากจะแบ่งตามยุคของการจัดการสามารถแบ่งได้ออกเป็น 3 ยุคสำคัญ ได้แก่ การจัดการที่ให้ความสำคัญกับระบบวิธีการทำงาน (Scientific management) การจัดการที่ให้ความสำคัญกับความคิดความรู้สึกของบุคคลที่อยู่ในองค์กร (Human relations management) และการจัดการที่คำนึงถึงการเลือกใช้แนวทางการจัดการทั้งระบบวิธีการทำงานและความคิดความรู้สึกของบุคคลที่อยู่ในองค์กร โดยการเลือกให้เหมาะสมกับบริบทขององค์กร (Modern Management) (G. A. Cole, 2004; K. Cole, 2013; Rao, 2010; Sheldrake, 2003) ซึ่งสำหรับอุตสาหกรรมบริการและการท่องเที่ยวแล้ว การจัดการในยุคที่ให้ความสำคัญกับความคิดความรู้สึกของบุคคลที่อยู่ในองค์กร จึงเป็นฐานคิดสำคัญของการเลือกใช้แนวทางการจัดการสมัยใหม่ในองค์กร เนื่องจากผลิตภัณฑ์และการบริการที่ส่งมอบในอุตสาหกรรมนี้มีลักษณะพิเศษกล่าวคือการส่งมอบส่วนใหญ่ต้องส่งมอบผ่านบุคคล ดังนั้น การจัดการเพื่อให้พนักงานมีความสุขในการทำงานเพื่อส่งมอบความรู้สึกและความประทับใจให้แก่ลูกค้าจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญที่องค์กรควรคำนึงถึง

การจัดการองค์กรไปสู่องค์กรที่ขับเคลื่อนด้วยระบบคุณค่า (Values-Driven Organization) ซึ่งหมายถึงองค์กรที่ให้ความสำคัญกับคุณค่าภายในตนเองของพนักงาน ด้วยการสร้างความผาสุกทางกายภาพ ความผาสุกทางอารมณ์ ความผาสุกทางจิตใจเป็นแนวทางหนึ่งที่ใช้ฐานคิดสำคัญของแนวทางการจัดการที่ให้ความสำคัญกับความคิดความรู้สึกของบุคคลที่อยู่ในองค์กร เป็นแนวคิดได้รับการยอมรับว่าจะช่วยให้พนักงานนำเอาภาวะความคิดสร้างสรรค์และผลิตภาพระดับสูงสุดออกมาใช้งานได้ ดังนั้นจึงถือได้ว่าแนวทางการจัดการในลักษณะนี้จึงเป็นแนวทางการจัดการรูปแบบหนึ่งที่ช่วยให้เป้าหมายของการเพิ่มมูลค่าให้แก่ผลิตภัณฑ์และการบริการร่วมทั้งการสร้างสมดุลย์แห่งการพัฒนาที่ยั่งยืนให้แก่องค์กรเกิดขึ้นได้อย่างเป็นรูปธรรม

การวิจัยในครั้งนี้จึงมีวัตถุประสงค์สำคัญในการศึกษาเพื่อพัฒนาแนวการจัดการและขั้นตอนการจัดการวัฒนธรรมองค์กรที่ขับเคลื่อนด้วยคุณค่าในอุตสาหกรรมการบริการเพื่อการพัฒนาที่สมดุลย์และยั่งยืนต่อไปในอนาคต

คำถามการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีคำถามการวิจัยดังนี้

1) แนวทางการจัดการวัฒนธรรมองค์กรที่ขับเคลื่อนด้วยคุณค่าเพื่อการพัฒนาที่สมดุลย์และยั่งยืนในอุตสาหกรรมบริการและการท่องเที่ยวมีอะไร

2) ขั้นตอนการจัดการวัฒนธรรมองค์กรที่ขับเคลื่อนด้วยคุณค่าเพื่อการพัฒนาที่สมดุลย์และยั่งยืนในอุตสาหกรรมบริการและการท่องเที่ยวมีอะไรบ้าง

วัตถุประสงค์การวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญดังนี้

1) เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการวัฒนธรรมองค์กรที่ขับเคลื่อนด้วยคุณค่าเพื่อการพัฒนาที่สมดุลย์และยั่งยืนในอุตสาหกรรมบริการและการท่องเที่ยว

2) เพื่อเสนอแนะขั้นตอนการจัดการวัฒนธรรมองค์กรที่ขับเคลื่อนด้วยคุณค่าเพื่อการพัฒนาที่สมดุลย์และยั่งยืนในอุตสาหกรรมบริการและการท่องเที่ยว

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดองค์กรที่ขับเคลื่อนด้วยคุณค่า

แนวคิดองค์กรที่ขับเคลื่อนด้วยคุณค่า (Values-Driven Organization) มีทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ดังนี้

1. *ความหมายขององค์กรที่ขับเคลื่อนด้วยคุณค่า*

องค์กรที่ขับเคลื่อนด้วยคุณค่า (Values-Driven Organization) เป็นแนวคิดของการจัดการองค์กรที่เป็นผลพวงของการจัดการที่ปรับเปลี่ยนจากความเชื่อว่า องค์กรเปรียบเหมือนเครื่องจักร สู่ความเชื่อที่ว่าองค์กรเปรียบเสมือนหน่วยที่มีชีวิตคือการที่องค์กรเริ่มให้ความสำคัญกับความคิดความรู้สึกของพนักงาน

องค์กรที่ขับเคลื่อนด้วยคุณค่า จึงหมายถึงองค์กรที่ใส่ใจต่อคุณค่าที่เป็นความคิด ความรู้สึกภายในของพนักงานหรือการใส่ใจในคุณค่าทางจิตวิญญาณ เช่น ความไว้วางใจ ความซื่อสัตย์ ความสุจริต ความกรุณาและการแบ่งปัน ซึ่งทำให้คุณค่าในชีวิตที่เป็นเรื่องภายในจิตใจของพนักงานสอดคล้องกับคุณค่าที่องค์กรให้ความสำคัญอันจะนำมาซึ่งความไว้วางใจ ความมุ่งมั่นในการทำงาน และมีการนำศักยภาพด้านการสร้างสรรค์และการเสริมสร้างผลิตภาพออกมาใช้อย่างเต็มที่ (Barrett, 2014; Bell-Laroche, MacLean, Thibault, & Wolfe, 2014; Bode-Greuel & Nickisch, 2008; Cha & Edmondson, 2006; Kanchana, 2013; R. A. Pohlman, Gardiner, & Heffes, 2000)

2. *คุณค่าสำคัญขององค์กรที่ขับเคลื่อนด้วยคุณค่า*

องค์กรที่ขับเคลื่อนด้วยคุณค่าคือองค์กรที่ความสำคัญต่อคุณค่าต่างๆ ที่อยู่ภายในจิตใจของพนักงาน ซึ่งประกอบด้วย (Barrett, 2014; Bell-Laroche et al., 2014; Bode-Greuel & Nickisch, 2008; Cha & Edmondson, 2006; Cohen & Warwick, 2006; Kanchana, 2013; "Leadership qualities and roles of sustainable and values-driven leaders," 2013; R. Pohlman & Gardiner, 2000; R. A. Pohlman et al., 2000)

2.1 คุณค่าด้านความผาสุกทางกายภาพ คือ การที่ยังคงให้ความสำคัญกับคุณค่าความสำเร็จทางการเงิน แต่มีคามแตกต่างจากแนวคิดแบบอื่นๆ คือการเชื่อมั่นว่าความสำเร็จดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้ ต้องเกิดจากความสมบูรณ์ทางกายภาพ อารมณ์ จิตใจ และความสุขในการทำงานของพนักงานและความสุขของผู้มีส่วนได้เสียทางธุรกิจ เช่น ลูกค้า เป็นต้น ซึ่งตัวชี้วัดในด้านนี้เช่น ผลกำไร กระแสเงินสด อัตราผลตอบแทนจากสินทรัพย์ และมูลค่าขอผู้ถือหุ้น

2.2 คุณค่าด้านความผาสุกทางอารมณ์ คือ การให้ความสำคัญกับสัมพันธ์ภาพระหว่างบุคคลทั้งภายในองค์กร คือความสัมพันธ์ระหว่างพนักงานด้วยกันเอง และภายนอกองค์กร คือความสัมพันธ์ระหว่างพนักงานกับบุคคลต่างๆ ที่มีส่วนได้เสียทางธุรกิจเช่น ลูกค้า การสร้างความคุณค่าดังกล่าวให้เกิดขึ้น องค์กรต้องคำนึงถึงความยุติธรรม ความเสมอภาค การยอมรับยกย่องและการให้เสรีภาพพร้อมด้วยความรับผิดชอบและความ

ภาคภูมิใจในงานของตน ตัวชี้วัดที่สำคัญได้แก่ ผลิตภาพ ประสิทธิภาพ คุณภาพของงาน และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

2.3 คุณค่าด้านความผาสุกทางจิตใจ คือ การให้ความสำคัญแก่ การเรียนรู้ที่เกื้อกูลกับการปรับปรุงผลิตภัณฑ์และบริการ ซึ่งมีฐานสำคัญในการมุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์จากภายนอกที่มีตลาดเป็นพื้นฐาน และการเรียนรู้ที่เกื้อกูลการเติบโตภายในซึ่งมีฐานสำคัญในการมุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์จากความคิด ความรู้สึกภายในของพนักงาน ตัวชี้วัดที่สำคัญของคุณค่าในด้านนี้ได้แก่ การมีส่วนร่วมและนวัตกรรมใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นภายในองค์กร

2.4 คุณค่าด้านความผาสุกทางจิตวิญญาณ คือ ระดับความเชื่อมต่อทั้งภายในและภายนอกองค์กร การเชื่อมต่อภายในองค์กร เกิดจากองค์กรที่เชื่อมั่นในระบบการจัดการคุณค่าและผลักดันอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นวัฒนธรรมที่มีความเข้มแข็ง เมื่อพนักงานเข้าใจถึงคุณค่านี้ ก็จะร่วมกันทำงานเพื่อประโยชน์ทั้งของตนเอง องค์กรและสังคม การเชื่อมต่อภายนอกองค์กรเกิดขึ้นเมื่อองค์กรสามารถสร้างความเป็นพันธมิตรให้เกิดขึ้นกับผู้มีส่วนได้เสียเช่น ลูกค้า และชุมชนโดยรอบ ตัวชี้วัดที่สำคัญได้แก่การเกาะเกี่ยวกัน ความร่วมมือ การเป็นหุ้นส่วนพันธมิตรเชิงยุทธศาสตร์ การเกี่ยวข้องกับชุมชนและความรับผิดชอบต่อสังคม

จากแนวคิด ทฤษฎีที่ได้กล่าวมาข้างต้น จะพบว่าการก้าวสู่ความเป็นองค์กรที่ขับเคลื่อนด้วยคุณค่า (Values-Driven Organization) จะเกิดขึ้นได้ปัจจัยที่มีความสำคัญได้แก่ วัฒนธรรมองค์กร การวิจัยในครั้งนี้จึงจะนำแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมองค์กรมาใช้ประกอบต่อไป

แนวคิดวัฒนธรรมองค์กร

การวิจัยในครั้งนี้มีการนำแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมองค์กรมาเป็นแนวทางในการศึกษา ซึ่งสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

1. ความหมายของวัฒนธรรมองค์กร

วัฒนธรรมองค์กร หมายถึง รูปแบบ แนวทาง ค่านิยม และวิถีทางที่บุคคลในองค์กรเห็นร่วมกันและยึดถือเป็นแนวทางในการปฏิบัติ ทั้งในแง่ของการปฏิบัติตัว และการปฏิบัติงานในหน้าที่ ซึ่งเมื่อมีการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง และปฏิบัติโดยสมาชิกทั้งหมดในองค์กร ก็สามารถที่สะท้อนออกมาเป็นภาพลักษณ์ที่บุคคลภายนอกมองเห็นและเข้าใจได้ (Cushway, Lodge, & Association for Management Education and Development., 1993; Gibson, 2006; Johns, 1992, 1996; Middlemist & Hitt, 1988; Morgan, 2006)

2. บทบาทของวัฒนธรรมองค์กร

2.1 บทบาทการเป็นสิ่งที่สนับสนุนหรือขัดขวางการเติบโตขององค์กร

เนื่องจากวัฒนธรรมองค์กรเป็นสิ่งที่บุคคลในองค์กรเชื่อถือ และใช้เป็นแนวปฏิบัตตนทั้งในมิติการประพฤติตน และ มิติการดำเนินงานตามหน้าที่ต่างๆ ที่ได้รับมอบหมาย วัฒนธรรมองค์กรจึงมีความลึกซึ้งกว่ากฎระเบียบที่องค์กรกำหนดให้พนักงานปฏิบัติ ดังนั้น การที่องค์กรใดจะเลือกมีวัฒนธรรมองค์กรในลักษณะใด จึงเป็นสิ่งสำคัญที่ส่งผลต่อความเติบโตขององค์กรเป็นอย่างมาก ถ้าองค์กรมีวัฒนธรรมองค์กรที่สอดคล้องกับเป้าหมายที่องค์กรต้องการจะไปถึง ก็จะช่วยสนับสนุนให้เป้าหมายนั้นสำเร็จได้ แต่ในขณะเดียวกัน ถ้าวัฒนธรรมองค์กรที่มีอยู่ ไม่ได้สอดคล้องกับเป้าหมายขององค์กร ก็เป็นเรื่องยากที่จะเกิดความสำเร็จขึ้น

2.2 บทบาทการเป็นรูปแบบของพฤติกรรมของบุคลากรและองค์กร

วัฒนธรรมองค์กร มีบทบาทสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการกำหนดรูปแบบของพฤติกรรมของบุคลากรในองค์กรในทุกมิติและยังส่งต่อจากบุคลากรรุ่นหนึ่งสู่บุคลากรรุ่นหนึ่งอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น สิ่งที่บุคคลในองค์กรได้เลือกเป็นวัฒนธรรมองค์กรแล้ว จึงมีบทบาทสำคัญในการเป็นรูปแบบของพฤติกรรมของบุคลากรในองค์กรซึ่งจะสะท้อนให้เห็นชัดเจนในเวลาที่องค์กรมีปัญหาและต้องการการตัดสินใจ และปัญหานั้นเป็นปัญหาที่ซับซ้อน การตัดสินใจนั้นๆ ก็จะเป็นไปตามรูปแบบของวัฒนธรรมองค์กรที่ปฏิบัติกันมา ดังนั้น บทบาทของวัฒนธรรมองค์กรจึงไม่เพียงแต่เป็นสิ่งที่คนยึดถือเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทในฐานะการเป็นผู้กำหนดรูปแบบของพฤติกรรมของบุคคลในองค์กร และพฤติกรรมองค์กรด้วย (Cushway et al., 1993; Gibson, 2006; Johns, 1992, 1996; Litterer, 1980; Middlemist & Hitt, 1988; Morgan, 2006; Reeves-Ellington & Yammarino, 2010; Sims, Fineman, & Gabriel, 1993)

จากความหมายและบทบาทของวัฒนธรรมองค์กรที่ได้กล่าวมา ทำให้เห็นได้ว่า แนวคิดองค์กรที่ขับเคลื่อนด้วยคุณค่า (Values-Driven Organization) และแนวคิดวัฒนธรรมองค์กรมีฐานคิดที่สำคัญร่วมกันอย่างหนึ่งคือการให้ความสำคัญกับจิตใจ ความคิด ความรู้สึกของบุคลากรที่อยู่ในองค์กร ดังนั้นการนำแนวคิดที่เกี่ยวกับการสร้างวัฒนธรรมองค์กรมาใช้ในการจัดการองค์กรที่ขับเคลื่อนด้วยคุณค่าจึงช่วยสนับสนุนให้แนวคิดดังกล่าวประสบความสำเร็จได้อย่างดี

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1 ผู้ให้ข้อมูลหลักที่ใช้ในการศึกษาวิจัย

ผู้ให้ข้อมูลหลักในการศึกษาครั้งนี้คือ ผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและบริการ ซึ่งมีการจัดเก็บข้อมูลจาก 4 จังหวัดได้แก่ ชลบุรี อุดรธานี เชียงใหม่ และภูเก็ต โดยมีจำนวนผู้ให้ข้อมูลรวมทั้งสิ้น 16 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ใช้การสัมภาษณ์เจาะลึกแบบกึ่งมีโครงสร้าง (In-Depth Interview) โดยกำหนดให้สอดคล้องกับคำถามงานวิจัย ที่กำหนดไว้

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

จากการสัมภาษณ์ผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมบริการและการท่องเที่ยวจากทั้ง 4 ภาคของประเทศไทยเกี่ยวกับแนวทางการจัดการวัฒนธรรมองค์กรที่ขับเคลื่อนด้วยคุณค่าเพื่อการพัฒนาที่สมดุลย์และยั่งยืนในอุตสาหกรรมบริการและการท่องเที่ยวตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 และ การเสนอแนะขั้นตอนการจัดการวัฒนธรรมองค์กรที่ขับเคลื่อนด้วยคุณค่าเพื่อการพัฒนาที่สมดุลย์และยั่งยืนในอุตสาหกรรมบริการและการท่องเที่ยวตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ของการศึกษาในครั้งนี้ สรุปได้ดังนี้

1. แนวทางการจัดการวัฒนธรรมองค์กรเพื่อนำไปสู่วัฒนธรรมองค์กรที่ขับเคลื่อนด้วยคุณค่า

ผู้ประกอบการอุตสาหกรรมบริการและการท่องเที่ยว ได้มีความเห็นและข้อเสนอแนะถึงแนวทางการจัดการวัฒนธรรมองค์กรที่ขับเคลื่อนด้วยคุณค่าเพื่อการพัฒนาที่สมดุลย์และยั่งยืนว่ามีดังนี้

1. การสร้างวัฒนธรรมแห่งความหมาย (Meaningful Culture)

องค์กรควรมีการสนับสนุนให้พนักงานในอุตสาหกรรมบริการให้เข้าใจถึงความหมายในชีวิต ซึ่งหมายถึงการเข้าใจตนเองอย่างแท้จริงว่ามีความต้องการอะไร และมีชีวิตอยู่เพื่ออะไร และมีแนวทางอย่างไรที่จะทำให้ความหมายของชีวิตในแต่ละบุคคลสอดคล้องกับความหมายขององค์กร การเข้าใจถึงความหมายของชีวิตอย่างแท้จริง จะเป็นแรงจูงใจภายในที่จะนำให้พนักงานไปสู่ความสำเร็จ ซึ่งมีอิทธิพลมากกว่าแรงจูงใจภายนอกอื่นๆ เช่น ค่าตอบแทน

รูปแบบความต้องการในระดับบุคคลของพนักงานที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของความหมายในชีวิตของพนักงาน อาจอธิบายได้หลายลักษณะ เช่น การใช้ทฤษฎีความต้องการของ Maslow ซึ่งได้แก่

เมื่อพนักงานสามารถเข้าใจความหมายในชีวิตที่แท้จริงแล้ว องค์กรควรมีกระบวนการในการสนับสนุนให้พนักงานได้ทำงานที่สอดคล้องกับความหมายของตนเอง รวมทั้งสอดคล้องกับความต้องการขององค์กร ผลของการสนับสนุนให้พนักงานเข้าใจในความหมายที่แท้จริงและเลือกทำงานที่สอดคล้อง จะทำให้พนักงานมีแรงจูงใจภายในโดยสมบูรณ์ ไม่มีคำว่าทำงานเพียงเพราะเป็นอาชีพ แต่จะช่วยให้งานกลายเป็นพันธสัญญาที่จะปฏิบัติเพื่อความสุขในใจ อันจะนำมาซึ่งความรัก ความทุ่มเทในงาน การสร้างสรรค์และการก้าวข้ามผ่านปัญหา และนำมาซึ่งความไว้วางใจว่างานที่ทำและองค์กรที่สังกัดได้ช่วยให้ความหมายในชีวิตได้รับการสนับสนุน

2. การสร้างวัฒนธรรมแห่งการเป็นชุมชน (Community Building Culture)

องค์กรควรทำความเข้าใจถึง “เส้นแดน” ซึ่งมีในองค์กรในรูปแบบต่างๆ และหาวิธีการที่จะลด “เส้นแดน” และปรับเปลี่ยนไปสู่องค์กรที่เป็น “ชุมชน” คือความพยายามในการทำให้พนักงานเข้าใจว่าองค์กรคำนึงถึงประโยชน์และความสามารถของพนักงานมากกว่าตำแหน่งงาน ให้ความสำคัญในเรื่องคุณภาพของการบริการ การควบคุมต้นทุน และความรวดเร็ว มากกว่า การรักษาระบบการทำงานตามสายการบังคับบัญชาเป็นต้น เพื่อก่อให้เกิดความเป็นชุมชนมากกว่าความเป็นองค์กรเชิงระบบ

รูปแบบ “เส้นแดน “ ที่พบในองค์กรและเป็นอุปสรรค์ต่อการปรับตัวเองเป็นชุมชน ได้แก่ 1) เส้นแบ่งในแนวดิ่ง คือ ลำดับชั้น อำนาจหน้าที่ สายการบังคับบัญชา 2) เส้นแบ่งในแนวระนาบ คือ การแบ่งแผนก แบ่งหน่วยงานความรับผิดชอบ และ 3) เส้นแบ่งภายนอก คือผู้มีส่วนได้เสีย (Stakeholder) จากภายนอกองค์กร เช่น ลูกค้า หน่วยงานรัฐบาล สมาคมผู้ประกอบการ เป็นต้น

แนวการสร้างความเป็นชุมชนให้เกิดขึ้นในองค์กรที่สำคัญได้แก่ การจัดการเพื่อให้เกิดวัฒนธรรมแห่งความพึงพา การตัดสินใจร่วมกัน การถือว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งขององค์กร มีส่วนร่วมในวิถีการปฏิบัติร่วมกัน ซึ่งจะนำมาซึ่งความพึงพอใจในการทำงาน ประสิทธิผลความสำเร็จ ความสามารถในการลดต้นทุนและช่วยลดความแตกต่างของคนในองค์กรในทุกรูปแบบรวมทั้งนำมาซึ่ง “เอกภาพ” อันจะส่งผลต่อความไว้วางใจในองค์กรได้ในที่สุด

3. การสร้างวัฒนธรรมแห่งความเป็นเจ้าของ (Belonging Culture)

การสร้างวัฒนธรรมให้พนักงานภายในองค์กรมีความรู้สึกเป็นเจ้าขององค์กรรวมกัน เป็นแนวทางหนึ่งในการเสริมสร้างให้เกิดความไว้วางใจในองค์กร ซึ่งความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันควรคำนึงในสองประเด็นที่สำคัญ ได้แก่ ความรู้สึกเป็นเจ้าของในทางจิตวิทยาและการเงิน โดยผ่านกระบวนการที่โปร่งใส ตรวจสอบได้

เมื่อพนักงานในองค์กรเกิดความเข้าใจที่ชัดเจนและตรงกันต่อการสร้างวัฒนธรรมแห่งความเป็นเจ้าของ องค์กรควรมีกระบวนการในการสนับสนุนให้วัฒนธรรมดังกล่าวเกิดขึ้น โดยการสอนให้พนักงานเข้าใจถึงเป้าหมายที่เป็นอยู่อย่างชัดเจน รวมถึงความเข้าใจต่ออุตสาหกรรมบริการและการท่องเที่ยวในภาพรวม และเชื่อมั่นว่าด้วยความรู้ดังกล่าวจะเป็นพื้นฐานที่ช่วยให้พนักงานจะตัดสินใจทุกอย่างเป็นอย่างดี นอกจากนี้ควรมีการปฏิบัติต่อพนักงานในฐานะ ผู้มีส่วนได้เสียที่มีความรับผิดชอบ และทำให้พนักงานเข้าใจได้ถึงการเป็นส่วนสำคัญในความสำเร็จขององค์กร ผลของการสนับสนุนให้พนักงานเกิดวัฒนธรรมแห่งความเป็นเจ้าของจะนำมาซึ่ง ความมุ่งมั่นสู่ความสำเร็จ ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ใหม่ๆ ความเอื้อเฟื้อ อันจะนำไปสู่การสร้างความไว้ใจในองค์กรให้เกิดขึ้น

2. ขั้นตอนการจัดการวัฒนธรรมองค์กรที่ขับเคลื่อนด้วยคุณค่าเพื่อการพัฒนาที่สมดุลย์และยั่งยืนในอุตสาหกรรมบริการและการท่องเที่ยว

จากการสัมภาษณ์ผู้ประกอบการเกี่ยวกับความเห็นและข้อเสนอแนะที่มีต่อขั้นตอนการจัดการวัฒนธรรมองค์กรที่ขับเคลื่อนด้วยคุณค่าเพื่อการพัฒนาที่สมดุลย์และยั่งยืนในอุตสาหกรรมบริการและการท่องเที่ยว สามารถสรุปขั้นตอนได้ดังนี้

ส่วนที่ 1 การเตรียมการ

การเตรียมการจัดการวัฒนธรรมองค์กรเพื่อนำไปสู่ความไว้วางใจ ควรมีขั้นตอนดังนี้

1.1 การแสดงถึงความมุ่งมั่นในการจัดการวัฒนธรรมองค์กรเพื่อนำไปสู่ความไว้วางใจ

ผู้นำองค์กรควรมีการแสดงความมุ่งมั่นการจัดการวัฒนธรรมองค์กรด้วยการเสนอผ่านการประกาศเจตนารมย์ร่วมกันกับพนักงานในองค์กร โดยคำนึงถึงสภาพปัจจุบันที่องค์กรเป็นอยู่

ในกรณีที่องค์กรกำลังก้าวหน้าไปได้ด้วยดีผู้นำองค์กรก็อาจสอดแทรกประเด็นเหล่านี้เข้าไปในการกำหนดวิสัยทัศน์อย่างมีส่วนร่วม สอดคล้อง กลมกลืนกับเจตนารมย์เดิม

ในกรณีที่องค์กรอยู่ในภาวะของปัญหาการบริหารจัดการ ผู้นำองค์กรอาจต้องนำแนวคิดนี้มาประกาศใช้เพื่อแก้ไขปัญหาและฟื้นองค์กรโดยอาจใช้ผสานกับแนวคิดการจัดการที่เหมาะสมเช่นการปรับรื้อระบบองค์กร (Reengineering)

1.2 *การตรวจประเมินสภาพวัฒนธรรมองค์กรเพื่อนำไปสู่ความไว้วางใจที่มีอยู่ในปัจจุบัน*

การดำเนินการตามกระบวนการนี้จะช่วยให้ผู้นำองค์กรแสดงความเป็นวัฒนธรรมองค์กรให้เห็นออกมาเป็นรูปธรรมและยังช่วยกำหนดจุดเริ่มต้นรวมทั้งเป็นเครื่องมือติดตามการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

การประเมินวัฒนธรรมองค์กรเพื่อให้ทราบถึงสภาพของวัฒนธรรมองค์กรเพื่อนำไปสู่ความไว้วางใจควรมีการทำในทุกมิติที่เกี่ยวข้องทั้งภายในองค์กรเพื่อให้ทราบถึงสภาพปัจจุบันภายในองค์กร และ ผู้มีส่วนได้เสียเพื่อให้ทราบถึงภาพลักษณ์จากภายนอก

การประเมินสภาพปัจจุบันของวัฒนธรรมภายในองค์กรมีหลายลักษณะเช่น การประเมินวัฒนธรรมขององค์กรธุรกิจ การประเมินวัฒนธรรมทีมงาน การประเมินคุณค่าของภาวะผู้นำ เป็นต้น

การประเมินสภาพปัจจุบันของวัฒนธรรมจากผู้มีส่วนได้เสีย (Stakeholder) เช่น กาประเมินภาพลักษณ์ขององค์กรในด้านวัฒนธรรมองค์กรโดย ลูกค้า ผู้ถือหุ้น เป็นต้น

1.3 *การสร้างให้ผู้บริหารระดับสูงในองค์กรเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมองค์กร*

ผู้บริหารองค์กรที่มีแนวคิดการจัดการวัฒนธรรมองค์กรเพื่อนำไปสู่การจัดการวัฒนธรรมองค์กรที่ขับเคลื่อนด้วยคุณค่าเพื่อการพัฒนาที่สมดุลย์และยั่งยืนในอุสาหกรรมบริการและการท่องเที่ยวควรมีการพัฒนา

ให้ทีมผู้บริหารระดับสูงภายในองค์กรของตนเป็น “ต้นแบบ” การเปลี่ยนแปลงและส่งเสริมวัฒนธรรมองค์กร โดยการทำความเข้าใจร่วมกันถึง เป้าหมาย บทบาท กิจกรรม การจูงใจ การวัดความสำเร็จของกิจกรรมดังกล่าว

การที่ผู้บริหารระดับสูงภายในองค์กรเกิดความเข้าใจ สนับสนุน และพร้อมที่จะมีบทบาทจะเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้พนักงานในระดับต่อๆ มา พร้อมที่จะปฏิบัติตามอันจะนำไปสู่ความสำเร็จและลดความขัดแย้งในองค์กรระหว่างการเปลี่ยนถ่ายได้

1.4 การกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ และการกำหนดระบบการติดตาม

เพื่อให้เป้าหมายในการจัดการวัฒนธรรมองค์กรเพื่อนำไปสู่ขับเคลื่อนด้วยคุณค่าในอุสาหกรรมบริการและการท่องเที่ยวประสบความสำเร็จ องค์กรควรจะมีการกำหนดทิศทางการดำเนินการที่ชัดเจนผ่านการมีส่วนร่วมของสมาชิกในองค์กร อาจดำเนินการในหลายลักษณะเช่น การกำหนดเป็นวิสัยทัศน์ พันธกิจ

ประเด็นที่องค์กรจะต้องคำนึงถึงเมื่อมีการกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจนแล้วคือทุกคนในองค์กรต้องระบุได้ว่าตนเองจะมีส่วนให้เป้าหมายองค์กรสำเร็จได้อย่างไร มีกิจกรรมอะไรที่พนักงานแต่ละคนต้องปฏิบัติและมีระยะเวลากำหนดที่ชัดเจน

ในการกำหนดระบบการติดตามการจัดการองค์กรควรจะมีการดำเนินการโดยการติดตามผลการดำเนินการตามแผนการปฏิบัติที่กำหนดไว้เป็นระยะ รวมทั้งควรมีกระบวนการประเมินการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมองค์กรอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ผู้บริหารและพนักงานทุกคนเห็นความเปลี่ยนแปลง

ส่วนที่ 2 การนำไปปฏิบัติ

การนำแผนงานต่างๆ ที่ได้เตรียมการไว้ไปสู่การปฏิบัติ ผู้ให้ข้อมูลมีความเห็นดังนี้

2.1 การสร้างความรู้สึกในการเป็นเจ้าของแผนการจัดการวัฒนธรรมองค์กร

การสร้างความรู้สึกในการเป็นเจ้าของแผนการจัดการวัฒนธรรมองค์กรเพื่อนำไปสู่ความไว้วางใจในองค์กรสำหรับอุตสาหกรรมบริการและการท่องเที่ยวประสบความสำเร็จ ผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดเชื่อว่าเป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญเพราะจะช่วยให้แผนการดังกล่าวประสบความสำเร็จได้ตามที่กำหนดไว้

แนวทางการสร้างความรู้สึกในการเป็นเจ้าของแผนงาน สามารถทำได้ตามขั้นตอนคือ 1) การแจ้งให้พนักงานทราบผลการประเมินโดยรวม 2) การรับฟังความคิดเห็นของพนักงานที่มีต่อเป้าหมาย (วิสัยทัศน์/พันธกิจ) ที่กำหนดขึ้น 3) การเปิดเวทีให้พนักงานให้ได้มีโอกาสคิดและแสดงความเห็นว่า ในตำแหน่งงานที่ตนทำอยู่จะช่วยให้เป้าหมายที่กำหนดไว้สำเร็จได้อย่างไร 4) การเปิดโอกาสให้พนักงานได้ร่วมกันกำหนดตัวชี้วัดความสำเร็จและวิธีการประเมินความสำเร็จต่างๆ ร่วมกัน 5) การชี้ให้พนักงานเห็นประโยชน์ของการจัดการวัฒนธรรมองค์กรเพื่อนำไปสู่ความไว้วางใจในองค์กรสำหรับอุตสาหกรรมบริการและการท่องเที่ยว

2.2. การจัดตั้งคณะทำงานเพื่อติดตามและสนับสนุนการดำเนินงาน

ผู้ให้ข้อมูลมีความเห็นว่าเพื่อให้แผนการจัดการวัฒนธรรมองค์กรสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดควรมีการจัดตั้งคณะทำงานเพื่อติดตามและสนับสนุนการดำเนินงานตามแผนงานดังกล่าว โดยคณะทำงานควรประกอบด้วยบุคคลจากทุกแผนก ทุกหน่วยงานในองค์กร เพื่อให้เห็นความเชื่อมโยงของแต่ละกิจกรรม

บทบาทของคณะทำงานที่สำคัญประกอบด้วย 1) การสนับสนุน ดูแล รักษาเพื่อให้แนวทางการจัดการวัฒนธรรมที่กำหนดไว้ยังคงได้รับการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง 2) การค้นหาและพัฒนากิจกรรมใหม่ๆ เพื่อสนับสนุนให้กิจกรรมการจัดการวัฒนธรรมเป็นไปอย่างต่อเนื่องและสร้างสรรค์

2.3 การผนวกกิจกรรมการจัดการวัฒนธรรมเข้ากับระบบทรัพยากรมนุษย์

จากการสัมภาษณ์ผู้ประกอบการ มีข้อเสนอแนะว่า องค์กรควรมีการผนวกกิจกรรมและเป้าหมายต่างๆของการจัดการวัฒนธรรมองค์กรเพื่อนำไปสู่การจัดการวัฒนธรรมองค์กรที่ขับเคลื่อนด้วยคุณค่าสำหรับอุตสาหกรรมบริการและการท่องเที่ยว เข้ากับระบบการบริหารทรัพยากรมนุษย์ที่มีอยู่ในองค์กร

องค์กรควรมีการผนวกแนวทางการจัดการวัฒนธรรมเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมทรัพยากรมนุษย์นับตั้งแต่การวางแผนทรัพยากรมนุษย์ การสรรหาและคัดเลือกบุคลากร การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การประเมินผลการปฏิบัติงาน ระบบสวัสดิการและค่าตอบแทน ตลอดจนระบบการเตรียมการดูแลพนักงานเมื่อเกษียณอายุหรือลาออกจากองค์กร

2.4 การจัดกิจกรรมการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อสนับสนุนการจัดการวัฒนธรรม

กิจกรรมนี้เป็นกิจกรรมที่จำเป็นอีกหนึ่งกิจกรรม เพราะผู้ให้ข้อมูลมีความเห็นว่าจะช่วยให้พนักงานเกิดความเข้าใจในบทบาทและเป้าหมายการจัดการวัฒนธรรมองค์กรเพื่อนำไปสู่องค์กรที่ขับเคลื่อนด้วยคุณค่าในอุสาหกรรมบริการและการท่องเที่ยว

กิจกรรมการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ควรคำนึงถึงหัวข้อต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น หลักสูตรการถ่ายทอดวัฒนธรรมองค์กรสู่การปฏิบัติ หลักสูตรการพัฒนาภาวะผู้นำ หลักสูตรการวัดและประเมินผลการจัดการวัฒนธรรมองค์กร เป็นต้น

ส่วนที่ 3 การดูแลรักษา

จากผลการสัมภาษณ์ผู้ประกอบการ เกี่ยวกับกระบวนการดูแลรักษาเพื่อให้วัฒนธรรมองค์กรที่พัฒนาขึ้นดำรงอยู่ มีความคิดเห็นและข้อเสนอแนะที่สำคัญดังนี้

3.1 *การวัดระดับความก้าวหน้าและการบรรลุวัตถุประสงค์อย่างต่อเนื่อง*

องค์กรควรมีการกำหนดแนวทาง และพัฒนาเครื่องมือเพื่อใช้วัดระดับความก้าวหน้าของการจัดการวัฒนธรรมองค์กรเพื่อนำไปสู่องค์กรที่ขับเคลื่อนด้วยคุณค่า สำหรับอุตสาหกรรมบริการและการท่องเที่ยว และควรมีการดำเนินการวัดระดับความก้าวหน้าและบรรลุวัตถุประสงค์อย่างต่อเนื่อง เพื่อนำมาใช้ในการปรับปรุงแผนงานต่างๆ ที่ได้กำหนดไว้ และเป็นการเสริมสร้างความเชื่อมั่นและส่งเสริมให้พนักงานมีกำลังใจในการปฏิบัติตามแผนงานเป็นระยะๆ

3.2 การประเมินผลกระทบของสภาพแวดล้อมภายในและภายนอกองค์กรอย่างสม่ำเสมอ

จากการสัมภาษณ์ผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมบริการและการท่องเที่ยวพบว่า การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมต่างๆ ที่เกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอกจะส่งผลต่อการจัดการวัฒนธรรมองค์กรอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้นองค์กรจึงควรมีการประเมินผลกระทบของสภาพแวดล้อมที่มีต่อแผนการจัดการวัฒนธรรมองค์กรอย่างต่อเนื่อง และนำผลการประเมินไปใช้ในการปรับแผนการจัดการวัฒนธรรมองค์กรเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป

บทสรุป

การจัดการวัฒนธรรมองค์กรที่ขับเคลื่อนด้วยคุณค่าเพื่อการพัฒนาที่สมดุลย์และยั่งยืนในอุสาหกรรมบริการเป็นแนวทางหนึ่งที่ดูแลพนักงานในองค์กรในระดับความคิด ความรู้สึก และจิตใจ ซึ่งผลของการดูแลในลักษณะดังกล่าว นอกจากจะนำมาซึ่งความสุขในการทำงาน ความผูกพันต่อองค์กรแล้ว ยังเป็นกลไกที่ส่งเสริมให้พนักงานได้ใช้ศักยภาพในด้านต่างๆ อย่างเต็มความสามารถอันจะส่งผลถึงความสุขของการรับมอบผลิตภัณฑ์และการบริการของลูกค้าในอุตสาหกรรมบริการและการท่องเที่ยว นอกจากนี้ความสอดคล้องที่เกิดขึ้นระหว่างคุณค่าภายในของพนักงานและคุณค่าที่องค์กรยึดถือ ก็จะนำมาซึ่งการพัฒนาที่สมดุลย์และยั่งยืนอีกด้วย การวิจัยในครั้งนี้จึงเป็นการรวบรวมแนวทางการจัดการวัฒนธรรมองค์กรที่ขับเคลื่อนด้วยคุณค่าและ การเสนอแนะขั้นตอนการจัดการวัฒนธรรมองค์กรที่ขับเคลื่อนด้วยคุณค่า เพื่อการพัฒนาที่สมดุลย์และยั่งยืนในอุตสาหกรรมบริการและการท่องเที่ยวของไทยได้ต่อไปในอนาคต

บรรณานุกรม

สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง. (2558). รายงานเศรษฐกิจ การเงินและการคลังhttp://www.fpo.go.th/

FPO/index2.php?mod=Category&file=categoryview&categoryID=CAT0001203

Barrett, R. (2014). *The values-driven organization : unleashing human potential for performance and profit*: London [u.a.].

Bell-Laroche, D., MacLean, J., Thibault, L., & Wolfe, R. (2014). Leader Perceptions of Management by Values Within Canadian National Sport Organizations. *Journal of Sport Management, 28*(1), 68-80. doi: 10.1123/jsm.2012-0304

Bode-Greuel, K. M., & Nickisch, K. J. (2008). Value-driven project and portfolio management in the pharmaceutical industry: Drug discovery versus drug development – Commonalities and differences in portfolio management practice. *Journal of Commercial Biotechnology, 14*(4), 307-325. doi: 10.1057/jcb.2008.6

Cha, S. E., & Edmondson, A. C. (2006). When values backfire: Leadership, attribution, and disenchantment in a values-driven organization. *Leadership Quarterly, 17*(1), 57-78. doi: 10.1016/j.leaqua.2005.10.006

Cohen, B., & Warwick, M. (2006). *Values-driven Business : How to Change the World, Make Money, and Have Fun*. San Francisco, CA: Berrett-Koehler Publishers.

Cole, G. A. (2004). *Management theory and practice* (6th ed. ed.). London: Thomson.

Cole, K. (2013). *Management : theory & practice* (5e. ed.). Frenchs Forest, NSW: Pearson Australia.

Cushway, B., Lodge, D., & Association for Management Education and Development. (1993). *Organisational behaviour and design*. London: Kogan Page.

Gibson, J. L. (2006). *Organizations : behavior, structure, processes* (12th ed. ed.). Boston: McGraw-Hill/Irwin.

Johns, G. (1992). *Organizational behavior : understanding life at work* (3rd ed. ed.). New York, NY: HarperCollins.

Johns, G. (1996). *Organizational behavior : understanding and managing life at work* (4th ed. ed.). New York, NY: HarperCollins College.

Kanchana, K. (2013). Values that Make Employees more Valuable in the Organization – A Conceptual Analysis. *International Journal of Educational Research & Technology, 4*(4), 41.

Leadership qualities and roles of sustainable and values-driven leaders. (2013). Retrieved from http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edsnbk&AN=146CBB5B82B62EF0&authtype=ip,cookie,uid

Litterer, J. A. (1980). *Organizations, structure and behavior* (3d ed. ed.). New York: Wiley.

Middlemist, R. D., & Hitt, M. A. (1988). *Organizational behavior : managerial strategies for performance*. St. Paul: West Pub. Co.

Morgan, G. (2006). *Images of organization* (Updated ed. ed.). Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications.

Pohlman, R., & Gardiner, G. (2000). *Value Driven Management : How to Create and Maximize Value Over Time for Organizational Success*. New York: AMACOM.

Pohlman, R. A., Gardiner, G. S., & Heffes, E. M. (2000). Chapter 6: The Balancing Act: Making Value Driven Management Work in Your Organization (pp. 167-202): American Management Association International.

Rao, P. S. (2010). *Management Theory and Practice Text and Cases*. New Delhi

Palo Alto: Global Media Publications

ebrary Incorporated [Distributor].

Reeves-Ellington, R. H., & Yammarino, F. J. (2010). *What is culture? generating and applying cultural knowledge*. Lewiston: Edwin Mellen Press.

Sheldrake, J. (2003). *Management theory* (2nd ed. ed.). London: Thomson.

Sims, D., Fineman, S., & Gabriel, Y. (1993). *Organizing and organizations : an introduction*. London: Sage Publications.

พฤติกรรมแน่นิ่งจากการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อใหม่ในกลุ่มประชากรวัยแรงงาน

พรพรรณ ประจักษ์เนตร[1]

บทคัดย่อ

ปัจจุบันประชากรไทยอยู่ในสภาวะที่โอบล้อมด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อใหม่ ในการดำเนินชีวิตประจำวันตั้งแต่ตื่นนอนจนถึงเข้านอน ประชากรจำนวนมากนั่งหรือนอนขณะที่ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเป็นเวลานานเพื่อวัตถุประสงค์ในการทำงาน ความบันเทิง การค้นหาข้อมูลและการติดต่อสื่อสาร รวมทั้งการชักชวนให้เพื่อนหรือเพื่อนร่วมงานใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อใหม่ ซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้วิถีการดำเนินชีวิตที่เคลื่อนไหวร่างกายน้อยจนกลายเป็นพฤติกรรมแน่นิ่ง ซึ่งมีความเสี่ยงต่อปัญหาสุขภาพกาย ได้แก่ โรคอ้วน งานวิจัยชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพฤติกรรมแน่นิ่งจากการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อใหม่ และศึกษาปัจจัยด้านประชากร สถานะทางเศรษฐกิจและสังคม และอิทธิพลของเพื่อนและสังคมที่มีต่อพฤติกรรมแน่นิ่งในกลุ่มประชากรวัยแรงงาน ที่มีอายุระหว่าง 21-45 ปี ที่อาศัยอยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร จำนวน 439 คน ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างเกือบทั้งหมดมีสมาร์ทโฟน (Smart Phone) คอมพิวเตอร์ (Computer) หรือโน้ตบุ๊ก (Notebook) และมีบัญชีรายชื่อเฟซบุ๊ก (Facebook) ไลน์ (Line) อินสตาแกรม (Instagram) และยูทูบ (You Tube) กลุ่มตัวอย่างมีพฤติกรรมแน่นิ่งจากการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อใหม่ โดยใช้เวลากับเทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อใหม่เฉลี่ยประมาณเกือบ 6 ชั่วโมงต่อวัน ซึ่งมากกว่ามาตรฐานที่กำหนดว่าประชากรวัยผู้ใหญ่ควรใช้เวลากับหน้าจอ (Screen-Time) เพียง 2 ชั่วโมงต่อวัน ผู้ที่มีสถานภาพอาชีพแตกต่างกันมีพฤติกรรมแน่นิ่งจากการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อใหม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติและการรับรู้อิทธิพลของเพื่อนและสังคมมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมแน่นิ่งจากการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อใหม่อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

[1] อาจารย์ประจำคณะนิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการจัดการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

Information Communication Technology-based Sedentary Behavior among Working-Age Population

Abstract

Information Communication Technologies (ICT) and New Media have become an integral part of daily life in Thailand. For a whole day, the majority of Thai populations have been sitting while using ICT devices for different purposes such as entertainment, gathering information and communication. Spending time with ICT is linked to lower levels of physical activities and sedentary behavior which is also linked to obesity. The objective of this study is to examine the association between ICT-based Sedentary Behavior, demographic, socio-economic (SES) and perceived peer influenced factors among working-age population, specifically those aged 21-45 years. A self-administered survey was completed by a sample of 439 respondents. Major findings from this study indicate that almost all of respondents have or have access smartphone, computer, notebook, Facebook, Line, Instagram and YouTube account and engage in ICT-based sedentary activities for almost 6 hours per day. Perceived Peer Influenced is significantly associated with sedentary behavior.

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศ (Information Communication Technology: ICT) ตลอดช่วงทศวรรษที่ผ่านมาส่งผลกระทบทั้งเชิงบวกและเชิงลบในทุกระดับของสังคม ทำให้การดำเนินชีวิตของบุคคลในสังคมเปลี่ยนแปลงอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งชีวิตการทำงาน ทำให้คนทำงานจำเป็นต้องเข้าถึงเทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อใหม่ในการทำงานและเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารได้อย่างสะดวกและรวดเร็ว เช่น ค้นหาข้อมูลผ่านกูเกิล (Google) แทนที่จะเดินทางไปห้องสมุด ส่งข้อมูลผ่านอีเมล (Email) กูเกิล ไดรฟ์ (Google Drive) และดร๊อปบ๊อก (Drop Box) ซึ่งแตกต่างจากเมื่อ 20 ปีที่แล้วที่ยังต้องใช้บริการไปรษณีย์เพื่อส่งข้อมูลด้านเอกสารให้กับเพื่อนร่วมงานหรือเพื่อน ด้วยเหตุนี้จึงมีจำนวนผู้ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพิ่มขึ้นทุกปี (Hoonakker & Korunka, 2014)

ณ ปัจจุบันประชากรเกือบทุกคนในประเทศที่พัฒนาแล้วมีโทรศัพท์มือถืออย่างน้อยคนละหนึ่งเครื่อง ในขณะที่ประชากรจำนวนมากในประเทศกำลังพัฒนามีโทรศัพท์มือถือคนละหนึ่งเครื่องด้วยเช่นกัน ซึ่งหมายความว่าประชากรโลกสามารถติดต่อสื่อสารกันได้ตลอดเวลาไม่ว่าจะอยู่ที่ไหนและเวลาใด เทคโนโลยีสารสนเทศจึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตมนุษย์ (Hurtienne, Stilijanow, & Junghanns, 2014)

สำหรับประเทศไทย ข้อมูลสถิติการมีใช้เทคโนโลยีและการสื่อสารในครัวเรือนระหว่างปีพ.ศ. 2553 ถึง 2557 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2557) สะท้อนให้เห็นว่ามีจำนวนผู้ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพิ่มมากขึ้นในระยะเวลา 5 ปีที่ผ่านมา โดยพบว่า ประชากรที่มีอายุ 6 ปีขึ้นไปมีสัดส่วนการใช้คอมพิวเตอร์เพิ่มมากขึ้นจากเดิม 19.1 ล้านคนในปีพ.ศ. 2553 เป็นจำนวน 23.8 ล้านคนในปี 2557 สัดส่วนผู้ใช้อินเทอร์เน็ตเพิ่มขึ้นจาก 13.8 ล้านคนในปี พ.ศ. 2553 เป็น 21.7 ล้านคน ในปี พ.ศ. 2557 และสัดส่วนผู้ใช้โทรศัพท์มือถือเพิ่มขึ้นจาก 32.8 ล้านคน ในปี พ.ศ. 2553 เป็น 48.1 ล้านคนในปี พ.ศ. 2557 เมื่อพิจารณาสัดส่วนของผู้ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศทั้งคอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ตและโทรศัพท์เป็นรายภาค พบว่า กรุงเทพมหานครมีจำนวนประชากรที่ใช้คอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ตและโทรศัพท์มือถือมากที่สุด ในแง่ของกลุ่มอายุ ประชากรผู้ใช้อินเทอร์เน็ตที่มีอายุระหว่าง 15-24 ปี ใช้อินเทอร์เน็ตร้อยละ 69.7 กลุ่มอายุ 6-14 ปี ใช้อินเทอร์เน็ตร้อยละ58.2 กลุ่มอายุ 25-34 ปี ใช้อินเทอร์เน็ตร้อยละ 48.5 กลุ่มอายุ 35-49 ปีใช้อินเทอร์เน็ตร้อยละ 25.9 เมื่อพิจารณาถึงกิจกรรมที่ใช้พบว่า ร้อยละ 79.1 ใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อความบันเทิง เช่น ดาวน์โหลด ดูหนัง ฟังเพลง วิทยุ รองลงมาคือใช้สื่อสังคมออนไลน์ (ตัวอย่างเช่น เฟซบุ๊ก (Facebook) ทวิตเตอร์ (Twitter)) เมื่อพิจารณาถึงความถี่ในการใช้อินเทอร์เน็ตพบว่าเกือบร้อยละ 60 ใช้งานอินเทอร์เน็ตเกือบทุกวัน คือ 5-7 วันต่อสัปดาห์

ข้อมูลสถิติดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าประชากรไทยจำนวนมากทุกช่วงวัยมีพฤติกรรมการใช้อินเทอร์เน็ตโดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มประชากรวัยแรงงานที่จำเป็นต้องใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการทำงานและกิจกรรมอื่น (อาทิ ความบันเทิง) การเพิ่มจำนวนการใช้คอมพิวเตอร์ โทรทัศน์ เกมและโมบายเทคโนโลยี (Mobile Technology) ทำให้บุคคลหยุดการปฏิบัติกิจกรรมที่เคลื่อนไหวร่างกาย และปฏิบัติกิจกรรมแน่นิ่ง (Sedentary Activity) โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้เวลาอยู่กับหน้าจอมากยิ่งขึ้น (Hawley, Harker, & Harker, 2010) ตัวอย่างเช่น การดูโทรทัศน์ การใช้คอมพิวเตอร์เพื่อซื้อสินค้าออนไลน์ พักผ่อนและเล่นเกม ซึ่งเรียกว่าวิถีการดำเนินชีวิตที่เคลื่อนไหวร่างกายน้อย (Inactive Lifestyle) (S. J. H. Biddle, Gorely, Marshall, & Cameron, 2009) หรือมีพฤติกรรมแน่นิ่ง (Sedentary Behavior) คือการนั่งหรือเอนกายในช่วงที่ตื่นนอนที่มีการใช้พลังงานไม่ถึง 1.5 ของการใช้พลังงานขนาดพัก (Metabolic Equivalent of Task: METS) (Sedentary Behaviour Research Network, 2012น. 540) Narisara Premsri et al. (2013) ศึกษาเรื่องการเดินเร็วแบบยกแขนสูงกับความเครียดและสุขภาพในประชากรไทยที่ออกกำลังกายไม่เพียงพอ และอธิบาย

ว่า การเคลื่อนไหวร่างกายน้อยจะเสี่ยงต่อการประสบปัญหาสุขภาพหลายชนิด ได้แก่ โรคอ้วน โรคหัวใจ และหลอดเลือด และโรคเบาหวาน

นอกจากนี้การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศต่อเนื่องเป็นเวลานานส่งผลกระทบต่อสุขภาพกายและจิตใจ สำหรับผลกระทบต่อร่างกายได้แก่ ปัญหาการนอนหลับ ปวดศีรษะ การปวดกล้ามเนื้อ ความเครียด โรคกดทับเส้นประสาทบริเวณข้อมือ ความดันโลหิตสูง ในผู้ที่ติดเทคโนโลยีอย่างมากมีโอกาสเสี่ยงต่อการเกิดภาวะขาดการนอนหลับ เนื่องจากใช้เวลาอยู่กับเทคโนโลยีเป็นระยะเวลานาน ปัญหาเหนื่อยล้า ภูมิคุ้มกันร่างกายบกพร่อง ภาวะสุขภาพเสื่อมโทรม และการใช้เทคโนโลยีต่อเนื่องเป็นเวลานานจะก่อให้เกิดปัญหาสุขภาพจิตด้วยเช่นกัน เช่น ความวิตกกังวล ความไม่พึงพอใจในการทำงาน และความรู้สึกอ่อนล้าทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ และอารมณ์ อันเกิดจากการที่ต้องอยู่ในสถานการณ์ที่ก่อให้เกิดความเครียดเป็นเวลานานๆ จนไม่อยากทำงาน (Hurtienne et al., 2014) กระทรวงสาธารณสุข ประเทศออสเตรเลียเสนอให้ประชากรวัยผู้ใหญ่ใช้เวลาหน้าจอ (Screen-time) เพื่อดูโทรทัศน์ และใช้คอมพิวเตอร์ เฉลี่ยวันละ 2 ชั่วโมง (Department of Health, 2014)

งานวิจัยที่ผ่านมาศึกษาประเด็นเกี่ยวกับพฤติกรรมแน่นิ่งจากการใช้เวลาหน้าจอและกิจกรรมอื่นๆ ในกลุ่มเยาวชนจากหลายประเทศ S. J. H. Biddle et al. (2009) ศึกษาความชุกของพฤติกรรมแน่นิ่งกับการปฏิบัติกิจกรรมในชีวิตประจำวัน เช่น การดูโทรทัศน์และการเดินทาง Hawley et al. (2010) ศึกษาพฤติกรรมแน่นิ่งของวัยรุ่นชาวออสเตรเลีย เช่น การดูโทรทัศน์ เล่นเกม และคอมพิวเตอร์ Soos et al. (2012) ศึกษาความชุกของพฤติกรรมแน่นิ่งจากการใช้เวลาหน้าจอโทรทัศน์และคอมพิวเตอร์ กิจกรรมเกี่ยวกับการเรียน การทำงาน การเดินทางและกิจกรรมอื่นๆ ในกลุ่มนักเรียนมัธยมศึกษาในประเทศโรมาเนียและสโลวาเกีย Morris and Johnson (2014) ศึกษาการปฏิบัติกิจกรรมแน่นิ่งจากหน้าจอ เช่น การเล่นวิดีโอเกม การดูโทรทัศน์และการชมภาพยนตร์ในกลุ่มวัยรุ่นในประเทศสหรัฐอเมริกา Cui, Hardy, Dibley, and Bauman (2011) ศึกษาพฤติกรรมแน่นิ่งจากการดูโทรทัศน์และวิดีโอ และการปฏิบัติกิจกรรมอื่นๆ เช่น การทำการบ้าน ในกลุ่มเด็กในประเทศจีน Ekelund et al. (2010) Eiamudomkan, Sirirassamee, and Sirirassamee (2014) ศึกษาพฤติกรรมการรับประทานผัก การออกกำลังกายและการใช้เวลาหน้าจอโทรทัศน์ เล่นวิดีโอเกมหรือเกมคอมพิวเตอร์ในกลุ่มวัยรุ่นไทย

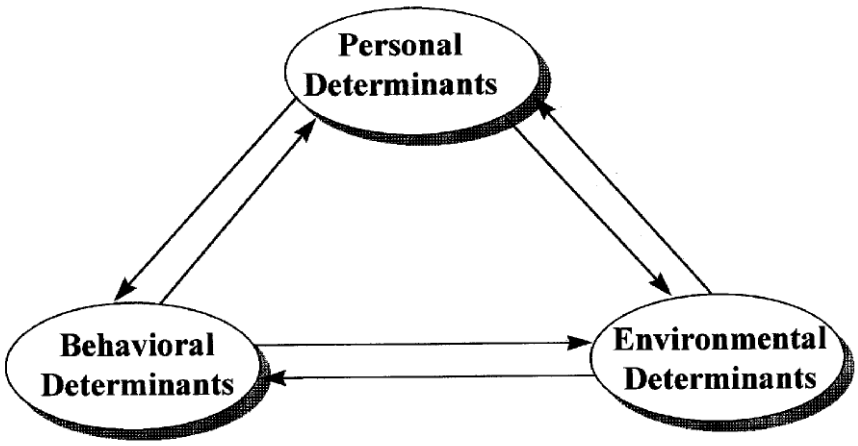
ในช่วงระยะเวลา 5 ปีที่ผ่านมามีนักวิจัยจากหลายประเทศที่มุ่งเน้นศึกษาพฤติกรรมแน่นิ่งของวัยรุ่นจากการใช้หน้าจอโทรทัศน์ เกมและคอมพิวเตอร์ ตัวอย่างเช่น ประเทศแคนาดา (Leatherdale, Faulkner, & Arbour-Nicitopoulos, 2010) ประเทศซาอุดิอาระเบีย (Al-Hazzaa, Abahussain, Al-Sobayel, Qahwaji, & Musaiger, 2011) ประเทศสหรัฐอเมริกา (Barr-Anderson, Robinson-O'Brien, Haines, Hannan, & Neumark-Sztainer, 2010; Hoelscher, Barroso, Springer, Castrucci, & Kelder, 2009; Katon et al., 2010; Patnode et al., 2011; Shi & Mao, 2011) ประเทศจีน (Huang, Wong, Salmon, & Hui, 2011) ประเทศออสเตรเลีย (Cameron, 2011; Granich, Rosenberg, Knuiman, & Timperio, 2011) ประเทศเดนมาร์ก (Janssen & LeBlance, 2010) ประเทศเกาหลี (Kang et al., 2010) ประเทศตุรกี (Karaca, Caglar, Bilgili, & Ayaz, 2011) ประเทศกรีซ (Loucaides, Jago, & Theophanaous, 2011)

นอกจากนี้ งานวิจัยตลอดระยะเวลา 5 ปีที่ผ่านมาในต่างประเทศ ยังไม่มีเรื่องใดที่ศึกษาเชิงประจักษ์ที่เฉพาะเจาะจงถึงพฤติกรรมแน่นิ่งจากการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในกลุ่มประชากรวัยแรงงาน มีเพียง Ekelund et al. (2010) ที่สังเคราะห์เพื่อสร้างข้อสรุปจากงานวิจัยเกี่ยวกับพฤติกรรมแน่นิ่งและภาวะโรคอ้วน พบว่าประชากรวัยผู้ใหญ่ใช้เวลาอยู่กับโทรทัศน์และคอมพิวเตอร์มากกว่า 2 ชั่วโมงต่อวัน และ Thorp et al. (2009) ที่ศึกษาพฤติกรรมแน่นิ่งจากการทำงานของประชากรชาวออสเตรเลีย สำหรับในประเทศไทยมีงานวิจัยเพียงหนึ่งเรื่องที่ศึกษาเรื่องพฤติกรรมแน่นิ่งจากการใช้สื่อใหม่ในวัยรุ่น (บุหงา ชัยสุวรรณ และพรพรรณ ประจักษ์เนตร, 2014) อย่างไรก็ดีงานวิจัยชิ้นนี้ศึกษาเฉพาะกลุ่มวัยรุ่นซึ่งไม่ใช่ประชากรวัยแรงงานและไม่ได้ศึกษาประเด็นอิทธิพลของเพื่อนและสังคมที่มีต่อกิจกรรมทางกายของวัยรุ่น ดังนั้นวัตถุประสงค์ของงานวิจัยนี้เพื่อศึกษาพฤติกรรมแน่นิ่งจากการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อใหม่ในกลุ่มประชากรวัยแรงงานเพื่อให้ผู้วิจัยเข้าใจถึงพฤติกรรมแน่นิ่งของประชากรกลุ่มนี้ ก่อนที่จะออกแบบโครงการรณรงค์หรือโปรแกรมที่ช่วยลดปัญหาพฤติกรรมแน่นิ่งจากการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อใหม่และส่งเสริมให้ประชากรวัยแรงงานปฏิบัติกิจกรรมที่เคลื่อนไหวร่างกายมากยิ่งขึ้น ถึงแม้ว่าจะมีงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับระยะเวลาในการใช้สื่อใหม่ในกลุ่มประชากรวัยแรงงาน แต่ยังไม่มีงานวิจัยใดที่เผยแพร่เกี่ยวกับพฤติกรรมแน่นิ่งในกลุ่มประชากรวัยแรงงาน

การทบทวนวรรณกรรม

การมีพฤติกรรมแน่นิ่ง คือ ปัจเจกบุคคลนั่งหรือเอนกายเพื่อปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ทำให้ใช้พลังงานของร่างกายน้อย ได้แก่ การทำงาน การเรียนหนังสือ การเดินทาง การพักผ่อน การใช้หน้าจอเพื่อการดูโทรทัศน์และใช้คอมพิวเตอร์ การนั่งอ่านหนังสือ การสนทนา การทำการบ้านและการฟังเพลง (Ekelund et al., 2010) งานวิจัยเกี่ยวกับพฤติกรรมแน่นิ่งสามารถจำแนกได้ 2 รูปแบบ (Canfield, 2012) ได้แก่ (1) การศึกษาประเด็นเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างการปฏิบัติกิจกรรมที่เคลื่อนไหวร่างกายและพฤติกรรมแน่นิ่ง และ (2) การศึกษาประเด็นเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่างๆ ที่มีผลต่อพฤติกรรมแน่นิ่ง เช่น สภาพแวดล้อมและสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งงานวิจัยชิ้นนี้เป็นการศึกษาวิจัยในรูปแบบที่สองด้วยการประยุกต์ใช้ทฤษฎีปัญญาสังคม (Social Cognitive Theory) เพื่อสร้างกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี เนื่องจากเป็นทฤษฎีที่งานวิจัยจำนวนมากประยุกต์ใช้เพื่ออธิบายพฤติกรรมการเคลื่อนไหวร่างกายน้อยหรือสร้างโปรแกรมแทรกแซง (Intervention Program) เพื่อลดปัญหาพฤติกรรมการเคลื่อนไหวร่างกายน้อยรวมทั้งพฤติกรรมแน่นิ่ง (S. J. Biddle & Mutrie, 2007)

ทฤษฎีปัญญาสังคม (Social Cognitive Theory) ให้กรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีที่ช่วยวิเคราะห์ปัจจัยและกลไกการทำงานของจิตสังคมผ่านสัญลักษณ์ของการสื่อสารที่มีอิทธิพลต่อ ความคิด อารมณ์ และการกระทำของมนุษย์ (Bandura, 2001) พฤติกรรมมนุษย์มีอิทธิพลเชิงเหตุและผลซึ่งกันและกัน โดยพฤติกรรมถูกสร้างและควบคุมโดยอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมหรือจากนิสัยของมนุษย์ ทฤษฎีปัญญาสังคม (Social Learning Theory) อธิบายหน้าที่ของจิตสังคมซึ่งเป็นความสัมพันธ์ของปัจจัย 3 ด้าน (Triadic Reciprocal) ที่ทำงานประสานกัน ได้แก่ ปัจจัยส่วนบุคคลได้แก่ (1) ความคิด (Cognitive) อารมณ์ (Affective) และผลทางชีวภาพ (Biological events) (2) ผลทางสิ่งแวดล้อม (Environmental Events) และ (3) รูปแบบพฤติกรรม (Behavioral patterns) (ภาพที่ 1)



Bandura, A. (2001). Social Cognitive Theory of Mass Communication. [Article]. *Media Psychology, 3*(3), 265-299.

จากความสัมพันธ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า บุคคลจะแสดงพฤติกรรมเมื่อได้รับอิทธิพลจากปัจจัยส่วนบุคคล และสภาพแวดล้อม ในกรณีของการปฏิบัติกิจกรรมทางกาย Sallis, Prochaska, and Taylor (2000) ทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อกิจกรรมทางกายและพฤติกรรมแน่นิ่งในเด็กและวัยรุ่น ประกอบด้วย (1) ปัจจัยส่วนบุคคลที่เกี่ยวข้องได้แก่ ทัศนคติ ทักษะ ความสามารถของตนเอง (Self-efficacy) (2) ปัจจัยสภาพแวดล้อมทางสังคม (Social Environment) ได้แก่ เพื่อน ครอบครัว พ่อแม่ ความสัมพันธ์ในครอบครัว โครงสร้างและวัฒนธรรม (3) ปัจจัยสภาพแวดล้อมทางกายภาพ (Physical environment) ได้แก่ การเข้าถึงสื่อและอุปกรณ์สื่อสาร นโยบายและกฎระเบียบ

ปัจจัยส่วนบุคคล (Personal Determinants)

พฤติกรรมแน่นิ่งในผู้ใหญ่มีความสัมพันธ์กับอายุ เพศ สถานะทางเศรษฐกิจและสังคม อาชีพ และน้ำหนัก (Ekelund et al., 2010) British Heart Foundation National Centre (BHFNC) (2012) ระบุว่าในขณะนี้ยังขาดงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมแน่นิ่งในผู้ใหญ่ และจำแนกปัจจัยส่วนบุคคลที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมแน่นิ่งว่าประกอบด้วย (1) ปัจจัยด้านชีวภาพ (Biological Factors) ได้แก่ อายุและเพศ โดยผู้ที่มีอายุมากจะมีพฤติกรรมแน่นิ่งมากกว่าผู้ที่มีอายุน้อย และผู้หญิงมีพฤติกรรมแน่นิ่งมากกว่า และ (2) ปัจจัยด้านสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม (Socio-Economic Status) นอกจากนี้จากการทบทวนวรรณกรรมของ Liwander, Pederson, and Boyle (2013) พบว่า เพศหญิงและเพศชายมีการแสดงพฤติกรรมแน่นิ่งแตกต่างกัน โดยผู้หญิงมีแนวโน้มที่จะแสดงพฤติกรรมแน่นิ่งด้วยการใช้เวลาติดต่อสื่อสารกับเพื่อนทางโทรศัพท์ ได้แก่ การส่งข้อความ และการคุยโทรศัพท์ ในขณะที่ผู้ชายมักจะดูโทรทัศน์ วิดีโอ และเล่นเกมคอมพิวเตอร์

เมื่อพิจารณาถึงปัจจัยด้านสถานะทางเศรษฐกิจและสังคม (Socio-Economic Status) Temmel and Rhodes (2013) ใช้การวิเคราะห์อภิมาณ (Meta-Analysis) จากงานวิจัยเรื่องพฤติกรรมแน่นิ่งในเด็กและเยาวชนอายุระหว่าง 7-18 ปี จำนวน 188 เรื่อง เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมแน่นิ่งกับปัจจัยส่วนบุคคลและปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม และพบว่าเด็กที่มีพื้นฐานครอบครัวที่มีสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมดีกว่าจะมีแนวโน้มแสดงพฤติกรรมแน่นิ่งด้วยการเล่นวิดีโอเกมหรือฟังเพลงมากกว่าเด็กที่มาจากครอบครัวที่มีสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมสูงกว่า

จากผลการวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมดที่เกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคล ผู้วิจัยจึงกำหนดสมมติฐานดังนี้

สมมติฐานข้อที่ 1: ประชากรวัยแรงงานที่มีลักษณะทางประชากรแตกต่างกันจะมีพฤติกรรมแน่นิ่งจากการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อใหม่แตกต่างกันและ

สมมติฐานข้อที่ 2: ประชากรวัยแรงงานที่มีลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมแตกต่างกันจะมีพฤติกรรมแน่นิ่งจากการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อใหม่แตกต่างกัน

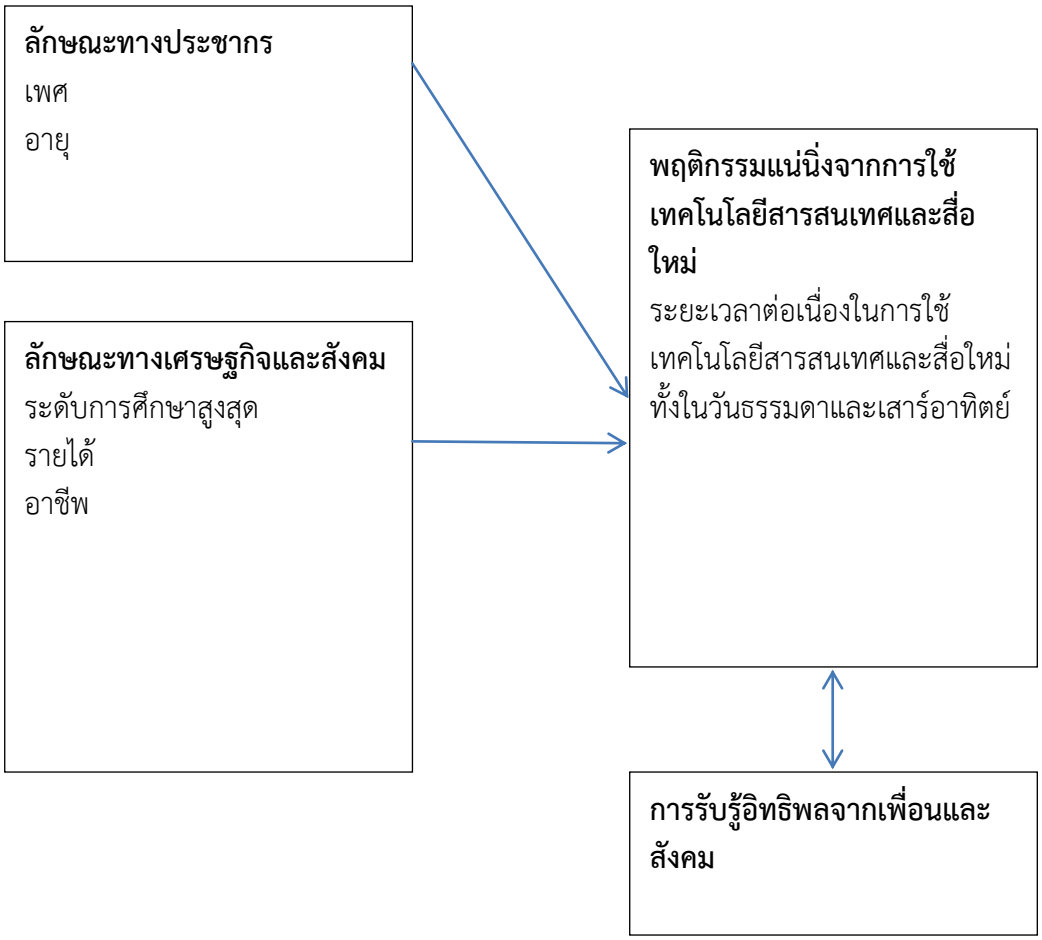
(ภาพที่ 1: กรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี)

ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม (Environmental Factor): อิทธิพลของเพื่อน (Peer Influence)

ผลการศึกษาจากงานวิจัยที่ผ่านมาพบว่า ปัจจัยทางสภาพแวดล้อมโดยเฉพาะอย่างยิ่ง “เพื่อน” (Peer) มีอิทธิพลต่อการปฏิบัติกิจกรรมของมนุษย์และบางครั้งส่งเสริมให้ปฏิบัติกิจกรรมที่ไม่เคลื่อนไหวร่างกายและพฤติกรรมแน่นิ่ง ดังนั้น อิทธิพลจากเพื่อน (Peer Influence) จึงเป็นตัวแปรที่มักใช้ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการปฏิบัติกิจกรรมทางกาย (Physical Activity) ซึ่งปัจจัยนี้เป็นหนึ่งในองค์ประกอบของทฤษฎีปัญญาทางสังคม (Smith & Biddle, 2008) จากการทบทวนวรรณกรรมเรื่องอิทธิพลของเพื่อนต่อกิจกรรมทางกายของวัยรุ่นที่อยู่ในภาวะน้ำหนักเกินและอ้วนของ Salvy, Bowker, Germeroth, and Barkley (2012) พบแนวโน้มการเพิ่มจำนวนงานวิจัยเชิงประจักษ์ที่มุ่งศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของเพื่อนต่อการส่งเสริมหรือการหันเหความสนใจของวัยรุ่นในการปฏิบัติกิจกรรมที่เคลื่อนไหวร่างกาย กลุ่มเพื่อนสร้างสภาพแวดล้อมทั้งทางบวกและทางลบให้แก่กันและกัน ถ้าทุกคนในกลุ่มมักปฏิบัติกิจกรรมที่เคลื่อนไหวร่างกาย ก็จะสร้างสภาพแวดล้อมเชิงบวกให้สมาชิกในกลุ่มอยากปฏิบัติกิจกรรมเคลื่อนไหวร่างกาย หากทุกคนในกลุ่มไม่สนใจการเคลื่อนไหวร่างกายสมาชิกในกลุ่มก็จะไม่สนใจการเคลื่อนไหวร่างกาย (Sallis, 1994) Sawka et al. (2014) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายสังคมในโรงเรียนกับกิจกรรมทางกายและพฤติกรรมแน่นิ่งในวัยรุ่นพบว่า สภาพแวดล้อมทางสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีเครือข่ายเพื่อนมีความสัมพันธ์กับกิจกรรมทางกายและการมีพฤติกรรมแน่นิ่ง ยิ่งมีจำนวนเพื่อนและติดต่อกับเพื่อนสนิทมากเท่าใด และได้การสนับสนุนทางอารมณ์จากเพื่อนสนิทมากขึ้นเท่าใดกลุ่มตัวอย่างจะมีพฤติกรรมแน่นิ่งมากขึ้นเท่านั้น

จากผลการวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมดที่เกี่ยวกับปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมทางสังคม ผู้วิจัยจึงกำหนดสมมติฐานข้อที่ 3: การรับรู้อิทธิพลจากเพื่อนและสังคมมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมแน่นิ่ง (ภาพที่ 1: กรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี)

กรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี



ระเบียบวิธีวิจัย

การดำเนินการวิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณจากกลุ่มประชากรวัยแรงงานในเขตกรุงเทพมหานครที่มีอายุระหว่าง 21-45 ปี จำนวน 439 คน โดยเก็บข้อมูลแบบออนไลน์ ระหว่างวันที่ 1-15 กุมภาพันธ์ 2558 ในการพัฒนาเครื่องมือรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยประยุกต์ใช้แบบสอบถามจาก The Sedentary Behavior Questionnaire (SBQ) Pace University of California, San Diego เพื่อเพิ่มความเที่ยงตรงเชิงโครงสร้างและเพิ่มความตรงตามเนื้อหาด้วยการให้ผู้เชี่ยวชาญด้านนิเทศศาสตร์ 2 ท่านและด้านพฤติกรรมศาสตร์ 1 ท่านพิจารณาแล้วนำมาหาค่าดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับนิยามศัพท์ (Content Validity Congruence Index: IOC) และเพื่อเพิ่มความเชื่อมั่น (Reliability) ก่อนดำเนินการเก็บข้อมูลจริง ผู้วิจัยเก็บข้อมูล (Pre-Test) จากกลุ่มตัวอย่าง 35 คน เพื่อหาค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถาม

การวัด

ลักษณะทางประชากร หมายถึง เพศและอายุ ซึ่งเป็นคำถามแบบเลือกตอบข้อเดียว

ลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคม หมายถึง ระดับการศึกษาสูงสุด รายได้และอาชีพของผู้ตอบแบบสอบถาม ซึ่งเป็นคำถามแบบเลือกตอบข้อเดียว

พฤติกรรมแน่นิ่งจากการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อใหม่ หมายถึง ระยะเวลาการนั่งหรือเอนกายขณะที่เปิดรับเทคโนโลยีสารสนเทศ (คอมพิวเตอร์ (Computer) สมาร์ทโฟน (Smart Phone) แท็บเล็ต (Tablet) และเอ็มพีสาม (MP3)) และสื่อออนไลน์ (อินเทอร์เน็ต (Internet) เว็บไซต์ (Website) ไลน์ (Line) เฟซบุ๊ก (Facebook) ยูทูบ (You Tube) อินสตาแกรม (Instagram) และทวิตเตอร์ (Twitter)) ทั้งวันธรรมดาและวันเสาร์อาทิตย์ ซึ่งการเปิดรับเทคโนโลยีสารสนเทศ ผู้วิจัยประยุกต์ใช้แบบสอบถามจาก The Sedentary Behavior Questionnaire (SBQ) Pace University of California, San Diego โดยใช้การวัด 9 ระดับตั้งแต่ไม่ใช้เวลากับสื่อนี้ไปจนถึงใช้เวลากับสื่อ 6 ชั่วโมงหรือมากกว่านั้น ทั้งนี้ผู้วิจัยนำผลการวิจัยมาจัดกลุ่มใหม่เหลือ 3 กลุ่ม เนื่องจากคำแนะนำเกี่ยวกับเวลาเฉลี่ยต่อวันในการใช้เวลาหน้าจอไม่ควรเกิน 2 ชั่วโมง จึงแบ่งเป็น การใช้เวลา 2 ชั่วโมงหรือน้อยกว่า การใช้เวลาระหว่าง 3-4 ชั่วโมง และการใช้เวลาระหว่าง 5-6 ชั่วโมง เมื่อแปลงเป็นคะแนน 1.00-1.60 มีค่าเท่ากับน้อย, 1.61-2.20 มีค่าเท่ากับปานกลาง และ 2.21-3.00 มีค่าเท่ากับมาก

การรับรู้อิทธิพลจากเพื่อนและสังคม หมายถึง ระดับการรับรู้ว่าบุคคลใกล้ชิด ได้แก่ เพื่อน ครอบครัว และเพื่อนร่วมงานคิดว่าตนเอง (ผู้ตอบแบบสอบถาม) ควรใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อออนไลน์ หรือรับรู้ว่าบุคคลใกล้ชิด ได้แก่เพื่อน ครอบครัวและเพื่อนร่วมงานมีพฤติกรรมการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อออนไลน์ และเชื่อว่าตนเอง (ผู้ตอบแบบสอบถาม) ควรแสดงพฤติกรรมแบบเดียวกัน เพื่อให้ได้รับการยอมรับและเป็นส่วนหนึ่งของสังคม โดยใช้การวัดแบบ 5 ระดับของลิเคิร์ท (Likert Scale) (ตั้งแต่เห็นด้วยมากที่สุดไปจนถึงเห็นด้วยน้อยที่สุด)

ผลการวิจัย

ลักษณะทางประชากร

กลุ่มตัวอย่างมีจำนวนทั้งสิ้น 439 คน แบ่งเป็นชาย 168 คน คิดเป็น ร้อยละ 38.3 และหญิง 271 คน คิดเป็นร้อยละ 61.7 เมื่อพิจารณาถึงอายุพบว่า ส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 26-30 ปี มีจำนวน 142 คน คิดเป็นร้อยละ 32.3 รองลงมาคือกลุ่มอายุระหว่าง 31-35 ปี จำนวน 119 คิดเป็นร้อยละ 27.1 กลุ่มอายุ 21-25 ปี จำนวน 95 คน คิดเป็นร้อยละ 21.6 กลุ่มอายุ 36-40 ปี จำนวน 72 คน คิดเป็นร้อยละ 16.4 และกลุ่มอายุ 41-25 ปี จำนวน 11 คน คิดเป็นร้อยละ 2.5

ลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคม

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีรายได้ประมาณ 20,001-30,000 บาท จำนวน 125 คน คิดเป็นร้อยละ 28.5 รองลงมาในสัดส่วนที่ใกล้เคียงกันมีรายได้ประมาณ 20,000 บาทและต่ำกว่า จำนวน 101 คน คิดเป็นร้อยละ 23 รองลงมา ได้แก่ กลุ่มตัวอย่างที่มีรายได้ 30,001-40,000 บาท และ 50,001-60,000 บาท มีผู้ตอบจำนวนเท่ากัน คือ 82 คน คิดเป็นร้อยละ 18.7 และลำดับสุดท้ายได้แก่กลุ่มที่มีรายได้ 40,001-50,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 11.2 เมื่อพิจารณาถึงสถานะภาพการทำงานกลุ่มตัวอย่างประมาณร้อยละ 60 หรือจำนวน 261 คน ทำงานในบริษัทเอกชน รองลงมาประกอบอาชีพค้าขายและธุรกิจส่วนตัว จำนวน 78 คน คิดเป็นร้อยละ 17.8 ทำงานอยู่ในหน่วยงานรัฐบาลและรัฐวิสาหกิจ จำนวน 55 คน คิดเป็นร้อยละ 12.5 และอื่นๆ เช่น นักศึกษา รับจ้างทั่วไป หรือฟรีแลนซ์ (Freelance) เมื่อพิจารณาถึงระดับการศึกษาพบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่จบการศึกษาขั้นสูงสุดระดับปริญญาตรี จำนวน 256 คน คิดเป็นร้อยละ 58.3 รองลงมาได้แก่ ปริญญาโทและสูงกว่า จำนวน 169 คิดเป็นร้อยละ 38.5 และลำดับสุดท้ายจบการศึกษาต่ำกว่าระดับต่ำกว่าปริญญาตรี จำนวน 14 คน คิดเป็นร้อยละ 3.2 กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เดินทางโดยใช้รถยนต์ส่วนตัว จำนวน 244 คน คิดเป็นร้อยละ 55.6 รองลงมาใช้บริการรถไฟฟ้าและรถไฟใต้ดิน จำนวน 69 คน คิดเป็นร้อยละ 15.7 รถโดยสารประจำทาง จำนวน 52 คน คิดเป็นร้อยละ 11.8 รถสองแถว จำนวน 40 คน คิดเป็นร้อยละ 9.1 ที่เหลือเดินทางด้วยวิธีอื่น เช่น มอเตอร์ไซค์รับจ้าง รถไฟ ปั่นจักรยาน และเดิน โดยใช้เวลาเฉลี่ยในการเดินทางประมาณ 47.69 นาที

เมื่อพิจารณาถึงความเป็นเจ้าของเทคโนโลยีพบว่า กลุ่มตัวอย่างเกือบทั้งหมดใช้สมาร์ทโฟน (Smart phone) จำนวน 432 คน คิดเป็นร้อยละ 98.4 รองลงมาในสัดส่วนที่ค่อนข้างใกล้เคียงกันได้แก่ คอมพิวเตอร์ (Computer) และโน้ตบุ๊ก (Notebook) จำนวน 409 คน คิดเป็นร้อยละ 93.2 กลุ่มตัวอย่างเพียงเกือบครึ่งหนึ่งที่ใช้แท็บเล็ต (Tablet) คิดเป็นร้อยละ 48.1 สำหรับการมีบัญชีรายชื่อในสื่อใหม่กลุ่มตัวอย่างเกือบทั้งหมดมีบัญชีรายชื่อ ไลน์ (Line) และเฟซบุ๊ก (Facebook) ในสัดส่วนที่เท่ากัน คือ จำนวน 435 คน คิดเป็นร้อยละ 99.1 รองลงมาได้แก่ อินสตาแกรม (Instagram) ยูทูบ (YouTube) และทวิตเตอร์ (Twitter) คิดเป็นจำนวน 342 (ร้อยละ 77.9), 326 (ร้อยละ 74.3) และ 201 (ร้อยละ 45.8) ตามลำดับ

ตารางที่ 1 จำนวนและร้อยละของความเป็นเจ้าของเทคโนโลยีสารสนเทศและการมีบัญชีรายชื่อในสื่อไม่

เทคโนโลยีสารสนเทศ	จำนวน	ร้อยละ
สมาร์ทโฟน (Smart phone)	432	98.4
คอมพิวเตอร์ (Computer)และ โน้ตบุ๊ก (Notebook)	409	93.2
แท็บเล็ต (Tablet)	228	48.1
เอ็มพีสาม (MP3)	147	33.5
การมีบัญชีรายชื่อในสื่อใหม่		
ไลน์ (Line)	435	99.1
เฟซบุ๊ก (Facebook)	435	99.1
อินสตาแกรม (Instagram)	342	77.9
ยูทูบ (YouTube)	326	74.3
ทวิตเตอร์ (Twitter)	201	45.8

การใช้เวลากับเทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อใหม่ในวันธรรมดาและเสาร์อาทิตย์

ระยะเวลาเฉลี่ยในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อใหม่ต่อวันของกลุ่มตัวอย่าง คิดเป็น 5.47 ชั่วโมงในวันธรรมดา และเพิ่มเป็น 6 ชั่วโมงในวันเสาร์อาทิตย์ โดยมีผู้ใช้มากที่สุด 22 ชั่วโมงในวันธรรมดาและตลอด 24 ชั่วโมงในวันเสาร์อาทิตย์

พฤติกรรมแน่นิ่งจากการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อใหม่

จากตารางที่ 2 ผลการวิจัยพบว่า เมื่อเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยของพฤติกรรมแน่นิ่งจากการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อใหม่ในวันธรรมดาและวันเสาร์-อาทิตย์ พบว่ามีค่าเฉลี่ยค่อนข้างใกล้เคียงกัน อย่างไรก็ดีกลุ่มตัวอย่างมีค่าเฉลี่ยในการนั่งทำงานหน้าคอมพิวเตอร์ในวันธรรมดามากกว่าวันเสาร์-อาทิตย์ อย่างเห็นได้ชัด

เมื่อพิจารณาพฤติกรรมแน่นิ่งจากการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อใหม่แยกตามรายพฤติกรรมพบผลการวิจัยดังต่อไปนี้กลุ่มตัวอย่างมีการนั่งทำงานหน้าคอมพิวเตอร์ยาวนานที่สุด โดยกลุ่มตัวอย่างครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 50) รายงานว่า นั่งทำงานหน้าคอมพิวเตอร์ประมาณ 5-6 ชั่วโมงต่อวันในวันธรรมดา มีค่าเฉลี่ยประมาณ 2.23 ซึ่งถือว่าอยู่ในระดับมาก แต่มีพฤติกรรมการนั่งทำงานหน้าคอมพิวเตอร์ลดลงอย่างมากในช่วงวันเสาร์-อาทิตย์ กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 50 รายงานว่า นั่งทำงานหน้าคอมพิวเตอร์ประมาณไม่เกิน 2 ชั่วโมงต่อวัน และมีค่าเฉลี่ยประมาณ 1.43 ซึ่งถือว่าอยู่ในระดับน้อย

กลุ่มตัวอย่างนั่งหรือนอนเล่นเฟซบุ๊ก (Facebook) ไลน์ (Line) อินสตาแกรม (Instagram) และทวิตเตอร์ (Twitter) ในลำดับรองลงมา โดยมีค่าเฉลี่ยประมาณ 1.49 ทั้งในวันธรรมดาและเสาร์อาทิตย์ โดยกลุ่มตัวอย่างประมาณร้อยละ 65 นั่งหรือนอนเล่นเฟซบุ๊ก (Facebook) ไลน์ (Line) อินสตาแกรม (Instagram) และทวิตเตอร์ (Twitter) มากที่สุดประมาณไม่เกิน 2 ชั่วโมง ทั้งในวันธรรมดา (ร้อยละ 65.8) และวันเสาร์-อาทิตย์ (ร้อยละ 65.1)

กลุ่มตัวอย่างนั่งหรือนอนค้นหาข้อมูลผ่านทางอินเทอร์เน็ต เช่น วิกิพีเดีย (Wikipedia),กูเกิล (google) และอื่นๆ ในลำดับที่สาม โดยมีค่าเฉลี่ยประมาณ 1.31 ในวันธรรมดา และใช้งานลดลงในวันเสาร์-อาทิตย์ซึ่งมีค่าเฉลี่ย 1.22 โดยกลุ่มตัวอย่างประมาณร้อยละ 70 นั่งหรือนอนค้นหาข้อมูลผ่านทางอินเทอร์เน็ต เช่น วิกิพีเดีย (Wikipedia),กูเกิล(google) และอื่นๆ มากที่สุดประมาณไม่เกิน 2 ชั่วโมงทั้งในวันธรรมดา (ร้อยละ 74.5) และวันเสาร์-อาทิตย์ (ร้อยละ 78.4)

ตารางที่ 2 แสดงความถี่ ร้อยละ และค่าเฉลี่ยของพฤติกรรมแน่นิ่งจากการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อใหม่ในวันธรรมดาและวันเสาร์-อาทิตย์

	วันธรรมดา								วันเสาร์-อาทิตย์							
	น้อยกว่า 2 ชั่วโมง		3-4 ชั่วโมง		5-6 ชั่วโมง		N	$\bar{X}$	น้อยกว่า 2 ชั่วโมง		3-4 ชั่วโมง		5-6 ชั่วโมง		N	$\bar{X}$
	n	%	n	%	n	%			n	%	n	%	n	%		
1.นั่งทำงานหน้าคอมพิวเตอร์	128	29.2	52	11.8	219	49.9	399	2.23	220	50.1	41	9.3	45	10.3	306	1.43
2.นั่งหรือนอนคุยโทรศัพท์มือถือ	372	84.7	19	4.3	17	3.9	408	1.13	352	80.2	18	4.1	11	2.5	381	1.11
3.นั่งหรือนอนเล่นเฟซบุ๊ก ไลน์ อินสตาแกรม และทวิตเตอร์	299	65.8	71	16.2	69	15.7	429	1.49	286	65.1	80	18.2	65	14.8	431	1.49
4.นั่งหรือนอนดูวิดีโอคลิปผ่านทางยูทูบหรือแอพพลิเคชั่นอื่นๆ	348	79.3	36	8.2	23	5.2	407	1.20	327	74.5	50	11.4	22	5.0	399	1.24
5.นั่งหรือนอนฟังเพลงผ่านสมาร์ทโฟน MP3 หรือคอมพิวเตอร์	220	50.1	20	4.6	22	5.0	262	1.24	212	48.3	23	5.2	10	2.3	245	1.18
6.นั่งหรือนอนเล่นเกมผ่านสมาร์ทโฟน	250	56.9	22	5.0	22	5.0	294	1.22	242	55.5	32	7.3	21	4.8	439	1.25
7.นั่งหรือนอนค้นหาข้อมูลผ่านทางอินเทอร์เน็ต เช่น Wikipedia, google และอื่นๆ	327	74.5	55	12.5	39	8.9	421	1.31	344	78.4	40	9.1	26	5.9	410	1.22

การรับรู้อิทธิพลจากเพื่อนและสังคม

จากตารางที่ 3 ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีการรับรู้อิทธิพลจากเพื่อนและสังคมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า กลุ่มตัวอย่างรับรู้ว่าเพื่อนมักจะส่งหรือแชร์คลิปรูปภาพหรือข้อความให้ผ่านทางไลน์ (Line) และเฟซบุ๊ก (Facebook) มากที่สุด มีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 4.00 รองลงมาในสัดส่วนที่ใกล้เคียงกัน ได้แก่ เพื่อนชวนแชต (chat) ผ่านทางไลน์ (Line) และเฟซบุ๊ก (Facebook) บ่อยครั้ง มีค่าเฉลี่ย 3.96 สำหรับอันดับสุดท้ายได้แก่ แม้ว่าฉันจะไม่อยากใช้ ไลน์ (Line) เฟซบุ๊ก(Facebook) ทวิตเตอร์ (Twitter) อินสตาแกรม (Instagram) หรือยูทูบ (You Tube) แต่ฉันจำเป็นต้องใช้เพราะเพื่อนในกลุ่มบอกและแนะนำให้ทำตาม มีค่าเฉลี่ย 3.19 ซึ่งถือว่าอยู่ในระดับปานกลาง

ตารางที่ 3 แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของการรับรู้อิทธิพลจากเพื่อนและสังคมในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อใหม่

การรับรู้อิทธิพลจากเพื่อนและสังคม	$\bar{X}$	**S.D.**	การแปลผล
1.เพื่อนชวนแชตผ่านทางไลน์ (Line) และเฟซบุ๊ก (Facebook) บ่อยครั้ง	3.96	1.022	มาก
2.ทุกครั้งที่นัดเจอเพื่อสังสรรค์กับเพื่อน เมื่อทุกคนนั่งเล่นไลน์ (Line) และเฟซบุ๊ก (Facebook) จึงเล่นตาม	3.48	1.179	มาก
3.เพื่อนมักจะส่งหรือแชร์คลิปรูปภาพหรือข้อความให้ผ่านทางไลน์ (Line) และเฟซบุ๊ก (Facebook)	4.00	1.009	มาก
4.เพื่อนชวนให้ดูคลิป รูปภาพ หรือข้อความผ่านทางไลน์ (Line) เฟซบุ๊ก (Facebook) ทวิตเตอร์ (Twitter) อินสตาแกรม (Instagram) หรือยูทูบ (You Tube) เมื่อเจอกัน	3.56	1.191	มาก
5.แม้ว่าฉันจะไม่อยากใช้ ไลน์ (Line) เฟซบุ๊ก(Facebook) ทวิตเตอร์ (Twitter) อินสตาแกรม (Instagram) หรือยูทูบ (You Tube) แต่ฉันจำเป็นต้องใช้เพราะเพื่อนในกลุ่มบอกและแนะนำให้ทำตาม	3.19	1.240	ปานกลาง
รวม	3.64	0.860	มาก

การทดสอบสมมติฐาน

1. ผลการทดสอบสมมติฐานข้อที่ 1 ประชากรวัยแรงงานที่มีลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมแตกต่างกันจะมีพฤติกรรมแน่นิ่งจากการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อใหม่แตกต่างกัน พบว่า ปฏิเสธสมมติฐาน ซึ่งหมายถึง ประชากรที่มีเพศและอายุแตกต่างกันมีพฤติกรรมแน่นิ่งไม่แตกต่างกัน

2. ผลการทดสอบสมมติฐานข้อที่ 2 จากตารางที่ 4 พบว่า ประชากรวัยแรงงานที่มีลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมแตกต่างกันจะมีพฤติกรรมแน่นิ่งจากการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อใหม่แตกต่างกัน พบว่า ตอบรับสมมติฐานในด้านสถานภาพการทำงาน ซึ่งหมายถึง ประชากรวัยแรงงานที่มีสถานภาพการทำงานแตกต่างกันมีพฤติกรรมแน่นิ่งแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เมื่อเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่พบว่า ผู้ที่ทำงานอยู่ในหน่วยงานราชการและรัฐวิสาหกิจมีพฤติกรรมแน่นิ่งแตกต่างจากผู้ที่ผู้ที่ค้าขายและมีธุรกิจส่วนตัว โดย ผู้ที่ทำงานอยู่ในหน่วยงานราชการและรัฐวิสาหกิจมีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมแน่นิ่งจากการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อใหม่มากกว่า

เมื่อพิจารณาแยกตามพฤติกรรมแน่นิ่งจากแต่ละสื่อพบว่า สถานภาพการทำงานแตกต่างกันมีพฤติกรรมแน่นิ่งจากการนั่งทำงานหน้าคอมพิวเตอร์แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (F=4.505, Sig=.002) เมื่อเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่การนั่งทำงานหน้าคอมพิวเตอร์ พบว่า ผู้ที่ทำงานในองค์กรเอกชนมีพฤติกรรมแน่นิ่งจากการทำงานหน้าคอมพิวเตอร์แตกต่างจากผู้ที่เป็นนักศึกษา และผู้ที่ค้าขายและมีธุรกิจส่วนตัว โดยผู้ที่ทำงานในองค์กรเอกชนมีค่าเฉลี่ยมากที่สุด รองลงมาได้แก่นักศึกษาและผู้ที่มีกิจการเป็นของตนเอง

สถานภาพการทำงานแตกต่างกันมีพฤติกรรมแน่นิ่งจากการนั่งหรือนอนเล่นไลน์ (Line) เฟซบุ๊ก (Facebook) ทวิตเตอร์ (Twitter) และอินสตาแกรม (Instagram) แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (F=3.288, Sig=.011) เมื่อเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่พบว่า ผู้ที่ทำงานในองค์กรเอกชนมีพฤติกรรมแน่นิ่งจากการนั่งหรือนอนเล่นไลน์ (Line) เฟซบุ๊ก (Facebook) ทวิตเตอร์ (Twitter) และอินสตาแกรม (Instagram) แตกต่างจาก นักเรียน และผู้ที่ค้าขายและมีธุรกิจส่วนตัว โดยผู้ที่ทำงานในเองค์กรเอกชนมีค่าเฉลี่ยมากที่สุด รองลงมาได้แก่ ผู้ที่ค้าขายและมีธุรกิจส่วนตัว และนักศึกษา

สถานภาพการทำงานแตกต่างกันมีพฤติกรรมแน่นิ่งจากการนั่งหรือนอนดูวิดีโอคลิปผ่านทางยูทูบ (You Tube) หรือแอปพลิเคชัน (Application) อื่นๆ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (F=4.336, Sig=.002) เมื่อเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ พบว่า นักศึกษานั่งหรือนอนดูวิดีโอคลิปผ่านทางยูทูบ (You Tube) หรือแอปพลิเคชัน (Application) อื่นๆ แตกต่างจากผู้ที่ทำงานในองค์กรเอกชน ผู้ที่มีกิจการเป็นของตนเองและผู้ที่ประกอบอาชีพอิสระ โดยนักศึกษามีค่าเฉลี่ยมากที่สุด รองลงมาได้แก่ ผู้ที่มีกิจการเป็นของตนเองและผู้ที่ประกอบอาชีพอิสระ

มีพฤติกรรมแน่นิ่งจากการนั่งหรือนอนฟังเพลงผ่านสมาร์ทโฟน (Smart Phone) เอ็มพีสาม (MP3) หรือคอมพิวเตอร์(Computer) แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสิติ (F=3.064, Sig=.018) เมื่อเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ พบว่า ผู้เป็นเจ้าของกิจการมีพฤติกรรมแน่นิ่งจากการนั่งหรือนอนฟังเพลงผ่านสมาร์ทโฟน (Smart Phone) เอ็มพีสาม (MP3) หรือคอมพิวเตอร์(Computer) แตกต่างจากนักศึกษา และผู้ที่ทำงานในองค์กรรัฐบาลและรัฐวิสาหกิจ โดยมีค่าเฉลี่ยน้อยกว่าทั้งสองกลุ่มดังกล่าว

ตารางที่ 4 สรุปผลการทดสอบสมมติฐานที่มีนัยสำคัญทางสถิติของความแตกต่างระหว่างลักษณะทางประชากรและลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมกับพฤติกรรมแน่นิ่งจากการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อใหม่

	$\bar{X}$	S.D.	F	Sig.	LSD
พฤติกรรมแน่นิ่งจากการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อใหม่	1.422	.386	2.541	.044	2>4
-นั่งทำงานหน้าคอมพิวเตอร์	1.822	.634	4.505	.022	1>3, 4
1.พนักงานบริษัทเอกชน	1.936	.625			
2.ข้าราชการ/พนักงานรัฐวิสาหกิจ	1,851	.644			
3.นักเรียน/นักศึกษา	1.520	.561			
4.ค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว	1.578	.750			
5.รับจ้างทั่วไปและประกอบอาชีพอิสระ	1.727	.684			
นั่งหรือนอนเล่นเฟซบุ๊ก (Facebook) ไลน์ (Line) อินสตาแกรม (Instagram) และทวิตเตอร์ (Twitter)	1.274	.527	3.288	.011	3>1, 4, 5
1.พนักงานบริษัทเอกชน	1.278	.337			
2.ข้าราชการ/พนักงานรัฐวิสาหกิจ	1.343	.637			
3.นักเรียน/นักศึกษา	1.288	.451			
4.ค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว	1.263	.543			
5.รับจ้างทั่วไปและประกอบอาชีพอิสระ	1.000	.000			
นั่งหรือนอนดูวิดีโอคลิปผ่านทางยูทูบ (You Tube) หรือแอปพลิเคชัน (Application) อื่นๆ	1.223	.465	4.336	.002	3>1, 2, 4, 5
1.พนักงานบริษัทเอกชน	1.208	.425			
2.ข้าราชการ/พนักงานรัฐวิสาหกิจ	1.228	.534			
3.นักเรียน/นักศึกษา	1.555	.738			
4.ค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว	1.169	.392			
5.รับจ้างทั่วไปและประกอบอาชีพอิสระ	1.041	.144			
นั่งหรือนอนฟังเพลงผ่านสมาร์ทโฟน (Smart Phone) เอ็มพีสาม (MP3) หรือคอมพิวเตอร์ (Computer)	1.213	.845	3.064	0.18	2, 3 >4
1.พนักงานบริษัทเอกชน	1.209	.422			
2.ข้าราชการ/พนักงานรัฐวิสาหกิจ	1.391	.690			
3.นักเรียน/นักศึกษา	1.394	.657			
4.ค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว	1.051	.191			
5.รับจ้างทั่วไปและประกอบอาชีพอิสระ	1.083	.204			

*มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

3. ผลการทดสอบสมมติฐานข้อที่ 3 พบว่า ตอบรับสมมติฐาน โดยการรับรู้อิทธิพลจากเพื่อนและสังคมมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับพฤติกรรมแน่นิ่งจากการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อใหม่อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เมื่อพิจารณาแยกตามพฤติกรรมแน่นิ่งจากแต่ละสื่อ พบว่า การรับรู้อิทธิพลจากเพื่อนและสังคมมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการนั่งหรือนอนดูวิดีโอคลิปผ่านทางยูทูบ (You Tube) หรือแอปพลิเคชัน (Application) อื่นๆการนั่งหรือนอนค้นหาข้อมูลผ่านทางอินเทอร์เน็ต เช่น วิกิพีเดีย (Wikipedia),กูเกิล (google) และอื่นๆ และการนั่งหรือนอนคุยโทรศัพท์มือถือ การนั่งหรือนอนเล่นเกมผ่านสมาร์ทโฟน (Smart Phone) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และการรับรู้อิทธิพลจากเพื่อนและสังคมมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการนั่งหรือนอนเล่นเฟซบุ๊ก (Facebook) ไลน์ (Line) อินสตาแกรม (Instagram) และทวิตเตอร์ (Twitter) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 (ตารางที่ 5)

ตารางที่ 5 สรุปผลการทดสอบสมมติฐานที่มีนัยสำคัญทางสถิติของความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้อิทธิพลจากเพื่อนและสังคมกับพฤติกรรมแน่นิ่งจากการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อใหม่

การรับรู้อิทธิพลจากเพื่อนและสังคม	$\bar{X}$	S.D.	F	Sig.
พฤติกรรมแน่นิ่งจากการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อใหม่	1.422	.386	.224*	.015
นั่งหรือนอนคุยโทรศัพท์มือถือ	1.121	.342	.128*	.013
นั่งหรือนอนเล่นเฟซบุ๊ก (Facebook) ไลน์ (Line) อินสตาแกรม (Instagram) และทวิตเตอร์ (Twitter)	1.495	.679	.254**	.000
นั่งหรือนอนดูวิดีโอคลิปผ่านทางยูทูบ (You Tube) หรือแอปพลิเคชัน (Application) อื่นๆ	1.223	.465	.125*	.015
นั่งหรือนอนเล่นเกมผ่านสมาร์ทโฟน (Smart Phone)	1.249	.527	.121*	.046
นั่งหรือนอนค้นหาข้อมูลผ่านทางอินเทอร์เน็ต เช่น วิกิพีเดีย (Wikipedia),กูเกิล(google) และอื่นๆ	1.274	.527	.137*	.007

*มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

อภิปรายผลการวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นเรื่องแรกในประเทศไทยที่นำเสนอข้อมูลการวิจัยเรื่องความแตกต่างระหว่างปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคมกับพฤติกรรมแน่นิ่งจากการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อใหม่ และอิทธิพลของเพื่อนและสังคมที่มีต่อพฤติกรรมแน่นิ่งจากการใช้สื่อสารสนเทศและสื่อใหม่ของประชากรวัยแรงงาน โดยเก็บแบบสอบถามแบบออนไลน์จากกลุ่มตัวอย่างมีจำนวนทั้งสิ้น 439 คน ที่มีอายุระหว่าง 21-45 ปี เกือบทั้งหมดใช้สมาร์ทโฟน (Smart Phone) คอมพิวเตอร์ (Computer) และโน้ตบุ๊ก (Notebook) และส่วนใหญ่มีบัญชีรายชื่อไลน์ (Line) และเฟซบุ๊ก (Facebook) อินสตาแกรม (Instagram) และ ยูทูบ (YouTube) และทวิตเตอร์ (Twitter)

ข้อมูลเบื้องต้นดังกล่าวแสดงให้เห็นว่ากลุ่มตัวอย่างที่เป็นประชากรวัยแรงงานส่วนใหญ่สามารถเข้าถึงเทคโนโลยีสารสนเทศได้ตลอดเวลาและใช้เวลากับเทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อใหม่มากทั้งในวันธรรมดาและเสาร์-อาทิตย์ โดยในวันธรรมดาใช้เวลาอยู่กับเทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อใหม่เฉลี่ย 5.47 ชั่วโมง และมีผู้ใช้มากที่สุด 22 ชั่วโมงในขณะที่วันเสาร์อาทิตย์เพิ่มมากขึ้นเป็น 6 ชั่วโมง โดยมีผู้ใช้มากที่สุดตลอด 24 ชั่วโมง ซึ่งถือว่าเพิ่มจากปีที่หลายปีที่ผ่านมาดังที่ระบุไว้ใน รายงานผลการสำรวจพฤติกรรมผู้ใช้อินเทอร์เน็ตในประเทศไทย

ปี 2556 ของ (สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร, 2556) ว่าค่าเฉลี่ยจำนวนชั่วโมงการใช้อินเทอร์เน็ตของประชากรไทยเพิ่มขึ้นทุกปีจาก 2.57 ชั่วโมงต่อวันในปี พ.ศ. 2544 เป็น 4.6 ชั่วโมงต่อวันในปีพ.ศ.2556

กระทรวงสาธารณสุข ประเทศออสเตรเลีย (2014) แนะนำให้ประชาชนลดความเสี่ยงต่อปัญหาสุขภาพ ด้วยการจำกัดการใช้สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ได้แก่ โทรทัศน์ เกมและการใช้คอมพิวเตอร์เพียงไม่เกิน 2 ชั่วโมงต่อวันอย่างไรก็ดีผลการวิจัยพบว่าประชากรวัยแรงงานใช้เวลากับเทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อใหม่มากกว่าชั่วโมงขั้นต่ำที่กำหนด เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างเป็นประชากรวัยแรงงานทำให้ในแต่ละวันจำเป็นต้องนั่งทำงานหน้าคอมพิวเตอร์อย่างยาวนาน จึงมีการเคลื่อนไหวร่างกายช้าและกลายเป็นพฤติกรรมแน่นิ่งจากการนั่งใช้คอมพิวเตอร์เพื่อทำงานอยู่ในระดับมาก ประมาณ 5-6 ชั่วโมงต่อวันในวันธรรมดา แต่ลดลงเหลือในระดับน้อย ประมาณ 2 ชั่วโมงต่อวัน ในช่วงวันเสาร์-อาทิตย์ ซึ่งสอดคล้องกับรายงานของ Ekelund et al. (2010) ที่สังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับพฤติกรรมแน่นิ่งและภาวะโรคอ้วน โดยพบว่า สองในสามของประชากรวัยผู้ใหญ่ทั่วโลกใช้เวลาดูโทรทัศน์และเล่นคอมพิวเตอร์มากกว่า 2 ชั่วโมงต่อวัน และงานวิจัยเรื่องพฤติกรรมแน่นิ่งของคนทำงานในออสเตรเลียของ Thorp et al. (2009) ระบุว่า ประชากรวัยแรงงานที่ทำงานแล้วมีแนวโน้มใช้เวลากับการนั่งในที่ทำงานสูงประมาณ 7.1 ชั่วโมงต่อวัน

นอกจากการนั่งใช้คอมพิวเตอร์เพื่อทำงานแล้ว กลุ่มตัวอย่างที่เป็นประชากรวัยแรงงานยังมีพฤติกรรมแน่นิ่งจากการใช้สื่อใหม่ด้วย โดยพบว่า กลุ่มตัวอย่างนั่งหรือนอนเล่นเฟซบุ๊ก (Facebook) ไลน์ (Line) อินสตาแกรม (Instagram) และทวิตเตอร์ (Twitter) และนั่งหรือนอนค้นหาข้อมูลผ่านทางอินเทอร์เน็ต เช่น วิกิพีเดีย (Wikipedia),กูเกิล (google) และอื่นๆ ประมาณไม่เกิน 2 ชั่วโมงต่อวัน เมื่อพิจารณาระยะเวลาเฉลี่ยจากการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อใหม่ต่อวันและพฤติกรรมแน่นิ่งจากการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อใหม่สะท้อนให้เห็นว่าประชากรวัยแรงงานมีพฤติกรรมแน่นิ่งจากการใช้สื่อใหม่ ที่ผ่านมายังไม่มีงานวิจัยที่ศึกษาพฤติกรรมแน่นิ่งจากการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อใหม่ในผู้ใหญ่ แต่ผลการวิจัยจากประเทศสก๊อตแลนด์ระบุว่า ชาวสก๊อตแลนด์ดูโทรทัศน์ 2.8 ชั่วโมงต่อวันในช่วงวันธรรมดาและประมาณ 3 ชั่วโมงต่อวันในช่วงวันเสาร์และอาทิตย์ (British Heart Foundation National Centre (BHFNC), 2012)

ทั้งนี้ การเข้าถึงเทคโนโลยีทำให้กลุ่มตัวอย่างมีพฤติกรรมแน่นิ่งจากการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อใหม่ แต่ปัจจัยด้านด้านสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมและสภาพแวดล้อมเป็นตัวแปรที่สำคัญ ที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมแน่นิ่งจากการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อใหม่ในกลุ่มประชากรวัยทำงานในเขตกรุงเทพมหานคร โดยประชากรที่มีสถานภาพการทำงานแตกต่างกันมีพฤติกรรมแน่นิ่งจากการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อใหม่แตกต่างกัน พนักงานบริษัทเอกชนมีพฤติกรรมแน่นิ่งจากการนั่งทำงานหน้าคอมพิวเตอร์มากที่สุด ในขณะที่กลุ่มตัวอย่างที่รายงานว่ามีสถานภาพการทำงานเป็นนักเรียนมีพฤติกรรมการนั่งหรือนอนเล่นเฟซบุ๊ก ไลน์ อินสตาแกรมและทวิตเตอร์ ดูวิดีโอคลิปผ่านทางยูทูปหรือแอพพลิเคชั่นอื่นๆ และฟังเพลงผ่านสมาร์ทโฟน เอ็มพี 3 หรือคอมพิวเตอร์มากกว่ากลุ่มที่มีสถานภาพอาชีพอื่นๆ และปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมเรื่องการรับรู้อิทธิพลจากเพื่อนและสังคมส่งเสริมให้เกิดพฤติกรรมแน่นิ่งจากการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อใหม่อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ยิ่งกลุ่มตัวอย่างรับรู้ว่าเพื่อนส่งหรือแชร์คลิปรูปภาพหรือข้อความ และชวนแชตผ่านทางไลน์ (Line) และเฟซบุ๊ก (Facebook) มากขึ้นเท่าใด ก็จะยิ่งมีพฤติกรรมแน่นิ่งด้วยการนั่งหรือนอนดูวิดีโอคลิปผ่านทางยูทูบ (You Tube) หรือแอปพลิเคชัน (Application)อื่นๆ และนั่งหรือนอนเล่นเฟซบุ๊ก (Facebook) ไลน์ (Line) อินสตาแกรม (Instagram) และทวิตเตอร์ (Twitter) มากขึ้นเท่านั้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า กลุ่มเพื่อนสร้างสภาพแวดล้อมให้กันและกัน ถ้าทุกคนในกลุ่มไม่สนใจการเคลื่อนไหวร่างกายเพื่อนในกลุ่มก็จะไม่สนใจ

การเคลื่อนไหวร่างกาย (Salvy et al., 2012) ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยสอดคล้องกับ Sawka et al. (2014) ที่พบว่าการมีจำนวนเพื่อนและติดต่อกับเพื่อนสนิทมากมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมแน่นิ่ง

สรุปและข้อเสนอแนะ

กลุ่มตัวอย่างที่เป็นประชากรวัยแรงงานในเขตกรุงเทพมหานครมีพฤติกรรมแน่นิ่งจากการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อใหม่ ซึ่งอาจจะทำให้เกิดปัญหาสุขภาพต่างๆ ตามมาในระยะยาว เนื่องจากไม่สามารถใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อใหม่ได้ตามข้อแนะนำของรายงานการปฏิบัติกิจกรรมทางกายและพฤติกรรมแน่นิ่งของกระทรวงสาธารณสุขในต่างประเทศที่ระบุไว้ว่าควรใช้เวลาบนหน้าจอและเทคโนโลยีสารสนเทศต่อวันไม่เกิน 2 ชั่วโมง ดังนั้นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเช่น กระทรวงสาธารณสุขควรจะดำเนินการรณรงค์เพื่อลดพฤติกรรมแน่นิ่งจากการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผลการวิจัยพบว่ากลุ่มตัวอย่างใช้เวลานั่งอยู่บนหน้าจอคอมพิวเตอร์มากที่สุดในวันธรรมดา ดังนั้นกลุ่มองค์กรต่างๆ ควรกำหนดกลยุทธ์หรือนโยบายที่ช่วยลดพฤติกรรมแน่นิ่งจากการนั่งทำงานหน้าคอมพิวเตอร์ เช่น การรณรงค์ให้ยืนขณะสนทนาทางโทรศัพท์หรือใช้อุปกรณ์ที่ทำให้เคลื่อนที่ได้ หรือการจัดสภาพแวดล้อมทางการทำงานให้มีสถานที่ที่เดินออกไปผ่อนคลายได้ หรือมีการจัดกิจกรรมสันทนาการในที่ทำงาน เช่น การเลี้ยงพนักงาน การออกกำลังกาย และโยคะ เพื่อช่วยสร้างความผ่อนคลายและลดพฤติกรรมแน่นิ่งจากการใช้คอมพิวเตอร์ในการทำงาน การวิจัยครั้งต่อไปควรศึกษาประเด็นปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมอื่นๆ เช่น บรรทัดฐานทางสังคมในที่ทำงาน เพราะเป็นตัวแปรที่ส่งผลต่อการมีพฤติกรรมแน่นิ่งในประชากรวัยแรงงานด้วยเช่นกัน

บรรณานุกรม

ภาษาอังกฤษ

Al-Hazzaa, H., Abahussain, N., Al-Sobayel, H., Qahwaji, D., & Musaiger, A. (2011). Physical activity, sedentary behaviors and dietary habits among Saudi adolescents relative to age, gender and region. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity,* 8(1), 140.

Barr-Anderson, D. J., Robinson-O'Brien, R., Haines, J., Hannan, P., & Neumark-Sztainer, D. (2010). Parental report vs. child perception of familial support: which is more associated with child physical activity and television use? *Journal of physical activity & health,* 7(3), 364-368.

Biddle, S. J., & Mutrie, N. (2007). *Psychology of physical activity: Determinants, well-being and interventions*: Routledge.

Biddle, S. J. H., Gorely, T., Marshall, S. J., & Cameron, N. (2009). The prevalence of sedentary behavior and physical activity in leisure time: A study of Scottish adolescents using ecological momentary assessment. *Preventive Medicine,* 48(2), 151-155. doi: http://dx.doi.org/10.1016/j.ypmed.2008.10.025

British Heart Foundation National Centre (BHFNC). (2012). Sedentary Behavior: British Heart Foundation National Centre (BHFNC) for Physical Activity and Health, Loughborough University.

Cameron, A. J., Crawford, D. A., Salmon, J., Campbell, K., McNaughton, S. A., Mishra, G. D., & Ball, K. (2011). Clustering of Obesity-Related Risk Behaviors in Children and Their Mothers. *Annals of Epidemiology,* 21(2), 95-102.

Canfield, J. (2012). *Models of physical activity and sedentary behavior*. Child and Family Studies: Syracuse University.

Cui, Z., Hardy, L., Dibley, M., & Bauman, A. (2011). Temporal trends and recent correlates in sedentary behaviours in Chinese children. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity,* 8(1), 93.

Department of Health. (2014). Australia's physical activity and sedentary behaviour guidelines. Canberra: Department of Health, Australian Government.

Eiamudomkan, M., Sirirassamee, T., & Sirirassamee, B. (2014). Consumption of vegetables, fruits, physical activity, and sedentary behaviors in Thai adolescents. วารสารการแพทย์และ วิทยาศาสตร์สุขภาพ (*Journal of Medicine and Health Science),* 21(2), 40-48.

Ekelund, U., Gorely, T., Griffiths, M., Jago, R., Raats, M., Salmon, J., & Vicente-Rodríguez, G. (2010). Sedentary Behaviour and Obesity: Review of the Current Scientific Evidence: Department of Health and Department for Children, Schools and Families.

Granich, J., Rosenberg, M., Knuiman, M. W., & Timperio, A. (2011). Individual, social and physical environment factors associated with electronic media use among children: sedentary behavior at home. *Journal of physical activity & health,* 8(9), 613-625.

Hawley, L., Harker, D., & Harker, M. (2010). A social cognitive approach to tackle inactivity and obesity in young Australians. *Journal of Business Research,* 63(2), 116-120. doi: http://dx.doi.org/10.1016/j.jbusres.2009.02.004

Hoelscher, D. M., Barroso, C., Springer, A., Castrucci, B., & Kelder, S. H. (2009). Prevalence of self-reported activity and sedentary behaviours among 4th-, 8th-, and 11th-Grade Texas public school children: the school physical activity and nutrition study. *Journal of physical activity & health,* 6(5), 535-547.

Hoonakker, P., & Korunka, C. (2014). Chapter 1: Introduction. In C. Korunka & P. Hoonakke (Eds.), *The Impact of ICT on Quality of Working Life*. Dordrecht: Springer.

Huang, Y. J., Wong, S. H., Salmon, J., & Hui, S. S. (2011). Reliability and validity of psychosocial and environmental correlates measures of physical activity and screen-based behaviors among chinese children in Hong Kong. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity,* 8(8). doi: DOI:10.1186/1479-5868-8-16

Hurtienne, J., Stilijanow, U., & Junghanns, G. (2014). Chapter 5: Time and Work Pressure in Today's Working World. In C. Korunka & P. Hoonakke (Eds.), *The Impact of ICT on Quality of Working Life*. Dordrecht: Springer.

Janssen, I., & LeBlance, A. G. (2010). Systematic review of the health benefits of physical activity and fitness in school-aged children and youth. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity,* 7(40).

Kang, H., Lee, H., Shim, J. Y., Shin, Y. H., Park, B., & Lee, Y. J. (2010). Association between screen time and metabolic syndrome in children and adolescents in Korea: the 2005 Korean national health and nutrition survey. *Diabetes Research Clinical Practice,* 89(1), 72-78.

Karaca, A., Caglar, E., Bilgili, N., & Ayaz, S. (2011). Screen time of adolescents in an economically developing country: the case of Turkey. *Annals of Human Biology,* 38(1), 28-33.

Katon, W., Richardson, L., Russo, J., McCarty, C. A., Rockhill, C., McCauley, E., . . . Grossman, D. C. (2010). Depressive symptoms in adolescence: the association with multiple health risk behaviours. *Psychiatry Primary Care,* 32(3), 233-239.

Leatherdale, S. T., Faulkner, G., & Arbour-Nicitopoulos, K. (2010). School and Student Characteristics Associated With Screen-Time Sedentary Behavior Among Students in Grades 5-8, Ontario, Canada, 2007-2008. *Preventing Chronoic Disease: Public Health Research, Practice and Policy,* 7(6).

Liwander, A., Pederson, A., & Boyle, E. (2013). Why the Canadian sedentary behaviour guidelines should reflect sex and gender. *Can J Public Health,* 104(7), e479-e481.

Loucaides, C. A., Jago, R., & Theophanaous, M. (2011). Physical activity and sedentary behaviours in Greek-Cyppriot children and adolescents: a cross sectional study. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity,* 9(1).

Morris, R. G., & Johnson, M. C. (2014). Sedentary Activities, Peer Behavior, and Delinquency Among American Youth. *Crime & Delinquency,* 60(6), 939-968. doi: 10.1177/0011128710386205

Narisara Premsri, Wannapa Settheetham-Ishida, Wilaiwan Khrisanapant, Sitakan Natphopsuk, Upa Kukongviriyapan, Poungrat Pakdeechote, . . . Chulee Jones. (2013). Brisk Marching, Stress and Health in Sedentary Thais. *Srinagarind Medical Journal,* 28(3).

Patnode, C. D., Lytle, L. A., Erickson, D. J., Sirard, J. R., Barr-Anderson, D. J., & Story, M. (2011). Physical activity and sedentary activity patterns among children and adolescents: a latent class analysis. *Journal of Physical Activity and Health,* 8(4), 457-467.

Sallis, J. F. (1994). *Influences on physical activity of children, adolescents and adults*: President's Council on Physical Fitness and Sports.

Sallis, J. F., Prochaska, J. J., & Taylor, W. C. (2000). A review of correlates of physical activity of children and adolescents. *Medicine and science in sports and exercise,* 32(5), 963-975.

Salvy, S.-J., Bowker, J. C., Germeroth, L., & Barkley, J. (2012). Influence of peers and friends on overweight/obese youths' physical activity. *Exercise and sport sciences reviews,* 40(3), 127-132.

Sawka, K. J., McCormack, G. R., Nettel-Aguirre, A., Blackstaffe, A., Perry, R., & Hawe, P. (2014). Associations between aspects of friendship networks, physical activity, and sedentary behaviour among adolescents. *Journal of obesity,* 2014.

Sedentary Behaviour Research Network. (2012). Standardized use of the terms "sedentary" and "sedentary behaviours. *Applied Physiology, Nutrition, and Metabolism,* 37, 540-542.

Shi, L., & Mao, Y. P. (2011). Weekend television viewing and video gaming are associated with less adolescent smoking. *Journal of Substance Use,* 16(2), 109-155.

Smith, A. L., & Biddle, S. (2008). *Youth physical activity and sedentary behavior: challenges and solutions*: Human Kinetics.

Soos, I., Biddle, S., Boros-Balint, I., Sandor, I., Szabo, P., Hamar, P., & Simonek, J. (2012). Prevalence of sedentary behaviour in young people in Romania and Slovakia. *European Physical Education Review,* 18(1), 19-46. doi: 10.1177/1356336x11430659

Temmel, C. S., & Rhodes, R. (2013). Correlates of sedentary behaviour in children and adolescents aged 7-18: A systematic review. *The Health & Fitness Journal of Canada,* 6(1), 119-199.

Thorp, A., Dunstan, D., Clark, B., Gardiner, P., Healy, G., Keegel, T., . . . Winkler, E. (2009). Stand up Australia sedentary behaviour in workers: Baker IDI Hear and Diabetes Institute and Cancer Prevention Research Centre, University of Queensland.

ภาษาไทย

บุหงา ชัยสุวรรณ และพรพรรณ ประจักษ์เนตร. (2014). พฤติกรรมการใช้สื่อใหม่ในกลุ่มวัยรุ่น อายุระหว่า 10-19 ปี. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนและสร้างเสริมสุขภาพ สมาคมวิทยุและสื่อเพื่อเด็กและเยาวชน.

สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร. (2556). รายงานผลการสำรวจพฤติกรรมผู้ใช้อินเทอร์เน็ตในประเทศไทย ปี 2556. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ (องค์การมหาชน).

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2557). บทสรุปสำหรับผู้บริหารการมีการใชเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในครัวเรือน พ.ศ. 2557 กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.

การจัดกลุ่มและหาคุณลักษณะของกลุ่มดิจิทัลอิมมิแกรนท์ ตามพฤติกรรมการสื่อสารในบริบทออนไลน์ และปัญหาทางความสัมพันธ์กับสังคม

บุหงา ชัยสุวรรณ[1]

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อศึกษาพฤติกรรมการสื่อสารในบริบทออนไลน์ของกลุ่มดิจิทัลอิมมิแกรนท์ (2) เพื่อจัดกลุ่มและหาคุณลักษณะของกลุ่มดิจิทัลอิมมิแกรนท์และ (3) เพื่อศึกษาปัญหาทางความสัมพันธ์กับสังคมในการใช้สื่อใหม่ ของกลุ่มกลุ่มดิจิทัลอิมมิแกรนท์ การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยวิธีการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Method) โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถามออนไลน์ จากกลุ่มผู้ที่มีอายุ 30 ปี ขึ้นไป จำนวน 400 คน

ผลจาการวิจัย พบว่า ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ใช้สื่อใหม่ทุกวัน โดยสื่อที่ใช้มากที่สุด คือ ไลน์ เฟสบุค และยูทูป กลุ่มตัวอย่างเกือบครึ่งหนึ่ง มีอุปกรณ์สื่อสารที่ใช้ทำกิจกรรมในการใช้สื่อใหม่ต่างๆ 2 ประเภท สิ่งที่ทำในการใช้สื่อในบริบทสังคมออนไลน์มากที่สุดคือ การค้นหาข้อมูลที่สนใจ การสนทนากับเพื่อน การติดตามความเคลื่อนไหวของเพื่อน และใช้สื่อต่างๆเพื่อความบันเทิง จากนั้นทำการวิเคราะห์จัดกลุ่ม (Cluster Analysis) ด้วยเทคนิค K-Means Clustering ได้เป็น 4 กลุ่ม คือ “กลุ่มมุ่งสื่อสารเพื่อปัญญา” (ร้อยละ 48) “กลุ่มสื่อสารคือชีวิต” (ร้อยละ 28) “กลุ่มโลกสุขสงบบันเทิงลำพัง” (ร้อยละ 13.75) และ“กลุ่มหลีกหนีโลกสื่อสาร” (ร้อยละ 10.25) โดยกลุ่มสื่อสารคือชีวิตเป็นกลุ่มที่ปัญหาด้านความสัมพันธ์กับสังคมมากที่สุด คือ การเสพติดสื่อ ปัญหาความเหงากระนั้นก็ตามกลุ่มนี้มีความมั่นใจในการได้รับความช่วยเหลือจากสังคมสูงที่สุด

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

การสื่อสารนับได้ว่าเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะตอบสนองต่อแรงจูงใจความต้องการของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นการช่วยให้ได้มาซึ่งพื้นฐานปัจจัย 4 ความปลอดภัย ความรัก ความนับถือยกย่อง และการประจักษ์ตน ด้วยการเป็นสื่อในการติดต่อเชื่อมโยงระหว่างผู้คนในสังคมด้วยรูปแบบการสื่อสารที่แตกต่างกัน เทคโนโลยีการสื่อสาร ทำให้เกิดพัฒนาการของรูปแบบของการสื่อสารที่สู่อาณาเขตที่กว้างขวางขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งพัฒนาการของเทคโนโลยีสารสนเทศ (ICT) อินเทอร์เน็ตหรือระบบดิจิทัลที่เติบโตอย่างก้าวกระโดด ผู้คนสามารถเข้าถึงสื่อรูปแบบใหม่นี้เป็นไปอย่างกว้างขวาง เป็นการสื่อสารที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบริบทของสังคมอย่างรวดเร็ว

หากมองในภาพรวมนั้น จะเห็นว่า อินเทอร์เน็ตนั้น มีบทบาทเพิ่มมากขึ้นในการใช้ชีวิตประจำวันคนผู้คนยุคปัจจุบัน โดยปัจจุบันมีผู้ใช้อินเทอร์เน็ตถึงประมาณร้อยละ 40 จากประชากรโลก สำหรับในประเทศไทย สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2557) ทำการสำรวจการใช้ ICT 2014 พบว่า มีผู้ใช้งานอินเทอร์เน็ตในประเทศไทย 21.7 ล้านคน โดยสำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ (องค์การมหาชน) (สพธอ.) (2557) ได้ทำการ

[1] ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำคณะนิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการจัดการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

เปรียบเทียบข้อมูลรายงานผลสำรวจกลุ่มผู้ใช้อินเทอร์เน็ตในประเทศไทยในระยะเวลา 12 ปี พบว่ามีผู้ใช้อินเทอร์เน็ตต่อวันในระยะเวลาที่นานขึ้น ในปี 2544 มีผู้ใช้อินเทอร์เน็ตน้อยมากกว่า 20 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ คิดเป็นร้อยละ 18.7 เท่านั้น และได้เพิ่มเป็นร้อยละ 38.9 ในปี 2556 ในทำนองเดียวกัน ในปี 2544 มีผู้ใช้อินเทอร์เน็ตน้อยกว่า 10 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ คิดเป็นร้อยละ 53.6 แต่ในปี 2556 พบว่า มีผู้ใช้อินเทอร์เน็ตน้อยกว่า 10 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ เหลือเพียงแค่ 35.7 ทำให้ในภาพรวม พบว่า ภายในระยะเวลา 12 ปี คือตั้งแต่ปี 2544 ถึง 2556 ผู้ใช้อินเทอร์เน็ตมีจำนวนชั่วโมงการใช้งานอินเทอร์เน็ตต่อสัปดาห์เพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 76.3 ระยะเวลาที่นานขึ้นนี้

เมื่อการพัฒนาทางเทคโนโลยี ทำให้เกิดนวัตกรรมการสื่อสารที่กลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของผู้คนในแต่ละวัน ย่อมนำไปสู่ผลกระทบต่อการเรียนรู้ ทัศนคติ และพฤติกรรม ตลอดจนวิถีชีวิตของผู้คนทุกกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มเด็กและเยาวชน เป็นผู้ที่เติบโตมาในยุคดิจิทัล มีทักษะในการเรียนรู้และปรับตัวเข้ากับ ICT รวดเร็ว มีความกระตือรือร้นต่อเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่ตอบสนองความสนใจในด้านต่างๆ เช่น ด้านการติดต่อสื่อสาร ด้านการเล่นเกม หรือ ด้านการเรียนรู้ทางสังคม ทำให้กลุ่มเด็กและเยาวชนทั่วโลก มีอัตราการรู้เท่าทันดิจิทัล (digital literacy) และมีระยะเวลาในการใช้งานอินเทอร์เน็ตโดยเฉลี่ยสูงกว่ากลุ่มผู้ใหญ่ (International Telecommunication Union, 2008 ; ITU) จนได้รับการตั้งชื่อว่าเป็น “the Net Generation” หรือ “Digital Natives” ซึ่งแสดงให้ถึงความแตกต่างในการสื่อสารได้คล่องและเป็นธรรมชาติ ตลอดจนการมีรูปแบบในการดำเนินชีวิตที่แตกต่างเปลี่ยนแปลงไปจากคนรุ่นก่อน (Mark Prensky, 2001a) ผลวิจัยจาก Mindshare Thailand (2014) พบว่า จำนวน Digital Natives ในประเทศไทย คิดเป็นร้อยละ 51 ของจำนวนผู้ใช้งานอินเทอร์เน็ตทั่วประเทศ

ในทำนองเดียวกัน กลุ่มผู้ใหญ่ที่เกิดในยุคแอนะล็อก ซึ่งเป็นยุคก่อนยุคแห่งการสื่อสารเทคโนโลยีสารสนทเทศ ก็เล็งเห็นความสำคัญของการใช้งาน และเริ่มหัดใช้งานสื่อใหม่ หรือเรียกได้ว่าเป็น Digital Immigrants ซึ่ง Prensky, 2001a) อธิบายว่า หมายถึงพฤติกรรมการใช้งาน ICT อย่างไม่ชำนาญ ไม่เป็นธรรมชาติ ไม่คล่องแคล่ว คลาดเคลื่อน โดยในงานวิจัยที่ใช้แนวคิด Digital Immigrants เช่นงานวิจัยของ Walker (2012) Ransell, Kent , Kenny และ Long (2010) ได้แบ่งกลุ่ม Digital Immigrants โดยกำหนดให้มีช่วงอายุเดียวกับเจเนอเรชั่นเอ็กซ์ และเจเนอเรชั่นเบบี้บูมเมอร์ส ซึ่งกลุ่มนี้ ก็มีอัตราการใช้อินเทอร์เน็ตถึงเฉลี่ยประมาณ ร้อยละ 40 ของจำนวนผู้ใช้งานอินเทอร์เน็ตทั่วประเทศ (สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ (องค์การมหาชน) (สพธอ.), 2557)

การที่ผู้คนมีการใช้งานอินเทอร์เน็ตกันตลอดเวลา โดยในแต่ละช่วงเวลาจะมีพฤติกรรมการใช้อินเทอร์เน็ตในอุปกรณ์ต่างๆที่แตกต่างกันไป โดยสมาร์ทโฟนกลายเป็นอุปกรณ์ที่มีการใช้งานสูงเกือบทั้งวัน อาจเป็นสัญญาณหนึ่งของปัญหา ปัญหาทางสุขภาพจิต คือ การเสพติด (Addiction) การใช้สื่อใหม่ ดังคำกว่าว่า สังคมยุคนี้ เป็น “สังคมก้มหน้า” หรือเทียบให้เห็นได้ว่า ปัจจุบันนี้ คนใช้เวลาเกือบ 1 ใน 3 ของวันเพื่อใช้งานอินเทอร์เน็ตซึ่งเป็นรูปแบบการสื่อสารดิจิทัลนี้ (สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ (องค์การมหาชน) (สพธอ.), 2557) ดังที่ Kandell (1998) กล่าวว่า การเสพติดสื่อใหม่ หมายถึง ความพึ่งพิงยึดติดทางจิตใจที่มีการใช้สื่อใหม่โดยไม่คำนึงถึงว่าจะออนไลน์ด้วยเหตุผลอะไร

ผลกระทบที่ตามมาคือ ผลกระทบในแง่ของความสัมพันธ์ระหว่างภายในจิตใจของตนเองและคนในสังคม อาทิ จากงานวิจัยของ Brenner (1997) พบว่า ร้อยละ 80 ของกลุ่มตัวอย่างจากการใช้อินเทอร์เน็ต คือ ปัญหาในเรื่องของการจัดการบริหารเวลา ทำให้ได้นอนตามเวลา ไม่ได้กินตามเวลา จนกลายเป็นนิสัยปกติ อีกทั้งมีปัญหากับเพื่อนร่วมงาน และแยกตัวออกมาจากเพื่อนร่วมงาน และมุ่งสื่อสารกับผู้ที่อยู่ในโลกออนไลน์

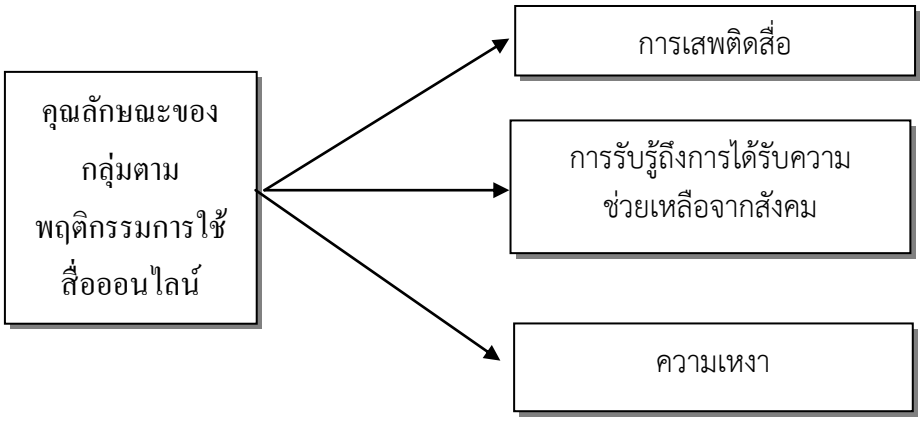
เท่านั้น เช่นเดียวกับ งานวิจัยของ Scherer (1997) พบกว่า กลุ่มนักเรียนรายงานว่า การสื่อสารในอินเตอร์เน็ตนั้นรบกวนประสิทธิภาพในการเรียน การทำงาน และในการใช้ชีวิตในสังคม เช่นเดียวกับที่ Jengchung V. Chen Charlie C. Chen Hsiao-Han Yang, (2008) และ Mark Griffiths, (2010)," นำเสนอว่า หากไม่มีการควบคุมการใช้อินเทอร์เน็ตที่เหมาะสมแล้ว ปัญหาการเสพติดสื่ออินเทอร์เน็ตนั้น จะนำไปสู่ ความหดหู่ใจ (depression) ปัญหาทางเพศ (sexual disorders) ปัญหาความเหงาอ้างว้าง (loneliness) เช่นเดียวกับที่ Knobloch-Westerwick (2007) กล่าวไว้ว่าเมื่อผู้คนจำนวนมากเริ่มหันมาใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อรักษาความสัมพันธ์ของคนในสังคม เมื่อนั้นก็เป็นที่น่าสงสัยว่าจะนำไปสู่การที่คนขาดการเชื่อมโยงกันในสังคม และเกิดความไม่แน่ใจในการได้รับความช่วยเหลือจากคนในสังคม ตลอดจนเกิดความเหงาอ้างว้างขึ้นหรือไม่

ในการวิจัยครั้งนี้ จึงมุ่งที่จะศึกษารูปแบบการใช้สื่อ (Media Lifestyle) โดยจัดกลุ่มรูปแบบโดยคำนึงถึงคุณลักษณะของปริมาณในการใช้สื่อใหม่ กิจกรรมที่ทำในสื่อใหม่ และรูปแบบการใช้สื่อซึ่งคำนึงรูปแบบการใช้สื่อที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์กับคนในสังคม โดยแบ่งเป็น 3 ประเภทสื่อ คือ สื่อบุคคลแบบเผชิญหน้า สื่อดั้งเดิม และสื่อใหม่ ภายใต้การสื่อสาร 2 บริบทคือ สื่อสารกับสังคมรอบตัวและสื่อสารกับสังคมวงกว้าง ร่วมกับการคำนึงการใช้ประโยชน์ของแต่ละสื่อ คือ การใช้ประโยชน์เพื่อความบันเทิง และการใช้ประโยชน์ในทางด้านเหตุผล รวมทั้งศึกษาแนวโน้มที่นำไปสู่ปัญหาของการใช้ชีวิตด้วยรูปการใช้สื่อ ในประเด็นของ การเสพติดสื่อ การรับรู้ความช่วยเหลือจากสังคม และความเหงาของผู้คน โดยเน้นที่กลุ่มดิจิทัลอิมมิแกรนท์ หรือกลุ่มผู้ที่ไม่ได้เป็นดิจิทัลเนทีฟ ที่มีอายุตั้งแต่ 30 ปีขึ้นไป เนื่องจากเป็นกลุ่มที่ไม่ได้เกิดในยุคดิจิทัล จึงต้องมีความพยายามในการปรับตัวให้เข้ากับวิถีชีวิตในบริบทของดิจิทัล (Brooks-Young, S., 2005) อีกทั้งเป็นกลุ่มที่ควรมีการวางแผนเตรียมการไม่ให้เกิดปัญหาของผู้สูงอายุทางจิตใจ เช่น ปัญหาการขาดความอบอุ่นเหงา ไม่ภาคภูมิใจ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของปัญหาของสังคมผู้สูงอายุ ซึ่งอาจเป็นปัญหาที่เกิดในอนาคตอันใกล้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศไทยกำลังก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ตั้งแต่ปี 2005 โดยมีประชากรผู้สูงอายุ ร้อยละ 10.4 ของประชากรทั้งประเทศและคาดว่าจะเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ ในช่วงปี 2024-2025 (สุโขทัยธรรมาธิราช, 2559) เช่นเดียวกับการประมาณการเพิ่มขึ้นของประชากรผู้สูงอายุ โดยองค์การสหประชาชาติ ระหว่างปี พ.ศ. 2533 ถึง พ.ศ. 2593 แสดงว่า เมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนประชากรไทยทั้งหมดในปี พ.ศ. 2523 ร้อยละการเพิ่มขึ้นของประชากรสูงอายุ คิดเป็นร้อยละ 47 ในปี พ.ศ. 2533 และเพิ่มขึ้นเป็นประมาณร้อยละ 770 ในปี พ.ศ. 2593 (ศิริวรรณ ศิริบุญ และ ชเนตตี มิลินทางกูร, 2551 อุทัย สุขวิวัฒน์ศิริกุล (2557) ทำให้ ปัจจุบัน รัฐบาลได้กำหนดให้การเตรียมความพร้อมสังคมไทยสู่สังคมผู้สูงอายุ เป็นยุทธศาสตร์หนึ่งในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และมีการจัดทำแผนผู้สูงอายุแห่งชาติฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2545-2564) โดยมีวิสัยทัศน์คือ ผู้สูงวัยเป็นหลักชัยของสังคม และ “ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดี ด้วยการดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่า มีศักดิ์ศรี พึ่งตนเองได้ และมีหลักประกันที่มั่นคง

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาพฤติกรรมการสื่อสารในบริบทออนไลน์ของกลุ่มดิจิทัลอิมมิแกรนท์
2. เพื่อจัดกลุ่มและหาคุณลักษณะของกลุ่มดิจิทัลอิมมิแกรนท์
3. เพื่อศึกษาปัญหาทางความสัมพันธ์กับสังคมในการใช้สื่อใหม่ ของกลุ่มดิจิทัลอิมมิแกรนท์

กรอบแนวคิดในงานวิจัย



นิยามศัพท์

ดิจิทัลอิมมิแกรนท์ หมายถึง ผู้ที่เกิดในยุคแอนะล็อก เป็นผู้ที่มีอายุ 30 ปีขึ้นไป

พฤติกรรมการใช้สื่อในบริบทออนไลน์ หมายถึง ปริมาณในการใช้สื่อใหม่ กิจกรรมที่ทำในสื่อใหม่ และรูปแบบวิถีชีวิตในการใช้สื่อ

ปริมาณในการใช้สื่อใหม่ ได้แก่ ความถี่ในการใช้สื่อใหม่ในแต่ละสัปดาห์ แบ่งเป็น ทุกวัน เกือบทุกวัน (5-6 วันต่อสัปดาห์) 3-4 วันต่อสัปดาห์ 1-2 วันต่อสัปดาห์ และ ไม่ได้ใช้เลย

กิจกรรมที่ทำในสื่อใหม่ หมายถึง การอัพเดทสถานะ / สถานที่ทำกิจกรรม (check in) การโพสต์รูปภาพ / วิดีโอ การสนทนากับเพื่อน (chat) การสนทนากับกลุ่มที่สนใจประเด็นเดียวกัน (แฟนคลับ) / หรือสื่อสารเพื่อรวมกลุ่ม การโพสต์ข้อความ หรือแสดงความคิดเห็น (comment) ต่อความคิดเห็น ภาพ คลิป ที่ถูกแบ่งปันไว้ ติดตามความเคลื่อนไหวของเพื่อน หรือผู้อื่น การค้นหาข้อมูลที่สนใจ การเล่นเกมส์ออนไลน์ การชวนให้ผู้อื่นมาเป็นสมาชิกกลุ่ม การชวนให้ผู้อื่นมาร่วมทำกิจกรรมต่างๆ การซื้อสินค้า การชวนให้ผู้อื่นซื้อสินค้า หรือ บริการ

รูปแบบวิถีชีวิตในการใช้สื่อ หมายถึงประเภทของสื่อที่ใช้เพื่อการมีปฏิสัมพันธ์กับสังคม 3 ประเภท และประโยชน์ในการใช้สื่อนั้น 2 ประเภท รวมกันมีตัวแปรที่เป็นรูปแบบวิถีชีวิตในการใช้สื่อ (3 x 2 x 2) 12 ตัวแปร

ประเภทของสื่อที่ใช้ หมายถึง สื่อบุคคล (การสื่อสารแบบเผชิญหน้า) สื่อดั้งเดิม และสื่อใหม่ เพื่อทำการปฏิสัมพันธ์กับสังคมในวงแคบ หรือสังคมในวงกว้าง

ประโยชน์ในการใช้สื่อ หมายถึง บริบทที่นำไปสู่การใช้สื่อนั้นๆ ได้แก่ การใช้ภายใต้เหตุผล (Epistemic) และการใช้เพื่อความบันเทิง (Entertainment)

การเสพติดสื่อใหม่ หมายถึง ความพึ่งพิงยึดติดทางจิตใจที่มีการใช้สื่อใหม่โดยไม่คำนึงถึงว่าจะออนไลน์ด้วยเหตุผลอะไร โดยในงานวิจัยนี้จะวัด โดยคำถาม ได้แก่ ท่านรู้สึกกังวล และรอเวลาที่จะได้ใช้สื่อสังคม ท่านอยากมีเวลาใช้สื่อสังคมมากขึ้น ท่านมักใช้สื่อสังคมนานกว่าที่ตั้งใจไว้บ่อยๆ ท่านมักรู้สึกเครียด หงุดหงิด กดดัน เวลาต้องเลิก หรือหยุดใช้สื่อสังคม ท่านต้องการเพิ่มเวลาในใช้สื่อสังคมแต่ละครั้งเพื่อให้มีความสุขมากขึ้น การใช้สื่อสังคมอาจทำให้ท่านเสียงานหรือ

เสียสังคมได้ เช่น พลาดการติดต่องาน ทำงานไม่ทัน พลาดการไปเจอเพื่อนฝูง เป็นต้น ท่านต้องปิดปัง หรือซ่อนไม่ให้คนรอบข้างเห็นว่า ท่านใช้เวลาอยู่กับสื่อสังคม ท่านใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อบรรเทาความหงุดหงิด ความเครียด ความกดดัน ความกระวนกระวายต่างๆ การรับรู้ถึงการได้รับความช่วยเหลือจากสังคม

การรับรู้ถึงการได้รับความช่วยเหลือจากสังคม หมายถึง ความคิดหรือเชื่อมั่นในการได้รับการสนับสนุนจากสังคมหากร้องขอ โดยในงานวิจัยนี้จะวัด โดยคำถาม ได้แก่ ท่านมีคนมากมายที่คอยจะช่วยเหลือสนับสนุนท่านอยู่ ท่านได้รับการช่วยเหลือสนับสนุนจากคนรอบข้างอย่างเพียงพอ หากท่านต้องการ ท่านมั่นใจได้ว่า จะหาผู้ที่มาช่วยท่านได้ตามที่ท่านร้องขอ

ความเหงา หมายถึง อารมณ์ที่ต้องการอยากมีความสัมพันธ์กับสังคมภายนอกตนเอง โดยในงานวิจัยนี้จะวัดโดยคำถาม ได้แก่ ท่านรู้สึกคิดถึงเพื่อนแบบอยากเจอเป็นตัวจริงๆ ท่านคิดถึงผู้คนที่อยู่รอบข้างท่านจริงๆ

ระเบียบวิธีการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยวิธีการวิจัยเชิงสำรวจ (survey method) โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลออนไลน์ จากกลุ่มผู้ที่มีอายุ 30 ปี ขึ้นไป จำนวน 400 คน ซึ่งเป็นช่วงอายุที่มีความสอดคล้องกับช่วงอายุของกลุ่มผู้อพยพดิจิทัล และครอบคลุม เจเนอเรชั่นเบบี้บูมเมอร์ส และเจเนอเรชั่นเอ็กซ์ (X) โดยการกำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่าง จากตาราง Taro Yamane ที่ระดับความเชื่อมั่น 95% โดยมีระดับความคลาดเคลื่อนมาตรฐาน 0.05 โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล และเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการทำการแจกลิงค์ของแบบสอบถามผ่านสื่อสังคมออนไลน์ต่างๆ จากนั้นจึงใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ ในการประมวลผลข้อมูลและจัดทำตารางวิเคราะห์ทางสถิติต่างๆ โดยใช้สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และสถิติเชิงอนุมาน (Inferential Statistics) ได้แก่ และการวิเคราะห์ความแปรปรวน (Analysis of Variance: ANOVA) และ การวิเคราะห์จัดกลุ่ม(Cluster Analysis) ด้วยเทคนิค K-Means Clustering ซึ่งเป็นสถิติเพื่อการจัดกลุ่มหน่วยวิเคราะห์ (กัลยา วานิชย์บัญชา, 2548; สุชาติ ประสิทธิรัฐสินธ์, 2540)

ผลการวิจัย

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง (ร้อยละ 64.8) และส่วนใหญ่อายุต่ำกว่า 35 ปี รองลงมาคือ 36-45 ปี และ มากกว่า 46 ปีขึ้นไป ส่วนใหญ่มีการศึกษาระดับปริญญาตรี และระดับปริญญาโท โดยที่มีอาชีพ ส่วนใหญ่คือ พนักงานบริษัท รองลงมาคือ ข้าราชการและพนักงานของรัฐ และทำธุรกิจส่วนตัว ส่วนใหญ่มีรายได้มากกว่า 50,000 บาท รองลงมาคือ 30,000-50,000 และต่ำกว่า 30,000 บาท

พฤติกรรมการใช้สื่อ และรูปแบบการใช้สื่อ

ในส่วนของพฤติกรรมการใช้สื่อ พบว่า ส่วนใหญ่ เป็นผู้ที่ใช้สื่อใหม่ทุกวัน โดยสื่อที่ใช้มากที่สุด คือ ไลน์ เฟสบุค และยูทูป นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาการเป็นเจ้าของอุปกรณ์สื่อสาร พบว่า กลุ่มตัวอย่างเกือบครึ่งหนึ่ง มีอุปกรณ์สื่อสารที่ใช้ทำกิจกรรมในการใช้สื่อใหม่ต่างๆ 2 ประเภท (ร้อยละ 40.5) รองลงมามีอุปกรณ์สื่อสารที่ใช้ทำกิจกรรมในการใช้สื่อใหม่ต่างๆ 3 ประเภท (ร้อยละ 23.3) ทั้งนี้อุปกรณ์ที่มีสูงที่สุด คือ โทรศัพท์มือถือ (ร้อยละ 94.8) รองลงมาคือ คอมพิวเตอร์พกพา(โน๊ตบุค) (ร้อยละ 50.8) คอมพิวเตอร์ตั้งโต๊ะ (ร้อยละ 41.5) และแท็ปแลต (ร้อยละ 36.8) พฤติกรรมที่กลุ่มเป้าหมายทำในการใช้สื่อในบริบทสังคมออนไลน์มากที่สุดคือ

การค้นหาข้อมูลที่สนใจ (ค่าเฉลี่ย 3.98) รองลงมาคือ การสนทนากับเพื่อน (ค่าเฉลี่ย 3.87) การติดตามความเคลื่อนไหวของเพื่อน (ค่าเฉลี่ย 3.65) การโพสต์ข้อความ รูปภาพ วิดีโอ(ค่าเฉลี่ย 3.31) และการแสดงความคิดเห็นต่อข้อความ รูปภาพ วิดีโอของผู้อื่น (ค่าเฉลี่ย 2.87)

กลุ่มตัวอย่างใช้ชีวิตในโลกของบริบททางสังคม ได้คะแนนรวมการใช้สื่อสังคมสูงที่สุด (ค่าเฉลี่ย 3.12) รองลงมาคือการใช้สื่อบุคคคล (ค่าเฉลี่ย 2.85) และสื่อดั้งเดิม (ค่าเฉลี่ย 2.82) การใช้สื่อประเภทต่างๆเน้นที่การใช้ประโยชน์เพื่อความบันเทิง ดังรายละเอียดในตาราง ที่ 1

ตารางที่ 1 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของกิจกรรมการใช้สื่อของกลุ่มตัวอย่าง

พฤติกรรมการใช้สื่อ ตามประเภทสื่อ	ค่าเฉลี่ย	S.D.
การใช้สื่อบุคคล		
1. ท่านพูดคุย (แบบเผชิญหน้า) กับเพื่อนหรือพ่อแม่ญาติพี่น้องในเรื่องทั่วไป เช่น วันนี้ท่านทำอะไรบ้าง	3.75	1.02
2. ท่านพูดคุย (แบบเผชิญหน้า) กับเพื่อนหรือพ่อแม่ญาติพี่น้องในเรื่องที่เป็นความรู้ เช่น ข่าว ประเด็นโลก เศรษฐกิจ สังคม	3.27	1.09
3. ท่านคุย (แบบเผชิญหน้า) กับคนที่ไม่ได้รู้จักกันมาก่อน เช่น คนขายของ คนขับแท็กซี่	2.34	1.21
4. ท่านเข้าร่วมแสดงความคิดเห็นในกิจกรรมสัมมนา เสวนาต่างๆ	2.05	1.24
รวม	**2.85**	**1.14**
การใช้สื่อดั้งเดิม		
5. ท่านฟังวิทยุ หรือดูทีวี เพื่อความบันเทิง	3.29	1.09
6. ท่านฟังวิทยุ หรือดูทีวี ที่เป็นสาระความรู้ เพื่อหาความรู้ใหม่เพิ่มเติม	2.86	1.16
7. ท่านอ่านหนังสือเช่น หนังสือ การ์ตูน นิตยสาร หนังสือพิมพ์เพื่อความบันเทิง	2.57	1.18
8. ท่านอ่านหนังสือ นิตยสาร หนังสือพิมพ์ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ข้อมูล เช่น ตำราเรียน เอ็นไซโครปีเดีย	2.55	1.11
รวม	**2.82**	**1.14**
การใช้สื่อใหม่		
9. ท่านดูคลิปวิดีโอผ่านยูทูป หรือ อินเทอร์เน็ตออนไลน์ต่างๆ เพื่อความสนุก	3.43	1.31
10. ท่านส่งข้อความ/คอมเม้นต์ ไลน์ เฟสบุค ส่ง/แชร์ วิดีโอคลิป ไปหาเพื่อนๆ หรือครอบครัว เพื่อรักษาความสัมพันธ์	3.29	1.13
11. ท่านดูคลิปวิดีโอผ่านยูทูป หรือ อินเทอร์เน็ตออนไลน์ต่างๆ เพื่อหาสาระความรู้ ตลอดจนค้นหาองค์ความรู้ทางวิชาการต่างๆ จากสื่อออนไลน์	2.96	.98
12. ท่านส่งข้อความผ่านสื่อสังคม เพื่ออธิบายงานหรือการบ้าน หรือสิ่งที่เป็นสาระ เช่น ประเด็นโลก และการเมือง หรือสิ่งแวดล้อม ไปให้เพื่อนๆ	2.79	1.27
รวม	**3.12**	**1.17**

การจัดกลุ่มและหาคุณลักษณะของกลุ่มจากตัวแปรทั้ง 14 ตัวแปร

จากการทดสอบตัวแปรที่ได้จากการศึกษาพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับการใช้สื่อของกลุ่มตัวอย่าง จึงได้นำมาเป็นตัวแปรในการจัดแบ่งกลุ่มรวม 14 ตัวแปร โดยเลือกกำหนดการแบ่งกลุ่มที่ 4 กลุ่ม หลังจากที่ได้เปรียบเทียบกับจำนวนกลุ่ม 2 3 และ 5 กลุ่มแล้ว พบว่า การกำหนดการแบ่งกลุ่มที่ 4 นั้นสามารถอธิบายลักษณะของกลุ่มด้วยตัวแปรได้อย่างเหมาะสม อีกทั้งมีจำนวนตัวอย่างในแต่ละกลุ่มที่เหมาะสมด้วย โดยในการประมวลผลทำการคำนวน ค่าเฉลี่ย หรือค่ากลางของแต่ละ Cluster ที่เปลี่ยนไปในแต่ละรอบของการคำนวณรวม 6 รอบ (Iteration) จึงไม่พบการเปลี่ยนแปลงของค่ากลาง และได้จำนวนสมาชิกของแต่ละกลุ่มดังตารางที่ 2 โดยกลุ่มที่ใหญ่ที่สุดคือ กลุ่มที่ 2 มีสมาชิกรวม 192 คน คิดเป็นร้อยละ 48 (ตารางที่ 2)

ตารางที่ 2 จำนวนและร้อยละของสมาชิกของแต่ละกลุ่ม

กลุ่ม	จำนวน	ร้อยละ
กลุ่ม 1	55	13.75
กลุ่ม 2	192	48.00
กลุ่ม 3	41	10.25
กลุ่ม 4	112	28.00
รวม	**400**	**100**

จากการทดสอบตัวแปรที่ได้จากการศึกษาพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับการใช้สื่อของกลุ่มตัวอย่าง จึงได้นำมาเป็นตัวแปรในการจัดแบ่งกลุ่มรวม 17 ตัวแปร โดยเลือกกำหนดการแบ่งกลุ่มที่ 4 กลุ่ม หลังจากที่ได้เปรียบเทียบกับจำนวนกลุ่ม 2 3 และ 5 กลุ่มแล้ว พบว่า การกำหนดการแบ่งกลุ่มที่ 4 นั้นสามารถอธิบายลักษณะของกลุ่มด้วยตัวแปรได้อย่างเหมาะสม อีกทั้งมีจำนวนตัวอย่างในแต่ละกลุ่มที่เหมาะสมด้วย โดยในการประมวลผลทำการคำนวน ค่าเฉลี่ย หรือค่ากลางของแต่ละ Cluster ที่เปลี่ยนไปในแต่ละรอบของการคำนวณรวม 6 รอบ (Iteration) จึงไม่พบการเปลี่ยนแปลงของค่ากลาง สมาชิกของแต่ละกลุ่ม สามารถแสดงให้เห็นดังต่อไปนี้ (ตารางที่ 3)

ตารางที่ 3 แสดงคาเฉลี่ยมาตรฐาน ของตัวแปรแตละตัวเมื่ออยูต่างกลุ่มกัน และจัดเป็น 4 กลุ่ม

Cluster		กลุ่ม 1	กลุ่ม 2	กลุ่ม 3	กลุ่ม 4
		โลกสุขสงบ บันเทิงลำพัง	มุ่งสื่อสารเพื่อปัญญา	สื่อสารแต่น้อย	สื่อสารคือชีวิต
1.	ปริมาณความถี่ในการใช้สื่อใหม่	-.31890	.09429	-.73682	.26469
2.	กิจกรรมที่ทำในสื่อใหม่	-.64799	-.15608	-1.07315	.97862
3.	ท่านพูดคุย (แบบเผชิญหน้า) กับเพื่อนหรือพ่อแม่ญาติพี่น้องในเรื่องทั่วไป เช่น วันนี้ท่านทำอะไรบ้าง (บุคคล วงใน บันเทิง)	-.14708	.07150	-.97455	.30642
4.	ท่านพูดคุย (แบบเผชิญหน้า) กับเพื่อนหรือพ่อแม่ญาติพี่น้องในเรื่องที่เป็นความรู้ เช่น ข่าว ประเด็นโลก เศรษฐกิจ สังคม (บุคคล วงใน เหตุผล)	-.64948	.11777	-.96478	.47022

Cluster	กลุ่ม 1	กลุ่ม 2	กลุ่ม 3	กลุ่ม 4
	โลกสุขสงบบันเทิงลำพัง	มุ่งสื่อสารเพื่อปัญญา	สื่อสารแต่น้อย	สื่อสารคือชีวิต
5. ท่านคุย (แบบเผชิญหน้า) กับคนที่ไม่ได้รู้จักกันมาก่อน เช่น คนขายของ คนขับแท็กซี่ (บุคคล วงนอก บันเทิง)	-.51790	-.11933	-.53947	.65638
6. ท่านเข้าร่วมแสดงความคิดเห็นในกิจกรรมสัมมนา เสวนาต่างๆ (บุคคล วงใน เหตุผล)	-1.00648	-.10497	-.55177	.87619
7. ท่านอ่านหนังสือเช่น หนังสือ การ์ตูน นิตยสาร หนังสือพิมพ์เพื่อความบันเทิง (สิ่งดั้งเดิม วงใน บันเทิง)	-.75093	.02357	-1.09014	.72742
8. ท่านอ่านหนังสือ นิตยสาร หนังสือพิมพ์ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ข้อมูล เช่น ตำราเรียน เอ็นไซโครปีเดีย (ดั้งเดิม วงใน เหตุผล)	-1.10121	.06604	-.93056	.76821
9. ท่านฟังวิทยุ หรือดูทีวี เพื่อความบันเทิง (สิ่งดั้งเดิม วงนอก บันเทิง)	-.31048	.08152	-1.60838	.60150
10. ท่านฟังวิทยุ หรือดูทีวี ที่เป็นสาระความรู้ เพื่อหาความรู้ใหม่เพิ่มเติม (สื่อดั้งเดิม วงนอก เหตุผล)	-.86023	.01323	-1.12721	.81240
11. ท่านส่งข้อความ/คอมเม้นต์ ไลน์ เฟสบุค ส่ง/แชร์ วิดีโอคลิป ไปหาเพื่อนๆ หรือครอบครัว เพื่อรักษาความสัมพันธ์ (สื่อใหม่ วงใน บันเทิง)	-.22839	.01433	-1.48348	.63065
12. ท่านส่งข้อความผ่านสื่อสังคม เพื่ออธิบายงานหรือการบ้าน หรือสิ่งที่เป็นสาระ เช่น ประเด็นโลก และการเมือง หรือสิ่งแวดล้อม ไปให้เพื่อนๆ (สื่อใหม่ วงใน เหตุผล)	-.83630	.04127	-1.14914	.76061
13. ท่านดูคลิปวิดีโอผ่านยูทูป หรือ อินเทอร์เน็ตออนไลน์ต่างๆ เพื่อความสนุก (สื่อใหม่ วงนอก บันเทิง)	-.07476	.11714	-1.76188	.48087
14. ท่านดูคลิปวิดีโอผ่านยูทูป หรือ อินเทอร์เน็ตออนไลน์ต่างๆ เพื่อหาสาระความรู้ ตลอดจนค้นหาองค์ความรู้ทางวิชาการต่างๆ จากสื่อออนไลน์(สื่อใหม่ วงนอก เหตุผล)	-.87560	.05058	-1.30358	.82047

หลังจากการแบ่งกลุ่มได้ทำการตรวจสอบ ค่า Mean Square ระหว่าง Cluster (Between – cluster Mean Square) และ Mean Square Error หรือ Within – Cluster Mean Square ด้วยค่าสถิติ F ในการทดสอบค่าความแตกต่างระหว่างค่าเฉลี่ยของแต่ละตัวแปรเมื่ออยู่ต่าง Cluster กัน พบว่าค่าเฉลี่ยของตัวแปรของทุกกลุ่มแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ 0.00 โดยตัวแปร “ท่านดูคลิปวิดีโอผ่านยูทูป หรือ อินเทอร์เน็ตออนไลน์ต่างๆ เพื่อหาสาระความรู้ ตลอดจนค้นหาองค์ความรู้ทางวิชาการต่างๆ จากสื่อออนไลน์” เมื่อมีอยู่ในต่างกลุ่มกันจะมีความแตกต่างกันมากที่สุด (F = 117.287) รวมทั้งทำการวิเคราะห์ลักษณะประชาการของที่เป็นสมาชิกของแต่ละกลุ่ม สามารถอธิบายลักษณะของแต่ละกลุ่มได้ดังต่อไปนี้

กลุ่มที่ 1 มีจำนวนสมาชิก 55 คน (ร้อยละ 13.75) และ กลุ่มที่ 3 มีจำนวนสมาชิก 41 คน (ร้อยละ 10.25) มีลักษณะที่ใกล้เคียงกัน โดยเป็นกลุ่มที่มีค่าเฉลี่ยมาตรฐานการใช้สื่อประเภทต่างๆ ค่อนข้างน้อย จึงขอทำการอธิบายโดยเปรียบเทียบกันดังนี้ เมื่อพิจารณาในรายประเด็น พบกว่า กลุ่มที่ 1 ยังมีปริมาณการสื่อสารกับบุคคลรอบข้าง และการสื่อสารเพื่อความบันเทิง ในระดับที่มากกว่า กลุ่มที่ 3 ดังนั้น จึงตั้งชื่อ กลุ่มที่ 1 ว่า “กลุ่มโลกสุขสงบบันเทิงลำพัง” ในขณะที่กลุ่มที่ 3 นั้น แทบจะปฏิเสธการใช้สื่อต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสื่อสารผ่านสื่อดั้งเดิม และสื่อใหม่ กระนั้นก็ตาม กลุ่มนี้ ก็ยังยินดีที่จะทำการสื่อสารบุคคลเผชิญหน้าอยู่บ้าง แม้จะไม่มากนัก กลุ่มที่สามจะประกอบไปด้วย จึงตั้งชื่อกลุ่มที่ 3 ว่า “กลุ่มสื่อสารแต่น้อย” ทั้งสองกลุ่มนี้ จะมีสัดส่วนของ ผู้ชายกับผู้หญิงเท่าๆกัน ส่วนใหญ่มีการศึกษาระดับปริญญาตรี เช่นเดียวกัน โดยที่กลุ่มที่ 3 จะมีช่วงอายุที่สูงกว่ากลุ่มอื่นๆ ทั้งกลุ่มที่ 1 กลุ่ม 2 และกลุ่ม 4 อย่างเด่นชัด

กลุ่มที่ 2 มีจำนวนสมาชิก 192 คน (ร้อยละ 48) นับเป็นกลุ่มที่ใหญ่มีจำนวนสมาชิกมากที่สุด เป็นกลุ่มที่มีการเปิดรับสื่อในความถี่ที่แม้จะไม่มาก กิจกรรมที่ทำในแต่ละสื่อก็ไม่มากนัก แต่ก็จะเห็นได้ว่า กลุ่มนี้จะเข้ามาทำการสื่อสารโดยมุ่งเน้นที่ประโยชน์ทางด้านการหาความรู้ เนื้อหาสาระต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะมีการค้นคว้าข้อมูลที่เป็นประโยชน์ผ่านสื่อต่างๆไม่ว่าจะเป็นจากสื่อบุคคล สื่อดั้งเดิม หรือสื่อใหม่ จึงตั้งชื่อว่า “กลุ่มมุ่งสื่อสารเพื่อปัญญา” กลุ่มที่สองจะประกอบไปด้วย ผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย (ร้อยละ 69.8 และ 30.2) มากกว่าครึ่งเป็นผู้ที่มีการศึกษาสูงคือระดับปริญญาโท และสูงกว่า (ร้อยละ 54.2)

กลุ่มที่ 4 มีจำนวนสมาชิก 112 คน (ร้อยละ 28) ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีจำนวนสมาชิกเป็นอันดับที่ 2 กลุ่มนี้มีลักษณะที่โดดเด่น ในทุกประเด็น คือ เป็นกลุ่มที่มีการใช้สื่อทั้งในเชิงปริมาณ กิจกรรมที่ทำ ตลอดจนการใช้สื่อทุกประเภทสูงที่สุด จึงตั้งชื่อว่า “กลุ่มสื่อสารคือชีวิต” โดยกลุ่มนี้ยังคงให้ความสนใจในการค้นหาความรู้ข้อมูลต่างๆจากสื่อทุกประเภท กระนั้นก็ยังทำการสื่อสารด้วยการหาความบันเทิงด้วยเช่นกันแม้จะในปริมาณที่น้อยกว่า เมื่อพิจารณาที่ลักษณะประชากร กลุ่มที่สี่จะประกอบไปด้วย ผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย (ร้อยละ 70.5 และ 29.5) และเป็นผู้ที่มีการศึกษาสูงในระดับปริญญาตรีเป็นต้นไป (ร้อยละ 50.3)

ปัญหาด้านความสัมพันธ์ในการใช้สื่อใหม่ – การติดสื่อ การรับรู้การช่วยเหลือจากสังคม และความเหงา

หลังจากที่ได้ทำการจัดแบ่งกลุ่มแล้ว จึงได้ทำการศึกษาความแตกต่างระหว่างกลุ่มในแง่ของการเผชิญปัญหาด้านความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะการใช้สื่อของกลุ่มตัวอย่างและสังคม ได้ แก่ การเสพติดสื่อ การรับรู้การช่วยเหลือจากสังคม และความเหงา โดยสามารถแสดงให้เห็นได้ดังตาราง ที่ 4 ซึ่งจะเห็นได้ชัดเจนว่า กลุ่มที่ 4 หรือกลุ่มสื่อสารคือชีวิต นั้น เป็นกลุ่มที่มีแนวโน้มที่จะเกิดปัญหาด้านความสัมพันธ์กับสังคมมากที่สุด โดยเป็นกลุ่มที่มีปัญหาเรื่องการเสพติดสื่อสูงที่สุดเมื่อเทียบกับในทุกกลุ่ม ($F = 12.796$, $Sig. = 0.00$) เช่นเดียวกับ ปัญหาความเหงา ที่กลุ่มที่ 4 นั้น มีคะแนนความต้องการที่จะเจอคนในสังคมโดยไม่ผ่านโลกออนไลน์เฉลี่ยสูงที่สุด(ค่าเฉลี่ย 4.23) เมื่อเทียบกับกลุ่มอื่นๆซึ่งมีค่าเฉลี่ยต่ำกว่า 4 และแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญกับกลุ่ม ที่ 2 และ 3 ($F = 12.151$, $Sig. = 0.00$) กระนั้นก็ตามกลุ่มที่ 4 นี้ นับได้ว่า มีความมั่นใจในการได้รับความช่วยเหลือจากสังคมสูงที่สุด (ค่าเฉลี่ย 4.00) เมื่อเทียบกับกลุ่มอื่นๆซึ่งมีค่าเฉลี่ยต่ำกว่า 4 และแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญกับกลุ่ม ที่ 1 และ 3 ($F = 15.778$, $Sig. = 0.00$)

ตารางที่ 4 ตารางแสดง คะแนนค่าเฉลี่ยปัญหาด้านความสัมพันธ์ และการทดสอบความแตกต่างระหว่างกลุ่ม

ปัญหาด้านความสัมพันธ์กับสังคม	ค่าเฉลี่ย	S.D.	F	P	Post hoc
การเสพติดสื่อ					
กลุ่มที่ 1 กลุ่มโลกสุขสงบบันเทิงลำพัง	2.55	.88	12.796	.000	4>1, 2, 3
กลุ่มที่ 2 กลุ่มมุ่งสื่อสารเพื่อปัญญา	2.72	.89			
กลุ่มที่ 3 กลุ่มสื่อสารแต่น้อย	2.51	.75			
กลุ่มที่ 4 กลุ่มสื่อสารคือชีวิต	3.27	1.03			
การรับรู้การช่วยเหลือจากสังคม					
กลุ่มที่ 1 กลุ่มโลกสุขสงบบันเทิงลำพัง	3.55	.88	15.778	.000	4>1,3
กลุ่มที่ 2 กลุ่มมุ่งสื่อสารเพื่อปัญญา	3.85	.76			2>3
กลุ่มที่ 3 กลุ่มสื่อสารแต่น้อย	3.10	.80			
กลุ่มที่ 4 กลุ่มสื่อสารคือชีวิต	4.00	.75			
ความเหงา					
กลุ่มที่ 1 กลุ่มโลกสุขสงบบันเทิงลำพัง	3.93	.81	12.151	.000	4>2, 3
กลุ่มที่ 2 กลุ่มมุ่งสื่อสารเพื่อปัญญา	3.80	.94			1>3
กลุ่มที่ 3 กลุ่มสื่อสารแต่น้อย	3.34	.96			
กลุ่มที่ 4 กลุ่มสื่อสารคือชีวิต	4.23	.68			

อภิปรายผล

จากผลการวิจัยข้างต้น สามารถนำเสนอการอภิปรายผลการวิจัยในประเด็นต่างๆดังนี้

ลักษณะโดยทั่วไปในดำเนินชีวิตของกลุ่มตัวอย่างในบริบทของโลกออนไลน์

ลักษณะโดยทั่วไปในดำเนินชีวิตของกลุ่มตัวอย่างในบริบทของโลกออนไลน์นั้น มีความสอดคล้องกับพฤติกรรมการใช้สื่อใหม่ของประชาชนในประเทศไทย (สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ (องค์การมหาชน) (สพธอ.), 2557) อาทิ ปริมาณการใช้สื่อใหม่ในระดับทุกวันและเกือบทุกวัน คนหนึ่งคนอาจมีการใช้อุปกรณ์มากกว่าหนึ่งเครื่องในการเข้าใช้งานอินเทอร์เน็ต เช่น เราอาจจะทำงานด้วยคอมพิวเตอร์ตั้งโต๊ะพร้อมกับการเช็คเฟสบุคบนสมาร์ทโฟน หรือ เราอาจจะดูรายการ โทรทัศน์ผ่านสมาร์ตทีวีพร้อมกับการเล่นเกมบนแท็บเล็ตคอมพิวเตอร์ เป็นต้น โดย โทรศัทพ์มือถือ หรือ “สมาร์ทโฟน” เป็นอุปกรณ์ที่มีการเป็นเจ้าของสูงที่สุด ประเด็นที่น่าสังเกต คือ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ส่วนใหญ่มีการศึกษาระดับปริญญาตรี และระดับปริญญาโท และส่วนใหญ่มีรายได้มากกว่า 50,000 บาท ซึ่งนับว่าเป็นกลุ่มที่มีการศึกษาสูง มีสามารถเข้าถึงอุปกรณ์การสื่อสารต่างๆได้เป็นพื้นฐานอยู่และมีปัจจัยในการจัดหาอุปกรณ์ต่างๆด้วย เมื่อเปรียบเทียบกับสื่อประเภทอื่นๆ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีอัตราการใช้สื่อใหม่สูงที่สุด และเป็นการใช้ประโยชน์เพื่อความบันเทิงและใช้เพื่อการค้นคว้าหาความรู้ สอดคล้องกับงานวิจัยของ Bucher, Fieseler, Meckel และ Suphan (2011) และ Stols (2008) เพื่อศึกษาการยอมรับเทคโนโลยีสื่อสังคม (Social media) ตลอดจนอุปกรณ์เทคโนโลยีทางการสื่อสาร จากกลุ่มตัวอย่างวัยทำงาน อายุระหว่าง 35 – 45 ปี และ 33-47 ปี พบว่า การรับรู้ถึงประโยชน์ในการใช้งานเทคโนโลยี ส่งผลให้เกิดความตั้งใจที่จะใช้งานตามมา จนเกิดเป็นพฤติกรรมการใช้งานเทคโนโลยีสื่อ

สังคมในที่สุด ซึ่งในงานวิจัยนี้ กลุ่มตัวอย่างต่างตระหนักถึงประโยชน์ของการใช้สื่อต่างๆจึงทำให้มีการใช้สื่อใหม่นี้ด้วย

ในส่วนของพฤติกรรมการใช้สื่อ พบว่า ส่วนใหญ่ เป็นผู้ที่ใช้สื่อใหม่ทุกวัน โดยสื่อที่ใช้มากที่สุด คือ ไลน์ เฟสบุค และยูทูป นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาการเป็นเจ้าของอุปกรณ์สื่อสาร พบว่า กลุ่มตัวอย่างเกือบครึ่งหนึ่ง มีอุปกรณ์สื่อสารที่ใช้ทำกิจกรรมในการใช้สื่อใหม่ต่างๆ 2 ประเภท (ร้อยละ 40.5) รองลงมามีอุปกรณ์สื่อสารที่ใช้ทำกิจกรรมในการใช้สื่อใหม่ต่างๆ 3 ประเภท (ร้อยละ 23.3) ทั้งนี้อุปกรณ์ที่กลุ่มตัวอย่างเป็นเจ้าของสูงที่สุด คือ โทรศัพท์มือถือสมาร์ทโฟน (ร้อยละ 94.8) รองลงมาคือ คอมพิวเตอร์พกพา(โน๊ตบุค) (ร้อยละ 50.8) คอมพิวเตอร์ตั้งโต๊ะ (ร้อยละ 41.5) และแท็ปแลต (ร้อยละ 36.8) พฤติกรรมที่กลุ่มเป้าหมายทำในการใช้สื่อในบริบทสังคมออนไลน์มากที่สุดคือ การค้นหาข้อมูลที่สนใจ (ค่าเฉลี่ย 3.98) รองลงมาคือ การสนทนากับเพื่อน (ค่าเฉลี่ย 3.87) การติดตามความเคลื่อนไหวของเพื่อน (ค่าเฉลี่ย 3.65) การโพสต์ข้อความ รูปภาพ วิดีโอ (ค่าเฉลี่ย 3.31) และการแสดงความคิดเห็นต่อข้อความ รูปภาพ วิดีโอของผู้อื่น (ค่าเฉลี่ย 2.87) กระนั้นก็ตามก็มีความจำเป็นที่จะต้องตระหนักว่า งานวิจัยนี้ทำการเก็บข้อมูลด้วยวิธีการเก็บข้อมูลออนไลน์ ทำให้กลุ่มตัวอย่างส่วนมากเป็นผู้ที่ปรับตัวเข้ามาในโลกบริบทดิจิทัลแล้วในระดับหนึ่งด้วย สอดคล้องกับที่ กำลังก้าวสู่การรับรู้ข้อมูลข่าวสารผ่านช่องทางการสื่อสารแบบดิจิทัล อันเป็นวัฒนธรรมการรับรู้ข่าวสารของศตวรรษที่ 21 ซึ่งเป็นไปตามแนวคิดทฤษฎีเทคโนโลยีกำหนดสังคม (Technological Determinism Theory) ซึ่งเทคโนโลยีและผลกระทบทางเทคโนโลยีเป็นสิ่งที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ (กาญจนา แก้วเทพ, 2541)

การจัดกลุ่มและคุณลักษณะของกลุ่มดิจิทัลอิมมิแกรนท์ 4 กลุ่ม

จากงานวิจัยด้วยสถิติ Cluster Analysis ได้แบ่งกลุ่มดิจิทัลอิมมิแกรนท์ เป็น 4 กลุ่ม โดยกลุ่มที่มีจำนวนมากที่สุด คือ “กลุ่มมุ่งสื่อสารเพื่อปัญญา” รองลงมาคือ “กลุ่มสื่อสารคือชีวิต” “กลุ่มโลกสุขสงบบันเทิงลำพัง”และ“กลุ่มสื่อสารแต่น้อย” สามารถอภิปรายลักษณะของแต่ละกลุ่มได้ดังนี้

“กลุ่มมุ่งสื่อสารเพื่อปัญญา” ซึ่งเป็นกลุ่มที่มุ่งใช้สื่อเพื่อค้นหาข้อมูลต่างๆทั้งในระดับสื่อบุคคล สื่อดั้งเดิม และสื่อใหม่ สอดคล้องกับ รัชฎา อสิสนธิสกุล (2548) อธิบายว่าเจเนอเรชั่นเอ็กซ์ นั้นมีความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เกี่ยวข้องกับการทางานได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้เพราะเจเนอเรชั่นเอ็กซ์มีค่านิยมในเรื่องการทุ่มเททางานอย่างขยันขันแข็งเพื่อสร้างความมั่นคงในหน้าที่การงานของตน ประกอบกับการมีความสามารถในการเรียนรู้ทักษะใหม่ๆ อยู่เสมอ เจเนอเรชั่นเอ็กซ์จึงเห็นความสำคัญของการเรียนรู้การใช้งานเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่จำเป็นต่อการทำงานเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานของตน

เมื่อพิจารณาคุณลักษณะของ “กลุ่มมุ่งสื่อสารเพื่อปัญญา” และ “กลุ่มสื่อสารคือชีวิต” ซึ่งมีสมาชิกรวมกันมากกว่าครึ่งหนึ่งของทั้งหมด ซึ่งใช้สื่อทุกประเภท และทำการสื่อสารในทุกระดับทั้งที่เป็นระดับสังคม สอดคล้องกับ การที่ ทิพวัลย์ สินนิธิถาวร (2553) กล่าวว่า เจเนอเรชั่นเอ็กซ์มีลักษณะพฤติกรรมชอบอะไรง่ายๆ ไม่ต้องเป็นทางการมากนัก ให้ความสาคัญกับเรื่องความสมดุลระหว่างงานกับครอบครัว (Work-life balance) อีกทั้ง แม้การวิจัยครั้งนี้จะมุ่งศึกษากลุ่มและคุณลักษณะของผู้ที่ไม่ได้เกิดมาในยุคดิจิทัล แต่จากผลการวิจัยก็พบว่า กลุ่มที่ได้ดังกล่าวนี้ มีความใกล้เคียงกับงานวิจัยของ Kruistum และคณะ (2014) ซึ่งทำการศึกษาการแบ่งกลุ่มเยาชน อายุในช่วง 13 ปี ซึ่งเป็นกลุ่มดิจิทัลเนทิฟ พบว่า กลุ่มที่มีจำนวนมากที่สุด คือ กลุ่มที่มีใช้สื่ออย่างรอบด้าน (Omnivores) และรองลงมาคือ กลุ่มสร้างเครือข่ายสื่อสาร (Networks) ทำให้เห็นได้ว่า สื่อใหม่ได้เข้ามามีบทบาทไม่ใช่เฉพาะกับกลุ่มดิจิทัลเนทิฟ แต่หมายรวมถึง ดิจิทัลอิมมิแกรนท์ ด้วยเช่นเดียวกัน

“กลุ่มโลกสุขสงบบันเทิงลำพัง” กลุ่มนี้ จะมีลักษณะเด่นคือ มุ่งเน้นการสื่อสารกับบุคคลรอบข้าง และใช้การสื่อสารผ่านสื่อดั้งเดิม และสื่อใหม่แม้จะไม่มากนักเมื่อเทียบกับ“กลุ่มมุ่งสื่อสารเพื่อปัญญา” และ “กลุ่มสื่อสารคือชีวิต” ประเด็นที่น่าสนใจคือ กลุ่มนี้ จะมีพฤติกรรมการสื่อสารเพื่อความบันเทิงส่วนตัวมากกว่าการสื่อสารเพื่อค้นคว้าหาข้อมูล

“กลุ่มสื่อสารแต่น้อย” พบว่าในกลุ่มนี้ ซึ่งแม้จะเข้ามาใช้การสื่อสารผ่านบริบทออนไลน์ในสื่อใหม่ต่างๆ แต่ก็มีปริมาณที่ต่ำกว่ากลุ่มอื่นๆอย่างเด่นชัด โดยหากพิจารณาในและของสมาชิกกลุ่ม พบว่า เป็นกลุ่มที่มีสมาชิกมีอายุสูงมากกว่าอื่นๆ กนกกาญจน์ ประจงแสงศรี (2553) ได้กล่าวถึงกลุ่มผู้ที่อายุมากกว่า 50 ปีว่า 79% ของ Baby Boomers บอกว่าเปิดรับสิ่งใหม่ๆ และ 82% บอกว่าสนใจที่จะทดลองสิ่งใหม่ๆ โดยเฉพาะสื่อดิจิตอลและGadget ต่างๆ ใกล้เคียงกับเยาวชน และ 79% ศึกษาข้อมูลก่อนตัดสินใจ และเชื่อมั่นในคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ ทำให้กลุ่มนี้ทดลองเข้ามาค้นหาข้อมูลสื่อสารต่างๆแม้จะมีปริมาณไม่มากนัก

ปัญหาด้านความสัมพันธ์ในการใช้สื่อใหม่ – การติดสื่อ การรับรู้การช่วยเหลือจากสังคม และความเหงา

จากผลการวิจัยพบว่า “กลุ่มสื่อสารคือชีวิต” นั้น เป็นกลุ่มที่มีแนวโน้มที่จะเกิดปัญหาด้านความสัมพันธ์กับสังคมมากที่สุด โดยเป็นกลุ่มที่มีปัญหาเรื่องการเสพติดสื่อสูงที่สุดเมื่อเทียบกับในทุกกลุ่ม เช่นเดียวกับ ปัญหาความเหงา สอดคล้องกับที่ Pelzer (2009) เสนอว่า ผู้คนพยายามที่จะหากิจกรรมเพื่อต่อสู้กับความเหงาด้วยการหาผู้คนใหม่ๆเพื่อมีปฏิสัมพันธ์ด้วยในโลกอินเทอร์เน็ต สอดคล้องกับแนวคิด การจัดการอารมณ์ (Mood Management Theory) ที่นำเสนอว่า คนที่มีความเหงา หรือความหดหู่ มันจะดูทีวีมากขึ้นและใช้อินเทอร์เน็ตมากขึ้นเพื่อสร้างความบันเทิงให้กับตัวเอง (Knobloch-Westerwick, 2007) กระนั้นก็ตาม “กลุ่มสื่อสารคือชีวิต” เป็นกลุ่มที่มีความมั่นใจในการได้รับความช่วยเหลือจากสังคมสูงที่สุด เนื่องจากเป็นกลุ่มที่มีการสื่อสารทุกรูปแบบ สอดคล้องกับที่ Wang and Wang (2013) ทำการวิจัยพบว่าการได้รับการสนับสนุนจากสังคมนั้นมีความสอดคล้องกับการมีปฏิสัมพันธ์ต่อสังคมทั้งในบริบทออนไลน์และบริบทออฟไลน์ อีกทั้งผู้คนที่ทำกิจกรรมผ่านบริบทออนไลน์มากๆ จะสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมกับผู้คนในบริบทออนไลน์ และความสัมพันธ์นี้ทำให้พวกเขารู้สึกว่า เขาสามารถที่จะมั่นใจได้ว่าจะได้รับความช่วยเหลือจากผู้คนในบริบทออนไลน์หากพวกเขาต้องการ

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการผสานการจับกลุ่มของผู้ที่อยู่ในบริบทโลกของสื่อดิจิทัล ด้วยมุมมองของสื่อทุกประเภท ทำให้เห็นว่า แม้ว่าสื่อใหม่จะมีบทบาทสำคัญต่อการสื่อสารของผู้คน แต่ก็ยังไม่สามารถละเลยการสื่อสารแบบเผชิญหน้าได้ ซึ่งผู้ที่ต้องการจะสื่อสารกับกลุ่มดิจิทัลอิมมิแกรนท์หรือผู้ที่มีอายุ 30 ปีขึ้นไป จึงยังต้องทำการสื่อสารผ่านสื่อทุกรูปแบบจึงจะสามารถเข้าถึงทุกกลุ่มได้

เนื่องจากกลุ่มดิจิทัลอิมมิแกรนท์เป็นกลุ่มที่กำลังจะก้าวเข้าไปสู่สังคมผู้สูงอายุในไม่ช้า ผลการวิจัยพบว่า หากกลุ่มเหล่านี้มีการใช้สื่อสังคมมาก แม้จะมีความเหงาเกิดขึ้นมาก แต่ก็เป็นกลุ่มที่มีความรู้สึกถึงการได้รับความช่วยเหลือหากร้องขอ ดังนั้น ในการเตรียมความพร้อมให้แก่ผู้สูงอายุจึงควรส่งเสริม หรือจัดหากลุ่มกิจกรรม หรือเนื้อหาที่เหมาะสมแก่ผู้สูงอายุ ในการเข้ามาร่วมกลุ่มสร้างเครือข่ายในสังคม ซึ่งจะช่วยขยายพื้นที่ในการสื่อสารสร้างความสัมพันธ์ให้เกิดขึ้นได้ผ่านบริบทของออนไลน์ที่ไม่จำเป็นต้องเดินทางด้วยกายภาพซึ่งอาจไม่สะดวกแก่ผู้สูงวัย

หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องควรมีการกำหนดนโยบายเพื่อการเข้าถึงการสื่อสารสื่อใหม่ผ่านระบบออนไลน์นี้ให้ทั่วถึงทุกกลุ่มประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้สูงวัย แม้จะไม่ได้ทดแทนการใช้สื่อประเภทอื่นๆได้ แต่ก็จะทำให้เป็นการผสานรูปแบบการใช้สื่อที่ทำให้กลุ่มเป้าหมายลดสภาวะความเครียดหรือความเหงาอ้างว้าง หรือการรู้สึกถูกทอดทิ้ง หรือไร้ค่า อันเป็นปัญหาสังคมทางด้านจิตใจของผู้สูงอายุได้

ในการวิจัยครั้งนี้ มุ่งศึกษาพฤติกรรมการใช้สื่อและการจัดกลุ่มตามลักษณะการใช้สื่อของผู้ที่เป็นดิจิทัลอิมมิแกรนท์ และพบว่ามีพฤติกรรมบางประการที่ใกล้เคียงกับพฤติกรรมของกลุ่มดิจิทัลเนทีฟ ดังนั้นจึงควรมีการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างสองกลุ่มนี้ ซึ่งอาจทำให้ได้เห็นรูปแบบการดำเนินชีวิตที่มีความสอดคล้องหรือแตกต่างกัน โดยที่มิได้อยู่ที่ข้อจำกัดของการเป็นดิจทัลอิมมิแกรนท์หรือดิจิทัลเนทีฟ

รายการอ้างอิง

กนกกาญจน์ ประจงแสงศรี. (2553). เบบี้บูมเมอร์ ได้เวลาบูม. สืบค้นจาก http://www.positioningmag.com/content/เบบี้บูมเมอร์ ... ได้เวลาบูม

กัลยา วานิชย์บัญชา. (2552). *สถิติสำหรับงานวิจัย* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาสถิติ คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

กาญจนา แก้วเทพ. (2541) *สื่อสารมวลชน: ทฤษฎีและแนวทางการศึกษา.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ภาพพิมพ์

ทิพวัลย์ สินนิธิถาวร. (2553). Generation X. สืบค้นจาก http://sites.google.com/site/490880tippawansinnititaworn/ examinatio/generation-x

รัชฎา อสิสนธิสกุล (2548). *การสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับเจนเนอเรชั่นวาย (Generation Y) เพื่อการประยุกต์ใช้ในที่ทำงาน.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). สถาบันบัณฑิตพัฒนาบริหารศาสตร์, กรุงเทพมหานคร.

ศิริวรรณ ศิริบุญ และ ชเนตตี มิลินทางกูร (2551) ผู้สูงอายุ วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. สืบค้นจาก http://www.cps.chula.ac.th/cps/research_division/article_ageing/ageing_001.html

ศูนย์สารสนเทศการวิจัย (ศสจ.). (2557). สถิติคนไทยกับการใช้สื่อดิจิทัล. สืบค้นจาก http://ridcnrct.blogspot.com/2014/08/blog-post_31.html

สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ (องค์การมหาชน) (สพธอ.). (2557). รายงานผลการสำรวจพฤติกรรมผู้ใช้อินเทอร์เน็ตในประเทศไทย ปี 2557 กรุงเทพมหานคร. สืบค้นจาก http://www.slideshare.net/Yakuzaazero/2557-37727346

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2557). การสำรวจการมีการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ และการสื่อสารในครัวเรือนประจำปี 2557 สำนักงานสถิติแห่งชาติ. สืบค้นจาก http://service.nso.go.th/nso/web/survey/surtec5-1-3.html

สุโขทัยธรรมาธิราช. (2559). สังคมผู้สูงอายุ : นัยต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ. สืบค้นจาก http://www.stou.ac.th/stouonline/lom/data/sec/Lom12/05-04-02.html

สุชาติ ประสิทธิรัฐสินธ์. (2540). *ระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เลียงเชี่ยง.

อุทัย สุขวิวัฒน์ศิริกุล. (2557). สังคมไทยก้าวสู่สังคมวัยทอง สถานการณ์ผู้สูงอายุไทยเป็นอย่างไรบ้าง???. สืบค้นจาก https://utaiacademy.wordpress.com/2013/07/12/สถานการณ์ผู้สูงอายุ

Brenner, V. (1997). Psychology of computer use: XLVII. Parameters of Internet use, abuse and addiction: The first 90 days of the Internet usage survey. Psychol. Rep.80: 879–882.

Brooks-Young, S. (2005, January-February). Integration issues for 21st-century teachers. Today's Catholic Teacher. สืบค้นจาก http://www.peterli.com/archive/tct/790.shtm

Jengchung V. Chen Charlie C. Chen Hsiao-Han Yang. (2008). An empirical evaluation of key factors contributing to internet abuse in the workplace. *Industrial Management & Data Systems*, 108(1), 87–106.

Kandell, J. J. (1998). Internet addiction on campus: The vulnerability of college students. Cyberpsychol. *Behav*, 1(1), 11–17.

Kent Wertime & Ian Fenwick. (2008). *DigiMarketing: The Essential Guide to New Media and Digital Marketing.* Singapore: John Wiley & Sons (Asia) Pte., Ltd.

Knobloch-Westerwick, S. (2007). Gender differences in selective media use for Mood Management and mood adjustment. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 51(1), 73–92.

Kruistum, Claudia van, et,al. (2014). *Youth Media Lifestyles.* Human Communication Research.

Mark Griffiths. (2010). Internet abuse and internet addiction in the workplace. *Journal of Workplace Learning*, 22(7), 463-472. Retrieved from http://dx.doi.org/10.1108/13665621011071127

Rubin, A. M. (2009). Uses and Gratifications Perspective on Media Effects. In J. Bryant & M. B. Oliver (Eds.), *Media Effects: Advances in Theory and Research*. New York: Routledge.

Scherer, K. (1997). College life online: Healthy and unhealthy Internet use. *J. College Stud*, 38(6), 655–665.

Shin, Carithers, Lee, Graham and Hendricks. (2013). *The current Trends in Social Media Usage at Corporation: Analysis of Facebook Fan Pages of Fortune 500 Company.* In Social Media and Strategic Communications, Edited by Al-Deen and Hendricks. New York: Macmilllan.

Tapscott, Don. (2009). *Grown Up Digital: How the Net Generation is Changing Your World.* New York, NJ: McGraw-Hill

Wang and Wang. (2013). Social Support and Social Interaction Ties on Internet Addiction:Integrating Online and Offline Contexts. *CYBERPSYCHOLOGY, BEHAVIOR, AND SOCIAL NETWORKING*, 16(11).

การใช้ชีวิต และการสื่อสารเพื่อเข้าสู่พรมแดนดิจิทัลของพลเมืองดิจิทัลหน้าใหม่

พัชนี เชยจรรยา[1]

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษารูปแบบการใช้ชีวิต พฤติกรรมการสื่อสาร และการรับรู้ประโยชน์จากสื่อสังคมออนไลน์ ของพลเมืองดิจิทัลหน้าใหม่ 2) จัดกลุ่มรูปแบบการใช้ชีวิตของพลเมืองดิจิทัลหน้าใหม่ 3) ศึกษาความสัมพันธ์ของแต่ละกลุ่มรูปแบบการใช้ชีวิต กับความถี่ในการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์และการรับรู้ประโยชน์จากสื่อสังคมออนไลน์ของพลเมืองดิจิทัลหน้าใหม่ 4) ศึกษาความสัมพันธ์ของความถี่ในการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์ กับการรับรู้ประโยชน์จากสื่อสังคมออนไลน์ ของพลเมืองดิจิทัลหน้าใหม่ กลุ่มตัวอย่างในงานวิจัยนี้ คือกลุ่มผู้มีอายุ 30 ปีขึ้นไป มีการใช้การสื่อสารผ่านอินเทอร์เน็ต การเก็บรวบรวมข้อมูลใช้วิธีการเก็บแบบ online survey จำนวน 408 คน เครื่องมือที่ใช้คือ แบบสอบถาม และวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติร้อยละ ค่าเฉลี่ย และ Factor Analysis เพื่อจัดกลุ่มตัวแปร รวมทั้ง Pearson’ s product moment correlation coefficient เพื่อทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างคู่ตัวแปร ผลการวิจัยพบว่า

1) กลุ่มตัวอย่างมีความถี่ในการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์อยู่ในเกณฑ์เฉลี่ยระดับปานกลาง แต่มีความถี่ในการใช้ไลน์มากที่สุด และรองลงมาคือ เฟสบุ๊ค ซึ่งต่างอยู่ในเกณฑ์ “สูงมาก” กลุ่มตัวอย่างเกือบทั้งหมดใช้โทรศัพท์มือถือทำกิจกรรมในเครือข่ายสังคมออนไลน์ การใช้เครือข่าย หรือแอปพลิเคชั่นส่วนใหญ่ ใช้ในการค้นหาข้อมูลที่สนใจ รองลงมาคือการสนทนา (chat) กับเพื่อน รวมทั้งการติดตามความเคลื่อนไหวของผู้อื่น ซึ่งทั้งหมดอยู่ในเกณฑ์ “สูง”

2) รูปแบบการใช้ชีวิตของพลเมืองดิจิทัลหน้าใหม่ จัดกลุ่มได้เป็น 11 กลุ่ม คือ กลุ่มปฏิสัมพันธ์ออนไลน์ กลุ่มชื่นชอบปฏิสัมพันธ์ออฟไลน์เพื่อเข้าสังคม กลุ่มเสพสื่อสิ่งพิมพ์เพื่อความรู้ และความบันเทิง กลุ่มเสพสื่อดิจิทัลเพื่อความรู้ และความบันเทิง กลุ่มปรับตัวสู่กิจกรรมออนไลน์ที่หลากหลาย กลุ่มชื่นชอบปฏิสัมพันธ์ออฟไลน์เพื่อกระชับสัมพันธ์ กลุ่มเริ่มซึมซับค่านิยมดิจิทัล กลุ่มติดเกมส์ออนไลน์ กลุ่มเสพสื่อวิทยุเพื่อความรู้และความบันเทิง กลุ่มไม่มั่นใจก้าวสู่ดิจิทัล และกลุ่มผสานค่านิยมดิจิทัล

3) กลุ่มตัวอย่างมีการรับรู้ประโยชน์จากสื่อสังคมออนไลน์อยู่ในเกณฑ์เฉลี่ย “สูงมาก”

4) การทดสอบสมมติฐานระหว่างตัวแปรพบว่า รูปแบบการใช้ชีวิตแต่ละกลุ่มมีความสัมพันธ์กับความถี่ในการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์ และการรับรู้ประโยชน์จากสื่อสังคมออนไลน์ และความถี่ในการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์มีความสัมพันธ์กับการรับรู้ประโยชน์จากสื่อสังคมออนไลน์

[1] รองศาสตราจารย์ประจำคณะนิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการจัดการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

Lifestyle and Communication for Moving towards Digital Border of Digital Immigrants.

ABSTRACT

This research is aimed to 1) study patterns of lifestyle, communication behaviors, and perception of online social media use of new digital immigrants 2) to classify lifestyle of new digital immigrants 3) to find the relationship between each lifestyle pattern and online networking usage frequency and perception of online networking use 4) to examine the relationship between online networking usage frequency and perception of online networking use of new digital immigrants. The samples of this study are users of age over 30 years old who use internet. Data are collected by online survey questionnaires from 408 subjects. Research results are analyzed with percentage and means, and Factor Analysis is used to classify variables, together with Pearson's product moment correlation coefficient to test relationship between variables. The findings are as follow:

1) Most subjects use online networking at moderate level, but use "line" and "facebook" the most with high level. Almost all subjects apply their online activities through mobile phones. Networking or applications are mostly used at high level for searching for information of subject's interest, chatting, and following others' movement respectively.

2) New digital immigrants' lifestyle can be classified into 11 pattern : online interaction ,off line interaction prone to socialize with other people , printed-media consuming for knowledge and entertainment , digital-media consuming for knowledge and entertainment , adapting towards online-activity variety, on-line interaction for enhancing relationship, premature absorbing into digital values, addicted online-game, radio consuming for edutainment, uncertain digital mover, integrating digital values .

3) Most subjects perceive the use of online social network at "very high" level

4) From hypothesis test, it is found that each lifestyle pattern correlates with frequency of online networking use and with perception of online networking use while the frequency of online networking use is also found to correlate with perception of online networking use.

ความสำคัญของปัญหา

ปัจจุบันเครือข่ายสังคมออนไลน์ (social network) ได้เข้ามาเชื่อมต่อให้การสื่อสารระหว่างบุคคลจากกลุ่มเพื่อกลายเป็นกลุ่มสังคม จากกลุ่มเล็กเป็นกลุ่มเครือข่ายในระดับกว้างขวางขึ้น จนสามารถสื่อสารกันได้ทั่วโลก รวมทั้งการแลกเปลี่ยน แบ่งปันข้อมูล ความรู้ ตลอดจนทำกิจกรรมต่างๆร่วมกัน ทั้งในโลกเสมือนจริงและขยายผลมายังโลกในความเป็นจริง ด้วยเครือข่ายเหล่านี้ ทำให้เราได้พูดคุยสื่อสารกับบุคคลที่สนใจเรื่องเดียวกัน ได้รู้จักเพื่อนใหม่ที่ไม่เคยพบกันในโลกความเป็นจริง รวมไปถึงการปรับตัว และวิถีการใช้ชีวิตให้เท่าทันวิธีการ และวัฒนธรรมการสื่อสารผ่านเทคโนโลยีสมัยใหม่ หรืออาจกล่าวได้ว่าต้องพยายามเรียนรู้วัฒนธรรมของโลกดิจิทัล เพื่อทำความเข้าใจที่จะสื่อสารกับชุมชนในโลกดิจิทัล ปรากฏการณ์การสื่อสารดังกล่าวนี้ เป็นผลพวงจากการก้าวเข้าสู่ยุคสารสนเทศ (information age) ที่ทำให้ข้อมูล หรือสารสนเทศทวีความสำคัญขึ้นอย่างมหาศาลในระยะหลายปีที่ผ่านมา ด้วยแนวความคิดการปฏิวัติข้อมูลข่าวสารด้วยเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ และเครือข่ายโทรคมนาคม (Alvin Toffler, 1980) ในยุคสังคมสารสนเทศหลายประเทศได้พัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศ และการสื่อสารให้มีความทันสมัย และเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนประเทศ ซึ่งรวมถึงประเทศไทยที่มีความพยายามนำเทคโนโลยีสารสนเทศเข้ามาเป็นปัจจัยหลักในการพัฒนา

ผู้ใช้ข่าวสาร หรือผู้รับสาร จึงต้องปรับเปลี่ยนบทบาทให้สอดคล้องกับสื่อที่ใช้ หรือเท่าทันกับเทคโนโลยี สื่อที่เปลี่ยนแปลงไป ก่อนหน้านั้นในแวดวงวิชาการด้านนิเทศศาสตร์ มักจะมีประเด็นการวิจัยที่ตั้งคำถามว่า “สื่อหรือเทคโนโลยีสื่อ ทำให้เกิดผลอย่างไรกับผู้รับสารบ้าง” (techno – centered perspective) หรือต่อมาก็มีคำถามว่า “ผู้รับสาร ใช้สื่อทำอะไรได้บ้าง” (functional perspective) ซึ่งนับว่าเป็นการเปลี่ยนมุมมอง หรือวิธีการศึกษาเกี่ยวกับผู้รับสาร จากผู้เสพสื่อเป็นผู้ใช้สื่อ (Katz, 1959) จนกระทั่งปัจจุบัน การทำความเข้าใจผู้รับสารหรือผู้ใช้สื่อ หรืออาจเรียกว่า ผู้ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ จะต้องเพิ่มคำถามเกี่ยวกับบทบาทหรือคุณลักษณะของผู้รับสารให้มากกว่าผู้ที่มีความกระตือรือล้นใช้สื่อเพื่อแสวงหาข้อมูลอย่างเท่าทันศักยภาพของสื่อแต่ละชนิด แต่จะต้องเป็นผู้สร้างสรรค์สารสนเทศนั้นด้วยตนเอง และเผยแพร่ผ่านเทคโนโลยีสารสนเทศอีกด้วย (user generated content)

อย่างไรก็ดี ผู้ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศมักถูกมองว่าเป็นกลุ่มผู้ใช้งานที่จะต้องมีทักษะ และยังจำกัดอยู่กับกลุ่มวัยรุ่น กลุ่มเด็กนักเรียน นักศึกษารุ่นใหม่ กลุ่มวัยทำงานรุ่นใหม่ ด้วยเชื่อกันว่ากลุ่มคนรุ่นใหม่เติบโตมากับคอมพิวเตอร์ วิดีโอเกมส์ และอินเทอร์เน็ต นักวิชาการผู้ผลิตเกมส์เพื่อการศึกษา (Marc Prensky, 2001) และเป็นผู้บุกเบิกทำการศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มพลเมืองดิจิทัลได้ให้นิยามกลุ่มคนกลุ่มนี้ว่า Digital Natives ผู้เปรียบเสมือนเป็นกลุ่มคนพื้นเมืองเจ้าของพื้นที่ในโลกดิจิทัล ส่วนอีกกลุ่มคือกลุ่มพลเมืองหน้าใหม่ในโลกดิจิทัล จึงถูกเรียกว่าเป็น Digital Immigrants ด้วยเพราะเป็นผู้อพยพใหม่ในโลกดิจิทัล และผูกพันกับรูปแบบการใช้ชีวิตในแบบยุคอนาล็อก แต่จำต้องผูกพันกับเทคโนโลยีใหม่ๆมาบ้างในระดับหนึ่ง (Toledo, 2005 อ้างถึงใน ศุภกร จูฑะพล, 2557) และด้วยความพยายามที่จำเป็นจะต้องใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมของกลุ่มพลเมืองทั้งสองกลุ่มนี้ ทำให้กลุ่มพลเมืองหน้าใหม่จะต้องปรับตัว วิถีการใช้ชีวิต และพฤติกรรมการสื่อสารที่ต้องใช้ความพยายามเพิ่มพูนทักษะให้เท่าทันกับเทคโนโลยีที่เปลี่ยนไป รวมทั้งทำความเข้าใจวัฒนธรรมการสื่อสารในโลกดิจิทัลมากกว่ากลุ่มที่เป็นเจ้าของพื้นที่ในโลกเสมือนจริงมาก่อน (Digital Natives)

งานวิจัยนี้จึงให้ความสนใจศึกษารูปแบบการใช้ชีวิตโดยเฉพาะด้านที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสาร และพฤติกรรมการสื่อสารทางสื่อสังคมออนไลน์ รวมถึงการรับรู้ประโยชน์จากสื่อสังคมออนไลน์ของกลุ่มพลเมืองดิจิทัลหน้าใหม่ (Digital Immigrants) เพื่อเป็นการวิเคราะห์ผู้รับสารที่มีบทบาทแตกต่างจากบริบทเดิม ให้มีความเข้าใจปัญหา และลดช่องว่างทางดิจิทัล รวมทั้งเพิ่มพูนศักยภาพการใช้สื่อในยุคสังคมสารสนเทศของคนกลุ่มนี้ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษารูปแบบการใช้ชีวิต พฤติกรรมการสื่อสาร และการรับรู้ประโยชน์จากสื่อสังคมออนไลน์ของพลเมืองดิจิทัลหน้าใหม่
2. เพื่อจัดกลุ่มรูปแบบการใช้ชีวิตของพลเมืองดิจิทัลหน้าใหม่
3. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของแต่ละกลุ่มรูปแบบการใช้ชีวิต กับความถี่ในการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์ และการรับรู้ประโยชน์จากสื่อสังคมออนไลน์ของพลเมืองดิจิทัลหน้าใหม่
4. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของความถี่ในการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์ กับการรับรู้ประโยชน์จากสื่อสังคมออนไลน์ของพลเมืองดิจิทัลหน้าใหม่

สมมติฐานการวิจัย

1. รูปแบบการใช้ชีวิต มีความสัมพันธ์กับความถี่ในการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์
2. รูปแบบการใช้ชีวิต มีความสัมพันธ์กับการรับรู้ประโยชน์จากสื่อสังคมออนไลน์
3. ความถี่ในการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์ของพลเมืองดิจิทัลหน้าใหม่ มีความสัมพันธ์กับการรับรู้ประโยชน์จากสื่อสังคมออนไลน์

นิยามศัพท์

พลเมืองดิจิทัลหน้าใหม่ (Digital Immigrants) หมายถึง ผู้ที่ไม่ได้เกิดในยุคดิจิทัลตามเกณฑ์ของ Brooks young (2005, อ้างถึงใน ศุภกร จูฑะพล, 2557) ซึ่งหมายถึง ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 30 ปีขึ้นไป มีการใช้การสื่อสารผ่านอินเทอร์เน็ต

สื่อสังคมออนไลน์ หมายถึง สื่อที่ใช้เป็นช่องทางการสื่อสารในเครือข่ายทางสังคม (Social network) ผ่านทางเว็บไซต์ และแอปพลิเคชั่น (applications) ต่างๆที่มีการเชื่อมต่อกับอินเทอร์เน็ต

ผู้รับสาร หมายถึง ผู้ใช้ข่าวสารที่สามารถเป็นทั้งผู้ส่งสาร และผู้รับสารอย่างมีส่วนร่วม (Collabolative) ด้วยการสร้างสรรค์เนื้อหาขึ้นเอง (User – Generate Content : UGC) ในหลายรูปแบบ ได้แก่ ข้อความ ภาพ และเสียง ภาพความเคลื่อนไหว หรือเป็นผู้ส่งสารเท่านั้นหรือเป็นผู้รับสารที่ไม่ได้ส่งต่อข้อความบอกต่อข่าวสารอย่างใดอย่างหนึ่ง

เทคโนโลยีสารสนเทศ หมายถึง อุปกรณ์ที่ใช้ในการสื่อสารสมัยใหม่ ได้แก่ โทรศัพท์มือถือ แทปเล็ต คอมพิวเตอร์พกพา คอมพิวเตอร์ตั้งโต๊ะ สมาร์ททีวี (โทรทัศน์ที่เชื่อมต่ออินเทอร์เน็ตได้) รวมถึง แอปพลิเคชั่น (applications) ต่างๆที่ใช้ในการสื่อสารผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต

รูปแบบการใช้ชีวิต หมายถึง ลักษณะการใช้ชีวิตของพลเมืองดิจิทัล ซึ่งในที่นี้เน้นในด้านการใช้ชีวิตที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสาร (Media Lifestyle) ตามแนวคิดของ Kruistum etal (2014) และร่วมอธิบายด้วยแนวคิดการศึกษา รูปแบบการดำเนินชีวิตตามแบบแผน AIOs คือการศึกษา Activities กิจกรรม , Interest

ความสนใจ และ Opinion ความคิดเห็น (ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ, 2546) ในงานวิจัยนี้ กิจกรรม และความสนใจจะมุ่งเน้นไปที่กิจกรรมและความสนใจด้านสื่อหรือช่องทางการสื่อสาร

พฤติกรรมการสื่อสาร หมายถึง การใช้งานสื่อสังคมออนไลน์ โดยศึกษาจากความถี่ของการใช้ฟีเจอร์ (feature) ต่างๆผ่านเว็บไซต์ หรือแอปพลิเคชั่น (applications) ได้แก่การอัพเดทสถานะ การแบ่งปันข้อมูลด้านต่างๆ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การชวนให้สมาชิกมาร่วมกิจกรรมออนไลน์ การโพสต์ภาพ คลิป วิดีโอ การค้นหาข้อมูล การติดตามความเคลื่อนไหวของเพื่อนหรือผู้อื่น

การรับรู้ประโยชน์ หมายถึง ความตระหนักถึงการที่สื่อสังคมออนไลน์ได้ตอบสนองความต้องการในด้านต่างๆ ได้แก่ ด้านข้อมูลข่าวสาร ด้านการรักษาความสัมพันธ์กับผู้อื่น ด้านความบันเทิง และด้านการอำนวยความสะดวกต่างๆ

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) รวบรวมข้อมูลจากพลเมืองดิจิทัลหน้าใหม่ (Digital Immigrants) ที่มีอายุ 30 ปีขึ้นไป โดยใช้แบบสอบถามออนไลน์ เป็นเครื่องมือในการวิจัย โดยมีขนาดตัวอย่าง 408 คน

การเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินการในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ 2558

การวิเคราะห์ และประมวลผลข้อมูล ดำเนินการประมวลผลข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS for windows เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนา และสถิติอ้างอิง ดังนี้

1) การวิเคราะห์ข้อมูลลักษณะทางประชากร และอธิบายภาพรวมทั่วไปของตัวแปรต่างๆ ใช้สถิติเชิงพรรณนา คือการแจกแจงความถี่ ร้อยละ และค่าเฉลี่ย

2) การจัดกลุ่มตัวแปรรูปแบบการใช้ชีวิต ใช้สถิติ Factor Analysis โดยการหมุนแกนแบบ Varimax เพื่อจัดกลุ่มรูปแบบการดำเนินชีวิตจากคำถามต่างๆ

3) การทดสอบสมมติฐานใช้สถิติเชิงอนุมาน ดังนี้

- ใช้ Pearson’ s product moment correlation เพื่อทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร

สรุปผลการวิจัย

กลุ่มตัวอย่างมากกว่าครึ่งหนึ่งเป็นผู้หญิง เกือบครึ่งหนึ่งมีอายุระหว่าง 35 – 50 ปี ส่วนระดับการศึกษานั้นส่วนใหญ่มีการศึกษาระดับปริญญาโท และรองลงมาในระดับที่ใกล้เคียงกัน คือผู้มีการศึกษาในระดับปริญญาตรี กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นพนักงานบริษัทเอกชน มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือน มากกว่า 50,000 บาท และรองลงมามีรายได้เฉลี่ยระหว่าง 20,001 – 30,000 บาท

พฤติกรรมการสื่อสาร

ในงานวิจัยครั้งนี้ ได้ศึกษาพฤติกรรมการสื่อสารของพลเมืองดิจิทัลหน้าใหม่ทางสื่อสังคมออนไลน์ โดยพิจารณาในด้านต่างๆดังนี้

- ความถี่ในการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์
- อุปกรณ์สื่อสารที่ใช้
- ความถี่ในการใช้ฟีเจอร์ (feature) หรือแอปพลิเคชั่น (applications) ต่างๆ

ความถี่ในการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์ในแต่ละสัปดาห์

กลุ่มตัวอย่างมีเกณฑ์ความถี่การใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์ในแต่ละสัปดาห์ เฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง อย่างไรก็ดี มีการใช้ไลน์ (Line) มากที่สุด (ค่าเฉลี่ย 4.75) รองลงมาคือเฟสบุ๊ค (Facebook)(ค่าเฉลี่ย 4.53) มีเกณฑ์การใช้เฉลี่ยอยู่ในระดับสูงมาก ทั้ง 2 ประเภท

ประเภทเครือข่าย	$\bar{X}$	ความหมาย
1) เฟสบุ๊ค (Facebook)	4.53	สูงมาก
2) กูเกิลพลัส (Google +)	2.53	ต่ำ
3) ไลน์ (Line)	4.75	สูงมาก
4) ทวิสเตอร์ (Twitter)	1.37	ต่ำมาก
5) อินสตราแกรม (Instragram)	2.26	ต่ำ
6) ยูทูป (Youtube) , Social cam	3.26	ปานกลาง
7) บล็อก (Blogs)	1.25	ต่ำมาก
8) วิกิพีเดีย (Wikipedia)	1.81	ต่ำ
9) พันทิพย์ (Pantip.com)	2.10	ต่ำ
เฉลี่ยรวม	2.98	ปานกลาง

อุปกรณ์สื่อสารที่ใช้ทำกิจกรรมผ่านเครือข่ายสังคมออนไลน์

กลุ่มตัวอย่างเกือบทั้งหมด (ร้อยละ 94.9) ใช้โทรศัพท์มือถือทำกิจกรรมผ่านเครือข่ายสังคมออนไลน์ อย่างไรก็ดี กลุ่มตัวอย่างไม่ได้ใช้อุปกรณ์ประเภทเดียวเท่านั้น แต่จะมีการใช้อุปกรณ์อื่นร่วมด้วย นอกจากโทรศัพท์มือถือแล้ว กลุ่มตัวอย่างประมาณครึ่งหนึ่งใช้คอมพิวเตอร์พกพา (โน๊ตบุ๊ค) และเกือบครึ่งหนึ่งใช้คอมพิวเตอร์ตั้งโต๊ะ และประมาณ 1 ใน 3 ใช้แทปเลต

ความถี่ในการใช้ฟีเจอร์ (feature) หรือแอปพลิเคชั่น (applications)

กลุ่มตัวอย่างมีความถี่ในการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์ในลักษณะการค้นหาข้อมูลที่สนใจมากที่สุด (ค่าเฉลี่ย 3.97) รองลงมาคือ การสนทนากับเพื่อน (ค่าเฉลี่ย 3.87) และติดตามความเคลื่อนไหวของเพื่อนหรือผู้อื่น (ค่าเฉลี่ย 3.65) ซึ่งอยู่ในเกณฑ์ “สูง” ทั้งหมด

การใช้ฟีเจอร์ / แอปพลิเคชั่น	$\overline{X}$	ความหมาย
1) การอัพเดทสถานะ / สถานที่	2.63	ปานกลาง
2) การสนทนากับเพื่อน (chat)	3.87	สูง
3) การสนทนากับกลุ่มที่สนใจประเด็นเดียวกัน (แฟนคลับ) / หรือสื่อสารเพื่อรวมกลุ่ม	2.80	ปานกลาง
4) การโพสต์ข้อความหรือแสดงความคิดเห็น (comment)ต่อความคิดเห็น ภาพ คลิปที่ถูกแบ่งปันไว้	2.88	ปานกลาง
5) การโพสต์รูปภาพ / วิดีโอ	2.96	ปานกลาง
6) ติดตามความเคลื่อนไหวของเพื่อนหรือผู้อื่น	3.65	สูง
7) การแบ่งปัน แลกเปลี่ยนข่าวสาร	3.32	ปานกลาง
8) ค้นหาข้อมูลที่สนใจ	3.97	สูง
9) เล่นเกมส์ออนไลน์	1.72	ต่ำมาก
10) ชวนให้ผู้อื่นมาเป็นสมาชิกกลุ่ม	1.57	ต่ำมาก
11) ชวนให้ผู้อื่นมาร่วมทำกิจกรรมต่างๆ	1.77	ต่ำมาก
12) ชวนให้ผู้อื่นซื้อสินค้าหรือบริการ	1.18	ต่ำมาก
เฉลี่ยรวม	2.69	ปานกลาง

รูปแบบการใช้ชีวิต

จากการจัดกลุ่มตัวแปรรูปแบบการใช้ชีวิตที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารของกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งมากจากการใช้ Factor Analysis จัดองค์ประกอบ หรือแบบแผนการใช้ชีวิตจากข้อคำถามต่างๆ ประกอบด้วยคำถามเกี่ยวกับกิจกรรม และความสนใจที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสาร และความคิดเห็นด้านต่างๆในการใช้ชีวิต ผลการจัดกลุ่มรูปแบบการใช้ชีวิต สามารถจำแนกได้ดังนี้

กลุ่ม 1 กลุ่มชื่นชอบปฏิสัมพันธ์ออนไลน์

	Factor loading
ส่งข้อความ/คอมเม้นต์ ไลน์ เฟสบุค ไปหาเพื่อนๆ หรือครอบครัว เพื่อรักษาความสัมพันธ์	.770
ส่ง / แชร์ วิดีโอคลิปสนุกๆ ไปหาเพื่อนๆ หรือครอบครัว เพื่อรักษาความสัมพันธ์	.757
ส่งข้อความผ่านสื่อสังคม เช่น ไลน์ เฟสบุค เพื่ออธิบายงานหรือการบ้าน ไปให้เพื่อนๆ	.606
ส่ง ข้อความผ่านสื่อสังคม เช่น ไลน์ เฟสบุค ที่เป็นสาระ เช่น ประเด็นโลก และการเมือง หรือสิ่งแวดล้อม ไปให้เพื่อนๆ	.627
อัพเดท เฟสบุค หรือ ภาพออนไลน์ เพื่อรักษาความสัมพันธ์กับเพื่อนและครอบครัว	.674
ขณะที่ไปเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจ ท่านเล่น Line , Facebook ไปด้วยพร้อมๆกัน	.516

กลุ่ม 2 กลุ่มชื่นชอบปฏิสัมพันธ์ออฟไลน์เพื่อเข้าสังคม

คุย (แบบเผชิญหน้า) กับคนที่ไม่ได้รู้จักกันมาก่อน เช่น คนขายของ คนขับแท็กซี่	.547
เข้าร่วมแสดงความคิดเห็นในกิจกรรมสัมมนา เสวนาต่างๆ	.724
จดบันทึกเรื่องราวลงสมุดไดอารี่	.756
เขียนจดหมาย หรือการ์ดส่งให้เพื่อนๆ	.621
อ่านหนังสือเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ข้อมูล เช่น ตำราเรียน เอ็นไซโครปีเดีย ตอนอยู่บ้าน	.480
เข้าแสดงความคิดเห็น หรือโพสต์ข้อความต่างๆที่เกี่ยวกับประเด็นทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองในสื่อสังคม	.451

กลุ่ม 3 กลุ่มเสพสื่อสิ่งพิมพ์เพื่อความรู้ และความบันเทิง

อ่านหนังสือเพื่อความบันเทิง เช่น อ่าน เรื่องสั้น หรือ นวนิยาย การ์ตูน	.713
อ่านนิตยสารเพื่อความบันเทิง เช่น แฟชั่น ท่องเที่ยว	.832
อ่านหนังสือพิมพ์เพื่อความบันเทิง เช่น กีฬา ดารา ภาพยนตร์	.729
อ่านนิตยสารเพื่อความรู้ เช่น เกี่ยวกับสุขภาพ	.666
อ่านหนังสือพิมพ์เพื่อความรู้ เช่น การเมือง เศรษฐกิจ	.511

กลุ่ม 4 กลุ่มเสพสื่อดิจิทัลเพื่อความรู้ และความบันเทิง

ดูทีวีผ่านทางออนไลน์ เพื่อสร้างความบันเทิง เช่น ดูละคร ดูการ์ตูน	.533
ดูคลิปวิดีโอผ่านยูทูป หรือ อินเตอร์เน็ตออนไลน์ต่างๆ เพื่อความสนุก	.644
ค้นหาองค์ความรู้ทางวิชาการต่างๆ จากสื่อออนไลน์	.646
ดูทีวีผ่านทางออนไลน์ ที่เป็นสาระความรู้ เพื่อหาความรู้ใหม่เพิ่มเติม	.734
ดูคลิปวิดีโอผ่านยูทูป หรือ อินเตอร์เน็ตออนไลน์ต่างๆ เพื่อหาสาระความรู้	.777

กลุ่ม 5 กลุ่มปรับตัวสู่กิจกรรมออนไลน์ที่หลากหลาย

ทำธุรกรรมออนไลน์ เช่น online banking	.809
ซื้อสินค้า หรือขายสินค้า ผ่านเว็บไซด์ออนไลน์	.793
เมื่ออยู่ในสถานที่ที่เชื่อมต่ออินเทอร์เน็ตไม่ได้ จะรู้สึกหงุดหงิด	.535
จดบันทึกนัดหมายลงในโทรศัพท์มือถือหรือแท็ปเล็ต	.582

กลุ่ม 6 กลุ่มชื่นชอบปฏิสัมพันธ์ออฟไลน์เพื่อกระชับสัมพันธ์

พูดคุย (แบบเผชิญหน้า) กับเพื่อนหรือพ่อแม่ญาติพี่น้องในเรื่องทั่วไป เช่น วันนี้ท่านทำอะไรบ้าง	.850
พูดคุย (แบบเผชิญหน้า) กับเพื่อนหรือพ่อแม่ญาติพี่น้องในเรื่องที่เป็นความรู้ เช่น ข่าว ประเด็นโลก เศรษฐกิจ สังคม	.790

กลุ่ม 7 กลุ่มเริ่มซึมซับค่านิยมดิจิทัล

คิดว่าการเข้าทำงานตรงเวลาไม่สำคัญเท่ากับการทำงานที่ได้รับมอบหมายให้เสร็จสมบูรณ์	.722
ใช้ช่องทางออนไลน์เพื่อบอกเล่า บอกต่อข้อมูลที่เป็นประโยชน์กับเพื่อนๆ	.415
ข่าวสาร หรือข้อมูลที่ได้รับจากอินเทอร์เน็ต ส่วนใหญ่เชื่อถือได้	.645

กลุ่ม 8 กลุ่มติดเกมส์ออนไลน์

เล่นเกมส์ออนไลน์ ที่มีเครือข่ายเพื่อนๆอยู่ข้างในเล่นด้วยกัน เช่น Second Life หรือ World of Warcraft	.756
เล่นเกมส์ออนไลน์ ที่เล่นได้ตามลำพัง ไม่ต้องสร้างเครือข่ายกับใคร	.859

กลุ่ม 9 กลุ่มเสพสื่อวิทยุเพื่อความรู้ และความบันเทิง

ฟังวิทยุเพื่อความบันเทิง เช่น ฟังเพลง	.799
ฟังวิทยุเพื่อรับสาระความรู้ เช่น ฟังรายการข่าว	.711

กลุ่ม 10 กลุ่มไม่มั่นใจก้าวสู่ดิจิทัล

คิดว่าคนทำงานควรมีความจงรักภักดีต่อองค์กรเสมอต้น เสมอปลายในที่ทำงาน	.759
คิดว่าการสั่งพิมพ์เอกสารบนคอมพิวเตอร์ลงบนกระดาษเพื่อแก้ไข จะมีความถูกต้องดีกว่าการแก้ไขที่หน้าจอเครื่องคอมพิวเตอร์	.413
คิดว่า ความไม่ปลอดภัยในโลกดิจิทัล เช่น การกลั่นแกล้งในโลกไซเบอร์ การละเมิดลิขสิทธิ์ การส่งภาพหรือข้อความลามกอนาจาร เป็นเรื่องต้องรีบแก้ไขโดยด่วน	.613

กลุ่ม 11 กลุ่มผสานค่านิยมดิจิทัล

คิดว่าคนทำงาน ไม่ควรเปลี่ยนสถานที่ทำงานบ่อยๆ	.565
คิดว่าการเปลี่ยนงาน ทำให้ได้รับประสบการณ์ที่แตกต่าง	.694

การรับรู้ประโยชน์

กลุ่มตัวอย่างรับรู้ประโยชน์จากสื่อสังคมออนไลน์ อยู่ในเกณฑ์ค่าเฉลี่ยสูงมากเป็นส่วนใหญ่ ได้แก่ รับรู้ว่าอินเทอร์เน็ตช่วยให้ทำงานได้ง่ายขึ้น (ค่าเฉลี่ย 4.50) ช่วยให้สามารถค้นคว้าข้อมูลเพื่อการประกอบอาชีพได้ดีกว่าวิธีอื่นๆ (ค่าเฉลี่ย 4.45) ช่วยทำให้ติดต่อกับเพื่อนๆได้บ่อยขึ้น (ค่าเฉลี่ย 4.39) ได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลิน (ค่าเฉลี่ย 4.31) ทำให้รู้สึกได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของกิจวัตร (ค่าเฉลี่ย 4.22) และนอกจากนั้น กลุ่มตัวอย่างยังรับรู้ประโยชน์ที่ได้ใช้บริการ ซื้อ ขายสินค้าและบริการโดยสะดวก (ค่าเฉลี่ย 3.41) อยู่ในเกณฑ์เฉลี่ยสูง สุดท้ายคือการรับรู้ประโยชน์ในด้านที่ทำให้สามารถแสดงเรื่องราวของตนเองได้ โดยรู้สึกสบายใจกว่าการพูดคุยแบบเห็นหน้ากัน (ค่าเฉลี่ย 3.31) อยู่ในเกณฑ์เฉลี่ยปานกลาง

การทดสอบสมมติฐาน

สมมติฐานที่ 1 รูปแบบการใช้ชีวิตมีความสัมพันธ์กับความถี่ในการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์

ผลการทดสอบค่าสัมประสิทธิสหสัมพันธ์ของรูปแบบการใช้ชีวิตแต่ละกลุ่มกับความถี่ในการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์ พบว่า กลุ่มที่มีรูปแบบการใช้ชีวิตบางกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มชื่นชอบปฏิสัมพันธ์ออนไลน์ กลุ่มเสพสื่อดิจิทัลเพื่อความรู้และความบันเทิง กลุ่มปรับตัวสู่กิจกรรมออนไลน์ที่หลากหลาย และกลุ่มซึมซับค่านิยมดิจิทัลเป็นกลุ่มที่มีรูปแบบการใช้ชีวิต มีความสัมพันธ์ทางบวกกับความถี่ในการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์โดยรวม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ซึ่งหมายความว่า หากพลเมืองดิจิทัลหน้าใหม่มีการใช้ชีวิตเป็นไปตามรูปแบบของกลุ่มดังกล่าวมาก ก็จะมีความถี่ในการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์มากด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตาม ระดับความสัมพันธ์ยังคงอยู่ในระดับต่ำ และต่ำมาก

ตารางแสดงค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของรูปแบบการใช้ชีวิตกับความถี่ในการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์

รูปแบบการใช้ชีวิต	เฟสบุ๊ค	กูเกิล+	ไลน์	ทวิสเตอร์	อินสตราแกรม	ยูทูป	บล็อก	วิกิพีเดีย	พันทิพ	รวมทุกเครือข่าย
1) กลุ่มชื่นชอบปฏิสัมพันธ์ออนไลน์	.294**	.121*	.380**	.174**	.261**	.236**	.176**	.226**	.111*	.341**
2) กลุ่มชื่นชอบปฏิสัมพันธ์ออฟไลน์เพื่อเข้าสังคม	-.030	.038	.123*	.054	.000	-.005	.098*	.173**	.399	.078
3) กลุ่มเสพสื่อสิ่งพิมพ์เพื่อความรู้ และความบันเทิง	.037	.017	.143**	.079	.124*	.041	.115*	.083	.094	.125
4) กลุ่มเสพสื่อดิจิทัลเพื่อความรู้ และความบันเทิง	.212**	.139**	.285**	.140**	.229**	.337**	.156**	.212**	.179**	.339**
5) กลุ่มปรับตัวสู่กิจกรรมออนไลน์ที่หลากหลาย	.253**	.077	.277**	.220**	.328**	.233**	.220**	.242**	.232**	.370**
6) กลุ่มชื่นชอบปฏิสัมพันธ์ออฟไลน์เพื่อกระชับสัมพันธ์	.034	.012	.005	-.037	.076	.037	.005	.128**	.090	.069
7) กลุ่มซึมซับค่านิยมดิจิทัล	.072	.050	.148**	.032	.093	.086	.081	.067	.158	.121**
8) กลุ่มติดเกมส์ออนไลน์	.073	.047	.104*	.092	.026	.021	.072	-.001	.050	.079
9) กลุ่มเสพสื่อวิทยุเพื่อความรู้ และความบันเทิง	.019	.107*	.139**	.017	.060	.028	.037	.053	.045	.088
10) กลุ่มไม่มั่นใจก้าวสู่ดิจิทัล	.099*	.014	.078	-.081	.082	.071	.040	.009	.023	.060
11) กลุ่มผสานค่านิยมดิจิทัล	.031	-.048	-.030	-.016	.056	.065	.012	.041	.021	.026

*P < 0.05 **P < 0.01

เมื่อพิจารณา หากใช้แต่ละเครือข่าย จะพบว่ารูปแบบการใช้ชีวิต 8 ใน 11 กลุ่ม มีความสัมพันธ์ทางบวกกับการใช้แอปพลิเคชั่นไลน์ แม้เป็นกลุ่มเสพสื่อสิ่งพิมพ์ กลุ่มติดสื่อวิทยุ กลุ่มชื่นชอบปฏิสัมพันธ์ออฟไลน์เพื่อเข้าสังคม ก็ต่างมีความสัมพันธ์ทางบวกกับความถี่ในการใช้แอปพลิเคชั่น Line

สมมติฐานที่ 2 รูปแบบการใช้ชีวิต มีความสัมพันธ์กับการรับรู้ประโยชน์จากสื่อสังคมออนไลน์

รูปแบบการใช้ชีวิตทุกกลุ่มมีความสัมพันธ์ทางบวกกับการรับรู้ประโยชน์จากสื่อสังคมออนไลน์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยพบว่าค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบการใช้ชีวิตของกลุ่มปรับตัวสู่กิจกรรมออนไลน์ที่หลากหลาย และกลุ่มชื่นชอบปฏิสัมพันธ์ออนไลน์ กับการรับรู้ประโยชน์มีระดับความสัมพันธ์สูงกว่ากลุ่มอื่นๆ

ตารางแสดงค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของรูปแบบการใช้ชีวิตกับการรับรู้ประโยชน์จากสื่อสังคมออนไลน์

รูปแบบการใช้ชีวิต	การรับรู้ประโยชน์
1) กลุ่มชื่นชอบปฏิสัมพันธ์ออนไลน์	.514**
2) กลุ่มชื่นชอบปฏิสัมพันธ์ออฟไลน์เพื่อเข้าสังคม	.113*
3) กลุ่มเสพสื่อสิ่งพิมพ์เพื่อความรู้ และความบันเทิง	.109*
4) กลุ่มเสพสื่อดิจิทัลเพื่อความรู้ และความบันเทิง	.427**
5) กลุ่มปรับตัวสู่กิจกรรมออนไลน์ที่หลากหลาย	.524**
6) กลุ่มชื่นชอบปฏิสัมพันธ์ออฟไลน์เพื่อกระชับสัมพันธ์	.143**
7) กลุ่มซึมซับค่านิยมดิจิทัล	.398**
8) กลุ่มติดเกมส์ออนไลน์	.149**
9) กลุ่มเสพสื่อวิทยุเพื่อความรู้ และความบันเทิง	.130**
10) กลุ่มไม่มั่นใจก้าวสู่ดิจิทัล	.295**
11) กลุ่มผสานค่านิยมดิจิทัล	.353**

*P < 0.05 **P < 0.01

สมมติฐานที่ 3 ความถี่ในการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์ มีความสัมพันธ์กับการรับรู้ประโยชน์จากสื่อสังคมออนไลน์

ความถี่ในการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์โดยรวมมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการรับรู้ประโยชน์จากสื่อสังคมออนไลน์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

ตารางแสดงค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของความถี่ในการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์กับการรับรู้ประโยชน์

ความถี่การใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์	การรับรู้ประโยชน์
1) เฟสบุ๊ค	.243**
2) กูเกิลพลัส	.010
3) ไลน์	.271**
4) ทวิสเตอร์	.087
5) อินสตราแกรม	.240**
6) ยูทูป	.240**
7) บล็อก	.121*
8) วิกิพีเดีย	.177**
9) พันทิพย์	.184**
รวมทุกเครือข่าย	.275**

*P < 0.05 **P < 0.01

เมื่อพิจารณาแต่ละเครือข่าย พบว่าความถี่ในการใช้เครือข่ายเกือบทุกเครือข่าย (ยกเว้นการใช้กูเกิลพลัส) ต่างมีความสัมพันธ์ทางบวกกับการรับรู้ประโยชน์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

อภิปรายผล

ในงานวิจัยนี้มีข้อค้นพบที่น่าสนใจ ซึ่งจะได้นำมาเป็นประเด็นการอภิปรายผลการวิจัยดังนี้

รูปแบบการใช้ชีวิตของพลเมืองดิจิทัลหน้าใหม่

จากผลการวิจัยที่ได้มีการจัดกลุ่มรูปแบบการใช้ชีวิต ของกลุ่มพลเมืองดิจิทัลหน้าใหม่ในครั้งนี้ ได้มุ่งเน้นการจัดกลุ่มของรูปแบบการใช้ชีวิตที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารทั้งทางด้านกิจกรรม และความสนใจ รวมถึงความคิดเห็น และมุมมองที่มีต่อประเด็นทางสังคมใกล้ตัว ผลการวิจัยได้พบรูปแบบการใช้ชีวิตแบ่งออกได้เป็น 11 กลุ่ม ดังที่ได้แสดงผลไว้แล้วนั้น หากได้นำแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยของนักวิชาการต่างๆ ที่เคย ได้ศึกษาไว้แล้วในบริบทสังคมอื่นๆ มาร่วมอธิบายรูปแบบการใช้ชีวิตของกลุ่มต่างๆในงานวิจัยนี้ ได้ดังนี้

กลุ่มที่ 1 ชื่นชอบปฏิสัมพันธ์

1) กลุ่มปฏิสัมพันธ์ออนไลน์ มีแบบแผนของการใช้ชีวิตที่มักใช้สื่อสังคมออนไลน์หลากหลายเครือข่าย เช่นทั้ง เฟสบุ๊ค ไลน์ เพื่อส่งข้อความ แบ่งปันข้อมูล ค้นหาข้อมูล ไม่ว่าจะเป็นข้อมูลความรู้ และความบันเทิง แต่ให้ความสำคัญในเรื่องการรักษาความสัมพันธ์กับกลุ่มที่สื่อสารด้วย

2) กลุ่มชื่นชอบปฏิสัมพันธ์ออฟไลน์เพื่อเข้าสังคม กลุ่มนี้มีรูปแบบการใช้ชีวิต ที่ยังเคยชินกับการใช้สื่อดั้งเดิมที่มีความถนัด เช่น การพูดคุยแบบ face to face ทั้งกับคนใกล้ชิด และคนแปลกหน้า การส่งข้อความโดยใช้จดหมาย การเข้าร่วมกิจกรรมที่ได้ใช้โอกาสแสดงความคิดเห็น อย่างไรก็ตาม ลักษณะร่วมของคนกลุ่มนี้

คือ ใช้สื่อดั้งเดิมหรือที่เรียกว่าออฟไลน์ในงานวิจัยนี้เพื่อวัตถุประสงค์ต้องการเข้าร่วมกิจกรรมสังคม พูดคุย สนทนา กับผู้อื่น

3) กลุ่มชื่นชอบปฏิสัมพันธ์ออฟไลน์ เพื่อกระชับสัมพันธ์ กลุ่มนี้ชอบการสื่อสารแบบ face to face communication มีลักษณะใกล้เคียงกับกลุ่มชื่นชอบปฏิสัมพันธ์ออฟไลน์ หรือเพื่อเข้าร่วม แต่มีข้อแตกต่างคือ กลุ่มนี้มักชอบที่จะสื่อสารกับคนใกล้ชิด หรือเป็นคนที่รู้จักกันมาก่อนแล้ว ไม่ใช่ผู้คนแปลกหน้า

ลักษณะร่วมกันของรูปแบบการใช้ชีวิตของทั้ง 3 กลุ่มข้างต้นนี้ คือ การใช้สื่อซึ่งอาจเป็นสื่อออนไลน์หรือสื่อออฟไลน์ตามความถนัด โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความสัมพันธ์ หรือเพื่อรักษาความสัมพันธ์ ซึ่งเป็นลักษณะใกล้เคียงกันกับที่ Kruistum และคณะ (Kruistum, et.al, 2014) ได้ศึกษา “media lifestyles” และจัดกลุ่มไว้เช่นเดียวกัน โดย Kruistum ได้เรียกกลุ่มคนที่มีแบบแผนการใช้ชีวิตแบบนี้ว่าเป็นกลุ่ม “Networkers” เป็นกลุ่มที่ใช้ทั้งสื่อออนไลน์ และออฟไลน์ติดต่อกับผู้คน เพื่อสร้างความสัมพันธ์ทั้งคนที่รู้จัก และไม่เคยรู้จักมาก่อน กิจกรรมที่ทำเป็นประจำคือการสื่อสารแบบเห็นหน้ากัน (face to face communication) กับผู้คน และใช้สื่อออนไลน์ส่งข้อมูล และพูดคุยสนทนา

กลุ่มที่ 2 เสพสื่อเพื่อความรู้ และความบันเทิง

1) กลุ่มเสพสื่อสิ่งพิมพ์เพื่อความรู้ และความบันเทิง กลุ่มนี้มีความชื่นชอบการใช้สื่อสิ่งพิมพ์ทั้งหนังสือ หนังสือพิมพ์ และนิตยสาร เพื่อหาความรู้ และหาความบันเทิงทุกเรื่องที่ต้องการ

2) กลุ่มเสพสื่อดิจิทัลเพื่อความรู้ และความบันเทิง กลุ่มนี้มีความชื่นชอบการใช้สื่อออนไลน์ทั้งทีวี คลิปวิดีโอ ยูทูป อินเทอร์เน็ตออนไลน์ เพื่อหาความรู้ใหม่ๆ และหาความบันเทิง

3) กลุ่มเสพสื่อวิทยุ เพื่อความรู้ และความบันเทิง กลุ่มนี้มุ่งใช้สื่อวิทยุเพื่อหาสาระความรู้ เช่น ฟังข่าว และความบันเทิง เช่นฟังเพลง

ลักษณะของทั้ง 3 กลุ่มข้างต้น ที่มีร่วมกัน คือ การใช้สื่อเพื่อหาความรู้ และความบันเทิง แต่จะเลือกและยึดติดกับการใช้สื่อที่ตนเองมีความถนัด เคยชินหรือมีทักษะ ทั้งนี้เพื่อสนองความต้องการของตนเอง ซึ่งอาจมีทั้งสาระความรู้ และความบันเทิง กลุ่มทั้ง 3 นี้มีลักษณะใกล้เคียงกับที่ Kruistum (2014) เรียกว่า “Omnivores” เป็นกลุ่มที่ใช้ทั้งสื่อออนไลน์ และออฟไลน์ เช่นเดียวกับกลุ่มแรก แต่เพื่อวัตถุประสงค์ในการหาความรู้ และหาความบันเทิง

กลุ่มที่ 3 กลุ่มติดเกมส์ออนไลน์

กลุ่มนี้ไม่สนใจการใช้เครือข่ายสังคม หรือสื่อออนไลน์ใดๆ แต่สนใจเฉพาะเกมส์ออนไลน์ ทั้งนี้อาจเป็นเกมส์ที่เล่นโดยลำพัง หรือมีเครือข่ายเพื่อนร่วมเล่นด้วยกันทางออนไลน์ กลุ่มนี้มีลักษณะเช่นเดียวกับที่ Kruistum (2014) เรียกว่า “Gamers”

กลุ่มที่ 4 ปรับตัวสู่โลกดิจิทัล

1) กลุ่มปรับตัวสู่กิจกรรมออนไลน์ที่หลากหลาย กลุ่มนี้ใช้ประโยชน์จากสื่อออนไลน์ และเทคโนโลยีการสื่อสาร กิจกรรมต่างๆในชีวิต และธุรกรรมต่างๆใช้อุปกรณ์สมัยใหม่ เช่น ทำธุรกรรมออนไลน์ จดบันทึกนัดหมายลงในโทรศัพท์มือถือ หรือแทปเล็ต ซื้อขายสินค้าต่างๆ ผ่านเว็บไซต์ กลุ่มนี้มีชีวิตเกี่ยวพันกับอินเทอร์เน็ต และเครือข่ายออนไลน์ หากอยู่ในสถานที่ที่เชื่อมต่ออินเทอร์เน็ตไม่ได้จะรู้สึกหงุดหงิด

2) กลุ่มเริ่มซึมซับค่านิยมดิจิทัล กลุ่มนี้ไม่ยึดติดกับค่านิยมเก่า แต่ปรับเปลี่ยนเป็นแบบคนสมัยใหม่ที่ยืดหยุ่นมากกว่า และเชื่อถือข้อมูลข่าวสารจากอินเทอร์เน็ต ใช้ช่องทางออนไลน์เป็นช่องทางการสื่อสารกับเพื่อนๆ

ลักษณะของคนทั้ง 2 กลุ่มนี้ จัดได้ว่าเป็นกลุ่มที่มีรูปแบบการใช้ชีวิตใกล้เคียงกับกลุ่มพลเมืองดิจิทัล โดยกำเนิด หรือ Digital Native ตามความหมายของ Marc Prensky (2001) อย่างไรก็ตาม กลุ่มตัวอย่างในงานวิจัยนี้เลือกศึกษาเฉพาะ Digital Immigrants ซึ่งหากอธิบายการใช้ชีวิตของคนกลุ่มนี้ ก็อาจใกล้เคียงกับที่ Prensky อธิบายว่าเป็นกลุ่ม Digital Immigrants ที่เรียกว่า “ผู้กระตือรือล้น” (Enthusiastic adopters) ซึ่งมีศักยภาพเท่าทันกับ Digital Natives เพราะมีความสามารถและความสนใจต่อการใช้เทคโนโลยี ทำให้จดจ่ออยู่กับวัฒนธรรมอินเทอร์เน็ต คนกลุ่มนี้เห็นคุณค่าของเทคโนโลยี และพยายามอย่างดีที่สุดที่จะใช้เทคโนโลยี Prensky เชื่อว่า คนกลุ่มนี้รู้วิธีที่จะมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นได้ดี น่าจะเป็นผู้ที่ตื่นเต้นกับอุปกรณ์ ลูกเล่นของเทคโนโลยี และการพัฒนาเทคโนโลยีใหม่ๆ ซึ่งคนกลุ่มนี้อาจมีบล็อก และเว็บไซต์ของตนเอง หากเกี่ยวข้องกับธุรกิจที่ต้องใช้

กลุ่มที่ 5 ปรับตัวสู่ดิจิทัล

1) กลุ่มไม่มั่นใจก้าวสู่ดิจิทัล กลุ่มนี้ยังไม่คุ้นเคยกับการใช้เทคโนโลยี มีความพยายามใช้ แต่ด้วยวิธีที่ต้องค่อยเป็นค่อยไป แต่ไม่ปฏิเสธหรือหลีกเลี่ยงการใช้เทคโนโลยี เช่น มีการสั่งพิมพ์เอกสารบนคอมพิวเตอร์ลงบนกระดาษเพื่อแก้ไข และมักจะมีความกังวลเกี่ยวกับความไม่ปลอดภัยในโลกดิจิทัล การละเมิดลิขสิทธิ์

2) กลุ่มผสานค่านิยมดิจิทัล เป็นกลุ่มที่เชื่อ และยอมรับในการเปลี่ยนแปลงเหมือนกลุ่ม Digital Natives แต่ก็ยังติดกับค่านิยมเดิมด้วย

ลักษณะของคนทั้ง 2 กลุ่มนี้อาจวิเคราะห์ได้ว่า เป็นกลุ่มที่มีความพยายามปรับตัวสู่โลกดิจิทัล แต่ยังไม่กล้าเปลี่ยนแปลงโดยทันทีทันใด มีความพยายามใช้เทคโนโลยี แต่ก็ยังขาดทักษะ ลักษณะนี้เป็นคุณสมบัติที่ Young (2005 อ้างใน ศุภกร จูฑะพล, 2557) อธิบายว่าเป็นกลุ่มที่มีความตั้งใจที่จะใช้เครื่องมือหรือเทคโนโลยีใหม่ๆ ภายใต้กรอบแนวคิดเดิมที่ตนเรียนรู้มา หรือเป็นกลุ่มที่ Prensky นิยามว่าเป็นกลุ่มผู้รับเทคโนโลยีอย่างกระอักกระอ่วน (Reluctant adopters) ในขณะที่ Kruistum (2014) เรียกกลุ่มนี้ว่า “Low – frequency media users”

รูปแบบการใช้ชีวิต ความถี่ในการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์ และการรับรู้ประโยชน์จากสื่อสังคมออนไลน์

ผลการวิจัยพบว่าตัวแปรรูปแบบการใช้ชีวิตในบางกลุ่ม ความถี่ในการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์ และการรับรู้ประโยชน์ มีความสัมพันธ์กัน เมื่อพิจารณารูปแบบการใช้ชีวิตกลุ่มที่สนใจสื่อสังคมออนไลน์ เช่น กลุ่มชื่นชอบปฏิสัมพันธ์ออนไลน์ กลุ่มเสพสื่อดิจิทัลเพื่อความรู้ และความบันเทิง กลุ่มปรับตัวสู่กิจกรรมออนไลน์ที่หลากหลาย และกลุ่มซึมซับค่านิยมดิจิทัล เป็นกลุ่มที่มีความสัมพันธ์ทางบวกกับความถี่ในการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์ ซึ่งเป็นไปตามแนวคิดของ Dosaj & Jukes (2006) ซึ่งอธิบายว่า พลเมืองดิจิทัลผู้อพยพ มักจะต้องใช้ความพยายามอย่างมากทุกๆทาง เพื่อพยายามปรับตัวให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมดิจิทัล โดยมุ่งมั่นพยายามเรียนรู้วิธีการใหม่ๆ เพื่อพัฒนาทักษะ และพร้อมที่จะยอมรับเทคโนโลยีใหม่ในโอกาสต่อไปได้ง่ายขึ้น

นอกจากนี้ยังสามารถอธิบายตามมิติของความสัมพันธ์ได้ว่า

1.) มิติปฏิสัมพันธ์ เมื่อเปรียบเทียบผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่าง กลุ่มชื่นชอบปฏิสัมพันธ์ออนไลน์ กับกลุ่มชื่นชอบปฏิสัมพันธ์ออฟไลน์เพื่อเข้าสังคม จะพบว่ามีความแตกต่างกันอย่างมาก สำหรับการเล็งเห็นประโยชน์สื่อสังคมออนไลน์ของกลุ่มชื่นชอบปฏิสัมพันธ์ออนไลน์ อาจเนื่องด้วยปัจจัยต่างๆ อาทิ (1) ด้านคุณสมบัติของสื่อที่ข้ามพื้นที่และเวลาทำให้สามารถติดต่อกระชับความสัมพันธ์แม้กับผู้คนที่ไม่สะดวกในการติดต่อแบบเผชิญหน้าให้สามารถรักษาระดับความสัมพันธ์ได้ ซึ่งความสามารถในส่วนนี้ไม่มีในการสื่อสารแบบเผชิญหน้า (Face to face) ซึ่งมีข้อจำกัดด้านพื้นที่และเวลาที่จะพบปะสื่อสารกัน (2) ด้านสังคม จากการ

วิเคราะห์ตัวอย่างที่ตอบแบบสำรวจคาดหมายว่าเป็นกลุ่มชนชั้นกลางเนื่องด้วยมีความสามารถในการถือครองอุปกรณ์และมีทักษะในการเข้าถึงระบบอินเตอร์เน็ตที่ต้องอาศัยทั้งทุนความรู้และทุนทรัพย์ คุณสมบัติหนึ่งของชนชั้นกลางที่อยู่ในระบบทุนนิยมนี้ ต้องห่างบ้านห่างครอบครัว ดังนี้ การที่กลุ่มชื่นชอบปฏิสัมพันธ์ออนไลน์เห็นประโยชน์ของสื่อออนไลน์มากอาจด้วยเพราะเป็นสื่อที่เข้ามาทำหน้าที่เป็นตัวกลางที่ช่วยเชื่อมความสัมพันธ์กับสังคม ทำให้เกิดการร่วมกลุ่มใหม่ๆในโลกออนไลน์ ซึ่งอาจจะเป็นกลุ่มภูมิลำเนา กลุ่มครอบครัว (ที่มีโอกาสพบปะกันน้อย) หรือกลุ่มตามกิจกรรมที่สนใจช่วยบรรเทาความโดดเดี่ยวในสังคมเมือง

2.) มิติการทำงาน เนื่องด้วยตัวอย่างเป็นกลุ่มคนที่เป็นวัยทำงานแล้ว การใช้ประโยชน์จากสังคมออนไลน์จึงมีมิติด้านการส่งเสริมการทำงาน ซึ่งสะท้อนทั้งปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายในที่เข้ามาผลักดันให้ระดับการเล็งเห็นถึงประโยชน์โดยเฉพาะกลุ่มปรับตัวสู่กิจกรรมออนไลน์ที่หลากหลาย อธิบายได้ดังนี้ (1) ปัจจัยภายนอกทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคมที่บีบคั้นให้ข้อมูลในปัจจุบันมีความสำคัญต่อการประกอบการตัดสินใจดำเนินกิจกรรมต่างๆในชีวิต ในสถาวะที่โดดเดี่ยวช่องทางการหาข้อมูลที่เหมาะสมจึงเป็นสื่อออนไลน์ที่รวบรวมผู้รู้ในด้านต่างๆไว้ มากกว่าที่จะไปแสวงหาข้อมูลจากแหล่งข้อมูลออฟไลน์ที่อาศัยต้นทุนในการเข้าถึงสูงกว่า (2) ปัจจัยภายใน การซื้อสินค้าหรือทำธุรกรรมออนไลน์มีคุณลักษณะสำคัญที่ต่างจากออฟไลน์คือ การมีปฏิสัมพันธ์และการพึงพา ที่ในโลกออฟไลน์มีสูงกว่าโลกออนไลน์ ดังนั้นกลุ่มคนที่ถูกหล่อมหลอมให้กลายเป็นปัจเจกชนที่เชื่อในความสามารถที่จะจัดการทุกอย่างได้ด้วยตนเองโดยพึงพิงผู้อื่นๆให้น้อยที่สุด สื่อสังคมออนไลน์จึงมีลักษณะสอดคล้องกับอุปนิสัยดังกล่าวของปัจเจกชนเป็นอย่างดีซึ่งอาจเป็นปัจจัยหรือที่ทำให้ผู้คนหันมาทำธุรกรรมออนไลน์ เช่น online banking ซื้อสินค้า หรือขายสินค้า ผ่านเว็บไซด์ออนไลน์ ไม่ใช่เพียงเพราะสะดวกเท่านั้นหากแต่มันเข้ากันได้กับวิถีชีวิตแบบปัจเจกชนคนเมืองด้วย

จากผลการวิจัยยังพบว่าการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์ของหลายกลุ่ม มีความสัมพันธ์กับความถี่ในการใช้ไลน์ ซึ่งน่าจะเป็นเพราะเป็นแอปพลิเคชั่นที่ใช้ได้ง่าย ไม่ต้องใช้ความพยายามมากสำหรับกลุ่มที่มีอายุน้อยไปจนถึงผู้มีอายุมาก รูปแบบการนำเสนอดูไม่น่าเบื่อ มีสติ๊กเกอร์เอาไว้ให้ใช้ส่งแทนข้อความ

นอกจากนี้ความสัมพันธ์ดังกล่าวอาจอธิบายโดยเชื่อมโยงได้ ว่าเมื่อผู้ใช้มีความต้องการในการสื่อสารและแบ่งปันข้อมูล ความต้องการดังกล่าวผลักดันให้แสวงหาสื่อที่สามารถตอบสนองความต้องการเหล่านั้นได้ เมื่อได้มีโอกาสใช้สื่อตามที่ได้เลือกมา หากคุณสมบัติเด่น (Feature) ของแต่ละ Platform สามารถตอบสนองความต้องการได้ทั้งความต้องการในการมีปฏิสัมพันธ์ ต้องการแบ่งปันข้อมูล ต้องการแสวงหาข้อมูลแล้ว หรือความต้องการในการแสดงตัวตนผ่านสื่อ เมื่อความต้องการเหล่านั้นได้รับการตอบสนองตามความคาดหวังแล้ว ประสบการณ์ในการใช้สื่อเหล่านั้นย่อมทำให้ผู้ใช้ตระหนักว่าสื่อนั้นมีประโยชน์ต่อตนเองในด้านต่างๆ ดังที่กล่าวมา อาทิ คุณสมบัติเด่น (Feature) ของแอพพรีเคชั่นไลน์ที่สามารถใช้เป็นช่องทางในการมีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนในลักษณะการสนทนา (Chat) ได้ทั้งเป็นข้อความ เป็นภาพ หรือเป็นวีดีโอ ในส่วนของเฟสบุ๊คที่มีลักษณะเด่นที่สามารถแบ่งปันความคิดเห็น ภาพถ่าย สถานที่ต่างๆ บอกเล่าเรื่องราวที่สนใจผ่านการแชร์นั้นผู้ใช้นอกจากจะได้รับประโยชน์จากข้อมูลแล้ว ประโยชน์ในเชิงความรู้สึกย่อมได้รับอย่างง่ายดายด้วยคุณลักษณะเป็นสื่อที่แสดงปฏิสัมพันธ์โต้ตอบได้ทันทีผ่านการกดไลท์หรือแสดงความเห็น (comment) จากสมาชิกการโต้ตอบแบบทันทียิ่งสะท้อนภาพความเป็นสังคมที่มีความเชื่อมโยง มีความสัมพันธ์กันในขณะที่โลกแห่งความเป็นจริงหลายครั้งที่การแสดงปฏิกริยาตอบสนองในการสื่อสารต่างมีเงื่อนไขแตกต่างกันไปตามบริบทกำกับเอาไว้ แต่เมื่อเทียบเคียงกับโลกเสมือนที่สามารถโต้ตอบแสดงความเห็นได้แม้อยู่ห่างไกล แสดงความใส่ใจสนใจกันในหมู่สมาชิกผ่านการกดไลท์ ย่อมก่อให้เกิดความผ่อนคลายจากกฎระเบียบที่โลกจริงนั้นไม่สามารถกระทำได้อิสระเท่า ดังนั้นเมื่อผู้ใช้ยิ่งได้รับประโยชน์ก็ย่อมมีความบ่อยครั้งในการใช้มากขึ้นสะท้อนมาในผลการศึกษาข้างต้น

นอกจากนี้อาจวิเคราะห์ได้อีกว่ารูปแบบการใช้ชีวิตและความถี่ในการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์พบว่า มีความสัมพันธ์กับการรับรู้ประโยชน์จากสื่อสังคมออนไลน์ อาจเนื่องมาจากการเริ่มปรับตัวได้กับการใช้เทคโนโลยี และแอปพลิเคชั่นต่างๆที่สนองความพึงพอใจในการใช้ชีวิตร่วมแบ่งปันข้อมูลข่าวสารร่วมกับเพื่อนคนอื่นๆในโลกเสมือน และคล้อยตามพฤติกรรมของกลุ่มเพื่อนในกลุ่มนั้น ส่งผลต่อการรับรู้ประโยชน์ร่วมกัน (Ajen, 1970) และเห็นประโยชน์ของการใช้เทคโนโลยีใหม่ๆ

ข้อเสนอแนะ

เมื่อมองสื่อสังคมออนไลน์เป็นนวัตกรรมการสื่อสารจะพบว่ามีความเกี่ยวข้องกับความเป็นนวัตกรรมทั้ง 3 มิติ กล่าวคือ 1) สังคมออนไลน์เป็นนวัตกรรมมีความเกี่ยวข้องกับสิ่งประดิษฐ์ใหม่ คือ อุปกรณ์ในการเข้าถึงระบบอินเตอร์เน็ตและอุปกรณ์เสริมเชื่อมต่อต่างๆ 2) สังคมออนไลน์เป็นนวัตกรรมมีความเกี่ยวข้องกับแบบแผนการปฏิบัติใหม่ คือ เช่น รูปแบบการติดต่อสื่อสารจากเดิมเป็นแบบเผชิญหน้ามาสู้การสื่อสารผ่านระบบในโลกเสมือนจริง การหาข้อมูลจากความคุ้นเคยกับการค้นคว้าจากแหล่งข้อมูลออฟไลน์มาเป็นการค้นคว้าในแหล่งข้อมูลออนไลน์ หรือ การทำธุรกรรมต่างๆ ที่จากเดิมปฏิบัติต้องเดินทางไปดำเนินการด้วยตนเองแต่ปัจจุบันเกิดการโอนย้ายการให้บริการต่างๆ ในหลากหลายธุรกิจเข้าสู่โลกดิจิทัล 3) สังคมออนไลน์เป็นนวัตกรรมมีความเกี่ยวข้องกับวิธีคิดใหม่ อาทิ วิธีคิดต่อระดับความสัมพันธ์ครู อาจารย์ ผู้บังคับบัญชาเมื่อได้ Lock In เข้าระบบเฟสบุ๊กแล้วทั้งหมดถูกปรับให้มาอยู่ในสถานะที่เท่าเทียมกันคือเป็น Friend เหมือนกันหมด หรือ วิธีคิดต่อภาษาที่โลกดิจิทัลนั้นไม่สนใจเรื่องไวยกรณ์ซึ่งต่างจากโลกออฟไลน์ที่มีความคิดที่เคร่งครัดต่อการใช้ภาษาในระดับต่างๆ ให้ถูกต้อง เป็นต้น

ในส่วนความพร้อมยอมรับสื่อสังคมออนไลน์นั้นเมื่อนำมาพิจาณาตามรูปแบบการดำเนินชีวิตที่วิเคราะห์ทั้ง 13 กลุ่มสามารถจำแนกได้เป็น 3 กลุ่ม ดังนี้ (1) กลุ่มที่ยอมรับนวัตกรรมไปใช้แล้ว อาทิ กลุ่มชื่นชอบปฏิสัมพันธ์ออนไลน์ กลุ่มเสพสื่อดิจิทัลเพื่อความรู้ และความบันเทิง กลุ่มปรับตัวสู่กิจกรรมออนไลน์ที่หลากหลาย (2) กลุ่มก็อยู่ในระหว่างการเปลี่ยนผ่าน เช่น กลุ่มซึมซับค่านิยมดิจิทัล กลุ่มผสานค่านิยมดิจิทัล และ (3) กลุ่มที่ยังปรับตัวเข้าสู่โลกดิจิทัล เช่น กลุ่มชื่นชอบปฏิสัมพันธ์ออฟไลน์เพื่อเข้าสังคม กลุ่มไม่มั่นใจก้าวสู่ดิจิทัล เป็นต้น

เมื่อพิจารณาดูในยุคสารสนเทสนี้พบว่าทั้งบริการของภาครัฐและภาคเอกชน ตลอดจนข้อมูลสำคัญต่างๆที่ทันสมัยกำลังย้ายเข้าไปในโลกดิจิทัล ดังนั้นพลเมืองหน้าใหม่ที่น่าเป็นห่วงคือ กลุ่มคนที่ยังไม่เปิดใจยอมรับนวัตกรรมสื่อนี้เพราะนั้นอาจหมายถึงกลายเป็นคนชายขอบทางดิจิทัลทำให้เสียโอกาสในการใช้ประโยชน์ในมิติต่างๆจากโลกดิจิทัล ดังนี้ในงานวิจัยนี้จึงข้อเสนอแนะมุ่งตรงไปยังการศึกษาพลเมืองดิจิทัลหน้าใหม่ที่ยังไม่ยอมข้ามพรมแดนไปสู่โลกดิจิทัล โดยเน้นไปที่การศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวพันธ์กับการยอมรับนวัตกรรม เช่น ปัจจัยเกี่ยวกับผู้รับนวัตกรรม สถานภาพทางเศรษฐกิจสังคม คุณลักษณะของบุคลิกภาพ ปัจจัยทางด้านระบบสังคม **ปัจจัยทางด้านการติดต่อสื่อสาร** ว่าปัจจัยใดที่ส่งผลต่ออัตราการยอมรับนวัตกรรมเพื่อนำมาปรับปรุงเพื่อยกระดับให้พลเมืองหน้าใหม่เข้าไปสู่โลกดิจิทัลอย่างสมบูรณ์ ในส่วนของพลเมืองหน้าใหม่ที่ยอมรับนวัตกรรมสื่อสังคมออนไลน์ไปแล้ว มีคุณลักษณะการใช้สื่อใกล้เคียงกับพลเมืองดิจิทัลโดยกำเนิดนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าคนกลุ่มนี้ยังต้องได้รับการแนะนำเกี่ยวกับวัฒนธรรมออนไลน์ที่มีความแตกต่างไปจากวัฒนธรรมออฟไลน์ที่คุ้นเคยเพื่อไม่ก่อให้เกิดความตระหนกในวัฒนธรรมใหม่เช่นเดียวกับเมื่อผู้คนต้องย้ายถิ่นฐานไปยังเมืองใหม่ๆย่อมต้องประสบกับปัญหาการสื่อสารระหว่างวัฒนธรรมแต่ในที่นี้เป็นลักษณะของการปะทะกันระหว่างวัฒนธรรมออนไลน์และวัฒนธรรมออฟไลน์ซึ่งต้องได้รับคำแนะนำในการปรับตัว

ประเด็นการวิจัยที่ควรศึกษาเพิ่มเติมในอนาคตนั้น ควรศึกษาในตัวแปรอื่นๆ ที่เข้ามาสัมพันธ์กับการยอมรับนวัตกรรมสื่อของผู้รับสารโดยเฉพาะปัจจัยด้านสังคมและวัฒนธรรมว่าส่งผลอย่างไรต่อการยอมรับของพลเมืองดิจิทัลหน้าใหม่ เพราะการพิจารณาไปทีปัจจัยทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียวไม่อาจอธิบายการยอมรับนวัตกรรมได้อย่างสมบูรณเพราะหลายครั้งจะพบว่า ผู้ที่มีต้นทุนทางเศรษฐดีก็ใช่ว่าจะยอมรับและนำนวัตกรรมสื่อมาใช้ให้เกิดประโยชน์ซึ่งนั้นอาจเป็นเพราะยังมีปัจจัยอื่นที่เข้ามากำกับพฤติกรรมการยอมรับอยู่โดยเฉพาะค่านิยม ความเชื่อบ้างประการที่คนเหล่านี้ได้รับการปลูกฝังมาในโลกออฟไลน์ อีกประเด็นหนึ่งที่ควรศึกษาเพิ่มเติมคือ แบบแผนการยอมรับนวัตกรรมของกลุ่มต่างๆ ว่ามีลักษณะการนำนวัตกรรมไปประยุกต์ใช้อย่างไร เพราะเหตุใด เช่น นำนวัตกรรมการสื่อสารใหม่ไปแทนที่แบบเดิมทั้งหมด หรือ นำไปใช้ผสมกันในสัดส่วนที่เท่าๆกันระหว่างใหม่เก่า หรือ นำเฉพาะบ้างส่วนของนวัตกรรมไปปรับใช้เท่านั้น เป็นต้น และการนำไปใช้นั้นใช้ในโอกาสใดเรื่องใด เพื่อสะท้อนใหเห็นการนำนวัตกรรมไปใช้ที่มีมิติมากยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

1. ชนัญญา เตกะนันท์ รูปแบบการดำเนินชีวิต การเปิดรับสื่อ และการยอมรับนวัตกรรมของผู้บริโภคสูงอายุ วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตร์มหาบัณฑิต คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2. ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ (2546). การบริหารการตลาดยุคใหม่ฉบับปรับปรุงปี 2546. กรุงเทพฯ: บริษัท ธรรมสาร จำกัด
3. ศุภกร จูฑะพล (2557) ทัศนคติ พฤติกรรม และความคล่องดิจิทัลของกลุ่มดิจิทัลเนทีฟ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต (นิเทศศาสตร์ และนวัตกรรมการจัดการ) สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2557
4. อรวรรณ ปิลันธนิโอวาท (2554). การสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจ (พิมพ์ครั้งที่6) กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
5. AJen & M.Fishbein (1970). “The prediction of behavior from attitudinal and normative variables” Journal of Experimental Social Psychology, 6
6. Brooks-Young, S. (2005, January/February). Integration issues for 21st-century teachers. Today’ sCatholic Teacher. สืบค้นจาก http://www.peterli.com/archive/tct/790.shtm
7. Jukes & Dosaj (2006). “Digital native or digital immigrant ?” Ornella Whelan. Wordpress. com
8. Katz, E. (1959). “Mass communications research and the study of popular culture : An editorial note on a possible future for this journal”. Studied in Public Communication, 2.
9. Kruistum, Claudia van, et,al. (2014) “Youth Media Lifestyles” Human Communication Research.
10. Marc Prensky (2001). “Digital Natives digital immigrants from on the horizon” MCB. University Press, vol 9. No.5, October

การใช้สื่อสังคมและการรู้สื่อสังคมของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานคร

ประทุม ฤกษ์กลาง[1]

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการรู้สื่อดิจิตัล การใช้สื่อสังคม การใช้ประโยชน์สื่อสังคม และการรู้สื่อสังคมของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานคร เก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยด้วยแบบสอบถามกับกลุ่มตัวอย่างจำนวน 400 คน วิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปคอมพิวเตอร์ ผลการวิจัยพบว่า ผลการวิจัยทดสอบสมมุติฐานพบว่า 1. ประชาชนที่มีอายุ การศึกษา รายได้ จำนวนปีที่ใช้งานคอมพิวเตอร์ ความถี่ในการใช้งานคอมพิวเตอร์ และทักษะการใช้งานคอมพิวเตอร์ที่แตกต่างกัน มีการรู้สื่อดิจิตัลแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ 2.ประชาชนที่มี เพศ การศึกษา รายได้ ทักษะการใช้งานคอมพิวเตอร์ที่แตกต่างกัน มีการใช้สื่อสังคมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ 3. ประชาชนที่มีเพศ อายุ การศึกษา รายได้ จำนวนปีที่ใช้งานคอมพิวเตอร์ ความถี่ในการใช้งานคอมพิวเตอร์ และทักษะการใช้งานคอมพิวเตอร์ที่แตกต่างกัน มีการใช้ประโยชน์สื่อสังคมไม่แตกต่างกัน 4. ประชาชนที่มีทักษะคอมพิวเตอร์แตกต่างกัน มีการรู้สื่อสังคมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ 5. ประชาชนที่มีการรู้สื่อดิจิตัลแตกต่างกัน มีการรู้สื่อสังคมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ 6. ประชาชนที่มีการใช้สื่อสังคมแตกต่างกัน มีการรู้สื่อสังคมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ 7. ประชาชนที่มีการใช้ประโยชน์สื่อสังคมแตกต่างกัน มีการรู้สื่อสังคมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

คำสำคัญ: การรู้สื่อดิจิตัล, การใช้สื่อสังคม, การใช้ประโยชน์สื่อสังคม, การรู้สื่อสังคม

[1] รศ.ดร.ประทุม ฤกษ์กลาง คณะนิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการจัดการ
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ 118 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ 10240
e-mail: pratoom.rerkklang@gmail.com

Social Media Usages and Social Media Literacy of People in Bangkok.

Abstract

The research objectives are to study digital literacy, social media usage, objectives of social media and social media literacy of people in Bangkok. Research data was collected by using questionnaires asking 400 Bangkok people with convenience sampling. Data analyzed by computer program and testing hypothesis by using t-test, one way ANOVA. The research founded as follow: 1.There were statistically significant differences in digital media literacy among people who differ in age, education, income, years of using computer, frequencies in using computer and computer skills. 1. There were statistically significant differences in social media usage among people who differ in age, education, income, and computer skills. 3.There were no statistically significant differences in objectives of using social media among people who differ in age, education, income, years of using computer, frequencies in using computer and computer skills. 4. There were statistically significant differences in social media literacy among people who differ in computer skills. 5. There were statistically significant differences in social media literacy among people who differ in digital literacy.
6. There were statistically significant differences in social media literacy among people who differ in social media usages. 7. There were statistically significant differences in social media literacy among people who differ in objectives of using social media.

Key words: digital literacy, social media usages, social media objectives, social media literacy

ความเป็นมาและความสำคัญ

ศตวรรษที่ 21 เป็นยุคแห่งสารสนเทศ ที่สังคมโลกเกิดการพัฒนาเทคโนโลยีการติดต่อสื่อสารถึงอย่างก้าวกระโดด ส่งผลและอิทธิพลต่อรูปแบบการดำเนินชีวิตของมนุษย์ทั่วโลก การพัฒนาสังคมทุกด้านล้วนต้องพึ่งพาระบบคอมพิวเตอร์ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ เช่น e-commerce ด้านการติดต่อสื่อสาร เช่น การนำเสนอและเผยแพร่ข่าว การโฆษณา การประชาสัมพันธ์ การสื่อสารองค์การทั้งภายในและภายนอก และการสื่อสารนานาชาติ ตลอดจนยังมีบทบาทสำคัญต่อการดำรงชีวิตในสังคม ดังนั้นการจะพัฒนาประเทศไทยได้อย่างยั่งยืนยาวให้สามารถสร้างความเจริญเติบโตเท่าเทียมและเท่าทัน ตลอดจนสามารถที่จะแข่งขันต่อสู้กับประเทศต่างๆ ทั่วโลก ทั้งประเทศในกลุ่มอาเซียน ยุโรป อเมริกา แอฟริกา จำต้องอาศัยศักยภาพความรู้ความสามารถของประชาชนในด้านความทักษะความสามารถด้านคอมพิวเตอร์ การรู้สื่อดิจิตัลและสื่อสังคม ดังนั้นจึงควรทำการศึกษาศักยภาพความรู้ความสามารถของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานครที่เป็นเมืองหลวงและศูนย์กลางหลักของประเทศไทย ในด้านการรู้สื่อดิจิตัล การใช้สื่อสังคม การใช้ประโยชน์สื่อสังคม ตลอดจนการรู้สื่อสังคม ผลการวิจัยนี้จะทำให้ได้ข้อมูลสารสนเทศและความรู้อันจะเป็นประโยชน์ต่อการนำมาประยุกต์ใช้วางแผนเพื่อการพัฒนา ตลอดจนการส่งเสริมหรือปรับปรุงแก้ไขทรัพยากรบุคคลของชาติไทยให้เกิดความพร้อมเหมาะสม และมีศักยภาพทักษะความสามารถความเชี่ยวชาญในสื่อดิจิตัลและสื่อสังคมเพื่อให้สามารถแข่งขันกับนานาชาติได้ ผลการวิจัยจะเป็นประโยชน์ต่อการเตรียมความพร้อมในทรัพยากรบุคคลของไทย ให้มีคุณลักษณะที่เกื้อหนุนส่งเสริมต่อการพัฒนาสังคมไทยในอนาคตอย่างยั่งยืนสืบไป

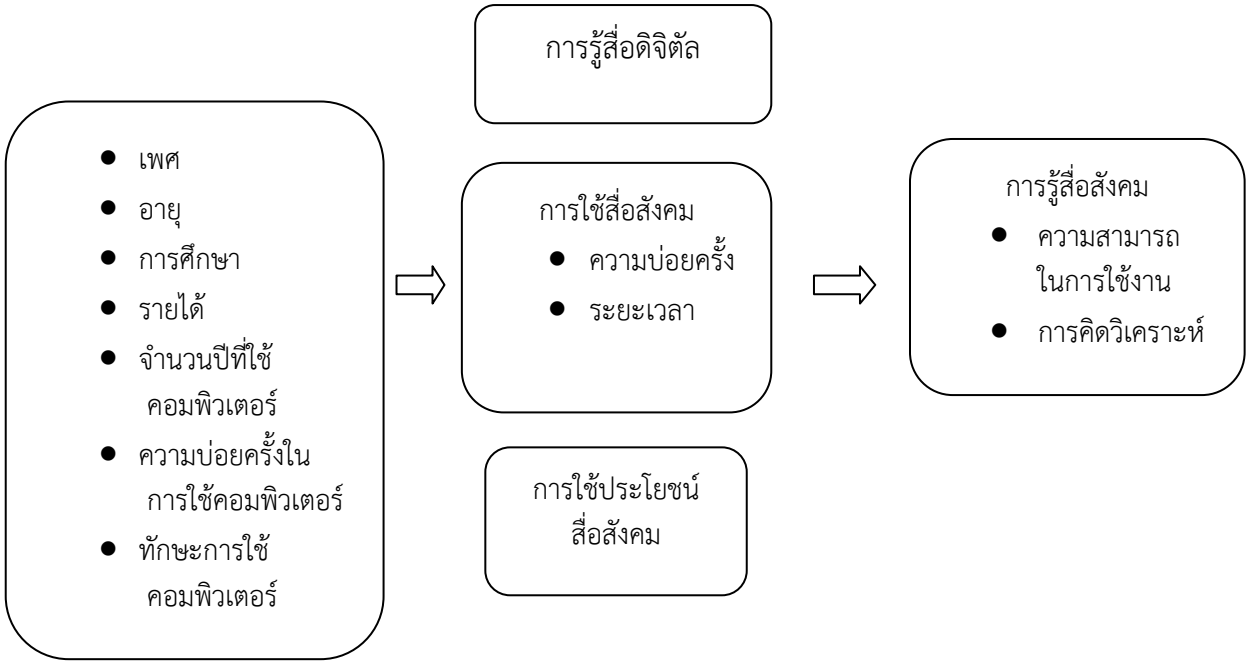
วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการรู้สื่อดิจิตัลของประชาชนในเขตกรุงเทพฯ
2. เพื่อศึกษาการใช้สื่อสังคมและการใช้ประโยชน์สื่อสังคมของประชาชนในเขตกรุงเทพฯ
3. เพื่อศึกษาการรู้สื่อสังคมของประชาชนในเขตกรุงเทพฯ
4. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบการรู้สื่อสังคมของประชาชนที่มีอายุ การศึกษา รายได้ จำนวนปีที่ใช้งานคอมพิวเตอร์ ความถี่ในการใช้งานคอมพิวเตอร์ ทักษะการใช้งานคอมพิวเตอร์ การรู้สื่อดิจิตัล การใช้สื่อสังคมและการใช้ประโยชน์สื่อสังคมที่แตกต่างกัน

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยนี้จะศึกษาเฉพาะกับกลุ่มตัวอย่างคนไทย ที่ทำงานหรืออยู่อาศัยในเขตกรุงเทพมหานครเท่านั้น

กรอบแนวคิดในการวิจัย



สื่อสังคม (SOCIAL MEDIA) เป็นเครื่องมือสารสารผ่านระบบคอมพิวเตอร์ ที่เปิดโอกาสให้ผู้ใช้สร้างสรรค์ แบ่งปันหรือแลกเปลี่ยนสารสนเทศ แนวคิด ภาพ วีดิโอ ไปยังชุมชนและเครือข่าย สื่อสังคมเป็นการสื่อสารที่ผ่านโปรแกรมที่สร้างขึ้นบนพื้นฐานของอินเตอร์เน็ทในระบบเทคโนโลยีพื้นฐานเว็บ 2.0 ที่เปิดโอกาสให้ผู้ใช้งานสามารถสร้างสรรค์และแลกเปลี่ยนกันในระหว่างผู้ใช้งาน ตลอดจนสามารถเผยแพร่เนื้อหาสารสนเทศได้ สื่อสังคมมักนิยมใช้งานบนระบบโทรศัพท์มือถือและเทคโนโลยีเว็บ เพื่อสร้างเวทีแห่งการมีปฏิสัมพันธ์ให้แก่ผู้ใช้งานและชุมชนได้ร่วมแบ่งปันหรือแชร์ข้อมูล สามารถสร้างสรรค์ร่วมกัน อภิปราย และปรับปรุงหรือขยายเนื้อหา สื่อสังคมได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในแวดวงธุรกิจ องค์กร ชุมชนและบุคคล สื่อสังคมมีความแตกต่างจากสื่อดั้งเดิมหรือสื่ออุตสาหกรรมในด้านคุณภาพ การเข้าถึง ความถี่ ศักยภาพการใช้งาน ความใกล้ชิดและการกระทำ (SOCIAL MEDIA, 2015)

สื่อสังคมมีประโยชน์มากมายดังนี้(สื่อสังคมออนไลน์,ความหมาย,ประเภท,เครื่อง-อุปกรณ์,ประโยชน์-ข้อจำกัด, 2558)

1. สามารถแลกเปลี่ยนข้อมูลความรู้ในสิ่งที่สนใจร่วมกันได้
2. เป็นคลังข้อมูลความรู้ขนาดย่อมเพราะเราสามารถเสนอและแสดงความคิดเห็น แลกเปลี่ยนความรู้หรือตั้งคาถามในเรื่องต่างๆ เพื่อให้บุคคลอื่นที่สนใจหรือมีคาตอบได้ช่วยกันตอบ
3. ประหยัดค่าใช้จ่ายในการติดต่อสื่อสารกับคนอื่น สะดวกและรวดเร็ว
4. เป็นสื่อในการนำเสนอผลงานของบุคคล เช่น งานเขียน รูปภาพ วีดิโอต่างๆ เพื่อให้ผู้อื่นได้เข้ามารับชมและแสดงความคิดเห็น
5. ประยุกต์ใช้เป็นสื่อในการโฆษณา ประชาสัมพันธ์ หรือบริการลูกค้าสาหรับบริษัทและองค์กรต่างๆ ช่วยสร้างความเชื่อมั่นให้ลูกค้า
6. สามารถใช้เพื่อสร้างผลงานและรายได้ให้แก่ผู้ใช้งาน เกิดการจ้างงานแบบใหม่ๆ ขึ้น

7. ช่วยคลายความเครียด ให้กับผู้ใช้ที่ต้องการหาเพื่อนคุยเล่นสนุกๆ

8. สร้างความสัมพันธ์ที่ดีจากเพื่อนสู่เพื่อนได้

ส่วนข้อจำกัดของสื่อสังคม ได้แก่ (**สื่อสังคมออนไลน์,ความหมาย,ประเภท,เครื่อง-อุปกรณ์,ประโยชน์-ข้อจำกัด, 2558**)

1. เว็บไซต์ให้บริการบางแห่งอาจจะเปิดเผยข้อมูลส่วนตัวมากเกินไป หากผู้ใช้บริการไม่ระมัดระวังในการกรอกข้อมูล อาจถูกผู้ไม่หวังดีนำมาใช้ในทางเสียหาย หรือละเมิดสิทธิส่วนบุคคลได้

2. Social Network เป็นสังคมออนไลน์ที่กว้าง หากผู้ใช้รู้เท่าไม่ถึงการณ์หรือขาดวิจารณญาณ อาจโดนหลอกลวงผ่านอินเทอร์เน็ต หรือการนัดเจอกันเพื่อจุดประสงค์ร้าย ตามที่เป็นข่าวตามหน้าหนังสือพิมพ์

3. เป็นช่องทางในการถูกละเมิดลิขสิทธิ์ ขโมยผลงาน หรือถูกแอบอ้าง เพราะ Social Network Service เป็นสื่อในการเผยแพร่ผลงาน รูปภาพต่างๆ ของเราให้บุคคลอื่นได้ดูและแสดงความคิดเห็น

4. ข้อมูลที่ต้องกรอกเพื่อสมัครสมาชิกและแสดงบนเว็บไซต์ในรูปแบบ Social Network ยากแก่การตรวจสอบว่าจริงหรือไม่ ดังนั้นอาจเกิดปัญหาเกี่ยวกับเว็บไซต์ที่กำหนดอายุการสมัครสมาชิก หรือการถูกหลอกโดยบุคคลที่ไม่มีตัวตนได้

5. ผู้ใช้ที่เล่น social network และอยู่กับหน้าจอคอมพิวเตอร์เป็นเวลานานอาจสายตาเสียได้หรือบางคนอาจตาบอดได้

6. ถ้าผู้ใช้หมกมุ่นอยู่กับ social network มากเกินไปอาจทำให้เสียการเรียนหรือผลการเรียนตกต่ำลงได้

7. จะทำให้เสียเวลาถ้าผู้ใช้ใช้อย่างไร้ประโยชน์

ผลการวิจัยพบว่า ผู้ใช้งานอินเตอร์เน็ทใช้เวลาจำนวนมากกับสื่อสังคมมากกว่าไซต์อื่นๆ นอกจากนี้ยังพบว่า เวลาที่ใช้กับสื่อสังคมในสำหรับผ่านเครื่องพีซีและโทรศัพท์เพิ่มขึ้น 99% จาก 66 พันล้านนาทีในเดือนกรกฎาคม 2011 เพิ่มขึ้นเป็น 121 พันล้านนาที ในเดือนกรกฎาคม 2012 ส่วนในด้านการเสริมเนื้อหาผลประโยชน์ในการมีส่วนร่วมในสื่อสังคมได้ก้าวล้ำไปเกินกว่าการแชร์สังคมเพื่อที่จะสร้างชื่อเสียงและสร้างโอกาสทางอาชีพการงาน รายได้ เดิมผู้คนได้สารสนเทศ การศึกษา ข่าว และข้อมูลจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์และสื่อสิ่งพิมพ์ แต่สื่อสังคมแตกต่างไปจาสื่ออุตสาหกรรมหรือสื่อดั้งเดิม เช่น หนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ และภาพยนตร์ ในแง่ที่ค่าใช้จ่ายถูกกว่าและเข้าถึงได้ง่าย สื่อสังคมทำให้ผู้ใช้สามารถเผยแพร่และเข้าถึงสารสนเทศในขณะที่อุตสาหกรรมสื่อต้องการทรัพยากรเงิน กำลังคนในการที่จะทำการเผยแพร่ข่าวสาร ที่กระทำในรูปแบบของบทความที่ต้องผ่านกระบวนการตรวจแก้ไขก่อนการเผยแพร่ คุณสมบัติที่เหมือนกันระหว่างสื่อสังคมและสื่ออุตสาหกรรมคือ ศักยภาพในการเข้าถึงผู้รับสารทั้งกลุ่มเล็กและใหญ่ ส่วนข้อแตกต่างที่สำคัญได้แก่ (SOCIAL MEDIA, 2015)

สำหรับในประเทศไทย จากการสำรวจของ Zocial inc. ซึ่งเป็นบริษัทด้านการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับ Social Network ได้ทำการสำรวจคนไทยกว่า 655 คน เกี่ยวกับการใช้ Social Media ในชีวิตประจำวันตั้งแต่ตื่นนอน จนจบวัน ได้ข้อมูลที่สำคัญและน่าสนใจดังนี้ คนไทยใช้ Facebook มากถึง 99% , ใช้ LINE 84% ,ใช้ Instagram 56% ,ใช้ Google+ 41% และใช้ Twitter 30%(เผยพฤติกรรมคนไทยติดSocial Network ตลอดเวลา จนขาดไม่ได้!!!, 2014) ซึ่งในงานวิจัยใช้ในการศึกษาพฤติกรรมการใช้สื่อสังคม โดยได้เพิ่มสื่อ YouTube เพิ่มอีกหนึ่งสื่อ

จากทั้งคุณประโยชน์และข้อจำกัดของสื่อสังคมดังกล่าวมา งานวิจัยนี้จึงสนใจศึกษาพฤติกรรมการใช้สื่อสังคม การใช้ประโยชน์สื่อสังคม ตลอดจนการรู้สื่อสังคมของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานคร

การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจสื่อสังคม

ไทโมทริ บล็อทซ์ (Blotz,2014) ได้นำเสนอแบบจำลองการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจเพื่อคาดทำนายและเน้นความสำคัญในพฤติกรรมการใช้สื่อสังคม โดยสรุปว่าบุคคลใช้สื่อสังคม เพื่อประโยชน์ในสามด้าน คือ

1. เพื่อการสร้างความเพลิดเพลินหรือความบันเทิง จากการรับรู้หรือตระหนัก การใช้เพื่อสร้างสัมพันธภาพระหว่างบุคคล ความบันเทิงจากวิดีโอ และภาพถ่าย

2. เพื่อเสริมสร้างพลังอำนาจ เช่น การสร้างแรงส่งเสริมให้กับบุคคล การมีปฏิสัมพันธ์แลกเปลี่ยน การสนทนา

3. การสร้างเชื่อมั่นให้กับตนเอง เช่น ข้อมูลที่เชื่อถือได้ การแบ่งปัน

แบบจำลองการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจเพื่อคาดทำนายและเน้นความสำคัญในพฤติกรรมการใช้สื่อสังคมสรุปได้ดังแผนภาพ 1: (Blotz, 2014)



แผนภาพ 1: แบบจำลองการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจสื่อสังคม

การรู้สารสนเทศ การรู้สื่อดิจิตัล และการรู้สื่อสังคม

การรู้สารสนเทศ (Information literacy) หมายถึง ความรู้ความสามารถและทักษะของบุคคลในการเข้าถึงสารสนเทศ ประเมินสารสนเทศที่ค้นมาได้ และใช้สารสนเทศอย่างมีประสิทธิภาพทุกรูปแบบ ผู้รู้สารสนเทศจะต้องมีทักษะในด้านต่างๆ เช่น ทักษะการคิดวิเคราะห์และ / หรือ การคิดอย่างมีวิจารณญาณ ทักษะการใช้ภาษา ทักษะการใช้ห้องสมุด ทักษะการใช้คอมพิวเตอร์ เป็นต้น(การรู้สารสนเทศ (Information Literacy), 2558)

องค์ประกอบของการรู้สารสนเทศ

การรู้สารสนเทศเป็นทั้งความรู้ ความสามารถ ทักษะ และกระบวนการอันเป็นประโยชน์ในการพัฒนาการเรียนรู้ทุกรูปแบบ สมาคมห้องสมุดอเมริกัน (American Library Association) ได้กำหนดองค์ประกอบของการรู้สารสนเทศไว้ 4 ประการ คือ

1. ความสามารถในการตระหนักว่าเมื่อใดจำเป็นต้องใช้สารสนเทศ บุคคลควรกำหนดเรื่องที่จะค้นคว้า ความต้องการสารสนเทศ ชนิดและรูปแบบที่หลากหลายของแหล่งสารสนเทศ เช่น ห้องสมุด ศูนย์สารสนเทศ พิพิธภัณฑ์ หอจดหมายเหตุ บุคคล สถานที่ อินเทอร์เนต ตลอดจนตระหนักในค่าใช้จ่ายและประโยชน์ที่ได้รับ และรู้ขอบเขตของสารสนเทศที่จำเป็น

2. การเข้าถึงสารสนเทศ บุคคลควรเลือกวิธีการค้นคืนสารสนเทศ กำหนดกลยุทธ์การค้นคืนอย่างมีประสิทธิภาพ สามารถค้นคืนสารสนเทศออนไลน์หรือสารสนเทศจากบุคคลโดยใช้วิธีการที่หลากหลายสามารถปรับกลยุทธ์การค้นคืนที่เหมาะสมตามความจำเป็น รวมถึงการตัดตอน บันทึก และการจัดการสารสนเทศและแหล่งสารสนเทศ

3. การประเมินสารสนเทศ บุคคลสามารถสรุปแนวคิดสำคัญจากสารสนเทศที่รวบรวม โดยใช้เกณฑ์การประเมินสารสนเทศและแหล่งสารสนเทศ เช่น ความน่าเชื่อถือ ความเที่ยงตรง ความถูกต้อง และความทันสมัย สามารถสังเคราะห์แนวคิดหลักเพื่อสร้างแนวคิดใหม่ เปรียบเทียบความรู้ใหม่กับความรู้เดิมเพื่อพิจารณาว่าสิ่งที่เพิ่มขึ้น ข้อข้อขัดแย้งกัน และสิ่งที่สอดคล้อง

4. ความสามารถในการใช้สารสนเทศที่ต้องการอย่างมีประสิทธิภาพ บุคคลสามารถใช้สารสนเทศใหม่ผนวกกับสารสนเทศที่มีอยู่ในการวางแผนและสร้างผลงาน หรือการกระทำตามหัวข้อที่กำหนดทบทวนกระบวนการ พัฒนาการผลิตผลงาน และสามารถสื่อสารหรือเผยแพร่ผลงานของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากดังกล่าวมาแล้วบุคคลยังควรมีคุณสมบัติในด้านอื่นๆ คือ (การรู้สารสนเทศ (Information Literacy), 2558)

1. การรู้ห้องสมุด (Library literacy) บุคคลควรรู้ว่า ห้องสมุดเป็นแหล่งรวบรวมสารสนเทศในสาขาวิชาต่างๆ ไว้ในรูปแบบที่หลากหลายทั้งในรูปสื่อสิ่งพิมพ์ สื่อโสตทัศน์ และสื่ออิเลกทรอนิกส์ รู้วิธีการจัดเก็บสื่อ รู้จักใช้เครื่องมือช่วยค้นต่างๆ รู้จักกลยุทธ์ในการค้นคืนสารสนเทศ รวมทั้งบริการต่างๆ ของห้องสมุด

2. การรู้คอมพิวเตอร์ (Computer Literacy) บุคคลต้องรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์เบื้องต้นในเรื่องของฮาร์ดแวร์ ซอฟแวร์ การเชื่อมประสาน และการใช้ประโยชน์จากคอมพิวเตอร์ เช่น การพิมพ์เอกสาร การส่งจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ การใช้อินเทอร์เนตในการติดต่อสื่อสาร รวมถึงการรู้ที่ตั้งของแหล่งสารสนเทศเป็นต้น

3. การรู้เครือข่าย (Network Literacy) บุคคลต้องรู้ขอบเขตและมีความสามารถในการใช้สารสนเทศทางเครือข่ายที่เชื่อมโยงถึงกันทั่วโลก สามารถใช้กลยุทธ์การสืบค้นสารสนเทศจากเครือข่าย และการบูรณาการสารสนเทศจากเครือข่ายกับสารสนเทศจากแหล่งอื่นๆ

4. การรู้เกี่ยวกับสิ่งที่เห็น (Visual Literacy) บุคคลสามารถเข้าใจและแปลความหมายสิ่งทีเห็นได้ รวมถึงความสามารถในการคิดวิเคราะห์ การเรียนรู้ การแสดงความคิดเห็น และสามารถใช้สิ่งที่เห็นนั้นในการทำงานและการดำรงชีวิตประจำวันของตนเองได้ เช่น สัญลักษณ์บุหรี่ และ มีเครื่องหมายกากบาททาบอยู่ด้านบน หมายถึง ห้ามสูบบุหรี่ สัญลักษณ์ผู้หญิงอยู่หน้าห้องน้ำ หมายถึง ห้องน้ำสำหรับสตรี เป็นต้น

5. การรู้สื่อ (Media Literacy) บุคคลต้องสามารถเข้าถึง วิเคราะห์ และผลิตสารสนเทศจากสื่อต่างๆ เช่น โทรทัศน์ ภาพยนตร์ วิทยุ ดนตรี หนังสือพิมพ์ นิตยสาร เป็นต้น รู้จักเลือกรับสารสนเทศจากสื่อที่แตกต่างกัน รู้ขอบเขตและการเผยแพร่สารสนเทศของสื่อ เข้าใจถึงอิทธิพลของสื่อ และ สามารถพิจารณาตัดสินได้ว่าสื่อนั้นๆ มีความน่าเชื่อถือมากน้อยเพียงไร

6. การรู้สารสนเทศดิจิทัล (Digital Literacy) บุคคลสามารถเข้าใจและใช้สารสนเทศรูปแบบซึ่งนำเสนอในรูปดิจิตัลผ่านเครื่องคอมพิวเตอร์ ตัวอย่างการรู้สารสนเทศดิจิตัล เช่น สามารถดาวน์โหลดไฟล์ข้อมูลจากแหล่งทรัพยากรสารสนเทศที่เข้าถึงในระยะไกลมาใช้ได้ รู้ว่าคุณภาพสารสนเทศที่มาจากเว็บไซต์ต่างๆ แตกต่างกันรู้ว่าเว็บไซต์น่าเชื่อถือและเว็บไซต์ไม่น่าเชื่อถือ รู้จักโปรแกรมการค้นหา สามารถสืบค้นโดยใช้การสืบค้นขั้นสูง รู้เรื่องของกฎหมายลิขสิทธิ์ที่คุ้มครองทรัพยากรสารสนเทศบนเว็บไซต์ การอ้างอิงสารสนเทศจากเว็บไซต์ เป็นต้น

7. การมีความรู้ด้านภาษา (Language Literacy) บุคคลควรมีความสามารถกำหนดคำสำคัญสำหรับการค้น ในขั้นตอนการค้นคืนสารสนเทศโดยเฉพาะการค้นสารสนเทศจากอินเทอร์เน็ต และการนำเสนอสารสนเทศที่ค้นมาได้ ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ โดยเฉพาะภาษาอังกฤษเป็นภาษาที่จำเป็นมากที่สุด เนื่องจากเป็นภาษาสากล และสารสนเทศส่วนใหญ่เผยแพร่เป็นภาษาอังกฤษ

8. การคิดอย่างมีวิจารณญาณ (Critical Thinking) บุคคลสามารถคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ ตัดสินใจเลือกรับสารสนเทศที่นำเสนอไว้หลากหลาย โดยการพิจารณาทบทวนหาเหตุผล จากสิ่งที่เคยจดจำ คาดการณ์โดยยังไม่เห็นคล้อยตามสารสนเทศที่นำเสนอเรื่องนั้นๆ แต่จะต้องพิจารณาใคร่ครวญไตร่ตรองด้วยความรอบคอบและมีเหตุผลว่าสิ่งใดสำคัญมีสาระก่อนตัดสินใจเชื่อ จากนั้นจึงดำเนินการแก้ปัญหา

9. การมีจริยธรรมทางสารสนเทศ (Information Ethic) บุคคลควรรู้จักใช้สารสนเทศโดยชอบธรรมบนพื้นฐานของจริยธรรมทางสารสนเทศ เช่น การนำข้อความหรือแนวคิดของผู้อื่นมาใช้ในงานต้องอ้างอิงเจ้าของผลงานเดิม การไม่นำข้อมูลที่ขัดต่อศีลธรรมและจรรยาบรรณของสังคมไปเผยแพร่ เป็นต้น

การรู้สารสนเทศมีความสำคัญต่อความสำเร็จของบุคคลในด้านต่างๆ ทั้งในด้านการศึกษาของบุคคลทุกระดับ ทั้งการศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียน การศึกษาตามอัธยาศัย และการเรียนรู้ตลอดชีวิต ด้านการดำรงชีวิต ผู้รู้สารสนเทศจะเป็นผู้ที่สามารถคิดวิเคราะห์และประเมินใช้สารสนเทศให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ตนเองเมื่อจำเป็นต้องตัดสินใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่งได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในด้านการประกอบอาชีพ การรู้สารสนเทศมีด้วยการแสวงหาสารสนเทศมีความสำคัญต่อการประกอบอาชีพให้ประสบผลสำเร็จก้าวหน้า ส่วนในด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง การรู้สารสนเทศเป็นสิ่งสำคัญโดยเฉพาะสังคมในยุคสารสนเทศ (Information Age)และศตวรรษที่ 21 บุคคลจำเป็นต้องรู้สารสนเทศเพื่อสร้างวิสัยทัศน์และประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง (การรู้สารสนเทศ (Information Literacy), 2558)

การวิจัยนี้สนใจศึกษาการรู้สื่อดิจิตัลและการรู้สื่อสังคม เพื่อศึกษาศักยภาพความสามารถของประชาชนคนไทยในเขตกรุงเทพฯในด้านความรู้ความสามารถ ทักษะการใช้งานสื่อดิจิตัลและสื่อสังคม ตลอดจนการคิดวิเคราะห์สื่อดิจิตัลและสื่อสังคม

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงสำรวจประเภทภาคตัดขวาง

ประชากรในการวิจัย ได้แก่ ประชาชนที่อยู่อาศัยหรือทำงานในเขตกรุงเทพมหานครที่มีอายุระหว่าง 14-34 ปี

กลุ่มตัวอย่างในการวิจัย ได้แก่ ตัวแทนประชาชนที่อยู่อาศัยหรือทำงานในเขตกรุงเทพมหานครที่มีอายุระหว่าง 14-34 ปีจำนวน 400 คน กำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างตามเกณฑ์กำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างของยามาเนที่เสนอว่า เมื่อประชากรมีจำนวนนับไม่ถ้วน มีการกระจายเป็นปกติและยอมให้มีความคลาดเคลื่อนไม่เกิน +/- 5% ให้ใช้ขนาดกลุ่มตัวอย่างจำนวน 400 คน ใช้วิธีการสุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบสะดวก

ตัวแปรการวิจัย

ตัวแปรต้น ได้แก่ อายุ การศึกษา รายได้ จำนวนปีที่ใช้งานคอมพิวเตอร์ ความถี่ในการใช้งานคอมพิวเตอร์ และทักษะการใช้งานคอมพิวเตอร์ การรู้สื่อดิจิตัล การใช้สื่อสังคม การใช้ประโยชน์สื่อสังคม

ตัวแปรตาม ได้แก่ การรู้สื่อสังคม

เครื่องมือการวิจัยและความเชื่อถือได้

การวิจัยนี้เก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยด้วยแบบสอบถาม ประกอบด้วยคำถาม 4 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลประชากร และพื้นฐานคอมพิวเตอร์ในด้านระยะเวลาที่ใช้งานมา ความบ่อยครั้งในการใช้งาน และทักษะการใช้งานคอมพิวเตอร์

ตอนที่ 2 การรู้สื่อดิจิตัล

ตอนที่ 3 พฤติกรรมการใช้สื่อสังคม ด้านความถี่ ระยะเวลา

ตอนที่ 4 การใช้ประโยชน์สื่อสังคม

ตอนที่ 5 การรู้สื่อสังคม

การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือการวิจัย กระทำด้วยการตรวจสอบค่าความเชื่อถือได้สูตรครอนบาค แอลฟาร์ ปรากฏผลดังนี้

การรู้สื่อดิจิตัล ค่าครอนบาค แอลฟาร์ เท่ากับ .764

พฤติกรรมการใช้สื่อสังคม ด้านความถี่ ระยะเวลา ค่าครอนบาค แอลฟาร์ เท่ากับ .857

การใช้ประโยชน์สื่อสังคม ค่าครอนบาค แอลฟาร์ เท่ากับ .883

การรู้สื่อสังคม ค่าครอนบาค แอลฟาร์ เท่ากับ .764

การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย

ข้อมูลการวิจัยจัดเก็บด้วยแบบสอบถามข้างต้นในแหล่งต่างๆ อาทิ โรงเรียน มหาวิทยาลัยรัฐและเอกชน บริษัทเอกชน หน่วยงานราชการ ในระหว่าง เดือน มกราคม ถึงกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2558

การวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยเพื่อสรุปผลการวิจัยและทดสอบสมมุติฐานการวิจัยกระทำด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป โดยใช้สถิติบรรยาย ได้แก่ จำนวน ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และสถิติอ้างอิง ได้แก่ t-test และ One Way ANOVA

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยทดสอบสมมุติฐานปรากฏดังนี้

1. ประชาชนที่มีอายุ การศึกษา รายได้ จำนวนปีที่ใช้งานคอมพิวเตอร์ ความถี่ในการใช้งานคอมพิวเตอร์ และทักษะการใช้งานคอมพิวเตอร์ที่แตกต่างกัน มีการรู้สื่อดิจิตัลแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

2.ประชาชนที่มี เพศ การศึกษา รายได้ ทักษะการใช้งานคอมพิวเตอร์ที่แตกต่างกัน มีการใช้สื่อสังคมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

3. ประชาชนที่มีเพศ อายุ การศึกษา รายได้ จำนวนปีที่ใช้งานคอมพิวเตอร์ ความถี่ในการใช้งานคอมพิวเตอร์ และทักษะการใช้งานคอมพิวเตอร์ที่แตกต่างกัน มีการใช้ประโยชน์สื่อสังคมไม่แตกต่างกัน

4. ประชาชนที่มีทักษะคอมพิวเตอร์แตกต่างกัน มีการรู้สื่อสังคมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

5. ประชาชนที่มีระดับการรู้สื่อดิจิตัลแตกต่างกัน มีการรู้สื่อสังคมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ดังแสดงในตารางที่ 1

ตาราง 1: การเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยการรู้สื่อสังคมของประชาชนในเขตกรุงเทพฯ ที่มีระดับการรู้สื่อดิจิตัลแตกต่างกัน

ระดับการรู้สื่อดิจิตัล	ค่าเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ค่า f	p.
ต่ำ	65.8769	10.28881	33.271*	.000
กลาง	74.4500	11.51067		
สูง	81.6528	11.43895		

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

6. ประชาชนที่มีระดับการใช้สื่อสังคมแตกต่างกัน มีการรู้สื่อสังคมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ดังแสดงในตาราง 2

ตาราง 2: การเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยการรู้สื่อสังคมของประชาชนในเขตกรุงเทพฯ ที่มีระดับการใช้สื่อสังคมแตกต่างกัน

ระดับการใช้สื่อสังคม	ค่าเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ค่า f	p.
ต่ำ	67.3333	13.24178	15.590*	.000
กลาง	74.8104	11.57508		
สูง	78.7353	11.14306		

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

7. ประชาชนที่มีระดับการใช้ประโยชน์สื่อสังคมแตกต่างกัน มีการรู้สื่อสังคมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ดังแสดงในตาราง 3

ตาราง 3: การเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยการรู้สื่อสังคมของประชาชนในเขตกรุงเทพฯ ที่มีระดับการใช้ประโยชน์สื่อสังคมแตกต่างกัน

ระดับการใช้ประโยชน์สื่อสังคม	ค่าเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ค่า f	p.
ต่ำ	73.9838	12.11529	3.852	.022
กลาง	80.7500	11.69634		
สูง	68.6667	15.04438		

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

การอภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่าทักษะคอมพิวเตอร์เป็นตัวแปรหลักที่ส่งผลให้ประชาชนมีการรู้เท่ากันสื่อสังคม ส่วนตัวแปรอื่นๆ เช่น เพศ อายุ การศึกษา รายได้ ไม่ส่งผลให้ประชาชนมีการรู้สื่อสังคมแตกต่างกัน ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้องช่วยรณรงค์ส่งเสริมให้ประชาชนมีทักษะคอมพิวเตอร์เพิ่มมากขึ้น เช่น การส่งเสริมการเรียนรู้คอมพิวเตอร์ทั้งอย่างทางการและไม่ทางการ ผ่านทั้งระบบการศึกษา ในทุกระดับชั้นเรียน เริ่มตั้งแต่อนุบาล จนถึงมหาวิทยาลัย และในทุกหลักสูตร ทุกสาขาวิชา ตลอดจนควรมีการส่งเสริมเผยแพร่ความรู้และสร้างทักษะคอมพิวเตอร์ผ่านสื่อต่างๆทั้งสื่อมวลชน ทั้งในสื่อโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร รวมถึงตำรา หนังสือวิชาการ ตลอดจนสื่อดิจิตัล เช่น เว็บไซต์ บล็อก ยูทูป ฯลฯ

นอกจากนี้ผลการวิจัยครั้งนี้ยังพบอีกว่า ประชาชนที่มีระดับการรู้สื่อดิจิตัลแตกต่างกัน มีการรู้เท่าทันสื่อสังคมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และประชาชนที่มีระดับการใช้สื่อสังคมและระดับการใช้ประโยชน์สื่อสังคมแตกต่างกัน มีการรู้เท่าทันสื่อสังคมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ จึงจำเป็นที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้องเร่งพัฒนาส่งเสริมการรู้สื่อดิจิตัลด้วย พร้อมกับการส่งเสริมการใช้สื่อสังคม ตลอดจนให้ความรู้ในการใช้ประโยชน์จากสื่อสังคมให้กับประชาชนได้รับรู้และมีการใช้งานสื่อสังคมอย่างกว้างขวางแพร่หลาย ทั้งนี้เพื่อการพัฒนาศักยภาพประชาชนคนไทยให้มีทักษะด้านคอมพิวเตอร์ การใช้สื่อสังคม และการรู้เท่าทันสื่อ อันจะเป็นการพัฒนาคุณสมบัติความสามารถของประชาชนคนไทยให้มีความรู้ความสามารถ ทักษะ ความชำนาญด้านคอมพิวเตอร์ ให้ทัดเทียมกับประเทศอื่นๆ เพื่อให้สามารถแข่งขันและก้าวทันการพัฒนาของชาติอื่นๆ

ข้อเสนอแนะการวิจัย

การวิจัยในอนาคตควรศึกษาเปรียบเทียบการรู้สื่อดิจิตัล สื่อสังคมของประชาชนในช่วงอายุและอาชีพต่างๆ ทั้งในเขตพื้นที่เมืองและชนบท รวมถึงความคิดเห็น ความต้องการ ปัญหา อุปสรรค ข้อเสนอแนะจากประชาชนในด้านการส่งเสริมพัฒนาทักษะความรู้ความสามารถความชำนาญด้านคอมพิวเตอร์ เพื่อนำมาประยุกต์ปฏิบัติส่งเสริมพัฒนาเพิ่มศักยภาพด้านคอมพิวเตอร์และการรู้สื่อดิจิตัล การรู้สื่อสังคมให้ประชาชนคนไทย นอกจากนี้ควรมีการวิจัยเจ้าหน้าที่และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องถึงความคิดเห็น แนวทาง แผนการดำเนินงาน การพัฒนาส่งเสริมความรู้ความสามารถด้านคอมพิวเตอร์ โดยอาจศึกษาเปรียบเทียบกับการดำเนินงานด้านการส่งเสริมพัฒนาทักษะความสามารถความเชี่ยวชาญด้านคอมพิวเตอร์ของต่างประเทศทั้งในกลุ่มอาเซียน เช่น สิงคโปร์ ญี่ปุ่น เกาหลี และประเทศพัฒนาที่เป็นผู้นำของโลก อาทิ
สหรัฐอเมริกา อังกฤษ

เอกสารอ้างอิง

การรู้สารสนเทศ (Information Literacy) (2558) ค้นเมื่อ 6 มีนาคม 2558 ค้นจาก http://popofblog.blogspot.com/

เผยพฤติกรรมคนไทยติดSocial Network ตลอดเวลา จนขาดไม่ได้!!!. (2014) ค้นเมื่อ 7 มีนาคม 2558 จาก http://www.it24hrs.com/2014/thai-social-network-day-in-a-life/

สื่อสังคมออนไลน์,ความหมาย,ประเภท,เครื่อง-อุปกรณ์,ประโยชน์-ข้อจำกัด. (2558) http://smforedu.blogspot.com/2014/02/blog-post.html#!/2014/02/blog-post.html

Social Media. (2015) Retrieve on March 7, 2015 from http://en.wikipedia.org/wikit/Social_media

Blotz, T. (2014). Social Media Uses & Gratifications and Lessons for Local TV News. Retrieved on 21 December, 2014 from http://timothyblotz.com/tag/uses-gratifications- theory/

การสื่อสารออนไลน์ด้วยสติ๊กเกอร์และภาพในแอพลิเคชั่นไลน์

อวยพร พานิช

บทคัดย่อ

แอพพลิเคชั่นไลน์เป็นการสื่อสารออนไลน์โปรแกรมหนึ่งที่ได้รับความนิยมอย่างกว้างขวางจากบุคคลทุกวัย เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการสื่อสารทั้งในระดับองค์กร กลุ่มเพื่อน กลุ่มครอบครัว และระหว่างบุคคล เพื่อบอกกล่าว สั่ง-รายงาน เล่าประสบการณ์ เพื่อความบันเทิงและเชื่อมความสัมพันธ์ในทุกระดับ สติ๊กเกอร์และภาพคือสัญญะ ประกอบด้วยตัวหมายคือภาพและสติ๊กเกอร์แทนของจริง และความหมายของสัญญะนั้น เป็นความหมายแฝงที่รับรู้ร่วมกันจนเกิดเป็นมายาคติ สติ๊กเกอร์และภาพจึงเป็นทั้งสารและสื่อ เมื่อศึกษาสติ๊กเกอร์ไลน์ด้วยแนวคิดการสื่อสารภายในบุคคลและระหว่างบุคคล พบว่าผู้ใช้งานสติ๊กเกอร์ไลน์ถ่ายทอดบุคลิกของตนลงสติ๊กเกอร์เพื่อสร้างความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นและเปลี่ยนสติ๊กเกอร์และภาพไปตามบทบาทที่เปลี่ยน การศึกษาสติ๊กเกอร์และภาพในแอพพลิเคชั่นไลน์จึงเป็นการศึกษานวัตกรรมการสื่อสารและศึกษาตัวตนในการสื่อสารภายในและระหว่างบุคคลไปพร้อมกัน

Online Communication: Sticker and Photo in Line Application

Abstract

Line has become popular application across all age groups. It has been used as a communication tool for entertaining, connecting and sharing information among organizations, friends and families. Sticker and photo sharing in Line application are ‘sign’, which have their own intrinsic symbolic meaning. In others word, sticker and photo are medium as well as the message. Through the lens of intrapersonal and interpersonal communication, the results of this study show that Line users express their own personality through the use of sticker in order to establish a relationship with other users. This study provides insight into innovation in interpersonal communication as well as intrapersonal communication.

บทนำ

การสื่อสารของคนในยุคปัจจุบันได้เปลี่ยนผ่านจากการใช้กระดาษปากกา การพิมพ์ มาสู่การสื่อสารในยุคดิจิทัลที่ใช้สื่อสมัยใหม่หรือสื่อออนไลน์ในการสื่อสารมากขึ้นเป็นทวีคูณ ไม่ว่าจะเป็นทวิทเตอร์ อินสตาแกรม เฟสบุค หรือไลน์ โดยเฉพาะไลน์นั้นได้รับความนิยมมากขึ้นในแต่ละปีปรากฏเป็นอัตราที่สูงมาก เฉพาะในปี2014 มีเครือข่ายผู้ใช้งานทั่วโลกกว่า 500 ล้านคน(ธาม เชื้อสถาปนศิริ,2557)

แอพพลิเคชั่นไลน์เป็นการสื่อสารออนไลน์โปรแกรมหนึ่งที่ได้รับความนิยมอย่างกว้างขวางจากบุคคลทุกวัย เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการสื่อสารทั้งในระดับองค์กร กลุ่มเพื่อน กลุ่มครอบครัว และระหว่างบุคคล เพื่อบอกกล่าว สั่ง-รายงาน เล่าประสบการณ์ เพื่อความบันเทิงและเชื่อมความสัมพันธ์ในทุกระดับ

จากผลการวิจัยเรื่องพฤติกรรม การใช้ประโยชน์ และความพึงพอใจในการสื่อสารเพื่อสร้างความหมายในแอพพลิเคชั่นไลน์(อวยพร พานิช และ ทัศนีย์ ดำเกิงศักดิ์,2557) ในเชิงปริมาณพบว่ากลุ่มตัวอย่าง มีพฤติกรรมการใช้แอพพลิเคชั่นไลน์ จากโทรศัพท์มือถือ/สมาร์ทโฟนมากที่สุด และใช้ตลอดเวลาที่ว่างจากการเรียนและการทำงาน โดยใช้ในการติดต่อกับเพื่อนมากที่สุด กิจกรรมที่ทำบ่อยมากที่สุดคือ แชต เพราะประหยัดกว่าคุยโทรศัพท์ หรือส่งข้อความ

ข้อความและสัญลักษณ์สื่ออารมณ์ที่ใช้สื่อสารบนแอพพลิเคชั่นไลน์ กลุ่มตัวอย่างใช้ข้อความและสัญลักษณ์สื่ออารมณ์ที่ใช้สื่อสารมากที่สุดคือ “อิอิ” และใช้สติ๊กเกอร์หมายเลข 4 ที่ให้ความหมายว่า ยิ้ม รูปภาพที่ใช้สื่อสารบนแอพพลิเคชั่นไลน์ มากที่สุดคือ รูปคน เช่น รูปตัวเอง เพื่อน ครอบครัว

การใช้ประโยชน์จากแอพพลิเคชั่นไลน์ มากที่สุด คือ ใช้ในการปฏิบัติงาน รองลงมาคือ นำไปใช้ประโยชน์ในการเพิ่มพูนความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งที่อยู่ในความสนใจ กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจจากการใช้แอพพลิเคชั่นไลน์มากที่สุดคือ เพื่อเพิ่มช่องทางในการติดต่อสื่อสาร

ส่วนผลการวิจัยเชิงคุณภาพซึ่งเน้นเฉพาะสติ๊กเกอร์ไลน์พบว่า วัตถุประสงค์ของผู้ใช้สติ๊กเกอร์ไลน์ ใช้เพื่อสื่อสารกับเพื่อนด้วยความน่ารักของตัวสติ๊กเกอร์ ใช้ประกอบการพิมพ์ข้อความให้ชัดเจนขึ้น เพื่อประหยัดเวลาในการพิมพ์และกระชับความสัมพันธ์กับคู่สนทนา

ผู้รับสารสติ๊กเกอร์ไลน์ คือ เพื่อน ญาติพี่น้อง เพื่อนร่วมงานเป็นหลัก และสื่อสารกับบุคคลในองค์กร ประกอบการนัดหมายประชุม การสั่งงาน เพื่อสื่อความรู้สึกที่ดี กระชับความสัมพันธ์และสร้างมิตรภาพ

สติ๊กเกอร์ที่นิยมใช้บ่อยที่สุด กลุ่มวัยรุ่นส่งสติ๊กเกอร์ที่บอกทักทาย(Hi, Good Morning) ขอบคุณ (Thank you) คำชมเพื่อนเช่นGood OK สติ๊กเกอร์รูปศิลปินดารา หรือการ์ตูน ไม่นิยมซื้อสติ๊กเกอร์แต่จะโหลดฟรีเป็นหลัก ส่วนผู้สูงวัยนิยมใช้สติ๊กเกอร์Good Morning, Good Night สู้ สู้ และสาธุ

ความถี่ในการใช้สติ๊กเกอร์ใช้สติ๊กเกอร์ไลน์ ใช้ส่งให้เพื่อนตลอดทั้งวันที่สนทนา ไม่ต่ำกว่า 10 ครั้งต่อวัน ใช้สื่อสารกับเพื่อน และญาติพี่น้องในช่วงเช้าและก่อนนอน และสื่อสารกับเพื่อนร่วมงานในช่วงกลางวันถึงค่ำ วันหยุดจะใช้สติ๊กเกอร์ไลน์กับเพื่อนและบุคคลในครอบครัวมากกว่า ส่วนกลุ่มผู้สูงวัยกลับมีความถี่ในการใช้สติ๊กเกอร์มากขึ้นเพราะความสามารถในการพิมพ์ลดลง

การวิจัยแบ่งผู้ร่วมสนทนากลุ่ม(Focus Group)ออกเป็น 4 1กลุ่มตามวัย ผู้สนทนากลุ่มที่1อายุระหว่าง 16- 25ปี เห็นว่าสติ๊กเกอร์ไลน์เป็นcomic sign หรือตัวการ์ตูนที่บริษัทต่างๆจัดทำขึ้นเพื่อส่งเสริมสินค้าของตน สร้างมาเพื่อประชาสัมพันธ์กับลูกค้าและเพิ่มช่องทางติดต่อกับลูกค้า เป็นตัวการ์ตูนที่ที่น่ารัก มีความหมายต่างๆให้ผู้ใช้ส่งต่อ เป็นการสื่อสารด้วยอวัจนภาษาส่งถึงกันทำให้เราได้รู้อารมณ์ของกันและกัน เพราะสติ๊กเกอร์มีความหลากหลายในการแสดงอารมณ์ กลุ่มที่2 อายุระหว่าง26 -35 ปี เห็นว่าสติ๊กเกอร์ไลน์ เป็นการสื่อสารความหมายแทนอารมณ์ความรู้สึก และบรรยากาศในการสนทนานั้นๆ อาจประกอบการพิมพ์ตัวอักษรให้เข้าใจชัดเจนขึ้น หรือแยกส่งสติ๊กเกอร์เดี่ยวแทนคำพูดซึ่งสามารถสื่อความหมายได้ดีกว่า กลุ่มที่ 3 อายุระหว่าง 36 – 45 ปี อธิบายว่าสติ๊กเกอร์ไลน์เป็นส่วนหนึ่งของการสื่อสารใช้สัญลักษณ์แทนอารมณ์ แทนการอธิบายความรู้สึกของผู้พูด เป็นเหมือนความต้องการลึกๆ ของมนุษย์ที่อยากอธิบายตัวเอง ส่วนกลุ่มที่4 อายุ 45 ปีขึ้นไป อธิบายว่าสติ๊กเกอร์ไลน์คือเครื่องมือในการสื่อสารกลุ่มที่ทุ่นแรงและเวลามาก

จากผลการวิจัยดังกล่าว ทำให้เห็นว่า สติ๊กเกอร์ไลน์และภาพ ถูกนำมาใช้ในความหมายเชิงสัญญะ จึงเป็นที่มาให้ผู้เขียนสนใจศึกษา โดยมีวัตถุประสงค์จะนำทฤษฎีสัญวิทยา(Semeology) มาอธิบายว่าสติ๊กเกอร์ไลน์และภาพเป็นสัญญะ(sign)อย่างไร และศึกษาว่าสติ๊กเกอร์และภาพเป็นสารและสื่ออธิบายตัวตน(self) ของผู้ส่งสติ๊กเกอร์และภาพอย่างไร

สติ๊กเกอร์และภาพคือสัญญะ

จากคำอธิบายความหมายของสติ๊กเกอร์ไลน์สามารถนำทฤษฎีสัญวิทยาของเฟอร์ดินานด์ เดอ โซซูร์ (กาญจนา แก้วเทพ,2554) มาอธิบายต่อได้ว่าสัญญะ(Sign)หมายถึงสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นให้มีความหมาย (meaning)แทนของจริง/ตัวจริง(object) ในตัวบท(text)และบริบท(context)หนึ่งๆ มีส่วนประกอบ 2 ส่วน คือ ตัวหมาย(signifier) และตัวหมายถึง(signified) ในที่นี้สติ๊กเกอร์และภาพที่ใช้สื่อสารในไลน์เป็นตัวแทนของจริงเช่นดอกไม้สีต่างๆจริงๆ แทนการทักทายตอนเช้า สติ๊กเกอร์Good morning แทนผู้ส่งกล่าวทักทายจริงๆในบทสนทนาทางไลน์บทหนึ่งๆ (text) สติ๊กเกอร์และภาพดอกไม้จึงเป็นตัวหมาย(signifier)ของความหมายการทักทายในยามเช้า(signified)รวมความสติ๊กเกอร์และภาพจึงเป็นสัญญะหนึ่งๆมี่ผู้ส่งสารสร้างความหมายขึ้นเพื่อส่งให้ผู้รับสาร และผู้รับสารสามารถรับรู้ถึงความหมายที่สื่อสารนั้นได้ ซึ่งกาญจนา แก้วเทพ(2554)อธิบายว่าสัญวิทยาให้ความสำคัญกับผู้รับสารมาก คือสนใจกระบวนการถอดรหัส(decoding)ของผู้รับสารว่าสำคัญมากกว่าหรืออย่างน้อยก็เท่ากับความหมายที่ผู้สื่อสารใส่รหัส(encoding)ซึ่งเป็นคำอธิบายที่ใกล้เคียงกับสจ๊วต ฮอลล์ นักสัญวิทยาอีกท่านหนึ่ง

ประเด็นนี้อธิบายด้วยโรลองด์ บาร์ธ (กาญจนา แก้วเทพ, 2554)ต่อได้ว่า สติ๊กเกอร์และภาพเหล่านั้นมีทั้งความหมายตรง(denotation) และความหมายแฝง (connotation) คือภาพดอกไม้สีต่างๆที่ส่งในยามเช้าแต่ละวัน ไม่ได้มีคำอธิบายว่าสวัสดียามเช้าซึ่งเป็นความหมายตรง แต่ทั้งผู้ส่งและผู้รับต่างก็สามารถตีความหมายแฝงได้ว่าภาพดอกไม้เป็นการทักทายยามเช้าว่าสวัสดี สติ๊กเกอร์อาจชัดเจนกว่าที่มีคำว่า Hi หรือ Good morning แต่ตัวการ์ตูนที่ใช้(ซึ่งไม่เกี่ยวหรือประหวัดถึงตัวผู้ส่งสารเลย) ก็มีความหมายแทนตัวผู้ส่งสารว่าได้กล่าวทักทายยามเช้ากับผู้รับสาร และเมื่อใช้ทุกวันหรือบ่อยๆจนเป็นขนบ(convention) ก็เกิดเป็นที่รับรู้ร่วมกันในวัฒนธรรมหนึ่งๆ เกิดเป็นมายาคติ(myth)ว่าเป็นตัวแทนของความปรารถนาดีส่งความสุขให้แก่กันทุกวัน

ซึ่งข้อนี้ทั้งผู้ผลิตสติ๊กเกอร์และผู้เลือกสติ๊กเกอร์ในการส่งสารก็เข้าใจในมายาคตินั้นและบาร์ธได้อธิบายว่า (กาญจนา แก้วเทพ, 2554) นัยประหวัดแรกอาจเกิดจากประสบการณ์ของแต่ละคน(subjective experience) แต่นัยประหวัดระดับสองหรือมายาคตินั้นเป็นการตีความที่ถูกใส่ความหมายในระดับสังคม(social) มายาคติจึงเป็นวิธีคิดของแต่ละสังคม/วัฒนธรรมที่มีต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ฉะนั้นในเรื่องภาพดอกไม้แต่สีแต่ละวันในยามเช้าและสติ๊กเกอร์Good morning ที่ใช้ในไลน์มากว่าปีจึงกลายเป็นมายาคติที่รับรู้ร่วมกันในสังคมผู้ใช้ไลน์ว่ามีความหมายถึงการทักทายยามเช้าที่มอบความสดชื่นของดอกไม้และความปรารถนาดีมาพร้อมกันด้วย



“การนำถ้อยคำ ภาพ หรือ ภาพเคลื่อนไหวมาประกอบเข้ากับแนวความคิดใดแนวความคิดหนึ่ง เช่น ความเศร้า ความยินดี ถ้อยคำและภาพนั้นจะกลายเป็นสัญญะของแนวความคิดนั้น” (อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์ ,2550:535)

นอกจากนั้นอุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์ยังสรุปไว้ว่า(เรื่องเดียวกัน:541) ผู้รับสารสามารถปรับเปลี่ยนความหมายในสื่อตามพื้นฐานทางวัฒนธรรม ความต้องการ และความพึงพอใจส่วนตัว เพราะฉะนั้นสื่อทุกสื่อมีวิธีการนำเสนอสารเพื่อสร้างความเป็นจริงให้กับผู้รับแตกต่างกันด้วยรูปแบบและเนื้อหาสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด รูปแบบสื่อจึงเป็นส่วนหนึ่งของเนื้อหาด้วย สมกับคำกล่าวของมาร์แชล แมคลูฮันที่ว่าสื่อ คือ ตัวสาร (Medium is the Message)หมายความว่าภาพและสติ๊กเกอร์ไลน์นั้นเป็นเป็นรูปแบบที่บรรจุเนื้อหาความหมายที่ต้องการสื่อไปยังผู้รับสารสารสติ๊เกอร์และภาพจึงกลายสภาพเป็นสื่อไปด้วย

ความคิดของอุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์ สอดคล้องกับธาม เชื้อสถาปนศิริ(2557) ที่กล่าวถึงการโหลดสติ๊กเกอร์ขององค์กรต่างๆที่แจกให้ผู้ใช้โหลดได้ฟรีเพื่อเป็นช่องทางในการประชาสัมพันธ์สินค้าและบริการของตน ทุกครั้งที่เราส่งสติ๊กเกอร์ เราก็จะส่งตราสินค้าหรือลักษณะของสินค้าไปด้วยทำให้สติ๊กเกอร์แบรนด์ที่เป็นสารกลายเป็นสื่อ ตามทฤษฎีของมาร์แชล แมคลูฮันที่ว่า"Medium is the message" เพราะสติ๊กเกอร์คือสื่อและสารไปพร้อมๆกัน

กล่าวโดยสรุป ธาม เชื้อสถาปนศิริ(2557:215)ได้กล่าวถึงสติ๊กเกอร์ไลน์เป็นนวัตกรรม 4Cs คือ

1.Character – บุคลิก สติ๊กเกอร์ไลน์คือตัวอย่างของความขี้เล่น กันเอง จริงใจ ซึ่งเป็นลักษณะบุคลิกแทนอารมณ์ของผู้คนจริงๆในสังคมปัจจุบัน และผู้ใช้งานคือผู้ถ่ายทอดบุคลิกของตนลงในสติ๊กเกอร์

2.Conversation - บทสนทนา สติ๊กเกอร์ไลน์และถ้อยคำสร้างบทสนทนาที่ต่อติดและใกล้ชิดกว่าความสัมพันธ์บนเฟสบุค บรรจุเรื่องราวในชีวิตประจำวัน อารมณ์ ความรู้สึก ที่บ่งบอกความใกล้ชิดและไว้วางใจกว่าสื่ออื่นๆ

3.Community - ชุมชน สังคมออนไลน์ทั่วไปมีชุมชน แต่ชุมชนในไลน์เป็นชุมชนตั้งแต่ระดับบุคคล กลุ่มเพื่อน ไปจนถึงตลาดขนาดใหญ่(สติ๊กเกอร์แบรนด์)สานสัมพันธ์กันด้วยถ้อยคำภาพและสติ๊กเกอร์ในทุกระดับ

4.Content - เนื้อหาในไลน์คือเรื่องราวของผู้คนในชีวิตประจำวัน ไลน์จึงคือสังคมเสมือนจริงที่เรากำลังใช้ชีวิตอยู่ และทำให้ผู้คนหลายร้อยล้านคนมาเจอกันบนโทรศัพท์มือถือ

ธาม เชื้อสถาปนศิริ ได้ลงท้ายบทว่า เพราะไลน์เป็นมากกว่าโปรแกรมสนทนา ไลน์จึงทำให้เรากลายเป็นตัวละครหนึ่งในชุดคอลเลคชั่นสติ๊กเกอร์โดยไม่รู้ตัว

สติ๊กเกอร์ไลน์ : เรากลายเป็นตัวละครในชุดสติ๊กเกอร์เป็นอย่างไร

วิเคราะห์ภาพและสติ๊กเกอร์ไลน์ด้วยแนวคิดการสื่อสารภายในตนเองและการสื่อสารระหว่างบุคคล

จากบทสรุปของธาม เชื้อสถาปนศิริที่ว่าผู้ใช้งานสติ๊กเกอร์ไลน์ถ่ายทอดบุคลิกของตนลงสติ๊กเกอร์ และผู้ใช้งานกลายเป็นตัวละครหนึ่งในสติ๊กเกอร์ไลน์ที่เราเลือกใช้ ทำให้ผู้เขียนสนใจที่จะอธิบายการใช้สติ๊กเกอร์และภาพในการสื่อสารในแอพพลิเคชั่นไลน์ด้วยแนวคิดการสื่อสารภายในบุคคลและการสื่อสารระหว่างบุคคล (Intrapersonal and Interpersonal Communication)

ผู้เขียนขออธิบายตัวตน (Self) ของผู้ส่งและผู้รับสติ๊กเกอร์ไลน์ด้วยแนวคิดการสื่อสารระหว่างบุคคล 6 ทิศทาง



(อวยพร พานิช,2556: 68)

ตัวตนของผู้ส่งสารสติ๊กเกอร์ไลน์และผู้รับสารสติ๊กเกอร์ไลน์เปรียบเสมือนบุคคล 2 คนซึ่งต่างประสบการณ์ ต่างการรับรู้และความคิด โอกาสในการเกิดอุปสรรคในการสื่อสารย่อมมีมากขึ้น หากเราต้องการให้คู่สื่อสารมีทัศนภาพที่ดีต่อกัน เราอาจต้องปรับมุมมองในการสื่อสารเป็น6 ทิศทางดังนี้ (อวยพร พานิช,2556 และชิตาภา สุขพลำ, 2548)

1. เรามองตัวเราเองอย่างไร
2. เรามองผู้ที่เราส่งสติ๊กเกอร์อย่างไร
3. เราต้องการให้ผู้ที่เราส่งสติ๊กเกอร์มองเราอย่างไร
4. ผู้ที่รับสติ๊กเกอร์มองตัวเองอย่างไร
5. ผู้ที่รับสติ๊กเกอร์มองเรา-ผู้ส่งสติ๊กเกอร์อย่างไร
6. ผู้ที่รับสติ๊กเกอร์ต้องการให้เรามองเขาอย่างไร

อธิบายจาการใช้สติ๊กเกอร์ไลน์ระหว่างA กับ B 1.Aมองตนเองว่าเป็นครูใจดี 2. A มอง B ว่าเป็นลูกศิษย์ที่จิตใจดี แต่กำลังป่วย 3.Aต้องการให้ B มองตนว่าเป็นครูใจดีมีน้ำใจ A จึงส่งสติ๊กเกอร์ภาพดอกไม้ที่มีคำว่าหายเร็วๆนะไปให้ B 4. B รับสติ๊กเกอร์ภาพดอกไม้มา B มองตัวเองว่าเราเป็นลูกศิษย์ที่ครูA รักและห่วงใย 5.B มองครูA ว่าช่างเป็นครูที่ห่วงใยเขา 6.B จึงส่งสติ๊กเกอร์ภาพตัวการ์ตูนยิ้มแฉ่งพร้อมหัวใจดวงโต เพื่อบอกให้ครู A ทราบว่า เขาขอบคุณและซาบซึ้งใจจริงๆ

จะเห็นได้ว่าในกระบวนการสื่อสารด้วยสติ๊กเกอร์และภาพที่เป็นสัญญะนั้น ผู้ส่งได้ใส่ความหมายที่น่าจะเป็นตัวแทนอารมณ์ความรู้สึกที่เขามีต่อผู้รับสารขณะนั้นไปให้พร้อมคาดว่าผู้รับสารก็น่าจะถอดความหมายดังกล่าวได้ และเข้าใจความปรารถนาดีที่เขาส่งไปพร้อมสติ๊กเกอร์ เพราะฉะนั้นผู้ส่งสารมิใช่จะส่งสติ๊กเกอร์และภาพใดๆก็ได้ แต่จะต้องเลือกสติ๊กเกอร์ที่สามารถใส่ตัวตนของเขาพร้อมความหมายที่เขาต้องการสื่อสารไปยัง

ผู้รับสารคนนั้นๆที่เขาคิดว่าสามารถจะถอดความหมายที่เขาส่งไปได้ ในที่นี้สติ๊กเกอร์ไลน์จึงไม่เป็นเพียงตัวการ์ตูนแต่มันคือสัญญะแทนตัวตนและความหมายของเขา

ชิตาภา สุขพลำได้อธิบายตัวตนของคนโดยอ้างถึงคาร์ล อาร์ โรเจอร์สไว้ว่าชีวิตคนเราไม่ได้เป็นอย่างที่เราอยากเป็นจริงๆ แต่ส่วนมากการแสดงออกเพียงการตอบสนองต่อความต้องการของผู้อื่น กล่าวคือ เขาคิด รู้สึกและพยายามที่จะประพฤติในแนวทางที่คนอื่นคาดหวัง (ชิตาภา สุขพลำ,2548:94-96) ทัศนภาพการรับรู้ตนเองนำไปสู่บุคลิกภาพของแต่ละบุคคลโดยอธิบายว่า เราทุกคนต่างเป็นนักเล่าเรื่องนำประสบการณ์ชีวิตมาร้อยเรียงเป็นเรื่องราวเพื่อจะดำรงชีวิตอย่างเป็นสุขมีเอกภาพและมีจุดมุ่งหมายในชีวิต เราจึงมีเรื่องราวที่จะอธิบายความเป็นตัวตนของเราเอง และปรับเรื่องราวเพื่ออธิบายตัวตนของเราให้เหมาะสมกับสถานการณ์ เพื่อสร้างความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น นอกจากนั้นประสบการณ์และแบบแผนการเรียนรู้จะกลายเป็นมโนทัศน์ในการคิดของแต่ละบุคคล โดยทั่วไปการแสดงออกกับความเป็นตัวตนของบุคคลมักเป็นตัวสะท้อนซึ่งกันและกันเสมอ หมายความว่า ความเข้าใจตนเองจะกำหนดท่าทีการสื่อสารของเรากับบุคคลอื่น ในทางกลับกันวิธีการสื่อสารกับบุคคลอื่นก็สะท้อนให้เรารู้ว่าเราคิดอย่างไรกับตนเองด้วย

หากอธิบายการสื่อสารด้วยภาพและสติ๊กเกอร์ไลน์ตามทฤษฎีของโรเจอร์ส แสดงว่าการส่งสติ๊กเกอร์บางเช้าเราอาจไม่ได้อยากทักทายเพื่อน แต่เราก็ส่งทักทายไปเพื่อให้เราเป็นเพื่อนที่ดีในสายตาเพื่อน ลูกกำลังเที่ยวกับเพื่อนในผับอย่างสนุกสนาน เมื่อแม่ส่งสติ๊กเกอร์Good Night ก็ส่งสติ๊กเกอร์ Good Night ตอบแม่เพื่อให้แม่หลับได้อย่างสบายใจ สำหรับประเด็นการสร้างความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ภาพและสติ๊กเกอร์ไลน์ทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ในการเชื่อมความสัมพันธ์ทุกเช้า ทุกวันสำคัญ สติ๊กเกอร์แต่ละชุดมีประมาณ16ตัวเป็นที่สังเกตได้ว่าเราจะเลือกใช้เฉพาะบางตัวที่แทนความหมายที่เราต้องการได้ตรงตามบุคลิกของเรา เช่น เราเป็นคนเรียบร้อย เราอาจไม่เคยส่งสติ๊กเกอร์ที่มีคำว่า เผือก ไหวปะ จุ๊บหน่อย สายแว้วว เป็นต้น

ในประเด็นกลับกันการที่เราส่งภาพพระพุทธรูปทุกวันพระก็ทำให้บุคคลที่ได้รับภาพเข้าใจว่าเราเป็นคนธรรมะ หากส่งแต่ภาพอาหารเป็นหลักก็น่าจะเข้าใจได้ว่าบุคคลนี้เป็นคนชอบทำหรือรับประทานอาหาร หากส่งภาพดอกไม้สวยงามทุกวันก็อาจสะท้อนว่าเราเป็นคนมองโลกสวยงาม มีความสุข และส่งความสุขนั้นให้แก่เพื่อนๆ

ชิตาภา สุขพลำ ยังกล่าวว่า ตัวตนเป็นดังผลสำเร็จของความสัมพันธ์ เราคือใคร คำตอบไม่ได้เกิดจากการมองตนเองอย่างเดียวแต่ยังเกิดจากอิทธิพลของบุคคลที่อยู่รอบตัว และในบางครั้งเราก็สื่อสารกับตนเองจะเห็นว่าความคิดเกี่ยวกับตนเองไม่ได้เกิดขึ้นเอง แต่เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นเมื่อเราต้องสัมพันธ์กับคนอื่น มีการตอบสนอง ทำให้เรารู้ว่าคนอื่นคิดกับเราอย่างไรเพื่อจะได้ปรับเปลี่ยนท่าทีเพื่อให้เป็นที่ยอมรับมากขึ้น อธิบายด้วยการสื่อสารด้วยภาพและสติ๊กเกอร์ไลน์ได้ว่า เราไม่ได้เป็นคนชอบภาพดอกไม้แต่เพื่อนในกลุ่มไลน์โรงเรียนเก่าส่งภาพดอกไม้สวยๆกันทุกเช้า เราก็โหลดภาพดอกไม้เหล่านั้นเก็บไว้และนำไปส่งต่อในกลุ่มไลน์อื่นทำให้เพื่อนในกลุ่มอื่นๆเห็นว่าเราชอบดอกไม้และหาภาพดอกไม้มาแข่งกับเรา ทำให้เรามีภาพดอกไม้มากมายไปส่งให้เพื่อนโรงเรียนเก่า ทำให้เราเป็นที่รู้จักว่าเป็นผู้ส่งดอกไม้มากมายให้ความสุขเพื่อนๆในทุกกลุ่ม ซึ่งเป็นบุคลิกที่เราได้จากเพื่อนรอบตัวในกลุ่มแรกเป็นหลัก

และในการสื่อสารกับผู้อื่นนั้นบทบาทของคนก็เป็นตัวกำหนดวิธีการสื่อสาร เช่น เป็นหัวหน้า-ลูกน้อง เป็นครู-ศิษย์ จะต้องปฏิบัติตนตามที่สังคมคาดหวัง บางครั้งเราก็สื่อสารด้วยการสวมบทบาทของคนอื่นที่มีอิทธิพลต่อเรา และในการสื่อสารตนเองกับบุคคลอื่น เราก็มักเปิดเผยตนเองกับบุคคลอื่นเพื่อความราบรื่นในการสื่อสาร การสื่อสารตนเองกับผู้อื่นเกี่ยวข้องกับทัศนภาพที่เรามีต่อตนเอง ต่อบุคคลอื่นที่เป็นคู่สื่อสาร และสถานการณ์แวดล้อมขณะสื่อสารด้วย จะเห็นตัวอย่างได้ชัดเจนในกลุ่มไลน์องค์กรที่มีผู้บังคับบัญชาและลูกน้องอยู่รวมในกลุ่ม บทบาทของผู้บังคับบัญชาจะเป็นตัวกำหนดบริบทการสื่อสารในกลุ่ม เช่นลูกน้องจะไม่กล้าส่งสติ๊กเกอร์สู้ สู้ ยอดเยี่ยม ขอโต้ด ไปในกลุ่มจะมีแต่ถ้อยคำละภาพการปฏิบัติงาน เพราะลูกน้องรู้สึกว่าตนต่ำกว่าไม่ได้เป็นการสื่อสารที่มีระดับเท่าเทียมกันเช่นในกลุ่มเพื่อน

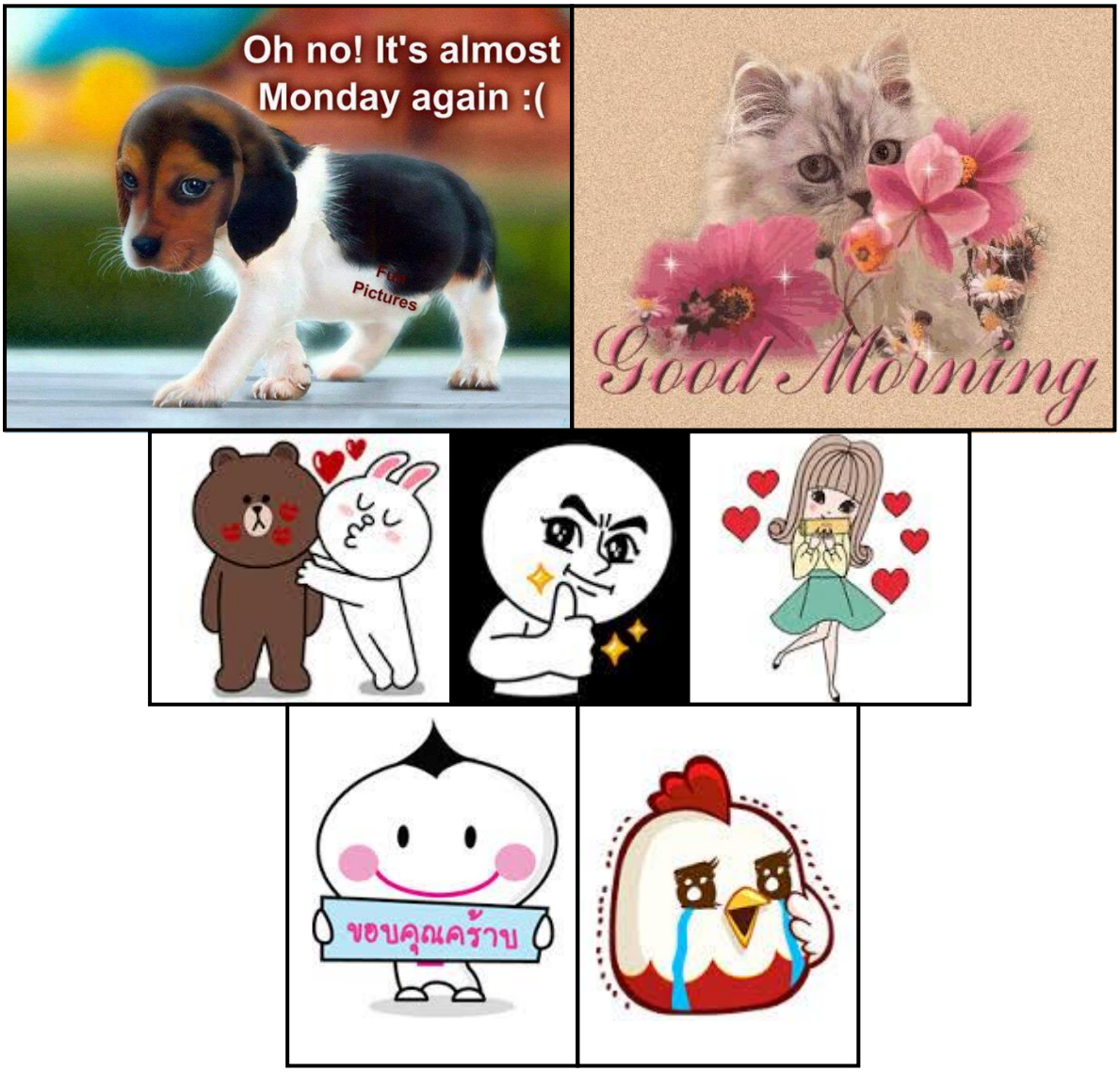
จากการอธิบายมาทั้งหมดนี้น่าจะตอบคำถามจากหัวข้อเรื่องได้ว่า การที่เราส่งสติ๊กเกอร์ไลน์และภาพเราได้ส่งตัวตนและความหมายสอดแทรกไปด้วย การใช้สติ๊กเกอร์และภาพใดๆเป็นตัวแทนตัวตนของเราบ่อยๆ ตัวตนนั้นก็จะเป็นที่รับรู้ว่าเป็นลักษณะตัวตนของเรา เห็นสติ๊กเกอร์และภาพลักษณะนี้มาก็คาดเดาได้ว่าใครส่งสติ๊กเกอร์ที่เราเลือกส่งนอกจากจะเป็นตัวแทนความเป็นตัวตนที่เรารู้สึกแล้วยังเป็นตัวแทนความเป็นเราที่คนอื่นรู้สึกและจับต้องได้ นั่นคือ สติ๊กเกอร์และภาพของเราก็ได้กลายเป็นตัวละครตัวใหม่ในแผงสติ๊กเกอร์เรียบร้อยแล้ว

สรุป

บทความ**การสื่อสารออนไลน์ด้วยสติ๊กเกอร์และภาพในแอพลิเคชั่นไลน์**ได้กล่าวถึงการสื่อสารด้วยแอพพลิเคชั่นไลน์ในโลกปัจจุบันที่มีลักษณะเป็นนวัตกรรมของโลกสมัยใหม่ที่มีผู้ใช้กว่า 500 ล้านคน เป็นระดับการสื่อสารที่กว้างใหญ่ไพศาลมาก ไลน์เป็นนวัตกรรมสื่อที่น่าศึกษาและเป็นเครือข่ายสื่อสังคมที่มีลักษณะบูรณาการชีวิต ความสัมพันธ์ การค้า และการสังคมเข้าไว้ด้วยกันอย่างกลมกลืนมากกว่าโปรแกรมสนทนาอื่นๆ (ธาม เชื้อสถาปนศิริ,2557:219) และบทบาทของผู้ส่งสารและผู้รับสารมีลักษณะแตกต่างจากตำราเดิมๆ ดังที่มีผู้กล่าวว่า ความเปลี่ยนแปลงของผู้รับสารและผู้ส่งสารในโลกดิจิทัลจะเข้ามาเปลี่ยนให้ผู้รับสารกลายเป็นผู้ทำหน้าที่ส่งสารด้วยในขณะเดียวกัน หรือที่เรียกว่า Crowd Sourcing (สุวิทย์ สาสนพิจิตร์,2557:115) และ สื่อใหม่ได้ทำให้ทุกคนกลายเป็นสื่อ เนื้อหาที่ดีจะได้รับความสนใจบอกต่อ เพราะในโลกของสื่อสังคมออนไลน์ทุกคนได้กลายมาเป็น ผู้ชม ผู้ใช้ และผู้แชร์(ธาม เชื้อสถาปนศิริ,2557:77) ผู้รับสารสามารถเปลี่ยนบทบาทเป็นผู้ส่งสารได้ในพริบตา และสติ๊กเกอร์และภาพที่ส่งในไลน์นั้นเป็นทั้งสารและสื่อในการสื่อสาร ตามคำของแม็คลูฮันที่ว่า Medium is the message

ขณะเดียวกันบทความนี้ได้กล่าวถึงบุคคลเล็กๆในการสื่อสาร คือตัวตน(self)ของผู้ส่งสารและผู้รับสารแต่ละคนด้วยแนวคิดการสื่อสารภายในบุคคลและระหว่างบุคคลที่สามารถศึกษาได้ด้วยสติ๊กเกอร์และภาพที่ใช้ในการสื่อสาร

ในโลกสมัยใหม่การศึกษานวัตกรรมการสื่อสารออนไลน์จึงไม่อาจตัดขาดจากทฤษฎีการสื่อสารของคนเล็กๆที่อยู่ในโลกใบเดียวกัน


Oh no! It's almost
Monday again :(
Fun
Pictures
Good Morning
ขอบคุณคร้าบ

บรรณานุกรม

กาญจนา แก้วเทพ(2554). **ทฤษฎีการสื่อความหมาย.** เอกสารการสอนชุดวิชา การสร้างสารในงานนิเทศศาสตร์. สาขาวิชานิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. พิมพ์ครั้งที่7.

ชิตาภา สุขพลำ(2548) **การสื่อสารระหว่างบุคคล.**กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์

ธาม เชื้อสถาปนศิริ(2557*). **สื่อโทรทัศน์ในยุคดิจิทัล**.สถาบันวิชาการสื่อสาธารณะ(สวส.)* กรุงเทพฯ:ภาพพิมพ์,

ปภัสสรา ชัยวงศ์.**(2555)*การสร้างตัวตนและการสร้างความหมายในการสื่อสารบน Facebook ของนิสิตนักศึกษาระดับปริญญาตรีในเขตกรุงเทพมหานคร*.**งานวิจัยในหลักสูตรนิเทศศาสตร์ ดุษฎีบัณฑิต คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.กรุงเทพฯ.

สุวิทย์ สาสนพิจิตร์. (2557) “เล่าเรื่องใหม่ในโลกใบเดิม” ***สื่อโทรทัศน์ในยุคดิจิทัล***.*สถาบันวิชาการสื่อสาธารณะ (สวส.)* กรุงเทพฯ:ภาพพิมพ์.

อวยพร พานิช(2556**) หลักและการปฏิบัติทางวาทนิเทศ.** นนทบุรี:คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชพฤกษ์.

อวยพร พานิช และ ทัศนีย์ ดำเกิงศักดิ์(2557).**พฤติกรรม การใช้ประโยชน์ และความพึงพอใจในการสื่อสารเพื่อสร้างความหมายในแอพพลิเคชั่นไลน์.** งานวิจัยคณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชพฤกษ์, นนทบุรี.

อวยพร พานิช และ ทัศนีย์ ดำเกิงศักดิ์.**พฤติกรรม การใช้ประโยชน์ และความพึงพอใจในการสื่อสารเพื่อสร้างความหมายในแอพพลิเคชั่นไลน์.** วารสารนิเทศสยามปริทัศน์ เล่มที่ 15 ปีการศึกษา 2557.

อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์(2550)(บ.ก.).**สื่อสารมวลชนเบื้องต้น: สื่อมวลชน วัฒนธรรม และสังคม.** พิมพ์ครั้งที่2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

IT Investment and Constraints in Developing Countries: Evidence from Thai Manufacturers

Piriya Pholphirul[*] *and Veera Bhatiasevi*[**]

Abstract

Due to the rapid changes in technology, competition, and globalization, information has become businesses' most significant asset. IT has become indispensable for modern businesses because it helps shape and support competitive strategies. Investment in IT seems to be even more critical for any developing country in order to enhance its economic development. This paper aims at investigating constraints and determined factors of IT-related investment in a developing country by using Thailand as a case study. A survey of manufacturing data shows that the most critical constraints obstructing Thai manufacturers from investing in their IT-related needs is the lack of IT human resources, which includes lack of knowledgeable and trained IT personnel and lack of experienced consultants to provide IT-based solution systems. The association between a higher level of IT skill among production workers and a firms' investing in IT is found to be positively significant. Thus, providing training courses in IT-related skills should therefore be considered a necessary option. However, evidence from surveys shows that IT training courses have received less recognition among those manufacturers, for both in-house training as well as outside training. Promoting research partnerships and providing incentive for both R&D and E-commerce promotion are found also to be effective policy options.

[*] International College of National Institute of Development Administration (ICO NIDA) and Graduate School of Development Economics, National Institute of Development Administration (NIDA). Corresponding Address: Serithai Road, Klong-Chan, Bangkapi, Bangkok 10240, Thailand. Email: piriya@nida.ac.th
[**]Business Administration Division, Mahidol University International College (MUIC). Corresponding Address: Buddhamonthon, Salaya, Nakhon Pathom, 73170, Thailand. Email: veera.bha@mahidol.ac.th

This paper is financially supported from East Asian Development Network (EADN) organized mainly by Philippines Institute of Development Studies (PIDS). We would also like to thank to Dr. Jesus Dumagan from PIDS for his invaluable advices.

1. Introduction

Due to the rapid changes in technology, competition, and globalization, information has become businesses' most significant asset. "Information Technology" (IT) has become indispensable for modern businesses because it helps shape and support competitive strategies and can also be used as a tool for innovation (Kalkan et al., 2011). As a result, business enterprise operation and management have seen a significant change with the use of IT (Huang et al., 2006).

Managers, policy makers, and researchers recognize the significance of new technologies and innovations on competitiveness and growth. Thus the impact and importance of IT investment has received a lot of attention in the previous decades (Li & Ye, 1999). But even though new technologies and innovations are important, not all lead to success (Koellinger, 2008). Past research on firm performance and IT have yielded mixed results. According to Loveman (1994), the investment in IT by corporations did not have any positive impact on productivity. This is also confirmed by Landauer (1995) and Qing and Plant (2001). On the other hand, Prasad (2008) found that in developing countries there is a positive relationship between IT investment and intangible benefits, particularly at the process level. Studies by Bhatt (2000) and Swierczek and Shrestha (2003) also confirm these findings.

Melville et al. (2004) conclude that even though IT investment is valuable, the extent and depth of its impact depend on internal and external factors such as a firm's resources, its competition, and the macro environment. That being noted, some benefits of IT investment by firms include convenience, generation of new products and services, and improvements in quality, timeliness, and variety (Brynjolfsson and Hitt, 2000). In addition, Swierczek and Shrestha (2003) found that IT investment increases a firm's productivity.

Whether or not an organization invests in IT is dependent on the support that they receive from top management (Christensen & Walker, 2004). Having top management on board is crucial because they are the ones who allocate resources; therefore, to obtain funding, a clear outline of the potential benefits of IT investment must be provided (Peansupap and Walker, 2006). Besides top management support, organizational policy and vision, encouragement from technology gatekeepers, support for building an internal knowledge base of people, and interest in creating networks among professional institutions and universities are also important.

Criteria for decision making with regard to IT investment is significant for a couple of reasons. First, the criteria and how they are applied have a significant impact on the effectiveness of how IT investment decisions are made. Secondly, such criteria are important with respect to an organization's bottom line because they play a major role in determining the return on investment and the cost-benefit analysis of IT capital investment decisions (Bacon, 1992).

The impact that IT has on the business and the economic environment has recently gained importance and has been attended to by business and science societies, policy makers, and technology developers. Its impact can also be seen within the private as well as the public sector (Gatautis, 2008). Studies on IT investment have been carried out in both developed as well as developing countries, with varying results. In developed countries, some of the factors that influence IT investment include environmental dynamism, strategic orientation, and integration of IT into the overall strategic picture of a firm (Li and Ye, 1999). On the other hand, the challenges that developed countries face with regard to IT investment are lack of technological awareness among senior managers, technological immaturity, and industry standards (Peansupap & Walker, 2006).

For developing countries, Das and Das (2012) found that intensity of competition, firm age, firm size, and support and incentives from the government are important factors that influence IT investment among firms. In addition, IT investment in developing countries faces challenges such as limited technological knowledge among the population and an absence of highly skilled labor. As a result of the lack of human capital and lack of innovation, developing countries have been caught in the "medium income trap" (Jitsuchon, 2012). To escape, developing countries must invest in better education to improve their human resource pools and invest more in technological innovation (Schuman, 2010; Jitsuchon, 2012). IT investment can serve as a platform and a strategy for moving towards greater technological innovation, hence the importance of countries and firms investing in IT.

This paper investigates the challenges and constraints of IT investment at the firm level in a developing country by using Thai manufacturers as a case study. It is interesting to investigate the manufacturing sector because it accounts for one third the size of the business sector in Thailand and represents a third of the number of computers and of employees using computers (UNCTAD, 2008).

The paper is structured as follows. Section two discusses the relevant literature, which includes studies of IT investments and constraints and comparisons of IT investment in both developed and developing countries as well as examining Thailand's status as a representative developing country. Sections three and four provide the empirical analysis for this study. Descriptive analyses of Thai manufacturing data are presented in Section three, while estimated regression for both the likelihood and magnitude of IT-related investment will be discussed in Section four. Section five concludes and provides some policy recommendations.

2. Status of IT Investment in Developed and Developing Countries

For the past three decades the importance and significance of IT has been increasing in both developed and developing countries (Lee et al., 2011). Since the 1990s, the diffusion of IT in developed countries has been more rapid than in developing countries, which has led to an IT gap (Gholami et al., 2004). This still holds true today as evident from Table 1 which shows that developed countries are way ahead of developing countries in basic IT infrastructure at the country level. In developing countries, the impact of IT has received less attention compared to topics such as development and culture.

2.1. IT Investment in Developed and Developing Countries

In comparison, advanced developing countries have received more attention in terms of IT investments because they have typically have higher incomes per capita, a strong manufacturing sector, and relatively greater adoption of technology than less advanced developing countries (Prasad, 2008). It has become increasingly difficult for developing countries to isolate themselves from the changes that have occurred with the developments of IT (Gholami et al., 2004). Furthermore, studies have shown that countries that have a high number of skilled IT workers invest more in IT than do countries with a fewer skilled IT workers (Amin, 2005). Since building a strong information infrastructure is so important, governments must encourage the use of IT by investing in human resources and in improving information infrastructure. The government must play a key role but can make these investments by collaborating with the private sector. This is especially true in the case of developing countries (Kraemer and Dedrick, 1994).

Table 1: IT Infrastructure Comparison (Unit: Percentage of 100 Inhabitants)

IT Infrastructure	Developed			Developing			World		
	2011	2012	2013	2011	2012	2013	2011	2012	2013
Fixed-telephone[a]	43.7	42.7	41.6	11.5	11.3	11.1	17.3	16.9	16.5
Mobile-cellular[a]	119	123.6	128.2	78.3	84.3	89.4	85.5	91.2	96.2
Active mobile-broadband[a]	55.1	63.3	74.8	8.2	13.3	19.8	16.6	22.1	29.5
Fixed (wired)-broadband[b]	24.7	25.9	27.2	4.9	5.5	6.1	8.4	9.1	9.8
Household with a computer[b]	74.2	N/A	N/A	24.8	N/A	N/A	38.4	N/A	N/A
Household with Internet access at home[b]	70.2	74	77.7	20.2	24	28	33.6	37.4	41.3
Individuals using the Internet[b]	70.5	73.4	76.8	24.5	27.5	30.7	32.7	35.7	38.8

Source: International Telecommunications Union, 2013
Note: [a]Per 100 inhabitants, [b] percentage (%)

For developed countries, Colecchia and Schreyer (2002) studied the impact of IT on output growth in nine OECD countries, namely, Australia, Canada, Finland, France, Germany, Italy, the United Kingdom, and the United States. The findings show that the growth effects of IT are not dependent on a large IT-producing industry. The diffusion of IT plays a key role but it requires the right framework. The mere existence of an IT-producing sector is not sufficient. Zhu et al. (2003) attempted to measure the impact of IT adoption among firms in eight European countries (Denmark, Finland, France, Germany, Ireland, Italy, Spain, and the United Kingdom). The study covered thirteen industries in the manufacturing, distribution, and service sectors. Factors that were significant adoption drivers included competitive pressure, consumer readiness, firm scope and size, and technological competence. Morikawa (2004) also examined the relationship between IT and the performance of Japanese firms and found that there is a positive relationship between IT and firm profitability and innovation.

Although this relationship was found to be true only for small firms, it is nevertheless very important because small firms make up a high proportion of economic activity in Japan.

For developing countries, in the case of China, Lee et al. (2011) concluded that even though the direction and size of IT investment on productivity and its impact in China were similar to those in the United States, Chinese firms should still invest more in IT. Machikita et al. (2010) studied the effects of IT on business performance using firm-level data from four ASEAN countries (Indonesia, the Philippines, Thailand, and Vietnam) and found that IT adoption has a positive correlation with various business performance indicators such as product quality and production costs, increased employment and exports, and improved operations and lead times. In addition, size of a firm's assets also has an effect on its use of IT.

Cheong et al. (2009) concluded, in their study of Malaysian companies, that firm size characterized by annual sales and number of full-time employees is a significant determinant of IT adoption. As a result, larger firms are more likely to invest and adopt IT compared to smaller firms. Other factors that had a positive effect and an increase in the likelihood of IT adoption were the number of IT employees in the firm, foreign investment in the firm, ownership, and market orientation.

2.2. Status of IT Investment in Thailand

In a global context, Thailand, as a representative developing country, has a level of IT development that can be considered as average (Ministry of ICT, 2009). In a narrower, Asian context, however, as represented by the figures in Table 2, Thailand is ranked below Japan, South Korea, Taiwan, as well as its neighbors such as Singapore and Malaysia in all the indices. In order to catch up with these countries, the Thai government introduced the Second ICT Master Plan (2009-2013).

Table 2: Comparative ICT Development Rankings of Thailand

Index/ Country	Global Competitiveness Index (2012-13) 144 countries	Networked Readiness Index (2012) 142 countries	Digital Opportunity Index (2005-06) 181 countries	IT Industry Competitiveness Index (2011) 66 countries
Japan	10	18	2	16
South Korea	19	12	1	19
Taiwan	13	11	7	13
Singapore	2	2	5	3
Malaysia	25	29	57	31
Thailand	*38*	*77*	*82*	*50*

Source: Global Competitiveness Index–WEF (2012a), Networked Readiness Index–WEF (2012b), Digital Opportunity Index–ITU (2007), IT Industry Competitiveness Index–BSA (2011)

The Second IT Master Plan focuses on six key strategies, namely:

1. Promote information literacy among IT professionals and the general population
2. Strengthen national IT governance
3. Develop IT infrastructure
4. Use IT to support good governance in public administration and services

5. Upgrade the competitive capacity of the IT industry to add value and increase earnings
6. Use IT to build a sustainable competitiveness capacity for Thai industries (Ministry of IT, 2009).

Of the six strategies, the government has prioritized strategies one, two, and three as urgent in order to close the gap between other countries.

Under the first strategy, the government intends to develop IT personnel especially in the manufacturing and service sectors. The aim is to bring personnel up to the level of international standards and to develop IT skills within business establishments. Part of the third strategy is to develop IT infrastructure that provides access to businesses and supports multimedia services and electronic transactions. The sixth strategy focuses on building sustainable competitiveness capacity for Thai industries. Some of the goals of this strategy focus on increasing the use of the Internet in private firms by, first of all, increasing the number of businesses that use the Internet and increasing small enterprise Internet connectivity by 25 percent and increasing the number of online businesses by 5 percent (Ministry of ICT, 2009).

To support the strategies of the Second ICT Master Plan, the government has introduced initiatives such as low-interest loans for technological development in the private sector, an industrial technology assistance program, interest free innovation, innovation-capital transformation, and promotion of skills, technology, and innovation.

The constraint that Thailand faces with IT development is that even though there has been growth in the skilled labor force for both the public and private sectors, there is still a shortage of human resources in IT, in terms of both quantity as well as quality. There is a shortage for highly skilled and specialized personnel in a variety of sub-sectors. Other studies conducted on IT personnel have also concluded that there is a desperate need for an increase in the number of human resource in IT (Ministry of ICT, 2009).

The 2009 labor force survey shown in Table 3 displays the proportion of ICT personnel per total employed persons. The number of ICT personnel is 1.11% of the total number of employed persons (37.71 million). Although there was an increase from 0.99% in 2005 to 1.11% in 2009, it is still very minimal (Santipaporn, 2010).

Table 3: Proportion of ICT Personnel per Total Number of Employed Persons–2005-2009

Proportion	2005	2006	2007	2008	2009
ICT Personnel	348,081	359,328	365,253	403,842	416,862
Total Employed Persons (thousands persons)	35,257.2	35,685.5	36,249.5	37,016.6	37,706.3
Proportion of ICT Personnel per Total Employed Persons (%)	0.99	1.01	1.01	1.09	1.11

Source: Labor Force Survey, National Statistical Office, 2009b

The next section provides a descriptive analysis of the Thai manufacturing sector using data for 2004 and 2007.

3. IT Investment and Constraints

The data used for this this research paper relies on the secondary data from the Productivity and Investment Climate Survey (PICS), which contains firm-level survey data on the manufacturing sector. The collection of data was funded and implemented by the Royal Thai Government with technical assistance from the World Bank. Data collection was conducted in two rounds. The first round (PICS 2004) was conducted between March 2004 and February 2005, and surveyed 1,385 manufacturing establishments. The second round (PICS 2007) was conducted between April and November 2007, and surveyed 1,043 manufacturing establishments. The surveys can be considered as nationally representatives as they cover six regions of Thailand (North, Central, Bangkok and vicinity, East, Upper and Lower Northeast, and South) and nine industries based on ISIC classifications (food processing, textiles, garments, automobile components, electronic components, electrical appliances, rubber and plastics, furniture and wood, and machinery and equipment).

Simple tabulations shown in Table 4, which presents data for a period of only 3 years (between 2004 and 2007), show that the use of email and websites within manufacturing firms in Thailand to interact with their clients and suppliers increased significantly. Usage of email increased from 54.1 percent to 73.4 percent while the usage of websites increased from 34.5 percent to 49.7 percent of manufacturing firms. Around 5 percent of total sales were conducted through websites. Firms in the auto components and electronic components industries had the highest proportions websites and email use compared to other manufacturers. Firms in the food processing industry also report as high as 10 percent of their total sales were conducted through their websites. In terms of firm size, there is no doubt that larger-size firms will likely make more use of email and websites for their interaction with clients and suppliers than will smaller-sized firms.

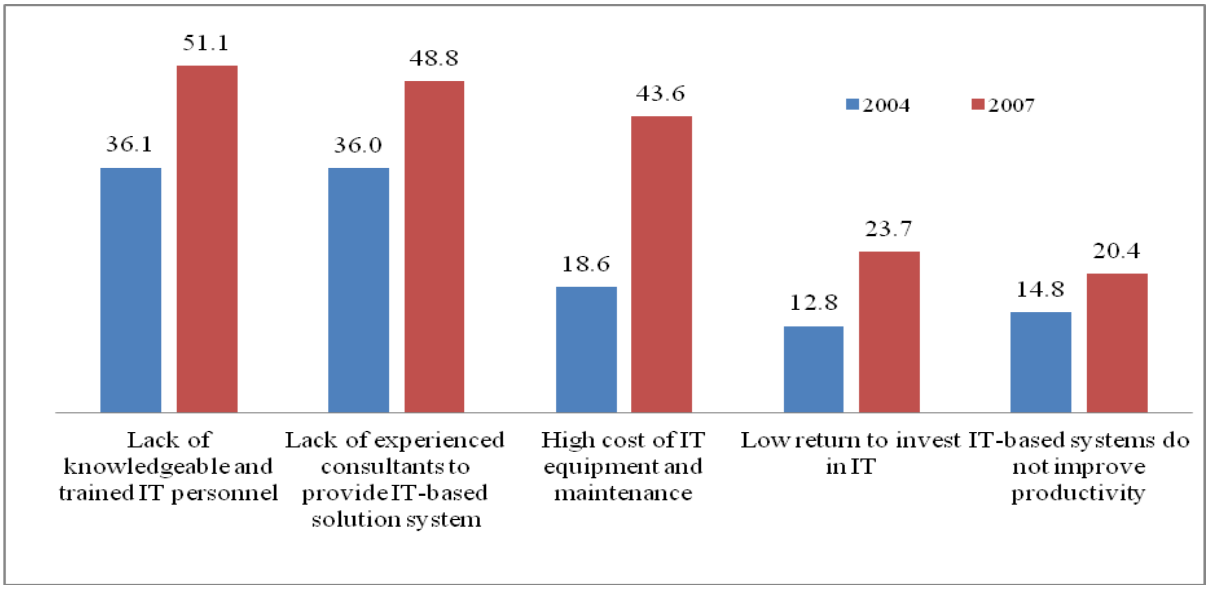
Table 4: Percentage of Firms Reporting the Use of Email and Websites in Their Interaction with Clients and Suppliers

	Email	Website	Percentage of sales done through websites*	Number of firms
Year 2004	54.1	34.5	5.3	1,388
Year 2007	73.4	49.7	5	1,043
Industry				
Food Processing	59.6	45.6	10.9	287
Textiles	47.0	30.1	3.2	319
Garments	62.7	35.2	7.4	327
Auto Components	78.4	53.5	4.8	254
Electronic Components	73.7	52.1	4.2	338
Rubber and Plastics	59.4	36.8	2.9	498
Furniture and Wood Products	56.0	35.6	5.2	225
Machinery and Equipment	45.6	24.6	4.0	745
Firm size				
Small Firms (Less than 50)	45.6	24.6	4.0	745
Medium Firms (50-200)	63	41.5	5.1	875
Large Firms (Greater than 200)	77	55.6	5.6	813

Source: PICS Data 2004 and 2007
Note: *Percentage of sales done through websites is calculated only among firms reporting the use of websites in their interaction with clines and suppliers

The questionnaire also asked firms to report their constraints on introducing IT or expanding IT use on a scale of 1-5. Compared to other constraints, the most significant was lack of IT-related human resources. As shown in Figure 4, 2007 as many as 51.1 percent of manufacturing firms reported a lack of knowledgeable and trained IT personnel as either a very important (scoring 4 out of 5) or a critically important (5 out of 5) constraint. As many as 48.8 percent of all manufacturing firms reported critical constraints arising from a lack of experienced consultants to provide IT-based systems solutions. Even though perceptions of low returns from IT investment and the belief that IT investment will not improve their productivity comprise other constraints to IT investment, these constraints were still relatively less important and of less concern to Thai manufacturers compared to the lack of human resources (Figure 1). The high cost of IT equipment and maintenance has grown to become yet another very important/critical constraint, increasing from 18.6 percent in 2004 to 43.6 percent in 2007.

Figure 1: Percentage of Firms with Regard to Each of Five Constraints to Introducing IT or Expanding IT as Very Important (4 out of 5) or Critically Important (5 out of 5))

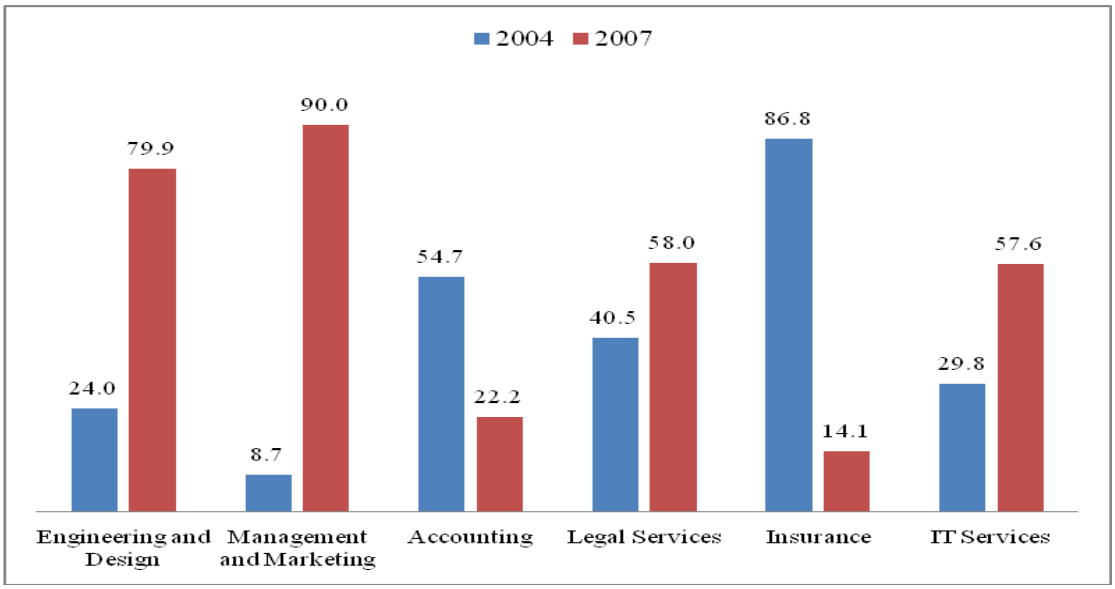


Source: PICS Data 2004 and 2007
Note: In the questionnaire, firms are asked to report in a scale of 1 to 5, where 1 = not important, 3 = important, and 5 = critically important. Figures show the number of firms, in percentage terms, reporting a scale of 4-5

In the PICS survey, firms were asked to report the affordability for themselves of each professional service (Figure 2). In 2007, more than 57.6 percent of firms reported that they could afford and employ IT personnel. Similar to the case for hired management and engineering positions, a higher level of affordability for IT personnel indicates a situation of a quality shortage of IT personnel, which has become a major problem for Thai manufacturers as they try to increase future IT-related investments. Adding to the problem, as found by a World Bank (2008), Thai entrepreneurs in the manufacturing sector not only face problems recruiting people, but their employees tend to change jobs frequently (especially new employees). Another problem is a shortage of qualified personnel in the private sector, where many current employees lack basic skills let alone the technical skills in the use of computers and technology. Inadequately trained university graduates, however, may not be a major concern here since only a small number of firms (3.9 percent) were concerned that

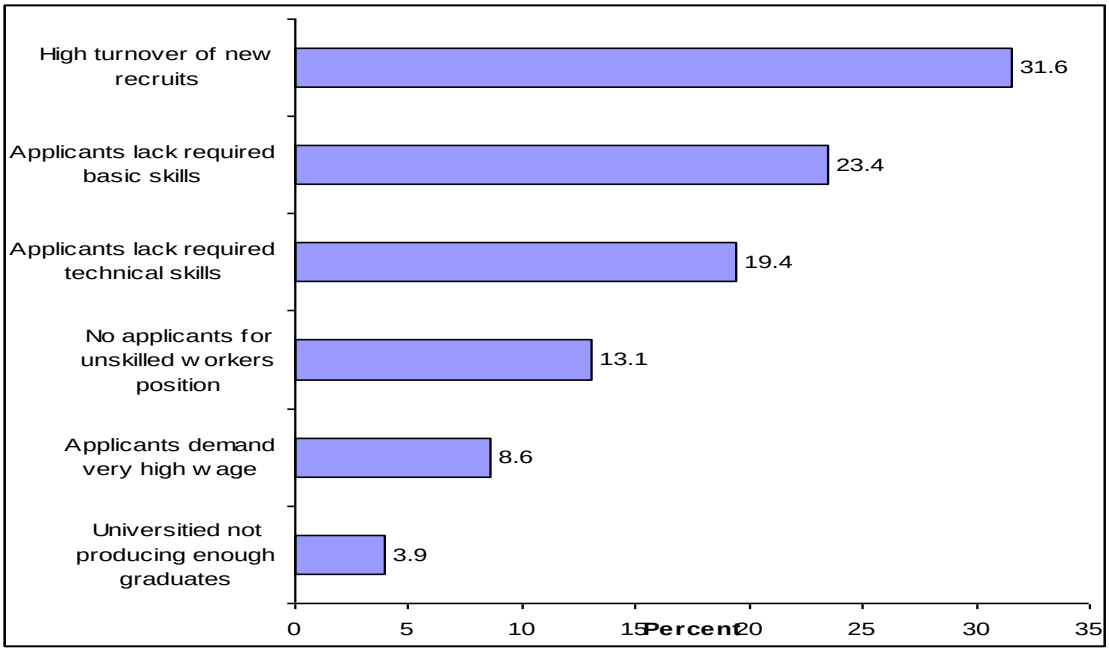
educational institutions are not producing adequately trained personnel to meet market requirements as shown in Figure 3.

Figure 2: Percentage of Firms Reporting the Affordability of Each Professional Service



Source: PICS Data 2004 and 2007

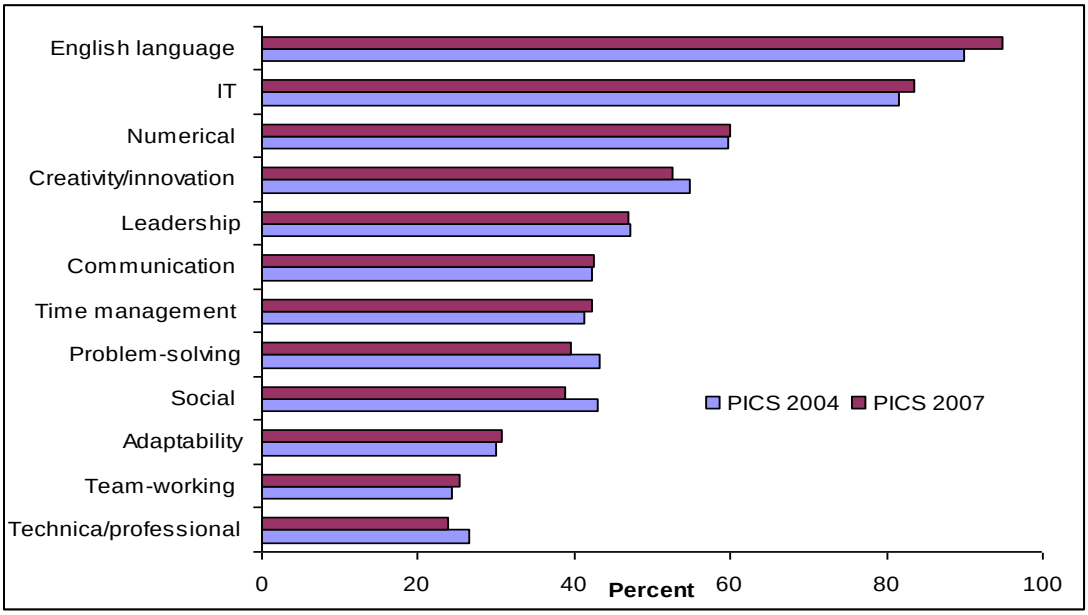
Figure 3: Proportion of Firms Identifying a Lack of Qualified Personnel Classified by Various Causes



Source: World Bank (2008)

Figure 4 presents a microscopic view into each skill category, revealing that over 85 percent of Thai manufacturers believe that IT is a skill that Thai workers lack, much more than the "soft" skills such as creativity/innovation, leadership, etc. These results reflect the need for improvement in IT skills not only among IT-related personnel, but also among general employees. This shortcoming is a problem that has serious implications for IT-related investment among Thai firms.

Figure 4: Shortage of Skills in Various Categories



Source: World Bank (2008)

Classifying IT skill level from 1-4 (1=very poor and 4=very good) (Table 5), Thai manufacturers reported that, on average, they believe that professional workers have better IT skills than their production workers. There were as many as 44.5 percent and 39.5 percent of manufacturing firms that reported that their skilled production workers had poor IT skills.

Table 5: Percentage of Firms Reporting IT Skill Levels of Their Professionals and Skilled Production Workers Classified by Skill Level

IT skill level	Professionals		Skilled production workers	
	2004	2007	2004	2007
1	9.5	5.5	45.2	44.5
2	30.2	29.3	37.4	39.3
3	47.3	48.8	16.3	14.3
4	13.0	16.4	1.1	1.9

Source: PICS Data 2004 and 2007
Note: In the questionnaire, firms are asked to report in a scale of 1 to 4, where 1=very poor, 2=poor, 3=fairly good, and 4=very good.

This lack of IT skills results in a quality mismatch between employee skills and companies' workforce needs. As generally explained by economic theory, job vacancies always create invisible costs for firms, as firms have to spend extra time and effort to find and recruit employees to fill the vacancies. Given that universities are evidently not producing quality graduates with the strong IT skills demanded by firms, providing training in the form of either in-house training or public training seems therefore be an unavoidable option. Not only would such training enhance new employees' IT skills, but it would also act as an incentive to firms to provide worker training as a way to foster employee loyalty.

However, classifying training programs by their contents (Table 6), shows that training on IT has received less attention than to training on safety procedures, management skills, and production technologies. Only 2.2 percent of total in-house training programs and 4.9 percent of total outside training supported by a firm were IT-related programs. This dearth of IT training courses coupled with a low level of IT skills has proven to be a key constraint for future IT investment among Thai firms. Shortages of capable staff can have both short- and long-term effects on economic activity. In the short term, firms could operate below full capacity because they cannot find enough competent and experienced workers. In the longer run, shortages of well-trained staff limit a firm's efforts to enhance productivity. Nearly all firms believe investment in innovation activities yields high returns.

To analyze the human resource constraints of IT-related investment, first we create a list of control variables in measuring firm-level characteristics, for example, firm age, firm size, capacity utilization, factor intensity, computer control in production, education quality of workers, foreign ownership, firm brand, and research partnership. In theory, some variables, such as firm size, capital intensity, and computer control, are predicted to have a negative effect in determining a firm's investment in IT. For example, firms using a higher percentage of computer control in production would be expected to invest more in IT. Estimated coefficients of other control variables to IT investment, for example, firm age, industry type, location, employee education level, and foreign ownership, however, would be doubtful.

Another set of independent variables include IT-related control variables, namely, number of IT staff employed by firms, quality of employee IT skills, ability of firms to make effective use of email and websites, proportion of sales made through websites (e-commerce), and incentives and promotions provided by the Thai government. These IT-related control variables can be classified into three groups: 1) proportion to IT staff, IT skills of professionals, and IT skills of production workers, 2) Internet usage, measured by whether a firm regularly uses email and websites in its interaction with clients and suppliers and whether sales are made through its website, and 3) impact of government policies, determined by whether a firm has benefited from e-commerce export promotion policies and whether a firm has received R&D incentives. Definition and mean of these control variables are reported in Table 8 below.

Table 9, displays estimated binary probit regression in Models 1-4 to quantify the probability of a Thai firm deciding to invest in IT in the future given the various sets of independent variables mentioned above. Secondly, the magnitude of IT-related investment is critical for those firms reporting no plans to invest in IT, which causes the dependent variable (amount of IT investment) to be left-censored to zero. The Tobit model, or a censored regression model, reported in Models 5-8 of Table 9, is designed to estimate linear relationships between proportions of IT investment where there is left-censoring (also known as censoring from below). The number of observations decreases in Models 4 and 8 due to missing IT human resources data (IT skills and proportion of IT staff).

Table 9: Estimation of Probability of IT-Related Investment (Probit) and Proportion of IT-Related Investment to Total Investment Plan (Tobit and Heckit Model)

Model	**Binary Probit Model (Marginal Effect)**				**Tobit Model**				**Heckit Model**	
Firm Control Variables	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Computer Control	0.001*	0.001*	0.001*	0.001**	0.054*	0.054*	0.046	0.046	0.016	0.009
	[0.001]	*[0.001]*	*[0.001]*	*[0.001]*	*[0.028]*	*[0.028]*	*[0.029]*	*[0.032]*	*[0.011]*	*[0.013]*
Firm Age	0.001	0.001	0.001	0.002	0.117	0.108	0.108	0.16	0.059*	0.107***
	[0.002]	*[0.002]*	*[0.002]*	*[0.002]*	*[0.091]*	*[0.091]*	*[0.092]*	*[0.106]*	*[0.035]*	*[0.041]*
Medium-Size Firm	0.053	0.057	0.043	-0.011	2.339	2.545	1.775	-0.778	0.490	-0.857
	[0.041]	*[0.041]*	*[0.041]*	*[0.055]*	*[2.195]*	*[2.201]*	*[2.234]*	*[2.833]*	*[0.809]*	*[1.134]*
Large-Size Firm	0.074	0.070	0.055	-0.031	3.682	3.571	2.645	-1.517	0.891	-1.850
	[0.046]	*[0.046]*	*[0.047]*	*[0.061]*	*[2.466]*	*[2.475]*	*[2.573]*	*[3.121]*	*[0.907]*	*[1.174]*
Capacity Utilization	-0.001	-0.001	-0.001	-0.008	-0.002	-0.008	-0.013	-0.048	-0.009	-0.022
	[0.001]	*[0.001]*	*[0.001]*	*[0.001]*	*[0.048]*	*[0.048]*	*[0.048]*	*[0.055]*	*[0.018]*	*[0.023]*
Capital-Labor Ratio	-0.184**	-0.178*	-0.177*	-0.210**	-5.355	-5.116	-5.288	-8.434	0.074	-1.460
	[0.093]	*[0.094]*	*[0.094]*	*[0.107]*	*[4.500]*	*[4.519]*	*[4.519]*	*[5.177]*	*[1.294]*	*[1.383]*
Foreign Ownership	0.001	0.001	0.001	0.001	0.029	0.03	0.032	0.022	0.014	0.016
	[0.000]	*[0.000]*	*[0.001]*	*[0.001]*	*[0.026]*	*[0.026]*	*[0.027]*	*[0.029]*	*[0.010]*	*[0.011]*
Own Brand	0.042	0.034	0.024	0.038	2.358	2.071	1.426	2.451	0.673	0.263
	[0.030]	*[0.030]*	*[0.031]*	*[0.037]*	*[1.630]*	*[1.642]*	*[1.675]*	*[1.908]*	*[0.616]*	*[0.751]*
Research Partnership	0.118***	0.084**	0.084**	0.085*	4.459**	3.183*	3.230*	2.973	0.7381	0.8854
	[0.036]	*[0.038]*	*[0.038]*	*[0.044]*	*[1.796]*	*[1.916]*	*[1.938]*	*[2.133]*	*[0.703]*	*[0.900]*
Secondary Education	0.001	0.001	0.001	0.001	0.072	0.073	0.068	0.069	0.0174	0.0218
	[0.001]	*[0.001]*	*[0.001]*	*[0.001]*	*[0.044]*	*[0.044]*	*[0.045]*	*[0.055]*	*[0.015]*	*[0.021]*
College Education	0.001	0.001	0.001	0.001	0.058	0.061	0.053	0.068	0.0188	0.0405*
	[0.001]	*[0.001]*	*[0.001]*	*[0.001]*	*[0.052]*	*[0.052]*	*[0.053]*	*[0.062]*	*[0.019]*	*[0.024]*

Table 9 (continued)

ted Control Variables										
R&D Incentive	-	0.109**	0.097*	0.085	-	4.072*	3.627	2.387	-	-0.201
	-	*[0.049]*	*[0.050]*	*[0.056]*	-	*[2.407]*	*[2.451]*	*[2.688]*	-	*[1.148]*
E-Commerce Export	-	0.148*	0.136*	0.208**	-	4.494	3.561	5.174	-	-
	-	*[0.075]*	*[0.076]*	*[0.085]*	-	*[3.537]*	*[3.595]*	*[3.886]*	-	-
Regularly Use Email	-	-	0.028	0.021	-	-	0.129	-0.532	-	-0.641
	-	-	*[0.033]*	*[0.040]*	-	-	*[1.830]*	*[2.077]*	-	*[0.844]*
Regularly Use	-	-	0.021	0.010	-	-	3.459*	3.368	-	2.566***
	-	-	*[0.035]*	*[0.040]*	-	-	*[1.857]*	*[2.059]*	-	*[0.851]*
E-Commerce by Web	-	-	-0.001	-0.001	-	-	-0.090	-0.071	-	-0.033
	-	-	*[0.002]*	*[0.002]*	-	-	*[0.091]*	*[0.105]*	-	*[0.038]*
IT Staff	-	-	-	-0.014	-	-	-	0.248	-	-0.098
	-	-	-	*[0.009]*	-	-	-	*[0.246]*	-	*[0.113]*
IT Skills of Production Workers	-	-	-	0.057**	-	-	-	2.007*	-	0.884*
	-	-	-	*[0.025]*	-	-	-	*[1.185]*	-	*[0.515]*
IT Skills of Professionals	-	-	-	-0.037	-	-	-	2.543**	-	-0.764
	-	-	-	*[0.023]*	-	-	-	*[1.266]*	-	*[0.478]*
ıtions	1,129	1,129	1,109	837	1,129	1,129	1,109	837	1,003	842
R-Square/ Mills Ratio	0.084	0.094	0.078	0.091	0.024	0.025	0.026	0.027	-0.760	-1.340

Standard errors are in brackets. Significant at 10%; ** significant at 5%; *** significant at 1%.
Estimated coefficients of Industry Dummy, Regional Dummy, and constant term are not shown in this table.
Pseudo R-Square is reported for Probit and Tobit Regression. Inverse Mills Ratio is reported for Heckit Regression

Estimated coefficients of firm control variables show that a higher percentage of computer-controlled production machinery has a positive effect on the probability of IT-related investment. A 10-percent increase in the use of computers in controlling production machinery will increase the probability of a firm investing in IT-related activities by around one percent and increase the proportion of IT-related spending (total investment) by around 0.5 percent.

However, estimated coefficients show a strong negative relationship between capital-labor ratio and the probability of IT investment. One million baht more capital per worker seems to reduce the probability of IT investment by around 17-20 percent and reduce IT-related spending (relative to total investment) by around 5 percent. A firm with relatively high labor-intensive production seems to be more likely to participate more in IT-related investment.

The control variable with the highest impact in determining probability of IT investment and amount of IT-related spending seems to be whether a firm has a research partnership with universities or research institutes. Estimated coefficients show that firms with research partnerships with universities or research companies have around 8-11 percent greater probability of investing in IT-related activities and of increasing their IT-related investment share by around 3-4.5 percent. This interesting finding therefore supports the need for an Industry-University Linkages framework. A Linkages Framework has been encouraged by the Thai government for decades as it helps foster innovation by creating opportunities for a firm to access more brain power, including well-trained graduates and knowledgeable faculty/researchers from universities. Firms can thus also improve access to basic and applied research results from which new products and processes can evolve as well as find solutions to specific problems and tap into professional expertise not usually found in an individual firm. This result seems to be similar to the case of the United States, where the importance of industry-university partnership success can be traced. The United States was able to become a world leader in IT because of the complex yet successful relationship between government, industry, and universities. This strong relationship between industry and universities is what made innovation in IT possible (National Research Council, 2012).

To successfully implement IT, firms must collaborate with external entities, which are a prerequisite for participating in international value chains (Machikita et al., 2010). It is crucial for firms to have relationships with other firms and organizations in order to exchange know-how and codified information in a more effective and efficient manner. Policy efforts must be made in order for this to happen as it also important for innovation, especially in industrial upgrading.

Firm age and firm size, however, do not show a statistical significance in determining IT investment among Thai manufacturers. Nevertheless, since coefficients are shown to be positively significant, our findings are somewhat inconsistent to Cheong et al. (2009), who find that for Malaysian company's firm size characterized by annual sales and number of full-time employees is a significant determinant of IT adoption. Larger firms are more likely to invest and adopt IT compared to smaller firms. Das and Das (2012) also conclude that firm size has an impact on IT investment. In their study, larger firms were more likely to invest in IT than were smaller firms. They also concluded that firm age was an important determinant of IT investment, meaning that firms that have been established longer tend to invest in IT

when compared to younger firms. However, unlike the Cheong et al. (2009) study, we find no statistically significant impact of foreign investment in or ownership of a firm on IT investment by Thai firms. Capital utilization, having a unique brand, and level of employee education are not found to be statistically significant to IT investment by Thai manufacturers.

In terms of IT-related control variables, higher IT skills of production workers are found to be statistically significant and strongly affect the probability of IT-related investment decisions. One level higher of IT skills on the part of production workers seems to increase the probability of IT investment by around 5.7 percent and increase the percentage share of IT-related spending by around three percent. Consistent with the findings of Pimchangthong (2003) and Meephokee (2003) for the case of Thailand, this finding leads to an important policy implication. Namely, introducing training courses to upgrade IT skills of production workers should benefit and stimulate IT investment among Thai firms. On the other hand, low IT skill levels of production workers constitute a major obstacle for IT investment.

In addition, IT-related government policies, namely, the E-Commerce Export Promotion and R&D Incentive schemes, have also proven to significantly enhance the probability of IT investment. A firm that benefits from the E-Commerce Export Promotion scheme or receives R&D incentives from the government is more likely to increase its probability of investing in IT by around 8.5-11 percent and around 13.6-20.8 percent, respectively.

In terms of IT-related control variables, similar to its effect on the likelihood of IT investment, a higher level of IT skills is found to be a positive force for IT investment share. If the IT skills of production workers are increased by one level (from 4 levels), the proportion of IT-related investment to total investment should increase by 2.7 percent. Furthermore, a firm that receives R&D incentives should also see a 4 percent increase of their IT investment proportion compared to a firm that received no such incentives. Lastly, a firm that regularly uses its website will tend to invest about 2-3.5 percent more on IT-related activities.

Besides Tobit regression, we estimate Heckit regression (or Heckman Two-Step Regression) to correct the problem of selection bias. As can be seen from the probit and Tobit models discussed above, the E-Commerce Export promotion dummy variable is found to be statistically significant with regard to the probability of IT investment planning, but not to the amount of IT-related spending. Therefore, using the dummy variable of e-commerce export promotion as an exclusion restriction variable (shown in Equations 9 and 10 in Table 9), firm age and a higher proportion of workers with a college education are found to have a statistically significant positive effect on the amount of IT-related spending. A firm established for 10 or more years and a firm with 10 percent of its workers with a higher education seems to increase their IT-related spending (as a percentage of total investment) by 0.6-1 percent and 0.18-0.4 percent, respectively. Similar to results found in Tobit regression, higher IT skills of production worker is positively significant to a firm’s decision to invest in IT.

Impacts of the dearth of human resources and a firm's IT investment found in this paper might be explained, however, by some previous studies. For example, Pimchangthong (2003) concludes in her study that there is a shortage of human resources in IT in Thailand and suggests that both short-term and long-term government policies fostering improved IT infrastructure and developing human resources with strong IT skills should be prioritized. Meephokee (2003) cites the slogan "IT for All" to emphasize the importance for Thailand to create an IT-literate society that includes people of all ages.

For Thailand overall, a firm's deciding whether or not to invest in IT in the next two years seems to depend on whether it has a high proportion of its production under computer control, whether it participates in research partnerships with universities and research institutes, and whether it receives R&D incentives and e-commerce promotions from the government. Also, promoting higher IT skills among production workers seems to be a key factor determining the probability of a firm having an IT-related investment plan and spending a higher proportion of its budget on IT.

However, results seem to vary when firms are classified by industry type. As shown in Table 11, firm size seems to positively affect the probability of IT investment in the auto parts industry but negatively affect such probability in electrical appliances. On the other hand, using computers in the production process (computer control) has statistically significant effects on a higher probability of IT investment in the electrical appliances industry and the rubber and plastics industry. And research partnerships have a statistically significant positive effect on the textile and the rubber and plastics industries.

In terms of IT-related control variables, higher IT skills of production workers seem to have a statistically significant effect in the textile and the electrical and appliances industries on the probability of IT investment. R&D incentives also play a strong and statistically significant role in the auto parts industry.

Impacts on the proportion of IT-related investment plans also vary by industry. Using both probabilistic regression and Tobit regression models (Tables 10 and 11), the impact of higher capacity utilization is found to be ambiguous, showing a positive impact in the garment and machinery and equipment industries, but a negative impact in food processing, auto parts, and electrical appliances.

The average education level of employees is found to be statistically significant. Food processing and machinery and equipment firms employing a higher proportion of workers with college degrees increased their IT investment shares by 28.6 percent and 51.5 percent, respectively.

IT skill level seems to show the strongest effect in the furniture and textile industries, in which an increase of one point (out of 4 points) in IT skill level among production workers resulted in a firm investing more in its IT-related share of investments by 32.4 percent and 7.5 percent, respectively. Promoting IT training for workers in these two sectors should therefore be an effective strategy in fostering IT-related investment.

Table 10: Estimation of Probability of IT-Related Investment Planning by Industry (Probit Model)

Industry	Food Processing	Textiles	Garments	Auto Parts	Electrical Appliances	Rubber& Plastics	Machinery& Equipment
Firm Control Variables							
Computer Control	0.0005	-0.0012	0.0002	0.0002	0.0033**	0.0045*	0.0036
	[0.002]	*[0.002]*	*[0.002]*	*[0.002]*	*[0.001]*	*[0.002]*	*[0.003]*
Firm Age	0.0023	0.0004	-0.0071	-0.0008	0.0031	0.0081	0.0266*
	[0.004]	*[0.005]*	*[0.007]*	*[0.007]*	*[0.006]*	*[0.008]*	*[0.015]*
Medium-Size firm	0.1508	0.1472	0.0155	0.2895	-0.1045	0.0403	0.3484*
	[0.100]	*[0.228]*	*[0.146]*	*[0.190]*	*[0.128]*	*[0.265]*	*[0.199]*
Large-Size firm	0.2637	0.0291	0.1094	0.3980**	-0.2576*	0.2311	0.1377
	[0.197]	*[0.195]*	*[0.149]*	*[0.192]*	*[0.145]*	*[0.294]*	*[0.357]*
Capacity Utilization	-0.0053**	0.0065	0.0042	-0.0043	-0.0078***	0.0075	0.0064
	[0.002]	*[0.004]*	*[0.004]*	*[0.004]*	*[0.003]*	*[0.006]*	*[0.004]*
Capital-Labor Ratio	-0.1746	-0.0616	-2.9592	-1.6626**	-0.0633	-1.7739	-4.4231
	[0.130]	*[0.129]*	*[4.167]*	*[0.767]*	*[0.342]*	*[2.110]*	*[4.193]*
Foreign Ownership	0.0029	0.002	-0.0035	0.0013	0.0019	-0.003	-0.0042
	[0.002]	*[0.002]*	*[0.003]*	*[0.002]*	*[0.001]*	*[0.004]*	*[0.003]*
Own Brand	0.1511**	0.0365	0.082	0.0901	-0.0222	0.0497	-0.1991
	[0.072]	*[0.103]*	*[0.099]*	*[0.121]*	*[0.087]*	*[0.143]*	*[0.160]*
Research Partnership	0.0107	0.2910**	-0.0052	-0.1911	0.1324	0.3360*	-0.2297
	[0.090]	*[0.137]*	*[0.112]*	*[0.140]*	*[0.105]*	*[0.185]*	*[0.162]*
Secondary Education	0.0043**	-0.0008	0.0046	-0.0075*	-0.0053	-0.0003	0.0114**
	[0.002]	*[0.003]*	*[0.003]*	*[0.004]*	*[0.004]*	*[0.007]*	*[0.006]*
College Education	0.0049*	0.0066	0.0033	-0.0078*	-0.0052	0.0055	0.0133**
	[0.003]	*[0.004]*	*[0.004]*	*[0.004]*	*[0.004]*	*[0.007]*	*[0.006]*
IT-Related Control Variables							
IT Staff	0.0366	-0.0073	0.0057	-0.0165	0.0081	-0.0636	0.1609
	[0.023]	*[0.027]*	*[0.007]*	*[0.029]*	*[0.009]*	*[0.065]*	*[0.122]*
IT Skills of Professionals	0.0813	-0.1217**	0.0543	-0.0204	-0.0516	-0.1084	-0.1184
	[0.061]	*[0.060]*	*[0.055]*	*[0.070]*	*[0.056]*	*[0.096]*	*[0.100]*
IT Skills of Production Workers	0.0882	0.1464*	-0.0565	-0.0314	0.0951*	-0.104	-0.0038
	[0.058]	*[0.080]*	*[0.064]*	*[0.077]*	*[0.056]*	*[0.108]*	*[0.099]*
Regularly Use Email	-0.1049	0.013	0.1841	-0.2784**	0.1897**	-0.1295	0.2790*
	[0.100]	*[0.111]*	*[0.120]*	*[0.120]*	*[0.089]*	*[0.189]*	*[0.142]*
Regularly Use Website	0.1572	0.0905	-0.0292	0.1518	-0.1532*	0.0124	-0.4260***
	[0.104]	*[0.138]*	*[0.097]*	*[0.123]*	*[0.090]*	*[0.167]*	*[0.161]*
E-Commerce by Web	-0.0002	-0.0048	-0.0256	0.0024	-0.0139	0.0574	0.0936**
	[0.002]	*[0.024]*	*[0.026]*	*[0.009]*	*[0.015]*	*[0.047]*	*[0.042]*
R&D Incentive	0.1037	0.0688	0.0926	0.3145**	0.1717	-0.04	-0.2979**
	[0.119]	*[0.164]*	*[0.152]*	*[0.149]*	*[0.145]*	*[0.239]*	*[0.136]*
E-Commerce Export Promotion	0.0829	0.2461	0.1823	-	0.4910***	0.2638	-
	[0.240]	*[0.356]*	*[0.187]*	-	*[0.119]*	*[0.359]*	-
Observations	132	94	89	107	197	75	74
Pseudo R-Square	0.223	0.110	0.229	0.157	0.170	0.274	0.319

Standard errors are in brackets. Significant at 10%; ** significant at 5%; *** significant at 1%.
Estimated coefficients of Regional Dummy are not shown in this table. Estimation does not report for the furniture industry due to a too small number of observations.

Table 11: Estimation of Proportion of IT-Related Investment Planning by Industry (Tobit Model)

Industry	Food Processing	Textiles	Garments	Auto Parts	Electrical Appliances	Rubber& Plastic	Furniture	Machinery& Equipment
Firm Control Variables								
Computer Control	0.034	-0.058	0.069	-0.074	0.112**	0.067	-0.068	0.104
	[0.068]	[0.084]	[0.110]	[0.096]	[0.049]	[0.054]	[0.351]	[0.120]
Firm Age	0.077	-0.108	-0.507	-0.063	0.251	0.582***	-0.947	0.654
	[0.150]	[0.264]	[0.428]	[0.329]	[0.214]	[0.195]	[0.872]	[0.576]
Medium-Size Firm	9.18	1.687	4.248	0.432	3.826	3.091	26.048	11.287
	[6.359]	[8.864]	[9.451]	[9.622]	[4.952]	[7.504]	[17.595]	[8.556]
Large-Size Firm	8.992	5.163	11.747	12.01	13.027**	1.728	39.228*	0.676
	[6.149]	[8.656]	[9.114]	[11.587]	[5.702]	[8.249]	[22.631]	[14.629]
Capacity Utilization	-0.233**	0.314	0.482**	-0.405**	-0.161*	0.127	0.256	0.386**
	[0.100]	[0.225]	[0.229]	[0.156]	[0.089]	[0.153]	[0.371]	[0.177]
Capital-Labor Ratio	-6.421	-7.89	-489.05	-49.608	8.137	-49.067	-764.658	-359.228
	[4.740]	[7.629]	[301.049]	[35.594]	[12.159]	[61.119]	[641.116]	[249.629]
Foreign Ownership	0.072	0.149	-0.152	0.095	0.061	0.038	-0.161	-0.038
	[0.080]	[0.095]	[0.138]	[0.083]	[0.042]	[0.103]	[0.416]	[0.111]
Own Brand	6.127	0.759	6.09	4.868	-2.041	5.691	-4.563	2.614
	[4.981]	[5.067]	[5.798]	[5.781]	[3.081]	[3.846]	[10.616]	[7.340]
Research Partnership	1.264	9.320*	-7.329	-6.665	0.91	6.324	35.724*	-10.358
	[3.459]	[5.362]	[7.538]	[6.683]	[3.600]	[4.380]	[19.981]	[9.549]
Secondary Education	0.192**	-0.169	0.202	-0.207	-0.047	-0.058	-0.158	0.490*
	[0.078]	[0.157]	[0.162]	[0.156]	[0.125]	[0.193]	[0.227]	[0.264]
College Education	0.285**	0.291	-0.081	-0.197	-0.088	0.095	-0.136	0.515*
	[0.115]	[0.206]	[0.279]	[0.158]	[0.129]	[0.202]	[0.569]	[0.272]
IT-Related Control Variables								
IT Staff	1.549*	-0.078	0.242	-0.202	0.319	-2.457	-1.381	-1.402
	[0.877]	[1.270]	[0.466]	[1.405]	[0.278]	[1.572]	[7.455]	[5.807]
IT Skills of Professionals	3.49	-6.585**	2.395	-2.266	-0.317	-2.528	-15.678**	-1.598
	[2.494]	[3.227]	[3.452]	[3.280]	[2.047]	[2.375]	[7.719]	[3.980]
IT Skills of Production Workers	1.624	7.248*	-3.273	2.109	1.851	1.221	32.394***	-3.838
	[2.291]	[3.937]	[3.698]	[3.694]	[2.014]	[2.895]	[10.520]	[4.532]
Regularly Use Email	-4.135	2.043	5.432	-10.856*	4.174	-4.167	27.361	2.416
	[3.907]	[5.281]	[6.940]	[6.313]	[3.635]	[5.000]	[23.520]	[7.261]
Regularly Use Website	9.271**	4.302	-1.461	9.186	0.867	-0.303	0.248	-6.704
	[4.029]	[6.328]	[6.790]	[5.942]	[3.322]	[4.379]	[20.273]	[8.231]
E-Commerce by Web	-0.035	-0.504	-0.647	-0.122	-0.456	1.955*	-72.446	3.098***
	[0.088]	[3.152]	[1.048]	[0.279]	[0.513]	[1.161]	[130.102]	[1.061]
R&D Incentive	4.044	-2.354	-0.663	10.589	7.498	-1.446	-27.194	-9.515
	[3.958]	[6.614]	[7.448]	[9.916]	[5.166]	[7.572]	[20.746]	[10.260]
E-Commerce Export Promotion	-2.982	3.106	6.804	-155.582	8.502	-6.815	22.333	33.084
	[7.488]	[9.768]	[7.436]	[0.000]	[6.666]	[7.259]	[20.943]	[23.878]
Constant	-21.942*	-23.545	-68.327**	55.396***	3.59	-21.326	-23.04	-83.332**
	[13.039]	[25.217]	[27.638]	[20.124]	[15.174]	[24.395]	[39.086]	[32.595]
Observations	132	95	89	108	197	76	64	76
Pseudo R-Square	0.077	0.072	0.075	0.112	0.072	0.077	0.112	0.034

Standard errors are in brackets. Significant at 10%, ** significant at 5%, *** significant at 1%.Estimated coefficients of Regional Dummy are not shown in this table.

4. Conclusion and Policy Recommendations

Access to IT systems and the use of IT to assist in production is important in the manufacturing process as it reduces costs and increases productivity and thus competitiveness in the global market. Due to its high cost, however, accessing IT investment seems to represent an obstacle for a developing country as it attempts to enhance its economic development. This is the case in Thailand, a developing country that has been stuck in a medium-income trap for decades.

Using a survey of manufacturing data, estimated results have shown that the most critical constraints obstructing Thai manufacturers' investing in IT is the lack of IT-savvy human resources, including both a lack of knowledgeable and trained IT personnel and a lack of experienced consultants to provide solutions for IT-based systems. Even though more than fifty percent of manufacturing firms can afford to fill such positions, the IT skills of potential employees do not meet their requirements, especially the IT skill requirements for production workers. Under this constraint, providing training courses in IT-related skills should be a priority. Evidence from surveys, however, reveals that the efficacy of IT training courses, both in-house and outside, seem to have received little recognition from manufacturers.

Using binary probit regression (as part of Tobit regression), Tobit regression, and Heckit regression, estimation for both the likelihood and magnitude of IT-related investment also confirms this finding, namely, that lack of a IT-skilled workforce constitutes a significant constraint on IT investment. In terms of IT-related control variables, possession of higher IT skills among production workers is found to be statistically significant to the probability of positive IT-related investment decisions. A higher level of IT skills among production workers seems to increase the probability of IT investment by around 5.7 percent and increase IT-related investment as a share of total investment by around 2 percent. This finding leads to an important policy implication: introducing training courses to upgrade IT skills of production workers can stimulate IT investment among Thai firms. On the other hand, low IT skill levels of production workers represents a major obstacle for IT investment.

Research partnerships with universities and research companies have also proven to be effective frameworks for increasing IT investment share. Firms that have research partnerships with universities or research institutions were shown to increase their probability of investing in IT-related activities by 8.4-11.8 percent and to increase by 3-4.5 percent their IT investment share than did firms with no such research partnerships. This interesting finding supports the success of industry-university/research institute framework that has been promoted by the Thai government for decades. Research partnerships and industry-university linkages help foster innovation by creating opportunities for firms to access more brain power, including well-trained university graduates as well as knowledgeable faculty and researchers.

Another interesting finding is with regard to the significant impact of government policy on enhancing the probability of IT investment. A firm that benefits from the E-Commerce Export Promotion scheme or receives R&D incentives from government is more likely to increase the probability of their IT investment–by around 9-11 and 13.6-20 percent, respectively. The impact is even stronger in the auto parts industry.

Nonetheless, even though government does provide support in terms of R&D incentives and an export promotion scheme, and both are found to play critical role in fostering IT investment, only a small proportion of manufacturers actually benefit from these programs. Table 12 presents survey results showing that only one percent of manufacturers receive benefits from government schemes. Many report that they have never heard about a particular scheme and thus, no surprises, a majority, for each of four schemes, have never even applied. This evidence should therefore be directed to the government in order to get the appropriate ministries and departments to advertise and encourage firms, especially small and medium enterprises, to participate in the program most relevant to them.

Table 12: Firms' Assessments of Different Schemes to Promote Innovation

Have firms benefited from this specific scheme?	Science Park Project	Low-interest loan from NASDA	Tax Reduction for R&D Expenditure	Thailand Innovation Project
1. Yes.	1.01	1.52	0.76	0.09
2. No, never heard about this scheme.	38.31	27.59	43.21	37.61
3. No, I applied and was turned down.	0.34	0.59	0.17	0.26
4. No, I never applied because of the process. too long and complicated	1.35	4.05	2.19	1.37
5. Never applied for other reasons.	58.99	66.24	53.67	60.68

Source: PICS Data 2004

Estimated results also vary by industry. Higher IT skills of production workers seems to have a statistically more significant effect in the textile and electrical and appliances industries on the probability of IT investment. IT skill level seems to have strongest effect on the furniture and textile industries, in which an increase of one point (out of 4 points) in IT skill level of production workers results in a firm investing 32.4 and 7.5 percent more, respectively, in its IT-related share of investments. Promoting IT training for workers in these two sectors therefore represents an effective strategy to foster IT-related investment.

Based on results presented in this paper, there are a number of things government can do in order to promote IT investment among Thai manufacturers. First, enhancing IT skills of production workers and IT personnel should be a top priority. Findings show a positive relationship between a higher level of worker skill and a tendency for a firm to invest in its IT-related programs. On the other hand, a low level of skill is proven to be a major constraint on investment. The Ministry of Education should thus play a main role in fostering IT knowledge–from basic education to more technical training for those ready to enter the labor market. (In fact, along with providing basic education, the Ministry of Education's Department of non-Formal Education has also long given priority to adult and non-formal education as a means of providing lifelong learning opportunities to the out-of-school population.)

Secondly, university-industry linkages (or industry linkages with research institutes) should be promoted and strengthened. There are a number of schemes to promote such relationships. But in Thailand the university-industry linkages are weak due to low levels of innovation and weak incentives, which result in few efforts by the private sector to link up with universities (Brimble & Doner, 2007).

The government should fund university-based and industry R&D as they have an important impact on IT. Long-term research projects should be conducted by universities since industries are not typically able to carry out such research on a long-term basis. Thailand can also emulate the characteristics of industry-university relationships seen in the United States. Research universities in the United States integrate research with education and educate skilled IT workers of the future (National Research Council, 2012). These graduates are the most effective vehicles for technology transfer between academia and industry, and between university labs and departments in industries. This also leads to the movement of personnel in both directions through the hiring of postdoctoral researchers, consultants, employees, and entrepreneurs. Creating strong research institutions is most crucial if Thailand wants to move towards high-tech economic development (National Research Council, 2012).

Finally,, since government policies related to tax incentives and e-commerce export promotion are found to have positive relationships to IT investment, government should help small and medium enterprises to recognize the benefits available to them and encourage them to participate in the programs most relevant to them. These policy recommendations can serve as stepping-stones towards the long-term success of Thai firms and their ability to compete with other countries, especially in the ASEAN region.

References

Amin, M. (2005). ICT and firm-level performance in Thailand: Findings of the productivity and investment climate survey. In: *Proceedings of the Second International Conference on eLearning for Knowledge-Based Society*, Bangkok, Thailand, 4-7Aug, 1.1-1.9.

Bacon, C.J. (1992). The use of decision criteria in selecting information systems/technology investments. *MIS Quarterly*, 16(3), 335-353.

Bhatt, G.B. (2000). Exploring the Relationships between Information Technology, Infrastructure, and Business Process Re-engineering. *Business Process Management Journal*, 6(2), 139-163.

Brimble, P. and Doner, R.F. (2007). University-Industry Linkages and Economic Development: The Case of Thailand. *World Development*, 35(6), 1021-1036.

Brynjolfsson, E. and Hitt, L.M. (2000). Beyond Computation: Information Technology, Organizational Transformation and Business Performance. *Journal of Economic Perspectives*, 14(4), 23-48.

Business Software Alliance (2011). Investment for the Future: Benchmarking IT Industry Competitiveness 2011.

Chandrasekhar, C.P. and Ghosh, J. (2001). Information and communication technologies and health in low-income countries: the potential and the constraints. *Bulletin of the World Health Organization*, 79(9), 850-855.

Cheong, T.Y., Sulaiman, A., and Parveen, F. (2009). Internet adoption among Malaysian companies. *Journal of Asia-Pacific Business*, 10, 166–185.

Colecchia, A. and Schreyer, P. (2002). ICT Investment and Economic Growth in the 1990s: Is the United States a Unique Case? A Comparative Study of Nine OECD Countries. *Review of Economic Dynamics*, 5(2), 408-442.

Christensen, D. and Walker, D.H.T. (2004). Understanding the role of vision in project success. *Project Management Journal*, 35(3), 39-52.

Das, S. and Das, K.K. (2012). Factors influencing the information technology adoption of micro, small, and medium enterprises (MSME): An empirical study. *International Journal of Engineering Research and Applications*, 2(3), 2493-2498.

Gatautis, R. (2008). The impact of ICT on public and private sectors in Lithuania. *Engineering Economics*, 4(59), 18-28.

Gholami, R., Moshiri, S., and Lee S.Y.T. (2004).ICT and productivity of the manufacturing industries in Iran. *The Electronic Journal of Information Systems in Developing Countries*, 19(4), 1-19.

Hanna, N. (1994). Exploiting information technology for development: A case study of India. *World Bank Discussion Paper 264*. Washington DC: World Bank.

Huang, S.M., Ou, C.S., Chen, C.M., and Lin, B. (2006). An empirical study of relationship between IT investment and firm performance: A resource-based perspective. *European Journal of Operational Research*, 173, 984-999.

Kalkan, A., Erdil, O., and Cetinkaya, O. (2011). The relationships between firm size, prospector strategy, architecture of information technology and firm performance. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 24, 854-869.

Koellinger, P. (2008). The relationship between technology, innovation, and firm performance: Empirical evidence from e-business in Europe. *Research Policy*, 37, 1317-1328.

Kraemer, K.L. and Dedrick, J. (1994). Payoffs from investment in information technology: lessons from the Asia-Pacific region. *World Development*, 22(12), 1921-1931.

Im, K.S., Dow, K.E., and Grover, V. (2001). A reexamination of IT investment and the market value of the firm–an event study methodology. *Information Systems Research*, 12(1), 103-117.

International Telecommunications Union. (2007). The Digital Opportunity Index (DOI).

International Telecommunications Union. (2013). Key ICT indicators for developed and developing countries and the world (totals and penetration rates).

Jitsuchon, S. (2012). Thailand in a middle-income trap. *TDRI Quarterly Review*, 27(2), 13-20.

Landauer, T.K. (1995). *The Trouble with Computers*. Cambridge, MA: MIT Press.

Li, M. and Ye, R. (1999). Information technology and firm performance: Linking with environmental, strategic and managerial contexts. *Information & Management*, 35, 43-51.

Loveman, G.W. (1994). An assessment of the productivity impact on information technologies. In: T.J. Allen, M.S. Scott-Morton (Eds). Information Technology and the Corporation of the 1990s: Research Studies, 84-110. Cambridge, MA, MIT Press.

Machikita, T., Tsuji, M, and Ueki, Y. (2010). How ICTs raise manufacturing performance: Firm-level evidence in Southeast Asia. *ERIA Discussion Paper Series*, 1-34.

Melville, N., Kraemer, K., and Gurbaxani, V. (2004). Review: information technology and organizational performance: an integrative model of it business value. *MIS Quarterly*, 28(2), 283-322.

Meephokee, C. (2004). Information technology: some implications for Thailand. In *Information technology policy and the digital divide: lessons for developing countries* (135-158). Northampton: Edgar Elgar Publishing

Morikawa, M. (2004).Information technology and the performance of Japanese SMEs. *Small Business Economics*, 23, 171-177.

National Research Council (2012). Continuing Innovation in Information Technology. National Academies Press, Washington D.C.

National Statistical Office, Thailand (2009a). ICT Business Survey (or ICT in Establishment Survey).

National Statistical Office, Thailand (2009b). Labor Force Survey.

Paopun, V. (2000) A study of the relationship between investment in information technology and organizational performance in the Thai retail industry. Ph.D. dissertation, *Nova Southeastern University.*

Peansupap, V. and Walker, D.H.T. (2006). Information communication technology (ICT) implementation constraints: A constructive industry perspective. *Engineering, Construction, and Architectural Management*, 13(4), 364-379.

Pimchangthong, D. (2003). Key issues in information systems management: a comparative study between academics and practitioners in Thailand. *Journal of Global Business Review*, 3, 56-67.

Prasad, A. (2008). Information technology and business value in developing economies: A study of intangible benefits of information technology investments in Fiji. *The Electronic Journal of Information Systems in Developing Countries*, 34 (2), 1-11.

Qing, H. and Plant, R. (2001). An Empirical Study of the Causal Relationship between IT Investment and Firm Performance. *Information Resources Management Journal*, 14(3), 15-26.

Santipaporn, S. (2010). Information and Communication Technology Statistics in Thailand. In: *International Seminar on Information and Communication Technology Statistics*, Seoul, Republic of Korea, 19–21 July, 2010.

Sarkis, J. and Sundarraj, R.P. (2000). Factors for Strategic Evaluation of Enterprise IT. *International Journal of Physical Distribution and Logistics Management*, 30(3/4), 196-220.

Schuman, M. (2010). Escaping the middle-income trap. http://business.time.com/2010/08/10/escaping-the-middle-income-trap/ (accessed 27 March 2013).

Sein, M.K. and Harindranath, G. (2004). Conceptualizing the ICT artifact: Toward understanding the role of ICT in national development. *The Information Society*, 20, 15-24.

Swierczek, F.W. and Shrestha, P.K. (2003). Information Technology and Productivity: A Comparison of Japanese and Asia-Pacific Banks. *Journal of High Technology Management Research*, 14(2), 269-289.

UNCTAD, (2008). Measuring the impact of ICT use in business: The case of manufacturing in Thailand, Bangkok: UNCTAD

World Bank (2008) Thailand Investment Climate Assessment Update. Washington, D.C.: The World Bank.

World Economic Forum (2012a). The Global Competitiveness Report 2012–2013.

World Economic Forum (2012b). The Global Technology Report 2012.

Zhu, K., Kraemer, K., and Xu, S. (2003). Electronic business adoption by European firms: A cross-country assessment of the facilitators and inhibitors. *European Journal of Information Systems* 12, 25.

The Performance of Thai Exporting Manufacturing SMEs: Evidence from Industrial Census Data

Teerawat Charoenrat[*] *and Charles Harvie*[**]

Abstract

This paper applies a stochastic frontier production function and technical inefficiency effects model to measure, compare and explain the technical efficiency of Thai manufacturing SMEs in the pre and post 1997 Asian financial crisis periods. Cross-sectional firm-level data from industrial censuses conducted in 1997 and 2007 are utilized. Average technical efficiency levels in all categories of manufacturing SMEs analyzed in the pre and post crisis periods are found to be low. The paper concludes that government policies in the post crisis period have been largely ineffective and should place more attention on creating an enabling environment to foster SME growth.

Keywords: Technical Efficiency; Stochastic Frontier Analysis (SFA); Manufacturing Small and Medium sized Enterprises (SMEs); Thailand

JEL classification: C31, G01, L6

[*]Lecturer in Economics, Director, Centre for Entrepreneurship, Innovation and SME Development in ASEAN Region (CEISDA), Khon Kaen University, Nong Khai Campus, Nong Khai, 4300, Thailand, Email: tc888@uowmail.edu.au; teerawat.c@nkc.kku.ac.th

[**] Associate Professor, Head of School, Director, Centre for Small Business and Regional Research, School of Economics, University of Wollongong, NSW, 2522, Australia, Phone: +61 2 42 213702, Fax: +61 2 42 213725, Email: charvie@uow.edu.au

1. Introduction

Small and medium sized enterprises (SMEs) play a significant role in the economic and social development of many developing economies (Newby, 2006; Harvie, 2007, 2008; Doern, 2009; Le and Harvie, 2010), and this is no less so than for the case of Thailand. Thai SMEs represent 99 percent of business establishments in the country, employ more than seven million workers, equivalent to 73 percent of total employment, and contributed around 39 percent of total GDP at current prices in 2009 (Office of Small and Medium Enterprises Promotion (NSO), 2009). Average annual real output growth of SMEs was 3.91 percent over the period 1999-2009 (Office of Small and Medium Enterprises Promotion, 2009). They are particularly dense in Bangkok and its vicinity, accounting for around 30 percent of total SMEs. Consequently, their development and ability to sustain competitiveness in an increasingly integrated regional and global economy are critical for the sustained social and economic development of the country (Brimble *et al.*, 2002; Mephokee, 2003; Sahakijpicharn, 2007; OSMEP, 2009).

In this context it is a moot point to analyze the contemporary performance of the SME sector in Thailand. In particular to identify if the performance of the SME sector has improved in the wake of the Asian financial and economic crisis of 1997-98. Subsequent reforms have aimed at putting the economy on a sustainable path to growth and development focusing on: improving the regulatory and supervisory environment of the financial system, improving corporate sector governance and transparency, improving firm competitiveness and performance, embracing foreign ownership and its involvement in the corporate and financial sectors, and developing firm capacity to take advantage of market opportunities arising from regional and global economic integration.

The aim of this paper is to compare and analyze the technical efficiency performance of Thai manufacturing SMEs in the pre (before 1997) and post (after 1997) Asian crisis periods[1]. In addition, firm-specific factors affecting technical efficiency are identified. Such an empirical analysis has not been conducted before for Thai manufacturing SMEs, and this study aims to rectify this gap by: 1) empirically estimating the level of technical efficiency of Thai manufacturing SMEs in the pre and post financial crisis periods in five categories: by aggregate manufacturing SMEs, by size of manufacturing SMEs (small and medium), by domestic market intensity and by export intensity 2) empirically estimating firm-specific factors and explanatory variables influencing the technical inefficiency of Thai manufacturing SMEs in the pre (1997) and post (2007) financial crisis periods for each of the above five categories. Potential firm-specific factors contributing to the technical inefficiency of Thai manufacturing SMEs based upon the literature are: firm size, firm age, skilled labor, firm location (municipal and non-municipal areas), regional location (i.e., Bangkok, central and vicinity, Northern and North-eastern provinces), type of ownership (i.e., individual proprietor, juristic partnership, limited liability, government and state, and co-operative), foreign ownership or investment, export intensity and government assistance (via the Board of

[1] Substantive data is more readily available for manufacturing SMEs in Thailand, as firm level industrial census data is produced every 10 years.

Investment (BOI)); 3) and identifying policies to improve the technical efficiency of Thai manufacturing SMEs. The analysis is conducted utilizing firm-level data obtained from the 1997[2] and 2007[3] industrial censuses, conducted by the National Statistical Office (NSO) of Thailand, containing 32,484 and 73,931 observations, respectively (NSO, 2011a, 2011b)[4].

The structure of the paper is as follows. Section 2 provides a brief review of the contribution of manufacturing SMEs to the economy. Section 3 describes the methodology and data utilized in this study. Section 4 presents the results from three hypothesis tests. Section 5 presents empirical results from a Stochastic Frontier Analysis (SFA) and technical inefficiency effects model. Finally, the key findings and major conclusions from the paper are presented in Section 6.

2. Manufacturing SMEs and the Thai Economy

Definition of manufacturing SMEs

The most common means of defining an SME are number of employees or the level of fixed assets (OSMEP, 2002; Sahakijpicharn, 2007). The Ministry of Industry (MOI) of Thailand Regulation of 11 September 2002 adopted employment or fixed assets, excluding land, as criteria in defining SMEs (Brimble *et al.*, 2002; OSMEP, 2003). Hence, an enterprise employing less than or equal to 50 workers, or fixed assets, excluding land, not exceeding THB 50 million (approximately US$1.65 million) in the manufacturing sector is considered a small enterprise. An enterprise employing between 51-200 workers or fixed assets, excluding land, between THB 51-200 million (approximately US$1.68 - 6.6 million) is defined as a medium-sized enterprise (Mephokee, 2003; OSMEP, 2003).

The average number of Thai manufacturing SMEs during the period 1994[5] to 2009 was approximately 460,002 or 27.1 percent of total SMEs. They employed, on average, around 2,630,800 workers over the period 1994 to 2009, equivalent to about 27.1 percent of total employment in the private sector during this period. Average manufacturing SME output was THB 748,749 million, or 28.68 percent of total SME output, during the period in 1994 – 2009, with an average annual real output growth rate of 6.89 percent during this same period (Office of Small and Medium Enterprises, various). The Office of Small and Medium Enterprises Promotion do not compile statistics on the exports of SMEs by sector. It only identifies the export value of SMEs classified by size of enterprises. Thus, the average value of exports by SMEs was approximately THB 1,311,493 million, or 33.02 percent of total exports over the period 2000 to 2009.

---

[2] Firm-level data in the 1997 industrial census covered the operations of firms from 1st January, 1996 to 31st December, 1996 (the National Statistical Office of Thailand, 2010a).

[3] The 2007 industrial census firm-level data covered the operations of firms from 1st January, 2006 to 31st December, 2006 (the National Statistical Office of Thailand, 2010b).

[4] Due to data limitations it is not possible to identify individual firms in 1997 and 2007. Consequently this paper cannot conduct a balanced panel data analysis. However, many empirical studies have estimated and compared technical efficiency between periods using unbalanced panel data (Vu, 2003; Arunsawadiwong, 2007; Tran *et al.*, 2008; Le, 2010).

[5] The first year in which statistics on SMEs were compiled in Thailand.

Financial crisis of 1997 and SMEs

The financial crisis of 1997 severely impacted the domestic economy resulting in an economic crisis exemplified by a high unemployment rate, a decline in real income, a significant reduction in domestic demand, private consumption and investment spending and severe contraction in economic growth in 1998 (World Bank, 1993; Nukul's Commission Report, 1998; Regnier, 2000; Phan, 2004; Menkhoff and Suwanaporn, 2007). The decline of the country's economic growth was mainly influenced by decreased exports, domestic expenditure and investment in fixed assets (Nukul's Commission Report, 1998; OSMEP, 2001). The crisis had marked adverse effects on the SME sector. The most severe of which were substantial declines in sales revenue and tighter liquidity. Retailers and wholesalers encountered higher costs because their imported products cost more with a weaker currency, while product prices experienced a declining trend due to stiff competition (Tapaneeyangkul, 2001). The responses by SMEs were to cut costs, impose stricter financial control, retrench staff, expand into international markets and enhance new product development (Regnier, 2000; OSMEP, 2001).

After the crisis GDP growth expanded gradually, to 4.4 percent in 1999 and 4.8 percent in 2000 in real terms (Asian Development Bank (ADB), 2010), but without the necessary financial and corporate sector reforms questions over its sustainability remained. Reform measures targeted the supervision and regulation of the financial sector as well as corporate governance, however SME related measures appeared to be largely ineffective due to a lack of: R&D and technology transfer, innovation and technology capability, marketing skills, skilled labor, effective government assistance agencies, and access to government funding and credit institutions (Sarapaivanich, 2003; Punyasavatsut, 2007; OSMEP, 2007b, 2008, 2009). SMEs also had internal weaknesses that impeded their export performance, such as a lack of managerial export experience and weak planning systems. SMEs also lacked export knowledge and networks resulting in difficulties finding and accessing new international markets (Chirasirimongkol and Chutimaskul, 2005; OSMEP, 2007b, 2008, 2009). These made it difficult for SMEs to benefit from regional market opportunities such as that of the ASEAN free trade agreement, and to effectively compete in domestic markets from more intense foreign competition. In this context it is important to identify if the technical efficiency of domestic manufacturing SMEs improved overall in the post crisis period, and if these SMEs are still able to provide an important contribution to the future growth and development of the economy.

3. Methodology and Data

Methodology

The focus of this study is upon measuring the technical efficiency of Thai manufacturing SMEs[6], which requires determining maximum output from given inputs and identifying the relevant production function or frontier for a sample of firms (Vu, 2003; Coelli *et al.*, 2005). The two most common approaches of estimating the maximum level of output are data envelopment analysis (DEA) and stochastic frontier analysis (SFA). DEA is a non-parametric

[6] Technical efficiency is defined as a firm's ability to produce the maximum level of output from a given combination of inputs.

approach that makes no assumptions concerning the form of the production function. Instead, the best practice production function is created empirically from observed input and output. DEA does not identify the difference between technical inefficiency and random errors (Admassie and Matambalya, 2002; Vu, 2003; Coelli *et al.*, 2005; Arunsawadiwong, 2007; Zahid and Mokhtar, 2007). On the other hand SFA is a parametric approach where the form of the production function is assumed to be known or is estimated statistically. SFA also allows other parameters of the production technology to be explored (Coelli, 1996a; Coelli *et al.*, 2005). The advantages of this approach are that hypotheses can be tested with statistical rigor, and that relationships between inputs and outputs follow known functional forms. SFA can be used to simultaneously estimate firm technical efficiency and a technical inefficiency effects model (Admassie and Matambalya, 2002; Coelli *et al.*, 2005; Arunsawadiwong, 2007; Zahid and Mokhtar, 2007). The empirical analysis conducted in this study is that of SFA. SFA employs the method of maximum likelihood to calculate a wide variety of stochastic frontier models, using cross-sectional firm level data (Coelli, 1996a; Coelli *et al.*, 2005).

Many empirical studies have utilized the Cobb-Douglas production function in their SFA analysis (Battese and Coelli, 1995; Admassie and Matambalya, 2002; Batra and Tan, 2003; Vu, 2003; Phan, 2004; Arunsawadiwong, 2007). It is a functional form that is easy to estimate and mathematically simple to manipulate, although it is restrictive in the properties it imposes on the production structure such as constant returns to scale and that the elasticity of substitution between factors is equal to unity (Coelli, 1995; Coelli *et al.*, 2005). A two factor Cobb-Douglas production function utilizing cross-sectional data can be written as follows (Coelli, 1996a):

$$lnY_i = \beta_0 + \beta_1 ln(K_i) + \beta_2 ln(L_i) + (V_i - U_i) \qquad \text{,i=1,…,N,} \qquad (1)$$

Where:

Y_i = value added[7] of firm *i*

K_i = net value of the fixed assets of firm *i*

L_i = total number of employees of firm *i*

V_i = a random variable which is assumed to be an independently and identically distributed normal variable with zero mean and variance, $\left(v_i : \ iidN\left(0, \sigma_v^2\right)\right)$, and is assumed to be independently distributed of U_i (Vu, 2003; Coelli *et al.*, 2005; Tran *et al.*, 2008).

U_i = a non-negative random variable that accounts for technical inefficiency in the production function, and is assumed to be independently and identically distributed as a truncation at zero of a normal distribution, $\left(u_i : \ iidN^{+}\left(0, \sigma_u^2\right)\right)$ (Vu, 2003; Coelli *et al.*, 2005; Tran *et al.*, 2008).

[7] The value added (*Y*) of firms was deflated by the Producer Price Index (PPI) of manufactured products in 1997 and 2007 respectively. The capital (*K*) of firms was deflated by PPI of capital equipment in 1997 and 2007 respectively. The year 2000 is taken as the base year (Bureau of Trade and Economic indices of Thailand, 2010).

To examine the determinants of technical inefficiency U_i is assumed to be a function of explanatory variables. This can be defined as a technical inefficiency effects model as follows:

$$U_i = \delta_0 + \delta_1 Size_i + \delta_2 Age_i + \delta_3 Skill_i + \delta_4 Location_i + \delta_5 Bangkok_i + \delta_6 Central_i + \delta_7 Northern_i + \delta_8 North-eastern_i + \delta_9 Individual_i + \delta_{10} Juristic_i + \delta_{11} Limited_i + \delta_{12} State_i + \delta_{13} Co-operative_i + \delta_{14} Foreign_i + \delta_{15} Export_i + \delta_{16} Government-assistance_i + \omega_i \quad (2)$$

Where:

$Size_i$ = dummy for firm size;

$Size_i$ = 1 for small enterprises employing up to 50 workers;
= 0 for medium enterprises employing between 51-200 workers

Age_i = age of firm *i*, represented by operating years;

$Skill_i$ = skilled labor of firm *i*, represented by the ratio of skilled labour to total workers;

$Location_i$ = dummy for municipal area;

$Location_i$ = 1 if firm *i* is located in a municipal area; = 0, otherwise;

$Bangkok_i$ = dummy for Bangkok;

$Bangkok_i$ = 1 if firm *i* is located in Bangkok; = 0, otherwise;

$Central_i$ = dummy for central region;

$Central_i$ = 1 if firm *i* is located in the central region; = 0, otherwise;

$Northern_i$ = dummy for Northern region;

$Northern_i$ = 1 if firm *i* is located in the Northern region; = 0, otherwise;

$North-eastern_i$ = dummy for North-eastern region;

$North-eastern_i$ = 1 if firm *i* is located in the North-eastern region; = 0, otherwise;

$Individual_i$ = dummy for individual;

$Individual_i$ = 1 if firm *i* is an individual proprietor; = 0, otherwise;

$Juristic\ partnership_i$ = dummy for juristic partnership;

$Juristic\ partnership_i$ = 1 if firm *i* is a juristic partnership; = 0, otherwise;

$Limited_i$ = dummy for limited liability company;

$Limited_i$ = 1 if firm *i* is a limited liability company; = 0, otherwise;

$State_i$ = dummy for state and government owned enterprises;

$State_i$ = 1 if firm *i* is a state or government owned enterprise; = 0, otherwise;

$Co-operative_i$ = dummy for co-operative;

$Co-operative_i$ = 1 if firm *i* is a cooperative; = 0, otherwise;

$Foreign_i$ = dummy for foreign investment;

$Foreign_i$ = 1 if firm *i* has foreign investment[8]; = 0, otherwise

$Export_i$ = dummy for exporting SMEs;

$Export_i$ = 1 if firm *i* exports more than 50% of its total sales revenue; = 0, otherwise

$Government\ assistance_i$ = dummy for government assistance;

$Government\ assistance_i$ = 1 if firm *i* obtains promotional privileges from the Board of Investment (BOI); = 0, otherwise

δ_i = a vector of unknown parameters to be estimated

ω_i = a random error defined as the truncation of the normal distribution $N(0, \sigma_\omega^2)$, the position of the truncation is $-(\delta_0 + z_i\delta)$ (Coelli *et al.*, 2005; Tran *et al.*, 2008).

[8] According to the Thai Foreign Business Act 1999 foreign shareholders are allowed to own up to 49 percent of a firm's total shares.

The estimated coefficients of the stochastic frontier production function and technical inefficiency effects model can be measured utilizing the maximum likelihood method under the assumption of a normal distribution for U_i (Coelli *et al.*, 2005; Arunsawadiwong, 2007; Tran *et al.*, 2008). The validity of the technical inefficiency term and stochastic frontier production function can be tested by calculating the value of the gamma parameter (γ) (Battese and Corra, 1977; Coelli *et al.*, 2005; Arunsawadiwong, 2007). The parameter γ must contain a value between 0 and 1 and depends upon two variance parameters of the stochastic frontier function. This can be defined as (Battese and Corra, 1977; Coelli *et al.*, 2005; Arunsawadiwong, 2007; Tran *et al.*, 2008):

$$\gamma = \sigma_u^2 + \sigma^2 \text{ and } \sigma^2 = \sigma_v^2 / \sigma_u^2 \quad (3)$$

Where:

σ_v^2 = a statistical noise variance

σ_u^2 = a technical inefficiency effects variance

If the value of γ is close to zero deviations from the stochastic frontier function are ascribed to random error, whereas a value of γ close to unity indicates that deviations are due to technical inefficiency (Coelli *et al.*, 2005; Arunsawadiwong, 2007; Tran *et al.*, 2008).

Data

Cross sectional firm-level data from industrial censuses conducted in 1997 and 2007 by the National Statistical Office (NSO) of Thailand are used in this study[9]. Establishments under the scope of these censuses are those engaged primarily in manufacturing industry (category D International Standard Industrial Classification of All Economic Activities; ISIC: Rev.3). This study focuses only upon manufacturing SMEs. The total number of manufacturing SMEs in the 1997 and 2007 industrial censuses is 22,685 and 56,441, respectively, and these are classified into the following five categories in this study: aggregate manufacturing SMEs, small, medium sized, domestic market and export oriented manufacturing SMEs. Data extracted for manufacturing SMEs from the 1997 and 2007 censuses are based on that required to estimate a Cobb-Douglas production function, and to examine a technical inefficiency effects model. Key variables extracted include output value added (*Y*), labor input (*L*) and capital input (*K*). *Y* is measured as the value of gross output minus intermediate consumption. *L* is measured as the number of workers in the establishment, including owner or partner, unpaid workers, skilled labor and unskilled labor. The total number of workers is used as the proxy for labor. *K* is measured as the net value of fixed assets after deducting accumulated depreciation at the end of the year. The net value of fixed assets for each firm in the 1997 and 2007 industrial censuses is utilized as a proxy for capital. The net value of fixed assets is a combination of land, buildings, construction, machinery and equipment, vehicles, office appliances and software.

[9] These industrial censuses are conducted every 10 years in Thailand.

4. Hypotheses Tests

Estimation of a stochastic frontier production function and technical inefficiency effects model can be used to test for the validation of three null hypotheses: 1) absence of technical inefficiency effects; 2) absence of stochastic inefficiency effects; and 3) insignificance of joint inefficiency variables. Formal hypothesis tests associated with the stochastic frontier and technical inefficiency effects model are represented in Tables 1, 2 and 3 respectively. Three hypotheses tests are conducted by utilizing the generalized likelihood-ratio test, which can be expressed as follows (see Kim, 2003; Coelli *et al.*, 2005; Arunsawadiwong, 2007; Tran *et al.*, 2008; Amornkitvikai and Harvie, 2010, 2011):

$$\lambda = -2\{log[L(H_0)] - log[L(H_1)]\} \quad (4)$$

Where:

$log[L(H_0)]$ and $log[L(H_1)]$ are the values of a log-likelihood function for the stochastic frontier model under the null hypothesis (H_0) and the alternative hypothesis (H_1).

Coelli (1996a) emphasized that the LR test statistic contains an asymptotic chi-square distribution with parameters equal to the number of restricted parameters imposed under the null hypothesis (H_0), except hypotheses (1) and (2) which contain a mixture of a chi-square distribution (Kodde and Palm, 1986). Hypotheses (1) and (2) involve the restriction that λ is equal to zero which defines a value on the boundary of the parameter space (Coelli, 1996a, p6).

Table 1 exhibits results for hypothesis tests for aggregate manufacturing SMEs in the pre (1997) and post (2007) crisis period. From Table 1 the first null hypothesis (H_0), which specifies that technical inefficiency effects are absent from the model, is strongly rejected at the 1 percent level of significance. This implies that the technical inefficiency effects model exists for aggregate manufacturing SMEs in 1997 and 2007, as defined by equations (1) and (2). The second null hypothesis (H_0) is that the inefficiency effects are not stochastic and is strongly rejected at the 1 percent level, implying that the estimated parameters can be defined in the technical inefficiency effects model for aggregate manufacturing SMEs in the period 1997 and 2007, respectively, as specified by equation (1). The last null hypothesis (H_0) specifies that all estimated parameters of the explanatory variables in the inefficiency effects model are equal to zero. The null hypothesis is strongly rejected at the 1 percent level for aggregate manufacturing SMEs in the years 1997 and 2007, respectively. This also indicates that the efficiency effects are not a linear function in the model, as defined by equations (1) and (2), respectively.

<Insert Table 1 about here>

In Table 2 the first null hypothesis (H_0) specifying that technical inefficiency effects are absent from the model, is strongly rejected at the 1 percent level. This implies that the traditional response model is not an adequate representation of the data for size of manufacturing SMEs in the years 1997 and 2007, as specified by equations (1) and (2). The second null hypothesis (H_0), that inefficiency effects are not stochastic, is strongly rejected at the 1 percent level, meaning that the technical inefficiency effects model is applicable for size

of manufacturing SMEs in the period 1997 and 2007, as given by equation (1). The last null hypothesis (H_0) specifies that all estimated parameters of the explanatory variables in the inefficiency effects model are equal to zero. The null hypothesis is strongly rejected at the 1 percent level for size of manufacturing SMEs, as defined by equations (1) and (2).

<Insert Table 2 about here>

Table 3 presents results for hypothesis tests for domestic and exporting SMEs in the pre (1997) and post (2007) crisis periods. In Table 3 the first null hypothesis (H_0), which specifies that technical inefficiency effects are absent from the model, is strongly rejected at the 1 percent level. This specifies that the technical inefficiency effects model exists for domestic and exporting SMEs in both periods, given by equations (1) and (2). The second null hypothesis (H_0), that the inefficiency effects are not stochastic, is strongly rejected at the 1 percent level, indicating that the technical inefficiency effects model is applicable for domestic and exporting SMEs in the period 1997 and 2007, as defined by equation (1). The last null hypothesis (H_0) specifies that all estimated parameters of the explanatory variables in the inefficiency effects model are equal to zero. The null hypothesis is strongly rejected at the 1 percent level for domestic and exporting SMEs in the period 1997 and 2007, as specified by equations (1) and (2).

<Insert Table 3 about here>

5. Empirical Results from SFA and the Technical Inefficiency Effects Model

Maximum likelihood estimates for parameters of the stochastic frontier and technical inefficiency effects model, as specified by equations (1) and (2) respectively, were estimated simultaneously using the computer programme Frontier[10] Version 4.1 developed by Coelli (1996a). The estimated results for equations (1) and (2) are provided in Tables 4 and 5. A summary of the average technical efficiency of manufacturing SMEs in the pre crisis (1997) period and the post crisis (2007) period is shown in Table 6.

Results from SFA - Input Elasticities and Gamma Parameters

Table 4 presents the results of maximum likelihood estimation for aggregate manufacturing SMEs and by size of manufacturing SME (small and medium) in the pre (1997) and post (2007) crisis periods. In 1997 the Cobb-Douglas production function for aggregate manufacturing SMEs and by size of manufacturing SMEs have positive signs for both capital (β_1) and labor (β_2) input, and they are also highly significant at the 1 percent level. Aggregate manufacturing and medium sized SMEs are found to have modest increasing returns to scale in production, as the combined values of the estimated input coefficients

[10] LIMDEP is an alternative program to estimate a stochastic production frontier and technical inefficiency. However, LIMDEP is unable to accommodate a wider range of assumptions regarding the error distribution term compared to SFA (Frontier 4.1). It is also unable to estimate the technical inefficiency effects model in a one step process compared to Frontier 4.1. This may create bias as the distribution of the technical inefficiency estimates is pre-determined through the distributional assumptions used in its empirical analysis (Herrero and Pascoe, 2002; Amornkitvikai and Harvie, 2011)

obtained from the stochastic frontier model is higher than unity, being 1.06 and 1.07, respectively, while small SMEs experienced constant returns to scale as the sum of the estimated input coefficients (1.02) is close to unity. However, input elasticities for aggregate manufacturing, small and medium sized SMEs differ. The elasticities of labor input (β_2) in the stochastic production functions are much higher than that of capital input (β_1). From Table 4 the elasticities of labor (β_2) for aggregate manufacturing, small and medium sized SMEs are equal to 0.837, 0.825 and 0.724 respectively, in the pre crisis period. The capital input (β_1) elasticities for aggregate manufacturing, small and medium sized SMEs are 0.222, 0.194 and 0.343 respectively. The high value of the labor input elasticity (β_2) indicates that aggregate manufacturing, small and medium sized SMEs are labor intensive in production and labor can be considered as the most important factor in the production function. The low value of the capital input (β_1) elasticity in the production functions reveals that capital made a much lower contribution to the output of aggregate manufacturing, small and medium sized SMEs in 1997.

<Insert Table 4 about here>

From Table 4 it can also be seen that in the pre crisis (1997) period the gamma parameter (γ) is equal to unity, indicating that all deviations from the stochastic production function are caused by technical inefficiency (Phan, 2004; Coelli *et al.*, 2005; Tran *et al.*, 2008). The estimate of the gamma parameter (γ) for aggregate manufacturing SMEs is 0.797, meaning that the variation in the composite error term is due to the inefficiency component (Coelli *et al.*, 2005). The estimated gamma parameters (γ) of small and medium sized SMEs are 0.803 and 0.756 respectively, meaning that all deviations from the model are also ascribed to technical inefficiency (Coelli *et al.*, 2005).

In the post crisis (2007) period the Cobb-Douglas production function reveals increasing returns to scale for aggregate manufacturing SMEs, as the combined value of the estimated input coefficients is 1.21. The estimate of the variance parameter gamma (γ) is 0.651 (see Table 4) meaning that all deviations are caused by technical inefficiency (Coelli *et al.*, 2005). Aggregate manufacturing SMEs have positive signs for capital (β_1) and labor (β_2), 0.233 and 0.973 respectively, and they are also highly significant at the 1 percent level. Table 4 also shows the results of maximum likelihood estimation by size of SME (small and medium) in the post crisis (2007) period. Small SMEs have positive signs for both capital (β_1) and labor (β_2), which are 0.219 and 1.042 respectively and they are also highly significant at the 1 percent level. Small SMEs are found to have increasing returns to scale, because the combined values of the estimated input coefficient (1.26) is greater than unity. The estimated gamma parameter of small SMEs is 0.65, indicating that all deviations from the model are ascribed to technical inefficiency. For medium sized SMEs the coefficients of capital (β_1) and labor (β_2) have positive signs, 0.307 and 0.653 respectively, and they are statistically significant at the 1 percent level. Medium sized SMEs have tended to have constant returns to scale in the post crisis period as the summed value of the estimated input coefficients (0.96) is close to unity. The estimate of the variance parameter of gamma is 0.770 implying that all deviations are mainly due to technical inefficiency in the production function. However, there

is a different elasticity by size of SME (small and medium). The contribution of labor in the production function is higher than capital irrespective of the size of the SME, showing that small and medium sized enterprises were labor intensive in 2007.

Table 5 shows the results for domestic and exporting SMEs in the pre crisis (1997) and post crisis (2007) periods. In 1997 the estimated coefficients of capital (β_1) and labor $(\beta_2)$are positive and strongly significant at the 1 percent level for both domestic and exporting manufacturing SMEs. The input elasticities of capital (β_1) and labor (β_2) reveal increasing returns to scale for domestic market oriented manufacturing SMEs, as the sum of the estimated input coefficients (1.06) obtained from the stochastic frontier models is higher than unity, whereas exporting SMEs exhibit decreasing returns to scale as the combined value of the estimated input coefficients (0.89) is less than unity. The elasticities of labor (β_2) in the stochastic production functions are much higher than capital (β_1) for the case of domestic market oriented and export market oriented manufacturing SMEs. From Table 5 the elasticities of labor (β_2) are 0.842 and 0.640, respectively, while capital (β_1) elasticities are 0.219 and 0.254 respectively. The share of labor in the production function is higher than capital for domestic market and export oriented manufacturing SMEs. The estimate of the variance parameter gamma (γ) for domestic and exporting SMEs are 0.805 and 0.648 respectively, implying that all deviations from the production function are attributable to technical inefficiency in the production function.

In the post crisis (2007) period the Cobb-Douglas production function indicates that domestic market oriented and export oriented SMEs have positive signs for both capital input (β_1) and labor input (β_2), and they are also strongly significant at the 1 percent level. Domestic market oriented SMEs are found to have increasing returns to scale, because the combined values of the estimated input coefficient obtained from the stochastic frontier models is higher than unity, which is 1.22, whereas export oriented SMEs are found to have decreasing returns to scale because the sum of the estimated input coefficients (0.84) is less than unity. However, these elasticities are different for domestic and exporting manufacturing SMEs. The elasticities of labor (β_2) in the stochastic production function are much higher than capital (β_1). From Table 5 the elasticities of labor input (β_2) in the production functions for domestic and exporting SMEs are equal to 0.984 and 0.589 respectively. The capital (β_1) elasticities in the production function for domestic and exporting SMEs are 0.231and 0.260 respectively. The high labor elasticity value indicates that domestic and exporting SMEs are labor intensive. The low value of capital elasticity in the production function reveals that capital has a low input share in domestic and exporting SME output in 2007. Furthermore, the estimated gamma parameter (γ) of domestic SMEs is 0.660, indicating that all deviations from the model are attributable to technical inefficiency. The estimate of the variance parameter of gamma (γ) in exporting SMEs is 0.239, implying that all deviations from the production function were attributable to noise in 2007.

<Insert Table 5 about here>

Results from the Technical Inefficiency Effects Model

The model defined by equations (1) and (2) is estimated simultaneously to obtain results for a technical inefficiency effects model[11]. The estimated results for equations (1) and (2) are also contained in Tables 4 and 5. All negative coefficient signs of the technical inefficiency effects model represent technical efficiency. Hence all negative signs must be converted to positive for their relationship to technical efficiency.

Firm-Specific Factors

Many empirical studies have found that **firm size** is an important firm-specific factor contributing to a firm's technical efficiency (Lundvall and Battese, 2000; Admassie and Matambalya, 2002; Kim, 2003; Yang, 2006; Tran *et al.*, 2008; Park *et al.*, 2009; Amornkitvikai and Harvie, 2010, 2011). In the pre crisis (1997) period the estimated coefficients for firm size in the technical inefficiency effects model have negative signs for aggregate manufacturing and domestic SMEs, and they are strongly significant at the 1 percent level. This specifies that small SMEs are more technically efficient than medium sized SMEs in these categories. However, the coefficient for exporting SMEs in 1997 has a positive sign and is significant at the 5 percent level. This indicates that small SMEs are less technically efficient than medium sized SMEs. In the post crisis (2007) period the estimates of the coefficients for firm size have negative signs for aggregate manufacturing SMEs and domestic SMEs, implying that small SMEs are more technically efficient than medium sized SMEs in these categories. The coefficient for aggregate manufacturing SMEs and domestic SMEs are highly significant at the 1 percent level. However, there is a positive coefficient for exporting SMEs in 2007, but it is not statistically significant (see Table 5). A number of empirical studies have highlighted that firm size has a negative association with technical efficiency (Biggs, 2002; Alvarez and Crespi, 2003; Yang and Chen, 2009; Le, 2010). The benefits of being a small firm are as follows (Biggs, 2002; Yang and Chen, 2009; Le, 2010): 1) they have the flexibility to adjust and diversify their activities in order to become more efficient; 2) small firms add dynamism to business activities which can improve economic performance ; 3) small firms are likely to have a cost advantage relative to medium and large firms

A number of empirical studies suggest that the **age** of a firm has a positive and significant association with its technical efficiency based on the principle of learning by doing and accumulated knowledge (Admassie and Matambalya, 2002; Batra and Tan, 2003; Phan, 2004; Tran *et al.*, 2008; Park *et al.*, 2009; Amornkitvikai and Harvie, 2010). In the pre crisis (1997) period estimates of the coefficients for firm age have negative signs for aggregate manufacturing, medium sized, domestic and exporting SMEs. The significance level of the negative coefficients varies among these categories. The coefficients for medium sized and exporting SMEs are highly significant at the 1 percent level, while the coefficient for aggregate manufacturing SMEs is significant at the 10 percent level while the coefficient for domestic SMEs is not statistically significant. This indicates that firm age is positively related to the technical efficiency of most categories of SMEs. There is a positive sign for small

[11] This was done using the Frontier 4.1 econometric package.

enterprises in 1997 but it is insignificant. In the post crisis (2007) period estimates of the coefficients for firm age are found to be negative for aggregate manufacturing, small, medium sized and domestic SMEs. The coefficient for medium sized SMEs is highly significant at the 1 percent level. The coefficients for aggregate manufacturing and domestic SMEs are significant at the 5 percent level, while the coefficient for small SMEs is statistically significant at the 10 percent level. However, the estimated coefficient of exporting SMEs in 2007 is positive but not statistically significant (see Table 5). Hence, in general, firm age has a positive impact on SME technical efficiency but the magnitude is very small.

Skilled labor is another firm-specific factor identified as affecting a firm's technical efficiency (Admassie and Matambalya, 2002; Zahid and Mokhtar, 2007; Amornkitvikai and Harvie, 2010). In 2007 the estimated coefficients for skilled labor, represented by the ratio of skilled labor to total workers, are negative and highly significant at the 1 percent level in three categories - aggregate manufacturing, small and domestic SMEs. This implies that skilled labor has a positive association with technical efficiency for SMEs in these categories. In addition, the coefficient for exporting SMEs is negative, but not statistically significant, while the coefficient for skilled labor has a positive sign for medium sized SMEs but is also not statistically significant.

In the pre crisis (1997) period estimates of the coefficients for **municipality** contain negative signs for four categories, namely aggregate manufacturing, small, domestic and exporting SMEs. The coefficients for these four categories are statistically significant but the levels of significance are different. The coefficients for aggregate manufacturing, small and domestic SMEs are strongly significant at the 1 percent level, while the coefficient for exporting SMEs is significant at the 5 percent level. These results suggest that municipality (or location) has a positive impact on the technical efficiency of SMEs in these categories. Several empirical studies reveal that a municipal location has a positive relationship to firm technical efficiency (Krasachat, 2000; Li and Hu, 2002; Yang, 2006; Park *et al.*, 2009; Le and Harvie, 2010). However, the coefficient for medium sized SMEs in 1997 has a positive sign and it is statistically significant at the 1 percent level, implying that municipality is negatively related to the technical efficiency of SMEs in this category. In the post crisis period (2007) results concerning the dummy variable for municipality show a negative sign for aggregate manufacturing, small and domestic SMEs. The coefficients for aggregate manufacturing, small and domestic SMEs are highly significant at the 1 percent level. These results suggest that a municipal area location has a positive relationship with the technical efficiency of SMEs in these categories. However, the estimated coefficients for medium sized and exporting SMEs in 2007 are positive but not statistically significant.

In the pre crisis (1997) period results for location in the **Bangkok area** show negative signs for all SME categories. The coefficient of aggregate manufacturing SMEs, small, medium sized and domestic SMEs are strongly significant at the 1 percent level, while the coefficient for export oriented SMEs is significant at the 10 percent level. This implies that location in the Bangkok area has a positive correlation with the technical efficiency of SMEs in all categories. The Bangkok area contains the highest density of SMEs in Thailand, accounting for around 30 percent of total SMEs on average over the period 1994 to 2009. Bangkok is

also recognized as the major economic centre of the nation (Office of Small and Medium Enterprises Promotion, 2001-2009). In the post crisis (2007) period estimates of the coefficients for the Bangkok area have negative signs in four categories, including aggregate manufacturing, small, medium sized and domestic SMEs and they are highly significant at the 1 percent level. This indicates that location in the Bangkok area has a positive impact on technical efficiency. However, there is a positive coefficient for export oriented SMEs in 2007 but it is not statistically significant.

In the pre crisis (1997) period the results for location in the **Central and vicinity region** exhibits mixed results, with negative signs for aggregate manufacturing SMEs, small and domestic SMEs, and positive signs for medium sized and exporting SMEs. The coefficients for aggregate manufacturing and domestic SMEs are significant at the 5 percent level and the coefficient for small SMEs is significant at the 10 percent level, whereas the coefficients for medium sized and exporting SMEs are insignificant. From these results it can be suggested that location in the central and vicinity regions are generally positively related with SME technical efficiency. The central and vicinity regions contain many of Thailand's large businesses (OSMEP, 2008). In the post crisis (2007) period estimates of the coefficients for central and vicinity regions are found to be negative for aggregate manufacturing, medium sized and domestic SMEs. However, only the coefficient for medium sized SMEs is significant. Furthermore, there are positive coefficients for small and exporting SMEs in 2007, but they are not statistically significant (see Table 4).

In the pre crisis (1997) period estimates of the coefficient for location in the **Northern region** are found to be negative for aggregate manufacturing SMEs, small and domestic SMEs and are highly significant at the 1 percent level. This indicates that location in the Northern region has a positive relationship with SME technical efficiency in these categories. The Northern region had 311,681 SMEs equivalent to 17 percent of all SMEs on average during 1994 to 2008 (Office of Small and Medium Enterprises Promotion, (2001-2008)) . However, there are positive coefficients for location in the Northern region for medium sized and exporting SMEs, and the coefficient for medium sized SMEs is significant at the 10 percent level of significance while the coefficient for exporting SMEs is not statistically significant. Hence location in the Northern region had a negative impact upon the technical efficiency of medium sized SMEs in 1997. In the post crisis (2007) period estimates of the coefficients for the Northern region exhibit positive signs in all categories, and they are highly significant at the 1 percent level, while the coefficient for exporting SMEs is significant at the 5 percent level. These positive coefficients indicate that location in the Northern region was negatively related to SME technical efficiency across all categories in 2007.

In the pre crisis (1997) period estimates of the coefficients for location in the **North-eastern region** had positive signs for all categories, and they are strongly significant at the 1 percent level with the exception of exporting SMEs where it is insignificant. Hence location in the North-eastern region has a negative correlation with the technical efficiency of all SME categories. According to the Office of Small and Medium Enterprises Promotion, (2001-2008) the second highest number of SMEs in the nation can be found in the North-eastern area, having 514,498 SMEs equivalent to 27.41 percent of all SMEs on average during 1994

to 2008. In the post crisis (2007) period estimates of the coefficients for location in the North-eastern region have positive signs for aggregate manufacturing, small, domestic and export oriented SMEs and they are significant at the 1 percent level, while the coefficient for medium sized SMEs is negative but not statistically significant. Therefore, it can be concluded that the positive coefficients in the period 1997 and 2007 specify that location in the Northern and North-eastern regions are negatively related with SME technical efficiency, suggesting major locational problems for manufacturing SMEs in these regions.

In the pre crisis (1997) period negative coefficients for **individual proprietor ownership** in all categories confirm a positive relationship between this form of ownership and SME technical efficiency. The coefficients for aggregate manufacturing, small, medium sized and domestic SMEs are strongly significant at the 1 percent level, while the coefficient for export oriented SMEs is significant at the 5 percent level. In the post crisis period (2007) estimates of the coefficients for individual proprietor ownership have negative signs for all categories, and they are highly significant at the 1 percent level, except for export oriented SMEs where it is not statistically significant. This implies that individual proprietor ownership has a positive relationship with the technical efficiency of SMEs.

The estimated coefficients for **juristic partnership ownership** in the periods 1997 and 2007 have negative signs for all SME categories, and they are highly significant at the 1 percent level. This implies a positive relationship between juristic partnership and SME technical efficiency. As compared to an individual or sole proprietorship, a juristic partnership has the advantage of allowing the owner to draw on resources and expertise of co-partners. It can be easily formed by an oral agreement between two or more people. With a juristic partnership, partners share risk and management and jointly solve barriers to doing business (Cooper and Dunkelberg, 2006; Fernández and Nieto, 2006; Ha, 2006).

Finally, estimates of the coefficients for **limited and public limited companies** in the periods 1997 and 2007 have negative signs for all categories. The negative coefficients of these categories are strongly significant at the 1 percent level. This can be interpreted to mean that limited and public limited companies in 1997 and 2007 are positively related with SME technical efficiency in all categories. A number of studies have highlighted the advantages of limited and public limited companies (Cooper and Dunkelberg, 2006; Fernández and Nieto, 2006; Ha, 2006).

In the pre crisis (1997) period the estimated coefficients for **government and state ownership** of SMEs had negative signs in all categories and are highly significant at the 1 percent level, except for export oriented SMEs where the coefficient is not statistically significant. This signifies that government and state ownership of SMEs had a positive effect on their technical efficiency. However, in the post crisis period (2007) estimates of the coefficients for government and state ownership have positive signs for aggregate manufacturing, small, medium sized and domestic SMEs, with the exception of exporting SMEs. The coefficients for aggregate manufacturing SMEs, medium and domestic SMEs are strongly significant at the 1 percent level, whereas the coefficients of small and exporting SMEs are insignificant. These results suggest a negative relationship between government and state ownership and SME technical efficiency in the post crisis period.

For **cooperative ownership** estimated coefficients are negative in the pre (1997) and post (2007) crisis periods for all categories, comprising aggregate manufacturing, small, medium sized, domestic and exporting SMEs, with the exception of exporting SMEs in 2007. Only four categories in 1997 are highly significant at the 1 percent level, including aggregate manufacturing, small, medium sized and domestic SMEs, whereas the coefficient for exporting SMEs in 1997 is not statistically significant. The coefficients for aggregate manufacturing, small and domestic SMEs in 2007 are strongly significant at the 1 percent level, while the coefficient for medium sized SMEs is significant at the 10 percent level. However, the positive coefficient for exporting SMEs in 2007 is insignificant. It can be concluded, therefore, that cooperative ownership in the periods 1997 and 2007 had a statistically positive correlation with SME technical efficiency.

Several empirical studies have found that **foreign ownership or investment** in a firm has a positive relationship with its technical efficiency (Fukuyama *et al.*, 1999; Goldar *et al.*, 2003; Bottasso and Sembenelli, 2004). Kimura and Kiyota (2007) emphasized that a firm having cooperation with a foreign partner can benefit from superior technology, managerial knowledge and good corporate governance. Coefficient values for the dummy variable capturing foreign investment in both the 1997 and 2007 periods are negative, as expected, for all categories. In the pre crisis (1997) period estimates of the coefficients for aggregate manufacturing, medium sized and domestic SMEs are highly significant at the 1 percent level, while the coefficient for small SMEs is significant at the 5 percent level. However, the coefficient for exporting SMEs in 1997 is statistically insignificant[12]. In the post crisis (2007) period the coefficients for aggregate manufacturing and medium sized SMEs are strongly significant at the 1 percent level, while the coefficient for domestic SMEs is significant at the 10 percent level. In addition, the estimated coefficients for small and exporting SMEs in 2007 are not statistically significant. Therefore, it can be concluded that there is a statistically positive association between foreign investment and SME technical efficiency in the periods 1997 and 2007.

Many empirical studies suggest a positive relationship between **export intensity** and technical efficiency (the learning by exporting hypothesis) (Rankin, 2001; Bigsten *et al.*, 2002; Granér and Isaksson, 2002; Kim, 2003; Granér and Isaksson, 2009; Amornkitvikai and Harvie, 2010). Estimates of the coefficients for the dummy variable for export intensity have negative signs for all SME categories in both 1997 and 2007. In 1997 the coefficients for aggregate manufacturing and small SMEs are highly significant at the 1 percent level, while the coefficients for medium sized and domestic SMEs are significant at the 5 percent level. In 2007 the coefficients for aggregate manufacturing and small SMEs are significant at the 5 percent level, and the coefficient for domestic SMEs is significant at the 10 percent level of significance, whereas the coefficient for medium sized SMEs is insignificant. Therefore, it can be concluded that exporting in both the 1997 and 2007 periods has generally had a statistically significant and positive relationship with SME technical efficiency.

[12] This could be due to the fact that most foreign investment in SMEs targets domestic market oriented firms.

In the pre crisis period (1997) the results for **government assistance** are variable, indicating negative coefficient signs for aggregate manufacturing, medium sized and exporting SMEs, and positive signs for small and domestic SMEs. The negative coefficients for medium sized and exporting SMEs are significant at the 5 percent level, implying that government assistance via the Broad of Investment (BOI) had a positive relationship with SME technical efficiency in these categories, while the coefficient for aggregate manufacturing SMEs is not statistically significant. The positive coefficients for small and domestic SMEs in 1997 are not statistically significant. A number of empirical studies have found that government assistance has a positive and significant impact upon a firm's technical efficiency (Vu, 2003; Tran *et al.*, 2008; Le and Harvie, 2010). Government assistance can be in the form of financial support (i.e., credit assistance, income tax exemption or reduction, and duty privileges) and non-financial assistance (i.e., managerial and technical assistance, and training assistance) (Amornkitvikai and Harvie, 2010; Le and Harvie, 2010; Amornkitvikai and Harvie, 2011). In the post crisis period (2007) estimates of the coefficients for government assistance have negative signs for all SME categories. However, only the coefficient for medium sized SMEs is statistically significant at the 1 percent level. This indicates that government assistance had a positive association with the technical efficiency of medium sized SMEs in 2007.

Average Technical Efficiency of Thai manufacturing SMEs

Table 6 summarizes the mean technical efficiency of Thai manufacturing SMEs in the pre (1997) and post (2007) crisis periods. The mean technical efficiency in all SME categories decreased in the post crisis (2007) period compared to the pre crisis (1997) period, with the exception of medium sized SMEs. Aggregate manufacturing, small, domestic and export oriented SMEs in the post crisis period have experienced a decline in their technical efficiency levels, whereas medium sized SMEs show an improvement in technical efficiency. Overall, average technical efficiency declined from 58 percent in the pre crisis period to 50 percent in the post crisis period. This also signifies that overall Thai manufacturing SMEs experienced a high level of technical inefficiency in their production process in both 1997 and 2007, and that this efficiency performance has actually declined further in the post crisis period. However, medium sized or exporting SMEs have experienced maintenance or improvement in their technical efficiency performance. The biggest concern relates to domestic market oriented small SMEs which predominate in the economy. It will be essential for SME policy makers to focus upon this component of the SME sector if a major improvement in technical efficiency is to be achieved[13].

<Insert Table 6 about here>

[13] Data limitations prevent an analysis of trends in technical efficiency for each of these SME categories for each year over the period 1998-2006. However, the results presented in Table 6 indicate a general deterioration in the performance of SMEs in the post crisis compared to the pre crisis period.

6. **Key Findings and Major Conclusions**

The Thai economy is at a critical stage in its economic development. As a middle income economy it can no longer base its future economic growth and development on unskilled low cost labor. Its firms must become more innovative and efficient if they are to compete in an increasingly competitive regional and global economy. In recognition of this need the Thai Office of Small and Medium Enterprises Promotion formulated the first SME promotion plan from 2002 to 2006 aimed at enhancing the efficiency and capacity of SMEs (Mephokee, 2003; OSMEP, 2003, 2006; Punyasavatsut, 2007; OSMEP, 2007b). The results from this study suggest, however, that the objectives of the plan have not been achieved. With the exception of medium sized and export intensive SMEs, which represent a relatively small proportion of overall SMEs, the picture is one of declining technical efficiency in the post crisis period.

Manufacturing SMEs do not appear to have benefited much from reforms and the promotion plan despite their importance to the economy. They remain heavily dependent on labor input in their production, most notably small domestic market intensive SMEs which make up the vast majority of the local SME cohort. Medium sized and export intensive SMEs offer most hope in terms of technical efficiency, but these are quite small in overall SME manufacturing numbers. Capital input has remained of lesser importance but will be critical if SMEs are to become: more efficient, able to move into higher value adding areas of activity, and more innovative in their activities (Dhanani and Scholtès, 2002; Chirasirimongkol and Chutimaskul, 2005; Punyasavatsut, 2007; OSMEP, 2007b; Thai Industrial Standards Institute, 2009).

The empirical results of the technical inefficiency effects model signify that small sized enterprises are found be more technically efficient than medium sized enterprises. Firm age does not offset the disadvantages of being small by presenting major benefits in the form of increased technical efficiency. SMEs face difficulty in competing for skilled labor which can make a significant contribution to technical efficiency. Location can also contribute to poor technical efficiency unless they are located in the more congested and expensive Bangkok area. A more proactive regional development policy will be required to tackle factors contributing to regional growth and development disparities, particularly in the context of SME technical efficiency. The limited and public limited form of ownership produces the biggest benefit for technical efficiency, but accessing stock markets is costly and beyond the reach of many small SMEs which make up the majority of SMEs. Foreign investment can bring with it advantages in terms of new technology, managerial skills and market opportunities, but this tends to be out-with the realms of possibility for the vast majority of SMEs. Engaging in export activity can also produce beneficial outcomes for manufacturing SMEs, but this is restricted to a relatively small number of firms and these tend to be of medium size. The costs of participating in export activity can be prohibitively high and risky for many small SMEs whose owners lack the necessary knowledge and experience.

Government assistance programs have not had a statistically significant impact on the technical efficiency performance of small and primarily domestic market oriented manufacturing SMEs. Thai government agencies seem ill prepared to play an effective role in assisting the development of manufacturing SMEs. They need to strengthen technical assistance and practical policy in order to improve the technical efficiency level of all categories of Thai manufacturing SMEs. Specific policy emphasis should be placed on: providing greater market access, greater access to credit facilities, promoting the utilization of information technology and communication (ICT), providing financial assistance to avoid management risks and financial problems, providing knowledge and information on market opportunities, improving the quality and competency of SME employees and entrepreneurs, and providing greater regional development equity through extensive regional infrastructure development (Brimble *et al.*, 2002; Huang, 2003; Mephokee, 2003; Arunsawadiwong, 2007; OSMEP, 2007b, 2008). Furthermore, the government should place more focus upon the encouragement of public and private partnerships at the local level to improve the business environment for SMEs with continual monitoring and assessment of existing policy measures and enhancing the effectiveness of their delivery, expand the coverage and the impact of government programs by utilizing the private sector to distribute services, and focus on scarce public resources in an attempt to facilitate market transactions and invest in public goods with major positive externalities (Hallberg, 2000; Asasen *et al.*, 2003; Harvie and Lee, 2005b; Hussain *et al.*, 2009).

References

Admassie, A and Matambalya, FAST 2002, 'Technical Efficiency of Small-and Medium-Scale Enterprises: Evidence from a Survey of Enterprises in Tanzania', *Eastern Africa Social Science Research Review*, vol. 18, no. 2, pp. 1-29.

Alvarez, R and Crespi, G 2003, 'Determinants of Technical Efficiency in Small Firms', *Small Business Economics*, vol. 20, pp. 233-244.

Amornkitvikai, Y and Harvie, C 2010, 'Identifying and Measuring Technical Inefficiency Factors: Evidence from Unbalanced Panel Data for Thai Listed Manufacturing Enterprises', *University of Wollongong Economics Working Paper Series 2010*.

Amornkitvikai, Y and Harvie, C 2011, 'Finance, Ownership, Executive Remuneration, and Technical Efficiency: A Stochastic Frontier Analysis (SFA) of Thai Listed Manufacturing Enterprises', *Australasian Accounting Business and Finance Journal*, vol. 5, no. 1, pp. 35-55.

Arunsawadiwong, S 2007, 'Productivity Trends in the Thai Manufacturing Sector: The Pre- and Post-Crisis Evidence Relating to the 1997 Economic Crisis', PhD Thesis, School of Economics and Finance, University of St. Andrews.

Asasen, C, Asasen, K and Chuangcham, N 2003, *A Proposed Policy Blueprint for the ASEAN SME Development Decade 2002-2012*, REPSF Project 02/005, Bangkok.

Asian Development Bank (ADB) 2010, *Key Indicators for Asia and the Pacific 2010*, accessed30/03/2011, http://www.adb.org/Documents/Books/Key_Indicators/2010/pdf/tha.pdf.

Batra, G and Tan, H 2003, *SME Technical Efficiency and Its Correlates: Cross-National Evidence and Policy Implication*, World Bank Institute, Working Paper, Washington DC.

Battese, GE and Coelli, TJ 1995, 'A Model for Technical Inefficiency Effects in a Stochastic Frontier Production Function for Panel Data', *Empirical Economics*, vol. 20, pp. 325-332.

Battese, GE and Corra, GS 1977, 'Estimation of a Production Frontier Model: With Application to the Pastoral Zone of Eastern Australia', *Australian Journal of Agricultural Economics*, vol. 21, pp. 169-179.

Biggs, T 2002, *Is Small Beautiful and Worthy of Subsidy?*, International Finance Corporation, Washington DC.

Bigsten, A, Paul, C, Stefan, D, Marcel, F, Bernard, G, Willem, G, Oduro, A, Oostendorp, R, Pattillo, C, Söderbom, M, Teal, F and Zeufack, A 2002, 'Do African Manufacturing Firms Learn From Exporting? ', *CSAE Working Paper, No WPS/2002-09, Oxford Centre for the Study of African Economies, Oxford University*.

Bottasso, A and Sembenelli, A 2004, 'Does Ownership Affect Firm's Efficiency? Panel Data Evidence on Italy', *Empirical Economics*, vol. 29, pp. 769-786.

Brimble, P, Oldfield, D and Monsakul, M 2002, *Policies for SME Recovery in Thailand*, The Role of SMEs in National Economies in East Asia, Charles Harvie and Boon-Chye Lee (eds), Edward Elgar, Cheltenham.

Chirasirimongkol, S and Chutimaskul, W 2005, *Information Technology for Thai Leather SME Development*, The Fourth International Conference on eBusiness, Bangkok, 19-20 November

Coelli, TJ 1995, 'Recent Developments in Frontier Modelling and Efficiency Measurement', *Australian Journal of Agricultural Economics*, vol. 39, no. 3, pp. 219-245.

Coelli, TJ 1996a, *A Guide to FRONTIER Version 4.1: A Computer Program for Stochastic Frontier Production and Cost Function Estimation*, Working paper 96/07, Centre for Efficiency and Productivity Analysis, Armidale, University of New England.

Coelli, TJ, Rao, DSP, O'Donnell, CJ and Battese, GE 2005, *An Introduction to Efficiency and Productivity Analysis, 2nd edn*, Springer, New York.

Cooper, AC and Dunkelberg, WC 2006, 'Entrepreneurship and Paths to Business Ownership', *Strategic Management Journal*, vol. 7, no. 1, pp. 53-68.

Dhanani, S and Scholtès, P 2002, *Thailand's Manufacturing Competitiveness: Promoting Technology, Productivity and Linkages*, 8, United Nations Industrial Development Organization (UNIDO).

Doern, R 2009, 'Investigating Barriers to SME Growth and Development in Transition Environments: A Critique and Suggestions for Developing the Methodology', *International Small Business Journal*, vol. 27, no. 3, pp. 275-305.

Fernández, Z and Nieto, MJ 2006, 'Impact of Ownership on the International Involvement of SMEs', *Journal of International Business Studies* vol. 37, pp. 340-351.

Fukuyama, H, Guerra, R and Weber, WL 1999, 'Efficiency and Ownership: Evidence from Japanese Credit Cooperatives', *Journal of Economics and Business*, no. 51, pp. 473–487.

Goldar, BN, Renganathan, VS and Banga, R 2003, *Ownership and Efficiency in Engineering Firms in India, 1990-91 to 1999-2000*, Working Paper.

Granér, M and Isaksson, A 2002, *Export Performance*, Arne Bigsten and Peter K. Kimuyu (eds), Basingstoke, Palgrave.

Granér, M and Isaksson, A 2009, 'Firm Efficiency and the Destination of Exports: Evidence from Kenyan Plant-level Data', *The Developing Economies*, vol. 47, no. 3, pp. 279-306.

Ha, TT 2006, 'Entrepreneurial Orientation, Business Strategies and Firm Performance: A Comparative Study of Small and Medium-Scale Enterprises in Vietnam and Thailand', PhD Thesis, Asian Institute of Technology.

Hallberg, K 2000, *A Market-oriented Strategy for Small and Medium-scale Enterprises*, IFC Discussion Paper No. 40, World Bank, Washington DC.

Harvie, C 2007, *Economic Growth, Development and Integration in East Asia, the Role and Contribution of SMEs*, The 6th APEF International Conference on Asian Regionalism: Issues, Opportunities, Challenges and Outcomes, Wollongong, Australia, 30 June - 1 July.

Harvie, C 2008, *SME Development Strategy in Vietnam*, Small and Medium Sized Enterprises in East Asia: Sectoral and Regional Dimensions, Charles Harvie and Boon-Chye Lee (eds), Edward Elgar, Cheltenham.

Harvie, C and Lee, BC (eds) 2005b, *Public Policy and SME Development*, Sustaining Growth and Performance in East Asia: The Role of Small and Medium sized Enterprises, Edward Elgar, Cheltenham.

Herrero, I and Pascoe, S 2002, 'Estimation of Technical Efficiency: A Review of Some of the Stochastic Frontier and DEA Software', *CHEER Virtual Edition*, vol. 15, no. 1, pp. 1-13.

Huang, I-W 2003, 'Importance of SMEs Development in Thailand', *Forum of International Development Studies*, vol. 23, pp. 159-176.

Hussain, I, Hussain, M, Hussain, S and Si, S 2009, 'Public Private Partnership and SMEs Development; The Case of Azad Jammu and Kashmir (AJ&K) Pakistan', *International Review of Business Research Papers*, vol. 5, no. 5, pp. 37-46.

Kim, S 2003, 'Identifying and Estimating Sources of Technical Inefficiency in Korean Manufacturing Industries', *Contemporary Economic Policy*, vol. 21, no. 1, pp. 132-144.

Kimura, F and Kiyota, K 2007, 'Foreign-Owned Versus Domestically-Owned Firms: Economic Performance in Japan', *Review of Development Economics* vol. 11, no. 1, pp. 31-48.

Kodde, DA and Palm, FC 1986, 'Wald Criteria for Jointly Testing Equality and Inequality Restrictions ', *Econometrica*, vol. 54, no. 5, pp. 1243-1248

Krasachat, W 2000, *Measurement of Technical Efficiency in Thai Agricultural Production*, The International Conference on the Chao Praya Delta: Historical Development, Dynamics and Challenges of Thailand's Rice Bowl, Bangkok, Thailand, 2-15 December.

Le, CLV 2010, 'Technical Efficiency Performance of Vietnamese Manufacturing Small and Medium Enterprises', PhD Thesis, School of Economics, Faculty of Commerce, University of Wollongong.

Le, V and Harvie, C 2010, 'Firm Performance in Vietnam: Evidence from Manufacturing Small and Medium Enterprises', *University of Wollongong Economics, Working Paper Series 04-10*, pp. 1-33.

Li, Y and Hu, JL 2002, 'Technical Efficiency and Location Choice of Small and Medium-Sized Enterprises', *Small Business Economics*, vol. 19, pp. 1-12.

Lundvall, K and Battese, GE 2000, 'Firm Size, Age and Efficiency: Evidence from Kenyan Manufacturing Firms', *The Journal of Development Studies*, vol. 36, no. 3, pp. 146-163.

Menkhoff, L and Suwanaporn, C 2007, '10 Years After the Crisis: Thailand's Financial System Reform', *Journal of Asian Economics*, vol. 18, pp. 4-20.

Mephokee, C 2003, *The Thai SMEs Development Policies: Country Report*, Thammasat University, Bangkok.

Newby, R 2006, 'Examining the Goals of Small and Medium Enterprise Owner-Operators', PhD thesis, School of Economics and Commerce, The University of Western Australia.

NSO 2011a, *The 1997 Industrial Census, National Statistical Office of Thailand*, accessed 13/05/2010, http://web.nso.go.th/eng/en/stat/indus/indus.htm.

NSO 2011b, *The 2007 Industrial Census, National Statistical Office of Thailand*, accessed 13/05/2010, http://web.nso.go.th/eng/en/stat/indus/indus00.htm.

Nukul's Commission Report 1998, *Analysis and Evaluation on Facts Behind Thailand's Economic Crisis*, The Commission Tasked with Making Recommendations to Improve the Efficiency and Management of Thailand's Financial System.

OSMEP 2001, *Executive Summary of White Paper on SMEs in 2001*, Office of Small and Medium Enterprises Promotion, Bangkok.

OSMEP 2002, *The White Paper on Small and Medium Enterprises of Thailand in 2002 and Trends 2003*, Office of Small and Medium Enterprises Promotion, Bangkok.

OSMEP 2003, *The White Paper on Small and Medium Enterprises of Thailand in 2003 and Trends 2004*, Office of Small and Medium Enterprises Promotion, Bangkok.

OSMEP 2006, *The White Paper on Small and Medium Enterprises of Thailand in 2006 and Trends 2007*, Office of Small and Medium Enterprises Promotion, Bangkok.

OSMEP 2007b, *The 2nd SME Promotion Plan (2007-2011)*, Office of Small and Medium Enterprises Promotion, Bangkok.

OSMEP 2008, *The White Paper on Small and Medium Enterprises of Thailand in 2008 and Trends 2009*, Office of Small and Medium Enterprises Promotion, Bangkok.

OSMEP 2009, *The White Paper on Small and Medium Enterprises of Thailand in 2009 and Trends 2010*, Office of Small and Medium Enterprises Promotion, Bangkok.

Park, Y, Shin, J and Kim, T 2009, 'Firm Size, Age, Industrial Networking and Growth: A Case of the Korean Manufacturing Industry', *Small Business Economics*, vol. 35, pp. 153-168.

Phan, P 2004, 'Trade Liberalisation and Manufacturing Performance in Thailand 1990-2000', PhD Thesis, School of Economics, Faculty of Commerce, University of Wollongong.

Punyasavatsut, C 2007, *SMEs in the Thai Manufacturing Industry: Linking with MNEs*, accessed 15/05/2009, http: //www.eria.org/research/images/pdf/PDF%20No.5/No,5-10-Thai.pdf.

Rankin, N 2001, *Specialisation, Efficiency and Exports: Some Preliminary Results from South African Manufacturing Firms*, The CSAE and UNIDO International Forum, New Industrial Realities and Firm Behaviour in Africa, Oxford, September 20-22.

Regnier, P 2000, *Small and Medium Enterprises in Distress: Thailand, The East Asian Crisis and Beyond*, Ashgate Publishing, Burlington.

Sahakijpicharn, K 2007, 'Guanxi Network and Business Performance of Sino-Thai SMEs', PhD Thesis, School of Economics, Faculty of Commerce, University of Wollongong.

Sarapaivanich, N 2003, *The Use of Financial Information in Financial Decisions of SMEs in Thailand*, The Small Enterprise Association of Australia and New Zealand 16th Annual Conference, Ballarat, Australia, 28 September - 1 October.

Tapaneeyangkul, P 2001, *Government Policies in Assisting SMEs for Sustainable Development*, The Office of Small and Medium Enterprise Promotion, Bangkok.

Thai Industrial Standards Institute 2009, accessed 26/05/2009, http: //www.tisi.go.th/eng/tisi.html.

Tran, TB, Grafton, RQ and Kompas, T 2008, 'Firm Efficiency in a Transitional Economy: Evidence from Vietnam', *Asian Economic Journal*, vol. 22, no. 1, pp. 47-66.

Vu, QN 2003, 'Technical Efficiency of Industrial State-Owned Enterprises in Vietnam', *Asian Economic Journal*, vol. 17, no. 1, pp. 87-101.

World Bank 1993, *The East Asian Miracle: Economic Growth and Public Policy*, Oxford University Press, New York.

Yang, C-H and Chen, K-H 2009, 'Are Small Firms Less Efficient?', *Small Business Economics*, vol. 32, pp. 375-395.

Yang, JC 2006, 'The Efficiency of SMEs in the Global Market: Measuring the Korean Performance', *Journal of Policy Modeling*, vol. 28, pp. 861-876.

Zahid, Z and Mokhtar, M 2007, *Estimating Technical Efficiency of Malaysian Manufacturing Small and Medium Enterprises: A Stochastic Frontier Modelling*, The 4th SMEs in a Global Economy Conference, University of Wollongong, 9-10 July.

Table 1: Statistics for Hypothesis Tests of the Stochastic Frontier Model and Technical Inefficiency Effects Model by Aggregate Manufacturing SMEs

Years	Pre Crisis (1997) Period	Post Crisis (2007) Period
	Aggregate Manufacturing SMEs	
(1) Null Hypothesis	**No technical inefficiency Effects**	**No technical inefficiency Effects**
	$(H_0 : \gamma = \delta_0 = \delta_1 = \cdots = \delta_{15} = 0)$	$(H_0 : \gamma = \delta_0 = \delta_1 = \cdots = \delta_{16} = 0)$
LR Statistics	4239.44	19956.16
Critical Value	**32.77***	**34.17***
Decision	Reject H_0	Reject H_0
(2) Null Hypothesis	**Non stochastic Inefficiency**	**Non stochastic Inefficiency**
	$(H_0 : \gamma = 0)$	$(H_0 : \gamma = 0)$
LR Statistics	754.48	2387.42
Critical Value	**5.41***	**5.41***
Decision	Reject H_0	Reject H_0
(3) Null Hypothesis	**No joint Inefficiency Variables**	**No joint Inefficiency Variables**
	$(H_0 : \delta_1 = \delta_2 = \cdots = \delta_{15} = 0)$	$(H_0 : \delta_1 = \delta_2 = \cdots = \delta_{16} = 0)$
LR Statistics	2874.81	16353.43
Critical Value	**30.58**	**32.00**
Decision	Reject H_0	Reject H_0

Note: All critical values of the test statistic are presented at the 1% level of significance, obtained from a chi-square distribution, except those indicated by *, which contain a mixture of a chi-square distribution obtained from Table 1 of Kodde and Palm (1986).

Table 2: Statistics for Hypothesis Tests of the Stochastic Frontier Model and Technical Inefficiency Effects Model by Size of Manufacturing SMEs

Years	Pre Crisis (1997) Period		Post Crisis (2007) Period	
	Small Enterprises	**Medium Enterprises**	**Small Enterprises**	**Medium Enterprises**
(1) Null Hypothesis	**No technical inefficiency Effects**		**No technical inefficiency Effects**	
	$(H_0 : \gamma = \delta_0 = \delta_1 = \cdots = \delta_{14} = 0)$		$(H_0 : \gamma = \delta_0 = \delta_1 = \cdots = \delta_{15} = 0)$	
LR Statistics	3886.51	441.62	18120.21	2073.68
Critical Value	**31.35***		**32.77***	
Decision	Reject H_0	Reject H_0	Reject H_0	Reject H_0
(2) Null Hypothesis	**Non stochastic Inefficiency**		**Non stochastic Inefficiency**	
	$(H_0 : \gamma = 0)$		$(H_0 : \gamma = 0)$	
LR Statistics	711.14	69.96	2132.77	328.23
Critical Value	**5.41***		**5.41***	
Decision	Reject H_0	Reject H_0	Reject H_0	Reject H_0
(3) Null Hypothesis	**No joint Inefficiency Variables**		**No joint Inefficiency Variables**	
	$(H_0 : \delta_1 = \delta_2 = \cdots = \delta_{14} = 0)$		$(H_0 : \delta_1 = \delta_2 = \cdots = \delta_{15} = 0)$	
LR Statistics	2651.95	287.22	15011.08	1416.28
Critical Value	**29.14**		**30.58**	
Decision	Reject H_0	Reject H_0	Reject H_0	Reject H_0

Note: All critical values of the test statistic are presented at the 1% level of significance, obtained from a chi-square distribution, except those indicated by *, which contain a mixture of a chi-square distribution, obtained from Table 1 of Kodde and Palm (1986).

Table 3: Statistics for Hypothesis Tests of the Stochastic Frontier Model and Technical Inefficiency Effects Model by Domestic and Exporting SMEs

Years	Pre Crisis (1997) Period		Post Crisis (2007) Period	
	Domestic SMEs	**Exporting SMEs**	**Domestic SMEs**	**Exporting SMEs**
(1) Null Hypothesis	**No technical inefficiency Effects** $(H_0 : \gamma = \delta_0 = \delta_1 = \cdots = \delta_{15} = 0)$	**No technical inefficiency Effects** $(H_0 : \gamma = \delta_0 = \delta_1 = \cdots = \delta_{14} = 0)$	**No technical inefficiency Effects** $(H_0 : \gamma = \delta_0 = \delta_1 = \cdots = \delta_{16} = 0)$	**No technical inefficiency Effects** $(H_0 : \gamma = \delta_0 = \delta_1 = \cdots = \delta_{15} = 0)$
LR Statistics	4037.52	151.67	19375.02	245.14
Critical Value	**32.77***	**31.35***	**34.17***	**32.77***
Decision	Reject H_0	Reject H_0	Reject H_0	Reject H_0
(2) Null Hypothesis	**Non stochastic Inefficiency** $(H_0 : \gamma = 0)$	**Non stochastic Inefficiency** $(H_0 : \gamma = 0)$	**Non stochastic Inefficiency** $(H_0 : \gamma = 0)$	**Non stochastic Inefficiency** $(H_0 : \gamma = 0)$
LR Statistics	747.25	11.90	2357.54	13.67
Critical Value	**5.41***	**5.41***	**5.41***	**5.41***
Decision	Reject H_0	Reject H_0	Reject H_0	Reject H_0
(3) Null Hypothesis	**No joint Inefficiency Variables** $(H_0 : \delta_1 = \delta_2 = \cdots = \delta_{15} = 0)$	**No joint Inefficiency Variables** $(H_0 : \delta_1 = \delta_2 = \cdots = \delta_{14} = 0)$	**No joint Inefficiency Variables** $(H_0 : \delta_1 = \delta_2 = \cdots = \delta_{16} = 0)$	**No joint Inefficiency Variables** $(H_0 : \delta_1 = \delta_2 = \cdots = \delta_{15} = 0)$
LR Statistics	2712.63	114.53	15893.11	210.03
Critical Value	**30.58**	**29.14**	**32.00**	**30.58**
Decision	Reject H_0	Reject H_0	Reject H_0	Reject H_0

Note: All critical values of the test statistic are presented at the 1% level of significance, obtained from a chi-square distribution, except those indicated by *, which contain a mixture of a chi-square distribution obtained from Table 1 of Kodde and Palm (1986).

Table 4: Maximum Likelihood Estimates for Parameters of the Stochastic Frontier Model and Technical Inefficiency Effects Model by Aggregate Manufacturing SMEs and Size of SMEs

Years	Pre Crisis (1997) Period			Post Crisis (2007) Period		
Variables	**Aggregate Manufacturing SMEs**	**Small Enterprises**	**Medium Enterprises**	**Aggregate Manufacturing SMEs**	**Small Enterprises**	**Medium Enterprises**
Number of Observations	**22685**	**18214**	**4471**	**56441**	**49835**	**6606**
	Coefficients	Coefficients	Coefficients	Coefficients	Coefficients	Coefficients
Stochastic Frontier Model						
Constant	6.139***	6.453***	5.219***	5.457***	5.407***	5.956***
	(0.045)	(0.054)	(0.159)	(0.032)	(0.039)	(0.144)
Capital	0.222***	0.194***	0.343***	0.233***	0.219***	0.307***
	(0.004)	(0.004)	(0.011)	(0.002)	(0.003)	(0.007)
Labour	0.837***	0.825***	0.724***	0.973***	1.042***	0.653***
	(0.009)	(0.012)	(0.032)	(0.006)	(0.007)	(0.028)
Technical Inefficiency Effects Model						
Constant	3.146***	2.761***	3.523***	3.031***	2.586***	1.719***
	(0.163)	(0.142)	(0.386)	(0.064)	(0.045)	(0.214)
Firm Size (dummy)	-0.386***	N/A	N/A	-0.492***	N/A	N/A
	(0.105)			(0.055)		
Firm Age (years)	-0.005*	0.001	-0.064***	-0.002**	-0.002*	-0.023***
	(0.003)	(0.003)	(0.013)	(0.001)	(0.001)	(0.004)
Skilled Labour (ratio)	N/A	N/A	N/A	-0.850***	-0.854***	0.411***
				(0.027)	(0.026)	(0.111)
Municipality (dummy)	-0.559***	-0.774***	0.402***	-0.347***	-0.385***	0.090
	(0.073)	(0.099)	(0.134)	(0.023)	(0.025)	(0.103)
Bangkok Area (dummy)	-3.202***	-2.893***	-3.425***	-2.186***	-2.343***	-2.055***
	(0.336)	(0.281)	(0.773)	(0.157)	(0.193)	(0.518)
Central & Vicinity Regions (dummy)	-0.176**	-0.157*	0.021	-0.024	0.009	-0.425**
	(0.076)	(0.091)	(0.189)	(0.036)	(0.037)	(0.207)
Northern Region (dummy)	-0.286***	-0.335***	0.377*	0.645***	0.641***	2.330***
	(0.085)	(0.104)	(0.230)	(0.035)	(0.035)	(0.212)
North-eastern Region (dummy)	0.376***	0.358***	0.684***	0.358***	0.389***	-0.129
	(0.084)	(0.121)	(0.246)	(0.035)	(0.033)	(0.195)
Individual Proprietor (dummy)	-2.606***	-2.594***	-3.300***	-1.104***	-1.245***	-1.584***
	(0.171)	(0.180)	(0.536)	(0.028)	(0.034)	(0.196)
Juristic Partnership (dummy)	-4.821***	-5.000***	-4.110***	-2.860***	-2.960***	-3.429***
	(0.302)	(0.355)	(0.574)	(0.086)	(0.101)	(0.300)
Limited & Public Limited company (dummy)	-5.753***	-5.959***	-5.114***	-4.064***	-4.469***	-4.545***
	(0.346)	(0.434)	(0.763)	(0.119)	(0.191)	(0.356)
Government & State Enterprises (dummy)	-1.789***	-3.191***	-1.736***	0.599***	0.009	1.383***
	(0.390)	(0.711)	(0.469)	(0.148)	(0.198)	(0.242)
Cooperatives (dummy)	-2.151***	-2.069***	-15.257***	-1.716***	-1.901***	-0.727*
	(0.210)	(0.224)	(4.129)	(0.149)	(0.163)	(0.443)
Foreign Investment (dummy)	-1.431***	-0.854**	-1.176***	-0.575***	-0.258	-0.951***
	(0.184)	(0.396)	(0.281)	(0.225)	(0.396)	(0.217)
Exports (dummy)	-0.608***	-1.020***	-0.226**	-0.414**	-0.621**	-0.194
	(0.094)	(0.177)	(0.106)	(0.177)	(0.264)	(0.333)
Government Assistance (BOI) (dummy)	-0.054	0.228	-0.397**	-0.230	-0.353	-1.270***
	(0.140)	(0.210)	(0.168)	(0.204)	(0.327)	(0.369)
Variance Parameters						
Sigma-squared	3.594***	3.581***	3.142***	1.787***	1.782***	2.664***
	(0.246)	(0.255)	(0.517)	(0.029)	(0.031)	(0.237)
Gamma	0.797***	0.803***	0.756***	0.651***	0.652***	0.770***
	(0.014)	(0.014)	(0.042)	(0.006)	(0.007)	(0.022)
Log-likelihood Function	-33204.03	-26595.03	-6483.26	-83151.65	-73972.99	-8800.36
Mean Technical Efficiency	0.59	0.58	0.62	0.44	0.42	0.65
Returns to scale	1.06	1.02	1.07	1.21	1.26	0.96

Note: Standard errors are in brackets; *, ** and *** indicate that the coefficients are statistically significant at 10%, 5% and 1%, respectively

Table 5: Maximum Likelihood Estimates for Parameters of the Stochastic Frontier Model and Technical Inefficiency Effects Model by Domestic and Exporting SMEs

Years	Pre Crisis (1997) Period		Post Crisis (2007) Period	
Variables	**Domestic SMEs**	**Exporting SMEs**	**Domestic SMEs**	**Exporting SMEs**
Number of Observations	**20791**	**1894**	**54676**	**1765**
	Coefficients	Coefficients	Coefficients	Coefficients
Stochastic Frontier Model				
Constant	6.144***	6.684***	5.425***	6.925***
	(0.045)	(0.217)	(0.033)	(0.271)
Capital	0.219***	0.254***	0.231***	0.260***
	(0.004)	(0.015)	(0.002)	(0.017)
Labour	0.842***	0.640***	0.984***	0.589***
	(0.009)	(0.042)	(0.006)	(0.049)
Technical Inefficiency Effects Model				
Constant	3.154***	1.672**	3.006***	-0.096
	(0.182)	(0.724)	(0.067)	(0.970)
Firm Size (dummy)	-0.433***	0.764**	-0.483***	0.271
	(0.098)	(0.329)	(0.057)	(0.182)
Firm Age (years)	-0.004	-0.050***	-0.002**	0.005
	(0.004)	(0.019)	(0.001)	(0.007)
Skilled Labour (ratio)	N/A	N/A	-0.867***	0.316
			(0.027)	(0.209)
Municipality (dummy)	-0.553***	-0.733**	-0.361***	-0.040
	(0.080)	(0.345)	(0.027)	(0.121)
Bangkok Area (dummy)	-3.317***	-1.874*	-2.290***	1.352
	(0.347)	(1.096)	(0.163)	(0.793)
Central & Vicinity Regions (dummy)	-0.188**	0.301	-0.024	1.829
	(0.080)	(0.323)	(0.037)	(1.079)
Northern Region (dummy)	-0.332***	0.436	0.658***	2.299**
	(0.091)	(0.341)	(0.035)	(1.126)
North-eastern Region (dummy)	0.392***	0.351	0.362***	2.360**
	(0.093)	(0.410)	(0.035)	(1.198)
Individual Proprietor (dummy)	-2.687***	-1.302**	-1.141***	-0.541
	(0.199)	(0.586)	(0.029)	(0.335)
Juristic Partnership (dummy)	-5.016***	-2.111***	-2.953***	-1.267***
	(0.349)	(0.659)	(0.092)	(0.352)
Limited & Public limited company (dummy)	-5.997***	-2.659***	-4.213***	-1.556***
	(0.411)	(0.768)	(0.131)	(0.329)
Government & State Enterprises (dummy)	-1.834***	-3.109	0.631***	-5.384
	(0.387)	(1.950)	(0.149)	(4.480)
Cooperatives (dummy)	-2.191***	-11.717	-1.751***	0.533
	(0.237)	(9.582)	(0.149)	(0.995)
Foreign Investment (dummy)	-1.983***	-0.194	-0.380*	-0.289
	(0.289)	(0.168)	(0.211)	(0.191)
Exports (dummy)	-0.239**	N/A	-0.525*	N/A
	(0.118)		(0.270)	
Government Assistance (BOI) (dummy)	0.141	-0.945**	-0.473	-0.096
	(0.151)	(0.397)	(0.296)	(0.970)
Variance Parameters				
Sigma-squared	3.696***	2.258***	1.815***	0.946***
	(0.280)	(0.599)	(0.029)	(0.198)
Gamma	0.805***	0.648***	0.660***	0.239
	(0.015)	(0.097)	(0.006)	(0.232)
Log-likelihood Function	-30449.14	-2715.88	-80691.46	-2346.28
Mean Technical Efficiency	0.58	0.64	0.44	0.63
Returns to scale	1.06	0.89	1.22	0.84

Note: Standard errors are in brackets; *, ** and *** indicate that the coefficients are statistically significant at 10%, 5% and 1%, respectively.

Table 6: Average Technical Efficiency of Thai manufacturing SMEs

Years	Pre Crisis (1997) Period	Post Crisis (2007) Period
Categories	**Mean Technical Efficiency**	**Mean Technical Efficiency**
Aggregate manufacturing SMEs	0.59	0.44
Small Enterprises	0.58	0.42
Medium Enterprises	0.62	0.65
Domestic SMEs	0.58	0.44
Exporting SMEs	0.64	0.63
Overall Average Technical Efficiency	**0.58**	**0.50**

การพัฒนาดัชนีและตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืน ในระดับภาคของประเทศไทยปี 2548–2554

วิชิต หล่อจีระชุณห์กุล และ จิราวัลย์ จิตรถเวช[1]

บทคัดย่อ

ดัชนีและตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับภาค พัฒนาขึ้นโดยการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องและค้นหาแหล่งข้อมูลที่ส่วนราชการได้จัดเก็บตามอำนาจหน้าที่ของตนเองเป็นประจำ เพื่อคำนวณค่าดัชนีและตัวชี้วัดโดยไม่มีการสำรวจข้อมูล มิติของดัชนีการพัฒนาที่ยั่งยืนที่นำเสนอมี แรงขับเคลื่อน (Driving Force) แรงกดดัน (Pressure) สภาวะ (State) และผลกระทบ (Impact) ตามกรอบแนวคิด DPSIR

มิติแรงขับเคลื่อน ประกอบด้วย ภาคเกษตรกรรม ภาคอุตสาหกรรมและภาคประชาชน ภาคเกษตรกรรมมีตัวชี้วัด 2 ตัวคือ พื้นที่การเพาะปลูก ร้อยละของอัตราผู้ป่วยจากเคมีภัณฑ์ทางการเกษตรต่อจำนวนประชากรหนึ่งแสนคน ภาคอุตสาหกรรมมีตัวชี้วัด 1 ตัว คือ ร้อยละของผลิตภัณฑ์รวมภาคการผลิตต่อผลิตภัณฑ์มวลรวม ณ ราคาคงที่ปี 2531 และภาคประชากรมีตัวชี้วัด 1 ตัว คือ อัตราการเปลี่ยนแปลงของจำนวนประชากรในรอบ 10 ปี

มิติแรงกดดัน ประกอบด้วย การใช้วัตถุดิบ การใช้พลังงาน และการก่อให้เกิดและการบริหารจัดการของเสีย การใช้วัตถุดิบจะวัดโดยอัตราส่วนของการใช้พลังงานในปี 2531 ต่อคนในวัยทำงาน การใช้พลังงานจะวัดด้วยตัวชี้วัด 1 ตัว คือ ความเข้มข้นในการใช้พลังงาน วัดโดยการใช้พลังงานน้ำมันต่อผลิตภัณฑ์รวม ณ ราคาคงที่ปี 2531 การก่อให้เกิดและการบริหารจัดการของเสีย จะวัดด้วยตัวชี้วัด 1 ตัว คือ สัดส่วนของขยะต่อคนต่อวัน

มิติสภาวะ ประกอบด้วย คุณภาพสภาวะแวดล้อมและคุณภาพสุขภาพ ดัชนีคุณภาพสภาวะแวดล้อมจะวัดจากดัชนีคุณภาพอากาศ ตัวชี้วัดคุณภาพน้ำในแม่น้ำ ตัวชี้วัดพื้นที่ป่าและตัวชี้วัดความหลากหลายทางชีวภาพ ดัชนีคุณภาพสุขภาพจะวัดจาก ตัวชี้วัด 4 ตัวคือ อัตราตายของทารกแรกเกิด ความคาดหมายของการคงชีพเมื่อแรกเกิด การเข้าถึงน้ำสะอาดและสุขอนามัย

มิติผลกระทบ ประกอบด้วย 6 มิติย่อยคือ ดัชนีโครงสร้างทางเศรษฐกิจซึ่งมีตัวชี้วัด 3 ตัว คือ การกระจายรายได้ การมีงานทำ และสถานภาพการคลัง ดัชนีความยากจน ดัชนีความมั่นคงของชีวิตและทรัพย์สิน ดัชนีความเสมอภาคทางเพศ ดัชนีสถานที่อยู่อาศัย และดัชนีวัดโอกาสการศึกษา

การคำนวณค่าดัชนีและตัวชี้วัดใช้ข้อมูลทุติยภูมิที่หน่วยงานภาครัฐจัดเก็บ ซึ่งเป็นข้อมูลในปี 2548-2554

[1] อาจารย์ประจำคณะสถิติประยุกต์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

Abstract

The indices and indicators are developed to measure the sustainable development at the region level in Thailand by reviewing literature with the availability constraint of secondary data collected regularly by the government agencies. No data collection is required in computation of indices and indicators. The proposed sustainable development index is expressed in four dimensions: Driving Force, Pressure, State, and Impact, following the concept framework of DPSIR.

The driving force dimension consists of three sectors: agriculture, industry and population. Two indicators in the agriculture sector are: farming area per area in the region and the percentage of patients from agricultural chemical products in the region per one hundred thousand populations. The industry sector uses one indicator: regional GDP in manufacture sector per regional GDP and the population sector also uses one indicator: average regional population changes in 10 years.

The pressure dimension consists of three sub-dimensions: raw material consumption, energy consumption and waste management. The indicator for raw material consumption is the energy consumption per working-age population and the indicator for energy consumption is energy consumption per GDP. The waste management is measured by the daily domestic waste per population. The data used in computing the indicators are the regional data.

The state dimension consists of the environment quality and the health quality. The index of environment quality is the average of air quality index, river water quality index, ratio of forest area to total area and biology diversity. The health index is measured by four indicators: rate of child-at-birth death, life expectancy at birth and accessibility of clean water.

The impact dimension consists of six sub-dimensions. The economic structure index uses three indicators: income distribution, employment rate, finance status, poorness index, life and asset security, gender equality index, housing index and education opportunity index.

The secondary data for evaluating the indices and indicators in the four dimensions are from 2548-2554.

1. บทนำ

การพัฒนาที่ยั่งยืน ได้รับการยอมรับมากขึ้นให้เป็นเป้าประสงค์ของนโยบาย เป็นแนวคิดที่พัฒนาจากแนวคิดการเติบโตทางเศรษฐกิจ ซึ่งมีนักวิชาการตั้งคำถามว่า การเติบโตทางเศรษฐกิจจะนำมาสู่สภาวะแวดล้อมที่เสื่อมโทรมลงอย่างรุนแรง และความล่มสลายทางสังคม (Societal Collapse) ในระดับโลกหรือไม่ (Meadows et al, 1972; Jahoda et al, 1973) ตลอดทศวรรษที่ 1970 ได้มีการศึกษาในหลายประเด็นอย่างมากมาย (Pirages, 1977; Cleveland, 1979; Connor, 1979) จนอาจสรุปได้ว่า การพัฒนาทางเศรษฐกิจไม่สามารถดำเนินการได้อย่างยั่งยืน นอกจากจะต้องคำนึงถึงความเกี่ยวข้องของสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติด้วย

ในต้นทศวรรษ 1980 แนวคิดอย่างกว้าง ๆ ของการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ถูกเผยแพร่โดย (IUCN, 1980) กลายเป็นศูนย์กลางในความคิดเกี่ยวกับสภาวะแวดล้อมและการพัฒนานำพาไปสู่รายงานบรันท์แลนด์ (Brundtland Report) (WCED, 1987) และรายงานสภาวะแวดล้อม การเติบโตและการพัฒนาของธนาคารโลก (World Bank, 1987) รายงานบรันท์แลนด์ได้นิยามการพัฒนาที่ยั่งยืนว่า เป็นการพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของคนในอนาคต โดยไม่มีการประนีประนอมความสามารถของคนในอนาคตที่จะตอบสนองความต้องการของตนเอง

“Sustainable development is development that meets the needs of future generations without compromising the ability of future generations to meet their own needs” (WCED, 1987, p.43)

คำนิยามของการพัฒนาที่ยั่งยืนมีหลากหลาย (Barbier, 1987; Brown et al, 1987; Pearce 1988) ซึ่งนำพาไปสู่ดัชนีการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Index: SDI) ที่หลากหลาย (Segnestam, 2002; Kristensen, 2004 ; DEFRA, 2009; Van de Kerk and Manuel, 2008)

วัตถุประสงค์ของงานวิจัยเพื่อกำหนดมิติที่ควรพิจารณาในดัชนีการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับภาค ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ ที่สามารถสะท้อนถึงผลของการพัฒนาในระดับพื้นที่และคำนวณดัชนีและตัวชี้วัดที่ได้กำหนดในแต่ละมิติโดยกำหนดช่วงเวลาของการศึกษาอยู่ระหว่างปี พ.ศ. 2548–2554 การศึกษาใช้ข้อมูลทุติยภูมิที่หน่วยงานภาครัฐมีข้อมูลอยู่ ไม่มีการสำรวจข้อมูลเพิ่มเติมและระบุแหล่งข้อมูลที่ใช้ในการคำนวณค่าดัชนีและตัวชี้วัด มิติที่ใช้ในดัชนีการพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นมิติที่ได้กำหนดขึ้นจากการพัฒนาดัชนีและตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับประเทศ (วิชิตและจิราวัลย์ 2554) ดัชนีการพัฒนาที่ยั่งยืน สามารถแสดงถึงการเปลี่ยนแปลงในมิติที่กำหนดขึ้นในดัชนีการพัฒนาที่ยั่งยืน เพื่อทราบทิศทางของการเปลี่ยนแปลงจากการพัฒนาในระดับพื้นที่สามารถระบุถึงสาเหตุที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของค่าดัชนีในระดับมิติในระดับพื้นที่ได้

1. การทบทวนวรรณกรรม

ค่าความสามารถที่อยู่ได้อย่างยั่งยืน (Sustainability) มีความหมายได้หลายอย่างที่แตกต่างกันอย่างมากมาย แม้แต่ในหมู่นักวิชาการด้วยกัน เฮลส์และเพรสคอท–อัลเลน, 2002 (Hales and Prescott–Allen, 2002) ได้ตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องมีคำนิยามของความสามารถที่อยู่ได้อย่างยั่งยืน เพื่อที่จะสามารถวัดระดับความสามารถที่อยู่ได้อย่างยั่งยืนในปัจจุบัน และบ่งชี้ให้ทราบถึงความห่างระหว่างตำแหน่งในปัจจุบันจากตำแหน่งที่สามารถอยู่ได้อย่างยั่งยืนอย่างสมบูรณ์ (Complete Sustainability) IUCN, UNEP และ WWF นิยามการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) ว่า การปรับปรุงคุณภาพชีวิตของ

มนุษย์ โดยมีชีวิตอยู่ภายในขีดความสามารถที่ต่อเนื่องในการรองรับระบบนิเวศน์ (IUCN, 1991) ความสามารถที่อยู่ได้อย่างยั่งยืนโดยปราศจากคุณภาพชีวิต เป็นการอยู่ได้อย่างไม่มีความหมายใด ๆ และคุณภาพชีวิตที่ปราศจากความสามารถที่อยู่ได้อย่างยั่งยืนก็ไม่มีอะไรที่จะต้องพิจารณา กรรมาธิการบรัทแลนด์ (Brundtland Commission, WCED, 1987) ได้นิยามการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง ประกอบด้วย 3 มิติ คือ

1. มิติสภาพทรัพยากร เพื่อให้มีทรัพยากรคงเหลือไว้ให้คนรุ่นหลังใช้
2. มิติสภาวะแวดล้อมและนิเวศน์ เพื่อสามารถอยู่ได้ภายใต้สภาวะแวดล้อมที่สะอาดและสุขอนามัยที่ดี ทั้งในปัจจุบันและในอนาคต
3. มิติคุณภาพชีวิต เพื่อให้มีความเป็นอยู่ที่ดี ทั้งในปัจจุบันและอนาคต

องค์ประกอบทั้ง 3 ประการดังกล่าว ได้มีนักวิชาการมากมายขยายความในนัยที่แตกต่างกัน (Pezzey, 1989; Solow, 1993; Mebratu, 1998; van de Kerk and Manuel, 2008) ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะการขยายความของแวนเดอ เกริก และมานูเอล ที่ได้เพิ่มมิติจาก 3 มิติเป็น 5 มิติ พร้อมกับดัชนี 22 ตัว คือ

1. มิติการพัฒนาบุคลากร (Personal Development)
2. มิติสภาวะแวดล้อมที่สะอาด (Clean Environment)
3. มิติสังคมที่มีความสมดุลย์ที่ดี (Well–balanced Society)
4. มิติการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน (Sustainable Use of Resources)
5. มิติโลกที่ยั่งยืน (Sustainable World)

นอกจากนี้ ยังได้สร้างดัชนี SSI (Sustainability Society Index) จากมิติทั้ง 5 ดังกล่าว เพื่อวัดการพัฒนาของประเทศต่าง ๆ 150 ประเทศทั่วโลก โดยใช้ข้อมูลทุติยภูมิในปี พ.ศ. 2549 ปรากฏว่า ประเทศไทยอยู่ในอันดับ 119 โดยประเทศนอร์เวย์ สวิตเซอร์แลนด์ และสวีเดน อยู่อันดับที่ 1, 2 และ 3 ตามลำดับ ประเทศเวียตนาม พม่า อินโดนีเซีย สาธารณรัฐประชาชนลาว กัมพูชา ฟิลิปปินส์ มาเลเซีย อยู่ในอันดับที่ 8, 47, 51, 53, 54, 91 และ 117 ตามลำดับ (van de Kerk และ Manuel, 2008)

ดัชนี SSI มีวัตถุประสงค์ที่จะใช้เปรียบเทียบการพัฒนาอย่างยั่งยืนในระดับโลก มิได้มีวัตถุประสงค์ที่จะใช้เปรียบเทียบการพัฒนาอย่างยั่งยืนในระดับประเทศ ณ เวลาที่แตกต่างกัน จึงต้องปรับวิธีการคำนวณดัชนีใหม่ หากจะนำมาใช้ในระดับประเทศ

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ได้ใช้มิติ 3 มิติ คือ มิติเศรษฐกิจ มิติสังคม และมิติสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วย ดัชนีทั้งหมด 10 ตัว เป็นกรอบในการพัฒนาตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนทั้งหมด 38 ตัว (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2548)

1. มิติเศรษฐกิจ มีดัชนี 3 ตัว คือ
   - 1.1 ดัชนีการพัฒนาอย่างมีคุณภาพ ประกอบด้วย ตัวชี้วัด 5 ตัว
   - 1.2 ดัชนีการพัฒนาอย่างมีเสถียรภาพ ประกอบด้วย ตัวชี้วัด 4 ตัว
   - 1.3 ดัชนีการกระจายความมั่นคง ประกอบด้วย ตัวชี้วัด 2 ตัว
2. มิติสังคม มีดัชนี 4 ตัว คือ
   - 2.1 ดัชนีการพัฒนาศักยภาพและการปรับตัวบนฐานความรู้ มีตัวชี้วัด 3 ตัว
   - 2.2 ดัชนีการพัฒนาคุณภาพชีวิต และความมั่นคงในการดำรงชีวิต มีตัวชี้วัด 5 ตัว
   - 2.3 ดัชนีการพัฒนาชุมชนมีความเข้มแข็ง–ภูมิคุ้มกันทางวัฒนธรรม มีตัวชี้วัดเพียง 1 ตัว

2.4 ดัชนีความเสมอภาคและความมีส่วนร่วม มีตัวชี้วัด 4 ตัว

3. มิติสิ่งแวดล้อม มีดัชนี 3 ตัว คือ

3.1 ดัชนีการสงวนรักษา มีตัวชี้วัด 5 ตัว

3.2 ดัชนีคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ดี มีตัวชี้วัด 6 ตัว

3.3 ดัชนีการมีส่วนร่วมและการกระจายการใช้ทรัพยากร มีตัวชี้วัด 3 ตัว

สศช. พบว่า ข้อมูลที่ต้องใช้ในการคำนวณตัวชี้วัดบางตัวยังไม่มีการจัดเก็บ หรือมีข้อมูลอยู่แต่ไม่มีการปรับปรุงให้เป็นปัจจุบัน ดังนั้น ภายใต้ข้อจำกัดของข้อมูล สศช. ในปี พ.ศ. 2548 จึงได้ปรับปรุงดัชนีชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นชุดที่ 2 โดยยังคงมิติไว้ 3 มิติดังเดิม แต่ปรับลดดัชนีลงเหลือ 8 ตัว และตัวชี้วัดเหลือเพียง 24 ตัว ดังนี้

1. มิติเศรษฐกิจ ยังคงดัชนีไว้ดังเดิม

1.1 ดัชนีการพัฒนาอย่างมีคุณภาพ ลดตัวชี้วัดเหลือ 4 ตัว และปรับถ้อยคำให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

1.2 ดัชนีการพัฒนาอย่างมีเสถียรภาพ ปรับลดตัวชี้วัดเหลือ 3 ตัว

1.3 ดัชนีการกระจายความมั่นคง คงตัวชี้วัดไว้ 2 ตัว แต่ปรับถ้อยคำให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

2. มิติสังคม ปรับลดดัชนีเหลือ 3 ตัว คือ

2.1 ดัชนีการพัฒนาศักยภาพและการปรับตัวบนฐานความรู้ ยังคงตัวชี้วัด 3 ตัวดังเดิม โดยไม่มีการปรับปรุงถ้อยคำ

2.2 ดัชนีการพัฒนาคุณภาพชีวิตและความมั่นคงในการดำรงชีวิต ปรับลดตัวชี้วัดเหลือเพียง 3 ตัว และปรับปรุงถ้อยคำให้ชัดเจนมากขึ้น

2.3 ดัชนีการสร้างความเสมอภาคและการมีส่วนร่วม ปรับลดตัวชี้วัดเหลือเพียงตัวเดียว

3. มิติสิ่งแวดล้อม ปรับลดดัชนีเหลือเพียง 2 ตัว คือ

3.1 ดัชนีการสงวนรักษา ปรับลดตัวชี้วัดเหลือ 4 ตัว และปรับปรุงถ้อยคำให้ชัดเจนมากขึ้น

3.2 ดัชนีคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ดี ปรับลดตัวชี้วัดเหลือ 4 ตัว และปรับปรุงถ้อยคำให้ชัดเจนมากขึ้น

ในประเทศอังกฤษ Department for Environment, Food and Rural Affairs (DEFRA) ได้มีการพัฒนาดัชนีการพัฒนาที่ยั่งยืนขึ้นในปี พ.ศ. 2542 และนำมาใช้ในปี พ.ศ. 2548 โดยดัชนีการพัฒนาที่ยั่งยืนมี 4 มิติ (DEFRA, 2009) คือ

1. มิติการบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน (Sustainable Consumption and Production : SCP)
2. มิติการเปลี่ยนแปลงสภาพบรรยากาศและพลังงาน (Climate Change and Energy : CCE)
3. มิติการป้องกันทรัพยากรธรรมชาติและการเสริมสร้างให้สภาพแวดล้อมดีขึ้น (Protecting Natural Resource and Enhancing the Environment : PNR)
4. มิติการสร้างชุมชนที่ยั่งยืนและโลกที่มีความเป็นธรรมมากขึ้น (Creating Sustainable Communities and a Fairer World : CSC)

ใน 4 มิติดังกล่าวนี้ ได้มีการพัฒนาตัวชี้วัดทั้งหมด 68 ตัว ซึ่งมีตัวชี้วัดบางตัวยังไม่มีข้อมูลในการคำนวณ อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่า มิติที่ใช้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืน มีความหลากหลาย แต่ก็มีความใกล้เคียงในประเด็นการวัด โดยมิได้มุ่งเน้นในมิติเศรษฐกิจอย่างในประเทศไทย แต่ก็แฝงอยู่ในมิติอื่น เช่น ในประเทศ

อังกฤษ ตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจจะแฝงอยู่ในมิติการบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน และมิติโลกที่มีความเป็นธรรมมากขึ้น เป็นต้น ดังนั้น จึงน่าจะพิจารณาที่หลักการทั่วไปในการพัฒนาตัวชี้วัด

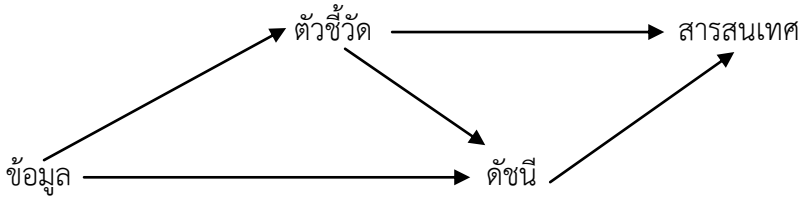
เมื่อศึกษาเกี่ยวกับตัวชี้วัด (Indicator) มีคำศัพท์หลายคำที่มีการกล่าวถึงค่อนข้างบ่อย คือ ข้อมูล (Data) ตัวชี้วัด (Indicator) ดัชนี (Index) และสารสนเทศ (Information) คำเหล่านี้มีความหมายแตกต่างในบริบทที่แตกต่างกันสำหรับบุคคลที่มีพื้นฐานแตกต่างกัน เพื่อความเข้าใจที่ตรงกัน จึงขอนิยามคำศัพท์เหล่านี้ก่อนตามเอกสารของธนาคารโลก (Segnestam, 2002)

ข้อมูลไม่มีความหมายในตัวเอง แต่เป็นพื้นฐานสำหรับการสร้างตัวชี้วัด ดัชนี และสารสนเทศ

ตัวชี้วัดซึ่งสร้างขึ้นจากข้อมูล เป็นเครื่องมือพื้นฐานที่ใช้แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงในสังคม ซึ่งจะให้สารสนเทศเกี่ยวกับสภาวะเงื่อนไขและแนวโน้มของการพัฒนาที่ยั่งยืน และเป็นปัจจัยนำเข้าปัจจัยหนึ่งในการกำหนดนโยบายตลอดจนใช้เป็นเครื่องมือในการสื่อสารระหว่างกลุ่มคนต่าง ๆ ที่มีพื้นฐานความรู้ที่แตกต่างกันได้ เช่น ตัวชี้วัดทางการเงิน: D/E ratio, ROIC ฯลฯ ตัวชี้วัดมีวัตถุประสงค์ที่จะแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลง แต่ไม่จำเป็นจะต้องเปิดเผยให้เห็นถึงประเด็นต่าง ๆ ที่เป็นเบื้องหลังของการเปลี่ยนแปลง

ในเอกสารวิชาการ ตัวชี้วัดกับดัชนีมีการใช้ทดแทนซึ่งกันและกัน แต่ในการศึกษานี้จะนิยามดัชนีเป็นการบูรณาการระหว่างตัวชี้วัด 2 ตัวขึ้นไป เพื่อใช้แสดงเป็นภาพรวมในมิติใดมิติหนึ่ง ในระดับภาค หรือในระดับชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างดัชนีกับตัวชี้วัดจะยิ่งสลับซับซ้อนมากหากภาพรวมยิ่งกว้างมากขึ้น และเป็นผลการวิเคราะห์ค่าดัชนีและตัวชี้วัด เช่น ดัชนีผู้บริโภค เป็นต้น ตลอดจนศึกษาความสัมพันธ์ข้อมูลต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจในปัญหาและเป็นพื้นฐานสำหรับการตัดสินใจที่มีเหตุมีผล

ความเกี่ยวข้องระหว่างข้อมูล ตัวชี้วัด ดัชนี และสารสนเทศ ได้แสดงไว้ในรูปที่ 2.1



รูปที่ 2.1 ***ความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูล ตัวชี้วัด ดัชนี และสารสนเทศ***

กรอบแนวคิดเกี่ยวกับตัวชี้วัด เป็นการกำหนดโครงสร้างของตัวชี้วัดเพื่ออำนวยความสะดวกในการตีความ ตัวชี้วัดจำนวนหนึ่งต้องใช้เพื่อแสดงให้เห็นถึงมิติต่าง ๆ ของปัญหา เพื่อให้แน่ใจว่ามิติของปัญหาได้นำมาพิจารณาอย่างครบถ้วน กรอบแนวคิดสามารถช่วยให้เข้าใจถึงความเกี่ยวข้องของมิติต่าง ๆ ได้

กรอบแนวคิดหลักที่นิยมใช้ มี 3 กรอบด้วยกันคือ

1. กรอบแนวคิดที่อยู่บนพื้นฐานของโครงการ (Project–Based Framework) ซึ่งบางครั้งอาจเรียกกรอบแนวคิดปัจจัยนำเข้า–ผลผลิต–ผลลัพธ์–ผลกระทบ (Input–Output–Outcome–Impact Framework) กรอบแนวคิดนี้ใช้ติดตามสัมฤทธิผลของโครงการซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการปรับปรุงสภาวะแวดล้อมโดยเฉพาะในโครงการที่ไม่ได้เน้นสภาวะแวดล้อมเป็นเป้าหมายหลัก
2. กรอบแนวคิดที่พัฒนาขึ้นโดย OECD สำหรับการวิเคราะห์ในระดับชาติ ภูมิภาค และระหว่างประเทศ กรอบแนวคิดนี้ในระยะแรกเรียกว่ากรอบแนวคิดความกดดัน–สภาวะ–การตอบสนอง (Pressure–State–Response, PSR, Framework) ซึ่งได้พัฒนาต่อมาใน 3 แนวทาง แนวทางที่ 1 เปลี่ยนประเภทความกดดันเป็นประเภทตัวชี้วัดกำลังขับเคลื่อน (Driving Force Indicator) เป็นกรอบแนวคิด DSR แนวทางที่ 2 เพิ่มประเภทไปอีกหนึ่งประเภทคือ ผลกระทบ (Impact) เปลี่ยนแปลงกรอบแนวคิด PSR เป็นกรอบแนวคิด

PSIR (Pressure–State–Impact–Response Framework) และแนวทางที่ 3 เป็นแนวทางที่รวมตัวชี้วัดทั้ง 5 มิติเข้าด้วยกันเป็นกรอบแนวคิด DPSIR

3. กรอบแนวคิดที่อยู่บนพื้นฐานของสภาวะแวดล้อมหรือการพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นกรอบแนวคิดที่ UNCSD พัฒนาขึ้นโดยใช้กรอบแนวคิด PSR ในการเลือกตัวชี้วัดเพื่อวัดสภาพแวดล้อมในทัศนะเดียวกัน

วัฏฏจักรของโครงการจะช่วยในการกำหนดกรอบความคิดสำหรับตัวชี้วัดในระดับโครงการ ซึ่งประกอบด้วย 3 ขั้นตอนคือ ขั้นตอนปัจจัยนำเข้า ขั้นตอนการดำเนินการตามโครงการ และขั้นตอนผลผลิต

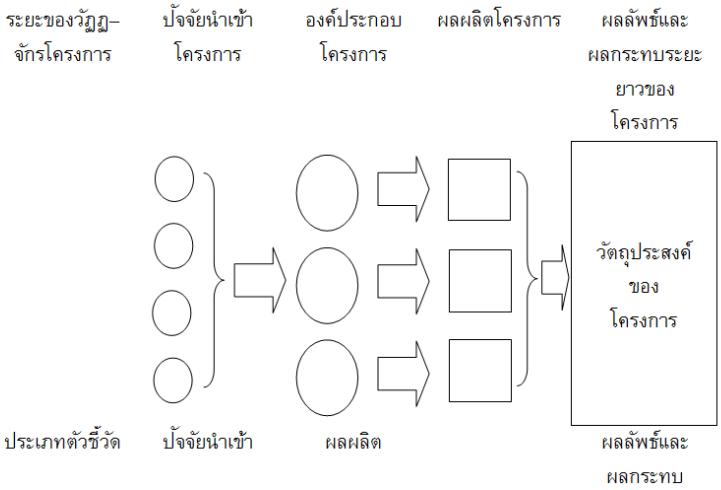
ตัวชี้วัดปัจจัยนำเข้า ใช้ติดตามทรัพยากรต่าง ๆ ที่ใช้ในโครงการ เช่น งบประมาณที่ใช้ จำนวนเครื่องมือเครื่องจักรที่ใช้ เป็นต้น

ตัวชี้วัดผลผลิต ใช้วัดผลผลิตและบริการที่เกิดจากโครงการ เช่น จำนวนสถานีสูบน้ำที่ได้ติดตั้ง

ตัวชี้วัดผลลัพธ์ ใช้วัดผลผลลัพธ์ระยะสั้นของโครงการ เช่น ปริมาณน้ำสะอาดที่ผลิตขึ้นได้เพิ่มเติมจากโครงการ

ตัวชี้วัดผลกระทบ ใช้วัดผลลัพธ์ระยะยาวหรือผลลัพธ์ที่แพร่กระจายมากขึ้นของโครงการ เช่น ร้อยละของประชาชนที่จะเข้าถึงน้ำที่สะอาด ตัวชี้วัดผลกระทบจะเกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์ของโครงการ

ในบางครั้งความแตกต่างระหว่างผลลัพธ์กับผลกระทบอาจไม่ชัดเจน จึงเป็นเหตุผลที่หลายครั้งจะรวมตัวชี้วัดผลลัพธ์กับตัวชี้วัดผลกระทบเข้าด้วยกัน ดังแสดงไว้ในรูปที่ 2.2



รูปที่ 2.2 ***กรอบแนวคิดบนพื้นฐานของโครงการ***

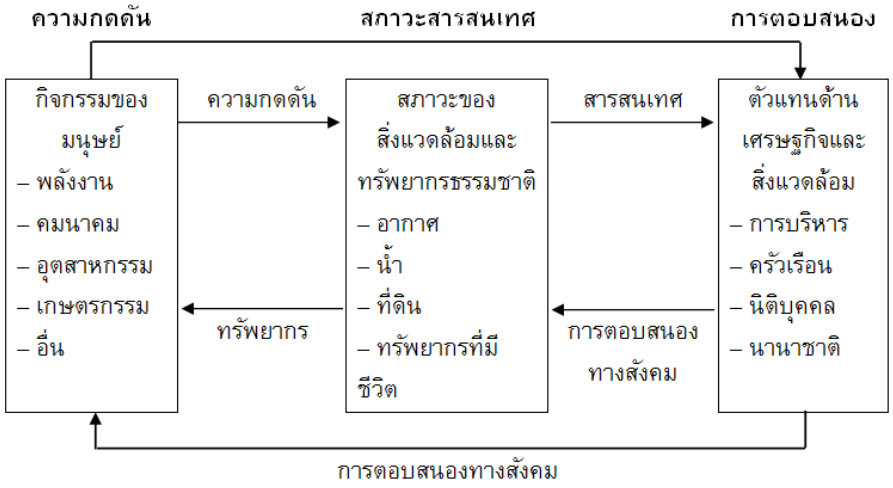
ในระดับที่กว้างขึ้นซึ่งจะมีรายละเอียดน้อยลง ทำให้การระบุปัจจัยนำเข้าและผลผลิตที่เกี่ยวข้องกระทำได้ลำบาก กรอบแนวคิด PSR จะมีประโยชน์มากกว่า ซึ่งพยายามแยกประเภทสิ่งแวดล้อมในแง่มุมที่แตกต่างกัน

ตัวแปรความกดดัน (Pressure Variable) จะใช้อธิบายกิจกรรมของมนุษย์ที่ก่อให้เกิดความกดดันต่อสิ่งแวดล้อมที่เป็นสาเหตุหลักของปัญหา สาเหตุอาจเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นแล้วในปัจจุบัน กิจกรรมใหม่ หรือการลงทุนใหม่ ตัวอย่างของความกดดันที่มีศักยภาพ คือ การเติบโตของรายได้ รูปแบบและกิจกรรมการค้าขาย การใช้พลังงาน การเพิ่มขึ้นของประชากร เป็นต้น

ตัวแปรสภาวะ (State Variable) อธิบายคุณลักษณะทางกายภาพที่สามารถวัดได้ บางประการของสิ่งแวดล้อมที่เป็นผลมาจากความกดดัน ตัวอย่างคือ คุณภาพของน้ำ การเข้าถึงน้ำของประชาชน การทำลายป่า การเสื่อมโทรมของดิน และการเกิดขึ้นของชุมชนที่มีคุณภาพ

ตัวแปรการตอบสนอง (Response Variable) วัดการตอบสนองของสังคมต่อการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมและความห่วงใยในสิ่งแวดล้อม เช่น นโยบาย การดำเนินการ หรือการลงทุน เพื่อแก้ไขปัญหาการตอบสนองต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมเหล่านี้อาจกระทบสภาวะไม่ทางตรงก็ทางอ้อม หากเป็นทางอ้อม การตอบสนองเหล่านั้นมีวัตถุประสงค์ที่จะให้เกิดความกดดันขึ้น เช่น วิธีการกำหนดค่าใช้น้ำ การกำหนดค่าเช่าค่าบริการในการใช้ทรัพยากร โครงการฟื้นฟูปลูกป่า เป็นต้น

กรอบแนวคิด PSR ในรูปที่ 2.3 อยู่บนพื้นฐานของแนวคิดของสาเหตุและผล (Causality) กล่าวคือ กิจกรรมของมนุษย์ก่อให้เกิดความกดดันต่อสิ่งแวดล้อม ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในคุณภาพของปริมาณของทรัพยากรตามธรรมชาติ สารสนเทศเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้จะถูกสื่อสารถึงผู้ที่มีอำนาจในการตัดสินใจในสังคม ซึ่งจะตอบสนองโดยผ่านนโยบายด้านสิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจ การตอบสนองทางสังคมมุ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งส่งผลย้อนกลับในการปรับปรุงสภาวะของสิ่งแวดล้อม จุดเด่นของกรอบแนวคิด PSR คือ การแสดงถึงความเชื่อมโยงต่าง ๆ ของตัวแปร แต่มีแนวโน้มที่จะใช้ความสัมพันธ์เชิงเส้นในปฏิกิริยา (interaction) ระหว่างกิจกรรมของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ข้อโต้แย้งอีกข้อหนึ่งคือ สิ่งแวดล้อมที่เสื่อมลงย่อมมีผลกระทบต่อสวัสดิการของมนุษย์ ดังนั้น หัวลูกศรของความกดดันระหว่างกล่อง “สภาวะ” กับกล่อง “ความกดดัน” ควรเป็น 2 ทาง กรอบแนวคิด PSR ได้มีการพัฒนาเพิ่มเติมหลายด้าน การพัฒนาที่ 1 คือ ใช้ตัวชี้วัดแรงขับเคลื่อน (Driving Force Indicator) และตัวชี้วัดความกดดัน เพราะตัวชี้วัดแรงขับเคลื่อนสามารถครอบคลุมได้กว้างกว่า รวมทั้งประเด็นนี้ตัวชี้วัดความกดดันครอบคลุมแล้ว ยังครอบคลุมถึงประเด็นทางสังคม เศรษฐกิจ และองค์กรด้วย นอกจากนี้ แรงขับเคลื่อนยังทำให้เกิดความรู้สึกทางบวกมากกว่าความกดดัน (Virtual Research and Development Center, 2001) การพัฒนาที่ 2 ของกรอบแนวคิด PSR รวมถึงการเพิ่มตัวชี้วัดประเภท 4 คือ ตัวชี้วัดผลกระทบ (Impact Indicator) เพื่อแยกสภาวะของสิ่งแวดล้อมออกจากการเปลี่ยนแปลงที่ได้เกิดขึ้นของสิ่งแวดล้อมกลายเป็นกรอบแนวคิด PSIR (Winograd et al, 1998)



รูปที่ 2.3 ***กรอบแนวคิดความกดดัน–สภาวะ–การตอบสนอง*** *(PSR) (OECD, 1994)*

ในกรอบแนวคิด PSIR ตัวแปรสภาวะมีข้อได้เปรียบที่สามารถเน้นเฉพาะคุณลักษณะทางกายภาพที่สามารถวัดได้ของสิ่งแวดล้อมในนโยบายปัจจุบัน เช่น นโยบายราคาค่าน้ำ และสามารถเน้นวิธีการจัดการที่ใช้อยู่ เช่น วิธีการจัดการที่ดินเพื่อให้ชาวนามีที่ดินในระดับเดียวกัน วิธีการป้องกันการไหลซึมของคลองชลประทาน เป็นต้น ตัวชี้วัดดังกล่าวจะอธิบายว่ามีปัจจัยตัวใดที่มีผลต่อความกดดันที่เกิดขึ้น และยังแสดงถึงสภาวะปัจจุบันของสิ่งแวดล้อมด้วย

รูปที่ 2.4 แสดงถึงวัฏฏจักรเมื่อใช้กรอบแนวคิด PSIR ความกดดันที่เกิดขึ้นส่งผลไปยังสภาวะของสิ่งแวดล้อม ก่อให้เกิดผลกระทบต่าง ๆ ต่อสิ่งแวดล้อม เช่น การใช้สารเคมีในการเกษตร อาจมีผลกระทบต่อสภาวะของทรัพยากรน้ำที่อยู่ใกล้เคียงโดยผ่านน้ำเสียที่ไหลซึมออกมา ซึ่งมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและเสียงที่มีผลกระทบต่อสุขภาพของมนุษย์ด้วย เพื่อลดความกดดัน ผู้มีอำนาจต้องมีสารสนเทศเกี่ยวกับสาเหตุหลักของพฤติกรรมของเกษตรกร เพื่อสร้างตัวชี้วัดสภาวะให้เกิดความรู้ในการกำหนดนโยบายเกี่ยวกับราคาสำหรับสารเคมีทางเกษตรกรรม การอุดหนุนที่เป็นไปได้ และรูปแบบการเพาะปลูก เป็นต้น การตัดสินใจของผู้มีอำนาจที่ได้กำหนดให้มีการกระทำดังกล่าว ต้องมีการติดตาม ซึ่งจะใช้ตัวชี้วัดการตอบสนอง ซึ่งสามารถสะท้อนอย่างน้อย 3 ด้านทางสังคม

1) นโยบายใดหรือการลงทุนใดที่ได้ดำเนินการ มีผลทำให้ความกดดันลดน้อยลง
2) มาตรการมีการดำเนินการอย่างถูกต้องด้วยหรือไม่
3) พฤติกรรมของผู้ที่เกี่ยวข้องและกิจกรรมต่าง ๆ ได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในความกดดันตามที่คาดหวังหรือไม่

หากไม่มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น หรือไม่ได้เป็นไปตามที่คาดหวัง โครงการและ/หรือตัวชี้วัดทั้งหมด อาจต้องทบทวนใหม่หมด รวมทั้งการเชื่อมโยงต่าง ๆ ด้วย กรอบแนวคิด PSIR มีความยืดหยุ่นและยังสลับซับซ้อนเพียงพอในการเก็บประเด็นต่าง ๆ ทั้งหมดได้

การพัฒนาที่ 3 และสุดท้ายของกรอบแนวคิด PSR คือ การเสนอตัวชี้วัดทั้ง 5 ประเภทคือ ตัวชี้วัดแรงขับเคลื่อน ความกดดันสภาวะ ผลกระทบและการตอบสนอง ในกรอบแนวคิดเดียว กรอบแนวคิด DPSIR ดังในรูปที่ 2.5 ได้ให้เครื่องมือทั้งหมดในการวิเคราะห์ปัญหาสิ่งแวดล้อม โดย

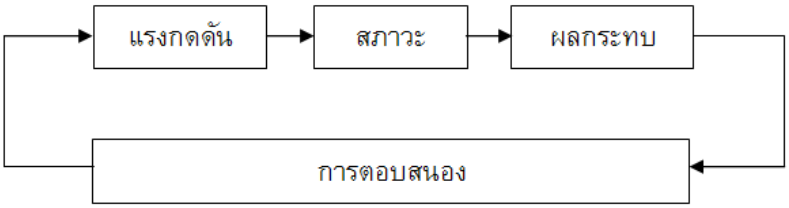
แรงขับเคลื่อน ได้แก่ อุตสาหกรรม คมนาคม เกษตรกรรม พลังงาน และอื่น ๆ ที่ก่อให้เกิดมลภาวะ ฯลฯ

ความกดดันต่อสิ่งแวดล้อม ได้แก่ มลภาวะที่ถูกปล่อยออกมาจากแรงขับเคลื่อน ซึ่งทำให้คุณภาพของสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมลง

สภาวะของสิ่งแวดล้อม ได้แก่ คุณภาพของอากาศ น้ำ สภาพที่ดิน และทรัพยากรที่มีชีวิต

ผลกระทบต่อสุขภาพของมนุษย์ต่อระบบนิเวศน์ ทำให้เป็นสาเหตุที่ก่อให้เกิดการตอบสนองของสังคม

การตอบสนอง ได้แก่ มาตราการ นโยบายต่าง ๆ เช่น กฎ ระเบียบ สารสนเทศ และภาษี ซึ่งมุ่งเน้นไปยังส่วนหนึ่งส่วนใดของระบบ เพื่อลดแรงกดดัน



รูปที่ 2.4 ***การเพิ่มมิติผลกระทบในกรอบแนวคิด*** *PSR*

กรรมาธิการสหประชาชาติว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน (United Nations Commission on Sustainable Development : UNCSD) ได้พัฒนาตัวชี้วัดเพื่อติดตามการพัฒนาที่ยั่งยืน ในปี 1995 โดยใช้กรอบแนวคิด PSR ในการคัดเลือกตัวชี้วัด อย่างไรก็ตาม ปรากฏว่าตัวชี้วัดเหล่านั้นไม่เป็นที่นิยมใช้ จึงได้ถูกยกเลิกไป ในที่สุด UNCSD เปลี่ยนแนวทางในการกำหนดตัวชี้วัด โดยกำหนดวัตถุประสงค์หลักในการสร้างกรอบแนวคิดที่ประกอบด้วย Themes และ Sub–themes เพื่อเกิดความเข้าใจความยั่งยืน เป็นการสนับสนุนผู้กำหนดนโยบายในการตัดสินใจในระดับประเทศ (UNCSD, 2000) เช่น ดังตัวอย่างในตารางที่ 2.1

แนวทางในการประยุกต์กรอบแนวคิด DPSIR เป็นที่ยอมรับกันว่า ไม่มีตัวชี้วัดชุดหนึ่งชุดใดสามารถนำไปใช้ได้ในทุกกรณี ในแต่ละกรณีควรมีเกณฑ์คัดเลือกตัวชี้วัดให้เหลือเพียงจำนวนไม่มากนัก ซึ่งมีสารสนเทศที่เป็นประโยชน์และมีประสิทธิผลให้แก่ผู้มีอำนาจในการตัดสินใจ ในวรรณกรรมเกี่ยวกับตัวชี้วัด จะพบว่ามีเกณฑ์คัดเลือกตัวชี้วัดมีอยู่มากมาย แต่เกณฑ์ดังที่กล่าวต่อไปนี้ น่าจะพอเพียงสำหรับการคัดเลือกตัวชี้วัดเป็นส่วนใหญ่

1) ความเกี่ยวข้องโดยตรงกับวัตถุประสงค์ การคัดเลือกตัวชี้วัดต้องเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับปัญหาสิ่งแวดล้อมที่กำลังประสบอยู่ จึงจำเป็นต้องนิยามปัญหาให้ชัดเจน

2) ความเกี่ยวข้องโดยตรงกับกลุ่มเป้าหมาย กลุ่มเป้าหมายที่แตกต่างอาจต้องการใช้สารสนเทศที่แตกต่างกันในตัวชี้วัด จึงจำเป็นต้องพิจารณาอย่างระมัดระวังเกี่ยวกับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นศูนย์กลาง เช่น หากต้องการติดตามสภาวะสิ่งแวดล้อมในประเทศ สารสนเทศที่ใช้ต้องมีรายละเอียดมากซึ่งเกินกว่าที่สาธารณะชนโดยทั่วไปจะสามารถเข้าใจ และต้องใช้ชุดตัวชี้วัดที่ใหญ่ แต่ในขณะเดียวกันสาธารณชนต้องการตัวชี้วัดชุดเล็ก เพื่อส่งสัญญาณให้ประชาชนเกิดปฏิกิริยาในการตอบสนอง เมื่ออ่านพบหัวข่าวในสื่อสิ่งพิมพ์

3) ความชัดเจนของตัวชี้วัด ตัวชี้วัดที่คัดเลือกต้องมีความชัดเจน เพื่อหลีกเลี่ยงความสับสนหรือการตีความ ความชัดเจน สำหรับคนกลุ่มหนึ่งอาจหมายถึงตัวชี้วัดต้องอยู่บนพื้นฐานทางวิทยาศาสตร์ แต่สำหรับคนอีกกลุ่มหนึ่งอาจหมายถึงความง่ายในการสื่อสารดังนั้น จึงต้องพิจารณาว่ากลุ่มเป้าหมายเป็นกลุ่มคนประเภทใด

4) ค่าใช้จ่ายในการจัดเก็บข้อมูลและการพัฒนา ตัวชี้วัดต้องสามารถปฏิบัติได้ และมีความเป็นไปได้ จึงต้องพิจารณาถึงค่าใช้จ่ายในการจัดเก็บข้อมูลและการพัฒนาตัวชี้วัดด้วย ประโยชน์ที่ได้จากตัวชี้วัดจะต้องมากกว่าค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้น ทำให้ต้องมีการประนีประนอมระหว่างสารสนเทศในตัวชี้วัดกับค่าใช้จ่ายในการรวบรวมข้อมูล

ในทางปฏิบัติตัวชี้วัดจะแบ่งออกมาเป็น 2 ชุด ชุดแรก เป็นตัวชี้วัดที่มีลำดับความสำคัญสูงในการจัดเก็บข้อมูล และชุดที่ 2 เป็นตัวชี้วัดที่มีลำดับความสำคัญรองลงมา ตัวชี้วัดในชุดแรกเป็นตัวชี้วัดหลัก (Core

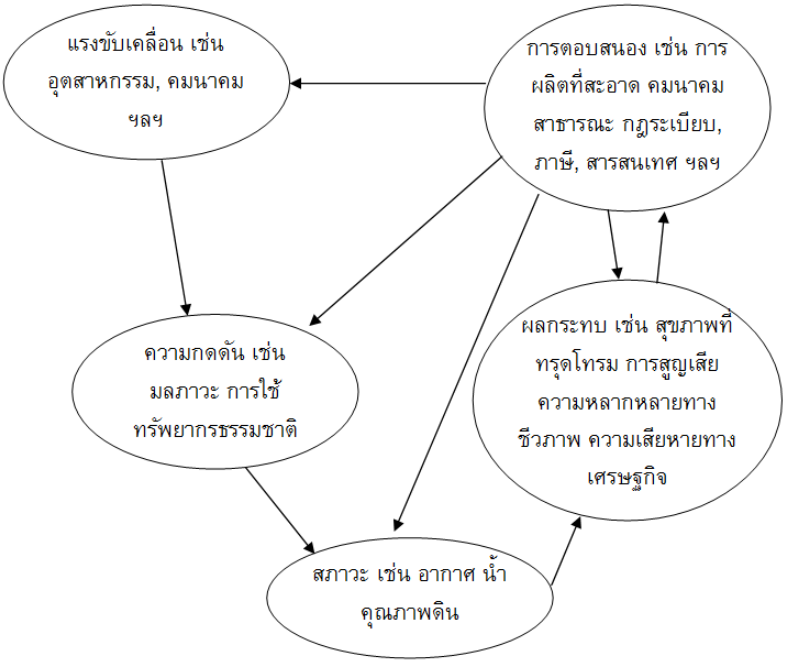
Indicators) เพื่อใช้ติดตามประเด็นที่เกี่ยวข้องในระดับภาพรวม ตัวชี้วัดหลักอาจเสริมด้วยตัวชี้วัดอีกชุดซึ่งพิจารณาประเด็นที่เป็นประเด็นเฉพาะในบางพื้นที่เท่านั้น หรือเป็นตัวชี้วัดที่ให้รายละเอียดในตัวชี้วัดหลัก เพื่อแสดงถึงการเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดขึ้น (Supplemental/Complemental Indicators) วัตถุประสงค์ในการแบ่งตัวชี้วัดดังกล่าว อาจกระทำในระดับภูมิภาคและระดับประเทศ ทั้งนี้เพื่อสามารถเปรียบเทียบตัวชี้วัดกับประเทศต่าง ๆ ได้ อย่างไรก็ตาม แต่ละประเทศอาจมีความจำเป็นต้องติดตามประเด็นอื่น ๆซึ่งมีความสำคัญเฉพาะในประเทศ แต่ไม่สำคัญสำหรับประเทศอื่น ดังนั้นจึงอาจไม่มีแนวทางหนึ่งแนวทางใดเหมาะสมที่จะใช้ได้ในทุกระดับของการวิเคราะห์ในทุกประเทศ

ตารางที่ 2.1 ด้านหลัก Themes และ Subthemes จากการริเริ่มของ UNCSD (UNCSD, 2001)

ด้านหลัก	Themes	Subthemes
สังคม	ความเสมอภาค	ความยากจน ความเสมอภาคทางเพศ GDI
	สุขภาพ	สถานภาพอาหารที่เพียงพอ การตาย สุขอนามัย น้ำดื่มสะอาดที่เพียงพอ การบริการรักษาสุขภาพ
	การศึกษา	โอกาสในการศึกษา การอ่านออกเขียนได้
	สถานที่อยู่	สภาพการอยู่อาศัย ความหนาแน่นที่อยู่อาศัย
	ความมั่นคง	อาชญากรรม
	ประชากร	การเปลี่ยนแปลงประชากร
สิ่งแวดล้อม	บรรยากาศ	การเปลี่ยนแปลง CO การลดลงของชั้นโอโซน คุณภาพอากาศ: NO_2, SO_2, PM_{10}
	มหาสมุทรทะเลและชายฝั่ง	สภาพแถบชายฝั่ง การประมง
	ที่ดิน	เกษตรกรรม พื้นที่ป่าไม้ การเป็นทะเลทราย ความเป็นอยู่ในเมือง
	น้ำสะอาด	คุณภาพน้ำ ปริมาณน้ำ
	ความหลากหลายทางชีวภาพ	ระบบนิเวศน์ พันธุกรรมทางชีวภาพ
เศรษฐกิจ	โครงสร้างทางเศรษฐกิจ	ผลการดำเนินงานทางเศรษฐกิจ การค้า การกระจายรายได้ การมีงานทำ สถานภาพการคลัง หนี้สาธารณะ
	การบริโภคและรูปแบบการผลิต	การใช้วัตถุดิบ การใช้พลังงาน การเกิดและการบริหารสิ่งเหลือใช้ คมนาคม

ตารางที่ 2.1 (ต่อ)

ด้านหลัก	Themes	Subthemes
สถาบัน	กรอบของสถาบัน	การดำเนินงานเชิงยุทธศาสตร์ในการพัฒนาที่ยั่งยืน ความร่วมมือระหว่างประเทศ
	ความสามารถของสถาบัน	การเข้าถึงสารสนเทศ โครงสร้างพื้นฐานการสื่อสาร วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ความพร้อมในการรับและการตอบสนองต่อสาธารณภัย



รูปที่ 2.5 ***กรอบแนวคิด DPSIR***

อีกแนวทางหนึ่งในการพัฒนาตัวชี้วัด คือ พัฒนาตัวชี้วัด ชุดหนึ่งเป็นตัวชี้วัดแจ้งภัย (Alarm Indicators) และชุดที่สองเป็นตัวชี้วัดการวิเคราะห์ (Diagnosis Indicators) ตัวชี้วัดแจ้งภัยเป็นตัวชี้วัดชุดเล็กที่การพัฒนาและการติดตามไม่ต้องใช้ค่าใช้จ่ายสูง ทำให้สามารถติดตามได้บ่อยครั้ง เพื่อให้สัญญาณแจ้งเตือนภัยเกี่ยวกับผลกระทบที่รุนแรงต่อสิ่งแวดล้อมแก่ผู้มีอำนาจในการตัดสินใจที่จะตอบสนองป้องกันและแก้ไข ส่วนตัวชี้วัดการวิเคราะห์จะใช้งานถ้าตัวชี้วัดแจ้งภัยมีค่าเกินค่ามาตรฐาน เพื่อให้รายละเอียดในการวิเคราะห์ถึงสาเหตุของภัยนั้น ๆ จึงเป็นตัวชี้วัดที่มีค่าใช้จ่ายสูง และมักจะไม่มีเวลาล่วงหน้าเพียงพอเพื่อให้เกิดการตอบสนองต่อปัญหาได้ทันเวลา แนวทางนี้มีความเหมาะสมสำหรับระบบติดตามนโยบายที่เกี่ยวข้อง

ตัวชี้วัดไม่ว่าจะพัฒนาขึ้นจากแนวทางใด จะต้องมีข้อมูลที่มีคุณภาพและเชื่อถือได้รองรับ ความแตกต่างระหว่างตัวชี้วัดที่ปฏิบัติได้และมีความเป็นไปได้กับตัวชี้วัดในอุดมคติ ซึ่งมีประโยชน์ที่สุด แต่ถ้าตัวชี้วัดในอุดมคติอยู่บนพื้นฐานของข้อมูลที่เชื่อถือไม่ได้ ก็ไม่ควรนำมาใช้เป็นตัวชี้วัดที่ปฏิบัติได้ และมีความเป็นไปได้ ตัวชี้วัดต้องมีมิติของพื้นที่และเวลา ขอบเขตของมิติพื้นที่คือ ขอบเขตของประเทศ และเวลาควรมีระยะเวลามากพอก่อนที่ผลจากโครงการจะเกิดขึ้น นอกจากนี้ ตัวชี้วัดจะต้องเป็นตัวชี้วัดที่มีขอบเขตระดับประเทศหรือ

เกี่ยวข้องกับประเด็นที่เป็นที่สนใจในระดับประเทศ และตัวชี้วัดควรเป็นตัวชี้วัดประเภทปริมาณ (Quantifiable)

วิชิตและจิราวัลย์ (2554) ได้ใช้กรอบแนวคิด DPSIR (Driving Force–Pressure–Date–Impact–Response) (NERI.) โดยตัดมิติ Response ออก เหลือเพียง 4 มิติ คือ DPSI เพื่อมิต้องประเมินนโบบายของรัฐบาลที่ไม่มีความต่อเนื่อง มิติแรงขับเคลื่อน ประกอบด้วย ดัชนีแรงขับเคลื่อนภาคเกษตรกรรม ซึ่งมีตัวชี้วัด 3 ตัว คือ ร้อยละพื้นที่การเพาะปลูก ตัวชี้วัดการใช้ปุ๋ยเคมี ตันต่อตารางกิโลเมตร และตัวชี้วัดการใช้ยากำจัดศัตรูพืช ตันต่อตารางกิโลเมตร

ดัชนีแรงขับเคลื่อนภาคอุตสาหกรรม มีตัวชี้วัดตัวเดียว คือ ร้อยละการลงทุนในภาคอุตสาหกรรมต่อการลงทุนทั้งหมด ส่วนดัชนีแรงขับเคลื่อนภาคประชากร มีตัวชี้วัดตัวเดียวเช่นกัน คือ ค่าเฉลี่ยอัตราการเปลี่ยนแปลงประชากรในรอบ 10 ปี ในมิติแรงขับเคลื่อนจึงมีตัวชี้วัดทั้งหมด 5 ตัว เพื่อกำหนดค่าดัชนีแรงขับเคลื่อนภาคเกษตรกรรม ภาคอุตสาหกรรม และภาคประชากร มิติแรงกดดัน ประกอบด้วย ตัวชี้วัด 3 ด้าน คือ ตัวชี้วัดการใช้วัตถุดิบ, GDP ต่อคนในวัยทำงาน ดัชนีการใช้พลังงานมีตัวชี้วัด 2 ตัว คือ ความเข้มข้นการใช้พลังงาน, ตันของน้ำมันเทียบค่า (oil equivalent) ต่อ GDP และการใช้พลังงานอย่างยั่งยืน, สัดส่วนการใช้พลังงานหมุนเวียน ดัชนีที่ 3 ของดัชนีแรงกดดัน คือ ดัชนีของเสีย ประกอบด้วย ตัวชี้วัด 2 ตัว คือ การก่อให้เกิดของเสีย, น้ำหนักขยะต่อคนต่อวัน และการบริหารจัดการของเสีย ร้อยละของขยะที่นำกลับมาใช้ใหม่ ในมิติแรงกดดัน ก็มีตัวชี้วัดทั้งหมด 5 ตัว เพื่อกำหนดค่าดัชนีการใช้วัตถุดิบ ดัชนีการใช้พลังงาน และดัชนีการใช้พลังงานอย่างยั่งยืน มิติสภาวะ ประกอบด้วย ดัชนีคุณภาพสภาวะแวดล้อม และดัชนีคุณภาพสุขภาพ ดัชนีคุณภาพสภาวะแวดล้อม มีตัวชี้วัด 4 ตัว คือ คุณภาพอากาศ ซึ่งจะวัดร้อยละของครั้งที่วัดที่ปริมาณเฉลี่ย SO_2, NO_2, CO ใน 1 ชั่วโมง และค่าเฉลี่ย ใน 24 ชั่วโมง มีค่าสูงกว่าค่ามาตรฐานที่กำหนดโดยกรมควบคุมมลพิษ คุณภาพน้ำในแม่น้ำ วัดโดยร้อยละของครั้งที่วัดที่ค่า DO มีค่าต่ำกว่าค่ามาตรฐานที่กำหนดในแต่ละช่วงของแม่น้ำ สภาพพื้นที่ป่า วัดโดยร้อยละของพื้นที่ป่าต่อพื้นที่ของประเทศ ตัวชี้วัดสุดท้าย คือ ความหลากหลายทางชีวภาพ วัดโดยร้อยละพื้นที่ป่าสงวนและพื้นที่รักษาพันธ์สัตว์ป่าต่อพื้นที่ของประเทศ ดัชนีคุณภาพสุขภาพ ซึ่งเป็นดัชนีที่ 2 ในมิติสภาวะ มีตัวชี้วัด 4 ตัว คือ อัตราการตายของทารกที่มีอายุต่ำกว่า 28 วัน ความคาดหวังการคงชีพเมื่อแรกเกิด การเข้าถึงน้ำสะอาด วัดโดยร้อยละประชากรที่มีน้ำสะอาดใช้ และสุขอนามัย วัดโดยร้อยละของประชากรที่มีส้วมซึมและส้วมชักโครกใช้ จึงสรุปได้ว่าในมิติสภาวะ มีตัวชี้วัดทั้งหมด 8 ตัว เพื่อกำหนดค่าดัชนีสภาวะแวดล้อมและคุณภาพสุขภาพ

มิติผลกระทบ ประกอบด้วย ดัชนี 6 ด้าน คือ ดัชนีโครงสร้างเศรษฐกิจ มีตัวชี้วัด 3 ตัว คือ การกระจายรายได้ วัดโดยดัชนีจินนี การมีงานทำ วัดโดยอัตราการจ้างงาน สถานภาพการคลัง วัดโดยอัตราส่วนหนี้สาธารณะต่อ GDP ดัชนีที่ 2 คือ ความยากจน ซึ่งจะวัดด้วยดัชนี HPT–1 ซึ่งประกอบด้วย ตัวชี้วัด 3 ตัว คือ การมีชีวิตที่ยืนยาวและสุขภาพดี วัดโดยร้อยละของประชากรที่ตายก่อนอายุ 40 ปี การมีความรู้ วัดโดยร้อยละของประชากรที่อ่านออกเขียนได้ และมาตรฐานการดำรงชีพที่เหมาะสม ซึ่งจะใช้ค่าเฉลี่ยของร้อยละของประชากรที่ไม่มีแหล่งน้ำพัฒนาใช้และร้อยละของเด็กต่ำกว่า 6 ปีที่มีน้ำหนักต่ำกว่าเกณฑ์ ดัชนีที่ 3 คือ ความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สิน วัดโดยจำนวนคดีอาชญากรรมที่มีภัยต่อชีวิตและทรัพย์สินต่อประชากรหนึ่งแสนคน ดัชนีที่ 4 คือ ความเสมอภาคทางเพศ ซึ่งวัดโดย GDI มีมิติ 3 มิติเหมือนกับดัชนี HPI–1 แต่แตกต่างในตัวชี้วัดมิติแรกใน GDI คือ ความคาดหมายการคงชีพที่เท่าเทียมกัน วัดโดยดัชนี EDLEI (Equally distributed life expectancy index) ซึ่งคำนวณจากตัวชี้วัด 7 ตัว คือ ความคาดหมายการคงชีพจำแนกตามเพศ และสัดส่วนประชากรจำแนกตามเพศ มิติที่ 2 ใน GDI คือ การศึกษาที่เท่าเทียมกัน วัดโดย EDEI (Equally distributed education index) ซึ่งคำนวณจากตัวชี้วัด 6 ตัว คือ อัตราประชากรที่อ่านออกเขียนได้จำแนก

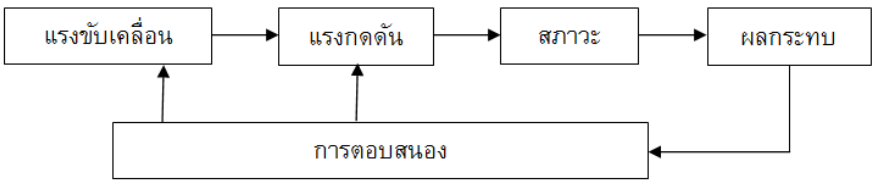
ตามเพศ สัดส่วนประชากรที่เข้าศึกษาในระบบจำแนกตามเพศ และสัดส่วนประชากรจำแนกตามเพศ มิติที่ 3 ใน GDI คือ การกระจายรายได้ที่เท่าเทียมกัน วัดโดย EDII (Equally distributed income index) ซึ่งคำนวณจากตัวชี้วัด 7 ตัว คือ ค่าจ้างแรงงานจำแนกตามเพศ จำนวนแรงงานจำแนกตามเพศ จำนวนประชากรจำแนกตามเพศ GDP per capita PPP us $ รายละเอียดการคำนวณค่า GDI ได้แสดงไว้ใน วิชิตและจิราวัลย์ 2554 ดัชนีที่ 5 คือ ความหนาแน่นที่อยู่อาศัย วัดโดยจำนวนครัวเรือนต่อตารางกิโลเมตร ดัชนีที่ 6 คือ การมีโอกาสทางการศึกษา วัดโดยจำนวนปีเฉลี่ยที่ได้รับการศึกษาของประชากรที่มีอายุ 15 ปีขึ้นไป

ข้อมูลที่ใช้ในการคำนวณตัวชี้วัดทั้งหมดเป็นข้อมูลทุติยภูมิของหน่วยงานภาครัฐ โดยการศึกษาดังกล่าวมิได้มีการสำรวจจัดเก็บข้อมูลแต่ประการใด

จะเห็นได้ว่า เมื่อนำตัวชี้วัดดังกล่าวมาใช้ในระดับภาคภูมิศาสตร์ คือ ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ จะประสบกับความไม่เหมาะสม และความขาดแคลนข้อมูลในระดับภาค เมื่อนำการบริหารจัดการของเสียในดัชนีของเสียในมิติแรงกดดัน ซึ่งวัดโดยร้อยละขยะที่นำกลับมาใช้ใหม่ มาใช้ในระดับภาค จะพบว่า ไม่สามารถหาข้อมูลทุติยภูมิเกี่ยวกับจำนวนขยะที่นำเก็บมาใช้ใหม่ในระดับภาค เป็นต้น จึงจำเป็นต้องปรับปรุงตัวชี้วัดให้เหมาะสมและสอดคล้องกับการจัดเก็บข้อมูลของหน่วยงานภาครัฐด้วย

3. แนวทางในการกำหนดมิติการพัฒนาดัชนีในการวัดการพัฒนาที่ยั่งยืน

ในการศึกษานี้จะใช้กรอบแนวคิดของ DPSIR เป็นแนวทางในการกำหนดประเด็นที่จะใช้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทย โดยเริ่มพิจารณาแรงขับเคลื่อน (Driving Force: D) หมายถึง กิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์และภาคเศรษฐกิจไปสู่แรงกดดัน (Pressure: P) มักจะหมายถึง การปล่อยมลพิษ และของเสียเคลื่อนต่อไปยังสภาวะ (States: S) ซึ่งหมายถึง สภาพทางกายภาพ เคมี และชีวภาพ และต่อไปยังผลกระทบ (Impact: I) ซึ่งหมายถึง คุณภาพของสภาวะสิ่งแวดล้อม เช่น อากาศ น้ำ ดิน ฯลฯ และมีอิทธิพลต่อแรงขับเคลื่อนด้วยสุขภาพของมนุษย์ ส่วนการตอบสนอง (Response: R) คือ นโยบายสาธารณะของรัฐบาล ซึ่งจะส่งผลไปยังแรงขับเคลื่อนและแรงกดดัน ดังในรูปที่ 3.1



รูปที่ 3.1 ***การประยุกต์กรอบแนวคิด DPSIR ตาม NERI (National Environment Research Institute, Denmark)***

ดังนั้น มิติที่ใช้ในการพัฒนาตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนในการศึกษานี้ จะมีเพียง 4 มิติ คือ DPSI ดังนี้

1. แรงขับเคลื่อน (Driving Force: D)
2. แรงกดดัน (Pressure: P)
3. สภาวะ (State: S)
4. ผลกระทบ (Impact: I)

ทั้งนี้ เพราะในการศึกษานี้ มิได้มีวัตถุประสงค์ที่ประเมินนโยบายสาธารณะของรัฐบาลที่มีผลกระทบต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

3.1 มิติแรงขับเคลื่อน

แรงขับเคลื่อนจะพิจารณาจากภาคส่วนที่สำคัญ ซึ่งจะเป็นแหล่งก่อให้เกิดแรงกดดันในสังคม ประกอบด้วย 3 ภาคใหญ่ คือ ภาคเกษตรกรรม ภาคอุตสาหกรรม และภาคประชากร

3.1.1 **ภาคเกษตรกรรม** แรงขับเคลื่อนซึ่งเป็นแหล่งก่อให้เกิดแรงกดดันในสังคมด้านความมั่นคงทางอาหารและการป้องกันสิ่งแวดล้อม มีอย่างน้อย 3 แรงขับเคลื่อน คือ

(1) พื้นที่การเพาะปลูก เป็นแหล่งที่ก่อให้เกิดความมั่นคงทางอาหาร หากพื้นที่การเพาะปลูกเพิ่มขึ้น ย่อมแสดงถึงการเพิ่มความมั่นคงทางอาหาร จึงใช้ตัวชี้วัดการเพิ่มขึ้นของพื้นที่เพาะปลูกซึ่งจะนับรวมถึงจำนวนรอบของการเพาะปลูกด้วย เช่น พื้นที่การเพาะปลูกข้าวจะนับรวมพื้นที่ที่ใช้เพาะปลูกข้าวนาปี และพื้นที่ที่ใช้เพาะปลูกข้าวนาปรัง แม้จะเป็นพื้นที่เพาะปลูกเดียวกัน หน่วยนับพื้นที่การเพาะปลูกจะเป็นร้อยละของพื้นที่ทั้งหมดของประเทศ

(2) การใช้ปุ๋ยเคมี เป้าหมายการเป็นภาคการเกษตรกรรมที่ยั่งยืน คือ การลดลงของการใช้ปุ๋ยเคมี ซึ่งจะวัดเป็นตันต่อตารางกิโลเมตรของพื้นที่การเพาะปลูก

(3) การใช้ยากำจัดศัตรูพืช เป้าหมายการพัฒนาภาคการเกษตรกรรมที่ยั่งยืน คือ การลดลงของการใช้ยากำจัดศัตรูพืช ดังนั้น ตัวชี้วัดจะเป็นจำนวนตันต่อตารางกิโลเมตรของพื้นที่การเพาะปลูก

3.1.2 **ภาคอุตสาหกรรม** แรงขับเคลื่อนในภาคอุตสาหกรรมที่ก่อให้เกิดแรงกดดันในสังคม ควรเป็นการบริโภควัตถุดิบการใช้พลังงาน และการก่อให้เกิดและการบริหารจัดการของเสีย (Waste) ปริมาณข้อมูลและแหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประเด็นดังกล่าวข้างต้น มีความหลากหลายมาก อาจเป็นอุปสรรคต่อการคำนวณค่าตัวชี้วัด จึงได้พิจารณาถึงสาเหตุของการบริโภควัตถุ การใช้พลังงาน และการก่อให้เกิดของเสีย ก็คือการลงทุนในภาคอุตสาหกรรม ยังมีการลงทุนในภาคอุตสาหกรรมมากขึ้น การบริโภควัตถุ การใช้พลังงาน และการก่อให้เกิดของเสีย ย่อมมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น ดังนั้น จึงเสนอตัวชี้วัดสัดส่วนการลงทุนในภาคอุตสาหกรรมต่อการลงทุนทั้งหมดในภาคอุตสาหกรรมและบริการ เพื่อวัดแรงขับเคลื่อนในภาคอุตสาหกรรม กล่าวคือ ถ้าตัวชี้วัดนี้มีค่าน้อยลง ย่อมสะท้อนถึงการลงทุนในภาคอุตสาหกรรมลดน้อยลง แต่การลงทุนในภาคบริการเพิ่มขึ้น ซึ่งจะลดแรงกดดันในสังคมที่เกิดจากภาคอุตสาหกรรม

3.1.3 **ภาคประชากร** การเปลี่ยนแปลงในประชากรเป็นผลของการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ และการป้องกันสภาพแวดล้อม การเพิ่มขึ้นของประชากรทำให้เกิดแรงกดดันในสังคม ซึ่งจะก่อให้เกิดมลภาวะและใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่เพิ่มขึ้น ตัวชี้วัดจึงเป็นอัตราการเปลี่ยนแปลงของประชากรซึ่งจะใช้ร้อยละค่าเฉลี่ยของอัตราการเปลี่ยนแปลงประชากรในรอบ 10 ปี ด้วยวิธีเอกโปเนนเชียล (Exponential Method) ซึ่งเขียนได้เป็น

$$r_t = \left(\frac{P_t}{P_{t-10}} \right)^{1/10}$$

โดย P_t และ P_{t-10} เป็นจำนวนประชากรในปีที่ t และปีที่ t–10 การหาค่าเฉลี่ยด้วยวิธีเอกโปเนนเชียลเป็นที่นิยมใช้มากกว่าการหาค่าเฉลี่ยแบบเลขคณิตหรือแบบเรขาคณิต

3.2 มิติแรงกดดัน

แรงขับเคลื่อนในหัวข้อ 3.1 ส่งผลมายังการใช้ทรัพยากร วัตถุดิบ พลังงาน และการเกิดมลพิษและมลภาวะ ดังนั้น ดัชนีแรงกดดันจึงประกอบด้วย ตัวชี้วัดใน 3 ด้าน คือ

3.2.1 การใช้วัตถุดิบ จะใช้ผลิตภาพการผลิตเป็นตัวชี้วัด โดยวัดด้วย GDP ต่อคนในวัยทำงาน หากตัวชี้วัดนี้มีค่าเพิ่มขึ้นย่อมหมายถึง ผลิตภาพการผลิตที่สูงขึ้น ซึ่งอาจสะท้อนถึงการบริโภควัตถุดิบน้อยลงและของเสียที่เกิดขึ้นจากการผลิตน้อยลง

3.2.2 การใช้พลังงาน จะวัดใน 2 ทัศนะ คือ การใช้พลังงานในปัจจุบัน และการใช้พลังงานอย่างยั่งยืน การใช้พลังงานในปัจจุบันจะวัดด้วยตัวชี้วัดความเข้มข้นการใช้พลังงาน (Intensity of Energy Use) ในหน่วย MegaJonles ต่อ GDP MegaJonles เป็นปริมาณพลังงานที่ใช้จากทุกแหล่งผลิตและนำเข้าในปีหนึ่ง ๆ ตัวชี้วัดนี้มีค่ามากขึ้น หมายถึง มีการใช้พลังงานมากขึ้น เพื่อได้มาซึ่ง GDP 1 หน่วย ส่วนการใช้พลังงานอย่างยั่งยืน จะวัดโดยสัดส่วนการใช้พลังงานหมุนเวียน ซึ่งจะเป็นสัดส่วนระหว่างการบริโภคพลังงานหมุนเวียนกับการบริโภคพลังงานทั้งหมดในปีหนึ่ง ๆ การพัฒนาที่ยั่งยืนควรทำให้ความเข้มข้นการใช้พลังงานลดลง และสัดส่วนการใช้พลังงานหมุนเวียนสูงขึ้น

3.2.3 การก่อให้เกิดและการบริหารจัดการของเสีย ตัวชี้วัดจะมี 2 ตัว คือ ตัวแรก เป็นตัวชี้วัดการก่อให้เกิดของเสีย ซึ่งจะวัดด้วยน้ำหนักของของเสียที่เป็นของแข็ง (Solid Waste) จากแหล่งอุตสาหกรรมและเขตเทศบาลทั้งหมดในหนึ่งปีต่อประชากร ส่วนตัวชี้วัดที่ 2 ใช้วัดการบริหารจัดการของเสีย ซึ่งจะวัดโดยร้อยละของปริมาณของเสียที่สามารถนำกลับมาใช้ใหม่ (Recycle) ต่อปริมาณของเสียทั้งหมด ในส่วนนี้จะนับของเสียที่เป็นของแข็งและของเหลวด้วย การพัฒนาที่ยั่งยืนควรทำให้ตัวชี้วัดตัวที่ 1 มีค่าลดลงและตัวชี้วัดตัวที่ 2 มีค่าสูงขึ้น

3.3 มิติสภาวะ

แรงกดดันต่าง ๆ ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในคุณภาพสภาวะแวดล้อมและความเป็นอยู่ของมนุษย์ คือ

3.3.1 คุณภาพสภาวะแวดล้อม ในที่นี้สภาวะแวดล้อมจะหมายถึง อากาศ น้ำในแม่น้ำ พื้นที่ป่าและความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากแรงกดดันตามที่ได้กล่าวมาแล้ว

1) คุณภาพอากาศ จะวัดสภาพอากาศในเมืองหลักในแต่ละภาคของประเทศไทย เช่น กทม. เชียงใหม่ ขอนแก่น ชลบุรี และสงขลา โดยตัวชี้วัดจะเป็นร้อยละของจำนวนวันที่ CO, NO_2, SO_2 และฝุ่นละออง มีค่าเกินค่ามาตรฐานในหนึ่งปี สาเหตุที่ใช้ร้อยละของจำนวนวันแทนจำนวนวันเป็นเพราะจำนวนวันที่มีการวัดค่า CO, NO_2, SO_2 และฝุ่นละอองในปีหนึ่งๆ อาจไม่เท่ากัน ทำให้เกิดปัญหาในการเปรียบเทียบ

2) คุณภาพน้ำในแม่น้ำ ตัวชี้วัดจะเป็นร้อยละของจำนวนครั้งที่ค่า DO ต่ำกว่าค่ามาตรฐาน โดยจะแบ่งแม่น้ำสายหนึ่งออกเป็นช่วง ๆ ตามที่มีการกำหนดค่ามาตรฐาน DO แม่น้ำที่จะนำมาพิจารณาเป็นแม่น้ำหลักในแต่ละภาคของประเทศ

3) พื้นที่ป่า วัดเป็นร้อยละของพื้นที่ป่าต่อพื้นที่ของประเทศ แม้ว่าตัวชี้วัดนี้จะไม่สะท้อนถึงคุณภาพของป่า แต่ก็จะสะท้อนถึงสภาพแวดล้อมของบริเวณนั้น ตลอดจนปริมาณน้ำฝนและน้ำท่วม

4) ความหลากหลายทางชีวภาพ ด้วยความจำกัดของข้อมูล การศึกษานี้จึงเสนอตัวชี้วัดความหลากหลายทางชีวภาพเป็นร้อยละของพื้นที่ป่าสงวนและพื้นที่รักษาพันธ์สัตว์ป่าต่อพื้นที่ของประเทศ ซึ่งเป็นตัวชี้วัดหนึ่งในสามที่ UNCSD แนะนำให้ใช้

3.3.2 คุณภาพของสุขภาพ ดัชนีคุณภาพของสุขภาพมนุษย์ จะใช้จากตัวชี้วัด 4 ตัว คือ

1) อัตราตายของทารก หากสุขภาพของบิดามารดาสมบูรณ์ อัตราตายของทารกควรจะลดลงภายใต้สมมติฐานที่สถานการณ์อย่างอื่นเหมือนกัน

2) ความคาดหมายของการคงชีพเมื่อแรกเกิดของประชากร หากสุขภาพของประชากรดีความคาดหมายการคงชีพเมื่อแรกเกิดย่อมจะสูงขึ้น

3) การเข้าถึงน้ำสะอาด การที่ประชากรมีน้ำสะอาดใช้ดื่ม ย่อมส่งผลดีต่อสุขภาพของประชากร ตัวชี้วัดการเข้าถึงน้ำสะอาดจะใช้ร้อยละของครัวเรือนที่มีน้ำสะอาดดื่ม

4) สุขอนามัย ประชากรที่มีสุขอนามัยที่ดี ควรใช้ส้วมซึมและส้วมชักโครก เพื่อมิให้เกิดโรคระบาดได้ง่าย จึงใช้ร้อยละของครัวเรือนที่มีการใช้ส้วมซึมและส้วมชักโครกเป็นตัวชี้วัด

3.4 มิติผลกระทบ

ดัชนีในมิติผลกระทบมีวัตถุประสงค์ที่จะสะท้อนถึงผลกระทบซึ่งเป็นผลจากกระบวนการทั้งหมดตั้งแต่แรงขับเคลื่อน แรงกดดัน สภาวะจากการพัฒนาประเทศ เป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน คือ การสร้างชุมชนที่ยั่งยืนและโลกที่มีความเป็นธรรมมากขึ้น ซึ่งเป็นมิติหนึ่งของการวัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของ DEFRA ในประเทศอังกฤษ ประเด็นของความเป็นธรรมที่จะพิจารณาในมิตินี้ คือ

3.4.1 โครงสร้างเศรษฐกิจ ที่จะสร้างความเป็นธรรมในสังคม อาจพิจารณาได้ใน 3 ประเด็น คือ

1) การกระจายรายได้ สังคมที่มีความเป็นธรรม ควรมีการกระจายรายได้ที่ดี ซึ่งจะวัดโดยดัชนี Gini

2) การมีงานทำ สังคมที่มีความเป็นธรรม ควรทำให้คนในวัยทำงานมีงานทำมากเท่าที่จะกระทำได้ ซึ่งจะวัดด้วยอัตราการจ้างงาน

3) สถานภาพการคลัง สังคมที่มีความเป็นธรรมย่อมจะไม่ก่อหนี้ให้คนรุ่นหลังต้องรับผิดชอบ ซึ่งจะวัดโดยอัตราส่วนหนี้สาธารณะต่อ GDP

3.4.2 ความยากจน (Human Proventry Index 1) HPI1 พิจารณาใน 3 มิติพื้นฐานของการพัฒนามนุษย์ (Human Development Report 2007/2008) คือ

มิติของการมีชีวิตที่ยืนยาวและมีสุขภาพดี ความยากจนเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้มนุษย์ตายก่อนวัยอันควร ซึ่งจะวัดโดยความน่าจะเป็นเมื่อแรกเกิดที่จะตายก่อนอายุ 40 ปี คูณด้วย 100 แทนด้วย P_1

มิติความรู้ ความยากจนทำให้มนุษย์มิอาจอ่านออกเขียนได้ ซึ่งจะวัดจากร้อยละของอัตราส่วนการอ่านออกเขียนได้ของประชากรที่มีอายุตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไป แทนด้วย P_2

มิติมาตรฐานการดำรงชีพที่พอเหมาะ ซึ่งจะวัดจากค่าเฉลี่ยของตัวชี้วัด 2 ตัว คือ ร้อยละของประชากรที่ไม่มีแหล่งน้ำที่พัฒนาใช้ และร้อยละของเด็กอายุต่ำกว่า 6 ปีที่มีน้ำหนักต่ำกว่าเกณฑ์ แทนด้วย P_3

ดัชนีความยากจน จึงเป็นค่าเฉลี่ยใน 3 มิติดังกล่าว ดังนี้

ดัชนีความยากจน, $\mathrm{HPI1}=\frac{1}{3}\left(\mathrm{P}_1^{\alpha}+\mathrm{P}_2^{\alpha}+\mathrm{P}_3^{\alpha}\right)^{1/\alpha}$

ในกรณีที่ α มีค่าเท่ากับหนึ่ง ดัชนีความยากจนจะเท่ากับค่าเฉลี่ยเลขคณิตของ P_1, P_2 และ P_3 แต่ถ้า α มีค่าสูงขึ้น มิติที่มีผลจากความยากจนสูงสุด จะมีน้ำหนักสูงสุดในการคำนวณค่าเฉลี่ย ในรายงาน Human Development Report 2007/2008 มีการกำหนดค่า α เท่ากับ 3

3.4.3 ความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สิน สังคมที่มีความเป็นธรรมและมีการพัฒนาที่ยั่งยืน ต้องมีความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สิน ซึ่งจะวัดโดยร้อยละของจำนวนคดีอาชญากรรมที่มีภัยต่อชีวิตและทรัพย์สินต่อประชากร

3.4.4 ความเสมอภาคทางเพศ (Gender–related Development Index: GDI) สังคมที่มีความเป็นธรรม ต้องมีความเสมอภาคทางเพศ ซึ่งจะพิจารณาใน 3 มิติ ทำนองเดียวกันกับความยากจน คือ

1) มิติการมีชีวิตที่ยืนยาวและมีสุขภาพดี ความเสมอภาคระหว่างหญิงกับชายในมิตินี้ จะวัดจากความคาดหมายการคงชีพของหญิงและชาย โดยใช้ค่าเฉลี่ย Harmonie ของความคาดหมายการคงชีพดังกล่าวเป็นตัวชี้วัด (Equally Distributed Life Expectancy Index : EDLEI)

2) มิติความรู้ ความเสมอภาคระหว่างหญิงและชายในมิติความรู้ จะพิจารณาจากร้อยละของประชากรที่อ่านออกเขียนได้ตั้งแต่อายุ 15 ปีขึ้นไป จำแนกตามเพศ ซึ่งต่อไปนี้จะเรียกสั้น ๆ ว่า ประชากรที่อ่านออกเขียนได้ และร้อยละของประชากรที่เข้าศึกษาในระบบการศึกษาตั้งแต่ระดับประถมศึกษาขึ้นไป โดยใช้ค่าเฉลี่ย Harmonie ของตัวชี้วัดทั้งสองเป็นค่าดัชนีการศึกษาระหว่างเพศที่เท่าเทียมกัน (Equally Distributed Education Index : EDEI)

3) มิติมาตรฐานการดำรงชีพที่พอเหมาะ สังคมที่มีความเป็นเสมอภาคทางเพศในมิตินี้ควรเป็นสังคมที่เพศหญิงและชายสามารถที่จะหารายได้ในระดับที่เท่าเทียมกัน Human Development Report 2007/2008 ใช้ดัชนีรายได้ที่เท่าเทียมกัน (Equally Distributed Income Index : EDII) เป็นตัววัดความเสมอภาคทางเพศในมิติมาตรฐานการดำรงชีพ

เมื่อได้ดัชนี EDLEI EDEI และ EDII ในมิติทั้ง 3 แล้ว จะนำมาคำนวณหาค่าเฉลี่ยเลขคณิตเป็นดัชนีการพัฒนาที่เกี่ยวกับเพศ (Gender–related Development Index : GDI)

$$\mathrm{GDI} = \frac{1}{3}(\mathrm{EDLEI} + \mathrm{EDEI} + \mathrm{EDII})$$

3.4.5 สถานที่อยู่อาศัย สังคมที่มีความเป็นธรรม ควรมีที่อยู่อาศัยไม่หนาแน่นจนเกินไป ซึ่งตัวชี้วัดจะวัดโดยความหนาแน่นที่อยู่อาศัย (Dwelling Density)

3.4.6 โอกาสการศึกษา สังคมที่มีความเป็นธรรม ต้องเปิดโอกาสการศึกษาให้แก่ทุกคนในสังคม ซึ่งตัวชี้วัดจะวัดโดยจำนวนปีที่ได้รับการศึกษาโดยเฉลี่ยของประชากร

ในปี 2555 วิชิต และจิราวัลย์ (2555) ได้เสนอดัชนีและตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับภาคของประเทศภายใต้กรอบแนวคิด DPSIR แต่ใช้เพียง 4 มิติ DPSI ในระดับภาค โดยปรับปรุงแก้ไขดัชนี/ตัวชี้วัดบางตัวให้สอดคล้องกับความพร้อมของข้อมูลในระดับภาคที่จัดเก็บอยู่ในปัจจุบัน ดังนี้

1. **มิติแรงขับเคลื่อน** ประกอบด้วย ดัชนี 3 ด้าน คือ

1.1 ภาคการเกษตรกรรม แรงขับเคลื่อนที่ก่อให้เกิดแรงกดดันขึ้นในสังคม ในระดับพื้นที่ภาค ในการศึกษานี้คือ การเพิ่มพื้นที่เพาะปลูกและการใช้ปุ๋ยเคมีภัณฑ์และยากำจัดศัตรูพืช โดยมีตัวชี้วัด 2 ตัวคือ

1.1.1 อัตราการเพิ่มขึ้นของพื้นที่เพาะปลูกในแต่ละภาค

1.1.2 อัตราลดลงของจำนวนผู้ป่วยจากสารเคมีภัณฑ์ทางการเกษตรต่อประชากร 100,000 คน จำแนกตามภาคเพื่อสะท้อนถึงการใช้ปุ๋ยเคมีและยากำจัดศัตรูพืชในภาคเกษตรกรรม

1.2 ภาคอุตสาหกรรม ในภาคนี้มีตัวชี้วัดเพียง 1 ตัว คือ อัตราที่เพิ่มขึ้นของผลิตภัณฑ์รวมภาคการผลิตในแต่ละภาค เพื่อสะท้อนถึงระดับการลงทุนในภาคอุตสาหกรรมในระดับพื้นที่

1.3 ภาคประชากร ตัวชี้วัดกับการเปลี่ยนแปลงในประชากร ซึ่งเป็นผลของการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อม จะใช้ค่าเฉลี่ยของอัตราการเปลี่ยนแปลงประชากรในรอบ 10 ปี ด้วยวิธีเอกโปเนนเชียล (exponential)

$$r_t = \left(\frac{P_t}{P_{t-10}} \right)^{1/10}$$

โดย P_t และ P_{t-10} เป็นจำนวนประชากรในปีที่ t และที่ $t-10$

2. **มิติแรงกดดัน** แรงกดดันเป็นผลจากแรงขับเคลื่อนในมิติ 1 ทำให้มีการใช้ทรัพยากร พลังงาน และก่อให้เกิดมลพิษและมลภาวะ โดยมีตัวชี้วัด 3 ด้าน คือ

2.1 การใช้วัตถุดิบ ซึ่งจะวัดโดยตัวชี้วัด GDP ในระดับภาคต่อประชากร การเปลี่ยนแปลงการใช้วัตถุดิบ แสดงด้วยอัตราการเปลี่ยนแปลงของตัวชี้วัด GDP ในระดับภาคต่อประชากร

2.2 การใช้พลังงาน ซึ่งวัดโดยความเข้มข้นการใช้พลังงานในหน่วย Mega Joules ต่อ GDP ในระดับภาค

2.3 การก่อให้เกิดของเสีย ซึ่งวัดโดยปริมาณน้ำหนักขยะต่อประชากรในระดับภาค

3. **มิติสภาวะ** การเปลี่ยนแปลงคุณภาพสภาวะแวดล้อมและความเป็นอยู่ของมนุษย์ ส่วนสำคัญส่วนหนึ่งมาจากแรงกดต่าง ๆ ในมิติแรงดัน ซึ่งในการศึกษาจะใช้ 2 ด้าน คือ คุณภาพสภาวะแวดล้อมและคุณภาพของสุขภาพ

3.1 คุณภาพสภาวะแวดล้อม มีตัวชี้วัดอยู่ 4 ตัว คือ

3.1.1 คุณภาพอากาศ จะวัดสภาพอากาศในเมืองหลักของแต่ละพื้นที่ คือ กรุงเทพมหานคร เชียงใหม่ ขอนแก่น ชลบุรี และสงขลา โดยตัวชี้วัดเป็นร้อยละของจำนวนครั้งที่ CO_2, NO_2, SO_2 และฝุ่นละออง PM_{10} มีค่าเกินมาตรฐาน

3.1.2 คุณภาพน้ำในแม่น้ำ วัดโดยตัวชี้วัดเป็นร้อยละของจำนวนครั้งที่ค่า DO ในแม่น้ำในภาคที่มีค่าเกินมาตรฐาน

3.1.3 พื้นที่ป่า ตัวชี้วัดเป็นร้อยละของพื้นที่ป่าต่อพื้นที่ในแต่ละภาค

3.1.4 ความหลากหลายทางชีวภาพ ใช้ตัวชี้วัดทางอ้อมในการวัดความหลากหลายทางชีวภาพ เนื่องจากข้อจำกัดของข้อมูลทางตรง จึงใช้ร้อยละพื้นที่ป่าสงวนและพื้นที่รักษาพันธุ์สัตว์ป่าต่อพื้นที่ในแต่ละภาค ตามคำแนะนำของ UNCSD

3.2 คุณภาพของสุขภาพ มีตัวชี้วัด 4 ตัว คือ

3.2.1 อัตราตายของทารกอายุต่ำกว่า 28 วัน ในระดับภาค

3.2.2 ความคาดหมายของการคงชีพเมื่อแรกเกิดของประชากรในระดับภาค

3.2.3 ร้อยละของครัวเรือนที่มีน้ำสะอาดดื่มในระดับภาคเพื่อสะท้อนถึงการเข้าถึงน้ำสะอาด

3.2.4 ร้อยละของครัวเรือนที่ใช้ส้วมถูกสุขลักษณะในระดับภาค เพื่อวัดสุขอนามัยของประชากรทางอ้อม

4. มิติผลกระทบ ผลกระทบเป็นผลจากกระบวนการพัฒนาทั้งหมดตั้งแต่ แรงขับเคลื่อน แรงกดดัน สภาวะตามที่ได้กล่าวมาแล้ว ประกอบด้วย 6 ด้านด้วยกัน คือ โครงสร้างเศรษฐกิจ ความยากจน ความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สิน ความเสมอภาคทางเพศ สถานที่อยู่อาศัย และโอกาสการศึกษา

4.1 โครงสร้างเศรษฐกิจ มีตัวชี้วัดอยู่ 3 ตัว คือ

4.1.1 การกระจายรายได้ ซึ่งวัดโดยดัชนี GINI ในระดับภาค

4.1.2 การมีงานทำ ซึ่งวัดโดยอัตราการจ้างงานในระดับภาค

4.1.3 สถานะหนี้ของครัวเรือน ซึ่งวัดโดยอัตราส่วนหนี้ต่อครัวเรือนในระดับภาค

4.2 ความยากจน วัดโดยดัชนี HPI1 ประกอบด้วย มิติพื้นฐาน 3 มิติของการพัฒนามนุษย์ (Human Development Report 2007/2008) คือ

4.2.1 การมีชีวิติที่ยืนยาวและมีสุขภาพดี วัดโดย P_1 คือ ความน่าจะเป็นเมื่อแรกเกิดที่จะตายก่อนอายุ 40 ปี คูณด้วย 100 ในระดับภาค

4.2.2 ความรู้ วัดโดย P_2 คือ ร้อยละของอัตราส่วนการอ่านออกเขียนได้ของประชากรตั้งแต่ 10 ปีขึ้นไปในระดับภาค

4.2.3 มาตรฐานการดำรงชีพที่เหมาะสม ซึ่งวัดโดย P_3 คือ ค่าเฉลี่ยของร้อยละเด็กอายุต่ำกว่า 6 ปีที่มีน้ำหนักต่ำกว่าเกณฑ์ และร้อยละของประชากรที่ไม่มีแหล่งน้ำสะอาดใช้ในระดับภาค

$$\text{ดัชนีความยากจน HPI1} = \frac{1}{3}\left(P_1^3 + P_2^3 + P_3^3\right)^{1/3}$$

4.3 ความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สิน วัดโดยจำนวนคดีอาชญากรรมที่มีภัยต่อชีวิตและทรัพย์สินต่อประชาชน 100,000 คนในระดับภาค

4.4 ความเสมอภาคทางเพศ (Opendes–related Development Index : GDI) ในระดับภาคมี 3 มิติด้วยกัน เหมือนกับมิติในความยากจน แต่จำแนกตามเพศ คือ

4.4.1 การมีชีวิตที่ยืนยาวและมีสุขภาพดี วัดโดยดัชนี EDLEI (Equally Distributed Life Expentancy Index) ในระดับภาค i

$$EDLEI_i = \left(\frac{PP_{F_i}}{LEI_{F_i}} + \frac{PP_{M_i}}{LEI_{M_i}}\right)^{-1}$$

โดย PP_{F_i} และ PP_{M_i} เป็นสัดส่วนประชากรหญิงและชายในภาค i ตามลำดับ ส่วนดัชนีความคาดหมายการคงชีพหญิง (ชาย) ในภาค i เขียนได้ดังนี้

$$LEI_{F(M)_i} = \frac{LEI_{F(M)_i} - LEI_{F(M)min_i}}{LEI_{F(M)max_i} - LEI_{F(M)_i}}$$

โดย LEI_{Fmax_i} และ LEI_{Mmax_i} มีค่าเท่ากับ 87.5 ปี และ 82.5 ปี ตามลำดับ LEI_{Fmin_i} และ LEI_{Mmin_i} มีค่าเท่ากับ 27.5 ปี และ 22.5 ปี ตามลำดับ เหมือนกับในระดับประเทศ (Human Development Report 2007/2008)

4.4.2 ความรู้ วัดโดยดัชนี EDEI (Equally Distributed Education Index) ในภาค i ซึ่งเท่ากับ

$$EDEI_i = \left(\frac{PP_{F_i}}{EI_{F_i}} + \frac{PP_{M_i}}{EI_{M_i}} \right)^{-1}$$

โดย $EI_{F(M)_i}$ (Female (Male) Dducation Index) เป็นค่าเฉลี่ยถ่วงน้ำหนักของ $ALI_{F(M)_i}$ (Female (Male) Adult Eiteray Index) ในภาค i และ $GRI_{F(M)}$ (Female (Male) Gross Enrolment Index) ในภาค i ซึ่งเขียนได้ดังนี้

ดัชนีการอ่านออกเขียนได้ของประชากรหญิง (ชาย) (Female (Male) Adult Literary Index) และดัชนีการเข้าศึกษาในระบบการศึกษาหญิง (ชาย) (Female (Male) Gross Enrolment Index) ในภาค i เขียนได้ดังนี้

$$EI_{F(M)_i} = \frac{2ALI_{F(M)_i} + GRI_{F(M)_i}}{3}$$

$$ALI_{F(M)_i} = \frac{ALR_{F(M)_i} - ALR_{F(M)min_i}}{ALR_{F(M)max_i} - ALR_{F(M)_i}}$$

$$GRI_{F(M)_i} = \frac{GR_{F(M)_i} - GR_{F(M)min_i}}{GR_{F(M)max_i} - GR_{F(M)_i}}$$

ใน Human Development Report 2007/2008 ได้กำหนดค่า $ALR_{F(M)max_i}$ และ $ALR_{F(M)min_i}$ ไว้ที่ 100 และ 0 ตามลำดับ และค่า $GR_{F(M)max_i}$ และ $GR_{F(M)min_i}$ ไว้ที่ 100 และ 0 ตามลำดับเช่นเดียวกันเท่ากับระดับประเทศ

4.4.3 มาตรฐานการดำรงชีพที่พอเหมาะ วัดโดยดัชนีรายได้ที่เท่าเทียมกัน $EDII_i$ (Equally Distributed Income Index) ในภาค i เขียนได้ดังนี้

$$EDII_i = \left(\frac{PP_{F_i}}{II_{F_i}} + \frac{PP_{M_i}}{II_{M_i}} \right)^{-1}$$

โดยดัชนีรายได้ของเพศหญิง (ชาย) $II_{F(M)_i}$ (Female (Male) Income Index) ในภาค i เขียนได้ดังนี้

$$II_{F_i} = \frac{\log\left(Y_{F(M)_i}\right) - \log\left(Y_{F(M)_{min}}\right)_i}{\log\left(Y_{FM_{max}}\right)_i - \log\left(Y_{F(M)_i}\right)}$$

โดยค่าประมาณรายได้ของประชากรเพศหญิงและชาย ในภาค i เท่ากับ

$$Y_{F_i} = \frac{S_{F_i} GDP_i \left(N_{F_i} + N_{M_i}\right)}{N_{F_i}}$$

$$Y_{M_i} = \frac{GDP_i \left(1 - S_{F_i}\right)\left(N_{F_i} + N_{M_i}\right)}{N_{M_i}}$$

โดย N_{F_i} และ N_{M_i} เป็นจำนวนประชากรเพศหญิงและชาย ในภาค i ตามลำดับ และตัวชี้วัดสัดส่วนในค่าแรงของเพศหญิง S_{F_i} ในภาค i (Female Share of Wage Bill) เขียนได้ดังนี้

$$S_{F_i} = \frac{W_{F_i} N_{F_i}}{W_{F_i} N_{F_i} + W_{M_i} N_{M_i}}$$

โดย $W_{F(M)_i}$ เป็นอัตราค่าแรงของแรงงานหญิง (ชาย) ในภาค i

ดัชนีการพัฒนาที่เกี่ยวกับเพศในภาค i GDI_i คือ ค่าเฉลี่ยเลขคณิตของดัชนีทั้ง 3 ตัวข้างต้น

$$GDI_i = \frac{1}{3}\left(EDLEI_i + EDEI_i + EDII_i\right)$$

4.5 สถานที่อยู่อาศัย วัดโดยตัวชี้วัดความหนาแน่นของที่อยู่อาศัยในระดับภาค ในหน่วยจำนวนครัวเรือนต่อตารางกิโลเมตรในภาคนั้น

4.6 โอกาสทางการศึกษา วัดโดยจำนวนปีที่ได้รับการศึกษาของประชากรตั้งแต่อายุ 15 ปีขึ้นไปในแต่ละภาค

4. การนำเสนอค่าดัชนีและตัวชี้วัดในระดับภาคของประเทศไทย

ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว มาตรวัดการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับภาคของประเทศไทย พัฒนาจากแนวคิด DPSIR ที่ได้ปรับปรุงแก้ไขโดย วิชิต และจิราวัลย์ (2555) เหลือเพียง 4 มิติ คือ DPSI และการศึกษานี้เสนอค่าดัชนีและตัวชี้วัดตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 ถึง 2554 ห่างกันทุก 2 ปี เพื่อเปรียบเทียบถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการพัฒนา

มิติแรงขับเคลื่อน

แรงขับเคลื่อนในระดับภาค เกิดขึ้นจากกิจกรรมต่าง ๆ ในภาคการเกษตร ภาคการผลิตอุตสาหกรรม และประชากรในภาคนั้น ๆ ดัชนีแรงขับเคลื่อนจึงประกอบด้วย ดัชนีและตัวชี้วัด 3 ตัวคือ ดัชนีภาคการเกษตรซึ่งมีตัวชี้วัดอยู่ 2 ตัว ตัวชี้วัดภาคการผลิตในระดับภาค ใช้ตัวชี้วัดร้อยละผลิตภัณฑ์รวมภาคการผลิตในภาคต่อผลิตภัณฑ์รวมในภาคเดียวกัน และด้านประชากรในระดับภาค โดยใช้ค่าเฉลี่ยของอัตราการเปลี่ยนแปลงประชากรในรอบ 10 ปีในภาคนั้นเป็นตัวชี้วัด

มิติแรงกดดัน

แรงขับเคลื่อนก่อให้เกิดแรงกดดันต่อการใช้ทรัพยากร พลังงาน และก่อให้เกิดมลพิษและมลภาวะขึ้น ดัชนีแรงกดดันประกอบด้วย ตัวชี้วัดการใช้วัตถุดิบในระดับภาค ซึ่งวัดโดยการใช้วัตถุดิบต่อประชากรในภาคเดียวกัน ตัวชี้วัดการใช้พลังงานน้ำมันในระดับภาค ซึ่งวัดโดยการจำหน่ายพลังงานน้ำมันในภาคต่อผลิตภัณฑ์รวมในภาคเดียวกัน และมลพิษและมลภาวะในระดับภาค วัดโดยปริมาณขยะที่เกิดขึ้นในภาคต่อคนวัน การใช้ทรัพยากรนั้นจะวัดโดยใช้พลังงานน้ำมัน ซึ่งเป็นทรัพยากรหลักเป็นตัวแทนการใช้ทรัพยากรในการศึกษานี้ พลังงานน้ำมัน หมายถึง น้ำมันเบนซินออกเทน 91 น้ำมันเบนซินออกเทน 95 ดีเซลหมุนเร็ว ก๊าซปิโตรเลียม แก๊สโซฮอล แก๊สโซฮอล 91 แก๊สโซฮอล 95 น้ำมันดีเซลมาตรฐาน แก๊สโซฮอลอี 10 ออกแทน 91 แก๊สโซฮอลอี 10 ออกเทน 95 แก๊สโซฮอลอี 20 แก๊สโซฮอลอี 85 และโพรเพน โดยแปลงเป็น MegaJoules

มิติสภาวะ

สภาวะในที่นี้ หมายถึง คุณภาพสภาพแวดล้อมและความเป็นอยู่ของมนุษย์ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปจากกิจกรรมต่าง ๆ ในมิติแรงขับเคลื่อน และแรงกดดันต่าง ๆ ในมิติแรงกดดัน ดัชนีสภาวะประกอบด้วย ดัชนี 2 ตัว คือ ดัชนีคุณภาพสภาพแวดล้อมในระดับภาค ซึ่งมีตัวชี้วัด 4 ตัว คือ ร้อยละของจำนวนครั้งที่ปริมาณ SO_2, NO_2, CO และ PM_{10} ในอากาศมีค่าเกินเกณฑ์มาตรฐานในระดับภาค ร้อยละของจำนวนครั้งที่ค่า DO ในแม่น้ำหลักในภาคมีค่าเกินเกณฑ์มาตรฐาน ร้อยละของพื้นที่ป่าในภาคต่อพื้นที่ในภาคเดียวกัน และร้อยละของพื้นที่ป่าสงวนและพื้นที่รักษาพันธุ์สัตว์ป่าในภาคต่อพื้นที่ในภาคเดียวกัน เพื่อ

สะท้อนถึงความหลากหลายทางชีวภาพในภาคนั้น ๆ ดัชนีที่ 2 ในมิติสภาวะ คือ ดัชนีคุณภาพสุขภาพ เพื่อวัดสภาพความเป็นอยู่ของมนุษย์ในระดับภาค มีตัวชี้วัด 4 ตัว คือ อัตราการตายของทารกที่มีอายุต่ำกว่า 28 วัน ในระดับภาค ความคาดหมายการคงชีพของประชากรเมื่อแรกเกิดในระดับภาค ร้อยละของครัวเรือนที่มีน้ำสะอาดดื่มในระดับภาค และร้อยละของครัวเรือนที่ใช้ส้วมถูกสุขลักษณะในระดับภาค

มิติผลกระทบ

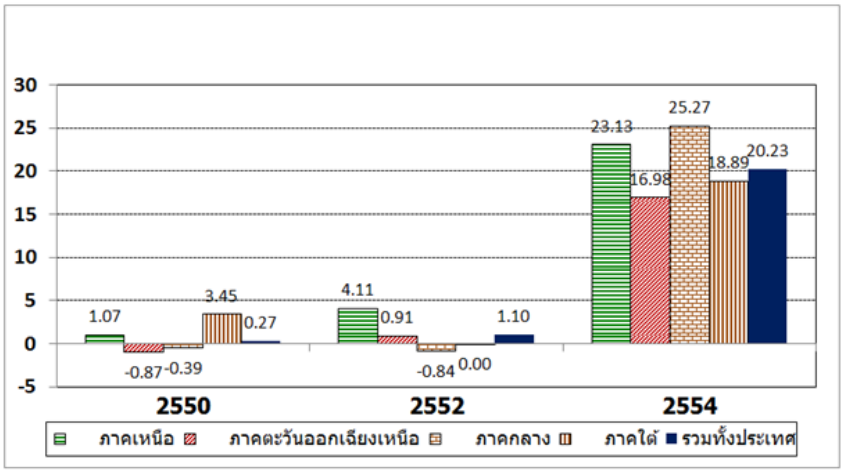
ผลกระทบเป็นผลสืบเนื่องมาจากกระบวนการพัฒนาทั้งหมด ซึ่งการศึกษานี้จะพิจารณาใน 6 ด้านด้วยกัน คือ ดัชนีโครงสร้างเศรษฐกิจในระดับภาค มีตัวชี้วัด 3 ตัว คือ สัมประสิทธิ์จินนี่ระดับภาค อัตราการจ้างงานของประชากรในวัยทำงานในระดับภาค จำนวนหนี้สินเฉลี่ยต่อรายได้เฉลี่ยครัวเรือนในระดับภาค ดัชนีที่ 2 คือ ดัชนีความยากจนในระดับภาค จะวัดด้วยดัชนี HPI1 ซึ่งประกอบด้วย ตัวชี้วัด 3 ตัว คือ ความน่าจะเป็นที่ตายก่อนอายุ 40 ปี คูณด้วย 100 ร้อยละของคนที่อ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ตั้งแต่ 10 ปีขึ้นไป และค่าเฉลี่ยของร้อยละของเด็กต่ำกว่า 6 ปี ที่มีน้ำหนักต่ำกว่าเกณฑ์ และร้อยละของครัวเรือนที่ไม่มีแหล่งน้ำสะอาดใช้ ดัชนีตัวที่ 3 คือ ดัชนีความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สิน ซึ่งจะวัดโดยร้อยละของจำนวนคดีอาชญากรรมที่มีภัยต่อชีวิตและทรัพย์สินต่อประชากร 100,000 คน ดัชนีที่ 4 คือ ดัชนีความเสมอภาคทางเพศ ซึ่งประกอบด้วย ดัชนี 3 ตัว คือ ดัชนีความคาดหมายการคงชีพที่เท่าเทียมกัน (Equally Distributed Life Expentancy Index : EDLEI) ในระดับภาค ดัชนีการศึกษาที่เท่าเทียมกัน (Equally Distributed Education Index : EDEI) ในระดับภาค และดัชนีรายได้ที่เท่าเทียมกัน (Equally Distributed Income Index : EDII) ในระดับภาค ดัชนีที่ 5 คือ ดัชนีที่อยู่อาศัยในระดับภาค ซึ่งจะวัดโดยความหนาแน่นของที่อยู่อาศัยในระดับภาคในหน่วยจำนวนครัวเรือนในภาวะต่อพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยในภาคนั้น ดัชนีที่ 6 เป็นดัชนีสุดท้ายในมิติผลกระทบ คือ ดัชนีการมีโอกาสทางการศึกษาในระดับภาค ซึ่งจะวัดโดยจำนวนปีเฉลี่ยที่ได้รับการศึกษาของประชากรตั้งแต่อายุ 15 ปีขึ้นไปในภาคนั้น ๆ

4.1 ดัชนีแรงขับเคลื่อน

ดัชนีแรงขับเคลื่อนในระดับภาค ประกอบด้วย ดัชนี 3 ตัว คือ

4.1.1 ดัชนีภาคเกษตรกรรมในระดับภาค มีตัวชี้วัด 2 ตัว คือ

4.1.1.1 ร้อยละพื้นที่เพาะปลูกภาคเกษตรกรรมในภาคต่อพื้นที่ภาคนั้น พื้นที่เพาะปลูกภาคเกษตรกรรม มีอัตราเพิ่มขึ้นจากปีฐานร้อยละ 23.13, 16.98, 25.27 และ 18.89 ในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ โดยมีอัตราเพิ่มเฉลี่ยถ่วงน้ำหนักทั้งประเทศร้อยละ 20.23 ซึ่งเป็นการเพิ่มขึ้นอย่างมากเมื่อเทียบกับปี 2550 และ 2552 ดังในรูปที่ 4.1

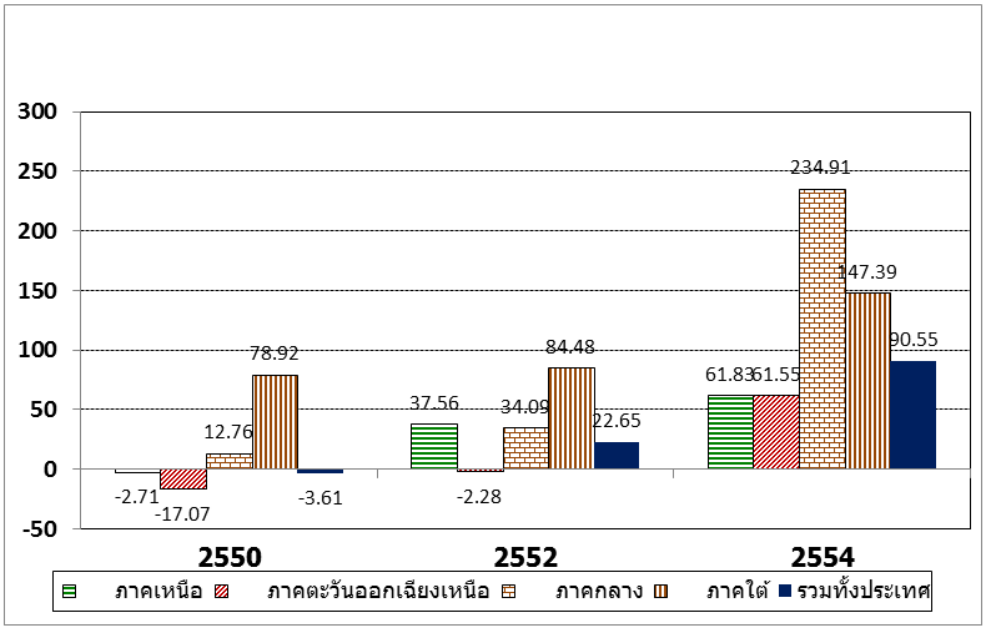


รูปที่ 4.1 ร้อยละของการเปลี่ยนแปลงในอัตราพื้นที่เพาะปลูกภาคเกษตรกรรม

4.1.1.2 อัตราผู้ป่วยจากสารเคมีภัณฑ์ทางการเกษตรในระดับภาคต่อประชากร 100,000 คน มีแนวโน้มที่เพิ่มขึ้นที่สูงมากในทุกภาคจากปีฐานในปี 2554 โดยเฉพาะภาคกลางและภาคใต้ที่อัตราผู้ป่วยจากสารเคมีภัณฑ์ทางการเกษตรกับเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 234.91 และ 147.39 ตามลำดับ จากปีฐาน ตัวชี้วัดนี้ในระดับประเทศก็มีแนวโน้มที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วถึงร้อยละ 90.55 ในปี 2554 อีกด้วย ดังในรูปที่ 4.2

ในภาคเกษตรกรรม การเพิ่มขึ้นของร้อยละพื้นที่เพาะปลูกเป็นสิ่งที่พึงปรารถนาของแรงขับเคลื่อน แต่การเพิ่มขึ้นของอัตราผู้ป่วยจากสารเคมีภัณฑ์เป็นพื้นที่ไม่พึงปรารถนา ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงในค่าดัชนีภาคเกษตรกรรมจึงเป็นผลต่างระหว่างร้อยละการเพิ่มขึ้นของร้อยละพื้นที่เพาะปลูกกับร้อยละการเพิ่มขึ้นของอัตราผู้ป่วยจากสารเคมีภัณฑ์ มีค่าดังนี้

ภาค	ปี		
	2550	2552	2554
เหนือ	1.89	–16.72	–19.35
ตะวันออกเฉียงเหนือ	8.10	1.59	–22.28
กลาง	–6.57	–17.47	–104.82
ใต้	–37.74	–42.24	–64.25
ทั้งประเทศ	1.94	–10.78	–35.16

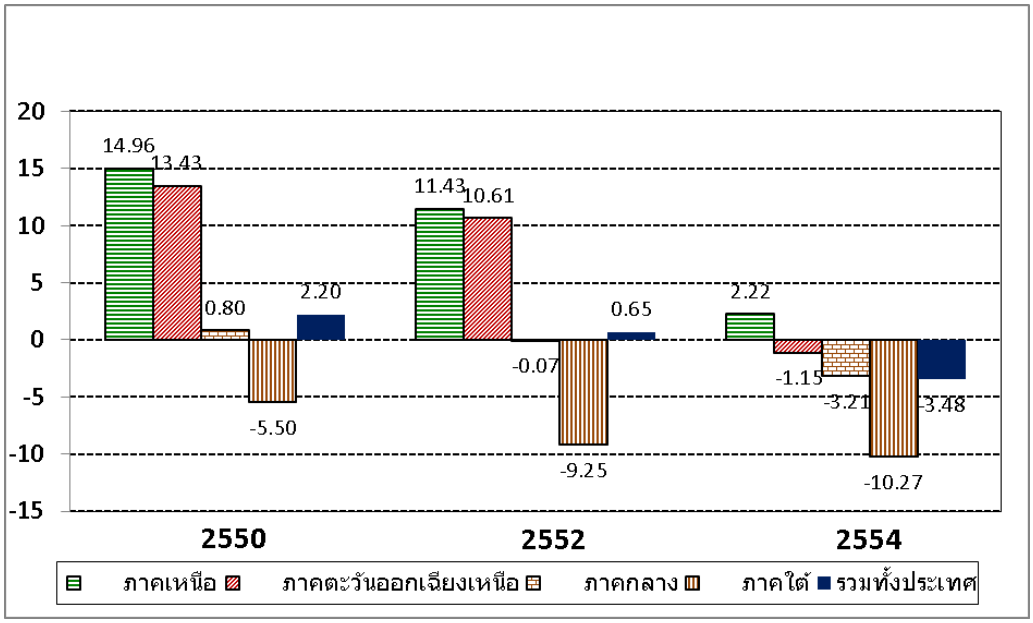


รูปที่ 4.2 ร้อยละของการเปลี่ยนแปลงในอัตราผู้ป่วยจากสารเคมีภัณฑ์ทางการเกษตร

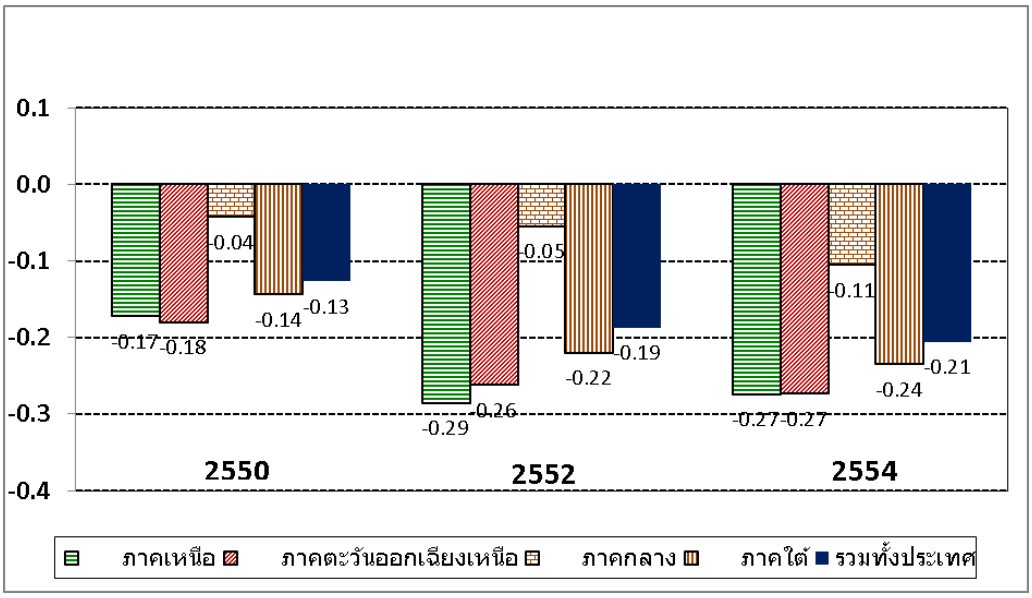
จึงสรุปได้ว่า กิจกรรมต่าง ๆ ในภาคเกษตรกรรมในภาพรวม ก่อให้เกิดแรงขับเคลื่อนที่ไม่พึงปรารถนา ซึ่งจะส่งผลต่อไปยังมิติแรงกดดัน โดยกิจกรรมต่าง ๆ ในภาคเกษตรกรรมในภาคกลาง ส่งผลให้การเปลี่ยนแปลงในค่าดัชนีเกษตรกรรมมีแนวโน้มในทางลบมาตลอด และสูงสุดถึงร้อยละ 104.82 จากปีฐานในปี 2554 รองลงมาคือ ภาคใต้ ร้อยละ 64.25 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ร้อยละ 22.28 และภาคเหนือ ร้อยละ 19.5

4.1.2 ตัวชี้วัดภาคการผลิตในระดับภาค คือ ร้อยละของผลิตภัณฑ์รวมภาคการผลิตในภาคต่อผลิตภัณฑ์รวมในภาคนั้น ปรากฏว่าตัวชี้วัดในภาคเหนือ มีอัตราที่เพิ่มขึ้น ลดลงจากปีฐานจากร้อยละ 14.96, 11.43 และ 2.22 ในปี 2550, 2552 และ 2554 ส่วนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ ตัวชี้วัดมีอัตราลดลงจากปีฐานร้อยละ 1.15, 3.21 และ 10.27 ในปี 2554 ตามลำดับ ดังในรูปที่ 4.3 ในการพัฒนาที่ยั่งยืน ผลิตภัณฑ์รวมภาคการผลิตควรมีสัดส่วนในผลิตภัณฑ์รวมลดน้อยลง เพื่อลดการบริโภคทรัพยากรให้น้อยลง จึงสรุปได้ว่า อัตราเพิ่มที่เป็นบวก จึงไม่ใช่สิ่งปรารถนาในแรงขับเคลื่อน

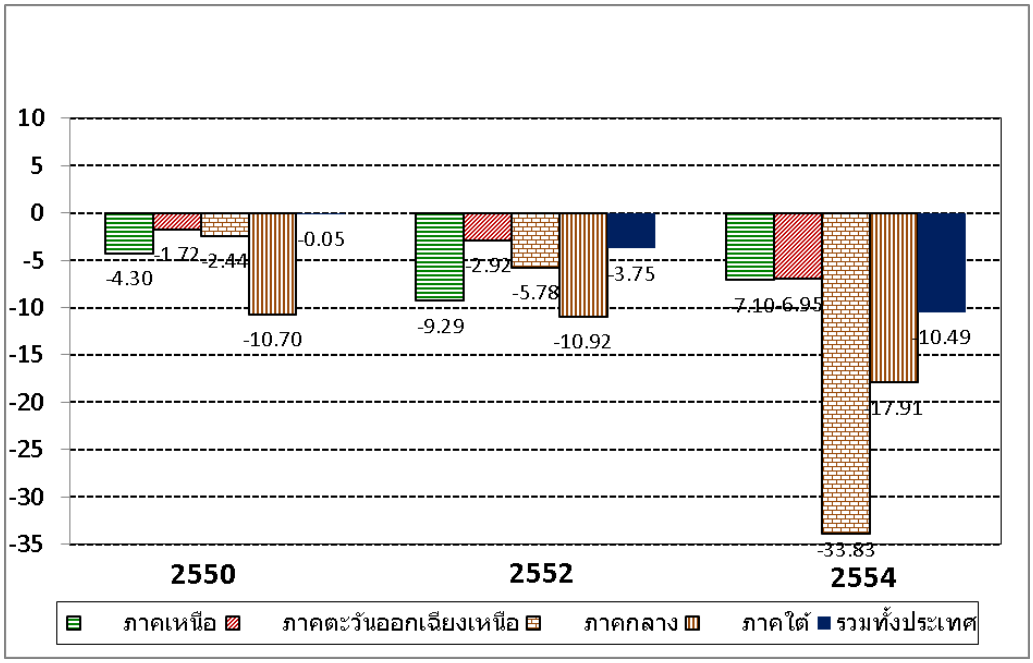
4.1.3 ตัวชี้วัดภาคประชากร คือ ค่าเฉลี่ยของอัตราการเปลี่ยนแปลงประชากรในรอบ 10 ปี ปรากฏว่าประชากรในรอบ 10 ปี มีอัตราลดลงจากปีฐานมาตลอดเมื่อเทียบกับปีฐานในทุกภาคดังในรูปที่ 4.4 อัตราลดลงของประชากรเป็นสิ่งพึงปรารถนาของแรงขับเคลื่อน การเปลี่ยนแปลงในดัชนีแรงขับเคลื่อน เป็นค่าเฉลี่ยของการเปลี่ยนแปลงในดัชนีภาคเกษตรกรรม ภาคการผลิต และภาคประชากร ดังในรูปที่ 4.5 ซึ่งได้ปรับเครื่องหมายในการเปลี่ยนแปลงของดัชนีให้สอดคล้องกับสิ่งปรารถนาในแรงขับเคลื่อนในการพัฒนาที่ยั่งยืน จึงกล่าวได้ว่า กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในภาคเกษตรกรรม ภาคการผลิต และภาคประชากร ก่อให้เกิดสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาในแรงขับเคลื่อนในอัตราที่สูงขึ้นทุกภาค ยกเว้นในภาคเหนือที่การเปลี่ยนแปลงมีอัตราเพิ่มขึ้นที่ลดลงในปี 2554



รูปที่ 4.3 ร้อยละของการเปลี่ยนแปลงในอัตราผลิตภัณฑ์รวมภาคการผลิต



รูปที่ 4.4 ร้อยละของการเปลี่ยนแปลงในอัตราประชากรในรอบ 10 ปี



รูปที่ 4.5 ร้อยละของการเปลี่ยนแปลงค่าดัชนีในมิติแรงขับเคลื่อน

4.2 ดัชนีแรงกดดัน

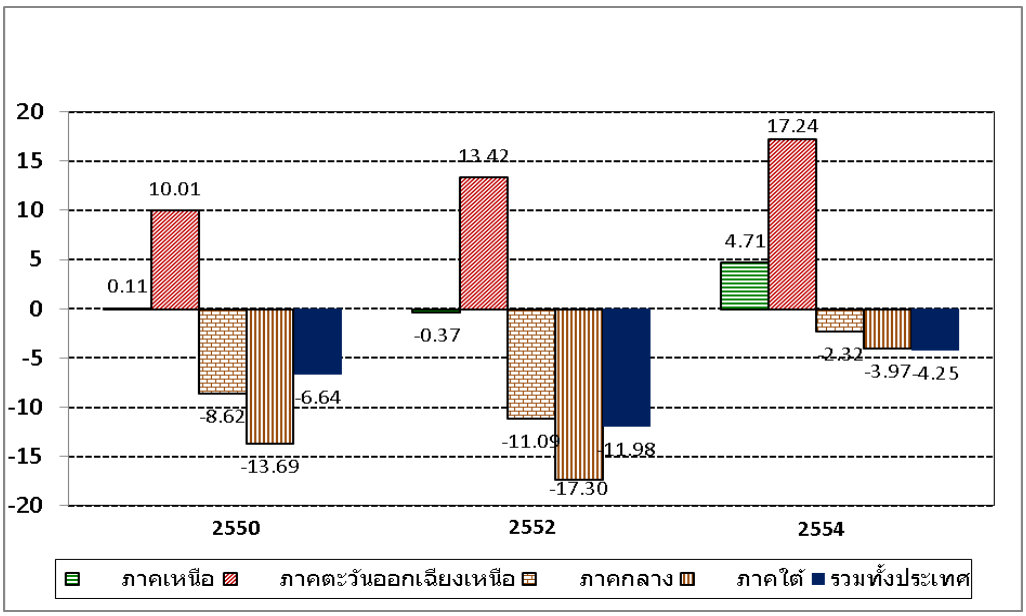
ดัชนีแรงกดดัน ประกอบด้วย ตัวชี้วัด 3 ตัว คือ

4.2.1 ตัวชี้วัดการใช้วัตถุดิบ ซึ่งใช้ตัวชี้วัดการใช้พลังงานน้ำมันในภาคต่อประชากรวัยทำงานในภาคนั้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงในตัวชี้วัดได้แสดงไว้ในรูปที่ 4.6 จะเห็นได้ว่าตัวชี้วัดในปี 2554 ที่มีค่าสูงกว่าปีฐาน คือ ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนตัวชี้วัดในปี 2554 ในภาคกลาง และภาคใต้ มีค่าต่ำลงเมื่อเทียบกับปีฐาน แต่สูงกว่าในปี 2550 ส่วนตัวชี้วัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีค่าสูงขึ้นและมีอัตราเพิ่มที่สูงขึ้นด้วย จึงต้องศึกษาในรายละเอียดต่อไป เพราะเป็นการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ไม่พึงปรารถนาในแรงกดดัน

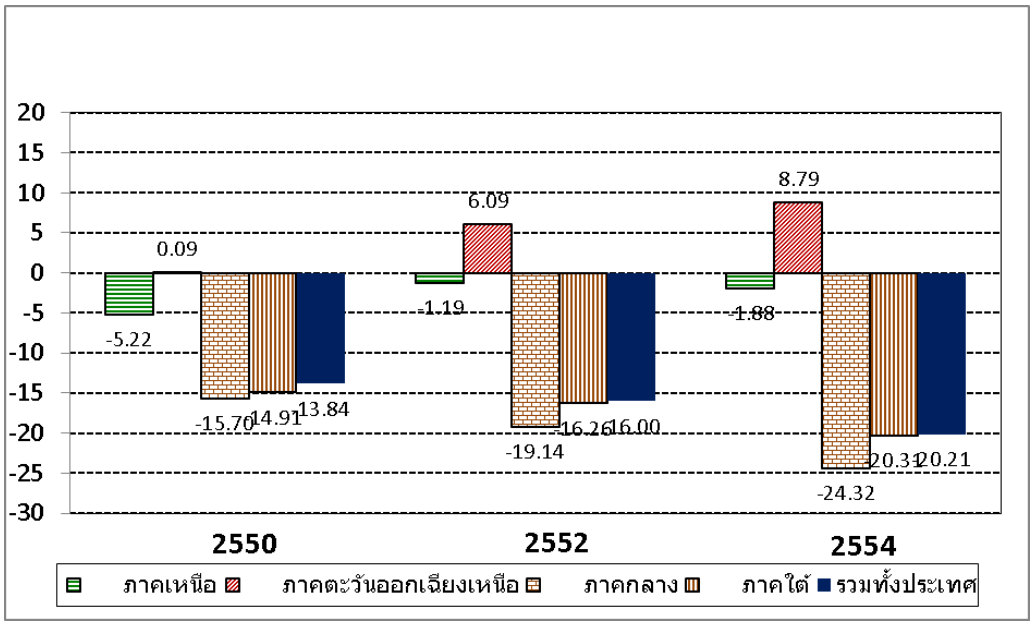
4.2.2 ตัวชี้วัดการใช้พลังงานในระดับภาค วัดโดยการจำหน่ายพลังงานน้ำมันในภาคต่อผลิตภัณฑ์รวมในภาคนั้น ทั้งนี้ ข้อมูลการจำหน่ายมีการเผยแพร่ แต่ข้อมูลการใช้ไม่มีการเผยแพร่ จึงขอใช้ข้อมูลการจำหน่ายแทนข้อมูลการใช้แทน การเปลี่ยนแปลงในตัวชี้วัดได้แสดงไว้ในรูปที่ 4.7 ซึ่งกล่าวได้ว่าตัวชี้วัดมีค่าลดลงทุกภาค ยกเว้นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่มีค่าเพิ่มขึ้นโดยตลอดตั้งแต่ปี 2550, 2552 และ 2554 การลดลงของตัวชี้วัดเป็นสิ่งพึงปรารถนาในแรงกดดัน

4.2.3 ตัวชี้วัดมลพิษและมลภาวะในระดับภาค วัดโดยปริมาณขยะต่อคนต่อวันในภาค การเปลี่ยนแปลงในตัวชี้วัดได้แสดงไว้ในรูปที่ 4.8 จะเห็นได้ว่าในปี 2554 ตัวชี้วัดมีค่าเพิ่มขึ้นจากค่าปีฐานร้อยละ 20.23, 7.34, 6.21 และ 3.06 ในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ ตามลำดับ โดยเฉพาะในภาคเหนือตัวชี้วัดมีค่าเพิ่มขึ้นโดยตลอดในอัตราที่สูงขึ้นด้วย การเพิ่มขึ้นของค่าตัวชี้วัดที่เป็นสิ่งไม่พึงปรารถนาในแรงกดดัน

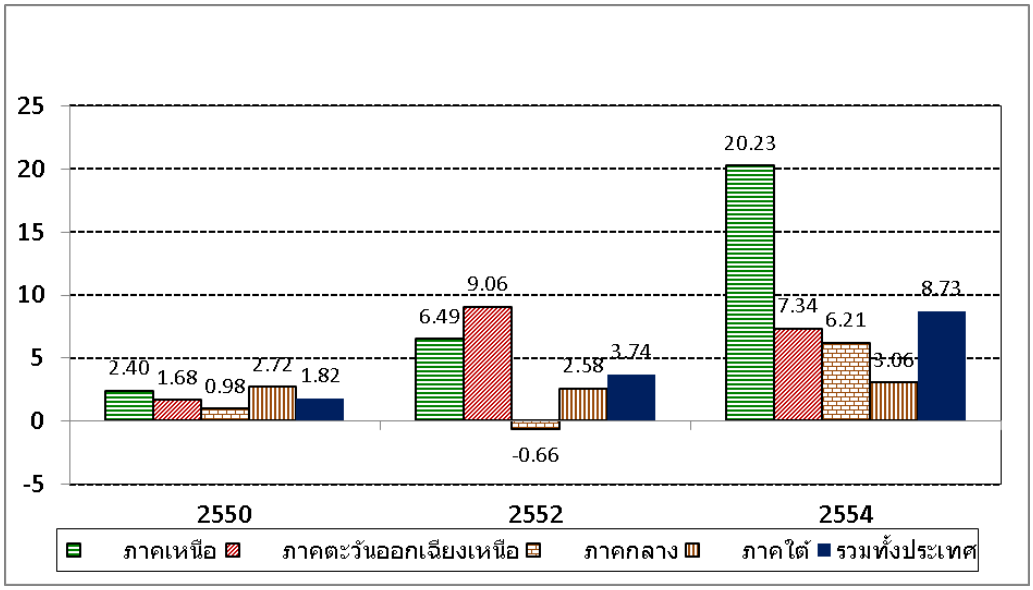
การเปลี่ยนแปลงในค่าดัชนีแรงกดดัน ซึ่งเป็นค่าเฉลี่ยของการเปลี่ยนแปลงในตัวชี้วัดทั้ง 3 ดังกล่าวข้างต้น โดยปรับเครื่องหมายให้ไปในทิศทางพึงปรารถนาในแรงกดดัน ดังที่ได้แสดงไว้ในรูปที่ 4.9



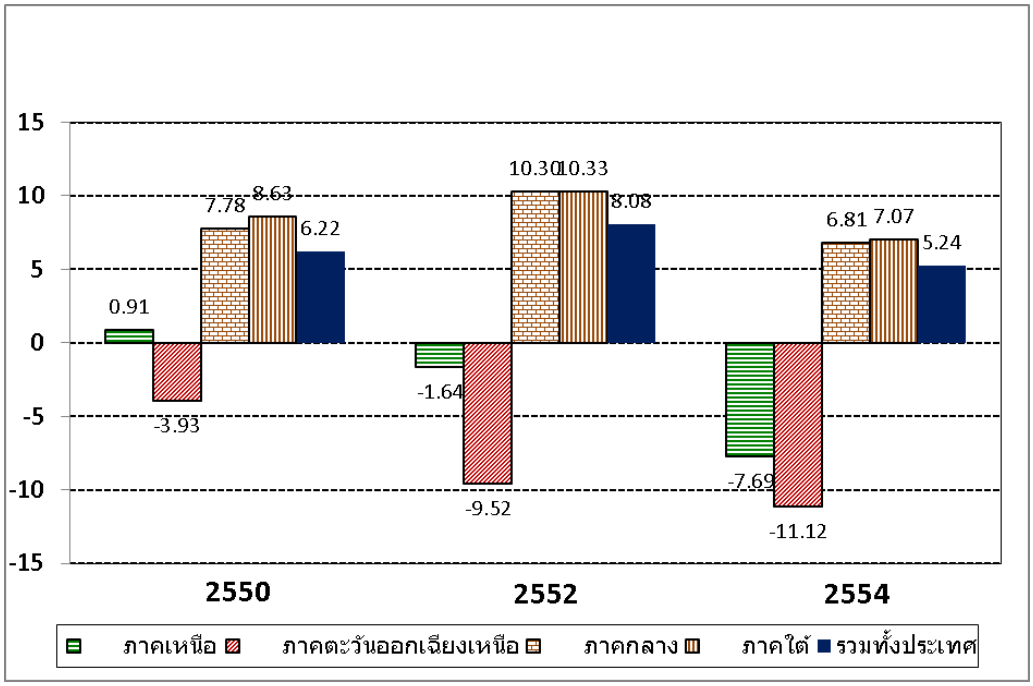
รูปที่ 4.6 ร้อยละของการเปลี่ยนแปลงอัตราการใช้วัตถุดิบ



รูปที่ 4.7 ร้อยละของการเปลี่ยนแปลงในอัตราการใช้พลังงานน้ำมัน



รูปที่ 4.8 ร้อยละของการเปลี่ยนแปลงในอัตราปริมาณขยะต่อคนต่อวัน



รูปที่ 4.9 ร้อยละของการเปลี่ยนแปลงค่าดัชนีในมิติแรงกดดัน

4.3 ดัชนีสภาวะ

ดัชนีสภาวะในระดับภาค ประกอบด้วย ดัชนี 2 ตัว คือ

4.3.1 ดัชนีคุณภาพสภาพแวดล้อมในระดับภาค มีตัวชี้วัด 4 ตัว คือ

4.3.1.1 ตัวชี้วัดคุณภาพอากาศในระดับภาค วัดโดยร้อยละของจำนวนครั้งที่ปริมาณ SO_2, NO_2, CO และ PM_{10} ในอากาศมีค่าเกินค่ามาตรฐานในภาคนั้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงในตัวชี้วัดได้แสดงไว้ในรูปที่ 4.10 ในทุกภาค ไม่มีการวัดปริมาณ SO_2, NO_2 และ CO มีค่าเกินค่ามาตรฐานตั้งแต่ปี

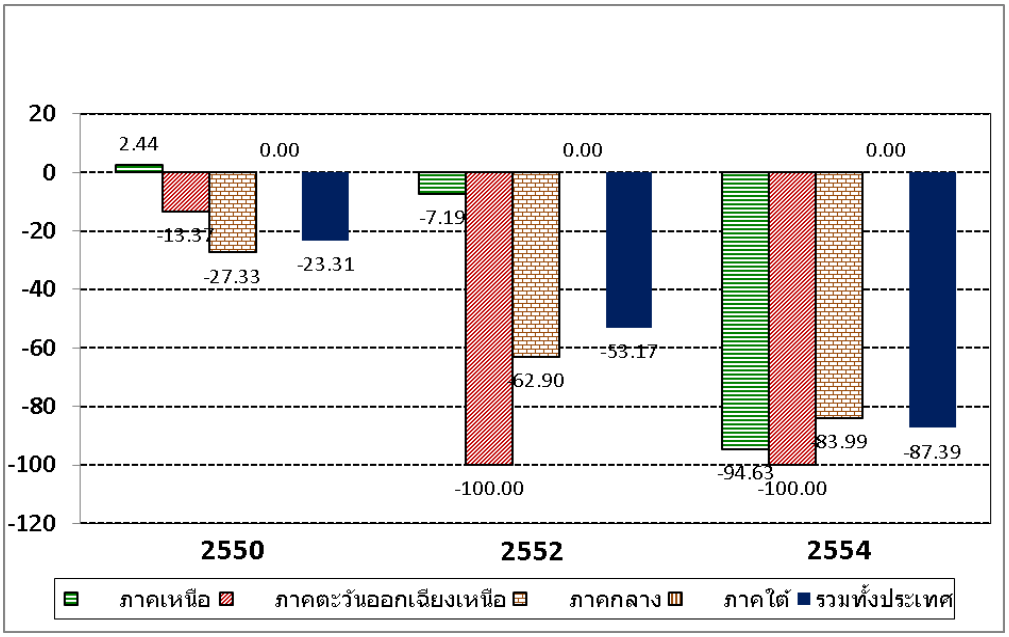
2548 2550 2552 และ 2554 การเปลี่ยนแปลงที่แสดงในรูปที่ 4.10 จึงเป็นการเปลี่ยนแปลงของผลการวัดปริมาณฝุ่นละอองในอากาศ ซึ่งสรุปได้ว่าภาคใต้มีคุณภาพอากาศอยู่ในเกณฑ์มาตรฐานทั้ง SO_2, NO_2, CO และ PM_{10} ตลอดตั้งแต่ปี 2548 ฝุ่นละอองในอากาศในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคกลางได้ลดลงมาตลอดอย่างรวดเร็วตั้งแต่ปีฐาน ส่วนในภาคเหนือปริมาณฝุ่นละอองที่มีค่าเกินค่ามาตรฐานในปี 2554 ได้ลดลงถึงร้อยละ 94.63 เมื่อเทียบกับปีฐาน การลดลงของตัวชี้วัดเป็นสิ่งพึงปรารถนาในคุณภาพอากาศ

4.3.1.2 ตัวชี้วัดคุณภาพน้ำในระดับภาค วัดโดยร้อยละของจำนวนครั้งที่ค่า DO ในแม่น้ำหลักในภาคมีค่าเกินค่ามาตรฐาน การศึกษานี้ใช้แม่น้ำปิง วัง ยม น่าน เป็นแม่น้ำหลักในภาคเหนือ แม่น้ำมูล ชี เป็นแม่น้ำหลักในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แม่น้ำเจ้าพระยา และบางปะกง เป็นแม่น้ำหลักในภาคกลาง และแม่น้ำตาปี และตรัง เป็นแม่น้ำหลักในภาคใต้ การเปลี่ยนแปลงในตัวชี้วัดได้แสดงไว้ในรูปที่ 4.11 จะเห็นได้ว่าในภาคเหนือ ตัวชี้วัดมีค่าเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วร้อยละ 30.71 และ 306.80 ในปี 2552 และ 2554 จากปีฐาน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตัวชี้วัดมีการเปลี่ยนแปลงที่ทิศทางลดลงในระดับใกล้เคียงกันในปี 2550 2552 และ 2554 เมื่อเทียบกับปีฐาน ในภาคกลาง ตัวชี้วัดมีอัตราลดลงที่น้อยลงในปี 2552 และ 2554 เมื่อเทียบกับปีฐาน ซึ่งหมายความว่า ตัวชี้วัดมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นใน 2 ปีดังกล่าว ส่วนในภาคใต้นั้น ตัวชี้วัดมีค่าแกว่งไปมาระหว่างปี 2548–2554 แต่ในปี พ.ศ. 2554 ตัวชี้วัดได้ลดลงร้อยละ 63.60 เมื่อเทียบกับปีฐาน ค่าตัวชี้วัดลดลงเป็นสิ่งพึงปรารถนาของคุณภาพน้ำ

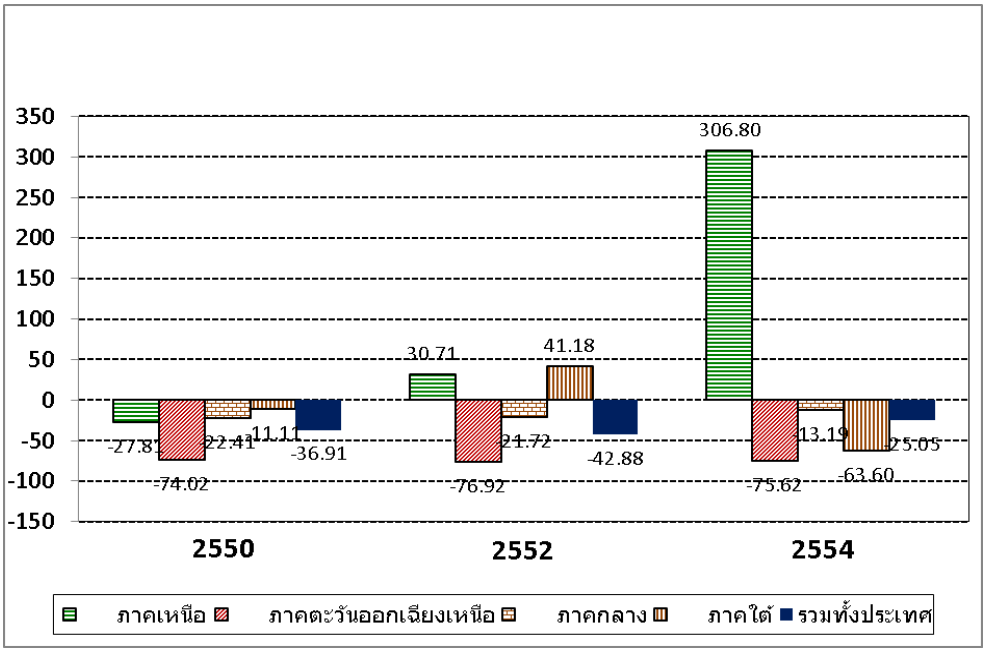
4.3.1.3 ตัวชี้วัดสภาพป่าในระดับภาค วัดโดยร้อยละพื้นที่ป่าในภาคต่อพื้นที่ในภาคนั้น การเปลี่ยนแปลงในค่าตัวชี้วัดได้แสดงในรูปที่ 4.12 การเพิ่มขึ้นของค่าตัวชี้วัดเป็นสิ่งพึงปรารถนาของสภาวะแวดล้อม

4.3.1.4 ตัวชี้วัดความหลากหลายทางชีวภาพในระดับภาค วัดโดยร้อยละพื้นที่ป่าสงวนและพื้นที่รักษาพันธุ์สัตว์ป่าในภาคต่อพื้นที่ในภาคนั้น การเปลี่ยนแปลงในค่าตัวชี้วัดได้แสดงไว้ในรูปที่ 4.13 จะเห็นได้ว่ามีการเปลี่ยนแปลงน้อยมาก แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงที่พึงปรารถนาของสภาวะแวดล้อม

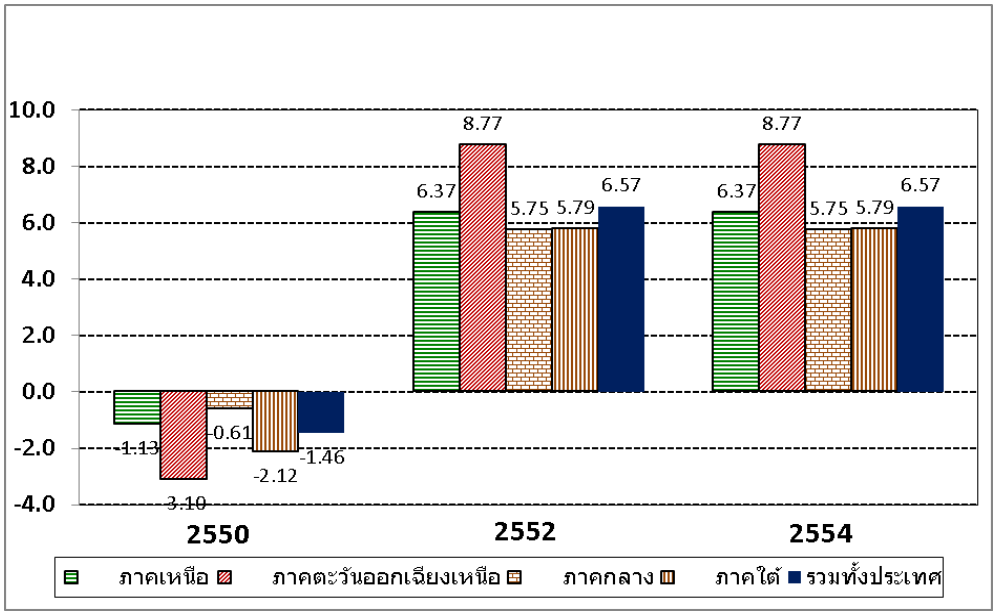
การเปลี่ยนแปลงในค่าดัชนีคุณภาพสภาวะแวดล้อมเป็นค่าเฉลี่ยของการเปลี่ยนแปลงในค่าตัวชี้วัดทั้ง 4 ตัวดังกล่าวข้างต้น โดยปรับเครื่องหมายให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงที่พึงปรารถนาของสภาวะแวดล้อม ซึ่งได้แสดงไว้ในรูปที่ 4.14 จึงสรุปได้ว่าคุณภาพสภาวะแวดล้อมในภาคเหนือ มีแนวโน้มที่ต่ำลง ซึ่งเป็นผลจากคุณภาพน้ำในแม่น้ำหลักในภาคเหนือ มีร้อยละของจำนวนครั้งที่ค่า DO ที่สูงกว่าค่ามาตรฐานเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 306.80 ในปี 2554 เมื่อเทียบกับปีฐาน คุณภาพสภาวะแวดล้อมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคกลาง ในปี 2550 2552 และ 2554 มีคุณภาพดีกว่าปีฐาน ส่วนคุณภาพสภาวะแวดล้อมในภาคใต้ในปี 2554 มีคุณภาพดีกว่าปีฐาน แต่ในปี 2552 ต่ำกว่าปีฐาน เพราะคุณภาพน้ำในแม่น้ำหลักในภาคใต้ต่ำลง



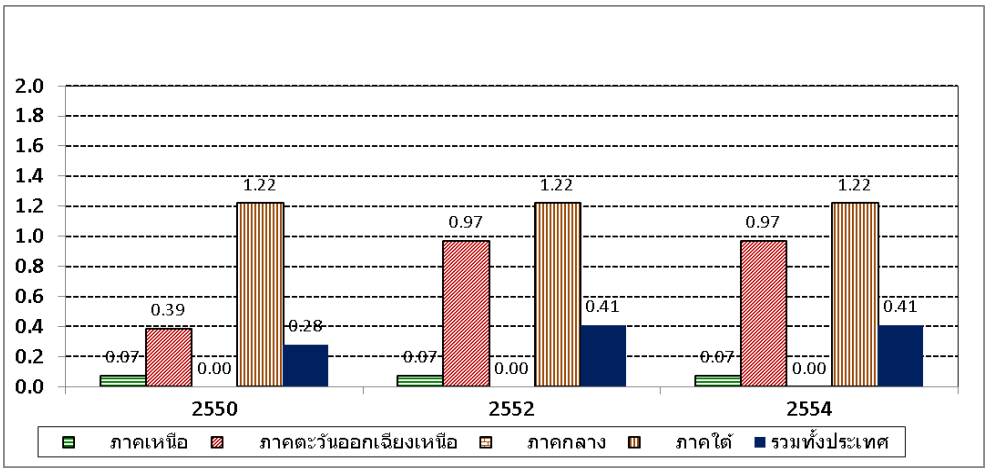
รูปที่ 4.10 ร้อยละของการเปลี่ยนแปลงในอัตราปริมาณมลพิษและฝุ่นละอองในอากาศที่เกินค่ามาตรฐาน



รูปที่ 4.11 ร้อยละของการเปลี่ยนแปลงในอัตราค่า DO ที่เกินค่ามาตรฐาน



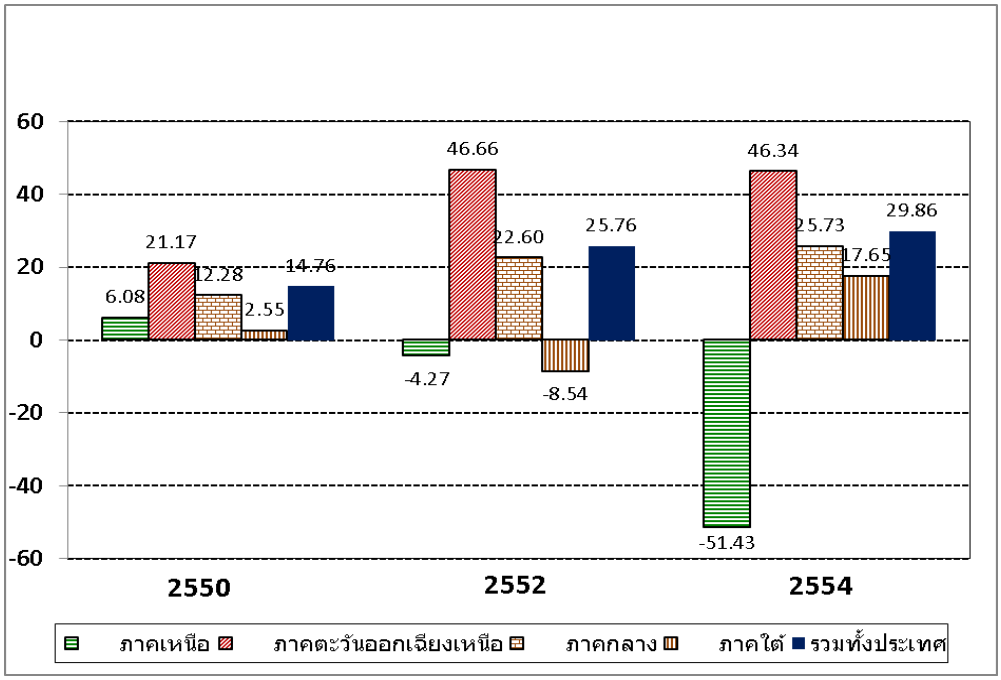
รูปที่ 4.12 ร้อยละของการเปลี่ยนแปลงในอัตราพื้นที่ป่าต่อพื้นที่ของประเทศ



รูปที่ 4.13 ร้อยละของการเปลี่ยนแปลงในอัตราพื้นที่ป่าสงวนและพื้นที่รักษาพันธุ์สัตว์ป่าต่อพื้นที่ของประเทศ

4.3.2 ดัชนีคุณภาพของสุขภาพในระดับภาค ดัชนีคุณภาพสุขภาพในระดับภาค วัดสภาพความเป็นอยู่ของประชากรในภาค โดยมีตัวชี้วัด 4 ตัว คือ

4.3.2.1 อัตราการตายของทารกที่มีอายุต่ำกว่า 28 วันในระดับภาค การเปลี่ยนแปลงในค่าตัวชี้วัดได้แสดงไว้ในรูปที่ 4.15 จะเห็นได้ว่าค่าตัวชี้วัดในปี 2554 มีค่าต่ำกว่าปีฐานในทุกภาค โดยทุกภาคค่าตัวชี้วัดลดลงอย่างตลอด ยกเว้นในภาคเหนือที่ค่าตัวชี้วัดเพิ่มขึ้นในปี 2550 และ 2552 จากปีฐาน ซึ่งเป็นสิ่งพึงปรารถนาในคุณภาพของสุขภาพ



รูปที่ 4.14 ร้อยละของการเปลี่ยนแปลงค่าดัชนีคุณภาพสภาวะแวดล้อม

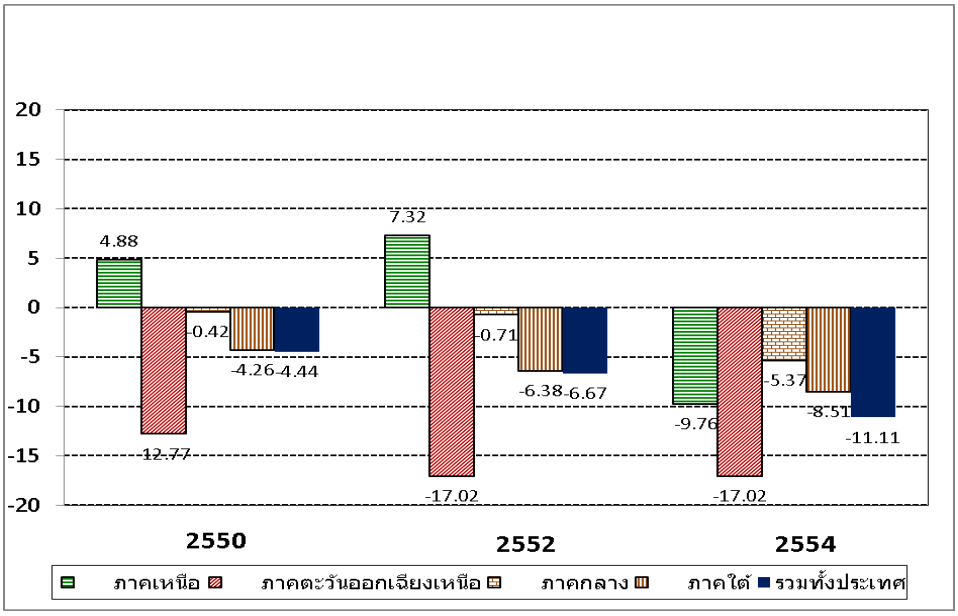
4.3.2.2 ความคาดหมายการคงชีพเมื่อแรกเกิด เป็นค่าเฉลี่ยถ่วงน้ำหนักของความคาดหมายการคงชีพเพศชายและเพศหญิงเมื่อแรกเกิด ซึ่งการเปลี่ยนแปลงในค่าตัวชี้วัดได้แสดงไว้ในรูปที่ 4.16 สรุปได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงพึงปรารถนาในคุณภาพของสุขภาพในทุกภาค

4.3.2.3 ตัวชี้วัดการเข้าถึงน้ำสะอาดในระดับภาค วัดโดยร้อยละของครัวเรือนที่มีน้ำสะอาดดื่มในภาค การศึกษานี้นิยามน้ำสะอาดดื่ม หมายถึง น้ำฝน น้ำบรรจุขวด และน้ำประปา การเปลี่ยนแปลงในค่าตัวชี้วัดได้แสดงไว้ในรูปที่ 4.17 อาจกล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงในค่าตัวชี้วัดเป็นสิ่งพึงปรารถนาในคุณภาพของสุขภาพ ยกเว้นในปี 2550 ในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคกลาง ที่ตัวชี้วัดมีค่าลดลงจากปีฐานเล็กน้อย ซึ่งเป็นสิ่งไม่พึงปรารถนา

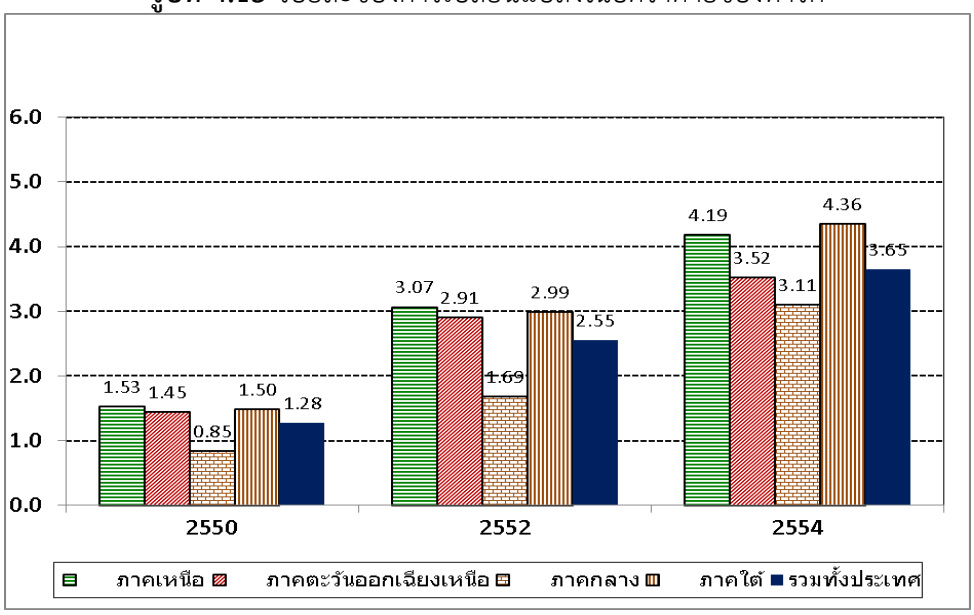
4.3.2.4 ตัวชี้วัดสุขอนามัย วัดโดยร้อยละของประชากรที่มีส้วมถูกสุขลักษณะใช้ ส้วมถูกสุขลักษณะ หมายถึง ส้วมซึมและส้วมชักโครก การเปลี่ยนแปลงได้ว่าตัวชี้วัดได้แสดงไว้ในรูปที่ 4.18 จะเห็นได้ว่ามีอัตราการเปลี่ยนแปลงค่อนข้างต่ำ ทั้งนี้ เป็นเพราะการใช้ส้วมถูกสุขลักษณะอยู่ในระดับสูงในทุกภาคคือ ร้อยละ 99.19, 99.74, 98.96 และ 99.73 ของครัวเรือนในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ ตามลำดับ

การเปลี่ยนแปลงในค่าดัชนีคุณภาพของสุขภาพเป็นค่าเฉลี่ยของการเปลี่ยนแปลงในค่าตัวชี้วัด 4 ตัวดังกล่าวข้างต้น โดยปรับเครื่องหมายของการเปลี่ยนแปลงให้สอดคล้องกับสิ่งปรารถนาในคุณภาพของสุขภาพ การเปลี่ยนแปลงนี้ได้แสดงไว้ในรูปที่ 4.19 สรุปได้ว่าดัชนีคุณภาพของสุขภาพในปี 2554 ดีขึ้นกว่าในปีฐานในทุกภาคโดยดีขึ้นร้อยละ 6.33, 6.72, 2.64 และ 7.97 ในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ ตามลำดับ

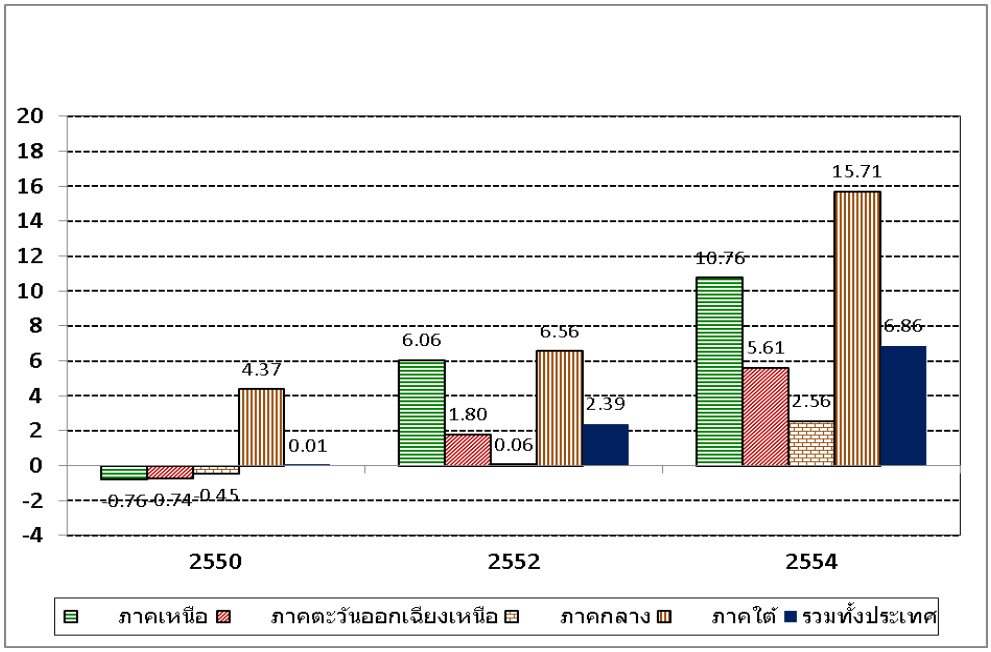
การเปลี่ยนแปลงในค่าดัชนีสภาวะในระดับภาคเป็นค่าเฉลี่ยของการเปลี่ยนแปลงในค่าดัชนีคุณภาพสิ่งแวดล้อมและคุณภาพของสุขภาพในภาค ซึ่งได้แสดงไว้ในรูปที่ 4.20 จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงในค่าดัชนีสภาวะในปี 2554 ดีขึ้นกว่าในปีฐานทุกภาค ยกเว้นภาคเหนือ ซึ่งเป็นผลจากคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ต่ำลงจากคุณภาพน้ำในแม่น้ำหลักที่ต่ำลง



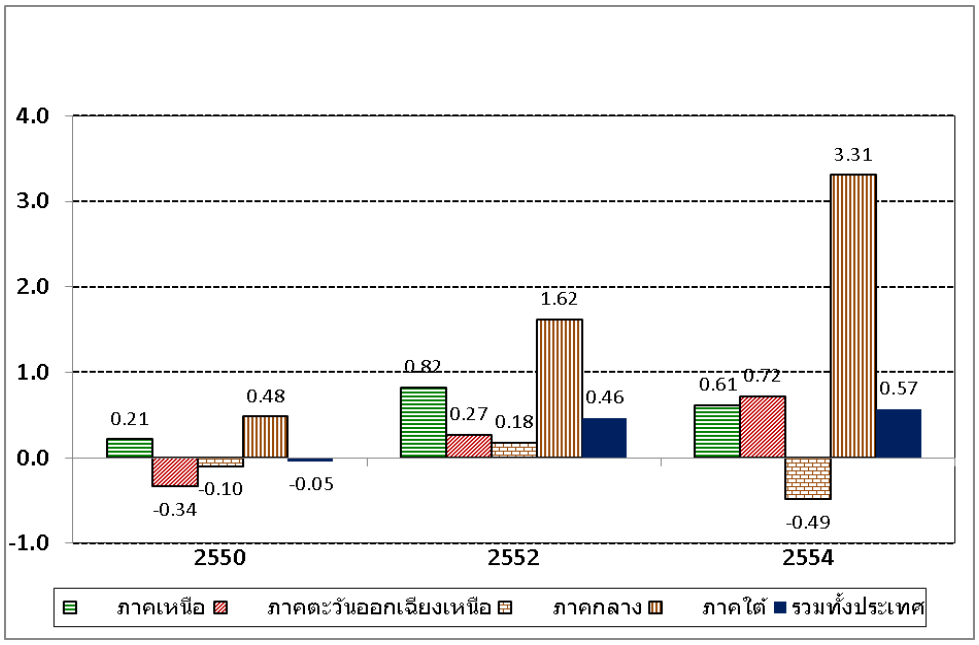
รูปที่ 4.15 ร้อยละของการเปลี่ยนแปลงในอัตราตายของทารก



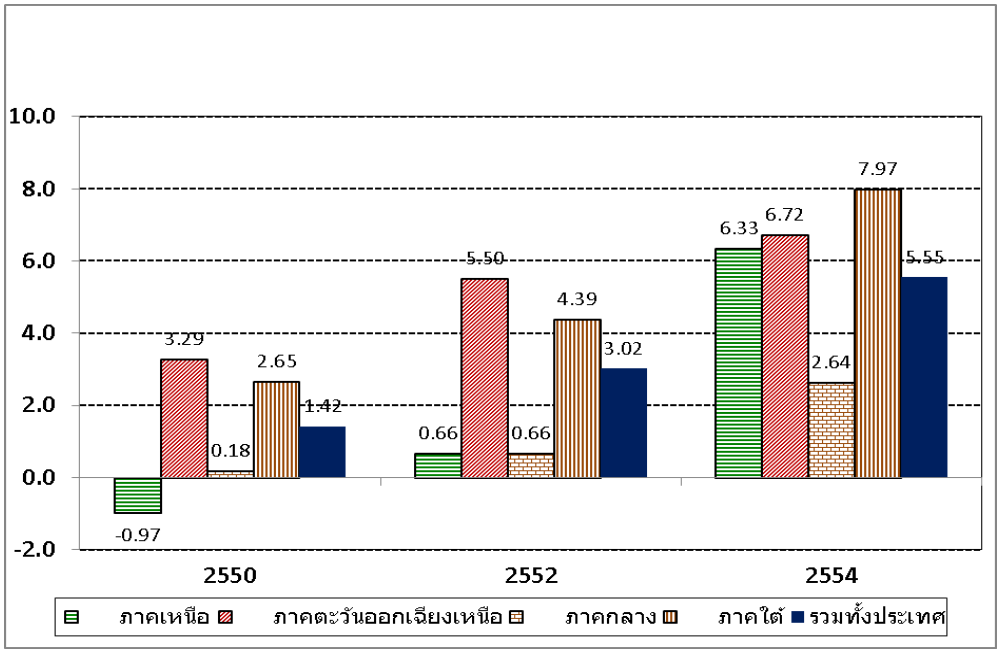
รูปที่ 4.16 ร้อยละของการเปลี่ยนแปลงในอัตราความคาดหมายการคงชีพของประชากร



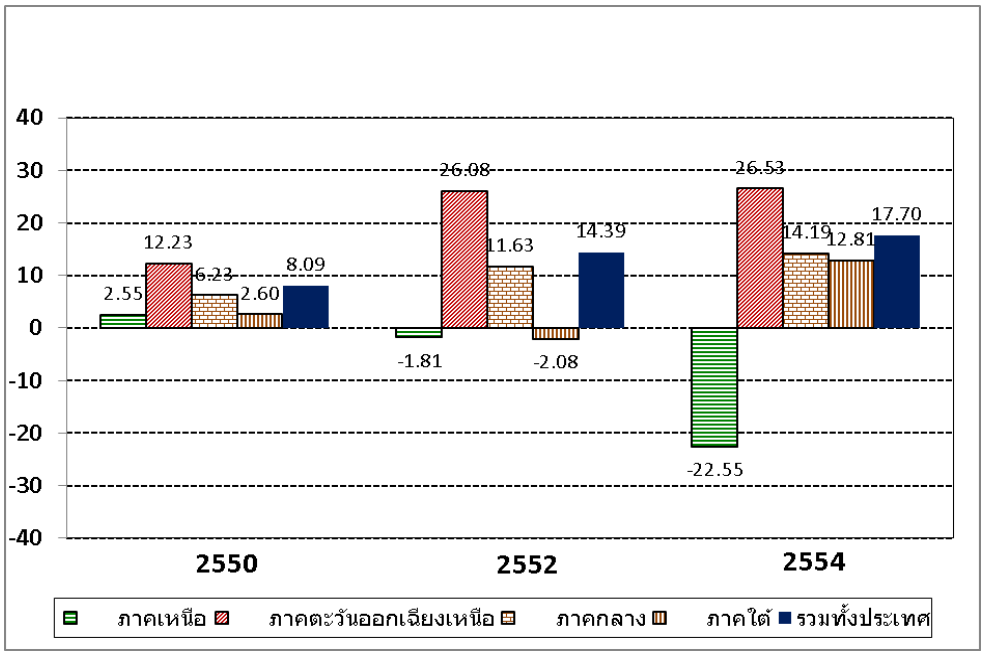
รูปที่ 4.17 ร้อยละของการเปลี่ยนแปลงในร้อยละของครัวเรือนที่มีน้ำสะอาดดื่ม



รูปที่ 4.18 ร้อยละของการเปลี่ยนแปลงในร้อยละของครัวเรือนที่มีส้วมซึมใช้



รูปที่ 4.19 ร้อยละของการเปลี่ยนแปลงค่าดัชนีคุณภาพสุขภาพ



รูปที่ 4.20 ร้อยละของการเปลี่ยนแปลงค่าดัชนีในมิติสภาวะ

4.4 ดัชนีผลกระทบ

ดัชนีผลกระทบ ประกอบด้วย ดัชนี/ตัวชี้วัด 6 ตัว คือ

4.4.1 ดัชนีโครงสร้างเศรษฐกิจ มีตัวชี้วัดอยู่ 3 ตัว คือ

4.4.1.1 สัมประสิทธิ์จินนี่ระดับภาค เพื่อวัดการกระจายรายได้ของประชากรในภาค การเปลี่ยนแปลงของสัมประสิทธิ์จินนี่ได้แสดงไว้ในรูปที่ 4.21 การลดลงของค่าสัมประสิทธิ์จินนี่ในระดับภาค แสดงถึงการลดลงของความเหลื่อมล้ำในรายได้ของประชากรในภาค ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าในปี 2554 ความเหลื่อมล้ำ

ในรายได้ของประชากรลดน้อยลงในทุกภาค ยกเว้นภาคใต้เมื่อเทียบกับปีฐาน แต่สัมประสิทธิ์จินนี่ในภาคใต้ในปี 2554 มีค่าเพิ่มขึ้นเพียงร้อยละ 0.64 เท่านั้นเมื่อเทียบกับปีฐาน การลดลงของค่าตัวชี้วัดเป็นสิ่งปรารถนาของดัชนีโครงสร้างเศรษฐกิจ

4.4.1.2 อัตราการจ้างงานของประชากรในวัยทำงานในระดับภาค รูปที่ 4.22 แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงในค่าตัวชี้วัดจากปีฐาน ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงน้อย ทั้งนี้ เพราะอัตราการจ้างงานในปี 2554 สูงถึงร้อยละ 99.09, 98.06, 99.27 และ 99.20 ในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ตามลำดับ การเปลี่ยนแปลงที่เพิ่มขึ้นเป็นสิ่งปรารถนาของดัชนีโครงสร้างเศรษฐกิจ

4.4.1.3 จำนวนหนี้สินเฉลี่ยต่อรายได้เฉลี่ยต่อเดือนต่อครัวเรือนในระดับภาค เพื่อวัดสถานะหนี้ของครัวเรือนในภาค การเปลี่ยนแปลงในตัวชี้วัดเมื่อเทียบกับปีฐานได้แสดงในรูปที่ 4.23 จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงในปี 2554 เป็นสิ่งปรารถนาของดัชนีโครงสร้างเศรษฐกิจ เพราะค่าตัวชี้วัดมีค่าลดลง นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงในทุกภาคเป็นแนวโน้มที่พึงปรารถนา ยกเว้นในภาคกลางเท่านั้น

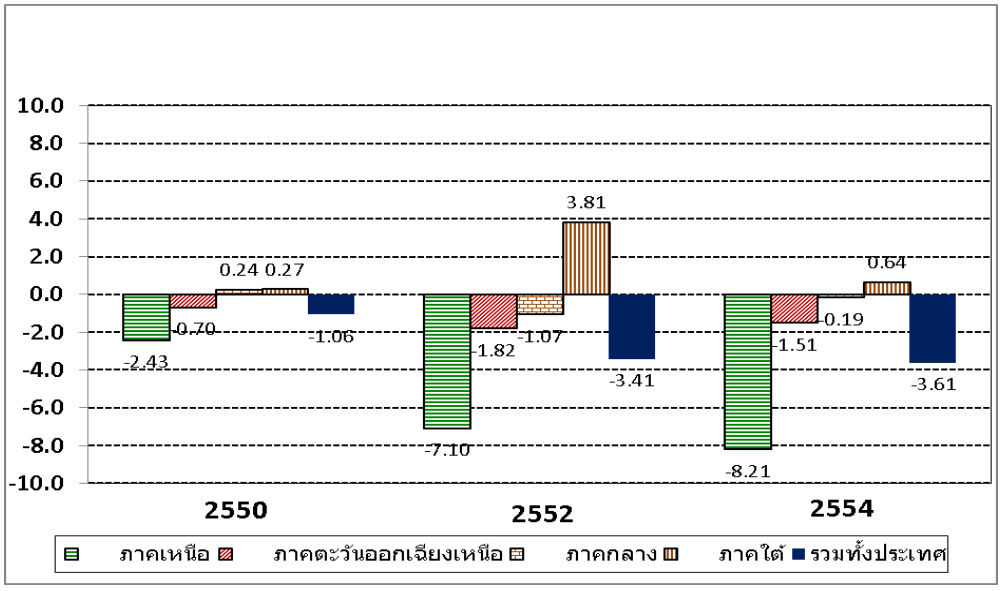
การเปลี่ยนแปลงในค่าดัชนีโครงสร้างเศรษฐกิจเป็นค่าเฉลี่ยของการเปลี่ยนแปลงในค่าตัวชี้วัดทั้ง 3 ตัวดังกล่าวข้างต้น โดยปรับเครื่องหมายของการเปลี่ยนแปลงให้สอดคล้องกับสิ่งพึงปรารถนาของดัชนี และได้แสดงในรูปที่ 4.24 สรุปได้ว่าในภาพรวมการเปลี่ยนแปลงในค่าดัชนีโครงสร้างเศรษฐกิจเป็นสิ่งพึงปรารถนาของการพัฒนาที่ยั่งยืน ทำให้การกระจายรายได้และอัตราการจ้างงานดีขึ้น ตลอดจนจำนวนหนี้สินเฉลี่ยต่อรายได้เฉลี่ยต่อเดือนต่อครัวเรือนลดลงในระดับภาค

4.4.2 ดัชนีความยากจนในระดับภาค วัดโดยดัชนี HPI1 ซึ่งเป็นค่าเฉลี่ยเรขาคณิต ประกอบด้วยตัวชี้วัด 3 ตัว คือ

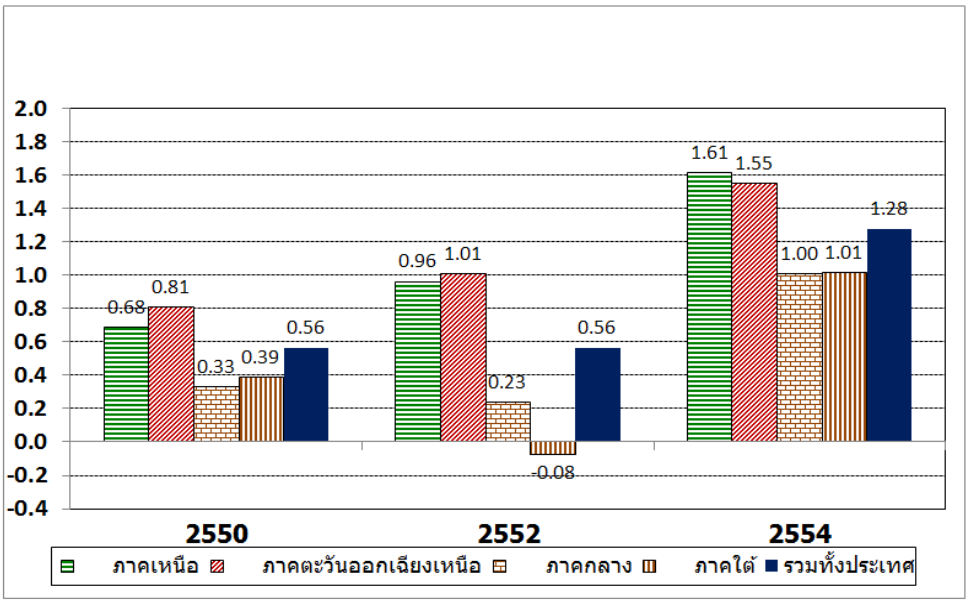
4.4.2.1 ความน่าจะเป็นที่ตายก่อนอายุ 40 ปี คูณด้วย 100 ในภาค

4.4.2.2 ร้อยละของคนที่อ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ตั้งแต่อายุ 10 ปีขึ้นไป

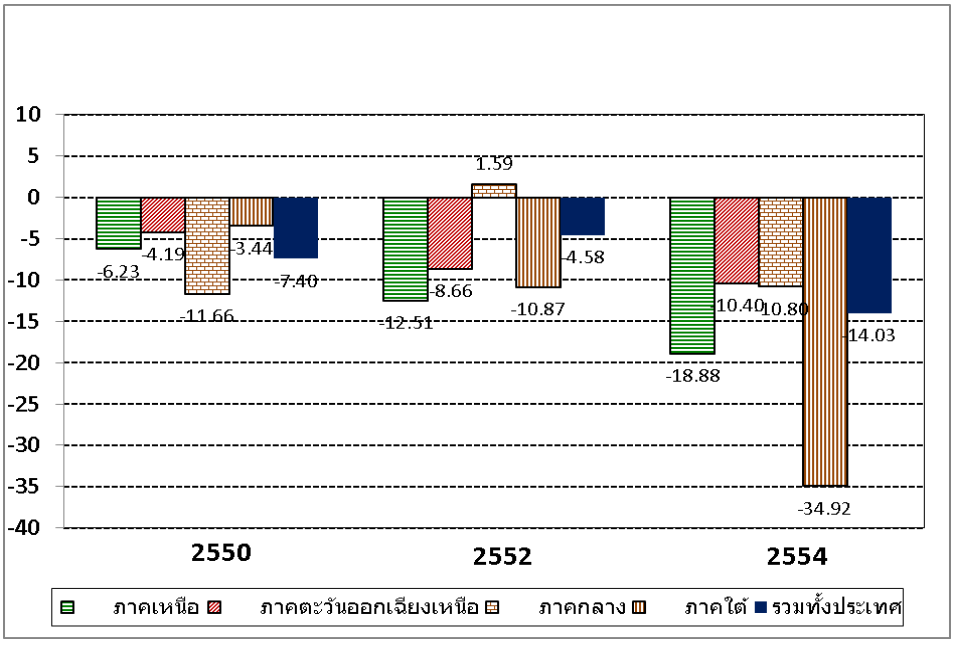
4.4.2.3 ค่าเฉลี่ยเลขคณิตของร้อยละเด็กต่ำกว่า 6 ปี ที่มีน้ำหนักต่ำกว่าเกณฑ์ และร้อยละของครัวเรือนที่ไม่มีแหล่งน้ำสะอาดใช้



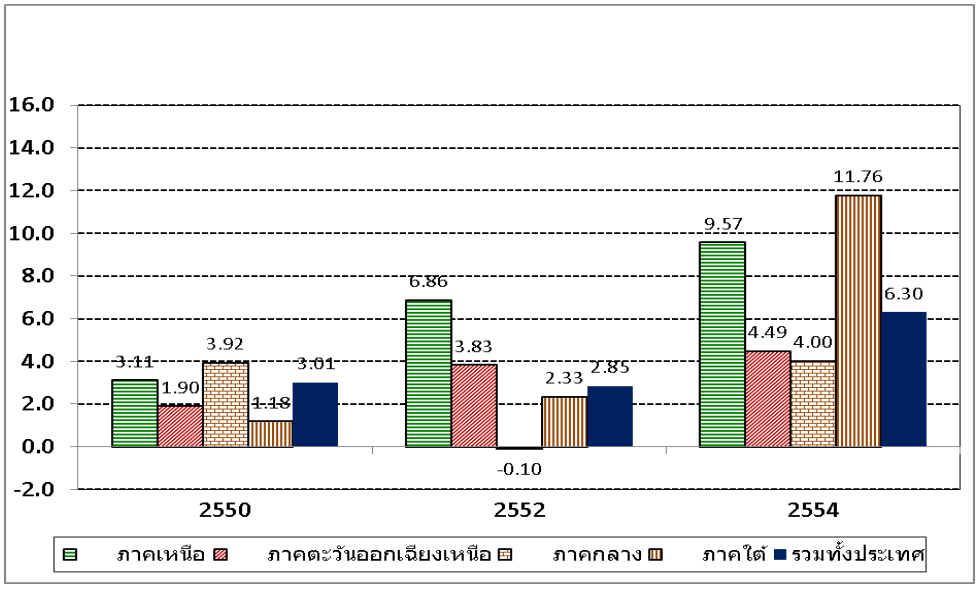
รูปที่ 4.21 ร้อยละของการเปลี่ยนแปลงในอัตราการกระจายรายได้ของประชากร



รูปที่ 4.22 ร้อยละของการเปลี่ยนแปลงในอัตราการจ้างงานของประชากรในวัยทำงาน



รูปที่ 4.23 ร้อยละของการเปลี่ยนแปลงในอัตราสถานะหนี้ของครัวเรือน



รูปที่ 4.24 ร้อยละของการเปลี่ยนแปลงค่าดัชนีโครงสร้างเศรษฐกิจ

การเปลี่ยนแปลงในค่าดัชนีความยากจนเมื่อเทียบกับปีฐาน ได้แสดงไว้ในรูปที่ 4.25 จะเห็นได้ว่าในปี 2554 ดัชนีความยากจนมีค่าลดลงเมื่อเทียบกับปีฐานทุกภาค ยกเว้นภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีค่าเพิ่มขึ้นร้อยละ 3.08 เป็นผลจากเด็กต่ำกว่า 6 ปี ที่มีน้ำหนักต่ำกว่าเกณฑ์ได้เพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 11.76 ในปี 2554 การลดลงในค่าดัชนีความยากจนเป็นสิ่งปรารถนาของการพัฒนาที่ยั่งยืน

4.4.3 ตัวชี้วัดความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สินในระดับภาค วัดโดยร้อยละของจำนวนคดีอาชญากรรมที่มีภัยต่อชีวิตและทรัพย์สินของประชากร 100,000 คน การเปลี่ยนแปลงในค่าตัวชี้วัดได้แสดงไว้ในรูปที่ 4.26 จะเห็นได้ว่าตัวชี้วัดมีค่าเพิ่มขึ้นจากปีฐานมาตลอด ซึ่งเป็นสิ่งไม่พึงปรารถนาของการพัฒนาที่ยั่งยืน

4.4.4 ดัชนีความเสมอภาคทางเพศในระดับภาค เป็นค่าเฉลี่ยคณิตศาสตร์ของดัชนี 3 ตัว คือ

4.4.4.1 ดัชนีความเสมอภาคในการคงชีพ (Equally Distributed Life Expentancy Index: EDLEI) **ในระดับภาค** เป็นค่าเฉลี่ยฮาร์โมนิค (Harmonic) ถ่วงน้ำหนักต่อประชากรหญิงชายของดัชนีการคงชีพหญิงในภาค และดัชนีการคงชีพชายในภาค

$$EDLEI_i = \left(P_{F_i} \times LEI_{F_i}^{-1} + P_{M_i} \times LEI_{M_i}^{-1} \right)^{-1}$$

โดย $P_{F_i(M_i)}$ คือ สัดส่วนของประชากรหญิง (ชาย) ในภาค และ $LEI_{F_i(M_i)}$ เป็นดัชนีความคาดหมายการคงชีพหญิง (ชาย) ในภาค ซึ่งเขียนได้เป็น

$$LEI_{F_i(M_i)} = \frac{LE_{F_i(M_i)} - LE_{F_i(M)_{min\,i}}}{LE_{F_i(M_i)_{max}} - LE_{F_i(M_i)_{min}}}$$

Human Development Report 2001 ได้กำหนด

$LE_{F_{max}} = 87.50$ ปี $\quad LE_{F_{min}} = 27.5$ ปี

$LE_{M_{max}} = 82.50$ ปี $\quad LE_{M_{min}} = 22.5$ ปี

ซึ่งในการศึกษานี้จะใช้ค่าสูงสุดและต่ำสุดเดียวกันในทุกภาค การเปลี่ยนแปลงในค่าดัชนีความเสมอภาคในการคงชีพระดับภาคเมื่อเทียบกับปีฐาน ได้แสดงไว้ในรูปที่ 4.27 จะเห็นได้ว่าดัชนีมีค่าเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในทุกภาค ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่พึงปรารถนาในดัชนีความเสมอภาคทางเพศ GDI

4.4.4.2 ดัชนีการศึกษาที่เท่าเทียม (Equally Distributed Education Index: EDEI) ในระดับภาค เป็นค่าเฉลี่ยฮาร์โมนิคถ่วงน้ำหนักด้วยประชากรหญิงชายของดัชนีการศึกษาหญิง EI_F และดัชนีการศึกษาชาย EI_M ในภาค

$$EDEI = \left(P_F \times EI_F^{-1} + P_M \times EI_M^{-1}\right)^{-1}$$

โดย

$$EI_{F(M)} = \frac{2}{3} ALI_{F(M)} + \frac{1}{3} GRI_{F(M)}$$

$$ALI_{F(M)} = \frac{ALR_{F(M)} - ALR_{F(M)min}}{ALR_{F(M)max} - ALR_{F(M)min}}$$

$$GRI_{F(M)} = \frac{GRR_{F(M)} - GRR_{F(M)_{min}}}{GRR_{F(M)_{max}} - GRR_{F(M)_{min}}}$$

Human Development Report 2001 ได้กำหนดค่าสูงสุดและต่ำสุดของ $ALR_{F(M)}$ และ $GRR_{F(M)}$ เท่ากันและเท่ากับ 100 และ 0 ตามลำดับ

การเปลี่ยนแปลงในค่าดัชนีการศึกษาที่เท่าเทียมในปี 2550–2554 เมื่อเทียบกับปีฐานได้แสดงไว้ในรูปที่ 4.28 ซึ่งจะเห็นได้ว่าดัชนีการศึกษามีแนวโน้มในการเปลี่ยนแปลงในทิศทางพึงปรารถนาในการพัฒนาที่ยั่งยืนในทุกภาค ยกเว้นภาคกลางที่ดัชนีการศึกษาที่เท่าเทียมค่าต่ำกว่าปีฐานตลอดตั้งแต่ในปี 2550–2554 อย่างไรก็ตาม การคำนวณสัดส่วนประชากรชายหญิงที่เข้าศึกษาในระบบ ปรากฏว่าในภาคกลางค่าสัดส่วนทั้งชายและหญิงในปี 2548 มีค่ามากกว่า 1.00 เล็กน้อย และสัดส่วนประชากรหญิงที่เข้าศึกษาในระบบในปี 2550 ก็มีค่ามากกว่า 1.00 เล็กน้อยเช่นกัน จึงต้องปรับค่าลงมาเหลือเท่ากับ 1.00 ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะจำนวนนักเรียน นิสิต และนักศึกษาเป็นข้อมูลที่จัดเก็บจากสถาบันการศึกษาในภาคนั้น ๆ ซึ่งอาจรวมนักเรียน นิสิต และนักศึกษาที่มีภูมิลำเนาในภาคอื่นด้วย แต่จำนวนประชากรในภาคเป็นข้อมูลตามทะเบียนราษฎร์ของกรมการปกครอง ดังนั้น การตีความเกี่ยวกับดัชนีการศึกษาที่เท่าเทียมในภาคกลางจะต้องคำนึงถึงประเด็นนี้ด้วย จึงขอสรุปในภาพรวมว่าดัชนีการศึกษาที่เท่าเทียมมีการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่พึงปรารถนาหรือเกือบไม่มีการเปลี่ยนแปลงจากการพัฒนาที่ผ่านมา

4.4.4.3 ดัชนีรายได้ที่เท่าเทียม (Equally Distributed Income Index : EDII) ในระดับภาค เป็นค่าเฉลี่ยฮาร์โมนิคถ่วงน้ำหนักด้วยประชากรหญิงชายของดัชนีรายได้ของประชากรหญิงและดัชนีรายได้ของประชากรชายในภาค

$$EDII_i = \left(P_{F_i} \times II_{F_1}^{-1} + P_{M_i} \times II_{M_i}^{-1}\right)^{-1}$$

โดย

$$II_{F_i(M_i)} = \frac{\log\left(Y_{F(M)}\right) - \log\left(Y_{F(M)_{min}}\right)}{\log\left(Y_{F(M)_{max}}\right) - \log\left(Y_{F(M)_{min}}\right)}$$

$$Y_F = \frac{S_F GDP_{PPP}\left(N_F + N_M\right)}{N_F}$$

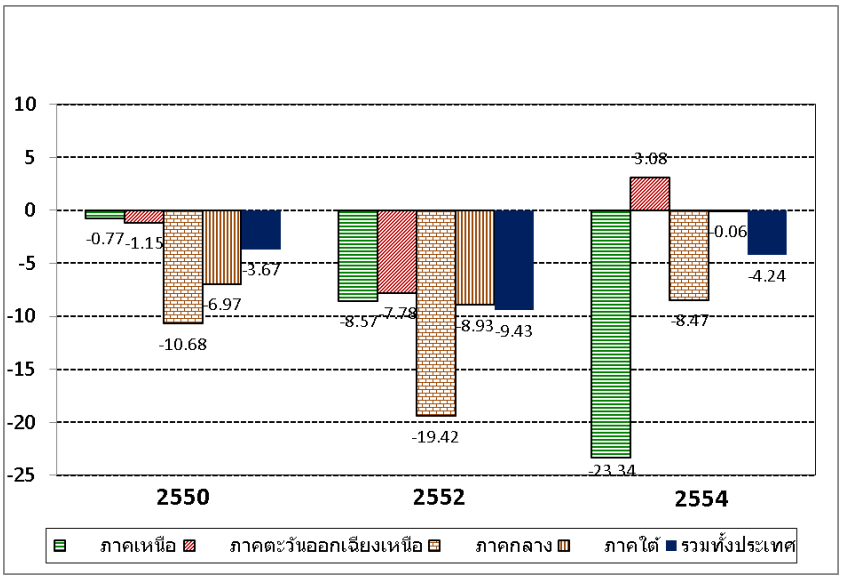
$$Y_M = \frac{GDP_{PPP}\left(1 - S_F\right)\left(N_F + N_M\right)}{N_M}$$

$$S_F = \frac{W_F N_F}{W_F N_F + W_M N_M}$$

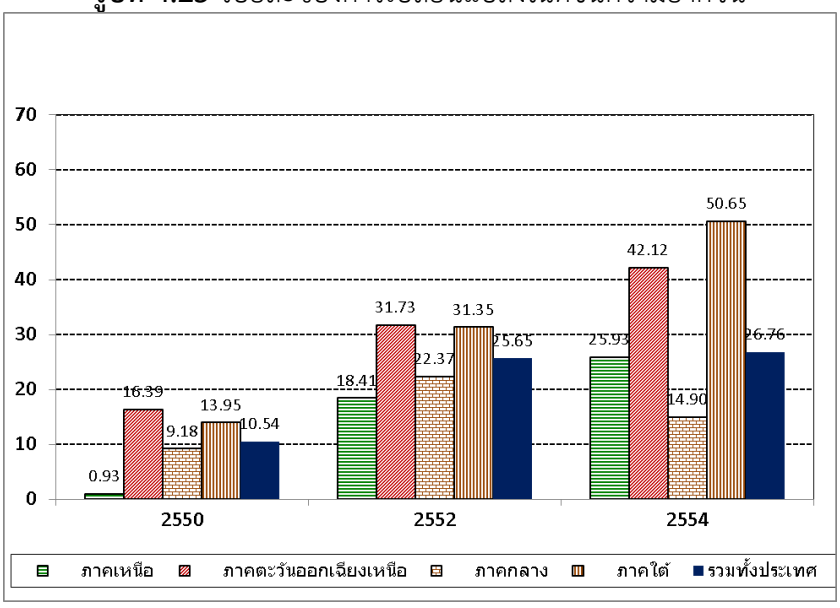
$Y_{F(M)}$ เป็นค่าประมาณรายได้ของประชากรหญิง (ชาย) PPP US $ และ $Y_{F(M)_{max}} = 40{,}000$ PPP US $1 และ $Y_{F(M)_{min}} = 100$ PPP US $1 ซึ่งกำหนดไว้ใน Human Development Report 2001 และจะใช้ค่าสูงสุดและต่ำสุดเท่ากันในทุกภาค และ $W_{F(M)}$ และ $N_{F(M)}$ เป็นอัตราแรงงานหญิง (ชาย) และจำนวนแรงงานหญิง (ชาย) ตามลำดับ

การเปลี่ยนแปลงในค่าดัชนีรายได้ที่เท่าเทียมเมื่อเทียบกับปีฐาน ได้แสดงไว้ในรูปที่ 4.29 จะเห็นได้ว่าดัชนีในภาคเหนือมีค่าเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปีฐาน และในปี 2554 สูงกว่าค่าในปีฐานร้อยละ 7.10 การเพิ่มขึ้นในค่าดัชนีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ มีอัตราต่ำกว่าในภาคเหนือโดยในปี 2554 ดัชนีมีค่าสูงกว่าในปีฐานร้อยละ 1.74, 2.36 และ 2.74 ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ ตามลำดับ การเพิ่มขึ้นในค่าดัชนีเป็นสิ่งพึงปรารถนาในดัชนีความเสมอภาคทางเพศ GDI

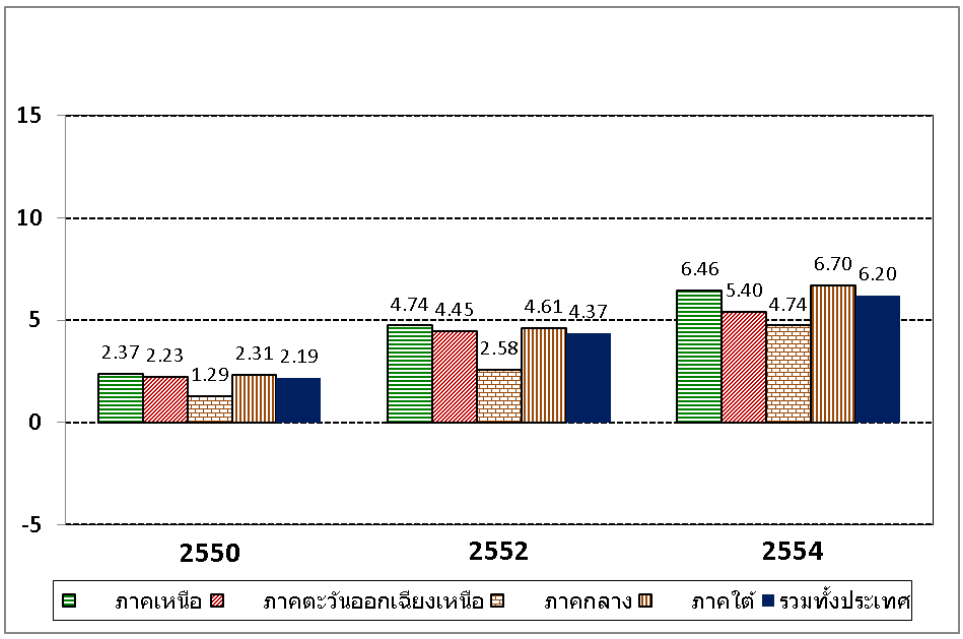
ดัชนีความเสมอภาคทางเพศ GDI ในระดับภาค เป็นค่าเฉลี่ยเลขคณิตของดัชนี EILEI, EDEI และ EDII ในภาค ซึ่งการเปลี่ยนแปลงในค่าดัชนี GDI ได้แสดงไว้ในรูปที่ 4.30 ดัชนี GDI มีค่าเพิ่มขึ้นแสดงถึงความเสมอภาคทางเพศที่ดีขึ้น ซึ่งเป็นสิ่งปรารถนาของการพัฒนา



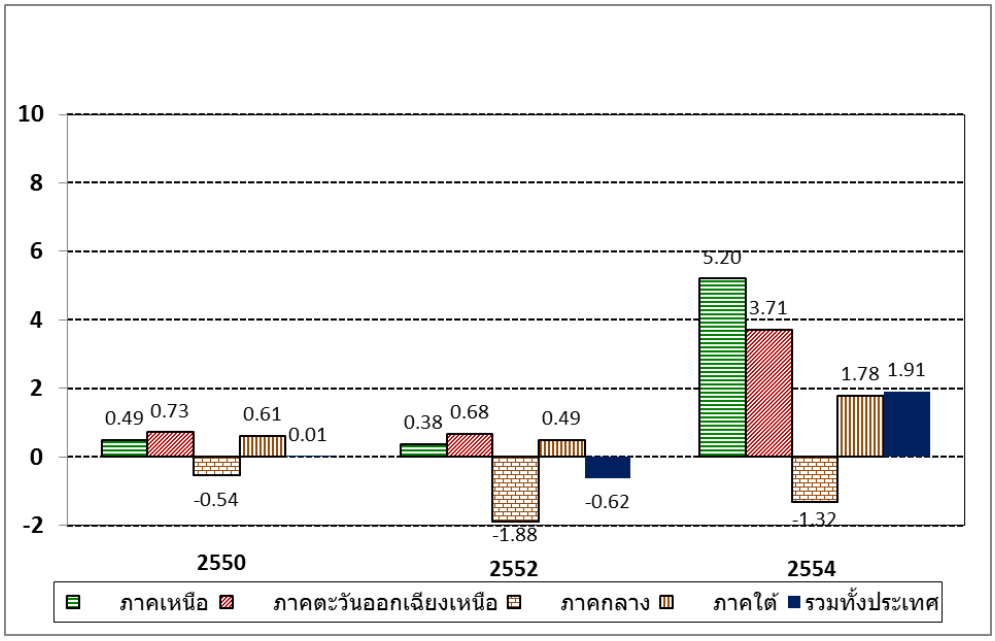
รูปที่ 4.25 ร้อยละของการเปลี่ยนแปลงในดัชนีความยากจน



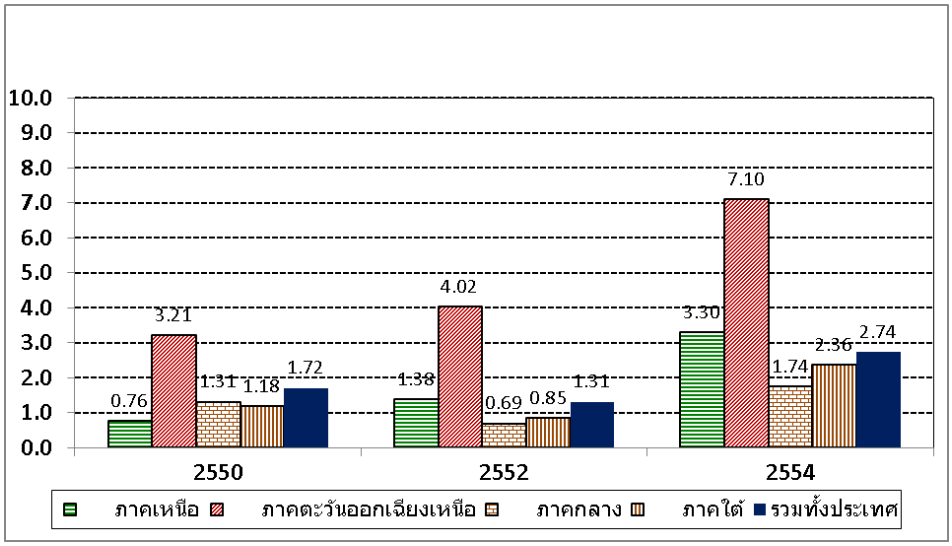
รูปที่ 4.26 ร้อยละของการเปลี่ยนแปลงในอัตราจำนวนคดีอาชญากรรมที่มีภัยต่อชีวิตและทรัพย์สินต่อประชากร



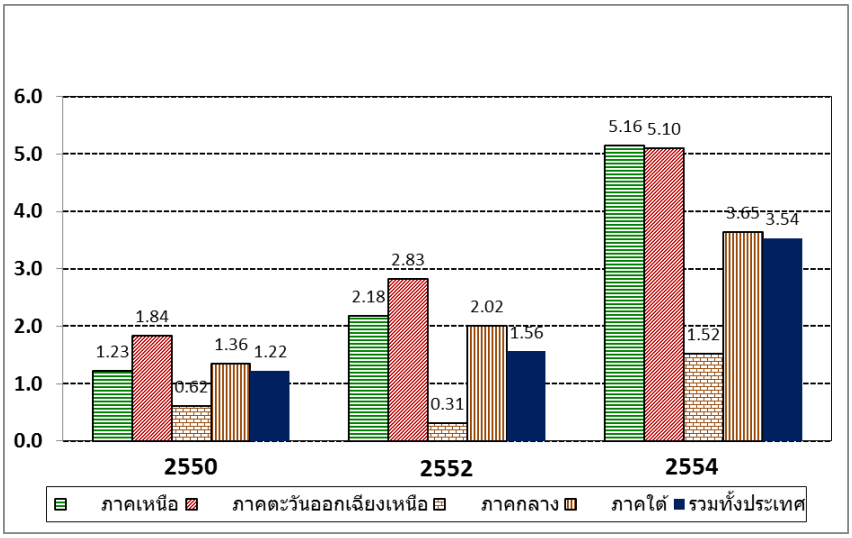
รูปที่ 4.27 ร้อยละของการเปลี่ยนแปลงในอัตราความเสมอภาคในการคงชีพ



รูปที่ 4.28 ร้อยละของการเปลี่ยนแปลงในอัตราความเสมอภาคในการศึกษา



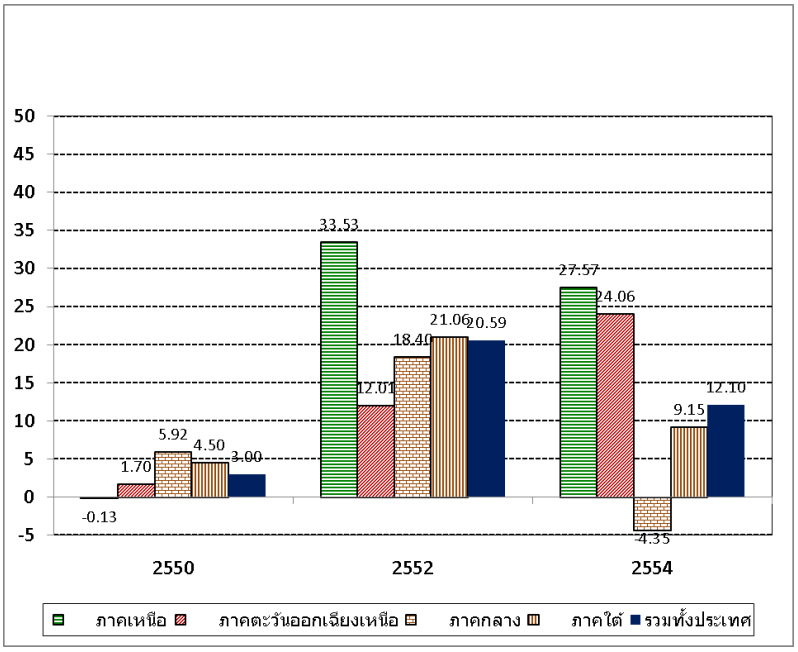
รูปที่ 4.29 ร้อยละของการเปลี่ยนแปลงในอัตราความเสมอภาคในรายได้



รูปที่ 4.30 ร้อยละของการเปลี่ยนแปลงในดัชนีการพัฒนาที่เกี่ยวกับเพศ

4.4.5 ดัชนีที่อยู่อาศัย

วัดโดยความหนาแน่นของครัวเรือนต่อตารางกิโลเมตรของพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัย การเปลี่ยนแปลงในค่าดัชนีได้แสดงไว้ในรูปที่ 4.31 จะเห็นได้ว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นภาคเดียวที่ค่าดัชนีเพิ่มขึ้นในอัตราที่เพิ่มขึ้นโดยตลอดตั้งแต่ปีฐาน ในปี 2554 ดัชนียังมีค่ามากกว่าในปีฐานในทุกภาค ยกเว้นภาคกลางที่ดัชนีมีค่าลดลงจากปีฐานร้อยละ 4.35 ซึ่งเป็นสิ่งปรารถนาของการพัฒนา และแม้ในภาคเหนือและภาคใต้ ค่าดัชนีในปี 2554 ยังสูงกว่าในปีฐาน และก็ลดลงจากปี 2552 ซึ่งเป็นแนวโน้มที่น่าสนใจ



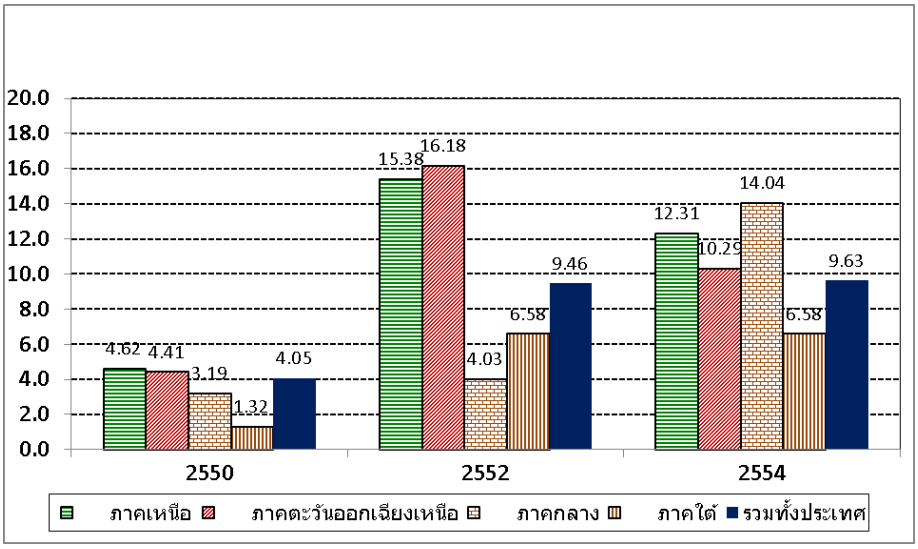
รูปที่ 4.31 ร้อยละของการเปลี่ยนแปลงในอัตราความหนาแน่นของที่อยู่อาศัย

4.4.6 ดัชนีโอกาสการศึกษา

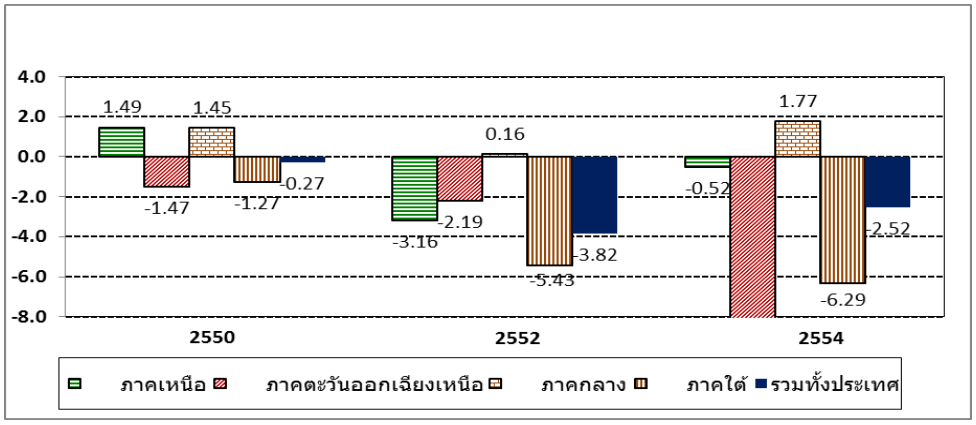
วัดโดยจำนวนปีที่ได้รับการศึกษาของประชากรที่มีอายุ 15 ปีขึ้นไป ซึ่งการเปลี่ยนแปลงในค่าดัชนีได้แสดงไว้ในรูปที่ 4.32 ในภาคกลาง ดัชนีมีค่าเพิ่มขึ้นจากปีฐานโดยตลอดด้วยอัตราเพิ่มที่สูงขึ้น ซึ่งเป็นสิ่งพึงปรารถนาของการพัฒนาที่ยั่งยืน ในปี 2554 ดัชนีมีค่ามากกว่าในปีฐานทุกภาค แต่ควรหาสาเหตุที่ดัชนีในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือในปี 2554 มีค่าลดลงจากปี 2552

4.4.7 สรุปการเปลี่ยนแปลงในค่าดัชนีผลกระทบ

การเปลี่ยนแปลงในค่าดัชนีผลกระทบเป็นค่าเฉลี่ยของดัชนี/ตัวชี้วัด 6 ตัวดังกล่าวข้างต้น โดยปรับเครื่องหมายให้สอดคล้องกับสิ่งพึงปรารถนาของการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งได้แสดงไว้ในรูปที่ 4.33 การเปลี่ยนแปลงในค่าดัชนีผลกระทบดังกล่าวอาจก่อให้เกิดความเข้าใจว่า การพัฒนาที่ผ่านมาทำให้โครงสร้างเศรษฐกิจ ความยากจน ความเสมอภาคทางเพศ ที่อยู่อาศัย และโอกาสการศึกษา ทั้ง 6 ด้านมีการเปลี่ยนแปลงในทิศทางกัน แต่ในความเป็นจริงการพัฒนาที่ผ่านมาทำให้การสร้างเศรษฐกิจ ความเสมอภาคทางเพศและโอกาสการศึกษาดีขึ้นทุกภาคอย่างชัดเจน (ดูรายละเอียดในตาราง ผ.34) ความยากจนในปี 2554 มีค่าสูงกว่าปีฐานทุกภาค ยกเว้นภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีค่าลดลงร้อยละ 3.08 ที่อยู่อาศัยมีความหนาแน่นเพิ่มขึ้นใน 2554 เมื่อเทียบกับปีฐานในทุกภาค ที่เพิ่มขึ้นมากคือ ภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือถึงร้อยละ 27.57 และ 24.06 ตามลำดับ การพัฒนาที่ผ่านมาก่อให้เกิดจำนวนคดีอาชญากรรมที่มีภัยต่อชีวิตและทรัพย์สินต่อประชากรแสนคน มีค่าเพิ่มขึ้นตั้งแต่ปี 2550–2554 เมื่อเทียบกับปีฐาน โดยเฉพาะปี 2554 เพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 25.93, 42.12, 14.90 และ 50.65 ในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ ตามลำดับ เป็นสาเหตุหลักที่ทำให้ค่าเฉลี่ยของผลกระทบมีการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ไม่ดีนัก



รูปที่ 4.32 ร้อยละของการเปลี่ยนแปลงโอกาสทางการศึกษา



รูปที่ 4.33 ร้อยละของการเปลี่ยนแปลงค่าดัชนีในมิติผลกระทบ

5. สรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษานี้เป็นความพยายามที่นำเสนอดัชนี/ตัวชี้วัด เพื่อสะท้อนถึงระดับและการเปลี่ยนแปลงในระดับภาค ตั้งแต่แรงขับเคลื่อนซึ่งกิจกรรมในเกษตรกรรม ภาคการผลิต และประชากร ก่อให้เกิดแรงกดดันในการเปลี่ยนแปลงในการใช้ทรัพยากรพลังงานและในการเกิดมลภาวะและมลพิษขึ้น ซึ่งอาจจะลดหรือเพิ่มระดับแรงกดดันก็ได้ขึ้นอยู่กับกิจกรรมในมิติแรงขับเคลื่อน การเปลี่ยนแปลงในแรงกดดันส่งผลต่อไปยังสภาวะ ซึ่งหมายถึง คุณภาพสิ่งแวดล้อมและคุณภาพสุขภาพของประชากร ในที่สุดการเปลี่ยนแปลงในสภาวะทำให้เกิดผลกระทบต่อโครงสร้างเศรษฐกิจ ความยากจน ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ความเสมอภาคทางเพศ ความหนาแน่นที่อยู่อาศัย และโอกาสทางการศึกษาของประชากร การเปลี่ยนแปลงในค่าดัชนีในมิติทั้ง 4 ได้สรุปรวบรวมไว้ในตารางที่ 5.1

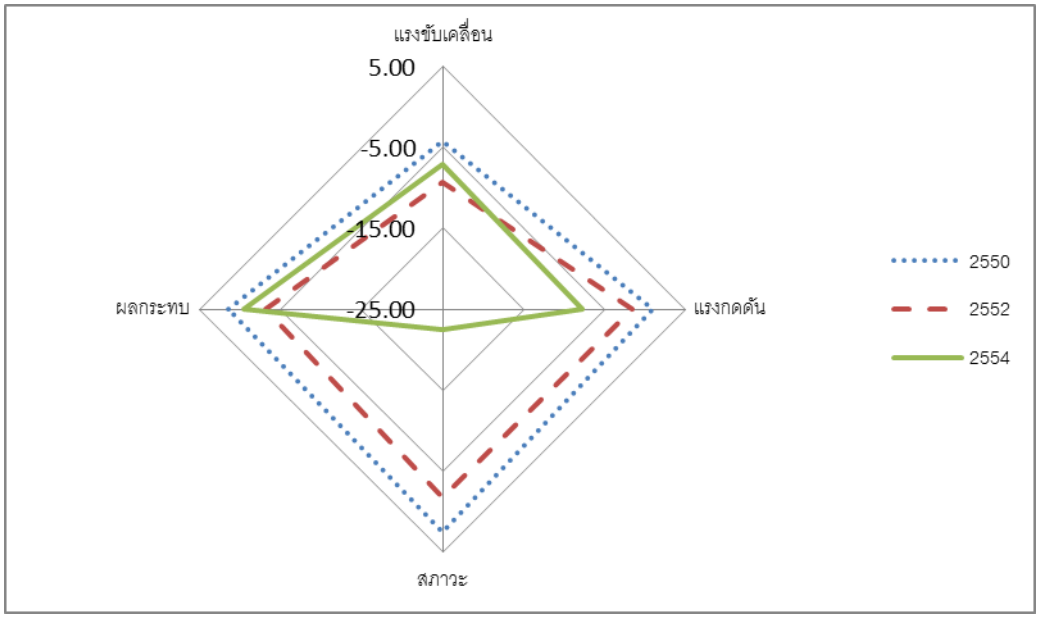
ในภาคเหนือ การเปลี่ยนแปลงในค่าดัชนีแรงขับเคลื่อนในปี 2554 ดีกว่าปี 2552 เล็กน้อย แต่ยังต่ำกว่าในปีฐานร้อยละ 7.10 ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงในทางลบจากกิจกรรมภาคเกษตรกรรมที่ทำให้อัตราผู้ป่วยจากสารเคมีภัณฑ์ทางเกษตรสูงขึ้นร้อยละ 8.27 ทำให้การเปลี่ยนแปลงในค่าดัชนีแรงกดดันในปี 2554 ต่ำกว่าปีฐานร้อยละ 7.69 ยังผลให้ค่าดัชนีสภาวะมีค่าต่ำกว่าในปีฐานร้อยละ 22.55 ซึ่งมาจากดัชนีคุณภาพสิ่งแวดล้อม ปี 2554 มีค่าลดลงถึงร้อยละ 51.43 เมื่อเทียบกับปีฐาน การพัฒนาในภาคเหนือส่งผลบวกทำให้ดัชนีโครงสร้างเศรษฐกิจ ความยากจน ความเสมอภาคทางเพศ และโอกาสทางการศึกษาในปี 2554 มีค่าสูงขึ้นร้อยละ 9.57 23.34 5.16 และ 12.31 ตามลำดับ แต่ส่งผลทางลบทำให้ค่าดัชนีความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สินและความหนาแน่นที่อยู่อาศัยในปี 2554 มีค่าลดลงร้อยละ 25.93 และ 27.57 ตามลำดับ ทำให้ค่าเฉลี่ยการเปลี่ยนแปลงในค่าดัชนีผลกระทบในปี 2554 มีค่าลดลงร้อยละ 0.52 การเปลี่ยนแปลงในค่าดัชนีทั้ง 4 มิติในภาคเหนือได้แสดงไว้ในรูปที่ 5.1

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ดัชนีแรงขับเคลื่อนในปี 2554 มีค่าต่ำกว่าในปีฐานร้อยละ 6.95 เช่นกัน ส่งผลให้ดัชนีแรงกดดันเปลี่ยนแปลงไปในทางลบมีค่าลดลงต่ำกว่าปีฐานร้อยละ 11.12 ซึ่งเป็นผลการใช้วัตถุดิบและใช้พลังงานสูงขึ้น และก่อให้เกิดมลภาวะและมลพิษมากขึ้น แต่ก็สามารถทำให้ดัชนีสภาวะในปี 2554 มีค่าสูงกว่าปีฐานร้อยละ 26.53 ทั้งนี้ เพราะคุณภาพสิ่งแวดล้อมมีค่าดัชนีสูงขึ้นถึงร้อยละ 46.34 และดัชนีคุณภาพสุขภาพก็มีค่าสูงขึ้นร้อยละ 6.72 ด้วย อย่างไรก็ตาม การพัฒนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่งผลทางบวกทำให้ดัชนีโครงสร้างเศรษฐกิจ ความเสมอภาคทางเพศ และโอกาสทางการศึกษาในปี 2554 มีค่าสูงขึ้นร้อยละ 4.49 5.10 และ 10.29 ตามลำดับ เมื่อเทียบกับปีฐาน ในขณะเดียวกันก็ส่งผลทางลบทำให้ดัชนีความยากจน ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน และความหนาแน่นที่อยู่อาศัยในปี 2554 มีค่าลดลงร้อยละ 3.08 42.12 และ 24.06 ตามลำดับ เมื่อเทียบกับปีฐาน ส่งผลให้ค่าเฉลี่ยของดัชนีผลกระทบในปี 2554 มีค่าลดลงร้อยละ 8.23 การเปลี่ยนแปลงในค่าดัชนีทั้ง 4 มิติในภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้แสดงไว้ในรูปที่ 5.2

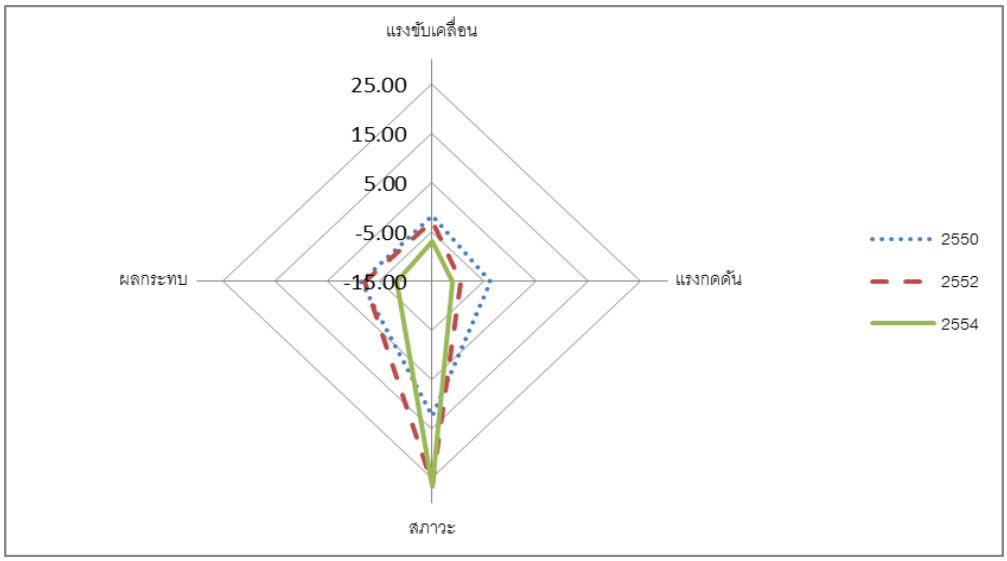
ตารางที่ 5.1 การเปลี่ยนแปลงในค่าดัชนีในระดับภาคจำแนกตามมิติของการพัฒนาที่ยั่งยืนและปี

ภาค	มิติ	ปี พ.ศ.		
		2550	2552	2554
เหนือ	แรงขับเคลื่อน	−4.30	−9.29	−7.10
	แรงกดดัน	0.91	−1.64	−7.69
	สภาวะ	2.55	−1.81	−22.55
	ผลกระทบ	1.18	−3.78	−1.25
ตะวันออกเฉียงเหนือ	แรงขับเคลื่อน	−1.72	−2.92	−6.95
	แรงกดดัน	−3.93	−9.52	−11.12
	สภาวะ	12.23	26.08	26.53
	ผลกระทบ	−1.73	−2.76	−8.82
กลาง	แรงขับเคลื่อน	−2.44	−5.78	−33.83
	แรงกดดัน	7.78	10.30	6.81
	สภาวะ	6.23	11.63	14.19
	ผลกระทบ	1.31	−0.16	1.23
	แรงขับเคลื่อน	−10.70	−10.92	−17.91

ใต้	แรงกดดัน	8.63	10.33	7.07
	สภาวะ	2.60	−2.08	12.81
	ผลกระทบ	−1.55	−6.03	−7.12



รูปที่ 5.1 การเปลี่ยนแปลงค่าดัชนีของมิติการพัฒนาที่ยั่งยืนในภาคเหนือจำแนกตามปี

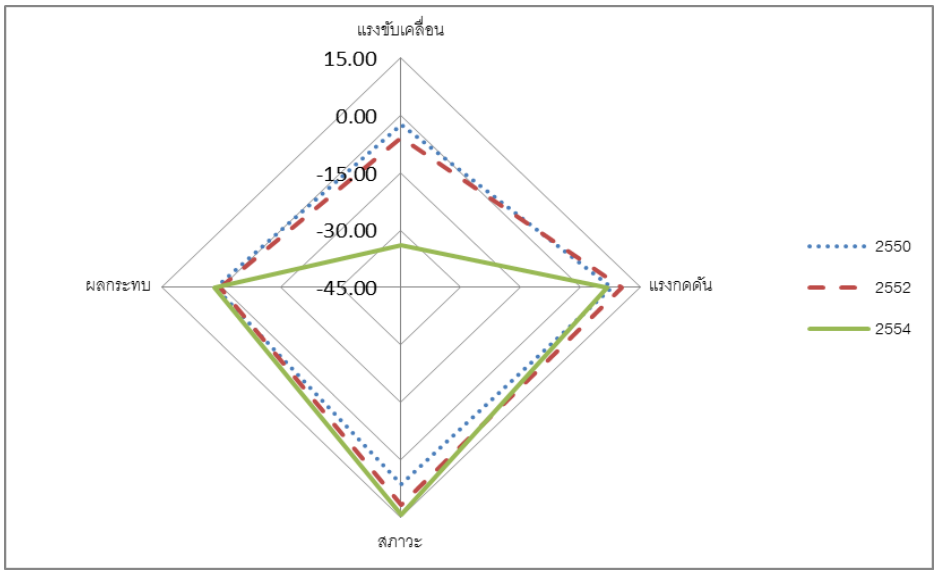


รูปที่ 5.2 การเปลี่ยนแปลงค่าดัชนีของมิติการพัฒนาที่ยั่งยืนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจำแนกตามปี

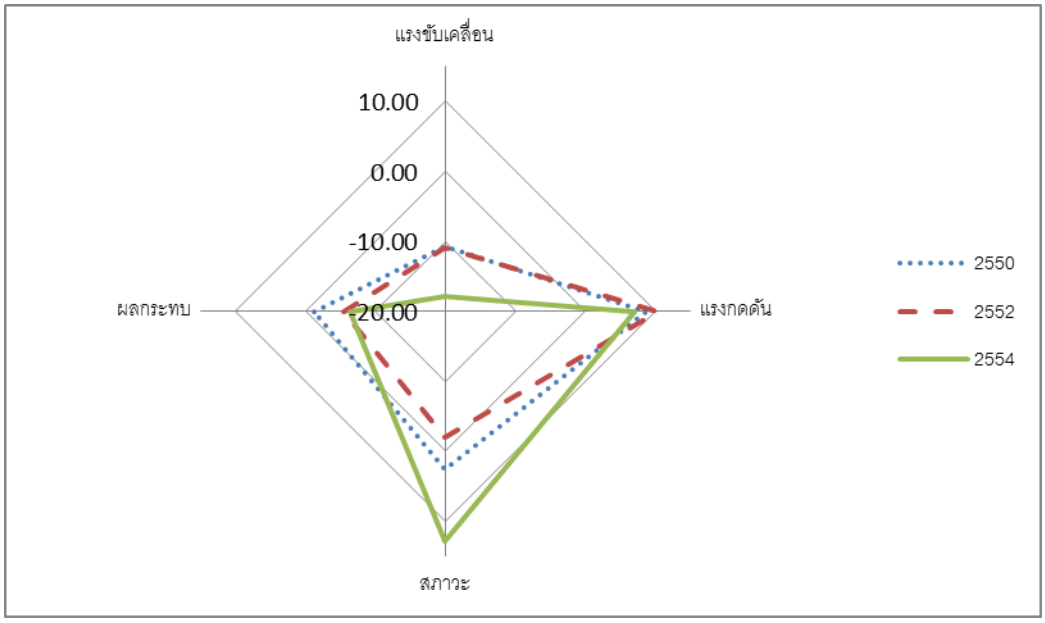
ภาคกลางเป็นภาคเดียวที่ดัชนีผลกระทบมีค่าในปี 2554เพิ่มขึ้นจากปีฐานเล็กน้อย ดังในตารางที่ 5.1 แม้ดัชนีแรงขับเคลื่อนในปี 2554 มีค่าลดลงจากปีฐานถึงร้อยละ 33.83 ซึ่งมีสาเหตุหลักมาจากอัตราผู้ป่วยจากสารเคมีภัณฑ์ทางการเกษตรเพิ่มขึ้นจากปีฐานถึงร้อยละ 234.91 แต่ดัชนีแรงกดดัน ดัชนีสภาวะ และดัชนีผลกระทบในปี 2554 ยังมีค่าสูงกว่าปีฐานร้อยละ 6.81 14.19 และ 1.77 ตามลำดับ ทั้งนี้ เพราะมีดัชนีการใช้

พลังงานมีค่าลดลงถึงร้อยละ 24.32 ดัชนีคุณภาพสิ่งแวดล้อมมีค่าสูงขึ้นร้อยละ 25.73 ดัชนีผลกระทบในภาคกลางสามารถเพิ่มขึ้นได้อีกหากสามารถลดค่าดัชนีความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สินลง เพราะในปี 2554 มีค่าสูงกว่าปีฐานร้อยละ 14.90 การเปลี่ยนแปลงในค่าดัชนีทั้ง 4 มิติในภาคกลางได้แสดงไว้ในรูปที่ 5.3

ในภาคใต้ ดัชนีแรงขับเคลื่อนในปี 2554 มีค่าต่ำกว่าปีฐานร้อยละ 17.91 ในทิศทางในทิศทางที่ไม่พึงปรารถนา ระดับของกิจกรรมในภาคเกษตรกรรมเพิ่มขึ้นมาก ทำให้อัตราผู้ป่วยจากสารเคมีภัณฑ์ทางการเกษตรในปี 2554 สูงกว่าปีฐานร้อยละ 64.25 แต่ดัชนีแรงกดดันปี 2554 เปลี่ยนแปลงในทิศทางที่เป็นบวกในปี 2554 สูงขึ้นจากปีฐานร้อยละ 7.07 ซึ่งมาจากสาเหตุดัชนีการใช้พลังงานมีลดลงขึ้นร้อยละ 20.31 ดัชนีสภาวะในภาคใต้ในปี 2554 ก็มีค่าสูงขึ้นจากปีฐานร้อยละ 12.81 เป็นผลของคุณภาพสิ่งแวดล้อมและคุณภาพสุขภาพที่ดีขึ้น แต่ดัชนีผลกระทบในปี 2554 กลับมีค่าลดลงจากปีฐานร้อยละ 6.29 ทั้งนี้ เพราะดัชนีความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สินในปี 2554 มีค่าลดลงถึงร้อยละ 50.65 การเปลี่ยนแปลงในค่าดัชนีทั้ง 4 มิติในภาคใต้ได้แสดงไว้ในรูปที่ 5.4



รูปที่ 5.3 การเปลี่ยนแปลงค่าดัชนีของมิติการพัฒนาที่ยั่งยืนในภาคกลางจำแนกตามปี



รูปที่ 5.4 การเปลี่ยนแปลงค่าดัชนีของมิติการพัฒนาที่ยั่งยืนในภาคใต้จำแนกตามปี

จากการสรุปผลดังกล่าวข้างต้น สามารถทราบถึงสาเหตุต่าง ๆ ที่ส่งผลทั้งทางบวกและทางลบต่อผลกระทบในภาพรวมของการพัฒนาในระดับพื้นที่ได้ในระดับหนึ่ง สามารถเป็นเครื่องชี้นำในการปรับปรุงแก้ไข และกำหนดนโบบายในการพัฒนาได้ โดยการศึกษาในรายละเอียดของสาเหตุที่แตกต่างกันในแต่ละภาค แม้ว่าการศึกษานี้จะไม่สามารถระบุสาเหตุได้อย่างครบถ้วน ซึ่งมีอยู่มากมาย แต่อย่างน้อยก็ยังสามารถระบุสาเหตุหลักได้ในระดับพื้นที่ ทำให้เห็นถึงความแตกต่างของสาเหตุได้พอสมควร อย่างไรก็ตาม สาเหตุหลักสาเหตุหนึ่งซึ่งเหมือนกันทั้ง 4 ภาคที่ส่งผลกระทบทางลบต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน คือ ดัชนีความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สินมีค่าลดลงจากปีฐานโดยตลอดตั้งแต่ปี 2550–2554 โดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ ดังในตารางที่ ผ.27 และ ผ.34 ในภาคผนวก

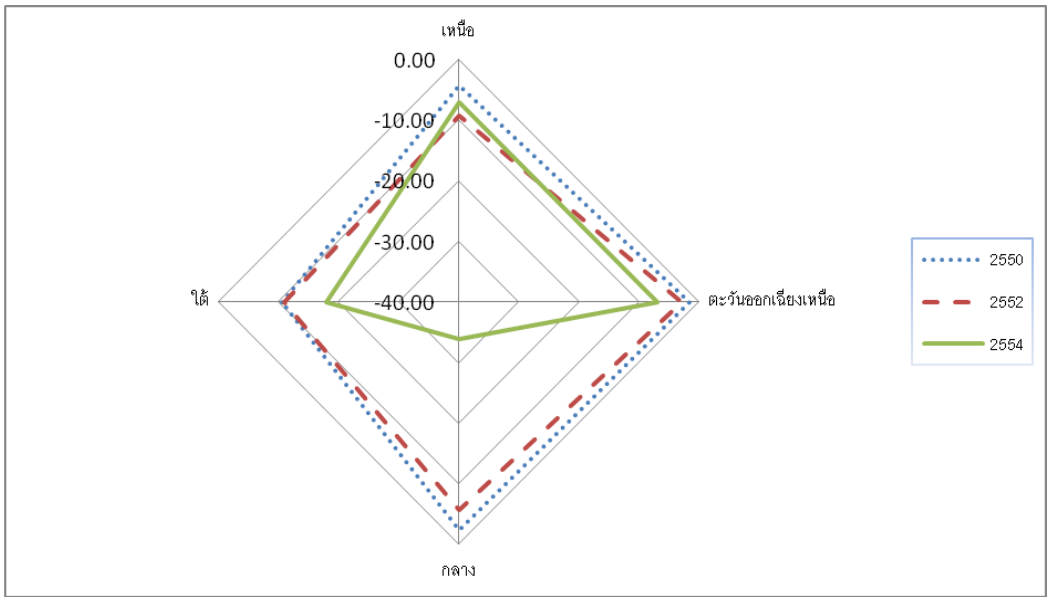
หากพิจารณาการเปลี่ยนแปลงในค่าดัชนีเป็นรายมิติดังในตารางที่ 5.2 อาจกล่าวได้ว่าดัชนีแรงขับเคลื่อนในทุกภาคมีการเปลี่ยนแปลงในทางลบตลอดตั้งแต่ปี 2550–2554 เมื่อเทียบกับปีฐานดังในรูปที่ 5.5 ซึ่งมาจากสาเหตุหลักการใช้สารเคมีภัณฑ์ทางการเกษตรมาก ซึ่งวัดทางอ้อมโดยอัตราของผู้ป่วยจากสารเคมีภัณฑ์ทางการเกษตรต่อประชากรหนึ่งแสนคนที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในภาคกลางและภาคใต้ที่เพิ่มขึ้นในปี 2554 ถึงร้อยละ 234.91 และ 147.39 จากปีฐาน ตามลำดับ (ดูรายละเอียดในตาราง ผ.2 ในภาคผนวก) ดังนั้น การแก้ไขจึงควรพิจารณาแนวทางที่จะลดการใช้สารเคมีภัณฑ์ทางการเกษตรลงได้อย่างไรเพื่อที่จะให้ดัชนีแรงขับเคลื่อนมีทิศทางในการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น

ตารางที่ 5.2 การเปลี่ยนแปลงในค่าดัชนีในระดับมิติของการพัฒนาที่ยั่งยืนจำแนกตามภาคและปี

มิติ	ภาค	ปี พ.ศ.		
		2550	2552	2554
แรงขับเคลื่อน	เหนือ	–4.30	–9.29	–7.10
	ตะวันออกเฉียงเหนือ	–1.72	–2.92	–6.95
	กลาง	–2.44	–5.78	–33.83
	ใต้	–10.70	–10.92	–17.91
	เหนือ	0.91	–1.64	–7.69

แรงกดดัน	ตะวันออกเฉียงเหนือ	–3.93	–9.52	–11.12
	กลาง	7.78	10.30	6.81
	ใต้	8.63	10.33	7.07
สภาวะ	เหนือ	2.55	–1.81	–22.55
	ตะวันออกเฉียงเหนือ	12.23	26.08	26.53
	กลาง	6.23	11.63	14.19
	ใต้	2.60	–2.08	12.81
ผลกระทบ	เหนือ	1.18	–3.78	–1.25
	ตะวันออกเฉียงเหนือ	–1.73	–2.76	–8.82
	กลาง	1.31	–0.16	1.23
	ใต้	–1.55	–6.03	–7.12

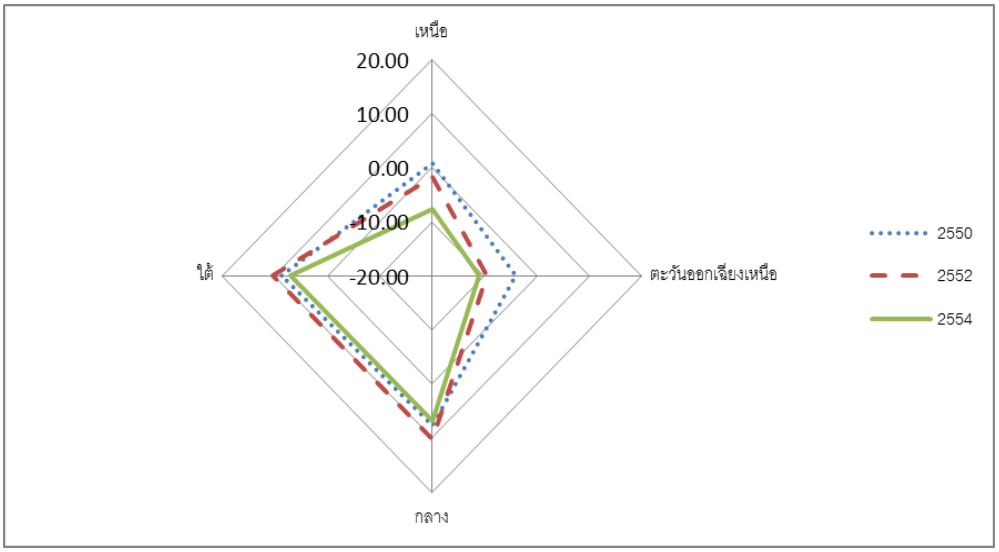
ดัชนีแรงกดดันในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีการเปลี่ยนแปลงที่มีแนวโน้มในทางลบเมื่อเทียบกับปีฐาน แต่ในภาคกลางและภาคใต้การเปลี่ยนแปลงในค่าดัชนีแรงกดดันยังเป็นทิศทางที่เป็นบวกตลอดเมื่อเทียบกับปีฐานดังในรูปที่ 5.6 ดัชนีแรงกดดันในภาคเหนือในปี 2554 มีค่าต่ำกว่าปีฐานร้อยละ 7.69 ซึ่งมาจากสาเหตุที่ดัชนีการใช้วัตถุดิบและดัชนีของเสียมีค่าลดลงร้อยละ 4.71 และ 20.23 ตามลำดับ ดัชนีแรงกดดันในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในปี 2554 มีค่าต่ำกว่าปีฐานร้อยละ 11.12 ซึ่งมาจากสาเหตุที่ดัชนีการใช้วัตถุและการใช้พลังงาน และดัชนีของเสียมีค่าต่ำกว่าปีฐานร้อยละ 17.24 8.79 และ 7.34 ตามลำดับ ดัชนีแรงกดดันในภาคกลางและภาคใต้ในปี 2554 มีค่าสูงกว่าปีฐานร้อยละ 6.81 และ 7.07 ตามลำดับ เป็นเพราะดัชนีการใช้วัตถุดิบและพลังงานมีค่าสูงขึ้นทั้ง 2 ค่า (ดูรายละเอียดในตาราง ผ.9) อย่างไรก็ตาม ดัชนีของเสียในทั้ง 4 ภาคมีลดลงตลอดตั้งแต่ปี 2550–2554 เมื่อ



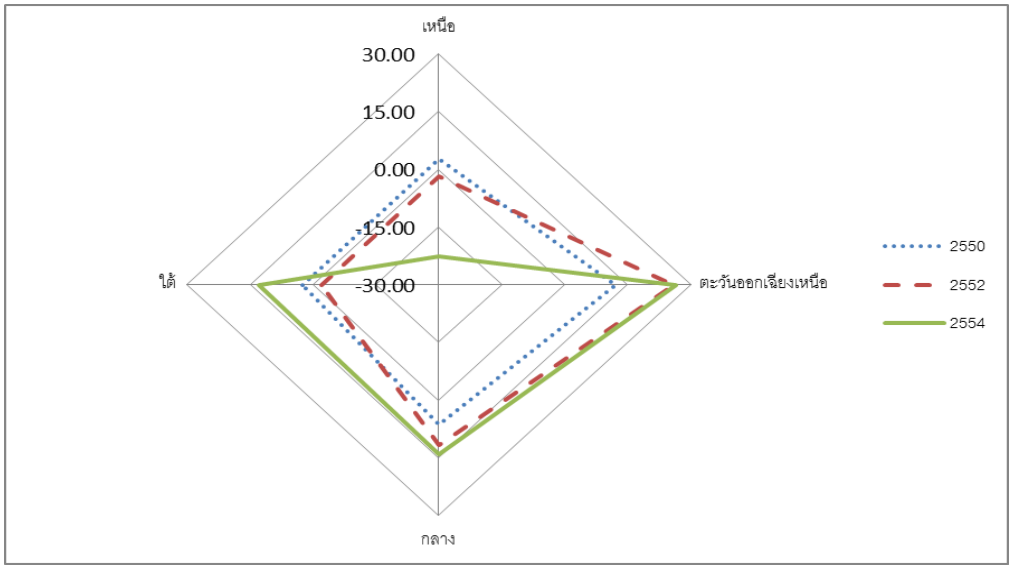
รูปที่ 5.5 การเปลี่ยนแปลงค่าดัชนีของมิติแรงขับเคลื่อนจำแนกตามภาคและปี

เทียบกับปีฐาน ซึ่งมาจากสาเหตุที่ปริมาณขยะต่อประชากรต่อวันมีค่าสูงขึ้น ดังนั้น จึงควรรณรงค์ให้มีการลดปริมาณขยะโดยลดการใช้ถุง กล่องโฟม เศษอาหาร ฯลฯ จากครัวเรือนให้ลดน้อยลง เพื่อให้ดัชนีแรงกดดันมีทิศทางในการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น

ดัชนีสภาวะในทุกภาค ยกเว้นในภาคเหนือมีแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในทางบวกเมื่อเทียบกับปีฐานดังในรูปที่ 5.7 ดัชนีสภาวะในภาคเหนือในปี 2554 มีค่าลดลงถึงร้อยละ 22.55 เมื่อเทียบกับปีฐาน ทั้ง ๆ ที่มีค่าเพิ่มขึ้นร้อยละ 2.55 และมีค่าลดลงร้อยละ 1.81 ในปี 2550 และ 2552 ตามลำดับ สาเหตุหลักที่ดัชนีสภาวะในภาคเหนือมีค่าลดลงอย่างมากในปี 2554 เป็นเพราะดัชนีคุณภาพสิ่งแวดล้อมมีค่าลดลงถึงร้อยละ 51.43 จากสาเหตุที่ปริมาณ DO ที่วัดจากแม่น้ำปิง วัง ยม น่าน ในปี 2554 มีค่าเกินค่ามาตรฐานถึงร้อยละ 306.80 เมื่อเทียบกับปีฐาน (ดูรายละเอียดในตาราง ผ.12 ในภาคผนวก) จึงควรกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหาคุณภาพน้ำในแม่น้ำหลักในภาคเหนือให้ดีขึ้น

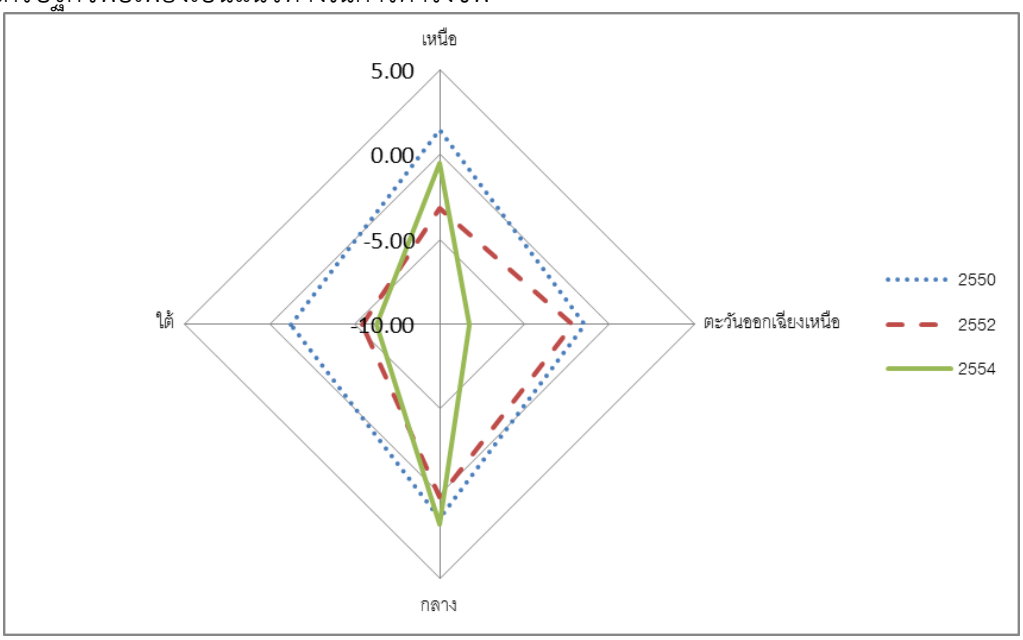


รูปที่ 5.6 การเปลี่ยนแปลงค่าดัชนีของมิติแรงกดดันจำแนกตามภาคและปี



รูปที่ 5.7 การเปลี่ยนแปลงค่าดัชนีของมิติสภาวะจำแนกตามภาคและปี

ดัชนีผลกระทบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้มีแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่เป็นลบตลอดตั้งแต่ปี 2550–2554 เมื่อเทียบกับปีฐาน ส่วนในภาคเหนือดัชนีผลกระทบมีลักษณะแกว่ง มากกว่าในภาคกลาง ดัชนีผลกระทบในภาคกลางมีการเปลี่ยนปลงเล็กน้อยอยู่ระหว่างร้อยละ 0.16 ถึง 1.77 ในปี 2550–2554 เมื่อเทียบกับปีฐาน สาเหตุหลักที่ทำให้ดัชนีผลกระทบในภาพรวมจากการพัฒนามีการเปลี่ยนแปลงที่ไม่น่าพอใจ มาจากดัชนีความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สินมีแนวโน้มในการเปลี่ยนแปลงที่เป็นลบมากและในปี 2554 มีค่าลดลงถึงร้อยละ 25.93 42.12 14.90 และ 50.65 จากปีฐาน ในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ ตามลำดับ ทั้ง ๆ ที่ดัชนีความยากจนในภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ ในปี 2554 มีค่าสูงกว่าปีฐานร้อยละ 23.34 8.47 และ 0.06 ตามลำดับ ส่วนดัชนีความยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในปี 2554 มีค่าต่ำกว่าปีฐานร้อยละ 3.08 (ดูรายละเอียดได้จากตาราง ผ.34) จึงอาจกล่าวได้ว่าจำนวนคดีอาชญากรรมที่เพิ่มสูงขึ้นทั้ง 4 ภาค คงไม่ได้มาจากปัญหาความยากจนเป็นหลัก คงมาจากปัญหาของจิตสำนึกคุณธรรมและพฤติกรรมของประชากร ซึ่งคงต้องแก้ไขจากการศึกษาในระบบการศึกษาและการสั่งสอนจากผู้ปกครอง พ่อ แม่ ตลอดจนการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนทราบถึงพฤติกรรมที่พึงปรารถนาในสังคม โดยเน้นปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางในการดำรงชีพ



รูปที่ 5.8 การเปลี่ยนแปลงค่าดัชนีของมิติผลกระทบจำแนกตามภาคและปี

อย่างไรก็ตาม ดัชนี/ตัวชี้วัดที่ได้นำเสนอในการศึกษานี้ ควรที่จะได้รับการปรับปรุง แก้ไขเพิ่มเติมเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพที่ได้เปลี่ยนแปลงไป และความพร้อมของข้อมูลที่ต้องใช้ในการคำนวณค่าดัชนีด้วยดัชนี/ตัวชี้วัดที่ได้สร้างขึ้นส่วนหนึ่งเป็นข้อจำกัดของความพร้อมของข้อมูล นอกจากนี้ ผู้ศึกษายังประสบปัญหาที่จะทราบถึงหน่วยงานที่จัดเก็บข้อมูลต่าง ๆ อีกด้วย แต่จะต้องยอมรับว่าความร่วมมือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดเก็บข้อมูลมีความสำคัญมากต่อการคำนวณค่าดัชนี/ตัวชี้วัด ทั้งนี้ เพราะการคำนวณค่าดัชนี/ตัวชี้วัดต้องใช้ข้อมูลทุติยภูมิเพื่อประหยัดงบประมาณและเวลาในการสำรวจข้อมูล

บรรณานุกรม

1. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2548) รายงานโครงการพัฒนาตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทยระยะที่ 2
2. วิชิต หล่อจีระชุณห์กุล และ จิราวัลย์ จิตรถเวช (2554) การพัฒนาดัชนีและตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืน รายงานการวิจัยเสนอต่อ ศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียง สถาบันบัณฑิต–พัฒนบริหารศาสตร์ กันยายน 2554
3. วิชิต หล่อจีระชุณห์กุล และ จิราวัลย์ จิตรถเวช (2555) การพัฒนาดัชนีและตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับภาคของประเทศไทย รายงานการวิจัยเสนอต่อ ศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียง สถาบันบัณฑิตพัฒน-บริหารศาสตร์ กันยายน 2555
4. Barbier, E.B. (1987). The concept of sustainable economic development. Environmental Conservation 14(2): 101–110
5. Brown, B.J. et al (1987). Global sustainability : toward definition. Environmental Management 11(6): 713–719
6. Cleveland, H. (ed.) (1979). The Management of Sustainable Growth. Pergamon Press, New York
7. Jahoda, M., Pavitt, K.L.R., Cole, H.S.D. and Freeman, C. (1973). Models of Doom : A Critique of the Limits to Growth. Universe Book, New York
8. Connor, J.C. (1979). The nature of the quest for a sustainable society. In Coomer, J.C. (ed.), Quest for a Sustainable Society. Pergamon Press, New York
9. Department for Environment, Food and Rural Affairs (2009). Sustainable Development Indicators in Your Pocket 2009. Defra Publications, London.
10. Hales, J. and Prescott–Allen, R. (2002). Flying Blind: Assessing Progress toward Sustainability. In Esty, D.C. and Ivanovo, H.H. (eds), Global environmental governance options and opportunity. Yale Center for Environment Land and Policy.
11. IUCN (International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources) (1980). World Conservation Society : Living Resource Conservation for Sustainable Development. IUCN–UNEP–WWF. Gland, Switzerland
12. IUCN/UNEP/WWP. 1991. Caring for the Earth. A Strategy for Sustainable Living. IUCN/UNEP/WWF, Gland, Switzerland
13. Kristensen, P. (2004). The DPSIR framework. Paper presented at the 27–29 September 2004 workshop in a comprehensive/detailed assessment of the vulnerability of water resources to environmental change in Africa using river basin approach. UNEP Headquarter, Nairobi, Kenya.
14. Meadows, D.H., Meadows, D.L., Randers, J. and Behrens III, W. (1972). The Limits to Growth. Universe Books, New York
15. Mebratu, D. (1998). Sustainability and Sustainable Development : Historical and Conceptual Review. Environment Impact Assessment Review, 18(6): 493–520.
16. OECD (Organization for Economic Co–operation and Development) (1994). Environmental Indicators. OECD Core Set. OECD: Paris, France

17. Pearce, D.W. (1988). Economic policy reform for natural resource conservation. Environment Working Paper 4, World Bank, Environment Department, Washington D.C.
18. Pezzey, J. (1989). Definitions of Sustainability. Working Paper No.9, Institute of Behavioral Sciences, University of Colorado.
19. Pirages, D.C. (1977). A social design for sustainable growth. In Pirages, D.C. (ed.), The Sustainable Society–Implications for Limited Growth. Praeger, New York
20. Segnestam, L. (2002). Indicators of Environment and Sustainable Development: Theories and Practical Experiences. Environment Economics Series, Paper No.89. The World Bank Environment Department, Washington D.C.
21. Solow, R.M. (1993). Sustainability : An Economist's Perspective. Economics of the Environment. W.W. Norton & Cy, New York.
22. United Nations Department of Economic and Social Affairs (2000). CSD Work Programme on Indicators of Sustainable Development. United Nations, New York
23. UNCSD. (2001). Indicators of Sustainable Development: Guideline and Methodologies, United Nations, New York.
24. Van de Kerk, Geurt and Manuel, A.R. (2008). A Comprehensive Index for a Sustainable Society : The SSI : the Sustainable Society Index. Journal of Ecological Economics, 66(2–3): 228–242.
25. Virtual Research and Development Center (2001). Livestock and environment toolbox. http://lead.virtualcentre.org/en/dec/toolbox/homepage.htm
26. WCED (The World Commission on Environment and Development) (1987). Our Common Future. Oxford University Press ("The Brundtland Report")
27. Winograd, M., Fernandez, N.F. and Farrow, A. (1998). Tools for making decisions in Latin America and the Caribbean. CIAT: Cali, Columbia, UNEP: Mexico City, Mexico.
28. World Bank (1987). Environment, Growth and Development. Development Committee Pamphlet 14, World Bank, Washington D.C.

ความต้องการระบบสารสนเทศในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

สุพจน์ สุตัณฑวิบูลย์[1] และ จักรินทร์ ศุขหมอก[2]

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้เป็นการสำรวจสภาพปัจจุบันและความต้องการระบบสารสนเทศที่ใช้ในการบริหารการศึกษาของโรงเรียนประเภทสามัญศึกษา (ระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา) ในประเทศไทย เพื่อให้ได้ข้อมูลสองด้าน ด้านแรกคือสถานภาพปัจจุบันของโรงเรียนในด้านทรัพยากรเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการบริหารการศึกษา ด้านที่สองคือทรัพยากรเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการบริหารการศึกษาที่โรงเรียนยังขาดอยู่

ผลการสำรวจสำหรับโรงเรียนพบว่า โรงเรียนส่วนมากมีจำนวนเครื่องคอมพิวเตอร์พอเพียงในการบริหารการศึกษา และมีอินเตอร์เน็ทที่มีความเร็วพอใช้ แต่ทรัพยากรเทคโนโลยีสารสนเทศที่ขาดแคลนมากที่สุดคือระบบสารสนเทศเพื่อการบริหารการศึกษา โดยระบบทะเบียนนักเรียนและจัดการการเรียนการสอนเป็นระบบที่มีความต้องการมากที่สุด

คำสำคัญ การสำรวจความต้องการ ทรัพยากรเทคโนโลยีสารสนเทศ ระบบสารสนเทศ บริหารการศึกษา โรงเรียนประเภทสามัญศึกษา โรงเรียนประถมศึกษา โรงเรียนมัธยมศึกษา

Abstract

This survey of Thai primary and secondary schools is to find out the status quo and the needs of information technology resources for the administering their education services.

We've found that most schools have sufficient computing resources and internet, but lack in information systems the most needed of which is the student registry and class management system.

Keywords Requirement survey, Information technology resources, Information systems, Education administration, Primary and secondary schools

[1] ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สาขาวิทยาการคอมพิวเตอร์และระบบสารสนเทศ คณะสถิติประยุกต์ สถาบันบัณฑิตบริหารศาสตร์

[2] ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สาขาการจัดการโลจิสติกส์ คณะสถิติประยุกต์ สถาบันบัณฑิตบริหารศาสตร์

บทนำ

ปัจจุบันเทคโนโลยีสารสนเทศเป็นทรัพยากรที่มีศักยภาพสูงในการช่วยลดความซ้ำซ้อนของข้อมูล ลดภาระงานของผู้ปฏิบัติงาน ทำให้มีหน่วยงานฐานข้อมูลที่ถูกต้องครบถ้วน สามารถใช้สนับสนุนการตัดสินใจของผู้บริหาร และช่วยให้การดำเนินธุรกิจของหน่วยงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ระบบสารสนเทศสำหรับบริหารสถานศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่สนับสนุนให้การบริหารการศึกษามีประสิทธิภาพ ซึ่งนอกจากจะช่วยลดภาระในการดำเนินกิจการการศึกษาของโรงเรียน ทรัพยากรเทคโนโลยีสารสนเทศสำหรับบริหารสถานศึกษาที่สมบูรณ์และมีบูรณาการ ยังจะเป็นแหล่งสะสมข้อมูลและสถิติทางการศึกษาที่สำคัญและมีคุณค่าสูง หากนำมาใช้ให้อย่างเหมาะสม ก็สามารถช่วยให้การกำหนดนโยบายและยุทธศาสตร์การศึกษาของชาติเป็นไปในทิศทางที่ถูกต้อง

โรงเรียนเป็นหัวใจของการพัฒนาบุคลากรของประเทศ ทุกรัฐบาลให้ความสำคัญ และได้ทุ่มเทงบประมาณจำนวนมหาศาลในการศึกษาของชาติตลอดมา สถานภาพของโรงเรียนในด้านของทรัพยากรเทคโนโลยีสารสนเทศสำหรับใช้ในการบริหารสถานศึกษาของตน จะช่วยให้เราทราบว่า ควรกำหนดโครงการและแผนงานอย่างไรจึงจะช่วยลบจุดอ่อนทางด้านทรัพยากรเทคโนโลยีสารสนเทศ และเสริมสร้างความเข้มแข็งในการบริหารการศึกษา ลดภาระงานบริหารของบุคลากรการศึกษา ซึ่งจะทำให้บุคลากรการศึกษามีเวลามากขึ้นในการทำงานที่มีคุณค่าสูงกว่า นั่นคือการให้ความรู้แก่นักเรียน

จุดประสงค์ของงานวิจัยนี้เพื่อให้ได้ข้อมูลสองด้าน ด้านแรกคือสถานภาพปัจจุบันของโรงเรียนในด้านทรัพยากรเทคโนโลยีสารสนเทศในการบริหารการศึกษา ด้านที่สองคือทรัพยากรเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อใช้ในการบริหารการศึกษาที่โรงเรียนยังต้องการเพิ่ม ผลการวิจัยสามารถนำไปใช้เป็นข้อมูลในการวางแผนพัฒนาทรัพยากรเทคโนโลยีสารสนเทศให้คุ้มค่าและลดการสูญเสียงบประมาณในอนาคต

ระบบสารสนเทศเพื่อการบริหารสถานศึกษา

การที่หน่วยงานหนึ่ง ๆ ทุ่มเทลงทุนในทรัพยากรเทคโนโลยีสารสนเทศ ไม่ได้หมายความว่าหน่วยงานนั้นจะได้ประโยชน์หรือผลตอบแทน (Return on Investment) จากการลงทุนกลับมาในอัตราที่เท่าเทียม หรือแม้แต่ใกล้เคียงกันกับปริมาณการลงทุน การลงทุนในทรัพยากรเทคโนโลยีสารสนเทศอย่างสูญเปล่าหรือได้ผลตอบแทนน้อยนิดยังมีให้เห็นกันทั่วไป ซึ่งอาจเป็นเรื่องที่น่าแปลกใจสำหรับคนส่วนใหญ่ เนื่องจากทรัพยากรเทคโนโลยีสารสนเทศที่คนทั่วไปใช้งานหรือรับทราบ ในปัจจุบันมีความน่าเชื่อถือสูง (High Reliability) มีอัตราการล้มเหลวน้อยมาก เช่น อุปกรณ์คอมพิวเตอร์ เครื่องโน๊ตบุ๊ก อุปกรณ์เครือข่าย เป็นต้น แต่ทรัพยากรเทคโนโลยีสารสนเทศที่คนส่วนใหญ่ไม่มีโอกาสรับทราบ คือระบบสารสนเทศขนาดใหญ่ จะมีความเสี่ยงสูงมาก ดังจะเห็นได้จากงานสำรวจและวิจัยจำนวนมาก เช่น ผลการวิจัยของบริษัท McKinsey & Company ซึ่งทำร่วมกับ BT Centre for Major Programme Management ของมหาวิทยาลัยอ็อกฟอร์ด ซึ่งสำรวจโครงการ IT ขนาดใหญ่จำนวน 5,400 โครงการ[1] ซึ่งพบว่าโดยเฉลี่ย โครงการเหล่านี้จะใช้เงินเกินงบประมาณที่ตั้งไว้ 45% ใช้เวลาเกินกำหนด 7% ในขณะที่ได้ประโยชน์น้อยกว่าที่คาดหวัง 56%

ปกติเราแบ่งทรัพยากรเทคโนโลยีสารสนเทศ เป็น Hardware, Software, และ Peopleware (ผู้ใช้ ผู้ดูแล ผู้บำรุงรักษา) เป้าหมายในงานวิจัยนี้คือทรัพยากรสองประการแรกเท่านั้น ซึ่งเราจะแบ่งทรัพยากรเทคโนโลยีสารสนเทศในการสำรวจนี้ ออกเป็นสองหมวดตามความเสี่ยงที่จะล้มเหลว คือ

- ทรัพยากรเทคโนโลยีสารสนเทศมีความเสี่ยงต่ำ (จัดซื้อจัดหาและติดตั้งใช้งานให้สำเร็จได้ง่ายและรวดเร็ว ขอเพียงมีงบประมาณเพียงพอ และไม่มีการทุจริต) ซึ่งได้แก่
  - อุปกรณ์คอมพิวเตอร์
  - อุปกรณ์และบริการเครือข่ายสื่อสารข้อมูล
  - โปรแกรมประยุกต์สำเร็จรูปที่ใช้ได้ทันทีหลังจากติดตั้งเสร็จ ไม่ต้องปรับให้เข้ากับความต้องการ เช่น Microsoft Office
- และทรัพยากรเทคโนโลยีสารสนเทศซึ่งมีความเสี่ยงที่จะล้มเหลวสูง (ที่จัดซื้อจัดหาหรือพัฒนาให้สำเร็จได้ยาก) ซึ่งได้แก่
  - ระบบสารสนเทศขนาดใหญ่ ที่จ้างพัฒนาตามความต้องการที่ซับซ้อน
  - และระบบสารสนเทศสำเร็จรูปขนาดใหญ่ที่ใช้งานได้หลังจากปรับปรุงให้ทำงานตามความต้องการของผู้ใช้ เช่น Enterprise Resource Planning systems

การสำรวจครั้งนี้จะเน้นระบบสารสนเทศซึ่งเป็นทรัพยากรเทคโนโลยีสารสนเทศหมวดหลัง มากกว่าหมวดแรก เนื่องจากระบบสารสนเทศเป็นทรัพยากรที่ท้าทายมากกว่า อย่างไรก็ดีการสำรวจจะรวมส่วน Hardware สองประการคือ อุปกรณ์คอมพิวเตอร์ และบริการเครือข่ายอินเตอร์เน็ท แม้ว่ารัฐบาลจะมีนโยบายส่งเสริมการใช้งานเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารที่ชัดเจนก็ตาม[3] เราต้องการทราบศักยภาพและความพร้อมของโรงเรียน ในด้านเครื่องมือที่ใช้เข้าถึง Web เนื่องจากหากมีการพัฒนาระบบสารสนเทศสำหรับการบริหารการศึกษาให้โรงเรียนที่ยังขาดแคลน ที่อยู่กระจัดกระจายทั่วประเทศ ระบบสารสนเทศแบบ Web เป็นรูปแบบที่เหมาะสมที่สุด (เมื่อเปรียบเทียบกับระบบสารสนเทศที่ติดตั้งระบบคอมพิวเตอร์ของแต่ละโรงเรียน) เนื่องจากสะดวกในการติดตั้ง การรักษาความมั่นคง การบริหารระบบ การบำรุงรักษา และการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง รวมทั้งมีความคุ้มค่าสูงสุด นอกจากนี้ยังสะดวกการออกแบบสถาปัตยกรรมระบบสารสนเทศดังกล่าวให้มีการบูรณาการข้อมูลและโปรแกรมประยุกต์ที่ทุกโรงเรียนใช้งานให้เป็นระบบเดียว ซึ่งจะทำให้ฐานข้อมูลของระบบมีข้อมูลการให้บริการการศึกษาระดับประเทศ และสะดวกต่อการนำไปใช้ประโยชน์

ระบบสารสนเทศเพื่อการบริหารโรงเรียนมีมากมายหลายระบบ เช่นระบบสารบรรณอีเล็กทรอนิกส์ ระบบจัดการองค์ความรู้ (Knowledge management system) ระบบเว็บโรงเรียนเพื่อการสื่อสารกับนักเรียนและผู้ปกครอง หรือแม้กระทั่งการนำโปรแกรมตารางคำนวณเช่น Microsoft Excel มาใช้แทนระบบสารสนเทศ แต่ผู้วิจัยต้องการทราบคือ สภาพของโรงเรียนในด้านการมีระบบสารสนเทศขั้นพื้นฐาน ที่โรงเรียนจำเป็นต้องมี เพื่อบริหารการศึกษาของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งประกอบด้วยระบบสารสนเทศย่อยหลายระบบที่มีบูรณาการ สำหรับการวิจัยครั้งนี้ เราได้กำหนดระบบสารสนเทศขั้นพื้นฐานในการบริหารการศึกษาของโรงเรียนในแบบสอบถามทั้งหมด 7 ระบบ ดังต่อไปนี้ พร้อมกับคุณสมบัติโดยสังเขปของระบบ (คุณสมบัติเหล่านี้ไม่ได้แสดงไว้ในแบบสอบถาม)

a) ระบบบริหารทรัพยากรบุคคล

- สำหรับโรงเรียนของรัฐ ระบบรองรับการบันทึกประวัติบุคลากรทางการศึกษา และการออกรายงานตามระเบียบของ สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน และหน่วยงานต่าง ๆ ของกระทรวงศึกษาธิการ เช่น สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) และสำนักเลขาธิการสภาการศึกษา เป็นต้น
- สำหรับโรงเรียนเอกชน ระบบรองรับการบันทึกประวัติบุคลากรทางการศึกษา และการออกรายงานตามระเบียบของ หน่วยงานต่าง ๆ ของกระทรวงศึกษาธิการ เช่น สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน (กช.) และสำนักเลขาธิการสภาการศึกษา เป็นต้น
- รองรับกระบวนการการลาและการพิจารณาคำขอลาแบบ Workflow
- รองรับการประมวลผลเวลาเข้าออกงาน การขาดงาน การมาสาย
- รองรับการประเมินผลการปฏิบัติงาน

b) ระบบทะเบียนนักเรียนและจัดการการเรียนการสอน

- บูรณาการกับระบบบริหารทรัพยากรบุคคล
- รองรับการบันทึกประวัตินักเรียนและการออกรายงานตามระเบียบของ หน่วยงานต่าง ๆ ของกระทรวงศึกษาธิการ
- รองรับการกำหนดหลักสูตรตามที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนด
- รองรับการกำหนดหลักสูตรตามที่แต่ละโรงเรียนจัดให้นักเรียน ซึ่งอาจมีความแตกต่างกัน เช่น หลักสูตรสองภาษา เป็นต้น
- รองรับการบันทึกคะแนนความประพฤติ
- รองรับการบันทึกการมาสาย การขาดเรียน การลา ของนักเรียน
- รองรับการจัดแผนการเรียนของแต่ละภาค ของทุกชั้นปี
- รองรับการกำหนดการบ้าน ผลงานอื่น ๆ ระหว่างภาคการศึกษา ของนักเรียนแต่ละคนในแต่ละวิชาแต่ละห้อง และบันทึกคะแนนที่นักเรียนได้รับ โดยครูประจำวิชา และครูประจำชั้น และคำนวณคะแนนรวมได้
- รองรับกระบวนการสมัครนักเรียน
- รองรับการเลื่อนชั้น/ซ้ำชั้นของนักเรียนทั้งหมด หรือ รายนักเรียน และการจัดแบ่งกลุ่มนักเรียนลงห้องเรียน
- รองรับการวัดผลและประเมินผลการเรียน
- รองรับการจัดตารางสอนและการใช้ห้องเรียน ห้องทดลอง ฯลฯ
- รองรับการจัดตารางสอบและห้องสอบ
- รองรับการจำหน่ายนักเรียนในกรณีต่าง ๆ เช่น ลาออก ไล่ออก ย้ายโรงเรียน สำเร็จการศึกษา

- รองรับการเบิกจ่ายเงินอุดหนุนเป็นค่าใช้จ่ายรายหัวนักเรียน
- สามารถออกเอกสาร ปพ. 1-9

c) ระบบบัญชี

- รองรับการทำบัญชีแบบบัญชีสามมิติราชการสำหรับโรงเรียนของรัฐ
- รองรับการทำบัญชีทั่วไปสำหรับโรงเรียนเอกชน

d) ระบบการเงิน

- บูรณาการกับระบบบัญชี
- รองรับการจัดการการเงินแบบราชการสำหรับโรงเรียนของรัฐ
- รองรับการจัดการการเงินทั่วไปสำหรับโรงเรียนเอกชน

e) ระบบพัสดุ

- บูรณาการกับระบบบริหารทรัพยากรบุคคล และระบบการเงิน
- รองรับการจัดการพัสดุแบบราชการสำหรับโรงเรียนของรัฐ
- รองรับการจัดการพัสดุทั่วไป สำหรับโรงเรียนเอกชน

f) ระบบห้องสมุด

- บูรณาการกับระบบบริหารทรัพยากรบุคคล และระบบทะเบียนนักเรียน

g) ระบบงบประมาณ

- บูรณาการกับระบบบริหารทรัพยากรบุคคล ระบบการเงิน และระบบพัสดุ
- รองรับการทำงบประมาณแบบราชการสำหรับโรงเรียนของรัฐ ซึ่งมีโครงการแผนงาน กิจกรรม ค่าใช้จ่ายหมวดต่าง ๆ
- รองรับการทำงบประมาณทั่วไปสำหรับโรงเรียนเอกชน
- รองรับการติดตามการใช้เงินงบประมาณ

การสำรวจ

การสำรวจทำโดยใช้แบบสอบถาม เราส่งแบบสอบถามแบบสุ่มไปยังโรงเรียนประเภทสามัญศึกษาจำนวน 3,712 โรงเรียน ในเดือนกุมภาพันธ์ 2558 ได้แบบสอบถามที่นำมาประมวลผลจำนวน 604 แบบสอบถาม ซึ่งแบ่งตามต้นสังกัดได้ดังนี้

หน่วยงานต้นสังกัด	จำนวนแบบสอบถามที่นำมาประมวลผล	จำนวนโรงเรียนที่ส่งแบบสอบถาม	จำนวนโรงเรียนในสังกัด[3]
สำนักคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) กระทรวงศึกษาธิการ	572	3,436	30,927
คณะกรรมการการส่งเสริมการศึกษาเอกชน (สช.) กระทรวงศึกษาธิการ	30	221	3,032
สำนักการศึกษา กรุงเทพมหานคร	15	51	436
รวม	**617**	**3,708**	**34,395**

โรงเรียนประเภทสามัญศึกษาในสังกัด สพฐ. ประมาณหนึ่งในสาม เป็นโรงเรียนขนาดเล็ก (โรงเรียนที่มีจำนวนนักเรียนไม่เกิน 120 คน) ซึ่งมีปัญหาเรื่องคุณภาพนักเรียนและปริมาณทรัพยากรต่าง ๆ ที่ได้รับ เมื่อเทียบกับโรงเรียนที่มีขนาดใหญ่กว่า ดังนั้นในการวิเคราะห์ข้อมูล เราจึงแยกโรงเรียนในสังกัด สพฐ. ตามขนาดโรงเรียน เป็นสองกลุ่ม คือ เล็ก (จำนวนนักเรียนไม่เกิน 120 คน) และ กลาง+ใหญ่ (จำนวนนักเรียนตั้งแต่ 120 คนขึ้นไป)

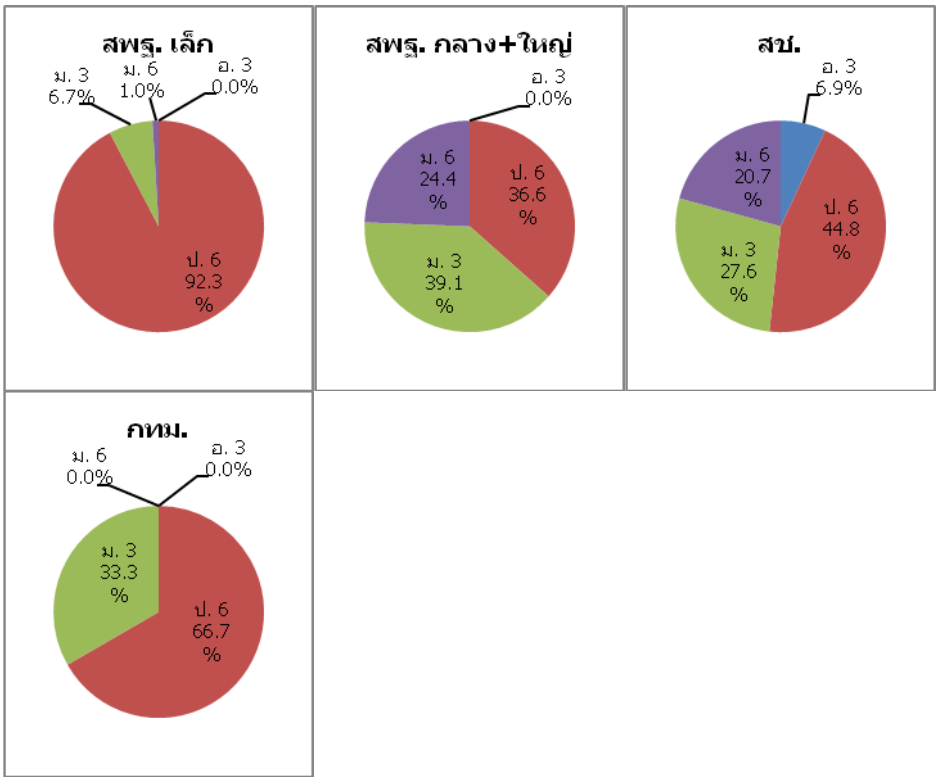
จำนวนครูและนักเรียน

ตารางต่อไปนี้แสดงจำนวนโรงเรียนแยกตามสังกัด

ต้นสังกัด	จำนวนโรงเรียน	จำนวนครู		จำนวนครูผู้ช่วย		จำนวนนักเรียน	
		เฉลี่ย	SD	เฉลี่ย	SD	เฉลี่ย	SD
สพฐ.	552	17.83	23.91	1.11	2.64	327.64	554.41
เล็ก	207	5.90	2.79	0.37	0.78	74.37	28.13
ใหญ่	345	25.01	27.77	2.84	23.59	478.23	655.10
สช.	30	41.97	41.73	7.39	7.84	913.90	1148.38
กทม.	15	55.38	40.98	6.42	4.07	1251.31	906.74

โรงเรียนในสังกัด กทม. มีจำนวนเฉลี่ยของครู และนักเรียนสูงสุด รองลงมาคือโรงเรียนเอกชน

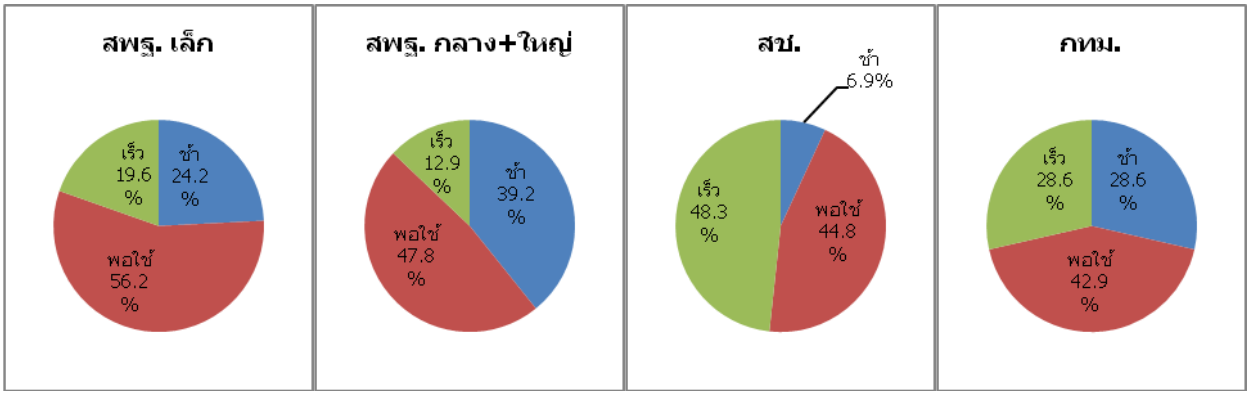
สัดส่วนโรงเรียนจำแนกตามชั้นเรียนสูงสุด



สัดส่วนของจากโรงเรียนที่ให้การศึกษาสูงสุดของระดับการศึกษาสามัญ (มัธยมศึกษาปีที่ 6) ของสพฐ. มีสัดส่วนสูงสุด ในขณะที่ไม่ได้รับแบบสอบถามจากโรงเรียนระดับมัธยม 6 ในสังกัด กทม. เลย

คุณภาพของบริการอินเตอร์เน็ท

เราพบว่าโรงเรียนที่ตอบแบบสอบถามว่าไม่มีอินเตอร์เน็ทมีจำนวนเพียง 2 โรงเรียน ซึ่งเป็นจำนวนที่น้อยมาก เราจึงไม่ได้รวมโรงเรียนดังกล่าว ในการคำนวณสัดส่วนจำนวนโรงเรียนตามคุณภาพของบริการอินเตอร์เน็ท ดังแสดงในกราฟต่อไปนี้



จากกราฟจะเห็นว่าโรงเรียนเอกชนที่ตอบว่ามีอินเตอร์เน็ทเร็ว เป็นสัดส่วนมากที่สุด (48%) และมีสัดส่วนที่ตอบว่ามีอินเตอร์เน็ทช้าน้อยที่สุด (7%) ในขณะที่โรงเรียนขนาดเล็กในสังกัด สพฐ. ตอบว่ามีอินเตอร์เน็ทเร็ว ในสัดส่วนที่มากกว่าโรงเรียนขนาดกลางและใหญ่ อาจเป็นเพราะจำนวนคนใช้งานพร้อม ๆ กันในโรงเรียนขนาดเล็กมีจำนวนน้อยกว่าโรงเรียนขนาดกลางและใหญ่

จำนวนเครื่องคอมพิวเตอร์ที่ใช้ในการบริหารโรงเรียน

ตารางต่อไปนี้แสดงจำนวนเครื่องคอมพิวเตอร์ที่โรงเรียนมีใช้ในการบริหารการศึกษาอยู่ในปัจจุบัน (ไม่นับจำนวนเครื่องคอมพิวเตอร์สำหรับการเรียนการสอน) แบ่งตามอายุของเครื่องคอมพิวเตอร์ และจำนวนเครื่องคอมพิวเตอร์ที่ต้องการเพิ่มอีกสำหรับบริหารการศึกษา โดยแจกแจงตามต้นสังกัดของโรงเรียน

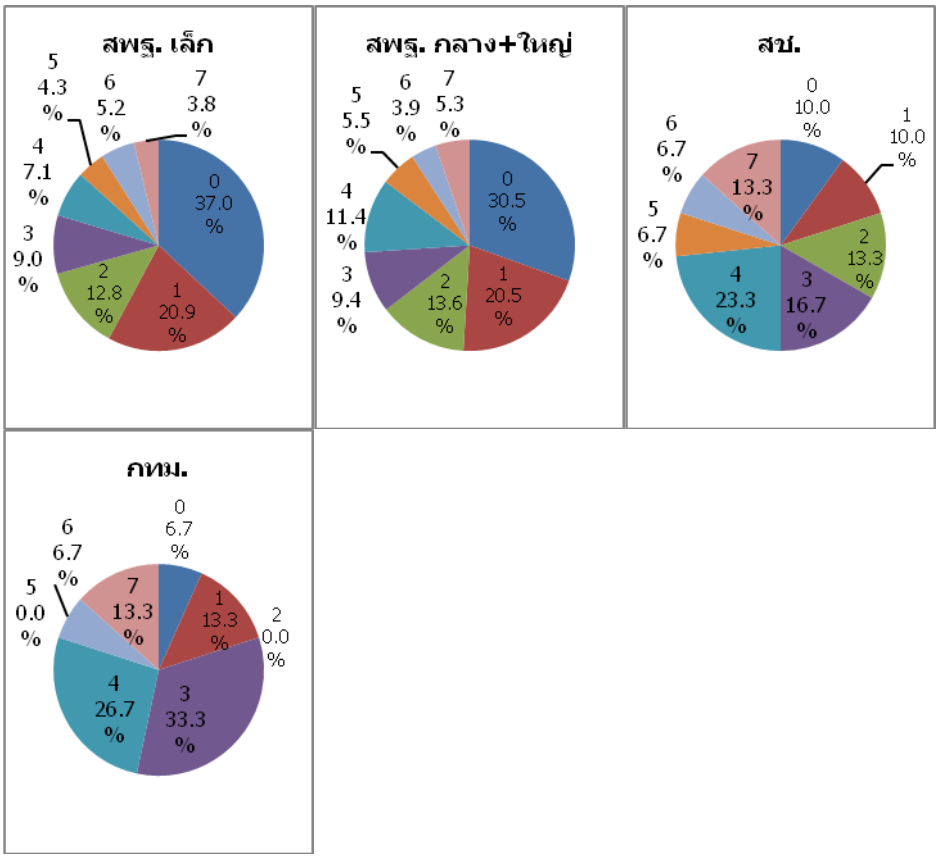
สังกัด	ทั้งหมด		อายุ > 5 ปี		อายุ 3-5 ปี		อายุ < 3 ปี		ต้องการเพิ่มอีก	
	เฉลี่ย	SD	เฉลี่ย	SD	เฉลี่ย	SD	เฉลี่ย	SD	เฉลี่ย	SD
สพฐ.	25.54	61.84	10.64	27.70	10.73	31.29	4.24	19.27	15.31	20.96
เล็ก	7.26	5.42	4.15	4.79	2.38	3.41	0.79	2.11	8.30	6.13
ที่เหลือ	36.71	76.26	14.55	34.29	15.83	38.76	6.35	24.18	19.50	25.14
สช.	56.45	82.80	29.71	44.19	26.34	59.34	8.59	20.19	12.47	16.35
กทม.	29.15	37.15	19.27	27.08	5.92	11.12	6.92	21.26	7.38	10.65

ตารางต่อไปนี้แสดงจำนวนรวมของเครื่องคอมพิวเตอร์สำหรับบริหารการศึกษาที่มีใช้อยู่ในปัจจุบัน เมื่อเทียบกับจำนวนครูพบว่าโรงเรียนในสังกัด กทม. มีจำนวนเฉลี่ยคอมพิวเตอร์ต่อครูต่ำที่สุด แต่โดยเฉลี่ยแล้วจำนวนเครื่องคอมพิวเตอร์ที่โรงเรียนมี ก็ไม่น่าจะเป็นอุปสรรคต่อการใช้ระบบสารสนเทศเพื่อบริหารสถานศึกษา

ต้นสังกัด	จำนวนครู		จำนวนครูผู้ช่วย		จำนวนคอมพิวเตอร์	
	เฉลี่ย	SD	เฉลี่ย	SD	เฉลี่ย	SD
สพฐ.	17.83	23.91	1.11	2.64	25.54	61.84
เล็ก	5.90	2.79	0.37	0.78	7.26	5.42
ที่เหลือ	25.01	27.77	2.84	23.59	36.71	76.26
สช.	41.97	41.73	7.39	7.84	56.45	82.80
กทม.	55.38	40.98	6.42	4.07	29.15	37.15

ระบบสารสนเทศเพื่อการบริการการศึกษา

สัดส่วนของจำนวนโรงเรียนแจกแจงตามต้นสังกัดและตามจำนวนระบบสารสนเทศเพื่อการบริหารการศึกษาที่มีใช้อยู่ในปัจจุบัน จากไม่มีใช้เลย (0 ระบบ) จนถึงมีครบถ้วนทั้ง 7 ระบบ แสดงเป็นกราฟดังนี้



จากกราฟจะเห็นได้ว่าจำนวนโรงเรียนขนาดเล็กในสังกัดสพฐ. มีสัดส่วนจำนวนโรงเรียนที่ไม่มีระบบสารสนเทศ (37%) สูงสุด และมีระบบสารสนเทศครบทั้ง 7 ระบบต่ำสุด (3.8%) เมื่อเทียบกับกลุ่มโรงเรียนอื่น

เราได้สำรวจสถานภาพของระบบสารสนเทศแยกแต่ละระบบ โดยแสดงสัดส่วนของจำนวนโรงเรียนในแต่ละสังกัดเป็นสองกราฟ กราฟแถวแรกจะแสดงสถานภาพของการมี หรือไม่มีระบบสารสนเทศใช้ แจกแจงตามต้นสังกัด ซึ่งแยกเป็น 4 สถานะดังนี้

1) ไม่ใช้ – ไม่มีและไม่จำเป็นต้องใช้
2) ไม่มี – ไม่มีแต่ต้องการใช้
3) Excel – ใช้ Microsoft Excel ทำ
4) ใช้อยู่ – มีระบบสารสนเทศใช้

กราฟที่สอง จะแสดงสถานภาพของระบบสารสนเทศสำหรับโรงเรียนที่มีใช้ แยกเป็น 4 สถานะย่อย

4.1) พัฒนาเอง – เป็นระบบที่พัฒนาเอง

4.2) ต้นสังกัด Win – เป็นระบบที่หน่วยงานต้นสังกัดจัดหาให้ใช้ เป็นแบบติดตั้งบนเครื่องคอมพิวเตอร์ (Windows Application)

4.3) ต้นสังกัด Web – เป็นระบบที่หน่วยงานต้นสังกัดจัดหาให้ใช้ เป็นแบบ Web based (ใช้งานผ่านโปรแกรมเบราเซอร์)

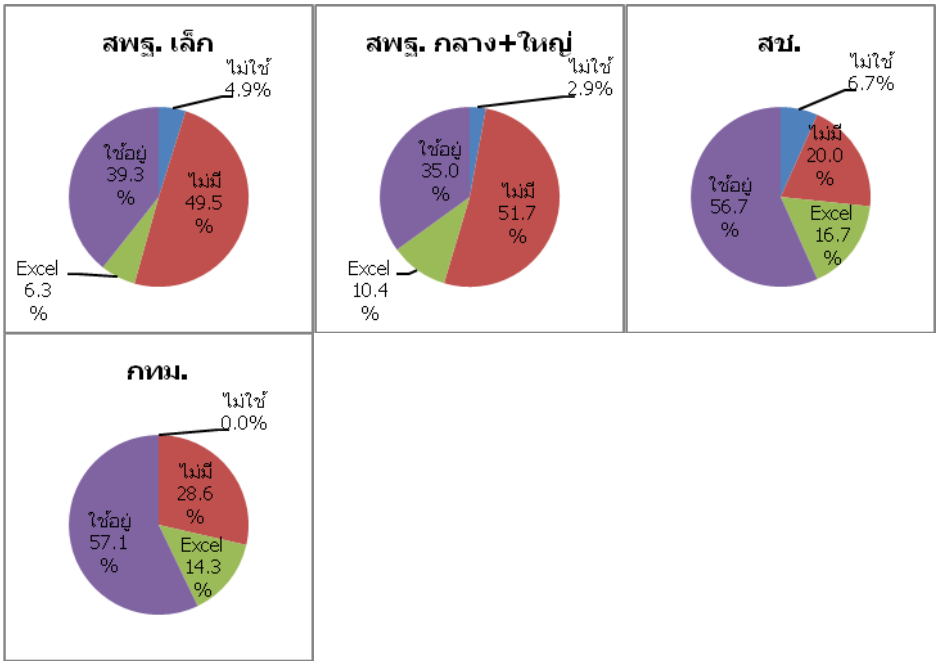
4.4) จัดหาเอง – ได้รับบริจาค/จัดหาเอง

ชื่อโปรแกรม _____ พัฒนาโดย _____

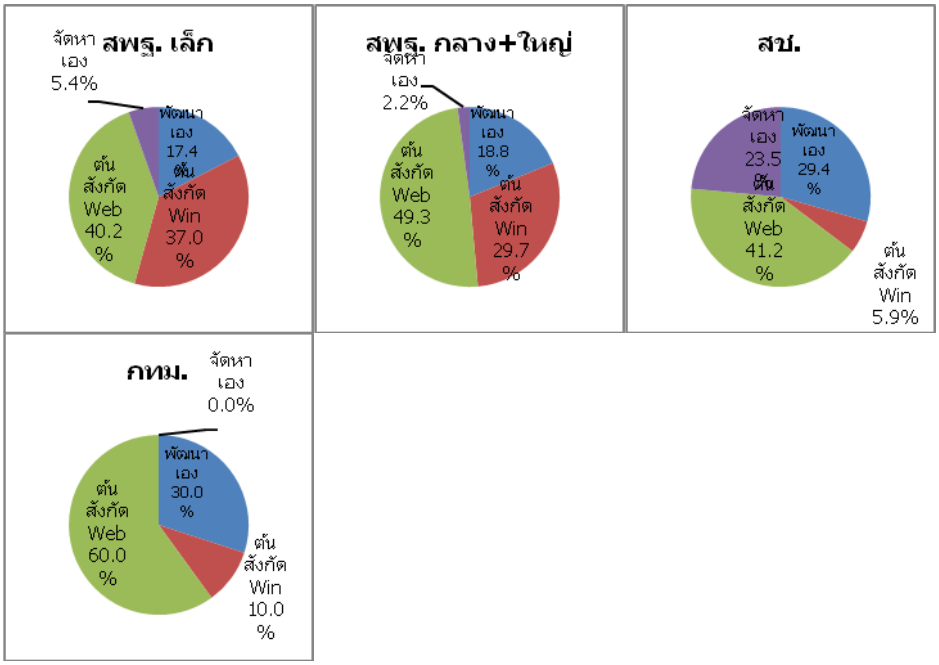
ในการแสดงสัดส่วนของจำนวนโรงเรียนที่มีการใช้งานระบบสารสนเทศแต่ละระบบ เราจะแยกแสดงตามต้นสังกัด โดย สพฐ. จะแยกเป็นสองกลุ่มเช่นเดียวกับข้อมูลที่ได้แสดงก่อนหน้านี้

ระบบบริหารทรัพยากรบุคคล

กราฟต่อไปนี้แสดงสัดส่วนของการใช้งาน

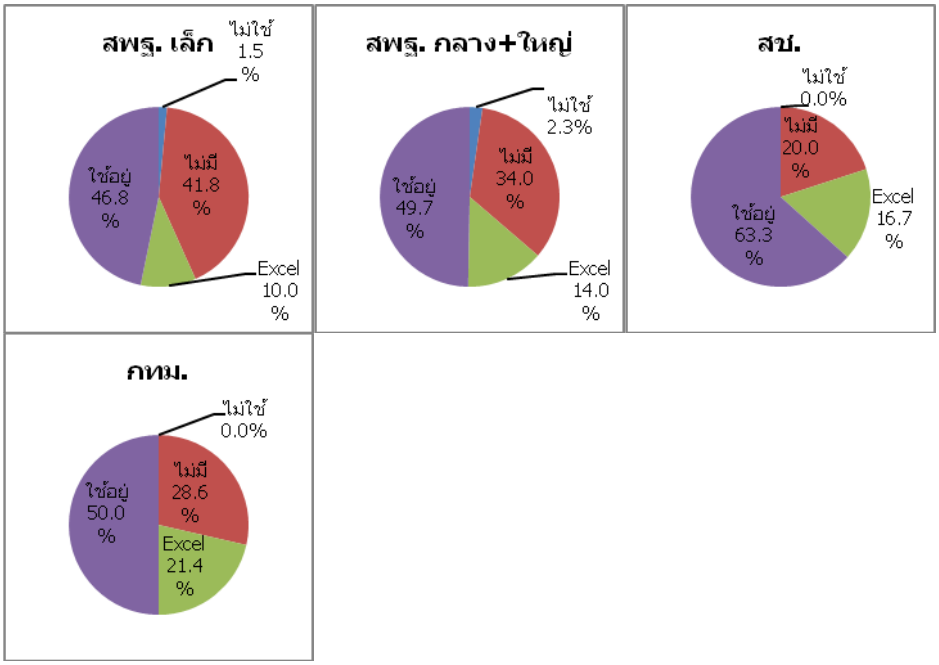


กราฟต่อไปนี้แสดงสัดส่วนของระบบบริหารทรัพยากรบุคคลที่มีใช้อยู่ แจกแจงตามที่มาของระบบ

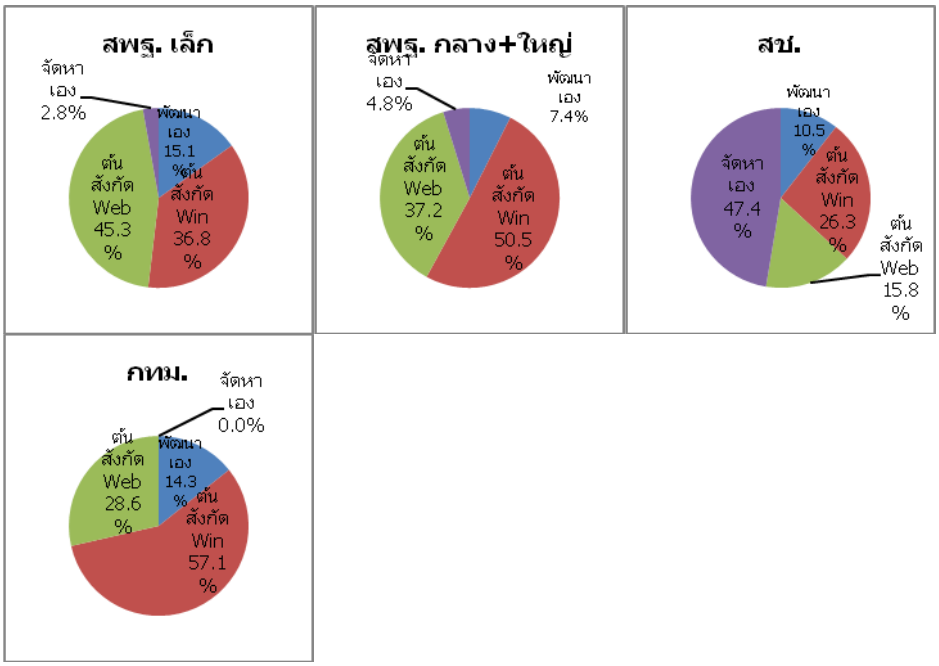


ระบบทะเบียนนักเรียนและจัดการการเรียนการสอน

กราฟต่อไปนี้แสดงสัดส่วนของการใช้งานระบบทะเบียนนักเรียนและจัดการการเรียนการสอน

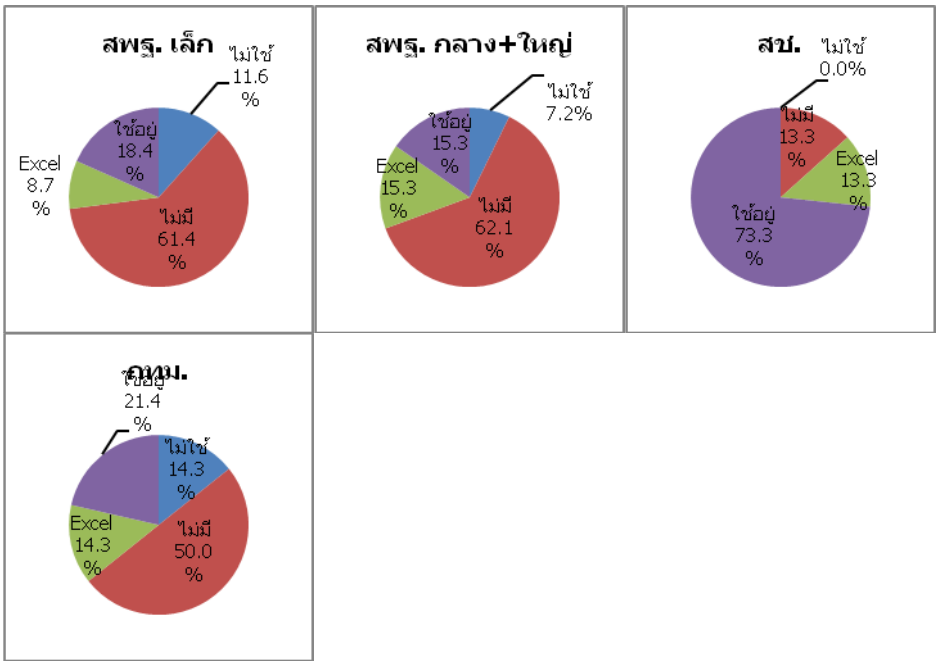


กราฟต่อไปนี้แสดงสัดส่วนของระบบทะเบียนนักเรียนและจัดการการเรียนการสอนที่มีใช้อยู่ แจกแจงตามที่มาของระบบ

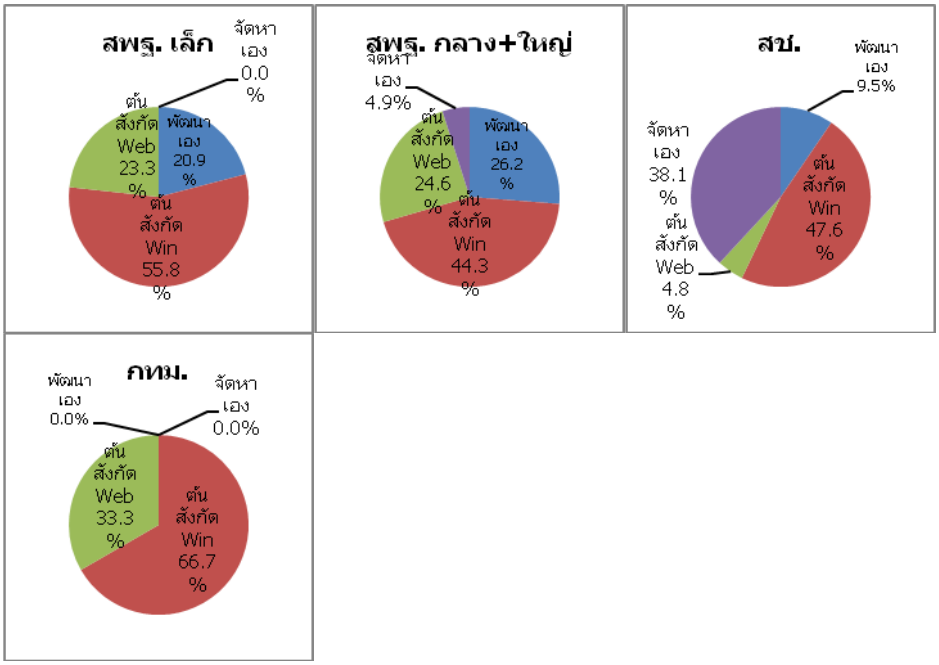


ระบบบัญชี

กราฟต่อไปนี้แสดงสัดส่วนของการใช้งานระบบบัญชี

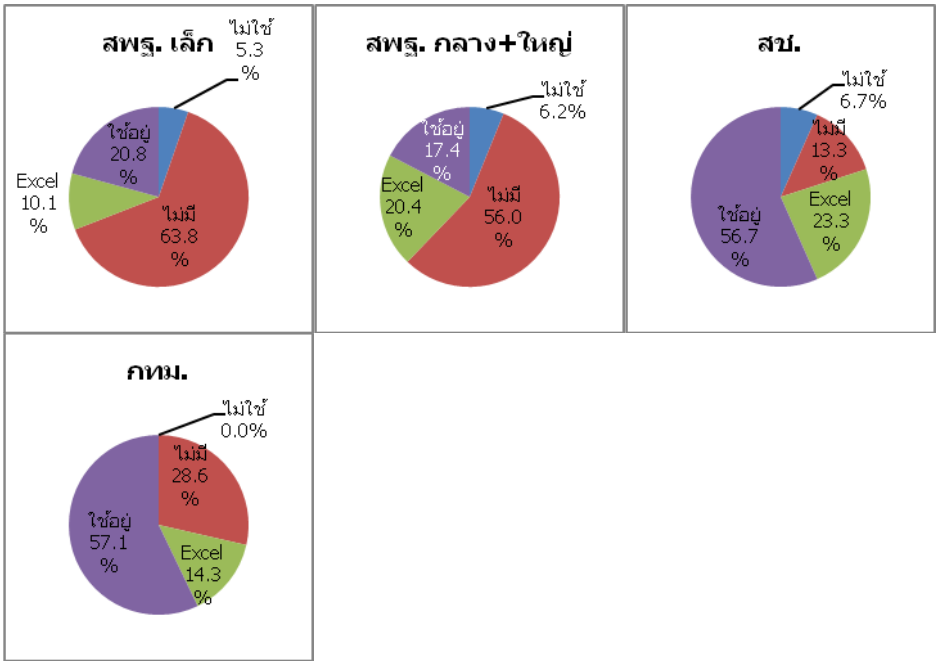


กราฟต่อไปนี้แสดงสัดส่วนของระบบบัญชีที่มีใช้อยู่ แจกแจงตามที่มาของระบบ

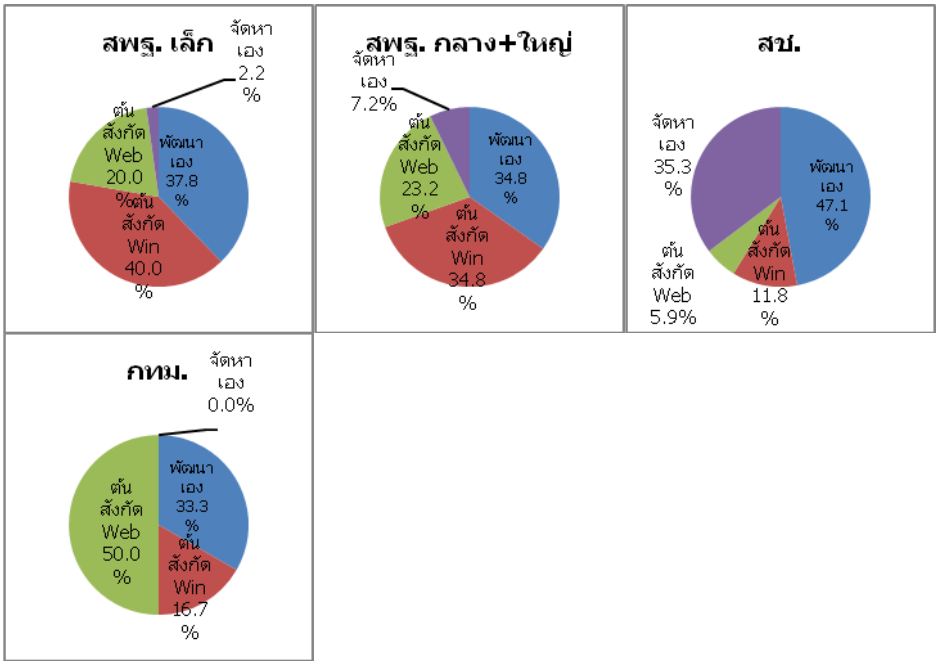


ระบบการเงิน

กราฟต่อไปนี้แสดงสัดส่วนของการใช้งานระบบการเงิน

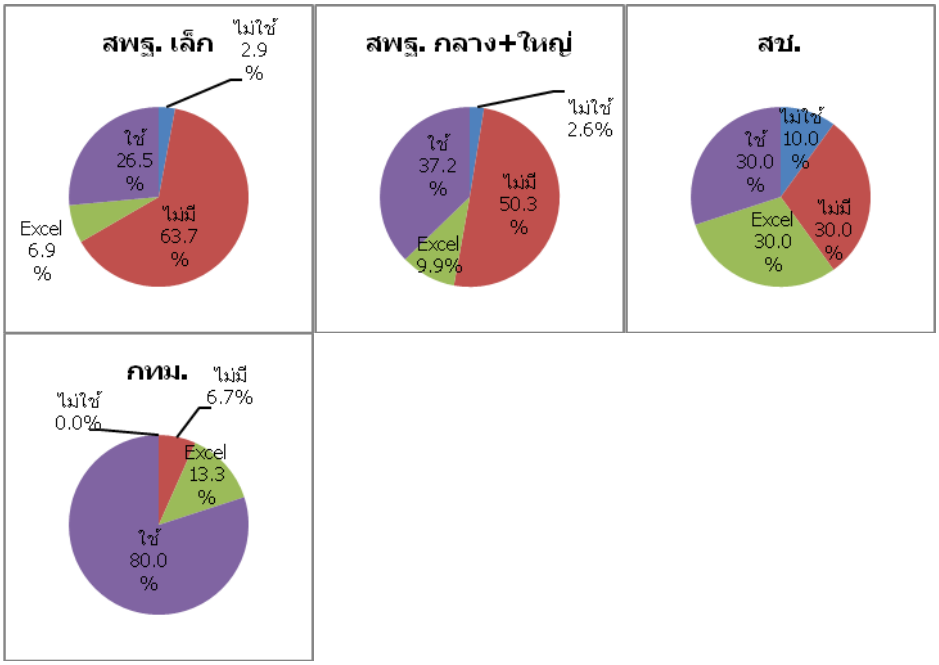


กราฟต่อไปนี้แสดงสัดส่วนของระบบการเงินที่มีใช้อยู่ แจกแจงตามที่มาของระบบ

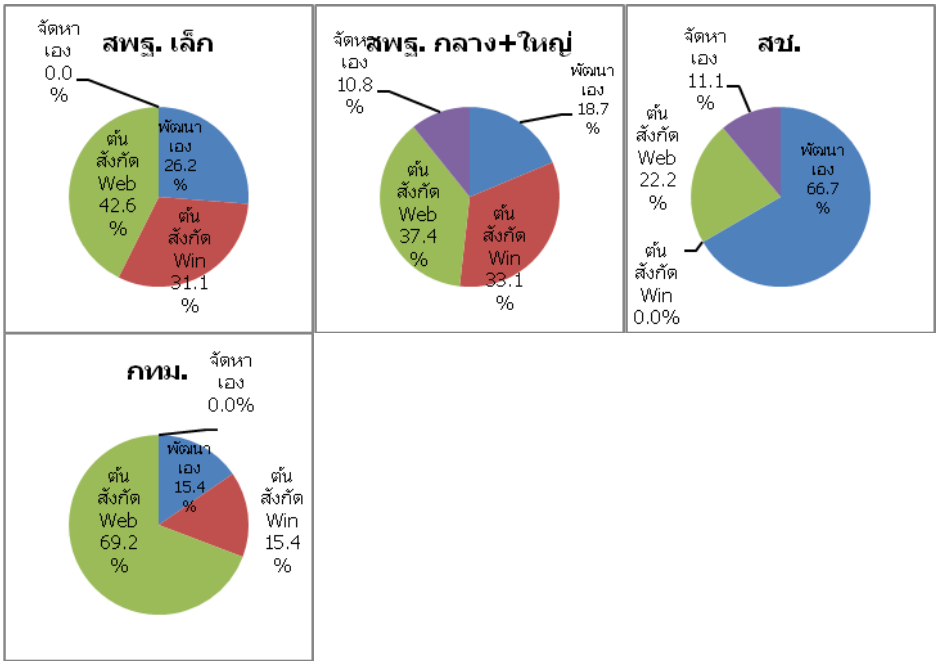


ระบบพัสดุ

กราฟต่อไปนี้แสดงสัดส่วนของการใช้งานระบบพัสดุ

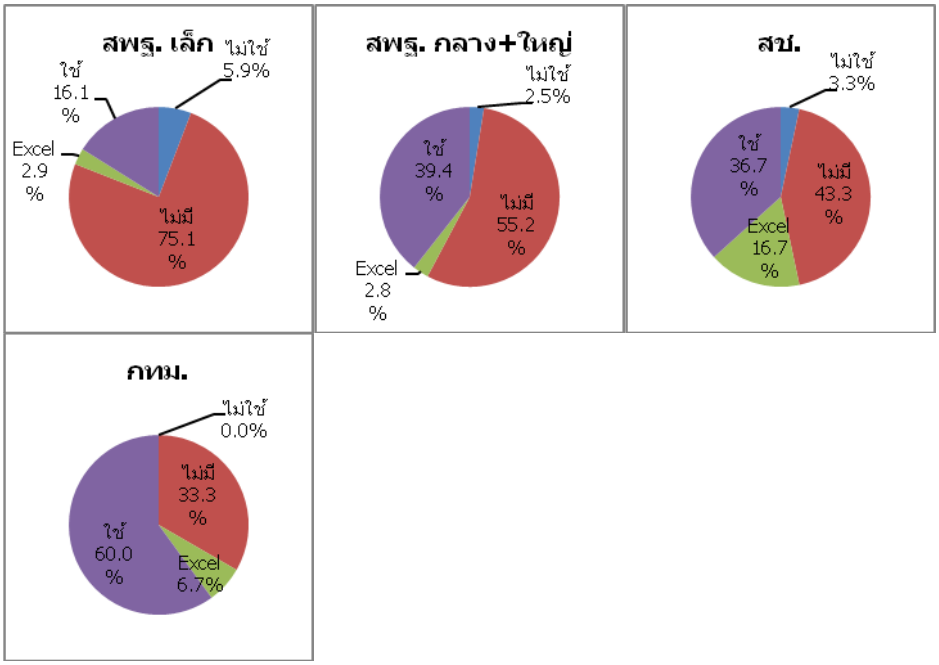


กราฟต่อไปนี้แสดงสัดส่วนของระบบพัสดุที่มีใช้อยู่ แจกแจงตามที่มาของระบบ

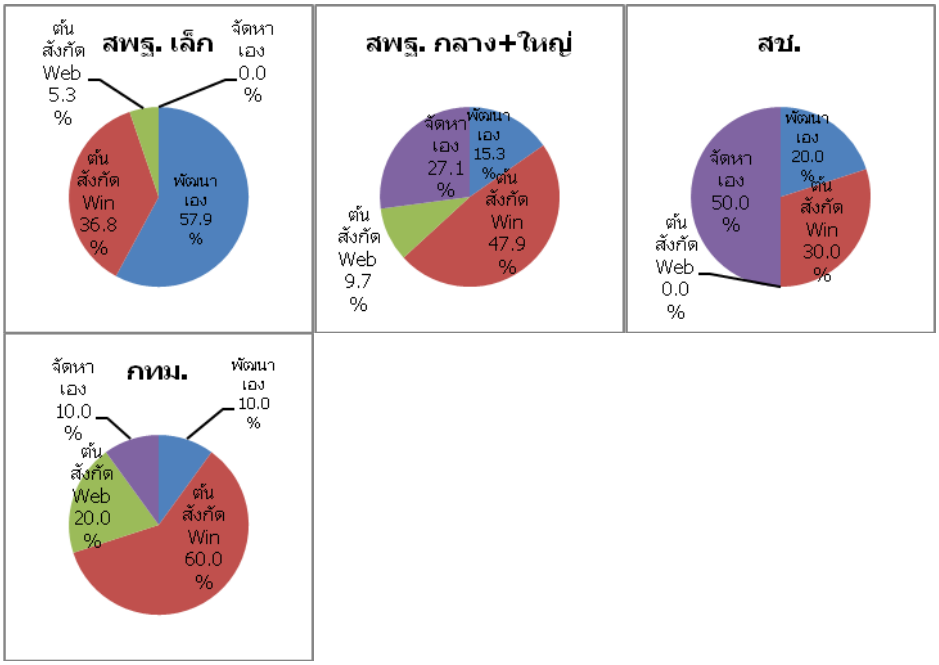


ระบบห้องสมุด

กราฟต่อไปนี้แสดงสัดส่วนของการใช้งานระบบห้องสมุด

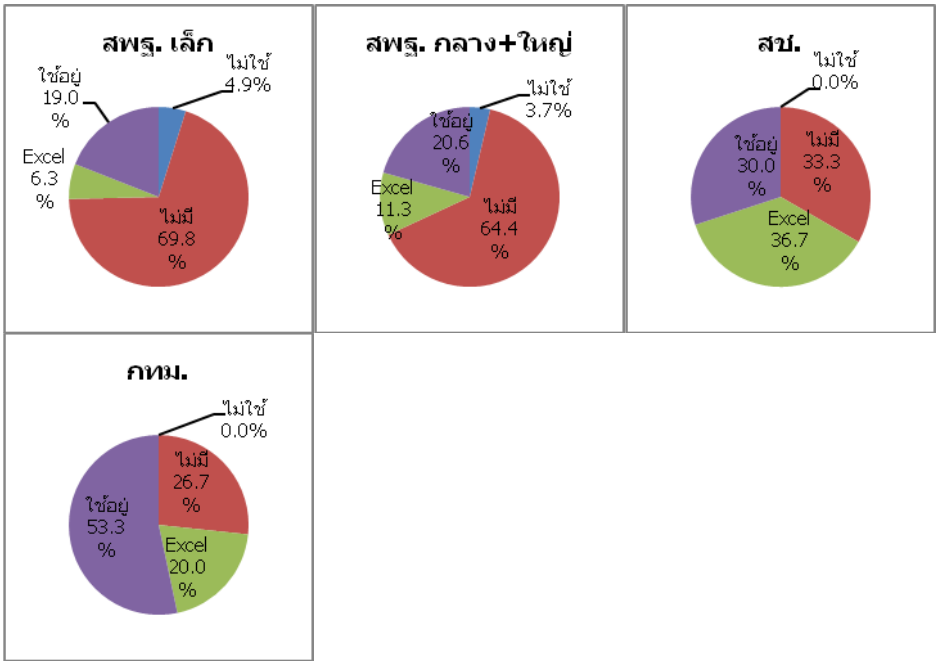


กราฟต่อไปนี้แสดงสัดส่วนของระบบห้องสมุดที่มีใช้อยู่ แจกแจงตามที่มาของระบบ

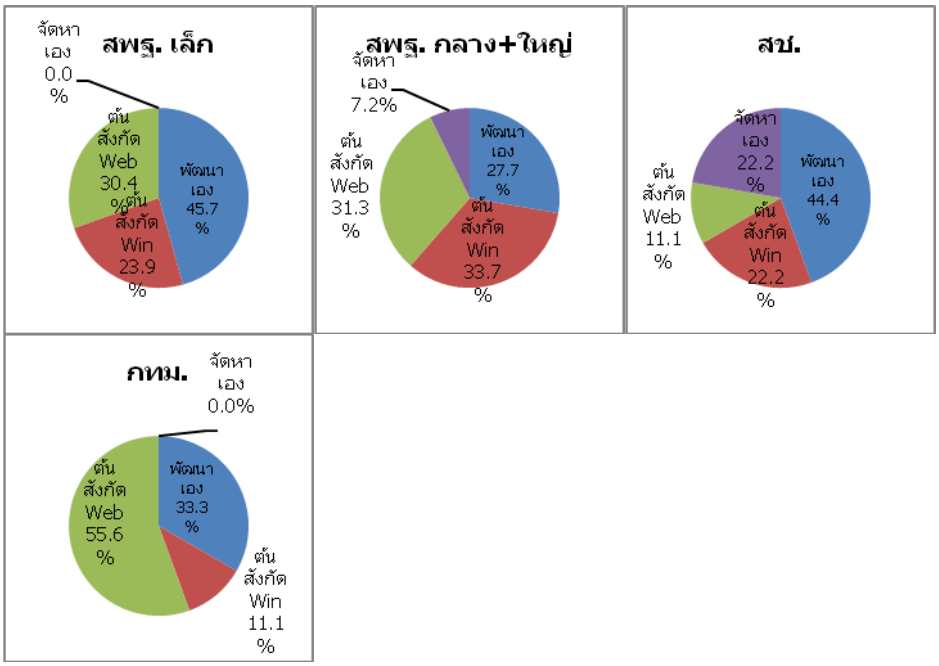


ระบบจัดทำและติดตามการใช้งบประมาณ

กราฟต่อไปนี้แสดงสัดส่วนของการใช้งานระบบจัดทำและติดตามการใช้งบประมาณ



กราฟต่อไปนี้แสดงสัดส่วนของระบบจัดทำและติดตามการใช้งบประมาณที่มีใช้อยู่ แจกแจงตามที่มาของระบบ



ระบบสารสนเทศที่โรงเรียนมีความต้องการ

แบบสอบถามส่วนนี้เป็นคำถามประเภทปลายเปิด ซึ่งให้โรงเรียนระบุระบบสารสนเทศที่ต้องการใช้ จากที่มีความต้องการมากที่สุดไปถึงน้อยที่สุด ไม่เกิน 6 ระบบ ในกราฟแสดงความต้องการระบบสารสนเทศหลักที่เราสำรวจจะใช้อักษรแทนชื่อระบบสารสนเทศ ดังต่อไปนี้ (สำหรับระบบบัญชีและระบบการเงิน โรงเรียนส่วนใหญ่ที่ต้องการมักไม่ระบุสองระบบแยกกัน เราจึงรวมสองระบบนี้เป็นประเภทเดียว คือ cd)

a = ระบบบริหารทรัพยากรบุคคล

b = ระบบจัดการทะเบียนนักเรียนและการบริหารการเรียนการสอน

cd = ระบบบัญชีและการเงิน

e = ระบบพัสดุ

f = ระบบห้องสมุด

g = ระบบจัดทำและติดตามการใช้งบประมาณ

หลายโรงเรียนได้ระบุความต้องการเทคโนโลยีสารสนเทศอื่นนอกเหนือจากระบบสารสนเทศที่สอบถาม เราได้รวบรวมความต้องการเหล่านี้เป็น 5 ประเภท แต่ละประเภทแทนด้วยอักษร ก ถึง จ

ก = อินเตอร์เน็ทความเร็ว

ข = โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป เช่น Excel เป็นต้น

ค = เครื่องคอมพิวเตอร์

ง = การจัดทำเว็บไซต์

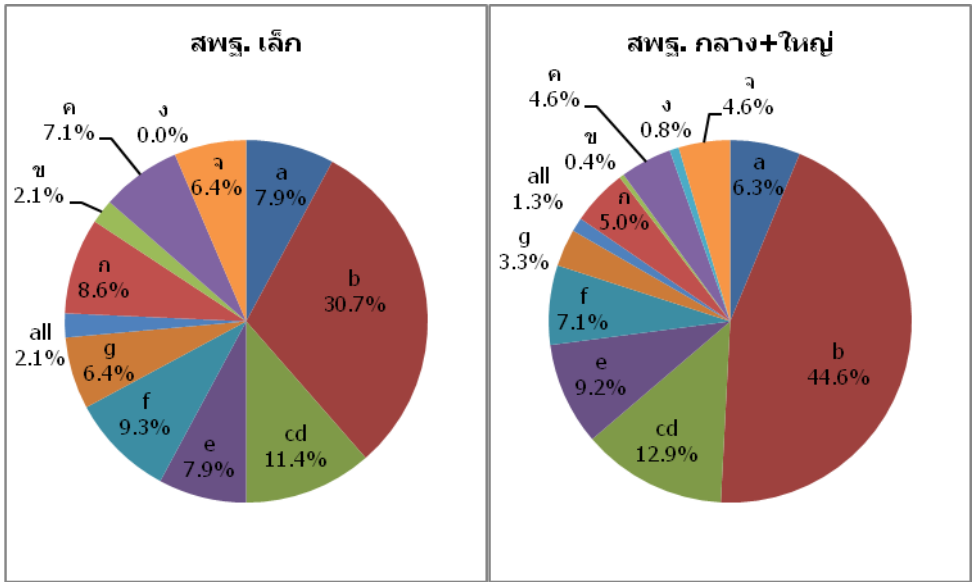
จ = ระบบสารสนเทศอื่น ๆ

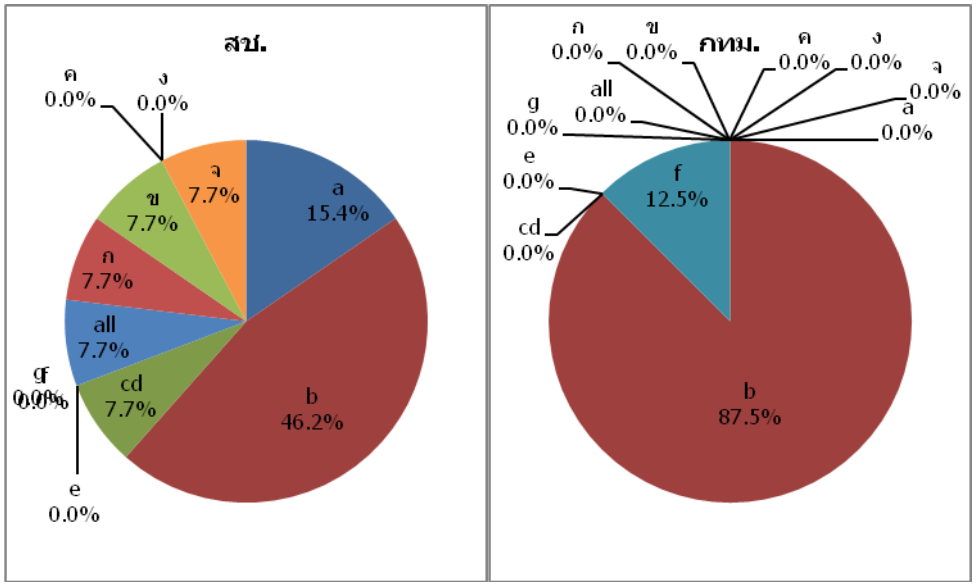
กราฟที่แสดงถัดจากนี้จะแสดง เฉพาะสัดส่วนจำนวนความต้องการสูงสุดของโรงเรียน แจกแจงตามต้นสังกัด และประเภททรัพยากรเทคโนโลยีสารสนเทศ จากกราฟจะพบว่าระบบจัดการทะเบียนนักเรียนและการบริหารการเรียนการสอน (b) เป็นระบบที่มีความต้องการสูงสุดสำหรับโรงเรียนทุกสังกัด

จำนวนโรงเรียนที่ระบุความต้องการระบบสารสนเทศที่ต้องการมากที่สุด แยกตามต้นสังกัด มีดังนี้

- สพฐ, ขนาดเล็ก 140 โรงเรียน
- สพฐ, ขนาดกลางและใหญ่ 241 โรงเรียน
- สช. 13 โรงเรียน
- กทม. 8 โรงเรียน

สำหรับประเภททรัพยากรเทคโนโลยีสารสนเทศที่มีความต้องการมากที่สุดในอันดับถัดมาคือ ระบบบัญชีและการเงิน (cd 12%) สำหรับโรงเรียนในสังกัด สพฐ. และระบบบริหารทรัพยากรบุคคล (a 15%) สำหรับโรงเรียนในสังกัด สช. และระบบห้องสมุด (f 13%)





ภาระในการจัดทำข้อมูลสถิติการศึกษา

ในหัวข้อนี้เราต้องการทราบว่า ในปัจจุบันการเตรียมข้อมูลสถิติการศึกษาเพื่อหน่วยงานอื่น ๆ เป็นภาระกับโรงเรียนมากน้อยเพียงใด โดยให้คะแนนดังนี้

1 ไม่เป็นภาระ

2 เป็นภาระไม่มาก

3 เป็นภาระมาก

4 เป็นภาระมากที่สุด

ตารางต่อไปนี้แสดงค่าเฉลี่ยและ SD (Standard deviation) ของภาระแจกแจงตามประเภทข้อมูลและต้นสังกัดของโรงเรียน

ข้อมูล	สพฐ.		สช.		กทม.	
	เฉลี่ย	SD	เฉลี่ย	SD	เฉลี่ย	SD
1 จำนวนห้องเรียน จำแนกตามระดับการศึกษา และชั้นปี	1.68	0.81	1.30	0.64	1.46	0.50
2 จำนวนผู้สำเร็จการศึกษา จำแนกตามระดับการศึกษา ชั้นปี และเพศ	1.69	0.77	1.30	0.69	1.62	0.71
3 จำนวนนักเรียนต่างสัญชาติ จำแนกตามระดับการศึกษา ชั้นปี และเพศ	1.38	0.70	1.21	0.62	1.42	0.62
4 จำนวนผู้ออกกลางคันระดับประถมศึกษา จำแนกตามสาเหตุ และเพศ	1.56	0.76	1.28	0.69	1.67	0.72
5 จำนวนผู้ออกกลางคันระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จำแนกตามสาเหตุ และเพศ	1.55	0.75	1.33	0.71	1.43	0.70
6 จำนวนผู้ออกกลางคันระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย จำแนกตามสาเหตุ และเพศ	1.33	0.65	1.31	0.77	1.33	0.70

ข้อมูล	สพฐ.		สช.		กทม.	
	เฉลี่ย	SD	เฉลี่ย	SD	เฉลี่ย	SD
7 จำนวนผู้เรียนปกติประเภทการศึกษานอกระบบ จำแนกตามระดับการศึกษา และเพศ	1.31	0.65	1.33	0.79	1.43	0.70
8 จำนวนผู้เรียนพิการประเภทการศึกษานอกระบบ จำแนกตามระดับการศึกษา และเพศ	1.51	0.88	1.40	0.88	1.38	0.67
9 จำนวนบุคลากรทำหน้าที่สอน จำแนกตามประเภทของบุคลากร และเพศ	**1.77**	**0.84**	1.45	0.77	1.67	0.72
10 จำนวนบุคลากรทำหน้าที่สนับสนุน จำแนกตามประเภทของบุคลากร และเพศ	1.69	0.81	1.33	0.75	1.50	0.63
11 จำนวนบุคลากรที่ทำหน้าที่บริหาร จำแนกตามประเภทของบุคลากร และเพศ	1.47	0.70	1.33	0.83	1.46	0.62

ภาระการจัดทำข้อมูลการศึกษาที่สร้างภาระมากที่สุด คือ จำนวนบุคลากรทำหน้าที่สอน จำแนกตามประเภทของบุคลากร และเพศ (ข้อ 9) สำหรับโรงเรียนในสังกัด สพฐ.

บทสรุป

จำนวนโรงเรียนประเภทสามัญศึกษาของประเทศไทยที่มีระบบสารสนเทศขั้นพื้นฐานสำหรับบริหารการศึกษาครบทั้ง 7 ระบบ มีน้อยมาก ส่วนโรงเรียนที่ขาดแคลนระบบดังกล่าวมีจำนวนมาก ระบบบริหารทรัพยากรบุคคล และระบบจัดการทะเบียนนักเรียนและการบริหารการเรียนการสอน โรงเรียน เป็นระบบที่มีความต้องการสูงสุด

แนวทางที่ให้ประโยชน์มากที่สุดในการตอบสนองความต้องการนี้ คือการพัฒนาระบบสารสนเทศขั้นพื้นฐานสำหรับบริหารการศึกษา แบบบูรณาการในสองระดับ ได้แก่ การบูรณาการระดับจุลภาค ซึ่งบูรณาการระบบสารสนเทศขั้นพื้นฐานทั้ง 7 ระบบ เข้าเป็นระบบเดียว คือระบบ ERP (Enterprise Resource Planning system) เพื่อบริหารการศึกษา ซึ่งช่วยลดการนำเข้าข้อมูลซ้ำซ้อน ลดปัญหาข้อมูลขยะ และลดภาระงานของบุคลากรทางการศึกษา และการบูรณาการระดับมหภาคคือการบูรณาการข้อมูลของทุกโรงเรียนเข้าเป็นหนึ่งเดียว ไม่ว่าจะเป็นโรงเรียนรัฐ หรือโรงเรียนเอกชน เป็นฐานข้อมูลการศึกษาระดับชาติ ซึ่งให้ประโยชน์กับทุกฝ่าย

ความผิดพลาดใดที่อาจมีในบทความนี้ เกิดจากผู้วิจัยทั้งสิ้น ผู้วิจัยขอขอบพระคุณผู้ที่กรุณาช่วยวิจารณ์และให้คำแนะนำในการปรับปรุงบทความวิจัยให้สมบูรณ์ หลายท่าน ดังต่อไปนี้

- คุณสุวิมล เทวะศิลชัยกุล รองผู้อำนวยการสำนักงานส่งเสริมอุตสาหกรรมซอฟท์แวร์แห่งชาติ
- คุณอำนาจ วิชยานุวัติ ผู้อำนวยการสำนักนโยบายและแผนการศึกษาขั้นพื้นฐาน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ

- คุณประสงค์ สุบรรณพงษ์ ผู้อำนวยการโรงเรียนนวมินทราชูทิศ และ คุณเสรมรัตน์ พันธุ อาจารย์โรงเรียนนวมินทราชูทิศ
- คุณเทววุฒิ สิมะเสถียร อาจารย์โรงเรียนมัธยมบ้านบางกะปิ สำนักการศึกษา กรุงเทพมหานคร
- คุณสุนทรี นิระหานี ผู้อำนวยการโรงเรียนพร้อมมิตรพิทยา และคุณเสาวภา ชูมณี อาจารย์โรงเรียนพร้อมมิตรพิทยา

เอกสารอ้างอิง

[1] Michael Bloch, Sven Blumberg, and Jürgen Laartz, “Delivering large-scale IT projects on time, on budget, and on value”, http://www.mckinsey.com/insights/business_technology/ delivering_large-scale_it_projects_on_time_on_budget_and_on_value, October 2012.

[2] กรอบนโยบายเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร ระยะ พ.ศ. 2554-2563 ของประเทศไทย, กระทรวงเทคโนโลยีและสารสนเทศ

[3] สถิติการศึกษาฉบับย่อ 2556, ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร สำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงศึกษาธิการ



สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
118 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ โทร 0 2727 3300 โทรสาร 0 2375 8972